Patriarhia Română

Academia Română

MONAHISMUL ORTODOX ROMÂNESC

ISTORIE, CONTRIBUȚII ȘI REPERTORIZARE

VOLUMUL I

Editura Basilica

MONAHISMUL
ORTODOX ROMÂNESC

ISTORIE, CONTRIBUȚII ȘI REPERTORIZARE

COMISIA MIXTĂ DE ELABORARE A LUCRĂRII
MONAHISMUL ORTODOX ROMÂNESC

COPREŞEDINŢI:

† DANIEL
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Acad. Ionel HAIDUC
Preşedintele Academiei Române

VICEPREŞEDINŢI:

† CIPRIAN
Arhiepiscopul Buzăului şi Vrancei

Acad. Dan BERINDEI
Vicepreşedintele Academiei Române

COORDONATORI GENERALI:

Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU
Membru corespondent al Academiei Române

Prof. dr. Nicolae EDROIU
Membru corespondent al Academiei Române

SECRETAR
Ion-Dragoş VLĂDESCU

MEMBRI: Acad. Alexandru Vulpe, directorul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române; Acad. Ioan Aurel Pop, directorul Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române; Prof. dr. Ovidiu Cristea, directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Române; Prof. dr. Nicolae Şerban Tanaşoca, directorul Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române; Pr. prof. dr. Ioan Vicovan, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae" din Iaşi; Pr. prof. dr. Vasile Muntean, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Timişoara; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca; Pr. conf. dr. Ioan Moldoveanu, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul" din Bucureşti; Pr. conf. dr. Mihai Săsăujan, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul" din Bucureşti.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Monahismul ortodox românesc: istorie, contribuţii şi repertorizare / carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. - Bucureşti: Basilica, 2014-
3 vol.
ISBN 978-606-8141-60-2
Vol. 1. : Istoria monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent. - 2014. - ISBN 978-606-8141-61-9

I. Daniel, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române

271(498)

ISBN 978-606-8141-61-9

www.editurapatriarhiei.ro
editura@patriarhia.ro

Editor coordonator:
Ion-Dragoş Vlădescu

Redactare:
Diac. Mihai Căţoi, Aurelian Marinescu, Pr. Bogdan Scorţea, Pr. Corneliu Zăvoianu, Constantin Costache, Carmen Falon, Ştefan Voronca, Adrian Nicolae Petcu, Damian Anfile *(indici)*

Tehnoredactare:
Daniela Pascu
Constantina Cristea

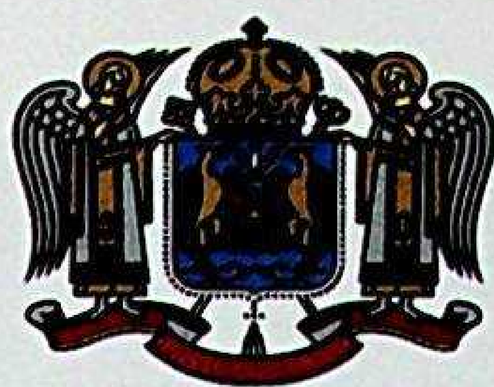
Coperta:
Arhitect prof. dr. Mihaela Palade, Florin Leonte

Prelucrare imagini:
Daniela Pascu
Constantina Cristea

Consultanţi design grafică:
Arhitect prof. dr. Mihaela Palade, Ioana Bita-Giulea

Ilustraţie coperte:
Sfinţi cuvioşi, frescă de la Mănăstirea Snagov (I)
Bisericile mănăstirilor: Cozia, Putna, Suceviţa, Hurezi, Antim şi Bârsana (IV)
Forzaţ după un desen de Olga Greceanu

Credite foto: Biblioteca Sfântului Sinod | Biblioteca Naţională a României | Biblioteca Academiei Române | Fototeca Editurilor Patriarhiei Române | Ziarul *Lumina* | Fototeca Ortodoxiei Româneşti | Comisia de Pictură Bisericească a Patriarhiei Române | Laurenţiu Tătulescu (fotograf) | Daniela Apreutesei (fotograf) | Ioan Popa (pictor)

Patriarhia Română

Academia Română

MONAHISMUL ORTODOX ROMÂNESC

ISTORIE, CONTRIBUȚII ȘI REPERTORIZARE

Volumul I

Istoria monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent

Lucrare publicată la inițiativa și cu binecuvântarea
Preafericitului Părinte
DANIEL
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Editura BASILICA a Patriarhiei Române
București - 2014

CUVÂNT ÎNAINTE

În ziua de 1 septembrie 2009, când Biserica Ortodoxă Română îl prăznuiește pe Sfântul Cuvios Dionisie Exiguul (460-545), din Scythia Minor, *Părintele erei creștine*, la Reședința Patriarhală din București, o comisie formată din istorici bisericești și istorici din cadrul Academiei Române a discutat propunerea pe care Patriarhia a făcut-o privind posibilitatea elaborării unei monografii consacrate *Monahismului ortodox românesc*. S-au stabilit atunci temele mari care urmau să fie tratate, precum și numele celor care urmau să le redacteze. S-a propus ca lucrarea să apară în *trei volume distincte* și iată că azi, cu ajutorul lui Dumnezeu, după patru ani de muncă intensă a celor implicați, proiectul nostru a devenit realitate prin apariția primului volum al acestei „trilogii" monografice a monahismului românesc. Volumul este intitulat: *Istoria monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent*.

În prima parte a volumului I este prezentată succint *istoria monahismului răsăritean, iar parțial și a celui apusean*, pentru ca cititorul să-și poată face o imagine veridică asupra modului în care s-a dezvoltat viața monahală în perioada patristică și, ulterior, în cadrul Bisericilor Ortodoxe naționale: greacă, georgiană, bulgară, sârbă, ruso-ucraineană.

În a doua parte a primului volum este prezentată *istoria monahismului românesc din perioada daco-romană și până azi* în toate „țările" românești de altădată, precum și o panoramă a legilor bisericești sau de stat care au reglementat viața monahală din spațiul românesc.

Volumul al doilea include mai multe studii în care este pusă în lumină *contribuția monahismului românesc la promovarea culturii și artei românești* în toate formele lor de manifestare (caligrafierea de manuscrise, tipărirea de carte bisericească, a lucrărilor cu profil istoric, literar sau de alt gen scrise de monahi, dar și arhitectură, pictură, iconografie, broderie, muzică etc.); de asemenea, este prezentat *aportul substanțial al mănăstirilor în opera de asistență socială a Bisericii, precum și rolul unora dintre mănăstiri în lupta de emancipare națională și socială românească*.

Partea a doua a celui de-al doilea volum, intitulată *Monahismul ortodox românesc ca factor de unitate inter-ortodoxă*, se constituie într-o prezentare generală a contribuției

românești, mai cu seamă în perioada „turcocrației", adusă de domnitori, mari boieri, ierarhi și credincioși la susținerea monahismului din alte spații ortodoxe (Muntele Athos, Meteora, Țara Sfântă, Muntele Sinai, Bulgaria, Serbia, Macedonia, Ucraina și Rusia), monahism care n-ar fi putut supraviețui fără acest sprijin frățesc.

Lucrarea de față ne arată clar că monahismul românesc a avut un rol major atât în promovarea culturii și artei românești, cât și în susținerea altor popoare ortodoxe, mai ales a celor aflate sub dominația otomană.

Volumul al treilea va fi un *Dicționar al tuturor mănăstirilor românești* existente până azi, precum și al celor care au dispărut în timp.

Mulțumim pe această cale tuturor ierarhilor și profesorilor de teologie ai Patriarhiei Române, membrilor și cercetătorilor Academiei Române, care au contribuit la realizarea primului volum din trilogia dedicată *Monahismului ortodox românesc*, și anume volumul intitulat: *Istoria monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent*. Totodată binecuvântăm cu multă bucurie publicarea acestui prim volum la Editura BASILICA a Patriarhiei Române.

† DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

IATA
MIELUL
LUI
DUMNEZEU

AM
GĂSIT
PE
MESIA

TEMEIURI BIBLICE ȘI PATRISTICE CARE STAU LA BAZA MONAHISMULUI ORTODOX

Delimitări conceptuale

Este arhicunoscut faptul că în marile religii ale lumii cu o veche și solidă spiritualitate n-a lipsit stilul de viață auster și solitar al unor oameni care au căutat și caută un mod de viață plin de renunțări cu scopul mărturisit, sau nu, de a se dedica mai cu temei crezului pe care-l mărturisesc în cadrul religiei lor. Înainte de a proba cu texte scripturistice și patristice temeiul stilului de viață total diferit de consacrare plenară divinității se cuvine a vedea, mai întâi, care este semnificația termenului de „monah". Cuvântul provine din limba greacă *monos* de la care derivă și termenul de „monahism", desemnând persoanele ce duc un stil de viață solitară, nu neapărat rupt sau total izolat de lume, ci mai curând mai puțin implicate în grijile și problemele acesteia. Termenul grecesc „monahos" sau „monah", ca substantiv, este o creație exclusivă a Creștinismului. În *Evanghelia Apocrifă* a Sfântului Toma (sec. III) cuvântul „monah" avea sensul general de „solitar" sau singuratic, adică persoană celibatară, consacrată sau nu. Abia pe la anul 320, în Egipt, termenul era înțeles ca referindu-se la un membru ce aparținea unui grup de asceți, iar începând cu a doua jumătate a secolului al IV-lea, datorită scrierii *Vieții Sfântului Antonie cel Mare* de către Sfântul Atanasie și a Fericitului Ieronim, cuvântul a început să capete un sens mai restrictiv când se referea la asceții care se îndepărtau de comunitatea creștină și ieșeau în pustie ca să se lupte cu demonii, de unii singuri sau în comunități de tip cenobitic[1]. Potrivit etimologiei, cel decis sau consacrat unui stil de viață monastică poate fi un eremit, un ascet rătăcitor (în stilul călugărilor budiști sau indieni) sau chiar o persoană necăsătorită sau care a decis să nu aparțină vreunei familii[2]. Totuși, termenul de „monah" implică înțelesul de aparținător al unei comunități de tip cenobitic, ca, de altfel, și pe cel ce a ales să ducă o viață de eremit sau peripatetic. Când vorbim despre monahismul creștin avem în vedere doar creștinismul ortodox și catolic, întrucât, ca și în iudaism, în

1. Bernard McGinn, „Christian monasticism", în: *The Encyclopedia of Religion*, Mircea Eliade, Editor in Chief, Volume 10, Macmillan Company, New-York, London, 1987, pp. 44-50.
2. Martin Collcutt, „Monahisme-Monasticisme", în: *The Encyclopedia of Religion*, 10, p. 35.

◄ *Sfinți cuvioși – frescă de la Mănăstirea Snagov*

creştinismul protestant nu există o astfel de consacrare. Unii identifică viaţa monahală cu comunitatea de stil monahal a esenienilor sau a membrilor sectei de la Qumran sau chiar a unor grupări luterane din secolul al XVI-lea ori a comunităţii de la Taizé[3].

Comparând felul de vieţuire a monahilor zilelor noastre cu cel din perioada de început a Bisericii, sau cea de mai târziu, se poate constata uşor că şi viaţa monahală, dacă nu în esenţă cel puţin formal, a suferit mari mutaţii. Puţini din lumea creştină mai consideră astăzi că faptul de a fi căsătorit ar mai constitui în sine ceva dezonorant, cum credeau unii oameni ai Bisericii din faza de început. Ba mai mult, o seamă de mari teologi din perioada patristică şi chiar până în Evul Mediu au considerat celibatul consacrat (viaţa monahală) ca o stare a vieţii cu totul superioară căsătoriei, şi, din păcate, mai există şi astăzi astfel de idei preconcepute, mai ales printre necunoscătorii Sfintei Scripturi şi ai istoriei Bisericii, uitând cu totul că Biserica a avut mari sfinţi cu o viaţă normală de familie, fără ca starea lor familială să fie percepută ca un obstacol pentru accederea la sfinţenie[4]. Dacă cei mai mulţi monahi, cel puţin teoretic, aparţin unui grup trăitor într-un schit sau mănăstire, nu este absolut obligatoriu ca aceştia să vieţuiască în acelaşi grup pe tot timpul vieţii de monah. Pe de altă parte, statutul special de monah sau monahie impune fie renunţarea la vechiul cămin, ca să se poată împlini voturile sărăciei, al castităţii şi al ascultării necondiţionate, fie adoptarea unui nou stil de viaţă, care, de fapt, nu-i aparţine lui, ci comunităţii în care a intrat prin depunerea votului. Viaţa de monah, în totalitate diferită de viaţa lumii, trebuie să fie orientată complet spre atingerea scopului religios personal. Se ştie că încă de la începutul Bisericii grupuri de oameni, bărbaţi şi femei, s-au retras în pustie ca să se îndepărteze de ispitele lumii, să-şi găsească liniştea şi să se dedice exclusiv rugăciunii. Dedicându-se unui fel de viaţă extrem de aspru în comparaţie cu cel al lumii celeilalte, monahismul are ca bază sfatul Mântuitorului, Care zice: „Dacă voieşte cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-şi ia crucea şi să-Mi urmeze Mie" (*Matei* 16, 24; *Marcu* 8, 34). Pentru atingerea idealului religios, din momentul consacrării, monahul trebuie să adopte un stil de viaţă cu totul nou, diferit de cel dus până acum, cu scopul exclusiv de a-şi atinge idealul spre care ţinteşte. De aceea, elementul esenţial, care intervine în viaţa monahului este separarea totală de un fel de viaţă şi urmărirea unei aspiraţii individuale în exclusivitate[5]. Un element, nu lipsit de importanţă, este cel al iniţierii, exercitat la mai toate religiile lumii care au monahi, atât pentru percepţia publică a celui dedicat doar scopului religios, cât şi pentru propria conştiinţă a candidatului.

▲ *Chip de cuvios – frescă*

---

3. Martin Collcutt, „Monahisme-Monasticisme", p. 36.
4. John Meir, *Un Certain Juif Jésus-les données de l'histoire. Les sources, les origines, les dates*, Lectio Divina, Les Éditions du Cerf, Paris, 2009, p. 204.
5. John Meir, *Un Certain Juif...*, p. 204.

◂ *Sfântul cuvios Pavel Tebeul*

Ținuta monahală

Ținuta monahală se constituie într-un element aparte pentru cei consacrați la majoritatea religiilor lumii, prin aceasta vrând să se arate statutul special autoimpus de către cel care a renunțat benevol la stilul de viață monden. Unii monahi își trăgeau numele fie de la stilul de viață pe care o duceau, fie de la îmbrăcămintea pe care o purtau. Spre exemplu, asceții (ἀσκηταὶ) ori anahoreții (ἀναχωρηταὶ) trăiau în feciorie și posturi prelungite, după modelul profeților Ilie și Ioan Botezătorul. Liderul spiritual al acestora a fost Pavel Tebeul († 340). După informațiile istoricului bisericesc Sozomen, aceștia se distingeau și prin ținuta lor vestimentară. Aceștia purtau un fel de pălărie de formă cilindrică, fără bordură, și se îmbrăcau cu un fel de tunici fără mâneci ori chiar numai cu piei de animale, peste care se încingeau cu o curea din piele sau cu un brâu (ca semn al ieșirii la luptă cu demonii, întrucât în limbaj biblic „a se încinge" echivala cu pornirea la război, iar „a se descinge" însemna a înceta războiul). Cei mai mulți locuiau în peșteri, iar când nu erau suficiente pentru toți își construiau chilii. La unii monahi se evidențiază și ținuta capilară specifică, fie printr-o tunsură aparte, fie prin evitarea tăierii părului, aidoma vechilor nazirei israeliți, dar nu neapărat ca un semn al consacrării lor lui Dumnezeu ori o aranjare specială[6], cum consideră unii, ci mai curând ca o dovadă a renunțării definitive la grija exagerată pentru trupul în care unii monahi au văzut cel mai redutabil dușman al spiritului. De asemenea,

6. Călugărilor budiști li se înmânează în momentul consacrării câte un baston ca simbol al pelerinajului călugărului pe pământ ca unul ce este total înstrăinat de lume, și câte un castron pentru cerșit, simbol al sărăciei benevol asumate. Ar fi de apreciat că sărăcia la călugării budiști merge până la extrem, deoarece pentru a se menține în starea de sărăcie și smerenie i se interzice să primească la cerșit mai mult decât hrana lui pe o zi.

se impune precizarea că, la începuturile vieții monahale, vestimentația nu se evidenția în vreun fel față de a celorlalți oameni decât în ceea ce privește materialul prost din care era confecționată, cât și prin simplitatea croielii. Sfatul pe care îl dădeau cei mai în vârstă și cu experiență în viața ascetică era ca tinerii să le urmeze întru totul exemplul, să poarte veșminte atât de sărace, încât dacă le-ar lăsa afară în calea trecătorilor să nu fie tentat nimeni să le fure[7]. Chiar dacă, așa cum se știe, o vestimentație specială sau uniformă impune o anumită atitudine și o atenție sporită din partea celui care o poartă, cu timpul, monahilor li s-a impus o anumită ținută în scopuri vădit disciplinare, însă fără să facă din ea exclusiv o modă. Sfântul Ioan Gură de Aur observa la vremea sa că „îmbrăcămintea monahilor este vrednică de bărbăția lor. Nu se îmbracă cu haine care să târâie după ei, nici cu haine moi, cu haine decoltate, ci îmbrăcămintea lor să fie asemănătoare cu îmbrăcămintea acelor fericiți îngeri: a lui Ilie, a lui Elisei, a lui Ioan Botezătorul, a Apostolilor; se îmbracă cu haine făcute de ei, unele din păr de capră, altele din păr de cămilă, iar unii dintre ei se mulțumesc numai cu piei și acestea lucrate de multă vreme[8]. Și totuși, uniforma diferențiază funcțiile și ajută societatea să identifice autoritatea celui care o îmbracă. Sfânta Scriptură ne spune că Aaron împreună cu preoții purtau niște veșminte speciale (*Ieșirea* 28; 39), iar splendoarea veșmintelor preoțești simboliza valoarea și importanța funcției[9], cu precizarea că veșmintele sfinte aparțineau sanctuarului, de unde nu se scoteau niciodată. Cel ce ar fi îndrăznit să o facă era pedepsit cu moartea. Excepție s-a făcut doar în caz de forță majoră. Când a intrat Alexandru Macedon cu armatele sale în cetatea Ierusalimului a fost întâmpinat de marele preot împreună cu preoții sanctuarului îmbrăcați în haine somptuoase având ca scop salvarea cetății, ceea ce au și reușit. În afară, preoții și arhiereul nu se deosebeau deloc de ceilalți oameni în ceea ce privește ținuta vestimentară. Nici în Biserica primară preoții și monahii nu aveau uniforme speciale care să-i diferențieze de restul lumii. Prima tentativă de creare a unei uniforme speciale pentru clerici a aparținut unui episcop din sudul Galiei, spre anii 450, la care papa Celestin al Romei a ripostat vehement, spunându-i că episcopii și preoții să nu se deosebească în nici un fel de viața simplă a membrilor Bisericii, iar dacă vor totuși să se evidențieze s-o facă nu prin vestimentație, ci prin superioritatea învățăturii și a vieții curate[10].

La începuturile creștinismului, când a apărut și stilul de viață monahal, urmând, probabil, tradițiile și practicile altor religii și popoare cu experiență în domeniu, cei dedicați unei astfel de vieți puteau rămâne în mijlocul familiei, detașându-se de aceasta doar prin felul lor de trai. Puteau, de asemenea, rămâne în apropierea ei sau se puteau constitui în mici grupări, imitând oarecum viața de familie, dar retrăgându-se în deșert.

---

7. *Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni,* Râmnicu Vâlcea, 1930.

8. Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilii la Matei – Omilia LXVIII, 3", în: *Scrieri. Partea a treia*, traducere, introducere, indici și note de Pr. Dumitru Fecioru, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 23, Ed. IBMBOR, București, 1994, pp. 786-787.

9. Gordon J. Wenham, *Leviticul*, traducere de Daniela Rusu, Ed. Logos, Cluj-Napoca, 2004, p. 147.

10. Sfântul Atanasie spunea încă din secolul al IV-lea: „Sunt și la voi de acum sălașuri (mănăstiri) de viețuire singuratice și se cinstește numele de monah", cf. Sf. Atanasie cel Mare, „Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie", în *Scrieri. Partea a doua*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 16, Ed. IBMBOR, București, 1988, p. 191.

Diferența majoră între monah și mirean nu o făcea nici pe departe haina, ci, în primul rând, programul auster al vieții, concretizat prin rugăciune zilnică, respectarea regulilor monahale timpurii, care impuneau reducerea somnului și întreruperea acestuia pentru rugăciune, la care se adăuga trezirea timpurie și diminuarea hranei, secondată de renunțarea definitivă la aceasta pentru anumite perioade de timp. Referindu-se la austeritatea vieții și programul cotidian, Sfântul Ioan Gură de Aur scrie: „monahii s-au despărțit de toate averile, s-au răstignit cu totul pentru lume și merg încă și mai departe că își agonisesc, cu lucrul mâinilor lor, hrana cea de trebuință. Nu pretind, pentru că postesc și priveghează, să stea degeaba toată ziua, ci nopțile și le petrec în sfinte cântări și privegheri, iar zilele și le petrec împletind rugăciunea cu lucrarea mâinilor, urmând râvna apostolului Pavel. Că își spun ei: dacă Pavel, spre care sunt ațintiți ochii întregii lumi, lucra în atelier și avea o meserie ca să hrănească pe cei lipsiți, și dacă nici nopțile nu da odihnă mâinilor sale, cu mult mai mult este drept ca noi, care am îmbrățișat pustia, care n-avem nimic comun cu zgomotul orașului, să întrebuințăm răgazul liniștii în lucrarea cea duhovnicească"[11]. În orice caz, o alimentație specifică putea fi urmată doar ținând seama de sfatul celor mai încercați și sporiți duhovnicește. Programul rigid impus monahului, atât în ceea ce privește odihna, cât și hrana și îmbrăcămintea, aveau rolul de a-i crea novicelui o nouă identitate, concretizată printr-un comportament aparte, încât lumea să realizeze și ea că monahul nu-i mai aparține. Chiar dacă monahismul nu este absolut necesar creștinismului, fiindcă acesta poate exista și fără monahi, cum a fost la început, iar preoția de mir și episcopatul nu sunt dependente de viața monahală, ca unele ce au structuri și forme de conducere independente de monahism[12], totuși, nu puține au fost influențele vieții spirituale a unor mari mănăstiri ca: „Sfântul Mamas" și *Studios* în Răsărit și „Saint Cluny" în Apus. Un alt aspect important legat de viața monahală, chiar dacă nu ține neapărat de esența acesteia, este sărăcia și simplitatea vieții. De fapt, factorul determinant care-l deosebește pe monah de mirean este opțiunea pe care a făcut-o monahul de a se detașa complet de oportunitățile oferite de civilizație. Ironia a fost că adesea unele mănăstiri, în ciuda vieții simple și austere impuse de viața monahală a viețuitorilor ei, au intrat în competiție acerbă cu lumea în acapararea de domenii și avuții, motiv pentru care unii monahi le-au abandonat întrucât nu corespundeau idealului lor de viață religioasă, vestea averilor acumulate i-au determinat pe tâlhari să le prade, iar potentații timpului le-au jefuit ori confiscat averile. O grijă prioritară a călugărilor din vechime era să lectureze zi și noapte Sfânta Scriptură a celor două Testamente și să se inspire din ea cu privire la propria viață. Asocierea unui număr mai mare sau mai mic de ucenici în jurul unui monah pornește de la modelul unor profeți biblici, care duceau cu adevărat viață de monah, în sărăcie și simplitate. În jurul lui Elisei, spre exemplu, se strânsese un număr destul de mare de ucenici care, ajungând în vecinătatea Iordanului, au tăiat lemne ca să-și construiască singuri propriile locuințe izolate de restul societății (*4 Regi* 6, 1-2).

➤ *Sfinți cuvioși asceți – frescă de la Mănăstirea Snagov*

11. Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilii la Matei – Omilia a VIII-a, 5", p. 107.
12. Martin Collcut, „Monahisme-Monasticisme", p. 37.

Fundamentarea biblică a monahismului

În perioada Vechiului Testament fuga în afara comunității nu era considerată de nimeni ca o experiență ascetică și implicit nimeni nu aprecia că ar putea fi un criteriu de superioritate a vieții religioase în cazul celor care s-ar fi pretat la un astfel de lucru. Așa se și explică faptul că limba ebraică biblică nu conținea în vocabularul său termenul de „burlac", atât de familiar lumii moderne. De altfel, la vechii israeliți fecioria era o calitate foarte apreciată la tineri și tinere până la căsătorie (*Ieșirea* 22, 16; *Leviticul* 21, 13-15; *Deuteronomul* 22, 13-29), dar abstinența de la mariaj ori celibatul din rațiuni ascetice nu avea nicio valoare și de aceea nici nu se prea întâlnea, decât cu foarte mici excepții (*Ieremia* 16, 2)[13]. Deci, în vechiul Israel celibatul nu era nicidecum apreciat, fiindcă se considera o abatere deliberată de la porunca lui Dumnezeu adresată omului de a crește și a se înmulți (*Facerea* 1, 28). Același punct de vedere îl împărtășea și *Talmudul* din Babilon, care zice: „Cel care nu se căsătorește trăiește fără bucurie, fără binecuvântare, fără facere de bine" (*Tratatul Yebamot*, 62.b). De asemenea, erau desconsiderați și cei care nu puteau avea copii. Pe aceștia comunitatea îi marginaliza, întrucât se raporta tot la Scriptură, care zice: „Blestemat este cel ce nu are sămânță în Sion și nu are urmași în Ierusalim". Și *Talmudul* iudaic îl disprețuiește pe cel fără copii, învățând că „un celibatar nu este un om în sensul deplin al cuvântului, deoarece stă scris în Biblie: «*El i-a creat bărbat și femeie, i-a binecuvântat și i-a numit cu nume de om*» (*Facerea* 5, 2; *1 Regi* 1, 10-6)"[14]. Chiar dacă au existat unele retrageri sporadice și limitate din partea unor personalități religioase, printr-un astfel de procedeu s-a urmărit mai curând găsirea unui loc care să fie cât mai favorabil pentru a trăi mai în intimitate cu Dumnezeu. Ieșirea lui Avraam din ținutul său natal (*Facerea* 12, 1), ca și plecarea în deșert (*Deuteronomul* 8, 15-16; *Ieremia* 2, 2; *Oseea* 2, 16) și intrarea în Țara Făgăduinței este văzută ca o invitație de a trăi mai aproape de Dumnezeu (*Deuteronomul* 1, 25; 31, 7)[15]. Unii exegeți văd în practica unor personalități biblice vechi testamentare de a se dărui total lui Dumnezeu și a se autodefini ca săraci ai lui Yahweh (*Sofonie* 3, 12-13; *Isaia* 2, 22; 29, 19) o veridică icoană a monahismului. Mulți necunoscători ai textelor biblice au încercat să-i identifice pe monahi cu nazireii, ceea ce este total greșit, întrucât aceia nu se abțineau decât de la consumul de băuturi alcoolice, atingerea de cadavre (ceea ce nu intră deloc în interdicțiile monahilor), păstrarea intactă a podoabei capilare, ca semn văzut al consacrării lor pe o perioadă determinată, dar nu li se interzicea să-și întemeieze o viață de familie normală. Deci, dacă se poate vorbi de o asemănare, singura ar fi respectarea cu strictețe a angajamentului pe care și l-au luat în fața lui Dumnezeu, ca și monahii prin depunerea solemnă a celor trei voturi. În perioada Vechiului Testament, retragerea din lume, așa cum precizam, nici pe departe nu trebuie a fi asemănată cu o experiență ascetică, aidoma

---

13. Edouard Lipinski, „Virginité", în: *Dictionnaire Encyclopédique de la Bible*, publié sous la direction du Centre Informatique et Bible le Abbaye de Maredsous, responsables scientifiques: Pièrre-Maurice Bogaert, Mathias Delcor, Edmond Jacob, Edouard Lipinski, Robert Martin-Achard, Joseph Ponthot, Brepols, 1987, p. 1341.
14. A. Cohen, *Talmudul*, trad. din franceză de C. Litman, Ed. Hasefer, București, 1999, p. 240.
15. T. Goffi, „Monde", în: *Dictionnaire de la Vie Spirituelle*, sous la direction de Stefano de Fiores et Tullo Goffi, adaptation française par François Vial, Les Éditions du Cerf, Paris, 1987, p. 714.

monahilor din pustia Egiptului ori din alte zone deșertice, fiindcă prin gestul lor urmăreau identificarea unui loc mai adecvat reculegerii, dar care să și poată fi oferit lui Dumnezeu, un loc favorabil pentru a putea trăi în intimitate cu Dumnezeu[16] și a beneficia de o revelație.

Aproape toată lumea creștină știe că textul forte, cel mai convingător, la care se raportează monahismul ortodox, și nu numai, se află în Sfânta Evanghelie de la Matei în contextul în care Iisus discuta cu fariseii cu privire la divorț. În aceeași Evanghelie, Hristos a recomandat sărăcia de bună voie (*Matei* 19, 21) și celibatul, iar Sfântul Pavel a preferat viața celibatară pentru a se dedica cu desăvârșire misiunii de propovăduitor al Evangheliei în toată lumea romană (*1 Corinteni* 7). De asemenea, Sfântul Luca, în cartea *Faptele Apostolilor*, ne prezintă comunitatea din Ierusalim ca pe un ideal de rugăciune în grup, unde toate resursele materiale aparțineau întregii comunități (*Faptele Apostolilor* 2, 42-47; 4, 32-35). Textul forte al Noului Testament pe care se fundamentează monahismul este considerat cel consemnat de evanghelistul Matei, care spune că Domnul Hristos a condamnat pe cei care cu prea mare ușurință și în chip cu totul nejustificat divorțau de soțiile lor legitime. Fără a le cere cineva părerea, ucenicii au concluzionat: „Dacă astfel stau lucrurile cu bărbatul și femeia lui, atunci nu este de folos să se mai însoare" (*Matei* 19, 10). Este clar că ucenicii nu agreau deloc interdicția divină cu privire la divorțul nejustificat. Sentința ultimă o dă Domnul, Care adaugă: „Nu toți pot primi cuvântul acesta, ci numai aceia cărora le este dat. Fiindcă sunt fameni care s-au născut așa din pântecele maicii lor, și sunt fameni care au fost făcuți fameni de oameni, și sunt fameni care s-au făcut fameni pe ei înșiși pentru împărăția cerurilor. Cine poate înțelege, să înțeleagă" (*Matei* 19, 12). Textul arată că pe lângă famenii obișnuiți ai vremii mai pot fi și alții care au un dar special de la Dumnezeu, dar de care nu se pot învrednici toți. Dacă mai avem în vedere și sintagma folosită de Mântuitorul, într-un alt context, când zice: „vouă v-a fost dat" (*Matei* 13, 11), rezultă cu evidență că este vorba despre o taină[17]. Probabil și această taină era una dintre multele taine ale împărăției cerurilor necunoscute mulțimilor, dar care au fost parțial descoperite ucenicilor Lui prin revelație divină[18]. Nu-i greu de înțeles că famenii care s-au născut așa din pântecele maicii lor erau cei inapți din punct de vedere fizic pentru a contracta o căsătorie și a avea o viață de familie obișnuită. Citând tratatele de urologie, unii afirmă că cei castrați natural, adică cei născuți așa, ar fi extrem de rari. „Fenomenul survine, zic specialiștii, într-o proporție de unul la treizeci de milioane, iar cel născut așa ar fi considerat un monstru și nici nu ar putea supraviețui", încât ar putea fi vorba nu de fameni în sensul propriu al cuvântului, ci mai curând de cei care nu au nici o atracție pentru căsătorie, comportându-se aidoma unor fameni[19]. Conform poruncii *Deuteronomului* poporului ales i se interzicea categoric emascularea cuiva. Ba mai mult, un om cu mădularele zdrobite sau tăiate nu avea permisiunea de a intra în obștea Domnului (*Deuteronomul* 23, 3),

---

16. T. Goffi, „Monde", p. 714.
17. Gerhard Maier, *Evanghelia după Matei*, coll. *Comentariu Biblic* 1-2, Ed. Lumina lumii, Korntal-Germania, 2000, p. 643.
18. William MacDonald, *Comentariul biblic al credinciosului. Noul Testament*, trad. din engleză de Doru Motz, Ed. Lampadarul de Aur, Oradea, ²2004, p. 74.
19. M.F. Campbell (ed.), *Urology*, Philadelphia and London, vol. II, p. 1770, *apud* Athanasie Negoiță, *Manuscrisele eseniene de la Marea Moartă*, în coll. *Biblioteca Orientalis*, Ed. Științifică, București, 1993, p. 242.

încât nu este posibil ca la aceștia să se fi referit Domnul Hristos că ar fi existat printre credincioșii iudei ai timpului. Istoricul iudeu Iosif Flavius scrie și el că, din motive religioase, iudeii interziceau cu multă strictețe castrarea cuiva, chiar și a animalelor. Se mai cuvine a face precizarea că termenul ebraic de „saris", tradus prin „famen" sau „eunuc", se referea la cel ce îndeplinea oficiul de paznic al unui harem regal, după ce în prealabil fusese emasculat, sau al unor înalte oficialități, deși funcția de eunuc s-a suprapus adesea cu cea a unor

▲ *Sfântul Proroc Ieremia*

înalți demnitari de la curtea regală (*Facerea* 39, 1). Așadar, în mod obișnuit, cuvântul „eunuc" sau „famen" (*saris* în ebraică) presupune un om steril, atât în vechiul Israel (*Înțelepciunea lui Solomon* 3, 14; *Isaia* 56, 3), cât și în Babilon (*Daniel* 1, 3) și Persia (*Estera* 2, 3) sau chiar și Etiopia (*Ieremia* 38, 7)[20]. Din *Faptele Apostolilor*, care relatează faptul că apostolul Filip a întâlnit pe un „famen" etiopian, ce era în același timp înalt dregător al reginei Candakia și mai mare peste toate vistieriile ei, se pare că acesta era eunuc doar cu numele (*Faptele Apostolilor* 8, 27). Cu toate că eunucii erau total excluși de la cultul divin care se săvârșea la sanctuar și implicit nu puteau fi admiși nici în comunitatea israelită, fiindcă nu erau integri din punct de vedere fizic (*Leviticul* 22, 24; *Deuteronomul* 23, 1) iar starea de eunuc era o icoană a exilului sau a calamității (*Ieremia* 39, 7), totuși copiind obiceiurile străine, mulți regi israeliți n-au fost reticenți în a fi slujiți de eunuci (*3 Regi* 22, 9; *4 Regi* 8, 6; 9, 32; *1 Cronici* 28, 1). Eunucii deveniseră un simbol al exilului, deoarece, așa cum precizează și Herodot, prizonierii de război erau adesea castrați. Comparând textul din *Deuteronom* cu *Isaia* 56, 3-5, ar reieși că totuși eunucul (famenul – *saris*) nu este total lipsit de binecuvântarea lui Dumnezeu[21], sau cel puțin nu va fi, dacă privim textul dintr-o perspectivă profetică, fiindcă zice: „Străinul care se alipește de Domnul să nu zică «Domnul mă va despărți de poporul Său!» Și famenul să nu zică: «Iată, eu sunt un copac uscat!» Căci așa vorbește Domnul: «Famenilor, care vor păzi sabatele Mele, care vor alege ceea ce este plăcut Mie și vor stărui în legământul Meu, le voi da în casa Mea și înăuntru zidurilor Mele un loc și un nume mai bune decât fii și fiice; le voi da un nume veșnic, care nu se va stinge". Chiar dacă nu este o aluzie directă la viața monahală, totuși am putea spune că acesta este cel mai frumos și reprezentativ text vechi-testamentar care se referă la monah, dacă facem legătura cu textul evanghelistului Matei, în care mulți găsesc justificarea vieții monahale, mai ales că în ambele texte apare cuvântul „famen". Pe de altă parte, precizăm că majoritatea exegeților au în

20. G.U. Wolf, „Eunuch", în: *The Interpreter's Dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia*, Abingdon Press, Nashville, 1991, p. 180.

21. Este greu de crezut că la vechii izraeliți ar fi existat cazuri de automutilare, ca în cazul lui Origen, ci cel mult se poate spune că interdicția putea să se refere la cei care au suferit un accident sau o boală, fiindcă Isaia nu s-ar putea contrazice cu marele profet Moise: cf. Peter C. Craigie, *Deuteronomul*, trad. Daniela Rusu, Ed. Logos, Cluj-Napoca, 2007, p. 335.

vedere aici aluzia profetului la împărăția veșnică întemeiată de Hristos, în care vor avea acces cu toții, fără nicio excepție. Singura condiție de a accede aici ar fi practicarea dreptății, a curăției și respectarea legământului cu Dumnezeu. Templul Domnului va deveni atunci o casă de rugăciune pentru toate neamurile, nu doar pentru Israel (după cum precizam, famenii și cei de alt neam fuseseră excluși total de la închinarea înaintea Domnului (*Ieșirea* 12, 43; *Deuteronomul* 23, 1)[22]. Ar fi aberant să se susțină faptul că Vechiul Testament ar fi promovat o învățătură exclusivistă și că ar fi avut o bază naționalistă. Să nu se uite că nu erau acceptați în obștea Domnului străinii atâta timp cât nu se converteau la credința monoteistă și nu se tăiau împrejur, ca semn al accederii lor în comunitatea israelită. Cei emasculați erau excluși pe considerentul că defectele fizice nu erau întotdeauna naturale, provenite din simple accidente, ci mai curând era posibil să fi fost datorate unor ritualuri păgâne ce puteau fi sinonime cu accederea într-o religie idolatră[23]. O seamă de teologi susțin ideea că interdicția i-ar avea în vedere pe „autocastrați", care purtau în trupul lor semnul recunoașterii unui alt dumnezeu, motiv pentru care nu aveau acces în comunitatea poporului lui Dumnezeu[24]. Pe de altă parte, se cuvine a face sublinierea că în Orientul Antic erau foarte mulți oameni mutilați, fiindcă acest obicei barbar se practica pe scară largă și mai cu seamă era aplicat de către învingători captivilor de război[25]. Din perspectiva biblică, mutilarea fizică nu era acceptată sub nici un pretext, întrucât ea este contrară planului divin cu privire la creație și poate fi și aluzie clară la combaterea oricărei acțiuni omenești de a distruge puterea creatoare a poporului ales (*Facerea* 38, 4-10)[26]. Interzicerea emasculării se găsește indirect exprimată în cartea *Leviticul*, în care se spune că nu este permisă aducerea vreunui animal la sanctuar spre a fi jertfit Domnului dacă a fost castrat sau are mădularele strivite de la naștere: „Să nu aduceți Domnului un animal care a fost castrat în vreun fel; să n-o

▲ *Sfântul Proroc Isaia*

---

22. William MACDONALD, *Comentariul biblic al credinciosului - Vechiul Testament*, trad. din engleză de Doru MOTZ, Ed. Lampadarul de Aur, Oradea, 2002, p. 892.
23. D.F. PAYNE, *Deuteronmy*, coll. *The Daily Study Bible*, Westminster, John Knox Press, 1985, p. 130. Din dorința de a o sluji cu mai multă fervoare, adoratorii zeiței Cibela se automutilau. Cu prilejul sărbătorilor de primăvară dedicate acelei zeițe, relatează Lucian de Samosata, numită la sirienii din Hierapolis și Astarteea, Ma sau Marea Mamă a zeilor, slujitorii consacrați zeiței, numiți *galles*, își zgâriau brațele cu cuțitele (a se vedea un caz similar relatat și de cartea *3 Regi* 18, 28 în care preoții Izabelei se înțepau cu lănci și cu săbii până le curgea sânge), apoi se flagelau unii pe alții, iar mulți tineri cuprinși de frenezie își smulgeau hainele de pe ei și se castrau ei înșiși, apoi fugeau prin tot orașul ținând în mâinile lor înălțate organele tăiate, pe care le aruncau după aceea în orice casă găseau, după care deveneau preoți ai acestei zeități (*galles*). Ei credeau că această automutilare îi făcea să fie asemenea zeului Attis, iubitul zeiței Cibela, care se castrase pe sine însuși după ce a fost necredincios acestei zeițe, cf. Athanasie NEGOIȚĂ, *Manuscrisele eseniene*..., p. 251.
24. A.C. WELCH, *The Code of Deuteronomy*, 1924, apud Peter C. CRAIGIE, *Deuteronomul*, p. 335.
25. „Eunuque", în: *Nouveau Dictionnaire Biblique*, Revisé, Éd. Emmaus (Suisse), 1992, p. 443.
26. Alec MOTYER, *The Prophecy of Isaiah*, Inter-Varsity Press, 1993, p. 466.

faceți în țara voastră. Nici să nu aduceți ca mâncare pentru Dumnezeul vostru astfel de animale provenite de la străini pentru că ele sunt vătămate, au un cusur, nu vor fi primite pentru voi" (*Leviticul* 22, 24-25). De fapt, interzicerea era legată de ideea că prin jertfa de închinare se realiza sfințirea omului pentru Dumnezeu, iar sfințenia era legată de plenitudine și integritate[27]. Se știe că și în vremea Mântuitorului Hristos erau destui eunuci în Țara Sfântă, dar mai ales printre vecinii iudeilor. Rolul principal al eunucilor (famenilor) era de a păzi haremurile regale ori ale înalților funcționari de stat, dar nu de puține ori funcția s-a suprapus cu aceea de slujitor al curților domnești (*Estera* 2, 3, 15; *Daniel* 1, 3, 8; *Fapte* 8, 27). În pofida înaltelor poziții politice și sociale pe care le puteau deține anumiți eunuci, particularitatea deficienței lor fizice îi făcea să fie disprețuiți și stigmatizați de către membrii societății. Și aceasta încă din vechime. Astfel, în perioada și cultura patriarhilor, în care cinstea era legată direct de dominația bărbatului, eunucul (castratul) era privit nu numai ca o rușine, ci și ca o amenințare și o deviere de la îndatoririle sociale (Iosif Flavius, *Antichitățile Iudaice*, IV, 190-191). În lumea iudaică, eunucul avea statutul egal cu al unui străin și ca urmare nu putea fi decât desconsiderat din cauza lipsei sale de integritate și implicit de sfințenie, ca unul căruia îi era imposibil să continue legământul prin circumciziune și procreare[28]. Sunt unii care acreditează ideea că și cei care îndeplineau funcții preoțești pe la sanctuarele idolești se automutilau și că aceasta ar fi una din rațiunile pentru care nu puteau fi acceptați nici la sanctuar și nici în obștea lui Israel.

Dacă vom considera textul prorocului Isaia ca un reper indirect al fundamentării biblice a monahismului putem spune că este minunat în promisiuni. Într-adevăr, promisiunea este excelentă pentru cel care, de dragul lui Hristos și al Evangheliei Sale, a renunțat la toate ale lumii garantându-i-se că va câștiga, așa cum a făgăduit și Domnul Hristos, însutit și viața veșnică. Într-adevăr, numele veșnic făgăduit prin profetul Isaia este infinit mai valoros decât meritul de a avea urmași care să-ți ducă numele mai departe. Condiția câștigării numelui veșnic și un loc între zidurile casei lui Dumnezeu este de a avea virtuți și fapte bune care să suplinească nașterea și creșterea de fii. Asupra acestui fapt se cuvine a medita îndelung monahul care este numit cu apelativul de „avva", adică „părinte", sau monahia căreia i te adresezi cu cuvântul „maică", deși nici unul nici celălalt nu are menirea de a crește

---

27. Gordon J. Wenham, *Leviticul*, p. 312. Nici Biserica nu aprobă automutilarea, iar gesturile celor care au luat în sens propriu textul de la *Matei* 19, 12-14 cu privire la cei care se fac pe ei fameni, prin hotărârile unor sinoade ecumenice, au fost condamnate ca fiind cu totul necugetate și lipsite de sens; interdicția castrării este menționată în primul canon al Sinodului I de la Niceea (325), iar canoanele 21, 23 și 24 Apostolice interzic castrarea la creștini. La rândul său, Sfântul Ioan Gură de Aur îl consideră blestemat pe cel care se castrează, iar pe cel ce săvârșește un asemenea act îl socotește egal cu un criminal care face o crimă; căci este crimă amputarea membrelor, lucru care chiar de la început a fost considerat ca lucrare a curselor satanice săvârșită spre a desconsidera opera creatoare a divinității - *PG* 58, 589-600; Hotărârile sinodale nu îndemnau așadar să se ia *ad litteram* textele: „Dacă te sminteşte ochiul tău cel drept, scoate-l și-l aruncă de la tine, căci este mai bine pentru tine să piară unul din mădularele tale, decât tot trupul tău să fie aruncat în gheenă. Și dacă mâna ta cea dreaptă te smintește pe tine, tai-o și o aruncă de la tine, căci mai de folos este să piară unul din mădularele tale, decât tot trupul tău să fie aruncat în gheenă" (*Matei* 5, 29-30), ci să fie interpretate în chip alegoric, după cum îndemna și Sfântul Chiril al Alexandriei. În opinia acestuia ochiul înseamnă cugetarea, pofta, iar dorința și mâna înseamnă prietenul. Și tot așa interpreta și Sfântul Teofilact (cf. Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi, *Enarratio in Evangelium Matthaei*, V.28, *PG* 123, 197).

28. Scott F. Spencer, „Eunuch", în: *Eerdmans Dictionary of the Bible*, David Noel Freedman (ed.), Eerdmans Publishing Company, Grands Rapids, Michigan/Cambridge, U.K., 2000, p. 434.

vreodată prunci. Prin aceste apelative monahul și monahia sunt de fapt avertizați că deși nu au vocația nașterii și creșterii de prunci, ca unii care trăiesc într-o lume a creației, au vocația unei alte creșteri, a unei alte rodiri. La unii ca aceștia se poate referi și textul ebraic al cărții *Facerea*, când zice că Dumnezeu i-a binecuvântat pe cei dintâi oameni și le-a zis: „Peru u rebu u mileu et ha'areț", adică; „rodiți (fiți rodnici) și vă înmulțiți și umpleți pământul!" (*cf. Facerea* 1,28) Majoritatea traducerilor străine folosesc sintagma „Fiți rodnici!" pentru că acesta este sensul autentic al textului ce ne avertizează că omul a fost adus pe pământ într-un mediu al creației și al roadelor, unde i se impune să aducă și el roade, încât monahul sau monahia nu-și justifică existența prin simpla trecere pe pământ sau printr-o mănăstire dacă nu aduc și ei roade. Desigur este vorba de roade de altă natură decât cele fizice dacă vrea să obțină un nume veșnic, un nume mare înaintea lui Dumnezeu, cu mult mai de preț decât fii sau fiice, și să câștige în același timp un loc între zidurile casei Domnului (*Isaia* 56, 5). După cum există creșteri naturale sau fizice, tot așa se poate vorbi și de creșteri spirituale. Iar dacă textul ebraic zice: „peru u rebu" („fiți rodnici și vă înmulțiți!") aceasta înseamnă că omul este chemat spre alte rodiri decât animalul. Despre animale textul sacru ne spune doar că Dumnezeu le-a binecuvântat, fără a mai adăuga ceva în plus.

Se știe că nu toate cuplurile umane au vocația rodirii fizice, adică a nașterii de prunci, dar cu toate acestea sunt chemate spre alte rodiri. În această ordine de idei se poate spune că atât monahul, cât și monahia au chemarea rodirii pe plan spiritual. Aceasta o sugerează chiar modul de adresare, care nu trebuie să fie doar unul convențional, ci să sugereze destinul rodirilor superioare. Când unui monah i te adresezi cu apelativul „avva" (părinte), deși respectivul nu este preot, chiar dacă multă lume confundă reverenda sau rasa monahală cu preoția, iar unei monahii i te adresezi de asemenea cu termenul „maică" sau „măicuță" se presupune că ai în vedere alte rodiri. Așadar, viața ei sau a lui nu trebuie să rămână stearpă, fără de roade, căci nu-și justifică existența. Izolarea de lume și claustrarea într-o incintă monahală nu trebuie să devină un scop în sine, ci doar un mijloc, o cale mai sigură spre alte împliniri și rodiri. Amplasându-l pe om în universul minunat al creației, în care orice existență din lumea vegetală și animală se justifică doar prin creație, iar nu prin simpla existență, poate fi un avertisment pentru om că nici el nu trebuie să facă excepție de la regula generală. Starea de abstinență totală sau de feciorie nu poate deveni pentru om doar un ideal, un scop în sine, ci se impune a fi transformată într-o ofrandă curată, care, cu ajutorul lucrării sfințitoare a harului divin, să facă din monah și din monahie un instrument util al mântuirii personale și a aproapelui. Prin urmare, fecioria, ca și castitatea de altfel, poate deveni valoroasă dacă este pusă în slujba unor valori superioare spirituale sau a binelui comunității, al apărării adevărului și a dreptății. Chiar dacă în cazul monahilor fecioria este de fapt și o jertfă, dacă nu se transformă într-o ofrandă rodnică nu se justifică. De aceea niciodată creștinismul nu a omagiat și nu poate omagia o feciorie sterilă, lipsită de roade, ci omagiază numai pe aceea care, asemenea Maicii Domnului, trudește pentru a deveni cu adevărat un vas curat ca să fie umplut cu harul Duhului Sfânt, ceea ce înseamnă de fapt realizarea unui ideal mai înalt decât viața obișnuită de familie. Prin urmare, fecioria autentică, asemenea Maicii Domnului, adică fecioria integrală, și avem în vedere și curăția minții, a inimii și a trupului, presupune o mare jertfă prin renunțarea de bună voie la anumite drepturi. Origen, marele gânditor creștin al secolelor II și III, vorbea despre marea dificultate a monahului,

ca de altfel și a creștinului în general, de a păstra fecioria sufletului, care se și constituie în adevărata castitate și curăție. Pe aceasta o are în vedere și Domnul Hristos când îi fericește pe cei curați cu inima (*Matei* 5, 8). Sunt mulți oameni care reușesc să-și păstreze curăția trupească, dar nu întotdeauna sunt în stare să-și supravegheze și să-și strunească suficient și sufletul de pofta cărnii sau a trupului. Sfântul Vasile cel Mare, cu smerenie, spunea despre sine însuși cu scopul de a-i determina și pe alții să ia aminte: „nici femeie n-am cunoscut, nici feciorelnic nu sunt", iar Fericitul Augustin atenționa și el că: „fecioria trupului aparține unui număr mic, dar fecioria inimii trebuie să aparțină tuturor". Din nefericire, aceasta din urmă este mai greu de obținut și impune o permanentă stare de jertfă, care se întinde pe tot parcursul vieții, nu doar în anumite etape ori exclusiv în timpul posturilor[29].

Revenind la textul profetului Isaia, subliniem că a avea un nume înaintea lui Dumnezeu echivalează cu a avea viață veșnică, întrucât Biblia ne spune că atunci când Dumnezeu cheamă pe nume pe cineva echivalează cu a-i da viață. Acesta este pentru noi creștinii și sensul invocării milei divine de a pomeni numele celor dragi ai noștri. Când zicem: pomenește Doamne și sufletul robului Tău [...], echivalează cu: dă-i Doamne viață și robului Tău [...], deoarece conștientizăm că Dumnezeu doar zice și se face, iar dacă nu zice sau șterge de pe buzele Sale (metaforic vorbind) numele cuiva echivalează cu a nu-l mai ține în viață.

Expresia evanghelică: „a deveni famen pentru Hristos sau pentru împărăția lui Dumnezeu" (*Matei* 19, 12) se referă, probabil, la aceia care renunță de bună voie la puterea creatoare-reproductivă, dată de Dumnezeu, pentru a se dedica mai mult luptei pentru câștigarea împărăției cerurilor. Anumiți exegeți consideră că Hristos s-ar fi referit aici la Sfântul Ioan Botezătorul sau chiar la Sine Însuși[30]. În orice caz, pentru mulți apare foarte dificilă spusa Domnului: „Sunt unii oameni care s-au făcut singuri fameni pentru împărăția cerurilor". Totuși, dacă luăm în calcul faptul că Biblia folosește din abundență limbajul figurat într-o mare mulțime de texte și dacă aplicăm și în cazul de față un astfel de limbaj rezultă cu evidență că Iisus nu s-a referit la o automutilare fizică, ci exclusiv la una spirituală, în ideea că a avut în vedere o renunțare de bună voie la dreptul de a întemeia o familie și a opta pentru o viață de celibatar, trăind în castitate, cum o și fac mulți oameni din multe țări ale lumii fără a fi incluși neapărat într-o comunitate de tip monahal. Așa cum precizam, pe acest text se și bazează opțiunea unora pentru viața monahală. Din Sfintele Evanghelii și experiența de milenii a Bisericii rezultă că sunt multe căi și virtuți care facilitează intrarea oamenilor în împărăția lui Dumnezeu. Unii Sfinți Părinți ai Bisericii, probabil pledând *pro domo*, vorbesc uneori cu multă exaltare despre viața monahală, idealizând-o la maximum prin asimilarea acesteia cu starea îngereștilor puteri. Și totuși, Domnul Hristos n-a spus vreodată că cei care s-au făcut pe ei fameni ar intra mai ușor în împărăție sau că ar detesta căsătoria. El, Care a venit în lume prin intermediul unei familii și s-a referit la familie ca la o instituție de sorginte divină, nu avea cum să se dezică pe Sine însuși. Dacă Mântuitorul afirmă fără echivoc că celibatul, și implicit viața monahală, reprezintă un dar cu totul special,

---

29. Pr. Petre Semen, „Semnificația fecioriei și a maternității în gândirea iudaică și creștină – preacinstirea Sfintei Fecioare Maria", în: *Analele Științifice ale Universității Al.I. Cuza din Iași*, SN, Teologie Ortodoxă, X (2005), Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, pp. 158-159.
30. G.U. Wolf, „Eunuch", p. 180.

care nu se oferă oricui, denotă că nimeni nu poate fi constrâns la a duce o viață celibatară. Trăirea în curăție nu poate fi deci un destin constrângător, căci fecioria este într-adevăr mare lucru, comentează Sfântul Ioan Gură de Aur: „Și aceasta se vede și de acolo că nici în Vechiul Testament n-a fost săvârșită de acei sfinți bărbați din vechime și nici în Noul Testament nu este poruncă de lege. Hristos n-a poruncit fecioria, ci a lăsat-o la libera alegere a ascultătorilor. De aceea și Pavel spune: „Cât despre feciorie nu am poruncă de la Domnul (*1 Corinteni* 7, 25)"[31]. Dacă, totuși, există vocații pentru viața monahală sau celibatară, din dorința exclusivă de a-I sluji mai cu fervoare și cu dăruire totală lui Dumnezeu, se poate spune că se anticipează împărăția lui Dumnezeu în care nu va mai exista căsătorie (*Matei* 22, 30)[32]. Pornind de la textul Epistolei *1 Corinteni* a Sfântului Pavel, care zice: „Noi suntem nebuni pentru Hristos" (*1 Corinteni* 4, 10), unii, interpretând *ad litteram* cuvintele Apostolului, se supuneau de bună voie batjocurii și ironiei lumii cu scopul de a obține un grad sporit de smerenie și implicit de a fi mai plăcuți lui Dumnezeu.

Din contextul Sfintelor Evanghelii, ca de altfel și din scrierile Părinților apostolici, rezultă că deși se apreciază căsătoria în Domnul, totuși se acordă un loc preferențial atât celibatului, cât și fecioriei, deși ambele sunt văzute din unghiuri diferite. Oricum, un lucru este cert, și anume că teologii care au optat pentru viața de familie apără acest fapt, iar cei care au îmbrățișat viața monahală ori celibatul susțin că aceasta ar fi cu mult superioară, încât este foarte greu să vorbească cineva fără imparțialitate cu privire la această problemă. Și totuși, din perspectiva împărăției lui Dumnezeu în care starea oamenilor va fi aidoma îngerilor lui Dumnezeu, în sensul că nu se vor mai însura și mărita, este evidentă superioritatea abstinenței totale. Dacă, însă, cineva renunță la viața de familie fiindcă nu-și dorește asumarea unei atât de mari responsabilități, ori alege viața monahală doar pentru că numai așa poate accede la funcții înalte în structurile de conducere ale Bisericii, nu s-ar putea spune că este un veritabil luptător al lui Hristos, ci mai curând un oportunist ce poate cădea în ispita lui Petru, care a întrebat: „Iată, Doamne, noi am lăsat toate și Te-am urmat" (*Luca* 18, 27), ce vom câștiga? Sau care va fi răsplata noastră? Am putea găsi în exemplul Apostolilor un indiciu și pentru sărăcia de bună voie, numai că renunțarea unora a fost doar provizorie, pentru a-L putea urma pe Iisus și a se instrui, întrucât nu și-au vândut averea pentru a o împărți săracilor, așa cum i s-a propus tânărului bogat, ci au renunțat la ea pentru o vreme. Ei au rămas pe mai departe soți și proprietari de case, bărci și unelte de pescuit. Ceea ce este de admirat la Apostoli rămâne disponibilitatea lor totală față de Iisus în timpul pregătirii lor pentru evanghelizarea lumii[33]. Așadar, din perspectiva Împărăției este clar că abstinența totală de dragul lui Hristos, iar nu din alte considerente și calcule omenești, s-ar putea spune fără echivoc că poate fi un bine mai mare decât căsătoria în sine, dar evident doar pentru cei care sunt în stare să primească acest sfat și să-l și ducă până la capăt. Cei care reușesc, într-adevăr, să-și asume și să finalizeze viața monahală în sensul propus de Evanghelie imită într-adevăr pe Mântuitorul Hristos, Care a trăit în curăție și în plenitudinea

31. Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilii la Matei. Omilia LXXVIII, 1", p. 887.
32. Gerhard Maier, *Evanghelia după Matei*, p. 645.
33. Gerhard Maier, *Evanghelia după Luca*, coll. *Comentariu Biblic* 4-5, Ed. Lumina lumii, Korntal, Germania, 1999, p. 761.

împărăției. Ba mai mult, El a promis răsplată însutită pentru cei care își vor lăsa, sau mai exact vor renunța la a-și lua femeie, ca să se pregătească mai asiduu pentru împărăția lui Dumnezeu (*Matei* 19, 29-30)[34]. Curăția trupească a monahului este un lucru foarte mare și anevoios, scria Sfântul Ioan Gură de Aur, și impune atâta osteneală încât Hristos n-a impus-o nimănui, ci doar a propus-o. El n-a urcat-o la rang de lege, ci ne-a poruncit să-i iubim pe vrăjmași (*Matei* 5, 44), să fim dispuși a lua crucea și a-I urma Lui (*Matei* 10, 38), dar n-a stabilit drept lege să trăim în feciorie, ci a lăsat acest lucru la alegerea celor ce-L ascultă, spunând: „Cine poate să înțeleagă, să înțeleagă" (*Matei* 19, 12). Viața de familie nu este condamnată ca fiind ceva rău în lume, numai că aceasta este considerată de unii ca ținând de ordinea lucrurilor nedesăvârșite, provizorii și implicit predispusă dispariției ca una ce ține de lumea prezentă. Viața pământească a umanității istorice ce tinde spre un final constituie însăși rațiunea ei de a fi. Din aceste considerente Domnul și face referință la curăția căsătoriei din starea ei originală, eshatologia reintegrând umanitatea în paradisul pierdut, iar abstinența voluntară devine un fel de anticipare a stării în care vom intra cu toții după învierea trupurilor. „Monahii, zice Sfântul Ioan Gură de Aur, s-au dezbrăcat pentru lupta împotriva tiraniei firii și au străbătut curat cursa fecioriei, imitând în aceasta viețuirea îngerilor și arătând într-un trup muritor preludiul învierii – *căci în veacul acela*, zice Hristos, *oamenii nici nu se însoară, nici nu se mărită* (*Luca* 20, 35) și s-au luat la întrecere cu puterile netrupești ambiționând nestricăciunea într-un trup stricăcios și au realizat prin fapte ceea ce pentru mulți este insuportabil chiar și să audă, îndepărtând patima ca pe un câine furios care latră necontenit și potolind marea furioasă și plutind senin în valuri sălbatice și purtate de un vânt prielnic pe o mare dezlănțuită, stând în cuptorul poftei firii și nefiind arse, ci călcând în picioare acei cărbuni aprinși ca pe un lut"[35]. S-ar putea spune, deci, că ea ar ține și loc de semn, mărturisind implicit că împărăția lui Dumnezeu nu rămâne doar o realitate viitoare, care va sosi în ultima clipă, ci poate deveni o realitate actuală[36]. Pe de altă parte, așa cum subliniază unii teologi, omul trebuie să conștientizeze faptul că există o diferență enormă între Iisus și famenii voluntari care se străduiesc să-L urmeze pe această cale. Pentru Domnul depășirea totală a poftei în trup s-a realizat într-o manieră desăvârșită, chiar dacă se spune că s-a făcut asemănător trupului păcatului (*Romani* 8, 3), El singur s-a sustras cu totul păcatului și tuturor poftelor ce decurg din el, de vreme ce spune că El luase trupul Mielului fără de prihană (*1 Petru* 1, 19)[37].

Cauzele apariției monahismului

Comunitatea creștină primitivă nici nu concepea în vreun fel că din momentul convertirii la credința în Hristos în mod automat s-ar impune a trăi cineva cu totul în afara lumii și nu exista nici ideea de a se sacrifica fugind de ea. Chiar și după apariția

34. Pierre Grelot, *Le Couple humain dans l'Ecriture*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1969, pp. 75-76.
35. Sf. Ioan Gură de Aur, „17 Scrisori către Olimpiada, Scrisoarea a VIII-a", în vol.: *Scrisori din exil. Către Olimpiada și cei rămași credincioși. Despre deprimare, suferință și Providență*, volum realizat de diac. Ioan I. Ică Jr., studii introductive diac. Ioan I. Ică Jr., A.-M. Malingrey, Ed. Deisis, Sibiu, 2003, (²2008), pp. 160-161.
36. Pierre Grelot, *Le Couple humain...*, p. 76.
37. Pierre Grelot, *Le Couple humain...*, p. 76.

cruntelor persecuții împotriva creștinilor, marile încercări nu i-au determinat pe aceștia să-și caute salvarea prin fuga de lume în favoarea unei vieți izolate. Raportându-se la învățătura Domnului Hristos, Care a zis: „Și veți fi urâți de toți oamenii din pricina numelui Meu [...] și când vă urmăresc pe voi în cetatea aceasta, fugiți în cealaltă [...] fiindcă nu veți sfârși cetățile lui Israel până ce va veni Fiul Omului" (*Matei* 10, 22-23), primii creștini au înțeles că trebuie să rămână în lume și nu să se izoleze în deșert. Așadar, chiar dacă primele comunități creștine conștientizau că în lume se găsesc numeroase norme și obiceiuri profund impregnate de rău, totuși liderii spirituali ai Bisericii, cum ar fi, spre exemplu, Sfântul Clement Alexandrinul, îndemnau la a trăi în lume, dar să fie capabili să facă față spiritului lumii, adică să trăiești în lume ca și creștin, eliberându-te în același timp de mentalitatea ei (*Stromate* VII, 3, 18, 2)[38]. Creștinii erau sfătuiți să se raporteze mereu la sfatul Sfântului Pavel, care, fiind convins că Hristos va veni în curând, le scria creștinilor din Corint „Ca cei ce se folosesc de lumea aceasta ca și cum nu s-ar folosi deplin de ea [...] căci chipul acestei lumi trece" (*1 Corinteni* 7, 31). În orice caz, în Noul Testament, în primul rând, sinopticii nu formulează niciodată vreo apreciere negativă cu privire la lumea de aici, însă sugerează că lumea ce va să vină are valoare supremă și ca urmare trebuie să aibă prioritate absolută pentru cel credincios (*Marcu* 8, 36-37; *Matei* 6, 24-33; *Luca* 12, 32-34), încât se impune a avea o libertate interioară față de bunurile pământești și de a ști să le refuzi pe măsură ce te determină a face răul (*Marcu* 9, 43-48; *Matei* 18, 8-9)[39]. Pe aceeași linie de gândire se situează și Părinții primelor veacuri, începând cu *Didahia* Părinților apostolici și până la Clement Alexandrinul, care apreciază bunătatea acestei lumi, rezultat nemijlocit al lucrării divine[40] de care să se folosească mulțumind Creatorului, dar sugerând și ei separarea de ea doar pe plan afectiv. De fapt, din tot contextul predicii Domnului Hristos se întrevede destul de limpede ideea majoră că cel sărac este în general mult mai dispus și disponibil în a-L urma pe Hristos decât cel bogat (*Luca* 14, 33). Ca orice fenomen sau manifestare a unui stil de viață cu totul ieșit din comun trebuie să ne gândim și la niște cauze directe sau indirecte. Monahismul nu a apărut cu totul întâmplător. Unii au încercat să identifice apariția monahismului creștin ca fiind legat de secta esenienilor de la Qumran. Nu putem împărtăși un asemenea punct de vedere, întrucât, după cum se știe, secta qumraniților a apărut în perioada elenistică din motive religioase și din dorințe elitiste. Gruparea esenienilor și-a propus să realizeze fuga în afara lumii cu scopul unei izolări totale, însă fuga acelora avea și un iz de revoltă, în sensul că voiau să protesteze împotriva celor care, după părerea lor, deveniseră necurați și apostați din dorința de a se îmbogăți în cetatea pământească, ceea ce este exclus în cazul monahilor.

Din cercetările istoriei Bisericii rezultă că motivele care i-au determinat pe monahi sau monahii să părăsească societatea și să se dedice unei vieți austere, duse uneori până la extrem, au fost de natură socială, economică, politică și evident, nu în ultimul rând, religioasă. Unii au avansat ideea că numeroasele tensiuni sociale din satele și cetățile din

38. T. Goffi, „Monde", p. 714.
39. T. Goffi, „Monde", p. 714.
40. *Învățătură a celor Doisprezece Apostoli* X, 6, în: *Scrierile Părinților Apostolici*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 1, traducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1979, pp. 29-30.

Antichitate ar fi una din cauzele care i-au determinat pe unii să-şi caute liniştea în afara lor. Este adevărat că instabilitatea graniţelor, cauzate de numeroasele mişcări de popoare, urmate de grave crize economice, putea fi un motiv determinant pentru a părăsi lumea. La acestea se mai adăugau înrolările forţate în armată, cu posibilitatea de a fi făcuţi prizonieri sau sclavi, impozitele exorbitante impuse de cuceritori, precum şi povara întreţinerii unei familii. Acestea au determinat pe mulţi să adopte un stil de viaţă mai simplu, care garanta în plus şi mântuirea sufletului. Peste toate însă s-au impus anumiţi bărbaţi aprinşi de râvnă pentru Domnul, care au luat în serios chemarea Evangheliei de a lăsa toate şi a urma lui Hristos. S-a considerat, mai ales în zorii creştinismului, că idealul de bărbat sfânt nu poate fi altul decât dedicarea exclusivă lui Dumnezeu, încât monahul, ca unul ce este dispus să renunţe la toate de dragul împărăţiei lui Hristos, era considerat ca un alt fel de martir, un om pregătit mereu în aşteptarea revenirii lui Hristos. Unii dintre monahi au ajuns cu adevărat temple ale Duhului Sfânt şi izvoare de înţelepciune la care veneau să ceară sfat bărbaţi iluştri ai vremii din diverse sfere de activitate. S-a recunoscut că monahii veacurilor primare au reuşit să ajungă la starea de desăvârşire restaurând în trupul lor pe omul cel vechi răvăşit de păcat şi să fie în perfectă armonie cu noua creaţie restaurată de Duhul Sfânt. Ba mai mult, unii i-au definit pe monahi drept „îngeri în trup", probabil pentru că nu pledau neapărat pentru *pro domo*, ci fiindcă au cunoscut personal pe unii dintre ei, încât au văzut în aceştia adevăraţi tovarăşi ai îngerilor şi au considerat că au ajuns să merite a fi puşi pe aceeaşi treaptă cu profeţii Vechiului Testament datorită reuşitei lor de a se face imitatori ai lui Hristos. În esenţă, deci, monahismul nu a fost doar o fugă de lume din diverse raţiuni, ci o angajare fiinţială pentru atingerea scopului final al vieţii, îndumnezeirea, după cum zic unii mari teologi monahi. Aşadar, cauza primară a apariţiei monahismului se poate pune exclusiv pe seama Duhului Sfânt, Care a reuşit să facă, aşa cum spunea Evagrie, din nişte oameni complet separaţi de toate să fie în armonie cu toate. Monahismul, în chip paradoxal, deşi prin definiţie este total izolat de lume s-a simţit în acelaşi timp responsabil de societatea pe care a abandonat-o şi, nu de puţine ori, a reuşit să contribuie substanţial la transformarea intelectuală şi socială a valorilor lumii antice târzii[41].

Cum văd Sfinţii Părinţi viaţa monahală?

Cu ceva timp înainte ca stilul de viaţă monahală să se extindă din cetatea Alexandriei în pustia Egiptului sunt mărturii că Origen, inegalabilul învăţător şi conducător al renumitei şcoli catehetice, a fost cel dintâi mare ascet, rugător şi celibatar prin definiţie. Doctrina sa despre căderea sufletului şi întoarcerea sa treptată către Dumnezeu, prin ascetism şi învăţătură, a fost atât de insistent urmată de numeroşi asceţi creştini încât a fost numit „Părintele teologiei monahale"[42]. Zelul acestuia a fost considerat de către unii ca unul exacerbat şi ieşit cu totul din tiparele oricărei vieţi austere. Se pare că avea o opinie exagerată şi despre importanţa creştinilor, pe care îi considera atât de valoroşi, încât afirma că „numai datorită intercederii lor ar supravieţui întreaga lume [...] şi tot graţie lor se răspândesc toate

41. Bernard McGinn, „Christian monasticism", p. 46.
42. Bernard McGinn, „Christian monasticism", p. 45.

splendorile care există în această lume (*Apologia* 16, 1) și că „creștinii ar fi pentru lume ceea ce este sufletul pentru trup". Cine ar mai putea astăzi să mai susțină astfel de opinii fără a cădea în derizoriu? Cu toate acestea, este unanim recunoscut că monahismul creștin s-a născut în Orient și lui Origen îi revine meritul de a fi găsit și explicat fundamentul spiritual al fugii în afara lumii. După părerea sa perfecțiunea creștină ar impune abandonarea efectivă a lumii pentru a se dedica exclusiv lui Dumnezeu și a trăi ca într-o pustie. De aceea zice: „Când sufletul a terminat de împlinit toate virtuțile și atinge culmile desăvârșirii atunci el părăsește acest veac și se separă de această lume"[43]. Dat fiind prestigiul intelectual imens și autoritatea morală de necontestat chiar și de către dușmanii săi a acestui ascet prin definiție, nu-i de mirare influența covârșitoare pe care a avut-o asupra contemporanilor lui, încât s-ar putea spune că el a fost într-adevăr promotorul mișcării spirituale ascetice, la început în formă „idioritmică", iar mai târziu „cenobitică", încât în a doua jumătate a secolului al III-lea ia naștere în istoria Bisericii o reală mișcare ascetică, care s-a extins după aceea din Egipt în Palestina și Siria, ajungând apoi și în Apus, în țările cu o intensă viață creștină încă de la întemeierea primelor comunități.

▲ *Origen (c. 185-254 î.Hr.)*

Se știe, totuși, că pe vremea lui Origen, nu doar bărbații, ci și femeile, mai precis fecioarele consacrate Bisericii, erau deja o categorie bine distinctă și numeroase grupuri de bărbați asceți ce rătăceau din loc în loc puteau fi adesea întâlniți de cei ce se aventurau în locurile mai izolate de lume. Despre Origen însuși, din viața și învățătura căruia s-au inspirat mulți asceți ai vremii, ne spune istoricul Eusebiu de Cezarea că avea o râvnă pentru viața ascetică nemaiîntâlnită la vârsta lui, trăind în frig și în golătate, și îi certa foarte aspru pe cei din jurul său atunci când aceștia îl rugau să se folosească și el de ceva din bunurile lor. Le era milă de ostenelile sale peste măsură, pe care le îndura doar de dragul învățăturilor celor sfinte. Se spune despre el că vreme de mai mulți ani a umblat numai desculț, fără să fi luat ceva în picioare, apoi că mulți ani de-a rândul a fost departe de a fi folosit vin sau mâncăruri necesare traiului, încât la un moment dat a ajuns în situația de a se îmbolnăvi, afectându-și foarte rău stomacul. Celor ce priveau la felul lui de viață le dădea un exemplu de trai creștinesc cu totul ieșit din comun, încât pe bună dreptate acesta a convins pe mulți din ucenicii săi să-i urmeze pilda, ba chiar pe unii dintre păgânii necredincioși, pe unii dintre bărbații învățați, pe unii dintre filosofi și încă nu dintre primii veniți[44]. Se pare că pentru inițierea vieții monahale n-a contat doar exemplul de excepție al unor mari teologi de talia lui Origen, ci zelul a fost stârnit mai cu seamă de noutatea

43. ORIGEN, *Hom. In Numeros*, apud T. GOFFI, „Monde", p. 714.
44. EUSEBIU DE CEZAREA, *Istoria Bisericească*, VI.3.1-13, în: *Scrieri. Partea întâia*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 13, traducere, studiu, note și comentarii de Pr. Prof. Teodor BODOGAE, Ed. IBMBOR, București, 1987, pp. 228-229.

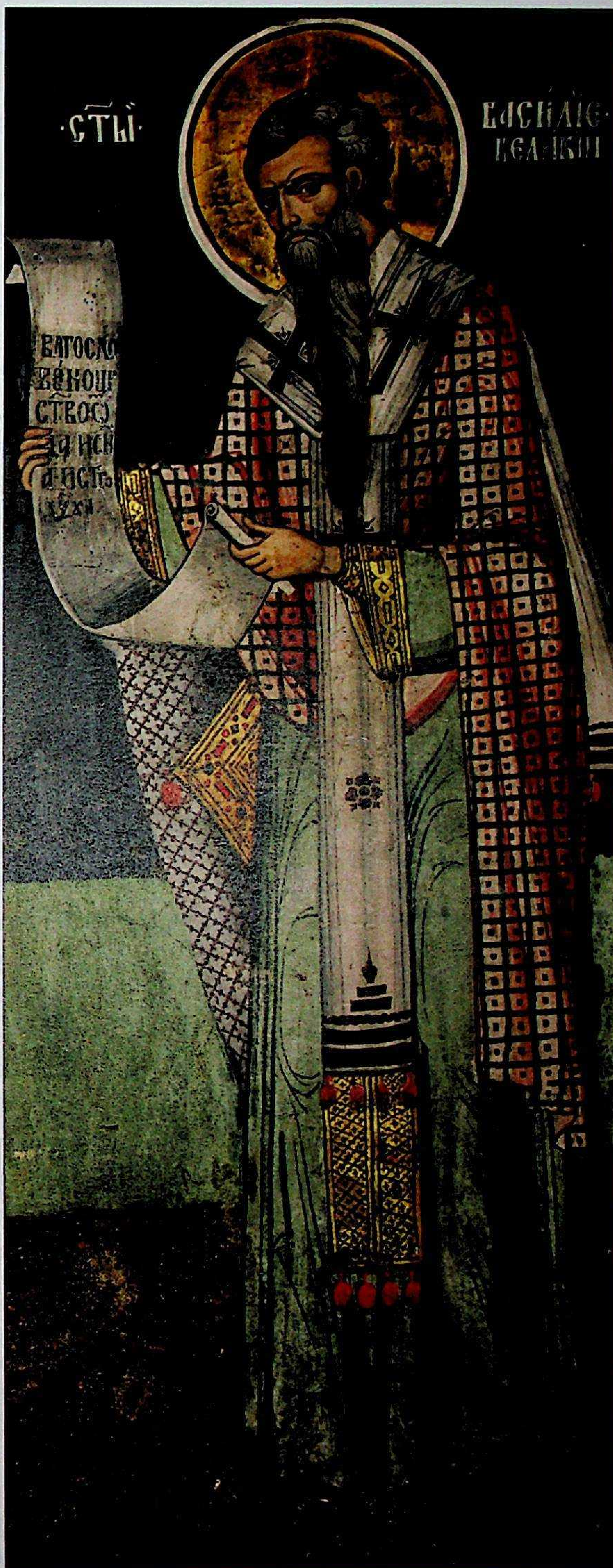

absolută a Evangheliei, care a mişcat profund inimile oamenilor, determinându-i la acţiuni uneori radicale. Foarte entuziasmaţi de Evanghelie, unii creştini mai zeloşi mergeau până acolo că aplicau chiar şi la viaţa de familie spusele Mântuitorului cu privire la fameni, încât, „ca să devină fameni pentru împărăţia cerurilor", fie îşi părăseau soţiile, fie renunţau definitiv la căsătorie, sau, în cazuri extreme, unii se căsătoreau doar de ochii lumii, dar în taină trăiau în curăţie desăvârşită, aidoma monahilor. Aşa se face că, iniţial, în vecinătatea satelor ori a localităţilor creştine s-au creat comunităţi de asceţi cu viaţă de anahoreţi sau solitari ce s-au izolat total de lume şi chiar de comunităţile în care s-au născut ca creştini. Sfântul Atanasie, ne spune că Sfântul Antonie al Egiptului, este descris ca fiind primul ce s-a retras în deşert. Născut pe la anul 250, Antonie a fost convins să opteze pentru viaţa ascetică auzind în biserică lectura Sfintei Evanghelii cu privire la valoarea sărăciei. Acesta a fost iniţiat pe calea virtuţilor de către cei cu mai multă experienţă, care trăiau în satele alcătuite doar din asceţi. Spre deosebire de aceştia, cu timpul Antonie, pe măsură ce sporea duhovniceşte, a ieşit cu totul şi de acolo şi s-a dus în deşert ca să se lupte personal cu demonii. Cam prin anul 305, după ce a petrecut circa 20 de ani în izolare totală, a progresat atât de mult spiritual încât se zice despre el că a fost introdus în tainele divine. Se spune că Sfântul devenise atât de diferit datorită rugăciunilor, meditaţiei şi ascezei, încât i-a convins pe mulţi să se angajeze plenar pe calea unei vieţi solitare şi plină de renunţări. Aşadar, în secolul al IV-lea, Antonie devenise un „abba" (avva,

◀ *Sfântul Cuvios Antonie cel Mare – frescă de la Mănăstirea Cozia*

adică „părinte"). De precizat că epitetul de „avva" nici pe departe nu se folosea cu sensul de astăzi, în ideea că ar fi fost preot cu hirotonie, ci se atribuia celor care probaseră că au câștigat de la Dumnezeu marele dar de a-i naște pe alții la o nouă viață, iar unii aveau chiar darul facerii de minuni ori pe cel a profeției. *Apoftegmele Părinților* (Spusele Părinților) la început au circulat pe cale orală, ceea ce explică și unele repetări (a se vedea *Patericul Egiptean*). Abia pe la anul 400 învățăturile acestor părinți au început să fie cuprinse în colecții scrise, aceasta făcându-se de dragul vieții lor de excepție, dar mai ales cu scopul de a fi citite de cei tineri, care abia începeau lupta cu ispitele. Dintre toți se detașează în mod evident câteva figuri proeminente, cum ar fi sfinții: Antonie, Arsenie, Sisoe etc., sau chiar și unele femei, care au devenit un fel de lideri spirituali ai deșertului sinaitic, în care la un moment dat se retrăseseră circa 4 000 de monahi.

Răspândirea monahismului în toată lumea creștină, mai cu seamă începând cu secolul al IV-lea, s-a datorat faimei de care s-au bucurat în Orientul creștin unii asceți. Răspândirea lui nu s-a limitat doar la pustia din vecinătatea Nilului. S-ar putea spune că monahii egipteni au dat tonul pentru o viață creștină de excepție. Aceștia au fost luați drept modele pentru multe alte regiuni în care se extinsese creștinismul, încât tendințele ascetice au apărut aproape spontan în diverse regiuni, dând naștere la noi forme de viață spirituală mai evoluată, dar cu vădită tentă monahală. Pe la anul 320, la Tabennesi, a apărut un alt tip de viață monahală, așa numitul monahism de formă cenobitică,

➤ *Sfântul Ierarh Vasile cel Mare – frescă de la Mănăstirea Cozia*

al cărui reprezentant de seamă și inițiator a fost Pahomie. Despre acesta se spune că după ce a fost mai întâi inițiat în viața monahală de către un alt monah mai în vârstă, ar fi primit poruncă din ceruri să construiască o mănăstire pentru cei care ar fi voit să vină la el și să adopte același stil de viață în vederea mântuirii sufletului. Într-un timp foarte scurt comunitatea monahală inițiată de către Pahomie s-a mărit foarte mult, încât la un moment dat (mai exact aproape de moartea Sfântului, pe la 346), erau vreo nouă așezăminte pentru bărbați și vreo două pentru femei. În contextul în care în acele așezăminte mai apăreau și disensiuni și probleme de disciplină, s-a impus alcătuirea unor reguli precise de viață monahală, reguli pe care trebuia să le respecte cei care au ales acest stil de viață, ca să poată trăi în iubire creștină (*koinonia*). Scopul esențial al acelor reguli era acela de a păstra o bună armonie între monahism și instituțiile Bisericii[45]. Un al doilea mare centru monahal a început să înflorească și să se dezvolte în Palestina, care era direct influențată de Egipt. O caracteristică a monahismului de aici o constituia viața monahală a unor grupuri mici denumiți eremiți, care desfășurau anumite activități sub conducerea unui lider spiritual denumit, ca și în Egipt, „avva" (abba). Spre deosebire de acest mod de viață monahală au apărut în Siria așa numiții „anahoreți", care excelau prin austeritatea vieții, dusă până la extrem, dar și bizară pentru omul de rând, viață monahală care nu era întâlnită în Egipt și Palestina. Este vorba de apariția stâlpnicilor[46], adică a celor care își construiau chilia pe niște stânci înalte și foarte asemănătoare unor stâlpi, de regulă din tuf vulcanic, foarte ușor de cioplit și modelat, cum se pot vedea astăzi în ținutul Capadociei din Turcia. Stâncile pe care le selectau pentru a-și ciopli chiliile erau extrem de înguste și înalte, iar din această cauză spațiul de locuit se restrângea până la limitele suportabilului. Desigur nu poate fi trecută cu vederea nici implicarea Sfântului Vasile cel Mare († 379) în organizarea vieții monahale. În această activitate el a fost sprijinit foarte mult de sora sa Macrina. Cei doi au fondat mănăstiri de monahi și monahii în ținutul Pontului, care au devenit foarte curând adevărate focare de viață spirituală.

Mai înainte de a vedea care este opinia Părinților Bisericii cu privire la viața monahală se impune precizarea că nu toți Sfinții Părinți au fost monahi, așa că aici ne vom referi doar la cei mai reprezentativi în această direcție și care s-au bucurat de o mare autoritate. Începem cu Sfântul Ioan Gură de Aur, arhiepiscop al Constantinopolului. Dintre toți părinții bisericești care au vorbit despre monahism, Sfântul Ioan Gură de Aur a vorbit cu cel mai mare entuziasm. Să nu se uite că a făcut-o într-o perioadă în care păgânismul era încă în floare, viața morală lăsa mult de dorit, iar monahii, prin viața lor de cumpătare, dusă uneori până la extrem, se constituiau în adevărate repere pentru vremea respectivă. Vorbindu-le credincioșilor din cetatea pe care o păstorea despre cumpătare, neîntrecutul orator îi asemăna pe călugări cu îngerii, fiindcă scria el: „Nu se însoară, nu dorm mult, nu se îmbuibă; puțin le mai lipsește să fie fără de trup. Nimeni nu poate învinge așa de ușor pe dușmanii săi ca monahul; îi învinge chiar și când stă la masă. De aceea profetul spune: «Gătit-ai înaintea mea masă împotriva celor ce

45. Bernard McGinn, „Christian monasticism", p. 45.
46. Bernard McGinn, „Christian monasticism", p. 45.

mă necăjesc» (*Psalmi* 22, 6). N-ai greşi dacă ai spune şi despre masa lor aceste cuvinte". Apreciind cumpătarea acelora adaugă: „Masa lor se aseamănă cu o femeie frumoasă şi mândră la chip, care nu are nevoie de sulimanuri, că îşi are frumuseţea ei firească. Masa monahilor este curată şi cinstită, nu lasă pe comeseni să grăiască cuvinte de ruşine. [...] La masa lor sufletul nu ţi se tulbură; acolo nu-i supărare; acolo nu-i mânie; peste tot linişte, peste tot pace"[47]. Din scrierile aceluiaşi sfânt aflăm care era regimul alimentar al monahilor, care zice: „monahii nu pun pe masa lor carne de vită, fiartă sau friptă, ci cuvintele lui Dumnezeu mai dulci decât mierea şi fagurele" (*Psalmi* 18, 11). Probabil avea în vedere obişnuinţa care se menţine până în zilele noastre la unele mănăstiri, cum ar fi, spre exemplu, Muntele Athos, unde masa este foarte frugală şi în timpul servirii prânzului sau cinei se lecturează de către un monah din vieţile sfinţilor sau din Sfânta Scriptură. „Monahii, adaugă el, imitând albinele, zboară în jurul fagurilor cărţilor sfinte şi culeg din ele multă plăcere"[48]. Mult mai târziu, Sfântul Simeon Noul Teolog vorbeşte şi el despre viaţa monahală, dar în alt chip decât Hrisostom. Dacă acela se referă la ea ca un spectator plin de admiraţie, cel din urmă nu doar că vede în monah pe „cel cu totul neamestecat cu lumea şi care vorbeşte neîncetat numai cu Dumnezeu"[49], ci se erijează şi într-un autorizat sfătuitor al monahului[50], aducând cuvinte de îmbărbătare pentru cei ispitiţi a-şi părăsi cinul monahal în favoarea vieţii de familie. El îi aminteşte monahului că din clipa depunerii votului nu-şi mai aparţine lui însuşi, nu trebuie să se mai considere un om simplu, ci un ostaş al lui Hristos ce poate fi acuzat de dezertare de vreme ce s-a înrolat în armata unui astfel de Împărat şi nu mai poate fi stăpân peste el însuşi. Şi aşa cum femeia nu mai este stăpână pe trupul ei, ci bărbatul (*1 Corinteni* 7, 4), cu atât mai mult nu mai sunt stăpâni pe trupul lor monahii, cei care trăiesc în Hristos. Celui aflat pe punctul de a-şi abandona cinul îi spune: „Cel pe care-L dispreţuieşti acum este Acela care te va judeca atunci. De aceea, să ai necontenit în minte pe Hristos şi râul cel de foc, după cum spune Scriptura: «Râu de foc curgea înaintea feţei Lui»" (*Daniel* 7, 10)[51].

---

47. Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilii la Matei. Omilia LXX", pp. 809-810.
48. Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilii la Matei. Omilia LXX", p. 789.
49. Sf. Simeon Noul Teolog, *Scrieri III. Imne, epistole şi capitole*, introducere şi traducere de Diac. Ioan I. Ică Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 61.
50. Sf. Simeon Noul Teolog, *Scrieri III*, pp. 62-64.
51. Sf. Ioan Gură de Aur, „Către acelaşi Teodor", 3, în: *Despre feciorie. Apologia vieţii monahale. Despre creşterea copiilor*, traducere de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2001, pp. 381-382.

Bibliografie

ATANASIE CEL MARE, Sfântul, *Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie*, în *Scrieri. Partea a doua*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 16, Ed. IBMBOR, București, 1988; COHEN, A., *Talmudul*, trad. din franceză de C. Litman, Ed. Hasefer, București, 1999; CRAIGIE, C. Peter, *Deuteronom. Comentariile Exegetice la Vechiul Testament*, trad. Daniela RUSU, Ed. Logos, Cluj-Napoca, 2000; *Dictionnaire Encyclopédique de la Bible*, publié sous la direction du Centre Informatique et Bible le Abbaye de Maredsous, responsables scientifiques: Pièrre-Maurice BOGAERT, Mathias DELCOR, Edmond JACOB, Edouard LIPINSKI, Robert MARTIN-ACHARD, Joseph PONTHOT, Brepols, 1987; ELIADE, Mircea (ed.), *The Encyclopedia of Religion*, Vol. 10, Macmillan Company, New York/ London, 1987; EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească. Martiri din Palestina*, în: *Scrieri. Partea întâia*, traducere, studiu note și comentarii de Pr. Prof. Teodor Bodogae, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 13, Ed. IBMBOR, București, 1987; FREEDMAN, David Noel (ed.), *Eerdmans Dictionary of the Bible*, Eerdmans Publishing Company, Grands Rapids, Michigan/Cambridge, U.K., 2000; GOFFI, Tullo; DE FIORES, Stefano, *Dictionnaire de la Vie Spirituelle*, adaptation française par François Vial, Les Éditions du Cerf, Paris, 1987; GRELOT, Pierre, *Le Couple humain dans l'Ecriture*, Les Editions du Cerf, Paris, 1969; IOAN GURĂ DE AUR, Sfântul, *Omilii la Matei*, în: *Scrieri. Partea a treia*, traducere, introducere, indici și note de Pr. Dumitru Fecioru, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 23, Ed. IBMBOR, București, 1994; MACDONALD, William, *Comentariul biblic al credinciosului. Noul Testament*, traducere din engleză de Doru Motz, Ed. Lampadarul de Aur, Oradea, [2]2004; MACDONALD, William, *Comentariul biblic al credinciosului. Vechiul Testament*, traducere din engleză de Doru Motz, Ed. Lampadarul de Aur, Oradea, 2002; MAIER, Gerhard, *Evanghelia după Luca*, coll. *Comentariu Biblic* 4-5, Ed. Lumina lumii, Korntal/Germania, 1999; MAIER, Gerhard, *Evanghelia după Matei*, coll. *Comentariu Biblic* 1-2, Ed. Lumina lumii, Korntal/Germania, 2000; MEIR, John, *Un Certain Juif Jésus - les données de l'histoire. Les sources, les origines, les dates*, Lectio Divina, Les Éditions du Cerf, Paris, 2009; MOTYER, Alec, *The Prophecy of Isaiah*, InterVarsity Press, 1993; NEGOIȚĂ, Athanasie, *Manuscrisele de la Marea Moartă*, coll. *Biblioteca Orientalis*, Editura Științifică, București, 1993; *Nouveau Dictionnaire Biblique*, Revisé, édition collectif, Éditions Emmaus (Suisse), 1992; PAYNE, D.F., *Deuteronmy*, coll. *The Daily Study Bible*, Westminster, John Knox Press, 1985; *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 1, Ed. IBMBOR, București, 1979; SEMEN, Petre, „Semnificația feciorei și a maternității în gândirea iudaică și creștină. Preacinstirea Sfintei Fecioare Maria", în: *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza din Iași*, SN, Teologie Ortodoxă, X (2005), Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași; SIMEON NOUL TEOLOG, Sfântul, *Scrieri III. Imne, epistole și capitole*, introducere și traducere de Diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2001; WENHAM, J. Gordon, *Leviticul*, traducere de Daniela Rusu, Ed. Logos, Cluj-Napoca, 2004; WOLF, G.U., *The Interpreter's Dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia*, Abingdon Press, Nashville, 1991.

◀ *Sfântul Apostol și Evanghelist Matei – miniatură*

ÎNCEPUTURILE MONAHISMULUI RĂSĂRITEAN: EGIPT, ȚARA SFÂNTĂ, MUNTELE SINAI ȘI SIRIA

Încă din perioada primară unii creștini trăiau în feciorie și multe văduve nu se recăsătoreau, bucurându-se de o viață cumpătată, renunțând la avere în folosul comunității, postind sau practicând chiar o asceză severă. Pentru aceasta ei aveau un loc special în biserică la Sfânta Liturghie și la celelalte slujbe religioase.

Începuturile monahismului creștin se regăsesc în Răsărit în a doua jumătate a secolului al III-lea și nicidecum după Edictul de la Mediolanum (313), ca protest împotriva secularizării Bisericii în timpul împăratului Constantin cel Mare[1]. Apariția diferitelor erezii și schisme (gnosticismul sub variatele lui forme de manifestare[2], antitrinitarismul[3], controversele donatiste[4], baptismale[5], pascale[6] și altele) care au tulburat viața Bisericii prin nesfârșitele

---

1. P. Nagel, „Die Motivierung der Askese in der Alten Kirche und der Ursprung des Mönchtums", în: Texte und Untersuchungen 95, Berlin, 1966; G. Kretschmar, „Ein Beitrag zur Frage nach dem Ursprung frühchristlicher Askese", în: *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 61 (1964), pp. 27-67; H. Bacht, „Mön- chtum und Kirche. Eine Studie zur Spiritualität des Pachomius", în vol. *Sentire Ecclesiam. Festschrift zum H. Rahner*, Freiburg, 1961, pp. 113-133; B. Lohse, *Askese und Mönchtum in der Antike und in der alten Kirche*, München, 1969.
2. I.P. Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, trad. de P. Petrescu, Ed. Nemira, București, 1995; S. Manolache, *Dualismul gnostic și maniheic din perspectivă teologică*, Ed. Paralela 45, Brașov, 2000; M. Tardieu, *Maniheismul*, trad. de O. Berca și E. Dorcescu, Ed. de Vest, Timișoara, 1995.
3. C. Andresen, „Zur Entstehung und Geschichte des trinitarischen Personbegriffs", în: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 52 (1961), pp. 1-39; H. Offermanns, *Der christologische und trinitarische Personbegriff der frühen Kirche*, Bern/Frankfurt am Main, 1976; W. Marcus, *Der Subordinationismus als historiologisches Phänomen*, München, 1963; M. Decker, *Die Monarchianer. Frühchristliche Theologie im Spannungsfeld zwischen Rom und Kleinasien*, Hamburg, 1987; C. Voicu, „Hristologia Părinților apostolici", în: *Ortodoxia*, XIII (1961), 3, p. 405.
4. W.H.C. Frend, *The Donatist Church*, Oxford, 1971; K.M. Girardet, *Kaisergericht und Bischofsgericht. Studien zu den Anfängen des Donatistenstreits (313-315) und zum Prozess des Athanasius von Alexandrien*, Bonn, 1975; A. Schindler, „L'histoire du Donatisme considérée du point de vue de sa propre théologie", în: *Studia Patristica*, XVII (1982), 3, pp. 1306-1315; E. Tengström, *Donatisten und Katholiken. Soziale, wirtschaftlische und politische Aspekte einer nordafricanischen Kirchenspaltung*, Göteborg, 1964.
5. J.A. Fischer, „Zu den Konzilien in Karthago im Jahr 255, im Frühjahr 256 und in Spätsommer 256", în: *Annuarium historiae conciliorum*, XIV (1982), pp. 227-240; XV (1983), pp. 1-14; XVI (1984), pp. 1-39; H. Kirchner, „Der Ketzertaufstrei zwischen Karthago und Rom und seine Konsequenzen für die Frage nach den Grenzen der Kirche", în: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, LXXXI (1970), pp. 290-307; M. Bévenot, „Cyprian's platform in the rebaptism controversy", în: *Heythrop Journal*, XIX (1978), pp. 123-142.
6. W. Huber, *Passa und Ostern. Untersuchungen zur Osterfeier der alten Kirche*, Berlin, 1969; B. Lohse, *Das Passahfest der Quartadecimaner*, Gütersloh, 1953; N. Brox, „Tendenzen und Parteilichkeiten im Osterfeststreit

◀ *Sfinți cuvioși – frescă de la Mănăstirea Bistrița (jud. Vâlcea)*

dispute la care s-au adăugat persecuțiile generalizate de împăratul Deciu (249-251) în anul 249[7], au determinat pe mulți creștini înclinați spre ascetism și viață meditativă să părăsească tumultul marilor orașe și să se retragă în singurătate unde să se dedice contemplării și rugăciunii[8]. Ei au fost numiți eremiți (pusnici) sau anahoreți. Retragerea lor în locuri pustii nu a însemnat despărțirea de comunitate ca o grupare extremistă disidentă, căci ei participau, în special duminica, la săvârșirea Sfintei Liturghii, împărtășindu-se împreună cu ceilalți credincioși, care nu erau desconsiderați pentru că trăiau în familie și trebuiau să facă față vieții cotidiene mult mai agitate[9]. Motivația principală a acestei retrageri, a acestei „părăsiri a lumii", care este valabilă pentru orice monah până astăzi, era urmarea lui Hristos, așa cum rezultă și din *Viața Sfântului Antonie,* scrisă de Sfântul Atanasie cel Mare în anul 357[10]. Locul cel mai potrivit în care monahul se antrena în lupta împotriva ispitelor diavolului și dobândea calea virtuților era pustiul. Acolo a fost dus de Duhul și Mântuitorul

des 2 Jahrhunderts", în: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, LXXXIII (1972), pp. 291-324; A. Strobel, *Ursprung und Geschichte des frühchristlichen Osterkalenders*, Berlin, 1977.

7. R. Schinger, *Die Religionspolitik des Kaisers Decius. Anatomie einer Christenverfolgung*, Frankfurt am Main, 1994.

8. K.S. Frank, *Grundzüge der Geschichte des chiristlichen Mönchtums* Darmstadt, 1983; K.S. Frank (ed.), *Askese und Mönchtum in der Alten Kirche*, Darmstadt, 1975.

9. W. Schneemelcher, „Erwägungen zu dem Ursprung des Mönchtums in Ägypten", în vol. *Christentum am Nil*, Recklinghausen, 1964, pp. 131-141.

10. Sf. Atanasie cel Mare, „Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie", în: *Scrieri. Partea a doua*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 16, Ed. IBMBOR, București, 1988, pp. 192-193.

◀ *Pustiul Tebaidei – pictură realizată de Gherardo Starnina (Muzeul Uffizi din Florența). Pictura oferă o viziune de ansamblu, dar și una de detaliu asupra vieții monahale din Pustia egipteană*

Iisus Hristos după ce postise patruzeci de zile (*Matei* 4, 1) ca să fie ispitit de diavol. Pustiul era considerat locul de sălășluire a demonilor și numai cei încercați cutezau să meargă și să-l înfrunte direct. Prezența multor anahoreți în deșert este înțeleasă și ca extindere a misionarismului creștin[11]. Până la venirea lui Hristos demonii stăpâneau pretutindeni. Odată cu răspândirea creștinismului, ei pierd locurile populate, rămânându-le doar pustiul. Popularea deșertului de către anahoreți a dus la transformarea lui într-un adevărat oraș (*desertum civitas*)[12]. Astfel diavolul îi reproșează Sfântului Antonie cel Mare că monahii au ocupat și ultimele lui posesiuni: „Nu mai am deci loc, nici săgeată, nici cetate. Pretutindeni s-au făcut creștini. În sfârșit s-a umplut și pustia de călugări"[13].

La început anahoreții se retrăgeau la marginea orașului sau a satului natal, fiind apreciați pentru ascetismul lor de ceilalți creștini. Deși se consideră că Egiptul a fost spațiul propriu trecerii de la ascetism la anahoretism, se cunosc și alte zone unde întâlnim în secolul al III-lea asceți cum ar fi Narcis, ajuns episcop al Ierusalimului (185-213) sau preotul Novațian din Roma[14], cunoscut pentru rigorismul său în disputa cu episcopul Corneliu (250-253)[15], care

11. I. Auf der Maur, *Mönchtum und Glaubenverkündigung*, Fribourg, 1959.
12. D.J. Chitty, *The Desert a City*, Oxford, 1961.
13. Sf. Atanasie cel Mare, „Viața Cuviosului...", 40, p. 217.
14. Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, VI.9.6-10, VI.43.16, în: *Scrieri. Partea întâia*, traducere, studiu note și comentarii de Pr. Prof. Teodor Bodogae, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 13, Ed. IBMBOR, București, 1987, pp. 233-268.
15. Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, VI.43.16, pp. 264-268. A se vedea F.J. Dölger, „Novatian", în: *Antike und Christentum*, VI, Münster, 1950, pp. 61-64.

au îmbrățișat „o viață cu adevărat filosofică", referindu-se la asceza creștină. În Olimpul Bitiniei a trăit după anul 300 anahoretul Eutihie, iar Sfântul Antonie cel Mare l-a folosit ca model pentru începutul vieții sale ascetice pe un bătrân eremit care trăia în apropierea satului vecin și pe care l-a vizitat cerându-i îndrumare duhovnicească[16]. Râvnind după mai multă singurătate și liniște, ei au înaintat spre locuri pustii. Deși trăiau izolat, ei au comunicat unii cu alții împărtășindu-și reciproc experiența duhovnicească. Unii dintre ei au devenit foarte cunoscuți, atrăgând în jurul lor alți ucenici. Astfel s-au format mici grupuri de asceți care trăiau sub îndrumarea unuia mai bătrân și mai experimentat în viața ascetică. În Tebaida trăiau Or, Apollo, Pitirion și Copres, considerați „părinții multor frați", iar preotul Serapion îndruma pe monahii din ținutul Arsinoe. Cele mai numeroase comunități de anahoreți erau întâlnite în pustiul Nitriei, la sud-vest de Delta Nilului, și în cel al Schitiei[17]. Organizatorul monahismului de tip anahoretic a fost Sfântul Antonie cel Mare (251-356). Renumele câștigat de anahoreți a atras și mai mulți creștini spre locurile lor, ceea ce a dus la formarea unor comunități monastice cu viață comună numite chinovii sau mănăstiri. Acest lucru presupunea din partea conducătorului spiritual numit egumen sau stareț impunerea unor condiții stricte de viețuire cunoscute ca voturi monahale; ascultarea, castitatea, și sărăcia. Ca organizator al monahismului cenobitic este cunoscut, printre alții, Sfântul Pahomie cel Mare (276-349). Sora sa, Maria, a condus prima mănăstire de călugărițe[18]. Pentru că viețuirea în același loc a asceților bărbați și femei putea duce la încălcarea disciplinei morale din mănăstire, s-a impus cu timpul stricta separare a lor, iar practica viețuirii în comuniune duhovnicească a fecioarelor pe lângă clerici (*virgines subintroductae*), păstrând castitatea, a fost combătută de mari personalități bisericești ca Sfântul Ioan Gură de Aur[19].

Egipt

În Egipt monahismul a cunoscut așadar ambele forme de viețuire și organizare[20]. Ca părinte al monahismului anahoretic este recunoscut *Sfântul Antonie cel Mare*. Biograful său, Sfântul Atanasie cel Mare[21], nu urmărește să zugrăvească în lucrarea sa icoana unui sfânt, ci realitățile în care s-a desfășurat viața acestui mare ascet. Născut în anul 251 în Coma din Egiptul de Sus, Sfântul Antonie a moștenit de la părinți atât bogăție materială, cât și spirituală. Pe cea dintâi a hotărât s-o împartă săracilor pentru a și-o înmulți pe cea

---

16. Sf. Atanasie cel Mare, „Viața Cuviosului...", 3, p. 193.
17. Mai multe informații în A.J. Festugière (ed.), *Istoria monachorum*, Bruxelles, 1971; Palladius, *Historia Lausiaca*, C. Butler (ed.), *Texte and Studies*, 6, 1-2 Cambridge, 1904. Trad. rom. de D. Stăniloae, *Istoria Lausiacă*, București, 1993; A se vedea și A.L. Schmitz, „Die Welt der ägyptischen Einsiedler und Mönche", în: *Römische Quartalschrift für Kirchengeschichte*, Freiburg in Breisgau, XXXVII (1929), pp. 189-244.
18. C. Andresen, A.M. Ritter, *Geschichte des Christentums*, I/1, Altertum, Stuttgart/Berlin/Köln, 1993, pp. 97-100.
19. H. Jedin (ed.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, I, Freiburg/Basel/Wien, 1999, p. 339.
20. A se vedea V. Răducă, *Monahismul egiptean. De la singurătate la obște*, Ed. Nemira, București, 2003.
21. Nu există niciun dubiu asupra autenticității acestei lucrări. A se vedea K. Heussi, *Der Ursprung des christlichen Mönchtums*, Tübingen, 1936; Redactarea ei s-a făcut în anul 357 (cf. O. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. III, Darmstadt, 1962, pp. 66-67) pentru monahii apuseni în timp ce Sfântul Atanasie condamnat la al treilea exil de către arieni și-a găsit adăpost la eremiții din munții Nitriei și deșertul Tebaidei (cf. *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, București, 1987, p. 329).

de-a doua. Astfel, după modelul altor asceți, s-a retras în cimitirul din vecinătatea satului natal, găsind adăpost într-un mormânt[22]. Acolo lucra (împletea rogojini și coșuri), se ruga și citea din Sfânta Scriptură[23]. După acumularea unei solide experiențe duhovnicești, fiecare monah declara război demonilor al căror loc de manifestare violentă era pustiul. Numai cel care câștiga acest război se putea considera capabil să îndrume pe alții pe calea despătimirii.

▲ *Sfântul Cuvios Antonie cel Mare – frescă*

La 35 de ani Sfântul Antonie s-a hotărât să părăsească locurile natale. Traversând Nilul, s-a adăpostit într-un fort roman părăsit de la marginea deșertului, unde a viețuit 20 de ani fără să iasă afară sau să vadă pe cineva, sfătuindu-i dinăuntru pe cei care îl căutau[24]. Dornici să-și vadă îndrumătorul în față, ucenicii împreună cu alți pelerini au forțat ușa și l-au determinat astfel să le iasă în întâmpinare. Nu era nici vlăguit de puteri, nici schimbat din cauza nevoințelor, ci așa cum îl știau înainte de retragere. Dobândise darul vindecării, al alungării demonilor și al vorbirii, convingându-i pe mulți să aleagă viața monahală[25].

Prin puterea sa de convingere și dorința de desăvârșire a monahilor, deșertul a devenit „oraș al monahilor", unde ei viețuiau în post și rugăciune, făcând milostenie și având dragoste și bună înțelegere întreolaltă[26]. Desigur că aceste coordonate conturau idealul viețuirii monastice la care râvnea orice călugăr chiar dacă realizarea lui era greu de obținut. Ele erau permanent recomandate și chiar impuse de îndrumătorii spirituali ai monahilor, cum o dovedesc apoftegmele părinților[27] și mai târziu regulile monahale și tipiconale mănăstirești[28].

Deși departe de lume, anahoreții nu erau insensibili de problemele cu care se confruntau creștinii. Astfel, Sfântul Antonie, fiind informat asupra declanșării unui nou val de persecuții

---

22. Sf. Atanasie cel Mare, „Viața Cuviosului...", 8, p. 198.
23. Produsele rezultate din munca lor (cultivarea grădinilor și a câmpurilor, împletirea coșurilor și a rogojinilor) erau folosite pentru necesitățile personale, dar și pentru ajutorarea celor necăjiți sau ospătarea pelerinilor. A se vedea A. Guillaumont, *Originile vieții monahale*, trad. de C. Jinga, Ed. Anastasia, București, 1998, p. 108.
24. Sf. Atanasie cel Mare, „Viața Cuviosului...", 10-12, pp. 199-200.
25. Sf. Atanasie cel Mare, „Viața Cuviosului...", 14-15, pp. 201-202.
26. Sf. Atanasie cel Mare, „Viața Cuviosului...", 43, p. 218.
27. *Apophthegmata Patrum* sunt acele învățături sau îndemnuri pe care Părinții cu viață îmbunătățită le dădeau ucenicilor ca îndrumar în urcușul lor duhovnicesc. Inițial ele s-au transmis ca tradiție orală, care a început să fie consemnată în scris în secolul al IV-lea. Spre sfârșitul secolului al V-lea și pe tot parcursul celui de-al VI-lea ele au fost ordonate alfabetic după numele părinților asceți ai pustiului între care sunt menționate și trei femei, dar și tematic. Cea mai veche colecție de apoftegme aparține lui Evagrie Ponticul (345-399) care a trăit ca anahoret în pustiul Nitriei și apoi în ținutul Kellia. K.S. Frank, *Lehrbuch der Geschichte der Alten Kirche*, Paderborn, 1996, pp. 368-369. Despre Evagrie Ponticul a se vedea A. Guillaumont, „Un filosof în pustie: Evagrie Ponticul", în: *Originile vieții monahale*, pp. 251-284; G. Bunge, *Evagrie Ponticul. O introducere*, trad. de I. Ică Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1997.
28. Sf. Vasile cel Mare, *Asceticele. Scrieri. Partea a doua*, traducere, introducere și note de Iorgu D. Ivan, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 18, București, Ed. IBMBOR, 1989, passim.

sub împăratul Diocleţian (284-305)[29], a decis să părăsească deşertul venind în Alexandria pentru a-i încuraja pe creştini şi pentru a primi el însuşi botezul martiriului dacă ar fi cazul[30]. După ce a trecut această ultimă persecuţie în care însuşi episcopul Petru al Alexandriei a fost martirizat în anul 311[31], Sfântul Antonie s-a întors pentru doi ani în vechiul fort, pentru ca apoi, după anul 313, voind să se retragă în Tebaida de Sus, să fie îndemnat prin descoperire dumnezeiască a urca „în pustia cea mai dinăuntru"[32]. Nu a rămas tăinuită prezenţa sa acolo, căci ucenicii au aflat locul retragerii lui de la beduinii care îl aprovizionau periodic cu pâine. Deşi a început să cultive puţin grâu şi legume pentru a-şi asigura existenţa fără sprijinul fraţilor, ei tot îl căutau şi îi cereau să le împărtăşească din înţelepciunea pe care o dobândise prin rugăciune şi nevoinţe, convorbirile cu ei, consemnate de Sfântul Atanasie cel Mare, biograful său, rămânând îndemnuri preţioase pentru monahii din toate timpurile. El dobândise şi darul vindecării bolilor, alungării demonilor şi vederii cu duhul, fapt pentru care era vizitat de mulţi creştini, dar şi pe cel al cugetării teologice. Combătând erezia ariană îi îndemna pe toţi să păstreze credinţa în dumnezeirea Fiului[33]. Cu cât se retrăgea mai mult, cu atât devenea mai cunoscut, încât nu numai comunitatea anahoreţilor din jurul lui îl considera cel mai mare şi înţelept îndrumător, ci prin îndemnurile sale şi prin exemplul vieţii a devenit părintele anahoretismului creştin care a predominat în Egipt, dar a fost cunoscut în întregul Orient.

▲ *Sfântul Cuvios Pahomie cel Mare – frescă de la Mănăstirea Frăsinei*

Concomitent cu anahoretismul s-a dezvoltat şi monahismul cenobitic al cărui părinte este considerat *Sfântul Pahomie cel Mare*. Originar din Tebaida de Sus, el a cunoscut creştinismul ca soldat în armata cezarului Maximin Daia. După terminarea stagiului militar s-a botezat şi s-a dedicat vieţii ascetice pe lângă eremitul Palamon. A constatat însă că ascetismul sever practicat de anahoreţi periclitează viaţa multor monahi neexperimentaţi şi nu permite dezvoltarea unui caracter altruist care se formează numai trăind în comunitate[34]. Din acest motiv, pe la anii 320/325 a întemeiat în apropiere de satul Tabana, pe o insulă de pe Nil, în Egiptul de Sus, o comunitate monastică alcătuită din toţi eremiţii din jur, care se obligau să respecte regulile[35] alcătuite de el şi să ducă o viaţă ascetică sub îndrumarea

---

29. F. Kolb, *Diocletion und die erste Tetrarchie*, Berlin, 1987; S. Williams, *Diocletion and the Roman recovery*, Londra, 1985; M. Ţepelea, *Diocleţian şi persecuţiile împotriva creştinilor*, Oradea, 2008.
30. Sf. Atanasie cel Mare, „Viaţa Cuviosului...", 45, p. 219.
31. K.S. Frank, *Lehrbuch...*, p. 168.
32. Sf. Atanasie cel Mare, „Viaţa Cuviosului...", 48, pp. 220-221. Este vorba de un munte situat pe coasta de vest a Mării Roşii, cf. H. Jedin (ed.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, Bd. II/1, p. 357.
33. Sf. Atanasie cel Mare, „Viaţa Cuviosului...", 47-48, pp. 231-232.
34. A. Gerhardes, H. Brankmann (eds.), *Die koptische Kirche. Einführung in das ägyptische Christentum*, Stutgart, 1995, p. 31.
35. A. Boom, Th. Lefort (eds.), „Regel und Briefe des Pachomios", *Pachomiana latina*, Louvain, 1932; F. Kozman,

unui stareţ. Astfel, Sfântul Pahomie este recunoscut ca organizatorul monahismului cenobitic, nu pentru că n-ar fi existat şi alte comunităţi monastice independente de el, ci pentru că el a imprimat o anumită specificitate care îi era proprie şi pe care o gândise în detaliu când trăia ca eremit.

Modelul monastic pahomian, care se opunea celui anahoretic, se reflecta chiar în imaginea exterioară a mănăstirii. Întregul spaţiu mănăstiresc era înconjurat de un zid ca simbol al despărţirii de lume, iar înăuntru se pătrundea numai printr-o poartă. În mijloc era biserica în care se adunau toţi călugării pentru slujbele religioase. Caracterul comunitar era subliniat şi de trapeză, unde serveau masa împreună. Monahii locuiau în mai multe clădiri, fiind repartizaţi după ascultările pe care le prestau în folosul comunităţii (ţesători, grădinari, brutari, pescari, păstori etc.) şi ascultând permanent de stareţ. Vânzarea produselor obţinute din munca manuală şi cultivarea terenurilor din jurul mănăstirii asigurau întreţinerea monahilor. Pentru menţinerea disciplinei, mai ales în mănăstirile care aveau peste 100 de călugări, stareţul stabilea principalele reguli de vieţuire comunitară privind structura ierarhică a mănăstirii, programul zilnic, participarea la Sfânta Liturghie şi la celelalte slujbe, servirea meselor în comun, întreţinerea monahilor etc.[36]

Cea mai importantă componentă a monahismului pahomian era întreţinerea „sfintei comuniuni" (*koinonia*). Pentru Sfântul Pahomie, pe lângă părăsirea lumii şi sărăcie, cel mai important lucru era mântuirea tuturor. De aceea îndemnul său permanent era ca toţi să-i fie unuia de ajutor şi fiecare să fie tuturor sprijin[37]. Regula a fost preluată şi îmbunătăţită de Horsiesius, care cerea călugărului să nu urmărească întâi de toate mântuirea proprie, ci iubirea fratelui şi slujirea aproapelui[38], iar Teodor, cel mai apropiat ucenic al Sfântului Pahomie, considera că cea mai mare lovitură dată comunităţii sfinte din mănăstire este supărarea unui frate de către altul[39].

O altă regulă fundamentală stabilită de Sfântul Pahomie prevedea cunoaşterea Sfintei Scripturi. Scrisorile şi catehezele sale adresate călugărilor conţin numeroase citate biblice. El voia însă ca toţi monahii să citească şi să mediteze asupra cărţilor scripturistice şi considera că memorarea unor pasaje auzite la sfintele slujbe îi poate ajuta pe monahi să deprindă cititul. De asemenea Horsiesius cerea stareţilor să îndrume obştea monahală conform învăţăturilor Sfintei Scripturi şi aprecia că numai cel care face aceasta îşi exercită eficient misiunea de îndrumător spiritual[40].

Foarte important pentru menţinerea disciplinei monahale era principiul egalei raportări a tuturor monahilor la regulile stabilite de stareţ. Libertatea individuală pe care şi-o

Textes législatifs touchant le cénobitisme égyptien, Roma, 1935; Th. Lefort, *Œuvres de saint Pachôme et de ses disciples* în coll. *Corpus scriptorum christianorum orientalium (CSCO)*, 159/160, Louvain, 1956; Th. Lefort, *Les vies Coptes de saint Pachôme et de ses premiers disciples*, Louvain 1943,[2]1966; H. Quecke, *Die Briefe Pachoms*, Regensburg, 1975.

36. Detalii privind organizarea mănăstirilor pahomiene la Th. Lefort, *Les vies coptes de Saint Pachôme*, Louvain, 1966; F. Halkin (ed.), *S. Pachomii Vitae graecae*, Bruxelles, 1932.
37. Cf. Th. Lefort, *Œuvres de saint Pachôme*, p. 5.
38. A. Boon, Th. Lefort (ed.), „Liber Orsiesii", în: *Pachomiana Latina*, Louvain, 1932, pp. 109-147. A se vedea şi H. Bacht, „Horsiessius", în: *Das Vermächtnis des Ursprungs. Studien zum frühen Mönchtum*, I, Würzburg, 1972, pp. 9-55.
39. S. Theodor, *Katechese*, apud Th. Lefort, *Œuvres de Saint Pachôme*, p. 59.
40. A se vedea modul în care Horsiesius îşi fundamenta biblic regulile sale la Th. Lefort, *Œuvres de Saint Pachôme*, pp. 81-91.

puteau permite anahoreții în organizarea vieții religioase în programul de muncă manuală, în aranjarea chiliei, în vestimentație sau în modul de hrănire era suplinită de regula cerută de stareț căreia trebuia el însuși să se supună pentru a-și întări autoritatea. Dorind să păstreze această regulă indispensabilă vieții comunitare fără a știrbi prestigiul de care se bucurau preoții monahi sau a relativiza cumva obligativitatea supunerii față de ierarhia bisericească, Sfântul Pahomie, renunțând el însuși la hirotonie, prefera la început ca participarea la slujbele religioase să se facă în satele apropiate sau aducând în mănăstire în zilele de sărbătoare preoți de la centrul episcopal, cărora călugării trebuiau să le acorde cinstirea cuvenită[41].

Ca principii fundamentale ale menținerii comuniunii monastice s-au impus cele două voturi care au devenit obligatorii pentru monahismul creștin: *sărăcia*, adică renunțarea de bună voie la dreptul de posesiune chiar asupra bunurilor personale absolut necesare folosirii zilnice și *ascultarea* necondiționată față de superior indiferent de rang. Păstrarea castității era de la sine înțeleasă. Pentru că a întâlnit și la anahoreți o formă de sărăcie asumată care a condus cu timpul la unele nemulțumiri din partea monahilor, Sfântul Pahomie a dat acestei reguli valabilitate permanentă, monahii renunțând de bună voie la bunurile personale aveau dreptul să se folosească numai în ascultare de cele necesare vieții din bunurile mănăstirii. În timp ce la anahoreți exersarea ascultării constituia o pregătire pentru înfrângerea voii proprii în viețuirea singuratică, la Sfântul Pahomie ascultarea de stareț însemna un vot pe care monahul trebuia să-l respecte permanent căutând dobândirea mântuirii în comunitate[42].

Influența monahismului de formație pahomiană s-a simțit atât în Răsărit prin regulile formulate de Sf. Vasile cel Mare, cât și în Apus prin Fericitul Ieronim și Sf. Ioan Casian[43], dar mai ales prin episcopii Cesarius și Aurelius de Arles, prin abatele Benedict de Nursia iar mai târziu prin Benedict de Aniane[44].

Viața cenobitică promovată de Sfântul Pahomie a atras mulți călugări, chiar dintre anahoreți, încât a fost necesară înființarea unor noi mănăstiri. Astfel, o parte dintre monahii de la Tabennesi au fondat o nouă mănăstire în apropiere de Phbow. Acolo s-a mutat și Sfântul Pahomie în anul 337, făcând din aceasta centrul administrativ și spiritual al mănăstirilor pahomiene. De asemenea, mănăstirile de la Scheneset și Tmuschon au cerut să fie primite în comunitatea mănăstirilor pahomiene. Prin trimiterea unor călugări din mănăstirile sale, Sfântul Pahomie asigura și acolo respectarea regulilor de viețuire comună și recunoașterea sa ca superior (stareț) al întregii comunități monastice. La scurt timp s-au adăugat și alte patru mănăstiri din ținutul Panopolis și chiar două mănăstiri de călugărițe,

---

41. Th. Lefort, *Les vies coptes...*, p. 96; H. Bacht, „Mönchtum und Kirche. Eine Studie zur Spiritualität des Pachomius", în: *Sentire Ecclesiam*, Freiburg, 1931, pp. 115-122; P. Tamburrino, *Aspetti ecclesiologi del monachesimo pacomiano del secolo IV*, Roma, 1968.

42. Th. Lefort, *Les vies coptes...*, p. 178.

43. Fericitul Ieronim a tradus regulile pahomiene în anul 404 pentru călugării latini stabiliți în mănăstirea Metanoia din Kanopos lângă Alexandria, iar Sfântul Ioan Cassian le-a făcut cunoscute monahilor din mănăstirile înființate de el la Marsilia prin lucrarea sa *Despre așezămintele cenobiților și despre remediile celor opt păcate capitale*, terminată în anul 426, cf. C. Voicu, *Patrologie*, vol. II, Ed. Basilica, București, 2009, p. 331. A se vedea trad. rom. din coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 57, București, 1990, pp. 113-265.

44. A se vedea H. Bacht, „Mönchtum und Kirche...", pp. 95 ș.u.

încât la sfârșitul vieții sale comunitatea însuma 11 mănăstiri[45]. Supravegherea sa era asigurată de marele iconom și de stareț, care le vizita periodic. De asemenea, de două ori pe an se adunau toți călugării din mănăstirea Phbow pentru a se consulta sau a fi informați privind problemele organizatorice, financiare și de disciplină, una din întâlniri fiind totdeauna prilejuită de serbarea Paștilor când își împărtășeau reciproc din experiența duhovnicească[46].

Moștenirea Sfântului Pahomie a fost dusă mai departe de doi dintre cei mai apropiați ucenici ai săi, Or (Horsiesius) și Teodor. Or a urmat de tânăr Sfântului Pahomie în mănăstirea Tabennesi, iar pentru calitățile lui a fost desemnat de acesta egumen al mănăstirii Scheneset[47]. După Petronius, a devenit stareț al mănăstirilor pahomiene, funcție pe care a acceptat-o cu mari rețineri fiind conștient că nu deține autoritatea Sfântului Pahomie. Nu s-a putut impune în fața celor care își doreau să obțină funcții de conducere și mai ales a constatat că votul sărăciei începea să fie neglijat în favoarea interesului pentru acumularea de bunuri și proprietăți pentru mănăstire. În urma disputelor pe această temă, egumenul mănăstirii Tmuschon s-a ridicat împotriva lui Or, a câștigat și pe alți monahi pentru un ascetism mai moderat și, în cele din urmă, a amenințat cu separarea mănăstirii sale de comunitatea pahomiană[48].

În aceste condiții l-a chemat pe egumenul Teodor de la Tabennisi[49] la Phbow și l-a desemnat să-i suplinească funcția în timp ce el s-a retras la mănăstirea Scheneset. Ucenic foarte apropiat și colaborator la conducerea mănăstirilor Tabennisi și Phbow al Sfântului Pahomie, Teodor a restabilit ordinea. Timp de 18 ani a îndeplinit această funcție, vizitând mănăstirile, rostind cateheze în fața monahilor și reamintind permanent de importanța păstrării comuniunii pentru binele comunității. La sfârșitul vieții sale († 368) comunitatea pahomiană număra 15 mănăstiri din care 3 de călugărițe[50].

Starețul Or a condus apoi singur această comunitate punând accent, după cum reiese din testamentul său (*Liber Orsiesii*), pe principiile formulate de Sfântul Pahomie, care cereau respectarea sărăciei de bună voie, păstrarea comuniunii prin acceptarea regulilor monahale și viețuirea conform preceptelor Sfintei Scripturi ca temelie a idealului ascetic[51].

Spre sfârșitul secolului al IV-lea, comunitatea monastică pahomiană intra într-un con de umbră privind informațiile încât izvoarele nu mai amintesc nici măcar numele stareților[52], dar nu se poate admite nicidecum desființarea ei. Dimpotrivă, tradiția pahomiană

---

45. F. Halkin (ed.), *Sancti Pachomii Vitae graecae*, I, Bruxelles, 1932, pp. 54, 83, 134. Despre așezarea geografică a acestor mănăstiri a se vedea D.J. Chitty, în: *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. Archiv für die griechisch-christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, 64, Berlin, 1957, pp. 379-385; D.J. Chitty, *The Desert a City*, London, 1965.

46. Amănunte în studiul lui B. Steidle, în: *Erbe und Auftrag*, XLIV (1968), pp. 104-110 și cel al lui Rezač, în: *Orientalia Christiana Periodica* 23, Roma, 1957, pp. 381-414.

47. Th. Lefort, *Les vies coptes...*, pp. 220, 273.

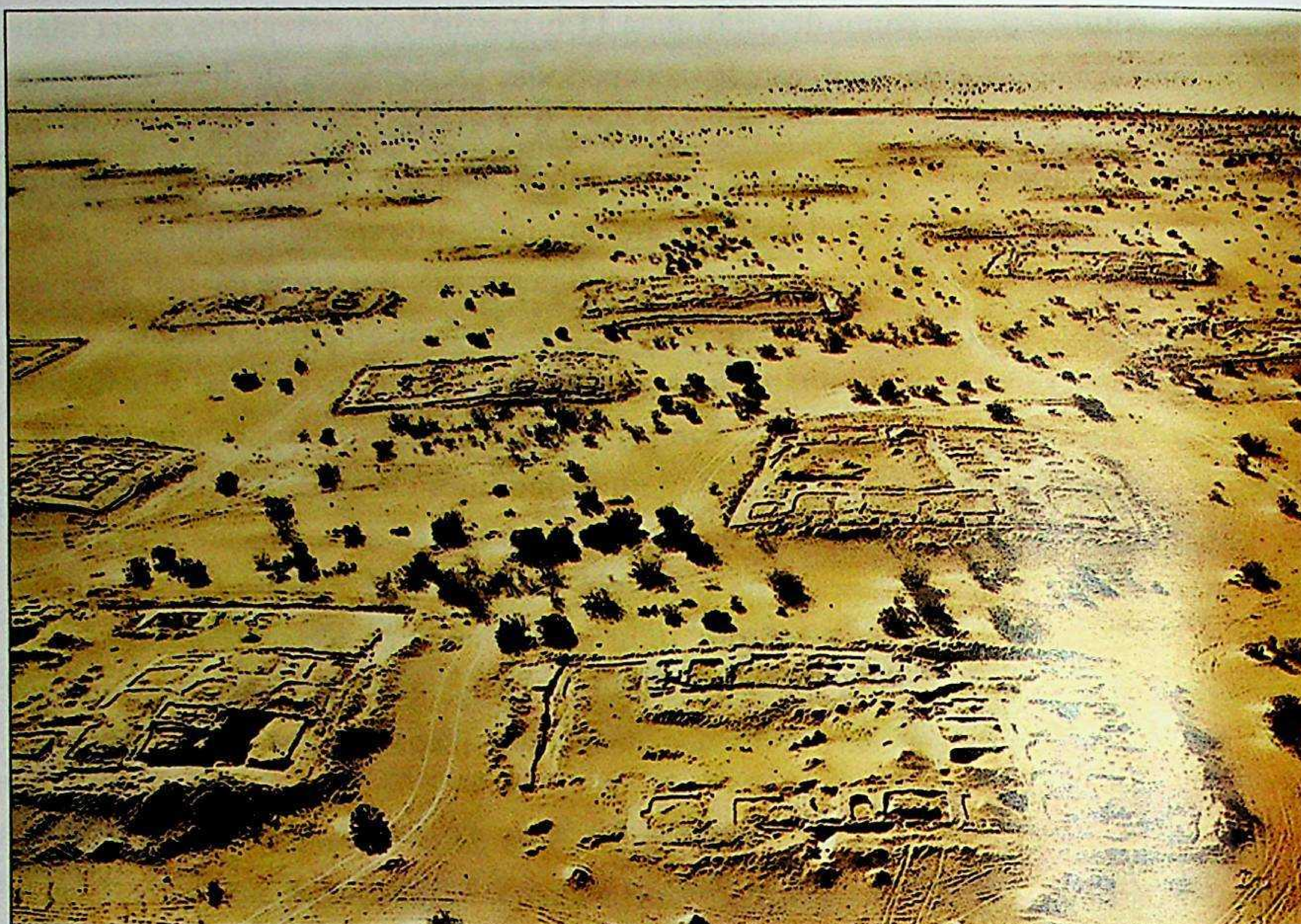
48. *Vita Pahomii gr.* I, 117-127.

49. A se vedea B. Steidle, „Der heilige Abt Theodor von Tabennisi", în: *Erbe und Auftrag*, XLIV (1968), pp. 91-103.

50. Cf. *Vita Pahomii gr.* I, 134. Amănunte la D.J. Chitty, *The Desert a City*, p. 36.

51. A se vedea B. Steidle, „Der Oberen–Spiegel im 'Testament' des Abtes Horsiesi", în: *Erbe und Auftrag*, XLIII (1967), pp. 22-38.

52. Este amintit egumenul Victor de la Tabennisi care a participat la Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes (431) și starețul Martirios de la Phbow, care a ridicat o biserică în cinstea Sfântului Pahomie, cf. P. Ladeuze, *Étude sur le cénobitisme pakhômien pendant le IVe siècle et la première moitié du Ve*, Paris, 1898, Frankfurt, ²1961, pp. 202 ș.u.

➤ *Kellia – centru monastic egiptean (sec. IV)*

a fost preluată de alte mănăstiri din Egiptul de Sus, chiar dacă acestea nu s-au alăturat comunității monastice existente. Cea mai importantă a fost mănăstirea de la Atripe (mănăstirea Albă), întemeiată de Pgol și care a dobândit un mare renume sub stareţul Şenute (333/334-451)[53]. Este cunoscut rigorismul său privind respectarea regulilor monahale, impunând pedepse aspre pentru cei care le încălcau. În cuvântările sale critica aspru abaterile de la viața creștină, iar față de cei care practicau păgânismul manifesta de-a dreptul fanatism[54]. Deși nu era un mare teolog, s-a antrenat în disputele hristologice alături de patriarhul alexandrin, însoțindu-l pe Sfântul Chiril la Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes și purtând corespondență cu personalitățile vremii[55]. Datorită faptului că mănăstirea nu se încadra nici în regimul cenobitic-pahomian, nici în cel anahoretic, ci Şenute căuta impunerea unui regim propriu, a rămas într-o oarecare izolare, iar promovarea naționalismului copt a limitat influența ei doar în spațiul egiptean[56].

În Egiptul de Jos începuturile monahismului sunt legate de Teba, unde s-a remarcat *Pavel Tebeul* (234-347). Ucenici ai Sfântului Antonie cel Mare s-au stabilit și în ținutul cuprins între limita nordică a deșertului Libiei și vestul Deltei Nilului până la linia de demarcație formată la sud de orașele Rosetta, Cairo și El-Alamein. În acest spațiu s-au format cele trei mari colonii monahale din Nitria, Kellia și Schitia (astăzi regiunea Wadi Natrun).

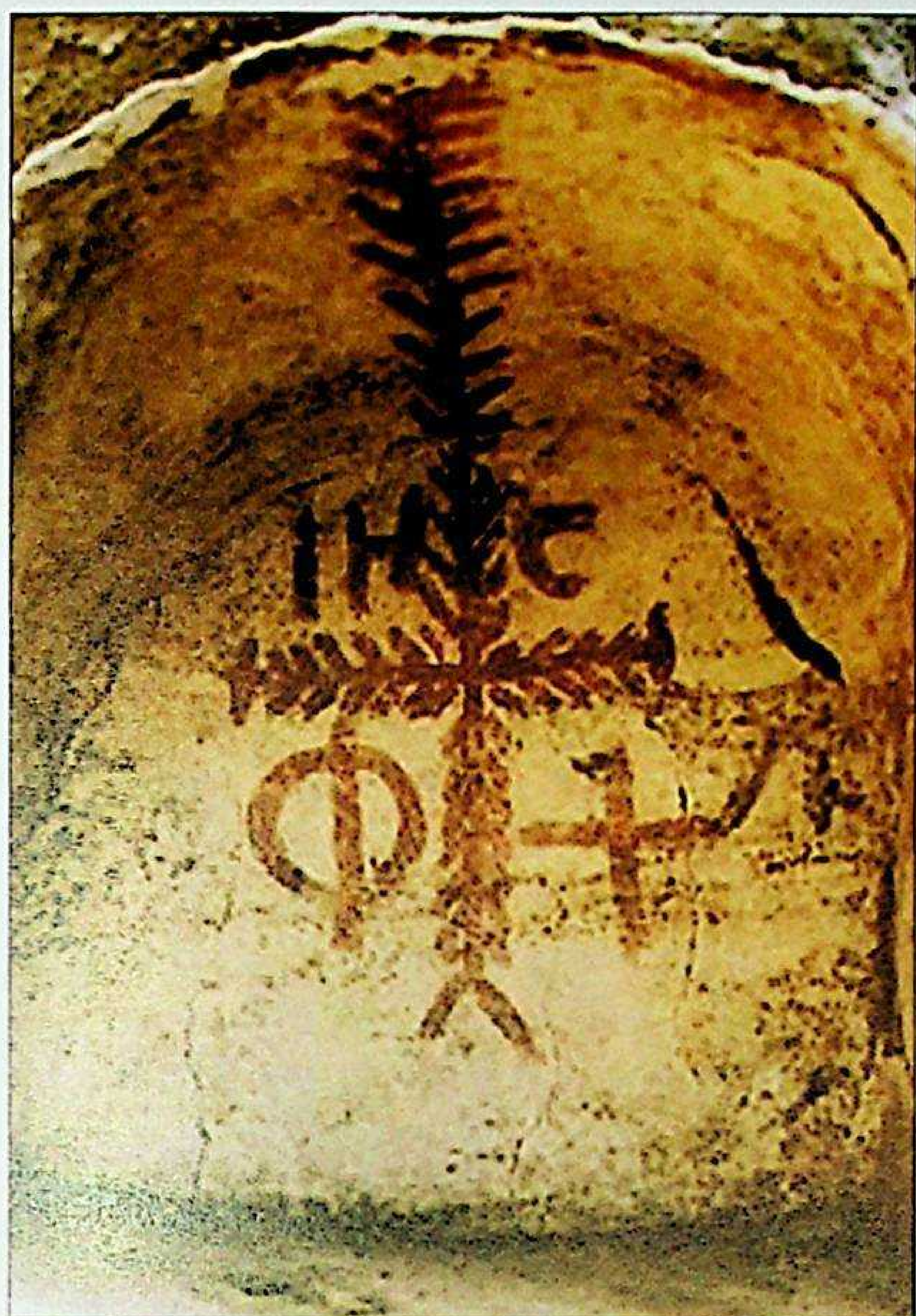

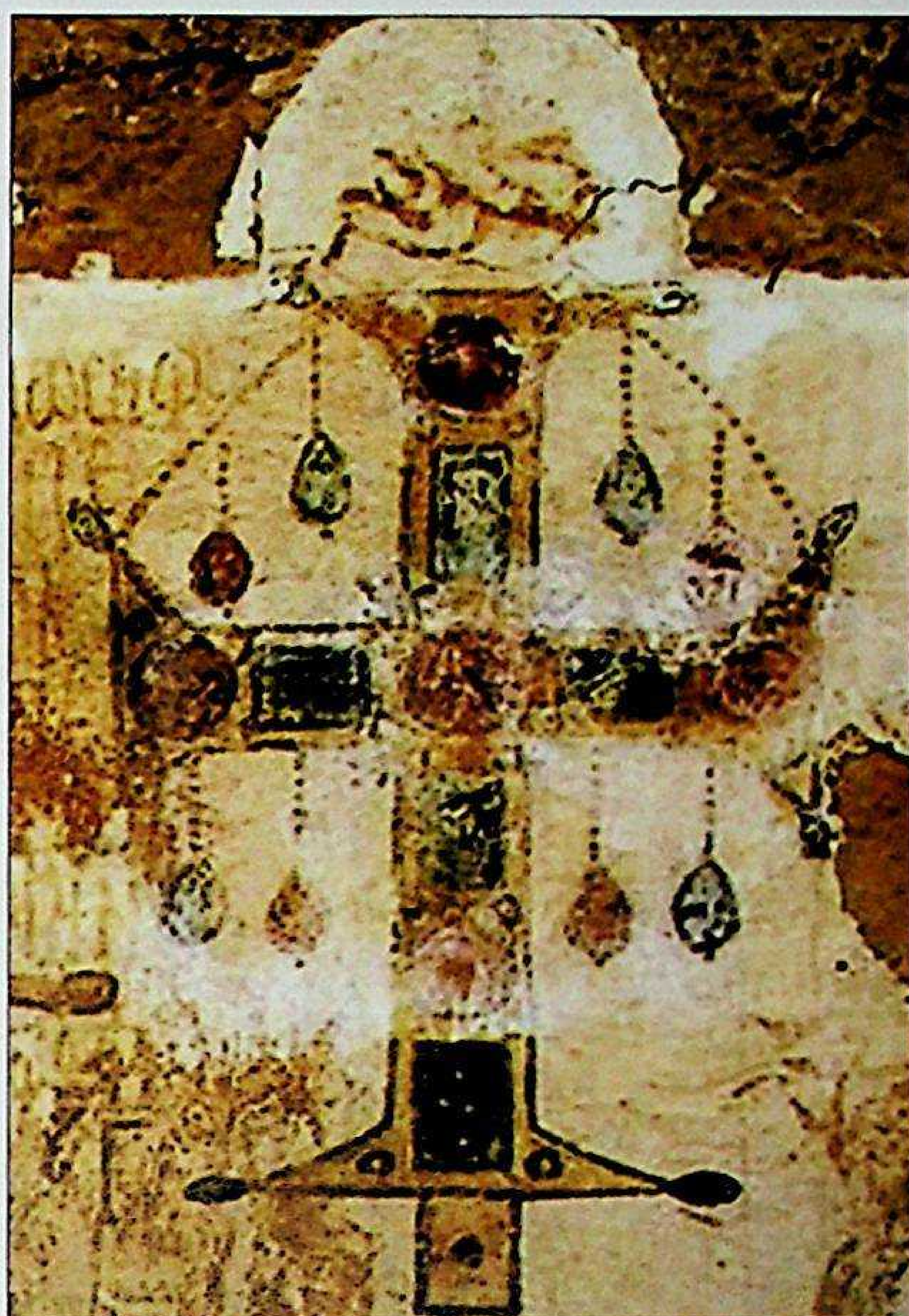
53. Viața și scrierile lui Şenute de Atripe au fost editate de J. Leipoldt, W.E. Crum, în coll. *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 41, 42, 73, Louvain, 1906-1913, cu traducere latină de H. Wiesmann, *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 96, 108, 129, Louvain, 1931, 1936, 1951. *Viața lui Şenute* alcătuită de ucenicul său Besa, J. Leipoldt (ed.), *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 4, Louvain, 1906.

54. J. Leipoldt, *Schenute von Atripe*, p. 143.

55. J. Leipoldt, *Schenute von Atripe*, pp. 41 ş.u.

56. J. Leipoldt, *Schenute von Atripe und die Entstehung des national-ägyptische Mönchtums*, în coll. *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* 25/1, Leipzig, 1903.

Picturi rupestre de la complexul monahal Kellia

Informații despre așezămintele monahale din aceste ținuturi oferă: *Istoria monachorum*[57], un jurnal de călătorie alcătuit de diaconul Timotei în jurul anului 400 despre așezămintele monahale dintre Teba și Diolkos spre Mediterana; *Historia Lausiacă*[58], scrisă de episcopul Paladie de Helenopolis în Bitinia pe la anul 420, expunând scurte biografii ale unor asceți renumiți din Egipt, Palestina, Siria și Asia Mică; *Apophthegmata Patrum*[59], o colecție de cugetări ascetice ale unor monahi renumiți, transmise pe cale orală și ordonate apoi în scris în ordinea alfabetică a autorilor.

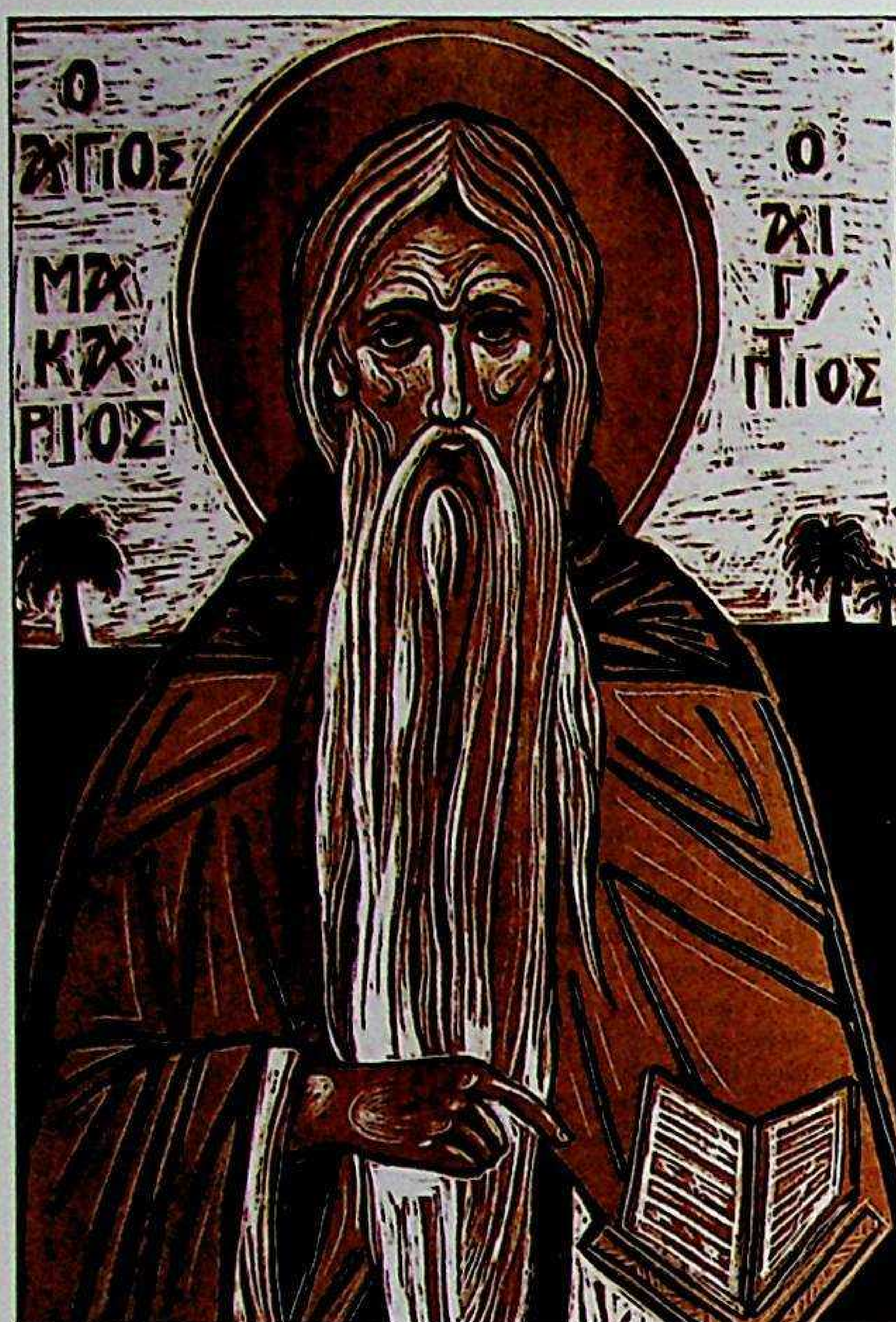
În apropiere de Nitria (astăzi Barnugi), un sat situat la porțile deșertului Libiei, la o distanță de 9 mile sud-est de vechiul Hermopolis Parva (Damankur) s-a așezat la scurt timp după anul 330 eremitul Ammun, care, construind două chilii, a trăit acolo 22 de ani[60].

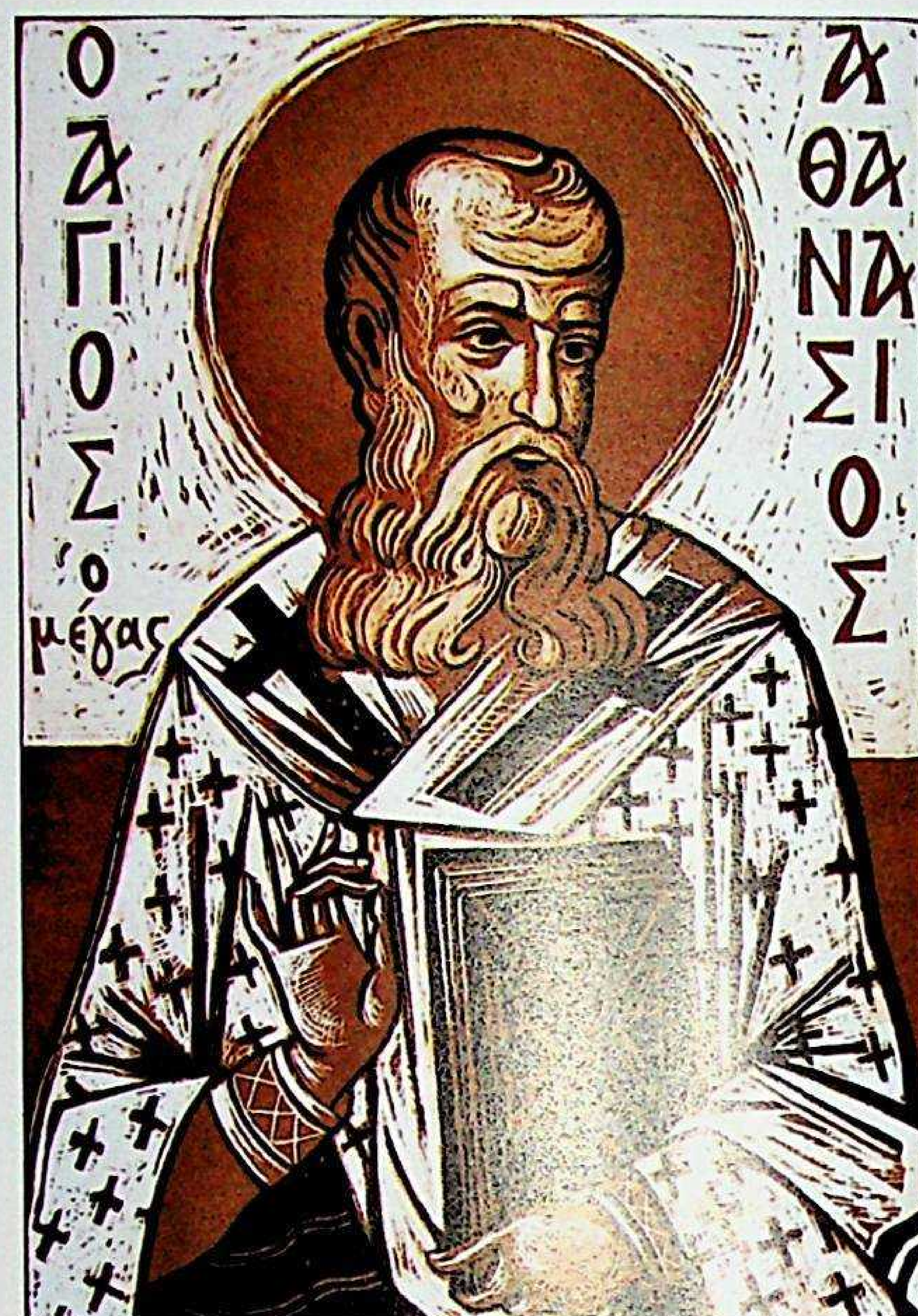
La scurt timp, numărul monahilor a crescut atât de mult încât unii dintre ei, căutând mai multă liniște, s-au retras spre sud, unde și-au construit alte chilii. Astfel a luat ființă o nouă colonie de anahoreți care a primit denumirea de Kellia și a ajuns cu timpul să însumeze aproape 600 de eremiți[61]. Ei păstrau legătura cu cei din Munții Nitriei, care deși trăiau ca anahoreți formau o comunitate mănăstirească. În mijlocul coloniei se afla biserica în care

---

57. *Historia monachorum*, (ed.) A.J. Festugière, Brüssel, 1971.
58. Paladius, *Historia Lausiaca*, C. Butler (ed.), *Textes and Studies* 6, 1-2, Cambridge, 1904; Hildesheim, ²1967. A se vedea și trad. rom. efectuată de Pr. D. Stăniloae: Paladie, *Istoria Lausiacă*, București, 1993.
59. *Apophthegmata Patrum*, colecția greacă în ordine alfabetică *PG* 65, 71-410 și 73, 740-1066 completată de F. NAU, în: *Revue de l'Orient chrétien*, 10-18 (1905-1913), Paris; colecția latină tematică, *Verba Seniorum*, *PL* 73, 381-1062, completată de A. Wilmart, în: *Revue bénédictine*, 34 (1922), Maredsous, pp. 185-198.
60. Paladie, *Istoria Lausiacă*, 8, p. 26.
61. Paladie, *Istoria Lausiacă*, 7, p. 24; Detalii la A. Guillaumont, „Istoria monahilor de la Kellia", în: *Originile vieții monahale*, pp. 205-227.

➤ *Sfântul Cuvios Macarie Egipteanul*

➤➤ *Sfântul Ierarh Atanasie cel Mare*

monahii se adunau sâmbăta și duminica pentru a participa la Sfânta Liturghie. În celelalte zile fiecare se ruga în chilie. Cultul divin și problemele administrative ale comunității erau asigurate, după relatările lui Paladie, de opt preoți sub îndrumarea unui protos. Cel mai cunoscut a fost *Macarie Alexandrinul* († 394), care a slujit ca preot la Kellia 20 de ani. Tot la Kellia a viețuit 14 ani *Evagrie Ponticul* († 399), admirator al lui Origen împreună cu alți călugări printre care și cei patru „frați lungi", cunoscuți în disputa origenistă dintre episcopul Teofil al Alexandriei și Sfântul Ioan Gură de Aur[62]. Pelerinii care vizitau aceste locuri sau doreau să rămână un timp printre monahi primeau adăpost în casa de oaspeți de lângă biserică, după o săptămână fiind obligați să lucreze în grădină, la cuptorul de pâine sau la bucătărie[63]. Datorită renumelui lor, unii monahi au fost aleși episcopi pentru scaunele arhierești din Egipt[64].

Monahismul anahoretic egiptean a cunoscut o mai mare intensitate ascetică în pustiul Schitiei, situat la 60 de mile spre sud de Nitria. Primul care s-a așezat acolo a fost Sfântul *Macarie Egipteanul*. După ce a practicat viață de asceză pe lângă mai mulți eremiți până pe la anul 330, Sfântul Macarie a descoperit acest loc în care a trăit 60 de ani, devenind cel mai cunoscut părinte duhovnicesc pentru toți eremiții din pustiul Schitic, fiind hirotonit și preot din anul 340[65].

---

62. A nu se confunda cu Macarie Egipteanul, contemporan cu el în Schitia, cf. A. Guillaumont, „Istoria monahilor de la Kellia", pp. 218-222.
63. Paladie, *Istoria Lausiacă*, 7, pp. 24-25.
64. Paladie, *Istoria Lausiacă*, 10,12, 46, pp. 27, 30-31, 95-97.
65. Sf. Ioan Cassian, *Convorbiri duhovnicești*, X, 2-3, trad. rom. de V. Cojocaru, D. Popescu, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 57, București, 1990, pp. 655-656. A se vedea J.Cl. Guy, *Jean Cassien, vie et doctrine spirituelle*, în coll. *Théologie morale et spirituelle, recherches et synthèses*", P. Lethielleux (ed.), Paris, 1961; J.Cl. GUY, „Le centre monastique de Scété dans la littérature du Ve siècle", în: *Orientalia Christiana Periodica* 30, Paris, 1964, pp. 129-147.

Numărul asceţilor a crescut considerabil, încât la sfârşitul secolului al IV-lea a fost necesară împărţirea coloniei în patru comunităţi îndrumate fiecare de câte un preot. Conducerea propriu-zisă era exercitată însă de stareţi, care se remarcau prin darul înţelepciunii şi al cugetării, de la ei adunându-se apoi *Apophthegmata Patrum*, suplinind astfel pentru monahii anahoreţi regulile impuse monahismului cenobitic. Aceste cugetări ascetice nu constituiau o reflecţie teologică propriu-zisă, ci mai mult o experienţă a trăirii în Hristos[66]. Despre marile personalităţi ascetice care au trăit în Egipt oferă informaţii preţioase Paladie şi Sf. Ioan Casian în lucrările deja amintite. La începutul secolului al V-lea monahismul nitric şi schitic a cunoscut o perioadă de vădit regres, în special datorită disputei origeniste, când episcopul Teofil al Alexandriei a persecutat pe călugării simpatizanţi ai cunoscutului teolog alexandrin, determinând refugierea multora în alte provincii ale Imperiului Roman[67]. De asemenea, invazia tribului barbar al Mazicilor din anii 407-408 a determinat părăsirea în masă a acestor colonii. Printre refugiaţi s-au numărat Ioan Colobos, conducătorul uneia dintre cele patru comunităţi anahoretice din pustiul schitic, Poimen împreună cu fraţii săi şi renumitul stareţ Arsenie, care constata cu regret şi resemnare: „Lumea a pierdut Roma (făcând aluzie la cucerirea ei de Alaric, în anul 410), iar monahii pustiul schitic". Jafurile care au urmat au slăbit şi mai mult aceste comunităţi monastice. Teama de invadatori i-a determinat pe călugări să protejeze mănăstirile cu ziduri înalte şi puternice. Cele patru aşezăminte care au rezistat până astăzi păstrează astfel de ziduri protectoare datând din secolele VI-IX[68].

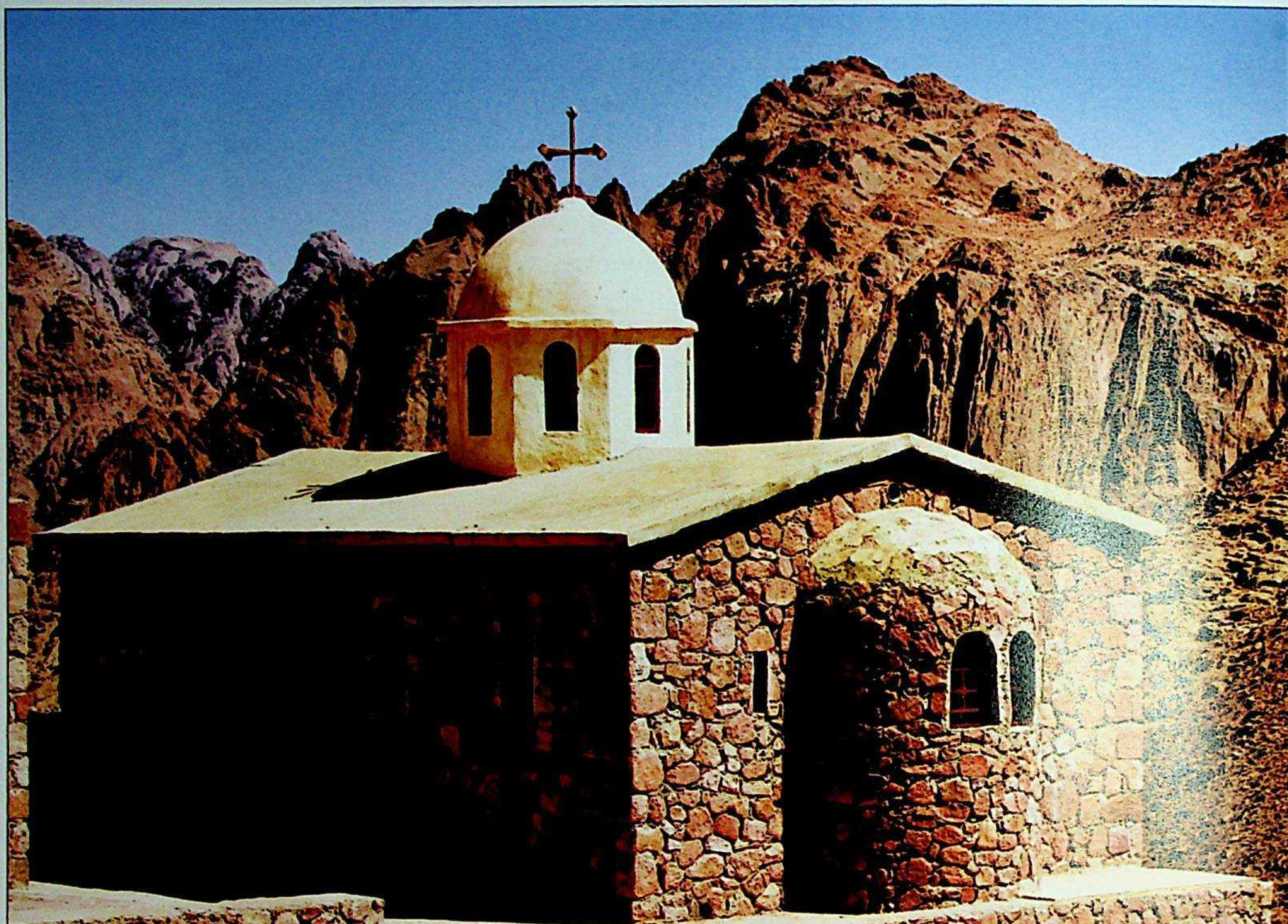
În Egipt a existat şi un monahism melitian[69]. Datorită măsurilor luate împotriva acestei secte de Sfântul Atanasie cel Mare, meletienii au părăsit oraşele şi satele, trăind în comunităţi compacte separate. Călugării meletieni nu erau obligaţi să practice votul sărăciei de bună voie, ci fiecare deţinea anumite bunuri personale, comunitatea lor fiind organizată în stil rural. Atât Sfântul Antonie, cât şi Sfântul Pahomie au respins acest tip de monahism[70].

Peninsula Sinai

Peninsula Sinai, unde se află muntele de pe care Moise a primit tablele Legii, a devenit începând cu secolul al IV-lea nu numai loc de pelerinaj pentru creştinii care vizitau Ţara Sfântă, ci şi mediu prielnic pentru ascetismul monastic. Astfel în jurul anului 380 călugărul Silvan împreună cu alţi 12 asceţi a plecat din pustiul schitic şi s-a aşezat pe Muntele Sinai. După mai mulţi ani de vieţuire anahoretică de tip egiptean, Silvan a venit în ţinutul Gerasa din Palestina, unde a întemeiat o nouă aşezare monastică. Ucenicul său Netras a ajuns episcop de Faran[71]. Egeria, care a vizitat aceste locuri între anii 381-384, aminteşte de existenţa multor chilii aşezate pe versanţii muntelui, pe al cărui vârf se afla o bisericuţă, unde monahii se adunau pentru săvârşirea Sfintei Liturghii[72].

---

66. De fapt, monahi teologi cum ar fi Evagrie Ponticul nu erau agreaţi printre anahoreţi. A se vedea D.J. Chitty, *The Desert a City*, p. 35; J.Cl. GUY, *Recherches sur la tradition grecque des Apophthegmata Patrum*, Bruxelles, 1962.
67. *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, Bucureşti, 1987, pp. 380-382; H.G. Evelyn While, *The History of the Monasteries of Nitria and Scetis*, New-York, 1932, pp. 125-144.
68. H.G.E. White, *The History...*, pp. 217 ş.u.; D.J.Chitty, *The Desert a City*, pp. 66 ş.u.
69. Despre Melitie şi schisma melitiană a se vedea N. Chifăr, *Istoria creştinismului*, vol. I, Sibiu, 2007, pp. 199-120, 141-142.
70. Sf. Atanasie cel Mare, „Viaţa Cuviosului...", 68, p. 232; *Vita Pahomii gr.* II, 88.
71. Sozomen, *Istoria bisericească*, VI.32.8, (ed.) J. Bidez, G.C. Hansen.
72. *Itinerarium Egeriae* 3-5 W. Heraeus (ed.), Heidelberg, 1921.

▲ *Biserica de la Peștera Sfântului Ioan Scărarul din Egipt* ➤

În apropiere de Faran, centrul spiritual și scaun episcopal al Peninsulei, exista o colonie monastică la Raithu (astăzi el-Tor) pe țărmul sud-estic al Mării Roșii. Cel mai cunoscut reprezentant al acestei comunități a fost călugărul Teodor de Raithu, ales probabil mai târziu episcop de Faran, care s-a implicat în disputele hristologice căutând să pună în concordanță mărturisirea de credință de la Calcedon cu formula „o singură fire întrupată a lui Dumnezeu-Cuvântul" a Sfântului Chiril al Alexandriei[73]. Din cauza incursiunilor beduinilor arabi[74], mănăstirea a pierdut din importanță în favoarea celei de la poalele Muntelui Sinai, numită Batos. Aceasta a fost restaurată de împăratul Iustinian I în anul 527, zidurile protectoare menținându-se până astăzi. Tot el a construit o biserică nouă în amintirea rugului aprins, care s-a numit apoi „Sfânta Ecaterina" și a devenit reședința episcopului de Faran. Ea adăpostește cele mai vechi icoane zugrăvite în tehnica „encaustică" în secolul al VI-lea și numeroase manuscrise, printre care *Codex Sinaiticus* (secolul al IV-lea) continuând textul integral al Noului Testament[75].

➤➤ *Mănăstirea „Sfânta Ecaterina" din Muntele Sinai*

73. H.G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1977, p. 382.
74. Ammonios de la Raithu istorisește despre cei 40 de călugări care au murit din cauza beduinilor din tribul Blemmyerilor. A se vedea R. Devreesse, „Le christianisme dans le péninsule sinaïtique des origines à l'année des Musulmans", în: *Revue Biblique*, 49 (1940), pp. 205-223.
75. Amănunte la G.F. Forsyth, „The monastery of St. Catherine at Mount Sinai", în: *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968), pp. 1-19; I. Sev Enko, „The early period of the Sinai monastery in the light of its inscription", în: *Dumbarton Oaks Papers*, 20 (1966), pp. 255-264.

Ierusalim – stampă veche

Țara Sfântă

Palestina a fost, fără îndoială, cel mai râvnit loc pentru pelerinaj, dar și un spațiu potrivit pentru dezvoltarea monahismului anahoretic și chinovial. Cea mai veche mănăstire palestiniană este legată de numele *Sfântului Hariton,* care venind din Iconiu ca pelerin pe la anul 330 s-a stabilit în ținutul Faran, la nord-est de Ierusalim, unde a construit o chilie din care s-a dezvoltat apoi lavra[76] îi va purta numele[77]. În aceasta au trăit și sfinții Eftimie și Teoctist, ambii întemeietori ai altor mănăstiri palestiniene. În secolul al VII-lea nu se mai amintește nimic despre acest așezământ.

Tot Sfântul Hariton este considerat întemeietorul mănăstirilor Douka (Duha) de lângă Ierihon și Souka (Suka) la sud de Betleem. Ambele au funcționat până la sfârșitul secolului al VIII-lea, când niște beduini au masacrat toți călugării, în anul 796[78].

Pentru monahismul palestinian este relevantă personalitatea *Sfântului Ilarion,* căruia i-a dedicat o scurtă biografie Fericitul Ieronim, înainte de anul 392. Studiind la Alexandria, a aflat de renumele Sfântului Antonie, lângă care a trăit câțiva ani. După întoarcerea în Palestina a viețuit ca anahoret 20 de ani în apropiere de portul Maiuma din Gaza. Părăsind

Intrarea în Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim

Ierusalim – vedere generală

76. *Lavra* este denumirea dată unei colonii monahale de tip anahoretic din Palestina, în care chiliile răspândite pe un teritoriu determinat formau o comunitate sub conducerea unui egumen (superior), călugării adunându-se sâmbăta și Duminica pentru săvârșirea Sfintei Liturghii și a celorlalte slujbe religioase în biserica așezată în mijlocul coloniei, cf. K.S. Frank, *Lehrbuch...*, p. 371; H. Jedin (ed.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, II/1, p. 371.

77. Anonymus, *Vita Charitonis*, G. Garitte (ed.), în: *Bulletin de l'Institut Belge de Rome*, XXI (1941), pp. 16-146.

78. Cf. H.G. Beck, *Kirche und theologische Literatur...*, p. 203. Pentru mănăstirea Duka a se vedea Paladie, *Istoria Lausiacă*, 48, p. 102, iar pentru cea din Suka, Sf. Ioan Cassian, *Convorbiri duhovnicești*, p. 397.

apoi Palestina, a cercetat mai mulți asceți, murind în anul 370 în Cipru[79]. În legătură cu el și cu tradiția egipteană a stat și Sfântul Epifanie de Salamina în Cipru, ctitorul mănăstirii din Besanduk, lângă Elefteropolis, pe care a condus-o 30 de ani[80].

Spre deosebire de monahismul egiptean, cel palestinian era mult mai activ în ceea ce privește viața culturală și teologică a Bisericii, mulți dintre călugări fiind recrutați în ierarhia superioară. Reprezentativ pentru această orientare a fost *Sfântul Eftimie* († 473)[81], care era familiarizat cu monahismul anahoretic încă de la episcopul său. Era originar din Melitene (Armenia Mică) și a venit în Palestina în anul 405, trăind mai întâi într-o chilie de lângă lavra Sfântului Hariton din Faran. După 6 ani s-a stabilit împreună cu prietenul său Teoctist la Wadi Mukellik, la vest de Qumran. Deoarece numărul monahilor a crescut, intenționa să întemeieze o lavră după modelul celei de la Faran, dar în cele din urmă a înființat o mănăstire cu regim cenobitic. Conducerea a fost încredințată lui Teoctist[82], în timp ce el, trăind într-o chilie din apropiere, asigura îndrumarea spirituală a monahilor[83]. Mai târziu a ctitorit o nouă mănăstire cu viețuire chinovială, aproape de cea a lui Teoctist, care i-a purtat numele după moarte și a cărei biserică a fost sfințită în anul 428 de episcopul Iuvenalie al Ierusalimului[84]. Este cunoscută activitatea lui misionară printre triburile de beduini din deșertul Ruban și Ziph, la sud de Hebron, pe unul dintre conducători recomandându-l episcopului Iuvenalie pentru a-l hirotoni „episcop pentru cei din corturi”[85].

▲ *Sfinții Cuvioși Antonie cel Mare și Teodosie cel Mare – icoană păstrată în Muzeul Mănăstirii Căldărușani*

Sub îndrumarea sa, mănăstirea a devenit o adevărată pepinieră de episcopi și stareți, printre care amintim pe Domnus al Antiohiei, Ștefan de Iamnia, Martiriu al Ierusalimului, Gherasim și Sava, care continuându-i tradiția cenobitică a imprimat un anume specific monahismului palestinian[86]. De remarcat este și faptul că Sfântul Eftimie împreună cu Teoctist și Sava au luptat pentru menținerea credinței calcedoniene printre monahi, cerându-i chiar fostei împărătese Evdochia, soția lui Teodosie al II-lea (408-450), să renunțe sau cel puțin să-și pondereze fanatismului contra Calcedonului[87].

---

79. Amănunte despre viața Sfântului Ilarion la Sozomen, *Istoria bisericească* (ed.) J. Bidez, III.14.21-27, V.10.1-4.
80. Sozomen, *Istoria bisericească*, VI.32.2-3 J. Bidez (ed.); K.S. Frank, *Lehrbuch...*, p. 371.
81. Kyrillos von Skythopolis, *Vita Sancti Euthymii*, E. Schwartz (ed.), Leipzig, 1939. A se vedea și R. Genier, *Vie de Saint Euthyme le Grand*, Paris, 1909.
82. A se vedea S. Vailhé, „Le monastère de saint Théoctiste (411)”, în: *Revue de l'Orient Chrétien*, 3 (1898), Paris, pp. 58-76.
83. *Vita Sancti Eutymii*, 7-9.
84. A se vedea și H.G. Beck, *Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich*, Göttingen, 1980, p. D44.
85. Este vorba de episcopul Petru prezent la Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes (431), cf. *Vita Sancti Eutymii*, 10, 15, 20; *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, II, 6, 57, E. Schwartz (ed.).
86. După un noviciat bine supravegheat și examinat într-o mănăstire cenobitică se putea trece la un semi-anahoretism după tradiția lavrelor palestiniene. *Handbuch der Kirchengeschichte*, II/1 H. Jedin (ed.), p. 372.
87. H.G. Beck, *Geschichte der orthodoxen Kirche...*, p. D44; K.S. Frank, *Lehrbuch...*, p. 371.

Continuatorul tradiției eutimiene a fost, printre alții, *Sfântul Teodosie*, un capadocian care a venit în Palestina pe la mijlocul secolului al V-lea și, după mai mulți ani de noviciat într-o mănăstire din Ierusalim (la turnul lui David), a întemeiat o mare mănăstire cenobitică între Mar Saba și Betleem, în anul 465, care avea peste 400 de călugări. Ea a servit ca reședință patriarhală pentru Modest al Ierusalimului (632-633/634) și a stat în legătură cu papa Martin I (649-655). Pentru calitățile sale, patriarhul Martiriu l-a făcut exarh al mănăstirilor din eparhia sa, fiind cunoscut cu numele „începătorul vieții de obște"[88]. În apropiere de lavra Sfântului Teodosie a ctitorit în anul 475 o mănăstire Sfântul Theognis, viitorul episcop de Bethelia[89].

▲ *Mănăstirea „Sfântul Sava" din Pustiul Iordanului – vedere generală*

Pe malul Iordanului exista o lavră cu 70 de chilii și o chinovie pentru novici, ctitorită după anul 451 de *Sfântul Gherasim*, care venise din Lichia la Ierusalim[90]. În apropiere și în strânsă legătură cu aceasta funcționa lavra Kalaman[91], iar la Kathisma, între Ierusalim și Betleem, fusese ctitorită o mănăstire pentru călugări de matroana Ikelia. De asemenea, împărăteasa Evdochia a ridicat mănăstirea Sfântul Ștefan din Ierusalim, care a fost distrusă de perși în anul 614[92].

Cea mai importantă chinovie după cea a Sfântului Teodosie, a fost cea întemeiată de *Sfântul Sava*, un alt capadocian, care a practicat asceza mai întâi în mănăstirea Pasarion și apoi, până în anul 473, în cea a Sfântului Teoctist. În anul 483 a întemeiat o mănăstire proprie pentru cei 150 de călugări grupați în jurul lui, cunoscută sub numele „lavra veche" sau „lavra Sfântului Sava". Disputa origenistă din secolul al VI-lea a dus la scindarea obștei, călugării origeniști retrăgându-se în „lavra nouă", întemeiată în anul 507 și aflată tot sub îndrumarea Sfântului Sava, dar găsind înțelegere la egumenul Mamas[93]. Tot acolo și-au găsit adepți scrierile ascetice și hristologice ale lui Evagrie Ponticul, criticat însă în comunitățile monastice din Egipt[94].

---

88. Kyrillos von Skythopolis, *Vita Sancti Euthimii*, Schwartz (ed.), pp. 235-241; E. Weigand, „Das Theodosioskloster", în: *Byzantinische Zeitschrift*, XXIII (1914-1919), pp. 167-216.
89. J. von Den Gheyn, „Saint Théognius, évêque de Bétélie en Palestine", în: *Revue des Question Historique*, L (1891), pp. 559-567.
90. S. Vailhé, „Les Lauves de s. Gérasim et de Calamon", în: *Échos d'Orient*, 2 (1898/1899), Paris, pp. 106-109.
91. A.M. Schneider, „Das Kalamon-Kloster in der Jerichoebene", în: *Oriens Christianus*, XIII (1938), Leipzig, pp. 39-43.
92. S. Vailhé, „Les monastères et les églises Saint Etienne à Jérusalem", în: *Échos d'Orient*, VIII (1911), pp. 78-86.
93. Despre disputa origenistă a se vedea H.G. Beck, *Geschichte der orthodoxen Kirche...*, p. D25- D26; T.M. Popescu, „Denaturarea istoriei lui Origen", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIV (1926), 5. pp. 246-254; 7, pp. 378-383; 10, pp. 580-586; 11, pp. 631-635; 12, pp. 710-718.
94. H.G. Beck, *Kirche und theologische Literatur*, pp. 344 ș.u.

Lavra Sfântului Sava a fost adeseori ținta jafurilor și chiar a masacrelor din partea beduinilor, dar după moartea sa († 532) a fost cunoscută și ca centru de cugetare teologică, mai ales în timpul Sfântului Ioan Damaschinul († 749).

În aceeași perioadă, *patriarhul Ilie al Ierusalimului* (494-516) a întemeiat două mănăstiri în apropiere de Ierihon, după modelul deprins de el însuși ca ascet în Egipt și ucenic al Sfântului Eftimie. Tot el a ctitorit, între anii 494 și 513, mănăstirea de la Sfântul Mormânt, unde a trăit un timp Andrei Criteanul și a început zidirea celei închinate Sfintei Fecioare Maria, terminată de împăratul Iustinian I (527-565), care a refăcut și mănăstirea închinată tot Maicii Domnului de pe Muntele Măslinilor. Împăratul Anastasie I (491-518) este ctitorul mănăstirii „Sfântul Ioan Botezătorul" de la Iordan, pe care a refăcut-o Manuel I Comnenul (1143-1180). În grotele de la Hozeva, între Ierusalim și Ierihon, a înființat o mănăstire Ioan Egipteanul, care a ajuns apoi mitropolit al Cezareei de lângă mare. În anul 614 așezământul a fost distrus de perși, el fiind însă refăcut ceva mai târziu[95].

▲ *Chilii de la Mănăstirea „Sfântul Sava"*

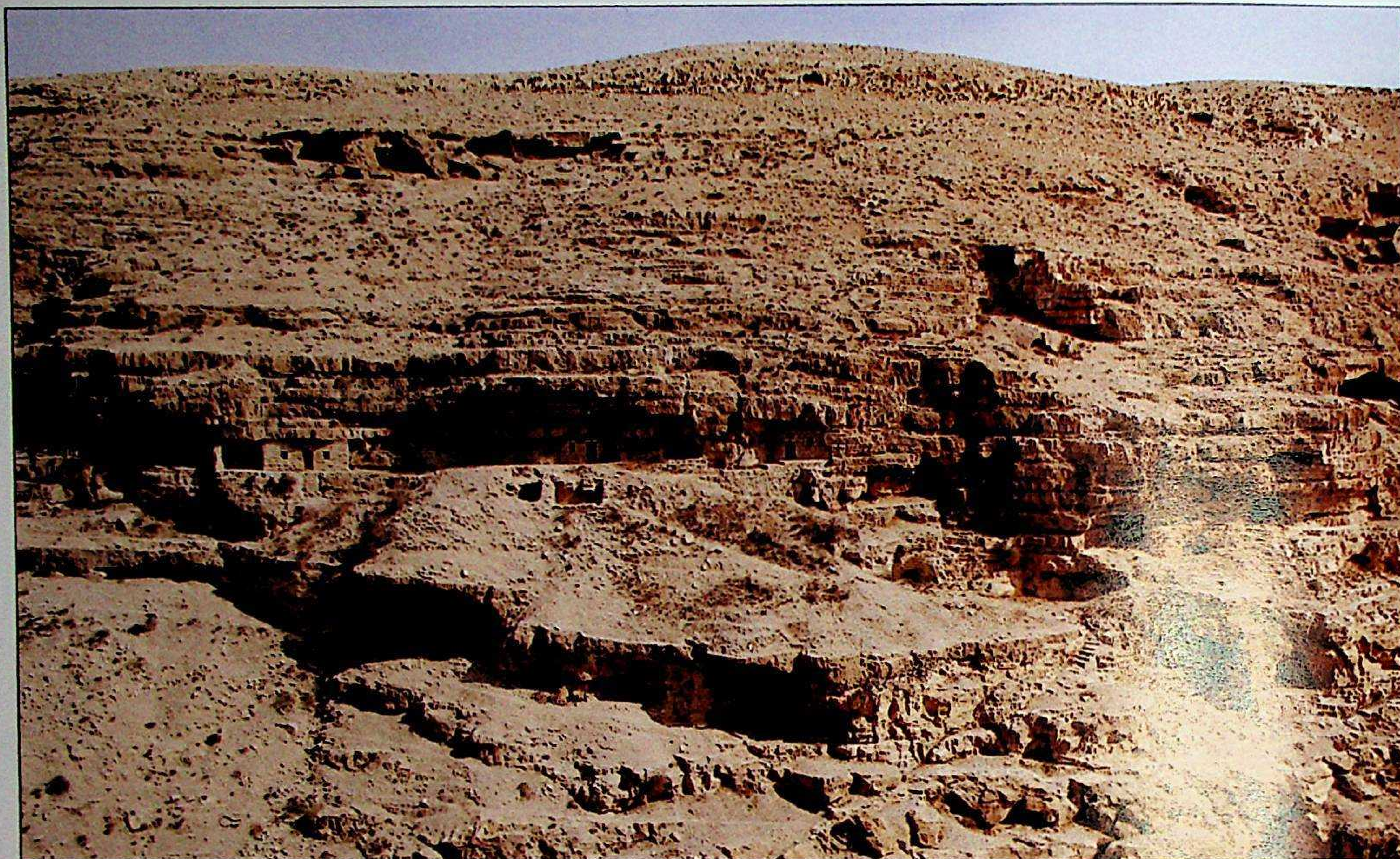
Renumită ca centru spiritual și teologic a fost mănăstirea *Sfântului Serid* din Gaza, unde au trăit în prima jumătate a secolului al V-lea alți doi mari îndrumători ai călugărilor pustiului, Sfinții *Varsanufie „Marele Bătrân"* († 540) și *Ioan „Prorocul"* († 530)[96]. Promovând ascetismul practic al *Apofthegmelor*, ei s-au opus celui teologic-speculativ promovat de Evagrie Ponticul. Pe lângă respectarea cu strictețe a regulilor, ei recomandau contemplația (isihia) și rugăciunea lui Iisus. Aceste deziderate ale idealului monastic sunt concentrate în *Didascalia*, cugetările și corespondența celui mai apropiat ucenic al lor, Ava Dorotei († 560), care, venind din Antiohia, a trăit în mănăstirea Sfântului Serid din Thawata (Gaza) până în anul 540, când a întemeiat o nouă chinovie între Gaza și Maiuma[97].

Palestina a devenit și spațiu de internaționalizare a monahismului. Prin Sfântul Atanasie cel Mare, care a fost exilat în timpul disputelor ariene la Trier (335), Roma (340/343) și Aquileea (345), monahismul răsăritean a devenit cunoscut în Apus și a atras creștini dornici de o viață ascetică. Întemeierea mănăstirilor latine în Palestina s-a datorat unor femei aparținând aristocrației romane, dăruite cu un mare entuziasm ascetic. *Melania cea Bătrână*, văduva prefectului Valerius Maximus al Romei, după ce a vizitat pustiul nitric, pe la anul 372, s-a stabilit în Palestina. Împreună cu Rufin de Aquileea a întemeiat în anul 380 două mănăstiri

➤ *Mănăstirea „Sfântul Gheorghe Hozevitul" din Pustiul Hozevei – vedere generală, unde se păstrează moaștele Sfântului Ioan Iacob de la Neamț (Hozevitul)*

95. H.G. Beck, *Kirche und theologische Literatur*, pp. 204-205.
96. D.J. Chitty, *The Desert a City*, pp. 132-140.
97. Dorothee de Gaza, *Œuvres spirituelles*, coll. *Sources Chrétiennes*, IX/2, Les Éditions du Cerf, 29, Paris, 1963; A se vedea și trad. rom. de Pr. D. Stăniloae, „Diferite învățături de suflet folositoare", în: *Filocalia*, IX, București, 1980, iar pentru Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, în: *Filocalia*, XI, București, 1990; S. Vailhé, „Jean le prophète et Séridos", în: *Échos d'Orient*, 8 (1905), pp. 154-160; S. Vailhé, „Saint Barsanuphe", în: *Échos d'Orient*, 8 (1905), pp. 14-24; Abba Dorotheos, *Practical Teaching on the Christian Life*, trad. de C. Scouteris, Atena, 2000.

▲ *Chilii rupestre din Pustiul Iordanului*

pe Muntele Măslinilor (una pentru călugări și alta pentru călugărițe) în care au viețuit monahi latini interesați de asceză și literatură teologică[98].

În anul 389, *Fericitul Ieronim* a întemeiat la Betleem două mănăstiri și o casă pentru pelerini, cea de călugărițe fiind condusă până în anul 404 de fiica sa, Paula, urmată de fiica ei, Eustochia († 418-419) și apoi de Paula cea Tânără, nepoata sa. Aceasta a ridicat în anul 420 o mănăstire la Peștera din Betleem în care și-a trăit ultimii ani ai vieții chiar Fericitul Ieronim[99]. Alte două mănăstiri (una pentru călugări în apropiere de biserica Înălțării Domnului și alta pentru călugărițe pe Muntele Măslinilor) a întemeiat, în Ierusalim, după anul 417, *Melania cea Tânără*. Datorită imensei averi pe care Melania a pus-o în slujba Bisericii, aceste mănăstiri au desfășurat o intensă activitate caritabilă, fiind apreciată chiar de împărăteasa Evdochia, care le-a vizitat[100]. *Petru Ivirul*, un prinț georgian, a ctitorit mai întâi o mănăstire la Ierusalim, iar apoi alta în Gaza. În timpul revoltei împotriva patriarhului Iuvenalie al Ierusalimului a trecut de partea necalcedonienilor, fiind ales episcop de Maiuma. Patriarhul monofizit Sever al Antiohiei (512-518) a fost unul dintre ucenicii săi[101]. În secolul al V-lea erau prezenți și monahi armeni în mănăstirile grecești din Țara Sfântă, iar albanezii aveau trei așezăminte proprii[102].

---

98. Paladie, *Istoria Laudisiacă*, 46, pp. 95-97; 54-55, pp. 104-108. A se vedea și F.X. Murphy, „Melania the Elder", în: *Traditio*, 5, New-York, 1947, pp. 59-77.
99. Despre aceste așezăminte și conducerea lor, Fer. Ieronim, *Epistolele* 22, 46, 54, 107-108, 134, 143, 153.
100. Amănunte despre aceste așezăminte la Gerontius, *Vita S. Melaniae jun.*, D. Gorce (ed.), coll. *Sources Chrétiennes* 90, Paris, 1962.
101. D.M. Lang, „Peter the Iberian and his biographers", în: *The jurnal of Ecclesiastical History*, 2 (1951), Londra, pp. 158-168; E. Honigmann, „Pierre l'Ibérien et les écrits du Pseudo-Denys l'Aréopagite", în: *Bulletin Acad. Belge*, XLVII (1952), 3, Bruxelles.
102. Cf. H.G. Beck, *Kirche und theologische Literatur*, p. 206.

Siria

Siria a fost, de asemenea, un spațiu prielnic pentru dezvoltarea monahismului timpuriu[103], cu atât mai mult cu cât creștinismul sirian este de sorginte apostolică. Chiar dacă unii cercetători consideră că secta encratiților[104] sau cea a maniheilor ar fi exercitat o influență majoră asupra ascetismului creștin din Siria, formele de manifestare și dezvoltare ale acestuia, mai ales în perioada pre-constantiniană, demonstrează o înclinație generală spre un oarecare extremism religios, care însă cu timpul a fost corectat de Biserică. În estul Siriei până în secolul al IV-lea este întâlnită tradiția condiționării primirii Botezului de viețuirea în sărăcie și abstinență. Cei botezați, numiți „frați și surori ai legământului", formau elita comunității, în timp ce ceilalți erau considerați doar catehumeni[105].

Deși era cunoscută tradiția monastică egipteană, monahismul sirian[106] și-a păstrat unele particularități și s-a manifestat sub diferite forme[107]. Specific pentru spațiul sirian era

---

103. A. Vöbus, „History of ascetismer in the Syrian Orient", în: *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, 184/14, 197/17, Louvain, 1958-1960.

104. Encratiții constituiau o sectă creștină rigoristă întemeiată de Tațian Asirianul în secolul al II-lea, care considera căsătoria păcat și interzicea categoric consumul de carne și vin. A se vedea R.M. Grant, „The Heresy of Tatian", în: *The Journal of theological Studies*, 5, Londra, 1954, pp. 62-68; G. Blond, „L'«hérésie» encratite vers la fin du IVe siècle", în: *Science religieuse*, Paris, 1944, pp. 157-210.

105. *Handbuch der Kirchengeschichte*, H. Jedin (ed.), II/1, p. 376.

106. Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilia a VIII-a la Matei", 5, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 23, București, 1994, pp. 107-108, recomanda în predicile sale citirea *Vieții Sfântului Antonie*. De asemenea, erau traduse în limba siriacă *Regulile Sfântului Pahomie*, *Apophthegmele* și scrierile lui Evagrie Ponticul; cf. *Handbuch der Kirchengeschichte*, II/1, p. 376, n. 112.

107. Teodoret de Cyr, *Istoria religioasă a călugărilor*, 27 relatează următoarele: „Unii se nevoiesc în comunitate; astfel de mănăstiri există cu miile; alții au ales viața pustnicească, căutând să vorbească numai cu Dumnezeu.

▲ *Ruine ale Bazilicii „Sfântul Simeon Stâlpnicul" (nordul Siriei)*

anahoretismul, practicat de călugării stâlpnici, cel mai reprezentativ fiind Sfântul Simeon Stâlpnicul († 459). După ce a trăit o perioadă în mănăstirea de lângă Teleba, el s-a retras ca eremit la Telesnin (între Antiohia și Alep). Pentru că era căutat de mulți pelerini, el s-a urcat într-o colibă așezată pe o coloană (stâlp) de unde predica poporului. După moartea sa, în jurul acestui loc s-a construit un complex mănăstiresc (biserică, chilii și o casă pentru pelerini), ale cărui ruine se pot vedea în localitatea Qal'at Sem'an[108].

În timp ce acest complex a devenit centru de referință pentru monofiziți, un alt așezământ monahal a fost ridicat de ortodocși la locul de viețuire al altui renumit stâlpnic, *Sfântul Simeon cel Tânăr* († 596). Acesta avea chilia pe „Muntele Minunilor" de lângă Antiohia, ținut în care s-a întemeiat o adevărată colonie de eremiți. În partea opusă era Muntele Negru unde se găsea mănăstirea Sfântului Nikon, o ctitorie a mitropolitului Luca de Anazarbe[109].

Antiohia

Antiohia era spațiul preponderent al monahismului Patriarhatului antiohian. Încă din secolul al IV-lea întemeiase acolo o mănăstire Diodor din Tars, care a atras în jurul lui mulți ucenici dornici să studieze Sfânta Scriptură și teologia creștină, printre ei numărându-se Sfântul Ioan Gură de Aur și Teodor de Mopsuestia. Afraate, părăsind Edessa, a venit în a doua jumătate a secolului al IV-lea la Antiohia. În jurul chiliei sale, ce se afla în afara zidurilor cetății, s-a întemeiat o mănăstire. Pe muntele Silpios de lângă Antiohia se găsea mănăstirea ctitorită de Petru din Galatia[110].

În general monahismul sirian timpuriu a fost unul anahoretic, în secolul al IV-lea făcându-se trecerea la cel cenobitic, doar starețul locuind într-o chilie separată[111]. Locuri prielnice pentru asemenea așezăminte erau munții din jurul Antiohiei, pustiul Chalkis, munții Aman din nordul Siriei, împrejurimile Edessei și Osroene, precum și ținutul muntos de la nord de Mesopotamia. Călugării se orientau după regulile impuse de stareț sau de ctitor. Ei se bucurau de mare cinstire din partea poporului, dar și a episcopilor și demnitarilor până la împărat, influențându-le și îndrumându-le viața spirituală. Mulți dintre ei au ocupat importante scaune episcopale. Deși nu

---

Alții îl preamăresc pe Dumnezeu locuind în corturi și colibe, iar alții în grote și peșteri. Mulți suportă învăluirea furtunii. Fie încremenesc de frigul năprasnic, fie se topesc sub razele arzătoare ale soarelui. Unii stau necontenit în picioare, alții își petrec ziua stând și rugându-se. Unii s-au zidit și refuză orice contact cu oamenii, alții au renunțat la asemenea retragere și stau la dispoziția tuturor celor care vor să-i vadă". Faptul că anahoretismul sirian a cunoscut anumite forme chiar înaintea celui egiptean este demonstrat de practica purtării unor lanțuri grele de fier sau a părului neîngrijit, respinsă de monahii egipteni ca spectacol ridicol. Chiar dacă exagerările privind postul, renunțarea la somn sau igiena corporală cauzau șubrezirea sănătății făcându-i pe unii să renunțe, nu s-a manifestat decât sporadic critică violentă asupra lor, cf. TEODORET DE CYR, *Istoria religioasă a călugărilor*, 26, apud *Handbuch der Kirchengeschichte*, II/ 1, p. 377. A se vedea și trad. engleză la R.M. PRINCE, în: *Cistercian Studies Series*, nr. 88/1985.

108. R. DORAN, *The Lives of Simeon Stylites*, Kalamazoo, 1972; I. PENA, P. CASTELLENA, R. FERNANDEZ, *Les Stylites Syriens*, Milan, 1975; G. TSCHALENKO, *Villages antiques de la Syrie du Nord*, I, Paris, 1953, pp. 233-276; D. KRENKER, *Die Wallfahrkirche des Symeon Stylites in Kal at Sim on*, Berlin, 1939.

109. H.G. BECK, *Kirche und theologische Literatur*, p. 207.

110. H.G. BECK, *Kirche und theologische Literatur*, p. 206.

111. I. PENA, P. CASTELLENA, R. FERNANDEZ, *Les Reclus Syriens*, Milan, 1980; I. PENA, P. CASTELLENA, R. FERNANDEZ, *Les Cénobites Syriens*, Milan, 1983.

▲ *Adormirea Sfântului Efrem Sirul – frescă*

puneau mare accent pe pregătirea teologică, ei cunoșteau scrisul și cititul pentru a putea lectura Sfânta Scriptură, chiar dacă psalmii și alte pasaje le învățau pe de rost. Se cunosc călugări teologi ca *Rabbula*, ajuns episcop de Edessa († 435) și *Narsai*, care a condus școala din Edessa între anii 437-457[112]. Chiar dacă nu a fost întemeietorul unei mănăstiri, Sfântul Efrem Sirul († 373) este considerat un îndrumător spiritual al monahismului prin viața și scrierile sale.

Monahismul sirian s-a remarcat și în domeniul caritativ și cel misionar. Adeseori călugării se puneau în slujba celor săraci și obidiți, cerând respectarea drepturilor lor sociale. Multe mănăstiri dețineau spitale și case pentru pelerini, exercitându-și astfel misiunea lor socială. Monahismul sirian este recunoscut pentru implicarea sa misionară. În general, primele așezăminte monastice erau situate în regiuni populate încă de păgâni. Călugărul *Avraam* de lângă Edessa a convertit un sat întreg, iar altul cu același nume predica în jurul Emessei din Fenicia. Pentru proiectele sale misionare în Fenicia, Sfântul Ioan Gură de Aur a apelat la călugării sirieni, iar celor din mănăstirea Zeugma le-a încredințat misiunea la Eufrat. În Mesopotamia a predicat mai întâi singur, apoi cu toată obștea achimiților întemeiată de el, eremitul Alexandru. Recunoscut pentru convertirea triburilor nomade a fost Sfântul Simeon Stâlpnicul, iar misiunea călugărilor sirieni s-a răsfrânt și asupra

112. Detalii la Ch. Caillot, *The Syrian Orthodox Church of Antioch and All the East*, Geneva, 1998, pp. 112-131.

Armeniei şi Etiopiei[113]. Ca şi în Egipt, monahismul sirian a dat Bisericii mulţi episcopi[114]. Cu toate acestea, călugării nu urmăreau asemenea demnităţi de teama responsabilităţii. Ei acordau o mare cinstire şi ascultare clerului. Pe de altă parte, episcopii apreciau valoarea teologică a monahismului pentru Biserică. Călugării arătau creştinilor că este posibilă concretizarea idealului evanghelic prin practicarea sărăciei şi fecioriei ca o pregustare a împărăţiei cerurilor.

Chiar dacă monahii căutau retragerea de lume (singurătatea) pentru a se dedica ascezei, rugăciunii şi contemplaţiei, ei nu erau indiferenţi faţă de problemele concrete ale Bisericii şi ori de câte ori se impunea se puneau în slujba ei acceptând hirotonia întru episcop, dar şi exercitând misiunea de predicator şi de propovăduitor al creştinismului.

Monahismul, care îşi are începuturile în Egipt, Ţara Sfântă şi Siria s-a dezvoltat, prin organizarea dată de Sfântul Vasile cel Mare, în întreg spaţiul răsăritean ortodox, fiind înţeles ca formă superioară de spiritualitate şi asceză creştină. El a cunoscut, cu timpul, noi forme de viaţă ascetică, cea mai întâlnită fiind isihasmul, practicat în mănăstirile ortodoxe din Grecia, Serbia, Bulgaria, România şi Rusia până astăzi.

Bibliografie

ABBA DOROTHEOS, *Practical Teaching on the Christian Life*, trad. de C. Scouteris, Atena, 2000; ANDRESEN C., „Zur Entstehung und Geschichte des trinitarischen Personbegriffs", în: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 52 (1961); ANDRESEN C., RITTER A.M., *Geschichte des Christentums*, I/1, Altertum, Stuttgart/Berlin/Köln, 1993; ANONYMUS, *Vita Charitonis*, (ed.) G. GARITTE, în: *Bulletin de l'Institut Belge de Rome*, XXI (1941); *Apophthegmata Patrum*, colecţia greacă în ordine alfabetică *PG* 65, 71-410 şi 73, 740-1066 completată de F. Nau, în: *Revue de l'Orient chrétien*, 10-18 (1905-1913), Paris; colecţia latină tematică, *Verba Seniorum*, *PL* 73, 381-1062, completată de A. Wilmart, în: *Revue bénédictine*, 34 (1922), Maredsous, pp. 185-198; ATANASIE CEL MARE Sf., „Viaţa Cuviosului Părintelui nostru Antonie", în: *Scrieri. Partea a doua*, traducere din greceşte, introducere şi note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, coll. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti* 16, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1988; BACHT H., „Horsiessius", în: *Das Vermächtnis des Ursprungs. Studien zum frühen Mönchtum*, I, Würzburg, 1972; BACHT H., „Mönchtum und Kirche. Eine Studie zur Spiritualität des Pachomius", în vol. *Sentire Ecclesiam. Festschrift zum H. Rahner*, Freiburg, 1961; BARDENHEWER O., *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. III, Darmstadt, 1962; BECK H.G., *Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich*, Göttingen, 1980; BECK H.G., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1977; BÉVENOT M., „Cyprian's platform in the rebaptism controversy", în: *Heythrop Journal*, XIX (1978); BLOND G., „L'«hérésie» encratite vers la fin du IVe siècle", în: *Science religieuse*, Paris, 1944; BOOM A., LEFORT Th. (eds.), „Regel und Briefe des Pachomios", *Pachomiana latina*, Louvain, 1932; BOON A., LEFORT Th. (ed.), „Liber Orsiesii", în: *Pachomiana Latina*, Louvain, 1932; BROX N., „Tendenzen und Parteilichkeiten im Osterfeststreit des 2 Jahrhunderts", în: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, LXXXIII (1972); BUNGE G., *Evagrie Ponticul. O introducere*, trad. de I. Ică JR., Ed. Deisis, Sibiu, 1997; CAILLOT Ch.,

113. *Handbuch der Kirchengeschichte*, II/1, pp. 379-380. Amănunte la O. Hendriks, „L'activité apostolique des premiers moins syriens", în: *Le Proche Orient chrétien*, VIII (1958), Jerusalim, pp. 3-25; B. Kotting, „Das Wirken der ersten Styliten, Missions-und Erbauungspredigt", în: *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft*, XXXVII (1953), Münster, pp. 187-197.

114. O listă a episcopilor aleşi dintre monahi în spaţiul sirian oferă O. Hendriks, „L'activité apostolique...", pp. 4-6.

The Syrian Orthodox Church of Antioch and All the East, Geneva, 1998; CHIFĂR N., *Istoria creştinismului*, vol. I, Sibiu, 2007; CHITTY D.J., în: *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. Archiv für die griechisch-christlichen Scriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, 64, Berlin, 1957; CHITTY D.J., *The Desert a City*, London, 1965; CULIANU I.P., *Gnozele dualiste ale Occidentului*, trad. de P. Petrescu, Ed. Nemira, Bucureşti, 1995; DECKER M., *Die Monarchianer. Frühchristliche Theologie im Spannungsfeld zwischen Rom und Kleinasien*, Hamburg, 1987; DEVREESSE R., „Le christianisme dans le péninsule sinaïtique des origines à l'année des Musulmans", în: *Revue Biblique*, 49 (1940); DÖLGER F.J., „Novatian", în: *Antike und Christentum*, VI, Münster, 1950; DORAN R., *The Lives of Simeon Stylites*, Kalamazoo, 1972; DOROTHEE DE GAZA, *Œuvres spirituelles*, coll. *Sources Chrétiennes*, IX/2, Les Éditions du Cerf, 29, Paris, 1963; EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, VI.9.6-10, VI.43.16, în: *Scrieri. Partea întâia*, traducere, studiu note şi comentarii de Pr. Prof. Teodor Bodogae, coll. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti* 13, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1987; FESTUGIÈRE A.J. (ed.), *Istoria monachorum*, Bruxelles, 1971; FISCHER J.A., „Zu den Konzilien in Karthago im Jahr 255, im Frühjahr 256 und in Spätsommer 256", în: *Annuarium historiae conciliorum*, XIV (1982), pp. 227-240; XV (1983), pp. 1-14; XVI (1984), pp. 1-39; FORSYTH G.F., „The monastery of St. Catherine at Mount Sinai", în: *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968); FRANK K.S. (ed.), *Askese und Mönchtum in der Alten Kirche*, Darmstadt, 1975; FRANK K.S., *Grundzüge der Geschichte des chiristlichen Mönchtums* Darmstadt, 1983; FRANK K.S., *Lehrbuch der Geschichte der Alten Kirche*, Paderborn, 1996; FREND W.H.C., *The Donatist Church*, Oxford, 1971; GERHARDES A., BRANKMANN H. (eds.), *Die koptische Kirche. Einführung in das ägyptische Christentum*, Stutgart, 1995; GIRARDET K.M., *Kaisergericht und Bischofsgericht. Studien zu den Anfängen des Donatistenstreits (313-315) und zum Prozess des Athanasius von Alexandrien*, Bonn, 1975; GRANT R.M., „The Heresy of Tatian", în: *The Journal of theological Studies*, 5, Londra, 1954; GUILLAUMONT A., *Originile vieţii monahale*, trad. de C. Jinga, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1998; GUY J.Cl., „Le centre monastique de Scété dans la littérature du Ve siècle", în: *Orientalia Christiana Periodica* 30, Paris, 1964; GUY J.Cl., *Jean Cassien, vie et doctrine spirituelle*, în coll. *Théologie morale et spirituelle, recherches et synthèses*", P. LETHIELLEUX (ed.), Paris, 1961; GUY J.Cl., *Recherches sur la tradition grecque des Apophthegmata Patrum*, Bruxelles, 1962; HALKIN F. (ed.), *S. Pachomii Vitae graecae*, Bruxelles, 1932; HALKIN F. (ed.), *Sancti Pachomii Vitae graecae*, I, Bruxelles, 1932; HENDRIKS O., „L'activité apostolique des premiers moins syriens", în: *Le Proche Orient chrétien*, VIII (1958), Jerusalim; HEUSSI K., *Der Ursprung des christlichen Mönchtums*, Tübingen, 1936; HONIGMANN E., „Pierre l'Ibérien et les écrits du Pseudo-Denys l'Aréopagite", în: *Bulletin Acad. Belge*, XLVII (1952), 3, Bruxelles; HUBER W., *Passa und Ostern. Untersuchungen zur Osterfeier der alten Kirche*, Berlin, 1969; I. Auf DER MAUR, *Mönchtum und Glaubenverkündigung*, Fribourg, 1959; I. SEV ENKO, „The early period of the Sinai monastery in the light of its inscription", în: *Dumbarton Oaks Papers*, 20 (1966); IOAN CASSIAN Sf., *Convorbiri duhovniceşti*, X, 2-3, trad. rom. de V. Cojocaru, D. Popescu, coll. *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti* 57, Bucureşti, 1990; *Itinerarium Egeriae* 3-5 W. HERAEUS (ed.), Heidelberg, 1921; J. von DEN GHEYN, „Saint Théognius, évêque de Bételie en Palestine", în: *Revue des Question Historique*, L (1891); JEDIN H. (ed.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, I, Freiburg/Basel/Wien, 1999; KIRCHNER H., „Der Ketzertaufstrei zwischen Karthago und Rom und seine Konsequenzen für die Frage nach den Grenzen der Kirche", în: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, LXXXI (1970); KOLB F., *Diocletion und die erste Tetrarchie*, Berlin, 1987; KOTTING B., „Das Wirken der ersten Styliten, Missions-und Erbauungspredigt", în: *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft*, XXXVII (1953), Münster; KOZMAN F., *Textes législatifs touchant le cénobitisme égyptien*, Roma, 1935; KRENKER D., *Die Wallfahrkirche des Symeon Stylites in Kal at Sim on*, Berlin, 1939; KRETSCHMAR G., „Ein Beitrag zur Frage nach dem Ursprung frühchristlicher Askese", în: *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 61 (1964), pp. 27-67; LADEUZE P., *Étude sur le cénobitisme pakhômien pendant le IVe siècle et la première moitié du Ve*, Paris, 1898, Frankfurt, [2]1961; LANG D.M., „Peter the Iberian and his biographers", în: *The journal of Ecclesiastical History*, 2 (1951), Londra; LEFORT Th., *Les vies Coptes de saint Pachôme et de ses premiers disciples*, Louvain 1943,[2]1966; LEFORT Th.,

СТЫ АВА ЗОСИМА
СТА МАРИА ЕГИПТЕНКА

Œuvres de saint Pachôme et de ses disciples în coll. *Corpus scriptorum christianorum orientalium* (*CSCO*), 159/160, Louvain, 1956; LEIPOLDT J., CRUM W.E., în coll. *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 41, 42, 73, Louvain, 1906-1913, cu traducere latină de H. Wiesmann, *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 96, 108, 129, Louvain, 1931, 1936, 1951; LOHSE B., *Askese und Mönchtum in der Antike und in der alten Kirche*, München, 1969; LOHSE B., *Das Passahfest der Quartadecimaner*, Gütersloh, 1953; MANOLACHE S., *Dualismul gnostic și maniheic din perspectivă teologică*, Ed. Paralela 45, Brașov, 2000; MARCUS W., *Der Subordinationismus als historiologisches Phänomen*, München, 1963; MURPHY F.X., „Melania the Elder", în: *Traditio*, 5, New-York, 1947; NAGEL P., „Die Motivierung der Askese in der Alten Kirche und der Ursprung des Mönchtums", în: *Texte und Untersuchungen* 95, Berlin, 1966; OFFERMANNS H., *Der christologische und trinitarische Personbegriff der frühen Kirche*, Bern/Frankfurt am Main, 1976; PALADIUS, *Historia Lausiaca*, C. Butler (ed.), *Textes and Studies* 6, 1-2, Cambridge, 1904, Hildesheim, [2]1967, PALADIE, *Istoria Lausiacă*, trad. de Pr. Dumitru Stăniloae, București, 1993; PENA I., CASTELLENA P., FERNANDEZ R., *Les Cénobites Syriens*, Milan, 1983; PENA I., CASTELLENA P., FERNANDEZ R., *Les Reclus Syriens*, Milan, 1980; PENA I., CASTELLENA P., FERNANDEZ R., *Les Stylites Syriens*, Milan, 1975; QUECKE H., *Die Briefe Pachoms*, Regensburg, 1975; RĂDUCĂ V., *Monahismul egiptean. De la singurătate la obște*, Ed. Nemira, București, 2003; SCHINDLER A., „L'histoire du Donatisme considéree du point de vue de sa propre théologie", în: *Studia Patristica*, XVII (1982), 3; SCHINGER R., *Die Religionspolitik des Kaisers Decius. Anatomie einer Christenverfolgung*, Frankfurt am Main, 1994; SCHMITZ A.L., „Die Welt der ägyptischen Einsiedler und Mönche", în: *Römische Quartalschrift für Kirchengeschichte*, Freiburg in Breisgau, XXXVII (1929); SCHNEEMELCHER W., „Erwägungen zu dem Ursprung des Mönchtums in Ägypten", în vol. *Christentum am Nil*, Recklinghausen, 1964; SCHNEIDER A.M., „Das Kalamon-Kloster in der Jerichoebene", în: *Oriens Christianus*, XIII (1938), Leipzig; STEIDLE B., „Der heilige Abt Theodor von Tabennisi", în: *Erbe und Auftrag*, XLIV (1968); STEIDLE B., „Der Oberen–Spiegel im 'Testament' des Abtes Horsiesi", în: *Erbe und Auftrag*, XLIII (1967); STROBEL A., *Ursprung und Geschichte des frühchristlichen Osterkalenders*, Berlin, 1977; TAMBURRINO P., *Aspetti ecclesiologi del monachesimo pacomiano del secolo IV*, Roma, 1968; TARDIEU M., *Maniheismul*, trad. de O. Berca și E. Dorcescu, Ed. de Vest, Timișoara, 1995; TENGSTRÖM E., *Donatisten und Katholiken. Soziale, wirtschaftlische und politische Aspekte einer nordafricanischen Kirchenspaltung*, Göteborg, 1964; TSCHALENKO G., *Villages antiques de la Syrie du Nord*, I, Paris, 1953; ȚEPELEA M., *Dioclețian și persecuțiile împotriva creștinilor*, Oradea, 2008; VAILHÉ S., „Le monastère de saint Théoctiste (411)", în: *Revue de l'Orient Chrétien*, 3 (1898), Paris; VAILHÉ S., „Les Lauves de s. Gérasim et de Calamon", în: *Échos d'Orient*, 2 (1898/1899), Paris; VAILHÉ S., „Les monastères et les églises Saint Etienne à Jérusalem", în: *Échos d'Orient*, VIII (1911); VÖBUS A., „History of ascetismer in the Syrian Orient", în: *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, 184/14, 197/17, Louvain, 1958-1960; VOICU C., „Hristologia Părinților apostolici", în: *Ortodoxia*, XIII (1961), 3; VOICU C., *Patrologie*, vol. II, Ed. Basilica, București, 2009; WEIGAND E., „Das Theodosioskloster", în: *Byzantinische Zeitschrift*, XXIII (1914-1919); WHILE Evelyn H.G., *The History of the Monasteries of Nitria and Scetis*, New-York, 1932; WILLIAMS S., *Diocletion and the Roman recovery*, Londra, 1985.

◄ ***Sfântul Cuvios Zosina împărtășind-o pe Sfânta Cuvioasă Maria Egipteanca – frescă de la biserica Negustori din București***

MONAHISMUL BIZANTIN

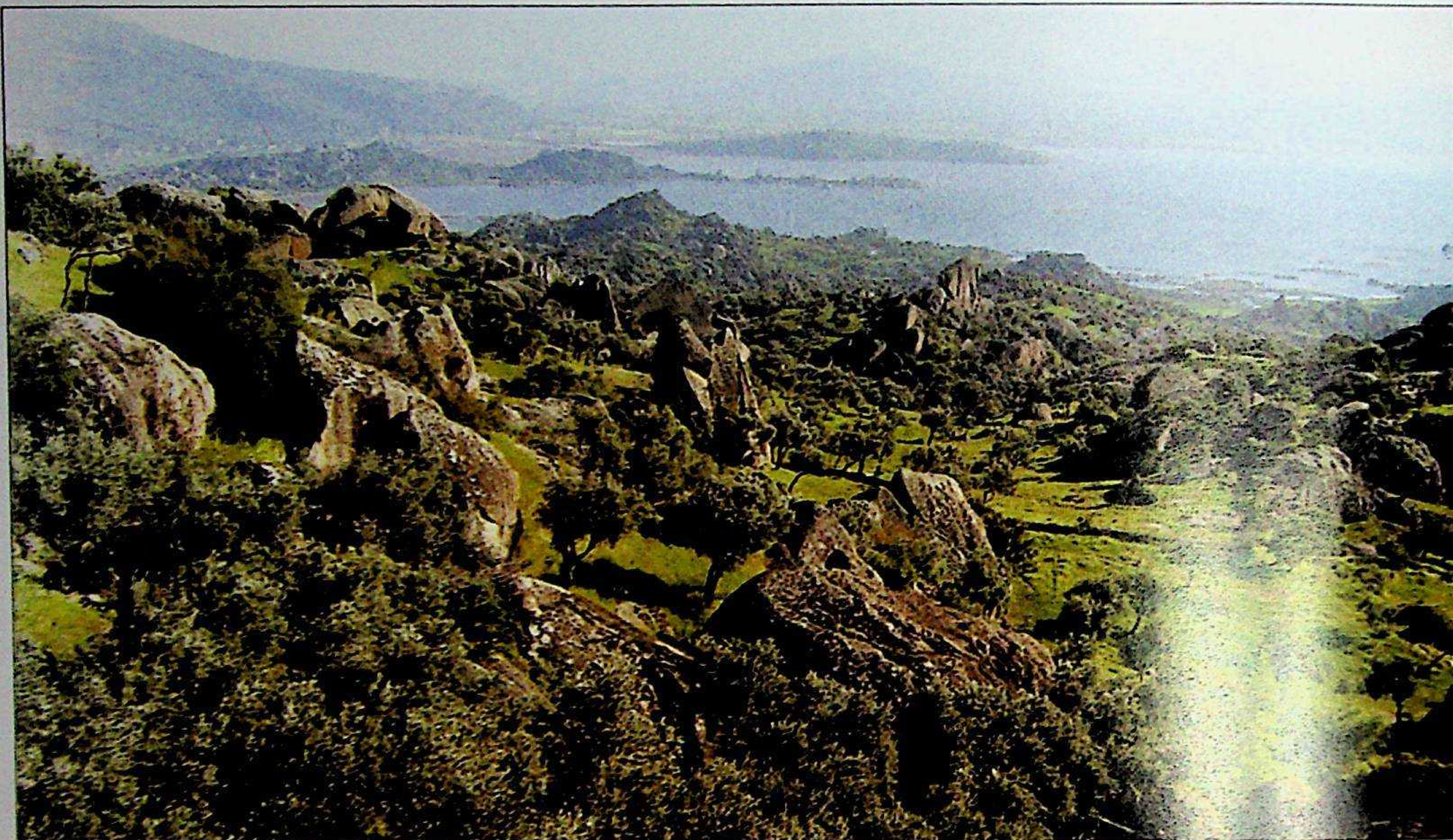
Principalele așezăminte mănăstirești

După cum a remarcat la vremea sa bizantinistul german H.-G. Beck, ascetismul a constituit într-o mare măsură idealul de viață al bizantinilor[1], realizarea nostalgiei după *bios theoretikos – vita contemplativa*, care i-a însoțit din Antichitatea târzie.

Până nu demult s-a crezut că monahismul siro-palestinian, în trăsăturile lui caracteristice, provine din Egipt, dar – potrivit investigațiilor din urmă – monahismul respectiv are origini autohtone și nu a suferit înrâuriri egiptene serioase decât după veacul al V-lea. Cu adevărat, în Palestina au ființat așezăminte monahale independente de cele ale lui Ilarion, legendarul fondator de pe Fâșia Gaza[2]. Acest anahoret călător este, măcar pentru Fer. Ieronim, un elev al lui Antonie cel Mare[3]. Monahismul palestinian, datând din jurul

1. Hans-Georg Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Oscar Beck, München, 1959, p. 121. Bizanțul a apărut ca stat prin divizarea definitivă a Imperiului Roman, în anul 395, în 1204 este ocupat de cruciații occidentali (până în 1261), iar în anul 1453 a fost cucerit de otomani. Civilizația bizantină – după unii specialiști – a fost, poate, cea mai strălucită din Evul Mediu. Cât despre Grecia – de care va fi vorba mai încolo –, ea a fost parte integrantă a Imperiului Roman de Răsărit, respectiv Bizantin. În veacul al VI-lea a fost afectată de năvălirea migratorilor slavi, iar în secolele XIV-XV a intrat sub umbra Semilunii, contra căreia elinii au luptat îndelung; abia în 1821 s-au eliberat, iar independența lor a fost recunoscută de otomani în anul 1829. Pentru situația ecleziastică a grecilor din epoca modernă, a se vedea Vasile Muntean, *Istoria creștină generală*, vol. II, Ed. IBMBOR, București, 2008, pp. 356-359. Pentru istoria și spiritualitatea Bizanțului, se pot consulta lucrări precum: Nicolae Iorga, *Istoria vieții bizantine. Imperiul și civilizația după izvoare* (trad. rom.), Ed. Enciclopedică Română, București, 1974; Georg Ostrogorsky, *Storia dell impero bizantino*, Giulio Einaudi, Torino, 1972; Warren Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I-II, traducere în română de Mihai Eugen Avădanei, ediție îngrijită de Victor Spinei și Bogdan Petru Maleon, Institutul European, Iași, 2004; Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*, Ed. Merona, București, 2004 (la p. 382, site-uri de istorie bizantină); Emanoil Băbuș, *Bizanțul-istorie și spiritualitate*, Ed. Sophia, București, 2003; Vasile Muntean, *Bizantinologie*, I-II, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara 1999-2000.
2. Antoine Guillaumont, *Originile vieții monahale* (trad. rom.), Ed. Anastasia, București, 1998, pp. 290-291.
3. Karl Suso Frank, *Grundzüge der Geschichte des christlichen Mönchtums*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1979, pp. 20-28; Henry Chadwick, *The Church in Ancient Society. From Galilee to Gregory the Great*, University Press, Oxford, 2001, pp. 394 sq.; John McGuckin, *Semnele Împărăției* (trad. rom.), Ed. Marineasa, Timișoara, 2003, p. 187 et passim.

◄ Mănăstirea „Sfântul Nicolae Anapafsas" – Meteora (Grecia)

▲ *Muntele Latmos din Insula Patmos*

anului 300 (eludăm existența pre-monahismului, dintr-o zonă sau alta), atinge punctul culminant în secolele V-VI, reprezentanți de seamă fiind Eftimie († 453) și Sava cel Sfințit († 532), artizanul Marii Lavre; viețile lor le-a întocmit Chiril de Skythopolis. Locurile sfinte din viața lui Iisus au atras grupuri de călugări, iar în crăpăturile stâncoase din preajma Ierusalimului s-au format cu timpul întinse așezări monastice, parte chinovii, parte *lavre*, adică locații de eremiți cu importante comunități liturgic-disciplinare și cu conducere comună[4].

Ascetele din Țara Sfântă găsesc în Melania Romana o creditoare; mănăstirea sa bogată putea oricând să le ofere sprijin. Apusenii Rufinus și Ieronim, dar și alții, vor practica, deopotrivă, asceza. De pildă, Rufinus a fondat – cu ajutorul monahilor egipteni – o însemnată mănăstire la Calcedon. Siria, pe urmă, este țara în care secta encratiților încă de multă vreme au pregătit terenul pentru idealul monahal. Pe lângă acei excentrici „rugători" (mesalieni sau evhiți), s-au impus în arealul în cauză și stiliții, precum Simeon Stâlpnicul († 459), trăitor în vârful unei coloane. Conducătorul unei mișcări ascetice radicale în Asia Mică fusese Eustație, mai târziu episcop al Sebastiei (mijlocul secolului al IV-lea). Sinodul de la Gangra, cum era de așteptat, a luat atitudine față de exagerările școlii sale, spre a reintra în niște limite rezonabile[5].

---

4. H.-G. Beck, *Kirche...*, p. 124. Voi folosi în continuare numeroase date din cartea reputatului specialist german. Pentru a nu încărca inutil aparatul critic, nu o voi cita de fiecare dată. Pentru frecventele indicații bibliografice (și în alte cazuri) trimit la teza mea de doctorat, elaborată sub conducerea științifică a regretatului acad. Alexandru Elian și publicată inițial în revista *Studii Teologice* în 1985 și în extras, în același an, iar a doua oară la Ed. Trinitas de la Iași, în 2005, cu titlul ușor adaptat: *Bizanțul și românii. Cercetare comparativă privind organizarea mănăstirilor*; versiunea engleză a acestei disertații a apărut la Ed. IMBO, în 2009, cu o prefață scrisă de fostul meu dascăl.
5. H.-G. Beck, *Kirche...*, pp. 124-125.

Dar, o izbândă reală a avut, evident, numai prestația Sf. Vasile cel Mare († 377 sau 379)[6]. Împotriva unei foarte individuale asceze a predecesorilor săi din Asia Minor, el a susținut cu tărie conceptul chinovial, fiind teoreticianul prin excelență al obedienței și vieții în comun, precum și al tuturor problemelor de psihologie monahală. Prin pretențiile sale temperate, care doar în puncte izolate trădează totuși o influență a rigorismului eustațian, prin accentuarea ideii chinoviei, a comunității creștine autentice, Marele Vasile a devenit *de facto* părintele monahismului bizantin[7]. „Patriarhul monahismului occidental", Benedict de Nursia († 550), abatele mănăstirii Monte Casino, în lucrarea sa *Regula monachorum*, utilizează ca sursă și regulile vasiliene[8].

▲ *Sfântul Simeon Stâlpnicul – miniatură*

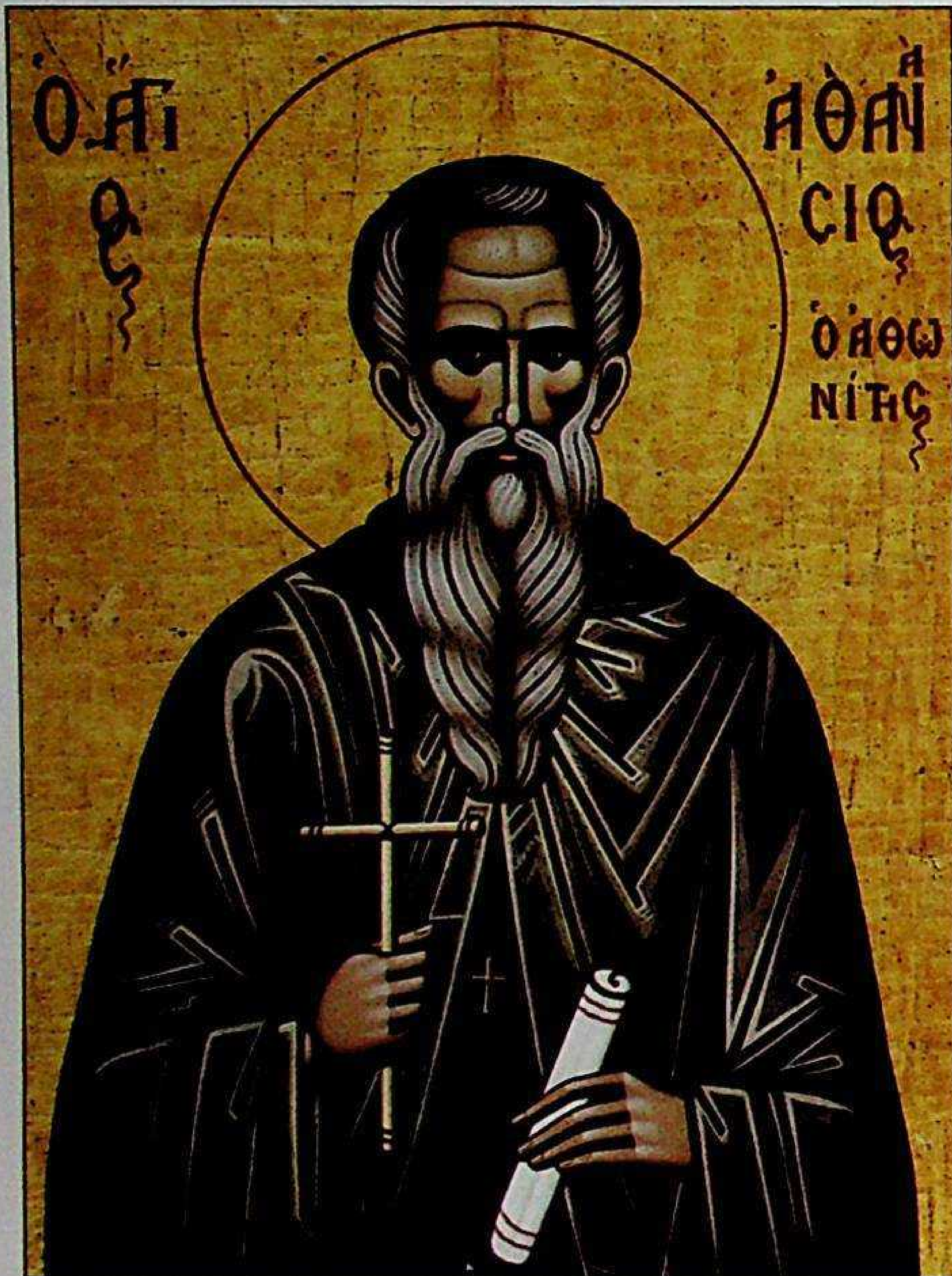
Relativ târziu a pătruns monahismul în Noua Romă (Constantinopol). La 382 se ridică întâia mănăstire ortodoxă, cunoscută sub numele „a lui Dalmatos"[9]. A doua, aceea a akimiților („neadormiților"), dar cea mai ilustră ctitorie rămâne Studios, întemeiată de consulul Studios în 450[10]. Ea va avea un rol comparabil cu cel al abației Cluny pentru creștinătatea apuseană. La finele secolului al V-lea și îndeosebi sub Iustinian I (527-565), cel ce fortificase între altele mănăstirea de pe Muntele Sinai, Constantinopolul devine un centru monastic de vază, cu monahi de diferite proveniențe. Apoi, împrejurimile europene ale capitalei de pe Bosfor, ținutul tracic și țărmurile Pontului Euxin adăposteau o serie de mănăstiri. Inventarul alcătuit de R. Janin a cuprins – fără a avea pretenția de a fi exhaustiv – circa 325 de mănăstiri pe toată durata Imperiului Bizantin[11]. De notat că în zona sinaitică, menționată mai sus la poalele Muntelui Sfânt, sălășluia celebra mănăstire Batos (a Rugului aprins).

Într-un răstimp în care izvoarele grecești consemnau cu predilecție pentru fosta Dacie transdanubiană evenimentele războinice sau populațiile migratoare, Imperiul Bizantin se acoperea cu o rețea bogată de mănăstiri. Însuși Iustinian cel Mare a dăruit Cetății Sfinte o mănăstire, „Sfânta Maria", și a restaurat alta pe Muntele Măslinilor, precum și cea a lui Petru Ivirul († 488), aflată între Gaza și Maiuma. Una din ctitoriile mai târzii – legenda numește îndată pe împărăteasa și Sfânta Elena, pe Iustinian I sau pe Heracliu – este aceea

6. Anthony Meredith, *Capadocienii* (trad. rom.), Ed. Sophia, București, 2008, pp. 57-68.
7. H.-G. Beck, *Kirche...*, p. 125; V. Muntean, *Bizanțul...*, p. 49.
8. Remus Rus, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, Ed. Lidia, București, 2003, p. 112 (cu o bogată literatură de specialitate).
9. Alice-Mary Talbot, „Dalmatou Monastery", în: *The Oxford Dictionary of Byzantium* (*ODB*) 1 (ed. Alexander P. Kazhdan et alii), Oxford University Press, New York–Oxford, 1991, p. 579.
10. Alexander P. Kazhdan et alii, „Studios Monastery", în: *ODB* 3, pp. 1960-1961.
11. R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin*, III. *Les églises et les monastères*, Paris, 1968, p. 4; R. Janin, *Les églises et les monastères de grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galèsios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)*, Paris, 1975; vezi și P. Magdalino, „Some Additions and Corrections to the List of Byzantine Churches and Monasteries in Thessalonica", în: *Revue des Études Byzantines*, 35, 1977, pp. 277-285.

a „Sfintei Cruci"; în veacul al XI-lea va fi în posesia ivirilor. Firește, existau în Țara Sfântă și alte mănăstiri, ctitorite în diverse perioade. În anul 554 călugării origeniști au fost scoși, cu amenințarea armelor, din noua lavră „Sfântul Sava"; este un exemplu privind tribulațiile acelei vremi[12].

Cât despre viața mănăstirească a sirienilor și mesopotamienilor, în toată epoca bizantină propriu-zisă, ea nu a fost strălucită și cu greu va fi jucat un rol pentru Biserica imperială. Faimă va avea Muntele Auxențiu de lângă Calcedon, care își datorează numele eremitului sirian Auxențiu, fost funcționar sub Teodosie II (408-450). Abia în prima parte a secolului al VIII-lea, sub Sf. Ștefan cel Nou († 764), neomartir, se înființează aici o chinovie care în curând cade jertfă tulburărilor iconoclaste[13].

▲ *Sfântul Atanasie Atonitul*

Dacă iconoclasmul constituie perioada unei verificări serioase a monahismului bizantin, timpul imediat următor reprezintă o culme a monahismului și istoriei sale în Evul Mediu bizantin. Centrul de greutate al acestei dezvoltări este de căutat în thema Opsikion din Asia Mică. Numărul mănăstirilor acestor ținuturi nu trebuie exagerat cu sutele și nici cel al călugărilor cu miile. Ce-i drept, regiunea cu pricina a avut mănăstiri și eremiți încă din epoca bizantină timpurie; majoritatea mănăstirilor, care mai târziu au devenit importante, sunt totuși cele ctitorite în secolele VIII-X, iar înflorirea lor maximă se apropie de sfârșitul veacului al XI-lea, momentul înrobirii selgiucide. „Inima" acestei zone mănăstirești este incontestabil Olimpul Bitiniei și teritoriul din jurul Brusei, unde ființau sihăstrii, sau chilii grupate în jurul unor așezări mai vechi de schimnici (sec. V). Cea mai însemnată mănăstire era Symboli din secolul al VII-lea. Aici s-a călugărit Platon, unchiul lui Teodor Studitul. Primul va zidi în 781 o nouă mănăstire în câmpia Brusei, Sakkudion, unde Teodor[14] și fratele său au primit tunderea călugărească, înainte de a prelua Mănăstirea Studios din Constantinopol. O altă mănăstire renumită era cea a lui Eustratie († 867), numită „Marea Mănăstire", deoarece egumenul ei funcționa ca arhimandrit peste toate mănăstirile din Olimp. Tot pe acest munte, la începutul secolului al IX-lea, Ioanichie cel Mare va înălța trei mănăstiri. În Brusa de est, în Maleinos din Kymina, Lavra „Sf. Mihail" a fost fondată în 922, cu subvenția nepotului ctitorului, viitorul împărat Nichifor Focas. De aici a plecat la Athos Atanasie ca să întemeieze propria lavră[15]. În partea sud-vestică a Anatoliei, în regiunea Efesului, cea mai cunoscută așezare ascetică este Muntele Galesios. Acolo monahul Lazăr († 1054) a construit trei mănăstiri. În perioada politicii unioniste a lui Mihail VIII

12. H.-G. Beck, *Kirche...*, p. 205.
13. A.-M. Talbot, „Auxentios, Mount", în: *ODB* 1, pp. 236-237.
14. Alice Gardner, *Theodor of Studium, his Life and Times*, Arnold, Londra 1905.
15. V. Muntean, *Bizanțul...*, pp. 53-54 (cu bibliografie).

Mănăstirea Maicii Domnului „Peribleptos" (sec. XI) – Mistra

Paleologul (unirea bisericească cu Roma), mănăstirile din Galesios și-au exprimat foarte hotărât opoziția față de orientarea imperială. În fața porților Efesului, celebrul savant Nichifor Blemmydes (secolul al XIII-lea) a ctitorit mănăstirea Emathia[16].

De asemenea în Muntele Latmos (lângă Milet), care în Evul Mediu s-a chemat Latros, s-a ridicat un așezământ mănăstiresc de mari proporții, în a doua jumătate a veacului al VIII-lea. Înainte de secolul al X-lea s-a înființat mănăstirea Kellibaron, pe coasta de miazăzi a muntelui. Cea mai importantă mănăstire lângă Kellibarom era „Sfântul Pavel", după numele întemeietorului ei († 955). Mai-marii celor două așezări s-au certat ocazional pentru demnitatea de arhimandrit sau protos al Muntelui Latmos. Patriarhul Gherman II și împăratul Ioan III Ducas Vatatzes (1222-1254) s-au decis pentru egumenul mănăstirii Paulos (zisă și Stylos). În această mănăstire trăise și Christodoulos înainte de a deveni ctitor în Patmos.

Mai cunoscute, în vecinătatea orașului Trapezunt, erau Panaghia Sumelas și Vazelon. Prima, conform unei pioase tradiții, datează din 376. A doua, după legendă, s-a clădit în anul 270, dar abia pe vremea Imperiului de Trapezunt iese clar la lumina istoriei[17].

În Constantinopol, Roman III Argyros (1028-1034) ridică (sau înnoiește) mănăstirea închinată Maicii Domnului „Peribleptos" care – câteva decenii mai târziu – va avea o misiune aparte în polemica bogomilică[18]. Importantă era și mănăstirea Everghetis, ctitoria călugărului Pavel (1054). Prin 1050, basileul Constantin IX Monomahul înalță mănăstirea „Sfântul Gheorghe" (într-un cartier constantinopolitan); aici a viețuit un timp, în secolul al XIV-lea, după abdicarea sa, Ioan VI Cantacuzino (1341-1354) și tot aici a trecut la cele

16. H.-G. Beck, *Kirche*..., pp. 210-211.
17. H.-G. Beck, *Kirche*..., p. 212.
18. H.-G. Beck, *Kirche*..., p. 214.

➤ *Mănăstirea Pantocrator (sec. XII) – Constantinopol*

veşnice Marcu Eugenikos, vajnic militant antiunionist.

Cea mai renumită ctitorie din perioada Comnenă este Mănăstirea Pantocrator a basileului Ioan II Comnenul (1118-1143), însemnată şi prin istoria sa culturală şi prin asistenţa socială pe care a promovat-o[19]. Încă înainte de 1294 s-au pus temeliile mănăstirii dedicate Precistei „Pammakaristos", datorită lui Mihail Tarhaniotis Glavas, care sub turci – între 1456 şi 1586 – era sediul Patriarhiei ecumenice.

De adăugat că benedictinii au posedat şi ei unele mănăstiri în Capitala bizantină, între care aceea a amalfitanilor, numită „Sancta Maria de Latina", atestată documentar între anii 1063 şi 1256. În apropiere de Constantinopol, tocmai Alexios I Comnenul (1081-1118) a dăruit clunisienilor o mănăstire, probabil limitrofă golfului Nicomidiei. O mănăstire franciscană se afla în Galata, fiind amintită într-o cronică la 1292. Şi ioaniţii aveau în capitală spitalul lor, sub domnia lui Manuel I Comnenul (1143-1180)[20]. Exista, însă, şi o reciprocă.

Monahismul vasilian se răspândeşte, pe alocuri, şi în Italia. În preajma anului 800, la Roma fiinţau aproximativ 12 mănăstiri greceşti. În 1131 s-a ctitorit la Messina, în Sicilia, o importantă mănăstire de rit bizantin. Mai devreme, la Grottaferrata se arată ctitor Nil († 1004), emigrat din Bizanţ, pe care a ţinut să-l cunoască însuşi împăratul Otto III (980-1002). Specialiştii vorbesc cu îndreptăţire despre o civilizaţie bizantină, într-un timp anumit, în Italia meridională[21].

La graniţa bulgară ne îndreptăm spre ctitoria unui ofiţer superior din serviciul Bizanţului, de neam armeano-gruzin, anume Grigorie Pakurianos, care, în Petritzos (Bachkovo) a zidit la 1083 o mănăstire care va fi un centru greco-georgian de schimb cultural[22].

În partea apuseană a Imperiului Bizantin, o locaţie monastică de frunte era Tesalonicul, deşi relativ la începuturi se cunosc puţine elemente. Nu departe de Tesalonic, în secolul al IX-lea (după toate probabilităţile) s-a întemeiat mănăstirea Chortaitou. Teodora, soţia despotului epirot Mihail II Ducas (secolul al XIII-lea) va pune bazele a două mănăstiri în acelaşi Tesalonic: prima, cu hramul „Sfântul Gheorghe" (unde se va călugări); a doua, de monahi, denumită „Pantanassa". Chiar în zilele noastre dăinuie mănăstirea Blattadon, în apropiere de Heptapyrgion, numită anterior Blattaion.

➤ *Mănăstirea Pammakaristos (sec. XIII) – Constantinopol*

19. H.-G. Beck, *Kirche...*, p. 215.
20. H.-G. Beck, *Kirche...*, pp. 216-217.
21. H.W. Haussing, *Histoire de la Civilisation Byzantine* (trad. franceză), Librairie Jules Tallandier, Paris, 1971, p. 259.
22. A.-M. Talbot, Anthony Cutler, „Petritzos Monastery", în: *ODB* 3, p. 1644.

❮ *Complexul monahal de la Meteora – vedere generală* ❯

S-a construit în prima jumătate a veacului al XIV-lea. Construcțiile de la Hosios Lukas din ținutul Focida s-au isprăvit către 1030, fiind începute după 941. Complexul de la Meteora (N-V Tesaliei) își are începuturile în veacul al XIV-lea, când un număr de asceți atoniți s-au refugiat aici ca să scape de jafurile și amenințările turcești[23]. Între așezările de acolo se impune „Meteoron", cu hramul „Schimbarea la Față" (*Metamorphosis*), edificat de un Atanasie cu viață de sfințenie. Unele așezăminte monahale găsim și în Pelopones, începând cu veacul al X-lea. Cea mai remarcabilă mănăstire din insulele grecești este „Sf. Ioan Teologul" din Insula Patmos, locaș întemeiat de Christodoulos († 1101), reputat și evlavios viețuitor „întru Hristos"[24].

În fine, câteva cuvinte (întrucât „Athosul internațional" va fi tratat într-un capitol separat) despre Sfetagora sau Sfântul Munte din Peninsula Calcidică, veritabilă republică mănăstirească; are rădăcini ascetice mai vechi (secolele VII-VIII). Aici și-au găsit adăpost și călugării de la mănăstirea Raithu din Sinai, alungați de sarazini. Lavra, terminată în 963, va întrece foarte curând toate așezămintele existente[25]. În prima parte a veacului al XVI-lea e semnalată Stavronichita, ultima din grupa celor 20 de mănăstiri mari ale Athosului, în care grecii posedă cele mai multe unități; românii – deși de-a lungul veacurilor au dăruit, stipendiat, cel mai consistent – nu au decât două schituri[26].

---

23. Mitropolit Dionysios, *Ta Meteora*, Atena, 1964.
24. H.-G. Beck, *Kirche...*, pp. 222, 223, 225-226; *Byzantine Monastic Foundation Documents* (ed. John Thomas et alii), Dumbarton Oaks, Washington, DC, 2000 (www.doaks.org/etexts.html), p. 1823 (în continuare: *Documents*).
25. H.-G. Beck, *Kirche...*, pp. 218 și urm. A se vedea și bibliografia indicată de V. Muntean, *Bizanțul...*, pp. 217-218.
26. Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Die Beziehung der Rumänen zum Berge Athos*, Ed. Sport-Turism, București, 1979, *sub voce*.

➤ *Mănăstirea „Sfântul Ioan Teologul" din Insula Patmos*

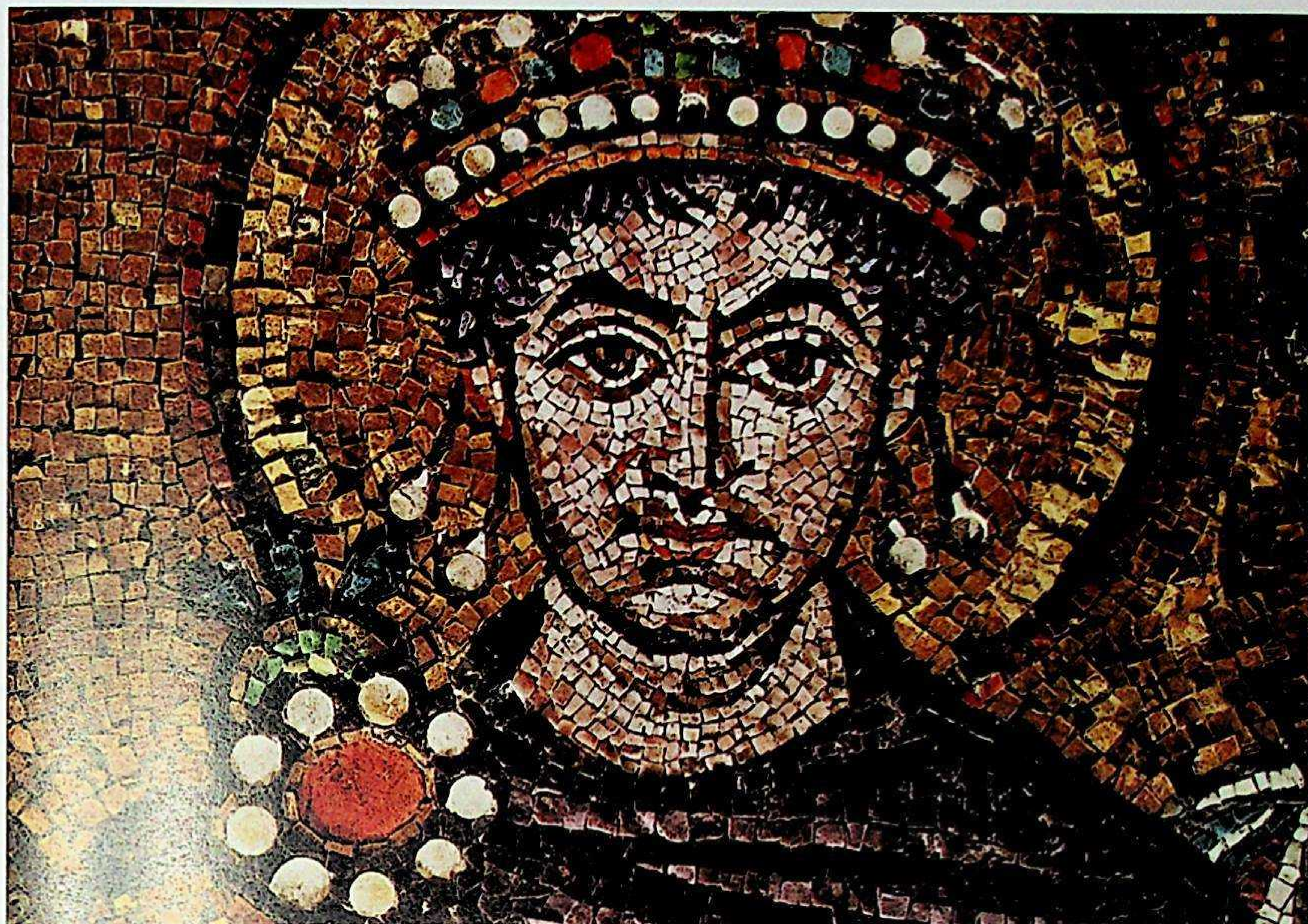
Date fiind avatarurile grave prin care a trecut Bizanțul, prea puține lăcașuri sfinte aparținând monahismului au supraviețuit – rezidite sau restaurate – până în contemporaneitate. Selectiv, vom specifica câteva nume: Panaghia Kosmosoteira (1152) din proximitatea Constantinopolului, din Tracia; Molyvdoskepastos (secolul al XIV-lea), aproape de Konitsa – Epir; Hosios Lukas din Focida (sec. X), Vrontohion din Mistra (secolul al XIV-lea), Taxiarchon din Aigion – Pelopones. (1426), „Sfântul Ioan Teologul" din Patmos (1088) *et alia*[27]. Astăzi așezămintele monastice grecești depășesc cifra de 280[28].

Dreptul de ctitorie al împăraților romani

Efectiv, sub Iustinian cel Mare monahismul începe să ia adevărata culoare a Bizanțului și cunoaște și o importantă reglementare legislativă. „Împăratul neadormit" (*basileus akoimetos*) a publicat mai multe ordonanțe în scopul uniformizării vieții monahale, natural în hotarele Bisericii oficiale, elementul cel mai stabil din Bizanț. Interesant de subliniat că Iustinian a acordat zidirilor pioase statutul general pe care l-a promulgat pentru toate instituțiile. Juriștii din timpul său nu au simțit nevoia să motiveze de ce aplicau aceeași formă juridică și bisericilor și colegiilor, în limbaj modern fundațiilor și corporațiilor. Canoniștii însă priveau Biserica drept o societate autonomă *sui juris*, tendință pe care împărații o favorizau, dând dreptului bisericesc aspectul unui privilegiu[29].

---

27. M. Villiers et alii, *Grecia* (trad. rom.), Ed. Aquila 93, Oradea, 2007, passim.
28. V. Muntean, *Istoria...*, II, p. 368.
29. Paginile acestea, selectiv, le-am preluat din: V. Muntean, *Bizanțul...*, pp. 71-100, unde am menționat bibliografia de bază, la care se poate adăuga informația din: *Documents*, pp. 330, 1376, 1397, 1581, 1910.

Binecredinciosul împărat Iustinian I, zis „cel Mare" (527-565) – mozaic de la Ravenna

Numind câteva moduri legale de danie – modalitatea instituirii, legatele, fideicomisele, donația *mortis causa* – Iustinian I a statuat, în 530, ca orice biserică să se construiască până în 3 ani (mai târziu a îngăduit termenul cincinal), iar *xenonul* sau casa pentru primirea străinilor – ulterior și alte așezăminte de asistență socială –, în cel mult un an de la decesul donatorului. Episcopul locului[30] trebuia să verifice înainte de ctitorire dacă fondatorul poseda resursele materiale necesare înființării și întreținerii mănăstirii și a cel puțin trei călugări. Același episcop răspundea de executarea dispozițiilor testamentare, iar administratorii raportau chiriarhului asupra gestiunii încredințate. Un decret împărătesc din 544 se referă și la bisericile din orașul Tomis (Constanța) și precizează că acestea pot înstrăina imobile pentru eliberarea captivilor, afară de cazul când este prevăzută de ctitori o inalienabilitate absolută.

După unii cercetători, împăratul Ioan Tzimiskes (969-976), care a recâștigat Dobrogea pentru Imperiu, ar fi abrogat novela lui Nichifor Focas din 963-964, care interzisese fondarea de noi lăcașuri evlavioase și filantropice[31]. Alții, însă, atribuie anularea respectivă lui Vasile II Bulgaroctonul (anul 988); textul în discuție trebuie să fie un document fabricat după toate probabilitățile în a doua jumătate a sec. XI. În 996, basileul Vasile II a declarat mănăstiri propriu-zise numai pe cele care aveau măcar 8 sau 10 monahi, plus mijloacele de subzistență. Manuel I Comnenul dispune că epitropul incorect poate fi oricând înlăturat.

De regulă, ctitorirea unei mănăstiri se face cu o dotație în bunuri (afierosire, închinare, danie sau milă). Bunurile bisericești nu sunt înstrăinabile. Cu alte cuvinte, cele afierosite lui Dumnezeu nu pot deveni lucruri private. La o mare ananghie sau în

30. *Documents*, p. 1898.
31. *Documents*, p. 1817.

➤ *Împăratul bizantin Ioan I Tzimiskes (969-976)*

scopuri superioare – bunăoară, răscumpărarea prizonierilor de război – se admite totuși înstrăinarea lor, cu acordul episcopului și al clericilor. Din lectura documentelor vremii rezultă că bunurile dedicate mănăstirilor ajungeau patrimonii cu o însușire caracteristică: constituiau o bază colectivă, dar teoretic erau inalienabile și indivizibile între membrii comunității ce formează suportul ctitoriilor în cauză. Actele în care apar ca destinatari ai liberalităților egumeni sau călugări trebuie explicate în sensul că aceste persoane figurează în înscrisuri ca beneficiari ori exponenți ai administrației instituției respective.

În Imperiul Bizantin (și nu numai) exista norma personificării juridice a patrimoniilor destinate unor ctitorii ce nu ființau încă, urmând a se crea. În acest caz se formează un patrimoniu cu destinație (afectație) anumită, pentru o zidire cucernică. Prevederile legislative bizantine se refereau și la ctitoriile indirecte, viitoare: o „sarcină de încredere" ce lua forma unei donații sau a unui legat *sub modo*, a unei instituiri de urmaș sau a unui *fidei-comis*.

Însăși întemeierea de mănăstiri este reglementată nomocanonic. Orice ctitorie se înfăptuiește cu consimțământul ierarhului locului. Într-adevăr, canonul 4 al Sinodului IV Ecumenic (451)[32] a stabilit ca „nimeni, în niciun chip, să nu clădească ori să înființeze mănăstiri sau case de rugăciuni fără știrea episcopului cetății", dispoziție ce se află și în novella iustiniană 67, 1: „nicio mănăstire, nicio biserică, nicio casă de rugăciune să nu înceapă a se zidi înainte ca episcopul cetății, bineplăcut lui Dumnezeu, să facă în acel loc molitvă și să înfigă crucea"[33].

---

32. Pentru canoane, se poate consulta lucrarea *Conciliorum oecumenicorum decreta*, J. Alberigo et alii (eds.), Bologna, ³1973, precum și vol. Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Ed. IBMBOR, București, 1991 (Ed. Andreiana, Sibiu, ²1993; Sibiu, ³2005, ediție îngrijită de Sorin Joantă); precum și *Documents*, p. 1872.
33. *Iustiniani Novellae*, în: *Corpus juris civilis*, III, (ed.) R. Schoell, Berlin ⁶1954, p. 344.

Iată ce prevedea și canonul prim al Sinodului „proto-devtera" din anul 861 (vezi și *Novella* lui Iustinian 57, 2): „Să nu se ridice mănăstire fără aprobarea episcopului, săvârșind mai întâi rugăciunea obișnuită, iar mănăstirea însăși și câte i-au fost închinate de către întemeietor, să se înscrie în catastih și catastihul să se depună în arhiva eparhiei, spre a nu putea (ctitorul) să-și însușească cele afierosite. Căci, dacă cineva care donează oamenilor, nu poate fără motiv special să ia înapoi cele dăruite, cu atât mai mult cine oferă daruri lui Dumnezeu, să le stăpânească iar".

Odată consacrate, mănăstirile nu pot fi dezafectate, ci rămân așadar neîncetat mănăstiri; în acest sens este invocat canonul 24 al Sinodului IV Ecumenic și can. 49 al Sinodului VI Ecumenic, ce dispuneau ca mănăstirile devenite case de rând (*kosmika*), comune (*saecularia habitacula*), să se restituie. Ultima dispoziție vizează controversa iconoclastă care, după anul 760, a căpătat un caracter accentuat antimonastic, criză profundă în care nu puține edificii de cult au fost distruse, fie preschimbate în locuințe obișnuite ori în cazărmi.

În ceea ce privește termenul „ctitor", la Bizanț exista un dublet grafic *ktitor-ktetor*, ce a provocat la începutul secolului al XX-lea o vie polemică între specialiști. De exemplu, G. Zolotas[34] arăta că varianta *ktitor* nu poate deriva din *ktizo = a zidi, a institui*, care putea produce numai formele *ktistis = ziditor, întemeietor*, sau *ktistor* cu același înțeles, că grafia *ktetor* provine evident din *ktaomai = a dobândi, a poseda, a stăpâni*, susținând o contaminare semantică în urma căreia fondatorul ar fi fost socotit, într-un fel, și posesorul fundației pioase ridicate de el. *Ktitoreia*[35], e drept, presupune înainte de toate o posesiune pe care o deține viitorul ctitor; altcum, radicalele *kti-* și *kta-* sunt înrudite. Până și după ctitorire, unele mănăstiri rămâneau în proprietate privată, deși în principiu „stăpânia" era desființată peste bunurile închinate. Să mai precizăm că forma *ktetor* a fost foarte des uzitată în tipicele ctitoricești bizantine și că dubletul grafic mai sus amintit se explică mai ușor prin itacism.

Cât despre elementele ctitoriale, acestea sunt: libera voință, scopul pios (*causa pia*), stimulentul moral, dania de închinare, actul de fundare, conlucrarea monahilor (neobligatorie), înzestrarea cu cele trebuitoare și alte danii, apoi o clauză canonică și epilogul specific.

Ce sunt de fapt tipicele ctitoricești[36], menționate cu puțin timp înainte? Nimic altceva decât niște *cărți* ctitoriale ce se inspirau mai mult sau mai puțin din regulamentul liturgic adoptat de Sf. Sava în Palestina (*tipicul ierusalimitean*), fiind confecționate din împrumuturi mutuale: unele sfârșeau prin a deveni modele ce se imitau nu numai în Imperiu, ci și în țările străine. Din secolul al IX-lea și până la începutul celui de-al XV-lea numărul tipicelor a crescut; nu demult s-a dat o listă de circa 50 de exemplare. E adevărat că nu toate s-au conservat integral, dar textele ce ni s-au transmis prezintă un interes aparte pentru informațiile ce le oferă. Înainte de a intra în unele detalii, considerăm că este potrivit a reda câteva clasificări „tipiconale"[37].

Diviziunea în *tipice liturgice* și *tipice ctitoricești* a propus-o Leon Allatios încă în 1645. Cardinalul J.B. Pitra, la 1858, face deosebire între tipicele pur liturgice și cele monastice.

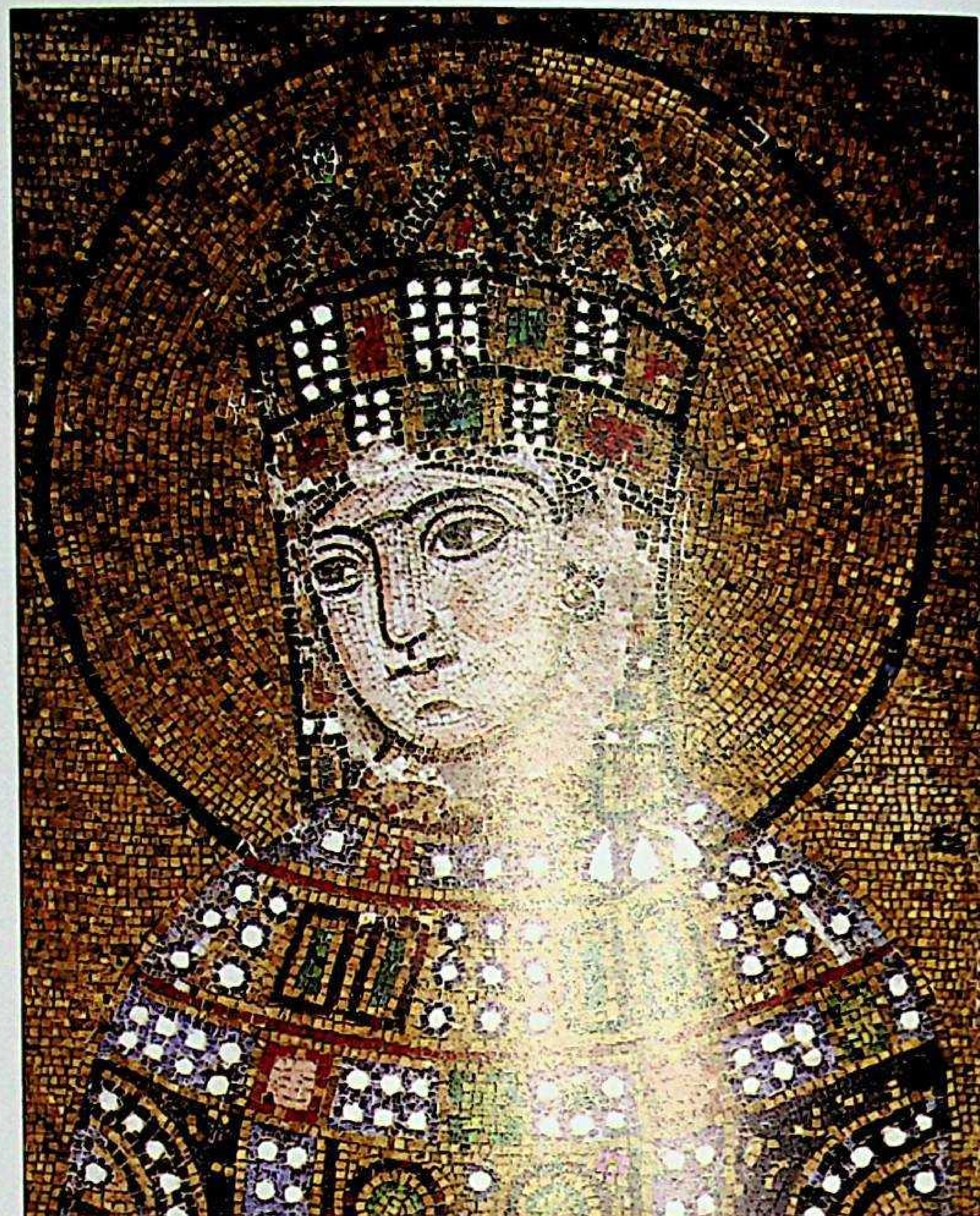
34. G. Zolotas, „Ktistes ohi ktitor", în: *Neos Hellenomnemon*, 1905, p. 506; V. Muntean, *Bizanțul...*, p. 81.
35. *Documents*, pp. 330, 1376, 1397, 1581, 1910.
36. *Documents*, pp. 2008, 2010-2013.
37. V. Muntean, *Bizanțul...*, p. 85 (cu referințe bibliografice).

SINODUL AL

◄ Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, din anul 451 – frescă de la Schitul Darvari

▲ *Împăratul bizantin Constantin IX Monomahul (1042-1055) cu soția sa, Zoe – mozaic*

W. Nissen descrie cinci categorii de tipice, în rândul al cincilea incluzând pe cele ctitoricești. Renumitul bizantinist K. Krumbacher remarcă tipice liturgice-disciplinare (*Klosterregeln*), și tipice ctitoricești (*Stiftungsurkunden*). Teologul G. Sotiriou face următoarea împărțire: ctitoricești (*ktetorika*) și liturgice. Aceeași separare apare și la N. Bees. Pl. de Meester vorbește de *tipice* și *testamente*, adnotând că uneori cele două denumiri se confundă. După Meester, *tipikon*-ul de ctitorie cuprinde: a) rânduiala slujbelor; b) normele disciplinei mănăstirești; c) condițiile materiale și financiare ale fundației. Același liturgist constată că posedăm puține tipice ctitoricești în înțelesul exact și canonic al cuvântului; cărțile fundaționale ale lui Mihail Attaleiates și ale mănăstirii constantinopolitane Everghetis rămân exemplele genului. K. Manaphes, în teza sa doctorală, prezentând *monasteriakon typikon* și *ktetorike (monasteriake) diatheke*, prin ultima formulă, înțelege un document elaborat de ctitorul sau renovatorul (al doilea ctitor) unei mănăstiri, după modelul testamentului[38] – în loc de *tipicon* – prin care se fixează succesorul la egumenia mănăstirii sau se determină felul alegerii lui; se exprimă modul în care egumenul trebuie să conducă comunitatea sau să stabilească raporturi cu oficialitățile ori cu alte mănăstiri, să comunice periodic tipicul liturgic urmat și să inventarieze regulat bunurile ce constituie averea așezământului. Diferențele față de *monasteriakon typikon* sunt neînsemnate, cu excepția confirmării *autodespotiei* și *autoxousiei* din prima categorie. Cu toate acestea, unele deosebiri se semnalează la constituțiile date atoniților. E vorba de tipicul lui Ioan Tzimiskes (*Tragos*) din 970 și cel al lui Constantin IX Monomahul din 1046, *tomosul* și *typosul* (tipicul) Sfântului Munte aparținând lui Manuel II Paleologul și patriarhului Antonie (din 1394), ca și *typikul*

38. Privitor la testamente vezi și *Documents*, p. 2006.

aceluiași autocrator din 1406. Caracterul acestor tipicoane este de pur arbitraj. Mai nou, C. Galatariotos – referitor la problema generală a tipicelor – face distincție între *typika* aristocratice și altele nearistocratice[39].

Tipicele mănăstirești denotă individualismul monahismului bizantin care – ca și cel apusean – niciodată nu a posedat un statut de ansamblu[40]. Însuși numele tipicelor este foarte variat, însemnând: dispoziție, ordin, slujbă, rânduială, regulă, formulare, canon, manual etc. Normal se indică numele mănăstirii, al ctitorului sau autorului scrierii. Unele tipice înfățișează în preambul trecutul așezământului, respectiv autobiografia celui ce a alcătuit *tipikonul*; remarcabilă este notița biografică a împăratului Mihail VIII Paleologul din tipicul pentru Mănăstirea „Arhanghelul Mihail” de pe muntele Auxențiu. După prolog urmează textul propriu-zis, împărțit în mai multe capitole, în care se fac referiri la masă, posturi, veșminte, lucru manual, servicii divine, avere funciară, epitropi, efori, pronoeți[41] etc. Vom insista, pentru moment, asupra ultimelor trei atribute, bine corelate de problematica de față.

▲ *Împăratul bizantin Mihail VIII Paleologul (1259-1282)*

Pronoetes, *epitropos*, *ephoros*, dar și *kourator*, *prostates*, *kosmitor*, *antileptor*, *antilambanomenos* etc., sunt termeni mai puțin preciși ce înlocuiesc deseori pe cel de *charistikarios* sau *despotes*. Charistikariul[42] este beneficiarul unei *charistike*[43], ce obține posesiunea, nu proprietatea. *Charistike* ca termen tehnic exact înseamnă – în opoziție cu donația pură (*dorea*, *teleia* sau *kathara*) cu care nu trebuie să se confunde – o donație condiționată, făcută exclusiv în favoarea persoanelor (și nu a instituțiilor de drept public ori privat); denumirea completă a instituției este *charistike dorea*. În practica *charistikariatului*, în Bizanț, întâlnim delimitări temporale. Acest caracter temporar al *charistike* constituie singura diferență fundamentală între ea și donația pură, perpetuă sau veșnică.

Negreșit, canonic și legal mănăstirile însele nu pot deveni bunuri seculare, dar ca obști economice ele posedă bunuri productive. Este limpede că cel ce beneficiază de o donație pură va profita de aceste avantaje materiale, ca și de cele ce provin din bunurile patrimoniale, pe când *charistikariul* se va bucura numai în măsura și în timpul fixat prin actul de *charistike*. La fel este clar că proprietarul unei mănăstiri (ctitor sau nu) poate face public un act de donație pură sau de *charistike* prin faptul că el are dreptul de a transfera unei persoane, din opțiunea sa, toată proprietatea, ca și simplul uzufruct al bunului său; adăugăm că

39. C. Galatariotou, „Byzantine Ktetorika Typika: A Comparative Study”, în: *Revue des Études Byzantines*, 45 (1987), pp. 77-138.
40. *Documents*, p. 1962.
41. *Documents*, pp. 1913, 1970, 1984.
42. *Documents*, p. 200.
43. *Documents*, pp. 331, 343.

în practică aceste acte, îndeosebi când emanau de la un particular în folosul altuia, puteau masca adevărate vânzări, imperativ oprite de canoane și de legislația imperială.

Charistikariatul[44], care s-a difuzat începând cu secolul al X-lea și dăinuind până în secolul al XII-lea inclusiv, avea menirea să promoveze progresul economic al patrimoniului monastic, dar a condus și la grave abuzuri. În anii 1027-1028, Alexios Studitul va interzice beneficiarilor unor donații de mănăstiri de a le transfera sau vinde; o femeie nu putea deține o mănăstire de bărbați, și viceversa; nici o transmitere pe timp limitat (*ekdosis*) nu putea fi făcută fără știrea patriarhului, mitropolitului sau episcopului de care ele depind. Dar basileul Alexios I Comnenul, printr-o ordonanță (1096), nu aduce vreo îngrădire principiului donării de mănăstiri, care pot fi concedate în continuare în *epidosis*, în eforie sau în administrare, sau în „deplină libertate", adică în donație. *Epidosis*[45] este o formă de *charistike*, exercitată de Biserică, nu în avantajul unei persoane, ci al instituției-ctitorie, mai ales în vederea echilibrării situației economice a unor mănăstiri. *Epidosis*, adică atribuirea unei mănăstiri altei mănăstiri, nu a provocat atâtea abuzuri precum *charistikariatul*, fiind rar criticată.

▲ *Împăratul bizantin Alexios I Comnenul (1081-1118)*

Există la bizantini o deosebire notabilă între ctitori și charistikari. De pildă unii aveau în sens larg proprietatea, însă nu beneficii, ceilalți nu erau proprietari, dar puteau dispune de drepturi în folosul lor. Cum spuneam, practicarea *charistikariatului* este atestată în Bizanț și în secolul al XII-lea, supraviețuind *eforia*. Eforii și fondatorii aveau aproape aceleași drepturi, ei administrau bunurile mănăstirii; uneori își arogau o parte din venituri. Eforii, ca și ctitorii, dacă nu se îngrijeau de buna chivernisire a mănăstirii, își pierdeau drepturile, cel puțin administrația putând fi încredințată altuia. *Ephoreia* – forma cea mai atenuată de atribuire a vreunei mănăstiri unei persoane laice – intră în moravurile monastice în secolul al X-lea și cunoaște, începând cu secolul al XII-lea, un avânt particular. Mulți ctitori numesc ca efor pe împărat (mănăstirile de monahi) sau pe împărăteasă (cele de maici) care desemnau pe reprezentantul lor, persoana aleasă ca efor, ceea ce explică numărul mare de mănăstiri împărătești (*basilika*) din ultimele veacuri ale Imperiului.

În continuare vom avea în vedere testamentele ctitoricești[46] ce privesc direct tema noastră, fiind strâns înrudite cu *typika*. Denumirile sunt felurite (*diatheke*, *diataxis* etc.), iar motivele redactării lor pot fi rezumate astfel: când întemeietorii sau restauratorii mănăstirilor erau monahi, atunci nu se proceda la redactarea documentului, conducerea sau administrarea atipiconală putea fi absolut normală cât trăia ctitorul sau renovatorul; acest

44. *Documents*, p. 1874.
45. *Documents*, pp. 246, 299.
46. *Documents*, p. 2006.

fapt nu era posibil de a fi continuat scrupulos şi după moartea lui. De aceea, marea preocupare a oricărui ziditor sau înnoitor de mănăstire era să asigure şi egumenul ei şi succesorul acestuia. Unii ctitori scriu până şi numele urmaşilor, ca Teodor Studitul.

În plus, se impunea ctitorilor să asigure protecţia şi îngrijirea sfântului locaş. În esenţă, actul ctitoricesc rămâne o liberalitate cu contraprestaţii specifice. Dintre datoriile ctitorului face parte, înainte de toate, predarea bunurilor promise, în vederea întreţinerii mănăstirii şi a trăitorilor din ea, după ce anterior zidirii a cerut încuviinţarea episcopului său; ctitorul, prin fapta de ctitorie, nu trebuia să afecteze drepturile legitime ale familiei sau rudelor. Cât despre privilegiile (*ta pronomia*) ctitoriceşti[47], pot fi împărţite în oneroase şi onorifice; ele au fost sintetizate în câteva puncte: supravegherea sau controlul gestionării corecte a ctitoriei; colaborarea la desemnarea deservenţilor acesteia; dreptul de a primi alimente în caz de sărăcie (*utile jus*); favorul de a avea inscripţie dedicatorie; tablou votiv; pomenirea lui şi a membrilor familiei; privilegiul de a fi înmormântat în interiorul sacrului locaş.

În aceeaşi ordine de idei, se impunea ortodoxia viitorilor ctitori, iar fundaţia lor trebuia să izvorască din evlavie. Titlul de *ctitor* se acorda de autoritatea ecleziastică; el se moştenea. Ctitorului nedemn i se retrăgea calitatea. Ctitorii iniţiali se chemau şi mari ctitori sau primi-ctitori. Mai puteau figura printre aceştia şi unii dăruitori de averi consistente. Apoi, moştenitorii vechilor ctitori cereau să se numească şi ei „noi ctitori". Donatorii ulteriori solicitau mereu să fie pomeniţi „laolaltă cu ctitorii". La Bizanţ, restauratorii erau denumiţi *deuteroi ktetoroi*.

Cât priveşte structura de clasă a ctitoriilor, trebuie spus că, în Imperiul Bizantin, persoane din aproape toate categoriile sociale s-au înscris în „pomelnicul ctitoricesc". În consecinţă, la Bizanţ avem: mănăstiri imperiale, ale fiscului sau statului, patriarhale, mitropolitane, episcopale, săteşti, aristocratice şi particulare. Mănăstirile proprietate privată prezintă un interes aparte, întrucât nu o dată erau împărţite, moştenite, dăruite sau chiar vândute. Dimpotrivă, un destin foarte bun au avut marile ctitorii, cele oficiale, legate de domnie, bucurându-se mai mult decât celelalte de o serie de scutiri şi dotaţii. Se cuvine a mai arăta că, în virtutea acelui *dominium eminens*, actele de ctitorie şi danie erau ratificate. Această confirmare din partea stăpânirii era o măsură de precauţie, avea un rost probator, echivalând cu o autorizare şi autentificare. Mai cu seamă după 1453 şi capii Bisericii întăreau câteodată unele documente.

În concluzie, dreptul de ctitorie la bizantini nu s-a aplicat fără variaţii, iar latura teoretică a materiei – personalitatea juridică şi ideea de fundaţie – nu a fost suficient conturată[48].

Regimul juridic al mănăstirilor

Chestiunea imunităţii interesează de asemenea. Ea are un triplu aspect: fiscal, administrativ şi judiciar. Bizantinologul G. Ostrogorsky a arătat concludent că formulele de asigurare din partea stăpânirii şi însăşi prohibiţia de a nu pătrunde pe teritoriul imunistului

47. *Documents*, p.1981.
48. Valentin Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1980, p. 179.

➤ *Împăratul bizantin Vasile I Macedoneanul (867-886)*

sunt considerate ca semn clasic al deplinătății drepturilor imunitare, trebuind să renunțăm definitiv la teoria potrivit căreia dispensa nu se aplica decât obligațiilor fiscale special enumerate și denumite, în timp ce expresiile privind o plenară scutire de datorii și redevențe n-ar fi decât figuri retorice[49]. Iată câteva exemple.

Într-o diplomă a lui Vasile I (867-886) din anul 883, împăratul îi asigură pe athoniți împotriva slujitorilor imperiali și a particularilor, ordonând ca nimeni să nu-i tulbure în ținuturile lor. În 908, un act al lui Leon VI (886-912) îi apără pe aceiași monahi de orice vexațiune și tulburare. La 1158, Manuel I poruncește ca niciun perceptor (*praktor*) sau altcineva să nu păgubească pe călugării Mănăstirii „Sfântul Ioan" din Patmos: „toți să se țină departe de ei", amenințându-i cu mânia și amenda. *Mânia* și *amenda* se reîntâlnesc în documentele slavo-române. „Grea mânie" îi așteaptă pe toți funcționarii pomeniți în actul de scutire dat de despotul Epirului, Mihail II, lui C. Malissenos în luna mai 1246, pentru o mănăstire. După un act de imunitate (*exousia*) al ctitoriei Lembiotissa, din 1247, nimeni din partea fiscului nu avea voie să pună piciorul în domeniul ei. Aceeași dispoziție pentru funcționarii statului, de a nu avea acces pe pământul mănăstirii Vatoped, se află și în hrisovul din aprilie 1232, dat de Ioan Asan II, cu ocazia dăruirii satului Semalto de lângă Serres. O interdicție identică este repetată în toate hrisoavele lui Ștefan Dușan pentru mănăstirile din Athos.

49. George Ostrogorsky, „Pour l histoire de l'immunité à Byzance", în: *Byzantion*, 28 (1958), p. 225; pe larg, la V. Muntean, *Bizanțul...*, pp. 101-124 (cu trimiteri bibliografice).

Ca o consecinţă imediată a privilegiului de imunitate administrativă, satele dependente treceau din administraţia domniei în „ascultarea" mănăstirii, ţăranii supuşi trebuind să lucreze şi să plătească noului stăpân cele de cuviinţă[50]. Când imunitatea nu era deplină, taxele datorate de ţăranii dependenţi se împărţeau şi fiscului (sau *pronoiarilor*) şi mănăstirii privilegiate. De remarcat, totodată, că în privinţa comerţului şi navigaţiei, basileii bizantini se arătau mai puţin generoşi cu gratificaţiile. Astfel, Alexios I nu a dat scutiri de ***kommerkion***[51] decât cu circumspecţie. Însăşi Lavra atonită nu obţine această înlesnire, în 1102, decât pentru 4 vase de 6 000 modii[52], în loc de 7 de 16 000, pe care o dobândise de la predecesori. Şi în Bizanţ şi în alte spaţii, două corvezi frecvente, ***kastroktisia*** şi ***katergoktisia*** (sarcina de a participa la construirea de fortăreţe şi de vase), foarte rar erau suspendate, fiind de folos obştesc, ca şi prestaţiile speciale destinate armatei (*strateiai*). Sub ameninţarea otomană, guvernământul bizantin s-a văzut nevoit să purceadă la o largă secularizare, jumătate din posesiunile monastice fiind atribuite *pronoiarilor*. După bătălia de la Mariţa (1371), mănăstirile au fost obligate la plata haraciului (*telos*), însă din 1414 o treime din tribut va intra în tezaurul statului; un haraci bizantin s-a substituit unuia turc. Toate aceste operaţii fiscale presupun neapărat existenţa unor condici adecvate.

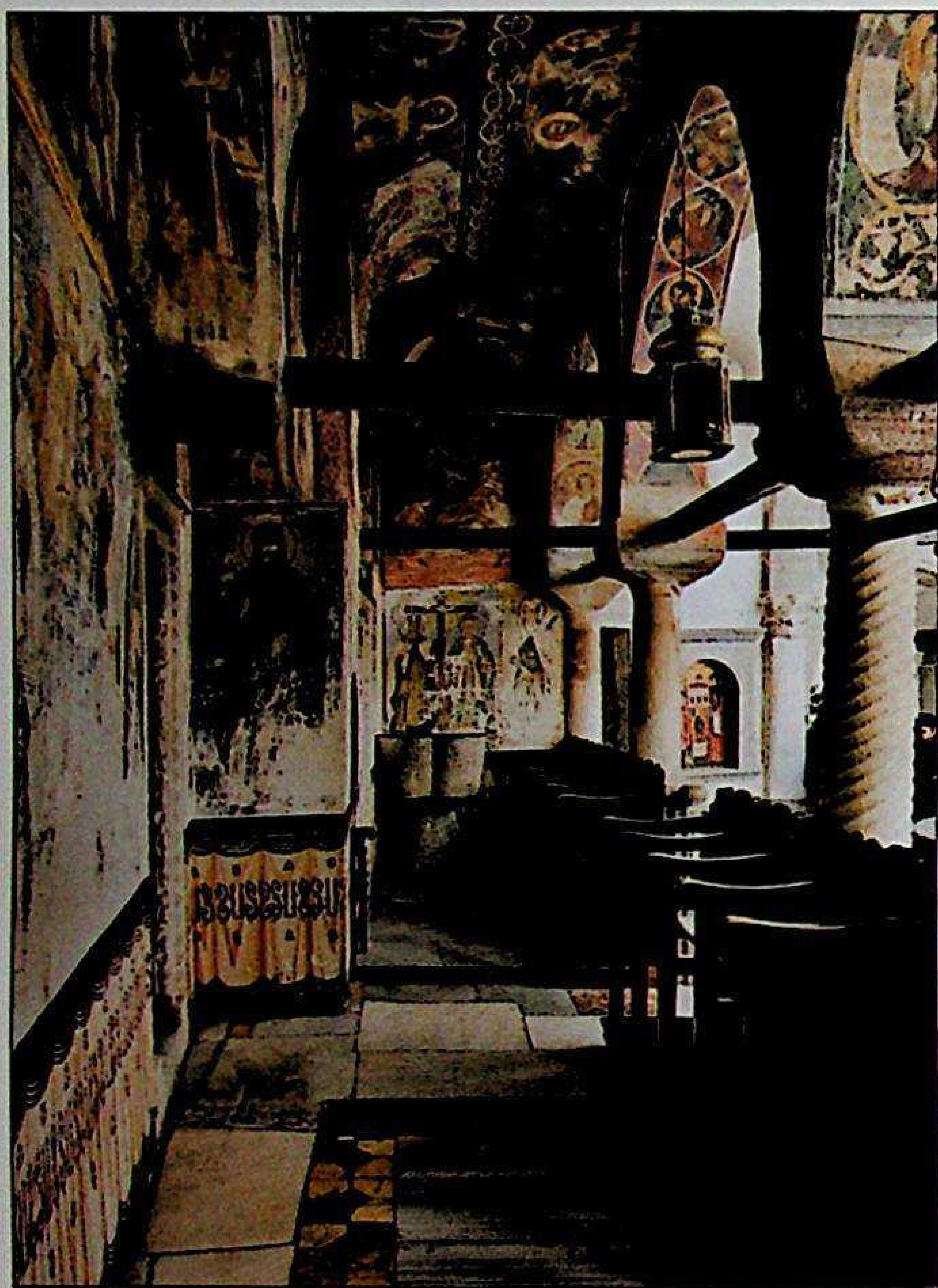
În acest compartiment, bizantinii au avut vestitul *Tratat de taxaţie* din secolul al X-lea. Leon VI a dispus înregistrarea favorurilor, anterior exceptate, şi înscrierea tuturor sumelor în cataloagele administraţiei centrale şi în anumite condici, ele fiind consemnate în copia cadastrelor (*praktika*)[53], iar sub forma hrisoavelor aceste date păstrându-se la mănăstiri. *Praktika* erau mai precise, mai explicite decât ***kodika*** sau ***iskodika*** (extrase oficiale) introduse de Vasile II la finele secolului al X-lea.

Nu puţine procese în materie de proprietate funciară au fost câştigate de mănăstiri. Judecata putea s-o facă nu numai şeful statului, ci şi un delegat al său. Un document din 972 expune ce conflicte se aduceau în faţa împăratului. În anul 1363, Petru (episcop de Polystylos) reglează un diferend între călugări şi locuitorii din Thasos. Paul Lemerle comentează un caz judiciar deosebit, din 1196, tribunalul cuprinzând judecători – numărul lor variind de la o şedinţă la alta, de la 7 la 13 – şi asesori, totdeauna în număr de cinci, iar delegaţia Lavrei fiind constituită din 7 călugări, în frunte cu egumenul[54]. Tot prin delegaţie, ducele Tesalonicului a aplanat în 1162 un conflict între Mănăstirea Lavra şi *pronoiari*. De altfel, imperatorul avea latitudinea să compună sau să întregească tribunalul cum înţelegea el; puteau participa şi demnitari-clerici şi laici. Avem de-a face cu un caracter incoerent al jurisdicţiilor. Cu prilejul judecării pricinilor sau pârelor, dar şi cu ocazia confirmărilor, se făcea deseori hotărnicirea din nou a proprietăţii mănăstireşti. În 942, într-un caz de fixare a hotarelor, reprezentanţii ţinutului Hierissos erau egumenii a trei mănăstiri, diverşi proprietari riverani şi un singur ins calificat (*choriates*).

---

50. *Documents*, pp. 1176, 2005.
51. *Documents*, pp. 1883, 2009.
52. *Modios* = unitate de măsură pentru grâne (1 modios = 1/12 ha); pentru mai multe explicaţii, vezi: Eric Schilbach, Alexander Kazhdan, „Modios", în: *ODB* II, p. 1388.
53. *Documents*, pp. 168, 556, 565.
54. Paul Lemerle, „Notes sur l'administration byzantine à la veille de la IVème croisade d'après deux documents inédits des archives de Lavra", în: *Le monde de Byzance. Histoire et institutions*, Londra, 1978, pp. 264-265.

În sfârșit, să descriem a treia ipostază a imunității, cea judecătorească. Dacă aspectul administrativ privea luarea în administrație proprie a moșiilor și a oamenilor dependenți, iar esența imunității fiscale rezida în dreptul imunistului asupra contribuțiilor și redevențelor supușilor săi, esența imunității judiciare consta în dreptul de justiție asupra țăranilor din domeniul său. Mănăstirea lui Christodulos din Patmos[55], bunăoară, s-a bucurat de o completă imunitate fiscală și judiciară. La Bizanț, drepturile la redevențele judiciare nu se deosebeau de cheltuielile de judecată propriu-zise. În virtutea acestei confuzii, dreptul de percepere a anumitor redevențe judiciare putea, în anumite situații, să fie ridicat mănăstirilor și, tocmai pentru aceasta, mărturiile izvoarelor bizantine asupra perceperii *aer*-ului (impozit) prezintă un interes particular pentru studierea chestiunii caracterului și întinderii jurisdicției tribunalului patrimonial la Bizanț. Deși s-au transformat în taxe încasate periodic, totuși diferitele forme de *aer* (sau *aerikon*) nu și-au pierdut semnificația primară de amenzi pentru încălcarea legii. Această asimilare a fost favorizată de faptul că principiul de drept roman al responsabilității individuale a delicventului, a fost înlocuit cu norma răspunderii colective a comunei, adoptată sub influența dreptului slav. În statul bizantin adesea se excludeau de la imunitatea judecătorească *phonikon*, *parthenophthoria* (omorul, răpirea sau violul) și *heuresis thesaurou* (descoperirea vreunui tezaur), cele trei componente ale *aerikon*-ului.

▲ *Mănăstirea „Sfântul Ioan Teologul" din Insula Patmos – pridvor*

Vom urmări, mai departe, felul cum au fost aplicate unele principii privitoare la însăși organizarea internă a monahismului. În timpul lui Iustinian cel Mare monahismul face progrese însemnate, oarecum se bizantinizează, primind numeroase reglementări. Se decide, între altele, că părinții nu-și pot priva copiii de succesiunea licită dacă ei doresc să se dedice vieții ascetice. Novicii trebuie să dispună de averea lor anterior călugăririi, altfel ea devenea proprietatea mănăstirii; monahul însuși păstra facultatea de a moșteni și de a testa, dar Iustinian I îl obligă să-și rezolve problemele succesorale înainte de claustrare. Dacă sclavul venea la mănăstire fără înștiințarea stăpânului, la sesizarea acestuia se restituia, însă după trei ani – nerevendicat – câștiga libertatea; decădea din această condiție renunțând la călugărie. Prescripțiile Iustiniane impun idealul chinovitic al Marelui Vasile[56]; se tolerează totuși unii pustnici sau isihaști. Se apreciază, așadar, viețuirea în comun, de obște, și se condamnă călugării vagabonzi (*gyrovagi*), căci numai procedându-se așa se poate stabiliza această instituție deosebit de folositoare și imperiului (*Novella 133*, Prolog). În fiecare mănăstire să aibă hirotonie 4-5 monahi mai vârstnici, care să oficieze cultul și să-i îndrume pe cei tineri. Același Iustinian permite monahilor să fie tutori și curatori, dar singurii cărora li se face această favoare sunt

---

55. *Documents*, p. 1765.
56. *Documents*, pp. 1758, 1859.

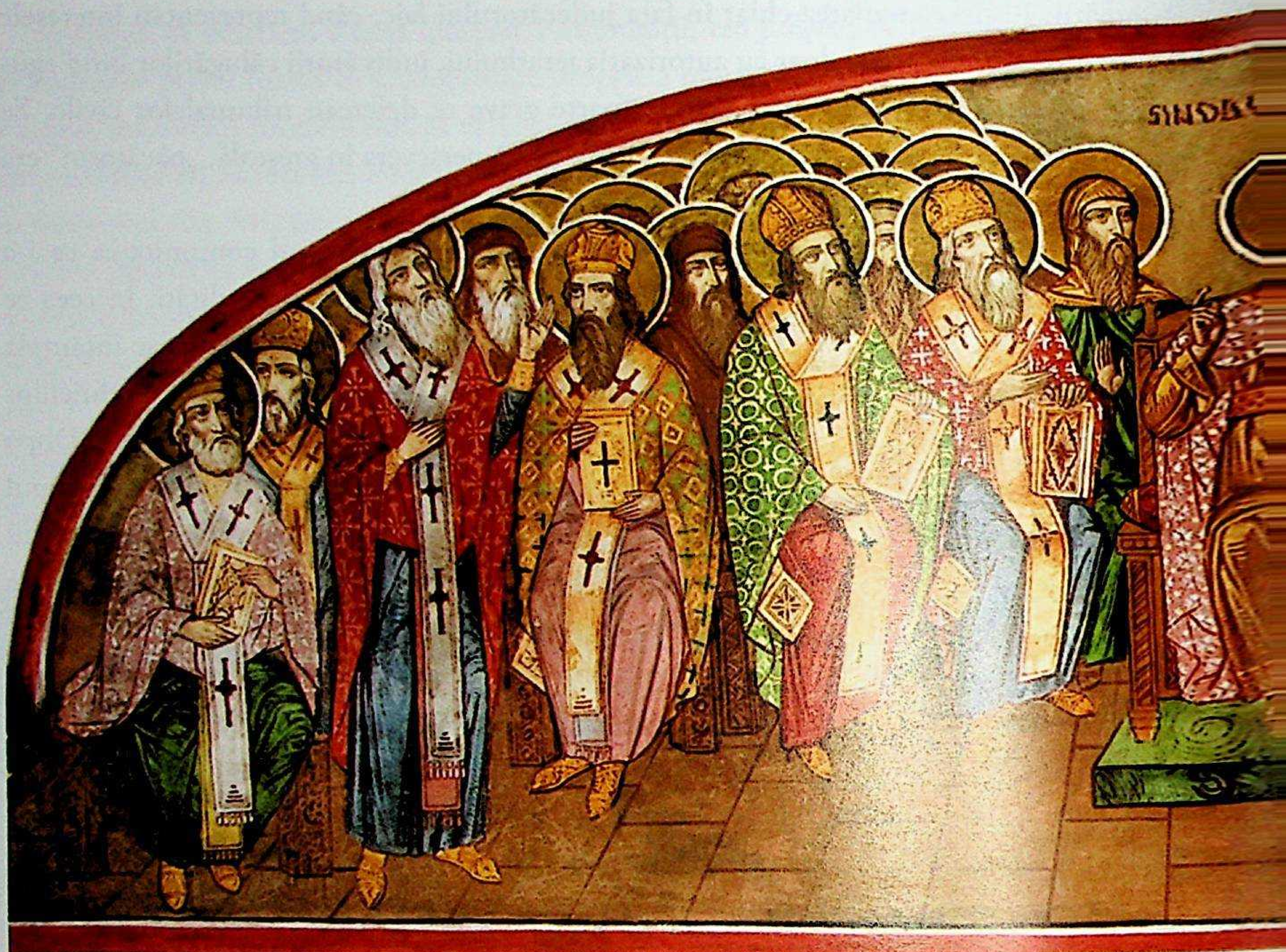
chinoviții. Ei puteau apărea chiar în fața judecătorului laic, când reprezentau interesele Bisericii sau mănăstirii și doar cu autorizația ierarhului, judecătorii călugărilor fiind egumenii și episcopii; numai infracțiunile foarte grave se defereau tribunalelor civile. Se prevedeau pedepse după gravitatea păcătuirii. Dacă persevera în greșeală, „păcătosul" era exclaustrat, ca răul să nu se extindă.

În dependență directă de ierarh stătea egumenul[57], cârmuind comunitatea ce i-a fost încredințată; Iustinian I recomandă ca acesta să dețină anumite calități. În ceea ce privește metodele de alegere a stareţului, la bizantini exista o mare variație; se întâmpla ca basileul singur să desemneze pe egumen. Cu toate acestea, îndreptarea rânduielilor călugărești se făcea prin conlucrarea celor două autorități, civilă și bisericească. După tradiția bizantină, egumenul avea obligația „cercetării" candidatului la călugărie. Timpul de probă dura 3 ani. Leon VI a admis vârsta minimă de 10 ani (cum hotărâse și sinodul Trulan), dar testarea urma a se face la 16-17 ani, când respectiva persoană putea dispune de bunurile sale, iar partea sa (1/3) intra în proprietatea mănăstirii. Totuși, o anume inconsecvență a normelor disciplinare o întâlnim chiar în cuprinsul aceluiași hrisobul al lui Manuel Paleologul, din 1406, dat Athosului: deoarece la monahi se găsesc unele proprietăți – o parte din rentă poate fi înstrăinată –, să le folosească în viață, iar la moarte să fie ale mănăstirii. Cu accentuarea „individualismului" material, idioritmia[58] se încetățenește la Sfântul Munte, fiind recunoscută de același Manuel II (1391-1425) tot în anul 1406.

Potrivit *Novellei 131* a lui Iustinian, regulile pe care le dau întemeietorii de mănăstiri trebuie să fie în acord și să nu contrazică sfintele canoane. De asemenea, Iustinian cel Mare, prin alte dispoziții, a interzis transformarea mănăstirilor în locuințe particulare, iar dacă acest lucru s-a făcut, episcopul era dator să readucă sfintele lăcașuri în starea de dinainte. Mai simplu însă, când nevoile o cereau, s-a ajuns până și la confiscarea unor averi mănăstirești, cum a procedat spre pildă Isaac I Comnenul (1057-1059) (o secularizare afectase posesiunile mănăstirilor bizantine în proporție de ½, la finele veacului al XIV-lea). Și Alexios I Comnenul, având nevoie de bani pentru angajarea mercenarilor împotriva normanzilor și a altor dușmani ai Împărăției „grecești", a confiscat chiar tezaurul Bisericii, după ce, în 1082, interzisese această acțiune. Deși Manuel I a intenționat în 1158 să limiteze creșterea proprietății funciare mănăstirești, *excusatio* înflorește și în epoca dominației latine atât în Imperiul de la Niceea, cât și în Epir și la Tesalonic, când puterea centrală a depus eforturi de a introduce unele restricții în drepturile imunitare; de reținut că instituția imunității atinsese apogeul la răscrucea secolelor XIII-XIV[59]. Din nefericire, așa-zisele privilegii de eliberare totală de dări, pe care anumiți sultani le-ar fi dat unor mănăstiri grecești, se bazează doar pe înscrisuri plăsmuite.

Statutul juridic al mănăstirilor a avut un cadru relativ bine definit. Între legi și canoane s-au statornicit numeroase puncte de racord, de cele mai multe ori hotărârile civile confirmând pe cele ecleziastice. Este manifestă și îndulcirea dreptului penal, consecință a îmbunătățirii moravurilor, datorită influenței Bisericii și spiritualității monahale.

57. *Documents*, pp. 1999-2003.
58. *Documents*, p. 2016.
59. *Documents*, p. 1922.

Statutul canonic, viața și structura monastică

Trebuie punctat de la început că vom constata o puternică apropiere între regimul juridic mănăstiresc și statutul canonic[60], întrucât în mare parte legislația civilă a recapitulat ceea ce bisericește deja se hotărâse, conform principiului iustinian: „lucrul care este oprit de sfintele canoane este prohibit și de legile noastre" (*Cod. Just.* I, 3, 44). Într-adevăr, cum am arătat și în alt loc, canonul 4 al Sinodului IV Ecumenic pretindea acordul episcopului cetății pentru ctitorirea unei mănăstiri. Și canoanele ulterioare urmăreau ca monahii să devină, cum se va exprima mai târziu Sf. Teodor Studitul, „rezervele de putere și temeliile Bisericii", și nu elemente disidente. Canonul 43 al Sinodului VI Ecumenic admite oricărui creștin – chiar și vicios – să îmbrățișeze nevoințele ascetice în scop de pocăință și în căutarea mântuirii pe temeiul cuvintelor Domnului: „Pe cine vine la Mine, nu-l voi scoate afară" (*Ioan* 6, 37). Dar canonul 40 al Sinodului VI Ecumenic impune ca nimeni să nu fie primit în mănăstire fără o prealabilă examinare sau ispitire; etatea minimă 10 ani[61]. Sf. Vasile cel Mare era de acord (can. 18) cu tunderea în monahism la 16 sau 17 ani, însă pentru fecioare. La Bizanț, canonul 40 al Sinodului VI Ecumenic nu se putea aplica realmente decât în mănăstirile de maici, întrucât cele de monahi se arătau neîndurătoare cu cei imberbi. De exemplu,

60. Detalieri și bibliografie la V. Muntean, *Bizanțul...*, pp. 125-151.
61. *Documents*, p. 1868.

Sinodul al VI-lea Ecumenic de la Constantinopol, din 680-681 – frescă de la Schitul Darvari

mănăstirea de pe Latros nu accepta nici eunucii[62], nici spânii. *Tipikonul* Sfântului Atanasie Athonitul interzicea venirea eunucilor și a copiilor în Sfântul Munte, împărații Ioan Tzimiskes (în 970) și Constantin Monomahul (1046) poruncind expulzarea lor de la Athos. De altfel, patriarhul Nichifor Mărturisitorul (can. 17) a dat dezlegare călugărului în sensul că poate abandona propria mănăstire – fără să poată fi învinuit apoi – dacă egumenul este eretic, dacă femeile au acces liber[63] sau copiii mirenilor învață în interiorul mănăstirii.

După can. 5/I-II (Sinodul proto-devtera, din 861), noviciatul era de trei ani. Pentru cei grav bolnavi sau pentru evlavia recunoscută a vreunuia, răstimpul de încercare se putea reduce la șase luni. Schima nu se dă nimănui înainte de a face ascultare (*hypotage*)[64] la mănăstire, nu în locuința personală, îngrijindu-se de mântuirea sufletului său. Referitor la eremiți, se decide (canonul 42 al Sinodului VI Ecumenic) ca cei ce umblă prin orașe, discreditându-se – după tunderea pletelor –, ori se vor primi la mănăstire, ori se vor retrage în singurătăți, cum altminteri îi îndeamnă și numele. După canonul 6 (Proto-devtera, 861) „călugării să nu posede nimic personal, ci toate ale lor să fie închinate mănăstirii, încât s-au făcut morți lumii, pentru viața tainică în Hristos". Viitoarele monahii (can. 45 al Sinodului Trulan) să renunțe la podoabă în ziua îmbrăcării chipului monahicesc. Intrarea în monahism e gratuită (canonul 19 al Sinodului VII Ecumenic).

62. *Documents*, pp. 1894, 1964.
63. *Documents*, p. 2019.
64. *Documents*, p. 1970.

Cea mai timpurie atestare a unui ceremonial care însoțea începutul noviciatului (tunderea în monahism), se pare că poate fi datată la cumpăna dintre secolele VIII-IX. Pe lângă rasă, începătorul (*archarios*) primea tonsura (*koura*). Sf. Atanasie de la Athos a dovedit toleranță față de cei „tunși" în altă parte (*excouritoi*)[65], dar ei nu puteau ajunge egumeni. Alte mănăstiri, ca Sfântul Mamant, îi refuzau categoric. Educația novicilor revenea, de regulă, egumenului. După perioada de „ispitire" se reînnoia tunderea și se primea schima și un nume nou. Ritualul începea cu o rugăciune, fiind descris în cele mai vechi manuscrise din secolele VIII-IX, nedeosebindu-se esențial de cel observat astăzi la tunderea în monahism. Urmau întrebările prin care *neokouritos*-ul făgăduia să respecte cele trei voturi: al ascultării, al sărăciei și al castității. După tundere și depunerea făgăduințelor, monahul lua schima mică, adică mantia și celelalte (hitonul, paramanul, crucea, dulama, brâul, potcapul, rasa, sandalele, camilafca, metaniile)[66]. După 30 de ani, dacă au respectat „sfânta însoțire", cei vrednici pot primi schima mare cu toate accesoriile[67]. Distincția aceasta ne conduce înapoi până în veacul VIII. Logic, Sf. Teodor Studitul a respins deosebirea, căci precum există numai un botez, așa există numai o schimă. Și încă în secolul al XIV-lea, patriarhul Antonie declară distincția ca fiind neobligatorie.

Un semn al dependenței canonice era *canoniconul* pe care-l plăteau mănăstirile ierarhului de care atârnau. La Bizanț sunt indicii că au ființat mănăstiri duble: juxtapunerea a două mănăstiri și a locuințelor călugărilor și călugărițelor. Încă Iustinian cel Mare se ridicase împotriva așezămintelor mixte. Însuși canonul 20 al Sinodului VII Ecumenic a interzis înființarea acestora, pentru a se evita scandalul. Patriarhul Nil va separa, în 1383, o mănăstire mixtă, fondată de alt patriarh cu arhipăstorire în preajma anului 1300. Potrivit canonului 44 al Sinodului VI Ecumenic, desfrânatul se sancționează cu 7 ani penitență. Pentru a-l feri pe călugăr și mai mult de ispite, canonul 3 al Sinodului IV Ecumenic n-a fost de acord ca el să neglijeze propria-i misiune pentru administrarea averilor lumești; se îngăduia totuși monahului, cu avizul episcopului său, a gira lucrurile bisericești și a exercita tutela minorilor, orfanilor sau văduvelor.

Viitorul stareț poate fi desemnat, înainte de deces, de predecesorul său ori este ales de „frați". Aceste două proceduri au prevalat. Sf. Atanasie Atonitul stabilește datoriile egumenului după modelul studit. Este ciudat că, privitor la alegerea egumenului, cele două documente (*typikonul* și *diatyposis*) diferă. Potrivit *Typikonului*, egumenul poate numi înainte de moarte pe urmașul său cu știrea și consimțământul monahilor mai însemnați, venerabili. Doar în cazul în care cel desemnat nu poate exercita funcția, monahii pot alege un egumen. După *diatyposis*, însă, Atanasie obligă pe Ioan Ivirul, ca epitrop spiritual al mănăstirii sale, să propună alegerea starețului și anume după consultarea și cu participarea a circa 15 frați. Dar Sfântul Atanasie nu exclude că el însuși ar putea să facă alegerea.

În sprijinul egumenului stau sfătuitorii, adică „stareții" sau „bătrânii" (*gerontes*) ce apar distinct de egumen, numiți și *enkritoi*, *prokritoteroi*, precum și duhovnicul. În gestionarea

65. *Documents*, p. 2021.
66. *Documents*, pp. 1880, 1881, 1959.
67. *Documents*, p. 1959.

bunurilor materiale, un rol însemnat îl avea iconomul[68], cerut de însuși Sinodul VII Ecumenic (canon 11) și care a înlocuit *apocrisiarul* lui Iustinian I; poate fi depus pentru infracțiuni grave. Ca ajutoare avea pe: *pariconomul*, vistiernicul sau casierul, apoi *dochiariul* (persoana cu paza și grija hainelor și lenjeriei), *kelaritul* (cel care făcea aprovizionarea cu alimente, rareori secundat de paharnic). *Trapezarios* ținea în ordine refectoriul și pregătea masa. Puteau funcționa mai mulți bucătari sau numai unul. Străinii sau vizitatorii erau primiți de *xenodochos*. *Epistemonarches* supraveghea disciplina, iar *taxiarches* conducea ceremonialul, colaborând cu *canonarhul* (protopsaltul). *Ecleziarhul* era răspunzător de inventarul și amenajarea bisericii. *Skevofilaxului* îi erau rezervate păstrarea și paza vaselor sfinte și a obiectelor prețioase. Arhiva o avea în grijă *chartophylax*-ul. De bibliotecă se îngrijea *bibliothekarios*. Existau la unele așezăminte infirmieri, medici, iar la toate – portarul (*thyroros*). Portarii controlau intrările și ieșirile, prezidând distribuirile de milostenii de la poarta mănăstirii[69].

Relativ la numărul monahilor, oferim aici câteva amănunte. După autorul *Vieții Sf. Teodor Studitul*, la Studios ar fi trăit până la 1000 de călugări, cifră desigur exagerată. După datele tipicelor, mai realiste, în Lavra Sf. Atanasie de la Athos numărul monahilor varia între 80 (anul 963) și 120 (în 970), la Petritzos – 50, la Pantocratorul constantinopolitan – 80, la Sfântul Mamant – 20; în anul 1138 Pantocratorul va avea 130 de viețuitori. La 1045, Lavra athonită număra 700 monahi, iar Cutlumușul doar 30, în 1334.

Interesează mai puțin numărul călugărilor, care a oscilat de la o epocă la alta, de la o regiune la alta, și mai mult viața lor interioară. Mănăstirile întemeiate de Sfântul Vasile erau astfel concepute ca viețuirea activă să nu fie fără „filosofie", nici filosofarea fără viață comunitară; timpul monahilor era împărțit în ore de rugăciune, de muncă fizică și intelectuală și opere de caritate. Fiecăruia se împărțea pe măsura nevoii sale, deoarece ținta vieții ascetice rămâne izbăvirea sufletului. De asemenea Sf. Ioan Casian îi prezintă pe părinții din pustietate ca „eroi ai filosofiei creștine". Și Iustinian cel Mare vorbea, la vremea sa, de *monachike philosophia*. Această „filosofie" se întreținea cu post și rugăciune, la care se alăturau faptele bune. „Cuvintele" și înfăptuirile „bătrânilor" sunt de-a dreptul impresionante. Prin regulile Sf. Vasile cel Mare se generalizează slujba Laudelor. El menționează în plus: rugăciunea din amurg, nocturnă (*mesonyktikon*) și cea de dimineață. Tipicul ierusalimitean va prelua aceste slujbe, trecând mai târziu și în rânduielile studiților. O ultimă fază de dezvoltare – prin care se ajunge apoi la rânduiala de azi – capătă respectivele Laude în mănăstirile atonite începând cu secolul al X-lea. Îndeosebi prin isihaști vor fi cunoscute și de români.

Multele danii îndreptate spre Sfetagora (Athos), ca și scoaterea sa de sub jurisdicția Marii Biserici, au avut ca efect regresul chinoviei. Destul de paradoxal, însă, isihasmul a contribuit la reînsuflețirea chinoviei în Europa de Răsărit. Cum era de așteptat, patriarhii de la Constantinopol aveau cuvinte elogioase la adresa chinoviei. La 1400, patriarhul Matei enumera ca virtuți esențiale ale chinoviților următoarele: tăgăduirea lumii, convorbirea profundă cu Dumnezeu și simplitatea. Mai înainte, în anul 1347, patriarhul ecumenic Isidor vede unirea (*henosis*)[70] a două mănăstiri ca un punct înalt în realizarea vieții frățești.

---

68. *Documents*, p. 1997.
69. *Documents*, pp. 1960, 1961.
70. *Documents*, pp. 150, 1259, 1265.

Puţin s-a vorbit despre tentativa mitropoliţilor de a acapara unele mănăstiri din episcopiile sufragane, ca şi de abuzurile episcopilor înşişi. Oricum, sunt cazuri rare şi procedeul a fost principial respins de patriarhul ecumenic Gherman II (1222-1240). Dimpotrivă, patriarhii au monopolizat pentru ei dreptul la asemenea ctitorii în toată patriarhia, aşa încât numirea „stavropighii" în multe situaţii era sinonimă cu zidirea unei mănăstiri prin patriarhi şi aceste mănăstiri au primit numele de mănăstiri patriarhale sau simplu mănăstiri *stavropegiaka*. Mănăstirile patriarhale propriu-zise se chemau *oikeia*, cum era cea edificată de Alexios Studitul (1025-1043). Pentru stavropighie, Placidus de Meester dă următoarea definiţie: „Se spune stavropighie patriarhală când la ridicarea mănăstirii, în biserică crucea este binecuvântată chiar de patriarh şi aşezată în locul temeliei fie de el însuşi, fie de un delegat. Dacă însă zidurile sunt deja înălţate, crucea sfinţită este doar trimisă de el; atunci mai des se înfige sus în bolta lăcaşului sau e fixată în perete ori este amintită în inscripţia lapidară"[71].

Stavropighia era independentă de episcop, patriarhul supraveghind-o prin exarhul mănăstirilor. Patriarhul avea deplină autoritate judiciară şi coercitivă, ca şi dreptul de a hirotoni clerici pentru biserica mănăstirii, de a confirma egumenul (în general el îi dădea binecuvântarea), de a i se pomeni numele la serviciile religioase, putea în fine să pretindă *canoniconul* în natură sau monedă. La Bizanţ cauzele stavropighiale sunt: pentru siguranţa vieţii monastice şi înflorirea virtuţilor ascetice, eliberarea de vexaţiunile episcopului eparhiot, scutirea de dări şi exacţii, în memoria locului de naştere al patriarhului etc. La începutul secolului al XIII-lea documentele dezvăluie că titlul de „patriarhale" se dădea frecvent mănăstirilor imperiale, ca semn al creşterii prestigiului patriarhului ecumenic.

Cu mănăstirile patriarhale nu trebuie confundate mănăstirile imperiale şi cele autonome[72]. Primele erau fondate sau dotate de împăraţi care le-au acordat cea mai largă autonomie atât faţă de puterea laică, cât şi de autoritatea bisericească; mai poartă numele de *autodespota*. Eforii lor puteau fi strategii themelor unde erau ele aşezate. Câteva mănăstiri de acest gen: Nea Moni din Chios, „Pantokratorul" lui Ioan II Comnenul, „Sfântul Andrei" de lângă Tesalonic ş.a.[73] Pantocratorul din Constantinopol era o ctitorie ce „avea în mod deplin libertatea şi nesupunerea, neascultând de nicio putere şi neavând vreun stăpân, independentă şi liberă, ea fiind stăpână şi dominând, neplasată sub autoritatea bisericească, nici sub puterea Curţii". De fapt, în actele oficiale, epitetul de mănăstiri „împărăteşti" apare începând cu secolul al IX-lea. Unele mănăstiri atonite erau desemnate ca imperiale, altele nu. Totuşi, autoritatea patriarhală în astfel de mănăstiri era respectată. Noul egumen căpăta obişnuit blagoslovenia patriarhală şi investitura de la basileu. Mănăstirile autonome (*autexousia, eleuthera*) erau înfiinţate sau dotate de către persoane private. Sfântul Pavel de la Muntele Latnos îşi închină Lavra doar lui Iisus Hristos (1196). Curios că această mănăstire devine cu timpul imperială, ca până la urmă să fie tratată ca stavropighie. Mănăstirile lui M. Attaleiates, Gr. Pakurianos, Christodulos, precum şi Hilandar, Iviron *et alia* erau complet libere de orice oblăduire. Christodulos n-a acceptat nicio intervenţie din partea împăratului sau patriarhului, când era în dezacord cu „fraţii" din Muntele Latros. O separare

71. Placidus de Meester, *De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam*, Vatican 1942, p. 119.
72. Să se vadă şi *Documents*, pp. 1884, 1923, 1925, 1974, 1981.
73. *Documents*, p. 1843.

netă însă între mănăstirile imperiale și cele autonome nu se poate face. De reținut că nu toate mănăstirile împărătești erau și autonome.

O problemă de „dependență", acum, o constituie *metochia*[74], metocurile fiind sucursale sau dependințe mănăstirești. Și o mănăstire ori un schit puteau deveni metocuri. Între filialele mănăstirești un loc aparte îl ocupă chiliile (*kelliai, cellae*)[75] care, într-un fel, sunt chiar anterioare chinoviilor la Athos. Schiturile (*sketai*) de la Bizanț erau complexe: idioritmice și chinoviale, adică reuniuni de chilii (*kalybai*) ce formau adevărate sate. În fine, să amintim sihăstriile (*hesychasteria*).

Câteva date și reflecții privind activitatea economică, filantropia, cultura și arta în mănăstiri[76]

Marea proprietate a mănăstirilor bizantine este de origine donativă, cum ne confirmă și *Novella* VII, 2 a lui Iustinian. Într-adevăr, statutul legitim al patrimoniului monastic s-a conturat pe timpul împăratului Iustinian cel Mare. Mănăstirile, bisericile și celelalte așezăminte aparținând Marii Biserici erau privite ca unități (subiecte) colective de drept civil, având administrație independentă, scopuri proprii și capacitatea de a primi donații și legate. Episcopul era chivernisitorul principal (prin iconomi) al ctitoriilor sau, alteori, exercita asupra lor dreptul de supraveghere (jurisdicția canonică niciodată nu i-a fost contestată în fundațiile ctitorite regulamentar)[77].

Cele mai obișnuite surse pentru augmentarea patrimoniului mănăstiresc erau *modurile originale*: ocupația (*katalipsis, occupatio*), uzucapiunea (*paragraphe, usucapio, praescriptio*), dobândirea de roade și produse, munca monahilor și alte modalități; și *modurile derivate*: donații, cumpărare-vânzare, contribuția (*apotage*) călugărilor, moștenire *mortis causa, epidosis*, avantaje din sentință legală și judecătorească. Cât despre averea mănăstirii, ea cuprindea două elemente distincte. Mai întâi, fondatorii atribuiau ctitoriilor proprietatea bunurilor de bază și a imobilelor, ale căror venituri aveau adesea o destinație specială. Prin canonul 49 al Sinodului Trulan, Biserica a hotărât ca avuțiile care aparțin mănăstirilor să se păstreze la mănăstire pentru totdeauna, ca „bunuri de mână moartă" (cf. can. 24 al Sinodului IV Ecumenic și can. 13 al Sinodului VII Ecumenic). La Bizanț, cum se știe, Nichifor Focas a stăvilit în 964 orice creștere a bunurilor de mână moartă ale mănăstirilor, însă interdicția sa și a altora va cădea în desuetudine. În al doilea loc, donațiile imperiale, ca și alte donații, se adăugau averilor teritoriale sub formă de daruri periodice în natură și în bani (*solemnia*). După aceea, importante venituri produceau zeciuielile, amenzile și servituțile. În Asia Mică mari domenii sunt cedate așezămintelor monahale din Patmos, Lesmbos, Latnos etc. În timp ce prosperitatea acestor mănăstiri dispărea odată cu înaintarea turcească, în provinciile bizantine europene instituția monastică cunoștea o înnoire a forțelor. Alături de mănăstirile atonite, a căror proprietate rurală pe continent și în insule era imensă, noi fundații, restaurări sau donații aveau loc pe toată întinderea Imperiului.

74. *Documents*, p. 1953.
75. *Documents*, p. 1929.
76. Amănunte și bibliografie aferentă, la V. Muntean, *Bizanțul...*, pp. 152-210; *Documents*, passim.
77. *Documents*, p. 1898.

▲ *Sinodul al VII-lea Ecumenic de la Niceea, din anul 787 – frescă de la Mănăstirea Snagov*

Moșiile mănăstirești s-au extins nu numai prin donații din afară, ci și prin achiziționare de pământ de la țăranii scăpătați, sau prin schimb etc. Mănăstirea Hilandar s-a dovedit în secolul al XIV-lea cea mai bogată proprietară funciară din Balcani, stăpânind peste 100 de sate. Mănăstirea Prodromos din Serres, între 1309 și 1345, a ajuns să dețină 6410 modii, față de 1432 modii, adică cu 448 % mai mult[78]. Prodigioasa expansiune a proprietății monastice s-a datorat desigur unor rațiuni de ordin spiritual, însă factorii materiali nu sunt de exclus. Pentru a se feri de „puternicii zilei", mica proprietate liberă se grupa în jurul unui domeniu monahal, care primea în sânul său nu numai pământul, ci și pe proprietar ca *pariec* (*paroikos*). Louis Bertrand poate nu greșea susținând că „instituția bunurilor de mână moartă era o manieră, dacă s-ar putea spune, de a socializa marea proprietate"[79].

Era obiceiul ca mănăstirea să fie destinatara testamentelor, îndeosebi când testatorul nu avea descendenți cu vocație succesorală. Adăugăm aici și ceea ce se cheamă „partea

78. E. Werner, „Gesellschaft und Kultur im XIV. Jahrhundert: sozial-ökonomischen Fragen", în: *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines*, I, Ed. Academiei Române, București 1974, p. 94.
79. Louis Bertrand, „Vers Cyrène. Terre d Apollon", în: *Revue des Deux Mondes*, 1 (dec. 1934), p. 585.

sufletului", *psychikon*[80], cuprinzând toate darurile în vederea pomenirii la slujbele din mănăstire. La transferul de proprietate trebuie indicat și dreptul de *protimesis* (general în Europa), numit și drept de preempțiune, precumpărare ori răscumpărare, pe care îl aveau anumite categorii de oameni (rude, devălmași ș.a.) cu prioritate față de străini la cumpărarea sau dobândirea unor bunuri.

Mult timp s-a omis faptul că „Biserica a fost cel mai bun gospodar din toate țările, din Europa și din Bizanț"[81]. Mănăstirile vor reuși în scurtă vreme să valorifice satele stăpânite. Domeniile monastice cuprindeau cele mai variate ramuri de exploatare: pescuitul, agricultura, creșterea animalelor, albinăritul, viticultura, pomicultura etc. Nu puține acte vorbesc de ogoare, de munca agricolă. În ce privește creșterea animalelor[82], oferim exemplul mănăstirii Petritzos: 110 cai și iepe cu mânji, 47 de perechi de boi, 72 de vaci *et alia* (e vorba de anul 1083)[83]. Posesoare a numeroase sate aducătoare de produse, mănăstirile în cauză participau la comerț, oarecum avantajate de privilegiile obținute de la stăpânire. Manuel Comnenul regretă că s-au ridicat mănăstiri prea aproape de Constantinopol, expunând pe călugări unor pericole ca pe Ulise la vremea sa. Eustatie, arhiepiscopul Tesalonicului din același veac XII are cuvinte aspre pentru apucăturile necălugărești ale călugărilor (îmbogățire nemăsurată, cai, vânătoare, ignoranță, desconsiderarea propriilor biblioteci, buna cultivare a pământului în dauna cultivării sufletului...). Asupra dimensiunii activității comerciale a filialelor mănăstirești în oraș, o dovadă concludentă oferă hrisovul din 1342 pentru călugărul Nifon din Lavra (Athos). Din imobilele acesteia făceau parte în Constantinopol 20 de zărăfii, 4 prăvălii de ulei, 4 băcănii, odăi-ateliere etc. G. Ostrogorsky observă că această creștere a economiei monastice, pe la mijlocul secolului al XIV-lea s-a întrerupt brusc, iar decăderea economică a imperiului cuprinsese și mănăstirile[84]. Examinând tipicele sau catastihurile bizantine, descoperim un inventar bogat: insule, corăbii, palate, turnuri, ca și alte imobile, metochia, mori, ogoare, podgorii, dobitoace, mobilier, odăjdii, moaște, cărți, odoare ș.a. De precizat, la sfârșitul acestor considerații, că activitățile manuale[85] în rândul călugărilor s-au bucurat de o atenție limitată, fiind legate mai mult de lucrări ce nu reclamau o prea mare specializare și care priveau nevoile cotidiene ale monahilor. Și totuși anumiți monahi aveau unele preocupări de natură superioară: confecționarea manuscriselor[86], zugrăvirea bisericilor etc.

În legătură cu instituțiile de binefacere[87], trebuie subliniat faptul că erau foarte diversificate. *Xenodohiile* se crede că sunt cele mai vechi. Fără să uităm de celebrul complex de asistență socială de lângă Cezareea, dezvoltat de Sf. Vasile cel Mare, cunoscut sub numele de *Vasiliada* (secolul IV și următoarele), din secolele V și VI se înființează pe lângă mănăstiri case de

---

80. A se vedea și *Documents*, p. 1872.
81. B.D. Grekov, *Țăranii în Rusia* (trad. rom.), București, 1952, p. 159.
82. *Documents*, p. 1855.
83. *Documents*, p. 1820.
84. G. Ostrogorsky, „Radolivo selo Svetogorskog monastira Ivirona", în: *Zbornik*, 7 (1961), p. 69.
85. *Documents*, p. 1937.
86. *Documents*, pp. 1861-1869, 1937-1939, 1982.
87. *Documents*, pp. 1311, 1916, 1973, 1974, 1978.

▲ *Împăratul bizantin Ioan II Comnenul (1118-1143) – mozaic*

oaspeți atât în Răsărit, cât și în Apus. Uneori li se atașau câte un *ptochotropheion* (pentru săraci) și *gerokomeion* (azil de bătrâni), cum a realizat Constantin IX Monomahul (1042-1055) în cadrul unei ctitorii personale. Cu *xenodocheion* și *nosokomeion* (pentru bolnavi) era prevăzută și Mănăstirea Everghetissa. Toate aceste așezăminte, inclusiv *orfanotrofiile* (orfelinatele) și *ptohiile* (azilurile de săraci), aveau o poziție reglementată canonic și juridic. *Xenodocheion*-ul mai era denumit *pandocheion* (canonul 22 al Sinodului VII Ecumenic), iar de *ptocheia* amintea încă Sinodul IV Ecumenic (can. 8). Gr. Pakurianos (secolul XI) într-o mănăstire aproape de Stenimachos (Macedonia), amintită și în alt loc, așează de o parte un azil de bătrâni, iar de alta trei xenodohii. După Ana Comnena, la Constantinopol se afla un orfelinat atât de mare, încât îi trebuia cuiva o zi să-l viziteze în întregime. *Tipikoanele* de la diferite mănăstiri se referă la aceste instituții de asistență socio-medicală.

Spitalul de la Pantocrator, al lui Ioan II Comnenul (secolul XII) era înzestrat cu 50 de paturi, distribuite în 5 săli: 10 pentru răniți, 10 pentru bolnavii de ochi, 10 pentru cei cu afecțiuni interne, 8 pentru maladii grave și 12 pentru femei; în fiecare secție câte un pat rezervă. Serviciul medical era asigurat de 10 medici și o doctoriță, 3 chirurgi, 20 infirmieri, 6 infirmiere și mai multe ajutoare. Un profesor de medicină era atașat așezământului spre a forma noi cadre. Slujbele religioase erau deservite de doi preoți și 2 citeți. Exista și personal inferior. Pacienții aveau dreptul la două băi săptămânal sau chiar mai des, dacă le prescria doctorul. Periodic se distribuiau bolnavilor bani și obiecte în natură. Medicii erau bine retribuiți (primeau salarii, ca și auxiliarii), interzicându-li-se să exerseze meseria în exteriorul spitalului. Ch. Diehl compara (în 1929) grija pentru igienă în secolul al XII-lea bizantin cu ceea ce se întâmpla la curtea marelui rege Ludovic XIV, unde lumea rar se spăla[88].

---

88. Charles Diehl, *La société byzantine à l'époque des Comnènes*, Paris, 1929, p. 53.

Cu privire la cultură și artă, este de remarcat că Bizanțul excelează în aceste sectoare. Potrivit remarcabilei organizări a Mănăstirii Studios[89], o parte din monahi erau caligrafi, tahigrafi, *oxygraphoi, chrysographoi*. Cultivarea cărților și a manuscriselor, rar titlu de glorie al mănăstirilor bizantine, a sporit faima acestei ctitorii. Al său *scriptorium* este atestat și în secolul al XIV-lea, deși pe atunci mănăstirea părea să fie doar o umbră a ei înseși. La răscrucea secolelor VIII-IX, Studios devenise centrul unei reforme a scriiturii: aici minuscula cursivă a înlocuit unciala, într-o vreme când mănăstirile carolingiene din Apus produseseră o reformă similară a grafiei latine. Biblioteci renumite aveau și așezămintele din Athos, din Patmos, Meteora, Sinai ș.a. Să amintim că în unele centre monastice și-au petrecut viața și oameni ce au cunoscut Renașterea și Umanismul din Occident, ca Iustin Decadyos care a colaborat la ediția lui Aristotel (1495), trăind mult timp și la Sfântul Munte. Dacă în prima parte a secolului al IX-lea călugării constituiau majoritatea oamenilor cu știință de carte, în secolul al XIV-lea – din aceeași categorie – erau mai mult de 25 %, contribuind la dezvoltarea teologiei și spiritualității ortodoxe. Sucombarea Constantinopolului a avut drept consecință una din cele mai mari distrugeri de cărți-manuscrise (*sacra et profana*) din întreaga istorie. În 1453 marele umanist italian Aeneas Sylvius Piccolomini (alias papa Pius II, 1458-1464) se exprima emoționant: „Homer și Platon au murit a doua oară"[90]. Un calcul exact nu se poate realiza în ce privește nimicirea sau risipirea manuscriselor, vânzarea lor. După o evaluare aproximativă, cca 55 000 manuscrise grecești din toate epocile se mai păstrează, din care 22 000 în Grecia, restul în Orient, Occident și în America. Indiscutabil, Bizanțul s-a manifestat ca un neegalat izvor de cultură în primul rând pentru sud-estul european.

În ce privește estetica bizantină, principiile fundamentale ale acesteia conferă imaginii religioase o funcție religioasă. Mai mult decât o simplă ilustrare a istoriei mântuirii, icoana[91] este o cale ce conduce spre cunoașterea sublimului. Cu adevărat, estetica în cauză îmbie credincioșilor chipuri ale inefabilului, realizate cu ajutorul unei arte extrem de spiritualizate; „arta bizantină transpune și transcende", după remarca lui Paul Lemerle, sau cum se exprima atât de plastic E. Sendler: „icoana – imaginea invizibilului"[92]. Fie construcțiile, fie decorațiile în stil bizantin sunt strâns legate de o anumită idee teologică. Patriarhul constantinopolitan Gherman (715-730), spre exemplu, avea convingerea că biserica-edificiu este „cerul pe pământ în care Dumnezeu din cerul de sus sălășluiește și se preumblă"[93]. După căderea Bizanțului, arta lui a dăinuit vreme de câteva veacuri. *De facto*, spiritul Bizanțului drept-credincios a supraviețuit prin Biserică și monahism, monahism pe care l-am prezentat în paginile anterioare în trăsăturile lui esențiale, cu concluzia că aportul său la progresul civilizației este important.

---

89. *Documents*, pp. 1954, 1998.
90. V. Muntean, *Bizantinologie*, II, p. 145 (cu bibliografie în p. 148).
91. *Documents*, p. 1921.
92. V. Muntean, *Bizantinologie*, II, p. 149 (cu literatură de specialitate în p. 152).
93. V. Muntean, *Bizantinologie*, II, p. 149.

Bibliografie

Izvoare: *Apophtegmata Patrum*, în: *PG* 65, 71-440; *PL* 73-74 (trad. franceză în coll. *Spiritualité orientale*, I, Abbaye de Bellefontaine, 1968); ATANASIE CEL MARE, Sfântul, *Vita Antoni*, *PG* 26, 840 (= *Viața Cuviosului Antonie*), trad. rom., Ed. IBMBOR, București, 1988; *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, Société des Bollandistes, Bruxelles, ^{2}1909 (vezi și ed. lui Fr. HALKIN, 3 vol., Bruxelles, 1957); *Byzantine Monastic Foundation Documents* (ed. John THOMAS et alii), Dumbarton Oaks, Washington, D.C., 2000; LINGENTHAL, von Zachariä; EDUARD, Karl, *Geschichte des griechisch-römischen Rechts*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, ^{3}1892; *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, (ed.) J.D. MANSI, Florența, 1759 și urm.; VASILE CEL MARE, Sfântul, *Regulile mari și mici*, în: *PG* 31, 889-2052; trad. engleză W.K.L. Clarke, *The Ascetic Works of Saint Basil*, Society for Promoting Christian Knowledge, Londra, 1925; în limba română, vezi: Sf. VASILE CEL MARE, *Asceticele*, traducere, introducere, indici și note de Iorgu D. Ivan, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, 18, Ed. IBMBOR, București, 1989; VRANOUSSIS, Eras, *Byzantina eggrapha tes Mones Patmou*, Ethnikon Idryma Ereunon, Atena, 1980.

Lucrări generale: DÖLGER, Franz, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, I-V, C.H. Beck, München-Berlin, 1924-1965; *Handbuch der Kirchengeschichte* (ed.) H. JEDIN, I și urm., Herder, Freiburg im Breisgau, ^{2}1999; HAUSSING, H.W., *Histoire de la Civilisation Byzantine* (trad. franceză), Librairie Jules Tallandier, Paris, 1971; LITAVRIN, G.G., *Vizantijskoe obștestvo i gosudarstvo v X-XI vv.*, Nauka, Moscova, 1977; OSTROGORSKY, George, *Storia dell impero bizantino*, Giulio Einaudi, Torino, 1972; TANAȘOCA, Nicolae-Șerban, *Bizanțul și românii*, Ed. Fundației PRO, București, 2003; TEOTEOI, Tudor, *Byzantina et Daco-Romana*, Ed. Omonia, București, 2008.

Lucrări speciale: BECK, Hans-Georg, *Kirche und teologische Literatur im byzantinischen Reich*, Oscar Beck, München, 1959; BRÉHIER, Louis, *Les institutions de l Empire byzantin*, Albin Michel, Paris, ^{2}1970; CONSTANTELOS, Demetrios, *Byzantine Philanthropy and Social Welfare*, Rutgers Uni- versity Press, New Brunswick – New Jersey, 1968; DELVOYE, Charles, *Arta bizantină* (trad. rom.), I-II, Ed. Meridiane, București 1976; ELIAN, Alexandru, *Bizanțul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie*, ediție îngrijită de Pr. Prof. Dr. Vasile V. Muntean, Ed. Trinitas, Iași, 2003; GUILLAND, Rodolphe, *Études byzantines*, Presses Universitaires de France, Paris, 1959; HACKEL, S. (ed.), *The Byzantine Saint* (University of Birmingham, Fourteenth Spring Symposium of Byzantine Studies) Londra, 1981; HERMAN, E., „Ricerche sulle istituzioni monastiche bizantine. Typika ktetorika, caris- ticari e monasteri «liberi»", în: *Orientalia Christiana Periodica*, 6 (1940); HUSSEY, M.J., „Byzantine Monasticism", în *Cambridge Medieval History*, IV, 2; JANIN, Raymond, *La géographie ecclésiastique de l Empire byzantin, III: Les églises et les monastères*, Paris, ^{2}1968; MAZAL, Otto, *Handbuch der Byzantinistik*, Albus, Wiesbaden, 1997; MEESTER, Placidus, *De monachico statu iuxta disciplinam bzyantinam*, Vatican, 1942; MUNTEAN, V. Vasile, *Bizanțul și românii. Cercetare comparativă privind organizarea mănăstirilor*, Ed. Trinitas, Iași, 2005; SF. VASILE CEL MARE, *Închinare la 1630 de ani*, coll. *Studia Basiliana*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, vol. I-II îngrijite de Emilian Popescu și Adrian Marinescu, vol. III îngrijit de Emilian Popescu și Mihai Ovidiu Cățoi, București, 2009; TALBOT, A.-M., „A Comparison of the Monastic Experience of Byzantine Men and Women", în: *Greek Orthodox Theological Review*, 30, 1985.

◄ Botezul Domnului – mozaic (Ravenna)

MONAHISMUL ATHONIT

Muntele Athos a reprezentat de-a lungul vremii o fascinație pentru monahii ortodocși din tot Orientul și nu numai. Sunt azi mulți dintre aceștia de origine occidentală, cu pregătiri dintre cele mai diverse, atrași de duhul trăirii întru Ortodoxie. Athosul se înscrie așadar în seria Locurilor Sfinte, împreună cu Ierusalimul, Muntele Sinai sau complexul de la Meteore, ori Patriarhiile Apostolice. Despre toate acestea s-a scris mult, dar Athosul a constituit o preocupare mai apropiată nouă românilor pentru aceea că mulțime de monahi români au ajuns trăitori acolo, încă din secolul al XIV-lea. Pe de altă parte, domnii români au dovedit o preocupare constantă din a sprijini Sfântul Munte, începând de la 1369, până aproape de secularizare. S-a spus că au făcut-o cu precădere în direcția Muntelui Athos, deși au sprijinit consistent și celelalte Locuri Sfinte, dorind ca în felul acesta să se legitimeze ca unici suverani ai Ortodoxiei (*oikoumene*), mai ales după ce împărații bizantini n-au mai putut-o face. Așa a ajuns Muntele Athos să dobândească din Țările Române, prin închinare, mai bine de 140 de metocuri, pe lângă subvențiile anuale ce le fuseseră fixate fiecăreia dintre mănăstirile de acolo.

Athosul este așezat în nordul Greciei, în Peninsula Chalcidică, fiind al treilea braț al acesteia dinspre partea răsăriteană, celelalte două numindu-se Kasandra și Sithonia. Se întinde pe o lungime de aproximativ 60 km, având o lățime ce variază între 8 și 12 km, rezultând o suprafață de aproximativ 360 km². Geografic, Sfântul Munte aparține Greciei, iar din punct de vedere ecleziastic, comunitatea stareților athoniți este supusă direct Patriarhiei Ecumenice, patriarhul însuși fiind cel ce poate dispune numirea sau schimbarea acestora. O linie imaginară, unind parcă cele două porturi, unul de-o parte – Ouranoupolis –, iar celălalt pe partea cealaltă a Peninsulei – Ierissos –, constituie granița peste care partea femeiască nu mai are acces. De altfel, nu există nici o cale de acces înspre Munte dinspre pământ, munții constituind un obstacol natural pentru posibilii „intruși". Singurele căi de acces sunt doar cele marine, cu punct de pornire din cele două porturi amintite. Vapoarele care circulă fie pe-o parte, fie pe cealaltă a Sfântului Munte, fac stație în fiecare dintre

◀ *Muntele Athos și Marea Egee*

mănăstirile mari care au ieșire directă la mare, oprind în arsanalele acestora, unele dintre ele ctitorite de domnii români. Vapoarele care circulă pe partea vestică opresc în portul fiecărei mănăstiri de pe acea latură, dar și la mijlocul drumului, adică în capitala comercială a muntelui, de unde se asigură accesul către mai toate mănăstirile, în special către cele aflate mai în inima Muntelui Athos (Protaton, Xiropotamu, Hilandar, Simonopetra), pentru care nu se poate asigura accesul direct din zonele portuare.

Întreaga limbă de pământ se constituie într-o zonă muntoasă care își are punctul cel mai înalt la 1935 m, în sudul acesteia. Pe vârful Athonului, mai întotdeauna înzăpezit, se află clădită o bisericuță cu hramul Schimbării la Față.

Clima este caracterizată prin ierni blânde și veri calde și secetoase. Iarna, zăpada coboară dinspre vârf pe versanți, umplând aproape toată spinarea muntelui. Anotimpurile care fac din pelerinaj o plăcere sunt primăvara, de prin aprilie, și toamna, până târziu, când temperaturile sunt rezonabile și ușor de suportat, iar natura își dă măsura splendorii ei.

Viața monahală este extrem de austeră și, pe lângă preocupările strict duhovnicești și programul de rugăciune, care se întinde mai întotdeauna pe întreg parcursul nopții, până spre dimineață, monahii au preocupări menite să ajute la întreținerea materială a mănăstirilor. Este cunoscut faptul că, în timpul zilei, monahii sunt rânduiți la diverse ascultări care au în vedere bunul mers al mănăstirilor, schiturilor, chiliilor sau colibelor în care trăiesc.

▲ *Muntele Athos – vedere generală*

Mai toate mănăstirile au terenuri pe care cultivă viță de vie, măslini sau alți pomi fructiferi, în scopul asigurării hranei zilnice sau pentru comercializare. Ceea ce constituie un surplus este vândut în afara Sfântului Munte, asigurându-se astfel și ceva venituri mănăstirilor. Venituri se obțin și din diverse obiecte de cult, în special din pictarea icoanelor.

În Sfântul Munte ființează 20 de mănăstiri, ierarhizate, în principiu, după însemnătatea lor istorică. Mănăstirile, în decursul vremii, au vândut sau închiriat din terenurile lor acelora dintre monahii care au dorit să ridice schituri, chilii sau colibe, ceea ce face ca acestea să funcționeze sub ascultarea marilor mănăstiri pe terenul cărora se află.

În ceea ce privește organizarea la nivelul întregului Munte, principiile sunt cele din 1783, fixate odată cu al VI-lea *Typikon*, an de la care nu s-au mai făcut schimbări prea însemnate. După ce multă vreme mănăstirile au trecut prin perioade dificile din punct de vedere administrativ, prin acest *Typikon* se fixau norme care au rămas, cu mici modificări, în vigoare până azi. Se stabileau mult mai clar, de pildă, care sunt organism de conducere la nivelul întregului Munte. Așa erau *Epistasia* (η Ιερά Επιστασία), *Kinotita* (Ιερά Κοινότητα) și *Sinaxa* (Ιερά Σύναξη). Despre compunerea lor o să ne referim și mai jos. De atunci a rămas stabilit că nu se va mai putea înființa nicio mănăstire nouă, element ce a sprijinit politica viitoare a monahilor greci de la Athos, în direcția întăririi elementului grecesc și în detrimentul celorlalte nații prezente acolo de secole.

Dreptul de proprietate în Sfântul Munte nu-l dețin decât cele 20 de mănăstiri, așa cum tot doar cele douăzeci au dreptul de a-și delega membri în organismele pomenite mai sus.

Mănăstirile au câte un stareț cu autoritate supremă în așezământul lor, ales pe viață, ceea ce dă un plus de stabilitate vieții duhovnicești și materiale. Toți egumenii celor 20 de mănăstiri formează Marea Sinaxă (Adunare) a Sfântului Munte sau *Kinotita* (Comunitate) care se întrunește de două ori pe an.

Organul executiv al *Kinotitei* este *Epistasia*, formată din cinci membri ce se aleg, o dată la un an dintre oamenii cei mai reprezentativi ai celor douăzeci de mănăstiri organizate în cinci grupe de câte patru, după cum urmează: grupa I – Marea Lavră, Dohiariu, Xenofont și Esfigmenu; grupa a II-a – Vatoped, Cutlumuș, Karakalu și Stavronichita; grupa a III-a – Ivir, Pantocrator, Filoteu și Simonopetra; grupa a IV-a – Hilandar, Xiropotamu, „Sf. Pavel" și Grigoriu și grupa a V-a – Dionisiu, Zografu, Rusikon și Kostamonitu[1].

Fiecare dintre cele cinci grupe trimite câte un reprezentant ce se alege în primele 15 zile ale fiecărui Ianuarie, toți cei cinci membri constituind *Sfânta Epistasie*, al cărei conducător – unul din cei cinci – devine *Protepistat* sau, simplu, *Protos* al întregului Munte Athos, cu drept de a purta cârja ca însemn al autorității supreme acolo, un simbol perpetuat din vechime, când *Protosul* era un monah independent, ales de împărat și hirotonit de patriarh, având atribuții de episcop (era înzestrat chiar cu cârja arhierească și la Liturghii slujea cu epigonat și cruce, însemne ierarhice). Avea dreptul să întărească egumeni, să facă recomandări pentru hirotonie[2]. Numai după ce *Protosul* semnează, un act devine valid, dar și aceasta numai după ce ceilalți patru și-au pus ștampila[3] pe el.

Chinotita și *Epistasia* își au sediul administrativ în capitala Karies, unde funcționează și mănăstirea Protaton, adică a Protosului sau a Protiei.

Până nu foarte demult, mănăstirile athonite au fost împărțite după regimul de viață, în chinoviale și idioritmice[4]. În anii apropiați de noi, însă, toate mănăstirile au reîmbrățișat regimul chinovial, așa cum se întâmpla în epoca de început a existenței acestora. În toate acestea, egumenul este autoritatea supremă nu numai din punct de vedere administrativ, ci și duhovnicesc. Este și singurul duhovnic al mănăstirii.

*

În ceea ce privește istoria monahismului athonit sunt câțiva autori de seamă ce au dovedit o aplecare deosebită asupra acestei teme foarte generoase prin bogăția de documente. Atunci când cercetătorul se apleacă asupra chestiunii monahismului athonit, nu

1. Ioannis Mamalakis, *Tő Άγιον Όρος διά μέσου των αιώνων (Sfântul Munte de-a lungul secolelor)*, Atena, 1971, p. 533.
2. Manuil Ghedeon, *Ὁ Ἄθως: ανμνήσεις, εγγραφα, σημειώσεις* (Athosul: amintiri, documente, însemnări), ΚΠ, 1885, p. 124-7; Zaharia von Lingenthal, *Reise in den Orient*, Heidelberg, 1840, p. 227.
3. Ștampila Sfântului Munte, având incizat chipul Maicii Domnului, este deținută de toți cei patru epistați, fiind împărțită în patru sferturi egale. Dacă lipsește deținătorul unuia dintre sferturi, un act nu poate fi validat.
4. Chinoviale erau Dionisiu, Kutlumuș, Zografu, Karakalu, Simonopetra, „Sf. Pavel", Xenofont, Grigoriu, Esfigmenu, Rusikon, și Kostamonitu, restul fiind idioritmice – Dimitrie Petrakakos, *Νέαι πηγαί των Θεσμών του Αγίου Όρος* (*Izvoare noi pentru instituțiile Muntelui Athos*), 1915, p. 63. Este de menționat și faptul că, potrivit Constituției Sf. Munte, mănăstirilor chinoviale nu li se permite să devină idioritmice, pe când invers se putea întâmpla.

poate ignora *Proschinitarele*, o formă de jurnal de călătorie întocmit de pelerinii care au trecut spre închinare prin Sfântul Munte. Astfel de *Proschinitare*, pe care am putea să le considerăm o primă formă de expunere istorică, au circulat în peisajul istoriografic încă din secolul al XVIII-lea. Ele au și constituit baza de la care s-a pornit în studiul științific asupra chestiunii ce ne preocupă. De aceea, ne vedem datori să înfățișăm în linii mari care a fost evoluția studiilor de istorie athonită pentru a putea înțelege stadiul în care ne aflăm.

Cercetarea sistematic-științifică în domeniu a început pe la 1840, iar peste patruzeci de ani aveau să apară cele nouă volume ale „Istoriei Athosului" (*Istoria Afona*) a lui Porfir Uspenski.

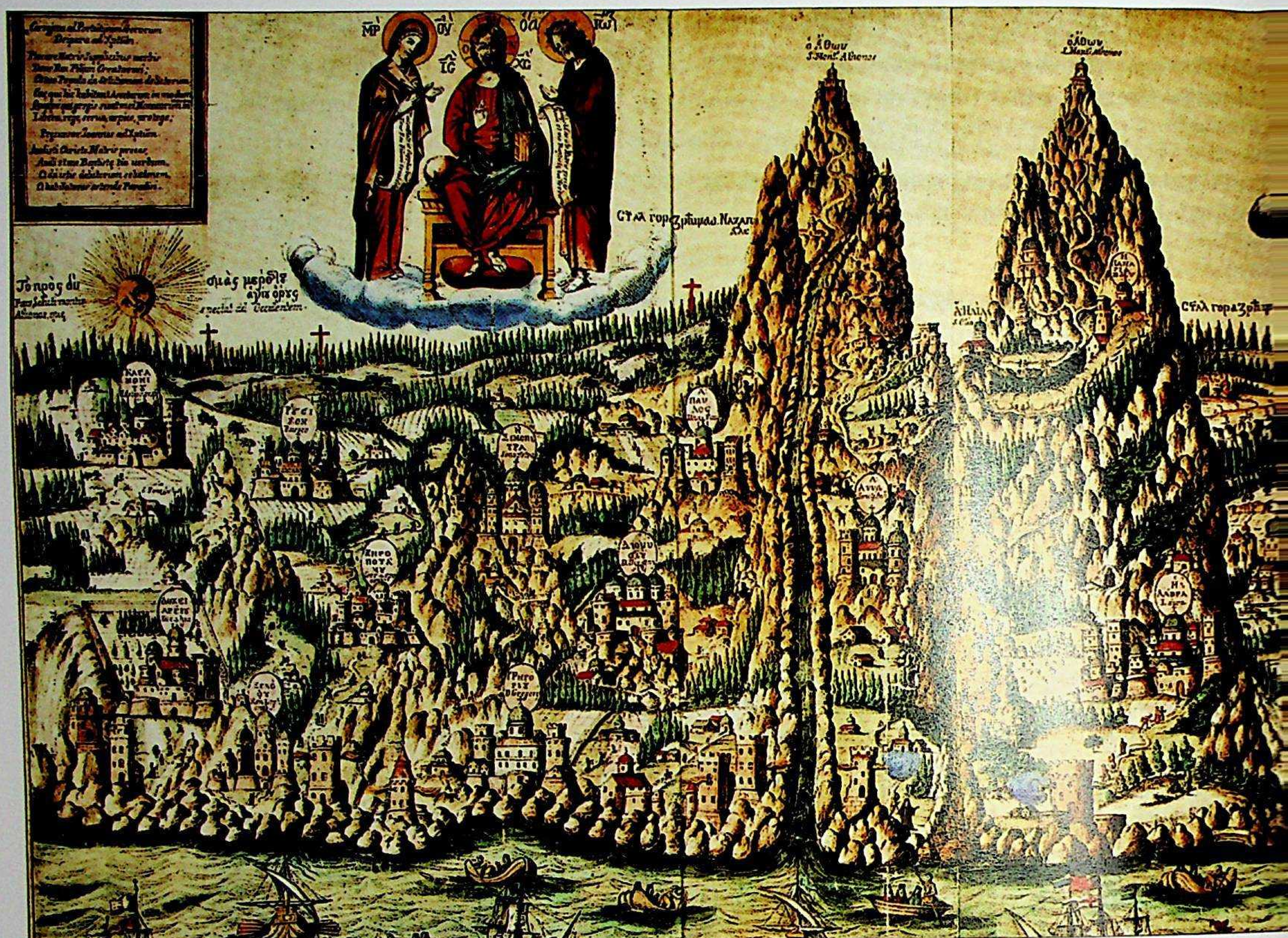
Una dintre cele mai importante lucrări este cea a grecului Ioannis Mamalakis, *Muntele Athos de-a lungul veacurilor*[5], lucrare masivă ce a fost premiată de Academia Elenă la scurtă vreme după apariția sa, în 1971. Informații extrem de valoroase despre istoria monahismului athonit avem și în limba română, în cunoscuta lucrare a Pr. Prof. Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*[6]. Lucrarea conține o introducere foarte largă, privind aspecte istorice ale chestiunii în cauză, dar și fiecare dintre capitole în parte este introdus de o prezentare a istoriei fiecărei mănăstiri, de la începuturi, continuând cu descrierea amplă a ceea ce a însemnat relația acestora cu Țările Române.

Apoi, la 1986, avea să apară excepționala lucrare a învățatului Petre Năsturel, publicată la Roma, *Le Mont Athos et les Roumains*, un studiu de caz pe documente, ocupându-se de istoricul acestor relații până la epoca lui Matei Basarab - Vasile Lupu[7]. S-a încercat o întregire a imaginii, prin aceea că subsemnatul s-a ocupat de perioada imediat următoare, în ceea ce privește istoria acestor relații, într-o lucrare *Contribuții la istoria relațiilor între Țările Române și Muntele Athos (1650-1863)*[8].

Între timp au mai apărut diverse lucrări și studii care rezolvă anumite aspecte ale istoriei monahismului athonit. Ce trebuie spus aici este aceea că Sfântul Munte conservă o cantitate imensă de documente (hrisoave, manuscrise, carte rară ș.a.), încă nestudiate, iar dintre toate acestea, 40 000 sunt documente românești[9].

---

5. I. Mamalakis, *Τό Αγιον Όρος...*, 1971, Atena.
6. Pr. Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos* Sibiu, 1940.
7. Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains*, Roma, 1986.
8. Pr. Ionuț Moldoveanu, *Contribuții la istoria relațiilor între Țările Române și Muntele Athos (1650-1863)*, București, 2001, ^{2}2003, ^{3}2007 (în continuare, vom cita din ultima ediție). Lucrarea a fost prezentată ca teză de doctorat, în 1999, la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Tesalonic.
9. Doar o mică parte au putut fi folosite în istoriografia românească, fiind păstrate în copii la Arhivele Naționale ale României. Apoi, o altă mică parte a fost făcută publică prin strădaniile unor istorici români și străini, înainte de Primul Război Mondial (N. Iorga) și în perioada interbelică (Marcu Beza, Teodor Bodogae, Emil Turdeanu, Grigore Nandriș, G. Balș, Damian P. Bogdan, Michel Laskaris, Gabriel Millet). Aceasta tema s-a bucurat de atenția unor istorici români importanți (Valentin Al. Georgescu, Alexandru Elian, Ștefan Andreescu, Andrei Pippidi, Gh. Moisescu, Paul Mihail, Ioan Dură, Radu Crețeanu etc.), a câtorva specialiști străini (A. Grabar, M. Chatzidakis, K. Chrysochoidis, M. Theochari etc.), dar și români din exil (Petre Ș. Năsturel, Emil Turdeanu, Nicoară Beldiceanu, Dumitru Năstase, Florin Marinescu). Între timp, ca un prim rezultat al unui proiect început în 2006 au apărut în limba română două volume de documente din arhivele mănăstirilor Xiropotamu și Xenofont de la Sfântul Munte, editate de Florin Marinescu și Petronel Zahariuc. De asemenea, un volum de peste 1 000 de pagini, lucrat de Petronel Zahariuc, Dumitru Năstase și Florin Marinescu, va apărea în curând în Grecia, cuprinzând, de această dată, rezumate dezvoltate și descrieri arhivistice detaliate ale documentelor din arhiva mănăstirii Simonopetra. Contribuții științifice însemnate au adus și cercetătorii care au scris despre monahismul românesc la Athos, grupat în jurul schitului Prodromul (în ultimii ani asupra acestei

▲ *Mănăstirile athonite – hartă în reprezentare iconografică*

Muntele Athos are o istorie foarte veche, începuturile sale fiind puse în legătură cu trecerea pe aici a Maicii Domnului, vreme la care Sfântul Munte era înțesat de lăcașuri păgâne. Evident că, punerea în legătură a Maicii Domnului cu transformarea acestor lăcașuri într-unele creștine este de natură legendară. Mai sigură este data 963, reper la care ne raportăm atunci când luăm în discuție începuturile oficiale ale vieții monahale în Sf. Munte. Sigur că și înainte de această dată va fi existat monahism aici, căci el n-a apărut meteoric, de vreme ce Sf. Atanasie (Athonitul)[10] alege pentru mănăstirea sa – Marea Lavră – locul acesta, în care cu siguranță

probleme a zăbovit arhimandritul Veniamin Micle, *Manuscrisele românești de la Prodromul, Muntele Athos*, Sfânta Mănăstire Bistrița-Vâlcea, 1999, 406 pp.). Pentru a putea valorifica imensul material documentar din arhivele mănăstirilor athonite, o echipă de cercetători de la Iași întreprinde o cercetare cu scopul de a lămuri aspecte mai puțin cunoscute ale istoriei țărilor din întregul spațiu ortodox (a acelora care au făcut parte din Imperiul Bizantin, dar și a Ucrainei si Rusiei). De asemenea, patrimoniul documentar românesc se va îmbogăți substanțial și se va regăsi și în principalele colecții naționale de izvoare (*Documenta Romaniae Historica*, seria A - Moldova și seria B - Țara Românească). Urmează a fi alcătuit și un repertoriu al mărturiilor artistice românești la Muntele Athos, cât mai complet cu putință, după regulile științifice folosite în asemenea cercetări. Acest repertoriu va cuprinde și o bibliografie a relațiilor dintre Țările Române și Muntele Athos – a se vedea *http://www.scribd.com/doc/54771888/Arhivele-Manastiri- lor-de-La-Muntele-Athos*.

10. Datele principale asupra vieții Sfântului Athanasie sunt oferite de Louis Petit, „Vie de Siant Athanase l'Athonite" în: *Analecta Bollandiana*, Bruxelles, vol. 25, 1906, pp. 5-89; la viața sfântului se mai referă Paul Lemerle, „La vie ancienne de St. Athanase l'Athonite composée au début de XIème siècle par Athanase de Lavra", în: *Le Millénaire du Mont Athos, 963-1963. Etudes et Mélanges*, 2 vols., Chevetogne, 1963-1964.

▲ *Alegerea membrilor Sfintei Epistasii – desen*

existau firave obşti monahale sau chilii ale unor pustnici. Potrivit unor păreri, primele aşezări monahale ar data din perioada persecuţiilor din secolul al III-lea şi începutul secolului al IV-lea. Arhimandritul Porfir Uspenski, în istoria sa, considera că viaţa monahală a apărut abia în secolul al VII-lea în timpul împăratului bizantin Constantin Pogonatul. Aşadar, prezenţa aghioriţilor este recunoscută încă înainte de secolul al VIII-lea, remarcându-se printr-o viaţă deosebită figuri ca Sfântul Petru Athonitul (sec. IX), Eftimie din Tesalonic, Pavel Xiropotamul (sec. X) ş.a. Apoi, în secolele următoare, Peninsula căpăta autonomie din partea basileilor bizantini.

Prin apariţia primului *Tipikon* al Sfântul Munte la 970 (sau 971)[11], un regulament scris pe piele de capră (τράγος), se fixau reguli clare asupra stilului de viaţă ce trebuia urmat acolo. Atunci apar primele forme de constituire administrativă (*Kinotita, Sinaxa, Protosul*), forme care, în mare, se păstrează până azi. Se fixau condiţiile în care puteau să apară mănăstiri, schituri, chilii noi, se puteau dobândi metocuri. Se fixau norme pentru monahi şi egumeni, precum şi reguli pentru alegerea *Protosului* şi a Economului. Noii veniţi n-aveau voie să aducă cu ei copii sau slujitori şi multe altele.

---

11. Anul nu este 972 cum s-a crezut de multe ori, vezi Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, 5 Hefte, München-Berlin, 1924, 1925, 1932, 1960, 1965, nr. 743, 744, cf. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, pp. 54-55. *Tipikonul* pus în seama Sfântului Athanasie a fost publicat de Manuil Ghedeon, *Ὁ Αθως. Αναμνήσεις, έγγραφα, σημειώσεις* (Muntele Athos: amintiri, documente, însemnări), CP, 1885, pp. 245-272.

Toate acestea au ajutat la o sporire a vieții duhovnicești și au avut darul să atragă asceți din diverse locuri, chiar și din Iviria. Așa avea să apară, pe la 972 sau puțin înainte, mănăstirea georgienilor, urmată cronologic de cea a Vatopedului, cu puțin înainte de încheierea primului mileniu creștin, deși în *Tipikonul* lui Tzsmiskes din 971 apărea și semnătura unui Gheorghe Zografos, ceea ce ne face să intuim începuturile mănăstiri Zografu[12]. În jurul anului 992 apărea și mănăstirea Filoteu, iar puțin după anul 1000 apăreau, pe rând, Esfigmenu, Dohiariu, Xenofont, Hilandar, Karakalu și Kostamonitu[13]. Odată cu înmulțirea așezămintelor monahale, crește și puterea egumenilor în detrimentul celei a *Protosului*, fapt ce a dus la nevoia unei noi reglementări, prin *Tipikonul* de la 1045, emis de împăratul Constantin Monomahul.

Pentru această perioadă merită menționat un episod în legătură cu consângenii noștri din zona Peninsulei Chalcidice. Cronicile monahale din secolele XI-XII consemnau faptul că vlahii din Peninsulă ajunseseră cu oile și vitele lor până în inima Athosului, ceea ce a dus la un curent de relaxare morală pentru călugării athoniți, curent ce a putut fi estompat numai după ce unul dintre protoșii Sfântul Munte, în intenția de a îndrepta lucrurile, a trebuit să falsifice o hotărâre sinodală, cu numele Patriarhului Nicolae Grămăticul (1080-1111), prin care vlahii erau alungați de acolo. Motivul era acela că monahii athoniți începuseră să prefere viața lumească, până într-acolo încât căzuseră în păcatul trăirii cu femeile vlahilor. Tot din vremurile acelea datează și interdicția pentru femei de a intra în Sfântul Munte[14].

Acesta era încă unul dintre motivele care cereau un plus de reglementări. În vremea ce a urmat, n-au întârziat să apară și celelalte mănăstiri din rândul celor douăzeci, iar Athosul trecea pe rând sub stăpânirea regelui vlaho-bulgar Ioan Asan II și a nou înființatei Patriarhii de Târnovo, apoi intra sub efemera ocupație a latinilor, urmând să aibă de suferit și din partea împăratului bizantin unionist, Mihail VIII Paleologul, care a încercat să impună cu forța ideea Unirii cu latinii.

Apoi, odată cu începutul secolului al XIII-lea, Patriarhia Ecumenică avea să supună Sfântul Munte și pe *Protosul* său autorității episcopului local de Ierissos. Situația nu a putut dura pentru că s-a ajuns la un conflict deschis, care a făcut Patriarhia să renunțe în fața spiritului de independență al athoniților și să redea mai vechea autonomie a Sfântul Munte, dat fiind că de acum faima monahilor trăitori aici creștea odată și cu afirmarea spiritului isihast.

În a doua jumătate a sec. XIV apăreau pe rând Cutlumușul, Pantocratorul, „Sfântul Pavel", Grigoriu, Simonopetra, Dionisiu și apoi Stavronichita (aceasta din urmă pe la 1533)[15].

Tendința athoniților spre o libertate și desprindere de autoritatea patriarhală a avut ca efect luarea de măsuri și editarea unui la treilea *Tipikon*, la 1394, prin care se impunea o cinstire deosebită pentru *Protos* din partea egumenilor. Tot atunci s-a fixat și ordinea ierarhică a celor 25 de mănăstiri, căci inițial 25 au fost la număr. Puțin mai târziu, starea economică precară a unora dintre ele a dus la dispariția acestora și la o re-ierarhizare a celor rămase.

---

12. W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev, *Actes de Zographou, Actes de l'Athos*, 4 (1907), nr. 1; I. Mamalakis, *Tő Αγιον Óρος...*, p. 72.
13. I. Mamalakis, *Tő Αγιον Óρος...*, pp. 72-3; T. Bodogae, *Ajutoare românești...*, pp. 28-29.
14. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden fur die geschichte de Athoskloster*, Leipzig, 1894, p. 185; T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 91.
15. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 35.

Tipikonul al IV-lea, din 1406, dădea voie acum ca egumenii să poată moșteni, câștiga și transmite averea pe care o dobândiseră în timpul egumeniei lor, deși instituția egumenului va fi înlocuită pentru o vreme de aceea a dichiului (administrator). Permisiunea de a acumula averi a dus, firește, la abuzuri și excese care au încurajat duhul trăirii idioritmice. Pentru revenirea la viața de obște s-au făcut eforturi mari și s-a încercat încă o corecție a acestui mod de viață printr-un alt *Tipikon*, în 1574. Nici de data aceasta, însă, nu s-a ajuns la rezultatul scontat pentru că impunerile patriarhului nu au fost drastice.

Pentru că instituția *Protosului* căzuse în desuetudine și nici nu a putut fi revigorată ușor, s-a încercat, pe la 1660, înființarea unei comisii de *proistameni* (Μεγάλη Μέση) cu rostul de a se substitui autorității acestuia. Era și vremea marilor închinări din Principate, care produceau ca efect și venituri foarte mari, ce se cereau supravegheate. Or, apariția acestor comisii este și rezultatul cererii domnilor români.

Însă pentru o și mai bună rânduială a trebuit să mai treacă o perioadă de mai bine de o sută de ani, pentru ca prin *Tipikonul* al VI-lea din 1783 să se impună organizarea valabilă până astăzi, așa cum am văzut și mai sus. Odată stabilite principiile organizatorice, viața duhovnicească n-a mai fost supusă fluctuaților foarte puternice generate de trecerea de la un regim de viață la altul, ci singura mare povară avea să rămână ocupația otomană, care a afectat oricum viața monahilor de aici vreme de secole. Dacă monahii aghioriți au putut duce această povară până la capăt, aceasta s-a datorat în exclusivitate domnilor din Principate, prin generozitatea cărora românii fac parte azi din istoria Sfântului Munte. Cu toate acestea, românii nu au deținut niciodată o mănăstire a lor, așa cum au avut și au rușii, bulgarii, sârbii și chiar georgienii (azi Ivirul este preluat de greci). O oportunitate de a căpăta o mănăstire a noastră a fost pierdută în urma refuzului lui Veniamin Costachi de a prelua mănăstirea Esfigmenu, la începutul sec. XIX. În același secol, însă, românii au luptat să înființeze un schit pe teritoriul Marii Lavre, Prodromul de astăzi. Dar despre acestea vom reaminti mai jos.

Athosul s-a aflat sub suzeranitate otomană până la 1912, când Grecia își câștiga independența și îl îngloba teritorial, numind acolo un guvernator civil, funcție existentă și azi. La sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor, viața duhovnicească de acolo a avut de suferit din cauza diverselor lipsuri cauzate, pe de-o parte, de faptul că românii nu au mai putut sprijini Athosul, metocurile fiind secularizate în timpul lui Cuza, iar rușii, care preluaseră protecția asupra Sfântul Munte de la 1747, n-au putut egala niciodată în generozitate pe principii români, fapt afirmat și de unul din cei mai însemnați istorici ruși, Porfir Uspenski. Au urmat apoi, pe rând, războaiele de eliberare din Balcani, cât și Războaiele Mondiale, ceea ce a subțiat consistent numărul călugărilor. Un alt motiv este acela că grecii intrați în posesia teritoriului athonit au lucrat înspre întărirea elementului etnic grecesc, eliminând ușor componenta inter-ortodoxă.

Charta constituțională de la 1924 a agravat și mai mult situația celorlalte neamuri, prin aceea că elementul grecesc era impus în detrimentul celorlalte nații, contrar normelor stabilite prin tratate mai vechi prin care se garanta dreptul monahilor de orice neam de a se stabili în Sfântul Munte[16]. Acest Statut ratificat de Parlamentul grec, la 1925, includea prevederi

16. Sfântul Munte fusese pus sub protecția statelor europene prin Congresul de la Paris (1856), apoi prin Tratatul de la San Stefano (1878), dar mai ales prin Tratatul de la Berlin (1878), din urma războiului ruso-româno-turc.

contrare tuturor prevederilor internaţionale din tratatele anterioare[17], în sensul limitării numărului de monahi ai altor naţii, aspect preluat şi de Constituţia greacă din 1926, care declară în mod absolut un statut de suveranitate al Greciei asupra teritoriului athonit.

Chiar şi în aceste condiţii, după cel de-al Doilea Război Mondial situaţia nu a fost una mai bună, ci dimpotrivă Sfântul Munte a suferit de o lipsă acută de monahi. Abia după 1963, când se serba un mileniu de existenţă al Athosului, lucrurile au început să se îndrepte. Viaţa duhovnicească s-a revigorat, iar mănăstirile au fost repopulate.

Dar cum a evoluat fiecare dintre mănăstiri, vom constata în rândurile de mai jos. Vom trata fiecare mănăstire în parte, în ordinea în care se află în ierarhia locului, şi vom arăta ceea ce credem a fi important pentru apariţia şi evoluţia vieţii monahale acolo.

Karies-Protaton

În decursul relaţiilor pentaseculare româno-athonite, Kariesul, centrul geografic şi de conducere al Muntelui Athos, unde se află şi biserica Protaton (adică a *Protosului* Sfântul Munte), a avut o situaţie puţin mai specială. Aici se afla centrul ierarhic al Muntelui, cu toate că, se ştie, primele mănăstiri au fost Ivirul şi Lavra Sfântul Atanasie. Tot Sfântul Atanasie este acela care a contribuit foarte mult şi la ridicarea bisericii din Karies[18] care s-a numit Pantocrator, după numele instituţiei „protosului" (Πρῶτος), conducătorul independent al comunităţii.

Structura ierarhică a Muntelui a fost consfinţită prin *Tipikonul* din 970 (sau 971?)[19] – *Magna Charta* a Muntelui Athos[20]. Instituţia *Protosului* a funcţionat cu succes până în secolul al XVII-lea, timp în care sunt întâlniţi ultimii protoşi[21].

Cât despre Karies şi biserica Protatonului ne face amintire şi *Tipikonul* din 1045, care redă numele protosului Teofilact, alături de care semnau egumenii de la Lavra, Vatoped şi Ivir, apoi pe locul şase Esfigmenu, pe al nouălea, Ilie de la Xiropotamu şi Dohiariu, în rândul al unsprezecelea. Primele trei purtau titlul de Lavre pentru că celelalte, în număr de 180 (atâtea semnături existau), erau simple mănăstiri. Tot aşa, comunitatea de la Karies

---

17. Printre prevederile *Statutului* Muntelui Athos, le vom enumera pe cele mai deranjante: 1. Răpeşte independenţa schiturilor, chiliilor, colibelor etc., declarându-le anexa uneia din cele 20 de mănăstiri, (art. 1); 2. Refuză dreptul de proprietate oricărui aşezământ din Sfântul Munte, exceptând cele 20 de mănăstiri mari (art. 2); 3. Fixează numărul mănăstirilor mari la 20, pentru ca alte schituri să nu ceară ridicarea la rang de mănăstire (art. 3); 4. Prevede obligativitatea cetăţeniei greceşti pentru toţi monahii, indiferent de naţionalitate (art. 6); 5. Declară schiturile, chiliile, colibele etc., proprietatea neînstrăinabilă a mănăstirilor tutelare (art. 126); 6. Interzice transformarea schiturilor în mănăstiri sau a chiliilor în schituri şi a colibelor în chilii (art. 133); 7. Opreşte vânzarea chiliilor şi colibelor fără aprobarea prealabilă a mănăstirilor (art. 138); 8. Declară mănăstirea tutelară drept primul cumpărător în cazul vânzării unei chilii sau colibe (art. 140); 9. Limitează la trei numărul monahilor cu drept de moştenire asupra unei chilii (art. 161) – vezi Veaceslav Goreanu, *Organizarea vieţii monahale la Athos din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. Începuturile vieţii monahale la Athos*, în http://www.crestinortodox.ro/diverse/organizarea-vietii-monahale-athos-69479.html.
18. A.A. Vasiliev, *Histoire de l'empire byzantin*, Paris, 1932, vol. I, p. 445.
19. I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, p. 55. Pr. Bodogae redă pentru acesta data 972.
20. Porfir Uspenskij, *Istoria Afona* (rusă) III, Petersburg, 1847, p. 265; Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, pp.141-151; Gherasim Smyrnakis, *Tő Αγιον Όρος...*, Atena, 1903, pp. 293-299.
21. T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti...*, p. 26, n. 1.

Biserica Protaton și Turnul clopotniței

purta numele de Lavra Kariesului (Λαύρα των Καρυών)[22]. Ca să se numească Lavră, trebuie să fi avut în jurul ei numeroase schituleţe şi chilii, lucru de altfel atestat încă din sec. XI[23]. Una dintre celebrele chilii ale Kariesului era cea cu hramul „Άξιον εστίν" (*Vrednică ești*) aşezată într-o vâlcea spre mănăstirea Pantocrator[24]. Tot acolo exista pe la sfârşitul secolului al XV-lea chilia cu hramul Sfântul Trifon, al cărei ctitor a devenit Ştefan cel Mare al Moldovei. O altă chilie, din sec. al XVIII-lea, a căpătat celebritate prin aceea că acolo a locuit Sf. Nicodim Aghioritul împreună cu ucenicii săi Ştefan şi Neofit[25]. Protatonul mai deţinea o chilie pe lângă Cutlumuş, unde trăise, între 1772-1782, Atanasie de Paros, un contemporan al Sfântului Nicodim[26].

De asemenea, dintre chiliile însemnate făceau parte şi aceea a Sfântului Sava cel Sfinţit (Nemania) pe care acesta chiar o cumpărase de la Sinaxa Sfântului Munte[27].

Începând cu sec. XVI, puterea *protosului* scade, iar chiliile din jurul Kariesului ajung să fie vândute diverselor mănăstiri din cauza marilor datorii în care căzuseră. Acestea sunt conacele de azi în care se află instalaţi şi reprezentanţii celor 20 de mănăstiri[28].

Spuneam că centrul religios îl constituie biserica „Adormirea Maicii Domnului", ieşirea ei nordică dând chiar spre sediul Comunităţii (Κοινότητα), iar ieşirea răsăriteană se află

22. I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, p. 73.
23. Kosma Vlahos, *Η Χερσόνησος του ΑΟΑ κάι αι ἔν αυτή μοναί και οι μοναχοί πάλαι τε και νυν* (Peninsula Muntelui Athos, mănăstirile şi monahii ei în vechime şi acum), Volos, 1903, pp. 151-153.
24. T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti...*, p. 79.
25. K. Sathas, *Νεοελληνική φιλολογία* (Filologia neogreacă), Atena, 1867, pp. 625-626.
26. K. Sathas, *Νεοελληνική φιλολογία*, pp. 636-637.
27. Meyer, *Die Haupturkunden*, p. 48; Z. Tatic, „La cellule du jeune de St. Sava a Karies", în: *Melanges Ouspenski*, Paris, 1930, pp. 124-129.
28. M. Ghedeon, *Ὁ Αθως*, pp. 127-128.

chiar în drumul principal. Biserica este - alături de catoliconul Marii Lavre și cel al Ivirului - cea mai veche în Sfântul Munte. Bineînțeles că ridicarea bisericii și pictarea ei de mai târziu s-a datorat împăraților bizantini care o și susțineau financiar, iar când aceștia n-au mai putut, sarcina a trecut în mâna regilor vlaho-bulgari[29]. Pictura se pare a fi produsul unei școli de pictură din nordul Greciei (Macedonia), ce a beneficiat de suportul, pe la 1310, al împăratului Andronic II Paleologul[30].

Ca în toate cazurile, românii și-au avut aportul lor și aici, la Protaton, din timpul celor mai vechi domnii. Cunoaștem cum Hariton, înainte de a deveni al doilea mitropolit al Ungrovlahiei, în calitatea lui de *Protos* venise la Nicolae Alexandru Basarab, în mai multe rânduri, și reușise să strângă suficient de mulți bani ca să repare mănăstirea sa de metanie, Cutlumușul. Este de asemenea posibil ca Ștefan cel Mare să fi devenit ctitor la Protaton în urma venirii Protosului Daniel în Moldova, pe la 1471, sau mai înainte. Un alt *Protos*, Gavriil, a devenit cunoscut după contactul pe care l-a avut în Ungrovlahia cu Neagoe Basarab, de la care, cum bine se știe, întregul Munte Sfânt a și obținut un sprijin dintre cele mai importante pentru mai toate mănăstirile sale. Gavriil este cel care mărturisea despre marele domn, în cunoștință de cauză, că ar fi fost „mare ctitor a toată Sfetagora". Binefacerile românești se leagă și de numele altor *Protoși*, așa explicându-se cum daniile n-au încetat decât foarte târziu. Dintre cele mai importante sunt, fără doar și poate, cele două mari închinări din secolul al XVII-lea, anume închinarea „Trei Ierarhilor" de către ctitorul ei, Vasile Lupu, pe la 1645 și a Cotrocenilor, tot de către ctitorul de atunci, Șerban Cantacuzino, pe la 1682[31].

Kariesul a avut dintotdeauna și un caracter comercial, dat fiind faptul că acolo se adunau monahii din diversele schituri ale Sfântul Munte pentru a-și vinde produsul muncii lor (tămâie, obiecte de cult, icoane sau chiar produse alimentare). În timp au apărut chiar diverse ateliere și prăvălii, pe care le-a putut vedea aici Ioan Comnen, doctorul lui Constantin Brâncoveanu, al cărui jurnal de călătorie (*Proschinitar*) ni s-a păstrat[32].

Mănăstirea Marea Lavră

Marea mănăstire athonită care cinstește numele Sfântului Atanasie este, se pare, cea mai veche dintre toate cele existente acum. Fără a insista prea mult asupra istoriei sale[33],

---

29. S-au putut înregistra acolo binefacerile regelui vlaho-bulgar Ioan Asan II; cf. C. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, pp. 258, 397; M. Ghedeon, *Ὁ Αθως*, pp. 143-145.

30. G. Millet, *Peinture de l'Athos*, Paris, 1927, pp. 5-68, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 81.

31. Ioan Moldoveanu, „Karies – Protaton", *Contribuții...*, [3]2007.

32. *Προσκυνητάριον*, Snagov, 1701, p. 479.

33. Ca surse pentru istoria sa avem: Macarie Kydoneus Trigonis, *Προσκυνητάριον της Μονής Μεγίστης Λαύρας* (Proschinitar al mănăstirii Marii Lavre), Veneția, 1772; Spyridon Lavriotul, *Προσκυνητάριον της Μεγίστης Λαύρας*, Atena, 1936. Acesta din urmă a publicat în secolul nostru documente ale Lavrei în rev. *Grigorie Palama* din Tesalonic (1924-1938). Un alt editor mare al documentelor acestei mănăstiri a fost Evloghie Kourilas, „Τα κειμηλιαρχηία και η βιβλιοθήκη της Λαύρας εν κινδύνω" (Tezaurul și biblioteca Lavrei în pericol), *Επιτηρής Εταιρίας Βυζαντινών Σπυδών* (ΕΕΒΣ), 11, 1935, pp. 306-305; E. Kourilas, „Τα αγιοριτηκά αρχεία και ο κατάλογος του Ουσπένσκη" (Arhivele aghiorite și catalogul lui Uspenski), *ΕΕΒΣ*, 7, 1930, pp. 181-186. Apoi sarcina catalogării documentelor și-au luat-o mitropolitul Sofronie Evstratiadis de Leontopole și Spiridon Lambros, *Κατάλογος των κωδικών της Μεγίστης Λαύρας* (Catalogul codicilor Marii Lavre), Paris, 1925. Textul celor mai importante documente l-a

➤ *Katholikonul Mănăstirii Marea Lavră; Aghiazmatarul și Chiparosul Sfântului Atanasie Athonitul*

putem spune că primele clădiri ale mănăstirii datează din vremea lui Nichifor Focas, adică de prin anii 960-962. În 963, se clădise catoliconul, urmând ca până la moartea Sfântului Atanasie (între 997-1006) viața monahală de aici să ia amploare, numărul călugărilor ajungând chiar la 120[34]. Aproximativ de la acea dată, 1006, se păstrează la Lavra un baptisteriu și o clopotniță. De la împăratul Ioan Tsimiskes, Marea Lavră primise, pe la 978, moaștele (capul) Sfântului Eustratie, o mână a Sf. Ioan Gură de Aur și capul Sf. Mihail al Sinadelor[35] care a ajuns și pe la noi de vreo treisprezece ori, atunci când a fost nevoie să fie alungate lăcustele, căci acesta era unul din harurile marelui sfânt.

Pe rând, Marea Lavră avea să fie înzestrată cu mulțime de moșii și metocuri din Grecia continentală și insulară. Printre acestea se afla o mănăstire de care astăzi a rămas doar amintirea unei efemere existențe a ei, mănăstirea latină a amalfitenilor, care avea să dispară mai devreme de 1394, când al treilea *Tipikon* nu mai pomenea de ea[36].

Marea Lavră avea să primească în continuare, pentru întărirea ei economică, diverse beneficii, de la patriarhi și împărați. Din partea Marii Biserici, egumenul Lavrei devenea egal cu *Protosul*, putând purta toiag, iar la 1367, patriarhul Filotei îi închina marea mănăstire της Ζωοδόχου Πηγής (Izvorul Tămăduirii) din Constantinopol ca metoc[37].

---

fotografiat Millet și l-a înaintat spre publicare lui G. Rouillard și P. Collomp care au dat la iveală primul volum, *Les archives de l'Athos. Actes de Lavra*, Paris, 1937.

34. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, pp. 1-35, 104, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești*..., p. 88.
35. T. Bodogae, *Ajutoarele românești*..., p. 89; I. Mamalakis, *Tό Άγιον Όρος*..., p. 58.
36. T. Bodogae, *Ajutoarele românești*..., p. 90.
37. Zacharia von Lingenthal, „De libris ad jus graeco-romanum spectantibus, qui in bibliothecis monasteriorum Montis Atho asservantur", *Ανέκδοτα*, Leipzig, 1843 și apoi reproduse tot de el în *Jus graeco-romanum*, VI, Lipscae, 1857, XXIV, cf. von Lingenthal, p. 91.

➤ *Biserica Maicii Domnului „Cucuzelissa"*

Biserica Schitului românesc Prodromu, cu hramul „Botezul Domnului"

În afară de acesta, danii i-au mai făcut împărații Andronic V Paleologul, Ioan I și Ioan II Paleologul și totodată a fost miluită și de despoții sârbi, Ștefan Milutin, Ștefan Dușan ș.a[38].

Pe la sfârșitul sec. XIV începe la Lavra, ca o reacție împotriva „extremei" isihaste, să se dezvolte un duh de relaxare morală, care era concretizat în dorința călugărilor de a nu mai trăi în obști, ci fiecare pentru el – idioritmia. Ei încep să trăiască pe socoteala proprie, fapt în care își are și originea colindatul prin Țările Române după milă, spune părintele Bodogae[39]. Acest duh s-a răspândit cu timpul, în tot muntele. De acum, viața monahală începe să se dezvolte mai mult pe lângă mănăstire, unde apar chilii și schitulețe.

Important în istoria Marii Lavre este și episodul înființării Schitului românesc Prodromu, în secolul XIX, pe locul unei mai vechi așezări monahale din secolul anterior[40]. Și tot pe teritoriul Marii Lavre funcționează până astăzi și alte schituri, precum Kavsocalivia și Sfânta Ana. Bineînțeles, acestea nu sunt singurele care țin de marea mănăstire, dar le-am menționat pe cele mai importante.

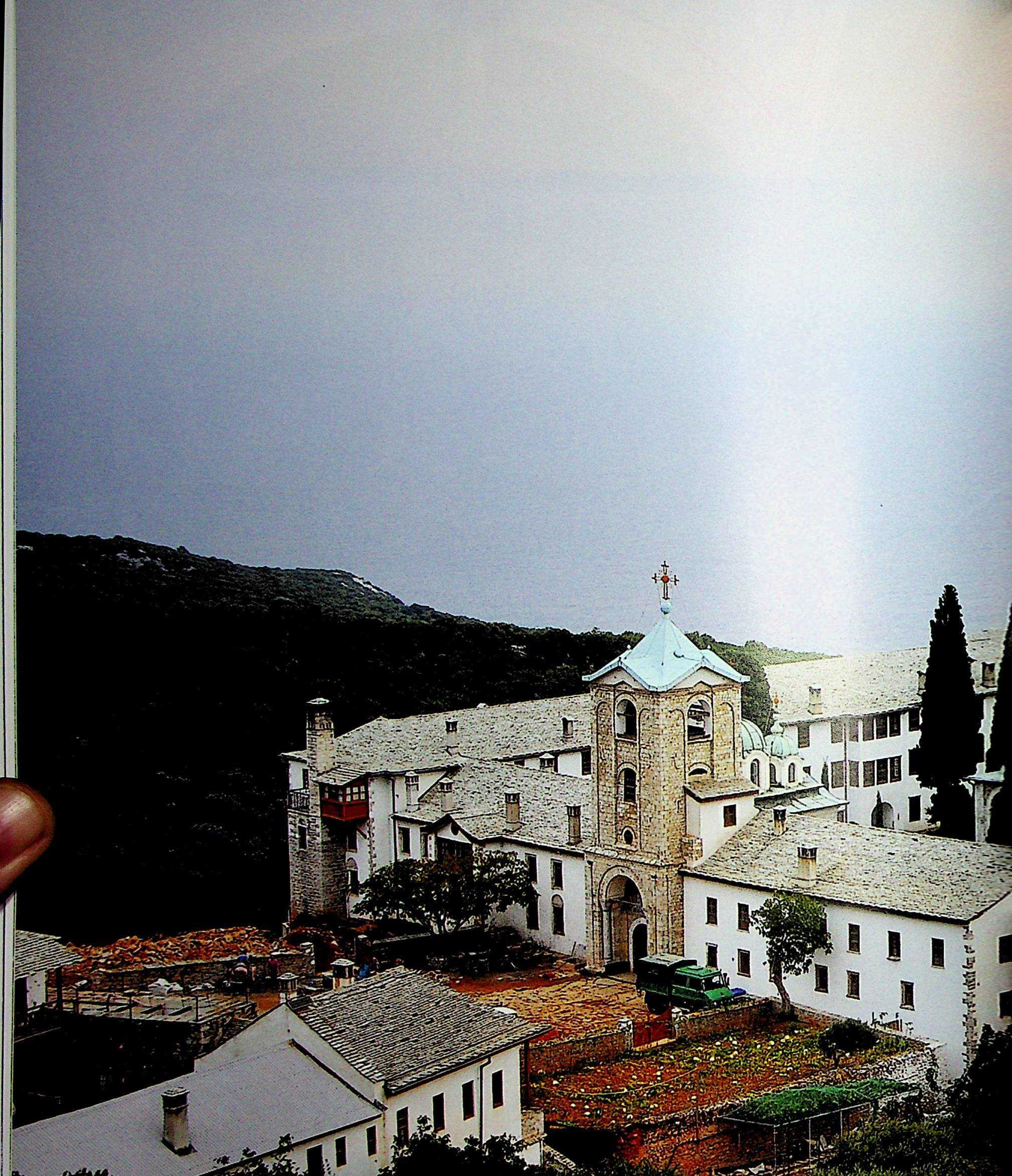
Schitul românesc Prodromu, cu hramul „Botezul Domnului" este situat în estul Peninsulei Chalcidice, într-un loc pustnicesc, numit Vigla, fiind direct dependent de Mănăstirea Marea Lavră. Potrivit datelor istorice, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe locul acesta s-au nevoit mai mulți monahi români sub îndrumarea duhovnicească a ieromonahului Macarie, locuind lângă bisericuța Sfântului Ioan Botezătorul.

Naosul bisericii

Schitul românesc Prodromu – vedere generală

38. Actele sârbești se află la Victor Langlois, *Le Mont Athos et ses monastères*, Paris, 1867, p. 38.
39. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 92.
40. Mai multe amănunte pentru istoricul acestui schit vezi în I. Moldoveanu, „Prezența românească la Muntele Athos", în: *Contribuții...*, pp. 268-277; I. Moldoveanu, „Așezămintele ortodoxe românești de la Muntele Athos", în vol. *Autocefalie și comuniune*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, pp. 621-627.

În secolul următor, îndrumătorul monahilor români a fost ieromonahul Iustin Vlahul, ajutat de ucenicii Patapie şi Grigorie. Aceştia au primit binecuvântarea Marii Lavre – un document în 13 articole – de a ridica în locul Chiliei „Sfântului Ioan Botezătorul" un schit românesc. După o perioadă tulbure pentru istoria Muntelui Athos, documentul privind înfiinţare schitului a ajuns la Mănăstirea Neamţ, pentru ca în anul 1851 să fie readus în Athos de către ieromonahii Nifon şi Nectarie de la Mănăstirea Horaiţa din Moldova, care în anul 1852 au obţinut o nouă aprobare din partea Mănăstirii Lavra de întemeiere a schitului, reconfirmând astfel valabilitatea actului de la 1820, adăugând la textul acestuia încă patru articole.

Pentru ridicarea schitului, ieromonahii Nifon şi Nectarie au obţinut şi sprijinul Mitropolitului Sofronie Miclescu şi pe cel al domnitorului Grigore IV Ghica. Piatra de temelie a bisericii schitului a fost pusă în anul 1857, iar la data de 21 mai 1866 a fost sfinţită de către arhiereul Isaia Vicol. La 19 iunie 1871, Marea Lavră a declarat schitul ca fiind comunitate românească, fapt recunoscut şi de Patriarhia Ecumenică în anul 1876. Ulterior, Schitului Prodromu i s-au adăugat şi chiliile „Adormirea Maicii Domnului", „Buna Vestire", şi „Sfinţii Voievozi".

Mănăstirea Vatoped

Despre zidirea mănăstirii Vatoped există două tradiţii. Una este apărută în secolul al XVI-lea, atribuind ridicarea mănăstirii lui Constantin cel Mare, după care ar fi fost distrusă de Iulian Apostatul şi din nou ridicată de Teodosie cel Mare (379-395)[41].

O a doua tradiţie ne vorbeşte de trei arhonţi din Adrianopol, Atanasie, Nicolae şi Antonie, care vin la Muntele Athos în timp ce se construia Marea Lavră. Aceste personaje pare-se ar fi existat în realitate, căci la 985, când mănăstirea era pomenită pentru prima oară, egumenul ei se numea Nicolae şi tot un Nicolae semna în numele Vatopedului şi la 1016. Un urmaş al său a fost cu siguranţă „Atanasie monah şi egumen al Vatopedului", astfel semnând *Tipikonul* din 1045[42]. Deci, mănăstirea exista deja înainte de 985, iar la

---

41. Nikou Oikonomidis, „Η μακραίωνη ιστορία της μονής Βατοπαιδίου" (Îndelungata istorie a mănăstirii Vatoped), în ziarul *Καθημερινή*, duminică, 1 dec. 1996, p. 2.

42. Gherasim Smyrnakis, *Τό Άγιον Όρος* (Muntele Athos), Atena, 1903, p. 429, p. 369, p. 415; I. Mamalakis, *Τό Άγιον Όρος...*, p. 66. Acest Athanasie a suferit moarte martirică între 1020-1048, ne spune N. Oikonomidis, „Η μακραίωνη ιστορία..., p. 2, însă dat fiind că semna la 1045, nu putea muri deci înainte de această dată şi atunci, dacă, cu adevărat, a murit astfel, trebuie să se fi întâmplat după această dată. Pentru că Nicolae nu-şi are semnătura pe actul lui Tzimiskes de la 972 (τράγος, o piele de capră) înseamnă că la acea dată mănăstirea nu exista. Şi atunci este uşor de dedus că s-a ridicat între 972-985 (Oikonomidis, „Η μακραίωνη ιστορία..."). Cu aceste începuturi se confundă probabil şi existenţa celebrei icoane a Maicii Domnului din catoliconul mănăstirii, Βηματάρισσα, catolicon al cărui altar (βῆμα) s-a zidit pe locul unde existase un puţ în care fusese aruncată icoana în epoca iconoclastă. După zidirea bisericii centrale, icoana a fost aşezată în interiorul ei spre închinare. Este una dintre icoanele cu cea mai mare faimă în Sfântul Munte. Dacă este aşa, atunci părintele Bodogae pare că se contrazice, susţinând că icoana este din epoca iconoclastă, dar a fost dăruită în secolul XIV, în epoca isihastă. Ar însemna că biserica mare a fost construită abia în a doua jumătate a secolului XIV, ori ea este mult mai veche; vezi T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti...*, p. 115, nota 1.

semnarea *Tipikonului* al II-lea din 1045, semnatarul ocupa poziția a doua, după Lavra[43], poziție pe care o păstrează până astăzi.

Mănăstirea a avut o ascensiune continuă, bucurându-se de privilegii identice cu ale Lavrei, lucru foarte important pentru situația ei economică și a fost permanent sub protecția împăraților bizantini, care au înzestrat-o bogat. Iar când bizantinii n-au mai putut-o ajuta, au intervenit sârbii. *Tipikonul* al III-lea, din 1394, îi confirma mai multe schituri în Macedonia, ceea ce înseamnă că averea ei sporise necontenit[44]. Sârbii au intervenit devreme în viața mănăstirii, prin secolul al XIII-lea, și exact la 1230 venea un ajutor și din partea împăratului vlaho-bulgar Ioan Asan II[45].

A urmat o perioadă de scădere datorită cuceririi Constantinopolului de către cruciați și datorită luptei unioniste a împăratului Mihail VIII Paleologul, luptă căreia i-au căzut victimă mulți călugări[46].

Abia la 1302, Andronic II Paleologul a decretat-o „Mare Lavră împărătească"[47], iar pe la mijlocul secolului al XIV-lea isihasmul o ajută să crească din nou, făcând din epoca aceasta una de glorie spirituală pentru mănăstirea Vatoped. Aici au viețuit monahi celebri precum Sf. Grigorie Palama, Nicodim Vatopedinul, un Teofan, autorul vieții în versuri a lui Maxim Kavsocalivitul și alții[48]. Dar după această perioadă, pesemne că a urmat iar una de scădere, de vreme ce, la începutul secolului XV, despoții sârbi sunt nevoiți să intervină iar în ajutorul mănăstirii[49].

Odată căzut Bizanțul și statul sârb, unicul sprijin al Vatopedului au rămas Țările Române și lucrările făcute acolo peste timp cu ajutorul românesc mărturisesc despre aceste binefaceri venite de peste Dunăre. Ele n-au fost singulare, căci românii n-au ajutat numai la Vatoped, ci au avut grijă ca aceste binefaceri să ajungă în toate locurile în care altădată Ortodoxia însemnase ceva, locuri cu o încărcătură spiritual-istorică deosebită: Ierusalim, Muntele Sinai, Meteore, Patriarhiile de Constantinopol, Alexandria, Antiohia și insulele grecești.

Imensul număr de documente românești de la Vatoped (aproximativ 13 000) mărturisește cu prisosință despre purtarea de grijă a domnilor, boierilor, ierarhilor români pentru „Lavra cea mare de la Vatoped", cum o vom găsi numită de Vasile Lupu la 1646. Dărnicia românească a făcut ca Vatoped să primească cam 25 de metocuri din cele două Principate, astfel explicându-se și bogăția de documente românești din arhivele acesteia, danii care au făcut ca până azi Vatopedul să se mențină printre cele mai bogate mănăstiri din Sfântul Munte.

---

43. G. Smyrnakis, *To AO*, p. 308; I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, pp. 66, 73; Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, p. 26, 154; Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 112.
44. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, pp. 201-202, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 113.
45. Îi închina satul Semalta lângă Seres, cf. Michel Lascaris, *Documentul de la Vatoped al împăratului Ioan Asan II*, Sofia, 1930, apud *Revista istorică română*, Iași, 1931, I/2.
46. I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, pp. 98-102.
47. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 114.
48. Manuil Ghedeon, *'Ο Αθως*, pp. 204, 316.
49. Michel Lascaris, „Actes serbes de Vatopedi", în *Byzantinoslavica*, 6 (1936), pp. 166-5; Gh. Cioran, *Σχέσεις των ρουμανικών χωρών μετά του Αθω και δη των μονών Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρίου και Αγίου Παντελεήμονος η των Ρώσων (Relații între Țările Române și Athos, în special cu mănăstirile Cutlumuș. Lavra, Dohiariu și „Sf. Pantelimon" sau a Rușilor)*, Atena, 1938, p. 124.

Mănăstirea Ivir

Mănăstirea Ivir este poate chiar mai veche decât Vatoped, fiind întemeiată de regii georgieni, înainte de 972[50]. În *Tipikonul* al doilea de la 1045 semna ca al patrulea „egumenul Gheorghe de la Ivir", după Protosul Teofilact și egumenii Lavrei și Vatopedului, ceea ce atestă importanța ierarhică a mănăstirii[51]. Însă faptul mențiunii mănăstirii, la 1045, nu înseamnă că de abia atunci lua ființă, căci la 976, știm sigur, se ridica catoliconul împreună cu al Vatopedului[52], iar in anii următori primea deja danii de la împăratul Vasile II Bulgaroctonul și tot așa până când nici grecii și nici georgienii n-au mai putut-o ajuta și atunci au intervenit românii. Oricum, epoca georgiană a durat până pe la jumătatea secolului XIV. Începuturile mănăstirii s-ar lega de numele unui demnitar georgian, Ioan, care, sătul de lume, a dorit să-și dedice viața Domnului, atras și de faima Sfântului Atanasie. În întreprinderea sa a fost însoțit de fiul său, Eftimie, și de un general, Ioan Tornikios. Cei trei ar fi pus bazele mănăstirii ivirilor în locul în care ar fi murit Sf. Petru Athonitul[53] (sec. IX), un alt mare personaj de la Sfântul Munte. Pe la 1015, Ioan și generalul Tornikios au murit, lăsând la conducere pe Eftimie, pe care însuși Sfântul Atanasie îl denumea „fiul meu duhovnicesc"[54]. Moartea acestuia a survenit pe la 1028, rămânând ca actuala mănăstire să fie ridicată de către vărul acestuia, Gheorghe Mthatsmidel, nume care apărea în *Tipikonul* de la 1045[55].

La 1259 mănăstirea a fost distrusă de pirații franci, mare parte din călugări fiind uciși[56]. Mănăstirea s-a refăcut, dar suferă o nouă distrugere, de data aceasta din partea împăratului unionist Mihail VIII Paleologul, ca represalii la neacceptarea unirii de la Lyon (1274) de către călugării iviriți[57].

În legătură cu istoria mănăstirii stă și icoana Maicii Domnului – Portăreasa (Πορταΐτησσα) – una dintre cele mai vestite în Sfântul Munte[58]. Legenda acestei icoane este foarte asemănătoare cu aceea a unei icoane a Maicii Domnului de la mănăstirea Rătești, județul Buzău. De altfel, în tot județul Buzău există câte o copie a *Portaitissei*, ce poartă cu sine legenda găsirii ei prin arătarea pe mare, acolo unde valurile o purtau, a unui stâlp de foc. Legenda a fost adusă de la Athos, în mod sigur.

---

50. Despre istoricul mănăstirii se poate consulta foarte buna lucrare a lui Manuel GHEDEON, „Λόγιοι και βιβλιοθήκαι της εν ΑΘω μονής των Ιβήρων" (Învățați și biblioteci de la Mănăstirea Ivir din Athos), *Εκκλησιαστική αλήθεια*, IV, 1884. De asemenea, date importante despre acest aspect se găsesc în lucrarea adusă la zi, cu o vastă bibliografie a învățatului grec Ioanis MAMALAKIS, *Τὅ Αγιον Όρος...*, Câte ceva, dar mai pe scurt ne înfățișează și T. BODOGAE, *Ajutoarele românești...*, pp. 130-132.
51. I. MAMALAKIS, *Τὅ Αγιον Όρος...*, p. 66, 73. Ivirul era a patra mănăstire din șirul celor 180 care semnau acest Tipikon.
52. I. MAMALAKIS, *Τὅ Αγιον Όρος...*, p. 198, 200; BODOGAE, *Ajutoarele românești...*, p. 132, este pentru anul 979 după M. GHEDEON, *Λόγιοι*, p. 169.
53. Despre viața acestuia au scris Nicolae Sinaitul și Sf. Grigorie Palama, cf. Lake KIRSOPP, *The Early Days of Monasticism on Mont Athos*, Oxford, 1909, p. 11, apud I. MAMALAKIS, *Τὅ Αγιον Όρος...*, p. 37.
54. Ph. MAYER, *Die Haupturkunden*, p. 125.
55. Ph. MAYER, *Die Haupturkunden*, p. 162.
56. M. GHEDEON, *Λόγιοι...*, p. 173; H. GELZER, *Vom Heiligen Berg und aus Mazedonien*, Leipzig, 1904, p. 20 cf. T. BODOGAE, *Ajutoarele românești...*, p. 134.
57. I. DIMITRAKOPOULOS, *Ιστορια του σχήματος* (Istoria veșmântului preoțesc), Constantinopol, 1863, pp. 70-74; M. GHEDEON, *Λόγιοι...*, pp. 141-142, cf. T. BODOGAE, *Ajutoarele românești...*, p. 135.
58. I. MAMALAKIS, *Τὅ Αγιον Όρος...*, p. 35, n. 2; T. BODOGAE, *Ajutoarele românești...*, p. 134, n. 3.

◀ *Katholikonul Mănăstirii Ivir*

Din secolul al XVI-lea, mănăstirea Ivir a intrat pe mâinile grecilor, deoarece regatul Iviriei căzuse și astfel mănăstirea începea să fie lipsită de un important sprijin. Georgienii au revenit cu daniile lor abia spre sfârșitul secolului XVII, când se reînființase statul georgian. În acest răstimp, Ivirul s-a bucurat de sprijinul despoților sârbi și bineînțeles nu i-au lipsit atenția și sprijinul domnilor români, închinându-i-se cel puțin zece mănăstiri din Țările Române.

Arhiva Ivirului, foarte bogată[59] de altfel, păstrează urmele relațiilor cu țările noastre încă din cele mai vechi timpuri[60]. Înregistrăm printre daniile celebre mănăstirea Radu Vodă din București, Bolintinul, Tutana, Stelea și Dealu[61]. De asemenea, merită menționat faptul că Șerban Cantacuzino îi zugrăvea, pe la 1680, paraclisul de la intrare, paraclis zidit tot cu bani românești.

---

59. Numai marele istoric Spiridon Lambrosa a catalogat la Ivir cam 1500 codici grecești (*Catalog of the greeks manuscripts*, Cambridge, II, 1900, pp. 3-215), nepunând la socoteală pe cei georgieni: Brosset, „Explications de quelques photographiées par M. Sebastianov au Mont Athos", în: *Mélanges asiatiques du Bulletin de l'Académie des sciences Petersburg*, IV (1849), pp. 369-85; Petru Sebastianov fotografiase în 1852, 1857-1860 o serie de documente, inscripții, miniaturi publicate de Florinskij, *Documente athonite și fotografiile lor după Sebastianov*, Petersburg, 1880, apud T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, pp. XXIII- XXIV, 130. Mare parte din arhiva Ivirului se află azi la Moscova. Este vorba de manuscrise ce au fost aduse de acolo de Suhanov la 1659, pentru corectarea cărților bisericești sub patriarhul Nicon, cf. Arhim. Vladimir, *Descrierea sistematică a manuscriselor din biblioteca sinodală din Moscova*, I, Moscova, 1894 (rusă), apud T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 130, n. 1. Cu toate acestea, arhiva Ivirului a rămas una dintre cele mai bogate în Sfântul Munte.

60. Cele 1837 de documente românești au fost catalogate de Florin Marinescu, *Ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Αρχείο Ιεράς Μονής Ιβήρων* (*Documente românești de la Muntele Athos. Arhiva mănăstirii Ivir*), Institutul de studii neoelenice al Fundației Naționale de studii, vol. I, 563 pp., vol. II, 672pp., Atena, 2007.

61. Pentru Dealu și Bolintin, am arătat în altă parte că documentele de închinare se par a fi false, de vreme ce Matei Basarab introducea cele două mănăstiri pe lista celor 22 pe care le dezînchina din această pricină – vezi I. Moldoveanu, *Contribuții...*, p. 122.

▶▶ *Mănăstirea Ivir – vedere generală*

Mănăstirea Hilandar

Ca una care a jucat un rol așa de mare în viața spirituală și culturală a Serbiei, mănăstirea Hilandar, cu adevărat „Lavră sârbească", a provocat o întreagă literatură istorică la sârbi[62]. N-au lipsit, evident, nici studiile sau catalogările străine precum acelea ale lui Louis Petit și B. Korablev[63].

Inițial, mănăstirea nu a fost sârbească, ci ar fi fost întemeiată de greci, pe la 985[64] și nu se pomenește de existența călugărilor sârbi înainte de 1186. În realitate, numele Hilandarului apărea legat de o semnătură a unui egumen Eustatie, pe la 1015, ceea ce ne face să credem că Hilandarul își va fi început existența oricum înainte de această dată. În *Tipikonul* al II-lea, egumenului hilandariot nu i s-a mai conservat semnătura[65]. Pe la 1186, un număr îndestulător de monahi sârbi se stabilea în Sfântul Munte, inițial la Vatoped, de unde împăratul bizantin Alexios III Anghelos le dădea un teren în apropierea Vatopedului[66]. Aceștia au atras la viața călugărească pe fiul jupanului Ștefan Nemania, viitorul arhiepiscop al Serbiei, Sfântul Sava. Până la 1204, când acesta a urcat în tronul arhiepiscopiei nou înființate, a desfășurat o bogată activitate organizatorică și cărturărească la Hilandar, traducând și copiind cărți. Sfântului Sava i se mai datorează și cumpărarea unei chilii în Karies, căreia i-a ridicat un turn (Τυπικαριό), de fapt un *isihastiron*, adică un loc de liniștire, unde cu siguranță el însuși practica rugăciunea isihastă și unde, până foarte târziu, monahii se duceau pentru o viață ascetică severă[67].

Mănăstirea a prosperat atâta vreme cât Sfântul Sava a viețuit acolo, dar și mult după aceea, cel puțin până la căderea Țaratului sârb. Atât cât a durat regatul sârb, mănăstirea Hilandar s-a aflat în vârful ierarhiei în Muntele Athos, menținându-se pe locul patru până foarte târziu. Acest fapt s-a datorat situației economice foarte înfloritoare, ca rezultat al activității de susținere a ei de către despoții sârbi. Aceștia i-au făcut continuu danii. Între 1290-1303, Ștefan Milutin i-a ridicat biserica centrală, trapeza și o parte din chiliile celor trei etaje[68], iar pe la 1343-1346 o ajuta și Ștefan Dușan, acordându-i moșii sau făcându-i danii în bani[69].

Daniile sârbești au mai ajuns la Hilandar numai puțin după 1450, căci Statul sârb a fost desființat de turci (la 1389), iar cei cărora li s-a „predat" protecția Hilandarului, după această

---

62. Lucrările sârbești sunt citate de autori precum T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, pp. 148-149; Petre Năsturel, *Le Mont Athos...*, pp. 127-140. Alții s-au ocupat și mai îndeaproape de mănăstirea Hilandar: Em. Turdeanu, „Legăturile românești cu mănăstirile Hilandar și «Sfântul Pavel» de la Muntele Athos", *Cercetări Literare*, IV (1941), pp. 60-112; I.R. Mircea, „Relations culturelles roumano-serbes au XVIème siècle", în: *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, I (1963), 3-4.
63. „Actes de Hilandar", în: *Actes de l'Athos*, 5, VV, Sp., 1911.
64. Data aceasta este una ipotetică, nefiind confirmată - Porfir Uspenskij, *Istoria Afona*, I, pp. 103-104, p. 197, apud T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 149.
65. Vezi I. Mamalakis, *Tõ Άγιον Όρος...*, p. 73.
66. Vezi *Actes de Chilandar*, I, nr. 4, cf. I. Mamalakis, *Tõ Άγιον Όρος...*, p. 88. Părintele Bodogae spunea că acești sârbi veniseră de la „Sfântul Pantelimon" al rușilor (T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 149), însă nu poate fi adevărat, căci mănăstirile rușilor, respectiv bulgarilor aveau să apară mai târziu (I. Mamalakis, *Tõ Άγιον Όρος...*, p. 88).
67. Vezi T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, pp. 150-151, 158.
68. Liubomir Stoianovici, *Stari srpski zapisi i nadpisi*, I, Belgrad, 1902, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 152.
69. M. Ghedeon, *Ό Άθως*, p. 179.

dată, au fost domnii români. Această oblăduire s-a înrădăcinat curând într-o concepție de politică religioasă. Ea răspunde rolului pe care, după căderea Patriarhiilor ortodoxe din Balcani, domnii români se simțeau datori să-l asume față de creștinii rămași fără alt sprijin.

Primul de la noi care a înțeles sensul acestei acțiuni politico-religioase, în cazul Hilandarului, a fost Neagoe Basarab, iar mai târziu, pe la 1700, i se închina mănăstirea mehedințeană de la Baia de Aramă[70].

Mănăstirea Dionisiu

Mănăstirea Dionisiu își are începuturile în a doua jumătate a secolului XIV prin călugărul macedonean Dionisie de Κορυσσού Καστοριάς (Koritsa?) probabil în timpul împăratului Ioan V Paleologul, care la 1366 îi și închina un metoc în Lemnos. A fost apoi ajutată de Alexios Comnen pentru ca, la 1394, în timpul *Tipikonului III*, să apară ca a XIX-a dintre cele 25 existente[71].

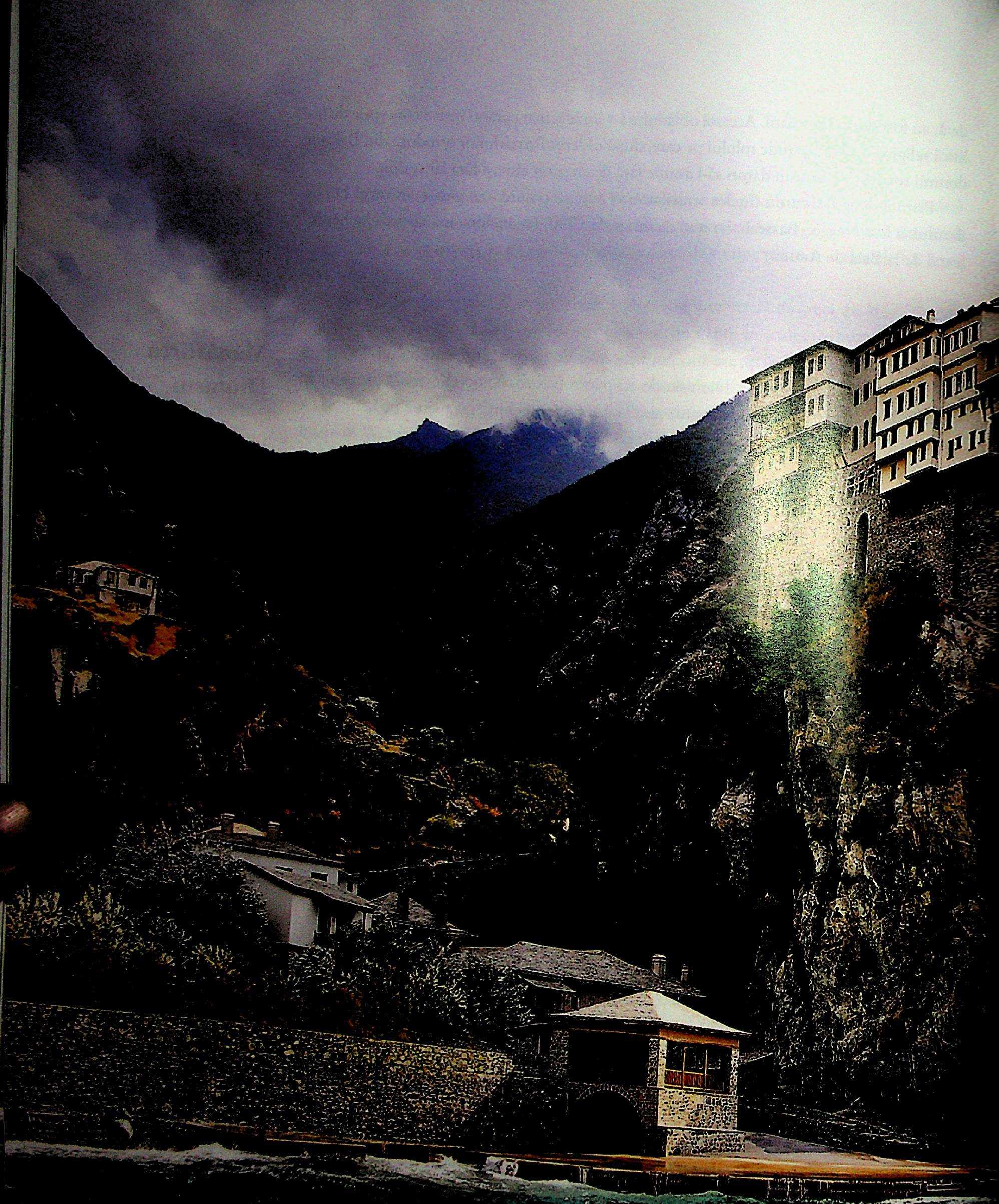
În afară de lucrările generale privind întregul Munte Athos, putem găsi știri privitoare la această mănăstire la autorul grec Alexandros Moraitidis[72], la Gavriil Dionisiatul[73] și la N. Oikonomides[74]. Altfel, n-am putea cita ceva special, vreo lucrare care să includă măcar vreun studiu referitor la arhiva mănăstirii Dionisiu[75].

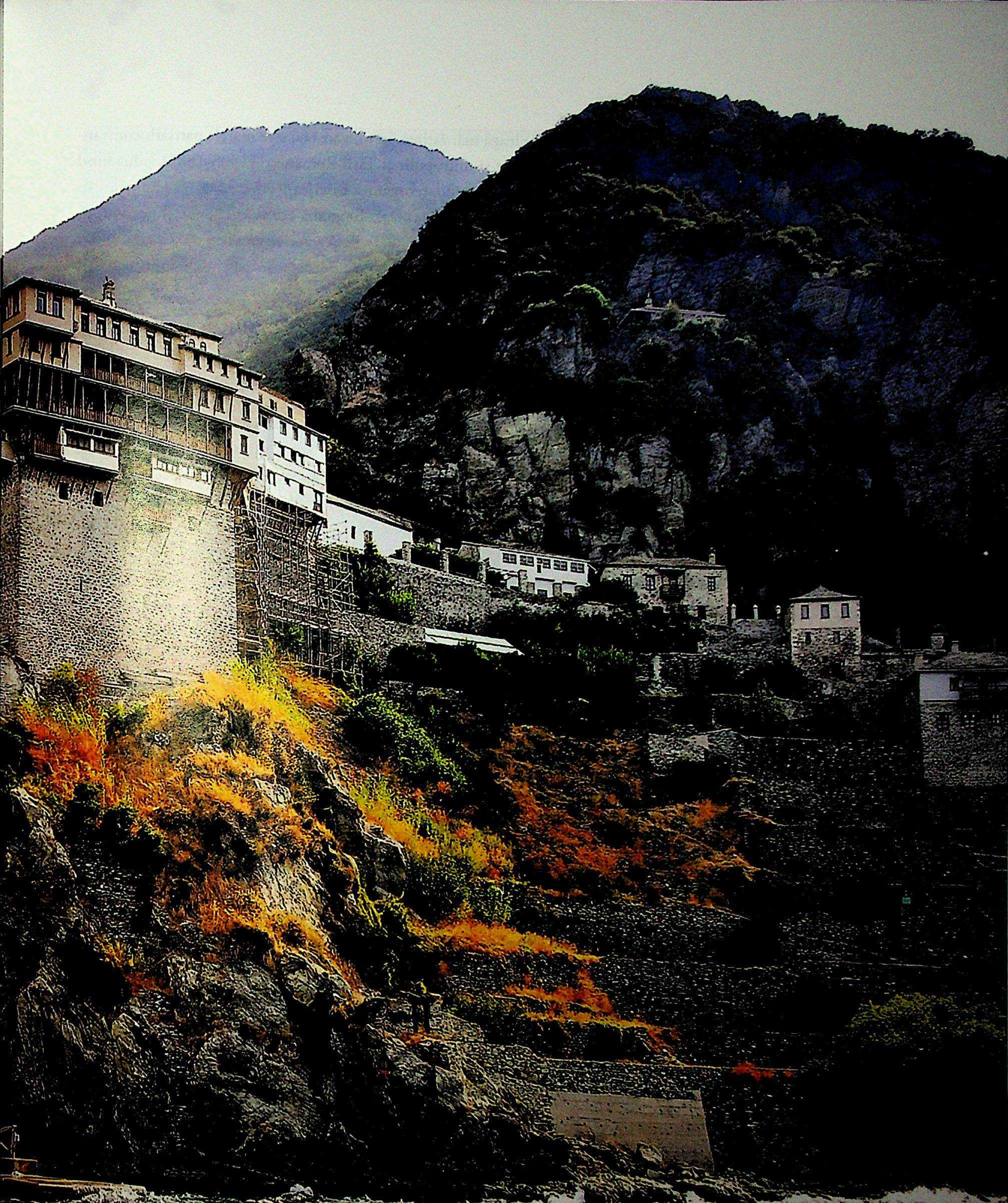

Frescă de la mormântul Sfântului Nifon (II), patriarh al Constantinopolului și fost mitropolit al Țării Românești (1503-1505)

Mănăstirea Dionisiu – vedere generală

70. I. Moldoveanu, *Contribuții...*, p. 136.
71. Despre Dionisiu vezi Kosma Vlahos, *Η Χερσόνησος του Αγίου Όρους του Άθωνος και αι έν αυτή μοναί και οι μοναχοί πάλαι τε και νυν* (Peninsula Muntelui Athos, mănăstirile și monahii ei în vechime și acum), Volos, 1903, p. 214, 237; G. Smyrnakis, *Το ΑΟ*, p. 514; M. Ghedeon, *Ό Αθως*, p. 102; I. Mamalakis, *Τὸ Αγιον Όρος...*, p. 127; T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, pp. 160-161.
72. „Το ιερόν κοινόβιον του Διονυσίου" (Sfântul Chinoviu al Dionisiului), în: *Παρνάσσος*, Atena, 1834.
73. *Η εν Αγίω Όρει Ιερά Μονή του Αγίου Διονυσίου* (Sf. Mănăstire Dionisiu din Sf. Munte), Atena, 1959.
74. „Actes de Dionysiou. Textes", în: *Archives de l'Athos*, fondée par G. Millet, publiées par Paul Lemerle, IV, Paris, 1968.
75. Suntem încunoștințați că în această arhivă, printr-un atent studiu recent s-au găsit 170 documente românești: Florin Marinescu, „Τα ρουμανικά αρχεία του Αγίου Όρους. Σημαντική πηγή για την ιστορ ία του" (Arhivele românești ale Muntelui Athos. Un izvor important pentru istoria lui), în: *Διεθνές Συμπόσιο. Τὸ Αγιον Όρος, χθές, σήμερα, αύριο, 29 oct.-1 nov. 1993*, Tesalonic, 1996, p. 195

Cel de numele căruia se leagă mănăstirea, în ridicarea ei, este marele patriarh constantinopolitan Nifon II, care a fost și mitropolit al Țării Românești (1503-1505), adus fiind de Radu cel Mare (1495-1508) pentru a reorganiza Biserica Românească. De numele său se leagă ridicarea mănăstirii într-o a doua sa fază. Biografia acestui mare ierarh, canonizat de Biserica Ortodoxă, se poate găsi într-o celebră operă a acelor vremuri – *Viața Sfântului Nifon* – scrisă de Gavriil, *protos* al Sfântului Munte Athos[76]. Mănăstirea Dionisiu a fost susținută și după această dată prin daniile românești.

Mănăstirea Cutlumuș

Trecutul mănăstirii Cutlumuș stă în legătură directă cu istoria Principatului Ungrovlahiei, ceea ce a făcut ca în multe dintre documentele vremii aceasta să se numească Lavră a Țării Românești. Istoria acestei mănăstiri a făcut pentru prima oară obiectul unui studiu amplu care să privească în special legăturile acesteia cu Țările Române abia la 1938, când românul Gheorghe Cioran publica o lucrare foarte interesantă, în limba greacă, referitoare la relațiile românilor cu patru dintre mănăstirile athonite (inclusiv Cutlumușul) de-a lungul timpului[77]. În 1945 a apărut o alta, a profesorului Paul Lemerle, un francez de data aceasta, care publica acum acte ale mănăstirii Cutlumuș[78], după ce părintele Bodogae publicase, la 1940, cunoscuta sa lucrare, citată atât de mult de noi aici. Actele publicate de P. Lemerle sunt de un interes istoric deosebit, stând la baza unor studii mult mai elaborate, măcar pentru perioada de până la 1650[79].

În ceea ce privește, în mod direct, mănăstirea Cutlumuș, nu se poate preciza exact când a fost întemeiată, deși există o tradiție conform căreia se presupune că ar fi fost ridicată între 1063-1169, de către un turc devenit creștin[80].

În realitate, se pare că mănăstirea nu este mai veche de începutul secolului XIV și ne raliem oarecum părerii părintelui Bodogae, potrivit căreia Cutlumușul este ctitorie românească. Este adevărat că începuturile mănăstirii coincid cu epoca întemeierilor din Țara Românească, dar suntem datori, ca în baza documentelor, să arătăm că mănăstirea ființa pe la 1313-1314, fapt dedus dintr-un act ce conținea semnătura egumenului acesteia[81].

---

76. Există mai multe traduceri și studii asupra acestei opere: una este a marelui literat român B.P. Hașdeu în *Arhiva istorică a României*, I, a doua aparține profesorului Constantin Erbiceanu, *Viața și traiul celui întru sfinți părintele Nifon patriarhul Constantinopolului*, București, 1888, și o a treia a mitropolitului Tit Simedrea, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 1936; un foarte bun studiu este acela al profesorului T.M. Popescu, „Nifon II, patriarhul Constantinopolei", în: *Anuarul Academiei Române*, București, 1913-1914, seria II, tom XXXVII. Această *Viață* a mai fost publicată de bizantinologul Vasile Grecu în 1944 și republicată în 1969 de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu.
77. *Σχέσεις των ρουμανικών χωρών μετά τοῦ Αθω*.
78. „Actes de Kutlumus", în: *Archives de l'Athos* publiées sous la direction de G. Millet, 2 (1945), republicată la Paris în 1988.
79. Petre Năsturel, „Cutlumuș", în: *Le Mont Athos...*, pp. 39-72, unde se poate găsi o analiză detaliată a acestor relații.
80. Em. Armand de Mendieta, *La presqu'île des Caloyers. Le Mont Athos*, Bruges, 1955, p. 133; I. Mamalakis, *Tὸ Αγιον Όρος...*, p. 91. La 1700, Ioan Comnen, doctorul lui Constantin Brâncoveanu, văzuse un pretins hrisov de întemeiere cu data 6590 (1082) august, indiction X, care s-a dovedit fals - vezi *Προσκυνητάριον*, p. 478; P. Lemerle, „À propos de la fondation du monastère Koutloumous: un faux chrysobulle d'Alexis III Empereur de Trébizonde", în: *Bulletin de correspondance Hellénique* (1934), Atena, pp. 221-234.
81. P. Lemerle, *Actes de Kutlumus*, nr. 9.

Catholiconul Mănăstirii Cutlumuș

Așadar, n-are dreptate părintele Bodogae când susține că prima oară Cutlumușul era pomenit pe la 1334[82]. Oricum n-a mai trecut multă vreme până când călugării cutlumusioți au venit la curtea lui Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364) pentru a-l ruga să se implice în construcția mănăstirii. Și se pare că el a pus temeliile, dar n-a apucat să isprăvească, așa cum înțelegem dintr-o altă solicitare făcută de Hariton (și el un cutlumusiot, devenit *Protos*) către Vladislav, fiul lui Nicolae Alexandru (1364-1377)[83]. În solicitarea către Vlaicu Vodă, Hariton specifica faptul că „încă nu existase un ctitor al mănăstirii Cutlumuș" și era rugat domnul să devină![84]

Așa a ajuns Vladislav I ctitor al Cutlumușului, dar după ce pusese niște condiții în vederea schimbării regimului chinovial în idioritmic pentru monahii români de acolo. Nu relatăm tot episodul, îndeobște foarte cunoscut[85], ci important este deznodământul și anume că, în urma acestui fapt, mănăstirea a rămas în conștiința posterității drept „Lavră a Țării Românești", dar apare și cu supranumele de „mănăstirea lui Hariton". Hariton a ajuns mai apoi mitropolit al Ungrovlahiei (1372-1380). Considerăm că aici părintele Bodogae are dreptate când spune că mănăstirea Cutlumuș este ctitorie românească, altminteri documentele n-ar fi conținut acest apelativ de „Lavră a românilor".

82. Vezi T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 172.

83. Hariton spunea în testamentul său că a fost de șapte ori în Țara Românească la Nicolae Alexandru și mai apoi Vladislav în scopul obținerii unui ajutor și erau singurii cărora li se putea adresa.

84. Grigore Nandriș, *Documente românești în slavonă din mănăstirile Muntelui Athos*, București, 1937, pp. 18-20; Stoica Nicolaescu, „Păstoria mitropolitului Ungrovlahiei, Hariton (1373-1381)", în: *Arhivele Olteniei*, XI, p. 59, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 173.

85. Vezi și Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. IBMBOR, București, 1992, pp. 267-269; de asemenea, T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, pp. 173-175.

Este știut că domnii români au contribuit substanțial la refacerea tuturor mănăstirilor athonite, dar niciuna nu s-a mai numit Lavră românească, cu excepția Zografului, pe care însuși Marele Ștefan, însă, o denumea Lavră a domniei mele, tot în urma refacerilor masive pe care le întreprinsese acolo.

În continuare, istoria Cutlumușului se îmbină cu istoria noastră, dat fiind că toți domnii ce au urmat au susținut mănăstirea, acordându-i danii și închinându-i câteva mănăstiri, ce-i drept nu prea multe însă (Cireșov, Clocociov).

Cu toate că are această rezonanță în istoria noastră, ajutoarele românești din epoca ce a urmat nu au fost constante ca și în cazul altor mănăstiri, în schimb se mai conservă încă acolo chipurile unora dintre binefăcătorii de pe la noi.

Mănăstirea Pantocrator

Mănăstirea Pantocratorului – după vestita biserică cu același nume din Constantinopol – datează de la 1350, fiind întemeiată de doi generali bizantini care îmbrăcaseră haina călugărească. Deși nu știm tot atâtea lucruri despre Pantocrator ca și despre celelalte mănăstiri athonite, avem totuși câteva date importante puse la îndemână de un monah, Atanasie, autorul unei monografii scrise în 1925, la Tesalonic, precum și de un Alexandru Lavriotul, ce publica ceva asemănător în *Vizantijski Vremenik*, 1893[86]. Tot în acest periodic apare în 1913, în fascicolul II, sub numele lui W. Regel, *Actes de Pantocrator*. În colecția *Actes de l'Athos*, 2, Louis Petit publica în 1964, la Amsterdam „Actes de Pantocrator".

Mănăstirea Pantocrator n-a fost niciodată una bogată, având o situație mai întotdeauna modestă și vedem că la 1394 era pomenită pe locul al XVI-lea în rândul celor 25 mănăstiri existente[87].

Mănăstirea athonită a intrat în legătură cu domnii și ierarhii români mai târziu decât au făcut-o celelalte mănăstirii athonite. Mănăstirea a încăput pe mâinile boierilor Craiovești, ceea ce a făcut ca aceștia să fie înregistrați ca și ctitori, în rând cu împărații bizantini[88].

Monahii de la Pantocrator au reușit să înduplece pe domnii moldoveni să le închine și câteva mănăstiri, e drept, nu multe.

Însă, mai important în istoria monahismului de la Pantocrator este faptul că pe teritoriul acesteia, în schitul Sfântul Ilie, a activat pentru aproximativ șaptesprezece ani Cuviosul Paisie Velicikovski, generând un curent ascetico-filologic cunoscut sub numele de paisianism sau neoisihasm[89].

---

86. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 186, n. 1.
87. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden...*, p. 197, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 187.
88. La 1536, un Barbu Craiovescu pictase catoliconul mănăstirii - vezi G. Millet, L. Petit, J. Pargoire, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos*, Paris, 1904, p. 161; G. Millet, *Peintures*, p. 61.
89. Despre acestea există o literatură extrem de bogată din care recomandăm: Dan Zamfirescu (coord.), *Paisianismul. Un moment românesc în istoria spiritualității europene*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1996; a se vedea și Ionuț Moldoveanu, „O Bibliografie a Isihasmului românesc" (în limba rusă), în: *Isihasmul. Annotirobannaea Bibliografia* (rus.) (Hesychasm. An Annotated Bibliography), Institute of Human Studies of the Russian Academy of Sciences, Moscow, 2004, cap. 13, pp. 726-755; și în: *Anuarul Facultății de Teologie de la București*, 2004, pp. 439-69; și în: *Anuarul Facultății de Teologie din Cluj*, 2004).

Mănăstirea Xiropotamu

Putem spune despre Xiropotamu că este una dintre cele mai vechi mănăstiri din Sfântul Munte, căci în 959 apare deja menționat un Pavel Xiropotaminul[90], iar în *Tipikonul* al II-lea, din 1045, semnează al IX-lea Ilie Xiropotamul, dar pe locul al VII-lea semna egumenul de la Sfântul Nichifor[91]. De ce spunem toate acestea? Pentru că Xiropotamul, multă vreme, apare în acte ca mănăstirea Sfântul Nichifor și aceasta chiar și la 1142[92]. Este greu de spus de ce apar aceste două semnături, pentru că, mai mult ca sigur este una și aceeași mănăstire.

Mănăstirea de la Râul Sec sau Secu, căci așa i s-ar spune pe românește Xiropotamului, a cunoscut și ea, ca și celelalte, perioade de glorie și decădere, în funcție de cum au putut-o ajuta, fie împărații bizantini, fie sârbii. Când nici unii, nici ceilalți n-au mai putut face nimic pentru întreținerea mănăstirii, au intervenit românii.

Cele 2 585 de documente românești dau mărturie despre interesul românilor pentru această mănăstire. Arhiva mănăstirii[93] are deci un fond românesc de a cărui identificare s-a ocupat istoricul Florin Marinescu de la centrul de cercetări neogrecești din Atena. Bineînțeles, se pot întâlni pe multe dintre actele de acolo semnături ale unor mari patriarhi, ale unor egumeni de la metocurile românești ale Xiropotamului și ale unor arhimandriți de la acestea (este vorba despre Plumbuita[94], Dancu-Iași, Clatia-Buciumi, Slatina, câteva dintre metocurile pe care Xiropotamu le-a avut de la noi)[95].

Istoria mănăstirii este legată și de numele învățatului Chesarie Daponte, devenit monah xiropotamit și care în îndelungata sa trecere pe la noi, aproape șaptesprezece ani, a reușit să strângă o sumă consistentă, încât cu doar o parte din aceasta să se refacă Xiropotamul, în a doua jumătate a secolului XVIII[96].

---

90. I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, p. 69.
91. I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, p. 73.
92. W. Regel, E. Kurtz și B. Korablev, „Actes de Zographou", în: *Actes de l'Athos*, 4, VV, 13, 1907, nr. 5.
93. De arhiva mănăstirii Xiropotamu s-a ocupat călugărul Evdochimos Xiropotamul, și a tipărit lucrarea *Η εν Αγίω Όρεϊ Αθω Ιερά μονή του Ξηροποτάμου* (Mănăstirea Xiropotamu din Muntele Athos), Tesalonic-Seres, 1926, și ²1971; vezi și Evdochimos Xiropotamul, *Κατάλογος αναλυτικός* (Catalog ana- litic), Tesalonic, 1932. În 1964 apărea și la Paris, sub conducerea lui Jacques Bompaire volumul „Actes de Xeropotamou", în: *Archives de l'Athos*. Iar, mai nou, istoricul grec Paris Gounaridis a editat *„Αρχείο της μονής Ξηροποτάμου. Επιτομές μεταβυζαντινών εγγράφων"* (Arhiva M-rii Xiropotamu. Rezumate ale actelor postbizantine), în: *Αθωνικά Σύμμεικτα*, KBE, Atena, 1993, 251pp.
94. Este a doua mănăstire din ciclul închinărilor. Fusese închinată pe la 1585.
95. Autorul a expus rezultatul cercetărilor sale în trei rânduri: *Τα ρουμανικά έγγραφα*, pp. 214-15; F. Marinescu, „Valorificarea documentelor românești de la Muntele Athos la Centrul de cercetări neogrecești din Atena", în: *Anuarul Institutului de istorie și Arheologie A. D. Xenopol*, XXVI/1, 1989, Iași, pp. 502-503; F. Marinescu, *Τα ρουμανικά αρχεία*, pp. 195, 198. Foarte recent, sub semnătura aceluiași autor a apărut la Atena, în 1997, o excelentă culegere de acte românești din arhiva mănăstirii Xiropotamu: *Τα ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Αρχείο ιεράς μονής Ξηροποτάμου* (Documentele românești ale Muntelui Athos. Arhiva Sfintei Mănăstiri a Xiropotamului), *KNE/EIE*, 748 pp. Cercetătorul a scos la lumină 984 de documente românești (în rezumat) care acoperă cronologic perioada de timp cuprinsă între anii 1432-1877.
96. I. Moldoveanu, *Contribuții...*, pp. 165-170.

» Mănăstirea Xiropotamu – vedere generală

Mănăstirea Zografu

Mănăstirea Zografu, cunoscută drept mănăstirea bulgarilor din Sfântul Munte, este între cele mai mari din Muntele Athos. Nu se știe cu siguranță când își are începuturile, căci ea nu apare ca mănăstire în primul *Tipikon*, ci trebuie să fi fost numai un schituleț, aparținând uneia dintre mănăstirile mai mari, tot așa cum „Sfântul Pavel" fusese supusă, până pe la 1330, Xiropotamului, iar Stavronichita, până la 1533, Filoteului. Ioan Comnen, doctorul lui Constantin Brâncoveanu și, mai apoi, mitropolit de Dristra, credea că Zografu este întemeiată sub domnia lui Leon VI Filosoful, adică pe la 890, de către trei frați din Ohrida: Moise, Aron și Ioan[97]. În primul *Tipikon* semna al 20-lea „Γεώργιος ο Ζωγράφος" (Gheorghe Zograful)[98].

În *Tipikonul* al doilea de la 1045, existau 180 de semnături, care, din păcate, nu se mai păstrează azi, ci se știe numai de egumenii de la Lavra, Ivir, Vatoped, Esfigmenu, Xiropotamu, Dohiariu. Dar aceasta nu înseamnă că Zografu nu exista. În sec. XI se cunosc egumeni zografiți care semnau în slavă[99].

Este posibil ca mănăstirea să se fi ridicat economic în perioada următoare, adică în vremea imperiului vlaho-bulgar[100]. În mod sigur, în sec. XIII, era deja mănăstire mare, căci după 1220 se întâlnește astfel în documente. Pe la 1267, împăratul Mihail VIII Paleologul îi acuza pe zografiți de „necredință". „Necredința" aceasta era datorată fie sentimentelor lor filobulgare[101], fie se datora faptului că ei refuzau cu îndârjire să primească unirea cu Roma. Noi credem în această a doua variantă, dovedită prin aceea că la 1280, împăratul Mihail VIII, ca urmare a faptului că athoniți refuzau supunerea, adică unirea cu Roma (1274), s-a năpustit asupra lor și îndeosebi asupra a 26 de monahi din mănăstirea Zografu, care, ascunși de frică într-un turn, au fost arși de vii[102].

În ce privește arhivele Zografului, ele au fost studiate parțial de istoricii Regel, Kurtz și Korablev[103], care au și catalogat 67 de documente slavone și 13 grecești, dintre care câteva sunt de la domnii români. Din păcate, la Zografu nu s-a făcut până acum o cercetare de amploare care să dovedească bogăția de documente românești, pentru că, în mod sigur, ele există, cu atât mai mult cu cât ea a fost considerată „lavră moldovenească". În ce privește documentele românești, arhiva națională a conservat mare parte, precum și în bibliotecile noastre[104].

---

97. *Προσκυνητάριον*, p. 487; Kosma Vlahos, *Η Χερόνησος*, pp. 242-243.
98. W. Regel, E, Kurtz, B. Korablev, „Actes de Zographou", în: *Actes de l'Athos*, IV (1907), nr. 1; Meyer, *Die Haupturkunden*, p. 150, cf. I. Mamalakis, *Τő Αγιον Όρος...*, p. 72.
99. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 212.
100. V. Langlois, *Le MA* , p. 554; Smyrnakis, *To AO*, p. 554; Ghedeon, *'Ο Αθως*, p. 93.
101. I. Mamalakis, *Τő Αγιον Όρος...*, p. 98.
102. M. Ghedeon, *'Ο Αθως*, p. 142-4; vezi și T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 213.
103. *Actes de Zographou*; Note și informații despre arhiva Zografului se află și în Heinrich Gelzer, *Von Heiligen Berge und aus Makedonien*, Leipzig, 1904, pp. 121-2; Gelzer, „Sechs Urkunden vom Zografu", în *Byzantinische Zeitschrift*, XIII (1912), p. 498. Katia Tcheremissinof, „Les arhives slaves me- ridionales du monasteres de Zographu", în: *Byzantinische Zeitschrift*, 76, 1983.
104. N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzachi*, vol. XIV, 1-3, București, 1914-1936 (Hurmuzaki XIV); Paul Mihailovici, *Mărturii românești din Bulgaria și Grecia (1468-1856)*, Chișinău, 1933; *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, București, 1969-1985; *DRH*, B. Țara Românească, București, I, 1966.

În mod normal, Zografu trebuie să posede o extrem de bogată arhivă, dat fiind că ea a fost ajutată pe rând de împărații bizantini, de țarii sârbi și cei bulgari[105], iar apoi, când, la 1393, Țaratul bulgar a căzut, mănăstirea a trecut în grija domnilor români.

Cel dintâi domn care vine în contact cu mănăstirea Zografu este Alexandru cel Bun (1400-1432) al Moldovei, care la 1429 închina Zografului, pentru soția sa Marina, câteva moșii din Basarabia, pe care le regăsim mai târziu între posesiunile mănăstirii Căpriana[106].

Însă cel de numele căruia mănăstirea este legată prin aceea că a devenit Lavră a Moldovei, a fost Ștefan cel Mare. Astăzi se mai păstrează încă arsanaua construită acolo de către marele domn, după ce a înzestrat-o bogat. Cu conștiința că Zografu a fost Lavră ștefaniană, Antioh Cantemir i-a închinat, la 1698, mănăstirea Căpriana cu toate acareturile ei, dintre care numai pământurile erau cam 50 000 de hectare[107].

Mănăstirea Dohiariu

În acord cu tradiția, mănăstirea Dohiariu s-a clădit la puțin timp după ridicarea Marii Lavre și a Vatopedului de către un ucenic al Sfântului Atanasie, anume Eftimie. Inițial, această mănăstire ar fi fost așezată la Dafni, purtând hramul Sfântul Nicolae.

Numele mănăstirii ar proveni de la slujba pe care Eftimie o avusese înainte la Lavra, adică dohiar, care înseamnă iconom[108]. De altfel, primul *Tipikon* conservă și semnătura acestui Eftimie ca al 25-lea din cele 54 de semnături, iar în al doilea apărea semnătura unui egumen Teodul de la Dohiariu[109], ceea ce ne întărește credința că aceasta este dintre cele mai vechi în Sfântul Munte.

În ce privește istoria mănăstirii, se pot consulta câteva lucrări ale părintelui Hristofor Ktenas[110], fost paroh al comunității grecești din Brașov și monah dohiarit, care s-a ocupat

---

105. De pe la 1342, în sprijinul Zografului avea să vină țarul bulgar Alexandru, numai că ajutorul bulgăresc nu a durat, căci numai peste jumătate de secol Bulgaria își pierdea independența – T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 214.

106. Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1937, pp. 35 și 39; Marcu Beza, „Biblioteci mănăstirești la Muntele Athos", în: *Anuarul Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare*, s. III, t. VII, mem. 3, 1934, p. 50. Hrisovul este publicat de Regel, Kurtz, Korablev, *Actes de Zographou*, p. 113 și menționat de G. Smyrnakis, *To AO*, p. 557; V. Langlois, *Le MA*, p. 91-92; Hurmuzaki XIV/1, p. 38; Petre Năsturel, *Le Mont Athos...*, p. 180, n. 10, crede că afirmații privitoare la existența acestui hrisov este gratuită. Bodogae argumentează sau explică legătura domnitorului moldovean cu Athosul prin călătoria ce ar fi făcut-o prin Moldova, împăratul Ioan Paleologul, ctitor și el la Zografu, care adusese domnului o icoană a Sfântului Gheorghe, chiar protectorul mănăstirii athonite, cf. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 215, cf. N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, vol. I, p. 83. Un examen critic, vezi la Al. Elian, „Moldova și Bizanțul în sec. XV", în: *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, pp. 127-59. Actul mai este menționat de D.P. Bogdan, „Despre daniile românești la Athos", în: *Arhiva românească*, VI, 1941, p. 11; Gh. Moisescu, „Contribuția românească pentru susținerea Ortodoxiei în cursul veacurilor", în: *Ortodoxia*, 2, 1953, p. 257.

107. I. Moldoveanu, *Contribuții...*, p. 181.

108. I. Comnen, *Προσκυνητάριον*; V. Langlois, *Le MA*, p. 20; M. Ghedeon, *Ό Άθως*, p. 185; V. Vlahos, *Η Χερσόνησος*, p. 248; G. Smyrnakis, *To AO*, p. 566; Chiril Smirneanul, *Προσκυνητάριον της ΙΜ Δοχειαρίου* (Proschinitar al Sf. Mănăstiri a Dohiariului), București, 1843, p. 4, cf. Cioran, *Σχέσεις*, p. 225.

109. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, p. 162; K. Vlahos, *Η Χερσόνησος*, p. 248; cf. I. MAMALAKIS, *Τό Αγιον Όρος...*, p. 72.

110. Hristofor Ktenas, „Χρισόβουλλοι λόγοι της εν Αθω ΙΒΠΣΤΜ του Δοχειαρίου πατριαρχικά έγγραφα" (Hrisoave ale Sf. Mănăstiri a Dohiariului), ΕΕΒΣ, 4. 1927, pp. 285-311; H. Ktenas, „Σιγιλλιώδη και άλλα

de studierea arhivei mănăstirii, publicând unele acte, dar și *Proschinitarul* lui Chiril Smirneanul sau Dohiaritul[111], tipărit la București în 1843 prin grija stareţului de atunci al metocului dohiarit de la Slobozia.

Mănăstirea s-a bucurat de o stare bună în prima parte a existenţei ei, fiind mult ajutată de împărații bizantini, reparată de ţarii sârbi pe la 1340, astfel că la 1394, *Tipikonul* al III-lea o înfățișa ca a zecea între cele 25 de mănăstiri[112].

În secolul XV, datorită căderii Bizanțului, mănăstirea se afla într-o stare decadentă[113]. În această situație este probabil că dohiariții s-au îndreptat și ei, ca și ceilalți călugări athoniți, către mila Țărilor Române. Relațiile acestea sunt atestate de un număr foarte mare de documente, dintre care 1 000 se află numai în arhiva acestei mănăstiri[114].

Mănăstirea Karakalu

Despre Karakalu nu se știu prea multe lucruri privitoare la înființarea ei și nici despre arhiva mănăstirii nu cunoaștem multe date, căci ea n-a fost studiată îndeaproape până acum, așa încât suntem nevoiți să rămânem la lucrările generale[115]. Este una din mănăstirile care s-a bucurat de o viață duhovnicească prosperă, încât în al III-lea *Tipikon* este enumerată pe al VI-lea loc, ceea ce înseamnă că a fost mult ajutată de împărații bizantini de atunci. În sec. XV, un secol greu pentru Bizanț, mănăstirea a decăzut material (ajunge pe locul al XI-lea, loc pe care se află și azi)[116]. În secolul următor, mănăstirea a fost sprijinită de Petru Rareș, refacerile fiind generale, după ce arsese într-un incendiu[117]. La fel a făcut și văduva lui Alexandru Lăpușneanu, Doamna Ruxandra[118] și bineînțeles că ajutorul românesc nu s-a oprit aici.

πατριαρχικά έγγραφα της εν Αθω ΙΒΠΣΤΜ του Δοχειαρίου" (Sigilii și alte acte patriarhale din Mănăstirea Dohiariu din Athos), ΕΕΒΣ, 5, 1928, p. 100-129; H. KTENAS, Η εν ΑΟ ΙΒΠΣΤΜ του Δοχειαρίου *(963-1921)* (Sfânta împărătească, patriarhicească și stavropighială mănăstire Dohiariu din Muntele Athos), Atena, 1926; H. KTENAS, „Τα κειμηλιαρχεία της εν ΑΟ ΙΜ του Δοχειαρίου" (Relicve ale Mănăstirii Dohiariu din Muntele Athos), ΕΕΒΣ, 7, 1930, pp. 104-132.

111. Autorul fusese mare protosinghel, cf. Ioan DURĂ, „Proschinitare ale Sfântului Munte Athos tipărite pe pământul românesc", în: *Biserica Ortodoxă Română*, 1989, 3-4, pp. 124-125. Titlul complet al lucrării este: „Proschinitar al împărăteștii stavropighii patriarhale și cinstitei mănăstiri a Dohiarului din Muntele cel cu nume sfânt al Athosului. Alcătuit și îngrijit de către fostul mare protosinghel al Marii Biserici a lui Hristos, Chiril cel din Smirna; la care s-a adăugat la sfârșit un paraclis al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu cea făcătoare de minuni și grabnică ascultătoare și douăzeci și patru de icoase ale Sfinților Arhangheli. Dat la tipar acum pentru prima dată cu grija și cu cheltuiala darnică a prea învățatului cuvios arhimandrit și egumen al Sloboziei, Chiril Smirneanul, cu metania la această mănăstire, București, 1843, în tipografia curții domnești a lui Fred. Vauban".

112. V. LANGLOIS, *Le MA*, p. 49; H. KTENAS, *Η εν Αγίω Ορει*, p. 24; H. KTENAS, *Χρυσόβουλλα*, pp. 285-311.

113. I. COMNEN, *Προσκυνητάριον*, p. 490; M. GHEDEON, *Ὁ Ἄθως*, p. 186; Ph. MEYER, *Die Haupturkunden*, p. 197.

114. Florin MARINESCU, *Τα ρουμανικά αρχεία*, p. 196.

115. Călugărul Isaia de Hilandar în lista lui din 1489 da mănăstirea Karakalu drept albaneză – vezi T. Bodogae, *Ajutoarele*, p. 237; Spiridon LAMBROS, „Το όνομα των μονων Καρακάλου η Καρακαλα" (Numele mănăstirilor Karakalu sau Karakala), *Νέα Εστία*, 8, 1911, pp. 236-237.

116. V. VLAHOS, *Η Χερσόνησος*, p. 72; Ph. MEYER, *Die Haupturkunden*, p. 179; H. KTENAS, *Ἄπαντα*, p. 177.

117. V. VLAHOS, *Η Χερσόνησος*, p. 253, nota 4; G. SMYRNAKIS, *Το ΑΟ*, p. 575.

118. I. COMNEN, *Προσκυνητάριον*, p. 459; CIORAN, *Σχέσεις*, p. 228; pp. 259-260; GHEDEON, *Ὁ Ἄθως*, p. 193; VLAHOS, *Η Χερσόνησος*, p. 314, cf. I. MAMALAKIS, *Τό Άγιον Όρος...*, p. 244.

Mănăstirea Filoteu

Despre așezământul monahal de la Filoteu, cu hramul Bunavestire, se știe, de asemenea, că face parte din rândul celor mai vechi mănăstiri athonite, fiind deja atestat într-un document al Marii Lavre de la 992[119], când erau pomeniți drept ctitori ai mănăstirii trei călugări, Filotei, Arsenie și Dionisie. Însă, din păcate, arhivele sunt destul de zgârcite în a ne oferi tot atât de multe informații ca despre mănăstirile Ivir, Vatoped, Lavra, Xiropotamu sau oricare alta, cu istorii mult mai dense. Ceea ce putem ști despre Filoteu se află în arhiva mănăstirii, despre care a scris prima oară călugărul Amfilohie pe la 1840, care, ca și Teodorit de la Esfigmenu a strâns un material bogat în legătură cu întreaga istorie a Sfântului Munte, material care a rămas în manuscris și pe care l-a văzut în 1863 K. Frearitis, după cum mărturisește în lucrarea *Περίπλους Μακεδονίας και Ελάσσονος Ασίας*[120].

După 992, numele Filoteului apare în mai multe rânduri, în anii ce au urmat, legat de numele egumenilor lui, dar și de numele împăraților care au sprijinit-o consistent, fie bizantini, fie sârbi, pentru început, așa încât, la 1394, apărea ca a XII-a mănăstire din rândul celor 25[121]. Situația ei bună a făcut-o să devină atractivă pentru monahii slavi și nu numai, devenind și un important centru isihast[122]. Se cunoaște faptul că protosul Gavriil, autorul *Vieții Sfântului Nifon*, mitropolitul Ungrovlahiei (1503-1505) a fost el însuși monah la Filoteu, iar pricina pentru care redactează această biografie constă în aceea că Nifon îi fusese îndrumător duhovnicesc[123].

Prima atestare a raporturilor între Filoteu și Țările Române o avem din timpul domnitorului Vlad Țepeș, care primea la 12 iunie 1457 „pe cinstiții călugări, părinți, proigumen Gherman și al doilea proigumen Ștefan" care veneau să se plângă voievodului de multele nevoi pe care le au[124]. Alții cred că nu poate fi vorba despre Vlad Țepeș, ci Vlad Călugărul ar fi făcut începutul acestor relații[125]. De aici înainte, ajutoarele românești n-au pregetat să se arate, fiind foarte mult ajutată în epoca fanariotă.

---

119. M. Ghedeon, *Ὁ Ἄθως*, p.187; Porfir Uspenskij, *Istorija Afona*, p. 117, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, pp. 243-244.
120. „Peripluri în Macedonia și Asia Mică", Atena, 1863, tom. XV, p.166.
121. V. Vlahos, *Η Χερσόνησος*, p. 260; H. Ktenas, *Απαντα*, p. 565.
122. Într-unul dintre schiturile acestei mănăstiri, anume la Magula a viețuit Sf. Grigorie Sinaitul.
123. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 243, n. 1.
124. St. Nicolaescu, „Ajutoare bănești și danii ale domnilor români către mănăstirea Filoteu din Muntele Athos", în: *Revista Arhivelor*, I, 1924-1930, București, pp. 125-130, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 275 și P. Năsturel, *Le Mont Athos...*, p. 225.
125. Despre disputa aceasta se poate citi capitolul afectat special la P. Năsturel, *Le Mont Athos...*, pp. 225-226. În realitate, actul acesta nu există, fiind vorba de o confuzie cu un alt act din 1487, al lui Vlad Călugărul (1482-1495). Greșeala datării ar proveni din citirea lui: 6965 (1457), în loc de 6995 (1487). Aceeași greșeală apare și în cazul unui document de la „Sfântul Pantelimon" (vezi aici, mai jos, n. 165).

Mănăstirea Simonopetra

La 1364 avea să se zidească și mănăstirea Simonopetra (sau Simon Petru) de la Athos, ea fiind dintre cele mai „recente" în Sfântul Munte. Conform unei tradiții, înainte de ridicarea mănăstirii, trăia pe acele locuri, într-o peșteră, ascetul Simion, aproape de un izvor numit azi „aghiasma cuviosului Simion". În noaptea de Crăciun a văzut coborându-se, deasupra stâncii în care sălășluia, o stea, eveniment în amintirea căruia va zidi mănăstirea, numită pe atunci Noul Betleem. Aceeași tradiție spune că ridicând mănăstirea, Simion a căzut de pe acea stâncă, fără să moară. Faptul a fost văzut ca o minune, ceea ce a creat o aureolă deosebită locului. Construcția pare a fi fost făcută de craiul sârb Ioan Uglieșa, la care ajunseseră câțiva călugări athoniți spre a-i cere acest lucru. El a început lucrările acolo, mișcat fiind de rugăciunile călugărilor care au avut ca efect vindecarea fiicei lui și a mai trimis și pe duhovnicul Eftimie spre a supraveghea lucrările[126].

Arhiva ei, altădată cu mult mai bogată, pierdută într-un incendiu devastator din 8 mai 1891, păstrează încă foarte multe documente românești care pot ajuta istoriograful să-și facă o idee asupra relațiilor româno-athonite[127].

Până să se ajungă la perioada în care mănăstirea va trăi numai din ajutoare românești, ea a fost susținută de craii sârbi și de împărații bizantini. În *Tipikonul* al III-lea al Muntelui Athos, ea apărea ca a XXIII-a dintre cele 25 care semnau atunci[128].

La începutul secolului XVI găsim la Curtea de Argeș, cu prilejul sfințirii bisericii de acolo (15 august 1517), și pe călugării simonopetriți, chemați fiind, ca și toți ceilalți, de domnul muntean Neagoe Basarab[129].

A urmat epoca lui Mihai Viteazul, care s-a soldat cu închinarea către Simonopetra a mănăstirii ctitorite de domn în București, mănăstire care avea să poarte numele domnului până azi. Închinarea mănăstirii Mihai Vodă, împreună cu toate metocurile ei, s-a făcut pe la 1599 și datorită acestei închinări, cât și altora așijderea, Simonopetra s-a putut reface în multe rânduri.

În acea vreme, călugării simonopetriți se deplasau probabil prin țările noastre pentru a culege mile, pentru a sensibiliza pe domnii de atunci în folosul mănăstirii lor. Așa trebuie să fi fost posibilă închinarea bisericii bucureștene (azi dărâmată de furia comunistă) și tot așa Petru Șchiopul – căci ajunseseră, se vede, și în Moldova – va hotărî la 8 februarie 1587 un ajutor anual de 5 000 aspri[130].

De numele Simonopetrei se mai leagă și activitatea Sf. Paisie Velicikovski din Sfântul Munte. Într-o vreme, se pare chiar spre sfârșitul perioadei pe care a petrecut-o în Athos, pe

---

126. M. GHEDEON, *Ὁ Ἄθως*, p. 188; VLAHOS, *Η Χερσόνησος*, p. 263; G. SMYRNAKIS, *To AO*, p. 587; I. MAMALAKIS, *Tő Αγιον Όρος...*, pp. 125-126, 217.
127. Din păcate, atunci au ars manuscrise din Școala de la Buzău a episcopului cipriot Luca, dar și o Evanghelie de la Mihai Viteazul, cf. M. GHEDEON, *Ὁ Ἄθως*, p. 188.
128. Ph. MEYER, *Die Haupturkunden*, p. 197.
129. GAVRIL PROTUL, *Viața Sf. Nifon*, (ed.) Tit SIMEDREA, 1937, pp. 28-29.
130. P. NĂSTUREL, *Le Mont Athos...*, p. 240.

◀ *Mănăstirea Simonopetra – vedere generală*

la 1763, el a locuit, împreună cu ucenicii săi și aici, dar a părăsit-o repede deoarece nu a putut plăti datoriile acesteia către turci. A fost momentul în care s-a așezat la Dragomirna[131].

Pe la 1806, Simonopetra avea un egumen român, Iachint, probabil ucenic al lui Paisie sau al stareţului Gheorghe de la Cernica, lucru rar întâlnit în Athos. După această dată, este întâlnit ca stareţ al Lavrei cernicane[132].

După marele incendiu de la 1891, s-a mai putut reface doar cu ajutor rusesc.

Mănăstirea „Sfântul Pavel"

O tradiție așează zidirea mănăstirii către sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul celui de-al IX-lea, confundând evident două personaje: pe cuviosul Pavel care, chipurile, ar fi pustnicit pe undeva prin locurile actualei mănăstiri cu cuviosul Pavel Xiropotamul, contemporan al Sf. Atanasie Athonitul. Altă tradiție ne spune că aici exista din vechime o mănăstire ce prăznuia Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, zidită de un Ștefan în vremea împăratului Constantin cel Mare. Cel mai posibil este, însă, ca întemeietorul mănăstirii să fie acel Pavel Xiropotamul, care spre sfârșitul vieții va fi fost atras de aceste locuri ce aparţineau mănăstirii sale (Xiropotamu). El și-a construit o chilie aici în a doua jumătate a secolului X[133].

Mai avem știrea că la 1016, un călugăr Pavel semna un proces verbal pentru niște moșii ale acestei mănăstiri, care pe atunci trebuie să fi fost numai o chilie[134].

1360 este anul în care doi monahi sârbi au cumpărat chilia de la Xiropotamu pentru 24 000 aspri[135], iar la 1394 o găsim menţionată în al treilea *Tipikon* ca a XVIII-a în rândul celor 25 mănăstiri existente atunci[136].

În ce privește arhiva mănăstirii „Sfântul Pavel"[137], de ea s-a ocupat ieromonahul aghiopavlit Kosma Vlahul[138].

Mănăstirea „Sf. Pavel" împreună cu Hilandarul au constituit o unitate aparte în cuprinsul locașurilor athonite, prin caracterul sârbesc al culturii lor. „Sfântul Pavel" a intrat

---

131. Vezi I. Moldoveanu, *Contribuții...*, p. 209.
132. I. Moldoveanu, p. 210, nota 34.
133. Sotiris Kadas, *Τő Αγιον Όρος. Τα μοναστήρια και οι θυσαυροί τους* (Muntele Athos. Mănăstirile și tezaurele lor), Atena, 1996, p. 107.
134. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 257.
135. Vlanglois, *Le MA*, p. 69; V. Vlahos, *Η Χερσόνησος*, p. 170.
136. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, p. 197.
137. Cât despre documentele românești, învăţatul Petre Năsturel ne spune că a văzut acolo în septembrie 1978 șase dosare mari cu acte românești neclasate, dar o cercetare viitoare poate să spună cu precizie despre ce este vorba (*Le Mont Athos*, p. 243, n. 15), iar grecul Kriton Hrisohoidis menţiona prezenţa la „Sfântul Pavel" a documentelor românești privitoare la metocurile Moldovlahiei, documente din sec. XVI-XIX în număr de aproximativ 2.000 („Ιερά μονή Αγίου Παύλου. Κατάλογος του αρχείου" (Mănăstirea „Sf. Pavel". Catalogul arhivei), *Σύμμεικτα*, IV, 1981, p. 252; P. Năsturel, *Le Mont Athos...*, p. 243; Virgil Cândea, *Mărturii românești peste hotare. Mică Enciclopedie*, București, vol. I, 1991, p. 469, n. 1). Este surprinzător că un istoric ca Teodor Bodogae spunea sec: „Din arhiva mănăstirii n-am aflat lucruri care să ne intereseze" – T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 263, după ce mai înainte afirmase: „arhiva mănăstirii «Sf. Pavel», destul de modestă, numără, în afară de câteva hrisoave sârbești și o serie de copii grecești după actele de danie ale voievozilor noștri" (p. 257, n. 1).
138. V. Vlahos, *Η Χερσόνησος*.

în patrimoniul sârbesc pe la 1347, când Ștefan Dușan a venit cu o măreață suită la Athos ca să mulțumească Domnului pentru izbânzile împotriva bulgarilor și bizantinilor. Atunci „Sfântul Pavel", „Sfântul Pantelimon", Dohiariu, Grigoriu și probabil Filoteu au intrat sub oblăduirea noului suveran și, evident, vor deveni tributare culturii sârbe. Dar după 1356, când Ștefan Dușan a murit, mănăstirile acestea vor reintra sub influența greacă sau rusă. Numai „Sfântul Pavel" a rămas mai departe chinovie sârbească până în secolul al XVII-lea, când va intra definitiv pe mâna grecilor.

Cât a dăinuit statul sârb, cultura și buna stare a mănăstirilor patronate de el n-au contenit să înflorească. Numai căderea acestui stat sub loviturile turcilor a tăiat șirul ofrandelor sârbe către mănăstirile din Athos și cu toate că la 1502, Anghelina, văduva despotului sârb, Ștefan Brancovici, îndrepta o stăruitoare cerere către marele duce moscovit, Ivan Vasilievici, ca să sprijine „Sfântul Pavel", binefacerile rusești n-au apărut, în afară de „Sfântul Pantelimon", decât pe la 1550[139].

La grea răspântie au început să se reverse asupra tuturor mănăstirilor din Athos milosteniile domnilor români și, vreme îndelungată, au fost singurele ajutoare ale Ortodoxiei în Balcani. Prezența românească la „Sfântul Pavel" se constată din existența documentelor românești despre care aminteam înainte, din existența unor manuscrise, care prin însemnările de pe ele dau mărturie despre istoria acestor relații și prin tipăriturile provenite din Principate datorită călugărilor români, greci sau sârbi, dar se constată și din urmele constructive care păstrează încă inscripțiile acelor vremi. De asemenea, urmele acestor legături ne sunt amintite azi și de existența din vechime, pe teritoriul aghiopavlit, a schitului românesc Lacu[140].

Mănăstirea Stavronichita

Mănăstirea Stavronichita[141], al cărei nume nu știm exact de unde ar putea proveni, este mai „nouă" decât celelalte surori. Dacă începutul celorlalte îl putem plasa în secolele X-XI, aceasta apare în acte abia pe la 1533, datorită faptului că pe la acea dată era parte din mănăstirea Filoteu, poate numai o chilie pe teritoriul acesteia, având hramul Sfintei Fecioare „Pantanassa". În acel an, Grigorie categumen și exarh patriarhal[142] cerea voie de la filoteiți să

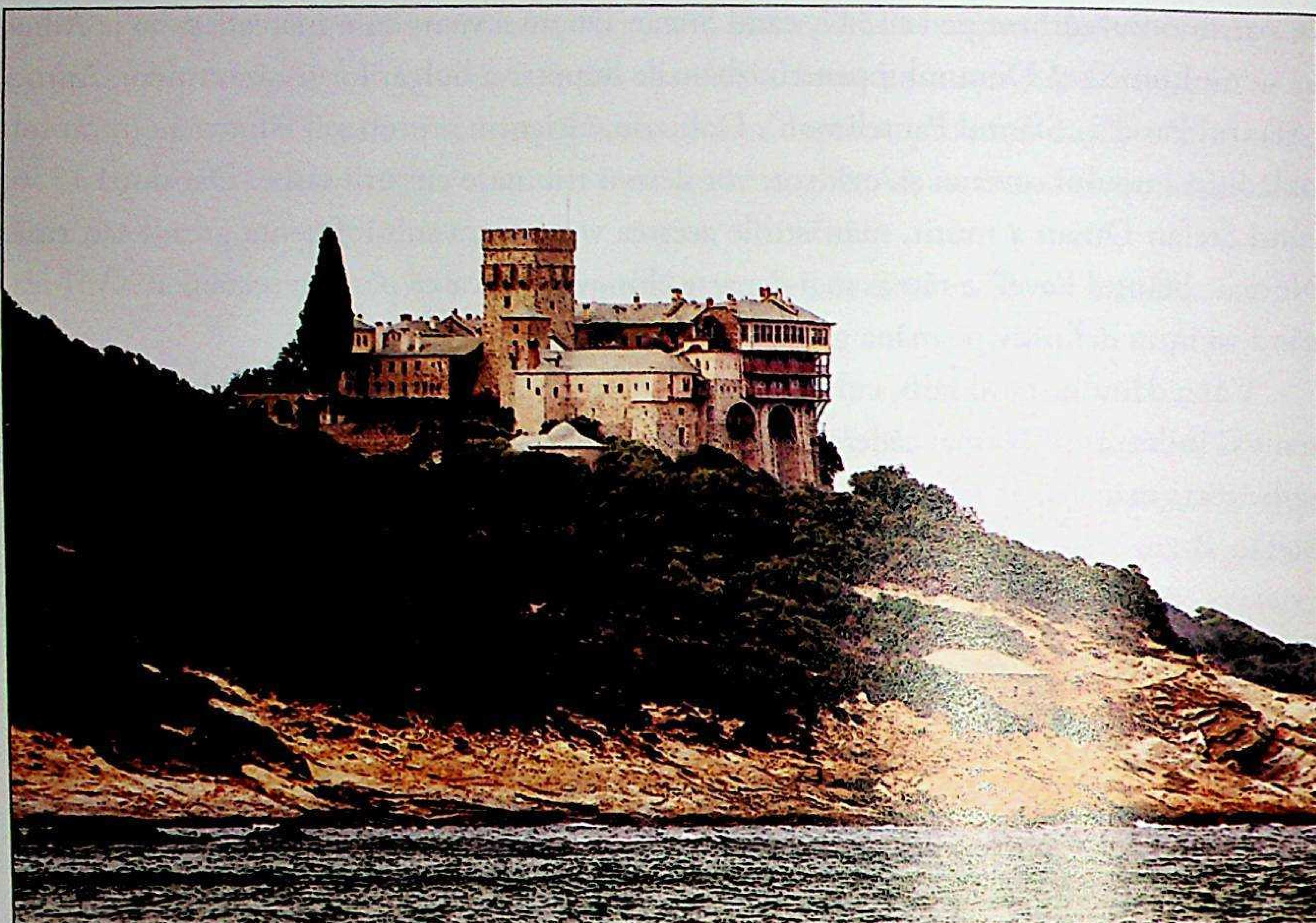
---

139. Arhimandrit Leonid, „Istoriceske opisanie serbskoi tarskoi Lavrii Hilandarea i ea otupsenii ka tarstvii Serbskomu i ruskomu", în: *Ctenia v imperatorskoi obsestvii istorii drevnostei rossiiskini pri Moskovskom Universitetii*, (IV) 1867, p. 94, apud Emil Turdeanu, „Legăturile românești cu mănăstirile Hilandar și „Sfîntul Pavel" de la Muntele Athos", în: *Convorbiri Literare*, IV (1940), p. 64.

140. Mai multe, vezi la Ionuț Moldoveanu, „Așezămintele românești...", passim.

141. Despre mica mănăstire și arhiva ei a scris egumenul ei Gavriil la începutul secolului nostru, fiind vorba mai ales de documente ale mănăstirii: Gavriil Stavronichitianos, „Εγγραφα της IM Σταυρονικήτα" (Documente ale mănăstirii Stavronichita), *Γριγόριος Παλαμάς*, Tesalonic, nr. 4/1920, pp. 169-173; nr. 5/1921, pp. 16-17; pp. 336-339; Gavriil Stavronichitianos, „Ιστορικά έγγραφα της IM Σταυρονικήτα" (Documente istorice ale mănăstirii Stavronichita), *Γρηγόριος Παλαμάς*, nr. 15/1931, pp. 230-233, pp. 270-274; nr. 17/1933, p. 133-136. A se vedea și excelenta monografie a mănăstirii care este de dată mai recentă: Hr. Patrinelis, Agapi Karakatsanis, Maria Teochari, *Μονή Σταυρονικήτα. Ιστορία, εικόνες, χρυσοκεντήματα* (Mănăstirea Stavronichita. Istorie, icoane, broderii), Atena, 1974.

142. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 265, îl considera fost patriarh însă, în acea perioada de dinainte de 1533, când îl vedem clar ca „exarh patriarhal" nu apare în liste: Petre Năsturel, *Lista patriarhilor ortodocși: Constantinopol,*

➤ *Mănăstirea Stavronichita – vedere generală*

repare clădirea Stavronichitei, obligându-se să plătească la început 4 000 aspri și mai apoi câte 100 anual[143]. Într-adevăr, la 1536, patriarhul Ieremia I pronunța într-un *sigilion* că mănăstirea fusese cumpărată de categumenul Grigorie Ghiromeriotul și refăcută cu multe eforturi și acum este sub jurisdicția și administrația lui[144]. La începutul lui 1542, acest patriarh, Ieremia I, se găsea în Țările Române pentru a strânge ajutoare necesare Patriarhiei, iar în august se afla la Athos ca să pună în fruntea mănăstirii pe un Silvestru de la Ivir, căci Grigorie nu mai exista după 1537 sau 1538, iar mănăstirea luase și foc după această dată[145].

Dintre cei care au sprijinit monahismul de la Stavronichita putem aminti în special pe Matei Basarab, Șerban Cantacuzino și pe Nicolae Mavrocordat. În jurul mănăstirii s-au adunat monahii români încă din timpurile vechi. Mai nou, acolo a viețuit și Antipa Dinescu, ajuns dichiu al schitului românesc Prodromu.

Mănăstirea Xenofont

Așezată pe țărmul sud-vestic al peninsulei, între Dohiariu și „Sf. Pantelimon", Xenofontul este și aceasta una dintre cele mai vechi mănăstiri din Athos, iar egumenul Teodorit de la Esfigmenu amintea la un moment dat de iscălitura, la 1010, a egumenului ei[146] și apoi mai este

---

Alexandria, Antiohia și Ierusalim, București, 1947; V. Stavridis, „Κατάλογος πατριαρχών Κωνσταντινοπόλεως" (Catalogul patriarhilor constantinopolitani), *Θρησκευτική και Ηττική Εγκυκλοπαιδεία* (*Enciclopedia religioasă și morală*), tom IX, Atena, 1966, pp. 830-834; I. Rămureanu, M. Șesan, T. Bodogae, *Istoria Bisericească Universală*, II, ²1993, pp. 592-598; în perioada 1522-1545 la Constantinopol era patriarh Ieremia I.

143. G. Smyrnakis, *To AO*, p. 112; I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, p. 247; T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 265.

144. I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, p. 247.

145. I. Mamalakis, *Tő Αγιον Όρος...*, 247; Năsturel, *Le Mont Athos...*, p. 253.

146. M. Ghedeon, *O [Αθως*, p. 318-9. În ce privește mănăstirea Xenofon nu avem prea multe documente publicate, dar poate fi folosită colecția *Actes de l'Athos*, unde Louis Petit publica „Actes de Xenophon", 1, VV, 10, 1903.

pomenită într-un act de la 1033, când monahul Teodul semna un act al mănăstirii Ρουβάδων (azi dispărută)[147]. La 1394, se afla în rândul celor 25 de mănăstiri athonite, în rândul al VII-lea[148].

În ce privește relațiile româno-athonite, se presupune ca acestea ar fi început pe la 1475, când se picta trapeza de către 3 athoniți – poate români – Ion al lui Simion, Dumitru și Teodosie[149]. Oricum, în mod sigur, la 1517, egumenul mănăstirii era invitat de marele voievod Neagoe Basarab cu ocazia inaugurării mănăstirii sale de la Curtea de Argeș[150]. După alți autori, relațiile românilor cu Xenofontul își au începutul cu puțin înainte de Neagoe Basarab, adică prin unchiul său, boierul Barbu Craiovescu[151]. Acesta ar putea fi începutul oficial al acestor relații.

Mănăstirea Grigoriu

Mănăstirea Grigoriu își are începuturile, se pare, în secolul al XIV-lea. Exact când, nu se poate spune, ci știm numai că la 1394, mănăstirea apărea a XXII-a dintre cele 25, de unde și deducția că trebuie să fie anterioară celui de-al treilea *Tipikon*[152]. Nu se cunosc foarte multe în legătură cu istoria mănăstirii sau arhiva ei, dar avem totuși la îndemână două monografii: a călugărului Varlaam Anghelakis Grigoriatul, fost bibliotecar al mănăstirii, care susținea că începuturile ei s-ar datora lui Grigore Sinaitul, ce ar fi trăit în acele locuri, chiar în sec. XIV[153], iar Grigore Sirianul, căruia îi atribuia Kosma Vlahul întemeierea, nu este decât un ucenic al Sinaitului[154].

În faza sa inițială, mănăstirea a fost susținută de țarii sârbi, explicându-se de ce în secolele XIV-XVI la conducerea ei dominau nume sârbești[155].

În virtutea celor moștenite pe linie bizantină și de la sârbi, domnitorii români, cu conștiința continuării spiritualității ortodox-bizantine au ajutat și ei această mănăstire atunci când bizantinii demult nu mai puteau face nimic, iar bulgarii și sârbii începeau ușor să împărtășească aceeași soartă și poate mai rea.

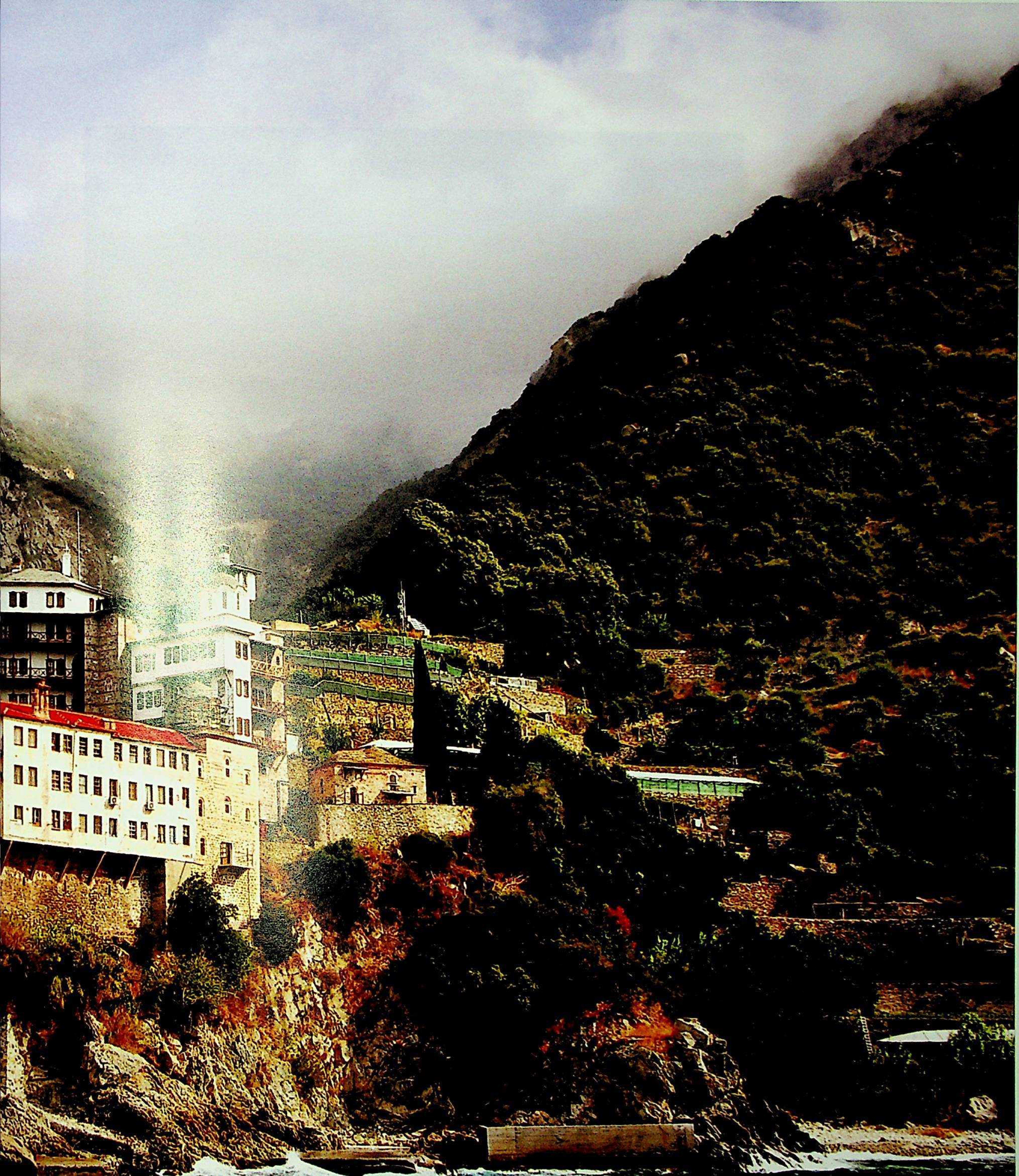
Se pare că Marelui și Sfântului domnitor Ștefan se datorează restaurarea „cu măreție" (μεγαλοπρεπώς) a catoliconului mănăstirii la anul 1496/7, așa cum descifrase Ioan Comnen pe o inscripție, azi dispărută[156].

➤ *Mănăstirea Grigoriu – vedere generală*

---

147. „Vizantijski Vremenik" (Βυζαντινά χρονικά), VI, 3; cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 269.
148. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, p. 197, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 270.
149. H. Brockhaus, *Die kunst in den Athosklostern*, Leipzig, 1891, p. 291.
150. Gavriil Protul, *Viața Sf. Nifon*, C. Erbiceanu (ed.), p. 115. În mod sigur, egumenul acesta trebuie să fi primit și ajutoare.
151. Există o dispută: nu se știe sigur dacă este vorba de Barbu Craioveanu sau un Barbu Detcovici, cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 31.
152. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, p.197, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 277.
153. Varlaam Anghelakis Grigoriatul, *Η εν Αγίω Όρει ΙΜ του Γριγορίου, 1300-1921* (Sf. Mănăstire Grigoriu din MA), Tesalonic, 1921; Angelakis, *Εγγραφα της εν Αγίω Όρει Ιερά Μονή οσίου Γρηγορίου* (Documente ale mănăstirii Grigoriu din MA), Tesalonic, 1929 (cuprinde 43 documente din epoca bizantină). A se vedea și Pr. D. Stăniloae, *Viața și învățătura Sf. Grigorie Palama*, Sibiu, 1938, p. 12 și monografia lui Evloghie Kourilas, „Συμβολή εις την ιστορίαν της μονής του Αγίου Γρηγορίου" (Contribuție la istoria mănăstirii Grigoriu), *Γρηγόριος Παλαμάς*, Tesalonic, 1922.
154. V. Vlahos, *Η Χερσόνησος*, p. 298, cf. T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, pp. 277-278.
155. G. Smyrnakis, *To AO*, pp. 119-60; V. Langlois, *Le MA*, p. 85; Angelakis, *Η εν Αγίω Ορει*, pp. 43-45.
156. *Προσκυνητάριον του Αγίου Όρους του Αθωνος*, ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ (ed.) – Muntele Athos, 1984, p. 97.

Nici domnii de după Ştefan, fie moldoveni, fie munteni n-au pregetat să sprijine mănăstirea, dar şi mai bine a fost ea ajutată în urma intervenţiei pe care a făcut-o schevofilaxul Ioachim de Acarnania către mitropolitul Grigorie II Socoteanul, după ce aceasta arsese, la 1761. Ioachim a fost pentru Grigoriu ceea ce a reprezentat Chesarie Daponte pentru Xiropotamu. Mitropolitul Grigorie a pus să se refacă mănăstirea Grigoriu, iar cu daniile pe care le primea şi din Moldova, aceasta a înflorit continuu.

Mănăstirea Esfigmenu

Ştim despre mănăstirea Esfigmenu că îşi are începuturile în sec. X, cu toate că în *Tipikonul* din 970 nu-i amintită, dar în plângerea (εγκληματικόν γράμμα) lui Pavel Xiropotamitul, de la 1001, apare un Teoctist de Esfigmenu, iar în *Tipikonul* al doilea de la 1045 avem ştiri despre existenţa unui egumen Chiril, mănăstirea fiind a cincea în şirul celor existente[157]. Mănăstirea s-a menţinut pe un loc de frunte, al nouălea din 25, în *Tipikonul* din 1394, până când la 1533 a fost prădată şi foarte greu s-a mai putut reface.

Despre arhiva acestei mănăstiri şi despre întregul Munte Athos, în general, a scris proegumenul Teodorit, fost administrator al metocului de la Floreşti (Tutova) din Ţara Moldovei. Este, de fapt, o istorie generală a Sfântului Munte, bazată pe documente. Tot el este acela care aranjase şi arhiva Lavrei (1801-1803). Manuscrisul istoriei Sfântului Munte a rămaş needitat timp de un secol, căci abia la 1903, un călugăr, tot esfigmenit, Gherasim Smirnakys îl dă la tipar, sub propriul nume, adăugându-i note personale, lucrarea conţinând şi multe greşeli, chiar cu adăugirile ce i s-au adus[158]. Dar aceasta nu este singura istorie a mănăstirii, căci tot din vremea în care Teodorit o scria pe a lui, un Pahomie Esfigmenitul scria şi el o istorie a mănăstirii numai în 3 volume[159]. De foarte mare folos pentru istoria mănăstirii este colecţia de acte şi documente, rezultat al cercetării învăţaţilor Louis Petit şi W. Regel, publicată în *Actes de l'Athos* în 1964[160], iar la 1973 colecţia este continuată de Jean Lefort[161].

De numele Esfigmenului se leagă un episod din care românii ar fi putut-o câştiga pe aceasta ca mănăstire pentru neamul lor. Egumenul Teodorit, pomenit mai sus, călugăr cultivat şi cărturar, a venit în Moldova pe la 1803, adresându-i mitropolitului Veniamin Costachi cererea de a prelua deplin mănăstirea Esfigmenului pentru moldoveni, în schimbul refacerii ei. Nu se ştie nici azi de ce mitropolitul moldovean a refuzat, deşi condiţiile unei eventuale preluări erau foarte avantajoase[162]. Aşa monahismul românesc a pierdut o ocazie unică pe care n-a mai putut-o recupera nici măcar prin întemeierea schitului de la Prodromu.

---

157. V. Vlahos, *Η Χερσόνησος*, p. 305; M. Ghedeon, *Ὁ Αθως*, p. 316; T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti...*, p. 285. Acel egumen Teoctist mai este amintit şi la 1303, cf. L. Petit, W. Regel, *Actes d'Esfigmenou*, nr. 1; G. Smyrnakis, *To AO*, p. 639; vezi şi I. Mamalakis, *Τὅ Αγιον Ὁρος...*, p. 71; (iar despre Chiril egumen tot la G. Smyrnakis, *To AO*, p. 636).
158. T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti...*, p. 285, nota 1.
159. *Ιστορία της Ιεράς Μονής Εσφιγμένου. Χειρόγραφα εν τη αυτή βιβλιοθήκη* (Istoria mănăstirii Esfigmenu. Documente din biblioteca acesteia) şi tot acesta a mai publicat acte din bibliotecile aceleiaşi mănăstiri în *Ιστορία του Αγίου Όρους κατά την επανάστασιν του 1821. Χειρόγραφος εν τη αυτή βιβλιοθήκη* (Istoria Muntelui Athos la Revoluţia din 1821. Acte din bibliotecă), ş.a.
160. *Actes de l'Esphigmenou*, Amsterdam, 1964.
161. *Actes de l'Esphigmenou*, Paris, 1973.
162. Despre acest episod s-a tratat pe larg la Ionuţ Moldoveanu, *Contribuţii...*, pp. 251-253.

◄ *Mănăstirea Sfântul Pantelimon – vedere generală*

Mănăstirea „Sfântul Pantelimon”

Cel mai important izvor, privind mănăstirea „Sfântul Pantelimon” din Muntele Athos, rămâne colecția de documente *Acta praesertim graeca rossici in Monte Athos monasterii*, tipărită la Kiev, în 1873, conținând documente în slavă și greacă[163]. Cât despre începuturile mănăstirii rusești din Muntele Athos, putem spune că sunt foarte vechi, din chiar sec. al XII-lea și legate de numele Sfântului Antonie de la Lavra Peșterilor (Pecerskaia) din Kiev. Însă, pentru că rușii erau abia la „început” de creștinism, n-au contribuit prea mult la progresul mănăstirii lor deși, chiar de când a început să ființeze, avea în interiorul ei destui monahi. În epoca de până aproape de căderea Bizanțului, ajutorul rusesc nu s-a putut face simțit! Cei care au susținut mănăstirea în acele vremuri au fost craii sârbi, care-și manifestau, de altfel, hegemonia asupra întregului Munte Athos. Tot ei sunt aceia care au denumit mănăstirea „η των Ρώσων μονή” (mănăstirea rușilor)[164].

Odată căzut regatul sârb și mai apoi, Bizanțul, singurul sprijin l-au găsit rușii la domnii români, într-o vreme în care ajutorul rusesc întârzia să se arate. Acesta avea să apară mult mai târziu, abia în epoca lui Petru cel Mare, adică după 1700. Aceasta l-a determinat pe Uspenski să afirme că târzia generozitate rusească pentru Athos a fost cu mult întrecută

---

163. Cât privește această lucrare nu am reușit s-o găsesc, ci doar m-am mulțumit s-o citez, așa cum am găsit-o la T. Bodogae, *Ajutoarele românești...*, p. 291; I. Mamalakis, *Tō Άγιον Όρος...*, și Cioran, *Σχέσεις*, pp. 249-282.

164. Istoricii au identificat mai multe perioade în viața mănăstirii rusești: prima este cea slavo-rusă, a doua cea sârbească, o a treia rusească (între 1497-1737) și a patra perioadă pur românească, coincizând cu perioada fanariotă de la noi. Cel care a propus această clasificare a fost Gh. Cioran, el descriind aproape cu lux de amănunte toate aceste perioade (Cioran, *Σχέσεις*, pp. 249-282).

de cea românească. După secole, generozitatea prinţilor şi boierilor români a rămas proverbială în tot Orientul Ortodox[165]. Ea s-a manifestat şi în cazul mănăstirii „ruşilor" de la Athos, poate chiar prin Vlad Ţepeş, despre care s-a spus că ar fi primul voievod ce dădea un hrisov, la 12 iunie 1457, în folosul Pantelimonului[166].

Mănăstirea Kostamonitu

Ultima dintre mănăstirile athonite, în ordine ierarhică, îşi are începuturile după unii[167] chiar în timpul lui Constantin cel Mare, dar bineînţeles că nu poate fi decât o tradiţie ce nu are prea multă legătură cu realitatea. Adevărata întemeiere a mănăstirii trebuie să se fi întâmplat prin sec. XI, ctitorul fiind probabil un Kastamuni[168] de prin Asia Mică, iar după alţii Kastamuni ar fi trăit pe la începutul sec. XII[169]. Nu se cunosc prea multe despre istoria mănăstirii şi, pentru că nu face subiectul lucrării, nici nu vom insista. Ne vom opri doar asupra perioadei din care începe să se simtă şi în această mănăstire prezenţa românească.

Iniţial, mănăstirea Kostamonitu a fost susţinută, în perioada în care tot Athosul se afla în dificultate, de voievozii sârbi, iar când sârbii n-au mai putut s-o ajute, această datorie trece asupra românilor, după cum bine remarca marele istoric Nicolae Iorga[170]. Cel dintâi dintre voievozii români care a ajutat-o a fost Ştefan cel Mare (1457-1504)[171].

Deşi n-a fost lipsită de suport românesc nici în anii care au urmat, e drept nu foarte consistent, mănăstirea a rămas una de condiţie modestă. Cu toate acestea, repararea unor edificii de acolo s-a datorat acestui suport românesc.

*

Viaţa monahală din aceste mănăstiri, se vede bine, a putut prospera şi nu s-a întrerupt niciodată datorită suportului bizantin, sârbesc, românesc şi, mai apoi, rusesc. Viaţa monahală de aici a înregistrat nume ale unora dintre personalităţile athonite, prin contribuţia şi intervenţia cărora ajutorul suveranilor ortodocşi s-a putut manifesta.

Considerăm că este important să amintim acest lucru, căci viaţa duhovnicească la Athos s-a aflat, cu toate vicisitudinile, în permanentă evoluţie. Am putut constata cum,

---

165. „Nici un alt popor ortodox n-a făcut atât bine la Athos precum au făcut românii" spunea odinioară un mare istoric rus, arhimandritul Porfir Uspensky, *Istoria Afona* (Istoria Athosului), III, p. 334, după T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti...*, (*motto* pe pagina de titlu).
166. Hurmuzaki, XIV/1, p. 40, nr. 83; Cioran, *Σχέσεις*, pp. 256-7; T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti...*, p. 294. P. Năsturel, *Le Mont Athos...*, p. 275 susţine că, în realitate, actul acesta nu există, fiind vorba de o confuzie cu un alt act din 12 iunie 1487, al lui Vlad Călugărul (1482-1495). Greşeala datării ar proveni din citirea lui: 6965 (1457), în loc de 6995 (1487), confirmă Bogdan, *Daniile*, p. 30.
167. I. Mamalakis, *Τὄ Αγιον Όρος...*, p. 36, nota 1.
168. V. Vlahos, *Η Χερσόνησος*, p. 327; M. Ghedeon, *Ό Αθως*, p. 196.
169. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden*, II, p. 165; vezi şi Panaiotis HRISTU, *Τὄ Αγιον Όρος. Αθωνική Πολιτεία. Ιστορία, τέχνη, ζωή* (Sfântul Munte. Civilizaţia athonită. Istorie, artă, viaţă), Atena, 1987, pp. 95-96.
170. Nicolae Iorga, *Muntele Athos în legătură cu ţările române*, p. 470.
171. T. Bodogae, *Ajutoarele româneşti...*, p. 304. În realitate documentul este de la Petru Şchiopul, căci nu avea cum să fie pus sub numele unui prinţ care murise de mult (la 1487) – a se vedea problema la P. Năsturel, *Le Mont Athos...*, p. 284.

după epoca isihastă, când ajutorul bizantino-slav a dispărut din pricini istorice care au ţinut de pronia divină, a urmat o epocă în care, datorită suportului românesc, a fost posibilă conservarea spiritului isihast şi chiar revigorarea lui, aşa cum se cunoaşte prin Paisie Velicikovski, căruia îi datorăm apariţia curentului filocalic, pentru prima oară în spaţiul românesc şi transferat în mod natural spaţiului grecesc şi celui slav.

Circulaţia monahilor ortodocşi de orice etnie (greci, slavi, români) în şi dinspre Sfântul Munte, ce a făcut posibilă conservarea duhului ortodox în spaţiul aflat acum sub puterea Semilunii, a fost posibilă datorită acestui suport oferit *dezinteresat*[172] de domnii, boierii şi ierarhii români.

Bibliografie

ANGELAKIS, *Εγγραφα της εν Αγίω Όρει Ιερά Μονή οσίου Γρηγορίου* (*Documente ale mănăstirii Grigoriu din Muntele Athos*), Tesalonic, 1929; BEZA Marcu, „Biblioteci mănăstireşti la Muntele Athos", în: *Anuarul Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare*, s. III, t. VII, mem. 3, 1934; BEZA Marcu, *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, Bucureşti, 1937; BODOGAE Teodor, *Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940; BOGDAN D.P., „Despre daniile româneşti la Athos", în: *Arhiva românească*, VI, 1941; CÂNDEA Virgil, *Mărturii româneşti peste hotare. Mică Enciclopedie*, Bucureşti, vol. I, 1991; CHIRIL SMIRNEANUL, *Προσκυνητάριον της IM Δοχειαρίου* (*Proschinitar al Sf. Mănăstiri a Dohiariului*), Bucureşti, 1843; CIORAN Gh., *Σχέσεις των ρουμανικών χωρών μετά του Αθω και δη των μονών Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρίου και Αγίου Παντελεήμονος η των Ρώσων (Relaţii între Ţările Române şi Athos, în special cu mănăstirile Cutlumuş. Lavra, Dohiariu şi Sf. Pantelimon sau a Ruşilor)*, Atena, 1938; *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, Bucureşti, 1969-1985; *DRH*, B. Ţara Românească, Bucureşti, I, 1966; EVDOCHIMOS XIROPOTAMUL, *Η εν Αγίω Όρεΐ Αθω Ιερά μονή του Ξηροποτάμου* (Mănăstirea Xiropotamu din Muntele Athos), Tesalonic-Seres, 1926, şi [2]1971; FLORINSKIJ, *Documente athonite şi fotografiile lor după Sebastianov*, Petersburg, 1880; GELZER H., *Vom Heiligen Berg und aus Mazedonien*, Leipzig, 1904; GELZER Heinrich, *Von Heiligen Berge und aus Makedonien*, Leipzig, 1904; GELZER, „Sechs Urkunden vom Zografu", în *Byzantinische Zeitschrift*, XIII (1912); GHEDEON Manuil, *Ὁ Αθως: ανμνήσεις, εγγραφα, σημειώσεις* (*Athosul: amintiri, documente, însemnări*), *ΚΠ*, 1885; GOUNARIDIS Paris, „*Αρχείο της μονής Ξηροποτάμου. Επιτομές μεταβυζαντινών εγγράφων*" (*Arhiva M-rii Xiropotamu. Rezumate ale actelor postbizantine*), în: *Αθωνικά Σύμμεικτα*, KBE, Atena, 1993; HRISTU Panaiotis, *Tő Αγιον Όρος. Αθωνική Πολιτεία. Ιστορία, τέχνη, ζωή* (Sfântul Munte. Civilizaţia athonită. Istorie, artă, viaţă), Atena, 1987; IORGA N., *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzachi*, vol. XIV, 1-3, Bucureşti, 1914-1936 (HURMUZAKI XIV); JIRECEK C., *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876; KADAS Sotiris, *Tő Αγιον Όρος. Τα μοναστήρια και οι θυσαυροί τους* (*Muntele Athos. Mănăstirile şi tezaurele lor*), Atena, 1996; KIRSOPP Lake, *The Early Days of Monasticism on Mont Athos*, Oxford, 1909; KOURILAS Evloghie, „*Συμβολή εις την ιστορίαν της μονής του Αγίου Γρηγορίου*" (Contribuţie la istoria mănăstirii Grigoriu), *Γρηγόριος Παλαμάς*, Tesalonic, 1922; KOURILAS Evloghie, „*Τα κειμηλιαρχηία και η βιβλιοθήκη της Λαύρας εν κινδύνω*" (Tezaurul şi biblioteca Lavrei în pericol), *Επιτηρής Εταιρίας Βυζαντινών Σπυδών (ΕΕΒΣ)*, 11, 1935; KTENAS H., „*Σιγιλλιώδη και άλλα πατριαρχικά έγγραφα της εν Αθω ΙΒΠΣΤΜ του Δοχειαρίου*" (Sigilii şi alte acte patriarhale

172. Cu toate că principii români au fost autorii celor mai importante subvenţii destinate Athosului, vreme de cinci secole, nimeni dintre aceştia n-a revendicat vreodată ferm dreptul de a avea un lăcaş de închinare doar al lor. De ce? Pentru că întreg Athosul era al lor! Istoria le-a recunoscut dreptul de patroni absoluţi ai Sfântului Munte, indiferent de ce cred unii sau alţii.

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας τοῦ μεγάλου· λόγος κατὰ Ἑλλήνων :

Ἡ μὲν περὶ τῆς θεοσεβείας καὶ τῆς τῶν ὅλων ἀληθείας γνῶσις
οὐ τοσοῦτον τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων διδασκαλίας δεῖται· ὅσον
ἀφ' ἑαυτῆς ἔχει τὸ γνώριμον· μόνον γὰρ οὐχὶ καθ' ἡμέραν τοῖς
ἔργοις κέκραγε· καὶ ἡλίου λαμπρότερον ἑαυτὴν διὰ
τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιδείκνυται· ποθοῦντι δέ σοι ὅμως
τὰ περὶ ταύτης ἀκοῦσαι, φέρε ὦ μακάριε ὡς οἷοί τε
ἐσμεν, ὀλίγα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐκθώμεθα· δυνάμενον
μὲν σὲ καὶ ἀπὸ τῶν θείων λογίων ταύτην εὑρεῖν· φιλοκάλως δὲ
ὅμως καὶ παρ' ἑτέρων ἀκούοντι· αὐτάρκεις μὲν γάρ εἰσιν
αἱ ἅγιαι καὶ θεόπνευστοι γραφαί, πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπα-
γγελίαν· εἰσὶ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν διδασκάλων
εἰς ταῦτα συνταχθέντες λόγοι· οἷς ἐάν τις ἐντύχοι, εἴσεται
μέν πως τὴν τῶν γραφῶν ἑρμηνείαν· ἧς δὲ ὀρέγεται γνώσεως
τυχεῖν δυνήσεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰς τῶν διδασκάλων
συντάξεις ἐν χερσὶ νῦν οὐκ ἔχομεν, ἀναγκαῖον ἐστὶν ἃ παρ' ἐκείνων
ἐμάθομεν, ταῦτα καὶ ἀπαγγέλλειν καὶ γράφειν σοι· λέγω δὴ
τὴν κατὰ τὸν σωτῆρα Χριστὸν πίστιν· ἵνα μή τις εὐτελῆ τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς
λόγου διδασκαλίαν ἡγήσηται, μήτε ἄλογον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὑπο-
λάβοι· ὁποῖα διαβάλλοντες Ἕλληνες χλευάζουσι καὶ πλατὺ γελῶσι
καθ' ἡμῶν· οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προφέροντες· ὅθεν μά-
λιστα καὶ τὴν ἀναισθησίαν αὐτῶν οἰκτείρειεν ἄν τις· ὅτι τὸν σταυρὸν
διαβάλλοντες, οὐχ ὁρῶσι τὴν τούτου δύναμιν πᾶσαν τὴν

din Mănăstirea Dohiariu din Athos), *ΕΕΒΣ*, 5, 1928; KTENAS H., *„Τα κειμηλιαρχεία της εν ΑΟ ΙΜ του Δοχειαρίου"* (Relicve ale Mănăstirii Dohiariu din Muntele Athos), *ΕΕΒΣ*, 7, 1930; KTENAS H., *Η εν ΑΟ ΙΒΠΣΤΜ του Δοχειαρίου (963-1921)* (*Sfânta împărătească, patriarhicească și stavropighială mănăstire Dohiariu din Muntele Athos*), Atena, 1926; KTENAS Hristofor, *„Χρισόβουλλοι λόγοι της εν Αθω ΙΒΠΣΤΜ του Δοχειαρίου πατριαρχικά έγγραφα"* (Hrisoave ale Sf. Mănăstiri a Dohiariului), *ΕΕΒΣ*, 4. 1927; LAMBROS Spiridon, *„Το όνομα των μονων Καρακάλου η Καρακαλα"* (Numele mănăstirilor Karakalu sau Karakala), *Νέα Εστία*, 8, 1911; LANGLOIS Victor, *Le Mont Athos et ses monastères*, Paris, 1867; LEONID, Arhimandrit, „Istoriceske opisanie serbskoi tarskoi Lavrii Hilandarea i ea otupsenii ka tarstvii Serbskomu i ruskomu", în: *Ctenia v imperatorskoi obsestvii istorii drevnostei rossiiskini pri Moskovskom Universitetii*, (IV) 1867; MAMALAKIS Ioannis, *Tő Αγιον Όρος διά μέσου των αιώνων* (*Sfântul Munte de-a lungul secolelor*), Atena, 1971; MARINESCU F., *Τα ρουμανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Αρχείο ιεράς μονής Ξηροποτάμου* (Documentele românești ale Muntelui Athos. Arhiva Sfintei Mănăstiri a Xiropotamului), Atena, *KNE/EIE*, 1997; MEYER Ph., *Die Haupturkunden fur die geschichte de Athoskloster*, Leipzig, 1894; MIHAILOVICI Paul, *Mărturii românești din Bulgaria și Grecia (1468-1856)*, Chișinău, 1933; MILLET G., *Peinture de l'Athos*, Paris, 1927; MILLET G., PETIT L., PARGOIRE J., *Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos*, Paris, 1904; MOISESCU Gh., „Contribuția românească pentru susținerea Ortodoxiei în cursul veacurilor", în: *Ortodoxia*, 2, 1953; MOLDOVEANU I., „Așezămintele ortodoxe românești de la Muntele Athos", în vol. *Autocefalie și comuniune*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010; MOLDOVEANU Ionuț, *Contribuții la istoria relațiilor între Țările Române și Muntele Athos (1650-1863)*, București, 2001, [2]2003, [3]2007; NANDRIȘ Grigore, *Documente românești în slavonă din mănăstirile Muntelui Athos*, București, 1937; NĂSTUREL Petre Ș., *Le Mont Athos et les Roumains*, Roma, 1986; NĂSTUREL Petre, *Lista patriarhilor ortodocși: Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim*, București, 1947; NICOLAESCU St., „Ajutoare bănești și danii ale domnilor români către mănăstirea Filoteu din Muntele Athos", în: *Revista Arhivelor*, I, 1924-1930, București; PATRINELIS Hr., KARAKATSANIS Agapi, TEOCHARI Maria, *Μονή Σταυρονικήτα. Ιστορία, εικόνες, χρυσοκεντήματα* (*Mănăstirea Stavronichita. Istorie, icoane, broderii*), Atena, 1974; PETIT Louis, „Vie de Siant Athanase l'Athonite" în: *Analecta Bollandiana*, Bruxelles, vol. 25, 1906; REGEL W., KURTZ E., KORABLEV B., „Actes de Zographou", în: *Actes de l'Athos*, IV (1907), nr. 1; ROUILLARD G. și COLLOMP P., *Les archives de l'Athos. Actes de Lavra*, Paris, 1937; SMYRNAKIS Gherasim, *Tő Αγιον Όρος* (Muntele Athos), Atena, 1903; SPYRIDON LAVRIOTUL, *Προσκυνητάριον της Μεγίστης Λαύρας*, Atena, 1936; STAVRIDIS V., *„Κατάλογος πατριαρχών Κωνσταντινοπόλεως"* (Catalogul patriarhilor constantinopolitani), *Θρησκευτική και Ηττική Εγκυκλοπαιδεία* (*Enciclopedia religioasă și morală*), tom IX, Atena, 1966; STAVRONICHITIANOS Gavriil, *„Εγγραφα της ΙΜ Σταυρονικήτα"* (Documente ale mănăstirii Stavronichita), *Γριγόριος Παλαμάς*, Tesalonic, nr. 4/1920, pp. 169-173; nr. 5/1921; STAVRONICHITIANOS Gavriil, *„Ιστορικά έγγραφα της ΙΜ Σταυρονικήτα"* (Documente istorice ale mănăstirii Stavronichita), *Γρηγόριος Παλαμάς*, nr. 15/1931, nr. 17/1933; TCHEREMISSINOF Katia, „Les arhives slaves meridionales du monasteres de Zographu", în: *Byzantinische Zeitschrift*, 76, 1983; TURDEANU Emil, „Legăturile românești cu mănăstirile Hilandar și Sfîntul Pavel de la Muntele Athos", în: *Convorbiri Literare*, IV (1940); USPENSKIJ Porfir, *Istoria Afona* (rusă) III, Petersburg, 1847; VARLAAM ANGHELAKIS GRIGORIATUL, *Η εν Αγίω Όρει ΙΜ του Γριγορίου, 1300-1921* (*Sf. Mănăstire Grigoriu din Muntele Athos*), Tesalonic, 1921; VASILIEV A.A., *Histoire de l'empire byzantin*, vol. I, Paris, 1932; VLAHOS Kosma, *Η Χερσόνησος του ΑΟΑ κάι αι ἔν αυτή μοναί και οι μοναχοί πάλαι τε και νυν* (*Peninsula Muntelui Athos, mănăstirile și monahii ei în vechime și acum*), Volos, 1903; VON LINGENTHAL Zaharia, *Reise in den Orient*, Heidelberg, 1840; ZACHARIA VON LINGENTHAL, „De libris ad jus graeco-romanum spectantibus, qui in bibliothecis monasteriorum Montis Atho asservantur", *Ανέκδοτα*, Leipzig, 1843.

◀ Facsimil – codicele nr. 5 al Mănăstirii Vatoped – lucrarea Sfântului Atanasie al Alexandriei cu titlul „Cuvânt împotriva elinilor"

MONAHISMUL BALCANIC

Viața monahală la bulgari

Pe considerentul că în capitolul de față se va discuta și despre vlahi, se impune *ab initio* o prezentare rezumativă a contextului istoric privind – deocamdată – partea răsăriteană a peninsulei.

De obârșie turcică, populația bulgară s-a așezat în anii 680-681[1] în zona nord-estică a Bulgariei actuale, supunând semințiile slave stabilite în acea regiune, ca și rămășițele traco-romanice din același spațiu; bulgarii au sfârșit prin a fi asimilați de slavi (veacurile VII-IX). La început, în vederea creștinării, hanul Boris a căutat să se apropie de franci, însă apariția unei oștiri bizantine la granița bulgară l-a determinat să-și orienteze privirile spre Constantinopol. Astfel, Boris cu ai săi s-au botezat în 864 (creștini erau în Bulgaria și înainte de această dată)[2]. Naș de botez i-a fost chiar basileul Bizanțului, Mihail al III-lea, de la care și-a luat și numele de Boris/Mihail. Conform îndrumărilor patriarhului ecumenic Fotie, clerici greci au pornit la creștinarea în masă a bulgarilor și la organizarea Bisericii lor (în 866 Boris a decapitat pe boierii ce nu voiau să se boteze, iar în anul 893 a revenit din mănăstire pentru a contrabalansa încercarea unora de a reînvia păgânismul). Însă dorința arzătoare a lui Boris/Mihail a fost ca Biserica din țara sa să aibă un patriarh propriu. În acest scop, în 866, s-a adresat papei Nicolae I. Se va ajunge, pe acest motiv, la un conflict diplomatic (schismă) între Roma și Constantinopol. La sinodul constantinopolitan din anul 870, prezidat de Ignatie, Bulgaria va reintra sub autoritatea ecleziastică a Bizanțului, mitropolia bulgară primind o largă autonomie. Cum vom vedea, discipoli ai renumiților „Apostoli ai slavilor" (Chiril și Metodie), anume Climent și Naum, au activat și în Bulgaria după 885. Mai târziu, în anul 1019, după cucerirea Bulgariei apusene de către Vasile II Bulgaroctonul, Ohrida – centrul religios al Bulgariei din 984 – este redusă la treapta de arhiepiscopie („patriarhia" bulgară

◄ Hristos Pantocrator – icoană de la Mănăstirea „Sfânta Ecaterina" din Muntele Sinai

---

1. Mihail Andreev, Dimităr Anghelov, *Istoria na bălgarskata feodalna dărjava i pravo*, Nauka i izkustvo, Sofia, [3]1968, p. 60.
2. Mihail Andreev, Dimităr Anghelov, *Istoria na bălgarskata...*, p. 92; Francis Dvornik, *Les slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Librairie Ancienne Honoré Champion, Paris 1926, p. 184 și urm.

era, din 927, recunoscută doar de împăratul şi senatul bizantin). Într-o diplomă[3] – din cele trei „vasiliene" – este specificat castrul episcopal Tibiskos (= Timişoara). De reţinut că acest arhiepiscopat ohridan depindea, lucru paracanonic, direct de împărat. Se apreciază că liturghia şi alfabetul slav au început să fie adoptate de români în secolele IX-X.

Urmărind consolidarea statutului diplomatic personal, vlahul Ioniţă Caloian intră în corespondenţă cu întâistătătorul romano-catolicismului, Inocenţiu III (cvasi-*arbiter mundi*), care îi recunoscu ţaratul pe care-l cârmuia; el nu uită să-i amintească pontifului „cu trei coroane" că se trage din nobili romani („ex nobili Romanorum"). La 7 noiembrie 1204, cardinalul Leo întăreşte pe episcopul Vasile ca primat al Bisericii vlaho-bulgare, a doua zi încoronându-l pe Ioniţă numai ca rege. În 1231, Ioan Asan al II-lea va părăsi unirea cu Roma, iar în 1235 arhiepiscopia de Târnovo va fi înălţată la rangul de patriarhat, cu binecuvântarea patriarhilor orientali[4]. Este de remarcat că ucenici sau aderenţi ai ideilor Sf. Grigorie Palama: patriarhul Filotei Kokkinos al Constantinopolului, Teodosie de la Kilifarevo sau ultimul patriarh de Târnovo, vlahul Eftimie (1375-1393), au pus bazele unei autentice „frăţii isihaste", care s-a răspândit destul de repede şi în Ţările Române, şi în Rusia[5].

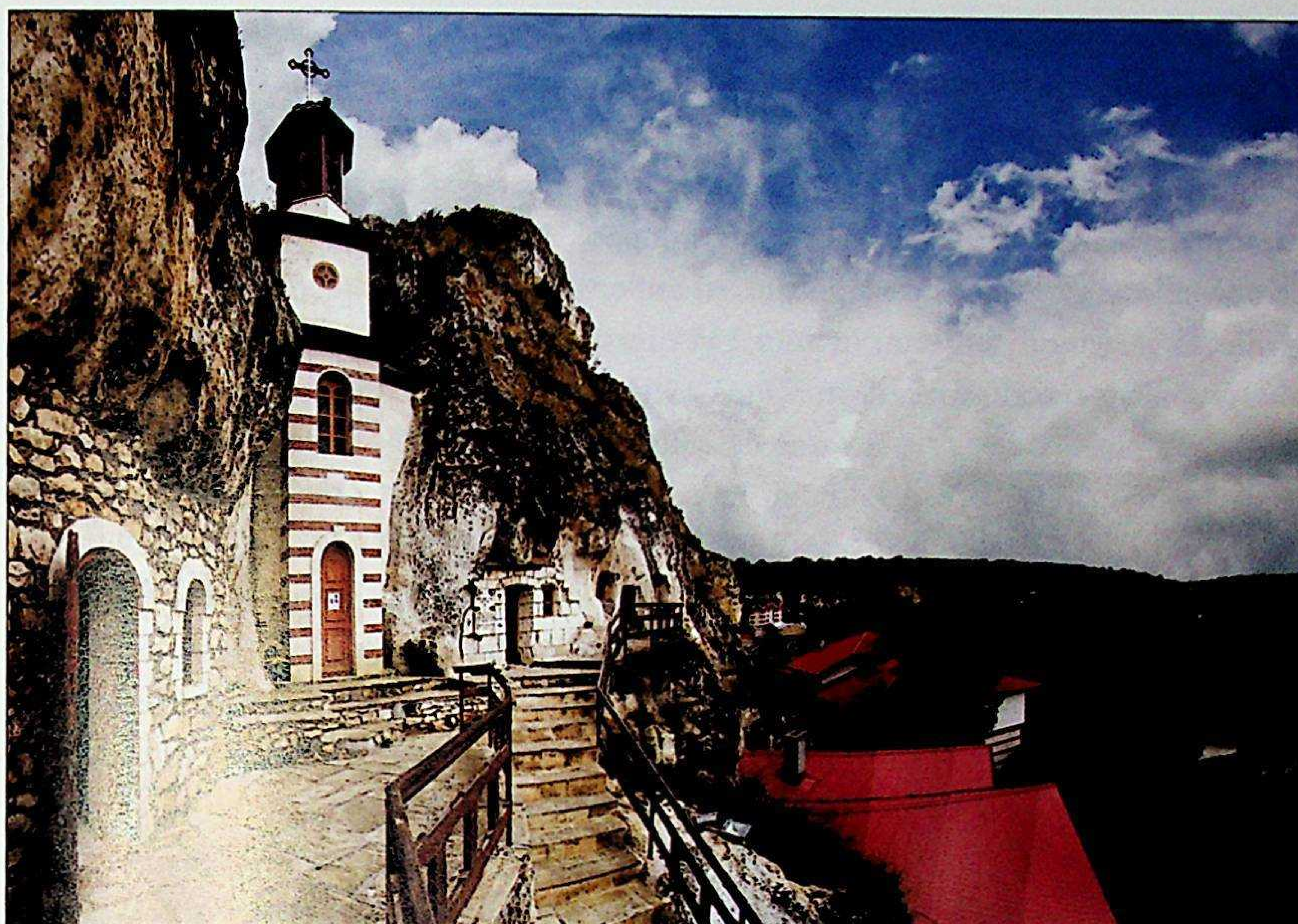
▲ *Sfinţii Chiril şi Metodie*

Când teritoriul bulgar, la finele secolului al XIV-lea, a intrat sub umbra Semilunii, Biserica Bulgară a fost integrată în Patriarhia ecumenică. Din 1767 şi credincioşii de sub ascultarea Ohridei vor intra sub jurisdicţia bisericească a Constantinopolului. Abia în anul 1870 puterea otomană va aproba constituirea unui exarhat bulgar autonom, nerecunoscut însă de Patriarhia ecumenică. Astfel, în 1872, Constantinopolul va declara Biserica bulgară drept schismatică. Această schismă a durat mult timp după ce Bulgaria devenise principat (în 1878) şi regat independent (la 1908). Doar în anul 1945 se ajunge la un consens, când schisma încetează. Patriarhatul bulgar fiinţează din 1953.

*

Primele ctitorii mănăstireşti au apărut în capitalele Primului Ţarat bulgar: Pliska (681-893) şi Preslav (893-972), ori în vecinătate; astfel, mănăstirea din *Pliska* servea şi de reşedinţă a conducătorilor Bisericii bulgare. La *Veliki Preslav* s-au pus temeliile a 8 mănăstiri chinoviale, din care 4 în cuprinsul cetăţii; unele s-au ivit ca rezidiri ale unor aşezăminte monahale din Antichitatea târzie. E vorba, în parte, de un tip de monahism urban care desfăşura activităţi spiritual-culturale

3. Constantin Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, F. Tempsky, Praga, 1876, p. 217; *Fontes Historiae Bulgaricae*, XI (Academia Bulgară de Ştiinţe), Sofia, 1965, pp. 43, 45.
4. George Ostrogorsky, *Storia dell impero bizantino*, Einaudi, Torino, 1972, p. 400; Vasile Muntean, *Bizantinologie*, II, Ed. Mitropoliei Banatului, Timişoara, 2000, pp. 41-42.
5. Vasile Muntean, *Bizantinologie*, pp. 71-72.

Locașul rupestru Basarabovo (Bulgaria) unde s-a nevoit Sfântul Cuvios Dimitrie cel Nou, ale cărui sfinte moaște se păstrează la Catedrala Patriarhală din București

și artistice, el putând fi comparat cu cel constantinopolitan de la Studios. După aceea, lângă Ohrida, doi învățăcei ai lui Chiril și Metodie, deja amintiții Clement și Naum, vor întemeia câte o mănăstire[6]. După toate probabilitățile, în veacul al IX-lea și următoarele se vor contura locații ascetice în stâncă la *Krepcea*, *Ivanovo* etc., unde vor trăi pustnici. În locașul rupestru *Basarabovo*, la 10 km de Ruse, s-a nevoit Sf. Dimitrie Basarabov (născut în 1185); moaștele sale – cum se știe – se găsesc în Catedrala Patriarhală din București, din anul 1774[7].

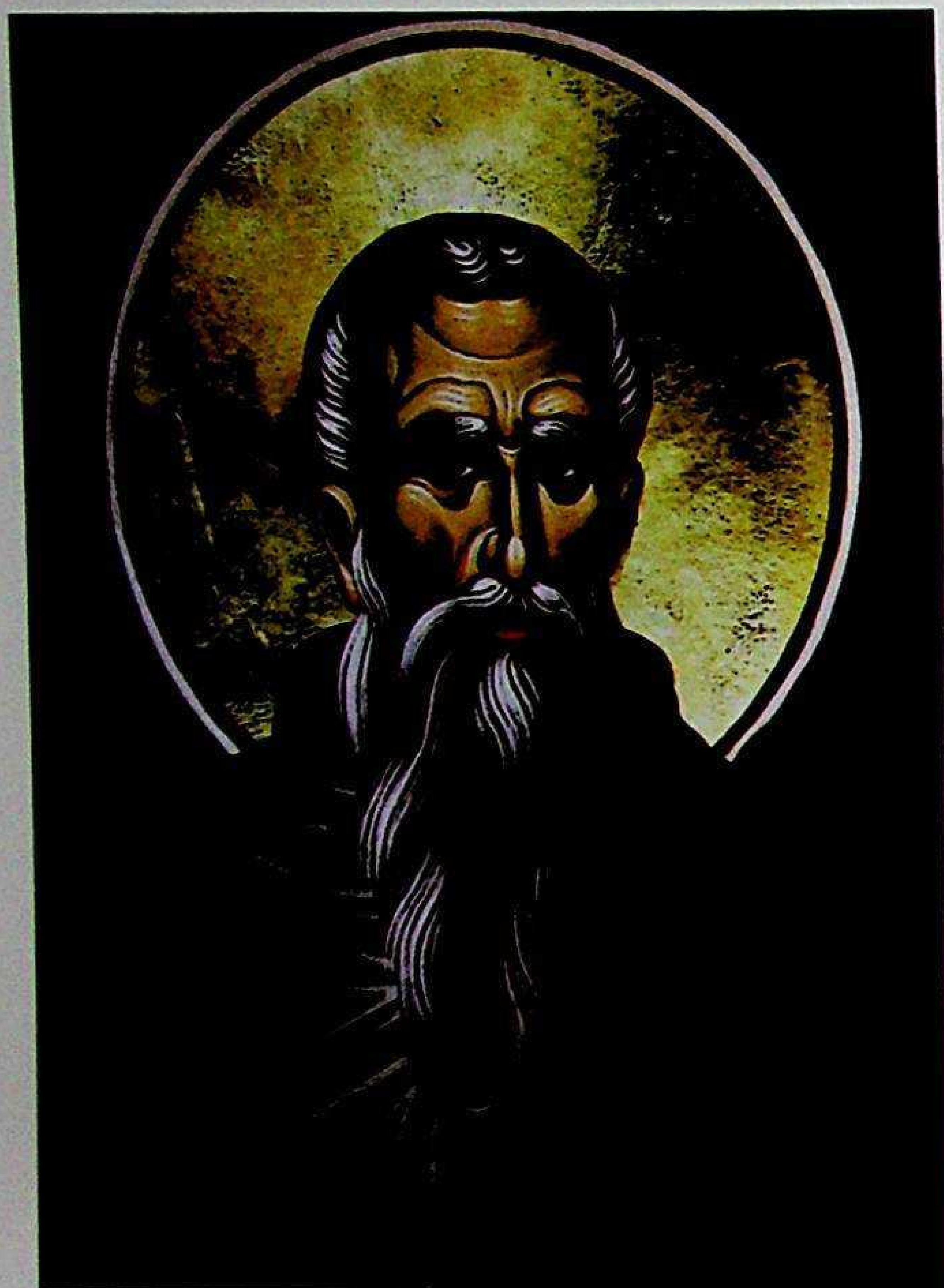
În prima parte a secolului al X-lea apare cea mai celebră mănăstire din istoria Bulgariei, *Rila*, ctitorită de sihastrul Ioan, în munții omonimi (înalți de aproape 3 000 m). Vechiul turn Hreljo, din secolul al XIV-lea, are pe el – ca o pecete – stema Moldovei, iar pe „bătrânul" iconostas care se păstrează se află două steme îngemănate: a Țării Românești și a Moldovei, dovezi incontestabile asupra ajutorului oferit în timp acestui așezământ de către români. Biserica principală, având cinci cupole, a fost edificată în 1837; de altfel, întregul complex ce se vede astăzi datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea. De notat că biblioteca mănăstirească numără azi peste 16 000 de volume[8].

Mănăstirea Zografu, de la cumpăna secolelor IX-X, va fi un fel de citadelă athonită a bulgarilor, sprijinită pe parcursul vremii (începând cu secolul al XV-lea) și de voievozi români din cele două Principate.

---

6. M. Andreev, D. Anghelov, *Istoria...*, pp. 40-42 et passim.
7. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii ortodoxe române*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2007, p. 251.
8. Vassil Gjuzelev, *Bulgarien zwischen Orient und Okzident* (trad. germană), Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 1993, passim; L. Prașkov et alii, *Manastirite v Bălgarija*, Sofia, 1992; *The Oxford Dictionary of Byzantium* (*ODB*), 3 (ed. Al. Kazhdan et alii), Oxford University Press, 1991, p. 1796; Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Prezențe culturale românești: Bulgaria, Iugoslavia, Grecia*, Asociația „România", București, 1987, pp. 10 și urm.; V. Cândea, *Mărturii românești peste hotare*, I-II, Ed. Enciclopedică, București, 1991, 1998, passim.

În perioada hegemoniei bizantine (1018-1187), generalul imperial de neam armeano-georgian, Grigorie Pakurianos, va ctitori în munții Rodopi mănăstirea Petritzos[9], lângă actualul *Bachkovo* (10 km de Asenovgrad), în care vor viețui inițial – ca monahi – 51 de georgieni, foști luptători sub comanda ctitorului. Acesta va întocmi în 1083 un *typikon*, bazat pe regula unei mănăstiri din Constantinopol; același ctitor va construi lângă mănăstirea sa trei *xenodohii* pentru adăpostirea străinilor-călători. În secolul al XIV-lea mănăstirea își pierde caracterul georgian; în anul 1344 intră sub patronajul țarului Ivan Alexandru, fiind populată cu călugări bulgari. După 1393 renumitul așezământ monastic devine un focar de cultură bizantino-bulgară, ex-patriarhul Eftimie trăind în exil aici până în 1401, când – se crede – a fost martirizat de turci. În veacul al XV-lea mănăstirea în cauză este distrusă de otomani. Biserica centrală de la Bachkovo, din contemporaneitate, a fost înălțată în 1604. Să indicăm și împrejurarea că doi vlahi epiroți, Gheorghe și fiul său, Constantin, dregători ai lui Vasile Lupu, au sprijinit financiar acest pios așezământ.

▲ *Sfântul Grigorie Sinaitul*

În secolele XIII-XIV se ridică o serie de mănăstiri în apropierea de Târnovo, noua capitală, între care se remarcă *Kilifarevo*, ctitorită de Sf. Teodosie în anii 1348-1350 (de-a lungul timpului va fi înnoită de mai multe ori). Cei care au practicat contemplația mistică (*theoria*) nu vor fi fost puțini în stânga Dunării dacă au ajuns și la Paroria din hotarul bizantino-bulgar. Deși mai rezervat cu privire la prezența unor români în Paroria, în compania Sfântului Grigorie Sinaitul († 1346), Emil Turdeanu acceptă totuși prezențe românești la Kilifarevo (așezare vlahă), în cercul duhovnicesc al lui Teodosie († 1363), discipolul celui dintâi[10]. În mănăstirea cu hramul „Sfânta Troiță" din vecinătatea Târnovului, datând din 1070 (ca primă fundație), și ea promotoare a isihasmului, a activat deja pomenitul patriarh Eftimie. Isihasmul i-a fost una din sursele reformei sale lingvistice și literare. Ucenicul lui, bulgaro-sârbul Constantin Costenețki, într-o lucrare de-a sa evocă un fapt de limbă împrumutat din slavo-română[11]. De subliniat că traducerile și scrierile proprii eftimiene au fost difuzate în Bulgaria, Serbia, Țările Române și Rusia. Același Eftimie de Târnovo corespondase cu mitropolitul Ungrovlahiei și cu Sfântul Nicodim de la Tismana, iar un învățăcel al lui, Grigorie Țamblac[12] – după unii bulgar, după alți cercetători de asemenea vlah – a fost, în cursul vieții sale pline de peripeții, în centrul relațiilor culturale dintre Balcani și Europa de Est.

În preajma orașului Sofia, în Evul Mediu, se găseau 14 mănăstioare, dintre care menționăm pe cea numită *Kremikovski*. Profund afectată în 1332, va fi refăcută în anul 1493 de

9. Alice Mary Talbot, Anthony Cutler, „Petritzos Monastery", în *ODB* 3, p. 1644.
10. Emil Turdeanu, *La littérature bulgare au XIVe siècle et sa diffusion dans les pays danubiens*, Paris, 1947, p. 36.
11. V. Muntean, *Bizantinologie*, p. 72.
12. V. Muntean, *Bizantinologie*, pp. 72-73.

către voievodul român Radu cel Mare, care a întemeiat și o biserică, „Sfântul Gheorghe", singura ce a traversat veacurile.

Mănăstirea *Trojanski* a fost clădită în anul 1600, însă complexul actual datează din 1835. Și această mănăstire s-a dovedit un sediu activ al rezistenței și militantismului anti-turcesc.

Cum era de așteptat, dată fiind conjunctura istorică, arta religioasă bizantină a fost receptată repede în Bulgaria și a rămas dominantă până în secolul al XV-lea, dar a continuat – mai mult sau mai puțin – până în zilele noastre. Odată cu finele veacului IX și cu secolul următor, tipul triconc – în ce privește arhitectura – devine familiar în Balcani, mai ales în cazul zidirilor mănăstirești, răspândirea sa datorându-se, pare-se, misiunii în zona macedoneană a lui Climent și Naum[13], amintiți și în alt loc, ceea ce explică gruparea unor astfel de edificii monastice în părțile *Ohridei*, în jurul anului 900; în secolul al XIV-lea nu puține locașuri monahale bulgărești vor folosi planul triconc în varianta sa simplă (cu simbolică trinitară). Triconcul însă n-a fost singurul tip arhitectonic: Zografu de la Muntele Athos, bunăoară, este de structură bazilicală ș.a.m.d. Complexul arhitectural mai nou de la Rila a fost executat în stilul renașterii bulgare[14].

Cât despre pictură, în linii mari s-a respectat maniera bizantină și neobizantină. Frescele de la Rila aparțin cunoscutului pictor din secolul al XIX-lea, Zaharia Zugravul. Fresca de la mănăstirea Zemen, înființată prin 1354, se datorează unui curent de artă monastică populară, de „tradiție arhaică", după expresia lui A. Grabar[15]. Coborând în timp, ajungem la zugrăveala de la Petritzos-Bachkovo. Acolo, zugravi extrem de talentați au tratat, în 1083, figurile sfinte într-o modalitate neforțată, ponderată, chiar lipsită de acea puternică stilizare lineară, specifică frescelor din a doua jumătate a secolul al XII-lea[16]. La alte lăcașuri, mai târziu, se constată preluarea unor modele athonite de factură paleologă. În domeniul miniaturii, artiști bulgari s-au servit iarăși de arhetipuri bizantine, însă pentru scenele sau compozițiile cu subiecte din istoria bulgară au fost siliți să apeleze la inovații.

Un specialist bulgar (M. Stoianov) a vorbit despre influența românească asupra manuscriselor din Bulgaria, prin mijlocirea cărților scrise și ornate în mănăstiri românești[17]. Să relevăm și faptul că tipăriturile macariene s-au difuzat la fel și în Balcani[18], că *Psaltirea slavă* de la Govora (1637) se tipărise și pentru bulgari și pentru sârbi, că în 1824 se imprimase la Brașov un *Bukvar bălgarski* etc. Ajutorarea ortodocșilor bulgari într-un răstimp îndelungat de restriște (opresiunea crudă otomană) românii nord-dunăreni au împlinit-o dintr-un sentiment de comuniune umană și creștină în același timp. Din păcate, turcocrația (1396-1878) a nimicit nu puține mănăstiri bulgărești sau le-a transformat – o parte – în geamii. Totuși, cele care au supraviețuit (unele posedând chiar școli, mai modeste, e adevărat)

---

13. Răzvan Theodorescu, *Roumains et balkaniques dans la civilisation sud-est européenne*, Ed. Enciclopedică, București, 1999, p. 168.
14. Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 396.
15. După Charles Delvoye, *Arta bizantină*, 2 (trad. rom.), Ed. Meridiane, București, 1976, p. 247.
16. V. Muntean, *Istoria creștină generală*, 2, Ed. IBMBOR, București, 2008, p. 111.
17. M. Stoianov, *Ukrassa na slovianskite răkopisi v Bălgarija*, Sofia, 1973, p. 31.
18. V. Muntean, *Istoria Bisericii românești*, Ed. Marineasa, Timișoara 2009, p. 173.

➤ *Biserica Mănăstirii Rila din Bulgaria*

și-au îndeplinit după posibilități rosturile duhovnicești, de spiritualizare, ca și acel deziderat național: păstrarea conștiinței etnice într-o epocă în care surveneau transferările de populații, asasinatele, exploatarea nemiloasă, islamizările forțate și alte avataruri. În secolul al XIV-lea, în condițiile expansiunii otomane, mulți bogomili – eterodocși, deci, de data acesta – au devenit mahomedani, iar unii au trecut Dunărea. Cercetările arheologice au descoperit morminte bogomile în Țara Românească[19]. Câteva nuclee bogomile au persistat până în secolul al XVII-lea. În secolele XVII-XVIII, bulgari chiproviceni vor ajunge în Țara Românească și în Banat. În 1812, aproximativ 30 000 de bulgari pravoslavnici, conduși de fostul episcop de Vrața, Sofronie, se refugiază în nordul Dunării[20]. Încă în 1806 se tipări la Râmnic prima carte în bulgărește: *Nedelnicul*, adică culegere de cazanii. Anterior, în 1762, cronicarul bulgar Paisie de la Hilandar redactase *Istoria slavo-bulgară*, cu largă difuzare prin copii-manuscrise, ceea ce a însemnat începutul renașterii culturale și politice bulgare moderne. În această lucrare, renumitul monah redeșteaptă conștiința conaționalilor, proslăvind faptele eroice din trecutul lor[21]. În *Cronica* sa, Paisie – referindu-se la Mănăstirea Rila – îndemna în acest chip: „e de datoria tuturor bulgarilor s-o păzească", fiind „de mare ajutor". Însuși omul politic bulgar Gheorghe Dimitrov († 1949, la Moscova), fost secretar general al Kominternului în anii 1935-1943, a recunoscut franc că fără aportul

---

19. Gheorghe Cantacuzino, „Les tombes des bogomiles découvertes en Roumanie et leurs rapports avec les communautés hérétiques byzantines et balkaniques", în: *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines*, II, Ed. Academiei Române, București, 1975, p. 515 și urm.

20. V. Muntean, *Istoria...*, p. 354.

21. C. Jire Ek, *Geschichte...*, pp. 517 și urm., pp. 563-573 (despre genurile literare); É. Georgiev, „Le rôle des Lumières dans la genèse de la conscience nationale du peuple bulgare", în: *Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du Sud-Est européen*, Association Internationale d études du Sud-est européen, București, 1970, pp. 74, 76 et passim (autorul exagerează impactul Luminilor în cazul lui Paisie, de exemplu).

mănăstirilor (Rila *et alia*) și al Bisericii Ortodoxe Bulgare, n-ar fi fost posibilă refacerea statului. Totuși, ca „gratitudine", noul regim va naționaliza în 1961 faimoasa Rila[22]!

În contemporaneitate, în Bulgaria se află circa 120 de mănăstiri, în frunte cu Rila, din nefericire cu un număr redus de monahi și monahii (aproximativ 200).

Așezăminte monahale în Albania

La început se impun câteva noțiuni preliminare. Populație de obârșie traco-ilirică, albanezii din vestul Peninsulei Balcanice au fost ocupați în timp de către romani, bizantini și de alții, ca din 1479 țara lor să devină provincie turcească, în ciuda rezistenței eroice a lui George Kastriotul (Skanderbeg)[23], mort în 1468, și a altor compatrioți. Ca urmare a răscoalelor antiotomane și a unei conjuncturi politice favorabile, în anul 1913 Albania își va dobândi independența. După ce în toamna lui 1944 se eliberează de sub opresiunea fascistă, în ianuarie 1946 se proclamă Republică Populară, în cadrul căreia în 1967 apare o declarație de ateism extrem, atenuat întrucâtva din anul 1985. Libertate religioasă deplină s-a oferit cetățenilor albanezi abia după schimbările politice din 1991.

De reținut că sub dominația otomană foarte mulți albanezi s-au islamizat, încât în zilele noastre reprezintă 60 % din totalul populației, în timp ce ortodocșii constituie 25 %, iar romano-catolicii numai 15 %[24]. La o populație de peste trei milioane, numărul vlahilor din Albania se ridică la 400 000 – cum a declarat recent, într-un interviu, parohul bisericii ortodoxe din Korcea (Dumitrache Veriga); tot el arată că în întreaga peninsulă vlahii sud-dunăbieni ar număra circa patru milioane de suflete[25], cifră pe care trebuie să o primim cu rezerva cuvenită, până când un recensământ obiectiv nu va înregistra exact numărul „fraților noștri de peste Dunăre" (unii istorici susțin că cifra reală oscilează între unu și două milioane). Cum dezvăluie și respectivul preot, deznaționalizarea vlahilor, care locuiesc în diverse zone balcanice, continuă, fiind un fenomen mai mult decât regretabil.

Referitor la traiul ascetic din Albania, este de remarcat că în anul 1938 funcționau 29 de așezăminte mănăstirești. În noua „eră" (de după 1991) peste 20 de mănăstiri – unele din perioada bizantină, altele mai noi – au fost reclădite, restaurate sau sunt în curs de construcție. Să indicăm câteva din ele; începem cu Mănăstirea „Sf. Ioan Prodromul" ridicată în anul 1632, la *Moscopole* (Voskopojë), așezare renumită, azi o comună sau orășel. Perioada sa de glorie au fost anii 1730-1760: din 1744 aromânii de acolo aveau până și o universitate. Clericul Daniil Moscopoleanul va elabora un *Lexicon* în limbile greacă, aromână, bulgară și albaneză (1802). Și înainte, dar mai ales după ruinarea Moscopolei – centrul

---

22. V. Muntean, *Istoria...*, p. 355.
23. Alice Mary Talbot, „Skanderbeg", în *ODB* 3, p. 1903; *Gheorghe Kastriotul Skanderbeg și lupta albanezo-turcă în secolul al XV-lea* (trad. rom.), Ed. Științifică, București, 1972.
24. Vasile Muntean, *Istoria...*, pp. 359-360.
25. Interviu realizat de Claudiu Târziu și apărut în *Formula As*, an. XVIII, 2008, nr. 842 (42), 24-31 octombrie (rubrica „Spiritualitate"). În cartea semnată de Ana Tanașoca, Nicolae-Șerban Tanașoca, *Unitate romanică și diversitate balcanică. Contribuții la istoria romanității balcanice*, Ed. Fundației PRO, București, 2004, p. 259, nota 4, citim că însăși cifra de 300 000, pe care o propun unii cercetători, ar fi neverosimilă (în cazul vlahilor din Albania). Vezi și Gabriel Basa, „Românii din sudul Dunării", în: *Enciclopedia Ortodoxiei românești* (coord. M. Păcurariu), Ed. IBMBOR, București, 2010, pp. 552-553.

cultural, negustoresc şi industrial aromânesc, cel mai însemnat din Balcani, în anul 1788, datorită lui Ali-paşa din Ianina Epirului – locuitorii moscopolitani (în special comercianţi) au migrat sau în ţinuturile româneşti nord-dunărene, sau chiar în inima Europei, unii dintre ei ajungând la o situaţie materială înfloritoare[26].

Alte mănăstiri ce merită a fi consemnate: „Sfântul Ioan Vladimir" din apropiere de *Elbasan* (nu departe de Tirana), locaş ctitorit în 1381 de Karl Topia „princeps Albaniae"; Ioan Vladimir a fost un cârmuitor al Croaţiei, cinstit ca Sfânt în Peninsula Balcanică. Împăratul constantinopolitan Andronic II Paleologul (1282-1328) rezidise o mănăstire dedicată Maicii Domnului, în *Pojan* – Apollonia. *Ardenica*, în Myzeqe, s-a reconstruit pe ruinele unei mănăstiri bizantine vechi. Iarăşi locaş bizantin, mănăstirea „Sfântul Nicolae" din *Mesopotam*, cunoaşte două refaceri, în anii 1793 şi 1843. Încheiem această sumară prezentare cu mănăstirea „Sfântul Vlash" (Vlasius) din *Durrës* – Durazzo, aşezământ ascetic rezidit recent[27].

Viaţa mănăstirească în Serbia medievală

Pe timpul basileului bizantin Heraclie (610-641), sârbii s-au aşezat la sud de croaţi. Au fost invitaţi să îmbrăţişeze Ortodoxia, însă misionarismul în cauză n-a dat rezultatele aşteptate. Adevărata creştinare a sârbilor are loc în anii 870-873[28]. Croaţii în curând vor fi cuprinşi şi ei sub jurisdicţia spirituală a Bizanţului; oscilanţi, ei intrară în contact şi cu Roma, astfel încât înainte de anul 1000, în Croaţia şi Dalmaţia s-a adoptat ritul latin. După 886 credinţa ortodoxă a fost consolidată prin activitatea ucenicilor Sf. Chiril şi Metodie, care s-au stabilit la Ohrida, lângă graniţa sârbească[29].

Ştefan Nemanjia (din dinastia Nemania), „Primul-încoronat" în 1217, a reuşit să-şi creeze un stat independent şi o arhiepiscopie autocefală, din anul 1219; Sava, fratele său, este întâiul ei titular. Acesta ctitoreşte în 1198, la Athos, mănăstirea Hilandar[30]. Dar în ţară existau locaşuri mănăstireşti înainte de această dată. Unul dintre cei mai mari ctitori (artizanul a peste 40 de mănăstiri) se dovedeşte a fi regele Ştefan Milutin (1282-1321), însă cel mai însemnat cârmuitor al sârbilor medievali rămâne ţarul Ştefan Duşan (1331-1355), pe vremea căruia a înflorit o hegemonie sârbă peste Balcani; el a intrat în conflict cu Constantinopolul, cu Patriarhia ecumenică, prin înfiinţarea unui patriarhat propriu (cu sediul la Peci)[31].

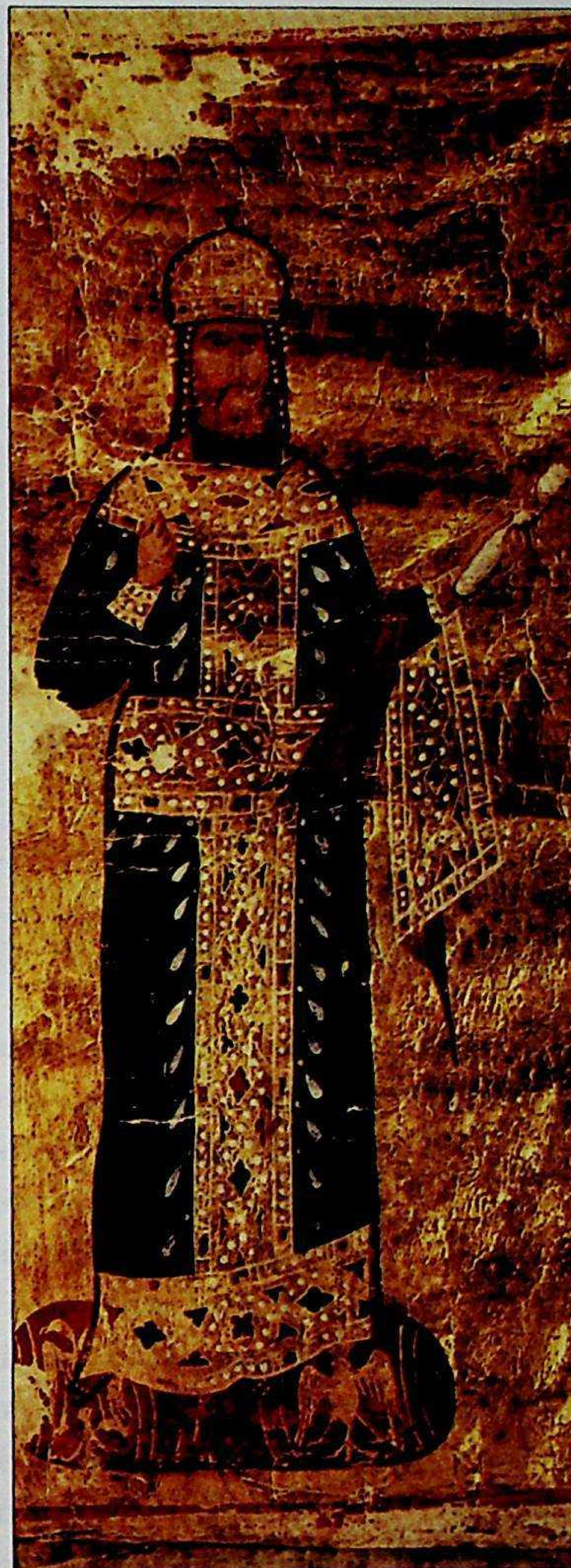
---

26. Victor Papacostea, *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1983, pp. 358-362, 411-415; V. Muntean, *Istoria...*, p. 221.
27. Omeljan Pritsak, „Albanians", în *ODB* 1, pp. 52-53. Pentru alte informaţii, a se vedea Ramadan Marmullaku, *Albania and the Albanians* (trad. engleză), Hurst, Londra, 1975; Georges Castellan, *Histoire des Balkans* (XIVe-XXe siècles), Fayard, Paris, 1991.
28. Ioan Rămureanu, „Începuturile creştinării sârbilor sub împăratul Heracliu", în: *Studii Teologice*, XI (1959), 3-4, pp. 164-181; Warren Treadgold, *O istorie a statului şi societăţii bizantine* (trad. rom.), I, Institutul European, Iaşi, 2004, p. 643, n. 17.
29. Annabel Jane Warton, Gordana Babi, „Ohrid", în: *ODB* 3, p. 1514.
30. Alice Mary Talbot, Anthony Cutler, „Hilandar Monastery", în: *ODB* 2, p. 931.
31. V. Muntean, *Istoria...*, p. 12; C. Jire Ek, *Geschichte der Serben (1371-1537)*, Friedrich Andreas Perthes, Gotha, 1918, p. 17; Dimitri Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500-1453*, Sphere Books Ltd, Londra, 21974,

Începând cu anul 1459 – până la finele veacului – Serbia, Bosnia, Herțegovina și Muntenegru sunt cucerite pe rând de otomani; Slovenia fusese anexată de Habsburgi, mai timpuriu. Serbia și Muntenegru obțin independența în 1878, după suficiente frământări (Marea Migrație din 1690 etc.) și îndelungi lupte. După Primul Război Mondial se naște Iugoslavia ca stat federal, care continuă a accepta regimul regalității, iar după al Doilea Război Mondial „democrația titoistă" (până în 1980). Pierderi de vieți omenești, și nu numai, s-au înregistrat datorită conflictelor interne (la care au luat parte și mercenari islamici din exterior), iscate după sfârșitul „războiului rece". Acestor tribulații li se adaugă suferințele pricinuite de războaiele din urmă, conflicte care dovedesc, potrivit părerii lui Olivier Clément, sărăcia spirituală a Occidentului care, sub masca drepturilor omului, nu cunoaște decât interesul material[32]. Din cauza confruntărilor militare au suferit biserici și mănăstiri, numeroase monumente istorico-religioase fiind avariate sau chiar complet distruse, deși nu puține din ele figurau în evidența UNESCO[33].

În Serbia medievală, mănăstirile se împărțeau în: lavre sau mănăstiri ale suveranilor (*manastiri kraljevski*), arhiepiscopale sau patriarhale, mănăstiri-curți episcopale și ctitorii eparhiale[34].

Una dintre cele mai vechi așezăminte monahale se pare că este „Bogorodița" Ljevișka, din secolul al X-lea[35]; este destul de originală: o îmbinare de două stiluri arhitectonice. Nu departe de vechea capitală a Serbiei, *Rașka-Rascia* (de unde numele de *rașcieni* sau *rasci*, dat sârbilor), după anul 1183 se fondează vestita mănăstire Studenița, de către Ștefan Nemania. Fiul acestuia, Sfântul Sava, introduce în Serbia, *via Studenica*, regulile *typikon*-ului mănăstirii constantinopolitane Everghetis; Studenița va fi renovată în 1758 și 1839[36]. În mănăstirea *Žiča–Jicea*, zidită în anii 1206-1219[37] și-a avut inițial reședința Arhiepiscopia sârbească.

Împăratul bizantin Andronic al II-lea Paleologul (1282-1328) – miniatură

---

p. 322-325, 328-332 (vezi și traducerea românească: Dimitri Obolensky, *Un commonwealth medieval: Bizanțul. Europa de Răsărit, 500-1453*, traducere Claudia Dumitriu, postfață Nicolae Șerban Tanașoca, Ed. Corint, București, 2002).

32. V. Muntean, *Istoria...*, p. 353.

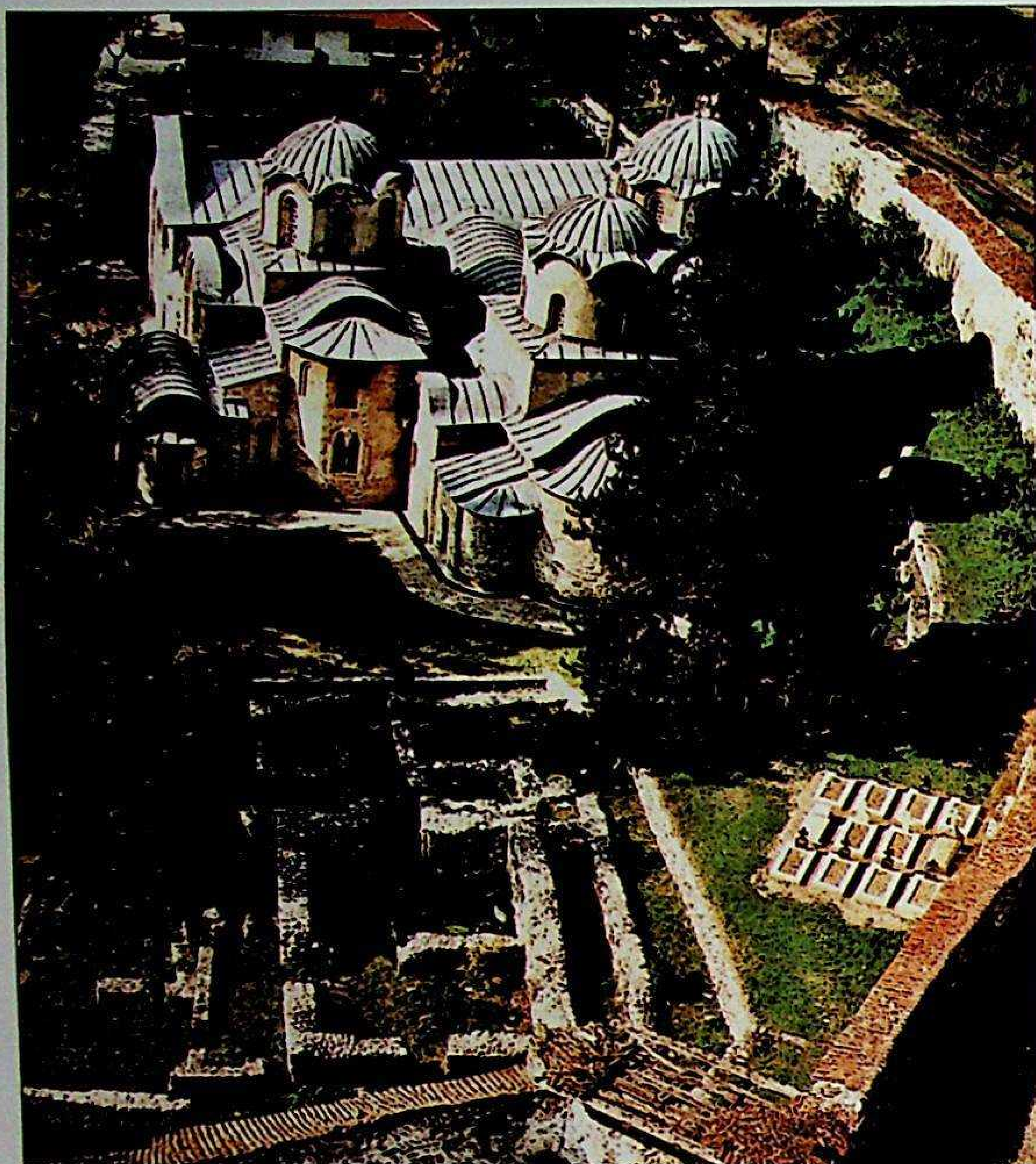
33. Slobodan Mileusni , *Genocid spiritual. O privire de ansamblu asupra bisericilor și mănăstirilor distruse, devastate sau pângărite în timpul războiului din 1991-1995(1997)* (trad. din engleză), Ed. Scara, București, 1999, passim. A se vedea și: *Kosovo and Metohija: The March Pogrom-Martovski pogrom*, Ministry of Culture of the Republic of Serbia, Belgrade 2004, pp. 54 și urm.

34. C. Jire Ek, *Geschichte...*, p. 18; Djoko Slijepcevi, *Istorija srpske pravoslavne Crkve*, I, Ed. Patriarhiei Sârbe, Beograd, 1991, p. 205.

35. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije – Monasteries of Serbia*, Ed. Pravoslavna Re, Novi Sad – Vojska, Beograd, 2002, p. 142.

36. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 890; Nancy Patterson Šev Enko, Gordana Babi, „Studenica", în: *ODB* 3, pp. 1968-1969.

37. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 380.

▲ *Mănăstirea „Sfinții Apostoli" de la Patriarhia de Ipek (Peci) – Serbia*

Mileșeva a fost ridicată, în 1219, de Vladislav – fiu al „Primului încoronat". Incendiată de turci în 1459 și refăcută apoi, în 1863 e părăsită, pe urmă iarăși înnoită etc.[38] Mănăstirea „Sfinții Apostoli" de la Patriarhia de *Ipek* (Peci) s-a edificat în anul 1230[39]. În 1255 apare mănăstirea *Sopociani*, datorită lui Ștefan Uroș I, alt fiu al „Primului-încoronat". Afectată grav după lupta de la Kosovo Polje, a fost în mod repetat restaurată[40]. *Gradaț*, cu hramul „Buna-vestire", se ivește în istorie în ultimul pătrar al veacului al XIII-lea; ctitori: Elena de Anjou și regele Ștefan Uroș II, fiind renovată radical la 1876[41]. În vecinătatea Priștinei, craiul Ștefan Milutin înălțase în anul 1321 *Gracianița*, pe ruinele unei biserici din secolul al XIII-lea, care la rându-i s-a ridicat pe fundația unui lăcaș din secolele V-VI[42].

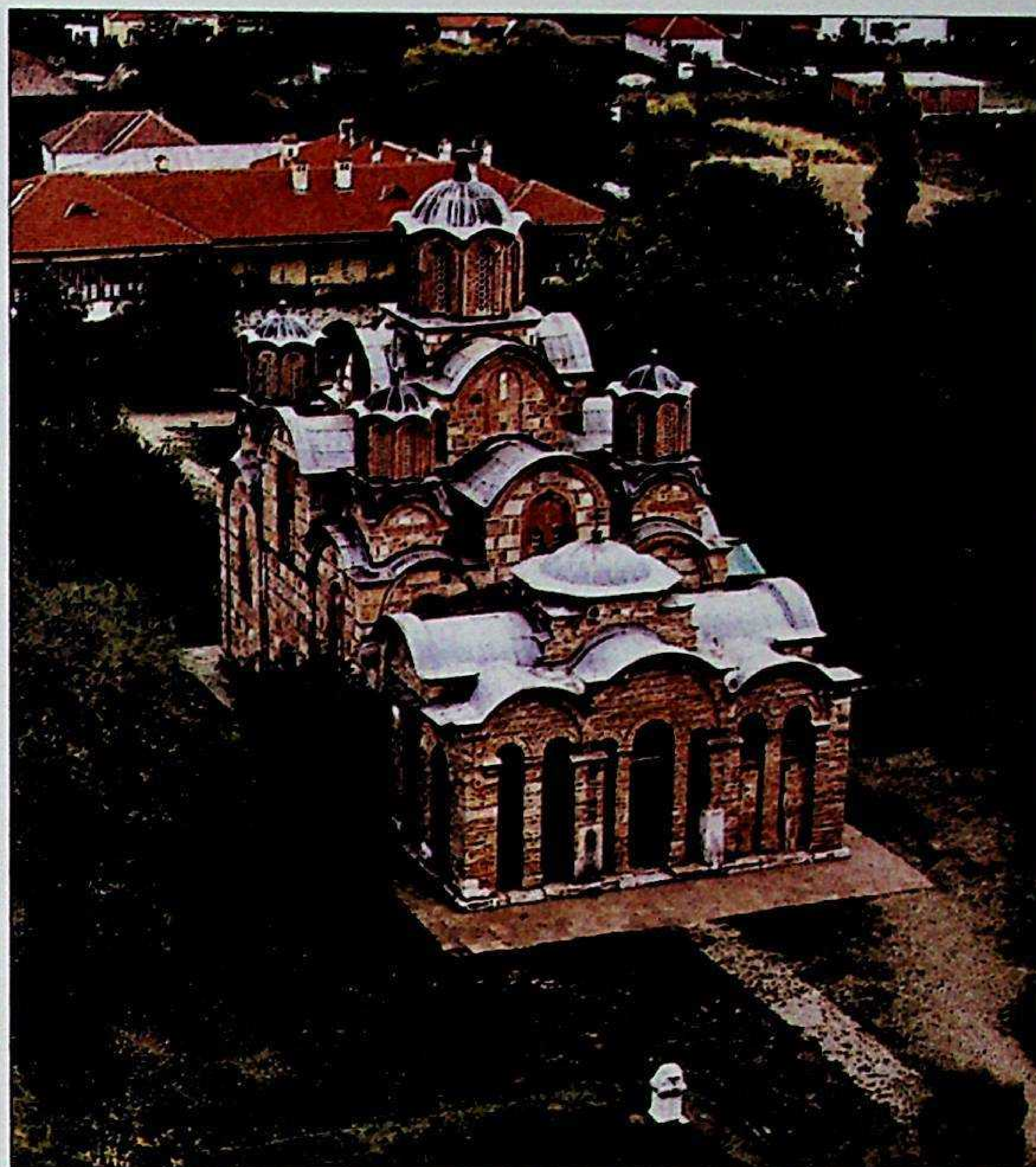
Stavropighie, la un moment dat, *Banjska* s-a întemeiat înainte de anul 1303, prin același rege Ștefan Milutin, nu o dată pomenit în expunerea de față[43]. O mănăstire renumită (și încăpătoare: 36/24 m.) e *Deciani*, clădită în anii 1327-1335 de către Ștefan Decianski și Ștefan Dușan. Aici activase un timp ieromonahul Grigorie Țamblac. Mănăstirea posedase un *scriptorium*, prețioase manuscrise din veacurile XIV-XIX păstrându-se până azi[44]. Altă zidire pioasă, „Sfinții Arhangheli" de lângă *Prizren*, își datorează existența (1343-52) lui Ștefan Dușan, care a înzestrat-o cu 93 de sate dependente. A fost distrusă de turci în 1455, iar piatra din zidăria ei s-a folosit în 1615 la fundarea unei moschei. Astăzi i se conservă doar vestigiile[45]. În anii 1390-1393, la est de Jicea, văduva cneazului Lazăr, căzut în 1389 la Kosovo Polje, va construi pe cheltuiala sa mănăstirea *Ljubostinija*.

O parte din mănăstirile înfățișate mai sus aparțin așa-numitei școli de arhitectură Rașka ce se caracterizează prin următoarele elemente principale: o navă cu cupolă, nartex și exonartexuri. Iată câteva exemple: Banjska, Deciani, Gradaț, Jicea, Studenița, Mileșeva, Sopociani, „Sfinții Apostoli" (Peci), „Sfinții Arhangheli" (Prizren). În schimb, școala zisă Morava

---

38. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 596.
39. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, pp. 704, 705; Alexander Kazhdan, Anthony Cutler, Jelisaveta Stanojevich Allen, „Pe ", în: *ODB* 3, p. 1613.
40. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 888; Nancy Patterson Šev Enko, „Sopo ani", în: *ODB* 3, p. 1929.
41. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, pp. 252-255.
42. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 268; Slobodan UR I , Gordana Babi , „Gra anica", în: *ODB* 2, p. 863.
43. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 83; Gordana Babi, „Nikita, Monastery of Saint", în: *ODB* 3, p. 1482-1483.
44. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, pp. 316 și urm.
45. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 57.

însumează edificii cu plan treflat: Lăpușnia, Ljubostinija, Manasija, Ravanița *et alia*.

▲ *Mănăstirea Gracianița – Serbia*

În cele ce urmează, vom prezenta unele construcții evlavioase din Serbia medievală, ctitorite sau ajutate cu vremea de către români. *Manastirița* din Craina este o ctitorie a voievodului Țării Românești, Radu I (1377-1383); prima zidire a posedat și cărți de cult de proveniență românească[46]. De asemenea Radu I a ridicat mănăstirea Rakovița[47]. După aceea, *Lăpușnia*, serios afectată de „dintele vremii", a fost înființată de Radu cel Mare, cu concursul unchiului său – pârcălabul Gherghina, iar pictarea *in fresco* a interiorului s-a realizat în preajma anului 1510. Altă mănăstire, *Kruședol* (din Srem) a fost înălțată de cel ce va fi mitropolit al Ungrovlahiei, Maxim Brancovici (1505-1508), cu asistența financiară a viitorului voievod muntean Neagoe Basarab[48]. Același Maxim ctitorise *Novo și Staro Hopovo*[49], între anii 1496 și 1502, în Frușka Gora; cum se știe, în secolul al XIX-lea, o scurtă perioadă, Hopovo va avea egumen pe Andrei Șaguna, viitorul mitropolit al Transilvaniei. Kruședol a primit danii de la Ștefan cel Mare, Petru Rareș și de la alți domnitori ai Țărilor Române. Unii specialiști români consideră că și mănăstirea *Pcinja* din Macedonia sârbească a fost zidită de Radu cel Mare, ca și Krepicevaț[50]. Chiar dacă această susținere nu se poate demonstra în chip irecuzabil, Pcinja a fost fără îndoială o așezare monahală întreținută în secolele XV-XVI și prin subsidii românești: Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Gherghina Pârcălabul și alții[51]. Cât despre *Krepicevaț*, așezământul în cauză s-a întemeiat la începutul veacului al XVI-lea de către jupanul Gheorghe, nepot al lui Radu cel Mare[52]; este de presupus că acest generos cârmuitor va fi contribuit și el la fundarea edificiului respectiv.

Demn de semnalat e și faptul că mănăstirea *Vratna* de lângă Brza Palanka s-a înființat de Cuviosul Nicodim de la Tismana, în jurul anului 1399, la Vratna găsindu-se un număr apreciabil de cărți cultice „valahice". Potrivit investigațiilor recente, în anul 1527 egumenul de la *Srediștea Mică* (din apropierea Vârșețului) – plasată într-o zonă de locuire românească – reconstruiește sfântul locaș cu ajutorul consistent al lui Radu de la Afumați[53]. Aflându-se

---

46. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 574.
47. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 787.
48. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, p. 519.
49. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije...*, pp. 976, 982.
50. Vasile Drăguț, *Arta creștină în România*, V, Ed. IBMBOR, București, 1989, p. 12.
51. Virgil Cândea, *Mărturii românești peste hotare*, II, Ed. Enciclopedică, București, 1998, p. 256.
52. Virgil Cândea, *Mărturii românești...*, II, p. 273.
53. Diana Cotescu, „Prezentări de mănăstiri și biserici românești din Serbia", în: *ACUB PRO*, nr. 2, decembrie

▲ *Mănăstirea Studenița – Serbia*

în ruină la 1878, românii de acolo înalță pe fundația mănăstioarei o biserică parohială, existentă și astăzi.

În sfârșit, să amintim și alte mănăstiri din ex-Iugoslavia, care au beneficiat de sprijinul românilor ortodocși din stânga fluviului, sprijin acordat în duhul frățietății creștine și al solidarității umane: Deciani, Peci, Sopociani, Studenița din Serbia, Trebinje din Bosnia, Banjska din Muntenegru, plus Ravanița din Voivodina[54]. Și exemplele de acest fel se pot ușor înmulți.

Urmărind sesizarea începuturilor stilului paleolog, Otto Demus a examinat arta din secolele XII-XIII pe faze, subliniind și contribuția slavilor la geneza acestui stil. În prima etapă (1200-1230): tendințe de simplificare a reliefului personajelor, a compozițiilor se observă la Studenița, Târnovo. În a doua fază (1230-1260) apar noi forme pline de volum, noi tipuri, treptat eliberarea de ultimele resturi de modele obligatorii ale artei comune. În locul schemei complicate, simplitatea. Se accentuează expresia și mișcarea: stil „preclasic" precum la Mileșeva, Moracia, Sopociani. A treia fază (1260-1280) se definește prin deplina plasticitate a figurilor, cuvertura în desfășurare, volum și greutate în cazul personajelor, tehnică picturală, contrast și rezonanță în culori, efecte de lumini, expresie intensă în gesturi și mișcare, dar nu în afară de dramatic. „Clasic" plenar la:

2007, p. 18; Diana COTESCU, „Biserica românească din Serbia la începutul mileniului III", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXXIII (2005), 4-6, p. 247: românii timoceni „n-au reușit să recupereze cele 87 de biserici și 17 mănăstiri confiscate de regimul comunist din Iugoslavia".

54. Virgil CÂNDEA, *Mărturii românești...*, II, p. 252 et passim.

▲ *Frescă de la Mănăstirea Studenița*

Sopociani, Constantinopol. În ultima fază (1280-1300): o artă de „Frühbarock", bunăoară la Peribleptos – Ohrida[55].

În pictura sârbă, în genere, se disting două direcții: grupul grecizant, orientat spre Bizanț, și cel local, îndreptat spre specificul național. Faimoasele fresce de la Sopociani (din 1260) formează o clasică operă a școlii sârbești. Valoroase sunt și frescele de la Studenița (din 1208/1209). Cu toate acestea, în zugrăveala de la Gracianița (din 1321) ne întâmpină aproape un gen de baroc: culori ce contrastează, personaje care se îngrămădesc în cete neliniștite etc.[56] În domeniul miniaturii, Serbia a dat între altele *Psaltirea* de la München, ilustrată între anii 1370-1390[57].

Școala sârbă de pictură va exercita o reală influență asupra regiunilor vecine, prin acel fin limbaj artistic împrumutat din Bizanț, însă și prin calitățile ei deosebite: vigoare, spontaneitate și sinceritate. Cu timpul, datorită poziției geografice, va suferi influențe apusene, iar după catastrofa din 1389 (Kosovo) urmează și decadența culturală[58].

În ceea ce privește scrierile, pe lângă cunoscutul cod de legi – *Zakonik* – al lui Ștefan Dușan (de inspirație bizantină), alături de numeroasele *Vieți de sfinți* (și locali) etc., la sârbi au circulat și opere profane precum *Alexandria*, *Istoria Troiei*, *Povestea Asenetei* sau *Stephanites*

---

55. Otto Demus, „Die Entstehung des Paläologenstils in der Malerei", în: *Berichte zum XI. Intern. Byzant. Kongress*, München, 1958, IV, 2, pp. 25, 30, 43.
56. Charles Delvoye, *Arta bizantină* (trad. rom.), II, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 233.
57. Charles Delvoye, *Arta bizantină*, II, p. 265.
58. V. Muntean, *Spiritualitate bizantină și românească*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2004, p. 66 (cu bibliografie).

și Ichnelates (fabulele bizantinului Simeon Seth)[59]. Monahii îndeosebi, și în acest spațiu, au compus și cronici și alte lucrări, lăsând moștenire o prețioasă literatură care a contribuit la păstrarea caracterului etnic și confesional în cazul sârbilor și al conlocuitorilor. În afară de această literatură de sorginte bizantină, Împărăția creștină (cu centrul pe Bosfor) dăruise mai înainte sârbilor și altor neamuri o religie nouă, superioară păgânismului, un alfabet inspirat din cel elin, o etichetă a ceremonialului aulic și bisericesc, o arhitectură și o artă figurativă sacră[60]. Realmente, în secolele de dominație otomană, credința moștenită a fost pentru greci și sud-slavi expresia identității lor spirituale și naționale; conservarea acestui crez a făcut posibilă renașterea popoarelor balcanice în secolul al XIX-lea[61]. În acest context, un detaliu răscolitor: moaștele Sf. Sava – patronul duhovnicesc al sârbilor – ce se aflau la Mănăstirea Mileșeva, au fost arse de turcii lui Sinan în 1595, pașă ce a fost biruit de Mihai Viteazul la Călugăreni în același an[62]. În zilele noastre, Biserica sârbă deține în țară câteva sute de mănăstiri și schituri.

Asceza la vlahii balcanici

Locul de constituire al idiomului românesc comun – din care s-au desprins ca dialecte dacoromâna românilor nord-danubieni, precum și aromâna și meglenoromâna vorbite de vlahii sud-dunăreni – e format dintr-un areal extrem de mare, care întrece hotarele de stat ale României, cuprinzând și spațiul dintre Dunăre, Marea Neagră, Haemus, linia Jireek – Skok și o linie ce aproape se suprapune cu frontiera bulgaro-sârbă; unitatea lingvistică este expresia unității de origine[63]. Înaintașii românilor au viețuit în teritoriul menționat, iar legăturile dintre populațiile de pe ambele maluri ale Istrului au fost necontenite[64]. Comunitatea vlahilor balcanici cu românii din nordul Dunării este concluzia incontestabilă formulată de specialiștii din compartimentul filologiei romanice sau al istoriei limbii române, nu mai puțin de istoriografi, cronicarii și istoricii noștri mai ales oferindu-ne concludente constatări privind existența vlahilor din Epir și Albania, atât de asemănători cu autohtonii nord-dunăreni prin trăsăturile lor somatice, limbă și datini[65].

Vlahii balcanici – în pofida transhumanței practicate de o parte dintre ei, îndeosebi în Evul Mediu[66] – locuiesc nu numai în Albania și Epir, ci și în Macedonia, Tesalia și unele

59. D. Obolensky, *The Byzantine...*, p. 330; pentru *Zakonik* și literatura sârbă vezi considerațiile generale de la: Jelisaveta Stanojevich Allen, „Stefan Uroš IV Dušan", în *ODB* 3, pp. 1950-1951; și Robert Browing, „Serbian Literature", *ODB* 3 , pp. 1874-1875.

60. V. Muntean, *Istoria...*, I, p. 245.

61. George Ostrogorsky, *Storia...*, p. 509.

62. D. Obolensky, *The Byzantine...*, p. 322; Silviu Anuichi, „Sveti Sava u poveljama rumunskih vojvoda" (= Sf. Sava în hrisoavele voievozilor români), în: *Sveti Sava. Spomenița povodom 800 – godișnițe rodenja 1175-1975*, Beograd, 1977, pp. 361-367. Să se vadă, pentru întreaga tematică a actualului subcapitol, și comunicările din volumul: *Actele Simpozionului: Banatul iugoslav – trecut istoric și cultural* (cu texte în română și sârbă), Ed. Fundației, Novi Sad, 2000.

63. Alexandru Elian, „Introducere" în: *Fontes Historiae Daco-Romanae* (*FHDR*), III, (ed.) Al. Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca, Ed. Academiei Române, București, 1975, p. XXIV.

64. Alexandru Elian, „Introducere".

65. Alexandru Elian, „Introducere".

66. M. Gyoni, „La transhumance des Vlaques balkaniques au Moyen Age", în: *Byzantinoslavica*, 12 (1951), pp. 29-42.

insule grecești, la fel în Bulgaria, Serbia, Croația ș.a.m.d. Deși alții i-au numit în fel și chip (vlahorihini, vlahi, macedo-români, megleniți, țințari...), majoritatea românilor sud-dunăreni își zic: *armâni, rumâni*[67]. Numărul vlahilor din Balcani nu se poate indica exact, cum am arătat și în altă parte. Ei înșiși au convingerea că numără câteva milioane, pe când statisticile oficiale din statele unde domiciliază sunt foarte restrictive, consemnând – în total – o cifră de câteva sute de mii, aceasta datorită și intereselor acelor țări și procesului de asimilare la care sunt supuși. În cele ce urmează vom descrie preocuparea vlahilor balcanici pentru viața monahală.

Ne interesează mai puțin faptul că suficiente mănăstiri din Balcani au deținut vlahi ca oameni dependenți, potrivit hrisoavelor care îi înregistrează[68], ci mai mult episodul legat de pătrunderea unor familii de păstori vlahi la Sfântul Munte (Athos), către finele veacului al XI-lea. Spre a nu afecta în continuare liniștea și virtutea viețuitorilor athoniți, împăratul Alexios I Comnenul – prin 1100 – se vede obligat ca împreună cu patriarhul ecumenic Nicolae III să ia măsura ce se impunea, adică îndepărtarea vlahilor. Deodată cu ei au plecat și unii călugări, probabil și din neamul lor[69].

Înainte de acest eveniment mai aparte[70], să amintim de episcopatul vlahilor „din toată Bulgaria"; este posibil ca titularul episcopiei respective, cu sediul la Vreanotes (Vranje), în Serbia de astăzi) să fi avut în preajmă cel puțin o mănăstire. Firește, cu timpul, au apărut și alte eparhii pentru vlahii balcanici[71]. Aceiași valahi, cum era de așteptat, posedau și lăcașuri obișnuite de cult (biserici), dar și locații de o reculegere mai aparte (mănăstiri) precum cea zidită în anul 1395, pe valea Timocului sârbesc, Coroglaș, existentă și în zilele noastre. În plin veac XIV este atestat documentar un călugăr, Neofit, originar din Macedonia,

▲ *Mântuitorul Iisus Hristos binecuvântând pe Alexios I Comnenul (1081-1118), împăratul Bizanțului – miniatură*

67. Bibliografia referitoare la vlahii balcanici este foarte bogată; selectăm câteva titluri: Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1975, pp. 189 și urm.; Matilda Caragiu-Marioțeanu et alii, *Dialectologie română*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1977, pp. 100-109; Dorin Gămulescu, *Influențe românești în limbile slave de sud*, I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 144, 147, 251 et passim; Petre Ș. Năsturel, „Les Valaques de l espace byzantin et bulgare jusqu' à la conquête ottomane", în: *Les Aroumains*, Inalco, Paris, 1989, pp. 45-78 (extras; a se vedea în același volum și contribuțiile semnate de Cicerone POghirc, Neagu Djuvara, Matei Cazacu, Max Demeter Peyfuss și Mihaela Bacou); Nicolae Cușa, *Macedoromânii pe văile istoriei*, Ed. Europolis, Constanța, 1990; M.D. Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, Ed. Enciclopedică, București, 1994; Duro Batricevi , Cvetko Pavlovi , Costa C. Roșu, *Valahii din Muntenegru – Vlasi u Crnoj Gori*, Ed. Fundației, Novi Sad, 2004.

68. P.Ș. Năsturel, *Les Valaques...*, pp. 55, 58, 63, 65 et passim (vezi și studiile coautorilor amintiți *supra*).

69. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, J. C. Hinrichssche Buchhandlung, Leipzig, 1894, pp. 163 și urm.

70. P.Ș. Năsturel, *Les Valaques...*, p. 50.

71. P.Ș. Năsturel, *Les Valaques...*, p. 71.

care avea în ascendența sa vlahi; era invidiat de elinul Ioan Katrares[72]. Un alt Neofit, monah și el, ocupase scaunul episcopal de la Grebena (a decedat în 1482). Încă în anul 1381, vlahul Eftimie fu învrednicit de patriarhul ecumenic Nil cu titlul de „arhimandrit și protosinghel al mănăstirilor din Vlahia" (Tesalia), și nu „din preajma...", cum s-a tradus[73].

În secolul al XV-lea , de care a mai fost vorba, la Lemnos se nevoia – ca „frate de mănăstire" – un Vlachos[74]. Mai târziu, un alt Vlachos, anume Gherasim Vlachos († 1685), ajunge mitropolit al Filadelfiei[75]. Apoi, încă doi aromâni (Vasile Moga și Andrei Șaguna) vor deveni ierarhi în Transilvania. Am arătat și în alt loc că moscopolitanii aveau o mănăstire înființată în anul 1630. Cu prilejul crizei macedoniene de la începutul secolului al XX-lea, când cel puțin cinci facțiuni se aflau în competiție, s-a petrecut un incident tragic în ținutul Meglenei unde se găsea Mănăstirea „Sfinții Arhangheli". Acolo, de câțiva ani, se oficiau serviciile divine în românește. Consiliată de greci, autoritatea otomană i-a alungat pe monahii vlahi și a populat-o cu călugări greci, „într-o regiune unde nu exista picior de grec". Ca egumen a fost desemnat un fost ofițer și fost antart; va fi asasinat în 1905, într-o vreme în care nu puțini meglenoromâni au fost uciși de bandele grecești[76].

Din nefericire, nici în trecut nu s-a făcut suficient pentru cauza vlahilor balcanici, nici în contemporaneitate nu se acționează mai dinamic pentru românii ce înconjoară România, după expresia neîntrecutului polihistor Nicolae Iorga[77].

---

72. *FHDR* III, pp. 518-521.
73. *FHDR* IV, (ed.) Haralambie Mihăescu et alii, Ed. Academiei Române, București, 1982, p. 309.
74. P.Ș. Năsturel, *Les Valaques...*, p. 73.
75. P.Ș. Năsturel, *Les Valaques...*, p. 74. A se vedea și Al. Elian, *Bizanțul, Biserica și cultura românească* (ed. îngrijită de V. Muntean), Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 263.
76. N. Cușa, *Macedoromânii...*, pp. 82-83; M.D. Peyfuss, *Chestiunea...*, p. 87.
77. V. Muntean, „Epirul și ținuturile românești", în: *Studia Historica et Theologica. Omagiu Profesorului Emilian Popescu* (coord.) C.C. Petolescu et alii, Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 479.

Bibliografie

Izvoare: *Fontes Historiae Bulgaricae*, XI (Academia Bulgară de Ştiinţe), Sofia, 1965; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III (ed.) Alexandru ELIAN, Nicolae-Şerban TANAŞOCA, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1975; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, (ed.) Haralambie MIHĂESCU et alii, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1982; BREZEANU Stelian, ZBUCHEA Gheorghe (coord.), *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 1997; MEYER Ph., *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, J. C. Hinrichssche Buchhandlung, Leipzig, 1894; TIMOC Cristian Sandu, *Vlahii sunt români. Documente inedite*, Ed. Astra Română, Timişoara, 1997.

Lucrări generale: CIRKOVI S., *Srbi u srednjem veku*, Ed. Idea, Beograd, 1995; DEDIJER Vladimir et alii, *History of Yugoslavia* (trad. engleză), Mc Graw-Hill, New York, 1974; JELAVICH Barbara, *Istoria Balcanilor* (trad. rom.), Institutul European, Iaşi 2000; MALUCKOV Mirjana, *Rumuni u Banatu. Etnoloşka monografija*, Vojvodanski Muzej, Novi Sad, 1985; MUNTEAN Vasile V., *Istoria creştină generală*, II, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2008; OBOLENSKY Dimitri, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500-1453*, Sphere, Books Ltd, Londra, [2]1974; PĂIUŞAN Radu, CIONCHIN Ionel, *O istorie a românilor din nord-estul Serbiei*, Ed. Ando-Tours, Timişoara, 1998; POPI Gligor, *Românii din Banatul Sârbesc în secolele XVIII-XX*, Ed. Libertatea – Panciova, Ed. Fundaţiei Culturale Române – Bucureşti, 1993; ZBUGHEA Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XX*, Ed. Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 1999; ZBUGHEA Gheorghe, *Românii timoceni. Scurtă istorie*, Ed. Mirton, Timişoara, 2002.

Lucrări speciale: *Les AROUMAINS*, Centre d'étude des civilisations de l'Europe centrale et du sud-est, Publications Langues O, Paris, 1989; ANDREEV Mihail, ANGHELOV Dimităr, *Istoria na bălgarskata feodalna dărjava i pravo*, Nauka i izkustvo, Sofia, [3]1968; ANUICHI Silviu, „Relaţiile bisericeşti româno-sârbe din secolele al XVII-lea şi al XVIII- lea", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVII (1979), 7-8; DRAGOMIR Silviu, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1959; MILEUSNI Slobodan, *Manastiri Srbije – Monasteries of Serbia*, Ed. Pravoslavna Re, Novi, Sad – Vojska, Beograd 2002; NĂSTUREL Petre Ş., *Înşiruiri istorice*, Aalborg – Danemarca, 2000; PRAŞKOV L. et alii, *Manastirite v Bălgarija*, Sofia, 1992; RĂMUREANU Ioan, „Începuturile creştinării sârbilor sub împăratul Heracliu", în: *Studii Teologice*, XI (1959), 3-4.

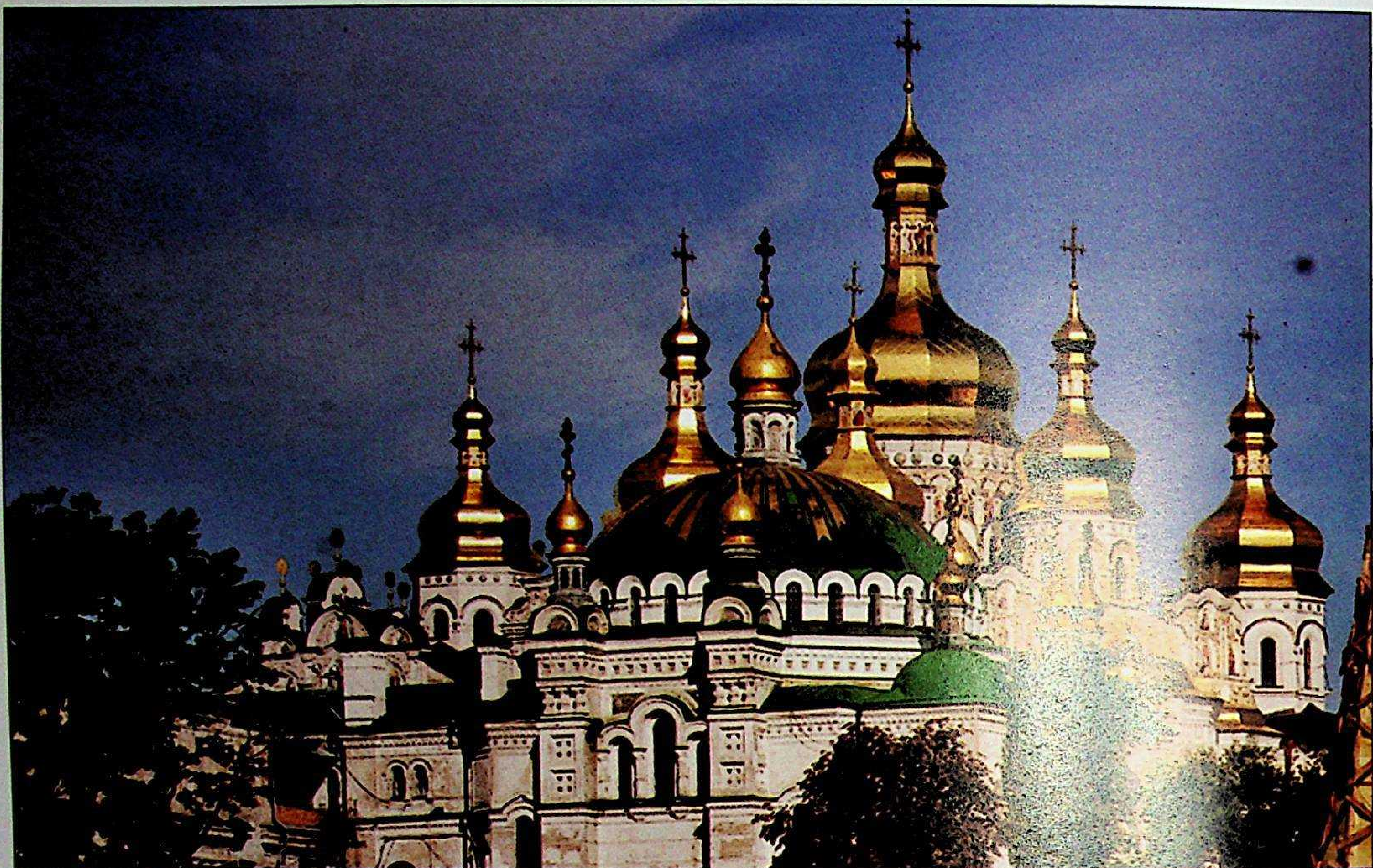
MONAHISMUL SLAV RĂSĂRITEAN (UCRAINEANO-RUS)

Începuturile monahismului ucrainean sunt legate de creştinarea poporului rus. Ruşii, un popor rezultat din amestecul varegilor scandinavi cu triburile slave din Crimeea, bazinul Niprului mijlociu şi ţinuturile Smoleaskului, formau la începutul secolului al X-lea un puternic cnezat un centru politic la Kiev (Rusia Kieveană)[1]. Deşi în anul 944 exista în Kiev o biserică închinată Sfântului Ilie[2], iar cneaghina Olga († 11 aprilie 969), care era creştină[3], a cerut misionari nu numai împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul (913-919, 944-959), pe care l-a vizitat la Constantinopol în anul 957, ci şi lui Otto I cel Mare (936-973)[4], creştinarea ruşilor s-a făcut sub marele cneaz Vladimir (980-1015) în anul 989[5]. Căsătorit cu porfirogeneta Ana († 1011), sora împăraţilor bizantini Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976-1025) şi Constantin al VIII-lea (1025-1028), marele cneaz Vladimir primea din Bizanţ şi o impunătoare solie formată din ierarhi, preoţi şi călugări care au ajutat nu numai la botezul poporului rus, ci şi la organizarea Bisericii kievene, al cărei prim arhiepiscop a fost Teofilact sau Mihail. După planul arhitecţilor bizantini a fost construită în anul 991 biserica „Adormirea Maicii Domnului" (Desjatinskaja a dijmelor) din Kiev, care a servit drept catedrală mitropolitană până în anul 1018[6].

---

1. Amănunte la N.V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, trad. de A. Voroniuc, Ed. Institutul European, Iaşi, 2001, pp. 42-45.
2. *Die Orthodoxe Kirche in Russland. Dokumente ihrer Geschichte (860-1980)*, P. Hauptmann, G. STRICKER, (eds.), Gőttingen, 1988, Documentul nr. 5, pp. 43-46. (În continuare se va prescurta: Documentul nr.... (OKR)., p.).
3. *Documentul* nr. 6 (OKR), pp. 46-51.
4. Despre eşecul misiunii lui Adalbert la curtea cneazului Sviatoslav, fiul cneaghinei Olga, a se vedea *Cronica lui Regino de Prüm*, *Documentul* nr. 7 (OKR), pp. 51-53; W. Hotz, *Handbuch derKunstdenkmäler im Elsass und in Lothringen*, München/Berlin, 1976, p. 264 îl numeşte pe Adalbert „apostolul slavilor".
5. Despre botezul cneazului Vladimir şi al poporului rus a se vedea *Cronica lui Nestor*, *Documentul* nr. 10 (OKR), pp. 56-69. Detalii la L. Müller, *Die Taufe Russlands. Die Frühgeschichte des russischen Christentums bis zum Jahre 988*, München, 1987.
6. M.K. Karger, *Drevnij Kiev. O erki po istorii material'noj kultury drevnerusskogo goroda*, vol. II, Leningrad, 1961, pp. 9-59; A. Poppe, „Die Metropoliten und Fürsten der Kiever Rus", în: G. Podskalsky, *Christentum und theologische Literatur*, München, 1982, pp. 280-323

◀ *Mănăstirea Şamordino din Rusia*

▲ *Lavra Pecerskaja (Lavra Peşterilor) – Ucraina*

O Biserică în plină ascensiune cum era cea kieveană, căreia cneazul Vladimir şi apoi fiul său, Iaroslav cel Înţelept (1019-1054) urmăreau să-i dea strălucirea celei constantinopolitane, trebuia să acorde importanţa cuvenită şi vieţii monahale. Nu este exclus ca unii călugări refugiaţi în Crimeea din cauza prigonirii iconoclaste[7] să fi pătruns şi în ţinuturile ruseşti, prin viaţa lor ascetică determinând convertirea la Hristos[8]. Locuinţele rupestre descoperite pe cursul superior al Donului, în apropiere de oraşele Korotoiaka şi Ostrogojska, datând din secolele VIII-IX, sunt considerate de arheologi aşezări monahale folosite de călugării bizantini în misiunea lor spre Kiev. Printre creştinii care aveau ca locaş de închinare biserica „Sfântul Ilie" din Kiev erau cu siguranţă şi asceţi, însă despre mănăstiri propriu-zise înainte de creştinarea poporului rus nu se poate vorbi[9].

Deşi mitropolitul Ilarion al Kievului spune că în timpul cneazului Vladimir s-au construit mănăstiri în care s-au strâns călugări[10], primele atestări documentare datează din timpul fiului său, Iaroslav cel Înţelept. Acesta a ctitorit în Kiev două mănăstiri: una pentru călugări în cinstea Sfântului Gheorghe şi alta pentru maici cu hramul Sfânta Irina[11]. În general, mănăstirile ridicate până la invazia mongolă

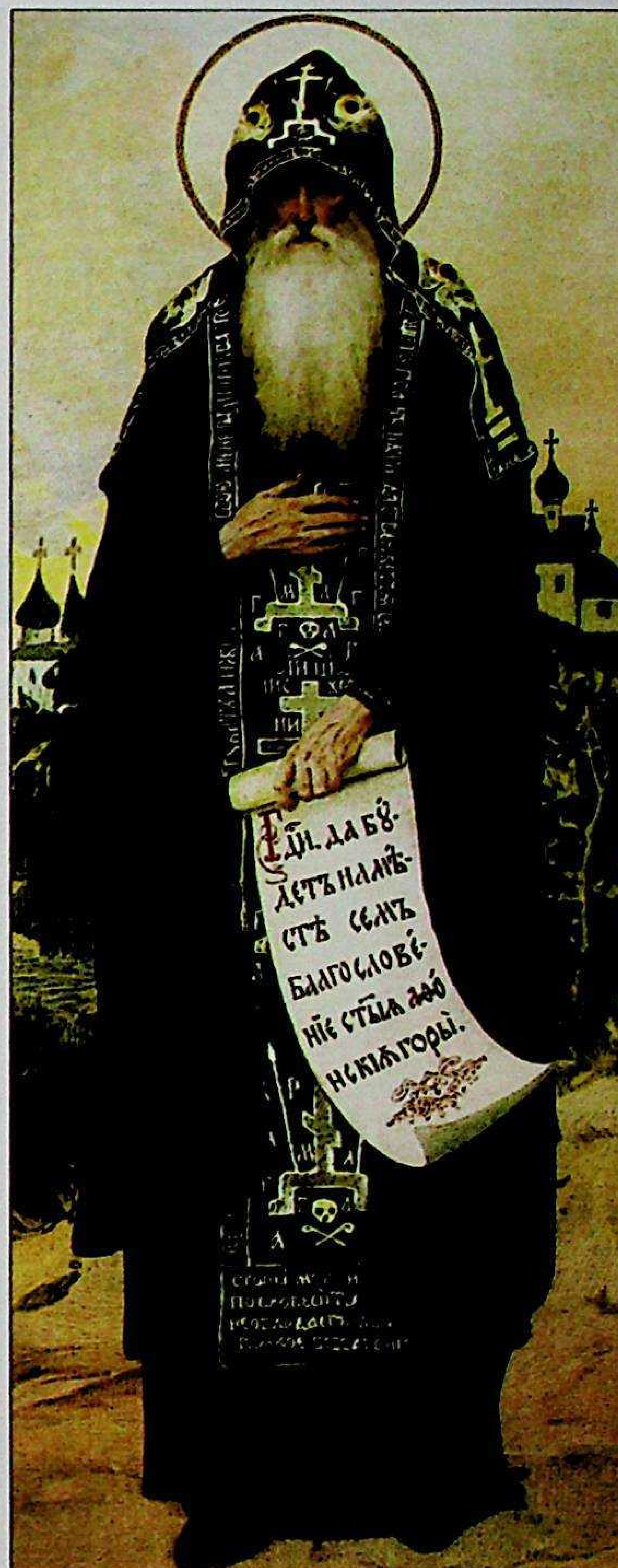
---

7. Stephanus Constantinopolitanus Diaconus, *Vita S. Stephani Junioris*, *PG* 100, 1120.
8. Într-o scrisoare adresată episcopului Filaret al Crimeei, Sfântul Teodor Studitul elogiază activitatea misionară a călugărilor refugiaţi din Bizanţ în această peninsulă, cf. A.P. Oprin, *Rusia Antică*, Minsk, 1988, p. 27.
9. *Schiţe privind istoria Bisericii bizantine de Răsărit în secolele IX, X, XI*, Moscova, 1878, p. 88.
10. *Cuvânt de laudă marelui cneaz Vladimir* rostit în anul 1050/51 în biserica „Adormirea Maicii Domnului" din Kiev în care a fost înmormântat creştinătorul ruşilor, *Documentul* nr. 17 (OKR), p. 85.
11. Alegerea patronilor acestor mănăstiri s-a făcut după numele pe care ctitorii l-au primit la botez, respective Iaroslav pe cel de Gheorghe, iar soţia sa Ingigerd pe cel de Irina. A se vedea: L. Müller, *Des Metropoliten Ilarion*

de la începutul secolului al XIII-lea erau ctitorite de cnezi, fiind numite „mănăstiri ctitoricești", întemeietorul susținându-le financiar, folosindu-le ca necropole de familie, dar și intervenind la alegerea stareților.

Reprezentativă pentru monahismul ucrainean a fost Lavra Pecerskaja (Lavra Peșterilor). Unul dintre întemeietorii acestei mănăstiri a fost Ilarion, primul mitropolit de origine rusă al Kievului (1051-1054). După relatările cronicarului Nestor, preotul Ilarion, „bărbat cucernic, cărturar și postitor", părăsind domeniul Berestov de pe Nipru, unde era reședința cneazului, s-a așezat la sud de Kiev. Pe o colină împădurită și-a săpat o peșteră în care a trăit ca eremit până ce a fost ales mitropolit al Kievului[12]. Întemeietorul propriu-zis al Lavrei Pecerskaja este considerat Antonie, care ar fi primit această binecuvântare de la Muntele Athos[13]. Cert este faptul că el, revenind în Kiev, a trăit o vreme la mănăstirea Sfântul Gheorghe, după care s-a retras în peștera lui Ilarion[14]. Faima lui a atras mai mulți asceți, încât a fost nevoie să fie săpate alte peșteri pentru adăpostirea lor. În acest scop, marele cneaz Izjaslav (1054-1078) a dăruit mănăstirii muntele dintre peșteri și domeniul cnezial de la Berestov. Acolo a fost ctitorită biserica mare a mănăstirii, înconjurată de chilii și peșteri, de unde și denumirea de Lavra Peșterilor[15].

În timp ce Antonie alături de Nikon cel Mare[16] sunt considerați întemeietorii monahismului rusesc pătruns de sentimentul național, care se opunea ierarhiei grecești și amestecului cnezilor kieveni în viața Bisericii[17], mănăstirea Lavra Pecerskaja fiind într-un fel sau altul părtașă la evenimentele național-culturale din secolul al XI-lea, îndrumătorul spiritual al acesteia a fost

▲ *Sfântul Antonie de la Pecerskaya*

Lobrede auf Vladimir den Heiligen und Glaubensbekenntnis, Wiesbaden, 1962, p. 173. Amănunte despre aceste mănăstiri care au dispărut la M.K. Karger, *Drevnij Kiev...*, pp. 216-226, 232-237.

12. *Documentul* nr. 18 (OKR), pp. 92-93.

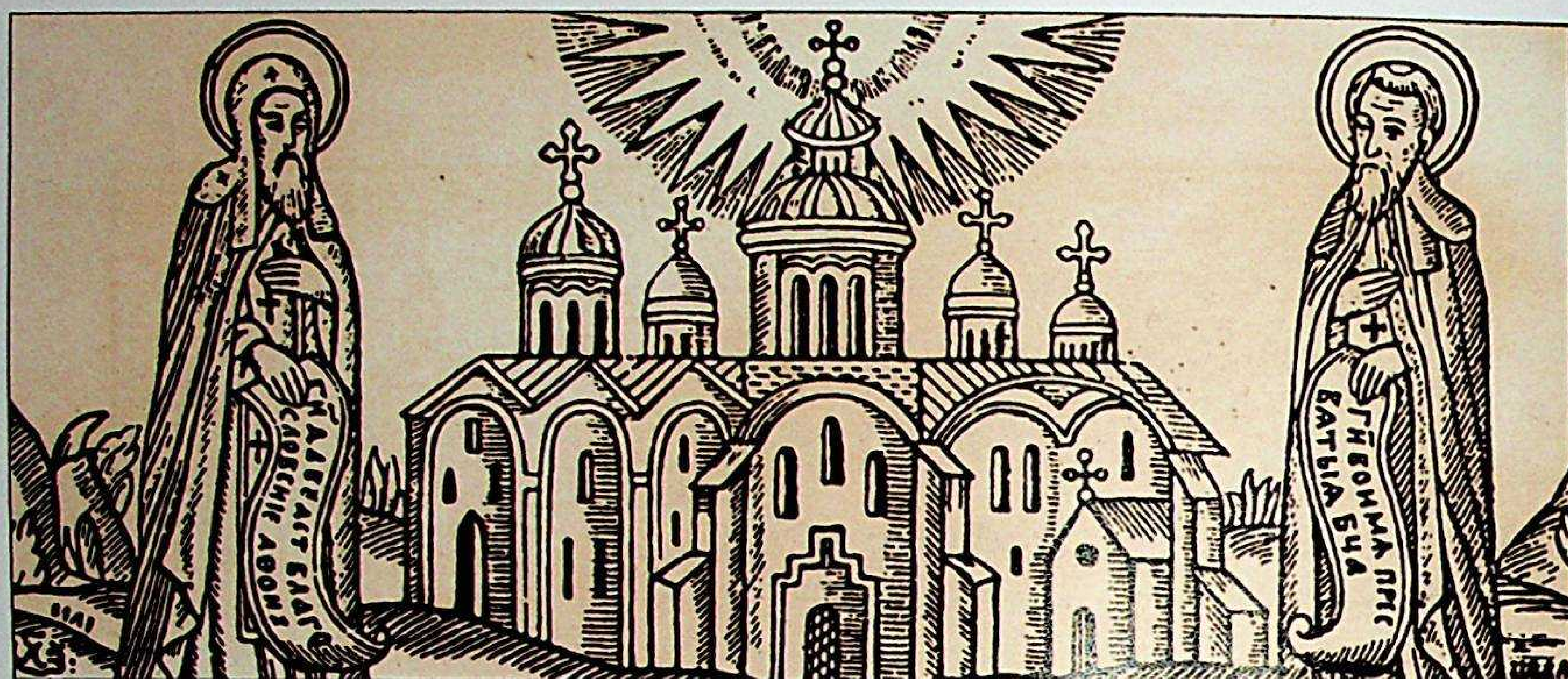
13. Despre viețuirea lui la Athos vorbește *Cronica lui Nestor, Documentul* nr. 10 (OKR), p. 93 însă M. Priselcov este de părere că el a trăit într-o mănăstire bulgărească (cf. R.P. Cosey, *Early Russian Monasticism*, în coll. *Orientalia Christiana Periodica*, XIX (1953), p. 377), iar legătura cu Athosul s-a făcut pentru a conferi monahismului rusesc inițiativa bizantină și nu una locală izvorâtă din aspirațiile ascetice ale poporului rus.

14. Eg. Ioan Economțev, *Ortodoxia, Bizanțul, Rusia*, Moscova, 1992, p. 65.

15. *Documentul* nr. 18 (OKR), p. 95.

16. După părerea lui M. Priselkov, Nikon cel Mare nu poate fi altul decât mitropolitul Ilarion înlocuit în anul 1054/1055, la cererea Patriarhiei Ecumenice, cu Efrem, de origine grec. El s-a retras la mănăstirea Pecerskaja primind schima mare cu numele de Nikon și fiind cleric a putut tunde în monahism mulți frați care se adunaseră în jurul lui Antonie. Cf. S. Soloviev, *Istoria Rusiei*, vol. 3, Moscova, 1873, p. 63. A se vedea și V. Cliucevski, *Viețile vechilor sfinți ruși ca sursă istorică*, Moscova, 1971, p. 16.

17. Datorită faptului că a tuns în monahism doi soldați (drujini) din garda personală, Nikon a intrat în conflict cu marele cneaz Izjaslav. De aceea s-a retras în orașul Tmutaraconi (Tamatarha), unde a întemeiat o mănăstire în cinstea Maicii Domnului. A revenit în Lavra Pecerskaja în anul 1068, cf. V. Cliucevski, *Viețile vechilor sfinți...*, p. 17.

➤ *Sfântul Antonie și Teodosie de la Lavra Pecerskaja – gravură*

Sfântul Teodosie. Ales stareț în anul 1062, el a dat lavrei kievene organizarea tipiconală asemănătoare Mănăstirii Studios[18] care a constituit model pentru toate mănăstirile rusești din secolele următoare. El este considerat pe drept cuvânt „începătorul vieții de obște în Rusia"[19]. Deși a condus mănăstirea doar 12 ani († 1074)[20], regulile sale au influențat monahismul rus prin mulțimea de ucenici formați în Lavra Peșterilor din Kiev. Modul în care a conceput organizarea monahismului rusesc pentru primele generații de călugări, o îmbinare între asceza creștină și practica papală, poate fi identificat în *Patericul* de la Pecerskaja, mai ales în istorisirile lui Nikola Sveatoșa[21].

Până la invazia tătară din secolul al XIII-lea, când a fost distrus și orașul Kiev[22], Lavra Pecerskaja a fost centrul cultural al întregii Rusii. Reprezentative pentru componenta național-culturală a monahismului rus sunt lucrările lui Ilarion-Nikon: *Despre lege și har*[23] și

---

18. Aflând despre existența *tipiconului* mănăstirii Studion de la călugărul Mihail, un apropiat al mitropolitului Gheorghe din Kiev, starețul Teodosie a solicitat de la Constantinopol o copie a acestuia. Ceea ce a primit nu era decât o versiune târzie, revizuită de patriarhul Alexie al Constantinopolului (1025-1043) și care cuprindea rânduieli tipiconale privind săvârșirea slujbelor, ținerea posturilor și organizarea vieții monahale în general. Pe această structură, Sfântul Teodosie a alcătuit *Tipiconul* Lavrei Pecerskaja, punând accent pe rugăciune, post, muncă și viața de obște. A se vedea G. Fedotov, *Sfinții Rusiei vechi*, vol. II, Kiev-Peciorscaia Lavra, 1987; G. Fedotov, *The Russian Religious Mind*, I. *Kievan Christianity*; II. *The Middle Ages, 13th-15thCentury*, Cambridge, 1968; Cuviosul Macarie, „Scrierile Sfântului Teodosie Pecersky. Text și comentariu", în: *Studiile Academiei Imperiale*, Sankt Petersburg, 21856, nr. 2, pp. 135-176; O.V. Tvorogov, „Viața Sfântului Teodosie Pecersky", în: *Monumentele literare ale vechii Rusii*, 1978, 3-5, pp. 35-88.

19. J. Meyendorff, „Spiritual trends in Byzantium in the late thirteen and early fourteen century", în: *Art et Societe a Byzance sous les Paleologues*, Venice, 1971, p. 93.

20. Sfântul Teodosie a trecut la cele veșnice la 3 mai 1074, cf. A.G. Kuzmin, *Despre timpul redactării de către Nestor a vieții lui Teodosie*, Rezani, 1970.

21. Nikola Sveatoșa, care a intrat în mănăstirea Lavra Pecerskaja în anul 1106, era fostul cneaz Sveatoslav Davidovici al Cernigovului, strănepot al marelui cneaz Iaroslav cel Înțelept. Ca frate, a îndeplinit ani de-a rândul ascultări la bucătărie, la poarta mănăstirii și la trapeză. Abia după acest moment i-a fost îngăduit să se retragă într-o chilie unde îmbina permanent munca (și-a țesut rasa din fire toarse de el) cu rugăciunea inimii. A se vedea G. Podskalsky, „La priere dans la Russie de Kiev", în: *Mille ans du chris- tianisme russe (988-1988)*, N. Struve (ed.), Paris, 1989; *Das Paterikon des Kiewer Höhlenkosters*, Tschi-Zewskij (ed.), München, 1964.

22. A se vedea Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Institutul European, Iași, 1999, pp. 321-451.

23. Această scrisoare apreciată de E.E. Golubinski, *Istoria Russoi Țerkvi* I/1, Moscova, 1901, p. 360, drept „capodoperă a artei oratorice", a fost rostită de Ilarion înainte de a fi ales mitropolit de Kiev (1051), probabil în anul 1039,

Codicele din anul 1073, care a stat la baza *Codicelui* lui Nestor sau *Primului letopiseț de la Kiev*[24], cele *Cinci cuvinte de învățătură* și *Tipiconul* alcătuite de Sfântul Teodosie[25] și *Patericul* de la Lavra Pecerskaja[26]. De asemenea se remarcă lucrările haghiografice ale monahului Nestor de la Pecerskaja: *Viața Sfântului Teodosie* și *Viața Sfinților cnezi Boris și Gleb*[27], care ilustrează trăsăturile specifice creștinismului rusesc din primul secol al existenței sale.

Dorința de a păstra tradiția ascetico-chinovială specifică Mănăstirilor Studios din Constantinopol și Sfântul Sava din Țara Sfântă ale căror tipicoane de sorginte vasiliană au stat la baza *Tipiconului* de la Pecerskaja, pe de o parte, și influența externă politico-națională exercitată de conducerea cnezială pe de altă parte, au cauzat unele stări de criză în cadrul monahismului din Biserica kieviană, manifestate fie printr-o înclinație spre secularizare, fie printr-o accentuare a ascezei severe de tip anahoretic. Această situație a fost sesizată și într-o mare măsură dezaprobată de un alt recunoscut îndrumător spiritual al monahismului rusesc, Sfântul Avraamie de la Smolensk. Călugărit într-o mănăstire din apropierea acestui oraș, care în secolul al XII-lea rivaliza din punct de vedere cultural cu Kievul, Avraamie practica ascetismul monastic orientându-se după tradiția palestiniană, dar și după îndrumările date obștii de la Pecerskaja de Sfinții Ilarion-Nikon și Teodosie. Fiind hirotonit ieromonah de episcopul Ignatie de Smolensk, el săvârșea Sfânta Liturghie zilnic rostind și câte un cuvânt de învățătură prin care îndemna pe monahi și credincioși să fie permanent preocupați de mântuirea sufletului și de răspunsul la Judecata de Apoi pe care o vedea foarte aproape. Popularitatea sa a trezit invidia starețului, care l-a determinat să plece la mănăstirea Sfânta Cruce din Smolensk. Acuzat de erezie în fața episcopului și a cneazului, a fost readus în mănăstirea de metanie, dar i s-a interzis să mai săvârșească Sfânta Liturghie și să predice. Absolvit de acuzații[28] i s-a încredințat conducerea mănăstirii Maicii Domnului, unde a rămas până la sfârșitul vieții. Aceste relatări privind viața lui Avraamie alcătuite de monahul Efrem pe la anul 1237 ne oferă informații privind existența mai multor mănăstiri în apropierea orașului Smolensk, dar și a unui declin al vieții monastice rusești înainte de invazia mongolă, datorat pe de o parte influenței politico-statale, iar pe de altă parte

▲ *Sfinții Mucenici Boris și Gleb, fiii marelui cneaz Vladimir – icoană*

în fața marelui cneaz Iaroslav cel Înțelept, a mitropolitului și a curții domnești cu ocazia unei sărbători bisericești importante, cf. M. Kudriațev, *Istoria monahismului ortodox*, Moscova, 1999, p. 67.

24. P. Florenskij, „Christianity and Culture", în: *The Journal of the Moscaw Patriarchate*, 1983, 4, p. 60.
25. Cuviosul Macarie, „Scrierile Sfântului Teodosie...", Sankt Petersburg, 1856.
26. A se vedea ediția lui D. Tschizewskij, *Das Paterikon des Kiewer Höhleklosters*, München, 1964.
27. I. Ereomin, „O caracteristică a scrierilor lui Nestor", în *SPB*, 1961, 1-2, p. 337.
28. După condamnarea lui Avraamie, orașul s-a confruntat cu o secetă cumplită, interpretată ca o pedeapsă divină. Rugăciunile lui au adus ploaia și salvarea Smolenskului, cf. *Das Paterikon des Kiewer Höhlenklosters*, p. 125.

▲ *Catedrala „Sfânta Sofia" din Novgorod, construită în anul 1045 de Iaroslav cel Înțelept*

lipsei unei consolidări duhovnicești a monahismului rusesc, tradiția Sfântului Teodosie păstrându-se doar la primele două generații de călugări[29].

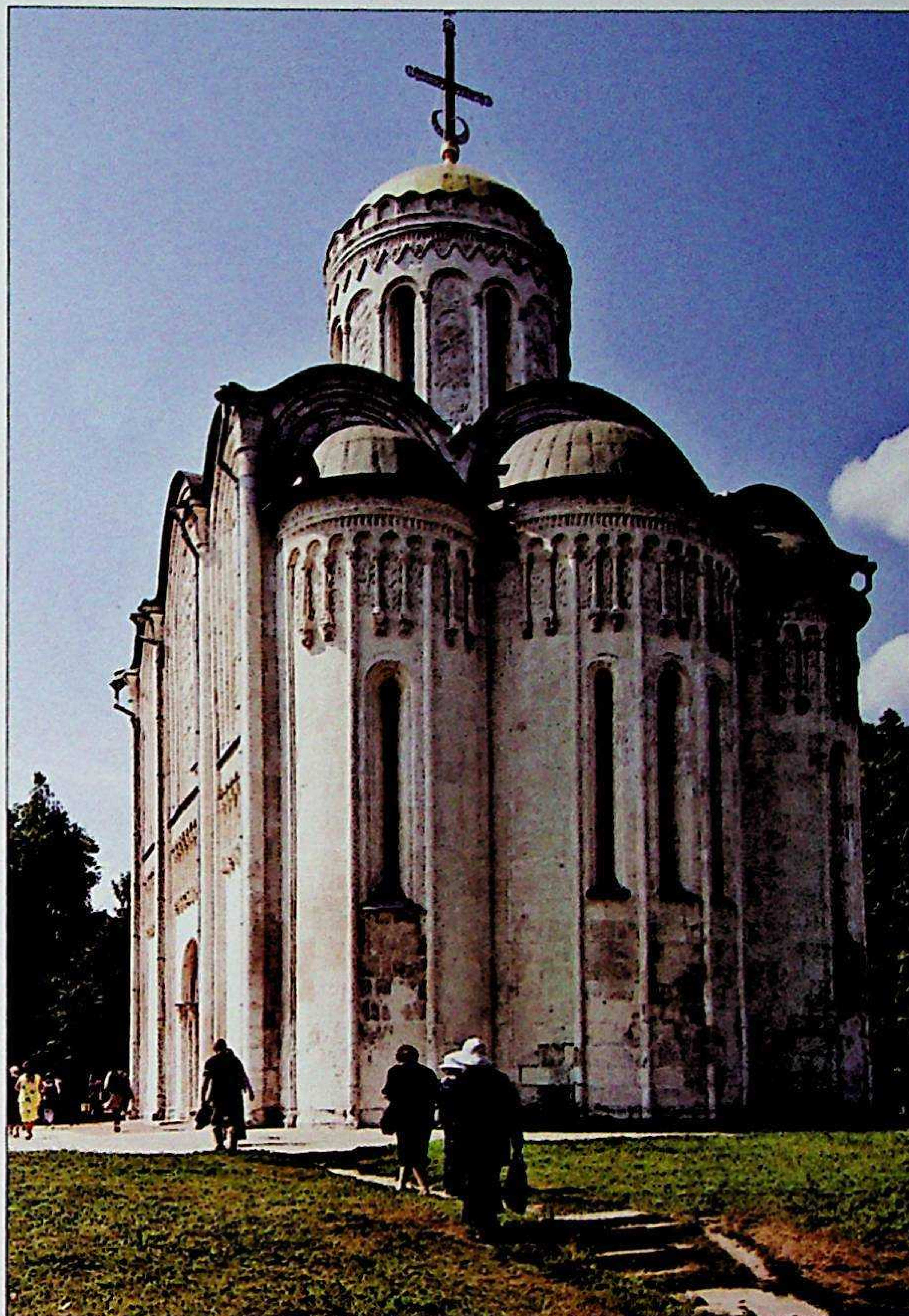
În Kiev, pe lângă Lavra Pecerskaja au fost ctitorite și alte mănăstiri, în special de cnezi. Astfel, marele cneaz Iaroslav cel Înțelept a ridicat în anul 1037 două mănăstiri, una pentru călugări cu hramul *Sfântul Gheorghe* și alta pentru călugărițe în cinstea *Sfintei Irina*. În anii 1061/1062 cneazul Iziaslav a ctitorit mănăstirea *Sfântul Dumitru,* iar rivalul său, cneazul Vsevolod, pe cea închinată *Sfântului Mihail* (1070). Gherman, viitorul episcop de Novgorod (1078-1096) a întemeiat în anul 1072 mănăstirea *Mântuitorul Iisus Hristos,* iar stareţul Ștefan de la Pecerskaja împreună cu episcopul de Vladimir-Volânski pe cea închinată *Sfântului Ștefan*. Până la mijlocul secolului al XIII-lea existau în Kiev 17 mănăstiri[30].

În secolul al XI-lea s-au construit mănăstiri și în alte orașe comerciale, mai ales în cele situate pe Nipru. Pe lângă cele deja amintite în Smolensk, existau în Novgorod cca. 17 mănăstiri[31]. Cele mai cunoscute erau mănăstirea *Sfântul Antonie* întemeiată în anul 1117 și cea a *Sfântului Varlaam-Hutânski* din anul 1192. În anul 1074 a fost ridicată câte o mănăstire și în orașele Pereiaslav și Cernigov. Sfântul Ilarion-Nikon, părăsind Kievul

---

29. *Das Paterikon des Kiewer Höhlenklosters*, pp. 115 ș.u. A se vedea și G.P. Fedotov, *A treasury of Russian Spirituality,* Londra, 1950, p. 49.
30. Cf. E. Golubinski, *Istoria Ruskoi Țerkvi* I/1, pp. 57-59.
31. Novgorodul ca mare centru comercial concura Kievul și sub aspect bisericesc. După ce în anul 1037 fusese construită la Kiev catedrala Sfânta Sofia, considerată cel mai frumos monument al arhitecturii kievene, în anul 1052 a fost zidită o altă catedrală impunătoare și luxoasă cu același hram în Novgorod. Tot acolo meșterul rus Petru construise în anii 1119-1130 biserica mănăstirii Sfântul Gheorghe, care impresiona datorită cupolelor și pereților din piatră albă „prin grație, maiestuozitate și simplitate", cf. N.V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, p. 71.

din cauza conflictului cu mare cneaz, s-a refugiat la Tmutaracani (Tamatatha), unde a întemeiat între anii 1061-1067 o mănăstire închinată Maicii Domnului[32].

La mijlocul secolului al XII-lea apar primele mănăstiri din cnezatul Rostov-Suzdal în orașele Kleazma, Suzdal, dar mai ales Vladimir, unde dominau catedralele Adormirea Maicii Domnului și Sfântul Dumitru. Tot atunci au fost întemeiate primele schituri și sihăstrii dincolo de Volga, în secolele următoare fiind prezente în toată regiunea dintre Munții Urali și Marea Albă. În apropierea unora dintre ele s-au înființat localități, cum a fost cazul orașului Vologda de lângă mănăstirea *Sfânta Treime* întemeiată de Sfântul Gherasim († 1178). Se apreciază că la mijlocul secolului al XII-lea existau în Rusia cca. 70 de mănăstiri situate în general în orașe sau în apropierea lor[33]. Revigorarea spiritualității monastice în Rusia s-a realizat în secolele următoare, într-un context politic diferit. În urma războaielor devastatoare dintre anii 1237-1241[34], Rusia a intrat pentru o perioadă de aproape 250 de ani sub dominația Hoardei de Aur cu centrul politic la Sarai, pe Volga[35]. Statul kievean a avut de suferit nu numai din punct de vedere politic, ci și bisericesc, majoritatea mănăstirilor situate în preajma marilor orașe fiind prădate sau chiar distruse de invadatori. Nici Lavra Pecerskaja nu a fost scutită de jaf, după ce mongolii hanului Batu au cucerit Kievul la 6 decembrie 1240.

▲ Catedrala „Sfântul Dimitrie Izvorâtorul de Mir" din Vladimir, Rusia, construită de Prințul Vselvold III

32. Cf. V. Cliucevski, *Viețile vechilor sfinți...*, p. 17.
33. Cf. P. Malițchi, *Istoria Bisericii Ruse*, Moscova, 1902, p. 93.
34. După înfrângerea rușilor și polovților lângă râul Kalka în anul 1223, mongolii sau tătarii conduși de Batu, nepotul lui Gingis-Han (1206-1227), au desfășurat o mare campanie de cucerire a Rusiei, ca deschidere spre întreaga Europă. Astfel, între anii 1237-1241, au cucerit pe rând cnezatele de Riazan și Suzdal cu orașul Vladimir, reședința marelui cneaz, au devastate Cernigovul și au distrus întreg orașul Kiev, exterminând populația. Trecând apoi spre Galiția, Volânia și Munții Carpați, mongolii au atacat concomitent regatele Poloniei și Ungariei, învingându-i pe polonezi și germani la Liegnitz, în Silezia, și ocupând Câmpia Panoniei. Deși avangarda lor a atins țărmul Adriaticii, Batu a decis retragerea spre stepa sudică, cucerind în anul 1242 Bulgaria, Valahia și Moldova. N.V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, pp. 84-85.
35. S. Hackel, „Under Pressure from the Pagans. The Mongols and the Russian Church", în: *The Legacy of St. Vladimir: Byzantium, Russia, America*, John Breck, John Meyendorff, Eleana SILK (eds.), St Vladimir's Seminary Press, 1990, pp. 46-56.

➤ Mănăstirea Goloseev din Kiev – Ucraina

În aceste condiții, rușii s-au refugiat în ținuturile nord-estice, iar după stabilizarea relațiilor cu Hoarda de Aur a fost reluat procesul de consolidare politică și economică, ceea ce a dus la transferarea moștenirii kievene spre Moscova[36]. În acțiunea de colonizare a ținuturilor nordice un rol important l-a avut monahismul. În secolul al XIII-lea, când invazia mongolă a devastat multe mănăstiri, monahismul rusesc oscila încă între viețuirea idioritmică și cea cenobitică. Predominau mănăstirile așezate în orașe sau în preajma acestora practicând viața de obște după regulile stabilite de Sfântul Teodosie la Lavra Pecerskaja[37]. Erau mai rare cazurile când unii asceți se încumetau să se retragă în ținuturile pustii din nord-est[38]. Secularismul care se manifesta în special în mănăstirile cneziale a fost asociat cu invazia mongolă, interpretată ca pedeapsă divină („biciul lui Dumnezeu")[39]. De aici dorința crescândă de întoarcere la tradiția monastică veche, la monahismul anahoretic. Călugării, căutând noi locuri în care să găsească liniștea necesară nevoințelor lor s-au îndreptat spre ținuturile împădurite din nord-estul Rusiei, începând astfel procesul de „colonizare mănăstirească" prin înființarea multor sihăstrii care au constituit vetre pentru viitoarele mănăstiri chinoviale[40]. Renașterea monahismului chinovial nu s-a datorat în mod special autorității bisericești, ci influenței marilor asceți întemeietori de mănăstiri, chiar dacă aceștia erau simpli monahi. În acest sens un exemplu concludent îl constituie Sfântul Serghie de Radonej[41].

---

36. J. Meyendorff, *Byzantium and the Rise of Russia*, p. 69. Moscova a devenit capitala religioasă a Rusiei în timpul marelui cneaz Ivan Kalita. După căderea Kievului sub mongoli și divizarea statului, scaunul mitropolitan s-a mutat în anul 1299 la Vladimir, oraș care devenise reședința marelui cneaz încă din anul 1169, cf. *Documentul* nr. 37 (OKR), p. 170. Cu timpul centru politic al Rusiei s-a stabilit la Moscova, urmat și de cel bisericesc. Astfel în anul 1326 mitropolitul Petru moare la Moscova, iar alți doi ani mai târziu mitropolitul Teognost își stabilea definitiv reședința acolo, titulatura fiind „mitropolit al Kievului și al întregii Rusii". A se vedea D. Obolensky, *Un commonwealth medieval: Bizanțul*, trad. de C. Dumitriu, Ed. Corint, București, 2002, pp. 287-288; Nicolae Chifăr, „Componenta reformatoare a păstoririi patriarhului Nikon al Moscovei" în: *Teologie ortodoxă în destin românesc. Omagiu Părintelui Profesor Ilie Moldovan la 80 de an*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2008, p. 347.

37. Monahi formați în lavra kieveană au devenit apoi întemeietori de mănăstiri transmițând și păstrând moștenirea teodosiană. Dionisie de la Pecerskaja, ales apoi arhiepiscop de Suzdal și mitropolit al Rusiei, a ctitorit în anul 1329 mănăstirea „Înălțarea Domnului" din Novgorod. De asemenea, mănăstirea Adormirea Maicii Domnului – Starița din regiunea Tver a fost ctitorită de monahii Trifon și Nicandru de la Pecerskaja la începutul secolului al XII-lea. Distrusă de tătari, mănăstirea a fost refăcută în secolul al XVI-lea de Andrei Ivanovici, unchiul țarului Ivan cel Groaznic. Acolo s-a călugărit Iov, primul patriarh al Moscovei. A se vedea *Documentele nr. 93-96* (OKR), p. 290-303.

38. A se vedea I. Smolitsch, *Das altrussiche Monchtum (XI-XVI Jahrhundert). Gestalter und Gestalten*, Würzburg, 1940; I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum. Entstehung, Entwicklung und Wesen*, Würzburg, 1953.

39. În letopisețul început în anul 1224 se scria: „în acel an, pentru păcatele noastre, năvălit-au păgânii despre care nimeni nu știa de unde vin, ce limbă vorbesc, din ce trib provin și ce credință au". Cf. E. Golubinschi, *Cuviosul Serghie de Radonej și Lavra Sfintei Treimi întemeiată de el*, Moscova, 1902, p. 70.

40. I. Smolitsch, *Das altrussische Monchtum*, p. 90. Pustnicul, uneori fără a parcurge noviciatul mănăstiresc se retrage în desișul pădurii adăpostindu-se în scorbura unui copac sau construindu-și o colibă din lemn. Se hrănea cu fructe de pădure, cu rădăcini de plante și cu pâine uscată lăsată de unii trecători în coșul atârnat de o creangă. Cu timpul, în jurul lui se forma o comunitate monastică necesitând construirea unei bisericuțe din lemn. Întemeietorul, considerat și starețul comunității, cerea aprobarea ierarhului locului sau chiar mitropolitului Moscovei pentru înființarea noii mănăstiri și sfințirea bisericii. Dacă refuza hirotonirea, el rămânea în continuare stareț, săvârșirea slujbelor religioase fiind încredințată unui ieromonah trimis dintr-o altă mănăstire. Cu această ocazie era dăruit cu antimis, cărți de cult și icoanele Mântuitorului și a Maicii Domnului ca semn al binecuvântării. A se vedea și A. Cadlubovschi, *Schițe privind istoria literaturii vechi ruse*, Varșovia, 1902; P.P. Muratov, *Les icons russe*, Paris, 1927, pp. 3-6.

41. S. Boguslavschi, *Literatura privind canonizarea sfinților în Biserica Rusă*, Leningrad, 1928, p. 52.

⮝ *Lavra Sfântului Serghie de Radonej – Catedrala „Sfânta Treime". Aici se păstrează moaștele Sfântului Serghie de Radonej.*

Începând viețuirea ascetică în pădurea din apropierea Moscovei și bucurându-se de slujirea liturgică a bătrânului ieromonah Mitrofan care trăia în apropierea lui, Sfântul Serghie a reușit să înfrunte singurătatea și asprimea iernilor rusești dar mai ales teama și sentimentul de neputință și abandon, devenind dintr-un simplu ascet unul dintre cei mai mari îndrumători spirituali ai monahismului rusesc. Chilia sa și bisericuța de lemn care au atras ucenici din întreaga Rusie, au pus bazele celei mai cunoscute mănăstiri rusești: *Lavra Sfânta Treime* de lângă Moscova[42], care a devenit imaginea de ansamblu a mănăstirilor cu trăire cenobitică din Rusia. Deși nu voia să-și asume responsabilitatea hirotoniei, Sfântul Serghie a înțeles că îndrumarea și conducerea unei mănăstiri, care tinde să treacă de la viețuirea idioritmică la cea cenobitică, cere atât autoritate morală cât și canonică. Astfel, în anul 1344 a fost hirotonit ieromonah și numit stareț. Acestea nu au schimbat atitudinea lui față de ceilalți monahi, ci el constituia exemplu întru toate. Fondurile aduse de arhimandritul Simeon din Smolensk au permis ridicarea bisericii mari închinată Sfintei Treimi, realizându-se astfel comuniunea de rugăciune liturgică a întregii comunități după modelul stabilit în secolul XI de Sfântul Teodosie de la Pecerskaja.

Sfântul Serghie și-a impus autoritatea prin smerenie și simplitate, ajungând să fie respectat de cele mai înalte autorități politice și bisericești. Sprijinind mișcarea de emancipare națională de sub dominația tătară și având darul profeției, l-a binecuvântat pe marele cneaz Dimitrie Ivanovici Donskoi (1362-1389), acesta obținând o strălucită victorie la Kulikovo

42. A se vedea M. Kudriațev, *Istoria monahismului ortodox*, pp. 201-204.

Pole pe Don (1380) împotriva lui Mamai și arătând că Hoarda de Aur nu este invincibilă[43]. Prestigiul său duhovnicesc era atât de mare în toată Biserica Rusiei încât mitropolitul Alexei al Moscovei, în acord cu marele cneaz, i-a cerut să-i urmeze în scaun, demnitate pe care a refuzat-o, dorind să trăiască toată viața în simplitate, sărăcie și smerenie[44].

După 58 de ani de viețuire ascetică, Sfântul Serghie a trecut la cele veșnice la 25 septembrie 1392, mormântul său de la ctitoria închinată Sfintei Treimi devenind loc de pelerinaj pentru poporul rus care îl venera nu numai ca pe unul dintre cel mai mari îndrumători ai monahismului rusesc, ci și ca pe un patron spiritual al întregii Rusii. Moștenirea sa spirituală a fost transmisă de ucenicii săi în mănăstirile ctitorite de ei în ținuturile Vologodsk și Belozersk și până la Marea Albă, prin așa-numitul proces de „colonizare mănăstirească" a pădurilor pustii din nordul Rusiei[45]. Trei dintre ucenicii săi (Sfinții Pavel, Serghie și Silvestru) au ctitorit câte o mănăstire dincolo de Volga, în ținutul Vologda. Sfântul Avraamie a întemeiat o mănăstire la Galici, regiunea Kostroma, ținut în care mai existau două mănăstiri ctitorite de sfinții Nichita și Serghie Jakov. În apropiere de Moscova, alți doi ucenici, Metodie și Sava, au întemeiat, de asemenea, câte o mănăstire. În strânsă legătură cu Sfântul Serghie au stat alți întemeietori de mănăstiri, între care se numără: Ștefan de la Pecerskaja, care a întemeiat două mănăstiri, și Sfântul Dimitrie din Pereiaslav, care a întemeiat prima lavră la nord de Volga. Arhiepiscopului Dionisie de Suzdal i se datorează legăturile dintre Novgorod și „școala" Sfântului Serghie prin înființarea unei mănăstiri în acest oraș.

Sfântul Ștefan, episcop de Perm, cunoscut ca mare misionar printre triburile finice, a întemeiat în aceste ținuturi patru mănăstiri[46].

Cel mai reprezentativ îndrumător al monahismului cenobitic, după Sfântul Serghie, a fost Sfântul Chiril Belozerski († 1427). El a trăit un timp în mănăstirea Simonov din Moscova, fiind vizitat adesea de Sfântul Serghie, după care s-a retras în pădurile din apropiere de Marea Albă, unde a întemeiat o mănăstire cu viețuire cenobitică în anul 1393. Ea a devenit o adevărată școală monahală a ascetismului sever în care s-a format printre alții și Sfântul Nil Sorski, a cărui personalitate a influențat monahismul rusesc neoisihast până în secolele XVIII- XIX. Cel mai cunoscut ucenic al Sfântului Chiril a fost monahul Sevastie, întemeietorul mănăstirii Solovețk de la Marea Albă. Continuatorul tradiției chiriliene este considerat Sfântul Corneliu († 1537), ai cărui ucenici au întemeiat mai multe mănăstiri în nordul Rusiei. Reprezentativă este lucrarea sa *Pravila mănăstirească* în care se resimte influența *Îndemnuri pentru viețuirea în schit* a lui Nil Sorski și *Scrierile duhovnicești* ale lui Iosif Voloțki[47]. Pe de o parte apreciază superioritate rugăciunii pentru formarea duhovnicească a monahului, iar pe de altă parte se raliază

◀ *Lavra Sfântului Serghie de Radonej – Catedrala „Adormirea Maicii Domnului"*

43. Despre binecuvântarea dată de Sfântul Serghie de Radonej și victoria de la Kulikovo Pole a se vedea *Documentele* nr. 48 și 49 (OKR), pp. 191-193. Despre rolul lui Dimitrie Ivanovici privind ascensiunea statului moscovit la N.V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, pp. 115-117.

44. A se vedea *Documentul* nr. 46 (OKR), pp. 184-186.

45. El însuși este ctitorul altor 8 mănăstiri în Kirzaci, Moscova (mănăstirile Andronikov și Simonov), Rostov, Kolomna, Bogorododsk, Dubenskiy-Ostrov, Serpuchov, cf. I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, p. 94, nota 1.

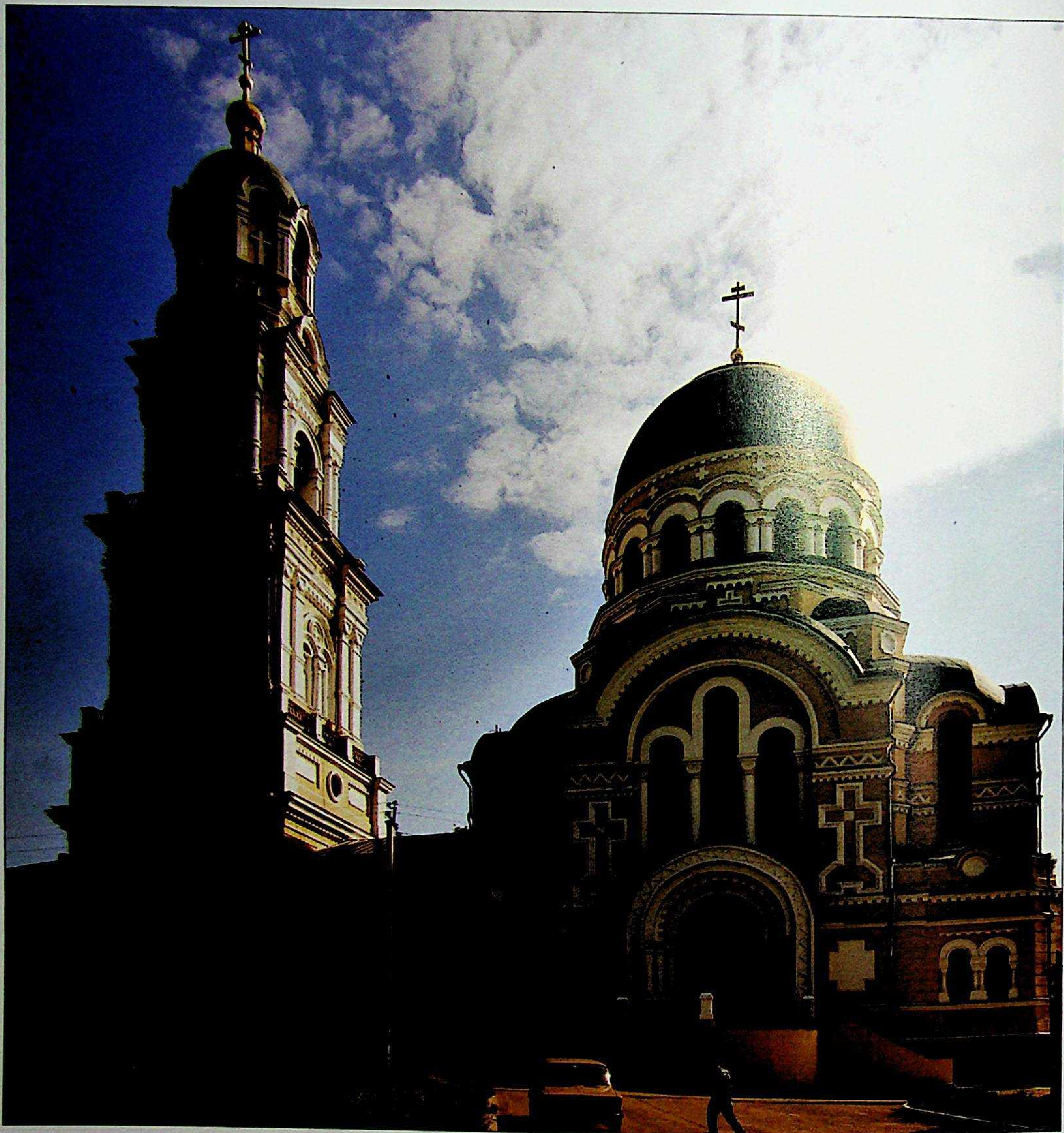
46. I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, pp. 94-95. A se vedea și S. Miliutin, *Letopisețul Lavrei Sfintei Treimi a lui Serghie*, Editura Lavrei Sfintei Treimi-Serghie, 2001, pp. 44-54.

47. Cf. G. Podskalsky, *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus*, München, 1982, pp. 74 ș.u.

➤ *Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – Tikhvin (Rusia)*

▲ *Mănăstirea „Sfântul Tihon" din Zadonsk – Ucraina*

▲ *Mănăstirea „Sfânta Treime" – Murom din Rusia. Aici se păstrează moaştele Sfântului Cuvios Petru şi ale Sfintei Cuvioase Fevronia – ocrotitorii familiei creştine*

▲ *Lavra Sfântului Alexandru Svirski – Rusia*

orientării mistice a Sfântului Nil, combătând înzestrarea mănăstirilor cu terenuri și alte bunuri[48].

Semnificativă pentru istoria monahismului rusesc este mănăstirea Mântuitorului, situată pe o insulă stâncoasă de pe lacul Kubenskoe. Importanța acestui așezământ întemeiat în secolul al XIII-lea a crescut datorită egumenului Dionisie, mai târziu arhiepiscop de Rostov, care a desfășurat o intensă activitate misionară și a format o pleiadă de ucenici în tradiția isihastă atonită, cum rezultă din dialogul dintre starețul Dionisie și ucenicul său Grigorie. Datorită lor ținutul împădurit al Vologdei a devenit spațiu de întemeiere al mai multor mănăstiri, printre care și una de maici înființată de Sfântul Dionisie Glușițki († 1437), recunoscut pentru calitățile sale de iconar, meșter de sfinte vase, misionar și ctitor de biserici parohiale în satele formate în apropierea mănăstirilor[49].

În afară de acești patru mari îndrumători ai monahismului cenobitic rusesc, merită atenție și alte câteva nume care au contribuit la răspândirea lui: arhiepiscopul Dionisie de Suzdal, care a ctitorit Mănăstirea Peșterilor din Novgorod și ucenicii Sfântului Alexandru Svirski, care sunt întemeietorii mai multor sihăstrii din nord de lacul Ladoga. Monahii din Mănăstirea Valaam au contribuit la propovăduirea creștinismului și a vieții ascetice în jurul lacului Onega.

Se constată că monahismul vechi rusesc a avut, pe lângă o incontestabilă dimensiune spiritual-misionară și una național-politică, prin procesul de „colonizare mănăstirească" el

48. I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, p. 97.
49. I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, p. 98.

contribuind fundamental la consolidarea statului moscovit. Cât timp s-au păstrat regulile stabilite de fondator, vieţuirea chinovială nu a cunoscut momente de criză. Pericolul a venit datorită înmulţirii proprietăţilor mănăstirilor, accentuându-se latura socială în detrimentul celei religioase. De aceea a fost nevoie de o renaştere spirituală care nu mai cerea refacerea propriu-zisă a vieţuirii cenobitice, ci practicarea idioritmiei prin respectarea strictă a votului sărăciei şi a instituţiei stareţului, considerată o adevărată şcoală ascetico-mistică de îndrumare a monahilor.

În acest proces de renaştere spirituală s-au confruntat două curente monahale, avându-i ca reprezentanţi pe Nil Sorski şi Iosif Voloţki. Deşi ambii aparţineau tradiţiei ascetice cultivată de ucenicii Sfântului Serghie de Radonej, raportarea lor la evoluţia monahismului rusesc în ultimele decenii ale secolului al XV-lea a fost diferită.

Iosif Voloţki (1439/40-1515), descendent al unei familii boiereşti, a intrat în mănăstirea Borovski întemeiată şi condusă aproape 30 de ani de stareţul Pafnutie († 1478), care avea strânse legături cu familia ţarului, asigurând astfel bogate danii în bani şi terenuri mănăstirii sale. Tânărul monah s-a format sub îndrumarea severă a lui Pafnutie, care accentua munca fizică, respectarea strictă a rânduielilor bisericeşti şi comportamentul exterior al monahului[50]. Încă din timpul vieţii, Pafnutie l-a pregătit ca urmaş al său, însă nemulţumirea provocată de unele schimbări privind înlăturarea tendinţelor secularizante ale vieţii monahale l-a determinat să părăsească ctitoria pafnutiană şi să întemeieze o mănăstire proprie în ţinutul Moscovei, aproape de Volokolamsk, în anul 1479[51]. Din partea cneazului local a primit mai multe sate şi bani, ceea ce i-a permis să construiască în anul 1486 o biserică de piatră înfrumuseţată cu pictură în frescă realizată de Dionisie, unul dintre cei mai renumiţi zugravi ai secolelor XV-XVI[52]. Zestrea materială a mănăstirii a sporit şi datorită averilor pe care le aduceau noii închinoviaţi. În scurt timp, mănăstirea Volokolamsk a devenit foarte bogată, dând stareţului Iosif posibilitatea nu numai să extindă construcţiile şi anexele, ci să şi dezvolte o intensă activitate socială, mai ales în anii de secetă[53].

În aceste condiţii, menţinerea vieţii cenobitice era absolut necesară. Pentru aceasta se impunea respectarea strictă a regulilor impuse de stareţ, care se concentrau în mod special asupra votului ascultării. Stareţul nu era perceput ca un părinte spiritual care punea accent în formarea călugărilor pe aspectul individual, ci ca un conducător al mănăstirii, văzută ca o instituţie bisericească cu o pronunţată funcţie pedagogică, în care să fie educaţi şi viitori ierarhi. Dimensiunea ascetică a vieţii monahale se concretiza în regulile lui Iosif Voloţki prin participarea la cultul liturgic comun, foarte extins, prin împlinirea ascultării încredinţate în folosul comunităţii, rămânând foarte puţin timp pentru rugăciunea personală în chilie şi prin

---

50. Aceste reguli sunt întâlnite şi în *tipiconul* mănăstiresc alcătuit de Iosif Voloţki intitulat *Carte duhovnicească* (Duchovnaja Gramata), în: *Velikaja Minai Cetii*, editată de Comisia Arheografică, septembrie-ianuarie şi aprilie, Petersburg, 1883, pp. 499-615.

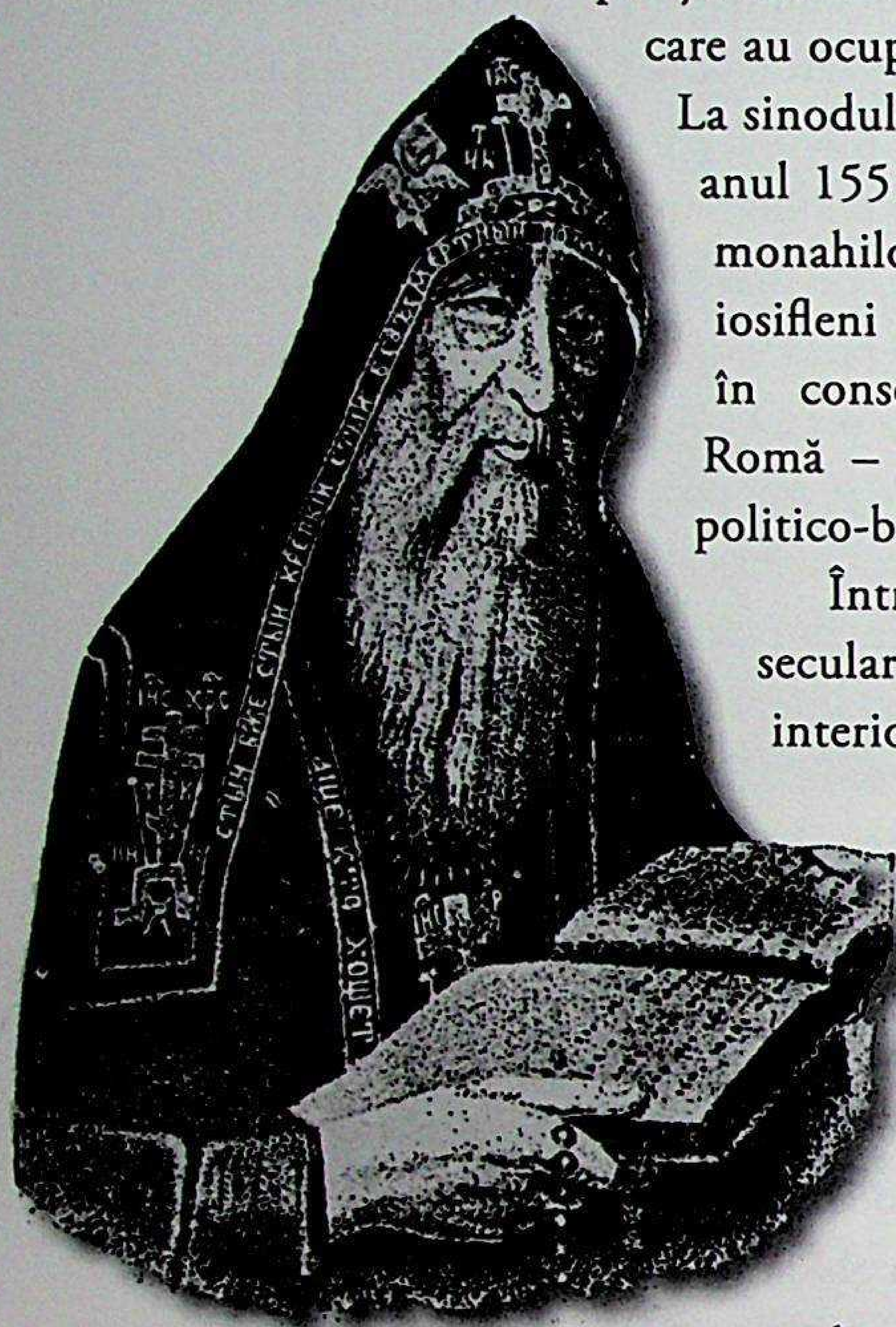
51. Amănunte despre activitatea şi scrierile lui la M. Hrusciov, *Cercetarea operelor lui Iosiv Sanin, cuviosul egumen din Voloţk*, Volgograd, 1868.

52. I. Grabar, W.N. Larazev, W.S. Kremenov, *Geschichte der russischen Kunst*, vol. I, Dresda, 1959, p. 138.

53. M. Hrusciov, *Cercetarea operelor lui Iosiv Sanin*, pp. 110-125. I. Smolitsch consideră că sunt exagerate aprecierile lui Florovsky privind activitatea socială a lui Iosif Voloţki. A se vedea recenzia acestuia publicată în *Jahrbuch für neure Geschichte Ostenropa*, III (1938), p. 262 la lucrarea lui G. Florovsky, *Puti russkago bogoslovija*, Paris, 1937.

ascultarea necondiționată față de stareț. Aceasta forma comportamentul exterior al călugărului („statura frumoasă a trupului") spre care trebuia să aspire orice monah, după părerea lui Iosif[54].

Ideea principală promovată de el era că între Biserică și stat trebuie să existe o strânsă colaborare. Episcopul era în același timp slujitor al Bisericii și al statului, iar mănăstirea care formează viitorii ierarhi o instituție statal-bisericească. De aceea, ea trebuie să fie bogată, înzestrată cu sate, terenuri și bani, concepție agreată de monahi și de episcopat. Ierarhii formați sub îndrumarea stareţului Iosif au devenit foarte influenți și au marcat viața Bisericii pentru mai multe secole. Printre aceștia s-au remarcat mitropoliții Daniil (1522-1539) și Macarie (1542-1563) ai Moscovei, care au ocupat și alte scaune episcopale cu ierarhi „iosifleni"[55]. La sinodul celor 100 de capitole (Stoglav) de la Moscova din anul 1551, dintre cei 9 ierarhi 5 fuseseră aleși din rândul monahilor de la Volokolamsk. Prin intermediul ierarhilor iosifleni s-a conturat tot mai mult absolutismul monarhic în consonanță cu ideea despre Moscova – a Treia Romă – chiar dacă aceasta era susținută de alte cercuri politico-bisericești[56].

▲ *Sfântul Cuvios Nil Sorski – gravură*

Întrucât concepțiile lui Iosif Voloțki conduceau spre un secularism monastic, punând în pericol chiar desăvârșirea interioară a călugărului, împotriva lui s-a ridicat starețul Nil Sorski, promovând un ascetism interiorizat de tip neoisihast. Disputa care a început în timpul stareţului Iosif și a durat peste o jumătate de secol a evidențiat atât marile probleme privind concepția ascetică și viața bisericească din Rusia acelor timpuri, cât și principiile fundamentale promovate de ambele grupări aflate în conflict.

Nil Sorski (1433-1508)[57], și el descendent al unei familii boierești, și-a început viața călugărească în mănăstirea Sfântul Chiril din Belozersk (Marea Albă), însă formarea sa ascetică, cu o pronunțată înclinație spre mistica isihastă și studiul teologiei, s-a realizat la Muntele Athos, unde rușii aveau o mănăstire întemeiată în anul 1169 și închinată Sfântului Pantelimon. Revenind în Rusia, el a părăsit mănăstirea Sfântul Chiril, întemeind un schit în pustietatea pădurii mlăștinoase de pe malul pârâului Sora (Sorka), unde înconjurat de alți pustnici, a căutat să reactiveze vechiul ascetism monastic rusesc[58].

---

54. Tomáš Špidlík, *Joseph de Volokolomsk. Un chapitre de la spiritualite russe*, în coll. *Orientalia Christiana Analecta*, 146, Roma, 1956, p. 118.

55. Fairy von Lilienfeld, „Iosif Volockij und Nil Sorskij, ihre sogenannte Schulen und Stellung im gesellschaftlichen und politischen Leben ihrer Zeit", în: *Zeitschrift für Slawistik*, 3 (1958), pp. 790 ș.u.; *Documentul* nr. 73 (OKR), pp. 250-251.

56. A. Şahmatov, „Corpurile generale ruse ale letopisețului secolului al XVI-lea", în *Revista Patriarhiei Moscovei*, 1998, p. 210. A se vedea și *Enciclica* lui Filotei de Paskov, *Documentul* nr. 74 (OKR), pp. 252-253.

57. A se vedea Elisabeth Behr-Sigel, „Nil Sorskij (saint)", în *Dictionnaire de spiritualite*, vol. XI, Beauchesne, Paris, 1981, col. 357.

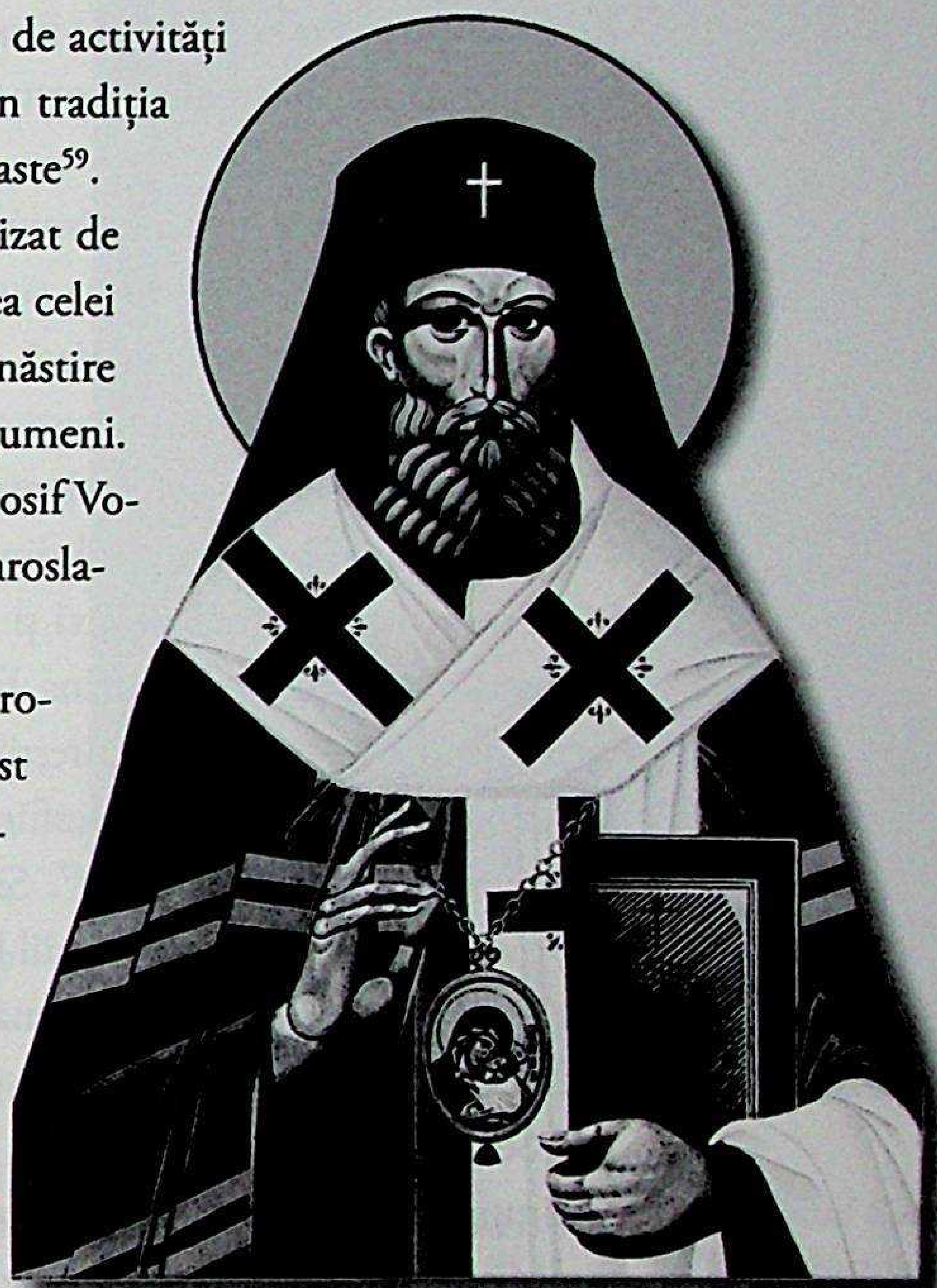
58. A se vedea I. Smolitsch, *Marele stareț Nil Sorski*, Smolensk, 1997, pp. 29-32.

În concepția lui, Biserica trebuie să fie complet separată de Stat. Bunuri materiale, în special terenuri, pot deține numai bisericile parohiale, pe care să le folosească în scop caritabil. Călugărul trebuie să respecte cu strictețe votul sărăciei, asigurându-și existența din munca proprie. Prin urmare, mănăstirea nu are nevoie de proprietăți pentru a oferi bunăstarea călugărilor, ca aceștia la rândul lor să fie preocupați, prin ascultarea de stareț, numai de formarea lor ascetico-practică și administrativă în vederea promovării în funcții bisericești.

Pentru el menirea călugărului este de natură spirituală. El trebuie să fie preocupat de urcușul său duhovnicesc, nicidecum de activități lumești. Astfel viziunea monastică a lui Nil se înscria în tradiția ascetică răsăriteană din Biserica primară și a misticii isihaste[59].

Viziunea lui Nil Sorski despre un ascetism interiorizat de tip isihast practicat în schituri și sihăstrii nu corespundea celei iosifleniene despre un ascetism practic trăit într-o mănăstire bogată, prin respectarea strictă a regulilor impuse de egumeni. Astfel s-a ajuns la aprinsa polemică între susținătorii lui Iosif Volоțki, numiți „iosifleni", și cei ai lui Nil Sorski și Paisie Jaroslavov, numiți „neposesori" sau „neagonisitori"[60].

Problema privind dreptul mănăstirilor de a deține proprietăți, care devenise cel mai acut motiv al disputei, a fost rezolvată oficial la sinodul din anul 1503. Deși conducerea politică era interesată să obțină marile proprietăți mănăstirești, majoritatea celor prezenți au susținut poziția iosiflenilor, deoarece pe tărâm social-politic și cultural activau mult mai folositor[61]. Mănăstirile păstrau în continuare marile lor proprietăți, iar concepțiile neposesorilor erau condamnate ca eretice.

▲ *Sfântul Ierarh Petru Movilă, Mitropolitul Kievului*

Adepții lui Iosif Volоțki, canonizat la scurt timp după trecerea sa la cele veșnice († 1515), au devenit cea mai influentă grupare în cadrul societății ruse, preluând pentru mai mult timp conducerea Bisericii Ruse. Influența lor s-a manifestat și în cadrul demersului privind corectarea cărților de cult, început în urma

59. I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum,* p. 110. Chiar dacă *Viața lui Nil Sorski* s-a pierdut, distrusă poate de adversarii săi care voiau să-i șteargă chipul din memoria credincioșilor și a monahilor (câteva fragmente la Nil Sorsky, *Vie ecrits,* trad. par S.M. Jacamon, în coll. *Spiritualite Orientale,* 32, Bellefontaine, 1980), opera sa fundamentală *Predanie despre viața în sihăstrie* („Nila Sorskago Predanie I. Ustav", în: *Pamjatniki drevnej Pismennosti,* Sank Petersburg, 1912) a fost transcrisă și păstrată cu sfințenie de călugării din schiturile și micile mănăstiri de peste Volga, fiind considerat „începătorul vieții de schit în Rusia", cf. G.P. Fedatov, *A Treasury of Russian Spirituality,* New-York, 1952, p. 87; a se vedea și Fairy von Lilien-Fels, *Nil Sorskij und seine Schriften. Die Krise der Tradition in Russland Ivons III,* Berlin, 1963.

60. Un exemplu în acest sens îl constituie disputa dintre Iosif Volоțki și Vasian Patrikeev, cf. *Documentul* nr. 75 (OKR), pp. 253-259.

61. A se vedea I. Smolitsch, *Russisches Mönchtumm,* pp. 116 ș.u.; N.V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei,* pp. 138-139; J. Meyendorff, *Une controverse sur le rôle social de l'Eglise. La querelle des biens ecclésiastique au XVIe siècle en Russie,* Chevetogne, 1957.

sinodului din anul 1551 și finalizat în timpul păstoririi patriarhului Nikon al Moscovei (1652-1658). Opozanții (starovierții sau rascolnicii), răspândiți în Rusia Centrală și având centrul de rezidență la Mănăstirea Solovețk de la Marea Albă, au reactivat concepția lui Nil Sorski privind separarea Bisericii de Stat și neamestecul acestuia în problemele ei[62].

În același timp leagănul monahismului vechi rusesc, Lavra Peșterilor din Kiev renaște ca centru de spiritualitate și tradiție ortodoxă, în fața uniatismului impus în Ucraina prin sinodul de la Brest-Litovsk (1595-1596). Datorită curajului arhimandritului Nichifor Tur, mănăstirea a rămas în posesia ortodocșilor[63], iar prin egumenii Elisei Pletenențki, Zaharia Kopistenski și Petru Movilă, viitorul mitropolit al Kievului (1633-1646) ea a dat un nou suflu culturii și spiritualității ortodoxe ucrainene, având consecințe benefice pentru întreaga Ortodoxie[64].

Accentuându-se absolutismul monarhic luminat începând cu domnia țarului Petru cel Mare (1682-1725), care a suprimat la 25 ianuarie 1721 instituția patriarhului, conducerea Bisericii fiind exercitată de sinodul dirigent, în care țarul era reprezentat de un *oberprocuror*[65], monahismul rusesc s-a confruntat cu restricțiile impuse de regimul țarist. În anul 1682 s-a interzis întemeierea de noi schituri în Rusia, iar țarina Ana Ivanova (1730-1740) reînnoia, prin decretul din anul 1734, alte restricții și autoriza tunderea în monahism numai a preoților văduvi și a militarilor rezerviști. Cea mai grea lovitură a fost dată monahismului rusesc de țarina Ecaterina a II-a (1762-1796). În anul 1764 ea a dispus secularizarea averilor mănăstirești[66], iar prin impunerea unor noi restricții privind intrarea în monahism a determinat desființarea unui mare număr de mănăstiri și reducerea considerabilă a obștilor monahale[67]. Situația s-a îmbunătățit începând cu anul 1780, datorită eforturilor mitropolitului Gavriil Petrov al Novgorodului și Petersburgului. Se înregistrează o creștere treptată a numărului mănăstirilor, încât după un secol (1914) existau iarăși 1025 de așezăminte monahale (550 de călugări și 475 de maici)[68].

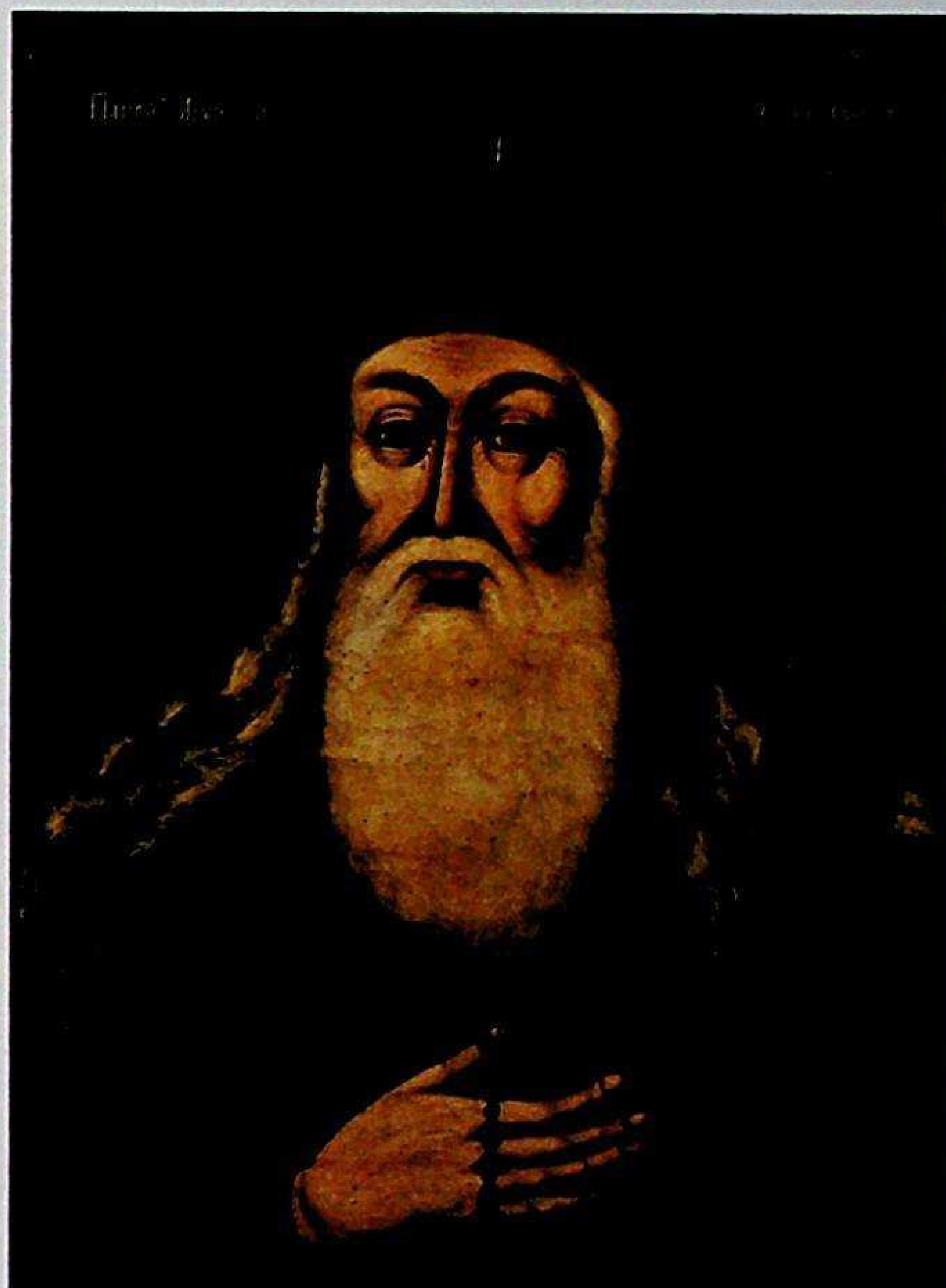
Secularizarea a cunoscut și o dimensiune pozitivă, căci atât sub Petru cel Mare, cât și în timpul Ecaterinei a II-a s-a pus accent pe culturalizarea rușilor, înființându-se școli în multe orașe și chiar în satele unde, prin strădania mitropolitului Platon Levșin, se preda în limba rusă. Pentru învățământul bisericesc existau 4 academii și 57 de seminarii eparhiale. De asemenea, s-a intensificat activitatea misionară a Bisericii, continuându-se acel proces de „colonizare mănăstirească" întâlnit și în secolul al XV-lea. Cei mai activi misionari erau călugării, ajungându-se ca, în timpul Ecaterinei a II-a, să se intensifice misiunea spre est. În anul 1694 s-a înființat un centru misionar la Beijing, iar arhiepiscopia de la Irkutsk, lângă

---

62. A se vedea N. Chifăr, „Componenta reformatoare...", pp. 343-362.
63. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, București, 21992, p. 34.
64. Nestor, mitropolitul Olteniei, *Viața îmbunătățită, nevoințele duhovnicești și ortodoxia neîndoielnică ale Sfântului Mitropolit Petru Movilă al Kievului și a toată Ucraina*, București, 1996. A se vedea și: *Sinodul de la Iași și Sf. Petru Movilă. 1642-2002*, Iași, 2002.
65. *Tausend Jahre christliche Rus'*, A. Stirnemann, G. Wilflinger (eds.), Ed. Tyrolia, Viena, 1993, p. 243.
66. *Documentul* nr. 137 (OKR), pp. 445-448.
67. Din cele 1201 de mănăstiri (965 de călugări și 236 de maici) existente în anul 1700 au rămas după secularizarea din 1764 doar 452 (358 de călugări și 94 de maici) iar de la 12444 de viețuitori s-a ajuns la sfârșitul secolului al XVI-II-lea să fie înregistrați oficial doar 5105, cf. statisticilor oferite de I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, pp. 411-418.
68. I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, p. 418.

lacul Baikal, deţinea un seminar misionar cu predare în limbile rusă, mongolă şi chineză, *Biblia* fiind tradusă în opt limbi vorbite de localnicii asiatici[69].

Restricţiile impuse de Petru cel Mare, etatizarea mănăstirilor sub Ecaterina a II-a, dar mai ales efectele vizibile ale secularizării necesitau măsuri ferme pentru redresarea spirituală a monahismului. Aceasta s-a realizat prin permanentizarea instituţiei stareţului la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea. În accepţiunea vremii stareţul nu era doar conducătorul (egumenul) mănăstirii sau schitului, ci monahul bătrân, experimentat în viaţa ascetică, cel care îndruma pe călugării tineri în perioada de noviciat şi a primilor ani după tunderea în monahism, fiind considerat părintele lor duhovnicesc (*pater spiritualis*). El nu trebuia neapărat să fie preot, însă misiunea lui spirituală nu era anulată de cea a duhovnicului. În schituri şi sihăstrii stareţul era şi conducătorul comunităţii. Cu timpul componenta formatoare a misiunii lui a devenit indispensabilă pentru redresarea vieţii monahale, încât el îşi asuma şi conducerea administrativ-pastorală în mănăstirile cu vieţuire cenobitică[70].

▲ *Sfântul Cuvios Paisie Velicicovski (de la Neamţ) – icoană de la Mănăstirea Căldăruşani*

Personalitatea marcantă care a conturat definitoriu competenţa şi misiunea stareţului pentru spaţiul românesc şi ucraineano-rus a fost Cuviosul Paisie Velicicovschi de la Neamţ[71]. Format în tradiţia neoisihastă la Lavra Peşterilor din Kiev, la schiturile Dolhăuţi, Trăisteni şi Cârnul, sub îndrumarea stareţului Vasile de la Poiana-Mărului şi a sihastrului Onufrie şi la Muntele Athos, stareţul Paisie, în cei 31 de ani de activitate ascetico-pastorală la Dragomirna, Secu şi Neamţ, a contribuit prin traducerile din literatura ascetică patristică şi post-patristică (peste 300 de manuscrise, dintre care 44 alcătuite de el), prin alcătuirea *Filocaliei* (tradusă în slavo-rusă, a fost tipărită la Petersburg în anul 1793 de mitropolitul Gavriil Petrov al Novgorodului şi Petersburgului)[72], prin introducerea *Pravilei atonite* (Regulii chinoviale)[73] şi

69. Cf. *Istoria Bisericească Universală*, II, Bucureşti, 21993, pp. 289-290. Detalii despre misionarismul rusesc la I. Smolitsch, *Russische Mönchtum*, pp. 180-198; H.D. Döpmann, *Russische Orthodoxe Kirche in Geschichte und Gegenwart*, Berlin, 1977; I. Glazik, *Die russische orthodoxe Heidenmission, seit Peter dem Grossen*, Münster, 1954.

70. Despre evoluţia funcţiei stareţului până la definirea clasică a misiunii lui a se vedea I. Smolisch, *Russisches Mönchtum*, pp. 470-482 şi literatura aferentă la pp. 37-43.

71. Despre stareţul Paisie a se vedea: *Viaţa Cuviosului Paisie de la Neamţ*, ed. îngrijită de diac. prof. I. Ivan, Iaşi, 1997; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, Iaşi, 32006, pp. 491-497 cu bogată bibliografie; Mitropolitul SERAFIM, *Isihasmul. Tradiţie şi cultură românească*, Bucureşti, 1994, pp. 129-154; *Românii în reînnoirea isihastă*, Iaşi, 1997; I. Smolitsch, *Russische Mönchtum*, pp. 482-495.

72. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 493; Cuviosul Paisie de la Neamţ Velicicovski, *Autobiografia şi vieţile unui stareţ urmate de Aşezăminte şi alte texte*, ediţie îngrijită şi prezentată de diac. Ioan I. Ică Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 22002, p. 196.

73. Cerinţele fundamentale ale acesteia erau: viaţa de obşte, ascultarea, smerenia, sărăcia, munca, slujbele după tipic, respectarea pravilei călugăreşti, mărturisirea gândurilor în faţa duhovnicului, grija pentru bolnavi, bătrâni şi călători etc. Cf. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 493.

prin formarea unei întregi pleiade de ucenici[74], care au ajuns până în pustietatea pădurilor din Roslavl și la îndepărtată mănăstire Solovețk de la Marea Albă[75], la reînnoirea isihastă a monahismului românesc și ucraineano-rus, într-o perioadă în care sud-estul european era asaltat de iluminismul și secularismul occidental[76].

Dintre ierarhii care s-au implicat activ în renașterea spirituală a monahismului rusesc a fost mitropolitul Gavriil Petrov al Novgorodului și Petersburgului. El s-a străduit să introducă pravila cenobitică atât în mănăstirile etatizate după anul 1764, cât și în cele rămase sub administrație bisericească. Practicant al ascetismului aghiorit, cum relatează cel mai apropiat ucenic al său, viitorul stareț Teofan Sokolov († 1832) de la mănăstirea Novoezerski, el a comandat *Filocalia slavo-rusă* de la Paisie Velicicovscki, pe care a tipărit-o la Petersburg în anul 1793, precum și alte scrieri ascetice necesare îndrumării călugărilor[77].

Un important centru al renașterii spirituale a monahismului rusesc a fost sihăstria Sarov. Întemeiată de ieromonahul Isaac († 1737) pe la anul 1692 și urmând pravila cenobitică aghiorită, mănăstirea a fost condusă de egumeni, care erau în același timp și părinți duhovnicești (stareți) în înțelesul vechii tradiții monastice, îngrijindu-se de formarea ascetică a călugărilor și fiind foarte prețuiți și cercetați de popor[78]. Cel care a creat marea faimă a sihăstriei a fost Sfântul Serafim (1759-1833), starețul canonizat în anul 1903, care a îmbinat în mod armonios părăsirea lumii cu slujirea ei, fiind un exemplu adevărat de sfințenie creștină[79].

Cel mai renumit centru monastic din istoria stărețismului rusesc din secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea a fost sihăstria Optina. Întemeiată în secolul al XV-lea, distrusă de trupele poloneze, închisă de țarul Petru cel Mare în anul 1717 și redeschisă în anul 1726, Optina a devenit, prin grija mitropolitului Platon Levșin

---

74. Între ucenicii care s-au format sub îndrumarea nemijlocită a starețului Paisie și au impus rânduiala sa în mănăstirile, schiturile și sihăstriile rusești, I. Smolitsch, *Russische Mönchtum*, pp. 490-496, enumeră următoarele nume: ieromonahul *Cleopa* († după 1778) de la sihăstria Ostrovkaja-Vvedenskaja, eparhia Vladimir, considerat întemeietorul stărețismului în această mănăstire; arhimandritul *Teodosie Maslov* (1720-1802) de la sihăstria Molcanskaja-Sofronieva; ieromonahul *Cleopa II* († 1817) de la mănăstirea Valaam; ieroschimonahul *Teodor* (1756-1822) de la Beloberezskaja și mănăstirea Alexandru-Svirski; ieromonahul *Atanasie Zacharov* († 1823) de la sihăstria Ploscanskaja, eparhia Orel; schimonahul *Atanasie* († 1811), pusnic în pădurile de la Roslavl și apoi în mănăstirea Svenski, eparhia Orel; starețul *Filaret* († 1841) de la sihăstria Glinskaja; monahul *Pavel* de la mănăstirea Simonov din Moscova; monahul *Gherasim* de la sihăstria Sofronievskaja; schimonahul *Teofan* de la Optina († 1819). La aceștia se adaugă și Teofan de la Lavra Peșterilor din Kiev, întâlnit spre sfârșitul vieții ca sihastru în mănăstirea Soloviețk. Starețul Paisie a fost în legătură și cu grupul anahoreților numiți „stareții din pădurile de la Roslavl", ținutul Smolensk, printre care s-au remarcat Ioasaf, Varnava, Nikita, Teofan, Vasilic, Zosima, Adrian, Arsenie, Anatolie și Moise, mai târziu egumen la Optina. Pentru pleiada de ucenici paisieni a se vedea și tabelele VIII și IX de la paginile 484-485.

75. În nordul Rusiei, tradiția paisiană statornicită de ucenicii starețului nemțean era întâlnită în mănăstirile și sihăstriile de la Valaam, Solovețk, Alexandru Svirski, Alexandru Nevski din Petersburg, în ținuturile centrale la Optina, Briansk, Pesnoșa, Simonov, Novospask din Moscova, necropola Romanovilor, iar în ținuturile sudice la Ploșteansk, Lavra Peșterilor din Kiev, Noul Athos din Caucaz și multe mănăstiri de maici, cf. M. Păcurariu *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, pp. 493-494. Un exemplu de viețuire isihastă îl constituie *Patericul Soloviețului*, trad. rom. de S. Gheorghe, diortosită de Gherontie Pricesnicu, Mănăstirea Lainici, 1996.

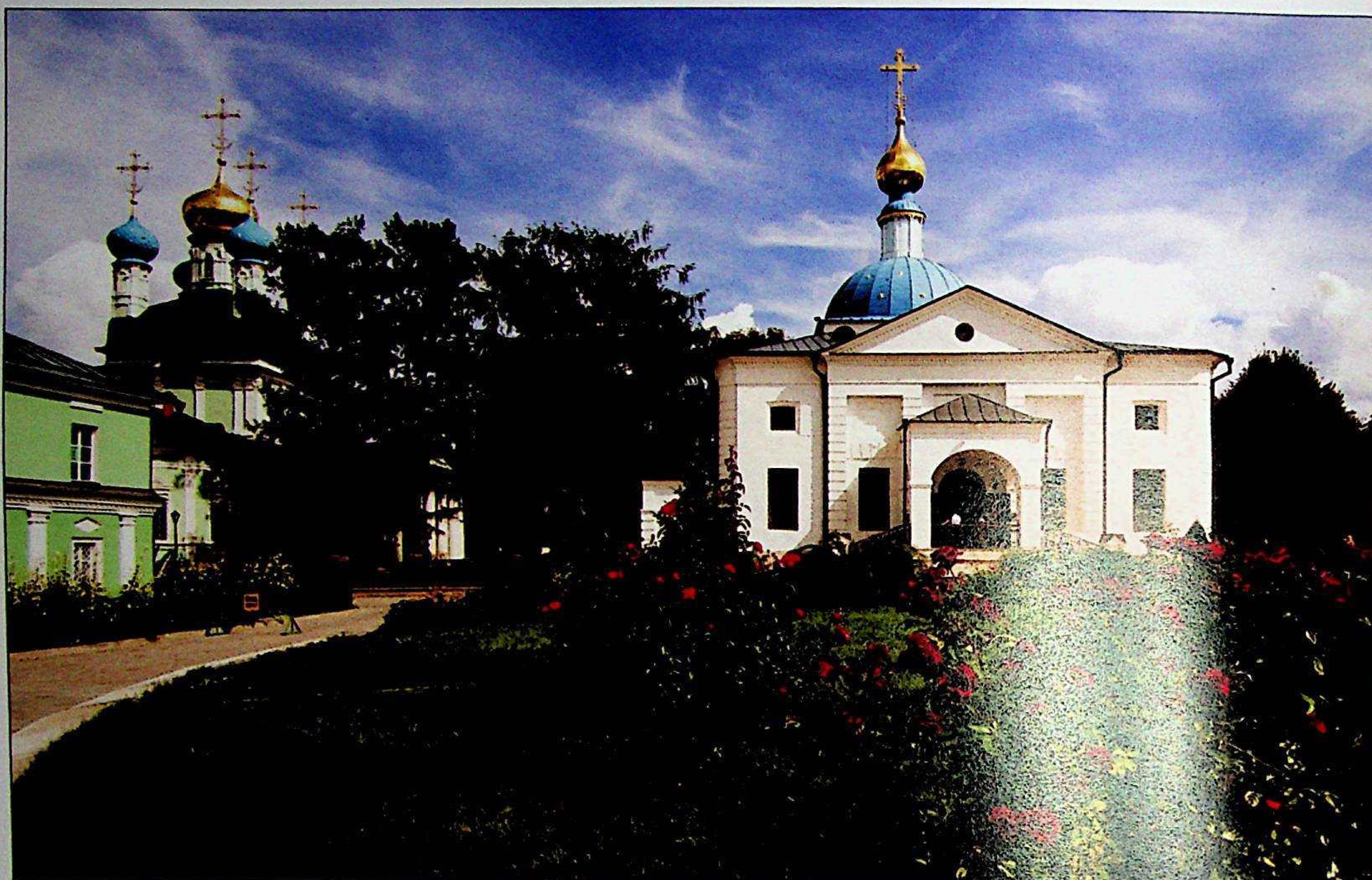
76. A se vedea referatele simpozionului *Iluminism și isihasm*, Durău, 2001, publicate în volum.

77. I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, p. 497.

78. Detalii despre Sfântul Serafim de Sarov la I. Smolitsch, *Leben und Lehre der Starzen*, Viena, 1936, pp. 209-258.

79. A se vedea și G. Băbuț, *Sfântul Serafim de Sarov și Sfântul Nil Sorsschi. Cuvinte duhovnicești*, Oradea, 1992.

◀ Mănăstirea Diveevo din Rusia, unde se păstrează moaștele Sfântului Cuvios Serafim de Sarov

▲ *Mănăstirea Optina*

al Moscovei (1775-1812) și prin lucrarea neobosită a starețului Macarie Briuskov (1788-1811) mănăstirea care excela nu numai prin organizare și viață ascetică, ci și prin promovarea culturii, atrăgând mari personalități ca N. Gogol, F. Dostoievski, I. Turgheniev, V. Zhukovsky, V. Rozanov și alții. Tradiția paisiană s-a impus la Optina tot prin Macarie, dar mai ales prin egumenul Moise Putilov († 1862), care a introdus pravila cenobitică. Întemeietorul stărețismului în această sihăstrie a fost însă Leonid Nagolkin (1768-1841), urmat de starețul Macarie Ivanov, prin ieromonahul Atanasie de la Ploșcankaja, un ucenic indirect al starețului Paisie de la Neamț. Datorită lui mulți scriitori, poeți și filosofi creștini au fost atrași de duhul ascetic optinean. Tot el este inițiatorul traducerii și publicării operelor patristice și ascetice, avându-i colaboratori pe F.A. Golubinski și I.V. Kireievski. Ultimul mare stareț de la Optina a fost ieroschimonahul Ambrozie Grenkov (1812-1892), care a întruchipat în mod minunat calitățile ambilor lui înaintași, Leonid și Macarie. Chilia sa ticsită de cărți a devenit o „mică academie", în care activau V. Soloviov, F. Dostoievski, L. Tolstoi și alții. Chiar dacă urmașii lui au căutat să mențină același suflu ascetic, mănăstirea a intrat încet-încet într-un con de umbră, ajungând să fie închisă; ultimul stareț, ieromonahul Isaac cel Tânăr, fiind martirizat în Tula la 27 decembrie 1938. Redeschisă în anul 1987 ca urmare a ideologiei *Perestroika*, ea a redevenit un centru de renaștere spirituală a poporului rus[80].

80. Despre stareții de la Optina a se vedea: *Starețul Moise de la Optina*, trad. de P. Bălan, Galați, 1992; C. Sederholm, *Starețul Antonie de la Optina*, trad. de P. Daniel, Bacău, 1998; L. Kavelin, *Starețul Macarie de la Optina*, trad. de P. Daniel, Bacău, 1999; *Patericul de la Optina*, trad. de Fl. CRISTEA, Bacău, 2002.

Alte mănăstiri și sihăstrii rusești unde s-a evidențiat în mod deosebit misiunea stare-țului la îndrumarea spiritual-ascetică a monahilor au fost Sonaksarskaja (eparhia Tambov), Valaamski, Ploșcanskaja, Beloberezskaja (eparhia Orel), Bogoroditkaja-Sofronieva, Kirilov-Novojezerski, la care 40 de ani a fost stareț arhimandritul Teofan Sokolov (1752-1832) și altele[81]. De asemenea remarcabile sunt mari personalități ascetice din rândul ierarhilor, cum ar fi Sfinții Tihon de Zadonsk (1724-1783), Teofan Govorov „Zăvorâtul" (1815-1894), Ioasaf Gorlenko (1705-1754) și Ignatie Briancianinov (1807-1867)[82], la care se adaugă o serie de sihaștri care au trăit în diferite alte mănăstiri sau au îndrumat chiar unele mănăstiri de maici[83].

Revoluția bolșevică din anul 1917, care a instaurat regimul comunist în Rusia, a găsit un monahism bine organizat și puternic ancorat în tradițiile ascetice, chiar dacă declinul Imperiului rus a avut consecințe și asupra Bisericii. În anul 1914 existau 1025 de mănăstiri (550 de călugări și 475 de maici)[84], însă sub teroarea comunistă atee numărul lor s-a redus drastic. În ciuda tuturor restricțiilor și prigonirilor până la martiraj, monahismul rusesc a supraviețuit, desfășurând o importantă activitate misionar-pastorală și cultural-ascetică, mai ales în diaspora. Ideologia *Perestroika*, sărbătorirea mileniului creștinării rușilor (1988-1989), dar mai ales schimbările politice din anul 1990 au redat libertatea Bisericii și implicit a monahismului. Alături de toate celelalte componente ale vieții bisericești, monahismul a intrat pe un nou făgaș de dezvoltare și de revigorare ascetică, el contribuind la renașterea spirituală a poporului rus după cei peste 70 de ani de educație ateistă.

Bibliografie

BĂBUȚ G., *Sfântul Serafim de Sarov și Sfântul Nil Sorsschi. Cuvinte duhovnicești*, Oradea, 1992; BEHR-SIGEL Elisabeth, „Nil Sorskij (saint)", în *Dictionnaire de spiritualite*, vol. XI, Beauchesne, Paris, 1981; BOGUSLAVSCHI S., *Literatura privind canonizarea sfinților în Biserica Rusă*, Leningrad, 1928; BRIANCIANINOV Ignatie, *„Fărâmiturile ospățului*, coll. *Izvoare duhovnicești*, VII, Alba-Iulia, 1996; CADLUBOVSCHI A., *Schițe privind istoria literaturii vechi ruse*, Varșovia, 1902; P.P. MURATOV, *Les icons russe*, Paris, 1927; CHIFĂR Nicolae, „Componenta reformatoare a păstoririi patriarhului Nikon al Moscovei" în: *Teologie ortodoxă în destin românesc. Omagiu Părintelui Profesor Ilie Moldovan la 80 de an*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2008; CLIUCEVSKI V., *Viețile vechilor sfinți ruși ca sursă istorică*, Moscova, 1971; COSEY R.P., *Early Russian Monasticism*, în coll. *Orientalia Christiana Periodica*, XIX (1953); CUVIOSUL MACARIE, „Scrierile Sfântului Teodosie Pecersky. Text și comentariu", în: *Studiile Academiei Imperiale*, Sankt Petersburg, ²1856, nr. 2; *Die Orthodoxe Kirche in Russland. Dokumente ihrer Geschichte (860-1980)*, P. Hauptmann, G. Stricker, (eds.), Gőttingen, 1988; DÖPMANN H.D., *Russische Orthodoxe Kirche in Geschichte und Gegenwart*, Berlin, 1977; ECONOMȚEV Eg. Ioan, *Ortodoxia, Bizanțul, Rusia*, Moscova, 1992; FAIRY VON LILIENFELD, „Iosif Volockij und Nil Sorskij, ihre sogenannte Schulen und Stellung im gesellschaftlichen und politischen Leben ihrer Zeit", în: *Zeitschrift für Slawistik*, 3 (1958); FAIRY VON LILIEN-FELS, *Nil Sorskij und seine Schriften. Die Krise der Tradition in*

81. Cf. I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, pp. 511-516.
82. A se vedea Ignatie Briancianinov, *„Fărâmiturile ospățului*, coll. *Izvoare duhovnicești*, VII, Alba-Iulia, 1996.
83. O enumerare a lor ne-o oferă I. Smolitsch, *Russisches Mönchtum*, pp. 524-529.
84. O listă completă a așezămintelor monahale ucraineano-ruse ne-o oferă domnul Serghei Papuc în teza sa doctorat intitulată *Monahismul rus de la origini până în secolul al XVI-lea*, pp. 174-253, care se află în manuscris la Facultatea de Teologie Ortodoxă *Andrei Șaguna* din Sibiu.

Sfântul Ierarh Teofan Zăvorâtul (1815-1891)

Russland Ivons III, Berlin, 1963; FEDATOV G.P., *A Treasury of Russian Spirituality*, New-York, 1952; FEDOTOV G., *Sfinții Rusiei vechi*, vol. II, Kiev-Peciorscaia Lavra, 1987; FEDOTOV G., *The Russian Religious Mind*, I. *Kievan Christianity*; II. *The Middle Ages, 13th-15th Century*, Cambridge, 1968; FEDOTOV G.P., *A treasury of Russian Spirituality*, Londra, 1950; FLOROVSKY G., *Puti russkago bogoslovija*, Paris, 1937; GLAZIK I., *Die russische orthodoxe Heidenmission, seit Peter dem Grossen*, Münster, 1954; GOLUBINSCHI E., *Cuviosul Serghie de Radonej și Lavra Sfintei Treimi întemeiată de el*, Moscova, 1902; GOLUBINSKI E.E., *Istoria Russoi Țerkvi* I/1, Moscova, 1901; GRABAR I., LARAZEV W.N., KREMENOV W.S., *Geschichte der russischen Kunst*, vol. I, Dresda, 1959; HACKEL S., „Under Pressure from the Pagans. The Mongols and the Russian Church", în: *The Legacy of St. Vladimir: Byzantium, Russia, America*, John Breck, John Meyendorff, Eleana SILK (eds.), St Vladimir's Seminary Press, 1990; HOTZ W., *Handbuch derKunstdenkmäler im Elsass und in Lothringen*, München/Berlin, 1976; HRUSCIOV M., *Cercetarea operelor lui Iosiv Sanin, cuviosul egumen din Voloțk*, Volgograd, 1868; KARGER M.K., *Drevnij Kiev. O erki po istorii material'noj kultury drevnerusskogo goroda*, vol. II, Leningrad, 1961; KAVELIN L., *Starețul Macarie de la Optina*, trad. de P. DANIEL, Bacău, 1999; KUDRIAȚEV M., *Istoria monahismului ortodox*, Moscova, 1999; KUZMIN A.G., *Despre timpul redactării de către Nestor a vieții lui Teodosie*, Rezani, 1970; MALIȚCHI P., *Istoria Bisericii Ruse*, Moscova, 1902; MEYENDORFF J., „Spiritual trends in Byzantium in the late thirteen and early fourteen century", în: *Art et Societe a Byzance sous les Paleologues*, Venice, 1971; MEYENDORFF J., *Une controverse sur le rôle social de l'Eglise. La querelle des biens ecclésiastique au XVIe siècle en Russie*, Chevetogne, 1957; MILIUTIN S., *Letopisețul Lavrei Sfintei Treimi a lui Serghie*, Editura Lavrei Sfintei Treimi-Serghie, 2001; MÜLLER L., *Des Metropoliten Ilarion Lobrede auf Vladimir den Heiligen und Glaubensbekenntnis*, Wiesbaden, 1962; MÜLLER L., *Die Taufe Russlands. Die Frühgeschichte des russischen Christentums bis zum Jahre 988*, München, 1987; OBOLENSKY D., *Un commonwealth medieval: Bizanțul*, trad. de C. Dumitriu, Ed. Corint, București, 2002; P. FLORENSKIJ, „Christianity and Culture", în: *The Journal of the Moscaw Patriarchate*, 1983, 4; PAISIE DE LA NEAMȚ VELICICOVSKI, *Autobiografia și viețile unui stareț urmate de Așezăminte și alte texte*, ediție îngrijită și prezentată de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, [2]2002; *Patericul de la Optina*, trad. de Fl. Cristea, Bacău, 2002; PĂCURARIU M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, București, [2]1992; PĂCURARIU M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, Iași, [3]2006; PODSKALSKY G., „La priere dans la Russie de Kiev", în: *Mille ans du christianisme russe (988-1988)*, N. Struve (ed.), Paris, 1989; *Das Paterikon des Kiewer Höhlenkosters*, Tschizewskij (ed.), München, 1964; PODSKALSKY G., *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus*, München, 1982; POPPE A., „Die Metropoliten und Fürsten der Kiever Rus", în: G. PODSKALSKY, *Christentum und theologische Literatur, München*, 1982; RIASANOVSKY N.V., *O istorie a Rusiei*, trad. de A. Voroniuc, Ed. Institutul European, Iași, 2001; *Românii în reînnoirea isihastă*, Iași, 1997; *Schițe privind istoria Bisericii bizantine de Răsărit în secolele IX, X, XI*, Moscova, 1878; SEDERHOLM C., *Starețul Antonie de la Optina*, trad. de P. Daniel, Bacău, 1998; SERAFIM, Mitropolitul, *Isihasmul. Tradiție și cultură românească*, București, 1994; *Sinodul de la Iași și Sf. Petru Movilă. 1642-2002*, Iași, 2002; SMOLITSCH I., *Das altrussiche Monchtum (XI-XVI Jahrhundert). Gestalter und Gestalten*, Würzburg, 1940; SMOLITSCH I., *Leben und Lehre der Starzen*, Viena, 1936; SMOLITSCH I., *Marele stareț Nil Sorski*, Smolensk, 1997; SMOLITSCH I., *Russisches Mönchtum. Entstehung, Entwicklung und Wesen*, Würzburg, 1953; SORSKY Nil, *Vie ecrits*, trad. par S.M. Jacamon, în coll. *Spiritualite Orientale*, 32, Bellefontaine, 1980; ŠPIDLÍK Tomáš, *Joseph de Volokolomsk. Un chapitre de la spiritualite russe*, în coll. *Orientalia Christiana Analecta*, 146, Roma, 1956; SPINEI Victor, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Institutul European, Iași, 1999; *Starețul Moise de la Optina*, trad. de P. Bălan, Galați, 1992; ȘAHMATOV A., „Corpurile generale ruse ale letopisețului secolului al XVI-lea", în *Revista Patriarhiei Moscovei*, 1998; *Tausend Jahre christliche Rus'*, A. Stirnemann, G. Wilflinger (eds.), Ed. Tyrolia, Viena, 1993; TSCHIZEWSKIJ D., *Das Paterikon des Kiewer Höhleklosters*, München, 1964; TVOROGOV O.V., „Viața Sfântului Teodosie Pecersky", în: *Monumentele literare ale vechii Rusii*, 1978, 3-5; *Viața Cuviosului Paisie de la Neamț*, ed. îngrijită de diac. prof. I. IVAN, Iași, 1997.

λ
ΑΓΕ ΚΥ

MONAHISMUL GEORGIAN

Biserica Ortodoxă Georgiană (Gruzină), alături de cea din Armenia, este considerată ca fiind una dintre cele mai vechi Biserici creştine. Descoperirile arheologice arată că încă din secolele I-III existau deja comunităţi creştine în Georgia. Sfântul Irineu de Lyon (135/140-202/203) amintea despre existenţa unor grupuri de creştini, la sud de Caucaz, încă din secolul al II-lea. După învăţătura Bisericii Ortodoxe Georgiene, aceste comunităţi s-au născut datorită activităţii misionare a Apostolilor Andrei, Simon Zelotul şi Matia (după alţii Bartolomeu) în regatul georgian al Colchidei/Kolkheti şi în Iviria (Georgia de Răsărit). În vestul Georgiei, creştinismul a venit pe calea mării, prin coloniştii greci. La Sinodul I Ecumenic de la Niceea (325) participa deja episcopul Stratofil din Pitzunta (Bicvinta), creştinismul din aceste părţi fiind în strânsă legătură cu cel grecesc. În estul Georgiei, creştinismul a venit mai ales dinspre sud, din Armenia şi Siria. Este posibil ca şi comunităţile evreieşti de aici să fi avut un anume rol în răspândirea creştinismului în aceste ţinuturi. Până astăzi se spune că la Mţketa se păstrează haina Mântuitorului, care a fost luată de pe Golgota în timpul crucificării şi adusă aici, de la Ierusalim, de către un evreu pe nume Elioz.

Creştinarea propriu-zisă a Georgiei se leagă de numele Sfintei Nino, „cea întocmai cu Apostolii". Nino s-a născut în Asia Mică şi, deşi era încă doar o copilă, (pe la anul 330) a fost trimisă la Kartli, în Georgia, să predice creştinismul. Nino a avut un succes atât de mare, încât a convertit-o întâi pe regina Nana şi apoi pe soţul acesteia, regele Mirian al III-lea. Unele izvoare spun că Mirian nu voia să-şi lepede credinţa în zeii păgâni. Însă, într-una din zile, pe când regele se afla la vânătoare, s-a petrecut o eclipsă totală de soare. Înfricoşat, regele s-a rugat zeilor să împrăştie întunericul, dar nu a primit nici un răspuns. Atunci şi-a amintit de Nino şi a început să se roage cu disperare Dumnezeului ei şi îndată soarele a răsărit pe cer. Atunci Mirian a anunţat că se va boteza şi a decretat creştinismul ca religia oficială a regatului Kartli. La sfatul lui Nino, între 323-326, Mirian a trimis ambasadori la împăratul Constantin cel Mare (306-337), rugându-l să-i trimită la Kartli clerici, fapt pentru care împăratul i-a trimis un episcop, preoţi şi diaconi.

◀ *Înger - frescă*

Episcopul trimis a fost hirotonit de către Eustatie, el însuşi episcop al Antiohiei între anii 325-330. Preoţii trimişi au sosit în Georgia între 325-326.

Istoricii bisericeşti Ghelasie de Cezareea, Rufin, Ghelasie de Cyzic, Sozomen, Socrate şi Teodoret de Cyr amintesc în scrierile lor că armenii şi ivirii (georgieni) au primit creştinismul în timpul domniei lui Constantin cel Mare, adică înainte de anul 337, data morţii acestuia. Există istorici care pun acest eveniment pe la 330, ba chiar în jurul lui 320. Cert este că încă de la început, Patriarhia Antiohiei a fost considerată de către Biserica din Kartli drept Biserica-mamă. Primul întâistătător al Iviriei a fost Ioan (335-363). Istoricul Procopius de Cezareea afirma în secolul al VI-lea că ivirii „sunt creştini şi că respectă regulile credinţei mult mai bine decât toţi ceilalţi pe care îi cunoaştem". Sinoadele ecumenice de la Niceea (325) şi Constantinopol (381) au pus Biserica din Georgia sub jurisdicţia Patriarhiei din Antiohia, fără însă ca aceasta să exercite vreo influenţă asupra evenimentelor din Georgia. La anul 480, georgienii au primit autocefalia din partea Antiohiei.

▲ *Sfânta Nina cea întocmai cu Apostolii şi luminătoarea Georgiei*

În aceeaşi perioadă sau poate ceva mai devreme, creştinismul a fost adoptat şi de statul georgian Kolkheti, din apus, numit de către bizantini Lazica şi care geografic şi politic era mai apropiat de centrul creştin al Imperiului roman. După relatările lui Ghelasie al Cezareei şi ale lui Ghelasie de Cyzic, convertirea celor din Lazica s-a petrecut în acelaşi timp cu a celor din Kartli, însă izvoarele nu concordă în această privinţă. După actele Sinodului de la Niceea (325), episcopul Stratofil de Pitius (azi Pitsunda), din Abhazia, a participat la acest sinod. Mai mult decât aceasta, este dovedit arheologic faptul că, în Pitius, catedrala creştină datează din prima jumătate a secolului al IV-lea, ceea ce arată că cel puţin o parte din populaţia din Lazica s-a convertit mai devreme decât cea din Kartli. În secolul al IV-lea Georgia răsăriteană a căzut sub stăpânirea Imperiului persan, în timp ce Georgia apuseană a rămas în continuare în Uniunea imperială bizantină. Datorită acestei situaţii politice, Biserica din Georgia nu a putut participa la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451), care a anatematizat monofizitismul, însă, prin anul 600, a acceptat hotărârile sinodului, adoptând oficial diofizitismul, ca şi bizantinii. Regele Vahtang Gorgasali (440-502/3), un comandant militar remarcabil, a condus cu succes revolta împotriva cotropitorilor perşi în Transcaucazia (482-484), consolidând puterea regală şi unind Georgia apuseană cu regatul din Kartli. Tot lui i se datorează şi un program arhitectural important, prin care au fost construite o seamă de biserici impozante, în frunte cu catedrala din piatră, Svetiskhoveti, din Mţketa, pe locul unde a fost îngropată cămaşa Domnului Iisus Hristos. Au fost ridicate noi fortăreţe şi noi oraşe şi, tot în timpul său, s-a discutat mutarea capitalei de la Mţketa la Tbilisi, din apropiere. Aceasta s-a înfăptuit în timpul domniei fiului său, Dachi, la începutul secolului al VI-lea.

Politica bisericească a lui Vahtang este și ea demnă de amintit, căci, la inițiativa sa și de comun acord cu autoritățile bisericești, Biserica din Kartli a primit o autocefalie parțială. Întâistătătorul Bisericii din Kartli era, de acum, un arhiepiscop cu titlul de *catolicos*, având sub jurisdicția sa eparhiile existente precum și multe eparhii nou create. Mama sa, Sagducht, care conducea regatul în timpul minoratului lui Vahtang, pentru a contracara acțiunea șefului magicienilor din Mțketa, a chemat în capitală pe episcopul Mihail I (cca. 452-467) care, în urma unor disensiuni avute cu regele, a fost depus din scaun și s-a întors în Constantinopol. În urma unei viziuni, Vahtang a luat sub ocrotirea sa doi călugări greci. Pe unul dintre ei, Petru I (467-474), l-a numit arhiepiscop și a cerut de la patriarhul Antiohiei recunoașterea titlului de *catolicos*, numind, tot atunci, alți 12 episcopi pentru Georgia. Unele izvoare spun că Mihail era calcedonian, în timp ce Petru ar fi fost mai apropiat de monofiziți și chiar recunoașterea titlului de *catolicos* ar sta în legătură cu disputele monofizite din Patriarhia Antiohiei. Prin anul 502 sau 503, regele Vahtang a fost rănit în valea Samgori, lângă Tbilisi, într-un război cu perșii și a murit la scurt timp în Ujarma, o fortăreață pe care el însuși o construise, și a fost înmormântat în catedrala Svetiskhoveli din Mțketa. Biserica georgiană l-a canonizat ca martir, întrucât și-a sacrificat viața pentru creștinism și pentru libertatea țării sale, fiind sărbătorit la 13 decembrie/30 noiembrie.

Dezvoltarea ulterioară a Bisericii Georgiene arată o apropiere a acesteia de armeni căci, la sinodul de la Dvin, din anul 506, desfășurat sub conducerea patriarhului armean Babgen, au participat 24 de episcopi georgieni în frunte cu catolicosul lor, Gabriel I (ca. 502-510). După spusele istoricului Uchtanes, se pare că, acum apare pentru prima dată clar acest titlu al întâistătătorului georgian. Prin catolicosul Saba I (523-552), conducerea Bisericii georgiene este preluată, pentru prima dată de către un georgian. Tot în perioada aceasta viața monahală a cunoscut și ea o înflorire, care a durat până prin secolul al IX-lea. Numeroase ctitorii mănăstirești au jucat un rol important pentru creștinarea țării, opere religioase de seamă fiind traduse în mănăstirea georgiană (gruzină) de pe Muntele Athos în limba georgiană.

După moartea regelui Vahtang, lupta împotriva perșilor a continuat. Deși e considerată a fi o perioadă cu influențe monofizite, se înregistrează o apropiere de bizantini și, prin aceasta, și de calcedonieni, datorită și implicării viitorului împărat Iustinian (527-565) care, la îndemnul unchiului său, Iustin, în anul 519 ducea tratative cu georgienii. De aceea, ceva mai târziu, la sinodul de la Dvin, din anul 555, care era anticalcedonian, nu a fost prezent nici un episcop georgian. Controversa iscată în anul 607 între patriarhul Abraham I (607-615) și catolicosul Kirion I (595-610) cu privire la învățăturile lui Moise din Zurtavi, s-a încheiat în anul 610 cu ruperea definitivă a relațiilor georgienilor cu armenii, cei dintâi rămânând până în zilele noastre în comuniune cu Biserica Ortodoxă. Între timp, în anul 523 poporul s-a răsculat, sub conducerea regelui Gurgen din Kartli, însă perșii au învins, iar Gurgen a fost nevoit să fugă la bizantini. Perșii au abolit puterea regală și au subjugat întreaga Georgie răsăriteană. După anul 620, armatele chazarilor și bizantinilor au invadat regatul din Kartli, iar cei dintâi au fondat, pe la mijlocul secolului al VII-lea, un stat (hanat) pe Volga de Jos, la nord de Caucaz. Aceștia s-au aliat cu împăratul bizantin Heracliu (610-641) împotriva regatului Kartli, bizantinii ocupând cetatea Tbilisi. Pe drumul de întoarcere din Persia, la 628, Heracliu a atacat din nou Tbilisi. La scurt timp după aceea, atât bizantinii, cât și perșii s-au văzut confruntați cu un nou dușman periculos și dinamic: arabii.

Începând cu anul 630, aceştia au pornit lupta pentru câştigarea de noi teritorii. Pe la anul 640 arabii au apărut în sudul Caucazului, reuşind să ocupe cetatea Dvin, capitala Armeniei, fără, însă, a invada şi Georgia. După învingerea perşilor de către bizantini, arabii s-au apropiat de graniţele Georgiei, iar conducătorii acesteia, *erismtavari*, văzându-se singuri în faţa unui duşman mai puternic, s-au supus arabilor. Cu toate acestea, în anul 730 comandantul arabilor, Marwan ibn Muhammad, ultimul calif omeiad, a trecut prin foc şi sabie atât Georgia răsăriteană, cât şi cea apuseană. În ciuda promisiunilor făcute, acesta a pus să fie torturaţi şi apoi executaţi atât erismatavari Archil, cât şi principii David şi Constantin Mkheidze, care au refuzat să renunţe la creştinism şi să îmbrăţişeze credinţa islamică. David şi Constantin au fost apoi canonizaţi ca martiri. În anul 853, generalul arab Buga a invadat din nou Georgia, ocupând capitala Tbilisi şi distrugând-o. În această conflagraţie au murit peste 50 000 de georgieni. Totuşi, spre sfârşitul secolului al VIII-lea şi începutul secolului al IX-lea, unele principate şi regate georgiene au reuşit să-şi dobândească independenţa: în vest, regatul Abhaziei, în sud-vest principatul (*samtavro*) de Tao-Klarjeti, în est regatele de Kakheti şi Hereti, în timp ce Emiratul arab de Tbilisi (645-1121) rămânea, pe mai departe, o unitate politică separată.

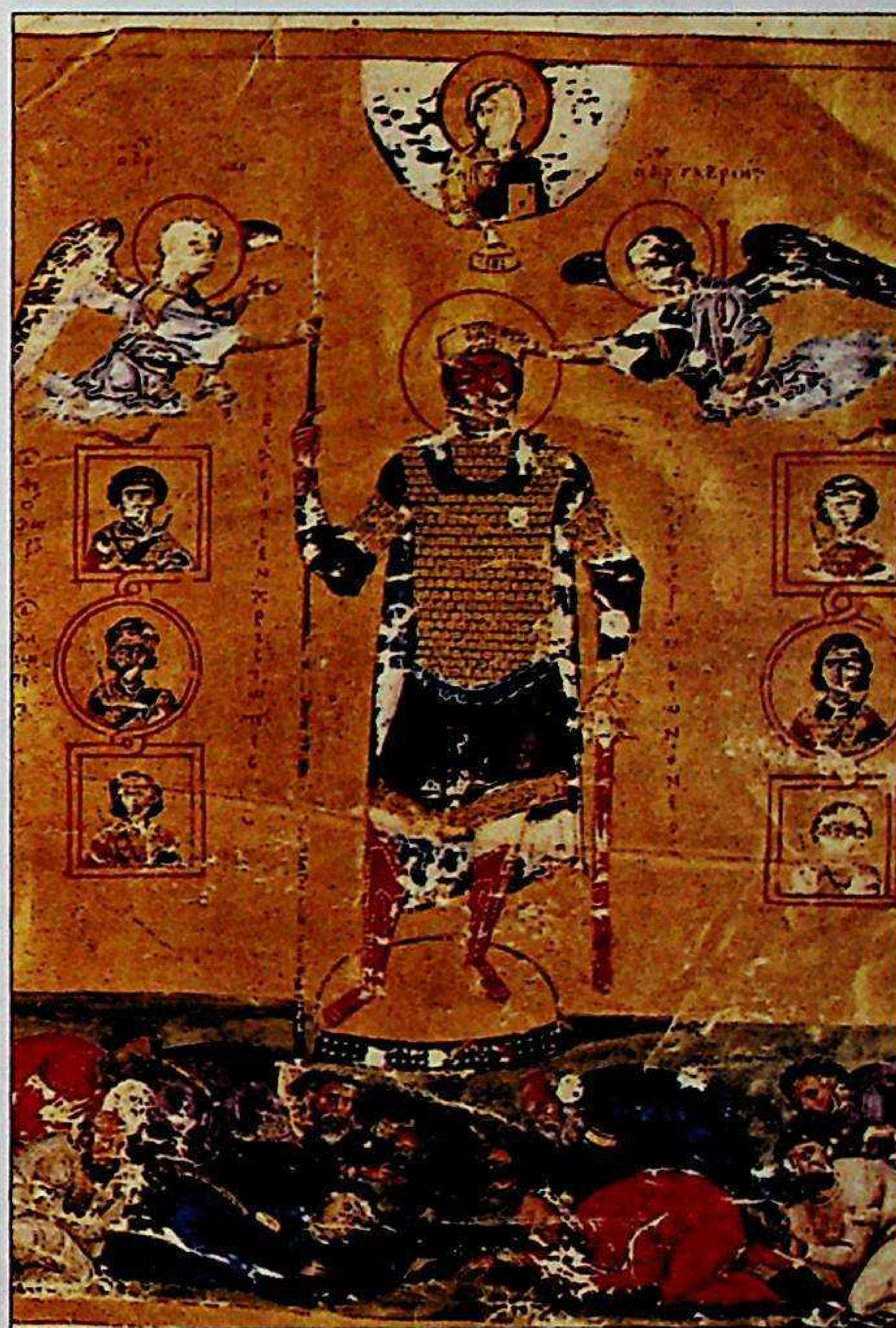
▲ *Sfinţi mucenici din Georgia*

Catolicoşii acestei perioade sunt amintiţi de listele tradiţionale şi de diferite izvoare istorice. Ultimul amintit de aceste liste este catolicosul Arsenie al II-lea (955-980), o personalitate puternică, fiind şi scriitor de talent. Catolicoşii acestei perioade erau hirotoniţi de către patriarhii Antiohiei căci, datorită frământărilor politice din secolul al VII-lea, doi călugări georgieni au venit la patriarhul Teofilact al Antiohiei (ca. 744-751) pentru a-l informa despre dificultăţile existente şi pentru a-l ruga să le trimită un nou catolicos. Atunci patriarhul l-a hirotonit pe unul din ei catolicos, sub numele de Ioan al III-lea (744-760), permiţând episcopilor georgieni ca, de acum înainte, să-şi aleagă şi să-l hirotonească pe noul catolicos. A cerut, însă, ca numele patriarhului să fie pomenit la Sfânta Liturghie. Din *Vita* lui Grigorie, fondatorul mănăstirii Chandzta († 861), aflăm, de pildă, că unul dintre catolicoşi, Arsenie I (ca. 860-887) a fost ales de poporul şi de clerul georgian, fiind hirotonit de către episcopii georgieni fără participarea vreunui episcop din afară.

Pe la mijlocul secolului al IX-lea, doi călugări georgieni au primit aprobarea patriarhului Sergiu al Ierusalimului (843-859) şi a patriarhului Antiohiei, ca Biserica Georgiană să-şi sfinţească Sfântul Mir singură, în Kartli. Cel care relatează despre acest eveniment, Sfântul Grigorie (Grigol Khandzteli), a jucat un rol important în viaţa Bisericii Georgiene. Născut într-o familie nobilă, a primit o educaţie aleasă, după care şi-a dedicat întreaga viaţă Bisericii. El a fost unul dintre fondatorii unui larg curent monahal din sud-estul Georgiei, într-o perioadă în care Kartli (Georgia răsăriteană) se afla sub stăpânirea arabă. Reînvierea

culturală din sud-estul Georgiei a contribuit, prin construirea de noi mănăstiri, la stabilitatea politică a regiunii. La sfârşitul secolului al X-lea, Gheorghe Mercule („Legislatorul"), autorul *Vieţii Sfântului Grigol*, lega integritatea teritorială şi dezvoltarea identităţii naţionale de integritatea şi identitatea bisericească. El declara că „ţările în care slujbele religioase se ţin în limba kartuli (georgiană), constituie statul Kartli (Georgia). Autoritatea Bisericii din Georgia a câştigat considerabil prin eforturile lui Grigorie, mai ales datorită pregătirii locale a Sfântului Mir, unul din elementele importante ale autocefaliei.

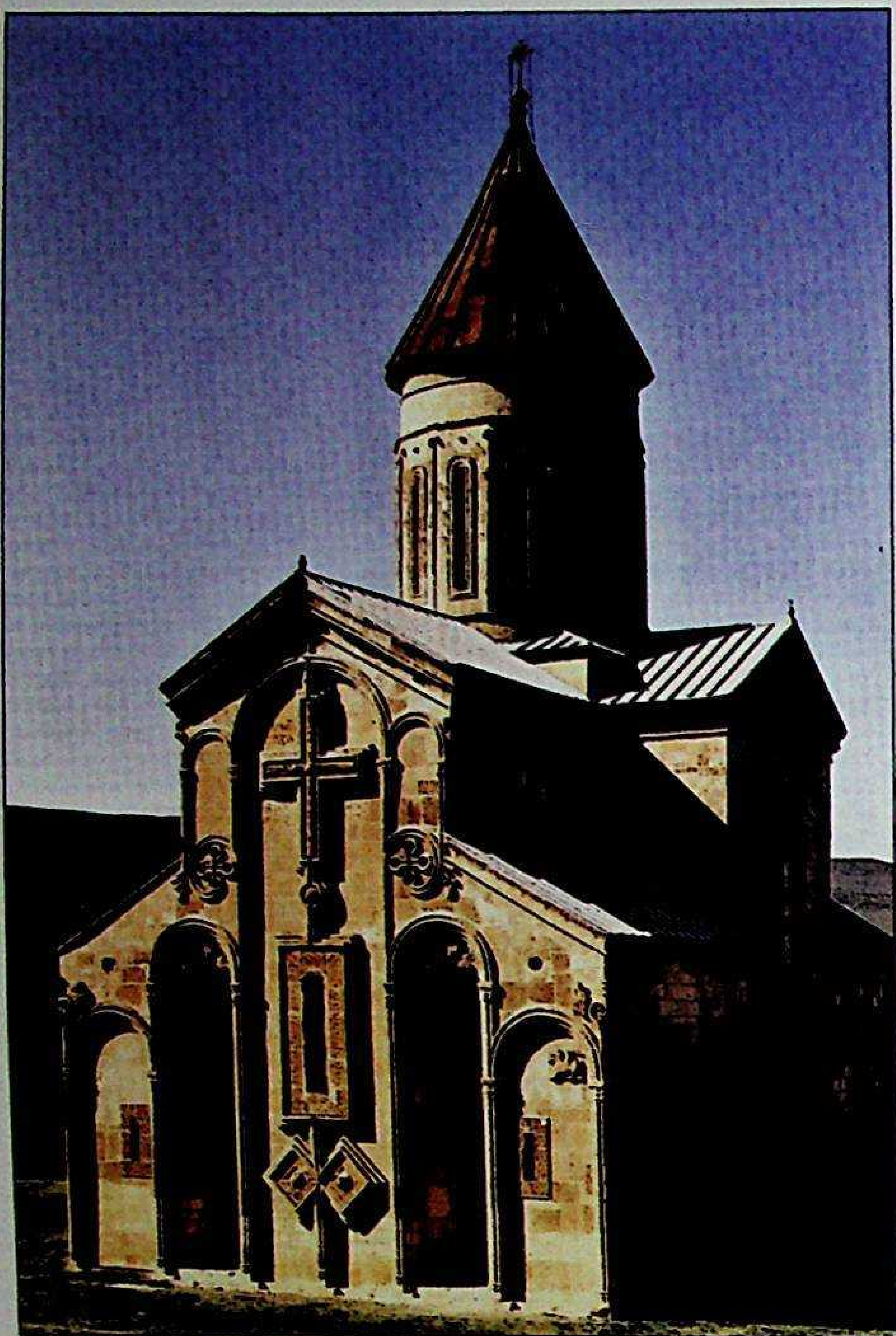
Creşterea autorităţii Bisericii şi renaşterea vieţii monahale au avut, aşadar, implicaţii politice majore care, mai târziu, au dus la câştigarea independenţei ţării, care s-a unit într-o singură Biserică, în secolul al XI-lea. De aceea, Grigorie a fost canonizat, fiind sărbătorit pe 5/18 octombrie de Biserica Georgiană. După unele surse, catolicosul Ioan Hrisostom I (980-1001), la cererea împăratului Vasile al II-lea al Constantinopolului (976-1025), nu ar mai fi luat Mirul de la Antiohia, ci de la Ierusalim, aşa încât, sfinţirea Sfântului Mir în Georgia ar fi fost introdusă mai târziu, mai ales pentru că un formular în limba georgiană pentru slujba sfinţirii Sfântului Mir este atestat abia din secolul al XIII-lea. Aceasta nu ştirbeşte, însă, cu nimic importanţa activităţii Sfântului Grigorie.

▲ *Împăratul bizantin Vasile al II-lea Bulgaroktonul (976-1025) – miniatură*

Rând pe rând, regatele şi principatele georgiene au început apoi lupta pentru supremaţie. În cele din urmă, aceasta s-a transformat într-o luptă pentru unificarea Georgiei, centrată în jurul provinciei Kartli, a cărei capitală Mţketa era şi sediul catolicosului georgian. În secolul al IX-lea regii Georgiei apusene (Abhazia) au luat o serie de măsuri religioase, culturale şi politice pentru a consolida unirea cu regatul Kartli. În acest timp, eparhiile bizantine din vestul Georgiei, care foloseau numai limba greacă la slujbele religioase, au fost închise, iar în locul lor au fost înfiinţate noi eparhii în care se slujea în georgiană, fiind sub jurisdicţia nou-înfiinţatului catolicosat al Abhaziei. Mai târziu acesta va intra sub jurisdicţia catolicosului de Mţketa care, la începutul secolului al XI-lea (1020) va purta titlul de *Catolicos şi Patriarh al întregii Georgii*. Unificarea bisericească a contribuit decisiv şi la unificarea politică, prin stabilirea unei singure monarhii, cu urmări benefice, atât religioase, cât şi politice, economice şi sociale.

Odată cu recunoaşterea oficială a creştinismului, şi cultura georgiană a fost, treptat, creştinată. Se înregistrează, destul de devreme, o mănăstire georgiană în Palestina (datată din 433), în timp ce Bolsini Sioni (de la sfârşitul secolului al V-lea) mai păstrează monumente cu inscripţii georgiene, dovedind că încă foarte devreme exista o tradiţie creştină în Georgia. Bisericile şi mănăstirile din Georgia, între care amintim Mţketa, Gareji, Khandzta, Shatberdi, Opza, Ishkhani, Anchie şi altele, precum şi cele din afara Georgiei, ca cele din Siria, Palestina, Sinai, Cipru, Muntele Athos, erau atât importante centre

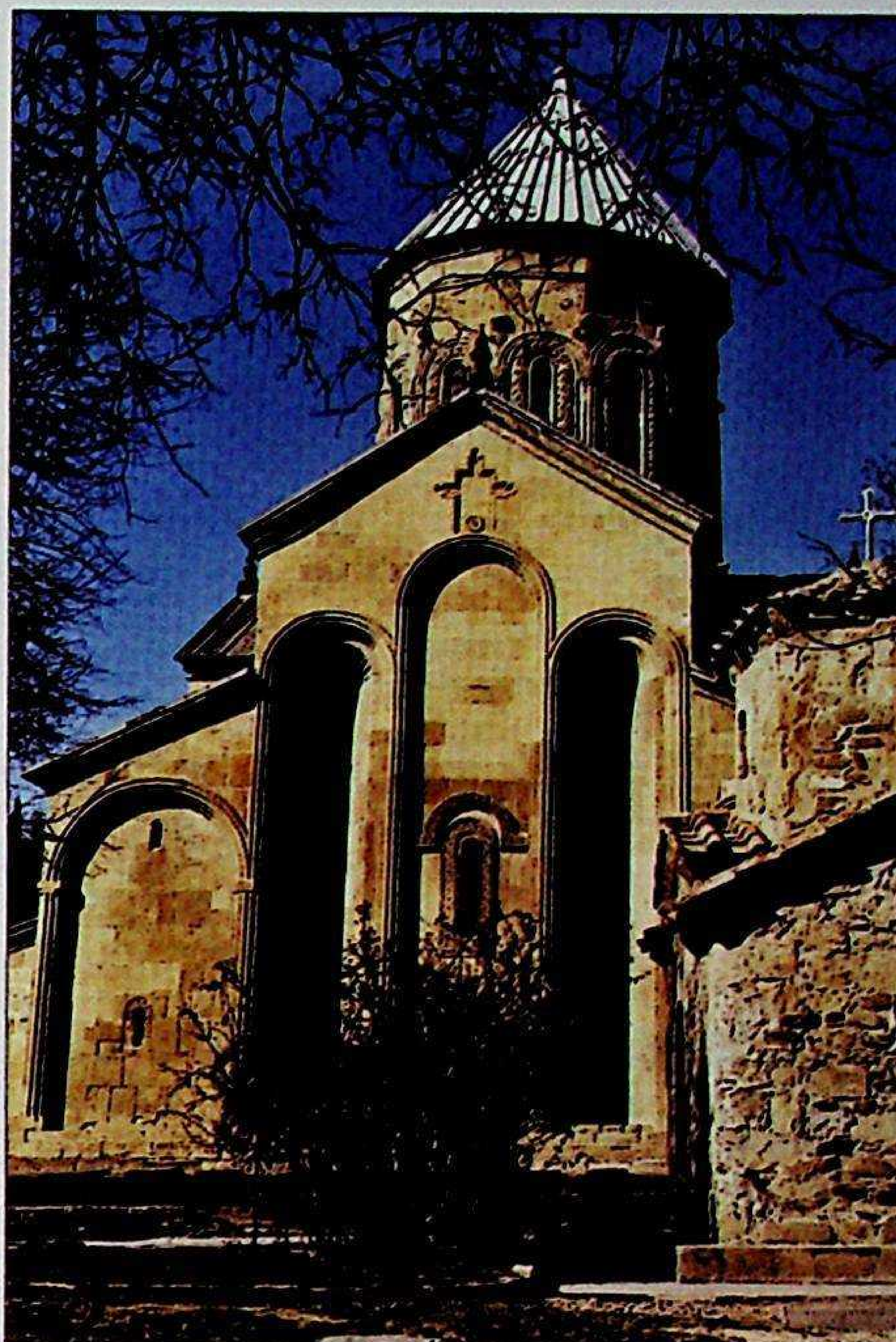
▲ *Mănăstirea Samtavasi din Georgia*

bisericești, cât și centre de educație și cultură georgiană. În perioada secolelor VIII-X, s-a născut în Tao-Klarjeti (nord-estul Turciei de azi), departe de Emiratul arab de Tbilisi, la granița cu Imperiul bizantin, un centru cultural și politic sub dinastia casei Bagratizilor, de la care a pornit amintitul proces de unificare al Georgiei, cu centrele monahale amintite mai sus. În secolul al X-lea, au fost fondate noi mănăstiri ca: Oschki, Chachuli și Parchali care, parțial, există și astăzi și care au devenit importante centre ale spiritualității georgiene, adăpostind importante *scriptoria* și biblioteci. De aceea, epoca cuprinsă între anii 600-980 mai este cunoscută și sub denumirea de *Perioada Națională*. Bagratizii au început o activitate intensă de construcție și reconstrucție. Bisericile din Kutaisi, Alaverdi, Samtavisi, Nikorzminda, ca și cele două impunătoare biserici din Mțketa, Samtavro și catedrala *Coloana vie* (Svetiskhoveti, terminată în anul 1029) aparțin acestei perioade. În documentele de construcție a acesteia, Melchisedec I (1012-1030, 1039-1045) poartă titlul de *Catolicos-Patriarh*, titlu pe care urmașii săi îl poartă până astăzi. Cu aceasta, Biserica Georgiei și-a dobândit deplina sa autocefalie, jurisdicția catolicosului-patriarh întinzându-se peste întreaga Georgie, corespunzător cu granițele acestui regat.

Următoarele două secole, sub conducerea unor regi iscusiți, au adus georgienilor un mare avânt, atât din punct de vedere politic, cât și economic și cultural. Regele David al III-lea, „Constructorul" (1089-1125), a asigurat granițele regatului, iar în anul 1103 a convocat un sinod la Ruis-Urbnisi. În 1105, el a început construirea mănăstirii Gelati din Kutaisi care, prin școala de lângă Iqualto, a devenit un centru cultural însemnat, iar în 1121 a cucerit Emiratul de Tbilisi, unind astfel întregul ținut georgian sub domnia sa. Dezvoltarea a continuat și sub regii următori, Dimitrie I (1125-1156) și George al III-lea (1156-1184). Sub regina Tamara (1184-1213), Georgia a atins punctul de vârf al puterii și întinderii, dar și al dezvoltării ei culturale. Biserica Georgiei număra peste 30 de episcopate, iar conducătorii ei ocupau posturi înalte în politica regatului. De pildă, episcopul de Ciqondidi, din vestul Georgiei, deținea funcțiile de prim-ministru și de „senior al secretarilor".

Înflorirea culturală nu se reduce însă doar la construirea de biserici și mănăstiri, ci ea a cuprins atât literatura bisericească, cât și cea laică, prin legăturile ei cu literatura greco-bizantină, fapt pentru care se mai numește și „Epoca de aur". Acum, Mănăstirea Ivirilor, fondată la anul 980 de către Sf. Ioan Varazvace, a jucat un rol extraordinar prin activitatea stareților Eutimie († 1028) și Gheorghe († 1065). Pe la anul 1200 s-a născut și epopeea națională *Bărbatul în piele de panteră*, scrisă de Schota Rustaveli. Acestei înfloriri i-a urmat o perioadă de decădere în toate domeniile, odată cu atacurile mongolilor, la anul 1236. După o scurtă perioadă de răsuflare sub George Victoriosul (1314-1346), Timur Lenk († 1405)

a pustiit Georgia timp de peste 20 de ani, distrugând atât biserici, cât și mănăstiri. Încet, încet, Georgia va cădea sub stăpânirea turcilor, care au încercat turcizarea și islamizarea țării. În Georgia apuseană a fost fondat apoi un catolicosat propriu în Bucvinta, ai cărui întâistătători sunt cunoscuți din documentele vremii, începând cu secolul al XIII-lea. Catolicosul Zaharia (1657-1660) a mutat sediul la Kutaisi, unde a stat catolicosul până la 1814. În aceste vremuri grele, un aport important la menținerea culturii georgiene l-a avut catolicosul Evdemon I (1557-1578), care a rezidit importanta Mănăstire Gelati și a pus să fie copiate multe manuscrise. Totuși, mulți georgieni s-au refugiat în Rusia, căutând acolo un nou cămin.

▲ *Mănăstirea Samtavro din Georgia*

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, Rusia ortodoxă a adus sub suzeranitatea sa părți întinse din ținuturile caucaziene, așa încât regele Iraklie al II-lea (1762-1798) s-a văzut silit să ceară ajutorul acesteia. Țarul Alexandru I a folosit acest prilej pentru a îngloba Georgia în Imperiul Rus (1817), punând Biserica georgiană sub tutela celei rusești, devenind un exarhat condus de exarhul rus Teofilact Rusanov, care s-a străduit să rusifice Georgia. După revoluția din 1917, Biserica Georgiană și-a proclamat independența, însă trupele sovietice vor ocupa țara în februarie 1921, proclamând Republica Sovietică Gruzină, începând, totodată, o prigoană acerbă împotriva tuturor religiilor. Această politică s-a mai temperat puțin în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Dictatorul sovietic Iosif Visarionovici Stalin, georgian de origine, la bătrânețe s-a apropiat puțin de Biserică, între 1941-1948 spovedindu-se de patru ori la preoți ortodocși georgieni. În anul 1943 Patriarhia Moscovei a recunoscut autocefalia Bisericii Georgiene, pe care Patriarhia Ecumenică o va confirma abia la 4 martie 1990.

În general, viața monahală are un rol determinant în reconstrucția Bisericii. În 1995 existau în Georgia 10 mănăstiri de monahi și 7 de monahii, dar numărul lor a crescut prin grija patriarhului-catolicos Ilie al II-lea Șișolașvili, care păstorește din anul 1977. El a reușit să redeschidă o serie de mănăstiri și biserici, Georgia fiind și prima republică ex-sovietică în care religia a fost introdusă ca materie de studiu obligatorie în învățământul public. Deși pentru o perioadă Ilie II a fost copreședinte al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, în anul 1997, datorită unor curente antiecumenice, a fost nevoit să-și retragă Biserica din acest forum bisericesc mondial.

În ceea ce privește relațiile dintre români și georgieni, trebuie remarcat faptul că, de-a lungul istoriei, Biserica noastră a sprijinit Biserica Ortodoxă Georgiană prin donații bănești sau prin tipărituri iar, la rândul lor, georgienii ne-au făcut un dar neprețuit prin Sfântul Ierarh Antim Ivireanul (n. 1650), Mitropolitul Ungrovlahiei (1708-1716), mare om atât al Bisericii, cât și al culturii românești.

SFÂNTUL IERARH
ANTIM IVIREANUL

Bibliografie

Berthold ALTANER, Alfred STUIBER, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Herder Verlag, Freiburg/Basel/Wien 1993; Julius ASSFALG, David Marshall LANG, „Georgien", *Theologische Realenzyklopädie*, herausgegeben von Gerhard Krause und Gerhard Müller, Band XII (Gabler – Gesellschaft/ Gesellschaft und Christendum V), Berlin/New York, 1984; Nicolae CHIFĂR, *Istoria creștinismului*, II, Editura Universității „Lucian Blaga", Sibiu, 2008; Tamara GRDELIDZE, Martin GEORGE, Lukas VISCHER (eds.), *Witness through troubled times. A History of the Orthodox Church of Georgia, 1811 to the Present*, Bennett & Bloom, London, 2006; Epifanie NOROCEL, „Istoricul Bisericii georgiene și relațiile ei cu Biserica românească", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XIX (1967), 9-10; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, 2 (Secolele XVII și XVIII)*, Ed. IBMBOR, București, ²1994; Michael TARCHNISVILI, „Die Entstehung und Entwicklung der kirchlichen Autokephalie Georgiens", în: *Kyrios*, V (1940-1945); Michael TARCHNIȘVILI, *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur*, Citta del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1955; Arhid. Prof. Dr. Constantin VOICU, *Patrologie*, Vol. I, Editura *Basilica* a Patriarhiei Române, București, 2009; Dietmar W. WINKLER, Klaus AUGUSTIN, *Bisericile din Răsărit. O scurtă prezentare*, trad. de Ileana Sgarbură, Editura Arhiepiscopiei romano-catolice de București, București, 2003.

◄ *Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești – mozaic*

MONAHISMUL APUSEAN

În secolul al IV-lea, idealurile ascetice monahale ale Răsăritului au devenit cunoscute în Apus datorită exilului Sfântului Atanasie al Alexandriei, autorul faimoasei *Vieți a Sfântului Antonie cel Mare*. Printre episcopii apuseni ce sprijineau viața ascetică comunitară de tip monahal în eparhiile lor se numără Augustin de Hippo Regius[1], Ambrozie de Milano, Paulin de Nola[2] și Martin de Tours[3]. La începutul secolului al V-lea s-au dezvoltat comunități monahale pe insula Lerin[4], situată în apropiere de Cannes, sub îndrumarea lui Honoratus de Arles, și la Marsilia, la inițiativa Sfântului Ioan Casian, monah dobrogean, fost pelerin la Locurile Sfinte ale Răsăritului și stabilit aici în jurul anului 415[5]. Ioan Casian a fost primul care a dezvoltat în vest o teorie a monahismului și a spiritualității monahale, influențând decisiv slujbele Laudelor[6]. Monahismul occidental a început să se dezvolte în secolul al VI-lea d.Hr. în două direcții paralele, celtic, al lui Colomban[7], și benedictin. În scurt timp, monopolul revine *Regulii* Sfântului Benedict de Nursia, fenomen caracteristic monahismului apusean.

---

1. Cf. G. Lawless, *Augustinus of Hippo and his monastic Rule*, Oxford, 1987; J. Verheijen, *La règle de S. Augustin*, Paris, 1967.
2. Cf. G. Jenal, *Italia ascetica atque monastica. Das Asketen - und Mönchtum in Italien von den An- fängen bis zur Zeit der Longobarden (c. 150/250-604)*, Hiersemann, Stuttgart, 1995; G. Penco, *Storia del monachesimo in Italia dalle origini alla fine del Medio Evo*, Milano, 1983; J. Lienhard, *Paulinus of Nola and Early Western Monasticism*, Köln, 1977.
3. C. Stancliffe, *St. Martin and his Hagiographer. History and Miracle in Sulpicius Severus*, Oxford, 1983.
4. S. Picoco, *L'isola dei santi. Il cenobio di Lerini e le origini del monachesimo gallico*, Urbino, 1978.
5. C. Lialine, „Monachisme oriental et monachisme occidental", *Irenikon*, 33, 1960, pp. 435-459.
6. O. Chadwick, *John Cassian. A Study in primitive monasticism*, Cambridge, 1968; A. de Vogüé, *Monachisme et Eglise dans la pensée de Cassien, théologie de la vie monastique. Etudes sur la tradition patristique*, Théologie, Paris, 1961, p. 220.
7. L. Gougaud, „Inventaire des règles monastiques irlandaises", în: *Revue bénédictine* 85, Maredsous, 1985, pp. 167-187, 321-333; J. Ryan, *Irish Monasticism. Origins and the Early Developement*, Dublin, 1963; J. Laporte, *Le pénitentiel de Saint-Colomban*, Paris, 1958.

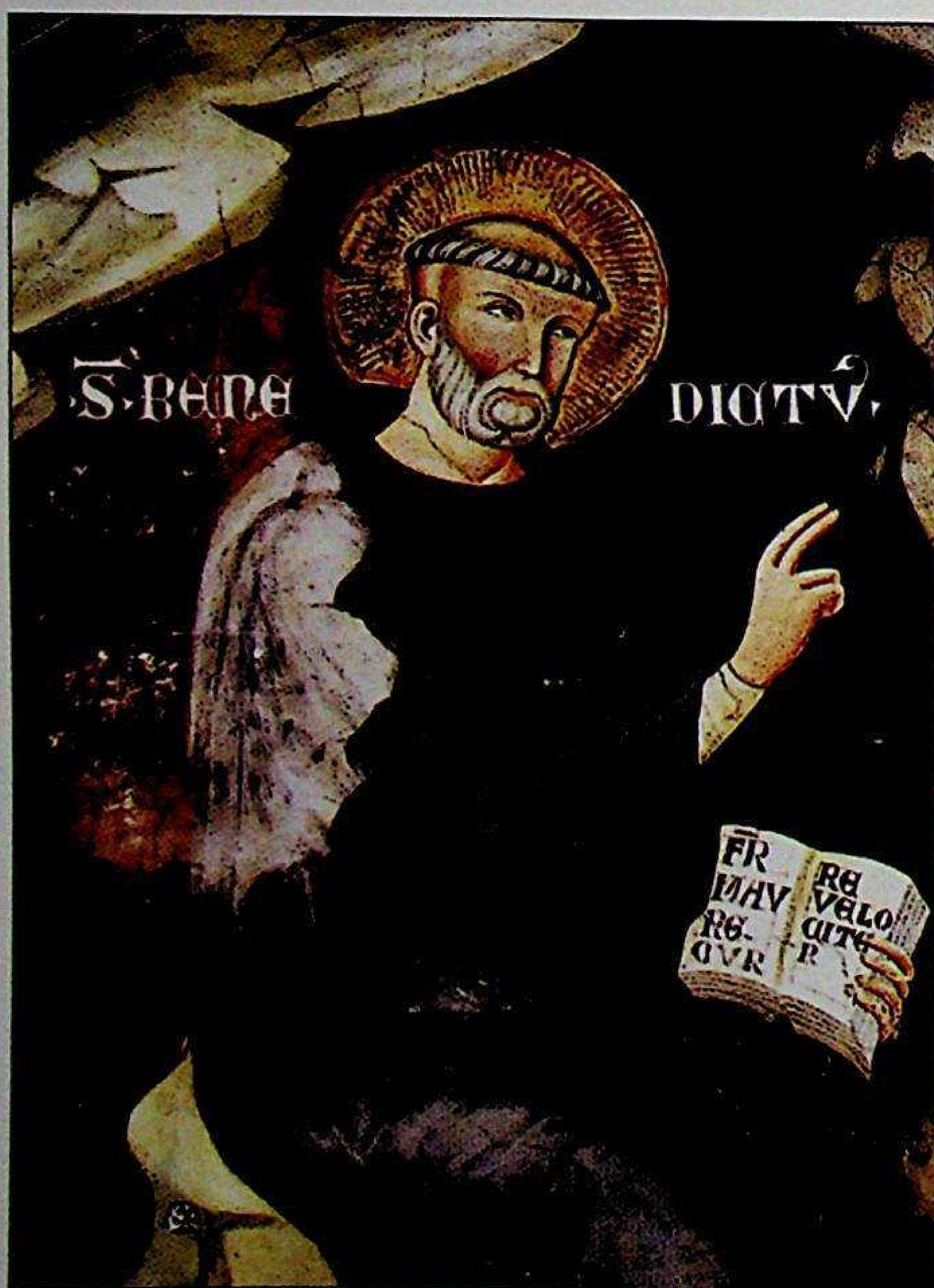
◀ Biserica dominicană din Erfurt (Germania) – interior

▲ *Ambrozie al Milanului, Paulin de Nola, Ioan Casian și Martin de Tours*

Benedict de Nursia (480-547)

Numele acestei reguli este dat de către cel care a alcătuit-o: Sfântul Benedict de Nursia (480-547)[8]. Înainte de anul 500 el s-a retras într-o regiune muntoasă de lângă Tivoli, unde a viețuit ca pustnic. Datorită activității sale, bazată mai ales pe predicarea sărăciei și a luptei împotriva imoralității clericilor, el a intrat în conflict cu aceștia, retrăgându-se la sud de San Germano, unde a construit renumita mănăstire Monte Cassino. În acest loc el a compus, între 500 și 530, *Regula* (*Regula Magistri)*, întemeiată pe prescripțiile ascetice ale lui Augustin, sub forma de întrebare și răspuns între ucenic și magistru. Prin această *Regulă*, care-i poartă numele, se puneau bazele conviețuirii călugărilor în mănăstire. Ea conține un minim de stabilitate în ceea ce privește programul zilnic, activitățile pe care trebuiau să le îndeplinească monahii, precum și hrana lor. Principalele elemente ale regulii benedictine erau permanența și ascultarea. Călugărilor nu li se permitea mutarea de la o mănăstire la alta, iar aspirantul trebuia să renunțe la întreaga sa avere, pe care o împărțea săracilor sau o dona mănăstirii. În cadrul mănăstirii, călugării practicau ascultarea, care trebuia să fie imediată și fără întârziere. Regula mai prevedea și necesitatea muncii manuale la care trebuiau să participe toți călugării. Din punct de vedere spiritual, accentul era pus pe rugăciunea Laudelor. Sfântul Benedict a stabilit opt momente de rugăciune zilnice, de fiecare dată lecturându-se pasaje din psalmi, împărțiți în așa fel încât toți cei 150 de psalmi să fie citiți într-o săptămână. De asemenea, era folosită rugăciunea „Tatăl nostru" și se cânta „Gloria", „Kyrie eleison" și „Benedictus". *Regula* lui

▲ *Sfântul Benedict de Nursia*

8. O prezentare a vieții Sfântului Benedict în limba română la Bernard Sesé, Paul Aymard, Pierre Riché, Michel Feuillet, *Viețile Sfinților Augustin, Benedict, Bernard, Francisc din Assisi și Ioan al Crucii*, Editura Humanitas, București, 1996, pp. 103-144.

Benedict de Nursia s-a răspândit în întreaga Europă, mănăstirile devenind adevărate centre educative, multe familii bogate plătind pentru instruirea copiilor în aceste locuri[9].

După moartea lui Benedict, a început fenomenul de instituționalizare a ordinului, urmașii săi îndepărtându-se în bună măsură de ideile întemeietorului. Chiar dacă-i poartă numele, Benedict de Nursia nu a făcut altceva decât să codifice literatura monastică anterioară și tradiția secolelor precedente. El s-a inspirat din viața chinovială egipteană și capadociană sau din Sfântul Ioan Casian, pe care l-a interpretat în contextul monahismului provensal și lerinian. De asemenea, Fericitul Augustin l-a ajutat să valorifice mai bine decât la Sfântul Ioan Casian valorile proprii idealului chinovial, regăsind și inspirația originală, atât a Sfântului Pahomie, cât și a Sfântului Vasile. Singurele elemente ale *Regulii* benedictine care nu au echivalent în monahismul primar și în tradiția răsăriteană sunt precizările detaliate, de ordin juridic și tipiconal, pe care Benedict le dă cu privire la slujbe, programul zilnic și admiterea novicilor. Benedict de Nursia insistă asupra spiritului de caritate ce trebuie să existe între frați. Regula benedictină nu a fost răspândită de ucenicii săi direcți, ci a fost adoptată, în general, ca instrument de reformă, în regiuni ce aveau deja un monahism autohton. De aceea, respectarea acestei *Reguli* s-a combinat cu tradiții locale, monahismul apusean medieval fiind rodul întâlnirii textului benedictin cu monahismul galican, celtic sau anglo-saxon.

Benedict de Aniane (750-821)

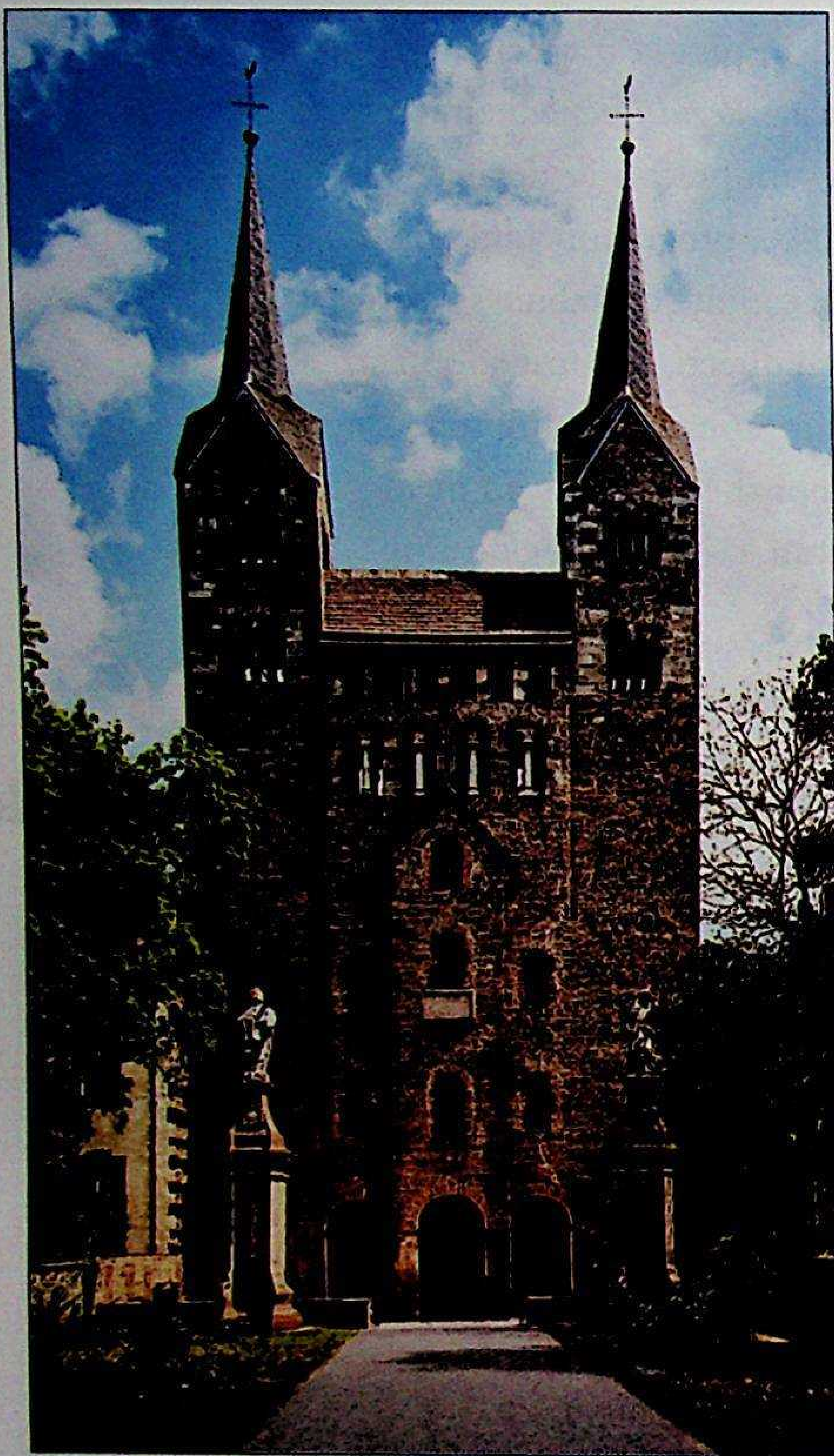
Cel care a unificat monahismul occidental sub *Regula* lui Benedict de Nursia a fost Benedict de Aniane (750-821)[10], el fiind și cel care s-a aflat la originea unor caracteristici noi date monahismului occidental, consemnate în două lucrări: *Concordia regularum* și *Codex regularum*. Până la impunerea acestei reguli, în monahismul apusean s-au dezvoltat, între anii 400 și 700, aproximativ 30 de reguli[11]. Lui Benedict de Aniane i se datorează orientarea contemplativă și claustrală care a marcat monahismul latin, mai ales în cadrul mănăstirilor franceze.[12] În cadrul Conciliului de la Aachen din 816, la care au participat toți abații din Imperiul Carolingian, s-a hotărât adoptarea regulii benedictine și implementarea ei după normele Sfântului Benedict de Aniane în întreg imperiul. Tot la acest conciliu s-a făcut pentru prima oară distincția clară între monahi și canonici (*capitulari*) – clerici fără voturi monahale[13].

Perioada secolelor VIII-XI a fost dominată de monahism, efervescența monastică a acestei perioade materializându-se într-o orientare nouă. Istoricii catolici consideră epoca

---

9. Cf. Emanoil Băbuș, *Introducere în Istoria Bisericească Universală*, Editura Sophia, București, 2003, pp. 226-227.
10. Cf. K. Krüger, *Monasteries and Monastic Orders. 2000 Years of Christian Art and Culture*, H.F. Ullmann, 2008, pp. 47-48.
11. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster. Das christliche Mönchtum in der Ges- chichte*, C.H. Beck, München, 2008, pp. 25-27; A. de Vogüé, *Les Règles monastiques anciennes (400-700)*, Turnhout, 1985; J. Biarne, „Maître spirituel et règle cénobitique en Occident (IV-VI)", *Sociabilité, pouvoirs et société*, Colloque de Rouen, 24-26 novembre 1983, Rouen, 1987, pp. 223-233.
12. S. Dulcy, *La Règle de Saint Benoît d'Aniane et la réforme monastique à l'époque carolingienne*, Montpellier, 1934, p. 89; R. Grégoire „Il monachesimo carolingio dopo Benedetto d'Aniane", *Studi e testi, Bibliotheca apostolica Vaticana*, 1982, pp. 349-388.
13. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 28-29.

cuprinsă între anul morții lui Benedict de Nursia și cel al morții lui Bernard de Clairvaux drept epoca monastică sau secolele benedictine. Dacă în perioadele precedente monahismul colombanian irlandez, benedictin și augustinian au avut o influență regională, începând cu secolul al VIII-lea fuga de lume nu mai este un deziderat radical, ci monahii se implică masiv în toate sectoarele societății medievale. Ei sunt cei care modelează și influențează o întreagă societate, sentimentul religios și estetic, teologia, cultura, viața socială și politică. De aceea, noile mișcări monastice apărute în Occident au dorit o ascultare mai fidelă față de *Regulă*, o reîmprospătare a viziunii inițiale, prin accentuarea diferitelor aspecte ale vieții creștine. În ciuda diversității lor, toate ordinele monahale aveau în comun: sărăcia personală, castitatea și ascultarea[14]. O caracteristică a regulii benedictine în comparație cu cele răsăritene, centrate pe *ora et labora*, a fost *lectio divina*. Prin aceasta studiul, biblioteca și școala au căpătat un loc fundamental în spiritualitatea monahală apuseană. Marile dinastii apusene – carolingiană, ottoniană și saliană – au sprijinit enorm cultura mănăstirească, astfel că deja în veacul al IX-lea multe mănăstiri benedictine au ajuns la o înflorire cultural-duhovnicească de renume – Reichenau și St. Gallen[15], Fulda[16], Corvey, Niederaltaich, Tegernsee. Monahismul tradițional din perioada târzie a Evului Mediu a fost plin de fervoare spirituală. Cu toate acestea, prosperitatea materială a mănăstirilor a antrenat o atenuare a solitudinii, a simplității și a sărăciei din perioada de începuturi. Pe de altă parte, evoluția socială și economică a Occidentului secolelor XI-XIII a favorizat apariția unei mistici a sărăciei care se va exprima atât sub forma cruciadelor populare, cât și a curentelor spirituale ce vor pregăti mișcarea franciscană sau apariția unor secte heterodoxe în secolele XII-XIII. Această situație a provocat o amplă mișcare de reformă, care s-a opus instituțiilor moștenite din perioada carolingiană. Accentul s-a pus pe sărăcia și austeritatea vieții, pe solitudine, asociate în anumite situații și de o predică itinerantă. Nu se poate vorbi de o simplă reîntoarcere la origini, pentru că anumite caracteristici ale vieții monahale s-au păstrat și chiar au fost înăsprite: clericalizarea monahismului, respectarea strictă și unitară a *Regulii* benedictine. Acest monahism reformat poartă marca epocii și anticipează într-un fel ordinele cerșetoare din perioada următoare. Multe grupări monastice apărute în acest context au avut o existență efemeră, iar altele au revenit rapid la monahismul benedictin clasic.

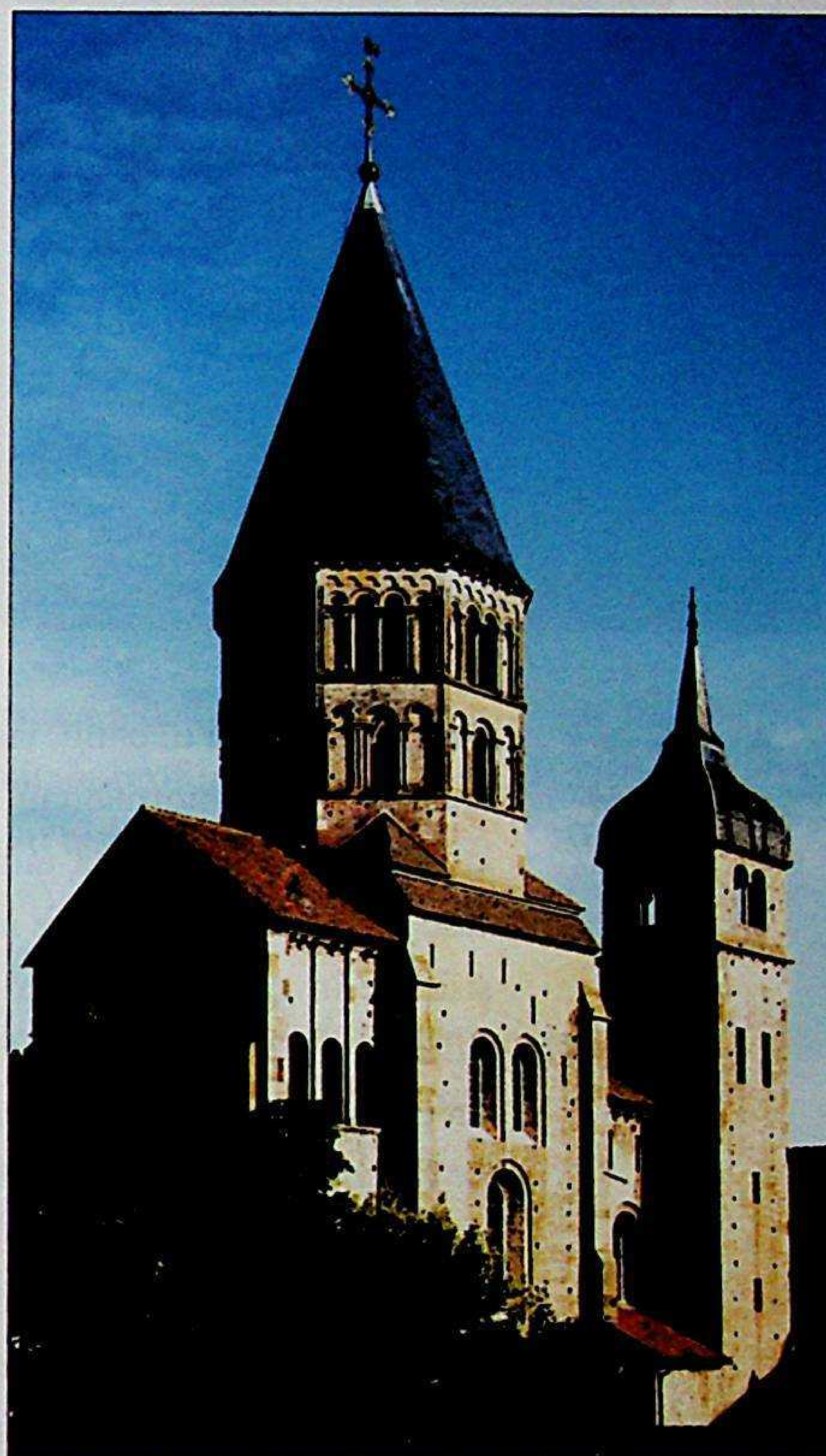
▲ *Corvey – mănăstire benedictină (Germania)*

14. Père Placide Deseille, *Nous avons vu la vraie lumière. La vie monastique, son esprit et ses textes fondamentaux*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1990, pp. 36-38.
15. J. Duft, A. Gossu, W. Vogler, *Die Abtei St. Gallen*, St. Gall, 1986.
16. K. Schmid, *Die Klostergemeinschaft von Fulda im Früheren Mittelalter*, 3 vols. München, 1978; R. Aubert, „Fulda", în: *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XIX (Freron – Gatianensis ecclesia), Paris, 1981, col. 339-360.

Noile ordine monahale

Mănăstirile benedictine au fost la începuturi comunități de laici. În veacul al IX-lea a intervenit o schimbare radicală, conform căreia hirotonia în preot era împlinirea vieții duhovnicești. Astfel, *mănăstirea a devenit dintr-o comunitate laică o comunitate clericală*. Aceasta a influențat decisiv liturghia, mulțimea preoților monahi conducând la nașterea misselor private pentru vii, dar în special pentru răposați, dar și a arhitecturii bisericilor mănăstirești, cărora le-au fost construite mai multe altare[17].

Pe lângă *Regula* Sfântului Benedict, era respectat și așa-numitul *consuetudo* (obiceiul local), astfel că nu se poate vorbi de o unitate absolută a regulii. Secolele al X-lea și al XI-lea au fost marcate în întregul Apus de o mișcare de reformă și înnoire a vieții în duh apostolic. Reforma pornită de la Mănăstirea Cluny din Burgundia, întemeiată de Ducele Wilhelm de Aquitania în 910, care i-a dat și privilegiul exempțiunii[18], a fost cea mai influentă și puternică mișcare de schimbare și înnoire din întregul Ev Mediu.[19] Centralitatea Sfintei Liturghii și a rugăciunii ceasurilor, dublată de o observare foarte strictă și radicală a regulii benedictine, datorită eliberării monahilor de muncile agricole și înlocuirii lor cu laici, alături de reforme administrative și economice în interiorul mănăstirii, au condus la nașterea unui lanț de 1300 de mănăstiri de observanță clunisiană pe parcursul în timpul a trei mari abați de la Cluny: Majolus (954-993), Odilo (993-1048) și Hugo (1049-1109). De la Cluny reforma s-a răspândit la Mănăstirea Hirsau din Pădurea Neagră, renumită prin bazilica sa cu trei nave în stil romanic, care a influențat la rându-i sute de mănăstiri[20]. Trebuie amintit că atât benedictinii, cât și celelalte ordine monahale despre care vom vorbi au avut și ramuri feminine.

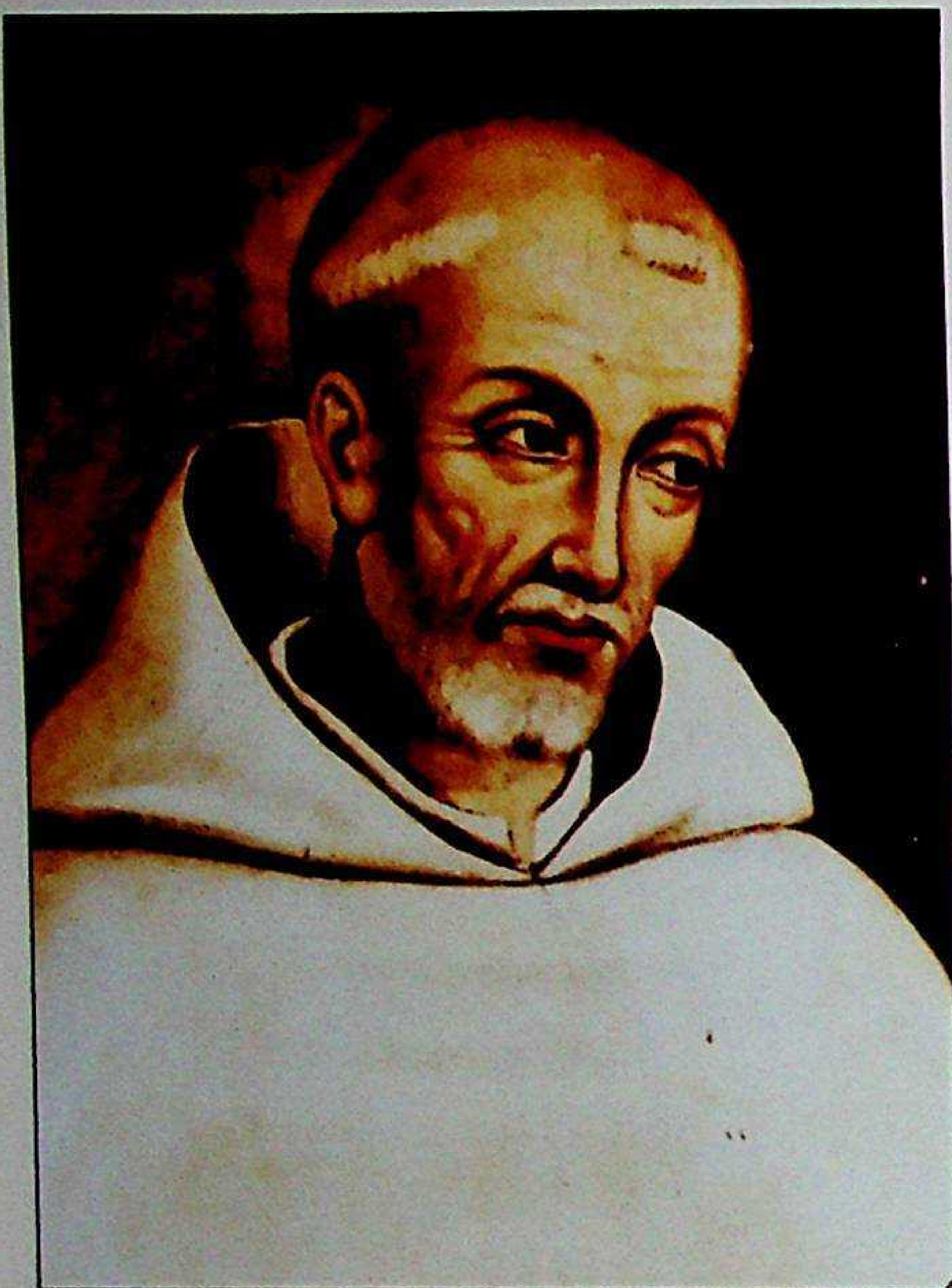

Cluny – mănăstire benedictină (Franța)

După o decădere a ordinului în timpul Reformei, când au fost confiscate și desființate multe mănăstiri, continuată și în timpul Revoluției franceze, s-a instaurat începând cu veacul al XIX-lea o mișcare de reînnoire a vieții monahale. În Germania s-au întemeiat, de exemplu, două mănăstiri benedictine noi foarte importante: *Beuron și St. Ottilien.*

---

17. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, p. 28.
18. De la *eximere* = a scoate, termenul se referă la scoaterea unei mănăstiri, teritoriu sau ordin monahal de sub ascultarea episcopului locului și supunerea directă papei.
19. M. Pacaut, *L'ordre de Cluny*, Paris, 1986; *Histoire du Christianisme des origines à nos jours, IV. Evêques, moines et empereurs (610-1054)*, sous la direction de Jean-Marie Mayeur, Charles et Luce Pietri, André Vauchez, Marc Venard, Paris, Desclée, 1993, pp. 773-774.
20. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 29-32.

▲ *Bernard de Clairvaux (1090-1153)*

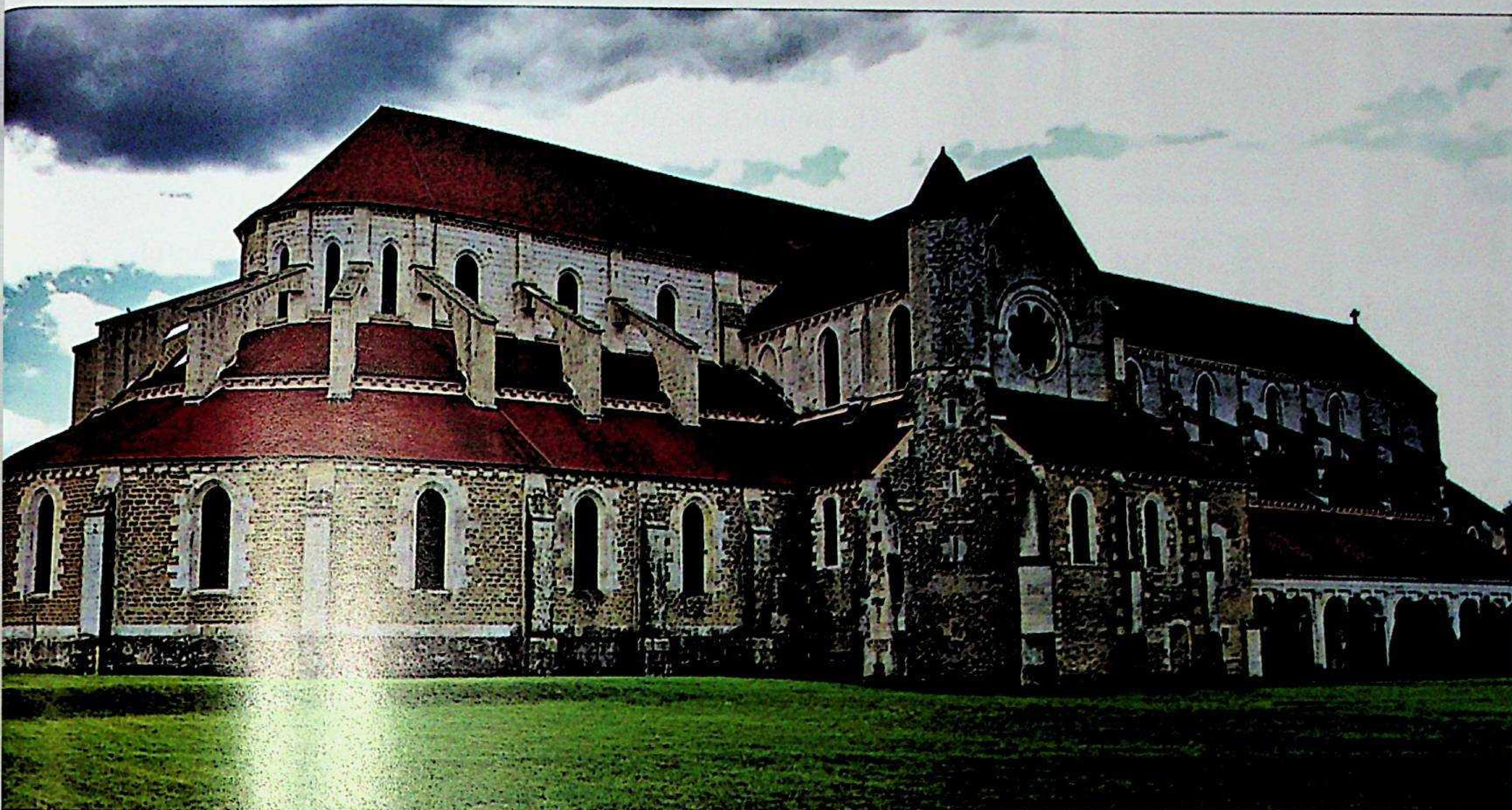
Beuron a devenit punct central al unei puternice mişcări liturgice şi ştiinţifice, întemeind alte mănăstiri renumite, ca Maria Laach în Germania şi Dormitio la Ierusalim, având un institut pentru editarea vechii Biblii Latine (*Vetus Latina*). Mănăstirea St. Ottilien de lângă Augsburg are azi misiuni în întreaga lume[21]. Astăzi există în lume peste 40 000 de călugări şi călugăriţe ce aparţin ordinului benedictin.

Noua mişcare de înnoire a adus cu ea şi o dorinţă după viaţa eremitică. O renumită comunitate cu viaţă eremitică, ce combină viaţa comunitară cu cea strict idioritmică, a întemeiat Sfântul Bruno de Köln († 1101), Ordinul Cartusienilor. Fost canonic în Köln, apoi director al Şcolii Domului din Reims, acesta a început, în urma unei convertiri profunde, o viaţă de asceză severă în sălbăticia de la Chartreuse (Cartusia), la poalele Alpilor francezi, fără intenţia de a întemeia un ordin. Aici a întemeiat două case de asceză, iar mai apoi în Italia. La 100 de ani de la moartea sa existau 37 de case cartusiene, care respectau următoarele reguli: nu mâncau carne, se rugau şi mâncau împreună, dar trăiau izolaţi în chilii, iar votul tăcerii totale, în afara câtorva momente din săptămână, era strict. Se înmormântau fără coşciug şi fără a li se trece numele pe crucea de lemn de la mormânt. Ordinul a rămas până azi cel mai auster ordin catolic. Arhitectura acestor case cartusiene, construite în văi împădurite, făcea ca toate chiliile să aibă o mică grădină şi ieşire în galeria boltită a mănăstirii (*Kreuzgang*). Azi numărul monahilor cartusieni se ridică la 400 în întreaga lume[22]. Regizorul german Philip Gröning a realizat în anul 2005 un excepţional film documentar despre Mănăstirea Chartreuse de lângă Grenoble, intitulat *Le grand silence*, apreciat în întreaga lume.

Din aceeaşi dorinţă de reformă s-au născut noi ordine monahale, care au cuprins întreaga Europă. Un prim ordin în acest sens este cel al benedictinilor cistercieni. Ordinul Cistercienilor a fost întemeiat la Mănăstirea Cîteaux (Cistercium) din Burgundia, întemeiată de Robert de Molesme în anul 1098, care a dorit respectarea regulii benedictine în singurătate[23]. Cu singurătatea s-a sfârşit atunci când Bernard de Clairvaux (1090-1153), un nobil burgund, a intrat în mănăstirea de la Cîteaux, după care a întemeiat o mănăstire soră la Clairvaux[24]. În timpul vieţii Sfântului Bernard s-au întemeiat încă 68 de noi

---

21. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 75-78.
22. Cf. I. Rămureanu, M. Şesan, T. Bodogae, *Istoria Bisericească Universală*, vol. II, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1993, p. 80; Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, p. 32-35.
23. J.B. Mahn, *L'ordre cistercien et son gouvernement, des origines au milieu du XIIIe siècle (1095-1265)*, Paris, 1945. A. Schneider (ed.), *Die Cistercienser. Geschichte. Kunst*, Köln, 1976; J. Leclercq, „Les intentions des fondateurs de l'ordre cistercien", *Collectanea Cisterciensia*, 30 (1968), pp. 233-241.
24. *Histoire du Christianisme des origines à nos jours*, V. *Apogé de la papauté et expansion de la chrétienté (1054-1274)*, sous la direction de Jean-Marie Mayeur, Charles et Luce Pietri, André Vauchez, Marc Venard, Paris, Desclée, 1993, pp. 388-390.

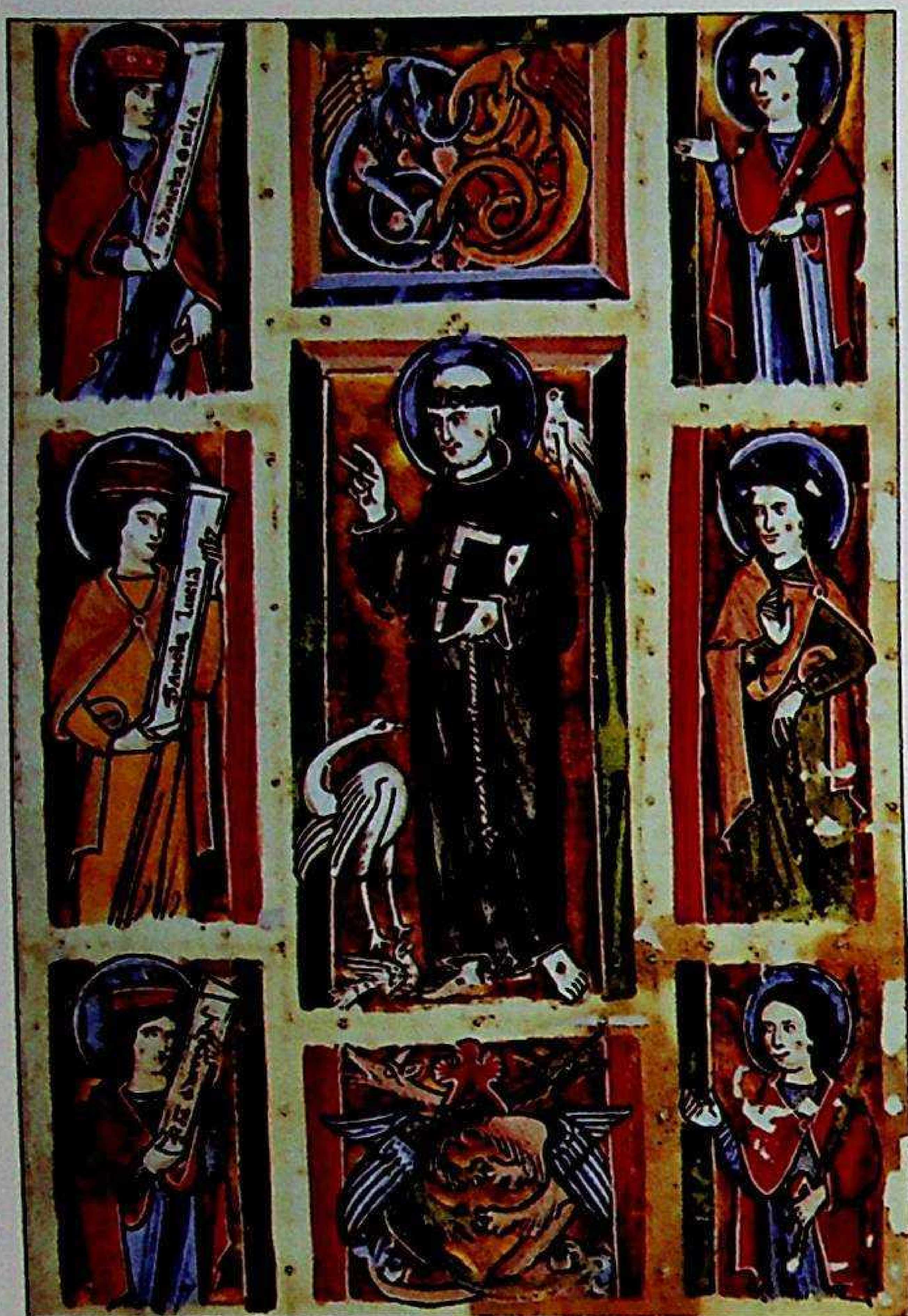
▲ *Pontigny – mănăstire cisterciană (Franța)*

mănăstiri cisterciene. Prin scrisori și predici, Bernard de Clairvaux a devenit unul din cei mai mari profesori de asceză și mistică, întemeind o spiritualitate profundă, care a lăsat urme în Apus și în secolele de după moartea sa. Cistercienii s-au răspândit în întreaga Europă, cele mai estice mănăstiri ale lor fiind cele de la Igriș (Timiș) și Cârța (Sibiu), ale cărei ruine pot fi văzute până azi[25].

Din ordinul cistercienilor s-a desprins în secolul al XVII-lea ca ramură reformatoare ordinul trappiștilor, întemeiat de abatele mănăstirii cisterciene franceze *La Trappe* din Normandia. Reforma a constat în asceză severă, smerenie, votul tăcerii și muncă manuală asiduă. Ordinul numără azi 4000 de călugări și călugărițe în întreaga lume[26].

Dorința de viață apostolică s-a exprimat plecând de la Evanghelie într-o multitudine de variante. Un tip deosebit l-au marcat acele ordine născute din mișcarea ce urmărea realizarea sărăciei ca ideal creștin. Pe lângă catari și valdensi chiar, care s-au despărțit de Biserică deraind în erezii, a existat o astfel de mișcare și în lăuntrul Bisericii, care urmărea realizarea urmării lui Hristos printr-o viață în sărăcie, pocăință, predică și iubire de aproapele. Din aceste dorințe s-au născut ordinele mendicante (*mendicare* – a cerși) sau cerșetoare ale Evului Mediu – franciscani, dominicani, carmeliți, augustinienii-eremiți. Aceste ordine diferă de celelalte prin faptul că monahul nu este legat de o mănăstire tot timpul vieții, ci de ordinul în care intra. Nu numai monahii, ci și mănăstirea trebuia să fie săracă. Activitatea acestor ordine diferă de cea a celor amintite până acum datorită concentrării lor pe orașe, unde au activat ca predicatori, duhovnici sau lucrători sociali, primind mici pomeni pentru activitatea depusă. Ordinele erau organizate pe provincii și din ele făceau

25. Cf. I. Rămureanu et alii, *Istoria Bisericească Universală*, II, p. 81.
26. Cf. K. Krüger, *Monasteries and Monastic Orders*..., pp. 403-404.

▲ *Francisc de Assisi (1182-1226)*

parte mulți nobili și persoane din păturile înalte ale societății, mulți fiind și profesori universitari în vremea aceea[27]. De amintit sunt Albertus Magnus și Toma de Aquino din ordinul dominican, dar și Bonaventura și Duns Scotus din ordinul franciscan.

Ordinul Franciscanilor a fost întemeiat de Sfântul Francisc de Assisi (1182-1226), fiul unui negustor italian, care, tânăr fiind, a auzit glasul lui Dumnezeu în fața icoanei răstignirii Mântuitorului, care i-a spus: „Restaurează Biserica Mea!".[28] Mai întâi a început să repare capele dărâmate, dar apoi a înțeles că această chemare este mai profundă. Cu ucenici adunați în jurul său, Sfântul Francisc a început să cutreiere satele și orașele Umbriei, fără casă și masă, ajutându-i pe săraci și predicând, numai în sandale și cu o haină neagră legată cu o funie. Ordinul a fost aprobat în 1209, cu o regulă foarte simplă, conformă cu evanghelia iubirii. Sfântului Francisc i-au apărut stigmatele sau rănile Domnului pe corp, fiind unul din cei mai populari întemeietori de ordine monahale datorită iubirii pe care o arăta tuturor, inclusiv soarelui și păsărilor. Ucenicul Sfântului Francisc, Anton de Padova (1195-1231), este de asemenea un franciscan renumit.

În anul 1282, Ordinul Franciscanilor număra 1583 de mănăstiri înființate. Din cauza disputelor cu privire la proprietate, ordinul s-a scindat în franciscani, minoriți și capucini (sec. XVI). Pe lângă ordinul masculin există și unul feminin, al clariselor, după numele Clarei din Assisi. Până azi franciscanii au rămas cel mai mare ordin al Bisericii Romano-catolice. Semnul distinctiv este crucea în formă de T, numită și Crucea Sfântului Anton sau Crucea egipteană, iar reverenda purtată are culoare maronie[29].

Ordinul Dominicanilor a fost întemeiat de Dominic Guzman (1170-1221),[30] canonic spaniol născut în Castilia și mort la Bologna, care a incorporat în reforma râvnită de el întregul zel spaniol al *Reconquistei*, de a recuceri de la maurii musulmani întreg teritoriul Spaniei. Acest dor se va transforma în dorința de a-i readuce în Biserică pe eretici. După ce a trăit o vreme ca augustinian-canonic a reușit să primească confirmarea papei Inocențiu al III-lea în 1206 pentru un nou ordin monahal, cu scopul predicii apostolice în sărăcie apostolică. În cadrul luptelor pentru distrugerea albigenzilor prin măsuri inchizitoriale, Dominic a dorit să-i câștige pe eretici pentru Biserică în mod liber, prin exemplul unei vieți simple și prin predică apostolică. Ordinul a fost aprobat în 1216

---

27. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 32-35.
28. Cf. Th. Desbonnets, D. Vorreux, *Saint François d'Assie. Documents*, Paris, 1968; J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, Oxford, 1968. O amplă prezentare a vieții Sfântului Francis de Assisi în limba română la Bernard Sesé et alii, *Viețile Sfinților...*, pp. 207-285.
29. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 46-49; cf. I. Rămureanu et alii, *Istoria Bisericească Universală*, II, pp. 81-82; K. Krüger, *Monasteries and Monastic Orders...*, pp. 286-293.
30. Cf. M.H. Vicaire, *Histoire de Saint Dominique*, Paris, 1982.

de către papa Honoriu al III-lea, sub numele de *Fratres Praedicatores,* și s-a răspândit mai întâi în Franța și Italia, iar mai apoi în întreaga Europă. Studiul asiduu i-a confirmat pe dominicani ca teologi de renume, cu o înaltă cultură filosofică, ordinul lor aflându-se la temelia universităților Apusului medieval[31].

▲ *Dominic Guzman (1170-1221)*

Ordinul Augustinienilor - Eremiți s-a născut între 1244 și 1256 prin unirea mai multor comunități eremitice conform *Regulii* Sfântului Augustin. În 1968 s-a șters denumirea de eremiți din titlul ordinului, care de atunci se numește oficial Ordo Fratrum Sancti Augustini (OSA). Organizați după modelul comunității de tip monahal dezvoltate de Augustin de Hippo Regius împreună cu clerul său, augustinienii se dedică până azi celor două elemente fundamentale ale spiritualității episcopului de Hippo Regius – *vita activa* (slujirea pentru Biserică) și *vita contemplativa* (meditație duhovnicească). În acest ordin monahal a intrat Martin Luther în 1505, când a devenit monah în Erfurt[32].

Ordinul Carmeliților își trage numele de la Muntele Carmel, unde a trăit Prorocul Ilie în secolul IX î.Hr.[33] El a fost considerat prin viața lui de rugăciune și asceză un prototip al monahilor. Deși viața monahală eremitică pe Carmel este atestată din Antichitatea creștină, abia în veacul al XII-lea, după cucerirea Palestinei de către cruciați, s-a așezat aici o grupă de eremiți apuseni, trăind în sărăcie, tăcere, asceză și solitudine. O primă regulă a ordinului a fost confirmată de papa Honorius al III-lea în 1226. După plecarea din Țara Sfântă la sfârșitul veacului al XIII-lea, s-au stabilit în Europa, transformându-se într-un ordin implicat prin pastorație duhovnicească în viața orașelor, devenind al patrulea mare ordin cerșetor. Ca întemeietor propriu-zis este considerat Prorocul Ilie, iar marea evlavie arătată Maicii Domnului i-a atras ordinului o mare apreciere în popor.

În veacul al XVI-lea a avut loc o reformare a ordinului prin activitatea Sfintei Tereza de Avila și a Sfântului Ioan al Crucii[34], a căror mistică a marcat profund spiritualitatea ordinului. Există și un ordin al carmelitelor și terțiarii carmelitani. Astăzi sunt înrădăcinate în spiritualitatea Carmelului peste 23 000 de monahi, monahii, frați și surori în întreaga lume[35].

---

31. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 49-50; cf. I. Râmureanu et alii, *Istoria Bisericească Universală*, II, pp. 82-83; K. Krüger, *Monasteries and Monastic Orders...*, pp. 294-299.
32. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 50-52; K. Krüger, *Monasteries and Monastic Orders...*, p. 300.
33. L. Saggi, „Carmelitani", în: *Dizionario degli Istituti di perfezione*, II, 1975, col. 460-476.
34. O amplă prezentare a vieții Sfântului Ioan al Crucii în limba română la Bernard Sesé et alii, *Viețile Sfinților...*, pp. 291-394.
35. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 52-53; K. K. Krüger, *Monasteries and Monastic Orders...*, p. 300.

Canonicii regulari

Deoarece clerul catolic era necăsătorit, până în veacul al IX-lea nu se diferenţiase clar între monahi şi clerici, numiţi şi canonici (*Kanoniker, Chorherren* - cei care slujeau în catedrale). De atunci încolo s-au creat reguli speciale pentru clerul catolic care dorea să facă parte dintr-o comunitate de tip monahal şi să trăiască după o regulă, care nu era obligat la lipsa totală de proprietăţi, ca monahii, dar ţinea ceasurile de rugăciune. Unii depuneau voturile monahale şi trăiau în comunităţi după *Regula* lui Augustin. În timp ce canonicii regulari erau automat clerici, monahii erau doar în parte hirotoniţi.

Din această comunitate a canonicilor s-au născut în veacul al XI-lea Ordinul monahal augustinian al Canonicilor Regulari şi cel al Premonstratensilor. Ordinul Canonicilor Regulari (*Augustiner-Chorherren*) s-a întemeiat pe o strictă respectare a *Regulii* lui Augustin în veacul al XI-lea, care a marcat începutul unei înfloriri fără precedent a ordinelor monahale năzuind spre idealul sărăciei şi al iubirii, după modelul unei adevărate *vita apostolica*. Ordinul augustinian al Canonicilor Regulari, care a avut şi o latură feminină, s-a dedicat în special lucrării pastoral-duhovniceşti şi instruirii religioase[36].

Cel de-al doilea ordin monahal apusean născut din canonicii regulari a fost cel al Premonstratensilor. A fost întemeiat de Norbert de Xanten (1080-1134), originar din regiunea Rinului de Jos. Acesta ducea o viaţă de canonic regular, dar într-o clipă de mare pericol s-a dedicat unei vieţi de pocăinţă profundă, intrând într-o mănăstire, primind hirotonia întru preot şi dedicându-se unui pelerinaj radical, ce a condus la întemeierea Mănăstirii Prémontré (Praemonstratum) într-o vale stâncoasă. În 1121 a introdus *Regula* augustiniană şi a depus voturile monahale alături de alţi 40 de fraţi, purtând haină albă şi renunţând la mâncarea cărnii. Din Franţa şi Germania ordinul s-a răspândit în întreaga Europă, participând la misiunea la est de Elba şi dedicându-se predicii şi duhovniciei. Ordinul numără azi peste 100 de mănăstiri pe toate continentele lumii[37].

Ordinele monahale militare

Ordinele militare alcătuite din călugări războinici ilustrează noua ideologie de «război sfânt» şi formează «noua cavalerie a lui Hristos», după o celebră sintagmă a lui Bernard de Clairvaux. Cu toate acestea, nu trebuie confundate aceste ordine cu cavaleria propriu-zisă, care avea propria sa ideologie aristocratică, laică şi mondenă. Biserica încerca astfel să introducă valorile sale în rândul cavalerilor, prin slujba de îmbrăcare a cavalerului în armură, prin scrierile sale moralizatoare şi prin adevărate romane care spiritualizau şi idealizau cavaleria.

Ordinele monahale militare marchează o legătură între monahism şi ideile cavalereşti, ele născându-se în contextul reformei generale a vieţii ecleziale apusene, în strânsă legătură cu

➤ *Biserica cavalerilor templieri din Tomar - Portugalia*

36. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 37-38; K. K. Krüger, *Monasteries and Monastic Orders...*, pp. 158-159.
37. Cf. Georg Schweiger, Manfred Heim, *Orden und Klöster...*, pp. 39-41; K. K. Krüger, *Monasteries and Monastic Orders...*, pp. 230-232.

⮝ *Tipuri de armură cavalerească: Templier (stânga), Ioanit (centru), Teuton (dreapta)*

cruciadele. Idealul cavalerului creştin a fost influenţat decisiv de ideea de cruciadă. Începuturile acestor ordine este situat în Palestina, unde aveau misiuni ca: însoţirea şi protecţia pelerinilor la Locurile Sfinte, dar şi îngrijirea bolnavilor şi sprijinirea săracilor. Mai târziu în sarcina lor a intrat şi apărarea Locurilor Sfinte de atacurile saracinilor, dar şi a unor state creştine.

Între ordinele monahale militare sau cavalereşti, care aveau ca principal scop apărarea cauzei Bisericii Apusene şi a Locurilor Sfinte disputate în secolele XI-XIII de cruciaţi şi musulmani, amintim: ioaniţii, templierii şi teutonii[38].

Ordinul Ioaniţilor a luat fiinţă în anul 1048, la iniţiativa unor negustori italieni, care au zidit la Ierusalim un azil închinat Sfântului Ioan Botezătorul, pentru găzduirea pelerinilor şi îngrijirea bolnavilor. În vederea apărării Ierusalimului, cucerit de cruciaţi de la musulmani în iulie 1099, ordinul Ioaniţilor a devenit în anul 1154 ordin militar, împărţit în cavaleri, preoţi şi infirmieri. Uniforma lor consta dintr-o manta cu cruce albă în opt colţuri, iar pe timp de război foloseau o mantie roşie cu cruce albă. La mijlocul veacului al XIII-lea, în urma pierderii posesiunilor la Locurile Sfinte, au intenţionat să se aşeze în Banatul Severinului, după cum atestă *Diploma Cavalerilor Ioaniţi* din 1247, redactată de regele Bela IV al Ungariei în urma unor negocieri cu marele preceptor Rembald al caselor Ospitalierilor din Ierusalim. Acest document oferă pentru prima oară date preţioase cu privire la viaţa românilor dintre Dunăre şi Carpaţi, stabilind posesiunile şi drepturile materiale ale Ioaniţilor în aceste teritorii[39]. Se pare că nu au dat urmare acestei înţelegeri, conform căreia ar fi

38. Pentru o prezentare mai amplă a originii ordinelor militare monahale, cf. Emanoil Băbuş, *Introducere...*, pp. 230-233.
39. Cf. „Diploma Ioaniţilor (1247)", în: *Romania. Documente străine despre români*, Bucureşti, ²1992, pp. 41-44.

urmat să apere Regatul Ungariei creștine de atacurile tătarilor. Ioaniții au ajuns însă în Rodos și Malta, de unde și denumirea de maltezi[40].

Ordinul Templierilor a luat naștere la Ierusalim în 1120, în urma inițiativei unui grup de nouă cavaleri francezi, în frunte cu Hugues de Payens, fiind recunoscut ca ordin monahal la Conciliul din Troyes 1129, iar ca ordin militar, în 1139. Pentru că au fost găzduiți de regele Ierusalimului Balduin al II-lea (1118-1131) într-o aripă a Templului lui Solomon, ei s-au mai numit și templieri. Uniforma lor era o mantie neagră cu o cruce roșie. După 1291, ordinul s-a retras în Franța, unde au reușit să adune averi fabuloase, fapt care i-a determinat pe regele Franței, Filip al IV-lea (1285-1314), și pe papa Clement al V-lea (1305-1314) să-i desființeze și să le ia averile[41].

Ordinul Teutonilor a fost înființat în anul 1190 de cavalerii germani din regiunea Balticii, în timpul Cruciadei a III-a (1189-1192)[42]. Cu sediul la Montfort, o fortăreață în apropiere de Acra, aceștia aveau puține posesiuni în Palestina. Ca urmare, au fost implicați în multe acțiuni de apărare a altor teritorii creștine. Ordinul s-a impus printr-o disciplină de fier, precum și prin asprime și cruzime. Ca uniformă ei purtau o mantie albă cu o cruce neagră. După pierderea Locurilor Sfinte în 1291, ei s-au stabilit pentru o vreme la Veneția, iar apoi la Magdeburg în Germania. La chemarea regelui ungar Andrei al II-lea (1205-1235), ordinul teutonilor s-a instalat, între anii 1212-1225, în sudul Transilvaniei, mai precis în Țara Bârsei, cu misiunea de a apăra Ungaria de incursiunile cumanilor păgâni din sudul și estul Carpaților. Alungați în 1226, ei s-au stabilit în Prusia Orientală, unde au determinat populația locală păgână să-și părăsească locuințele, aducând în locul ei coloniști germani. Învinși de Polonia în luptele de la Grünwald (1410) și Marienburg (1422), ajutată și de domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun (1400-1432), teutonii au cedat Poloniei o mare parte a teritoriului lor în 1466. Ordinul a fost dizolvat unilateral de marele maestru Albrecht de Hohenzollern în 1525, care s-a auto-declarat stăpân ereditar al posesiunilor Ordinului cu titlul de duce al Prusiei, trecând în același timp la luteranism. Acesta a fost primul stat luteran din lume!

În Evul Mediu au existat, pe lângă cele trei mari ordine militare amintite, mai mult de 20 de mici ordine militare regionale, unele cu ramuri feminine. Amintim Ordinele Calatrava și Alcántara din Spania, Ordinul de Avis din Portugalia, care au luptat în cadrul *Reconquistei*. Alte ordine au avut ca scop combaterea ereziilor[43].

Ordinul Iezuiților și alte ordine apusene din timpul Reformei

Mișcarea reformatoare a secolului al XVI-lea a condus la o decădere fără precedent a monahismului, fiind închise mii de mănăstiri în regiunile ce au acceptat Reforma. Reforma catolică și Contrareforma aceluiași secol au dus însă la nașterea de noi ordine monahale catolice, dintre care cel mai renumit este cel al iezuiților.

---

40. Cf. I. Rămureanu et alii, *Istoria Bisericească Universală*, II, pp. 83-84.
41. Rămureanu et alii, *Istoria Bisericească Universală*, II, p. 84; Regine Pernoud, *Templierii*, Ed. Meridiane, București, 1996.
42. H. Sienkiewicz, *Cavalerii teutoni*, Ed. pentru Literatură Universală, București, 1962.
43. Cf. I. Rămureanu et alii, *Istoria Bisericească Universală*, II, p. 85. Emanoil Băbuș, *Introducere...*, pp. 232-233.

Întemeierea Ordinului Societății lui Iisus a avut loc în urma convertirii nobilului basc Ignațiu de Loyola. Acesta se născuse în 1491, iar în 1521, constrâns să stea la pat pentru o rană primită pe când apăra cetatea Pamplona, a petrecut timpul citind o viață a lui Hristos și viețile sfinților Francisc de Assisi și Dominic Guzman. Aceste lecturi un trezit în el dorința să-L urmeze pe Hristos.

După studii la Barcelona, Alcalá, Salamanca și Paris, Ignațiu a fost hirotonit preot la Veneția în anul 1537, unde împreună cu prieteni și ucenici de-ai săi s-a dedicat îngrijirii săracilor și bolnavilor. În cele din urmă au primit din partea papei Paul III sarcina de a spovedi, a predica și a preda credința creștină. Ignațiu și colegii săi s-au pus la dispoziția papei pentru sarcini apostolice.

La 27 septembrie 1540 a fost emisă bula „Regimini Militantis Ecclesiae“, documentul de întemeiere a Ordinului Iezuiților, în care sunt cuprinse numele ordinului – *Societas Jesu* –, apostolatul universal și ascultarea față de papă. Până în anul 1556, anul morții sale, Ignațiu de Loyola i-a condus pe iezuiți redactând *Constituțiile* Ordinului și implicându-se în apărarea și răspândirea credinței. A murit la 31 iulie 1556, trupul său aflându-se azi în Biserica Il Gesù din Roma. După ce a fost beatificat în anul 1609, papa Grigorie al XV-lea l-a canonizat la 12 martie 1622[44].

Exercițiile spirituale concepute la Manresa sunt o parte constitutivă a spiritualității ignatiene, ele fiind practicate de toți cei ce vor să adere la această mișcare, cât și de laici. Scopul acestora era eliberarea unui șuvoi de energie spirituală și generarea unui sentiment de pace interioară. Exercițiile spirituale se întindeau pe patru săptămâni și se făceau sub îndrumarea unui duhovnic. Prima săptămână – cunoașterea ororilor și a urmărilor păcatelor, distrugerea „eului carnal“. A doua săptămână începea cu spovedania, care era urmată de reflecția asupra vieții lui Iisus pe drumurile Galileii. A treia săptămână – meditații asupra patimilor Mântuitorului. În a patra săptămână se trăia taina învierii și viața în lumină[45].

În secolul al XVI-lea practicarea „exercițiilor” a devenit un semn de distincție, astfel încât nobili, regi și prinți au devenit simpatizanți ai ordinului. Câștigarea unor conducători catolici militanți de către iezuiți a fost una din armele cele mai puternice de luptă împotriva protestantismului. Amestecul în politică, fapt ce i-a ajutat în general să domine, a condus însă la desființarea ordinului iezuit în anul 1773 de către papa Clement al XIV-lea. În 1814 Societatea lui Iisus a fost restabilită de către Papa Pius al VII-lea, fiind activă până azi în cele mai multe țări ale lumii[46].

Alături de Ordinul Iezuiților, în secolul al XVI-lea au fost întemeiate și alte ordine monahale catolice, care au jucat un rol important în cadrul așa-numitei Reforme catolice. Caracteristica principală a acestor ordine constă în implicarea foarte activă și directă în societate, printr-un adevărat apostolat al iubirii față de săraci și de bolnavi.

◄ Ignațiu de Loyola (1491-1556) prezentând Papei Paul III programul Ordinului Iezuit

---

44. Cf. I. Rămureanu et alii, *Istoria Bisericească Universală*, II, p. 248-250; Keith Randell, *Reforma catolică și Contrareforma*, trad. de Raluca Mihail, coll. *Acces la istorie* 26, Ed. BIC ALL, București, 2001, pp. 91 ș.u.; V. William, S.J. Baugert, *Istoria iezuiților*, trad. de Marius Taloș, Ed. Ars Longa, Iași, 2001.
45. Cf. Ignațiu de Loyola, *Exerciții spirituale*, trad. de Christian Tămaș, Ed. Polirom, Iași, 1996; Ignațiu de Loyola, *Istorisirea Pelerinului. Jurnalul mișcărilor lăuntrice. Exerciții spirituale*, Ed. Polirom, Iași, 2007.
46. Cf. Jonathan Wright, *Iezuiții. Misiune, mituri și istorie*, Ed. Curtea Veche, București, 2010.

▲ *Călugărițe catolice – basorelief*

Capucinii (de la latinul *caputium* = culion monahal) sunt un ordin monahal născut din cel al franciscanilor, recunoscut de papa Clement al VII-lea în anul 1528. Misiunea lor consta în îndrumarea duhovnicească și misiunea în popor, muncind și implicându-se pentru săraci și pentru oropsiții sorții. S-au răspândit în întreaga Europă, iar azi sunt activi în special în India și America.

Oratoriile dragostei divine erau formate din preoți care activau în lume și laici care își dedicau o parte din timp pentru a se implica în folosul nevoiașilor și al săracilor. Preotul Philipp Neri (1515-1595) a încercat o înnoire morală a orașului Roma prin mijloace noi de pastorație – predici pentru copii, pelerinaje, cântece religioase în limba populară etc.

Ursulinele sunt un ordin monahal feminin exclusiv laic, inițial fără depunerea jurămintelor monahale. S-a constituit în 1535 din femei necăsătorite, care vizitau bolnavii și educau religios femeile. În 1595 s-a transformat în ordin monahal.

Teatinii sunt un ordin alcătuit exclusiv din preoți aristocrați, întemeiat de Cajetan de Tiene și Gianpietro Carafa. Au fost recunoscuți în 1533, după *Regula* Fericitului Augustin. Țelul lor consta într-o viață preoțească exemplară, activitate științifică și formarea unor buni duhovnici. Astăzi sunt activi în misiunile catolice din Africa[47].

Ordine și comunități de tip monahal în anglicanism și protestantism

Deși Reforma a avut o dimensiune antimonahală pronunțată, totuși după mai multe sute de ani, atunci când reflecția asupra monahismului a fost liberă de prejudecățile veacului al XVI-lea, s-au reîntemeiat ordine și comunități de tip monahal.

În Anglia, Scoția și Irlanda mănăstirile au fost desființate în timpul regelui Henric al VIII-lea, fiind secularizate toate averile mănăstirești. Cu toate acestea, începând cu înnoirea adusă în veacul al XIX-lea de *Mișcarea de la Oxford*, s-a trecut la întemeierea de mănăstiri, astfel că la jumătatea veacului al XX-lea existau în Biserica Anglicană 8 ordine monahale masculine și 47 feminine.

Începând cu pietismul veacului al XVII-lea s-au dezvoltat și în Bisericile protestante frății și comunități de tip monahal, asemănătoare ordinelor monahale, dedicate diaconiei, în special din veacul al XIX-lea. În acestea, la fel ca în institutele seculare ale Bisericii Romano-catolice, s-a ajuns la trăirea unei vieți în comuniune, în celibat sau familie, cu o

47. Cf. I. Rămureanu et alii, *Istoria Bisericească Universală*, II, p. 251-252. Pentru o prezentare mai detaliată a istoriei și importanței acestor ordine monahale cf. Keith Randell, *Reforma catolică...*, pp. 16-23.

mare prețuire a Sfintei Liturghii, a Ceasurilor și a iubirii practice și active față de aproapele. Comunitatea ecumenică de la Taizé a fost fondată în 1949 de teologul protestant Roger Schutz (1915-2005), alături de alți șapte frați, dedicându-se după Cel de-al Doilea Război Mondial îngrijirii celor în nevoi. Prin rugăciune și contemplație, au ca scop reconcilierea dintre creștinii lumii, cu o atenție deosebită acordată tinerilor din toate țările, invitați să locuiască și să se roage pe perioade determinate în cadrul comunității din Taizé.

▲ *Comunitatea ecumenică de la Taizé – moment de rugăciune*

Chiar și în Biserica Romano-catolică s-au dezvoltat în ultimele decenii noi congregații și institute seculare ca o nouă formă de viață religioasă, ca societăți de clerici și laici angajați în slujirea aproapelui și sfințirea lumii. *Misionarele carității*, congregație întemeiată de Maica Tereza (1910-1997), originară din Macedonia, și distinsă cu Premiul Nobel pentru pace și beatificată în 2003, se dedică slujirii nedreptățiților sociali, bolnavilor și muribunzilor în întreaga lume, dar în special în Calcutta (India), numărând peste 3000 de surori în întreaga lume[48].

48. Pentru o prezentare mai detaliată a istoriei monahismului apusean în ultimele două secole, cf. Georg SCHWEIGER, Manfred HEIM, *Orden und Klöster*..., pp. 78-89.

Bibliografie

BAUGERT W. V., *Istoria iezuiților*, trad. de Marius TALOȘ, Ed. Ars Longa, Iași, 2001; BĂBUȘ E., *Introducere în Istoria Bisericească Universală*, Ed. Sophia, București, 2003; BIARNE J, *La communauté et l'abbé dans la règle de Saint Benoît*, Paris, 1961; BIARNE J., „Maître spirituel et règle cénobitique en Occident (IV-VI)", în: *Sociabilité, pouvoirs et société*, Colloque de Rouen, 24-26 novembre 1983, Rouen, 1987; CHADWICK O., *John Cassian. A Study in primitive monasticism*, Cambridge, 1968; DAVRIL A., *La vie des moines en l'an mille*, Saint-Benoît-sur-Loire, 1985; DESBONNETS TH., VORREUX D., *Saint François d'Assie. Documents*, Paris, 1968; DESPREZ V., *Règles monastiques d'Occident, IV-Vie siècles, d'Augustin à Farréol*, coll. *Vie monastique* 9, Bellefontaine, 1980; DESEILLE P., *Nous avons vu la vraie lumière. La vie monastique, son esprit et ses textes fondamentaux*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1990; DUFT J., GOSSU A., VOGLER W., *Die Abtei St. Gallen*, St. Gallen, 1986; DULCY S., *La Règle de Saint Benoît d'Aniane et la réforme monastique à l'époque caro- lingienne*, Montpellier, 1934; GOUGAUD L., „Inventaire des règles monastiques irlandaises", *Revue bénédictine* 85, Maredsous, 1985; GREGOIRE R., „Il monachesimo carolingio dopo Benedetto d'Aniane", *Studi e testi, Bibliotheca apostolica Vaticana*, 1982; GUTIERREZ D., *Los Agustinos en la Edad Media*, t. I, Roma, 1980; *Histoire du Christianisme des origines à nos jours*, V. *Apogé de la papauté et expansion de la chrétienté (1054-1274)*, sous la direction de Jean-Marie MAYEUR, Charles et Luce PIETRI, André VAUCHEZ, Marc VENARD, Paris, Desclée, 1993; IGNATIE DE LOYOLA, *Exerciții spirituale*, trad. de Christian TĂMAȘ, Ed. Polirom, Iași, 1996; IGNATIE DE LOYOLA, *Istorisirea Pelerinului. Jurnalul mișcărilor lăuntrice. Exerciții spirituale*, Ed. Polirom, Iași, 2007; JENAL G., *Italia ascetica atque monastica. Das Asketen -und Mönchtum in Italien von den Anfängen bis zur Zeit der Longobarden (c. 150/250-604)*, Stuttgart, 1995; KRÜGER K., *Monasteries and Monastic Orders. 2000 Years of Christian Art and Culture*, H.F. Ullmann, 2008; LAPORTE J., *Le pénitentiel de Saint- Colomban*, Paris, 1958; LIENHARD J., *Paulinus of Nola and Early Western Monasticism*, Köln, 1977; LAWLESS G., *Augustinus of Hippo and his monastic Rule*, Oxford, 1987; LECLERCQ J., „Les intentions des fondateurs de l'ordre cistercien", *Collectanea Cisterciensia*, 30 (1968); LIALINE C., „Monachisme oriental et monachisme occidental", *Irenikon*, 33, 1960; MAHN J.B., *L'ordre cistercien et son gouvernement, des origines au milieu du XIIIe siècle (1095-1265)*, Paris, 1945; MANSELLI R., *S. Francesco d'Assisi*, Roma, 1980; MOORMAN J., *A History of the Franciscan Order*, Oxford, 1968; PACAUT M., *L'ordre de Cluny*, Paris, 1986; PENCO G., *Storia del monachesimo in Italia dalle origini alla fine del Medio Evo*, Milano, 1983; PERNOUD R., *Templierii*, Ed. Meridiane, București, 1996; PICOCO S., *L'isola dei santi. Il cenobio di Lerini e le origini del monachesimo gallico*, Urbino, 1978; RANDELL K., *Reforma catolică și Contrareforma*, trad. de Raluca MIHAIL, coll. *Acces la istorie* 26, Ed. BIC ALL, București, 2001; RĂMUREANU I., ȘESAN M., BODOGAE T., *Istoria Bisericească Universală*, vol. II, Ed. IBMBOR, București, 1993; *Romania. Documente străine despre români*, București, [2]1992; RYAN J., *Irish Monasticism. Origins and the Early Developement*, Dublin, 1963; SCHMID K., *Die Klostergemeinschaft von Fulda im Früheren Mittelalter*, 3 vols., München, 1978; SCHWEIGER G., HEIM M., *Orden und Klöster. Das christliche Mönchtum in der Geschichte*, C.H. Beck, München, 2008; SESÉ B. et alii, *Viețile Sfinților Augustin, Benedict, Bernard, Francisc din Assisi și Ioan al Crucii*, Ed. Humanitas, București, 1996; SIENKIEWICZ H., *Cavalerii teutoni*, Ed. pentru Literatură Universală, București, 1962; STANCLIFFE C., *St. Martin and his Hagiographer. History and Miracle in Sulpicius Se- verus*, Oxford, 1983; VERHEIJEN J., *La règle de S. Augustin*, Paris, 1967; VICAIRE M.H., *Histoire de Saint Dominique*, Paris, 1982; DE VOGUE A., *Monachisme et Eglise dans la pensée de Cassien, théologie de la vie monastique. Etudes sur la tradition patristique*, Théologie, Paris, 1961; DE VOGUE A., *Les Règles monastiques anciennes (400-700)*, Turnhout, 1985; DE VOGUE A., *La communauté et l'abbé dans la règle de Saint Benoît*, Paris, 1961; WRIGHT J., *Iezuiții. Misiune, mituri și istorie*, Ed. Curtea Veche, București, 2010.

◀ *Portalul vestic al bisericii dominicane „Santa Maria da Vitoria da Batalha" - Portugalia*

Sei getreu!

MONAHISM APUSEAN
ȘI RĂSĂRITEAN ÎN TRANSILVANIA

Secolele X-XIII sunt marcate prin excelență de o apropiere tot mai accentuată a construcțiilor instituționale tipic occidentale de spațiul românesc. În siajul contactului carolingian cu realitățile panonice, apoi a stabilizării ungurilor în acest areal și balansul lor între Occident și Orient, informațiile cu caracter de certitudine și nu doar construcții legendare încep să circule în și dinspre sursele de putere, atât de la Constantinopol, cât și de la Roma, precum și la curțile itinerante ale împăraților de stirpe germanică sau a diverșilor duci și regi care se căzneau să obțină o legitimitate romană sau constantinopolitană. Într-un astfel de context, primele informații cu caracter de evidență documentară incontestabilă referitoare la existența în spațiul românesc a unui monahism viguros de amprentă rituală constantinopolitană[1] provin din ambianța livrescă latină, mai precis din *Legenda Sfântului Gerard*. Este vorba de menționarea unei mănăstiri cu caracter „grec" corelată cu faptele instituționale a unui lider politico-militar localizat undeva în zona de apus a spațiului astăzi românesc. Acest lider, pe nume Ahtum, fusese botezat la Vidin „secundum ritum Graecorum" – o sintagmă care nu poate avea suport istoric riguros decât începând cu a doua jumătate a secolului al XII-lea, când încep să se resimtă și să se prezinte diferențierile rituale între greci și latini ca expresie a contrastelor ecleziologice –, înainte sau după cucerirea de către Imperiu a acestui oraș dunărean (în 1002 sau 1004). Ahtum adusese la Morisena monahi *greci*, denumire generică folosită de izvoare, care puteau fi etnic încă în secolul XI fie români, fie bulgari, fie greci dependenți de patriarhatul bulgar de la Ohrida (cu o episcopie la Vidin din 995)[2]. Oricum, chestiunea care atrage atenția în descrierea dimensiunii patrimoniale a stăpânirii lui Ahtum este cea a mănăstirii care se găsea la Morisena și care probabil era formatată potrivit unor consuetudini deja funcționale în zona nord-balcanică: „Accepit autem potestatem a Graecis et construxit in praefata urbe

◀ Mănăstirea cisterciană de la Cârța (jud. Sibiu); inscripție în limba germană (Sei getreu! = Fii credincios!)

1. Secolele IX-XIII sunt considerate de Louis Bréhier drept epoca de aur a monahismului răsăritean de factură constantinopolitană. Louis Bréhier, *Les institutions de l'empire byzantin*, Éditions Albin Michel, 1970, Paris, 1970, p. 430.
2. *Istoria românilor*, Vol. III, *Genezele românești*, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 296.

Morisena monasterium in honore beati Joannis Baptistae, constituens in eodem abbatem cum monachis Graecis, juxta ordinem et ritum ipsorum"[3].

Mănăstirea avea în mod destul de evident, prin hramul care o distingea, pentru Ahtum, o semnificație cu caracter de întemeiere, căci numai așa se explică patronajul Sfântului Ioan Botezătorul și Înaintemergătorul. Cât privește specificul mănăstirii, care era în jurisdicția teritorială a lui Ahtum și a fost apoi preluată de Gerard, s-a speculat că, deși a fost fondată cu acceptul „Grecilor"[4], nefiind dovedită nici o subordonare ecleziastică a acesteia, ea ar fi putut să se bucure de un statut aparte, chestiune care în epocă nu era o noutate. Se întâlneau situații de acest gen, atipice pentru dreptul canonic constantinopolitan, dar solicitate de realitățile locale. Acolo unde nu se putea exercita în mod constant autoritatea imperială greacă și existau mănăstiri de observanță „greacă", acestora le era recunoscut statutul de ***autodespotii***. Multe exemple de acest gen sunt în Sicilia, unde marile mănăstiri bazilitane, ca urmare a invaziilor sarazină și apoi normandă, au fost declarate autodespotice, regim pe care regii normanzi l-au respectat[5]. Canonic, autodespotia echivala cu un privilegiu de exempțiune totală de orice jurisdicție a unei autorități, fie ea laică sau ecleziastică, chiar și de cea a patriarhului, iar o astfel de exempțiune putea fi concedată nu doar mănăstirilor imperiale, ci și celor fondate de simpli privați[6].

O treime din populația Morisenei servea la mănăstirea „greacă" a lui Ahtum – „monachis autem ipsius loci ejusdem urbis tercia pars deserviebat" –, ceea ce presupune că așezământul monahal deținea rolul de centru al vieții religioase, care legitima activitatea politică a „principelui" Ahtum. Pentru a găsi în epocă exemple similare de proprietăți monastice ne vedem nevoiți să recurgem din nou la perspectiva comparată cu zona din sudul Italiei, unde *chartele* și diplomele de la începutul epocii normande revelă faptul că „servii" mănăstirilor grecești erau numeroși, iar proprietățile acestora ocupau o parte însemnată, spre exemplu, din suprafața Siciliei: „Quando si da uno sguardo a quello che fu il patrimonio del S. Salvatore di Messina, non possiamo fare a meno di conchiudere che l'archimandrita fu il più grande feudatario della Sicilia insieme all'arcivescovo di Monreale e uno dei più ricchi di tutto il regno normanno"[7].

Succesiv după cucerirea construcției politice a lui Ahtum de Chanadinus, un apropiat al *establishment*-ului maghiar, comunitatea monahală din Mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul a fost transferată la Oroszlámos, ctitorie a aceluiași Chanadinus, iar mănăstirea *„grecească"* a devenit reședință episcopală. Precizarea din *Legendă* referitoare la „monachi

---

3. *Legenda maior I. Vita Sancti Gerardi, Moresanae ecclesiae episcopi † 1046*, 10, în: I.D. Suciu, R. Constantinescu (eds.), *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, I, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 29, pentru traducere, vezi p. 45.

4. Termenul *greci* a determinat majoritatea exegeților să considere că este vorba de autoritatea imperială de la Constantinopol. Acceptăm această soluție cu precizarea că respectiva autoritate putea să fie exercitată în mod indirect, prin intermediari, și cu rezerva destul de accentuată că această terminologie culturală *greci* este poluată pentru secolul în care a fost redactată *Legenda maior*.

5. Mario S.I. Scaduto, *Il monachismo basiliano nella Sicilia medievale: rinascita e decadenza sec. XI-XIV*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1947, p. 265.

6. Placide de Meester, *De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam. Statuta selectis fontibus et commentariis instructa*, Typis Polyglottis Vaticanis, in Civitate Vaticana, 1942, p. 105.

7. M. Scaduto, *Il monachismo basiliano...*, p. 246.

Graeci, qui divina secundum ritum et consuetudinem suam coelebrant" care au cedat așezământul lor monastic pentru a face loc instituției episcopale ar trebui, în opinia noastră, să fie interpretată *ad litteram*, fără conotațiile peiorative pe care suntem obișnuiți să le asociem. Procesul de transfer instituțional s-a făcut pașnic, episcopul Gerard intrând plenar în exercițiul pastoral prin recunoașterea de către monahii greci a autorității lui ierarhice. De fapt, acest pasaj este lămuritor în privința situației ecleziastice unitare din punct de vedere formal care accepta diversitatea riturilor (practic bazată pe minore diferențe la acel moment, însă cu distincția de limbă), Gerard fiind probabil un martor și practicant al comprehensiunii multilingve. În acest sens este revelatoare și remarca din *Legenda maior*, care specifică faptul că în succesiunea imediată a instalării reședinței episcopale la Mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul avea loc botezul celor care erau aduși de „comiții" mandatați de regele maghiar să se ocupe de difuzarea creștinismului în Panonia: „ducebantur eciam multi per comites, quos constituerat rex, et baptizantur in monasterio sancti Joannis Baptistae". Așadar – cu exagerările retorice de rigoare –, centrul creștinării Panoniei devenise o mănăstire până atunci greacă, lucru natural deoarece administrația să-i zicem „latină" a lui, Gerard, era o continuare oarecum canonică și nedramatică a administrației monahale grecești. Probabil că nici situația economică a mănăstirii nu era de neglijat în acest proces de substituire a gestionarului.

Exemplul acesta al lui Gerard și al mănăstirii pe care a preluat-o sub formă de centru episcopal este lămuritor pentru realitățile primare din faza de început a penetrației instituționale occidentale în spațiul românesc. Nu este cazul unor contraste ireconciliabile, ci e mai degrabă o adaptare a realităților monastice, o modulare, la evoluțiile politice din zonă. În fapt, Gerard, care este celebrat în mod stereotip ca un episcop latin este prin întreaga sa carieră și viață un om care a mediat între componenta occidentală și cea orientală a personalității sale.

Episodul singular și mai puțin insidios care-l are ca protagonist pe Gerard este grăitor pentru modalitatea în care monahismul occidental se va confrunta cu monahismul oriental în spațiul transilvan, între secolele XI și XIII. Expansiunea celui de-al doilea val de creștinare a structurilor politice afiliate conceptului de Occident, și aici ne referim la regatul maghiar și regatul polon, va aduce după sine un asiduu aparat misionar al Bisericii Romane, care, fie însoțește, fie anticipează conversiunea la creștinism a elitelor din aceste structuri politice. Or, misionarii care vor constitui primul eșantion de pătură cultă a viitoarelor regate vor intra în coliziune, uneori dramatică, alteori mai puțin dureroasă cu realitățile creștinării din primul mileniu care se reclamau ca gravitând în jurul Imperiului constantinopolitan. Coliziunea va fi dramatică în două cazuri. Atunci când misionarii lasă scrupulele religioase la o parte și dublează, fără nicio reflecție eclezială, politica de cucerire în favoarea structurilor de putere ale noilor regate sau, mai cu seamă din a doua jumătate a secolului al XII-lea, când contradicțiile ecleziologice cu finalitate politică dintre Roma și Constantinopol devin tot mai ascuțite și reverberează capilar în zonele de contact. Semnificativ pentru acest ultim motiv de rivalitate este teritoriul Italiei de Sud, ceea ce fusese odinioară Magna Graecia, cu o semnificativă prezență greacă și cu o obediență nedezmințită față de Constantinopol și care va fi supusă unei puternice presiuni pe de o parte de Roma, pe de altă parte de cuceritorii normanzi, vasali ai Romei. Aici se va crea sistemul atitudinal față de realitățile ecleziale

▲ *Transilvania, Ţara Românească şi Moldova la 1655 (fragment) de Nicolas Sanson*

constantinopolitane, care vor constitui premisele pentru soluţiile de drept canonic ale Bisericii Romane, la început soluţii provizorii, dar care vor fi codificate în secolul al XIII-lea.

Ne punem întrebarea de ce oare atunci, dacă a existat o presiune constantă începând cu secolul al XI-lea asupra realităţilor monahale din spaţiul actual românesc din partea misionarilor latini şi al aristocraţiei tribale maghiare, nu s-a înregistrat un progres clamoros al convertirii la catolicism a acestui spaţiu. Răspunsul e simplu şi rezidă în specificitatea creştinismului din spaţiul românesc. Structura organizării ecleziale româneşti, aşa cum s-a cristalizat în primul mileniu, nu a fost monastică, ci a fost construită în jurul instituţiei protopopiatului. Într-o lucrarea de acum clasică consacrată Bisericii Ortodoxe, profesorul Enrico Morini de la Universitatea din Bologna explică situaţia ortodoxiei româneşti în primul mileniu[8]. În ciuda unei prezenţe destul de relevante a monahismului de rit răsăritean,

8. „A lungo infatti nelle terre romene la Chiesa ortodossa mantenne una struttura ecclesiastica che potremmo definire missionaria, ancora analoga, per certi aspetti, a quella che nel IX secolo Costantino e Metodio avevano trovato tra gli slavi della Grande Moravia, governati pastoralmente tramite arcipreti da quei vescovi franchi, che già li avevano evangelizzati. Qui infatti la giurisdizione epis- copale - che, a seconda dei momenti e dei luoghi, poteva venire ora dall'arcivescovo di Ochrida, ora direttamente dal patriarca di Costantinopoli, e anche dalle Chiese autocefale di Serbia e Bulgaria - era rappresentata sul posto dall'istituzione del protopopiat una figura caratteristica del clero secolare, rimasta in Romania sempre assai vicina all'esperienza religiosa del fedele ortodosso (mentre nel resto dell'Ortodossia, come è noto, il ruolo di guida spirituale dei fedeli è stato principalmente svolto dal clero monastico). Questo fenomeno mette in evidenza il carattere non monastico bensi secolare della prima or- ganizzazione ecclesiastica romena". Cf. Enrico Morini, *La Chiesa Ortodossa Storia, disciplina, culto*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 1996, pp. 233-234.

ceea ce am putea numi fibra intimă a creştinismului protoromânesc şi apoi românesc a fost construită pe trăirea comunitară şi nu în primul rând pe agregarea în jurul unor nuclee monahale, fapt ce intervine ulterior şi în spaţiul nostru.

Penetraţia diecezană a Bisericii Romane[9] în teritoriul românesc s-a realizat, conform interpretării istoriografice, pe măsura înaintării maghiare în interiorul Transilvaniei. Opinia pare a nu întâmpina probleme, singura nelămurire fiind ridicată de mitropolia de „Tourkia"[10], condusă de mitropolitul Hierotheus, mitropolie a cărei localizare pune încă probleme, dar care sprijină ipoteza că la sfârşitul secolului al X-lea Imperiul constantinopolitan controla din punct de vedere religios, dar probabil şi influenţa politic zone situate la nord de Dunăre. În ceea ce priveşte raportul acestei structuri episcopale cu mănăstirile existente pe teritoriul ţării noastre la începutul secolului al XI-lea, trebuie să considerăm că acestea funcţionau întocmai ca Morisena, ca nişte mici sau medii autodespotii puţin dependente de fluctuaţiile politice şi mult mai atente la propria supravieţuire. La aceste structuri autodespotice se adaugă numeroase aşezăminte sihăstreşti, care au funcţionat în cuprinsul zonelor mai retrase şi împădurite şi care îşi păstrează amintirea încă în toponimele recenzate de modernitate şi contemporaneitate[11]. Să nu uităm că Gerard nu a fost singurul sihastru care a poposit pe tărâmul nostru. El este unul dintre puţinii înregistraţi în izvoare, dar statistic vor fi fost şi alţii. Practicile lui sihăstreşti deprinse din experienţa orientalizantă a unui Sfânt Romuald sau Nil de Calabria seamănă flagrant cu practicile de mortificare ale monahilor dedicaţi căutării isihiei.

Am putea să admitem, dacă aderăm la această teză, că existenţa monahismului în zonele noastre la începuturile celui de-al doilea mileniu este aproximativ asemănătoare cu cea din sudul Peninsulei italice, unde se întâlnesc variate experienţe monastice, care nu pot fi încadrate unei riguroase discipline monastice[12]. Ne întemeiem opţiunea pentru acest paralelism, care ar putea să pară forţat, pe faptul că o relativă majoritate a construcţiilor ecleziastice identificate în spaţiul românesc înainte de secolul al XIV-lea sunt fie în jurul unui centru de putere secular, fie sunt aşezăminte eremitice de mici dimensiuni, cu accent pe izolare.

---

9. Penetraţia misionară anticipează acest proces.

10. Gyula Moravcsik, *Fontes Byzantini historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendentium*, Budapest, 1984, p. 85; Nicolas Oikonomides, „A propos des relations ecclésiastiques entre Byzance et la Hongrie au XIe siècle: le métropolite de Turquie", *Revue des Etudes de Sud Est Européen*, VIII (1971), 3, pp. 527-533. Mai recent Alexandru Madgearu, „Misiunea episcopului Hierotheos. Contribuţii la istoria Transilvaniei şi Ungariei în secolul al X-lea", în *Revista Istorică*, 1994, tom V, nr. 1-2, pp. 147-154.

11. O astfel de categorie funcţionând în interiorul monahismului răsăritean a fost identificată de Andre Guillou sub denumirea de monahi *keliotti*, vieţuitori în chilii construite pe terenul al cărui proprietar erau şi pe care continuau să-l lucreze divizându-şi viaţa între munca, rugăciune şi contemplare.

12. „In fondo questa è la situazione che troviamo nel monachesimo italo-greco: È un continuo altalenore fra un tipo di anacoretismo o di eremitismo esicastico e un tipo di comunità lavrietica o cenobitica; e tutto ciò nella più assoluta libertà. Non si trova nessuna regola precisa; tutto era affidato al carisma ascetico di colui che fondava una comunità. Come nei tempi più antichi, l'ideale supremo del monaco italo-greco era quello della «hesychía» cioè della contemplazione nella tranquilità e nel silenzio; non già del «hypomoné», che secondo S. Giovanni Climacco carraterizza l'attegiamento del cenobita, ma semplicemente la «apotogé», cioè la rinuncia al mondo, e la «hypotogé», cioè la sottomisione ad un padre spirituale". Agostino Pertusi, *Monaci e monasteri della Calabria bizantina*, în *Scritti sulla Calabria greca medievale*, Rubetteno Editore, Messina, 1994 p. 124.

Potrivit unei opinii formulate constant de două decenii de istoricii maghiari, a fost evidențiată o nouă dimensiune în care trebuie încadrată înființarea mitropoliei de „Tourkia". Istoricul maghiar Baán Istvàn, sintetizând aceste cercetări, se bazează pe trei izvoare, codicele *Athon Esphigmenou 131*, f. 61r-v, *Athon Dionysiou 120*, f. 701-703v și *Parisinus graecus 48*, ff. 255v-263v, care se referă la existența unei mitropolii din Ungaria aflată sub jurisdicția Patriarhatului din Constantinopol în secolele XI-XII. Aceste date din respectivele manuscrise sunt confirmate de *typikon*-ul mănăstirii „grecești" de la Veszprémvölgy fondate de Ghizela, soția regelui Ștefan[13] și lămuresc, în opinia istoricului maghiar, enigma înființării celui de-al doilea arhiepiscopat maghiar, cel de Kalocsa. În lista mitropoliilor, *Tourkia* este direct urmată de *Rhôsia* și această poziție în *taxis* nu este întâmplătoare, putându-se urmări o paralelă între dezvoltarea „misiunii" constantinopolitane în Ungaria și Rusia. Sufragane ale acestei mitropolii se crede că ar fi fost episcopatele din părțile situate la răsăritul regatului maghiar. Este vorba de episcopatele de Cenad[14], Bihor și Transilvania. Presupunerea lui Baán se bazează pe faptul că, alături de Kalocsa, cele trei episcopate amintite nu au documente (*charte*) de fundație. Scaunul mitropoliei de Tourkia/arhiepiscopia de Kalocsa este ocupat de ierarhi greci ca Ioannes (1028), Antonios[15] sau Georgios, și primul arhiepiscop latin, pe numele său Desiderius, a apărut doar în anul 1075. Mitropolia *greacă* nu s-a transformat decât târziu în arhiepiscopat latin, în cursul secolului al XII-lea. După cum procedează în ultimele decenii istoriografia ecleziastică atunci când se întâlnesc fenomene ecleziastice orientale în spațiul occidental, și Baán sugerează o apropiere între acest model eclezial și cel din Italia de Sud, fiind în această zonă a Europei totuși un model unic[16]. Așadar, memoria însăși a structurilor arhidiecezane, care vor aluneca politic de la un caracter grec la unul latin, este conservată într-o mănăstire de rit grec. În fapt, istoriografia de dată recentă a consemnat la capitolul monahismului în spațiul regatului maghiar un condominiu latino-grec, care răstoarnă tezele suveranității structurilor latine în spațiul maghiar și de iradiere a autorității nominale maghiare. Agnès Gerhards, în recentul *Dicționar istoric* dedicat ordinelor religioase, susține că: „L'influence du monachisme grec (în Ungaria n.n.) se manifeste par l'existence de monastères doubles peuplés de religieux grecs et latins qui vivent dans la même communauté, les premières sous la règle de saint Basile, évêque de Césarée en Cappadoce au IVème siècle et fondateur du monachisme grec, les seconds sous celle de saint Benoît. Ce type de organisation persiste jusqu'au XIV siècle. Mais des monastères exclusivement grecs se multiplient notamment dans la vallée de Veszprem, au sud-ouest de Budapest. L'influence grecque se manifeste aussi par l'installation de mouvements érémitiques venus d'Italie du Sud. Ce courant est représenté par Nil de Rosanno

---

13. János BAK, „Queens as Scapegoats in Medieval Hungary", în: A. DUGGAN (ed), *Queens and Queenship in Medieval Europe*, The Boydell Press, 1997, p. 224.

14. Gerard de Cenad, vine în acest scaun cu o experiență venețiană, deci cu o atitudine în care conviețuirea cu ambianța greacă este un dat de fapt.

15. Există din epocă un sigiliu de plumb cu inscripția Antonios, *călugăr, singhel și proedros de Tourkia*. Vasile IORGULESCU, *Le Sud-est Européen entre Byzance et Occident aux Xe-XIVe siècles. Le cas des roumains*, Ed. Trinitas, Iași, 2005, p. 94.

16. Istvan BAÁN, „La métropole de Tourkia. L'organisation de l'Eglise byzantine en Hongrie au Moyen Âge", în: *Byzantium, Identity, Image, Influence, Abstracts, XIX International Congress of Byzantines Studies, University of Copenhagen, 18-24 august 1996*, Eventus, Copenhagen, 1996.

(910-1005), représentatif d'un monachisme grec très marqué par l'anachorétisme et du a l'influence de Byzance en Italie du Sud"[17].

Cu toate că, datorită nefuncţionării până la sfârşitul secolului al XII-lea a unei cancelarii permanente la curtea regilor maghiari, înregistrarea acestor situații este destul de dificilă, totuşi, putem evidenția, în dimensiunea antroponimică, supraviețuirea încă în secolul al XIII-lea a unor astfel de situații. Arhicunoscutul *Registru de la Oradea* recenzează pentru anii 1219-1220 pe Basiliu, abatele de la Kürümonostora, mănăstire situată lângă Szolnok. Acesta va fi înlocuit în 1235 de un alt abate, Grigore[18]. În primul caz nu există nicio urmă de dubiu. Antroponimul Basiliu este mai mult decât grăitor pentru extracția rituală greacă a posesorului. Cu Grigore ne aflăm pe un teren nesigur.

În fapt, dacă vrem să reliefăm care a fost modalitatea de inserare a monahismului latin în spaţiul transilvan, trebuie să acceptăm că în cele mai multe dintre cazuri a fost vorba de o suprapunere peste preexistente realități monastice de sorginte rituală greco-slavă, care fie au acceptat conviețuirea ca răspuns la presiunea politică, fie au decis să părăsească vatra şi să găsească o nouă locație lăsând comunității de monahi latini posibilitatea de a-şi croi un destin într-o zonă cu populație românească. Semnificativă este şi situarea spațială a acestei penetrări a monahismului apusean, care înconjură îndeaproape, cu mici excepţii, structurarea schematică a instituțiilor de putere locală ale regalității maghiare, fără a avea însă aceleaşi scopuri. Pentru a sesiza coerent acest parcurs, este utilă analiza penetrării cisterciene în spaţiul românesc care, în dimensiunea misionară, aşa cum fusese ea amorsată din a doua jumătate a secolului al XII-lea, urmăreşte cu sagacitate proximitatea comunităților ortodoxe. Cel puțin aşa poate fi lecturată misiunea cisterciană în spaţiul nostru. Primul aşezământ, abaţia cisterciană de la Igriş, a fost fondat în 1179[19]. Ea era aşezată într-o zonă de densitate etnică românească, cu eventuale intruziuni slave. Situația este probată de existența mănăstirilor de rit răsăritean din zonă[20]. Întregiri ale acestei perspective vin din partea bizantinologului maghiar Gyula Moravcsik, care pomeneşte pentru sfârşitul secolului al XII-lea ori începutul secolului al XIII-lea cel puţin 600 de mănăstiri ortodoxe existente pe teritoriul Ungariei înainte de marea invazie tătaro-mongolă, dintre care 400 ar fi fost localizate[21]. Această afirmație a fost clişeistic

---

17. Agnès Gerhards, *Dictionnaire historique des ordres religieux*, Fayard, Paris, 1998, p. 305.

18. *Documente privind istoria României, veacul: XI, XII și XIII. C. Transilvania, vol. I (1075-1250)* (în continuare: *DIR C*, I), Ed. Academiei, Bucureşti, 1951, pp. 97, 105, 147.

19. „Apr. 25 - Dominica Palmarum - Fundata est abbatia de Egres secundum tabulas monasteriorum ordinis antiquiores". Ferenc L. Hervay, *Repertorium Ordinis Cisterciensis in Hungaria*, coll. *Bibliotheca Cisterciensis*, 7, Roma, 1984, p. 90.

20. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 1, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 21991, p. 224.

21. „It is estimated that about 600 monasteries were founded before the Mongol invasion. Of these only about 400 have been localized. There may be two reasons why we do not know more of monasteries founded in the 11th-12th centuries. On the one hand, at the turn of the 12th and 13th centuries Greek monasteries passed into the hands of western monastic orders, on the other hand, earlier sources are scarce. Still, in some cases later documents point the foundation and existence of certain monasteries. Thus, it is likely that the monastery of Pásztó originally belonged to the Eastern Church. The monastery of Pentele near Dunapentele is mentioned only in the 13th century sources, yet a document dated from 1329 mentions that Greek nuns used to live it. What is more, the place-name itself has preserved the memory of St. Panteleémón of the Greek Church". Gyula Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, p. 114.

▲ *Mănăstirea cisterciană Pontigny, de numele căreia se leagă și apariția abațiilor de la Igriș-Cârța*

reprodusă de istoriografia română în ultimii 20 de ani. Există însă dincolo de clișeu o realitate structural-instituțională care ar justifica cuantumul lui Moravcsik? Noi credem că da. Este o afirmație cât se poate de echilibrată, chiar dacă emisă cu un scop estimativ și nu riguros demonstrativ. Explicația rezidă în capacitatea de procreare a structurilor monahale răsăritene, în condițiile legislației canonice. Se consideră în mod eronat că o mănăstire de rit răsăritean ar trebui să se asemene cu una de rit apusean, fiind populată cu monahi și ieromonahi, deci cu membrii ai clerului și, neavând atestări documentare, putem gratifica opinia lui Moravcsik ca fiind o simplă speculație filo-răsăriteană. Or, situația juridică a monahului apusean în epoca în care ne situăm se diferențiază flagrant de cea a modelului juridic al călugărului răsăritean. Potrivit tradițiilor canonice, așa cum se păstrau în aria de hegemonie eclezială a Constantinopolului, monahul nu este considerat cleric, ci laic[22]. Fiind un laic, posibilitatea fondării de noi lăcașuri monahale este mult mai facilă și vocațiile mult mai puțin raționalizate, neexistând controlul hierocratic pe care-l presupunea sistemul

---

22. *„Les moines byzantins, quand ils ne sont que moines ne sont pas canoniquement des clercs; l'église séculière tient à cette distinction et les moines aussi, car, pour certains, recevoir les ordres, c'est manquer au vœu d'humilité. Les fidèles, eux, ne font pas forcément cette distinction; ce dont ils ont besoin, plus encore que des sacrements, c'est de trouver le secours d'un homme de Dieu, quel que soit son statut, qui pourra servir d'intermédiaire entre eux et Dieu"*. Michel Kaplan, „Les moines et le clergé séculier a Byzance (Ve-XIIe siècles)", în: Jean Loup Lemaitre, Michel Dmitriev, Pierre Gonneau (eds.), *Moines et monastères dans les sociétés de rite grec ret latin*, Librairie Droz, Genève, 1996, p. 309.

latin. Mănăstirile de anvergură mică și medie care au existat pe teritoriul românesc la începutul celui de-al doilea mileniu creștin, nu se comportau ca instituții generatoare de pretenții economice și profituri politice, ci îndeobște în structuri cu finalitate spirituală, care erau autosuficiente având în vedere lipsa dimensiunii lucrative. Monahismul acesta se revendică de la motivele arhetipale ale monahismului răsăritean și de aceea mult din ceea ce înseamnă fondarea de situri monahale apare ca o expresie a trăirii credinței și a aspirației la desăvârșire mai degrabă, nefiind un act birocratic. De aceea, cifra de 600 de așezăminte monahale de rit răsăritean este o estimare cât se poate de corectă și există posibilitatea ca noi săpături arheologice să augmenteze această estimare[23]. Un simplu calcul al mediei distribuției celor 600 de locații călugărești ne îndreptățește să considerăm că pe teritoriul Transilvaniei, „cucerit" până în acel moment existau câteva zeci de asemenea așezăminte monastice. Cei ce nu consideră viabilă cifra bizantinologului maghiar probabil nu au nicio familiaritate cu dreptul canonic constantinopolitan. Potrivit acestui izvor juridic, o mănăstire poate fi considerată ca atare atunci când are minimum 3 viețuitori. Cifra așadar nu e mare, iar argumentele demografice, așa cum pot fi demonstrate pe filieră antroponimică, confirmă prezența populației românești pentru sfârșitul secolului al XII-lea la un nivel care poate alimenta monahismul.

De ce credem că Igrișul este așezată într-o zonă de densitate românească de rit răsăritean? Pentru că în general toate mănăstirile înființate în epocă în Ungaria și Polonia au avut scop misionar și pentru că zona în cauză nu a fost alterată din punct de vedere etnic de-a lungul istoriei, comitatul respectiv având mereu o mare reprezentativitate de populație românească, care a și reușit să întemeieze structuri statale de dimensiuni notabile, nu cu mult timp înainte. În fapt, este clar că instăpânirea maghiară la modul nominal se

23. Situația monahismului grec din Italia meridională este sugestivă în ceea ce privește numărul flotant și variabil al mănăstirilor: „Le grand dynamisme du monachisme/italo-grec, qui se manifesta même à travers les passages d'un monastère à l'autre, bien que ceci fût interdit par le droit ecclésiastique byzantin, rend très difficile la réalisation d'une carte non seulement des ermitages et des fondations hésicastiques, mais aussi des monastères, qui parfois naissaient et disparaissaient en l'espace de quelque décennies, et étaient liés à la présence sur place de moines jouissant d'un grand prestige spirituel: une fois ceux-ci partis ou morts, la communauté qui s'était formée autour d'eux entrait en crise". Giovanni Vitolo, „Les monastères grecs de l'Italie méridionale", în: *Moines et monastères dans les sociétés de rite grec et latin*, p. 108.

▲ *Ruinele Mănăstirii cisterciene de la Cârța (jud. Sibiu)*

realizează în zonă într-o perioadă nu cu mult anterioară fondării Igrișului, la 1179. Astfel, comiții comitatului Cenad sunt menționați, începând cu anul 1165 sau 1187, și în aceeași perioadă această instituție se va fi conturat și organizat mai bine. Abația de la Igriș va genera la rându-i cea mai celebră abație latină de la noi, aceea de la Cârța. Fondată undeva între 1198-1208, după o lungă itineranță, cunoaștem un prim document emis de autoritatea regală cu referire la situația juridică a abației de la Cârța. Este actul de confirmare a donației pe care o face mănăstirii magistrul Gocelinus. În acest document regele maghiar zugrăvește condițiile juridice ale fondării abației: „Item etiam confirmamus in praesenti privilegio *terram* quam prius eidem monasterio contuleramus *exemptam de Blaccis* pro remedio animae nostrae per fidelem ac dilectum nostrorum Benedictum tunc temporis vaivodam assignari facientes".

Valoarea acestui fragment constă în expresia „terram [...] exemptam de Blaccis". Exempțiunea în acest caz înseamnă scoaterea posesiunilor funciare ale abației de Cârța de sub jurisdicția în primul rând religioasă a românilor, recunoscută fiind o atare organizare religioasă anterioară. Deci, dacă există o jurisdicție religioasă românească în zonă, ea trebuie să fie la nivelul fie a unui episcopat, fie a unui protopopiat, care era probabil în aria de jurisdicție a unui centru de putere care putea susține o astfel de suprastructură ecleziastică. Termenii sunt foarte clari și instrumentul juridic al exempțiunii este perfect potrivit cu întreaga evoluție a dreptului canonic în epocă. Că abația cisterciană de la Cârța a fost întemeiată pe un teren care corespunde din multe puncte de vedere habitatului inițial al monahilor plecați de la Igriș este o certitudine, dar și într-o ambianță în care prezența populației de rit răsăritean este o realitate de necontestat, atât din perspectiva documentului mai sus

▲ *Intrarea Mănăstirii cisterciene de la Cârța (jud. Sibiu) – vedere din interior*

menționat, cât și a săpăturilor arheologice care au surprins o fază de construcție plauzibil ecleziastic-răsăriteană în fundația abației latine de la Cârța[24]. Expansiunea cisterciană în Transilvania pe aliniamentul Igriș-Cârța a făcut parte din proiectul misionar special al abației-mamă de la Pontigny. Este un caz încă în discuție, deoarece abația de la Pontigny nu a fondat în afara teritoriului francez decât două mănăstiri în Peninsula italică și trei mănăstiri în Ungaria și Transilvania (Igriș, Cârța și Keresztur). Având în vedere că aceste trei abații sunt fondate toate în zone cu densitate ridicată de populație de rit răsăritean, putem conchide că misiunea lor a fost cu precădere orientată în această dimensiune a contactelor cu lumea răsăriteană și că doar tangențial ele au fost orientate spre misiunea către grupurile de populație păgână existente în zonă. De fapt, pe aliniamentul ce merge de la Marea Baltică la Marea Egee, vom constata că abațiile baltice erau orientate spre contactele cu lumea păgână, pe când mănăstirile cisterciene din Grecia[25] sunt consecință a Cruciadei a IV-a și au ca misiune cu predilecție populația de *lege greacă* aflată sub dominația „francilor". Abațiile cisterciene din Transilvania probabil se împărtășesc din teoria misionară a lui Bernard de Clairvaux, care preconizase o misiune răsăriteană a călugărilor albi, în special în lumea

---

24. Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, *Ordinul cistercian. Artă și instituții cisterciene în Transilvania medievală*, România Press, București, 2003, pp. 291-293.

25. Singurele apropieri pe care le putem face între activitatea abației de la Cârța și abațiile post 1204 din Grecia medievală (12 fundații) se referă la aspecte de politică generală ale Romei și ale Ordinului cistercian. Astfel, în anul 1216, când în *Statute* este pomenită pentru prima dată abația de la Cârța, Capitolul General emite o directivă prin care abații mănăstirilor cisterciene din Grecia primesc aceeași dispensă precum abatele de Cârța, adică obligația de a se prezenta la Capitolul General o dată la patru ani, în locul obișnuitei prezențe anuale.

aşa-zis ortodoxă, în speţă în zona Ruteniei. Dar cea mai clară evidenţă a interesului cistercienilor pentru misiunea între creştinii ortodocşi, în speţă prin accesarea mediului monahal grec este reprezentată în regatul maghiar, în secolul al XIII-lea, de trecerea mănăstirii deja menţionate de la Veszprémvölgy, ctitorie dedicată monahismului grec de soţia regelui maghiar Ştefan, de la ritul grec la cel latin prin preluarea lăcaşului monahal de cistercieni[26]. O probă mai evidentă a interesului cistercian pentru ritul răsăritean nici că se putea să existe.

Dacă până la începutul secolului al XIII-lea am întâlnit diferite modele de inserare ale monahismului apusean în zona de contact cu monahismul răsăritean de factură rituală greco-slavă, dar rod ale unor iniţiative sectoriale, fie că vin în preambulul sau în siajul penetrării militare maghiare, fie ca rod al iniţiativelor misionare ale unei abaţii din Occident, pontificatul lui Inocenţiu al III-lea (1198-1216) aduce cu sine o centralizare a deciziei şi o formalizare canonică inspirată din modelul Italiei de Sud aşa cum am mai amintit. Despre raportarea directă a Pontifului roman la situaţia unor mănăstiri ortodoxe situate şi în părţile româneşti avem o excepţională informaţie din anul 1204, mai precis din 16 aprilie acel an. Este vorba de un document emis de Papa Inocenţiu al III-lea şi adresat episcopului Simion de Oradea şi abatelui cistercian de Pilis[27]. Conform celor spuse de Inocenţiu, regele maghiar Emeric l-ar fi informat în primul rând despre starea disciplinară a comunităţii de monahi greci-călugări ortodocşi. Ştirea preţioasă dovedeşte că regalitatea maghiară are conştiinţa existenţei acestei comunităţi şi încearcă, probabil cu scopuri politico-economice, să-i regularizeze statutul. Pentru că destinatarul principal al scrisorii este episcopul de Oradea, putem presupune că ancheta pe care acesta era încurajat să o întreprindă urma să se desfăşoare într-un teritoriu care să faciliteze competenţele acestui episcop şi nu ale altuia, deci undeva în zonele Bihor, Sălaj sau Satu Mare de astăzi.

Episcopii diecezani latini, spune informarea papei, ceea ce ne face să presupunem o extensiune a teritoriului anterior pomenit corespunzător unor dieceze, sau o suprapunere a frontierelor diecezane, nu sunt interesaţi de aceste mănăstiri. Pluralul acesta generos de mănăstiri vine să justifice în bună măsură estimarea lui Moravcsik, menţionată anterior. Aşadar, acei diecezani[28] respectau competenţele teritoriale ale acestor mănăstiri, care cu

---

26. Gyula Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, p. 115.

27. „Innocentius episcopus venerabili fratri... Waradiensi episcopo et filio... abbati de Petis Vesprimensis dioecesis, salutem. Significavit nobisb carissimus in Christo filius noster ... rex Unga- rorum illustris, quod quedam ecclesie monachorum Grecorum in regno Ungarie constitute per incu- riam diocesanorum episcoporum, et per ipsos Grecos, qui valde sunt, sicut asserit, dissoluti, penitus destruuntur, a nobis supplicans humiliter et devote ut auctoritate nostra unus fieret episcopatus ex ipsis, qui nobis nullo mediante subesset, vel abbates aut prepositi Latini constituerentur in illis, per quorum studium et diligentiam earundem ecclesiarum status posset in melius reformari. Nos igitur eiusdem regis petitionibus inclinati, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatinus ad praedictas ecclesias accedentes inquiratis diligenter vertatem, utrum per ipsos monachos Grecos eadem monasteria in religionis observantia valeant reformari, utrumne de de diocesanorum episco- porum consensu unus fieri poterit episcopatus ex illis, qui nobis sit immediate subiectus, et quod super iis inveneretis, fideliter conscribentes sub testimonio sigillorum vestrorum ad nostram pre- sentiam destinetis, ut per inquisitionem vestram instructi securius in eodem negotio procedere va- leamus. Interim autem ad corectionem eorum impendatis operam efficacem. Datum Laterani XVI Kal. Maii <Pontificatus nostri Anno Septimo>"; cf. *DIR C*, I, p. 367.

28. Discuţia este mai complicată întrucât întâlnim la nivel antroponimic episcopi în regatul maghiar care sunt titulari ai unor nume tradiţional monahal-răsăritene Cletus sau Macarie, ceea ce înseamnă că biritualismul oarecum indistinct care caracteriza creştinismul din regatul maghiar era încă viu. Pentru Macarie a se vedea *DIR C*, I, pp. 4, 8; pentru Cletus, episcop de Agria, *DIR C*, I, pp. 239, 241, 254, 270 etc.

siguranță corespundeau unor unități instituționale laice care le protejau. Imaginea grecilor „stricați" prezentă în document nu face decât să reia un clișeu al polemicii greco-latine, care, opinăm noi, se baza în plină efervescență hierocratică în Biserica Romană pe faptul că acești monahi nu erau hirotoniți preoți, așa cum se întâmplase în rândul clerului monahal latin. Partea canonic-instituțională ce urmează în text este extrem de interesantă. Folosind experiența acumulată în Italia în zonele de concentrare greacă[29], Inocențiu dorește să confere autoritate canonico-disciplinară acestor biserici-mănăstiri ale grecilor, reunindu-le într-un singur episcopat, ceea ce ne face să credem că este vorba de o concentrare spațială, supus doar autorității lui și textul latin este foarte precis folosind formula canonică tipică - *nullo mediante*. Dacă este vorba de *nullo mediante,* acest teritoriu capătă nu doar o coloratură ecleziastică specială, ci chiar și una politică în contextul pontificatului lui Inocențiu III. *Nullo mediante* pentru un teritoriu înseamnă fie amorsarea unei misiuni religioase, în text se pomenește de două ori de „reformarea" mănăstirilor, fie interese politice speciale, care automat ar duce la preluarea în *ius et proprietatem sancti/beati Petri*, înscrierea în *Liber Censuum* și toate consecințele ce derivă. Sistemul de subordonare ecleziastică este cel tipic peninsular, adică fie numirea unui prelat latin și subordonarea acestor mănăstiri în limitele unui episcopat latin, fie numirea unui episcop din rândul *grecilor,* cu acordul episcopilor diecezani *qui nobis sit immediate subiectus.* Decizia finală aparține papei. Sigur că în acest caz suntem într-o situație deja net superioară a ceea ce s-a petrecut în Italia. Aici Pontiful roman dorește fondarea episcopatului pentru a se feri de intruziunile autorităților maghiare și mai ales de poftele aristocrației tribale. Modelul normand din care se inspiră Inocențiu până la un punct este acela al agregării micilor mănăstiri în congregații religioase după modelul latin. Modelul a fost constituit de decizia lui Roger al II-lea, care a fondat o mănăstire Sfântului Mântuitor din Messina, al cărei egumen, cu titlul de arhimandrit, a fost numit superiorul unui lanț de așezăminte monahale constituit din 40 de structuri siciliene și 9 calabreze[30].

Suntem așadar în fața primului document pontifical care aplică principiile subordonării ecleziastice a creștinilor orientali în spațiul românesc, întemeiată pe existența unor structuri monahale rezistente la integrare. Hotărârea pontifului de a crea episcopatul fără a indica o anchetă și asupra situației patrimoniale ne face să credem că situația patrimonială era destul de confuză, tipică pentru statutul mai puțin economic și mai mult spiritual al realităților monahale răsăritene în epocă și în context teritorial, iar dorința de a alătura acest episcopat ce urma a fi creat special pentru *grecii* diecezelor latine, care erau înființate și funcționau de câteva decenii, întărește opinia noastră despre inexistența aici a unei

29. „Where the Greek population was predominant, the Greek bishop remained. Custom con- secrated this division: in 1198, Innocent III quashed the appointment of a Latin bishop at Santa Sev- erina, noting that this church was to maintain the Greek language and the Greek rite. In some cases, when the bishop was Latin and the population partially Greek, Greek clerics were to be ordained by the Latin prelate, but were headed by a protopapas, sometimes referred to as archpresbyter Graeco- rum". Jean Richard, „The Establishment of the Latin Church in the Empire of Constantinople (1204-1227)", în: Jean Richard, *Croisades et États latines d'Orient. Points de vue et documents*, Variorum, London, 1992.

30. Giovanni Vitolo, „Les monastères grecs...", pp. 110-111.

TRADITIO CATHOLICA.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ

ΤΟΥ ΒΑΛΣΑΜΩΝ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΘΕΟΥΠΟΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

THEODORI BALSAMONIS

PATRIARCHÆ THEOPOLIS MAGNÆ ANTIOCHIÆ

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA,

CANONICA, JURIDICA, DOGMATICA.

JOANNIS ZONARÆ ET ARISTENI

COMMENTARIA IN CANONES SS. APOSTOLORUM, CONCILIORUM ET IN EPISTOLAS CANONICAS SS. PATRUM.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

TOMUS PRIMUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISINA.

▲ *Pagină de titlu* – PG, *137, colecția* Migne, *reprezentând vol. 1 din* Opera omnia *a canonistului grec Teodor Balsamon*

autorități ecleziastice latine[31]. Documentul nu și-a găsit o soluție[32], ceea ce ne face să credem că a existat o opoziție în fața dorinței pontificale, opoziție născută probabil în ambianța cuceririlor și deposedărilor de la începutul secolului al XIII-lea[33].

Ajunși la acest punct al discuției se ridică totuși o întrebare. De ce nu există reacții documentate ale răspunsului non-violent sau chiar violent la presiunile Bisericii Romane în relație cu presiunea uniformizatoare și substituirea haotică sau planificată a monahismului de sorginte greco-slavă, cu inițiale formule hibride, care ulterior ar fi dus la o „catolicizare" definitivă. Pe de o parte, așa cum a sugerat Giovanni Vitolo, pentru mănăstirile grecești din sudul Italiei supuse atât presiunii politice normande, cât și celei ecleziastice latine, unele așezăminte eremitice dispar odată cu trecerea la cele veșnice a viețuitorului cu carismă care le-a fondat. Răspunsul pentru structurile monahale medii și mari, stabile, așa cum a fost Mănăstirea de la Morisena, ar putea să vină din partea marelui canonist din secolul al XII-lea, Teodor Balsamon. În anul 1195, chiar la sfârșitul activității lui Balsamon, Sinodului din Constantinopol i-a fost adresată de Patriarhul Marcu al Alexandriei o întrebare cu privire la acțiunea și reacția Bisericilor supuse

31. Mai cunoaștem exemple de astfel de subordonări ale unor episcopate orientale direct pontifului. Este vorba de cele două episcopate de Alba-Nandoralbensis și Brandusium-Branicevo. Dintr-o scrisoare adresată de Grigorie al IX-lea episcopului de Cenad la 21 martie 1232 aflăm că: „dolemus non modicum et turbamur, quod Albae [...] et Brandusii Bulgarorum episcopi, nulli nisi Pontifici Romano subiecti, iam diu ab unitate Ecclesiae declinantes, post greges sodalium evagando, ipsius magisterio se subducunt. - Illius ergo Vicarii, licet insuficientibus meritis, constituti, qui ut drachmam perditam reperiret et ad caulas ubi nonaginta novem reliquerat errabundam ovem propriis humeris reportaret [...] testam induit fragilitatis humanae, mandamus et districte praecipimus, quatenus praedicti episcopi infra competentem terminum a te praefigendum eisdem, ad unitatem Romanae Ecclesiae revertentes, tibi reverenter oboediant et intendant, sollicite moneas et inducas. Quodsi monitis acquiscere forte noluerint, ex tunc subdas episcopatus eorum auctoritate nostra episcopatui Sirmiensi". Luigi Tăutu, „Margherita di Ungheria imperatrice di Bisanzio", în: *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etății sale de 80 de ani. Opere.* vol. I. *Istorice* în: *Bună Vestire. Organ de zidire creștinească*, XVI (1975), ian.-mart., pp. 257-258.

32. O parte din *Registrele* lui Inocențiu al III-lea s-au pierdut și ar fi putut conține alte evidențe ale raportării Pontifului roman la mănăstirile românești din părțile vestice ale țării noastre.

33. Această dorință de deposedare naturală sau instinctivă din partea cuceritorului maghiar este întărită mai ales după participarea maghiarilor la cruciadă, în anii 1217-1220, și împărtășirea cu experiența normando-francă. Secularizarea bunurilor Bisericii grecești fusese decisă de participanții la cea de-a patra cruciadă, în martie 1204, cu puțin înainte de ocuparea Constantinopolului. În loc să respecte bunurile ecleziastice ale *grecilor* care, afirma Biserica Romană, îi aparțineau ei de drept, baronii au început deposedarea masivă, fapt ce a atras plângerile episcopilor latini și amenințările lui Inocențiu al III-lea. Doar prin „concordatul" de la Ravennica din 2 mai 1210 se va încerca o conciliere în acest domeniu.

autorității Patriarhului de Constantinopol la presiunile și problemele cu care se confruntă. În întrebare era reclamată lipsa colecțiilor canonice din patrimoniul acestor Biserici și se cereau lămuriri care să poată edifica ierarhia și clerul cu privire la reacția adecvată. Răspunsul Sinodului, redactat de Teodor Balsamon, a fost următorul: „creștinii ortodocși, fie că se găsesc în teritoriul *roman* (adică supus împăratului constantinopolitan n.n.) sau în afara acestuia, sunt *romani*, deci supuși dreptului roman. Dacă se află în afara teritoriului roman și le va fi complet imposibil să urmeze dreptul roman, ei vor fi iertați"[34]. Problema pusă în termeni de drept, puțin sesizabilă în istoriografia noastră, reliefează o mare dilemă, cu care s-au confruntat mănăstirile de rit răsăritean atunci când au fost supuse presiunilor Romei și intermediarilor acesteia. Instituția ce intenționează să se suprapună peste condiția de drept inițială, care concurase la fondarea și funcționarea așezământului monahal, era inspirată de același drept roman și exprima tendința de uniformizare în varianta sa, potrivit aceluiași drept roman. Astfel că rezistențele legale la presiunea romană erau oarecum nule, datorită exigențelor de drept care aveau o sorginte comună, dar erau interpretate diferit. Această soluție juridică însă explică foarte bine situația descrisă de Agnès Gerhards, care a caracterizat situația birituală a monahismului din cuprinsul regatului maghiar și care va aluneca pe panta definitivei jugulări a monahismului răsăritean, odată cu definițiile canonice de la jumătatea secolului al XIII-lea și apoi a politicii uniformizatoare a Angevinilor din regatul ungar.

Vigoarea monahismului de tip răsăritean nu a putut fi obscurată de avansul instituțional al monahismului latin sub formele sale variate: ordine monahale, ordine canonicale sau ordine mendicante. Este evident acest fapt din simpla comparație a datelor statistice pe care le avem la dispoziție. Dacă nu ne îndoim de estimarea lui Moravcsik, și nu avem rațiuni a ne îndoi, având în vedere suprafața imensă pe care o cercetează bizantinologul în cauză, vom constata, pe baza unei statistici paralele, că, în pofida unei riguroase intruziuni în teritoriul maghiar, numărul așezămintelor monahale latine (e adevărat documentate, nu doar estimate) nu ajunge la cifra 600 nici chiar înainte de Reformă. Astfel, dacă la 1200 în cuprinsul Ungariei erau recenzate 60 de mănăstiri de rit apusean (dintre care multe suprapuse peste structuri monahale răsăritene), la 1300 înregistrăm 260 unități, cifră care crește spre 1400 la 350 de structuri monahale, conventuale și canonicale, pentru ca la 1500 să fie numărate 390 de așezăminte aparținând ordinelor catolice[35].

---

34. Peter ERDÖ, „Ius *graeco-romanum* and canon law (critical report)", în: *Incontro fra canoni d'Oriente e d'Occidente*, a cura di Raffaele COPPOLA, Cacucci Editore, Bari, 1994 p. 232 și în același volum studiul lui Konstantinos PITSAKIS, „Ius *graeco-romanum* et normes canoniques dans les Églises de tradition orthodoxe", p. 131.
35. Hubert LASZKIEWICZ, „Les monastères et les couvents dans la zone frontière de la Chrétienté latine et grecque en Europe Centrale. Compte rendu des travaux sur l'Atlas d'histoire socio-religieuse de l'Europe du Centre-Est", în: *Moines et monastères dans les sociétés de rite grec et latin*.

Bibliografie

BAÁN Istvan, „La métropole de Tourkia. L'organisation de l'Eglise byzantine en Hongrie au Moyen Âge", în: *Byzantium, Identity, Image, Influence, Abstracts, XIX International Congress of Byzantines Studies, University of Copenhagen, 18-24 august 1996*, Eventus, Copenhagen, 1996; BAK János, „Queens as Scapegoats in Medieval Hungary", în: A. DUGGAN (ed.), *Queens and Queenship in Medieval Europe*, The Boydell Press, 1997; BRÉHIER Louis, *Les institutions de l'empire byzantin*, Éditions Albin Michel, 1970, Paris, 1970; DE MEESTER Placide, *De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam. Statuta selectis fon- tibus et commentariis instructa*, Typis Polyglottis Vaticanis, in Civitate Vaticana, 1942; *Documente privind istoria României, veacul: XI, XII și XIII. C. Transilvania, vol. I (1075-1250)*, Ed. Academiei, București, 1951; ERDŐ Peter, „Ius *graeco-romanum* and canon law (critical report)" în: *Incontro fra canoni d'Oriente e d'Occidente*, a cura di Raffaele COPPOLA, Cacucci Editore, Bari, 1994; GERHARDS Agnès, *Dictionnaire historique des ordres religieux*, Fayard, Paris, 1998; HERVAY, L. Ferenc, *Repertorium Ordinis Cisterciensis in Hungaria*, coll. *Bibliotheca Cisterciensis*, 7, Roma, 1984; IORGULESCU Vasile, *Le Sud-Est Européen entre Byzance et Occident aux Xe-XIVe siècles. Le cas des roumains*, Ed. Trinitas, Iași, 2005; *Istoria românilor*. Vol III, *Genezele românești*, Ștefan PASCU, Răzvan THEODORESCU (coord.), Ed. Enciclopedică, București, 2001; KAPLAN Michel, „Les moines et le clergé séculier a Byzance (Ve-XIIe siècles)", în: Jean Loup LEMAITRE, Michel DMITRIEV, Pierre GONNEAU (eds.), *Moines et monastères dans les sociétés de rite grec ret latin*, Librairie Droz, Genève, 1996; LASZKIEWICZ Hubert, „Les monastères et les couvents dans la zone frontière de la Chrétienté latine et grecque en Europe Centrale. Compte rendu des travaux sur l'Atlas d'histoire socio-religieuse de l'Europe du Centre-Est", în: Jean Loup LEMAITRE, Michel DMITRIEV, Pierre GONNEAU (eds.), *Moines et monastères dans les sociétés de rite grec ret latin*, Librairie Droz, Genève, 1996; MADGEARU Alexandru, „Misiunea episcopului Hierotheos. Contribuții la istoria Transilvaniei și Ungariei în secolul al X-lea", în: *Revista Istorică*, 1994, tom V, nr. 1-2; MORAVCSIK Gyula, *Byzantium and the Magyars*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. MORAVCSIK, Gyula, *Fontes Byzantini historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendentium*, Budapest, 1984; MORINI Enrico, *La Chiesa Ortodossa. Storia, disciplina, culto*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna, 1996; OIKONOMIDES Nicolas, „A propos des relations ecclésiastiques entre Byzance et la Hongrie au XIe siècle: le métropolite de Turquie", în: *Revue des Etudes de Sud Est Européen*, VIII (1971), nr. 3; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, Ed. IBMBOR, București, [2]1991; PERTUSI Agostino, „Monaci e monasteri della Calabria bizantina", în: *Scritti sulla Calabria greca medievale*, Rubetteno Editore, Messina, 1994; PITSAKIS Konstantinos, „Ius *graeco-romanum* et normes canoniques dans les Églises de tradition orthodoxe", în: *Incontro fra canoni d'Oriente e d'Occidente*, a cura di Raffaele COPPOLA, Cacucci Editore, Bari, 1994; RICHARD Jean, *Croisades et États latines d'Orient. Points de vue et documents*, Variorum, London, 1992; SCADUTO S.I. Mario, *Il monachismo basiliano nella Sicilia medievale: rinascita e decadenza sec. XI-XIV*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1947; TĂUTU Luigi, „Margherita di Ungheria imperatrice di Bisanzio", în: *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etății sale de 80 de ani. Opere*. vol. I. *Istorice*, în: *Bună Vestire. Organ de zidire creștinească*, XVI, 1975, ianuarie-martie; TURCUȘ Veronica, TURCUȘ Șerban, *Ordinul cistercian. Artă și instituții cisterciene în Transilvania medievală*, România Press, București, 2003; VITOLO Giovanni, „Les monastères grecs de l'Italie méridionale, în Moines et monastères dans les sociétés de rite grec ret latin", în: Jean Loup LEMAITRE, Michel DMITRIEV, Pierre GONNEAU, *Moines et monastères dans les sociétés de rite grec et latin*, Librairie Droz, Genève, 1996.

◄ *Ruinele Mănăstirii cisterciene de la Cârța (jud. Sibiu) – vedere din exterior*

RAPORTURILE MONAHISMULUI ORTODOX ROMÂNESC CU CEL APUSEAN-CATOLIC

Monahismul ortodox a fost forma cea mai radicală de spiritualizare a comunităților ce populau „Commonwealth-ul bizantin". La debutul celui de-al doilea mileniu creștin, el putea fi considerat drept principalul element ce conferă diferența, în dimensiunea modalității de a trăi în izolare sau în retragere, dintre comunitățile monastice occidentale și cele orientale. Deși inspirat de modelele orientale de autorecluziune și căutare a lui Dumnezeu, monahismul occidental a intrat în a doua jumătate a secolului al XI-lea într-o etapă de rigidizare și acută clericalizare și centralizare, care s-a transmis și la nivelul conducerii Bisericii Romane. Nu întâmplător așadar, istoricii califică drept monarhii monahale conducerile a două dintre cele mai importante ordine religioase din secolele XI-XIV: ordinul de la Cluny și ordinul de la Cîteaux. Atunci când se vorbește despre structurile teritoriale ale celor două ordine se folosesc sintagmele: regatul monastic clunisian și imperiul cistercian. Până la jumătatea secolului al XII-lea când, la început timid, și apoi tot mai pregnant, se asociază celor două ordine și ordinele de monahi cavaleri (în cazul țării noastre ioaniți și teutoni), cele două structuri au fost principalele purtătoare de mesaj ale monahismului occidental în raport cu cel răsăritean. Se adaugă ulterior ordinele mendicante în principal franciscanii și dominicanii care vor acționa într-un context politic și juridic diferit. Acestei nuanțări atât de colorate a monahismului latin și formelor asociate acestuia i-a corespuns și un avans politic și teritorial al formelor de organizare publică ale popoarelor din Occident, care s-a resimțit atât prin mecanismele cruciadei, cât și printr-o politică activă de feudalizare și/sau destructurare a realităților politice și culturale întâlnite în *Commonwealthul* bizantin. Evident că unui asemenea avans sistematic nu i-au rămas indiferente oazele de jurisdicție eclezială răsăriteană care erau mănăstirile. Dacă până la jumătatea secolului al XII-lea Biserica Romană nu s-a interesat îndeaproape de soarta mănăstirilor de rit răsăritean care interferau cu instituțiile politice sau monahale occidentale, odată cu pontificatul lui Alexandru al III-lea și până la pontificatul lui Bonifaciu al VIII-lea înregistrăm o operă de centralizare și disciplinare tipic teocratică, care va subordona deciziile privindu-i pe creștinii ortodocși doar Suveranului Pontif. Momentul de cotitură

◄ Mănăstirea ortodoxă Hodoș-Bodrog din jud. Arad, în vecinătatea căreia a fost fondată mănăstirea cisterciană de la Igriș

care va afecta și aspectul monahal al creștinismului oriental va fi anul 1204. După acest an nu doar ca s-au deschis zăgazurile cuceririi mai mult sau mai puțin sistematice a corpului teritorial al Imperiului constantinopolitan, dar a debutat cu mai mult aplomb politica de subordonare a corpului eclezial răsăritean în numele unei ecleziologii ce-l situa în fruntea ierarhiei terestre pe vicarul lui Hristos, fără concurent din moment ce împăratul constantinopolitan/icoana lui Dumnezeu fusese alungat din orașul lui Constantin. Drept consecință, monahismul răsăritean, a devenit un obiectiv al reformei uniformizatoare, așa cum o imagina Roma, solicitând încadrarea mănăstirilor într-un tipar canonic care să recunoască în modelul roman de autoritate sursa legitimității.

▲ *Papa Bonifaciu VIII (1294-1303)*

Așa cum se cunoaște, mănăstirile din teritoriile care satelizau imperiul costantinopolitan au avut de cele mai multe ori fie un regim de *autodespotii*, fiind probabil/posibil susținute material și de lideri locali (în cazurile documentate în istoria noastră cnezi sau jupani, dar chiar și duci-conducători militari), fie un regim de schimnicii/sihăstrii lipsite de apărare ca și de patrimoniu. Peste astfel de realități instituționale au dat misionarii catolici care au anticipat sau au dublat fie avansul regalităților maghiară sau poloneză, fie cruciadele proclamate în zonele de misiune din Europa Central-răsăriteană. Este greu de estimat cât anume din presiunile la adresa lăcașurilor de închinăciune monahală au fost din partea misionarilor latini, cât din partea autorităților politice sau aristocraților ce gravitau în jurul acestora și cât direct din partea Romei. Este cert însă că a fost o presiune tripartită, căreia cu greu i se putea rezista.

Cel mai timpuriu exemplu de raportare directă a monahilor greci la o realitate politică nouă este cel relatat de *Legenda Sfântului Gerard*, care narează cum mănăstirea așezată în „urbs Morisena" și purtând hramul Sfântului Ioan Botezătorul va fi preluată de monahii benedictini, după cucerirea așezării de către Chanadinus. E vorba de monahi care au ajuns în părțile Panoniei fie solicitați pentru a contribui la evanghelizarea maghiarilor *illiterati* sau de monahi care, porniți în pelerinaj întru desăvârșire precum Gerard au eșuat în întreprinderea lor și și-au căutat un rost în începuturile tumultuoase ale regatului ungar. Este cert că modelul de la Morisena nu este rodul unei acțiuni sistematice coordonate de un ordin religios sau de Roma, ci e rezultatul acumulărilor locale de monahi rătăcitori și care au răspuns fascinației exercitate de carisma lui Gerard, întocmai cu modelul de eremit funcțional în monahismul primitiv și recuperat în Peninsula italică de Sfântul Romuald sau Sfântul Nil. Este posibil ca acest model de substituție a corpului monahal ortodox cu unul latin să fi fost aplicat și în alte situații în concomitență, însă cu respectarea vechilor vetre monahale răsăritene care supraviețuiesc presiunii. Nu trebuie uitat faptul că în secolele XI-XII, regatul maghiar, încă la vârsta copilăriei instituționale, avea doi poli între care pendula, Roma și Constantinopol, și înclinarea acului balanței spre Roma se petrece de-abia în timpul regelui Bela al III-lea, deși acesta avusese o experiență profund greacă. Așadar,

timp de peste un secol și jumătate, monahismul răsăritean a putut să se dezvolte, deși în circumstanțe grele, datorită situației fluide din regatul maghiar și părțile asociate nominal acestuia. Inițiativele vexatorii pentru mănăstirile de rit grec au venit de cele mai multe ori de la reprezentanții aristocrației tribale sau aristocrației ecleziastice, acesteia din urmă asociindu-i-se diferiți membri de ordine monahale, cum ar fi benedictinii sau clunisienii.

Cea dintâi inițiativă sistematică de misiune îndreptată în mod conștient în zona de densitate monahală greacă o putem identifica în modul de expansiune a abațiilor cisterciene în regatul maghiar. Din această optică nu este așadar deloc surprinzător că în anul 1177, într-un document emis de Bela al III-lea, întâlnim o informație privind funcționarea unei mănăstiri numite *Hodust*, identificată de istorici ca fiind mănăstirea ortodoxă Hodoș-Bodrog[1], iar la distanță de doar doi ani, în 1179, în relativa vecinătate a acestei mănăstiri, va fi fondată mănăstirea cisterciană de la Igriș. Nu mai revenim asupra abației de la Cârța, pe care am tratat-o într-un capitol precedent, dar care se cumulează aceleiași evidențe misionare.

Teologia oficiului pontifical, care se dezvoltă excesiv între pontificatul lui Alexandru al III-lea și cel al lui Inocențiu al IV-lea, înregistrează o corecție de parcurs care implică inclusiv raportarea la monahismul răsăritean în timpul lui Inocențiu al III-lea. Teoria care-l animă pe Lothar de Segni (numele laic al lui Inocențiu al III-lea) dezvoltată din percepția monahismului a lui Alexandru al III-lea, îl transformă pe episcopul Romei într-un *abbas universalis* – abate universal – care se simte răspunzător de destinul tuturor monahilor din lumea creștină, inclusiv a monahilor răsăriteni. Nu trebuie să uităm că nu numai Cruciada a IV-a se desfășoară în timpul pontificatului inocentin, dar în aceeași perioadă se pune capăt polemicii greco-latine din secolul al XII-lea, care adâncise radical percepțiile teologice diferite ale Romei și Constantinopolului. Așadar, ne găsim într-un moment în care teologic Roma refuză dialogul cu Constantinopolul și, fără să vrea în mod direct, îi administrează o dură lovitură politică, din care Imperiul grec își va reveni abia după multe decenii. Roma pontificală se găsește liberă pe un tărâm în care unica autoritate legislativă este ea. Monahismul ortodox, cu autonomiile sale atât de fecunde, pare în ochii Romei un conglomerat dezordonat și indisciplinat și de aceea se consideră ca o condiție *sine qua non* corecția lui imediată.

Cu documentul din 1204, emis de cancelaria papală, în care se pomenesc *quedam ecclesie monachorum Grecorum in regno Ungarie constitute*, ne aflăm cronologic chiar în preambulul „catastrofei universului" din același an, așadar deciziile canonice privind monahismul răsăritean erau luate deja, nefiind o consecință a cruciadei. Ceea ce trebuie semnalat este că la acest moment Roma nu proiectează o denaturare a constituției rituale a monahilor din părțile de vest ale Transilvaniei. Intențiile lui Inocențiu, prin care deschide posibilitatea numirii unor abați sau prepoziți latini, subliniază procesul canonic de transfer al mănăstirilor nu de la un rit la altul, cu implicațiile de rigoare, ci de la o gestiune la alta, netăgăduindu-se

1. Mircea Păcurariu, inventariind mănăstirile din vestul Transilvaniei în secolul al XII-lea, afirmă: „În hotarul satului Moigrad, vechiul Porolissum, exista mănăstirea Meseșeni, atestată documentar în 1165, apoi în 1281, inițial ortodoxă, ridicată de ducele Almus peste ruinele orașului roman Porolissum. Cercetările arheologice recente au dus la descoperirea unor chilii sau bisericuțe rupestre în hotarul satelor Moigrad, Jac, Creaca și Brebi, toate în județul Sălaj, care prezintă analogii cu bisericuțele rupestre de la Basarabi". Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Institutului Biblic, București, 1980, p. 210.

Ruinele Mănăstirii cisterciene de la Cârța – pictură

însă posibilitatea existenței unei corecții a însăși monahilor *greci*[2]. Credem că acest episod nu trebuie văzut în sensul unei deposedări, ci mai degrabă a unor corecții disciplinare desigur văzute subiectiv din perspectivă hierocratică romană. Sintagma *in melius reformari* prezentă de două ori în text arată mai mult grija disciplinării monahismului, care în Occident cunoștea diverse crize, manifestate chiar în epoca redactării documentului[3]. Inocențiu al III-lea s-a vrut un campion al reformei monastice și textul indică, fără dubiu, că în acel moment, în acest caz, nu îl interesa deposedarea ortodocșilor, ci gestionarea monahismului din zonă în spiritul directivelor pontificale. Întărește părerea noastră dorința lui de a înființa un episcopat pentru aceste mănăstiri, sub directa lui dependență. Ilustrul bizantinolog italian Agostino Pertusi, aplecându-se asupra modelului ecleziastic din Italia meridională, afirmă că în problema menținerii scaunelor episcopale grecești a avut o influență numărul populației grecești din orașe sau ținuturi, precum și consistența numerică a așezămintelor monahale ortodoxe din diferitele regiuni[4]. Urmând raționamentul lui Pertusi, trebuie să acceptăm că în cazul de față mănăstirile în cauză erau cât de cât numeroase, iar populația ortodoxă din zonă așijderea. Pe de altă parte, prin reformarea mănăstirilor putem înțelege și tentativele pontifului de a scoate de sub jurisdicția patrimonială a feudalilor locali aceste mănăstiri și administrarea lor direct de către Biserică. Probabil efectul cuceririi de către maghiari, cunoscuți pentru opiniile lor privind funcționarea mănăstirilor în regim feudal împovărător, de *monasterium proprium*, dorea să-l pareze Inocențiu al III-lea prin dorința sa de reformare a mănăstirilor și creare a unui episcopat *nullo mediante* și evitând amestecul juridic al regilor maghiari. Procedura confirmării unui abate grec de către rege sau

---

2. „Les traditions qui font état de l'attribution de couvents grecs á des moines latins peuvent difficilement être reçues sans contrôle. Au point de vue du droit canonique, de telles attributions étaient possibles et mêmes régulières: c'est toujours par l'installation d'un groupe de religieux observant rigoureusement leur propre règle dans un couvent où vivaient jusque là des moines considérés comme moins fidèles à l'observation de la règle, ou bien observant une autre règle, et qui avaient la choix entre l'adhésion á la nouvelle forme de vie religieuse ou la retraite en un autre établissement, qu'à procédé la « reforme » d'un monastère". Jean Richard, „Un monastère grec de Palestine et son domaine chypriote: le monachisme orthodoxe et l'établissement de la domination franque", în: *Praktika B' Diethnous Kyprologikou Synedriou*, Nicosia, 1986, p. 69.
3. Este chiar epoca în care se nasc foarte multe vocații fondatoare de ordine și fervoarea indisciplinată tinde să cuprindă monahismul latin.
4. Agostino Pertusi, „Monaci e monasteri della Calabria bizantina", în: *Scritti sulla Calabria greca medievale*, Rubetteno Editore, Messina, 1994, p. 82.

seniorul feudal este de inspirație normandă și îi era cunoscută lui Inocențiu. Același Agostino Pertusi surprinde această situație pentru prima dată în 1130, când regele Roger emite o chartă privilegială, prin care „conferma a Luca, abate del monastero della Nea Odighitria del Patir, che da poco é stato investito dalla «nostra maestà» nella carica di abate, tutte le proprietà ricevute dai precedenti donatori"[5].

Fără a-l cauționa pe Inocențiu al III-lea de tentativele de încadrare canonică ale monahismului grec, totuși trebuie să remarcăm că în disputa dintre feudalii catolici avizi de spolierea monahilor răsăriteni și respectivii monahi, episcopul Romei a luat apărarea potrivit normelor canonice latine oamenilor Bisericii, călugărilor ortodocși. Cazul cel mai răsunător prin care Inocențiu al III-lea, pentru a opri deposedările și jafurile cărora le erau supuse în contextul Cruciadei a IV-a mănăstirile *grecești,* este cel al Sfântului Munte Athos. Supus juridic episcopului de Sebaste, Sfântul Munte a suferit, începând cu 1204, spolieri masive. Reacția lui Inocențiu al III-lea, deși tardivă, abia în 1213, este dură, extrăgând Sfântul Munte de sub orice altă jurisdicție, fie ea laică, fie ecleziastică, acordând *protectio apostolica* și confirmându-i acestuia toate privilegiile acordate de basileii constantinopolitani[6].

Dacă intențiile lui Inocențiu al III-lea, exprimate în 1204, cu referire la monahii ortodocși din părțile apusene ale Transilvaniei, nu au găsit fructificare pe teren sau cel puțin nu avem nicio informație despre evoluții în acest caz, peste puțină vreme, în timpul pontificatului succesorului său Cencio Savelli/Honoriu al III-lea, mai multe mănăstiri cu monahi orientali din teritoriul apusean al Transilvaniei au intrat sub protecție apostolică. Nu știm dacă este vorba de structuri monahale care fuseseră deja recenzate de precedentul Pontif sau de altele care apar pentru prima dată în documentele cancelariei papale, dar oricum ar fi avem încă o dovadă despre vitalitatea și forța monahismului răsăritean în acest areal.

Într-un document care a parvenit posterității în două redactări, una din 25 octombrie 1216, și cealaltă din 29 ianuarie 1218, se răspunde solicitărilor adresate Suveranului Pontif de către Superiorul general al unei întinse Confederații monastice. Cum am explicat în precedentul capitol, tipul de organizare în confederații monastice este cel aplicat în Italia meridională, acolo unde populația greacă și-a menținut instituțiile ecleziastice tradiționale. Această organizare se difuzează în cuprinsul *Romaniei* ca o consecință a cuceririi în contextul cruciat și, din perspectiva acestui document, trebuie să înțelegem că episcopul Romei și-a extins în mod autoritar pretențiile suverane și asupra mănăstirilor ortodoxe din Transilvania. Confederația monastică în discuție cuprindea numeroase mănăstiri, metocuri și averi imobile în Palestina, Cipru, și Ungaria/Transilvania și era condusă de Nicolae, abatele mănăstirii centrale, închinate Sfântului Teodosie Chinoviarhul, mănăstire care atunci se afla la Berria (Verria) în Tesalia (unii exegeți o situează în Palestina, dar după opinia noastră sunt în eroare). Acest Nicolae solicitase un act privilegial prin care Roma să ia sub ocrotirea sa mănăstirea centrală, precum și toate celelalte mănăstiri și case pendinte de aceasta[7]. Extensiunea acestei confederații monastice ortodoxe este semnificativă și pentru

5. Agostino Pertusi, „Monaci e monasteri...", p. 130.

6. Cesare Alzati, *La Chiesa Ortodossa* în *Storia delle religioni, 2. Ebraismo e Cristianesimo*, Laterza, Roma-Bari, 1995, p. 574.

7. „La bulle de 1216 paraît lui avoir été accordée à la suite de la visite à Rome d'un moine du couvent, Ephrem, vraisemblablement envoyé par l'abbé Nicolas pour solliciter l'octroi de la protection pontificale. Ephrem accompagna

potențialul ei material, dar mai ales pentru canalele de comunicare și solidaritate monahală care se stabiliseră între entități monastice situate la distanțe enorme pentru epocă. Este o dimensiune care impune meditarea mult mai atentă la realitățile medievale definite ca fiind autarhice și extrem de individualiste. Probabil confruntat în toate filiile confederației cu presiunea agresivă a unei aristocrații tot mai hulpave, Nicolae a fost determinat să ceară sprijinul Papei pentru a asigura supraviețuirea instituțiilor clericale care erau amenințate cu desființarea. Cu siguranță că mănăstirile din Transilvania conținute în această confederație erau supuse agresiunii tot mai accentuate a aristocrației tribale, dar probabil și ecleziastice maghiare.

Papa Honoriu al III-lea, în calitatea autoasumată de responsabil al destinului monahismului oriental din aria sa de autoritate, a răspuns solicitării și a luat sub protecția Sfântului Scaun întreaga confederație monastică. Prin hotărârea pontificală se admitea că regula monastică ce trebuia respectată în cuprinsul mănăstirilor era, în mod evident, cea a Sf. Vasile cel Mare. Urmează în text o enumerare a localităților unde această întinsă confederație monastică avea mănăstiri, biserici, metocuri și averi imobile, specificându-se natura lor și garantându-se inviolabilitatea proprietății.

Conform cutumei aplicate bisericilor orientale, respectiva confederație era scutită de plata dijmei, i se garanta dreptul de recrutare de noi membri fără nicio piedică, și se interzicea plecarea membrilor din mănăstire fără prealabila învoire a abatelui. Abatele era obligat să țină seama ca sfintele taine/sacramente, serviciile religioase, sfințirea bisericilor sau mănăstirilor, hirotoniile și consacrările, necesare comunității monastice, să fie făcute de ierarhul locului, care trebuia să fie „catolic" și în comuniune cu Sfântul Scaun. Un pas înapoi din punct de vedere canonic, față de decizia lui Inocențiu al III-lea din 1204, îl reprezintă restrângerea posibilității ca episcopul să fie recrutat din mijlocul ortodocșilor, deoarece episcopii locului erau deja latini. Se îngăduia, în mod excepțional, ca și în condițiile unui interdict general să se săvârșească liturghia, dar cu ușile închise și fără tragerea clopotelor sau participarea celor excomunicați și puși sub interdict. Totodată se interzicea ca în incinta acestor mănăstiri să se comită jafuri, furturi, incendieri, vărsare de sânge, ucideri sau alte violențe. Raționalizarea canonică latină impunea ca superiorul general al confederației să fie ales cu unanimitate sau cu largă majoritate, fără injoncțiuni din afară. Abatele/stareț urma să fie înscăunat de ierarhul locului sau, în caz de refuz, de orice alt ierarh aflat în comuniune cu Roma. Se confirmau toate libertățile și exempțiunea pe care le-a primit de-a lungul vremii de la pontifi respectiva confederație. Sub amenințarea sancțiunilor canonice, se interzicea ca factori externi să inoportuneze mănăstirea, să atenteze la proprietăți, fie prin furt, fie prin rețineri sau orice alt fel de vexațiuni. Sigur că acest document, în scandarea acestor directive, se resimte de exigențele disciplinare tipic latine, mai ales că diploma este emanată în imediata succesiune a Conciliului Lateran IV.

---

l'évêque Jean de Crotone quand celui-ci se rendit auprès du despote d'Epire pour obtenir la libération du cardinal Colonna, capturé avec Pierre de Courtenay par Michel Ange-Comnène. En marque de reconnaissance, le pape accorda à Saint-Théodose une exemption générale des dîmes (25 janvier 1218) et renouvela la bulle de 1216 en amplifiant celle-ci". Jean Richard, „Un monastère grec de Palestine...", pp. 62-63.

◄ *Papa Inocențiu al III-lea (1198-1216)*

Istoriografia noastră s-a arătat interesată destul de tardiv de acest document *importantissim,* deoarece prin recenzarea topică și nu doar numerică avem dovada palpabilă a densei rețele monastice din părțile de vest ale țării noastre dar și a racordării la mișcarea monahală ortodoxă. Principalul exeget al documentelor, preluat apoi fără rezerve de mai toți istoricii ce s-au ocupat de chestiune, a fost Aloisie Tăutu. El a identificat pe teren, în Transilvania, o sumă de așezăminte monastice pomenite în diplomă. Astfel, *Minisi* din text este identificat cu Minișul din actualul județ Arad. Aici casa-mamă a Sfântului Teodosie avea un metoc/*casale* cu păduri/*nemoribus*, pescării, pământ arabil/*terris*, stuf/*canetto* și dependințe. În conformitate cu *Rationes decimarum Hungariae*, registrul dijmelor din anii 1332-1337 în părțile Aradului, existau încă două localități numite *Monustur,* ce aveau titulari cu nume oriental, Cosma și Petru. O altă localitate identificată de Tăutu cu o așezare existentă în regiunea Aradului, Mocrea, este castrul de *Macra,* care, după un document al regelui Emeric din 1199, avea o biserică a unei mănăstiri cu hramul Sfântului Duh, ce se afla sub patronatul unui comite numit Dyenus, și era situată „supra fluvium Crisii iuxta Macra" adică „de-asupra râului Criș lângă Macra". O altă localitate din documentul lui Honoriu al III-lea pe care Tăutu o consideră cu nume românesc este Sadmari, adică Satu Mare, Sătmar. Sunt cunoscute două localități cu acest nume: una pe Someș, la est de râul Tisa, alta în sud, lângă Tisa. Nu e sigur de care din aceste localități e vorba. Documentul precizează: „Casale de Sadmari, cum canetto, piscariis, lacu, terris et pertinentiis suis ex utraque parte

fluminis Dissae" = „Cătunul (metochul) Sătmar, cu stuf, pescării, baltă, pământ arător și dependențele lor de amândouă părțile râului Tisa". Poate fi și unul și altul, concluzionează canonicul Tăutu[8].

Același Tăutu precizează, servindu-se tot de exegeza documentelor, că o sumă de așezări enumerate în acest document, corelate cu rețeaua monastică condusă de starețul/abate Nicolae, ar fi tot românești, deși se află în cuprinsul Ungariei actuale. „Lângă Sumigium (Somogy) pământuri arătoare (terras) și păduri (nemora) cu veniturile și atinențele lor". Ar fi vorba de Somogy, din sud-vestul Ungariei (Dunántul) unde, potrivit unui document al papei Inocențiu III din 14 septembrie 1204, adresat regelui maghiar Emeric, se spune că în regiunea Somogy era o singură mănăstire latină, populată, consideră Tăutu, de francezi sau italieni, pe când de-ale „grecilor" erau mai multe[9]. Aceste mănăstiri de-ale grecilor, numeroase în regiunea Somogy nu puteau fi ale slavilor, crede istoricul, pentru că ei în documentele papale nu sunt numiți niciodată greci, ci pe numele lor slavi. Acești „greci", concluzionează Tăutu, nu puteau fi decât „valaho-români", numiți astfel în documentele papale din cauza că urmau ritul grecilor. O altă localitate din documentul lui Honoriu este „monasterium Sancti Demetrii Graecorum de Ungaria iuxta fluvium cum conductu aquae fluminis Sabae, adică mănăstirea sfântului Dumitru «a Grecilor» lângă râul Sava cu canalul de apă". Este vorba de localitatea Sirmium. Aserțiunea lui Tăutu este că în regiunea Sirmium erau numeroși români în Evul Mediu, despre această mănăstire a Sfântului *Demetriu* existând o informație de mare interes într-un document al papei Clement al VI-lea din 18 martie 1344 către Vitus, episcopul de Nitra, pe care papa îl face administrator al mănăstirii. În respectivul document se spune, că „în această mănăstire chiar de la înființarea ei slujeau Greci, Ungari și Slavi și fiecare din aceste națiuni avea acolo lăcașuri deosebite". Și în acest caz, consideră Tăutu, românii iar sunt cuprinși sub numele de „greci"[10]. De remarcat, pe de altă parte, că în lista celorlalte proprietăți din regatul Ungariei multe se găsesc în arhiepiscopia de Kalocsa[11].

---

8. Aloisie Tăutu, „Uniri cu Roma în cursul istoriei românești", în: *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etății sale de 80 de ani. Opere.* vol. I. *Istorice* în: *Bună Vestire. Organ de zidire creștinească*, XVI, 1975, ianuarie-martie, p. 355.

9. Potrivit scrisorii adresate de Inocențiu al III-lea regelui maghiar Emeric în 14 septembrie 1204, monahii latini de la mănăstirea Sfântului Egidiu din regiunea Sumigh-Somogy din Ungaria occidentală i s-au adresat papei cu plângerea că nu li s-a permis de către monarh să-și aleagă din rândul monahilor latini un nou abate, curtea maghiară insistând pentru un abate ungur. Totuși, Bernard, arhiepiscop de Spalato, călugăr benedictin, aflând de vacanța abațială, a solicitat și a obținut în cumul și funcția de abate. Cum monahii au refuzat, acesta s-a prezentat la mănăstire cerând să-i fie predat tezaurul mănăstirii. Întâmpinat cu refuz, arhiepiscopul a pătruns prin violență în mănăstire și a înlocuit pe monahii latini cu monahi unguri. Interesant este că în zonă aceasta era unica mănăstire de monahi latini, restul fiind populate cu monahi greci: „Quia vero nec novum est nec absurdum, ut in regno tuo diversarum nationum conventus uni Domino sub regulari habitu famulentur, licet hoc unum sit ibi Latinorum coenobium, cum tamen ibidem sint multa Graecorum". Aloisie Tăutu, „Appunti paleografici. Alcune letture erronee in documenti pontifici medioevali", în: *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etății sale de 80 de ani. Opere*, vol. II, pp. 124-125.

10. Aloisie Tăutu, „Appunti paleografici...", p. 356. Nu putem fi întru-totul de acord cu opinia lui Aloisie Tăutu: „deci membrii sau administratorii proprietăților Sfântului Teodosie înșirate în documentul lui Honoriu al III-lea, mai ales în timpul înfloririi lor, și fiindcă erau de ritul „Grecilor", nu puteau fi decât Valaho-români". Această părere trebuie abordată cu circumspecție, fiind prea generalizatoare în enunț.

11. Aloisie Tăutu, „Appunti paleografici...", pp. 357-358.

Care a fost destinul acestor proprietăți pe care această confederație monastică le deținea pe teritoriul vestic al țării noastre? Mai mult ca sigur că în scurt timp de la nominalizarea lor au fost supuse procesului de spoliere sau chiar integrate posesiunilor nobililor locali, care continuau, prin deposedarea proprietăților monahale și cneziale, procesul de „cucerire" al Transilvaniei. Nu avem date certe în acest sens, dar am constatat în precedentul capitol progresia abațiilor latine în substituirea schimniciilor și lăcașurilor monastice ortodoxe. Pentru spolierea structurilor monahale și transformarea acestora în feud sub forma de *monasterium proprium*[12] ne servește comparația cu modelul cipriot de înstăpânire. Confederația monastică avea proprietăți și în Cipru. Andrei al II-lea, regele Ungariei, exact în anii în care Honoriu al III-lea confirma privilegiile acestei confederații monastice, s-a găsit implicat în cruciadă, iar Ciprul este o etapă esențială a sejurului său cruciat[13]. Sunt arhicunoscute tehnicile juridice ale regatelor cruciate, care încearcă să latinizeze în beneficiu propriu, material, instituțiile ecleziastice orientale, dar mai cu seamă experiența de viață a acestor regate a putut influența destul de puternic reacția nobililor maghiari față de realitățile monastice orientale. Grație cercetărilor lui Jean Richard, putem cunoaște acum modalitățile prin care au fost deposedate de către nobilii ciprioți de origine franceză mănăstirile de rit răsăritean. În fapt, istoriografia occidentală vorbește despre acest fenomen, care nu a fost raționalizat la timp de Roma din lipsa instrumentelor coercitive și al complicităților uneori obligatorii, ca despre un regim canonic tipic cruciat, care excedează canoanele romane și pe care unii autori îl denumesc „regimul canonic normando-franc".

O aplicabilitate a acestui regim canonic, care este posibil să fi avut funcționalitate și în Transilvania, este conținută în „concordatul" încheiat în anul 1223 între legatul pontifical Pelagius și regina Alix, împreună cu baronii ei, referitor la diviziunea competențelor în Cipru. Înțelegerea face distincție între mănăstirile care cunoșteau viața conventuală, aveau egumeni, adică erau comunități desemnate de latini sub regula Sfântului Vasile, și celelalte stabilimente religioase, unde trăiau numai eremiții. Textul concordatului subliniază că numărul de călugări era extrem de ridicat și că trebuie readus la dimensiuni rezonabile. De aceea, se prevedea că „seniorul" pe pământul căruia se afla mănăstirea să dea sau să refuze acceptul pentru intrarea în mănăstire. Din momentul semnării concordatului, mănăstirile și bisericile au început a fi spoliate[14]. Regele cipriot a împărțit pământul insulei în unități

---

12. O precizare este necesară. Încredințarea unei mănăstiri sub formă de beneficiu este cunoscută și în Imperiul constantinopolitan sub denumirea de *charistikion*. Louis Bréhier, *Les institutions de l'empire byzantin*, Éditions Albin Michel, 1970, Paris, 1970. p. 438.

13. „Suivant le désir du pape Honorius III, il aurait fallu que les croisés hongrois arrivent à Chypre le 8 septembre. André II [...] débarqua avec son armée à Spalato au milieu ou à la fin du mois de septembre et il arriva au début du mois d'octobre à Chypre, ou les coutumes du royaume de Jérusalem étaient en vigueur depuis des dizaines d'années. Hugues I de Lusignan, roi de Chypre, avec une troupe splendide de seigneurs chypriotes et un grand nombre de chevaliers accompagna André II et les croisés hongrois. Pendant la croisade les seigneurs hongrois et chypriotes vécurent ensemble et se battirent côte à côte", Charles D'Eszlary, „L'Influence des Assises de Jérusalem sur la Bulle d'Or hongroise", în: *Le Moyen Âge*, 60, 1954, p. 370.

14. „Les monastères et les églises ont été aussi appelés à fournir aux Lusignan les terres indispensables à la construction du nouvel État. Un des articles du concordat de 1223 vise à interdire aux évêques latins d'introduire des revendications à l'encontre du roi ou ses barons sur ces biens d'Eglise (super possesionibus [...] et terris, seu locis, quae tempore Graecorum habuerunt ecclesiae et abbatiae et monasteria Graecorum in Cypro). Nous connaissons le cas de Kykko: les deux villages de Milo et de Milikouri paraissent avoir été enlevés au monastère et se retrouvent dans le domaine royal". Jean Richard, „Un monastère grec de Palestine...", p. 71.

fiscale constituite din mai multe feude, numite *casale*. Noului senior îi erau transferate drepturile de proprietate asupra pământului primit în feud. Cele mai bogate mănăstiri intrate pe un asemenea domeniu erau deposedate[15].

După cum se vede, regimul acesta normando-franc impunea procedura de deposedare a mănăstirilor *grecești* ca un obiectiv al regatelor care se înstăpâneau în zonele de dominație spirituală a Bisericii Ortodoxe. De cele mai multe ori, invocând probabil principiile juridice ale cruciadei – care le conferea în numele Papei o autonomie decizională – regii cruciați îi excludeau pe episcopii misionari trimiși de Roma de la administrarea noilor teritorii și unităților ecleziastice ortodoxe arondate acestora. Ulterior, când teritoriile erau deja intrate în administrarea domenială a nobilimii „normando-france"[16], cu toate drepturile ecleziastice încorporate în sistemul patronajului nobiliar, erau chemați și reprezentanții autorităților ecleziastice pentru administrarea spirituală a respectivelor teritorii. Dar administrarea se făcea sub stricta supraveghere a drepturilor fiscale din partea „seniorului". Biserica Catolică s-a văzut nevoită să accepte situația de fapt, iar solicitările de la Roma, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, au impus deja principiul uniformizării și solicitării beneficiilor economice, excluzând orice tentativă de autonomie rituală sau disciplinară a bisericilor *grecești*.

Astfel că, depinzând de circumstanțe, presiunea economică și instituțională a potențat procedurile de reducere a autonomiilor rituale și de alterare și distrugere a identității confesionale. Cel puțin în cazul transilvan, locațiile pomenite în textul lui Honoriu al III-lea și decriptate de Aloisie Tăutu au suferit astfel de transformări. Epoca istorică se pare că ar corespunde cu perioada de decădere a autorității regelui maghiar Andrei al II-lea care, amenințat de aristocrația tribală maghiară, a făcut largi concesii din patrimoniul regal și a permis lipsa controlului regalității în acumularea de proprietăți. Or, în prima linie a avansării maghiarilor dornici de acapararea de proprietăți s-au aflat cnezii români și structurile ecleziale ale românilor, unele mai avute, altele mai puțin avute, dar toate supuse spolierii. Cu siguranță că sunt multe alte mănăstiri și sihăstrii românești – despre care nu avem documente – care au suferit aceeași procedură de deposedare, în primul rând economică, și ulterior o depersonalizare confesională. S-a vorbit ulterior de structuri clericale latine, fără a fi pomenită originea și istoria ortodoxă a acestora. Însă o precizare este util să facem cel puțin pentru prima jumătate a secolului al XIII-lea este eronat să privilegiem aspectul confesional în sensul unei uri rituale, pentru că, după cum am văzut, întreaga experiență a Romei de la începutul secolului al XIII-lea încearcă să fructifice sub umbrelă romană experiența confesională *greacă*. La ea acasă, Roma procedează în acest fel cu mănăstirea greacă de la Grottaferrata. Ulterior, după conciliile Lyon I și Lyon II, lucrurile se vor modifica.

---

15. „Ce sont les établissement les plus richement possessionnés qui ont été victimes de confiscations, dans la mesure ou ils étaient propriétaires de « casaux » ou de « presteries » [...] La possession de monastères par les fiefs paraît chose courante: lorsqu'un « privilège » royal énumère les dépendances d'un cassal concédé en fief, c'est en employant des formules comme « en maison, en églises, en abbayes, en serfs » [...] Les deux premiers souverains latins ont fondé leur État sur la constitution d'un domaine et d'une mouvance qui les amenait à s'approprier toutes les terres pour les redistribuer". Jean Richard, „Un monastère grec de Palestine...", p. 73.

16. Putem considera că după experiențele cruciate și o parte din nobilimea maghiară poate fi asociată, cel puțin instituțional, acestei categorii.

Istoria noastră ne oferă, din fericire, o mărturie interesantă pentru cele afirmate, este adevărat, indirectă, în sensul nemenționării explicite a deposedării mănăstirilor, dar în cel al pomenirii arealului pe care la 1204 îl pomeneam ca fiind încărcat cu lăcașuri monahale. Este vorba de cinci documente emise de Grigorie al XI-lea, la 25 iulie și 6 august 1377, ca răspuns la cererile adresate pontifului de către Caterina, stăpâna „castrului" Megessalla (Medieș), situat în nord-vestul actualei Românii[17]. Documentele s-au păstrat în *Registrul de la Avignon*, nr. 201. Emiterea lor este prilejuită de trei „suplice" înaintate de Caterina, văduva unui Simeon. În prima petiție, Caterina solicită pontifului să dispună ministrului provincial al franciscanilor din Ungaria trimiterea a doi frați cu misiunea de a se ocupa de populația de valahi „schismatici" în domeniul administrării sfintelor taine, afirmând că respectivii români s-au întors la credința catolică și la unitatea Bisericii Romane[18]. Caterina își întemeia solicitarea pe faptul că jurisdicția teritoriului pe care-l administra se găsea la întretăierea frontierelor episcopiilor de Agria, Transilvania și Oradea, și nu exista posibilitatea găsirii unei soluții ecleziastice juste. A doua cerere a Caterinei solicita suveranului pontif ca, din lipsa de precizie a jurisdicției diocezane, să-i permită să cedeze trei părți din dijma prelevată de la locuitorii români în baza dreptului feudal – probabil supraviețuirea conceptului *monasterium proprium* – bisericilor din castru și din hinterlandul acestuia, pentru folosul sufletesc al ei și al strămoșilor ei, precum și al locuitorilor, deși ea nu putea preciza cu acte când anume primise stăpânul locului dreptul de a percepe dijma. Papa concede printr-un răspuns adresat direct petentei acest drept. Totodată, Grigorie al XI-lea ordonă arhiepiscopului de Kalocsa să ancheteze situația și să decidă, pe cale canonică, căreia dintre cele trei dieceze învecinate aparține jurisdicția ecleziastică asupra castrului și împrejurimilor. Până atunci era impusă jurisdicția provizorie a episcopatului de Oradea. Caterina a adresat o altă cerere, prin care a solicitat ca pontiful să dispenseze pe parohii bisericilor din castru și satele pendinte de acesta să mai ia parte personal la sinoadele diocezane, și să poată mandata doi reprezentanți care să participe la acele sinoade, plătind toate impunerile fiscale și promițând obediență. Pontiful acceptă și această soluție. Ultimul

Mănăstirea greacă de la Grottaferrata

17. Aloisie TĂUTU, „Țara Oașului românească de secole. Cinci documente cu privire la vechimea Românilor din Țara Oașului", în: *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etății sale de 80 de ani. Opere.* vol. I. *Istorice* în: *Bună Vestire. Organ de zidire creștinească*, XVI, 1975, ianuarie-martie, p. 286.

18. „[...] quod cum dudum castrum ipsum cum certis villis eidem castro adiacentibus per regem Ungarie qui tunc erat et ipsius Catherinae progenitores fuit de manibus Vallacorum et schismaticorum acquisitum ac ipsorum castri et villarum habitatores et incolae, qui tunc erant schismatica labe respersi, a suis erroribus revocati, viam veritatis agnoscentes, de hiusmodi infidelitatis errore redierunt ad veram fidem catholicam et Sanctae Romanae Ecclesiae unitatem [...]". Aloisie TĂUTU, *Litterae Gregorii papae XI in causa Valachorum de Megessalla (Medieș in Transilvania septemtrionali) destinatae*, Romae, 1966, p. 437.

document reia parțial datele din primul document și cuprinde concesiile făcute de pontif franciscanilor solicitați de Caterina, rezervând minoriților dezlegarea de păcatele și cenzurile rezervate îndeobște episcopilor. Pentru dezlegările și cenzurile rezervate pontifului trebuia să se recurgă fără intermediar la Scaunul Apostolic. Se prevedea ca franciscanii să poată proceda la administrarea sfintelor taine chiar dacă episcopul diecezan ar fi refuzat aprobarea.

În toate aceste cinci documente se repetă stereotip faptul că acest castru, care avea pe atunci numele Megessalla, a fost cucerit din mâna valahilor „schismatici" de către un rege al Ungariei, pe care Caterina nu-l numește, cucerire la care au participat și strămoșii (*progenitores*) Caterinei. Datele pe care le furnizează textele păstrate în registrele papale indică faptul că această deposedare s-a produs cândva la începutul secolului al XIII-lea. În suplicația în care Caterina cere aprobarea pentru cele trei părți din dijmă, petenta susține că privilegiul strângerii dijmei „îl are ca feud de la Biserică, și pe care l-au avut tot ca feud de la Biserică regele Bela de fericită pomenire și alți regi ai Ungariei, precum și alți antecesori ai ei în stăpânirea castrului și a satelor sus amintite, mai bine de șase zeci de ani, de atâta vreme încât nici nu se mai știe de când, ba unii din ei (regi și antecesori) au avut-o chiar dinainte de Conciliul General"[19]. Toți exegeții documentelor, printre care enumerăm pe Aloisie Tăutu, Francisc Pall[20] și pe urmele acestora Șerban Papacostea[21], au concluzionat că regele Bela invocat este Bela al IV-lea, iar indiciul relativ la Conciliul General se referă la Conciliul Lateran IV. Noi ne însușim această opinie.

Punerea în relație a documentului pontifical din 1204 cu cele din 1377 este obligatorie. Datele privind lipsa unei jurisdicții ecleziastice peste teritoriul controlat feudal de Caterina și de antecesorii acesteia corespunde ideii înființării de către Inocențiu al III-lea a unui episcopat într-o zonă unde nu exista o altă armătură diocezană. Faptul că peste 173 de ani cei chemați să administreze sacramental populația românească din zonă sunt franciscanii este fără dubiu semnul unei continuități în menținerea exclusivei autorități feudale, ce nu agreează autoritatea episcopatelor învecinate și a unei legături nemediate cu Roma. Faptul că stăpâna domeniului, Caterina, se adresează direct pontifului[22], evitând astfel ierarhia ecleziastică, este grăitor pentru persistența și vigoarea autonomiilor din Transilvania secolului al XIV-lea, și lipsa de uniformitate a administrației ecleziastice. Presupunerea faptului că dijma a fost concedată ca drept feudal regelui Ungariei și de către acesta noilor stăpâni a castrului Megessalla, într-o epocă când Inocențiu al III-lea nu permitea nimănui să se sustragă plății acestei taxe, mai cu seamă în pregătirile Cruciadei a IV-a, demonstrează cât de mare era tentația drepturilor materiale pe care le dețineau comunitatea de români și bisericile *grecești*, precum și indisciplina canonică de la începutul secolului al XIII-lea.

---

19. „tu tres partes decimarum castri et villarum praedictarum, quas ab ecclesia tenens in feudum, ac clarae memoriae Bela et nonnulli alii reges Ungariae ac alii antecessores tui in castro et villis praedictis etiam per sexaginta annos et ultra a tanto tempore cuius contrarii memoria non existit et etiam ipsorum aliqui ante Generale Concilium tenuerunt ab eadem Ecclesia infeudati". Am utilizat traducerea propusă de Aloisie Tăutu.

20. Francisc Pall, „Românii din părțile sătmărene (ținutul Medieș) în lumina unor documente din 1377", în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj, XII (1969), pp. 7-35.

21. Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea între cruciată și imperiul mongol*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, pp. 73-74.

22. Cazuri de adresare direct pontifului se mai întâlnesc, dar aici implicațiile fiscale și canonice depășesc simplele grații sau favoruri pontificale.

Documentele au fost interpretate de cele mai multe ori în cheie politică, dorindu-se replici la aserţiunile unor istorici care contestau realităţile româneşti din Transilvania începutului de secol XIII. Însă, dincolo de acest aspect, putem percepe din mesajele documentelor că ne aflăm la finele unui proces îndelungat în care bisericile românilor, probabil acele mănăstiri, au fost jugulate şi îngenuncheate, fie prin deposedare şi alungarea monahilor, fie prin distrugere definitivă. Oricum, rezistenţa ortodoxă a fost pregnantă, având în vedere că numai în timpul Caterinei s-a produs fenomenul de „apropiere" faţă de Biserica Romană, în contextul uniformizării angevine.

Bibliografie

ALZATI Cesare, *La Chiesa Ortodossa* în *Storia delle religioni, 2. Ebraismo e Cristianesimo*, Laterza, Roma-Bari, 1995; BRÉHIER Louis, *Les institutions de l'empire byzantin*, Éditions Albin Michel, 1970, Paris, 1970; D'ESZLARY Charles, „L'Influence des Assises de Jérusalem sur la Bulle d'Or hongroise", în: *Le Moyen Âge*, année 1954, 60; PALL Francisc, „Românii din părţile sătmărene (ţinutul Medieş) în lumina unor documente din 1377", în: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, Cluj, XII (1969); PAPACOSTEA Şerban, *Românii în secolul al XIII-lea între cruciată şi imperiul mongol*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1993; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Institutului Biblic, Bucureşti, 1980; PERTUSI Agostino, „Monaci e monasteri della Calabria bizantina", în: *Scritti sulla Calabria greca medievale*, Rubetteno Editore, Messina, 1994; RICHARD Jean, „Un monastére grec de Palestine et son domaine chypriote: le monachisme orthodoxe et l'établissement de la domination franque", în: *Praktika B' Diethnous Kyprologikou Synedriou*, Nicosia, 1986; TĂUTU Aloisie, „Appunti paleografici. Alcune letture erronee in documenti pontifici medioevali", în: *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etăţii sale de 80 de ani. Opere.* vol. II, *Istorice*, în: *Bună Vestire. Organ de zidire creştinească*, XVI, 1975, ianuarie-martie; TĂUTU Aloisie, *Litterae Gregorii papae XI in causa Valachorum de Megessalla (Medieş in Transilvania septemtrionali) destinatae*, Romae, 1966; TĂUTU Aloisie, „Ţara Oaşului românească de secole. Cinci documente cu privire la vechimea Românilor din Ţara Oaşului", în: *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etăţii sale de 80 de ani. Opere.* vol. I. *Istorice* în: *Bună Vestire. Organ de zidire creştinească*, XVI, 1975, ianuarie-martie; TĂUTU Aloisie, „Uniri cu Roma în cursul istoriei româneşti", în: *Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu cu ocazia împlinirii etăţii sale de 80 de ani. Opere.* vol. I. *Istorice*, în: *Bună Vestire. Organ de zidire creştinească*, XVI, 1975, ianuarie-martie.

HRISTOS
ESTE
CALEA,
ADEVĂRUL
ȘI VIAȚA

TABVLA EVROPAE IX

7. DACIA
(SECOLUL II d. Chr.)

Carpatus mons
Sarmatiæ pars
IAZYGES Metanastæ
Pănonia superior
Anarti
Teurisci
Cistoboci
Rhacatensij
Caucoensij
Predauensij
Biephi
Burredeensij
Cotensij
Britolagæ
Piarensij
Peucini
Troglodytæ
DACIA
Albocensij
Potulatensij
Zarmizegetusa Regia
Sensij
Saldensij
Ciagisi
Piephigi
Tricornensij
Picensij
Illyridis pars
Dalmatiæ pars
Maris Adriatici pars
MYSIA superior
MYSIA inferior
Dardani
Nessus
THRACIA
Macedonia pars
Pontus Euxinus
Mare Aegeum
Thracia
Imbros
Lemnos
Chersonesus
Ilium
Abydus
Troas
Asia minor
Mitilene
Tenedos
Propontis
Byzantium
Bosphorus Thracius
Dionysopolis
Odessus
Apollonia
Orbelus mons
Scardus mons

CIVITATES DACIAE

Arcobadara, Augustia, Apulum, Argidana Corsidana Docirana, Dierna, Hydata, Lizisis, Marcodana. Netindana, Napuca. Petrodana, Patruissa, Pirum Paloda, Pinum. Rhamidana. Sandana, Singidana, Sornum. Triphulum, Tiasum Tibiscum. Vtidana, Ztridana, Zermizirga, Ziridana, Zuribara, Zarmizegetusa, Zeugma.

THACIÆ CIVITATES

Abdera, Anchialus, Aphrodisia, Apræcolonia, Bergula, Bisanthe, Byzia, Carpudaniũ, Cabyla, Cypsella, Deueltus, Dyma, Drusipara, Heraclia, Lysimachia, Nicopolis, Ostaphus, Opisena, Orcelis, Peronticum, Præsidiũ, Philippopolis, Pergamũ, Plotinopolis, Sardica. Tonzi, Topiris, Traianopolis, Valla, Cherso. Calliopolis, Cardia, Eleus.

Vrbes Mysiæ supioris.

Arrhibantiũ, Dorticũ. Eteta, Orrea. Singidunũ, Scupi. Tanatis, Timacũ. Viminatiũ legio, Vendenis, Velenis. **Mysiæ inferio.** Arpis. Carsum, Callatis. Diacũ, Dausdana, Durostorum legio. Hermonaltus, Noue, Nuiodunũ, Niconiũ. Ophiusa. Physca, Piroboridana, Regianum, Sucidana, Sitiocenta, Trimantiũ, Tromarisca, Trismis, Tibisca, Tirista, Tamasidana, Tyras, Zargidana.

Parall. 14

Per Byzantium

Diabory Ethenes

8. DACIA (SECOLUL
Fragmente din
TABULA PEUTINGERIANA

LVPIONES SARMATE
VENADI SARMATAE
MACEDONIA
ALPES BASTARNICE
BLASTARNI
PITI GAETE
DAGAE
VENEDI
LOCIDEREGI
THRACIA
RIMESICA
PETELLETICA
Tomis
Marcianopolis
Hadrianopoli
Romatiana
Remesiana
Callatis
Dionysopolis
Odessus
Mesembria
Anchialus
Apollonia
Sestos

PRACTICI ASCETICE LA GETO-DACI

Câteva texte fragmentare, provenind din izvoare literare ale Antichității greco-romane, ne informează despre existența în cadrul cultului religios, la geți și la daci, a unor grupuri al căror ritual implica abțineri de la bunurile materiale și trupești în scopul unei purificări, a obținerii unei mai bune cunoașteri spirituale. Aceste confrerii, restrânse numeric, alcătuiau o pătură de rang înalt, am putea-o numi elitistă, în cadrul societății acelor vremuri. Cum se cunoaște, asemenea grupuri, folosind canoane ascetice, sunt atestate în mai toate religiile antice, de presupus și la comunități preistorice. Dintre civilizațiile care au avut o influență directă sau indirectă asupra religiei tracilor, în general, o poziție predominantă au avut-o cultele practicate în lumea greacă și elenistică, denumite *mysteria*[1]. Citez aici în primul rând cultul orfic și cel filosofico-religios al pitagoreicilor, care erau active încă din secolul al VI-lea î.Hr., în ambele fiind cunoscute și practici ascetice. Aceste ideologii s-au reflectat, mai mult sau mai puțin, și în diferitele curente ale filosofiei grecești, curente mult îmbogățite în epoca elenistică, ca urmare a contactelor grecilor cu cultele orientale, inclusiv cu iudaismul.

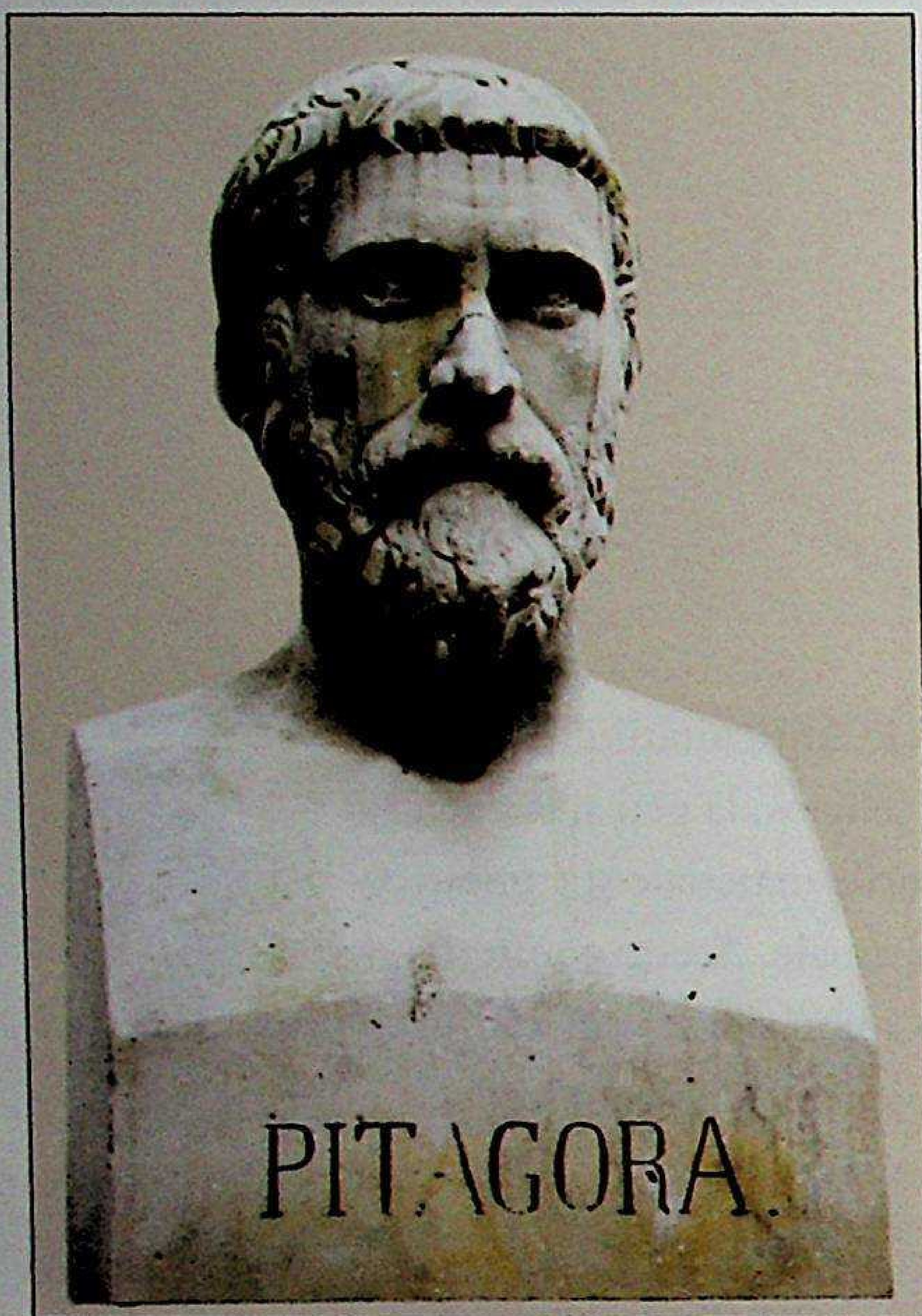
Cel mai vechi text cu referire specială la religia geților este bine-cunoscutul și mult-comentatul pasaj din Herodot IV, 93-96, despre ceea ce se consideră a fi credința lor în nemurire, interpretarea acesteia și relația cu Zalmoxis (la Herodot, *Salmoxis*), *daimon*-ul sau zeul. Deși în textul respectiv nu se face nicio mențiune despre vreo activitate ascetică, legătura făcută de grecii din Pont și din Hellespont cu Pitagora și cu practicile pe care le-ar fi învățat de la el Zalmoxis, prezentat ca rob al lui Pitagora întors în patrie, ne poate duce cu gândul că anumite reguli de abținere, cel puțin alimentară, așa cum au fost evocate în texte din epoci mai târzii (Poseidonius din Apamea, citat de Strabon VII, 3, 4), vor fi fost atribuite și geților[2]. În acest sens se cuvine amintit și fragmentul păstrat din lucrarea intitulată

◀ |1| *Dacia în secolul al II-lea d.Hr. realizată de Claudius Ptolomaeus;*
|2| *Dacia în secolul al III-lea d.Hr. – fragmente din* Tabula Peutingeriana

---

1. Un *mysterium* (gr. μυστήριον) este doctrina secretă, echivalentul creștin al *sacramentum*-ului, al „tainei", destinată doar inițiaților, respectiv celor care s-au supus ritului „inițierii".
2. Se cuvine remarcat că relația cu Pitagora este prezentată de Herodot ca fiind preluată de la coloniștii greci (IV, 95); el nu ne destăinuie din ce sursă a preluat practicile „barbare" descrise în capitolul precedent (IV, 94) și

Obiceiurile barbarilor, scrisă de Hellanikos, autor aproximativ contemporan lui Herodot, în care se relatează despre Zalmoxis (F*Gr*H, F 73): „un grec care a arătat geţilor din Tracia ritul iniţierii în mysterium". Termenul τελετή, folosit de respectivul autor înseamnă „iniţierea într-un *mysterion*". Cu alte cuvinte, putem deduce că pentru grecii din secolul al V-lea î.Hr. „cultul" zalmoxian era comparat cu cel pitagoreic, ca *interpretatio graeca*, iar potrivit lui François Hartog, comentând pe Herodot, ca „inversul lui Pitagora"[3]. Nu importă, în cazul de faţă, ce este real din aceste relatări şi cât depind ele de imaginaţia autorilor şi de mentalitatea lor elenocentrică, ci faptul că, pentru grecii din acea vreme, cultul lui Zalmoxis era perceput ca un *mysterium* care implica în mod obligatoriu un ritual de iniţiere. Desigur, este imposibil să descifrăm din frânturile informaţiei literare cum se va fi prezentat acest fenomen în realitate. L-am putea poate compara cu practicile rituale, de iniţiere, bine cunoscute etnografic la populaţiile moderne sau la cele nu de mult cercetate de antropologi, aflate în diverse stadii ale civilizaţiei; unele răzbat şi în cântecele şi legendele populare actuale (vezi de ex. la români, dansul ritual, cu implicarea abstinenţei sexuale, al *căluşarilor*, sau sărbătoarea, cu scop iniţial de „purificare", denumită *a cucilor*, practicată în ziua de luni ce urmează primei săptămâni din marele post al Sfintelor Paşti, atestată la bulgari şi sârbi, dar preluată şi de românii din sudul ţării)[4].

▲ *Filosoful şi matematicianul grec Pitagora (c. 580-495 î.Hr.)*

Prin urmare, deşi cultul iniţiatic, atestat ca atare ca fiind practicat de geţii sud-dunăreni, mai târziu extins în mod abuziv şi asupra dacilor, ar fi putut să nu aibă nicio legătură reală cu ceea ce cunoaştem despre *mysteria* pitagoreice sau orfice greceşti, personajul *Zalmoxis* – după părerea mea un δαίμων ἐπιχώριος (divinitate băştinaşă), cum îl desemnează în sens alternativ şi Herodot (IV, 96), poate un reformator religios local – a fost mereu pomenit în literatura antică, începând cu epoca lui Herodot, în menţiuni ce implicau, direct sau indirect, doctrina pitagoreică şi, implicit, aluzii la canoanele de abstinenţă ale acesteia.[5] În acest sens, se cuvin prezentate două relatări, pe care le vom comenta în continuare, provenind de la autori ce au scris cu trei/patru sute de ani după Herodot, dar care, cu siguranţă, au cunoscut textul acestuia.

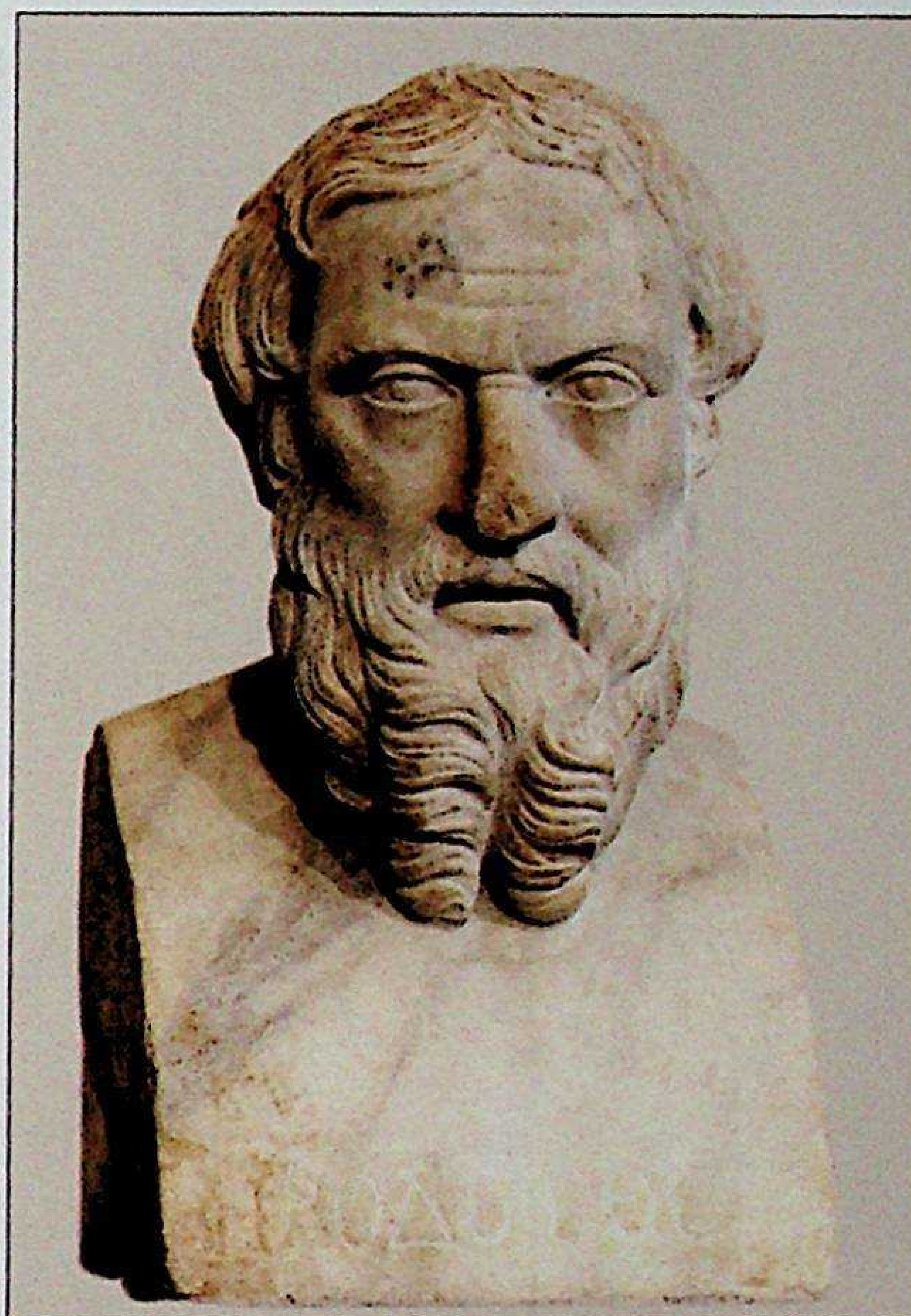
care nu mai apar în nici un alt izvor antic. Cf., în general despre pasajul cu Zalmoxis, Alexandru Vulpe, în *Istoria românilor*, vol. I, ²2010, M. Petrescu-Dîmboviţa, A. Vulpe (eds.), Ed. Enciclopedică, pp. 443 ş.u.; Alexandru Vulpe, „Herodot şi religia geţilor", în: *Studia arheologiae* (sic !) *et historiae antiquae. Omagiu Ion Niculiţă*, Chişinău, 2009, pp. 117-127.

3. François Hartog, „Salmoxis. Le Pythagore des Gètes ou l'autre de Pythagore", în: *Annali della cuola Normale Superiore di Pisa*, ser. III, 8, 1978, 1, pp. 15-42; François Hartog, *Le miroir d'Hérodote*, Paris, Gallimard, 1980, pp. 102-120.

4. Alexandăr Fol, *Trakiiskijat orphism*, Sofia, 1986, crede că poate explica originea sărbătorii „cucilor" ca fiind o rămăşiţă a cultului orfic, în forma practicată de traci a respectivului cult.

5. Vezi în special Zoe Petre, *Practica nemuririi. O lectură critică a izvoarelor referitoare la geţi*, Ed. Polirom, Iaşi, 2004, pp. 127 ş.u. şi, mai recent, Dan Dana, *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade. Istorii despre un zeu al pretextului*, Ed. Polirom, Iaşi, 2008, în special cap. VII, pp. 293 ş.u.

Astfel, Poseidonios din Apamea (post 150 – cca. 51 î.Hr.), strălucit reprezentant al stoicismului din perioada medie, citat de Strabon, care el însuși se declara filosof stoic, relata (Strabon, VII, 3, 3) că mysii (moesii) și, cum se deduce din context, și geții „se feresc din cucernicie (εὐσέβεια) să mănânce vietăți [...] sunt denumiți *cinstitori ai zeilor* (θεοσεβεῖς) și *umblători prin fum* (καπνοβάται)". Iar în continuare se citează: „unii traci, numiți *întemeietorii* (κτίσται), își trăiesc viața fără femeie; ei sunt onorați și, fiind cuvioși, trăiesc fără teamă".

▲ *Istoricul grec Herodot (c. 484-425 î.Hr.)*

Desigur, nu este aici locul de a analiza toate implicațiile acestor relatări, destul de confuz expuse în trei largi paragrafe (VII, 3, 3-5) și care, comentând textul lui Poseidonios, cuprind și o discuție polemică a lui Strabon în apărarea lui Homer, în jurul mult-discutatului termen ἄβιοι „cei mai drepți dintre oameni" (*Iliada*, XIII, 7), înțeles fie ca epitet: „fără vlagă", pentru cei ce evită să mănânce carne, fie ca *ethnikon*. De asemenea, în sens ironic la adresa geților, este inclus un citat dintr-o comedie a lui Menandru, în care se amintesc obiceiuri ale acestora care, potrivit lui Strabon, n-ar corespunde, prin comportamentul lor, denumirilor cuvioase mai sus expuse (VII, 3, 4). Totuși, se cuvin subliniate concluziile lui la aceste paragrafe. Astfel, pasajul VII, 3, 4 se încheie: „fără îndoială – din cele spuse de Poseidonios și, bizuindu-ne pe întreaga istorie a geților – că la neamul lor râvna pentru cele divine (τὴν περὶ τὸ θεῖον σπουδήν) prevalează". Urmează (VII, 3,5) reluarea pasajului din vremea lui Herodot a povestirii despre Zalmoxis, completată de Poseidonios sau de sursa acestuia și actualizată de Strabon, cu încheierea: „a dăinuit la geți obiceiul pitagoreic de a nu se atinge de carnea animalelor".

Poate am fi inclus și aceste relatări ale lui Strabon în cadrul opiniilor sceptice date credibilității pseudo-pitagoreismului din textul herodoteic de autorii citați în nota de mai sus, dacă termenii de „întemeietorii" și „umblătorii prin fum", preluați de la Poseidonios și implicând o grupare cu practici ascetice, n-ar mai fi fost asemănătoare unui curios pasaj din *Antichitățile Iudaice* ale lui Iosif Flavius (XVIII, 22), autor care scrie în ultimele decenii ale secolului I d.Hr. Acolo, după ce sunt descrise ideologiile celor trei școli „filosofice" ale iudeilor (Ἰουδαίοις φιλοσοφίαι τρεῖς): fariseii, saducheii și essenii (esenienii), se afirmă, în încheierea prezentării essenilor: ζῶσι δὲ οὐδὲν παρηλλαγμένω , ἀλλ'ὅτι μάλιστα εμφέροντες Δακῶν τοίς πλείστοις λεγομένοις (trăiesc într-un mod care nu diferă în niciun fel, ci mai ales se apropie de al celor dintre daci numiți πλεῖστοι „cei mai mulți"). Comparația aparent surprinzătoare a essenilor, prin excelență cunoscuți ca practicând diferite grade de asceză, cu o tagmă a dacilor, a stârnit bănuiala unei coruperi a textului, fie a etnonimului „daci", fie a termenului „cei mai mulți"[6]. S-au formulat deja mai multe

6. Astfel, un necunoscut, fiind nedumerit, a notat pe marginea textului lui Iosif Flavius din ms. A (*Ambrosianus*, sec. XI), la locul respectiv: „așa am găsit-o și în altele" (οὗτος εὗρον καὶ ἐν ἄλλοις).

▲ *Dacia în „Geografia" lui Ptolemeu din ms. Vatopedi (reprodus de G. Tocilescu)*

ipoteze.[7] Încă din secolul al XVI-lea, eruditul Scaliger a emendat πλείστοις prin πολισταῖς, derivat din verbul πολίζειν, „a întemeia", deci echivalentul lui κτίσται, citat de Strabon mai sus. Valoarea acestei emendații se lovește însă de un citat din *onomastikon*-ul lui Pollux (autor din epoca antoninilor), în care se dă ca exemplu de derivație incorectă (IX, 6) tocmai πολισταῖς. Tot în secolul al XVI-lea, Ortelius a înlocuit pur și simplu πλεῖστοι „cei mai mulți" prin κτίσται „întemeietorii", fapt care, din punct de vedere paleografic, deși imposibil, părea însă a fi plauzibil prin comparația modului de trai cu aceștia din urmă. Această lectură a fost preluată și în unele ediții mai noi ale textului lui Iosif Flavius.

▲ *Istoricul Iosif Flavius (c. 37-100 d.Hr.)*

Problema a căpătat dimensiuni noi în urma descoperirilor manuscriselor de la Qumran[8]. Prima observație a fost făcută de Dupont-Sommer[9], care a văzut o legătură între ebraicul *ha rabbîm* („cei mulți"), denumire dată membrilor sectei de la Qumran, și înțelesul expresiei πλεῖστοι din pasajul despre esseni și daci, în sensul de „cei mai distinși", „cei mai mari, mai în vârstă", deci o elită spirituală a dacilor, comparabilă cu mai sus citatul pasaj din Strabon despre κτίσται. Deși Dupont-Sommer nu credea că Iosif Flavius se referea la daci[10], argumentele lui în această din urmă privință au fost însă combătute de toți care s-au ocupat de acest text. Un argument demn de luat în seamă pentru corecta traducere a lui πλεῖστοι prin ebraicul „ha rabbîm" este și faptul că limba ebraică nu posedă superlativ, iar motivul utilizării de către Josephus în greacă, în acest loc, a superlativului lui πολλοί, nu poate fi pus la îndoială, deoarece autorul a fost, cum o mărturisește el însuși (Iosif Flavius, *Vita*, 11), discipol al schimnicului esenian Bann, deci cunoștea perfect înțelesul cuvintelor pe care le-a redat în grecește. În concluzie, este firesc să acceptăm textul din *Ant. Jud.* XVIII, 22 cu aluzia la daci, ca fiind corect formulată de Iosif, iar existența unei secte ascetice la daci – și la geți, prin comparație cu pasajele mai sus amintite din Poseidonis și Strabon – nu trebuie

---

7. Vezi despre aceste ipoteze, Andrei Bodor, „Cu privire la kapnoba/tai și la polistai/ la daci", în: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, ser. Historia, Cluj, 1965, pp. 7-18; A. Vulpe, „Despre unele aspecte ale spiritualității dacice", în: *Thraco-Dacica* 7, 1986, pp. 101-111.

8. Astăzi se cunosc și pot fi consultate toate textele descoperite la Qumran, cele mai multe sunt deja traduse în limbi de circulație internațională și, pe baza lor, s-au făcut, în media, multe considerații neprofesioniste asupra unei posibile relații dintre discipolii lui Ioan Botezătorul sau chiar și Iisus Hristos și essenii, care, toate însă, nu rezistă în fața unei examinări critice (cf. André Paul, *Les manuscrits de la mer Morte*, Paris, Ed. Bayard, 2000).

9. André Dupont-Sommer, „On a Passage of Josephus Relating to the Essenes (Antiq. XVIII, 22)", în: *Journal of semitic studies*, 1, 1956, pp. 361-366.

10. El a încercat să înlocuiască Δακῶν, considerat o coruptelă de la Σαδῶκ (cei de la Qumran se numeau și „fii ai lui Sadok") prin Σαδδουκαίων „dintre Saduchei", considerat de toți, inclusiv de L.H. Feldman, editorul ediției operei lui Iosif Flavius în seria *Loeb*, ca neverosimil, deoarece nu numai practicile saducheilor descrise de Iosif erau total diferite de ale essenilor, dar și datorită precizării făcute de istoricul iudeu (XVIII, 20) că obiceiurile essenilor nu se regăsesc „nicicum printre eleni sau la vreun alt popor barbar" (μηδαμῶς ὑπάρξαν Ἑλλήνων ἤ Βαρβάρων τισίν); această din urmă afirmație sugerează însă că aluzia la daci a putut fi preluată de Iosif dintr-o altă sursă, desigur dat fiindcă *dacii* erau, cum susține pe drept cuvânt Bodor, un subiect la ordinea zilei în Roma lui Domitian.

pusă la îndoială. Desigur, cât de apropiate vor fi fost practicile acestor asceţi cu cele reale ale essenilor este o altă chestiune, imposibil de imaginat pe baza datelor pe care le posedăm.

O ultimă problemă care se cere discutată este cea cu privire la o eventuală relaţie, chiar şi comparativă, cu practicile pitagoreice. Deşi o astfel de comparaţie nu rezultă din pasajul pe care l-am analizat mai sus, relaţia dintre esseni şi pitagoreici fusese pomenită de Iosif Flavius într-un alt loc din aceeaşi operă (*Ant. Jud.* XV, 371). Acolo se relata, în legătură cu impozitele impuse de Irod: „au fost scutiţi aşa numiţii esseni, o grupă aparte de oameni, precum pitagoreicii la greci". Această analogie cu doctrina pitagoreică, dar şi alte obiceiuri ale essenilor, au fost de multă vreme evidenţiate în literatura de specialitate şi se datorează supoziţiei bine susţinute, potrivit căreia Iosif cunoştea bine mediul neo-pitagoreic alexandrin[11], iar textele de la Qumran au adus noi date în această direcţie, care pledează şi mai convingător pentru o comparaţie esseni/pitagoreici[12].

Rezumând cele discutate până aici, observăm trei situaţii în care texte antice semnalează existenţa unor practici iniţiatice, mai întâi la geţi, apoi şi la daci. Momentele sunt foarte diferite în timp, dar, în toate cazurile, se remarcă relaţia cu practicile pitagoreice, în sensul perceperii de către autorii acestor texte ca fiind asemănătoare cultului urmaşilor lui Pitagora. Desigur, ne este îngăduit a concepe că toate acestea să fi fost rezultatul preluării ca atare doar a celor istorisite în vremea lui Herodot. Putem totuşi reţine că prin această comparaţie grecii au aflat despre practicarea unor reguli de abstinenţă, în special alimentară şi sexuală, pentru discipolii ce se alăturau respectivelor grupuri iniţiatice. Astfel de congregaţii, constituind o elită spirituală, redusă numeric, dar foarte onorată în societate, sunt atestate la mai multe popoare din lumea circum-mediteraneană[13]; în acest sens, merită amintit un pasaj din *Philosophoumena*, II, 25, lucrare atribuită iniţial lui Origen, dar recunoscută de majoritatea (nu însă şi de totalitatea) cercetătorilor ca provenind de la Hippolytos (*Refutatio*), în care se menţionează că Zalmoxis (devenit între timp în literatura antică un personaj mitic) a iniţiat pe celţi în canoanele pitagoreice.

Datorită rigorilor metodelor de interpretare a resturilor culturii materiale, cercetarea arheologică nu poate contribui decât în mică măsură la elucidarea problemelor mai sus discutate. Astfel, putem fi aproape siguri că denumirea muntelui Κογαίονον, menţionat de Strabon (VII, 3, 5), preluat de la Poseidonios, ca fiind „muntele sfânt" (ὄρος ἱερόν), este corectă Κογαίονον, „muntele consacrat"[14]. În fapt, este sigur că existau mai mulţi asemenea „munţi consacraţi". În afara binecunoscutului centru religios de la Grădiştea Muncelului din Munţii Sebeşului (Orăştiei), recent a fost descoperit şi cercetat grupul de

11. Vezi, între alţii, Emil Schürrer, *Geschichte des Jüdischen Volkes*, Leipzig, [4]1907, pp. 669 ş.u.

12. Vezi în special studiile lui Isidore Lévy, *Recherches esséniennes et pythagoriciennes*, Paris, Minard, 1965, pp. 57 ş.u., care citează o serie de date în acest sens şi care, toate, demonstrează că relaţiile essenilor cu neo-pitagoreicii vor fi fost mult mai intime decât cele presupuse din textele cunoscute înainte de descoperirile de la Marea Moartă. Nefiind competent a le judeca, mă mulţumesc cu sugestia că analogiile între esseni şi pitagoreici explică odată mai mult de ce Josephus s-a referit la daci atunci când descrie pe esseni.

13. Cf. şi Ion Banu, „Zamolxis et le phénomène des sectes", în: *Actes du IIe congrès international de thracologie 1976*, II, Bucureşti, 1980, pp. 119-126.

14. Ştefan Olteanu, „*Kaga* şi *Kogaionon*. Datele problemei", în: *Thraco-Dacica* 10, 1989, pp. 215-218, a demonstrat, pe baza unei inscripţii bilingve, că prefixul *kaga* este cuvânt trac (get) şi se traduce prin latinul *sacrum* (altar, act religios, lucru sacru în general).

sanctuare de la Augustin – Tipia Ormenişului, jud. Braşov[15]; desigur, este de presupus să fi fost şi alţii, încă neidentificaţi arheologic. Este de asemenea foarte probabil ca o serie de mici construcţii depistate de arheologi şi parţial cercetate pe munţii Rudele, Meleia şi Tâmpu, din masivul Sebeşului, nu departe de Grădiştea Muncelului, şi care imitau planul sanctuarelor dacice cu cercuri de piatră şi încăpere cu absidă orientată constant în porţiunea segmentului de cerc VNV – NNE, aşa cum este atestată la sanctuarele din toată Dacia, să fie locaşurile asceţilor daci amintiţi de Iosif Flavius[16]. Oricum va fi fost, aceste din urmă situri au avut cu siguranţă o funcţie legată de cultul religios.

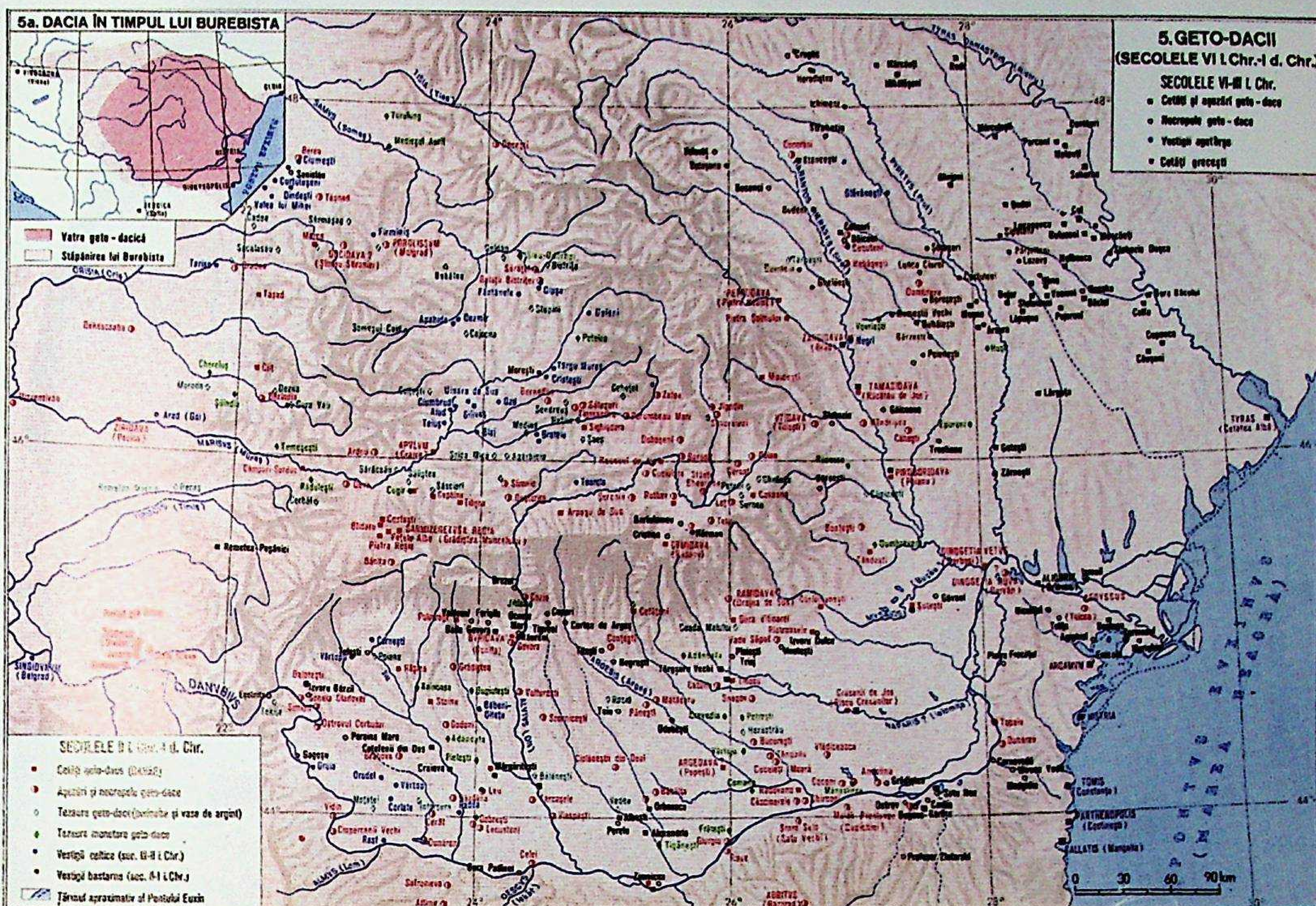
Bibliografie

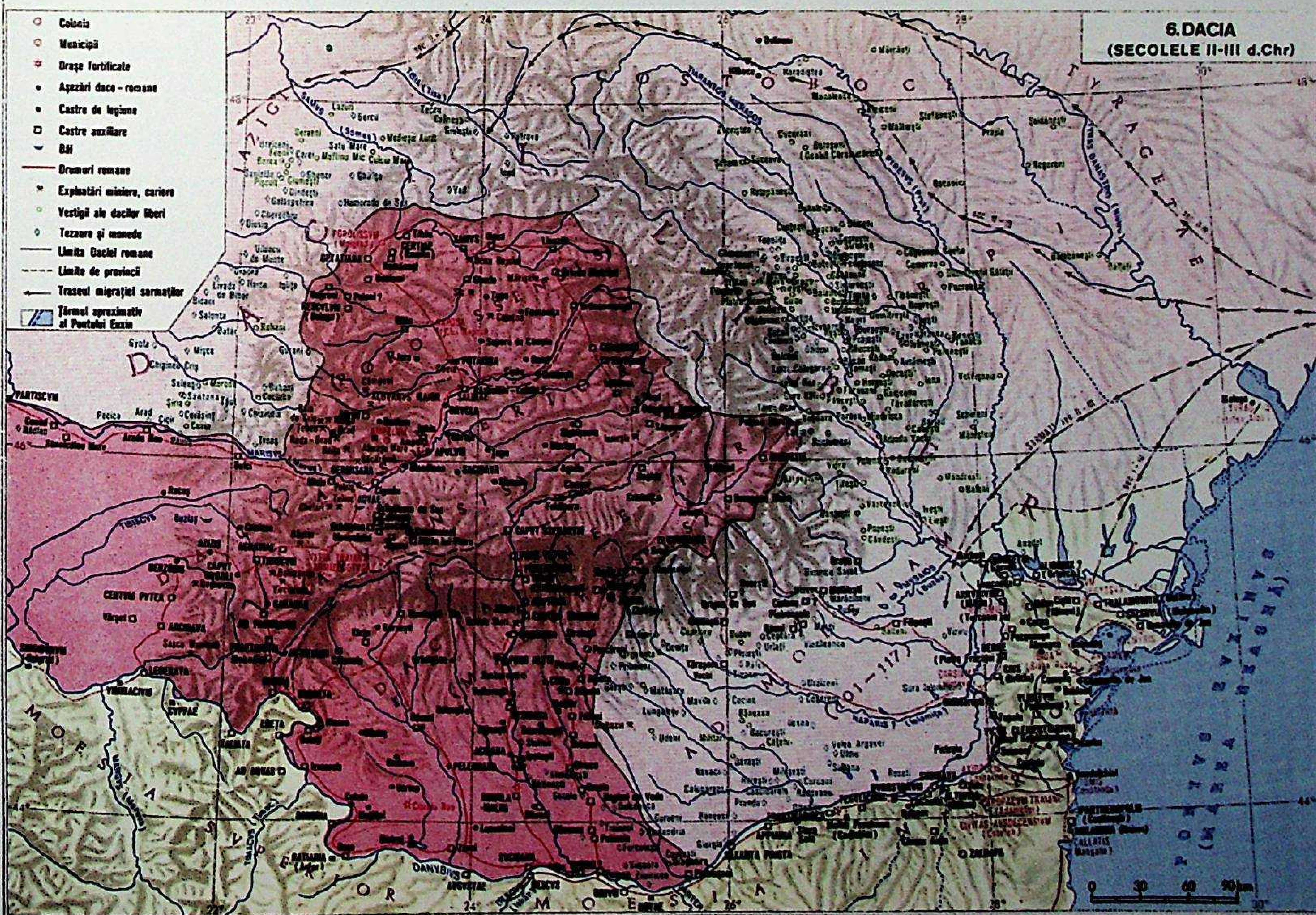
Istoria Românilor, vol. I, ²2010, M. Petrescu-Dîmboviţa, A. Vulpe (eds.), Ed. Enciclopedică; BANU Ion, „Zamolxis et le phénomène des sectes", în: *Actes du IIe congrès international de thracologie 1976*, II, Bucureşti, 1980; BODOR Andrei, „Cu privire la kapnoba/tai şi la polistai/ la daci", în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, ser. Historia, Cluj, 1965; COSTEA Florea, *Augustin – Tipia Ormenişului. Monografie arheologică*, Braşov, Ed. C2 Design, 2006; DANA Dan, *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade. Istorii despre un zeu al pretextului*, Ed. Polirom, Iaşi, 2008; DUPONT-SOMMER André, „On a Passage of Josephus Relating to the Essenes (Antiq. XVIII, 22)", în: *Journal of semitic studies*, 1, 1956; FOL Alexandăr, *Trakiiskijat orphism*, Sofia, 1986; GHEORGHIU Gabriela, *Dacii pe cursul mijlociu al Mureşului*, Cluj, Ed. Mega, 2005; HARTOG François, „Salmoxis. Le Pythagore des Gètes ou l'autre de Pythagore", în: *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, ser. III, 8, 1978, 1; HARTOG François, *Le miroir d'Hérodote*, Paris, Gallimard, 1980; LÉVY Isidore, *Recherches esséniennes et pythagoriciennes*, Paris, Minard, 1965; OLTEANU Ştefan, „*Kaga* şi *Kogaionon*. Datele problemei", în: *Thraco-Dacica* 10, 1989; PAUL André, *Les manuscrits de la mer Morte*, Paris, Ed. Bayard, 2000; PETRE Zoe, *Practica nemuririi. O lectură critică a izvoarelor referitoare la geţi*, Ed. Polirom, Iaşi, 2004; SCHÜRRER Emil, *Geschichte des Jüdischen Volkes*, Leipzig, ⁴1907; VULPE Alexandru, „Despre unele aspecte ale spiritualităţii dacice", în: *Thraco-Dacica* 7, 1986; VULPE Alexandru, „Herodot şi religia geţilor", în: *Studia arheologiae* (sic !) *et historiae antiquae. Omagiu Ion Niculiţă*, Chişinău, 2009.

---

15. Florea COSTEA, *Augustin – Tipia Ormenişului. Monografie arheologică*, Braşov, Ed. C2 Design, 2006.

16. Este ipoteza formulată de A. VULPE („Despre unele aspecte...", pp. 101-111), unde sunt prezentate şi datele arheologice cu ilustraţia respectivă. Ipoteza nu este împărtăşită de toţi cercetătorii (vezi mai recent: Gabriela GHEORGHIU, *Dacii pe cursul mijlociu al Mureşului*, Cluj, Ed. Mega, 2005, pp. 87 ş.u., 207, cu literatura mai veche), care au dat acestor descoperiri o funcţie laică (stâne, locuinţele unor mineri!).

▲ Hartă reprezentând așezări geto-dace (sec. VI î.Hr. – I d.Hr.) și provincia Dacia în secolele II-III d.Hr.

SF. AP.
ANDREI
CEL INTAI
CHEMAT

MONAHISMUL DACO-ROMAN

Antichitatea târzie, sintagmă folosită în literatura de specialitate contemporană pentru spațiul mediteranean din secolele IV-VI, se suprapune celor tradiționale de Imperiu Roman târziu, Imperiu Romano-Bizantin, Imperiu Bizantin timpuriu sau chiar celei de perioadă medievală timpurie pentru spațiul mediteranean, fiind identificată cu cel mai important fenomen care o definește, anume creștinarea lumii greco-romane. Potrivit cercetării autohtone pentru teritoriul României, Antichității târzii îi corespunde perioada daco-romană, precizându-se totodată că formarea poporului român în această perioadă nu are loc doar pe teritoriul statului român, creație politică modernă, ci într-un spațiu mai amplu, în care era inclus printre alte teritorii și cel dintre Dunăre și Munții Haemus (Balcani) cu provincii intitulate sugestiv *Dacia Ripensis* sau *Dacia Mediterranea*.

Răspândirea creștinismului la Dunărea de Jos

Creștinarea regiunii de la Dunărea de Jos începe în secolul I când, în ordine cronologică, ucenicii Sfântului Apostol Pavel mai întâi și, apoi, pentru teritoriul dintre Dunăre și Mare, chiar Sfântul Apostol Andrei, răspândesc învățătura Mântuitorului Iisus Hristos. Informațiile care atestă această misiune provin exclusiv din surse patristice și haghiografice, cea mai importantă mărturie fiind textul din lucrarea *Istoria bisericească* de la începutul secolului al IV-lea a părintelui istoriografiei creștine, Eusebiu de Cezareea, tradiția fiind preluată din opera *Comentarii la Facere* a scriitorului Origen († 251): „Când Sfinții Apostoli și ucenici ai Mântuitorului nostru s-au împrăștiat peste tot pământul locuit, Toma, după spusele tradiției, a luat țara parților, Andrei Sciția..."[1].

◄ Sfântul Apostol Andrei, Ocrotitorul României – icoană mozaic din curtea interioară a Reședinței Patriarhale din București

---

1. Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească III, 1, 1-3*, în: *Scrieri. Partea întâia, PSB* 13, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Pr. Prof. T. Bodogae, București, Ed. IBMBOR, 1987, p. 99.

Fragmentul nu reprezintă o simplă mărturie a unei tradiţii târzii[2], ci una din cele mai temeinice dovezi ale misiunii apostolice în Scythia Minor. Scriitorul de la curtea imperială a dispus în momentul elaborării *Istoriei bisericeşti* de o impresionantă arhivă de documente creştine şi de un volum cuprinzând *Acta Martyrum*, rod al preocupărilor sale aghiografice, unele dintre acestea redate în lucrarea menţionată, alte menţiuni despre acesta fiind incluse în *Breviarum Syriacum*, primul martirologiu păstrat în ordine cronologică[3].

Pentru regiunile nord-danubiene se observă o diferenţiere în procesul de creştinare, între teritoriile ce au format provincia Dacia Traiană (Dacia intracarpatică, Oltenia, Banat), unde învăţătura lui Hristos este atestată arheologic exclusiv în spaţiul urban în secolele III-IV[4], principalul factor în propagarea creştinismului fiind se pare armata romană constituită

---

2. Nelu Zugravu, „Câteva probleme ale creştinismului românesc în mileniul I în lumina izvoarelor literare", în: *Izvoarele istoriei creştinismului românesc*, traduceri inedite din latină şi greacă de Mihaela Paraschiv, Claudia Tărnăuceanu, Wilhelm Dancă, selecţia textelor, studiu introductiv, notiţe bio-bliografice, note şi comentarii, indice Nelu Zugravu, Iaşi, Ed. Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2008, pp. 29-33.

3. A se vedea *Breviarum Syriacum*, în: *Acta Sanctorum Novembris*, tomi II, pars prior, edentibus Iohanne Baptista de Rossi et Ludovico Duchesne, Bruxellis, Société Belge de Librairie, 1894, pp. LII-LXV.

4. I.I. Russu, „Materiale arheologice paleocreştine din Transilvania. Contribuţii la istoria creştinismului daco-roman", în: *Studii Teologice*, X (1958), 5-6, pp. 311-340; Mihai Bărbulescu, „Vechi urme creştine", în: *Monumente*

▲ *Scene din viața Sfântului Apostol Andrei – frescă din Paraclisul Seminarului Teologic Ortodox din Galați*

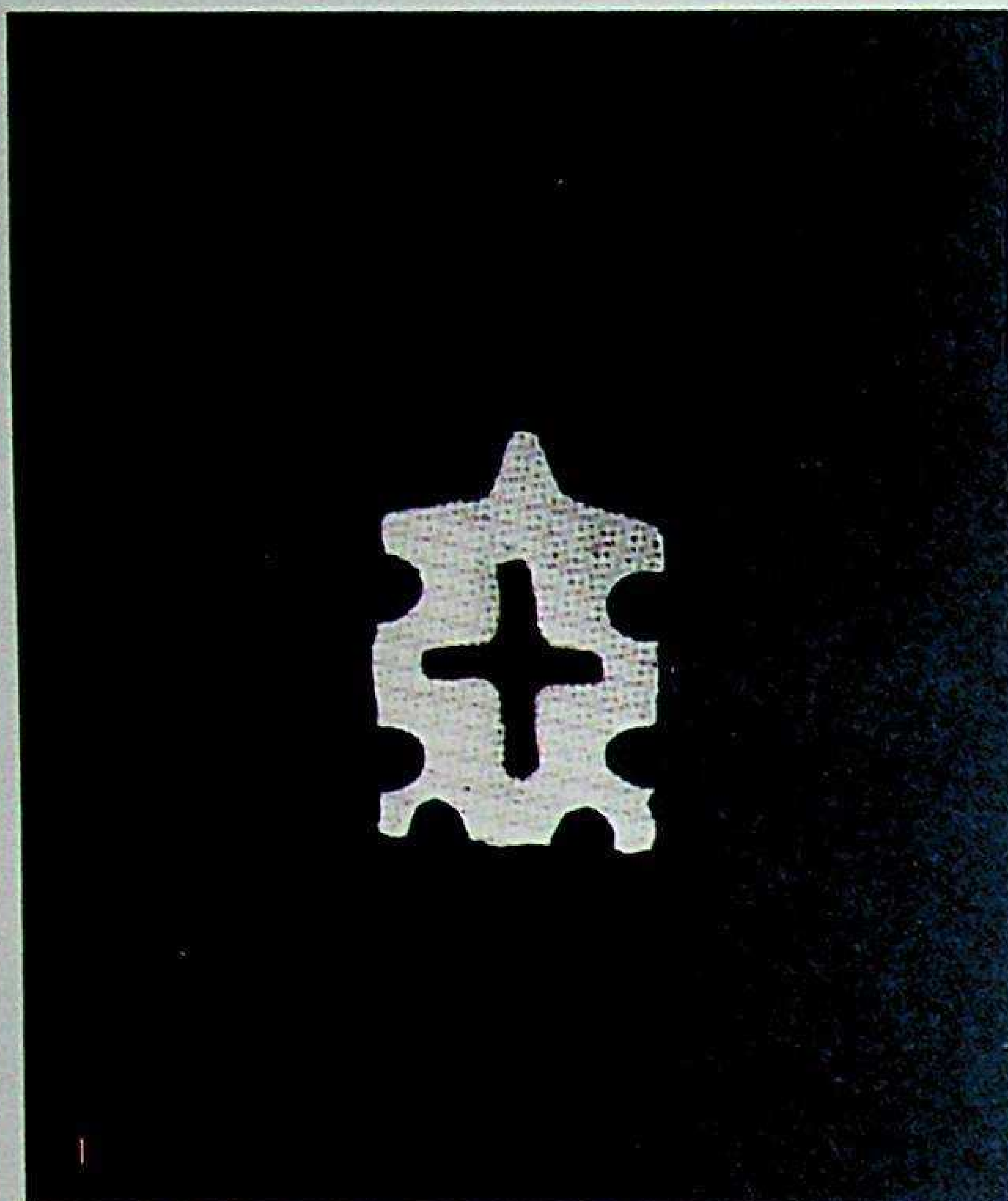
din legiuni precum V Macedonica de la Potaissa și XIII Gemina de la Apulum[5]. Regiunea de la curbura Carpaților unde erau așezați goții, care reprezentau un real pericol militar, a constituit o zonă de interes pentru Imperiul Roman creștinat, informațiile literare din secolul al IV-lea, neînsoțite însă de dovezi arheologice, atestând progresele misiunii creștine[6]. În Muntenia și Moldova, exceptând castrul de la Barboși (Galați), creștinismul s-a răspândit mai încet, dovezile arheologice creștine sigure fiind datate între mijlocul secolului al V-lea și sfârșitul secolului al VI-lea. Pentru aceste două regiuni, mormintele de inhumație V-E pentru autohtoni, descoperite din secolul al IV-lea, în lipsa unui inventar funerar specific, nu pot fi considerate aprioric creștine, în aceeași situație găsindu-se mormintele de inhumație N-S ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, aparținând populației conduse de către goți.

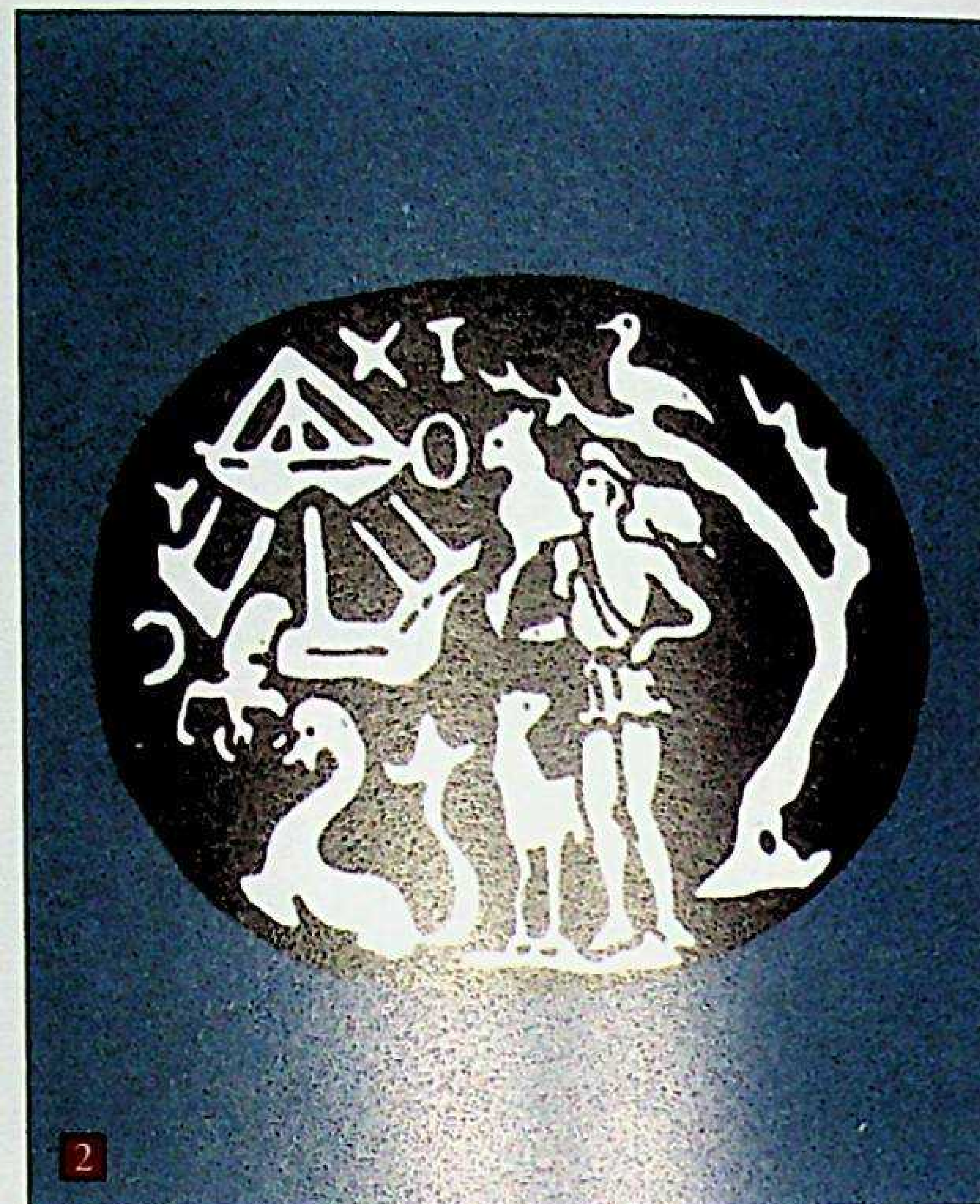
---

istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, 1982, pp. 55-74; Dumitru Protase, *La continuité daco-romaine (IIe-VIe siècles)*, Cluj-Napoca, Ed. Risoprint, 2000, mai ales pp. 289-293.

5. Cu unele exagerări privind rolul armatei romane pentru creștinarea teritoriului Daciei Traiane, Mircea Rusu, „Paleocreștinismul din Dacia romană", în: *Ephemeris Napocensis*, I (1991), pp. 81-112.

6. A se vedea de ex. Peter Heather, „The Crossing of the Danube and the Gothic Conversion", în: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, XXVII (1986), 3, pp. 289-318; Coriolan Opreanu, „Creștinismul și neamurile germanice în secolele IV-V în Transilvania", în: *Ephemeris Napocensis*, V (1995), pp. 227-254.

➤ |1| *Pandantiv din sidef având în centru semnul Sfintei Cruci (sec. III) descoperit la castrul roman de la Barboși (Galați);* |2| *Gemă de onyx (sec. III-IV) descoperită la Potaissa (Turda, Transilvania), cu inscripția ΙΧΘΥC = Ἰ(ησοῦς) Χ(ριστὸς) Θ(εοῦ) Υ(ἱὸς) Σ(ωτήρ), semnificând „Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu, Mântuitor" și cu reprezentările simbolice ale Bunului Păstor, Iona și un copac cu o pasăre, simbolul Duhului Sfânt. Azi dispărută.*

Dezvoltarea creștinismului, chiar pentru teritoriul dintre Dunăre și Mare, parte a imperiului, unde creștinismul este atestat prin surse literare, epigrafice și arheologice, este un proces tainic, începând cu misiunea Sfântului Apostol Andrei și până la sfârșitul secolului al II-lea - începutul secolului al III-lea, de când sunt datate la Tomis o inscripție cu caracter funerar despre Matrona care *schimbându-și părerea* nu a mai fost îngropată alături de familia sa[7] și un opaiț cordiform pe a cărui bordură sunt inscripționate 9 *cruces quadratae*, iar pe bază un delfin și un porumbel, orificiul de ardere prezentând totodată urme de ardere[8]. De asemenea, în sudul Moldovei, la Barboși, sediu al unei *vexillatio* și cap de pod pentru drumul tradițional ce lega zona dobrogeană prin Dinogetia (Garvăn) de Transilvania prin pasul Oituz, au fost descoperite două cruciulițe datate după monede din timpul lui Heliogabalus (218-222) și Alexandru Severus (222-235), precum și mormântul cu inventar funerar, datat după monede din timpul lui Claudius II Gothicus (268-270), aparținând unui bărbat al cărui nume *Innocens*, era folosit cu precădere de creștini[9].

Pentru regiunea Dunării de Jos monahismul este atestat în două regiuni distincte: provincia Scythia Minor și teritoriul locuit de către thervingi (vizigoți) în mare parte identificat cu zona de la curbura Carpaților, pentru celelalte regiuni istorice de pe malul stâng al Dunării nefiind înregistrate în această perioadă mărturii arheologice și istorice certe despre viața monahală de aici.

---

7. Ion Barnea, „Considerații privind cele mai vechi monumente creștine de la Tomis", în: *Pontica*, XXIV (1991), pp. 269-270.
8. Constantin Băjenaru, „Un opaiț cu simboluri paleocreștine descoperit la Tomis", în: *Pontica*, XXXV (2002-2003), pp. 218-223.
9. S. Sanie, I.T. Dragomir, „Începuturile creștinismului în sudul roman al Moldovei", în: *De la Dunăre la Mare*, Galați, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 1979, pp. 117-122; Ion Barnea, *Arta creștină în România*. I, *Secolele III-VI*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1979, pp. 48-49.

◀ *Sfinții Mucenici Epictet, preotul și Astion, monahul*

Perioada timpurie

În ordine cronologică, primii monahi cunoscuți sunt Sfinții Epictet și Astion, martirii de la Halmyris, a căror criptă martirică a fost descoperită în vara anului 2001, în bazilica din localitatea Murighiol[10]. Textul martiric poartă titlul *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho Martyribus Almiridensibus in Scythia*[11], dar termenul *monachus*, cu care este asociat Sfântul Astion, este folosit impropriu, deoarece doar în prima jumătate a secolului al IV-lea monahismul se formează în Egipt și în Palestina.

Textul pătimirii celor doi sfinți este un roman aghiografic, împărțit în 50 de versete, care a fost elaborat cel mai devreme în secolul al VI-lea[12] păstrându-se într-un manuscris din secolul al XV-lea de la Utrecht. Scrierea redă însă informațiile istorice ale unui act martiric originar din secolul al IV-lea, informații care au condus la identificarea anticului Halmyris cu localitatea de la Murighiol și nu cu cea de la Cetatea Zaporojenilor de la Dunăvățul de Jos, așa cum s-a afirmat inițial în cercetarea românească[13].

Cei doi sfinți, monahi amândoi după cum rezultă din textul scrierii martirice, au trăit la Halmyris la sfârșitul secolului al III-lea - începutul secolului al IV-lea, murind pentru

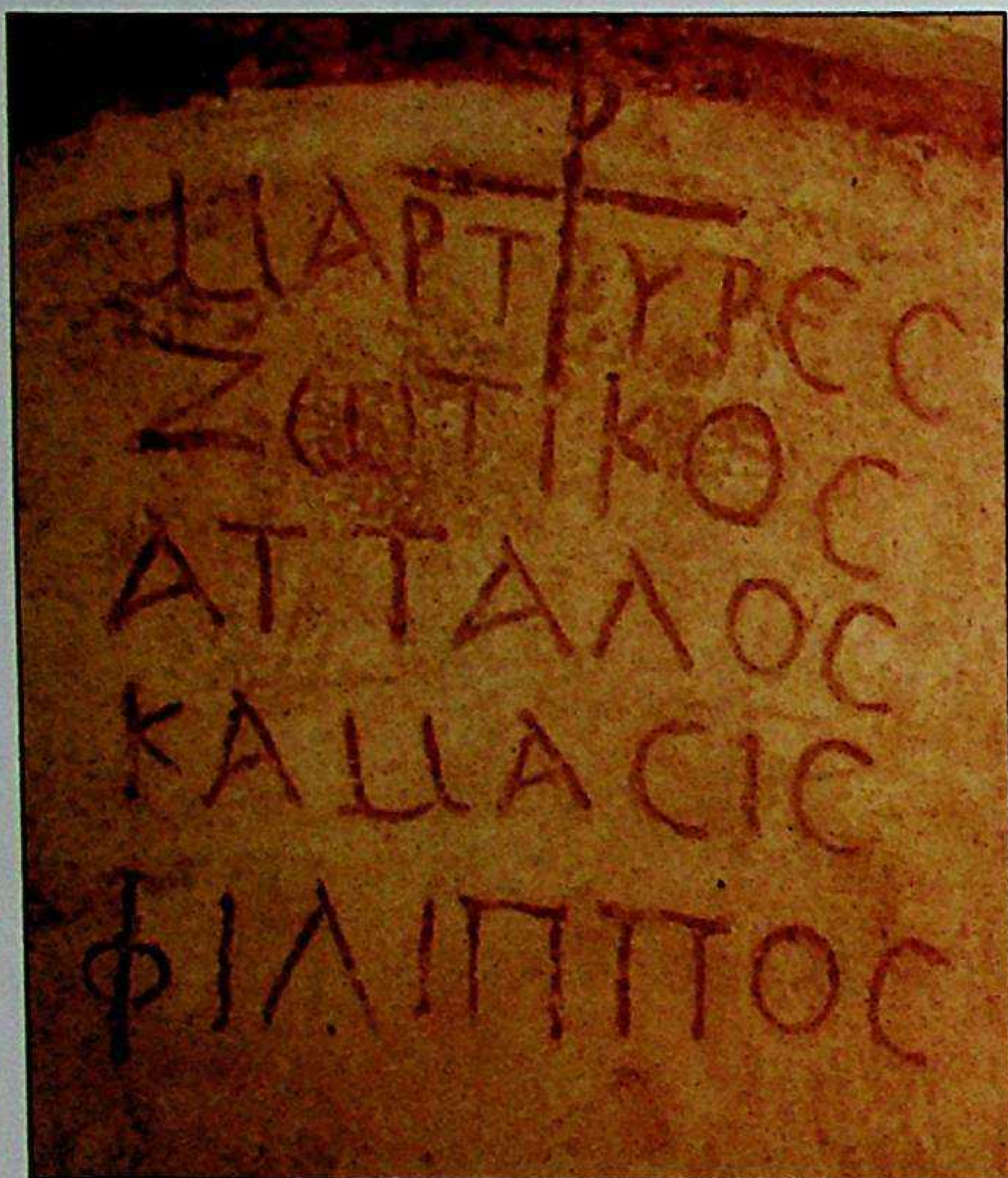
10. Calitatea de monahi a celor doi sfinți a fost susținută de către Emilian Popescu, „Frühes Mönchtum in Rumänien", în: *Christianitas Daco-Romana*, București, Ed. Academiei Române, 1994, pp. 219-220. Pentru descoperirile arheologice cu caracter creștin de la Halmyris amintim Mihail Zahariade, Octavian Bounegru, „The Basilica Episcopalis and the Martyrs' Tomb from Halmyris", în: *Studia Historica et Theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu*, Iași, Ed. Trinitas, 2003, pp. 157-162; Mihail Zahariade, Octavian Bounegru, „Despre începuturile creștinismului la Dunărea de Jos: Martyrium-ul de la Halmyris", în: *Izvoarele creștinismului românesc. 125 de ani de la revenirea Dobrogei în cadrul statului românesc*, Constanța, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, pp. 115-126.

11. Text bilingv, traducere de prof. David Popescu, în: *Mitropolia Olteniei*, XLI (1989), 1, pp. 75-117.

12. † Mitropolitul Nestor Vornicescu, „Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi: Pătimirea Sfinților Epictet și Astion (de la cumpăna secolelor III-IV)", în: *Primele scrieri patristice în literatura română sec. IV-XVI*, Craiova, Scrisul Românesc, 1992, p. 23.

13. Emilian Popescu, „Saints Epictète et Astion, martyrs à Halmyris", în: *Christianitas Daco-Romana*, București, Ed. Academiei Române, 1994, p. 93.

Hristos în anul 303, în timpul marii persecuții[14], căci tânărul Astion s-a convertit la creștinism în timpul domniei lui Dioclețian[15], cei doi sfinți au viețuit la Halmyris 17 ani[16], după care au adormit întru Hristos în timpul aceluiași împărat[17].

▲ *Inscripția descoperită în bazilica cu martyrion (sec. IV-V) de la Niculițel (jud. Tulcea), care consemnează numele celor patru martiri:* Μάρτυρες Ζώτικος, Ἄτταλος, Καμάσις, Φίλιππος – *„Martirii Zotikos, Attalos, Kamasi(o)s, Philippos".*

Astfel, potrivit acestei lucrări aghiografice, Sfântul Epictet, asemenea lui Samuel, de mic copil s-a pus în slujba Domnului, ducând o viață evlavioasă și trăind neprihănit[18], iar Sfântul Astion era ucenicul acestuia: „a căzut în genunchi la picioarele bătrânului și i-a cerut să-l primească discipol de aici încolo"[19]. Cei doi duceau o viață ascetică, plină de rugăciune: Sfântul Epictet își rostea singur de obicei rugăciunile către Hristos „în chilia" (*in cella*) sa[20], iar după momentul arestării cei doi sfinți au petrecut noaptea în închisoare, în psalmi și rugăciuni[21]. Calitatea de monahi a celor doi este dovedită și de lupta împotriva gândurilor necurate, o astfel de cugetare strecurându-se în sufletul Sfântului Astion atunci când se ducea la Dunăre după apă, acesta reușind să alunge duhul doar rugându-se împreună cu Sfântul Epictet[22].

Printre numeroșii martiri din Dobrogea care au pătimit în timpul marii persecuții se numără și cei ale căror sfinte moaște au fost descoperite la Niculițel, la aproximativ 10 kilometri de importanta așezare de la Noviodunum (Isaccea): Zotikos, Attalos, Kamasis și Philippos. Sfinții, menționați de *Martyrologium Hieronymianum* și de *Breviarum Syriacum*, formează un grup aparte în cele două surse aghiografice, între aceștia nefiind interpuși alți martiri[23]. Analiza antropologică a osemintelor din *martyrium*-ul de la Niculițel a arătat că este vorba despre o înmormântare primară, cei patru sfinți de origine orientală suferind în timpul vieții de boli datorate unui regim de viață ascetic[24]. Datorită distanței reduse dintre Niculițel și Noviodunum, precum și a atestării în martirologiile antice printre martirii de aici, majoritatea cercetătorilor au afirmat că locul martiriului acestora este Noviodunum-ul.

---

14. Nicolae Dănilă, *Martyrologium Daco-Romanum*, Brăila, Ed. Danubius, ²2003, p. 71, n. 13.
15. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho Martyribus Almiridensibus in Scythia* I, 1, p. 75.
16. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho...*, III, 30, p. 101.
17. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho...*, IV, 49, p. 117.
18. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho...*, I, 1, p. 75.
19. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho...*, I, 8, p. 83.
20. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho...*, I, 2, p. 75.
21. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho...*, 24, pp. 96-97.
22. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho...*, II, 17-18, pp. 90-91.
23. *Martyrologium Hieronymianum*, în: *Acta Sanctorum Novembris*, tomi II, pars prior, edentibus Iohanne Baptista de Rossi et Ludovico Duchesne, Bruxellis, Société Belge de Librairie, 1894, pp. 75-76 atestă la Noviodunum în 4 iunie pe Zoticus, Attalus, Camasis, iar în 6 iunie pe toți cei patru martiri; *Breviarum Syriacum*, p. LVIII menționează doar pe Philippos la Noviodunum în 4 iunie.
24. Victor Heinrich Baumann, „Bazilica cu *martyrion* din epoca romanității târzii descoperită la Niculițel (jud. Tulcea)", în: *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLI (1972), 2, pp. 25-26.

Sfinții Mucenici Zotic, Atal, Camasie și Filip de la Niculițel

Gothia (zona de curbură a Carpaților)

În secolul al III-lea goții provocaseră grave prejudicii Imperiului Roman, constituind pericolul principal în Europa. Din această cauză, începând cu domnia Sfântului Constantin (306-337), care era *episcop al celor dinafară,* imperiul va încuraja misiunile creștine în afara granițelor, *pax romana* fiind înlocuită de *pax christiana*[25].

În anul 324 Rausimodus este învins de către Sfântul Constantin la nordul Dunării, în anul 325 printre participanții la Sinodul I Ecumenic se numără episcopul Teofil al Gothiei, iar în 328 este construit podul de piatră între Oescus (Ghighen) și Sucidava (Celei-Corabia). Războiul dintre imperiu și goți din anul 332, încheiat cu victoria Sfântului Constantin cel Mare, va duce la semnarea primului *foedus* cu o populația barbară, numărul creștinilor printre goți crescând[26].

Creștinismul autohtonilor și cel al captivilor sunt cei doi piloni pe care s-au întemeiat Biserica lui Hristos la goți. Pentru transmiterea religiei creștine de la daco-romani la goți mărturie stau informațiile literare despre activitatea lui *Sansala* sau a altor misionari sud-dunăreni[27]. De asemenea, dintre urmașii captivilor creștini cunoaștem pe înaintașii lui Ulfila, care erau din Sadagolthina, lângă Parnassus, zona Capadociei, sau pe următorul episcop al Gothiei, *Selenas*, care avea tată got și mamă frigiană[28].

Sunt identificate mai multe misiuni creștine trimise pentru îmbrățișarea învățăturii Mântuitorului Iisus Hristos de către goți, printre misionari numărându-se și persoane cu un mod de viață ascetic. Prima și poate cea mai numeroasă este cea organizată de curtea

---

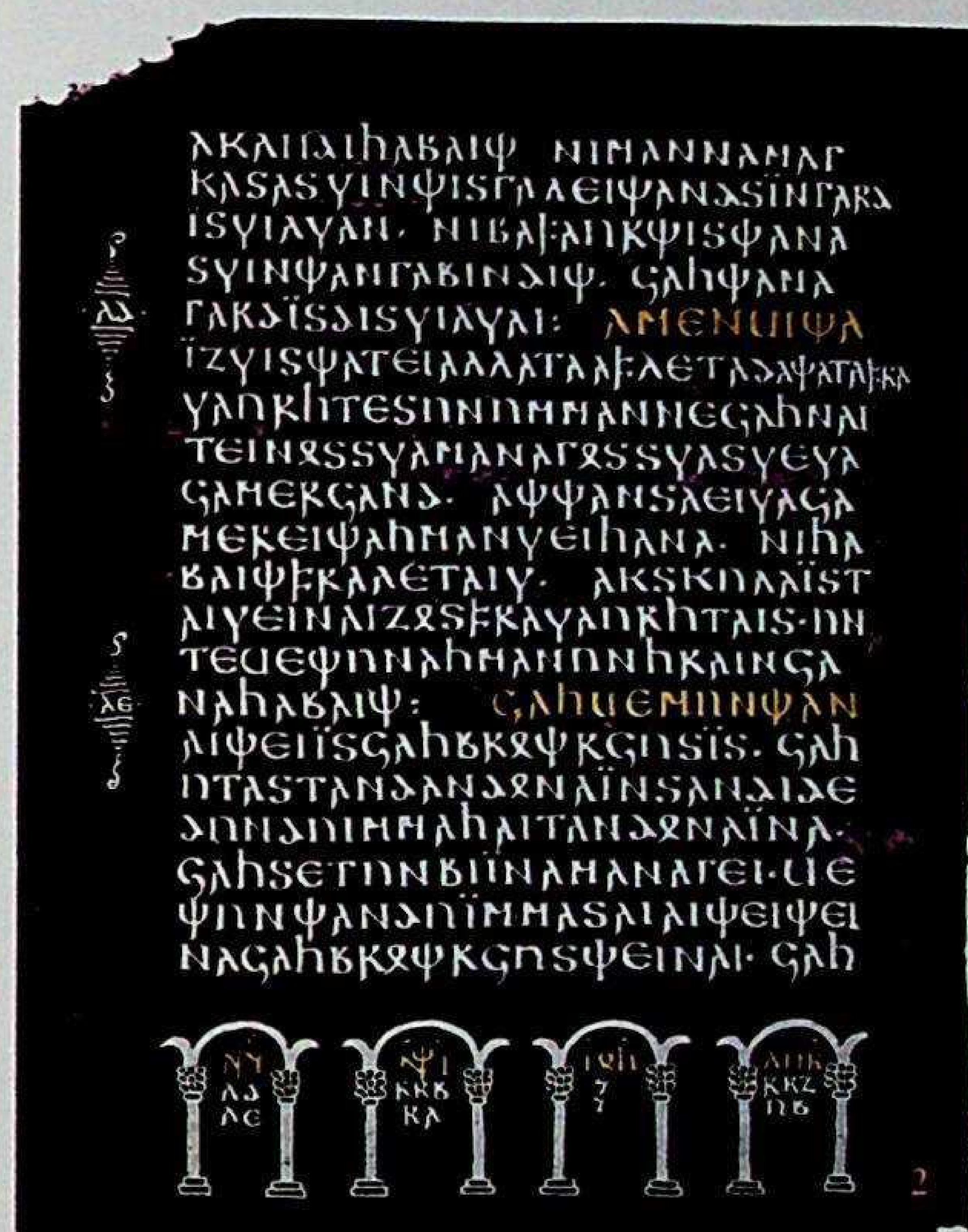
25. Datorită caracterului oficial al acestor misiuni de convertire, vor fi menționate conflicte între autoritatea bisericească locală și autoritatea centrală imperială, cum este cazul lui Frumentius, hirotonit episcop în rit niceean de către Sfântul Atanasie cel Mare pentru anticul Aksum de pe coasta Etiopiei, dar convocat de împăratul Constantius II pentru a fi cercetat de episcopii egipteni (arieni) dacă *e în acord cu legea Bisericii și credința oficială* (Athanase D'Alexandrie, *Apologie à l'empereur Constance XXXI*, introduction, texte critique, traduction et notes de Jan M. Szymusiak, coll. *Sources chrétiennes* 56, Paris, Les Éditions du Cerf, 1958, pp. 124-126). Alteori apar conflicte între populație și autoritatea bisericească: saracenii de sub regina Maouvia trimit pentru a fi hirotonit episcop al lor pe anahoretul niceean Moise, care refuză să primească taina hirotoniei de la arhiepiscopul arian al Alexandriei. În final, acest refuz s-a transformat în răscoala saracenilor împotriva împăratului Valens (Sozomen, *Istoria bisericească* VI, 38, tradusă în românește de Iosif Gheorghian, Mitropolit Primat al României, București, Tipo-litografia, „Cărților bisericesci", 1897, pp. 267-269). Considerăm drept importante pentru pacificarea teritoriilor dinafara imperiului prin creștinism studiile lui Ralph W. Mathiesen, „Barbarian Bishops and the Churches *in Barbaricis Gentibus* during Late Antiquity", în: *Speculum*, LXXII (1997), 3, pp. 664-697; Fernandez Gonzalo, „The Evangelizing Mission of Theophilus *The Indian* and the Ecclesiastical Policy of Constantius II", în: *Klio*, 71 (1989), 2, pp. 361-366.
26. Sursele prezintă eronat convertirea întregii populații: Eusebiu de Cezareea, *Viața fericitului împărat Constantin*, IV, 5, în: *Scrieri. Partea a doua, PSB* 14, studiu introductiv de Emilian Popescu, traducere și note de Radu Alexandrescu, București, Ed. IBMBOR, 1991, p. 162; Sf. Athanasie Al. Alexandriei, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, LI, 2, în: *Scrieri. Partea întâi, PSB* 15, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, București, Ed. IBMBOR, 1987, p. 149; Socrate, *Istoria bisericească*, I, 17.4, traducere de Iosif Gheorghian, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1899, pp. 45-46.
27. Osemintele din cripta situată în zona altarului a bazilicii de la Slăveni aparțin unui martir din a doua jumătate a secolului al IV-lea, probabil misionar din sudul Dunării. Din păcate, pentru acestea nu a fost realizată o analiză antropologică; v. Dumitru Tudor, „Biserica paleocreștină de la Slăveni Olt în secolul al IV-lea", în: *Mitropolia Olteniei*, XXXI (1979), 1-3, p. 103; Nicolae Dănilă, „Viața creștină în Oltenia în secolele IV-VI, în lumina documentelor romano-bizantine", în: *Mitropolia Olteniei*, XXXVI (1984), 5-6, p. 336.
28. Philostorgios, *Kirchengeschichte*, II, 5, *mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines Arianischen Historiographen*, herausgegeben von Joseph Bidez, zweite, überarbeitete Auflage besorgt von Freidhelm Winkelmann, Berlin, Akademie Verlag, 1972, p. 17; Sozomen, *Istoria bisericească*, VII, 17, p. 295; Socrate, *Istoria bisericească*, V, 23, p. 276.

imperială, care începe prin hirotonia lui *Ulfila* ca episcop pentru Gothia[29] în ritul semiarian la sinodul din Antiohia din anul 341, regiune care până în acel moment era „in fame et penuria predicationis"[30].

Paralel cu misiunea ariană se va desfăşura şi o activitate misionară niceeană în timpul aceluiaşi împărat, desfăşurată de Eutihie, de origine capadociană. Numele acestuia este cunoscut în *Epistola 164* din anul 374 a Sfântului Vasile cel Mare, în care acesta îl numeşte *makarios* (fericit), deci trecut la Domnul[31] şi laudă viaţa sa: „azi niciunul din noi nu ne mai putem apropia de virtutea unui Eutihie". Din acest motiv tindem să-l considerăm drept o persoană cu viaţă îmbunătăţită, dacă nu chiar monah. De asemenea, deoarece menţiunea despre acest misionar din scrisoarea Sfântului Vasile cel Mare reprezintă un răspuns la epistola autorului tomitan – „când ne-ai amintit de fericitul Eutihie şi ne-ai lăudat patria noastră, ca pe una care a oferit seminţele credinţei, ne-ai bucurat cu această amintire a celor trecute..."[32] – acest fapt ne îndeamnă să credem că în activitatea misionară la nordul Dunării a capadocianului Eutihie a fost implicată într-o anumită formă şi Episcopia de Tomis.

La rubrica 29 octombrie întâlnim în calendarul gotic pomenirea martirilor care au pătimit prin foc în Gothia, dintre care sunt menţionaţi *Werekan* şi *Batwin*[33]. De asemenea, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* din 26 martie face referire la acelaşi eveniment, prezentând o listă

▲ |1| *Episcopul Ulfila înconjurat de alfabetul gotic;*
|2| *Pagină din Biblia tradusă de episcopul Ulfila, aşa cum apare în Codex Argenteus*

29. Argumentele pentru datarea hirotoniei lui Ulfila ca episcop în anul 341 sunt: menţiunea că a trecut la Domnul în preajma sinodului de la Constantinopol (381), corelată cu cea despre faptul că a predicat 7 ani la nordul Dunării, după care a mai trăit încă 33 de ani; includerea numelui împăratului Constantius II în fragmentul din calendarul gotic. T.D. Barnes, „The Consecration of Ulfila", în: *Journal of Theological Studies*, XLI (1990), pp. 541-545 susţine dimpotrivă că Ulfila a fost hirotonit episcop în anul 336 în timpul domniei lui Constantin I, iar Herwig Wolfram, *History of the Goths*, translated by Thomas J. Dunlap, new and completely revised from the second german edition, Berkeley/Los Angeles/London, University of California Press, 1988, p. 76 acceptă o variantă de compromis, Ulfila fiind hirotonit în anul 336 în calitate de lector, iar în anul 341 episcop de către Eusebiu de Nicomedia.

30. Auxentius de Durostor, *Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae*, în: Iorgu Stoian, „Auxentius episcop arian de la Durostor", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LVI (1938), 7-8, pp. 352-353.

31. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, E. de Boccard, 1918, p. 409 – plasează activitatea sa la mijlocul secolului al III-lea; E.A. Thompson, *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, Clarendon Press, 1966, p. 82; Herwig Wolfram, *History of the Goths*, pp. 87-88 – optează pentru această variantă.

32. Sf. Vasile cel Mare, *Epistola CLXIV*, în: V.Gh. Sibiescu, „Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)", în: *Ortodoxia*, XXXI (1979), 1, p. 158.

33. Knut Schäferdieck, „Das gotische liturgische Kalenderfragment – Bruchstück eines Konstantinopoler Martyrologs", în: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, LXXIX (1988), 1-2, pp. 119, 124-128.

cu martirii care au murit într-o biserică incendiată, primind *martyríou stéphanon* în timpul persecuției regelui got Ingurih. Dintre martiri sunt astfel menționați preoții Aathouses și Ouerilas cu doi fii și fiice, Arpylas monahul (*Arpýlas monázon*) și laicii Abippas, Hagias, Ryas, Egathrax, Escoes, Silas, Sigetzas, Suerilas, Suemblas, Thertas, Filgas, iar dintre femei: Ana, Alas, Baren, Moico, Camica, Veco și Anemais, precum și un om care aducea la biserică darurile pentru Euharistie (?)[34]. Evenimentul despre incendierea bisericii unde se refugiaseră acei care refuzau să jertfească este relatat lapidar și de Sozomen, dar fără a include vreun amănunt în plus[35]. Originea etnică a acestui monah din timpul persecuției lui Athanaric (369-372) nu poate fi precizată pe baza surselor aghiografice. Cu toate acestea, observăm în lista martirilor nume germanice: Aathouses (Bathouses, Batwin) și Ouerilas (Werekan), autohtone: Egathrax, Sigetzas, sau cu semnificații biblice și creștine precum Ana și Hagias.

▲ *Sfântul Mucenic Sava de la Buzău – mozaic*

Cea de-a treia misiune creștină în regiunea de la Curbura Carpaților aparține schismaticului Audius și adepților acestuia, informațiile fiind redate în lucrarea *Panarion* a Sfântului Epifanie de Salamina. Întemeietorul schismei a înființat gruparea aproximativ în jurul anului 325, din cauza condamnării luxului clerului, ce făcea notă discordantă față de perioada marii persecuții, când Biserica creștină se concentra asupra martiriului și importanței acestuia pentru comunitate. Deși mărturisea Sfânta Treime, crezând în Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, iar viața sa era cu totul deosebită, Audios a devenit episcop doar târziu, după îndepărtarea sa de Biserica niceeană, prin hirotonirea sa de un episcop care se îndepărtase și el de Biserica niceeană și îi împărtășea ideile. Datorită vieții sale deosebite, cele două erori doctrinare ale schismaticului Audios, prezentate de către Sfântul Epifanie: antropomorfismul lui Dumnezeu și prăznuirea Paștelui după data ebraică, sunt combătute cu indulgență.

Sub împăratul Constantius II (337-361), în Scythia Minor *Audios a suferit exilul la o vârstă înaintată, fiind denunțat împăratului de către episcopi din cauza revoltei laicatului. El a locuit acolo cea mai mare parte*, dar fără a preciza câți ani, după care a trecut în Gothia, unde a întemeiat mănăstiri, practicându-se aici *regula călugărească, fecioria* și *asceza deosebit de severă*[36]. După moartea lui Audios, conducerea grupării audienilor este preluată de

34. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmindiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis selectis. Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris*, opera et studio Hippolyti Delehaye, Bruxellis, Apud Socios Bollandianos, 1902, col. 559.
35. Sozomen, *Istoria bisericească*, VI, 27, p. 266.
36. Sfântul Epifanie, *Panarion*, LXX, 14, 5, în: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, publicate de Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hîncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, București, Ed. Academiei Române, 1970, pp. 172-173.

Uranios din Mesopotamia, un alt episcop de seamă fiind un reprezentant autohton al adepţilor acestei schisme, Silvanius[37]. În timpul persecuţiei lui Athanaric cei mai mulţi dintre reprezentanţii grupării au fost alungaţi, iar unii poate au murit pentru Hristos. Acelaşi sfânt îşi exprimă admiraţia pentru viaţa monahală audiană din timpul său: „fără îndoială, felul de viaţă al comunităţilor audiene este cu totul vrednic de admiraţie. Şi orice faptă care se petrece în mănăstirile audienilor este frumoasă", precizând totodată că viaţa din acestea era cea cenobitică (*aşezări îngrădite*)[38].

Deşi informaţiile lipsesc, considerăm drept veridice informaţiile prezentate, întrucât Sfântul Epifanie, în capitolul dedicat acestei schisme, face referire la mănăstirile audiene din Munţii Taurus de unde credem că a preluat informaţiile despre începuturile acestei schisme. Nu cunoaştem localitatea din Scythia Minor unde a fost exilat, dar presupunem că aceasta era una de pe *limes*, după exemplul arianului Eunomius, exilat la Halmyris (Murighiol). Această locaţie ar fi permis propagarea învăţăturii sale şi la nordul Dunării, ar explica traversarea Dunării şi aşezarea în Gothia, unde, în lipsa autorităţilor imperiale ostile, a întemeiat mănăstiri.

Misiunea niceeană reprezintă cea mai importantă activitate desfăşurată în teritoriul locuit de goţi prin durată şi prin sfinţii martiri jertfiţi pentru Hristos. Mărturia prin excelenţă despre succesul acesteia este dată de *Martýrion toû haghíou Sába toû Góthou*, prezentat sub forma unei scrisori „a Bisericii care locuieşte vremelnic în Gothia către Biserica care locuieşte vremelnic în Capadocia"[39].

Valoarea lucrării rezultă din datarea actului în anul 374, adică la doi ani după trecerea la cele veşnice a Sfântului Sava, ceea ce a dus la unanima apreciere prin catalogări de genul „o perlă a literaturii aghiografice"[40] sau „o mină de informaţii"[41].

Sfântul Sava apare în partea introductivă „ca o stea în lume, imitând pe sfinţi (mimoúmenos toùs haghíous) şi strălucind în virtuţile cele după porunca lui Dumnezeu"[42], îngrijindu-se de bani doar atât cât avea nevoie pentru traiul zilnic, drept în credinţă, cucernic, ascultător, blând, înfrânat, trăind în feciorie, postind, stăruind în rugăciuni şi având o credinţă curată care lucra prin dragoste[43]. Aceste calităţi ascetice l-au determinat pe un teolog român, pe bună dreptate, să afirme că „sfântul este un laic zugrăvit în chip monahal"[44].

De asemenea, importantă pentru subiectul studiului este dezbaterea ştiinţifică privind autorul actului martiric. Cum încă de la început s-a susţinut că translatarea moaştelor s-a

---

37. E.A. Thompson, *The Visigoths...*, p. 75 – îl consideră un urmaş al prizonierilor romani; Ioan I. Rămureanu, „Mişcarea audienilor în Dacia Pontică şi nord-dunăreană (secolele IV-V)", în: ***Biserica Ortodoxă Română***, XCVI (1978), 9-10, p. 1064 – interpretează alăturarea lui Silvanus prin convertirea sa de la credinţa niceeană la schisma audiană, iar „în mănăstirile întemeiate de audieni, majoritatea călugărilor şi călugăriţelor nu puteau fi decât din populaţia autohtonă geto-daco-romană".

38. Sfântul Epifanie, *Panarion*, LXX, 14, 6, pp. 172-173.

39. Am preferat expresia „care locuieşte vremelnic" în locul acelora: „care sălăşluieşte sau care se află sau care este departe", deoarece în text apare *paroikéo = a locui ca străin*, nuanţă observată de V.Gh. Sibiescu, „Sfântul Sava «Gotul». La 1600 de ani de la mucenicia sa", în: *Glasul Bisericii*, XXXI (1972), 3-4, p. 367.

40. H. Delehaye, „Saints de Thrace et de Mésie", în: *Analecta Bollandiana*, XXXI (1912), 2-3, p. 291.

41. V.Gh. Sibiescu, „Sfântul Sava «Gotul»...", p. 366.

42. *Martýrion toû haghíou Sába toû Gótthou*, 1, în: H. Delehaye, „Saints de Thrace...", p. 217.

43. *Martýrion toû haghíou Sába toû Gótthou*, 3, pp. 217-218.

44. V.Gh. Sibiescu, „Sfântul Sava «Gotul»...", p. 376.

realizat prin Scythia Minor[45] s-au formulat pe rând mai multe teorii potrivit cărora pătimirea a fost scrisă de cineva din Scythia[46], identificat cu un preot din preajma episcopului de Tomis[47], cu Sfântul Bretanion, episcop de Tomis[48] sau cu preotul mărturisitor Sansalas, care a asistat la martiriu[49]. Partizanii acestei *teze scitice* și-au argumentat poziția prin adresarea eronată a *Epistolelor 164* și *165* ale sfântului ierarh capadocian, după cum apar în corpusurile cu epistolele acestuia, către Ascholius, episcopul Tesalonicului, autorul actului martiric fiind considerat în cele două scrisori părintele spiritual al Sfântului Sava Gotul[50].

La începutul anilor '90 a fost formulată o nouă teorie, care are drept temelie o nouă analiză a codicilor cu cele două epistole. Având o bază de cercetare vastă, teoria susține că în manuscrisele de categorie A ale epistolelor Sfântului Vasile cel Mare, cele două scrisori sunt dedicate unui anume Ascholius, dar nu episcopul de Tesalonic, ci cu un *monázo kai presbýteros*. Mai mult, prezbiteriul, adică colegiul preoțesc din Romania din actul martiric, demonstrează că în anul 374 scaunul episcopal din eparhia unde s-a scris lucrarea aghiografică era vacant. Astfel, potrivit acestei teorii, autorul este un ieromonah de origine capadociană, pe nume Ascholius din provincia Scythia Minor[51]. Deși ipoteza a fost primită cu mari rezerve de cercetătorii români, până în prezent nu s-a reușit identificarea vreunui argument care să contrazică raționamentul menționat[52]. Cert este că, fie dacă a fost scris de către Sfântul Betranion, fie dacă a fost scris de ieromonahul Ascholius, actul martiric este scrisoarea Bisericii din teritoriul dintre Dunăre și Mare.

Datorită caracterului fragmentar al informației istorice și a lipsei celei arheologice privind obștile monahale, în stadiul actual al cercetării suntem nevoiți în general să ne rezumăm la identificarea unor reprezentanți ai monahismului daco-roman nord danubian.

De asemenea, se poate observa că locuitorii teritoriului extra-carpatic au primit învățătura creștină de la misionari, unii dintre aceștia monahi, creștinismul nostru având de la început o importantă trăsătură monahală. O astfel de concluzie pare să fie susținută și de un pasaj al istoricului păgân Eunapios din Sardes, puțin valorificat în cercetarea

---

45. Argumentele acestei afirmații constau în menționarea lui Iunius Soranus, guvernator al provinciei dintre Dunăre și Mare, în procesul de aducere a sfintelor moaște ale Sfântului Sava de la nordul la sudul Dunării și în translatarea de către niceeanul Goddas a moaștelor Sfinților Innas, Pinas și Rhimas prin Scythia pe mare până la Cyzicus (*Passio SS. Innae, Rimae et Pina*, în: H. Delehaye, „Saints de Thrace...", p. 216).
46. *Passio SS. Innae, Rimae et Pina*, în: H. Delehaye, „Saints de Thrace...", pp. 288-289.
47. V.Gh. Sibiescu, „Sfântul Sava «Gotul»..., p. 362.
48. V.Gh. Sibiescu, „Legăturile Sfântului Vasile...", p. 154-157; Mircea Păcurariu, *Sfinți daco-romani și români*, Iași, Ed. Trinitas a Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1994, p. 45; argumentația tradițională este rezumată în Emilian Popescu, „Qui est l'auteur de l'Acte du martyre de Saint Sabas «le Goth»? Quelques considérations autour d'une nouvelle hypothèse", în: *Études byzantines et post-byzantines*, IV (2001), pp. 7-17.
49. Petre Ș. Năsturel, „Les actes de Saint Sabas Le Goth (BHG 1607). Histoire et archéologie", în: *Revue des Eudes Sud-est Européennes*, VII (1969), 1, pp. 179-180.
50. Sf. Vasile cel Mare, *Epistola CLXV*, în: V.Gh. Sibiescu, „Legăturile Sfântului Vasile...", p. 159.
51. Constantine Zuckermann, „Cappadocian Fathers and the Goths", în: *Travaux et Mémoires du Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance*, XI (1991), pp. 473-486. Teoria este acceptată și de Noel Lensky, „The Date of the Gothic Civil War and the Date of the Gothic of the Gothic Conversion", în: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, XXXVI (1995), 1, pp. 51-82 – în demonstrația sa privind convertirea oficială a goților cu puțin înainte de traversarea Istrului.
52. Emilian Popescu, „Qui est l'auteur..." passim.

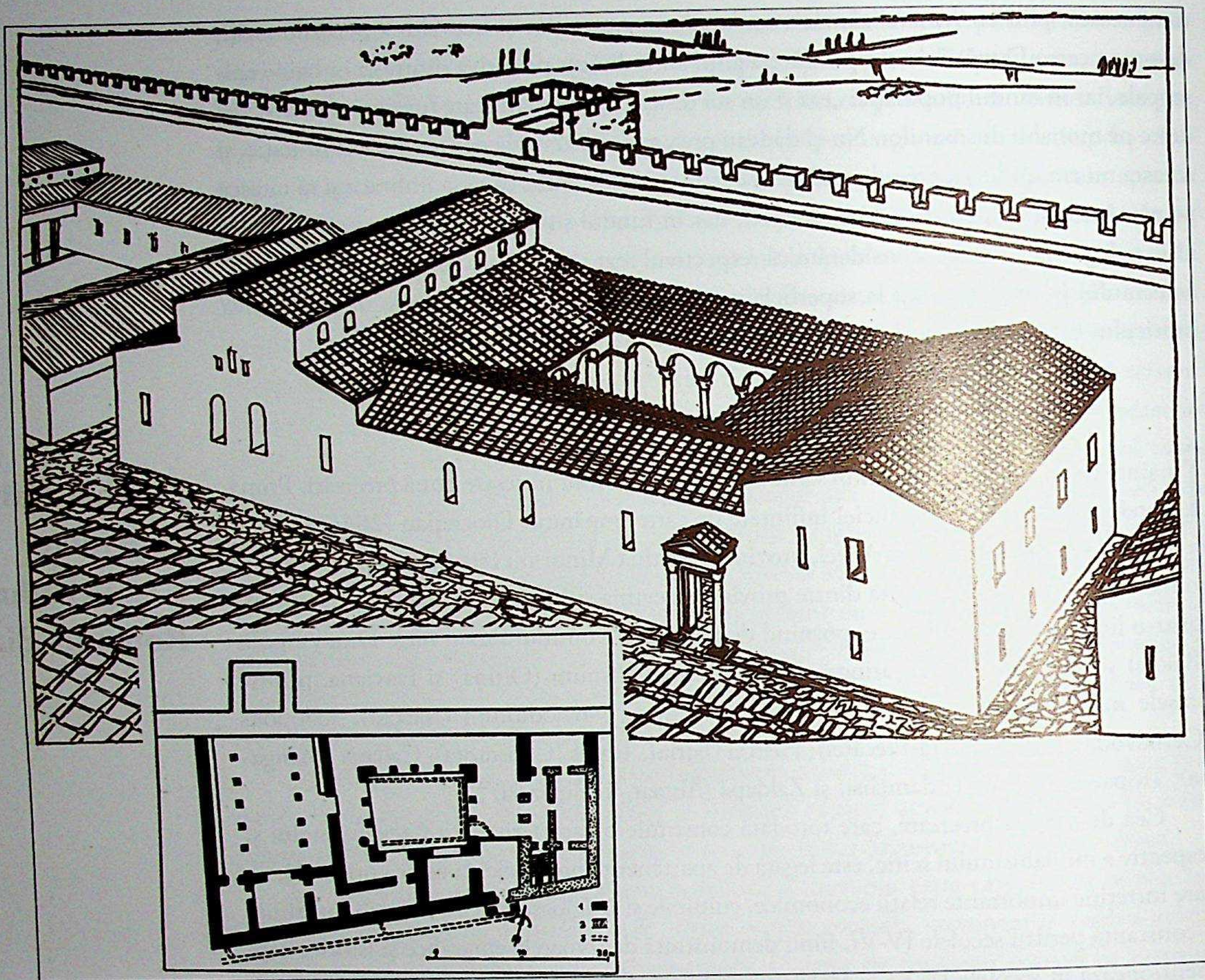
românească, plin cu remarci răutăcioase la adresa creştinilor şi mai ales a perfizilor sciţi, despre trecerea Dunării, în timpul căreia goţii au îmbrăcat pe câţiva dintre ei în haine episcopale, iar în rândul populaţiei „era şi un soi de aşa zişi monahi, care fuseseră rânduiţi să-i imite pe monahii duşmanilor. Nu-şi dădeau prea multă osteneală pentru această imitaţie, şi aceasta nu era un lucru greu de realizat, pentru că era de ajuns ca ei să îmbrace şi să târască pe pământ haine lungi de culoare închisă, dar în fundul sufletului rămâneau mai departe nişte nelegiuiţi"[53]. Astfel, considerăm că respectivul text se referă nu atât la inexistenţa monahismului printre goţi, cât la superficialitatea acestuia, ceea ce ar explica, în perspectiva istoricului Eunapios, răscoala goţilor din Tracia de mai târziu.

Scythia Minor provincie a Imperiului Romano-Bizantin

Înainte de a analiza monahismul scitic considerăm că sunt necesare două precizări. Prima se referă la teritoriul provinciei înfiinţate de către împăratul Diocleţian (284/285-305) la sfârşitul secolului al III-lea. Astfel, provincia Scythia Minor nu este identică cu teritoriul românesc al Dobrogei. Graniţa dintre provincia Scythia şi Moesia Secunda era constituită dintr-o linie longitudinală, care, pornind de pe ţărmul Pontului Euxin între Dionysopolis (Balćic) şi Odessos (Varna), atingea Dunărea între Altinum (Oltina) şi Flaviana, printre oraşele mai importante ale provinciei numărându-se Noviodunum (Isaccea), Axiopolis (Cernavodă), Beroe (Piatra-Frecăţei), Histria (Istria), Tomis (Constanţa), Callatis (Mangalia); Tropaeum Traiani (Adamclisi) şi Zaldapa (Abtaat, în Bulgaria)[54].

Cea de-a doua precizare, care totodată constituie o caracteristică a Creştinismului şi respectiv a monahismului scitic, este legată de apartenenţa provinciei la lumea orientală, cu care întreţine importante relaţii economice, culturale şi religioase. Această relaţie constituie o constantă pentru secolele IV-VI, fiind demonstrată de izvoarele epigrafice şi istorice care menţionează în secolele IV-VI la Halmyris pe Sfinţii Epictet şi Astion din Asia Mică[55]; la Tomis: pe Torpila din Epihaneia Ciliciei[56], pe Entolios din Caesarea, probabil Cezareea Capadociei[57], pe Paul de neam sirian, hipodiacon[58], pe Iunius Soranus din aceeaşi localitate[59] şi pe Sfinţii Macrobius şi Gordianus din Capadocia şi Paphlagonia[60], iar la Callatis pe juristul Synplikios, fiul lui Kassianos de neam sirian[61], corelate cu descoperirile arheologice care

53. Eunapios de Sardes, *Istoria după Dexip. Fragmentul 55*, în: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, pp. 244-245.
54. Radu Vulpe, „Limita meridională a provinciei romane Scythia", în: *Pontica*, V (1972), pp. 205-222.
55. *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho...*, I, 1, p. 75.
56. Emilian Popescu, *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1976, nr. 24, pp. 59-60, inscripţie probabil din timpul împăratului Constantin cel Mare.
57. Emilian Popescu, *Inscripţiile greceşti...*, nr. 44, pp. 80-81.
58. Emilian Popescu, *Inscripţiile greceşti...*, nr. 48, pp. 84-85.
59. Sf. Vasile cel Mare, *Scrisoarea CLV*, în: V.Gh. Sibiescu, „Legăturile Sfântului Vasile...", pp. 157-158.
60. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae...*, 13 septembrie, col. 40.
61. Emilian Popescu, *Inscripţiile greceşti...*, nr. 92, pp. 138-139. Aceeaşi situaţie se înregistrează şi puţin mai la sud, la Odessos (Varna), unde sunt consemnaţi Sabastis, soţia lui abba Markelios, Daniel fiul lui Heliodoros din Tharution (provincia Apameea); Sofia, fiica unui meşteşugar Theoktistos, probabil din Asia Mică, Eustatia, soţia unui meşteşugar Sisinnios din satul Gdameon (provincia Honoriada); anonim din aceeaşi localitate (probabil aceeaşi familie); Stephanos, negustor de pânzeturi din satul Bambolo (Bitynia); Amasonia din localitatea Kykidion (Pfrigia); anonim din satul Xion, Bitynia cf. Veselin Beševliev, *Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*, Berlin, Akademie Verlag,

▲ *Bazilica cu atrium lateral din Callatis (Mangalia, jud. Constanța, sec. V-VI). Reconstituire de arhit. Dinu Theodorescu.*

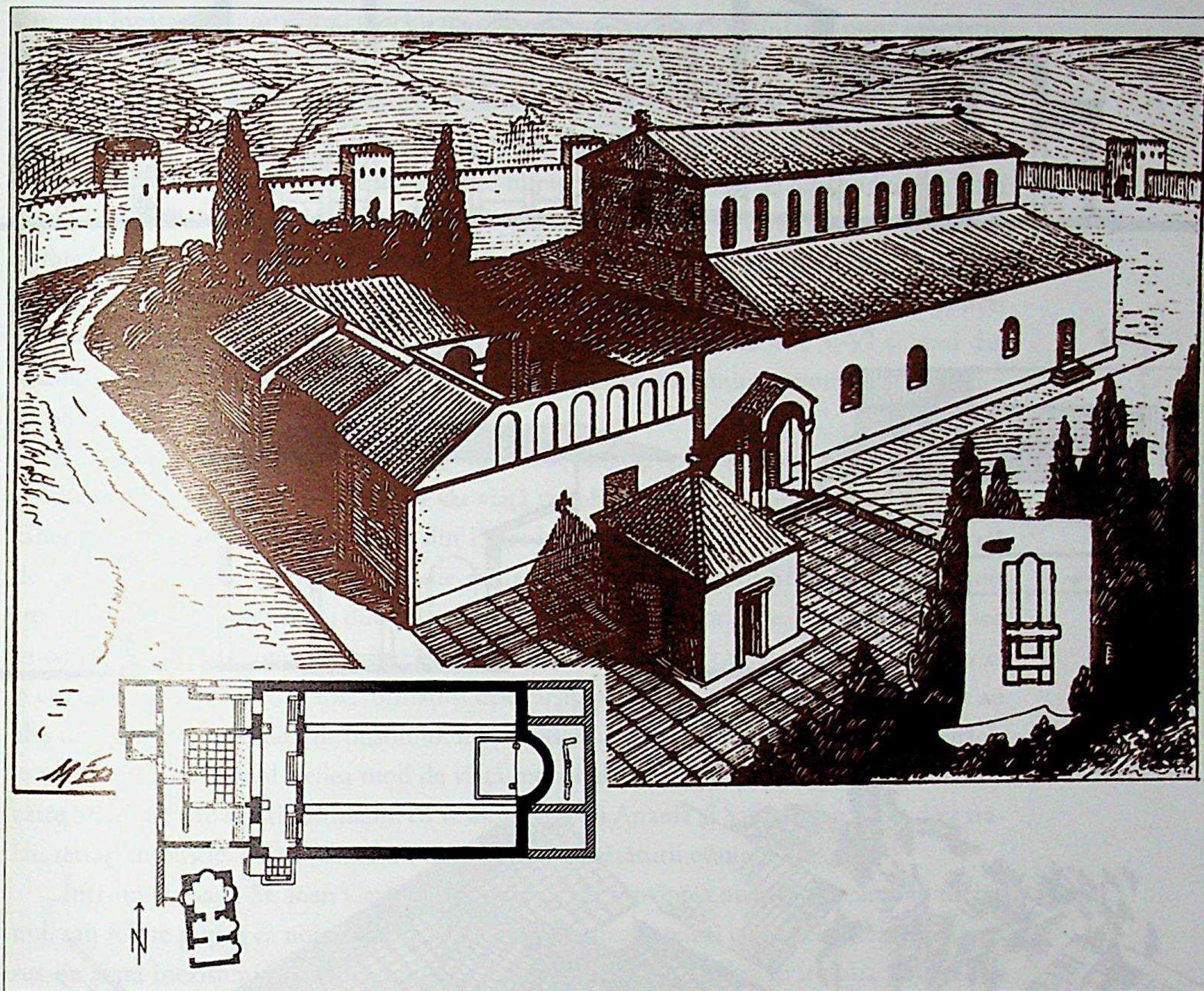
au atestat printre altele existența singurei bazilici de plan sirian din Peninsula Balcanică la Callatis[62] sau cu înființarea unei *quaesturae* în anul 536, cu sediul la Odessos, în care inclu-se Moesia Secunda, Scythia Minor, Insulele Ciclade, Caria și Cipru[63]. Din a doua jumătate a secolului al IV-lea sunt atestate mai multe personalități și unele centre monahale, care ne dezvăluie importanța monahismului din acest spațiu.

În ordine cronologică primul mare reprezentant al monahismului daco-roman sud-dunărean este Sfântul Bretanion, cunoscut datorită conflictului avut cu împăratul Valens (364-378) în timpul campaniei acestuia împotriva goților (367-369), când refuză să primească să împărtășească cu Preasfântul Trup și Sânge pe arieni, apărând crezul niceean. În

1964, nr. 97, 100, 101, 103, 249, pp. 68, 70-71, 71-72, 73, 180; Alexandăr MINEV, „Die westliche Schwarzmeerküste und der Osten in der Spätantike: Ethnokulturelle - und Handelsbeziehungen", în: Renate PILLINGER (ed.), *Spätantike und frühbyzantinische Kultur Bulgariens zwischen Orient und Okzident. Referate gehalten im Rahmen eines gemeinsam mit dem bulgarischen Forschungsinstitut in Österreich organisierten arbeitsgespräches vom 8 bis 10 November 1983*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986, pp. 105-113.

62. Ion BARNEA, *Arta creștină...*, I, pp. 134-135.

63. Subiectul este studiat pe larg în Ion BARNEA, „Relațiile provinciei Scythia Minor cu Asia Mică, Siria și Egiptul", în: *Pontica*, V (1972), pp. 251-266.

▲ *„Bazilica de marmură" din Tropaeum Traiani (sec. VI). Reconstituire de arhit. G. von Cube.*

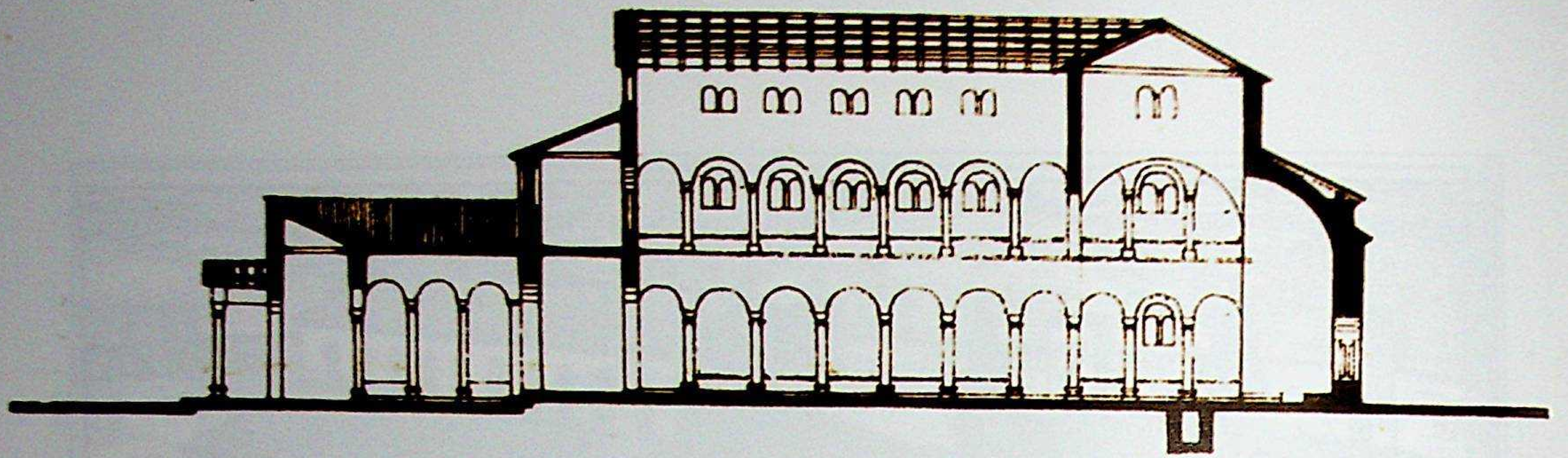
urma confruntării, sfântul, „bărbat destoinic și renumit prin virtutea vieții sale"[64], îl va lăsa pe împărat împreună cu suita sa în *basilica episcopalis,* mergând împreună cu comunitatea într-o altă bazilică. Chiar dacă nu cunoaștem sigur paternitatea Sfântului Bretanion pentru actul martiric al Sfântului Sava, textul istoricului romano-bizantin mărturisește fără echivoc despre viața sa îmbunătățită.

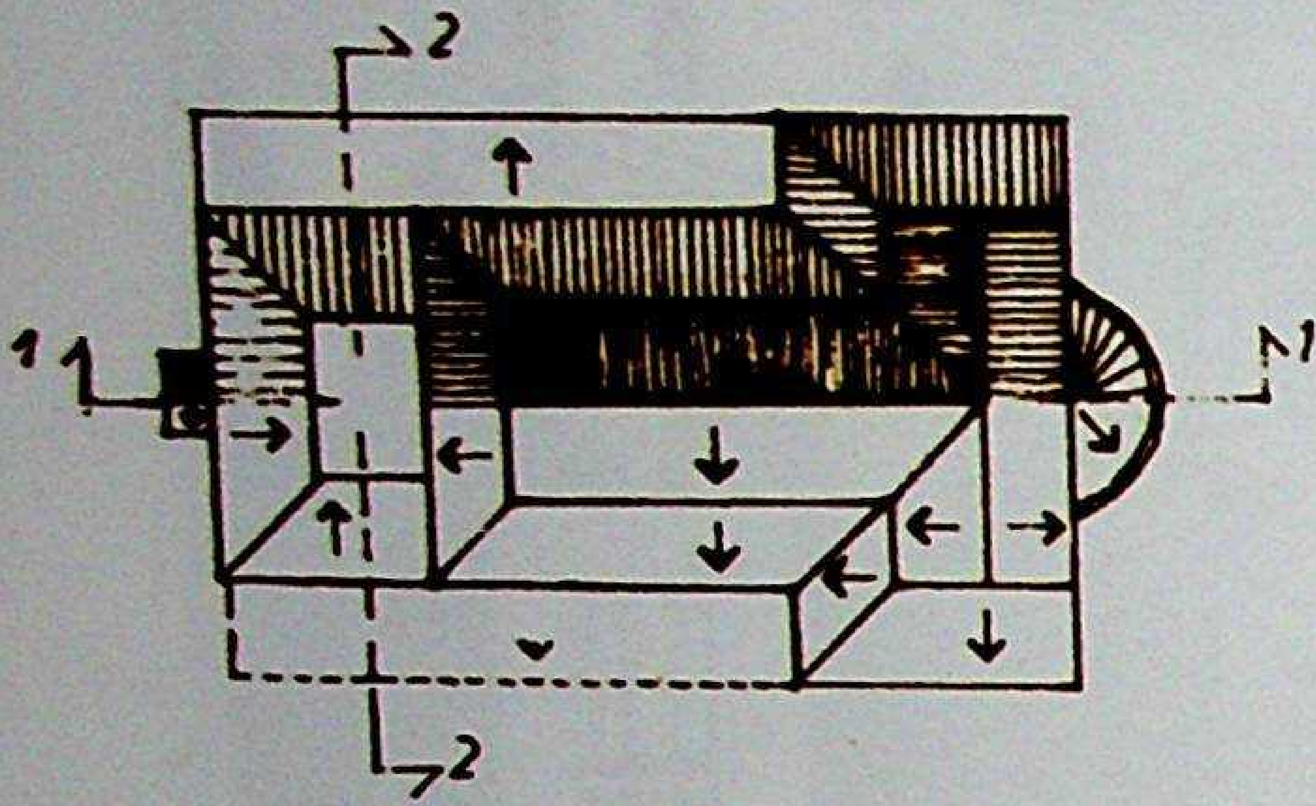
Sf. Ioan Casian (360/365-435), crescut într-o familie plină de evlavie[65], era de *natione scytha*, după cum menționează Ghenadie de Massilia[66]. În opera sa amintește despre viața monahală din provincia natală: „din copilărie m-am aflat printre călugări și, după ce m-am rupt de atâția ani de obștea și pilda vieții lor, cu greu aș putea să-mi amintesc acum în întregime câte am încercat să săvârșesc sub imboldul îndemnurilor lor zilnice, sau al pildelor lor,

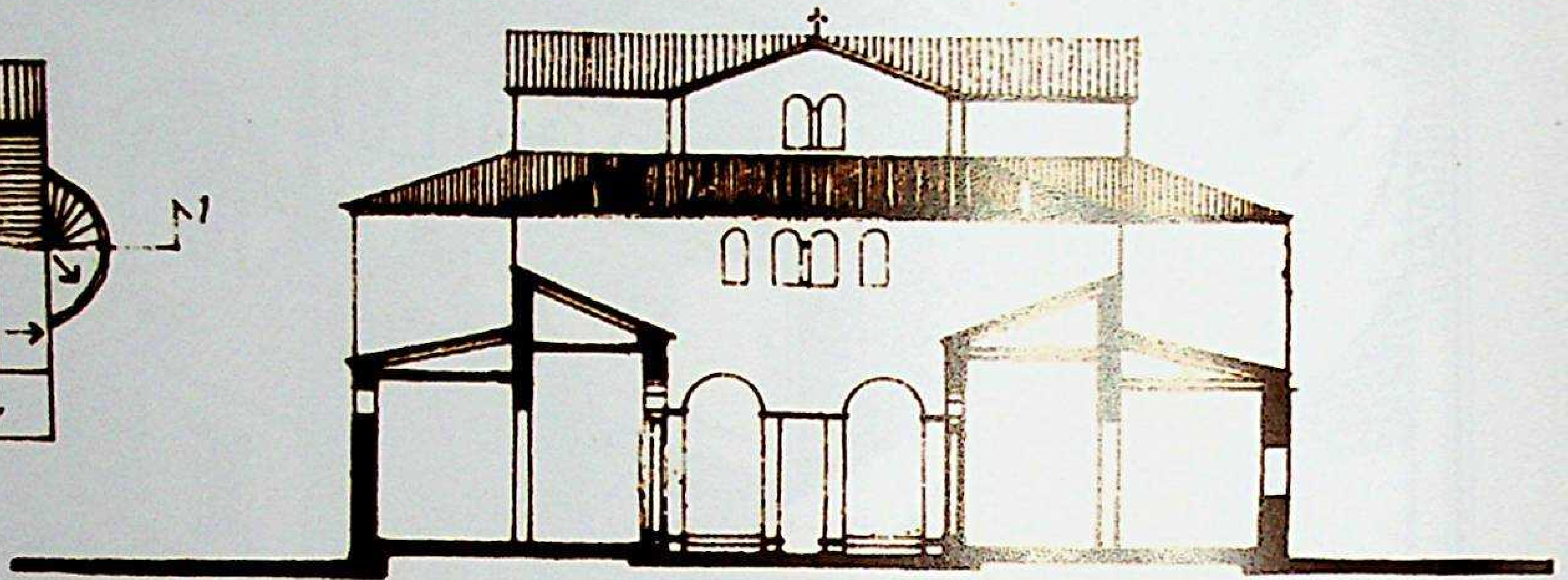
64. Sozomen, *Istoria bisericească*, IV, 21, p. 237.

65. Sf. Ioan Casian, *Convorbiri duhovnicești XXIV*, 1-2, în: *Scrieri alese*, trad. de Vasile Cojocaru și David Popescu, prefață, studiu introductiv și note Nicolae Chițescu, București, Ed. IBMBOR, 1990, p. 726: „Pricina cea mai mare a dorului nostru era aceea că ne aducem aminte de câtă evlavie era plină inima părinților noștri. Știam că nu ne-ar împiedica niciodată de la înfăptuirea planurilor noastre și ne gândeam mereu că progresul nostru duhovnicesc îl datoram mai mult lor".

66. Gennadius de Marssilia, *De viris illustribus* 62.

2
1
1
2

câte am învățat sau am văzut cu ochii mei"[67], mărturie ce atestă înființarea unor mănăstiri în Scythia, Minor în secolul al IV-lea.

În anul 1991 au fost publicate cercetările arheologice întreprinse la peștera de la Casieni-Șeremet (Vicus Casianum)[68], în apropiere de Histria, presupusa localitate natală a Sf. Ioan Casian[69], unde au fost descoperite numeroase fragmente ceramice începând din secolul al IV-lea. Mai multe inscripții și *grafitti*, cu un caracter pronunțat creștin, au fost datate în secolul al X-lea, când peștera a fost folosită de o comunitate monahală. Având în vedere că se cunosc mai multe vetre monahale pentru Scythia Minor, compuse din peșteri naturale sau săpate cu două etape de folosire, mai întâi pentru secolele V-VI și apoi din secolul al X-lea, considerăm posibilă folosirea acesteia de o comunitate monahală[70] încă din secolul al IV-lea.

Împreună cu sora sa și cu Sfântul Gherman, tânărul Ioan va pleca din Scythia, așezându-se la Betleem într-o mănăstire cu viață cenobitică. De aici, Sfinții Ioan Casian și Gherman, atrași de viața monahilor din Egipt la începutul anilor 380, vor vizita centrele de la Nitria, Chiliile, Porfirion, Calame și mai ales Schitul. Potrivit Sf. Ioan Casian, sunt trei tipuri de viață monahală, dintre care două: „cea a cenobiților, care, stând toți la un loc în comunitate, sunt conduși de înțelepciunea unui bătrân", pe care o cunoștea din patrie, și cea anahoreților care „au fost formați și desăvârșiți mai întâi în mănăstiri și în prezent au ales retragerea în singurătățile pustiului. Din această categorie dorim să facem și noi parte", le recomandă. Cel de-al treilea mod de viață monahală, al sarabaiților, este condamnat de către Sfânt, despre aceștia afirmând că se aseamănă lui Anania și Safirei, deoarece, deși trăiau retrași în pustie, nu își schimbau viața potrivit învățăturii evanghelice[71].

Într-un alt pasaj Sf. Ioan Casian amintește că „în provincia noastră, în care sau niciunul, sau foarte puțini ca noi pot fi întâlniți"[72]. Precizarea corelată cu textele prezentate mai sus ne arată inexistența monahismului de tip anahoretic în Scythia în a doua jumătate a

67. Sf. Ioan Casian, *Așezămintele mănăstirești. Prefață 4*, în: *Scrieri alese*, p. 110.

68. Lucrețiu Mihăilescu-Bârliba, Marius Diaconescu, „Cercetări arheologice recente în peștera de la Casian", în: *Pontica*, XXIV (1991), pp. 425-432.

69. Vasile Pârvan, „Descoperiri nouă în Scythia Mică Minor. Stâncile cu inscripții grecești din pădurea Șeremetului", în: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, ser. a II-a, XXXV (1912-1913), pp. 83-84 – a identificat acel *vicus Casianum* prin descoperirea a două inscripții despre hotarele și peșterile Casienilor. Cercetarea internațională va accepta această localitate începând cu Henri Irinée Marou, *La patrie de Jean Cassien*, în coll. *Orientalia Christiana Periodica*, XIII (1947), 3-4, pp. 588-596. După mijlocul secolului al XX-lea cei care vor respinge originea dobrogeană vor încerca să invoce caracterul elenic al provinciei neînțelegând latinitatea populației din zona danubiană și din mediul rural din acest spațiu sau reinterpretează textul din Ghenadie drept *Ioan al schiturilor*. Vezi în acest sens Marie-Anne Vanier, „Jean Cassien, Scythe ou Provençal?", în: *Anthropos Laïkos. Mélanges Alexandre Faivre à l'occasion de ses 30 ans d'enseignement*, Fribourg, Éditions Universitaires, 2000, pp. 323-334.

70. Ionuț Holubeanu, „Monahismul dobrogean în secolul al IV-lea", în: *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, III (1999), 5, p. 109. Trebuie păstrate unele rezerve față de această teorie până la identificarea lăcașului de cult al acestei comunități monahale. De asemenea, considerăm forțată ipoteza după care peștera a fost folosită drept loc de refugiu în timpul marii persecuții (Lucrețiu Mihăilescu-Bârliba, Marius Diaconescu, „Cercetări arheologice recente...", p. 431).

71. Sf. Ioan Casian, *Convorbiri duhovnicești*, XXIV, 4-7, pp. 628-633; pentru Egipt a se vedea Attila Jakab, „L'Égypte chrétienne au temps de Jean Cassien", în: *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident. Actes du Colloque international*, Paris, Beauchesne Éditeur; Iași, Polirom, 2003, pp. 1-14.

72. Sf. Ioan Casian, *Convorbiri duhovnicești*, XXIV, 18, p. 736.

◄ *Bazilica cu transept, sau în formă de T, din Tropaeum Traiani (sec. VI). Secțiuni, plan și reconstituire de arhit. Monica Mărgineanu-Cârstoiu.*

secolului al IV-lea, stadiu asemănător cu cel al altor regiuni din imperiu, precum Pont sau Armenia[73].

Aproximativ în anul 400 Sfântul Gherman va fi hirotonit preot, iar Sf. Ioan Casian diacon de către Sfântul Ioan Gură de Aur, în jurul căruia vor sta până în timpul celui de-al doilea exil (405), când cei doi „bărbați evlavioși" (ándres evlaveis)[74] vor merge la Roma pentru a apăra cauza martirului Ioan. Din acest moment nu mai cunoaștem nicio informație despre Sf. Gherman, presupunându-se doar că la Roma Sf. Ioan Casian a fost hirotonit preot. Începând cu anul 419 ieromonahul Ioan Casian a ajuns la Marsilia unde a întemeiat două mănăstiri cenobitice ce erau situate se pare în apropierea portului[75]. În Gallia a scris cele trei opere fundamentale: *De institutis coenobiorum et de octo principalium viotiorum remediis*, *Conlationes Sanctorum Patrum* și *De incarnatione Domnini*. În prima dintre acestea (*De institutis)*, întrucât este un ghid pentru o obște chinovitică *în această provincie lipsită de mănăstiri în felul celor din Orient și mai ales din Egipt*[76], este posibil ca unele dintre învățături să fie formulate pe baza experienței monastice din Scythia Minor.

Un alt apărător al Sfântului Ioan Gură de Aur și misionar la hunii de la Dunărea de Jos, care îl considerau „zeul romanilor", episcopul tomitan Teotim I (cca. 390-407), era de „neam scit, bărbat cultivat în filosofie [...] el a păstrat părul lung, după obiceiul pe care-l avea când a început să se ocupe cu filosofia. A avut o viețuire modestă, iar timpul cinei nu și l-a stabilit la aceeași oră, ci când îi era foame sau sete"[77]. Termenul de *philosophia* a fost interpretat unanim ca *filosofia monastica* sau viață monastică, calitate care poate fi sugerată prin textele păstrate sub numele său, dintre care unul se referă la eliberarea de griji: „în mintea tulburată și plină de griji nu se află niciun gând frumos și nu se revarsă peste ea harul lui Dumnezeu. A ajunge la desăvârșirea sufletului, înseamnă a-l elibera de griji, căci datorită grijilor se nimicește..."[78] Datorită *insignem ipsius sanctitatem atque miracula*, Sfântul Teotim a fost venerat din Antichitate chiar și de *necredincioșii barbari*, în ziua de 20 aprilie[79].

În secolul al V-lea, la Sinodul IV Ecumenic de la Calcedon (451), acest sfânt ierarh a fost invocat de către „preavenerabilul arhimandrit" (*reverendissimus arhimandrita*) Carousus privind apostolicitatea învățăturii sale: „îmi e cunoscută credința celor 318 Părinți care s-au întrunit la Nicaea, credință în care am fost și eu botezat [...] Pe mine m-a botezat sfântul Theotimus de la Tomis, el mi-a poruncit să nu cunosc altceva"[80], fiind condamnat împreună cu arhimandritul Dorotheus pentru că nu a mărturisit realitatea trupului

---

73. Ionuț Holubeanu, „Monahismul dobrogean...", p. 103.
74. Palladios, *Dialogue sur la vie de Jean Chrysostome*, III, introduction, texte critique et notes d'Anne-Marie Malingrey et Philippe Leclercq, în: coll. *Sources chrétiennes* 341, Paris, Éditions du Cerf, 1988, p. 74.
75. Marie Anne Vanier, „Jean Cassien...", p. 332.
76. Sf. Ioan Casian, *Așezămintele mănăstirești. Prefață*, 3, p. 109.
77. Sozomen, *Istoria bisericească*, VII, 26, în: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, pp. 228-229.
78. Sf. Ioan Damaschinul, *Sacra Parallela S XIX. Despre grija față de cele materiale*, apud Ioan I. Rămureanu, „Sfântul Teotim episcop de Tomis", în: *Actele Martirice*, studiu introductiv, traducere, note și comentarii de Ioan Rămureanu, București, Ed. IBMBOR, 1982, pp. 345-346.
79. *Martyrologium Romanum.* Duodecimo Kalendas Maii, în: *Izvoarele istoriei creștinismului românesc*, pp. 776-777.
80. *Conciliul Ecumenic de la Chalcedon. Dezbaterea a IV-a. Scrisoarea arhimandriților către conciliul de la Chalcedon pentru reabilitarea lui Dioscorus*, în: *Izvoarele istoriei creștinismului românesc*, pp. 418-419.

Mântuitorului Iisus Hristos[81]. Nu se cunoaște dacă acest personaj Carousus a intrat în monahism în Scythia[82] sau după ce s-a mutat în Constantinopol, unde a primit rangul de arhimandrit, conducând o mănăstire[83].

Informațiile literare despre monahismul scitic în secolul al IV-lea au început să fie completate în ultimul timp și de descoperiri arheologice. Astfel, la 3 kilometri vest de Slava Rusă (Ibida) a fost descoperit un complex monahal care în prima etapă, datată în secolul al IV-lea, se compunea dintr-o bazilică uninavată (13 x 6,65 m.) cu o cameră de formă rectangulară pe latura de sud a bazilicii, care poate servea drept *pastophorium*[84].

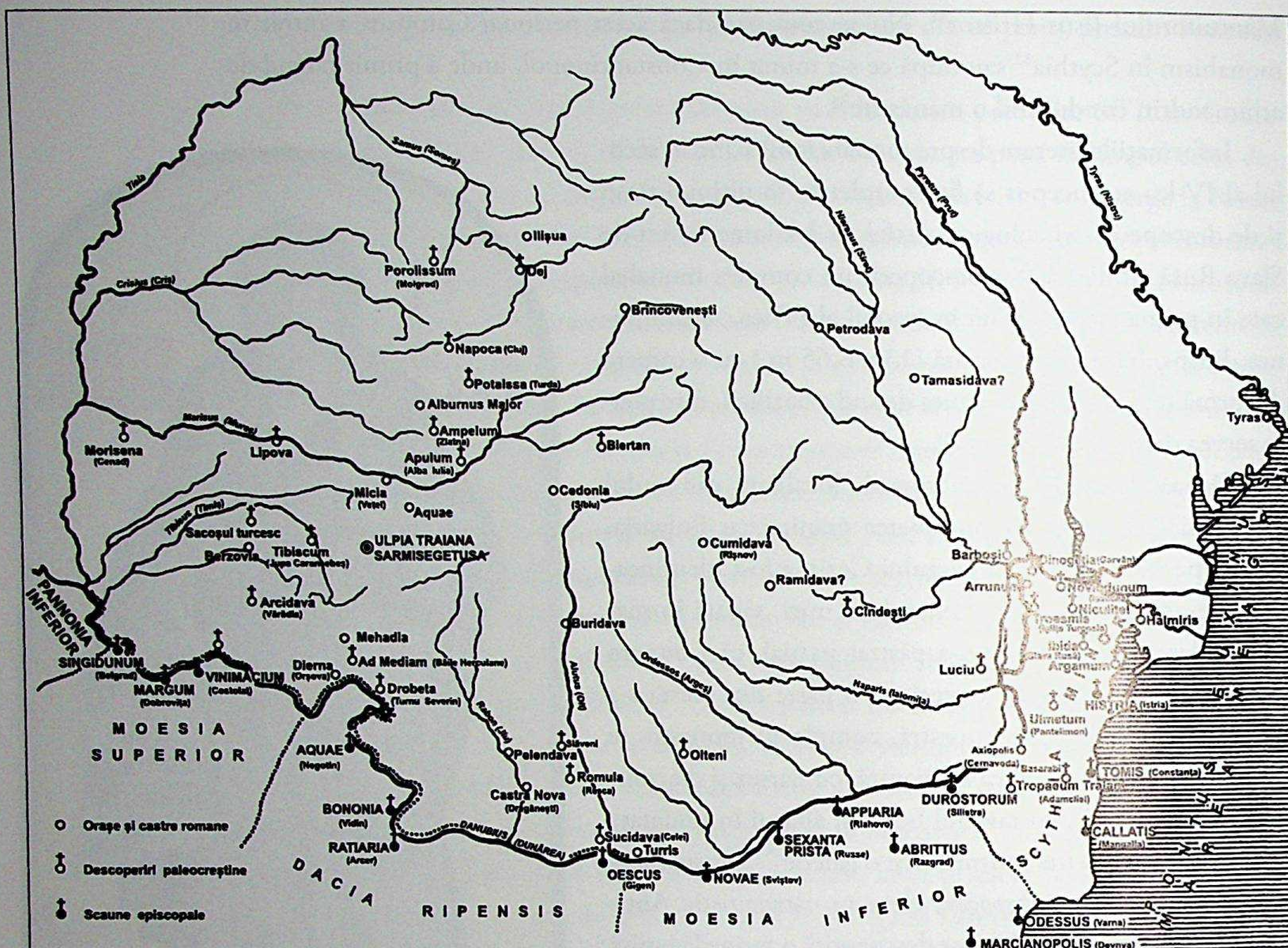
▲ *Sfântul Cuvios Ioan Casian – mozaic*

De asemenea, la Dumbrăveni, localitate din sudul județului Constanța, în apropierea graniței cu Bulgaria, situată pe valea abruptă a pârâului Ceair, a fost identificată o așezare monastică de dimensiuni mici, săpată în masivul calcaros. Complexul s-a păstrat parțial, căci într-un moment, care nu poate fi precizat, o parte din acesta s-a surpat. În prima etapă, rupestră, complexul monastic se compunea dintr-o bazilică uninavată, cu nartex și diaconicon (10 x 1, 5 m), cu tavanul boltit și altarul în jumătate de sferă, o nișă cu trei morminte și o galerie[85]. Dintre morminte unul prezintă *hypogeu*, element caracteristic Antichității, iar într-un altul a fost descoperită o monedă emisă în anul 383 d.Hr. Din analiza antropologică a osemintelor păstrate în două din cele trei morminte a rezultat că acestea aparțin unor bărbați, dintre care unul avea un regim alimentar fără carne[86].

Improbabilă pare însă existența unui astfel de centru la Niculițel, unde se presupune, pe baza toponimului „Mănăstire" sau „Mănăstiriște" existența unei obști monahale încă din secolul al IV-lea – prima jumătate a secolului al V-lea. Existența acesteia ar fi în legătură cu cea de-a doua

---

81. *Scrisoarea preotului Trifolius către fericitul senator Faustus împotriva călugărului scit Ioannes* 6, în: *Izvoarele istoriei creștinismului românesc*, pp. 578-579.
82. Ioan Dură, „Sfântul Teotim I, episcopul Tomisului, invocat drept autoritate a dreptei credințe în cadrul lucrărilor Sinodului IV Ecumenic (451)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CVI (1988), 5-6, pp. 94-95.
83. Ionuț Holubeanu, „The Byzantine Monachism in Scythia Minor - Dobruja in IVth-XVth Centuries", în: *Études byzantines et post-byzantines*, V (2006), p. 261.
84. Andrei Opaiț, Cristina Opaiț, Teodor Bănică, „Der frühchristliche Komplex von Slava Rusă", în: Renate Pillinger, A. Pülz, H. Vetters (eds.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1992, pp. 113-114.
85. Costel Chiriac, Tudor Papasima, „Un străvechi așezământ creștin dobrogean - complexul monastic de la Dumbrăveni (județul Constanța)", în: *Priveghind și lucrând pentru mântuire*, volum editat la aniversarea a 10 ani de arhipăstorire a Înaltpreasfințitului Mitropolit Daniel al Moldovei și Bucovinei (1 iulie 1990 - 1 iulie 2000), Iași, Ed. Trinitas a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 2000, pp. 223-224.
86. Costel Chiriac, Tudor Papasima, „Un străvechi așezământ...", p. 226.

▲ *Hartă cu viața creștină în Dacia (sec. II-VI)*

fază constructivă din jurul mormântului cu cei patru sfinți martiri când se construiește bazilica și *martyrium*-ul[87].

În secolul al VI-lea, despre viața minunată a călugărilor din Scythia Minor amintește Sfântul Dionisie Exiguul (470 – cca. 545), când traduce pentru aceștia din limba greacă în limba latină cele două epistole ale Sfântului Chiril al Alexandriei către episcopul Succesus: „Pentru necunoscători poate părea ceva nou că Sciția, care se dovedește a fi înspăimântătoare deopotrivă prin geruri ca și prin barbari, a crescut întotdeauna bărbați plini de ardoare și minunați prin bunătatea moravurilor. Noi știm că este așa nu numai din cunoașterea locurilor unde ne-am născut, ci chiar din experiența vieții trăite pe acele meleaguri[...] ne-am învrednicit să vedem din fragedă tinerețe felul de viață cerească al preafericiților părinți, cu care se mândrește oarecum acea regiune prin rodnicia ei duhovnicească"[88]. Într-o altă scrisoare adresată episcopului călugăr scit Petru, pe care

87. V.H. Baumann, „Noi dovezi arheologice referitoare la vechimea martirilor de la Niculițel", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIV (1976), 5-6, pp. 580-586; V.H. Baumann, „De la Turcoaia la Niculițel", în: *De la Dunăre la Mare*, pp. 114-116; V.H. Baumann, „Câteva precizări rezultate din cercetarea monumentului paleocreștin din comuna Niculițel (jud. Tulcea)", în: *Acta Musei Napocensis*, XIV (1977), pp. 254-267.

88. Sf. Dionisie Exiguul, *Prefață la traducerea în latinește a celor două epistole ale Sfântului Chiril, episcop de Alexandria, adresate episcopului Succesus* 1, traducere de prof. David Popescu, în: *Mitropolia Olteniei*, XXXVIII (1986), p. 116.

îl însoțea fratele Sanctulus, ce aducea la Tomis traducerea în latină a *Epistolei Sfântului Chiril împotriva lui Nestorie* și a celor *12 Anatematisme*, afirmă: „nu uit binefacerile voastre, Preacinstite Părinte și strălucită podoabă a ierarhilor lui Hristos și având în minte sfintele strădanii cheltuite cu mine pentru a mă îndruma când eram mic – care nu vor putea fi uitate nicăieri și niciodată – [...] nu încetez să arăt, cu râvna cu care pot, dorul pe care-l port în suflet întotdeauna pentru Sfinția Voastră"[89]. Mai ales cel de-al doilea pasaj ne îndeamnă să considerăm că Sf. Dionisie cel Smerit a devenit călugăr din tinerețe, în provincia natală, regiune cu o bogată viață monahală.

După condamnarea nestorianismului și a monofizismului la sinoadele ecumenice de la Efes (431) și de la Calcedon (451), curtea imperială a încercat să găsească formule religioase care să unească populația imperiului, dezbinată după anul 451. Astfel, la inițiativa împăratului Zenon (474-491) se impune în Orient *Henotikonul*, respins de episcopul Romei Felix III (483-492) în anul 484, ce va duce la schisma dintre Orient și Occident dintre anii 484-519. Politica filomonofizită va continua și sub împăratul Anastasie I (491-518), în timpul căruia se înregistrează și revolta scitului Vitalianus (512-518), *magister militum per Thraciam*, partizan al partidei calcedoniene.

În acest context amplu, de a căuta o formulă care să fie conformă hotărârii de la Sinodul IV Ecumenic, dar care să nu îndepărteze în același timp pe monofiziți, în anii 518-520, după moartea împăratului monofizit, se înregistrează discuții privind soluția theopasită propusă de călugării sciți: *Unus de Trinitate carne passus est.*

Gruparea călugărilor sciți, compusă din Leontius, rudă cu generalul Vitalianus, Ioan, Mauriciu, Petre Diaconul, Ioan și Ahile, era condusă de arhimandritul Ioan Maxentius, considerat a fi autorul mărturisirii theopasite[90]. Acesta elaborează mai multe lucrări: *Libellus fidei*; *Răspuns la epistola papei Hormisdas*; *Epistola către episcopi*; *Capete împotriva nestorienilor*; *Altă mărturisire de credință*; *Cuvânt despre unirea Cuvântului cu trupul propriu*; *Cărticică împotriva acefalilor* și *Dialoguri împotriva nestorienilor*, care susțin în mare mărturisirea theopasită în sens calcedonian: „Unul din Sfânta Treime a pătimit în trup" căci „Cuvântul lui Dumnezeu, Unul din Sfânta Treime S-a întrupat"[91].

Monahii sciți sosiți la Constantinopol în anul 518, unde solicitau acceptarea oficială de către Biserică a formulei theopasite, și-au prezentat mărturisirea de credință arhiepiscopului Ioan Capadocianul (517-520). Datorită tratativelor încheiate cu succes între delegația romană condusă de Dioscur, delegatul papei Hormisdas (514-523), și arhiepiscopul Constantinopolului, care vor duce la încheierea schismei acaciene, poziției rigoriste a delegației papale, precum și prestigiul dobândit de scaunul roman în urma tratativelor, o delegație a călugărilor sciți compusă din Ioan, Leontiu, Ahile și Mauriciu va merge la Roma, pentru ca formula theopasită să fie acceptată de episcopul roman. În timpul acestei șederi la

---

89. Sf. Dionisie Exiguul, *Prefață la traducerea latinească a epistolei sinodale a episcopului Chiril* 1, traducere de prof. David Popescu, în: *Mitropolia Olteniei*, XXXVIII (1986), pp. 117-118.

90. J.A. McGuckin, „Studiu introductiv. Un document patristic străromân: Epistola către africani a călugărilor sciți", prezentare și traducere de Drd. Teodor Baconsky, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CVI (1988), 5-6, p. 112.

91. Vasile Sibiescu, „Călugării sciți", în: *Revista Teologică*, XXVI (1936), 5-6, p. 190.

Roma din anii 519-520, monahii sciți au fost ajutați de compatriotul lor, Sfântul Dionisie cel Smerit, dar misiunea lor eșuează[92].

Mărturisirea theopasită va fi adaptată de către împăratul Iustinian (527-565) mai întâi într-un edict din anul 527, *Dumnezeu-Cuvântul, Unul din Treime, răstignit*, iar în 535/536 prin introducerea troparului *Unule-Născut, Fiule și Cuvântul lui Dumnezeu*, în care era intercalată sintagma *Unul fiind din Sfânta Treime*[93] în Sfânta Liturghie, la antifonul al II-lea.

În secolul al VI-lea complexul monastic de la Slava Rusă se dezvoltă. Bazilica principală mai veche este prelungită spre est (1,5 m.), se construiește un nartex și o nouă absidă (cu lungimea de 3,9 m.), iar pe latura de nord o capelă cu absidă (5,8 x 2,8 m.). La nord de prima biserică se mai construiește o alta de dimensiuni mai modeste (8,5 x 3,3 m.) cu naos și absidă[94].

În nord-estul Bulgariei și pe coasta Pontului Euxin, la Shabla și Kamen Briag - Yaila au fost descoperite alte așezări monastice de mici dimensiuni datate în secolele V-VI. Mai ales complexul monastic de la Kamen Briag este compus dintr-un sistem asemănător cu cel de la Dumbrăveni, bazilică și galerie, iar la 80 de metri, în punctul Yaila, au fost folosite drept chilii mai multe peșteri. Acestea prezintă analogii importante cu complexe monastice de pe văile Dobrich și Suha Reka din provincia Moesia Secunda, în apropierea graniței cu Scythia Minor[95]. Probabil, viața monahală nu a încetat în aceste așezări, căci în secolul al X-lea, pe aceleași amplasamente cunosc o nouă perioadă de înflorire.

În concluzie, creștinismul și monahismul din provincia Scythia Minor urmează cursul creștinismului și monahismului din lumea orientală, cu care menține constante legături. Astfel, în teritoriul dintre Dunăre și Mare se observă o etapă ascetică pre-monahală la începutul secolului al IV-lea, iar din a doua jumătate a secolului al IV-lea o etapă cu mănăstiri cenobitice. Reprezentanții de seamă ai monahismului vor ajuta la organizarea vieții monastice în alte provincii (Sf. Ioan Casian) sau vor contribui prin operele lor la patrimoniul patristic și liturgic al Bisericii universale.

---

92. Este foarte probabil ca eșecul să se datoreze asasinării lui Vitalianus, protectorul acestor monahi, de viitorul împărat Iustinian. Între anii 518-520 conducătorul revoltei din Peninsula Balcanică se bucurase de cele mai înalte demnități: *magister militum praesentalis, consul ordinarius, patricius*. Vezi în acest sens Ion I. Russu, *Elementele traco-getice în Imperiul Roman și în Byzantium: veacurile III-VII*, București, Ed. Academiei Române, 1976, p. 87.

93. Dumitru Stăniloae, „Contribuția călugărilor sciți la precizarea hristologiei la începutul secolului VI", în: *Mitropolia Olteniei*, XXXVII (1985), 3-4, pp. 209-210 – tinde să considere adoptarea de către împăratul Iustinian a mărturisirii adaptate rod al activității lui Ioan Maxențiu care a rămas la Constantinopol.

94. Andrei Opaiț et alii, „Der frühchristliche Komplex von Slava Rusă", pp. 114-115.

95. Ionuț Holubeanu, „The Byzantine Monachism...", pp. 251-252.

Bibliografie

Izvoare: ATHANASE D'ALEXANDRIE, *Apologie à l'empereur Constance. Apologie pour sa fuite*, introduction, texte critique, traduction et notes de Jan M. SZYMUSIAK, coll. *Sources chrétiennes* 56, Paris, Les Éditions du Cerf, 1958; SF. ATHANASIE AL ALEXANDRIEI, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, în: *Scrieri. Partea întâi*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 15, București, Ed. IBMBOR, 1987; *Breviarum Syriacum*, în: *Acta Sanctorum Novembris*, tomi II, pars prior, edentibus Iohanne Baptista DE ROSSI et Ludovico DUCHESNE, Bruxellis, Société Belge de Librairie, 1894, p. LII-LXV; *De SS. Epicteto Presb. & Astione Monacho Martyribus Almiridensibus in Scythia*, text bilingv, traducere de prof. David POPESCU, în: *Mitropolia Olteniei*, XLI (1989), 1, pp. 75-117; *De SS. Epicteto Presb.et Astione Monacho Martyribus Almiridensibus in Scythia. Acta*, în: Conradus JANNINGUS, J. Bapt. SOLLERIUS, J. PINNIUS, *Acta Sanctorum Julii*, tomus secundus, Antverpiae, apud Jacobum du Moulin, 1721; SF. DIONISIE EXIGUUL, *Prefață la traducerea în latinește a celor două epistole ale Sfântului Chiril, episcop de Alexandria, adresate episcopului Succesus* 1, traducere de prof. David POPESCU, în: *Mitropolia Olteniei,* XXXVIII (1986), pp. 116-117; EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața fericitului împărat Constantin*, în: *Scrieri. Partea a doua*, studiu introductiv de Emilian POPESCU, traducere și note de Radu ALEXANDRESCU, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 14, București, Ed. IBMBOR, 1991; FLOCA, Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române. Note și comentarii*, Sibiu, f.ed., 1992; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, publicate de Haralambie MIHĂESCU, Gheorghe ȘTEFAN, Radu HÎNCU, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU, București, Ed. Academiei Române, 1970; *Izvoarele istoriei creștinismului românesc*, traduceri inedite din latină și greacă de Mihaela PARASCHIV, Claudia TĂRNĂUCEANU, Wilhelm DANCĂ; selecția textelor, studiu introductiv, notițe bibliografice, note și comentarii, indice Nelu ZUGRAVU, Iași, Ed. Universității Alexandru Ioan Cuza, 2008; *Martyrologium Hieronymianum*, în: *Acta Sanctorum Novembris*, tomi II, pars prior, edentibus Iohanne Baptista DE ROSSI et Ludovico DUCHESNE, Bruxellis, Société Belge de Librairie, 1894, pp. 1-156; PALLADIOS, *Dialogue sur la vie de Jean Chrysostome*, introduction, texte critique et notes d'Anne-Marie MALINGREY et Philippe LECLERCQ, coll. *Sources chrétiennes* 341-342, Paris, Éditions du Cerf, 1988, 2 vols.; PHILOSTORGIOS, *Kirchengeschichte mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines Arianischen Historiographen*, herausgegeben von Joseph BIDEZ, zweite, überarbeitete Auflage besorgt von Freidhelm WINKELMANN, Berlin, Akademie Verlag, 1972; SOCRATE, *Istoria bisericească*, traducere de Iosif GHEORGHIAN, Bucureşti, Tipografia Cărților Bisericești, 1899; SOZOMEN, *Istoria bisericească*, tradusă în româneşte de Iosif GHEORGHIAN Mitropolit Primat al României, Bucureşti, Tipo-litografia, „Cărților bisericesci", 1897; STOIAN Iorgu, „Auxentius episcop arian de la Durostor", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LVI (1938), 7-8; *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmindiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis selectis. Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris*, opera et studio Hippolyti DELEHAYE, Bruxellis, Apud Socios Bollandianos, 1902; *Un document patristic străromân: Epistola către africani a călugărilor sciți* (cu un studiu introductiv de J.A. McGUCKIN), prezentare și traducere de Teodor BACONSKY, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CVI (1988), 5-6.

Lucrări cu caracter general: DĂNILĂ Nicolae, *Martyrologium Daco-Romanum*, Brăila, Ed. Danubius, [2]2003 revizuită și adăugită; PĂCURARIU Mircea, *Sfinți daco-romani și români*, Iași, Ed. Trinitas a Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1994; PROTASE Dumitru, *La continuité daco-romaine (IIe-VIe siècles)*, Cluj-Napoca, Ed. Risoprint, 2000; RUSSU Ion I., *Elementele traco-getice în Imperiul Roman și în Byzantium: veacurile III-VII*, București, Ed. Academiei Române, 1976; THOMPSON E.A., *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, Clarendon Press, 1966; WOLFRAM Herwig, *History of the Goths*, translated by Thomas J. DUNLAP, new and completely revised from the second german edition, Berkeley/Los Angeles/London, University of California Press, 1988; ZEILLER Jacques, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, E. De Boccard, 1918.

Lucrări de specialitate: BARNEA Ion, „Considerații privind cele mai vechi monumente creștine de la Tomis", în: *Pontica*, XXIV (1991); BARNEA Ion, „Relațiile provinciei Scythia Minor cu Asia Mică, Siria și Egiptul", în: *Pontica*, V (1972); BARNES, T.D., „The Consecration of Ulfila", în: *Journal of Theological Studies*, XLI (1990); BAUMANN Victor Heinrich, „Bazilica cu *martyrion* din epoca romanității târzii descoperită la Niculițel (jud. Tulcea)", în: *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLI (1972), 2; BAUMANN Victor Heinrich, „Câteva precizări rezultate din cercetarea monumentului paleocreștin din comuna Niculițel (jud. Tulcea)", în: *Acta Musei Napocensis*, XIV (1977); BAUMANN Victor Heinrich, „De la Turcoaia la Niculițel", în: *De la Dunăre la Mare*, Galați, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 1977; BAUMANN Victor Heinrich, „Noi dovezi arheologice referitoare la vechimea martirilor de la Niculițel", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIV (1976), 5-6; BĂJENARU Constantin, „Un opaiț cu simboluri paleocreștine descoperit la Tomis", în: *Pontica*, XXXV (2002-2003); BĂRBULESCU Mihai, „Vechi urme creștine", în: *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, 1982; CHIRIAC Costel, PAPASIMA Tudor, „Un străvechi așezământ creștin dobrogean – complexul monastic de la Dumbrăveni (județul Constanța)", în: *Priveghind și lucrând pentru mântuire*, volum editat la aniversarea a 10 ani de arhipăstorire a Înaltpreasfințitului Mitropolit DANIEL al Moldovei și Bucovinei (1 iulie 1990 – 1 iulie 2000), Iași, Ed. Trinitas a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 2000; DĂNILĂ Nicolae, „Viața creștină în Oltenia în secolele IV-VI, în lumina documentelor romano-bizantine", în: *Mitropolia Olteniei*, XXXVI (1984), 5-6; DELEHAYE Hippolyte, „Saints de Thrace et de Mésie", în: *Analecta Bollandiana*, XXXI (1912), 2-3; DURĂ Ioan, „Sfântul Teotim I, episcopul Tomisului, invocat drept autoritate a dreptei credințe în cadrul lucrărilor Sinodului IV Ecumenic (451)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CVI (1988), 5-6; GONZALO Fernandez, „The Evangelizing Mission of Theophilus *The Indian* and the Ecclesiastical Policy of Constantius II", în: *Klio*, 71 (1989), 2; HOLUBEANU Ionuț, „The Byzantine Monachism in Scythia Minor – Dobruja in IVth-XVth Centuries", în: *Études byzantines et post-byzantines*, V (2006); HOLUBEANU Ionuț, „Monahismul dobrogean în secolul al IV-lea", în: *Revista de Teologie „Sfântul Apostol Andrei"*, III (1999), 5; JAKAB Attila, „L'Égypte chrétienne au temps de Jean Cassien", în: *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident. Actes du Colloque international*, Paris, Beauchesne Éditeur; Iași, Polirom, 2003; MARROU Henri Irinée, „La patrie de Jean Cassien", în: *Orientalia Christiana Periodica*, XIII (1947), 3-4; MATHIESEN, Ralph W., „Barbarian Bishops and the Churches *in Barbaricis Gentibus* during Late Antiquity", în: *Speculum*, LXXII (1997), 3; MIHĂILESCU-BÂRLIBA, Lucrețiu, DIACONESCU Marius, „Cercetări arheologice recente în peștera de la Casian", în: *Pontica*, XXIV (1991); MIN EV Alexandăr, „Die westliche Schwarzmeerküste und der Osten in der Spätantike: Ethnokulturelle - und Handelsbeziehungen", în: Renate PILLINGER (ed.), *Spätantike und frühbyzantinische Kultur Bulgariens zwischen Orient und Okzident. Referate gehalten im Rahmen eines gemeinsam mit dem bulgarischen Forschungsinstitut in Österreich organisierten arbeitsgespräches vom 8 bis 10 November 1983*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986; NĂSTUREL Petre Ș., „Les actes de Saint Sabas Le Goth (BHG 1607). Histoire et archéologie", în: *Revue des Éudes Sud-Est Européennes*, VII (1969), 1; OPAIȚ Andrei, OPAIȚ Cristina, BĂNICĂ Teodor, „Der frühchristliche Komplex von Slava Rusă", în Renate PILLINGER, A. PÜLZ, H. VETTERS (eds.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1992; OPREANU Coriolan, „Creștinismul și neamurile germanice în secolele IV-V în Transilvania", în: *Ephemeris Napocensis*, V (1995); POPESCU Emilian, „Frühes Mönchtum in Rumänien", în: *Christianitas Daco-Romana*, București, Ed. Academiei Române, 1994; POPESCU Emilian, „Saints Epictète et Astion, martyrs à Halmyris", în *Christianitas Daco-Romana*, București, Ed. Academiei Române, 1994; POPESCU Emilian, „Qui est l'auteur de l'Acte du martyre de Saint Sabas «le Goth»? Quelques considérations autour d'une nouvelle hypothèse", în: *Études byzantines et post-byzantines*, IV (2001); RĂMUREANU, Ioan I., „Mișcarea audienilor în Dacia Pontică și nord-dunăreană (secolele IV-V)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVI (1978); RUSSU I. I., „Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania. Contribuții la istoria creștinismului daco-roman", în: *Studii Teologice*, X (1958), 5-6;

RUSU Mircea, „Paleocreștinismul din Dacia romană", în: *Ephemeris Napocensis*, I (1991); SANIE S., DRAGOMIR I.T., „Începuturile creștinismului în sudul roman al Moldovei", în: *De la Dunăre la Mare*, Galați, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 1979; SCHÄFERDIECK Knut, „Das gotische liturgische Kalenderfragment – Bruchstück eines Konstantinopoler Martyrologs", în: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, LXXIX (1988), 1-2; SIBIESCU Gh. Vasile, „Călugării sciți", în: *Revista Teologică*, XXVI (1936), 5-6; SIBIESCU, Gh. Vasile, „Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)", în: *Ortodoxia*, XXXI (1979), 1; SIBIESCU, Gh. Vasile, „Sfântul Sava «Gotul». La 1600 de ani de la mucenicia sa", în: *Glasul Bisericii*, XXXI (1972), 3-4; STĂNILOAE Dumitru, „Contribuția călugărilor sciți la precizarea hristologiei la începutul secolului VI", în: *Mitropolia Olteniei*, XXXVII (1985), 3-4; TUDOR Dumitru, „Biserica paleocreștină de la Slăveni Olt în secolul al IV-lea", în: *Mitropolia Olteniei*, XXXI (1979), 1-3; VANIER Marie-Anne, „Jean Cassien, Scythe ou Provençal?", în: *Anthropos Laïkos. Mélanges Alexandre Faivre à l'occasion de ses 30 ans d'enseignement*, Fribourg, Éditions Universitaires, 2000; VORNICESCU Nestor, Mitropolitul Olteniei, „Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi: Pătimirea Sfinților Epictet și Astion (de la cumpăna secolelor III-IV)", în: *Primele scrieri patristice în literatura română sec. IV-XVI*, Craiova, Scrisul Românesc, 1992; VULPE Radu, „Limita meridională a provinciei romane Scythia", în: *Pontica*, V (1972); ZAHARIADE Mihail, BOUNEGRU Octavian, „The Basilica Episcopalis and the Martyrs' Tomb from Halmyris", în: *Studia Historica et Theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu*, Iași, Ed. Trinitas, 2003; ZAHARIADE Mihail, BOUNEGRU Octavian, „Despre începuturile creștinismului la Dunărea de Jos: Martyrium-ul de la Halmyris", în: *Izvoarele creștinismului românesc. 125 de ani de la revenirea Dobrogei în cadrul statului românesc*, Constanța, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului.

SI ELENA

TEOLOGI DIN SCYTHIA MINOR. PERSONALITĂŢI TEOLOGICE REPREZENTATIVE DIN SECOLELE IV-VI

Provincia Scythia Minor şi regiunile dunărene au primit sămânţa Evangheliei destul de devreme. La mijlocul secolului al IV-lea, creştinismul era bine organizat în Scythia Minor, fapt ce presupune că el a apărut acolo de timpuriu[1], dovadă mulţimea martirilor, a inscripţiilor cu caracter creştin, a mormintelor şi mai ales a bazilicilor, descoperite în marile centre ca: Tomis, Tropaeum Traiani, Callatis, Histria.

La acestea se adaugă anumite personalităţi bisericeşti marcante din Scythia Minor, care au scos în relief ţinuta şi rolul creştinismului din epoca lor, prin poziţia, activitatea şi relaţiile pe care le-au avut. Este vorba de un număr de episcopi şi monahi care s-au făcut apreciaţi în ţara lor precum şi în alte părţi din cadrul Bisericii.

Fără a intra în detalii, amintim că Tomisul, prima episcopie a provinciei Scythia Minor, a numărat printre episcopii ei pe: Evangelius şi Efrem, sub Diocleţian; Titus, sub Licinius; Bretanion sau Vetranion, sub Valens şi Arcadius; Timotei şi Ioan, sub Teodosie II; Alexandru, sub Marcian; Teotim II, sub Leon; Paternus, sub Anastasie I şi Valentinian, sub Iustinian[2]. Numai existenţa primilor trei dintre aceşti episcopi este pusă la îndoială de către cercetători, şi aceasta din pricina caracterului semi-legendar al documentelor martirologice în care sunt menţionaţi; ceilalţi însă sunt consemnaţi de documente istorice indubitabile.

Dintre personalităţile ierarhice şi teologice care s-au remarcat în Scythia Minor, şi mai departe, în lumea bizantină în a doua jumătate a secolului al IV-lea, amintim pe Bretanion, Gherontie (Gerontius) şi Teotim I, Sf. Ioan Casian, Sf. Dionisie Exiguul şi episcopul Valentinian.

---

1. Menţionăm că, deşi unii cercetători mai noi susţin ideea unei creştinări masive a regiunilor de la nordul Dunării numai pentru secolul al V-lea, ei admit totuşi prezenţa creştinismului în provinciile danubiene încă din secolul al III-lea, cum reiese din unele mărturii din epoca lui Diocleţian (cf. A. Lippold, E. Kirsten, „Donauprovinzen", în: *Reallexikon für Antike und Christentum*, Band. IV, Stuttgart, 1959, col. 166).
2. Detalii la: Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain*, Paris, 1918, pp. 171-173; Vasile Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Bucureşti, 1911, pp. 71-72; Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Bucureşti, 1991, pp. 143-148.

◄ Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena, icoană din Catedrala Patriarhală din Bucureşti

Sfântul Ierarh Bretanion, Episcopul Tomisului

În legătură cu viața și activitatea acestui sfânt episcop[3] informațiile sunt destul de puține. Ceea ce știm cu certitudine este faptul că el păstorea Biserica tomitană și a întregii provincii Scythia Minor în timpul când pe tronul imperial al Constantinopolului se afla împăratul Valens (364-378). Acesta a venit în părțile Dunării de Jos cu prilejul unor campanii militare întreprinse împotriva goților, între anii 367-369, și a poposit în anul 369 la Tomis, unde l-a întâlnit pe ierarhul tomitan în catedrala orașului. Evenimentul acesta al întâlnirii dintre împăratul Valens și episcopul Bretanion, relatat de istoricii bisericești Sozomen și Teodoret de Cyr, este momentul sigur al intrării episcopiei Tomisului în istorie. Cu acest an[4] și cu numele lui Bretanion[5], Tomisul trece din așa-zisa perioadă legendară în filele reale ale istoriei.

Istoricii bisericești amintiți menționează că Valens, care era un aprig susținător al arianismului[6], intrând în catedrala orașului, a încercat să-l determine pe episcopul Bretanion să îmbrățișeze credința sa eretică. Dar Bretanion, cu un curaj extraordinar, după cum ne relatează Teodoret, „și-a aprins cugetul cu râvna credinței, a combătut stricarea dogmelor și fărădelegilor lui Valens contra Sfinților (dreptcredincioșilor), strigând ca dumnezeiescul David: *Am vorbit întru mărturiile Tale înaintea împăraților și nu m-am rușinat*" (*Psalmul* 118, 46)[7]. Apoi l-a părăsit pe împăratul Valens și, urmat de tot poporul, s-a dus într-o altă biserică.

Comportamentul poporului denotă că acesta se simțea profund atașat de păstorul lor[8] și este cu atât mai semnificativ cu cât trebuie să ne imaginăm că vizitele împărătești în orașele de graniță, cum erau și cele din Scythia, erau evenimente rare. Pe de altă parte,

---

3. Bretanion (Vetranion) a fost strălucit episcop în a doua jumătate a secolului al IV-lea și pentru faptele sale și viața sa curată, Biserica din Tomis l-a trecut în rândul sfinților, fiind sărbătorit la 25 ianuarie (Vezi: R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, Bukarest, 1918, pp. 26-38; Niculae Șerbănescu, „1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența episcopiei Tomisului", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXVI (1969), 9-10, pp. 999-1007; *Actele martirice*, studiu introd., trad., note, comentarii de Pr. Ioan Rămureanu, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* (*PSB*), vol. 11, București, 1980, pp. 325-341.

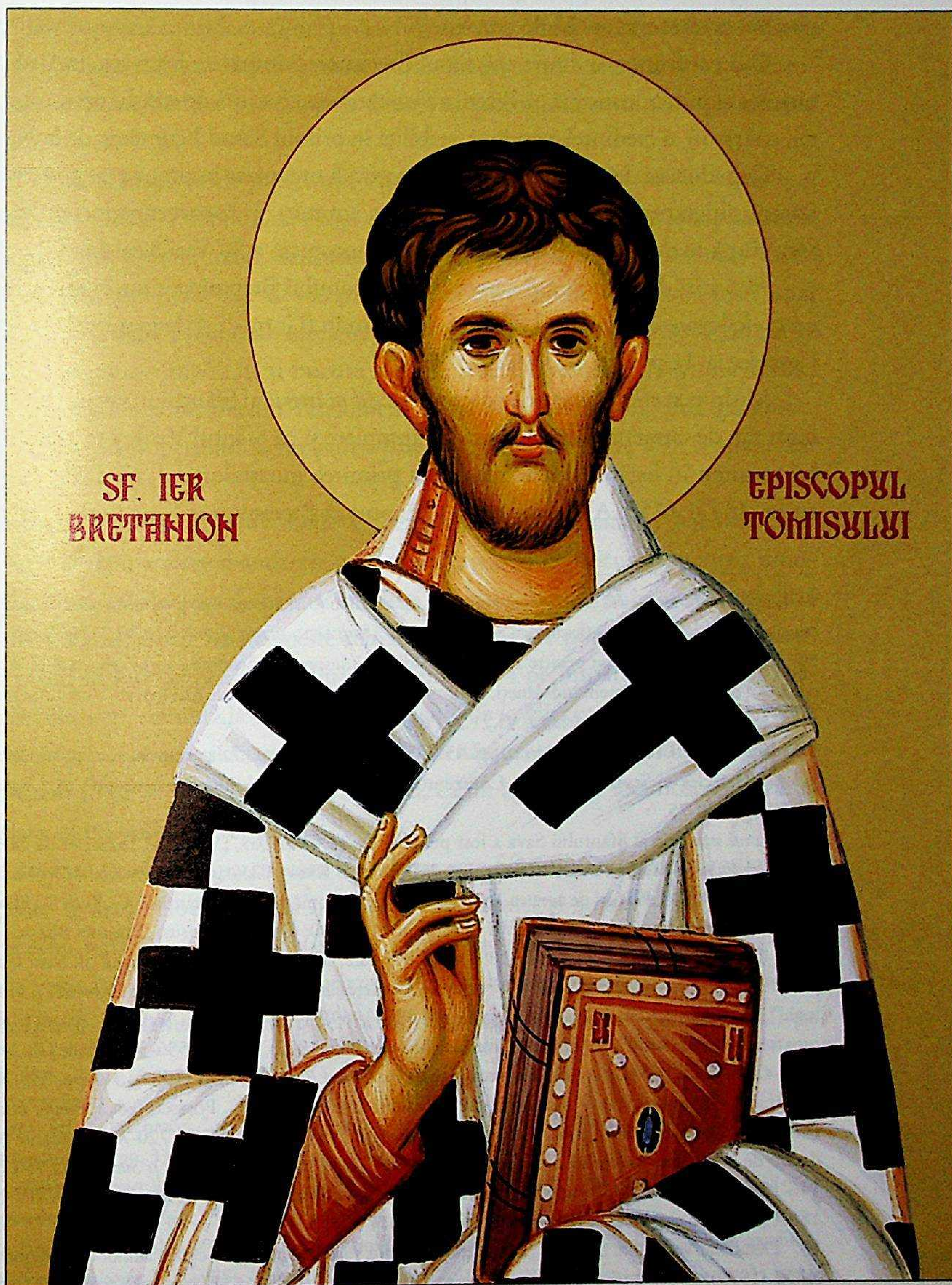
4. Anul 369 este prima dată istorică a confirmării indiscutabile a existenței scaunului episcopal din Tomis (cf. Jacques Zeiller, *Les origines...*, p. 172). Precizăm că această dată este dovada indubitabilă *a existenței, nu a înființării*, scaunului episcopal de aici, deoarece din punct de vedere logic, istoric și chiar documentar se poate susține că episcopi tomitani au putut exista chiar de la sfârșitul secolului al III-lea.

5. Acest ierarh este considerat de istorici „ca primul episcop (de Tomis, *n.n.*) atestat cu siguranță de documentele istorice" (I. Barnea, „Perioada Dominatului (secolele IV-VII)", în: Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II. *Romanii la Dunărea de Jos*, Ed. Academiei RSR, București, 1968, p. 457).

6. În legătură cu modul în care împăratul Valens a căzut în erezia ariană, iată ce ne spune Teodoret al Cyrului: „După ce a luat puterea imperială, Valens era la început împodobit cu dogmele apostolice, iar când goții au trecut Dunărea și au devastat Tracia, el a adunat oaste și a hotărât să lupte împotriva lor. A socotit însă ca să nu înceapă lupta lipsit de harul dumnezeiesc, ci să fie întărit cu armătura Sfântului Botez. Lucrul acesta l-a socotit bine și foarte înțelepțește, dar ceea ce a urmat după aceea arată multă slăbiciune de suflet și trădarea adevărului. Nenorocitul a îndurat o suferință asemenea protopărintelui Adam, căci și el, fiind amăgit de cuvintele soției sale, a fost robit și nu numai că a devenit prizonier de război, ci și ascultător de cuvintele amăgitoare femeiești. Într-adevăr, soția lui Valens, devenind mai înainte pradă înșelătoriei ariene, l-a atras și pe acesta și l-a convins să cadă cu ea în prăpastia blasfemiei. La acestea i-a condus Eudoxius, care le era îndrumător și inițiator și care încă ținea frâiele Bisericii din Constantinopol, nu conducând bine corabia, ci afundând-o" (cf. Teodoret Episcopul Cirului, *Istoria Bisericească*, IV.12.1-4; trad. Pr. Vasile Sibiescu, *PSB* 44, București, Ed. IBMBOR, 1996, p. 168; text grecesc în: *PG* 82, 1147-1148).

7. Teodoret, *Istoria Bisericească*, IV.35.1, p. 197; *PG* 82, 1194-1195.

8. Acest atașament al poporului este explicabil: „Bretanion strălucea prin tot felul de virtuți, fiind rânduit ca să conducă ca episcop peste cetățile întregii Scythii" (Teodoret, *Istoria Bisericească*, IV.35.1, p. 197; *PG* 82, 1194-1195).

▲ *Sfântul Ierarh Bretanion, Episcopul Tomisului – icoană*

împărații dispuneau de puteri discreționare în a decide pedepse împotriva acelora ce îndrăzneau să li se opună. Curajul și virtuțile care-i împodobeau viața episcopului tomitan l-au impus atât de mult în fața poporului[9], că nici măcar împăratul roman n-a putut să-l pedepsească cu exilul pentru lungă durată, deoarece văzând că sciții se plâng de lipsa păstorului și temându-se ca aceștia să nu se răscoale, a îngăduit ca Bretanion să se întoarcă în eparhia sa, fără niciun fel de condiție[10].

Din confruntarea dintre episcopul Bretanion și împărat observăm deci, că primul a ieșit biruitor și putem constata că Biserica tomitană era condusă de ierarhi destoinici, de mare curaj, apărători ai credinței ortodoxe, stabilită în primul Sinod Ecumenic de la Niceea din 325.

Capadocian de origine, Bretanion pare a fi organizat împreună cu guvernatorul Junius Soranus lucrarea misionară în Gothia, prin anumiți misionari capadocieni, ca Eutihie, și a fost, după toate probabilitățile, cunoștință apropiată a Sf. Vasile cel Mare[11].

Alte științi despre viața și activitatea episcopului Bretanion sunt în conexiune cu evenimentele legate de martiriul Sf. Sava de la Buzău (Gotul)[12] și de trimiterea moaștelor sale în Capadocia, la cererea Sf. Vasile cel Mare[13].

Mulți cercetători sunt de părere că *Actul martiric* al Sfântului Sava a fost scris de Bretanion sau de oamenii din imediata lui apropiere și că Sfântul Vasile i se adresează episcopului tomitan în legătură cu aceasta și cu primirea moaștelor în Capadocia, în *Scrisorile* sale cu *nr. 164* și *165*[14]. Alții însă, contestă faptul că Bretanion ar fi avut vreun rol în redactarea

9. Sozomen consemnează și el că Bretanion „era, de altfel, un bărbat destoinic și renumit prin virtutea vieții sale, după cum mărturisesc chiar sciții (locuitorii Scythiei) înșiși" (Sozomen, *Istoria Bisericească*, VI.21.6, *PG* 67, 1344).

10. Bretanion s-a numărat printre acei păstori sufletești despre care Sozomen afirmă că „dacă se întâmpla ca bisericile să fie conduse de oameni îndrăzneți, poporul nu-și schimba credința de mai înainte" (credința niceană ortodoxă, *n.n.*), (Sozomen, *Istoria Bisericească*, VI.21.2, *PG* 67, 1315 AB).

11. Jacques ZEILLER, *Les origines...*, pp. 431-432, Cf. Jean Coman, „Le patrimoine de l'œcuménisme chrétien du IVe au VIe siècles en Scythie Mineure. Contributions des auteurs patristiques de la région", în: *Contacts*, XXII année (1970), pp. 70-75.

12. Actul martiric al Sfântului Sava a fost publicat de: H. Delehaye, „Saints de Thrace et de Mesie", în: *Analecta Bollandiana*, Bruxelles, XXXI (1912), pp. 216-221; R. Knopf-Gkrüger, *Ausgewählte Märtyrerakten*, Tubingen, 1929, pp. 119-124. Alături de acestea, există și bibliografie românească substanțială: G. Zottu, „Sfântul Sava martir got", în: *Biserica Ortodoxă Română*, VII (1883), pp. 169-180; Gherasim Timuș, „Epistola Bisericii Goției", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XIV (1890-1891), pp. 817-822; Ion Dinu, „Citind martiriul Sf. Sava Gotul", în: *Tomis*, XV (1938), 9-10, pp. 20-24; Petre S. Năsturel, „Les actes de Saint Sabas le Goth (BHG-1607). Histoire et archéologie", în: *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, VII (1969), 1, pp. 175-185; Ștefan C. Alexe, „1600 de ani de la moartea Sf. Sava Gotul", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XC (1972), 5-6, pp. 556-568; Vasile Gh. Sibiescu, „Sfântul Sava «Gotul». La 1600 de ani de la mucenicia sa", în: *Glasul Bisericii*, XXXI (1972), 3-4, pp. 335-388; Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hâncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu (eds.), *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II. *De la anul 300 până la anul 1000*, București, 1970, pp. 710-715, 720-727; Epifanie Norocel, „1600 de ani de la moartea martirică a Sfântului Sava Gotul", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLVIII (1972), 3-4, pp. 146-158; Ioan Ionescu, „Pomenirea Sfântului martir Sava Gotul", în: *Mitropolia Olteniei*, XXIV (1972), 3-4, pp. 180-193; *Actele martirice*, I. Rămureanu (ed.), pp. 311-328.

13. Detalii la: Vasile Gh. Sibiescu, „Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)", în: *Ortodoxia*, XXXI (1979), 1, pp. 146-150; Vezi traducerea *Scrisorilor nr. 164* și *165* în: Sfântul Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole)*. trad., introd., note și indici Pr. Constantin Cornițescu și Pr. Teodor Bodogae, *PSB* 12, București, 1988, pp. 355-359; I. Rămureanu, „Sfântul Vasile cel Mare și creștinii din Scythia Minor și Dacia nord-dunăreană", în: *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa*, București, 1980, pp. 378-393.

14. J. Mansion, „Les origines du christianisme chez les Goths", în: *Analecta Bollandiana*, XXXIII (1914), pp. 15-20; J. Zeiller, *Les origines...*, pp. 431-432; L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgane der Volkerwanderung*, Munchen, 1941, p. 234; Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria...*, I, pp. 101-102, 134.

actului martiric și trimiterea moaștelor, susținând că, istorisirea vieții și suferințelor Sfântului Sava s-ar fi făcut în stânga Dunării, adică în Gothia care, în epoca respectivă, cuprindea geografic regiunile din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei. În ceea ce privește destinatarul *Scrisorilor 164* și *165*, aceștia consideră că ar fi episcopul Ascholiu al Tesalonicului, care ar fi îndeplinit rolul de mijlocitor în trimiterea moaștelor în Capadocia[15].

Prof. Emilian Popescu consideră că în special *Scrisoarea nr. 165*[16] a Sf. Vasile cel Mare, conține câteva elemente care pot constitui dovezi clare în favoarea adresării ei lui Bretanion și din acestea se poate deduce participarea directă a episcopului tomitan la trimiterea moaștelor în Capadocia[17].

În primul rând, Sfântul Vasile îl consideră pe destinatarul scrisorii un *concetățean al patriei sale* care, „ca o mlădiță nobilă care a ieșit dintr-o rădăcină aleasă, a umplut pământul de dincolo de granițele țării cu roade duhovnicești"[18]. În prologul scrisorii, Sfântul Vasile se lamentează de „distanța mare", de depărtare, care face imposibilă împlinirea celei „mai mari și mai fierbinte fericiri", și anume aceea de a se vedea cu adresantul scrisorii „în carne și oase", pentru a se putea împărtăși și bucura de „darurile Duhului"[19]. *Țara îndepărtată* nu putea fi decât Scythia și nicidecum Tesalonicul episcopului Ascholius care, geografic, se afla plasat în centrul imperiului și nu putea părea nimănui, oriunde s-ar fi aflat, atât de inaccesibil.

În continuarea scrisorii, Sfântul Vasile îl asemuiește pe destinatarul scrisorii cu o „odraslă" cu care patria mamă se mândrește pe drept și „tresaltă de bucurie", pentru motivul că a „desfășurat cu succes luptele pentru credință", făcând dovada că în el „se păstrează buna moștenire a Părinților"[20]. Toate aceste remarci elogioase se potrivesc lui Bretanion, deoarece el a biruit în luptele pentru credință, înfruntându-l pe împăratul Valens și apărând ortodoxia credinței, stabilită la Sinodul I Ecumenic de la Niceea. Apoi, Sfântul Vasile adaugă: „și câte nu ne-ai dăruit și acum? Patria care te-a născut, tu ai cinstit-o cu un martir care a luptat recent în țara barbară vecină, trimițând, ca un agricultor recunoscător, pârgă din roade, celora care-i dăruiseră semințele"[21].

Martirul cu care „a cinstit" patria care l-a născut este Sfântul Sava, iar „țara barbară vecină" nu poate fi decât Gothia, adică nord-estul Munteniei și sudul Moldovei. Dacă destinatarul acestei scrisori a Sfântului Vasile ar fi fost Ascholius, atunci în ea nu s-ar fi putut vorbi de vecinătatea lui cu o „țară barbară", deoarece în epoca respectivă, Tesalonicul nu se afla într-o asemenea situație[22]. Termenul θεοσεβής (= piosul, credinciosul) pe

15. H. Delehaye, „Saints de Thrace...", p. 291; I. Rămureanu, „Sfântul Vasile cel Mare...", pp. 379-393; *Actele martirice* I. Rămureanu (ed.), pp. 335-341.

16. Vezi: *PG* 32, 638-640; Saint Basile, *Lettres*, vol. II, (ed.) Yves Courtonne, Paris, 1961, pp. 100- 101; Sf. Vasile cel Mare, *Corespondența (Epistole)*, pp. 357-358.

17. Cf. Emilian Popescu, „Bretanion și Gerontius (Terentius). Două mari personalități ale Tomisului în secolul al IV-lea d.Hr.", în: *Studii Teologice*, XL (1988), 2, p. 118.

18. Epistola 165, în: Sf. Vasile cel Mare, *Corespondența (Epistole)*, p. 358; Saint Basile, *Lettres*, Y. Courtonne (ed.), p. 100.

19. Sf. Vasile cel Mare, *Corespondența (Epistole)*, p. 357; Saint Basile, *Lettres*, Y. Courtonne (ed.), p. 100.

20. Sf. Vasile cel Mare, *Corespondența (Epistole)*, p. 357; Saint Basile, *Lettres*, Y. Courtonne (ed.), pp. 100-101.

21. Sf. Vasile cel Mare, *Corespondența (Epistole)*, p. 357; Saint Basile, *Lettres*, (ed.) Y. Courtonne (ed.), pp. 100-101.

22. Emilian Popescu, „Bretanion și Gerontius...", p. 119.

care Sfântul Vasile îl folosește în scrisoarea sa ca epitet pentru destinatar, nu se potrivește mireanului Iunius Soranus sau altcuiva, ci episcopului Bretanion. Când afirmăm aceasta, avem în vedere și faptul că Sfântul Vasile își încheie scrisoarea cu rugămintea: „Te rugăm, așadar, să-ți aduci aminte în rugăciunile Tale și de noi care Te iubim și să te rogi cu căldură pentru sufletele noastre, ca să ne învrednicească Dumnezeu să începem și noi cândva a-l urma pe drumul poruncilor, pe care ni le-a dat spre mântuire"[23]. Numai unui episcop i se putea adresa marele părinte capadocian cu asemenea cuvinte și avem suficiente motive să considerăm că acest episcop era Bretanion de Tomis.

Pe baza celor afirmate până acum, putem concluziona că Bretanion a fost în strânsă legătură cu Sf. Vasile cel Mare, purtând cu el o corespondență și că *Scrisorile nr. 164* și *165* i-au fost adresate lui de marele părinte capadocian. Activitatea misionară de la Dunărea de Jos, față de care Sfântul Vasile manifesta un interes deosebit și în care Bretanion era direct implicat, i-a apropiat și mai mult pe cei doi ierarhi, mai ales că amândoi erau capadocieni de neam și dârzi apărători ai ortodoxiei credinței, așa cum a fost stabilită la primul Sinod Ecumenic. Bretanion ne apare astfel nu numai ca primul episcop tomitan atestat cert de documente, dar și cel dintâi care a făcut o legătură a Bisericii noastre cu una dintre cele mai proeminente personalități teologice și patristice a veacului al IV-lea.

Așa cum am putut constata din cele două scrisori, Sfântul Vasile apreciază sfințenia, evlavia și darurile duhovnicești ale lui Bretanion, pentru că episcopul tomitan, așa după cum rezultă și din portretul pe care i l-a făcut istoricul Teodoret al Cyrului, „strălucea prin tot felul de virtuți".

Nu știm cu exactitate cât a păstorit Bretanion în scaunul de Tomis: probabil până în jurul anului 380-381. Pentru sfințenia vieții sale, dar mai ales pentru inflexibilitatea și dârzenia cu care a apărat credința ortodoxă, Bretanion a fost trecut în rândul sfinților, pomenirea lui făcându-se în fiecare an la 25 ianuarie.

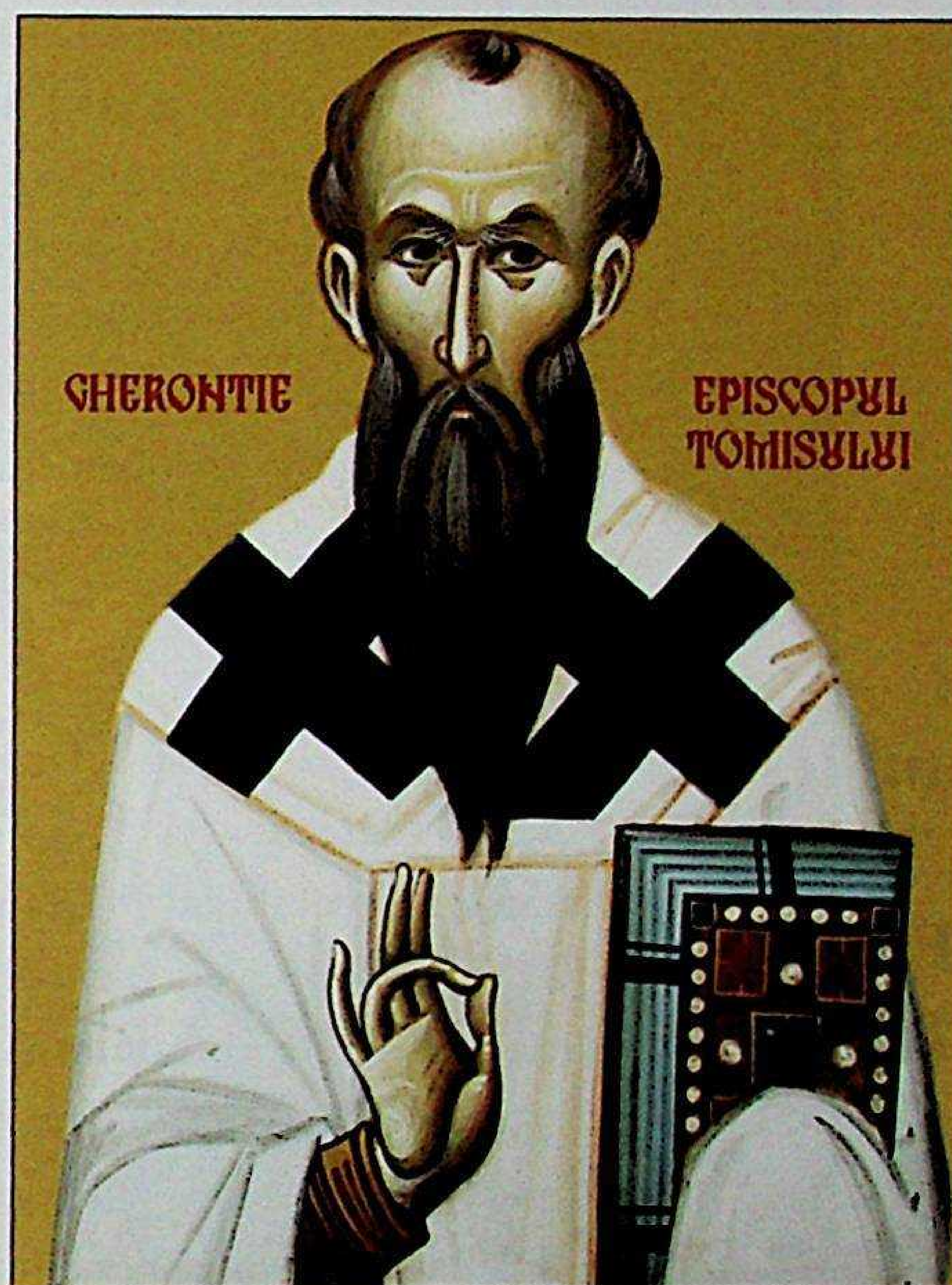
Episcopul Gerontius (Terentius)

Urmașul lui Bretanion la tronul episcopal a fost *Gerontius* sau, cum îl mai numesc alte izvoare, *Terentius* (sau *Terennius*)[24]. Amănunte despre viața și activitatea sa avem foarte puține. Ceea ce știm cu siguranță este faptul că el se numără printre personalitățile teologice de frunte ale Imperiului Romano-Bizantin din perioada de sfârșit a secolului al IV-lea, personalități care s-au distins prin păstrarea neștirbită a hotărârilor dogmatice ale Sinodului I ecumenic de la Niceea, prin evlavie și pricepere în păstorirea credincioșilor.

---

23. Epistola 165, în: SF. VASILE CEL MARE, *Corespondența (Epistole)*, p. 35; SAINT BASILE, *Lettres*, Y. Courtonne (ed.), p. 101.
24. Precizăm că în Actele Sinodului II Ecumenic de la Constantinopol din 381, e menționat ca participant și episcopul de Tomis, care apare o dată cu numele: *Gerontius Tomensis* (G.D. MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, III, 572), iar a doua oară, cu numele: *Terentius Tomeum*, transcris, cu siguranță, din „Τομεων" (MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, VI, 1181). Tot cu numele de Terentius îl menționează într-o listă sinodală siriacă și istoricul Sozomen – cf. N.Q. KING, „The 150 Holy Fathers of the Council of Constantinople 381 AD", în: *Studia Patristica*, Berlin, I (1957), p. 639; SOZOMEN, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, VII, 9, J. BIDEZ, G.C. HANSEN (eds.), p. 312. În alte documente este menționat cu numele de Terennius – cf. *Codex Theodosianus*, XVI.I.3, G. Haenel (ed.), col. 1478; W. ENSSLIN, „Terennius", în: *Realencyklopädie de Klassischen Altertümswissenschaft*, Newe Bearbeltung, 2-e Reihe, V-er Band, Stuttgart, 1934, col. 587.

În acel timp s-au purtat discuții aprinse în legătură cu persoanele Sfintei Treimi. Astfel, pnevmatomahii tăgăduiau Duhului Sfânt consubstanțialitatea Sa cu Tatăl și cu Fiul, și susțineau că acesta nu este Dumnezeu adevărat, ci doar un „duh", superior naturii îngerilor, dar inferior naturii divine, având rol de intermediar[25]. În această epocă, problemele de doctrină subliniate mai sus ajunseseră să fie discutate nu numai în cercurile episcopilor și ale teologilor de frunte, ci au devenit o preocupare a omului de rând[26]. În această efervescență spirituală a fost convocat de către împăratul Teodosie cel Mare (379-395) Sinodul al II-lea Ecumenic la Constantinopol, în 381, pentru a clarifica problemele și disputele la care ne-am referit. Fără a intra în detalii, precizăm că Sinodul a luat hotărâri dogmatice importante, pe care le avem formulate în ultimele 5 articole ale *Simbolului de credință niceo-constantinopolitan*, articole care exprimă succint învățătura despre Sfântul Duh și Biserică. Totodată a condamnat apolinarismul, susținând întruparea desăvârșită a Fiului lui Dumnezeu.

▲ *Gherontie, Episcopul Tomisului – pictură*

Printre cei 150 de episcopi care au participat la lucrările sinodului și care au avut un rol activ, documentele îl menționează și pe „Gerontius Tomensis"[27]. Este de presupus că Gerontius (Terentius) avea o pregătire teologică solidă, contribuind substanțial la combaterea ereziilor și la formularea hotărârilor dogmatice. Faptul acesta i-a atras stima celorlalți contemporani, precum și a împăratului Teodosie cel Mare, și explică menționarea numelui său într-un decret imperial publicat la 30 iulie 381, alături de alte nouă personalități ierarhice din Imperiu, garante ale Ortodoxiei. Edictul publicat de Teodosie cel Mare la Heracleea (în Tracia) preciza: „Poruncim – spune Teodosie – ca toate bisericile să fie imediat înapoiate episcopilor care mărturisesc că Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, au aceiași maiestate, putere, mărime și strălucire, nefăcând nici o deosebire, printr-o împărțire nelegiuită, ci respectând ordinea Treimii, existența persoanelor și unitatea Dumnezeirii; aceștia vor sta în comuniune și dragoste cu Nectarie, episcopul Bisericii de Constantinopol, Timotei, al Alexandriei, în Egipt; în părțile Orientului cu Pelagiu de Laodiceea și Diodor de Tars; în Asia Proconsulară și dioceza Asia, cu Amfilohie, episcop de Iconium și Optimus, episcop de Antiohia (Pisidiei); în dioceza Pontului, cu Helladios, episcop de

---

25. Amănunte la Pr. Ioan Rămureanu, „Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol (381). Învățătura despre Sfântul Duh și Biserică; Simbolul constantinopolitan", în: *Studii Teologice*, XXI (1969), 5-6, pp. 327-386; N.Q. King, *The Emperor Theodosius and the Establishment of Christianity*, London, 1961.
26. Referitor la această stare de fapt, Sf. Grigorie de Nyssa ne spune că aidoma ca pe vremea Sf. Apostol Pavel la Atena, când oamenii aveau obiceiul ca să umble prin piețe ca să afle ceva nou, tot așa și acum, trecători de pe stradă de toate categoriile, abordau fără nici o pregătire chestiunile atât de subtile și greu de înțeles ale Sfintei Treimi (cf. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Oratio de deitate Filii et Spiritus Sancti*, în: *PG* 46, 557).
27. Cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*..., III, 572; J. Hardouin, *Acta conciliorum et Epistolae Decretales, ac Constitutiones Summorum Pontificum*, t. I, Paris, 1715, col. 818.

Cezareea, cu Otreios de Melitene și Grigorie, episcop de Nyssa; cu *Terennius (Terentius), episcopul Scythiei* (corect, episcop de Tomis în Scythia Minor, *n.a.*), cu Martiriu, episcop de Marcianopole (în Tracia)"[28].

Toți episcopii din Imperiu trebuiau să fie în comuniune de credință spirituală cu aceste personalități, căci numai așa puteau să-și păstreze scaunele. Edictul mai prevedea că toți care se vor abține de la comuniunea cu acești ierarhi să fie alungați din Biserică și socotiți eretici declarați. Istoricul Sozomen ne dă amănuntul că împăratul „i-a pus la încercare pe aceștia, a vorbit cu ei și că în felul acesta s-a răspândit faimă bună despre modul cum își conduceau bisericile cu evlavie"[29].

Din păcate, știrile despre Gerontius (Terentius) se rezumă la atât. Nu se știe cât timp după sinod a mai condus Biserica Scythiei, probabil doar pentru o scurtă perioadă, fiindcă în ultimii ani ai secolului al IV-lea întâlnim pe scaunul episcopal de Tomis o altă personalitate teologică și duhovnicească, și anume pe Teotim I.

Sfântul Ierarh Teotim I, Episcopul Tomisului

Episcopul *Teotim* I face parte „din categoria scriitorilor ortodocși misionari de la Dunărea de Jos"[30], fiind una dintre personalitățile remarcabile ale Tomisului de la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea. Istoricii Sozomen și Nichifor Calist, afirmă că era „scit de neam"[31]. Nu știm când s-a născut și nici când a murit. Pentru prima dată este amintit de documente în anul 392, când Fericitul Ieronim, în vestita sa lucrare *De viris illustribus*, îl numește: „Teotim, episcop de Tomis în Sciția"[32]. Dacă în anul 392 el era deja episcop, aceasta înseamnă că păstoria sa a început ceva mai înainte. Totodată, mărturia Fericitului Ieronim a înlesnit presupunerea că, la acea dată, Teotim era un bărbat „în floarea vârstei, poate în pragul bătrâneții". Apoi, „din faptul că avea relații cordiale cu Sfântul Ioan Gură de Aur, putem deduce, cel puțin până la un punct, că Teotim era aproximativ de aceeași generație cu Sfântul Ioan Gură de Aur sau mai în vârstă, cu o toleranță de diferență de la 10-15 ani între generațiile lor"[33].

Dintre toți scriitorii bisericești apropiați de timpul său, Sozomen e singurul care ne dă mai multe detalii despre episcopul tomitan. După ce precizează, așa cum am subliniat, că era scit de origine, adică daco-roman, afirmă că avea o aleasă cultură, fiind „crescut în filosofie"[34], adică în învățătura și viața monahală. Se presupune că de timpuriu a intrat într-una din mănăstirile care existau la acea vreme în Scythia Minor. În ceea ce privește ținuta

---

28. *Codex Theodosianus*, XVI.I.3, G. Haenel (ed.), col. 1477-1478; Pr. Ioan Râmureanu, „Sinodul al II-lea...", p. 381.
29. Sozomen, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, VII.9, în: *PG* 67, 1440; și J. Bidez, G.C. Hansen (ed.), p. 312; E. Metz, „L'intervention de Théodose au 2e Concile œcuménique (Constantinople, 381)", în: *Études d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras*, I, Paris, 1965, pp. 651-664.
30. Pr. Ioan G. Coman, „Însemnări asupra lui Teotim de Tomis", în: *Glasul Bisericii*, XVI (1957), 1, p. 46.
31. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, în: *PG* 67, 1500 B; „σκυθὴς μέν καὶ βάρβαρος ἄντρωπος"; cf. Nichifor Callist, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, XII.45, în: *PG* 146, 908; R. Netzhammer, *Die Christlichen Altertümer...*, p. 40.
32. Fer. Ieronim, *De viris illustribus*, 131, în: *PL* 23, 753: „Theotimus Scythiae Tomorum episcopus".
33. Ioan G. Coman, „Însemnări asupra lui Teotim...", p. 46.
34. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VII.26, în: *PG* 67, 1500 B: „ανηρ εω φιλοσοφια τραφεις".

▲ *Sfântul Ierarh Teotim, Episcopul Tomisului – icoană*

exterioară, știm că purta plete, ca semn al practicării *filosofiei*, adică a monahismului[35]. A fost întotdeauna de o cumpătare exemplară, înfrânându-se de la mâncare și băutură. Ținea un regim alimentar ușor, nu lua masa la ore regulate, ci numai atunci când îi era foame sau sete, „căci ca un filosof ce era – remarcă Sozomen – s-a supus acestor necesități ale firii numai din nevoie și nu din plăcere"[36].

Asceza pe care Teotim o practica l-au impus ca pe o figură proeminentă a monahismului scito-daco-roman din provincia pe care o conducea din punct de vedere bisericesc. Cu siguranță, Teotim va fi avut și va fi condus mănăstiri în eparhia sa, căci el nu putea fi unicul călugăr în Biserica sa. Când scaunul episcopal din străvechea cetate a Tomisului a rămas vacant, calitățile sale intelectuale și morale l-au impus, fiind ales în fruntea Bisericii a toată Scythia, înainte de 392.

În timpul păstoriei sale, la Dunărea de Jos își fac apariția hunii, considerați de istorici ca fiind cei mai sălbatici dintre migratori, care adesea au întreprins incursiuni în Scythia Minor, ajungând chiar până în împrejurimile Tomisului. În momentele de groază pe care acești barbari le-au pricinuit populației băștinașe, el a fost de mare ajutor păstoriților săi. Istoricii bisericești Sozomen și Nichifor Calist ne informează că el a știut să îmblânzească și să abată de la jaf pe huni, oferindu-le ospețe și chiar daruri.

În afară de aceasta, Teotim s-a impus în fața năvălitorilor prin evlavia vieții, prin virtuțile sale și chiar prin puterea de a face minuni. Pentru toate acestea el era respectat și stimat nu numai de păstoriții săi, ci și de „hunii barbari de la Istru", care nu se sfiau să-l numească „zeul romanilor"[37]. Aceiași istorici relatează cum, odată, Teotim, pe când călătorea într-o regiune vecină cu aceea locuită de huni, s-a întâlnit cu câțiva dintre acești barbari, care călătoreau în sens opus, spre Tomis. În timp ce însoțitorii săi se lamentau că vor fi uciși, el a descălecat și a început să se roage. Barbarii au trecut fără să se uite la el și la cei dimpreună cu el sau la caii de pe care aceștia descălecaseră. Deoarece, adesea, hunii devastau regiunile scitice, așa cum am precizat, Teotim îi potolea și-i îmbuna dându-le mese și daruri[38].

După opinia unor cercetători[39], în *Scrisoarea 107*, Fericitul Ieronim, contemporanul lui Teotim, s-ar fi referit la succesele misionare ale acestuia printre barbarii de la Dunărea de Jos atunci când scria: „hunii învață Psaltirea și frigurile Scythiei se încălzesc de căldura credinței"[40].

Nu cunoaștem cu exactitate cum a ajuns episcopul Teotim în legătură cu Sfântul Ioan Gură de Aur, arhiepiscopul Constantipolului. J. Zeiller e de părere că cei doi au intrat în legătură, datorită faptului că Teotim a secondat opera misionară a patriarhului constantinopolitan,

---

35. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VII.26, în: *PG* 67, 1499 B-1500 C. După unii, știința filosofiei în care, după mărturia lui Sozomen, a fost crescut Teotim, n-ar fi altceva decât „învățătura și viața monahală" (*monastica philosophia*) (cf. Pr. Ioan G. Coman, „Însemnări asupra lui Teotim...", p. 46).
36. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VII.26, în: *PG* 67, 1500 C.
37. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VII.26, în: *PG* 67, 1500 C: „βάρβαροι Θεὸν Ῥωμαίων ὠνόμαζον".
38. Aceste evenimente care s-au petrecut între Teotim și huni le găsim relatate la Nichifor Callist, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, XII.45, *PG* 146, 908-909; Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VII.26, în: *PG* 67, 1500 BCD.
39. Vezi: Pr. Gh. I. Moisescu, „Sfinții Trei Ierarhi în Biserica românească", în: *Ortodoxia*, XII (1960), 1, pp. 12 ș.u.
40. Fer. Ieronim, *Epistola CVII, Ad Laetam*, în: *PL* 22, 870: „Hunni discunt Psalterium, Scythiae frigora fervent calore fidei".

în regiunile de la Dunărea de Jos[41]. Legătura dintre ei s-a transformat într-o sinceră și adâncă prietenie. Poate că Teotim, datorită poziției canonice a eparhiei sale față de „Marea Biserică a lui Hristos" cerceta, din când în când, capitala imperiului, unde era sediul acesteia. Întâlnirile pe care le-ar fi avut, cu ocazia acelor vizite, cu căpetenia sa ierarhică, aleasa cultură teologică, precum și preocupările misionare și duhovnicești ale amândurora, au contribuit cu siguranță la cimentarea acestei prietenii.

În jurul anului 400, aflându-se la Constantinopol, Teotim a luat parte la un sinod local, care a fost prezidat de însuși prietenul său, și care a judecat abaterile episcopului Antoniu de Efes, căruia i s-au adus mai multe capete de acuzare, între care și simonia[42].

Probabil el vizita des pe Sfântul Ioan Gură de Aur, de vreme ce în anul 403, cu prilejul intrigilor urzite de arhiepiscopul Teofil al Alexandriei împotriva Sfântului Ioan, intrigi în care a fost atras și Sfântul Epifanie de Salamina, Teotim se afla din nou în capitala imperiului. Socrate și Sozomen ne istorisesc cum, la îndemnul lui Teofil, Sfântul Epifanie a venit la Constantinopol, pentru a-l mustra pe Sfântul Ioan pentru „închipuite" idei origeniste. Pentru a-i face pe placul lui Teofil, Sfântul Epifanie a refuzat invitația Sfântului Ioan de a fi găzduit de acesta. Ba mai mult, a supus spre semnare episcopilor adunați în capitală o sentință de condamnare a cărților lui Origen, fără însă o motivare de condamnare, numai pentru a-i da satisfacție lui Teofil. O parte dintre episcopi au semnat sentința de condamnare a cărților lui Origen, alții însă s-au opus. Printre cei care s-au opus semnării acestei sentințe, s-a numărat și „scitanul" Teotim, care s-a adresat Sfântului Epifanie în următorii termeni: „Eu, Epifanie, nu vreau să necinstesc pe acela care a adormit de mult în chip frumos și nu îndrăznesc să săvârșesc o blasfemie, condamnând lucruri pe care cei dinaintea noastră nu le-au înlăturat, mai ales că știu că în cărțile lui Origen nu se află nicio învățătură rea"[43]. După ce a rostit aceste cuvinte, a scos una din cărțile lui Origen, citind câteva pasaje și arătând învățăturile bisericești ale acestuia. Apoi, a adăugat, precizând: „Cei ce insultă acestea, uită că insultă chiar acele lucruri (adică texte sacre ale Sfintei Scripturi), despre care tratează aceste cărți"[44]. Socrate subliniază că „acestea a răspuns lui Epifanie, Teotim cel vestit pentru evlavia și sfințenia vieții"[45]. Sozomen adaugă amănuntul că pasajul citit de Origen, exprima lucruri folositoare pentru Biserică[46]. Nu ni se arată mai în detaliu ce legătură aveau cărțile lui Origen cu Sfântul Ioan Gură de Aur, dar știm din alte surse că patriarhul era acuzat printre altele și de origenism, pentru că i-a primit și i-a găzduit la Constantinopol pe *Frații Lungi*, izgoniți de Teofil din Egipt[47]. Desigur că la condamnarea

---

41. Jacques Zeiller, *Les origines...*, pp. 547-548.

42. Palladius, episcopul Helenopolei – biograful Sf. Ioan Gură de Aur –, referindu-se la acest sinod, menționează și pe episcopul din Scythia: „τε ἀπὸ Σκυθίας Θεοτίμου λέγω", în: *PG* 47, 47; vezi și: *Vita S. Ioannis Chrysostomi*, în: *PG* 47, 179.

43. Cf. Socrates, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VI.12, în: *PG* 67, 701 AB.

44. Socrates, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VI.12, în: *PG* 67, 701 B.

45. Socrates, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VI.12, în: *PG* 67, 701 B.

46. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VIII, 14, în: *PG* 67, 1553 A.

47. O prezentare amănunțită a întregului spectru politic, bisericesc și cultural a acestei perioade, precum și a tuturor mașinațiilor urzite împotriva Sfântului Ioan, de dușmanii săi, în frunte cu patriarhul Teofil al Alexandriei, ne oferă Teodor M. Popescu, „Epoca Sfântului Ioan Gură de Aur", în: *Ortodoxia*, IX (1957), 4, pp. 531-554 (vezi și bibliografia aferentă de la pp. 531-532).

(abuzivă, *n.n.*), a Sfântului Ioan Gură de Aur, un rol important l-au avut, pe lângă rolul funest jucat de Teofil al Alexandriei, și dușmanii săi de la curtea imperială, în fruntea cărora se afla împărăteasa Eudoxia[48].

Condamnarea cărților lui Origen probabil că însemna, implicit, și condamnarea Sfântului Ioan Gură de Aur. De aici, zelul lui Epifanie de a strânge cât mai multe semnături pentru condamnarea cu care venise întocmită de acasă. Teotim a luat apărarea cărților lui Origen, desigur în scopul de a apăra pe Sfântul Ioan, prietenul său. Argumentele prin care el susține apărarea cărților lui Origen sunt fundamentate pe o logică solidă: a) nu poate fi insultat un om mort, ce nu se mai poate apăra și care, pe deasupra, a murit „frumos", adică în credință (aluzie desigur la moartea martirică a lui Origen); b) al doilea argument invocat de Teotim în favoarea necondamnării cărților lui Origen era și acela că predecesorii n-au condamnat aceste cărți. Lucrul era adevărat în bună parte, dar o atmosferă favorabilă condamnării a creat mai de mult același Epifanie, prin cearta stârnită în Palestina între Ieronim și Rufin, pe tema „ereziei" și „ortodoxiei" lui Origen. În fond, Epifanie era consecvent cu atitudinea sa anterioară în această problemă; c) condamnând cărțile lui Origen, încheie Teotim, înseamnă a condamna lucrurile cu care se ocupă aceste cărți, adică, probabil, Sfânta Scriptură, dacă interpretăm just expresia lui Teotim.

Din intervenția lui Teotim în favoarea lui Origen nu rezultă că autorul nostru era origenist. E de presupus că Teotim îl aprecia pe Origen cum îl aprecia Sfântul Ioan Gură de Aur și cum l-au apreciat cu câteva decenii mai înainte Sfinții Vasile cel Mare și Grigorie de Nazianz, care au cules și publicat prima colecție de texte patristice despre desăvârșire, din operele lui Origen, adică prima *Filocalie*. Cu siguranță acești doi părinți capadocieni nu puteau fi suspectați de origenism, în înțelesul de partizani ai întregii teologii a lui Origen, inclusiv ai erorilor acestuia. La fel, Sfântul Ioan Gură de Aur cu siguranță că s-a desfătat cu frumoasele pagini despre desăvârșire scrise de Origen, fără însă a-i împărtăși și agrea toate ideile teologice. Niciun sinod ecumenic sau local, cu excepția „parigoriei" de la Stejar, nu l-a suspectat pe Sf. Ioan Gură de Aur de origenism[49]. Așa-zisul „origenism" al Sfântului Ioan Gură de Aur era o invenție dușmănoasă a lui Teofil și nu poate fi argumentat cu nimic din vasta operă teologică a marelui patriarh bizantin.

Nu se putea ca o lectură atentă a operelor lui Origen să nu stârnească admirația pentru incomparabilele pagini de spiritualitate sau cele consacrate problemelor „filosofiei", adică problemelor legate de viața monahală. Acestea sunt încă și astăzi, câte au mai rămas din ele, cele mai atrăgătoare pagini, mai utile și pe deasupra și ferite de erezie, din tot ce a elaborat Origen.

Teotim a putut intra în contact cu aceste pagini chiar prin ediția *Filocaliei*, datorită celor doi părinți capadocieni[50], dar el avea la îndemână, după cum reiese din relatările

---

48. Vezi: Palladius, *Dialog istoric despre viața Sf. Ioan Gură de Aur*, în *PG* 47, 5-82; Amédée Thierry, „St. Jean Chrysostome et l'imperatrice Eudoxie. La société chrétienne en Orient", în: *Récits de l'histoire roumaine au Ve siècle. Les luttes religieuses*, III, Paris, 31889, pp. 72-78; Ernst Stein, *Vom römischen zum byzantinischen Staat (284-476 n.Chr.) Geschichte des spätrömischen Reiches*, I, Wien, 1928.

49. Pr. Ioan G. Coman, „Însemnări asupra lui Teotim...", p. 48.

50. *Filocalia* = iubire de ceea ce este frumos; titlu generic aplicat în particular la două lucrări: 1) *Filocalia* lui Origen – o antologie de texte de spiritualitate din scrierile acestuia, alcătuită de Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigorie

lui Socrate și Sozomen, chiar operele originale ale lui Origen. Aprecierea pe care Teotim o face operelor lui Origen este una ieșită din entuziasmul lui pentru partea filocalică a acestei opere, și nu înseamnă o adeziune integrală, fără rezervă, la toată teologia, inclusiv la erorile lui Origen[51]. Socrate și Sozomen nu mai precizează dacă argumentele invocate de Teotim și-au atins scopul dorit: adică necondamnarea cărților lui Origen, prin retragerea documentului de condamnare care era supus episcopilor spre semnare. Pentru noi însă, modul cum istoriografia epocii respective a surprins atitudinea dârză a ierarhului Teotim are și un alt aspect. Faptul că „dintre toți episcopii care s-au opus semnării actului respectiv, este citat numai Teotim, iar cuvintele lui sunt reproduse textual, subliniază prestigiul deosebit de care se bucura episcopul tomitan în cercurile teologice și bisericești bizantine din anul 403"[52].

Din păcate, nici Socrate și nici Sozomen nu ne dau nici o informație despre opera literară a lui Teotim. Dar Fericitul Ieronim i-a consacrat două rânduri și jumătate în istoria sa literară: „Teotim, episcop de Tomis în Scythia, a publicat în formă de dialog și în stilul vechii elocvențe, opere scurte și cromatice (alcătuite din fraze scurte). Aud că scrie și alte lucruri"[53]. Informația lui Ieronim e prea laconică pentru a permite intrări în detaliu.

Dintr-un titlu păstrat de Sf. Ioan Damaschin în lucrarea *Sfintele Paralele*, rezultă că Teotim a scris o omilie la cuvintele din *Matei* 5, 23: „Când va fi să-ți aduci darul tău la altar[...]", deci o piesă literară cu caracter pur duhovnicesc, poate în legătură cu pregătirea pentru Sfânta Împărtășanie. Din cele câteva neînsemnate fragmente din scrierile lui Teotim, păstrate prin *Sfintele Paralele* ale Sfântului Ioan Damaschinul, reiese că autorul nostru era preocupat de problemele morale și mai ales de râvna după desăvârșirea călugărească[54].

Teologul între anii 358-359, conținând multe pasaje care nu s-au păstrat în textul original grecesc. Dintre edițiile critice moderne amintim: J. Arsmitage Robinson, *The Philocalia of Origen. The text revised with a critical introduction and indices*, Cambridge, 1893; „Preface", pp. VII-IX; „Introduction to the text", pp. XIII-LII; „The text of the Philocalia", pp. 7-256. A fost reeditată în 1961: G. Lewis (ed.), *The Philocalia of Origen*, Edinsburgh, 1911; 2) *Filocalia Sfinților Macarie Notaras și Nicodim de la Sf. Munte*, publicată pentru prima dată la Veneția în 1782 și cea mai recentă ediție a fost publicată la Atena în 1957. Cea mai completă ediție rusească a *Filocaliei* aparține lui Teofan Zăvorâtul, apărută la Moscova, 1884-1905. O ediție completă în limba engleză este publicată sub conducerea lui G.E.H. Palmer, Philip Sherrard, Kalistos Ware, *The Philokalia. The Complete Text*, London, Faber & Faber, 1979. În limba română *Filocalia* a fost tradusă prin osteneala Pr. Dumitru Stăniloae: vol. I, Sibiu, 1947; vol. II, Sibiu, 1947; vol. III, Sibiu, 1948; vol. IV, Sibiu, 1948; vol. V, București, 1976; vol. VI, București, 1977; vol. VII, București, 1977; vol. VIII, București, 1979; vol. IX, București, 1980; vol. X, București, 1981; vol. XI, Ep. Romanului și Hușilor, 1990; vol. XII București, 1991.

51. În legătură cu Origen s-a scris o literatură teologică imensă. Deosebit de valoroase sunt: E.R. Redepenning, *Origenas. Eine Darstellung seines Lebens und seiner Lehre*, 2 vol. Bonn, 1841-1846; E. de Faye, *Origène, sa vie, son œuvre, sa pensée*, 3 vol., Paris, 1923-1928; R. Cadiou, *Introduction ou système d'Origène*, Paris, 1932; G.L. Prestige, *Fathers and Heretics*, London, 1948; J. Danielou, *Origène*, Paris, 1948; Hans Urs Von Balthasar, *Origene, Spirit and Fire. A thematic Anthology of his writings*, translated by Robert J. Daly, Washington D.C. (The Catholique University of America Press), 1982; Henri Crouzel, *Origene*, Translated by A.S. Worrall, Edinburgh, 1989.

52. Pr. Ioan G. Coman, „Însemnări asupra lui Teotim...", p. 48.

53. Fer. Ieronim, *De viris illustribus*, 131, în: *PL* 23, 753-756: „Theotimus [...] Scythiae Tomoruns episcopus, in morem dialogorum et veretis elocventiale brevis comaticosque tractatus edidit. Audio eum et alia scribere".

54. Astfel, vorbind despre păcat, Teotim spune că cel ce păcătuiește cu cugetul, prin însăși rapiditatea gândului, săvârșește păcatul complet, când faptele trupului pot fi întrerupte de multe lucruri (cf. Sf. Ioan Damaschinul, *Sfintele Paralele*, litera P, titlul IX, în: *PG* 96, 241 A). Liniștea sufletească, îndeosebi mintea netulburată e o mare agoniseală în drumul spre desăvârșire. Într-o minte tulburată și frământată nu se află nici o idee frumoasă nu pătrunde nici

Sfântul Ierarh Niceta, Episcopul Remesianei – icoană

Evlavia profundă a lui Teotim este ilustrată și în aceste texte păstrate în *Sfintele Paralele:* „A-ți aminti cu adevărat de Dumnezeu înseamnă a-ți aminti de viață"[55], „a uita de Dumnezeu înseamnă a muri"[56]. Iar în alt loc, spune: „Nu trebuie să mai știm nimic afară de Dumnezeu"[57]. În acest ultim text – cum preciza un renumit patrolog român[58], se simte un profund accent tertulianist.

Scriitor de limbă greacă, apreciat de istorici și criticii literari ai timpului său, Teotim I de Tomis, a însemnat un capitol important în istoria Bisericii din Scythia Minor. Prețuit de credincioșii săi și de huni care, așa cum am subliniat, îl numeau „zeul romanilor", Teotim a fost nu numai un misionar în felul Sfântului Niceta de Remesiana și a celorlalți episcopi daco-romani de la Dunărea de Jos, ci și un monah îmbunătățit care făcea minuni. Implicarea sa în controversa origenistă la Constantinopol ni-l arată ca pe un abil dialectician și prieten devotat al Sfântului Ioan Gură de Aur. Afirmațiile sale în favoarea lui Origen, pledează nu atât pentru calitatea sa de adept al întregii teologii a marelui alexandrin, cât pentru ardoarea sa în favoarea *Filocaliei* lui Origen.

Puținele fragmente care ne-au rămas nu ne pot oferi o imagine concretă asupra talentului și specificul scrisului său. Râvna după desăvârșire îl va fi pus în legătură cu marii monahi și contemplativi ai timpului, poate cu Sf. Ioan Casian, cu Sf. Grigorie de Nyssa, cu Evagrie Ponticul. Legăturile sale dese cu Sf. Ioan Gură de Aur i-au întărit principiile sale „filosofice", adică de viață monahală și îi vor fi rafinat expresivitatea literară. Puținele fragmente păstrate în *Sfintele Paralele* îl înfățișează ca pe un adept convins al legăturii cu Dumnezeu, prin asceză și contemplație.

Totodată, Teotim este și un important „document" și o mărturie istorică puternică a creștinismului *scito-geto-dacic* pe pământul țării noastre, cu opere, capitole de viață spirituală și realizări de înalt nivel în istoria bisericească și politică a timpului. El e printre cei dintâi geto-daci, numiți atunci „sciți", care leagă strâns pe Sf. Ioan Gură de Aur de pământul

---

harul lui Dumnezeu. Caracteristica sufletului desăvârșit este liniștea, pe când a sufletului nelegiuit este frământarea de griji. Despre sufletul desăvârșit s-a zis că el este ca un crin în mijlocul spinilor; și în Evanghelie harul, desemnează sufletul lipsit de griji: „Crinii nici nu se ostenesc, nici nu țes, și cu toate acestea ei s-au îmbrăcat într-o slavă mai mare decât aceea a lui Solomon" (*Matei* 6, 28). Despre cei prinși în multe griji pentru cele trupești, Scriptura zice: „Toată viața neevlaviosului este frământată" (*Iov* 15, 20). Pr. Ioan G. Coman, „Însemnări asupra lui Teotim...", p. 49: „Aceste considerații despre sufletul desăvârșit comparat cu crinul și despre disprețul suveran față de grijile și preocupările vieții trupești, ne pun în fața unui contemplativ de genul lui Origen și al vestiților anahoreți din pustiul Egiptului și Siriei. Liniștea desăvârșită a minții și deprinderea totală de cele pământești favorizează sporul în cele duhovnicești, limpezind drumul virtuții. Teotim practica o asemenea viață în propria sa eparhie. Ținând seama de stilul strict *filosofic*, adică monahal al vieții sale, al ascezei care caracteriza viața sa cotidiană, de renumele său de om sfânt și făcător de minuni, de calificativul de *zeu al romanilor*, pe care i l-au dat hunii, considerăm că Teotim aplica acest program *filosofic* în propria sa Biserică și Țară. Din contactele pe care le-a avut uneori, în timpul călătoriilor sale, cu unii mari contemplativi ai vremii, poate cu Sf. Grigorie de Nyssa, poate cu Evagrie Ponticul și cu alții, viața sa contemplativă a avut de câștigat. Teotim era un intelectual subțire, cum reiese din intervenția sa în favoarea Sfântului Ioan Gură de Aur la Constantinopol, din aprecierile Fericitului Ieronim și din rangul pe care i-l acordă Sf. Ioan Damaschin în *Sfintele Paralele*, așezându-l aproape totdeauna între marii capadocieni sau lângă marele său prieten, Ioan Gură de Aur".

55. Sf. Ioan Damaschinul, *Sfintele Paralele*, litera P, titlul IX, în: *PG* 96, 520 B.
56. Sf. Ioan Damaschinul, *Sfintele Paralele*, litera P, titlul IX, în: *PG* 96, 520 B.
57. Sf. Ioan Damaschinul, *Sfintele Paralele*, litera P, titlul IX, în: *PG* 96, 533D.
58. Pr. Ioan G. Coman, „Însemnări asupra lui Teotim...", p. 50.

Scythiei Minor şi al întregii Dacii, determinându-l, poate tot el, să trimită misionari în ţinuturile noastre, misionari cu care va fi colaborat, aşa cum episcopul Bretanion, cu 20 de ani mai devreme, a primit şi a colaborat cu misionari din Capadocia. Spiritul evanghelic al dragostei a fost turnat de Teotim şi de misionarii Sf. Ioan Gură de Aur în plămada de etnogeneză a poporului nostru, în care a germinat şi a înflorit de la început comoara omeniei, a ospitalităţii, a receptivităţii la tot ce e pozitiv şi bun. Din cuvântul şi viaţa misionarilor hrisostomici şi de la Teotim, daco-romanii şi apoi românii, au învăţat să vină în ajutorul oamenilor sau popoarelor năpăstuite, spre a le apăra, aşa cum Teotim a venit în ajutorul Sf. Ioan Gură de Aur, iar acesta în acela al săracilor şi nefericiţilor de tot felul.

Teotim şi-a apărat apoi poporul în faţa invadatorilor barbari, cum erau hunii, cu metodele semnalate de istoria timpului: bunătatea, diplomaţia şi facerea de minuni. Asemenea lui Niceta de Remesiana, el nu a fugit din faţa năvălitorilor, ci a rămas în furtună cu poporul său, încurajându-l şi mângâindu-l, apărându-l de erezii, ca Bretanion, învăţându-l să rămână mereu identic cu el însuşi, ca stânca sub uraganul valurilor.

Sfântul Ioan Casian

Unul dintre savanţii care s-au ocupat cu cercetarea vieţii şi operei *Sfântului Ioan Casian,* afirma că încă din timpul vieţii, acesta a fost una dintre cele mai mari lumini ale Bisericii Apusene[59]. Nici chiar disputa semipelagiană în care numele său a fost târât prin fragmente răstălmăcite din scrierile sale, n-au putut umbri cu nimic reputaţia sa de mare îndrumător duhovnicesc sau maestru spiritual.

Din smerenie monahală, Sf. Ioan Casian s-a oprit de a ne da vreo ştire despre sine în cele peste 1000 de pagini scrise de el[60].

Nu cunoaştem în mod precis anul naşterii; probabil s-a născut în jurul anului 360-361[61]. În ceea ce priveşte chestiunea *locului* sau *ţinutului* în care s-a născut, aceasta a generat opinii contradictorii între cercetători. Avem doar două indicaţii pentru ţinutul în care s-a născut Sfântul Ioan Casian. În primul rând, expresia sa: „provincia noastră"[62] şi,

---

59. Cf. Owen Chadrwick, *John Cassian. A Study in Primitive Monasticism*, Cambridge University Press, Second Edition, 1968, p. 3.

60. Pe deplin îndreptăţit, unul dintre cei mai recenţi cercetători ai operei sale, referindu-se la profunda sa smerenie spune că ea „începe de la început: el nemenţionând nimic despre locul unde s-a născut" (cf. Columba Stewart, *Casian the Monk*, în coll. *Oxford Studies in Historical Theology*, New York, Oxford [Oxford University Press], 1998, p. 4).

61. Cronologia vieţii lui se poate reconstitui cu aproximaţie pornind de la sugerările şi puţinele date sigure pe care le deţinem. Astfel, între 403-404 se afla la Constantinopol în slujirea Sfântului Ioan Gură de Aur; se pare că a părăsit Egiptul o dată cu amplificarea crizei origeniste (ştim că în a doua parte a anului 399 se afla încă în Egipt); a petrecut câţiva ani în Egipt, iar în perioada de început a şederii lui acolo, era descris ca fiind încă în perioada tinereţii; a intrat în mănăstire la Betleem înainte de anul 386, când Fer. Ieronim a înfiinţat comunitatea sa monahală; mai ştim că atunci când a intrat în monahism era foarte tânăr. Pornind de la aceste elemente cronologice, anul 360 ca an al naşterii este îndreptăţit şi plauzibil (vezi: Gerd Summa, *Geistliche Unterscheidung bei Johannes Casian. Studien zur septematischen und spirituellen Theologie*, 7, Würzburg: Echter, 1992, p. 5, n. 10).

62. Ioannes Casianus, *Conlationes* XXIV, 1, (ed.) M. Petschenig, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* (*CSEL*), XIII, pp. 674-675; Ioannes Casianus, *Conférence*, XXIV, 1, E. Pi-Chery (ed.), t. III, coll. *Sources Chrétiennes* (*SC*), 64, pp. 170-172; Ioan Casian, *Convorbiri duhovniceşti*, XXIV, 1, trad. Vasile Cojocaru, David Popescu, prefaţă, studiu introductiv şi note Nicolae Chiţescu, *PSB* 57, Ed. IMBOR, Bucureşti, 1009, p. 724.

▲ *Sfântul Cuvios Ioan Casian – frescă*

în al doilea rând, afirmația precisă a lui Ghenadie de Marsilia, după care Casian s-a născut în Scythia Minor: „Casian, de neam scit, hirotonit diacon la Constantinopol de Ioan cel Mare (Sf. Ioan Gură de Aur, *n.n.*), și preot în Marsilia, a înființat două mănăstiri, una de bărbați și alta de femei, care există până astăzi[...]”[63]. Ele au împărțit pe savanți în două tabere: una formată dintr-un număr neconvingător de cercetători, care sugerează alte locuri ale nașterii sale, ca: Skythopolis în Palestina, Siria, Sert sau Serda în Kurdistan, Sardica sau Constantinopol, chiar Roma, Atena sau Afer, sau sudul Galiei; iar cealaltă, la care subscriu majoritatea cercetătorilor de marcă, îmbrățișează ideea originii scite a Sf. Ioan Casian. Argumentele acestora au fost demonstrate în contextul informațiilor irezistibile, care ne-au parvenit în mod oarecum miraculos în secolul al XX-lea.

În ciuda afirmațiilor cercetătorilor din prima tabără, la care ne-am referit deja, locul de baștină al Sf. Ioan Casian a fost cu siguranță provincia romană Scythia Minor (Dobrogea), ținut situat între Dunăre și Marea Neagră. Această teorie a fost propusă inițial de Tillemont[64] și demonstrată, mai apoi, într-un mod foarte convingător, de către Vasile Pârvan și H.I. Marrou.

Astfel, savantului Vasile Pârvan îi datorăm începutul unei demonstrații a adevărului afirmat de Ghenadie de Marsilia, cu privire la locul de origine a lui Casian. Lucrând independent de afirmația lui Ghenadie de Marsilia, el a pus pe baze și documentație arheologică problema originii Sfântului Ioan Casian.

În anul 1913 Vasile Pârvan a ținut o comunicare importantă într-una din ședințele Academiei Române, despre noile descoperiri din Dobrogea, mai precis, asupra a două inscripții grecești descoperite în pădurea Șeremetului (azi Casian), gravate pe două stânci. Prima inscripție, dispusă în două linii, are următorul conținut: „Ὅροι Κασιανῶν καὶ Σπελοῦχων – Hotarele Casienilor și peșterile”; a doua, dispusă la fel, în două linii are sensul: „Ὅροι Κασιανῶν Σπελοῦχων – Hotarele peșterilor Casienilor”, adică „Hotarele și peșterile Casienilor”[65].

Istoricul Vasile Pârvan a descris locul în care se găsesc, a făcut constatări asupra cuvântului folosit de greci, care este de origine latină (σπηλούκα = „spelunca”) și, la sfârșit, a arătat și importanța religioasă a acestor inscripții.

El s-a întrebat dacă acești „κασιανοι” n-ar trebui înțeleși ca niște adepți religioși ai acelui Zeus „Κασιος”, zeu al munților; dar alăturarea peșterilor înlătură această interpretare. Sfârșitul interpretării marelui savant român va rămâne punctul de plecare al confirmării științifice al lui Ghenadie de Marsilia.

Profesorul H.I. Marrou, luând cunoștință de concluziile lui Pârvan, care ofereau perspectiva pentru rezolvarea problemei originii genialului îndrumător al spiritualității apusene,

---

63. Textul de bază al lui Ghenadie de Marsilia (*De viris Illustribus*, 62, în: *PL* 58, 1094-1096) despre viața și opera sa este următorul: „Casianus natione Scytha, Constantinopole a Joanno Magno episcopo diaconus ordinatus, apud Marsilia presbiter condit a duo monasteria, id est, virarum et mulierum, que usque hodie extant”.

64. Louis Sebastian Lemain Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, t. XIV: *Les histoires de Saint Paulin, de Saint Célestin Pape, de Cassien, de S. Cyrille d'Alexandrie et du Nestorianisme...*, Paris, 1693-1709, pp. 739-740.

65. Vasile Pârvan, „Descoperiri nouă în Scythia Minor. Stâncile cu inscripție din pădurea Seremetului”, în: *Analele Academiei Române*, seria a II-a, t. XXXV (1912-1913), *Memoriile Secțiunii Istorice*, București, 1913, pp. 83-84, 523-538.

a vizitat Dobrogea în 1947, pentru a examina și a aprofunda aceste prețioase descoperiri, rămase fără ecou, până la Pârvan în cercul savanților și teologilor răsăriteni și apuseni.

Concluziile lui Marrou[66] merită desigur să fie cunoscute pe larg, pentru a înțelege de ce nu poate fi negată și refuzată originea scită a Sfântului Ioan Casian. „Patria lui Casian – scrie Marrou – trebuie căutată în partea de apus a teritoriului care depinde de cetatea Histriei, aproape de linia care o desparte de aceea a Ulmetumului, undeva în Valea Casimcei, aproape de satul actual al Șeremetului, adică aproximativ 40 de km nord-vest de orașul modern Constanța"[67]. Descrierea pe care Casian o face locului natal, în *Convorbirea XXIV-a*, precizează mai departe savantul francez, este o evocare a acestui peisaj încântător, a singurătății atât de potrivită pentru viața monahală. „Un document epigrafic ne invită să fixăm patria lui Casian, tocmai în inima acestei țări curioase. Acest nume „Casianus", derivat de obicei din familia strălucitei case a Casiilor, este foarte răspândit în nomenclatura latină[68] și adeseori este întâlnit în inscripțiile provinciilor balcanice"[69].

Referindu-se la inscripțiile grecești descrise de Pârvan, Marrou afirmă că acestea sunt o dovadă că latinitatea s-a răspândit cu putere, în special în mahalalele vechilor așezări grecești (dovadă cuvântul „speluncă", de origine latină grecizat).

În ce privește, apoi, „Casiani" din Histria, el explică arătând că acest nume se dădea locuitorilor unui *sat* – *vicus*, „desemnat ca atâtea alte *vici* ale aceleiași cetăți a Histriei, prin cognomenul unuia dintre primii coloniști. Ar fi vorba despre un *vicus Cassii* sau *vicus Casiani*, (adică sat al unui Casin sau sat al unui Casian)"[70].

Profesorul Marrou își încheie demonstrația în felul următor: „Apare astfel, că numele lui Casian era legat de un district rural al cetății Histria. Legat de pământ și nu de o familie, se lămurește cum s-a menținut de un veac și mai mult"[71]. „Tot așa se explică și numele pe care-l poartă Sfântul Ioan Casian. Nu s-a ținut seama de ajuns de cât de ciudată este însoțirea unui prenume creștin cu un cognomen de tip clasic. Totul se lămurește când Casian este înțeles nu ca un nume de familie, ci oarecum ca unul etnic, însemnând acea *origo* a călugărului scit: Johannes Casianus, care ar trebui să se traducă în franțuzește, cam așa: *Jean le Cassien* (Ioan cel Casian sau Casianul). Izvorât dintr-o veche familie de proprietari funciari, el purta într-un mod cu totul firesc supra-numele geografic, care-l lega de locul său natal"[72].

Concluziile lui H.I. Marrou, au fost acceptate de majoritatea cercetărilor de astăzi. Astfel, prof. Owen Chadwick a dat greutatea necesară acestei explicații, iar prin precizările de o erudiție copleșitoare, aduse expunerii în general, a transformat-o într-un fapt

---

66. Vezi: Henri-Irénée Marrou, „La patrie de Jean Cassien", în: *Patristique et Humanisme, Melanges*, coll. *Patristica Sorbonensia*, Paris, IX (1976), pp. 345-361; Henri-Irénée Marrou, „Jean Cassien à Marseille", în: *Patristique et Humanisme*, IX (1976), pp. 362-372.
67. Henri-Irénée MARROU, „Jean Cassien à Marseille", p. 354.
68. Aici Marrou citează: *Thesaurus Linguae Latinae*, Suppl. I, 238-239; H.G. Plaum, „Cassius", în: *Realenzyklopadie der klassischen Altertumswissenschaft*, Pauly-Wissowa (ed.), dedică numelui și derivatelor acestuia peste 100 de pagini.
69. Henri-Irénée , „La patrie de Jean Cassien", p. 355.
70. Henri-Irénée , „La patrie de Jean Cassien", p. 360.
71. Aici Marrou îl citează pe C.G. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, s.l.s.a. (Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea), 64 p. + hărți.
72. Henri-Irénée , „La patrie de Jean Cassien", p. 361.

istoric[73]. La fel, Prof. Philip Rousseau, recunoscut ca renumit specialist în istoria spiritualității creștine din primele veacuri, precizează: „Asemenea lui O. Chadwick, eu urmez judecata lui H.I. Marrou"[74].

Limba nativă a lui Casian fiind latina, el nu se putea trage decât din una din provinciile romane ale Imperiului, ori Scythia era o provincie romană. Deci, fiind originar din Scythia Minor, unde atât latina cât și greaca erau învățate și vorbite, se explică abilitatea și măiestria lui Casian în folosirea ambelor limbi[75].

Mediul în care s-a născut a fost bilingv și tot ceea ce a realizat a fost fundamentat pe acest simplu fapt. Astfel, dacă măiestria limbii latine pe care o posedă sugerează că el a fost vorbitor și scriitor născut într-un mediu latin[76], nu trebuie să uităm că el a folosit greaca zilnic timp de 25 de ani, răstimp cât a trăit în Betleem, Egipt și Constantinopol. El cunoștea de asemenea Sfânta Scriptură în limba greacă și putea cita din autorii creștini de limbă greacă[77]. Acest „bilingvism al său este unul din argumentele puternice în sprijinul originii balcanice [adică scitice, *n.n.*]; în epoca lui Casian, Scythia Minor a fost o provincie bilingvă"[78], unde acesta a putut primi o educație clasică latină, într-un mediu în care limba greacă avea o puternică prezență[79].

Cu o astfel de pregătire, Sfântul Ioan Casian și-a croit ușor drum în Răsăritul creștin, unde a deprins tainele vieții monastice, iar ulterior a lucrat în cadrul Bisericii din Constantinopol. Deși destinul l-a așezat în Apusul latin, el a fost în același timp „acasă" și în Răsăritul grecesc. Că așa stau lucrurile o dovedește și faptul că Sfântul Ioan Casian a fost considerat de către călugării greci ca unul de-al lor. Traducerea operelor sale în grecește a fost un prețios omagiu pe care aceștia i l-au adus. Cu totul remarcabil este faptul că unele

---

73. Astfel, O. Chadwick, *John Cassian. A Study in Primitive Monasticism*, I, Oxford, 1950, p. 198, după analizarea concluziilor în urma trecerii în revistă a tuturor argumentelor *pro* și *contra* în privința originii Sfântului Casian, acceptă Scythia Minor, adică Dobrogea.

74. Cf. Philip Rousseau, *Ascetics, Authority, and the Church in the Age of Jerome and Cassian*, în coll. *Oxford Historical Monographs*, Oxford University Press, 1978, p. 169.

75. Vezi: Louis Bouyer, Jean Leclerq, Francois Vandenbroucke, Louis Cognet, *A History of Christian Spirituality*, vol. I. *The Spirituality of the New Testament and the Fathers*, New-York, 1963, p. 501; E. Pichery, „Introduction", în: Jean Cassien, *Conférences (I-VIII)*, I, *SC* 42, p. 9.

76. Cf. C. von Paucker, „Die Latinitat des Johannes Casianus", în: *Romanische Forschungen*, 2 (1886), pp. 391-448; O. Abel, *Studien zu dem gallischen Presbyter Johannes Casianus...*, Münich, 1904, pp. 15-17.

77. Multe din citatele sale biblice inserate în scrierile sale sunt din Septuaginta. Ca și tânăr călugăr, el a memorat și citat texte biblice din Septuaginta și Noul Testament, de mai multe ori. (Pentru lista citatelor din Septuaginta, vezi Columba Stewart, „From λόγος to verbum. John Cassian's Use of Greek in the Development of a Latin Monastic Vocabulary", în: *The Joy of Learning and the Love of God. Studies in Honor of Jean Leclercq*, Kalamazoo. Cistercian Publications, nr. 160, 1995, pp. 5-31.) De asemenea, în tratatul *Despre Întruparea Cuvântului contra lui Nestorie*, el se referea la câteva texte teologice ale unor scriitori greci – cf. Columba Stewart, *Casian the Monk*, p. 143, n. 25.

78. Columba Stewart, *Cassian the Monk*, p. 6.

79. Existau în aceea perioadă o serie de orașe grecești situate pe malul vestic al Mării Negre și orașe latine situate înlăuntrul provinciei, pe malurile Dunării – v. Em. Popescu, „Zur Geschichte der Stadt in Kleinskythien in der Spätantike. Ein epigraphischer Beitraäg", în: *Dacia*, NS, XIX (1975), pp. 173-182. Pentru implicațiile care decurg de aici asupra formării lui Casian, vezi: Th. Zahn, „Neuere Beitraäge zur Geschichte des apostolischen Symbolums", în: *Neue Kirchliche Zeitschrift*, VII (1896), pp. 16-33; Henri-Irénée Marrou, „La patrie de Jean Cassien", pp. 359-362; J. Coman, „Le patrimoine de l'œcuménisme chrétien...", pp. 76-77, 81-83; Theodor Damian, „Some Critical Considerations and New Arguments Regarding the Problem of St. John Cassian's Birthplace", în: *Orientaetia Christiana Periodica*, 57 (1991), pp. 261-264.

din relatările sale au fost incluse în marea colecție alfabetică a *Apophtegmelor* (Patericului) sau sentințele părinților deșertului. El este singurul „călugăr latin" onorat cu includerea în panteonul marilor personalități monahale[80].

După numeroși critici moderni, inclusiv după profesorul H.I. Marrou, Casian aparținea unei familii înstărite, făcând studii serioase de literatură clasică (Virgiliu, Horațiu, Salustiu, Cicero etc.) într-unul sau mai multe din marile centre comerciale și culturale de pe țărmul stâng al Pontului Euxin. Cunoștințele dobândite prin această formație în domeniul poeziei, al legendelor, al istoriei războaielor, nu se vor șterge niciodată din memoria lui[81].

Iubirea de Dumnezeu, la care s-a adăugat și mirajul irezistibil al Țării Sfinte, l-au determinat pe Ioan Casian, pe sora sa și pe prietenul său, Gherman[82], să părăsească casa părintească. Astfel, odiseea duhovnicească sau pelerinajul Sf. Ioan Casian, cu sora sa – care va rămâne definitiv la mănăstirea de maici din Betleem –, și cu Gherman, începe o dată cu plecarea în Palestina, ca să se înroleze și „să se formeze în armata duhovnicească"[83].

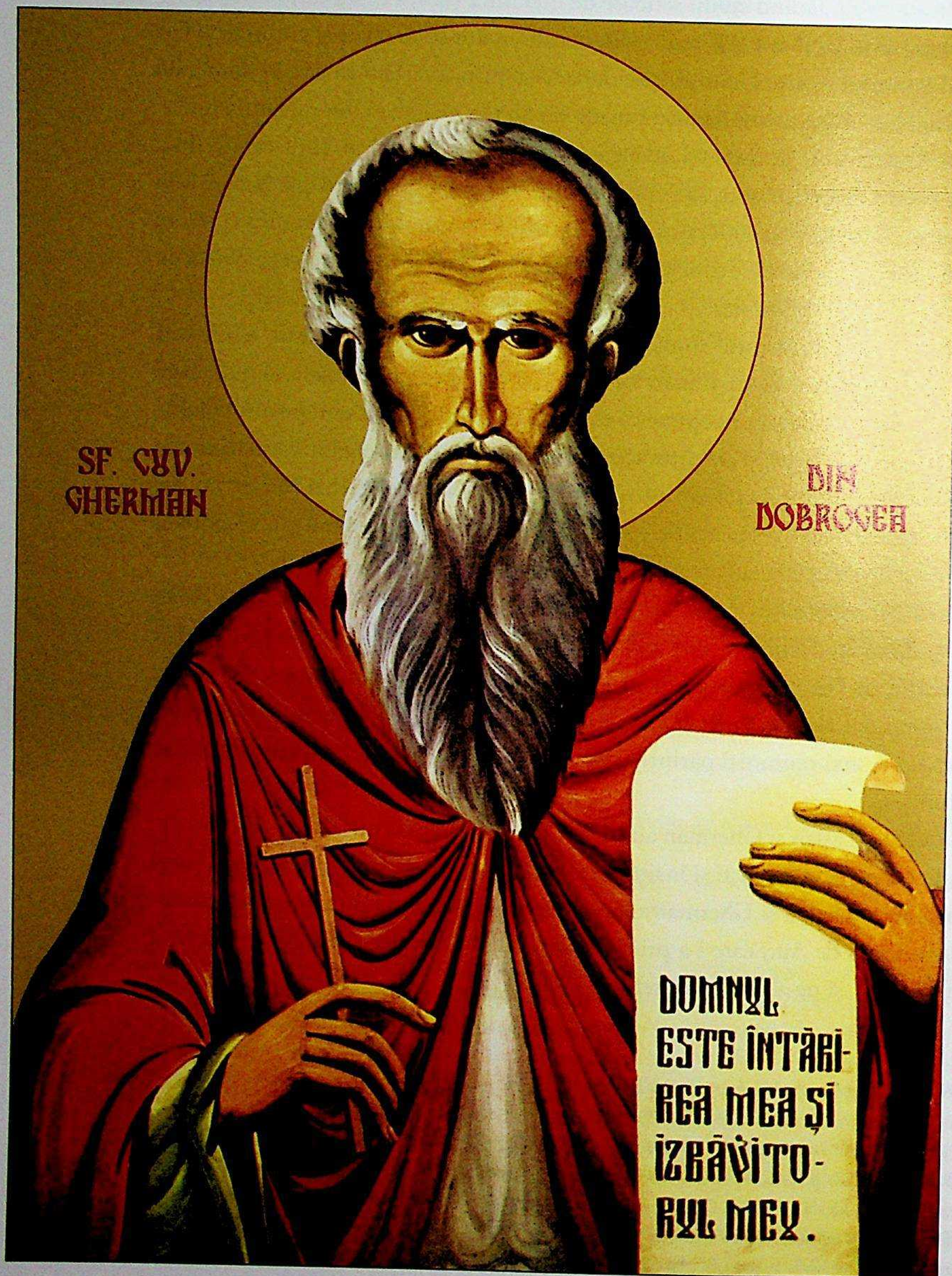
Ei au venit în Palestina în jurul anului 378[84]. Este posibil ca „adolescentul" Casian, la îndemnul lui Gherman, care era mai mare ca vârstă, să-și fi început formația sa monahală undeva în Scythia Minor. Casian ne spune că el, „încă din copilărie", a trăit printre călugări, ale căror îndemnuri le auzea și ale căror exemple le vedea[85]. E îndreptățită deci deducția că tânărul Casian și-a petrecut copilăria într-un mediu monahal din Scythia Minor, unde a și fost primit în monahism. Casian scrie cu multă afecțiune despre prietenul său Gherman, folosind frumoasa expresie că erau „o inimă și un suflet în două trupuri"[86].

Majoritatea cercetătorilor împărtășesc opinia că șederea la Betleem a lui Casian și Gherman a durat aproximativ doi ani[87], iar pe la mijlocul anului 380 au părăsit Palestina, plecând în Egipt, unde au făcut interesante experiențe ascetice și au vizitat vestitele centre monahale din Pustia Sketică, Kelia și Nitria. Aici au avut posibilitatea să dialogheze cu cei mai renumiți părinți ai deșertului: Avva Moise, Pafnutie, Pinufius, Isaac, Serapion ș.a.

Credem că Ioan Casian și Gherman au părăsit Egiptul înaintea venirii lui Teofil în deșert pentru a-i pedepsi pe origeniști și înaintea celorlalți călugări exilați, cum au fost „Frații Lungi". Știm că Ioan Casian și Gherman s-au îndreptat spre Constantinopol, unde păstorea Sfântul Ioan Gură de Aur, care i-a primit cu prietenie și dragoste, așa cum i-a primit apoi pe „Frații Lungi" și pe alți călugări refugiați din Egipt[88].

---

80. Columba STEWART, *Cassian the Monk*, pp. 5, 24-26.
81. J. CASSIEN, *Collatio* XIV, 12, *PL* 49 974 BC-979 A.
82. Că avea o soră știm din: *Institutions* XI, 18, J.-C. GUY (ed.), *SC* 109, pp. 444-445; Ioan CASIAN, *Așezămintele Mănăstirești*, XI, 18, *PSB* 57, p. 246. Referitor la Gherman, vezi excelentul studiu al vrednicului de pomenire, mitropolitul Antonie Plămădeală, „Sfântul Gherman din Dacia Pontică, un străromân ignorat (mai mult decât o ipoteză)", în: *Mitropolia Ardealului*, XXXIV (1989), 5, pp. 3-20.
83. Jean CASSIEN, *Conférence* XVI, 1, (ed.) E. , II, *SC* 54, p. 223; *PSB* 57, p. 576.
84. Cf. J.-C. GUY, *Jean Cassien. Vie et doctrine spirituelle*, Paris, 1961, p. 16.
85. Jean CASSIEN, *Institutions, Prefaces*, 4, J.-C. GUY (ed.), *SC* 109, pp. 24-26; *PSB* 57, p. 110.
86. Jean CASSIEN, *Conférence* I, 1, E. PICHERY (ed.), I, *SC* 42, p. 78; *PSB* 57, p. 307.
87. J.-C. GUY, *Jean Cassien. Vie et doctrine spirituelle*, p. 17.
88. Pentru detalii vezi prezentarea lui J.N.D. KELLY, *Golden Mouth: The Story of John Chrysostom – Ascetic, Preacher, Bishop*, London, 1991, pp. 191-202.

Sfântul Cuvios Gherman din Dobrogea – icoană

La Constantinopol, ei s-au bucurat de ospitalitatea și patronajul Sfântului Ioan, până la destituirea și exilarea acestuia, în 403-404. Cei doi prieteni trebuie să fi sosit la Constantinopol la scurtă vreme după izbucnirea tulburărilor din Egipt.

Aici, prin supunere, smerenie, râvnă și muncă neîncetată, Casian a atras atenția marelui patriarh, care i-a inclus pe el și pe Gherman în cercul de colaboratori apropiați. Impresia făcută asupra lor de marele ierarh a fost unică; geniul oratoric și sfințenia vieții patriarhului, au marcat profund conștiințele și sufletele celor doi tineri, care s-au învrednicit de marea cinste de a fi introduși în rândul clerului chiar de către Ioan. Astfel, Casian a fost hirotonit diacon – după cum mărturisește Ghenadie de Marsilia[89] –, iar Gherman, preot.

Casian are cuvinte de admirație pentru Marele Păstor și pentru poporul credincios din Constantinopol: „Am fost primit în slujirea sfântă și oferit lui Dumnezeu de către episcopul Ioan de prea fericită amintire; deși sunt absent de acolo cu trupul, sunt totuși prezent cu sufletul și cu toate că nu sunt în mijlocul lui, măcar cu gândul mă simt unit cu acele mulțumiri foarte venerabile și foarte dragi mie [...] De aceea vă rog și vă conjur pe voi toți care vă găsiți între zidurile orașului Constantinopol, concetățeni ai mei! Prin dragostea de patrie și frați prin unitatea de credință [...] Eu sunt ucenicul și opera lui Ioan"[90].

Precizăm faptul că, dacă Ioan Gură de Aur l-a hirotonit diacon pe Casian, a făcut-o pe baza meritelor reale ale acestuia, întrucât știm cât de sever era marele patriarh în problema hirotonirii și comportamentului clerului. După hirotonie, a funcționat ca diacon al Bisericii din Constantinopol, lucrând în mijlocul poporului capitalei imperiale.

Ioan Casian a rămas lângă Sfântul Ioan Gură de Aur până la al doilea exil al acestuia, adică până în 404, asistând desigur la drama marelui patriarh, și participând la ea din toată ființa sa. Din însărcinarea clerului și credincioșilor din Constantinopol, în 405 Casian se afla la Roma, încercând să obțină intervenția episcopului Inocențiu I în favoarea Sf. Ioan Gură de Aur, care fusese alungat și avea să moară în exil, la 14 septembrie 407.

După hirotonia întru preot, Casian a plecat la Marsilia, probabil invitat de episcopul acestui oraș, unde a înființat în 415 două mănăstiri: una de călugări și alta de călugărițe.

Casian își va consacra restul vieții acestor mănăstiri, dându-le reguli scrise, care vor face din el un părinte duhovnicesc vestit. Aici, la Marsilia, Casian și-a redactat opera sa scrisă: 1) *Instituțiile* sau *Despre așezămintele mănăstirilor de obște și despre tămăduirea celor opt păcate capitale*, în 12 cărți; 2) *Colationes* (*Conferințele*) sau *Convorbiri cu Părinții*, în 24 de cărți și *Despre Întruparea Domnului, contra lui Nestorie,* în 7 cărți.

În centrul teologiei Sf. Ioan Casian stă hristologia, accentuând unirea lui Hristos cu Dumnezeu, fără împărțire și fără interval, o unire indisolubilă între Dumnezeu și om.

Scriind la Marsilia, Sf. Ioan Casian transmitea Apusului o hristologie hrisostomică îmbinată cu elemente din hristologia Sf. Grigorie de Nazianz și aceea a Sfântului Vasile, elemente cunoscute în Scythia Minor prin misionarii capadocieni și hrisostomi și prelucrate de autorul nostru în medii mai savante decât litoralul pontic.

---

89. GHENADIE DE MARSILIA, *De Scriptoribus Ecclesiasticis Liber*, 61, în: *PL* 58, 1094-1095: „Casianus Constantinopoli a Johanne Magno episcopo diaconus ordinatus".

90. Jean CASSIEN, *De Incarnatione Domini contra Nestorium*, VII, 31, M. PETSCHEENIG (ed.), *CSEL* XVII, Wien, 1888, p. 390: „Cuius discipuli atque institutio sumus"; *PSB* 57, pp. 881-882.

Trebuie, de asemenea, să subliniem importanța operei *ascetico-monahale* a Sf. Ioan Casian, operă concretizată în lucrările: *Instituțiile* sau *Despre așezămintele mănăstirilor de obște și despre tămăduirea celor opt păcate capitale* și *Colațiunile (Conferințele)* sau *Convorbirile cu Părinții*, prin intermediul cărora Sf. Ioan Casian a sădit în Galia semințele unui monahism îmbogățit și îmbunătățit în Egipt, dar de origine daco-romană, căci el plecase dintr-o mănăstire „scitică", din Dobrogea, unde își însușise primele elemente ale unei vieți ascetice, elemente ce veniseră aici, parte din Asia și din Mesopotamia, prin Audius, parte prin oamenii Sf. Vasile cel Mare, poate și prin alții. Deci, Casian a adus la Constantinopol, Roma și de-a lungul întregii Mediterane, un monahism de origine daco-romană, adaptat evident, situației locale. Datorită acestui fapt, Sf. Ioan Casian constituie o verigă între romanitatea orientală și romanitatea occidentală. Caracterul practic al ascetismului său i-a atras prețuirea din partea contemporanilor, care l-au adoptat fără rezervă, îndeosebi pentru trei lucruri cultivate în viața și opera sa: lupta contra păcatului, smerenia și cultul prieteniei. Întreaga viață și operă a Sf. Ioan Casian sunt brăzdate de o serie de elemente ecumenice. Călătorind în trei continente, cunoscând elita monahală și bisericească a Palestinei, Egiptului și Constantinopolului, în frunte cu Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Ioan Casian a avut rezultate pozitive pentru întreaga creștinătate europeană: în primul rând, punerea în circulație a unei părți din teologia răsăriteană în Apus, iar apoi organizarea monahismului chinovial la Marsilia, de unde el a iradiat aproape peste tot în Occident. Legătura Sf. Ioan Casian cu personalități de talia Sf. Ioan Gură de Aur a îmbogățit și stimulat creștinismul scit, cu elemente perfect ortodoxe și pline de un dinamism evanghelic fără limite. Căci a apăra, a iubi și a elogia pe Sf. Ioan Gură de Aur la Constantinopol, la Roma și în Galia, cum a făcut-o Sf. Ioan Casian, însemna a uni Răsăritul și Apusul Europei în virtutea și valorile spirituale ale unuia dintre cei mai mari oameni ai Bisericii și ai lumii, a unui om care nu era nici măcar european, ci un asiatic, din Siria.

Sfântul Dionisie cel Mic sau Exiguul

La un secol după Sf. Ioan Casian, un alt „scit", călugăr și el, apare în persoana lui *Dionisie cel Mic*[91]. Născut spre anul 470, în aceeași Scythia Minor, lucru confirmat și de prietenul și biograful său Cassiodor, care îi face o caracterizare de o frumusețe greu de egalat, marcată, în primul rând, de respect, prețuire și admirație, dar și ca un mesaj pentru urmași: „Naște încă și astăzi Biserica universală bărbați iluștri, strălucind de podoaba dogmelor adevărate. Căci a fost în zilele noastre și călugărul Dionisie, scit de neam, dar după caracter cu totul roman, foarte învățat în amândouă limbile, dovedind prin faptele sale echilibrul sufletesc pe care îl învățase din Cărțile Domnului. A cercetat Scripturile cu o râvnă atât de mare și le-a înțeles în așa fel încât, ori de unde ar fi fost întrebat, avea răspunsul pregătit, dându-l fără nicio întârziere. [...] În el era multă simplitate împreună cu înțelepciune, smerenie împreună cu învățătură, moderație împreună cu talentul de a vorbi, încât se socotea un nimic, sau unul dintre cei din urmă slujitori, deși era vrednic, fără îndoială,

91. Calificativul de „cel Mic" sau „Exiguus" și l-a luat el însuși ca gest de smerenie și modestie, de aici și apelativul de „cel Smerit".

▲ *Sfântul Cuvios Dionisie Exiguul – icoană*

de societatea regilor. Mijlocea pentru noi, el care obişnuia să se roage împreună cu noi, ca să fim ajutaţi prin meritele lui, cu rugăciunea căruia am fost întăriţi aici pe pământ"[92].

Dionisie a primit o educaţie teologică aleasă în una din şcolile mănăstireşti din Dobrogea. El mulţumeşte episcopului Petru, pentru a-i fi dat „hrană spirituală", în timpul copilăriei, într-una din prefeţele lucrărilor sale, el dă aproape o hartă spirituală a Scythiei Minor; din epoca sa, afirmând: „Poate pare lucru nou celor neştiutori că Scythia, care se arată îngrozitoare prin frig şi în acelaşi timp prin barbari, a crescut bărbaţi plini de căldură şi minunaţi prin blândeţea purtării. Că lucrul stă aşa, eu ştiu nu numai printr-o cunoaştere din naştere, ci mi l-a arătat şi experienţa"[93].

În opoziţie cu frigul şi barbarii din Dobrogea, Dionisie subliniază şi blândeţea purtării oamenilor, care erau strămoşii noştri. Dacă pământul ţării era iarna îngheţat de frig şi cotropit de barbari, mai tot timpul sufletul băştinaşilor daco-romani era cald, fapt care a legat pe autor de pământul natal pentru totdeauna. În aceeaşi *Prefaţă*, Dionisie notează că „sciţii săi", deşi erau simpli în cuvânt, erau pricepuţi în ştiinţă, detaliu important, care se referă probabil, nu numai la ştiinţa spirituală, ci şi la medicină, la cunoaşterea limbilor şi la astronomie, în care el însuşi strălucea în mod deosebit. Pentru ştiinţa şi educaţia căpătată de la episcopul Petru – despre care am amintit –, autorul nostru mulţumeşte prin cuvinte care denotă o rară delicateţe sufletească: „mi-aduc aminte de binefacerile Voastre, venerabile părinte şi podoabă a învăţătorilor lui Hristos, şi am mereu înaintea ochilor minţii, râvna sfântă pentru hrana duhovnicească pe care o cheltuiaţi cu mine, când eram copil, râvnă pe care nici spaţiul şi nici timpul nu o pot uita. Vă rog să primiţi o mulţumire pe care ştiu că nu pot să V-o dau la înălţimea cuvenită"[94]. Iată ce înaltă lecţie de recunoştinţă delicată faţă de învăţătorii noştri!

Probabil prin reţeaua raporturilor care existau atunci între provincia Scythia Minor şi Constantinopol, Dionisie a venit în capitală iar de aici a fost chemat la Roma, de Papa Ghelasie, care avea nevoie de un bun cunoscător de greacă şi latină, pentru a-i pune ordine în colecţiile canonice ale Bisericii Romane, şi încheagă tot aici o frumoasă prietenie cu Cassiodor. Împreună ei au predat dialectica la aşezământul acestuia de la Vivarium.

La Roma a avut o activitate deosebit de bogată, care se întinde de-a lungul pontificatelor a zece papi. Acest lucru dovedeşte încrederea care i s-a acordat şi capacitatea sa de muncă deosebită. Se stinge din viaţă cândva între 540-550, la Vivarium, uitat de toţi cei pentru care şi-a dăruit întreaga putere de muncă. A lăsat în urma sa o operă de o valoare inestimabilă pentru Biserica Creştină. Prin traducerile care le-a făcut din diverşi Părinţi ai Bisericii Creştine din Orient, cum au fost Sfântul Chiril al Alexandriei, Sfântul Grigorie de Nyssa şi Proclu al Constantinopolului, el a făcut cunoscută teologia răsăriteană în mediul latin. El a arătat Apusului modul adecvat de formulare a adevărului doctrinei creştine, aşa cum a fost ea gândită şi fixată în cercurile teologilor răsăriteni, cunoscători ai argumentării filosofice mai puţin familiară Romei la acea vreme. Prin aceasta, el a contribuit la circulaţia

92. Dionisie Exiguul, *De Institutione divinarum litterarum*, XXIII, *PL* 70, 1137.
93. Cf. *Corpus Christianorum*, Series Latina (*CCSL*), 85, *Scriptores Illyrici minores*, Turnhoilti, 1972, p. 55.
94. *CCSL* 85, p. 59, n. 1.

teologiei creştine răsăritene, scrisă în greacă şi în Biserica Creştină din Occident[95]. Pe lângă acestea, a scris şi opere originale cu caracter cronologic: *Cartea despre Paşte*, *Argumente pascale* şi două scrisori *Despre calculul pascal*.

Al doilea merit care îi revine lui Dionisie cel Mic se leagă de activitatea de traducere în latină şi de colecţionare a canoanelor bisericeşti, fixate la diferite sinoade sau concilii şi care fuseseră redactate în limba greacă. Este adevărat că o parte din canoane circulau în traduceri latine aproximative şi în colecţii incomplete, fapt care i-a determinat pe episcopii Romei să-i ceară lui Dionisie să traducă, să revizuiască şi să adune la zi canoanele sinodale şi conciliare. Prin traducerea şi adunarea canoanelor în colecţii, Dionisie a devenit „Părintele şi Întemeietorul Dreptului canonic apusean". În contrast cu istoricii bisericeşti de până la el, care au scris istorie fără a avea o viziune nouă, creştină, asupra cronologiei, Dionisie purcede la reformarea *calendarului* creştin, fixând ca punct de început al erei creştine Întruparea Domnului. Astfel, el abandonează era lui Diocleţian şi acceptă anul 753 *Ab Urbe Condita* ca an al Întrupării Domnului şi punctul de la care începe era creştină[96]. Motivul pentru care propune aceasta a fost – zicea el – că în timp ce Diocleţian persecuta pe creştini, Hristos este „începutul nădejdii noastre" şi „cauza restaurării noastre"[97], prin patima Sa mântuitoare. Astfel, ca iniţiator al cronologiei creştine, Sfântul Dionisie Exiguul este considerat „Părintele erei creştine"[98]. Deşi calculul a fost făcut cu o oarecare eroare, ideea în sine a fost cu adevărat genială şi revoluţionară. Calendarul stabilit de el a fost adoptat în Italia, în anul 527, apoi în Franţa şi mai apoi în Anglia, prin intermediul Sinodului de la Whitby din 664, extinzându-se treptat în întreaga lume creştină. O asemenea achiziţie de valoare universală, datorită unui smerit călugăr plecat din Scythia Minor, îmbracă literatura daco-romană, care a produs-o, cu o lumină şi o valoare pe care nu o are nicio altă literatură europeană contemporană pentru o problemă aproximativ similară.

Traducând canoane şi opere patristice orientale pentru Apus, luând poziţie critică de fond în unele din *Prefeţele* sale, la operele traduse, iniţiind şi cultivând legături strânse cu oameni de cultură, ca prietenul său Cassiodor, cu papi şi clerici ca Hormisdas, Iulian, Felician, Pastor şi Gaudenţiu, autorul nostru a adus mari servicii ecumenismului şi unităţii culturale dintre Răsărit şi Apus.

Limba lui Dionisie este o limbă cultă, ştiinţifică, dăltuită cu grijă în traducerile sale, dar mai degajată şi mai uşoară în operele originale şi în *Prefeţe*. Ea continuă romanizarea începută de ceilalţi: Auxenţiu de Durostorum, Niceta de Remesiana, Ioan Casian, Ioan de Tomis, contribuind nu numai la procesul de romanizare, ci şi la conştiinţa romanităţii, la unitatea spirituală a Europei şi la întărirea forţei morale împotriva năvălitorilor. El, ca şi Casian, a îmbogăţit cu elemente de vechi civilizaţii cele două romanităţi, orientală şi occidentală, şi deşi au scris la distanţă mare de Scythia Minor (unul la Roma, şi celălalt în sudul Galiei), ei au menţinut totuşi contactul cu patria lor, fie prin circulaţia scrierilor lor în tot Imperiul, fie prin corespondenţă, fie prin persoane care ajungeau până în părţile noastre.

---

95. Vezi detalii la Pr. Alexandru Moţoc, *Sfântul Cuvios Dionisie Exiguul. Părintele erei creştine*, Ed. IBMO, Bucureşti, 2010, pp. 85-112.
96. Cf. Remus Rus, *Dicţionar Enciclopedic de Literatură Creştină din primul Mileniu*, Ed. Lidia, Bucureşti, 2003, p. 188.
97. Cf. *PL* 67, 487 A.
98. Vezi: Pr. Alexandru Moţoc, *Sfântul Cuvios Dionisie Exiguul...*, pp. 140-214.

El a rămas tot timpul „un scit”, adică „daco-roman” din Scythia Minor, fie declarându-se ca atare în fața apusenilor, fie acceptând denumirea de „scit”. El a rămas un daco-roman, la Roma, iar opera sa aparține în primul rând țării lui de baștină, adică Scythia Minor și mai apoi celei de adopție. Putem afirma că patrimoniul spiritual geto-dacic și patristic, în spațiul carpato-danubiano-pontic, e unul din cele mai bogate și originale din istorie. El a dat Apusului, prin opere personale sau traduceri, o spiritualitate variată și era creștină, adoptată azi de toată lumea, și a pus în legătură Răsăritul și Apusul.

Episcopul Valentinian

Păstorirea episcopului Valentinian a avut loc în timpul domniei împăratului Iustinian, ale cărui strălucite victorii militare au asigurat Imperiului Bizantin o epocă de liniște și de prosperitate, de care s-a bucurat și provincia bizantină de la Dunărea de Jos, Scythia Minor. Împăratul Iustinian (527-565) a întărit frontiera nordică a Imperiului și a fortificat cetățile din Scythia Minor și de pe Dunăre. Afară de acestea, s-a îngrijit și de reînnoirea unor monumente religioase din Scythia Minor și, după unii specialiști, a ridicat chiar și numărul episcopiilor de aici[99].

Măsurile întreprinse de el au avut drept efect începutul unei noi perioade de înflorire, atât în provincie cât și în Biserică. Mai precizăm faptul că într-o *Expunere* (Ἔκτεσι – *expositio*) asupra centrelor eparhiale ale vremii – patriarhii, mitropolii și episcopii – întocmită cam în aceeași perioadă de Epifanie din Cipru, patriarhul Constantinopolului (520-535), Episcopia Tomisului este trecută în locul al doilea din grupa „arhiepiscopiilor autocefale” (αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων), în număr de 34, urmând după Eparhia Moesiei[100].

Din această perioadă de înflorire a Bisericii Creștine din Scythia Minor, istoria a păstrat numele episcopului *Valentinian de Tomis* care, asemenea înaintașilor săi în scaun, a fost implicat în disputele teologice ale vremii, respectiv în problema *Celor Trei Capitole*, în care a fost prins și împăratul Iustinian[101].

---

99. Capitala provinciei, Tomisul, a întreținut din vremuri îndepărtate, legături comerciale neîntrerupte cu Constantinopolul. Datorită acestor legături, după mărturia istoricului Sozomen, orașul a devenit o „cetate mare și fericită” (SOZOMEN, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VI.21.3, *PG* 67, 1345-1346: „πόλις εγάλη καὶ εὐδαίμων”), iar inscripțiile o caracterizează ca fiind „o foarte strălucită metropolă” – cf. R. CAGNAT, J. TOURTAIN, P. JOUGUET, *Inscriptiones graecae ad res romanes pertinentes*, Paris, 1911, p. 211, Inscripția nr. 630-631: „λαμπροτάτης μητροπόλεως Τομέως”); O. TAFRALI, *La Roumanie Transdanubienne (Dobroudja)*, Paris, 1918, p. 51, n. 2. După unii cercetători, Episcopia Tomisului a fost ridicată la rangul de arhiepiscopie în anul 451. Din epoca împăratului Iustinian s-au înmulțit numărul scaunelor episcopale dependente de Episcopia Tomisului, dar, din nefericire, marea invazie avaro-slavă din anul 602 a pus capăt existenței tuturor acestor scaune episcopale (cf. G.I. KONIDARIS, *Αι μητροπολεις και αρχιεπισκοπαι του Οικουμενικου πατριαρειου και η ταξις αυτων*, Atena, 1934, p. 50: I. BARNEA, „Perioada Dominatului (sec. IV-VII)”, p. 459, n. 12).

100. EPIFANIE AL CIPRULUI, *Ἔκθεσις πρωτοκλήσιων πατριάρχων τε καὶ μητροπολίτων*, în: *PG* 86, 780-790; vezi și H. GELZER, *Ungedruckte und ungenügend veröffentliche Texte der Notitiae episcopatuum. Ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen und Verwaltungsgeschichte...*, München, 1901, pp. 535 ș.u.

101. Politica împăratului Iustinian urmărea două scopuri: a) să refacă mai întâi unitatea politică a Imperiului, alipind Imperiului de Răsărit jumătatea occidentală a Imperiului Roman; b) să refacă unitatea internă a statului, greu zdruncinat de tulburările monofizite. De aceea, atenția sa se îndrepta când spre *Occidentul roman*, leagănul Imperiului, pe care-l dorea cât mai repede unit de imperiul său, când spre *Orientul monofizit*, pe care se silea să-l salveze de o ruptură ce părea inevitabilă. În acest context de împrejurări, înțelegem motivele care l-au silit pe

Monofiziții, nemulțumiți de înfrângerea de la Calcedon din 451[102], încercau pe toate căile să anuleze hotărârile acestui sinod. Furia monofiziților a atins paroxismul în 543, când Iustinian a compus un *Tratat Teologic*[103], adresat patriarhului Mina și publicat sub forma unui *edict*, prin care condamna origenismul[104], socotit atunci ca fiind principala sursă a monofizitismului.

Iustinian să se amestece în disputele teologice ale timpului – cf. Diac. I. Pulpea [Rămureanu], „Episcopul Valentinian de Tomis. Corespondența lui cu papa Vigilius în chestiunea «Celor Trei Capitole»", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXV (1947), 1-2, p. 200. Amănunte în legătură cu epoca lui Iustinian ne oferă: Ch. Diehl, *Justinian et la civilisation byzantine au VIe siècle*, Paris, 1901; G. Sibiescu, *Împăratul Justinian și ereziile*, București, 1938; Louis Duchesne, *L'Église au VIe siècle*, Paris, 1925; J. Pargoire, *L'Église byzantine (527-847)*, Paris, 1923, Hamiclar Alivisatos, *Die kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian I*, Berlin, 1913; Gh. Cronț, *La lutte contre l'hérésie en Origen jusqu'au IXe siècle*, Paris, 1933; W. Schubert, *Justinien und Theodora*, Stuttgart, 1943; M. Șesan, „Le Ve concile œcuménique", în *Byzantinoslavica*, XV (1954), 2, pp. 230 ș.u.; C. Bihlmeyer, H. Tüchle, D. van Damme, *Histoire de l'Église*, t. I. *L'Antiquité chrétienne*, Paris, 1969, pp. 267-273; E.K. Chrysos, *The Ecclesiastical policy of Justinian, in the Dispute Concerning the Three Chapters and the Fifth Ecumenical Council*, Thessaloniki, 1969, Pr. Liviu Stan, „Împăratul Justinian, Sinodul V Ecumenic și Papalitatea", în: *Studii Teologice*, V (1953), 5-6, pp. 347-364; P.N. Ure, *Justinian and his Age*, Pelikan Book, 1951; A. Gerostergios, *Justinian the Great. The Emperor and saint*, Belmont (Mass), 1982.

102. Problematica Sinodului IV Ecumenic, atât din punct de vedere istoric, cât și doctrinal, este analizată într-o serie de studii și lucrări de referință: V.R. Sellers, *The Council of Chalcedon*, London, 1953; H.A. Wolfson, cap. „The Mystery of the Incarnation", în: *The Philosophy of the Church Fathers*, vol. I, Cambridge, (Mass), 1956, pp. 364-493; H.A. Wolfson, „Philosophical Implications of Arianism and Apollinarism", în: *Dumbarton Oaks Papers* (Cambridge Mass), XII (1958), pp. 3-28; A. Grillmeier, H. Bacht (eds.), *Das Konzil von Chalkedon. Geschichte und Gegenwart*, 3 vol., Würtzburg, 31962; Ig. Ortiz de Urbina, „Das Glaubenssymbol von Chalkedon", în: A. Grillmeier, H. Bacht (eds.), *Das Konzil von Chalkedon*, I, pp. 389-418; G. Moeller, „Le chalcédonisme et néo-chalcédonisme en Orient de 451 á fin du VIe siècle", în: A. Grillmeier, H. Bacht (eds.), *Das Konzil von Chalkedon*, I, pp. 637-720; A. Grillmeier, Section: „The Council of Chalcedon", în: *Christ in Christian Tradition*, vol. I: *From the Apos- tolic Age to Chalcedon (AD 451)*, Mowbrays, London & Oxford, pp. 543-569; Pr. Ioan Rămureanu, „Evenimente istorice înainte și după Sinodul de la Calcedon", în: *Studii Teologice*, XXII (1970), 3-4, pp. 179-211; Teodor M. Popescu, „Importanța istorică a Sinodului al IV-lea Ecumenic", în: *Ortodoxia*, III (1951), 2-3, pp. 188-294; Pr. D. Stăniloae, „Definiția dogmatică de la Calcedon", în: *Ortodoxia*, III (1951), 2-3, pp. 295-440; Pr. Ioan G. Coman, „Definiția doctrinară a Sinodului de la Calcedon și receptarea ei în Biserica Ortodoxă", în: *Ortodoxia*, XXI (1969), 4, pp. 499-506; Ioan G. Coman, „Momente și aspecte ale hristologiei precalcedoniene și calcedoniene", în: *Ortodoxia*, XVII (1965), 1, pp. 44-82.

103. Acest tratat, însoțit de o scrisoare către Sinod, intitulată: „Γράμμα τοῦ βασιλέως Ἰουστινιάνου πρὸς τὴν ἁγίαν σινόδον περὶ Ὠριγένους καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ", se află în: *PG* 86, 945-993. Tratatul este publicat și în versiune latină sub titlul *Liber adversus Origenem*, în: *PL* 69, 174-221, urmat de *Scrisoarea către Sinod* (*PL* 69, 221-225; vezi și Mansi, *Sacrorum conciliorum*..., IX, 178-186). Însoțit de un valoros studiu introductiv și de o bogată listă bibliografică, tratatul a fost tradus și publicat în românește de Teodor M. Popescu, „Tratatul împăratului Justinian contra lui Origen", în: *Studii Teologice*, IV (1933), pp. 17-66. Amănunte privind cearta origenistă ne oferă Franz Diekamp, *Die origenistischen Streitigkeiten im sechsten Jahrhundert und das fünfte allgemeine Konzil*, Münster im W., 1899; Teodor M. Popescu, „Denaturarea istoriei lui Origen", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIV (1926), 5, pp. 246-254; 7, pp. 378-383; 10, pp. 580; 11, pp. 631-635; 12, pp. 710-718.

104. Personalitatea și ideile lui Origen au fost întotdeauna izvorul unor controverse pasionate. Condamnat de episcopul său, sprijinit de numeroșii săi ucenici, el a fost atacat din nou, în secolul al IV-lea, de Sf. Epifanie și condamnat în anul 400 de un sinod, în frunte cu Teofil al Alexandriei. Rolul jucat de Fer. Ieronim și Rufin de Aquileea în disputele origeniste ale timpului sunt bine cunoscute. Aceste dispute au fost folosite ca o scuză pentru depunerea din treaptă a Sf. Ioan Gură de Aur. Edictul publicat de Iustinian în 543 împotriva origeniștilor a fost determinat de tulburările din Lavra Mar-Sabbas din Palestina. Sf. Sava însuși l-a vizitat pe împărat în 531, cerându-i să intervină împotriva stareţului Nonus, liderul origeniștilor. Despre aceste evenimente vezi: Chiril de Scythopolis, *Vita Sabae*, E. Scwartz (ed.), în: *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, t. 49, 4, Leipzig, 1939, pp. 85-229. Miza acestei dispute doctrinare depășea totuși cadrul local palestinian. Iustinian a fost convins să inițieze o condamnare generală a origenismului, general ratificată, în final, la Sinodul V Ecumenic. Condamnarea privea, pe de o parte, cosmologia și antropologia origenistă, iar pe de alta, o anumită hristologie profesată de cercurile

Iritat la culme de înfrângerea partidei sale, Teodor Askidas, arhiepiscopul Cezareei, cel mai influent personaj dintre monofiziţi, a căutat să se răzbune. Astfel, după mai multe demersuri, el a convins pe împărat că monofiziţii s-ar împăca cu ortodocşii, împăcare care constituia unul din ţelurile majore ale politicii religioase a lui Iustinian, dacă ar fi condamnate oficial, ceea ce s-a numit în istorie *Cele Trei Capitole*, adică: 1) persoana şi opera lui *Teodor, episcop de Mopsuestia* (392-428), profesorul ereticului Nestorie; 2) scrierile lui *Teodoret, episcop de Cyr* (433-458), împotriva Sf. Chiril al Alexandriei şi a Sinodului III Ecumenic; 3) *Scrisoarea lui Ibas*, episcop de Edessa (435-457), adresată în 433 lui Maris, episcop de Ardaşir, în Persia, împotriva Sf. Chiril al Alexandriei[105]. Gruparea ortodocşilor riguroşi a opus o dârză rezistenţă, motivând că prin această condamnare s-ar ştirbi autoritatea Sinodului de la Calcedon.

Cu toată împotrivirea ortodocşilor riguroşi, până la urmă, împăratul Iustinian, cedând stăruinţelor lui Teodor Askidas, a condamnat *Cele Trei Capitole* printr-un edict. Textul edictului s-a pierdut[106] şi nu se cunoaşte data exactă a emiterii lui[107].

Spre deosebire de alţi ierarhi ai timpului, care şi-au dat adeziunea şi au semnat edictul, episcopul Valentinian de Tomis n-a voit să semneze edictul de condamnare[108]. Chiar de la început, Ştefan, apocrisiarhul Sfântului Scaun la Constantinopol, a refuzat să-l aprobe, rupând orice legătură cu semnatarii actului, începând cu patriarhul Mina al Constantinopolului[109].

---

origeniste şi, în perioada primară, de Evagrie Ponticul. Întrebarea care s-a pus mult timp este dacă origenismul secolului al VI-lea a fost într-adevăr doctrina marelui dascăl alexandrin. Cei mai mulţi istorici care s-au dedicat studiului doctrinei lui Origen adoptă, în marea lor majoritate, o atitudine de simpatie şi, adesea, de admiraţie faţă de acesta. Conştient sau nu, preocupaţi de problema mărturiei creştine într-o lume necreştină, ei erau tentaţi să-l admire pe Origen ca pe gânditorul creştin care a ştiut să se facă înţeles de către grecii păgâni şi care a creat o teologie creştină care s-a exprimat în categorii filosofice acceptabile pentru necreştini. Meritele lui Origen în acest sens sunt de netăgăduit şi foarte actuale. Sub aspect istoric, această reabilitare personală a lui Origen a ridicat problema distincţiei dintre propriile sale idei şi cele ale ucenicilor săi. Pe bună dreptate, renumitul teolog John Meyendorff remarca: „Cine s-a aflat la originea tulburărilor ivite în secolele IV-VI, Origen însuşi sau doar câţiva «origenişti»? Problema constă în a afla dacă aceşti origenişti erau credincioşi învăţătorului lor sau îi alteraseră învăţătura" – cf. John MEYENDORFF, *Christ in Eastern Christian Thought*, St. Vladimir's Seminary Press, 1975, p. 48.

105. Ch.-J. HEFELE şi H. LECLERQ, „Discutions sur les trois chapitres et le cinquième concile œcuménique", în: *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, t. III, première partie, Paris, 1909, pp. 1-132; Ch. DIEHL, *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*, Paris, 1901, pp. 315-366; L. DUCHESNE, „Origène et les Trois Chapitres", *L'Église au VIe siècle*, Paris, 1925, pp. 156-218; Pierre DE LABRIOLLE, G. BARDY, Louis BREHIER, G. DE PLINVAL, *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, publiée sous la direction de Augustine FLICHE, Victor MARTIN, IV. *De la mort de Theodosie a l'élection de Grégoire le Grand*, Paris, 1937, pp. 460 ş.u.; John MEYENDORFF, *Initiation à la théologie byzantine. L'histoire et la doctrine*, traduit de l'anglais par Anne SANGLADE avec la collaboration de Constantin ANDRONIKOF, Paris, 1975, pp. 27-58; John MEYENDORFF, *Christ in Eastern Christian Thought...*, p. 51.

106. Fragmente din textul edictului se găsesc la FACUNDUS DE HERMIANA, *Pro defensione trium Capitulorum et concilii Chalcedonensis, Libri XII ad Justinianum imperatorem*, în: *PL* 67, 527-564.

107. Data edictului este posterioară tratatului antiorigenist din 513 şi anterioară plecării papei Vigilius spre Constantinopol, întâmplată pe 22 noiembrie 545. Deci edictul a fost emis, probabil, în anul 544 – cf. J. HEFELE, H. LECLERCQ, *Histoire des conciles...*, III, pp. 14-15; P. de LABRIOLLE et alii, *Histoire de l'Église...*, III, p. 461, nr. 2; P. BATIFFOL, „L'Empereur Justinien et la Siège apostolique", în: *Recherches des Sciences Réligieuses*, XV (1926), pp. 236-237; Diac. I. PULPEA [RĂMUREANU], „Episcopul Valentinian de Tomis...", p. 202.

108. Jacques ZEILLER, *Les origines...*, p. 398.

109. FACUNDUS DE HERMIANA, *Pro defensione*, col. 565-571, 625.

Pentru aplanarea acestor tensiuni religioase, Iustinian l-a chemat la Constantinopol pe papa Vigilius, în care împărăteasa Teodora își punea mari speranțe. La 22 noiembrie 545, papa Vigilius a părăsit Roma, îmbarcându-se pentru Sicilia, unde a rămas zece luni. Abia în toamna anului 546 a părăsit Siracuza, debarcând în portul Patras la 14 octombrie același an, de unde, prin Grecia și Illyria, a ajuns la Constantinopol, la 25 ianuarie 547 fiind primit cu mare pompă de împărat. Papa a adus cu sine patru diaconi romani: pe Rusticus, nepotul său, pe Sebastianus, pe Petru și pe Sarpatus[110]. Inițial, papa Vigilius a rupt comuniunea cu patriarhul Mina, pe motiv că acesta semnase edictul de condamnare a *Celor Trei Capitole*, dar la insistențele împăratului și împărătesei a reintrat în legătură cu patriarhul ecumenic și a promis că va condamna și el *Cele Trei Capitole*, cu condiția ca hotărârile Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon să rămână intacte. Astfel, la 11 aprilie 548, în ajunul Paștelui, printr-un act teologic numit *Judicatum*, trimis patriarhului Mina, papa Vigilius a condamnat *Cele Trei Capitole*, fără să pună în discuție autoritatea Sinodului de la Calcedon[111]. Publicarea acestui act papal a stârnit o furtună de proteste în Africa, Illyria și în Occident[112]. Nici moartea împărătesei Teodora, survenită la 29 iunie 548, principala susținătoare a monofiziților, nu a reușit să potolească spiritele celor prinși în vâltoarea acestor dispute. Până și cei mai apropiați colaboratori ai papei Vigilius au sărit în apărarea *Celor Trei Capitole*, condamnând *Judicatum*-ul. Astfel, doi călugări africani, Lampridus și Felix, au venit la Constantinopol pentru a lupta și protesta împotriva hotărârii papei Vigilius[113]. La aceștia s-au aliat chiar nepotul papei, diaconul Rusticus, și un alt diacon pe nume Sebastianus[114]. Aceștia, în ziua de Crăciun a anului 549, după ce l-au rugat pe papă să oficieze Sfânta Liturghie solemn, pentru a fi pe placul împăratului, în mijlocul slujbei l-au părăsit. Iritat la culme din pricina acestei insulte receptate în public, papa Vigilius i-a excomunicat pe cei doi diaconi din funcțiile lor[115]. După ce au fost excomunicați, Rusticus și Sebastianus

---

110. J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des conciles*..., III, p. 21.

111. Cunoaștem cuprinsul acestui *Judicatum* numai din fragmentele păstrate într-o scrisoare a împăratului Justinian – cf. *Epistola Justiniani imperatoris ad episcopos*..., în: *PG* 86, 34; Mansi, *Sacrorum conciliorum*..., IX, 182 –, și dintr-un act posterior al lui Vigilius, numit *Constitutum* – Vezi: *Constitutum Vigilii Papae de tribus Capitulis*, în: *PL* 69, 115; L. Duchesne, *L'Église au VIe siècle*, p. 188; C.J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des conciles*..., III, p. 26).

112. Acum, Facundus de Hermiana, cea mai instruită persoană din anturajul papei, a compus tratatul său teologic întru apărarea *Celor Trei Capitole* și a Sinodului de la Calcedon, la care ne-am referit deja (*PL* 67, 527-854). Episcopii africani s-au întrunit într-un sinod la Cartagina, în 550, sub președinția lui Reparatus, și au excomunicat pe papa Vigilius – cf. J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des conciles*..., t. III, p. 35). La fel au procedat și episcopii Ilyricului, care în anul 549 au ținut un sinod în care s-au pronunțat în favoarea *Celor Trei Capitole*, publicând chiar o apărare scrisă pe care au adresat-o împăratului. – cf. Victor de Tonnena, *Chronicon continuans ... ad ann. 549*, în: *PL* 68, 958; *Chronica Minora*, II, în: *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi*, Th. Mommsen (ed.), Berolini, 1894, pp. 200-203. Totodată, sinodul a hotărât depunerea lui Benenatus, mitropolitul lor, pentru că acesta era favorabil condamnării *Celor Trei Capitole* – cf. C.J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des conciles*..., III. p. 37; Jacques Zeiller, *Les origines*..., p. 348.

113. *Epistola Vigilii Papae ad Rusticum et Sebastianum*, în: Mansi, *Sacrorum conciliorum*..., t. IX, col. 356.

114. *PL* 69, 43-51; Mansi, *Sacrorum conciliorum*..., IX, col. 356.

115. Este interesant de consemnat faptul că, la începutul controversei, cei doi diaconi romani au lăudat *Judicatum*-ul; astfel, Rusticus, fără știrea papei, l-a răspândit în mai multe copii (cf. C.J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des conciles*..., III, p. 30), iar Sebastianus l-a socotit o „carte căzută din cer" („publica voce laudabas, ut de caelo Judicatum nostrus ordinatum atque probatum ommibus, sicut praefati sumus, clericis loquereris"; cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum*..., IX, col. 355).

au răspândit în mai multe provincii ideea că papa, prin publicarea *Judicatum*-ului, a atentat la autoritatea Sinodului din Calcedon. În calitatea de diaconi romani pe care au avut-o, ei au putut să înșele multă lume. De la începutul anului 549, ei au scris mai multor ierarhi, printre care și episcopului *Valentinian de Tomis*, pe care l-au informat de cele săvârșite de pontificele roman la Constantinopol, inserând ideea că acesta s-a abătut de la hotărârile Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon[116].

Imediat, episcopul Valentinian de Tomis a scris papei Vigilius, la Constantinopol, cerându-i detalii și lămuriri asupra celor întâmplate. Din nefericire, scrisoarea episcopului Valentinian către papa Vigilius nu s-a păstrat[117].

La 18 martie 550 papa Vigilius a trimis episcopului Valentinian de Tomis o scrisoare de răspuns, din care putem cunoaște unele aspecte ale personalității lui Valentinian și constatăm că acesta era o figură venerabilă de episcop, preocupat de liniștea sufletească a turmei sale, precum și unele amănunte din viața internă a Bisericii din Tomis[118]. Vigilius i se adresează cu formula „dilectissimo fratri Valentiniano, episcopo de Tomis provinciae Scythiae" și laudă pe Valentinian pentru grija lui față de turma lui încredințată. Apoi subliniază rolul pe care l-a avut episcopul Valentinian în aplanarea disputelor apărute la Tomis în jurul *Celor Trei Capitole*, arătând cum el i-a chemat și i-a îndemnat pe toți păstoriții săi care s-au tulburat și scandalizat de zvonurile care circulau în provincie, să nu se lase atrași de aceia care, sub pretextul că apără credința adevărată, uneltesc și amăgesc prin viclenia lor sufletele credincioșilor simpli și tulbură prin zvonuri tendențioase Biserica lui Hristos[119]. Mai departe, papa arată că, printr-un oarecare Basinianus, „bărbat ilustru și vestit"[120] și prin reprezentanții Bisericii din Tomis la Constantinopol[121], a fost informat despre neadevărurile ce s-au răspândit pe seama lui în Scythia Minor, cum că el ar fi dușman înșelător al lui Dumnezeu, fiindcă în actul *Judicatum* ar fi condamnat nu numai scrierile, ci și persoanele episcopilor Ibas din Edesa și Teodoret al Cyrului. Față de aceste însemnări scandaloase, el aduce mărturie însuși conținutul *Judicatum*-ului. Citindu-l, credincioșii din eparhia Tomisului se vor putea convinge că nu a afirmat nimic care să lezeze hotărârile sinoadelor de la Niceea, Efes, Constantinopol și Calcedon.

Vigilius mai preciza că între promotorii acestor tensiuni și dispute s-au aflat chiar diaconii săi, Rusticus și Sebastianus, pe care, în prima fază i-a exclus de la comuniunea cu el, iar dacă aceștia nu vor da semne de îndreptare, va fi obligat să-i pedepsească cu

---

116. Informațiile răspândite de Rusticus și Sebastianus au provocat tulburări grave. În multe locuri au izbucnit dezbinări, partide și chiar vărsări de sânge – cf. *Epistola Vigilii Pape ad Rusticum et Sebastianum*, în: MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, IX, col. 357; C.J. HEFELE, H. LECLERCQ, *Histoire des conciles...*, III, p. 34.

117. Ținând cont de faptul că scrisoarea a fost adresată papei, probabil că ea a fost scrisă de Valentinian în limba latină – cf. Diac. I. PULPEA [RĂMUREANU], „Episcopul Valentinian de Tomis...", p. 206.

118. *Epistola Vigilii Papae ad Valentinianum episcopum Tomitanum*, în: *PL* 69, 51-54; MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, IX, 359-361; R. NETZHAMMER, *Die christlichen Altertümer...*, pp. 61-68; R. NETZHAMMER, *Die altchristliche Kirchenprovin Skythien...*, pp. 397-412.

119. *Epistola Vigilii Papae ad Valentinianum...*, în: *PL* 69, 51-52.

120. „Et quoniam Basinianus, illustris et magnificus vir, filius noster" – cf. *Epistola Vigilii Papae ad Valentinianum*, în: MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, IX, col. 360.

121. „cum his qui pro actibus tuae fraternitatis ecclesiae in Constantinopoli observant" – cf. *Epistola Vigilii Papae ad Valentinianum*, în: MANSI, *Sacrorum conciliorum...*, IX, col. 360.

depunerea din treaptă[122]. Totuși, dacă și după aceste clarificări episcopul Valentinian va mai avea îndoieli asupra sa, papa Vigilius îl invită să vină la Constantinopol, pentru a se convinge personal că el, papa, n-a făcut și n-a scris nimic împotriva celor patru sinoade ecumenice și nici nu s-a abătut cu ceva de la dreapta învățătură a înaintașilor[123].

Nu se știe dacă episcopul Valentinian a dat curs invitației papei de a veni la Constantinopol și de a cere mai multe lămuriri în această privință. Se pare că nu a mai venit, fiind pe deplin edificat și lămurit asupra situației, prin intermediul informațiilor primite prin scrisoarea papei Vigilius. El nu a participat nici la Sinodul V Ecumenic, întrunit la Constantinopol în primăvara anului 553[124].

Sinodul V Ecumenic, convocat în legătură cu problema *Celor Trei Capitole*, s-a deschis la 5 mai 553, în sala Sfintei Sofia numită *secretarium*, în absența papei Vigilius care, deși a fost invitat de o delegație a patriarhilor răsăriteni, pe motiv de boală, a refuzat să participe la lucrări. La data de 5 mai 553, când s-a deschis oficial sinodul, împăratul Iustinian a trimis celor 150 de episcopi o scrisoare[125], care s-a citit în cadrul primei ședințe. În această scrisoare, împăratul Iustinian amintește de episcopul Valentinian de Tomis, în următorul context: căutând să explice atitudinea papei, împăratul sublinia că, inițial, papa a consimțit condamnarea *Celor Trei Capitole* „*și chiar el însuși* [papa, *n.n.*] nu o dată, nici de două ori, ci chiar deseori, a anatematizat prin scrieri, acele nelegiuite trei capitole"[126]. O altă dovadă pe care împăratul Justinian o aduce pentru a dovedi că papa a fost pentru condamnarea *Celor Trei Capitole* este și excomunicarea celor doi diaconi romani, Rusticus și Sebastianus, care s-au opus *Judicatum*-ului și „chiar a scris și arătat, cu privire la condamnarea acestor capitole, lui *Valentinian, episcopul Scythiei* și lui Aurelian de Arelate, care este cea dintre sfintele biserici ale Galiei, cerându-le amândurora să nu primească nimic din ceea ce a fost scris de către condamnații diaconi împotriva numitului *Judicatum*"[127].

La 15 mai 553, papa Vigilius a trimis o scrisoare Sinodului, intitulată *Constitutum*, prin care declară *Cele Trei Capitole* ortodoxe, amenințând cu excomunicarea pe oricine va îndrăzni să le condamne[128].

---

122. „inter quos etiam Rusticum et Sebastianum comperimus istius anctores scandali, quos olim pro mentis suis a sacra communione suspendimus, in quibus nos, si non resipuerint celeriter, fraternitas tua cognoscat canonicam sententiam prolaturos" – cf. *Epistola Vigilii Papae ad Valentinianum*, în: Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, IX, col. 360. Nu cunoaștem cu exactitate data când au fost excomunicați cei doi diaconi, probabil că la scurtă vreme după 18 martie 550. J. Garnerius, în: *Dissertatio ad Libertatum. De quinta synodo et quae eam praecesserunt*, este de părere că excomunicarea a fost pronunțată la începutul anului 549 – cf. *PL* 68, 1051-1096; C.J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des conciles...*, III, p. 38, n. 1.

123. *PL* 69, 51-53; Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, IX, col. 361.

124. Unii cercetători consideră că neparticiparea episcopului Valentinian la Sinodul V Ecumenic s-a datorat probabil decesului episcopului tomitan, survenit nu cu mult înainte de acea dată – cf. C. Auner, *Dobrogea...*, p. 1259).

125. *Epistola Justiniani imperatioris ad episcopos Constantinopoli degentes*, în: *PL* 69, 30-37; Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, IX, 171-186.

126. Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, IX, 34: „et ipse non semel, nec bis, etiam saepins in scriptus anathematizavit impia tria capitula".

127. „sed etiam Valentiniano episcopo Scythiae, et Aureliano Arelati quae est prima sactissimarum Galliae ecclesiarum, scripsit et manifestavit de condemnatione istorum capitulorum et praecepit eis nihil suscipere quod a condemmatis diaconis scribitur contrarium praedicto Judicatum" – cf. Mansi, *Sacrorum conciliorum...*, IX, 34.

128. Titlul complet al scrisorii este: *Constitutum papae Vigilii de tribus capitulis*, în: *PL* 69, 67-112. Scrisoarea este semnată de papă, de cincisprezece episcopi și trei clerici romani. Între cei șaisprezece episcopi, sunt și doi din Illyricum și anume, episcopii de Ulpianum și de Zappara – cf. Hefele, H. Le- Clercq, *Histoire des conciles...*, III, p. 93.

Numele episcopului tomitan a fost amintit pentru a doua oară în ședința a șaptea a sinodului, din 26 mai 553, când a fost citită din nou *Scrisoarea* papei Vigilius către episcopul Valentinian de Tomis, pentru a se face încă odată dovada[129] – dacă mai era nevoie – în fața Părinților sinodali, că Vigilius a fost la început pentru condamnarea *Celor Trei Capitole*[130].

Din cele prezentate, putem deduce că episcopul Valentinian de Tomis a fost una din figurile de seamă ale vremii în Biserica Răsăritului, o personalitate teologică marcantă, cu o mare putere de influență. Faptul că papa Vigilius îi scrie și el răspunde la interpelarea pe care i-o face și că în timpul lucrărilor Sinodului V Ecumenic numele său este pomenit de două ori, ilustrează pe deplin renumele de care se bucura episcopul Valentinian. Nu cunoaștem care va fi fost atitudinea lui ulterioară față de hotărârile Sinodului V Ecumenic. Probabil că, în cele din urmă, cu toată apărarea pe care, în principiu, a luat-o *Celor Trei Capitole*, a aderat și el la condamnarea lor.

Concluzionăm că Scythia Minor nu a fost numai o provincie sălbatică, bântuită de friguri, vânturi și furtuni năprasnice – cum a caracterizat-o Ovidiu – ci și un spațiu care a cunoscut cuvântul Evangheliei de la Sfântul Apostol Andrei și unde sămânța Cuvântului celui Viu, odată aruncată, a înflorit în sufletele locuitorilor de aici. În mănăstirile care au apărut aici, începând cu secolul al IV-lea, s-au format călugări evlavioși, adânc pătrunși de credință și iscusiți teologi, din rândul cărora s-au ridicat pe parcursul secolelor ierarhi vrednici de talia lui Bretanion, Gherontie, Teotim I și Valentinian, și personalități ca Sfântul Ioan Casian și Dionisie Exiguul, ca să enumerăm doar pe câțiva dintre ei, care au jucat un rol important în apărarea credinței ortodoxe în acest spațiu creștin, dar și în alte părți ale Imperiului, și au contribuit la promovarea teologiei și spiritualității creștine.

Bibliografie

Actele martirice, studiu introd., trad., note, comentarii de Pr. Ioan Rămureanu, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* (*PSB*), vol. 11, București, 1980; *Constitutum Vigilii Papae de tribus Capitulis*, în: *PL* 69; *Corpus Christianorum*, Series Latina (*CCSL*), 85, *Scriptores Illyrici minores*, Turnhoilti, 1972; *Epistola Justiniani imperatoris ad episcopos Constantinopoli degentes*, în: *PL* 69; *Epistola Vigilii Papae ad Valentinianum episcopum Tomitanum*, în: *PL* 69; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II. *De la anul 300 până la anul 1000*, Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hâncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu (eds.), București, 1970; *The Philocalia of Origen*, G.

129. Vezi *Collatio septima*, în Mansi, *Sacrorum conciliorum*..., IX, 348.

130. În ceea ce privește pe papa Vigilius, trebuie să precizăm că împăratul Justinian a exercitat o presiune extraordinară asupra sa, nepermițându-i să părăsească capitala imperiului până nu va semna hotărârile Sinodului. Astfel, după șase luni, printr-un nou *Constitutum* a recunoscut hotărârile Sinodului V Ecumenic care a condamnat *Cele Trei Capitole*, lăsând pe seama succesorilor săi ca acestea să fie aprobate în Occident – cf. *Vigilii Papae Constitutum pro domnatione trium capitulorum, editum anno Christi 554*, în: *PL* 69, 143-173. În anul 555, a părăsit Constantinopolul, îmbarcându-se pentru Roma. Pe drum s-a îmbolnăvit, murind la 7 iunie 555 la Siracuza, în Sicilia. (Corespondența și decretele papei Vigilius sunt consemnate în: *PL* 69, 12-328; Vezi și E. Schwartz, *I. Vigiliusbriefe*. II. *Zur Kirchenpolitik Justinians. Sitzungsberichte der [Königlich] bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Münich, 1940, Heft 2, p. 132; L. Duchesne. *L'Église au VIe siècle*..., pp. 151-218; A. Chavasse, „Messes du Pape Vigile (537-555) dans le Sacramentaire léonien", în: *Epheennerides Liturgicae*, Rome, 64 (1950), pp. 161-213; 66 (1952), pp. 145-215; É. Amann, „Vigile", în: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. 15, deuxième partie, Paris, 1950, col. 2994-3005, și bibliografia de la F.X. Murphy, „Vigilius [Pape]", în: *New Catholic Encyclopedia*, t. XIV, San Francisco, Toronto, London, Sidney, 1967, pp. 661-667; H.M. Diepin, *Douze dialogues de christologie ancienne*, Rome, 1930.)

Lewis (ed.), Edinburgh, 1911; *Vigilii Papae Constitutum pro damnatione trium capitulorum, editum anno Christi 554*, în: *PL* 69; *Vita S. Ioannis Chrysostomi*, în: *PG* 47; ABEL O., *Studien zu dem gallischen Presbyter Johannes Cassianus...*, Münich, 1904; ALEXE Ştefan C., „1600 de ani de la moartea Sf. Sava Gotul", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XC (1972), 5-6; ALIVISATOS Hamiclar, *Die kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian I*, Berlin, 1913; AMANN É., „Vigile", în: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. 15, deuxième partie, Paris, 1950, col. 2994-3005; BARNEA Ion, „Perioada Dominatului (sec. IV-VII)", în: Radu VULPE, Ion BARNEA, *Din istoria Dobrogei*, II. *Romanii la Dunărea de Jos*, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1968; BATIFFOL P., „L'Empereur Justinien et la Siège apostolique", în: *Recherches des Sciences Réligieusse*, XV (1926); BIHLMEYER C., TÜCHLE H., VAN DAMME D., *Histoire de l'Église*, t. I. *L'Antiquité chrétienne*, Paris, 1969; BOUYER Louis, LECLERQ Jean, VANDENBROUCKE Francois, COGNET Louis, *A History of Christian Spirituality*, vol. I. *The Spirituality of the New Testament and the Fathers*, New-York, 1963; CADIOU R., *Introduction au système d'Origène*, Paris, 1932; CAGNAT R., TOURTAIN J., JOUGUET P., *Inscriptiones graecae ad res romanes pertinentes*, Paris, 1911; CALLIST Nichifor, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, XII.45, în: *PG* 146; CASIAN Ioan, *Convorbiri duhovniceşti*, XXIV, 1, trad. Vasile Cojocaru, David Popescu, prefaţă, studiu introductiv şi note Nicolae Chiţescu, *PSB* 57, Ed. IMBOR, Bucureşti, 1009; CASSIANUS Ioannes, *Conférences*, XXIV, 1, E. P.I.-Chery (ed.), t. III, coll. *Sources Chrétiennes* (*SC*), 64; CASSIANUS Ioannes, *Conlationes* XXIV, 1, M. Petschenig (ed.), *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* (*CSEL*), XIII; CASSIEN Jean, *De Incarnatione Domini contra Nestorium*, VII, 31, M. Petschenig (ed.), *CSEL* XVII, Wien, 1888; CHADOWICK Owen, *John Cassian. A Study in Primitive Monasticism*, I, Oxford, 1950 şi Cambridge University Press, Second Edition, 1968; CHAVASSE A., „Messes du Pape Vigile (537-555) dans le Sacramentaire léonien", în: *Ephemerides Liturgicae*, Rome, 64 (1950), 66 (1952); CHIRIL DE SCYTHOPOLIS, *Vita Sabae*, în: *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, t. 49, 4, E. Schwartz (ed.), Leipzig, 1939; CHRYSOS E.K., *The Ecclesiastical policy of Justinian, in the Dispute Concerning the Three Chapters and the Fifth Ecumenical Council*, Thessaloniki 1969; COMAN Ioan G., „Definiţia doctrinară a Sinodului de la Calcedon şi receptarea ei în Biserica Ortodoxă", în: *Ortodoxia*, XXI (1969), 4; COMAN Ioan G., „Însemnări asupra lui Teotim de Tomis", în: *Glasul Bisericii*, XVI (1957), 1; COMAN Ioan G., „Momente şi aspecte ale hristologiei precalcedoniene şi calcedoniene", în: *Ortodoxia*, XVII (1965), 1; COMAN Jean, „Le patrimoine de l'œcuménisme chrétien du IVe au VIe siècles en Scythie Mineure. Contributions des auteurs patristiques de la région", în: *Contacts*, XXII année (1970); CRONŢ Gh., *La lutte contre l'hérésie en Origen jusqu'au IXe siècle*, Paris, 1933; CROUZEL Henri, *Origene*, translated by A.S. Worrall, Edinburgh, 1989; DAMIAN Theodor, „Some Critical Considerations and New Arguments Regarding the Problem of St. John Cassian's Birthplace", în: *Orientatia Christiana Periodica*, 57 (1991); DANIELOU J., *Origène*, Paris, 1948; *Das Konzil von Chalkedon. Geschichte und Gegenwart*, 3 vol., A. Grillmeier, H. Bacht (eds.), Würtzburg, [3]1962; DE FAYE E., *Origène, sa vie, son œuvre, sa pensée*, 3 vol., Paris, 1923-1928; DE LABRIOLLE Pierre, BARDY G., BREHIER Louis, DE PLINVAL G., *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours,* publiée sous la direction de Augustine Fliche, Victor Martin, IV. *De la mort de Theodosie a l'élection de Grégoire le Grand*, Paris, 1937; DE TONNENA Victor, *Chronicon continuans ... ad ann. 549*, în: *PL* 68, 958; *Chronica Minora*, II, în: *Monuementa Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi*, (ed.) Th. Mommsen, Berolini, 1894; DELEHAYE H., „Saints de Thrace et de Mesie", în: *Analecta Bollandiana*, Bruxelles, XXXI (1912); DIEHL Ch., *Justinian et la civilisation byzantine au VIe siècle*, Paris, 1901; DIEHL Ch., *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*, Paris, 1901; DIEKAMP Franz, *Die origenistischen Streitigkeiten im sechsten Jahrhundert und das fünfte allgemeine Konzil*, Münster im W., 1899; DINU Ion, „Citind martiriul Sf. Sava Gotul", în: *Tomis*, XV (1938), 9-10; DIONISIE EXIGUUL, *De Institutione divinarum litterarum*, XXIII, *PL* 70; DUCHESNE L., „Origène et les Trois Chapitres", *L'Église au VIe siècle*, Paris, 1925; DUCHESNE Louis, *L'Église au VIe siècle*, Paris, 1925; E. METZ, „L'intervention de Théodose au 2e Concile œcuménique (Constantinople, 381)", în: *Études d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras*, I, Paris, 1965; ENSSLIN W., „Terennius", în: *Realencyklopädie de Klassischen Altertümswissenschaft*, Newe Bearbeltung, 2-e Reihe, V-er Band, Stuttgart, 1934, col. 587;

EPIFANIE AL CIPRULUI, *Ἔκθεσις πρωτοκλήσιων πατριάρχων τε καὶ μητροπολίτων*, în: *PG* 86; GELZER H., *Ungedruckte und ungenügend veröffentliche Texte der Notitiae episcopatuum. Ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen und Verwaltungsgeschichte...*, München, 1901; GEROSTERGIOS A., *Justinian the Great. The Emperor and saint*, Belmont (Mass), 1982; GHENADIE DE MARSILIA, *De Scriptoribus Ecclesiastici Liber*, 61, în: *PL* 58; GIURESCU C.G., *Ştiri despre populaţia românească a Dobrogei în hărţi medievale şi moderne*, s.1.s.a. (Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea), 64 p. + hărţi. GRIGORIE DE NYSSA, Sfântul, *Oratio de deitate Filii et Spiritus Sancti*, în: *PG* 46, 557; GRILLMEIER A., Section: „The Council of Chalcedon", în: *Christ in Christian Tradition*, vol. I: *From the Apostolic Age to Chalcedon (AD 451)*, Mowbrays, London & Oxford; HARDOUIN J., *Acta conciliorum et Epistolae Decretales, ac Constitutones Summorum Pontificum*, t. I, Paris, 1715, col. 818; HEFELE Ch.-J., LECLERQ H., „Discuisions sur les trois chapitres et le cinquième concile œcuménique", *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, t. III, première partie, Paris, 1909; IERONIM, Fericitul, *De viris illustribus*, 131, în: *PL* 23; IERONIM, Fericitul, *Epistola CVII, Ad Laetam*, în: *PL* 22; IOAN DAMASCHINUL, Sfântul, *Sfintele Paralele*, în: *PG* 96; IONESCU Ioan, „Pomenirea Sfântului martir Sava Gotul", în: *Mitropolia Olteniei*, XXIV (1972), 3-4; KELLY J.N.D., *Golden Mouth: The Story of John Chrysostom – Ascetic, Preacher, Bishop*, London, 1991; KING N.Q., „The 150 Holy Fathers of the Council of Constantinople. 381 AD", în: *Studia Patristica*, Berlin, I (1957); KING N.Q., *The Emperor Theodosius and the Establishment of Christianity*, London, 1961; KNOPF-GKRÜGER R., *Ausgewählte Märtyrerakten*, Tübingen, 1929; KONIDARIS G.I., *Αι μητροπολεις και αρχιεπισκοπαι του Οικουμενικου πατριαρχειου και η ταξις αυτων*, Atena, 1934; LIPPOLD A., KIRSTEN E., „Donauprovinzen", în: *Reallexikon für Antike und Christentum*, Band. IV, Stuttgart, 1959, col. 166). MANSI G.D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, III, 572; MANSION J., „Les origines du christianisme chez les Goths", în: *Analecta Bollandiana*, XXXIII (1914); MARROU Henri-Irénée, „Jean Cassien à Marseille", în: *Patristique et Humanisme*, IX (1976); MARROU Henri-Irénée, „La patrie de Jean Cassien", în: *Patristique et Humanisme, Melanges*, coll. *Patristica Sorbonensia*, Paris, IX (1976); MEYENDORFF John, *Christ in Eastern Christian Thought*, St. Vladimir's Seminary Press, 1975; MEYENDORFF John, *Initiation à la théologie byzantine. L'histoire et la doctrine*, traduit de l'anglais par Anne Sanglade avec la collaboration de Constantin Andronikoff, Paris, 1975; MOELLER G., „Le chalcédonisme et néo-chalcédonisme en Orient de 451 á la fin du VIe siècle", în: A. Grillmeier, H. Bacht (eds.), *Das Konzil von Chalkedon*, I; MOISESCU Gh. I., „Sfinţii Trei Ierarhi în Biserica românească", în: *Ortodoxia*, XII (1960), 1; MOŢOC Alexandru, *Sfântul Cuvios Dionisie Exiguul. Părintele erei creştine*, Ed. IBMO, Bucureşti 2010; NĂSTUREL Petre S., „Les actes de Saint Sabas le Goth (BHG-1607). Histoire et archéologie", în: *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, VII (1969), 1; NETZHAMMER R., *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, Bukarest, 1918; NOROCEL Epifanie, „1600 de ani de la moartea martirică a Sfântului Sava Gotul", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XLVIII (1972), 3-4; ORTIZ DE URBINA Ig., „Das Glaubenssymbol von Chalkedon", în: A. GRILLMEIER, H. BACHT (eds.), *Das Konzil von Chalkedon*, I; PALLADIUS, *Dialog istoric despre viaţa Sf. Ioan Gură de Aur*, în: *PG* 47; PALMER G.E.H., SHERRARD Philip, WARE Kallistos, *The Philokalia. The Complete Text*, London, Faber & Faber, 1979; PARGOIRE J., *L'Église byzantine (527-847)*, Paris, 1923; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Bucureşti, 1991; PÂRVAN Vasile, „Descoperiri nouă în Scythia Minor. Stâncile cu inscripţie din pădurea Şeremetului", în: *Analele Academiei Române*, seria a II-a, t. XXXV (1912-1913), *Memoriile Secţiunii Istorice*, Bucureşti, 1913; PÂRVAN Vasile, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului dacoroman*, Bucureşti, 1911; PLĂMĂDEALĂ Antonie, Mitropolitul, „Sfântul Gherman din Dacia Pontică, un străromân ignorat (mai mult decât o ipoteză)", în: *Mitropolia Ardealului*, XXXIV (1989), 5. POPESCU Em., „Zur Geschichte der Stadt in Kleinskythien in der Spätantike. Ein epigraphischer Beiträg", în: *Dacia*, NS, XIX (1975); POPESCU Emilian, „Bretanion şi Gerontius (Terentius). Două mari personalităţi ale Tomisului în secolul al IV-lea d.Hr.", în: *Studii Teologice*, XL (1988), 2; POPESCU Teodor M., „Denaturarea istoriei lui Origen", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIV (1926), 5; POPESCU Teodor M., „Epoca Sfântului Ioan Gură de Aur", în: *Ortodoxia*, IX (1957), 4; POPESCU Teodor M., „Importanţa istorică a Sinodului al IV-lea ecumenic", în: *Ortodoxia*, III (1951), 2-3;

POPESCU Teodor M., „Tratatul împăratului Justinian contra lui Origen", în: *Studii Teologice*, IV (1933); PRESTIGE G.L., *Fathers and Heretics*, London, 1948; PULPEA [RĂMUREANU] I., „Episcopul Valentinian de Tomis. Corespondenţa lui cu papa Vigilius în chestiunea «Celor Trei Capitole»", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXV (1947), 1-2; RĂMUREANU I., „Sfântul Vasile cel Mare şi creştinii din Scythia Minor şi Dacia nord-dunăreană", în: *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârşirea sa*, Bucureşti, 1980; RĂMUREANU Ioan, „Evenimente istorice înainte şi după Sinodul de la Calcedon", în: *Studii Teologice*, XXII (1970), 3-4; RĂMUREANU Ioan, „Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol (381). Învăţătura despre Sfântul Duh şi Biserică; Simbolul constantinopolitan", în: *Studii Teologice*, XXI (1969), 5-6; REDEPENNING E.R., *Origenaes. Eine Darstellung seines Lebens und seiner Lehre*, 2 vol. Bonn, 1841-1846; ROBINSON J. Armitage, *The Philocalia of Origen. The text revised with a critical introduction and indices*, Cambridge, 1893; ROUSSEAU Philip, *Ascetics, Authority, and the Church in the Age of Jerome and Cassian*, în coll. *Oxford Historical Monographs*, Oxford University Press, 1978; RUS Remus, *Dicţionar Enciclopedic de Literatură Creştină din primul Mileniu*, Ed. Lidia, Bucureşti, 2003; SAINT BASILE, *Lettres*, vol. II, Yves COURTONNE (ed.), Paris, 1961; SCHMIDT L., *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Volkerwanderung*, München, 1941; SCHUBERT W., *Justinian und Theodora*, Stuttgart, 1943; SCHWARTZ E., *I. Vigiliusbriefe. II. Zur Kirchenpolitik Justinians. Sitzungsberichte der [Königlich] bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Münich, 1940, Heft 2; SEBASTIAN Louis, TILLEMONT Lemain, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, t. XIV: *Les histoires de Saint Paulin, de Saint Célestin Pape, de Cassien, de S. Cyrille d'Alexandrie et du Nestorianisme...*, Paris, 1693-1709; SELLERS V.R., *The Council of Chalcedon*, London, 1953; SIBIESCU G., *Împăratul Justinian şi ereziile*, Bucureşti, 1938; SIBIESCU Vasile Gh., „Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)", în: *Ortodoxia*, XXXI (1979), 1; SIBIESCU Vasile Gh., „Sfântul Sava «Gotul». La 1600 de ani de la mucenicia sa", în: *Glasul Bisericii*, XXXI (1972), 3-4; STAN Liviu, „Împăratul Justinian, Sinodul V Ecumenic şi Papalitatea", în: *Studii Teologice*, V (1953), 5-6; STĂNILOAE Dumitru, „Definiţia dogmatică de la Calcedon", în: *Ortodoxia*, III (1951), 2-3, pp. 295-440; STEIN Ernst, *Vom römischen zum byzantinischen Staat (284-476 n.Chr.) Geschichte des spätrömischen Reiches*, I, Wien, 1928; STEWART Columba, „From λόγος to *verbum*. John Cassian's Use of Greek in the Development of a Latin Monastic Vocabulary", în: *The Joy of Learning and the Love of God. Studies in Honor of Jean Leclercq*, Kalamazoo. Cistercian Publications, nr. 160, 1995; STEWART Columba, *Cassian the Monk*, în coll. *Oxford Studies in Historical Theology*, New York, Oxford [Oxford University Press], 1998; SUMMA Gerd, *Geistliche Unterscheidung bei Johannes Cassian. Studien zur systematischen und spirituellen Theologie*, 7, Würzburg: Echter, 1992; ŞERBĂNESCU Niculae, „1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existenţa episcopiei Tomisului", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXVI (1969), 9-10; ŞESAN M., „Le Ve concile œcuménique", în *Byzantinoslavica*, XV (1954), 2; TAFRALI O., *La Roumanie Transdanubienne (Dobroudja)*, Paris, 1918; TEODORET, Episcopul Cirului, *Istoria Bisericească*, IV.12.1-4, trad. de Pr. Vasile Sibiescu, *PSB* 44, Bucureşti, Ed. IBMBOR, 1996; THIERRY Amédée, „St. Jean Chrysostome et l'imperatrice Eudoxie. La société chrétienne en Orient", în: *Récits de l'histoire roumaine au Ve siècle. Les luttes religieuses*, III, Paris, 31889; TIMUŞ Gherasim, „Epistola Bisericii Goţiei", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XIV (1890-1891); URE P.N., *Justinian and his Age*, Pelikan Book, 1951; URS VON BALTHASAR Hans, *Origene, Spirit and Fire. A thematic Anthology of his writings*, translated by Robert J. DALY, Washington D.C. (The Catholique University of America Press), 1982; VASILE CEL MARE, Sfântul, *Despre Sfântul Duh. Corespondenţă (Epistole)*, trad., introd., note şi indici Pr. Constantin Corniţescu şi Pr. Teodor Bodogae, *PSB* 12, Bucureşti, 1988; VON PAUCKER C., „Die Latinität des Johannes Cassianus", în: *Romanische Forschungen*, 2 (1886); WOLFSON H.A., „Philosophical Implications of Arianism and Apollinarism", în: *Dumbarton Oaks Papers* (Cambridge Mas.), XII (1958); WOLFSON H.A., cap. „The Mystery of the Incarnation", în: *The Philosophy of the Church Fathers*, vol. I, Cambridge, (Mass); ZAHN Th., „Neuere Beitraäge zur Geschichte des apostolischen Symbolums", în: *Neue Kirchliche Zeitschrift*, VII, (1896); ZEILLER Jacques, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain*, Paris, 1918; ZOTTU G., „Sfântul Sava martir got", în: *Biserica Ortodoxă Română*, VII (1883).

VIAȚA BISERICEASCĂ ȘI MONAHISMUL DE RIT BIZANTIN PE TERITORIUL ROMÂNIEI PÂNĂ LA 1300

Studiul vieții bisericești bizantine timpurii de pe teritoriul de astăzi al României și din regiunile vecine, mai ales la finele lumii antice și la începuturile Evului Mediu, se lovește de o serie de impedimente, în parte insurmontabile. Unul dintre acestea se leagă de retragerea timpurie a stăpânirii romane și de lipsa unei vieți statale organizate după rânduiala unei puteri creștine, cel puțin în secolele IV-VIII[1]. Cu excepția Dobrogei și a unor regiuni de la nordul Dunării de Jos (din Banat, Oltenia, Muntenia și Moldova meridională), care au rămas în componența Imperiului Roman și apoi a Imperiului Roman de Răsărit și după 271-274 sau au fost direct influențate și au gravitat spre această lume romană, cea mai mare parte a populației latinofone de pe teritoriul României de mai târziu s-a aflat pentru multe secole în afara izvoarelor scrise. Pe lângă lipsa structurilor politice superioare, un alt factor perturbator a fost succesiunea unor valuri de migratori, majoritatea necreștini sau încă necreștinați, care au subminat existența comunităților creștine latinofone aflate în regiunea nord-dunăreană și în vecinătate. Structurile politice și bisericești au avut mult de suferit, fiind stânjenite și întârziate mai ales de dominația pecenego-cumană, venită dinspre Răsărit. O mărturie a unei asemenea stăpâniri, al cărei centru era, totuși, în afara spațiului locuit de români, este și numele de Cumania, pe care o serie de izvoare latine l-au dat Munteniei și regiunii subcarpatice a Moldovei Centrale și Meridionale, pe la finele secolului al XII-lea și în prima parte a secolului al XIII-lea. În fine, organizarea tot mai vădită și mai hotărâtă a Ungariei medievale după tipicul Bisericii Latine (Occidentale), în secolele XII-XIII, și apoi strădania de impunere a „unității credinței" (*unitas fidei*) apusene, în paralel cu preluarea „misiunii de regat apostolic", cu scopul combaterii „păgânilor, ereticilor și schismaticilor", au condus la o stare specială a credincioșilor răsăriteni de pe teritoriile cucerite și incluse sub autoritatea coroanei Sfântului Ștefan. Viața bisericească

---

1. *Istoria românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, D. Protase, Al. Suceveanu (coord.), București, 2001, pp. 370-371, 529-545, 587-737; *Istoria românilor*, vol. III. *Genezele românești*, S. Pascu, R. Theodorescu (coord.), București, 2001, pp. 21-465.

◄ *Biserica din Densuș, jud. Hunedoara (sec. XIII)*

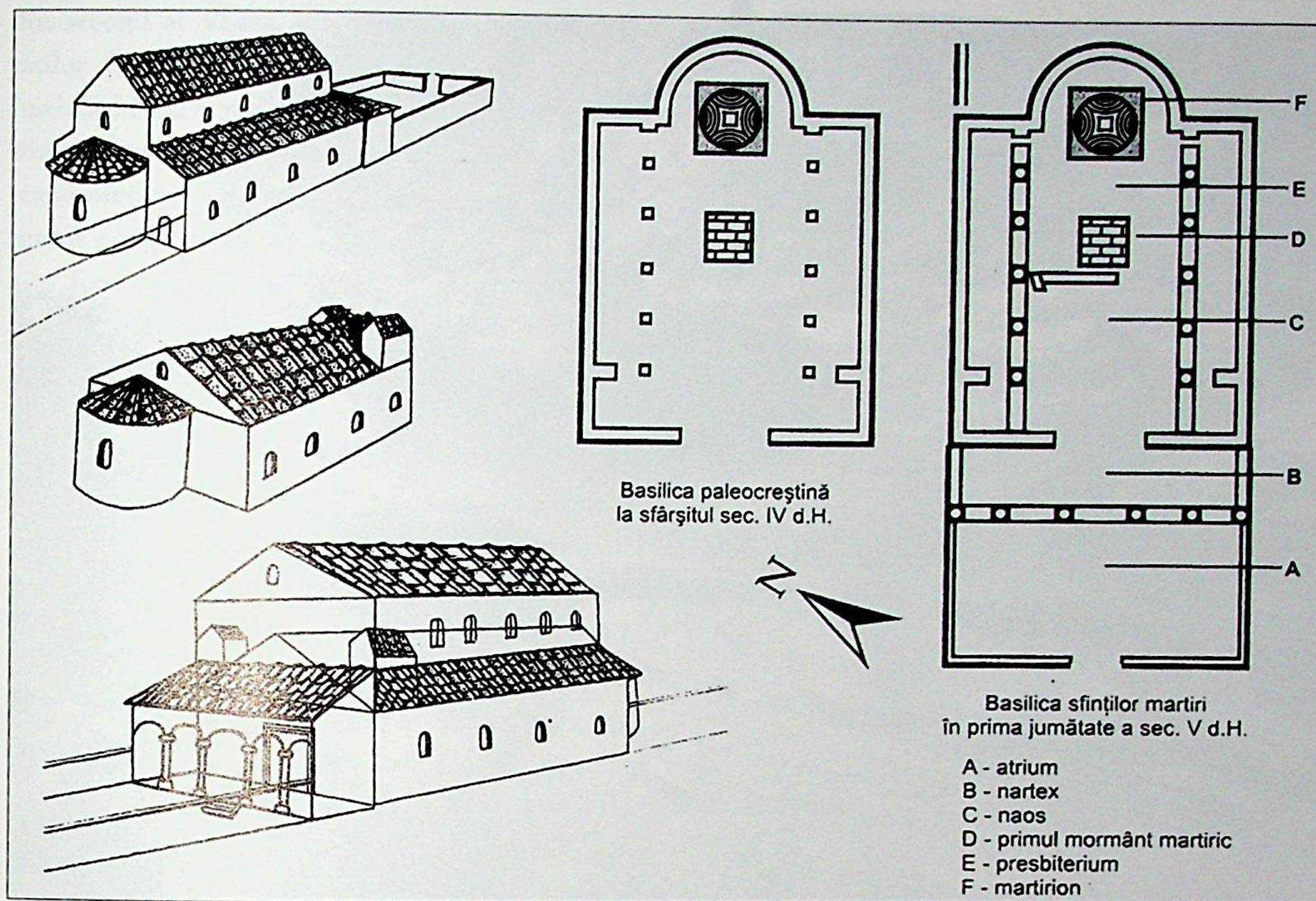
a credincioșilor de rit bizantin de aici, aflați sub oblăduirea bisericilor răsăritene, a ajuns să fie marginalizată, restrânsă, combătută și prigonită, iar urmele vechi ale acestei *forma mentis* au fost șterse adesea în chip intenționat. Nici repetatele razii tătare de pradă, de după 1241-1242, nu au fost de natură să încurajeze organizarea instituțională, politică și bisericească. De aceea, fără putere politică protectoare, fără patroni eficienți și apropiați, Biserica românilor, deopotrivă a celor extra-carpatici și a celor cuprinși în Regatul Ungariei, a funcționat în condiții precare.

În aceste condiții, nici instituțiile tipice și formele vieții bisericești nu au putut cunoaște afirmări spectaculoase. S-a spus și s-a crezut chiar multă vreme că, de exemplu, viața monahală a pătruns la noi – nu doar în Transilvania, ci la românii nord-dunăreni în ansamblu – abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, odată cu Nicodim, sub influența slavilor sudici. Or, o astfel de afirmație s-a dovedit până la urmă la fel de inexactă ca și aceea care pretindea că viața călugărească ar fi pătruns la noi odată cu creștinismul însuși, asertiunea din urmă fiind mai mult logică decât istorică, în lipsa izvoarelor care s-o ateste. Trebuie să se țină seama de faptul că, în însuși Constantinopolul basileilor și al patriarhilor, primele mănăstiri apar abia spre anul 400. Firește că se poate susține existența unui monahism incipient, de forma ascezei, a înfrânării și a abstinenței, dezvoltat în paralel cu răspândirea credinței printre daco-romanii latinofoni și printre stră-români, dar procesul a durat secole la rând, cu avansuri și reculuri, fără aspecte de mare anvergură și, mai ales, fără reflexe clare în surse. Pe de altă parte, viața monahală a trebuit să se înfiripeze în paralel și în interdependență cu organizarea temeinică a Bisericii, iar Biserica nord-dunăreană a cunoscut adevărata sa afirmare în legătură cu centrele bizantino-slave din sudul Dunării. Dacă lexicul bisericesc al românilor vine de la Roma[2], prin limba latină (să nu uităm că și limba oficială a Imperiului condus de Constantin cel Mare și de urmașii săi din Noua Romă a fost pentru un timp tot latina!), structurarea canonică a Bisericii s-a făcut prin impulsul sud-slav (mai ales bulgar). O dovadă în acest sens este slavonismul nostru bisericesc, cultural și elitar, care ne-a marcat destinul secole la rând[3]. Limba slavonă a Liturghiei, a cărților manuscrise și tipărite, a creațiilor scrise produse de cancelarii și de clasa elitară (cnezi, boieri, nobili români din Transilvania) va fi venit inițial prin Biserică, ca model de „limbă sfântă", impusă mai târziu, după greacă și latină, dar vehiculată cu succes în regiunile noastre. Dacă lucrurile stau în acest fel, atunci este natural să vedem cea mai timpurie și temeinică organizare a vieții bisericești – cu ierarhi, preoți și monahi – în Dobrogea, adică în Scythia Minor, situată la est și sud de Dunăre.

Dobrogea, rămasă parte integrantă a Imperiului până la începutul secolului al VII-lea, a trăit intens toate etapele organizării și funcționării vieții creștine din partea de răsărit a statului roman, devenită treptat marcă a limbii și culturii de limbă greacă, iar după anii 600 și slavă. Chiar înainte de desăvârșirea poporului român și a limbii române, existau pe teritoriul Dobrogei – conform surselor – forme de organizare canonică superioară a Bisericii, adică episcopii, parohii, mănăstiri, aflate în legătură cu Patriarhia de la Constantinopol

---

2. Creștinismul daco-roman nu este un rezultat al misiunii creștine a Scaunului Romei în regiune, ci consecința prezenței politice, militare, economice, sociale și religioase a Imperiului Roman în spațiul danubian. [n. ed.]
3. P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, pp. 28-50.

▲ *Planul bazilicii paleocreştine (sec. IV d.Hr) şi cel al bazilicii sfinţilor martiri (sec. V d.Hr.) de la Niculiţel, jud. Tulcea. Reconstituire*

sau cu centrele ecleziastice sud-dunărene[4]. Astfel, apar menţionaţi monahul Audius, care ar fi trecut şi în stânga Dunării, printre goţi, răspândind modul de viaţă auster, odată cu schisma[5]/erezia[6] omonimă, şi Arpyla, caracterizat drept „sihastru", ambii cu activitate creştină la Dunărea de Jos în a doua jumătate a secolului al IV-lea[7]. Unele date – neconsemnate de izvoarele scrise – provin din surse arheologice sau din îmbinarea acestora din urmă cu date scrise indirecte. Astfel, este presupusă existenţa unei vieţi monahale timpurii în legătură cu bazilica paleocreştină de la Niculiţel, cu aşezarea de la Saon şi cu cea de la Celic-Dere[8]. La Dumbrăveni (în sudul judeţului Constanţa) s-a descoperit un complex monastic, cu o fază de funcţionare rupestră timpurie şi cu o alta, din secolele IX-X,

4. Em. Popescu, „Monahismul timpuriu pe teritoriul României", în: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi*, Serie nouă, Teologie, 1992, passim.

5. Epifanie al Salaminei, *Ancoratus*, 13, p. 81, traducere şi note de Oana Coman, studiu introductiv de Dragoş Mârşanu, ed. îngrijită de Adrian Muraru, Polirom, 2007: „audienii care sunt schismatici şi nu eretici" (Αὐδιανῶν τὸ σχίσμα, ἀλλ'οὐχ αἵρεσις). Acelaşi lucru reiese şi din lucrarea *Panarion*, LXX, vezi fragmentele în *FHDR* II, pp. 173-175.

6. Hieronymus Stridonensis, *Chronicon*, An. Dom. 344, *PL* 27, 681; Augustinus Hipponensis, *De haeresibus*, 50, *PL* 42, 39; Anonymus, *Praedestinatorum Haeresis, et libri S. Augustino temere ascripti refutatio, tres in libros distributa*, I, 50, *PL* 53, 605-606; Theodoretus, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, IV.10; Theodoretus, *Haereticarum fabularum compendium*, *PG* 83, 428-429; Severian de Gabala, *De mundi creatione oratio*, 3-5, *PG* 56, 473-478, combat concepţiile antropomorfiste la care a evoluat gruparea, devenind eretică.

7. † Mitropolit Serafim Joantă, *Isihasmul – tradiţie şi cultură românească*, Bucureşti, 1994, p. 34; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean în trecut şi astăzi*, Sibiu, 2008, p. 41.

8. V. Iorgulescu, „Mărturii privind monahismul pe pământul românesc înaintea Sfântului Nicodim", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CI (1982), 3-4, p. 225; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 41.

▲ *Grotele vechiului complex monastic de la Dumbrăveni (sudul jud. Constanța)*

semirupestră (biserică de zid și stâncă). Aceleași urme vechi de organizare creștină apar și la Slava Rusă (județul Tulcea), cu mărturii ale unei vieți ascetice din secolele IV-VII, în jurul unor bazilici și a unei așezări urbane, relevate pe cale arheologică (cu inventare formate din monede bizantine, ceramică, inscripții creștine, obiecte de cult etc.)[9]. Anumite indicii de viață monahală timpurie, tot în legătură cu centrele dobrogene[10], dar și cu cele din Gothia, s-au aflat în zona Buzăului, unde activa Sava Gotul, recunoscut apoi ca sfânt. Existența ascetismului este dovedită și de importantele personalități ale lumii creștine universale provenite din Scythia. Așa au fost Sfântul Ioan Casian (cca. 360-435), născut în *Vicus Casiani* (*Satul lui Casian*), de lângă Histria, format în ambianța vieții de renunțare și de asceză de pe pământurile natale, înainte de a deveni o mare personalitate a spiritualității apusene[11]; episcopul Teotim de la Tomis (390-407); Dionisie cel Mic (Exiguus), cu activitate remarcabilă în secolul al VI-lea, părintele calendarului creștin, legat de numărarea anilor „de la nașterea Domnului" (*Anno Domini*), format în cadrul unei mănăstiri din aceeași Scythia Minor[12]. *Călugării sciți* sunt menționați în timpul disputelor teologice (hristologice)

---

9. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 42.
10. Cel mai recent studiu referitor la monahismul dobrogean în Antichitatea târzie este cel al lui Emilian Popescu, „Organizarea Bisericii în secolele IV-VI", în: D. Protase, Al. Suceveanu (coord.), *Istoria Românilor*, II. *Dacoromani, romanici și alogeni*, București, ²2010, pp. 561-663, monahismul dobrogean la pp. 574-583.
11. C. Badiliță, A. Jakab (eds.), *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident*, Paris-Iași, 2003, pp. 33-255.
12. F. Duță, „Precizări privind biografia lui Dionisie cel Mic", în: *Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, 2003, p. 285.

din secolul al VI-lea, din vremea domniilor împăraților Anastasios (491-518), Iustin I (518-527) și Iustinian I (527-565), ceea ce arată existența structurilor monastice în Dobrogea timpului. De la jumătatea secolului al VI-lea datează pomenirea unui monah numit Zoticos, egumen al unei mănăstiri din Scythia.

Toate acestea sunt date, în general, de dinaintea existenței poporului român și a limbii române, care pot, prin urmare, figura în istoria monahismului românesc doar ca prolog al acestuia. Ele demonstrează apariția timpurie, cu precădere la Dunărea de Jos, a unor condiții favorizante pentru funcționarea vieții bisericești și monastice printre români, cu începere din secolele IX-X, când se poate vorbi cu temei despre poporul român format, cu individualitatea sa specifică. De aceea, urmele din secolele IV-VIII nu pot fi și nu trebuie atribuite românilor, ci doar înaintașilor lor daco-romani și de alte etnii (greci, goți, slavi etc.) care viețuiau atunci și care, în parte, au generat comunitățile românești de mai târziu. În altă cuprindere, după cum se știe, în viața creștină în ansamblu și în cea monahală în special, etnia era nerelevantă pentru acele secole, contând în principal credința creștină și viața trăită în acord cu rânduielile creștine. De aceea, termeni precum „scitul" ori „din Sciția" se referă, de regulă, la locul de naștere și de proveniență și nu la o apartenență etnică.

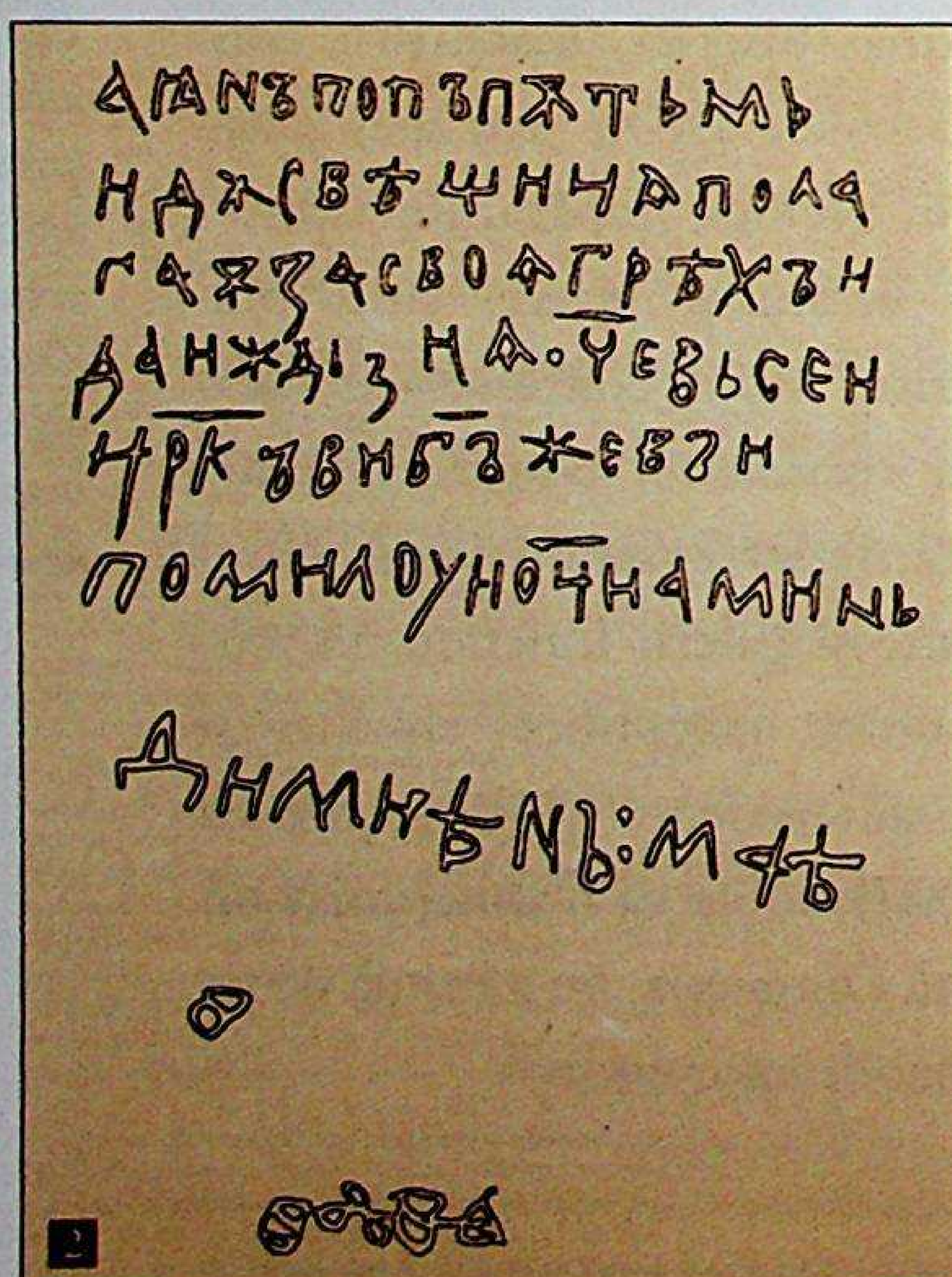
▲ *Tăbliță votivă* (donarium) *de bronz (sec. IV), descoperită în hotarul satului Biertan, jud. Sibiu, alcătuită dintr-o* tabella ansata, *cu inscripția ajurată: „Ego Zenovius votum posui" = „Eu, Zenovius, am îndeplinit făgăduința" și un disc cu monograma lui Hristos, de asemenea ajurată*

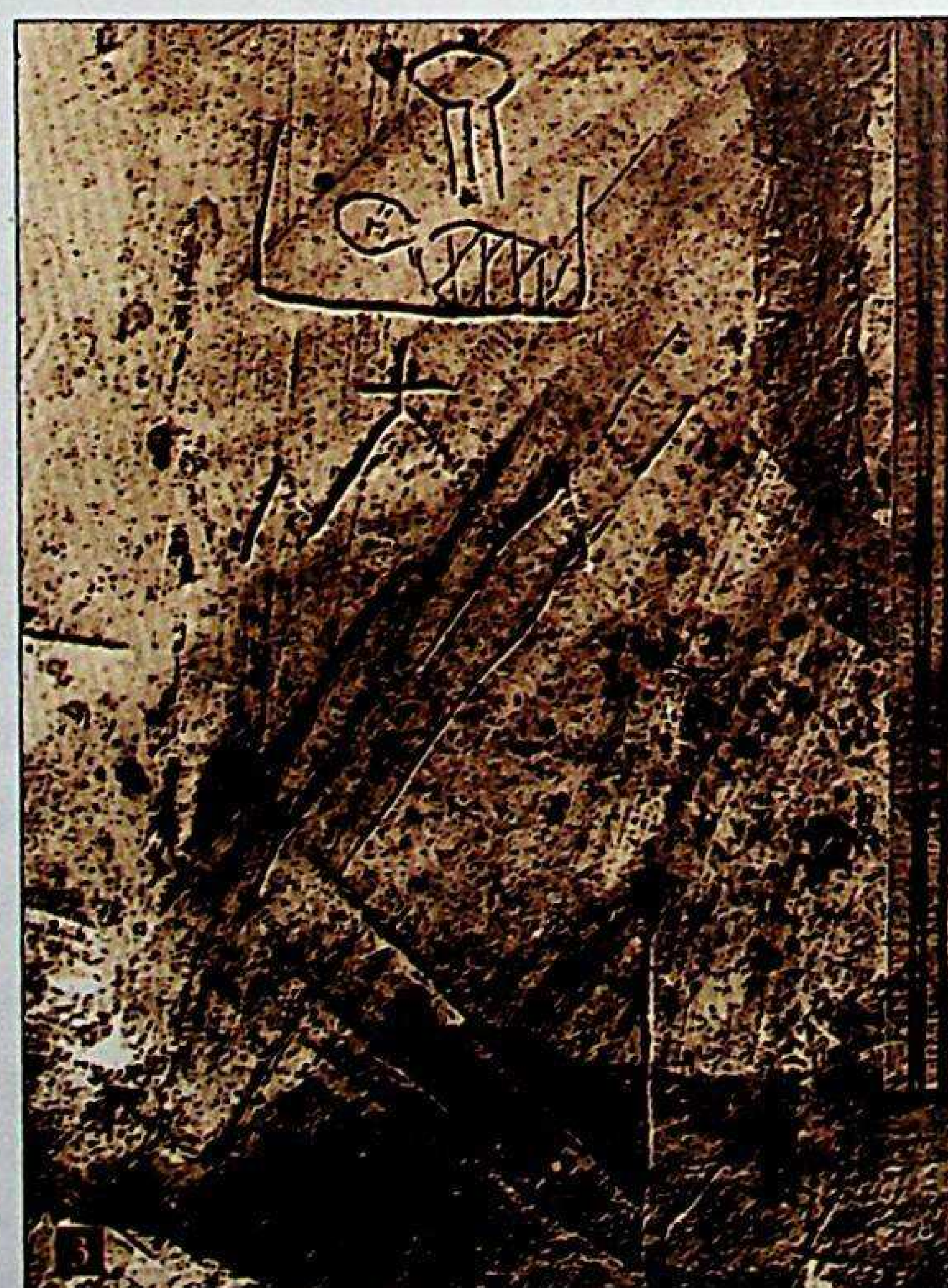
Știrile despre credință și despre organizarea creștină (biserici, mănăstiri, episcopi, preoți, călugări, monahi) sporesc începând cu secolele IX-X, mai ales datorită revenirii stăpânirii bizantine la Dunărea de Jos, în vremea împăratului Ioan I Tzimiskes (969-976). Din acest moment, călugării bizantini (greci) sunt prezenți în număr mai mare în Dobrogea, pentru întărirea vieții confesionale locale și pentru activitatea misionară printre păgânii din vecinătate. Din această perioadă datează cele șase bisericuțe rupestre de la Murfatlar-Basarabi (jud. Constanța), săpate în piatra calcaroasă, cu încăperi adiacente și galerii funerare, în ambianța cărora s-au descoperit inscripții cu însemne runice, glagolitice, chirilice și grecești și unde va fi fost și o așezare monahală, cu vechi antecedente[13]. Alte asemenea așezări ascetice sunt presupuse la Niculițel (secolele X-XII), unde va fi funcționat un schit, precum și la Bisericuța-Garvăn (fosta cetate romană Dinogeția, pe o insulă de pe Dunăre), unde au fost relevate urme aparținătoare, probabil, unor chilii[14].

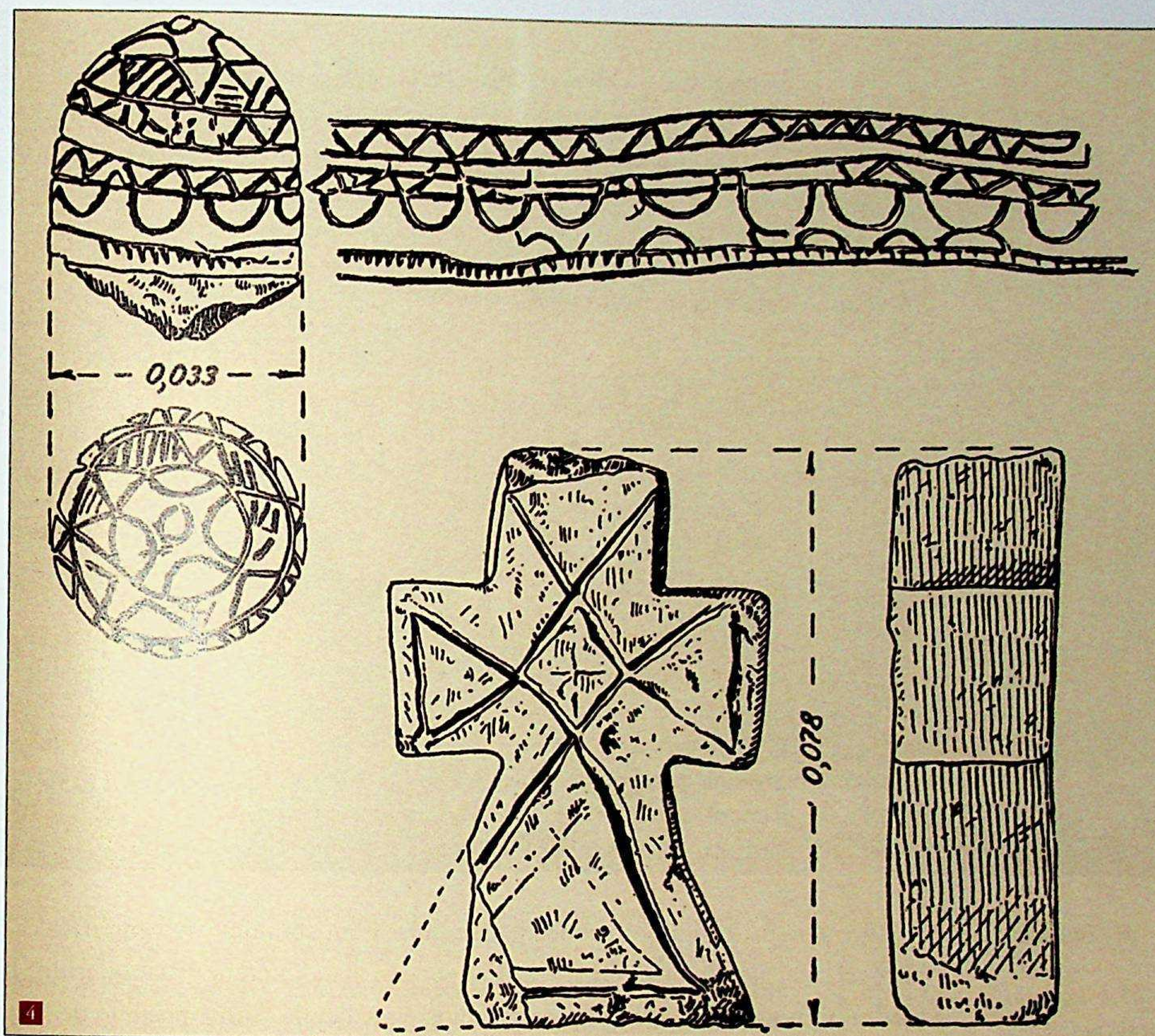
13. I. Barnea, „Bisericuțele rupestre de la Basarabi", în: *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumentale de artă creștină*, Galați, 1979, pp. 134-140.
14. R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, pp. 101-103; Gh. Ștefan, I. Barnea, B. Mitrea, „Șantierul arheologic de la Garvăn (Dinogeția)", în: *Materiale și cercetări arheologice*, III (1962), pp. 675-693.

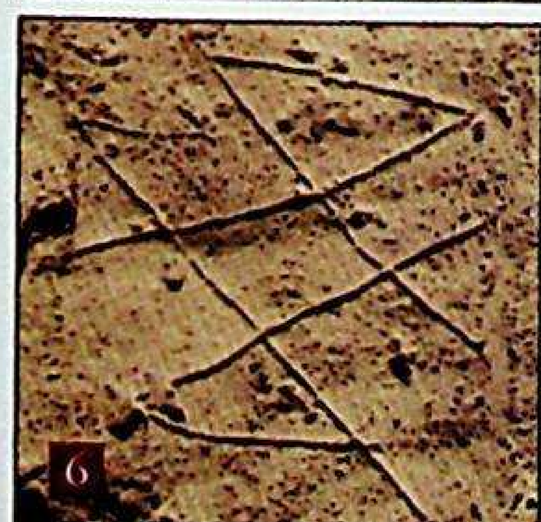

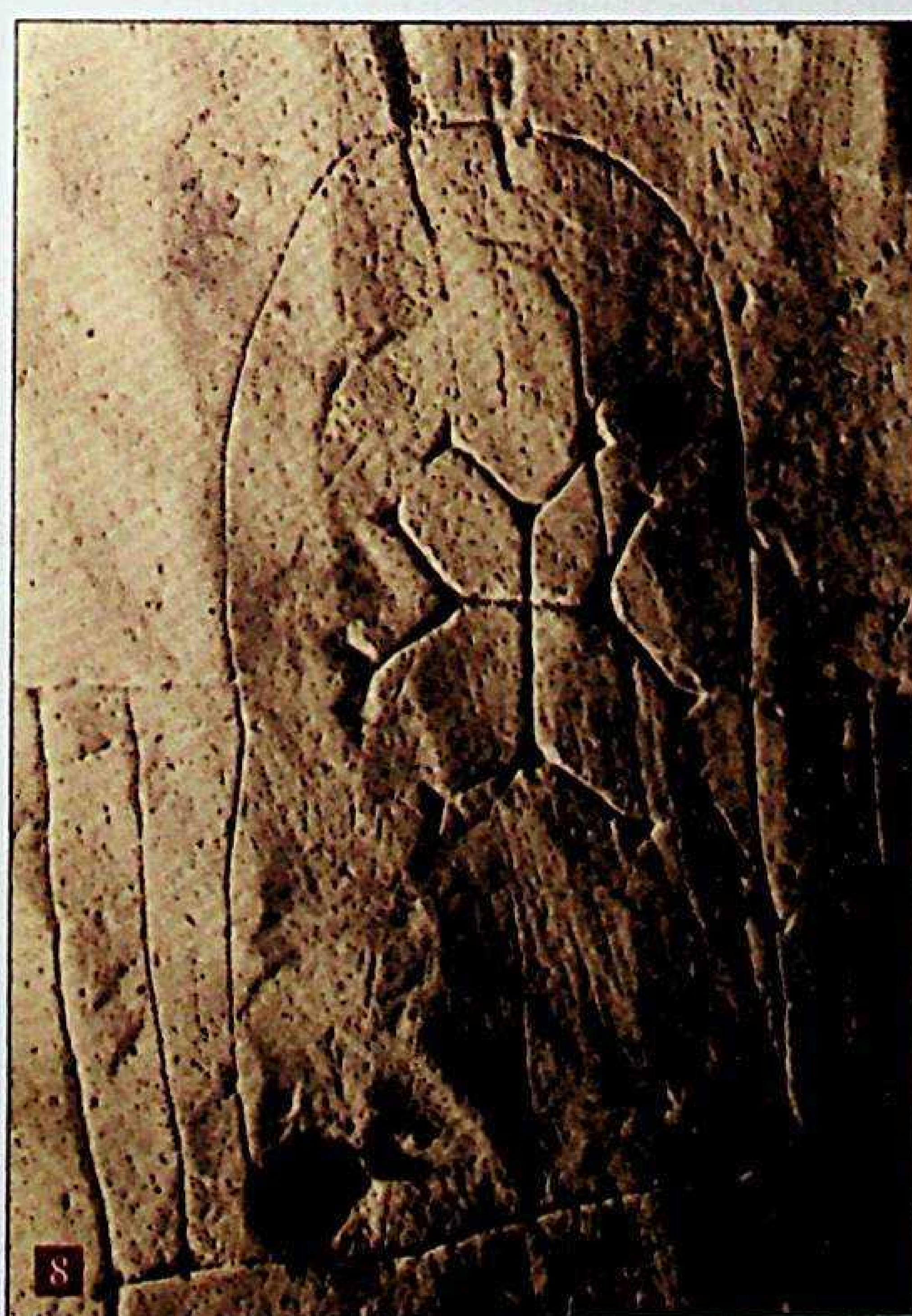
|1| Figură de sfânt incizată pe peretele de vest al naosului bisericuței B_4 (sec. X) de la Basarabi-Murfatlar (jud. Constanța); |2| Inscripție în slavă veche incizată pe stâlpul din dreapta al arcadei de vest dintre altar și naos (bisericuța B_4), care s-ar traduce: „[Eu] Aian [Dimian?] preotul merg pe drum (= călătoresc), pun lumânări pentru păcatele mele… omule, în această biserică. Iar Dumnezeu să vă miluiască cu sfinții părinți. Amin. Dimian (luna) mai"; |3| Reprezentare a Nașterii Domnului *incizată în bisericuța E_3 (sec. X) de la Basarabi-Murfatlar, cea mai veche cunoscută până acum pe teritoriul României.*

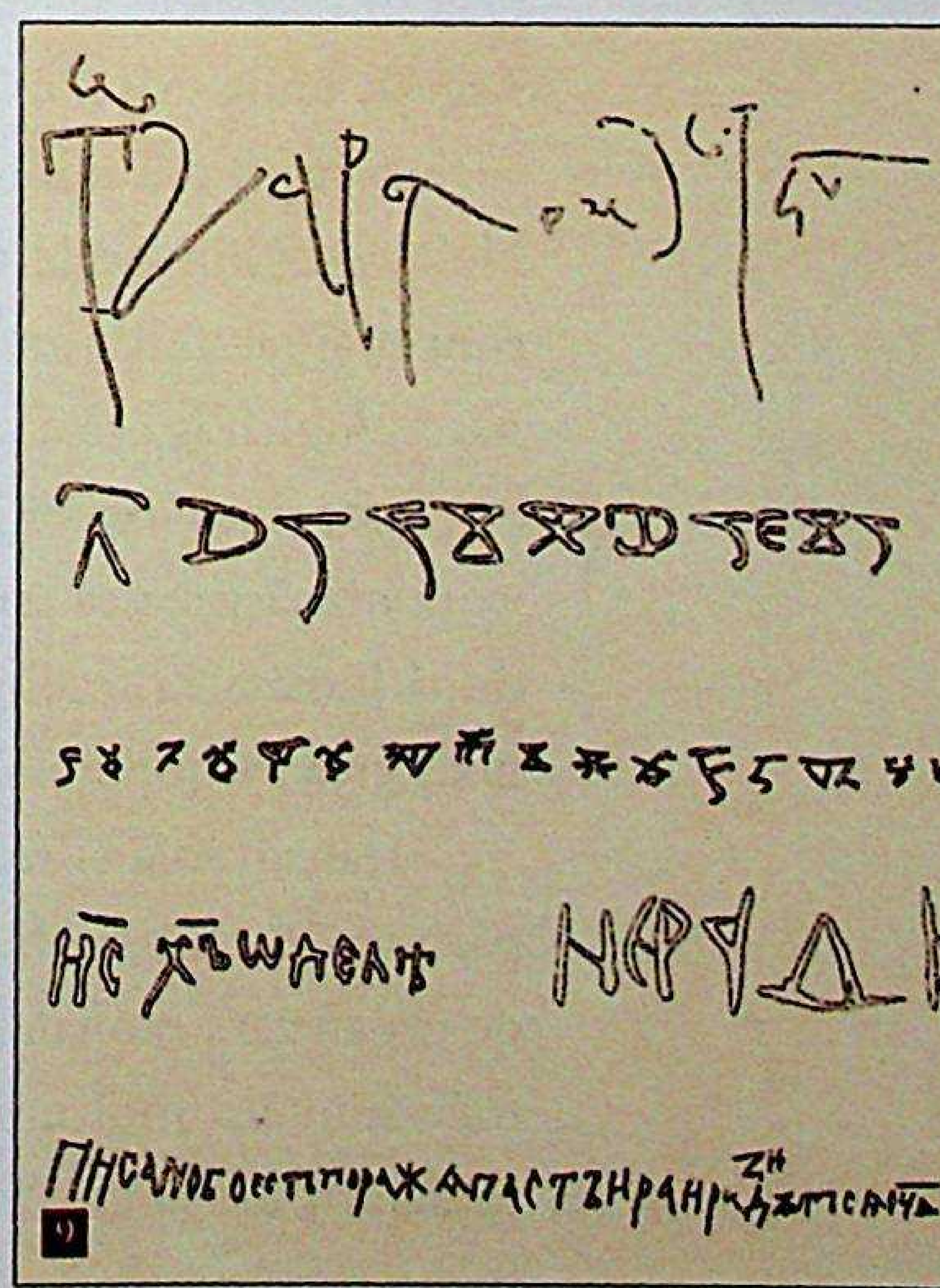

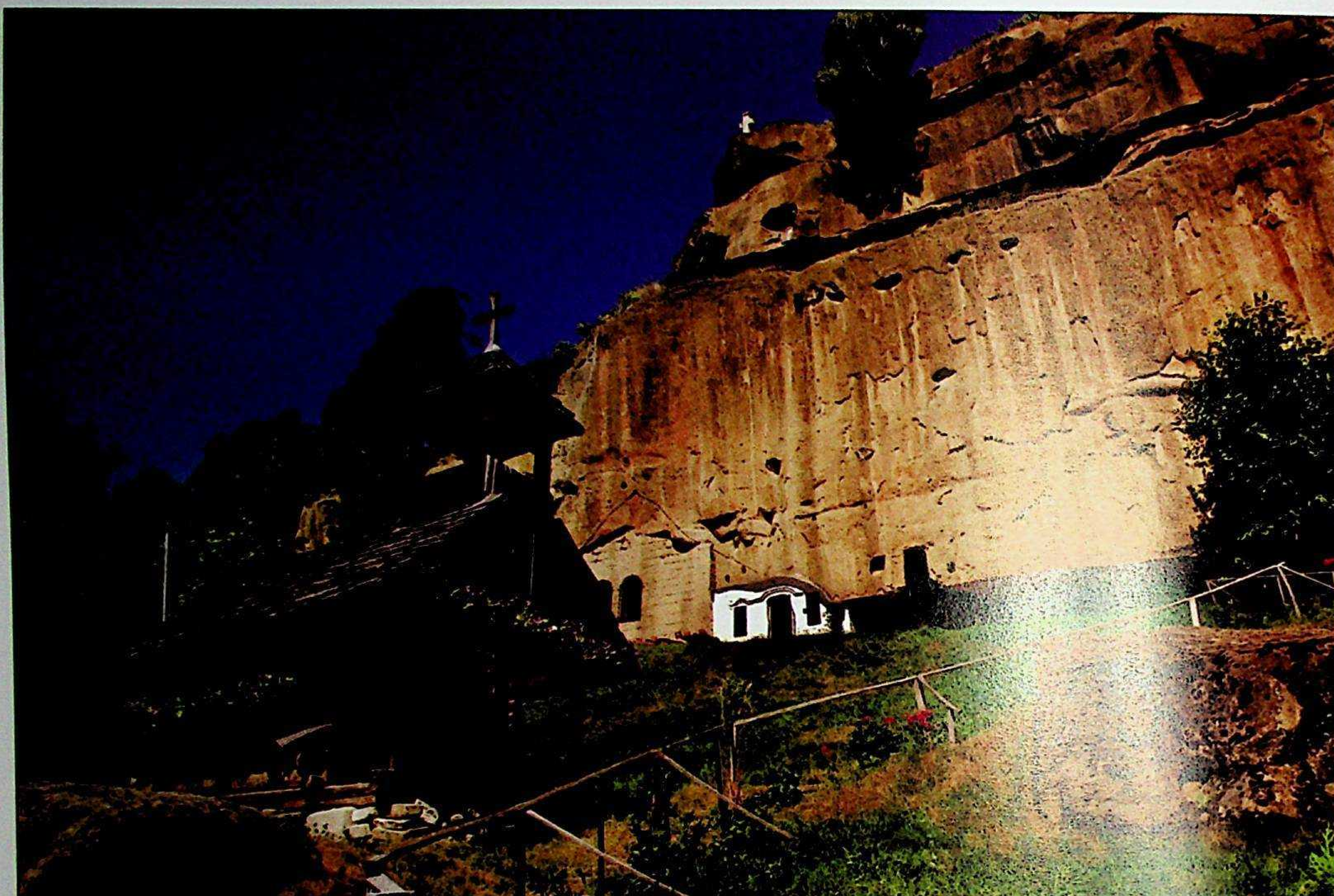

|4| *Obiecte de cretă de la Basarabi-Murfatlar, reprezentând: a) un „ou încondeiat", pe care sunt incizate linii simple și în zig-zag, arcade și cerculețe legate între ele; b) o mică cruce, pe fața căreia este incizat un desen cruciform, alcătuit din triunghiuri cu un romb la centru, în mijlocul căruia este foarte ușor incizată o cruciuliță simplă;* |5-6| *Cruci în formă de triunghiuri, cu vârful orientat spre centru, incizate pe pereții bisericuței B_4 (sec. X);* |7| *Cruci incizate pe pereții naosului bisericuței B_3 (sec. X);* |8| *Planul unei bisericuțe incizat pe peretele de est al naosului bisericuței B_4 (sec. X);* |9| *Inscripții în limbile greacă, slavă veche și runice din bisericuța B_4 (sec. X).*

▲ *Bisericuța rupestră și ansamblul de chilii de la Corbii de Piatră (jud. Argeș)*

Pentru restul regiunilor extracarpatice, sursele nu sunt atât de generoase ca în cazul Dobrogei, mai ales datorită situării acestor zone în afara interesului cancelariilor bizantine și stadiului modest al cercetărilor de arheologie medievală. Urme posibile de viață monahală din secolele al XII-lea și al XIII-lea s-au descoperit doar la Corbii de Piatră (județul Argeș), unde există o bisericuță rupestră cu un ansamblu de chilii, și la Curtea de Argeș, vechea reședință domnească. Alte mărturii (de la Cetățeni, Cetățuia, Nămăiești, Aluniș-Nucu etc.), invocate uneori în literatura de specialitate, sunt nesigure, fiindcă atestările sunt mai târzii, iar anumite atribuiri timpurii se fac numai pe baza tradiției, a toponimiei sau a „logicii istorice", ceea ce nu este suficient.

Este sigur însă că pe teritoriile Țării Românești și Moldovei s-a desfășurat și a înflorit o viață mănăstirească temeinică și bine organizată după formarea statelor centralizate, adică după jumătatea secolului al XIV-lea și în urma impulsului venit prin întemeierea și recunoașterea mitropoliilor oblăduite de Marea Biserică de la Constantinopol.

Transilvania și regiunile vecine (Banatul, Crișana, Maramureșul și altele), mai îndepărtate de centrele bisericești sud-dunărene, ar fi putut totuși să cunoască și ele forme de organizare monahală timpurie, inclusiv în primul mileniu creștin. Anumiți exegeți fac mențiuni ale unor mici așezări monahale rupestre în hotarele câtorva sate, dar fără putința datării lor sigure. Pe de altă parte, prezența certă a credincioșilor, atestată de mărturii, poate presupune și existența unor forme de isihasm, de izolare întru rugăciune și meditație, după tradiția eremitică. Dar izvoare certe în acest sens, pentru primul mileniu, nu există. De altminteri, după cum se știe, nici urmele creștine în ansamblu nu au bogăția și continuitatea care să permită reconstituiri precise. Dacă unele obiecte atribuite epocii

romane îngăduie atestarea creștinismului la nord de Dunăre încă din secolele al II-lea și mai ales al III-lea, cu precădere în Dobrogea, Transilvania, Oltenia și Banat, piesele creștine din secolele al IV-lea, al V-lea și al VI-lea (donariul de la Biertan – județul Sibiu, tiparul de turnat cruciulițe de la Sânmiclăuș – județul Alba, cataramele de bronz cu cruce ajurată de la Noșlac, Bratei, Alba Iulia, mormântul de la Unirea II – județul Alba etc.) constituie adevărate probe de spiritualitate și continuitate în regiunile intracarpatice. Venirea slavilor (păgâni) – la finele secolului al VII-lea – conduce aproape la dispariția vestigiilor creștine prin anii 700-800, pentru ca asemenea urme să reapară pentru secolul al X-lea. Asimilarea treptată a acestor nou-veniți în masa populației locale românești creștine conduce la organizarea superioară a vieții sociale, politice și religioase. Etapa aceasta este atestată din punctul de vedere al manifestării credinței creștine de monograma numelui lui Hristos (*chrismonul*) de pe fundul unui vas de lut (Alba Iulia) din secolul al X-lea, de o cruce dublă cu relicvar de bronz, de o altă cruce dublă de bronz cu imaginile incizate ale lui Iisus răstignit și Maicii Domnului cu mâinile ridicate, de o altă cruce pectorală de plumb (toate situate în morminte de la Alba Iulia), de o rotondă baptisteriu, situată sub nava laterală de sud a catedralei romano-catolice din Alba Iulia, cu analogii în secolele IX-X etc. Crucile, *chrismonul*, lăcașele de cult, alte semne și simboluri descoperite pe întreg teritoriul Transilvaniei arată fără îndoială existența unei vieți creștine în anii 800-900, care nu putea exclude monahismul în forma sa isihastă.

▲ *Cruce dublă relicvar, de bronz, descoperită la Dinogetia-Garvăn (com. Jijila, jud. Tulcea), reprezentându-L pe Domnul Hristos răstignit*

Realitățile confesionale și ecleziastice de tip bizantin, de la începutul mileniului al II-lea, de pe teritoriul Ungariei și al Transilvaniei[15], sunt și ele destul de puțin cunoscute, mai ales datorită numărului redus de izvoare scrise păstrate și cercetărilor arheologice sporadice și irelevante. Totuși, indiciile despre prezența Bisericii de rit bizantin, cu precădere în părțile răsăritene ale Regatului Ungariei, sunt relativ timpurii și ele sporesc pe măsură ce se înaintează în timp. Primele mărturii sigure (dar destul de neclare pentru noi) despre existența unui episcop bizantin pe lângă un conducător ungur datează – cum se știe – de la jumătatea secolului al X-lea, când un oarecare Gylas (numele exprimă de fapt o funcție militaro-politică la ungurii timpurii) s-ar fi creștinat la Constantinopol și l-ar fi adus în țara sa, numită *Tourkia* (Ungaria), pe episcopul Hierotheos sau Ierotei. Aceste întâmplări au fost puse, de regulă, în legătură cu Transilvania și cu cetatea Alba Iulia (al cărei nume provine de la un asemenea „Gylas" sau „Jula"), unde au existat asemenea lideri în secolul

15. I.-A. Pop, T. Nägler (coord.), *The History of Transylvania*, vol. I (until 1541), Cluj-Napoca, 2005, pp. 199-246.

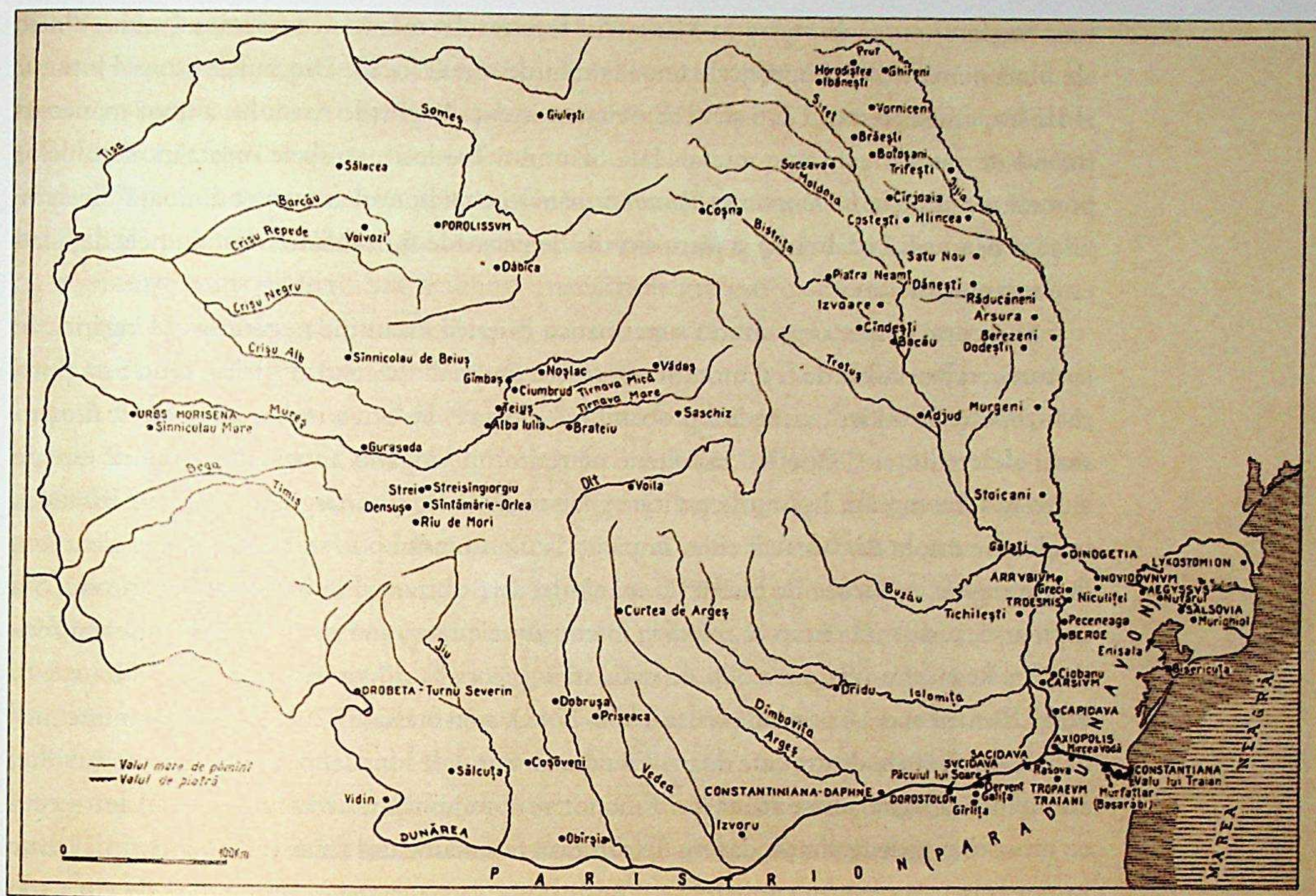
al X-lea, dar corelația nu este absolut sigură[16]. Numele de *Tourkia* pare să indice un loc din Ungaria propriu-zisă, poate de la nordul zonei de confluență a Banatului cu Crișana, unde localitatea Gyula (zonă în care trăiesc și români), poartă probabil amintirea unui asemenea șef al ungurilor timpurii.

Din secolul al XI-lea sunt atestate, sub forma izvoarelor scrise și arheologice, mai multe mănăstiri bizantine, mai ales în regiunile vestice, unde exista o tradiție în acest sens. De altminteri, încă ducele bihorean Menumorut, în jurul anului 900, vorbea – cum se știe – prin glasul Notarului Anonim al regelui Bela, despre „stăpânul meu, împăratul de la Constantinopol". După un secol, izvoarele atestă o ctitorie a ducelui bănățean Ahtum (botezat la Vidin), în cetatea sa numită *Morisena* (azi Cenad, pe Mureș), mai exact o mănăstire cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul", populată cu monahi „greci" (adică răsăriteni sau de rit bizantin)[17]. Se mai știe că tot în acel timp, după înfrângerea militară a lui Ahtum, respectiva mănăstire răsăriteană este transformată într-una apuseană și dată călugărilor benedictini, în frunte cu venețianul Gerardo (*Gerardus*) Sagredo, care avea să fondeze acolo, prin 1030, o episcopie supusă Romei[18]. Anumite detalii legate de aceste întâmplări sunt semnificative pentru viața monahală din regiune. Astfel, ducele Ahtum ar fi avut un slujitor de vază, numit *Chanadinus*, care l-a trădat pe duce, trecând în tabăra regelui Ștefan al Ungariei. Ca urmare, deși creștin răsăritean, el a fost rebotezat în rit apusean și așezat în fruntea oștii ungare. Aflat la strâmtoare în fața oștii lui Ahtum, Chanadinus s-ar fi rugat Sfântului Mare Mucenic Gheorghe, făgăduindu-i că, în caz de victorie, va ridica o mănăstire închinată acestuia. În urma unui vis, considerat semn dumnezeiesc, Chanadinus și oastea ungară îi biruiră pe oștenii ducelui Ahtum și îngropă trupurile tovarășilor săi morți în cimitirul mănăstirii răsăritene din *Morisena*. Ni se mai spune că la acea mănăstire slujea o treime din populația cetății. După victorie, Chanadinus nu-i alungă pe călugării de rit bizantin, ci luă cu sine pe câțiva dintre ei, în frunte cu starețul, și-i duse la locul unde avusese visul, spre a-și îndeplini făgăduiala către Sfântul Gheorghe, probabil la Oroszlámos (Maidan). Aici, el ridică o mănăstire acestor călugări cu hramul sfântului pomenit. În vechea mănăstire din *Morisena*, așezare numită de atunci Cenad (de la numele lui *Chanadinus*), se va instala după 1030 noul episcop de rit roman menționat, cu monahii benedictini care l-au însoțit[19].

Din aceste mărturii reiese că în ducatul lui Ahtum – pe care Notarul Anonim îl numește în trei rânduri drept rudă și urmaș al lui Glad – se desfășura o viață creștină organizată de rit bizantin, care va fi avut antecedente și cu un secol înainte, pe vremea ducelui Glad. Acum însă, la începuturile secolului al XI-lea, această organizare a vieții creștine făcută după rânduiala răsăriteană este stânjenită, de exemplu, prin scoaterea călugărilor „greci" din lăcașul lor și prin implantarea creștinismului apusean. Mijlocul principal în

---

16. Al. Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, 2001, pp. 132-134; Al. Madgearu, „Misiunea episcopului Hierotheos în contextul diplomației bizantine", în: *Sfântul Ierotei, episcop de Alba Iulia (sec. X)*, I.-A. Pop, J. Nicolae, O. Panaite (eds.), Alba Iulia, 2010, pp. 69-94; vezi întregul volum: *Sfântul Ierotei, episcop de Alba Iulia (sec. X)*, I.-A. Pop, J. Nicolae, O. Panaite (eds.), Alba Iulia, 2010.
17. I.-A. Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, ²2003, pp. 157-169.
18. Ș. Turcuș, *Sfântul Gerard de Cenad sau despre destinul unui venețian în jurul Anului O Mie*, București, 2004, passim.
19. I.-A. Pop, *Românii și maghiarii...*, pp. 159-164.

▲ *Harta monumentelor și a descoperirilor arheologice creștine din secolele VII-XIII de pe teritoriul României*

acest sens a fost crearea episcopiei latine, în frunte cu pomenitul Gerardus, care a păstorit la Cenad între 1030 și 1046, fiind canonizat ulterior, în 1083, datorită misiunii sale și morții ca martir, în timpul unei mari răscoale a ungurilor păgâni sau reveniți la păgânism. Din lucrarea numită *Legenda Sfântului Gerard* – operă hagiografică – reiese că episcopul Gerard și preoții săi au rebotezat în rit latin „o mulțime de popor". Se poate să fie vorba numai de o *reconciliatio*, adică de confirmarea unor creștini deja botezați, fiindcă, de regulă, în acel timp, de dinaintea pronunțării oficiale a schismei, botezul odată făcut ar fi trebuit să fie considerat valid în orice parte a lumii creștine. Despre apartenența acestor teritorii (organizate politic și religios) la vreo jurisdicție bisericească superioară nu există informații sigure. S-ar putea presupune că Mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul de la *Morisena* va fi avut rang de stavropighie, deoarece stareţul său pare să dispună de autoritate mai mare și de atribuții mai multe decât ar fi fost obișnuit. În jurul Bizanțului, existau în acea vreme mănăstiri ai căror egumeni erau hirotoniți ca episcopi. Pe de altă parte, din diplomele împăratului Vasile al II-lea, date în anii 1019-1020, reiese că între eparhiile subordonate (sufragane) arhiepiscopiei sau mitropoliei de Ohrida (din Macedonia) se afla și cea de la Braničevo, cu un centru la cetatea (*castrum*) *Dibiscos*. Acest nume nu are sens decât dacă este asimilat cu *Tibiscos*, denumirea antică a râului Timiș și a unei așezări din vecinătate. Însă aceasta nu arată că biserica bănățeană (sau bisericile bănățene) ar fi fost dependentă (dependente) de scaunul Ohridei și cu atât mai puțin *Morisena*, situată înspre nord de Timiș. Oricum, viața bisericească și chiar monahală din aceste locuri era destul de intensă, din moment ce în secolele XII-XIII, până la marea invazie a tătarilor din 1241-1242,

sunt atestate numai în regiunea Mureșului Inferior 13 mănăstiri bizantine (multe dintre ele fiind mănăstiri-necropolă) ale unor familii de nobili locali. Din bulele papei Honoriu al III-lea, emise în anii 1216 și 1218, reiese existența în părțile Aradului a unor mănăstiri ținând de vasta organizație monahală a Sfântului Teodosie. Ambele redactări ale bulelor pomenite amintesc la *Tosani* sau *Rosani* o mănăstire cu bunuri „donate odinioară" de către Glad și Manuel. Localizările și identificările de persoane sunt dificile, deși numele de Glad este semnificativ.

Știri certe despre organizarea superioară a Bisericii bizantine pe teritoriul Ungariei, în legătură cu Patriarhia de la Constantinopol, se cunosc din secolul al XI-lea, când funcționa „Mitropolia Tourkiei", cu sediul probabil la Kalocsa[20]. Pentru a realiza adevăratele dimensiuni ale credinței și Bisericii răsăritene pe teritoriul Ungariei medievale timpurii este de ajuns să rememorăm legăturile politice și de rudenie ale unor regi arpadieni cu Bizanțul, tendințele unora de a deveni chiar împărați la Constantinopol, suitele bizantine ale unora dintre regine, ctitorirea de biserici și mănăstiri de rit bizantin în întreaga Ungarie etc. S-a estimat deja de mult timp că, până la marea invazie tătaro-mongolă (1241), fuseseră fondate în Regatul ungar circa 600 de mănăstiri „grecești", dintre care au fost localizate cam 400[21]. Pentru aceeași perioadă (circa 1000-1241), sunt atestate 170-180 de așezăminte monahale de rit latin, dintre care doar 11 au documentul de fondare păstrat[22]. Cu alte cuvinte, admițând că toate aceste mănăstiri funcționau spre jumătatea secolului al XIII-lea – ceea ce nu corespunde realității, dar nu deformează raționamentul făcut (nici mănăstirile latine nu au existat toate concomitent) – raportul este de peste trei la unu, adică de circa trei mănăstiri bizantine la una latină. Altfel spus, în Ungaria secolelor XI-XIII, sunt atestate de peste trei ori mai multe mănăstiri „grecești" (peste 75%) decât „latine" (sub 25%). Firește, în această situație, trebuie acceptat faptul că și mulți dintre unguri erau de rit bizantin sau frecventau lăcașuri de cult bizantine, după cum atestă o serie de mărturii ulterioare, care le interzic „latinilor" să meargă la bisericile „grecești". Chiar dacă sursele emise și păstrate sunt destul de puține și sărace, există indicii clare că multe astfel de lăcașuri de cult „grecești" se aflau în estul Ungariei, în stânga Tisei și, implicit, în Transilvania și în regiunile vecine. În aceste zone erau situate, de altminteri, acele comunități etnice de români, ruteni, sârbi și bulgari, care, în tot Evul Mediu ungar, au fost și au rămas de confesiune răsăriteană. Oricum, numărul de 600 de mănăstiri vehiculat de Moravcsik a părut multor istorici exagerat, deși istoricul bizantinolog maghiar a adus mărturii precise, el nefăcând parte dintre autorii aplecați spre abordări fanteziste. Unii au avansat, fără nicio bază documentară, ideea că ar fi fost vorba nu doar despre mănăstiri, ci și despre parohii, alții fiind de părere că puteau fi incluse între lăcașurile monahale invocate și schiturile, sihăstriile, măruntele așezări eremitice

20. Gy. Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970, pp. 102-119, 141-143; N. Oikomenides, „A propos des relations ecclésiastiques entre Byzance et la Hongrie au XIe siècle: le métropolite de Turquie", în: *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, IX (1971), 3, pp. 527-533; I. Baán, „The Metropolitanate of Tourkia: the Organization of the Byzantine Church in Hungary in the Middle Ages", în: *Byzanz und Östmitteleuropa, 950-1453*, Wiesbaden, 1999, pp. 45-53.

21. Gy. Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, p. 114.

22. E. Fügedi, „Gli ordini religiosi nel Medioevo", în: A. Caprioli, L. Vaccaro (eds.), *Storia religiosa dell'Ungheria*, Milano, 1992, pp. 103-104.

etc. Dacă înclinăm să credem că o confuzie a mănăstirilor cu parohiile sau o amalgamare a lor este imposibilă, cuprinderea în numărul de 600 a tuturor așezămintelor monahale, de orice tip și scară, este foarte probabilă, deși este greu de crezut că toate sihăstriile mărunte și izolate vor fi fost înregistrate de surse scrise sau descoperite prin alte feluri de cercetări. Pe de altă parte, viața monahală de tipic răsăritean era și pe atunci diferită de cea impusă de regulile apusene, iar mănăstirile bizantine, cele mai multe, puteau funcționa, în medie, cu un număr redus de frați. Multe dintre „mănăstirile grecești" consemnate puteau să fie foarte bine și mărunte schituri sau lăcașuri izolate, cu câte doi-trei eremiți (retrași în izolare), fondate fără respectarea tipicului, fără aprobarea canonică a ierarhiei, fără prezența efectivă a vreunui patron etc. Oricum am privi însă lucrurile și oricâte particularități am avea în vedere, compararea numărului de mănăstiri – adică 600 (400) față de 180 – este grăitoare în sine pentru marea regiune de interferență care era atunci Regatul Ungariei și pentru orientarea sa deopotrivă, dacă nu predominantă, spre răsăritul și sud-estul Europei.

Dimensiunea credinței bizantine în Ungaria medievală sau, mai exact, dimensiunea credinței latine este dată de o apreciere a istoricului umanist Antonio Bonfini, care trebuie, firește, luată *cum grano salis*, dar care vine în continuarea estimărilor mai vechi. Acest Bonfini, secretarul regelui Matia Corvin, spune că la finele domniei lui Ludovic I cel Mare (adică în jurul anilor 1380), după un efort fără precedent de impunere a catolicismului în întreg regatul și în vecinătate, „în acord cu opinia tuturor, credința în Ungaria era atât de mult lățită și până într-atâta sporită, încât mai mult de a treia parte a țării era pătrunsă de obiceiul cel sfânt"[23]. Prin urmare, și în secolul al XIV-lea este atestată aceeași situație, anume proporția mai redusă a confesiunii creștine apusene față de alte credințe din Ungaria, între care trebuie să fi fost predominantă cea creștină răsăriteană. Și aceasta, în condițiile unor strădanii de atingere a „unității credinței" (*unitas fidei*) – forma eufemistică prin care era denumit prozelitismul latin – cum nu mai fuseseră luate în trecut. Sunt cunoscute însă și în precedență astfel de restrângeri, cum se întâmplase în vremea lui Emeric I (1196-1204), care a luat măsuri coercitive împotriva mănăstirilor bizantine din Ungaria și care unise mitropolia răsăriteană de Bacs cu cea de Kalocsa. Unele mărturii atestă supraviețuirea mitropoliei bizantine a Ungariei și în secolul al XII-lea, dar nu mai târziu.

Oricum, îmbinând datele arheologice cu cele oferite de sursele scrise, se găsesc și în Transilvania destule indicii despre organizarea vieții bisericești timpurii și chiar monastice de rit bizantin. De exemplu, cercetările de la Dăbâca (județul Cluj) atestă existența concomitentă ori succesivă a mai multor biserici în secolul al X-lea, pe lângă care se poate să fi ființat și călugări. Logica actuală și tradiția mai atribuie rol monastic timpuriu de tip răsăritean unor chilii și bisericuțe rupestre de la marginea satelor Jac, Creaca și Brebi (din județul Sălaj). De asemenea, la Cheile Cibului (în locul numit Chiliile Cibului sau Piatra Chiliei), aproape de Zlatna, în județul Alba, se păstrează vestigiile unui vechi complex monahal rupestru (cu urme probabile din secolul al XII-lea). Despre mănăstirile Meseș

23. A. Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia* (decadis II, liber X), Basileae, 1568, p. 377; I.-A. Pop, „The Religious Situation of the Hungarian Kingdom in the Thirteenth and Fourteenth Centuries", în: C. Hawkesworth, M. Heppell, H. Norris (eds.), *Religious Quest and National Identity in the Balkans*, Houndmills-UK, New York, 2001, pp. 85-86.

▲ *Biserica din Densuș, jud. Hunedoara (sec. XIII)*

(de la Meseșenii de Sus, județul Sălaj) și Hodoș-Bodrog (județul Arad), atestate la 1165 și, respectiv, 1177, este greu de tras în acest moment o concluzie de necontestat în legătură cu apartenența lor inițială, din moment ce indiciile de tip apusean și răsăritean interferă, iar vechile clădiri de lemn au dispărut sub construcțiile mai noi, de piatră și de zid. La fel ar putea să stea lucrurile și în cazul mănăstirii Râmeț (județul Alba), cu pictură databilă, pe bază de inscripție, în secolul al XIV-lea și care a fost cu certitudine, dintru începuturi, bizantină[24].

Secolul al XIII-lea transilvan începe și el sub semnul insolit al urmărilor Cruciadei a IV-a (1203-1204), în urma căreia Constantinopolul cădea în mâinile cavalerilor occidentali și ale Veneției și se forma Imperiul Latin de Răsărit[25]. În viziunea Occidentului și mai ales a Sfântului Scaun, acest act ar fi trebuit să asigure uniunea trainică a celor două Biserici creștine sub egida Romei. În fapt, asaltul violent asupra Imperiului Bizantin și asupra „Noii Rome", simbolul lumii creștine răsăritene, a mărit substanțial prăpastia dintre cele două entități, marcând definitiv „Marea Schismă" în conștiința publică. Ideea generală a papei

---

24. Vezi V.V. Muntean, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)*, teză de doctorat, București, 1984, pp. 31-35; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 60-62; M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, 2009, pp. 166-168; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea (zona sud-someșană)*, Bistrița, 2009, passim.

25. Ș. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire. The Romanians in the 13th Century*, Cluj-Napoca, 1998, pp. 13-136; I.-A. Pop, „Percezioni orientali delle conseguenze della IV crociata", în: *Studi ecumenici*, XXIII (2005), 2, Aprile-Giugno, pp. 221-240.

Inocențiu al III-lea și a urmașilor săi era aceea a „latinizării" Bisericii și societății răsăritene din întreg *Commonwealth*-ul bizantin, ceea ce însemna acceptarea autorității Romei, a lui *Filioque* și a cuminecăturii cu pâine nedospită (azimă). Regula de urmat – *a consuetudine Romanae ecclesiae membris disentire non licet!* – pretindea ca supușii Bisericii romane să urmeze toți același rit și aceeași liturghie[26].

Ca urmare, în regiunile bizantine dominate de cruciații latini a fost impusă treptat o nouă ierarhie ecleziastică, subordonată – prin patriarhul latin de la Constantinopol – Romei. Ierarhii greci care au acceptat autoritatea papei și au depus jurământ personal în acest sens au fost menținuți, ceilalți fiind înlocuiți. Mai târziu, conciliul Lateran IV din 1215 a stabilit ca episcopii latini din Est să trimită numai preoți latini în bisericile care mai urmau ritul grecesc. În unele locuri, a fost schimbată chiar și organizarea și întinderea teritorială a unor eparhii. Clericii romani au obținut pământurile care aparținuseră Bisericii răsăritene, inclusiv imensele averi ale mănăstirilor grecești. Aceste bunuri erau râvnite inclusiv de liderii latini mireni, ceea ce a determinat o competiție între Biserică și laici. S-au produs și abuzuri, care au avut drept rezultat o anumită rezistență în rândul grecilor. Drept represalii, o serie de biserici au fost închise, iar unii preoți și călugări au fost pedepsiți. Principalele pedepse erau confiscarea bunurilor, închisoarea și uneori chiar moartea, adică exact pedepsele aplicate ereticilor. Faptul nu este de mirare, din moment ce în scrisoarea papei Inocențiu al III-lea din 7 octombrie 1207, adresată clericilor și mirenilor din Rusia Apuseană, aceștia erau amenințați cu soarta grecilor dacă nu acceptau supremația Romei. Iar despre greci se spunea în scrisoare că, datorită „rebeliunii" și „neascultării" față de Roma, au fost declarați „posesori nedrepți" (*iniusti possessores*) și „au fost dați spre jaf și pradă" (*dati fuerint in direptionem et praedam*). Or, potrivit canoanelor, confiscarea bunurilor (alături de închisoare și moarte) era una dintre pedepsele aplicate ereticilor. Prin urmare, după Cruciada a IV-a, există tendința de a asimila schisma cu erezia, prin interpretarea neacceptării de către bizantini a purcederii Sfântului Duh (Spirit) și de la Fiul (*Filioque*) drept o eroare de dogmă[27].

Numai așa se explică desele confiscări de bunuri de către noile autorități latine de la răsăriteni. Tot ca o marcă în acest sens, s-a impus oficial pentru întreaga populație decima ecleziastică, ceea ce a cauzat noi opoziții, urmate de represalii (noi confiscări de bunuri și, mai rar, chiar pedepse capitale). Abia în 1213, împăratul Henric de Flandra (1206-1216) – al doilea împărat latin la Constantinopol –, în urma unei petiții a aristocraților greci din capitală (care cereau libertate religioasă), a acceptat să fie mai tolerant cu populația locală.

Această politică religioasă plănuită și, în parte, urmată de Sfântul Scaun în teritoriile preluate direct de latini din fostul Imperiu Bizantin trebuia extinsă și în celelalte țări ale lumii răsăritene, inclusiv în Regatul Ungariei[28]. Aici, direcția promovată de Roma față de adepții Bisericilor răsăritene era susținută de forțe importante, cum erau regalitatea arpadiană, Biserica locală catolică, alături de ordinele monastice și monastico-militare. În contextul politic creat de cucerirea Bizanțului și de impunerea acolo a unui patriarh apusean, Biserica și mai ales autoritățile laice ungare au reacționat destul de prompt. Erau întâi

---

26. Ș. Papacostea, *Between the Crusade...*, p. 68.
27. Ș. Papacostea, *Between the Crusade...*, pp. 70-71.
28. I.-A. Pop, „Percezioni orientali...", pp. 221-240.

➤ *Ruinele bisericii mănăstirii de la Voivozi (sec. XII), jud. Bihor*

vizate mănăstirile și bisericile ortodoxe existente, urmărindu-se apoi și crearea de noi abații ale ordinelor apusene. De exemplu, dintre cele 20 de mănăstiri bizantine atestate până în jurul anului 1250, pe valea bănățeană a Mureșului și în Crișana, peste jumătate au devenit catolice în secolul al XIII-lea[29]. La 1204, în drum spre Târnovo, unde urma să-l încoroneze pe Ioniță, „regele" românilor și bulgarilor, cardinalul Leon se interesează de soarta românilor din Ungaria și crede că s-ar putea înființa un episcopat latin pentru ei. Pe baza observațiilor cardinalului, papa Inocențiu al III-lea scrie, la 16 mai 1204, episcopului latin de Oradea să viziteze mănăstirile ortodoxe „decăzute" aflate în dioceza sa și să creeze acolo pentru acești „greci" (români de rit bizantin) un episcopat supus direct Romei[30]. De altminteri, în regiunea Crișanei, s-a evidențiat pe cale arheologică existența unui complex monastic ortodox, ridicat în secolul al XII-lea, la Voivozi (județul Bihor) și pomenit la 1391 în subordinea canonică a stavropighiei din Perii Maramureșului[31]. Aici a fost dezvelită nu doar o biserică monahală, ci și o curte voievodală, posibil semn al protecției pe care factorul politic o asigura vieții bisericești răsăritene. În 1205, arhiepiscopul de Kalocsa – sub a cărui jurisdicție

---

29. M. Rusu, „Biserici, mânăstiri și episcopii ortodoxe", în: A. Drăgoescu (coord.), *Istoria României. Transilvania*, vol. I, Cluj-Napoca, 1997, pp. 300-310; S. Heitel, *Monumente de artă din secolele X-XIII din Banat*, comunicare prezentată în 8 aprilie 1997, la Academia Română, București, passim.
30. Șt. Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII și XIV*, Sibiu, 1944, pp. 7-8.
31. R. Popa, D. Căpățână, A. Lukács, „Cercetările arheologice de la Voivozi. Contribuții la istoria Bihorului în secolele XII-XV", în: *Crisia*, VII (1972), pp. 61-105; A.A. Rusu (coord.), *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 2000, pp. 283-284.

se găsea episcopia catolică de Oradea – intenţiona să-şi subordoneze o episcopie răsăriteană, aflată „în ţara fiilor cneazului Bela" (*quidam episcopatus in terra filiorum Bele knese*), probabil undeva tot în regiunea Crişana-Sătmar[32]. Papa, care se considera de acum efectiv capul întregii Biserici creştine, îi răspunde favorabil arhiepiscopului, cu rezerva că gestul său nu va fi, din câte se părea, necesar, deoarece patriarhia din Constantinopol, sub a cărei jurisdicţie s-ar fi putut afla respectiva episcopie din ţara cnezială menţionată, se afla acum sub autoritatea Romei. Ideea papei era că, dacă patriarhia „ecumenică" revenise la „unitatea Bisericii romane", nu mai era nevoie acum de transferuri, preluări silite sau modificări ale întinderii eparhiilor. Acesta este un exemplu al legăturii care se făcea şi în Ungaria, după 1204, între Cruciada a IV-a şi subordonarea faţă de Roma a Bisericii răsăritene.

Prin anii 1205-1206, regele Andrei al II-lea (1205-1235), cu ajutorul voievodului transilvan Benedict, dăruia oficial mănăstirii cisterciene de la Cârţa (sudul Transilvaniei, în Ţara Făgăraşului), drept loc de fondare, un teritoriu luat sau scos de sub o autoritate a românilor (ortodocşi) din zonă (*terram* [...] *exemptam de Blaccis*)[33]. Mănăstirea, aparţinătoare unui ordin privilegiat şi exempt, s-a întemeiat sub patronaj regesc şi cu aprobarea Sfântului Scaun. Exempţiunea acestui pământ al Ţării Făgăraşului, exprimată prin formula *terra [...] exempta de Blaccis*, arată că în primii ani ai secolului al XIII-lea, ţinutul în cauză, situat între râul Olt la nord, râul Cârţa la vest, Munţii Carpaţi Meridionali la sud şi râul Arpaş la est, a fost supus şi unui transfer de jurisdicţie ecleziastică. Prin urmare, conform uzanţelor de fondare a mănăstirilor ordinului cistercian şi în acord cu privilegiile pe care le avea acest ordin în Ungaria, regele ctitor Andrei al II-lea a scos pământul respectiv de sub autoritatea Bisericii răsăritene a românilor şi l-a inclus în jurisdicţia Bisericii latine. De altfel, despre Mănăstirea Cârţa documentele spun că era situată „la hotarul cel mai îndepărtat al Regatului Ungariei, în partea schismaticilor"[34] sau în regiunile locuite de „schismatici". Prin fondarea acestei mănăstiri pe teritoriul „misionar" al Ţării Făgăraşului, pe un domeniu scos de sub autoritatea bisericească a românilor, s-au atins cel puţin două obiective, unul important pentru regalitatea ungară, anume extinderea influenţei sale politico-religioase până pe linia Carpaţilor şi spre zonele pericarpatice, şi altul prioritar pentru Curia papală, adică extinderea primatului papal în regiuni aflate sub jurisdicţia Bisericii răsăritene, numite „schismatice". Fireşte, se poate pune întrebarea legată de relaţia fondării abaţiilor cisterciene cu lumea monahală ortodoxă. Relaţia este una directă, dacă ţinem seamă de câteva indicii, începând cu teoria „misionară" a lui Bernard de Clairvaux, care plănuise o activitate a călugărilor cistercieni spre Răsărit, spre regiunile locuite de populaţie de rit grec (se avusese în vedere zona Ruteniei)[35]. În chip concret, se ştie astăzi cu certitudine că

---

32. Şt. Pascu, *Contribuţiuni documentare...*, pp. 8-10; Ş. Papacostea, *Between the Crusade...*, pp. 94-95, 115-116.
33. Vezi, mai recent, cu toată istoriografia problemei, D.N. Busuioc von Hasselbach, *Ţara Făgăraşului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană de la Cârţa*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 2000, aici vol. I, pp. 32-170. Procesul de fondare a unei mănăstiri cisterciene este unul complex şi îndelungat, format din mai multe etape, pornind de la realităţi de fapt până la statuări de drept, în acord cu regulile Ordinului de la Cîteaux, cu jurisdicţia diocezană, cu rânduielile locului de implantare etc. Astfel, ideea că mănăstirea de la Cârţa s-a fondat treptat, într-un interval larg, cuprins între 1198 şi 1208 este pe deplin realistă.
34. Fr. Zimmermann, C. Werner (eds.), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I-II, Sibiu, 1892-1897, aici vol. II, p. 10.
35. Ş. Turcuş, V. Turcuş, *Ordinul Cistercian în Transilvania medievală*, România Press, Bucureşti, 2003, p. 267.

mănăstirile cisterciene de la Igriș (zona Aradului) – fondată în jurul anului 1179 – și Cârța (zona Făgărașului) au fost înființate în regiuni cu mare densitate de populație românească de rit răsăritean; în cazul Igrișului, se cunoaște – cum s-a văzut – și că teritoriul înconjurător avea o mare concentrare de mănăstiri „grecești". La fel va fi fost și în regiunea Oltului transilvănean, spre anul 1200, regiune despre care pomenita expresie *terram* [...] *exemptam de Blaccis* ascunde același univers, al unei organizări bisericești a românilor, cu biserici și mănăstiri răsăritene, supuse probabil unei structuri eparhiale superioare.

Cândva între 1204 și 1215 (înaintea *Conciliului General*, nume consacrat în Evul Mediu pentru Lateran IV, din 1215), o familie nobilă catolică, cu ajutorul regelui Ungariei, a cucerit „din mâinile românilor schismatici" (*de manibus Valachorum scismaticorum*), cetatea și districtul Medieș (*Megyessala*), din zona Sătmarului[36]. Se poate ca evenimentul să fi avut loc concomitent cu încercarea menționată de scoatere a episcopatului răsăritean din țara fiilor cneazului Bela de sub autoritatea Bisericii Ortodoxe și de plasare a sa sub jurisdicția arhiepiscopiei de Kalocsa, trecută deja de câteva decenii în mâini latine. Cert este că ocuparea cetății Medieș și a pertinențelor sale și preluarea lor „din mâinile românilor schismatici" au fost urmate imediat de întemeierea unor biserici latine (una cu hramul „Sf. Emeric")[37] și de includerea ținutului sub jurisdicția Bisericii Catolice. Realitățile din zona Medieșu Aurit, punctate prin termeni precum „români", „schismatici" sau „district", arată forme articulate de organizare politico-religioasă, din care nu poate fi exclusă nici viața monahală răsăriteană. Tot în șirul restrângerilor realităților răsăritene intră și actul din 1229, prin care arhiepiscopul de Kalocsa s-a îngrijit să primească acordul papei pentru întemeierea unei episcopii latine la Sirmium (Srjem, Szerem), cu scopul declarat de atragere a populației locale ortodoxe sub autoritatea Bisericii Romei[38]. Peste mai bine de un secol, la 1345, papa Clement al XVI-lea îi pomenea pe valahii sau românii (*Olachi Romani*) din părțile Sirmiului (ținutul Srjem, azi în Serbia), trecuți la catolicism[39], semn al intensei activități „misionare" a episcopiei catolice de-acolo.

În 1211, același rege arpadian Andrei (care se visa împărat la Constantinopol), în înțelegere cu Sfântul Scaun, aduce în sud-estul Transilvaniei Ordinul Teuton, cu scopul de a lupta contra cumanilor (păgâni), dar și contra altor inamici ai Romei și Ungariei[40]. Ordinul Teuton, împreună cu Regatul Ungariei și cu Imperiul Latin de Răsărit erau menite, între altele, și să țină sub control Imperiul Româno-Bulgar, al cărui atașament pentru Biserica Romei se dovedea destul de firav. Pe plan local, în regiunea de colonizare, membrii ordinului erau liberi să colecteze taxe de la populația zonei, care era în mare parte tot de rit bizantin. Mai târziu, în 1224, coloniștilor germanici din sudul Transilvaniei li se recunoștea

---

36. A. Tăutu, *Litterae Gregorii papae XI in causa Valachorum de Megesalla (Medieș in Transilvania septentrionali) destinatae*, Romae, 1966, passim; F. Pall, „Romanians of Transylvania in the Middle Ages", în: *Bulletin of the Center for Transylvanian Studies*, vol. II, no. 2, Aprilie, 1993, pp. 1-40; Ș. Papacostea, *Between the Crusade*..., pp. 113-115; I.-A. Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p. 162.
37. A. Tăutu, „Țara Oașului românească de secole. Cinci documente cu privire la vechimea românilor din Țara Oașului", în: *Bună Vestire. Organ de zidire creștină*, Roma, V (1966), 4, pp. 20, 28.
38. Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, p. 115.
39. *Documenta Romaniae Historica*, D. *Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456) (*DRH* D), București, 1977, pp. 60-61.
40. Ș. Papacostea, *Between the Crusade*..., pp. 40-46.

de către același rege Andrei privilegiul de a folosi „pădurea românilor și pecenegilor" (*silva Blacorum et Bisenorum*), evident în defavoarea vechilor proprietari[41].

Sunt doar câteva exemple ce ilustrează situația creată în centrul și sud-estul Europei după crearea Imperiului Latin de Răsărit și impunerea unui patriarh latin la Constantinopol. Aceasta nu înseamnă că toate actele îndreptate atunci contra Bisericii răsăritene și contra „schismaticilor" erau determinate de Sfântul Scaun sau de regii Ungariei. Au fost numeroși conducători mărunți locali, deopotrivă laici și ecleziastici, care, în contextul „unirii" de la 1204, și-au luat libertatea de acțiune împotriva „schismaticilor inobedienți". Mărturiile rămase arată că, în jurul anului 1200, acești „schismatici" din Regatul Ungariei aveau vechi instituții de model bizantin (romano-bizantin și bizantino-slav), erau vechi proprietari de pământuri, păduri și alte bunuri, râvnite de o seamă de persoane și instituții din regat. Însă evenimentele din 1204 și din anii următori s-au dovedit a fi un excelent prilej de trecere silită a unor bunuri ale „schismaticilor" în mâini „latine".

Cumania, adică zonele extracarpatice de la est de Valea Oltului, în Muntenia și marea parte a Moldovei, dominate nominal de cumani, dar situate în planurile de expansiune ale Regatului Ungariei, erau locuite – conform surselor – în mare măsură de români, adică de „schismatici". Aceștia și cumanii păgâni (așezați ceva mai spre est) erau, natural, vizați de

▲ *Hartă cu formațiunile politice pe teritoriul României (sec. X-XIII)*

41. Ș. Papacostea, *Between the Crusade...*, pp. 120-121. Documentele care conțin faptele relatate mai sus – foarte cunoscute, de altfel – sunt publicate în mai multe rânduri, în colecții papale, germane, ungare și românești. Vezi, de exemplu: *DRH* D, I și *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, veacul XIII, vol. II (1251-1300), București, 1952.

politica Apusului. În aceste regiuni însă nu exista o stăpânire politică reală a unei puteri catolice, ceea ce îngreuna mult îndeplinirea scopurilor misionare. Totuși, la 1227, Sfântul Scaun înființează o nouă episcopie, numită „a cumanilor" (*episcopatus Cumanorum*) și subordonată din 1229 direct Romei, cu centrul situat undeva în sud-vestul viitoarei Moldove. Episcop a fost numit dominicanul Teodoric, fostul prior al provinciei dominicane a Ungariei. Acest act a fost încurajat de succesul convertirii unei importante căpetenii cumane (Borc, Borcea) cu supușii săi (câteva mii de oameni), trecuți în Transilvania. Astăzi se știe că în noua episcopie o preocupare de căpetenie erau „schismaticii". La 1234, papa Grigorie al IX-lea, într-o scrisoare către regele Bela (asociat tatălui său) al Ungariei, constată că în episcopatul cumanilor sunt „anumite popoare" numite români, care, deși se consideră creștini, nesocotesc Biserica romană și pe episcopul cumanilor, primind tainele bisericești de la anumiți episcopi de rit grec și că, mai grav, unii locuitori din Regatul Ungariei (unguri, germani și alții) trec să locuiască alături de pomeniții români și aderă la credința lor. Prin urmare, pentru îndreptarea lucrurilor, episcopul catolic primește de la pontif porunca să orânduiască „un episcop catolic potrivit acelei națiuni [a românilor] care să-i fie vicar" (*ut catholicum eis episcopum illi nationi conformem* [...] *vicarium in predictis*). Bela urma să-i asigure numitului vicar un venit îndestulător. În plus, papa cerea viitorului rege să-și țină promisiunea făcută sub jurământ legatului apostolic Iacob de Preneste, anume aceea de a-i „obliga pe toți neascultătorii față de Biserica romană din țara ta să se supună acestei Biserici", căci „nu se cade ca tu să rabzi în regatul tău astfel de schismatici"[42]. Aici apar două chestiuni distincte. Prima este cea a românilor „schismatici" din episcopatul cumanilor, organizați politic și religios după rânduiala Răsăritului, și care nu se lăsau cu ușurință atrași de Biserica romană (dimpotrivă, îi atrag ei la credința lor pe catolici). Organizarea religioasă a acestor români extracarpatici este atestată în mod direct în documentul din 1234 (existența mai multor episcopii ale lor), iar organizarea lor politică, deși subînțeleasă (instituțiile ecleziastice ființează prin suportul celor politice), a fost mai recent dedusă și din noțiunea de „popoare" (*populi*) și din cea de „un singur popor" (*populus unus*), care indică cel puțin tendința de structurare a locuitorilor respectivi într-un „corp politic" sau într-o comunitate politică (*universitas*)[43]. A doua chestiune se referă la toți „schismaticii" din întreaga „țară" a lui Bela (adică din Ungaria și Transilvania), care nu mai trebuie „răbdați" acolo dacă nu se supun Bisericii romane. Cu ce mijloace ar fi urmat să se îndeplinească aceste obiective nu se menționează, dar se sugerează implicarea brațului secular, adică a puterii laice. Episcopatul Cumanilor – cu ai săi episcopi schismatici, care activau în sfera jurisdicției sale – are pentru Transilvania o importanță specială. În primul rând, după anumite mărturii, el avea în subordine și colțul sud-estic al Transilvaniei[44], iar în al doilea rând, acei „unguri, germani și alții" care treceau din Regatul Ungariei ca să trăiască împreună cu românii din episcopatul cumanilor veneau de fapt din Transilvania. Este evident că în aceste regiuni răsăritene, pe care se străduiau să le domine în chip politico-religios Regatul Ungariei și papalitatea și în

42. *DRH* D, I, pp. 20-21.

43. Ș. Papacostea, *Between the Crusade...*, pp. 99-100; D. Barbu, *Byzance Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Age*, Bucarest, 1998, pp. 93-101.

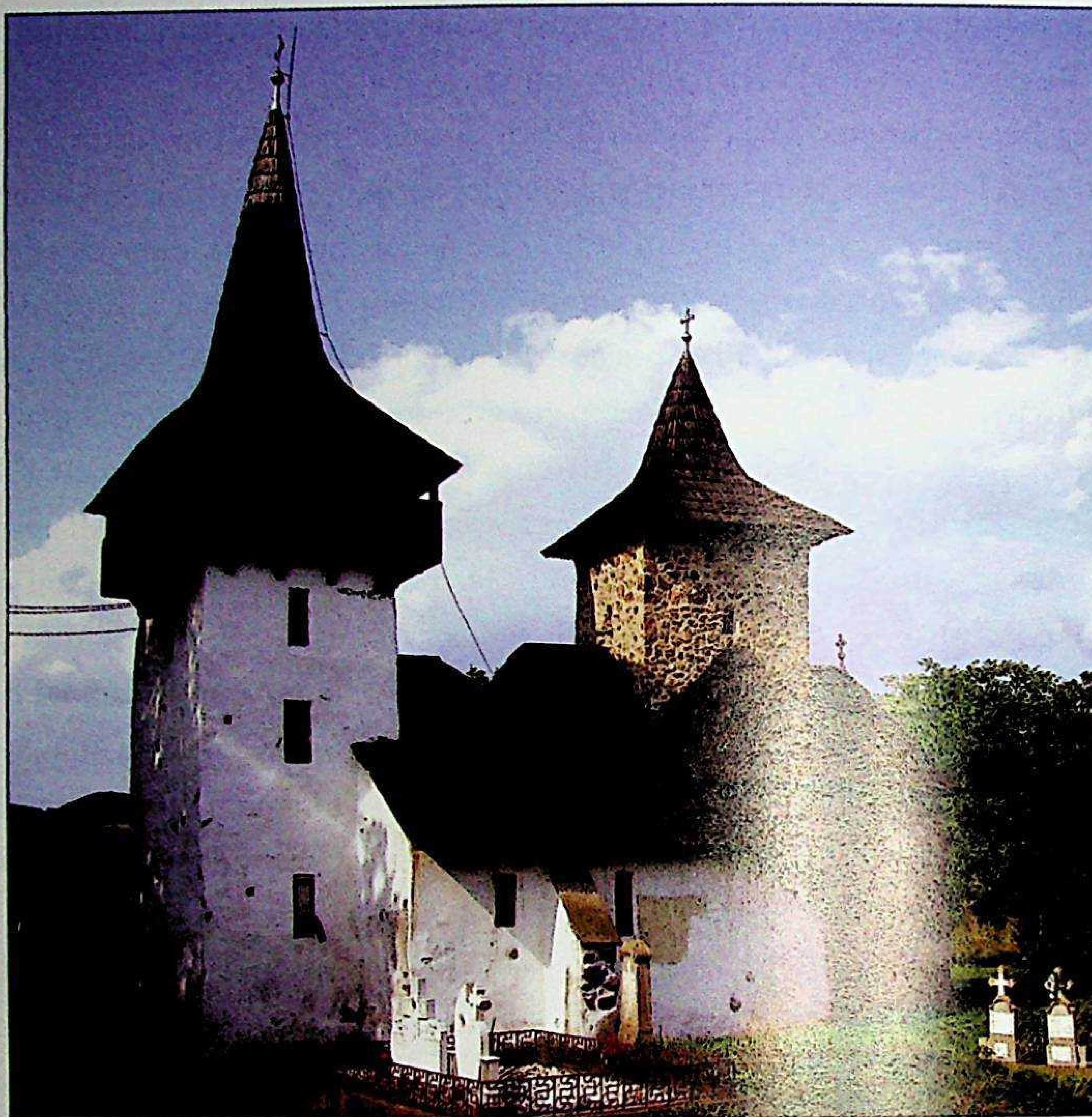
44. V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, pp. 69-70.

care funcționau mai multe episcopii „de ritul grecilor”, ființau și monahi bizantini, ca peste tot unde Biserica Ortodoxă avea structuri proprii.

Marea invazie mongolă (1241-1242) va fi distrus și multe din structurile ecleziastice bizantine și latine ale Transilvaniei și regiunilor vecine (inclusiv Episcopia cumanilor). Abia prin Diploma Cavalerilor Ioaniți (1247) se reflectă anumite tendințe de reorganizare a vieții religioase în zonă, deși se consemnează o tendință a țăranilor (*rustici*) de la nord de Carpați de a trece spre Oltenia, spre teritoriile unde urmau să vină cavalerii ospitalieri. A doua jumătate a secolului al XIII-lea, până prin deceniul al optulea, este dominată de lupte interne și de nesiguranță, mai ales datorită conflictului dintre regele Bela al IV-lea și „regele tânăr” sau „ducele Transilvaniei”, Ștefan. Totuși, două documente din anii 1256 și 1262, prin care se confirmă anumite drepturi, libertăți, privilegii și exempțiuni conferite de regalitate Bisericii de Strigoniu, încă de la fondarea sa, dau importante indicii și despre românii transilvani și organizarea lor ecleziastică. La rugămintea arhiepiscopului Benedict, regele Bela al IV-lea relatează în actul său de la 1256 că Biserica de Strigoniu avea între drepturile și libertățile conferite de predecesorii săi regali „de la prima ei fondare” și atributul de a percepe dijmele din venituri regale (în vite mari și mici și în orice fel de animale) strânse de la secui și de la români[45]. Dreptul Bisericii de Strigoniu de a colecta a zecea parte din vitele mari și mici datorate Coroanei de secui și români este reconfirmat în anul 1262[46]. Acordarea acestui drept s-a obținut, prin urmare, pe la anul 1001, în momentul fondării probabile a diocezei respective, chiar dacă perceperea efectivă se va fi făcut abia după maturizarea structurilor administrativ-teritoriale bisericești ale Regatului Ungariei (cca. 1050-cca. 1150). Perceperea regulată și individuală a dijmelor a impus în întreaga Europă catolică delimitarea exactă a cuprinsului ținuturilor fiscale bisericești, gruparea populației în parohii restrânse (1-2 sate) și înregistrarea ei nominală sau în grupuri. Acest proces s-a petrecut în Ungaria în secolele XI-XII, iar în Transilvania va fi început în secolul al XI-lea, maturizându-se ceva mai târziu. Perceperea dijmei și de la români, într-o perioadă așa de timpurie, reclamă existența unor așezări stabile românești sau locuite prevalent de români, cu hotărniciri exacte și grupate în jurul unor parohii bizantine. Acest drept se va fi putut aplica pe larg în Transilvania abia din secolul al XIII-lea, după impunerea efectivă a controlului Regatului Ungar până la Carpați, după „unirea” impusă prin Cruciada a IV-a și mai ales după Conciliul IV Lateran, din 1215. Acest din urmă for occidental decisese *expresis verbis* că ierarhia catolică avea dreptul să rețină dijmele nu numai de la populația de pe teritoriile aflate sub jurisdicția Bisericii latine, ci și din zonele unde trăiau popoare amestecate, de rit latin și bizantin (*In aliquibus regionibus quaedam permixtae sunt gentes, quae secundum suos ritus decimas de more non solvunt, quamvis censeantur nomine christiano*)[47]. Canonul 53 al conciliului prevedea obligația ortodocșilor de pe pământurile stăpânite de seniori catolici de a plăti bisericii latine decima; există numeroase scrisori papale destinate teritoriilor locuite de populație „schismatică” care îndeamnă la respectarea acestei

---

45. Fr. Zimmermann, C. Werner (eds.), *Urkundenbuch zur Geschichte...*, I, p. 80; *DIR* C, II, pp. 19, 493.
46. *DIR* C, II, p. 42.
47. D.N. Busuioc von Hasselbach, *Țara Făgărașului...*, pp. 100, 160.

➤ *Biserica din Gurasada, jud. Hunedoara (sec. X - XI), cu refaceri ulterioare*

obligații[48]. Trebuie să presupunem că marea invazie tătară de la 1241-1242, cele care au urmat, tulburările cauzate de cumanii aduși în regat și luptele interne de pe teritoriul Transilvaniei vor fi împiedicat în mare măsură strângerea regulată a dijmelor și respectarea rânduielilor.

Nici domnia lui Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290) nu a fost mai propice funcționării pașnice a instituțiilor. Confruntat cu probleme grave în interior și exterior, amenințat constant de noi invazii și de presiuni tătare, Regatul Ungariei a limitat mult tendințele „misionare", de combatere a „păgânilor, ereticilor și schismaticilor", în a doua parte a secolului al XIII-lea. Papalitatea intervine energic, în mai multe rânduri, mai ales după Conciliul Lyon II (1274), care decisese, între altele, întărirea Creștinătății romane prin alăturarea părții orientale a Europei în jurul moștenirii petrine, cu alte cuvinte, o nouă tentativă de „unire" religioasă sub egida Sfântului Scaun. Tot pentru consolidarea Bisericii și a societății în general, conciliul a inițiat o operă de reformare internă a corpului eclezial. După acest conciliu și ca o consecință a lui, Curia papală l-a însărcinat pe legatul *de latere* (adică unul cu autoritate cvasi-pontificală) Filip, episcop de Fermo, să organizeze Sinodul general de la Buda (1279)[49], cu un triplu scop: restaurarea prestigiului regelui, restabilirea păcii interne în Ungaria și restabilirea disciplinei ecleziastice. Factori importanți de dezordine și de indisciplină în Ungaria erau considerați mai întâi cumanii,

48. V. Achim, *Banatul în Evul Mediu. Studii*, București, 2000, p. 135.
49. Ș. Turcuș, *Sinodul general de la Buda (1279)*, Cluj-Napoca, 2001, passim.

apoi „ereticii" și „schismaticii", iar în al treilea rând decăderea și nivelul intelectual scăzut al clerului. Dintre deciziile conciliului, decretul 126[50], intitulat *Despre preoții schismatici*, are o mare importanță pentru situația Bisericii răsăritene din Ungaria, în general și din Transilvania, în special. De altminteri, prin formulări, acest decret pare inspirat chiar de realitățile din Transilvania, evocate și anterior cu termeni similari celor din 1279. Prin acest document, li se interzice preoților (evident, și monahilor) „schismatici" să mai oficieze în biserici, li se interzice să dețină și să construiască lăcașuri noi de rugăciune sau capele, fără aprobarea episcopilor diecezani latini; li se interzice să mai dea Sfintele Taine bisericești (sacramentele) „creștinilor" (adică catolicilor); creștinii catolici sunt opriți „cu tărie" să mai participe la liturghiile „schismaticilor", să meargă la aceste liturghii sau să primească sacramentele de acolo; credincioșii catolici să fie îndepărtați de „schismatici" prin pedepse bisericești, iar dacă aceste pedepse vor fi „disprețuite", atunci să fie înfrânați de a merge la „schismatici" de către „brațul secular". Decretul anterior (125 bis)[51] mai stabilise o interdicție (de fapt, reiterase una mai veche): gloabele, cărăușiile, vămile sau taxele pentru trecerea podurilor ori orice alte slujbe publice să nu fie încredințate în nici un caz „iudeilor, sarazinilor, ismaeliților, schismaticilor" sau oricăror altor străini de unitatea credinței catolice; prelații și clericii mai mici care vor da sau vinde roadele ori veniturile bisericilor celor enumerați mai sus să fie suspendați timp de trei luni, iar dacă după sorocul de trei luni nu-i vor fi alungat pe aceștia, să fie supuși pedepsei afuriseniei; la fel, mirenii de orice stare și condiție, dacă vor dărui slujbe iudeilor și celorlalți pomeniți mai sus, să fie și ei supuși afuriseniei, de care să nu fie dezlegați decât după alungarea din slujbe a menționaților[52].

Toate aceste strașnice interdicții, urmate de grele pedepse, arată că în Regatul Ungariei evreii, musulmanii și bizantinii primeau slujbe publice importante, deopotrivă din partea autorităților Bisericii Catolice și a autorităților laice, că preoții adepți ai credinței răsăritului oficiau în biserici, că-și construiau lăcașuri noi de cult, că dădeau Sfintele Taine și credincioșilor latini, că aceștia din urmă participau la liturghiile bizantine, primeau de acolo sacramentele, de la preoții „greci", că trăiau împreună cu „schismaticii". În capitolul conciliar 126 sunt două tipuri de interdicții, unele pentru preoții „schismatici" și altele pentru credincioșii „creștini" (catolici). Asprimea pedepselor arată amploarea fenomenului. De la 1234 până la 1279 nu se schimbase mai nimic, din moment ce în prima parte a secolului, ca și spre finele lui, catolicii primeau Sfintele Taine de la episcopi și preoți bizantini și din moment ce „dreptcredincioșii" din Regatul Ungariei (mai exact și mai ales din Transilvania) trăiau împreună cu românii (după documentul din 1234) sau cu „schismaticii" (după documentul din 1279), formând cu românii „un singur popor" sau *populus unus* (cum se spune la 1234).

Interdicțiile din decretul conciliar 125 bis au antecedente detectabile în prima parte a secolului al XIII-lea. Între anii 1231-1235, regele Andrei al II-lea, sub imboldul

---

50. Ș. Turcuș, *Sinodul general...*, pp. 212, 270.
51. Ș. Turcuș, *Sinodul general...*, pp. 212, 270.
52. Despre situația necreștinilor din Regatul Ungariei, până la 1300, vezi N. Berend, *At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and „Pagans" in Medieval Hungary, c. 1000-1300*, Cambridge, 2001, passim.

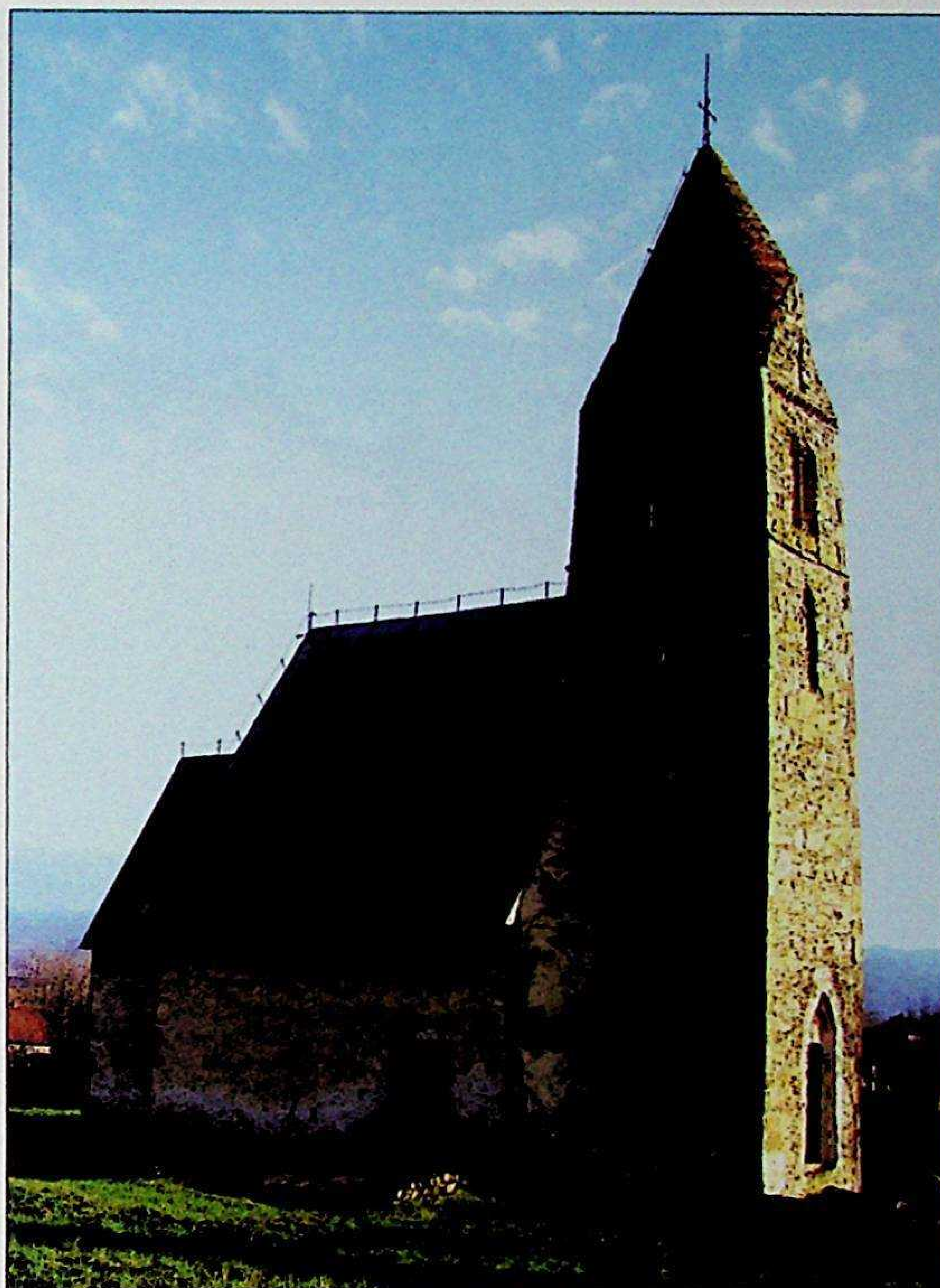
➤ *Biserica „Sfântul Gheorghe" din Streisângeorgiu, Țara Hațegului (sec. XI-XII)*

Romei și pe fondul rivalității cu fiul său Bela, a trebuit să ia măsuri severe de prigonire a evreilor (mozaici), a sarazinilor și ismaeliților (musulmani), a „falșilor creștini" (bizantini) și a ereticilor[53]. Între interdicțiile enumerate, atrag atenția oprirea accesului la funcții publice, la arendarea veniturilor regale, îngrădirea liberei circulații în public fără purtarea unor însemne speciale din stofă de anumite culori pe piept (pentru islamici și mozaici). În paralel, populația creștină era împiedicată să conviețuiască cu aceste grupuri marginale, să le ofere sprijin și ajutor etc. Cum se poate lesne observa și între măsurile din anii 1231-1235 (referitoare mai ales la evrei, islamici, „falși creștini" și „eretici") și cele luate prin Sinodul de la Buda, din 1279, există o evidentă filiație și continuitate. Cea mai evidentă măsură reiterată este cea privind neocuparea de funcții publice de către marginalii enumerați mai sus.

Este foarte clar că, în secolul al XIII-lea, românii din Transilvania și din regiunile vecine aveau o organizare bisericească răsăriteană locală și o ierarhie superioară, că aveau lăcașuri de cult, că țineau regulat sfintele slujbe bisericești, cu liturghiile potrivite, că aplicau Sfintele Taine etc. O altă concluzie care se impune este că erau numeroși – în anumite regiuni ale Ungariei mai numeroși decât latinii – din moment ce aceștia din urmă veneau la ei, la bisericile și la așezările lor și nu invers. Într-un stat catolic bine organizat, cu misiune apostolică și cu populație latină numeroasă, situația ar fi trebuit să se prezinte cu totul altfel, fiindcă,

53. I.-A. Pop, „The Religious Situation...", p. 82.

de obicei, cei cuceriți și supuși se îndreaptă spre modelul oferit de stăpânitori, îl imită și-l urmează. Este drept, pe de altă parte, că la 1279 Ungaria era departe de a putea oferi un model de regat catolic bine organizat, țara fiind traversată de o profundă criză. Regele însuși, acuzat adesea de moravuri și credințe cumane, s-a înconjurat, spre finalul domniei mai ales, de „păgâni" (cumani) și chiar de „schismatici" (români), unele izvoare mai târzii prezentându-l ca pe un ortodox criptic. Pentru ca toate acestea să se fi petrecut, a fost nevoie, fără îndoială, ca „schismaticii" și, implicit, românii să fi fost numeroși și relativ bine organizați, inclusiv în plan ecleziastic.

▲ *Biserica din Strei, jud. Hunedoara (sec. XIII)*

De altminteri, izvoarele scrise și cele arheologice atestă existența unor monumente de cult românești încă din secolele al XII-lea și al XIII-lea[54], mai ales în regiunile de margine, în depresiuni, acolo unde s-au conservat pentru mai multă vreme vechile nuclee politice cneziale și voievodale, devenite apoi, în documentele oficiale, *districtus Valachorum*. Pe lângă unele dintre ele vor fi viețuit desigur și călugări. Una din cele mai timpurii biserici românești păstrate este biserica cu hramul „Sfântul Gheorghe" din Streisângeorgiu (de pe Valea Streiului). Biserica este probabil cel mai vechi monument medieval sigur datat, conservat până azi și cu destinația inițială păstrată, de pe întreg teritoriul țării. Construită din lemn, pe la cumpăna secolelor XI-XII, vechea biserică bizantină a fost înlocuită către mijlocul secolului al XII-lea cu o clădire de piatră. Ea a fost la început, după câte se pare, capela de curte a cnezilor locali. Cercetările au descifrat, pe stratul al doilea de tencuială zugrăvită, o pisanie cu data 6822 (1313-1314), ceea ce arată că biserica fusese pictată pentru prima oară înainte de acea dată. Din preajma anului 1280 datează și biserica, azi reformată (calvină), din Sântămăria-Orlea (tot din Țara Hațegului), care a fost catolică în Evul Mediu, (pentru „oaspeții" de-acolo) și ortodoxă (probabil după preluarea târgului de către Cândești). Sub aspect stilistic, din ea descinde biserica ortodoxă românească din Strei, cu acoperiș de piatră și cu blocuri de piatră provenite din construcții romane și din altare votive antice. Un monument special este biserica românească din Densuș (din aceeași zonă a Hațegului), sub formă de cruce greacă simplă, cu aspecte arhaice, formată din blocuri de piatră romane și fusuri de coloane antice, aduse probabil de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, aflată în vecinătate. Datează, poate, din ultimele decenii ale secolului al XIII-lea. Nu departe de Țara Hațegului se află biserica ortodoxă românească de la Gurasada, databilă și ea în ultimii ani ai secolului al XIII-lea (așezarea românească este

54. V. Vătășianu, „Arta", în: *Istoria românilor*, vol. III, pp. 610-619.

▲ *Complexul Monahal de la Cetățeni - Argeș*

atestată la 1292) și dotată cu sisteme de boltire gotice. La începutul secolului al XIV-lea, se pare, a fost ridicată biserica din Râu de Mori – Suseni (aflată azi în ruină), fiind o ctitorie cnezială românească. Cel puțin unele dintre bisericile pomenite au avut de timpuriu în preajma lor monahi, cum s-a întâmplat la Densuș, la Streisângeorgiu sau la Râu de Mori – Suseni (mănăstirea Colți); la fel va fi fost cazul și cu mănăstirea Cerna, ctitoria familiei Mușină de Răchitova, fără însă ca viața monahală să aibă atestări clare înainte de 1300[55]. Vechi sihăstrii sunt menționate la Rimetea și la Răchitova, în aceleași regiuni din colțul sud-vestic al voievodatului Transilvaniei, cu antecedente greu de fixat în timp. Din secolul al XIV-lea, numărul monumentelor de cult românești cunoscute, atestate doar documentar, depistate prin săpături arheologice sau păstrate până azi (unele cu pisanii), crește considerabil, în mai multe regiuni ale Transilvaniei (Hațeg, Făgăraș, Țara Bârsei, Hunedoara etc.) și în vecinătate (Zarand, Banat, Crișana, Sătmar, Maramureș etc.). Menționarea documentară a unui egumen la Scorei, în Țara Făgărașului, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea (în timpul lui Mircea cel Bătrân) arată și aici tradiția unei vieți ascetice vechi. Natural, trebuie să constatăm că numărul bisericilor (și mănăstirilor) românești de piatră și de zid, în ciuda marii ponderi a românilor în populația Transilvaniei, a fost mult mai mic decât al bisericilor

---

55. A.A. Rusu, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, 1997, pp. 91-134.

catolice trainic construite, din mai multe cauze: statutul inferior rezervat „schismaticilor", interdicțiile de a se construi biserici bizantine, utilizarea pentru construcții a unor materiale perisabile, precum lemnul etc. Conform tuturor indiciilor, limba de cult a bisericii românilor din Transilvania, precum și limba de cultură a păturii cneziale și voievodale românești de aici – ca și a românilor de la sud și est de Carpați – a fost slavona. Slavonismul bisericesc și cultural și Ortodoxia au mers mână-n mână și la românii din Transilvania și regiunile vestice și nordice vecine, cu observația că se remarcă de timpuriu aici notabile influențe ale lumii catolice și ale limbii latine medievale.

Toate restricțiile impuse vieții religioase și ecleziastice răsăritene, dublate de încercările de impunere a Catolicismului în calitate de confesiune dominantă – tendință evidentă mai ales după Cruciada a IV-a – au afectat profund și viața mănăstirească timpurie a românilor din Transilvania. Multe dintre mănăstirile bizantine existente, de piatră sau de zid, au fost trecute în folosul ordinelor occidentale, călugării români fiind siliți să se retragă în locuri mai ferite și în lăcașuri modeste, de lemn. Viața monahală românească, lipsită de sprijinul eficient al ctitorilor și al patronilor puternici, de credință răsăriteană, a urmat un proces de pauperizare, de restrângere și de manifestare marginală. În plus, tulburarea ierarhiei, împiedicarea funcționării eparhiilor bizantine, desființarea unora dintre ele, plasarea teritoriilor lor de oblăduire sub autoritatea scaunelor catolice nu au fost de natură să asigure întotdeauna o organizare canonică a vieții monahale românești din Transilvania și Ungaria. Călugării, de la cel mai umil și mai tânăr până la egumen, erau siliți să trăiască în condiții modeste, fără mijloacele necesare unei vieți demne, fără posibilitatea misiunii sociale eficiente și fără sursele cultivării cărturăriei, ale copierii manuscriselor, alcătuirii bibliotecilor și susținerii creației spirituale. Viața monahală, cu rigorile sale de abținere și de meditație, a fost totuși în măsură să mențină și să întărească între români curățenia sufletului, speranța de mai bine, convingerea mântuirii și forța ducerii mai departe a existenței.

În ciuda măsurilor coercitive luate în secolul al XIII-lea (mai ales după Cruciada a IV-a) în Regatul Ungariei – situat la „poarta Creștinătății" apusene – populațiile necatolice, deși marginalizate, au continuat să trăiască în acord cu tradițiile proprii. Între măsurile luate de autoritățile superioare ale regatului apostolic și realitățile din teritoriu se menținea mereu o diferență. În plus, existau și anumite foruri, instituții și persoane individuale care, conștiente de numărul foarte mare al necatolicilor din Ungaria și de rolul lor pozitiv în funcționarea societății, eludau măsurile discriminatorii. În acest context, cumanii din Ungaria sunt menționați și la finele domniei lui Ludovic I de Anjou (1342-1382) ca păstrători ai propriilor obiceiuri „păgâne". În același fel, marea masă a românilor din Transilvania și din vecinătate, deși „schismatică" și, deci, supusă feluritelor interdicții, și-a menținut o parte din instituțiile proprii, de origine romano-bizantină și de influență bizantino-slavă. Una dintre aceste instituții – probabil cea mai importantă – a fost, cum s-a văzut, Biserica Ortodoxă, cu structuri puternice încă din secolele XII-XIII. Organizarea Bisericii românilor din Transilvania și Ungaria se desăvârșește în secolul al XIV-lea, când sunt atestate scaune episcopale și arhiepiscopale, protopopiate, parohii și mănăstiri, și când, în jur de anul 1400,

Mitropolia Țării Românești, oblăduită direct de Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol, deține și Exarhatul Plaiurilor (Transilvania) și al Ungariei[56].

Realitățile bisericești, în general, și cele monahale, în particular, de pe teritoriul României, la sfârșitul Antichității și la începuturile Lumii medievale, sunt o prezență de necontestat, în ciuda sărăciei izvoarelor scrise și a cercetărilor arheologice insuficiente. Regiunile de la nordul Dunării de Jos, locuite prioritar de daco-romanii latinofoni și apoi de români, dar și de greci, de migratori aflați în trecere sau stabilizați (cum erau goții), de slavi, unguri, pecenegi, cumani etc., cunosc manifestări sigure ale credinței creștine încă din secolele III-IV d.Hr. și apoi o varietate de instituții ale Bisericii Creștine, mai ales după secolul al IV-lea. Aceste forme de organizare includ și monahismul, manifestat inițial sub forma ascezei individuale, a renunțării și abstinenței, spre a se organiza ulterior într-o viață monastică de model răsăritean, statornică și continuă. Cele mai timpurii și mai temeinice urme ale acestei organizări ale vieții monahale provin din Dobrogea, situată la sud de Dunăre și parte, pentru timp îndelungat, a Imperiului Roman de Răsărit (numit apoi Bizantin). De aici provin cele mai semnificative urme arheologice de monumente mănăstirești (Murfatlar-Basarabi, Niculițel, Bisericuța-Garvăn), date scrise despre viața călugărească și despre personalități de talie europeană ale vieții ascetice, precum sfinții Ioan Casian și Dionisie Exiguul (din secolele IV-VI). Aici au funcționat timp îndelungat cele mai vechi episcopii de pe teritoriul României, în frunte cu cea de la Tomis. Tot din Dobrogea a pornit și prima mitropolie a Țării Românești, prin translatarea la Argeș, în 1359, a scaunului de la Vicina, în frunte cu mitropolitul Iachint.

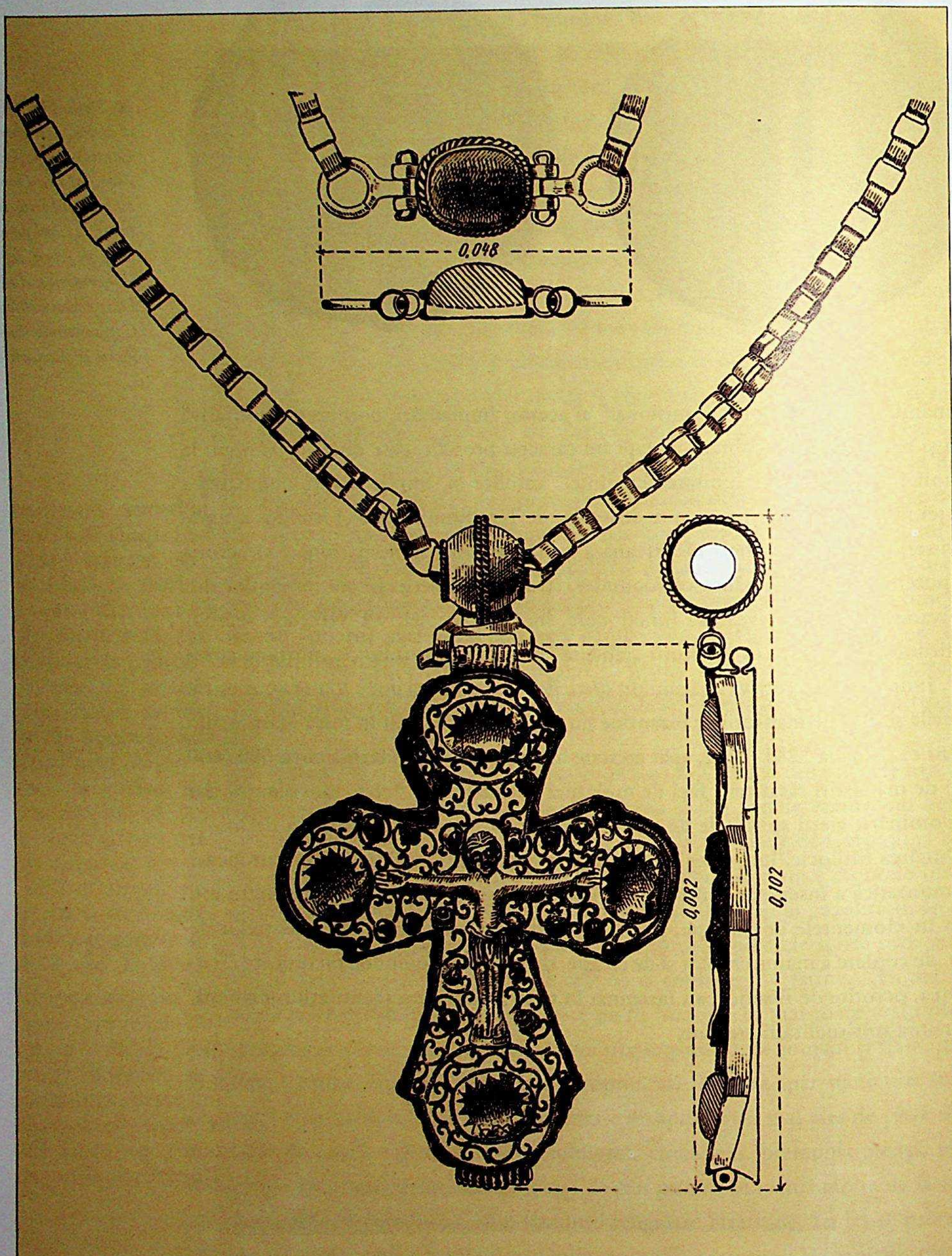
Alte izvoare timpurii, de la cumpăna secolelor IX-X, dar și din secolele următoare (XI-XIII), provin din Transilvania, Banat, Crișana și din zonele vecine, nu neapărat fiindcă acolo viața monastică era mai intensă decât la sud și est de Carpați, ci fiindcă în acele zone organizarea creștină de tip răsăritean vine în contact cu noile instituții implantate de Biserica Apuseană, cu sprijinul statului ungar și al papalității. În aceste locuri, în care cancelariile s-au organizat mai timpuriu, izvoarele scrise sunt mai numeroase și reflectă confruntarea dintre cele două confesiuni creștine. Din mărturiile cunoscute se desprind instituții monastice de rit bizantin în mai toate regiunile istorice, mai ales în cadrul unor formațiuni politice organizate de români și slavi, precum în Banat, Crișana, Făgăraș, Transilvania propriu-zisă. Acestea apar stânjenite în funcționarea lor de către noile realități implantate dinspre Apus, mai ales de către ordinele monahale catolice (benedictini, dominicani, cistercieni, premonstratenși, ulterior franciscani etc.), care-și întemeiază lăcașe de cult proprii în locuri răpite de la români sau scoase de sub autoritatea unor instituții religioase bizantine. La fel se procedează și cu unele dintre ordinele călugărești militare catolice (teutonii și ioaniții), menite să răspândească credința latină în zona Carpaților de Curbură, respectiv a Banatului, Olteniei și Munteniei, adică acolo unde funcționau vechi instituții politice și bisericești

56. Vezi Pop 2007, pp. 103-115.

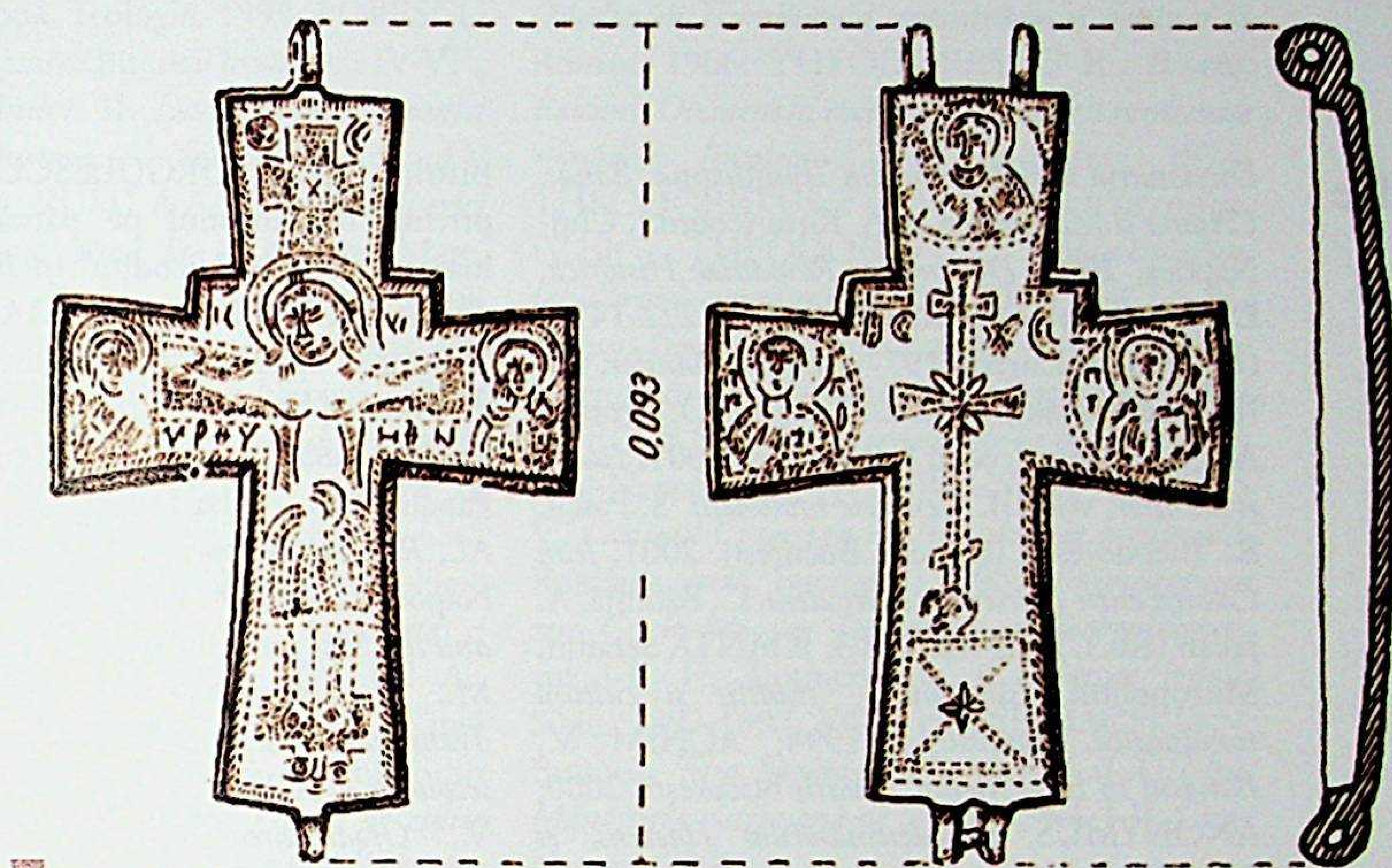

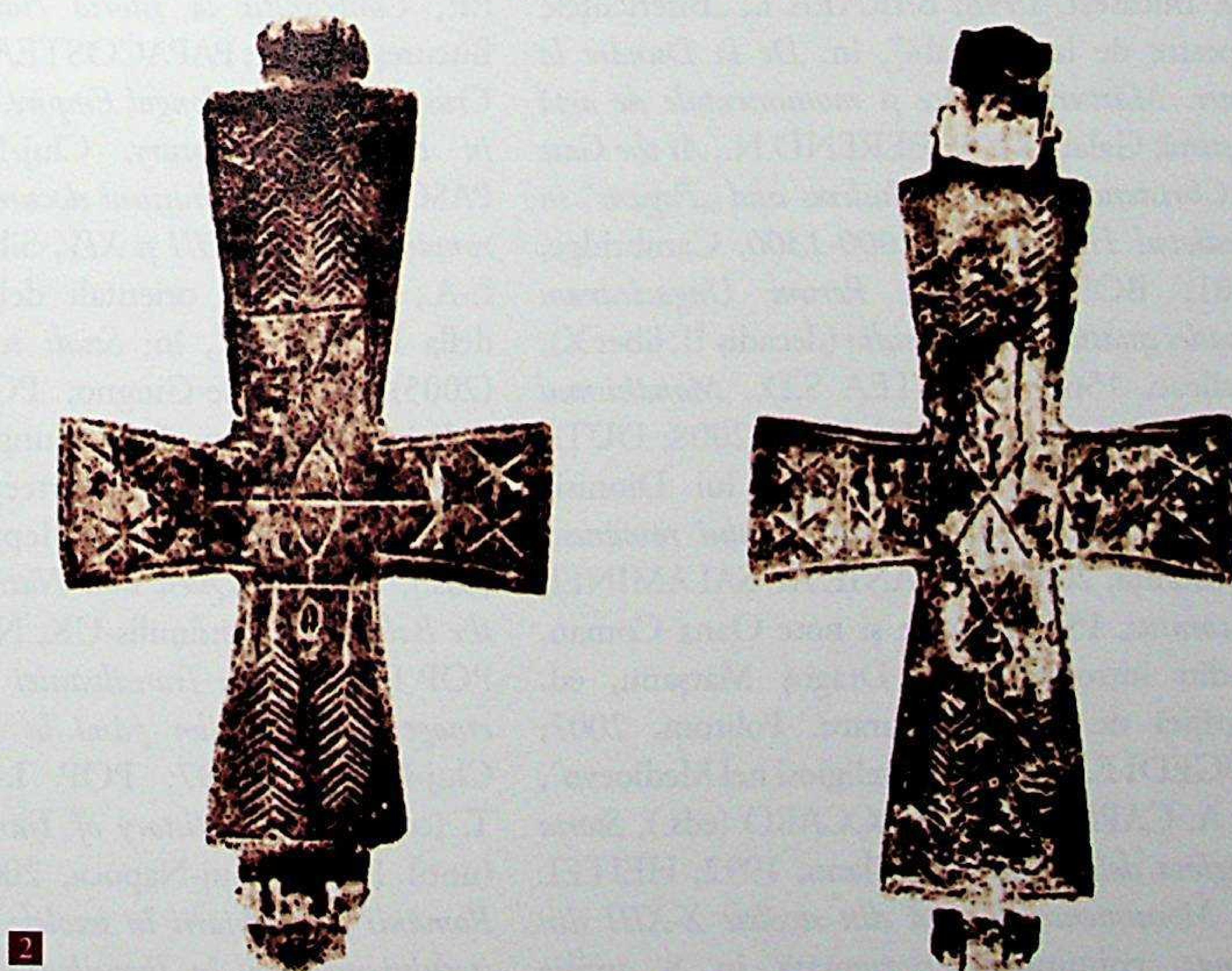
Sigiliul lui Gherman al II-lea, patriarhul Constantinopolului. Pe avers, Maica Domnului cu pruncul Iisus în brațe, șezând pe un tron larg; pe revers, legenda: „Ghermanos, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al Constantinopolului, al Noii Rome și patriarh ecumenic."

ale românilor. Rolul definit ca „misionar" al acestor implantări, pornite din inițiativă papală și regală ungară, îmbracă de fapt un caracter prozelit, care duce, cu timpul, la campanii îndreptate spre „unitatea credinței" catolice și, implicit, spre combaterea credinței răsăritene. Ca urmare, spre deosebire de Țara Românească și Moldova, unde viața bisericească și monahală răsăriteană a românilor avea să fie patronată și ocrotită de puterea politică românească (domnie), structurile bisericești ale românilor din Transilvania și Ungaria aveau să funcționeze, încă din secolele XI-XIII, sub semnul îngrădirilor de tot felul, ca instituții „răbdate" într-un stat catolic cu „misiune apostolică", îndreptată împotriva „păgânilor, ereticilor și schismaticilor". Cu toate acestea, temeiurile solide ale instituțiilor bizantine nu pot fi erodate decât în mică măsură, din moment ce, până la 1241-1242, apar atestate în Ungaria și Transilvania circa 600 (400 sigure) de mănăstiri răsăritene față de mult mai puține latine. Acesta este semnul clar al predominării vieții spirituale de sorginte bizantină, nu doar la Dunărea de Jos, ci și la Dunărea Mijlocie, într-o regiune de interferență a curentelor culturale europene. Viața monastică a însemnat pentru români păstrarea și consolidarea spiritualității lor, reazem în momentele de restriște, posibilitatea de instruire, dezvoltarea centrelor de scriere, de copiere a manuscriselor și de creație, dezvoltarea școlilor de pictură etc. Toate acestea, ocrotite de Biserică, au însemnat în timp conservarea identității românești, prin prisma spiritualității creștine.

▲ *Cruce dublă relicvar de aur (sec. XI), descoperit la Dinogetia-Garvăn, com. Jijila, jud. Tulcea, provenind din vreunul din atelierele Constantinopolului și care a aparținut cel mai probabil unui ierarh existent în secolul al XI-lea în așezarea de la Bisericuța-Garvăn*

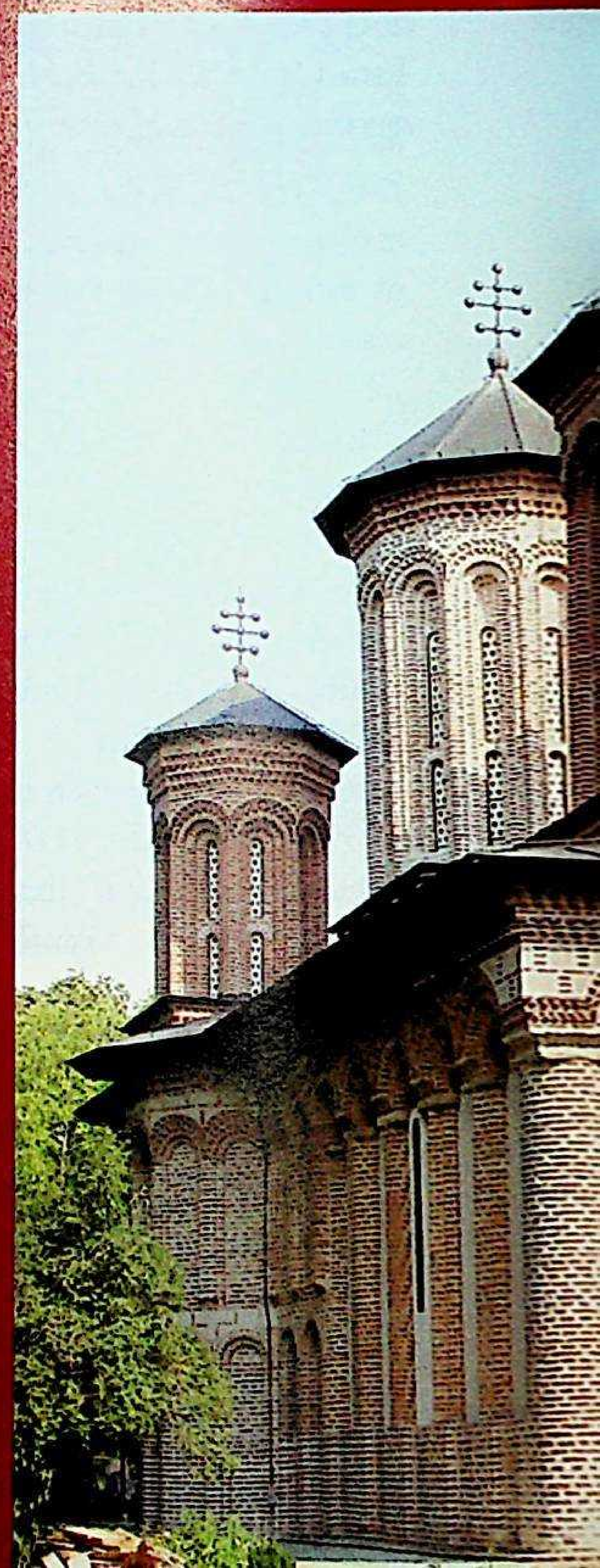
▲ |1| *Cruce relicvar din bronz descoperită la Bâtea Doamnei – Piatra Neamț (a doua jumătate a secolului al XII-lea);* |2| *Cruci relicvar descoperite la Păcuiul lui Soare, jud. Constanța (sec. XIII-XIV).*

Bibliografie

Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, A.A. Rusu (coord.), Cluj-Napoca, 2000; *Documenta Romaniae Historica*, D. *Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456) (*DRH* D), București, 1977; *Istoria românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, D. Protase, Al. Suceveanu, (coord.), București, 2001; *Istoria românilor*, vol. III. *Genezele românești*, S. Pascu, R. Theodorescu (coord.), București, 2001; *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident*, C. Bădiliță, A. Jakab (eds.), Paris-Iași, 2003; JOANTĂ Serafim, Mitropolitul, *Isihasmul – tradiție și cultură românească*, București, 1994; ACHIM V., *Banatul în Evul Mediu. Studii*, București, 2000; ANONYMUS, *Praedestinatorum Haeresis, et libri S. Augustino temere ascripti refutatio, tres in libros distributa*, I, 50, *PL* 53; AUGUSTINUS Hipponensis, *De haeresibus*, 50, *PL* 42; BAÁN I., „The Metropolitanate of Tourkia: the Organization of the Byzantine Church in Hungary in the Middle Ages", în: *Byzanz und Östmitteleuropa, 950-1453*, Wiesbaden, 1999; BARBU D., *Byzance Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Age*, Bucarest, 1998; BARNEA I., „Bisericuțele rupestre de la Basarabi", în: *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumentale de artă creștină*, Galați, 1979; BEREND N., *At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and „Pagans" in Medieval Hungary, c. 1000-1300*, Cambridge, 2001; BONFINI A., *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia* (decadis II, liber X), Basileae, 1568; CÂRSTEA S.D., *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Sibiu, 2008; DUȚĂ F., „Precizări privind biografia lui Dionisie cel Mic", în: *Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, 2003; EPIFANIE AL SALAMINEI, *Ancoratus*, 13, traducere și note Oana Coman, studiu introductiv de Dragoș Mârșanu, ed. îngrijită de Adrian Muraru, Polirom, 2007; FÜGEDI E., „Gli ordini religiosi nel Medioevo", în: A. CAPRIOLI, L. VACCARO (eds.), *Storia religiosa dell'Ungheria*, Milano, 1992; HEITEL S., *Monumente de artă din secolele X-XIII din Banat*, comunicare prezentată în 8 aprilie 1997, la Academia Română, București, passim; HIERONYMUS Stridonensis, *Chronicon*, An. Dom. 344, *PL* 27; HOGNOGI D.L., *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea (zona sud-someșană)*, Bistrița, 2009; IORGULESCU V., „Mărturii privind monahismul pe pământul românesc înaintea Sfântului Nicodim", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CI (1982), 3-4; MADGEARU Al., „Misiunea episcopului Hierotheos în contextul diplomației bizantine", în: *Sfântul Ierotei, episcop de Alba Iulia (sec. X)*, I.-A. Pop, J. Nicolae, O. Panaite (eds.), Alba Iulia, 2010; MADGEARU Al., *Românii în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, 2001; MORAVCSIK Gy., *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970; MOTOGNA M., *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, 2009; MUNTEAN V., *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)*, teză de doctorat, București, 1984; OIKOMENIDES N., „A propos des relations ecclésiastiques entre Byzance et la Hongrie au XIe siècle: le métropolite de Turquie", în: *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, IX (1971), 3; PALL F., „Romanians of Transylvania in the Middle Ages", în: *Bulletin of the Center for Transylvanian Studies*, vol. II, no. 2, Aprilie, 1993; PANAITESCU P.P., *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971; PAPACOSTEA Ș., *Between the Crusade and the Mongol Empire. The Romanians in the 13th Century*, Cluj-Napoca, 1998; PASCU Ș., *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII și XIV*, Sibiu, 1944; POP I.-A., „Percezioni orientali delle conseguenze della IV crociata", în: *Studi ecumenici*, XXIII (2005), 2, Aprile-Giugno; POP I.-A., „The Religious Situation of the Hungarian Kingdom in the Thirteenth and Fourteenth Centuries", în: C. Hawkesworth, M. Heppell, H. Norris (eds.), *Religious Quest and National Identity in the Balkans*, Houndmills-UK, New York, 2001; POP I.-A., *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997; POP I.-A., NÄGLER T. (coord.), *The History of Transylvania*, vol. I (until 1541), Cluj-Napoca, 2005; POP I.-A., *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, [2]2003; POPA R., CĂPĂȚÂNĂ D., LUKÁCS A., „Cercetările arheologice de la Voivozi. Contribuții la istoria Bihorului în secolele XII-XV", în: *Crisia*, VII (1972); POPESCU E., „Monahismul timpuriu pe teritoriul României",

în: *Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași*, Serie nouă, Teologie, 1992; POPESCU Emilian, „Organizarea Bisericii în secolele IV-VI", în: *Istoria Românilor*, II. *Dacoromani, romanici și alogeni*, D. Protase, Al. Suceveanu (coord.), București, [2]2010; RUSU A.A., *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, 1997; RUSU M., „Biserici, mânăstiri și episcopii ortodoxe", în: *Istoria României. Transilvania*, vol. I, A. Drăgoescu (coord.), Cluj-Napoca, 1997; SEVERIAN de Gabala, *De mundi creatione oratio*, 3-5, *PG* 56; SPINEI V., *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982; ȘTEFAN Gh., BARNEA I., MITREA B., „Șantierul arheologic de la Garvăn (Dinogeția)", în: *Materiale și cercetări arheologice*, III (1962); TĂUTU A., „Țara Oașului românească de secole. Cinci documente cu privire la vechimea românilor din Țara Oașului", în: *Buna Vestire. Organ de zidire creștină*, Roma, V (1966), 4; TĂUTU A., *Litterae Gregorii papae XI in causa Valachorum de Megesalla (Medieș in Transilvania septentrionali) destinatae*, Romae, 1966; THEODORESCU R., *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974; THEODORETUS, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, IV.10; THEODORETUS, *Haereticarum fabularum compendium*, *PG* 83; TURCUȘ Ș., *Sfântul Gerard de Cenad sau despre destinul unui venețian în jurul anului o mie*, București, 2004; TURCUȘ Ș., *Sinodul general de la Buda (1279)*, Cluj-Napoca, 2001; TURCUȘ Ș., TURCUȘ V., *Ordinul Cistercian în Transilvania medievală*, România Press, București, 2003; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I-II, Fr. Zimmermann, C. Werner (eds.), Sibiu, 1892-1897; VON HASSELBACH D.N. Busuioc, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană de la Cârța*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 2000.

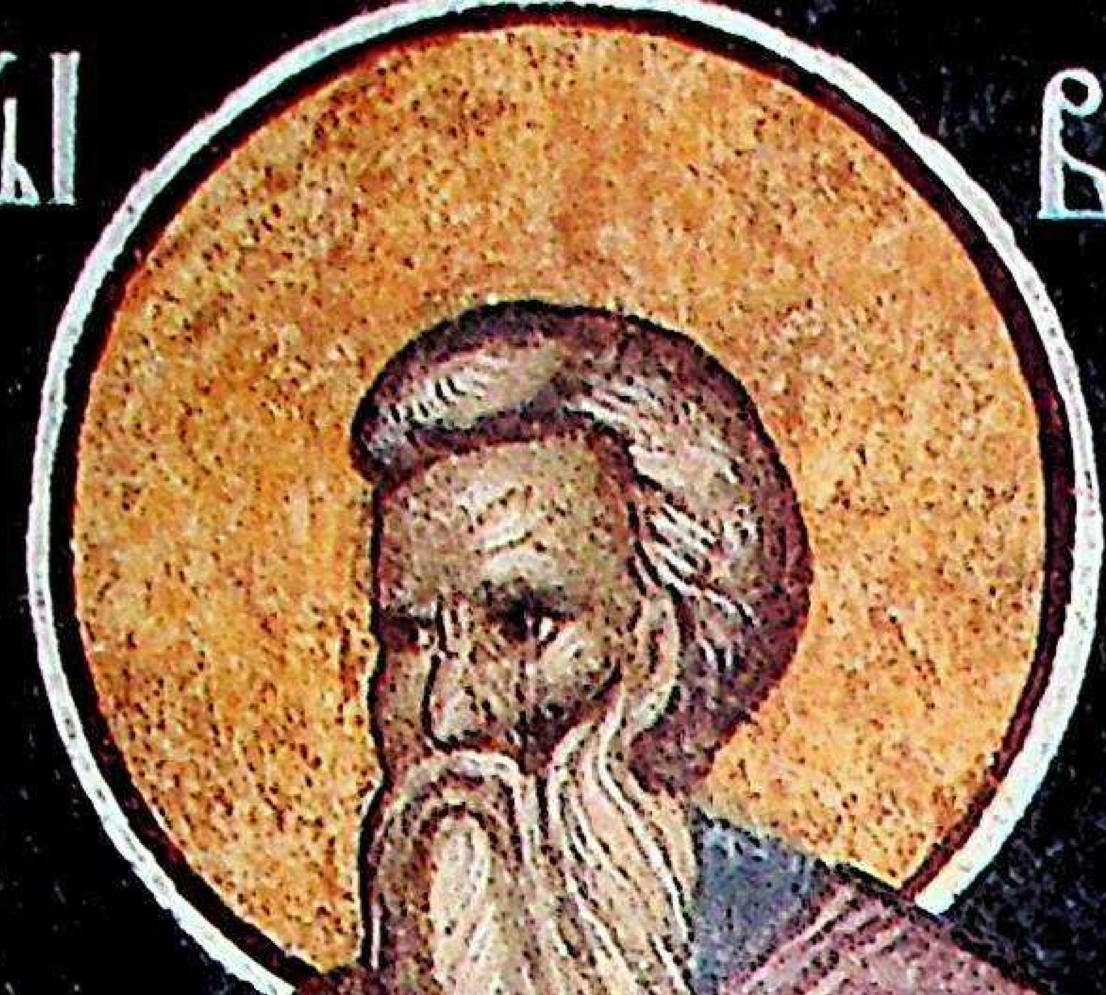
III

Monahismul ortodox în Evul Mediu românesc

MĂNĂSTIRILE ORTODOXE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA ÎN SECOLELE XIV-XVIII ŞI ROLUL LOR ÎN APĂRAREA ORTODOXIEI

Prezentare generală

Monahismul românesc are o istorie îndelungată, din perioada „daco-romană" a istoriei sale şi până în zilele noastre, cu perioade de prosperitate, dar şi de prigoane, cu un rol important nu numai în viaţa spirituală a românilor, ci şi în viaţa lor culturală, socială şi chiar naţional-politică. O bună parte dintre cercetătorii români consideră că primele aşezări monahale româneşti au apărut încă din secolul al IV-lea, când a trăit şi marele organizator al monahismului răsăritean, Sf. Vasile cel Mare († 379). Presupunem că bisericuţele rupestre de la *Basarabi (Murfatlar)* la c. 20 km. de Constanţa, descoperite în 1957 şi supuse unor ample cercetări de atunci încoace, n-ar fi altceva decât nişte aşezări monahale din secolul al IV-lea, o „lavră a peşterilor", în genul celor din Egipt, din Ţara Sfântă, din Capadocia, iar mai târziu la Kiev sau chiar în ţările române. Fără îndoială că majoritatea acelor sihaştri vor fi fost daco-romani – deveniţi români. Acest complex monahal de la Basarabi a avut o existenţă aproape permanentă, până spre sfârşitul secolului al X-lea sau începutul celui următor, transmiţându-se elemente de viaţă spirituală şi culturală de la o generaţie la alta[1].

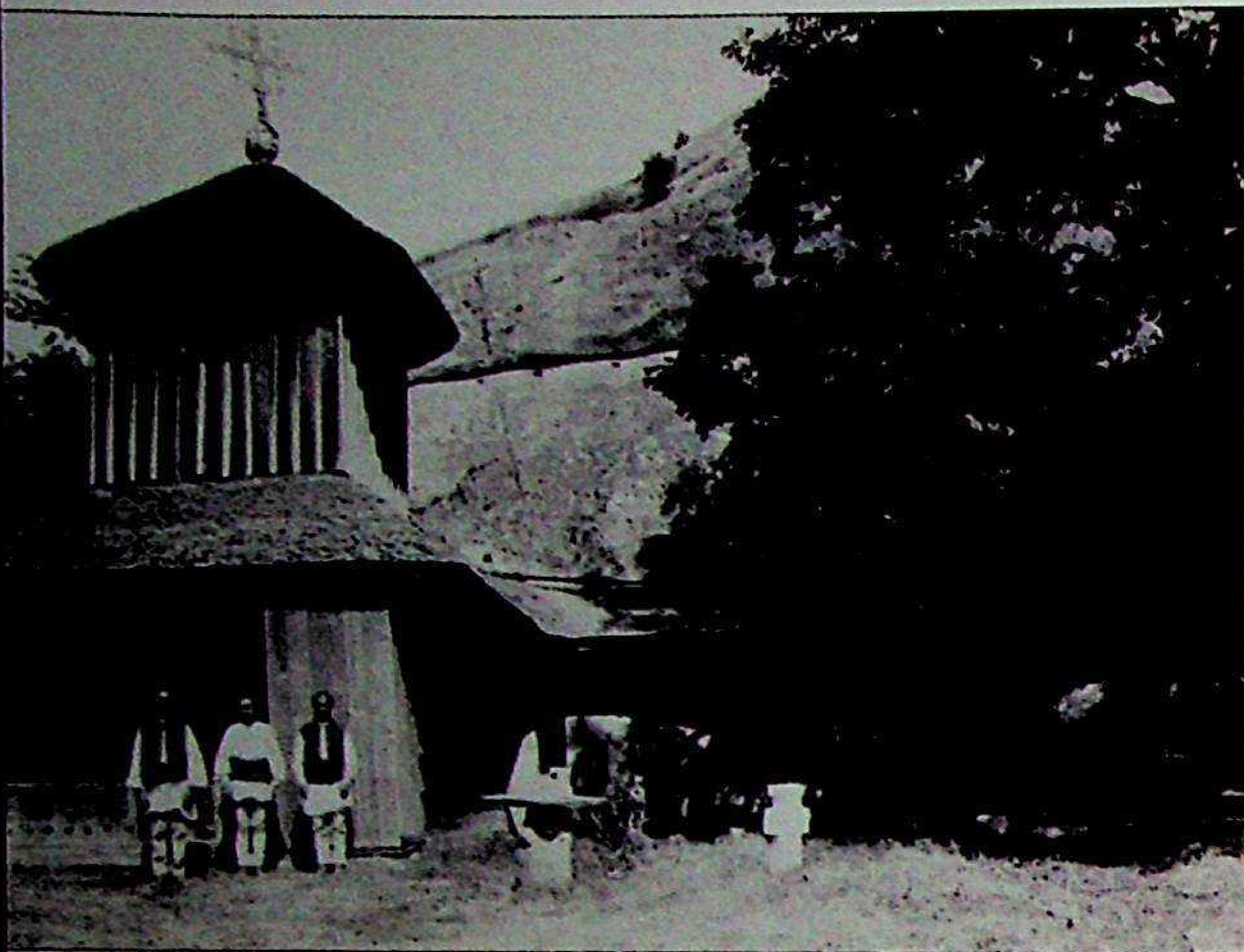
Nu este exclus ca şi în hotarul satului *Ion Corvin*, în sudul Dobrogei, într-un deal calcaros împădurit cu tei, unde se găseşte *Peştera Sfântului Andrei* (10 x 8 m.) şi altele, de dimensiuni mai reduse, să fi devenit tot nişte „chilii rupestre", aşa cum s-a întâmplat şi în alte zone ale Orientului creştin.

Un alt complex monahal a fost descoperit la *Dumbrăveni*, localitate situată la sud-est de Ion Corvin, aproape de graniţa cu Bulgaria. Arheologii care au făcut cercetări aici au constatat că acest complex monastic a cunoscut două faze în existenţa lui: o fază rupestră (din secolul al IX-lea), cu o existenţă de câteva secole şi una „semi-rupestră" (din secolele IX-X),

---

1. Complexul monahal de la Basarabi a fost descoperit de Ion Barnea, arheolog şi teolog (deşi le socotea din secolele X-XI), rezultatele cercetărilor sale fiind prezentate în mai multe lucrări, între care: Ion Barnea, „Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja", în: *Cahiers Archéologiques*, Paris, XIII (1962), pp. 187-208; Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, Bucureşti, 1971, 440 pp. (în colaborare cu Şt. Ştefănescu).

◄ *Sfinţi cuvioşi, frescă de la Mănăstirea Cozia*

▲ *Bisericile de la Aluniș și Fundătura, din Munții Buzăului*

când întregul complex a fost refăcut[2]. Iar la *Slava Rusă* (fosta cetate romană Libida), în jud. Tulcea, s-a descoperit un alt complex monahal, de data aceasta din piatră și cărămidă, care și-a îndeplinit lucrarea sa duhovnicească în secolele IV-VII; prezintă asemănări cu alte complexe monahale din lumea balcanică[3].

O altă așezare monahală va fi fost aceea în care au trăit cuvioșii *Ioan Casian* (c. 360-c. 435) și *Gherman*, înainte de plecarea lor în Țara Sfântă și în marile așezări monahale din Egipt, apoi la Constantinopol, la Roma și în sudul Galiei la Massilia, probabil undeva în hotarul satului Casian de azi, la peștera numită a „Sf. Ioan Cassian". În orice caz, ambii sfinți daco-romani, ca și Cuviosul Dionisie cel Mic sau Exiguul (c. 470-c. 545), care a trăit cea mai mare parte a vieții la Roma, dar și „călugării sciți", sunt doar câțiva dintre reprezentanții de seamă ai monahismului daco-roman, pe care l-au făcut cunoscut în toată lumea creștină de atunci, inclusiv în Apusul Europei[4].

Astfel de așezări rupestre au existat și în alte zone ale spațiului geografic și etnic românesc. De pildă, în Munții Buzăului există mai multe bisericuțe la *Aluniș* (com. Colți), cu hramul „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul", *Fundătura* (com. Bozioru), cu hramul „Schimbarea la Față", *Agatonul Vechi* și *Agatonul Nou*, chilia lui *Dionisie Torcătorul*, *Peștera lui Iosif* și altele. Au fost considerate ca aparținând secolelor XII-XIII, dar după ipoteze mai noi ele ar fi mult mai vechi, contemporane cu cele de la Basarabi[5].

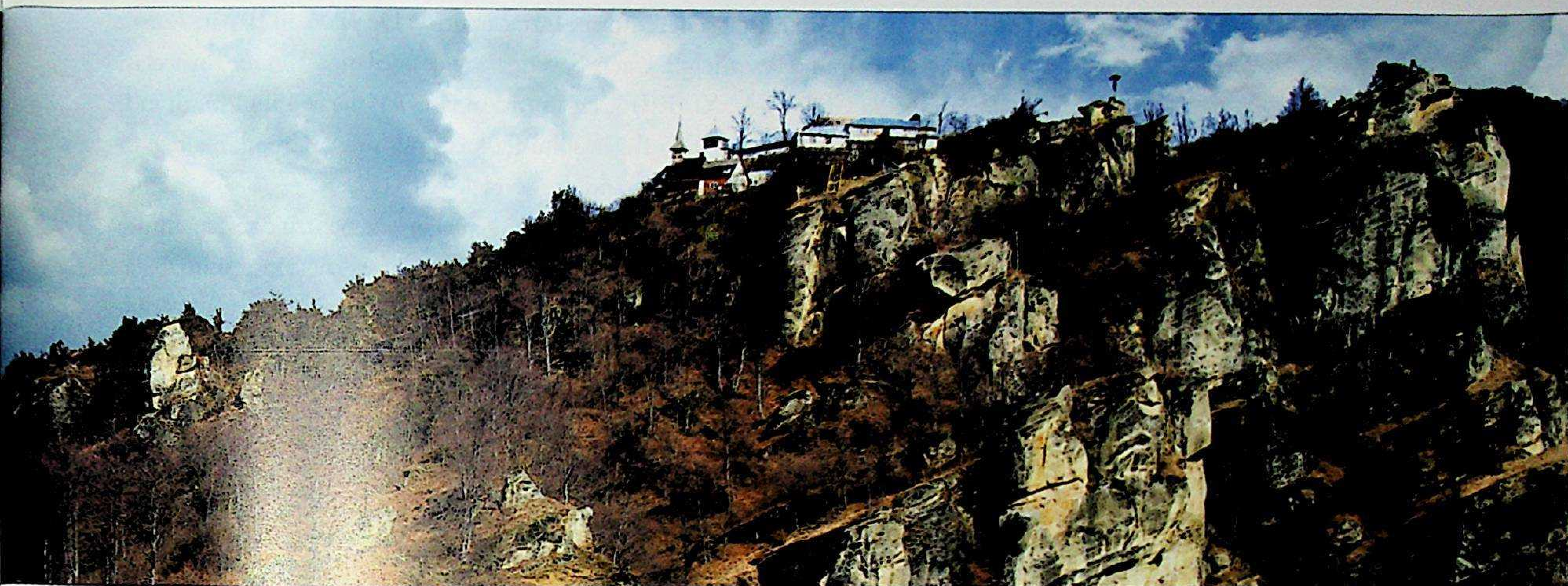
---

2. C. Chiriac, „Un monument inedit: complexul rupestru de la Dumbrăveni", în: *Pontica*, XXI-XXII (1988-1989), pp. 249-269; Costel Chiriac, Tudor Papasima, „Un străvechi așezământ creștin dobrogean: complexul monastic de la Dumbrăveni", în: vol. *Priveghind și lucrând pentru mântuire*, Iași, 2000, pp. 222-234.

3. A. Opaiț, C. Opaiț, T. Bănică, „Complexul monastic paleocreștin de la Slava Rusă", în: *Revista Monumentelor Istorice*, LIX (1990), 1, pp. 18-28.

4. Nu este cazul să prezentăm bibliografia privitoare la acești cuvioși daco-romani, fapt pentru care facem trimitere la Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, ²2002, pp. 82-83; *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, București, 2010, pp. 158-159.

5. Pavel Chihaia, „Un complex necunoscut de sihăstrii din Munții Buzăului", în: *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, Seria *Artă plastică*, 1, 1973, p. 320; Pavel Chihaia, „Date noi despre bisericuțele rupestre din Munții Buzăului", în: *Glasul Bisericii*, XXXIII (1974), 5-6, pp. 507-517; Vol. *Vestigii rupestre din Munții Buzăului*, publicat de Arhivele Statului Buzău,

▲ *Complexul rupestru de la Cetățeni - Argeș*

Biserica săpată în stâncă de la *Cetățeni*, numită „a lui Negru Vodă", pe malul stâng al Dâmboviței, este considerată ca datând din secolul al XIII-lea, ca și fundațiile a două biserici descoperite în hotarul aceleiași comune[6]. Iar biserica rupestră de la *Corbii de Piatră* (com. Corbi, jud. Argeș) este considerată de cercetările mai noi ca existând încă de la începutul secolului al XIV-lea, picturile ei constituind, probabil, cel mai vechi ansamblu pictural din țară[7].

Multe așezări monahale rupestre se găsesc dincolo de Prut, mai ales pe malul înalt și stâncos al Nistrului, în zona Soroca-Orhei, prezentând asemănări cu cele de la Basarabi. Consemnăm, între ele, bisericuța din *Peștera lui Bechir*, lângă orașul Soroca, într-o rocă de cretă a unui râuleț care se varsă în Nistru; este considerată ca aparținând secolelor VIII-IX. Alte bisericuțe rupestre se găsesc la *Japca* sau *Șabca*, la 45 km sud de Soroca, nu departe de Nistru, datând din secolul al XV-lea (o bisericuță, 15 chilii). La *Saharna*, situată la sud de cea precedentă, pe râul cu același nume, tot lângă Nistru, o bisericuță datează din secolele XIV-XVI. Așezarea monahală rupestră de la *Țipova*, jud. Orhei, în stânca abruptă a Nistrului, la o înălțime de 100 m față de nivelul apei, cu trei nivele, numără două biserici și peste 20 de chilii, construite în mai multe etape, începând din secolele XII-XIII. Pe malul Răutului, lângă satul *Butuceni*, se găsește un alt complex monahal, probabil existent încă de la sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul celui următor. În apropierea acestuia se găsește o așezare monahală mai târzie, anume mănăstirea pârcălabului *Bosie* din 1665, săpată în malul stâncos al Răutului (lângă Orheiul vechi)[8].

Buzău, 1980, 88 pp.; Horia Constantinescu, „Schituri sau sihăstrii rupestre buzoiene, mărturii ale vechimii creștinismului și continuității noastre", în: *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, I, București, 1983, pp. 321-340.

6. Pavel Chihaia, „Cetatea și schitul lui Negru Vodă de la Cetățeni-Muscel", în: *Glasul Bisericii*, XXVIII (1969), 1-2, pp. 111-130.

7. Carmen Laura Dumitrescu, „Biserica rupestră Corbii de Piatră, cel mai vechi ansamblu de piatră cunoscut astăzi", în: *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, XXII (1975), pp. 23-51.

8. I. Egorov, *Bisericile peșteri*, în: *RSIAB*, 1918, pp. 11-20; Ștefan Berechet, „Mănăstirile din Basarabia", în: vol. *Basarabia*, Chișinău, 1926, pp. 220-221; câteva ilustrații în vol. lui Pavel Bălan, Vlad Druc, *Arta moldovenească din veacurile XIV-XIX*, Chișinău, 1985, pp. 47-51.

Astfel de așezări rupestre au existat și în teritoriile intracarpatice. De pildă, în Banat, *Peștera Chindiei*, pe Dunăre, în comuna Pescari, jud. Caraș-Severin[9], sau cea de lângă *Vărădia*, în același județ, pe dealul numit „la Chilii" (sec. XI- XII)[10]. Iar în Ardeal la *Cib* (Cheile Cibului), în jud. Alba (sec. al XII-lea), la *Șinca Veche*, în Țara Făgărașului (la locul numit „la Crețul"); altele în județul Sălaj, la *Breb*, *Creaca*, *Jac* și *Moigrad*, datând din secolele XI-XII[11].

În sprijinul vechimii monahismului românesc, ne ajută și *toponimia*, pentru că există multe numiri de sate și de locuri care dovedesc că acolo a existat pe vremuri o așezare monahală. De pildă: Călugăreni (peste 15 localități), Călugăru, Călugărei, Valea Călugărească, Călugărița, Călugăreasa, Chilia, Chilii, Chilieni, Chiliile, Mănăstirea, Mănăstioara, Schitu și multe altele[12].

1. Mănăstirile românești în secolele XIV-XV

Am prezentat aceste pagini introductive mai pe larg, pentru a dovedi că pe teritoriul viitoarelor state medievale Țara Românească și Moldova a existat o viață monahală – în forme sihăstrești, specifice monahismului răsăritean – cu mult timp înainte de întemeierea acestor state și cu mult înainte de Sf. Nicodim de la Tismana, considerat de unii istorici ca un adevărat „începător" al vieții mănăstirești de la noi[13].

Avem o serie de mărturii documentare care confirmă existența unei vieți monahale la noi înainte de venirea Sfântului Nicodim în Țara Românească. Se știe că după anul 963 s-au întemeiat treptat mai multe mănăstiri la Muntele Athos, în Peninsula Chalcidică din nordul Greciei, în jurul cărora s-au strâns monahi de diferite neamuri, între care și români. Cu timpul s-au întemeiat mănăstiri proprii pentru monahii fiecărei etnii: „Sfântul Pantelimon" sau *Rusicon* a rușilor, *Ivir* sau *Iviron* a georgienilor, *Hilandar* a sârbilor, *Zografu* a bulgarilor, iar toate celelalte erau considerate ca fiind mănăstiri grecești, dat fiind faptul că se ridicaseră și prin contribuția materială a împăraților Bizanțului. Alături de reprezentanții acestor popoare ortodoxe, izvoarele istorice arată că și românii au avut legături cu Muntele Athos încă din perioada înființării primelor mănăstiri de acolo. În câteva rânduri, împărații bizantini au fost nevoiți să oprească intrarea păstorilor vlahi sud-dunăreni cu turmele lor la Athos. Iar împăratul Constantin IX Monomahul (1042-1055) a dat dispoziția ca acești ciobani să fie alungați din Sfântul Munte, unde îndrăzniseră să-și ducă și familiile. Actele mănăstirii Zografu consemnau, în anul 1142, nume ca Ioan Vlahul, Ștefan Mavrovlahul și Evdochia Vlahoiani. O istorie a Mănăstirii Esfigmenu arăta că între primii ei sihaștri se numărau greci, sârbi, ruși, dar și vlahi (desigur sud-dunăreni și nord-dunăreni)[14]. Viața monahală din țările slave sud-dunărene, dar și din Rusia kieveană a fost puternic influențată de Muntele Athos. Așa a fost cazul cu Lavra Peșterilor (Pecerska) din Kiev, înființată

---

9. Maria Comșa, „Inscripție chirilică din peștera Gaura Chindiei, com. Pescari", în: *RMMIA*, XLVI (1977), pp. 35-36.
10. Romeo Toma, Fanuria Jugariu, *Mănăstirea de la Vărădia. Istorie, tradiție și credință „pe chilii"*, 2008, 80pp.
11. Mircea Rusu, „Cetatea Moigrad și Porțile Meseșului", în: *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. Ștefan Pascu*, Cluj Napoca, 1974, p. 267.
12. Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, *sub voce*.
13. Cf. Nicolae Dobrescu, *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906, 128pp.
14. Pr. Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940.

în secolul al XI-lea de Antonie, considerat părintele monahismului rusesc. Monahii bulgari pun bazele Mănăstirii Rila, cel mai puternic centru monahal al Bulgariei până azi. La sârbi, viața mănăstirească propriu-zisă începe odată cu consolidarea statului, spre sfârșitul secolului al XII-lea, prin despotul sau jupânul Ștefan Nemania (1186-1196), care a zidit Mănăstirea Studenița în țara sa, precum și Mănăstirea Hilandar la Muntele Athos, iar fiii săi, Sava, primul arhiepiscop al Serbiei, și Ștefan II (1196-1227) au întemeiat Mănăstirea Jicea.

▲ *Mitropolitul Iachint de Vicina al Țării Românești (1359-1372), pictură murală*

În secolul al XIV-lea a apărut și s-a dezvoltat – îndeosebi la Athos – cunoscuta mișcare de renaștere spirituală și teologică, isihasmul (gr. ἡσυχία = liniște), care recomanda ca prin contemplare sau meditare continuă și prin rostirea neîncetată a „rugăciunii lui Iisus" sau „a inimii" („Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul!") să ajungi la liniște sufletească, la pace lăuntrică. Cei mai de seamă promotori ai acestei rugăciuni au fost Sf. Grigorie Palama († 1360), Nil Cabasila († 1361), Simeon († 1429), toți trei arhiepiscopi ai Tesalonicului, Sf. Grigorie Sinaitul († 1346) și alții. Acest nou curent de trăire duhovnicească a atras și pe unii călugări de neam român. De pildă, s-a dovedit că între călugării care au făcut ucenicia pe lângă Sf. Grigorie Sinaitul, în așezarea monahală de la Paroria, lângă Adrianopol, se găseau și români. În septembrie 1369, un hrisov dat de Vlaicu Vodă al Țării Românești, menționa rugămintea pe care a adresat-o „protosului" Hariton al Muntelui Athos (viitor mitropolit în Țara Românească) de a accepta schimbarea „vieții de obște" cu cea „idioritmică" pentru călugării *români* de la Mănăstirea Cutlumuș[15]. De altfel, însuși cuvântul românesc *sihăstrie* (cu derivatele sale: sihastru, sihăstresc), răspândit în toate regiunile țării, provine din grecescul ἡσυχαστήριον = loc de liniște, de retragere, ceea ce constituie o dovadă că isihasmul a fost cunoscut de timpuriu și la noi și că a influențat viața monahală din țările românești.

1.1. Primele mănăstiri din Țara Românească

În hotărârea Sinodului Patriarhiei din Constantinopol din mai 1359, privitoare la transferul mitropolitului Iachint de la Vicina în scaunul Ungrovlahiei (probabil el însuși un isihast) se cerea ca să-i fie ascultători „toți clericii, cei *sfințiți călugări și laici*". Din moment ce călugării formau una din cele trei categorii de locuitori ai țării (preoți, *călugări* și laici), înseamnă că numărul lor era destul de ridicat. Mai târziu, în actul de alegere al egumenului Hariton ca mitropolit al Ungrovlahiei, din august 1372, se preciza că el avea dreptul „să așeze părinți duhovnicești și *egumeni* la cinstitele locașuri de acolo". Iată dar că avem atâtea

15. † Mitropolit Tit SIMEDREA, „Viața mănăstirească în Țara Românească înainte de anul 1370", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXX (1967), 7-8, pp. 673-687.

▲ *Biserica „Sf. Nicolae Domnesc" de la Curtea de Argeș*

mărturii că a existat o viață monahală organizată, în schituri și mănăstiri înainte de venirea Sfântului Nicodim în Țara Românească.

Fără îndoială că existau obști monahale pe lângă Biserica „Sf. Nicolae Domnesc" din Curtea de Argeș, considerată drept ctitoria lui Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), deși nu este exclus ca ea să fi fost începută de Basarab I (c. 1324-1352); probabil aceasta a fost ridicată pe locul unei biserici mai vechi, de la sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul celui următor.

Dacă acceptăm părerea unor istorici că reședința acestor primi domnitori ai Țării Românești a fost la Câmpulung (poate numai temporar), atunci trebuie să admitem că și reședința mitropolitului Iachint a fost tot acolo, iar Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – ridicată în cursul domniei primilor doi Basarabi – va fi slujit drept catedrală mitropolitană.

Un hrisov slavon de la domnitorul Alexandru Aldea, din 15 martie 1433 – descoperit în Mănăstirea Simonopetra de la Athos – aduce știrea deosebit de prețioasă că a fost dat Mănăstirii *Bolintin* de lângă București, în dorința de a urma „pe strămoșul său Basarab și pe tatăl său Mircea" (cel Bătrân). Înseamnă că mănăstirea respectivă exista încă din timpul

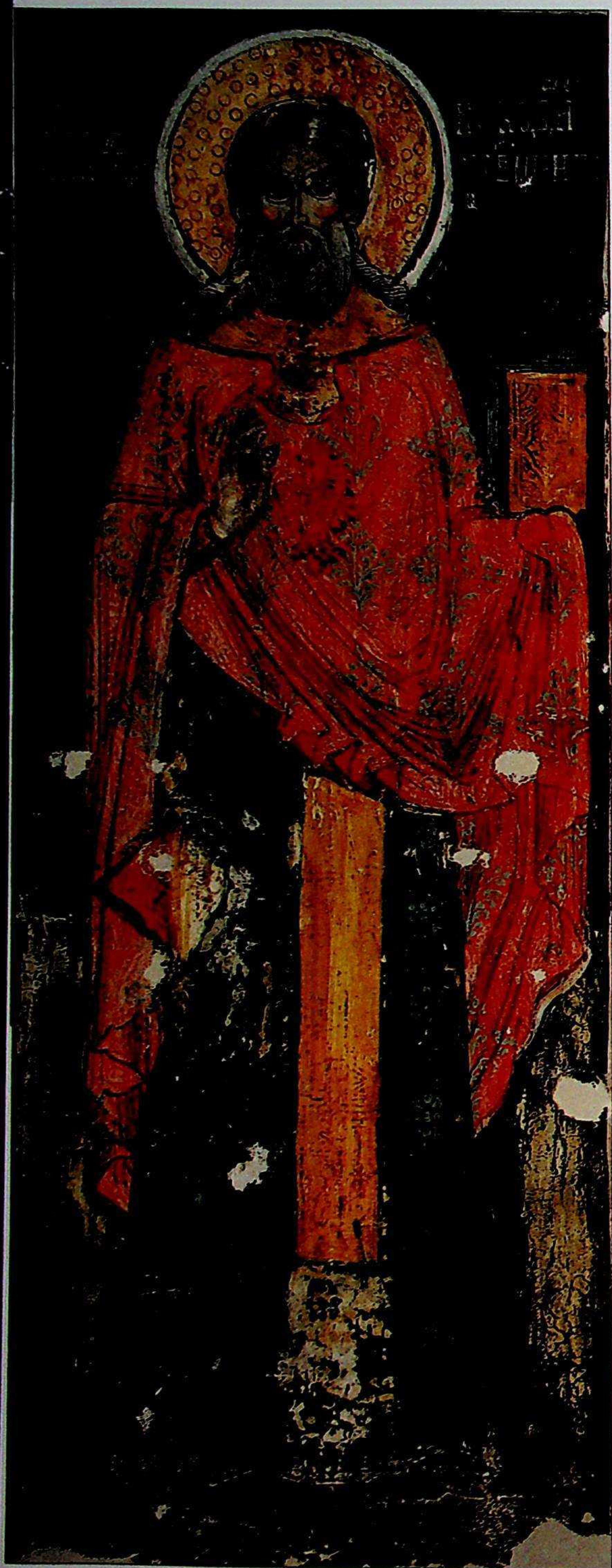
▲ *Mănăstirea Bălteni, jud. Ilfov*

lui Basarab I, fiind, poate, chiar ctitoria lui. Datorită acestei descoperiri, Bolintinul devine cea mai veche mănăstire atestată documentar în Țara Românească. Un logofăt al lui Mircea cel Bătrân, Filos (călugărit sub numele Filotei) se pare că a refăcut o mănăstire cu hramul „Bunavestire", „în pădurea cea mare, la Bolintin". Este greu de precizat dacă este vorba de un singur locaș sau de două[16].

În afară de acestea, tradiția atribuie alte câteva așezări monahale tot întemeietorului țării. Așa este cazul cu mănăstirile *Arnota* din jud. Vâlcea (Del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, scria că a fost întemeiată de „Negru Vodă"), *Bălteni* sau a lui Hrizea vornicul, în mijlocul Codrului Vlăsiei (azi jud. Ilfov).

---

16. Petre Ș. Năsturel, „D'un document byzantin de 1395 et de quelques monastères roumains", în: *Travaux et memoires*, Centre de Recherche d'Histoire et de Civilisation de Byzance, 8, Paris, 1981, pp. 345-351. Vezi și lucrarea mai veche a lui I. Ionașcu, „Vechimea mănăstirii din pădurea cea mare de la Bolintin", în: *Revista Istorică Română*, VII (1937), pp. 323-338.

Deci avem destule mărturii toponimice, arheologice, documentare sau din tradiție care atestă existența unei vieți monahale pe pământ românesc din timpuri îndepărtate. Înseamnă că inițial a apărut o viață sihăstrească, în peșteri sau în locuri retrase din codri, așa cum se obișnuia în primele secole creștine, ca apoi să apară și mănăstirile propriu-zise, organizate după rânduielile cunoscute ale Sf. Vasile cel Mare și păstrate de toată creștinătatea ortodoxă. Cu alte cuvinte, românii au cunoscut monahismul athonito-isihast înainte de Sfântul Nicodim, pe care nu trebuie să-l considerăm ca un „întemeietor" al vieții monahale pe pământ românesc, cum s-a socotit un timp, ci ca un priceput organizator și îndrumător al ei după modelul bizantino-athonit, care a primit noi valențe prin mișcarea isihastă.

În acest context trebuie să plasăm procesul de reorganizare a vieții mănăstirești din Țara Românească, realizat de ieromonahul Nicodim, cunoscut până azi sub numele de *Sfântul Nicodim de la Tismana*. Nu intrăm în detalii referitoare la biografia lui, ci vom preciza doar că provenea dintr-o familie de vlahi sud-dunăreni (aromâni) din jurul Prilepului, în Macedonia (n.c. 1340), călugărit la mănăstirea sârbească Hilandar din Muntele Athos, unde a dobândit temeinice cunoștințe de teologie și a fost hirotonit preot-ieromonah, un timp fiind și egumen al mănăstirii. În dorința de a trăi potrivit învățăturilor isihaste, s-a retras, cu câțiva ucenici, în regiunea Craina lângă Dunăre (în fața orașului Drobeta Turnu-Severin), unde, potrivit tradiției, a ridicat mănăstirile *Vratna* și *Manastirița*. Prin anii 1369-1371 a trecut în nordul Dunării, în ținutul Severinului, unde a ridicat *Mănăstirea Vodița*, probabil pe locul unei așezări sihăstrești mai vechi. Beneficiind de sprijinul material al lui Vladislav (Vlaicu) Vodă (1364 – c. 1376), ieromonahul Nicodim a impus la Vodița regulile de viață athonito-isihaste, pe care la cunoștea din timpul șederii sale la Sfântul Munte. Vodița a devenit o *samovlastie*, adică o mănăstire de sine-stătătoare, scoasă de sub orice autoritate din afară (domnitor sau arhiereu), conducându-se prin propriul ei sobor, care avea dreptul de a-și alege egumenul, o practică obișnuită la Muntele Athos. Printr-un hrisov din 1372, Vladislav I o înzestra cu mai multe proprietăți[17].

Probabil prin 1376, din cauza unei ocupații maghiare, a fost nevoit să părăsească Vodița, stabilindu-se la *Tismana*, pe râul cu același nume (jud. Gorj), unde a zidit „din temelie" o biserică nouă (pe locul unei așezări monahale mai vechi). După o însemnare pe un document ulterior, rezultă că biserica „s-a sfințit la leat 6915" (= 1377). Prima mențiune a Tismanei într-un act de cancelarie datează din 3 octombrie 1385, când Dan I (1385-1386) îi făcea mai multe danii, întărind, în același timp, și daniile tatălui său Radu I (c. 1376-1385), precum și pe cele făcute Vodiței de bunicul său Vladislav (Vlaicu). Prin 1383-1384, Severinul a reintrat în stăpânirea Țării Românești, Cuviosul Nicodim

◀ Sfântul Nicodim de la Tismana, fresca și mormântul său de la mănăstirea cu același nume

17. † Mitropolit Tit Simedrea, „Mănăstirea Vodița. Glosă pe marginea unui document inedit", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXV (1947), 1-3, pp. 63-76.

▲ *Noul complex monahal de la Vodița, în detaliu se pot observa ruinele primei biserici a mănăstirii (sex. XV)*

va conduce amândouă mănăstirile. Ele au primit numeroase hrisoave de danie din partea domnilor țării, mai ales de la Mircea cel Bătrân (1386-1418). Se cunosc aproximativ 45 de hrisoave de danie emise de domnii țării până la sfârșitul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508). Vodița este consemnată pentru ultima oară într-un hrisov de danie al lui Radu cel Frumos, din 10 iulie 1464; treptat, proprietățile ei vor trece în stăpânirea Tismanei[18].

Potrivit tradiției, același Nicodim ar fi întemeiat primele așezări monahale la *Topolnița* (la 8 km. de Vodița), *Coșuștea Crivelnic*, *Gura Motrului* și *Vișina*, toate în Oltenia, precum și

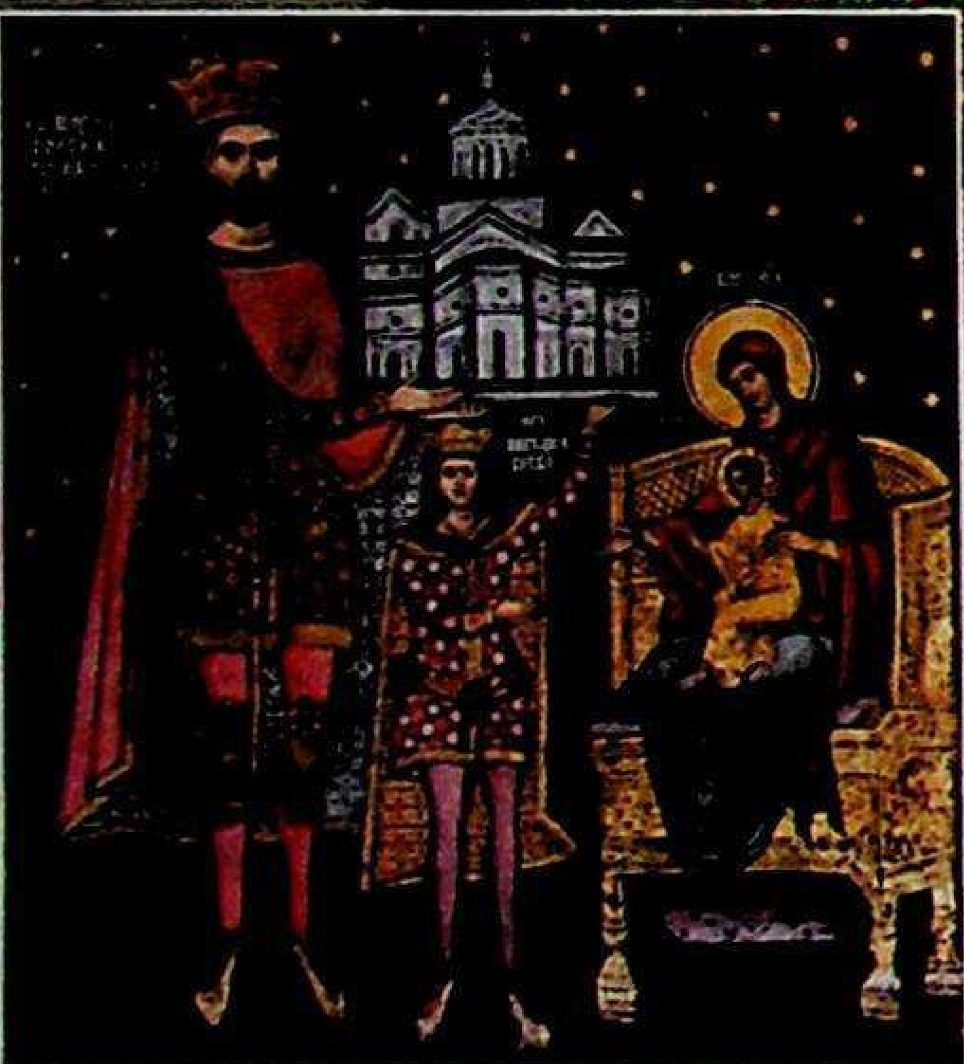
18. Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București, ³1909, 488 pp. + 40 pl.

Prislopul, în Țara Hațegului, unde ar fi copiat un *Tetraevanghel* în limba slavonă, împodobit cu frontispicii și inițiale înflorate, în anii 1404-1405. Mai degrabă socotim că acestea au fost ctitorite de „ucenici" ai Sfântului Nicodim, formați de el la mănăstirile Vodița și Tismana. Cuviosul Nicodim a trecut la cele veșnice la 26 decembrie 1406, fiind îngropat la Tismana. Nu știm dacă s-a făcut o „canonizare" oficială a lui sau e vorba doar de o „canonizare" prin evlavia pe care i-a acordat-o poporul dreptcredincios. Este prăznuit în ziua de 26 decembrie[19].

▲ *Mănăstirea Tismana – vedere generală*

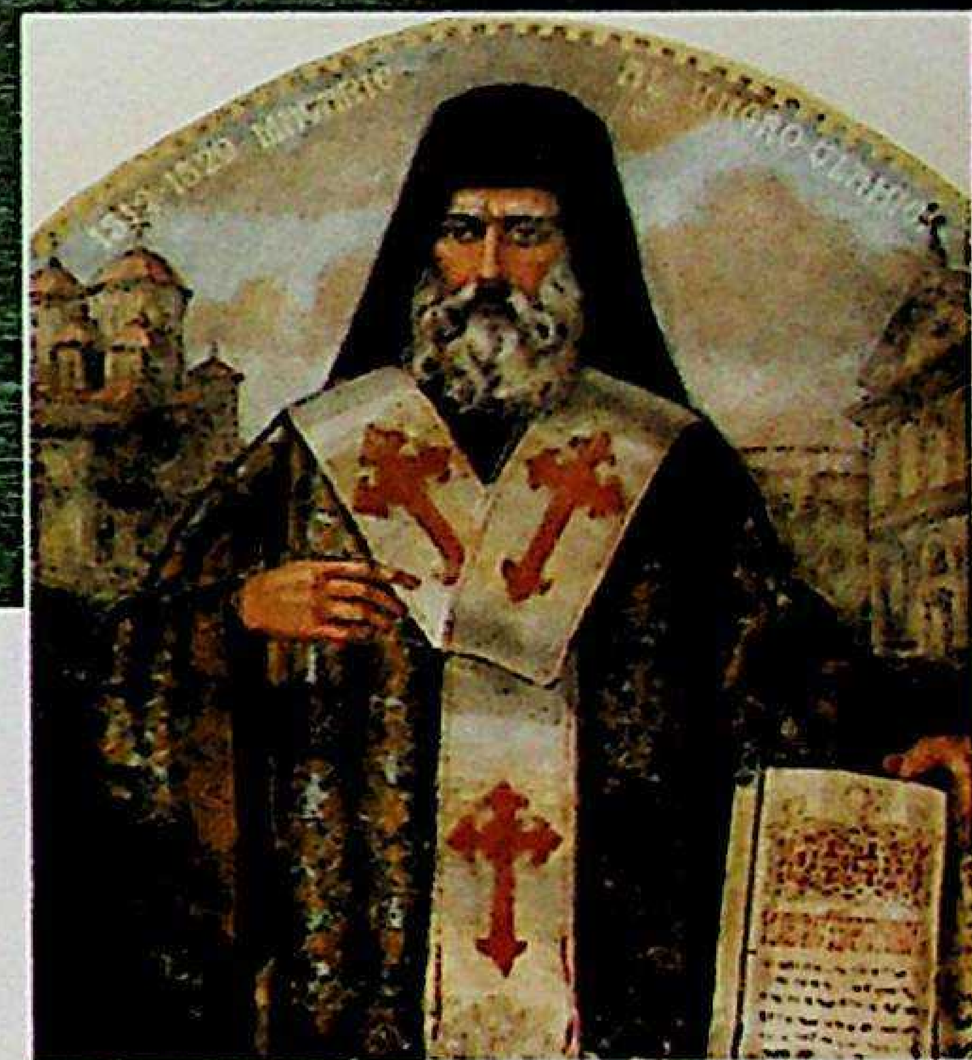
19. Personalitatea sa este prezentată în mai multe lucrări, între care menționăm pe cele scrise de Ieromonahul Ștefan de la Tismana (1883 și 1935), Nicolae Dobrescu (1906), Emil Turdeanu (1954), E. Lăzărescu (1965), Ion Radu Mircea (1968), Victor Brătulescu (1970), † Nestor Vornicescu (*Mitropolia Olteniei*, 11-12/1976), Mircea

Mănăstirea Cozia; în detaliu ctitorul mănăstirii, domnitorul Mircea cel Bătrân

O mănăstire de la sfârșitul secolului al XIV-lea a fost *Cozia* pe Valea Oltului, numită inițial *Nucet* sau *Mănăstirea de la Călimănești*, ctitoria și necropola lui Mircea cel Bătrân. Este atestată documentar în două hrisoave domnești, din 20 mai 1388, prin care era înzestrată cu numeroase proprietăți. Se cunosc 36 de acte de danie făcute acestei mănăstiri între anii 1388-1508 (sate, bălți cu pește, mori, scutiri de dări către stat) sau prin care se reconfirmau vechile proprietăți. La scurt timp după moartea ctitorului, fiul și urmașul său, Mihail I (1418-1420) întărea mănăstirilor Cozia și Cotmeana toate daniile anterioare (22 iunie 1418). Același lucru l-au făcut și domnii care au urmat, până la Radu cel Mare (1495-1508), cu excepția lui Vlad Dracul și Vlad Țepeș, deși nu excludem nici o reconfirmare din partea lor. Deci avea și ea o stare materială de excepție, lucru care a contribuit la propășirea ei economică, dar în același timp, a celei culturale și duhovnicești.

PĂCURARIU. Despre ctitori, recomandăm lucrarea mai veche, dar foarte temeinică, a lui Nicolae DOBRESCU, *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906, 128pp.

▲ *Valea Oltului cu mănăstirea Cozia; în detaliu Mitropolitul Macarie al Ungrovlahiei (1512-1520), fost egumen al mănăstirii*

Probabil trei dintre egumeni au fost promovaţi în scaunul mitropolitan al Ţării Româneşti: Iosif, Macarie şi Ilarion, în a doua jumătate a secolului al XV-lea[20].

Mănăstirea *Cotmeana*, în comuna omonimă din jud. Argeş, de dimensiuni mai reduse, este o ctitorie a lui Radu I din 1385, dar terminată de fiii săi, Dan I şi Mircea cel Bătrân. Prin primul hrisov dat Coziei de Mircea cel Bătrân, la 20 mai 1388, era pusă sub ascultarea aceleia[21]. Schitul *Brădet*, din jud. Argeş, este ctitorit tot de Mircea cel Bătrân, pe locul unei aşezări mai vechi; pomelnicul schitului începe cu el, fiind zugrăvit pe peretele ctitorilor, împreună cu soţia sa[22].

---

20. Constantin C. Giurescu, „Două monumente religioase din veacul al XIV-lea: Nucetul sau Cozia din Vâlcea şi Nucetul din Dâmboviţa", în: *Mitropolia Olteniei*, XIII (1961), 1-3, pp. 38-49; † Tit Simedrea, „Fost-au două sfinte lăcaşuri la Cozia?", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIX (1961), 11-12, pp. 1018-1032; Emil Lăzărescu, „Data zidirii Coziei", în: *Studii şi Cercetări de Istoria Artei*, IX (1962), 1, pp. 107-137.

21. Nicolae Dobrescu, *Întemeierea Mitropoliilor...*; Ioan N. Moldoveanu, „Mănăstirea Cotmeana în trecut şi astăzi", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIV (1996), 1-6, pp. 290-317.

22. Gheorghe Cantacuzino, „Cercetări arheologice la Brădeşti şi problema datării monumentului", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, XXXIV (1970), 4, pp. 43-46.

▲*Mănăstirea Cotmeana, jud. Argeș*

Potrivit tradiției, un ucenic al Sfântului Nicodim, cu numele Dionisie, a ridicat *Mănăstirea Vișina*, pe Jiu, în nordul județului Gorj. Cercetări arheologice mai noi o datează, într-adevăr, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Iar un act de la Neagoe Basarab o arată ca fiind „din zilele lui Mircea Voievod"[23].

Nu este exclus ca și *Mănăstirea Dealu*, de lângă Târgoviște, să existe tot din timpul lui Mircea cel Bătrân, fiind atestată documentar la 17 noiembrie 1431, când Alexandru Vodă Aldea îi dăruia două sate „pentru veșnica pomenire a sfânt răposatului părintelui domniei mele Mircea Voievod, precum și a domniei mele"[24]. Actuala biserică a Mănăstirii Dealu este ctitoria lui Radu cel Mare din 1499-1501.

Mănăstirea Snagov, situată la 40 km nord de București, pe o insulă a lacului cu același nume, datează de la sfârșitul secolului al XIV-lea sau din primii ani ai celui următor, fiind atestată într-un act de Mircea cel Bătrân, care o nume „mănăstirea domniei mele de la Snagov". Câteva decenii mai târziu, Vladislav II (1447-1456) a ctitorit aici un paraclis cu hramul „Bunavestire", în 1453, ale cărui uși sculptate se păstrează în Muzeul de Artă al

➤ *Mănăstirea Dealu, jud. Dâmbovița*

---

23. Ștefan Andreescu, Matei Cazacu, „Biserica Mănăstiri Vișina – un monument din veacul al XIV-lea", în: *Mitropolia Olteniei*, XXI (1969), 1-2, pp. 61-65.
24. *Documente privind Istoria României (DIR)*, Țara Românească, vol. I, București, 1953.

României din București. Potrivit tradiției, Vlad Țepeș (1456-1462) a zidit o biserică nouă, în care ar fi fost îngropat. Biserica actuală, cu hramul „Intrarea în Biserică" este ctitorită de Neagoe Basarab, pe locul celei vechi, fiind una din realizările notabile ale arhitecturii bisericești medievale. A primit și ea numeroase danii din partea domnitorilor țării: Basarab cel Tânăr (Țepeluș), Vlad Călugărul, Radu cel Frumos, Neagoe Basarab[25].

Mănăstirea Snagov, jud. Ilfov

1.2. Alte mănăstiri din Țara Românească în secolul al XV-lea

Mănăstirea *Glavacioc*, din jud. Argeș, este atestată documentar la 14 mai 1441, iar Vlad Călugărul a zidit o biserică nouă, în care a fost îngropat, iar lucrările de zidire au fost continuate de Radu cel Frumos – fratele lui Vlad Călugărul, care i-a dăruit mai multe proprietăți[26].

Mănăstirea *Govora*, din jud. Vâlcea se pare că exista încă din timpul lui Vlad Dracul (1437-1442 și 1444-14447); Vlad Călugărul o va înzestra cu mai multe proprietăți, iar fiul său, Radu cel Mare, va ridica o biserică nouă, când i-a făcut alte danii[27].

Alte mănăstiri și schituri își duceau viața în condiții mai modeste, cu biserici și chilii din lemn, în locuri retrase, cu viețuitori puțini, care nu aveau decât două preocupări principale: rugăciunea și munca. Abia mai târziu, după ce ajungeau să fie cunoscute, unii domnitori sau boieri le refăceau ori construiau biserici noi, din zid. Consemnăm câteva dintre acestea: Mănăstirea *Comana*, la sud de București, spre Giurgiu, existentă pe la mijlocul secolului al XV-lea, considerată ca o ctitorie a lui Vlad Țepeș (refăcută la sfârșitul secolului al XVI-lea de boierul Radu Șerban, viitor domn al Țării Românești): Mănăstirea „Sf. Nicolae" din *Târgșor* (lângă Ploiești), considerată tot o ctitorie a lui Vlad Țepeș, dar atestată documentar abia la 4 iunie 1497; Mănăstirea *Tânganu* (pe teritoriul de azi al Capitalei) este o ctitorie a lui Radu cel Frumos, din a doua jumătate a secolului al XV-lea; Schitul *Babele* din jud. Giurgiu, o ctitorie a lui Vlad Călugărul din 1492-1493; Mănăstirea *Râncăciov*, din jud. Argeș, ctitorită în 1498, se pare o ctitorie a lui Vlad Călugărul, Mănăstirea *Tutana*, din jud. Argeș, atestată documentar în 1497 (deși se consideră că o primă biserică s-ar fi ridicat în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea; Mănăstirea de călugărițe *„de la Ostrov"* (într-o „insulă" sau un „ostrov" al Oltului la

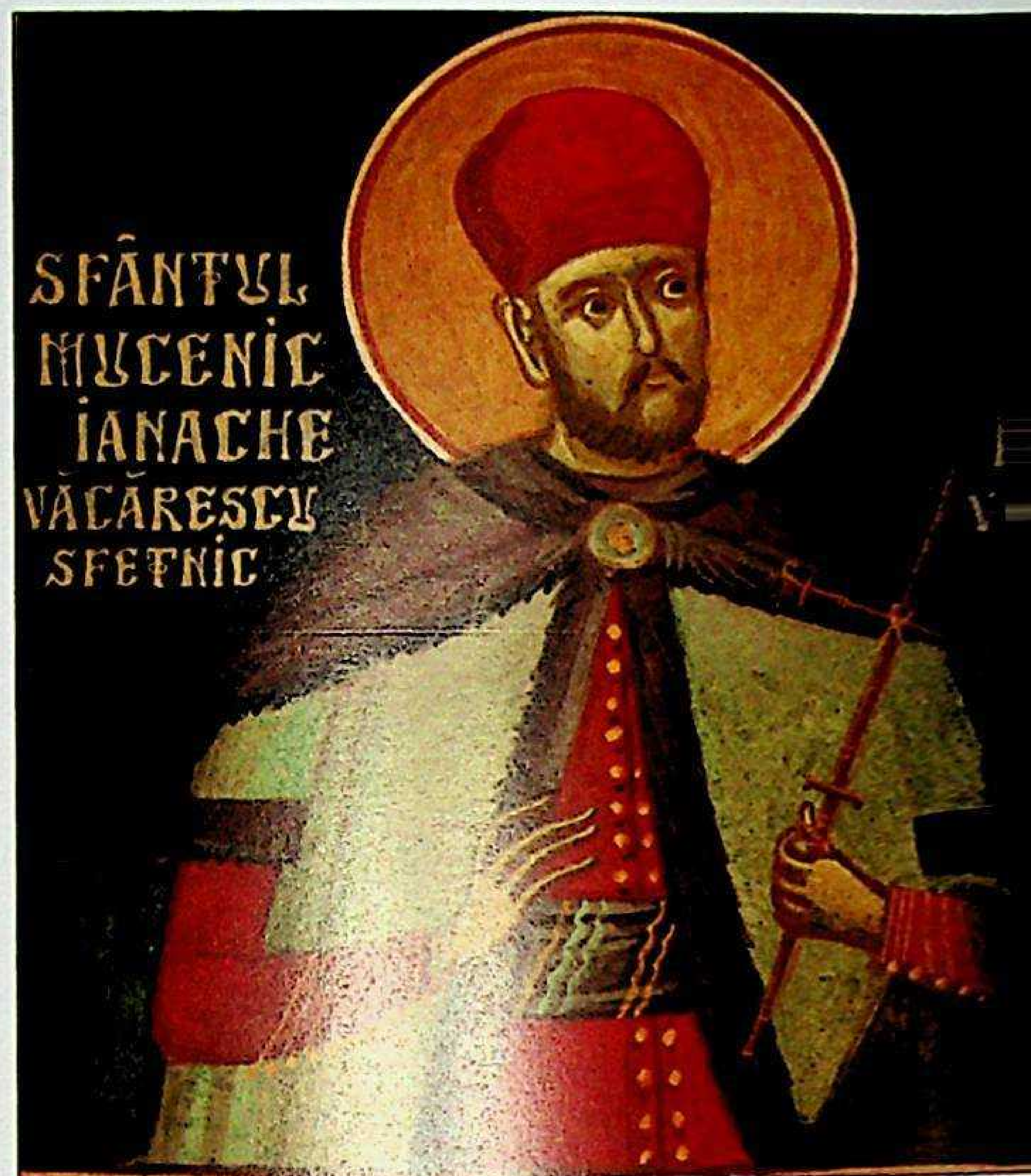

Bisericile mănăstirilor Govora (sus), Târgșor (jos-stânga) și Comana (dreapta)

25. Cea mai bună monografie rămâne cea a Pr. Niculae Șerbănescu, *Istoria Mănăstirii Snagov*, București, 1944, 221 pp. + 11 pl.
26. Pr. I. Mușețeanu, *Mănăstirea Glavacioc. Monografie istorică*, București, 1933, 96 pp.; Ilie Gh. Diaconescu, „Viața mănăstirii Glavacioc în secolele XV-XIX," în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVIII (1980), 9-10, pp. 1047-1077.
27. Pavel Chihaia, „Date noi despre începuturile Mănăstirii Govora", în: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, ser. Artă plastică, XIII (1966), 2, pp. 247-253.

▲ *Mănăstirea Nucet (jud. Dâmbovița) și ctitorul ei Ianache Văcărescu, sfetnicul Domnitorului Martir Constantin Brâncoveanu, frescă de la biserica din Borzești, jud. Bacău*

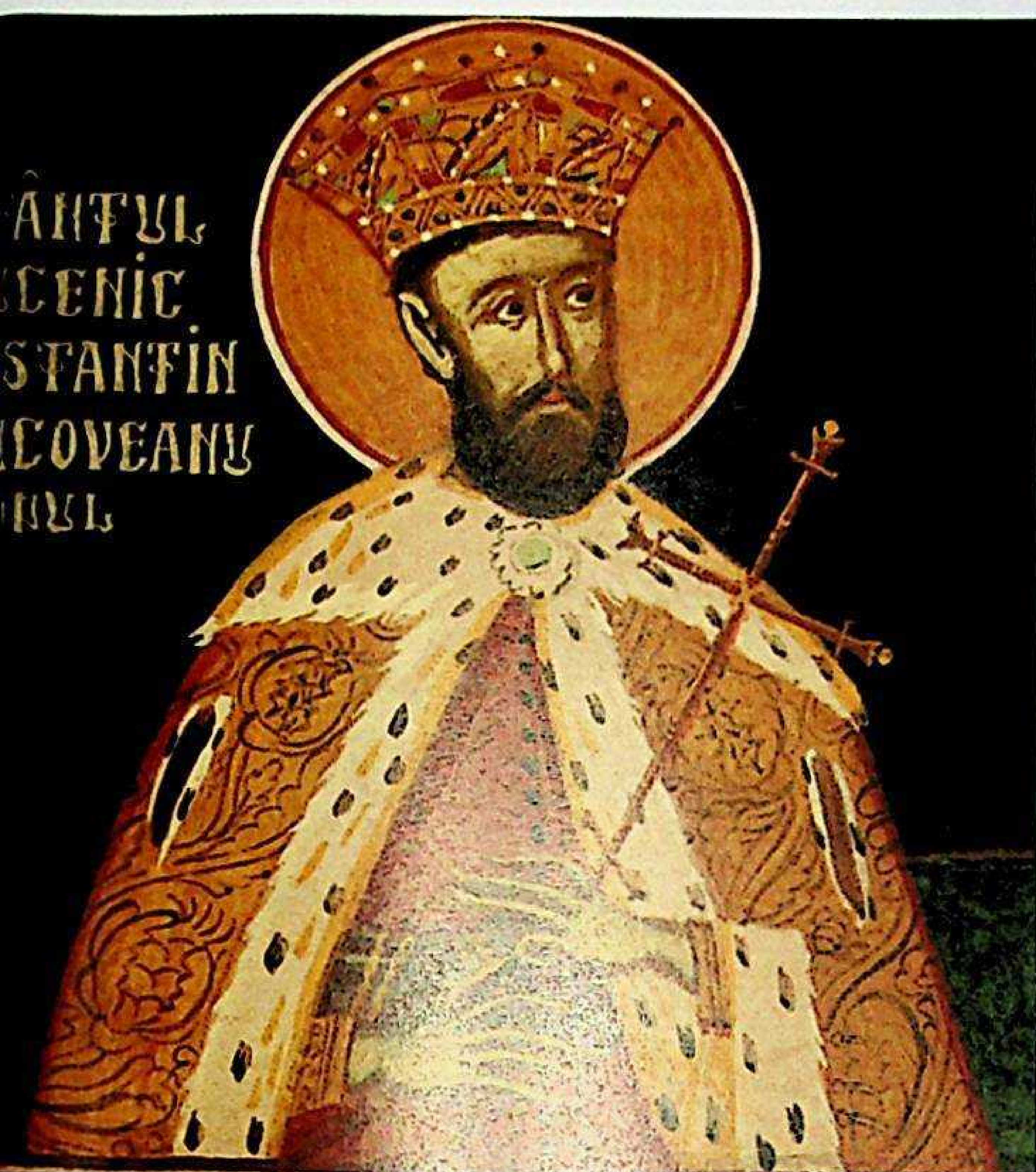
Călimănești – Vâlcea, este consemnată într-un act de danie de la Radu cel Mare, din 26 aprilie 1500; Schitul *Iezeru*, lângă Râmnicu Vâlcea, este consemnat tot într-un hrisov de danie de la Radu cel Mare, din 23 mai 1501 (se preciza că strămoșii săi erau „foștii ctitori").

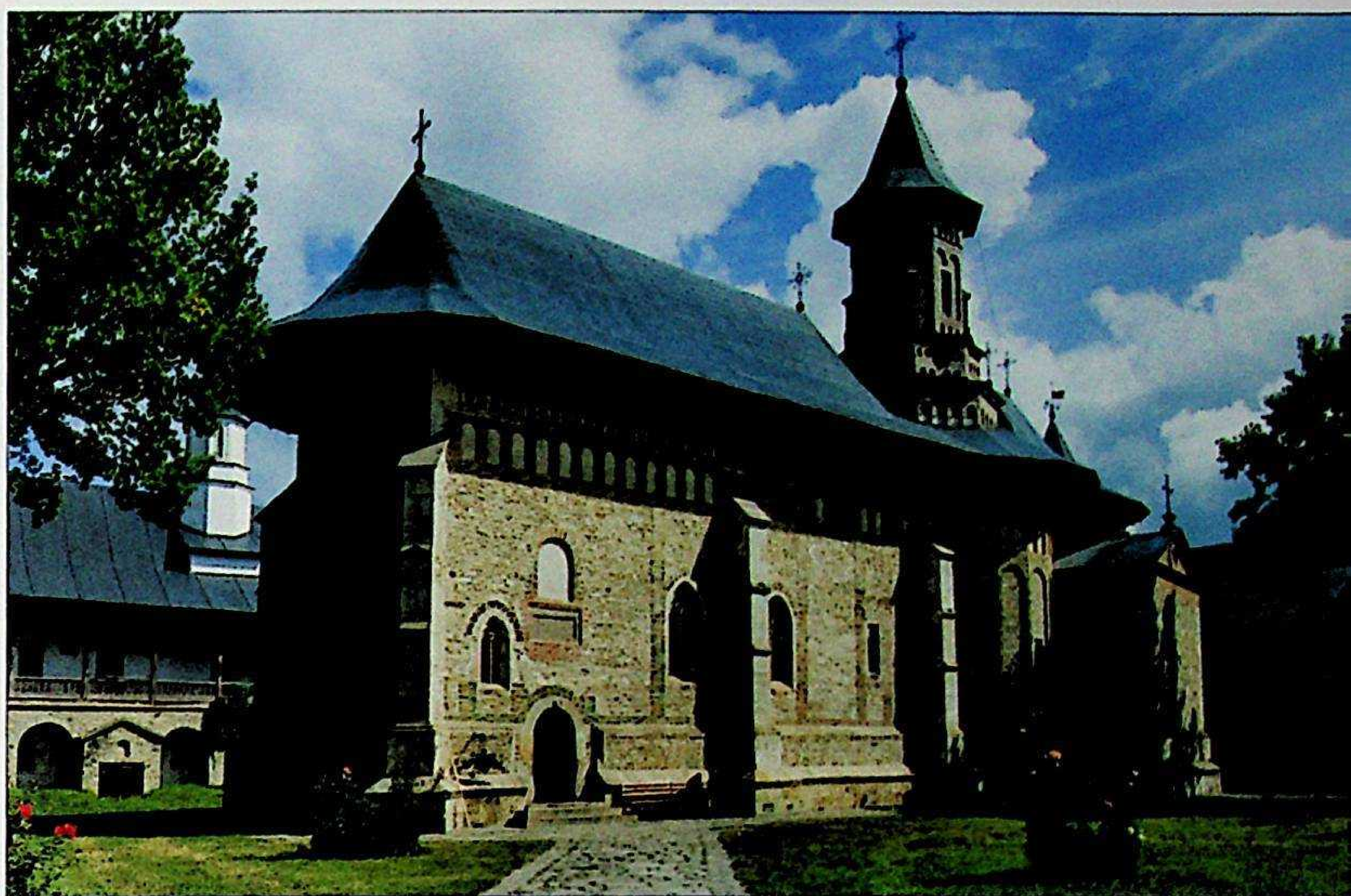
Apar și câteva ctitorii ale unor călugări și călugărițe. De pildă, dintr-un act de la Vlad Dracul din 16 septembrie 1440, reiese că și-a dat acordul ca ieromonahul Dorotei „să ridice o mănăstire în hotarul Râmnicului, la *Licura*", la care să devină și el ctitor, cu respectarea principiului *samovlastie*, întâlnit la mănăstirile întemeiate de Nicodim. Iar dintr-un act de la 1 septembrie 1506, reiese că Mănăstirea *Valea* din jud. Argeș, a fost „ridicată și înnoită și întărită de monahia Magdalina".

Spre sfârșitul secolului al XV-lea au fost ctitorite trei mănăstiri „boierești" adică ale unor mari dregători ai țării. Astfel, într-un hrisov al lui Vlad Călugărul din 10 septembrie 1486 se confirmau anumite danii făcute *Mănăstirii de la Cricov* și egumenului ei Samuil de către marele vornic Drăghici din Mărgineni (pe valea Prahovei). Ctitoria lui va apare în acte de mai târziu sub numele de *Mănăstirea Mărgineni* sau *Drăghicești* sau a lui *Drăghici*. Spre sfârșitul secolului al XV-lea, marele pârcălab Gherghina (unchiul lui Radu cel Mare) și soția sa Neaga, au zidit „din temelie" un nou locaș, *Mănăstirea Nucet* (jud. Dâmbovița), în locul celui vechi, de la sfârșitul secolului al XIV-lea. Înainte de anii 1491-1492, boierul Barbu Craiovescu a zidit *Mănăstirea Bistrița* din județul Vâlcea; la 16 martie 1494, Vlad Călugărul întărea noii mănăstiri șapte sate, dintre care șase erau dăruite de cei patru frați Craiovești: Barbu, Pârvu, Danciu și Radu, la care se adaugă alte danii, unele făcute chiar de domn. În această mănăstire, boierii Craiovești au adus din Serbia moaștele Sf. Grigorie Decapolitul, care se păstrează acolo până azi (prin 1515-1519 a fost refăcută tot de Craiovești, după ce fusese distrusă de Mihnea cel Rău în 1509)[28].

---

28. O bună parte din aceste mănăstiri prezentate în vol. *Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*, București, 2009, *sub voce*. Bibliografie la Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale*

▲ *Mănăstirea Neamţ*

În paginile precedente am notat că Mănăstirea *Nucet* din jud. Dâmboviţa, existentă de la sfârşitul secolului al XIV-lea, fiind ajutată material de Dan I (1385-1386); la sfârşitul secolului al XV-lea, Gherghina pârcălabul a zidit la Nucet o biserică nouă, ca apoi să fie din nou restaurată de Ianache Văcărescu în 1712, cel care a fost decapitat alături de Constantin Brâncoveanu şi fiii săi la 15 august 1714[29].

1.3. Primele mănăstiri din Moldova (secolele XIV-XV)

Ca şi în Ţara Românească, în teritoriile româneşti dintre Carpaţi şi Nistru au existat schituri din lemn, în care trăiau pustnici sau sihaştri, chiar înainte de întemeierea statului moldovean. Potrivit tradiţiei, Bogdan I (c. 1363 - c.1367) ar fi ridicat un schit lângă Baia, cunoscut sub numele de *Bogdăneşti*, în apropierea căruia s-ar fi zidit mai târziu Mănăstirea Râşca.

Ştiri documentare despre existenţa unor mănăstiri avem abia spre sfârşitul secolului al XV-lea. Conform tradiţiei, *Mănăstirea Neamţ*, din apropierea oraşului Târgu Neamţ, ar fi fost întemeiată de călugării români Sofronie, Pimen şi Siluan, veniţi cu ucenicii lor, fie de la Muntele Athos, fie de la Tismana, unde ar fi fost ucenici ai Sfântului Nicodim. Printr-un act dat de Iosif, primul mitropolit al Moldovei, la 7 ianuarie 1407, mănăstirile erau puse sub ascultarea unui singur egumen, Dometian; prin acelaşi act se confirmau Mănăstirii Neamţ mai multe proprietăţi (două sate, două mori, două vii) pe care le deţinea de la „sfânt răposatul Io Petru Voievod" (c. 1375 - c. 1391)[30].

---

din România. I. Ţara Românească, 2 vol., Craiova, 1970, 800 pp.; o bibliografie sumară la Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Iaşi ³2004, pp. 288, 341-342.

29. Aurel I. Gheorghiu, „Nucetul", în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), 1-2, pp. 118-138.
30. *Documente privitoare la Istoria Romaniei*, Moldova, sec. XV, Bucureşti, 1954.

➤ *Mitropolitul Iosif Mușat al Moldovei (1401-1416), pictură murală*

Deci mănăstirea exista încă din timpul lui Petru Mușat, dacă nu va fi fost ridicată pe locul uneia mai vechi; se pare că a și fost îngropat acolo. Biserica sa, din lemn, a fost înlocuită cu una din zid de către Alexandru cel Bun (1400-1432); se mai păstrează de la acest domn doar turnul-clopotniță de la intrarea în incintă. Alexandru cel Bun a făcut numeroase danii Mănăstirii Neamț (sate, iazuri cu pește, prisăci, mori, scutiri de dări ș.a.). Daniile au continuat sub fiii săi, Iliaș și Ștefan, cel din urmă fiind îngropat aici. Este interesant un hrisov din 6 iunie 1446, prin care Ștefan I închiria Mănăstirii Neamț o altă mănăstire, situată în apropiere, cea de la *Boiștea* „unde a fost chilia vlădicii Iosif ", primul mitropolit al țării; prin același hrisov, dispunea ca preoții din satele Mănăstirii Neamț, să fie puși sub ascultarea egumenului și nu a ierarhului locului. Petru II îi confirma dreptul de proprietate peste 16 sate, pe care Petru Aron le va scuti de orice obligații fiscale față de domnie. Alte numeroase danii îi va face Ștefan cel Mare, care va zidi și o biserică nouă, cu hramul „Înălțarea Domnului", sfințită în 1497, existentă și azi. Începând de la Alexandru cel Bun, Mănăstirea Neamț va deveni și un important centru cultural – artistic, cum vom arăta într-un alt capitol.

➤ *Mănăstirea Probota, jud. Suceava, cu selecții din fresca bisericii*

La 2 iunie 1398 era atestată document *Mănăstirea „Sf. Nicolae" din Poiana Siretului*, numită mai târziu *Pobrata* sau *Probota* (jud. Suceava). Se pare că a fost ctitorită de Ștefan I (1394-1399), pe locul unei așezări sihăstrești mai vechi; aceasta va fi restaurată de Ștefan cel Mare și în ea vor fi îngropate mama sa Oltea († 4 noiembrie 1465) și soția sa Evdochia

(† 14 septembrie 1467). Ruinându-se, la o mică distanță de ea, Petru Rareș – îndemnat de egumenul Grigorie Roșca, viitor mitropolit, va zidi biserica de azi, care va fi și necropola familiei sale. A primit danii de la aproape toți domnitorii țării[31].

Vechea mănăstire *Moldovița* (jud. Suceava) este atestată documentar la 31 octombrie 1402, când Alexandru cel Bun îi făcea mai multe danii. Se pare că a fost rezidită (sau refăcută) de acest domnitor, pentru că într-un act de danie semnat de el la 15 februarie 1410 era prezentată drept „mănăstirea noastră nou zidită care este în Moldovița"[32]. În anii următori, atât Alexandru cel Bun, cât și soția sa Ana fiii săi, și Iliaș și Ștefan, îi vor face numeroase alte danii, încât ea trebuie să fie considerată drept o ctitorie a familiei. Fiind avariată de un cutremur sau de o alunecare de teren, Petru Rareș a zidit, la circa 300 m, biserica actuală, cunoscută azi mai ales pentru pictura sa exterioară.

Mănăstirea *Bistrița*, de lângă Piatra Neamț (numită inițial „mănăstirea de la *Piatra lui Crăciun*") este tot o ctitorie a lui Alexandru cel Bun, probabil ridicată pe locul unei așezări mai vechi. Lucrările de construcție s-au încheiat înainte de 7 ianuarie 1407, când Alexandru Vodă a acceptat ca noua sa ctitorie, împreună cu cea de la Neamț, să fie unite sub o singură conducere, cea a egumenului Dometian, căruia i se rezerva dreptul de a-și alege singur urmașul la egumenie, fără vreo ingerință din afară[33].

Trebuie consemnate aici și câteva ctitorii boierești. Cea mai importantă era *Mănăstirea Humor*, lângă orașul Gura Humorului, atestată documentar la 13 aprilie 1415, fiind ctitoria vornicului Oană. A primit însă danii și din partea lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare și a altor domnitori. Fiind distrusă de un cutremur sau de o alunecare de teren, logofătul Teodor (Toader) Bubuiog și soția sa Anastasia au zidit biserica existentă și azi, prin anii 1530.

Un act patriarhal din anul 1395 pomenea două mici mănăstiri ale lui „Iațco din Mavrovlahia" (Moldova, *n.n.*), una cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", alta cu hramul „Sfântul Dumitru". Arheologii și istoricii au stabilit că prima era mănăstirea de călugărițe numită mai târziu „a lui Iațco" sau „din țarina Sucevei" (Ițcani), iar a doua era pe locul bisericii „Sfântul Dumitru" din Suceava, ctitorită mai târziu de Petru Rareș.

Mănăstirea de călugărițe de la *Horodnic*, jud. Suceava, era atestată documentar la 15 iulie 1439, când frații domnitori Iliaș și Ștefan îi întăreau un sat care îi fusese dăruit de tatăl lor, Alexandru cel Bun.

Mănăstirea *Vârșnevăț*, dincolo de Prut – numită mai târziu *Chiprieni* sau *Căpriana*, probabil după primului egumen cunoscut, Chiprian, – era atestată documentar la 10 februarie 1429, când Alexandru cel Bun dăruia această mănăstire (împreună cu cinci sate) soției sale Malina (Marena) „ca să-i fie uric cu tot venitul"; a rămas în stăpânirea familiei domnești mai multe decenii. Mănăstirea există și azi, fiind cea mai importantă mănăstire românească din Basarabia[34].

---

31. Cele mai bune monografii sunt cele semnate de Tereza Sinigalia și Voica Maria Pușcașu (2000 și 2007).
32. *DIR*, Moldova, sec. XV.
33. *DIR*, Moldova, sec. XV.
34. Ștefan Berechet, „Mănăstirea Căpriana", în: *ACMIB* II, 1928, pp. 89-109.

▲ *Biserica Mirăuți – Suceava (stânga), biserica „Sf. Nicolae" din Rădăuți (dreapta)*

O altă mănăstire de dincolo de Prut era cea *a lui Varzăr*, numită mai târziu *Vărzărești*, atestată într-un act de la Alexandru cel Bun din 25 aprilie 1420, fiind ctitoria lui Oană Vornicul; își continuă activitatea până azi.

Din documente de la Alexandru cel Bun rezultă că pe atunci mai existau și alte mănăstiri, azi dispărute. De pildă, Mănăstirea *Bohotin* (com. Răducăneni, jud. Iași), atestată la 6 ianuarie 1411, când devenea metoc al Bistriței. *Mănăstirea popii Draghie* (jud. Vaslui) era atestată într-un act semnat de Ștefan II la 18 iunie 1444. Mănăstirea de la *Boziani* (sat dispărut, jud. Iași), era atestată în 1446, într-un act de la același domnitor. *Mănăstirea de la Boiștea* (sat Dumbrava, jud. Neamț) era atestată tot în 1446, când era închinată Mănăstirii Neamț. Mai putem consemna *Mănăstirea de pe Tazlău* (1424), *Mănăstirea lui Ciunca Stan* (1445), în zona Tecuci, *Mănăstirea postelnicului Ignat de la Soci*, două mănăstiri ale lui *Ignat Ploscarul*, Schitul *Hangu* (sau *Pionul* sau *Schitul lui Silvestru*), în com. Buhalnița, atestat în 1458[35]. Tot cu statut de mănăstire trebuie să considerăm *catedrala mitropolitană din Suceava* sau biserica *Mirăuți*, atestată în primele decenii ale secolului al XV-lea, când Alexandru cel Bun a depus acolo moaștele Sf. Ioan cel Nou (1415), *Biserica „Sf. Nicolae" din Rădăuți*, considerată ca o ctitorie a lui Bogdan I și *Biserica „Sfânta Vineri"* din Roman, azi dispărută, căreia Alexandru cel Bun îi dăruia două sate la 16 septembrie 1408[36].

35. Gh. Ungureanu, „Mănăstirea Hangului sau Bahalnița. Schiță istorică", în: *Arhiva*, Iași, 38, 1931, pp. 322-357.
36. Mănăstirile din Moldova prezentate după N. Grigoraș, „Primele mănăstiri și biserici moldovenești", în: *Cercetări istorice*, 20 (SN 3), Iași, 1947, pp. 114-130; N. Grigoraș, I. Caproșu, *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova*, București, 1968, 70 pp. + 72 pl. și lucrarea recentă a lui Marcu-Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri ortodoxe din Moldova astăzi dispărute*, București, 2010, 476 p. + hărți. Pentru bibliografia completă a vechilor așezări monahale vezi: Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, 985pp.

➤ *Sfântul Voievod Ştefan cel Mare, frescă de la mănăstirea Voroneţ*

1.4. Mănăstirile lui Ştefan cel Mare

În a doua jumătate a secolului al XV-lea ne reţin atenţia mănăstirile ajutate, refăcute sau zidite din temelie de Ştefan cel Mare şi Sfânt (1457-1504). Deci o primă categorie o formează mănăstirile zidite de înaintaşii săi, mai ales de Alexandru cel Bun, cărora el le-a făcut danii: Moldoviţa, „Sfântul Nicolae" din Poiana Siretului (Probota), Humor, Horodnic şi Dobrovăţ. Astfel, la Neamţ, vechea ctitorie a lui Petru Muşat, Ştefan cel Mare i-a întărit sau dăruit mai multe sate (cu drept de jurisdicţie asupra lor), i-a închinat mănăstirile Hangu şi Vâşnevăţ (Căpriana) şi a ctitorit biserica nouă, cu hramul „Înălţarea Domnului", din Mănăstirea Neamţ, sfinţită în anul 1497, existentă şi azi, moment reprezentativ pentru arta moldovenească a timpului. Mănăstirii Bistriţa i-a întărit dreptul de proprietate peste cele 50 de sate scoase de sub autoritatea domnului şi ierarhului locului, egumenul având drepturi quasi-episcopale, dar i-au fost „închinate" şi câteva schituri şi mănăstiri (Bohotin, mănăstirea lui Ştefan din Tămaş), dar a construit acolo şi o clopotniţă nouă cu paraclis, în anii 1417-1418, existente şi azi.

A treia categorie de locaşuri sfinte sunt mănăstirile şi bisericile nou ctitorite şi înzestrate de Ştefan Vodă cel Mare şi Sfânt. Nu prezentăm aici bisericile de mir, peste patruzeci la număr, căci nu intră în cercetarea de faţă. Prima şi cea mai importantă dintre ele a fost *Mănăstirea Putna*, probabil pe locul unei aşezări sihăstreşti mai vechi, construită din iulie 1466 până la 30 septembrie 1470 (după biruinţa de la Lipinţi pe Nistru împotriva tătarilor), de către mitropolitul Teoctist şi episcopul Tarasie de la Roman, în fruntea unui sobor de 64 de preoţi şi diaconi. Din cuprinsul numeroaselor hrisoave de danie emise de ctitor, rezultă că Putna avea o stare materială de excepţie. În ultimul act dat de el, la 2 februarie 1503, se arăta că avea 27 de sate, vii, mori, prisăci, sare de la ocnă, ceară, venitul unor vămi ş.a.

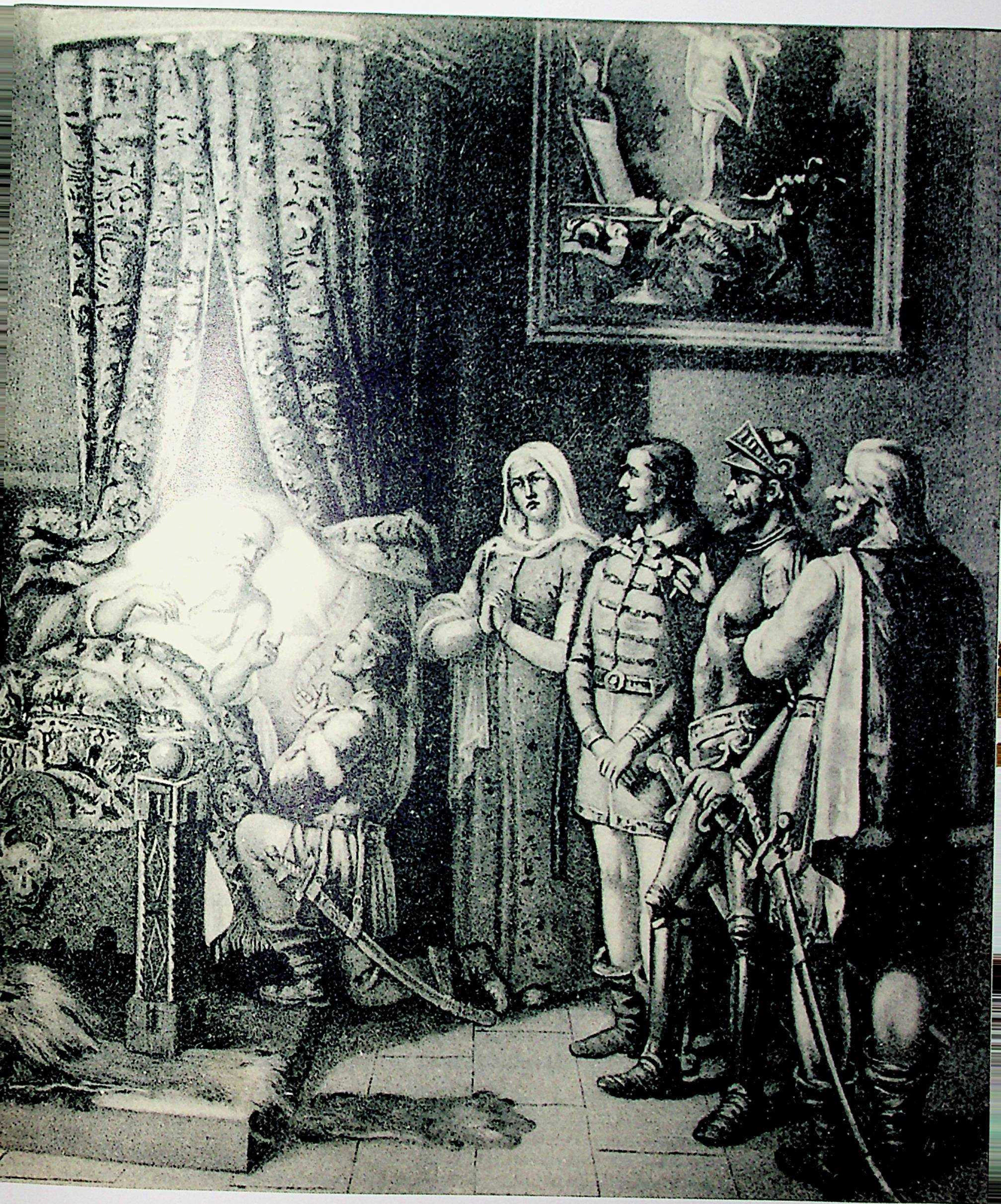

▲ *Mănăstirea Putna, jud. Suceava*

Iar printr-un hrisov cu data de 17 noiembrie 1502, domnitorul ctitor hotăra ca preoții din acele sate să plătească mănăstirii toate dările care reveneau chiriarhului și să fie judecați de egumen și nu de slujitorii Mitropoliei. Numeroase alte danii i-au făcut boierii țării, dar și urmașii în scaun ai lui Ștefan cel Mare. Încă din timpul domniei lui Ștefan, sub îndrumarea primilor egumeni cunoscuți, arhimandriții Ioasaf, Paisie cel Scurt și Spiridon, Mănăstirea Putna a devenit – alături de Mănăstirea Neamț – cel mai important centru cultural și artistic al țării, prin munca renumiților călugări caligrafi: ieromonahul Nicodim (cel care a copiat un *Tetraevanghel* în 1473 pentru Mănăstirea Humor, în care se găsește portretul policrom al lui Ștefan cel Mare, în genunchi, oferind Evanghelia Sfintei Fecioare cu Pruncul în brațe), monahul Casian, monahul Paladie, ieromonahul Spiridon, monahul Paisie etc. Importanța Putnei a sporit și prin faptul că ea a devenit necropola sau gropnița lui Ștefan cel Mare și a membrilor familiei sale: Maria, a doua soție a domnitorului († 1477), fiii săi Bogdan († 1479) și Petru († 21 noiembrie 1480), însuși domnitorul-ctitor

Ştefan cel Mare pe patul morţii dându-i sfat fiului său Bogdan, stampă veche

▲ *Cavalcada Sfintei Cruci, frescă de la biserica Pătrăuți, ctitoria Sfântului Voievod Ștefan cel Mare*

(† 2 iulie 1504), doamna Maria Voichița, a treia sa soție († 1511), fiul său Bogdan cel Orb († 20 aprilie 1517), Ștefăniță Vodă († 14 ianuarie 1527) și alții; în pridvor, mitropolitul Teoctist († 18 noiembrie 1478)[37].

O altă mănăstire ctitorită și înzestrată de Ștefan cel Mare a fost *Voronețul*, cu hramul „Sfântul Gheorghe", ridicată în 1488 (26 mai – 14 septembrie), pe locul unui schit din lemn, atestat documentar în 1472, unde, potrivit tradiției, ar fi trăit și Cuviosul Daniil Sihastrul. Și această nouă ctitorie s-a bucurat de multe danii și privilegii, dar nu de amploarea celor oferite la Neamț, Bistrița și Putna. Tot Ștefan cel Mare a ctitorit o biserică nouă la *Mănăstirea Tazlău*, lângă Buhuși, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului", pe locul unei așezări mai vechi, din iulie 1496 până în noiembrie 1497, după cum arată pisania, înzestrată și ea cu mai multe proprietăți.

În vara anului 1488 a ridicat biserica *Mănăstirii „Sf. Ilie"* de lângă Suceava (sat înglobat azi în Suceava), tot pe locul unei mănăstiri mai vechi, anterioară anului 1443.

---

37. Despre Putna recomandăm volumele: Dimitrie Dan, *Mănăstiri și comuna Putna*, București, 1905, 262 pp.; mai multe studii în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLII (1966), 7-8, pp. 428-594; Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, 734 pp.; vol. *Cercetări arheologice la Mănăstirea Putna*, Suceava, 2007.

În 1503-1504 a zidit o biserică cu hramul „Pogorârea Duhului Sfânt" pe *Dobrovăț* (jud. Iași), unde mai exista o mănăstire mai veche, de la Obârșia Dobrovățului, ridicată pe la 1360 de un „Giurgiu călugărul"[38].

Tot Ștefan cel Mare era ctitorul unui schit de călugărițe – cu hramul „Înălțarea Sfintei Cruci" – la *Pătrăuți*, lângă Suceava, ridicat în anul 1487.

Din cele expuse aici, rezultă că existau străvechi „sihăstrii" încă de la întemeierea statelor medievale românești, poate chiar mai vechi. De regulă erau așezări monahale din lemn, care n-au rezistat timpului. Unele din ele, au fost înlocuite cu biserici din piatră și cărămidă, ridicate din dispoziția domnitorilor țării, dar cele mai multe dintre ele și-au continuat lucrarea duhovnicească într-un adevărat „anonimat", fiind consemnate doar de tradiția orală și mai puțin în documente scrise. Aceste sihăstrii nu aveau resursele materiale pe care le vor avea mănăstirile de mai târziu. Doar anumiți oameni cu stare din partea locului, le ofereau, de regulă prin testament, anumite bunuri materiale pentru întreținere. Principala

---

38. Al. Gonța, „Două mănăstiri moldovenești din secolul al XV-lea de pe valea Dobrovățului dispărute", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXVI (1960), 1-2, p. 121; Voica Maria Pușcașu, „Mănăstirea Dobrovățului. Date istorice", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LIII (1977), 1-3, pp. 159-174, LIV (1978), 5-8, pp. 521-534.

⮝ *Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci" – Pătrăuți, jud. Suceava*

îndatorire a puținilor călugări și frați din aceste sihăstrii era rugăciunea, slujbele de zi și de noapte, pe care le îmbinau cu munca în propria gospodărie (la câmp, în grădină etc.).

În afară de acestea, chiar de la începuturile celor două state medievale românești, domnitorii lor – urmând exemplul basileilor bizantini – au zidit numeroase mănăstiri (cu biserici, clădiri în incintă, uneori ziduri înconjurătoare), pe care le-au înzestrat cu numeroase proprietăți: sate întregi cu terenuri agricole, vii, livezi cu pomi, iazuri cu pește, sare de la ocnele domnești, mai târziu case în târguri și prăvălii, scutiri de dări către domnie, chiar și venitul încasat la o anumită „vamă" etc. Daniile erau făcute pentru totdeauna, fiind confirmate apoi de domnii următori care, de multe ori, făceau și ei alte danii; astfel de danii mai făceau și anumiți boieri sau oameni cu stare, de regulă din rândul târgoveților (uneori erau lăsate anumite bunuri prin testament, unor mănăstiri). Aceasta era, de altfel, principala îndatorire a fiecărui ctitor și anume aceea de a-și înzestra mănăstirea cu cele necesare traiului

zilnic, aceea ca ea să-și poată îndeplini menirea duhovnicească, culturală și socială. Pe lângă aceste îndatoriri, pe care le aveau ctitorii, calitatea de ctitor aducea și anumite drepturi, pe care legiuirile bisericești le-au respectat întotdeauna: dreptul de a fi pomeniți la Sfânta Liturghie și de a li se săvârși pomenirea (uneori se precizau, prin hrisoave de danie, chiar și zilele în care urmau să fie pomeniți), dreptul de a li se zugrăvi chipul în pronaos (uneori cu întreaga familie), dreptul de a li se trece numele în pisania bisericii pe care au ctitorit-o. Mănăstirile mari, de regulă cele „domnești", beneficiau de anumite „imunități" care le erau acordate de ctitorii lor: *de jurisdicție* a egumenilor asupra preoților de mir din satele mănăstirești, care erau scoase de sub autoritatea ierarhilor locului; *judiciare*, adică dreptul egumenilor de a judeca pe preoții și țăranii din satele respective pentru abateri de orice fel; *fiscale*, care constau în dreptul mănăstirii de a percepe dări de la locuitorii din satele lor; *comerciale*, adică dreptul de a face comerț, scutit de vamă, dar și dreptul de a încasa vamă. În felul acesta, puterea economică a mănăstirilor domnești a sporit mereu.

Menționăm și două aspecte puțin cunoscute în istoria monahismului răsăritean și anume organizarea lor ca *samovlastii* (*autodespotii*) în Țara Românească, sub directa îndrumare a Sf. Nicodim de la Tismana. Iar în Moldova se înregistrează vânzarea sau dăruirea unor mănăstiri sau schituri fie unor mănăstiri mai mari, fie unor credincioși (de regulă mari dregători) împreună cu satul din care făceau parte[39].

1.5. Viața monahală

În încheiere, sunt necesare și câteva lămuriri în legătură cu *viața duhovnicească* din aceste mănăstiri. Se poate constata ușor că în mănăstirile noastre a existat o spiritualitate specific românească, o sinteză între spiritualitatea *contemplativă*, care recomanda retragerea totală de lume, în locuri izolate, unde se ducea o viață de reculegere și rugăciune, și spiritualitatea *activă*, care punea accentul pe muncă, pe participarea la viața socială. În felul acesta, mișcarea isihastă a continuat în țările românești și după perioada ei de apogeu, din secolul al XIV-lea, mai ales după ce Grecia, inclusiv Muntele Athos, au ajuns sub dominație otomano-islamică. Potrivit tradiției, în secolul al XIV-lea au trăit Cuvioșii Gherman, Ciprian, Sofronie, Pimen și Siluan de la Neamț; în secolul al XV-lea: Macarie de la Boiștea, Iov Sihastrul în apropiere de Râșca, Silvestru sub Muntele Ceahlău (Buhalnița, Agapia), începătorul unei sihăstrii devenită mai târziu Mănăstirea Agapia, Vasile de la Moldovița și alții. Aceeași perioadă cunoaște și câțiva „sfinți români", care – deși canonizați mai târziu de Biserică –, au fost socotiți ca atare de evlavia populară. Primul a fost însuși Nicodim de la Tismana († 26 decembrie 1406), cinstit în ziua morții sale. Potrivit tradiției, „Sfântul Leontie" – Lavrentie de la Rădăuți a întemeiat sihăstria sau schitul Lavra, în satul Laura de azi, în apropiere de Putna, devenit apoi episcop de Rădăuți, după care s-a retras în sihăstria sa sub numele de schimonahul Lavrentie (prăznuit la 1 iunie). Probabil tot în secolul al XV-lea au trăit Simeon și Amfilohie de la Pângărați (prăznuiți la 7 septembrie); în mod sigur Cuviosul Daniil Sihastrul de la Voroneț, sfătuitorul și duhovnicul lui Ștefan cel Mare (prăznuit 18 decembrie).

---

39. Cf. † Mitropolit Tit Simedrea, „Mănăstiri vândute și dăruite în secolul al XV-lea în Moldova", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVII (1949), 1-2, pp. 65-83.

➤ *Sfinții Cuvioși Simeon și Amfilohie de la Pângărați*

Evlavia credincioșilor români a sporit și prin aducerea moaștelor unor sfinți și așezate în mănăstiri de la noi, unde se găsesc până azi: Sf. Ioan cel Nou, martirizat în Cetatea Albă; la 1330, ale cărui moaște au fost aduse la Suceava în anul 1415 (inițial în biserica Mirăuți, azi în catedrala arhiepiscopală), Sfânta Filofteia de la Târnovo, cu moaște aduse în catedrala mitropolitană de la Argeș, probabil în 1397, Sf. Grigorie Decapolitul, ale cărui moaște au fost aduse de frații Craiovești la Bistrița, jud. Vâlcea, spre sfârșitul secolului al XV-lea[40].

2. Mănăstirile românești din secolul al XVI-lea

2.1. Țara Românească

Cele pe care le-am consemnat în paginile precedente și-au continuat existența, îndeplinind același rol major în viața bisericească și culturală a țării. La acestea s-au adăugat noi mănăstiri, atât voievodale, dar mai ales boierești, care puteau rivaliza cu cele anterioare. Un număr însemnat de schituri erau risipite pe întreg teritoriul țării, ridicate de călugări, preoți de mir, dar și de boieri de țară sau negustori.

Arătam la începutul capitolului precedent că domnitorul Radu cel Mare (1495-1508) este ctitorul *Mănăstirii Dealu* de lângă Târgoviște, de mari dimensiuni, începută în 1499

40. Mircea Păcurariu, *Sfinți daco-romani și români*, Iași, ³2005, *sub voce*.

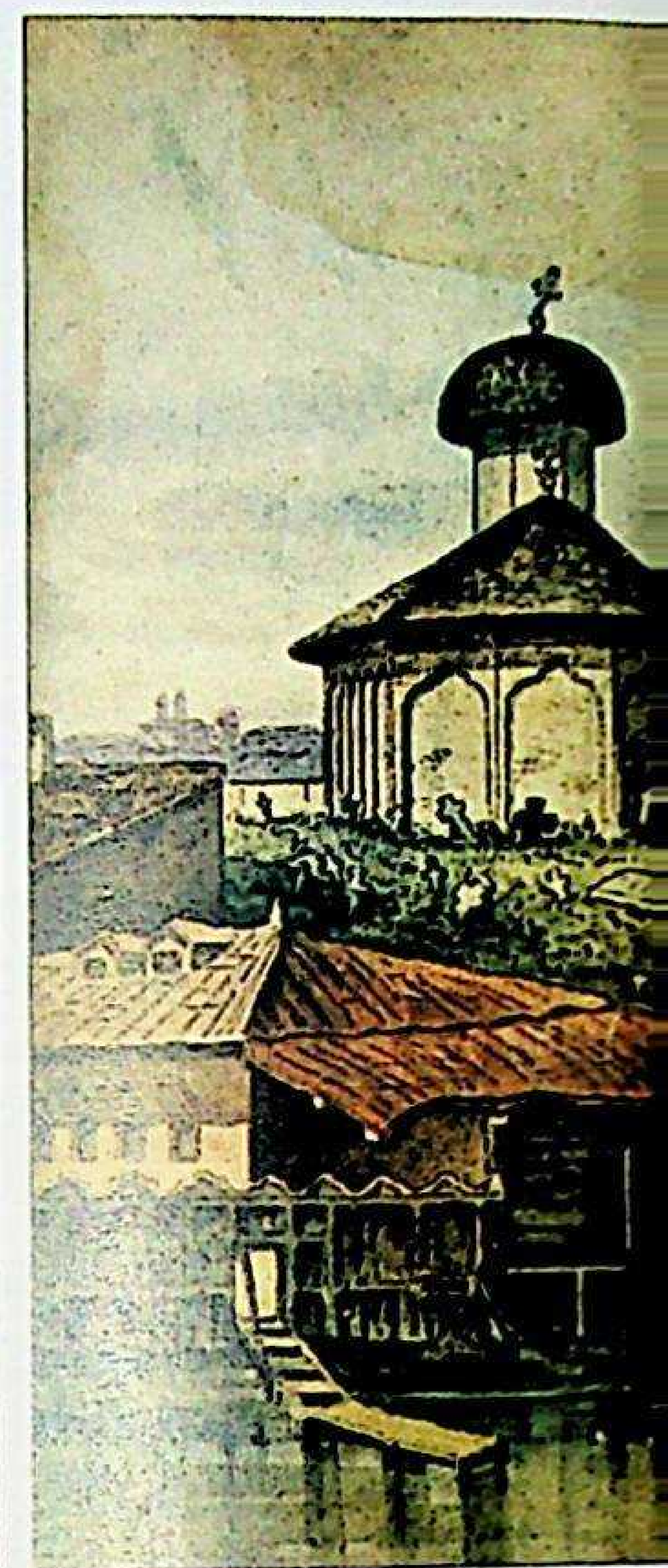
și sfințită la 4 decembrie 1501, necropola sa. Tot el a terminat *Mănăstirea Glavacioc* (jud. Argeș), începută de tatăl său Vlad Călugărul, și *Mănăstirea Govora* din Vâlcea, pe care a refăcut-o în întregime.

Cel mai de seamă ctitor din acest secol a fost Neagoe Vodă Basarab (1512-1521), recent trecut în rândul sfinților, vrednic urmaș al marilor ctitori dinainte de el, Mircea cel Bătrân și Radu cel Mare. Cea mai cunoscută ctitorie a lui a fost *Mănăstirea de la Argeș*, cel mai somptuos locaș de cult din întreg Răsăritul ortodox din perioada post bizantină. Lucrările de construcție au început în 1514 și au durat mai mulți ani, dar sfințirea s-a făcut la 15 august 1517 de către un impunător sobor de arhierei, preoți și diaconi, în frunte cu patriarhul ecumenic Teolipt. A fost împodobită cu fresce de renumitul Dobromir zugravul (1526), în timpul domniei lui Radu de la Afumați. Biserica a devenit gropnița familiei ctitorului, căci aici au fost înmormântați: Neagoe Basarab (1521) și soția sa Despina Milița († 1557, călugărită sub numele de Platonida), Radu de la Afumați și soția sa Ruxandra (fiica lui Neagoe), Stana, altă fiică a lui Neagoe, căsătorită cu Ștefăniță Vodă al Moldovei, călugărită sub numele Sofronia și alții[41].

▲ *Mănăstirea Argeș, în detaliu ctitorul Neagoe Basarab*

41. Vezi o bibliografie în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, București, 2010, p. 42. Vezi și studiile publicate în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXV (1967), 7-8, pp. 730-829; *Glasul Bisericii*, XXVI (1967), 7-8, pp. 718-830;

▲ *Mănăstirea Plumbuita din București, vedere generală*

Neagoe Vodă Basarab a ctitorit și alte mănăstiri și biserici, între care *biserica Mitropoliei din Târgoviște*, schitul *Ostrov* din Călimănești, pe locul unuia din secolul al XV-lea. Tot el a refăcut bisericile mănăstirilor *Snagov* și *Tismana*, a zugrăvit bisericile mănăstirilor *Dealu* și *Glavacioc*. Tuturor acestor mănăstiri le-a confirmat vechile hrisoave de danie ori le-a făcut danii noi.

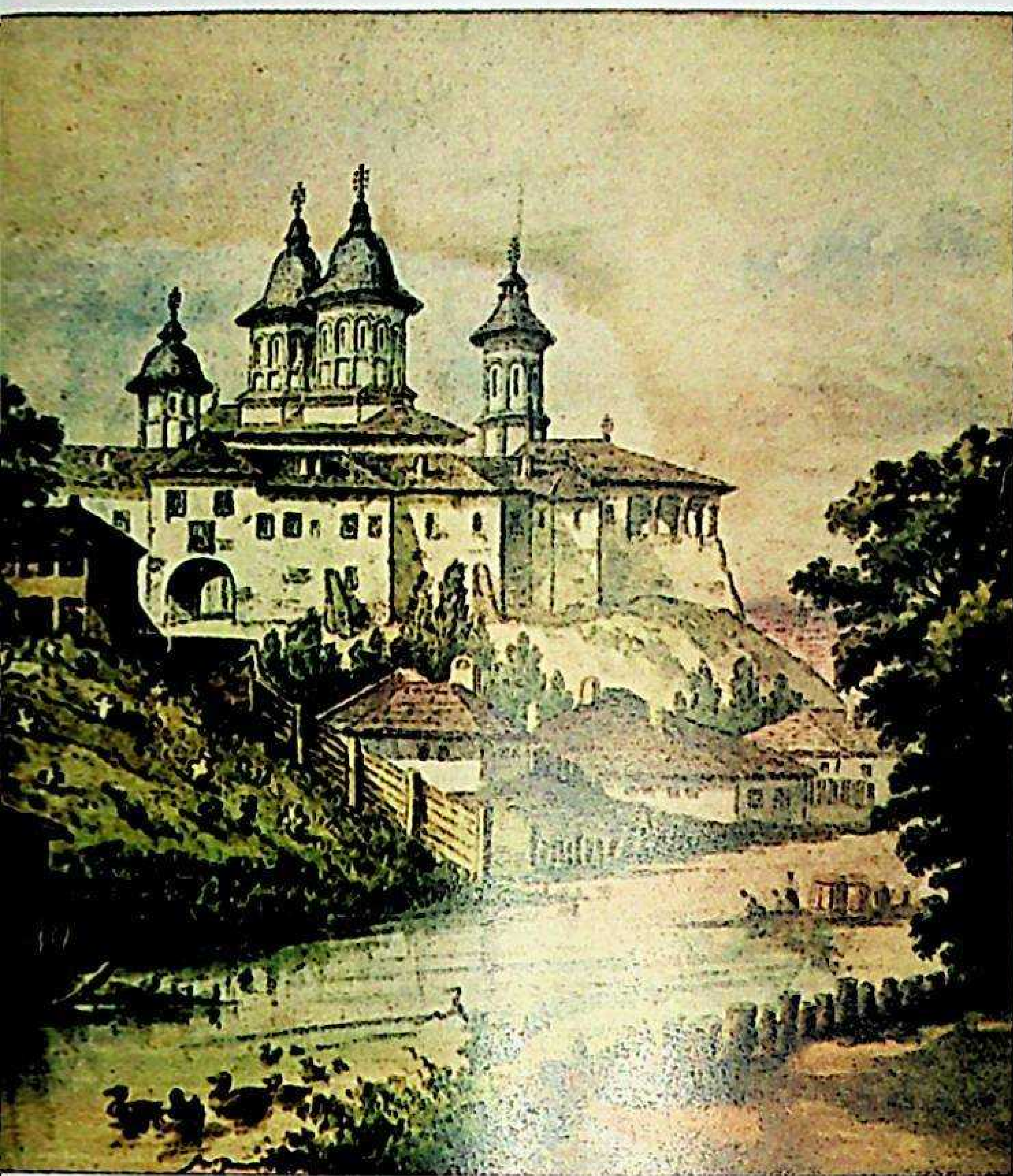
Dintre succesorii săi în scaunul domnesc consemnăm pe *Vlad Înecatul* (1530-1532), care a ctitorit *Mănăstirea Viforâta* de lângă Târgoviște, Vlad Vintilă (1532-1535), ctitorul *Mănăstirii Menedic sau Vintilă Vodă* (jud. Buzău); Radu Paisie (1535-1545), care a ctitorit *Mănăstirea Mislea* (jud. Prahova), *Mănăstirea Valea*, jud. Argeș și *bolnița* de la Mănăstirea Cozia (1542-1543).

Domnitorul Mircea Ciobanul (1545-1552, 1553-1554 și 1558-1559) a ctitorit biserica numită *Curtea Veche* din București (cunoscută ca „Biserica Sf. Anton"), în care a fost îngropat, și care, cu refaceri ulterioare există până azi; precum și *Mănăstirea Cârnu* (jud. Buzău) și a refăcut *Schitul Iezeru* sau *Cheia* din jud. Vâlcea.

În a doua jumătate a secolului îl consemnăm pe Pătrașcu cel Bun (1554-1557), care a ctitorit *Mănăstirea Gorgota (Golgota)* de lângă Târgoviște.

Alexandru II Mircea (1568-1577) a început zidirea unei mănăstiri în București, numită „de la Podul Calicilor", terminată de fiul său Mihnea Turcitul; fiind distrusă în timpul campaniei lui Sinan Pașa din 1595; a fost refăcută integral de Matei Basarab, de când va fi cunoscută sub numele de *Plumbuita*. Tot Alexandru II Mircea a ctitorit Mănăstirea „Sfânta Troiță" „din jos de București", care a fost incendiată de turci în timpul campaniei din 1595, dar va fi refăcută din temelie de Radu Mihnea la începutul secolului al XVII-lea, după numele căruia s-a numit, până azi, *Mănăstirea Radu Vodă*.

Mitropolia Olteniei, XIX (1967), 7-8, pp. 510-612; Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1970, pp. 243-249.

Mănăstirea Radu Vodă din București, în dublă reprezentare

Soția lui Alexandru Mircea, Ecaterina Salvaressi, a ctitorit *Mănăstirea Slătioarele din Ocnele Mari*. Mihnea Turcitul (1577-1583 și 1585-1591), înainte de convertirea la islamism, a refăcut mănăstirile argeșene *Tutana* și *Glavacioc*. Soția sa, doamna Neaga, care și-a părăsit soțul, a ctitorit *Mănăstirea Aninoasa-Cislău* (azi dispărută), pe locul unei așezări monahale mai vechi.

În anul 1591, viitorul domn Mihai Viteazul, pe atunci ban al Craiovei, reface biserica cu hramul „Sfântul Nicolae", ctitoria lui Gheorma banul, care va fi cunoscută de acum înainte sub numele de *Mănăstirea Mihai Vodă*, cel mai vechi așezământ monahal din centrul Bucureștilor (va fi translată cu aproape 300 m. în timpul regimului comunist). Tot Mihai Viteazul a refăcut *Schitul Clocociov*, azi în orașul Slatina, existent încă de la începutul secolului al XVI-lea.

Viitorul domn Radu Șerban (1601-1611), pe când era mare boier, a rezidit din temelie *Mănăstirea Comana*, vechea ctitorie a lui Vlad Țepeș.

La mănăstiri și biserici ridicate de domnii Țării Românești, se adaugă numeroase ctitorii boierești. Între acestea notăm pe cele ridicate de boierii Craiovești (frații Barbu, Pârvu, Danciu și Radu), la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor. Cea mai însemnată dintre ctitoriile lor a fost *Bistrița* (jud. Vâlcea), consemnată pentru prima dată într-un hrisov de la Vlad Călugărul, din 1491-1492. Distrusă din temelie de Mihnea cel Rău în 1509, a fost refăcută de frații Craiovești în timpul domniei lui Neagoe Basarab (probabil în 1519, după cum arată o pisanie). Tot ei au ctitorit mănăstirile *Sadova* (jud. Dolj) și *Strehaia* (jud. Mehedinți) și biserica *„Sfântul Dumitru"* din Craiova, ridicate la sfârșitul secolului al XV-lea sau începutul celui următor; toate trei vor fi refăcute de Matei Basarab. Probabil tot ei au ctitorit schitul *Jdrelea*, numit și *Zdralea* sau *Roaba* (jud. Dolj).

De la clucerul Manea Perșanu au rămas trei ctitorii: biserica *„Sfânta Vineri" (Paraschiva)*, biserica *„Sfântul Nicolae" Andronești*, ambele din Târgoviște și Mănăstirea

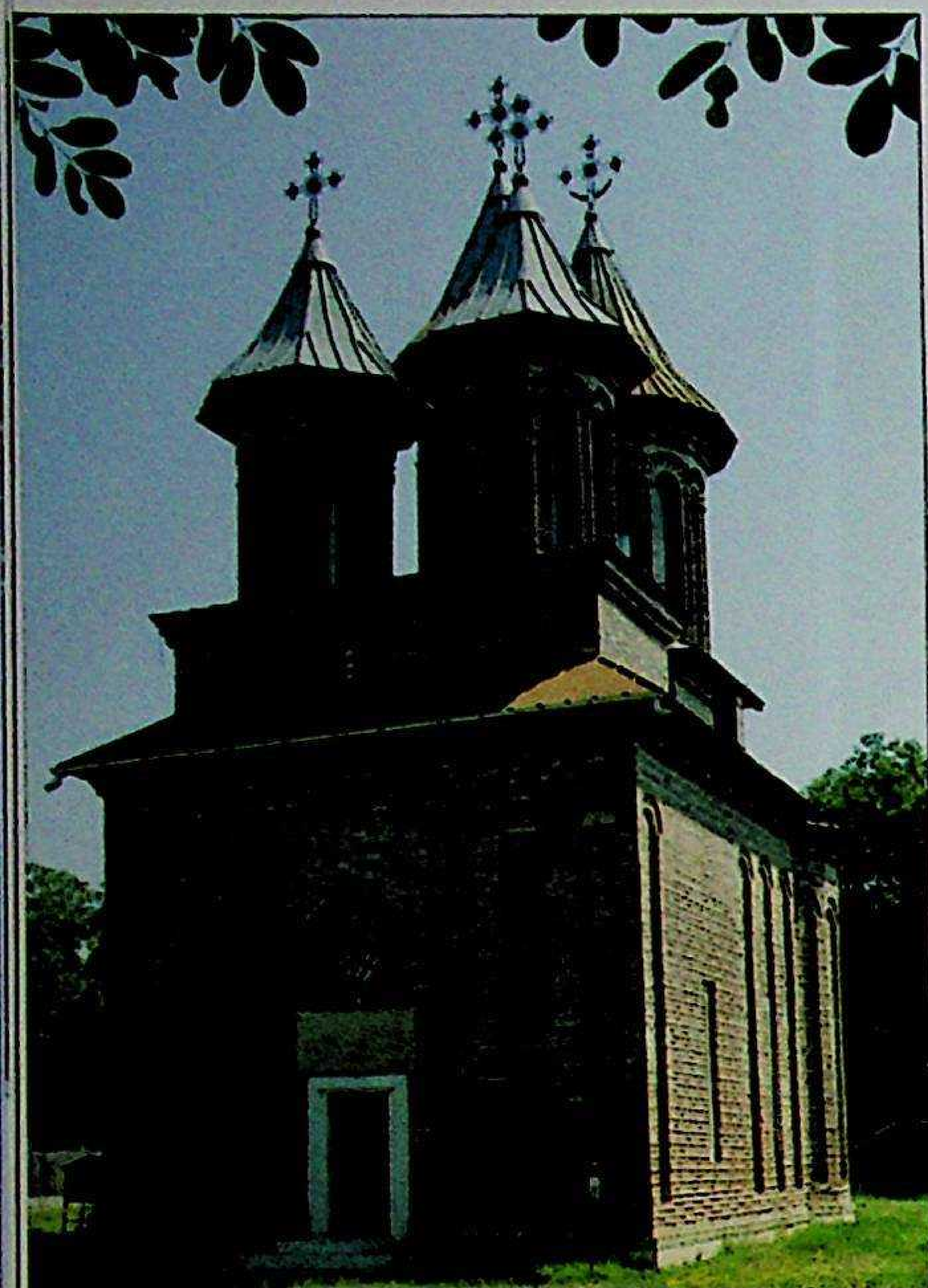
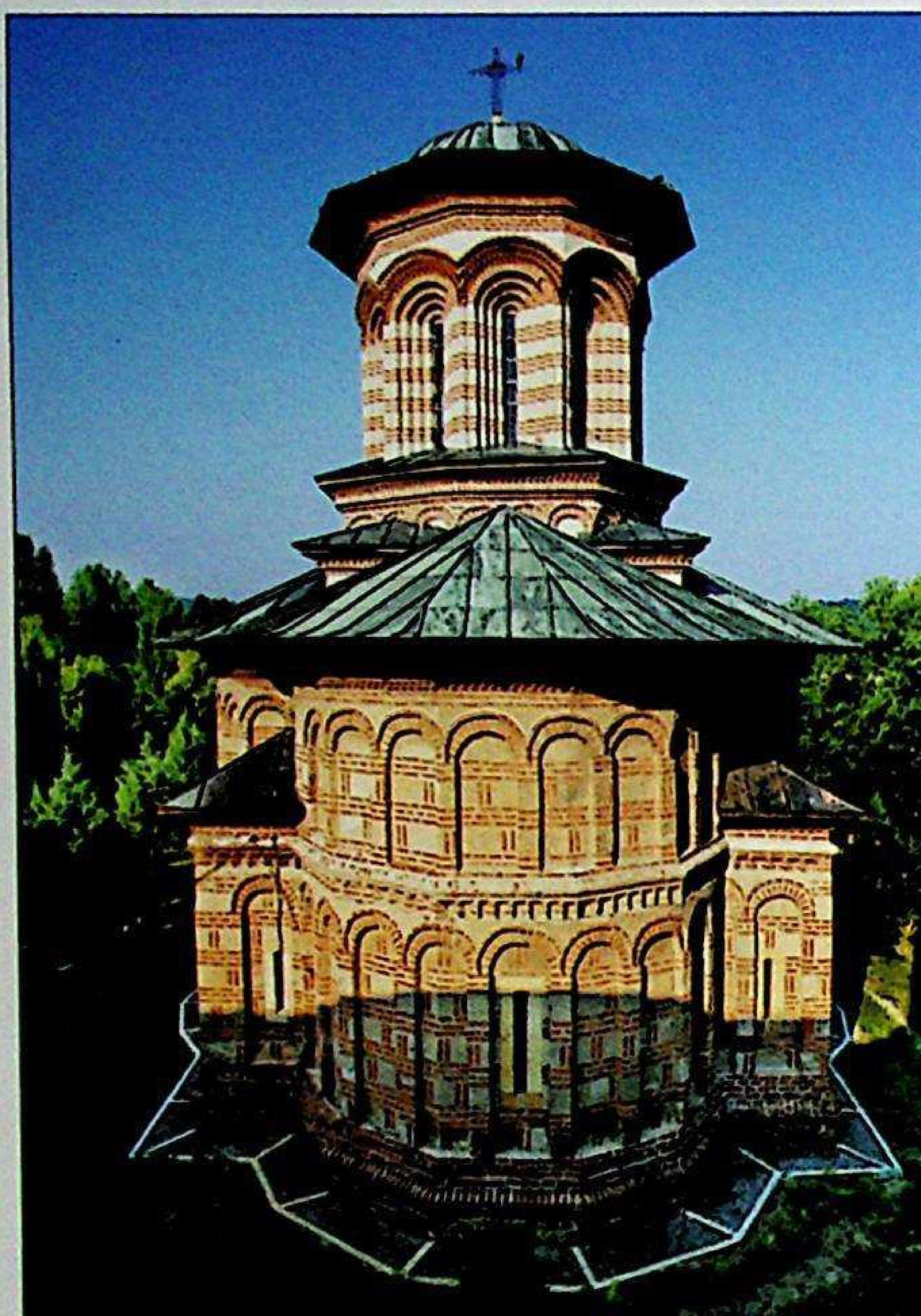
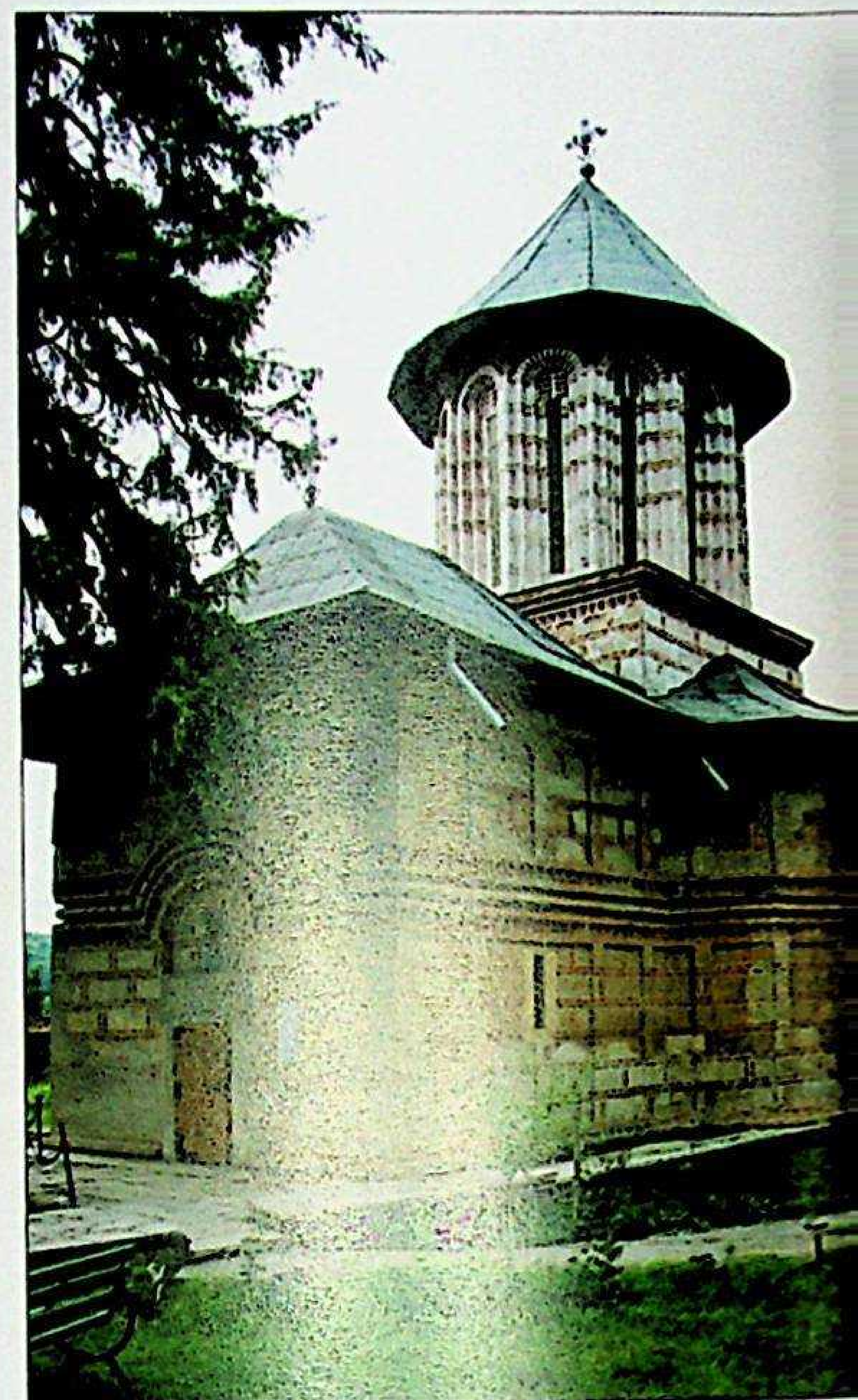
Mănăstirea Tutana, jud. Argeș

Biserica Mihai Vodă din București și ctitorul acesteia Domnitorul Mihai Viteazul (sus); Catedrala Mitropolitană „Sfântul Dumitru" din Craiova (jos)

▲ *Mănăstirile Cobia, jud. Dâmbovița, Bucovățul vechi sau Coșuna din Craiova și Căluiu, jud. Olt (de la stânga la dreapta)*

Seaca-Mușetești (jud. Olt), toate în deceniul al doilea al secolului. Tot unor boieri le aparțin Mănăstirile *Căluiu* (jud. Olt), ctitorită de Vlad banul și frații săi Dumitru pârcălabul și Balica spătarul, *Găiseni* (jud. Ilfov), de marele vornic Drăghici (în timpul lui Neagoe Basarab), *Gura Motrului sau Motru* (jud. Mehedinți), de marele logofăt Harvat la începutul secolului, *Verbila* (jud. Prahova), atestată documentar la 1527, de Dragomir spătarul, Toma banul și Caraci vistierul, *Stănești* (jud. Vâlcea), de Giura logofătul și Mogoș banul, în 1536, *Dobrușa* (jud. Vâlcea), poate de la sfârșitul secolului al XV-lea, atestată documentar în 1520.

În a doua jumătate a secolului, notăm mănăstirile: *Vieroș* (jud. Argeș), zidită de Iordache Golescu vornicul în 1571-1573, *Cobia* (jud. Dâmbovița), de Badea stolnicul în 1571-1572, *Bucovățul vechi* sau *Coșuna* (azi în Craiova), existentă din prima jumătate a secolului, refăcută de marele ban Ștefan și fiul său Pârvu logofătul în 1572[42], *Stelea* din Târgoviște și mănăstirea *Sfântul Ioan* din București (distrusă), ctitorite de Stelea spătarul, *Mărcuța* în marginea Bucureștilor, de vistiernicul Dan, *Banu* din Buzău de Andronic Cantacuzino vistierul, *Cătălui* sau *Clătești* (jud. Ilfov, dispărută), de marele spătar Stan, *Gruiu* (jud. Ilfov), de Borcea logofătul, *Panaghia* (jud. Dâmbovița, dispărută), de Mihai clucerul, *Hotărani* (jud. Romanați, azi Olt), de marele vornic Mitrea, *Crețești* (jud. Dolj), de Hamza banul, *Strâmba* (jud. Gorj), de Stoica logofătul, schitul *Flămânda* (jud. Vâlcea), de marele logofăt Teodosie Rudeanu, mănăstirea *Cernica* de lângă București, de marele vornic Cernica Știrbei, în jurul anului 1600.

---

42. Nestor Vornicescu, „Ctitorii Mănăstirii Bucovăț: Stepan marele ban și fiul său Paisie, marele logofăt", în: *Mitropolia Olteniei*, XXIV (1972), 9-10, pp. 668-699 (alte studii tot acolo).

▲ *Frații Buzești, frescă de la mănăstirea Căluiu, jud. Olt*

Probabil tot ctitorii boierești erau și mănăstirile *Tisău* (jud. Buzău), *Segarcea* (jud. Dolj), atestate documentar pe la mijlocul secolului, și altele.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea au ajuns la situații deosebite boierii din familia Buzeștilor (frații, Radu, Preda și Stroe). Ei au refăcut și „înfrumusețat" mănăstirile *Stănești* și *Căluiu*, care a devenit gropnița familiei lor, au ridicat o mănăstire de lemn la *Mamul* (jud. Vâlcea). Se pare că tot ei au refăcut și mănăstirea *Surpatele* (jud. Vâlcea), atestată documentar încă de la începutul acestui secol.

Consemnăm aici și câteva biserici și mănăstiri ctitorite de unele fețe bisericești: mănăstirea *Izvorani*, în părțile Buzăului, a lui Luca din Cipru, spre sfârșitul secolului, când era episcop de Buzău, schitul *Olteni* din jud. Vâlcea, ridicat de episcopii Râmnicului Eftimie și Mihail, viitorii mitropoliți, în a doua jumătate a secolului, paraclisul *„Adormirea de la Cozia"*, făcut de egumenul Amfilohie (1583). O monahie, Magdalena, fosta soție a lui Hamza banul, a rectitorit schitul *Corbii de Piatră* (jud. Argeș), săpat în stâncă. Desigur, unii călugări –, mai ales sihaștrii – au ctitorit și alte schituri și mănăstiri mai modeste, cu resurse materiale insuficiente, care au dispărut în curgerea veacurilor. Unele dintre ele sunt atestate însă de izvoarele documentare ale timpului: *mănăstirea lui Radu Postelnic*, *mănăstirea lui Cornilie*, în părțile Buzăului și altele[43].

---

43. Mănăstirile din Țara Românească prezentate după Nicolae Stoicescu, ***Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București***, București, 1961, 363 pp.; Nicolae Stoicescu, ***Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Țara Românească***, 2 vol., Craiova, 1970, 800 pp.; Vol. ***Domnitorii și ierarhii Țării Românești, sub voce***.

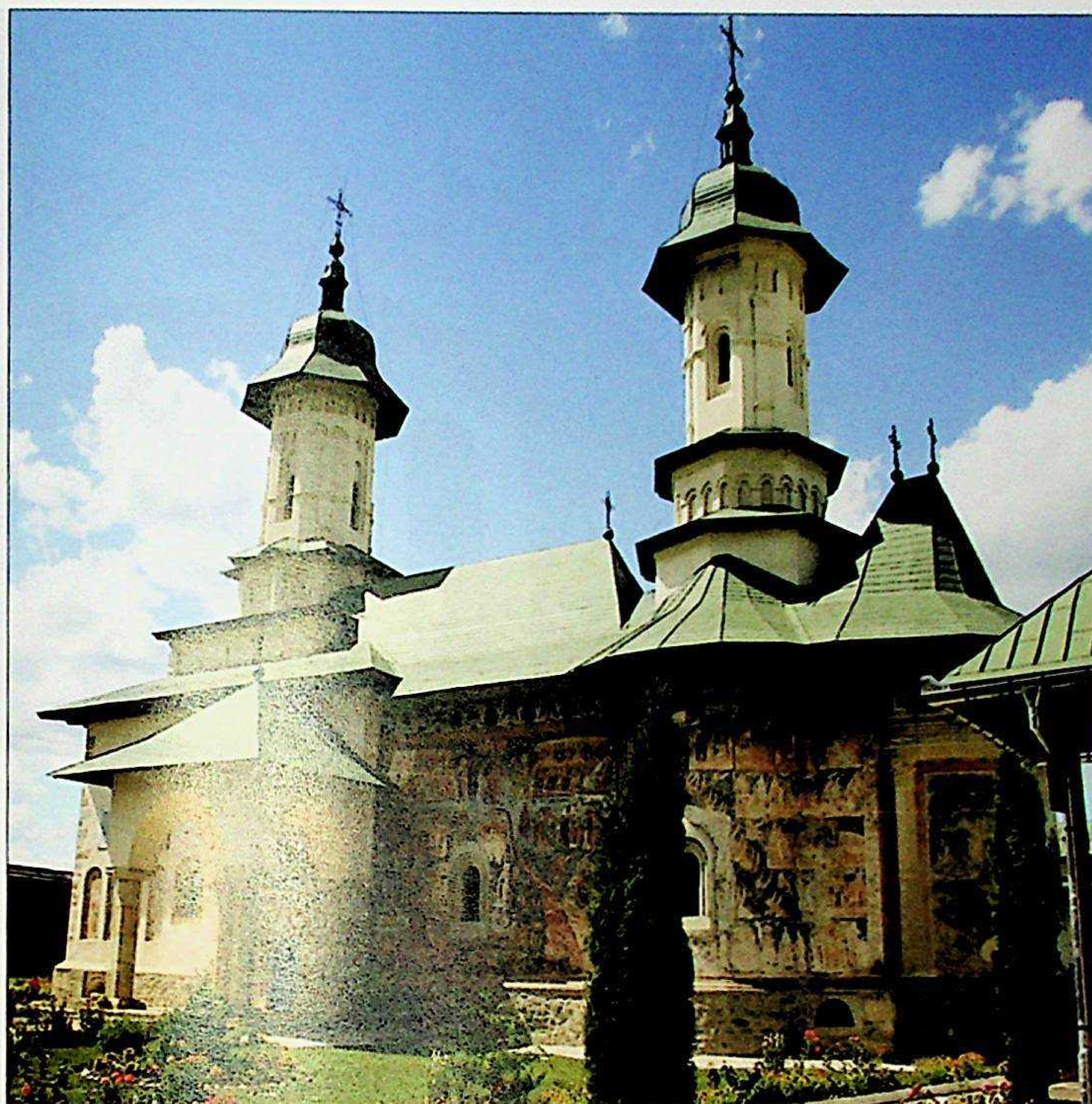
2.2. Mănăstirile din Moldova

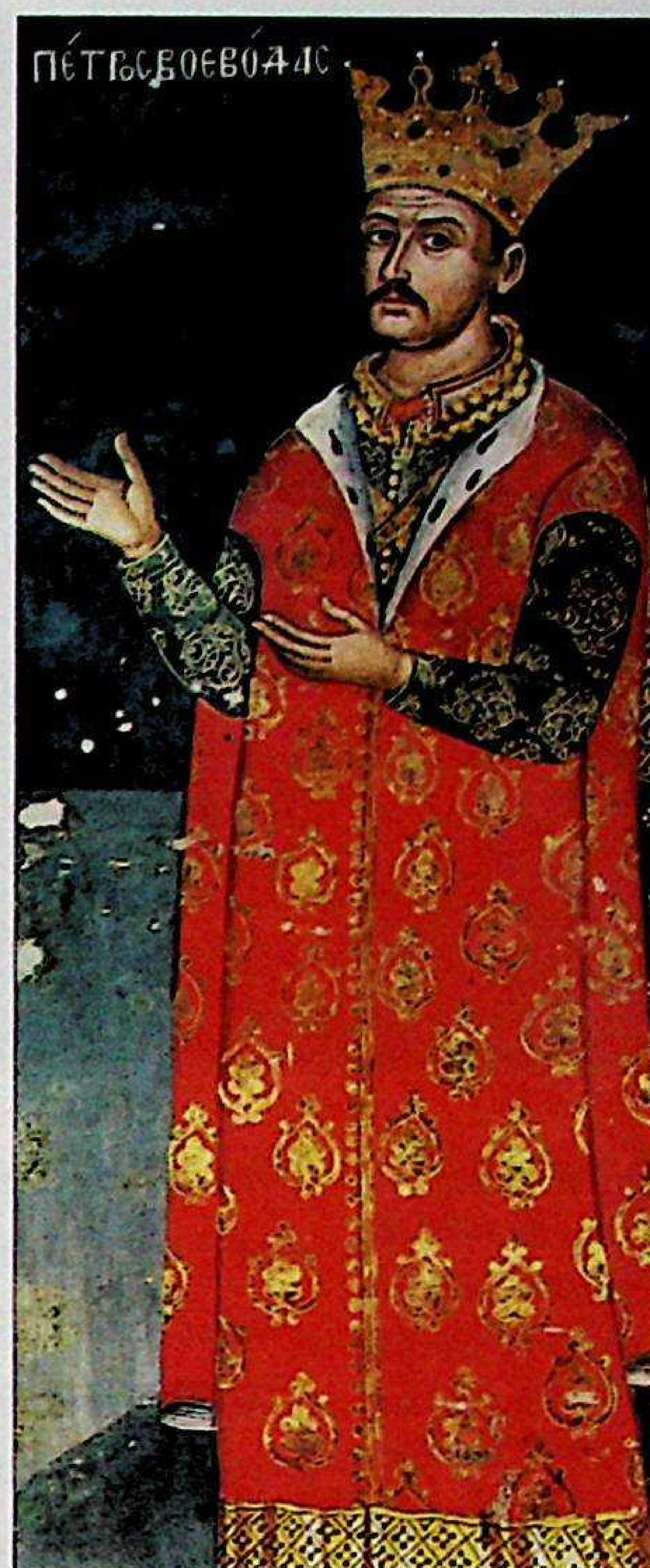
Ca și în Țara Românească, mai mulți domni moldoveni au ctitorit un număr apreciabil de mănăstiri, cele mai multe existând până azi. Din rândul marii boierimi de asemenea s-au impus câțiva ctitori. În 1514, fiul și urmașul lui Ștefan cel Mare, Bogdan III cel Orb, a început construirea unei noi catedrale mitropolitane la Suceava, cu hramul *„Sfântul Gheorghe"*. A fost terminată de fiul său, Ștefăniță, în 1522, când a fost sfințită de mitropolitul Teoctist; avea un statut de mănăstire, datorită slujitorilor ei. În 1534 a fost împodobită cu picturi, iar în 1589 au fost aduse aici moaștele Sf. Ioan cel Nou din biserica Mirăuți, fapt pentru care mănăstirea este cunoscută și sub numele acestui sfânt. În același an, Petru Șchiopul i-a zidit turnul-clopotniță.

Cel care a reușit să ridice iarăși Moldova la prestigiul de care se bucurase în timpul domniei lui Ștefan cel Mare a fost Petru Rareș. Sub el, construcțiile de mănăstiri și biserici au cunoscut un mare avânt, începându-se acum și pictura exterioară a bisericilor, din care multe se păstrează până azi: „Sfântul Gheorghe" din Hârlău, Probota, Humor, Moldovița, Bălinești, Arbore și Voroneț.

▲ *Catedrala mitropolitană „Sf. Ioan cel Nou" din Suceava*

Prima și cea mai însemnată dintre ctitoriile lui Petru Rareș a fost Mănăstirea *Probota* sau Pobrata, zidită în apropierea vechii Mănăstiri „Sfântul Nicolae" din Poiana Siretului. Am arătat că acolo a fost ridicată o biserică, probabil din lemn, la sfârșitul secolului al XIV-lea

(menționată documentar la 1398), probabil de Ștefan I Mușat, în locul căreia s-a ridicat a doua biserică, din piatră, pe la mijlocului secolului al XV-lea, în care au fost înmormântate doamna Oltea (1465), mama lui Ștefan cel Mare, și, Evdochia din Kiev (1467), prima sa soție. La îndemnul vărului său, egumenul Grigorie Roșca, viitorul mitropolit, Petru Rareș a zidit a treia biserică a mănăstirii, existentă până azi. Lucrările s-au terminat în 1530, iar peste doi ani, biserica a fost zugrăvită în întregime, în interior și exterior. Ea a devenit necropolă domnească, în locul Putnei, aici fiind înmormântat Petru Rareș, doamna Elena și fiul lor Ștefan (în gropniță), la care se adaugă cei înmormântați în pridvor (boieri, episcopul Mitrofan de Rădăuți și alții).

În 1532, a început construcția unei noi mănăstiri la *Moldovița* (cea veche era atestată documentar din 1402). Pictura interioară și exterioară, una din cele mai remarcabile realizări ale artei moldovenești, s-a făcut în 1537.

Mănăstirea *Râșca,* în apropiere de Fălticeni, a fost zidită de Petru Rareș în 1542, la îndemnul episcopului Macarie al Romanului, fiind zugrăvită abia în timpul fiului său Ștefan (1551-1552). După afirmațiile călugărului Azarie și ale lui Grigore Ureche, însuși episcopul Macarie a contribuit la ridicarea mănăstirii. După unii cercetători, prima biserică din zid de la mănăstirea *Agapia* a fost ridicată tot de Petru Rareș și doamna Elena.

Tot Petru Rareș este ctitorul mai multor biserici de mir: *Adormirea din Baia* (1532), *„Sfântul Dumitru" din Suceava* (1534-1535), în care este îngropat fiul său Bogdan, *„Sfântul Dumitru" din Hârlău* (c. 1540), *Sfânta Paraschiva (domnească) din Târgu Frumos* (c. 1541);

▲ *Mănăstirea Râșca și ctitorul său, domnitorul Petru Rareș, frescă de la Mănăstirea Dionisiu (Athos)*

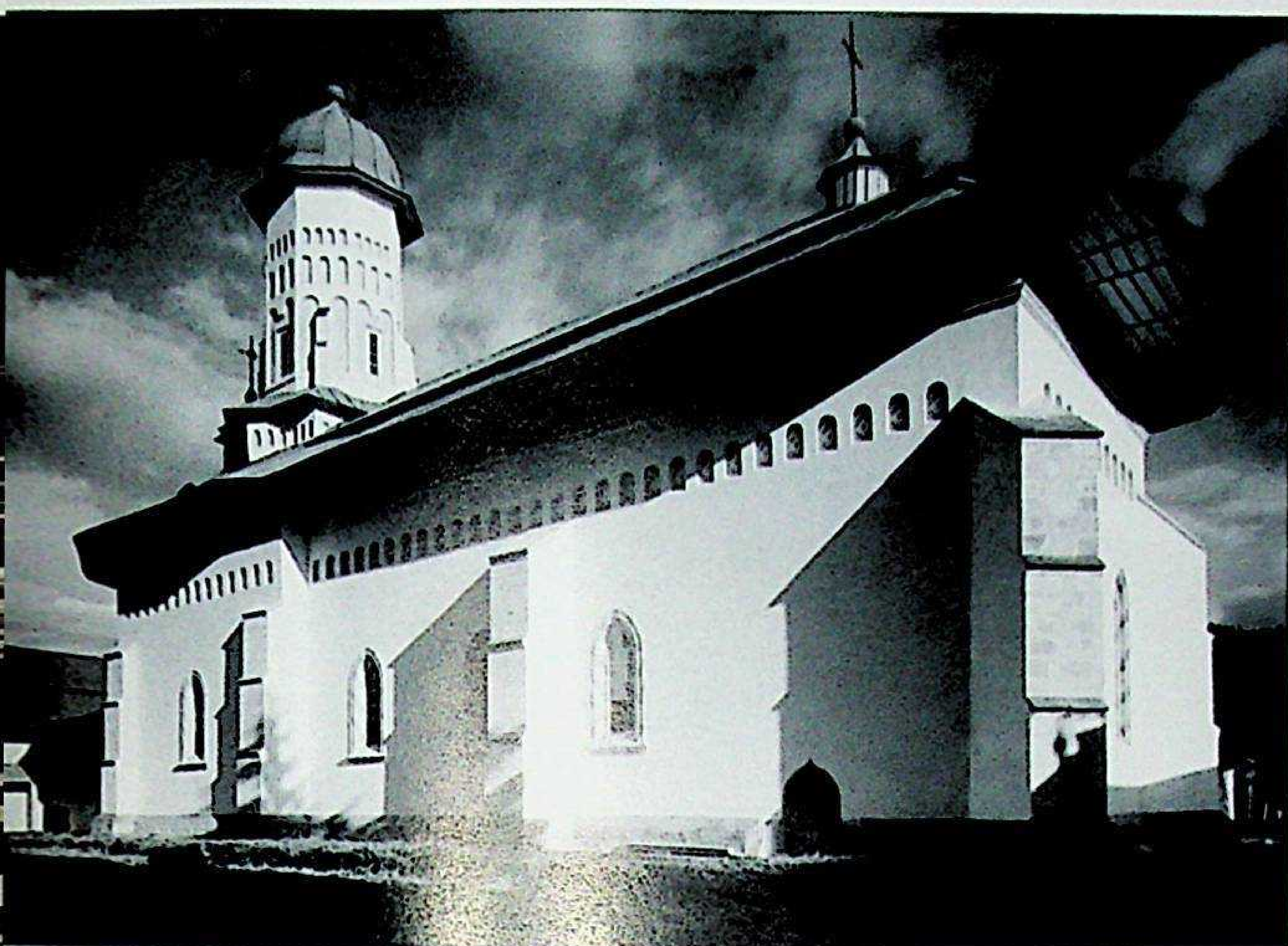

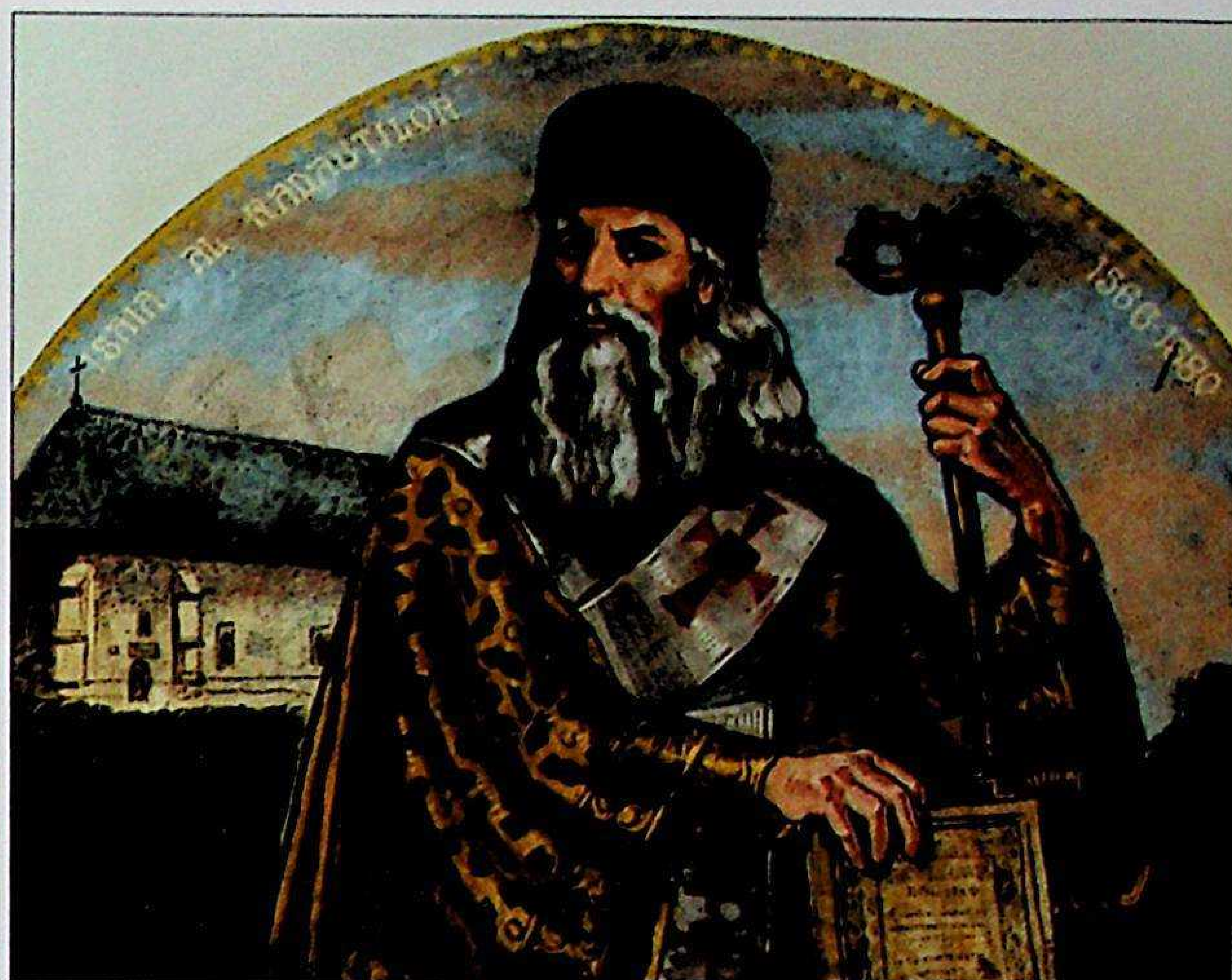
▲ *Petru Rareş cu maica sa înaintea „Dreptăţei" unde se recunoaşte că este fiul lui Ştefan cel Mare (stânga), Mănăstirea Humor (dreapta)*

tot el reface paraclisul din *cetatea Hotinului.* Cea mai însemnată dintre bisericile zidite de el este, fără îndoială, *Catedrala episcopală din Roman*, cu hramul „Cuvioasa Paraschiva", pe locul bisericii mai vechi, existentă din primii ai domniei lui Alexandru cel Bun. Lucrările de construcţie au început în 1542, catedrala fiind terminată abia în 1550 de fiul său, Iliaş. Picturile ei – îndeosebi scenele legate de viaţa Sfântului Ioan cel Nou – sunt printre cele mai reuşite din epoca respectivă. Soţia lui Petru Rareş, Elena, a ctitorit *biserica Doamnei* sau *Uspenia, Biserica Sfântul Gheorghe* (sau domnească), ambele în Botoşani, şi *Biserica Învierii* (sau Văscresenia) din Suceava.

După exemplul domnilor ţării, mai ales al lui Petru Rareş, mulţi boieri au ridicat fie biserici de mir în satele lor, fie mănăstiri. Trecând peste bisericile de mir, notăm *Mănăstirea Sălăjani* sau *Sălăjeni* (jud. Suceava), ctitorită de Eremia, fost vistiernic al lui Ştefan cel Mare şi al urmaşilor săi, din anii 1527-1528; s-a călugărit aici sub numele Evloghie. A fost închinată mănăstirii Moldoviţa. Vistiernicul Mateiaş este ctitorul mănăstirii *Coşula* – Botoşani (1535, zugrăvită în anii următori).

Cea mai însemnată ctitorie boierească a fost însă *Humorul*, lângă oraşul Gura Humorului. În apropierea vechii mănăstiri a lui Oană vornicul, pomenită în 1415, ruinată în cel de-al treilea deceniu al secolului al XVI-lea, marele logofăt Teodor (Toader) Bubuiog şi soţia sa Anastasia (fiica logofătului Ioan Tăutu) au ridicat o nouă biserică (fără turlă!), terminată la 15 august 1530. Ctitorul a fost sfetnic de seamă a patru domni moldoveni: Ştefan cel Mare, Bogdan III, Ştefăniţă şi Petru Rareş. La daniile pe care le avea din secolul anterior, s-au adăugat acum cele făcute de noul ctitor, întărite printr-un hrisov al lui Alexandru Lăpuşneanu din 1554-1555. Ctitorul şi soţia sa au fost înmormântaţi aici, în gropniţă († 1539). Biserica nouă de la Humor şi-a câştigat un renume deosebit nu numai prin arhitectura sa (apare pentru prima oară pridvorul deschis), ci mai ales prin pictura sa exterioară, de o valoare excepţională, lucrată de zugravul Toma din Suceava (1535). În secolele XV-XVII, Humorul se număra printre mănăstirile mari ale Moldovei, cu vechi tradiţii culturale şi artistice (aici a fost egumen viitorul episcop de Rădăuţi, Eftimie cronicarul).

▲ *Mănăstirea Slatina, jud. Suceava și Episcopul Isaia al Rădăuților (1566-1580), pictură murală*

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se pot consemna câteva din ctitoriile lui Alexandru Lăpușneanu, Petru Șchiopul, ale Movileștilor și ale unor boieri. Cea mai de seamă ctitorie a lui Lăpușneanu a fost Mănăstirea *Slatina*, situată la circa 40 km de Fălticeni. Lucrările de construcție au început în 1554 și au durat mai mulți ani. Sfințirea bisericii s-a făcut la 14 octombrie 1558, de către mitropolitul Grigorie II, înconjurat de un sobor de 116 preoți și diaconi. Lăpușneanu intenționa să facă din Slatina un însemnat centru cultural-artistic, asemenea celorlalte mari ctitorii voievodale moldovene (de pildă, aici a activat călugărul Isaia, viitorul episcop de Rădăuți). Deși a fost înzestrată cu numeroase bunuri materiale de către ctitorul ei, le-a pierdut în timpul domniei lui Despot Vodă (1561-1563) – care i-a topit argintăria – și a lui Ioan Vodă cel Cumplit. Slatina este necropola lui Alexandru Lăpușneanu și a familiei sale.

A doua ctitorie a fost Mănăstirea *Pângărați*, în apropiere de Piatra Neamț. Potrivit tradiției, aici ar fi existat o așezare de sihaștri, veniți de la Bistrița, întemeiată de un monah, Simion, încă din timpul lui Ștefan cel Mare. Prin 1560, Alexandru Lăpușneanu a ridicat aici o biserică de piatră, înzestrând-o cu moșii și venituri, încât a câștigat o deplină autonomie față de Bistrița, devenind ea însăși o mănăstire. Tot pe valea Bistriței, în apropiere de Piatra Neamț, a ctitorit o mănăstire de călugărițe cu hramul „Schimbarea la Față" de la *Vânători* (numită și Vânătorii Pietrei sau ai Bistriței sau mănăstirea „de peste vale"). Distrusă în 1600, în timpul campaniei lui Mihai Viteazul, a fost refăcută de Ieremia Vodă Movilă, care i-a făcut mai multe danii. A dăinuit până pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Tot Lăpușneanu a ctitorit Mănăstirea *Socola* de lângă „codrul Iașilor" (demolată în secolul al XIX-lea). Se pare că el a fost ctitorul Mănăstirii *„Sfântul Nicolae"* „din țarina Iașilor", închinată Zografului, din Muntele Athos, numită din această pricină „mănăstirea de la greci" (azi nu mai există).

În sfârșit, notăm refacerea din temelie a *bisericii Mănăstirii Bistrița* (1554), ctitoria lui Alexandru cel Bun. Prin acestea, fostul stolnic Petrea, ales în scaunul domnesc cu sprijinul marilor boieri, voia să-și legitimeze calitatea de domn, prezentându-se drept descendent al ctitorilor acestor sfinte locașuri. Soția sa, doamna Ruxandra, fiica lui Petru Rareș, a ctitorit

▲ *Mănăstirea Sucevița și detalii din fresca bisericii (interior – sus, exterior – dreapta)*

biserica *Precista Mare (Adormirea)* din Roman, între anii 1568-1569, care va deveni și ea o mănăstire[44].

Petru Vodă Șchiopul a zidit o biserică la *Mănăstirea Agapia* (din deal) – în 1587 era arătată ca „nou zidită" –, care azi nu mai există. A fost ajutat de egumenul Nicanor, care, pentru scurt timp a fost episcop la Roman și mitropolit. Tot el este ctitorul Mănăstirii *Galata* din Iași; prin 1576-1578, a ridicat o primă biserică (Galata din vale), dar năruindu-se, probabil în urma vreunui cutremur, a ridicat biserica de azi (Galata din deal), în a doua domnie, între anii 1582-1583.

Fiica lui Petru Șchiopul, Maria, împreună cu soțul ei, vistiernicul Zottu Tzigara, au ctitorit Mănăstirea *Hlincea*, de lângă Iași, spre sfârșitul secolului al XVI-lea. Aron Vodă Tiranul (1591-1595) a zidit o mănăstire „în țarina Iașilor", care s-a numit apoi *Aron Vodă* sau *Aroneanu*, închinată mai târziu mănăstirilor grecești din Sozopole, apoi la Halki. Din ctitoria sa se mai păstrează azi numai biserica.

În sfârșit consemnăm Mănăstirea *Sucevița*, strălucita ctitorie a familiei Movileștilor. Se pare că zidirea ei începuse înainte de anul 1583, când Gheorghe Movilă, pe atunci episcop de Rădăuți, dăruia mai multe sate „mănăstirii sale nou zidite, pe care sfinția sa a început s-o zidească". Lucrările au durat mai mulți ani, episcopul – apoi mitropolitul – Gheorghe fiind ajutat și de frații săi, Ieremia și Simeon, mai ales după 1595, când Ieremia a ocupat scaunul domnesc. În 1601, acesta a împodobit biserica cu picturi în interior și exterior, care așează Sucevița între capodoperele artei medievale românești[45].

---

44. Precizăm aici câteva din studiile consacrate ctitoriilor lui Lăpușneanu: Alexandru Gonța, „Mănăstirea de la Greci, din țarina Iașilor, o ctitorie dispărută a lui Alexandru Lăpușneanu", în: *Mitropolia Mitropoliei și Sucevei*, XXXV (1965), 1-2, pp. 50-59; Alexandru Gonța, *Un așezământ de cultură de la Alexandru Lăpușneanu de pe valea Secului*.

45. Vol. *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, 3 vol., Suceava, 2006-2007.

Dintre ctitoriile boierești din a doua jumătate a secolului, notăm primul locaș al Mănăstirii *Golia* din Iași, ctitorit de logofătul Ioan Golia, probabil în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu. O altă ctitorie boierească a fost Mănăstirea *Balica* din Iași, numită în documente și Galata de Jos sau Sfinții Arhangheli și care – după refacerea din secolul al XVIII-lea – se va numi *Frumoasa*. Era ctitorită de Meletie Balică hatmanul (fiul din prima căsătorie a Mariei, fiica lui Petru Rareș) și soția sa Ana, care au ridicat noua așezare monahală, probabil între anii 1583-1586, fiind închinată Mănăstirii „Sfânta Ecaterina" din Muntele Sinai. Fiul lor, Isac, vistier și apoi hatman, a desăvârșit-o și a înzestrat-o cu sate și alte bunuri. În ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, Toader Moghilă (Movilă) postelnicul frate cu cei doi domni Movilești – a zidit Mănăstirea *Burdujeni* de lângă Suceava, căreia i s-a spus, după numele lui, și *Todireni*.

Tot în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, un Zosin vistiernicelul (devenit monahul Zosima), ajutat de Alexandru Lăpușneanu, a ridicat un schit din lemn pe valea Secului. Dintr-un act de la Petru Șchiopul, reiese că monahii schitului, conduși de egumenul și dascălul Dosoftei, lucraseră la defrișarea codrului, deci era vorba tot de o așezare sihăstrească. În anul 1602, Nestor Ureche, marele vornic al Țării de Jos, și soția sa Mitrofana, părinții cronicarului Grigore, au construit – mai sus de vechiul schit – o nouă mănăstire, cu biserică, chilii și ziduri de piatră care dăinuiesc până azi, cunoscută sub numele de *Secu sau mănăstirea de la Pârâul Sec* (Xiropotam). Ea a devenit un important centru de viață spirituală și culturală, din care au fost promovați, în secolul al XVII-lea, marele mitropolit Varlaam și alți ierarhi.

Unele mănăstiri, situate pe diferite moșii, erau dăruite altor mănăstiri, mai mari, sau chiar unor persoane particulare, fenomen pe care l-am semnalat în Moldova și în secolul anterior. De pildă, în 1519, Ștefăniță Vodă confirma Mănăstirii Tazlău mai multe sate, precum și două mănăstiri: una „unde a fost Huba", alta la *Răcătău*. În 1521, același domnitor confirma Bistriței satul Călinești, cu o mănăstire și cu o vie. În 1528, Petru Rareș dăruia lui Bogdan medelnicerul satul Găiceni „și cu mănăstirea". În 1558, Alexandru Lăpușneanu întărea unui Nistor și rudelor sale satul Drăgoești pe Cobâla, cu un loc de moară și cu o mănăstire, iar în 1560, tot el dăruia Mănăstirii Râșca satul Popești, pe pârâul Vaslui, împreună cu Mănăstirea *Trestiana*, cu mai multe prisăci și poieni, pe care le pierduse fostul paharnic Lupu pentru „hiclenie" (trădare). Mănăstirile mici, schiturile și chiliile sihaștrilor se găseau sub ascultarea unei mănăstiri mai mari, din care se desprinseseră. De regulă, mănăstirile mici, nou-ctitorite, erau închinate unora mai mari, fiind socotite „metoace" ale acestora.

2.3. Sihăstriile

În afară de aceste mănăstiri ctitorite de domnii țării și de marii boieri, înzestrate cu moșii, cu danii și scutiri de impozite către domnie, hrisoavele vremii amintesc și alte așezări monahale, desigur din lemn, ctitorite de unii călugări sau chiar de unii credincioși, cu resurse materiale insuficiente, cu un număr redus de viețuitori, desigur din aceia care doreau să trăiască o viață cu adevărat „sihăstrească". Așa va fi fost așezarea sihăstrească de la *Bisericani*, cu călugări plecați de la Bistrița, cărora, potrivit tradiției,

▲ *Sfinţii Cuvioşi Rafail de la Agapia, Inochentie şi Eustatie de la Probota, Sf. Ier. Ioan de la Râşca, fresce de la Mănăstirea Afteia, jud. Alba*

Ştefăniţă Vodă le-ar fi făcut o biserică, *schitul de pe Rarău*, ridicat, tot după tradiţie, de Petru Rareş sau *Schitul lui Zosin*, menţionat mai sus. În două documente de la începutul secolului al XVII-lea, apar câteva chilii sihăstreşti în afara zidurilor Mănăstirii *Secu*, prin codrii din jur: a călugărilor Moise, Prohor, Veniamin, Spiridon şi Chiriac. Aşa au luat naştere diferite sihăstrii, în care trăiau în permanenţă mai mulţi pustnici. De regulă, cel cu viaţă mai aleasă devenea „duhovnicul" şi îndrumătorul celorlalţi, care se considerau „ucenicii" lui. Ei nu pierdeau însă complet contactul cu ceilalţi călugări şi cu credincioşii din jur, căci în zilele de duminici şi sărbători coborau la biserica sihăstriei (de regulă din lemn, în care slujea unul din ei), pentru ca să ia parte la slujbe, să se spovedească şi să se împărtăşească. În acelaşi timp, cei care erau hirotoniţi preoţi-duhovnici erau căutaţi de credincioşi, pentru a-şi mărturisi păcatele, pentru a li se citi rugăciuni, mai ales în caz de boală, ori pentru a primi un cuvânt de învăţătură.

Ca şi în secolele anterioare, au trăit şi acum mulţi călugări cu viaţa „îmbunătăţită", cu neîncetată rugăciune şi muncă, continuând astfel tradiţiile specifice monahismului românesc. Între marii „părinţi duhovniceşti" ai acestui secol, izvoarele documentare, dar mai ales tradiţia populară, consemnează pe cuvioşii Eufrosin şi Serghie de la Agapia veche, Pahomie sihastrul, care ar fi îndemnat pe Alexandru Lăpuşneanu să ridice Mănăstirea Slatina, în locul în care sihăstrise el însuşi, Dosoftei Dascălul, menţionat mai sus, care a cârmuit schitul lui Zosin vistiernicelul peste 40 de ani, îndrumător al multor călugări şi sihaştri de pe valea Secului, între care şi viitorul mitropolit Varlaam al Moldovei. Un Ioan sihastrul s-a numărat printre primii călugări retraşi la locul „Valea Sihaştrilor" şi „Valea Sihăstriei" în aceeaşi regiune.

În lucrarea mitropolitului Dosoftei al Moldovei, *Viaţa şi petrecerea sfinţilor* (Iaşi, 1682-1686), sunt menţionaţi patru „sfinţi" moldoveni care au trăit în acest veac, socotiţi ca atare de credincioşii care le-au cunoscut ostenelile duhovniceşti încă din timpul vieţii: Rafail de la Agapia, Inochentie şi Eustatie de la Probota, Ioan de la Râşca (probabil episcopul de la Huşi, apoi Rădăuţi), care au fost „canonizaţi" în anii din urmă.

2.4. Activitățile culturale din mănăstirile românești

Vremurile tulburi prin care au trecut mănăstirile românești în secolul al XVI-lea au împiedicat desfășurarea unor *activități culturale* deosebite, așa cum s-a petrecut în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Cu toate acestea, în mai multe mănăstiri s-au copiat și acum diferite manuscrise ori s-au lucrat obiecte de artă bisericească: la Neamț, Putna, Humor, Voroneț, Slatina, Sucevița, schitul lui Zosin, în Moldova; la Bistrița, Dealu, Argeș, Colentina (Plumbuita), în Țara Românească. De pildă, la Putna s-au scris cele două variante ale *Letopisețului* zis de la Putna, în timpul lui Ștefăniță Vodă. Tot aici au activat protopsalții Eustatie și Antonie, iar spre sfârșitul secolului „ritorul și scolasticul" Lucaci, alcătuitorul unei *Pravile* slavo-române. La Colentina (Plumbuita) Bucureștilor, ieromonahul Lavrentie și ucenicul său Iovan (Ioan) au pus bazele acelei tiparnițe, în care s-a imprimat *Tetraevanghelul*, în două ediții, și *Psaltirea*. În celelalte mănăstiri s-au caligrafiat numeroase manuscrise slavone. În unele din ele existau modeste „școli", în care călugării mai tineri sau candidații la preoție învățau carte: scrisul, cititul, cântările bisericești și rânduiala slujbelor.

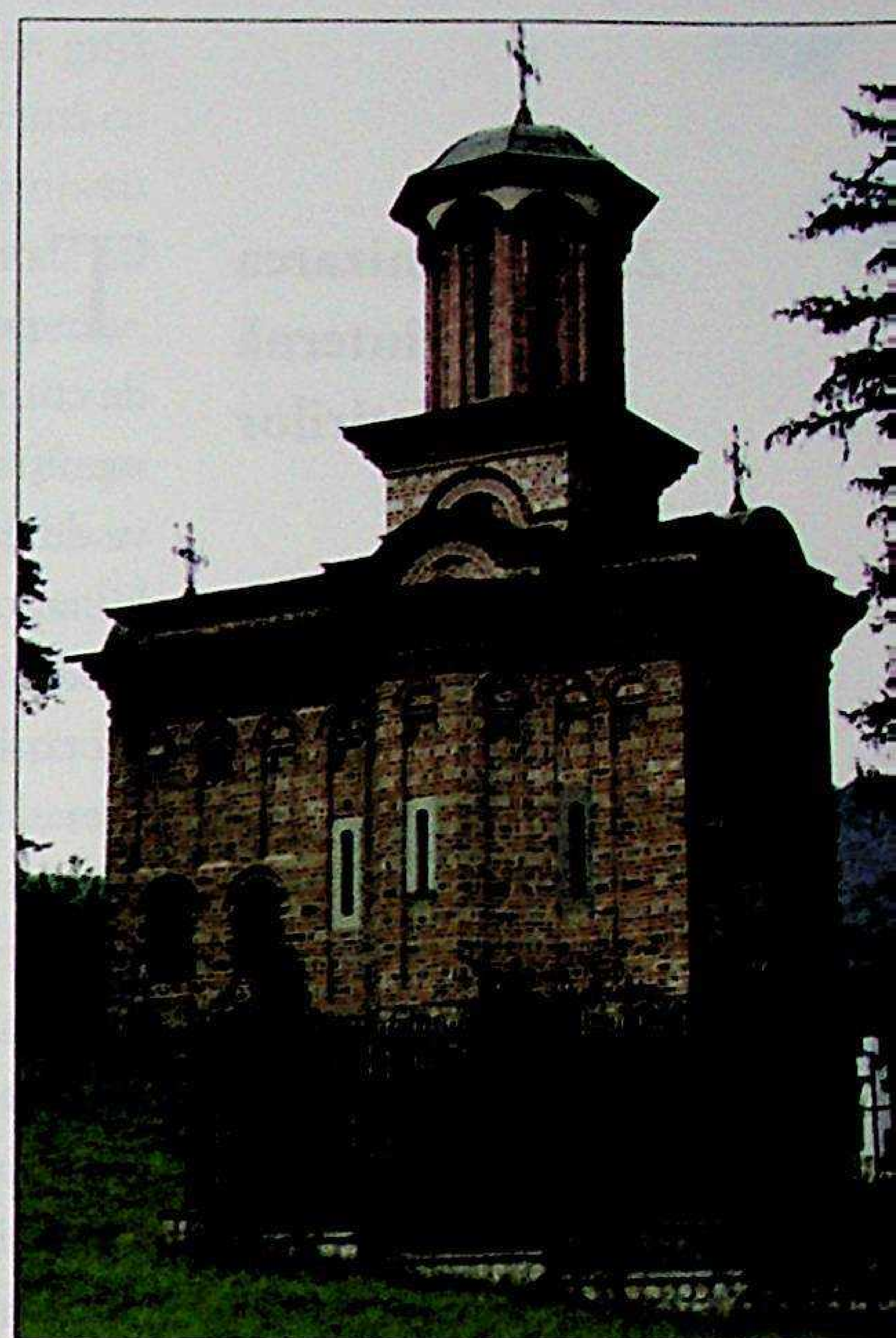
La Putna a funcționat – în ultimele decenii ale secolului al XV-lea și în tot cursul celui de-al XVI-lea – o școală elementară și una medie. După părerea profesorului Ștefan Bârsănescu, cea din urmă avea caracterul unui seminar, pregătind pe viitorii preoți. Se preda aici gramatica, retorica, logica și muzica, precum și limbile greacă, slavonă și română. Ca dascăli vor fi activat protopsalții Eustatie și Antonie, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, ritorul Lucaci, spre sfârșitul lui. Școala a avut o deosebită importanță în cultura românească, promovând preocupările de istorie, drept, lingvistică, științe exacte, muzică[46]. O altă școală a fost cea condusă de dascălul Dosoftei din schitul lui Zosin, în care s-a pregătit și viitorul mitropolit cărturar Varlaam.

2.5. Asistența socială

În această perioadă începe să se contureze tot mai mult opera de *asistența socială* organizată de mănăstirile românești. La Putna, de pildă, s-a făcut o copie după un tratat de medicină, scris în limba latină. Prezența acestuia ne face să credem că la Putna unii călugări aveau și cunoștințe medicale. De altfel, o însemnare pe un *Minei* slavon, din 8 martie 1536, arăta că atunci a ars mănăstirea împreună cu *bolnița* din jurul ei. Înseamnă că mănăstirea dispunea de o bolniță pentru îngrijirea călugărilor bătrâni și bolnavi încă din primii ani ai secolului al XVI-lea, poate chiar din timpul lui Ștefan cel Mare[47].

Câteva bolnițe se cunosc și în Țara Românească. Într-un act cu data de 24 iulie 1524, de la Vladislav III, care a înlocuit în câteva rânduri pe Radu de la Afumați, aflăm de existența unei bolnițe la Simidreni și „a altui loc de binefacere, care este în fața porților bisericii de la Mănăstirea Argeș, numit locul primitor de călători". Deci mănăstirea avea

46. Ștefan Bârsănescu, „Școala greco-slavo-românească de la Mănăstirea Putna", în: *Revista Pedagogică*, VI (1966), pp. 20-31.
47. V. Gonța, Al. Gonța, „Un spital de mănăstire la Putna în veacul al XV-lea", în: *Mitropolia Mitropoliei și Sucevei*, XXXIX (1963), 9-10, pp. 592-601.

▲ *Bolnițele mănăstirilor Bistrița, jud. Vâlcea (stânga) și Cozia, jud. Vâlcea (dreapta)*

două unități de asistență socială distincte: un spital și un adăpost pentru călători sau pentru străini (*xenodochion*), amândouă situate în satul Flămânzești, în apropierea mănăstirii. Erau întreținute de mănăstire. Izvoarele istorice arată că bolnița Mănăstirii Argeș – atestată documentar încă de mult timp – avea case în jur, în care erau întreținuți nu numai călugări bolnavi, ci și credincioși săraci.

Cam în același timp, prin 1520-1521, boierii Craiovești au ridicat o bolniță lângă mănăstirea ctitorită de ei la Bistrița, iar în 1542-1543 s-a zidit bolnița din fața Mănăstirii Cozia. În clădirile din jurul lor se desfășura această lucrare profund umanitară: îngrijirea călugărilor bătrâni și bolnavi, a unor credincioși suferinzi și găzduirea – pe timp limitat, de regulă trei zile – a unor călători străini[48].

Numărul călugărilor trebuie să fi fost destul de ridicat. Din actele timpului se cunosc numeroși boieri și preoți de mir care, spre sfârșitul vieții, după ce rămâneau văduvi, se călugăreau. Așa a fost cazul fostului vistier Eremia, devenit Evloghie monahul, ctitorul Mănăstirii Sălăjeni, sau Toader Baloș, devenit monahul Teofilact, tot în Moldova, monahia Magdalena, fosta soție a lui Hamza banul, care a rectitorit schitul Corbii de Piatră, monahia Eupraxia, mama lui Vlăduț Voievod (1510-1512), monahia Teofana (în mirenie Teodora), mama lui Mihai Viteazul, călugăriță la Cozia, deși era mănăstire de călugări.

De fapt, numărul mănăstirilor de călugărițe era pe atunci destul de redus, în comparație cu al celor de călugări: Valea și Ostrov în Țara Românească, Socola și Vânătorii Pietrei în Moldova și altele.

48. Vezi studiile intitulate: „Semnificația medico-istorică a bolnițelor mănăstirești", în: *Mitropolia Olteniei*, XXI (1969), 9-10, pp. 681-704; 11-12, pp. 879-912; XXII (1970), 1-2, pp. 39-64; vezi și *Mitropolia Olteniei*, XXIII (1971), 5-6, pp. 359-369; XXIV (1972), 7-8, pp. 517-527.

2.6. Organizarea internă a mănăstirilor

Toate mănăstirile mari deţineau numeroase *proprietăţi*: terenuri arabile, vii, livezi cu pomi, păduri, fâneţe, bălţi cu peşte, mori, prisăci, case etc. Acestea le erau dăruite fie de ctitori, fie de unii credincioşi, fie de cei călugăriţi spre sfârşitul vieţii (cazul boierilor pomeniţi mai sus). În repetate rânduri, mai ales cu ocazia schimbării domnilor, vechile hrisoave de danie erau întărite, confirmate de noul domnitor. Mănăstirea însăşi, când avea posibilităţi materiale, cumpăra noi bunuri mobile şi imobile. Uneori anumiţi boieri încălcau în mod abuziv hotarele şi proprietăţile mănăstirii. Ele erau adesea scutite de dări de către domnii ţării. În cazuri excepţionale – mai ales când se majora tributul către Poarta otomană –, le erau impuse anumite dări, cum reiese dintr-un hrisov al lui Mihnea Vodă Turcitul. Satele mănăstireşti erau, de asemenea, scutite de multe din dările obişnuite către domnie.

În ceea ce priveşte *conducerea mănăstirilor*, în Ţara Românească s-a respectat mult timp rânduiala „samovlastiei", întâlnită încă din secolul al XIV-lea. Cu trecerea timpului însă, acest drept a fost încălcat de unii domnitori, ierarhi sau boieri, încât egumenii nu mai erau aleşi direct de sobor, ci numiţi de autoritatea bisericească sau politică.

Abuzurile care se înregistrau cu ocazia numirii de egumeni au produs îngrijorarea firească a conducerii bisericeşti. De exemplu, în 1592, printr-o gramată dată de patriarhul ecumenic Ieremia II, aflat în Ţara Românească, se rânduia ca „alegerea egumenului să se facă numai cu călugării ce lăcuiesc în fiştecare mănăstire, iar nu şi de boierii ţării, pentru ca să nu se dea tulburare şi scandilă călugărilor şi ieromonahilor ce se vor afla acolo şi pentru binele şi odrăslirea mănăstirii", poruncind ca acela care ar îndrăzni să ajungă egumen cu ajutorul puterii laice să fie oprit de la slujirea celor sfinte.

Se pare că această hotărâre n-a dus la îndreptarea lucrurilor, pentru că la 13 aprilie 1596, mitropolitul Eftimie II al Ungrovlahiei a convocat un sobor la Târgovişte, la care au luat parte cei doi episcopi sufragani, Teofil al Râmnicului şi Luca al Buzăului, egumeni, dregători, călugări şi preoţi, stabilind anumite măsuri pentru o mai bună organizare a vieţii monahale. Între altele, s-a hotărât ca egumenia să nu se mai ia „cu mită, fără voia soborului", sau să fie încredinţată unor „oameni străini, din alte ţări, fără nici o milă la sfânta casă", lucruri care au dus la „risipă şi sărăcie". S-a interzis, de asemenea, ierarhilor şi dregătorilor ţării să se mai implice la numirea egumenilor, acordându-se deplină libertate soborului pe cine să aleagă, precum şi „să ia seamă şi de venit şi de cheltuială". Călugării nu-şi puteau părăsi mănăstirea decât „dacă va pofti a locui la pustie, la vreun schit pentru folosul sufletului sau la Sfântul Munte, să nu fie oprit".

Consemnăm şi faptul că în mănăstirile mari funcţiona şi un *catigumen*, un fel de locţiitor. *Egumenul* era ajutat de *duhovnic* (unul sau mai mulţi), care îndruma viaţa religios-morală a obştii (prin slujbe, mărturisiri ş.a.) şi de *econom*, care administra bunurile mănăstirii. Duhovnicul era ajutat de *ecleziarh*, care avea în grija sa inventarul bisericii propriu-zise şi se îngrijea de întreţinerea ei, şi de *canonarh*, care conducea ceremonialul, mai ales în duminici şi sărbători mari. Economul, de asemenea, avea mai multe ajutoare: *vistiernicul* (casierul), *chelarul*, care făcea aprovizionarea cu alimente, trapezarul, care se ocupa cu pregătirea şi supravegherea sălii de mese a obştii (trapeza), *arhondarul*, care se ocupa cu primirea străinilor în încăperi special amenajate în acest scop (arhondaric), *bolnicerul*, care se ocupa cu „bolniţa"

mănăstirii, în care erau îngrijiți călugării bolnavi și bătrâni, *bibliotecarul*, care avea în grijă manuscrisele și cărțile mănăstirii. Abaterile călugărilor erau judecate de egumen împreună cu soborul, iar cele mai grave, înaintea Divanului domnesc. Egumenii mănăstirilor – domnești sau boierești – făceau parte din „soborul" sau adunarea de clerici și mireni încredințată cu alegerea unor noi ierarhi, care, de regulă, erau aleși tot din rândul lor. Ca și în secolul anterior, egumenii aveau dreptul să judece pe locuitorii satelor mănăstirești pentru orice abateri.

În mănăstirile românești, rugăciunea s-a împletit întotdeauna cu *munca*. Astfel, pe lângă obligația participării tuturor călugărilor la slujbe (Utrenie, Sfânta Liturghie, Pavecerniță, Miezonoptică, slujbe speciale în timpul postului etc.), fiecare avea câte o ocupație. Cei cu învățătură erau hirotoniți preoți (ieromonahi) sau diaconi (ierodiaconi) și erau îndatorați cu săvârșirea slujbelor amintite; alții se ocupau cu copierea de manuscrise, necesare pentru slujbe sau pentru lectura obștii (mai târziu unii vor fi tipografi). În mănăstirile care aveau școli, unii călugări slujeau ca dascăli. Ceilalți erau îndatorați la diferite munci manuale: muncă la câmp, creșterea animalelor (vite cornute, cai, oi, porci, păsări), agricultură, viticultură, pomicultură etc. Alții se ocupau cu prăvăliile și cu morile mănăstirii ori duceau produsele ei pe piețele de desfacere. În cele mai multe mănăstiri existau diferite ateliere în care se lucrau cele necesare monahilor: postavuri, rase, potcapuri, veșminte liturgice, încălțăminte, lumânări, ateliere pentru nevoile gospodărești ale obștii. În mănăstirile de călugărițe existau ateliere de țesut și brodat. Cu alte cuvinte, fiecare monah trebuia să aibă o ocupație sau „o ascultare", principiu care se respectă în mănăstirile românești până astăzi. Organizarea internă, prezentată sumar aici, o vom întâlni și în secolele următoare, încât nu vom mai reveni asupra ei[49].

Adeseori mănăstirile erau pustiite de oștile străine care invadau țara. Într-un act de la Ștefăniță Vodă din 1519 se arăta că „săcuii din Țara Ungurească [...] au prădat mănăstirea Tazlău [...] și au tăiat și au rupt privilegiile" Un hrisov al Mănăstirii Golgota din Țara Românească, din 1597, arăta că era „dărâmată de către procleții turci și arsă și goală și fără odăjdii înăuntru și călugărașii goi și săraci". Desigur, unii călugări erau uciși sau luați în robie în cazul acestor nenorociri care se abăteau asupra țărilor noastre. Un document din 1533 aduce știrea că Mănăstirea Bistrița din Oltenia a fost „jefuită" de ostași unguri, care „au tăiat pe călugări". Alteori viețuitorii mănăstirilor cădeau jertfă răzbunării unora dintre domnii țării. Egumenul Iacob de la Slatina, unul din oamenii de încredere ai lui Alexandru Lăpușneanu, a fost îngropat de viu de Ioan Vodă cel Cumplit, pentru că s-a opus la luarea tezaurului mănăstirii. În 1509, Mihnea cel Rău a distrus cu tunurile Mănăstirea Bistrița, ctitoria Craioveștilor, dușmanii săi, iar mai târziu Mircea Ciobanul „a pustiit" Mănăstirea Mislea, ctitoria înaintașului său, Radu Paisie.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, în ambele țări apar primele *închinări* de mănăstiri și schituri românești unor așezăminte bisericești ortodoxe din afara hotarelor țării. Prin *închinare*, mănăstirea respectivă era scoasă de sub ascultarea ierarhului locului și pusă sub autoritatea unei mănăstiri de la Muntele Athos, Muntele Sinai, de la Meteore în Grecia, sau a uneia din cele patru Patriarhii: Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim.

---

49. Cf. Ioasaf Popa, „Știri despre viața mănăstirească din Țara Românească în secolul al XVI-lea", în: *Mitropolia Olteniei*, IX (1957), 7-8, pp. 469-481. A se vedea și Vasile Muntean, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)*, București, 1984, 148 + 6 pp. (extras din: *Studii Teologice*, XXXVI (1984), 1-2 și 3-4).

➤ Muntele Sinai, tablou de la Mănăstirea Pasărea

lui moise tablile legi
Aceasta Sfinta Sinae
este adusă de Hagica

Timp de trei secole, domnii Țării Românești și ai Moldovei au închinat „Locurilor Sfinte" numeroase mănăstiri, schituri și biserici românești, cu toate proprietățile lor. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, Mănăstirile Mihai Vodă și Colentina (Plumbuita) din București au fost închinate unor mănăstiri athonite, Mănăstirile Gruiu și Căluiu, Patriarhiei Ierusalimului, iar în Moldova Mănăstirea lui Balică hatmanul și biserica „Sfânta Paraschiva" din Iași au fost închinate Mănăstirii „Sfânta Ecaterina" din Muntele Sinai. Aceste închinări au dus curând la nemulțumiri, la neînțelegeri între călugării români și cei greci trimiși să le cârmuiască, la abuzuri de tot felul din partea acestora.

3. Mănăstirile din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea

Aceasta este perioada cea mai bogată sub raportul ctitoriilor. Se zidesc acum numeroase mănăstiri și biserici de către domnii celor două țări, de mitropoliți și episcopi, de mari dregători, de călugări și preoți de mir, de negustori și credincioși de rând. Între marii ctitori de locașuri sfinte, reținem numele domnitorilor Miron Barnovschi, Matei Basarab, Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, al mitropoliților Anastasie Crimca al Moldovei, Ștefan, Varlaam, Teodosie și Antim ai Țării Românești, al episcopilor Serafim și Ștefan ai Râmnicului, al marelui spătar Mihai Cantacuzino etc. Pe lângă acestea, și-au continuat existența și marile mănăstiri din secolele anterioare, care au fost refăcute ori li s-au adăugat biserici și clădiri noi.

➤ *Monede (ducați) din timpul Domnitorului Constantin Brâncoveanu*

De regulă, mănăstirile ctitorite de domnitori erau clădiri mari, din piatră, uneori înconjurate cu ziduri de apărare. Ctitoriile preoților, călugărilor și credincioșilor erau mai cu seamă așezări sihăstrești, în locuri retrase, durate din lemn, încât multe dintre ele au dispărut în decursul vremii. Toate mănăstirile mari erau înzestrate cu danii bogate (terenuri agricole, păduri, munți, vii, iazuri cu pește, prisăci) oferite mai ales de ctitori, dar și de domnii țării sau de unii credincioși, la care se adăugau diferite scutiri de dări, sare din ocnele țării, uneori danii anuale din vistieria țării, oferite de domni. Numărul mănăstirilor închinate Locurilor Sfinte a fost în continuă creștere, fapt care a generat nemulțumiri în rândul clerului și al credincioșilor români, din cauza numeroaselor abuzuri ale unor egumeni și călugări greci trimiși să le administreze.

3.1. Mănăstirile din Țara Românească. Matei Basarab

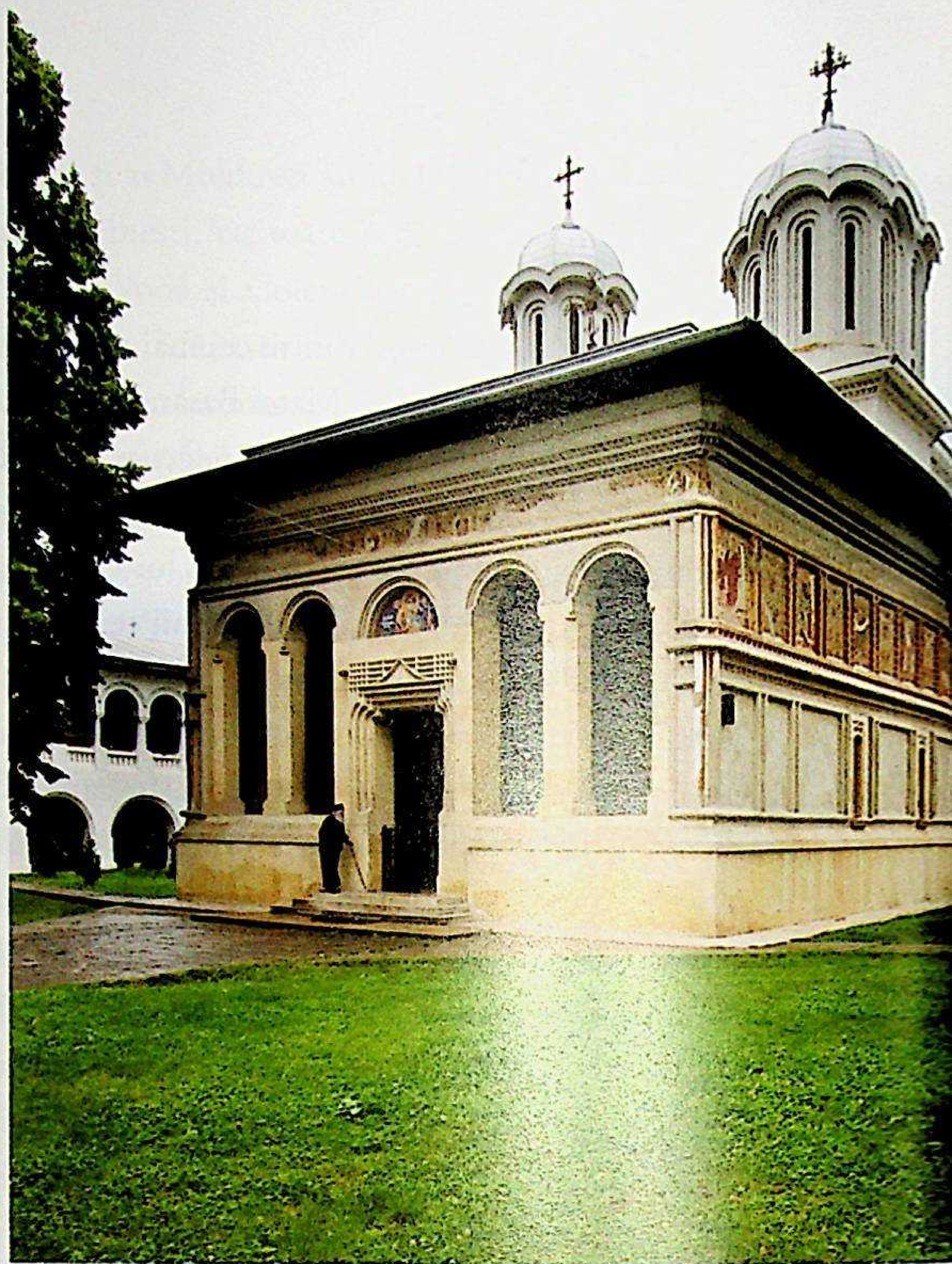
În acest secol a trăit unul dintre cei mai mari ctitori de locașuri sfinte din trecutul poporului nostru, domnitorul Matei Basarab (1632-1654). Se cunosc aproape 40 de mănăstiri și biserici zidite din temelie sau refăcute de el. De aceea, Radu Popescu scria în *Istoriile domnilor Țării Românești*, că „Matei Vodă viind în scaun, altă grijă nu avea, ci făcea mănăstiri pretutindeni și biserici întru lauda lui Dumnezeu, care să văd până acum. Că până la acest domn puține zidiri au făcut domnii cei mai dinainte; iar Matei Vodă au înfrumusețat țara cu tot fealiul de zidiri: mănăstiri, besearici, case domnești, care să pomenesc și astăzi".

Astfel, Matei Basarab este ctitorul mănăstirilor *Arnota*, în Munții Vâlcii (înainte de 1638), pe locul unei așezări mai vechi, în care a fost îngropat împreună cu soția sa, Elina, *Sadova* (jud. Dolj), zidită din temelie, pe locul unei biserici vechi de lemn a boierilor Craiovești (înainte de 1640), *Căldărușani* (jud. Ilfov, 1637-1638), așezată într-o poziție foarte pitorească, înconjurată din trei părți de lacul cu același nume, una din cele mai monumentale din ctitoriile sale, *Măxineni* (azi în jud. Brăila), ridicată înainte de 1637 pe locul unei biserici mai vechi din nuiele, distrusă în cursul Primului Război Mondial, *Plătărești,* lângă București (1646), *Strehaia* (jud. Mehedinți, 1645), *Cornățel* (1648, acum biserică de mir în satul Mănăstirea, jud. Călărași), *Negoiești* (azi în jud. Călărași, 1648-1649), *Brebu* (jud. Prahova, 1650), schiturile *Bărbătești* (jud. Dâmbovița, 1645-1646) și *Pinul* (jud. Buzău, 1647-1648), pe locul unuia din lemn, din secolul XVI, iar în Moldova Mănăstirea *Soveja*, în Vrancea, în urma împăcării cu Vasile Lupu.

▼ *Domnitorul Matei Basarab al Țării Românești, cu soția Elena Doamna, frescă din vechea catedrală arhiepiscopală din Buzău*

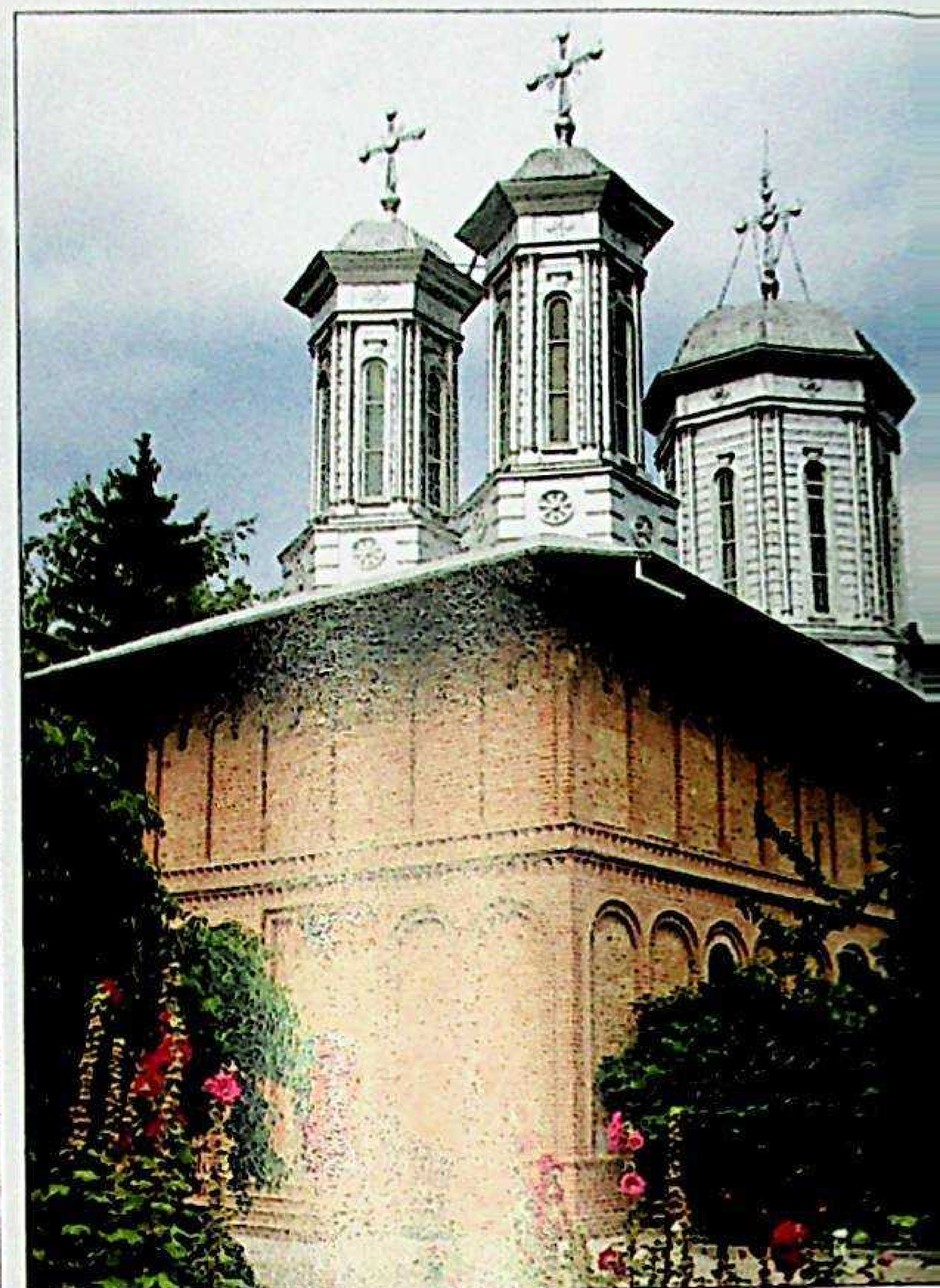

Bisericile mănăstirilor Arnota, jud. Vâlcea (1), Căldărușani, jud. Ilfov (2), Sadova, jud. Dolj (3) și Strehaia, jud. Mehedinți (4)

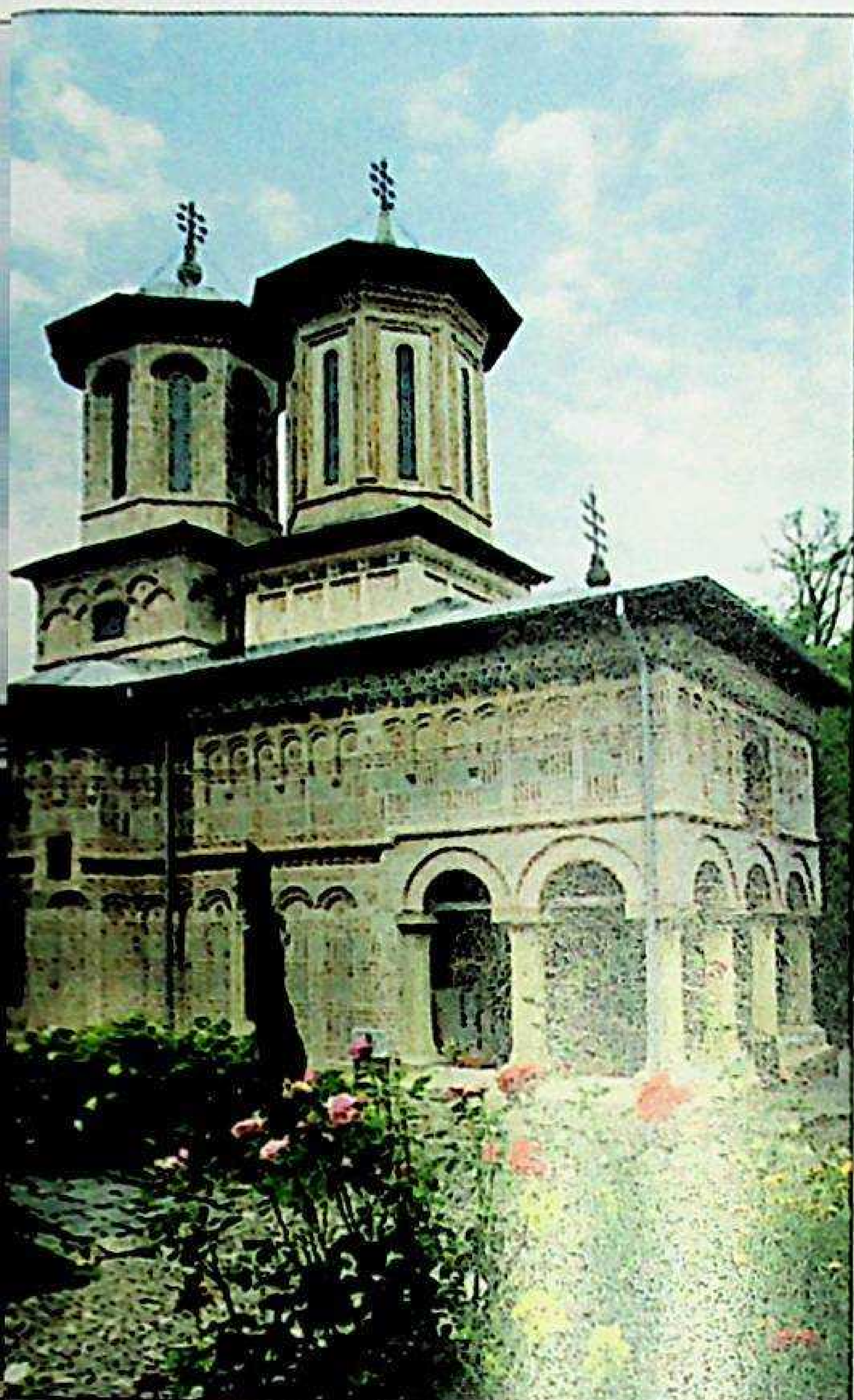
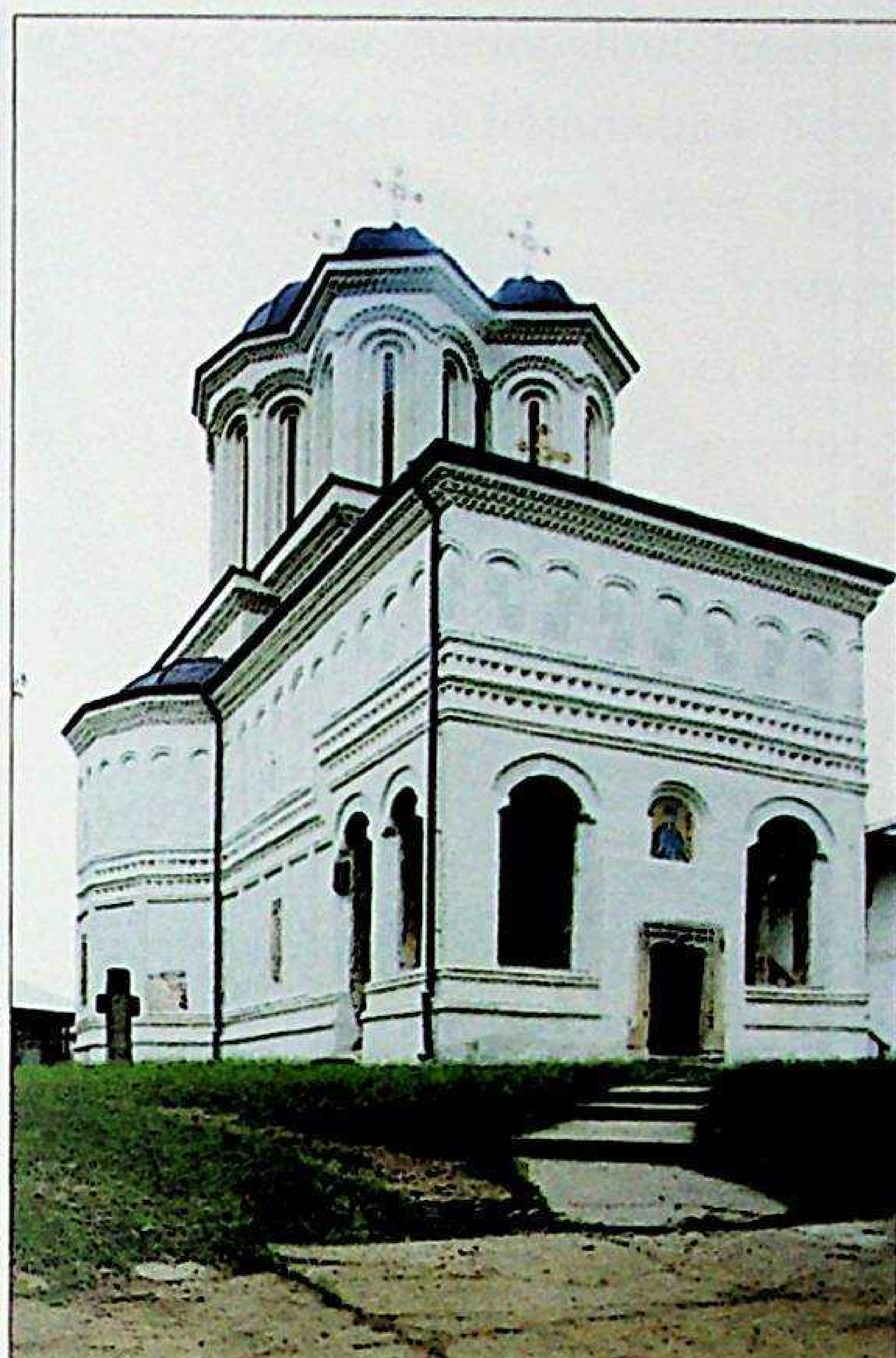
▲ *Complexul arhiepiscopal din Buzău, vechea catedrală și reședința - vedere generală*

A rezidit apoi mănăstirile *Adormirea* sau *Negru Vodă* din Câmpulung (1635-1636), *Plumbuita* în apropierea Bucureștilor (1647), *„Sfinții Apostoli"* din București, *Brâncoveni* (jud. Olt), ctitoria boierilor Craiovești, *Cârnul* (jud. Buzău, existentă din secolul al XVI-lea), *Drăgănești* – Teleorman ș.a. A refăcut *biserica Mitropoliei din Târgoviște*, turnul-clopotniță și chiliile de la *Mănăstirea lui Neagoe* de la Argeș, a isprăvit mănăstirea *Slobozia* (jud. Ialomița), începută de postelnicul Ianache, clădirile din incintă de la *Tismana* de la *Govora* și altele. De asemenea a zidit catedrala episcopală din *Buzău* (1649) existentă până azi, cu schimbările impuse în urma unor distrugeri) și a refăcut catedrala episcopală din *Râmnic*. La acestea se adaugă și câteva biserici de mir: în Târgoviște, Craiova, Pitești, Ploiești, Caracal ș.a.[50]

Urmând exemplul domnitorului, mulți din dregătorii săi au ctitorit aproximativ 50 de locașuri de închinare pe tot cuprinsul Țării Românești. Astfel, soția sa, doamna Elina, a ridicat biserica din *Herăști* (Fierești, jud. Giurgiu) și a refăcut Mănăstirea *Slătioarele* din Ocnele Mari. Marele vornic Preda Brâncoveanu, bunicul domnului Constantin, a ctitorit Mănăstirea *Dintr-un lemn* (jud. Vâlcea), pe locul celei vechi din lemn de la sfârșitul secolului al XVI-lea sau începutul celui de al XVII-lea și a refăcut Mănăstirea *Gura Motrului* sau *Motru* (jud. Mehedinți), ctitoria marelui logofăt Harvat, de la începutul secolului al XVI-lea. Constantin Cantacuzino postelnicul și ginerele său, Pană Filipescu spătarul, au ctitorit biserica *Adormirea din Filipești-Târg* și au refăcut Mănăstirea *Mărgineni*, pe Valea Prahovei, numită și Mănăstirea de la *Cricov* sau a lui Drăghici vornicul (după primul ei ctitor). Căpitanul Arsenie Șoimul a rezidit Mănăstirea Râncăciov (jud. Argeș), în

---

50. Toate acestea prezentate de Constantin C. GIURESCU, „Matei Basarab, cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru", în: *Prinos patriarhului Nicodim*, București, 1946, pp. 167-176; Veniamin NICOLAE, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982, 244 pp.; Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab*, București, 1988, 222pp.

Bisericile mănăstirilor Dintr-un lemn, jud. Vâlcea (stânga), Gura Motrului, jud. Mehedinți (centru) și Polovragi, jud. Gorj (dreapta)

1647-1648. Marele comis Radu Mihalcea a refăcut în piatră Mănăstirea *Bradu* (jud. Buzău), pe locul uneia din secolul al XIV-lea. Vornicul Dragomir a ridicat Mănăstirea *Plăviceni* (jud. Teleorman), logofătul Danciu Pârâianu a refăcut Mănăstirea *Polovragi* (jud. Gorj), slugerul Dumitru Filișanu – schitul *Crasna* din Gorj, căpitanul de dorobanți Buliga a refăcut vechea Mănăstire *Topolnița* (jud. Mehedinți) etc.

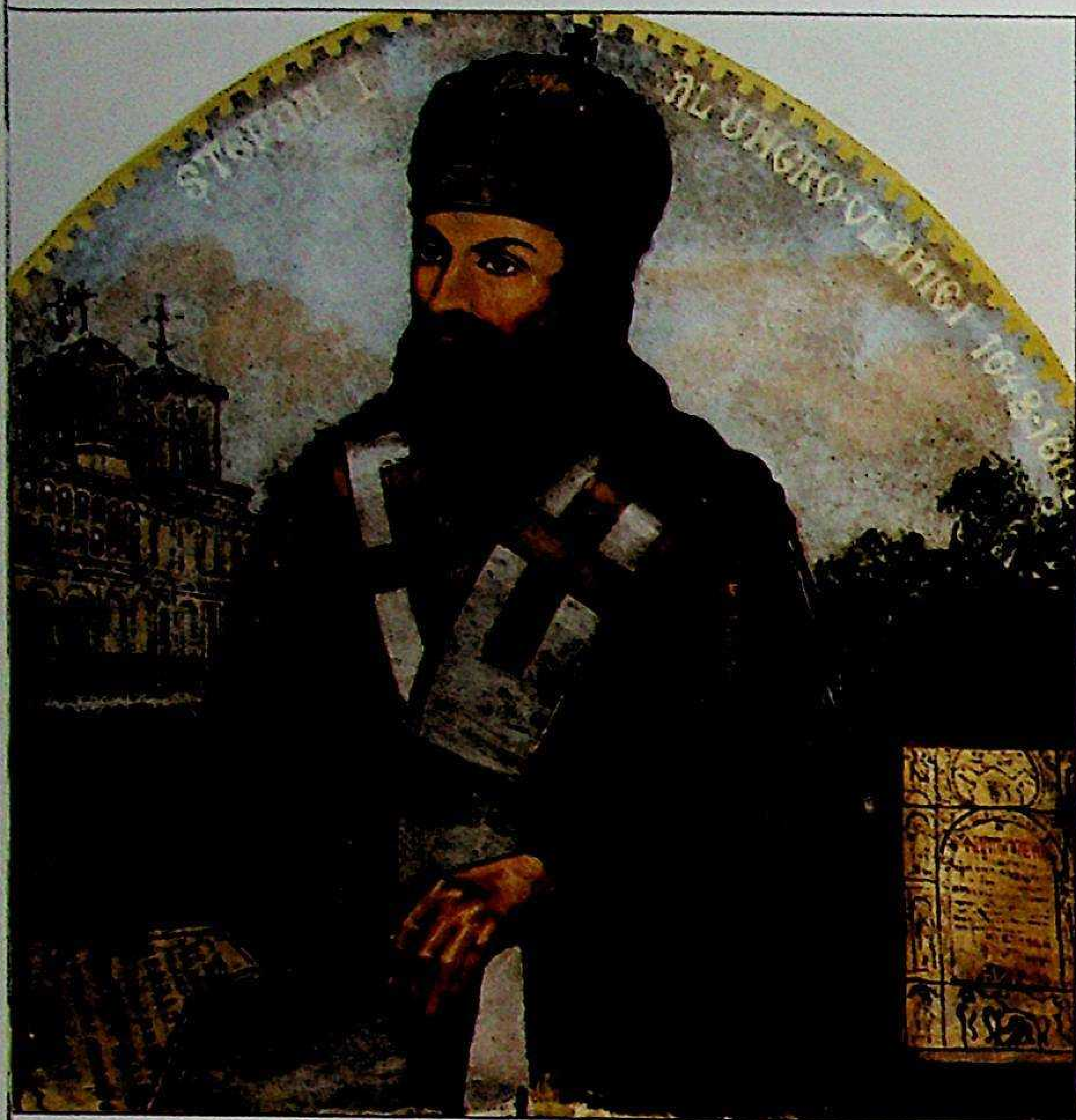
Frecventele schimbări de domnie din a doua jumătate a secolului au dus la scăderea numărului ctitoriilor voievodale. Menționăm totuși, ctitoria lui Constantin Șerban Basarab (1654-1658): biserica cu hramul *„Sfinții Împărați Constantin și Elena"* din București (1656-1658), terminată de urmașii săi Gheorghe Ghica, Grigorie Ghica și Radu Leon, care în 1668 a devenit *catedrală mitropolitană*, desigur considerată ca o mănăstire. Soția lui Constantin Vodă, doamna Bălașa, a ctitorit Schitul *Păușa,* lângă Cozia.

Gheorghe Ghica (1659-1660) a început zidirea Mănăstirii *„Sfânta Treime"* din Cerneți (jud. Mehedinți), terminată de Grigorie Ghica (1660-1664 și 1672-1673). Cel din urmă a mai ctitorit Mănăstirea *„Sfântul Ioan"* din Focșani și Schitul *Fedeleșoiu* (jud. Vâlcea), terminat de mitropolitul Varlaam.

Șerban Vodă Cantacuzino (1678-1688) a ctitorit Mănăstirea *Cotroceni*, pe atunci lângă București (1678), demolată în perioada comunistă, și a refăcut biserica lui Neagoe Basarab de la *Argeș*.

Dintre ctitoriile marilor dregători din a doua jumătate a secolului reținem: Mănăstirea *Jitianu* de lângă Craiova, refăcută de vistierul Ghinea Brătășanu și de vistierul Udriște, Mănăstirile *Cornet* (sau *din Loviștea*) și *Băjești* – Argeș, amândouă zidite de marele vornic Mareș Băjescu (1666), Schitul *Vărzărești* – Râmnicu Sărat de Radu Vărzaru mare armaș, *Mănăstirea Aninoasa* – Argeș, de clucerul Todoran, devenit Teodosie monahul.

Câteva schituri au fost ctitorite de ierarhii țării sau de alți slujitori ai Bisericii. De pildă, mitropolitul Varlaam a ridicat Schiturile *Trivale* de lângă Pitești și *Turnu* de lângă

Călimănești și a isprăvit Schitul *Fedeleșoiu*, mitropolitul Teodosie a ridicat Schitul *Cetățuia* din Râmnicu Vâlcea, episcopul Serafim al Râmnicului, Schitul *Strihareț* din Slatina, episcopul Ștefan al Râmnicului, Schitul *Sărăcinești* – Vâlcea, Grigorie al Buzăului, Schitul *Golești* – Argeș, iar Mitrofan al Buzăului Schitul *Bonțești* – Vrancea.

Alte schituri erau ctitorite de credincioși din popor sau de preoți și călugări. De pildă Schitul *Murgași* – Dolj, de Ilie din Murgași, devenit Isaia monahul, Schitul *Panaghia-Sălcuța* din Dolj, de monahul Paisie, Schitul *Văleni*-Argeș, de călugărul Zaharia Grădișteanu, Mănăstirea *Vălenii de Munte* de un Hagi Stoian și soția sa (închinată Mănăstirii Cotroceni)[51].

◀ Mitropoliții Ungrovlahiei Ștefan I (1648-1668) și Teodosie (1668-1708), picturi murale

◀ Mănăstirea Sărăcinești, anii '50

3.2. Ctitoriile lui Constantin Brâncoveanu

În cei peste 25 de ani de domnie, Constantin Vodă Brâncoveanu, urmând exemplul înaintașilor săi, a ridicat din temelie câteva biserici și mănăstiri, a refăcut pe cele vechi și la oferit tuturor danii bogate. Încă în timp ce era boier, a zidit două biserici pe moșiile sale: una la *Potlogi* (jud. Dâmbovița), în 1683, și alta la *Mogoșoaia*, lângă București, terminată în 1688, cu o lună înainte de a ajunge domn.

În 1690, deci în al doilea an de domnie, a pus temelia Mănăstirii *Hurezi* sau *Horezu* (jud. Vâlcea), biserica mare având hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena", în apropierea unui fost schit. Este cel mai vast ansamblu de arhitectură medievală din Țara Românească. Mănăstirea a fost lucrată cu o măiestrie deosebită, înconjurată cu ziduri și turnuri de apărare, ca o cetate, având, pe lângă biserica principală, alte câteva schituri și paraclise, toate împodobite cu fresce de către cei mai iscusiți meșteri ai timpului. Așa au fost: *paraclisul* făcut de domn (1697), Schitul *„Sfinții Apostoli"*, de egumenul Ioan, Schitul *Sfântul Ștefan*, de Ștefan, fiul domnitorului (1703), Schitul *„Sfântul Ioan Botezătorul"* (azi în ruine), *bolnița*, ctitorită de doamna Maria (1696-1699). Biserica mare a fost sfințită la 8 iulie 1693, de către mitropolitul Teodosie, înconjurat de un mare sobor de arhierei și preoți, în prezența domnului și a familiei sale, deși lucrările de construcție s-au isprăvit abia după patru ani.

▲ Domnitorul Constantin Brâncoveanu (1688-1714), stampă veche

Mănăstirea a primit din partea ctitorului numeroase danii, încât a ajuns una din cele mai bogate mănăstiri ale Țării Românești. Domnitorul a numit în fruntea ei, ca egumen, pe arhimandritul Ioan, care a condus-o cu vrednicie aproape 30 de ani. Gândul evlaviosului ctitor a fost ca Mănăstirea Hurezi să fie loc de îngropare pentru el și întreaga familie, dar, din nefericire, a fost îngropată aici o singură fiică. Tot în Oltenia a mai ctitorit două noi locașuri de închinare: Mănăstirea *Mamul*

51. Ctitoriile boierilor și ierarhilor prezentate după Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor istorice din București* și *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Țara Românească*, sub voce; Vol. *Pridvoare ale cerului. Mănăstiri și schituri din Arhiepiscopia Bucureștilor*, București, 2009, sub voce; Vol. *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, sub voce.

▲ *Mănăstirile Hurezi, jud. Vâlcea (stânga) și Brâncoveni, jud. Olt (dreapta)*

(jud. Vâlcea), zidită din temelie, din piatră, pe locul celei vechi, din lemn, ctitorită de boierii Buzești și înnoită de mama sa, Stanca, și Mănăstirea *Brâncoveni*, în care era îngropat tot neamul său, unde a reclădit o biserică, pe locul celei vechi a boierilor Craiovești, care fusese refăcută și de Matei Basarab.

În București a ctitorit trei biserici, tot pe locul altora mai vechi, la Mănăstirile *Sfântul Ioan cel Mare (Grecesc)*, *Sfântul Sava* (ambele demolate în secolul al XIX-lea) și *Sfântul Gheorghe Nou*. La cea din urmă a construit și chilii noi, case pentru egumen și pentru trimișii Patriarhiei Ierusalimului, căreia îi era închinată. Biserica Sfântul Gheorghe Nou era una din cele mai reușite realizări ale artei brâncovenești. A fost sfințită la 29 iunie 1707 de către patriarhul Hrisant al Ierusalimului, înconjurat de șapte mitropoliți și alți numeroși preoți și călugări. Aici au fost depuse și osemintele ctitorului, în anul 1720. Împreună cu unchiul său, spătarul Mihai Cantacuzino, a ridicat o mănăstire în *Râmnicul Sărat*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", închinată Mănăstirii Sfânta Ecaterina din Muntele Sinai.

În afară de aceste biserici ridicate în întregime de Martirul voievod, el a mai făcut o seamă de îmbunătățiri și refaceri la mănăstirile Cozia, Arnota, Bistrița, Govora, Strehaia, Sadova, Gura Motrului, Dintr-un lemn, Polovragi, Argeș, Dealu, Snagov, bisericile *Domnească*, Sfântul Dumitru și „Mitropolia", din Târgoviște și altele.

În Transilvania a zidit Mănăstirea *Sâmbăta de Sus*, în Țara Făgărașului (înainte de 1701), care dăinuiește până azi, precum și bisericile din Făgăraș și Ocna Sibiului. Dincolo de Prut, la *Ismail* (pe atunci în Mitropolia Proilaviei – Brăila), același domnitor a ctitorit o mănăstire cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, care a fost închinată Patriarhiei Ierusalimului.

Soția sa, doamna Maria, a ctitorit *bolnița* de la Hurezi, o biserică nouă, din zid, în locul celei de lemn, și chilii la Mănăstirea *Surpatele* (jud. Vâlcea), și a refăcut biserica Mănăstirii *Viforâta* (jud. Dâmbovița), precum și biserica *Dintr-o zi* din București.[52]

---

52. Aceste ctitorii prezentate detaliat de Aurelian SACERDOȚEANU, „Constantin Brâncoveanu și ctitoriile sale din Oltenia", în: *Mitropolia Olteniei*, XVI (1964), 9-10, pp. 708-727 (alte articole la pp. 727-757); Ion BARNEA,

➤ *Mănăstirile Viforâta, jud. Dâmbovița (stânga) și Sinaia, jud. Prahova (dreapta)*

Dintre dregătorii lui Brâncoveanu care au ctitorit mănăstiri, consemnăm în primul rând pe Cantacuzini și rudele lor. Astfel marele spătar Mihai Cantacuzino a ridicat – pe lângă Mănăstirea *Adormirea* din Râmnicu Sărat – Mănăstirile *Sinaia*, în Munții Bucegi (1690-1695), în apropierea fostului schit făcut de Nicolae Grozea Haiducul, călugărit spre sfârșitul vieții, închinată Mănăstiri „Sfânta Ecaterina" din Muntele Sinai, *Colțea* din București (1701-1702), care avea o școală și un spital (pe locul vechii biserici de lemn a lui Colțea clucerul) și *Zlătari*, tot din București (1705), Schitul *Titireciu* din Ocnele Mari – Vâlcea, precum și câteva biserici de mir. Spătarul Toma Cantacuzino a ctitorit Mănăstirea *Poiana* - Prahova și biserica din *Filipeștii de Pădure* – Prahova (aceasta împreună cu mama sa, Bălașa); marele vornic Șerban Cantacuzino a ctitorit Schitul *Bascovul* (*Bascoavele*) din jud. Argeș (1695) și a refăcut străvechea Mănăstire *Comana*, la sud de București.

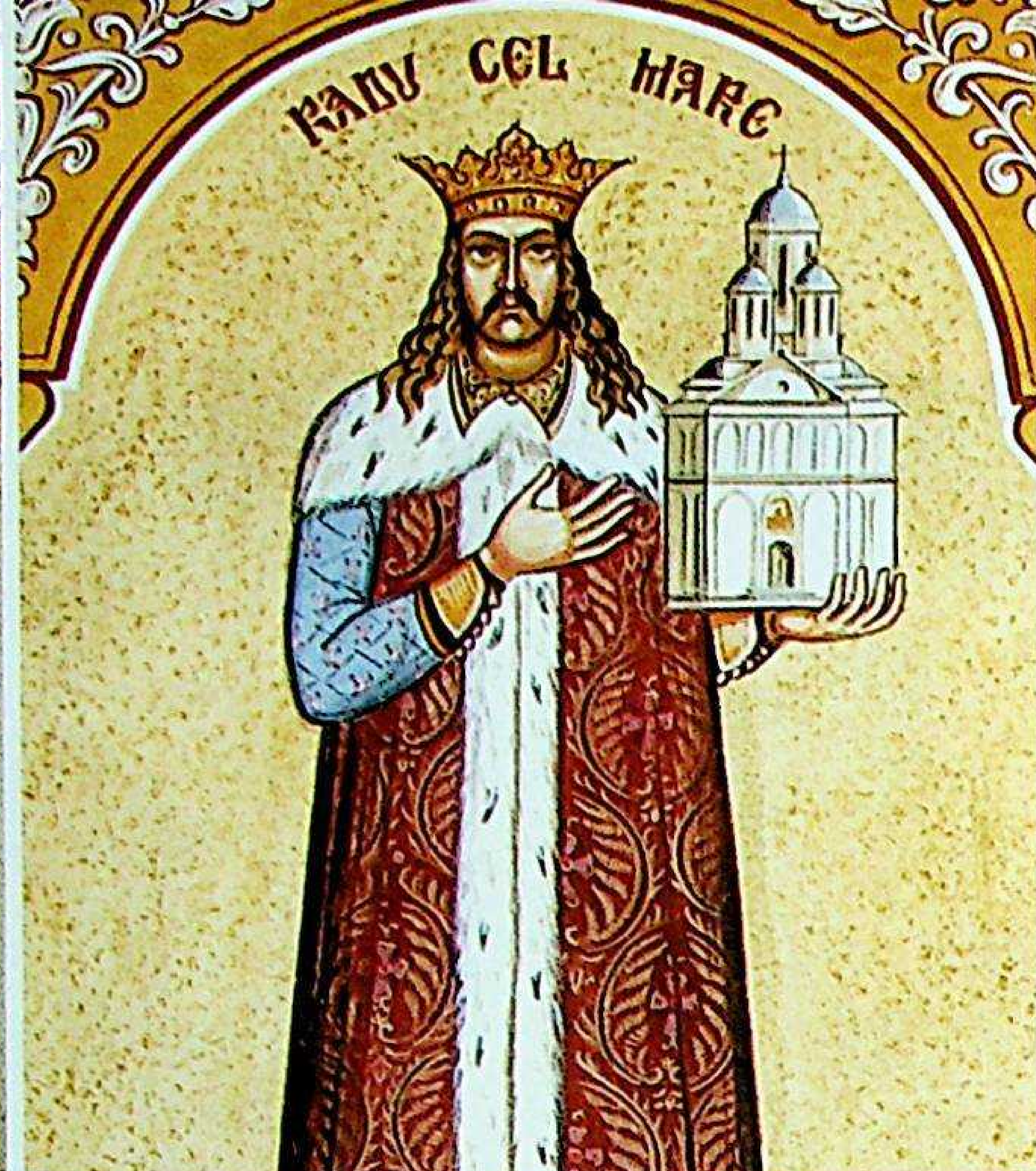
În afară de aceștia, mai pot fi consemnați și alți câțiva boieri-ctitori: marele ban Cornea Brăiloiu, care a zidit Mănăstirea *Baia de Aramă* (împreună cu Milco Băiașul, vătaful minerilor) și a refăcut mănăstirea de la *Țânțăreni*, jud. Gorj; stolnicul Mihalcea Cândescu, care a zidit Mănăstirea *Berca*, jud. Buzău; Vișana, fiica armașului Mărcuță, care a refăcut mănăstirea vistiernicului Dan din marginea Bucureștilor, numită de atunci *Mărcuța*; slugerul Șerban Știrbei, ctitorul Mănăstirii *Didești*, jud. Teleorman; Ianache Văcărescu va reface Mănăstirea *Nucet* (jud. Dâmbovița), în 1712, deci cu puțin înainte de moartea sa martirică alături de familia Brâncovenilor (tot el a ctitorit o biserică în satul Văcărești) ș.a. Mitropolitul Antim Ivireanul a ctitorit Mănăstirea cu hramul „Toți Sfinții" din București, cunoscută sub numele de *Antim*, pe locul unei biserici de lemn, atribuită paharnicului Staicu Merișanu.

➤ *Domnitorii Țării Românești: Mircea cel Bătrân (1386-1418), Radu cel Mare (1495-1508), Neagoe Basarab (1512-1521), Mihai Viteazul (1593-1601), Matei Basarab (1632-1654), Constantin Brâncoveanu (1688-1714), fresce de la Mănăstirea Dealu*

➤➤ *Familia Cantacuzinilor, frescă realizată de Pârvu Mutu la biserica din Filipeștii de Pădure*

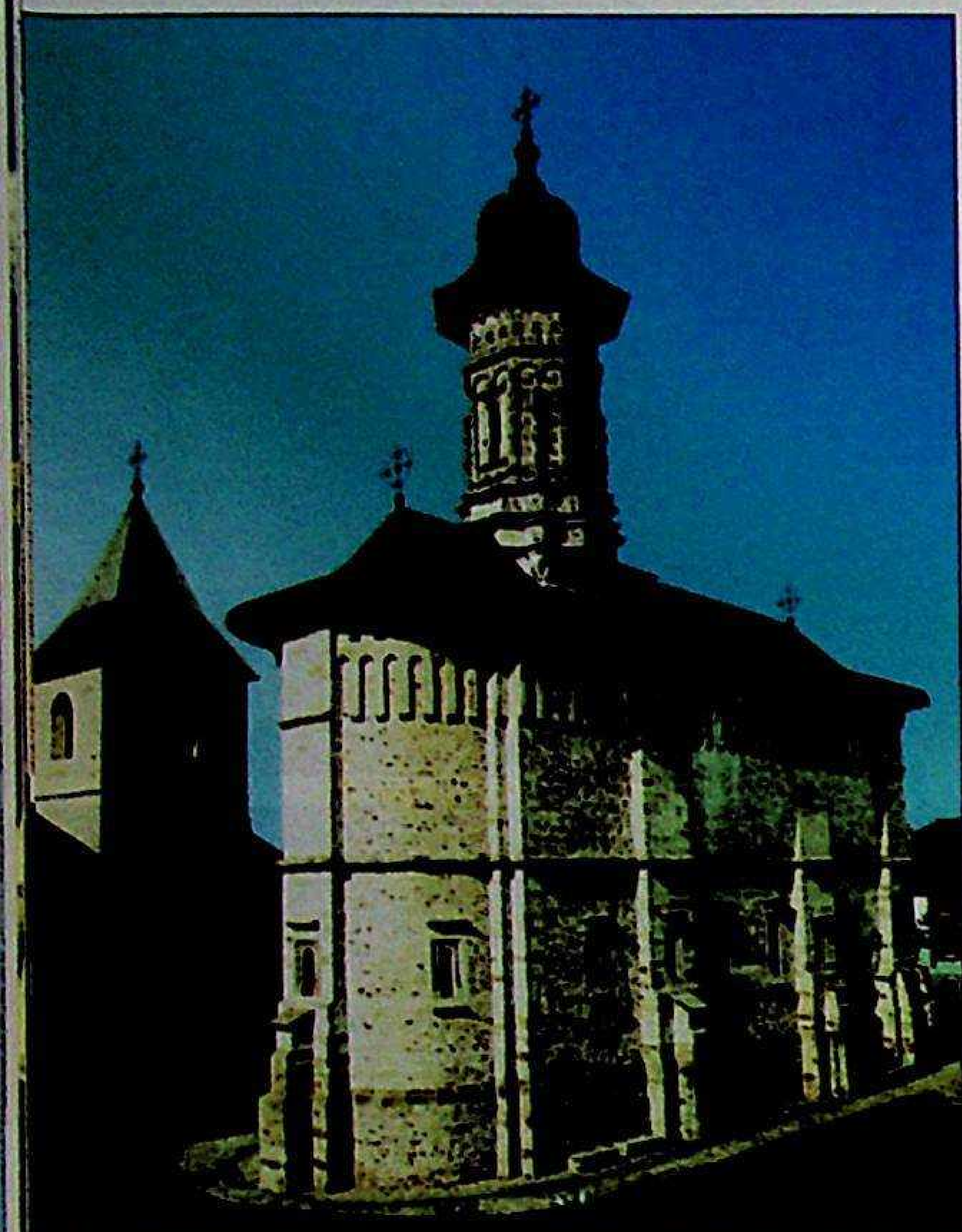
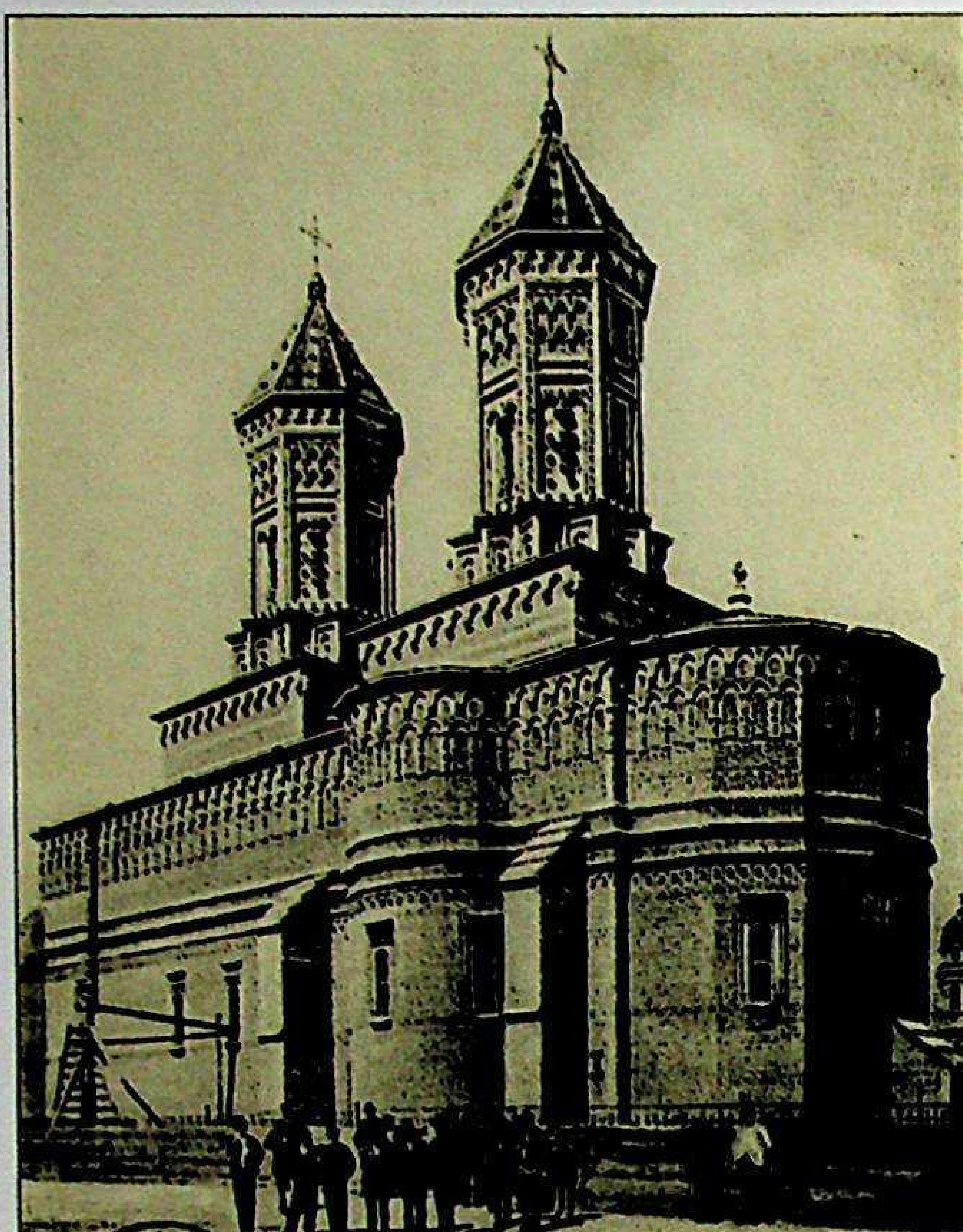
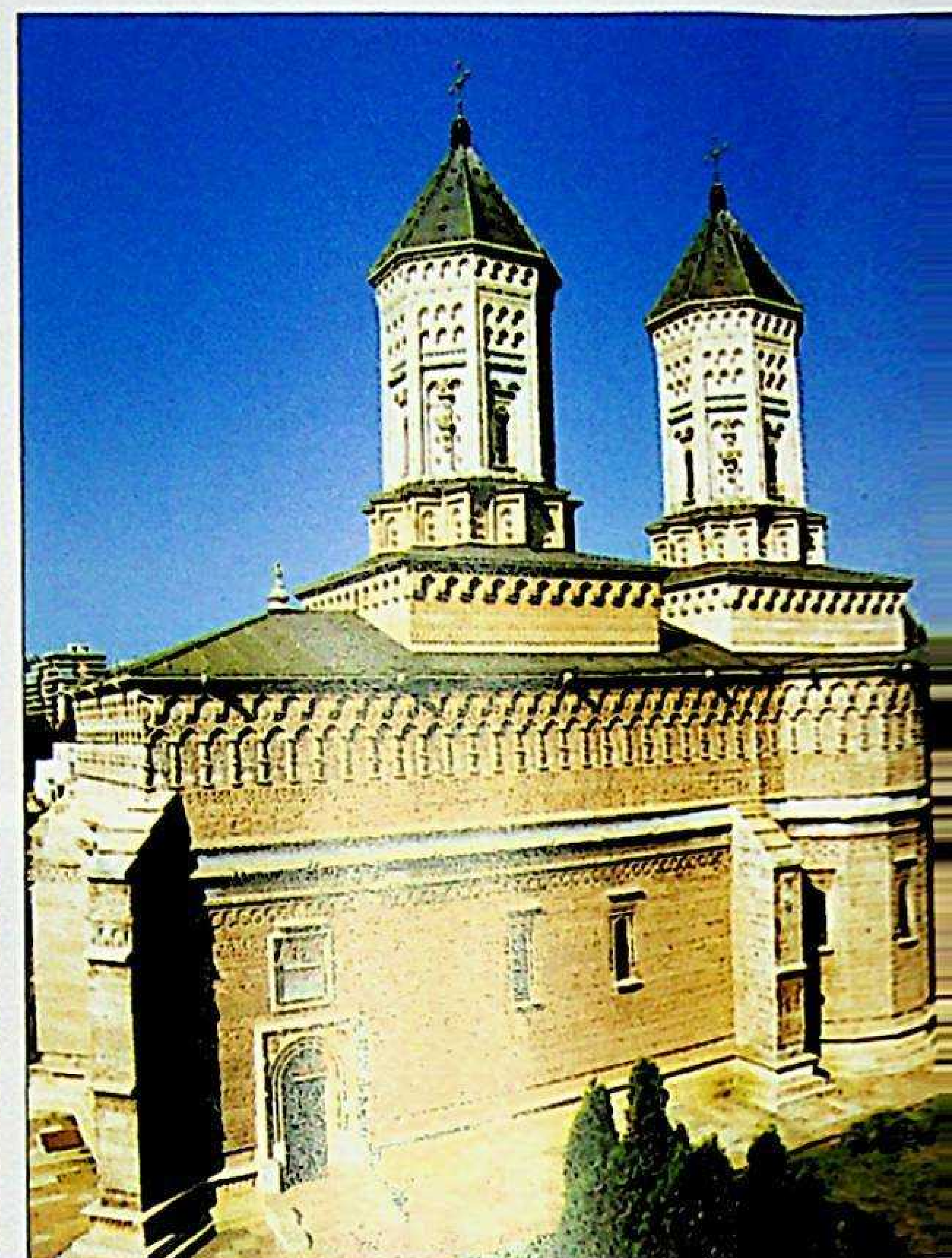
„Ctitoriile bisericești ale lui Constantin Brâncoveanu", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXV (1997), 1-6, pp. 117-175. Vezi și studiul semnat de Mariana Lazăr, „Politica ctitoricească a domnilor Țării Românești (a doua jumătate a secolului al XVII-lea)", în: *Studii și materiale de istorie medie*, XIX (2001), pp. 79-108.

MIRCEA CEL BĂTRÎN

RADU CEL MARE

NEAGOE BASARAB

MIHAI VITEAZUL
MATEI BASARAB
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

▲ *Bisericile mănăstirilor Dragomirna, jud. Suceava (stânga) și Trei Ierarhi din Iași, în dublă reprezentare (centru și dreapta)*

Chiar și unii egumeni încearcă să meargă pe urmele marelui domnitor: Ioan de la Hurezi a ridicat Schitul *Sfinții Apostoli* și a refăcut Mănăstirea *Polovragi*, Paisie de la *Govora* a refăcut mănăstirea pe care o cârmuia, iar Paisie de la Bistrița (poate identic cu cel de mai sus) și logofătul Pârvu Cantacuzino au ridicat Schitul *Țigănia*, lângă Bistrița.[53]

3.3. Mănăstirile din Moldova

În primul deceniu al secolului al XVII-lea consemnăm Mănăstirea *Dragomirna*, în apropierea Sucevei, ctitoria mitropolitului Anastasie Crimca. În 1602, ajutat de logofătul Lupu Stroici și de fratele acestuia, Simion vistiernicul, a ridicat o bisericuță „pentru bolniță", probabil lângă o biserică mai veche de lemn. După ce a fost promovat în scaunul mitropolitan, a zidit biserica mare a Mănăstirii Dragomirna, cu hramul „Pogorârea Duhului Sfânt", terminată în 1609, una din cele mai monumentale biserici din țară. Câțiva ani mai târziu, Miron Vodă Barnovschi i-a construit puternicele ziduri înconjurătoare și turnurile de apărare.

Ștefan Vodă Tomșa a ctitorit Mănăstirea *Solca* (jud. Suceava) și biserica *Albă* (sau Sfinții Voievozi, domnească) din Roman. Miron Vodă Barnovschi a zidit biserica numită *Barnovschi* din Iași, Mănăstirea *Bârnova* (sau din Codrul Iașilor, azi în Iași), amândouă închinate Patriarhiei Ierusalimului, Mănăstirea *Buhalnița* (jud. Neamț).

Dintre ctitoriile marilor dregători și ale credincioșilor din primele decenii ale secolului, reținem Mănăstirea lui *Nicoriță* (sau a lui Nicoară hatmanul sau Sfântul Ioan cel Nou) din Iași, Schitul *Zagavei* sau *Zagavia*, în apropiere de Hârlău, ctitorit de un preot Zagavei, câteva biserici de mir, mai ales în orașe.

---

53. Cf. Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților...*, sub voce.

◄ *Portalul Mănăstirii Golia din Iași, detaliu arhitectural*

3.4. Ctitoriile lui Vasile Lupu

Spre deosebire de Matei Basarab, care a ridicat în jur de 40 de mănăstiri și biserici, Vasile Vodă Lupu a construit mai puțin, dar mai fastuos, mai scump și mai trainic. Dintre ctitoriile sale, cea mai bogată și desăvârșită din punct de vedere artistic este Mănăstirea *Sfinții Trei Ierarhi* din Iași (Trisfetitele). Zidirea ei a început, probabil, în 1635, și s-a terminat peste patru ani, fiind sfințită de mitropolitul Varlaam, la 6 mai 1639. Înzestrarea ei a continuat și în anii următori, iar împodobirea bisericii cu picturi s-a făcut între anii 1641-1642 de patru zugravi ruși. La 13 iunie 1641 au fost aduse aici moaștele Cuvioasei Paraschiva, primite de Vasile Lupu din partea Patriarhiei Ecumenice, pentru plata datoriilor acesteia. Mănăstirea a

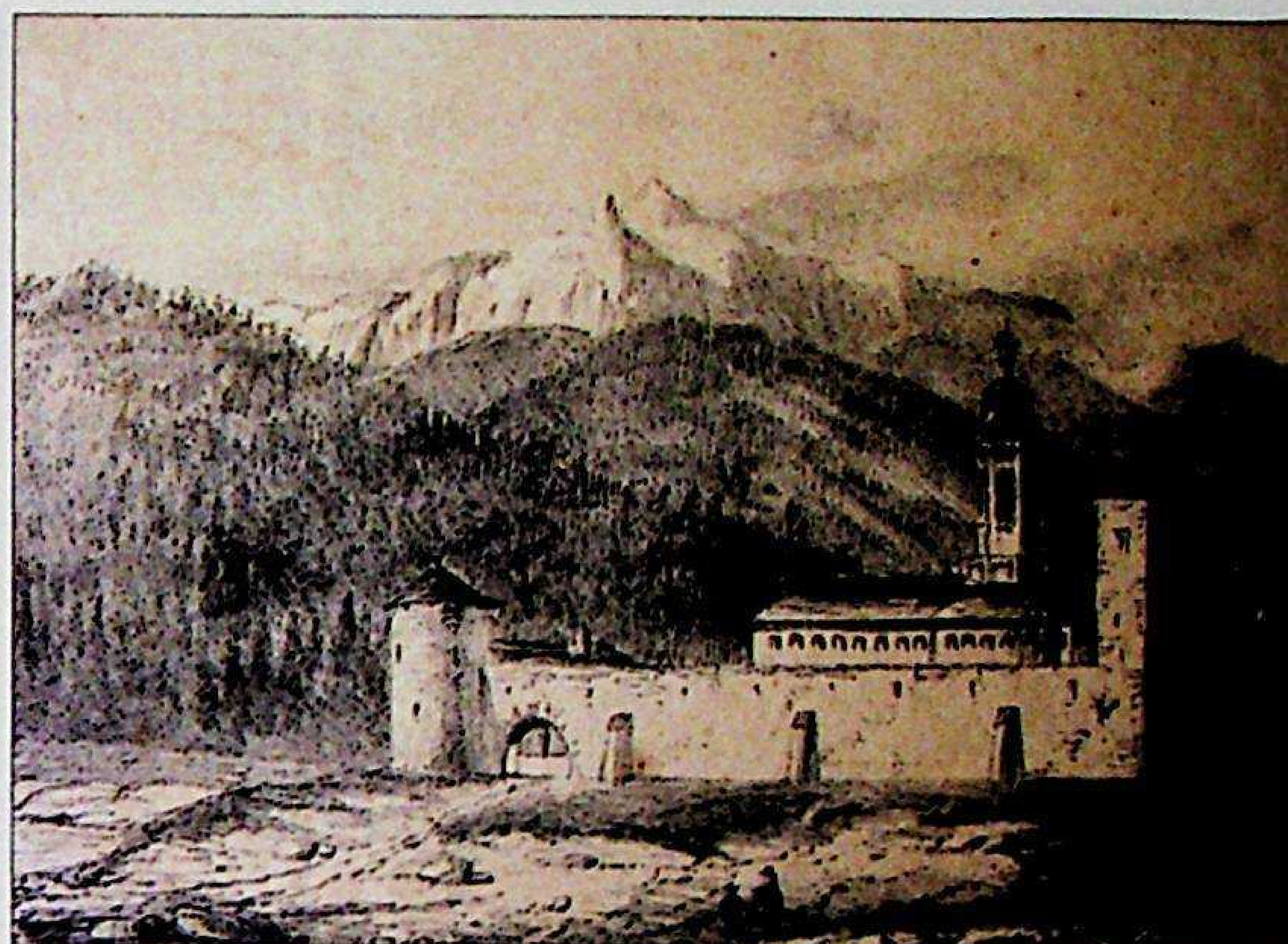

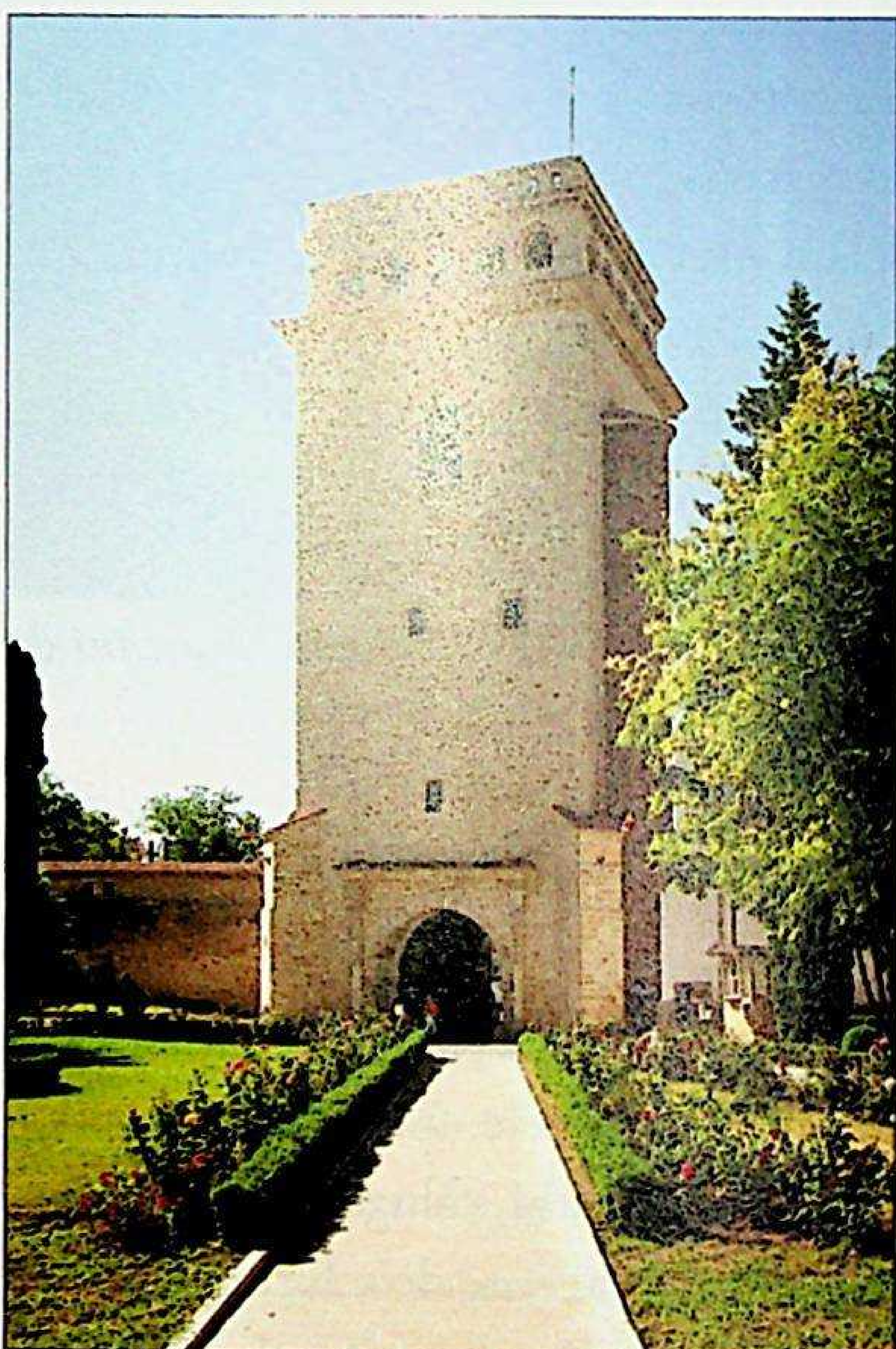
▲ *Mănăstirea Golia din Iași*

îndeplinit un însemnat rol cultural-istoric. Aici a fost instalată prima tiparniță din Moldova, de sub teascurile căreia au ieșit lucrările mitropolitului Varlaam, în trapeza ei s-au desfășurat lucrările Sinodului din 1642 și tot aici s-au deschis cursurile școlii superioare întemeiată de Vasile Lupu în 1640, mutată în anul următor într-o altă clădire. Biserica Sfinții Trei Ierarhi a devenit necropolă domnească. Aici au fost îngropați Vasile Lupu († 1661), doamna Tudosca, prima sa soție, Ioan și Ștefăniță († 19 sept. 1661), fiii domnitorului. Mai târziu, au fost depuse aici osemintele lui Dimitrie Cantemir (1935) și Alexandru Ioan Cuza (1947).

În afară de „Trei Ierarhi", Vasile Vodă Lupu a început refacerea mănăstirilor *Golia* din Iași, ctitoria logofătului Ioan Golia din secolul al XVI-lea, și *Hlincea*, în apropierea orașului, ctitoria lui Zottu Tzigara și a soției sale, Maria. Amândouă au fost terminate de fiul său Ștefăniță, în 1660. A zidit apoi o biserică-mănăstire, cu hramul „Sfântul Nicolae", în *Cetatea Neamț* (azi distrusă), închinată Mănăstirii Secu, precum și mai multe biserici de mir în Iași, Suceava, Târgu Neamț, Bârlad, Galați, Orhei ș.a.

Fratele lui Vasile Lupu, marele paharnic Gheorghe Coci, a ctitorit Mănăstirea *Lipovăț* (*Zografu*) lângă Vaslui, și a refăcut Schitul *Hangu* (*Peonul*), numit înainte *Schitul lui Silvestru*, la poalele Ceahlăului. Un alt frate, Gavriil hatmanul și soția sa Liliana, au ridicat o biserică nouă din piatră la Mănăstirea *Agapia* (1644-1647), care dăinuieşte și astăzi.

În a doua jumătate a secolului, Gheorghe Ştefan Vodă a ridicat Mănăstirea *Cașin* (jud. Bacău, azi biserică de mir), Ştefan Petriceicu a construit din zid Schitul *Onufrie* sau *Mănăstioara* lângă Siret, în locul celui din lemn făcut de preotul Mihu, la începutul secolului, iar Antonie Ruset a refăcut biserica *„Sfântul Nicolae Domnesc"* din Iași, în 1678, când a fost declarată catedrală mitropolitană.

Gheorghe Duca Vodă este ctitorul Mănăstirii *Cetățuia* de lângă Iași (1669-1672), înconjurată de ziduri puternice de apărare. A îndeplinit un însemnat rol cultural, prin tipografia grecească instalată aici. Prin 1680-1681, Gheorghe Duca a început zidirea unei noi catedrale mitropolitane, cu hramul *„Întâmpinarea Domnului"* (Stretenia), pe locul uneia

▲ *Mănăstirea Agapia Nouă, jud. Neamț (1), Schitul Hangu, jud. Neamț (2), turnul clopotniță al Mănăstirii Golia (3), Mănăstirea Cetățuia din Iași (4)*

mai vechi, numită *Biserica Albă*; pierzând domnia, biserica a fost terminată de soția sa Anastasia, şi fiul său, Constantin Vodă Duca. Tot doamna Anastasia a zidit o biserică nouă la *Agapia din Deal*, iar Constantin biserica *Mavromol* din Galați, devenită mănăstire, iar în 1702 închinată Mănăstirii Mavromol de lângă Constantinopol.

Constantin Cantemir (1685-1693) a terminat lucrările de construcție la Mănăstirea *Mera* (sau Miera) în Vrancea – începută de vornicul Moțoc din Odobești și episcopul Ioan al Romanului – căreia fiul său Antioh i-a făcut ziduri înconjurătoare și o clopotniță, precum și Mănăstirea *Silișteni*, în părțile Fălciului, închinat Mirei (acum dispărută).

Dintre ctitoriile marilor dregători din a doua jumătate a secolului, consemnăm Mănăstirile *Dealu Mare* (sau *Hadâmbu*), lângă Iași, a postelnicului Iane Hadâmbu, *Răducanu* –Târgu Ocna, a logofătului Nicolae Buhuş, *Bogdana* sau de la Secătura, în apropiere de Târgu Ocna, a lui Solomon Bârlădeanu, mare logofăt, *Clatia-Bucium*, sau „din Codul Iașilor" a lui Păun Vameşul, *Hâncu* – în ținutul Lăpușna, dincolo de Prut, a stolnicului Mihai Hâncu, *Florești* lângă Vaslui și *Bursuci*, lângă Bârlad, ambele ctitorite de vornicul Gavriil Costachi, *Răchitoasa* – Bacău, refăcută de Ilie Enache Țifescu spătarul, *Runcu* – Neamț, zidită de Ionașcu Isăcescu medelnicerul, *Adam* – azi în jud. Galați, a lui Adam căpitanul, Schitul *Drăgușani* – Bacău, refăcut de logofătul Miron Costin cronicarul și numeroase altele.

În decursul acestui secol, se cunosc câteva schituri sau mănăstiri zidite sau refăcute de ierarhi și chiar de smeriți călugări sau preoți de mir. De pildă, Schitul *Brazi* de lângă Panciu, era ridicat de mitropolitul Teodosie, ajutat de Lavrentie al Rădăuților, iar Schitul *Brădicești* (azi în jud. Iași) era ctitoria lui Varlaam al Hușilor. Vechea Mănăstire *Ițcani* de lângă Suceava a fost refăcută de călugărițele Nazaria și Anghelina în 1637[54].

3.5. Viața monahală

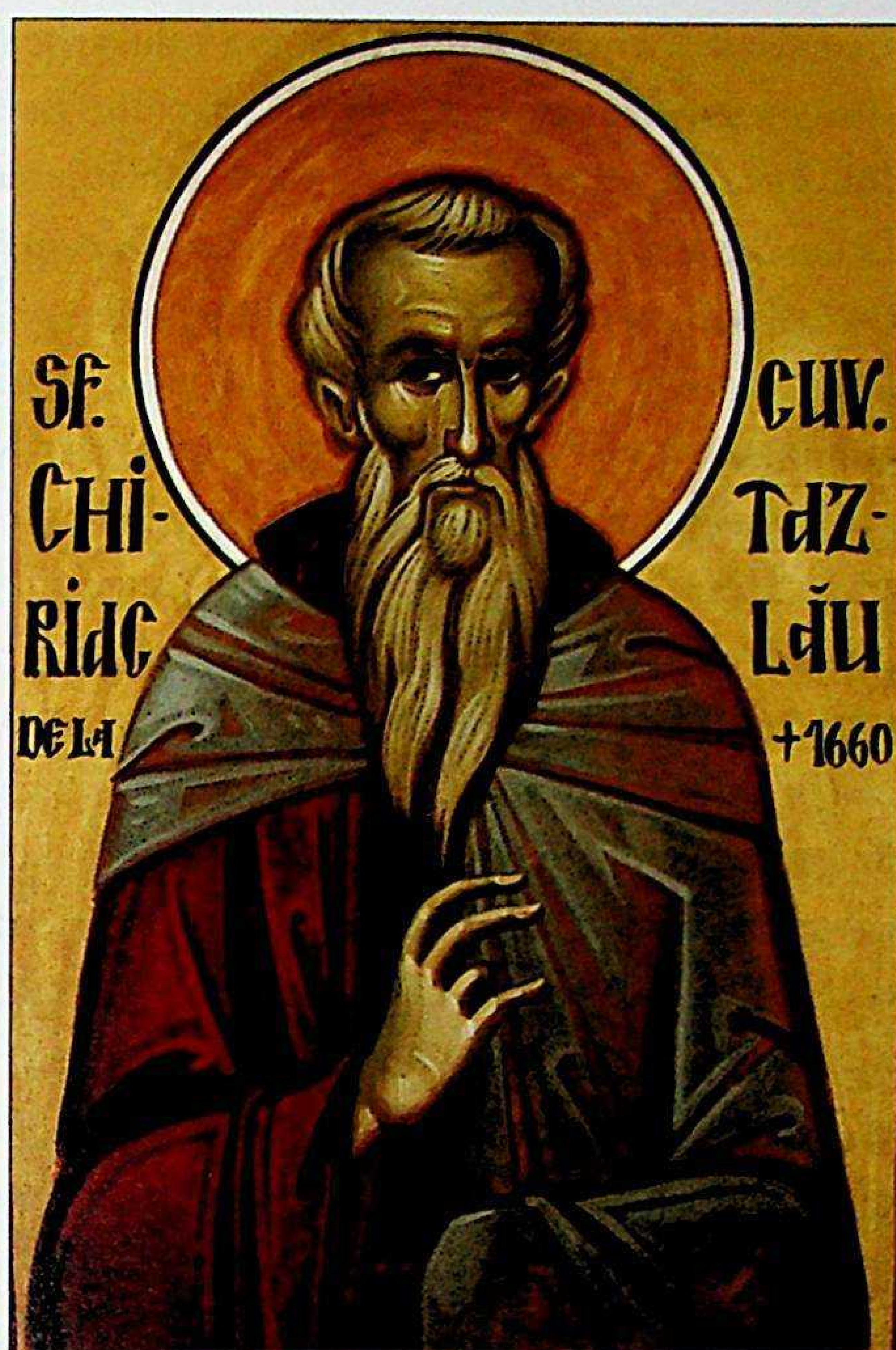
Din cele expuse, rezultă că numărul mănăstirilor și schiturilor zidite din temelie sau refăcute în decursul acestui secol a fost în continuă creștere. Zideau mănăstiri și biserici nu numai domnitorii țării, ci și marii dregători, unii ierarhi, călugări, preoți și credincioși din popor. Alături de mănăstirile mari, zeci, poate chiar sute de schituri și așezări sihăstrești erau risipite pe tot cuprinsul celor două țări, mai ales în regiunile „de sub munte", prin codrii și alte locuri retrase. Acestea erau închinate mănăstirilor mai mari – din care s-au desprins – sau mitropoliilor și episcopiilor, fiind cunoscute și sub numele de „metocuri" sau „metoace". Erau închinate chiar și unele mănăstiri din Ardeal. De pildă, Prislopul era închinat Tismanei, poate chiar de la întemeiere, iar Mănăstirea Moisei din Maramureș, sfințită în 1672, era închinată Putnei.

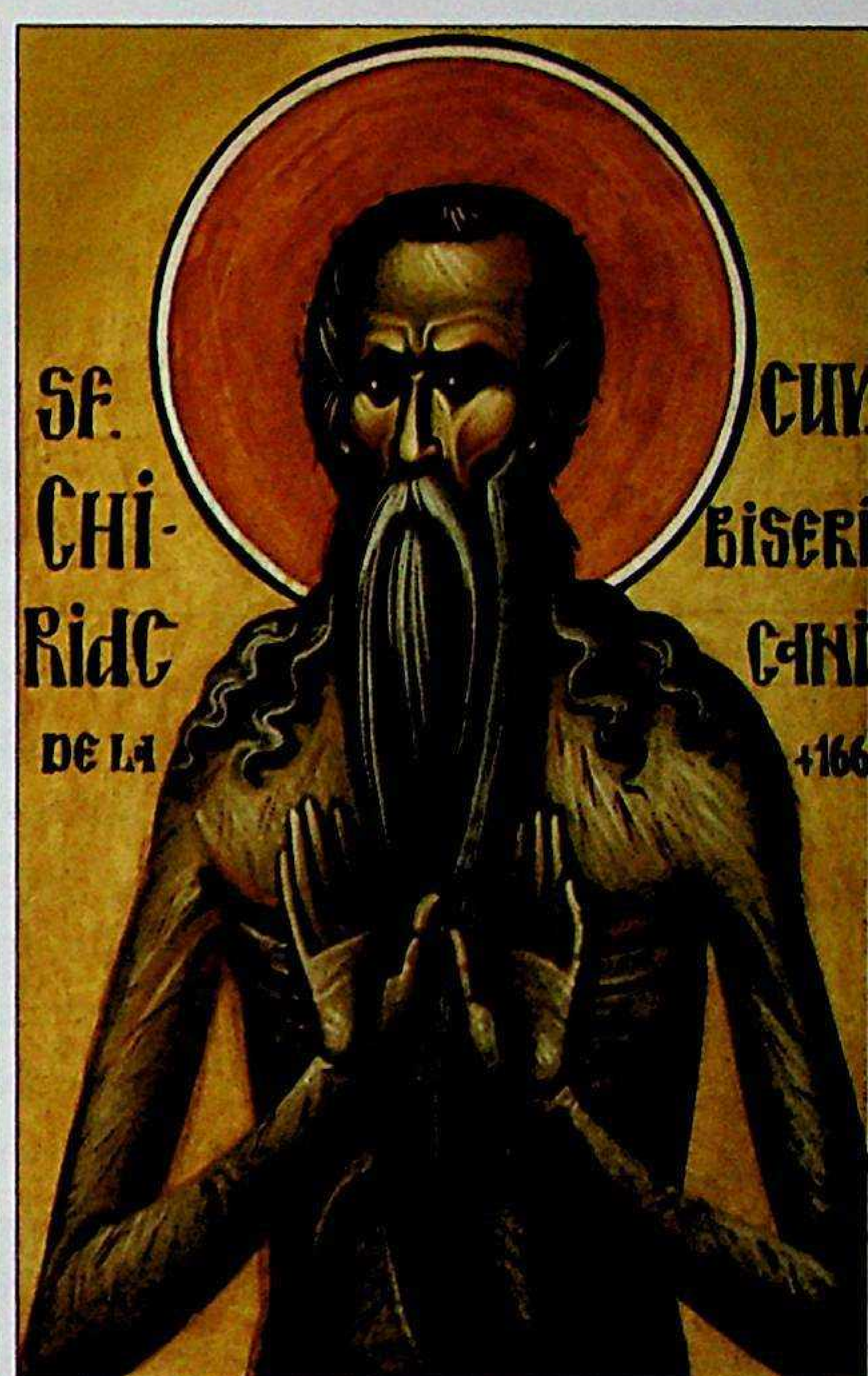
Numărul monahilor din mănăstiri și schituri era destul de ridicat. Chiar și unii boieri și preoți de mir se călugăreau spre sfârșitul vieții. Mulți călugări – și chiar unii dintre ierarhii țării – spre sfârșitul vieții îmbrăcau „marea schimă monahală".

---

54. Mănăstirile din Moldova prezentate după G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII și al XVIII-lea*, București, 1933, 655 pp.; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, sub voce; Vol. *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, sub voce; diverse studii din revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*.

▲ *Sfinții Cuvioși Partenie de la Agapia, Chiriac de la Tazlău, Chiriac de la Bisericani, fresce de la Mănăstirea Afteia, jud. Alba*

Ca și în secolele precedente, au trăit și acum un număr mare de călugări cu viață „îmbunătățită", care au continuat străvechile tradiții ale spiritualității monahale românești. Evlavia populară i-a considerat pe unii ca adevărați „sfinți", curând după moarte. Mitropolitul Dosoftei, în *Viața și petrecerea sfinților*, consemna numele unor „sfinți" moldoveni contemporani cu el, ca: *Partenie* și *Rafail de la* Agapia, *Epifanie de la Voroneț*, *Chiriac de la Tazlău* († c. 1660), retras în muntele numit Măgura Tazlăului, unde a viețuit împreună cu alți sihaștri vreo 50 de ani, *Chiriac* de la Bisericani, care a trăit într-o peșteră din jurul mănăstirii cam 60 de ani, unul dintre cei mai mari asceți din trecutul Bisericii românești și care poate fi pus alături de marii sihaștri din pustiurile Egiptului sau ale Iordanului, *Ioan* de la Râșca, *Inochentie* și *Eustatie* de la Probota, pe lângă legendarul *Daniil Sihastrul* de la Voroneț, din timpul lui Ștefan cel Mare. Toți au fost canonizați în anii din urmă.

La aceștia se pot adăuga alți sihaștri ca *Onufrie*, *Silvestru*, *Iov* și *Agaton*, retrași în Măgura Tazlăului, cuvioșii *Vucol*, *Ghedeon* și *Gherman*, ale căror peșteri se mai văd și azi în Muntele Ceahlău, ardeleanul *Lazăr sihastrul*, în jurul Putnei, și alții.

În Țara Românească și-au continuat existența așezările sihăstrești din Munții Buzăului, din zona Târgoviște – Câmpulung (*Ioanichie* schimonahul, trăitor în „Valea Chiliilor") sau în alte părți. În peșterile din incinta actualei Mănăstiri Turnu pe Valea Oltului au trăit ca sihaștri *Daniil duhovnicul* și *Mihail*, cu mai mulți ucenici, care au ridicat *biserica de lemn*, înlocuită cu actuala biserică de zid de către mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei. În Munții Stânișoarei au trăit zeci de ani în peșteri schimonahii *Neofit* și *Meletie*, iar în apropierea Schitului Iezerul (jud. Vâlcea) a trăit schimonahul *Antonie* (canonizat în 1992).

În acest secol apar știri și despre câteva călugărițe cu viață aleasă. Așa au fost maicile *Casiana*, întemeietoarea unui schit pe valea pârâului Buhalnița, *Sofia*, cu un schit în Munții Ceahlăului, *Melania*, cu un alt schit tot în Ceahlău, toate adunând în jurul lor mai multe „ucenițe". Un caz aparte îl reprezintă Cuvioasa *Teodora de la Sihla*, pe care evlavia populară a socotit-o „sfântă", o adevărată Maria Egipteanca pe pământ românesc, fiica unui mic slujbaș domnesc, căsătorită, după care s-a călugărit. A trăit ca pustnică în Munții Buzăului, apoi a stat singură vreo 30 de ani într-o peșteră din Munții Sihla. Prin anii 1826-1834 moaștele i-au fost luate din peștera în care trăise și duse în Lavra Pecerska din Kiev. A fost canonizată în 1992, iar cinstirea ei se face la 7 august[55].

Dar numărul mare de călugări a avut și urmări negative, în sensul că a cauza scăderea prestigiului vieții monahale, lucru care rezultă din două hrisoave de la Miron Barnovschi din 20 septembrie 1626 și 20 martie 1627, care cuprindeau hotărârile luate într-un „sobor" de ierarhi, egumeni și boieri, convocat pentru a pune rânduială în viața călugărească. Din hrisoavele respective aflăm și unele situații triste din mănăstiri. De acum înainte, se interzicea călugărilor să mai dețină bunuri personale, să facă negoț sau să împrumute bani cu dobândă. Toți călugării erau îndatorați să ducă viață „de obște", luând masa la trapeză, cu aceleași bucate, în frunte cu egumenul sau starețul. Era interzisă consumarea băuturilor, dându-se dezlegare la vin numai în zilele de praznic. Acest regim se aplica tuturor viețuitorilor, chiar și celor care proveneau din rândurile boierilor și ale târgoveților ori erau veniți din alte țări. Călugării străini puteau fi găzduiți numai trei zile.

În privința egumenului, se rânduia ca el să fie ales de sobor pe timp de un an cu dreptul de a fi reales. Tot pe un an erau aleși vistiernicul și ecleziarhul, economul, metocarii (îngrijitorii de metocuri) etc. Tuturor mănăstirilor li se acordau – prin aceleași hrisoave – diferite scutiri, precum și drepturi asupra locuitorilor din satele mănăstirești. Dintr-un zapis al Mănăstirii Cozia din 5 februarie 1639, aflăm și modul în car era organizată conducerea mănăstirii: egumen, proegumen, stare (duhovnic), ecleziarh și dascăli.

Se pare că rânduielile disciplinare menționate mai sus n-au fost respectate mult timp, după cum rezultă dintr-un hrisov dat de Antioh Cantemir, domnul Moldovei, la 30 iulie 1700. Prin acest hrisov, i se cerea mitropolitului Sava ca, împreună cu un dregător, „să aibă voie și putere a merge și a umbla pe la toate sfintele mănăstiri [...] și pre schituri și pre la biserici domnești", ca să verifice veniturile și cheltuielile acestora, urmând ca egumenii vinovați de nereguli de ordin financiar să fie judecați de domn. Din același hrisov rezultă că „o seamă de călugări și călugărițe [...] și-au părăsit mănăstirile", locuind la rude sau la curțile boierești. Domnitorul împuternicea pe mitropolit să-i trimisă pe toți aceia la mănăstirile lor și să ia măsuri împotriva călugărilor care mai dețineau bunuri personale.

Mănăstirile mari – îndeosebi cele ctitorite de domni și de marii boieri – dețineau și acum o puternică bază economică, stăpânind sate întregi, cu pământ arabil, păduri, vii, iazuri cu pește, prisăci, case ș.a. Aceste proprietăți proveneau din daniile ctitorilor, ale domnilor țării, ale călugărilor, care își aduceau aici o parte din avere, sau ale credincioșilor mai înstăriți.

---

55. Arhim. Ioanichie Bălan, *Pateric românesc*, București, 1980, 735 pp.; Mircea Păcurariu, *Sfinți daco-romani și români*, Iași, ²2007, pp. 79-100.

3.6. Activitățile culturale

În mai multe mănăstiri se desfășura și acum o susținută *activitate culturală*, copiindu-se manuscrise sau tipărindu-se cărți. Marile tiparnițe din secolul al XVII-lea au fost instalate în incinta mănăstirilor Câmpulung, Govora, Dealu, Trei Ierarhi, Cetățuia, Snagov, Antim. Cei mai de seamă tipografi din acest secol s-au recrutat din rândul călugărilor: Meletie Macedoneanul de la Govora, Mitrofan de la Bisericani, ajuns episcop la Huși și Buzău, Antim Ivireanul, care au format apoi numeroși ucenici. De regulă, egumenii cărturari erau promovați în scaunele episcopale sau mitropolitane. Totuși, mulți călugări cu învățătură și-au dus traiul potrivit pravilei călugărești între zidurile mănăstirii lor, până la sfârșitul vieții, cum au fost *Mihail Moxa*, autorul acelui *Cronograf* românesc și traducătorul *Pravilei de la Govora*, *Silvestru*, traducătorul *Noului Testament* de la Alba Iulia, Mardarie Cozianul, autorul unui *Lexicon slavo-român* (1649), la care se adaugă numeroși copiști de manuscrise.

◄ *Sfânta Evanghelie tipărită de Sfântul Antim Ivireanul în anul 1697 la Mănăstirea Snagov*

Unii călugări erau sculptori, gravori, zugravi de biserici sau de icoane. Alții erau meșteșugari, lucrând pentru nevoile mănăstirii și ale celorlalți viețuitori: legători de cărți, postăvari, croitori, cojocari, cizmari, fierari, tâmplari etc., ori lucrau la câmp, la vii, în prisăci etc., alții la biserică (preoți, diaconi, cântăreți etc.), la trapeză și pivniță (bucătari, chelari) etc. Deci fiecare călugăr avea o ocupație, pe lângă îndatorirea principală de a participa la slujbe, la ceasurile rânduite de tipicul mănăstiresc. Erau scutiți de munci numai călugării infirmi și bătrâni.

3.7. Misiunea socială. Bolnițele

▲ *Bolnița Mănăstirii Hurezi, jud. Vâlcea*

Bolnițele din preajma mănăstirilor îndeplineau și acum aceeași *misiune socială*, acordând asistență nu numai călugărilor bătrâni și bolnavi, ci și unor suferinzi proveniți din rândul credincioșilor săraci. Așa a fost bolnița lui Anastasie Crimca de la Dragomirna (tot el înființase primul spital orășenesc, la Suceava, în 1619), bolnițele de la Hurezi (1696-1699) și de la Sadova (1692-1693). În jurul anului 1700, spătarul Mihai Cantacuzino a ridicat, lângă Mănăstirea Colțea din București, ctitoria sa, o „bolniță și case de streini, spre odihna și mângâierea întru Hristos a fraților noștri săraci care pătimesc de boale". Iar în

„așezământul" mitropolitului Antim Ivireanul pentru mănăstirea sa din București existau o serie de prevederi, din care ne putem da seama de lucrarea de ajutorare a celor în suferință pe care o săvârșeau mănăstirile noastre în urmă cu trei secole: „pentru îngroparea celor morți, pentru mila celor închiși și a săracilor, pentru îmbrăcămintea celor goi, pentru măritatul unei fete, pentru chiverniseala celor streini [...] pentru cercetarea bolnavilor"[56].

Ca și în secolele anterioare, mănăstirile românești au fost expuse la multe devastări și distrugeri din partea oștilor străine care cotropeau pământul românesc, lucruri cunoscute fie din cronicile țării, fie din unele acte de danie ale domnilor noștri. Mitropolitul Matei al Mirelor, de exemplu, consemna în *Slujba Sfântului Grigorie Decapolitul*, copiată de el, jafurile făcute de ostașii principelui Gabriel Bàthory în 1611, când au intrat în Țara Românească și „au prădat toată țara și toate mănăstirile". Pavel de Alep, în însemnările sale de călătorie, descria jafurile făcute de turci la mănăstirile din Țara Românească în 1658.

Iar Miron Costin relata în *Letopisețul* său jafuri comise în mănăstirile moldovene (Putna, Dragomirna etc.) de ostașii lui Timuș Hmelnițchi, în 1653, când veniseră în ajutorul lui Vasile Lupu. Într-un document din 1659, se relata că la Mănăstirea Hlincea ostașii străini „au prins pe călugări și i-au muncit (chinuit, *n.n.*) și le-au luat toate averile și bucatele, lăsându-i numai cu trupurile, iar dresurile ce le-au avut toate le-au rupt și le-au călcat în glod".

Alte suferințe s-au abătut asupra mănăstirilor moldovene în 1686, când au intrat în țară oștile regelui Jan III Sobieski al Poloniei. Multe mănăstiri au fost atunci jefuite, altele incendiate. Se înțelege că în astfel de împrejurări, mulți dintre viețuitorii acelor mănăstiri își pierdeau viața sau erau luați în robie. Închinările de mănăstiri la „Locurile Sfinte" din Răsărit au sporit în mod neobișnuit, în dauna țării și spre adânca nemulțumire a clerului și credincioșilor români. De cele mai multe ori, călugării români erau alungați de egumenii greci din mănăstirile închinate și siliți să se stabilească în altele.

▲ *Cronicarul moldovean Miron Costin, după o stampă veche*

Abuzurile egumenilor și călugărilor din mănăstirile închinate l-au determinat pe Matei Basarab să decidă, în 1639, împreună cu ierarhii și membrii sfatului domnesc, ca un număr de 22 de mănăstiri să-și redobândească vechea autonomie, cu alte cuvinte, să fie „dezînchinate", urmând ca în viitor să nu se mai facă alte închinări[57]. Cu toate că această măsură energică a domnului muntean a fost confirmată și de Patriarhia Ecumenică la 9 aprilie 1641, totuși ea n-a fost respectată în totalitate de urmașii săi, care au mai făcut și alte închinări.

56. Vezi bibliografia pentru activitatea socială la subcapitolul anterior.
57. Stelian Metzulescu, „Două contribuții la istoria religioasă din Țara Românească în secolul al XVII-lea", în: *Glasul Bisericii*, XIX (1960), 3-4, pp. 305-315.

4. Mănăstirile din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea

4.1. Epoca Fanariotă

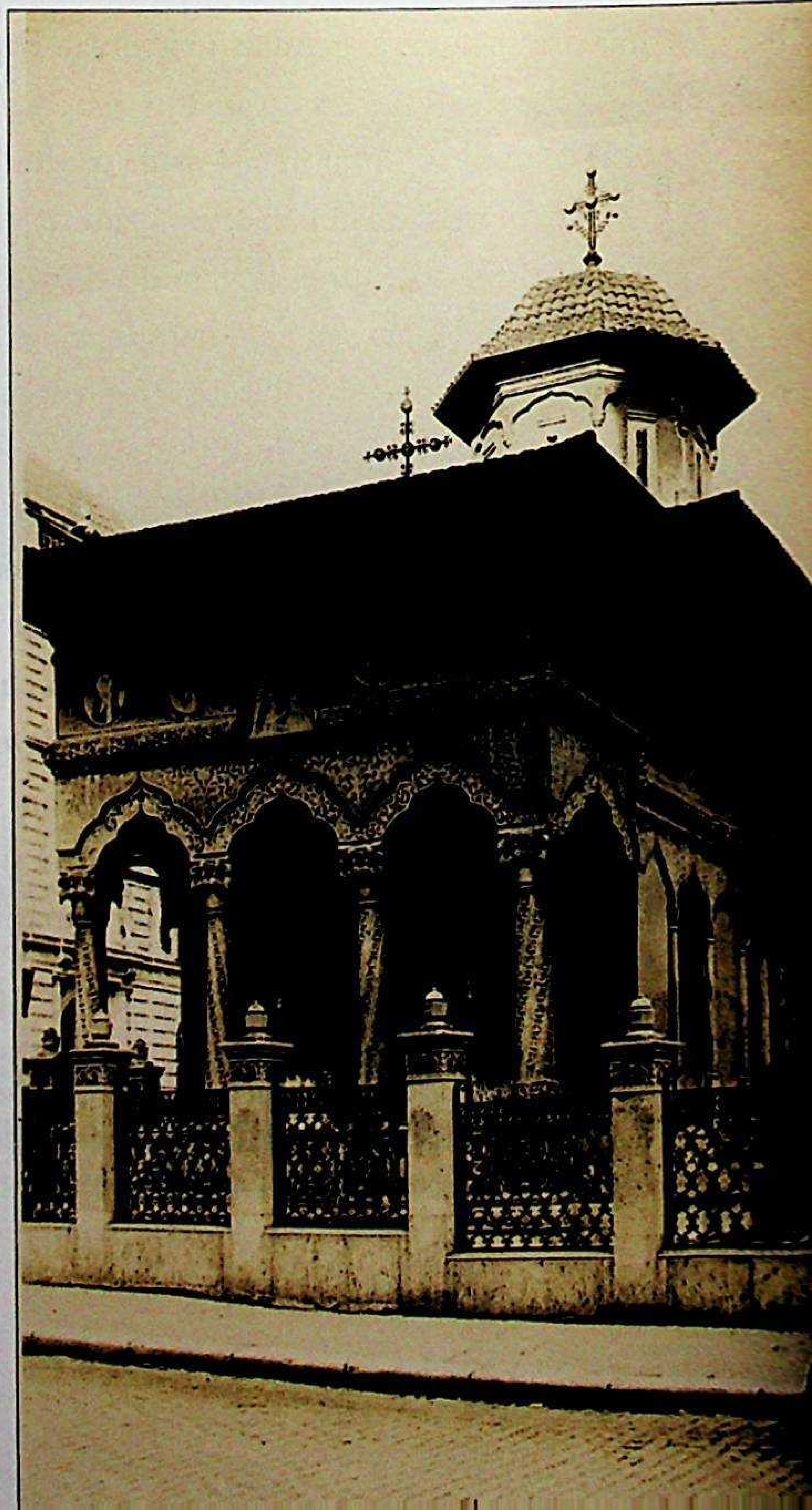
În perioada numită „fanariotă" (1711/15-1821) s-au înființat noi așezări mănăstirești în ambele țări. Se înregistrează însă foarte puține ctitorii domnești. Lucru este explicabil, dacă ne gândim că domnii fanarioți erau puțin legați de țările pe care le conduceau, iar domniile însele erau nesigure și de scurtă durată. Se fac noi închinări de mănăstiri, pe lângă cele din secolele anterioare, în care au venit călugări greci. În schimb, s-au ridicat numeroase schituri, multe din lemn, din osteneala și daniile unor călugări și credincioși români, în care se ducea o viață duhovnicească superioară, potrivit pravilei călugărești, și în care s-a desfășurat și o remarcabilă activitate culturală (copieri de manuscrise, traduceri din Sfinții Părinți etc.).

4.2. Mănăstirile din Țara Românească

Dintre ctitoriile domnitorilor fanarioți consemnăm Mănăstirea *Văcărești* din București, construită de Nicolae Vodă Mavrocordat, între anii 1716-1722, în care s-a păstrat renumita bibliotecă a ctitorului. Din nefericire a fost distrusă în timpul regimului comunist. Tot în București, domnitorul Constantin Mavrocordat (a patra domnie, 1774-1778) a refăcut din temelie Mănăstirea *„Sfântul Spiridon – Vechi"*, cu clădirile din jur, închinând-o Patriarhiei de Antiohia, cu toate moșiile și veniturile ei, demolată sub același regim comunist, dar refăcută după 1990.

Biserica Mănăstirii Văcărești din București (dărâmată în timpul regimului comunist)

În apropiere de București, Grigore II Ghica a ctitorit mănăstirea și așezământul spitalicesc *„Sfântul Pantelimon"*, terminate în 1750. Alături de spitalul de boli cronice, inițial cu 12 paturi, s-a mai construit un altul pentru izolarea ciumaților, cu o bisericuță proprie, având hramul „Sfântul Visarion" (demolată și ea).

Scarlat Ghica (1758-1761 și 1765-1766) a ctitorit Mănăstirea *„Sfântul Spiridon Nou"* din București, cu o biserică monumentală, în care a fost îngropat, terminată de fiul său Alexandru (1766-1768). Prin *Testamentul* său, Scarlat Vodă i-a lăsat o mare avere, o parte din venituri fiind destinate pentru opere de asistență socială (măritarea unor fete sărace etc.). Tot în București se poate nota Mănăstirea *Stavropoleos*, ctitorită în 1724 de un arhimandrit grec Ioanichie, devenit mitropolit titular de Stavropoleos. A ajuns una dintre cele mai bogate mănăstiri ale țării, stăpânind un han, case, prăvălii, terenuri intravilane în București, moșii, vii etc. A fost închinată apoi unei mănăstiri din Epir, de unde era originar ctitorul.

Mai multe mănăstiri, schituri și biserici de mir au fost ctitorite – ca și în secolele anterioare – de marii dregători ai țării. De pildă, vornicul Preda Bujoreanu – călugărit sub numele de Pahomie – a ctitorit Schitul *Comanca* (jud. Vâlcea), Matei Morunglavu a ctitorit Mănăstirea *Șerbănești-Morunglavului* (jud. Vâlcea), paharnicul Constantin Obedeanu, mănăstirea ce-i poartă numele – *Obedeanu* din Craiova, vornicul Badea Știrbei Schitul *Drăgănești* (jud. Olt), Dumitrachi Hagi Marcu, fost mare paharnic, Schitul *Mărculești Flămânda* din Câmpulung.

Alte mănăstiri și schituri – de proporții reduse și mai puțin înzestrate – au fost ridicate de mici dregători și de unii negustori. De pildă, biserica mică a Mănăstirii *Zamfira* a fost ctitorită în 1743, de Zamfira, soția starostelui negustorilor din București, Manuil Apostol –,

Mănăstirea Stavropoleos din București, în dublă reprezentare

▲ *Biserica „Sfântul Gheorghe" a Mănăstirii Cernica, jud. Ilfov*

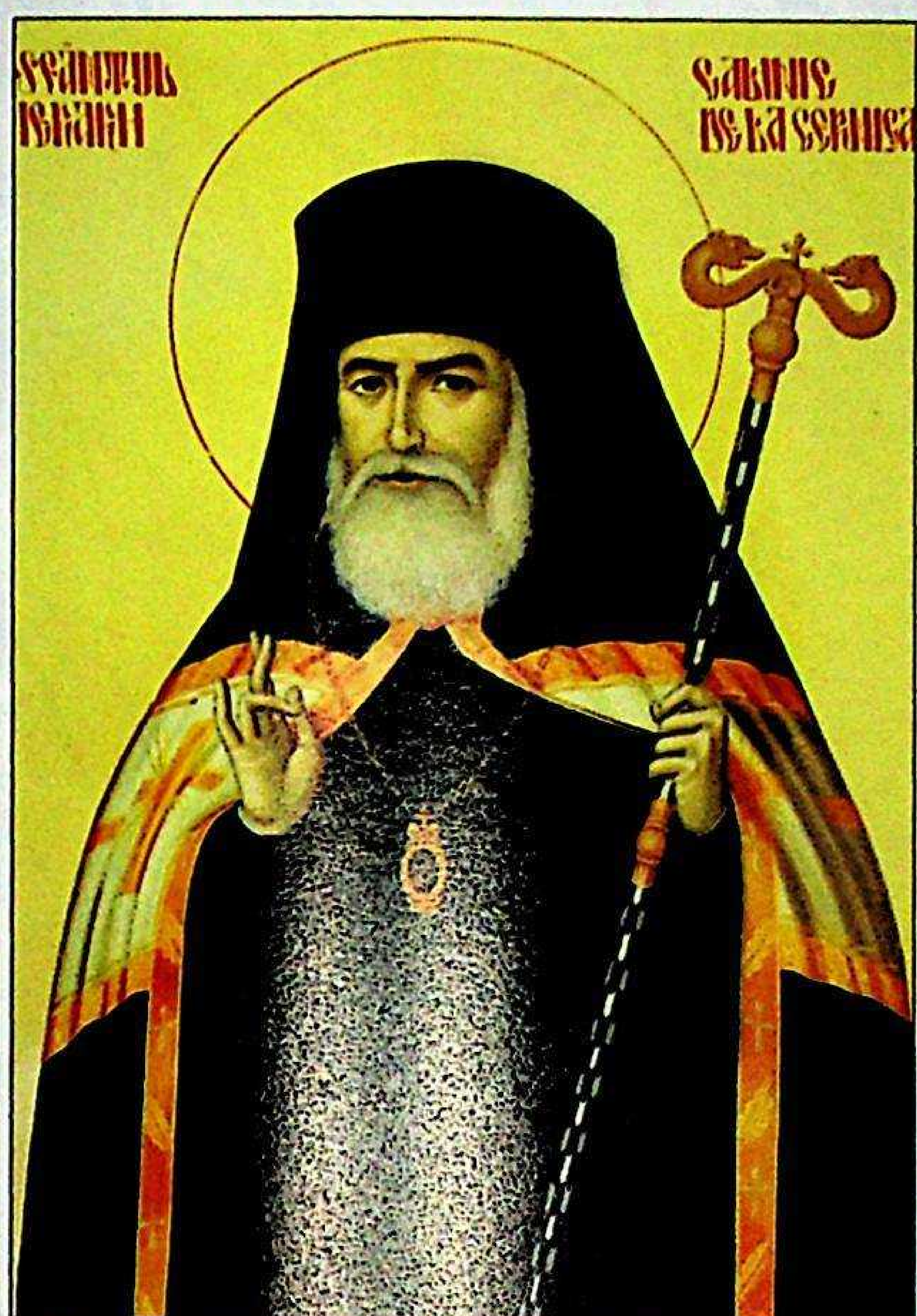
de la care i-a rămas și numele – și de nora ei, Smaranda Bălăceanu. Schitul *Buliga* din Pitești a fost ctitorit de Martin Buliga cupețul, în 1745 (azi demolat).

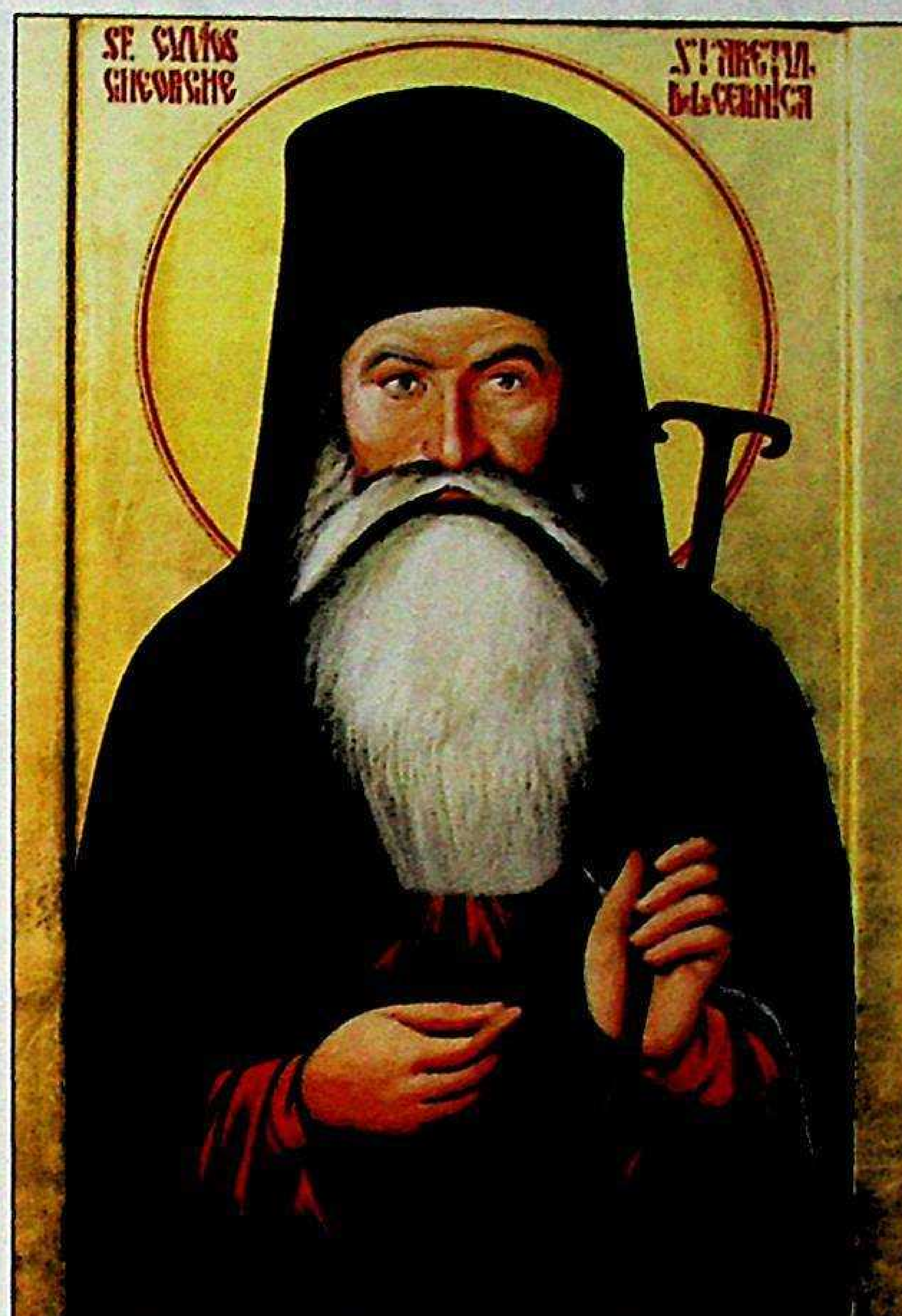
În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, episcopul Climent al Râmnicului a refăcut din temelie *catedrala episcopală* din Râmnic, la care a adăugat o *bolniță* nouă, a ridicat schiturile *Pietrarii de Jos, Pătrunsa, Colnic* și câteva biserici de mir, toate în județul Vâlcea.

Și-au continuat viața vechile așezări sihăstrești din Munții Buzăului, Coziei și Vâlcii. Sihăstriile din perioada de care ne ocupăm au fost ctitorite de episcopi, egumeni, călugări și călugărițe. De o reputație deosebită se bucura Schitul *Poiana Mărului* (la NV de Râmnicu Sărat), ai cărui sihaștri erau îndrumați de cunoscutul stareț și ascet *Vasile*, traducător din literatura ascetică greacă și slavo-rusă.

Alte așezări monahale erau întemeiate de diferiți călugări sau de călugărițe. De pildă, o monahie Tatiana Hagi Dina, ajutată de o „jupâneasă" Smaranda, au ctitorit *Schitul Maicilor* din București, înainte de anul 1726.

Egumenul Nicodim de la Tismana a ridicat Schiturile *Cioclovina de Sus* și *de Jos*, lângă Tismana; un monah Pahomie ridica Schitul *Izvorul Frumos* (jud. Vâlcea), un altul, Vasile,

◄ *Sf. Ierarh Calinic de la Cernica, icoană (stânga) și Sf. Cuvios Gheorghe de la Cernica, frescă de la Mănăstirea Afteia, jud. Alba (dreapta)*

Schitul *Puțuri* (jud. Dolj); călugării Ilarion și Ștefan Schitul *Frăsinet* sau *Frăsinei* (jud. Vâlcea, biserica schitului zidită în 1762-1763 de doi credincioși). Mănăstirea *Suzana* (jud. Prahova) a fost înființată de maica Suzana Arșic, originară din Săcelele Brașovului, împreună cu alte călugărițe ardelence. Ea a stat în fruntea mănăstirii ca stareță 30 de ani, fiind urmată de alte ardelence; una dintre ele, Suzana Albuleț, a ridicat a doua biserică, din zid. Mănăstirea *Berislăvești* (jud. Argeș), începută de Sandu Bucșănescu, a fost terminată în 1762 de egumenul Nichifor, identificat cu protopopul Nicolae Pop din Balomir, cunoscut militant pentru apărarea Ortodoxiei în Transilvania.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-au ridicat Schitul *Cheia* sau *Teleajen* (azi în jud. Prahova), din lemn, ctitorit de călugări ardeleni, reclădit mai târziu din zid, Schitul *Pisculești* (jud. Argeș), ridicat de călugărița Eupraxia, Schitul *Predeal*, făcut din nuiele, apoi din lemn de brad de un ieromonah, Ioanichie, Schitul *Cheia* (jud. Vâlcea), de preoții Radu și Preda, Schitul *Brătășești* (jud. Argeș), ctitorit de un Ioan Vâlsănescu, refăcut de egumenul Partenie, iar egumenul Sofronie de la Cozia a refăcut *Cotmeana*.

În sfârșit, menționăm refacerea Mănăstirii *Cernica* în 1781, de către starețul Gheorghe, unul din marii „părinți duhovnicești" ai timpului († 1806, trecut în rândul sfinților în anul 2005). Fiind avariată de un cutremur în 1802, arhimandritul Timotei a ridicat – între 1809-1815 – actuala biserică *„Sfântul Nicolae"*, pe locul celei vechi, a lui Cernica Știrbei. Paraclisul *„Sfântul Gheorghe"* a fost ctitorit de un Dan Brașoveanu, iar biserica *Sfântul Gheorghe* din Ostrov de starețul Calinic cel Sfânt, cu ajutorul arhiereului Ioanichie Stratonichias, originar din Ardeal. Datorită starețului Gheorghe, Cernica a devenit un renumit centru de viață duhovnicească, după rânduielile starețului Paisie de la Neamț, și un important centru de caligrafiere a unor manuscrise „filocalice". Din 1794 i s-a încredințat și conducerea Mănăstirii Căldărușani. Ucenicii starețului Gheorghe proveneau

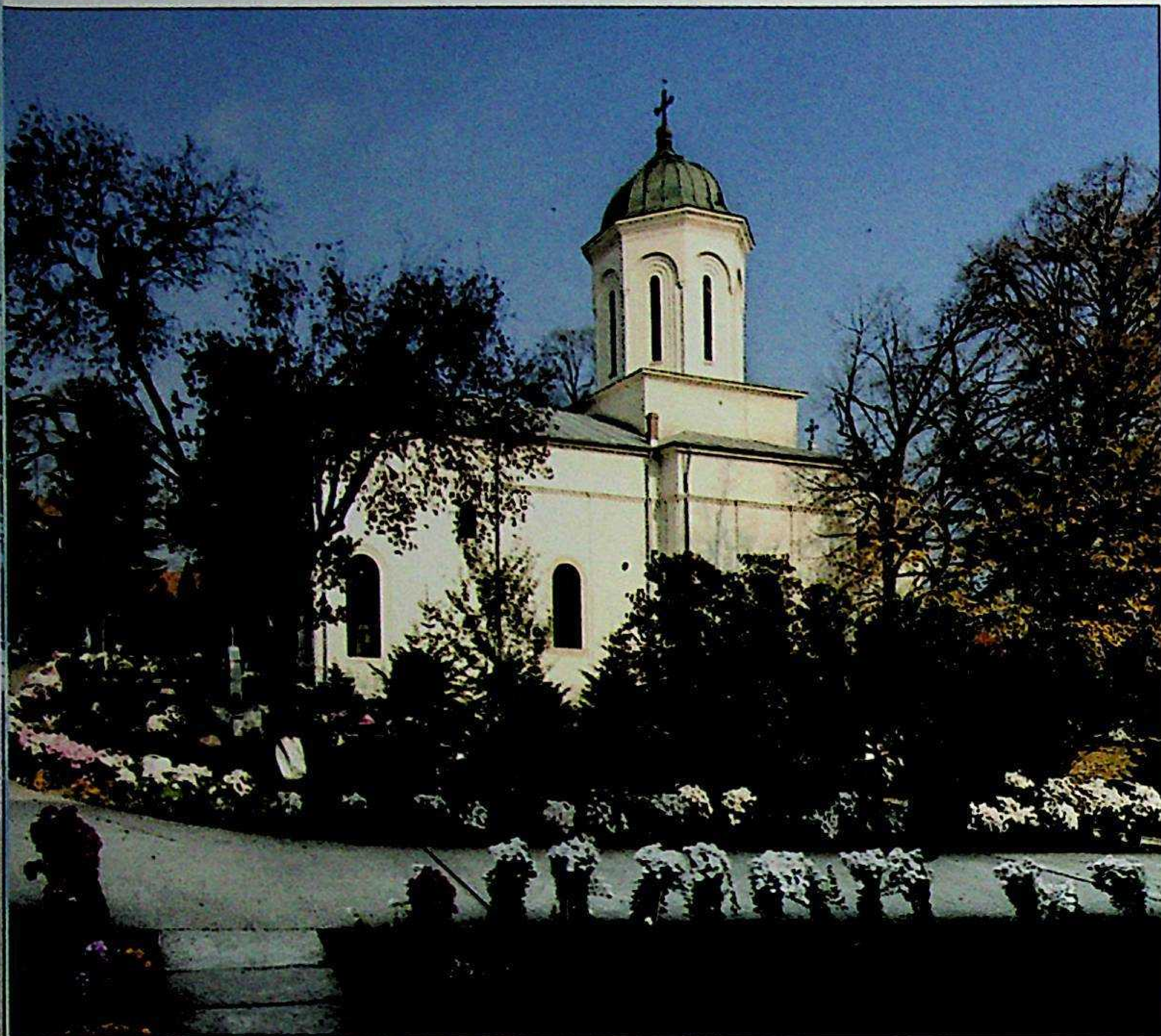
din toate țările românești, dar mai ales din Ardeal, încât Cernica a devenit un adevărat simbol al unității spirituale și naționale românești[58].

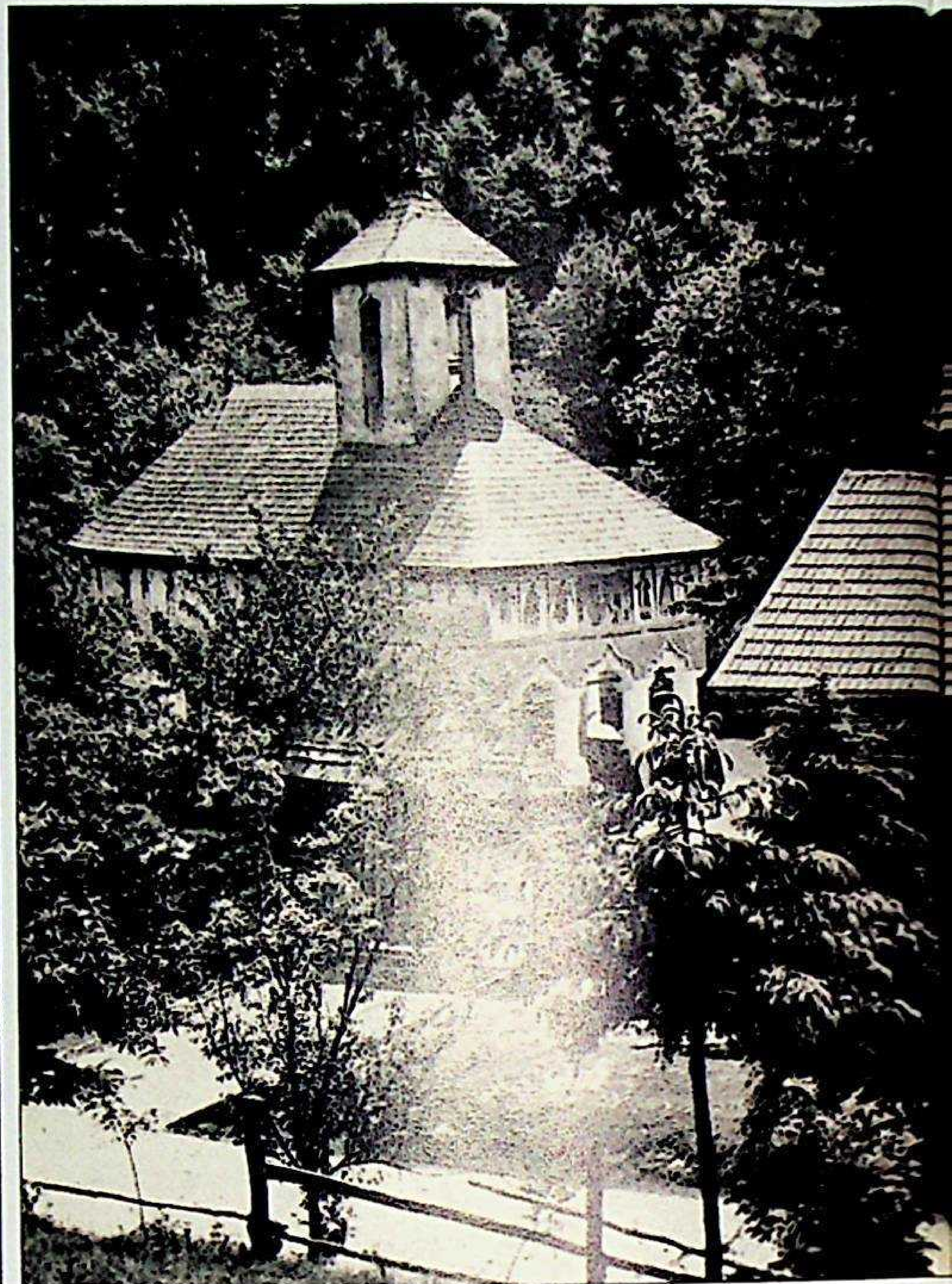
În 1799, ieromonahul Nicodim Grecianu – originar dintr-o familie boierească – a refăcut Mănăstirea *Babele* – Vlașca, ctitoria lui Vlad Vodă Călugărul, de la sfârșitul secolului al XV-lea.

La începutul secolului al XIX-lea, vistiernicul Constantin Samurcaș a ctitorit Mănăstirea *Ciorogârla* (numită și *Samurcășești*), în apropierea Bucureștilor (1808), iar marele ban Radu Golescu, arhimandritul Dositei de la Căldărușani și logofătul Gheorghe Florescu zidesc biserica mare de la Mănăstirea *Țigănești* (1812), tot în apropierea Capitalei (exista din secolul al XVIII-lea ca mănăstire de călugărițe).

◂ Mănăstirea Samurcășești Ciorogârla, biserica (stânga) și vedere generală (sus)

58. Vezi lucrarea mai veche a lui Casian Cernicanul, *Istoria sfintelor mănăstiri Cernica și Căldărușani*, București, 1870, pp. 1-84 (și ²1988, pp. 43-120); Pr. Dumitru Furtună, *Ucenicii starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani*, București, 1927, 175pp.

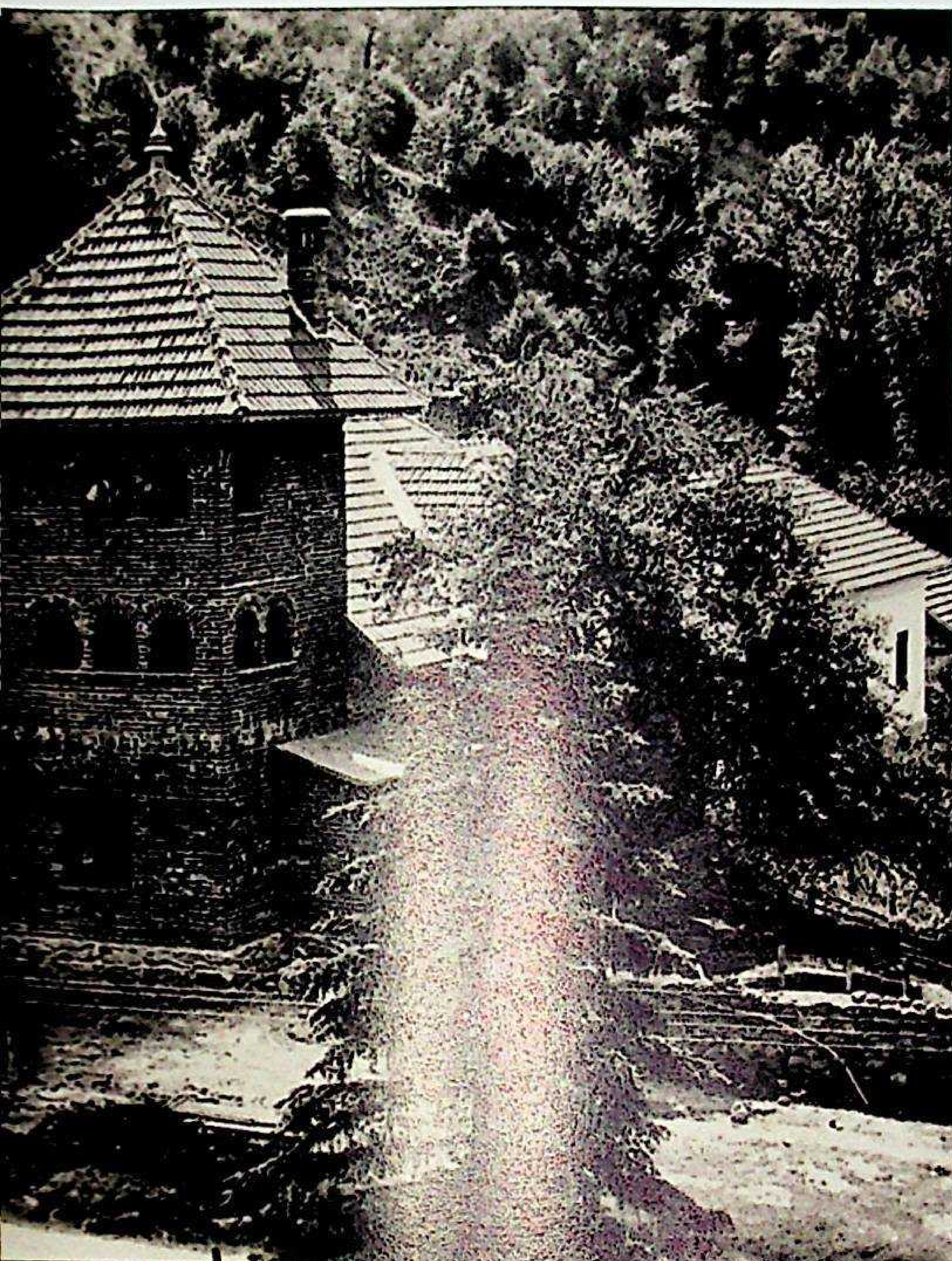

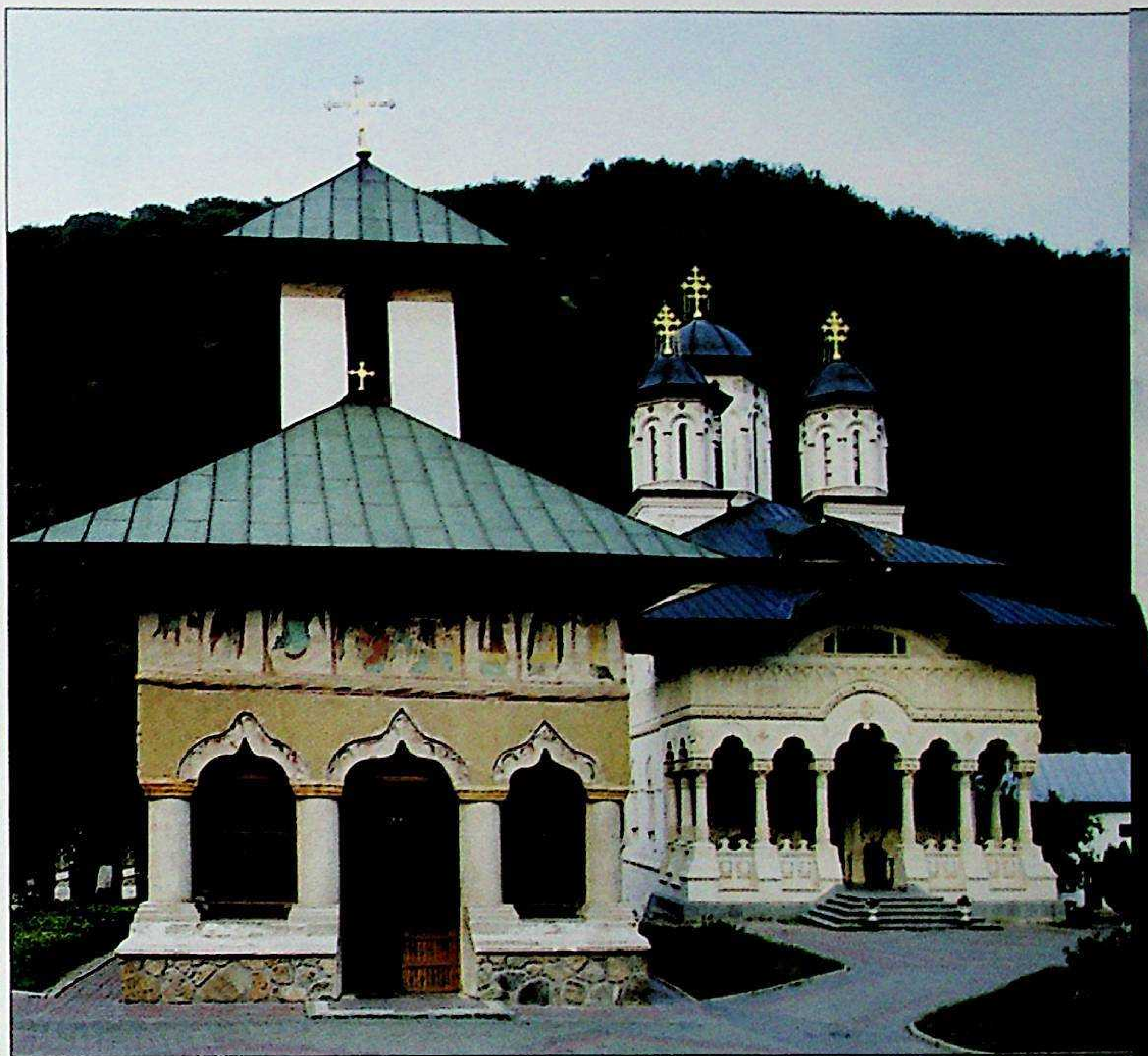

▲*Mănăstirea Ghighiu, jud. Prahova (stânga)*

În 1813, arhimandritul Timotei de la Cernica a ridicat Mănăstirea *Pasărea*, în apropierea Bucureştilor, pentru călugăriţe. Fiind distrusă de un cutremur, a fost rezidită de arhimandritul Calinic cel Sfânt de la Cernica. Ieromonahul Arsenie, plecat din obştea Mănăstirii Cernica, a pus bazele unei noi aşezări monahale de la *Ghighiu*, lângă Ploieşti, în 1817. O călugăriţă, Calistrata – ajutată de unii credincioşi – a construit în 1810-1817 biserica de zid a Schitului *Lainici*, în trecătoarea cu acelaşi nume (exista încă din secolul al XVIII-lea). Tot în primele două decenii ale secolului al XIX-lea a fost refăcută Mănăstirea *Stânişoara*, prin strădaniile călugărilor Sava, sârb de neam, şi Teodosie din Săliştea Sibiului (biserica mică a schitului era ctitorită de Gheorghe, clucer de arie, în 1747).

Este bine să notăm că diferiţi egumeni şi călugări se îngrijesc de construirea unor biserici de mir în diferite oraşe şi sate. De pildă, egumenul Dionisie Bălăcescu de la Hurezi a ridicat biserici în *Teleşti* (1743-1747) şi *Baia de Fier* (jud. Gorj); ieromonahul Atanasie, ecleziarhul de la Hurezi şi logofătul Matei Dobriceanu (biserica din *Dobriceni* – Olt); egumenul Antonie de la Bistriţa (biserica din *Costeşti* – Vâlcea); egumenul Partenie de la Brădet (biserica din *Costeşti* – Argeş); o stareţă Eupraxia (biserica din *Dăeşti* – Vâlcea). Exemplele se pot înmulţi. Multe biserici din satele mănăstireşti erau ridicate cu cheltuiala mănăstirii respective sau a egumenilor. Numărul bisericilor de mir (parohiale), mai ales în oraşe şi târguri, a fost în continuă creştere, fiind ctitorite de ierarhi, diverşi boieri – mari şi mici – negustori, preoţi de mir şi credincioşi ţărani, dar ele nu intră în tema noastră.

▲ *Mănăstirea Lainici, jud. Gorj, în dublă reprezentare*

În aceeași perioadă, deci în primele decenii ale secolului al XIX-lea, se ridică și câteva mănăstiri românești în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, adică în Dobrogea, care între anii 1417 și 1878 s-a aflat sub dominație otomană. În nordul județului Tulcea de azi, nu departe de Dunăre, s-au întemeiat câteva modeste mănăstiri, în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Așa a fost cazul cu Mănăstirea *Taița* (sau Balabancea sau Halahancea), întemeiată de călugări moldoveni, dar în care s-au închinoviat și unii din alte părți ale pământului românesc. Probabil a dispărut în ultimii ani de stăpânire otomană, când mai multe sate românești din nordul Dobrogei au fost prădate de cerchezi, iar bisericile profanate și distruse.

În 1833 trei călugări nemțeni, Visarion, Gherontie și Isaia, au pus bazele unei mici așezări monahale cu o bisericuță din lemn și chilii, pe dealul Cocoșului, în apropiere de comuna Niculițel, care va fi cunoscută sub numele de *Cocoș*; în 1853 s-a zidit o biserică nouă, din piatră și cărămidă, prin strădaniile primului stareț, arhimandritul Visarion, și din banii unui cioban din Poiana Sibiului, Nicolae Hagi Ghișe, călugărit acolo (15 000 de galbeni, 500 de oi și 15 cai). O bună parte dintre călugări, inclusiv stareți, erau ardeleni. Prin anii 1841-1844 s-a întemeiat Mănăstirea *Celic-Dere* situată la aproximativ 20 km de Cocoș, cu monahi români, ruși și ucraineni. Iar în 1846 s-a înființat Schitul *Saon*, inițial metoc al primei, apoi mănăstire de sine stătătoare[59].

59. Indicăm aici doar lucrarea mai veche a arhim. Roman Sorescu, *Mănăstirile dobrogene*, București, 1914, VI, 157pp.

4.3. Mănăstirile din Moldova

▲ *Biserica Mănăstirii Frumoasa din Iași*

Ca și în Țara Românească, în timpul domniilor fanariote s-au zidit puține mănăstiri mari: majoritatea erau mănăstiri mici – mai degrabă schituri – ridicate de modești slujitori ai altarului: episcopi, egumeni, călugări, preoți de mir, mici dregători, negustori sau chiar din daniile credincioșilor de rând. Între mănăstirile mari se numără *Precista* din Focșani, ctitoria primului domn fanariot, Nicolae Mavrocordat. Alta era Mănăstirea *Frumoasa* (azi în Iași), vechea ctitorie a hatmanului Meletie Balică, de la sfârșitul secolului al XVI-lea, refăcută de Grigore II Ghica, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Pe lângă refacerea bisericii, inclusiv zugrăvirea ei, noul ctitor a ridicat ziduri înconjurătoare,

▲ *Mănăstirea Văratec, jud. Neamț*

un turn-clopotniță, case domnești și chilii. În urma acestei restaurări, a primit numele de *Frumoasa* (o nouă refacere aparține arhimandritului Ioasaf Voinescu, în 1836-1839).

O mănăstire ieșeană care a îndeplinit apoi un rol filantropic a fost *„Sfântul Spiridon"*, ctitorită de Ștefan Bosie între anii 1752-1763 (refăcută la începutul secolului următor, întrucât vechile clădiri au fost distruse de un cutremur). La 1 ianuarie 1757, domnitorul Constantin Racoviță a dat hrisov pentru înființarea unui spital în incinta ei. Tot el a ctitorit o Mănăstire cu hramul *„Proórocul Samuil"* la Focșani, declarată metoc la Sfântul Spiridon din Iași, având și ea un spital, și Schitul *Măgura Ocnei* (lângă Târgu Ocna), alt metoc la Sfântul Spiridon.

O mănăstire cu un rol însemnat în viața duhovnicească și culturală a Moldovei a fost *Văratecul* (Văratic). Prima așezare monahală de aici a luat ființă prin strădania maicii Olimpiada,

venită de la schitul învecinat, Topoliţa, care a ridicat o biserică în poiana numită Văratic (1785), fiind aduse aici şi maicile de la Topoliţa. În 1808-1812 s-a zidit biserica actuală, prin strădania aceleiaşi stareţe Olimpiada şi a duhovnicului Iosif. Mănăstirea a primit numeroase danii din partea unor boieroaice, unele chiar călugărite aici (Elena Paladi, Elisabeta Balş, Safta Brâncoveanu), încât a devenit una din cele mai înzestrate mănăstiri din Moldova. La începutul secolului al XIX-lea, maicile din mai multe schituri învecinate au fost aduse la Văratic. În 1811 erau 197 de maici şi 78 de surori, cu următoarea provenienţă socială: 33 fiice de boieri, 58 de negustori, 105 de ţărani, 23 de mazili, 51 de preoţi, una de dascăl (cântăreţ), una de cioban, una de altă religie, trecută la Ortodoxie. În 1850 un călător străin scria că erau pe atunci la Văratic aproximativ 800 de călugăriţe şi surori[60].

Dintre numeroasele schituri ridicate în secolul al XVIII-lea, consemnăm doar pe cele care au avut rosturi mai de seamă în viaţa bisericească a Moldovei: *Horecea*, lângă Cernăuţi, era ctitoria episcopului Antonie al Rădăuţilor, iar biserica de zid a fost făcută de egumenul Artemon mai târziu, *Giurgeni* – Roman, ridicat de un călugăr Ghedeon, *Brăteşti*, „din codrul Paşcanilor", ridicat de Iordache Cantacuzino medelnicerul, *Gorovei* – Dorohoi, ridicată de doi călugări prin anii 1740-1742, *Vovidenia* de lângă Mănăstirea Neamţ, ctitoria episcopului Ioanichie al Romanului (1749-1751), *Horaiţa* – Neamţ, *Almaş* – Neamţ (schit de maici, ctitorit de Ecaterina, soţia spătarului Iordache Cantacuzino), *Cozla* sau *Draga*, azi în Piatra Neamţ, ridicat de schimonahul Vasile şi monahia Varvara de la Soveja în 1764, schitul *Doamna*, tot în Piatra Neamţ, de un ieromonah Mitrofan, în ultimele decenii ale secolului, *Valea Neagră* – Vrancea, de un preot Matei, *Doljeşti* – Roman, ctitorit de Vasile Ruset hatmanul şi ieromonahul Dionisie Hudici, *Poiana Pralii*, în părţile de sud ale Moldovei, ctitorit de Vasile Tudoran, mazil din Hârlău, *Vladnic* – Bacău, de Constantin Costachi, refăcut de unul din urmaşii săi, spătarul Matei, *Vorona* – Botoşani, ctitorie boierească din 1793, pe locul unei aşezări mai vechi, iar la începutul secolului al XIX-lea Mănăstirea *Mogoşeşti* – Dorohoi, ctitoria monahului Sava, fostul clucer Ştefan Holban şi altele. În ambele ţări unele schituri erau închinate fie Mitropoliilor, fie episcopiilor de care aparţineau.

4.4. Basarabia

Foarte multe mănăstiri şi schituri se găseau în Moldova de dincolo de Prut, care, după 1812, va purta numele de Basarabia. Am arătat şi în alte pagini că pe malul stâncos din dreapta Nistrului se găseau mai multe aşezări monahale rupestre, la *Japca* (în ţinutul Soroca), iar mai la sud de *Saharna* şi îndeosebi la *Ţipova* şi la *Butuceni*, pe malul stâncos al Răutului, toate în ţinutul Orhei. Tot în ţinutul Orheiului erau atestate mănăstirile *Vărzăreşti*, într-un act din 25 aprilie 1420, şi cea „a lui Chiprian" sau *Căpriana*, în ţinutul Lăpuşnei, consemnată în 10 februarie 1429, unde se pare că Ştefan cel Mare a zidit o biserică nouă, refăcută de Petru Rareş; în 1698, Antioh Cantemir a închinat-o Mănăstirii Zografu din Muntele Athos.

---

60. O bună monografie este scrisă de Scarlat Porcescu, Ioan Ivan, *Mănăstirea Văratic*, Bucureşti, 1986, 274 pp., de unde am preluat şi aceste statistici.

Constantin Brâncoveanu va ctitori Mănăstirea „Adormirea” din *Ismail* (pe atunci în Mitropolia Proilaviei), pe care o va închina Sfântului Mormânt (Patriarhia Ierusalimului). În 1676 marele stolnic Mihai Hâncu a înfiinţat Schitul de maici *Hâncu*.

Dar majoritatea mănăstirilor româneşti de dincolo de Prut erau ctitorii ale unor mici boieri (boieri de ţară) sau chiar a unor ofiţeri, majoritatea în codrii Orheiului. Consemnăm aici mănăstirile: *Ţigăneşti*, întemeiată în 1725 de boierul Lupu Dencu; *Hârbovăţ*, înfiinţată în 1730 de armaşul Constantin Carpuz; *Hârjauca*, înfiinţată de câţiva călugări pe la mijlocul secolului al XVIII-lea; *Rughi* (*Rudi*), ctitorită de negustorul Simion Donciu din Movilău, pe moşia căpitanului Andronache Rudea şi a fratelui său Teodor; *Curchi*, întemeiată pe la 1773 de răzeşul Iordache Curchi (Curcă) din Morozeni – Orhei (pe la 1808, ardeleanul Teodor Sabău, ofiţer în armata ţaristă, a ridicat aici o biserică din piatră şi cărămidă, pe care a înzestrat-o cu multe moşii, călugărit aici sub numele de Filaret); *Tabăra*, întemeiată pe la 1784 de Gheorghe Russo (după alte izvoare, de Darie Carp); *Răcuila*, întemeiată în 1797 de preoţii Andrei şi Ioan Roşca, ajutaţi de doi fraţi răzeşi, Simion şi Constantin Strat (după alte izvoare, ar fi ctitorite de preoţii Ioan şi Leontie); *Saharna*, fondată prin 1745, pe locul vechiului schit Horodiştea, de schimonahul Vartolomeu Ciungul; *Hirova* se pare întemeiată de un protopop Constantin, pe la sfârşitul secolului; *Frumoasa* de răzeşul Efrem Iurco, călugărit sub numele de Eftimie. Prin 1770 a fost restaurată vechea mănăstire *Vărzăreşti* de preotul Vlasie (în călugărie Varlaam), şi fiul său, protopopul Constantin Măcărescu.

Alte mănăstiri şi schituri se găseau în ţinutul Soroca: *Japca*, întemeiată pe la 1770 de călugării Teodosie, Iezechil şi Nicodim; *Dobruşa*, întemeiată prin 1772 de monahul Ioasaf de la Probota; *Coşilauca* (sau Coşeleuca, Coşula, întemeiată de răzeşa Maria (călugărită sub numele de Mitrodora), pe la anul 1786; *Călărăşauca* (sau *Călărăşeuca*), pe malul Nistrului, ctitoria din 1786 a târgoveţului Hagi Marcu Donici din Moghilău. În ţinutul Lăpuşna, nu departe de Chişinău, trebuie consemnat Schitul *Suruceni*, ctitorit de un ieromonah Iosif în anul 1785; câţiva ani mai târziu, pitarul Casian Suruceanu a ridicat o biserică din lemn, apoi una din zid, dăruind schitului toată moşia sa. Pe lângă acestea, dincolo de Prut existau foarte multe schituri, mai ales în ţinuturile Orhei şi Soroca, întemeiate de călugări şi călugăriţe; la scurt timp după anul 1812 ele vor fi desfiinţate[61].

4.5. Viaţa sihăstrească

Viaţa sihăstrească a continuat şi în acest secol. S-au înfiinţat acum o serie de schituri în jurul cărora trăiau sute de pustnici sau sihaştri, în peşteri, în chilii de lemn, în bordeie săpate în pământ. Aşa au fost schiturile: *Pocrov*, în apropierea Mănăstirii Neamţ, ctitorit de fostul episcop Pahomie al Romanului, în care a introdus rânduielile vieţii sihăstreşti ale Sfântului Dimitrie, mitropolitul Rostovului, *Agafton* (jud. Botoşani), întemeiată de un sihastru care purta acest nume, terminată în 1729, *Sihastru* în apropiere de Tecuci, întemeiat de Sebastian Sihastrul, pe la mijlocul secolului, *Sihăstria Secului*, ridicat de

61. Prezentate după Visarion Puiu, *Mănăstirile din Basarabia*, Chişinău, 1919, 95 pp.; Ştefan Berechet, cap. „Mănăstiri”, *Basarabia. Monografia*, Chişinău, 1926, pp. 207-224; Pavel Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chişinău, 1993, pp. 38-101; *Mănăstiri basarabene*, Chişinău, 1995; Luminiţa Ilviţchi, *Mănăstiri şi schituri din Basarabia*, Chişinău, 1999, 148 pp.; Vlad Ghimpu, *Biserici şi mănăstiri medievale din Basarabia*, Chişinău, 2000, 220pp.

episcopul Ghedeon al Romanului în 1734 (biserica actuală zidită de starețul Dometian de la Neamț în 1824-1825), iar în apropiere *Sihla*, din prima jumătate a secolului (refăcut în 1813 de starețul Benedict de la Secu), amândouă pentru nevoile sufletești ale numeroșilor sihaștri din Munții Neamțului; *Rarău*, în munții cu același nume, ctitorit de Sisoe sihastrul, *Tarcău*, pe apa cu același nume, la sud, de orașul Bicaz, ctitorit de ieroschimonahul Avramie de la Neamț (1832), pentru numeroșii călugări care sihăstreau în acele locuri, *Durău*, la poalele muntelui Ceahlău, pe locul unei străvechi așezări sihăstrești (biserica actuală ridicată în 1835 de călugărul Ghervasie și trei negustori) și altele. După o statistică din anul 1809, cerută de mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni, situația așezărilor monahale din Moldova se prezenta astfel: în cadrul Mitropoliei 12 mănăstiri și 36 de schituri de călugări, 10 schituri de călugărițe (în afară de Agapia, Văratic și cele din ținutul Iași, încât totalul lor trecea de 200), cu 1738 de călugări, călugărițe, frați și surori; în eparhia Romanului, 24 de mănăstiri și 76 de schituri, cu un număr de 565 viețuitori; în eparhia Hușilor o mănăstire (Căpriana) și 16 schituri (majoritatea dincolo de Prut), cu 261 călugări și 114 călugărițe. Dintre acestea, 10 mănăstiri și un schit erau închinate Sfântului Mormânt, 4 mănăstiri și un schit Mănăstirii Sf. Ecaterina din Sinai, 23 mănăstiri și 8 schituri Muntelui Athos (în 1810 în Țara Românească erau înregistrate 203 mănăstiri și schituri).

4.6. Viața mănăstirească

După cum s-a putut constata, numărul așezărilor monahale, îndeosebi schituri, a fost în continuă creștere, cu toate că în perioada de care ne-am ocupat au fost zidite prea puține mănăstiri mari de către domnii celor două țări sau de dregătorii lor. Se înțelege că și numărul monahilor era destul de ridicat. În mănăstirile închinate, însă, numărul călugărilor greci, veniți să le administreze, era redus. Numeroasele închinări de mănăstiri – făcute în cursul secolului precedent, care au dus la înlăturarea călugărilor români din marile ctitorii voievodale românești – au favorizat înființarea atâtor schituri noi, în care trăiau numai călugări de neam român. În mod deosebit trebuie să reținem că spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, Mănăstirile Neamț și Secu au devenit cele mai importante centre de viață spirituală din Moldova, datorită starețului *Paisie Velicicovschi* (1722-1794). Fiu de preot, originar din Poltava, din Ucraina, cu studii la Kiev, intrat de tânăr în Mănăstirea Liubiețchi, trăitor un timp în Mănăstirea Medvedovschi și în Lavra Pecerska, va cunoaște monahismul românesc în schiturile Dălhăuți, Trăisteni și Cârnu, apoi va petrece mulți ani la Muntele Athos, mai ales la schitul *Sfântul Ilie*, întemeiat de el. În 1763, însoțit de 64 de ucenici, a primit Mănăstirea Dragomirna, de lângă Suceava, ctitoria mitropolitului Anastasie Crimca, unde a trăit timp de 12 ani. După 1775, când Bucovina a fost ocupată de Imperiul habsburgic, starețul Paisie, cu peste 200 de frați, s-a așezat la Mănăstirea Secu; în 1779 i s-a încredințat egumenia Mănăstirii Secu pe care a condus-o până la moarte (15 noiembrie 1794). Aici a reintrodus o serie de reguli de viață monahală specifice monahismului răsăritean, în speță celui athonit: viață de obște, săvârșirea de slujbe potrivit tipicului mănăstiresc, predici zilnice, mărturisirea gândurilor, grija pentru bolnavi, bătrâni și călători, munca la câmp, sau în atelierele mănăstirii, traduceri din Sfinții Părinți și din marii asceți (circa 300 de manuscrise); s-au zidit noi chilii, un spital, o casă de oaspeți. Numărul

călugărilor și fraților a ajuns la 700, între care erau moldoveni, munteni, ardeleni, ucraineni, ruși, bieloruși, bulgari, sârbi și chiar evrei creștinați. Rânduielile neoisihaste introduse de Paisie în mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț au fost preluate și de alte mănăstiri și schituri din Țara Românească și Moldova, dar și în Rusia țaristă (mănăstirile Valaam, Solovețk din nordul Rusiei, Alexandru Nevski din Petersburg, sihăstria Optina, mănăstirile Simonov și Novospask din Moscova, Lavra Pecerska din Kiev, Noul Athos din Caucaz și altele). Starețul Paisie a fost canonizat de Biserica Ortodoxă Rusă în 1988, iar de Biserica noastră în 1992, cu prăznuire la 15 noiembrie[62].

▲ *Sfântul Paisie Velicicovschi, (1722-1794), icoană*

Ca și în secolele precedente, și în perioada de care ne ocupăm, asupra mănăstirilor românești s-au abătut multe nenorociri. Unele dintre ele au fost distruse de turci în cursul numeroaselor războaie care s-au purtat în țările noastre între Rusia și Turcia sau între Austria și Turcia. De pildă, în 1737-1738 a fost arsă catedrala episcopală din Râmnic cu reședința și chiliile din jur, în 1777 Schitul Cheia de pe Teleajen, în 1778 Schitul Stânișoara, iar în 1821 – în timpul Eteriei – au suferit grave avarii mănăstirile Secu, Agapia, Slatina și altele. A fost nevoie de cheltuieli enorme pentru refacerea lor.

Viața monahală din Oltenia a suferit perturbări în cursul ocupației austriece (1718-1739). S-au luat, totuși, unele măsuri pozitive, în sensul că s-au interzis închinările la Locurile Sfinte și numirea de egumeni străini.

După ocuparea părții de nord a Moldovei de Habsburgi (1775), a urmat desființarea a peste 20 de mănăstiri și schituri și prefacerea lor în biserici de mir. Au rămas numai trei: Putna, Sucevița și Dragomirna, ultima având ca metoc Mănăstirea Sfântul Gheorghe din Suceava, unde erau moaștele Sfântului Ioan cel Nou. Fiecare avea cel mult 25 de călugări. Din această cauză, sute de călugări au trecut în Moldova liberă, așezându-se în mănăstirile de aici.

Mănăstirile mari și-au păstrat întinsele proprietăți – funciare sau altele – primind danii din partea unor credincioși cu stare. Schiturile mici, înființate acum, aveau pământ puțin în jurul lor, pentru nevoile obștii monahale. Mănăstirile beneficiau și acum de numeroase scutiri din partea domnilor țării. De pildă, la 7 februarie 1741, Constantin Vodă Mavrocordat, pe atunci domn în Țara Românească, a dat un nou hrisov, prin care acorda scutire de dajdie mănăstirilor, clerului și marilor boieri. Tot atunci, a numit 10 „epitropi", aleși dintre egumenii mănăstirilor mari, în fața cărora toți ceilalți egumeni erau obligați să prezinte un raport anual asupra veniturilor și cheltuielilor locașului pe care-l cârmuiau, hotărând ca din o parte a veniturilor să se întrețină mănăstirea, iar restul „să se dea la felurite faceri de bine, după glăsuirea testamentelor ctitoricești".

---

62. Vezi bibliografie la Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, [2]2002, p. 348; *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iași, [3]2006, pp. 496-497.

▲ *Domnitorul Alexandru Ipsilanti al Moldovei (1786-1788), stampă veche*

În ceea ce privește administrarea averilor mănăstirești, se semnalează numeroase abuzuri. De multe ori, egumeniile unor mănăstiri – mai ales în cele închinate – erau arendate unor călugări pe un anumit teren. În astfel de condiții, era firesc să nu se înregistreze niciun progres în viața duhovnicească și culturală a mănăstirii respective. Domnitorii celor două țări au fost nevoiți în mai multe rânduri să ia măsuri pentru o mai bună administrare a averilor mănăstirești. De pildă, în 1776 Alexandru Vodă Ipsilanti, pe atunci în Țara Românească, a decis ca mănăstirile să nu mai poată face împrumuturi decât cu aprobarea ierarhului locului, nici să mai cumpere moșii, ci „mai vârtos a le îngriji pe cele ce au și să dreagă cele stricate ale mănăstirii". În 1798, Constantin Hangerli al Țării Românești a luat noi măsuri pentru o mai bună organizare a mănăstirilor: să se numească numai egumeni români, care să nu fie schimbați decât cu acordul mitropolitului, să nu se trimită Locurilor Sfinte mai mult decât era stabilit, se interzicea egumenilor să facă împrumuturi fără știrea mitropolitului, călugării greci nu puteau să se stabilească în mănăstirile țării decât cu știrea domnului, bunurile egumenilor decedați fără testament urmau să intre în posesia mănăstirilor respective ș.a. Dar în anul următor, Alexandru Moruzi, la stăruințele călugărilor greci, a schimbat aceste hotărâri. Între altele, s-a stabilit că egumenii mănăstirilor închinate să fie trimiși de la Locurile Sfinte. Alte dispoziții priveau administrarea averilor închinate.

Cei mai mulți domni fanarioți jefuiau mănăstirile țării, ca să strângă o parte din banii necesari pentru plata cheltuielilor făcute la obținerea domniei. Astfel, ei încasau sume însemnate de bani la numirea egumenilor, la moarte le luau agoniseala, iar uneori îi alungau din mănăstire, pentru a le putea lua banii. Pe lângă mănăstirile închinate în secolele anterioare, s-au făcut noi închinări. Egumenii greci trimiși să le administreze se făceau vinovați de multe abuzuri, în dauna vieții religioase și spre nemulțumirea clerului și a credincioșilor români.

4.7. Viața culturală

În pofida condițiilor prin care au trecut, mănăstirile românești neînchinate au fost și în acest secol importante centre de viață culturală. În toată perioada de care ne-am ocupat, se întâlnesc numeroși traducători de cărți teologice din grecește și rusește, tipografi, copiști, zugravi de biserici. Din rândul călugărilor s-au ridicat cărturari de seamă cum au fost Vartolomei Măzăreanu în Moldova, Grigorie Sidis, Naum Râmniceanu, Nicodim Grecianu în Țara Românească, fără să mai vorbim de cei promovați în scaunele ierarhice:

▲ *Mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei (1803-1842), pictură murală*

Filaret și Chesarie de la Râmnic, Iacob Putneanul, Leon Gheucă, Amfilohie Hotiniul sau Veniamin Costachi în Moldova etc.

Marile mănăstiri posedau biblioteci cu numeroase manuscrise și tipărituri (Neamț, Putna, Văcărești, Cernica, Căldărușani etc.). Pe lângă mănăstirile Hurezi, Bistrița Olteniei, Tismana, Cozia, dar mai ales la Cernica și Căldărușani, erau adevărate „școli" de copiști. În Moldova s-a desfășurat o rodnică activitate de copiere de manuscrise în mănăstirile Dragomirna, Putna, Neamț, Secu, Brătești etc. În unele mănăstiri s-au înființat școli, unele pentru pregătirea preoților. Între acestea, la loc de cinste trebuie consemnată școala teologică superioară de la Putna, înființată de mitropolitul Iacob Putneanul și arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, după modelul Academiei din Kiev; a funcționat numai patru ani. În 1775, s-a înființat o școală pregătitoare pentru preoți la Mănăstirea Obedeanu din Craiova, despre care nu știm cât a funcționat, iar în 1797 s-a deschis o altă școală la Mănăstirea Antim din București, metocul Episcopiei Argeșului, care a funcționat vreo cinci decenii.

În alte mănăstiri existau școli pentru călugări și călugărițe, altele au deschis școli pentru copiii din satele mănăstirii (sau în orașe), cum a fost școala înființată de Mănăstirea Neamț în Târgu Neamț.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, la Cernica și Căldărușani existau școli de zugravi bisericești (în cea din urmă s-a pregătit cunoscutul pictor de mai târziu, Nicolae Teodorescu).

4.8. Primele spitale

În ceea ce privește asistență socială în acest secol, pe lângă bolnițele mănăstirești cunoscute în secolele anterioare, s-au înființat primele spitale pe lângă unele mănăstiri din orașe. În 1704 de pildă, spătarul Mihai Cantacuzino a înființat spitalul de pe lângă Mănăstirea

Colțea din București, cu 24 de paturi – 12 pentru bărbați, 12 pentru femei –, precum și o farmacie. Era destinat „bolnavilor săraci" și „străinilor bolnavi". Grigore II Ghica a zidit, între 1735-1750, Mănăstirea *Pantelimon* din București, având în jurul ei un spital cu 12 paturi, „pentru cei ce ar pătimi de bolile cronice", apoi a început construirea unor „osebite spitaluri", pentru bolnavii de ciumă și de „lingoare" (febră tifoidă), având și o biserică cu hramul „Sfântul Visarion". Îngrijirea medicală era gratuită. Spitalul se întreținea din

▲ *Biserica și Spitalul Colțea din București (stânga), turnul Colțea, pictură (dreapta)*

▲ *Biserica și Spitalul „Sf. Spiridon" din Iași, vedere poștală*

veniturile moșiilor mănăstirii, dăruite de domn sau de alți binefăcători, ca și din contribuțiile mai multor mănăstiri și schituri – metocuri ale așezământului „Sfântul Pantelimon"[63].

În Moldova s-a înființat un spital pe lângă Mănăstirea *„Sfântul Spiridon"* din Iași, prin hrisovul domnitorului Constantin Racoviță Cehan din 1 ianuarie 1757. Printr-un alt hrisov, cu data de 22 decembrie 1759, se hotăra „să se facă spital, adică bolniță, pentru căutarea și buna odihnă a celor mulți bolnavi și neputincioși și săraci ce se află din pământeni și streini" În continuare se menționau daniile oferite mănăstirii „pentru trebuința bolniții, ca să aibă cheltuială îndestul pentru hrana acelor bolnavi, pentru așternutul și îmbrăcămintea lor, cum și pentru plata doctorului, a spițerului și a girahului (= chirurgului, *n.n.*) și pentru alți oameni ce vor mai fi trebuincioși de grija și slujba bolniții". Cu timpul, din această bolniță (spital), s-a dezvoltat actualul spital orășenesc de adulți din Iași.

Un alt spital funcționa pe lângă Mănăstirea *„Sfântul Proroc Samuil"* din Focșani, metoc la Sfântul Spiridon din Iași.

În 1787, egumenul Gherasim Putneanul a pus bazele unui spital pe lângă Mănăstirea *Precista Mare* din Roman, acțiune desăvârșită de urmașul său, Vartolomeu Putneanul, în 1798 (Gherasim lăsase prin testament 500 lei „bani gata" și 4 000 dați cu zapise, din care să construiască o clădire pentru spital). S-a și construit și organizat o farmacie și a fost angajat un medic și personal ajutător (poslușnici). Ajutoare bănești substanțiale a oferit și episcopul de atunci al Romanului, Veniamin Costachi. Din acest spital s-a dezvoltat apoi actualul spital orășenesc din Roman[64].

---

63. Vezi lucrările consacrate asistenței sociale pe care le-am menționat pentru secolul al XVIII-lea și Constantin Voicescu, „Mănăstirea și așezământul spitalicesc Sfântul Pantelimon de lângă București", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCI (1973), 11-12, pp. 1295-1312.

64. Dr. Epifanie Cozărescu, „Arhimandritul Vartolomei Putneanul. Contribuții la elucidarea unei mai vechi confuzii", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXVIII (1962), 3-4, pp. 193-202.

Stareţul Paisie de la Mănăstirea Neamţ a organizat, pe lângă bolniţa veche, o bolniţă aparte (ospiciu) pentru alienaţi mintal. Între anii 1847-1852, la Mănăstirea Neamţ, prin râvna stareţului Neonil Buzilă, s-a construit actualul spital din Târgu Neamţ (deschis oficial la 16 octombrie 1852)[65]. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Dionisie arhimandritul şi doctorul a tradus din greceşte *Medicina practică*, în două volume, tipărită în 1848. Iar călugărul Nicanor „bolnicerul" de la Cernica a întrunit o *Carte dohtoricească* (1854), rămasă în manuscris.

În toate aceste spitale pe care le-am pomenit, bolnavii primeau întreţinere şi asistenţă medicală gratuită, fiind primiţi mai cu seamă oameni săraci. Personalul medical şi de îngrijire era plătit de mănăstirile care aveau astfel de spitale.

Arhimandritul Neonil Buzilă, stareţul Mănăstirii Neamţ (1834-1853, cu întreruperi)

*

Din cele expuse, rezultă că în perioada medievală a istoriei românilor, a existat o temeinică viaţă monahală, cu mănăstiri, schituri şi sihăstrii, cu numeroşi călugări, călugăriţe şi fraţi. Ele au îndeplinit un important rol duhovnicesc, cultural şi social în viaţa credincioşilor de altădată. În acelaşi timp, cea mai mare parte a mănăstirilor sunt şi monumente reprezentative pentru arta românească, cu toate formele ei de manifestare (arhitectură, pictură, sculptură, broderie, argintărie).

Bibliografie

† SIMEDREA, Tit, „Fost-au două sfinte lăcaşuri la Cozia?", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIX (1961), 11-12; † SIMEDREA, Tit, Mitropolit, „Mănăstirea Vodiţa. Glosă pe marginea unui document inedit", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXV (1947), 1-3; † SIMEDREA, Tit, Mitropolit, „Mănăstiri vândute şi dăruite în secolul al XV-lea în Moldova", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVII (1949), 1-2; † SIMEDREA, Tit, Mitropolit, „Viaţa mănăstirească în Ţara Românească înainte de anul 1370", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXX (1967), 7-8; † VORNICESCU, Nestor, „Instituţii pentru îngrijirea sănătăţii patronate de Mănăstirea Neamţ", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XXXIX (1962), 5-6; ANDREESCU Ştefan, CAZACU Matei, „Biserica Mănăstiri Vişina – un monument din veacul al XIV-lea", în: *Mitropolia Olteniei*, XXI (1969), 1-2; BARNEA Ion, „Ctitoriile bisericeşti ale lui Constantin Brâncoveanu", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXV (1997), 1-6; BARNEA Ion, „Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja", în: *Cahiers Archéologiques*, Paris, XIII (1962), pp. 187-208; BARNEA Ion, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, Bucureşti, 1971, 440 pp. (în colaborare cu Şt. ŞTEFĂNESCU); BĂLAN Pavel, DRUC Vlad, *Arta moldovenească din veacurile XIV-XIX*, Chişinău, 1985; BĂLAN, Ioanichie, Arhim., *Pateric românesc*, Bucureşti, 1980, 735p.; BÂRSĂNESCU Ştefan, „Şcoala greco-slavo-românească de la Mănăstirea Putna", în: *Revista Pedagogică*, VI (1966); BERECHET Ştefan, „Mănăstirea Căpriana", în: *ACMIB* II, 1928; BERECHET Ştefan, „Mănăstirile din Basarabia", în: vol. *Basarabia*, Chişinău, 1926; BERECHET Ştefan, cap. „Mănăstiri", *Basarabia. Monografia*, Chişinău,

65. † Nestor Vornicescu, „Instituţii pentru îngrijirea sănătăţii patronate de Mănăstirea Neamţ, în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XXXIX (1962), 5-6, pp. 442-450.

1926; *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXV (1967), 7-8; BODOGAE Teodor, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940; CANTACUZINO Gheorghe, „Cercetări arheologice la Brădești și problema datării monumentului", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, XXXIV (1970), 4; CASIAN, Cernicanul, *Istoria sfintelor mănăstiri Cernica și Căldărușani*, București, 1870 și [2]1988; CHIHAIA Pavel, „Cetatea și schitul lui Negru Vodă de la Cetățeni-Muscel", în: *Glasul Bisericii*, XXVIII (1969), 1-2; CHIHAIA Pavel, „Date noi despre bisericuțele rupestre din Munții Buzăului", în: *Glasul Bisericii*, XXXIII (1974), 5-6; CHIHAIA Pavel, „Un complex necunoscut de sihăstrii din Munții Buzăului", în: *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, Seria *Artă plastică*, 1, 1973; CHIRIAC C., „Un monument inedit: complexul rupestru de la Dumbrăveni", în: *Pontica*, XXI-XXII (1988-1989); CHIRIAC Costel, PAPASIMA Tudor, „Un străvechi așezământ creștin dobrogean: complexul monastic de la Dumbrăveni", în: vol. *Priveghind și lucrând pentru mântuire*, Iași, 2000; COMȘA Maria, „Inscripție chirilică din peștera Gaura Chindiei, com. Pescari", în: *RMMIA*, XLVI (1977); CONSTANTINESCU Horia, „Schituri sau sihăstrii rupestre buzoiene, mărturii ale vechimii creștinismului și continuității noastre", în: *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, I, București, 1983; COZĂRESCU Epifanie, „Arhimandritul Vartolomei Putneanul. Contribuții la elucidarea unei mai vechi confuzii", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXVIII (1962), 3-4; DAN Dimitrie, *Mănăstiri și comuna Putna*, București, 1905, 262 pp.; DIACONESCU Ilie Gh., „Viața mănăstirii Glavacioc în secolele XV-XIX", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVIII (1980), 9-10; *DIR*, Moldova, sec. XV; *DIR*, Moldova, sec. XV; DOBRESCU Nicolae, *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906, 128pp.; *Documente privind Istoria României (DIR)*, Țara Românească, vol. I, București, 1953; *Documente privitoare la Istoria Romaniei*, Moldova, sec. XV, București, 1954; *Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*, București, 2009; DUMITRESCU, Carmen Laura, „Biserica rupestră Corbii de Piatră, cel mai vechi ansamblu de piatră cunoscut astăzi", în: *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, XXII (1975); EGOROV I., *Bisericile peșteri*, în: *RSIAB*, 1918; *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, București, 2010; FURTUNĂ, Dumitru, Pr. *Ucenicii starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani*, București, 1927; G. BALȘ, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII și al XVIII-lea*, București, 1933; GHEORGHIU, I. Aurel, „Nucetul", în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), 1-2; GHIMPU Vlad, *Biserici și mănăstiri medievale din Basarabia*, Chișinău, 2000; GIURESCU, Constantin C., „Două monumente religioase din veacul al XIV-lea: Nucetul sau Cozia din Vâlcea și Nucetul din Dâmbovița", în: *Mitropolia Olteniei*, XIII (1961), 1-3; GIURESCU, Constantin C., „Matei Basarab, cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru", în: *Prinos patriarhului Nicodim*, București, 1946; *Glasul Bisericii*, XXVI (1967), 7-8; GONȚA V., GONȚA Al., „Un spital de mănăstire la Putna în veacul al XV-lea", în: *Mitropolia Mitropoliei și Sucevei*, XXXIX (1963), 9-10; GONȚA, Al., „Două mănăstiri moldovenești din secolul al XV-lea de pe valea Dobrovățului dispărute", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXVI (1960), 1-2; GONȚA, Alexandru, „Mănăstirea de la Greci, din țarina Iașilor, o ctitorie dispărută a lui Alexandru Lăpușneanu", în: *Mitropolia Mitropoliei și Sucevei*, XXXV (1965), 1-2; GONȚA, Alexandru, *Un așezământ de cultură de la Alexandru Lăpușneanu de pe valea Secului. Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, 3 vol., Suceava, 2006-2007; GRIGORAȘ N., CAPROȘU I., *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova*, București, 1968; GRIGORAȘ N., *Primele mănăstiri și biserici moldovenești*, în: *Cercetări istorice*, 20 (SN 3), Iași, 1947; ILVIȚCHI Luminița, *Mănăstiri și schituri din Basarabia*, Chișinău, 1999; Ioan N. MOLDOVEANU, „Mănăstirea Cotmeana în trecut și astăzi", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIV (1996), 1-6; IONAȘCU I., „Vechimea mănăstirii din pădurea cea mare de la Bolintin", în: *Revista Istorică Română*, VII (1937); IORDAN Iorgu, *Toponimia românească*, București, 1963; *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iași, [3]2006; LAZĂR Mariana, „Politica ctitoricească a domnilor Țării Românești (a doua jumătate a secolului al XVII-lea)", în: *Studii și materiale de istorie medie*, XIX (2001); LĂZĂRESCU, Emil, „Data zidirii Coziei", în: *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, IX (1962), 1; *Mănăstiri basarabene*, Chișinău, 1995; METZULESCU Stelian, „Două contribuții la istoria religioasă din Țara Românească în secolul al XVII-lea", în: *Glasul Bisericii*, XIX (1960), 3-4; MIHAIL Pavel, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău, 1993; *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLII (1966), 7-8; *Mitropolia Olteniei*, XIX (1967), 7-8; *Mitropolia Olteniei*, XXIII (1971), 5-6; XXIV (1972), 7-8; *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974; MUNTEAN Vasile, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)*, București,

1984 (extras din: *Studii Teologice*, XXXVI (1984), 1-2 și 3-4); MUȘEȚEANU I., *Mănăstirea Glavacioc. Monografie istorică*, București, 1933; NĂSTUREL Petre Ș., „D'un document byzantin de 1395 et de quelques monastères roumains", în: *Travaux et memoires*, Centre de Recherche d'Histoire et de Civilisation de Byzance, 8, Paris, 1981; Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I. Țara Românească*, 2 vol., Craiova, 1970; NICOLAE Veniamin, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982; OPAIȚ, A., OPAIȚ C., BĂNICĂ T., „Complexul monastic paleocreștin de la Slava Rusă", în: *Revista Monumentelor Istorice*, LIX (1990), 1; PARADAIS, Claudiu, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988; vol. *Cercetări arheologice la Mănăstirea Putna*, Suceava, 2007; PĂCURARIU Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, ^{2}2002; *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, București, 2010; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Iași ^{2}2004; PĂCURARIU Mircea, *Sfinți daco-romani și români*, Iași, ^{2}2007; PETCU Marcu-Marian, *Mănăstiri și schituri ortodoxe din Moldova astăzi dispărute*, București, 2010; POPA Ioasaf, „Știri despre viața mănăstirească din Țara Românească în secolul al XVI-lea", în: *Mitropolia Olteniei*, IX (1957), 7-8; PORCESCU Scarlat, IVAN Ioan, *Mănăstirea Văratic*, București, 1986; *Pridvoare ale cerului. Mănăstiri și schituri din Arhiepiscopia Bucureștilor*, București, 2009; PUIU Visarion, *Mănăstirile din Basarabia*, Chișinău, 1919, 95p.; PUȘCAȘU Voica Maria, „Mănăstirea Dobrovățului. Date istorice", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LIII (1977), 1-3, LIV (1978), 5-8; RUSU Mircea, „Cetatea Moigrad și Porțile Meseșului", în: *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. Ștefan Pascu*, Cluj Napoca, 1974; SACERDOȚEANU, Aurelian, „Constantin Brâncoveanu și ctitoriile sale din Oltenia", în: *Mitropolia Olteniei*, XVI (1964), 9-10; SORESCU, Roman, Arhim., *Mănăstirile dobrogene*, București, 1914, VI, 157pp.; STOICESCU Nicolae, *Matei Basarab*, București, 1988; STOICESCU Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974; ȘERBĂNESCU, Niculae, *Istoria Mănăstirii Snagov*, București, 1944; ȘTEFULESCU, Al., *Mănăstirea Tismana*, București, ^{3}1909; TOMA Romeo, JUGARIU Fanuria, *Mănăstirea de la Vărădia. Istorie, tradiție și credință „pe chilii"*, 2008; UNGUREANU Gh., „Mănăstirea Hangului sau Bahalnița. Schiță istorică", în: *Arhiva*, Iași, 38, 1931; *Vestigii rupestre din Munții Buzăului*, publicat de Arhivele Statului Buzău, Buzău, 1980, 88 pp.; VOICESCU, Constantin, „Mănăstirea și așezământul spitalicesc Sfântul Pantelimon de lângă București", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCI (1973), 11-12; VORNICESCU Nestor, „Ctitorii Mănăstirii Bucovăț: Stepan marele ban și fiul său Paisie, marele logofăt", în: *Mitropolia Olteniei*, XXIV (1972), 9-10.

MĂNĂSTIRILE ORTODOXE DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XIV-XVIII ȘI ROLUL LOR ÎN APĂRAREA ORTODOXIEI

Când vorbim despre *Mănăstirile ortodoxe din Transilvania*, cuprindem în cadrul acestora și schiturile, iar ca întindere teritorială ne gândim nu numai la Transilvania propriu-zisă, ci ne referim și la ținuturile Bihorului (Crișanei), Sătmarului și Maramureșului; aceeași metodologie o vom aborda și în celelalte studii ale noastre (din acest volum), privitoare la Transilvania.

În curgerea vremii, s-au scris pe această temă mai multe lucrări; în studiul de față, ne vom referi numai la câteva dintre ele, respectiv la cele de sinteză[1], ce ne-au fost de mare folos în elaborarea materialului de față, îndeosebi, cu privire la cadrul general al acestei teme (sec. XIV-XVIII, adică, din 1301 până la 1800).

Cât privește problematica acestui studiu, ea a fost împărțită în patru subcapitole și încă de la început trebuie să remarcăm faptul că, din lipsa izvoarelor documentare, majoritatea mănăstirilor și schiturilor din această perioadă au fost greu de identificat, atât în ce privește anii întemeierii, dar și momentul distrugerii sau dispariției lor; din acest motiv, ne-am văzut nevoiți a folosi în aceste cazuri, metodologia clasică a expresiilor: „se pare", „se crede", „probabil", „credem", „este/ar fi posibil", „s-ar putea" ș.a.; de asemenea, atunci când au existat mai multe ipoteze

---

1. Iată câteva dintre acestea: Zenovie Păclișanu, „Vechile mănăstiri românești din Ardeal", în: *Cultura Creștină*, Blaj, VIII (1919), 7-8, pp. 151-170; D. Antal, „Schituri și mănăstiri în protopopiatul Reghinului", în: *Revista Teologică*, Sibiu, XVI (1926), 4, pp. 91-96; Iosif E. Naghiu, „Ceva despre mănăstirile din Țara Năsăudului", în: *Arhiva Someșană*, Năsăud, 1936, 19, pp. 85-100; G. Mânzat, „Vechile mănăstiri din ținutul Someșului", în: *Cultura Creștină*, Blaj, XVI (1936), pp. 583-591; Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, CXXVIII + 364 pp.; Mircea Păcurariu, „Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat în secolul al XVIII-lea", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII (1975), 1-2, pp. 208-212; Mircea Păcurariu, „Vechile mănăstiri din Maramureș", în: *Îndrumătorul bisericesc*, Cluj-Napoca, 1979, pp. 237-244; Ioan N. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania distruse de generalul Nicolaus von Buccow", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIV (1996), 1-6, pp. 247-268; Macarie Motogna, „Mănăstiri ortodoxe românești din Transilvania, Banat și Maramureș în secolele XI-XVII", în: *Ortodoxia maramureșeană*, VI (2001), 6, pp. 204-208; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Iași, Ed. Trinitas, [3]2004, pp. 290-296; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iași, Ed. Trinitas, [3]2006, pp. 484-488.

◄ *Sfânt cuvios, frescă din biserica veche a Mănăstirii Râmeț (sec. XIV)*

➤ *Biserica Mănăstirii Râmeț, jud. Alba (sec. XIV)*

➤➤ *Sfântul Ghelasie de la Râmeț, frescă*

privitoare la aceste lăcașuri monahale, ne-am raliat ipotezei celei mai temeinice, or, noi înșine, ne-am făcut o părere personală, pe care am tratat-o ca atare; nădăjduim, însă, că am ales calea cea mai potrivită, fără să excludem posibilitatea unor noi ipoteze mai bune, acum și în viitor.

Mănăstiri și schituri ortodoxe existente între sec. XIV-XVIII, dar distruse sau dispărute între secolele XVI-XIX și reactivate în secolele XX-XXI

După cum reiese și din subtitlu, în cele de mai jos se va prezenta un scurt istoric al lăcașurilor monahale ortodoxe din Transilvania, existente între secolele XIV-XVIII, care din pricina vitregiilor vremii din aceste ținuturi românești (Transilvania propriu-zisă, Bihorul, Sătmarul și Maramureșul), au fost distruse sau au dispărut în istorie, dar, care, au fost reactivate (reînființate) în secolele XX-XXI; pomenim faptul că, din lipsa datelor exacte, prezentarea cronologică este una aproximativă.

Cele mai vechi lăcașuri monahale ortodoxe din această perioadă sunt următoarele:

Mănăstirea Râmeț (cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", com. Râmeț, jud. Alba)[2], întemeiată între secolele XII-XIV; a fost distrusă de către autoritățile austriece (în 1762 și 1785); trecută prin mai multe transformări; din nou mănăstire din 1940-1960 și după 1970;

Mănăstirea Peri (localitatea Peri – Hrușevo, Ucraina)[3], întemeiată probabil în secolul XIV, fiindcă în 1391 a ajuns stavropighie a Patriarhiei Ecumenice; distrusă în sec. XVII-XVIII, a fost reactivată pe teritoriul României la Săpânța, jud. Maramureș, la începutul sec. XXI;

---

2. Sebastian Dumitru Cârstea, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Sibiu, Ed. Andreiana, 2008, pp. 384-392; Dănuț-Liviu Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea (zona sud-someșană)*, Bistrița, Ed. Karuna, 2009, pp. 131-133; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", pp. 264-265.
3. Macarie Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009, pp. 240-245; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 537-538.

◂ *Mănăstirea Lupșa, jud. Alba*

Mănăstirea Țeghea (sat Țeghea, com. Craidorolț, jud. Satu Mare, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului")[4] a fost întemeiată în sec. XIV; distrusă în veacurile următoare, într-un incendiu, a fost reactivată la sfârșitul sec. al XX-lea;

Mănăstirea Bârsana (cu hramul „Soborul Sfinților Apostoli", com. Bârsana, jud. Maramureș)[5], datează, se pare, din sec. XIV; desființată la începutul sec. XIX, a fost reactivată la sfârșitul sec. al XX-lea;

Mănăstirea Lupșa (cu hramul „Sfântul Nicolae", com. Lupșa, jud. Alba)[6] întemeiată în sec. XV; din lipsă de personal monahal, în 1832 a devenit biserică de mir; a fost

---

4. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 260; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 552-553.
5. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 187-190; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 531-534.
6. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 399-402; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 174-175.

➤ *Biserica de lemn a Mănăstirii Nicula și icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului, care se păstrează în biserica de piatră*

reactivată la sfârșitul secolului al XX-lea; la *Râoaia*, vechea vatră a Lăpușului Românesc, jud. Maramureș, se pare că a existat, încă din sec. XV o mănăstire (Mănăstirea Lăpuș)[7], dispărută pe vremea lui Buccow și reactivată la sfârșitul sec. XX;

Mănăstirea Strâmba Fizeșului (sat Păduriș, com. Hida, jud. Sălaj, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului")[8], ar aparține sec. XV (după unii sec. XVIII); pentru o vreme a trecut în posesia uniților, iar după 1848 a devenit biserică de mir; a fost reactivată la sfârșitul sec. XX;

Schitul Valea Scadrei[9] – Vișeul de Sus, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului" (com. Vișeul de Sus, jud. Maramureș) ar fi existat din sec. XV; desființat în a doua jumătate a sec. XVIII, a fost reactivat la sfârșitul sec. XX;

Mănăstirea Bălan (sat Chendrea, com. Bălan, jud. Sălaj, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului")[10] se pare că ființa în sec. XV (după unii, din sec. XVII); din pricina evenimentelor din 1848-1849, biserica a fost mutată în „partea de sat numită Cricova", unde se află și astăzi; a fost reînființată la sfârșitul sec. XX;

Mănăstirea Budești (com. Budești, jud. Maramureș)[11] ar fi existat încă din sec. XV-XVI, distrusă în sec. XVIII; a fost reactivată în sec. XX;

Schitul Afteia – Cioara (com. Sălciua, jud. Alba)[12] a fost întemeiat, se crede, între sec. XV-XVII; în 1757, pe vremea lui Sofronie a fost distrus de către autoritățile austriece; refăcut destul de repede, suferă o a doua distrugere, în 1786 sau 1788; a fost reactivat în sec. XX;

Mănăstirea „Sfânta Treime" – Feleacu (com. Feleacu, jud. Cluj)[13], întemeiată, se pare, încă din sec. XV; a ființat până la sfârșitul sec. al XVIII-lea, când devine unită; a dispărut la începutul sec. XX; a fost reactivată, pe un alt plasament, la sfârșitul sec. XX;

Mănăstirea Nicula (cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", sat Nicula, com. Fizeșu Gherlii, jud. Cluj)[14], atestată în 1552, cunoscută pentru icoana făcătoare de minuni – Sfânta Fecioară Maria cu Pruncul Iisus în brațe; după 1700 mănăstirea a fost ocupată de uniți până în 1948, când revine Bisericii noastre;

Schitul Foltea, Săliște (com. Săliște, jud. Sibiu, cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe")[15], întemeiat la sfârșitul sec. XVI sau începutul sec. XVII, a fost dărâmat de autoritățile austriece în 1786; a fost rezidit între 1922-1923 și desființat prin *Decretul 410/1959*; reactivat la sfârșitul sec. XX;

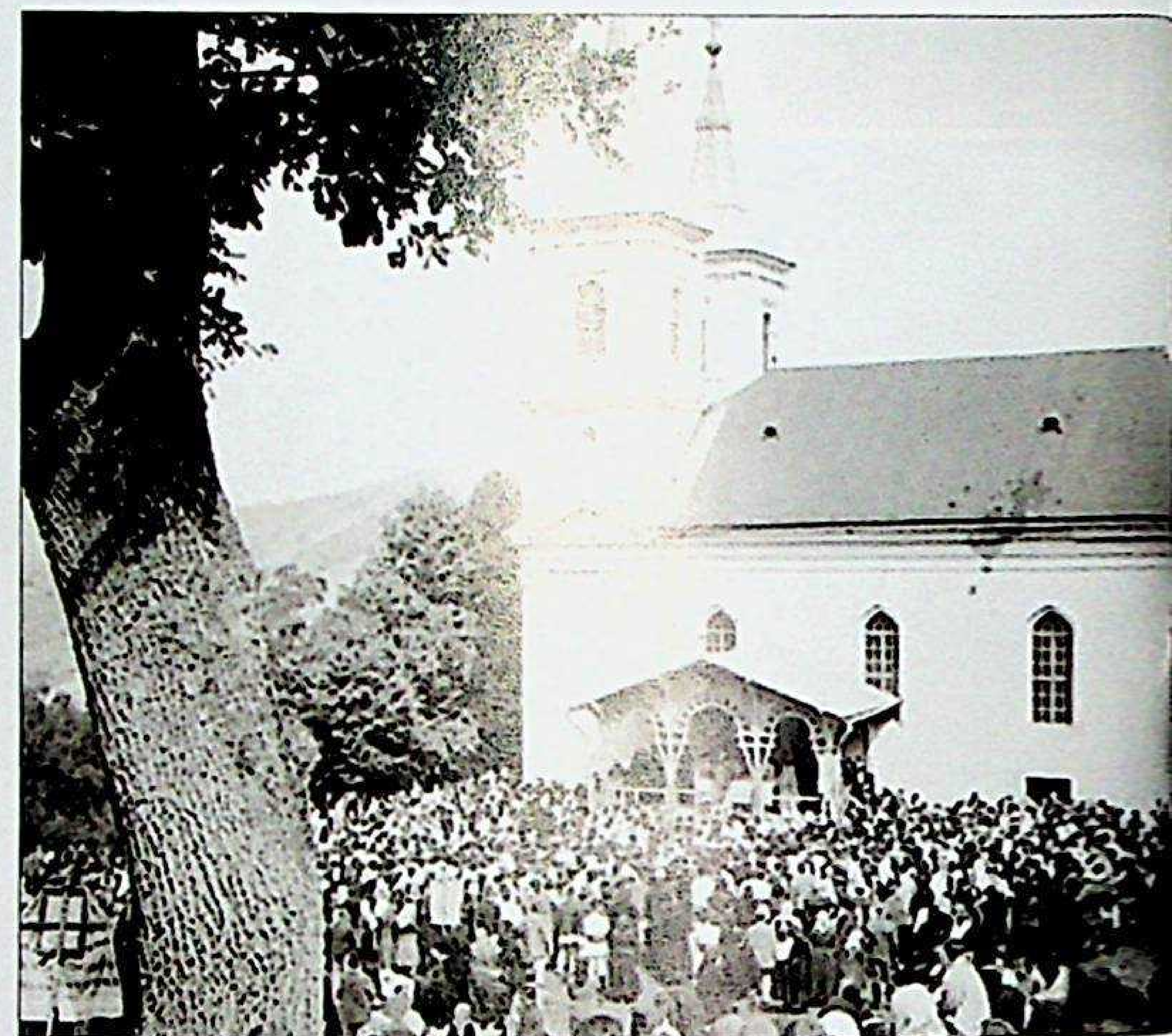
➤➤ *Cele două bisericuțe, precum și pelerini sosiți la hramul Mănăstirii Nicula, fotografii de epocă*

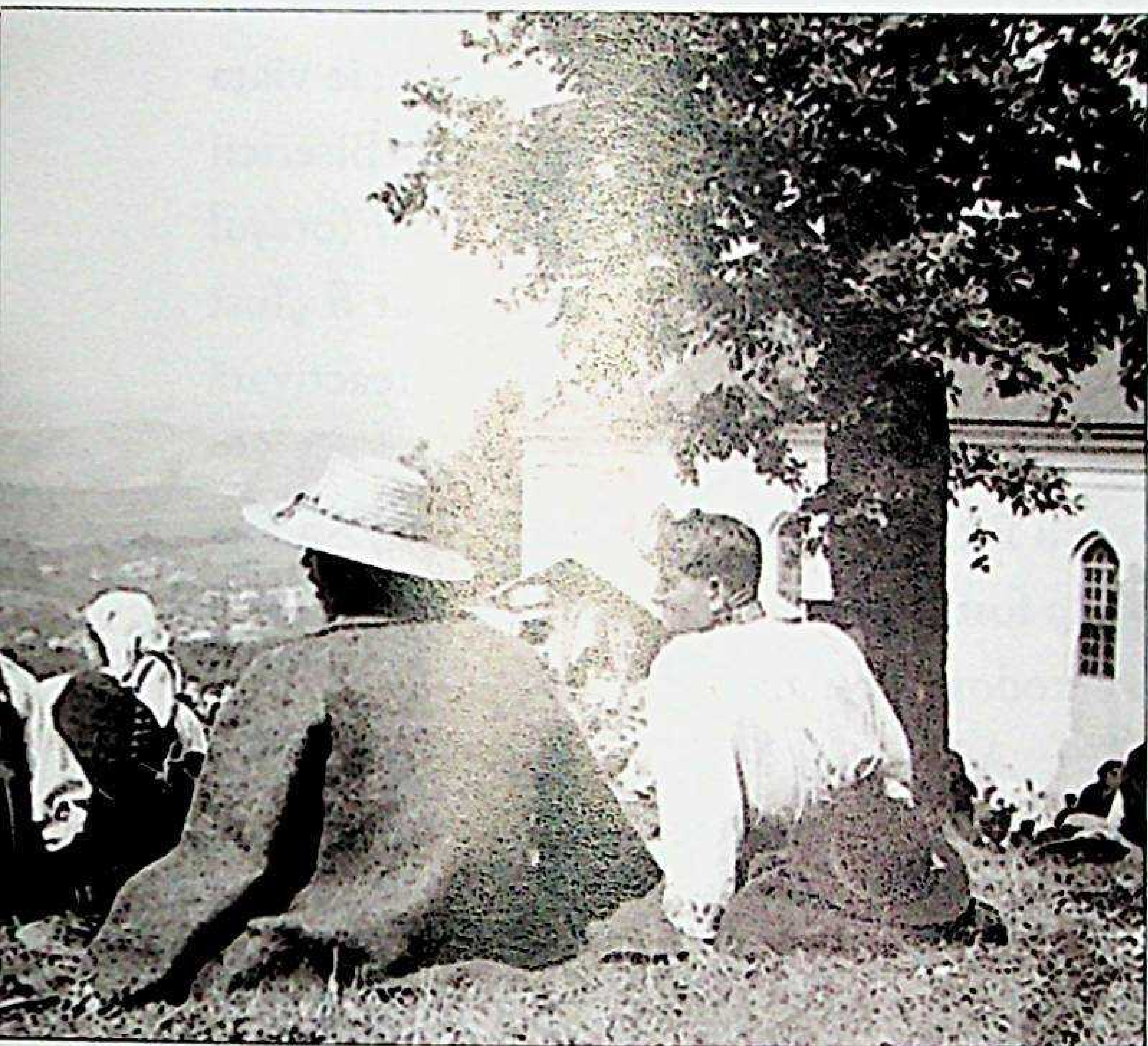
7. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 230-231; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 520-521.
8. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 570-575; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 266.
9. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 538-539; M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 265-266.
10. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 576-577; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 186-187.
11. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 200-201.
12. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 392-396; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 126-127; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 263.
13. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 137-138; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 493-494.
14. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 152-153; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 488-493.
15. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 336-340; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 207-208.

Mănăstirea Moisei (cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", com. Moisei, jud. Maramureş)[16] a fost întemeiată la sfârşitul sec. XVI sau la începutul sec. XVII; mai târziu a ajuns în posesia uniţilor până în 1948, când a revenit Bisericii Ortodoxe;

Mănăstirea Habra (Mănăstirea Habra – Groşi, com. Groşi, jud. Maramureş)[17] a fost atestată la sfârşitul sec. XVI sau la începutul sec. XVII; mai târziu, călugării ortodocşi au fost alungaţi şi mănăstirea şi-a încetat activitatea; a fost reactivată la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea (Schitul) din Sibiel (cu hramul „Sfânta Treime", sat Sibiel, com. Sălişte, jud. Sibiu)[18] se presupune că a fost întemeiată între sec. XVI-XVII; dărâmată de către autorităţile austriece în 1786 sau 1792, a fost reactivată la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Măgina (cu hramul „Sfânta Treime", Aiud, jud. Alba)[19] a luat fiinţă la începutul sec. XVII ca aşezământ ortodox (între 1611-1700), apoi, unit (1700-1759); din nou ortodoxă (1759-1762); luată apoi de uniţi (1762-1781), când aici se încheie viaţa monahală; biserica de mir unită (1781-1948), trecută, apoi, în 1948 în seama Bisericii Ortodoxe; reactivată ca mănăstire la sfârşitul sec. XX; *Mănăstirea Dragomireşti* (oraşul Dragomireşti, jud. Maramureş)[20], cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" ar fi „fost întemeiată înainte de sec. al XVII-lea"; a dispărut la sfârşitul sec. XVIII; a fost reactivată la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Bixad (cu hramul „Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel", jud. Satu Mare)[21] a fost atestată încă de la începutul sec. XVII; mai apoi, a fost ocupată, pe rând, de uniţii ruteni şi români până în 1948, când a revenit Bisericii Ortodoxe Române;

Mănăstirea Sâmbăta de Sus (cu două hramuri: „Adormirea Maicii Domnului" şi „Sfinţii Martiri Brâncoveni", sat Sâmbăta de Sus, com. Voila, jud. Braşov)[22] îşi are rădăcinile în sec. XVII, ctitorită de către Constantin Vodă Brâncoveanu (în 1697); distrusă parţial în 1785 (de către autorităţile austriece); din 1926 încoace până în 1946 a fost restaurată; în deceniile 8-9 ale sec. XX s-a înălţat aici un mare centru cultural mănăstiresc;

Mănăstirea „Doamnei" Moglăneşti (cu hramul „Naşterea Maicii Domnului", oraş Topliţa, jud. Harghita)[23] a luat fiinţă în a doua jumătate a sec. XVII, „pe temelia unei vechi sihăstrii"; în 1764 călugării de aici au fost alungaţi de uniţi şi mănăstirea pustiită; reactivată în a doua jumătate a sec. XX;

➤ *Mănăstirea Bixad (sec. XVII), jud. Satu Mare*

---

16. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 233-237; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 522-528.
17. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 224-230; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 540-543.
18. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 332-336; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 208.
19. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 420-424; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 125-126.
20. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 217-218; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 529-530.
21. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 194-196; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 545-548.
22. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 326-363; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 202-203.
23. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 455-458; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 175-177.

Mănăstirea Berivoii Mari (sat Berivoi, com. Recea, jud. Braşov)[24], cu hramul „Sfântul Apostol Andrei", se pare că a luat fiinţă la sfârşitul sec. XVII; distrusă în 1761, a fost reactivată la sfârşitul sec. XX;

Schitul Berivoii Mici (sat Berivoii Mici, com. Recea, jud. Braşov, cu hramul „Sfinţii 40 de Mucenici")[25] a fost întemeiat la sfârşitul sec. XVII şi distrus în 1761; a fost reînfiinţat la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Subpiatră – Sălciua (com. Sălciua, jud. Alba, cu hramul „Cuvioasa Paraschiva")[26], întemeiată, se pare, la sfârşitul sec. XVII – începutul sec. XVIII; a dispărut la sfârşitul sec. XVIII; reactivată la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Strâmbu, numită şi „Fanti"[27] (loc. Căşiel-Strâmbu, jud. Cluj, cu hramul „Înălţarea Sfintei Cruci"), a luat fiinţă la sfârşitul sec. XVII; distrusă între 1715-1727 sau în 1735; tot la Strâmbu a fost atestată o altă mănăstire în 1765, trecută, mai apoi, în posesia uniţilor; dispărută în a doua jumătate a sec. XVIII, a fost reînviată la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Dejani (sat Dejani, com. Recea, jud. Braşov, cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului")[28] se pare că a fost întemeiată în sec. XVII-XVIII; a dispărut pe vremea lui Buccow şi a fost reactivată la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Sângeorzul Român (Sângeorz Băi, între satul Cormaia şi oraşul Sângeorz Băi, jud. Bistriţa-Năsăud)[29] fiinţa la începutul sec. XVIII; la sfârşitul acestui veac a rămas fără vieţuitori, devenind biserică de mir; a fost reactivată la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Pătrângeni (sat Pătrângeni, lângă Zlatna, jud. Alba, cu hramul „Buna-Vestire")[30] a fost înfiinţată probabil la începutul sec. XVIII, fiind distrusă în a doua jumătate a acestui veac; a fost reactivată la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Rebra Mică (com. Rebra, jud. Bistriţa-Năsăud)[31] a fost pomenită în sec. XVIII şi distrusă la sfârşitul acestui veac; a fost reactivată la sfârşitul sec. XX, sub numele de Mănăstirea „Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel" – Rebra – Parva, jud. Bistriţa-Năsăud;

Mănăstirea Sânmărtinu de Câmpie (sat Sânmărtinu, com. Râciu, jud. Mureş, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului")[32] a luat fiinţă în sec. XVIII; preluată de uniţi, a fost desfiinţată între 1782-1785; a fost reactivată în sec. XX;

---

24. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., pp. 190-191; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 371-373; I. Moldoveanu, "Schituri şi mănăstiri din Transilvania...", pp. 253-254.
25. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 191; I. Moldoveanu, „Schituri şi mănăstiri din Transilvania...", p. 254.
26. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 404-406 şi 597; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 130.
27. Augustin Pădurean, *Mănăstirea „Înălţarea Sfintei Cruci" Căşiel – Strâmbu, judeţul Cluj*, Cluj-Napoca, Ed. Gedo, 2005; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 497-500.
28. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 367-369; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 194-195; I. Moldoveanu, „Schituri şi mănăstiri din Transilvania...", p. 255.
29. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş*..., pp. 210-214; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 484-486.
30. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 408-409; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 128.
31. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş*..., pp. 247-248; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 478-480.
32. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 438-441; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., pp. 181-182.

Mănăstirea Breaza de Sus, a „Vătafului" și *Mănăstirea Breaza de Jos* „a lui Mănișor" au fost pomenite în urbariile din 1748 și 1758; au fost distruse în a doua jumătate a sec. XX; în memoria lor, în sec. XX, a fost ridicat *Schitul Negru-Vodă* (loc. Breaza, com. Lisa, jud. Brașov)[33];

Mănăstirea Cârțișoara (com. Cârțișoara, jud. Sibiu, cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel")[34] a fost amintită în Conscripția din 1748; a fost distrusă în 1761 sau 1786; a fost readusă la viață la sfârșitul sec. XX;

Mănăstirea Boholț, Făget (sat Boholț, com. Beclean, jud. Brașov, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului")[35] a fost întemeiată în sec. XVIII și distrusă în anul 1761; refăcută repede, în 1763, existau aici „călugări uniți"; a dispărut în a doua jumătate a sec. XVIII; a fost reactivată la sfârșitul sec. XX;

Mănăstirea Bucium, (sat Bucium, com. Șinca, jud. Brașov, cu hramul „Schimbarea la Față a Domnului Iisus Hristos")[36], înălțată în secolul XVIII, pe locul numit „La Mănăstire" a fost distrusă pe vremea lui Buccow, în 1761; a fost reactivată la sfârșitul sec. XX;

Mănăstirea din Predeal (Predeal, jud. Brașov, cu hramul „Sfântul Ierarh Nicolae")[37] a fost întemeiată la 20 iunie 1774, de către călugărul Ioanichie; biserica din lemn a fost „arsă de turci" în 1788; în 1819 au fost ridicate două biserici: una din lemn și alta de zid; cu *Decretul 410/1959* a fost desființată, iar patrimoniul ei a fost dat parohiei din Predeal; a fost reactivată la sfârșitul sec. XX;

Mănăstirea Rohiița (sat Boiereni, jud. Maramureș)[38], cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului" exista în sec. XVIII; se pare că a fost distrusă în 1761-1762; a fost reactivată la sfârșitul sec. XX.

Mănăstiri și schituri ortodoxe distruse sau dispărute în secolele XVIII-XIX

În acest subcapitol am prezentat lăcașurile ortodoxe din ținuturile amintite mai sus, care au ființat între secolele XIV-XVIII, dar care au fost distruse sau dispărute în curgerea vremii, fără să mai reînvie nici până acum; prezentarea lor cronologică este tot la fel, cu aproximație, ca și în primul subcapitol (din lipsă de izvoare documentare); iată care au fost acestea:

Mănăstirea Ieud (com. Ieud, jud. Maramureș)[39] se presupune că a fost întemeiată înainte de secolul al XIV-lea; după unii, între secolele XI-XII, ipoteză încă neargumentată; a dispărut în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea;

---

33. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 370-371; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 192.
34. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 350-352; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 193.
35. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 374-375; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 191.
36. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 364-366; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 192-193; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 254.
37. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 379-381; D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 187.
38. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 514-515.
39. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 228-230.

Mănăstirea Cuhea – „Bogdan Vodă" (com. Bogdan Vodă, jud. Maramureș)[40] a fost pomenită pentru prima dată la 27 iulie 1411; se pare că a fost întemeiată pe la începutul secolului al XIV-lea (între 1330-1340); mănăstirea a dispărut „în împrejurări necunoscute, cândva înainte de 1473";

Schitul Peștera – Bran (com. Bran, jud. Brașov)[41] ar fi existat din secolele XIII-XIV?; în mod sigur este menționat în 1758; a dispărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea; după unii, la sfârșitul sec. al XIX-lea;

Se presupune că și în *Șcheii Brașovului* (mun. Brașov)[42] ar fi existat o mănăstire încă din sec. XIII-XIV (?), ipoteză încă neconfirmată de specialiștii în domeniu;

Mănăstirea Curtuiușu Mare (sat Curtuiușu Mare, com. Valea Chioarului, jud. Maramureș)[43], a fost întemeiată de voievozii Balc și Drag, între anii 1390-1400, cu hramul „Sfântul Nicolae"; în 1558 a fost mutată în satul Fericea, unde a fost „transformată în școală de dieci bisericești".

Mănăstirea Buciumi (loc. Buciumi, jud. Sălaj)[44] a fost pomenită ca o așezare monahală rupestră, între secolele XI-XV;

Mănăstirea Crișănești (sat Crișănești, Ucraina)[45], întemeiată, se pare, în secolul al XIV-lea, cu hramul „Sfânta Maria"; nu avem date despre timpul când a dispărut;

Mănăstirea Ciumulești (sat Ciumulești – Ciumalevo din Ucraina)[46], întemeiată, probabil, tot în sec. XIV, pe posesiunile cnezilor Drăgoi, Drag; în 1700, pentru o scurtă vreme și-a avut aici reședința episcopală Episcopul Iosif Stoica al Maramureșului; nu știm când a dispărut;

Mănăstirea Barania (sat Barania din Ucraina)[47] a luat ființă în secolul al XIV-lea, fiind proprietatea voievozilor Drag și Balc; aici, la începutul secolului al XVIII-lea, pentru o scurtă vreme, Episcopul Iosif Stoica al Maramureșului și-a stabilit reședința episcopală; nu cunoaștem când a dispărut;

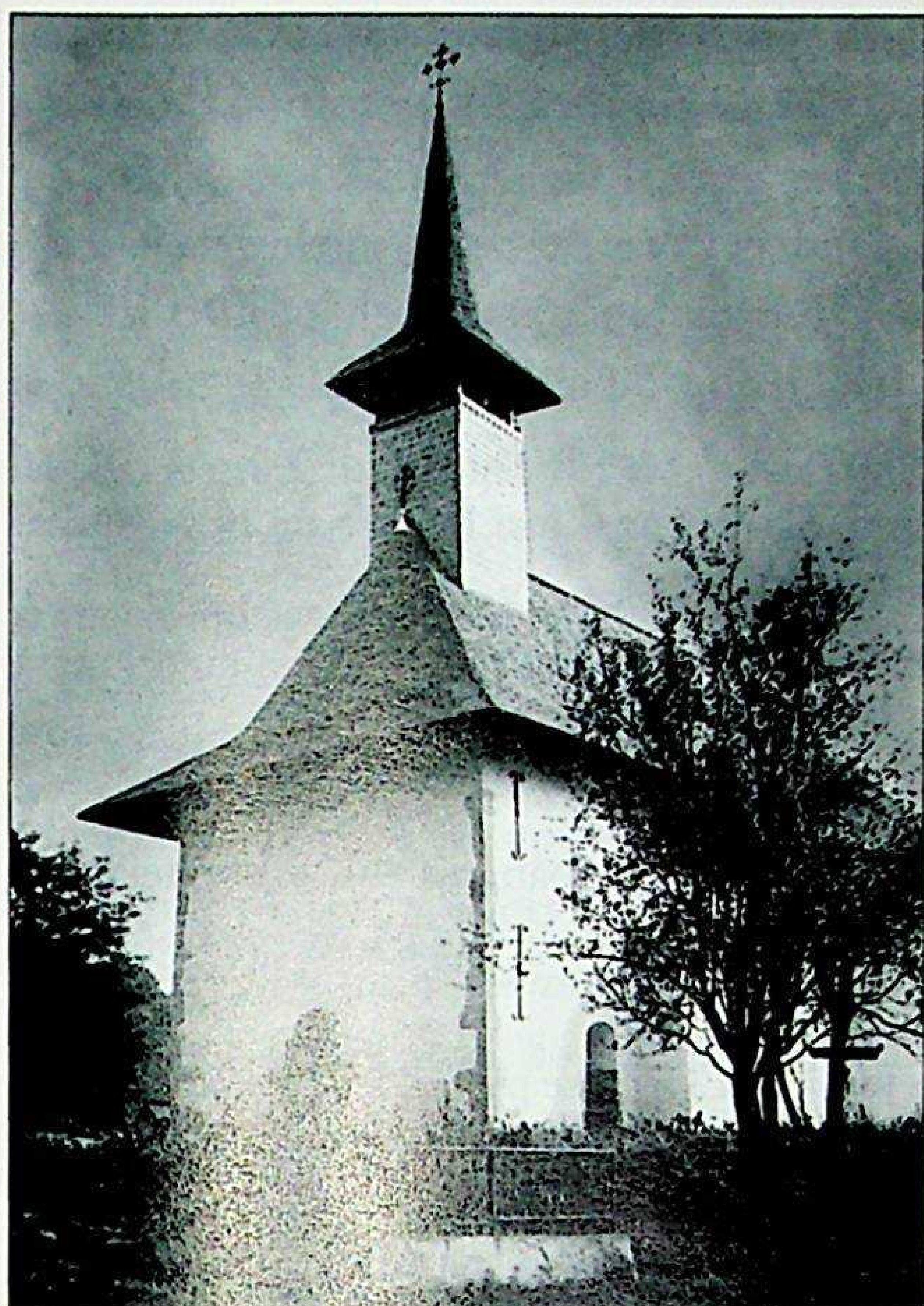
Mănăstirea Săsciori (com. Săsciori, jud. Alba)[48] este pomenită în anul 1454, într-o danie pe care i-a făcut-o Ștefan cel Mare și Sfânt; a fost dărâmată în anul 1767 de „judele suprem al Albei";

Mănăstirea Scoreiu (sat Scoreiu, com. Porumbacu de Jos, jud. Brașov)[49] se presupune că exista încă din secolul al XIV-lea; a fost arsă în 1761, dar refăcută în anii 1784-1785; nu știm când a dispărut;

Mănăstirea (Schitul) Nicolești (sat Nicolești, com. Crăciunești, jud. Mureș)[50], se crede că ar fi fost întemeiată încă din secolul al XIV-lea de către un călugăr cu numele Nicolae; a fost refăcută ca biserică de mir în 1846 și restaurată în 1960;

---

40. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 197-198.
41. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 186-187.
42. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 187.
43. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 214.
44. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 200.
45. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 214.
46. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 208-209.
47. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 185.
48. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 129; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 591.
49. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 201; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 256.
50. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 166.

▲ *Mănăstirea „Ștefan Vodă" Vad, jud. Cluj, (sec. XV), în dublă reprezentare*

Mănăstirea Geoagiu de Sus (com. Stremț, jud. Alba)[51], întemeiată în secolele XV-XVI a fost reședință eparhială; în 1762, călugării de aici sunt alungați, iar biserica arsă; după 1785 a fost refăcută „după o altă distrugere"; între 1817-1819 a fost trecută în seama uniților, ca biserică de mir;

Mănăstirea Biserica Albă (loc. Biserica Albă din Ucraina)[52], a fost întemeiată, se pare, în sec. XIV-XV, ca fostă ctitorie a Drăgoșeștilor; biserica mănăstirii a fost demolată la sfârșitul secolului al XVIII-lea; o scurtă perioadă de timp și-au avut aici reședința? Episcopii Maramureșului: Dosoftei Teodorovici și Iosif Stoica;

Mănăstirea Merișor (sat Merișor, oraș Tăuți Măgherăuș, jud. Maramureș)[53], a luat ființă în secolele XIV-XV; a fost distrusă în anul 1792 de către „500 de panduri unguri, trimiși din Baia Mare";

Mănăstirea Uglea (sat Uglea din Ucraina)[54] aparține secolelor XIV-XV; aici au rezidat o vreme câțiva episcopi ai Maramureșului; a dispărut, probabil, tot la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Vad (com. Vad, jud. Cluj)[55], existentă, probabil de pe vremea stăpânirii lui Ștefan cel Mare în Transilvania, în sec. al XV-lea; dacă Episcopia de Vad și-a încetat activitatea în secolul al XVII-lea (din pricina prozelitismului calvin), se pare că tot atunci și mănăstirea de aici „și-a închis porțile";

---

51. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 124-125; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", pp. 263-264.
52. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 192-194.
53. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 232-233.
54. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 260-261.
55. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 261-262; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 597.

Mănăstirea Bistra Mureșului sau *Deda Bistrei* (sat Bistra Mureșului, com. Deda, jud. Mureș)[56] se pare că există încă din secolul al XV-lea; se crede că a fost distrusă de ultima invazie tătărască din 1717;

Mănăstirea Copalnic (com. Copalnic – Mănăștur, jud. Maramureș)[57], întemeiată în secolul al XV-lea, în 1765 ajunge în posesia uniților; a dispărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea de la Gura Râului (com. Gura Râului, jud. Sibiu)[58] se pare că a fost menționată pe la 1558; se pare că a dispărut la sfârșitul sec. al XVI-lea;

Mănăstirea Cutiș (sat Cutiș, com. Almaș, jud. Sălaj)[59], ar fi fost întemeiată în secolul al XVI-lea; și-a încetat activitatea la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Cuța sau Lopag (sat Cuța, com. Socond, jud. Satu Mare)[60] a fost menționată în secolul al XVI-lea; pe la mijlocul secolului al XVIII-lea slujea de biserică de parohie; a fost avariată la începutul sec. al XX-lea;

Sihăstria Bulz – Valea Mică (oraș Zlatna, jud. Alba)[61], probabil că a fost întemeiată în secolul al XVI-lea; a fost „antrenată" în mișcarea lui Sofronie de la Cioara; a fost desființată în anul 1805;

Mănăstirea Petridul de Jos (com. Petreștii de Jos, jud. Cluj)[62], se pare că a existat din secolul al XVI-lea, numită și a Petridului; în mod sigur este menționată la 1668 și distrusă în 1849;

Mănăstirea Petridul de Sus (sat Petreștii de Sus, com. Petreștii de Jos, jud. Cluj)[63], întemeiată probabil tot în secolul al XVI-lea; a fost distrusă în 1848;

Mănăstirea Lancrăm (loc. Lancrăm, jud. Alba)[64] a fost întemeiată la mijlocul secolului al XVI-lea; pentru o scurtă vreme a fost reședință episcopală; se pare că a dispărut pe fondul propagandei calvine în secolul al XVI-lea;

Mănăstirea de la Viștea de Jos (sat Viștea de Jos, jud. Brașov)[65] a fost întemeiată în secolul al XVI-lea; a fost distrusă din pricina lui Buccow și a mișcării religioase de pe vremea călugărului Sofronie de la Cioara;

Mănăstirea Sfânta Treime (mun. Alba Iulia, jud. Alba)[66] a fost întemeiată pe la mijlocul secolului al XVI-lea; între 1658-1660 a fost prădată și arsă de turci, iar după ce a fost refăcută, nu după multă vreme a fost demolată (în 1713);

Mănăstirea Giulești (sat Mănăstirea, com. Giulești, jud. Maramureș)[67] a fost întemeiată, probabil, în secolele XVI-XVII; în ea a rezidat, o vreme, Episcopul Iosif Stoica al Maramureșului; și-a încetat activitatea în secolul al XVIII-lea;

---

56. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 168-169; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 98-99, 593.
57. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 209-210; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.
58. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 206.
59. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 214-215.
60. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 215–216; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.
61. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 133; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 591.
62. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 178-179; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
63. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 179-181.
64. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 125; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
65. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 205; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 160, 590; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", pp. 258-259.
66. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 121; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 597.
67. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 220-223; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.

Mănăstirea Sânmihaiu de Câmpie (com. Sânmihaiu de Câmpie, jud. Bistriţa- Năsăud)[68] a existat o mănăstire în secolele XVI-XVIII; nu ştim când a dispărut;

Mănăstirea Tresnea (com. Tresnea, jud. Sălaj)[69]; în această localitate ar fi existat, de fapt, două mănăstiri; una, din „Măgură", iar cea de a doua, din „Şanţ", contemporane, din secolele XVI-XVIII; dacă Mănăstirea din „Măgură" a dispărut la sfârşitul secolului al XVIII-lea, cea din „Şanţ" fiind refăcută, a trecut în seama uniţilor; în fostul sat *Mănăştur* (azi, cartierul Mănăştur, Mun. Cluj-Napoca)[70], sau, poate, între Mănăştur şi Floreşti (azi, com. Floreşti, jud. Cluj) a fost întemeiată o mănăstire în 1696; şi-a încetat activitatea în anul 1783, iar biserica ei ar mai fi rezistat până la începutul sec. al XX-lea; în amintirea ei s-a ridicat Mănăstirea Floreşti, la sfârşitul sec. XX;

Mănăstirea Hodac (com. Hodac, jud. Mureş)[71], numită şi a Runcului de Sus, Chireu, Tireana sau Tyro, se presupune că a fost întemeiată în secolul XVII; ea apare în Conscripţia lui Rednic din 1765; a fost desfiinţată după 1785;

Mănăstirea Ruşii – Munţi (com. Ruşii Munţi, jud. Mureş)[72] se pare că a existat încă din sec. XVII; a fost distrusă de Buccow;

Schitul Solovăstru (com. Solovăstru, jud. Mureş)[73] se pare că a fost întemeiat în secolul al XVII-lea; este pomenit în anii 1766 şi 1772; probabil că spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, după desfiinţarea schitului, pământul lui a trecut în seama „bisericii parohiale";

Mănăstirea Drăgoieşti (sat Drăgoieşti – Drahova, în Ucraina)[74], a fost menţionată la 1 ianuarie 1699; nu se exclude posibilitatea ca ea să fi existat încă din secolul al XIV-lea, de pe vremea lui Balc şi Drag; a dispărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Negrileşti (com. Negrileşti, jud. Bistriţa-Năsăud)[75] este menţionată în secolul al XVII-lea; nu se mai cunosc alte date despre ea; probabil că a avut aceeaşi soartă ca mănăstirile din jur, care au fost distruse la sfârşitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Bistra Petrova (com. Petrova, jud. Maramureş)[76], a luat fiinţă la începutul secolului al XVII-lea; în 1715 şi-a avut aici reşedinţa episcopală, Episcopul Serafim al Maramureşului; se pare că a dispărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, din lipsă de călugări;

Mănăstirea Popteleac (sat Popteleac, com. Gârbău, jud. Sălaj)[77] exista la începutul secolului al XVII-lea; din lipsă de personal monahal îşi încheie activitatea spre sfârşitul secolului al XVIII-lea;

---

68. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 147.
69. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 259-260; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596; I. Moldoveanu, „Schituri şi mănăstiri din Transilvania...", pp. 266-267.
70. Ştefan Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936; D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 140.
71. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 172-173; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.
72. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 182; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
73. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 182-183; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
74. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, p. 218; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.
75. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, p. 237; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
76. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 245-246; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.
77. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 246-247; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.

Mănăstirea Sârbi Josani (sat Sârbi, com. Călinești, jud. Maramureș)[78] aparține secolului al XVII-lea; se pare că tot în acest secol a fost devastată de tătari, iar după reparație a fost folosită ca biserică parohială;

Mănăstirea Săliștea de Sus (com. Săliștea de Sus, jud. Maramureș)[79] a fost menționată în anul 1650 și 1717, arsă de tătari;

Schitul Vechea (sat Vechea, com. Chinteni, jud. Cluj)[80] exista în secolul al XVII-lea; se pare că și-a încheiat activitatea la mijlocul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Ormenișul de Câmpie (com. Urmeniș, jud. Bistrița-Năsăud)[81] a fost întemeiată în 1673; la sfârșitul secolului al XVIII-lea a fost desființată, cu toate că după 1700 a trecut în seama uniților;

Mănăstirea de pe Valea Mică (?) – *Săcădate* (sat Săcădate, com. Avria, jud. Sibiu)[82] a fost atestată în secolul XVII; desființată în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea;

Schitul din Braniștea (com. Sâmbăta de Sus, jud. Brașov)[83] este pomenit în anii 1637 și 1646; a dispărut, probabil, în sec. XVIII;

Mănăstirea Veneția de Jos (sat Veneția de Jos, com. Părău, jud. Brașov)[84] ar fi existat din secolul XVII, fiind distrusă în 1761;

Lăcașurile monahale de la Comana de Sus și de Jos (com. Comana, jud. Brașov)[85] au fost menționate în secolul al XVII-lea; au dispărut în a doua jumătate a sec. XVIII;

Mănăstirea Vulcan (?) (sat Vulcan, com. Ciuruleasa, jud. Alba)[86] a fost semnalată pe la mijlocul secolului al XVII-lea;

Mănăstirea Arpașu de Sus (sat Arpașu de Sus, com. Arpașu de Jos, jud. Sibiu)[87], probabil, întemeiată în secolul XVII; a fost distrusă la sfârșitul sec. al XVIII-lea;

Mănăstirea Ciunga – Uioara de Jos (oraș Ocna Mureș, jud. Alba)[88] datează de la sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea; după acțiunea lui Buccow a trecut în posesia uniților; biserica mănăstirii a dăinuit și la începutul secolului al XX-lea;

Mănăstirea (Schitul) Sâncel (com. Sâncel, jud. Alba)[89], a fost, se pare, întemeiată, în secolul al XVII-lea; și-a încheiat activitatea la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca și alte lăcașuri monahale transilvănene;

---

78. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 255-256.
79. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 255; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 597.
80. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 149-150.
81. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 149; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
82. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 206; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 589.
83. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 202.
84. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 204-205; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 591; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 258.
85. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 193-194; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 590; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", pp. 254-255.
86. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 163-164.
87. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 189-190; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 589; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 253.
88. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 130–131; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
89. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 129; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.

Mănăstirea de la Cergău Mic (com. Cergău, jud. Alba)[90] a fost semnalată ca aparținând secolului al XVII-lea, menţiunea confirmată „de memoria satului"; nu ştim când a dispărut, probabil tot la sfârşitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Lunca Chiliilor sau *Daia Română* (com. Daia Română, jud. Alba)[91] a fost menţionată din 6 mai 1636; posibil să fi existat cu mult înainte de această dată; dispare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Urşua (sat Orşova, com. Ghurgiu, jud. Mureş)[92] se pare că a existat încă din secolul XVII; în 1800 a „fost mutată în sat";

Mănăstirea Râpa de Jos (sat Râpa de Jos, com. Vătava, jud. Mureş)[93] se pare că a fost întemeiată în secolul XVII; a fost distrusă de Buccow;

Mănăstirea Dumbrava – Lighet (sat Dumbrava, com. Vătava, jud. Mureş)[94] a fost întemeiată în secolul al XVII-lea; se pare că a dispărut după 1785;

Mănăstirea Păltineasa (sat Păltineasa, com. Spermezeu, jud. Bistriţa-Năsăud)[95], fiinţa, deja, la anul 1800, pentru ca, mai apoi, fără să se cunoască anul şi motivul, a „fost mistuită de flăcări";

Mănăstirea de la Mănăstireni (azi, com. Mănăstireni, jud. Cluj)[96], se pare că exista în sec. XVII-XVIII; de la acest lăcaş monahal şi satul şi-a luat numele; nu ştim când a dispărut;

Mănăstirea Vălenii Şomcutei (sat Vălenii Şomcutei, oraşul Şomcuta Mare, jud. Maramureş)[97] datează din secolele XVII-XVIII; credem că a dispărut la sfârşitul secolului al XVIII-lea, ca multe lăcaşuri monahale transilvănene;

Mănăstirea Feldru (com. Feldru, jud. Bistriţa-Năsăud)[98], se pare că datează din secolele XVII-XVIII; se presupune că în hotarele Feldrului au existat şi alte schituri; şi-a încetat activitatea la sfârşitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Vetiş (com. Vetiş, jud. Satu Mare)[99] a fost întemeiată, probabil, în sec. XVII-XVIII; probabil că a dispărut la sfârşitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Cătălina (sat Cătălina, com. Panticeu, jud. Cluj)[100] a fost datată din secolele XVII-XVIII; probabil că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea Zagra (com. Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud)[101] a fost întemeiată în anul 1718; în jurul anului 1763 mănăstirea a fost părăsită;

---

90. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 122.
91. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 123; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 591.
92. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 177; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
93. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 182; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
94. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 171-172; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
95. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, p. 240.
96. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 139.
97. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 264-265; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.
98. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 218-220; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.
99. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, p. 265.
100. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 150.
101. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 266-268; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.

Schitul Colțul Chiliilor – Zărnești[102] (Zărnești, jud. Brașov) a fost menționat pentru prima dată în 1723; în 1781 a fost incendiat din dispoziția magistratului din Brașov; informațiile „despre schit încetează în 1783".

Mănăstirea Arpașu de Jos (com. Arpașu de Jos, jud. Sibiu)[103] nu știm când a fost întemeiată; a fost menționată în 1726 și arsă în 1761;

Mănăstirea Ariniș (com. Ariniș, jud. Maramureș)[104] avem prima mențiune în anul 1727; șase decenii mai târziu a fost părăsită; dispare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Lisa (com. Lisa, jud. Brașov)[105] a fost menționată în 1728, ceea ce presupune că a existat înainte de acest an; a fost arsă în 1761;

Mănăstirea Veneția de Sus (sat Veneția de Sus, com. Părău, jud. Brașov)[106] a fost pomenită în 1730 și distrusă în 1762;

Mănăstirea Milaș – fost Milașul Mare (com. Milaș, jud. Bistrița-Năsăud)[107] a fost menționată în 1733; a dispărut în 1785;

Mănăstirea Chiraleș (?), (sat Chiraleș, com. Lechința, jud. Bistrița-Năsăud)[108] datează din preajma anului 1733; probabil că a dispărut la sfârșitul sec. XVIII;

Mănăstirea Șercăița (sat Șercăița, com. Șinca, jud. Brașov)[109] a fost amintită prima dată în 1744; a fost distrusă în 13 iunie 1761;

Mănăstirea de la Porcești (com. Turnu Roșu, jud. Sibiu)[110] este pomenită în 27 februarie 1747, ceea ce presupune existența ei și înainte de acest an; se pare că a dispărut între anii 1761-1762;

Mănăstirea Rebrișoara (com. Rebrișoara, jud. Bistrița-Năsăud)[111] a fost menționată pentru prima dată în 17 decembrie 1747, ceea ce presupune că ea exista înainte de această dată; a dispărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea „cea bătrână" din Drăgușul de Sus (com. Drăguș, jud. Brașov)[112] a fost menționată în Conscripțiile din 1748 și 1750; a fost distrusă de Buccow;

Cele două mănăstiri: *a lui Calotă* și *a lui Comșa Codrea*, din Drăgușul de Jos (com. Drăguș, jud. Brașov)[113] au fost menționate în Conscripțiile din 1748 și 1758; au fost distruse de Buccow;

---

102. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 188-189; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 590.
103. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 189-190.
104. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 185; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.
105. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 197-198; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 590; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 256.
106. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 204-205.
107. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 140-141; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
108. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 150-151.
109. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 203.
110. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 187-188; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 259.
111. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 248-249; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.
112. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 196; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", pp. 255–256; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 590.
113. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 195; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 255; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 590.

Mănăstirea Netot (sat Gura Văii, com. Recea, jud. Brașov)[114] a fost menționată în Conscripția din 1748; probabil că a dispărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Șinca Veche (com. Șinca, jud. Brașov)[115], de fapt, un complex de 4-5 mănăstiri, pomenite în Conscripțiile de la 1748 și 1758; ar fi ars în 1761;

Mănăstirea Sâmbăta de Jos (sat Sâmbăta de Jos, com. Voila, jud. Brașov)[116] a fost menționată în 1748; a fost distrusă în 1762, dar, la scurtă vreme refăcută, este din nou pomenită în 1772; mai apoi, a dispărut;

Mănăstirea de la Porumbacu de Jos (com. Porumbacu de Jos, jud. Sibiu)[117] a fost menționată la 1748; a fost distrusă în 1761 și, probabil, refăcută în 1765;

Mănăstirea de la Porumbacu de Sus (sat Porumbacu de Sus, com. Porumbacu de Jos, jud. Sibiu)[118] menționată la mijlocul sec. XVIII și distrusă în 1761;

Mănăstirea de la Recea de Jos – Telechi Recea (com. Recea, jud. Brașov)[119] a fost amintită în 1748; a fost arsă în 1761;

Mănăstirea de la Recea de Sus – Vaida Recea (com. Recea, jud. Brașov)[120] a fost pomenită tot în 1748 și a fost arsă în 1761;

Mănăstirea Șinca Nouă (com. Șinca Nouă, jud. Brașov)[121] a fost pomenită în 1748 și incendiată în 1761, deodată cu cele de la Șinca Veche;

Mănăstirea Viștea de Sus (sat Viștea de Sus, com. Viștea, jud. Brașov)[122] a fost menționată în Conscripția de la 1748; a fost distrusă în 1761; în Conscripția din 1765 deținea „un fânaț", fără să se pomenească dacă mai funcționa la acea vreme;

Mănăstirea Cuciulata (sat Cuciulata, com. Hoghiz, jud. Brașov)[123] a fost menționată doar în 1758; se crede că a dispărut în 1761;

Mănăstirea Mara (sat Mara, com. Desești, jud. Maramureș)[124] este menționată în anul 1760; nu se cunoaște anul când a dispărut; probabil, tot la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Bungard (sat Bungard, com. Lechința, jud. Bistrița-Năsăud)[125] exista în anul 1760 când a fost strămutată din hotar în sat; nu se cunoaște anul când a dispărut;

---

114. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 197; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 256; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 590.
115. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 203; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", pp. 257-258; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 591.
116. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 201; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 590.
117. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 199; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", pp. 256-257; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 591.
118. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., pp. 199-200; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", pp. 256-257; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 591.
119. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 200; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 258; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 591.
120. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 200; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 591.
121. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 203; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 591.
122. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 205; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 591.
123. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 194; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., p. 589.
124. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș*..., p. 232.
125. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania*..., p. 150; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean*..., pp. 182-183, 593.

Despre *Mănăstirea Lipoveni* (mun. Alba Iulia, jud. Alba)[126] avem date numai din 1761, ceea ce presupune că exista înainte de acest an; nu ştim când a dispărut, probabil, la sfârşitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Săsăuş (sat Săsăuş, com. Arpaşu de Jos, jud. Sibiu)[127] a fost amintită în anul 1762; a dispărut în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea;

Mănăstirea Bercheşu – Berchiş (com. Frata, jud. Cluj)[128] a fost menţionată în anul 1763, ceea ce presupune ca ea exista înainte de acest an; a fost distrusă la sfârşitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Borzeşti (sat Borzeşti, com. Iara, jud. Cluj)[129] a fost menţionată pe la 1763, ceea ce presupune că exista şi înainte de acest an; a dispărut la începutul secolului al XIX-lea;

Mănăstirea Lăscud (azi, satul Lăscud, com. Ogra, jud. Mureş)[130] a fost semnalată într-un conscript din 1763; ajunsă în posesia uniţilor, a dispărut la începutul secolului al XIX-lea;

Mănăstirea Silivaşu de Câmpie (com. Silivaşu de Câmpie, jud. Bistriţa-Năsăud)[131] apare în Conscripţia din 1765; a dispărut în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea;

Mănăstirea Ţăgsor (com. Budeşti, jud. Bistriţa-Năsăud)[132] este pomenită în anul 1765; probabil că a dispărut la sfârşitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea din Feleacu Săsesc (sat Feleac, com. Nuşeni, jud. Bistriţa-Năsăud)[133] exista în 1765; a dispărut, probabil, la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea Sântioana (sat Sântioana, com. Ţaga, jud. Cluj)[134] a fost semnalată în Conscripţia din 1765; a dispărut în 1785;

Mănăstirea (Schitul) de la Sântioana (sat Sântioana, Mărişelu, jud. Bistriţa-Năsăud)[135] a fost menţionată în conscripţia lui Rednic din 1765; probabil că a dispărut la sfârşitul secolului al XVIII-lea (la 1785);

Mănăstirea Dăianu (com. Daia Română, jud. Alba)[136] ridicată prin contribuţia protopopului Gheorghe Dăianu, în preajma anului 1700; a fost menţionată în 1765 şi 1772; s-a ruinat după anul 1785;

Mănăstirea Petrilaca Română (sat Petrilaca, com. Cuci, jud. Mureş)[137] a fost menţionată în 1772; în anii ce au urmat a fost folosită drept şcoală pentru copii sătenilor; ea dispare pe la începutul secolului al XX-lea;

---

126. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 122.
127. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 200; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 589.
128. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 134; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
129. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 169.
130. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 166; I. Moldoveanu, „Schituri şi mănăstiri din Transilvania...", pp. 267-268; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
131. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 145; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
132. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 149.
133. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 151.
134. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 153; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.
135. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 185-186.
136. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 123-124.
137. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 166-167; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.

Schitul Peștera Ialomicioarei sau *Obârșia* (com. Moeciu, jud. Brașov)[138] a fost semnalat în 1772; bisericuța acestuia a fost târnosită în 1793 de către Episcopul Gherasim Adamovici; a dispărut în sec. XVIII;

Mănăstirea Mintiu Gherlei (com. Mintiu Gherlei, jud. Cluj)[139] era menționată în 1772; a fost părăsită la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Aluniș (com. Aluniș, jud. Cluj)[140] a fost semnalată pentru prima dată în 1774; după treceri temporare de la ortodocși la uniți și-a încetat activitatea în 1792;

Mănăstirea Ercea (satul Băla, com. Ercea, jud. Mureș)[141] a fost menționată la 28 februarie 1782; a dispărut, posibil, la sfârșitul sec. XVIII;

Mănăstirea Oroiu (satul Oroiu, com. Band, jud. Mureș)[142] posibil să fi existat încă din anul 1784; nu se cunoaște când a dispărut;

Mănăstirea de la Făgăraș (mun. Făgăraș, jud. Brașov)[143] apare menționată la 1798, ceea ce presupune că exista înainte de acest an; o altă mențiune despre ea apare în 1802; probabil că a dispărut la sfârșitul sec. XVIII;

Mănăstirea Bahnea – Daia (sat Daia, com. Aplod, jud. Mureș)[144] a fost pomenită la începutul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Chiheru de Jos (com. Chiheru de Jos, jud. Mureș)[145] a fost întemeiată la începutul secolului al XVIII-lea; se crede că a fost distrusă în 1848;

Mănăstirea Chiheru de Sus (sat Chiheru de Sus, com. Chiheru de Jos, jud. Mureș)[146] a ființat în sec. XVIII; a fost pustiită în 1717 și 1848; trecută, mai apoi, la uniți;

Schitul de pe Grui – Săliște (oraș Săliște, jud. Sibiu)[147] a fost construit în prima jumătate a sec. al XVIII-lea; a fost demolat în 1786; refăcut la începutul secolului al XIX-lea, nu știm când a dispărut;

Mănăstirea Hurez (sat Hurez, com. Beclean, jud. Brașov)[148] a fost pomenită la mijlocul secolului al XVIII-lea; probabil că a dispărut la sfârșitul acestui secol;

Mănăstirea Orăști (com. Poșaga, jud. Alba)[149] apare pe o însemnare de la mijlocul secolului al XVIII-lea; probabil că viața monahală a dăinuit până la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Berindu (sat Berindu, com. Sânpaul, jud. Cluj)[150] exista la mijlocul secolului al XVIII-lea; a fost distrusă la sfârșitul acestui secol;

---

138. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 199.
139. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 151-152; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
140. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 167.
141. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 172.
142. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 177.
143. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 196-197.
144. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 165.
145. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 170; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.
146. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 170-171.
147. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 207.
148. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 197; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 590.
149. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 128.
150. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 135; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.

Mănăstirea Paciovalişte (oraşul Abrud, jud. Alba)[151] a fost întemeiată pe la mijlocul secolului al XVIII-lea; a dispărut pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Pădureni (?), (sat Pădureni, com. Gorneşti, jud. Mureş)[152] fiinţează pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (probabil din 1760);

Mănăstirea (Schitul) Pietriş (?) (sat Pietriş, com. Deda, jud. Mureş)[153] ridicat, probabil, în sec. XVIII?; a dispărut, probabil, la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea Stobor (sat Stobor, com. Cuzăplac, jud. Sălaj)[154] aparţine secolului al XVIII-lea; la sfârşitul acestuia, înainte de 1787, mănăstirea „a fost demolată din ordin guvernamental";

Mănăstirea (Schitul) Socolu de Câmpie (com. Cosma, jud. Mureş)[155], a cărei biserică a aparţinut secolului al XVIII-lea, „a servit ca schit într-o pădure" din această localitate; în 1932 a „fost vândută creştinilor din Silivaşu de Câmpie [azi], jud. Bistriţa-Năsăud", ca biserică de mir;

Mănăstirea de la Racoviţă (com. Racoviţă, jud. Sibiu)[156] a fost întemeiată în secolul al XVIII-lea; mai apoi, trecută, se pare, în seama uniţilor; desfiinţată după 1782;

Mănăstirea preotului Surdan – de la Săcădate (satul Săcădate, com. Avrig, jud. Sibiu)[157], întemeiată de preotul Mihail Surdan, în secolul XVIII; a fost demolată la 27 mai 1786;

Mănăstirea de la Tău a lui Zaharia (com. Tiha Bârgăului, jud. Bistriţa-Năsăud)[158] aparţine tot secolului al XVIII-lea; a dispărut la sfârşitul acestui veac;

Mănăstirea Sâniacob (sat Sâniacob, com. Aţintiş, jud. Mureş)[159] a existat cel puţin din secolul al XVIII-lea; a dispărut la sfârşitul acestui veac;

Mănăstirea din Hucii Urâtului (com. Tiha Bârgăului, jud. Bistriţa-Năsăud)[160] datează, se pare, din secolul al XVIII-lea; a dispărut la sfârşitul acestui veac;

Mănăstirea (Schitul) Ibăneşti (com. Ibăneşti, jud. Mureş)[161] exista în secolul al XVIII-lea; în 1802 nu mai fiinţa;

Mănăstirea (Schitul) Vagaş (com. Tarna Mare, jud. Satu Mare)[162] datează, probabil, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, dispărut, probabil, pe la mijlocul secolului al XX-lea;

Mănăstirea Ohaba (satul Ohaba, com. Şinca – Şinca Veche, jud. Braşov)[163] a fost amintită că a ars în 1761;

---

151. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 120-121; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
152. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 177; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
153. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 178.
154. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 256-257; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 597.
155. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 146.
156. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 206; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 589.
157. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 206-207.
158. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 148; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
159. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 182.
160. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 148.
161. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 173-174; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.
162. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, p. 262.
163. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 198; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 590.

Schitul de la Mărcuş (sat Mărcuş, com. Dobârlău, jud. Covasna)[164] se aminteşte doar că a fost distrus în 1761;

Mănăstirea Hădăreni (sat Hădăreni, com. Cheţani, jud. Mureş)[165] a fost menţionată în anii 1761-1762; probabil că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea Mica, numită *Slamina* (com. Mica, jud. Cluj)[166] era pustie între anii 1772-1775;

Mănăstirea Leurda (sat Leurda, com. Căşeiu, jud. Cluj)[167] este pomenită ca fiind desfiinţată în 1782; aceasta presupune că ea a fiinţat cel puţin cu câteva decenii înainte de desfiinţare;

Mănăstirea Cuştelnic (satul Cuştelnic, oraşul Târnăveni, jud. Mureş)[168] se cunoaşte că a fost distrusă la 1785;

Se presupune că la *Pinticu Săsesc* (sat Pinticu, com. Teaca, jud. Bistriţa-Năsăud)[169] ar fi fost o mănăstire, desfiinţată la 1785;

Mănăstirea Filea (sat Filea, com. Deda, jud. Mureş)[170] menţionată că a fost distrusă în 1785, se presupune că exista înainte de acest an;

Mănăstirea Iobăgeni – Valea (sat Valea, com. Vărgata, jud. Mureş)[171] se păstrează numai în tradiţia orală a satului; ar fi fost distrusă după 1785;

Mănăstirea de la Pintic (sat Pintic, com. Tulgheş, jud. Harghita)[172] se pomeneşte că a fost distrusă în 1785;

Despre *Mănăstirea Chechiş* (sat Chechiş, com. Bălan, jud. Sălaj)[173] avem ştire numai de timpul când a fost distrusă (în 1785);

Mănăstirea Lăscâia (sat Lăscaia, com. Copalnic, jud. Maramureş)[174], se pare că a fost întemeiată în sec. XVIII; până în 1861 a slujit ca biserică de mir, după care a fost demolată;

Schitul Dolheni (com. Ileanda, jud. Sălaj)[175] menţionat în 1763, a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea Râciu (fost Râciu de Câmpie, com. Râciu, jud. Mureş)[176] a fost menţionată în 1765; preluată de uniţi, a dispărut la începutul sec. XIX;

Mănăstirea Dida (Ghida) jud. Bihor[177], pomenită în 1767, a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

---

164. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 209.
165. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 172.
166. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 164; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
167. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 231-232.
168. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 165.
169. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 144.
170. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 172.
171. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 167.
172. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 209; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.
173. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, p. 204.
174. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, p. 231.
175. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 211-212; M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, pp. 216-217.
176. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 181-182; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 178-179, 592.
177. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 212.

Mănăstirea Bedeu, jud. Maramureş[178] a fost semnalată ca având trei călugări în anul 1777; a dispărut în a doua jumătate a sec. XVIII;

Mănăstirea Blagor, jud. Sălaj[179] a fost pomenită la 28 februarie 1782; a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea Berneu, jud. Maramureş[180] a fost amintită în anul 1783; a dispărut în a doua jumătate a sec. XVIII;

Mănăstirea Chiced (azi, loc. Chiced, jud. Sălaj)[181], în 1784 era ortodoxă, iar un an mai târziu (1785) a fost trecută în seama uniţilor; a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Schitul Gârbău (azi, loc. Gârbăul Dejului, jud. Cluj)[182] ar fi existat la hotarul numit Leurda, încă din sec. XVIII; a dispărut la sfârşitul acestui veac;

Mănăstirea Vidacut, jud. Harghita[183] exista la sfârşitul sec. XVIII; a dispărut nu după multă vreme;

Mănăstirea Brebeni, jud. Sălaj[184] a fost menţionată ca dispărută în a doua jumătate a sec. XVIII;

Mănăstirea Măgheruş (plasată de unii în jud. Maramureş sau de alţii în Bistriţa-Năsăud)[185], care a dispărut pe vremea lui Buccow;

Se presupune, de asemenea, că ar mai fi existat aşezări monahale, în Bihor la: *Tărcăiţa*, *Remetea Beiuş*, *Remetea Ciumeghi*, *Remeţi*, *Călugări*, *Pomezău*, *Sânnicolau de Beiuş*[186], ipoteză încă neconfirmată de documente ori de către descoperirile arheologice.

Mănăstiri şi schituri ortodoxe pomenite în tradiţia orală – locală sau în toponimie

În cel de al treilea subcapitol, ne-am ocupat de prezentarea lăcaşurilor monahale ortodoxe din aceleaşi ţinuturi, pomenite doar în tradiţia orală – locală sau în toponimie; cu toate că nu le-am aflat încă menţionate în izvoare arhivistice, tradiţia şi toponimia le oferă valoare documentară; este, însă, adevărat că ele au fost nişte realităţi istorice, dispărute în istorie din varii motive; pentru localnici, dar şi pentru fiecare credincios ortodox, ele rămân puncte de sprijin sentimental, dar, mai cu seamă, moral – duhovnicesc; între ele, au fost identificate următoarele:

Mănăstirea Seghişte (Sedişte), jud. Bihor[187] (după unii numai biserică) a fost întemeiată în sec. XIV-XV; viaţa monahală ar fi dispărut în veacurile următoare;

Potrivit tradiţiei locale, între localităţile Hordou (Coşbuc) şi Telciu, azi, jud. Bistriţa-Năsăud, ar fi existat o mănăstire încă din sec. XV, cunoscută sub numele de *Mănăstirea*

---

178. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 201, 596.
179. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 210.
180. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 201, 596.
181. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 196, 595.
182. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 199, 595.
183. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 166.
184. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 210.
185. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 206, 206, n. 764, 596.
186. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 103.
187. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 103.

Telciu[188]; până astăzi există în această zonă toponimul „Valea Mănăstirii"; reconstruită în sec. XVI, a dispărut în a doua jumătate a sec. XVIII;

Schitul Cuteuș (în apropiere de Huedin, jud. Cluj)[189] a fost întemeiat în sec. XVII; după acțiunile lui Buccow rămâne în paragină, iar, mai apoi, dispare; locul unde a ființat se numește „Dumbrava Mănăstirii";

Schitul Morlaca (loc. Morlaca, jud. Cluj)[190] ființa în sec. XVIII; dispare în a doua jumătate a acestui veac; locul unde a fost schitul se numește: „La Mănăstire", iar pe pământul acestuia: „Dumbrava Mănăstirii" sau „Izvorul Mănăstirii";

Mănăstirea Olpret (loc. Olpret, jud. Bistrița-Năsăud)[191] exista în sec. XVIII; a fost distrusă pe vremea lui Buccow; până astăzi, locul pe care a ființat se numește: „La Mănăstire";

Mănăstirea Remetea – Pâclișa (în apropiere de mun. Alba Iulia, jud. Alba)[192] este pomenită în toponimele: „Mănăstirea Râmetea", „Schitul", „Poiana Mănăstirii", precum și în tradiția orală; nu cunoaștem anul dispariției ei; probabil că spre sfârșitul sec. al XVIII-lea;

Mănăstirea Botiza (com. Botiza, jud. Maramureș)[193] este cunoscută numai după toponimul din această localitate: „Dealul Mănăstirii", ceea ce ne duce cu gândul la existența aici a unui locaș monahal; credem că și-a încheiat activitatea tot la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea (Schitul) Poșaga (sat Poșaga de Sus, com. Poșaga de Jos, jud. Alba)[194] poate fi identificată numai după toponimul „La Mănăstire"; s-ar putea să își fi avut sfârșitul în a doua jumătate a sec. XVIII;

Mănăstirea Călinești (com. Călinești, jud. Satu Mare)[195] este cunoscută doar după toponimul „Dâmbul Sfintei Mării", ceea ce presupune un lăcaș monahal cu hramul „Adormirea Maicii Domnului"; probabil că și-a încheiat activitatea la sfârșitul sec. XVIII;

Schitul Muncelu (oraș Baia de Arieș, jud. Alba)[196] cunoscut numai din tradiția locală, precum și din toponimie: „Izvorul Călugărului"; probabil că a dispărut la sfârșitul sec. XVIII;

Schitul Roadeș (sat Roadeș, com. Bunești, jud. Brașov)[197] este cunoscut numai din tradiția locului și din toponimul: „La Schit"; credem că și-a încheiat activitatea la sfârșitul sec. XVIII;

Mănăstirea Nandra (sat Nandra, com. Bichiș, jud. Mureș)[198] se presupune că a ființat pe locul numit al lui Landor; se presupune că a dispărut la sfârșitul sec. XVIII;

Toponimul *Gura Râmeții* (sat Deușu, com. Chinteni, jud. Cluj)[199] ne duce cu gândul la existența aici a „unui așezământ monahal", fără să-l putem data; se crede că a dispărut la sfârșitul sec. XVIII;

---

188. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 97, 186, 593.
189. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 188-189, 594.
190. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 189-191, 594.
191. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 199, 594.
192. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 128-129.
193. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 199.
194. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 181.
195. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 203.
196. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 127.
197. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 200.
198. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 166.
199. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 136-137.

Se presupune că numele de *Şieu – Sfântu* (sat Şieu Sfântu, com. Şintereag, jud. Bistriţa-Năsăud)[200] să fie „de origine călugărească"; el însă nu apare nici în tradiţia orală a satului; se presupune că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Schitul Perşani (sat Perşani, com. Şinca – Şinca Veche, jud. Braşov)[201] a dispărut în vremea lui Buccow;

Mănăstirea (Schitul) Nadeş (com. Nadeş, jud. Mureş)[202] aflat pe „Dealul Chiliilor" a fost demolată în 1875;

Mănăstirea Pintic (sat Pintic, mun. Dej, jud. Cluj)[203] este cunoscută după locul numit aici „La Mănăstire"; probabil că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII; în pădurile vechii comune *Plai*, aproape de Bichigiu (loc. Suplai, com. Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud)[204] se află o parte de hotar numită „Movila Călugărului" şi „Buza Călugărului", ceea ce presupune existenţa unor schituri în aceste ţinuturi, dispărute în istorie;

Schitul de la Urişiu de Jos (sat Urişiu de Jos, com. Chiheru, jud. Mureş)[205] este pomenit numai în tradiţia locului; probabil că a dispărut spre sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea Ciuguzel (com. Ciuguzel, jud. Alba)[206] este atestată numai toponimic: „La Mănăstire"; se pare că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea de la Urişiu de Sus (sat Urişiu de Sus, com. Chiheru, jud. Mureş)[207] a fost înregistrată numai în „memoria" localităţii; credem că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea Chilieni (fost sat Chilieni, azi oraş Sfântu Gheorghe, jud. Covasna)[208] poate fi identificată numai după toponimul „Chilie", de aici şi numele satului; probabil că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

În hotarul satului *Breaza* (?), (sat Breaza, com. Negrileşti, jud. Bistriţa-Năsăud)[209] a fost identificat toponimul „Valea Mănăstirii", ceea ce presupune existenţa, cândva, a unei mănăstiri aici; credem că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII; în tradiţia locală se menţionează că în *Someşul Rece* (sat Someşul Rece, com. Gilău, jud. Cluj)[210] ar fi existat o „vatră mănăstirească", fără să cunoaştem nici măcar secolul în care a fiinţat; probabil că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Mănăstirea de la Ilva Mică (com. Ilva Mică, jud. Bistriţa-Năsăud)[211] ar fi existat în hotarele acestei localităţi, fapt dedus din toponimele: „Lunca Remeţii", „Coasta Remeţii", „Râmete" şi „Remeţeaua"; probabil că a dispărut la sfârşitul sec. XVIII;

Schitul Strâmba (sat Strâmba, com. Josenii Bârgăului, jud. Bistriţa-Năsăud)[212] este pomenit doar în tradiţia locală; a dispărut pe vremea lui Buccow;

---

200. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 154.
201. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 199.
202. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 166.
203. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 165.
204. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureş...*, p. 190.
205. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 183; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
206. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 123.
207. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 183; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
208. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 209.
209. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 164.
210. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 145; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 199, 595.
211. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 183-184.
212. D.-L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 153; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.

Mănăstirea Micești (?), (sat Micești, com. Tureni, jud. Cluj)[213] se cunoaște numai din toponimul „La Mănăstire"; credem că a dispărut la sfârșitul sec. XVIII;

Mănăstirea Cheia (sat Cheia, com. Moeciu, jud. Brașov)[214] apare în tradiția locului și în toponimul „La Mănăstire", care se pare că a dăinuit până în 1722, când, probabil, a trecut în seama credincioșilor, cu preoți de mir;

Mănăstirea de la Mintiu Român (sat Mintiu, com. Nimigea, jud. Bistrița-Năsăud)[215] de la poalele dealului Muncel, este cunoscută după toponimul „La Mănăstire" și că a fost distrusă la 13 iunie 1761, pe vremea lui Buccow;

Mănăstirea Cașva (sat Cașva, com. Gurghiu, jud. Mureș)[216] exista în anul 1743; ea a fost menționată în tradiția orală, dar și prin toponimul „La Mănăstire";

Mănăstirea Rozavlea (com. Rozavlea, jud. Maramureș)[217] este atestată toponimic: „Coasta Mănăstirii", „Șesul Mănăstirii", „Zăpodiile Mănăstirii", „Dealul Călugărului"; mănăstirea a fost ridicată în 1661, încetându-și activitatea în 1717, din pricina invaziei tătare; mai apoi a ajuns să fie folosită ca biserică de mir în localitatea Strâmtura;

Mănăstirea Chilia (sat Chilia, com. Homoroade, jud. Sălaj)[218], cuprinde în toponimul său „Chilie - Chilia" ideea existenței aici a unui vechi lăcaș monahal; după unii, chiar de pe vremea Dragoșeștilor (sec. al XIV-lea); nu cunoaștem anul când a dispărut;

Mănăstirea Șomcuta Mare (oraș Șomcuta Mare, jud. Maramureș)[219] este pomenită în tradiția locului și toponimic: „La Mănăstire"; unii presupun că ar fi fost o ctitorie „a Dragoșeștilor" (sec. al XIV-lea); documentar, este atestată în anii 1717 și 1777; a dispărut în anul 1785;

Mănăstirea Călinești (com. Călinești, jud. Maramureș)[220], a fost întemeiată, se pare, în sec. XIV; într-un document din 1633 se face pomenire, în hotarul acestei localități, de toponimul „Vârful Mănăstirii", referire, probabil, la vechea mănăstire de aici (din sec. XIV); probabil că a dispărut în sec. XVIII;

Mănăstirea de la Rusu Bârgăului (sat Rusu Bârgăului, com. Josenii Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud)[221], apare numai într-o mențiune dintr-un manuscris, că ar fi existat din sec. al XIV-lea, fără să fie confirmată de tradiția orală sau de vreun toponim;

Mănăstirea (Schitul) Ciceu Poieni (sat Ciceu Poieni, com. Căianu Mic, jud. Bistrița-Năsăud)[222], a fost întemeiată, probabil, în secolele XV-XVI; până azi există în hotarul localității toponimul: „Vârful Mănăstirii"; a fost distrusă de generalul Buccow;

Mănăstirea Deag (sat Deag, oraș Iernut, jud. Mureș)[223], după tradiție, ar exista, se pare, din secolul al XVI-lea; pe la 1600 a fost adusă în sat de pe „Dealul Mănăstirii" din hotarul ei; nu cunoaștem anul dispariției acesteia; probabil, în a doua jumătate a sec. XVIII;

---

213. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 175.
214. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 187.
215. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 164-165; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 266; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
216. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 169-170.
217. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 250-251; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 597.
218. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 205.
219. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 258-259.
220. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 202.
221. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 184-185.
222. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 207-208; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 181, 593.
223. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 165; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.

Mănăstirea din cătunul Talienilor (com. Gilău, jud. Cluj)[224] este menționată în tradiția locală; probabil că a dispărut la sfârșitul sec. XVIII; în perioada interbelică se mai făcea pelerinaj la locul unde ar fi existat mănăstirea;

Sihăstria Brăteni (?), (com. Sânmihaiu de Câmpie, jud. Bistrița-Năsăud)[225] a ființat, se pare, între secolele XV-XVII; în vechime, satul s-a numit „Călugăreni" sau „Călugăru", nume luat, se pare, de la această sihăstrie; probabil că a dispărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea (Schitul) Cășeiu (com. Cășeiu, jud. Cluj)[226], cunoscută după toponimele din hotarul localității: „Dealul Mănăstirii", „Valea Mănăstirii", „Groapa Mănăstirii"; ipotezele privitoare la începuturile acesteia variază între secolele XV-XVIII; se presupune că și-a încheiat activitatea în urma măsurilor luate de către împăratul Iosif al II-lea, la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea (Schitul) Bichigiu (sat Bichigiu, com. Telciu, jud. Bistrița-Năsăud)[227] se cunoaște mai mult după toponime; pe hotarul acestei localități se află un platou înalt, numit „Valea Mănăstirii"; a fost distrusă pe vremea lui Buccow; pe râul Bichigiului, între „pâraiele pe care le adună este și „Valea Călugărului", un posibil schit, dispărut și el;

Mănăstirea Săcel (com. Săcel, jud. Maramureș)[228] a fost atestată toponimic: „Dâmbul Mănăstirii", dar și documentar, fiind construită în secolele XVI-XVII; și-a încheiat activitatea pe la mijlocul secolului al XVII-lea; la mijlocul secolului al XVIII-lea biserica este adusă în Sighetul Marmației, folosind ca biserică de mir;

Mănăstirea Rona de Jos (com. Rona de Jos, jud. Maramureș)[229] este pomenită în tradiția locală, dar și confirmată din punct de vedere toponimic: „La Mănăstire" sau „Mănăstirea"; din mărturii indirecte reiese că ar fi ființat cel puțin din secolele XVI-XVII; după 1700 a fost preluată de uniți, iar din 1720 folosită ca biserică parohială, mai apoi incendiată;

Mănăstirea Șopteriu (com. Urmeniș, jud. Bistrița-Năsăud)[230] a ființat, se pare, între secolele XVI-XVIII; locul unde a fost mănăstirea se numește până azi „La Mănăstire"; a dispărut în a doua jumătate a sec. XVIII;

Mănăstirea Ciocmani (sat Ciocmani, com. Băbeni, jud. Sălaj)[231] este înregistrată de tradiția locală, prin toponimele „Mănăstire" și „Pivnița Mănăstirii"; s-a emis ipoteza că ar aparține secolului al XVII-lea, neverificabilă, și că ar fi fost distrusă pe vremea lui Buccow;

Schitul Vulcănița – Zărnești (oraș Zărnești, jud. Brașov)[232] se pare că a fost întemeiat după anul 1781, în urma incendierii Schitului Colțul Chiliilor; alții presupun că Schitul Vulcănița ar fi ființat între 1601-1761; locului unde a existat i se spune până astăzi, „La Mănăstire";

---

224. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 199.
225. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 135.
226. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 203-204.
227. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 190-192.
228. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 254-255.
229. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 249-250; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 596.
230. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 147-148; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
231. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 208; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 597.
232. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 189.

Mănăstrea (Schitul) Ațintiș (com. Ațintiș, jud. Mureș)[233], cunoscută și după toponimul „La Mănăstire" ar fi existat chiar înainte de secolul al XVII-lea; după jumătatea secolului al XVIII-lea ar fi fost ocupată de uniți; a funcționat o vreme ca și școală; a dispărut în a doua jumătate a sec. XVIII;

Mănăstirea Straja (com. Berghiu, jud. Alba)[234] este cunoscută din toponimele: „La Călugărul" sau „Valea Călugărului"; după unii ar fi fost întemeiată în secolul al XVII-lea; nu cunoaștem anul exact al dispariției acesteia (probabil anul 1760 sau după 1765);

Mănăstirea Băița (com. Lunca, jud. Mureș)[235] apare în istoria orală și în toponimul „Mănăstire", probabil întemeiată în secolul al XVII-lea și dispărută la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Santău (com. Santău, jud. Satu Mare)[236] este atestată toponimic: „Mănăstirea", dar și tradiția locului o plasează în secolele XVII-XVIII; despre ea se face pomenire cu prilejul mișcărilor religioase pricinuite de călugărul Sofronie de la Cioara (1760), dar, câțiva ani mai târziu era trecută „în posesia uniților"; în 1786 și-a încetat activitatea;

În localitatea *Chiuiești* (com. Chiuiești, jud. Cluj)[237] se pomenește de existența (în hotarele acesteia) a trei schituri contemporane (sec. XVII- XVIII) și anume: *Schitul Dealul Podului*, *Schitul din Valea lui Ivan* și *Schitul din Valea lui Vlad* sau *Călugărul*, distruse la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Sălsig (localitatea Sălsig, jud. Maramureș)[238] este atestată toponimic: „La Mănăstire", probabil existând cel puțin din secolul al XVIII-lea; a dispărut, probabil, la sfârșitul sec. XVIII;

Se pare că a existat o mănăstire, tot în secolul al XVIII-lea, în localitatea *Coc – Pădureni* (sat Pădureni, com. Tritenii de Jos, jud. Cluj)[239];

Mănăstirea (Schitul) Someșeni (cartier mun. Cluj-Napoca)[240] se cunoaște din toponimul „La Mănăstire", între hotarul dintre Someșeni și hotarul satului Gheorgheni; se pare că exista în secolul al XVIII-lea; la sfârșitul acestui veac se pare că a și dispărut;

Mănăstirea Buteni (com. Mărgău, jud. Cluj)[241] este cunoscută după toponimul „Dosul Mănăstirii", întemeiată, probabil, în secolul al XVIII-lea; probabil că a dispărut la sfârșitul acestui secol (al XVIII-lea);

Mănăstirea Gledin (?) – Monor (sat Gledin, com. Monor, jud. Bistrița-Năsăud)[242] se pare că a ființat la locul numit „La Ruga", mutat, probabil, într-o altă parte de hotar

---

233. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 168; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 593.
234. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 129-130; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 592.
235. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 134; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 181-182, 594.
236. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 252-254.
237. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 205-207; I. Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania...", p. 226; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 595.
238. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 255.
239. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 177.
240. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 135-136; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 594.
241. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 135; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 188-189, 594.
242. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 139.

numită „Obârșie"; probabil că aparține secolului al XVIII-lea; tot în hotarul localității ar fi existat și Schitul – Mănăstirea *Forța*;

Mănăstirea (Schitul) Rugășești (sat Rugășești, com. Cășeiu, jud. Cluj)[243] este, de asemenea, atestată toponimic: „La Mănăstire"; este amintită pentru prima dată în 1772, ceea ce nu exclude posibilitatea existenței ei, înainte de acest an; probabil că a dispărut câțiva ani mai târziu, în vâltoarea evenimentelor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea (Schitul) din Poiana Ilvei (com. Poiana Ilvei, jud. Bistrița-Năsăud)[244] se pare că a ființat în perioada 1700-1733; azi, pe așa-numită „Valea Popii"; a fost părăsită spre mijlocul secolului al XVIII-lea;

Mănăstirea Șimișna (satul Șimișna, com. Rus, jud. Sălaj)[245] este atestată toponimic: „Valea Mănăstirii", dar și documentar, fiind pomenită în 1772 când, de fapt, a și dispărut; posibil să fi fost ridicată în secolul al XVII-lea sau chiar în secolul al XVI-lea; a dispărut în prima jumătate a sec. XVIII; a fost reînviat pentru scurtă vreme în sec. XX;

Mănăstirea de la Ilva Mare (com. Ilva Mare, jud. Bistrița-Năsăud)[246] este menționată la 1710, în legătură cu școala confesională de la „Mănăstirea de sub Podirei", care a dăinuit până la 1829;

Schitul de la Lungogești – Moeciu de Jos (com. Moeciu, jud. Brașov)[247] a fost menționat în 1757; în 1760 locuitorii din Lungogești (numit așa până în 1780), solicitau ajutor din partea magistratului din Brașov ca să-și poată repara schitul, pe atunci, foarte stricat; până azi, locul acesteia se numește „La Mănăstire";

În tradiția locului se vorbește despre existența unei mănăstiri ortodoxe în hotarul satului *Șieu – Măgheruș – Valea Măgherușului* (com. Șieu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud)[248] probabil din secolul al XVIII-lea, unde până astăzi, a doua zi de Rusalii se iese la sfințirea apei;

Se presupune că și la *Șieuț* (com. Șieuț, jud. Bistrița-Năsăud)[249] ar fi trăit călugări, care învățând carte în Moldova, răspândeau lumină în ținuturile bistrițene și năsăudene;

Mănăstirea Mărgineni (com. Hârseni, jud. Brașov)[250], existând în sec. XVIII, probabil că a dispărut la sfârșitul acestui veac.

Rolul lăcașurilor monahale (a monahismului) în apărarea Ortodoxiei

Datorită lipsei de spațiu, vom prezenta, în acest subcapitol doar cadrul general al luptei monahismului (din această perioadă), pentru apărarea credinței străbune; când vorbim despre acest aspect, nu trebuie să despărțim rolul monahismului românesc în apărarea tezaurului Ortodoxiei transilvănene, de cel al clericilor și al credincioșilor de

243. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, pp. 251-252.
244. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 184.
245. M. Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș...*, p. 257; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 597.
246. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 183.
247. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, p. 198.
248. D.-L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania...*, pp. 154-155.
249. Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în sec. XVI-XVIII*, Sibiu, 1968, p. 124.
250. Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești...*, p. 182.

aceeași credință; prin urmare, lupta lor a fost comună, precum și neajunsurile și suferințele, deopotrivă[251].

Din prezentarea mănăstirilor și schiturilor din secolele XIV-XVIII, descoperite până acum, aproximativ 250 la număr, cu diferite hramuri de Sfinți (în frunte cu „Sfânta Treime", „Iisus Hristos" și „Maica Domnului"), s-a putut constata cu ușurință că ele au fost ținta predilectă a prozelitismului protestant și catolic; ei observau în aceste lăcașuri monahale „puncte de rezistență ortodoxă", adevărate „cetăți" de apărare ale Ortodoxiei din Transilvania[252]; și aceasta nu numai din partea „bisericanilor" protestanți sau catolici, ci și din latura puterii politice; Ortodoxia, în general, era considerată o adversară de temut pentru cele două religii pomenite, atât din pricina numărului mare de adepți, cât mai cu seamă, datorită statorniciei celor mulți (a ortodocșilor) în credința lor, dispuși să-și dea jertfa supremă pentru ea.

Pentru a-și mări numărul adepților lor, protestanții (îndeosebi calvinii sau reformații, cum îi cunoaștem) și catolicii au folosit diferite metode de a-i atrage pe românii ortodocși din Transilvania la credința lor între acestea, majoritatea de forță, având suportul și concursul elementului politic al vremii; atragerea sau trecerea cu forța a românilor ortodocși transilvăneni la religia reformată și catolică însemna, în același timp, și deznaționalizarea lor: pierderea credinței strămoșești și a identității naționale românești; acestea au fost elementele de bază prozelitiste ale protestanților (reformaților) sau ale catolicilor, pe care le-au folosit din răsputeri; pe de altă parte, românii ortodocși transilvăneni, pentru a supraviețui, răspundeau prin statornicie în credință (și luptă prin diferite mijloace) până la moarte; s-au creat, astfel, două „blocuri": unul al expansiunii și celălalt al rezistenței, al apărării; cu toate greutățile și jertfele date, cei din urmă (latura ortodoxă) au supraviețuit, cu alte cuvinte, au ieșit învingători.

Însăși distrugerea numărului mare de lăcașuri monahale, prin ardere sau prin dărâmare (a celor puține din piatră), confirmă ipoteza noastră prezentată mai sus, cum că mănăstirile și schiturile ortodoxe din Transilvania au fost centre de rezistență religioasă și națională a românilor din aceste ținuturi.

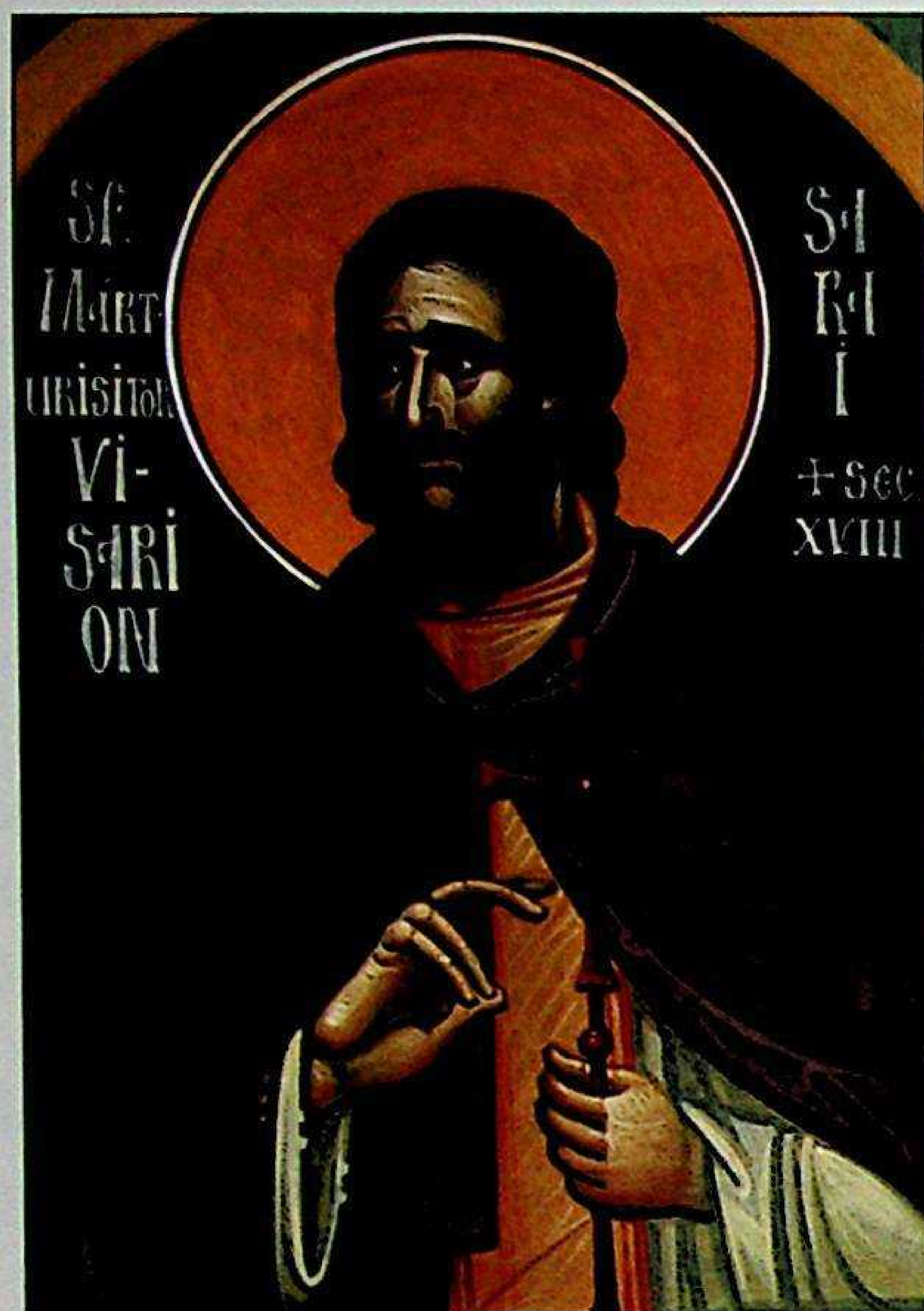
Cu toate că monahii ortodocși s-au opus prin diferite metode acțiunilor trimișilor Vienei, între care la loc de frunte s-a aflat generalul Nikolaus Adolf von Buccow, atitudinea celor dintâi a fost înfrântă; acțiunile călugărilor Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara[253] (la care s-au adăugat alți mulți monahi, majoritatea încă necunoscuți), care au provocat mișcări social – religioase în întreaga Transilvanie, pe de o parte, au avut drept rezultat reîntoarcerea multor localități și credincioși la Ortodoxie; iar, pe de altă parte, s-au încheiat

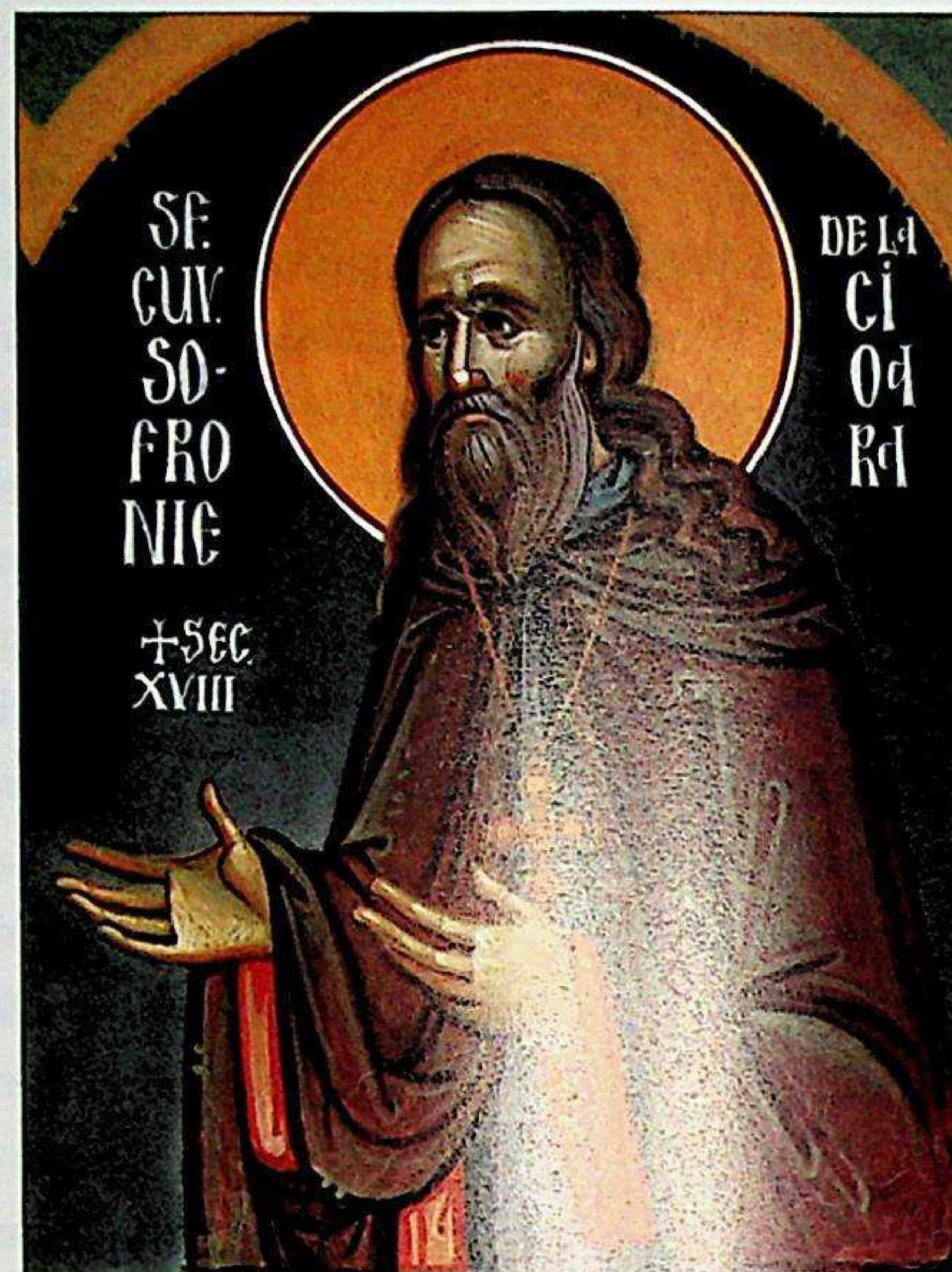
---

251. Despre această problemă, vezi, pe larg, la: Silviu DRAGOMIR, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII – vol. I – cu 150 de documente anexate*, cu un Cuvânt introductiv de Ioan-Aurel POP, ediție și studiu introductiv de Sorin ȘIPOȘ, Oradea, Ed. Universității din Oradea, 2007, 580 pp.; de asemenea: Silviu DRAGOMIR, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, cu un Cuvânt înainte de Onufrie VINȚELER, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de arhimandrit Emanuil RUS, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2002, 318pp.

252. Date privitoare la rezistența românilor la uniație, vezi și Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, pp. 325-341.

253. Gheorghe CIUHANDU, *Călugării Visarion și Sofronie și mucenicii Ortodoxiei din Ardeal. Cuvinte de pomenire*, Sibiu, 1932, 36pp.

➤ *Sfinții mărturisitori Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara, fresce de la Măn. Afteia, jud. Alba*

cu distrugerea a peste 170 de lăcașuri monahale ortodoxe de aici (unele dintre ele, până astăzi, nefiind identificate; altele, însă, trecute cu forța la uniți, în majoritate, au dispărut în istorie, din lipsă de personal monahal).

Reacția monahilor ortodocși din mănăstirile transilvănene după acțiunile lui Buccow a fost, între altele, refugierea[254] lor în locuri mai retrase, îndeosebi în munți, unde și-au ridicat alte lăcașuri de închinare, care au dispărut în vâltoarea vremilor, sau în trecerea unora în Țara Românească sau Moldova, unde și-au continuat viața monahală. Prin urmare, pentru o lungă perioadă de timp, monahismul ortodox românesc din Transilvania a fost aproape redus la tăcere; a fost o grea pierdere pentru întreaga societate românească, fiindcă monahii ortodocși, pe lângă îndrumători duhovnicești ai fraților lor creștini din Transilvania, au fost cărturari și „luminători" ai satelor (adevărați învățători pentru copiii sătenilor), modele de statornicie în credința strămoșească, adevărați lideri pentru apărarea drepturilor sociale și naționale ale românilor, în ținuturile noastre; lipsa acestor făclieri ai Ortodoxiei din Transilvania a însemnat și privarea de progres spiritual al românilor de pe aceste meleaguri străbune.

---

254. Un studiu interesant, vezi la: Greta-Monica MIRON, „Mănăstirile românești din Țara Făgărașului în secolul al XVIII-lea", în: *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, Cluj-Napoca, Ed. Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, 2009, pp. 409-426.

Bibliografie

CÂRSTEA Sebastian Dumitru, *Monahismul ortodox ardelean în trecut și astăzi*, Ed. Andreiana, 2008; DRAGOMIR Silviu, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea – vol. I, cu 150 de documente anexate*, cu un Cuvânt introductiv de Ioan-Aurel POP, ediție și studiu introductiv de Sorin ȘIPOȘ, Oradea, Ed. Universității din Oradea, 2007; HOGNOGI Dănuț-Liviu, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea (zona sud-someșană)*, Bistrița, Ed. Karuna, 2009; METEȘ Ștefan, *Mănăstirile din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936; MIRON Greta-Monica, „Mănăstirile românești din Țara Făgărașului în secolul al XVIII-lea", în *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, Cluj-Napoca, Ed. Academiei Române. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009; MOLDOVEANU Ioan, „Schituri și mănăstiri din Transilvania distruse de generalul Nicolaus von Buccow", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIV (1996), 1-6; MOTOGNA Macarie, „Mănăstiri ortodoxe românești din Transilvania, Banat și Maramureș, în secolele XI-XVII", în: *Ortodoxia maramureșeană*, VI (2001), 6; MOTOGNA Macarie, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009; PÂCLIȘANU Zenovie, „Vechile mănăstiri românești din Ardeal", în: *Cultura Creștină*, Blaj, VIII (1919), 7-8; PĂCURARIU Mircea, „Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat în secolul al XVIII-lea", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII (1975), 1-2; PĂCURARIU Mircea, „Vechile mănăstiri din Maramureș", în: *Îndrumătorul bisericesc*, Cluj-Napoca, 1979; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Trinitas, Iași, [3]2004; vol. II, Ed. Trinitas, Iași, [3]2006.

MĂNĂSTIRILE ORTODOXE DIN BANAT ÎN SECOLELE XIV-XVIII ȘI ROLUL LOR ÎN APĂRAREA ORTODOXIEI

Studiile mai noi, întemeiate în special pe cercetări arheologice, au lărgit sensibil cunoștințele noastre privind rețeaua monastică din extremitatea apuseană a României[1]. Încă la 1204 sunt consemnate într-un document papal numeroasele mănăstiri „grecești", adică ortodoxe, din părțile Șemlacului (unde se găsește actuala Mănăstire Săraca): „ibidem sint multa Graecorum", și numai una latină sau catolică: „unum [...] sit Latinorum coenobium"[2]. Cu siguranță, ca și construcție din lemn, Săraca putea exista la acea dată (arheologic, ca structură de zid, a fost datată mai târziu)[3]. În plus, două *Bule* ale papei Honorius III, din anii 1216 și 1218, ne înștiințează că vasta organizație monahală a Sfântului Teodosie – care *ab initio* și-a avut sediul în Ierusalimul secolului al VI-lea și pe urmă a fost silită să-l strămute lângă Tesalonic (la Verria) – deținea și în zona Aradului nu puține unități, corelate cu mănăstirea centrală „Sfântul Dimitrie" din Moldovița[4]. Unul dintre aceste așezăminte mănăstirești neîndoielnic a fost și Toson sau Rosani din sudul Banatului, lângă Dunăre, care a supraviețuit câteva veacuri de vreme ce va primi – în secolul XII – donații (deși poseda unele proprietăți) chiar de la împăratul constantinopolitan Manuel I Comnenul, care, în expedițiile sale antimaghiare, a trecut prin aceste locuri: „quondam Glado et Manuele monasterio vestro collatis"[5].

---

1. A se vedea, deocamdată, Dumitru Țeicu, *Geografia eclesiastică a Banatului medieval*, Presa Universitară Clujeană, 2007.
2. Alois Tăutu, „Griechische Klöster im mittelaterlichen Ungarn", în: *Bunavestire* (Roma), XIV (1975), 1, pp. 182, 183; Vasile Muntean, *Bizantinologie*, II, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 2000, p. 44. Vezi și Endre von Ivanka, „Griechische Kirche und griechisches Mönchtum im mittelalterlichen Ungarn", în: *Orientalia Christiana Periodica*, VIII (1942), pp. 183-194.
3. Vasile Drăguț, *Arta creștină în România*, IV, Ed. IBMBOR, București, 1985, p. 96; Florin Dobrei, „Săraca (Șemliug)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, Mircea Păcurariu (coord.), EIBMO, București, 2010, pp. 564-565.
4. A. Tăutu, *Griechische Klöster...*, pp. 180-184. Respectiva confederație monastică avea ramificații până și în Maramureș.
5. A. Tăutu, *Griechische Klöster...*, pp. 185-186; Eugen Glück, „Cu privire la istoricul părților arădene în epoca voievodatului lui Ahtum", în: *Studii privind istoria Aradului*, Ed. Politică, București, 1980, pp. 125-126, 147, n. 83 (identificarea împăratului Manuil I ne aparține).

◄ *Chip de înger, detaliu frescă de la Mănăstirea Târgșor*

Prin anul 900, deci, mănăstirea de care relatăm a căpătat întâi o dotație în bunuri de la ctitorul ei, voievodul bănățean Glad[6]. Evident, Toson nu era singura mănăstire din voievodat. Câteva numiri toponimice (între care și *Mănăstirea Galad* sau *Ghilad*) păstrează amintirea aceluiași „dux" Glad ce stăpânea un ținut întins[7]. Nu mai puțin de la un descendent de-al lui, nepot sau strănepot pe nume Ohtum (Ahtum)[8], ne-au parvenit denumiri legate de unele ctitorii ale sale, precum *Ohtunmonustura*, adică „mănăstirea lui Ohtum", înregistrată ultima oară în 1455[9]; la începutul secolului al XIII-lea deja era acaparată de benedictini. Același ordin benedictin a preluat și Mănăstirea Oroszlános (din colțul nord-vestic al Banatului istoric; azi Maidan – Serbia), unde au fost transferați – după victoria regelui ungar Ștefan I asupra voievodului Ohtum – monahii ortodocși de la Morisena – Cenad[10].

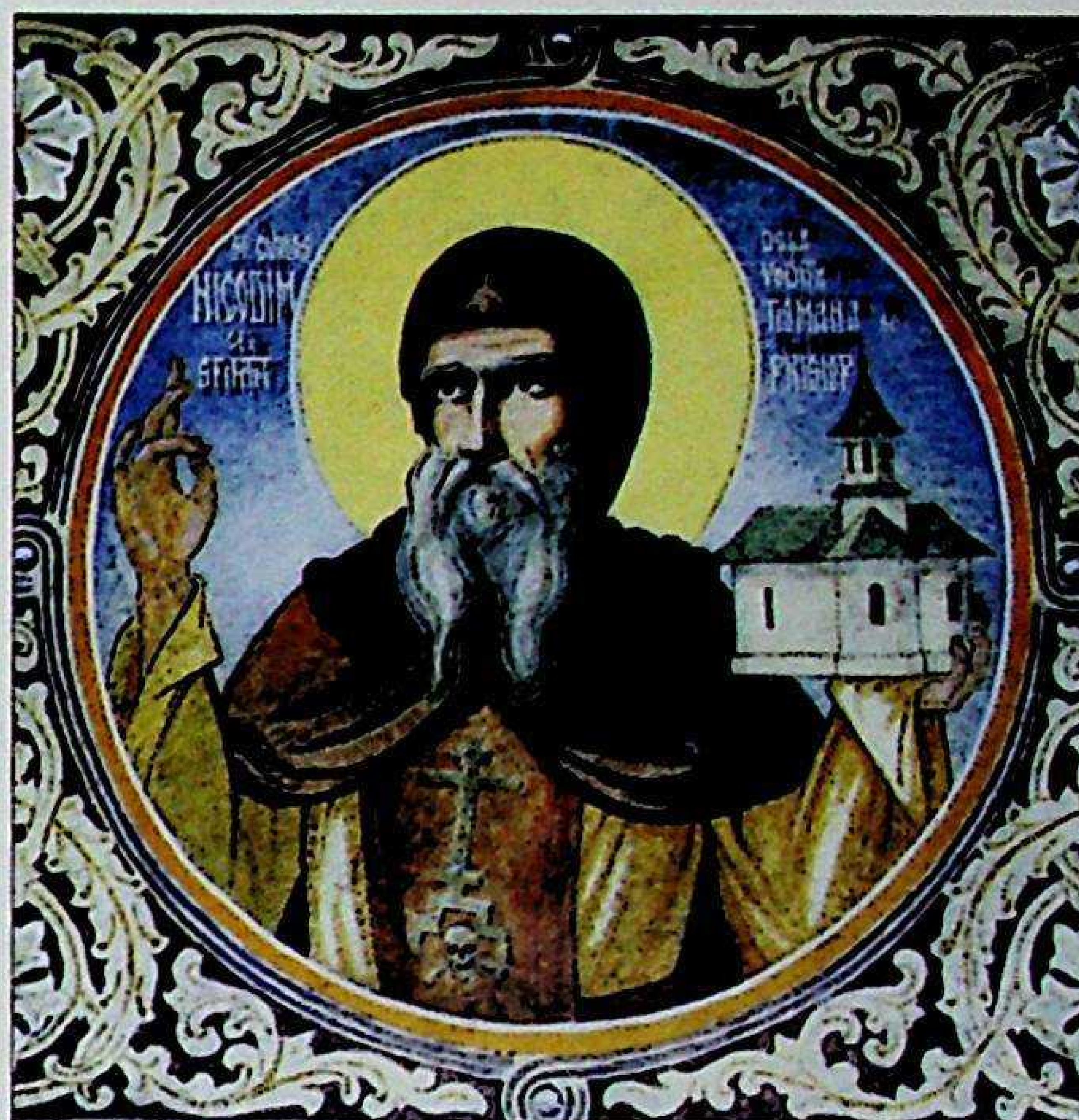
Este de remarcat că acțiunea de însușire a mănăstirilor ortodoxe de către ordine monahale apusene și invazia tătaro-mongolă din 1241-1242[11] au determinat o scădere numerică serioasă a lăcașurilor dreptcredincioase. Acestea, în pofida vicisitudinilor istoriei, au reușit (o parte din ele) să penetreze „prin veac", fără a-și schimba culoarea confesională. În acest context, apreciem ca plauzibilă aserțiunea unor cercetători potrivit căreia la început au fost ortodoxe acele mănăstiri a căror întemeiere nu e cunoscută (ca în cazul conventurilor occidentale)[12]. Dispariția sau asimilarea, în mare parte, a vechilor mănăstiri vasiliene nu a însemnat însă stingerea viețuirii ascetice de nuanță bizantină pe teritoriul Banatului[13]. Existența unor sihăstrii, sau tocmai mănăstiri ortodoxe, e sugerată de amenajările creștine, cu caracter rupestru, de la Ilidia, Coronini și Vărădia[14]. Nicolae Tincu-Velia arată cu privire la mănăstirea „De la Chilii" (Vărădia) că, fiind abandonată și surpată pe vremea dominației Semilunei, episcopul de Caransebeș-Vârșeț, Spiridon Știbița, a intenționat s-o restaureze, dar n-a izbutit. Acest lucru se întâmplă abia în anul 1754[15]. Mărturii privind perpetuarea traiului călugăresc se pot extrage și din domeniul toponimiei: *Mănăstire*, *Mănăstiriște*, *Remetea*, *Călugăr*, *Călugăreni*. Să oferim, în acest sens, câteva detalii.

Apelativul „Mănăstire" îl aflăm, de pildă, la Sirinia (aici și cel de „Călugăr"), la Moldova Veche și la Sângeorge[16]. Streisângeorgiu (jud. Hunedoara) apare și el, în 1408, ca „manastir". Apoi conceptul „Mănăstiriște" ce semnifică ruinele unei mănăstiri, altfel zis o

---

6. Despre acest *duce* din Banat am oferit detalii în: V. Muntean, *Contribuții la istoria Banatului*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1990, p. 72.
7. E. Glück, „Contribuții privind istoria părților arădene în secolele IX-X", în: *Studii privind istoria Aradului*, p. 85; D. Țeicu, *Geografia...*, p. 92. Să se vadă și: Șt. PASCU, R. Theodorescu (coord.), *Istoria Românilor*, III, *Genezele Românești*, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 665 (indice).
8. *Istoria Românilor*, III, p. 652 (indice); V. Muntean, *Contribuții...*, p. 73.
9. D. Țeicu, *Geografia...*, p. 64.
10. D. Țeicu, *Geografia...*, pp. 111-112; I.D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p. 38.
11. Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, pp. 90, 162 et passim; I.D. Suciu, *Monografia...*, pp. 47-48.
12. I.D. Suciu, *Monografia...*, pp. 45-47 (cu bibliografie).
13. D. Țeicu, *Geografia...*, p. 32.
14. D. Țeicu, *Geografia...*, p. 32.
15. I.D. Suciu, *Monografia...*, p. 132; Nicolae Tincu-Velia, *Istorioară bisericească politico-națională*, Sibiu, 1865, pp. 180 și urm.
16. D. Țeicu, *Geografia...*, pp. 51, 109, 120.

mănăstire dispărută, îl întâlnim de exemplu la Kovin (Serbia) sau la Vârșeț[17]. Cât despre Remetea (de la ungurescul *remete,* cu înțelesul de „pustnic", „sihastru") cel puțin unele locații ca Remetea Mare (jud. Timiș) ori Remetea-Bucova (jud. Caraș-Severin)[18] se referă indubitabil la câte un așezământ ortodox. Apoi „Călugărul" este menționat în unele acte medievale de două ori, în 1444 și 1446[19], pe când „Călugăreni" (Kalugyeren) o dată, în anul 1458[20]; ultima a fost o așezare în districtul Comiat de pe Valea Pogănișului, așezare ce evocă pe cei ce practicau asceza.

▲ *Sfântul Nicodim cel Sfințit de la Tismana*

Existența unor monahi ortodocși în Banat este confirmată și de Bartolomeu de Alverna, șeful vicariatului catolic al Bosniei, care cuprindea, în a doua jumătate a veacului al XIV-lea – sub raport administrativ – și Banatul Timișoarei; el, ca romano-catolic, îi taxează în mod interesat „pseudo-călugări", datorită opoziției lor ferme față de prozelitismul latin[21]. Altminteri, reorganizarea monahismului de la noi prin Cuviosul Nicodim de la Tismana (vlah din Macedonia) nu va fi rămas fără ecou în spațiul bănățean. Sfântul Nicodim[22] a făcut parte dintr-o autentică „frăție isihastă" care lupta contra eterodoxiei. Prezența acestui consecvent militant al Ortodoxiei este înregistrată și la Șiria pe Mureș, unde funcționa o mănăstire răsăriteană[23]. E cunoscut, de altfel, că regiunile ocupate de maghiari, între care și Banatul („Ungaria de Sud") vor intra din 1401 sub oblăduirea canonică a mitropolitului Ungrovlahiei / Țării Românești, în calitate de „exarh a toată Ungaria și al Plaiurilor"[24]. Dată fiind conjunctura politică din acea perioadă, influențată de expansiunea otomană în Balcani, regele ungar Sigismund se vede constrâns să acorde oficial liberă trecere, în stăpânirea sa, monahilor de la Vodița[25].

---

17. D. Țeicu, *Geografia...*, pp. 102, 131. În Dobrogea, fostei mănăstiri Niculițel i se spunea – în secolele XVIII-XIX – Mănăstiriște; cf. Constantin și Dinu Giurescu, *Istoria Românilor*, I, Ed. Științifică, București, 1974, p. 146. Despre „Monastiriște" (*Klosterruine*), vezi Constantin Jireček, „Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer", în: *Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien Philosopisch – historische Classe*, XI, 1897, p. 46.
18. D. Țeicu, *Geografia...*, pp. 72, 116. O analogie: actualul edificiu reformat din Remetea (Bihor) inițial a fost biserică ortodoxă; V. Drăguț, *Arta creștină...*, IV, p. 56.
19. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 485.
20. V. Muntean, *Spiritualitate bizantină și românească*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2004, pp. 171 (cu literatură de specialitate).
21. Ș. Papacostea, *Geneza statutului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 217.
22. Pentru unele ctitorii nicodimiene, Gheorghe Curinschi-Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, Ed. Tehnică, București, 1981, pp. 96-97; Virgil Vătășianu, *Studii de artă veche românească și universală*, Ed. Meridiane, București, 1987, p. 36. Un medalion am închinat acestui cuvios în *Altarul Banatului*, 7-9/2006, pp. 7 și urm. A se vedea și Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*, Ed. Meronia, București, 2004, p. 320.
23. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie – cultură – mentalități (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 225.
24. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, ²1991, p. 261.
25. *Documenta Romaniae Historica*, D. *Relații între Țările Române* (*DRH* D), I, Șt. Pascu et alii (ed.), Ed. Academiei Române, București, 1977, pp. 204-205. A se vedea și actele din oct. 1419 și 1428 și sept. 1444 (*DRH* D, pp. 210-212, 266-268, 384-387).

▲ *Cuviosul Visarion Sarai, Mucenicul Oprea Miclăuş şi Cuviosul Sofronie de la Cioara*

În ce priveşte monahii localnici, din Banatul propriu-zis, se va constata – îndeosebi în veacul al XVII-lea – faptul că (pe lângă cei ce vieţuiau în mănăstirile proprii) nu puţini sălăşluiau şi în numeroase sate bănăţene, ceea ce dovedeşte cât de statornicită era credinţa în sânul maselor populare[26]. Într-un înscris anterior, din secolul al XV-lea, alcătuit de un catolic apusean, se arată că românii „aproape toţi erau schismatici", adică ortodocşi („fere schismatici erant")[27], afirmaţie întărită ulterior, tot de un occidental, franciscanul Serafim Kun, care scria, în anul 1630, că „toţi românii sunt schismatici, cu excepţia câtorva dintre nobili" („Valachi omnes sunt schismatici, exceptis aliquot personis nobilibus")[28]. La această conservare a credinţei moştenite vor fi contribuit nu doar clericii de mir, ci şi monahii autohtoni ori veniţi din exterior, în mare parte tot români. Avem în vedere, acum, pe vlahul din Croaţia, Visarion Sarai care în 1744 va trece pe la Partoş şi va ajunge la Lipova, unde va ridica o cruce – loc de pelerinaj pentru credincioşii care nu acceptau uniaţia –, apărând Ortodoxia ameninţată[29]. Cum era de aşteptat, autorităţile austriece îl vor anihila curând pe temerarul misionar, devenind martir *in extremis*.

Cu privire la mănăstirile ortodoxe bănăţene vom aduce, în continuare, şi alte precizări sau date suplimentare. Vom sublinia atât apartenenţa etnică, viaţa lor lăuntrică, cât şi legăturile pe care le-au promovat în răstimpul ce-l avem în considerare. Ştirile, din păcate, sunt foarte sumare în privinţa acelei mănăstiri româneşti de la anul 1426, din părţile arădene, anume din localitatea dispărută *Găvojdia*: „claustrum schismaticis Olachalis"[30]. Nu cunoaştem, în stadiul actual al cercetărilor, când a ieşit din istorie.

Una din cele mai vechi aşezăminte mănăstireşti pare a fi *Hodoş-Bodrog*, din secolul al XII-lea (ca structură de lemn); după investigaţiile din urmă, Hodoş-Bodrogul românesc este diferit de abaţia benedictină Hodos[31]. Cu adevărat, această mănăstire a fost un

26. I.D. Suciu, *Monografia...*, pp. 91-92.
27. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, I, Ed. Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1980, p. 97.
28. V. Muntean, *Contribuţii...*, p. 124.
29. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, II (Bucureşti, 1994), pp. 375-377.
30. Şt. Pascu, *Voievodatul...*, p. 462.
31. D. Ţeicu, *Geografia...*, p. 94.

Mănăstirea Hodoș-Bodrog, jud. Arad

renumit centru bănățean de cultură bizantino-slavă[32]. Majoritatea manuscriselor păstrate sunt cărți de ritual; restul: cărți cu conținut hagiografic, omiletic, nomocanonic, apocrif. Cele mai multe sunt scrise în redacția sârbă a slavonei, iar 6 (din totalul de 24) sunt în redacția medio-bulgară[33]. Între ele se remarcă *Nomocanonul* lui Vladimir al Volâniei, adus de la Muntele Athos, copie din secolul al XV-lea; la bază are un model bizantin[34]. De la mănăstirea Hodoș-Bodrog se mai păstrează *Sintagma* lui Matei Vlastares (forma prescurtată), *Zakonikul* lui Ștefan Dușan etc.[35]

Privitor la personalul monahal, vom da câteva amănunte din al XVIII-lea veac[36]. În anul 1771 se nevoiau în respectivul locaș de pe Mureș următorii viețuitori: Maxim Ștefanovici (rutean din Varmeghia Sătmarului), Damian Popovici (născut în Macedonia), Pafnutie Popovici (sârb din Șiria), Metodie Bogdanovici (român ardelean), Teodosie Ioanovici (venit din comitatul Arad), Porfirie Iancovici (sârb arădean), Hristofor Petrovici (sosit din Albania), Petroniu Mihailovici (sârb), Inochentie Georgevici (sârb din Arad), Vichentie Blagoevici (român din Transilvania), Gherasim Jivcovici (sârb din

32. Ioan Iufu, „Mănăstirea Hodoș-Bodrog, un centru de cultură slavonă din Banat", în: *Mitropolia Banatului*, XIII (1963), 5-8, pp. 229-261.

33. I. Iufu, „Mănăstirea Hodoș-Bodrog...", p. 231.

34. I. Iufu, „Mănăstirea Hodoș-Bodrog...", pp. 239 ș.u.

35. R. Constantinescu, *Vechiul drept românesc scris. Repertoriul izvoarelor (1340-1640)*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984, pp. 245, 247.

36. În veacul precedent (XVII), se constată un număr mai mic de monahi; a se vedea referințele din anii 1660 și 1666, când reprezentanți ai Patriarhiei de Peci au strâns ajutoare și de la așezămintele monastice (întâia oară de la 3, a doua oară de la 8), în I.D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente...*, pp. 108 ș.u. Ei au precizat (pp. 108, 127) că au descins în *românime*.

▲ *Mănăstirea Săraca, jud. Timiș (stânga); frescă reprezentând-o pe Maica Domnului Milostiva sau Panakranta (dreapta)*

Srem), Atanasie Ștefanovici (tot sârb, fost monah la Kruședol). În ciuda sufixului *-vici* (dată fiind jurisdicția bisericească sârbă), pe care-l poartă numele de familie indicate mai sus, observăm că aproximativ jumătate din acești călugări aveau naționalitate română și vlahă[37]. Spre exemplificare: cum ne descoperă o conscripție contemporană, Teodosie Ioanovici – amintit în enumerarea de mai sus – știa să scrie și să vorbească atât românește cât și sârbește. De asemenea, ieromonahul Iacob Popovici (bihorean), intrat în Mănăstirea Hodoș-Bodrog la 1774, după ce se călugărise la București, cunoștea în chip remarcabil româna. În anul următor (1775) 6 monahi de la Bodrog erau români, 5 sârbi, unul grec și altul ucrainean[38]. Ceva mai târziu, în anul 1788, același Bodrog găzduiește pe călugărul-istoric Naum Râmniceanu[39], venit de la Hurezi; din 1793, în urma unei hotărâri împărătești, călugării refugiați din cauza războiului cu turcii au trebuit să se retragă din cadrele statului austriac. De notat în plus că de la finele veacului al XVIII-lea s-au conservat unele icoane pictate de Ștefan Tenețchi, aromân de neam, care a mai pictat la Lugoj, Blaj ș.a.m.d.[40]. La aceeași Mănăstire Hodoș-Bodrog a funcționat un timp îndelungat o școală pentru viitorii diaconi și preoți de mir. În 1772 se răspundea la un chestionar că în același așezământ monastic se preda copiilor de *jeleri* (lucrătorii mănăstirii) cititul, scrisul și cântarea[41].

37. P. Vesa, *Episcopia...*, p. 222.
38. P. Vesa, *Episcopia...*, p. 223. În secolul XIX, unii episcopi cu nume sârbesc erau totuși români: Maxim Manuilovici, Ștefan Popovici, Emilian Kengelaț, Iosif Putnik; cf. I.D. Suciu, *Monografia...*, p. 150.
39. M. Păcurariu, „Naum Râmniceanu", în: *Enciclopedia...*, p. 530.
40. Despre acest pictor, și nu numai, să se vadă V. Muntean (colab.), *Monumente istorice-bisericești din Lugoj*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1981, p. 124; V. Muntean, *Artă și cultură*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 2009, pp. 17, 25, 64, 116, 117, 151; Dorina Sabina Pârvulescu, *Pictura bisericilor ortodoxe din Banat în secolul al XVII-lea și deceniul trei al secolului al XIX-lea*, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2003, p. 187 et passim.
41. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente...*, p. 338.

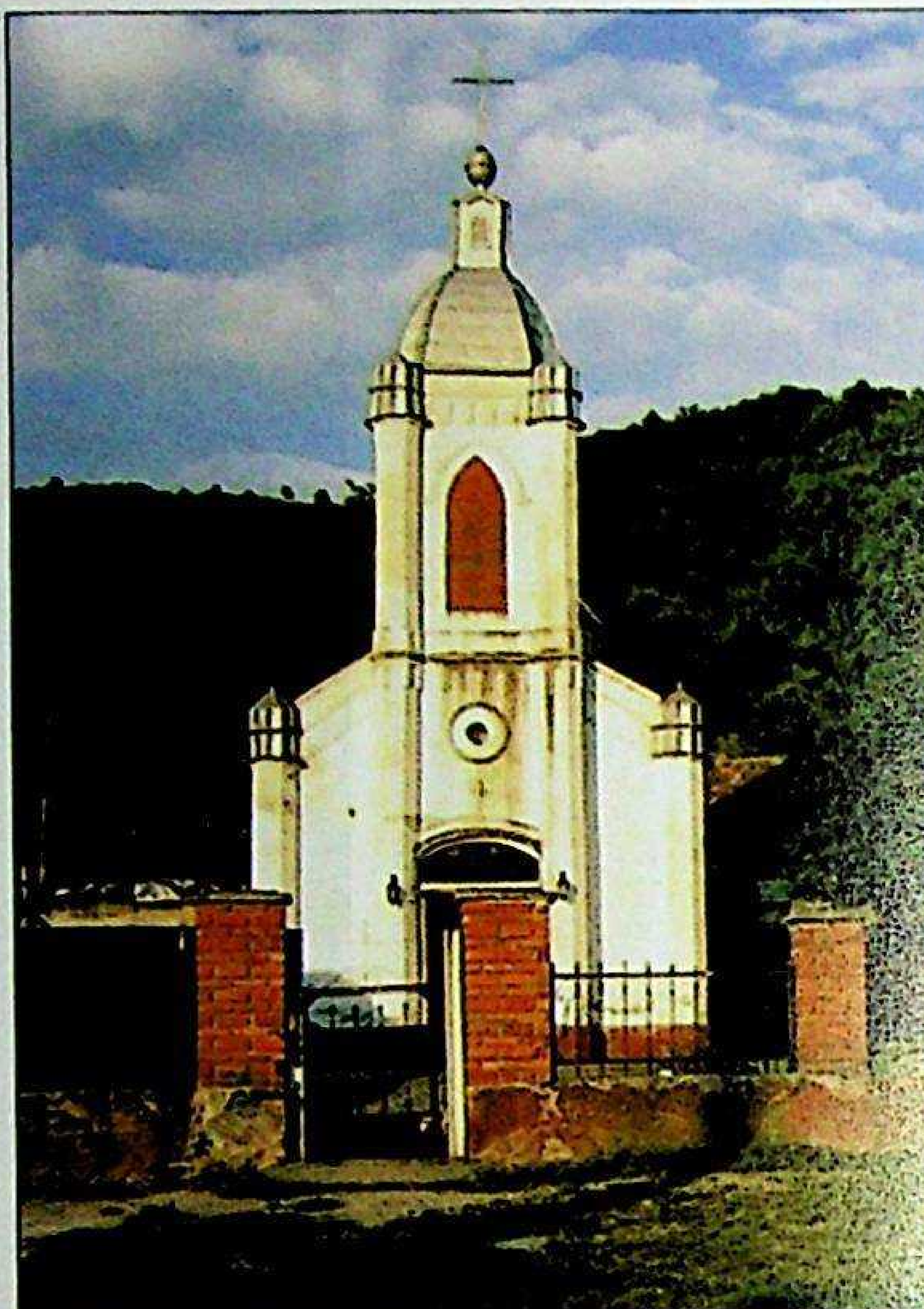
▲ *Sfântul Iosif cel Nou de la Partoș, icoană (stânga) și Mănăstirea Partoș, jud. Timiș (dreapta)*

Tot atât de veche și de vestită ca Bodrogul era și Mănăstirea *Săraca*. În anii 1777-1782, într-o anexă a ei, a funcționat o școală sătească[42]. În cele ce urmează vom prezenta câteva detalii legate de viețuitorii mănăstirii, din 1775: Iov Popovici – egumen, născut în Țara Românească; Mihail Vuianovici, născut în Gostinița (Serbia); Dionisie Petrovici – duhovnic (sosit din Țara Românească); Rafail Stancovici – iconom (ardelean de obârșie); Atanasie Ciurcovici – eclesiarh (român din Comorâște, Eparhia Vârșețului); Anania Ioanovici (din Țara Românească) și Pahomie Mihailovici – dascăl (român din Ciacova)[43]. Așadar 3 viețuitori sunt originari din Oltenia. Tot de-acolo a pornit și ierodiaconul Vasile – bunicul ilustrului dascăl bănățean Constantin Diaconovici Loga – care la Sredиștea Mare înființase cu vreo 4 decenii în urmă o școală de zugravi bisericești; tot el adusese cu sine 50 de familii oltenești[44].

Fără îndoială, și Mănăstirea *Partoș* are însemnătatea sa, mai ales că aici s-a retras, înainte de a se muta la Domnul, Iosif – mitropolitul Timișoarei (1643-1653; † 1656); Partoșul s-a zidit la începutul secolului al XV-lea[45]. Considerat sfânt de către popor încă din viață, moaștele Sf. Iosif cel Nou au atras în timp pelerini cu diferite probleme și neputințe. Sfântul-mitropolit a rămas în hagiografie ca un recunoscut făcător de minuni. Această mănăstire a avut, între altele, legături cu mănăstirea sârbească Hopovo din Srem. Egumenul Hopovei, Gavriil Miakici, pomenit în 1667 ca ierarh păstorind și cei 11 000 de români din Eparhia Zagrebului, dăruiește Partoșului un *Minei*-manuscris, la anul 1623; episcopul de care vorbim a fost hirotonit în Moldova[46]. În subsidiar, câteva cărți de cult din veacul

42. D.S. Pârvulescu, *Pictura*..., p. 35.
43. Ioachim Miloia, „Mănăstirea Săraca", în: *Analele Banatului*, IV (1931), pp. 101-102.
44. I. Miloia, „Mănăstirea Săraca", p. 102.
45. Luminița Munteanu-Dumitriu, *Itinerare arheologice bănățene*, Ed. Sport-Turism, București, 1988, p. 59. Un medalion i s-a consacrat Sfântului Iosif în: *Enciclopedia Ortodoxiei*..., p. 350.
46. Ion B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1976, p. 106.

▲*Domnitorul Radu de la Afumați și Mănăstirea Baziaș, jud. Caraș Severin*

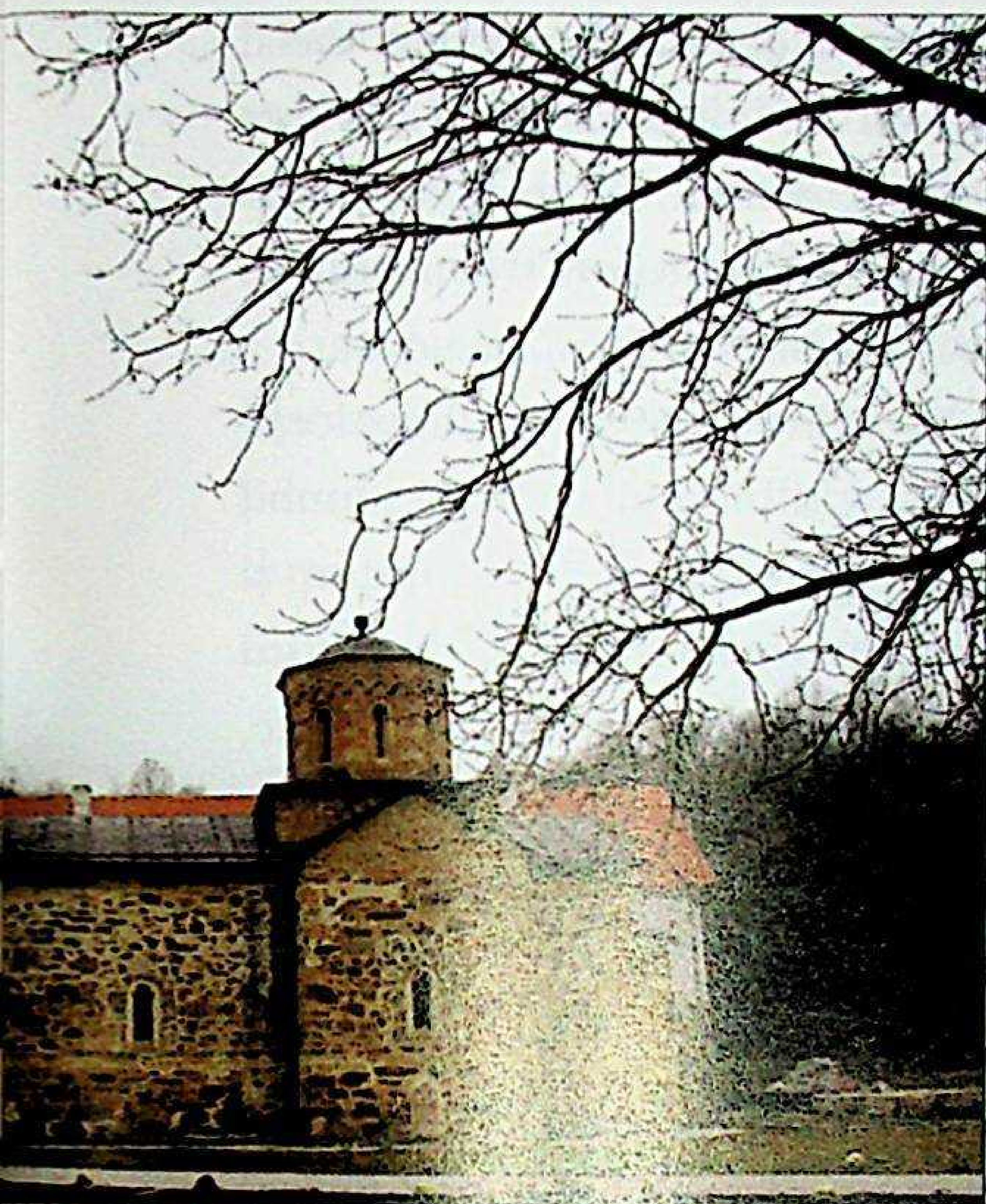
al XVI-lea, în slavonă, de la Partoș sunt expuse actualmente în palatul episcopal sârbesc din Vârșeț[47]. Încă o informație: după Nicolae Tincu-Velia, la școala de la Partoș și-a început învățătura, între alții, Mihail Roșu din Jadani, ce va avea un rol important în propășirea culturii în Banat[48].

Am arătat și în alt capitol că mănăstirea din apropierea Vârșețului, *Sredіștea Mică*, a fost reconstruită în 1527 de Radu de la Afumați. Se pare că și *Sângeorge* (jud. Timiș) are origine românească; așa pledează Nicolae Tincu-Velia, pe temeiul unor date din secolul al XVIII-lea[49]. Se crede că și Mănăstirea *Baziaș*, de la răscrucea veacurilor XIV-XV, are aceeași obârșie de vreme ce a apărut „într-o zonă de locuire românească și cu stăpâniri nobiliare românești"[50]. La fel Sirinia, ctitorită cu donații provenind de la nobili români[51], în egală măsură *Voivodinț* din satul românesc omonim, situat pe țărmul nordic al Carașului, pe hotarul cu Coșteiul din Serbia; iarăși avem de-a face cu o zonă de locuire românească[52].

Apreciată de istoricii sârbi ca sârbească[53], iar de cei români[54] drept românească, Mănăstirea *Mesici* – nu departe de Vârșeț – are istoria sa specială, ce trebuie deplin elucidată printr-un efort comun[55]. Să punctăm aici doar amănuntul că, în 1838, clerul autohton bănățean,

---

47. Virgil Cândea, *Mărturii românești peste hotare*, II, Ed. Enciclopedică, București, 1998, p. 307.
48. V. Muntean, *Contribuții...*, pp. 185, 206.
49. N. Tincu-Velia, *Istorioară...*, p. 65.
50. D. Țeicu, *Geografia...*, p. 67.
51. D. Țeicu, *Geografia...*, p. 37.
52. D. Țeicu, *Geografia...*, p. 131. Într-adevăr, numele așezării vine de la un voievod care a stăpânit-o. Instituția voievodatului au avut-o și românii nord-dunăreni și vlahii balcanici; Petre Năsturel, „Les Valaques de l'espace byzantin et bulgare jusqu'à la conquête ottomane", în: *Les Aroumains*, Inalco, Paris, 1989, p. 65; Viorel Achim, *Banatul în Evul Mediu*, Ed. Albatros, București, 2000, pp. 98 ș.u.
53. Slobodan Mileusni, *Manastiri Srbije – Monasteries of Serbia*, Ed. Pravoslavna Re , Novi Sad - Voljska, Beograd, 2002, p. 592.
54. V. Cândea, *Mărturii...*, II, p. 278.
55. A se vedea și considerațiile Pr. M. Păcurariu, *Istoria...*, II, p. 559.

▲ *Mănăstirile Mesici, azi lângă Vârșeț, Serbia (stânga) și Bezdin, jud. Arad (dreapta)*

într-o petiție adresată împăratului, a revendicat – pe lângă Hodoș-Bodrog și Sângeorge – amintita Mănăstire Mesici, cu motivarea că aceste ctitorii monastice „în mijlocul românilor fiind așezate, românești mănăstiri să se numească"[56]. După despărțirea ierarhică, s-a adus pe deasupra justificarea, la 1865, că în ele (acum s-a adăugat și Bezdinul) „s-a întrebuințat în egală măsură și cu asemenea drept limba română ca și cea slavică"[57]. De adăugat că în anul 1784 șase călugări de la Mesici au provenit din Banat, Țara Românească și Transilvania[58], iar la 1806 se semnalează și un diacon român: Gheorghe Ivașcu[59].

Mănăstirea *Bezdin* (astăzi sârbească, ca și Mesici, Baziaș, Sângeorge, Zlatița, Cusici), menționată mai sus, are un trecut interesant; datează din prima jumătate a sec. XVI, fiind fondată de aristocrați sârbi din familia Iakșici, însă biserica actuală e din 1781[60]. A fost vizitată de Iosif II în aprilie 1768, acesta inventariind – în însemnările sale de călătorie – și viciul unui călugăr[61]. O evidență din 1771 cuprinde și numele monahului Gherasim Adamovici[62], viitor episcop al Ardealului, având alese simțăminte filoromâne. I se cunoaște activitatea suplicantă, legată de *Supplex Libellus Valachorum*, după ce participase și la Congresul illir[63] de la Timișoara, din 1790[64]. Coborând în timp, vom evidenția momentul

56. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente...*, II, p. 658.
57. *Acte oficioase privitoare la înființarea Mitropoliei greco-răsăritene a românilor din Transilvania, Ungaria și Banat*, Sibiu, 1867, p. 110.
58. Ștefan Meteș, *Mănăstirile din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, pp. 206-207.
59. Valeriu Leu, *Banatul între arhaic și modern*, Muzeul de Istorie, Reșița, 1993, p. 30.
60. D. Țeicu, *Geografia...*, p. 69.
61. Ghenadie Ilie, „Mănăstirea Bezdin", în: *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, fasc. III-IV, an V, nr. 19 și 20/1937, p. 21.
62. Oliver Velescu, Adrian Corvătescu, „Un monument din vestul țării – Mănăstirea Bezdin", în: *Buletinul monumentelor istorice*, XI (1972), 1, p. 55.
63. I.D. Suciu, *Monografia...*, p. 140 și nota 2, cu precizarea că oficialitățile în sintagma „națiunea illiră" îi cuprindeau și pe românii bănățeni.
64. I.D. Suciu, *Monografia...*, p. 143.

răscoalei conduse de Pero Seghedinaţ din Pecica (1735). Motive de ordin economic, social şi religios au determinat pe români (3181 de persoane) şi sârbi (449 de persoane), la care s-au alăturat maghiari şi slovaci, să se răzvrătească împotriva stăpânirii.[65] Probabil că şi mănăstirea Bezdin s-a implicat în acea mişcare, dacă în curând averea acesteia va fi confiscată[66]. Convieţuirea sârbilor (colonizaţi în mai multe etape) cu românii bănăţeni, majoritari, a făcut ca Bezdinul să împlinească – nu e un caz unic, cum s-a văzut – nevoile duhovniceşti ale celor de aceeaşi credinţă, pe tot parcursul Evului Mediu[67]. Utilizarea deopotrivă a limbii române şi a celei sârbeşti o probează şi textul bilingv de pe o gravură din 1762, precum şi recunoaşterea din timpul procesului de la Budapesta „că în vremea dinaintea despărţirii ierarhice, călugării Mănăstirii Bezdin făceau servicii credincioşilor români şi în româneşte, iar în mănăstire se aflau şi cărţi româneşti"[68].

Pentru a cunoaşte, într-o manieră corespunzătoare, aspectul trăirii spirituale din respectiva mănăstire, reproducem câteva relatări dintr-un document de la 1775. *Inter alia*, raportorul arăta că se respecta pravila mănăstirii, începând cu novicele care era îndrumat după canoane, încercat sau „ispitit" 3 ani, ori mai puţin, un an măcar, ca să se deprindă cu voturile monahale (sărăcia, castitatea şi ascultarea). După acelaşi raport, călugării oficiau slujbe de trei ori pe zi: utrenia, Liturghia şi ceasurile, plus vecernia[69]. Pe urmă, fiecare în chilia sa se îndeletnicea cu lectura operelor Sfinţilor Părinţi; alţii se ocupau de gospodăria mănăstirii[70].

În ceea ce priveşte cărţile, vom prezenta un gest colegial făcut de episcopul Grigorie al Râmnicului; acesta, în decembrie 1752, a trimis episcopului Aradului, Sinesie Jivanovici, 200 de cărţi bisericeşti în limba română (cu traducerea sârbă)[71]. Cu un secol în urmă, „mitropolitul" Sofronie al Lipovei şi Gyulei, având reşedinţa la Hodoş-Bodrog, a fost obligat să se deplaseze până la Moscova, spre a-şi procura cele necesare; ţarul i-a oferit 20 de volume[72]. Dar cele mai multe tipărituri ecleziastice, folosite în mănăstirile şi bisericile din Banat (numit „Valachia" de către unii străini)[73], provin din celelalte „ţări româneşti", după cum demonstrează exemplarele păstrate.

Relativ la numărul mănăstirilor ortodoxe din Banatul istoric, e dificil de a se stabili cu precizie. Într-un tom de specialitate, apărut recent, s-a lansat cifra de 31 unităţi, pentru mijlocul secolului al XVI-lea[74]. Dar, să nu uităm, abia la 1658 întreg Banatul va fi sub „jugul de lemn" al turcilor. La 1775, aflăm dintr-o conscripţie, existau 14 mănăstiri (cu tot cu filiale)[75]. Din nefericire, peste un an unele mănăstiri ortodoxe vor fi desfiinţate, în urma

---

65. V. Muntean, *Contribuţii...*, p. 149.
66. O. Velescu, A. Corvătescu, *Un monument...*, p. 51.
67. O. Velescu, A. Corvătescu, *Un monument...*, p. 55.
68. O. Velescu, A. Corvătescu, *Un monument...*, pp. 55, 57 (anexa din dreptul anului 1762).
69. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente...*, p. 351. „Messe" de la p. 349 s-a tradus greşit prin simplă „slujbă" (p. 351).
70. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente...*, p. 351. Mănăstirea poseda vite, stupi, vii.
71. V. Cândea, *Mărturii...*, II, p. 291.
72. Ioan Haţegan, *Habitat şi populaţie în Banat (sec. XI-XX)*, Ed. Mirton, Timişoara, 2003, p. 105.
73. V. Muntean, *Contribuţii...*, p. 93 (cu detalieri).
74. D. Ţeicu, *Geografia...*, p. 42.
75. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente...*, p. 344.

măsurilor luate de autoritatea austriacă. În acel an 1776 (și în cei următori) s-au desființat mănăstirile cu venituri mici, însă „cu mare importanță artistică și culturală pentru poporul român"[76], și anume: Partoș, Srediște, Săraca și Vărădia; ultimele două vor ajunge mausolee ale unor mari proprietari sârbi locali, iar Partoșul se va transforma în biserică de parohie[77].

Chiar dacă n-au constituit centre bisericești puternice[78] și n-au desfășurat o activitate filantropică susținută (neavând o bază economică adecvată), totuși mănăstirile ortodoxe bănățene, românești și sârbești, cu toate involuțiile ce le-au cunoscut în timp, și-au realizat după posibilități rosturile de spiritualizare și conservare a credinței mărturisite de majoritatea populației din Banatul istoric.

Bibliografie

Izvoare: *Documenta Romaniae Historica*, D. *Relații între Țările Române*, I, Șt. PASCU et alii (ed.), Ed. Academiei Române, București, 1977; *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, I.D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU (ed.), I-II, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980; PESTY Frigyes, *Krassó vármegye története*, I-IV, Budapesta, 1883-1885.

Lucrări generale: CÂNDEA Virgil, *Mărturii românești peste hotare*, II, Ed. Enciclopedică, București, 1998. *Enciclopedia Ortodoxiei românești* M. PĂCURARIU (coord.), Ed. IBMO, București, 2010; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I-II, EIBMBOR, 21991, 21994; STOICESCU Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1973; SUCIU I.D., *Monografia Mitropoliei Banatului*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977.

Lucrări speciale: IUFU Ioan, „Mănăstirea Hodoș-Bodrog, un centru de cultură slavonă din Banat", în: *Mitropolia Banatului*, XIII (1963), 5-8; IVANKA Endre, „Griechische Kirche und griechisches Mönchtum im mittelalterlichen Ungarn", în: *Orientalia Christiana Periodica*, VIII (1942); MAGIAR Nicolae, MAGIAR Eduard, *Viața monahală din județul Caraș-Severin*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2009; MATI V., „Mănăstiri bănățene din secolul al XVIII-lea", în: *Analele Banatului – Artă*, II, Timișoara, 1997; MILEUSNI Slobodan, *Manastiri Srbije – Monasteries of Serbia*, Ed. Pravoslavna Re , Novi Sad - Voljska, Beograd, 2002; MUNTEANU-DUMITRIU Luminița, *Itinerare arheologice bănățene*, Ed. Sport-Turism, București, 1988; MUREȘIANU Ion, *Mănăstiri din Banat*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1976; TĂUTU Alois, „Griechische Klöster im mittelalterlichen Ungarn", în: *Bunavestire* (Roma), XIV (1975), 1; ȚEICU Dumitru, *Geografia eclesiastică a Banatului medieval*, Presa Universitară Clujeană, 2007; VESA Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie – cultură – mentalități (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2006.

76. I.D. Suciu, *Monografia...*, p. 133.
77. I.D. Suciu, *Monografia...*, p. 133.
78. V. Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat (1700-1830)*, Ed. Banatica, Reșița, 1996, p. 39. Util este și studiul lui V. MATI , „Mănăstiri bănățene din secolul al XVIII-lea", în: *Analele Banatului – artă*, II, Timișoara, 1997.

Ο
ω
Η

MĂNĂSTIRILE ORTODOXE DIN BASARABIA ÎN SECOLELE XIV-XVIII ŞI ROLUL LOR ÎN APĂRAREA ORTODOXIEI (PÂNĂ LA 1812)

Ținutul dintre Prut şi Nistru, numit Basarabia[1], a constituit mereu o parte integrantă a pământului românesc şi trebuie cercetat doar în strânsă conexiune cu civilizația românească. Cu toate că a fost o regiune de contact cu populațiile nomade din stepele nord-pontice, iar ulterior cu cele slave, populația autohtonă din interfluviul pruto-nistrean şi-a conservat caracterul romanic şi religia creştină – două caracteristici identitare care au dăinuit de milenii.

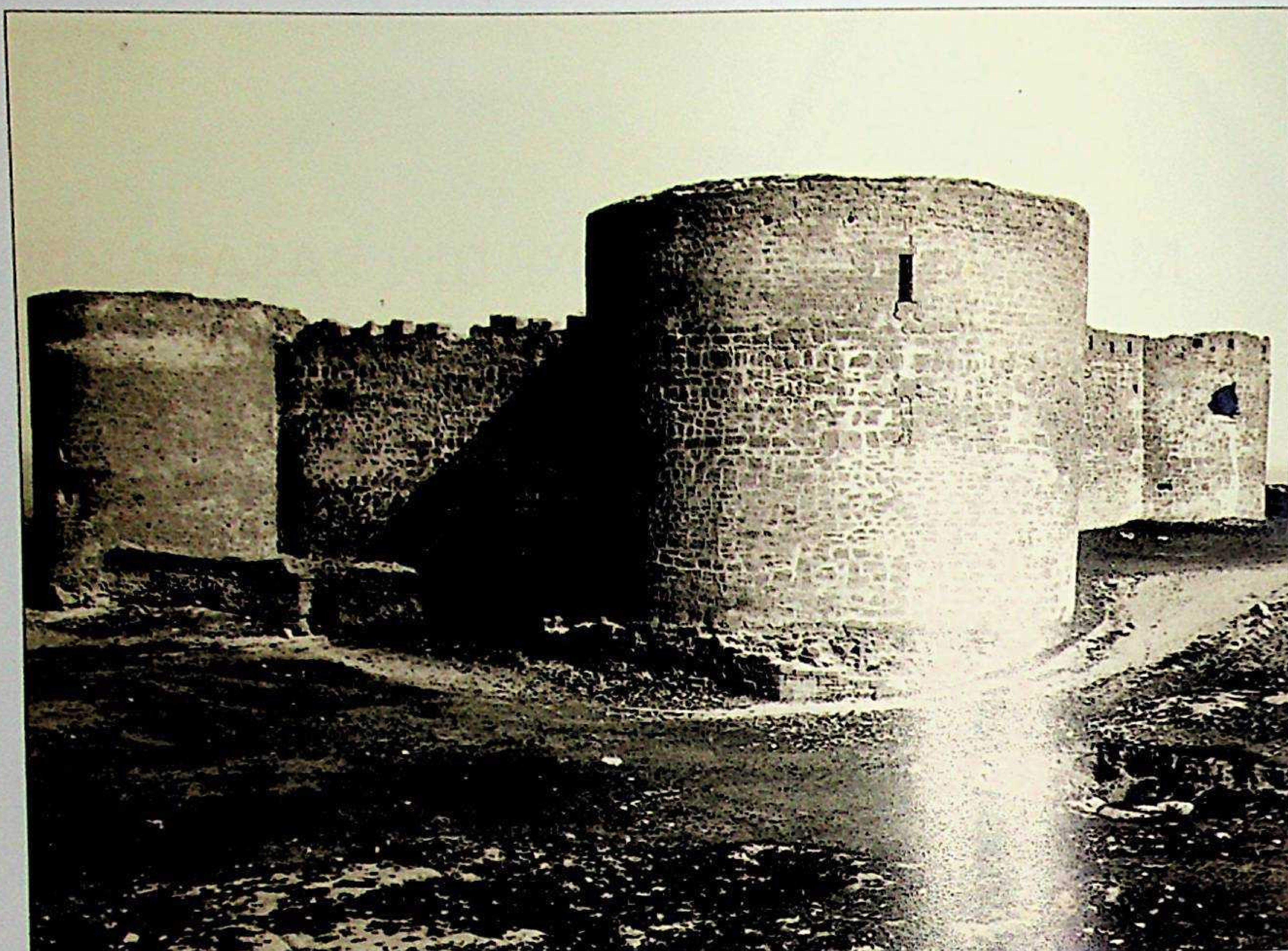
Istoria creştinismului din spațiul pruto-nistrean este legată indisolubil de istoria creştinismului românesc. Cercetările istorico-arheologice demonstrează pregnant că aici creştinarea populației autohtone s-a produs încă de la sfârşitul Antichității, având un caracter predominant popular[2].

După cum afirmă unii cercetători, cele mai vechi aşezăminte monahale din interfluviu au apărut încă secolul al IV-lea, fiind legate de activitatea episcopului Audius[3]. Existența de-a lungul Nistrului şi în valea Răutului a mai multe complexe rupestre, potrivite pentru practicarea sihăstriei şi al monahismului cenobitic, au atras atenția primilor creştini[4].

---

1. [n. red.] Este vorba inițial de ținutul situat la sud între Prut, Dunăre, Marea Neagră şi Nistru (~ 44 500 km²), cucerit de la tătari (*părțile Tătărăşti*) de domnitorii români de la Argeş (Basarabii). Colonii aduşi de aceştia au fost denumiți, la rândul lor, *basarabi*, iar regiunea pe care o locuiau = Basarabia. Ulterior, teritoriul a intrat în posesia domnilor Moldovei, făcând parte din *Țara de Jos*, şi, datorită însemnătății comerciale a cetăților Chilia şi Cetatea Albă, în 1484 a intrat sub stăpânire turcească. Autoritatea turcilor s-a extins în 1538 asupra întregului ținut de stepă (Buceac) şi organizat în raiale. În 1812, când teritoriul Moldovei situat între Prut şi Nistru a fost concedat Imperiului Țarist, întregul spațiu cuprins între raialele Ismail şi Hotin, intrat sub administrație rusă, a primit, eronat, numele de Basarabia. Vezi: Ioan Mărculeț, „Basarabia", în: Vasile Mărculeț (coord.), *Dicționarul Domnilor Țării Româneşti şi ai Moldovei*, Ed. Meronia, Bucureşti, 2009, pp. 308-309.
2. Nelu Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997.
3. Ioan Rămureanu, „Mişcarea audienilor în Dacia Pontică şi nord-dunăreană (sec. IV-V)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVI (1978), 9-10, p. 436; Dan Gh. Teodor, *Creştinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iaşi, 1991, p. 56.
4. Gheorghe Postică, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII)*, teza de doctor habilitat în ştiințe istorice, Chişinău, 2006, p. 154.

◄ *Detaliu din fresca de la biserica Mănăstirii Târgşor*

➤ *Soroca. Cetatea Albă*

Săpăturile arheologice au scos la iveală mai multe așezări monahale rupestre în spațiul pruto-nistrean în epoca antică târzie și Evul Mediu timpuriu[5]. Aceste cercetări par a confirma unele mărturii documentare din epocă, cum ar fi cea a împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul, care scria, la mijlocul secolului al X-lea, că: „pe partea aceasta a râului Nistru [...] se observă unele urme de biserici și cruci, săpate în gresie"[6]. Prezența acestora au jucat un rol important în istoria ținutului, deoarece erau adevărate focare nu doar ale religiei, dar și ale civilizației[7]. Printre așezămintele monahale certe putem să le numim pe cele de la Soroca[8], mănăstirea rupestră de la Bakota, lângă Hotin, care, potrivit unei tradiții locale, ar fi fost înființată de Preasfințitul Antonie, fondatorul mănăstirii Lavra Pecerska din Kiev[9] și, în sfârșit, complexul rupestru de la Orheiul Vechi[10].

---

5. Ioan Tentiuc, Alexandru Popa, *Unele considerații privind lăcașele rupestre din Moldova de Est în secolele IV-XIII*, Buzău, 1999, p. 33.
6. *Fontes Historiae Daco-Romanae / Izvoarele Istoriei României*, vol. II, *De la anul 300 până la anul 1000* (*FHDR*), publ. de Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ştefan, Radu Hîncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Ed. Acad. RSR, Bucureşti, 1970, p. 37.
7. Eugen Bâzgu, „Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru – artere de răspândire a creştinismului", în: *Arta-1996*, Chişinău, 1996, p. 98.
8. Numită *peştera lui Bichir*, datată de unii cercetători din secolele VIII-IX, adică din epoca prigoanelor iconoclaste, vezi Vlad Ghimpu, „Mănăstirea rupestră de la „Peştera lui Bichir" din Soroca", în: *Tirageția*, VI-VII (1996-1997), Chişinău, 1998, p. 43.
9. Olga Plamenițkaia, Elena Plamenițkaia, „Mănăstirile în stâncă din zona Nistrului de mijloc în baza mănăstirii Mihailovca din s. Bakota (sfârşitul secolului al XI-lea – începutul s. al XV-lea)", în: *Sud-Est (Artă, Cultură, Civilizație)*, Chişinău, 1997, vol. 4, p. 36.
10. Vlad Ghimpu, „Mănăstiri rupestre din Orheiul Vechi", în: *Tiragetia*, VI-VII (1996-1997), Chişinău, 1998, p. 35; Eugen Bâzgu, „Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni-Orhei", în: *Arta-97*, Chişinău, 1997, p. 130.

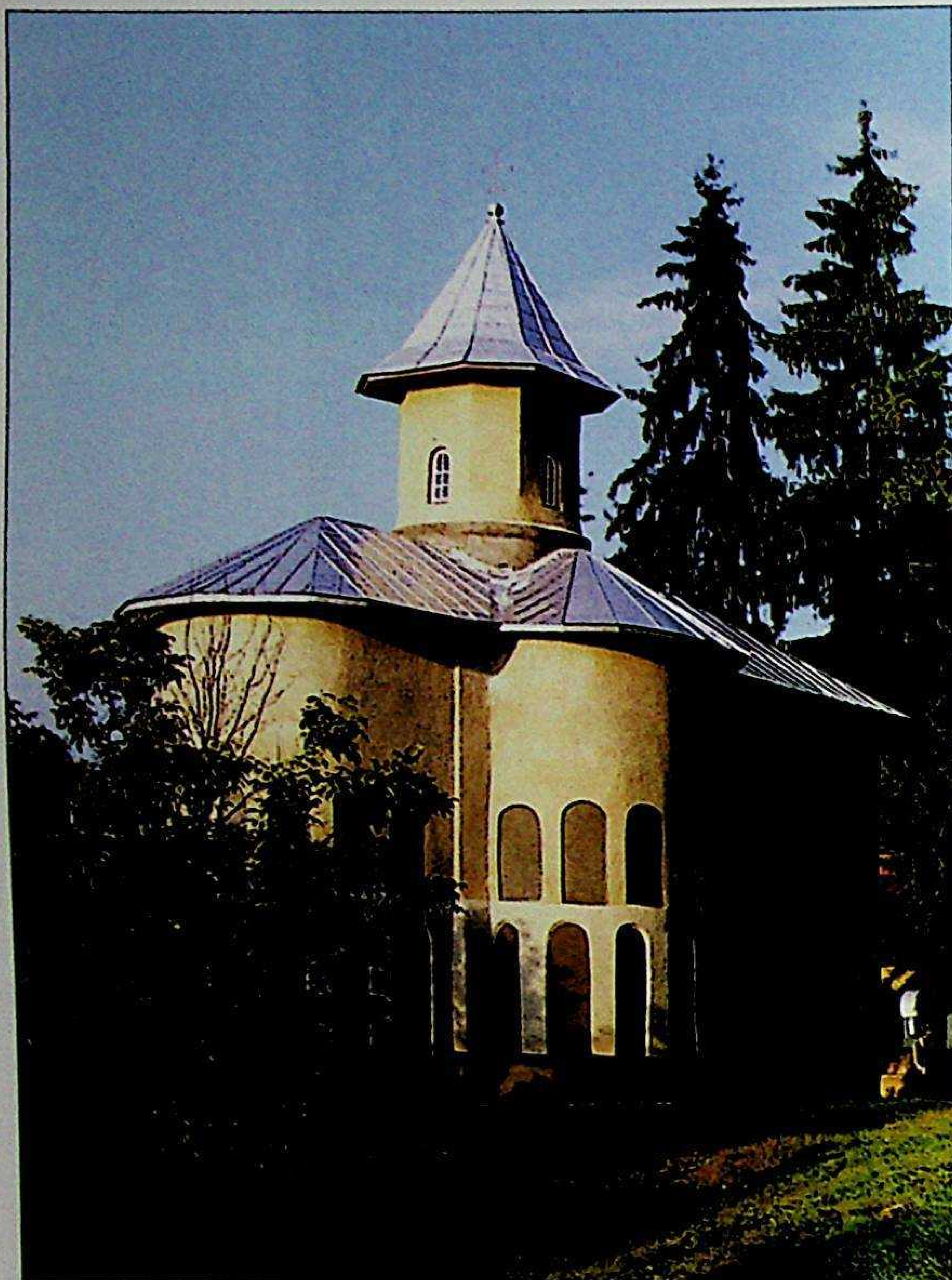
Mănăstirea Hâncu din Basarabia

Fondarea statului medieval moldovenesc, la mijlocul secolului al XIV-lea, și crearea unei eparhii cu grad mitropolitan, recunoscută oficial de Patriarhia ecumenică la 26 iulie 1401, a servit ca impuls pentru dezvoltarea vieții monastice. Extinderea statului românesc de la est de Carpați și progresele sale pe tărâm intern și extern au dus la spor de populație și la necesitatea unei reglementări mai stricte a vieții religioase. Astfel, în timpul lui Alexandru cel Bun, Țara Moldovei are deja două episcopii: cea a Rădăuților și a Romanului, în mare parte acoperind teritoriile celor două „țări": Țara de Sus și Țara de Jos. Din spațiul pruto-nistrean, în jurisdicția celei de Rădăuți intrau ținuturile Iași, Hotin, Soroca, Orhei și Lăpușna, iar din a celei a Romanului, ținutul Fălciu, Tigheci, Tighina, Cahul, Chilia, Cetatea Albă[11].

După înființarea Episcopiei Hușilor (1598), majoritatea parohiilor și mănăstirilor din Basarabia, cu excepția celor din ținutul Hotin, au intrat sub jurisdicția acesteia, situație ce s-a menținut până la 1813, când s-a creat episcopia Chișinăului și Hotinului[12].

Anexările teritoriale operate de Imperiul Otoman între anii 1484-1542 la Dunărea de Jos, în detrimentul Țărilor Române (Chilia, Cetatea Albă, Tighina, Brăila) au condus la crearea unor unități juridico-administrative supuse, administrate direct de puterea suzerană, dar populată în majoritate de creștini (*raiale*). De aceea, autoritățile imperiale au decis să creeze aici o unitate bisericesc-administrativă aparte (*milet*), subordonată direct Patriarhiei de la Constantinopol, numită *Mitropolia Proilavei (Brăilei)*. Primii chiriarhi au fost atestați la 1580 și, de obicei, aveau scaun de reședință la Brăila[13]. Prezența acestei eparhii le-a permis domnilor români să patroneze și să ctitorească oficial mai multe așezăminte, printre care și mănăstirile din Ismail (Constantin Brâncoveanu).

11. Pr. Mircea Păcurariu, *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Iași, 1993, p. 35-36.
12. Mircea Păcurariu, *Basarabia*..., p. 36.
13. Demostene Russo, „Mitropolia Proilavului", în: *Studii istorice greco-române*, București, 1939, p. 247.

▲ *Mănăstirea Rudi din Basarabia*

În secolul al XV-lea aici au fost înființate Mănăstirile Căpriana și Vărzărești (Mănăstirea lui Vărzar), în 1420. Mănăstirea Căpriana era una domnească și a devenit repede un adevărat centru de cultură, aici activând celebrul cronicar moldovean Eftimie, starețul mănăstirii, elev al lui Macarie[14]. În secolul al XVII-lea, în spațiul pruto-nistrean au fost înființate alte câteva așezăminte: Mănăstirea Cetatea de la Ismail, Mănăstirea lui Golag logofătul (1612), Mănăstirea lui Bozie (1675), Hâncu (1678). Dar marea lor majoritate își încep activitatea în secolul al XVIII-lea: Țigănești (1725), Lomanova (1728), Cosăuți (1729), Hârbovăț (1730), Hârjauca (1740), Soroca (1752), Horodiște-Țipova (1756), Japca (1770), Rezina (1770), Borzești (1770), Cărătura (1771), Dobrușa (1772), Curchi (1773), Râșca (1776), Rudi (1777), Călărășeuca (1782), Condrița (1783), Tabăra (1784), Suruceni (1785), Coșilauca (1786), Ignăței (1793), Saharna (1795), Recea (1797), Răcuila (1797). În secolul al XIX-lea, până la venirea rușilor: Galița (1801), Frumoasa (1804), Hirova (1805), Cucuruzeni (1806).

Mănăstirile din Basarabia au avut o soartă dificilă și adesea ingrată. Fiind înființate într-o regiune de contact cu hoardele tătărăști, nefiind apărate de formele de relief ca acelea din Moldova Carpatină, ele nu au beneficiat îndeajuns de sprijinul autorităților, fiind lăsate adesea în voia sorții. Astfel, putem explica faptul că doar două mănăstiri din stânga Prutului au fost ctitorite de domni (Căpriana și Ismail Cetate). Boierii au fondat mănăstirile Peștera-Butuceni, Sf. Nicolae-Soroca, Horodiște, Hâncu, Hârbovăț, Râșca, Țigănești, Tabăra. Numărul mic al acestora se explică prin lipsa de teren suficient, care după 1812 a devenit cronică și a dus la închiderea mai multor schituri de călugări sau preoți precum Bogzești, Cărătura, Cosăuți, Cucuruzeni, Galița, Gâtișca, Lomanova, Poiana, Recea, Rezina, Dobrușa, Saharna, Condrița, Japca, Suruceni, Răciula, Hirova, Vărzărești. Acestea au fost cele mai expuse și vulnerabile în fața contestărilor din partea moșierilor, mai ales în cazul când nu se asigurau cu acte de danie de la proprietari. Ceva mai sigură era situația mănăstirilor ctitorită de răzeși sau târgoveți, cum ar fi: Fântâna Doamnei, Hârtop, Rudi, Curchi, Călărășeuca, Frumoasa sau Coșilăuca.

Spre deosebire de mănăstirile din dreapta Prutului, cele basarabene nu erau dotate cu sisteme de apărare (ziduri, turnuri). Cu toate acestea, plasamentul lor în zonele greu

14. Petre P. PANAITESCU, „Cronica lui Eftimie", în: „Cronicile slavo-române", București, 1959, pp. 106-107.

accesibile din mijlocul codrilor[15] sau cele săpate în stâncile abrupte de pe malul Răutului ori al Nistrului compensa, oarecum, lipsa meterezelor.

Unul dintre cercetătorii monahismului basarabean, analizând deosebirile dintre construcțiile stilate ale așezămintelor din dreapta Prutului, trăgea concluzia că „nu exista, se vede, tragere de inimă pentru a se clădi mănăstiri la marginea țării, din cauză că era bătută de valurile vremii și răutatea neamurilor străine"[16]. Observând plasarea fiecărei mănăstiri ori schit, putem ușor să ne dăm seama că toate așezămintele se află în zone extrem de pitorești, de parcă criteriul estetic prima asupra celui de autoconservare[17]. Cu toate acestea, viața monahală a fost destul de intensă în acest spațiu extrem de expus invaziilor, ctitorii parcă dorind să le arate tuturor că, în ciuda vicisitudinilor, și aici este loc pentru Dumnezeu.

▲ *Mănăstirea Cosăuți din Basarabia*

Instabilitatea geopolitică aducea biserica din Basarabia într-o situație precară. Extrem de grea era și situația mănăstirilor, deoarece ele se confruntau cu sărăcia, observându-se și o stare de delăsare la nivelul organizării interne, pentru că nu se mai respectau regulile mănăstirești, iar idealurile monastice începeau să fie uitate. Din această cauză, un șir de mănăstiri și-au încetat existența încă în perioada premergătoare ocupației rusești, unele din ele existând doar câțiva ani.

În rândurile care urmează vom analiza succint istoricul mănăstirilor desființate în primele decenii ale secolului al XIX-lea, pentru a întregi tabloul evoluției vieții monahale până la 1812.

Bogzești (Bratcova), ținutul Orhei, schit cu hramul „Adormirii Maicii Domnului" a fost construit de călugării Ioan și Manasie de la Mănăstirea Curchi, în anii 1770. A fost desființat încă până la venirea rușilor[18].

Cărătura, schit de maici, cu hramul „Bunei Vestiri", pe malul stâncos al Nistrului, în ținutul Orhei. A fost fondat în 1771 de către călugării Gudiil și Rafail. Biserica a fost din lemn. Schitul se afla pe moșia lui Petrache Catargi, care nu lua de la schit bani.

---

15. Constantin C. Giurescu observa că tătarii mai mult se temeau de zonele împădurite decât de cele muntoase, și din această cauză Codrii basarabeni constituiau niște regiuni destul de sigure pentru viața monahală (Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate din istoria Românilor*, București, 1977).
16. Ștefan Berechet, „Mănăstirile din Basarabia", în: vol. *Basarabia*, Chișinău, 1926, p. 196.
17. Mănăstirea Frumoasa chiar și-a primit denumirea de la locul extrem de pitoresc în care se află.
18. Ștefan Berechet, „Mănăstirile din Basarabia", p. 13.

▲ *Mănăstirea Tabăra din Basarabia*

Majoritatea călugăriţelor erau de origine rusă, venite din Podolia[19]. Deoarece starea mănăstirii era în permanentă degradare, în 1821 Dimitrie Sulima a luat decizia să închidă aşezământul, călugăriţele rămase fiind transferate la Rudi[20].

Cosăuţi, schit de călugări din ţinutul Sorocii. A fost fondat de ieroschimonahii Pavel Dubina şi Gavriil la 1729, când a fost construită biserica din lemn *„Naşterea Maicii Domnului"*. Schitul a fost ridicat în rang de mănăstire la 1812, prin strădania stareţului său, arhimandritul Onisifor, care a fost numit *blagocin* pentru mănăstiri din ţinutul Sorocii. Aşezământul se afla pe moşia asesorului Iordache Vartolomeu, dar avea şi un act de la fostul moşier, Alecu Beldiman, care le permitea călugărilor să se folosească de dealul acoperit cu pădure şi de pământ arabil „fără dijmă"[21]. Mănăstirea a fost suprimată la 1833[22].

Cucuruzeni, ţinutul Orhei. Schitul a fost înfiinţat la 1806, atunci când arhimandritul Dorotei a construit biserica *„Buna Vestire"*[23]. Aici se păstra o icoană a *Sfântului Nicolae*, datată cu 1795. A fost desfiinţat de către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni[24].

Fântâna Doamnei (Peceşti), schit de călugăriţe din ţinutul Orhei. În 1805, călugăriţele de la Coşilauca cer permisiunea mitropolitului Veniamin să se strămute în altă parte, deoarece suprapopularea mănăstirii nu le lăsa mijloace suficiente de subzistenţă. Alegerea a căzut pe moşia răzăşească Peceşti, din acelaşi ţinut, unde s-a fondat schitul Fântâna Doamnei. Însă după ce maicile „au petrecut întru toată liniştea şi odihna" acolo timp de 10 ani, moşia a căzut în mâinile doctorului Firih, care a obţinut ca schitul să părăsească acel loc. Soborul din 80 de maici şi surori de la schit s-au plâns mitropolitului, cerându-i un alt schit „cu oareşcare moşioară a fi spre hrana (lor)". Drept rezultat, s-a aprobat mutarea lor la Mănăstirea Tabăra[25].

---

19. ANRM, Fond. 205, *Document* 96, ff. 5-6.
20. Visarion Puiu, *Mănăstirile din Basarabia*, Chişinău, 1919, p. 13.
21. V. Puiu, *Însemnări despre mănăstirile din eparhia Hotinului*, Chişinău, 1919, p. 266.
22. Vezi dosarul privind desfiinţarea Mănăstirii Cosăuţi, ANRM, F. 208, inv. 2, d. 403a; V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 13, anul suprimării Cosăuţilor este indicat greşit (1815).
23. N. Stoicescu, *Repertoriu...*, p. 229.
24. V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 13.
25. ANRM, F. 295, inv. 2, d. 872, ff. 5-9; Constantin Tomescu, „Desfiinţarea schitului de maici Fântâna Doamnei", în: *Arhivele Basarabiei*, nr. 2-3, pp. 59-60.

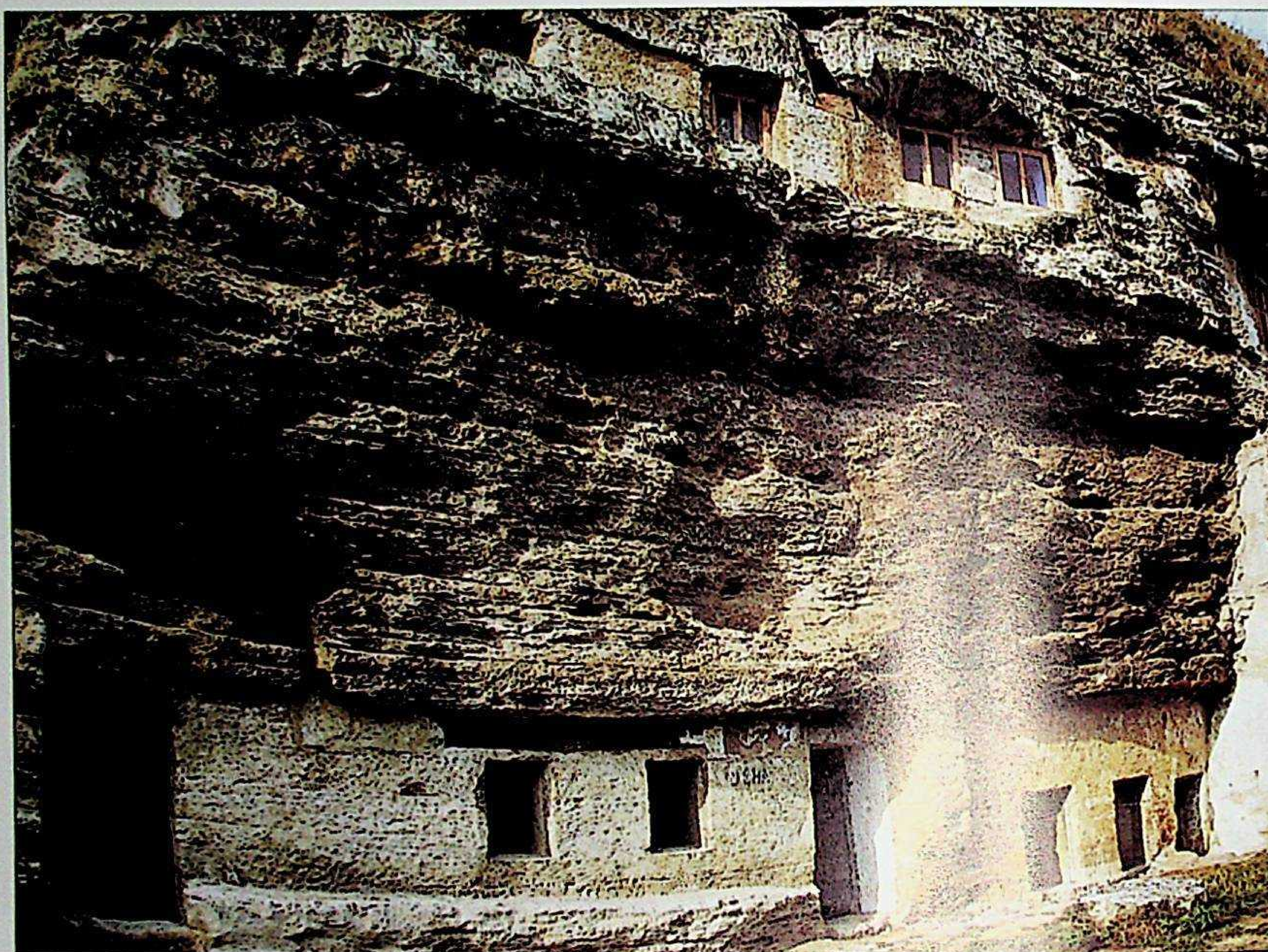
Mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi (1803-1842, cu întreruperi) – stânga, Mitropolitul Basarabiei Gavriil Bănulescu-Bodoni (1813-1821) – dreapta

Galița, schit de monahi din ținutul Iași (actualul jud. Bălți). În 1801 ieromonahul Anatolie de la Călărășeuca este trimis aici, cu binecuvântarea mitropolitului Veniamin Costachi, pentru a sluji în biserica cu hramul „Sfântul Gheorghe". Pe lângă Anatolie, la schit au fost consemnați ieromonahul Venedict de la Horodiște, monahul Iosif și preotul Nicolae, acesta din urmă un fugar, fără acte. Schitul a fost închis de către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni la 1809, în prima sa încercare de optimizare a vieții monahale din Basarabia[26].

Gâtișca, schit în ținutul Orhei. Despre existența acestuia avem informații indirecte. Trei ieromonahi din schitul Gâtișca se plângeau lui Bănulescu-Bodoni cu privire la starețul Arsănie, că îi prigonește și că vrea să-i alunge de la schit. Învinuirea că Arsănie ar fi păcătuit cu o femeie nu s-au adeverit, dar oricum i s-a oprit preoția pe o lună. Celor trei pârâtori li s-a aplicat pedeapsa a câte 100 de metanii. Schitul avea 4 ieromonahi, un schimonah și 6 călugări[27]. Ulterior, avem știri că Arsănie a fost mutat la Mănăstirea Adormirii de la Cetate din Ismail, acesta chemându-l de la Gâtușca (Ghitici) pe ieromonahul Silvestru[28].

Hârtop, schit de maici din ținutul Orhei. Schitul a fost înființat în secolul al XVIII-lea prin strădania răzeșilor din satul Hârtop, Orhei, unde s-a construit biserica Sfinții Voievozi[29]. La 1810, schitul a avut probleme cu proprietarul moșiei, căpitanul Gavril Terentie, care, ajutat de protoiereul ținutului Orhei, Costin, a obținut strămutarea călugărițelor la

26. V. Puiu, *Mănăstirile...*, pp. 13-14.
27. Constantin N. Tomescu, „Diferite știri din arhiva Consistoriului Eparhial-Chișinău", în: *Arhivele Basarabiei*, 1938, nr.1-4, pp. 60-61.
28. V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 14.
29. Constantin N. Tomescu, „Diferite știri din ...", p. 123.

➤*Complexul monastic rupestru Țipova*

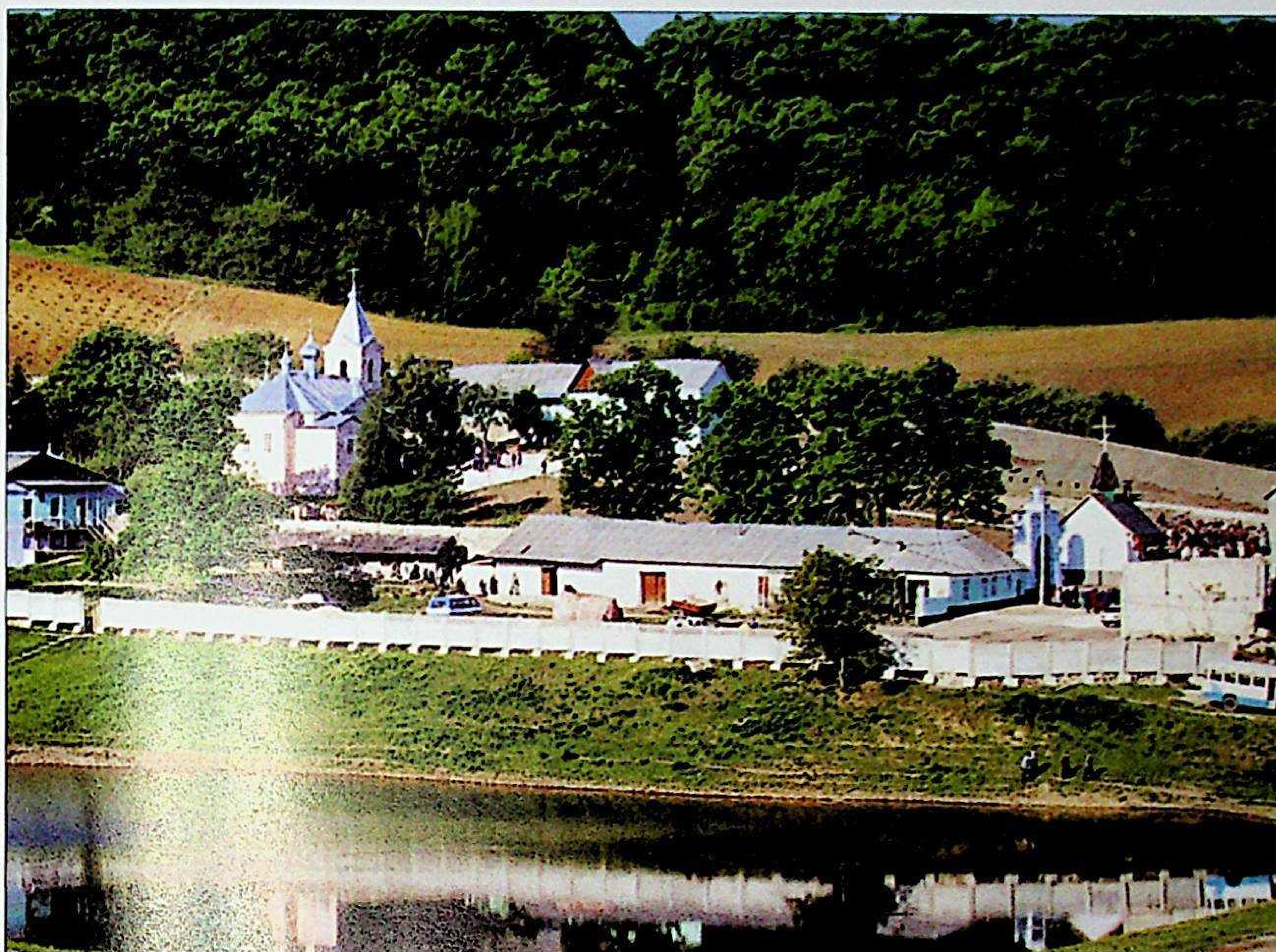
Hirova[30]. Însă stareța mănăstirii, Anastasia Guțoaia, care a condus lăcașul timp de 36 de ani, i-a cerut lui Gavriil Bănulescu-Bodoni să-i permită să rămână la vechiul schit ca să-și termine zilele, alături de câteva călugărițe bătrâne. Mitropolitul a încuviințat, dar nu a permis reactivarea schitului, nici la cererea maicii Anastasia, nici la cea a răzeșilor de la Hârtop[31].

Horodiște, schit (*Țipova)*. Cel mai probabil își începe existența în anul 1756, atunci când marele logofăt Radu Racoviță închina moșia Mănăstirii Dobrovăț[32]. Biserica „Adormirii Maicii Domnului" a fost săpată în stâncă la 1765. Schitul a fost menționat în 1811[33], dar numărul mic de călugări, dublat de problemele pe care le-a avut așezământul cu proprietarul moșiei, a dus la suprimarea sa, pe timpul lui Dimitrie Sulima[34].

Ignățeni, schit de călugări din ținutul Orhei. Biserica a fost zidită în 1793[35]. A fost desființat înainte de 1812[36].

---

30. V. Puiu, *Mănăstirile...*, pp. 14-15.
31. Constantin N. Tomescu, „Diferite știri din...", pp. 123-124.
32. L. Mateevici, „Pentru istoria mănăstirii Horodiștea", în: *RSIAB*, 1910, p. 98.
33. C.N. Tomescu, „Diferite știri...", p. 291.
34. Ancheta arhiepiscopului Dimitrie Sulima privind mănăstirile din Basarabia, efectuată în 1820, a fost pentru prima dată publicată de Mihail Ganițchi, „Svédénija o kišinjovskoj eparhii, sobrannyja i redaktirovannyja preosvjascennym arhiepiskopom Dmitriem Sulimoj v 1821 godu", în: *KEV*, (16) 1883, pp. 530-552. În limba română, răspunsurile la anchetă, semnată de toți stareții mănăstirilor a fost publicată de Visarion Puiu, „Însemnări despre mănăstirile și schiturile eparhiei Hotinului, din anul 1820", în: *Arhivele Basarabiei*, 1930, nr. 3, pp. 261-268.
35. V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 15.
36. Schitul nu este menționat în cartea de judecată pentru moșia Ignăței, din 1813, mai 28; cf. Emelian Gane, „Documente pentru ținutul Orheiului", în: *Arhivele Basarabiei*, 1936, pp. 278-282.

➤ *Mănăstirea Suruceni din Basarabia*

Lomanova, schit de maici din ținutul Soroca. Schitul cu hramul „Sfântul Nicolae" a fost întemeiat de monahia Elisaveta în anul 1728 și reconstruit de starețul Theodosie în 1802. Schitul se afla pe moșia Mănăstirii Răchitoasa din Moldova din dreapta Prutului[37]. Cu toate că biserica și chiliile erau noi în 1821, autoritățile eparhiale basarabene au hotărât să suprime schitul, în urma unui schimb de moșii[38].

Mana, schit de călugărițe cu hramul „Sfântul Nicolae" din ținutul Orhei, a fost înființat în secolul al XVIII-lea[39]. Schitul nu avea pământ propriu, iar la 1811 proprietarul grec al moșiei, Panaiti Șcordil, a obținut închiderea schitului[40]. Tot atunci, din porunca lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, călugărițele de aici au fost transferate la Răciula, care până atunci a fost schit de monahi[41]. Peste doi ani, Panaiti Șcordil îi scrie mitropolitului că „de atuncea au rămas inima mea rănită până acum, mai ales pentru biserică, că să află închisă și părăsită de Sfânta Liturghie", cerându-i aprobarea ca biserica „Sf. Nicolae" să fie deschisă și transformată în una de mir, pentru țăranii de acolo. La 10 martie 1813 Gavriil Bănulescu dă blagoslovenie pentru aceasta[42].

Peștera, schit de lângă Butuceni, ținutul Orhei. Unul dintre cele mai vechi schituri din Basarabia, săpat într-o stâncă deasupra Răutului, în imediata vecinătate a vechii cetăți

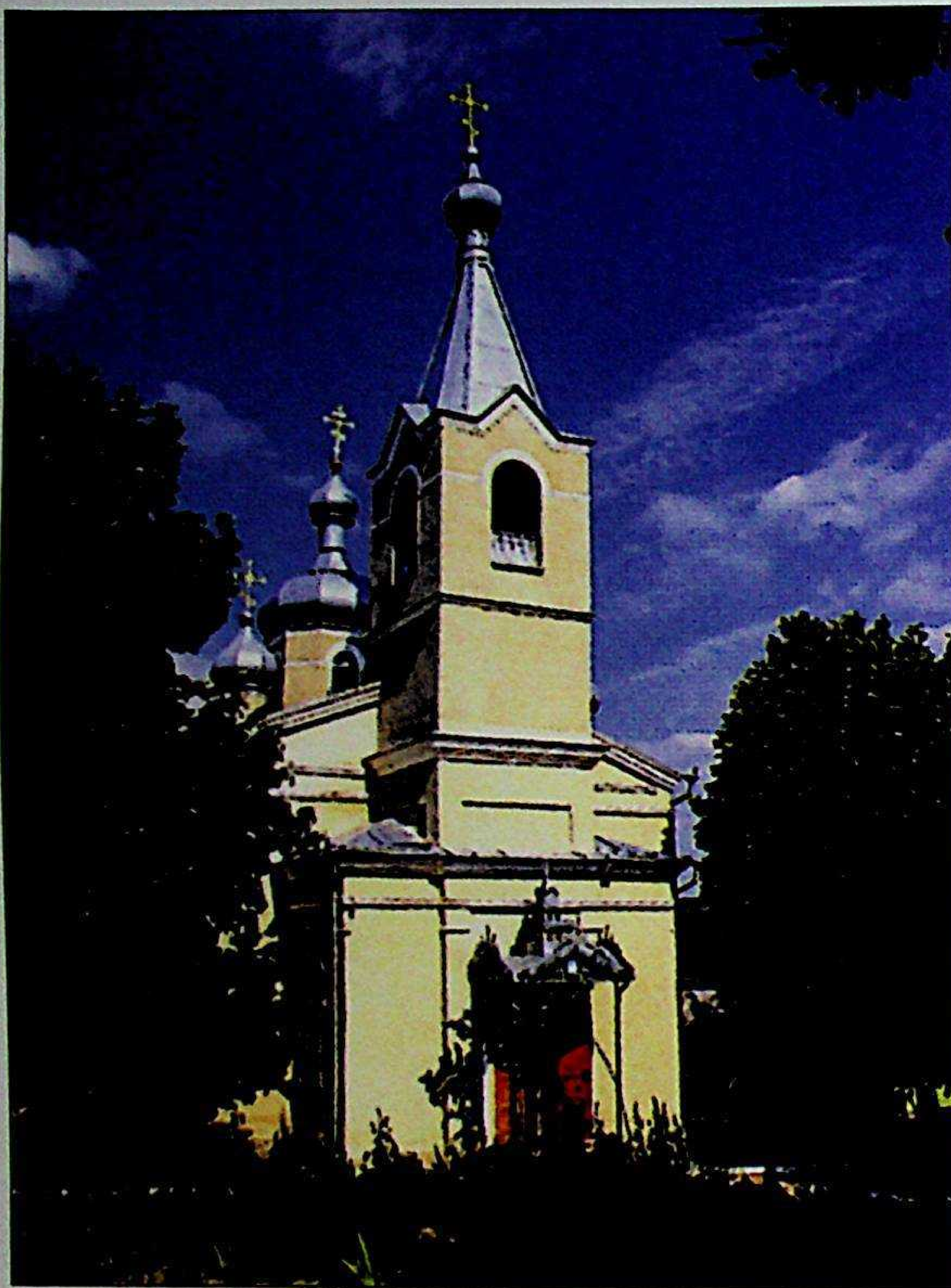
37. V. Puiu, *Însemnări...*, pp. 267-268.
38. V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 15.
39. N. Stoicescu, *Repertoriu...*, p. 547.
40. C.N. Tomescu, „Transformarea schitului Mana-Orhei într-o biserică parohială", în: *Arhivele Basarabiei*, 1933, p. 308.
41. C.N. Tomescu, „Diferite știri...", p. 96.
42. C.N. Tomescu, „Transformarea...", p. 308.

➤ *Complexul monastic rupestru de lângă Butuceni*

➤➤ *Mănăstirea Vărzărești din Basarabia*

▲ *Mănăstirea Răciula din Basarabia*

a Orheiului, risipită între timp. Aici, pe timpul lui Ieremia Movilă (1602-1603) s-a încercat construcția unei alte cetăți[43]. Existența unei mănăstiri este înregistrată pe timpul lui Ștefan Tomșa, deoarece în suretul din 13 mai 1612 se vorbește despre „călugării de la sfânta mănăstire a lui Golag logofătul"[44].

Peșterile de aici sunt foarte asemănătoare ca dimensiuni și plan cu chiliile Mănăstirii Țipova. De asemenea, pe pereții lor s-au păstrat inscripții descifrabile. La intrarea în cea mai mare dintre peșteri, care n-a fost altceva decât o biserică, poate fi citit: „Această mănăstire a făcut-o robul lui Dumnezeu Bosie, pârcălabul de Orhei, cu soția și copii săi, în cinstirea Domnului Dumnezeu întru iertarea păcatelor sale, Selevestru, anul 7183 (1675)", semn că, probabil, mănăstirea a fost reconstruită de acest pârcălab. O altă inscripție mărturisește: „Acest zapis l-a făcut Vasile Adeescu și cu răzășii Rățălean în zilele lui Constantin Vodă Duca în Ivancea și au fost stareț Hartman în Ucraina și noi am iernat aici în anul 7198 (1690) noiembrie"[45]. Pe fațada unei peșteri e semnat: „Ieromonah Paisie". Alte inscripții, șterse de vreme, mai dăinuie în stâncă.

Inscripțiile din secolul al XVII-lea de la intrarea în biserică: „Pomenește Doamne sufletele mănăstirii Bosie robilor lui Dumnezeu Chiriac cu soția, robul lui Dumnezeu Toader Crașen". „Pomenește pe ieromonah Vasile Egumen și fiul, Iereul de la...", nu-s altceva decât inscripții funerare, prin urmare aici a existat și o necropolă. Lângă ușa bisericii este săpat locul unei icoane zugrăvite în vatră, ce datează din anul 1772. Prin urmare, de la ctitorul Bosie mănăstirea a existat încă mai mult de un secol. Dacă ea alcătuia împreună cu cea de la Butuceni și peșterile din stânci un centru monastic, posibil că a fost închisă și ea în acel an 1816, odată cu schitul *Peștere*, dar nu există mărturii documentare suficiente în acest sens. O altă inscripție s-a păstrat pe o piatră de mormânt aflată la 1 km vest de clopotniță, între butuci de vie îmbătrânită: „Acest stâlp l-au pus feciorii tatălui lor Iordache Guguțenco, nepotul lui Dumitrașcu Portarescu biv logofăt 1628. Cine va citi să zică „Dumnezeu să-l ierte"[46].

---

43. Aurel Sava, *Documentele despre târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, pp. 44, 56.
44. Aurel Sava, *Documentele...*, pp. 11-12.
45. Vasile Grosu, C. Vasilachi, „Semne lapidare din peșterile de la Butuceni", în: *Sud-Est (Artă, Cultură, Civilizație)*, Chișinău, 1997, nr. 4, pp. 76-81; Maria Sârbu, „Orheiul Vechi", în: *Mănăstirile basarabene*, Chișinău, 1995, pp. 234-235.
46. Maria Sârbu, „Orheiul Vechi", p. 239.

Schitul *Peştera* a fost desfiinţat în 1816, deoarece nu avea pământ propriu, chiliile călugărilor aflându-se pe moşia consilierului Matei Donici, iar biserica pe o moşie răzeşească. De aceea, boierul „le-au hotărât ca să mute de pe a sa moşie, că nu-i voieşte a mai fi mai mult acolo şezători, punând şi pe orândătoriul [...] ca să-i silească a să muta şi le face mare supărare". Drept rezultat, Gavriil Bănulescu-Bodoni scrie această rezoluţie: „1816, martie 2. Nacealnicul cu cei călugăriţi să se mute la schitul Surucenii [...] Iară schitul Peştera de tot să strice, şi peştera, unde au fost biserica să se astupe cu zidirea ca nimene şi nimica să nu poată intra în lăuntru"[47].

▲ *Biserica cu hramul „Sf. Gheorghe" a Mănăstirii Căpriana din Basarabia*

Poiana, schit de călugări în ţinutul Soroca. Înfiinţat în secolul al XVIII-lea, fiind menţionată la 1793. Este desfiinţat la 1816, la cererea blagocinului pe ţinutul Soroca, arhimandritul Onisifor de la Cosăuţi, care argumenta că după moartea stareţului Antonie, schitul a intrat în delăsare. La aceasta s-a adăugat conflictul dintre călugări şi cei doi preoţi din satul Poiana care, la rândul său, nu avea biserică. După raportul blagocinului, mitropolitul semnează o rezoluţie în care se porunceşte ca schitul să fie desfiinţat, iar călugării să fie „împărţiţi" pe la alte schituri, biserica rămânând pentru săteni[48].

Popăuţi, schit de maici din ţinutul Orhei, cu hramul „Sfinţii Voievozi". A fost înfiinţat în secolul al XVIII-lea[49]. Din cauză că nu aveau moşie proprie[50], fapt care făcea întreţinerea maicilor extrem de anevoioasă, stareţa Singlitichia i-a cerut mitropolitului aprobarea pentru a se strămuta la schitul Vărzăreşti. Gavriil Bănulescu-Bodoni le acceptă cererea, dar 10 maici au refuzat să plece. Din acest motiv, în aprilie 1816 ordinul chiriarhului a fost repetat. Biserica schitului „s-au dat pe sama preoţilor slujitori, rămânând ca biserică de mir"[51].

Râşca, schit de călugări din ţinutul Orhei, cu hramul „Intrarea în Templu". Biserica din lemn, pe temelie de piatră, a fost construită de Darie Donici la 1776, pe moşia sa Râşcova[52]. Nu există informaţii suficiente despre acest schit, se ştie doar că la 1816, biserica funcţiona ca biserică de mir[53].

---

47. C.N. Tomescu, „Diferite ştiri...", p. 43.
48. V. Puiu, *Mănăstirile...*, pp. 15-16.
49. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 659.
50. V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 16.
51. C.N. Tomescu, „Diferite ştiri...", p. 32.
52. V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 16.
53. C.N. Tomescu, „Diferite ştiri...", p. 23.

Recea, schit din ţinutul Orhei, cu hramul „Sfinţii Voievozi". Schitul a fost înfiinţat de către preoţii Andrei şi Ioan Roşca în 1797[54]. Biserica clădită la 1804 de către ieromonahul Teodosie, cu blagoslovirea episcopului Inochentie al Huşilor. A fost desfiinţat în 1825[55].

Rezina, schit de călugăriţe din ţinutul Soroca, cu hramul „Naşterii Maicii Domnului". A fost înfiinţat în 1770 de către preotul Roman Pereteatco. Schitul nu avea pământ propriu, iar călugăriţele nu aveau suficiente mijloace de trai. În 1829, la schit au rămas doar patru maici, care se aflau într-o stare materială deplorabilă, de aceea, arhiepiscopul Dimitrie Sulima a decis suprimarea schitului. Călugăriţele au fost strămutate la Mănăstirea Răciula, obiectele sacre la Gârbovăţ, iar biserica a fost închisă[56].

Soroca, schit de monahi, cu hramul „Sfântul Nicolae". A fost întemeiat de boierul Emandachi Ruset, fostul prefect al poliţiei din ţinutul Soroca, pe malul Nistrului, în anul 1752, când a fost construită şi biserica din lemn, acoperită cu şindrilă. În 1820 schitul se afla pe moşia boierului Iordache Ruset, de la care avea un act care le permitea călugărilor să se folosească de pământ şi pădure fără nici o plată sau dijmă[57]. A fost închis în timpul lui Dimitrie Sulima.

Verejeni, schit de călugări în ţinutul Soroca[58]. Nu cunoaştem nici data înfiinţării şi nici pe cea a suprimării. Ştim doar că încă exista la 19 mai 1813[59]. După această dată, nu mai avem nicio informaţie.

Semnarea tratatului de pace de la Bucureşti, din 16 mai 1812, prin care Rusia Ţaristă a anexat teritoriile Moldovei dintre Prut şi Nistru cedat de Imperiul Otoman, care nu avea niciun drept juridic asupra acestui ţinut, a transformat destinul unei părţi a pământului românesc şi al poporului său. Astfel, regiunea care a primit denumirea Basarabia şi-a legat destinul cu unul dintre cele mai mari Imperii ale timpului – Imperiul Rus. Viaţa monastică de aici se deosebea faţă de cea din principatul moldav, de aceea, o analiză sumară a structurilor ecleziastice poate ajuta la înţelegerea evoluţiei monahismului basarabean sub stăpânirea rusească.

---

54. Zamfir Arbure, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1897, p. 328.
55. V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 16.
56. *KEV*, 1881, nr. 8, p. 118.
57. V. Puiu, *Însemnări...*, pp. 266-267.
58. V. Puiu, *Mănăstirile...*, p. 17.
59. ANRM, f. 205, inv. 2, d. 245, f. 131.

Bibliografie

Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 208 – Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău; *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (ANRM), F. 205 – Dicasteria Duhovnicească din Chișinău; ARBURE Zamfir, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, București, 1897; BÂZGU Eugen, „Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru - artere de răspândire a creștinismului", în: *Arta – 1996*, Chișinău, 1996; BÂZGU Eugen, „Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni-Orhei", în: *Arta-97*, Chișinău, 1997; *Fontes Historiae Daco-Romanae / Izvoarele Istoriei României*, vol. II. *De la anul 300 până la anul 1000*, publ. de Haralambie MIHĂESCU, Gheorghe ȘTEFAN, Radu HÎNCU, Vladimir ILIESCU, POPESCU Virgil C., Ed. Acad. RSR, București, 1970; GANE Emelian, *Documente pentru ținutul Orheiului*, în *Arhivele Basarabiei*, 1936; GANIȚCHI Mihail, „Svédénija o kišinjovskoj eparhii, sobrannyja i redaktirovannyja preosvjascennym arhiepiskopom Dmitriem Sulimoj v 1821 godu", în: *KEV*, 1883, nr. 16; GHIMPU Vlad, „Mănăstirea rupestră de la *Peștera lui Bichir* din Soroca", în: *Tirageția*, VI-VII (1996-1997), Chișinău, 1998; GHIMPU Vlad, „Mănăstiri rupestre din Orheiul Vechi", în: *Tiragetia*, VI-VII (1996-1997), Chișinău, 1998; GIURESCU Constantin C., *Probleme controversate din istoria Românilor*, București, 1977. GROSU Vasile, C. VASILACHI, „Semne lapidare din peșterile de la Butuceni", în *Sud-Est (Artă, Cultură, Civilizație)*, Chișinău, 1997, nr. 4; MATEEVICI L., „Pentru istoria mănăstirii Horodiștea", în: *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești*, Chișinău, 1910; PANAITESCU Petre. P., *Cronica lui Eftimie*, în: *Cronicile slavo-române*, București, 1959; PĂCURARIU, Pr. Mircea, *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Iași, 1993; PLAMENIȚKAIA Olga, PLAMENIȚKAIA Elena, „Mănăstirile în stâncă din zona Nistrului de mijloc în baza mănăstirii Mihailovca din s. Bakota (sfârșitul secolului al XI-lea – începutul s. XV-lea)", în: *Sud-Est (Artă, Cultură, Civilizație)*, Chișinău, 1997, vol. 4; POSTICĂ Gheorghe, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII)*, teza de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, 2006; PUIU Visarion, *Însemnări despre mănăstirile din eparhia Hotinului*, Chișinău, 1919; PUIU Visarion, *Mănăstirile din Basarabia*, Chișinău, 1919; PUIU Visarion, *„Însemnări despre mănăstirile și schiturile eparhiei Hotinului, din anul 1820"*, în: *Arhivele Basarabiei*, 1930, nr. 3; RĂMUREANU Ioan, „Mișcarea audienilor în Dacia Pontică și nord-dunăreană (sec. IV- V)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVI (1978), 9-10; TEODOR Dan Gh., *Creștinismul la est de arpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991; RUSSO Demostene, „Mitropolia Proilavului", în: *Studii istorice greco-române*, București, 1939; SÂRBU Maria, „Orheiul Vechi", în: *Mănăstirile basarabene*, Chișinău, 1995; SAVA Aurel, *Documentele despre târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944; TENTIUC Ioan, POPA Alexandru, *Unele considerații privind lăcașele rupestre din Moldova de Est în secolele IV-XIII*, Buzău, 1999; TOMESCU C.N., „Transformarea schitului Mana-Orhei într-o biserică parohială", în: *Arhivele Basarabiei*, 1933; TOMESCU Constantin N., „Diferite știri din arhiva Consistoriului Eparhial-Chișinău", în: *Arhivele Basarabiei*, 1938, nr. 1-4; TOMESCU Constantin, „Desființarea schitului de maici Fântâna Doamnei", în: *Arhivele Basarabiei*, nr. 2-3.

VOEVOD:
NEAGOE BASARAB.
PRIM-CTITOR.

DREPTUL CTITORICESC

Dreptul ctitoricesc în istoria țărilor române își are originile în cel bizantin. Domnii români, imitând practica basileilor de pe malurile Bosforului, au pus bazele tradiției de ctitorire a lăcașelor de cult, fiind urmați apoi de boieri, clerici, ba chiar și orășeni sau obști sătești libere. Acte de ctitorie întâlnim chiar de la începutul statelor și mitropoliilor românești, iar redactarea lor respecta prevederile dreptului canonic, dat fiind faptul că pe teritoriul românesc circula în traducere slavonă *Sintagma* lui Matei Vlastares, compusă în anul 1335[1]. De asemenea, trebuie menționat faptul că tot ctitori au fost și cnezii români din diferitele părți ale Transilvaniei (în special Hunedoara și Țara Hațegului) care au zidit biserici „cneziale" (fiind practic ctitori ai acestora) încă din secolul al XIII-lea. Prezentul studiu se va ocupa însă de ctitoriile mănăstirești din Țările Române extracarpatice, prezentându-se succint dreptul ctitoricesc de la noi, în comparație cu cel bizantin, precum și statutul juridic al mănăstirilor în relația cu domnia.

1. Scurtă prezentare a dezvoltării dreptului ctitoricesc în Bizanț și în Țările Române

Pentru a se putea înțelege principiile dreptului ctitoricesc este necesară cunoașterea sintagmei „avere bisericească". Preluând principiile dreptului roman, încă de la începutul Bisericii, bunurile bisericești au fost împărțite în următoarele două categorii: bunurile sfinte (*prágmata ierá*) și bunurile sacralizate (*ta prágmata ágia, ságkta*). Cele dintâi sunt destinate exclusiv cultului și au obținut un caracter sacru printr-un act liturgic de sfințire. Ele sunt: a) bunuri sfințite și însemnate cu Sfântul Mir (biserica, altarul, antimisul, potirul și discul); b) bunuri binecuvântate, care dobândesc caracterul sacru în urma sfințirii bisericii sau datorită legăturii lor cu cultul divin (veșmintele bisericești și obiectele din altar, obiectele dinafara altarului, dar din interiorul bisericii, și cimitirele). Bunurile sacralizate

◄ *Domnitorul Neagoe Basarab al Țării Românești (1512-1521)*

1. Vasile Muntean, „Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)", în: *Studii Teologice*, XXXVI (1984), 1-2, p. 49.

sunt toate acele bunuri care aparţin Bisericii, dar nu au legătură directă cu cultul divin (patrimoniul instituţiilor bisericeşti, destinate dotării clerului şi a slujbaşilor bisericeşti). În timp ce în Roma păgână, instituirea templului constituia un act juridic cu urmarea scoaterii respectivului templu din proprietatea privată, în dreptul canonic a fost menţinut dreptul de proprietate al ctitorilor şi urmaşilor acestora asupra bisericii ctitorite. Sf. Ioan Gură de Aur a cerut ca fiecare latifundiar să deţină propria biserică[2].

▲*Sf. Ioan Gură de Aur, frescă de la Mănăstirea Cozia*

Ulterior, menţinerea dreptului de proprietate a ctitorilor asupra bisericilor lor s-a dovedit a avea urmări negative asupra vieţii bisericeşti. Pe de o parte, tot mai mulţi ctitori au început ca în actele lor de ctitorie să fie îndemnaţi de motivaţii extra-bisericeşti (mândrie, dovedirea poziţiei sociale), astfel că după construcţia bisericii o lăsau în paragină. De asemenea, au existat şi cazuri când urmaşi ai ctitorilor au vândut bisericile lor, fără să fie preocupaţi de soarta ulterioară a respectivelor locaşuri de cult. Drept urmare, *Can. 1 Const.* (861) s-a îndreptat împotriva celor care: a) înfiinţau mănăstiri şi apoi se considerau stăpâni ai acestora, deşi ele fuseseră închinate lui Dumnezeu; b) după afierosire, încercau să deţină asupra bunurilor sacre aceleaşi drepturi de dispunere pe care le exercitaseră înainte de afierosire; c) înstrăinau (vindeau) cele afierosite lui Dumnezeu, dându-le prin aceasta o altă destinaţie[3]. Totuşi, după cum a arătat Zhishman, „prin acest canon, nu s-a adus nicio modificare dreptului de proprietate de până acum al ctitorului şi a moştenitorilor acestuia; nu li s-au luat acestora nici dreptul de apartenenţă juridică a instituţiei bisericeşti şi nici dreptul de a decide după voinţa proprie cu privire la folosirea bunurilor cu care instituţia a fost dotată. Canonul a privit doar depăşirea de către ctitori a anumitor limite, impuse proprietarilor de către canoanele bisericeşti. În conformitate cu acestea, drepturile de administrare a acestor bunuri, în limitele canoanelor, a fost denumit *dreptul ctitoricesc*"[4].

---

2. Jos. von ZHISHMAN, *Das Stifterrecht in der Morgenländischen Kirche*, Viena 1888, pp. 3-4.
3. Zidirea mănăstirilor, lucru atât de venerabil şi de cinstit, şi din vechime bine chibzuit de fericiţii si cuvioşii noştri Părinţi, astăzi se vede rău făcându-se. Căci unii, punând nume de mănăstire averilor şi proprietăţilor lor şi făgăduind că le afierosesc lui Dumnezeu, se înscriu pe sine stăpâni ai celor afierosite şi socotesc că meşteşugind (înşelând) amăgesc pe Dumnezeu numai cu numirea. Căci nu se ruşinează a-şi însuşi şi după afierosire aceeaşi stăpânire, pe care mai înainte nu erau opriţi de a o deţine. Şi atâta precupeţie (negustorie) fac din acest lucru, încât multe din cele afierosite se văd vânzându-se de înşişi cei ce le-au afierosit, spaimă şi scârbă pricinuind celor ce le văd. Şi nu numai că nu se pocăiesc în privinţa celor odată afierosite lui Dumnezeu, permiţându-şi lor înşişi stăpânirea asupra acelora, ci încă fără sfială şi altora o transmit. Deci pentru aceasta Sfântul Sinod a hotărât ca nimănui să nu-i fie iertat a zidi mănăstiri fără de ştirea şi învoirea episcopului. Şi după ce acela a luat la cunoştinţă şi şi-a dat învoirea şi a săvârşit rugăciunea trebuincioasă, precum cei din vechime cu iubire de Dumnezeu s-a legiuit, să se zidească mănăstirea, apoi toate cele ce se cuvin ei împreună cu eu însăşi să se scrie în condică si să se aşeze în arhivele episcopeşti; dar cel ce le-a afierosit nicidecum să nu albă voie, Iară învoirea episcopului, a se aşeza egumen pe sine, sau pe altul în locul său. Căci dacă cineva nu poate fi stăpân peste cele ce le-a dăruit unui om, cum se va admite a se răpi stăpânirea asupra celor ce cineva Ic consfinţeşte si le dedică lui Dumnezeu?" (http://www.canoaneortodoxe.net/pdf/3.Canoanele%20 Sinoadelor%20Locale/Canoane_ Const_861.pdf).
4. Jos. von ZHISHMAN, *Das Stifterrecht...*, p. 9.

Cu timpul, s-a întâmplat totuși ca anumite biserici și mănăstiri să cadă în paragină. În aceste situații, conducerea bisericească s-a văzut nevoită să le acorde unor persoane dispuse să poartă de grijă acestora, care deveneau al doilea ctitor, beneficiind de toate drepturile ctitoricești. Astfel, în funcție de dobândirea dreptului ctitoricesc, acesta a putut fi fie originar, fie dobândit.

1.1. Obiectul dreptului ctitoricesc

Obiectul dreptului ctitoricesc l-au constituit: a) bisericile publice (destinate cultului public), fie în orașe, fie în mediul rural (excepție făcând doar catedralele episcopale; astfel că dacă o biserică fostă ctitorie devenea catedrală episcopală, dreptul ctitoricesc era suspendat); b) mănăstirile; c) institute de binefacere (ospicii, azile de bătrâni și orfani, spitale). Nu făceau obiect al dreptului ctitoricesc capelele din locuințele private, capelele militare sau de Curte, ori bisericile unor bresle și instituții orășenești. Acestea se aflau în proprietatea deplină a posesorilor (persoane fizice sau juridice), cu condiția de a se afla sub supravegherea episcopului și de a nu fi înstrăinate de proprietari. Ctitori puteau fi clerici, monahi sau laici (bărbați și femei), care trebuiau să îndeplinească următoarele condiții: a) credința ortodoxă; b) respectarea jurisdicției episcopul locului; c) deținerea deplină a drepturilor cetățenești și bisericești, astfel ca să nu fi fost condamnați în procese penale sau pentru încălcarea canoanelor bisericești[5].

1.2. Etapele dobândirii dreptului ctitoricesc

Dobândirea dreptului ctitoricesc, în urma construcției unei biserici sau înființării unei mănăstiri, trebuia să respecte următoarele etape: a) dobândirea aprobării episcopului locului; b) emiterea diplomei ctitoricești (*typikon*); c) închinarea sau afierosirea; d) punerea pietrei de temelie și a crucii pe locul viitorului locaș de cult; e) construcția propriu-zisă; f) sfințirea bisericii; g) menținerea de către ctitor a legăturii cu episcopul locului.

În privința primei condiții, ierarhul locului trebuia să analizeze următoarele chestiuni: a) dacă ctitorul avea serioase motive religioase, pentru a se asigura că ctitoria nu era realizată din alte motive lumești (semeție etc.); b) dacă locul viitoarei ctitorii era bine ales și bine populat, având permisiunea autorităților publice; c) dacă ctitorul se obliga să doteze în mod corespunzător noua ctitorie, suficient atât pentru asigurarea cultului, cât și a salarizării clericilor[6] (în cazul în care ctitorul nu dispunea de posibilitatea de a dota în mod suficient noua ctitorie, episcopul putea să-l îndemne să sprijine material un locaș de cult existent și părăsit, devenind un „al doilea ctitor" al acestuia). Totodată, episcopul trebuia să se asigure că, prin asigurarea dotației, familia ctitorului nu era păgubită (în Țările Române, dotația nu trebuia să depășească partea unui fiu moștenitor al ctitorului)[7].

---

5. Jos. von Zhishman, *Das Stifterrecht...*, pp. 17-20.
6. Iustinian a stipulat în, *Novela 57* (cap. 2), că episcopul era dator să se asigure de posibilitatea întreținerii a cel puțin trei călugări; de asemenea, episcopul răspundea de executarea dispozițiilor testamentare, iar administratorii raportau episcopului despre gestiunea încredințată (Vasile Muntean, „Organizarea...", p. 48).
7. Jos. von Zhishman, *Das Stifterrecht...*, pp. 20-26.

1.3. Documentul ctitoricesc (*typikon*)

În privința documentului ctitoricesc (*typikon*), dat fiind faptul că ctitorul menținea dreptul de a dispune de ctitoria sa în limitele canoanelor, avea posibilitatea de a emite, chiar prin diploma de ctitorie sau fundație, anumite prevederi, statute de administrare a bunurilor locașului de cult sau mănăstirii ctitorite, ba chiar norme liturgice care urmau să fie respectate în respectivul locaș de cult. Diploma de ctitorie trebuia astfel să cuprindă: bunurile considerate ca dotație a respectivului locaș; modul de numire a superiorului sau egumenului (în cazul mănăstirii); eventuala activitate filantropică depusă din dotația acordată; eventuale zile în care urmau să fie săvârșite pomeniri speciale pentru ctitori, familia și urmașii acestuia; condițiile înstrăinării latifundiilor acordate ca dotație. Prevederile diplomei de ctitorie nu aveau însă voie să reglementeze chestiuni aflate în responsabilitatea autorităților statale ori reglementate de canoane; de asemenea, ele nu aveau voie să slujească interesului personal al ctitorului[8]. Cel mai vechi „tipic mănăstiresc" din țările române a fost socotit hrisovul emis în 1374 de Vlaicu-Vodă pentru Mănăstirea Vodița. Potrivit lui Vasile Muntean, *tipicurile ctitoricești* nu erau „altceva decât *cărți* ctitoriale ce se inspirau mai mult sau mai puțin din regulamentul liturgic adoptat de Mănăstirea Sfântul Sava în Palestina (tipicul ierusalimitean), fiind confecționate din împrumuturi mutuale: unele sfârșeau prin a deveni modele ce se imitau nu numai în imperiu, ci și în țările străine". Astfel au existat în Bizanț chiar 32 de modele diferite de *tipice mănăstirești*, care au servit ca model celor din Țările Române, cuprinzând în mod obligatoriu trei elemente: a) rânduiala slujbelor; b) normele disciplinei religioase; și c) condițiile materiale și financiare ale fundației[9].

1.4. Afierosirea

Afierosirea[10] constituia unul dintre cele mai importante momente în actul ctitoriei; practic prin afierosire erau predate sau închinate în mod formal anumite bunuri destinate instituției bisericești ctitorite, astfel că promisiunea era dusă la îndeplinire, iar respectivele bunuri ieșeau din sfera dreptului de dispoziție nelimitată deținut până atunci de ctitor. Cu alte cuvinte, aceste bunuri erau predate și destinate practic cultului divin. Afierosirea era realizată tot prin intermediul unui act juridic, care cuprindea și bunurile cu pricina, destinate cultului. Pentru ca nici ctitorii și nici urmașii acestuia să nu fie tentați să dea respectivelor bunuri o altă destinație, actele de afierosire trebuiau păstrate în arhivele eparhiale sau mănăstirești. Funcționarul eparhial însărcinat cu grija pentru aceste acte de afierosire a fost în Biserica bizantină *chartofilaxul*. Urmările juridice ale afierosirii (sau închinării) au fost: a) locașul bisericesc sau mănăstirea, cu toate bunurile închinate, treceau în folosirea irevocabilă a Bisericii. Ctitorul renunța practic la dreptul nețărmurit sau nelimitat de proprietate asupra respectivelor bunuri, care dobândeau un caracter sacru, fiind intangibile și neînstrăinabile. Totuși,

> „ctitorului îi rămâne proprietatea asupra locașului (biserică sau mănăstire – *n.n.*) și asupra bunurilor acestuia, drept care episcopul nu poate nici să i le retragă, nici să le dea o altă

---

8. Jos. von Zhishman, *Das Stifterrecht...*, pp. 26-31.
9. Vasile Muntean, „Organizarea...", p. 54-55.
10. Prima mențiune documentară a termenului „afierosire" în țările române datează din 15 februarie 1568 (Ovid Sachelarie, „Afierosire", în: *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), București 1988, p. 9.

destinaţie bisericească. Însă, dat fiind faptul că a dispus ca aceste bunuri să aibă o destinaţie bisericească (şi anume ca din veniturile respective să fie asigurate costurile de întreţinere a locaşului), ctitorul a fost exclus de la anumite drepturi de proprietate. Astfel, ctitorul poate să decidă cum consideră el de cuviinţă, în ceea ce priveşte modul de administrare a locaşului (şi a bunurilor acestuia – *n.n.*); însă îşi poate exercita acest drept doar în acele limite care i-au fost trasate de canoanele bisericeşti. Nu avem de a face cu ceva mai mult decât cu o *relaţie negativă*, astfel că atunci când sunt pomenite în izvoarele dreptului canonic, procedurile de administraţie a bunurilor bisericeşti, ele sunt numitele *res nullius*. Prin faptul că proprietarul (ctitorul – *n.n.*) lasă locaşul (şi bunurile aferente – *n.n.*) în folosinţă bisericească, devine în relaţie cu acesta ca un fel de curator. Iar autoritatea bisericească devine pentru acest locaş numai *domini loco* şi aceasta doar pentru că primeşte îndatorirea de a purta de grijă pentru continuitatea şi prosperitatea locaşului respectiv"[11].

Prin analogie cu sistemul juridic actual, ctitorul îşi păstra *nuda proprietate* asupra ctitoriei (fiind astfel *nudul proprietar* al acesteia), în timp ce instituţia-ctitorie (locaşul bisericesc/mănăstiresc) dobândea drepturile de posesiune şi de folosinţă (uzufruct)[12]. Astfel, precum arată şi Vasile Muntean, ctitorii din Bizanţ „aveau în sens larg proprietatea, dar nu beneficiile"[13].

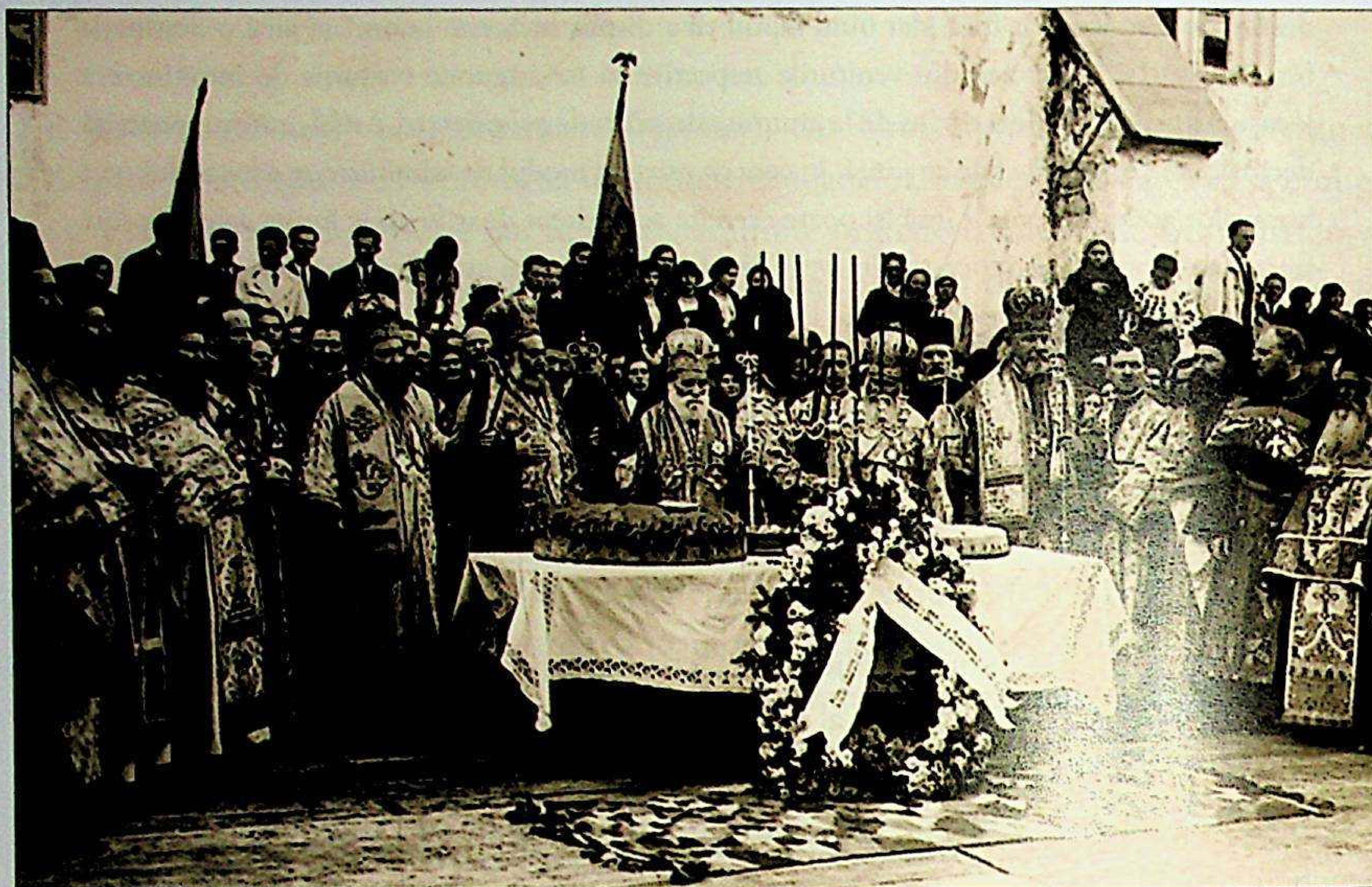
Conform lui Nicolae Cotlarciuc, viitorul mitropolit Nectarie al Bucovinei, dreptul ctitoricesc românesc a fost în privinţa statutului proprietăţii diferit de cel bizantin, deoarece ctitorii români au renunţat la dreptul de proprietate asupra celor afierosite ctitoriei lor:

„Ctitorii şi donatorii evlavioşi au fost preocupaţi, atunci când îndeplineau actul de binefacere, mai mult de mântuirea sufletului lor şi de iertarea păcatelor lor şi mai puţin de cinstirile şi drepturile ctitoriceşti. Averea şi drepturile de folosinţă pe care le dobândea biserica mănăstirii prin actul de ctitorie, devenea şi rămânea pe veci proprietatea ei inalienabilă; ctitorul, chiar dacă se interesa de starea pe mai departe a ctitoriei, totuşi nu mai putea cere socotelile (bilanţul contabil) al acesteia"[14].

„După primirea aprobării din partea mitropolitului, bisericile mănăstireşti erau construite de ctitori şi înzestrate de către aceştia cu numeroase averi, care erau lăsate apoi pe viitor administraţiei de sine stătătoare a respectivelor ctitorii; numai mitropolitul deţinea dreptul suprem de control. Desigur că au existat cazuri în care ctitorii, interesându-se de ctitoriile lor, le-au supravegheat; însă aceste cazuri au reprezentat excepţia. Administrarea averilor urma să fie de obicei realizată pe vecie de către biserica (mănăstirea) beneficiară a ctitoriei, iar averea dobândită era recunoscută ca proprietate a bisericii mănăstireşti care deţinea calitatea de persoană juridică, fiind chiar numită *avere mănăstirească*. Reiese acest fapt şi din aceea că toate daniile trebuiau să fie confirmate de domnii în funcţie"[15].

Acest element specific al dreptului ctitoricesc românesc a fost semnalat şi de Gheorghe Cronţ, care a arătat că bunurile afierosite mănăstirilor urmau să formeze patrimoniul

11. Jos. von Zhishman, *Stifterrecht*..., p. 35.
12. Pentru înţelegerea termenilor a se vedea art. 517-564 din *Codul civil românesc*.
13. Vasile Muntean, „Organizarea...", p. 58.
14. Nicolae Cotlarciuc, *Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fürstentum Moldau und in der Bukowina. Eine historisch-dogmatische Studie zum morgenländischen Kirchenrecht (= Kirchenrechtliche Abhandlungen, vol. 47)*, Stuttgart, 1907, pp. 13-14.
15. Nicolae Cotlarciuc, *Stifterrecht und Kirchenpatronat*..., pp. 12-13.

➤ *Slujba de pomenire oficiată de mitropoliții Nectarie Cotlarciuc, Pimen Georgescu, Gurie Grosu și alți ierarhi, la 500 de ani de la moartea domnitorului Alexandru cel Bun (Mânăstirea Bistrița-Neamț)*

mănăstirilor, ca avere colectivă a membrilor comunității (călugării mănăstirii), patrimoniu care teoretic avea caracter inalienabil și indivizibil. Existau și situații în care drept beneficiar al bunurilor mănăstirii erau înscriși și monahi ca persoane fizice, ceea ce dovedește că actul de donație se făcuse pe numele acelui monah și nu al obștii[16]. De altfel, *Pravila cea Mare* a prevăzut textual că:

„Canonul cel de întâi al săborului de întâi și de a doua oară zice că curat lucru, cinstit și bun au socotit sfinții noștri părinți a fi să se facă mănăstiri și besearici. Iara în ziua de astăzi rău să vadă și să lucrează, cace ca unii oameni fac mânăstiri și besearici, de aceea-și pun uneltele lor acolo, adecă închinu-și uneltele sau bucatele sau altceva fiece. Deci acelea ce-dau nu le dau mănăstirii sau besearicii, ce lui Dumnezeu; ce însă ei apoi vor iară să le oblăduiască. Drept aceia porunceşte acesta canon ca nimenea să nu zidească mănăstire fără de voia arhiereului carele este întru eparhia lui locul acela, însă una ca să facă cumu-i obiceiul, molitva la temelie și iară ca să scrie întru catastih toată isprava mănăstirii și să scrie într-însul și lucrurile sau bucatele cu carele vor să trăiască călugării, carele va să dea cela ce zidește mănăstirea. Și scriind acelea toate, atunce să pue acela catastih și hrisov la mitropolie sau la episcopie. Iar cela ce dă bucatele acelea la mănăstirea ce au zidit, carele le dă către Dumnezeu și sunt ale lui Dumnezeu, canonul acesta poruncește ca să nu mai aibă voie pre dânsele, nice la mănăstire, nice egumen să se facă făr' de voia arhiereului, și nice pre altul să pue, ce toate să fie în mâna și în voia arhiereului, pentru că arhiereul are și ține pre pământ locul lui Dumnezeu (glava 116).

Câte lucruri de-ar da neștine la besearică sau la mănăstire, ori vie, grădini, moșii, sau alte haine, mutate sau nemutate, – mutate se chiamă dobitoace, cace ca se muta de umblă, iară nemutate se chiamă avuția, că ce ea singură nu se poate muta până nu o mută altul –, acestea toate lui Dumnezeu le-au dat, și sunt nemutate si nescoase și neridicate în vecie, și nimenea nu mai poate de-acia să le scoată de acolo de unde s-au închinat. Iară de va îndrăzni

16. Gheorghe Cronț, „Dreptul de ctitorie în țările române", în: *Studii și materiale de istorie medie*, 4 (1960), București, pp. 103-105.

acela ce le-au pus sau feciorii lui sau altul de în rudenie sau de în moșnenii lui să ceară să le ia să le înstrăineze de la besearica lui Dumnezeu, sau toate, sau o parte de într-însele, acela să se despartă de besearica lui Hristos și să se canonească ca furii de sfinte. Iară pentru averile și dreptările ce-s pre lege și mai înainte vreme închinate și date, dumnezeiasca lege și pravila poruncește ca nice multă vreme a anilor, nice veacuri le închid sau le opresc, ce foarte tare și mai vârtos trebuie să stea nemișcate și nesupărate în vecie; pre socotința și pre judecată să le ție mănăstirile și bisearecile, cum am zis mai sus, măcar de-ar trece și ani mulți și vremi (glava 117)".

Revenind la tipicele mănăstirești și la diplomele de danie (închinare, afierosire) din Țările Române, mitropolitul Nectarie Cotlarciuc a atras atenția că ele au respectat într-adevăr un formular din vechime, cuprinzând următoarele elemente: a) declarația că ctitoria, precum și daniile acordate acesteia se realiza de bunăvoie, în numele și cu ajutorul lui Dumnezeu, în scopul iertării păcatelor și mântuirii sufletelor, atât al ctitorului, cât și ale întregii familii, inclusiv ascendenți și descendenți; b) declarația că ctitoria și daniile erau realizate din averea proprie, bunurile donate fiind dedicate pe vecie lui Dumnezeu, ele devenind proprietate inalienabilă ctitoriei; c) declarația că ctitoria se realiza cu aprobarea conducerii bisericești (iar în cazul ctitoriilor boierești și cu aprobarea domniei); d) anatema pentru toți cei prezenți sau

◀ *Pravila cea Mare sau Îndreptarea legii (1652), facsimil*

viitori care ar atenta la bunurile închinate[17]. Hrisovul din 1374 privitor la Vodița este semnificativ ca exemplu. Deși Vlaicu Vodă nu s-a declarat în mod expres ctitor al Mănăstirii Vodița, totuși statutul de ctitor reiese din context. Hrisovul, deși sumar redactat, a cuprins aproape toate elementele ctitoriale: libera voință, scopul pios sau *causa pia*, stimulentul moral, dania de închinare, conlucrarea monahilor neobligatorie, înzestrarea cu cele trebuincioase și alte danii, apoi o clauză canonică privind rânduiala internă din mănăstire și epilogul specific hrisoavelor românești, cuprinzând blesteme pentru aceia care vor încălca hrisovul[18]:

> „Am binevoit, după îndemnul lui Dumnezeu, ascultând pe cinstitul între călugări Nicodim [...] cu cheltuială și bani de la domnia mea am zidit cu munca lui chir Nicodim și a fraților săi, am zidit și am zugrăvit [...] am dăruit [...] odoare, bucate, moșii [...] la fiecare praznic al sfântului și purtătorului de Dumnezeu Antonie[19], o mie de perperi din casa domniei mele și să se împartă săracilor 300 perperi și 12 burdufuri de brânză și 12 cașcavale și o maje de ceară și 12 postavuri de îmbrăcăminte și 12 postavuri de încălțăminte și 12 pături. Acestea toate le așezăm și le dăruim pe fiecare an *din casa domnească* [...]. Am întocmit domnia mea, după sfat, ca după moartea lui chir Nicodim și cum va rândui, așa să ție călugării cei de acolo și singuri să-și pună cârmuitor [...]. Rog pe fiecare dintre urmași, niciunul să nu le schimbe. Cine s-ar încumeta să schimbe, acestea sau unele dintre acestea, să-l ucidă domnul Dumnezeu"[20].

De-a lungul timpului, averea mănăstirească a fost înmulțită, datorită unor danii acordate chiar și de membrii altor familii de domni sau boieri, care deveneau astfel co-ctitori.

Iată de exemplu un hrisov emis de Alexandru cel Bun la 20 iulie 1404:

> „Facem înștiințări, cu această carte a noastră, împreună cu frații domniei mele, Bogdan, cum din a noastră bunăvoie și cu inimă curată și cu gând bun, gândind da Dumnezeu și la preacurată a Lui Maică și la Sfântul Ierarh Nicolae, am voit a da, pentru sufletele răposaților domni și pentru părinții și frații noștri și pentru sufletul domniei noastre și pentru sufletele boierilor și a slugilor noastre, două sate pe pârâul Probotii, sfintei mănăstiri [cu – *n.n.*] hramul Sfântul Ierarh Nicolae, care este în Poiană, între Șomuz și între pârâul Probotii, un sat anume Bodinții și altul din sus de acela, pe acele sate le-am dat mănăstirii, uric și cu tot venitul, în vecii vecilor.
>
> Iar hotarul acelor sate a sfintei mănăstiri, de la Comana este pe margini la o movilă, lângă drum, iar de acolo, printre țarini la câmp, la două movile, de aici drept peste câmp, la Unghiu, sub un stejar, la o movilă; în jos pe drumul movilii, de acolo pe marginea, la Unghiu, la o movilă, de aici, peste drum, la codru; atâta-i hotarul din Șandra. Iar hotarul ce au fost «ales» Bârla Horolovschi cu boieri megieși de pe împrejur, anume Coman și Conțu. Prin aceea,

---

17. Nicolae Cotlarciuc, *Stifterrecht und Kirchenpatronat...*, pp. 13-14.
18. Vasile Muntean, „Organizarea...", p. 53.
19. *Documenta Romaniae Historica*, (*DRH*) B. Țara Românească, vol. I (1247-1500), P.P. Panaitescu, D. Mioc (eds.), București, 1966, București, p. 18.
20. *DRH* B, I, pp. 17-19; V. Muntean, „Organizarea...", p. 53, Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, București, ²1929, p. 53-54. Este interesant de remarcat specificarea în textul hrisovului a provenienței bunurilor donate. Fiind vorba de o ctitorie domnească, se știe că domnul, în calitate de șef al statului era proprietarul domeniului zis acum public, ca *dominium eminens*. În această calitate deținea dreptul de supraveghere asupra întregului teritoriu al țării. Pe lângă această prerogativă, domnul, ca persoană fizică, era proprietarul bunurilor proprii, supranumită *proprietate domnească*, iar bunurile erau numite *bunuri din casa domnească*. În hrisov Vlaicu face deosebire între odoarele, moșiile pe care le donează mănăstirii în calitate de *dominium eminens* și bucatele pe care le donează *din casa domnească* (proprietate privată).

➤ *Alexandru cel Bun, Domnitor al Moldovei (1400-1432), stampă veche*

credința domniei mele și a fratelui domniei mele, Bogdan vodă, și dumnealui Giurgiu staroste, și dumnealui Stanislav și dumnealui Nigri [vel] vornic și dumnealui Eţco și dumnealui Giurgi și dumnealui Ivașco [vel] stolnic, și dumnealui Iugșa și credința tuturor boierilor noștri.

Deci, după a noastră danie și întăritură, ci mai vârtos să dea și să întărească. Iar cine s-ar ispiti a strica, unul ca acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, și de preacurata Lui maică, și de 12 apostoli, și de 318 părinți de la Niceea și să aibă parte de Iuda și cu trecletul Arie și cu jidovii ce au strigat asupra lui Hristos, singili lui asupra lor și asupra feciorilor lor.

Iar pentru mai mare credință, am poruncit cinstitului și credinciosului boierului nostru, dumnealui Bratiiav [vel] logofăt, să scrie și a noastră pecete către această adevărată carte a noastră să o lege"[21].

Uneori, mănăstirile dobândeau o avere atât de însemnată, încât deveneau capabile să ctitorească, la rândul lor, alte biserici. Astfel, în 1432, mănăstirile din Moldova dețineau în proprietate 55 de sate, iar la cumpăna dintre secolele XVI-XVII numărul satelor care constituiau domeniul mănăstiresc din Moldova se înmulțise la 264, satele de danii reprezentând aproximativ 92% din totalul celor intrate pe diferite căi în structura domeniului mănăstiresc[22].

Revenind la etapele actului de ctitorie și a dobândirii dreptului ctitoricesc, *punerea pietrei de temelie și înălțarea crucii pe locul viitorului locaș*, se puteau desfășura doar cu aprobarea episcopului locului, ceea ce însă s-a evitat de nu puține ori în istoria bisericească. Construcția nu putea începe înainte de stabilirea hramului viitorului locaș. Odată hramul stabilit, ctitorul sau urmașii săi trebuiau să ducă la bun sfârșit lucrările de construcție, episcopul având datoria de a purta de grijă pentru aceasta. În cazul în care familia ctitorului refuza să ducă la îndeplinire promisiunea făcută, episcopul era dator să pornească procedurile de expropriere a bunurilor familiei, din care să fie realizată în cele din urmă construcția. După încheierea lucrărilor de construcție, urma sfințirea bisericii (după tipicul obișnuit).

După *sfințirea locașului*, ctitorul urma să respecte întru totul jurisdicția episcopului locului. Acesta era îndreptățit să supravegheze modul de săvârșire a cultului divin din respectivul locaș, precum și modul de viețuire a clericilor recomandați de ctitor. În cazul în care acești clerici nu dovedeau un mod de viețuire conform cu cerințele canoanelor, episcopul avea dreptul să-i depună și să numească alți clerici, după cum considera de cuviință. De asemenea, episcopul era dator să verifice dacă ctitorul respecta legământul privind dotarea locașului; avea dreptul de a verifica socotelile (bilanțul contabil) al domeniilor respectivului locaș, asigurate de ctitor. Totodată, episcopul deținea deplină putere judecătorească, având chiar dreptul de a suspenda dreptul ctitoricesc și de a acorda acest drept altei persoane[23].

1.5. Drepturile sau privilegiile ctitorilor

Autoritatea competentă să confere dreptul ctitoricesc a fost ori întâistătătorul unei Biserici autocefale, ori orice mitropolit sau episcop. Drepturile ctitorilor s-au referit doar la chestiunile exterioare bisericești, nu și la cele interne sau strict bisericești.

---

21. *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. I, București, 1975, pp. 27-28.
22. Sava Igor, *Domeniul mănăstiresc în Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea* (Autoreferat al tezei de doctor în științe istorice), Chișinău, 2009, pe site-ul http://www.cnaa.md/files/theses/2009/13383/igor_sava_abstract.pdf), pp. 14-15.
23. Jos. von Zhishman, *Das Stifterrecht...*, p. 41.

Principalele privilegii ale ctitorilor în Bizanț au fost: a) pomenirea numelor lor în ectenii; b) dreptul de a face propuneri pentru personalul deservent; c) dreptul de a supraveghea modul de viețuire în mănăstirea ctitorită; d) anumite drepturi onorifice (de a i se picta tabloul votiv și de a-i fi menționat numele într-o pisanie; strană specială în biserică; înmormântarea în incinta bisericii). Principalele îndatoriri ale ctitorilor au fost: a) asigurarea materială a ctitoriei și a personalului de cult, astfel ca serviciul divin să poată fi săvârșit în bună rânduială; b) grijă ca în timpul serviciului divin să fie pomeniți episcopul locului și conducătorul statului[24].

Desigur că cel mai important și poate cel mai controversat drept al ctitorilor în istoria bisericească din Bizanț a fost cel de a propune episcopului persoanele pe care le considera potrivite pentru a sluji ca și clerici în ctitoria lor. *Can. 8 Calcedon* a întărit jurisdicția episcopului asupra întregului personal de cult de pe teritoriul unei eparhii (deci și în mănăstiri sau în bisericile unor ctitori), interzicând practic existența unor mănăstiri exempte. În secolul următor, *Novella 57* a lui Iustinian (din anul 537) a acordat dreptul patriarhului ecumenic de a verifica persoanele propuse de ctitori pentru a fi clerici; nouă ani mai târziu, prin *Novella 123* (cap. 18) acest drept a fost acordat tuturor episcopilor. În conformitate cu dreptul canonic și cel cutumiar s-au impus următoarele reguli privind dreptul ctitorilor de propunere a clericilor: a) dreptul de propunere se referea la tot personalul de cult, deci inclusiv la cântăreți, crâsnici; b) în cazul în care ctitorul propunea mai multe persoane pentru un singur post, episcopul avea dreptul de a alege și de a numi persoana pe care o considera demnă; c) în cazul existenței mai multor ctitori, propunerea urma să fie făcută de către toți ctitorii, în consens; d) episcopul avea dreptul de a impune ctitorului un termen pentru înaintarea propunerii, iar în cazul depășirii termenului, ierarhul dobândea dreptul de a numi persoana pe care o considera de cuviință; e) episcopul trebuia să se asigure că ctitorul asigura întreținerea materială a personalului de cult; f) episcopul avea dreptul de a examina persoana propusă de ctitor, pentru a se asigura de pregătirea teologică a celui propus. În cazul în care considera că persoana propusă nu corespundea cerințelor de pregătire, avea dreptul de a decide singur personalul de cult (un nou drept de propunere din partea ctitorului era exclus); g) personalul de cult instituit era dator să păstreze relații bune cu ctitorul; în cazul în care între acesta din urmă și clerici apăreau neînțelegeri, ctitorul avea dreptul să-i înlăture; h) de asemenea, și episcopul avea dreptul de control asupra modului de săvârșire a cultului divin și de a-i pedepsi pe clericii vinovați[25].

Pe de altă parte, este importat de repetat că în Bizanț, ctitorii nu au deținut dreptul de a dispune liber de averile rămase în proprietatea lor, dar pe care le-au afierosit ctitoriei lor, acestea dobândind beneficiile, anume drepturile de posesie și folosință. Prin urmare, ctitorul nu mai avea dreptul de a înstrăina respectivele averi și nici de a le da o altă destinație (chiar dacă această nouă destinație ar fi fost tot bisericească). Pe de altă parte, nici instituțiile-ctitoriile beneficiare nu aveau dreptul de a înstrăina daniile primite. Totuși, prin dezvoltarea ulterioară a dreptului canonic, s-a permis înstrăinarea în următoarele cazuri:

---

24. Jos. von Zhishman, *Das Stifterrecht...*, pp. 47-63; N. Cotlarciuc, *Stifterrecht und Kirchenpatronat*, pp. 23-38; Vasile Muntean, „Organizarea...", p. 60.
25. Jos. von Zhishman, *Das Stifterrecht...*, pp. 50-59.

a) necesitate stringentă, pentru asigurarea veniturilor pentru reconstruirea unor biserici vechi sau construcţia unora noi, ori pentru plata unor datorii ale Bisericii; b) ajutorarea eparhiilor sărace şi răscumpărarea prizonierilor de război. Pentru orice înstrăinare era necesară aprobarea episcopului locului[26].

2. Statutul juridic al mănăstirilor. Raporturile acestora cu domnia în istoria Ţărilor Române

S-a afirmat, în prima parte a acestui studiu, că dreptul ctitoricesc din Ţările Române s-a aflat în strânsă legătură cu dreptul ctitoricesc din Bizanţ. Totuşi trebuie atrasă atenţia asupra faptului că modelul politic bizantin al relaţiei dintre Stat şi Biserică (incluzând aici mănăstirile), anume aşa-numita *simfonie bizantină*, a fost consolidat în ţările române la mai mult de un secol după înfiinţarea acestora, anume în timpul domniei lui Ştefan cel Mare în Moldova şi a lui Radu cel Mare în Ţara Românească. Pentru o înţelegere mai facilă a evoluţiei relaţiei dintre domnie şi instituţiile bisericeşti (inclusiv mănăstirile) este necesară o succintă prezentare a istoriei constituţionale şi a implicaţiilor patrimoniale ale acesteia de la începutul ţărilor române.

➤ *Ştefan cel Mare, Binecredinciosul Domnitor al Moldovei (1457-1504) – gravură*

2.1. Feudalitatea românească. Domnul, reprezentanţii ţării (boierii) şi Biserica

Chiar şi numai datorită credinţei ortodoxe a poporului român, se poate afirma că ambele ţări extracarpatice s-au format în umbra Imperiului bizantin, făcând parte din „*commonwealth*-ul acestui imperiu". Într-adevăr, feudalismul bizantin a fost răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică, apoi în Ţările Române extracarpatice şi Rusia. Totuşi, în Ţările Române, noţiunea de feudalism are un înţeles mai larg şi mai adânc decât ni-l înfăţişează regimul domenial din Răsăritul bizantin sau formele de stăpânire neajunse la deplina lor evoluţie, aşa cum le întâlnim în Rusia la sfârşitul Evului Mediu. Feudalismul din epoca de început a Ţărilor Române a cuprins elemente importante ale unei relaţii de tip senior-vasal[27]. În secolele XIV-XV, se trăia la noi „viaţa internaţională a feudalităţii apusene", cu turnire cavalereşti şi cu blazoane. Tablourile votive din primele mănăstiri româneşti, precum şi mormintele de acolo demonstrează aceste obiceiuri.

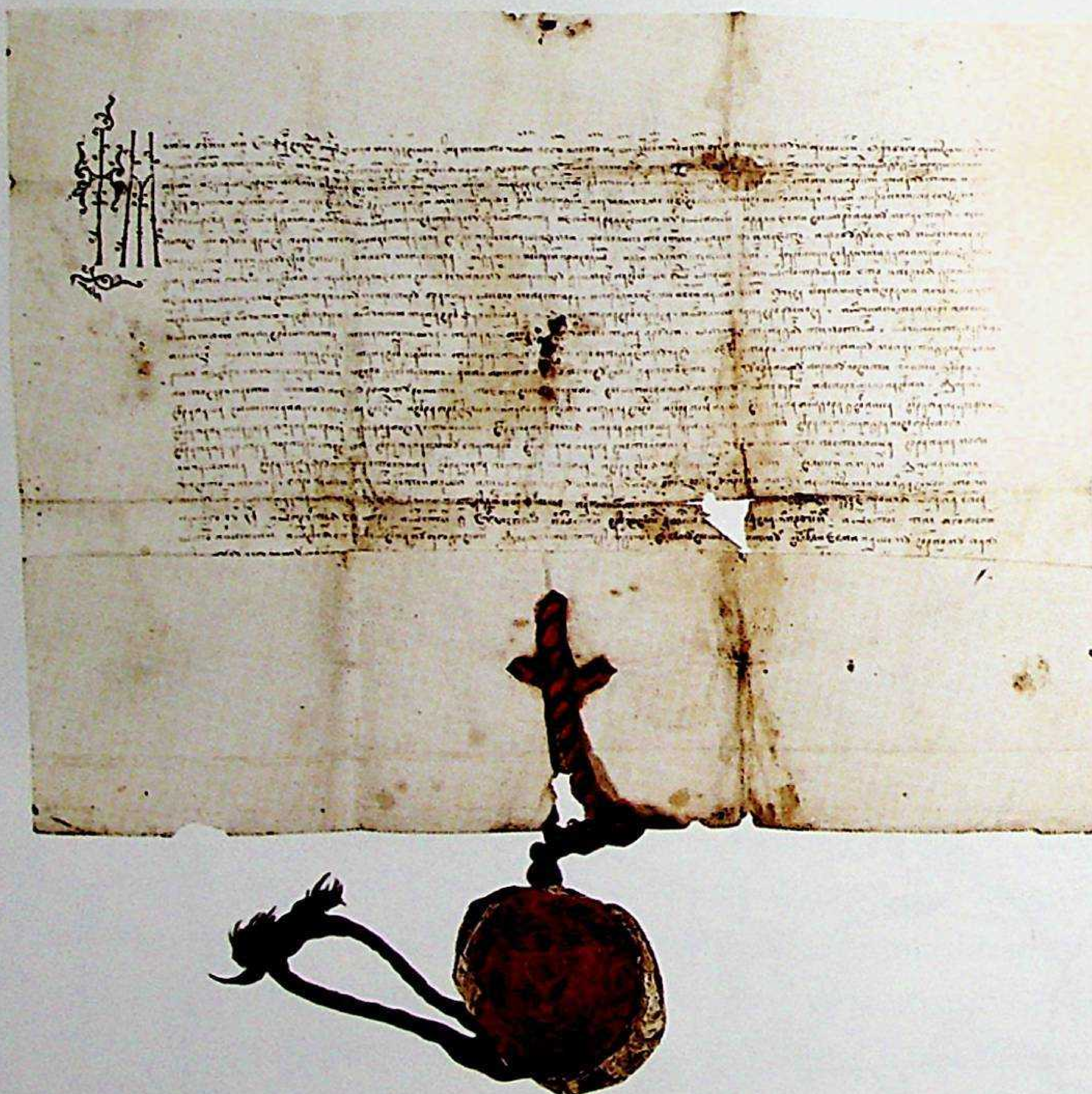
Două sunt, în principal, motivele acestui feudalism specific românesc, situat între cel bizantin şi cel apusean. În primul rând, cele două ţări dunărene s-au format prin unirea mai

26. Mai pe larg, Jos. von Zhishman, *Das Stifterrecht...*, p. 69-81.
27. Valeria Costăchel, „«Beneficiul» în Sud-Estul Europei", în: *Revista Istorică*, XXX (1944), p. 83.

▲ *Harta Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*

Documente (1479, 1481, 1504) de la Ștefan cel Mare, păstrate la Mănăstirea Putna

multor formațiuni politice prestatale mai mici, numite *țări*, cnezate și voievodate[28], prin acceptarea unui domnitor comun, originar din interiorul țării (în Țara Românească) sau din afara ei (anume în Moldova)[29]. Unirea aceasta s-a realizat doar cu condiția menținerii autonomiei interne a boierimii, de fapt vechii *majores terrae* sau conducătorii vechilor *țări* sau *cnezate*, deținători acum de domenii cu imunitate fiscală și juridică aproape deplină. Prin urmare, domnitorul din faza de început a Țărilor Române nu a fost în nici un caz „un *princeps legibus solutus*", dimpotrivă, el a fost supus obiceiului țării și obligat să țină seamă de marii boieri[30]. În al doilea rând, Țările Române s-au format în umbra Regatelor polon și ungar, astfel că influența occidentală asupra feudalismului românesc a fost în primele secole deosebit de puternică. La fel ca și în statele central europene, *Marile Sfaturi* ale domnitorilor moldoveni și munteni au fost alcătuite din marii boieri latifundiari și nu din dregători, precum în Bizanț. În Moldova a existat chiar o relație de vasalitate între boierime și regele polon sau ceea ce Gh. Brătianu numea „vasalitate directă de la vasalii vasalului principal la suzeranul suprem, în genul aceleia pe care regii normanzi au introdus-o în ierarhia feudală a Angliei, după cucerire"[31].

În aceste condiții, pentru a-și consolida independența, atât în exterior, cât și în interior, domnitorii au adoptat, mai repede sau mai târziu, tradiția politică bizantină, reflectată în special în titulatură. Cerând de la Curtea basileilor recunoașterea existenței Mitropoliei Ungrovlahiei, Nicolae Alexandru al Țării Românești s-a intitulat, în 1359, *autocrat*[32]. Această doctrină nu a putut fi impusă boierilor, conștienți de vechea lor autonomie și inspirați de modelul feudalismului apusean, cunoscut din Ungaria și Polonia vecine. Astfel, prima jumătate a secolului XV (în Moldova) sau întregul secol (în Țara Românească) a rămas în istoria românească drept cea dintâi epocă de anarhie feudală.

Perioada de anarhie feudală a fost în Moldova mai scurtă, deoarece Ștefan cel Mare a dus o politică de centralizare a statului. S-a sprijinit pe Biserica Ortodoxă, pe mica boierime și pe soldații țărani liberi. A înfrânt opoziția marilor boieri proprietari de pământ. *Sfatul domnesc* nu a mai fost alcătuit din aceștia, ci din dregători de curte, la fel ca și în vechiul Bizanț. Totodată, Ștefan a acordat domenii însemnate episcopiilor și mănăstirilor, înzestrate cu imunitate fiscală și juridică. Din cele 465 de documente redactate de Ștefan cel Mare, cuprinse în culegerile lui I. Bogdan și M. Costăchescu, 110 privesc Biserica Ortodoxă[33].

---

28. Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, București, 1950, p. 142.

29. Șerban Papacostea, „Hegemonia otomană", în: Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor (eds.), *Istoria României*, București, 1998, pp. 152-159.

30. Gheorghe Brătianu, *Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele române*, București, 1995, p. 26.

31. Gh. Brătianu, *Sfatul domnesc...*, p. 116.

32. Potrivit tradiției politice bizantine, „puterea domnească nu emană de la boieri, ci de la Dumnezeu. Esența ei harismatică se exprimă prin numele teofor Ioan, abreviat IO, care însoțește curent numele voievozilor" (Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, București, ^{2}2001 revăzută și adăugită, pp. 24-31, citatul la p. 27).

33. După cum a constatat și Brătianu, se pot reconstitui serii de zile, în care problemele bisericești au stat „în primul plan al preocupărilor" lui Ștefan. Astfel, de exemplu, primul act emis de Ștefan (8 septembrie 1457) este confirmarea proprietăților Mănăstirii Bistrița. Apoi, din primele 23 acte emise de Ștefan între august 1457 - iulie 1460 (și cuprinse în colecția lui Bogdan), 16 privesc mitropolia și mănăstirile. Cele cinci documente păstrate din 1 aprilie-5 iunie 1470 privesc tot Biserica Ortodoxă, iar, în fine, cele mai multe documente interne emise în anii 1500-1503 privesc din nou Biserica Ortodoxă (Gh. Brătianu, *Sfatul domnesc...*, p. 125).

⮝*Neagoe Basarab, Domnitor al Țării Românești (1512-1521)*

A fost astfel creată o stare distinctă – cea clericală. Până la Ștefan cel Mare, marii demnitari bisericești (episcopi și stareți) nu fuseseră menționați în actele oficiale, precum marii boieri, pentru a confirma cu semnăturile lor deciziile domnești. În timpul lui Ștefan însă, Biserica a început să dețină „rosturi mult mai însemnate, nu numai în ordinea religioasă, culturală și economică, dar chiar și în cea politică, decât sub înaintașii săi. Se poate spune că în timpul lui de-abia, o stare bisericească puternică și temeinic înzestrată cu privilegii și bunuri s-a constituit în statul moldovenesc"[34].

Ba mai mult, o seamă din prerogativele politice deținute în epoca anterioară de marii boieri au fost preluate de autoritățile superioare bisericești[35]. Influențele autocratice și spirituale bizantine au fost reflectate și de primele cărți juridice (pravile) după model bizantin (desigur că în limba slavonă, oficială), în 1474 și 1495, precum și de primele cronici istorice moldovenești (*Letopisețul de Bistrița*), care au inclus și fragmente de cronici bizantine și slave de la sud de Dunăre[36].

Procesul de creare a unui stat centralizat a avut loc și în Țara Românească, însă cu aproape 50 de ani mai târziu. S-a sprijinit de asemenea pe Biserica Ortodoxă și a fost desfășurat cu ajutorul unui fost patriarh de Constantinopol, înlăturat de otomani (Nifon), chemat în țară de Radu cel Mare[37]. Iar domnitorii din această epocă, în special Neagoe Basarab (1512-1521), s-au considerat adevărați restauratori ai civilizației ortodoxe bizantine[38].

2.2. Situația patrimonială. Moșiile mănăstirești și domnia

Se poate deci constata existența, încă de la începutul Țărilor Române extra-carpatice, a unei rivalități între domnie și marea boierime a țării, prima încercând și reușind în cele din urmă, pe baza tradiției bizantine, să-și impună autoritatea asupra celei de-a doua, cu alte cuvinte să transforme suveranitatea externă (recunoscută de Bizanț, odată cu recunoașterea Mitropoliilor ortodoxe din ambele țări) în suzeranitate internă, afirmând dreptul superior al domniei de stăpânire asupra întregului pământ (fond funciar) al țării (*dominium eminens*). În virtutea acestui drept, domnul era „stăpânul suprem al pământului întregii țări,

---

34. Gh. Brătianu, *Sfatul domnesc...*, p. 125.
35. Valeria Costăchel, *Les immunités dans les principautés roumaines aux XIV et XV siècles*, 1947, p. 47.
36. Petre P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, pp. 67, 71.
37. „Nifon chemă pre toți egumenii de la toate mănăstirile Țării Ungrovlahiei și tot *clirosul* Bisericii și făcu sobor mare dimpreună *cu domnul și cu toți boierii, cu preoții și cu mirenii* [...], grăia-le de pravilă și de lege, de tocmirea Bisericii și de dumnezeieștile slujbe, de *domnie și de boierie*, de mănăstiri și biserici și de alte rânduri de ce trebuia" (Gavriil Protul, *Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului, care au strălucit între multe patemi și ispite în Țarigrad și în Țara Muntenească, scrisă de Chir Gavriil Protul, adecă mai marele Sfetagoriei*, în: Gheorghe Mihăilă, Dan Zamfirescu (coord.), *Literatura română veche*, vol. I, București, 1969, p. 74).
38. Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină...*, pp. 216-225.

această stăpânire suprapunându-se tuturor celorlalte stăpâniri funciare, indiferent de natura lor (ereditare, primite ca danie de la domn, cumpărate)"[39]. În calitate de stăpân superior al pământului, domnul putea emite anumite acte privitoare la proprietatea funciară:

În primul rând, *confirma domeniile patrimoniale* (ereditare, alodiale) ale cnezilor și juzilor (*ocină, dedină*). Titularii confirmărilor domnești au intrat în rândul „aristocrației autohtone", adică a boierilor. Cnezii care nu a dobândit confirmări domnești ale ocinii lor au decăzut progresiv, asimilându-se țăranilor liberi. Documentele medievale prezintă unele formule tip de confirmare a domeniului alodial: *să-i fie ocină și ohabă* și *să-i fie uric cu tot* venitul, formule asupra cărora voi reveni mai jos.

În al doilea rând, *acorda danii* unor boieri, ca răsplată pentru slujba adusă (această slujbă putea fi militară, civilă, diplomatică). Aceste danii, care purtau în Apus numele de beneficii, iar mai apoi de feude, aveau un caracter condiționat. Cel care primea dania avea anumite obligații față de donator (serviciul militar; slujba la curte; îndatorirea de a intra în alcătuirea instanțelor judecătorești; punerea la dispoziția donatorului și a oamenilor săi locuință și întreținere; loialitate față de donator). În cazul nerespectării acestor obligații, dania revenea la donator, pentru a fi dată altuia. Uneori daniile acestea se făceau doar pentru timpul vieții beneficiarului, alteori se făceau pe vecie, deci și pentru moștenitorii acestuia. În acest din urmă caz, se moșteneau și obligațiile. Atâta vreme cât beneficiarul își îndeplinea obligațiile față de domn, dania nu putea fi revocată. Într-un hrisov din 1407, Alexandru cel Bun precizează: „Iar când, oricare domn va strica (dania) fără vina lor (adică a donatarilor), acela să fie blestemat". În dreptul feudal românesc, la fel ca și în Apus, trădarea suzeranului de către vasal atrăgea pierderea feudei, a daniei. Trădarea era denumită în documentele feudale românești *hiclenie*. Aducea după sine confiscarea domeniului de către domn.

În al treilea rând, *confirma* orice transfer de stăpânire funciară (vânzare- cumpărare), iar semn al acestei confirmări era așa-numită *dare a calului*[40].

În al patrulea rând, devenea proprietarul pământurilor supușilor săi, în cazul în care aceștia mureau fără să lase moștenitori. O moșie care intra din acest motiv în posesia domnului se numea *căzută în desherență*. Principiul acesta se aplica atât domeniilor alodiale, cât și celor donative.

În fine, în al cincilea rând, *acorda imunități* pentru domeniile feudale (alodiale și donative). Asupra imunității voi reveni mai jos.

---

39. Dan Amadeu Lăzărescu, „Dominium eminens", în: Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale...*, p. 167.

40. „Domnii țărilor române au utilizat în secolele XV-XVI procedeul perceperii unui *cal bun* cu prilejul oricărei mutații de posesiune feudală, indiferent dacă posesiunea apărea sub forma unei donații domnești, a unui beneficiu [...] sau dacă era o proprietate de moștenire (de baștină sau de ohabă) [...] Darea calului apare ca un *signum domini*, izvorât din concepția *suveranității patrimoniale* și implicând renunțarea domnului la exercițiul dreptului său de retract (sau preemțiune) cunoscut la noi sub numele de *prădalică*, renunțare inițial compensată și materializată prin oferirea unui *cal bun* domnului [...]. Încetarea practicii *dării calului* în ultimul sfert al sec. XVI în Țara Românească se poate explica prin sporirea puterii marii boierimi în fața unui domn vasal al Porții. Boierii vor impune consolidarea stăpânirii boierești asupra moșiilor lor, transmițându-le prin acte între vii sau *mortis causa* fără autorizarea domnului" (Dan Amadeu Lăzărescu, „Darea calului", în: Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale...*, p. 142).

2.3. Domeniul mănăstiresc ca domeniu feudal

În întregul Ev Mediu, proprietatea funciară s-a împărțit în următoarele trei categorii: domeniul domnesc[41], domeniul feudal și satele libere, stăpânite în devălmășie de răzeși (în Moldova) și de moșneni (în Țara Românească). Peste toate aceste forme de proprietate se suprapunea *dominium eminens*.

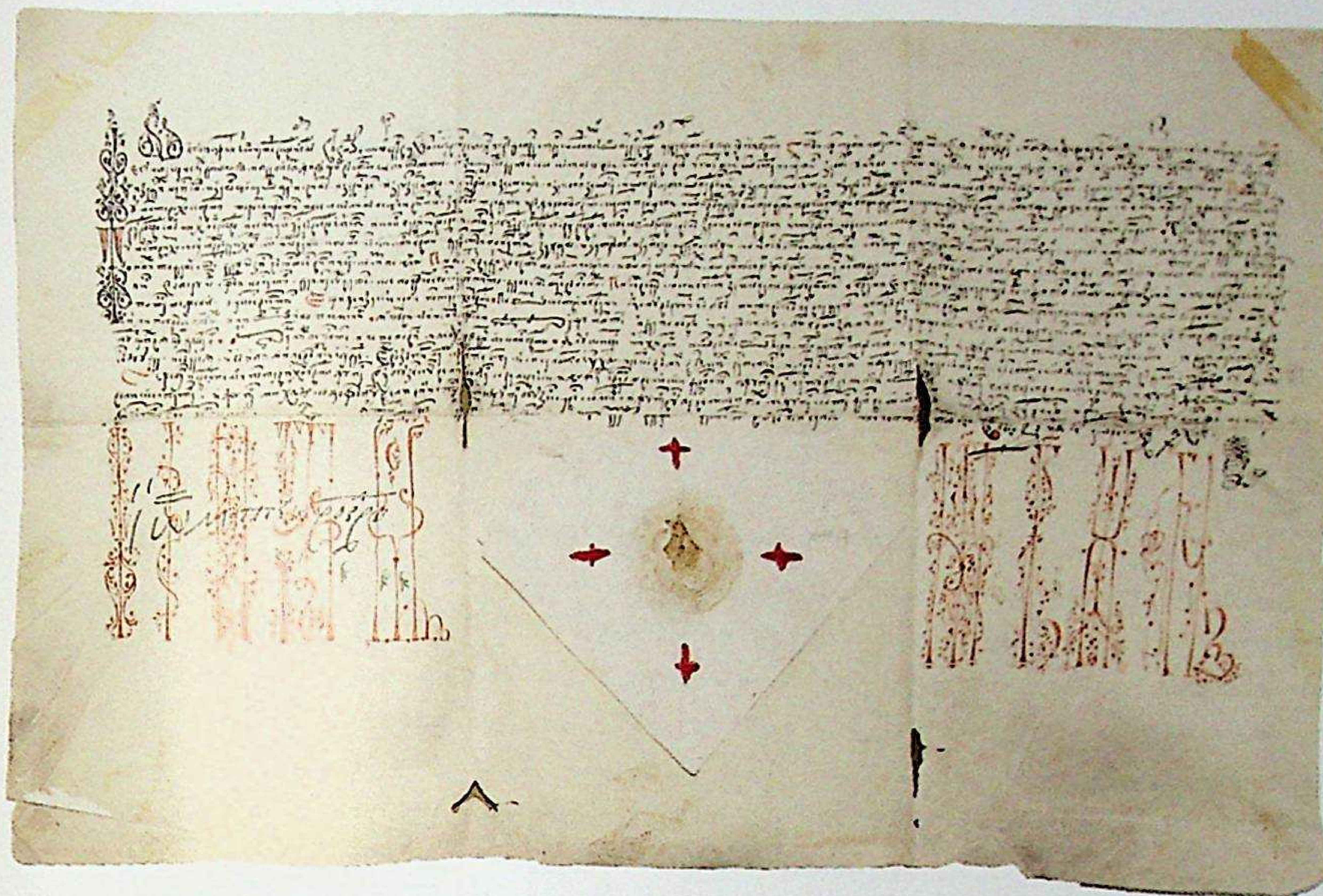
Domeniul feudal a cuprins averile boierilor, ale mitropoliilor, episcopiilor și mănăstirilor, și anume din: a) domeniul patrimonial, ereditar sau alodial al cneazului, domeniu confirmat mai apoi de domnie; b) danii făcute de domn, în schimbul unor slujbe (domeniul donativ cu titlu condiționat); c) cumpărări de la domn, de la alți boieri, foruri bisericești și de la obști[42].

În cazul domeniilor bisericești (ale episcopiilor și mănăstirilor) nu putea fi vorba decât de ultimele două categorii de averi.

Precum am amintit mai sus, documentele de danie sau de confirmare a unor danii mai vechi au fost formulate după un anumit tipic. Au apărut astfel formulele stereotipe: *să-i fie ocină și ohabă* (în special în Țara Românească, dar și în Moldova) și *să-i fie uric cu tot venitul*

▲*Mănăstirea Cozia și Valea Oltului (stânga); Mircea cel Bătrân, Domnitorul Țării Românești și ctitorul mănăstirii (dreapta)*

41. Domeniul domnesc era format din a) fortificațiile, cetățile și orașele, împreună cu ocoalele lor, preluate de domnie de la formațiunile politice prestatale existente încă înainte de centralizarea celor două state românești; b) pământul care nu se afla în mâinile altor proprietari laici sau bisericești (*pământ pustiu*); c) întinderi mari de terenuri și păduri rezervate pentru vânătorile domnești (*braniști*); d) domeniile căzute în desherență; e) domeniile confiscate pe motiv de hiclenie; f) sate cumpărate de la stăpânii feudali sau de la obștile de răzeși. O analiză asupra evoluției domeniului domnesc în Muntenia la: Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, București, 1996.
42. Florin Constantiniu, „Domeniul feudal", în: Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale...*, p. 166.

Hrisov al domnitorului Radu cel Mare, 20 ianuarie 1505, prin care întărește Sfintei Mănăstiri Cozia vama de la Genune, de pe Valea Oltului

(în special în Moldova), ele întâlnindu-se atât în documente de danie în favoarea boierilor, cât și mănăstirilor. De asemenea, diplomele de danie puteau cuprinde și elemente care asigurau imunități pe seama domeniilor acordate, formulele folosite fiind: „să nu turbure", „să nu se amestece", „să lase în pace" sau „să nu ia".

Astfel, de exemplu, într-un document din 1400, Mircea cel Bătrân dăruia Mănăstirii Cozia trei sate, „ca să fie în supunere față de acea mănăstire și de toți frații și să fie de *ocină* și *ohabă*. De aceea [...] dintre dregătorii domniei mele, nimeni să nu cuteze să turbure acele sate cu nici o dajdie"[43].

Un urmaș al lui Mircea cel Bătrân, Alexandru Aldea, a înzestrat Mănăstirea Dealu, ctitoria lui Mircea cel Bătrân, cu noi averi, stabilind și imunități (hrisovul din 17 noiembrie 1431):

> „Întru Hristos Dumnezeu drept credinciosul și bine credinciosul și de Hristos iubitorul și de Dumnezeu unsul, Io, Alexandru voievod și domn, cu mila lui Dumnezeu și cu bunăvoința lui Dumnezeu, stăpânind și domnind toată Țara Ungrovlahiei, am binevoit domnia mea [...] și am dăruit acest [...] hrisov al domniei mele Mănăstirii din Deal, lăcașul Sfântului Arhierarh și făcătorului de minuni Nicolae, că în viața domniei mele am adaos mănăstirii satele ce să cheamă *Alexenii*, la Ialomiță, și *Răzavadul*, aproape de mănăstire, sub Deal, ca să-i fie de *ocină* și *ohabnice* mănăstirii întru veșnică pomenire răposatului întru sfințenie părintelui domniei mele, Mircea Voievod, iar după aceea și domniei mele, iertându-i de vama oieritului, de vama de râmători, de stupărit, de vinăriciu, de gălеți ohabnice, de lemne, de cosit, de fân,

43. Vasile Muntean, „Organizarea...", p. 66.

▲ *Hrisov al domnitorului Mircea cel Bătrân, 24 ianuarie 1415, prin care întărește Sfintei Mănăstiri Cozia vama de la Genune, de pe Valea Oltului*

de gloabă, de posade, de căruțe, de podvoade, zicând, de toate slujbele și dăjdiile, mari și mici, câte s-ar afla în țară și în ținuturile domniei mele, de acele de toate să fie în pace sfânta mănăstire a Sfântului Nicolae, că oricine s-ar ispiti a supăra satele mănăstirești, măcar de un fir de păr, din boieri, au din slugile domniei mele, unuia ca aceluia să-i fie Sfântul Nicolae pârâș întru acest veac și în veacul viitor, și va lua mare și rea urgie de la domnia mea, ca un călcător și necredincios și rușinător acestei danii a domniei mele. Încă și după moartea domniei mele, pre carele va voi Domnul Dumnezeu a fi domn Țării Românești, de va înnoi și va cinsti și va întări și va adaoge mănăstirii Sfântului Nicolae, aceluia și Domnul Dumnezeu să-i adaoge anii și zilele domniei lui, iar de va strica și nu va cinsti și nu va adaoge mănăstirii și nu o va întări întru domnia lui, pre unul ca acela Domnul Dumnezeu să-l strice și să-l rușineze și să-l ucidă"[44].

La fel în 1503, Radu Vodă, în hrisovul de danie jupâniței Musa din Corbi, pentru Mănăstirea Corbii de Piatră, specifica faptul că:

„satele anume Corbii de Piatra toți cu tot hotarul și câte ocine a cumpărat de la Radoslav și de la Badea fii lui Spânul pentru 1000 de aspri acestea și le-a adăugat Corbilor ca să le fie de arătură. [...] De aceea am dat și domnia mea ca să-i fie acelea toate de *ocina* și de *ohaba* și de nimeni neatins"[45].

Alexandru cel Bun dona în anul 1429 Mănăstirea Vâșnevăț soției și fiului său:

„ca să-i fie ei *uric*, cu tot venitul și cu toate folosințele (care) ascultă (de) această mănăstire, ei și copiilor ei [...] și nepoților și strănepoților lor (și) răstrănepoților, neclintit și nemișcat niciodată, în veci"[46].

Colecțiile de documente istorice ale României cuprind numeroase alte exemple de danii ale domnitorilor (dar și ale marilor boieri) pe seama mănăstirilor românești și străine (de la Locurile Sfinte)[47].

Care a fost însă înțelesul termenilor juridici folosiți în numeroasele hrisoave de danie?

Ocină (termen atestat pentru prima oară la 4 septembrie 1389) însemna practic moșie, cu trei sensuri diferite: a) proprietate agricolă, care se putea vinde, dărui, zălogi, împreună cu *vecinii*, *robii*, vitele de pe ea sau fără; b) proprietate imună („ideea de imunitate este exprimată de obicei prin formula: ***să fie de ocină și de ohabă, de toate dăjdiile și slujbele și dările***, ori sub formă negativă: ***niciunui cneaz sau boier al domniei mele să nu fiți de ocină și de ohabă***); c) proprietate strămoșească, sens impus în special la sfârșitul secolului XVI, ca „pământ moștenit din generație în generație sau stăpânit din moși-strămoși", fiind astfel sinonim cu termenii ***dedină*** și ***baștină***. Spre sfârșitul sec. XVI, termenii ***dedină*** și ocină au fost, datorită caracterului lor ereditar, opuse bunurilor dobândite „prin cumpărărtură"[48].

---

44. http://www.manastireadealu.ro/documente.html
45. http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-07-04/monument-al-crestinatatii-condamnat-la-disparitie.html
46. V. MUNTEAN, „Organizarea...", p. 56.
47. O sistematizare ale acestor danii la Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Iași, vol. I, ³2004, vol. II, ³2004, vol. III ³2008 (capitolele privind viața mănăstirească).
48. Ovid SACHELARIE, „Ocină", în: Ovid SACHELARIE, Nicolae STOICESCU (coord.), *Instituții feudale...*, p. 336.

Cât privește termenul *ohabă*, s-a considerat că a avut o dublă semnificație: a) de imunitate (domnul oprindu-i pe slujitorii săi să intre pe domeniul scutit) și b) „bun ereditar, de veci, proprietate deplină, inalienabilă; moșia *ohabnică* era în acest ultim înțeles o proprietate scutită de unele dări și sarcini, dar și o proprietate ereditară *de baștină*, deci proprietate deplină și moștenită, nu cumpărată”[49].

Termenul *uric* se referea la statutul unei proprietăți; pe de altă parte, el era sinonim cu înscrisul însuși (documentul ca atare), doveditor al dobândirii. În documentele din Țara Românească, termenul uric a fost sinonim cu cel de ohabă.

> „În cancelaria Țării Românești, termenul *uric* are echivalent *ohaba*, pentru primul înțeles, și *zapis* [...] pentru cel de-al doilea. Formula cea mai uzitată de întărire domnească era: *să-i fie uric cu tot venitul în vecii vecilor și fiilor lui, nepoților, strănepoților și prestrănepoților lui.* [...] Prin uric nu se înțelegea neapărat acordarea unei imunități, ci și întărirea unei proprietăți depline pe care titularul ei era îndreptățit să o transmită ereditar”[50].

2.4. Imunitatea feudală în Țările Române. Imunitățile acordate de domnie mănăstirilor românești

Precum am arătat mai sus, de termenul de *ohabă* s-a legat și acordarea unor imunități.

> „Prin *imunitate* se înțelege un privilegiu acordat de domn sau rege unui nobil local sau unui for bisericesc, prin care se interzice slujbașilor domniei să-și exercite atribuțiile lor administrative, fiscale și judecătorești, asupra domeniilor ce aparțin acestora; în acest chip, proprietarul imunitar dobândește dreptul de a-și însuși în întregime plusproductul realizat prin munca țăranilor dependenți. [...] Prin dobândirea imunității, proprietarul feudal căpăta dreptul de a strânge impozite, de a cere slujbe în plus de la locuitorii domeniului său, de a judeca diferite pricini”[51].

Așadar, imunitățile au fost în principal de trei categorii: administrative, fiscale și judecătorești.

Imunitatea administrativă consta în libertatea obștii monahale de a se organiza și administra autonom, fără vreo imixtiune din afară. Țăranii din satele care intrau în actul de ctitorie sau de danie intrau în sfera de administrație a respectivei mănăstirii, trebuind să lucreze pentru aceasta (de fapt noul proprietar feudal) și acestuia (mănăstirii) să-i plătească birurile. Țăranii dependenți datorau renta feudală noului proprietar (boier sau instituție bisericească – eparhie/mănăstire)[52].

---

49. Ovid Sachelarie, „Ohabă”, în: Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale...*, p. 339.
50. Ovid Sachelarie, „Uric”, în: Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale...*, p. 486.
51. *Istoria dreptului românesc*, vol. I, București, 1980, p. 241.
52. Populația dependentă de proprietarul feudal (laic sau bisericesc) s-a împărțit în următoarele categorii: șerbi, oameni liberi cu învoială (așezați în sat în urma unui contract) și robii țigani. *Vecinii* sau șerbii (numiți în Țara Românească *rumâni*, iar în actele slavone *sused*) fuseseră foști oameni liberi (răzeși, moșneni) care și-au vândut pământul (în cazul în care deținuseră așa ceva) și persoana. Ei au continuat să-și păstreze pământul sau primeau un alt lot de pământ (numit *delniță*), având dreptul de posesiune și de uzufruct. Delnița era așadar un salariu *sui generis* în natură. De asemenea, șerbul avea dreptul la o proprietate asupra gospodăriei sale. Orice îmbunătățire făcută de șerb pe pământul boierului devenea proprietatea sa. Casa pe care și-o construia, peticul de pământ pe care îl defrișa,

Ctitorul avea obligația să asigure mijloacele de întreținere ale mănăstirii și a călugărilor, iar obștea monahală avea obligația doar de a viețui în conformitate cu prevederile canonice, beneficiind de mijloacele materiale date lor. Egumenul trebuia să fie ales de obștea monahală și de toată viața internă a mănăstirii răspundea chiriarhul (episcopul sau mitropolitul).

▲ *Hrisovul prin care Vladislav vv scutește carele Mănăstirii Cozia de plata vămilor pe unde vor fi, fie cumpărate, fie necumpărate (1453)*

Imunitatea fiscală însemna renunțarea domniei de a încasa dările de pe domeniile donate/închinate, acestea fiind acordate noilor beneficiari ai respectivelor domenii. Din cele 514 sate atestate documentar în Țara Românească în jurul anului 1500, 313 sate se bucurau de imunitate fiscală. Dat fiind faptul că istoricii consideră că la cumpăna sec. XVI-XVII existau în Țara Românească aprox. 3000 de sate, se poate constata că pentru aproximativ 10% din ele, „domnia renunța la atribuțiile sale și ale reprezentanților săi, ca și la perceperea dărilor și prestarea muncilor ce i se cuveneau de la locuitori, aceasta, se înțelege, în favoarea stăpânilor feudali, marii boieri și marile mănăstiri"[53].

Au existat însă și cazuri de restrângere a imunităților fiscale. Dar, tot de adevărat este și faptul că domnul, în

---

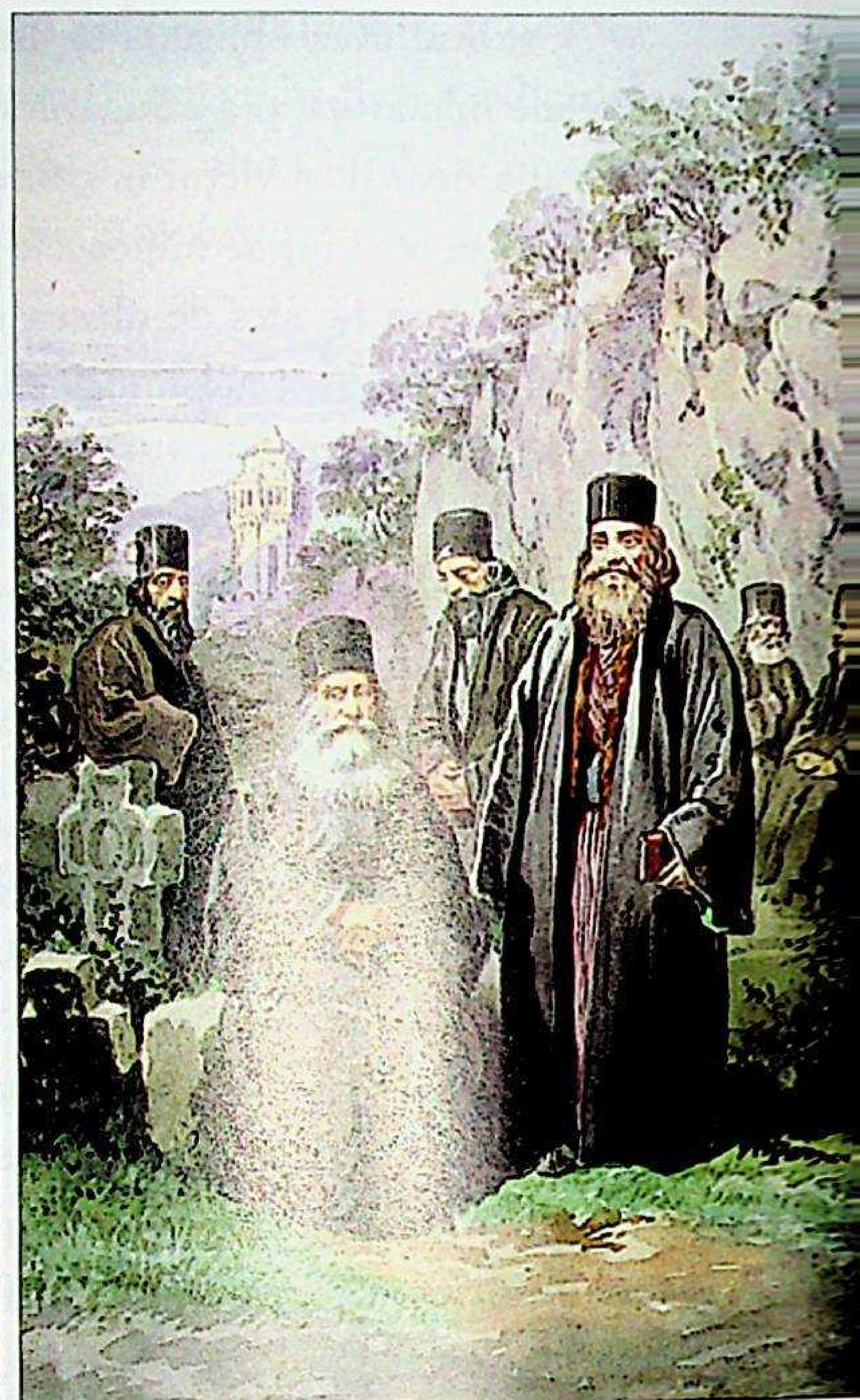
livada pe care o sădea deveneau proprietatea lui. Din produsele recoltate de pe pământul primit de la boier sau câștigat prin defrișare, șerbul trebuia să predea feudalului *dijma* (a zecea parte din toate produsele din natură). De asemenea, feudalul avea dreptul de a-l obliga pe șerb la efectuarea unor munci (*renta în muncă*). Până în secolul XVI, stăpânii feudali nu au dezvoltat mari exploatări agricole, de aceea nici renta în muncă nu era semnificativă. Șerbul se putea elibera sau răscumpăra, în schimbul unei sume de bani. La conducerea satului boieresc sau mănăstiresc se afla un reprezentant al stăpânului feudal, numit de acesta (*vornic*, *ureadnic* sau *vornicel*; în Țara Românească se numea *pârcălab*), și un reprezentant al țăranilor (*vătăman*-ul; acesta lipsea în Țara Românească). Când se strângea venitul stăpânului, vornicul urmărea ca țăranii să nu dea mai puțin, iar vătămanul urmărea ca vornicul să nu ceară prea mult (Alexandru Constantinescu, Nicolae Stoicescu, „Rentă feudală", în: Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale*..., pp. 405-407).

Robii au fost de obicei țigani, dar și tătari prizonieri, având practic statutul de sclavi. În 1410, Alexandru cel Bun a donat 5 *dvoruri* sau case de tătari Mănăstirii Pobrata. Țiganii trăiau în grupuri, numite *sălașuri* (formate din țigan, țigancă, copiii și nepoții lor). Mai multe sălașuri de țigani alcătuiau o *ceată*, alcătuită pe baze profesionale: existau cete de țigani lingurari, ursari, lăutari, căldărari etc. Fiecare ceată avea un *giude*, iar mai multe cete erau conduse de un *vătaf*, numit mai târziu *buelebaș*. Țiganii erau de trei feluri: domnești (cu situația cea mai bună, mulți ambulanți), boierești și mănăstirești. Numeroși domni au donat mănăstirilor sălașe de țigani. Țiganii boierești și mănăstirești erau numiți și *țigani vătafi*. Unii dintre ei erau *țigani de curte*, exercitând o meserie în curtea stăpânului, fiind foarte prețuiți. Cei mai mulți țigani erau însă *de ogor*, având soarta cea mai grea, muncind pe câmp. Robii puteau fi donați, vânduți (cei mai scumpi erau țiganii lăutari). Stăpânii aveau obligația doar să-i îmbrace și să-i hrănească. Îi puteau pedepsi, fără ca autoritatea de stat să intervină. Ei nu puteau fi însă uciși. În cazul căsătoriilor mixte dintre țigani și moldoveni, cei din urmă deveneau țigani (= robi). Stăpânii aveau dreptul de a desface cununia religioasă dintre țigani. Puteau vinde pe soț sau pe soție, împreună cu copiii acestor (Petre Strihan, Valeriu Șotropa, Nicolae Stoicescu, „Rob, Robie", în: Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale*..., pp. 411-413).

53. Nicolae Stoicescu, Florin Constantiniu, Valeriu Șotropa, „Imunitate", în: Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale*..., p. 231.

▲ *Radu cel Mare, Domnitorul Țării Românești, stampă (stânga); Mănăstirea Tismana, desen (centru); călugări de la Mănăstirea Tismana, desen (dreapta)*

caz de nevoie materială, tot în calitate de stăpân absolut, îngrădea sau ignora dreptul dobândit de imunitate al mănăstirilor. Domeniul mănăstiresc, la fel ca și celelalte proprietăți feudale, s-au aflat la discreția domnului. În funcție de nevoi, acesta putea dispune restrângerea imunității, fie deja prin actul de ctitorie, fie ulterior, datorită mai multor factori, de cele mai multe ori externi. De pildă, printr-un hrisov din 1505, Radu cel Mare a restrâns imunitatea acordată Mănăstirii Tismana privitoare la scutirea de dajdii și slujbe pentru moșia Topești, dispunând ca „numai birul să-l plătească și să facă oastea cea mare. Dar să nu-i turbure nici [...] birari"[54]. Alteori, datorită unor situații economice dificile, domnii s-au decis să supună impozitării și mănăstirile. Spre exemplu, Iliaș Rareș (1546-1551) a impus și mănăstirilor să plătească dări („scriindu-le" la haraciul cel mare), pentru a acoperi cererile sporite ale turcilor[55].

Imunitatea judecătorească a fost acordată în special instituțiilor bisericești (eparhii și mănăstiri) și mai puțin marilor boieri. Ea acorda egumenilor mănăstirilor dreptul de a judeca pricinile din satele și de pe moșiile aparținătoare acesteia, fără niciun amestec din exterior. Astfel, în 1446, domnul Ștefan II (1433-1447) al Moldovei, întărind mai multe sate pe seama Mănăstirii Neamț, le scutea nu doar de dările și slujbele domnești, ci specifica și dreptul de judecată al mănăstirii:

---

54. V. Muntean, „Organizarea...", p. 67.
55. *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de I. Bogdan, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București 1959, pp. 111, 120, apud V. Muntean, „Organizarea...", p. 68.

▲ *Mănăstirea Neamț la 1850, tablou pictat de Gheorghe Siller (stânga); Mănăstirea Putna, reprezentare din sec. al XVIII-lea (dreapta)*

„să fie slobode de toate [...] pe oamenii din aceste sate pentru orice faptă. Iar cui i se va părea că are strâmbătate de la acești oameni [...] să-i pârască înaintea egumenului de la Neamț și înaintea dregătorilor mănăstirii și alt judecător să nu aibă [...]; nimeni să nu ia gloabă când se va face vreo moarte în satele lor, ci singuri călugării să ia gloaba"[56].

În Țara Românească, încă din vremea lui Mircea cel Bătrân, un document privitor la Mănăstirea Cozia (1404-1406) pomenea de dreptul de judecată al egumenului, drept pe care hrisovul din 1488 al domnului Vlad Călugărul îl întărea, „să nu cuteze să-i turbure [pe oamenii supuși] nici sudeț [judecată], nici globnic"[57].

Și această formă de imunitate a mai fost atinsă și restrânsă de către domni, aceștia arogându-și dreptul de a stabili ordinea în mănăstiri, trecând peste autoritatea ierarhilor. De exemplu, și domnul Ștefan cel Mare și-a luat libertatea de a-i scoate pe preoții din satele Mănăstirii Putna de sub jurisdicția mitropolitului, supunându-i judecății domnești, fără înștiințarea și permisiunea mitropolitului[58].

Iată de exemplu un exemplu de acordare de imunitate fiscală și judecătorească, pe seama Mănăstirii Neamț, într-un hrisov emis de domnitorul Ștefan II al Moldovei (1442-1447), la 1 august 1444:

„Facem cunoscut, cu această carte a noastră, tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că am voit domnia mea cu bunăvoia noastră și cu inimă curată și luminată și cu

56. *DRH* A, I, pp. 377-378, apud V. Muntean, „Organizarea...", p. 70.
57. Sudețul era un judecător domnesc iar globnicul era culegător de gloabe (V. Muntean, „Organizarea...", p. 71).
58. *DRH* A, III, p. 138, apud V. Muntean, „Organizarea...", p. 74.

toată bunăvoia noastră și cu ajutorul lui Dumnezeu și am dat această carte a noastră mănăstirii noastre de la Horodnic, pentru ca acest sat ce ascultă de acea mănăstire, anume Balasinăuți, să nu dea acel sat nici dare, nici iliș, nici podvoadă, nici desetină, nici osluh, nici posadă, nici la moară să nu lucreze, nici la cetate, nici vin să nu care, nici la oaste [și] niciodată să nu meargă, nici la jold și nici la vreo altă slujbă și dare a noastră să nu aibă, niciodată, în veci. Pentru aceasta, nici un boier, nici vornic, nici osluhar, nici joldunar, nici posadnic, nici globnic, nici ilișar și nici altul nimeni din dregătorii noștri să nu aibă a intra în acest sat.

Iar dacă cineva va tulbura pe acești oameni sau va lua de la dânșii orice, fără voia lor, acela va plăti cu gâtul. Și, de asemenea, ce venit va fi, de orice fel, din acel sat, ei să nu-l ia de la această mănăstire. Și de asemenea, pe acei oameni nimeni să nu îndrăznească să-i judece, niciodată, ci să-i judece dregătorii din această mănăstire și alt judecător să nu aibă niciodată, în veci. Și, de asemenea, această carte a noastră să le fie neclintită cât vor trăi ei. Iar la a ceasta este credința domniei mele și credința tuturor boierilor noștri, și mari, și mici.

Iar cine ar vrea să clintească această danie și înscris al nostru sau să le calca și ar voi să-i tulbure întru ceva, acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, și de preacurata Lui Maică, și de cei 4 Evangheliști, și de cei 12 Apostoli de frunte și de toți Sfinții.

Iar pentru mai mare putere, am atârnat și pecetea noastră la această carte a noastră"[59].

2.5. Momente de maximă tensiune între domnie și Biserică, cu urmări asupra mănăstirilor

În general, relația dintre Stat și Biserică din Evul Mediu s-a bazat pe principiul așa-numitei *simfonii bizantine*. Au existat însă și anumite „momente de maximă tensiune între domnie și Biserică"[60], în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Ele s-au datorat în Moldova: 1) convertirii la islam a fiului lui Petru Rareș, Iliaș Vodă, în 1551; 2) aventurierului Despot Vodă (1561-1563); 3) campaniei antiotomane a lui Ioan Vodă cel Cumplit/Viteaz (1572-1574); iar în Țara Românească: 1) a conflictului dintre Mihnea cel Rău și familia marilor boieri Craiovești (1508-1510); 2) răzbunării lui Mircea Ciobanul (1558-1559). Cele cinci episoade de conflict dintre domnie și Biserică nu au putut să nu aibă urmări și asupra mănăstirilor.

În timpul primul episod a avut de suferit în special ctitoria Craioveștilor – Bistrița olteană, dar și celelalte locașuri sfinte de pe moșiile acestora:

„Iar câți au aflat de acel neam rămași, pre toți i-au muncit cu multe munci; pre unii i-au și omorât și mănăstirea lor, care au făcut ei pre râul Bistriții, din temelie o-a răsipit și biserica Sf. Apostoli, pre care o zidise Neagoe, socotitoriul lui Sveatăi Nifon, să fie de îngroparea morților, iară o au sfărâmat; încă și pomii i-au tăiat și i-au dezrădăcinat. Și rădică mare goană asupra acelui neam blagoslovit. Iară preoților de pren satele lor, tuturor le-au tăiat nasurile, spre batjocura Bisericii. Și să ispitea și să sfătuia să arză toți egumenii de pre la toate mănăstirile și alte răutăți multe vrea să facă"[61].

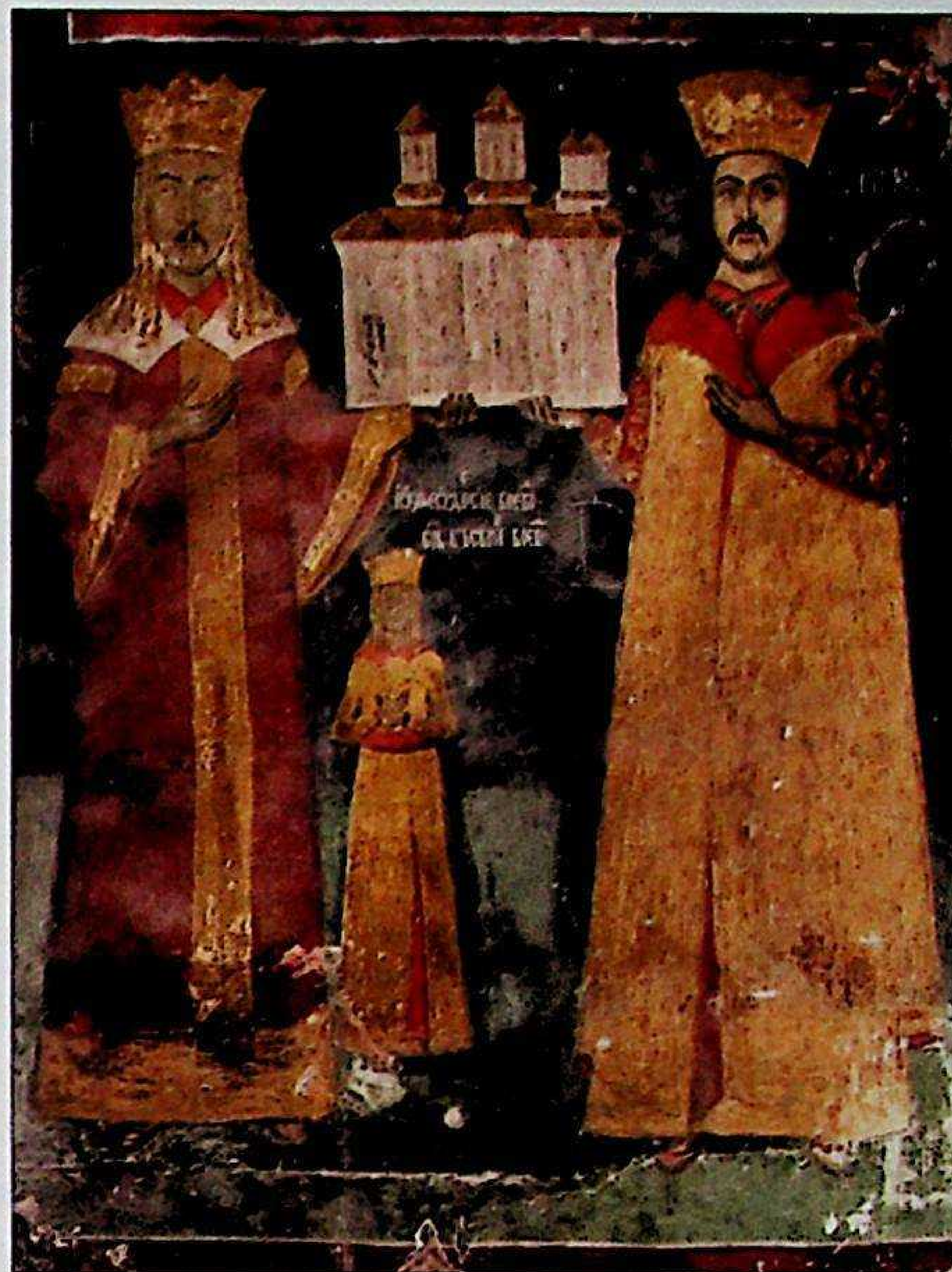
Convertirea lui Iliaș Rareș la islam a fost precedată de o secularizare a multor averi bisericești, datorată totuși și creșterii haraciului, impusă de Înalta Poartă:

---

59. *DRH* A, I, pp. 352-353.
60. Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină...*, p. 152.
61. Gavriil Protul, *Viața și traiul...*, în: Gheorghe Mihăilă, Dan Zamfirescu (coord.), *Literatura română veche*, I, pp. 81-82.

„Iliaş [...] întru nimic nu s-a arătat asemănător tatălui său, ca şi cum nu l-ar fi crescut ca pe un fiu, ci pe toate le-a turburat şi le-a clătinat, înţeleg bunăstarea sfintei şi dumnezeieştii Biserici şi legile domneşti, iar de săraci nu-i era milă deloc. [...] Veniturile boierilor în toate chipurile de partea sa le-a adunat, averile mişcătoare şi nemişcătoare ale episcopiilor şi mănăstirilor le-a luat cu desăvârşire, iar pe preoţi şi pe rugători din toată ţara, în chip varvar prădându-i, pe toţi i-a umplut de lacrimi şi de suspine"[62].

„Se împotriva în toate bine cinstitoarei noastre credinţe creştineşti şi pravoslavnice. Sfintele icoane, chipul lui Hristos şi al Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu şi ale tuturor sfinţilor, le numea idoli, el care era idolul al necinstei şi prieten cu diavolul. Pe preoţi şi pe diaconi îi ura, pe călugări îi numea vrăjmaşi şi diavoli. [...] A scris pe toţi boierii mari şi mici, tot sfatul, ba şi pe vătafii din toată ţara, de la cei dintâi până la cei din urmă, să dea birul cel mare; a poruncit să dea chiar şi mitropolitul şi episcopii, a scris şi toate mănăstirile câte sunt în ţara Moldovei, şi pe toţi popii şi diaconii din cuprinsul hotarelor moldoveneşti la haraciul cel mare. Şi, ce să mai vorbesc multe, toate cele creştineşti şi bisericeşti se aflau într-o mare tulburare. [...] Şi pe Prea Sfinţitul şi curatul arhiereu şi dascăl al Moldovei, chir Macarie, episcopul de Roman, pe nedrept şi fără sobor şi călcând pravila l-a alungat din scaun"[63].

▲ *Mircea Ciobanu şi Neagoe Basarab – tablou votiv de la Mănăstirea Snagov, jud. Ilfov*

Domnia lui Mircea Ciobanul a avut urmări nefaste asupra vechii boierimi şi a Bisericii. Numit în 1545 de către sultan domn al Ţării Româneşti, a „tăiat" chiar la sosirea sa în ţară şase boieri, oameni ai predecesorului domn, şi totodată fratelui său, Radu Paisie. Mulţi boieri s-au refugiat în Transilvania, iar şapte ani mai târziu aceştia au reuşit să obţină numirea de către Poartă a unui nou domn (Pătraşcu cel Bun). Mircea Ciobanul a cumpărat din nou tronul, în 1558. Boierii din partida adversă s-au refugiat din nou în Transilvania. Mircea i-a rugat să revină în ţară, jurând că vrea împăcare. Boierii l-au crezut, au revenit, însă au fost măcelăriţi din ordinul domnului. Au murit atunci pe lângă 47 de boieri şi doi episcopi, egumenii tuturor mănăstirilor şi mulţi călugări[64]. În aceste condiţii nici nu este de mirare faptul că mitropolitul Anania (1544-1558) nu apare menţionat în actele interne din prima domnie a lui Mircea Ciobanul, ca apoi să părăsească ţara la întoarcerea lui Mircea, în 1558[65].

În ceea ce-l priveşte pe Ioan Iacob Heraclid (Despot Vodă), acesta

„aduse cu sine sfetnici de altă lege, luterani urâţi lui Dumnezeu, a căror învăţătură o împărtăşea şi el. Pe preoţi şi mănăstirile nu le iubea; a adunat la dânsul, vicleanul, vasele de argint

62. *Cronica lui Eftimie*, în: Gheorghe Mihăilă, Dan Zamfirescu (coord.), *Literatura română veche*, I, p. 186.
63. *Cronica lui Macarie*, în: Gheorghe Mihăilă, Dan Zamfirescu (coord.), *Literatura română veche*, I, pp. 195-197.
64. *Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini [Letopiseţul cantacuzinesc]*, în: Mihai Gregorian (ed.), *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, 1961, pp. 117-118.
65. Mircea Păcurariu, *Istoria...*, I, pp. 393-396.

și de aur și pietrele scumpe ale sfintelor și cinstitelor icoane, cele cu mărgăritare înfrumusețate, din toate mănăstirile și s-a împodobit cu ele”[66].

„Despot, dobândind o victorie fără vărsare de sânge, s-a stabilit la Suceava și, de la început a fost întâmpinat cu mari greutăți. Căci lipsa cea mare a tuturor resurselor creștea. [...]

Pentru a împăca soldații, Despot a poruncit să fie răpit un candelabru de argint cu greutate enormă dintr-o mănăstire pe care Alexandru [Lăpușneanu – *n.n.*] o construise în Carpați și o împodobise cu daruri regale [Slatina – *n.n.*] și din acest candelabru topit să fie bătută monedă”[67].

„Despot făcea ceremonii particulare în casă și invita la acestea pe cei dintâi dintre prieteni și se supăra pe cei care refuzau să participe. [...] Aruncând împunsături pregătite și cuvinte de ocară contra preoților, el critica, prin acuzații, neputința, trândăvia, moravurile, în sfârșit toată viața acestora, uneltind ură. [...] După acestea, când a socotit că a demonstrat destul părerea și voința sa, cu o lăcomie grăbită smulgea cu forța aurul din biserică, prăda vasele sfințite și veșmintele, după cum fiecare dintre acestea erau mai de preț în multe locuri. [...] Erau câteva cruci de argint de o valoare destul de mare încrustate cu aur și învârstate cu pietre prețioase și socotite sfinte nu numai prin moaștele pe care le țineau închise, cât prin însăși vechimea lor. Despot a poruncit ca acestea, răpite din biserici, să fie topite și să se bată monede, chipul său fiind gravat pe bani. Dar acest lucru li s-a părut tuturor nedemn și atâta ură și durere s-a aprins de aici, încât este neîndoielnic că acest fapt i-a adus lui Despot prăbușirea. [...] Preoții expuși la toate insultele nu părăseau cauza cultului, ci-l aprindeau îndemnând și îmbărbătând pe boieri la apărarea credinței pe care o primiseră de la străbuni. [...] Nu s-a sfiit ca să arunce mâinile profanatoare asupra prea sfintelor lăcașe ale Dumnezeului nemuritor și care, până în acea zi, nu fuseseră pângărite nici măcar de turcii dușmani”[68].

Ioan Vodă cel Viteaz a rămas în conștiința posterității și datorită persecutării marilor feudali, printre care și Biserica.

„De la început răcnea ca un leu să lingă sângele boierilor nevinovați. [...] Unora le-a tăiat capul și le-a luat averile, altora le-a jupuit pielea ca la berbeci, pe alții i-a sfârtecat în patru și pe unii i-a îngropat de vii ca morții. [...] Iar dacă găsea pe undeva aur, el îl lua tot și-l aducea la sine, căci era rob aurului; până și pe oșteni i-a lipsit de lefile lor. Și pe Gheorghe episcopul l-a dat focului atotmistuitor, căci și acela era lacom și foarte zgârcit, și a pus mâna pe bogăția lui cea mare”[69].

„Ion Vodă, după izbândă de noroc ce goni pre vrăjmașii săi din țară, se așeză la domnie, carele dintâi la toate era pre voia țărâi, iară mai apoi pre toți i-a covârșit cu vrăjmășiia lui și cu morți groaznice ce făciia. Și vrându să ia agoniseala tuturora, nu cu alt meșteșug, ci cu vărsare de sânge și din zi în zi izvodiia feluri de munci noao. Băgat-au în foc viu pre vlădica Gheorghie, de au arsu, dându-i vină de sodomie, auzind că are strânsură de avuție. Mitropolitul Theofan n-ar fi ieșit întreg de dânsul, de nu ar fi fugit prin munți de groaza lui. Temnițile pline de călugări”[70].

---

66. *Cronica lui Azarie*, în: Gheorghe Mihăilă, Dan Zamfirescu (coord.), *Literatura română veche*, I, p. 210.
67. Johannes Sommer Pirnensis, *Viața lui Despot Vodă* (trad. Traian Diaconescu), Iași, 1998, pp. 33-35.
68. Antonius Maria Gratianus, *Despre Despot Vodă, principele valahilor* (trad. Traian Diaconescu), Iași, 1998, pp. 147-151.
69. *Cronica lui Azarie*, în: Gheorghe Mihăilă, Dan Zamfirescu (coord.), *Literatura română veche*, I, p. 217.
70. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1997, p. 144. Ierarhul ars de viu a fost mitropolitul Gheorghe de la Bistrița, care a păstorit între 1551-1552 (Mircea Păcurariu, *Istoria...*, I, pp. 414-415).

▲ *Domnitorii Matei Basarab al Țării Românești (1632-1654), în stânga, Vasile Lupu al Moldovei (1634-1653), în centru, Constantin Brâncoveanu al Țării Românești (1688-1714), în dreapta – stampe*

Cele cinci episoade menționate mai sus au fost într-adevăr bine definite de Pippidi drept „momente de maximă tensiune", deoarece au constituit excepția de la regulă în lunga „tradiție politică bizantină în țările române" în Evul Mediu. În secolul al XVII-lea s-a revenit întru totul la vechea tradiție a simfoniei bizantine în relația dintre domnie și Biserică, în special în contextul instaurării monarhiei feudale românești (în timpul domniilor lui Matei Basarab, Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu) și apoi a domniilor fanariote. Biserica, mai ales marea obște monahală, a fost sprijinită atât de domni, cât și de boieri, închinându-li-se numeroase sate și moșii, astfel că înainte de secularizare (mai precis în 1861), cele 69 de obști monahale din Țara Românească (34 pământene și 35 închinate Locurilor Sfinte) și 122 obști din Moldova (93 pământene și 29 închinate) au deținut în proprietate o suprafață de 2 340 524,91 ha (1 404 852,32 ha sau 2 802 977,5 pogoane în Țara Românească și 935 672,59 ha sau 653 260 fălci și 45 prăjini în Moldova)[71].

71. Datele sunt preluate după Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, pp. 148-149. A se vedea și Paul Brusanowski, *Stat și Biserică în Vechea Românie între 1821-1925*, Cluj-Napoca, 2010, p. 58. Mănăstirile pământene, neînchinate dețineau o proprietate de 1 266 031,82 ha (anume 839 836,45 ha în Țara Românească și 426 225,37 ha în Moldova), iar cele închinate de 1 074 492,42 ha (anume 565 045,84 ha în Țara Românească și 509 446,58 ha în Moldova).

Bibliografie

BRĂTIANU Gheorghe, *Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele române*, București, 1995; BRUSANOWSKI Paul, *Stat și Biserică în Vechea Românie între 1821-1925*, Cluj-Napoca, 2010; COSTĂCHEL Valeria, „«Beneficiul» în Sud-Estul Europei”, în: *Revista Istorică*, XXX (1944); COSTĂCHEL Valeria, *Les immunités dans les principautés roumaines aux XIV et XV siècles*, 1947; COTLARCIUC Nicolae, *Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fürstentum Moldau und in der Bukowina. Eine historisch-dogmatische Studie zum morgenländischen Kirchenrecht (= Kirchenrechtliche Abhandlungen, vol. 47)*, Stuttgart, 1907; CRONȚ Gheorghe, „Dreptul de ctitorie în țările române”, în: *Studii și materiale de istorie medie*, 4 (1960), București; *Documenta Romaniae Historica*, (*DRH*) B. Țara Românească, vol. I (1247-1500), P.P. PANAITESCU, D. MIOC (eds.), București, 1966, București; *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. I, București, 1975; DONAT Ion, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, București, 1996; GIURESCU Constantin C., *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966; GRATIANUS Antonius Maria, *Despre Despot Vodă, principele valahilor* (trad. Traian DIACONESCU), Iași, 1998; Igor SAVA, *Domeniul mănăstiresc în Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea* (Autoreferat al tezei de doctor în științe istorice), Chișinău, 2009; IORGA Nicolae, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, București, ^{2}1929; *Istoria dreptului românesc*, vol. I, București, 1980; *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini [Letopisețul cantacuzinesc]*, în: Mihai GREGORIAN (ed.), *Cronicari munteni*, I, București, 1961; MUNTEAN Vasile, „Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)”, în: *Studii Teologice*, XXXVI (1984), 1-2; PANAITESCU Petre P., *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971; PAPACOSTEA Șerban, „Hegemonia otomană”, în: Mihai BĂRBULESCU, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR (eds.), *Istoria României*, București, 1998; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Iași, vol. I, ^{3}2004, vol. II, ^{3}2004, vol. III ^{3}2008; PIPPIDI Andrei, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, București, ^{2}2001; PROTUL Gavriil, *Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului, care au strălucit între multe patemi și ispite în Țarigrad și în Țara Muntenească, scrisă de Chir Gavriil Protul, adecă mai marele Sfetagoriei*, în: Gheorghe MIHĂILĂ, Dan ZAMFIRESCU (coord.), *Literatura română veche*, vol. I, București, 1969; SACHELARIE Ovid, „Afierosire”, în: *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, Ovid SACHELARIE, Nicolae STOICESCU (coord.), București 1988; STAHL Henri H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, București, 1950; URECHE Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1997; ZHISHMAN Jos. von, *Das Stifterrecht in der Morgenländischen Kirche*, Viena 1888.

IV

Monahismul ortodox în perioada modernizării statului român

IC XC

REGLEMENTĂRI BISERICEȘTI ȘI DE STAT PRIVITOARE LA MONAHISM ÎN TRECUT

Subiectul reglementărilor privitoare la monahism în trecutul Bisericii noastre este unul destul de vast, în special datorită lipsei continuității legislative, devenită o adevărată tradiție românească. Chiar de la începutul istoriei statelor românești, domnitorii au acordat o atenție deosebită vieții monahale, în special prin danii (a se vedea materialul despre dreptul ctitoricesc din acest volum). Se știe că monahismul românesc are o vechime mai mare decât statele românești, însă din păcate nu avem izvoare documentare despre modul în care au fost organizați primii viețuitori ai schiturilor românești dinainte și imediat după înființarea organizației bisericești canonice de la noi. Putem doar bănui că modelul a fost cel creștin răsăritean, de sorginte bizantină, mai ales că încă din primele decenii care au urmat înființării statelor românești domnitorii s-au îngrijit de traduceri ale pravilelor slavo-bizantine, pe primul loc situându-se *Sintagma* lui Matei Vlastares (un nomocanon sistematic, alcătuit de acesta pe când era notar la Tesalonic, în 1335, și tradus între 1345-1348 din ordinul lui Ștefan Dușan și în limba slavă)[1]. Ambele versiuni (grecești și slavone) au cunoscut o largă circulație la bulgari, români, ruși și georgieni, fiind copiate chiar și în Țările române în mai multe exemplare[2].

Datorită acestui fapt, *Sintagma* lui Matei Vlastares este considerată drept prima reglementare bisericească și de stat privitoare la monahism pe teritoriul românesc. În continuare vor fi luate în considerare următoarele principale surse juridice:

Soborul organizat de Mihai Viteazul, la care au participat mitropolitul Eftimie și episcopii Teofil al Râmnicului și Luca al Buzăului, probabil în anul 1596[3];

---

1. „Matei Vlastares și-a propus să coroboreze dreptul secular (dreptul penal și procedura) cu dreptul canonic, pentru a fi de folos tribunalelor din secolul XIV, în cadrul cărora clericii erau chemați să judece și litigiile civile. În aceasta constă de fapt originalitatea acestui canonist” (Ioan N. Floca, *Din istoria dreptului românesc.* I, *Dreptul scris*, Sibiu, 1993, p. 26, n. 94).
2. I.N. Floca, *Din istoria dreptului românesc. I. Dreptul scris*, pp. 26-38.
3. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ²1929, București, p. 219.

Frescă de la Mănăstirea Snagov

➤ *Mihai Viteazul, Domn al Țării Românești (1593-1601), al Moldovei (1600) și Principe al Transilvaniei (1599-1600)*

➤➤ *Episcopul Luca al Buzăului (1583-1603)*

Reforma lui Miron Barnovschi, adoptată în două soboare, unul în 20 septembrie 1626 și celălalt în 20 martie 1627, la care au participat mitropolitul Anastasie Crimca (în a doua sa păstorire), episcopul Atanasie de la Roman, Evloghie de la Rădăuți și Pavel de la Huși[4];

Pravila cea Mare de la Târgoviște, din 1652, una dintre cele mai importante surse juridice din istoria dreptului românesc;

Regulamentele Organice, primele constituții moderne românești, impuse de autoritățile de ocupație rusești în 1831;

Decretul Organic pentru regularea schimei monachicesci, nr. 1678/30 noiembrie 1864; această așa-zisă *Lege a călugăriei* a stabilit în cinci capitole și numai nouă articole câteva norme restrictive ale vieții monahilor[5];

Regulamentul pentru disciplina monahală, întocmit de Sfântul Sinod (ca urmare a *Legii Sinodale* din 1872) și întărit prin *Decretul regal nr. 1184*/7 iunie 1873; avea 113 articole și se referea la toate laturile vieții monahale;

Statutul Organic al Mitropoliei din Transilvania; cele câteva articole privitoare la monahism (art. 66-84) s-au aplicat pentru singura mănăstire a Mitropoliei (Hodoș-Bodrog);

Statutul de organizare al Bisericii Ortodoxe Române, întocmit după Marea Unire și unificarea celor patru Biserici provinciale românești (6 mai 1925); Cap. III (art. 84-114) conținea prevederi privind funcționarea mănăstirilor;

Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor, cel mai complet regulament (11 capitole și 125 de articole), reglementa în amănunt toate aspectele vieții mănăstirești[6] (ca urmare a *Statutului*

4. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, I, pp. 267-274.

5. „Decret organic pentru regularea schimei monachicesci", în: *Colecțiune de legiuirile Romaniei vechi și nuoi câte s-au promulgatu pene la finele anului 1870*, București, 1873, pp. 1795-1796.

6. „Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor", în: *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române sub Înalt Prea Sfințitul Patriarh Justinian 1948-1953*, București, 1953, pp. 385-423.

« *Miron Barnovschi, Domnitor al Moldovei (1626-1629, 1633)*

‹ *Anastasie Crimca, mitropolitul Moldovei (1608-1619)*

privind organizarea Bisericii Ortodoxe Române din 1848). A fost aprobat de Sfântul Sinod al BOR în ședința sa din 25 februarie 1950 și de Ministerul Cultelor abia la 26 martie 1953. În anii cei mai crunți ai dictaturii comuniste, monahismul s-a dezvoltat într-un mod fără precedent. Numărul mănăstirilor a crescut de la 154, cu 4100 viețuitori (în 1938) la 224, cu 6214 viețuitori (decembrie 1958)[7];

Decretul nr. 410/28 octombrie 1959, adoptat de Prezidiul Marii Adunări Naționale al RPR (a fost de fapt o modificare, prin adăugarea unui text articolului 7 al *Decretului 177*/4 august 1948 pentru regimul general al cultelor religioase[8]). Acesta prevedea scoaterea din mănăstiri „a minorilor, a elementelor care nu au absolvit cursul elementar, a celor imorali, precum și a elementelor dușmănoase regimului"[9];

Statutul de organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române din 2007 a fost aprobat de Sf. Sinod la 28 noiembrie 2007 și recunoscut de autoritățile politice prin *Hotărârea de Guvern nr. 53*/16 ianuarie 2008. Din cele 205 articole ale Statutului, Secțiunea a IV-a se ocupă de mănăstiri în articolele 74-83[10]. Relația de dependență de stat s-a transformat treptat în relație de parteneriat, motiv care și situația monahismului a fost reconsiderată. A crescut foarte mult numărul mănăstirilor, fie prin reactivarea celor vechi desființate, fie prin construcția altora noi.

În continuare vor fi prezentate, în mod sistematic, principalele prevederi ale acestor acte legislative privitoare la organizarea vieții monahale.

7. George Enache, Adrian N. Petcu, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor 50*, Galați, 2009, p. 56.
8. G. Enache, A.N. Petcu, *Monahismul ortodox...*, p. 57.
9. G. Enache, A.N. Petcu, *Monahismul ortodox...*, p. 57.
10. „Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVI (2008), 1-2, pp. 55-59.

› *Membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române la 1906*

Poziția ierarhului în viața mănăstirii

Canoanele au stabilit dreptul episcopului locului de conducător canonic al mănăstirilor. Drept urmare, *Sintagma* prevedea:

> „să nu se ridice mănăstire fără încuviințarea episcopului, săvârșind mai întâi molitva obișnuită, iar mănăstirea însăși și câte i-au fost închinate de către întemeietor să se înscrie în catastih și catastihul să se depună în arhiva episcopiei, spre a nu putea să-și însușească cele afierosite. Căci dacă cineva care donează oamenilor nu poate fără motiv special să ia înapoi cele dăruite, cu atât mai mult cine oferă daruri lui Dumnezeu, (nu poate) să le stăpânească iar. Și (ctitorul) fără învoirea episcopului să nu se facă pe sine egumen, nici pe altul să aleagă dinainte în locul lui”[11].

Această prevedere a rămas tot timpul valabilă, fiind cuprinsă și în *Pravila cea Mare* din 1652 (glava 116):

> „Canonul acesta hotărăște că nimeni să nu zidească mănăstire fără voia arhiereului în a cărui eparhie se află locul acela; întâi, pentru ca să facă, după obicei, rugăciunea la punerea temeliei și să scrie în uric toată economia mănăstirii și să scrie în el și toate lucrurile din care voiesc monahii să poată trăi, pe care voiește să le dea acela care face mănăstirea. Și scriind acelea toate, să pună acel uric la mitropolie. Și acesta care pune acele lucruri în mănăstirea, ale cărei ctitor s-a făcut, și pe care le dă lui Dumnezeu și se fac ale lui, canonul de față voiește și hotărăște ca să nu mai aibă nicio putere asupra lor, nici în mănăstire, nici egumen să nu se facă fără voia arhiereului, nici pe altul să nu pună, ci toate sunt în mâna arhiereului, pentru că ține pe pământ locul lui Dumnezeu”[12].

▲ *Pravila cea Mare sau Îndreptarea legii (1652), facsimil*

Rolul ierarhului a fost prevăzut și în cazul mănăstirilor deja înființate: „nu este permis ca episcopii eparhioți să fie lipsiți de drepturile canonice în mănăstiri de către cei ce le-au ctitorit”[13].

Ctitorul avea obligația să asigure mijloacele de întreținere a mănăstirii și a călugărilor, iar obștea monahală avea datoria doar de a viețui în conformitate cu prevederile canonice, beneficiind de mijloacele materiale date lor. Egumenul trebuia să fie ales de obștea monahală, iar de toată viața internă a mănăstirii răspundea chiriarhul (episcopul sau mitropolitul).

11. Citat preluat după Vasile Muntean, „Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600), în: *Studii Teologice*, XXXVI (1984), 1-2, București, p 51.
12. *Îndreptarea Legii. 1652*, București, 1962, pp. 142-143. http://www.archive.org/stream/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652.
13. Vasile Muntean, „Organizarea mănăstirilor românești...”, p. 74.

În timpul *Regulamentelor Organice,* rolul chiriarhilor a scăzut în importanță, mănăstirile intrând sub supravegherea Ministerelor de culte (în special în privința gestiunii financiare). Înființări de mănăstiri și schituri nu se puteau face, iar egumeni erau aleși numai cu aprobarea domnului. Astfel, *Regulamentul Organic al Valahiei* a prevăzut în art. 363, alin. 7 și 8:

> „Nici un schit sau vreun alt chinovion nu să poate întocmi în Valahia fără a se da de știre mai întâiu Marelui Logofăt ca printr-însul să ia voia și slobozenia domnului.
>
> Asemenea și nici un egumen nu se poate așeza pe la toate mănăstirile în toată țara până a nu se înfățișa Domnului prin Marele Logofăt dimpreună cu mitropolitul și până a nu să întări de Domn, fără a să îndatora să plătească vreun ban supt nici un fel de numire; așișderea și orice stariț să va alege, numaidecât să se facă cunoscut Marelui Logofăt"[14].

Sântul Sinodŭ al S-tei Biserici Autocefale Orthodoxe Române.

LEGEA ORGANICA

și

Regulamentele S-tului Sinodu

ANUL 1872—1883.

Imprimate în acéstă a treia ediție, după decisiunea S-lui Sinodŭ.

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICESCI

1884

▲ *Legea Organică și Regulamentele Sfântului Sinod pe anii 1872-1883, facsimil*

În anul 1851, egumenii (superiorii mănăstirilor) erau numiți de episcopi, în înțelegere cu vornicul averilor bisericești (ministrul de culte) și cu aprobarea domnului[15].

Acest drept i-a fost retras ierarhului pentru o scurtă perioadă prin *Decretul* lui Cuza din anul 1864. Acesta, pentru a limita proliferarea mănăstirilor, a eliminat dreptul ierarhului, mai precis a oricărei „autorități eclesiastice", de a tunde în monahism vreun bărbat sau femeie fără autorizarea Sinodului central și a Ministerului cultelor.

După numai opt ani s-a revenit la situația precedentă și normală din punct de vedere canonic, *Legea sinodală din 1872* punând mănăstirile sub autoritatea spirituală a chiriarhului locului:

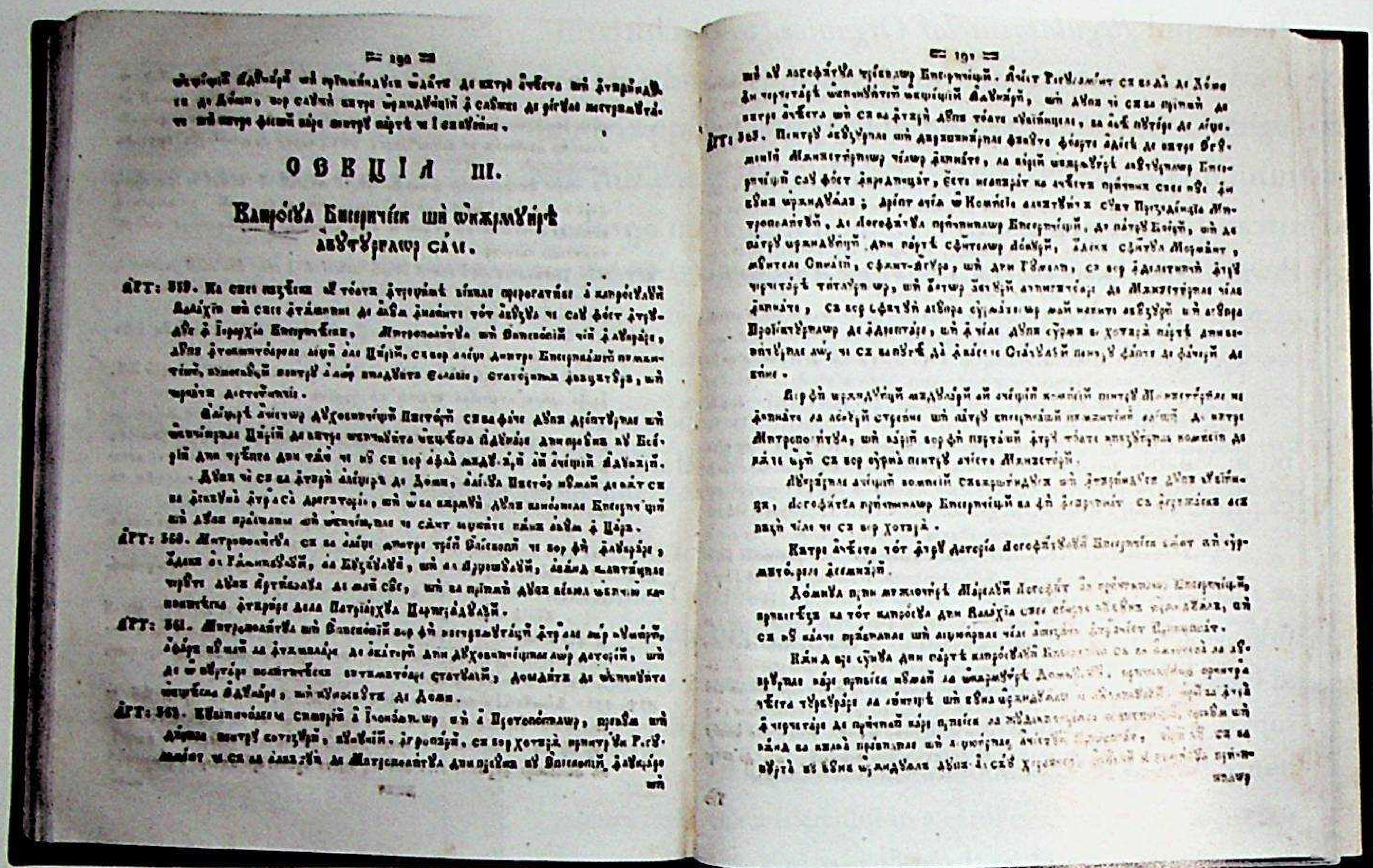
> „Chinoviile de călugări și călugărițe atârnă numai de puterea chiriarhului, în ceea ce privește disciplina eclesiastică și datoriile lor spirituale, fără nici un amestec al puterii laice" (art. 27)[16].

În Mitropolia Transilvaniei, conform *Statutului Organic* din 1868, înființarea unei mănăstiri se putea realiza doar cu învoirea episcopului, fondatorul fiind obligat să asigure mijloacele de întreținere a mănăstirii (§ 68).

După Marea Unire, unificarea bisericească a fost împlinită prin votarea și promulgarea *Statutului* din 1925. Un capitol (III) din acesta a fost dedicat mănăstirilor, art. 84-114 prevăzând reglementări ale funcționării lor.

---

14. Ion ȚUȚUIANU, *Statul și Biserica românească în epoca premodernă. Studiu istorico-juridic*, Bacău, 2003, p. 85, n. 135.
15. *Buletin oficial al Munteniei nr. 18/1851*, apud Nicolae DOBRESCU, *Studii de Istoria Bisericii Române contimporane*, vol. I, București, 1905, p. 62.
16. „Lege pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți cum și a constituirei Sântului Sinod al Sântei Biserice Autocefale Ortodoxe Române", în: *Biserica Ortodoxă Română*, I (1874), 2, București, pp. 85-86.

▲ *Regulamentul Organic, București 1832, facsimil*

În continuarea reglementărilor anterioare (exceptând doar *Decretul* lui Cuza), *Statutul* din 1925 a precizat poziția episcopului de conducător canonic al mănăstirilor. Acestea se puteau înființa sau desființa numai cu încuviințarea Sfântului Sinod, la propunerea episcopului locului. Mănăstirea putea fi întemeiată de către un călugăr, persoană privată (ctitor) sau de o corporație, cu condiția asigurării mijloacelor materiale de întreținere (art. 85-86).

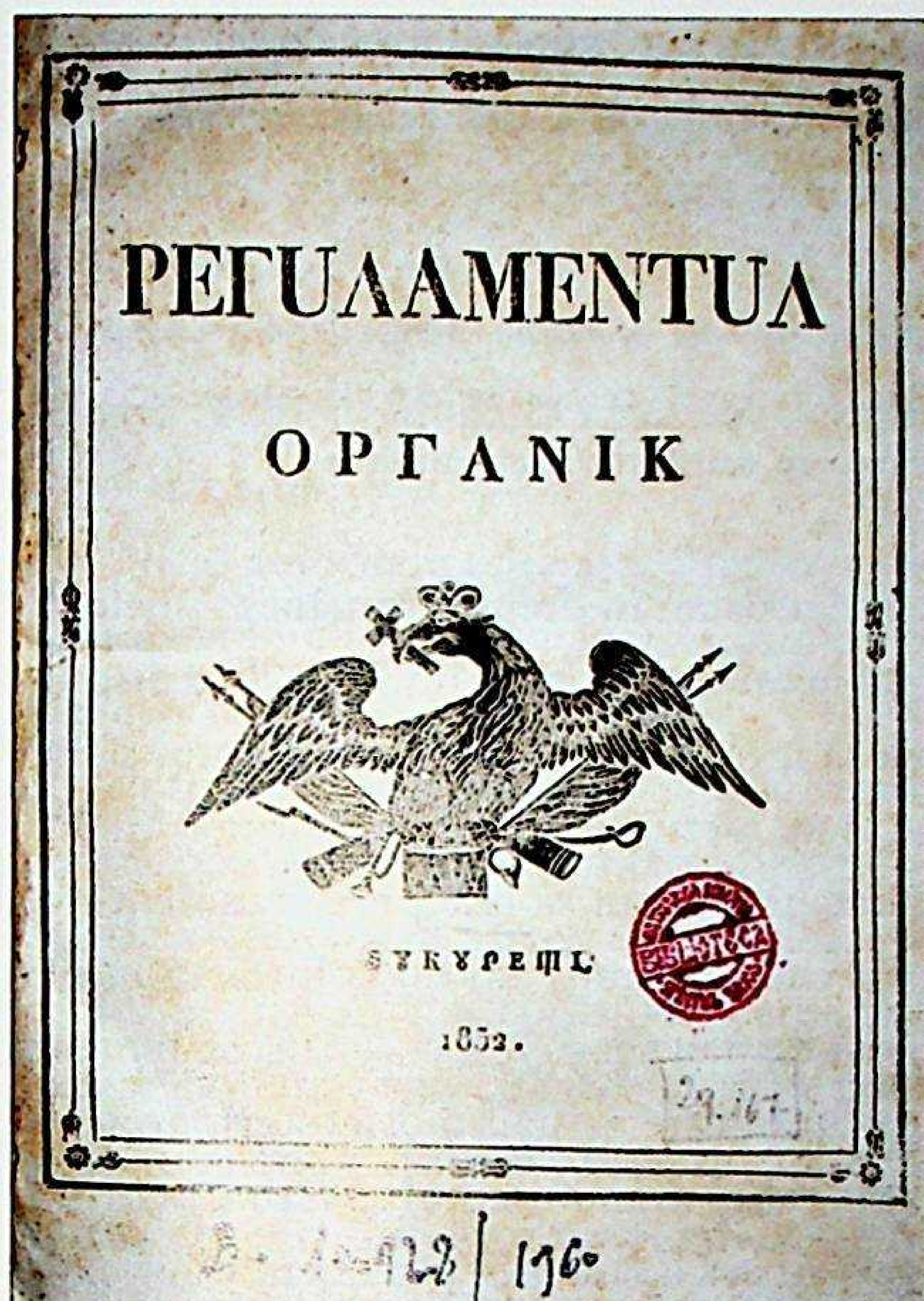
După instaurarea regimului comunist, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române din 1948*[17] conținea și referiri privitoare la mănăstiri. În art. 74-86 se regăsesc aceleași prevederi ca și în *Statutul* din anul 1925, respectiv că înființarea și desființarea mănăstirilor se poate face doar cu aprobarea Sfântului Sinod, iar conducătorul suprem al mănăstirilor este chiriarhul, căruia îi ține locul în mănăstire starețul, respectiv stareța. Acest statut prevedea întocmirea unui regulament:

> „Organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mânăstirilor se face printr-un regulament interior, întocmit de Sfântul Sinod" (art. 86).

Pe lângă prevederile detaliate asupra vieții mănăstirești, acest regulament a redus vârsta tunderii în monahism la 21 de ani (art. 18).

Decretul nr. 410/1959 prevedea ca autorizarea de funcționare a mănăstirilor să fie eliberată numai de către Departamentul Cultelor și nu de către chiriarh sau Sfântul Sinod. Altă prevedere se referea la vârsta aspiranților la viața monahală, aceasta apropiindu-se de cea prevăzută de *Decretul* lui Cuza din 1864.

17. „Partea Oficială", în: *Biserica Ortodoxă Română*, 1-2/1949, pp. 3-48.

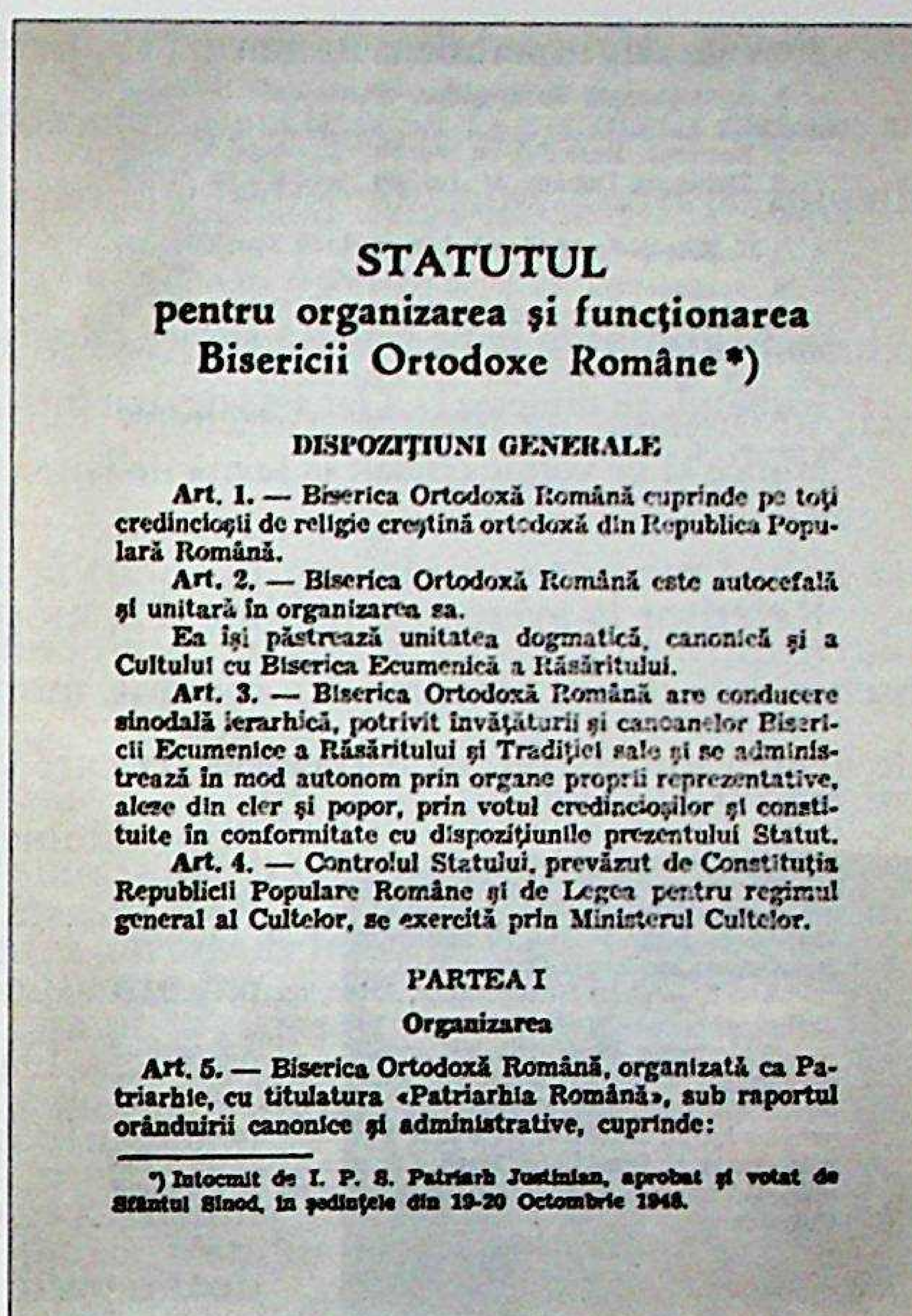

PEΓUΛAMENTUΛ

OPΓANIK

БУКУРЕЩЪ

1832.

STATUTUL
pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*)

DISPOZIȚIUNI GENERALE

Art. 1. — Biserica Ortodoxă Română cuprinde pe toți credincioșii de religie creștină ortodoxă din Republica Populară Română.

Art. 2. — Biserica Ortodoxă Română este autocefală și unitară în organizarea sa.

Ea își păstrează unitatea dogmatică, canonică și a Cultului cu Biserica Ecumenică a Răsăritului.

Art. 3. — Biserica Ortodoxă Română are conducere sinodală ierarhică, potrivit învățăturii și canoanelor Bisericii Ecumenice a Răsăritului și Tradiției sale și se administrează în mod autonom prin organe proprii reprezentative, aleze din cler și popor, prin votul credincioșilor și constituite în conformitate cu dispozițiunile prezentului Statut.

Art. 4. — Controlul Statului, prevăzut de Constituția Republicii Populare Române și de Legea pentru regimul general al Cultelor, se exercită prin Ministerul Cultelor.

PARTEA I

Organizarea

Art. 5. — Biserica Ortodoxă Română, organizată ca Patriarhie, cu titulatura «Patriarhia Română», sub raportul orânduirii canonice și administrative, cuprinde:

*) Întocmit de I. P. S. Patriarh Justinian, aprobat și votat de Sfântul Sinod, în ședințele din 19-20 Octombrie 1948.

◄ *Regulamentul Organic (1832), pagină de titlu (stânga); Statutul Bisericii Ortodoxe Române din 1948, facsimil (dreapta)*

Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române din 2007, întărind principiul autonomiei, prevedea ca mănăstirea să se afle în subordinea canonică a chiriarhului locului; pe de altă parte, spre deosebire de prevederile anterioare, noul *Statut* a stabilit ca înființarea, desființarea și transformarea mănăstirilor să nu mai aibă nevoie de aprobarea Sfântului Sinod, ci de cea a Sinodului mitropolitan (art. 74-75).

Intrarea în monahism

Candidatul care dorea să-și dedice viața slujirii lui Dumnezeu și rugăciunii trebuia să dovedească vocația, să cunoască și să fie pe deplin pregătit pentru o astfel de viață. De aceea, din cele mai vechi timpuri s-a stabilit o perioadă de timp în care aspirantul la călugărie să fie pregătit în acest sens, perioadă care nu a variat prea mult în practica ortodoxă.

La fel ca și *Sintagma*, care prevedea obligația egumenului de a pregăti și a verifica pe novice înainte de intrarea în mănăstire, perioada de probă fiind de trei ani, tot astfel și *Statutul* din 2007 prevede aceeași perioadă de pregătire.

Pe lângă pregătirea spirituală individuală a aspirantului la viața monahală s-a avut tot timpul în vedere obligativitatea ca acesta să-și rezolve problemele familiale și materiale înainte de a ieși din lume. Dacă era căsătorit trebuia să se despartă cu învoirea celuilalt soț. Apoi trebuia să-și împartă averea, în cazul în care avea descendenți.

Reforma lui Miron Barnovschi conținea o singură restricție, și anume la primirea ardelenilor în mănăstire, cauza constând, în opinia lui Iorga, în reclamațiile care veneau din partea domnilor sași și unguri din Transilvania și Ungaria:

> „Pentru a nu se face vorbă cu vecinii, și mai cu samă pentru a nu pătrunde anume eresii calvine sau anume vechi rătăciri catolice, ungurenii, românii de peste munți, nu vor mai fi primiți în mănăstiri”[18].

18. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 270.

Pravila Mare stabilea, în glava 219, pentru cazul în care viitorul monah era căsătorit, ca această căsătorie să fie desfăcută cu aprobarea Bisericii, iar soțul rămas „în lume" avea dreptul să se recăsătorească:

> „Poruncim să fie volnic a să face călugăr și a se despărți de nuntă orcicarele va vrea, au bărbatul, au muierea [...] Iar așa adevărat întâi să ia chipul acela ce va să se facă călugăr, de-acia atunce să fie volnic celălalt să se mărite sau să se însoare, sau bărbatul sau muierea"[19].

Referitor la averea monahilor și la moștenire, existau în dreptul românesc unele deosebiri față de cel bizantin. La români, monahii aveau o mai mare libertate de a dispune de averea lor. Astfel, în Moldova, cel care voia să intre în mănăstire avea dreptul să lase prin testament toate lucrurile sale, după dorință. În Țara Românească monahii puteau să lase prin testament averea urmașilor lor chiar la mulți ani după intrarea în mănăstire[20]. Dacă nu existau moștenitori, averea sa rămânea mănăstirii; în cazul în care existau moștenitori, averea se împărțea egal, monahul având dreptul să rețină pentru el doar o parte egală cu cea lăsată prin testament fiilor, parte care, conform glavei 132, la moartea sa revenea mănăstirii:

▲*Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, tablou*

> „Un om ce să va face călugăr și va muri și feciori nu va fi avut, atunce ce va avea ale lui cade-se să le ia mănăstirea. Iar de va avea feciori, să se împartă într-atâta părți câți feciori are; iar el încă să ia o parte ca a unui fecior, și aceea numai ca să trăiască până va fi. De-acia de va muri fără de zapis, partea ceaia ce-au luat ca și un fecior moștenește aceaia mănăstirea; iar cealea ce-au luat feciorii lui, părțile lor rămân ale lor, iar mănăstirea n-are treabă cu dânsele nemică"[21].

În timpul domniei lui Cuza, *Decretul Organic privind reglementarea vieții monahale* a stabilit că nicio persoană nu putea deveni călugăr sau călugăriță dacă nu avea o recomandare a Sinodului general către Ministerul Cultelor, cu dovezi asupra vocației persoanei respective (art.1, a). A fost stabilită o vârstă minimă de 60 de ani pentru bărbați și de 50 de ani pentru femei. Excepție de la această limită de vârstă se putea face doar în următoarele condiții: în caz de invaliditate sau de boală incurabilă (art. 1, b); pentru bărbați în cazul celor care erau absolvenți de seminar superior, în vederea intrării în rândul clerului înalt (viitori ierarhi) (art. 2); pentru femei, în cazul celor care aveau să funcționeze în spitale, școli sau instituții „de bine-faceri ale statului", dar și acestea numai după

19. *Îndreptarea Legii. 1652*, București, 1962, pp. 225-226. http://www.archive.org/stream/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652#page/n225/mode/2up/search/calugar
20. V. Muntean, „Organizarea mănăstirilor românești...", p. 75.
21. *Îndreptarea Legii. 1652*, pp. 153-154.

vârsta de 30 de ani și care nu erau căsătorite (art. 4, b); pentru femeile care erau eliberate din închisori și aveau recomandare de la Sinodul general (art. 4, c).

Viitorii călugări sau călugărițe trebuiau să renunțe la dreptul primirii unei pensii de la stat (art. 1, c).

Pentru a îngrădi înființarea de noi mănăstiri, *Decretul* a stipulat în capitolul II faptul că nu avea să fie îngăduită călugărirea pe seama altor mănăstiri, schituri sau sihăstrii în afara acelor existente.

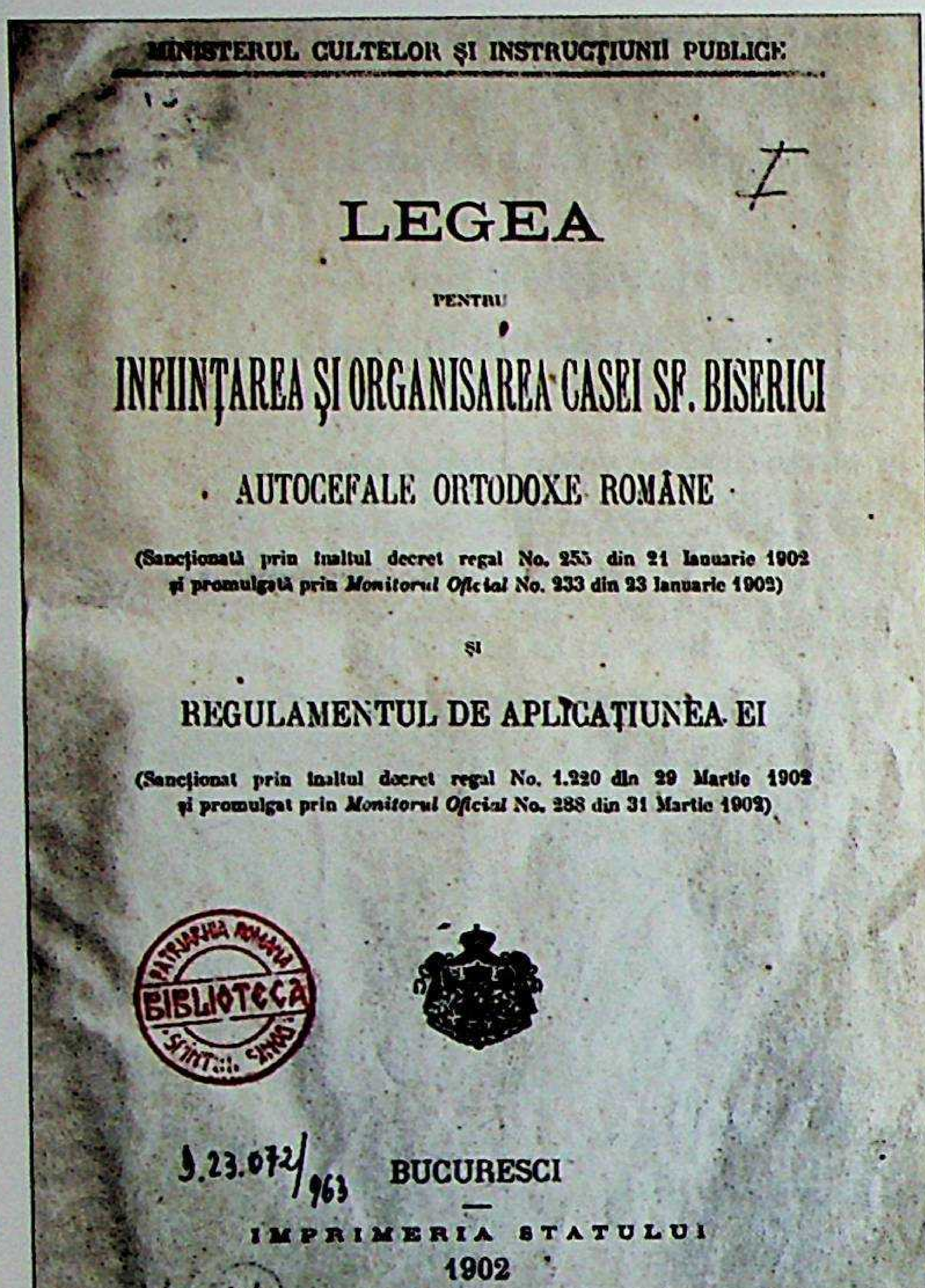
Nicio autoritate ecleziastică nu avea voie să tundă în monahism pe vreun bărbat sau femeie dacă nu i se prezenta: a) autorizarea Sinodului general și b) autorizarea Ministerului Cultelor (art. 5).

Potrivit *Regulamentului pentru disciplina monahală* din 1873, tunderea în monahism nu era posibilă fără încuviințarea Sfântului Sinod (art. 1). Regulamentul a prezentat și etapele care trebuiau parcurse de candidat pentru a fi admis în mănăstire. Acesta trebuia să se prezinte mai întâi la episcopul eparhiot de care ținea respectiva mănăstire cu o cerere de intrare în monahism, care trebuia să fie însoțită de o „mărturie" din partea comunei bisericești (cu referințe privind vârsta, situația civilă, socială și materială a candidatului). În cazul în care era căsătorit, avea nevoie și de încuviințarea „fostului soț". Mai trebuia să prezinte date despre îndeletnicirea practicată, precum și dacă avea datorii față de comunitate sau nu, dacă avea copii și date despre modul de împărțire a averii, aspirantul trebuind să facă un testament. Din totalitatea bunurilor deținute, pentru el avea să-și păstreze o parte atât cât să-și asigure traiul propriu în mănăstire până la primirea sa în obște. După acest eveniment, partea sa de avere avea să intre în folosul mănăstirii (art. 2-3).

Episcopul lăsa un timp de gândire de o lună de zile candidatului. Dacă după împlinirea acelei luni candidatul persista în dorința de a intra în mănăstire, episcopul se adresa superiorului mănăstirii spre a-l supune „ispitirii canonice" (art. 4). Aceasta dura, conform canoanelor, între șase luni și trei ani, termen care se lăsa la „chibzuirea" episcopului (art. 7). Când superiorul mănăstirii considera că aspirantul era pregătit de călugărie, cerea învoire de la episcop spre a-l „tunde în schimă" (art. 8). Episcopul, la rândul lui, trebuia să ceară învoirea de la Sf. Sinod (art. 9).

Înainte de trecere la viața monahală, aspirantul își încheia legătura cu viața lumească, cel mai important fiind împărțirea averii, din care-și reținea pentru el doar atât cât să se întrețină până la primirea în obștea monahală. Era important acest fapt, întrucât intrarea în viața monahală nu însemna automat intrarea în obștea monahală (art. 13). În obște era un număr limitat de călugări, fixat de bugetul pe care-l primea mănăstirea de la stat. Prin urmare, după tunderea în monahism candidatul trăia în mănăstire, însă pe cheltuiala proprie. Doar în momentul în care se elibera un loc în mănăstire (prin decesul sau plecarea altui monah din acea mănăstire) se alegea dintre aspiranți cel mai vechi și cel mai merituos pentru ocuparea locului vacant din mănăstire (art. 14). De aici rezultă că în mănăstiri erau două feluri de monahi: cei care aparțineau obștii și care erau bugetați de stat și cei care trăiau pe cheltuiala lor și așteptau intrarea în obștea monahală.

Iată situația mănăstirilor și a locurilor de monahi bugetate în 1902, anul de înființare a Casei Bisericii: 22 de mănăstiri de călugări cu 709 viețuitori, precum și 19 mănăstiri de maici, cu 1742 viețuitoare.

MINISTERUL CULTELOR ŞI INSTRUCŢIUNII PUBLICE

LEGEA

PENTRU

INFIINŢAREA ŞI ORGANISAREA CASEI SF. BISERICI

AUTOCEFALE ORTODOXE ROMÂNE

(Sancţionată prin înaltul decret regal No. 255 din 21 Ianuarie 1902 şi promulgată prin *Monitorul Oficial* No. 233 din 23 Ianuarie 1902)

ŞI

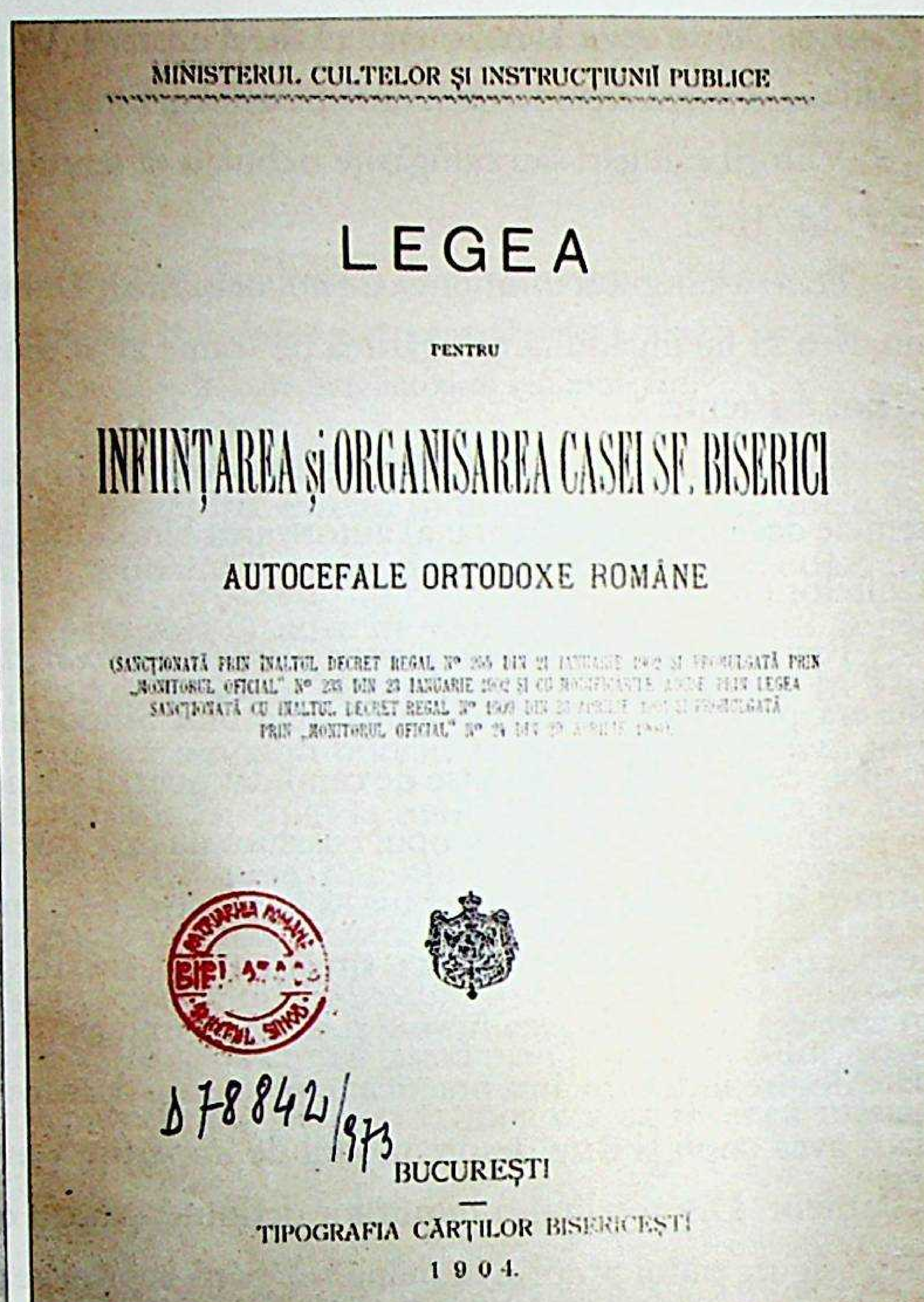
REGULAMENTUL DE APLICAŢIUNEA EI

(Sancţionat prin înaltul decret regal No. 1.220 din 29 Martie 1902 şi promulgat prin *Monitorul Oficial* No. 288 din 31 Martie 1902)

BUCURESCI

IMPRIMERIA STATULUI

1902

MINISTERUL CULTELOR ŞI INSTRUCŢIUNII PUBLICE

LEGEA

PENTRU

INFIINŢAREA şi ORGANISAREA CASEI SF. BISERICI

AUTOCEFALE ORTODOXE ROMÂNE

BUCUREŞTI

TIPOGRAFIA CĂRŢILOR BISERICEŞTI

1904.

▲ *Legea pentru înfiinţarea şi organizarea Casei Bisericii (1902, 1904), pagini de titlu în facsimil*

Mănăstirile de călugări au fost, împărţite pe judeţe şi număr de vieţuitori subvenţionaţi de la buget, următoarele: jud. Ilfov: Căldăruşani – 96 şi Cernica – 109; jud. Prahova: Cheia-Teleajen – 18, Ghighiu – 25, Predeal – 10 şi Izvoarele-Crasna – 6; jud. Tulcea: Cocoş – 40; jud. Râmnicu Sărat: Vărzăreşti – 18 şi Dălhăuţi – 14; jud. Buzău: Ciolanu – 70, Găvanul – 7 şi Găvanele – 6; jud. Gorj: Lainici – 4; jud. Dâmboviţa: Peştera – 6; jud. Argeş: Robaia – 5, Turnu – 12 şi Stânişoara – 20; jud. Neamţ: Neamţ, Secu – 194, Horaiţa – 18, Tarcău – 8; jud. Botoşani: Vorona – 19; jud. Vaslui: Rafaila – 4 călugări.

Mănăstirile de maici au fost următoarele: jud. Botoşani: Agafton – 120; jud. Tutova: Adam – 136; jud. Neamţ: Văratic – 410, Agapia – 276, Almaş – 10; jud. Buzău: Răteşti – 70 şi Barbu – 28; jud. Râmnicu Sărat: Răteşti – 43 şi Rogoz – 9; jud. Ilfov: Ţigăneşti – 173, Pasărea – 122, Samurcăşeşti – 45 jud. Prahova: Zamfira – 44 şi Suzana – 39; jud. Dâmboviţa: Viforâta – 59; jud. Muscel: Nămăieşti – 25; jud. Argeş: Văleni – 44; jud. Vâlcea: Horezu – 43; Dintr-un lemn – 27.

Pe lângă acestea mai existau încă 29 de mănăstiri şi schituri, în care vieţuiau aprox. 50 de vieţuitori nesubvenţionaţi de la buget, cele mai importante fiind Mănăstirea Tismana (jud. Gorj), cu 10, şi Schitul Durău (jud. Neamţ) cu 19 vieţuitori.

Statul subvenţiona pentru fiecare vieţuitor al mănăstirii următoarele sume: 50 lei pentru îmbrăcăminte, 135 lei pentru hrană şi 3 lei pentru lumânări. De asemenea, s-au acordat salarii superiorilor din mănăstirile mari şi preoţilor slujitori. Astfel, mănăstirilor mari (care aveau şi bolniţă, precum Neamţ-Secu, Agapia şi Văratic) li se acordau câte 1140 lei/an, la celelalte mănăstiri salariile superiorilor/superioarelor erau între 360, 576 şi 804 lei/an;

➤ *Mănăstirea Tismana, gravură (sus)*

➤ *Mănăstirea Durău, fotografie de epocă (jos)*

▲ *Mănăstirea Neamț la 1860, desen*

superiorii de la mănăstirile foarte mici nu primeau niciun salariu. Preoții slujitori la cele 29 de mănăstiri fără monahi bugetari încasau salarii între 576-804 lei/an, iar preoții slujitori la mănăstirile de maici primeau între 525-1452 lei/an[22].

În ceea ce privește Mitropolia Transilvaniei, *Statutul Organic* nu a prevăzut prea multe reglementări cu privire la viața mănăstirească (poate și pentru că exista doar o singură mănăstire). Cel ce dorea să intre în tagma monahală era cercetat canonic de *sinodul mănăstiresc*, apoi, în caz de aprobare din partea prepozitului, era prezentat episcopului care-i dădea binecuvântarea:

> „Cel ce va voi să se facă monah, trebuie să se supună încercării canonice, apoi dacă se dovedește demn prin sinodul mănăstiresc de a se primi în tagma monahală, este prezentat

---

22. Isidor Silbernagl, *Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients. Eine kanonistisch-statistische Abhandlung*, Regensburg, ²1904, pp. 158-161.

episcopului, respectiv arhiepiscopului, prin prepozitul mănăstirii, și i se dă binecuvântarea arhierească" (§ 71).

▲ *Arhiereul Narcis Crețulescu, starețul mănăstirii Neamț-Secu, împreună cu obștea la 7 mai 1908*

Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 1925 a preluat prevederi referitoare la organizarea vieții monahale atât din *Regulamentul* din România, promulgat în anul 1873, cât și din *Statutul Organic* ardelean. Cu privire la condițiile de primire a candidatului în mănăstire, au fost preluate prevederile *Regulamentului* din 1873, cu diferența că în acest *Statut* s-a specificat vârsta de 30 de ani ca vârstă minimă pentru a putea fi tuns în monahism. Tunderea se putea realiza sub această vârstă (dar nu mai puțin de 25 de ani) în cazul absolvenților de studii superioare teologice. O altă diferență viza situația materială a monahului. În momentul intrării în cinul monahal, aspirantul trebuia să-și rezolve problemele materiale față de descendenți, pentru că, odată intrat în călugărie, nu mai avea voie să aibă avere particulară, tot ce era al său fiind din acel moment al mănăstirii (art. 90).

CHIRU C. COSTESCU
LICENŢIAT IN TEOLOGIE ŞI DREPT
INSPECTOR GENERAL IN MINISTERUL DE CULTE ŞI ARTE

COLECŢIUNEA DE LEGIUIRI BISERICEŞTI ŞI ŞCOLARE ADNOTATE

VOLUMUL II

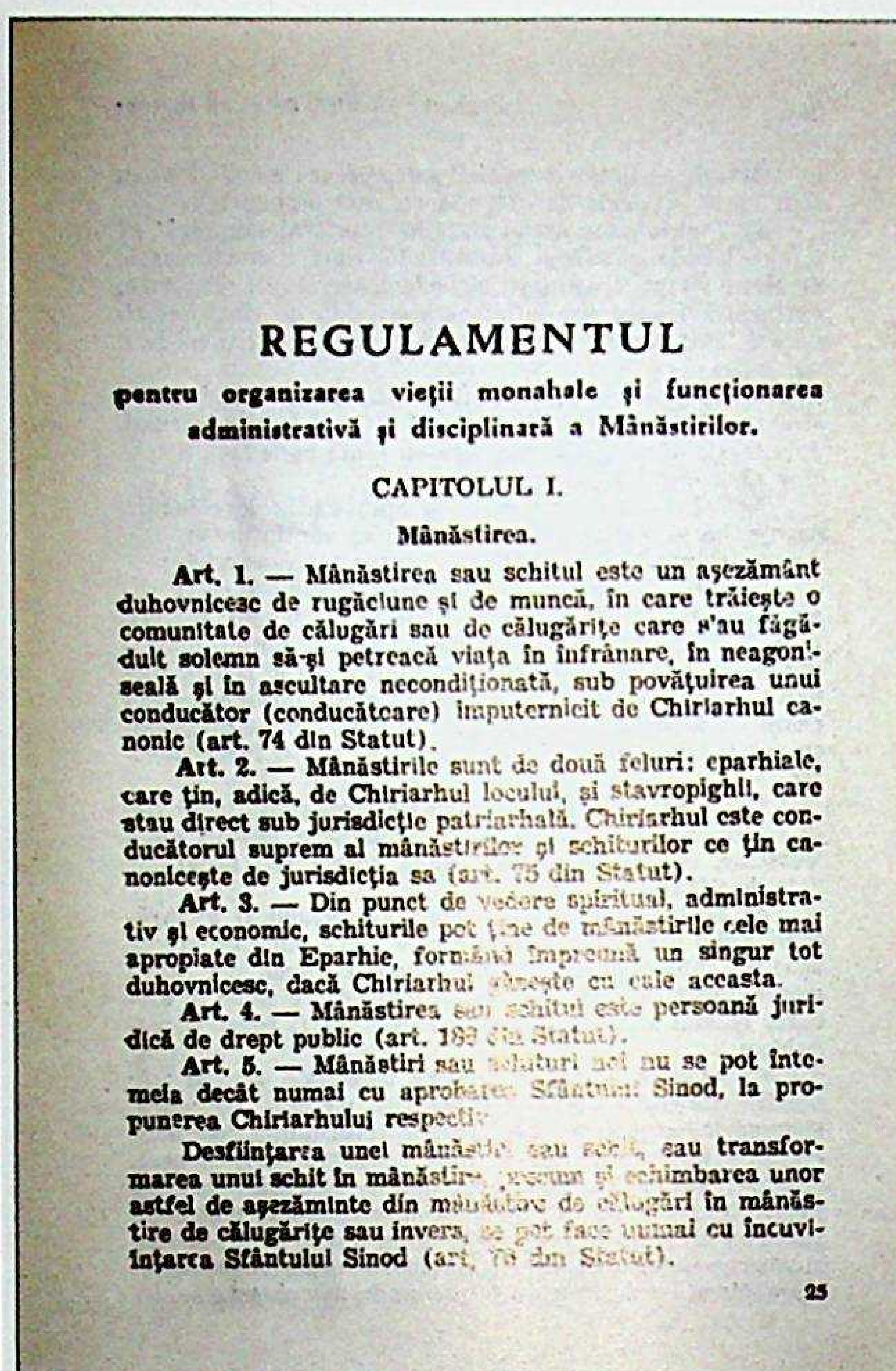
LEGEA
ŞI
STATUTUL
PENTRU
ORGANIZAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
DIN 6 MAI 1925

Adnotate cu desbaterile parlamentare şi Jurisprudenţele referitoare.

Cu expunerea de motive a Domnului Al. Lapedatu, Ministrul Cultelor şi Artelor; cu rapoartele şi discuţiunile generale dela Senat şi Cameră, şi cu un index alfabetic.

BUCUREŞTI
Tipografia Curţii Regale F. GÖBL FII
19, Strada Regală, 19
1925.

Preţul 120 Lei

REGULAMENTUL

pentru organizarea vieţii monahale şi funcţionarea administrativă şi disciplinară a Mânăstirilor.

CAPITOLUL I.

Mânăstirea.

Art. 1. — Mânăstirea sau schitul este un aşezământ duhovnicesc de rugăciune şi de muncă, în care trăieşte o comunitate de călugări sau de călugăriţe care s'au făgăduit solemn să-şi petreacă viaţa în înfrânare, în neagonisealâ şi în ascultare necondiţionată, sub povăţuirea unui conducător (conducătoare) împuternicit de Chiriarhul canonic (art. 74 din Statut).

Art. 2. — Mânăstirile sunt de două feluri: eparhiale, care ţin, adică, de Chiriarhul locului, şi stavropighii, care stau direct sub jurisdicţie patriarhală. Chiriarhul este conducătorul suprem al mânăstirilor şi schiturilor ce ţin canoniceşte de jurisdicţia sa (art. 75 din Statut).

Art. 3. — Din punct de vedere spiritual, administrativ şi economic, schiturile pot ţine de mânăstirile cele mai apropiate din Eparhie, formând împreună un singur tot duhovnicesc, dacă Chiriarhul găseşte cu cale aceasta.

Art. 4. — Mânăstirea sau schitul este persoană juridică de drept public (art. [illegible] din Statut).

Art. 5. — Mânăstiri sau schituri noi nu se pot întemeia decât numai cu aprobarea Sfântului Sinod, la propunerea Chiriarhului respectiv.

Desfiinţarea unei mânăstiri sau schit, sau transformarea unui schit în mânăstire, precum şi schimbarea unor astfel de aşezăminte din mânăstire de călugări în mânăstire de călugăriţe sau invers, se pot face numai cu încuviinţarea Sfântului Sinod (art. [illegible] din Statut).

25

➤ *Colecţiune de legiuiri bisericeşti adnotată, care conţine Legea şi Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române din 6 mai 1925, facsimil (stânga); Regulamentul pentru organizarea vieţii monahale (1950), facsimil (dreapta)*

Cel care dorea să devină monah se adresa episcopului cu o cerere în acest sens, la care trebuia să anexeze toate actele privitoare la trecutul său (studii, situaţie familiară etc.). Dacă episcopul considera că acestea sunt acceptabile, îl trimitea pe aspirant la una din mănăstirile din eparhia sa. Stareţul îl prelua şi pentru o perioadă de timp variabilă (între şase luni şi trei ani) îl supunea „ispitirii canonice". În momentul în care se considera perioada de ispitire suficientă, stareţul îl recomanda episcopului de a fi supus examenului de monah, examen pe care îl susţinea în faţa unei comisii (tot art. 90).

Regulamentul din 1950 a stabilit că, deşi conducătorul suprem al mănăstirii era chiriarhul, totuşi, pentru a intra în schima monahală, candidatul trebuia să se prezinte la stareţ cu cererea şi actele personale. Stareţul judeca dacă admitea sau nu cererea. În cazul admiterii, stareţul îl încredinţa pe aspirant unuia din membrii Consiliului duhovnicesc, spre a fi supravegheat şi instruit (art. 11).

Ispitirea canonică cuprindea trei stadii: a) timp de trei luni aspirantul se afla în grija consilierului duhovnicesc şi lua parte la viaţa mănăstirii prin ascultări duhovniceşti şi gospodăreşti (art. 12); b) al doilea stadiu era destinat pregătirii şcolare. Aspirantul era admis în rândul fraţilor ca *rasofor* şi, în funcţie de nivelul studiilor, încadrat pentru continuarea acestora: cursul de alfabetizare, ciclul I şi ciclul II elementar, în paralel cu pregătirea religioasă (art. 13). După absolvirea ciclului II elementar, a şcolii medii sau a unei facultăţi, la trecerea unui an de la primirea în rândul fraţilor, aspiranţii erau admişi în şcoala monahală. După parcurgerea unui an al acestei şcoli, puteau primi haina monahală şi treceau în rândul fraţilor (surorilor) rasofori, fără schimbarea numelui. Cei nepotriviţi pentru viaţa monahală erau trimişi acasă, dar nu înainte de a

termina învățământul elementar de două cicluri (art. 14). Puteau, în caz excepțional, primi haina monahală și absolvenții ciclului I primar, dacă aveau vârsta de minim 30 de ani și o vechime în mănăstire de cel puțin cinci ani, precum și absolvenții cursului de alfabetizare, care frecventaseră cursurile misionare și aveau o vechime minimă de 10 ani în mănăstire (art. 15). Aceștia nu aveau dreptul să fie înscriși în seminariile monahale (art. 19). c) al treilea stadiu dura de la îmbrăcarea hainei monahale până la tunderea în monahism. Rasoforii absolvenți de șapte clase elementare erau trimiși la școala monahală și la un atelier meșteșugăresc (art. 17). În această perioadă puteau să facă ascultări și în biserică (să cânte, să citească, să-l ajute pe paracliser). În final erau supuși unui examen, după care, dacă îl treceau, primeau aprobare de la chiriarh pentru tunderea în monahism. Vârsta minimă de tundere în monahism a fost redusă prin acest *Regulament* la 21 de ani (art. 18).

▼ *Monahul cel mai bătrân, respectiv cel mai tânăr, cu cheia Mănăstirii Căldărușani, fotografie de epocă*

Precum am amintit mai sus, *Decretul 410/28* octombrie 1959 admitea intrarea în monahism doar după vârsta de 55 de ani la bărbați și 50 de ani la femei, dacă renunțau la salariu sau pensia de la stat, precum și dacă nu aveau obligații deja stabilite prin Codul Familiei; excepție făceau doar absolvenții școlilor de pregătire a clerului, aceștia putând fi admiși la orice vârstă dacă aveau satisfăcut serviciul militar. În plus, în cazurile când exercitarea cultului o reclama, Departamentul Cultelor putea autoriza pe unii monahi să ocupe funcții bisericești și să primească salariul cuvenit[23].

După 1990 monahismul a cunoscut un reviriment deosebit, iar *Statutul din 2007* a redus vârsta admiterii în monahism la 18 ani, sub această vârstă (dar nu sub 16 ani) fiind nevoie de acordul scris al părinților sau al tutorilor. Este interzisă intrarea în monahism a persoanelor care au responsabilități familiale sau sunt urmărite penal (art. 78/2). Tunderea în monahism se face de regulă după viețuirea și cercetarea canonică în mănăstire. Derogările sunt decise doar de chiriarh, din motive misionare urgente (art. 78/3). Hirotonia în treapta de ierodiacon și ieromonah sunt făcute numai cu aprobarea chiriarhului, după absolvirea unei școli teologice (seminar sau facultate) și promovarea examenului de capacitate (art. 78/4).

---

23. G. Enache, A.N. Petcu, *Monahismul ortodox...*, pp. 56-57.

➤ *Domnitorul Mihai Viteazul, stampă și sigiliul lui*

Conducerea, administrația și judecata mănăstirească

Conducerea mănăstirilor a fost încă din vechime în grija egumenilor. Aceștia, fie că erau aleși sau numiți de ctitori, boieri sau domni, aveau nevoie de încuviințarea episcopului.

Sintagma lui Vlastares preciza „și [ctitorul] fără învoirea episcopului să nu se facă pe sine egumen, nici pe altul să aleagă dinainte în locul lui”[24].

În anul 1596, Mihai Viteazul, nemulțumit de faptul „că au început sfintele mănăstiri niște obiceiuri carele nu sunt de tocmeala sfintei pravili”, a convocat un Sobor bisericesc[25]. Acesta a luat măsuri privind alegerea egumenilor, oprindu-i pe „egumenii ce încap la egumenie cu mită, fără voia soborului”. Doar soborul călugărilor din mănăstire avea dreptul să-l aleagă pe egumen, fără vreun amestec din afară:

> „au dat tuturor sfintelor mănăstiri ca să aibă pace și repaus: nimeni din boiari sau Vlădică sau episcop, sau fieștecine din dregători să n-aibă voie a lua cu bani, au verice din mănăstire, nici a pune egumeni, nici a scoate”[26].

De asemenea, Soborul a oprit intrarea străinilor «din alte țeri, fără nicio milă la sfânta casă», aducându-se astfel «răsipă și sărăcie» în mănăstire.

Totodată, numai Soborul avea dreptul să se ocupe și de gospodărirea averii mănăstirești:

> „Mirenii, de orice treaptă, și ierarhii, până la Patriarhii înșiși, n-aveau să se mai amestece de acum la mănăstiri pentru a pune egumeni, pentru a-i izgoni sau pentru a face schimburi și cumpărături cu averea lăsată de ctitori. [...] Toate le hotărăște singur soborul, care «iea seama și de venit și de cheltuială»[27].

---

24. V. Muntean, „Organizarea mănăstirilor românești...”, p. 51.
25. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 219.
26. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 219.
27. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 219.

În ceea ce privește disciplina,

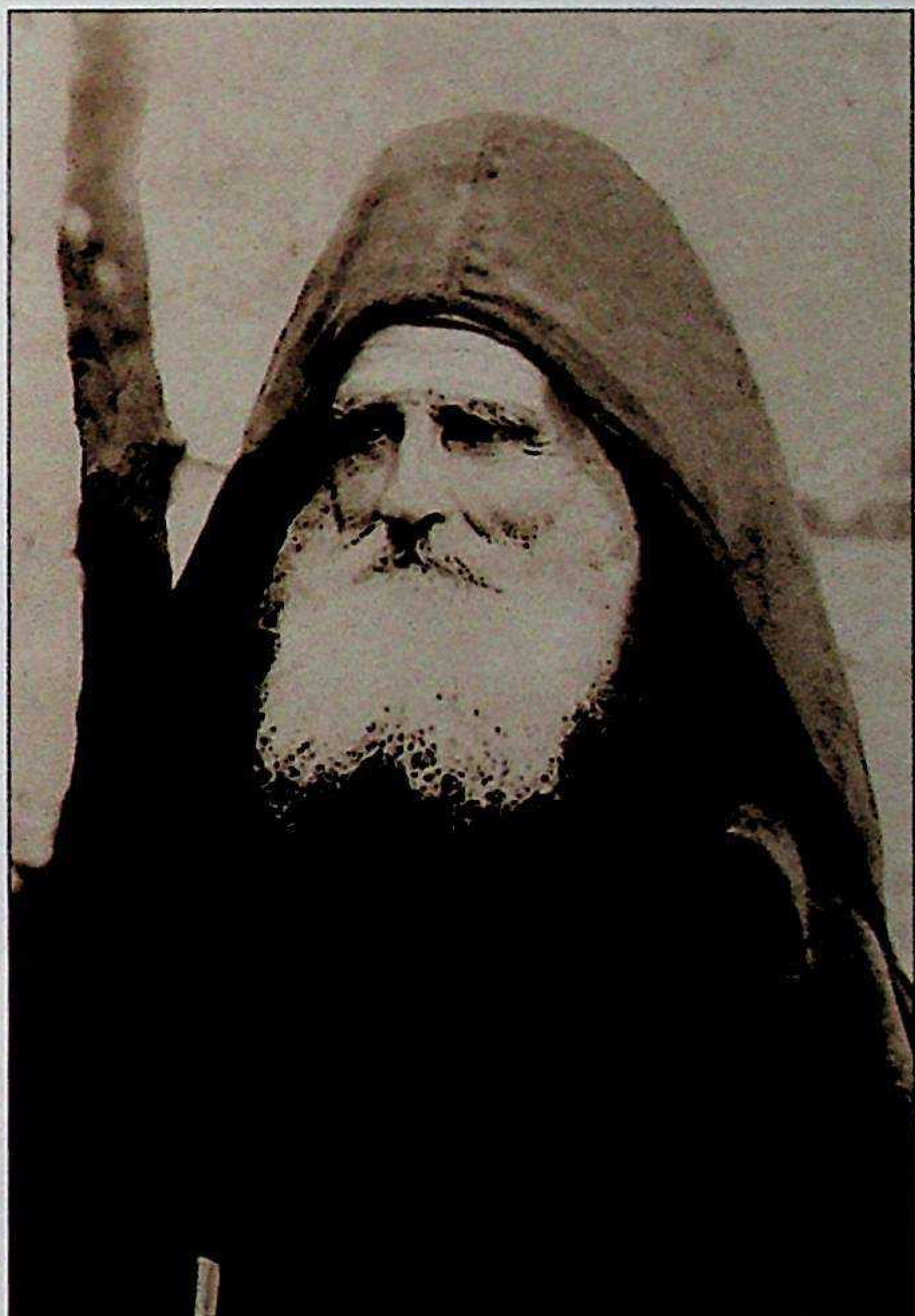
> „Judecata asupra călugărilor o va avea egumenul cu soborul său, iar păcatele cele mai grele, pe care totdeauna și le păstrase Domnul, vor fi judecate înaintea lui”[28].

Reforma lui Miron Barnovschi a stabilit și în Moldova ca egumenul să fie un ieromonah ales de soborul mănăstirii și nu impus de ctitor, boieri sau Domn. Egumenul trebuia ca, pentru început, să conducă mănăstirea numai pe perioada unui an de zile, perioadă în care să stea tot timpul la mănăstire, plecarea temporară fiind posibilă doar cu învoirea stareților, urmând în plus să fie însoțit de „un frate pre carele va vrea săborul să meargă cu nusul”. Numai dacă pe parcursul acelui an cârmuirea era socotită bună de către sobor, egumenul putea fi ales din nou. *Starețul* sau *stareții* (probabil duhovnicii mănăstirii) trebuiau să aibă și ei o purtare bună în timpul ocupării acelei demnități, altfel erau pasibili să fie îndepărtați de sobor ca „oi râioase”. În mănăstire mai exista un *econom* pentru rezolvarea treburilor economice curente, ales tot pentru perioada unui an de zile.

Tot „soborul suveran” trebuia să aleagă (egumenul și stareții nu aveau nici un drept de vot), pentru o perioadă de un an pe *vistearnic* sau *eclisiarh*. Aceștia se ocupau de administrarea averii mănăstirii, de ținerea venitului (*chelciugul)* mănăstirii. Pentru grija schiturilor, a bisericilor închinate mănăstirii și a metoașelor avea să se îngrijească *metoșarii*, aleși anual și ei.

> „Soborul se strânge când vrea, înaintea celor două pahare de vin îngăduite, «blagoslovite», și el ia socoteala fiecăruia, el face toate alegerile; numai după binecuvântarea din partea lui poate să-și ție fiecare din demnitarii mănăstirii câștigul ce a căpătat în cursul anului său de slujbă”[29].

Pentru perioada de conducere, egumenul avea voie să dețină din bogăția mănăstirii doi cai, pentru „slujbă”. În rest, egumenul și unul sau mai mulți stareți erau datori să stea „în fruntea fraților, în rugăciuni și pocăință, fără a-și avea în cămările lor hrană și băutură bune”. Niciun călugăr nu avea voie să „plece în schimnicie”, adică să ia viața de pustnic, fără voia egumenului și a soborului.

▲ *Arhimandritul Vasian Panaite (1821-1903), „Duhovnicul luminat al Moldovei”, care l-a spovedit și împărtășit pe poetul Mihai Eminescu, în anul 1886, la Mănăstirea Neamț*

> „Toată obștea, călugării și frații laolaltă, vor alcătui o singură adunare, un singur «sobor», cu viața de obște, după modelul chinoviilor din cele dintâi timpuri ale vieții monastice. Aceeași trapezare sau «ospătărie» îi va primi pe aceleași bănci de lemn, înaintea acelorași icoane, pentru a se hrăni din aceleași bucate și a bea aceeași băutură, adică, neapărat, afară de zilele de praznic, apă rece”[30].

---

28. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 219.
29. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 271.
30. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 269.

▲*Arhimandritul Hariton Mateescu, fotografie de la 1900*

La ocazii extraordinare, anume în zilele mari de hramuri sau cu prilejul unor vizite ale vreunui episcop, egumen, ctitor sau boier, se putea organiza „la chilia egumenului" mese cu bucate alese și vinuri scumpe. Doar în aceste ocazii rare monahii aveau dreptul să primească vizita rudelor și a unor prieteni străini de mănăstire în chilia lor[31].

Dacă înainte se obișnuia ca unii boieri să-și trimită copiii (*coconi mici*) la mănăstire „pentru învățătură de la monahi", „care ajungeau apoi mai adesea boieri mari decât smeriți călugări", reforma lui Miron a interzis acest obicei pentru „a se înlătura orice ințețire de desfrâu".

În ceea ce privește administrația, mănăstirile erau scutite de biruri, „supușii ei din satele de pe moșiile ce i-au fost dăruite n-au a face cu boierii sau cu slujbașii Domniei". Și țiganii mănăstirești nu aveau nimic a face cu „slugile" statului. Gloaba era întotdeauna a călugărilor. În cazul în care mănăstirea întâmpina greutăți pentru a-și lua plata, putea apela la pârcălabi, aceștia urmând să-i amendeze pe cei datori mănăstirii[32].

O problemă deosebită o constituia regimul proprietății monahilor. Conform unui document din anul 1540, egumenul Mănăstirii Bistrița din Moldova putea „să-și facă prisacă pe moșiile domnești sau chiar «pe loc mănăstiresc», dând numai lăcașului în care trăia și el o parte din câștig, iar după moartea sa lăsând mănăstirii" rodul muncii sale. Apoi egumenul era cel care decidea dacă un călugăr putea păstra sau nu ceva din averea dată de rude sau prieteni. Or, prin reforma lui Miron,

„Se opresc călugării de a mai ținea avuția lor deosebită «nice cal, nice stup, nice altu dobitoc, nimică, nice arături, nice din afară, nice din lontru (lăuntru – *n.n.*) în mănăstire», afară de haina de pe dânșii și de uneltele de lucru, cărora li se zice, după slavonește «ricodealia»"[33].

Nicolae Iorga, în urma cercetării de documente emise după reforma lui Miron, constata că prevederile de la 1626/1627 nu au fost respectate, astfel că monahii au deținut și după aceea avere personală, pe care o lăsau moștenire la rude. Pe de altă parte, puterea egumenului a crescut, acesta păstrându-și funcția pentru toată viața. De asemenea, au fost primiți în continuare ardeleni în mănăstirile țărilor române[34].

31. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 269.
32. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, pp. 270-271.
33. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 268.
34. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, pp. 273-274.

Pravila Mare din 1652 prevedea, în glava 116, că „nici egumen să nu se facă fără voia arhiereului, nici pe altul să nu pună”[35].

Pravila stabilea în glava 121 că viața monahilor trebuia să se desfășoare doar în incinta mănăstirii, pe care să nu o părăsească decât atunci când erau trimiși ca soli:

> „popa călugăr și călugărul prost (simplu – *n.n.*) de la mănăstirea lor, zice, să n-aibă nice o slobozie să iasă și să meargă în lume, făr' numai când trebuie mănăstirii și trimeate pre dânșii soli sau în poslușanie ca să vază treaba și lucrul mănăstirii, iar deaca-l vor obârși, iar să se întoarcă degrabă la mănăstire”[36].

Pedepsele prevăzute în *Pravilă* au fost, în privința călugărilor, deosebit de aspre: astfel, de exemplu, pentru desfrâu (glava 123) dădea perioade de penitență, lungimea acestora depinzând de gravitatea faptei:

> „Călugărul schimnic care va curvi, acela se canonește ca un preacurvariu, adică 15 ani; iară neschimnicul ca un curvariu, adică ani 7”[37].

În cazul în care un monah părăsea mănăstirea pentru viața lumească sau pleda pentru descălugărire urma să i se taie capul (glava 124):

> „Acela ce va scoate de în mănăstire pe vreunul din ceia ce se ispitescu să se facă călugăr, aceluia capul să i se taie”[38].

▲ *Egumen de la Sinaia, fotografie de epocă*

Decretul Organic promulgat de Cuza în1863 prevedea, la capitolul IV, art. 6-8, că întreținerea călugărilor urma să fie asigurată de către stat, prin alocarea unui buget anual prin Ministerul Cultelor. Acest buget ținea cont de numărul monahilor sau a monahiilor, dar nu individual, ci pentru traiul în comun. Excedentul bugetar avea să revină la stat. Articolul 8 preciza că în cazul în care monahii închinaseră la intrarea în mănăstire întreaga lor avere mănăstirii cu anumite condiții, atunci aceste condiții trebuiau să fie respectate pe durata vieții lor[39].

Regulamentul mănăstiresc din 1873 a stabilit că „superiorul” mănăstirii trebuia să fie ales de către monahi prin vot secret, și anume dintre monahii propuși pe o listă de către episcop, iar această alegere trebuia întărită de ierarh (art. 37-44). Superiorul conducea

35. *Îndreptarea Legii. 1652*, pp. 142-143. site: http://www.archive.org/stream/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652.
36. *Îndreptarea Legii. 1652*, p. 146.
37. *Îndreptarea Legii. 1652*, p. 147.
38. *Îndreptarea Legii. 1652*, p. 148.
39. „Decret organic pentru regularea schimei monachicesci”, în: *Colecțiune de legiuirile Romaniei vechi și nuoi câte s-au promulgatu pene la finele anului 1870*, București, 1873, pp. 1795-1796.

▲ *Sfântul Antim Ivireanul în tiparnița monahală de la Mănăstirea Snagov, desene*

mănăstirea cu ajutorul *Consiliului spiritual* și *Consiliului economic* al mănăstirii, ambele fiind sub președinția superiorului.

Consiliul spiritual judeca abaterile monahilor. Era compus din duhovnicii mănăstirii, aleși de superior dintre ieromonahii cei mai virtuoși și întăriți de episcop (art. 51). În cazul abaterilor de la canoane și legi mănăstirești, hotărârile Consiliului spiritual erau transpuse în practică de către superior, după confirmarea lor de către episcop (art. 56). Pedepsele pe care le aplica Consiliul spiritual erau variate: de la simpla observație, dojană, oprirea porției de mâncare, oprirea banilor pentru haine, mutarea vremelnică la vreun schit, putându-se ajunge în cazuri grave de recidivă la mutarea în altă mănăstire sau în excluderea din viața monahală (art. 58-60).

Consiliul economic era compus din: *economul* și *casierul* mănăstirii (ambii aleși de soborul monahilor, dar întăriți de episcop și recunoscuți de Ministerul Cultelor), precum și *eclesiarhul* și *arhondarul* (numiți de superior și întăriți de episcop – art. 62-63, 66-67). Fiecare din cei patru membri aveau îndatoriri precise: *casierul* primea banii destinați mănăstirii și îi distribuia după necesități. *Economul* primea de la casier suma destinată hranei, îmbrăcămintei și pentru alte cheltuieli ale casei. *Eclesiarhul* primea banii de la casier pentru întreținerea bisericii și a serviciului divin de care răspundea. *Arhondarul* primea banii necesari pentru cazarea și ospătarea pelerinilor, de care acesta răspundea. Consiliul economic era răspunzător față de Ministerul de culte pentru orice neregulă în administrația materială. La sfârșitul fiecărei luni, membrii Consiliului economic prezentau un raport în ceea ce privea cheltuielile făcute (art. 69-75). Pe de altă parte, Consiliul economic se afla și sub controlul Consiliului spiritual. În cazul în care erau constatate neajunsuri sau fraude, era încunoștințat episcopul; cel vinovat era predat în funcție de caz judecății bisericești, ori judecății civile (art. 75-76).

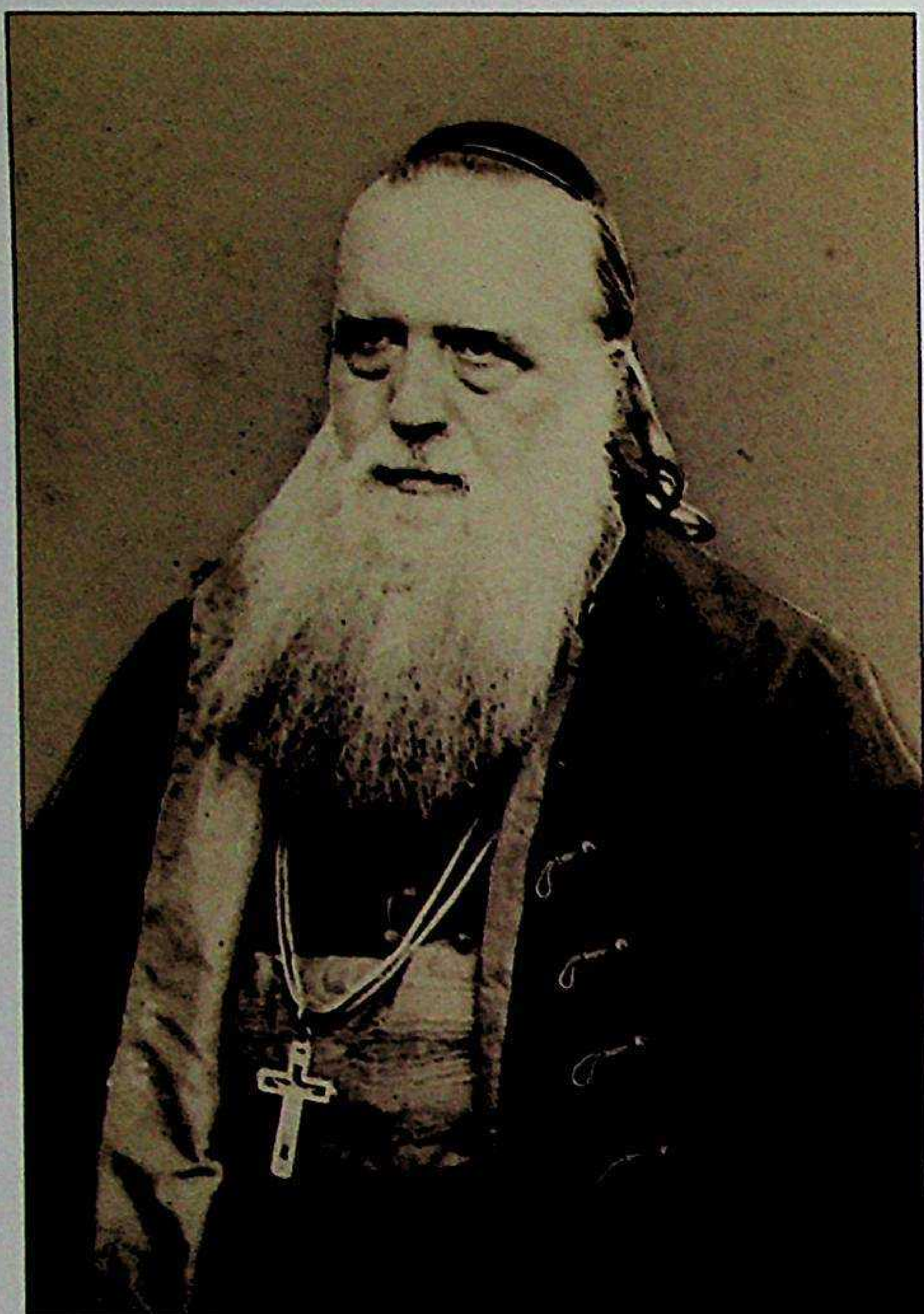
La decesul unui monah, averea acestuia trecea în averea comună, în afară de cazul în care cel decedat lăsa înainte averea lui altui monah al mănăstirii (art. 79).

În privința activității zilnice, s-au prevăzut, pe lângă rugăciunea în comun, și diverse ascultări, fiecare după priceperea sa. S-au prevăzut ateliere pentru fabricarea obiectelor necesare mănăstirii: obiecte de îmbrăcăminte, încălțăminte, lumânări, tipografii. Pentru fiecare din aceste domenii exista un director care conducea atelierul respectiv. Prisosul veniturilor obținute era folosit de mănăstire pentru dezvoltare (art. 87)[40].

➤ *Arhimandritul mitrofor Dionisie Simionescu, superiorul Mănăstirii Sinaia la 8 iulie 1912*

40. Spre deosebire de *Decretul din 1864*, care prevedea vărsarea la stat a surplusului de bani din mănăstire.

▲ *Andrei Șaguna, Mitropolitul Ardealului, (1864-1873), fotografie de epocă*

În Mitropolia Ardealului, conducerea mănăstirii aparținea, conform *Statutului Organic*, nemijlocit prepozitului (adică egumenului) și mijlocit episcopului. Alegerea prepozitului era realizată de *sinodul mănăstiresc*, cel care rezolva și probleme ale mănăstirii, exceptându-le pe cele judecătorești. Din sinodul mănăstiresc făceau parte cu vot decisiv ieromonahii, nu și monahii obișnuiți, ierodiaconii și novicii. Lua hotărâri cu votul majorității membrilor sinodali. Dacă numărul voturilor contrare era egal, decidea votul prepozitului (§ 77). Actele sinodale erau conduse de către *notar* (acesta putea fi ieromonah, ierodiacon sau monah). Protocoalele sinodale erau semnate de prepozit și contrasemnate de notar (§ 76). Problemele economice ale mănăstirii erau conduse de către un *econom*, pe care îl instituia prepozitul. Acesta prezenta la sfârșitul fiecărui an sinodului socotelile mănăstirii. Asupra cheltuielilor mănăstirii era consultat și episcopul, iar situația veniturilor și cheltuielilor era prezentată spre verificare Consistoriului diecezan (§ 78. Sub aspect disciplinar, sinodul judeca abaterile mai ușoare ale monahilor. Pentru abateri mai grave, cazurile erau trimise pentru a fi judecate în ultimă instanță la consistoriul diecezan (§ 79/11).

În *Statutul din 1925*, conducătorul mănăstirii a fost numit *stareț*, acesta fiind considerat practic locțiitor al episcopului pentru conducerea mănăstirii. Starețul era ales indirect de soborul mănăstiresc: astfel, soborul prezenta episcopului trei candidați pentru funcția de stareț. Acesta trebuia să fie în vârstă de cel puțin 30 de ani și să dețină studii teologice superioare, activitate misionară și culturală deosebită (art. 94-95).

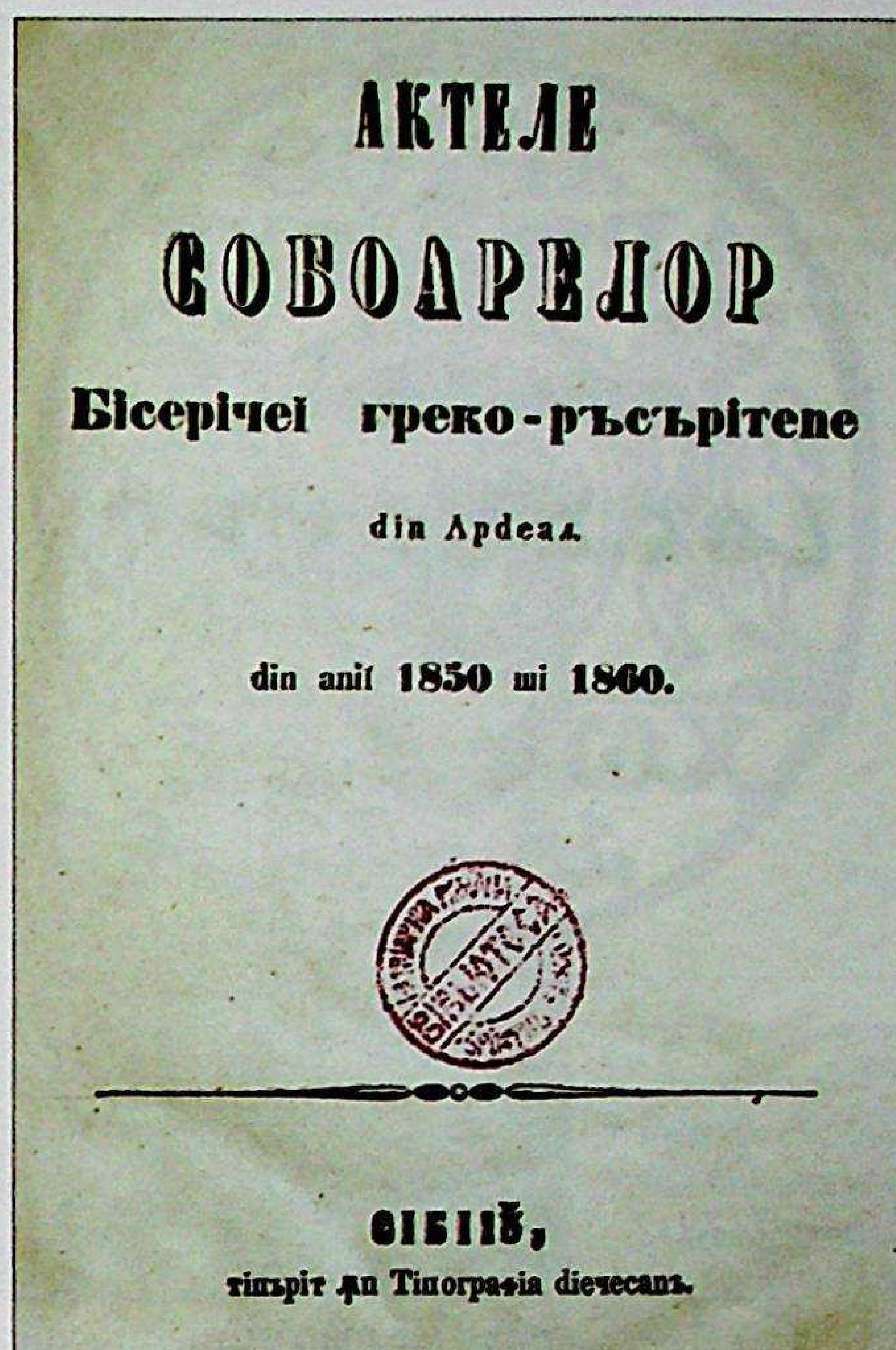
Inspirat din *Statutul Organic* ardelean, *Statutul* din 1925 a prevăzut un rol important pentru soborul mănăstiresc, acesta alegând pentru o perioadă de șase ani din plenul său pe membrii *Consiliului duhovnicesc* și pe cei ai *Consiliului economic* (art. 99-101). Cu excepția alegerii, aceste consilii aveau aceeași componență și competență ca și consiliile din *Regulamentul* din 1873 din România.

Pe de altă parte, prin *Statutul* din 1925 a fost introdusă o funcție nouă, aceea de *exarh eparhial* mănăstiresc, menit să controleze și să coordoneze, cu binecuvântarea episcopului, toate laturile vieții monahale, de la cea religioasă la cea economică și educativă, și să facă propuneri pentru îmbunătățirea acesteia (art. 112). Totodată, s-a prevăzut și întrunirea periodică a stareților mănăstirilor, sub conducerea ierarhului, spre a discuta probleme specifice ale mănăstirilor (art. 113).

Regulamentul mănăstiresc din 1953 a preluat prevederile *Statutului* din 1925, atât cu privire la alegerea starețului (art. 28-31), cât și cu privire la soborul mănăstiresc (art. 39), consiliile mănăstirești, doar că pe lângă *Consiliul duhovnicesc* și *Consiliul economic* a mai fost introdus și *Consiliul de judecată*.

Consiliul duhovnicesc avea în componență pe duhovnicii mănăstirii și 3-6 ieromonahi sau monahi cu autoritate, aleși de sobor și aprobați de chiriarh. Președinte era starețul (art. 40). Îndatorirea cea mai importantă era aceea de a examina candidații la călugărie. De asemenea, controla viața duhovnicească din mănăstire. Pentru aceasta ținea o condică în care trebuia consemnat modul de comportare al tuturor viețuitorilor din mănăstire, care era apoi prezentat la finele fiecărui an obștii mănăstirești (art. 41).

Consiliul economic era alcătuit din stareț, ca președinte, econom, casier, ecleziarh și arhondar, toți aleși de sobor, dar întăriți de chiriarh. La mănăstirile mai mari starețul îi avea ca ajutoare pe *egumenul* mănăstirii, care se ocupa de ordinea și disciplina în mănăstire, și pe *trapezar*, cel care asigura buna gospodărie și masa mănăstirii.

АКТЕЛЕ

СОБОАРЕЛОР

Бісерічеі греко-ръсърітене

din Ардеал.

din anii 1850 ші 1860.

СІБІІЙ,

тіпъріт ꙟн Тіпографіа діечесанъ.

▲ *Actele Soboarelor Bisericii din Ardeal din anii 1850-1860, facsimil*

Pentru disciplinarea monahilor s-au prevăzut o gamă largă de măsuri, pornind de la sfătuirea duhovnicească (art. 99) și ajungându-se la excluderea din monahism sau caterisire (art. 106). Pentru prima și a doua abatere de la regulile monahale, starețul îl sfătuia în particular pe cel vinovat. În caz de repetare a abaterii se trecea la dojana publică în trapeza mănăstirii. Dacă persista în greșeală, starețul aducea cazul în fața Consiliului duhovnicesc. Acesta putea aplica următoarele pedepse canonice: punerea la metanii în biserică, în timpul serviciului divin; oprirea porției de mâncare, afară de pâine; oprirea subvenției de bani pentru îmbrăcăminte și lăsarea ei în economia casei; rânduirea la ascultări inferioare rangului său; trimiterea pentru o perioadă de timp la unul din schiturile mănăstirii; luarea culionului și altor însemne călugărești pentru o perioadă limitată de timp. Pedepsele înserate mai sus nu erau apelabile și rămâneau în interiorul mănăstirii, fără a se comunica chiriarhului (art. 99).

Dacă, în pofida aplicării pedepselor de mai sus, cel vinovat nu se îndrepta, starețul convoca Consiliul duhovnicesc, în cadrul căruia se întocmea un proces verbal cu privire la abaterile săvârșite de cel vinovat, după care cauza sa era supusă Consiliului de judecată al mănăstirii (în conformitate cu art. 245 al *Regulamentului de Judecată* al Bisericii Ortodoxe Române). În această situație, putea să-i fie aplicată pedeapsa „opririi totale de la săvârșirea celor sfinte, pe timp limitat, sau de la primirea Sfintei Împărtășanii pe timp limitat, cum și trimiterea la altă mănăstire sau schit din eparhie". Aceste hotărâri aveau nevoie de aprobarea chiriarhului (art. 101). Vinovățiile erau împărțite după grade. În rândul abaterilor de gradul I intrau: neluarea în seamă și neîndeplinirea îndatoririlor monahale; nereguli săvârșite în treburile mănăstirii; fapte care erau împotriva ordinii și bunei cuviințe monahale (lipsa de la slujbele religioase, vorbe deșarte, defăimare, sudalme, fuga de ascultare, ura, lovirea, neîngrijirea îmbrăcămintei etc.); provocarea de certuri, de vrajbă și uneltirea împotriva autorităților; împlinirea fără blagoslovenie a faptelor care trebuiau aprobate de stareț (art. 102). Abateri de gradul II constituiau: săvârșirea celor

▲ *Pecetea egumenului de Hurezi la 1832*

sfinte în afara mănăstirii, fără învoirea stareţului şi al preoţilor locali, precum şi săvârşirea de botezuri, cununii religioase în mănăstire fără consimţământul scris al preoţilor parohi; părăsirea mănăstirii fără ştirea stareţului; condamnarea de către instanţele penale pentru delicte rămase cu sentinţă definitivă; administraţia necinstită a averii mănăstireşti; furtul sau înstrăinarea bunurilor obştii monahale; calomnia şi acuzarea neîntemeiată a superiorilor bisericeşti şi participarea la adunări unde demnitatea Bisericii era ştirbită; îndeletnicirea cu alte treburi, nepotrivite statutului de călugăr (comerţ, deţinerea de funcţii publice incompatibile); neglijarea, neîndeplinirea sau îndeplinirea cu rea credinţă a îndatoririlor impuse; beţia, bătaia, jocul de noroc, defăimarea celor sfinte, curvia, neascultarea de autoritatea superioară bisericească, omorul, simonia, schisma, erezia, apostazia, călcare secretului mărturisirii, nesocotirea ritualului prescris la săvârşirea lucrurilor sfinte etc.[41]

Pentru abateri de gradul II, considerate delicte şi crime disciplinare, *Consiliul duhovnicesc* al mănăstirii întocmea, pe baza cercetărilor, un proces verbal pe care îl prezenta *Consiliului de judecată* al mănăstirii. La rându-i, Consiliul de judecată întocmea un proces verbal, în care prezenta delictele săvârşite de împricinat şi trimetea cazul la chiriarh, care convoca pentru judecată *Consistoriul monahal eparhial.* Chiriarhul putea cerceta în continuare cazul, scop în care cerea exarhului să ancheteze cazul înainte de a fi trimis la judecată.

Consistoriul monahal eparhial era instanţa care îi judeca şi pe stareţi, stareţe, protosingheli şi arhimandriţi. Era compus din trei arhimandriţi sau de trei stareţi, numiţi de chiriarh pe o perioadă de patru ani, sub preşedinţia unuia dintre ei, desemnat de chiriarh. Acest for judeca după normele prevăzute de *Regulamentul de judecată* al Bisericii Ortodoxe Române pentru Consistoriul eparhial.

Instanţă de apel pentru hotărârile Consistoriului monahal eparhial era *Consistoriul monahal central*, compus din cinci membri (arhimandriţi) cu studii teologice superioare, câte unul pentru fiecare mitropolie, sub preşedinţia unuia dintre ei, desemnat de patriarh. Acest for judeca după normele prevăzute de *Regulamentul de judecată* al Bisericii Ortodoxe Române pentru Consistoriul Central. În caz de caterisire şi de excludere din monahism, recursul era îndreptat către Sfântul Sinod (art. 106).

Statutul din 2007 prevede conducerea mănăstirii, prin delegaţie de la chiriarh, de către stareţ, a schitului de către egumen şi a metocului de către călugărul desemnat ca administrator (art. 79/1).

Spre deosebire de reglementările anterioare, stareţul şi egumenul sunt numiţi direct de către chiriarh. Numai în cazul mănăstirilor mai mari şi la dispoziţia ierarhului se pot organiza alegeri de stareţ în mănăstire. În acest caz se procedează conform reglementărilor

41. Se poate observa că împărţirea abaterilor după gravitate este o continuare a dreptului românesc, de împărţire în „vini mari" şi „vini mici".

◄ *Ieroschimonahul și duhovnicul Varsanufie Zalcov de la Mănăstirea Vorona, împreună cu ucenicii (1909)*

anterioare, adică soborul desemnează trei candidați, dintre care chiriarhul numește pe stareț sau pe egumen (art. 79/2).

Starețul conduce mănăstirea cu ajutorul a patru foruri, anume: *Soborul mănăstiresc, Consiliul duhovnicesc și de învățătură, Consiliul economic și Consiliul de disciplină (judecată)* (art. 79/3).

Față de reglementările anterioare, acest Statut stabilește cu mai mare precizie modul de organizare al sinaxelor eparhiale și mitropolitane. Sinaxele eparhiale se organizează odată pe an, la ea participând toți stareții (starețele) și egumenii (egumenele) din eparhie; Sinaxele mitropolitane se organizează odată la trei ani, la acestea participând și ierarhii sinodului mitropolitan (art. 82)[42].

42. „Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVI (2008), pp. 55-59.

Bibliografie

ENACHE George, PETCU Adrian N., *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor 50*, Galați, 2009; FLOCA Ioan N., *Din istoria dreptului românesc*. I, *Dreptul scris*, Sibiu, 1993; IORGA Nicolae, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, [2]1929, București; MUNTEAN Vasile, „Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (până la 1600)", în: *Studii Teologice*, XXXVI (1984), 1-2, București; Nicolae DOBRESCU, *Studii de Istoria Bisericii Române contimporane*, vol. I, București, 1905; SILBERNAGL Isidor, *Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients. Eine kanonistisch-statistische Abhandlung*, Regensburg, [2]1904; ȚUȚUIANU Ion, *Statul și Biserica românească în epoca premodernă. Studiu istorico-juridic*, Bacău, 2003; „Decret organic pentru regularea schimei monachicesci", în: *Colecțiune de legiuirile Romaniei vechi și nuoi câte s-au promulgatu pene la finele anului 1870*, București, 1873; „Decret organic pentru regularea schimei monachicesci", în: *Colecțiune de legiuirile Romaniei vechi și nuoi câte s-au promulgatu pene la finele anului 1870*, București, 1873; „Lege pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți cum și a constituirei Sântului Sinod al Sântei Biserice Autocefale Ortodoxe Române", în: *Biserica Ortodoxă Română*, I (1874), 2, București; „Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor", în: *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române sub Înalt Prea Sfințitul Patriarh Justinian 1948-1953*, București, 1953; „Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române", în: *Biserica Ortodoxă Română* LXXVI (2008), 1-2; „Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVI (2008), pp. 55-59.

➤ *Tiparniță monahală - stampă veche*

SITUAȚIA MONAHISMULUI DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1918

1. Coordonate istorice

Secolul al XIX-lea a înregistrat numeroase conflicte militare și diplomatice[1] urmate de convenții și tratate de pace[2], cu impact direct asupra evoluției istorice, sociale, economice, culturale și bisericești din cele două Principate Române, Țara Românească și Moldova. Acestea au influențat, în timp, evoluția și schimbările la nivelul relațiilor internaționale în cadrul așa numitei „Probleme Orientale". Marile puteri europene au devenit tot mai interesate de soarta acestei zone, principiul păstrării echilibrului european impunând noi strategii geopolitice[3]. Au fost înregistrate modificări teritoriale și perioade de ocupație, în timpul cărora puterile dominante au impus propria politică diplomatică și militară în Țările Române.

Restaurarea domniilor pământene, după Revoluția de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, instituirea Regulamentelor Organice (1831/1832) și a domniilor regulamentare, Revoluția de la 1848-1849, organizarea luptei unioniste și Unirea Principatelor (24 ianuarie 1859), domnia lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), instaurarea dinastiei străine (Carol I), cucerirea independenței de stat (1877-1878), proclamarea regatului (1881), participarea la Primul Război Mondial și Unirea Basarabiei (27 martie/9 aprilie 1918), Bucovinei (15/28 noiembrie 1918) și a Banatului, Crișanei, Maramureșului și Transilvaniei

1. Războaiele ruso-turce (1806-1812, 1828-1829, 1853-1856, 1877-1878) și Primul Război Mondial (1914-1918).
2. Convenția de la Akkerman (25 septembrie/7 octombrie 1826), Tratatul de pace de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829), Convenția de la Balta Liman (19 aprilie/1 mai 1849), Tratatul de pace de la Paris (18/30 martie 1856), Tratatul de pace de la San Stefano (19 februarie/3 martie 1878), Congresul de la Berlin (1/13 iunie – 1/13 iulie 1878), apropierea de Tripla Alianță (Germania, Astro-Ungaria și Italia), prin Tratatele de alianță ale României cu Austro-Ungaria (18/30 octombrie 1883 și 13/25 iulie 1892), desprinderea de Tripla Alianță și apropierea de Antantă, în al doilea deceniu al sec. al XX-lea, prin Convenția politică și militară de la București (4/17 august 1916), semnarea unei păci extrem de dure cu Puterile Centrale (24 aprilie/7 mai 1918) și apoi, reintrarea în luptă, la 28 octombrie /10 noiembrie 1918.
3. Ioan Bolovan, „Românii în perioada reformelor și a revoluțiilor democratice (1820-1859)", în: *Istoria României. Compendiu*, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), Institutul Cultural Român. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004, p. 461.

◄ Un monah cu un țăran moldovean

cu România (18 noiembrie/1 decembrie 1918) constituie capitole esenţiale pentru evoluţia politică internă, determinate, adeseori, de contextul politic internaţional.

La nivelul organizării vieţii bisericeşti, s-au făcut simţite tot mai frecvent, ingerinţele puterii de stat. Au fost vizate inclusiv administrarea averilor mănăstireşti şi organizarea monahală internă, prin unele regulamente, decrete şi legi de stat precum: *Regulamentele Organice* (1831/1832), *Legea secularizării averilor mănăstireşti* (1863), *Decretul Organic pentru reglementarea schimei monahiceşti* (1864), *Legea Organică* (1872), înfiinţarea „Caselor Centrale" (1832, în Ţara Românească şi 1835, în Moldova) şi a *„Administraţiei Casei Bisericii"* (1902). Au fost înregistrate şi unele conflicte între unii mitropoliţi şi oameni de stat, pe fondul înţelegerii diferite a relaţiei Stat-Biserică, chiar cu privire la modul administrării proprietăţilor mănăstireşti.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în urma obţinerii independenţei de stat (1877/1878) şi a proclamării Regatului României (1881), a fost obţinută şi autocefalia Bisericii Ortodoxe Române (1885). Puterea de stat, care a acţionat pentru obţinerea independenţei bisericeşti externe, nu a respectat, în aceeaşi măsură, şi independenţa bisericească internă. Biserica Ortodoxă Română din vechiul regat devenea o instituţie naţională de stat, care funcţiona pe baza legilor de stat bisericeşti. Procesul de unificare bisericească, înregistrat în prima jumătate a secolului al XX-lea, în contextul unificării politice, după 1 decembrie 1918, a adus modificări substanţiale în gândirea statutului de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, autonomiei interne bisericeşti, acordându-i-se o atenţie sporită.

2. Monahismul românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea

2.1. De la moştenirea paisiană la declinul evident al vieţii monahale interne

Datorită unor personalităţi bisericeşti de excepţie precum mitropoliţii Veniamin Costachi al Moldovei (1803-1842) şi Grigorie Dascălul al Ţării Româneşti (1823-1834), spiritualitatea paisiană a putut fi înregistrată şi în prima jumătate a sec. al XIX-lea[4] în organizarea de obşte a monahismului, la nivelul trăirii isihaste şi în literatura bisericească, chiar dacă, în timp, nivelul duhovnicesc şi cultural al vieţii monahale scăzuse în multe mănăstiri. Referirea la Sfântul Paisie Velicikovski (1722-1794) a fost frecventă, mai ales atunci când ierarhii încercau să întărească şi să aducă îmbunătăţiri în viaţa monahală.

În Mănăstirile Agapia, Văratec, Hangu, Bisericani, Râşca şi în Schiturile Vovidenia, Pocrov, Tarcău, influenţa paisiană a fost deosebit de puternică[5]. A fost înregistrată şi la nivelul monahilor isihaşti, reprezentanţi ai paisianismului[6]. *Iosif Pustnicul*, contemporan cu stareţul Paisie, trăia în apropierea Schitului Sihla. La rugămintea Sfântului Paisie, a organizat mai multe mănăstiri de călugăriţe, dintre care cea mai importantă a fost cea de la Văratec. *Irinarh Rosetti*, unul din ucenicii lui Iosif Pustnicul, a devenit sihastru prin pădurile Neamţului şi mai târziu, pe muntele Tabor. *Călugărul Ioan*, ucenic al Sfântului Paisie, a trăit ca sihastru în Schitul Pocrov, în apropierea Neamţului. Mitropolitul Moldovei, Veniamin

4. Eusebiu Popovici, *Istoria bisericească universală*, Ed. Tipografiei Cărţilor Bisericeşti, vol. 4, Bucureşti, ²1928, p. 392.
5. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, II, Ed. Gramar, Bucureşti, ²1995, pp. 178-179.
6. † Mitropolitul Serafim Joantă, *Isihasmul. Tradiţie şi cultură românească*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1994, pp. 160-164.

Costachi (1803-1842) a fost un reprezentant de seamă al paisianismului moldovenesc. Ca întâistătător al eparhiilor Hușilor, Romanului, și apoi al Mitropoliei Moldovei, a desfășurat o vastă activitate, vizând renașterea duhovnicească și culturală în rândul preoților și al credincioșilor, dar nu mai puțin al monahilor.

Ucenici ai starețului Paisie au trăit și în mănăstirile din Țara Românească. Numele sfinților stareți de la Cernica, Gheorghe și Calinic (viitor episcop de Râmnic), al Sfântului mitropolit Grigorie Dascălul sunt relevante pentru încercarea de continuare a tradiției paisiene la nivelul organizării de obște și al unui înalt nivel cultural și duhovnicesc în cadrul monahismului. Timp de 24 de ani, viitorul *stareț Gheorghe* a trăit în ascultare și „sub ocârmuirea dreptului bătrân, Kir Paisie"[7], starețul său, urmându-l la muntele Athos, la Dragomirna, la Secu și la Neamț. În *Testamentul* lăsat ucenicilor săi, el le cerea să respecte principiile obștii lui Paisie. *Sfântul Calinic* a trăit patruzeci și trei de ani la Mănăstirea Cernica, treizeci și doi de ani conducând și obștea acestei mănăstiri. În timpul egumeniei sale, numărul călugărilor a crescut până la 350, pentru care a construit și o nouă biserică și chilii pe măsură, precum și ateliere în care se confecționau îmbrăcăminte și alte lucruri necesare obștii. Au urmat șaptesprezece ani de episcopat, cu realizări de excepție pe plan organizatoric, cultural și duhovnicesc. Mănăstirea Frăsinei este una din ctitoriile sale relevante pentru spiritualitatea monahală înaltă pe care și-a dorit-o în rândul monahilor. *Sfântul mitropolit Grigorie Dascălul* a continuat eforturile culturale ale Sfântului Paisie, pe care l-a cunoscut la Mănăstirea Neamț și căruia i-a fost ucenic. Una din preocupările sale esențiale a fost traducerea și tipărirea lucrărilor patristice ascetice și duhovnicești care se adresau atât călugărilor cât și preoților.

▲ *Mitropolitul Grigorie Dascălul al Ungrovlahiei (1823-1834), pictură murală*

Chiar dacă la nivelul unor stareți și ierarhi sau al unor mănăstiri, găsim preocuparea pentru continuarea tradiției paisiene de revigorare și îmbunătățire a vieții monahale, în secolul al XIX-lea se înregistrează un declin tot mai evident cu privire la modul de organizare monahală internă, întâistătătorii eparhiilor fiind interesați de îmbunătățirea situației existente[8].

În anul 1808, exarhul Gavriil Bănulescu Bodoni al Țării Românești și al Moldovei constata unele lipsuri în acest sens: primirea în monahism fără cunoașterea temeinică a persoanelor și fără respectarea regulilor care impuneau trei ani de ascultare înaintea intrării

---

7. Casian Cernicanul, *Istoria sfintelor mănăstiri Cernica și Căldărușani*, Tipografia Toma Teodorescu, București, 1870, pp. 36-37.

8. Lucrarea lui Nicolae Bănescu, *Un capitol din istoria mănăstirii Neamțului. Starețul Neonil*, Vălenii de Munte, 1910, evocă în mod concludent starea de tensiune și de declin în care a ajuns monahismul românesc din Moldova, la mijlocul sec. al XIX-lea, inclusiv la Mănăstirile Secu și Neamț, pe fondul dezordinii interne și al amestecului domnitorilor și boierilor în chestiuni care vizau posesiunile mănăstirilor. A se vedea și lucrarea lui N. Iorga, *Mănăstirea Neamțului. Viață călugărească și muncă pentru cultură*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912, pp. 79-89.

în cin; folosirea mănăstirilor ca loc de adăpost de către „diferiţi vagabonzi, printre care şi mulţi spioni turci şi soldaţi fugari"; mutarea frecventă a călugărilor dintr-o mănăstire în alta, fără motive serioase. Pe fondul acestei situaţii, exarhul a pregătit o instrucţiune semnată, la 26 noiembrie 1808, în Iaşi, după care trebuiau să se conducă stareţii mănăstirilor[9].

La 14 martie 1827 şi la 18 ianuarie 1837, mitropolitul Veniamin Costachi a trimis soborului Mănăstirii Neamţ, două scrisori pastorale pentru păzirea „bunelor rânduieli" monahale[10]. Sunt abordate teme cu privire la administrarea veniturilor Mănăstirii Neamţ şi la lucrarea duhovnicească a duhovnicilor mănăstirii[11]. Mitropolitul îşi legitimează relaţia cu Mănăstirea Neamţ şi pe fondul unei aşa numite paternităţi duhovniceşti, arătând faptul că însuşi stareţul Paisie i-a încredinţat grija soborului de la mănăstirile Neamţ şi Secu. El menţionează „rânduielile statornicite de fericitul întru pomenire stareţ Paisie, după cum însuşi bătrânilor duhovnici iaste ştiut"[12].

▲ *Sofronie Miclescu, Episcop al Huşilor*

9. Axentie Stadniţchi, *Gavriil Bănulescu Bodoni. Exarh al Moldovei şi Valahiei (1808-1812). Mitropolit al Chişinăului (1813-1821)*, Chişinău, 2004, pp. 88-89: „a) De acum înainte niciun egumen să nu îndrăznească să primească pe cineva în rândul poslușnicilor fără certificat în scris că este liber, că nu are familie, nu a avut procese civile, nu are datorii faţă de cineva, nu este supus vreunui serviciu sau obligaţiuni. Regula a 52-a Sfinţilor Apostoli şi al IV-lea sinod ecumenic interzic să fie primiţi robii, fără permisiunea stăpânilor acestora pentru slujire pe lângă biserici. b) Persoanele care vin la mănăstire cu scopul de a se face călugări, să nu fie călugăriţi îndată, ci după un termen de încercare de trei ani. Dar şi atunci nu sunt călugăriţi înainte de a fi trimisă arhiereului eparhial informaţia în scris în care să i se aducă la cunoştinţă, de când poslușnicul se află în mănăstire, unde este născut, ce vârstă are, ce studii, cum îşi cunoaşte meseria, adăugând şi mărturiile duhovnicului de la mănăstire şi ale altor fraţi ieromonahi în ce priveşte comportarea acestuia în timpul încercării şi dacă el merită să fie călugărit. În acest timp persoana care aspiră să fie călugărită, trebuie să mai fie supusă unei încercări deosebite, care să arate în ce măsură a însuşit bazele vieţii monahale, care necesită ascultare faţă de cei mai mari până la sfârşitul vieţii, sărăcie benevolă şi puritate sufletească şi trupească. Abia după acestea, când este primită blagoslovirea arhiereului, i se permite să îmbrace mantia de călugăr. c) Trebuie să se urmărească strict ca monahii, fără vreun motiv legal şi fără ştirea stareţilor, să nu iasă din mănăstiri şi prin lume să nu se plimbe, mai ales, să nu treacă dintr-o mănăstire în alta fără permisiunea superiorilor acestora, dar şi atunci cu blagoslovirea arhiereului eparhial. A patra regulă a soborului ecumenic de la Calcedon glăsuieşte printre altele: *călugării oricărui popor şi ţară să se afle în subordonarea episcopului şi să păstreze tăcere, să ţină întocmai posturile şi să se roage să se afle în permanenţă în acele locuri în care s-au dezis de lume, să nu se amestece în chestiunile bisericeşti, nici în ale mirenilor şi să nu participe la ele, părăsindu-şi mănăstirile; ei pot pleca numai cu permisiunea episcopului oraşului în caz de necesitate stringentă*. Cel care va încălca hotărârea noastră, să fie alungat din lăcaşuri, ca să nu fie hulit numele Domnului. Toate aceste indicaţii fiind bazate pe canoanele Sfinţilor Apostoli şi ale Sfintelor Soboare, ordonăm ca păstor să fie îndeplinite întocmai; acei care nu le acceptă ca adversari ai bunei cuviinţe şi ai Sfintei Biserici, vor fi pedepsiţi legal după canoanele sfinţilor Părinţi. Iaşi, anul 1808, 26 noiembrie."

10. Ilie Gheorghiţă, „Două scrisori pastorale adresate de mitropolitul Veniamin Costachi soborului călugăresc din mănăstirea Neamţ", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XXXVIII (1962), 5-6, pp. 431-441.

11. Un rol important revenea duhovnicilor mănăstirii care erau datori „a avea privighere şi purtare de grijă, fieştecarele, pentru mărturisirea adese a duhovniceştilor lor fii, după obiceiul ce din vechime, din zilele pomenitului stareţ Paisie s-au păzit cu neadormire în acel sobor. Iară neascultările şi greşalile care vădit s-ar cunoaşte pe dinafară şi de alţii, fără mărturisire, acelea după ce să vor mustra în deosăbi, de duhovnicul părinte al aceluia şi nu va face părăsire şi îndreptare, apoi vor intra în cercetarea dicasteriei. Şi după o mustrare şi doo de nu să vor îndrepta, apoi soborniceşte certându-să şi hotărându-să canonul lui, să va canonisi simţitoriu şi aspru, despărţându-să şi la alt loc în surgunluc, pre un aşa obraznic, nesupus ascultătoriu", cf. I. Gheorghiţă, „Două scrisori pastorale...", p. 439.

12. I. Gheorghiţă, „Două scrisori pastorale...", p. 440.

În anul 1835, cei trei ierarhi ai Moldovei, mitropolitul Veniamin Costachi, episcopul Meletie Brandaburul al Romanului și episcopul Sofronie Miclescu al Hușilor, au hotărât să facă mai multă ordine și disciplină în rândul cinului monahal. Se impunea monahilor și monahiilor să nu plece din mănăstiri fără biletul egumeniei, nici să se mute la altă mănăstire fără aprobarea episcopului locului. În caz contrar, erau „canonisiți"[13]. Protoiereii, la rândul lor, trebuiau să urmărească respectarea acestor decizii.

Răspunsul domnitorului Alexandru Ioan Cuza adresat patriarhului ecumenic Sofronie al III-lea, la 10 iulie 1865, în contextul opoziției foarte dure venite din partea acestuia la adresa *Legii călugăriei* din 1864[14] este de asemenea relevant pentru cunoașterea realităților interne din mănăstiri. Domnitorul își exprima intenția eradicării relelor deprinderi din mănăstiri, optând pentru creșterea nivelului duhovnicesc, cultural și social al monahilor / monahiilor.

Regulamentul pentru disciplina monahală[15], întocmit în anul 1873 de Sfântul Sinod, a fost de bun augur pentru punerea în ordine a numeroaselor aspecte de organizare internă monahală.

2.2. Raportarea mănăstirilor la autoritatea bisericească și de stat

În prima jumătate a secolului al XIX-lea întâlnim mai multe categorii de mănăstiri în Țara Românească și în Moldova, în funcție de modul lor de administrare și de raportare la autoritatea bisericească și de stat: mănăstiri și schituri pământene (domnești), cenovitice (independente), boierești și închinate locurilor sfinte[16].

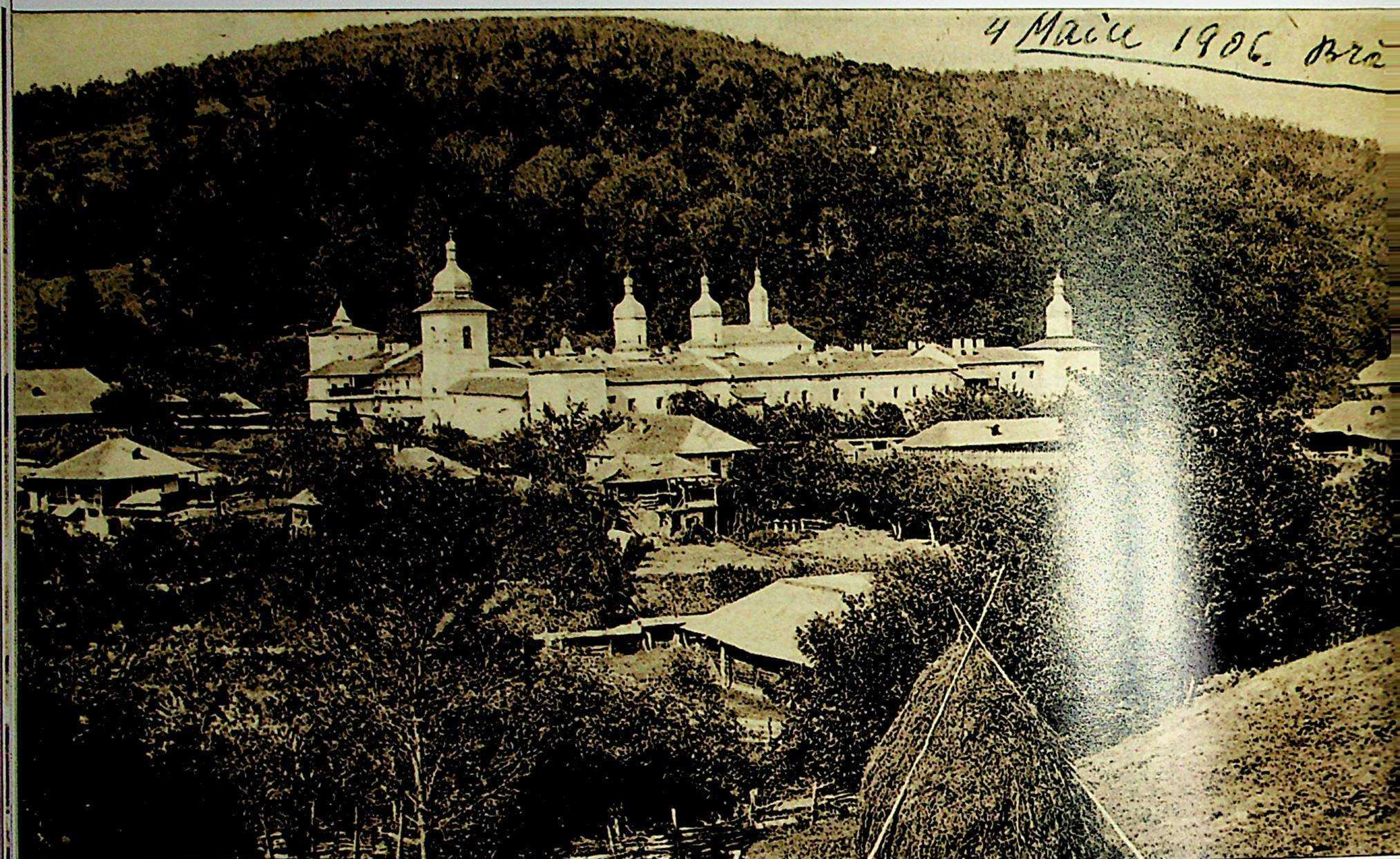
Mănăstirile și schiturile pământene sau domnești erau administrate de propria comunitate monahală, sub supravegherea ierarhilor, dar supuse domnitorilor, care numeau pe egumeni în funcție. Regulamentul Organic (1831/1832) a pus aceste mănăstiri sub controlul Ministerului Cultelor, veniturile lor fiind vărsate în Casa Centrală a fiecărui principat, instituită pentru folosul Bisericii, al instrucțiunii publice și al operelor de binefacere. Moșiile acestor mănăstiri se arendau prin licitație de Ministerul Cultelor și sub controlul episcopilor

13. † Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Hușilor și a Episcopiei*, București, 1869, p. 438.

14. La 10 iulie 1865, Alexandru Ioan Cuza arăta că legea menționată urmărea „desrădăcinarea neștiinții, relei deprinderi și relelor întrebuințări nenumărate, ale încuibărilor pentru scandalul Bisericei în mănăstiri. A trebuit să-mi aduc aminte, că din clerul monahal se aleg episcopi, adecă oamenii aceia care trebuie să lumineze și să strălucească în înțelepciune și pietate, care sunt datori să lumineze pe concetățenii lor, nu numai prin știința lor, dar încă și prin exemplul de viață nepătată și religioasă. Iată de ce am voit pentru binele Bisericei ca să restrâng numărul și să determin vârsta călugărilor și a călugărițelor, cerând de la ei exemple de o adevărată chemare (către viața monahală) și însărcinându-i cu lucrare ușoară sau cu învățătura, sau cu serviciul la spitaluri și oprind de a mai intra în sfintele noastre instituțiuni, câți și câte n-au voit să se supună la o viață de sacrificiu." A se vedea Fotie Balamaci, *Documente. Corespondența între Patriarhia din Constantinopol și mitropolitul Ungrovlahiei D.D. Nifon, între domnitorul Alexandru Ioan Cuza și toate Bisericile ortodoxe cu privire la legile aprobate de către guvernul român pentru sinodul din anul 1864, traduse din grecește de...*, București, 1913, pp. 84-85.

15. Chiru C. Costescu, *Colecțiune de legi, regulamente, acte, deciziuni, circulări, instrucțiuni, formulare și programe începând de la 1866-1916, și aflate în vigoare la 15 august 1916*, Institutul de Arte Grafice, București, 1916, pp. 328-339.

16. Nicolae Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române Contemporane*, pp. 61-73. Menționarea categoriilor diferite de mănăstiri este preluată și în manualul de *Istoria Bisericii Române*, întocmit de Gheorghe Moisescu, Ștefan Lupșa, Alexandru Filipașcu, II, București, 1958, pp. 554-560.

▲ *Mănăstirea Secu, vedere generală, fotografie de epocă după o carte poștală*

și mitropoliților. Egumenii acestor mănăstiri erau numiți de episcopi și mitropoliți, în înțelegere cu vornicul averilor bisericești (așa numitul ministru de culte).

Schiturile pământene închinate mănăstirilor, episcopiilor sau altor mănăstiri, erau organizate după aceleași principii.

Mănăstirile cenovitice/independente se bucurau, după pravila veche sau după testamentele ctitorilor, de autonomie absolută. Se conduceau și dispuneau de averile lor în mod independent, nefiind obligate la datorii financiare către stat. Egumenii erau aleși de comunitatea mănăstirii și administrau ei înșiși averile mănăstirii, fără vreun control din partea puterii de stat sau bisericești. Pentru Moldova pot fi menționate, în acest sens, Mănăstirile Secu – Neamț, Văratic, Agapia, Vorona și Adam[17].

Mănăstirile fondate de familii boierești și conduse de urmașii acestora erau puține la număr. Nu erau supuse controlului statului. Uneori acestea erau închinate de urmașii ctitorilor lor unor mănăstiri sau eparhii.

---

17. Pentru mănăstirile Secu – Neamț, Regulamentul Organic nu stipula nici o obligație financiară către stat datorită numărului mare de călugări și a întreținerii spitalelor nu numai pentru monahi ci și pentru persoane particulare, iar pentru mănăstirile Văratic, Agapia, Vorona, Adam, datorită veniturilor foarte reduse pentru întreținerea numeroaselor lor soboare de călugări. A se vedea Șt. Berechet, „Situația Bisericii și a monahismului din Moldova", în: *Biserica Ortodoxă Română*, ser. II, XLI (1923), 15 (513) p. 1117.

Mănăstirea Agapia, vedere generală, fotografie de epocă după o carte poștală

Mănăstirile închinate Locurilor Sfinte reprezintă o categorie specială, ele fiind în atenția puterii bisericești și de stat, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în vederea reglementării statutului posesiunilor lor și a datoriilor lor față de stat. Egumenii acestora erau numiți de Locurile Sfinte. Trebuiau să fie recunoscuți de autoritatea bisericească locală și pe urmă întăriți de domn. N-au fost interesați de întreținerea bisericilor, spitalelor și institutelor de instrucțiune publică și au refuzat sistematic plata datoriilor fiscale către stat[18]. Ruinarea locașurilor monahale a început, deja, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în cazul multor mănăstiri „închinate"[19].

Semnificativ pentru înțelegerea situației reale este faptul că din cele aproximativ 91 de mănăstiri și schituri din Țara Românească ctitorite, rezidite sau reparate în secolul al XIX-lea, doar 10 au fost mănăstiri și schituri închinate, iar din cele aproximativ 54 de mănăstiri și schituri din Moldova ctitorite, rezidite sau reparate în același secol, doar 11 au fost

18. N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii...*, p. 72.

19. Potrivit unui raport al unei comisii instituită de Adunarea Obștească a Moldovei, în timpul domnitorului Ioan Sandu Sturza, cu analizarea chestiunii spinoase a mănăstirilor „închinate", se preciza că „mai toate zidirile sfinte se află în cea mai ticăloasă stare, iar monastirile sunt îngreuiate cu datorii făcute de egumenii greci". Coman Vasilescu, *Istoricul monastirilor închinate și secularizarea averelor lor. Contribuție la studiul Istoriei Bisericei Ortodoxe Române*, București, 1932, p. 36.

mănăstiri și schituri închinate – o dovadă elocventă a lipsei de interes din partea egumenilor greci pentru refacerea locașurilor de cult și a clădirilor mănăstirilor pe care le administrau. Din raportul Comisiei instituite în anul 1858, prin Tratatul de la Paris, pentru a analiza situația politică, economică și socială din Țările Române, aflăm că „în mănăstirile închinate nu mai existau comunități religioase. Călugării dispăruseră din aceste mănăstiri, care, sub aspect edilitar, în cea mai mare parte erau în paragină. Mănăstirile închinate nu constau în altceva decât în pământurile întinse ale căror venituri le primeau regulat egumenii greci, ce rezidau în mare parte la București sau Iași"[20].

2.3. Monahismul românesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Politica de stat bisericească înregistrată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, concretizată în *secularizarea averilor mănăstirești și într-o legislație bisericească de stat restrictivă la adresa monahismului*, a dus la scăderea drastică a numărului mănăstirilor. Unele au fost desființate prin urma părăsirii și ruinării lor. Altele au fost transformate în *biserici de mir* ale satelor lângă care erau construite. În clădirile altor mănăstiri, statul a adăpostit *școli* (Bistrița, jud. Vâlcea), *spitale* (Hurezi, Socola, Mărcuța, Colentina, Dealu), *azile pentru infirmi* (schitul Orgoești, jud. Tutova) *penitenciare* (schitul Inătești – Râmnicul Vâlcea, Văcărești – Bucuresti, Mislea – jud. Prahova, Bucovățul Nou – jud. Dolj, Lipova – jud. Vaslui), *cămine pentru bătrâni* (Răchitoasa – jud. Bacău), *școli de subofițeri, depozite de arme* (Dealu), *instituții ale Statului – Arhivele* (Mihai Vodă – București) etc.[21]

Mănăstirile rămase au fost puse, prin *Legea Organică din 1872* (art. 27), sub autoritatea spirituală a episcopului, fiind întreținute din bugetul de stat. Călugăriri noi nu se puteau face decât în momentul când devenea vacant un loc din numărul prevăzut de statutul mănăstirii. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea au existat, de asemenea, mănăstiri și schituri particulare, întreținute din averea lor sau administrate de diferite epitropii sau eforii private[22]. Lipsite, pe de o parte, de mijloacele materiale și, prin aceasta, „de posibilitatea de a mai da un ajutor, de a mai împărți o milă, iar pe de alta, nemaifiind focare intelectuale, de unde să radieze în afară lumina"[23], mănăstirile românești cunosc un declin, pierzând rolul important ce l-au jucat în trecutul neamului românesc.

---

20. N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii...*, p. 72.
21. Conducătorii acestor școli, azile pentru infirmi sau bătrâni și penitenciarelor știind că „adăpostirea lor este vremelnică, iar statul nedând sumele trebuitoare pentru întreținere an cu an, s-au dărâmat (clădirile, *n.n.*), s-au ruinat, căci erau și sunt ale nimănui, de ele nemaiinteresându-se nici urmașii ctitorilor. Azi, poate neavuți sau preocupați cu averile ce au, ei nu găsesc timp să se mai ocupe și de *monastiri în ruină*". A se vedea Theofil S. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri din România ctitorite de vlădici, călugări și preoți, boieri, negustori și săteni*, Ed. Mănăstirea Vodița, Drobeta Turnu Severin, 2002, p. 22.
22. În rândul acestora pot fi menționate: *Mănăstirea Sinaia* (întreținută de Eforia Spitalelor Civile); *schiturile Tărâța* – jud. Iași, *Războieni* – jud. Neamț și *Măgura* – jud. Bacău (întreținute de Epitropia Sf. Spiridon din Iași); *Rarău* – jud. Suceava și *Măgaru* – jud. Tutova (întreținute de Administrația Domeniilor Coroanei ori de Administrația moșiilor regale); *Frăsinei* – jud. Vâlcea și *Cozancea* din Botoșani (întreținute din veniturile produse de terenurile cu care au fost înzestrate de întemeietorii lor); *Lepșa* – jud. Putna (administrată de o epitropie aleasă de locuitori); *Valea Neagră* - jud. Putna (administrată de o epitropie aleasă de comunitatea vrânceană); *Bulucul* – jud. Putna (administrată de o epitropie numită de Prefectură), etc. A se vedea Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1920, p. 211.
23. N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii...*, p. 153.

◀ *Mănăstirea și Școala Militară de la Bistrița (jud. Vâlcea), vedere generală după o carte poștală*

Dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Țara Românească și în Moldova existau aproximativ 232 mănăstiri și schituri: *108 mănăstiri și schituri în Țara Românească*: (43/35 mănăstiri închinate cu 32 metocuri și 65 mănăstiri și schituri pământene) și *124 de mănăstiri și schituri în Moldova* (31/29 mănăstiri închinate și 93 mănăstiri și schituri pământene), numărul acestora a scăzut dramatic începând cu a doua jumătate a aceluiași secol, astfel încât, în 1919, în Regatul României existau doar 75 de mănăstiri și schituri întreținute de stat (53 de monahi și 22 de monahii) la care se adăugau 18 schituri particulare și de sine de monahi și 4 schituri particulare și de sine de monahii[24].

Numărul viețuitorilor din mănăstiri a scăzut, și el, dramatic. La 1834, în Țara Românească erau 1889 viețuitori (789 monahi și 1100 monahii)[25]. Nu știm numărul exact al celor din Moldova. Trebuie să fi fost mare dacă în anul 1872, după secularizare, numărul pentru cele două principate ajungea la 3955 viețuitori (1707 monahi și 2248 monahii), trecuți în bugetele mănăstirilor și schiturilor întreținute de stat. În anii 1872-1902, numărul lor a scăzut la 2491 (749 monahi și 1742 monahii), urmând ca în anii 1902-1919, să ajungă la 2171 (689 monahi și 1482 monahii)[26]. Alături de cei trecuți în bugetul de stat, existau și 77 monahi și 71 de monahii netrecuți în buget. De asemenea, existau 18 schituri particulare și de sine unde trăiau 68 monahi și 4 schituri particulare și de sine unde trăiau 61 monahii[27]. Comparația cu anul 1868, când doar la Mănăstirea Neamț trăiau 696 monahi iar la Mănăstirea Văratec trăiau 614 monahii, ne indică, extrem de clar, descreșterea numărului viețuitorilor din mănăstiri înregistrat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.

Ruinarea mănăstirilor românești a fost tot mai vizibilă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după secularizare. În anul 1881, o comisie instituită de Ministerul Cultelor și

---

24. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, pp. 212-213. Interesante sunt și informațiile culese de Constantin St. Bilciurescu, în lucrarea sa *Monastirile și Bisericile din România cu mici notițe istorice și gravuri*, Tipografia Cărților bisericești, București, 1890, în care arată transformarea numeroaselor mănăstiri de dinainte de secularizare în biserici de mir, de asemenea, numărul monahilor/monahiilor și unele aprecieri („bătrâni și infirmi/bătrâne și infirme" versus „foarte muncitori/foarte muncitoare").
25. Toma C. Bulat, „Mănăstirile pământene din Țara Românească, în epoca Regulamentului Organic (1831-1834)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII (1975), 9-10, p. 1176.
26. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, pp. 213, 234.
27. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, pp. 213, 234.

Instrucțiunii, pentru cercetarea „monumentelor cultului ortodox", în vederea începerii lucrărilor de restaurare și conservare, dădea expresie „adâncei întristări, de care a fost cuprinsă, văzând părăsirea în care se află cele mai multe dintre mânăstiri, focarele culturii noastre naționale din veacurile trecute"[28].

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, mănăstirile din Regatul României erau „amenințate de ruina totală". În ședința de primăvară a anului 1883, Sfântul Sinod a luat în dezbatere chestiunea mănăstirilor și a numărului monahilor și monahiilor, aprobând în unanimitate un memoriu al episcopului Melchisedec Ștefănescu al Romanului, prin care se solicita acordarea unei atenții sporite vieții monahale din partea conducerii bisericești, o „urgentă îndreptare" și transformarea mănăstirilor în institute de cultură națională, de bună creștere și caritate[29]. Se constată o mutare la nivel conceptual, dinspre duhovnicesc spre social: accentul este pus pe potențialul rol al mănăstirilor din perspectiva semnificației lor pentru societate.

La începutul secolului al XX-lea, mănăstirile erau „tolerate" de stat, doar „în amintirea trecutului și în vederea ospitalității ce ofereau vizitatorilor vara, mai ales mănăstirile de la munte"[30].

3. Mănăstiri și schituri din Țara Românească și Moldova ctitorite și „preînnoite" în secolul al XIX-lea

3.1. Domnitori români protectori ai mănăstirilor

În secolul al XIX-lea, nu mai întâlnim ctitorii domnești de anvergura celor din perioada medievală. Evident, evenimentele politico-militare derulate pe plan intern și extern, cu efecte directe asupra evoluției societății românești în genere, ocupațiile militare străine și o oarecare instabilitate internă generată de trecerea de la domniile fanariote la domniile pământene, apoi de la domniile regulamentare la politica bisericească de stat din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au influențat orientarea domnilor și regilor României în această direcție. Unii dintre

28. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, pp. 336-337: „Din nenorocire foarte mulți din aceia cari erau însărcinați a purta de grijă pentru aceste monumente, îngrijitorii mânăstirilor, au fost și încă tot mai sunt oameni cărora le lipsește simțimântul istoric și spiritul de conservare, care nu sunt în stare să prețuiască valoarea monumentelor ce au să păstreze ori nu pot să aibă pentru ele purtarea de grijă a bunului părinte de familie. Astfel, la cele mai multe mănăstiri lipsește spiritul gospodăresc; curtea e plină de gunoiu și de bălării; pe sub ziduri și adeseori chiar prin ziduri se prăsesc buruieni și cărcituri; micile reparaturi, prin care s-ar putea întâmpina stricăciunile mari, nu se fac la timp și așa trebuie să se facă din când în când reparaturi mai radicale. Și nimic nu le-a stricat mai mult decât aceste reparaturi. Trecând cu vederea că îndeosebi ele sunt rău făcute, pe lângă materialul prost și pe lângă lucrul de clacă, cei însărcinați cu executarea reparaturilor au mai adăugat și o desăvârșită lipsă de simțimânt artistic și au schimonosit zidirile reparate astfel, încât abia mai e cu putință să le reconstruim în forma lor primitivă și singura importantă".

29. Episcopul Melchisedec afirma următoarele: „Monahismul și mânăstirile reclamă o urgentă îndreptare și punere pe calea morală, făcându-se organe de cultură și moralizarea poporului. În societatea actuală, mânăstirile nu pot avea alt rol decât ca aziluri pentru bătrâni, care, după ce și-au isprăvit rolul în societate, doresc a-și sfârși viața în liniște mânăstirească. Pentru care sfârșit trebuie a se destina un anume număr de mânăstiri, iar toate celelalte să se prefacă în institute de cultură națională, prin înființarea de școale populare de industrie națională, de spitale pentru bolnavi, de ospicii pentru soldații invalizi, de aziluri pentru calicii care umblă cerșind pe ulițe și la drumuri. Prin aceasta, mânăstirile care sunt monumente istorice ale trecutului nostru, pe de o parte, se vor apăra de ruina totală, care astăzi le amenință, iar pe de alta, se vor lega mai strâns cu națiunea, prefăcându-se în institute de bună creștere și caritate, care toate sunt unite cu biserica și predicate de morala creștină". Vezi Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, p. 213, apud Administrația Casei Bisericii, *Biserica ortodoxă și cultele străine din Regatul român*, p. XLIX.

30. N. Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii...*, pp. 183-184.

◄ *Mănăstirea Bistrița, jud. Vâlcea, vedere generală*

ei au fost, însă, interesați de întreprinderea lucrărilor de rezidire, reparație, zugrăvire și extindere a complexelor monahale, în urma ruinării lor datorită cutremurelor, incendiilor, sau unor conflicte militare petrecute în zonele unde ființau.

„Boier patriot și religios", care „atunci când avea de discutat vreo împrejurare complicată, petrecea noaptea în închinare și rugăciune", *Grigorie IV Ghica* al Țării Românești (1822-1828), *a rezidit Mănăstirea din Câmpulung* – jud. Muscel, avariată grav de cutremurul din anul 1802. „Din porunca Mării Sale s-au surpat până în fața pământului, și iarăși, cu aceleași pietre, pă aceiaș temelie, s-au zidit și înfrumusețat" între anii 1827-1832"[31].

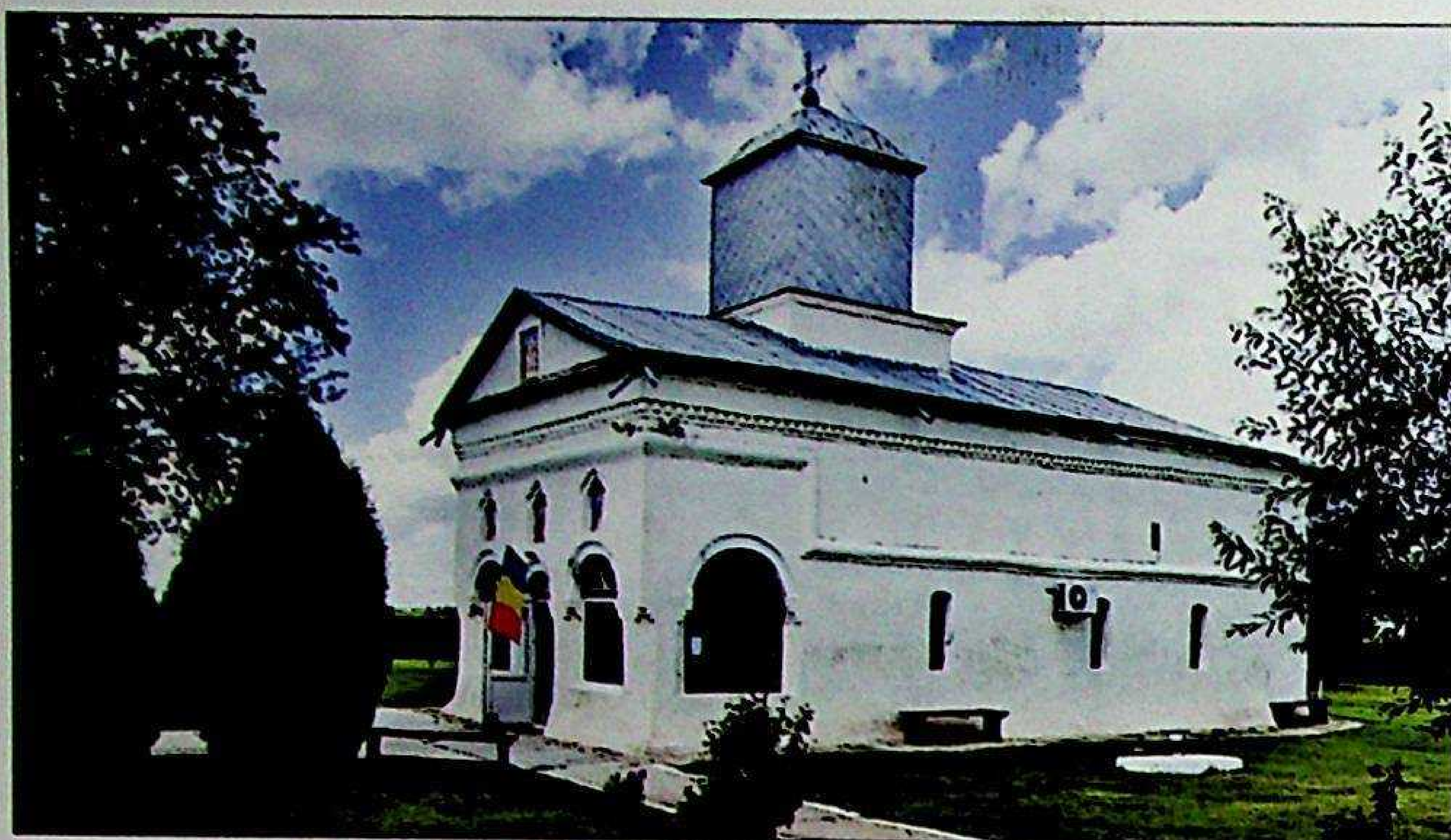
Domnitorul *Gheorghe Bibescu* al Țării Românești (1842-1848) a fost un iubitor și protector de locașuri sfinte. S-a îngrijit de repararea mănăstirilor pământene căzute în ruină, „pentru scopul cel sfânt al acestor așezăminte și pentru că pe zidurile lor sunt scrise o mare parte din analele istoriei noastre și sub boltele lor sunt păstrate amintiri scumpe inimilor noastre"[32]. A fost inițiatorul lucrărilor de restaurare a *Mănăstirii Tismana* – jud. Gorj. Mănăstirea suferise distrugeri însemnate în timpul războiului ruso-turc din anii 1787-1792 și în timpul Revoluției lui Tudor Vladimirescu, din anul 1821, fiind baza fortificată a pandurilor.

Intervenția a început în anul 1844 și a constat în *rezidirea* locașurilor de cult prin încorporarea în noua construcție a vechii incinte. Domnitorul Gheorghe Bibescu a dispus și *rezidirea* din temelii („preînnoirea") a *Mănăstirii Dealu* – jud. Dâmbovița. Lucrările au început în anul 1845 și au urmărit refacerea incintei, a bisericii și a turnului de la poartă. În același an s-a hotărât dărâmarea *Mănăstirii Bistrița* – jud. Vâlcea, aflată în ruină, după cutremurul din anul 1838, și *reclădirea* acesteia. Temelia s-a pus în 26 septembrie 1846, în prezența familiei domnitorului, a tuturor miniștrilor și a boierimii. *Rezidirea* clădirilor *Mănăstirii Cozia* – jud. Vâlcea a fost dispusă în anul 1848 de același domnitor.

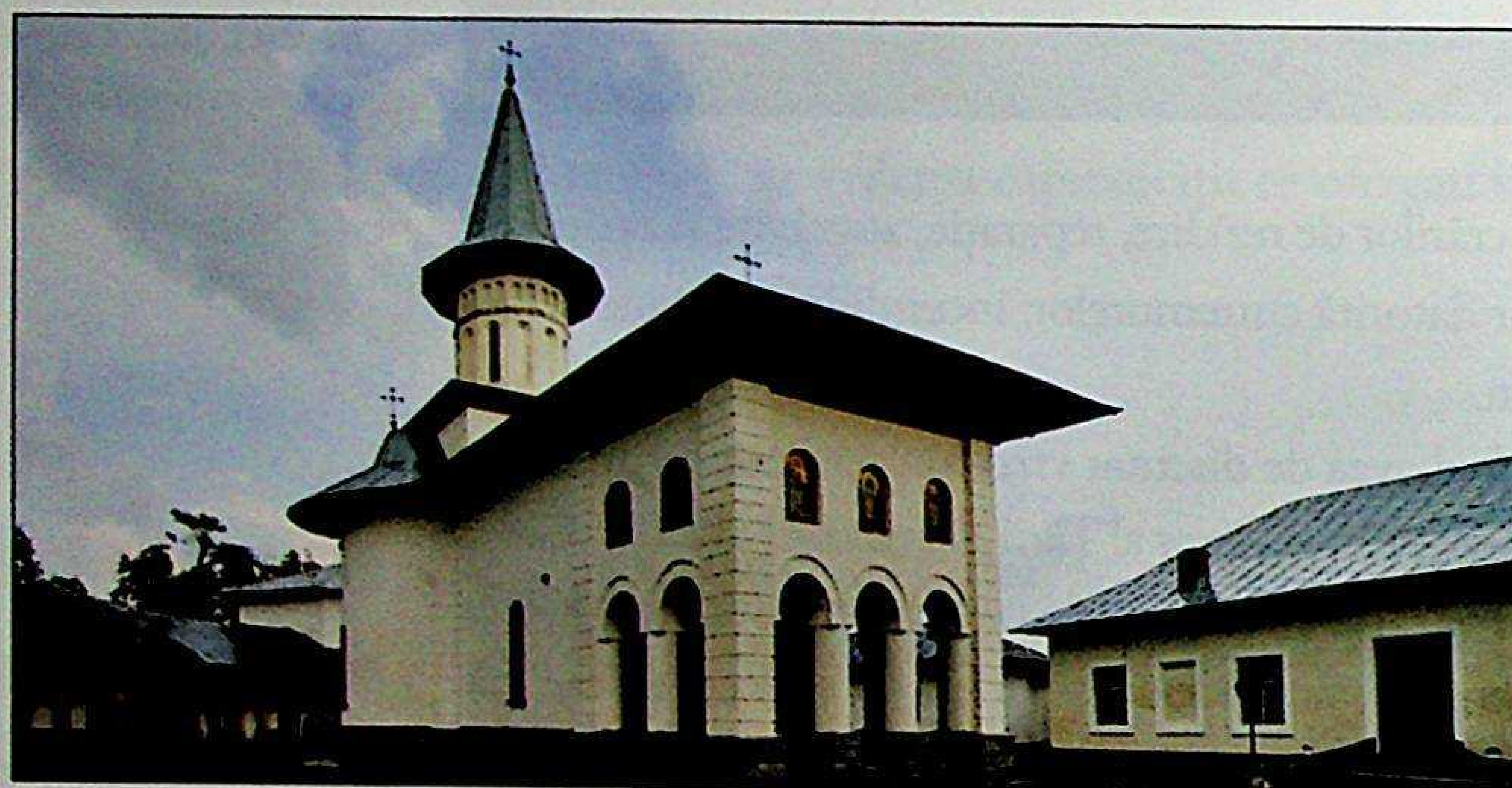
Domnitorul *Barbu Dimitrie Știrbei* al Țării Românești (1849-1853, 1854-1856) a continuat și a finalizat lucrările de *rezidire* („preînnoire") a bisericilor și clădirilor

---

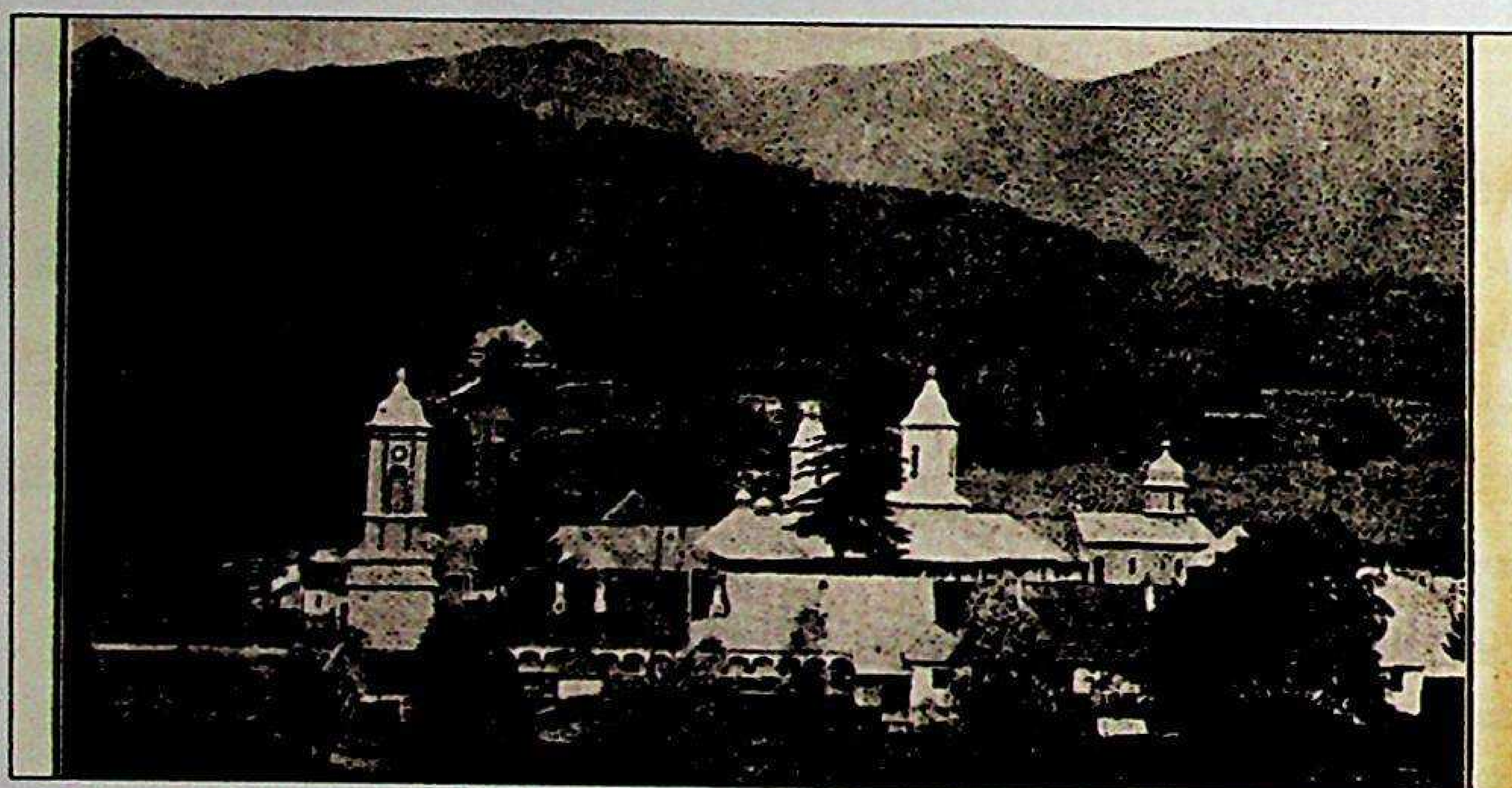
31. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, XI. *Istoria politică a Țărilor Române de la 1822-1848*, Cartea Românească, București, ³1930 revăzută de autor, pp. 146-172.
32. Sebastian Nazâru, „Ctitorii voievodale din perioada Regulamentelor organice", în: vol. *Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*, Ed. „Cuvântul Vieții" a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, București, 2009, p. 428.

M.S.
REGELE
CAROL I

Mănăstirilor *Dealu* (1852), *Cozia* (1853) *Tismana* (1855) și *Bistrița* (1856). *Mănăstirea Arnota* – jud. Vâlcea, a fost restaurată radical în timpul aceluiași domnitor, în anii 1852-1856. Lucrările de rezidire, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, a cunoscutelor ctitorii domnești medievale menționate au fost întreprinse de o echipă de arhitecți străini avându-l în frunte pe austriacul Johann Schlatter „arhitectonul monastiresc" însărcinat de puterea de stat să supravegheze toate intervențiile asupra ansamblurilor monahale din Țara Românească[33].

Domnitorul *Mihail Sturdza* al Moldovei (1834-1849) a adus, la 1847, unele îmbunătățiri turnului clopotniță de la *Mănăstirea Galata* din Iași (metoc al Patriarhiei Ierusalimului), care data din 1584[34].

Regele *Carol I* al României (1866-1914) a sprijinit amplele *lucrări de refacere a Mănăstirii Sinaia*, jud. Prahova, între anii 1897-1903, sub administrarea Eforiei Spitalelor Civile, care patrona averile mănăstirii[35].

Domnitorul Dimitrie Știrbei al Țării Românești și Regele Carol I al României

3.2. Mănăstiri și schituri ctitorite și rezidite de familii boierești

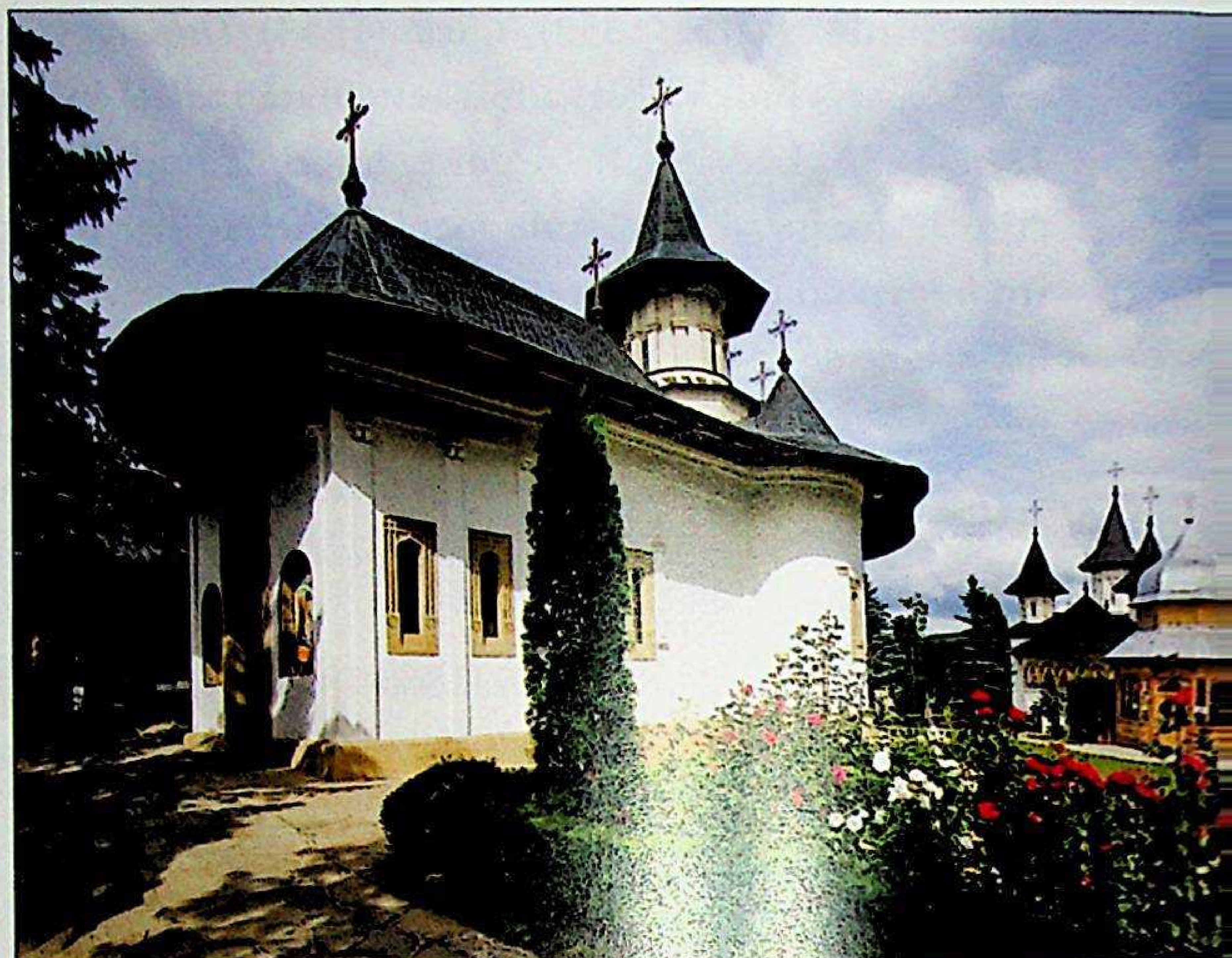
În secolul al XIX-lea au existat familii de boieri care s-au îngrijit de ridicarea unor mănăstiri și schituri pe moșiile lor, stipulând, uneori prin testament, dreptul dar și obligația urmașilor lor de a purta de grijă acestor locașuri monahale. La bătrânețe, unii dintre ei se retrăgeau la mănăstire și primeau călugăria. Cu trecerea timpului, ctitorii sau urmașii acestora închinau aceste ctitorii ale lor unor mănăstiri sau direct eparhiilor. Alteori, unii boieri împreună cu monahi, preoți de mir, sau credincioși, au contribuit la rezidirea din temelie a unor biserici și clădiri ale mănăstirilor ruinate.

În rândul *ctitoriilor boierești* din Țara Românească, pot fi menționate: *biserica din „Cocioc" de la Mănăstirea Căldărușani*[36] – jud. Ilfov, *Mănăstirea Bâldana*[37] – jud. Dâmbovița și *schitul Darvari*[38] din București. *Lucrări de rezidire și reparații* au fost întreprinse la numeroase mănăstiri și schituri: *Mănăstirea Balaciu*[39] – jud. Ialomița, *Mănăstirea Glavacioc*[40] -

33. S. Nazâru, „Ctitorii voievodale...", p. 404.
34. Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, Direcția Patrimoniului Cultural Național, Biblioteca Monumentelor Istorice din România, București, 1974, p. 447.
35. Arhim. Timotei Aioanei, „Mănăstirea Sinaia", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p 453.
36. A fost ridicată de frații Ioan și Nicolae Batcoveanu, în anul 1825, cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 88.
37. A fost ridicată între anii 1827-1831, de preotul Gheorghe, ecleziarhul bisericii Curtea Domnească din Târgoviște, și protopopul județului Dâmbovița, împreună cu clucerul Costache Hiotu. Ctitorii au stipulat prin testament dreptul dar și obligația „cu afurisenia" a urmașilor lor asupra proprietății și întreținerii mănăstirii și a moșiei acesteia. În anul 1887, mănăstirea a fost desființată pentru că moștenitorii ei au vândut moșia. Călugărițele care viețuiau acolo, au trebuit să părăsească mănăstirea, chiliile fiind dărâmate. George Ioan Lahovari, C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu (coord.), *Marele Dicționar Geografic al României*, I, București, 1898, pp. 442- 443.
38. A fost ridicat în anul 1831 de căminarul Mihail Darvari, cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 132.
39. În anii 1821-1841, boierii Neacșu și Ecaterina Piteșteanu au ridicat o a doua biserică din zid. A fost reparată în 1869 de nora ctitorilor, Maria Piteșteanu, soția fostului ocârmuitor al județului Ialomița, cf. Constantin Piteșteanu, Manuel Rusu, „Mănăstirea Balaciu", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 1052.
40. A fost reclădită între anii 1841-1844, cu cheltuiala paharnicului Constantin Foca; cf. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I – *Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, editată de Mitropolia Olteniei, 1970, p. 338.

Mănăstirile Bâldana (sus), Glavacioc (centru) și Cheia de pe Valea Teleajenului în dublă reprezentare (fotografie de epocă, respectiv contemporană)

▲ *Mănăstirile Agafton, jud. Botoșani (stânga) și Sihăstria, jud. Neamț (dreapta)*

jud. Argeș, *schitul Benești*[41] – jud. Vâlcea, *schitul Greci*[42] – jud. Olt, *schitul Găvanu*[43] – jud. Buzău, *schitul Crasna (Izvoarele)*[44] – jud. Prahova, *schitul Cheia*[45] – jud. Prahova și *schitul Lăculețe*[46] – jud. Dâmbovița.

În rândul *ctitoriilor boierești* din Moldova, amintim mănăstirile: *Valea Hogii*[47] – jud. Vaslui, *Mogoșești*[48] – jud. Botoșani și schiturile: *Frumușica (Balș)*[49] – jud. Botoșani și *Poiana Raftivanului*[50]

---

41. A fost rezidit după cutremurul din 1802, de Grigore Oteteleșanu nepotul primului ctitor, vornicul Barbu Oteteleșanu, cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 48.
42. A fost reclădit în anul 1810, de boierii Elena Greceanu și Elena Racoviceanu, fiica sa adoptivă, N. Stoicescu, *Bibliografia...*, *Țara Românească*, I, p. 351.
43. În urma incendierii din timpul Revoluției lui Tudor Vladimirescu (1821) a fost ridicată o altă biserică de *moșnenii Beșli și Mânzălești*, în anul 1825, cf. Nicolae Moraru, „Mănăstirea Găvanu", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 917.
44. A fost refăcut între anii 1824-1828 de marele postelnic C-tin (Dinu) Potlogea proprietarul ținuturilor, fiul preotului Radu Potlogea din Izvoarele și de polcovnicul Panca din Văleni. După ce marele postelnic Potlogea îmbrăcase haina monahală, la Mănăstirea Ghighiu, dăruise Schitului Crasna întreaga sa avere, alcătuită din 200 de pogoane pământ arabil, fâneață, pășune, livezi și podgorii, muntele Ursoaia, hanuri, cârciumi, cf. *Marele Dicționar Geografic...*, II, 1899, p. 748.
45. După ce, la o dată necunoscută, între anii 1832-1835, a ars din temelii, marele vornic Mihalache Ghica, fratele domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica, a construit o a treia biserică „din temelie, cu toate împrejurimile ei", în anul 1835. Schitul a fost răscumpărat de la acesta, în anul 1846, cu binecuvântarea episcopului Chesarie al Buzăului, care a și sfințit biserica, la 30 iulie 1839. Pisania schitului menționează „osârdia și osteneala cuvioșiei sale părintelui Damaschin ieromonah și stareț al Sf. Schit Cheia și a toată sinodia sa, și ajutorul și cheltuiala multor iubitori de Hristos pravoslavnici creștini și mari ctitori ai sfântului locaș acesta, spre veșnica pomenire", cf. *Marele Dicționar Geografic...*, II, p. 353.
46. A fost reclădit după cutremurul din 1802, în anii 1849-1850, de Elisabeta Brâncoveanca și clucerul Iancu Nedeianu, cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 184.
47. A fost ridicată, la 1814, de banul Toma Cosma și soția sa, Elisabeta, cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 323.
48. A fost ridicată, la 1818, de biv vel clucerul Ștefan Holban, călugărit cu numele de Sava. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic...*, *Moldova*, p. 568.
49. A fost construit de Lascarache Sturza și Ec. Ursache la 1835, devenind ulterior, metoc al Sfântului Mormânt. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic... Moldova*, p. 301.
50. A fost ridicat la 1848, de Lupu Raftivanul, cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 227.

– jud. Baia. Au fost întreprinse, de asemenea, *lucrări de rezidire și reparații* la mănăstirile: *Sfântul Spiridon*[51], *Bărboi*[52] și *Socola*[53] din Iași și la schiturile *Buciumeni*[54] – jud. Tecuci, *Cârțibași*[55] – jud. Vaslui, *Agafton*[56] din Botoșani, *Sihăstria Secului*[57] și *Almaș* – jud. Neamț[58].

3.3. Ierarhi români purtători de grijă pentru locașurile monahale

Alături de preocupările de ordin administrativ, misionar și cultural, unii mitropoliți și episcopi din Țara Românească și Moldova s-au implicat în mod direct și în lucrările de ridicare și reparație a unor mănăstiri și schituri din propriile eparhii.

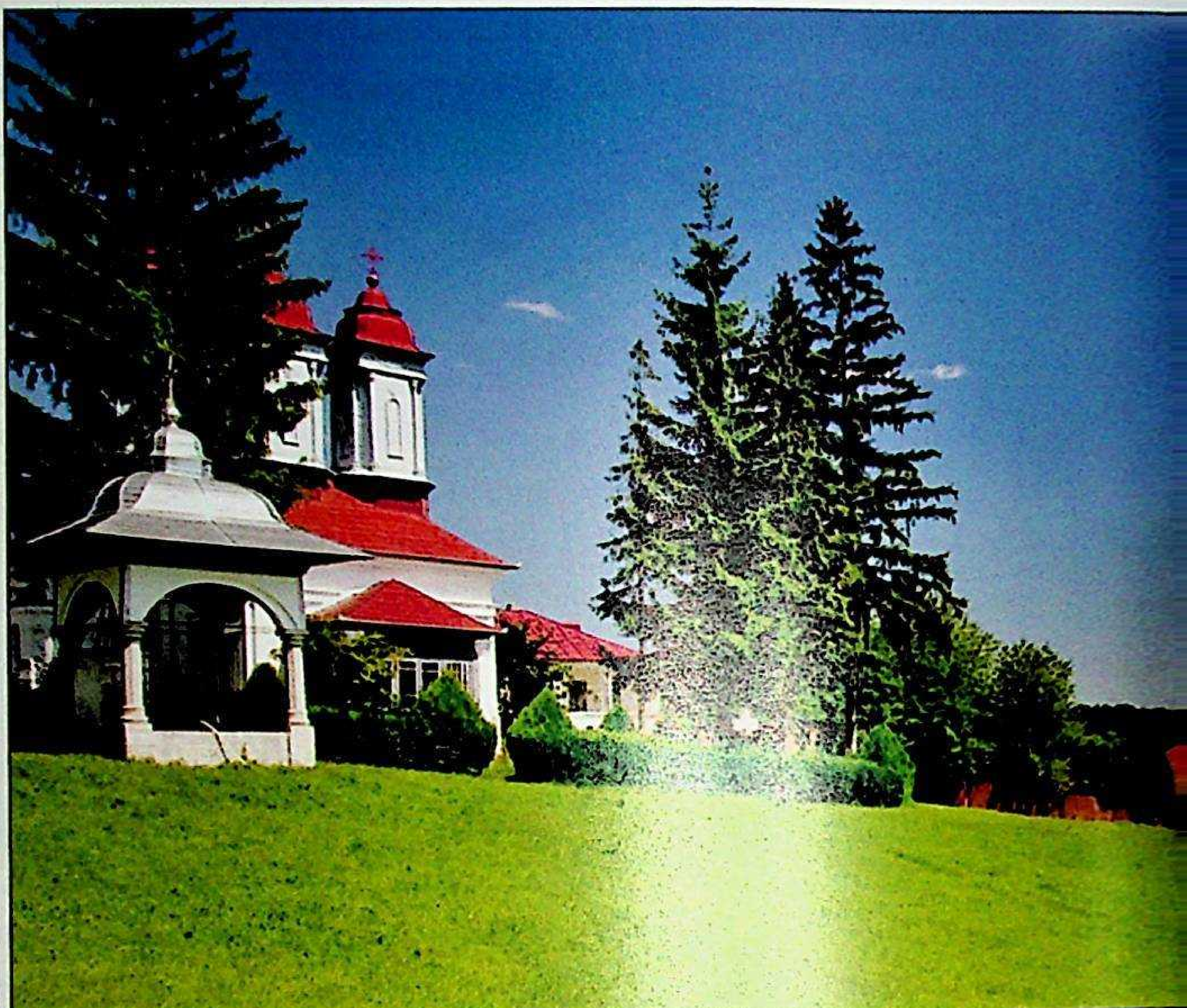
Mitropolitul *Neofit II* al Țării Românești (1840-1849) a dispus rezidirea, la 1844, a *Schitului Striharet* – jud. Olt, cu „toată osârdia sfinției sale părintelui Iosif eclesiarhul", egumenul schiturilor Striharet și Greci[59].

Mitropolitul *Nifon* al Țării Românești (1850-1875) a reparat, la 1853, *Schitul Cetățuia* din Râmnicul Vâlcea[60]. Între anii 1855-1857 a ridicat biserica mare a *Mănăstirii Zamfira* – jud. Prahova, prin „osteneala" lui Eftimie, egumenul Mănăstirii Ghighiu[61].

Episcopul *Calinic* al Râmnicului (1850-1867) a ridicat, între anii 1855-1858, la *schitul Locurele* – jud. Gorj, o biserică din piatră[62]. Același episcop a ridicat, între anii 1860-1863, pe locul vechiului *Schit Frăsinei* - jud. Vâlcea, o biserică mare cu chilii împrejur. Aici a introdus rânduiala vieții monahale din Muntele Athos, ca la Cernica[63]. În urma primirii unei scrisori de la episcopul Calinic, domnitorul Cuza a exceptat acest schit de la legea secularizării[64].

---

51. Biserica, dărâmată în parte de cutremurul din anul 1802, a fost rezidită la 1804-1805. Turnul și frontoanele au fost făcute, la 1843, sub epitropia vistierului Alecu Studza și a spătarului Iacov Veisa. Turnul clopotniță din 1786 a fost refăcut la 1807-1808. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 47.
52. Fiind avariată de cutremur, a fost dărâmată și „prefăcută din temelie" la 1841-1843, cu cheltuiala Mănăstirii Vatoped, a cărui metoc era, și cu sprijinul marelui logofăt Dimitrie Sturdza și al soției sale Elencu, prin osteneala mitropolitului Grigore Irinupoleos și a boierilor Sturzești. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 437.
53. După cutremurul din 1802, biserica Mănăstirii Socola de lângă Iași a fost refăcută în 1808, fiind zugrăvită în 1827. Biserica Nașterea Maicii Domnului a fost construită lângă mănăstire de Tănase Gosan căminarul (1814-1819). În clădirile mănăstirii a funcționat, începând de la 1804, seminarul înființat de mitropolitul Veniamin Costachi, călugărițele fiind mutate la Agapia. După 1886, când seminarul a fost mutat în Iași, în fosta casă Sturza, lângă mitropolie, aceste clădiri au fost stricate și pe locul lor s-a ridicat un spital de boli nervoase. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 478.
54. A fost reconstruit la 1809, de serdarul Manolache Radovici, și apoi mai târziu, în anul 1884, de Stoica Ioniță, cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 75.
55. A fost rezidit, la 1833, de fostul mare paharnic Gheorghe Oprișan. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 198.
56. Biserica nouă din deal, a schitului Agafton din Botoșani, a fost construită de Agapia Curt, în anii 1838-1843. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 109.
57. A fost rezidit din temelie (biserică, clopotniță, case de locuit), la 1825, de gospodarul Nicolae Gerneschi, mai târziu călugărit cu numele de Nicanor, după ce la 1821, a fost ars de turci, cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 280.
58. Biserica, a fost renovată și mărită, la 1851, de boierul Palada. Clopotnița și clădirile sunt din secolul al XIX-lea. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 27.
59. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 302.
60. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 104.
61. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților..., Țara Românească*, II, p. 727.
62. Toma Rădulescu, "Schitul Locurele", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 1129.
63. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 150.
64. Constantin Cârstea, „Mănăstirea Frăsinei", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 1229.

▲ *Episcopul Chesarie al Buzăului (1825-1845), pictură murală (stânga) și Mănăstirea Ciolanu, jud. Buzău*

Episcopul *Chesarie* al Buzăului (1825-1846), a ctitorit și a rezidit mai multe locașuri sfinte, în urma ruinării lor din cauza cutremurelor și confruntărilor militare. A înălțat o nouă biserică la *Mănăstirea Ciolanu*[65] (1828), a ctitorit *Schitul Cozieni*[66] – jud. Buzău (1834-1835), a ridicat a doua biserică din piatră de la *Mănăstirea Suzana*[67] – jud. Prahova (1839-1840) și a zidit biserica actuală de la *Mănăstirea Rătești* - jud. Buzău (1844). Același episcop a rezidit mai multe mănăstiri și schituri: *Mănăstirea Vintilă Vodă/Menedic*[68] (1845-1846) și schiturile: *Frăsinetul*[69] (1832), în urma ruinării lui în timpul Revoluției de la 1821, *Ulmetul* (1835), *Cislău* (1839)[70], *Săseni* (1841), după cutremurul din 1838, și *Sfântul Gheorghe* din jud. Buzău (1838)[71].

În anii 1883-1885, episcopul *Ghenadie Petrescu* al Argeșului (1876-1893) a ridicat o nouă biserică la *Schitul Văleni* – jud. Argeș[72]. Ulterior, ajungând mitropolit primat (1893-1896), și apoi retrăgându-se la *Mănăstirea Căldărușani* – jud. Ilfov, a dispus, în anul 1898, repararea integrală a bisericii din „Cocioc" de la această mănăstire, unde se află și mormântul său, azi în pridvorul bisericii mari de la Căldărușani.

Lucrări ample de restaurare la *Schitul Turnu* – jud. Vâlcea, au fost efectuate din inițiativa episcopului Argeșului, *Gherasim Timuș* (1894-1911), care și-a stabilit aici reședința de vară[73].

---

65. Ionel Ene, „Mănăstirea Ciolanu", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 910.
66. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 123.
67. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților..., Țara Românească*, I, p. 610.
68. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 332.
69. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 153.
70. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 111.
71. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 272.
72. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 753.
73. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 747; N. Stoicescu, *Bibliografia localităților..., Țara Românească*, II, p. 665.

▲ *Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei (1850-1875), pictură murală*

În timpul primei retrageri din scaun, fiind la *Mănăstirea Neamț*, mitropolitul *Veniamin Costachi* al Moldovei (1803-1842, cu două întreruperi:1808-1812, 1821-1823), a ctitorit acolo un paraclis, chilii, bibliotecă și pivnițe. A ajutat efectiv la refacerea *Mănăstirii Agapia* – jud. Neamț, distrusă de turci în timpul evenimentelor din anul 1821. Tot la Agapia a ctitorit și un paraclis (construit în timp ce era retras la Slatina și sfințit după moartea sa). La *Mănăstirea Slatina*, unde a trăit în ultimii ani ai vieții, a ridicat câteva chilii și unele construcții gospodărești[74].

3.4. Stareți și starețe responsabili de dăinuirea propriilor mănăstiri și schituri

Secolul al XIX-lea înregistrează unele *ctitorii monahale* în Țara Românească, la inițiativa unor stareți vrednici, sprijiniți în demersul lor, de unii boieri credincioși: *mănăstirile Țigănești*[75] – jud. Ilfov, *Pasărea*[76] – jud. Ilfov, *Ghighiu*[77]

74. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, Ed. IBMBOR, București, 1994, p. 21.
75. Mănăstirea Țigănești, jud. Ilfov, a fost construită, la 1812, de arhimandritul Dositei de la Mănăstirea Căldărușani, ajutat de marele ban Radu Golescu și logofătul Gheorghe Florescu. Biserica mare a fost zugrăvită de Eftimie egumenul, la 1853. Biserica cimitirului a fost construită la 1817, de Nicolae Bijcoveanu, marele logofăt al treburilor bisericești și zugrăvită la 1880. Stăreția, trapeza și bolnița au fost construite între anii 1817-1819. Celelalte clădiri datează de la sfârșitul sec. al XIX-lea și din sec. al XX-lea; cf. *Marele Dicționar Geografic*..., V, 1902, p. 677.
76. Mănăstirea Pasărea, jud. Ilfov, a fost ctitorită, la 1813, de arhimandritul Timotei, starețul Mănăstirii Cernica. La 1821, mănăstirea a fost jefuită, maicile retrăgându-se la Mănăstirea Snagov. După cutremurul din 11 ian. 1838, starețul Mănăstirii Cernica, Sfântul Calinic, a rezidit biserica, sfințită în 1846-1847. cf. Timotei Aioanei, „Mănăstirea Pasărea", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 1230.
77. Măn. Ghighiu, jud. Prahova, a fost întemeiată în 1814, de schimonahul Arsenie, ucenicul starețului Gheorghe, de la Mănăstirea Cernica, cu banii dați de familia boierilor Rucăreanu din Câmpulung, pe locul dăruit de Uța Cantacuzino Comăneanca (călugăriță ulterior sub numele de Anastasia și înmormântată în această mănăstire).

– jud. Prahova, și *schiturile*: *Lainici*[78] – jud. Gorj, *Doba*[79] – jud. Romanați, *Cetățuia*[80] și *Pietroasa de Jos*[81] – jud. Buzău.

Majoritatea covârșitoare o reprezintă, însă, *mănăstirile și schiturile rezidite*, adeseori, din temelie, datorită ruinării lor în urma celor două cutremure din anii 1802 și 1838 sau în urma unor conflicte militare petrecute în zonele respective. Pot fi menționate în acest sens, *mănăstirile: Mărgineni*[82], *Brebu*[83] și *Sinaia*[84] – jud. Prahova, *Cernica*[85] și *Snagov*[86] – jud. Ilfov, *Vieroș*[87] – jud. Muscel, *Căluiu*[88] și *Brâncoveni*[89] – jud. Romanați, *Bucovățul Nou*[90] – jud. Dolj, *Strehaia*[91]

În anul 1858, a fost ridicată o nouă biserică mai încăpătoare, cu sprijinul starețului Eftimie. Lucrarea a continuat și în timpul starețului următor Antonie, la finalizarea lucrărilor (1866) contribuind și guvernul și mai mulți credincioși. Biserica mică a cimitirului a fost construită de șetrarul Panait Marunteanu și soția sa, Ecaterina, între anii 1832-1833; cf. *Marele Dicționar Geografic...*, II, p. 514.

78. Biserica schitului Lainici, jud. Gorj, a fost *ctitorită* între anii 1812-1817, de monahia Calistrata și de boierii Sărdănescu, Brăiloi, Fărcășeșcu, Poenaru, Măldărescu, Bengescu. A fost reparată ulterior, în anul 1859; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 182.

79. Schitul Doba, jud. Romanați, a fost ridicat, la 1814, de ieromonahul Climent; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 139.

80. Schitul Cetățuia, jud. Buzău, a fost ridicat, la 1854, de călugării Iosif, Eftimie și Isidor, cu ajutorul episcopului Filotei și a mai multor pioși creștini. cf. Nicolae Moraru, „Schitul Cetățuia", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 921.

81. Schitul Pietroasa de Jos, jud. Buzău, a fost zidit, la 1834, de arhimandritul Partenie; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 222.

82. La 1806, biserica și chiliile de la Mănăstirea Mărgineni, jud. Prahova, au fost rezidite de egumenul Ioachim Sinaitul, după ce au fost distruse de cutremurul din 1802: „și la urmă, în 1802, octombrie 14, din nou s-a dărâmat de cutremurul cel grozav o parte din zidul de împrejmuire și toată aripa dreaptă a chiliilor și însășă biserica aceasta până în temelie"; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 196.

83. Mănăstirea Brebu - jud. Prahova, a fost reparată, la 1843, de starețul Teodor Cernicanul; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 73.

84. Mănăstirea Sinaia - jud. Prahova, a fost construită într-o primă formă, în anii 1842-1846, în timpul stareților Ioasaf și Paisie, din fondurile mănăstirii. cf. Timotei Aioanei, „Mănăstirea Sinaia", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 453.

85. Mănăstirea Cernica, jud. Ilfov, a fost grav deteriorată după cutremurul din 14 oct. 1802. Starețul Timotei a dărâmat vechea biserică și a început construirea actualei biserici, între anii 1809-1815. În anii 1831-1836, starețul Calinic a înălțat o nouă biserică. După cutremurul din 1838, a început ridicarea altei biserici terminate în 1842. A construit noua stăreție, clopotnița, bolnița și chiliile. În 1838 a obținut ca Mănăstirea Cernica să iasă de sub închinarea mitropoliei și să rămână neatârnată. După incendiul din 1869, biserica a fost refăcută mai târziu cu fonduri de la mitropolitul primat Ghenadie Petrescu. În anii 1846-1847, din veniturile sale, Sfântul Calinic a construit actuala biserică de la Mănăstirea Pasărea; N. Stoicescu, *Bibliografia localităților...*, *Țara Românească*, I, pp. 151-152.

86. Mănăstirea Snagov, jud. Ilfov, a fost rezidită, la 1815, de egumenul Neofit de Cerveno, când s-a refăcut și pictura bisericii mari; N. Stoicescu, *Bibliografia localităților...*, *Țara Românească*, II, p. 589.

87. Mănăstirea Vieroș, jud. Muscel, surpată la 1825, a fost rezidită și zugrăvită, între anii 1827-1834, de egumenul Samuil Tărtășescu Sinadon, viitor locțiitor al scaunului de Argeș (1845-1849), oferind în acest scop și „părinteasca moștenire". Tot el a restaurat și schitul Buliga din Pitești, distrus tocmai atunci de un incendiu. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, p. 61.

88. Mănăstirea Căluiu, jud. Romanați, a fost refăcută, la 1834, de starețul Tarasie; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 90.

89. Mănăstirea Brâncoveni, jud. Romanați, a fost rezidită, la 1842, după cutremurul din 1838, de egumenul Teodosie Trapezuntul; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 71.

90. Mănăstirea Bucovățul Nou, jud. Dolj, (metoh la mănăstirile grecești din Rumelia) a fost reclădită, în anii 1834-1843, de egumenul Hrisant Penetis. A fost reparată la 1892. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților...*, *Țara Românească*, I, p. 103.

91. Mănăstirea Strehaia, jud. Mehedinți, a fost zugrăvită și reparată, la 1826 și 1835, cu cheltuiala lui Axentie, egumenul Mănăstirii Bistrița; N. Stoicescu, *Bibliografia localităților...*, *Țara Românească*, II, pp. 601-602.

◀ Biserica Mănăstirii Lainici, jud. Gorj

– jud. Mehedinţi, *Golgota* (*Gorgota*)[92], *Nucet*[93], *Butoiul*[94] – jud. Dâmboviţa, *Ciolanu* – jud. Buzău[95], *Slobozia*[96] – jud. Ialomiţa, *Râncăciov*[97] – jud. Argeş, *Dintr-un lemn*[98] – jud. Vâlcea, *Zlătari*[99] din Bucureşti şi *schiturile: Apostolache*[100], *Câmpina*[101], *Verbila*[102], *Vălenii de Munte*[103] – jud. Prahova, *Turnu*[104], *Stănişoara* (Nucet)[105], *Jghiabu*[106] – jud. Vâlcea, *Dălhăuţi*[107] –

---

92. Mănăstirea Golgota (Gorgota), jud. Dâmboviţa, (metoc la mănăstirile greceşti din Rumelia), a fost reclădită la 1836, de egumenul Efrem; cf. T. NICULESCU, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 161.
93. Mănăstirea Nucet, jud. Dâmboviţa, (metoc la mănăstirile greceşti din Rumelia) a fost reclădită „cu venitul mănăstirii" între anii 1840-1849, de egumenul Gherasie; cf. T. NICULESCU, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 207.
94. Mănăstirea Butoiul, jud. Dâmboviţa, (metoc la mănăstirile greceşti din Rumelia) a fost dărâmată de cutremurul de la 1838. A fost reclădită, între anii 1850-1853, de Teofan iconomul şi de egumenul Ambrosie; N. STOICESCU, *Bibliografia localităţilor..., Ţara Românească*, I, p. 110.
95. Bisericile „Sf. Gheorghe" şi „Sf. Apostoli Petru şi Pavel" de la Mănăstirea Ciolanu, jud. Buzău au fost refăcute după un incendiu din anul 1855, de egumenul Ioanichie, în anii 1855-1857, Ionel ENE, „Mănăstirea Ciolanu", în: *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti*, p. 910.
96. Mănăstirea Slobozia, jud. Ialomiţa, (metoh la Mănăstirea Dohiaru de la Muntele Athos) a fost distrusă aproape complet după cutremurul din 1838. A fost rezidită, la 1842, prin grija arhimandritului Gavriil Smirneanul. Ştefan GRIGORESCU, „Mănăstirea Slobozia", în: *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti*, p. 1048.
97. Mănăstirea Râncăciov, jud. Argeş, a fost rezidită, în anul 1848, în timpul egumeniei lui David Râncăcioveanul. cf. Daniel GLIGORE, „Mănăstirea Râncăciov", în: *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti*, p. 804.
98. Mănăstirea Dintr-un lemn, jud. Vâlcea, a fost refăcută în parte, spre mijlocul secolului al XIX-lea, de stareţa Platonida şi de egumenul Hrisant Hurezeanu. *Marele Dicţionar Geografic...*, III, p. 120.
99. Mănăstirea Zlătari din Bucureşti (metoc la Patriarhia Alexandriei), fiind în mare ruină, a fost rezidită din temelie, în anul 1850, de arhiereul Calistrat Livis, egumenul de atunci al mănăstirii, cu binecuvântarea mitropolitului Nifon, în timpul domniei lui Barbu Dimitrie Ştirbei. Lucrările au fost finalizate în timpul egumeniei lui Atanasie Livis; cf. T. NICULESCU, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 343.
100. Schitul Apostolache, jud. Prahova (metoc la mănăstirea Dohiaru din Muntele Athos), a cunoscut reparaţii generale la turle, acoperiş, tâmplă, clopotniţă, în anul 1850, în timpul ieromonahului Gherman Ploeşteanu; cf. T. NICULESCU, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 37.
101. Schitul Câmpina, jud. Prahova, a fost rezidit, la 1833, de arhimandritul Calinic, stareţul Mănăstirii Cernica, din fondul moşiei lăsate de Grigorie Bujoreanul, Mănăstirii Cernica. La 1888 a fost reparat din cauza unui incendiu; cf. T. NICULESCU, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 93.
102. Schitul Verbila, jud. Prahova (metoh la Muntele Sinai), surpat de cutremurul din 1802, a fost refăcut, între anii 1803-1805, de egumenul Partenie de la Muntele Sinai; cf. N. STOICESCU, *Bibliografia localităţilor..., Ţara Românească*, II, p. 706.
103. Schitul Vălenii de Munte, jud. Prahova, metoc al Mănăstirii Cotroceni (închinată la cele 20 de mănăstiri din Muntele Athos), a fost *rezidit* după cutremurul din 1802, de către credincioşi. Pisania aminteşte numele prea respectatului domn Gherasim Preasfinţitul, egumenul schitului şi numele „preasfinţitului Visarion, egumenul Cotrocenilor", care cu ajutorul unor „cucernici creştini" români şi greci au refăcut, la 1809, acest schit; cf. T. NICULESCU, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 325.
104. Schitul Turnu, jud. Vâlcea, a fost reparat, în anul 1846, de ieromonahul Agafton; cf. N. STOICESCU, *Bibliografia localităţilor..., Ţara Românească*, II, p. 665.
105. Schitul Stănişoara - Nucet, jud. Argeş, a fost rezidit, în anul 1807, pe locul vechii biserici ruinate, de doi călugări de la Athos (Sava - sârb şi Teodosie - român), cu învoirea stareţului Coziei. Între anii 1819-1836, Teodosie a ridicat o altă biserică, cu contribuţia lui Constantin Brăiloiu din Craiova şi a serdarului Nica Vlădescu din Râmnicul Vâlcea. Alte reparaţii au avut loc în anul 1850; cf. T. NICULESCU, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 296.
106. Schitul Jghiabu, jud. Vâlcea, a fost refăcut, la 1827, de ieromonahii Timotei şi Daniil din Cacova, care au zidit clădirile şi o biserică nouă, în urma ruinării celei vechi; cf. T. NICULESCU, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 179.
107. Schitul Dălhăuţi, jud. Vrancea, a fost reclădit, în anul 1820, de stareţul Dionisie ajutat de buni creştini, după cum se arată în pisanie: „Această biserică cu hramul Izvorul Tămăduirei, este zidită din temelie de stareţul Dionisie Arhimandritul, cu banii săi şi cu ajutorul creştinilor pioşi. În zilele stareţului acesta s-a făcut mai multe îmbunătăţiri

jud. Vrancea, *Cârnul*[108], *Nifon*[109], *Grăjdana*[110] – jud. Buzău, *Ciocanu*[111] – jud. Muscel, *Şopotul/Slatina*[112] – jud. Olt, *Cioclovina de Sus*[113] – jud. Gorj, *Bascovele*[114], *Robaia*[115], *Trivalea*[116] – jud. Argeş, *Jdrelea (Roaba)*[117] – jud. Dolj, *Fusea*[118] – jud. Dâmboviţa.

În rândul *ctitoriilor monahale* din Moldova, pentru acest secol pot fi menţionate schiturile: *Sfântul Ioan*[119] – jud. Putna, *Frumoasa*[120] – jud. Bacău, *Bogoslovul*[121] – jud. Baia, *Bicaz*[122] – jud. Neamţ, *Brazi*[123] – jud. Bacău, *Rafaila*[124] – jud. Vaslui şi *Sihăstria*[125] – jud. Botoşani.

în mănăstire, multe chilii, multe obiecte de argint..." Reparaţii ulterioare au fost întreprinse în anii 1899-1900; cf. *Marele Dicţionar Geografic...*, III, p. 65.

108. Schitul Cârnul, jud. Buzău, a fost jefuit şi distrus, la anul 1821, după bătălia de la Cârnul dintre turci şi arvaţi. A fost rezidit, la anul 1822, de ieromonahii Lavrentie şi Naum Căldăruşanul; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 93.

109. Schitul Nifon, jud. Buzău, a fost rezidit, la 1842, de stareţul Constantie ajutat de Nicolae Pâcleanu şi soţia sa; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 205.

110. Schitul Grăjdana, jud. Buzău, a fost rezidit în 1856 din iniţiativa stareţului Ciprian şi cu ofrandele credincioşilor; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 163.

111. Schitul Ciocanu, jud. Muscel, a fost refăcut la anul 1825 de cuviosul Neofit şi Mihai Radovici; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 109.

112. Schitul Şopotul - Slatina, jud. Olt, rezidit la 1839 de arhimandritul Nifon Turtuianul, ajutat de jupân Radu Mumuianu; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 306.

113. Schitul Cioclovina de Sus, jud. Gorj, biserica a fost refăcut, la 1841, prin osârdia arhimandritului Spiridon. Cf. Toma Rădulescu, „Schitul Cioclovina de Sus", în *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti*, p. 1131.

114. Schitul Bascovele, jud. Argeş, a fost surpat de cutremurul din 1838. A fost refăcut „din temelie" la 1843 de Şteful Nicolau, cu „osârdia şi osteneala" stareţei Platonida Căzănescu; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 45.

115. Schitul Robaia, jud. Argeş, a fost reclădit de stareţul Visarion şi monahii Teodosie şi Naum la 1843 prin contribuţia financiară a lui Sava şafarul, soţia sa Livera şi socrul său Muşat din Furduieşti; cf. *Marele Dicţionar Geografic...*, V, p. 257.

116. Schitul Trivalea, jud. Argeş, a fost refăcut după cutremurele din 1802 şi 1838, prin grija conducerii mănăstirii. Biserica actuală a fost ridicată între 1854-1856 de stareţul Ierotei. Cf. Daniel Gligore, „Mănăstirea Trivale", în: *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti*, p. 807.

117. Schitul Jdrelea/Roaba, jud. Dolj (metoc la Mănăstirea Xenofont din Muntele Athos), a fost refăcut de ieromonahul Pahomie Robu, între anii 1854-1855, pe alt loc; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 246.

118. Schitul Fusea, jud. Dâmboviţa, a fost reclădit după cutremurul din 1838, şi după incendiul din 1859, de egumenul Dionisie al schitului Bunea; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 156.

119. Schitul Sfântul Ioan, jud. Putna, a fost înfiinţat de călugărul Dumitru, în 1812; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 275.

120. Schitul Frumoasa, jud. Bacău, a fost ridicat de protosinghelul Gherasim, la 1820; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 154.

121. Schitul Bogoslovul, jud. Baia, a fost ridicat, la 1835 de Neonil, stareţul mănăstirilor Neamţ-Secu; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 61.

122. Schitul Bicaz, jud. Neamţ a fost ridicat, la 1837, de Ioan duhovnicul şi preotul Theodor; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 52.

123. Schitul Brazi, jud. Bacău ridicat de monahul Dimitrie la anul 1834. A fost călugăr la Mănăstirea Bogdana, de unde a plecat şi a ridicat acest schit. Schitul a fost înzestrat cu vii şi cu pământ cumpărate de ieromonahul Dimitrie sau de creştinii din satele din jur. La secularizare, luându-se averile, monahii au plecat în alte locuri. Tot Dimitrie a ridicat şi schiturile Sfântul Ioan, Moşnoaiele, Trotuşanu; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, pp. 69-70.

124. Schitul Rafailă, jud. Vaslui, metoc al Mitropoliei şi al Mănăstirii Socola, a fost rezidit, 1834, de călugărul Dorotei; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 694.

125. Schitul Sihăstria, jud. Botoşani. Biserica a fost zidită la 1857, de arhiereul Chesarie Sinadon, ierodiaconul Daniil Stroescu şi arhimandritul Iosif Vasiliu. Biserica din cimitir a fost zidită la 1842 de arhimandritul Rafail; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri şi schituri...*, p. 279.

Lucrări de rezidire și reparații înfăptuite de monahii (stareți/starețe) moldoveni au avut loc la *mănăstirile: Sfinții Trei Ierarhi*[126], *Sfântul Sava*[127], *Frumoasa*[128] din Iași, *Agapia Veche*[129], *Agapia din Vale*[130], *Neamț*[131], *Pângărați*[132], *Secu*[133], *Văratec*[134] – jud. Neamț,

---

126. Turnul clopotniță de la Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași (metoc la mănăstirile din Muntele Athos), a fost refăcut parțial, între anii 1804-1806, cu cheltuiala „tovărășiei celor din Athos". Unele reparații au fost făcute, la 1809, de arhimandritul Serafim de la Karakalu (Athos), cu cheltuială mare. Mănăstirea a ars la 1827 și a fost restaurată la 1904 (clădită din nou). Clădirile mănăstirii, unde a fost școala vasiliană, au fost restaurate în 1828. Clopotnița, hanul turcesc și clădirile din incintă au fost dărâmate la 1882-1892, rămânând numai biserica (restaurată de Lecomte de Nouy), sala gotică cu etaj și clădirea cu etaj de la începutul sec. al XIX-lea, unde locuiau profesorii școlii; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 480.

127. Mănăstirea „Sf. Sava" din Iași (metoc la Mănăstirea Sf. Sava din Ierusalim), a fost „ridicată din temelie", la 1820, de arhimandritul Grigore din Pelopones. Biserica a fost „înnoită" la 1844; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 471.

128. Clopotnița Mănăstirii Frumoasa din Iași (metoc la Muntele Sinai) a fost construită de arhimandritul Ioasaf Moldovan (1819-1833). Biserica a fost refăcută de arhimandritul și cavalerul Ioasaf Anastasă Voinescu (1836-1839). Catapeteasma a fost construită în 1838, iar paraclisul Sfânta Ecaterina, între anii 1836-1841; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 446.

129. Mănăstirea Agapia Veche, jud. Neamț, a fost reclădită din nou, de lemn, de monahiile Eupraxia și Fevronia. A fost arsă la 1821. O nouă biserică din zid a fost ridicată din temelii, la 1831, prin râvna schimonahiei Sevasta Munteanu și cu ajutorul mitropolitului Veniamin Costachi. În pisania din 1831 se spune că au fost vândute chiliile pentru a se construi biserica. La 1871, era ruinată, fiind reparată în anii următori, 1872-1873. Paraclisul a fost construit, la 1846, cu cheltuiala stareței Elisabeta, sora mitropolitului Veniamin Costachi, și terminat prin osteneala și râvna schimonahiei Amfilohia Morțun; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 22.

130. Mănăstirea Agapia din Vale, jud. Neamț, a fost arsă de turci, la 6 septembrie 1821. Biserica cu chiliile au fost reparate în 1823, prin osârdia schimonahiei Elisabeta, sora mitropolitului Veniamin Costachi. Biserica a fost reparată din nou la 1858-1862, prin osârdia schimonahiei Tavefta Urscahe; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 22.

131. Mănăstirea Neamț, jud. Neamț, a cunoscut, în secolul al XIX-lea, numeroase intervenții de reparații și zugrăveli la bisericile și clădirile existente după unele incendii care au adus mari pagube, ridicarea de noi chilii, paraclise etc. Biserica „Înălțarea Domnului" a fost reparată în anii 1829 și 1873 și zugrăvită în anii 1813 și 1830. Biserica „Sfântul Gheorghe" a fost ridicată în 1826, înnoită ulterior în 1865. În anul 1820, au fost ridicate unele clădiri și paraclisul „Sfântul Pantelimon" care au ars în 1841, fiind ulterior reclădite în 1843. În anul 1821, a fost clădit paraclisul Buna Vestire, deasupra porții. În 1836, a fost zidit agheasmatarul din fața mănăstirii. În anul 1846, a fost zidită bolnița cu chiliile împrejmuitoare, cu cheltuiala Elencăi Donici și „prin osteneala și silința" starețului Neonil. În anul 1856, a fost ridicată clădirea seminarului. Mănăstirea a ars la 1862 și a fost refăcută după incendiu; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 590.

132. Paraclisul Mănăstirii Pângărați, jud. Neamț, a fost construit, la 1806, de egumenul Macarie, iar biserica nouă și chiliile au fost construite, la 1857, de arhimandritul Varnava; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 645.

133. În sec. al XIX-lea, Mănăstirea Secu, jud. Neamț, a cunoscut numeroase intervenții la bisericile și clădirile existente, după două incendii din anii 1821 și 1844. Între anii 1812-1818, a fost mărită și reparată biserica mare a mănăstirii. Proscomidiarul a fost adăugat la 1847, de ieromonahul Calistrat. Veșmântăria a fost reclădită la 1878. Biserica Sfântul Nicolae a ars la 1821, odată cu mănăstirea. A fost reclădită la 1824 prin sârguința egumenului Domețian. Chiliile cu două niveluri au fost ridicate în anii 1821-1825. Biserica „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul" din cimitir a fost ridicată în 1832, cu cheltuiala mitropolitului Veniamin Costachi și prin osârdia egumenului Domețian. Chiliile arse la 1844, au fost refăcute după incendiu de starețul Neonil. Cișmeaua mănăstirii a fost reclădită la 1835, cu cheltuiala lui Anastasie Scorțescu căminarul, prin osârdia egumenului Neonil; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 750.

134. La Mănăstirea Văratec, jud. Neamț, au fost ridicate, în acest secol, unele biserici. Biserica de zid a fost clădită la stăruința maicii Olimpiada, la 1807-1808, cu ajutorul Elenei Palade, care a dăruit trei moșii, și a maicilor Elisabeta Balș și Safta Brâncoveanu, care au dăruit și ele unele moșii. A fost reparată la 1841, de Scarlat Paladi și de schimonahia Fevronia. Biserica „Sf. Ioan Botezătorul" a fost ridicată la 1844. Biserica Schimbarea la Față a fost construită de stareța Eufrosina Lazu la 1847; cf. N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 905.

Dobrovăț[135] – jud. Iași, *Cașin*[136], *Berzunți*[137] – jud. Bacău, *Florești*[138] – jud. Vaslui, *Gorovei*[139], *Vorona*[140] – jud. Botoșani și la *schiturile*: *Sihla*[141], *Hangul*[142], *Tarcău*[143], *Horaița*[144] – jud. Neamț, *Pârvești*[145], *Fâstici*[146] – jud. Vaslui, *Duca*[147], *Zagavei*[148] – jud. Iași, *Adam*[149] – jud. Galați și *Sihăstria Voronei*[150] – jud. Botoșani.

3.5. Preoți de mir și credincioși ctitori și îngrijitori de locașuri monahale

Credința puternică a preoților de mir și a credincioșilor din satele în apropierea cărora se găseau locașuri monahale, i-a determinat pe aceștia să aibă inițiativa ctitoriilor sau a refacerii bisericilor și clădirilor acestora.

---

135. Bolnița Mănăstirii Dobrovăț, jud. Iași (metoc la Mănăstirea Zografu din Muntele Athos), a fost construită la 1851, de egumenul mănăstirii, arhimandritul Acachie din Rusciuc, cu cheltuiala lui Pavel Stoianovici din Rusciuc. Reparații ulterioare au fost întreprinse la 1893 și 1897; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 254.

136. Biserica Mănăstirii Cașin, jud. Bacău, metoc al Marii Lavre din Athos a fost reparată în 1806, după cutremurul din 1802, de starețul Ierotei Țarigrădeanul și apoi, în 1836-1839, de Isaia Țarigrădeanul. Reparații au fost întreprinse în anii 1892-1895, 1907; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 158.

137. La Mănăstirea Berzunți, jud. Bacău (metoc la Marea Lavră din Muntele Athos), a fost reparată biserica, la 1836-1837) de starețul Macarie Levantos; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 70.

138. Biserica Mănăstirii Florești, jud. Vaslui (metoc la Mănăstirea Esfigmenu din Muntele Athos), a fost reclădită de egumenul Nil, între anii 1852-1859; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 297.

139. Biserica mare a Mănăstirii Gorovei, jud. Botoșani, a fost construită la anii 1828-1834 de egumenii Macarie Jora și Ierotei Lemnea. Reparații ulterioare au avut loc la 1869-1870 și 1892-1894; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 333.

140. La Mănăstirea Vorona, jud. Botoșani, a fost ridicată biserica de zid, biserica din cimitir, în 1835, de arhimandritul Rafail. La 1869, a fost reparată și zugrăvită de familia vornicului Iorgu Vârnav; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 337.

141. Schitul Sihla, jud. Neamț, a fost rezidit, la 1813, de arhimandritul Benedict; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 755.

142. Biserica schitului Hangul, jud. Neamț (metoc la Patriarhia Alexandriei), a fost reparată și zugrăvită la 1820, de ieromonahul Iosif; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 348.

143. Schitul Tarcău, jud. Neamț, a fost rezidit, la 1831, prin stăruința ieroschimonahului Avraam, „cu banii adunați de la pioșii creștini"; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 307.

144. Biserica schitului Horaița, jud. Neamț, a fost refăcută, la 1830, de arhimandritul Iermoghen Buhuș; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 365.

145. Schitul Pârvești, jud. Vaslui, a fost rezidit de monahul Nicodim Popescu, între anii 1816-1820; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 647.

146. La anul 1834, au avut loc reparații la schitul Fâstâci, jud. Vaslui, (metoc al Mănăstirii Sfânta Ecaterina din Muntele Sinai). Casele și zidul înconjurător au fost construite de arhimandritul Iosif Gândul. Reparații ulterioare au avut loc în 1851, când biserica a fost și pictată; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 296.

147. Schitul Duca, jud. Iași, a fost refăcut între anii 1827-1830, de arhimandritul Isaia; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 747.

148. La Schitul Zagavei, jud. Iași, au fost refăcute biserica și a chiliile, în 1830; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 933.

149. Schitul Adam, jud. Galați, dărâmat de cutremur în deceniul trei al sec. XIX-lea, a fost refăcut; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 21.

150. Sihăstria Voronei, jud. Botoșani, a fost reclădită în 1857 de arhiereul Chesarie Sinadon, ierodiaconul Daniil Stroescu și arhimandritul Iosif Vasiliu; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 920.

În rândul *ctitoriilor preoților de mir și ale credincioșilor* din Țara Românească, pot fi amintite pentru acest secol, schiturile: *Predeal*[151] – jud. Prahova, *Plopșor*[152] – jud. Dolj și *Locurele*[153] – jud. Gorj. Au fost *rezidite sau reparate* Mănăstirea *Plumbuita*[154] – jud. Ilfov și schiturile: *Popânzălești*[155] – jud. Romanați, *Bunea*[156] – jud. Dâmbovița, *Păușa*[157] – jud. Argeș, *Logrești*[158] – jud. Gorj, *Schitul Măgureanu*[159], *Schitul Hagiu*[160] și *Schitul Maicilor*[161] – București.

În Moldova au existat mai puține *ctitorii ale preoților de mir și credincioșilor*, din această categorie făcând parte schiturile: *Nicorești*[162] – jud. Tecuci, *Lepșa*[163] – jud. Putna și *Moreni*[164] – jud. Vaslui.

Lucrări de rezidire și reparații au fost întreprinse la Mănăstirea *Doamnei*[165] (Uspenia sau Adormirea) din orașul Botoșani și la schiturile: *Durău*[166] – jud. Neamț,

151. În 1819, Ioniță Buzatu din Săcele împreună cu alți creștini au ridicat biserica din piatră de la schitul Predeal, jud. Prahova. La 1827, starețul Ghenadie a zidit clopotnița și chiliile din piatră; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 231.

152. Schitul Plopșor, jud. Dolj, a fost zidit, la 1839, de ctitorii Constantin Plopșoreanu și soția sa Sevastița, „pe pământul lor și pe a lor cheltuială" ; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 223.

153. Între anii 1850-1852, preoții Constantin Cartianu și Costache Lupu Stolojanu au ridicat o biserică de lemn, la schitul Locurele, jud. Gorj; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 187.

154. Mănăstirea Plumbuita, jud. Ilfov (metoc la Mănăstirea Xiropotamu din Muntele Athos), dărâmată în întregime de cutremurul din 1802, a fost reclădită și terminată la 1806, cu cheltuiala protopopului Dionisie din Ianina; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 224.

155. Schitul Popânzălești, jud. Romanați, a fost ruinat după cutremurul din 1838. Biserica a fost *rezidită* în anii 1850-1852, din cheltuiala ecleziarhului Lavrentie al Episcopiei Râmnicului și a altor credincioși, cu binecuvântarea episcopului Calinic al Râmnicului. Lavrentie dorea preînnoirea acestui schit „fiindcă părinții și neamul meu sunt îngropați acolo. Pre a mea osteneală, alergare și chibzuire pui și lei trei mie spre bună îndemnare de a se prenoi pentru ca alături de banii mănăstirii în vara următoare să strângă materiale necesare construcției Sfintei Biserici". Toma Rădulescu, „Mănăstirea Popânzălești", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, p. 1136.

156. Schitul Bunea, jud. Dâmbovița, a fost reparat în 1880, de preotul Dimitrie Negreanu, fiind ajutat și de unii credincioși din comunele Brănești și Vulcana; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 85.

157. Schitul Păușa, jud. Argeș, a fost rezidit după cutremurul din 1838 de preoții Vasile și Stan împreună cu familia Bleculescu; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 217.

158. Schitul Logrești, jud. Gorj, a fost refăcut în anul 1848 de urmașii familiilor Obedeanu și familia preotului Tândălescu; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 188.

159. Schitul Măgureanu, din București, s-a reclădit în anul 1881, de către credincioși, în frunte cu pr. Cristache Mihăescu, Chivu George și a donatoarei Anica Ioan Văcărescu; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 193.

160. Schitul Hagiu din București, a fost *rezidit* în anul 1872 de buni credincioși în frunte cu Radu Ștefănescu Canafu; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 169.

161. Schitul Maicilor din București, a fost rezidit la 1896, de credincioșii Vasile Ioan și soția sa Elena Ioan și de schimonahia Filonoda, fosta soție a răposatului Ioan Sebe; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 190.

162. Schitul Nicorești, jud. Tecuci, a fost ridicat la 1807, de Nicolae Banu. După moartea lui, a fost *închinată* Mănăstirii Neamț; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 204.

163. Schitul Lepșa, jud. Putna, ridicat de vrânceni, la 1812, care l-au înzestrat cu proprietate; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 185.

164. Schitul Moreni, jud. Vaslui, a fost ridicat la 1829, de doi buni creștini, Hordună și Gușcă, care „au adunat bani cu mila". Ei au lucrat și lemnăria; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri*..., p. 202.

165. Clopotnița de la Mănăstirea Doamnei (Uspenia sau Adormirea) din orașul Botoșani, a fost refăcută din temelie la 1819 cu cheltuiala bisericii și a enoriașilor; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, pp. 110 -111.

166. Schitul de lemn Durău, jud. Neamț, din sec. al XVIII-lea a fost rezidit, la 1802. Biserica Buna-vestire a fost construită de zid, la 1835, prin osârdia părintelui Gherasie cu ajutorul unor negustori; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*..., *Moldova*, p. 275.

➤ *Biserica Mănăstirii Durău, jud. Neamț*

Scânteia[167] – jud. Putna și *Dancu*[168] din Iași. Informațiile prezentate cu privire la *ctitoriile, rezidirile sau reparațiile întreprinse mai ales la mănăstirile și schiturile pământene* din Țara Românească și Moldova, în secolul al XIX-lea, identificate în pisaniile mănăstirești, în corpusurile documentare, în repertoriile bibliografice ale mănăstirilor și în literatura istoriografică de specialitate, sunt edificatoare pentru cunoașterea evoluției vieții monahale și a istoriei culturale a românilor, în general, pentru această perioadă de timp.

Cutremurele devastatoare din anii 1802[169] și 1838[170], de asemenea, unele confruntări militare locale izolate, au ruinat numeroase mănăstiri și schituri din Țara Românească și Moldova.

Majoritatea covârșitoare a lucrărilor de rezidire și reparație a acestora n-a fost altceva, decât un efort conjugat al domnitorilor români, al boierilor, al stareților și stareţelor de mănăstiri, al clericilor de mir și al credincioșilor de a reface lăcașurile de rugăciune și așezările monahale ale acestora, asigurându-se, astfel, pe mai departe, continuitatea vieții monahale. Așa cum se poate constata, au fost înregistrate și unele ctitorii izolate, dar semnificative pentru viața monahală din acest secol.

---

167. Schitul Scânteia, jud. Putna, a fost rezidit din temelie la 1825-1829, de familia Stamatiu și Ianole din Focșani; cf. T. Niculescu, *Sfintele monastiri și schituri...*, p. 263.

168. Biserica Dancu din Iași, metoh la mănăstirea 40 de mucenici din Rumelia, a fost reparată, la 1840-1841, de epitropul Dracachi Ruset; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, p. 445.

169. Cutremurul din 26 octombrie 1802 a fost un cutremur de adâncime, cu o magnitudine de 7,9 grade magnitudine moment (7,7 grade pe scara Richter), cu epicentrul în zona Vrancea. A fost cel mai puternic cutremur vrâncean. În București s-au prăbușit toate turlele bisericilor, iar turnul Colței s-a rupt de la jumătate. Cutremurul a fost resimțit intens pe o arie geografică vastă, de la Sankt Petersburg până în insulele grecești din Marea Egee și de la Belgrad până la Moscova. Cronicarul Dionisie Ecleziarhul, contemporan cu evenimentele, folosește următoarea formulare: „1802, octombrie, 14 s-au cutremurat pământul foarte tare de au căzut toate turlele de biserici din București și clopotnița cea vestită – e vorba de turnul Colțea – care era podoaba orașului, cu ceasornic, au căzut și s-au sfărâmat și era atunci mare frică". Numeroase pisanii ale mănăstirilor din Țara Românească și Moldova, menționează pagubele survenite în urma acestui cutremur. Pisania Mănăstirii Mărgineni – jud. Prahova, indică, spre exemplu, faptul că: „la urmă, în 1802, octombrie 14, din nou s-a dărâmat de cutremurul cel grozav o parte din zidul de împrejmuire și toată aripa dreaptă a chiliilor și însăță biserica aceasta până în temelie..."; http://ro.wikipedia.org/wiki/Cutremurul_din_1802,http://www.rri.ro/arhart.shtml?lang=2&sec=40&art=21535.

170. Cutremurul de la 11 ianuarie 1838, a fost, de asemenea, de mari proporții. A afectat o arie vastă, și a fost resimțit inclusiv în țările vecine, deși cele mai grave urmări au fost consemnate în sudul și estul României. Au fost înregistrate pagube enorme în curbura Carpaților. Au fost distruse 39 de biserici în județul Vâlcea, 53 de biserici în județul Romanați, 17 biserici în județul Olt. Cele mai mari pierderi s-au produs în județele Râmnicul Sărat și Putna, unde pământul s-a fisurat adânc. http://www.cutremur.net/topic/908-cutremurul-din-23-ianuarie-1838/.

TABLOUL MĂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ[171]

43 mănăstiri cu 34 metohuri

	MĂNĂSTIRI SCHITURI ȘI BISERICI	METOACE	DISTRICT/JUDEȚ	NUMELE MĂNĂSTIRII LA CARE ERAU ÎNCHINATE
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE MUNTELUI ATHOS				
1.	Cotroceni (1682)	*Pârlita* *Budişteni* *Vălenii de Munte* *Şerban Vodă*	Bucureşti Dâmboviţa Argeş Prahova Ilfov	Protaton din Careia
2.	Radu Vodă (1613)	*Stelea* *Tutana*	Bucureşti Bucureşti Argeş	Iviru
3.	Jitia		Dolj	Sf. Pavel
4.	Mihai Vodă (1599)	*Beşteleiu* *Izvorani*	Bucureşti Argeş Buzău	Simonpetra

4. Tabloul mănăstirilor închinate și „pământene" din Țara Românească și Moldova în sec. al XIX-lea

171. Tabloul mănăstirilor din Ţara Românească, închinate la Locurile Sfinte, este întocmit pe baza următoarelor izvoare bibliografice: Gheorghe I. Moisescu, „Mănăstirile închinate din Ţara Românească în vremea păstoriei mitropolitului Grigorie Dascălul", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LII (1934), 5-6, pp. 422-456 (43 mănăstiri închinate); *Acte şi documente relative la istoria renaşcerei României*, publicate de Ghenadie Petrescu (episcop de Argeş), Dimitrie A. Sturdza (membru al Academiei Române) şi Dimitrie C. Sturdza, vol. III, Tipografia Carol Gobl, Bucureşti, 1889, p. 912. Este menţionat un raport al ambasadorului francez Thouvenel, la Constantinopol, din anul 1856 (35 mănăstiri închinate). Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti, 1920, p. 49. Este menţionată o statistică făcută de Gregoire Bengesco, la 1858, *Mémorandum sur les églises, les monastères, les biens conventuels et spécialement sur les monastères dédiés de la Principauté de Valachie, avec de pièces justificatives* (43 de mănăstiri închinate); Ion Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate şi călugării greci*, Bucureşti, 1861 (43 mănăstiri închinate); Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, „Lista mănăstirilor pământene din Principatele Unite închinate Locurilor Sfinte din Imperiul Otoman (1862)", *Fond Constantinopol, Dosar 83-84* (43 mănăstiri închinate); Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinate. Contribuţii la istoria socială românească*, Institutul de Arte Grafice „Tiparul Universitar", Bucureşti, 1936, pp. 129-130. Este menţionată o statistică a mănăstirilor închinate din anul 1864: *Etat General des possessions des Saints-Lieux d'Orient dans les Principautés-Unies. Septembre 1864* (43 mănăstiri închinate); După cum se poate constata, un izvor bibliografic indică doar 35 de mănăstiri închinate (probabil datorită faptului că în rândul celor 43 de mănăstiri închinate se numărau şi 5 schituri şi 3 biserici). În anul 1862, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Barbu Bellu, solicita agentului diplomatic român de la Constantinopol informaţii exacte cu privire la numele şi numărul tuturor mănăstirilor închinate din Ţara Românească şi Moldova: „Odată cu aducerea Arhivelor din Iaşi la Bucureşti, şi împreunarea lor, Ministerul neavând la îndemână numele tuturor mănăstirilor situate în Imperiul Otoman la care unele din Principate sunt închinate, Domnul Agent este rugat să îndeplinească lacunele de adresă ce se văd în această listă, prin căutarea în arhivele Cancelariei Domniei Sale şi din informările ce poate dobândi de la şefii funcţionari otomani de vialete sau districte precum şi din Cancelaria Patriarhiei, trimiţând apoi şi Ministerului o listă complectă şi exactă de numirea ce are astăzi fiecare din acele monastiri, fiind de trebuinţă acum a se vesti atât şefii spirituali de comunităţi religioase cât şi fiecare monastire grecească în parte, din cuprinsul Imperiului Otoman"; cf. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe - Bucureşti, *Fond Constantinopol, Dosar 83-84*.

5.	Sf. Apostoli (1760)	*Călugăreni Crăsani*	București	Stavronichita
6.	Slobozia (1635)	*Apostolache Cuiburile*	Ialomița Buzău Ialomița	Dochiaru
7.	Căscioarele (1631)		Giurgiu	Pantocrator
8.	Plumbuita (1586)	*Slatina*	Ilfov Olt	Xeropotamu
9.	Clocociovul (1625)		Olt	Cutlumuș
10.	Hotărani		Olt	Dionisiu
11.	Baia de Aramă – *schit*		Mehedinți	Hilandaru
12.	Roaba (Jdrelea) – *schit*		Dolj	Xenofont
13.	Spirea din Deal – *schit*		București	Grigoriu
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE MĂNĂSTIRILOR GRECEȘTI DIN RUMELIA (TESALIA, MACEDONIA ȘI EPIR, ÎN VECINĂTATEA ORAȘELOR POGONIANA, TESALONIC, TRICALA, IANINA, METEORE)				
1.	Nucet (1529)	*Panaghia* (1692)	Dâmbovița Dâmbovița	Dușcu – Tricala
2.	Banu (1722) – biserică		Buzău	Dușcu – Tricala
3.	Valea (1623)		Argeș	Gura – Pogoniana
4.	Mislea		Prahova	Ton Pateron – Ianina
5.	Sărindar	*Balamuci*	București Ilfov	Ton Pateron – Ianina
6.	Bucovăț (1588)		Dolj	Varlaam – Meteora
7.	Sfântul Ioan – *biserică*	*Golești Udricani*	Focșani /Vrancea Buzău București - Ilfov	Sf. Anastasie – Tesalonic
8.	Butoiu		Dâmbovița	Sf. Ștefan – Meteora
9.	Golgota		Dâmbovița	Lavra cea Mare – Meteora
10.	Codrenii – *schit*		Ilfov	Molivdoschepasti – Pogoniana
11.	Bradu (1639) – *schit*	*Malu*	Buzău Ialomița	Molivdoschepasti – Pogoniana
12.	Băbeni – *schit*	*Cordești*	Buzău Buzău	Katzikia – Ianina
13.	Dedulești		Buzău	Katzikia – Ianina
14.	Sfântul Ioan cel Mare (1600)		București	Zitsa– Ianina
15.	Stavropoleos		București	Gura – Pogoniana
16.	Hanul Greci (1631) – *biserică*		București	Eparhia Pogoniana
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE PATRIARHIEI IERUSALIMULUI – SFÂNTULUI MORMÂNT –				
1.	Călui (1610)	*Țânțăreni*	Olt Dolj	Sfântul Mormânt
2.	Comana		Giurgiu	Sfântul Mormânt

3.	Sf. Gheorghe Nou (1625)	*Provița* *Ungureanu* *Stelea (1646)* *Asanache (1781)*	București Prahova Buzău Târgoviște/Dâmbovița Buzău	Sfântul Mormânt
4.	Văcărești (1723)	*Barbu* *Tânganu* *Drăgănești*	București Buzău Ilfov Teleorman	Sfântul Mormânt
5	Răzvan (1677) – *biserică*		București	Sfântul Mormânt
6.	Sfântul Sava (1600)		București	Sfântul Mormânt
7.	Plătărești (1686)		Ilfov	Sfântul Mormânt
8.	Negoiești		Ilfov	Sfântul Mormânt
9.	Gruiu (1600)		Ilfov	Sfântul Mormânt
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE PATRIARHIEI ALEXANDRIEI				
1.	Zlătari (1700)	*Segarcea (1614)* *Stănești (1614)* *Arhanghelul (1617)* *Dâlga* *Preajba*	București Dolj Vâlcea Vâlcea Călărași Dolj	Patriarhia Alexandriei
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE PATRIARHIEI ANTIOHIEI				
1.	Spiridon Vechi (1731)		București	Patriarhia Antiohiei
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE LA MUNTELE SINAI				
1.	Mărgineni (1731)	*Verbila*	Prahova Prahova	Muntele Sinai
2.	Râmnicul (1704)	*Sf. Nicolae*	Buzău Buzău	Muntele Sinai
3.	Sfânta Ecaterina (1600)		București	Muntele Sinai

TABLOUL MĂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE DIN MOLDOVA[172]

31 mănăstiri cu 6 metohuri

	MĂNĂSTIRI	METOACE	DISTRICT/JUDEȚ	NUMELE MĂNĂSTIRII LA CARE ERAU ÎNCHINATE
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE MUNTELUI ATHOS				
1.	Răchitoasa		Bacău	Vatopedu

172. Tabloul mănăstirilor din Moldova, închinate la Locurile Sfinte, este întocmit pe baza următoarelor izvoare bibliografice: „Memoar în cauza mănăstirilor închinate din Moldova", în: *Zimbrul*, nr. 41, 42 din 1855 (29 mănăstiri închinate); Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, p. 49. Este menționat un *Mémoire sur les églises et biens conventuels de la Principauté de Moldavie et le règlement qui les régit*, Iași, 1857 (29 mănăstiri închinate); I. Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate...*, p. 129 (31 mănăstiri închinate); în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, „Lista mănăstirilor pământene din Principatele Unite închinate Locurilor Sfinte din Imperiul Otoman (1862)", *Fond Constantinopol, Dosar 83-84* (31 mănăstiri închinate); M. Popescu-Spinei, *Procesul mănăstirilor închinate...*, pp. 129-130. Informațiile se bazează pe documentul: *Etat General des possessions...*, (31mănăstiri închinate).

2.	Golia (1606)		Iaşi	Vatopedu
3.	Sfinţii Trei Ierarhi (1646)		Iaşi	Protaton din Careia
4.	Bărboiu (1669)		Iaşi	Vatopedu
5.	Precista		Galaţi	Vatopedu
6.	Floreşti (1806)	*Sf. Dumitru*	Vaslui Galaţi	Esfigmenu
7.	Dobrovăţ (1651)	*Lipovăţ*	Vaslui Vaslui	Zografu
8.	Dancul (1729)		Iaşi	Xeropotamu
9.	Schit Vizantea (1777)		Vrancea	Grigoriu
10.	Teodoreni		Botoşani	Sf. Pavel
11.	Miera/Mira (1592)	*Grăjdeni*	Vrancea Vaslui	Vatopedu
12.	Berzunţi		Bacău	Marea Lavră
13.	Precista	*Precista şi Răducanu*	Bacău Bacău	Vatopedu Iviru
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE ÎN RUMELIA				
1.	Sf. Ioan Gură de Aur		Iaşi	Drianu – Epir
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE PATRIARHIEI IERUSALIMULUI				
1.	Galata (1618)		Iaşi	Sfântul Mormânt
2.	Cetăţuia (1671)		Iaşi	Sfântul Mormânt
3.	Bârnova (1628)		Iaşi	Sfântul Mormânt
4.	Barnovschi (1627)		Iaşi	Sfântul Mormânt
5.	Nicoriţa (1628)		Iaşi	Sfântul Mormânt
6.	Sfântul Sava (1600)		Iaşi	Sfântul Mormânt
7.	Frumuşica (1795)		Bacău	Sfântul Mormânt
8.	Caşinul (1673)		Bacău	Sfântul Mormânt
9.	Pobrata (1677)		Suceava	Sfântul Mormânt
10.	Bistriţa (1677)		Neamţ	Sfântul Mormânt
11.	Tazlău (1677)		Neamţ	Sfântul Mormânt
12.	Soveja (1642)		Vrancea	Sfântul Mormânt
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE PATRIARHIEI ALEXANDRIEI				
1.	Buhalniţa (Hangu)	*Sf. Ilie*	Neamţ Iaşi	Patriarhia Alexandriei

MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE PATRIARHIEI ANTIOHIEI				
1.	Popăuţi (1751)		Botoşani	Patriarhia Antiohiei
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE PATRIARHIEI CONSTANTINOPOLULUI				
1.	Aron Vodă (1623)		Iaşi	Patriarhia Constantinopolului
MĂNĂSTIRI ÎNCHINATE LA MUNTELE SINAI				
1.	Fâstici (1750)		Vaslui	Muntele Sinai
2.	Frumoasa (1600)		Iaşi	Muntele Sinai

La subsolul paginii, Ion Brezoianu indică şi numele unor metoace închinate precum: Hadâmbul, Hlincea, Bobile, „Sf. Prooroc Ilie" şi Precista de la Ocna, „Sf. Gheorghe" din Galaţi, „Sf. Dumitru" din Galaţi, „Sf. Nicolae" din Galaţi ş.a.

TABLOUL MĂNĂSTIRILOR „PĂMÂNTENE" DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ[173] LA ANUL 1834

16 mănăstiri mari şi 49 „schituri"

MĂNĂSTIRI MARI	
JUDEŢUL	**MĂNĂSTIRI**
Argeş	Glavacioc, Vieroşu, Câmpulung
Dâmboviţa	Râncăciovul, Dealu
Dolj	Sadova
Gorj	Tismana
Ilfov	Snagov
Mehedinţi	Motru, Strehaia
Olt	Brâncoveni
Vâlcea	Arnota, Bistriţa, Cozia cu metocul Cotmeana, Govora, Hurezu
„SCHITURI"	
JUDEŢUL	**SCHITURI PĂMÂNTENE**
Argeş	Robaia, Turnu, Brătăşeşti, Văleni, Ostrov, Bădiceni, Corneşti, Bascov, Stănişoara, Nămăeşti, Ciocanu, Valea Mare, Mărculeşti, Dobreşti
Buzău	Izvoranu, Fundătura, Răteşti, Nifon, Ciolanu, Suzana, Izvorul Tămăduirii, Sf. Gheorghe, Poiana Mărului, Cârnu
Dâmboviţa	Peştera, Obârşie, Viforâta cu Lecuţile
Dolj	Popânzăleşti
Gorj	Lainici
Ilfov	Căldăruşani, Pasărea, Cernica, Ţigăneşti, Samurcăşeşti
Prahova	Ghighiu, Predeal, Lespezile, Izvoarele/Crasna, Cheia Teleajenului
Vâlcea	Jghiabu, Pătrunsa, Păpuşa, Dintr-un Lemn, Surpatele, Mamu, Slătioara
Vrancea	Rogozu, Dălhăuţi, Coteşti

173. Tablou realizat pe baza lucrării lui N. Stoicescu, *Bibliografia...*, *Ţara Românească*, vol. I-II, passim, şi a lucrării lui T.G. Bulat, „Mănăstirile pământene...", pp. 1165-1176.

TABLOUL MĂNĂSTIRILOR „PĂMÂNTENE" DIN MOLDOVA[174] LA ANUL 1834

23 mănăstiri şi 71 schituri

JUDEŢ	MĂNĂSTIRI ŞI SCHITURI
Suceava	**Mănăstiri:** Râşca, Slatina, Burdujeni
	Schituri: Brăteşti, Broşteni
Neamţ	**Mănăstiri:** Bisericani, Pângăraţi, Neamţ, Secu, Agapia, Văratec, Mogoşeşti
	Schituri: Vovidenia, Procof, Sihăstria, Durău, Gherenţa, Hangul, Almaş, Ciubucani, Războieni
Botoşani	**Mănăstiri:** Vorona, Coşula
	Schituri: Agaton, Oniaga, Orăşeni, Gorovei, Zosin, Jorovna, Balş, Zlatunoia
Iaşi	**Mănăstiri:** Socola, Sf. Sava, Sf. Spiridon, Sf. Ilie, Zagavia,
	Schituri: Tărâţă, Deleni, Unsa, Brădiceşti
Vrancea	**Schituri:** Valea Neagră, Tarniţa, Scânteia, Sahastru, Năneşti
Galaţi	**Mănăstiri:** Adam, Mavromul, Sf. Gheorghe
	Schituri: Buciumeni
Bacău	**Mănăstiri:** Bogdana, Răducanul
	Schituri: Pralea, Măgura, Buciumi, Asăi, Nilatului, Lapoşului, Savlu, Buzdugan, Pogleţ
Roman	**Mănăstiri:** Precista
	Schituri: Giurgeni, Lisa, Tabăra, Dealu-Mare, Bradul
Vaslui	**Schituri:** Mălineşti, Cetatea Mică, Nacului, Miera, Rafailă, Boroseşti, Leeşti, Ştioboreni, Porciuşeni, Lipovăţ, Fundul Crasnei, Cărligaţi, Vladnicului, Bursuci Grumezoaia, Lipova, Rusului, Kîrgi – Başa, Golgota, Orgoeşti, Cruceanu, Grăjdeni, Bogdăneşti, Pîrveşti, Ghereasca, Pănuşeni, Măluşteni

Bibliografie

Izvoare: ARHIVA MINISTERULUI AFACERILOR EXTERNE, Bucureşti, „Lista mănăstirilor pământene din Principatele unite închinate locurilor sfinte din imperiul otoman (1862)", *Fond Constantinopol, Dosar 83-84*, passim; BALAMACI, Fotie, *Documente. Corespondenţa între Patriarhia din Constantinopol şi mitropolitul Ungrovlahiei D.D. Nifon, între domnitorul Alexandru Ioan Cuza şi toate Bisericile ortodoxe cu privire la legile aprobate de către guvernul român pentru sinodul din anul 1864*, traduse din greceşte de..., Bucureşti, 1913; CODRESCU, Theodor, *Uricarul sau colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria Românilor*, Tipografia Buciumului, Roman, vol. VIII, Iaşi, 1886; COSTESCU, Chiru C., *Colecţiune de legi, regulamente, acte, deciziuni, circulări, instrucţiuni, formulare şi programe începând de la 1866-1916, şi aflate în vigoare la 15 august 1916*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1916; PETRESCU, † Ghenadie, (episcop de Argeş), STURDZA, Dimitrie A., (membru al Academiei Române) şi STURDZA, Dimitrie C., *Acte şi documente relative la istoria renaşcerei*

174. Tablou întocmit pe baza lucrării lui N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic..., Moldova*, Direcţia Patrimoniului Cultural Naţional, *Biblioteca Monumentelor Istorice din România*, Bucureşti, 1974 şi a lucrării lui Th. Codrescu, *Uricarul sau colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria Românilor*, Tipografia Buciumului, Roman, vol. VIII, Iaşi, 1886 (un tablou al tuturor mănăstirilor din Moldova – pământene şi închinate – în timpul guvernului lui Kisselev din anul 1834), pp. 230-232; I. Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate...*, passim.

României, publicate de..., vol. III (1889), Tipografia Carol Gobl.

Lucrări generale: DOBRESCU, Nicolae, *Studii de Istoria Bisericii Române Contemporane (1850-1895)*, Tipografia „Bukarester Tagblatt", București, 1905; *Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*, Ed. „Cuvântul Vieții" a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, București, 2009; IORGA, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, II, Ed. Gramar, București, [2]1995 ediție anastatică; LAHOVARI, George Ioan, BRĂTIANU, C.I., TOCILESCU, Grigore G., *Marele Dicționar Geografic al României*, București, vol. I (1898), vol. II (1899), vol. III (1900), vol. IV (1901), vol. V (1902); Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, *Casa Bisericii 1902-1919*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1920; NICULESCU, Theofil S., *Sfintele monastiri și schituri din România ctitorite de vlădici, călugări și preoți, boieri, negustori și săteni*, Ed. Mănăstirea Vodița, Drobeta Turnu Severin, 2002; PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, Ed. IBMBOR, București, 1994; POPOVICI, Eusebiu, *Istoria bisericească universală*, Ed. Tipografiei Cărților Bisericești, vol. 4, București, [2]1928; SERAFIM, Joantă († Mitropolitul), *Isihasmul. Tradiție și cultură românească*, Ed. Anastasia, 1994; STOICESCU, Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, Direcția Patrimoniului Cultural Național, Biblioteca Monumentelor Istorice din România, București, 1974; STOICESCU, Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I – Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, vol. I-II, Editată de Mitropolia Olteniei, 1970; MELCHISEDEC, Ștefănescu, *Cronica Hușilor și a Episcopiei*, București, 1869; XENOPOL, Alexandru, D., *Istoria românilor din Dacia Traiană, XI. Istoria politică a Țărilor Române dela 1822-1848*, revăzută de autor, Cartea Românească, București, [3]1930.

Lucrări speciale: BĂNESCU, Nicolae, *Un capitol din istoria mănăstirii Neamțului. Starețul Neonil*, Vălenii de Munte, 1910; BILCIURESCU, Constantin Șt., *Monastirile și Bisericile din România cu mici notițe istorice și gravuri*, Tipografia Cărților bisericești, București, 1890; BERECHET, Ștefan, „Situația Bisericii și a monahismului din Moldova", în: *Biserica Ortodoxă Română*, seria II, XLI, 1923, nr. 15 (513) p. 1117; BREZOIANU, Ion, *Mănăstirile zise închinate și călugării greci*, București, 1861; BULAT, Toma C., „Mănăstirile pământene din Țara Românească, în epoca Regulamentului Organic (1831-1834)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII (1975), 9-10, pp. 1165-1176; Casian CERNICANUL, *Istoria sfintelor mănăstiri Cernica și Căldărușani*, Tipografia Toma Teodorescu, București, 1870; GHEORGHIȚĂ, Ilie, „Două scrisori pastorale adresate de mitropolitul Veniamin Costachi soborului călugăresc din mănăstirea Neamț", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXVIII (1962), 5-6, pp. 431-441; IORGA, Nicolae, *Mănăstirea Neamțului. Viață călugărească și muncă pentru cultură*, Tipografia „Neamul Românesc", Vălenii de Munte, 1912; „MEMOAR în cauza mănăstirilor închinate din Moldova", în: *Zimbrul*, nr. 41 și 42 din 1855; MOISESCU Gheorghe, LUPȘA Ștefan, FILIPAȘCU Alexandru, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1958; MOISESCU, Gheorghe I., „Mănăstirile închinate din Țara Românească în vremea păstoriei mitropolitului Grigorie Dascălul", în: *Biserica Ortodoxă Română*, Anul LII (1934), 5-6, pp. 422-456; NAZÂRU, Sebastian, „Ctitorii voievodale din perioada Regulamentelor organice", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*, Ed. „Cuvântul Vieții" a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, București, 2009, pp. 391-450; POPESCU-SPINEI, Marin, *Procesul mănăstirilor închinate. Contribuții la istoria socială românească*, Institutul de Arte Grafice „Tiparul Universitar", București, 1936; VASILESCU, Coman, *Istoricul monastirilor închinate și secularizarea averelor lor. Contribuție la studiul Istoriei Bisericei Ortodoxe Române*, București, 1932.

Resurse online: http://ro.wikipedia.org/wiki/cutremurul_din_1802; http://www.rri.ro/arhart.shtml?lang=2&sec=40&art=21535; http://www.cutremur.net/topic/908-cutremurul-din-23-ianuarie-1838.

SITUAȚIA MONAHISMULUI DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1918

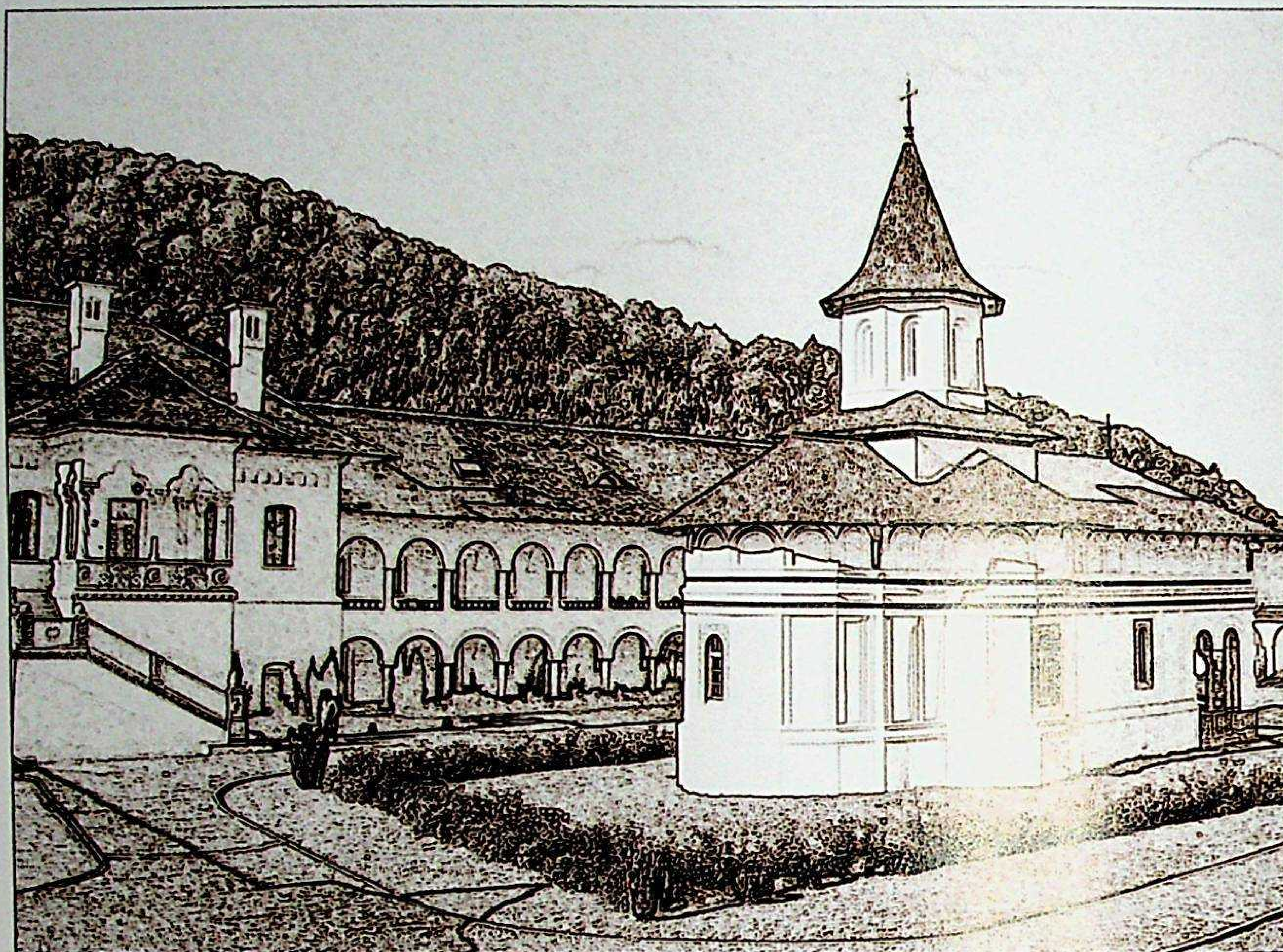
Evenimente istorice premergătoare distrugerii locașurilor ortodoxe din Transilvania

În Evul Mediu, dar și în Epoca Modernă, Transilvania, Crișana (Bihorul) și Maramureșul s-au confruntat cu venirea aici a unor stăpâniri străine: îndeosebi unguri[1] și sași[2], cu legi nedrepte[3] îndreptate împotriva populației românești majoritare din aceste ținuturi; cu acțiuni așa-zise „pașnice” sau violente de trecere a ortodocșilor de aici la confesiunea protestantă (calvină sau reformată, luterană ori unitară)[4] sau la cea catolică[5], urmărindu-se, în același timp, deznaționalizarea neamului nostru românesc; în urma dezbinării religioase a românilor din Transilvania (1698-1701)[6], Biserica Ortodoxă de aici a rămas fără conducător spiritual vreme de peste șase

---

1. Date despre pătrunderea ungurilor în Transilvania și întâlnirea aici a populației majoritare românești, a se vedea, îndeosebi la: Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, Ed. Dacia, 1971, 595 pp., vol. II, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979, 614 pp.; Mircea Păcurariu, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, București, 1980, 152 pp.; Ioan-Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval din Transilvania*, Cluj-Napoca, Ed. Tribuna, [2]2003, 289 pp.
2. Despre pătrunderea cavalerilor teutoni și ioaniți în ținuturile românești și despre colonizarea sașilor la noi, precum și despre credința acestora, vezi mai cu seamă la: Gheorghe I. Moisescu, *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul veacului XIV*, București, 1942, XXIV + 150 pp.; Ioan-Aurel Pop, *Silviu Dragomir și dosarul diplomei cavalerilor ioaniți*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2009, 209 pp. + 6 p. il.
3. Vezi: Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, Ioan Floca, „Vechile legislații transilvane. I. Approbatae Constitutiones, 1653”, în: *Mitropolia Ardealului*, XXI (1976), 7-9, pp. 425-615; *Compillatae Constitutiones Regni Transylvaniae*, Claudiopoli, 1671.
4. A.T. Laurian, *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, în: *Magazin istoric pentru Dacia*, III, București, 1846, pp. 95-330; E. Hurmuzaki, N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI (1526-1626) și vol. XV, partea I (1358-1600), București, 1900 și 1913; Nicolae Dobrescu, *Documente privitoare la istoria Bisericii Române*, Budapesta, 1904, 84 pp.; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Iași, Ed. Trinitas, [3]2004, pp. 432-448.
5. Ștefan Lupșa, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la 1556*, Cernăuți, 1929, XV + 103 pp.; Silviu Dragomir, *Istoria deosebirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol. I-II, Sibiu, 1920-1930, VIII + 259 pp. și + 225 pp.; Ioan Lupaș, „Dezbinarea bisericească a românilor ardeleni în lumina documentelor din întâia jumătate a veacului al XVIII-lea”, în: *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, București, 1928, pp. 231-267.
6. Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, București, 1973, pp. 11-48.

◀ *Iconostasul cu icoana Maicii Domnului, făcătoare de minuni de la Mănăstirea Nicula, jud. Cluj*

➤ *Biserica Mănăstirii Sâmbăta de Sus, după restaurarea realizată de mitropolitul Antonie Plămădeală, desen*

decenii, perioadă în care s-au făcut multe treceri forțate la uniatism; reacția ortodoxă a fost pe măsură, ajungându-se la mișcări populare în întreaga Transilvanie, urmate de revenirea la Ortodoxie; n-a întârziat nici răspunsul dur al Vienei, care a trimis în Transilvania pe generalul Nikolaus Adolf von Buccow pentru a potoli revoltele de aici.

Efectele acțiunilor generalului Nikolaus Adolf Buccow în Transilvania

Rezultatul venirii lui Buccow în Transilvania se cunoaște: victime omenești, dar, mai cu seamă, dărâmarea sau arderea a peste 170 de lăcașuri de cult, majoritatea schituri și mănăstiri ortodoxe românești[7]; în urma acestor jertfe, Curtea din Viena va îngădui să fie un ierarh în fruntea ortodocșilor transilvăneni, dar, de data aceasta, de neam sârb (vor fi patru la număr), iar din 1810 (respectiv, din 1811) se va reînnoda șirul ierarhilor români de aici, iar instituția divină ridicată la rang de Mitropolie abia în 1864[8].

Prin distrugerea acestor schituri și mănăstiri (în 1761-1762) s-a lovit în „inima" Ortodoxiei românești transilvănene, fiindcă ele au fost nu numai simple lăcașuri de cult, ci, totodată, adevărate „școli" pentru fiii acestui neam, unde se deprindea scrisul, cititul, socotitul sau noțiuni elementare de credință ori de cântare bisericească, în vederea moralizării lor, dar, mai cu seamă, erau puncte de rezistență, de apărare a credinței străbune, a drepturilor sociale

7. Ion Moldoveanu, „Schituri și mănăstiri din Transilvania distruse de generalul Nicolae von Buccow", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIV (1996), 1-6, pp. 247-268.
8. Pe larg, vezi la: Ilarion Pușcariu, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre înființarea Mitropoliei, dimpreună cu o selecție de acte*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecesane, 1900, 434 pp.

şi a fiinţei naţionale[9]; prin urmare, de aceste „bunuri spirituale" au fost „deposedaţi" românii ortodocşi transilvăneni, care au dus de fapt, la ştirbirea spiritualităţii neamului nostru, la frânarea progresului cultural şi material, de pe aceste meleaguri străbune.

Între schiturile şi mănăstirile de seamă[10] care au căzut victimă acestei acţiuni vieneze amintim: *Sâmbăta de Sus*[11], *Râmeţ*[12], *Geoagiu*[13], *Cerna*[14], *Plosca*[15], *Chiuieşti*[16], *Mintiul Român*[17], *Treznea*[18] şi altele, mai puţin reprezentative din punct de vedere al impactului pe care l-au avut în masele mari de credincioşi.

Pe de altă parte, schiturile şi mănăstirile ortodoxe din Transilvania şi Maramureş care n-au fost distruse de Buccow din diferite motive, ori au fost trecute cu forţa sub

---

9. A se vedea, mai ales: Ştefan METEŞ, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, CXXVIII + 364 pp.

10. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iaşi, Ed. Trinitas, [3]2006, p. 486.

11. Iată ce se spune despre aceasta: „Mănăstirea, cu o biserică de lemn, exista înainte de 1654, când moşia de la Sâmbăta de Sus a intrat în posesia familiei Brâncoveanu Constantin [...] care [...] a zidit, însă, la rândul său, în 1697, o altă biserică de piatră, ca semn al adevăratei credinţei a plaiurilor transilvane, trecute la 9 mai 1688 sub protectoratul catolic al Austriei." – Cf. Sebastian Dumitru CÂRSTEA, *Monahismul ardelean în trecut şi astăzi*, Sibiu, Ed. Andreiană, 2008, p. 357; a fost distrusă abia în 1785 şi refăcută începând cu anul 1926; a fost sfinţită de cel care a rectitorit-o, mitropolitul Nicolae Bălan (1920-1955), la 15 august 1946 - Cf. S.D. CÂRSTEA, *Monahismul ardelean...*, pp. 359-360; despre această mănăstire vezi şi la: Dănuţ Liviu HOGNOGI, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea*, Bistriţa, Ed. Karuna Bistriţa, 2009, pp. 202-203.

12. Cât priveşte întemeierea acesteia, părerile sunt diferite: ele variază între sec. XII-XV; a fost distrusă în 1762, dar la scurtă vreme refăcută, pentru ca în 1785 să fie distrusă a doua oară; din 1820-1850 a funcţionat ca mănăstire ortodoxă, iar din 1850-1940 a funcţionat ca biserică parohială; între 1955-1960 – mănăstire de călugăriţe; între 1960-1970 a fost desfiinţată, pentru ca din 1970 să revină la viaţă, funcţionând şi astăzi – Cf. S.D. CÂRSTEA, *Monahismul ardelean...*, pp. 384-392; L.-D. HOGNOGI, *Lăcaşuri monahale ortodoxe...*, pp. 131-133.

13. A fost întemeiată în sec. al XIV-lea, funcţionând o perioadă ca reşedinţă episcopală; distrusă în 1762; refăcută în 1785 după o a doua distrugere; între 1817-1819 a fost luată de uniţi ca biserică de sat; refăcută înainte de 1989, fără vieţuitori - Cf. L.-D. HOGNOGI, *Lăcaşuri monahale ortodoxe...*, pp. 124-125;

14. Azi satul Negoiu, comuna Lunca Cernei, jud. Hunedoara; a fost „ctitorită între sec. XVI-XVII de cnejii din familia Muşina sau Mânjina din Densuş, cu ajutorul călugărilor de la Prislop" - desfiinţată în preajma anului 1650, din pricina persecuţiilor calvineşti – Cf. L.-D. HOGNOGI, *Lăcaşuri monahale ortodoxe...*, p. 159.

15. Azi sat Plosca, comuna Ghelari, jud. Hunedoara, întemeiată probabil între sec. XIV-XV; în 1762 a fost desfiinţată, funcţionând, se pare, ca biserică de sat, cu şcoală; cu vremea s-a ruinat, fiind refăcută după primul război mondial, în 1930, devenind, mai apoi, biserică parohială. – Cf. L.-D. HOGNOGI, *Lăcaşuri monahale ortodoxe...*, pp. 157-158.

16. Sau Schitul din Valea lui Vlad, azi comuna Chiuieşti, jud. Cluj; întemeiată, se pare, în sec. XVII- XVIII, de către familia Bratan din Câţcău; a fost întemeiată în 1761-1762; refăcută, se pare, nu la multă vreme, fiindcă apare menţionată, din nou, în 1772; în 1785 a fost dărâmată; la începutul sec. XX, urmele ei au fost acoperite de o alunecare de teren. – Cf. Macarie MOTOGNA, *Monahismul Ortodox din Maramureş şi Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009, p. 207.

17. Între mănăstirile distruse sau dispărute, menţionate în lucrarea: S.D. CÂRSTEA, *Monahismul ardelean...*, p. 594, apar două mănăstiri aproape cu acelaşi nume: *Mintiu Gherlei*, azi jud. Cluj, cu menţiunea: „După acţiunea lui Buccow intră în posesia uniţilor", adică în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi *Mintiu Român*, cu menţiunea: „Distrusă de Buccow", tot în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; în schimb, la L.-D. HOGNOGI, *Lăcaşuri monahale ortodoxe...*, pp. 151-152, apare numai o singură mănăstire la *Mintiu Gherlei* (azi jud. Cluj), menţionată prin 1772, probabil întemeiată cu ceva vreme mai înainte de acest an; la sfârşitul sec. al XVIII-lea ar fi fost părăsită, se pare, din pricina acţiunilor generalului Buccow.

18. Se presupune că la Treznea (azi jud. Cluj) ar fi existat două mănăstiri: una din „Măgura", iar alta din „Şanţ"; se pare că au fost întemeiate între sec. XV-XVIII; probabil că au fost distruse în 1761; cea din „Şanţ" ar fi fost refăcută de către uniţi, în 1772 şi în 1774, fiind pomenită că ar fi avut câte un călugăr - Cf. M. MOTOGNA, *Monahismul Ortodox...*, pp. 259-260.

stăpânirea Bisericii Unite, sau cele din lemn, mai rezistente, au fost demolate și transferate în localitățile apropiate, servind apoi ca biserici de parohie (uniate); aceste mănăstiri, foste ortodoxe și devenite uniate, cu vremea s-au desființat de la sine, din lipsă de personal monahal[19]; dintre aceste mănăstiri pomenim pe cele de la: *Prislop*[20] (care în anul 1810, murind ultimul călugăr, și-a încetat activitatea), *Strâmba Fizeșului*[21] (azi, în apropierea satului Păduriș, comuna Hida, jud. Sălaj, care după 1848 a devenit biserică de mir pentru credincioșii din Păduriș), *Măgina*[22] (care a mai ființat până în 1871, când a fost părăsită), *Bixad*[23] (azi, jud. Satu Mare).

Soarta monahismului ortodox transilvănean în secolul al XIX-lea până în 1918

Pentru a înțelege mai bine această stare de fapt, trebuie să vedem mai întâi care a fost soarta majorității monahilor din mănăstirile ortodoxe distruse sau dărâmate din Transilvania, iar, apoi, situația politică a acestei țări românești în secolul al XIX-lea până în anul 1918.

Dacă parcurgem cu atenție documentele vremii, vom observa că un număr mare de călugări ortodocși transilvăneni, în urma acțiunilor lui Buccow în Transilvania, au trecut munții și s-au așezat în mănăstiri din Țara Românească și Moldova; iată ce ne spune în acest sens Pr. Prof. Mircea Păcurariu:

> „Între ei [marea masă de călugări ortodocși din Transilvania, *subl. ns.*] se aflau cunoscuții călugări transilvăneni luptători pentru Ortodoxie: Nicolae Nichifor Pop, Nicodim, Sofronie de la Cioara etc. Episcopii Pahomie al Romanului și Misail al Buzăului, mitropolitul Iacob Stamati, starețul Gheorghe de la Cernica și Căldărușani, arhiereul Ioanichie Stratonichias, arhimandritul Eustatie Popovici de la Brătești-Pașcani, protostinghelul Naum Râmniceanu, maica Susana Arșic, care a ctitorit mănăstirea ce îi

19. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 486.

20. Ctitorită, se pare, de Sf. Nicodim de la Tismana, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea; după 1747, trecută la uniație; revenită la Ortodoxie pe vremea mișcării religioase a lui Sofronie de la Cioara și distrusă în 1762; a fost reluată viața monahală uniată în 1770; revenită la Ortodoxie în 1948 – Cf. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 310-316; L.-D. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, pp. 160-162.

21. Înființată în sec. XV; în 1775 a fost trecută sub oblăduirea Bisericii Unite; în 1761 călugării uniți au fost alungați de către credincioșii ortodocși, dar la scurtă vreme au fost readuși aici; în 1848, devine biserică de mir uniată pentru credincioșii din Păduriș (azi, com. Hida, jud. Sălaj); se pare că și-a încetat activitatea pe la sfârșitul sec. al XIX-lea; a fost reactivată în 1993 – Cf. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 570-575.

22. Întemeiată în sec. al XVIII-lea, ca așezământ ortodox până în 1700; între 1700-1759, unită; între 1759-1762, din nou ortodoxă; între 1762-1871, revenită la uniație, când se și încheie viața monahală de aici; între 1871-1948, a fost biserică parohială unită; în 1948 a reintrat în sânul Bisericii Ortodoxe; a fost reactivată în 1992, dar cu viață monahală numai din 1998 – Cf. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 420-424; L.-D. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, pp. 125-126.

23. A fost ctitorită, se pare, în sec. XVI; la sfârșitul secolului al XVII-lea a fost trecută cu forța la catolicism de către călugărul grec Isaia (care îmbrățișase această confesiune); din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până în 1918, sub jurisdicția episcopatului unit din Muncaci; între 1918-1948, dependentă de Biserica Unită din Transilvania; în 1948 a trecut sub oblăduirea Bisericii Ortodoxe Române, cu viață monahală până în 1954, când mănăstirea a fost închisă; în urma intervenției credincioșilor în 1980, autoritățile statului au permis reamenajarea bisericii de aici, care a durat între 1981-1989, sfințită de Episcopul Oradiei, Dr. Vasile Coman, în 25 martie 1989; în 1990 a fost reînnodat firul vieții monahale de aici – Cf. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 545-548; M. Motogna, *Monahismul Ortodox...*, pp. 194-195.

➤*Mănăstirea Prislop, jud. Hunedoara*

➤ *Sfinţii Cuvioşi Sofronie de la Cioara, frescă de la biserica din Borzeşti (stânga) şi Gheorghe de la Cernica, frescă de la trapeza Mănăstirii Lainici (dreapta)*

poartă numele, ieromonahii Ioanichie de la Predeal, Teodosie de la Stânişoara, Visarion de la Cocoş şi atâţia alţii erau tot din Transilvania. În 1815, a apărut chiar o neînţelegere la Căldăruşani, cauzată de faptul că «ungurenii», adică transilvănenii, deţineau «toată ocârmuirea mănăstirii». La Neamţ, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, călugării «ungureni» întreceau numeric pe moldoveni. În acest fel, mănăstirile noastre au contribuit[...] la întărirea conştiinţei de unitate naţională"[24].

În acelaşi timp, în această perioadă (îndeosebi în sec. al XVIII-lea) au fost numeroase cazuri în care tineri transilvăneni cu vocaţie monahală au fost călugăriţi în Moldova sau Ţara Românească, după ce se întorceau în locurile lor de baştină, unde înfiripau lăcaşuri de trăire duhovnicească aleasă; totodată, erau des întâlniţi călugări moldoveni în ţinuturile transilvănene, „în calitate de copişti, zugravi de biserici, dascăli etc."[25].

Pe de altă parte, soarta mănăstirilor ortodoxe româneşti din părţile bănăţene a fost diferită de cea transilvăneană, din pricina ierarhiei sârbeşti.

Cu toate că, în această perioadă, au supravieţuit în Banat şi în părţile Aradului mănăstiri ortodoxe româneşti, dar sub jurisdicţia unor ierarhi sârbi (care ocupaseră între timp scaunele eparhiale de la Arad, Timişoara şi Caransebeş-Vârşeţ), ele au fost supuse, totuşi, unui aspru proces de sârbizare; este vorba despre mănăstirile: Hodoş-Bodrog[26], Bezdin[27], Mesici[28] şi Sângeorge[29]; după reînfiinţarea Mitropoliei Ortodoxe

24. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 487.
25. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 487.
26. Întemeiată, probabil, în sec. XII-XIII. Amănunte la: Eugen Arădeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodogae, *Mănăstirea Hodoş-Bodrog*, Arad, 1980, 225 pp.
27. Înfiinţată, se pare, în sec. XVI – Cf. Ion B. Mureşianu, *Mănăstiri din Banat*, Timişoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1976, p. 88, nota 2.
28. Întemeiată, probabil, în sec. XIII – Cf. I.B. Mureşianu, *Mănăstiri din Banat*, p. 88, nota 2.
29. Înfiinţată, probabil, în sec. XV – Cf. I.B. Mureşianu, *Mănăstiri din Banat*, p. 88, nota 2.

din Transilvania, mitropolitul Andrei Şaguna a făcut demersuri pentru recuperarea lor[30]; partea sârbă, însă, s-a opus cu multă putere. Astfel că a fost nevoie de un lung proces între Bisericile Ortodoxă Sârbă şi cea Română, pentru clarificarea acestei stări de fapt; s-a ajuns, în cele din urmă, până la Tabla regească, adică la tribunalul suprem de la Budapesta, care, în final, a hotărât, fără vreun temei istoric sau canonic, ca, din cele patru mănăstiri pomenite, numai Hodoş-Bodrog să ajungă sub jurisdicţia Bisericii Ortodoxe din Transilvania[31].

Această situaţie tristă din istoria monahismului ortodox transilvănean ne este confirmată şi de către Pr. Prof. Mircea Păcurariu, când afirmă:

> „După 1785, practic, a încetat orice urmă de viaţă monahală ortodoxă în Transilvania. Chiar şi după reînfiinţarea Mitropoliei Transilvaniei în 1864, în urma acţiunilor întreprinse de Andrei Şaguna, Arhiepiscopia Sibiului, care cuprinde întreg Ardealul istoric, nu avea nicio mănăstire"[32].

▲ *Mitropolitul Iacob Stamati al Moldovei (1792-1803), pictură murală*

Cu toate acestea, era, totuşi una singură, cea de la Hodoş-Bodrog.[33] Încetarea vieţii mănăstireşti ortodoxe din Transilvania, începând cu cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-a datorat nu numai distrugerilor provocate de generalul Buccow, ci şi de *Decretul imperial din* 1782, prin care s-a dispus desfiinţarea mănăstirilor şi a schiturilor din întreaga „împărăţie habsburgică", indiferent de credinţă sau etnie, dacă ele nu desfăşurau activităţi culturale ori sociale; în urma acestui decret, din cele 2163 de locaşuri monahale (din Imperiul habsburgic), în 1791 mai erau 469 (cu 6060 de călugări şi 6000 de călugăriţe), eremiţii, pustnicii fiind consideraţi nefolositori societăţii[34]; astfel că, sub incidenţa acestei legi a căzut şi monahismul ortodox transilvănean, motiv pentru care mănăstirile scăpate de urgia lui Buccow şi-au încetat de la sine activitatea. Orice încercare de reînnoire a acestei vieţi monahale a fost sortită eşecului (deşi au fost încercări în acest sens)[35], acţiuni ce puteau fi considerate împotriva legilor imperiale, şi care aduceau după ele pedepse aspre.

30. Il. Puşcariu, *Mitropolia românilor ortodocşi...*, pp. 333-346, 359-369, 371-375; Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andreiu Baron de Şaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a naşterii lui*, Sibiu, Ed. Consistoriului Mitropolitan, 1900, pp. 116-119, 324-343.
31. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 488.
32. M. Păcurariu, „Cuvânt de suflet", la S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 6.
33. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 488.
34. Paul Brusanowski, „Despre sursele canonico-juridice ale Statutului Organic şagunian", în: Nicolae Bocşan, Ana Victoria SIMA, Ion Cârja (coord.), *Identităţi confesionale în Europa central-europeană (secolele XVIII-XXI). Lucrările colocviului internaţional din 14-17 noiembrie 2007*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 592, n. 209.
35. Greta-Monica Miron, „Mănăstirile româneşti din Ţara Făgăraşului în secolul al XVIII-lea", în: Susana Andea, Ioan-Aurel Pop (coord.), Alexandru Simion (secretar de redacţie), *Pe treptele trecutului. Profesorul Nicolae Edroiu la 70 de ani*, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2009, pp. 409-426.

Cu toate încercările prin care a trecut monahismul ortodox din Transilvania în sec. al XVIII-lea, se poate spune că n-a fost redus la tăcere; avem în acest sens mărturii atât din latura catolică, cât și din partea ortodoxă; de pildă, dintr-un raport al reprezentanților fiscului din Transilvania, din 15 octombrie 1767[36], aflăm că, după distrugerea mănăstirilor ortodoxe din Țara Făgărașului, a început acțiunea de partaj patrimonial (de împărțire a pământurilor acestora), între partea unită și cea ortodoxă; din aceste demersuri se constată că existau încă monahi ortodocși în zona pomenită, care, retrași fiind în zone de munte, greu accesibile, au dovedit o opoziție dârză atât față de autoritățile laice, cât și față de acțiunile uniate; monahii ortodocși luptau atât pentru păstrarea pământurilor ce au aparținut fostelor mănăstiri, dărâmate sau arse, cât și pentru păstrarea sau promovarea credinței străbune în localitățile cuprinse de uniți; dârzenia dovedită de către călugării ortodocși, în apărarea credinței strămoșești, dar și a patrimoniului lor, au întărâtat și mai mult autoritățile politice și laice ale vremii; pe de altă parte, teologii uniți, văzându-și periclitată situația cultului lor, datorită acțiunilor monahilor ortodocși, au apelat la autoritățile politice pentru a li se face dreptate; în demersurile lor (ale uniților), călugării ortodocși erau catalogați ca „vagabonzi", „imorali", „schismatici", care au propagat în principatul Transilvaniei „virusul schismei" ei fiind socotiți „periculoși" pentru stăpânirea laică a vremii, aprecieri făcute în duh confesional uniat; pentru a limita influența monahilor ortodocși, autoritățile politice în conlucrare cu cele uniate au adus argumente în defavoarea călugărilor amintiți, pentru a se face stăpâni pe patrimoniul lor, pe lângă „aprecierile arătate mai sus, cum că, fostele mănăstiri distruse, la întemeierea lor n-au avut aprobarea autorităților de stat locale și că monahii ortodocși, prin acțiunile lor, ar fi fost un adevărat pericol pentru Imperiu; în acest sens aduc drept exemplu mișcările social-religioase, care au avut un substrat confesional, precum cele ale lui Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara, care ar fi putut duce la destabilizarea politică în Transilvania".

În prezentarea de față nu ne interesează în mod deosebit conflictele confesionale, ci faptul că se face pomenire de existența unor călugări ortodocși în zona Făgărașului, ceea ce dovedește că ei n-au dispărut din Transilvania după acțiunile lui Buccow din 1761-1762 sau în urma Decretului Imperial din 1782; mențiuni despre călugări ortodocși în ținuturile făgărășene aflăm și din documentele catolice din anii: 1769, 1779 și 1780[37].

Dintr-un studiu recent[38] aflăm aceeași idee și în documentele ortodoxe; de pildă, în 1785 se face pomenire de niște călugărițe care trăiau clandestin pe lângă biserica din Șcheii Brașovului[39]; în 1799 se vorbește despre bunurile unei mănăstiri din protopopiatul Chiuiești, Țara Lăpușului[40]; în anii 1851-1852 se menționează existența unor așezăminte mănăstirești la Șinca Veche[41], aparținând protopopiatului Făgăraș.

---

36. G.-M. Miron, „Mănăstirile românești...", pp. 409-426.
37. G.-M. Miron, „Mănăstirile românești...", p. 426, n. 76.
38. Ana Grama, „Andrei Șaguna și așezările mănăstirești: de la stricarea mănăstirilor și prisosirea de credință a norodului (1799), la bisericuțele și chiliuțele din Șinca Veche (1851)", în: *Revista Teologică*, SN, XIX (2009), 2, pp. 201-217.
39. A. Grama, „Andrei Șaguna și așezările mănăstirești...", p. 205.
40. A. Grama, „Andrei Șaguna și așezările mănăstirești...", p. 205.
41. A. Grama, „Andrei Șaguna și așezările mănăstirești...", pp. 209 ș.u.

Prin urmare, chiar dacă în sec. al XVIII-lea s-a dat o lovitură grea monahismului ortodox din Transilvania, el n-a fost distrus definitiv, ci şi-a continuat existenţa cu multe riscuri, *în clandestinitate*, mai ales, în locuri retrase, după cum s-a putut observa din documentele menţionate mai sus.

Cât priveşte situaţia politică în Transilvania din secolul al XIX-lea până în 1918, ne întâlnim cu regimul absolutist habsburgic şi cu dualismul austro-ungar, care au frânat procesul emancipării naţiunii române majoritare, ortodoxe dar şi uniate, favorizând cele trei naţiuni recepte (unguri, saşi şi secui), cu cele patru confesiuni (catolici, reformaţi = calvini, luterani şi unitarieni); cu toate progresele înregistrate pe vremea lui Şaguna, şi de mai puţină rezonanţă sub urmaşii săi (cu o soartă puţin mai favorabilă uniţilor), se observă, îndeosebi, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi până în 1918, un adevărat asalt al autorităţilor de la Budapesta împotriva românilor din Transilvania, în scopul maghiarizării lor; amintim doar câteva legi în această direcţie: *Legea minorităţilor* (1868); *Legea şcolară Trefort* (a lui Agoston Trefort) din 1879, cu „prelungirile ei" din 1883 şi 1891; *Legea numirii localităţilor* (1897); *Legea colonizărilor* (1904); *Legile şcolare ale lui Apponyi* (ale lui Albert Apponyi) din 1907; *Legea Zichy* (a lui János Zichy din 1913) şi planul contelui Bethlen István din 1917 de „distrugere a elementului românesc" din Transilvania.[42]

În acest context, se poate înţelege mai bine faptul că, în urma acestor legi potrivnice naţiunii române din Transilvania, monahismul ortodox românesc a fost aproape redus la tăcere; el a rămas, însă, în conştiinţa românilor şi a conducătorilor lor bisericeşti; de pildă, să ne reamintim lupta lui Şaguna pentru „recuperarea" celor patru mănăstiri ortodoxe româneşti, aflate sub jurisdicţia ierarhiei sârbe; până la urmă, a câştigat doar una: Mănăstirea Hodoş-Bodrog, care a rămas, de fapt, singura mănăstire ortodoxă din Transilvania, sub ierarhii de la Sibiu, până în anul 1918.

Faptul că Şaguna cunoştea bine rostul mănăstirilor ortodoxe din Transilvania în viaţa credincioşilor români, îl inserează şi în *Proiectul de programă* (alături de alţi reprezentaţi ai Bisericii noastre), în sinodul episcopesc din 1864, în care s-a pus, din nou, problema separării ierarhice de către sârbi; iată ce se spune în această privinţă (a mănăstirilor):

> „Mănăstirile, după fiinţa lor sunt locuri sfinte şi şcoale de evlavie, destinate pentru mângăerea creştinilor de religiunea ortodoxă răsăriteană cu deosebire a celor ce locuiesc împrejurul lor; ele servesc şi pentru noviţiatul stărei monahale, ca loc de cercare şi de tundere. Aşadară ele sunt ale poporului aceluia, pentru a cărui mântuire sunt destinate şi nu pot fi privite nici de cum ca institute aducătoare de foloase materiale, ca proprietate privată a vreunei clase de creştini de religiunea ortodoxă orientală, afară dacă prin vreun document s-ar putea arăta, că ele sunt anume înfiinţate şi destinate numai pentru oarecare parte, sau pentru oarecare naţionalitate a creştinilor, prin ce ele apoi *eo ipso* ar fi lipsite de caracterul lor sfânt comun"[43].

---

42. Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură*, Bucureşti, Ed. IBMBOR, 2006, pp. 614-633.

43. Il. Puşcariu, *Mitropolia românilor ortodocşi...*, p. 367.

Concepția lui Șaguna despre rolul mănăstirilor în viața bisericească se observă limpede și din *Statutul Organic al Bisericii greco-orientale din Ungaria și Transilvania* (din 1868), în care se precizează că: „Mănăstirea este locuința acelor persoane bisericești, care sunt întrunite canonic prin vot solemn de a-și petrece viața în toată înfrânarea, în sărăcie și obediență"; că ele sunt întemeiate cu „binecuvântarea episcopului provinciei"; că din „mănăstiri nu se pot face locașuri lumești"; ele sunt supuse „numai autorităților eparhiale"; sunt conduse de „sinodul mănăstiresc", în frunte cu un „prepozit"; mănăstirile să aibă câte un econom, care să se ocupe de problemele economice; sunt stipulate, apoi, drepturi și datorii ale monahilor; se vorbește despre rolul lor duhovnicesc, cultural și administrativ-bisericesc de pe un anumit teritoriu ș.a.[44]

Iată capitolul referitor la mănăstiri: Capitolul III – *Mănăstirile* (din *Statutul Organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania*, 1868), paragrafele 66-84:

„§ 66. Mănăstirea este locuința acelor persoane bisericești, care sunt întrunite canonic prin vot solemn de a-și petrece viața în toată înfrânarea, în sărăcie și obediență.

§ 67. Mănăstirea de o parte întrunește în sine calitățile unei comunități bisericești, pe de altă parte însă este coordinată unui protoprezbiterat și ca atare e supusă numai autorităților eparhiale.

§ 68. Mănăstirea se poate funda și înființa numai cu învoirea și binecuvântarea episcopului provinciei; iar fundatorul este dator să asigure izvoarele de venituri necesare spre susținerea mănăstirii.

§ 69. Din mănăstiri nu se pot face locașuri lumești.

§ 70. Monahii cu celălalt personal din mănăstire stau sub nemijlocita inspecție a prepozitului; iar mijlocit sub jurisdicția episcopului, respectiv a arhiepiscopului diecezan.

§ 71. Cel ce va voi să se facă monah, trebuie să se supună încercării canonice apoi dacă se dovedește demn prin sinodul mănăstiresc de a se primi în tagma monahală, este prezentat episcopului, respectiv arhiepiscopului, prin prepozitul mănăstirii și i se dă binecuvântarea arhierească.

§ 72. Monahii, fără privire la hirotonie sau hirotesie, împreună cu prepoziții lor, sunt datori să se poarte strâns (strict, *n.n.)* și conștiincios conform canoanelor prescrise.

§ 73. Afacerile mănăstirii se îndeplinesc prin sinodul mănăstiresc, la care iau parte toți ieromonahii cu vot decisiv, iar ierodiaconii numai ca ascultători și ca notari, cu vot informativ.

§ 74. Președintele sinodului mănăstiresc este prepozitul, care are totodată datoria de a asigura ordinea bună în consultări. După decesul prepozitului, sinodul își alege dintre ieromonahi președinte interimar.

§ 75. Notarul se alege dintre ieromonahi, ierodiaconi sau monahi care se ocupă de protocol și de celelalte lucrări scripturistice.

§ 76. Protocolul și corespondența se semnează de prepozit și se contrasemnează de notar.

§ 77. Deciziile se iau prin prezentarea voturilor; când voturile sunt egale, votul președintelui decide. Vot separat se primește și se alătură la acte, numai dacă s-a făcut în scris, și cel mult în trei zile, căci mai târziu nu se primește. Se poate însă cere și prelungire, ce nu se poate denega (respinge, *n.n.*), căci din contră se poate apela la episcop.

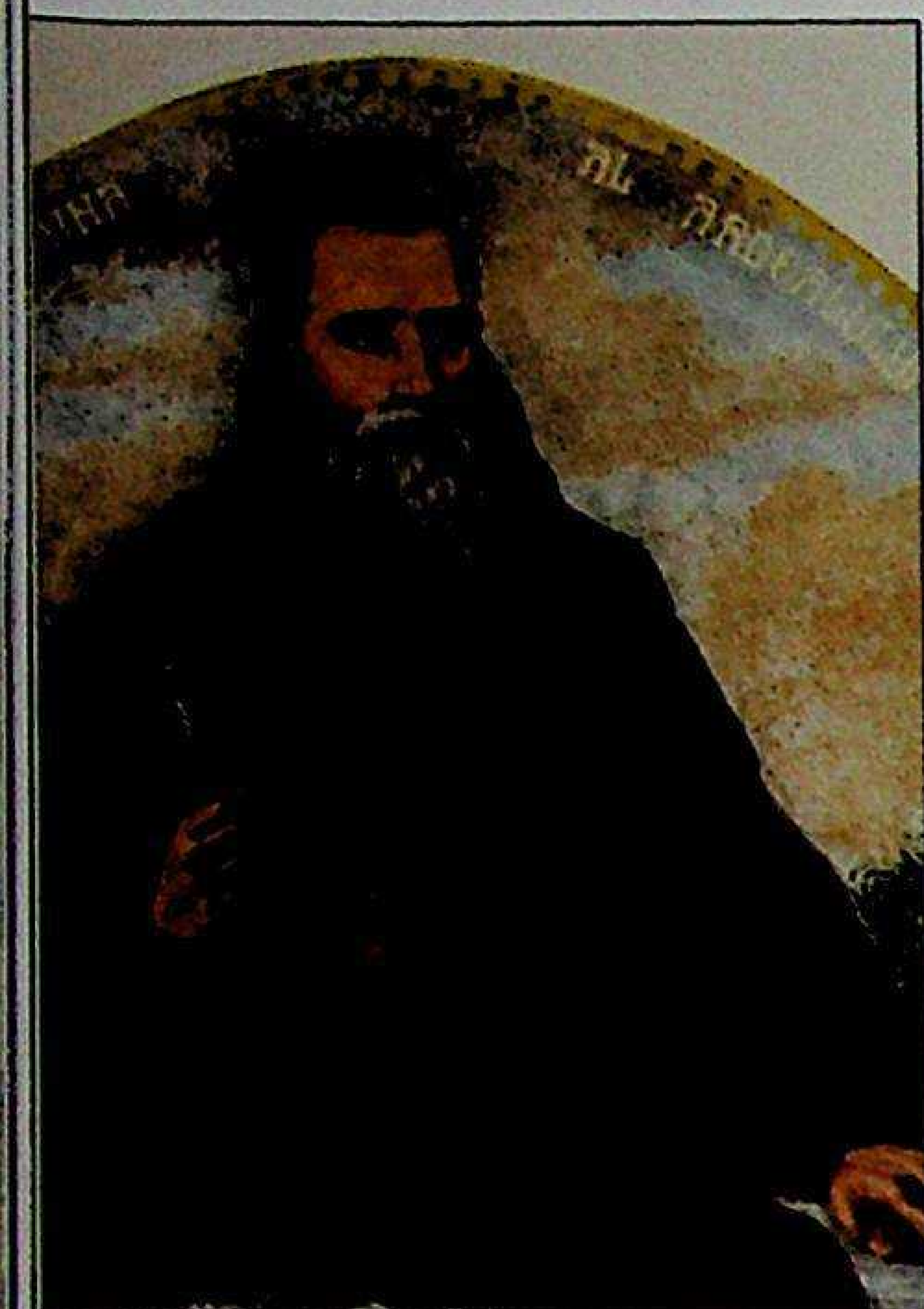
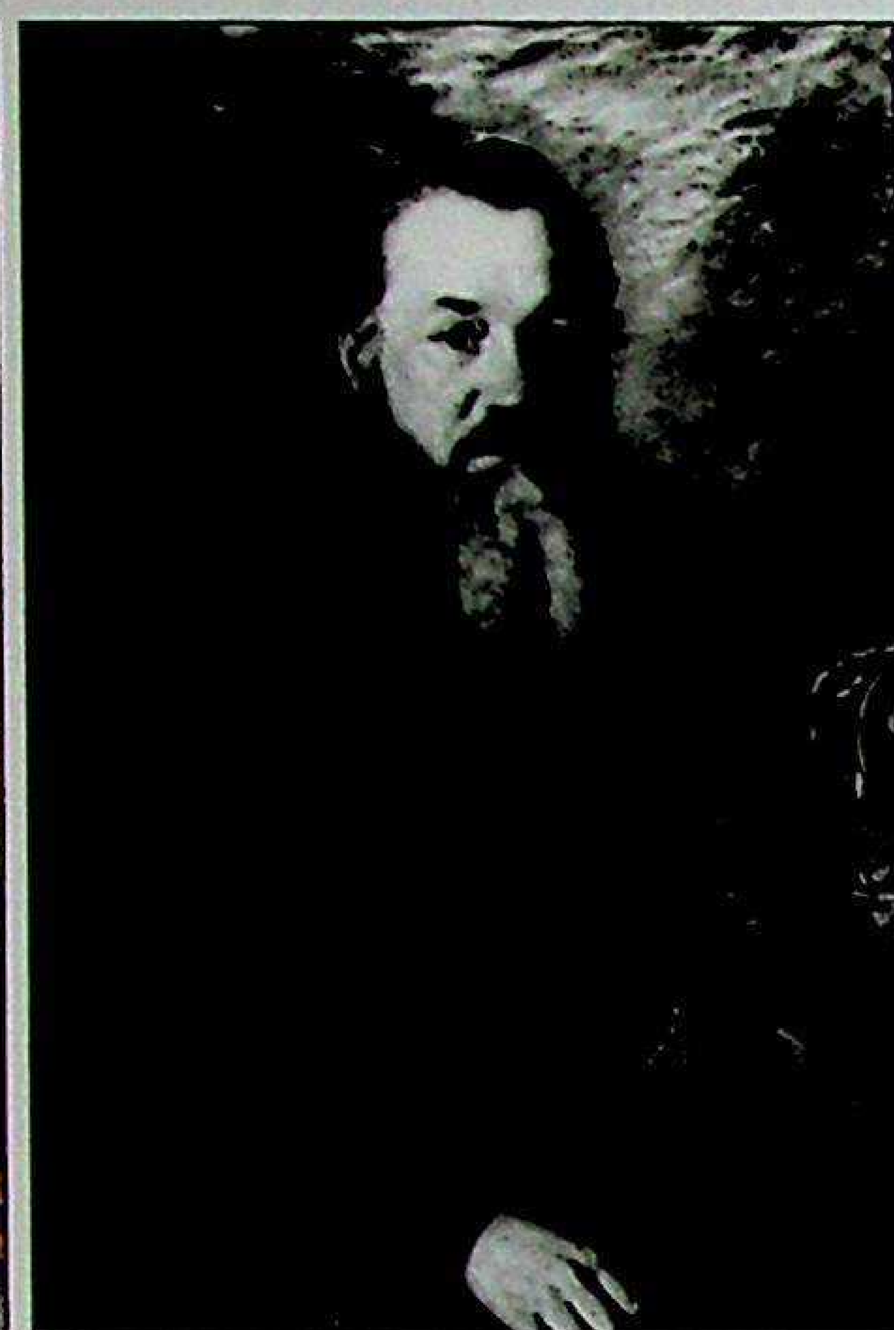
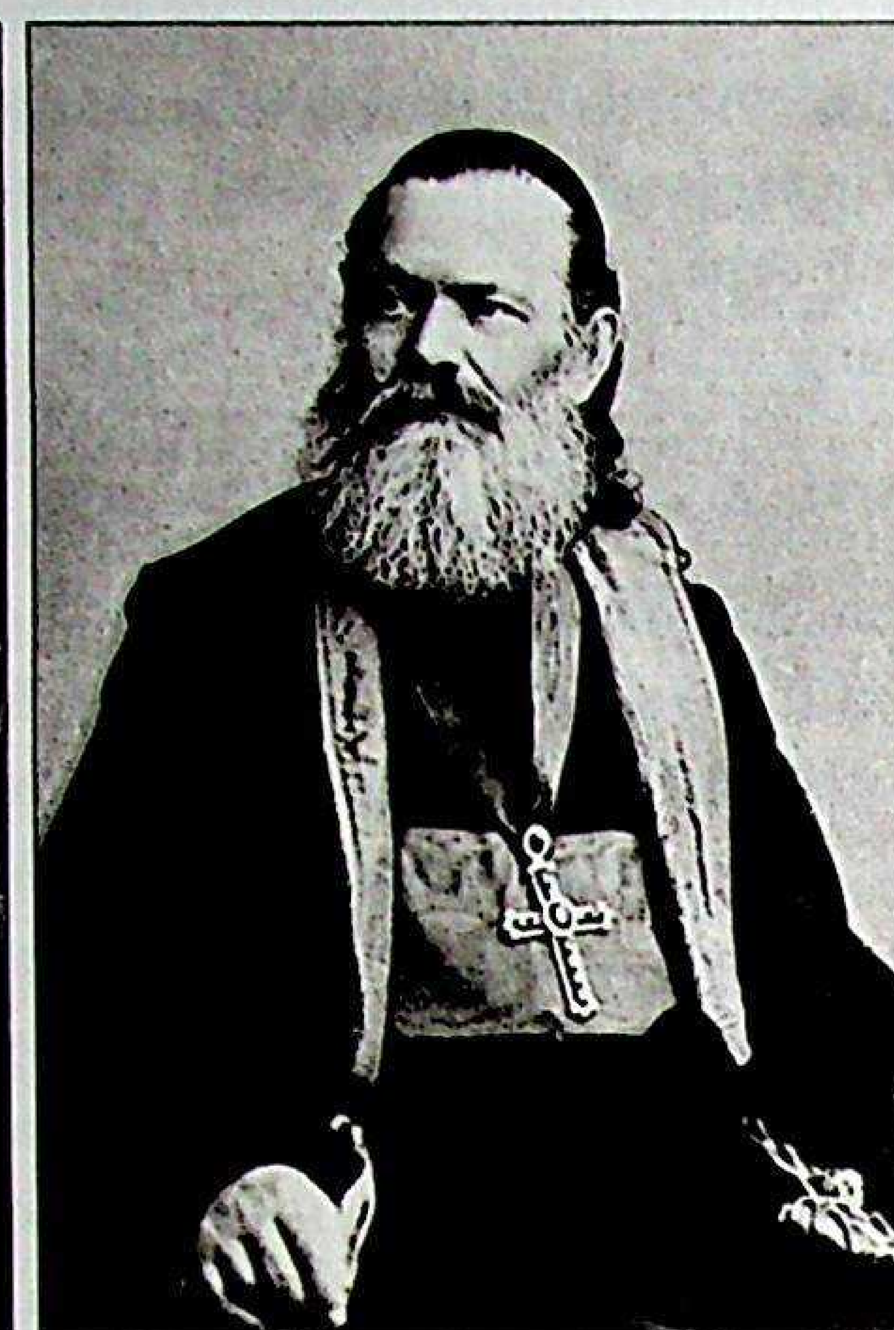
44. Cf. Paul Brusanowski, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 23-24.

§ 78. Fiecare mănăstire trebuie să aibă econom, care manevrează partea economică a mănăstirii, potrivit concluselor sinodului şi inviaţiunilor (indicaţiilor n.n.) prepozitului. Economul este dator să ţină în evidenţă starea materială a mănăstirii şi la finele anului să trimită sinodului bilanţ documentat.

§ 79. Afacerile sinodului mănăstiresc se extind atât la partea religioasă, bisericească şi disciplinară, cât şi la partea economică. Acelea sunt următoarele: 1. Serviciul special pentru fiecare ieromonah, ierodiacon şi monah, dar şi pentru econom; 2. Primirea novicilor în mănăstire; 3. Examinarea novicilor înainte de a se primi în tagma monahală; 4. Prezentarea şi rugămintea adresată episcopului pentru primirea novicilor în tagma monahală. 5. Consultarea şi deciderea de a se hirotoni monahul de ierodiacon şi ierodiaconul de ieromonah, şi prezentarea episcopului; 6. Manipularea şi ţinerea în evidenţă a averii mănăstireşti şi, spre acest scop, întocmirea unui inventar despre toată averea mănăstirii, verificarea acestui inventar din timp în timp şi adecă cel puţin odată pe an; 7. Consultarea şi deciderea asupra cheltuielilor anuale ordinare ale mănăstirii, spre care scop se cere aprobare episcopească; 8. Consultarea şi stabilirea cheltuielilor consistoriului diecezan cu sau fără observări; 9. Năzuinţa pentru bunăstarea şcolii mănăstireşti în privinţa religioasă, morală şi didactică; 10. Năzuinţa pentru îndreptarea religiozităţii şi a moralităţii vreunui ieromonah, ierodiacon sau monah, sau şi pedepsirea lui mai uşoară; iar pentru pedeapsa mai drastică se va înainta consistoriului diecezan, care va decide în final; 11. Tratarea vreunui novice în mod excesiv şi pedepsirea lui, eventual şi eliminarea lui din mănăstire. Astfel de întâmplare se va comunica cu mănăstirile din provincia mitropolitană; 12. Alegerea prepozitului, care se face după prescrierea canoanelor, sub conducerea episcopului diecezan, dintre confraţii săi sau din altă mănăstire sau dintre demnitarii episcopeşti. Alesul se prezintă episcopului care, după ce a aflat că are toate însuşirile cerute pentru un prepozit, îl întăreşte şi-l hiroteseşte de egumen respectiv de arhimandrit.

§ 80. Datoriile prepozitului mănăstirii sunt următoarele: 1. A se ţine strâns de obligaţiile generale monahale şi a năzui ca nici monahii să nu piardă dinainte ochilor acele obligaţii generale monahale; Prin urmare, prepozitul trebuie să fie exemplu viu de viaţă corectă monahală în toate privinţele; 2. A fi bisericos, adică a nu se retrage de la frecventarea regulată şi curată a serviciului dumnezeiesc; 3. A privegheа ca serviciul dumnezeiesc să se împlinească totdeauna după tipic, iar cântarea şi citirea să fie evlavioasă şi edificatoare; 4. A năzui ca întreg personalul mănăstiresc să cerceteze serviciul dumnezeiesc curat şi regulat, şi pe timpul serviciului dumnezeiesc să nu-l ocupe pe acela cu altfel de lucru; 5. A lua parte la prânz şi la cină cu ceilalţi, şi numai în cazuri cu totul extraordinare a se putea abate de la această regulă; 6. A dispune ca în timpul prânzului să se citească viaţa sfinţilor sau alt prolog, precum şi aceea ce prescrie tipicul; 7. A nu absenta din mănăstire fără cauză întemeiată, nici a lăsa ca fraţii fără ştirea şi binecuvântarea lui să meargă undeva din mănăstire; 8. A se perfecţiona în ştiinţe şi cunoştinţe canonice, dogmatice şi bisericoistorice; 9. A năzui ca fraţii să se perfecţioneze în ştiinţele bisericeşti, în cântări şi în cunoştinţa vieţii sfinţilor; 10. A fi conştient faţă de averea mănăstirească şi a dispune, ca cel mai apt dintre ieromonahi să se pună de econom; 11. A ţine adeseori cu fraţii exortaţiuni pentru cultura şi disciplinarea lor, şi pentru îndreptarea moravurilor unuia sau altuia dintre fraţi, care cu purtarea sa a dat prilej la aceea; 12. A avea în susţinerea disciplinei monahale perseverenţă şi priveghere permanentă, dară şi răbdare şi modestie; 13. A năzui ca şcoala mănăstirească să fie în bună ordine, şi ca cei mai calificaţi dintre fraţi să se desemneze ca învăţători.

§ 81. Fiindcă fondatorii mănăstirilor dau în scris intenţia lor când fundează acele sfinte locaşuri, impunând şi unele îndatoriri ce trebuiesc păzite nestrămutat, pentru aceea prepozitul este dator a dispune, ca cartea funcţională a mănăstirii să se citească în sinodul

Ierarhii cărturari din Ardeal: Andrei Şaguna, Procopie Ivaşcovici, Miron Romanul, Ioan Meţianu, Nicolae Popea, Ilarion Puşcariu (arhiereu), Miron Cristea (viitorul patriarh), Nicolae Bălan (de la stânga la dreapta)

mănăstiresc cel puţin odată în an, parte pentru aducerea aminte de fundatori, parte pentru împlinirea îndatoririlor cuprinse în fundaţia fundatorului de mănăstire.

§ 82. Pentru cauzele de logodnă şi matrimoniale ale credincioşilor care, neavând biserica lor proprie, se ţin de biserica mănăstirii, consistoriul eparhial deleagă pe cel mai îndemână scaun protoprezbiteral.

§ 83. Credincioşii prevăzuţi în paragraful precedent nu au nici un amestec în treburile mănăstirii.

§ 84. Mănăstirile femeieşti cad într-o categorie cu cele bărbăteşti, prin urmare mănăstirile femeieşti, monahinele şi igumenisele au una şi aceeaşi chemare ca şi mănăstirile bărbăteşti, monahii şi prepoziţii."[45]

De remarcat că *Statutul lui Şaguna*, şi, *în cazul de faţă, din paragrafele privitoare* la mănăstirile ortodoxe din Transilvania, multe idei au rămas în *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române*, cu unele completări, până în zilele noastre.

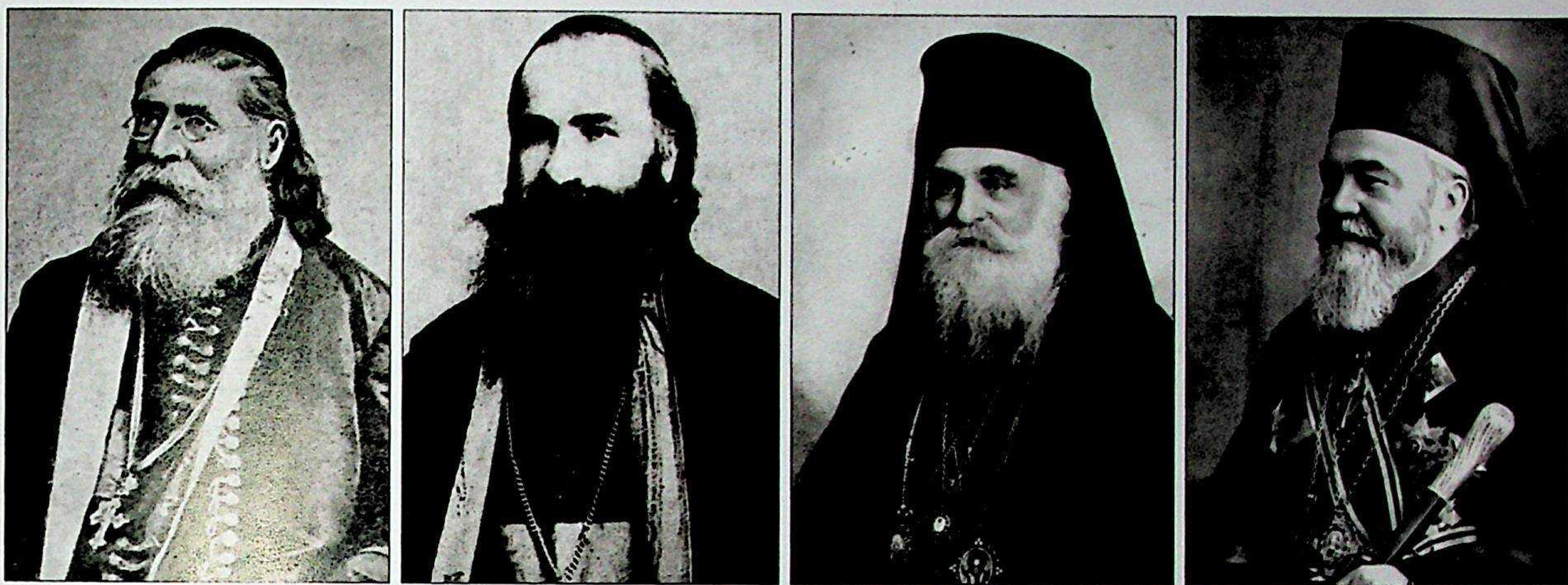
Dacă Andrei Şaguna şi urmaşii săi, Procopie Ivaşcovici (1873-1874), Miron Romanul (1874-1898), Ioan Meţianu (1898/1899-1916) şi Vasile Mangra (1916-1918) n-au avut şansa de a conduce efectiv şi mănăstiri ortodoxe din Transilvania (în afară de Hodoş-Bodrog), şi-au crescut şi promovat monahi cărturari (susţinându-se prin ei, se poate spune, un „monahism intelectual"), precum Grigorie Pantazi[46], Nicolae Popea[47], Ilarion Puşcariu[48],

45. P. Brusanowski, *Reforma constituţională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei...*, pp. 23-24;

46. *Grigorie Pantazi* (1825-1854); doctor în Filosofie şi Drept la Universitatea din Pesta (1846); tuns în monahism în 1849; între altele, asesor (consilier) consistorial la Sibiu; tânăr cult, colaborator apropiat al lui A. Şaguna, în care şi-a pus mari speranţe de viitor, trecut însă la Domnul de tânăr (la 29 de ani) - Cf. Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2002, pp. 117-118.

47. *Nicolae Popea* (1826-1908), cu studii teologice la Viena (1846-1848); călugărit în 1856; între altele vicar episcopesc la Sibiu (1870-1889) şi episcop al Caransebeşului (1889-1908); membru al Academiei Române - Cf. M. Păcurariu, *Cărturari...*, pp. 119-124.

48. *Ilarion Puşcariu* (1842-1922); doctorat în Filosofie la Universitatea din Viena (1869); călugărit în 1870; între altele, cadru didactic, asesor (consilier) consistorial, vicar şi arhiereu la Sibiu (1870-1921); membru onorar al Academiei Române - Cf. M. Păcurariu, *Cărturari...*, pp. 183-187.

Vasile Mangra[49], Miron Cristea[50], Nicolae Bălan[51], și alții, care au avut un rol însemnat în viața noastră bisericească și românească; în același timp, în rândul monahilor cărturari poate fi socotit și Procopie (Picu) Pătruț[52], vestit imnograf, imnolog, caligraf și copist bisericesc, care ne-a lăsat o valoroasă operă culturală și artistică.

În final, se poate afirma că, în secolul al XIX-lea și până în 1918, monahismul ortodox românesc din Transilvania a fost aproape redus la tăcere (cu excepția mănăstirii Hodoș-Bodrog), în urma acțiunilor distrugătoare ale generalului Buccow din 1761-1762, prin care s-a interzis funcționarea acelora care nu desfășurau, în mod evident, activități culturale sau sociale.

Viața monahală ortodoxă din Transilvania își va reînnoda, firul vieții sale abia după Marele Act de la 1 Decembrie 1918, când, scăpând de „stăpânirile străine", au fost puse în mișcare toate forțele întregului „Corp" al Bisericii Ortodoxe Române.

---

49. *Vasile Mangra* (Vichentie, din botez), 1850-1918; studii teologice la Arad (1869-1872) și juridice (nefinalizate), la Oradea; călugărit în 1879; profesor de Istorie bisericească și Drept canonic la Arad; temeinice lucrări de Istorie; membru al Academiei Române (din 1909); arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Transilvaniei (1916-1918) – Cf. M. Păcurariu, *Cărturari* ..., p. 188-196.

50. *Miron Cristea* (1868-1939); doctorat în Litere și Filosofie la Universitatea din Budapesta (1895); călugărit în 1902; între altele, secretar eparhial, asesor (consilier) la Sibiu, episcop al Caransebeșului (1909-1919); mitropolit primat – București (1919-1925) și patriarh al României (1925-1939); a făcut parte din Regență (1927-1930); prim-ministru (1938-1939) - Cf. M. Păcurariu, *Cărturari*..., pp. 330-335.

51. *Nicolae Bălan* (1882-1935); doctorat în Teologie la Cernăuți (1905); între altele, cadru didactic la Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu (1905-1920); călugărit; între altele arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Transilvaniei (1920-1955); membru de onoare al Academiei Române; senator de drept – Cf. M. Păcurariu, *Cărturari*..., pp. 336-356.

52. *Procopie (Picu) Pătruț*, (1818-1872), născut și decedat în Săliștea Sibiului; călugărit în 1849 la Schitul Cheia, nu după multă vreme s-a reîntors în localitatea natală, trăind ca un adevărat ascet, în duh isihast, în mijlocul credincioșilor acelei parohii (Săliștea Sibiului); el ne-a lăsat peste 40 de lucrări manuscrise, ce cuprind opera sa poetică, dramatică, plastică, de imnograf și imnolog, de caligraf și copist bisericesc, de factură isihastă; multe dintre cântări, imne și poeme au fost ilustrate cu aproape 3000 de miniaturi – Cf . Alexandru Moraru, „Câteva aspecte din influențele isihasmului asupra vieții bisericești din Transilvania până în veacul al XIX-lea", în: Ioan Vasile LEB (ed.), *Teologie și cultură transilvană în contextul spiritualității europene în sec. XVI-XIX*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, pp. 54-55.

➤ *Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului la sărbătorirea a 20 de ani de arhipăstorire*

Bibliografie

BRUSANOWSKI Paul, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei (1850-1925)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007; CÂRSTEA Sebastian Dumitru, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Sibiu, Ed. Andreiana, 2008; DRAGOMIR Silviu, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol. I-II, Sibiu, 1920-1930; GRAMA Ana, „Andrei Șaguna și așezările mănăstirești: de la stricarea mănăstirilor și prisosirea de credință a norodului (1799), la bisericuțele și chiliuțele din Șinca Veche (1851)", în: *Revista Teologică*, SN, XIX (2009), 2; HOGNOGI Liviu Dănuț, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Trasilvania până în secolul al XIX-lea*, Bistrița, Ed. Karuna Bistrița, 2009; LUPAȘ Ioan, „Dezbinarea bisericească a românilor ardeleni în lumina documentelor în întâia jumătate a veacului al XVIII-lea", în: *Studii, conferințe și comunicări*, vol. I, București, 1928; METEȘ Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, Ed. Arhidiecesana, 1936; MIRON Greta-Monica, „Mănăstirile românești din Țara Făgărașului în secolul al XVIII-lea", în: *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, Susana ANDEA, Ioan-Aurel POP (coord.), Alexandru SIMON (secretar de redacție), Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2009; MOLDOVEANU Ion, „Schituri și mănăstiri din Transilvania distruse de generalul Nicolae von Buccow", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIV (1996), 1-6; MORARU Alexandru, „Câteva aspecte din influențele isihasmului asupra vieții bisericești din Transilvania până în veacul al XIX-lea", în: vol. *Teologie și cultură transilvană în contextul spiritualității europene în sec. XVI-XIX*, Ioan Vasile Leb (ed.), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999; MORARU Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Națiune. Cultură*, București, Ed. IBMBOR, 2006; MOTOGNA Macarie, *Monahismul Ortodox din Maramureș și din Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009; MUREȘIANU Ion B., *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1976; PASCU Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, Editura Dacia, 1971, 595 p.; vol. II, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Ed. Trinitas, Iași, [3]2007; POP Ioan Aurel, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statutului medieval din Transilvania*, Cluj-Napoca, Ed. Tribuna, [2]2003.

▲ Extrase dintr-un document redactat de mitropolitul Andrei Şaguna despre monahi şi mănăstiri, adresat domnitorului Dimitrie Ghica, 21 aprilie 1861

◄ Proiectul de răspuns al domnitorului, 16 decembrie 1861

SITUAȚIA MONAHISMULUI DIN BANAT ȘI ARAD ÎN SECOLUL AL XIX-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1918

Sfârșitul secolului al XVIII-lea

Mănăstirile din Banat și Arad au fost supuse jurisdicției Mitropoliei ortodoxe de la Karloviț prin intermediul episcopilor de la Vârșeț, Timișoara și Arad. Privilegiile ilire acordate sau confirmate de împărați Bisericii Ortodoxe au creat condiții propice de existență mănăstirilor, restituindu-le bunurile luate de turci sau acordându-le „vechea scutire în ceea ce privește dijmele, dările și conacele"[1]. Viața monahală s-a stabilizat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Deși mănăstirile bănățene au suferit în urma războiului austro-turc din 1738-1739, până în 1743 au fost refăcute, fără a se modifica arhitectura medievală, și decorate cu pictură murală bisericile mănăstirilor Săraca, Bezdin, Voilovița și Mesici, iar între 1764-1766 a fost renovată Mănăstirea Hodoș-Bodrog[2].

Statistica mănăstirilor din eparhia Vârșeț, întocmită în 15 ianuarie 1757, menționa Mănăstirea Mesici cu hramul Nașterii Sfântului Ioan Prodromul, Mănăstirea Sredиștea, cu hramul Sfinților Arhistrategi, Mănăsirea Șemlac (Săraca) cu hramul „Intrarea în Biserică a Sfintei Născătoare de Dumnezeu", Mănăstirea Cusici, cu hramul „Nașterea Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu", Mănăstirea Zlatița, cu hramul „Sfinților Luminători sârbești", Mănăstirea Baziaș, cu hramul „Înălțarea Domnului". Aveau între 10-15 case de perneavori care plăteau dare și lucrau o zi pe săptămână pentru mănăstire, cu excepția Mănăstirii Baziaș, la care nu erau decât 4 case de perneavori[3].

În 1774 cele mai mari venituri le-au înregistrat Mănăstirile Bezdin (7447 fl. 38 cr.), Hodoș-Bodrog (6358 fl. 35 cr.), Șemlac (5185 fl. 44 cr.), Sângeorge (5102 fl. 10 cr.), urmate de mănăstirile Mesici și Sredиștea (4301 fl. 17 cr.), Voilovița (4266 fl. 14 cr.) și

1. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, Ed. Mitrololiei Banatului, 1980, p. 152.
2. Dorina Sabina Pârvulescu, *Pictura bisericilor ortodoxe din Banat între secolul al XVII-lea și deceniul trei al secolului al XIX-lea*, Timișoara, Ed. Excelsior Art, 2003, p. 27.
3. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, pp. 237-238.

◄ *Monahi tipărind cărți de slujbă*

cele mai sărace Zlatița, Baziaș și Cusici, cu 2825 fl.[4]. Averea lor consta din pământ arabil, bălți și heleștee. Cele mai mari proprietăți le-au avut mănăstirile Bezdin, Hodoș-Bodrog și Sângeorge, cu moșii cuprinse între 1000 și aproape 3000 iugăre pământ arabil și heleștee de la câteva zeci la sute de iugăre[5].

Cheltuielile mănăstirilor, constând din alocații pentru călugări și investiții la clădiri în anii 1771-1774, reflectă dimensiunile și veniturile acestora. Cele mai mari cheltuieli în alocații pentru călugări și reparații au avut mănăstirile Partoș cu Mesici și Sredіștea (15 000 fl.), Hodoș-Bodrog (9 376 fl.), Sângeorge (8 099 fl.), Zlatița, Baziaș și Cusici (8 099 fl.), Bezdin (8 452 fl.), Voilovița (8 072 fl.)[6].

Mănăstirile bănățene și cele din eparhia Arad aveau în 1775 un număr mic de călugări: Bezdin (12), Hodoș-Bodrog (13, dar unul trebuia transferat), Sângeorge (8), Partoș (7), Mesici cu Sredіștea (11), Voilovița (12), Zlatița cu Baziaș și Cusici (8)[7].

Călugării se întrețineau din producția agricolă și din creșterea animalelor. Mănăstirile dețineau vaci, viței, oi, capre, porci și stupi. Cele mai avute – Bezdin și Hodoș-Bodrog – au avut și cele mai mari suprafețe de teren arabil, pășuni, vii și păduri, dar și cel mai mare număr de animale.

Mănăstirea Bezdin avea 670 iugăre arabil, 635 iugăre pășune, 7,8 iugăre vii, 640 iugăre pădure și întreținea 37 vaci, 31 viței, 479 oi, 61 de capre, 183 porci, 67 stupi. Mănăstirea Hodoș-Bodrog avea 669 iugăre de teren arabil, 47 locuri de casă, 626 iugăre de pădure și întreținea 16 vaci, 28 viței, 444 oi, 204 porci, 90 stupi. Mănăstirea Șemlac, Mesici cu Sredіștea, Zlatița cu Baziaș și Cusici avea în jur de 250 de iugăre de pământ arabil, suprafețe mai mici de pășune, pădure, vii și un număr mai mic de animale[8].

După 1770 statul a instaurat un control mai sever asupra Bisericii și a mănăstirilor, reflectat în *Regulamentele ilire* din anii 1770, 1777, 1779 și prin sistema consistorială din 1782.

Sistema consistorială din 1782 prevedea ca bugetul mănăstirilor dintr-o eparhie, ca și personalul, activul și pasivul, inventarul în unelte și mobilier bisericesc trebuiau cerute anual de consistorii, verificate și transmise mai departe mitropolitului sau administratorului arhiepiscopal. Conscripțiile mănăstirilor s-au făcut la inițiativa statului, pentru un control riguros al veniturilor și cheltuielilor acestora și pentru a le face capabile să se susțină din punct de vedere economic. Evaluările începute în anii 1770 s-au încheiat prin rescriptul din 1777, care a stabilit statutul mănăstirilor. În urma acestei reglementări și-au pierdut autonomia Mănăstirile Partoș, afiliată la Mănăstirea Sângeorge, Sredіștea și Șemlac (Săracă), afiliate la mănăstirea Mesici[9].

Alături de încercarea de reformare a mănăstirilor, pentru a le face capabile să se întrețină, încorporarea Banatului la regatul Ungariei în 1779 și parcelarea pământurilor

4. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, p. 345.
5. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, pp. 346-347.
6. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, pp. 346-347.
7. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, pp. 346-347.
8. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, pp. 346-347.
9. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor din Banat între anii 1865-1918*, Cluj-Napoca, Ed. Presa universitară clujeană, 2009, p. 341.

erariale spre a fi vândute au afectat unele mănăstiri care şi-au pierdut posesiunile în beneficiul erariului, fiind obligate să le răscumpere, ca la Bezdin, Mesici şi Sângeorge[10]. Mănăstirile Partoş, Srediştea şi Şemlac au devenit biserici de mir, Cusici s-a ruinat, iar singura care şi-a continuat activitatea neoficial a fost Mănăstirea Baziaş[11]. Un alt flagel care lovit mănăstirile bănăţene a fost războiul austro-turc din 1788, în urma căruia au suferit distrugeri mănăstirile Voiloviţa, Zlatiţa, Cusici şi Mesici.

În cursul secolului al XVIII-lea au avut de suferit din cauza războaielor mănăstirile Voiloviţa (1716, 1738, 1788), Baziaş (1716, 1738), Zlatiţa (1716, 1738, 1788), Cusici (1716, 1788), Mesici (1716, 1738, 1788), Sângeorge (1718)[12].

În urma distrugerilor suferite au fost necesare reparaţii sau construcţii noi, înnoirea picturii sau a iconostaselor. La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea s-au executat reparaţii la mai multe mănăstiri. Între 1793-1794 a fost zidită biserica de la Sângeorge, în 1799 biserica mănăstirii a fost pictată de Pavle Giurgev, localnic din Sângeorge, iar iconostasul a fost sculptat de Avram Manoilovici din Sombor. În 1792 biserica Mănăstirii Mesici a fost reparată, adăugându-i-se un nou pridvor şi un turn în stil baroc, după planul arhitectului ceh Anton Blomberger. Între 1791-1793 s-a zidit marele conac al Mănăstirii Mesici. În 1791 a fost renovată şi Mănăstirea Voiloviţa[13].

La congresul naţional bisericesc de la Timişoara din 1790 au participat reprezentanţii mănăstirilor; Maxim Seculici, arhimandritul Bezdinului, Moise Vasilievici, arhimandritul Mănăstirii Mesici şi Teodosie Ioanovici, arhimandritul Mănăstirii Hodoş-Bodrog. Cei trei arhimandriţi au cerut ca mănăstirile Bezdin, Sângeorge şi Mesici, care au cumpărat un sat în anul 1782, să fie scutite a mai plăti restanţa datoriei[14].

De asemenea, s-a cerut ca Mănăstirea Zlatiţa, arsă în anul 1788, să fie refăcută, iar privilegiile Mănăstirii Hodoş-Bodrog să fie întărite[15].

Rezoluţia împăratului Leopold II pe referatul cancelariei aulice asupra actului final al congresului de la Timişoara a respins cererea mănăstirilor Bezdin, Sângeorge şi Mesici privind scutirea de plata datoriilor, cât şi cererea Mănăstirii Zlatiţa ca să fie scutită de impozitul funciar. La fel au fost au fost respinse şi cererile mănăstirilor Voiloviţa şi Hodoş-Bodrog[16].

O dare de seamă a consistoriului Episcopiei Timişoarei, din 29 aprilie 1792, dă mai multe informaţii despre administrarea mănăstirilor Bezdin, Sângeorge şi Voiloviţa. Pe lângă slujba şi rugăciunile zilnice, cu gospodăria mănăstirilor se ocupau stareţii, care aveau doi ocârmuitori pentru gospodărie, vicarul sau namesnicul şi economul. Aceştia vegheau asupra tuturor treburilor bisericeşti şi asupra muncilor necesare. Socotelile în bani şi bucate le ţinea namesnicul, care înregistra toate veniturile şi cheltuielile.

---

10. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, p. 342.
11. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, p. 342.
12. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, p. 342.
13. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, p. 342-343; Dorina Sabina Pârvulescu, *Pictura românească din Banat, Secolul al XVIII-lea*, Timişoara, Ed. Graphite, 2006, pp. 7-8.
14. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, pp. 469-470.
15. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, p. 470.
16. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, p. 479.

Banii care intrau în mănăstire îi ţinea namesnicul, până la 300 fl., iar peste această sumă îi preda stareţului. Namesnicul nu putea face plăţi mai mari de 10-12 fl. fără aprobarea stareţului. Adunarea călugărilor se ţinea regulat, o dată pe lună, pentru treburile mai importante ale mănăstirii. Dacă stareţul îi asuprea pe călugări, aceştia se puteau adresa adunării, iar dacă nu primeau satisfacţie se puteau adresa consistoriului sau episcopului. Deşi erau puţini călugări în acel moment, 9 la Bezdin, 8 la Sângeorge, 4 la Voiloviţa, pe lângă ceasuri şi rugăciuni, fiecare călugăr mai îndeplinea o slujbă, namesnic, econom, ecleziarh, unul era mai mare peste trapeză, altul peste grădină, ceilalţi peste zarzavaturi, peste arhondaric, altul era chelar. Câte ceasuri mai aveau libere lucrau în grădină, făceau munci meşteşugăreşti, zugrăveau sau citeau cărţi bisericeşti. Darea de seamă menţiona că cele trei mănăstiri aveau „stare puţină", care putea fi îndreptată dacă erau scutite de datoriile ce le aveau sau ar fi fost despăgubite pentru pierderile suferite în vremurile din urmă. Mănăstirea Bezdin avea o datorie de 6 060 fl. la erariu pentru satul Munar, pe care l-a cumpărat, Mănăstirea Sângeorge avea datorie la erariu 3 000 fl. pentru satul Perneavor, în 1786 a fost jefuită de haiduci şi toţi banii pierduţi, iar stareţul a fost ucis. Mănăstirea Voiloviţa a fost dărâmată în timpul războiului cu turcii din 1788[17].

Prima jumătate a secolului al XIX-lea

Deşi în mănăstiri vieţuiau călugări sârbi şi români, accesul românilor la conducerea mănăstirilor a fost îngrădit de-a lungul deceniilor, pentru a împiedica ascensiunea lor la rangurile arhiereşti. Mişcarea iniţiată în Banat şi la Arad, pentru aducerea unor episcopi români în eparhiile cu populaţie majoritar românească, încă din primii ani ai secolului al XIX-lea a fost însoţită şi de o mişcare pentru numirea unor români în fruntea mănăstirilor. Petiţia clerului bănăţean din 1838/1839 cerea „ca mănăstirea Sf. Gheorghe în dieţeza Timişorii, a Mesiciului în dieţeza Vârşeţului şi a Bodrogului în dieţeza Aradului, care mănăstiri în mijlocul rumânilor sânt aşezate, româneşti mănăstiri să se anumească; şi precum ceilalţi aşa şi prepozitul singur, rumâni să fie. Căci numai în acest chip să va putea rumânilor deschide calea în clerul cel mai înalt păşire a face şi aşa de gonirea ierarhiei sârbeşti a se mântui"[18].

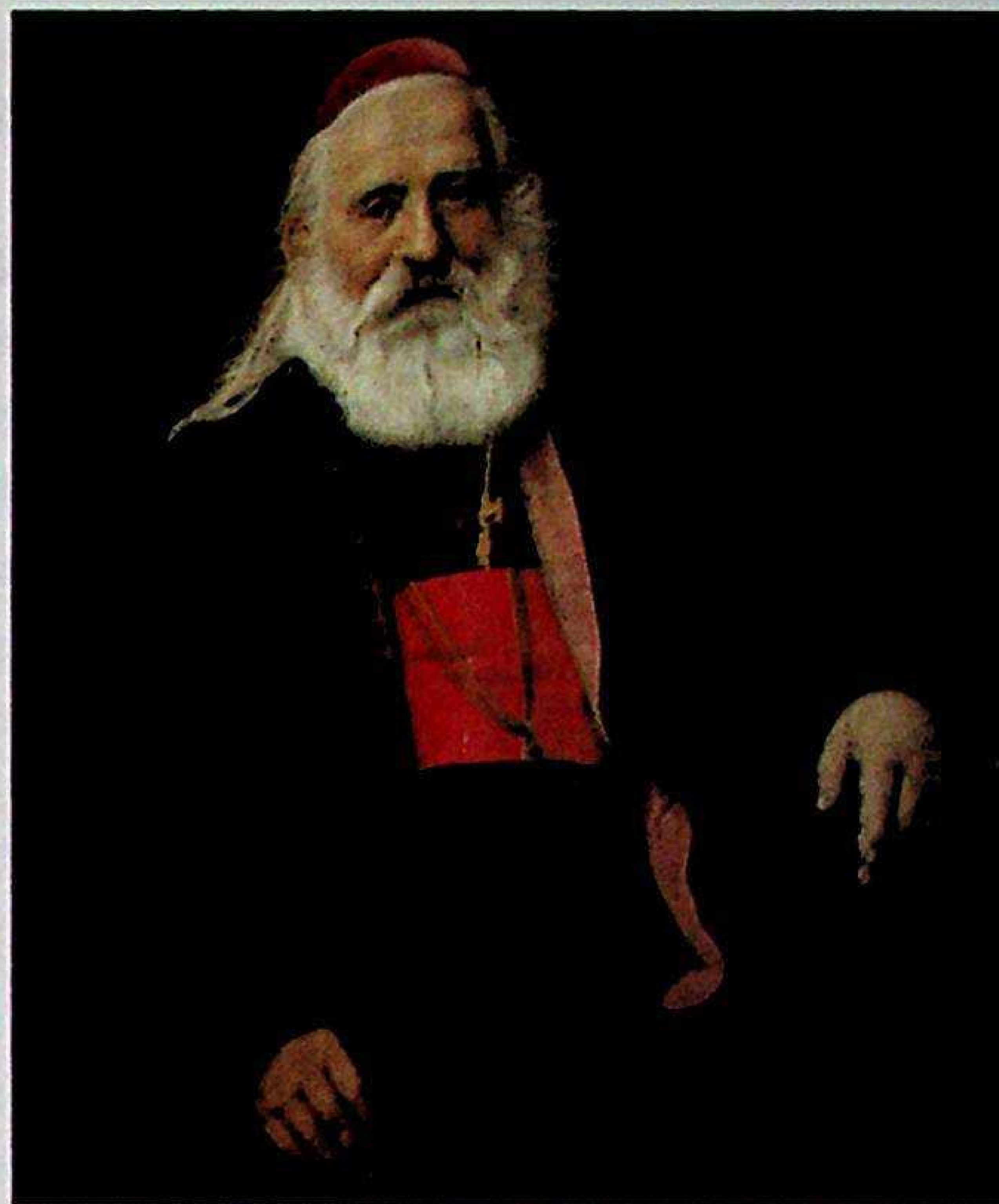
Cnezii şi juraţii din Fârdea au cerut mitropolitului ca arhimandritul Mănăstirii Sângeorge, singurul român între ceilalţi arhimandriţi să fie repus în demnitatea din care a fost alungat, în pofida vârstei înaintate şi a bolii, pentru meritele sale. De asemenea, au cerut ca în episcopiile Vârşeţ, Timişoara şi Arad, să se pună „arhimandriţi mai ales dintre români"[19].

Mişcarea pentru separaţie ierarhică, care din deceniul patru al secolului al XIX-lea a avansat ideea restaurării mitropoliei române, a intrat într-o nouă fază odată cu revoluţia de la 1848, care a ridicat şi chestiunea mănăstirilor.

17. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente*... I, pp. 489-491.
18. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente*... II, p. 658.
19. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente*... II, pp. 677-679.

Petiția adunării românești de la Pesta, din 21 mai 1848, a cerut comisie mixtă româno-sârbă, care să cerceteze „starea și diplomele mănăstirilor, iară mai vârtos că cine au fost fondatorii acelora să poată sfârși mijlocirea despărțirii și ca să poată căpăta fieștecare parte, partea sa"[20].

În 21 septembrie 1848, episcopul Ștefan Popovici a protestat împotriva devastării Mănăstirii Zlătița de către gărzile naționale maghiare și a cerut comisarului guvernamental, Vukovici Sebö, să intervină pentru restituirea bunurilor mănăstirii: „cu durere a trebuit să iau la cunoștință că gardiștii naționali nu numai că au făcut praf Mănăstirea Zlatița, dar au dus cu ei vitele, toate obiectele bisericești și alte bunuri mobile și așa au nimicit total mănăstirile"[21]. În timpul revoluției de la 1848 au avut de suferit mănăstirile Bezdin și Zlatița[22].

▲ *Ioan Popasu, Episcopul Caransebeșului (1865-1889)*

A doua jumătate a secolului al XIX-lea

Istoria mănăstirilor bănățene și arădene în a doua jumătate a secolului XIX a stat sub semnul mișcării pentru separație ierarhică, relansată din 1849 de episcopul Andrei Șaguna. Cel mai puternic s-au resimțit tensiunile la Mănăstirea Hodoș-Bodrog, unde din 1850 patriarhul sârb a făcut demersuri pentru scoaterea ei de sub jurisdicția Episcopiei Aradului și trecerea sub jurisdicția mitropoliei sârbești până la reglementarea raporturilor ierarhice, motivând că episcopul Gherasim Raț nu l-a recunoscut pe arhimandritul Emilian Kengelac, numit necanonic de o comisie a Episcopiei Timișoarei. După doi ani, la 20 decembrie 1852, mănăstirea a revenit sub jurisdicția canonică și administrativă a Episcopiei Aradului[23].

În secolul XIX și la începutul secolului XX au fost înființate mănăstiri noi. În 1863, episcopul Emilian Kengelac a aprobat înființarea Mănăstirii Ciclova, a cărei biserică a fost construită între 1860-1862 într-o peșteră descoperită în 1859, cu sprijinul unor locuitori din Oravița[24]. În 1905 s-a pus piatra fundamentală la Mănăstirea „Sf. Ilie – Izvor", care a fost sfințită în 19 iulie 1907 de arhimandritul Filaret Musta și protosinghelul Iosif Traian Bădescu, construcția fiind încheiată după Primul Război Mondial[25].

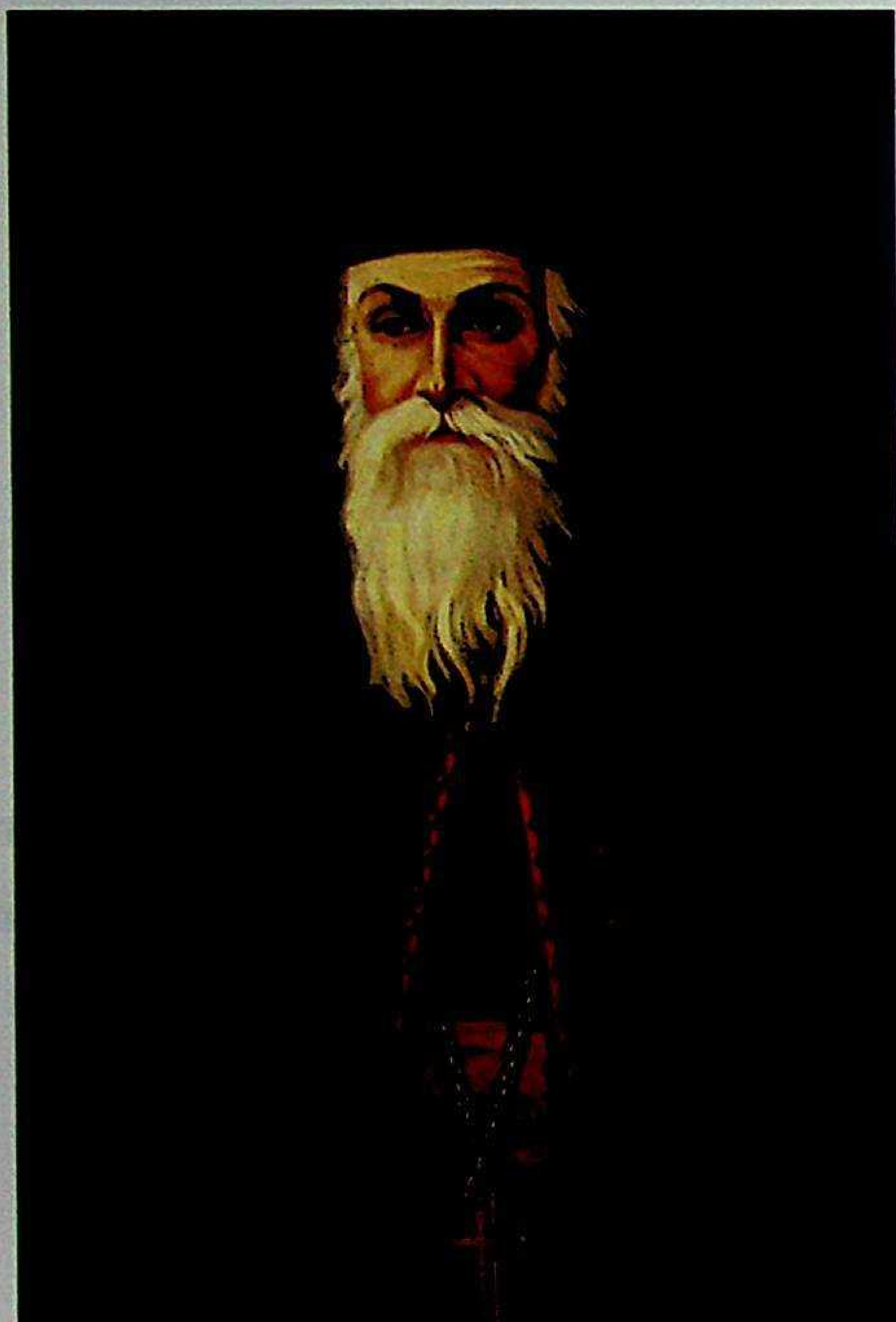
În 1864, mănăstirile din Mitropolia Karlovițului au fost împărțite în trei categorii: arhimandrii, egumenii și filiale, în funcție de situația lor economică și de prestigiul lor. În

20. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* II, p. 693.
21. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* II, pp. 720-721.
22. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 344.
23. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1701-1918)*. Universitatea Babeș-Bolyai, Institutul de istorie ecleziastică, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, pp. 219-220.
24. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* II, p. 830.
25. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, Timișoara, 1947, p. 104.

a doua jumătate a secolului al XIX-lea erau arhimandrii mănăstirile Bezdin, Sângeorge şi Mesici, egumenii erau mănăstirile Voiloviţa şi Zlatiţa, iar Mănăstirea Baziaş a devenit filie a Mănăstirii Zlatiţa.

În anul 1890, Mănăstirea Zlatiţa a fost afiliată Voiloviţei, cu statut de filie, până la anul 1899. În anul 1900 Mănăstirea Baziaş s-a desprins de Mănăstirea Zlatiţa[26].

Separaţia ierarhică a avut în vedere şi mănăstirile de pe teritoriul de jurisdicţie a Mitropoliei române. La sinodul din 24-25 august, episcopii români au cerut mănăstirile Hodoş-Bodrog, Bezdin, „Sf. Gheorghe" şi Mesici. Patriarhul şi episcopii sârbi au respins această cerere, declarând disponibilitatea de a ceda o mănăstire în eparhia Aradului, dacă congresul sârb va aproba. În platforma programului din 6 octombrie 1864, cu care Andrei Mocioni şi Vincenţiu Babeş au participat la tratativele de separaţie ca reprezentanţi laici, românii au cerut cele 4 mănăstiri[27]. În congresul sârbesc din martie 1865, patriarhul Meşinevici a propus să fie cedate românilor mănăstirile Hodoş-Bodrog şi Zlatiţa, cu condiţia ca „în aceste mănăstiri dreptul de proprietate al Bisericii sârbeşti să fie menţinut pe mai departe" şi prin aceasta caracterul slav şi sârbesc. În memorandul înaintat ministrului Schmerling, din 1 iulie 1865, românii au cerut mănăstirile Sângeorge şi Hodoş-Bodrog[28].

▲ *Iosif Traian Bădescu, Episcop al Caransebeşului (1920-1933)*

Congresul naţional bisericesc român din 1868 a hotărât reluarea tratativelor de separaţie pe cale amiabilă şi a constituit o comisie mixtă, formată din delegaţiile congresuale ale celor două biserici. În iunie 1870, la întrunirea comisiei mixte, delegaţia română a cerut aceleaşi mănăstiri, Sângeorge şi Hodoş-Bodrog, dar cererea a fost respinsă. La şedinţa următoare, din iunie 1871, reprezentanţii românilor au cerut aceleaşi mănăstiri, fără rezultat[29].

După restaurarea mitropoliei române, Mănăstirea Hodoş-Bodrog a rămas sub jurisdicţia Episcopiei Aradului, deşi din anul 1871 consiliul congresului sârbesc a hotărât „să se facă toate demersurile pentru a întrerupe legăturile Mănăstirii Hodoş-Bodrog cu eparhia Aradului şi să o treacă sub jurisdicţia episcopului sârb al Timişorii"[30].

În anul 1879 congresul sârbesc a revenit, hotărând „ca să se facă paşii necesari ca mănăstirea Hodoş să se întoarcă în posesia ierarhiei sârbeşti, în calitate de ctitorie sârbească şi bun naţional bisericesc sârb"[31].

La rândul său, mitropolia română a înaintat un memorandum împăratului, în anul 1902, prin care a cerut şi celelalte trei mănăstiri: Bezdin, Sângeorge şi Mesici. Împăratul

---

26. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, pp. 352-353.
27. Ilarion Puşcariu, *Mitropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania. Studiu istoric despre reînfiinţarea Mitropoliei, dimpreună cu o colecţie de acte*, Sibiu, 1900, VII + 178 + 434 pp., Colecţiunea actelor, pp. 359-369.
28. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, p. 367.
29. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, p. 367.
30. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, pp. 368-369.
31. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, p. 369.

a recomandat ca această problemă să fie rezolvată pe calea justiției. În 1905, mitropolia română a înaintat o reclamație Tribunalului regal din Budapesta în problema mănăstirilor, care a fost respinsă. O nouă petiție a fost înaintată în 1907[32].

Procesul mănăstirilor s-a prelungit până în 1916. Sentința tribunalului regesc din Budapesta, datată în 29 martie 1916, prevedea că: „Mitropolia gr. Ortodoxă română din Ungaria are asupra averii mănăstirilor greco-orientale Bezdin, Sângeorge, Mesici, Voilovița, Zlatița și Baziaș, ca instituțiuni bisericești comune ale Bisericii gr. ortodoxe sârbești și gr. ortodoxe române din Ungaria, pretensiune de drept cu privire la jurisdicțiune de drept și la dispunerea asupra averii, specificată în normele organizării bisericești cu privire la averea mănăstirilor înșirate, de unde urmează că acționarii sunt datori să tolereze ca această jurisdicțiune de drept și dispunerea asupra averii să fie împărțită între mitropolia gr. ortodoxă din Ungaria și cea gr. ortodoxă română din Ungaria"[33].

Pentru mănăstirile rămase sub jurisdicția Mitropoliei Karlovițului, rescriptul imperial din 1868 a elaborat competențele congresului național bisericesc sârbesc în stabilirea statutului mănăstirilor și a numărului monahilor, iar congresul din 1870 a decis competențele congresului în numirea arhimandriților, stareților și ajutoarelor lor[34]. În 1907, congresul național bisericesc sârbesc a adoptat *Statutul despre administrarea, controlul și folosirea bunurilor mănăstirești ca bunuri național-bisericești și despre subvenționarea monahilor din cuprinsul Mitropoliei sârbești.* Acest act a reglementat veniturile mănăstirilor și a prevăzut că numărul călugărilor trebuia să fie proporțional cu averea mănăstirilor. Regulamentul prevedea următoarele retribuții pentru membrii comunității monahale: 3 000 cor. pentru arhimandriți, 2 400 cor. pentru protosingheli, 1 800 cor. pentru egumeni, 1 200 cor. pentru locțiitori, 800 cor. pentru namesnic, 800 cor. pentru ecleziarh, 600 cor. pentru diaconi și 500 cor pentru monahi. *Regulamentul* a fost anulat în 1912[35].

În anul 1893, patriarhul Brancovici a organizat școala monahală de la Hopovo, care s-a desființat în 1899, fiind înlocuită cu seminarul mănăstiresc de la Karloviț[36].

După 1850 s-au executat mai multe lucrări de reparații. În 1850 a fost acoperită biserica Mănăstirii Cebza, iar în 1882 a fost acoperită cu șindrilă[37]. Din 1857 au început reparațiile de refacere a Mănăstirii Gai[38]. În 1855, cu ajutorul autorităților militare, a fost refăcută Mănăstirea Baziaș, distrusă în timpul revoluției din 1848, iar în 1860 biserica mănăstirii a fost pictată de un grup de pictori din Zemun și Vârșeț. La Mănăstirea Zlatița, lucrările de reparații s-au încheiat în 1861, când a fost sfințită de episcopul Emilian Kengelac[39]. În 1901, în timpul arhimandritului Augustin Hamsea, la Mănăstirea Hodoș-Bodrog s-au făcut reparații și lucrări de restaurare, la care s-au adăugat construcții noi[40].

---

32. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 369-370.
33. Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 234.
34. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 353.
35. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 349-350, 352.
36. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 349.
37. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, pp. 62-63.
38. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*, p. 227.
39. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 354.
40. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*, p. 221.

La începutul secolului al XX-lea, au început demersurile pentru renovarea Mănăstirii Cusici, care s-au încheiat în perioada interbelică. La Mănăstirea Bezdin s-au executat reparații la clădirile economice, între 1850-1851. În anul 1860, sub arhimandritul Antonie Naco, biserica și chiliile mănăstirii au fost supuse reparațiilor generale. În 1862 au fost sculptate stranele și scaunele din biserică, iar în 1880 a fost reparat iconostasul. Capela mănăstirii a fost renovată și zugrăvită în 1884, iar în 1887 a fost pictată. În anul 1888 s-au făcut reparații la exteriorul bisericii, s-a acoperit cu tablă de aramă și a fost înlocuit turnul. La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea s-au făcut reparații la biserica și la conacul Mănăstirii Sângeorge, la fel și la Mănăstirea Voilovița în 1911, când a fost reconstruit integral conacul mănăstirii. Mănăstirea Mesici a suferit o degradare gravă la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, în urma cutremurelor, a incendiilor și a devastărilor[41].

Averile mănăstirilor consemnate la sfârșitul secolului XVIII și la începutul secolului XIX nu s-au modificat prea mult în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. În 1880 mănăstirile bănățene au avut următoarele proprietăți:

Bezdin	2215 iugăre: arătură, fânețe, grădini, livezi, pădure, sălcării, rât, vii, ochiuri de apă și pământ neproductiv
Mesici	1342 iugăre: arătură, fânețe, grădini, livezi, pădure, vii;
Sângeorge	1295 iugăre: arătură, fânețe, grădini, pădure, rât, vii, ochiuri de apă și pământ neproductiv
Voilovița	1203 iugăre: arătură, fânețe, grădini, pădure, rât, vii, apă, pământ neproductiv
Zlatița și Baziaș	317 iugăre: arătură, fânețe, pădure, vii, livadă, pământ neproductiv

Numai Mănăstirea Zlatița a pierdut 200 iugăre în favoarea perneavorilor[42]. Aceștia erau țărani, de regulă români, așezați pe moșiile mănăstirești pentru exploatarea lor. Cu timpul ei au întemeiat așezări în jurul mănăstirilor, din care au luat naștere localitățile de astăzi. Așezările numite perneavor asigurau forța de muncă necesară pe moșii. Perneavorul Mănăstirii Bezdin a fost așezarea Munar, al Mănăstirii Sângeorge, așezarea Sângeorge de astăzi, al Mănăstirii Mesici satul Mesici. Mănăstirea Voilovița avea satul Starčevo, Mănăstirea Zlatița avea ca perneavor satele Zlatița, Pârneaura și Baziaș.

Țăranii așezați pe pământurile mănăstirii aveau loc de casă și grădină, pământ în folosință, dreptul de a folosi pădurile mănăstirii, beneficiau de scutiri de impozite, de serviciul militar și altele. În schimbul acestor avantaje aveau obligația să lucreze pământul mănăstirii, să dea zeciuială pentru pământul primit în folosință, să presteze un număr de zile de robotă. În general, perneavorii prestau o zi pe săptămână robotă. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, sub presiunea țăranilor din granița militară, care amenințau cu trecerea în starea militară, mănăstirile au admis reducerea zilelor de robotă de la 52 la 30 pe an.

---

41. Pentru renovări și reparații pe larg la Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 355-356.
42. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 374.

Relațiile contractuale dintre mănăstiri și perneavori au fost în general respectate. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în urma separației ierarhice, în așezările perneavor locuite de români au început să apară neînțelegeri între țărani și conducătorii mănăstirilor, cele mai cunoscute fiind la Mesici, Bezdin și Zlatița. La Zlatița neînțelegerile au început în 1876 și au continuat până la sfârșitul Primului Război Mondial. În 1918 a fost jefuită Mănăstirea Mesici. Aceasta a avut neînțelegeri pentru proprietatea asupra pământului cu perneavorii din Munar, cu arendașii și cu autoritatea politică, iar Mănăstirea Voilovița a avut un litigiu cu obștea bisericească din așezarea nou înființată Starčevo[43].

Veniturile mănăstirilor proveneau de la biserică, din milostenii, de la pădure, din stupărit, cârciumărit, de la mori, vii, din exploatarea pământului, din vânzarea fânului, din pescuit, din dobânzi, din vânzarea cerealelor. În anul 1880, mănăstirile bănățene aveau următoarele venituri: Bezdin: 21 240 fl. 60 cr.; Mesici: 11 874 fl. 83 cr.; Sângeorge: 13 462 fl. 62 cr.; Voilovița: 11 233 fl. 09 cr; Zlatița și Baziaș: 4 734 fl. 39 cr.

În funcție de condițiile naturale, de calitatea solului, de suprafața arabilă, mănăstirile din Banat s-au specializat în producția de cereale (Bezdin, Sângeorge, Voilovița), în creșterea animalelor (Bezdin, Sângeorge, Voilovița), în viticultură (Mesici). Mănăstirea Sângeorge a obținut peste 12 000 fl. din vânzarea oilor, a vitelor și porcilor.

O altă sursă de venituri au fost morile. Mănăstirile Sângeorge, Bezdin și Zlatița au ridicat mori pe cursurile de apă. Mănăstirea Sângeorge avea 3 mori pe Bârzava, iar mănăstirile Bezdin și Zlatița câte una. Morile au fost modernizate în 1877. Venitul mănăstirii provenea din uiumul reținut. Mănăstirea Sângeorge a primit în 1858 ca uium 2 011 măsuri de grâu și 284 măsuri de porumb, în 1877, 751 măsuri de grâu și 428 ¼ măsuri de porumb. În anul 1880, din uiumul vândut au obținut 3 100 fl. Moara Mănăstirii Bezdin era situată pe Mureș. Mănăstirea primea uium câte 45-50 hl. grâu și 15-20 hl. porumb pe an.

O parte a producției viilor și livezilor era destinată producției de vin și țuică, care era vândută negustorilor. O altă parte era comercializată prin cârciumile mănăstirilor, arendate unor cârciumari contra unei sume de bani, cu condiția să vândă o parte din producția din vinul și țuica mănăstirii. Cârciumile erau amplasate în perneavorul mănăstirii sau în satele învecinate, uneori și în apropierea mănăstirii. Mănăstirea Zlatița avea trei cârciumi, mănăstirile Bezdin, Sângeorge și Mesici câte două, iar Mănăstirea Voilovița avea o singură cârciumă. Cele mai bune vinuri au fost produse de viile mănăstirilor Mesici și Bezdin. Din cele 264 iugăre de vie, Mănăstirea Mesici lucra numai 12 iugăre, restul fiind arendate pe o perioadă de 30 de ani, pentru care mănăstirea primea a zecea parte din producție, pe lângă arendă. Mănăstirea Bezdin avea trei parcele de vie, în suprafață de 28 iugăre de vie, cea mai bună, de 12 iugăre, aflându-se la Păuliș.

Din exploatarea pădurilor, cele mai mari venituri le-au obținut mănăstirile Mesici, Bezdin și Sângeorge. Mănăstirea Mesici deținea 1 024 iugăre de pădure în 1880, care în 1906 s-au redus la 967 iugăre.

Mănăstirile Voilovița și Bezdin au înregistrat venituri din pescuit și din bălți. Suprafețele de apă erau închiriate unor pescari, care plăteau în bani și natură sau pentru exploatarea stufului.

43. Pentru economia mănăstirilor pe larg, Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 370-373.

Alte surse de venit proveneau din dobânzile pentru sumele de bani depuse la bănci, la case de păstrare, din obligațiuni sau din fundații. Spre exemplu, Mănăstirea Zlatița a beneficiat de fundația lăsată la 9 iulie 1847 de mitropolitul Raiacici, în sumă de 800 fl.

La începutul secolului al XX-lea, mănăstirile din eparhia Vârșețului, Mesici, Voilovița și Zlatița aveau o situație financiară mai slabă decât cele din eparhia Timișoarei. În 1902 numai Mănăstirea Voilovița avea un activ de 3 790, 44 cor, în timp ce, între 1903-1908, mănăstirile Bezdin și Sângeorge aveau un excedent financiar de 96 074 cor. 31 cr.[44].

În ceea ce privește excedentul bănesc al mănăstirilor, *Rescriptul imperial* din 1868 prevedea ca acesta să fie vărsat în „Casa centrală a mănăstirilor", de unde jumătate intra în fondul mănăstirii și jumătate în fondul clerical școlar. Statutul administrării bunurilor mănăstirești din 1908 a modificat această prevedere, statuând că numai 1/3 intra în fondul mănăstirii, iar restul în fondul școlar clerical[45].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, între ierarhia bisericească sârbă și elita laică s-a declanșat un conflict, provocat de tendința laicilor de a reduce drepturile ierarhiei în administrarea averilor mănăstirilor. Acest conflict a afectat și reglementările care au normat viața Bisericii ortodoxe sârbe. Congresul din 1870 a stabilit ca din cele 25 de locuri care reveneau clerului în congres, 8 să fie acordate monahilor și 17 clerului de mir[46].

Pentru a contracara tendințele menționate, adunarea egumenilor, întrunită în 26 septembrie 1902, la Mănăstirea Cruședol, a hotărât înființarea Asociației monahilor, după modelul altor asociații de acest fel din Biserica ortodoxă. A doua adunare a egumenilor, din 14 aprilie 1903, a aprobat *Statutul Asociației monahilor din Mitropolia Karlovițului*, validat cu unele modificări și de sinodul arhieresc din 19 mai 1906. Obiectivele asociației erau desăvârșirea membrilor săi din punct de vedere religios, moral și intelectual, desăvârșirea în viața monahală, apostolatul bisericii în munca comunitară, culturală și economică, apărarea intereselor comune ale monahilor și mănăstirilor, progresul monahismului, mănăstirilor, a bisericii și poporului. Primul președinte al asociației a fost arhimandritul Mănăstirii Cruședol, Anatolie Iancovici. În 26 noiembrie 1906 s-a ținut primul congres al asociației, care a cerut congresului bisericesc să adopte *Statutul de conducere* a mănăstirii, participarea monahilor la congresul național bisericesc, la adunările eparhiale și în organismele de conducere ale eparhiilor. Asociația monarhilor a intrat în conflict cu Consiliul congresului național bisericesc încă de la înființare și s-a prelungit până în 1912, când guvernul a anulat toate actele anterioare care au reglementat autonomia național bisericească și, astfel, ierarhia a preluat din nou toată puterea[47].

Viața monahală. Arhimandriți, egumeni, monahi

Mănăstirile ortodoxe din Banat au fost organizate de la începuturi pe principiul monahismului chinovial, potrivit căruia viața în mănăstiri se desfășura după anumite reguli. Organizarea mănăstirilor s-a făcut după pravilele bizantine și după cele

44. Pentru veniturile mănăstirilor vezi subcapitolul respectiv Vasa Lupulovici, Viața bisericească a sârbilor..., pp. 375-379.
45. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 380.
46. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 382.
47. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 382-386.

medievale[48]. O dare de seamă a consistoriului Episcopiei Timișoarei asupra situației din mănăstirile Bezdin, Sângeorge și Voilovița relevă că în fiecare mănăstire slujba și rugăciunile se făceau în biserică zilnic, dimineața la ora 4 rugăciunile dimineții, la ora 9 Ceasurile, apoi Sfânta Liturghie și la ora 16 Vecernia, la care participau toți călugării, Ceasurile se țineau zilnic, iar la trapeză se citeau *Viețile Sfinților*, scrierile Sfinților Părinți sau istoria Bisericii[49].

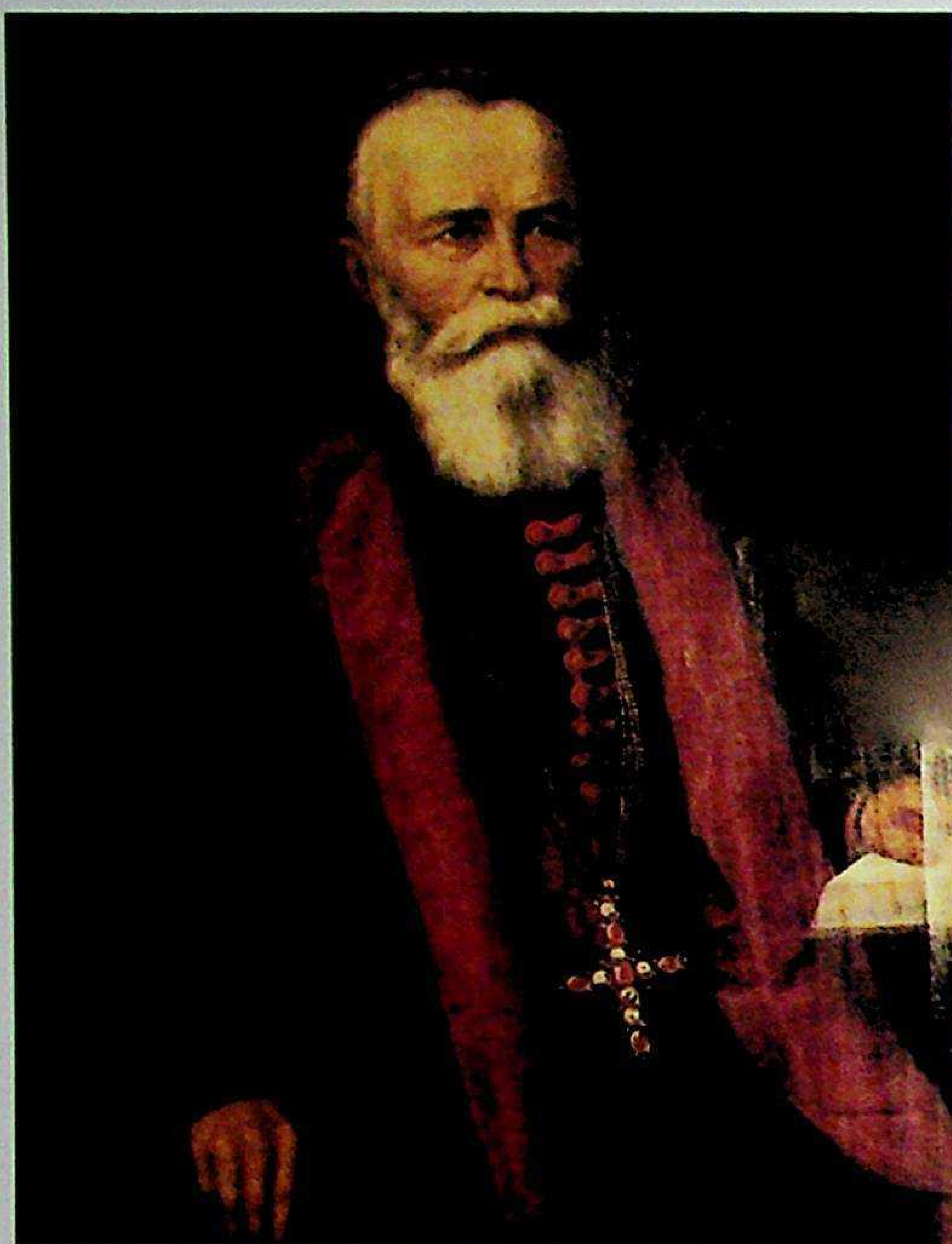
Mănăstirea Hodoș-Bodrog avea o pravilă severă, care oprea călugării să mănânce carne. Aveau drept la o jumătate de măsură de vin cu ulei și unt pe zi. Călugării nu aveau voie să părăsească mănăstirea fără acordul starețului sau al vicarului. Rugăciunile începeau la ora 4 dimineața și țineau până la ora 6. La ora 9 se săvârșea Sfânta Liturghie, la ora 16 corul cu rugăciunile de Vecernie. Călugării mai citeau din literatura patristică, mai ales din Sf. Ioan Hrisostomul, Sf. Grigore Teologul, Sf. Ioan Damaschinul, *Psalmii* și cuvântările sfinte[50].

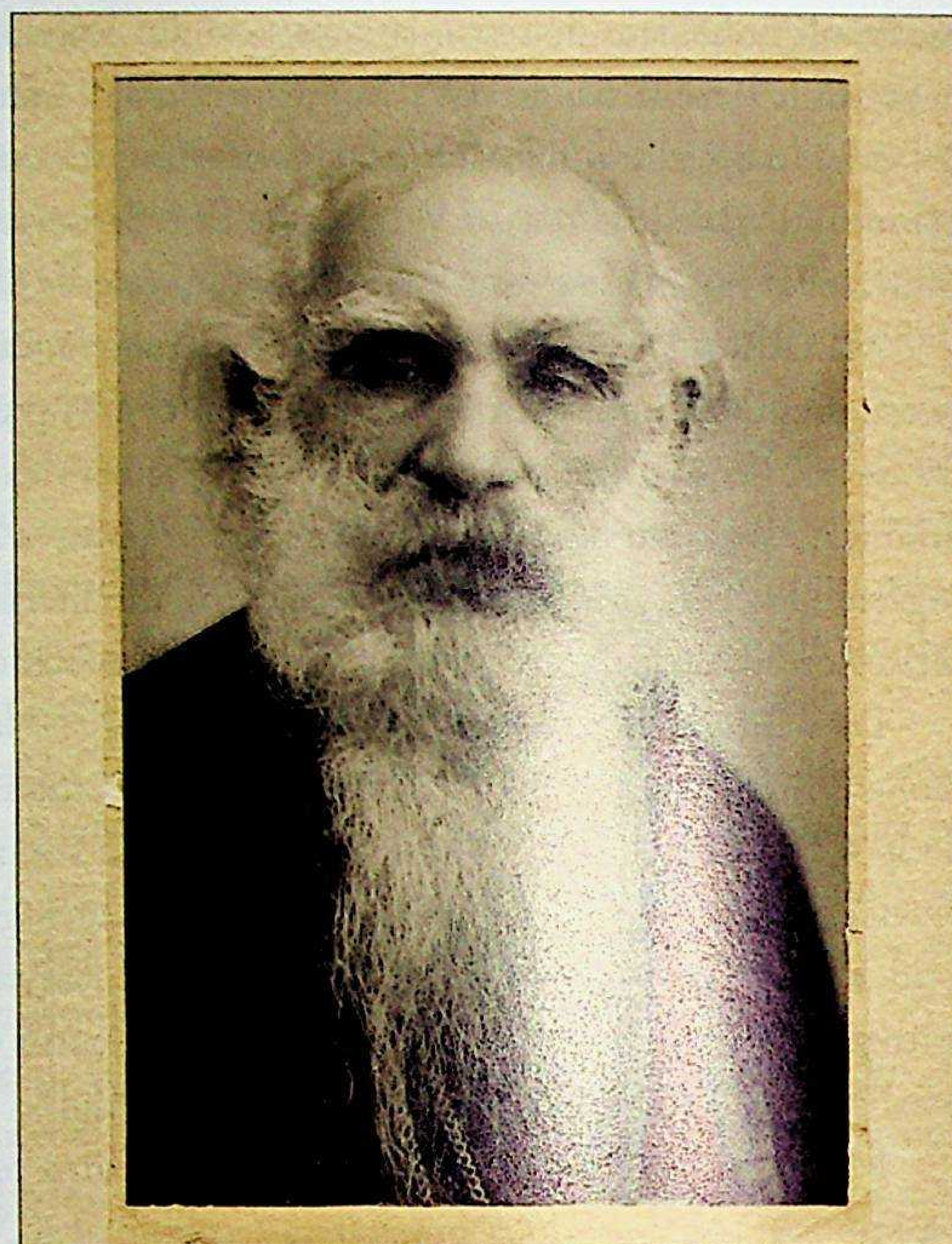
De-a lungul secolului al XVIII-lea, arhiereii au elaborat mai multe pravile, prin care monahismul din Mitropolia Karlovițului a fost armonizat cu cel din cuprinsul Patriarhiei de Ipek. În secolul al XIX-lea, la anul 1801, episcopul Ștefan Avacumovici a întocmit o pravilă pentru călugării mănăstirilor Bezdin, Sângeorge și Voilovița, Ștefan Stratimirovici a adus completări la pravilele existente, în 16 februarie 1816, iar în 9 februarie 1844 mitropolitul Iosif Raiacici a redactat o pravilă pentru călugări. În 1899 s-a dat o singură pravilă pentru monahii din Mitropolia Karlovițului[51].

Mănăstirile au fost locuri de epitimie și pentru preoții de mir. Instrucția monahilor s-a îmbunătățit din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la începutul secolului al XX-lea. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, majoritatea monahilor aveau doar școală primară sau gimnaziu. Congresul național bisericesc din 1861 a hotărât ca după deschiderea seminarului monahal, nimeni să nu mai fie primit în mănăstire dacă nu a absolvit această școală. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au fost primiți în monahism absolvenți de seminarii teologice, preparandii sau cursuri teologice. Ei au urmat seminarul de la Sremski Karlovci, școala monahală de la Mănăstirea Hopovo, apoi seminarul mănăstiresc de la Karloviț. La sfârșitul secolului al XIX-lea o parte a monahilor aveau studii superioare, teologice (la Cernăuți) sau de filosofie și drept la universitățile din imperiu, unii chiar titlul de doctor. Aceștia erau principalii candidați la rangul de episcop, de regulă arhimandriți, protosingheli ș.a. Ei stăteau în reședințele episcopale, unde îndeplineau funcții în administrația episcopală, chiar dacă aparțineau unei obști monahale. Ei au format o categorie aparte, „monahii de reședință". În 1911 a fost emis *Regulamentul pentru preoțimea de reședință din Mitropolia Karlovițului*, care prevedea condițiile de intrare în această categorie[52].

La începutul secolului al XIX-lea numărul monahilor a scăzut, situație ce s-a menținut și în a doua jumătate a secolului XIX și la începutul secolului XX. Numai Mănăstirea Hodoș-Bodrog, care a rămas sub jurisdicția Episcopiei Aradului, fiind singura de expresia românească, a atras un număr mare de monahi, chiar dacă nu

48. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 386.
49. I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente...* I, pp. 489-491.
50. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*, p. 224.
51. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, p. 388.
52. Pentru instrucția monarhilor vezi subcapitolul respectiv la Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 391-393.

▲ *Iosif Goldiș, Episcop al Aradului (1899-1902), în stânga și Arhiereul Filaret Musta, în dreapta*

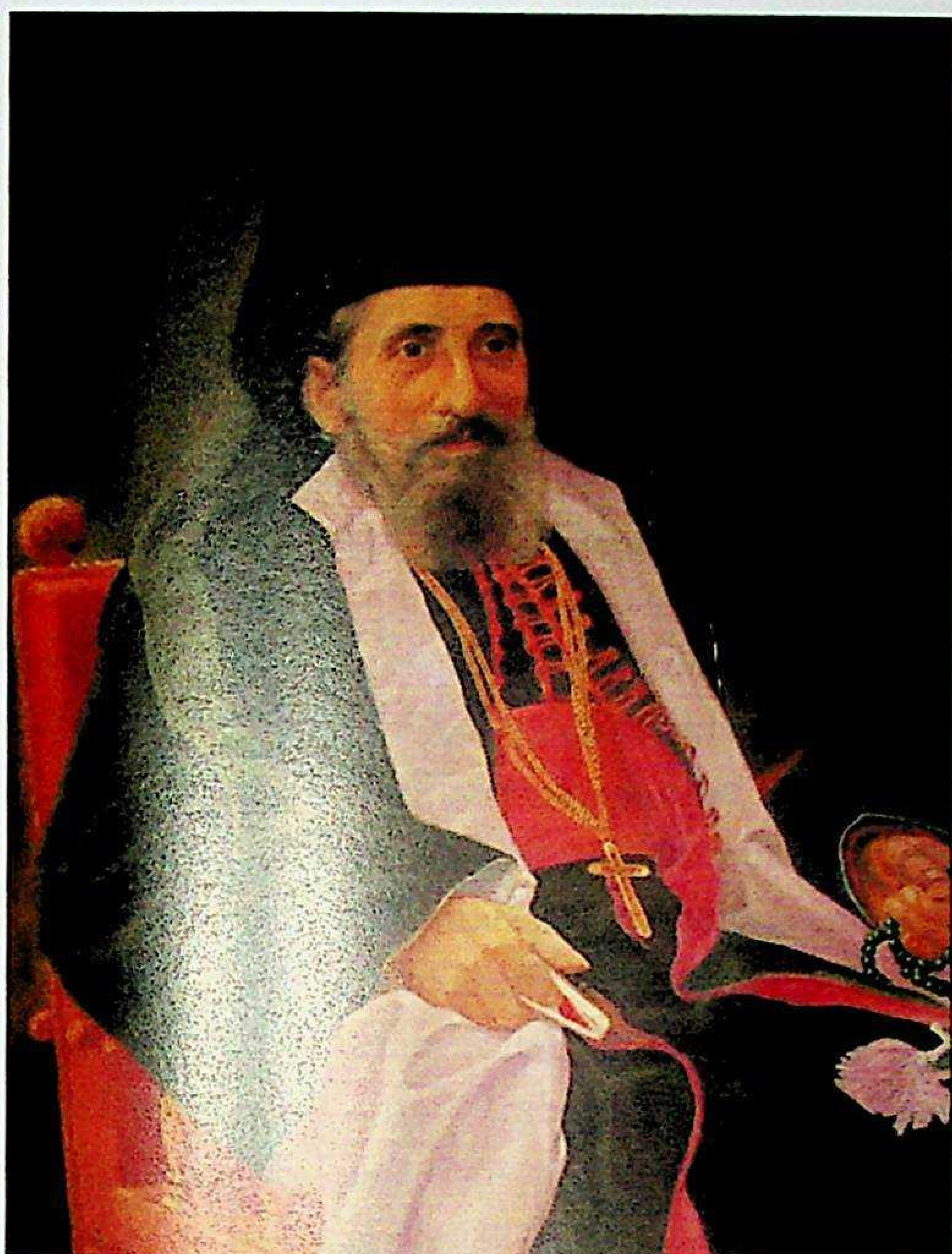
toți viețuiau în mănăstire. În 1884, din personalul ei făceau parte Corneliu Jurcovici, Iosif Goldiș, Vasile Mangra, Arhip Munteanu, Izidor Trifonuț, Teofil Seculici, Ilarion Pușcariu și Filaret Musta. În 1903, din personalul mănăstirii făceau parte Augustin Hamsea, Ilarion Pușcariu, Filaret Musta, Ioan I. Papp, Vasile Mangra, Eusebiu Roșca, Arhip Munteanu, Teofil Seculici, Ghenadie Bădescu, Iustin Suciu, Miron Cristea, Iosif Olariu. Între 1864-1918, aproape toți ierarhii Bisericii Ortodoxe Române au fost închinoviați la Hodoș-Bodrog[53].

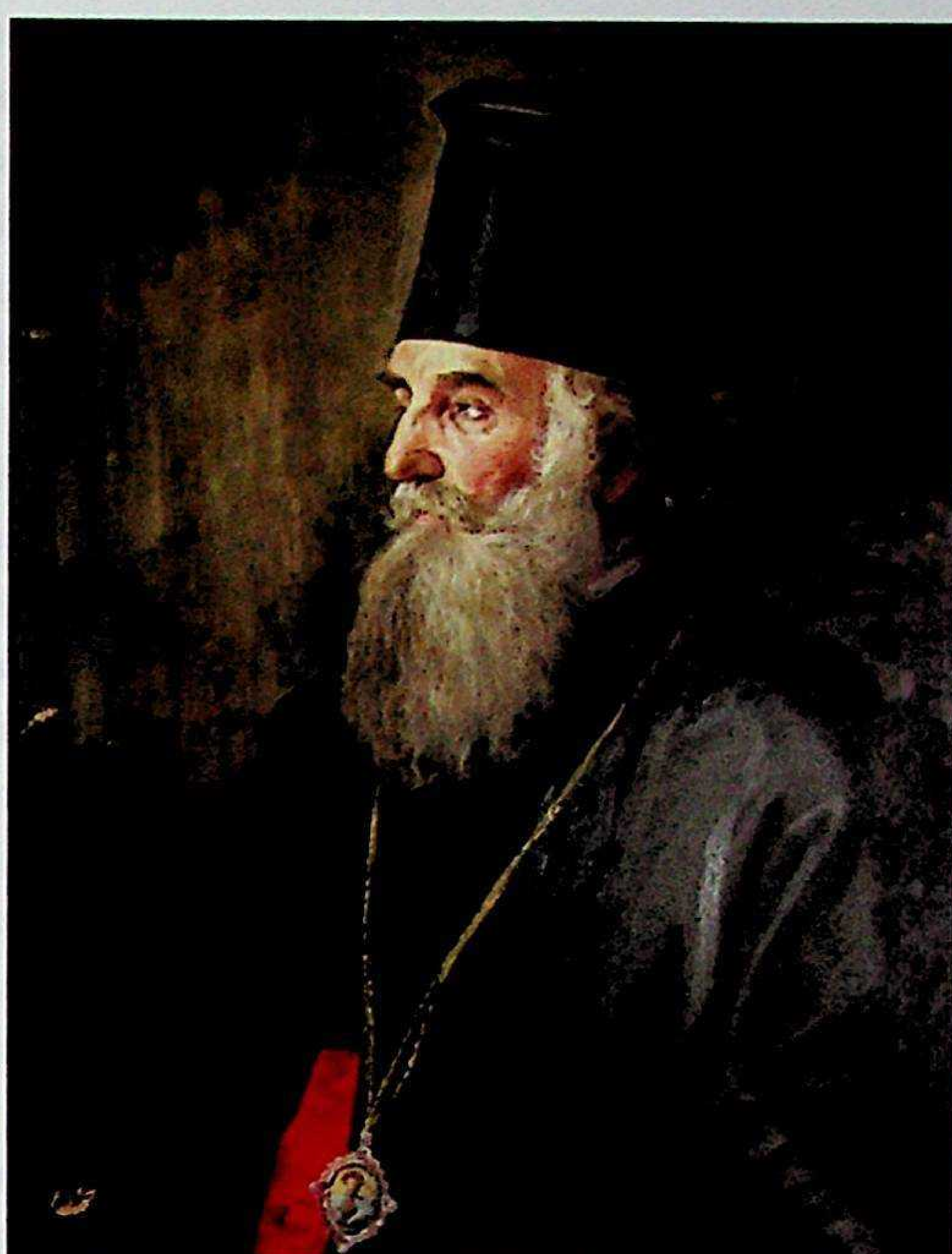
Stareții Mănăstirii Hodoș-Bodrog din secolul al XIX-lea au fost: Moise Manuilovici (1810-1835), Simeon Popovici, egumen (1835-1837), Grigore Chirilovici, administrator (1837-1838), Ștefan Cragoevici (1839-1842), Laurențiu Gersici, protosinghel (1842-1845), Emilian Kengelac (1845-1853), protosinghel Ghenadie Popescu, administrator (1849), Antonie Naco, stareț (aprilie-octombrie 1853), Cornel Jivcovici, arhimandrit (1853-1887), Arhip Munteanu, administrator interimar (1891-1895), Augustin Hamsea (1895-1916), episcopul Ioan Papp (1916-1925)[54].

Mănăstirea Baziaș a fost filie la Mănăstirea Zlatița până în 1900. După ce a obținut autonomia, în fruntea ei a fost numit ca egumen ieromonahul Iosif Popovici, originar din Gornia. Din 1917 a fost numit ca administrator temporar ieromonahul Constantin Iovanovici de la Mănăstirea Zlatița[55].

---

53. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*, p. 223.
54. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*, p. 224.
55. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 393-394.

▲ *Episcopii Ioan Ignatie Papp al Aradului (1903-1915), în stânga, și Miron Cristea al Caransebeșului (1910-1919), viitorul patriarh, în dreapta*

Mănăstirea Bezdin a avut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea numai 6 călugări. Între 1853-1858 în fruntea ei a fost arhimandritul Serghei Kačanski, urmat de Antonie Naco (1859-1865), de Teofan Jivcovici (1865-1874), de Gedeon Cvetici (1874-1878), apoi de Gherman Iovanovici (1880-1882). În 1882, pentru scurt timp, a fost administrată de arhimandritul Mănăstirii Grgheteg, Ilarion Ruvarac. Unii dintre ieromonahii mănăstirii au administrat parohii la Ciacova, Variaș, Satu Mare, Arad. Între 1882-1886, mănăstirea a fost administrată de episcopul Gheorghe Brancovici. În 1886 obștea monahală l-a ales ca egumen pe Nicanor Nedelicovici, care a condus-o până la moartea sa, în 1894. A urmat ca administrator Ștefan Nicolici, egumen (1894-1895), după care în fruntea mănăstirii a venit Isac Dosen (1895-1919). La începutul sec. al XX-lea, în obștea monahală figurau 9 persoane, (7 administrau diferite parohii din regiune)[56].

La Mănăstirea Mesici numărul monahilor a fost fluctuant în secolul al XIX-lea, între 4-7 persoane, dintre care Gherasim Scriptoriu era originar din Caransebeș, Nestor Popovici din Gătaia, iar Ciprian Stanulovici din Banat, fiind și profesor la școala clericală Vârșeț. Situația a rămas neschimbată după 1866, până în 1910, când șematismul din acel an consemna la mănăstire doar pe arhimandritul Vladimir Dimitrievici. La conducerea mănăstirii s-au succedat protosinghel Metodie Milancovici (1852-1853), urmat de Antonie Naco, Nectarie Dimitrievici, numit stareț în 1874. În 1891 în fruntea mănăstirii s-a aflat protosinghelul Emilian Radici, iar în 1896 a fost administrată de episcopul Gavril Zmeilanovici. Între 1901-1905 mănăstirea a fost administrată de parohul Vârșețului, Iovan Malusev[57].

---

56. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 394-398.
57. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 398-402.

Mănăstirea Voiloviţa a avut în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea câte 3-4 călugări. Sporadic sunt menţionaţi 6 novici în 1896 sau 3 monahi în 1900, în afara mănăstirii ca administratori de parohii. Dintre conducători sunt menţionaţi Teodosie Crniomski (1850), Arsenie Prodanovici, născut la Giarmata (1863), Cornelie Mihailovici, namesnic (1867-1873), Fotie Iorgovici, născut la Timişoara (1878 – egumen, 1887 – arhimandrit). În anul 1897 a fost administrată de protoprebviterul Sava Stoisici, iar în 1899 de Gherasim Petrovici. Doi dintre călugări – Augustin Bosniacovici şi Gavrilă Ananiev – au absolvit teologia la Cernăuţi şi au funcţionat ca profesori la şcoala teologică de la Hopovo, respectiv la seminarul din Karloviţ. Între 1905-1908, mănăstirea a fost administrată de Gavrilo Ananiev[58].

O situaţie particulară s-a înregistrat la Mănăstirea Sângeorge, unde numărul monahilor a oscilat tot timpul între 5-8 monahi, până la sfârşitul secolului al XIX-lea, când numărul celor care vieţuiau în mănăstire a scăzut la 2-3 monahi, la care se adăugau 4-5 călugări în afara mănăstirii, care administrau diverse parohii. Spre exemplu, unul dintre ieromonahi, Zahen Ivanov, născut la Saravale, a slujit în următoarele parohii bănăţene: Soca, Tolvadia, Becicherecul Mic, Petrovoselo, Sat chinez, Mănăştur, Fenlac, Pecica, Crna Bara. Unii au făcut parte din obştile mai multor mănăstiri. De exemplu, Nicanor Savici a făcut parte din obştile Sângeorge, Bezdin, Zlatiţa, Baziaş. In 1905, în afara arhimandritului a mai rămas un singur călugăr în mănăstire, ceilalţi fiind administratori de parohii în afara mănăstirii.

La conducerea mănăstirii sunt menţionaţi protosinghelul Ştefan Mihailovici (din 1849), arhimandritul Gherman Iovanovici (1878), administrator Kaloim Georgevici (1883), Ştefan Nicolici (din 1891, ridicat în treapta de arhimandrit în 1915)[59].

Deoarece Mănăstirea Zlatiţa a fost incendiată în timpul revoluţiei din 1848-1849, obştea monahală s-a mutat la Baziaş, unde a stat până în 1861, când s-a încheiat reconstrucţia. Mănăstirea Baziaş, împreună cu Zlatiţa, a avut puţini monahi. În a doua jumătate a secolului au fost atestaţi doi călugări, alături de egumen. Între 1850-1851, egumen a fost Ghedeon Jivcovici, din 1851 la conducerea mănăstirii a venit David Arsienevici, care, împreună cu monahul Arsenie Moga, a deschis o şcoală în incinta mănăstirii pentru copiii perneavorilor din Baziaş. Între 1857-1860 a fost condusă de egumenul Panten Iovanovici, urmat de stareţul Iosif Cvetcovici (1860-1868), în timpul căruia s-au făcut reparaţii capitale la mănăstirile Baziaş şi Zlatiţa. A fost urmat din 1868 de egumenul Luchian Ieremici, originar din Timişoara. Arsenie Moga a fost namesnic din 1868, iar în 1899 egumen la Mănăstirea Zlatiţa. După moartea lui mănăstirea a rămas fără monahi până la 1900. Alături de Arsenie Moga, între 1890-1898 mai era menţionat ca monah Dimitrie Petrovici, cancelist la cancelaria episcopală.

Din 1861, la Mănăstirea Zlatiţa a venit Samuil Braşovan. Aici a mai fost novice Vasilie Vucico, care, după tunderea în monahism, a fost trimis la mănăstirea de la Ciclova. Între 1885-1887, mănăstirea a fost administrată de protopopul din Biserica Albă, Alexandru Stoiadinovici. Din 1887, la conducerea mănăstirii a venit Iosif

58. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, pp. 402-405.
59. Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor...*, pp. 405-409.

Iorgovici, urmat din 1898 ca administrator temporar de Gherasim Petrovici, care a mai administrat și mănăstirile Voilovița și Zlatița. Alți călugări au fost Emilian Stancovici (Matei), născut la Divici, Teodosie Kostici, care a mai fost și la mănăstirile Mesici, Voilovița, Constantin Iovanovici, născut la Socol, Mita Popovici cu studii de drept la Zürich și Viena.

Din 1899, la conducerea mănăstirii a venit ca administrator și apoi ca egumen Sava Vlahovici, în timpul căruia Mănăstirea Zlatița a primit autonomie, după ce a fost filie la Mănăstirea Voilovița. Între 1913-1923, egumen a fost Vichentie Vucosavlievici[60].

La Mănăstirea Călugăra din Ciclova, după moartea ctitorului Alexie Nedici, la conducerea mănăstirii s-au succedat Ioan Murgu (1862-1874), Petru Petrovici (1874-1886), Iacob Munteanu (1889), Pavel Bufanu, Dionosie Văcărescu, Vartolomeiu Durain[61]. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la mănăstirile bănățene rămase sub jurisdicția Mitropoliei din Karloviț au viețuit călugări sârbi, români, macedoneni ș.a. Aceste mănăstiri s-au confruntat cu o mare mobilitate a monahilor și a conducătorilor așezămintelor monahale, care s-au perindat pe la mai multe mănăstiri sau au funcționat ca administratori de parohii în satele învecinate sau mai îndepărtate.

Centre culturale

Mănăstirile din Banat și Arad au fost importante centre culturale, au constituit biblioteci și au conservat manuscrise sau cărți vechi de mare valoare. Biblioteca Mănăstirii Hodoș-Bodrog a deținut manuscrise din secolele XV-XVII și cărți vechi, ca de exemplu, *Psaltirea*, Veneția 1520; *Biblia cea mare*, 1581; *Canoanele Sf. Vasile cel Mare*, 1594; *Cazania*, 1623, 1624; *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652; *Evanghelie*, Moscova 1701; *Cuvântări bisericești*, Moscova, 1681, Kiev, 1728; *Chiriacodromion*, 1732, din Țara Românească; *Noul Testament*, Sankt Petersburg, 1740; *Evanghelie*, 1742, din Țara Românească; *Triod*, 1746, din Țara Românească; *Carte de rugăciuni*, Râmnic 1749; *Cronica mănăstirii 1760-1770*, manuscris în limba slavonă.

Biblioteca mănăstirii a deținut 3 manuscrise din secolul al XV-lea, 21 din secolul al XVI-lea, 4 din secolul al XVII-lea și 13 tipărituri (8 din secolul al XVI-lea, 4 din secolul al XVII-lea). Cel mai vechi exemplar a fost un manuscris miscelaneu din perioada 1403-1408, existent în bibliotecă între 1736-1742, de unde a ajuns în colecțiile Muzeului din Praga.

La sfârșit secolului al XVIII-lea, biblioteca avea 108 cărți din secolele XVI-XVIII și aproximativ 30 manuscrise slavo-române și românești destinate cultului și altele cu caracter istoric, omiletic și didactic.

Din secolul al XIX-lea, numărul cărților a crescut, ajungând la 173 în 1838. Ulterior a ajuns la 219 volume, dintre care 140 erau scrise în limbile slave, 34 în limba germană, 21 în limba latină, 13 în limba maghiară și 11 în limba română. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, colecțiile bibliotecii au crescut la 600 volume, mai ales a crescut numărul tipăriturilor în limba română. La sfârșitul secolului al XIX-lea, biblioteca deținea 77 cărți românești, 70

60. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 409-415.
61. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, p. 100.

în limbile slave, 143 în limba germană, 56 în limba maghiară, 6 în latină, 2 în franceză și 1 în limba engleză. Erau cărți din domeniul teologiei, cultului (*Biblii*, *Evangheliare*, *Apostole*, *Mineie*, *Ceasloave*), cărți cu tematică filologică (Gramatici, Dicționare, Lexicoane), filosofică, de psihologie, drept, lucrări de științele naturii, de fizică sau mineralogie. În colecțiile bibliotecii s-au consemnat și publicații periodice în limbile sârbă și maghiară, de la începutul secolului al XIX-lea[62].

Mănăstirea Partoș a deținut cărți vechi provenite din Țara Românească, ca de exemplu: *Liturghia*, 1792; *Evanghelia*, Râmnic 1742; *Apostol*, 1767; *Cazanie*, 1748[63].

La Mănăstirea Cebza au fost atestate: *Evanghelia*, București, 1723, *Chiriacodromion*, București, 1732; *Penticostar*, Râmnic, 1767; *Agheasmatar*, Râmnic 1784[64].

Mănăstirea „Sf. Ilie Izvor", din Bocșa Vasiova, a deținut: *Adunarea cazaniilor*, Karloviț, 1793; *Dogmele credinței*, Mănăstirea Neamț, 1816; *Pidalion*, Mănăstirea Neamț, 1844; *Explicarea psalmilor*, Buzău, 1853[65].

La Mănăstirea Șemlac (Săracă) au fost atestate cărți din Țara Românească și Moldova: *Gramatica teologicească*, Iași, 1795, *Carte ce se numește împărțirea de grâu a Sf. Ioan Hrisostomul*, Buzău, 1833; *Învățături creștinești folositoare de suflet*, Râmnic, 1863.

Biblioteca Mănăstirii Ciclova (Călugăra) avea cărți din secolele XVIII și XIX: *Omilille Sf. Macarie*, București 1775; *Apostol*, Sibiu, 1781; *Cuvântul de învățătură a Sf. Teodor Studitul*, Râmnic 1784; *Cazania*, Viena, 1793; *Octoih Mare*, Pesta, 1810 și 1811; *Psaltirea lui David*, Buda, 1817; *Triod*, Neamț, 1833; *Istoria Noului Testament*, București, 1840; *Ceaslov*, Buda, 1841; *Evanghelie*, Neamț, 1845; *Ceaslov*, Iași, 1846; *Apostol*, Sibiu, 1841; *Octoih Mic*, Sibiu, 1852; *Mineie*, Sibiu, 1853-1856; *Octoih Mic*, Sibiu, 1855; *Biblia*, Sibiu, 1856; *Psaltirea lui David*, Sibiu, 1857; *Penticostar*, Sibiu, 1859; *Evanghelie*, Sibiu, 1859; Andrei Șaguna, *Istoria Bisericii ortodoxe*, 1860; Nicolae Tincu-Velia, *Istorioara bisericească politico-națională*, Sibiu, 1865. Se poate ușor constata că Biblioteca mănăstirii a deținut cele mai reprezentative cărți bisericești tipărite la Buda și la Sibiu în secolul al XIX-lea, în special tipăriturile îngrijite de Andrei Șaguna la Tipografia diecezană din Sibiu[66].

Biblioteca Mănăstirii Mesici a deținut un bogat fond de manuscrise din secolele XV-XVI și XVIII-XIX. La 1900, biblioteca a avut 500 volume tipărite, cărți bisericești, de istorie, literatură, drept, filosofie, pedagogie, geografie, agricultură tipărite la Kiev, Moscova, Râmnic, Viena și Buda. Erau cărți tipărite în limbile slavonă, română, germană, latină, maghiară sau limbile Europei Occidentale.

Mănăstirea Bezdin a avut în biblioteca 717 titluri în anul 1859, Mănăstirea Sângeorge a deținut 592 titluri în 1924, în limbile slavonă, sârbă, maghiară, germană latină și greacă. În 1836, biblioteca Mănăstirii Voilovița număra 840 titluri[67].

Bisericile mănăstirilor bănățene și ardelene au conservat odoare de preț de o mare vechime, cu o valoare artistică deosebită. La Mănăstirea Hodoș-Bodrog s-a păstrat din

62. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*, pp. 367-368.
63. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, p. 38.
64. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, p. 68.
65. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, p. 106.
66. Ion B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1976, p. 124.
67. Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor...*, pp. 363-366.

1523 un disc de argint[68], o cruce mare de lemn din secolul al XVII-lea, două cruci mai mici din lemn, un pahar de argint (1562), un potir de argint (1732), lucrat în stil baroc, litier de argint, două sfeşnice mari de argint (1800), o mitră stăreţească de atlas din secolul al XVIII-lea, engolpion sculptat în lemn, un epitrahil de atlas. Mănăstirea a deţinut ornate din secolele XVI- XVIII, icoane, unele pictate de Ştefan Teneţchi. Tot aici a funcţionat şi un atelier de confecţionat ornate şi veşminte bisericeşti[69].

Mănăstirea din Gai are Sfânta Masă din marmură neagră cu picioare sculptate în figuri decorative. Proscomidiarul are un frontispiciu din marmură sculptată, cu următoarea inscripţie: „S(inesie) J(ivanovici) episcop Aradski, varadski, Halmajski i proci". Spălătorul este din marmură, în pridvor este o cruce de marmură, un vas de aramă pentru apă plumbuit, un alt vas cu braţ, iar chivotul este din aur, toate din perioada episcopului Sinesie Jivanovici.

La Mănăstirea Gai, alături de iconostasul pictat de Ştefan Teneţchi, care cuprindea 22 de icoane, dispuse pe trei registre, s-au mai atestat două icoane de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea: Sf. Ierarh Nicolae şi Maica Domnului[70].

La Mănăstirea Partoş, Nicolae Tincu-Velia menţiona existenţa unei inscripţii pe mormântul Sf. Iosif cel Nou, care astăzi nu se mai păstrează, cu următorul conţinut „Prea Sfinţitul Iosif cel Nou, fost mitropolit al Timişorii". Pe peretele exterior al bisericii a fost pusă o inscripţie mai nouă, gravată pe marmură cu litere aurite: „Mormântul Sfântului Părinte Iosif cel Nou, care a păstorit pe românii din Banat între anii 1529-1550 şi s-a retras la Mănăstirea Partoş, unde sfintele lui moaşte aşteaptă ziua Învierii". Biserica posedă un antimis din 1743, tipărit la Viena, pus de Dionisie exarhul în timpul egumenului Macarie. Mănăstirea Partoş deţinea icoane din secolul al XVI-lea. Pe mormântul Sf. Iosif cel Nou s-a aflat o icoană de mari dimensiuni cu chipul sfântului şi Maica Domnului cu Pruncul, dăruită de protopopul Ioan Suboni, pictată de Ştefan Bogoslovici (1782), icoana Maicii Domnului, pictată de Nedelcu Popovici (1770), icoana Sf. Ioan Botezătorul, dăruită de Sima Erdelean şi Miuţ Bogdan, o icoană a Mântuitorului, dăruită de Lazăr Radosav şi Trăilă Lupu[71]. La Cebza s-a păstrat o candelă veche. Mănăstirea avea icoane portative din secolul al XVIII-lea, icoane de la începutul secolului al XIX-lea, pictate de Mihai (1829), George şi Arsenie Săracu[72].

Arhitectura bisericilor

Arhitectura medievală a mănăstirilor din Banat şi Arad a rămas în cea mai mare parte neschimbată în secolele XVIII-XIX, cu unele excepţii datând din secolul al XVIII-lea, când se ridică unele biserici noi sau se adaugă noi construcţii, de factură barocă în cea mai mare parte. Sabina Dorina Pârvulescu a delimitat o perioadă distinctă între 1728-1743, când s-au refăcut mănăstirile bănăţene, fără a fi modificată arhitectura medievală. În această perioadă s-au refăcut

68. Ştefan Meteş, *Mănăstirile româneşti...*, p. 190.
69. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*, pp. 224-225; Ştefan Meteş, *Mănăstirile româneşti...*, pp. 190-191; Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănăţene*, pp. 88-90.
70. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului*, p. 226.
71. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănăţene*, pp. 31-36.
72. Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănăţene*, pp. 65-67.

și au fost decorate cu pictură murală bisericile mănăstirilor Șemlac (Săraca), Bezdin, Voilovița, Mesici. Mai târziu a fost renovată și biserica Mănăstirii Hodoș-Bodrog, între 1764-1766, fără a i se modifica planimetria[73]. Renovările din această perioadă au fost susținute de unii reprezentanți ai bisericii, ai familiilor nobiliare, ai erariului, de țarina Elisabeta Petrovna și de satele din jur[74].

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, reparațiile sau renovările s-au datorat unor grupuri de orășeni, care au plătit construirea clădirilor anexă de la Sângeorge, în 1766, sau a unor negustori cum a fost Marcu Muțiu, din Timișoara, căruia i se datorează lucrările de la Partoș, dintre 1750-1755. Este perioada în care gustul artistic al noilor ctitori se orientează spre barocul european, atât în arhitectură, cât și în pictură. La mănăstirile Bezdin și Mesici influențele baroce se remarcă în transformările interioare, cum au fost eliminarea zidului despărțitor dintre naos și pronaos sau prin ridicarea unor turnuri clopotniță. Între 1750-1794, au fost demolate bisericile medievale de la Partoș, Zlatița și Sângeorge și înlocuite cu edificii construite în stil baroc, de tipul bisericilor sală cu absidă semicirculară și cu un turn clopotniță pe latura de vest, în care pronaosul a dispărut ca spațiu distinct, iar absida altar a fost boltită cu semicalotă sau triunghiuri sferice. În exterior s-a aplicat un registru decorativ bogat, caracteristic stilului baroc[75].

Dorina Sabina Pârvulescu a menționat două tipuri de plan triconc în Banat și Arad: triconcul de tip sârbesc la mănăstirile Șemlac (Săraca), la Mesici, Cusici și Voilovița, respectiv triconcul de tradiție bizantină de la Hodoș-Bodrog, Bezdin, Baziaș[76].

În secolul al XIX-lea, la 1860, a fost renovată biserica Mănăstirii Baziaș, păstrând planimetria medievală. Cu această ocazie au fost demolați pereții interiori dintre naos și pronaos, portalurile, s-a adăugat un pridvor și o clopotniță. Renovarea s-a datorat lui Ilie Megels și Evghenie Popovici. Pictura interioară a fost executată de Maurice Breyer, scenograf la teatrul din Vârșeț. Iconostasul a fost pictat până în 1861 de pictorii Jivco Petrovici și fiul său, Dimitrie din Zemun, pe cheltuiala cneazului Mihail Obrenovici, a soției sale, Julia, și a doi locuitori din satul Spirt[77].

La Mănăstirea Bezdin, iconostasul dăruit de Ștefan Tenețchi în 1753 a fost înlocuit în 1802 cu cel actual, sculptat de Axentiu Marcovici și pictat de Iacov Orfelin[78].

În 1846 a fost realizată pictura iconostasului de zid de la Mănăstirea Cusici, astăzi deteriorată, de către Andrei Dichici și Axențiu Marișescu, cunoscuți în Banatul de sud în această perioadă[79].

La Mănăstirea Hodoș-Bodrog, fațadele dinspre sud și est au fost articulate cu pilaștri în 1803, când au fost repictate și unele teme în absida altarului[80].

Mănăstirea Mesici a fost renovată între 1793-1794, după planurile arhitectului german Antoine Blomberg, când, parțial, a fost afectată și construcția medievală. S-a adăugat un turn clopotniță baroc pe fațada de vest, deasupra unui nou exonathex. Pictura a fost refăcută în 1795 de pictorul Simeon Iacsici din Biserica Albă. La mijlocul secolului al XIX-lea, fresca a fost parțial acoperită cu pictură în ulei[81].

---

73. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, passim.
74. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 28.
75. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, pp. 28-29.
76. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 28.
77. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 29.
78. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 30.
79. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 31.
80. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 32.
81. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 32.

La Mănăstirea Partoş, biserica medievală a fost demolată între 1793-1794 şi înlocuită cu o construcţie nouă, o biserică cu o singură navă, formată din trei travee, cu absidă semicirculară şi cu turn clopotniţă pe latura de vest, în exterior cu pilaştri şi elemente decorative baroce. Pictura a fost realizată până în 1799 de un pictor localnic, Pavle Giurgev. Iconostasul şi stranele au fost sculptate de Avram Manoilovici din Sombor, în 1799. Pictura iconostasului, plătită de un grup de orăşeni din Timişoara şi Kikinda şi de un locuitor din Foeni, a fost realizată de Ion Isailovici între 1803-1805[82].

Renovările la Mănăstirea Voiloviţa s-au întins pe o durată mai lungă, între 1752-1797. În 1752 s-a adăugat pridvorul de pe latura de vest, apoi în anii care au urmat spaţiul interior s-a extins spre vest, au fost demolaţi pereţii despărţitori dintre naos şi pronaos, s-au ridicat clădirile anexă[83]. Dorina Sabina Pârvulescu opina că aceste modificări au valoarea unei modernizări a bisericii, ce integrează edificiul în grupul de construcţii baroc. La sfârşitul secolului al XVIII-lea a fost pus un nou iconostas, pictat de Axentiu din Pancevo[84].

Mănăstirea Zlatiţa a fost construită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, între 1760-1770, după un plan în cruce liberă, cu un turn clopotniţă pe latura de vest. A fost distrusă în timpul războiului austro-turc din 1788 şi renovată în 1791[85].

Păstrarea arhitecturii medievale la cea mai mare parte a mănăstirilor bănăţene şi arădene, cu excepţia celor nou construite în a doua jumătate şi spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, reflectă, în opinia Dorinei Sabina Pârvulescu, ataşamentul ierarhiei ortodoxe din Imperiul Austriac faţă de tradiţia arhitecturii ortodoxe, dar şi resursele financiare insuficiente, care au făcut imposibilă elaborarea unui program arhitectural mai amplu[86]. Adăugăm şi o serie de evenimente sau fenomene care s-au succedat şi au afectat continuitatea acestor aşezăminte (războaiele cu turcii, reformele monarhilor luminaţi, revoluţia din 1848, pierderea bunurilor ş.a.).

Pictura bisericilor mănăstireşti

Repictarea bisericilor în secolul al XVIII-lea reflectă acelaşi ataşament pentru tradiţia bizantină sau athonită. Este cazul frescelor de la mănăstirile Şemlac (1730), pictată de zugravii Andrei, Andrei fiu şi Chiriac, fresca de la Mesici (1743), lucrată de Andrei, Ioan şi Petar, respectiv frescele de la Hodoş-Bodrog, Voiloviţa, Bezdin, pictate în deceniile 4-5 ale secolului al XIX-lea[87]. Cu excepţia frescei de la Sângeorge (1799), realizată în stil occidental, celelalte se înscriu în categoria picturii tradiţionale[88].

Influenţa puternică a culturii occidentale, a barocului şi iluminismului asupra Bisericii ortodoxe din Imperiul Habsburgic a contribuit la afirmarea tot mai vizibilă a stilului baroc în arhitectură, parţial şi mai ales în pictura icoanelor sau în pictura de iconostas. Arta bisericească din cuprinsul Mitropoliei Karloviţului a fost o cale de integrare a popoarelor ortodoxe în cultura europeană, de difuzare a valorilor europene. În acest spaţiu cultural ortodox s-a realizat sinteza

82. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, pp. 32-34.
83. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 35.
84. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 35.
85. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 36.
86. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 36.
87. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 37.
88. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, p. 8.

dintre tradiția post-bizantină și cea occidentală, de fapt o nouă sinteză culturală, care a îmbinat creator tradiția și modernitatea.

„Barochizarea imaginii artistice", cum a definit-o Dorina Sabina Pârvulescu[89] s-a datorat influențelor baroce primite din Ucraina, Rusia, dinspre arta brâncovenească din Țara Românească și, mai ales, influențelor receptate din barocul central european, vizibile după 1760, după ce o serie de pictori au studiat la Academia din Viena și au difuzat barocul târziu și rococo-ul în teritoriile aparținând mitropoliei din Karloviț[90].

Receptarea moderată a modelelor de factură barocă în pictura bisericilor mănăstirești din Banat, cum a caracterizat-o Dorina Sabina Pârvulescu, se remarcă în refacerile parțiale ale picturii murale de la Bezdin, după 1781, și la biserica Mănăstirii Mesici la sfârșitul secolului al XVIII-lea. La Mănăstirea Sângeorge, pictura murală din 1799 a fost realizată în stil baroc[91]. Influența barocă s-a manifestat prin reordonarea tematicii, în conformitate cu arhitectura interioară și prin nuanțarea semnificațiilor programului iconografic clasic. Cei mai activ, și mai influenți pictori de inspirație barocă au fost Nicolae Nescovici și Ștefan Tenețchi. Primul a lucrat în Banat, iar Tenețchi a avut un rol important în difuzarea stilului baroc în Banat, la Arad și în Transilvania. Tenețchi a pictat la Mănăstirea Bezdin și la Mănăstirea Gai, reședință de vară a episcopilor arădeni[92].

Această direcție, completată de cea academică vieneză, a fost continuată la sfârșitul secolului al XVIII-lea de Dimitrie Popovici, Zaharia Orfelin, Teodor Ilia Cesljiar, iar la începutul secolului al XIX-lea de Iacov Orfelin și de Ioan Isailovici cel Bătrân, care au difuzat stilul baroc și printre zugravii populari[93].

Orientarea spre baroc a fost favorizată de influențele zugravilor din Țara Românească, cum a fost cazul la Mănăstirea Șemlac (Săraca), unde echipa de zugravi, care a pictat fresca în 1730, a fost condusă de Andrei, cel care a lucrat și la Hurezi (1694)[94]; la fel, pictura murală de la Bezdin se încadrează creațiilor artistice de tradiție brâncovenească. Renovarea frescei de la Mănăstirea Bezdin, între anii 1781-1782, a constat în adaptarea tematicii la dimensiunile monumentului, după tradiția picturii specifice micilor edificii din sud-estul Europei[95].

Pictura bisericilor de la mănăstirile Bezdin și Șemlac (Săraca) este de factură tradițională, influențată de stilul brâncovenesc din Țara Românească[96]. Dacă pictura murală a bisericilor mănăstirești din prima jumătate a secolului al XVIII-lea a rămas de factură tradițională în comunitățile monastice, o adevărată reformă, inspirată de influența barocă, apare în iconostasele de tip nou instalate la Bezdin, Voilovița și la Hodoș-Bodrog[97]. În stil baroc au fost pictate iconostasele noilor biserici de la Partoș și Sângeorge[98]. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, asemenea iconostase au fost puse la Voilovița, în 1797, și la Hodoș-Bodrog, în 1796. În

89. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, p. 5.
90. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, p. 5.
91. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, p. 8.
92. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, p. 11.
93. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, p. 11.
94. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, p. 21.
95. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, p. 22.
96. D.S. Pârvulescu, *Pictura românească...*, pp. 29-30.
97. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 59.
98. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 59.

1802, iconostasul donat de Tenețchi Mănăstirii Bezdin a fost înlocuit cu cel pictat de Iacov Orfelin în 1802, pictor de formație academică. În aceeași categorie de iconostase baroce, de factură academică, se încadrează și cel pictat de Ioan Isailovici cel Bătrân, între 1803-1805, la Mănăstirea Sângeorge[99].

Influența neoclasicismului s-a resimțit în Banat mai ales în modificările aduse arhitecturii iconostasului, mai puțin în pictură, unde influența barocă a rămas dominantă[100].

Arhitectura și pictura bisericilor mănăstirești din Banat a urmat îndeaproape evoluția culturii popoarelor ortodoxe de aici, de la tradiția postbizantină, sud-est europeană, spre o nouă sinteză culturală, în care sunt integrate influențele europene din secolul al XVIII-lea, ilustrând un nou model cultural, specific românilor sau sârbilor.

Bibliografie

Documente. Edite: SUCIU, I.D., CONSTANTINESCU, R. *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I-II, Timișoara, 1980.

Dicționare. Bibliografii: DRĂGUȚ, Vasile, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976; PORUMB, Marius, *Dicționar de artă veche românească din Transilvania. Secolele XVII- XVIII*, București, 1998; RUSU, Adrian Andrei (coord.), *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000; STOICESCU, Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara, 1973.

Lucrări generale și speciale: ANUICHI, Silviu, *Relațiile bisericești romano-sârbe în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1980; ARĂDEANUL, Eugen, EMANDI Lucian, BODOGAE Teodor, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Arad, 1980; BĂNESCU, Marcu, *Începuturile mănăstirii din valea Godinovei și viața ctitorului ei, protosinghel Macarie Gușcă*, Caransebeș, 1947; BUNGARSKI, Steva, *Manastir Berdin*, Timișoara, 1999; FRUNZETTI, Ion, *Pictori bănățeni din secolul al XIX-lea*, București, 1957; LUPULOVICI, Vasa, *Viața bisericească a sârbilor din Banat între anii 1865-1918*, Cluj-Napoca, 2009; LUPULOVICI, Vasa, KRSTIC, Borislav, *Manastirea Baziaș*, Timișoara, 1998; MEDELEANU, Horia, *Valori de artă veche românească*, Arad, 1986; METEȘ, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936; MILOIA, Ioachim, *Mănăstirea Săracă*, Timișoara, 1932; MUREȘIANU, Ion B., *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976; NAFIR, Alexie, *Istoria sfintei mănăstiri Valea Călugărului 1859*, București, 1936; PÂRVULESCU, Dorina Sabina, *Pictura bisericilor ortodoxe din Banat între secolul al XVIII-lea și deceniul trei al secolului al XIX-lea*, Timișoara, 2003; PÂRVULESCU, Dorina Sabina, *Pictura românească din Banat. Secolul al XVII-lea*, Timișoara, 2006; POPA, Atanasie, *Mănăstirea Săraca (prezentare iconografică)*, Timișoara, 1943; POPA, Radu, „Vechile biserici de zid din Eparhia Aradului și pictura lor”, în: *Episcopia Aradului. Istoria, viața culturală. Monumente de artă*, Arad, 1989; SĂCARĂ, Nicolae, *Bisericile de lemn ale Banatului*, Timișoara, 2001; TINCU-VELIA, Nicolae, *Istorioara bisercească politico-națională a românilor preste tot*, Sibiu, 1858; VÂRTACIU, Rodica, *Centre de pictură românească din Banat. Secolele XVII-XIX*, Timișoara, 1997; VELESCU, O., CORVĂTESCU, A., „Un monument din vestul țării – mănăstirea Bezdin”, în: *Buletinul monumentelor istorice*, 1972; VESA, Pavel, *Eparhia Aradului și timpul episcopului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, 2008; VESA, Pavel, *Eparhia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006; VLĂDUCEANU, Victor, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1947; VLĂDUCEANU, Victor, *Un vechi monument istorico-religios. Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Timișoara, 1939.

99. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 60.
100. D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor...*, p. 62.

SITUAȚIA MONAHISMULUI DIN BASARABIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1918

Mitropolitul Bănulescu-Bodoni a cerut Sinodului de la Sankt-Petersburg să înființeze o eparhie nouă, motivând aceasta prin faptul că în Basarabia se aflau 755 sate și orașe cu biserici, o mănăstire mare (Căpriana) și mai multe mănăstiri și schituri toate bine populate. Ierarhul scria că „trebuie înființată o eparhie independentă [...] în vederea marelui număr de biserici și depărtarea de alte eparhii și mai ales a deosebirei de limbă, a năravurilor și obiceiurilor populației și clericilor”[1]. Se insista ca „spre binele poporului” să se păstreze acele obiceiuri care nu sunt contrare legilor rusești. Totodată, mitropolitul arăta că nu este posibilă reducerea numărului clerului de mir în fiecare parohie, ca în Rusia, deoarece această măsură ar „provoca nemulțămiri atât în popor, cât și ale clericilor”[2]. Problema era că, conform tradiției, în toate parohiile moldovenești erau câte doi preoți parohi. Inițial această doleanță a fost îndeplinită, dar cu timpul s-a impus practica rusească[3].

Eparhia Chișinăului și Hotinului a fost formată prin ucaz imperial, la 21 august 1813[4], la insistențele lui Gavriil Bănulescu-Bodoni fiind ridicată la rang de mitropolie. După moartea ierarhului, în această eparhie nu au mai fost numiți mitropoliți, conducerea fiind înfăptuită direct de Sinodul de la Petersburg, după modelul ecleziastic rusesc. Eparhiei i s-a oferit gradul doi, adică cel de arhiepiscopie, înșelând astfel așteptările și încălcând promisiunile făcute localnicilor că vor avea o structură ridicată la rangul unei mitropolii.

Este cunoscut faptul că și după râșluirea Moldovei, la 1812, autoritățile eparhiale din noua provincie rusească au impus niște restricții severe privind ascensiunea în cinul monahal. Conform deciziilor sinodale, susținute de mitropolitul exarh Gavriil Bănulescu-Bodoni,

1. Anrm, f. 205, inv. 1, d. 24.
2. Anrm, f. 205, d. 224, ff. 26-32 (an. 1812).
3. Const. N. Tomescu, „Înființarea eparhiei Chișinăului și Hotinului – 1813”, în: *Arhivele Basarabene*, nr. 1, pp. 32-42.
4. Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, Chișinău, Ed. Știința, 1996, p. 34.

◀ *Detaliu dintr-o pictură pe lemn de la Mănăstirea Jercălăi*

nimeni nu avea dreptul să se tundă în monahism fără acordul Sfântului Sinod și numai în vârsta determinată și cu îndeplinirea unor cerințe[5]. Acestea din urmă cuprindeau următoarele: acordul părinților, confirmat documentar, funcționarii candidați la noviciat trebuiau să certifice faptul că au fost concediați și că nu au datorii față de stat, supușii platnici puteau fi călugăriți doar cu acordul vistieriei și al autorității guberniale, iar țăranii iobagi, doar cu acordul moșierului[6].

Mitropolitul Gavriil încearcă să reorganizeze viața monahală în funcție de noile condiții și în ajustare cu legislația rusă. În primul rând este reglementată modalitatea de a intra în cinul monahal, care până la acea dată se făcea fără nicio ordine, în mănăstiri adesea intrând oameni absolut întâmplători, străini de „podvigul călugăresc"[7]. Pe de altă parte s-a încercat limitarea amestecului laicilor în treburile mănăstirilor, mai ales din partea moșierilor pe pământurile cărora se aflau așezămintele.

▲ *Harta Basarabiei*

Bănulescu a încercat să soluționeze aceste probleme încă de când era exarh al Moldovei și Țării Românești, în timpul războiului ruso-turc (1808-1812). El se plângea că mulți fug de la obligațiile lor, înainte de toate de ordin fiscal, dar și militar, ascunzându-se în mănăstiri. El cerea Sinodului rus impunerea unei ordini în gradațiile dintre mănăstiri și stareții lor și împărțirea mănăstirilor în clase, ca în Rusia, „punând în clasa I-a mănăstirile după vechime, renume și bogăția lor; în a doua cele cu venituri mijlocii, iar în a treia cele din urmă, în care clasă vor intra schiturile și pustniciile, ce urmează a fi desființate, și potrivit cu această împărțire să se stabilească un anumit număr de monahi în fiecare mănăstire, având în vedere veniturile fiecărei mănăstiri"[8].

De asemenea, se cerea oprirea nesancționată a călugărilor dintr-o mănăstire în alta: „Trecerea monahilor de la o mănăstire la alta, fără vreo pricină binecuvântată și fără voia chiriarhului eparhial, cât și primirea în mănăstire și tunderea în monahism fără știrea exarhului, să se oprească cu totul, ceea ce verbal eu am și oprit, dar fără o anumită aprobare a Sfântului Sinod nu se poate executa; apoi stareții mănăstirilor și ai schiturilor își permit uneori a tunde fără vreme și fără o suficientă examinare; din această cauză se înmulțește numărul monahilor și al vagabonzilor cu purtări nepotrivite"[9].

Politica reducerii numărului clerului monastic și al mănăstirilor dusă de către Bodoni și apoi urmașul său, Dimitrie Sulima, a avut drept scop, așa cum am arătat mai

---

5. ANRM, f. 208, inv. 2, d. 1272, f. 176.
6. ANRM, f. 208, inv. 2, d. 1272, f. 177.
7. Expresia este întâlnită încă într-un document dat de Miron Barnovschi Movilă din 1627, septembrie 2, v. *Arhivele Basarabene*, 1929, nr. 2, p. 3.
8. Constantin N. TOMESCU, „Știri despre Biserica principatelor române la 1808", în: *Arhivele Basarabene*, nr. 2, 1930, pp. 57-59.
9. C.N. TOMESCU, „Știri despre Biserica...", p. 60.

sus, ajustarea vieții chinoviale la regulile rusești, dar pe de altă parte, avea menirea să o asaneze, selectând cu grijă candidații la accederea în clerul regular. Toate acestea, în viziunea conducătorilor eparhiali, trebuia să ducă la creșterea statutului și autorității cinului călugăresc. Primirea în monahism putea fi făcută doar cu aprobarea arhiereului eparhial, la recomandarea stareţului, care își lua răspunderea pentru personalul pe care îl conducea. Astfel, la 1815, egumenul mănăstirii Curchi, arhimandritul Chiril, recomanda candidați la monahism cu următoarele caracteristici: „moldovan, născut și crescut în satul [...] n-au fost însurat, la m-re a venit de [...] ani, și au fost în ascultare ori la ce s-au poruncit, iar mai vârtos la slujba bisăricii fiin și ceteţu și cântăreţ bun, purtare i-au fost cu bună rânduială, smerit și ascultătoriu, și întru toate purtările lui plăcut, din lume nu are nici o înpedecare, nefiind datoriu nici cu alte pricini opritoare"[10]. Erau încurajați să intre în monahism preoții văduvi, care s-au retras din activitate, și preotesele văduve, tocmai în exercitarea funcției sociale a mănăstirilor. Selecția riguroasă în clerul monahal nu permitea accederea celor cu datorii față de fisc, dar și față de familie, adică acelora care n-au asigurat un viitor urmașilor („copii nepuși la cale"). Într-o misivă semnată de Bănulescu-Bodoni, se cerea ca „jeluitoriului (candidatului la monahism, *n.n.*) de nu are copii, carii cer creștere și punere la cale, să i se de voie a merge în schitul unde să cere"[11]. De asemenea, nu erau acceptați sub nicio formă divorțații, fie și de bună voie, ruperea căsniciei fiind una din principalele „pricini opritoare" la monahism.

▲ Mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni al Basarabiei

Un alt motiv de respingere în mănăstiri a fost lipsa locurilor prevăzute de statut și starea materială dificilă a unor schituri mici. Modalitatea de a scăpa de copii care necesită îngrijire prin darea lor la mănăstire nu totdeauna putea fi acceptată. Astfel, într-un caz de acest gen, mitropolitul Gavriil dădea următoarea rezoluție: „Măcar că singura fiica jeluitoriului au venit cu tatăl său la mine, și au arătat dorirea sa a fi călugăriță, dar fiindcă numitul schit (Tabăra, *n.n.*) este sărac și chelii ori hrană a ține pe unile ca aceste nu are, pentru aceea dară să se arate jeluitoriului ca pe fiica sa, fiind încă tânără, să o ție acasă la dânsul și să o hrănească"[12].

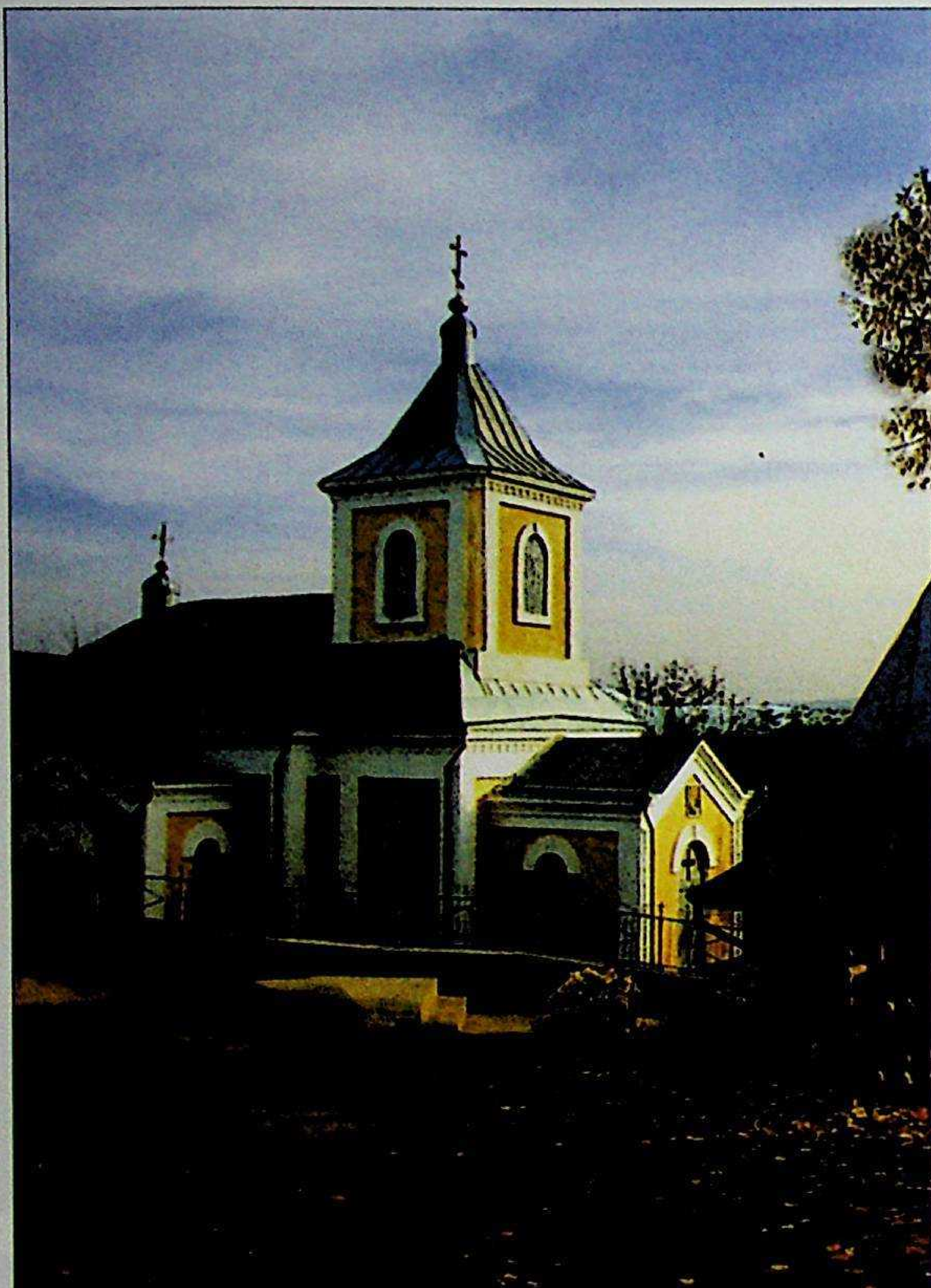
Dar soluția radicală a fost închiderea așezămintelor monahale. Existența unui număr mare de mănăstiri și schituri în Moldova se explică prin religiozitatea sporită a neamului românesc. O caracteristică a monahismului românesc a constat în faptul că în viața monahală putea să intre fiecare, fără restricții majore, așa cum le-am văzut în Rusia și ulterior impuse în Basarabia. La numirea lui Bodoni ca exarh al mitropoliilor Moldovei și Țării

➤ Mănăstirile Curchi (1), Dobrușa (2), Hârjauca (3) și Japca (4) din Basarabia

10. C.N. Tomescu, „Diferite știri din arhiva consiliului eparhial – Chișinău", în: *Arhivele Basarabene*, 1937, nr. 1, p. 53.
11. C.N. Tomescu, „Diferite știri...", p. 53.
12. Anrm, f. 205, *inv. 1, d. 245*, f. 216, dosar pentru anul 1813.

▲ *Mănăstirea Hirova din Basarabia*

Românești (1809), autoritățile ruse, în spiritul timpului, i-au cerut ierarhului o dare de seamă pentru toată averea bisericească din Principate. Acesta, la rândul său, a dat poruncă tuturor chiriarhilor din Moldova să prezinte tablouri numerice și nominale pentru toate mănăstirile, schiturile, călugări, biserici etc., câte sunt în toate eparhiile moldovenești. Izvodul mănăstirilor pentru acel an, păstrat în arhiva Consistoriului eparhial Chișinău, d. Nr. 56/1809[13], arată că în Moldova la acea dată erau 208 mănăstiri!

Totuși, în regiunea dintre Prut și Nistru au existat peste 40 de mănăstiri și schituri românești, adică a cincea parte[14].

Aceasta se explică prin lipsa regiunilor muntoase, în care viața eremitică a fost mult mai propice, dar și nesiguranței teritoriului respectiv, care de câteva veacuri era hăituit de invaziile tătărăști și căzăcești. Într-adevăr, deteriorarea vieții materiale a lovit puternic în organizarea așezămintelor monahale. Acesta fost motivul care l-a impus pe noul chiriarh basarabean să purceadă la desființarea unor așezăminte falimentare atât material, cât și spiritual[15]. Încercările de a ameliora situația nu au dus rezultate, din cauza lipsei mijloacelor financiare, dar și al rezistenței puternice din partea moșierilor, care luptau acerb pentru posesiunea funciară[16].

O parte din schiturile de care avem cunoștință au fost desființate încă înaintea ocupării Basarabiei, dar cele mai multe după 1812: *Borzești*, *Cucuruzeni*, *Fântâna Doamnei*, *Ghitici*, *Hârtop*, *Ignățeni*, *Mana*, *Popăuți*, *Râșca*, *Recea*, toate în ținutul Orhei; *Cosăuți*, *Galița*, *Poiana*, *Rezina*, *Verejeni*, în ținutul Soroca, *Cărătura*, în ținutul Hotin[17]. Toate acestea au fost ctitorite de călugări și călugărițe[18], nefiind constatate fundații domnești, cu excepția Căprianei. Trebuie reținut în chip deosebit faptul că toți ctitorii acestor așezăminte

---

13. C.N. Tomescu, „Știri catagrafice din Biserica Moldovei la 1809", în: *Arhivele Basarabene*, 1932, nr. 2, pp. 73-90.
14. Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931, p. 14.
15. Axentine Stadnițchi, *Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni*, trad. Angela Muntean, Chișinău, 2004, 224 pp.
16. Cum a fost cazul Schitului Fântâna Doamnei, închis din cauza constrângerii din partea moșierului din Pecești, pe pământul căreia se afla așezământul; vezi Anrm, f. 205, *inv. 1, d. 872*, f. 1, dar și Schitului Rudi, închis la 1847 din cauza proprietarului Mihai Boguș, v. Al. Proțenco, „Istoria schitului Rudi", în: *RSIABC*, XVI (1925), pp. 3-17.
17. Visarion Puiu, „Mănăstirile din Basarabia", cu 47 ilustrații în text, în: *RSIABC*, Chișinău, 1919, p. 18.
18. Tudor Țopa, „Policandrele credinței", în: *Mănăstirile basarabene*, Chișinău, 1995, pp. 10-12.

monahale, indiferent de starea lor socială, erau români[19]. Ultimul așezământ desființat a fost Schitul Rudi în ținutul Soroca. Conform formularului mănăstirilor pe anul 1816[20], în Eparhia Chișinăului exista o Casă mitropolitană, cu statut de mănăstire, în care erau 7 monahi, alții 4 fiind detașați la tipografia eparhială și 12 mănăstiri (Căpriana, Curchi, Hârbovăț, Saharna, Cosăuți, Călărășeuca, Dobrușa, Japca, Hâncu, Hârjauca, Horodiștea, Frumoasa) în care trăiau 258 de persoane, cea mai mică mănăstire fiind Cosăuți, cu 7 viețuitori, iar cea mare, Dobrușa, cu 72.

▲ *Mănăstirea Coșelauca din Basarabia*

În cele 10 schituri de călugări (Rudi, Soroca, Lomanova, Verejeni, Poiana, Ghiticica, Țigănești, Suruceni, Condrița și Peștera-Butuceni) erau în total 81 de monahi. Cel mai populat schit la acea dată a fost Țigănești, cu 19 călugări, iar Rudi, cu 3 călugări, cel mai mic.

În 7 schituri de maici (Vărzărești, Tabăra, Răciula, Hirova, Rezina, Coșeleuca și Curătura) trăiau 263 persoane. Cel mai mare a fost Răciula, cu 70 de persoane, iar cel mai mic Vărzărești, cu 18 suflete, deoarece a fost transformat în schit de maici cu doar un an în urmă. Schitul Peciștea, cu 62 de călugărițe, și Popăuții – 27, au fost desființate în scurt timp[21].

Paralel cu aceasta, mitropolitul Gavriil a acordat o deosebită atenție reorganizării mănăstirilor basarabene rămase. „El le găsește de două feluri, naționale și închinate; dar și în unele și în altele, multe neorânduieli și neajunsuri. De aceea, este nevoit pe de o parte a da îndrumări privitoare la primirea în mănăstire a celor ce doresc viață monahală, iar pe de alta se vedea silit de a lua măsuri împotriva amestecului laicilor în cârmuirea mănăstirilor, precum era divanul, iar în cele închinate feluriții împuterniciți ai diverselor mănăstiri din răsărit, care adesea treceau marginea drepturilor ce le aveau"[22].

Mitropolitul Gavriil a insistat ca în toate mănăstirile din eparhia lui, fără nicio excepție, să se introducă viața comună – „obșcejitie" – dar *obșcejitie* pătrundea în mănăstiri greu, fiindcă aducea cu ea o reducere a libertății călugărilor, care până în 1812 se îngrijeau de treburile cotidiene.

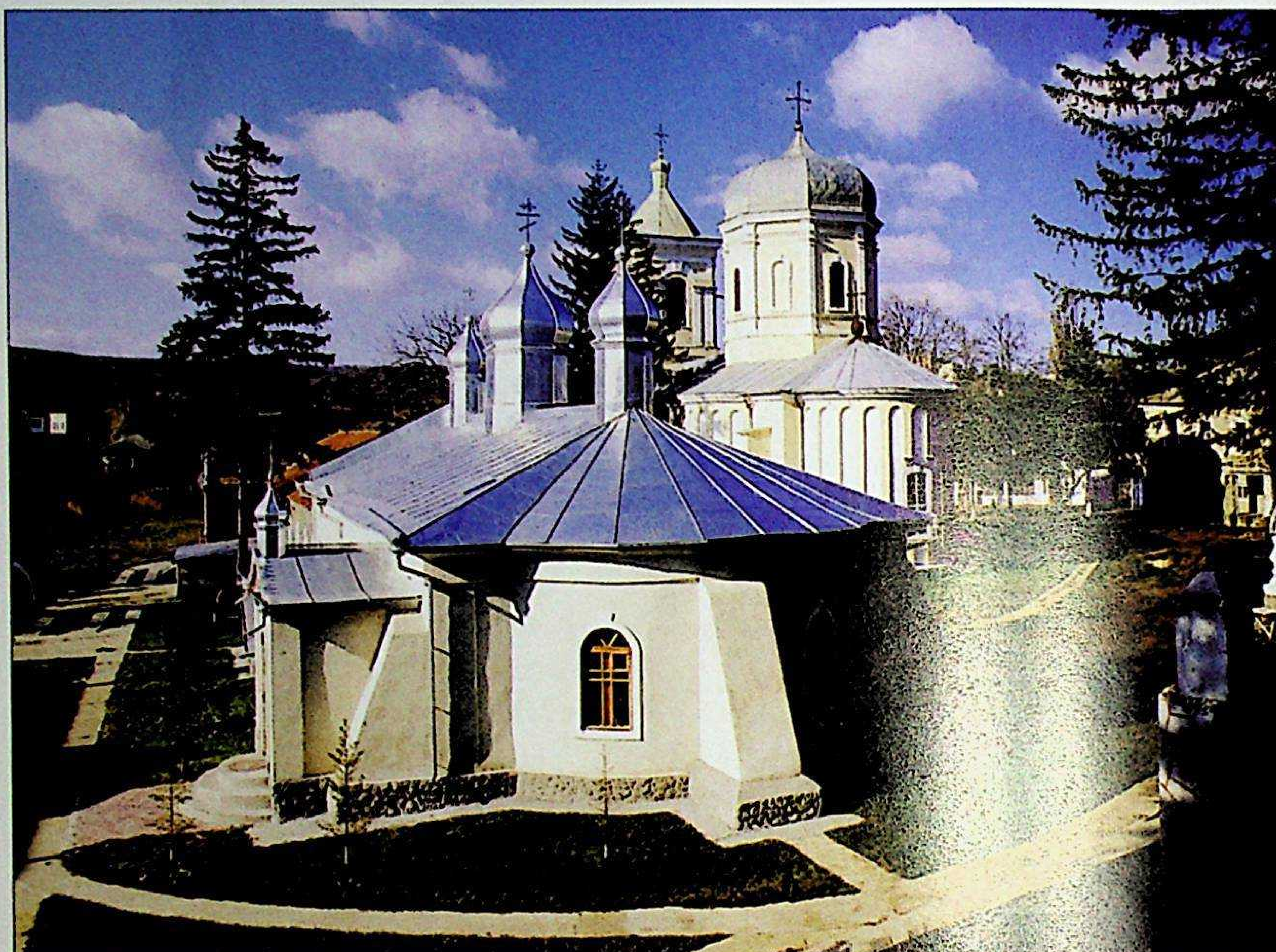
19. Pr. M. Păcurariu, *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și al neamului românesc*, Iași, 1993, p.42.
20. C.N. Tomescu, „Diferite știri din arhiva Consiliului eparhial – Chișinău", în: *Arhivele Basarabene*, 4 (1936), p. 241.
21. C.N. Tomescu, „Diferite știri...", p. 241.
22. M. Păcurariu, *Basarabia...*, pp. 45-55.

➤ *Mănăstirile Călărășeuca (1), Țigănești (2) și Condrița (3) din Basarabia*

2

3

➤ *Mănăstirea Căpriana din Basarabia*

De aceea, în 1812, mitropolitul a numit un „supraveghetor", îndeosebi asupra mănăstirilor și schiturilor, însărcinat să introducă peste tot viața comună, bunăcuviința și rânduiala în slujba bisericească; întâiul „supraveghetor" a fost arhimandritul Sinestie, eclesiarhul Mitropoliei din Chișinău. Dar toate aceste măsuri cu greu schimbau viața monahală[23].

Către sfârșitul păstoriei lui Gavriil, în Basarabia erau 12 mănăstiri mari și 13 schituri. Toate mănăstirile erau de călugări și anume: Hârbovăț, Hâncu, Hârjauca, Horodișta, Dobrușa, Japca, Călărășeuca, Căpriana, Curchi, Saharna, Frumoasa, Cosăuți. Cinci schituri de călugări: Condrița, Lomanova, Soroca, Suruceni, Țigănești, și opt de călugărițe: Vărzărești, Cărătura, Cușelăuca, Rezina, Răciula, Tabăra, Hirova și Rudi[24].

Dintre acestea, o situație materială deosebită avea străvechea mănăstire Căpriana, cu 23 de moșii, dar care era închinată Mănăstirii Zografu din Muntele Athos. Din 1813 ea a devenit „mănăstire arhiepiscopală", întrucât toate veniturile ei au fost date noului arhiepiscop al Chișinăului pentru întreținere, el fiind considerat „ca un stareț" al mănăstirii, pe care o conducea printr-un „namestnic" (locțiitor).

Majoritatea călugărilor și călugărițelor proveneau din familii de răzeși români - mai puțini de preoți – din partea locului; în acest prim deceniu de înstrăinare, prea puțini ruși și ucraineni s-au așezat în ele. Erau cu puțină învățătură, chiar neștiutori de carte, fiind preocupați mai mult de problemele gospodărești din mănăstirile lor.

În timpul păstoriei arhiepiscopului Dimitrie Sulima (1821-1844), ucrainean de origine, care a urmat imediat în scaunul eparhial după trecerea la cele veșnice a mitropolitului

23. V. Puiu, „Mănăstirile...", p. 8.
24. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, pp. 96-97

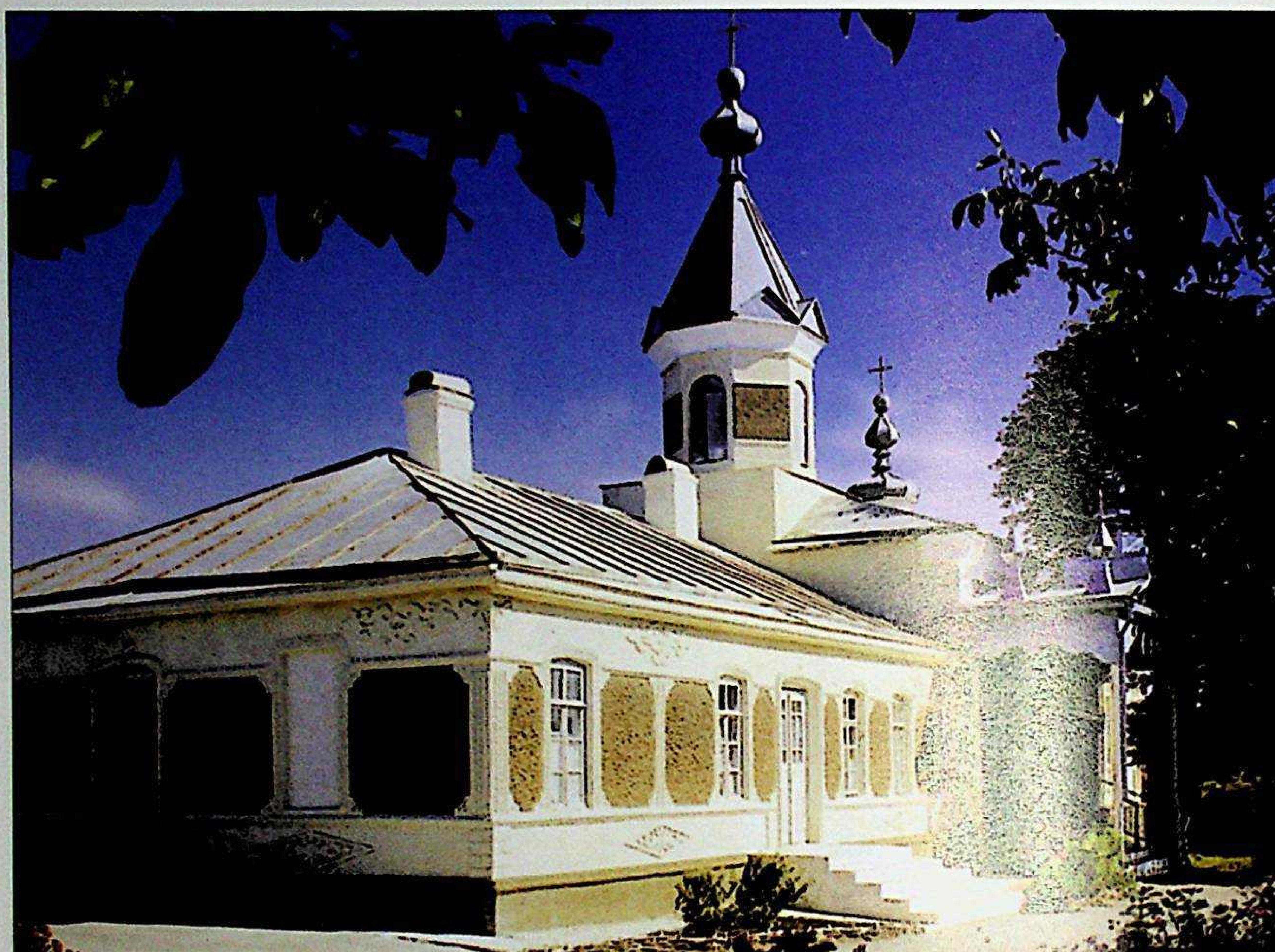

Mănăstirea Noul Neamț sau Chițcani din Basarabia

Gavriil, în 1821, stăpânirea rusă a trecut la rusificarea fățișă a populației autohtone, activând în toate domeniile, dar mai ales în cel bisericesc. Dominația rusă a transformat biserica într-un instrument de rusificare a populației românești. Astfel, la 20 august 1836, Sinodul rus emite un ucaz ce limitează utilizarea „limbii moldovenești" în actele oficiale ale Consistoriului din Chișinău[25]. Arhiepiscopul Dimitrie a continuat reorganizarea mănăstirilor basarabene, luând o serie de măsuri în vederea unei mai bune lucrări în toate așezămintele monahale. De pildă, în 1830 s-a introdus viața de obște în toate mănăstirile și schiturile basarabene, iar în 1841 s-a tipărit o broșură cu titlul *Datoriile călugărilor a unora față de alții în viața lor de obște*, tradusă din limba rusă[26]. Din nefericire, în câteva mănăstiri mai bogate au început să se așeze călugări ruși și ucraineni, iar unii din ei au fost numiți egumeni. Această situație viza și parohiile eparhiei în care au început să se instaleze preoți de naționalitate rusă și ucraineană. O altă măsură era închiderea a două mănăstiri: Horodiște și Cosăuți, și a cinci schituri: Rezina, Rudi, Lomanova, Soroca, Cărătura, din cauza stării materiale proaste[27].

Între aspectele pozitive din această perioadă amintim zidirea a câteva biserici mănăstirești: Dobrușa în 1822, din cheltuiala boierului Toma Cosma; la Japca; la Hâncu; la Hirova ș. a. În 1835 s-a înălțat Schitul Sf. Terapont din Ismail, cu cheltuiala țarului Nicolae I. Prin 1840 s-a zidit o biserică nouă la Mănăstirea Căpriana, cu hramul „Sf. Gheorghe", unde cu 22 ani în urmă se reconstruise vechea biserică a mănăstirii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului". Această reconstrucție a schimbat arhitectura bisericii din cea veche moldovenească

25. ANRM, f. 208, inv. 2, d. 1659.
26. M. Păcurariu, *Basarabia...*", pp. 60-61.
27. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 97.

➤ *Mănăstirea Bocancea din Basarabia*

în rusească, ceea ce a pornit introducerea în construcţia multor biserici din Basarabia a stilului specific arhitecturii ruseşti, mai ales turlele în formă de ceapă răsturnată[28].

În 1837, Mănăstirea Căpriana a trecut din nou în seama călugărilor bulgari de la Zografu, iar arhiepiscopului i s-a dat, pentru întreţinere, Mănăstirea Hârjauca[29].

În timpul arhiepiscopului Irinarh Popov (1844-1858) s-a desăvârşit organizarea Bisericii din Basarabia, după sistemul rusesc. „Se pare că încă din timpul lui Dimitrie Sulima, preoţii români au început să poarte reverende cu croială specific rusească şi cruci pastorale, după obiceiul preoţilor ortodocşi din Rusia, şi să folosească pe alocuri limba slavonă în slujbe. Numele altor preoţi români au început să fie rusificate încă din anii când se găseau în Seminar. Aşa se face că în a doua jumătate a secolului, întâlnim preoţi români, cu numele ca Danilevschi, Laşcov, Cernovanov, Vlaicov, Stoicov, Popovschi şi altele. Se urmărea şi căsătoria absolvenţilor de la seminar cu fete rusoaice şi ucrainence, în vederea rusificării familiilor preoţilor"[30].

Rusificarea şi înstrăinarea clerului bisericesc se datorează în primul rând faptului că în scaunul vlădicesc de la Chişinău au păstorit episcopi de origine străină şi de orientare rusofilă, care nu doreau să înţeleagă şi să sprijine năzuinţele şi aspiraţiile poporului băştinaş. Astfel, la anul 1850, din unsprezece mănăstiri de călugări, stareţi de origine română erau numai în cinci: Hârjauca, Hâncu, Suruceni, Ţigăneşti şi Saharna, iar în celelalte şase: Hârbovăţ, Frumoasa, Curchi, Dobruşa, Japca şi Călărăşeuca – ruşi. În aceste mănăstiri se

---

28. M. Păcurariu, *Basarabia...*", p. 66.
29. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 97.
30. M. Păcurariu, *Basarabia...*", p. 61.

oficiau cununii, botezuri și alte slujbe care nu corespundeau cu idealurile vieții monahale. Dintre călugări erau puțini care știau carte, iar în mănăstirile de călugărițe erau analfabete, în unele cazuri, chiar și maicile starețe. Din această cauză starea cancelariei în mănăstiri era foarte proastă[31].

În viața monahală accentul se punea pe activitatea administrativă. De pildă, s-au ridicat biserici noi la mănăstirile Cușelăuca, Călărășeuca, Hârjauca, Răciula, Suruceni, Tabăra, Țigănești, Ismail și altele. Însă prigoana împotriva limbii și culturii române a continuat.

În anul 1862, în Basarabia existau zece mănăstiri și opt schituri, din care numai trei mănăstiri și două schituri erau considerate rusești, deoarece serviciul divin în ele se oficia în limba slavonă, sau mixtă, împreună cu româna. În acest timp, sub arhiepiscopul Antonie Șocotov (1858-1871) s-au înființat protopopiate; tot atunci, pentru mănăstiri s-au numit un fel de blagocini (supraveghetori) mănăstirești, sub administrația cărora se găsea clerul monahal, precum și stareții și starețele de mănăstiri[32]. Sub păstorirea lui Antonie a continuat cu mai mare intensitate rusificarea vieții bisericești și monahale.

Măsurile de secularizare ale guvernului român au obligat autoritățile ruse să ia act de averile mănăstirești din Basarabia, mai ales că această problemă tindea să se internaționalizeze[33].

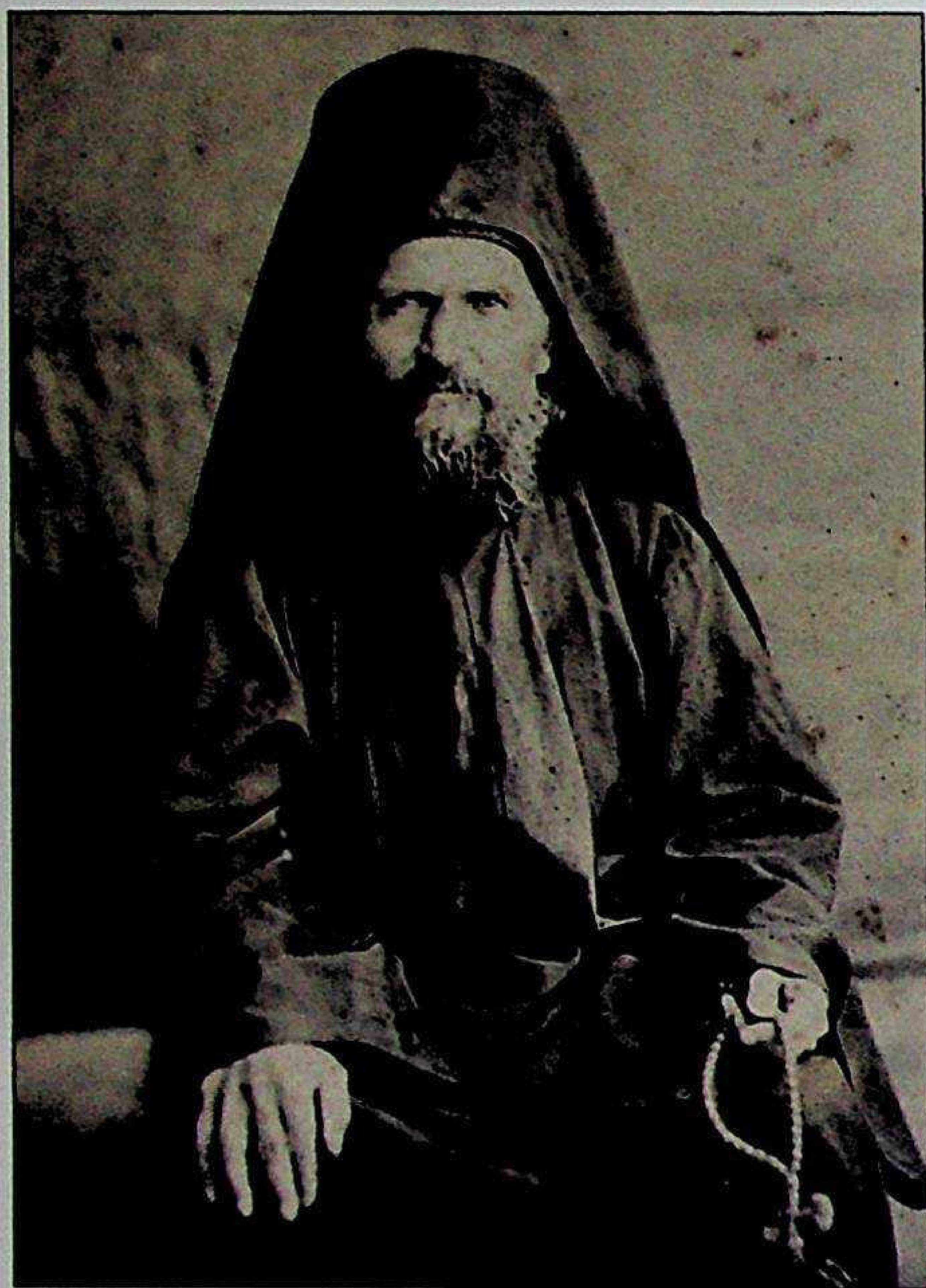
La acel moment în provincie erau patru categorii de moșii mănăstirești: 1) moșii ce aparțineau direct Locurilor Sfinte din răsărit; 2) moșii mănăstirești românești (din Moldova), care erau închinate Locurilor Sfinte; 3) averile mănăstirilor și schiturilor din Basarabia închinate direct Locurilor Sfinte; 4) averile mănăstirilor și bisericilor românești de peste Prut. Averile închinate mănăstirilor din Locurile Sfinte rămâneau neatinse. Așa au durat lucrurile până în anul 1873, când toate averile funciare și pădurile din Basarabia ce aparțineau Locurilor Sfinte, cu tot cu mănăstirile închinate, au trecut sub administrarea Ministerului Domeniilor, care supraveghea chivernisirea lor și a veniturilor obținute. Această măsură a oprit jaful și stricarea de către greci a proprietăților administrate de ei în Basarabia[34].

Către anul 1862 în Basarabia se găseau nu mai puțin de 142 de moșii ale mănăstirilor închinate, cu o suprafață de 290 667 deseatine de pământ. Administrarea lor de către călugării greci, în viziunea guvernului era haotică, având drept scop doar îmbogățirea personală, neacordând niciun ajutor moșiilor administrate, contrar voinței exprese a ctitorilor, nemaivorbind de vreo activitate de binefacere[35]. De aceea, la 1864, domeniile mănăstirești ale mănăstirilor secularizate au fost concesionate de guvernul rus în arendă, pe bază de licitație publică și, precum afirmă versiunea oficială, cu acordul administratorilor acestor mănăstiri[36]. Acest fapt a dus la o sporire semnificativă a veniturilor mănăstirești. După reforma administrativă de la 1873, toate averile mănăstirilor închinate aflate în Basarabia au

31. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 98.
32. V. Puiu, „Mănăstirile...", p. 34.
33. Elena Țurcanu, „Poziția Comisiei europene în privința mănăstirilor închinate în anii 1857-1858", în: vol. *Probleme actuale ale științelor umaniste și ale modernizării învățământului*, Chișinău, 1999, pp. 131-132.
34. Ștefan Berechet, „Mănăstirile", în: monografia lui Șt. Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău, 1993, p. 290.
35. *Bessarabia. Grafi eskij, istori eskij, statisti eskij, ekonomi eskij, etnofrafi eskij, literaturnyi i spravo nyi sbornik*, pod. Red. P.A. Kruševana, Moskva, 1903, p. 137.
36. Tatiana Varta, „Evoluția sistemului de arendă a domeniilor basarabene ale mănăstirilor închinate (1812-1917)", în: *RIM*, nr. 3-4, 2000.

fost luate în administrația statului, adică secularizate, fiind concesionate, inițial în custodia Ministerului Afacerilor Externe, apoi a Ministerului Averilor de Stat și al Proprietății Funciare al Imperiului Rus. Pentru administrarea acestor terenuri a fost creată *Direcția averilor mănăstirești din Basarabia*[37].

Statisticile anului 1870 arătau că în Basarabia existau nu mai puțin de 168 de moșii mănăstirești, ceea ce constituia a opta parte a teritoriului ei[38]. Între cele mai întinse proprietăți, se numărau cele deținute de Sfântul Mormânt al Patriarhiei Ierusalimului cu 35 de moșii (73 958 deseatine), Mănăstirea Sfânta Ecaterina de la Muntele Sinai, ai aceleiași Patriarhii, cu 13 moșii (15 049 deseatine), mănăstirile de la Muntele Athos: Vatoped, 48 moșii (64 181 deseatine), Zografu, 23 (49 895 deseatine), Sfântul Pavel, 6, Xiropotamous, 2, Ivir, o moșie. Printre alți beneficiari au fost școala Patriarhiei de la Constantinopol, 6 moșii, și Patriarhia Antiohiei, o moșie. În total, așezămintele răsăritene numărau 136 de moșii. Restul de 32 moșii, cu o suprafață de 56.084 deseatine erau închinate instituțiilor ecleziastice din dreapta Prutului: Mitropolia – 4, Episcopia Hușilor, în eparhia căreia intra, înainte de 1812, cea mai mare parte a Basarabiei – 12 moșii, Mănăstirea Neamțului - 14, mănăstirile Slatina, Pângărați (care au fost ctitorite de Alexandru Lăpușneanu, originar din Basarabia) și biserica Sfântul Gheorghe Lozonschi din Iași - cu câte o biserică[39].

▲ *Arhimandritul Andronic Popovici (1820-1893)*

La 1876, din porunca țarului Alexandru al II-lea, toate averile mănăstirilor închinate au fost divizate în trei părți: 1/5 destinate cheltuielilor de administrare și de instruire, fiind instituit un fond special; 2/5 împărțite egal între mănăstirile și Bisericile răsăritene, care aveau statut de metoc în Basarabia, inclusiv al mănăstirilor din dreapta Prutului; restul de 2/5 au fost distribuite egal între trei departamente – Ministerului Cultelor, Ministerului Instrucțiunii Publice și Ministerului Afacerilor Externe. Cu toate acestea, marea majoritate a moșiilor basarabene au rămas în custodia Spitalului „Sfântul Spiridon" din Iași[40].

Un eveniment important în viața monahală din Basarabia a fost înființarea Mănăstirii Noul Neamț sau Chițcani, în apropierea orașului Tighina. Înființarea ei a fost determinată de reformele întreprinse de către Alexandru Ioan Cuza în anul 1863. Atunci, în semn de protest împotriva secularizării averilor mănăstirești din România, numeroși călugări de la vechea Lavră Neamț, în frunte cu duhovnicul Andronic Popovici și ieromonahul Teofan Cristea, trecând Prutul, s-au stabilit pe moșia Chițcani, ce aparținea Mănăstirii Neamț de

37. *Buletinul Eparhiei de Chișinău*, nr. 47, 1880.
38. Iosif Pahomovici, „Câteva date noi privitoare la moșiile mănăstirilor închinate din Basarabia", în: *RSIAB*, XIII (1921), p. 35.
39. M. Păcuraru, *Basarabia...*, p. 86.
40. Tatiana Varta, „Țarismul și chestiunea domeniilor mănăstirești din Basarabia (1812-1917)", în: *DR*, 1, 1997, pp. 14-31.

timpuriu. Aici, lângă Tighina, cu aprobarea Sfântului Sinod din Petersburg, a fost înălţată până în 1878 o frumoasă mănăstire, care a îndeplinit un însemnat rol spiritual pentru credincioşii de pe ambele maluri ale Nistrului, dar a întreţinut şi strânse legături cu mănăstirile din Moldova[41].

Odată cu instalarea arhiepiscopului Pavel Lebedev (1871-1882) în scaunul eparhial din Chişinău, lupta autorităţilor ruse împotriva culturii româneşti a atins culmele terorii şi persecuţiei şovine. În 1871, limba română a fost suprimată oficial şi definitiv în toate instituţiile de învăţământ, de cult şi civile[42]. Ca dovadă, în 1871 a fost desfiinţată de către autorităţi revista clericală în limba română *Buletinul eparhiei basarabene*[43]. Iar în 1873 Basarabia a primit statut de gubernie, în acest fel încetând orice deosebire între Basarabia şi alte provincii ruseşti[44]. Apoi, în 1883 a fost închisă tipografia întemeiată în 1814 de mitropolitul Gavriil, unde se tipăreau cărţile de cult în limba română[45]. Cu toate acestea, cărţile româneşti care circulau în manuscris şi pe ascuns au păstrat viu spiritul românesc chiar în cei mai grei ani de asuprire rusească[46].

▲ *Arhiepiscopul Pavel Lebedev al Chişinăului (1871-1882)*

Din partea sa, arhiepiscopul Pavel a prigonit pe toţi preoţii basarabeni care oficiau serviciul în limba română, a strâns toate cărţile româneşti de pe la biserici şi şi-a încălzit cu ele reşedinţa vreme de câţiva ani. Printre altele a închis 340 de biserici în care se slujea româneşte şi a expulzat toţi preoţii, din care mulţi probabil s-au refugiat peste Prut[47]. Se concediază un număr mare de preoţi şi diaconi moldoveni, 169 de parohi au fost retrogradaţi la rangul de simpli preoţi auxiliari, 149 au fost radiaţi din buget, 32 scoşi la pensie, 596 dascăli au fost concediaţi etc[48].

Din 18 mănăstiri basarabene, în 13 serviciul divin se făcea numai în limba română, iar în 5 (Hârjauca, Hârbovăţ, Japca, Curchi şi Călărăşeuca), era şi câte o strană rusească[49]. În anii 1873-1874, arhiepiscopul Pavel a dat dispoziţia ca la toate mănăstirile din Basarabia să se înfiinţeze şi câte o strană rusească. Cu toate aceste dispoziţiuni, avem ştiri că în multe mănăstiri serviciul divin se oficia în limba română şi că ruseşte nu se cânta decât – „Gospodi pomilui" („Doamne miluieşte")[50].

41. Tatiana Varta, „Ţarismul şi chestiunea domeniilor...", pp. 85-86.
42. Ştefan Ciobanu, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 56.
43. A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 392.
44. A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, p. 396.
45. Şt. Ciobanu, *Basarabia*, Chişinău, 1992, p. 57.
46. A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, p. 457.
47. A. Plămădeală, *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, Bucureşti, 1993, p. 120.
48. Şt Ciobanu, *Basarabia*, pp. 83-84.
49. A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, p. 279.
50. Zamfir Arbore, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1898, p. 511.

Pe când clericii de mir cădeau sub influența culturii ruse prin seminariile teologice, clerul monahal și simpli călugări erau străini de această influență, având o legătură continuă cu țărănimea și cultura autohtonă, căreia îi aparțineau. Astfel, arhiepiscopul Pavel se plângea că școlile întemeiate pe lângă mănăstiri și care promovau cultura rusă, erau întâmpinate cu revoltă fățișă în unele cazuri, dar în general cu nemulțumire și opoziție puternică[51]. Pavel, arhiepiscopul Chișinăului, scria: „Deschiderea școlilor rusești pe lângă toate mănăstirile a fost întâmpinată cu foarte multă rea voință din partea fraților celor mai mari, care sunt inculți, grosolani, necunoscători ai limbii rusești și ai învățăturii"[52].

Cu toată opoziția, conducătorii eparhiali impuneau egumenilor să-i oblige pe călugări să învețe limba rusă, să înființeze strane slavone, iar stăpânirea eparhială obținea, treptat, în oarecare măsură, rezultate satisfăcătoare pentru ea: în unele mănăstiri (Frumoasa, Hirova, Curchi, Saharna, Dobrușa), cu elevii școlilor și copii de țărani s-au înființat coruri ce cântau slujba dumnezeiască în slavonă. Stareții și stareţele erau numite de arhiepiscop și impuse obștei. Pe de altă parte, arhiepiscopii ruși aveau grijă de starea materială a mănăstirilor, susținând activități gospodărești, construindu-se chilii noi și biserici frumoase. Unele erau adevărate monumente arhitectonice: la Vărzărești (1863); Curchi (condusă, din 1868 de arhiereii - vicari de Akkerman), care era cea mai bogată din toată Basarabia; Condrița (1895-1897) etc. În 1870 este întemeiat schitul de la Bocancea (jud. Bălți), dependent de Mănăstirea Hârjauca[53].

În 1885 erau în total 19 mănăstiri, din care de călugări erau 14: Hârjauca, Curchi, Japca, Călărășeuca, Căpriana, Frumoasa, Saharna, Hârbovăț, Hâncu, Dobrușa, Noul Neamț, Suruceni, Țigănești, Condrița - acestea două din urmă fiind schituri. Mănăstirile de călugărițe purtau numele de schituri și erau în număr de cinci: Cușelăuca, Tabăra, Vărzărești, Răciula și Hirova. Din toate aceste mănăstiri, Noul Neamț și Condrița se foloseau de veniturile și averile mănăstirilor închinate, primind: cea dintâi – 2 000 ruble pe an, iar cea de-a doua – 6 000 ruble anual. Celelalte mănăstiri nu primeau niciun ajutor de la stat și agoniseau mijloace de întreținere din îndeletniciri gospodărești, cum și din arenda bunurilor ce le aparțineau. Mai grea era starea materială a mănăstirilor de călugărițe: acestea, ca și mai înainte se întrețineau numai prin lucrul de mână și in special prin felurite țesături de lână. Toate mănăstirile, afară de Hârjauca și Curchi, se aflau, ca și mai înainte, sub supravegherea a doi protopopi de mănăstiri.

În ceea ce privește viața monahală, ea era mai bună, mai ales la Mănăstirea Noul Neamț: acolo și slujba dumnezeiască se făcea cu mai bună rânduială, după tipic. Nici în celelalte mănăstiri de călugări nu s-au observat abateri de la tipic, în mănăstirile de călugărițe având numai câte un preot, liturghia nu se oficia în fiecare zi. După constatările făcute chiar de arhipăstori, mănăstirile erau pline de călugări moldoveni. Mulți dintre ei erau înălțați până la rangul de preot, cu toate că nu cunoșteau nici limba rusă, nici pe cea slavonă[54].

---

51. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, 1931, p. 201.
52. Șt. Berechet, „Mănăstirile", p. 198.
53. M. Păcurariu, *Basarabia...*, p. 87.
54. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, pp. 328-329.

În pofida atâtor restricții și încercări de rusificare, mănăstirile basarabene au continuat să fie – poate singurele – adevărate focare de învățătură și viața națională românească[55].

La începutul secolului al XX-lea, mănăstirile basarabene și-au continuat lucrarea lor duhovnicească în împrejurări tot mai drastice și de criză spirituală. Abia în luna februarie a anului 1906, la Chișinău au fost convocați stareții mănăstirilor și schiturilor, cărora li s-a dat dispoziții pentru îmbunătățirea vieții monahale. Se recomanda înființarea școlilor și bibliotecilor în mănăstiri, predicarea în limba poporului, respectarea tipicului și a canoanelor. Ei au fost îndemnați să susțină financiar așezăminte de cultură și de binefaceri[56].

Pe la 1900 funcționau zece școli mănăstirești: opt cu internate, dintre care cinci de băieți, la mănăstirile Hârjauca, Curchi, Dobrușa, Hârbovăț, Japca, și trei de fete, la mănăstirile Răciula, Hirova și Cușelăuca, iar două școli pentru fete externe se aflau la mănăstirile Vărzărești și Tabăra[57]. Pe lângă aceste mănăstiri se aflau orfelinate pentru copii orfani de preoți și de țărani din satele din jur: pentru băieți erau la Hârbovăț, Hârjauca, Dobrușa, Curchi, Japca, iar pentru fete la Răciula, Hirova și Cușelăuca[58]. În unele mănăstiri s-au construit biserici noi: la Căpriana (1903), Răciula (1906-1916), iar în județul Orhei, la 1903, s-a înființat Schitul Pripiceni, dependent de Curchi[59].

Arhiepiscopul Serafim Ciciagov al Chișinăului (1908-1914)

În 1908, la cârmuirea eparhiei vine arhiepiscopul Serafim Ciciagov (1908-1914), fost militar, care începe o nouă luptă aprigă împotriva culturii naționale, dar mai ales a limbii române. Sub supravegherea sa directă s-a organizat o grupare clericală cu nuanță națională rusească – *ernosotency* – grupare denumită de popor „banda neagră", responsabilă de pogromuri evreiești[60]. În această perioadă se constată că viața de obște introdusă în 1830 nu a fost respectată, cu excepția mănăstirilor de maici[61]. Pentru a schimba situația, la intervenția arhiepiscopului Serafim, Sinodul, prin *Ucazul nr. 15.020* din 7 noiembrie 1909, a hotărât ca mănăstirile Hârbovăț, Dobrușa, Călărășeuca, Căpriana, Saharna, Frumoasa și Hâncu să fie transformate în mănăstiri chinoviale, cu excepția mănăstirilor Hârjauca și Curchi, care erau conduse direct de arhiepiscop și arhiereu vicar. Tot atunci, Schitul Suruceni a fost ridicat la rangul de mănăstire chinovială[62]. Aici s-a remarcat în chip deosebit egumenul Dionisie Erhan (1868-1943), militant pentru limba și cultura românească, ajuns după unire episcop[63].

---

55. M. Păcurariu, *Basarabia...*, p. 88.
56. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 430.
57. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 306.
58. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 430.
59. M. Păcurariu, *Basarabia...*, p. 94.
60. N. Enea, „Cultele", în: monografia lui Șt. Ciobanu, *Basarabia*, p. 294.
61. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 429.
62. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 431.
63. M. Păcurariu, *Basarabia...*, p. 95.

Mănăstirilor li s-a impus să înfiinţeze, în 1909, şcoli pentru copii cu predare în limba rusă. Tot în acelaşi duh, în 1910, se înfiinţează de episcopul Serafim în oraşul Ismail o mănăstire de călugări – „Sfânta Adormire". Schitul Terapont, alăturat la noua mănăstire, urma, după proiectul chiriarhului, să fie transformat în mănăstire de călugăriţe, venite din Rusia. Toate erau gândite ca un sprijin al ortodoxiei şi al naţionalismului rus. Episcopul Serafim scria că: „Basarabia şi poporul moldovenesc formează pământul şi populaţia guberniei ruseşti şi aceasta le obligă să aibă grijă ca să introducă, în viaţa lor şi a populaţiei, îmbunătăţirea agriculturii şi apropierea popoarelor prin limba rusă. Deci, toţi acei ce se pregătesc să se hirotonească în scaunul de ierodiacon şi de ieromonah, trebuie să cunoască limba rusă şi să ştie să facă slujbele pe cărţile slavone"[64].

▲ *Episcopul Dionisie Erhan al Cetăţii Albe-Ismail, tablou*

Biserica oficială, de sub conducerea episcopului Serafim, care se gândea mai mult la rusificarea clerului şi la propagarea „Uniunii adevăraţilor ruşi" decât la nevoile sufleteşti ale poporului, a creat o situaţie în care – printre ţăranii moldoveni din Basarabia – s-a născut în 1909, un curent religios propagat de un călugăr, Inochentie de la Balta[65]. Inochentie pretindea că ar fi avut misiune să-l primească pe Hristos, pe care „preoţii l-au călcat în picioare". Această mişcare a zguduit din temelii Biserica din Basarabia. Curentul inochentist a demonstrat înaintea lumii întregi incapacitatea Bisericii ruse de a-şi păstra turma şi incapacitatea guvernelor ruse de a conduce Basarabia[66].

La l iulie 1912 s-a promulgat o lege specială cu anumite „Reguli" privitoare la administrarea averilor aşezămintelor duhovniceşti de peste hotare şi al repartizării veniturilor rezultate din aceste averi. În baza articolului II din acest regulament, în fondul special al sinodului eparhial treceau, din veniturile menţionate, trei cincimi, cum şi o parte de procente a capitalului inatacabil, în felul acesta resursele materiale ale eparhiei Chişinăului au sporit şi mai mult[67]. Însă, chiar în acel an, situaţia vieţii bisericeşti era dramatică. Din 502 biserici cercetate şi însemnate în condicile Consistoriului, numai 27 erau din piatră, celelalte toate din lemn sau nuiele lipite cu lut, vreo 37 erau clasificate ca „de lemn, în stare proastă." Unele biserici nu aveau cărţi trebuincioase, altele, în privinţa veşmintelor erau „neîndestulate" sau „sărace". Preoţii erau fără învăţătură, mulţi fiind fii de ţărani. Cu alte cuvinte, era o stagnare în dezvoltare, o stare de jale, care cuprindea atât societatea întreagă, cât şi Biserica[68].

---

64. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, pp. 431-432.
65. Boris Buzilă, *Din istoria vieţii bisericeşti...*, p. 137.
66. A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, p. 394.
67. N. Popovschi, *Istoria Bisericii...*, p. 433.
68. N. Popovschi, *Mişcarea de la Balta*, Chişinău, 1926, pp. 282-283.

▲ *Mitropolitul Gurie Grosu, la mijloc, Episcopul Dionisie Erhan al Cetății Albe-Ismail și Episcopul Iustinian Teculescu, alături de autorități civile și militare*

Ca reacție la această stare de lucruri, dar și a Revoluției democratice din Rusia, care a condus la abolirea monarhiei, între 19-25 aprilie 1917, la Chișinău are loc primul congres al clerului basarabean, care a cerut în primul rând un păstor propriu, român și limba română folosită în cult[69]. Era numai un pas până la prăbușirea imperialismului rus.

Ca bilanț pozitiv al celor o sută de ani sub ocupația rusă, pe plan bisericesc putem să menționăm numeroase locașuri sfinte zidite în orașe și sate și numeroase clădiri care adăposteau diferite instituții eparhiale. Pe lângă aceste bogății materiale, eparhia Chișinăului a rămas din trecut cu felurite și numeroase instituții bine organizate, cu regulamente precise și o întreagă rânduială corespunzătoare[70]. Și în viața monahală din Basarabia starea materială a fost pe prim plan, în detrimentul vieții spirituale, pe care stăpânirea rusă a neglijat-o din reavoință, cu scopul de a stârpi din inima poporului simțirea românească; în realizarea acestui plan ei s-au folosit de toate mijloacele: administrația, școala, Biserica.

În pofida măsurilor restrictive luate de autoritățile de stat și bisericești, românii basarabeni au menținut și unele legături cu ierarhii și preoți din Moldova liberă, apoi din vechea Românie. Prin aceste legături, ca și prin preoți de mir și prin călugării, din cele 20 de mănăstiri basarabene, cât și prin credincioșii-țărani, s-au menținut limba, tradițiile și cultura românească. Acestor „apostoli anonimi" ai conștiinței de neam și de simțire românească li se datora și actul unirii Basarabiei cu România, la 27 martie 1918[71].

69. Șt. Ciobanu, *Basarabia*, p. 84.
70. N. Popovschi, *Istoria Bisericii*..., p. 483.
71. M. Păcurariu, „Basarabia...", p. 109.

Bibliografie

Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 205 – Dicasteria Duhovnicească din Chișinău; *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (ANRM):, F. 208 – Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău; *Arhivele Basarabene*, 1929, nr. 2; ARBORE Zamfir, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, București, 1898; BERECHET Ștefan, „Mănăstirile", în monografia lui Șt. Ciobanu, „Basarabia", Chișinău, 1993; *Bessarabia. Grafi eskij, istori eskij, statisti eskij, ekonomi eskij, etnofrafi eskij, literaturnyi i spravo nyi sbornik*, pod. Red. P.A. Kruševana, Moskva, 1903; BOLDUR A., *Istoria Basarabiei*, București, 1992; *Buletinul Eparhiei de Chișinău*, nr. 47, 1880; BUZILĂ Boris, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, Chișinău, Ed. Știința, 1996; CIOBANU Șt. *Basarabia*, Chișinău, 1992; CIOBANU Ștefan, *Istoria Basarabiei*, București, 1992; ENEA N., „Cultele", în: monografia lui Șt. CIOBANU, *Basarabia*, Chișinău, 1993; PĂCURARIU Mircea Pr. Prof. Dr., *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și al neamului românesc*, Iași, 1993; PAHOMOVICI Iosif, „Câteva date noi privitoare la moșiile mănăstirilor închinate din Basarabia", în: *RSIAB*, XIII (1921); † PLĂMĂDEALĂ Antonie, *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, București, 1993; POPOVSCHI N., *Mișcarea de la Balta*, Chișinău, 1926; POPOVSCHI Nicolae, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931; PROȚENCO Al., „Istoria schitului Rudi", în: *RSIABC*, vol. XVI, 1925; PUIU Visarion, „Mănăstirile din Basarabia", cu 47 ilustrații în text, în: *RSIABC*, Chișinău, 1919, p. 18; STADNIȚCHI Axentine, *Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni*, trad. Angela Muntean, Chișinău, 2004; TOMESCU Const. N., „Diferite știri din arhiva Consiliului eparhial – Chișinău", în: *Arhivele Basarabene*, 4, 1936; TOMESCU Const. N., „Înființarea eparhiei Chișinăului și Hotinului – 1813", în: *Arhivele Basarabene*, 1, 1931; TOMESCU Const. N., „Știri catagrafice din Biserica Moldovei la 1809", în: *Arhivele Basarabene*, 2, 1932; TOMESCU Constantin. N., „Știri despre Biserica principatelor române la 1808", în: *Arhivele Basarabene*, nr. 2, 1930; ȚOPA Tudor, „Policandrele credinței", în: *Mănăstirile basarabene*, Chișinău, 1995; ȚURCANU Elena, „Poziția Comisiei europene în privința mănăstirilor închinate în anii 1857-1858", în: vol. *Probleme actuale ale științelor umaniste și ale modernizării învățământului*, Chișinău, 1999; VARTA Tatiana, „Evoluția sistemului de arendă a domeniilor basarabene ale mănăstirilor închinate (1812-1917)", în: *RIM*, 3-4/2000.

SITUAȚIA MONAHISMULUI DIN BUCOVINA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1918

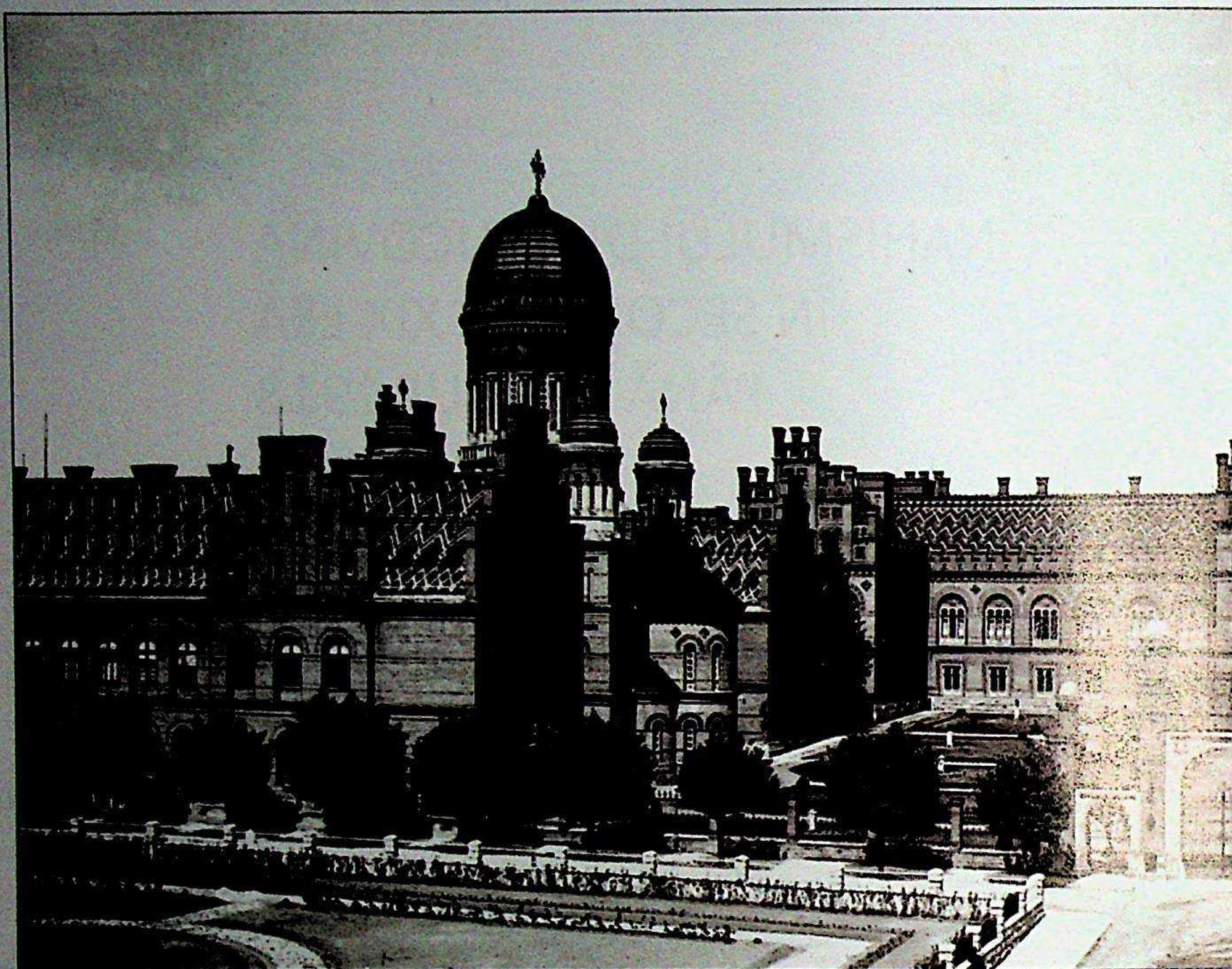
Generalități

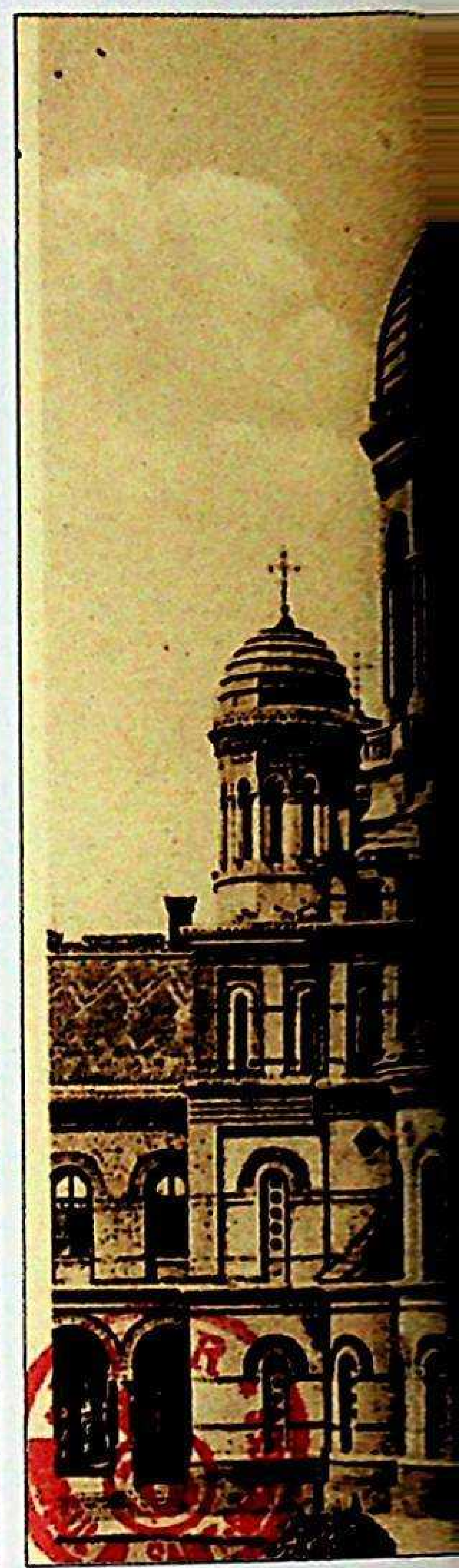
După cum se știe, Bucovina este denumirea dată de autoritățile habsburgice părții de nord a Moldovei, pe care au anexat-o în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Oficial, acest lucru s-a înfăptuit la data de 7 mai 1775 când, în urma războiului ruso-turc (1768-1774), încheiat cu pacea de la Kuciuk-Kainargi. Austria, care a mediat pacea, motivând că în conflictul dintre cele două imperii s-a situat de partea Porții, i-a cerut acesteia drept recompensă, și a și primit, partea de nord a Moldovei. Deși solicitarea a fost una aparent justificată, ea reprezentând „o rectificare de frontieră în sudul Galiției", necesară pentru trecerea în Transilvania, austriecii au prezentat un document fals, din care reieșea că teritoriul respectiv era doar o fâșie îngustă[1]. Drept urmare, la 12 octombrie 1777 populația românească din această zonă ruptă din trupul țării Moldovei, depune, la Cernăuți, jurământul de credință față de Austria[2]. Astfel, „românii bucovineni ajunseră deodată în situația fraților lor de peste munți (din Transilvania, *n.n.*) unde Biserica era singurul așezământ național care mai rămăsese în slujba exclusivă a intereselor românești"[3].

Aici se impune precizarea, remarcată de un istoric ieșean contemporan, că între statutul populației românești din Transilvania și cel al populației românești din Bucovina era o diferență fundamentală. „Spre deosebire de românii din Transilvania – afirmă istoricul Mihai-Ștefan Ceaușu – care, datorită faptului că nu au avut o clasă politică nobiliară proprie, au intrat în componența Imperiului Habsburgic, fără a fi recunoscuți ca *națiune istorică*, în sens medieval, cei din Bucovina, ce aveau o tradiție statală moldovenească și o clasă boierească proprie implicată politico-administrativ, au fost recunoscuți ca națiune

◀ *Detaliu arhitectural de la Universitatea din Cernăuți*

1. Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Ed. Trinitas, Iași, 2006, p. 402.
2. Erast Hostiuc, „Istoricul fostei mănăstiri de maici din Ițcani (Suceava, Bucovina)", extras din revista *Candela*, XXXIX (1928), nr. 8-9, Cernăuți, 1928, Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei", p. 33.
3. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1926, p. VII.

▲ *Cernăuţi. Reşedinţa mitropolitană*

politică. Ca urmare, chiar în momentul anexării zonei, în 1774, autorităţile imperiale habsburgice au promis respectarea drepturilor şi privilegiilor populaţiei locale, în special celei ale clasei suprapuse, precum şi cele ale Bisericii Ortodoxe"[4].

Zona respectivă, „smulsă din secularile ei legături politice şi ierarhice cu Moldova şi încorporată Austriei"[5], purtând numele de Bucovina – ţara fagilor – va fi reorganizată atât din punct de vedere politic, cât şi religios. Cea dintâi măsură în acest sens o reprezintă rezoluţia imperială din 12 decembrie 1781, semnată de Iosif al II-lea (1780-1790), prin care sediul Episcopiei a fost mutat de la Rădăuţi la Cernăuţi, „vechi târg moldovenesc", devenit „capitală a Bucovinei", chiriarhul ei având titulatura de „episcop al Bucovinei" sau „episcop exempt al Bucovinei"[6],

---

4. Mihai-Ştefan Ceauşu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism şi postiosefinism (1774-1815)*, Iaşi, Fundaţia Academică „A.D. Xenopol", 1998, p. 68, apud Mihai-Ştefan Ceauşu, „Identitate naţională şi ortodoxie în Bucovina habsburgică (1848-1914)", în: Victor Spinei, Gheorghe Cliveti (eds.), *Historia sub specie aeternitatis - In honorem magistri Alexandru Zub*, Ed. Academiei Române, Muzeul Brăilei, Ed. Istros, Bucureşti/Brăila, 2009, p. 278.
5. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 3.
6. Din această titulatură reiese în mod limpede că noua unitate administrativă bisericească era „smulsă" din vechile sale legături ierarhice cu Mitropolia Moldovei, „de care Episcopia de Rădăuţi atârnase de la fundare încoace până la transformarea ei în Episcopia Bucovinei" (I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 4). Şi pentru că în tradiţia Bisericii Ortodoxe nu poate exista de sine o episcopie (exemptă sau autonomă), guvernul imperial a găsit un subterfugiu: prin diploma imperială din 5 iulie 1783 noua episcopie era supusă „în cele dogmatice şi curat spirituale" Mitropoliei sârbe de la Carloviţ, cu care Episcopia Rădăuţilor n-avusese mai înainte nicio atingere, necum oarecare

împăratul devenind, potrivit dreptului roman, „Patron Suprem" al Bisericii (ortodoxe) din Bucovina[7]. Deși schimbările de ordin religios au fost multe și diverse, ele având, în general, efecte negative asupra națiunii române și confesiunii ortodoxe[8], în materialul de față urmărim cu predilecție situația monahismului și evoluția/involuția lui în cadrul Imperiului Habsburgic, în perioada menționată. Evident, nu putem vorbi de monahismul bucovinean în veacul al XIX-lea și la începutul celui următor fără a ne referi la schimbările produse în viața Bisericii, în general, și în viața mănăstirească, în special, după anexarea Bucovinei. Doar așa putem înțelege atât situația lui, cât și încercările prin care a trecut.

Reorganizarea monahismului românesc în Bucovina habsburgică

Având cunoștință despre situația monahismului din imperiu în general și cea a celui ortodox în special, pentru a preveni un amestec al autorităților austriece

legătură" (Ilarion Pușcariu, *Mitropolia Românilor Ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Acte, 1, no. 1-2 apud I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 6).

7. Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Ed. Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1993, p. 44; I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 11.

8. Se urmărea atât deznaționalizarea, cât mai ales catolicizarea românilor, ca și în Transilvania, sau unirea românilor ortodocși cu Biserica Romei. A se vedea dr. Dimitrie Onciulescu, *O încercare de catolicizare a Bucovinei - cu anexe documentare*, Cernăuți, 1939, 86p.

▲*Mănăstirea Voroneț, jud. Suceava*

în monahismul bucovinean și cu dorința de a-și păstra o cât mai largă autonomie în cadrul imperiului, în noiembrie 1782, egumenii mai multor mănăstiri din Bucovina [Moldovița (Benedict), Putna (Ioasaf), Dragomirna (Ghenadie), Humor (Meletie), Sfântul Ilie (Inochentie), Solca și Voroneț] s-au întrunit pentru a discuta statutul așezămintelor monahale sub noua stăpânire. În urma dezbaterilor, au hotărât să aleagă doi delegați care să se deplaseze la Viena, la împăratul Iosif al II-lea, cu rugămintea de a li se recunoaște vechile privilegii ale așezămintelor monahale[9].

În 4 iulie 1783, împăratul dispune prin „ordinăciunea" Consiliului aulic de Război „ca fără amânare să se împuținese mănăstirile de călugări, pământurile și fondurile lor să se ia în administrare [...] iar episcopul de Rădăuți să fie supus mitropolitului de la Carloviț"[10].

În februarie 1784, episcopul Dosoftei Herescu (1750/1-1789) este de acord cu desființarea schiturilor, însă cerea ca dintre mănăstiri să fie păstrate Putna, Sucevița, Dragomirna, Solca, Humor, Voroneț și Moldovița. A acceptat, de asemenea, ca

---

9. Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceauș, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, *Din Tezaurul Documentar Sucevean. Catalog de documente 1393-1849*, (volum tipărit de Direcția Generală a Arhivelor Statului București), București, 1983, p. 461.

10. „Desființarea schiturilor și a unor mănăstiri mai mici. Tratările ulterioare", în: *Candela*, anul IX, nr. 3, 1 martie 1890, p. 129.

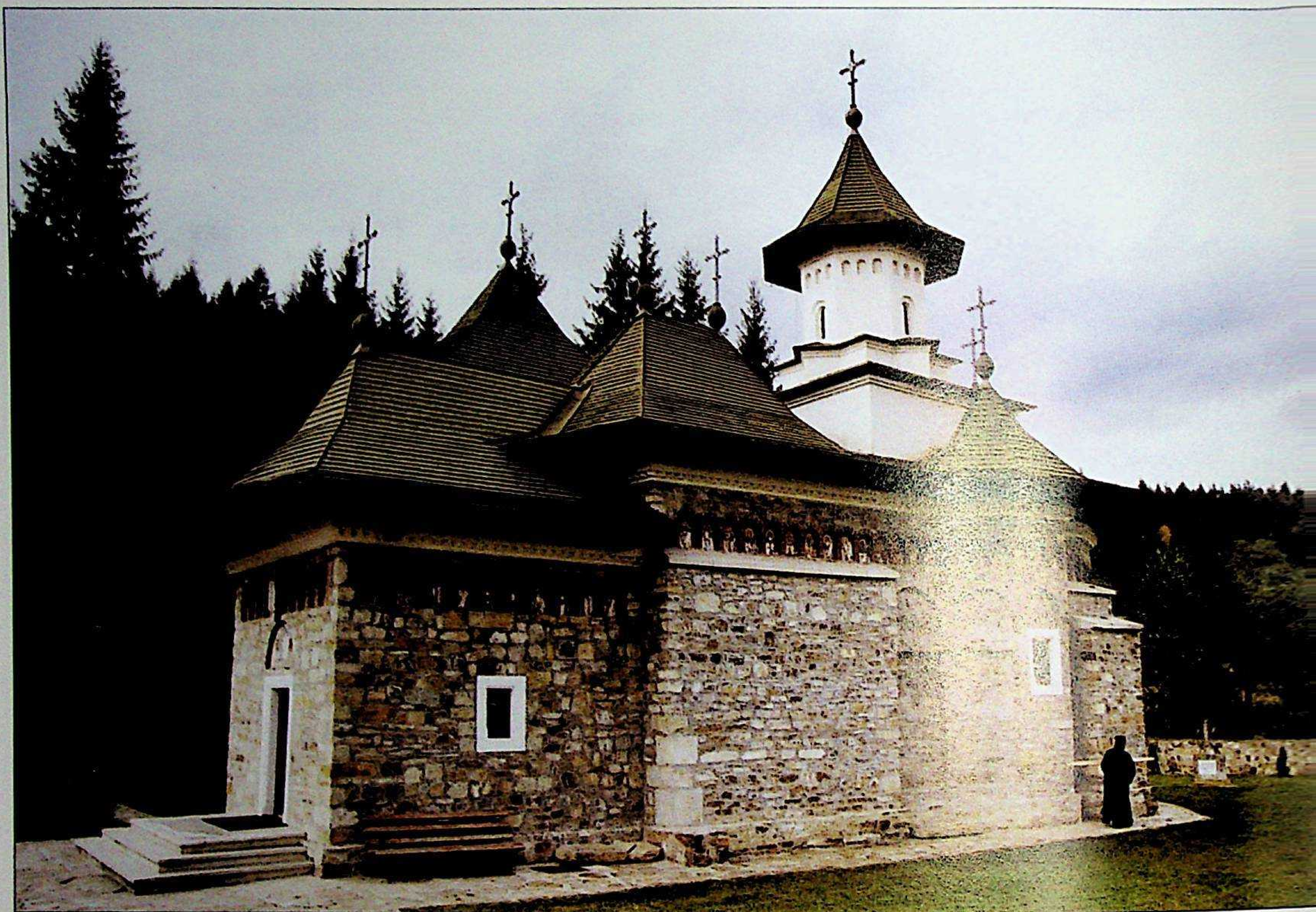
numărul călugărilor să fie redus de la 554 la 136, la mănăstirile Putna, Sucevița și Schitul Mare (din Galiția) să rămână câte 24 călugări, iar la celelalte numărul lor să fie maximum câte 12[11]. În final, vom vedea, numărul călugărilor la mănăstirile rămase s-a stabilit la 25.

Mănăstirea Putna în sec. al XIX-lea, pictură

În martie 1784, egumenii mănăstirilor au fost convocați la Cernăuți pentru a discuta organizarea Bisericii Ortodoxe și, în mod deosebit, a așezămintelor monahale din Bucovina. Egumenii[12] însă nu s-au prezentat, boicotând astfel întâlnirea. Totodată, au cerut împăratului răgaz până în 10 mai, când vor ieși din țară „cu toți călugării, din toate mănăstirile", solicitând ca „la ieșirea noastră să nu fim opriți a lua odoarele, veșmintele sfintelor mănăstiri, cum și din cele mișcătoare cai, boi, oi, și din pâinea cea de noi adunată o sumă"[13].

---

11. Numărul viețuitorilor propuși, în afară de egumen, era prevăzut astfel: Sucevița (23), Putna (23), Schitul Mare (în Galiția, mănăstire neromânească, 23), Solca (11), Dragomirna (11), Humor (11), Moldovița (11) și Voronețul (11).
12. Egumenii care au boicotat întâlnirea, iar mai apoi au solicitat răgaz de timp până ce vor ieși din țară au fost: Ioasaf al Putnei, Antonie al Humorului, Antioh al Suceviței, Inochentie al Voronețului, Ghenadie al Dragomirnei și Artemon al Solcăi („Desființarea schiturilor și a unor mănăstiri...", p. 139).
13. „Desființarea schiturilor și a unor mănăstiri...", p. 139.

▲ *Sihăstria Putnei, jud. Suceava*

În 1786, prin *Regulamentul de organizare a Bisericii de Bucovina*[14], numărul mănăstirilor a fost redus la 4. Din cele peste 20 de mănăstiri și schituri ale Eparhiei, au mai rămas doar trei mănăstiri de călugări[15]: Putna, Sucevița și Dragomirna, restul mănăstirilor[16] și schiturilor fiind desființate, iar bisericile lor transformate în biserici de mir[17]. La *Moldovița*, biserica a devenit

14. Acest *Regulament* prevedea reorganizarea Bisericii din Bucovina. Eparhia a fost împărțită în șase decanate (protopopiate) și două vicariate, numărul parohiilor s-a redus de la 236 la 186, iar numărul mănăstirilor, de asemenea, a fost redus. Erau prevăzute măsuri privitoare la numirea episcopului, la conducerea Eparhiei, la numirea preoților parohi și a protopopilor, drepturile acestora etc., cf. Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 158.

15. Precizăm și faptul că în urma așezării Episcopiei de Cernăuți sub jurisdicția mitropolitului sârb de Carloviț, acestuia „i se îngăduise chiar și oarecare ingerență asupra numirii egumenilor de la cele trei mănăstiri bucovinene". În schimbul acestei subordonări, episcopul Bucovinei avea dreptul de a lua parte la ședințele sinodului mitropolitan de la Karlowitz și la alegerea mitropolitului sârb; cf. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 7.

16. Din *Decretul Imperial de Război al Curții către Detașamentul General Imperial Galițian nr. 2484 din 29 aprilie 1786* aflăm opinia autorităților habsburgice față de monahismul de Bucovina, precum și motivul desființării celor mai multe dintre așezămintele monahale: „preoțimea monahală din Bucovina în general după constituția lor de până acum nu se dedică nici treburilor duhovnicești, nici studiilor, nici învățământului și clarificării tineretului, ci doar obligațiilor legate de serviciul divin și rugăciunii. [...] Din presupusa considerație Mănăstirile Sfântul Ilie, Ilișești, Humor, Solca, Voroneț și Moldovița împreună cu toate comunitățile mici existente din Bucovina au fost găsite inutile, de aceea de desființat, în schimb cele trei mănăstiri Putna, Sucevița și Dragomirna de păstrat" (Arhivele Naționale, Direcția Județeană Suceava, fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția Parohii, Parohia Putna, *Protocolul Poruncilor*, tom I [5 aprilie 1786-20 mai 1799], ff. 2-14).

17. Cf. „Desființarea mănăstirilor", în: *Candela*, anul IX, nr. 4, 1 aprilie 1890, pp. 205-207.

biserică parohială, iar în clădirile mănăstirești s-au dat locuințe parohului și unui funcționar „de economie"; la *Humor*, biserica a devenit biserică parohială, iar clădirile au fost date ca locuințe parohului și unui „privighetoriu de economie"; la *Voroneț*, biserica a devenit parohială, iar în clădirile mănăstirii a fost înființată o fabrică de porțelan (desființată la scurtă vreme); la *Sfântul Ilie*, biserica a devenit parohială, iar clădirile au fost destinate parohului și unei fabrici de piele (desființată la puțin timp); la *Solca*, biserica a devenit parohială, iar în clădirile mănăstirii a fost „așezat economatul sărăriei"; la *Ilișești*, biserica s-a transformat în parohială, iar clădirile, fiind din lemn și vechi, au fost dărâmate; la Schitul *Horecea*, biserica a devenit parohială, iar în clădirile de lemn urma să se instaleze școala clericală proiectată să ia ființă[18]. Însă atunci când s-a deschis școala, ea a funcționat mai întâi la Suceava, apoi s-a mutat la Cernăuți. Cu vremea, chiliile schitului, fiind de lemn și în „stare rea, s-au năruit". Tot ce a avut de preț acest schit, a fost luat de vicarul Teofilact care a emigrat în Moldova; la *Sihăstria Putnei*, întrucât aceasta era „înfundată în munți în locuri de tot deșerte", biserica ei de piatră nu s-a putut folosi, rămânând astfel pustie, iar cu vremea s-a ruinat. Cele opt chiliuțe ale călugărilor, fiind din lemn, în timp au putrezit și s-au năruit, doar cărămizile de la sobe s-au strămutat la locuințele *economatului* din Frătăuți; la *Sihăstria Suceviței*, biserica a devenit parohială, cele două căsuțe de lângă biserică au fost date ca locuințe cântărețului și paracliserului, iar a treia, fiind grav deteriorată s-a năruit; la *Schitul Crișceatec*, biserica din piatră a devenit parohială, iar în locuințele călugărilor s-au stabilit parohul și școala; la *Schitul Zamostea*, biserica a devenit parohială, iar chiliile din lemn au fost utilizate ca locuință pentru preotul paroh; la *Schitul Ostra*, catapeteasma s-a vândut cu 130 florini, bani care au intrat în Fond, cărțile s-au împărțit la bisericile sărace din jur, iar chiliile de lemn, parte s-au vândut, parte le-a utilizat parohul din Coțmani; la *Schitul Voloca*, atât biserica cât și chiliile fiind „foarte slabe și stricate s-au năruit"; biserica și chiliile *Schitului Berejnița*, fiind din lemn, „s-au năruit", iar puținele lucruri bisericești s-au dăruit; la *Schitul Vijnița*, biserica cu toate lucrurile au trecut la parohie, iar locuința a luat-o preotul paroh; la *Schitul Luca*, biserica și chiliile fiind din lemn „s-au năruit cu totul", iar puținele lucruri bisericești s-au împărțit pe la bisericile parohiale sărace, clopotele, la solicitarea Administrației, au fost dăruite unei colonii ungurești; la *Schitul Babin*, biserica mică din lemn s-a năruit, iar catapeteasma a donat-o episcopul Dosoftei, cu „știrea" Consistoriului, comunei Dubăuț; la *Schitul Broscăuți*, biserica și chiliile, fiind din lemn, s-au năruit; biserica *Mănăstirii Broscăuți* a devenit parohială, celor 14 călugărițe li s-a dat voie să petreacă acolo până la moartea lor, iar chiliile cu vremea s-au dărâmat[19]. Despre soarta bisericilor și clădirilor de la *schiturile „Sf. Onufrie", Coribnița* și *Jadova* nu s-au păstrat informații în actele Consistoriului, se știe doar că biserica *Schitului „Sf. Onufrie"* a fost transformată în biserică parohială[20].

Dar și mănăstirile rămase au avut de suferit, întrucât numărul viețuitorilor lor a fost limitat la maximum 25, autoritățile stabilind și anumite principii după care să se conducă cei rămași în imperiu[21]. Această măsură, apreciată ca fiind „radicală", apare

---

18. Cf. „Desființarea mănăstirilor", pp. 205-207.
19. Cf. „Desființarea mănăstirilor", pp. 205-207.
20. Cf. „Desființarea mănăstirilor", pp. 205-207.
21. Potrivit acestor reguli „treburile lumești le sunt total interzise călugărilor; ei trebuie să se abțină de la comerț și afaceri cu vin, animale, cereale, furaje, bani, schimburi de orice fel, amestec în afaceri asemănătoare. [...] Clerului monahal îi este interzis să dobândească bunuri mobile și imobile prin cumpărare, donație, moștenire sau orice alt fel de moștenire. De aceea toate bunurile mobile și imobile care vor ajunge prin moșteniri, donații și altele vor reveni Fondului Religios existent pentru menținerea religiei și a clerului" (cf. Arhivele Naționale, Direcția Județeană

ca „nemaipomenită până atunci în părțile acestea și tocmai de aceea privită cam cu neîncredere, precum se priveau atunci și în întreaga monarhie faptele marelui împărat Iosif”[22]. Justificarea ei de către noile autorități o găsim în nota administratorului militar al țării, baronul Enzenberg, încă din data de 20 septembrie 1783. După ce mai întâi se subliniază că „tendința monarhului este mântuitoare”, între altele, se spune că: „fiind în țara aceasta mică de tot multe mănăstiri și numărul călugărilor într-însele prea mare, ele să se împuținеze și numărul călugărilor să se reducă în măsură cuvenită”[23]. Cu alte cuvinte, mănăstirile din Bucovina erau privite și apreciate de noile autorități doar din punct de vedere economic și social și nicidecum cultural și duhovnicesc.

Precizăm și faptul că mănăstirile, în special, și schiturile erau înzestrate de ctitorii lor, dar și de alți donatori, cu moșii foarte întinse, cuprinzând aproape jumătate din întreg pământul Bucovinei. Veniturile din moșiile mănăstirești erau administrate de către egumeni, ele fiind destinate întreținerii „sfintelor lăcașe și a slujitorilor lor”. După relatarea lui Ion Nistor, viețuitorii lor erau în mare majoritate străini de neam. Aproape 80 % dintre călugări erau greci, ruși, bulgari, sârbi și slovaci chiar. Aproape toți erau fără cultură teologică, ducând o viață „destrăbălată și puțin edificatoare”[24]. Evident, nu putem fi de acord cu aceste afirmații. Și aceasta nu doar pentru că ele nu sunt „convenabile” sau că suntem noi subiectivi, ci pentru că ele nu corespund adevărului istoric.

▲ Lista egumenilor de la Mănăstirea Putna, întocmită de Vicarul egumenic Sevastian Gheorghescu, 1750

Referitor la cea dintâi afirmație, cum că un procent foarte mare, peste trei sferturi, dintre călugări erau străini, răspundem cu argumentul logic că cel puțin în prima parte a perioadei habsburgice, întrucât ,,majoritatea locuitorilor era alcătuită din români (moldoveni)”[25] este de la sine înțeles că și majoritatea călugărilor era formată tot din români (moldoveni). Și chiar mai târziu, după colonizarea populațiilor de origine germană, maghiară, polonă, ucraineană și evreiască[26], credem că populația românească

Suceava, fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția Parohii, Parohia Putna, *Protocolul Poruncilor*, tom I [5 aprilie 1786-20 mai 1799], f. 6). De asemenea, chiar dacă într-o mănăstire numărul maxim era de 25, câți dintre ei să fie ieromonahi, ierodiaconi, monahi și novici, aceasta rămânea în „sama domnului episcop”. Pe lângă aceștia, pentru fiecare mănăstire era prevăzut câte un bucătar, cu o plată anuală de 120 florini, precum și o „sumă paușală” de 300 fl. „pentru acoperirea speselor împreunate cu împlinirea ospitalității” (cf. „Fondul religionariu gr. or. al Bucovinei”, în: *Candela*, nr. 3, anul X, p. 131).

22. „Desființarea mănăstirilor...”, p. 199.
23. „Desființarea schiturilor și a unor mănăstiri...”, p. 134.
24. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 15.
25. Mihai-Ștefan Ceaușu, „Identitate națională și ortodoxie...”, p. 279.
26. Potrivit istoricului sus-menționat, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, românii constituiau „ceva mai mult de 31 % din ansamblul locuitorilor provinciei”(„Mitteilungen des statistischen Landesamtes des

avea o pondere semnificativă și, implicit, și viețuitorii mănăstirilor care au rămas în imperiu. Reținem și aspectul, nu lipsit de importanță, că populațiile colonizate aici, cu excepția ucrainenilor, nu erau de confesiune ortodoxă, pentru a schimba procentul etnic al călugărilor din așezămintele monahale din Bucovina.

Și a doua afirmație, privitoare la lipsa de pregătire teologică și la viața imorală a călugărilor, considerăm că este răutăcioasă și, cel puțin în parte, falsă. Până și istoricul austriac Wickenhauser recunoștea că monahii „bucovineni, după alcătuirea lor din vechime, nu se dedică [...] decât numai și numai serviciului dumnezeiesc și rugăciunii”[27]. Iar din istoria Bisericii Moldovei știm că mănăstirile îndeosebi au avut un excepțional și neprețuit rol spiritual, cultural, social, patriotic etc. Chiar dacă rolul lor în timp s-a diminuat, nu putem accepta să fi ajuns la starea în care le prezintă citatul de mai sus.

Din punct de vedere administrativ, noua eparhie a intrat sub dependența guvernului austriac. Și întrucât Bucovina, „ca veche parte a Moldovei, era o țară curat ortodoxă”, Maria Tereza (1740-1780) a garantat noilor săi supuși din Bucovina păstrarea *status quo*-ului în cele religioase, adică respectarea drepturilor în care se afla țara înainte de a intra sub stăpânirea habsburgică. Cu alte cuvinte, Biserica Ortodoxă urma să se bucure de aceleași drepturi ca și Biserica Romano-catolică, celelalte confesiuni fiind doar tolerate[28].

Motivând această stare de lucruri, guvernul austriac a luat unele măsuri, cum am văzut mai sus: desființarea mănăstirilor, cu excepția a trei, și a tuturor schiturilor, iar bisericile lor au fost transformate în biserici parohiale. În ciuda opoziției episcopului și a stareților, măsurile autorităților habsburgice au fost aplicate. Unii dintre egumeni, cum ar fi cei de la Horecea, Voroneț și Solca, nici n-au mai așteptat intrarea în vigoare a proiectului de desființare a mănăstirilor, ci adunându-și odoarele mănăstirilor au trecut peste „cordun” (granița, cordonul de graniță, n.n.) în Moldova. Alții au înaintat guvernatorului un protest energic, în care amenințau cu emigrarea lor și a călugărilor, dacă nu se va retrage proiectul de desființare și secularizare. Însă nici emigrarea stareților și a călugărilor nu i-a oprit pe noii stăpâni să-și pună în aplicare planul de desființare a așezămintelor monahale.

Pentru că majoritatea mănăstirilor și toate schiturile au fost desființate, iar acolo unde ele au rămas, numărul monahilor a fost limitat la 25, mulți călugări din Bucovina au trecut în Moldova, cel mai elocvent exemplu fiind Sfântul Paisie Velicicovschi, care, împreună cu un mare număr de călugări, s-a stabilit la Mănăstirea Secu. Călugării rămași în Bucovina au înaintat numeroase proteste autorităților austriece, însă în zadar.

În momentul anexării, în Bucovina se aflau 10 mănăstiri „mari”, 9 de călugări și una de călugărițe, precum și 13 „mai mici, numite și schituri”, 12 de călugări și

---

Herzogthums Bukowina”, XI Heft, publicat de Anton Zachar, Czernowitz, 1907, p. LXXXV apud Mihai-Ștefan Ceaușu, „Identitate națională și ortodoxie...”, p. 280.

27. Franz Adolf Wickenhauser, *Geschichte des Bistums Radautz und Klosters Gross-Skit*, Czernowitz, 1890, p. 100, apud Erast Hostiuc, *Schiturile și Sihăstriile Bucovinei de altă dată*, Cernăuți, 1936, Tipografia Mitropolitul Silvestru, p. 12.

28. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*..., pp. 9-10.

unul de călugăriţe. Cele nouă mănăstiri de călugări erau: *Putna*[29], *Sfântul Ilie*[30] şi *Voroneţ*[31] (toate ctitorii ale Sfântului Ştefan cel Mare), *Moldoviţa*[32] lui Alexandru cel Bun, *Humorul*[33] lui Toader Bubuiog, un boier din timpul lui Petru Rareş, *Suceviţa*[34]

---

29. Ctitorie de suflet şi gropniţă domnească, Mănăstirea Putna ctitorită pe partea stângă a pârâului Putna, a fost zidită între anii 1466-1470 de către Sfântul Ştefan cel Mare „spre a mulţumi lui Dumnezeu pentru victoria ce a purtat asupra păgânilor la cetăţile Chilia şi Cetatea Albă" (*Letop. t. I,* p. 119 la † Episcopul Melhisedec, *O vizită la câteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina*, Bucureşti, 1883, p. 213). Închinată praznicului „Adormirii Maicii Domnului", ea a fost sfinţită de „mitropolitul ţării" Teoctist, „împreună cu episcopul de Roman Tarasie, cu egumenul mănăstirii arhimandritul Iosif, şi cu alt personal bisericesc, arhierei, preoţi, diaconi, în număr de 64 persoane, care toţi au liturghisit". Ea a fost „dotată" de „marele Ştefan cu averi însemnate şi cu odoare preţioase, din care multe se păstrează până astăzi", fiind refăcută în mai multe rânduri [de către domnii Moldovei Vasile Lupu (1634-1653) şi Gheorghe Ştefan (1653-1657) şi mitropolitul Iacob Putneanul (1750-1760)]. Pe parcursul mai multor secole (de la întemeiere şi până în 1786), ea a avut întâietate faţă de celelalte mănăstiri ale ţării, lucru ce reiese şi dintr-un document al mitropolitului Iacob Putneanul, considerat unul dintre ctitorii ei († Episcopul Melchisedec Ştefănescu, *O vizită la câteva mănăstiri...*, pp. 213-215).

30. Este ctitoria Sfântului Ştefan cel Mare, fiind zidită în intervalul 1 mai-15 octombrie 1488. A fost înzestrată de domnitorul ctitor cu multe danii. A fost refăcută de domnitorul Petru Rareş, la începutul celei de-a doua domnii (1541), primind danie un sat (Războieni-Neamţ) din partea domnitorului Ştefan Tomşa, în 1622; cf. Valerian Doboş-boca, *Din trecutul Sucevei*, Cernăuţi, 1938, p. 123).

31. Este ctitoria Sfântului Ştefan cel Mare, din anul 1488, aşa cum reiese şi din inscripţia aflată deasupra uşii de intrare, fiind ridicată pe locul unde a petrecut cunoscutul sihastru Daniil. Potrivit tradiţiei consemnată de cronicarul Ion Neculce, acesta fiind duhovnicul marelui voievod, după bătălia pierdută cu turcii la Războieni, l-a încurajat să continue lupta pentru că va câştiga, iar în semn de recunoştinţă să ridice o mănăstire. A primit din partea domnului ctitor danii constând în moşii, sate etc., dar şi din partea altor binefăcători (Ioan Neculce, *Letopiseţul...*, (ed.) Kogălniceanu, tom. II, p. 180, 4, apud „Mănăstirea Voroneţul", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889, p. 806).

32. Această mănăstire este „afară de cea a Rădăuţiului, care s-a prefăcut în episcopie, cea mai veche între mănăstirile ţării". Ea a fost ctitorită de Alexandru cel Bun (1400-1432), fără a se cunoaşte anul zidirii ei „care nu este nicăieri arătat". Faptul că domnitorul ctitor îi dăruieşte două mori în oraşul Baia prin hrisovul din 31 octombrie 1401, înseamnă că mănăstirea exista deja. Aceasta ne conduce la ideea că Alexandru cel Bun a purces la ridicarea ei la foarte puţin timp după urcarea sa pe tron. Ea a fost refăcută din temelii de domnitorul Petru Rareş, care i-a schimbat şi amplasamentul (spre miazăzi), dar şi dimensiunea, zidind-o „cu mult mai mare". A deţinut mai multe proprietăţi („Mănăstirea Moldoviţa", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889, p. 817).

33. „Cea dintâi urmă istorică despre Mănăstirea Humorului este păstrată într-un hrisov al lui Alexandru Vodă cel Bun dat în Suceava la 28 decembrie 1427". Prin acest hrisov se întărea dreptul de proprietate a fiilor judelui Ioan asupra moşiei părinteşti şi li se dăruia „pentru credinţa lor către tron" sătişorul Dobrin pe apa Humorului, unde se află şi mănăstirea lor. Din cauza vremurilor tulburi şi a poziţiei sale, „fiind situată lângă unica rută către Ardeal şi aşadară împiedicându-se în ea tot felul de oşti, ajunse de tot desolată şi în urmă numai o ruină". În locul ei, însă pe un loc mai înalt, boierul Toader Buboiog cu soţia sa Anastasia au zidit o nouă mănăstire, ea fiind terminată sub domnia lui Petru Rareş (în 1530), după cum arată şi inscripţia aflată deasupra uşii de la intrare („Mănăstirea Homorul", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889, p. 813).

34. După părerea învăţatului episcop Melchisedec Ştefănescu, Mănăstirea Suceviţa este „cea mai frumoasă dintre mănăstirile Bucovinei" († Episcopul Melchisedec Ştefănescu, *O vizită la câteva mănăstiri...*, p. 254). Atât mănăstirea cât şi biserica ei au fost zidite între anii 1580-1584 de fraţii Gheorghe Movilă, fost episcop de Rădăuţi (1579-1586) şi apoi mitropolit al Moldovei (1587-1591, 1598-1606), şi fratele său Ieremia Movilă, domnul Moldovei (1595-1606), cf. Dr. Simeon Reli, *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei – cu ilustraţiuni în text*, Ed. Mitropoliei Bucovinei, Cernăuţi, 1937, p. 50. În 1601 ea a fost împodobită atât cu pictură interioară, cât şi exterioară (cf. Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 496).

Movileştilor, *Dragomirna*[35] lui Anastasie Crimca, *Solca*[36] lui Ştefan Tomşa şi *Ilişeştii*[37] Isăceştilor. La acestea se adăuga şi mănăstirea de călugăriţe din *Pătrăuţii*[38] Sucevei, tot ctitoria Sfântului Ştefan cel Mare.

---

35. Situată la 12 km spre miazănoapte de fosta capitală a Moldovei, mănăstirea fost ridicată de mitropolitul cărturar al Moldovei Anastasie Crimca (1608-1617, 1619-1629) la începutul veacului al XVII-lea, şi desăvârşită de domnitorul martir Miron Barnovschi (1626-1629, 1633). Potrivit învăţatului episcop Melchisedec Ştefănescu, „biserica mănăstirii este o adevărată capodoperă de artă arhitectonică între bisericile Moldovei din veacurile al XV-lea şi al XVII-lea inclusiv. În privinţa artei şi a gustului, ea se poate clasa între toate bisericile antice ale României, ca a 3-a, după cea de la Argeş a lui Neagoe-Vodă, şi a Trei-Ierarhilor din Iaşi a lui Vasile-Vodă", iar „înălţimea zidirii covârşeşte pe toate bisericile antice române" († Episcopul Melchisedec Ştefănescu, *O vizită la câteva mănăstiri...*, p. 283). Dintru început a fost înzestrată cu moşii întinse şi privilegii, devenind una dintre cele mai bogate mănăstiri din Moldova. Nici ea, ca şi celelalte mănăstiri, n-a fost scutită de jafuri din partea cazacilor, a tătarilor şi a altora. Această mănăstire s-a remarcat prin activitatea culturală şi social-filantropică, mai cu seamă în vremea mitropolitului ctitor. Un moment deosebit din istoria sa îl reprezintă venirea aici a Sfântului Paisie Velicicovschi în 1775 (până în 1779). Întrucât atât ctitorul ei, cât şi unii dintre egumenii şi vieţuitorii ei, cum este cazul Sfântului Paisie, au fost mari cărturari, preocupaţi de studiu, dar şi de progres duhovnicesc, considerăm că activitatea culturală, ca şi viaţa spirituală de aici, a cunoscut momente şi chiar epoci de înflorire. De pildă, I. Bianu, în lucrarea *Manuscripte româneşti,* Bucureşti, 1907, p. 230, vorbeşte de o gramatică scrisă de Macarie arhimandritul, ea conţinând un număr de 282 pagini, în trei cărţi.

36. A fost zidită de domnul Ştefan Tomşa (1611-1615, 1621-1623) la începutul veacului al XVI-lea. Începută în 1615, a fost finalizată ulterior, în 1623, în a doua sa domnie. Ca şi alte mănăstiri, şi Mănăstirea Solca a avut de suferit, mai cu seamă în 1787, în timpul războiului dintre ruşi şi turci, când a fost transformată în magazie de pâine, catapeteasma şi „toate lucrurile sfinte" fiind transportate la biserica din Arbore. Şi Mănăstirea Solca a deţinut mai multe moşii („Mănăstirea Solca", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889, p. 809).

37. A fost zidită, potrivit „şematismului diecezan", în anul 1714 de către mazilul Ionaşcu Isăcescul şi soţia sa, Alexandra. A primit de la boierul ctitor câteva moşii, despre care nu se cunosc prea multe detalii, întrucât „boierul Isăcescul muri de moarte repede, înainte de ce apucase a-şi face testamentul". Pe baza mărturiilor unor rude ale ctitorului, domnitorul Grigore Ghica a dat un uric de întărire a dreptului de proprietate asupra moşiilor pe care le primise mănăstirea de la boierul ctitor („Mănăstirea Ilişeşti", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889, p. 805).

38. Face parte dintre multele ctitorii de mănăstiri şi biserici ale Sfântului Ştefan cel Mare. Ea a fost ridicată după „încetarea luptelor cu turcii", în 13 iunie 1487, lucru ce reiese şi din inscripţia, în limba slavonă, săpată „foarte artistic" pe o lespede aflată deasupra uşii de la intrare", cu scopul „ca să fie un feliu de spital pentru ostaşii cei răniţi în multele războaie ce le purta" (Erast Hostiuc, „Istoricul fostei Mănăstiri de maici din Pătrăuţi pe Suceava", extras din revista *Candela*, anul XL, nr. 7-8/1929, Institutul de Arte grafice „Glasul Bucovinei", Cernăuţi, p. 12). A fost înzestrată cu satele Pătrăuţi şi Mioveni, cu veşminte sfinte, cărţi şi vase bisericeşti, „trebuincioase serviciului dumnezeiesc". Despre istoricul acestui aşezământ monahal se cunosc foarte puţine elemente. Concret, de la anul 1487, anul înfiinţării, şi până în anul 1538, biserica a dăinuit întreagă (cf. Valerian Doboş-Boca, *Din trecutul Sucevei*, p. 122). După această dată şi până la anul 1711, anul reînfiinţării, „destinul ei este acoperit de întunerec...cu cât mai mult, cu cât şi documentele care o priveau, s-au pierdut în acest răstimp"(Erast Hostiuc, „Istoricul fostei Mănăstiri de maici din Pătrăuţi...", p. 15). După alte mărturii, biserica mănăstirii a fost restaurată de episcopul de Rădăuţi, Calistru, lucrările fiind finalizate în anul 1724. A dăinuit în această formă şi cu acest statut până la desfiinţarea ei de către autorităţile austriece (Valerian Doboş-Boca, *Din trecutul Sucevei*, p. 122). În acest interval de timp mănăstirea a suferit mai multe devastări, prima având loc probabil în anul 1538, potrivit tradiţiei mănăstirii, dar a cunoscut şi perioade de linişte când maicile au putut să revină la chiliile lor, lucru dovedit de pietrele de mormânt din anii 1595, 1600 şi 1632. Cert este că o vreme (aproximativ 160 de ani) mănăstirea a fost părăsită. Acest lucru rezultă din informaţia datată în 1781, când călugărul Grigorie, „împuternicitul mănăstirii, se înfăţişează înaintea comisiei de delimitare şi în declaraţia ce o face cu acel prilej spune că mănăstirea a fost atât de lungă vreme părăsită, încât pe zidurile ei crescuseră chiar copaci". Întrucât vreme de aproape 160 de ani mănăstirea a fost părăsită, s-au pierdut documentele privitoare la proprietăţile ei, ceea ce a făcut ca ele să fie revendicate de mănăstirile vecine: Sfântul Ilie şi Dragomirna, precum şi de persoane particulare (căpitanul Radu din Dărmăneşti), vecini cu moşiile.

La 22 decembrie 1781, la Suceava a avut loc ședința comisiei de delimitare, care, „pe lângă facerea lucrărilor pregătitoare pentru secularizare, era instituită, mai cu seamă pentru stăvilirea certurilor ce se iscau între proprietarii, vecini cu moșiile lor și între mănăstiri". Maicile de aici au delegat pe călugărul Grigori să le reprezinte și să dea informațiile solicitate de comisie cu privire la proprietățile mănăstirii. După nici cinci luni de la stabilirea proprietăților mănăstirii și „hotărniciile" lor, la 25 aprilie 1785 are loc secularizarea averilor mănăstirești, moșiile ei intrând în Fondul religionar al Bucovinei, iar biserica mănăstirii a devenit biserică parohială. Din „dispozițiunile în privința călugărițelor" aflăm că în momentul desființării mănăstirilor din Bucovina, la Pătrăuți mai existau 14 maici, „toate femei și neputincioase", urmând, din acest motiv, ca mănăstirea să mai rămână „în ființă până la moartea acestor maici", o primire nouă de maici fiind cu „desăvârșire interzisă". Această perioadă, numită de autorul monografiei, de „letargie", durează de la 1786 până în 1814, când moare ultima maică.[39] Schiturile din această parte a țării erau: *Sfântul Onufrie*[40], ctitoria lui Ștefan Vodă Petriceicu, cel mai însemnat, apoi *Ostra* sau *Bărbeștii*[41], *Luca*[42], *Babinul*[43], *Coribnița*[44], *Vijnița*[45], *Crișceatecul*[46], *Berejnița*[47],

---

39. Cf. Erast Hostiuc, „Istoricul fostei Mănăstiri de maici din Pătrăuți...", p. 44

40. Acest schit a fost ridicat „dintru început" din lemn de către preotul Mihul din Siret, care „înzestrându-l de la sine cu pământul de arătură și de fânaț", l-a închinat Putnei. Ctitorirea și închinarea lui au fost întărite de domnitorul Vasile Lupu prin uricul din 1 aprilie 1646, „după ce mai înainte o întărise Alexandru Vodă Lupușneanul, al cărui uric s-au pierdut". Mai târziu, Ștefan Petriceicu (1672-1673) a zidit în locul ei o biserică din piatră, făcând schitului danii mai multe moșii. În comparație cu alte așezăminte monahale, averea sa a fost destul de modestă („Schitul Sfântul Onufrie (Mănăstioara)", în *Candela*, anul VIII, nr. 11, Cernăuți, 1 noiembrie, 1889, p.747).

41. Din informațiile păstrate reiese că acest schit a fost înființat „cam pe la 1762", de către mazilul Nicolae Calmuțchi, el însuși intrând în cinul monahal la Mănăstirea Neamțului, primind numele la călugărie numele de Natan („Schitul Ostra sau Bărbeștii", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 1).

42. A fost înființat „cam pe la 1742" de mazilul Atănase Țintă și poseda foarte puține proprietăți („Schitul Luca", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 2).

43. A fost unul dintre cele mai sărace dintre schiturile Bucovinei. El a fost ridicat aproximativ pe la anul 1752 de către un călugăr Onufrie, pe locul unei mănăstiri mai vechi, distrusă din cauza repetatelor năvăliri ale turcilor („Schitul Babin", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 2).

44. A fost ctitorit de un călugăr pe nume Silvestru, pe un „pământ pietros, sterp" și „nu posedă mai mult, decât patru fălci de loc" („Schitul Coribnița", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 2).

45. Acest schit, după unele mărturii, în ce privește sărăcia „întrecea și schitul Babin", neavând altă proprietate decât un „petec de fânaț, de pe care abia se putea hrăni un cal". După tradiție, schitul a fost ctitorit de episcopul Nicolae de la Rădăuți („Schitul Vijnița", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 3). Deși în „planul regulativ" apărut după „desrădăcinarea mănăstirilor" se vorbește de călugărițe la Schitul Vijnița, acest lucru nu este dovedit documentar. Mai multe, la comisia de delimitare a proprietăților din partea acestui schit s-a prezentat un egumen (ieromonahul Samuil) („Schitul Vijnița", p. 4).

46. A fost ctitorit de negustorul Toader Preda Hagiul în apropierea unui schit mai vechi cu hramul „Sf. Apostol Ioan", care, în timp, din cauza „neunirii călugărilor", s-a părăsit. Cu vremea, la izvorul unde fusese biserica a început să se arate o lumină. Întrucât această veste „s-a lățit" între oameni, un călugăr pe nume Benedict, cu binecuvântarea episcopului locului, a ridicat o biserică din lemn, unde aveau loc vindecări miraculoase. Acest fapt l-a determinat pe negustorul amintit să ridice o biserică mai mare, din piatră, căruia el și alți binefăcători i-au făcut danii („Schitul Crișceatec", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, pp. 4-5).

47. A fost ctitorit, potrivit tradiției, de mazilul Miron Gafenco. Însă dintr-un act de danie, din 21 iunie 1747, semnat de căpitanul Tănase Țintă, aflăm că acest schit a fost ridicat de „moșul său după mamă" Isac Cocorean, Miron Gafenco fiind numai patronul schitului însărcinat cu această îndatorire de Tănase Țintă. Și această ultimă informație reiese din documentul de împuternicire dat lui Miron Gafenco în 20 mai 1748 („Schitul Berejnița", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 7).

Broscăuții[48], *Zamostea*[49], *Horecea*[50] și *Jadova*[51]. Pe lângă aceste schituri de călugări se mai afla unul de călugărițe, la *Voloca*[52], pe Ceremuș[53].

Dintr-un tabel publicat în revista *Candela* pe anul 1890 aflăm atât lista așezămintelor monahale în momentul desființării celor mai multe dintre ele (1785), venitul lor în cursul anului precedent, în bani și în produse (evaluate în bani), cât și numărul viețuitorilor lor. Ni se pare important de prezentat numărul viețuitorilor lor la momentul amintit, pe așezăminte monahale, mănăstiri și schituri: Sucevița (47, plus egumenul), Putna (34, plus egumenul), Solca (15, plus egumenul), Dragomirna (18, plus egumenul), Humor (9, plus egumenul), Moldovița (7, plus egumenul), Voronețul (9, plus egumenul), Horecea (12, nu avea egumen), Sfântul Ilie (3, nu avea egumen), Ilișeștii (-), Crisceatec (2, plus egumenul), Pătrăuți (-), Ostra (-), Zamostea (-), Broscăuți (-), Babin (-), Luca (-), Berejnița (-), Jadova (5, plus egumenul), Voloca (doar egumenul) și Vijnița (5, plus egumenul)[54].

După Wickenhauser, mănăstirile din Bucovina la momentul desființării/reorganizării lor aveau următoarele efective de călugări: *Humor* – 4 călugări, toți trecând în Moldova; *Moldovița* – 6 călugări, după desființare 2 mergând la Putna, 1 la Dragomirna, 2 peste cordon în Moldova, iar 1 în patria sa, Ungaria; *Voroneț* – 6 călugări, dintre care 5 au plecat la Schitul Mare (în Galiția), „de unde au fost veniți", iar al șaselea s-a pus la dispoziția Consistoriului; *Solca* – 11 călugări, din care 4 au plecat la Dragomirna, 6 în Moldova, iar al unsprezecelea, „un moșneag de 80 de ani, Gherasim Grosu, care se călugărise în Ilișești, după rugămintea sa a fost lăsat locului, ca să moară aicea în țară unde își petrecuse viața". În privința călugărilor din celelalte mănăstiri, nu se află oarecari însemnări anumite, dar din felurite observări împrăștiate prin deosebitele acte se arată, cum că partea cea mai mare din călugări nu erau oameni de țară, ci veniți de pe aiurea". Tot el se referă și la numărul viețuitorilor din mănăstirile rămase, precizând că el era de 25, în total 75, iar celor ce

---

48. Ca și ctitor apare Constantin Volcinschi, fără a se preciza anul în care s-a realizat acest lucru. Nu se păstrează niciun uric din partea ctitorului, ci unul din partea soției lui rămasă văduvă, Maria, născută Goian, datând din 6 februarie 1771 („Schitul Broscăuții", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 7).

49. A fost ctitorit de starostele Cernăuțiului, Dumitru Pară, fără a se cunoaște, din păcate, anul înființării. Singurul uric de întărire referitor la acest schit a fost semnat de domnitorul Mihai Racoviță, în 15 decembrie 1723 („Schitul Zamostea", în: Candela, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 8).

50. La începuturi Horecea a fost o „simplă Sihăstrie". Pe la 1730, episcopul de Rădăuți, Antonie, fost egumen al Putnei, a ridicat aici o bisericuță din lemn și câteva „chiliuțe" tot din lemn. Însuși tatăl lui Antonie a petrecut la această sihăstrie. Mai târziu, Artemon, egumenul schitului, sprijinit de mitropolitul Gavriil Callimachi, de marele logofăt Cilibiu și de alți binefăcători, a zidit biserica existentă și astăzi, fiind terminată în 1766 și sfințită în 18 aprilie 1767, fiind închinată Sfintei Născătoare de Dumnezeu. A deținut mai multe proprietăți („Schitul Horecea", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, pp. 8-9).

51. Din datele transmise pe cale orală, schitul ar fi fost înființat pe la 1742 de egumenul George (cu numele de călugărie Gherasim), fiul lui Andronache Vlad. Se păstrează un uric de donație din partea lui Ștefan Tabără, datat din anul 1754. A deținut puține proprietăți („Schitul Jadova", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, p. 10).

52. Nu se păstrează niciun document cu privire la acest schit. Din tradiție, el ar fi fost înființat pe la 1742 de un călugăr cu numele de familie Doniciu. A fost unul dintre schiturile foarte sărace, călugărițele trăind din milostenii, tot din danii fiind susținută și biserica („Schitul [de călugărițe] Voloca", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890, pp. 9-10).

53. „Mănăstirile Bucovinei pe timpul încorporării", în: *Candela*, anul VIII, nr. 10, Cernăuți, 1889, pp. 674-675.

54. „Desființarea schiturilor și a unor mănăstiri...", p. 132.

doreau să treacă în Moldova li se asigura printr-un document emis de Consiliul aulic de Război (din 18 mai 1785) nu numai eliberarea de pașapoarte, ci și un ajutor financiar.[55]

Menționăm și faptul că în locul așezămintelor de călugărițe desființate, pe cheltuiala mitropolitului Bucovinei, Vladimir Repta, s-au pus bazele, la Cernăuți, a unui Institut de Surori de Caritate[56].

Crearea Fondului religionar

Cu ocazia vizitei efectuate în Bucovina, împăratul Iosif al II-lea a hotărât ca toate averile mănăstirești și bisericești să treacă sub administrația statului, pentru a constitui un fond destinat întreținerii bisericilor și școlilor. Urmare acestui ordin imperial s-a trecut la inventarierea și secularizarea moșiilor mănăstirești. Concret, proprietățile mănăstirilor rămase dincolo de graniță (cordun), în Moldova, au fost vândute, iar sumele rezultate au fost adăugate, în numerar, la Fondul bisericesc recent creat.

Măsuri similare s-au luat și cu averile episcopale. Episcopia Rădăuților avea din vechime întinsele domenii de la Rădăuți și Coțmani, dăruite de primii domni ai Moldovei. Episcopii de Rădăuți administrau aceste domenii atât în regie proprie, o parte, cât și arendând, cealaltă parte. Și cum administrarea era destul de anevoioasă, pe de o parte, iar pe de altă parte, întrucât guvernatorul Enzenberg îi prezentase episcopului că prin secularizarea averilor bisericești statul ia proprietățile Bisericii în arendă, vlădica a acceptat un compromis: domeniile de la Coțmani au trecut, pe data de 3 martie 1783, în administrația statului, în timp ce domeniile de la Rădăuți au rămas în proprietatea Episcopiei până la moartea sa. Astfel, din moșiile episcopale și mănăstirești din Bucovina[57] și din sumele rezultate în urma vânzării moșiilor rămase dincolo de cordun s-a format ceea ce s-a numit *Fondul bisericesc* sau *Fondul religionar greco-oriental al Bucovinei*.

Regulamentul duhovnicesc din 1786 conține și dispoziții privitoare la această structură creată de noile autorități: „Fondul religionar din Bucovina cuprinde în sine întreaga avere menită pentru nevoile religiunii. Averea fondului se compune din *bani gata* și *din imobile*, în care se socotește întreaga avere a mănăstirilor și bisericilor. Toate veniturile acestui fond incurg în casa fondului, din care se vor acoperi toate cheluielile pentru biserică și pentru școală, iar ceea ce va întrece se va întrebuința pentru binele clerului, al religiunii și al *omenirii*". Însă problema esențială, pe care o subliniază și istoricul Bucovinei, Ion Nistor, este aceea că „administrația acestui fond ajunsese în mâinile unor oameni străini de neamul și de legea fundatorilor lui"[58]. Și aceasta a făcut ca sumele Fondului să fie cheltuite multă vreme în cu totul alte scopuri decât cele menționate în *Regulament*, ceea ce a provocat mari nemulțumiri în rândul românilor, care au protestat de nenumărate ori, fără a primi însă rezolvare.

---

55. „Desființarea schiturilor și a unor mănăstiri...", pp. 199-200.
56. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 22.
57. Proprietățile de pământ ale *Fondului religionar* era format din 8 domenii: 1. domeniul *Coțman*, 2. domeniul *Jucica*, 3. domeniul *Cuciurul mare*, 4. domeniul *Rădăuți*, 5. domeniul *Solca*, 6. Domeniul *Sfântul Ilie*, 7. domeniul *Ilișeștii* și 8. domeniul *Câmpulung* („Starea materială a fondului de la crearea «Direcțiunii c.r. a moșiilor fondului (1870)» până la anul 1888", în: *Candela*, anul X, nr. 4, Cernăuți, 1 aprilie 1891, p. 259).
58. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 25.

Regulamentul mai cuprindea și prevederi referitoare la „regularea salariilor călugărești". Astfel, pentru călugării celor trei mănăstiri „sistemisate" (Putna, Sucevița și Dragomirna), în cap. II, paragr. 19 se precizează că fiecare călugăr „să aibă pe an pentru îmbrăcăminte suma de 100 fl. și 47 cr.; pentru nutrire însă 18 cr. pe zi, care pe an fac 109 fl. și 30 cr. Cu totul la un loc avea deci un călugăr suma de 210 fl. și 17 cr."[59]. Din aceeași sursă aflăm că „vicariul mănăstiresc avea 260 fl., iar egumenul sau arhimandritul 460 fl.. Pe lângă sumele menționate, care erau insuficiente și care au rămas neschimbate până în 1847[60], în pofida nenumăratelor demersuri făcute la Viena, mănăstirile „căpătau ajutoare ordinare foarte adesea". Însă sumele menționate mai sus nu au rămas mereu în același cuantum, ci au fost majorate în anii 1868, 1874 și 1905[61].

Mai precizăm faptul că, după 1848, când Bucovina a scăpat de tutoratul Galiției, în baza *Constituției imperiale* din 4 martie 1849, aceasta a devenit provincie autonomă cu rang de țară de coroană și cu guvern propriu, sub care ulterior a trecut și administrarea Fondului, până atunci aflat în subordinea guvernului Galiției. În urma acestor schimbări, și stareții celor trei mănăstiri – Artemon Bortnic al Putnei, Ghenadie Zaharovici al Suceviței și Dositei Tișcoviciu al Dragomirnei – au cerut, în acord cu Consistoriul, redobândirea moșiilor lor, solicitare ce n-a fost aprobată[62].

Potrivit Regulamentului, egumenii mănăstirilor puteau fi aleși asesori consistoriali, alături de fruntașii clerului din Cernăuți, pentru a-l ajuta pe episcopul de aici în conducerea Eparhiei. Egumenii cooptați în această structură își puteau păstra mai departe funcțiile lor de conducători ai mănăstirilor. Evident, pentru îndeplinirea atribuțiilor de asesori imperiali egumenii primeau o remunerație de 300 florini pe an.

MĂNĂSTIREA PUTNA

Odată cu intrarea Bucovinei sub stăpânirea austriacă, și Mănăstirea Putna, chiar dacă și-a păstrat statutul de mănăstire, având întâietate în rândul celorlalte mănăstiri, a avut de suferit alături de toate așezămintele monahale bucovinene. Egumenului de la Putna i se confirmă totuși, la 12 martie 1788, dreptul de a purta în continuare bederniță, cruce pectorală, mitră și cârjă arhierească, deși atribuțiile religioase, juridice, culturale, sociale și economice ale mănăstirii sunt considerabil reduse de către noua stăpânire[63].

59. „Fondul religionariu gr. or. al Bucovinei, substratul, formarea, desvoltarea, administrarea și starea lui de față", în: *Candela*, anul X, nr. 3, Cernăuți, 1 martie 1891, p. 129.

60. În anul 1846, arhiducele Ferdinand călătorind prin Bucovina, egumenii celor trei mănăstiri i-au înmânat o cerere prin care-l rugau să le aprobe majorarea salariilor lor. Fiind sprijiniți și de Consistoriu, guvernul a aprobat prin rezoluția din 12 octombrie 1847 ca salariile egumenilor celor trei mănăstiri să fie ridicate la 1.000 florini pe an. Prin rezoluția din 10 august 1853 li s-au majorat și salariile celorlalți călugări: „banii de nutrire de la 18 cr. la 30 cr. pe zi sau 191 florini și 63 cr. pe an". În total, un călugăr primea pe an 297 florini și 46 cr. pentru îmbrăcăminte și hrană („Fondul religionariu gr. or. al Bucovinei...", p. 130).

61. Prin rezoluția din 24 iulie 1868, împăratul a aprobat ca salariile egumenilor celor trei mănăstiri pentru hrană și îmbrăcăminte să se ridice din Fond și să fie în valoare de 1.200 de florini, vicarul mănăstiresc 600 de florini, ieromonahul 420 florini și ierodiaconul 300 florini, anual („Fondul religionariu gr. or. al Bucovinei...", p. 131).

62. „Încercarea mănăstirilor pentru a-și recâștiga moșiile", în: *Candela*, anul IX, nr. 7, 1 iulie 1890, p. 416.

63. Arhiva Mănăstirii Putna, ds. 1/ 1788, ff. 1, 4v. A se vedea și N. Iorga, *Românismul la trecutul Bucovinei*, București, 1938, pp. 46-56, apud Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești de la Putna*, Ed. Mitropoliei și Sucevei, Iași, 1988.

Din documentele acestei perioade aflăm de existența unui schit aflat în apropierea Mănăstirii Putna, ai căror viețuitori au avut de suferit în perioada dominației habsburgice. Întrucât respectivul schit, Sihăstria Putnei, nu apare menționat în contextul desființării mănăstirilor, cu excepția celor trei și a tuturor schiturilor, exprimăm opinia potrivit căreia el a dispărut cu puțin timp înainte de realizarea acestor „reforme".

Este vorba de scrisoarea deschisă pe care starețul Sila de la Sihăstria Putnei o adresează credincioșilor ortodocși din Bucovina. În ea sunt prezentate necazurile cu care se confruntau „bătrânii" viețuitori ai menționatului schit. Între altele, egumenul schitului relatează că „smeriții bătrâni de la această sihăstrie, fiind acum de acești nemți împrejurați și de toate părțile închiși și strâmtoriți și supărați și necăjiți și foarte jăcuiți la vămi, au ajuns într-o situație jalnică, fără nici un venit, înglodați în datorii, lipsiți până și de hrana zilnică"[64].

Din păcate, nu se știe cu certitudine momentul dispariției acestui schit. Pe de o parte se vorbește de greutățile pe care „bătrânii" călugări le îndurau din cauza „nemților", deci din partea Habsburgilor, și acest lucru era posibil după anul 1775, iar pe de altă parte, el nu apare în lista mănăstirilor și schiturilor desființate nici în 1783, nici în 1785. Așadar, Schitul Sihăstria Putnei a dispărut în acest interval timp, între anii 1775-1785, înaintea aplicării măsurilor de „reorganizare" a mănăstirilor. În sprijinul acestei ipoteze vine și informația unuia dintre foștii profesori ai Facultății de Teologie de la Cernăuți, istoricul Simeon Reli, care afirmă, fără să aducă vreun argument, că în 1785 călugării de la Sihăstria Putnei au fost transferați, fără să precizeze unde, iar biserica, „abandonată fiind, va cădea treptat în paragină"[65].

Menționăm și faptul că din punct de vedere administrativ, în perioada dominației habsburgice Mănăstirea Putna a cunoscut cea mai însemnată activitate dintre mănăstirile românești rămase în Bucovina. Aici funcționau ateliere de tâmplărie, de postav și de prelucrare a pieilor. De asemenea, tot aici se aflau o distilerie de țuică, o vărărie ș.a.

Din punct de vedere cultural însă, din păcate, perioada dominației habsburgice a avut urmări nefaste pentru această mănăstire-simbol a neamului și ortodoxiei românești. Dacă în veacul al XVIII-lea la Mănăstirea Putna a funcționat celebra Academie Duhovnicească, în vremea arhimandritului Vartolomei Măzăreanul punându-se și bazele unei bogate biblioteci, această activitate a fost întreruptă la puțin timp după anexarea Bucovinei. Când facem această afirmație, avem în vedere certificatul de studii eliberat în anul 1778 unui absolvent al acestei Academii, Isaia Baloșescu, viitorul episcop al Bucovinei[66].

---

64. Simeon Reli, „Cei din urmă sihaștri ai Bucovinei", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLI (1923), 4, pp. 246-247, apud Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești...*, p. 49.

65. Simeon Reli, „Cei din urmă sihaștri...", pp. 246-247, apud Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești...*, p. 49.

66. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, pp. 27-28; „Mănăstirea Putna 1778, April 1-Archimandritul Vartolomei Măzereanul și ieromonahul Ilarion adeveresc cunoștințele tânărului Ioan Baloșescul și îmbrăcarea lui în monach cu numele Isaia, afiorisindu-l pentru cinul ierodiaconiei", „Optu documinte române privitoare la monastirea Putna (1707-1778)", în: *Candela*, anul V, nr. 9, Cernăuți, 1 septembrie 1886. Din el aflăm care erau disciplinele care se predau în cunoscuta școală de Putna, pe lângă cele teologice: Geografia, Limba slavonă, Retorica, Piatra scandelei, Epistolele mitropolitului Eugenie, Istoria bisericească după Eusebiu și alți istorici bisericești, Teologia platonică și alte discipline. Certificatul poartă semnătura episcopului Dosoftei, a arhimandritului Vartolomeu și a ieromonahului Ilarion, membru al școlii filosofice din insula Patmos.

După anul 1778 nu mai apare nicio mențiune despre Academia de la Putna, probabil ea fiind desființată la scurtă vreme, deoarece, adaugă istoricul bucovinean Ion Nistor, „continuarea vechilor așezăminte moldovenești nu era după placul noilor stăpânitori ai Bucovinei". În locul ei s-a înființat, în 1786, deci în timpul stăpânirii austriece și sub oblăduirea guvernului de la Viena, o școală clericală la Mănăstirea Sfântul Ilie de lângă Suceava. La conducerea ei a fost adus, împotriva voinței episcopului Dosoftei, arhidiaconul sârb Daniil Vlachovici[67].

După moartea episcopului Dosoftei Herescu, directorul școlii a ajuns episcop, iar școala a fost mutată la Cernăuți, în 1817. Ea va fi reorganizată de Isaia Baloșescu, episcopul Bucovinei, în perioada 1823-1834, după modelul Colegiilor teologice apusene, fiind transformată, mai întâi, în *Institut teologic*[68], prin rezoluția imperială din 6 august 1826, deschis la 4 octombrie 1827. În anul 1875, ea va fi ridicată la rangul de *Facultate Teologică Greco-Orientală*[69] în cadrul Universității Francesco-Iosephine, anexându-i-se și Seminarul Clerical pentru practica studenților[70].

Dintre egumenii Putnei din această perioadă amintim: *Paisie Ioanovici* (*1796-1805), transferat apoi egumen la Mănăstirea Dragomirna, fiind pentru o scurtă perioadă de timp stareț peste ambele mănăstiri[71]; arhimandritul *Filaret Bendevschi* (1805-*1821): în vremea lui a fost reparat clopotul mare, „Buga", fiind executate și alte lucrări de reparații și înfrumusețare a bisericii și clădirilor anexe; arhimandritul *Ghenadie Platenchi* (1826-1837), fost pedagog la Școala clericală din Suceava. În timpul egumeniei sale, în

67. Întrucât acesta nu se bucura de încrederea românilor, care nu voiau să-și trimită copiii la școală, a fost nevoie de intervenția episcopului român. Dosoftei, probabil atât din considerente de diplomație, cât mai ales din rațiuni practice, întrucât avea nevoie de clerici cu pregătire adecvată și aici funcționa singura școală teologică din Bucovina, a adresat fiilor duhovnicești o scrisoare pastorală prin care-i îndemna să-și trimită copiii la școală. Noua școală era cu un nivel destul de redus, ea putând fi frecventată de absolvenții școlilor primare. Ea a început cu o singură clasă, ulterior, în 1788, adăugându-i-se încă două clase cu un învățător și doi ajutători. Se cunosc numele a doi profesori (Serafim și Melchisedec Lemeny) și a doi pedagogi (Ghenadie Platenki, ajuns ulterior stareț al Mănăstirii Putna, și arhimandritul sârb Moise Popovici) ai amintitei școli (I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*..., p. 28).

68. Noul Institut avea organizarea unei școli superioare pentru disciplinele teologice, după modelul Academiei de la Putna, ceea ce le diferenția era limba de predare (Istoria bisericească, Arheologia biblică, Introducere în Vechiul și Noul Testament și Limba ebraică se predau în limba latină; Dreptul bisericesc, Dogmatica și Morala erau predate în limba greacă, iar Teologia Pastorală, Catehetica și Pedagogia se predau în limba germană. După cum se vede, în limba română, ca limbă oficială a eparhiei, nu se preda nicio disciplină teologică (I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*..., p. 46).

69. Această școală, din cauza „stării deplorabile" și a „supraproducției de clerici" a fost închisă de episcopul Daniil Vlachovici între anii 1818-1827, ea fiind redeschisă și reformată de episcopul Isaia Baloșescu, care a transformat-o după modelul vechii Academii de la Putna, „lărgind-o" într-un *Institut teologic* (I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*..., p. 43). Din informațiile păstrate, mai cu seamă cele provenite din parte Ioan Budai-Deleanu, aflăm că obiectul principal de studiu îl reprezenta catehismul, cursanții trebuind să se îngrijească de procurarea lui și să-l memoreze „fără nici o pricepere". „Ascultarea catehismului, afirmă Ion Nistor, forma singura ocupație în cursul celor trei ani de școală", la sfârșitul cărora susțineau un examen în prezența unui comisar gubernial (I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*..., p. 42). În 29 august 1875, prin decret imperial, Facultatea de Teologie împreună cu cea juridică și filosofică pune bazele Universității din Cernăuți, cursurile desfășurându-se în limbile germană și română (I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*..., p. 133). Vezi și „Crearea institutului teologic și a seminarului clerical", în: *Candela*, anul IX, nr. 5, 1 mai 1890, pp. 358-359.

70. Pr. Mihai Vizitiu, Virginia Popa, *Istoria învățământului teologic superior din Moldova și Bucovina*, Ed. Trinitas, Iași, 2007, p. 79.

71. Mănăstirea Putna, *inv.* nr. 141; Vezi și Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 122.

▲ *Arhimandritul mitrofor Dezideriе Cuzub de la Putna (1878-1895)*

1834, a fost ridicată crucea din piatră din incinta mănăstirii, din aleea care duce spre poarta de intrare, având următoarea inscripție, în limba română, cu litere chirilice: „Cruce zidită cu cheltuiala arhimandritului și egumenului Ghenadie Pleatov (Platenchi, *n.n.*) Mănăstirii Putna, în stăpânirea împăratului Franz I. Doamne miluiește. Anul 1834"[72]; arhimandritul *Artemon Bortnic* (1848-1860): în vremea sa s-au construit trei corpuri de chilii, iar paraclisul a fost înzestrat cu un nou iconostas; în noiembrie 1856 autoritățile austriece, prevalându-se de un demers mai vechi al acestuia pe lângă „Înalt prea cinstitul consistoriu episcopal din Cernăuți", constituie o comisie, prezidată de Anton Schönbach, care procedează, între 11-17 noiembrie, la deschiderea și cercetarea mormintelor voievodale din biserică[73]; arhimandritul *Arcadie Ciupercovici* (1866-1878), viitor arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei: în vremea egumeniei sale, în 1871, are loc marea serbare de la Putna, prilejuită de aniversarea a patru sute de ani de la sfințirea bisericii mănăstirii[74], în amintirea căreia în incinta mănăstirii va ridica o frumoasă cruce din piatră; arhimandritul mitrofor *Dezideriе Cuzub* (1878-1895): în vremea sa, în 1882, a fost ridicat actualul turn al clopotniței de zid cu trei nivele, aproximativ pe locul vechiului turn din vremea Sfântului Ștefan cel Mare[75]; între 1901-1902, arhitectul austriac Karl Adolf Romstörfer restaurează biserica mănăstirii[76] etc.

---

72. Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești*..., p. 144.
73. Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești*..., p. 50. Acțiunea a avut loc în prezența călugărilor mănăstirii și a multor români bucovineni veniți special pentru acest eveniment. Printre ei se afla și preotul Iraclie Porumbescu, tatăl compozitorului, pe atunci paroh la Putna. După inventarierea și descrierea exactă a tuturor obiectelor prețioase găsite în morminte, dintre care unele se păstrează în muzeul mănăstirii, criptele au fost închise la loc, așa cum au fost. Documentele redactate cu acest prilej au fost publicate ulterior în limba germană (parțial de către F.A. Wickenhauser și integral de către cunoscutul arhitect austriac K.A. Romstorfer, restauratorul bisericii Mănăstirii Putna la începutul veacului al XX-lea, cf. Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești*..., p. 51).
74. Poetul junimist Samson Bodnărescu, originar din Voitinel, participând la această mare sărbătoare, va relata, mai târziu, că egumenul Arcadie Ciupercovici a organizat cu acest prilej: „serbarea unui jubileu în amintirea marelui eroau național Ștefan [...] pe spezele preacuvioșiei sale". Rostind o vibrantă cuvântare, Arcadie, între altele, a zis: „patru sute de ani numărăm noi astăzi de când domnitorul Moldo-Româniеi, Ștefan cel Mare, a ridicat acest templu dumnezeesc, spre a mulțumi creatorului cerului și pământului pentru laurele de învingere câștigate asupra dușmanului. Patru sute de ani a fost acoperit cu vălul tăcerii acest sfânt loc, unde nimene n-a ridicat glasul, în auzul tuturora, ca semn de mulțămire în aducerea aminte a acestui glorios bărbat, al cărui nume în noi toți deșteaptă o adâncă recunoștință, o admirație generală pentru faptele sale cele nemuritoare ce le-au adus pe altarul patriei, al națiunii sale și al credinței drept-măritoare". În timp ce rostea aceste cuvinte, precizează autorul, egumenul „se afla față-n față cu portretul Domnului Ștefan cel Mare, ce era anume împodobit pentru această serbare" (cf. Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești*..., p. 146).
75. Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, pp. 122-128.
76. Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești*..., p. 146.

MĂNĂSTIREA SUCEVIȚA

Despre această mănăstire s-au păstrat extrem de puține informații din această perioadă, cel puțin sursele consultate, menționate la subsol, nu oferă decât statistici economice publicate de Fondul religionar.

Se știe că „în vremuri mai vechi", Mănăstirea Sucevița a avut o biserică, numită „Sihăstria", în apropiere de biserica mănăstirii, zidită în anul 1772 de arhimandritul Iosif și închinată Sfântului Ioan Botezătorul. Ca și celelalte schituri, și „Sihăstria" Suceviței a fost desființată în anul 1785, biserica mare servind ca a „doua biserică a mănăstirii", până în anul 1832, când a devenit biserica parohială a comunei Sucevița[77].

Profesorul Simeon Reli, care s-a ocupat de așezămintele monahale din Bucovina, afirmă că în această mănăstire a existat „din vechime", fără a preciza de când, o școală mănăstirească pentru călugări și o școală elementară pentru copiii sătenilor din împrejurimi. Ea a funcționat până în anul 1858, când școlile bisericești și mănăstirești din Bucovina au trecut în seama statului. Tot aici au funcționat, menționează același istoric, un lumânărar, o croitorie de haine clericale și o cizmărie pentru trebuințele călugărilor[78].

Dintre egumenii acestei mănăstiri amintim: *Ghenadie II* (1800-1818), fost profesor la Școala clericală din Cernăuți, care a renovat iconostasul; *Veniamin Burjanovschi* (1827-1830): împreună cu predecesorul său, arhimandritul Filaret Beridevski, a făcut portretul mitropolitului Gheorghe Movilă după un tablou de la 1600; arhimandritul *Ghenadie Zaharovici* (1848-1862), fost egumen la Dragomirna și Putna; aceasta, împreună cu arhimandritul Artemon Bortnic al Putnei și Dositei Teșcovici al Dragomirnei, a cerut autorităților austriece să le fie retrocedate moșiile mănăstirilor pe care le conduceau, solicitarea fiindu-le respinsă; arhimandritul *Ilarion Filipovici* (1881-1896), fost rector seminarial etc.[79]

MĂNĂSTIREA DRAGOMIRNA

Despre această mănăstire avem mai multe informații decât în cazul Mănăstirii Sucevița. În perioada de care ne ocupăm, mănăstirea s-a confruntat cu două situații critice: la desființarea mănăstirilor din Bucovina, în 1785, și la începutul veacului al XIX-lea, când se punea problema închiderii ei și repartizarea viețuitorilor la celelalte două mănăstiri. În pofida acestor încercări, ea a rămas până în ziua de astăzi, fiind restaurată în mai multe rânduri (spre jumătatea veacului al XIX-lea și după Primul Război Mondial).

Mai aflăm că de ea a depins până în 1905, ca filială, mănăstirea cunoscută sub numele de „Sfântul Ioan de la Suceava". Ea adăpostește moaștele acestui sfânt martir care, la stăruința episcopului Dosoftei Herescu, au fost aduse de la Zolkiew (Polonia), în 1783, unde fuseseră luate de Sfântul Mitropolit Dosoftei, în exilul său din 1686.

---

77. Simeon Reli, *Călăuza monumentelor...*, pp. 52-53.
78. Simeon Reli, *Călăuza monumentelor...*, p. 78.
79. Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița. Cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, Ed. Academiei, București, 1913, pp. 106-107.

Reprezentare iconografică a martiriului, respectiv aducerii moaștelor Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava de către domnitorul Alexandru cel Bun, frescă de la Mănăstirea Voroneț

În anul menționat, prin rezoluția imperială din 17 septembrie 1905, mănăstirea cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe" a fost desprinsă de Mănăstirea Dragomirna, fiind declarată de sine stătătoare. În acest fel, numărul mănăstirilor din Bucovina a crescut la patru. Dreptul de patronat asupra acestei mănăstiri îl exercită „până astăzi", afirma Ion Nistor în 1916, mitropolitul Moldovei, întrucât „biserica Sfântul Gheorghe din Suceava din vechime a fost tot metoh sub stăpânirea Mitropoliei Moldovei, și că biserica aceasta fusese clădită pe pământul acestei mitropolii. Guvernul austriac a recunoscut din capul locului dreptul de patronat al Mitropoliei din Iași asupra acestui sfânt lăcaș și astfel ea continuă de a-l exercita până astăzi"[80]. Ca o concluzie asupra raporturilor dintre Mitropolia Moldovei și Episcopia Cernăuților, autorul menționat subliniază că ele s-au limitat doar la recunoașterea dreptului de patronat a Mitropoliei de la Iași asupra bisericii „Sfântul Gheorghe" din Suceava.

Și a doua informație are legătură tot cu aducerea moaștelor Sfântului Ioan cel Nou. Este vorba de controversa pe tema revendicării moaștelor acestui mare mucenic: cine este îndreptățit să le revendice? Amintita dispută este relatată de unul dintre istoricii de seamă ai Bucovinei, Ion Nistor. La solicitarea episcopului Bucovinei (Dosoftei Herescu) de a readuce la Suceava moaștele Sfântului Ioan, s-a „iscat o mare ceartă în jurul sfintelor moaște. Rutenii uniți din Galiția le revendicau pentru ei, în timp ce episcopul Dosoftei a alcătuit o *Biografie a sfântului mare Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava,* pentru a arăta originea sfântului și martiriul lui pentru credința ortodoxă. Cum clericii uniți nu găsiră numele martirului în izvodul sfinților catolici, ei se învoiră să restituie sicriul cu sfintele moaște, pentru a fi strămutate in Bucovina și așezate din nou in vechea biserică mitropolitană, închinată Sfântului Gheorghe din Suceava"[81]. Același istoric mai precizează că *Viața Sfântului Ioan cel Nou* alcătuită de episcopul Dosoftei se păstrează, în traducere germană, în Arhivele de Război din Viena și că Sfântul Ioan cel Nou este și patronul Bucovinei.

---

80. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 21.
81. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 19.

Dintre egumenii Mănăstirii Dragomirnei din perioada anunțată amintim: *Paisie Ioanovici* (1805-1808), fost egumen la Putna, a refăcut ferecătura unei prețioase *Evanghelii* ce s-a păstrat; *Filaret Bendevschi* (1808-1813) s-a remarcat prin activitățile administrativ-gospodărești: s-au reparat chiliile, au fost făcute mai multe rânduri de veșminte, a deschis paraclisul Sfântul Nicolae, a înzestrat mănăstirea cu mori, stupi, pomi etc.; *Ignatie Hacman* (1818-1840), fost profesor la Școala clericală din Cernăuți: în 1819, în vechea clădire a egumeniei a fost instalată o școală mănăstirească unde care predau călugării mănăstirii. Ea a funcționat până la trecerea școlilor în administrația statului (1869); a acoperit casele mănăstirești, biserica mare și turnurile mănăstirii; *Artemon Bortnic* (1840-1848): a acoperit turnul clopotniței, a reparat zidurile din jurul mănăstirii, a făcut un iaz, o moară etc.; *Dositei Tișcovici* (1848-1860): în vremea egumeniei sale a fost acoperită biserica, a renovat-o în exterior, s-au executat lucrări de reparații la paraclisul Sf. Nicolae ș.a.; *Ipolit Vorobchievici* (1906-1918)[82].

Despre numărul călugărilor din mănăstirile bucovinene mai aflăm câteva date de la începutul veacului al XX-lea. Ele ne sunt furnizate de același istoric al Bucovinei, Ion Nistor, care afirma că în 1914 în acest spațiu geografic funcționau 4 mănăstiri, cu un număr total de 43 călugări (viețuitori): *Putna*, cu 15 călugări, starețul ei fiind arhimandritul mitrofor *Teofil Patraș*; *Dragomirna*, cu 14 călugări, iar stareț arhimandritul *Ipolit Vorobchievici*; *Sucevița*, cu 12 călugări, starețul ei fiind arhimandritul *Ortisie Popescul*; *Suceava* (Sfântul Gheorghe, unde se află moaștele Sfântului Ioan cel Nou), cu 2 călugări și cu starețul *Inocenție Stefanelli*[83].

Considerăm necesar a aminti, alături de celelalte mănăstiri, și Mănăstirea Ițcani[84], deși ea nu apare menționată între mănăstirile care au fost desființate de autoritățile habsburgice.

---

82. Ipolit Vorobchievici, *Istoria Sfintei Mănăstiri Dragomirna*, Ed. Tipografia Modernă, Cernăuți, ²1925, pp. 61-66. A se vedea și „Protocolul Ordinaciunilor Mănăstirii Dragomirna pe anii 1827-1832".

83. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*..., p. 23.

84. Cel mai vechi document referitor la această mănăstire datează din anul 1453. Însă documentul în discuție nu indică înființarea mănăstirii, ci doar că ea în anul menționat exista deja. Autorul monografiei dedicate acestei mănăstiri, Erast Hostiuc, plasează începuturile ei între anii 1451-1453 (Erast Hostiuc, „Istoricul fostei Mănăstiri de maici din Ițcani (Suceava, Bucovina)", extras din revista: *Candela*, XXXIX (1928), nr. 6-8, Cernăuți, Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei", p. 12).

▲ *Universitatea din Cernăuți*

Coroborând informațiile privitoare la această mănăstire, deducem că desființarea ei a avut loc la sfârșitul anului 1776, întrucât din topografia Bucovinei pe vremea anexării aflăm că în acel an se mai aflau în așezământul monahal încă cinci călugărițe[85]. La întrebarea ce au făcut călugărițele aflate în mănăstire la data desființării ei, autorul monografiei închinate acestei mănăstiri, bazându-se pe mai multe dovezi, răspunde că ele s-au refugiat în apropiata mănăstire de maici din Pătrăuți, argumentând că în satul Mitocul Dragomirnei este o vale, „în forma unui cazan [...] vale care până astăzi poartă numele de Valea Călugăriții". Întrebând pe localnici de unde vine acest nume, i s-a spus că pe vremea copilăriei lor acolo trăia o călugăriță foarte bătrână, având „o chilioară unde-și petrecea zilele"[86].

Accesul în monahism, pregătirea culturală și viața duhovnicească a călugărilor

În ceea ce privește accesul în cinul monahal, din mărturiile existente reiese că în mănăstiri se primeau și persoane fără pregătire teologică. În general, cultura viețuitorilor din mănăstiri, cu unele excepții, era destul de modestă, în special după desființarea Academiei Duhovnicești de la Mănăstirea Putna.

Ea a cunoscut o oarecare înflorire după înființarea școlilor teologice menționate mai sus, în mod deosebit după ridicarea Institutului Teologic la rang de Facultate de Teologie în cadrul Universității „Alma Mater Francesco-Iosephina" din Cernăuți.

---

85. Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774-1785)*, Czernowitz, 1895, p. 41, apud Erast Hostiuc, „Istoricul fostei Mănăstiri de maici din Ițcani (Suceava, Bucovina)", p. 39.
86. Erast Hostiuc, „Istoricul fostei Mănăstiri de maici din Ițcani (Suceava, Bucovina)", p. 40.

După cum se știe, această facultate a fost una dintre cele mai valoroase facultăți de teologie din întreaga Europă, oferind „un nivel foarte ridicat de cunoștințe, atât teoretice, cât și practice", cursurile fiind predate în limbile germană și română[87]. Presupunem că cel puțin o parte dintre călugării mănăstirilor din Bucovina au urmat cursurile acestei facultăți, știindu-se că înșiși unii dintre profesorii ei au ajuns ierarhi ai Bucovinei (Vladimir Repta, Nectarie Cotlarciuc). De asemenea, după modelul cunoscutului stareț Paisie Velicicovschi, presupunem că acolo unde egumenul (starețul) mănăstirii avea o pregătire teologică temeinică, și au fost suficiente cazuri de acest fel (Ghenadie Platenchi, Arcadie Ciupercovici, Ilarion Filipovici, Ignatie Hacman, Ipolit Vorobchievici ș.a.), acesta se îngrijea ca viețuitorii din obște să dobândească o anumită cultură teologică și nu numai.

▲ *Mitropolitul Vladimir Repta al Bucovinei (1902-1924)*

Despre nivelul de pregătire al călugărilor, din păcate nu avem informații. Există în schimb anumite aprecieri, însă ele nu provin din surse veridice, autorizate. De pildă, dintr-un articol al ziarului *Concordia* (din 1866) citim că „starea intelectuală a călugărilor prezenți prin mănăstiri se mărginește numai la cântarea și citirea cărților bisericești. Uimire și mirare cuprinde pe fiecare mirean când vede că acești oameni, a căror menire ar fi de a-și cultiva spiritul, posed atâta lene, slăbiciune și dejosire, încât prin celulele lor nu se află nici o cărticică cu care să se ocupe în timpul liber. Ei pun toată cultura lor în expresiuni fără de înțeles și se îngrijesc mai mult de împodobirea trupului decât a spiritului. Veșminte scumpe de purpură și mătasă, blane alese și de mare preț etc. Iată ce cred dânșii că ar fi chemarea lor. Ce să mai zicem de aceia care sunt servi mamonului, neîndurându-se măcar sărmanilor a întinde mâna de ajutor?"[88]

Credem că descrierea de mai sus este cel puțin exagerată, dacă nu răutăcioasă, tendențioasă și denigratoare. Este posibil să fi fost și (unele, poate multe) cazuri de călugări cărora li se potrivea descrierea, însă suntem convinși că în Bucovina, la mănăstirile rămase, unele dintre ele cu un important rol și cu o bogată tradiție în viața culturală, erau și viețuitori cu o solidă pregătire culturală și aleasă viață duhovnicească. Un cercetător recent al istoriei Bisericii din Bucovina afirma că la anexarea ei, Biserica Ortodoxă de aici cunoștea o revigorare a vieții monahale. Acest curent de înflorire a vieții culturale și spirituale în rândul monahilor se datora viețuitorilor din multele și bogatele mănăstiri ale Bucovinei,

87. Pr. Mihai Vizitiu, Virginia POPA, *Istoria învățământului teologic...*, p. 79.
88. „Reînvierea mănăstirilor din Bucovina", în: *Concordia*, VI (1866), no. 66, p. 287 apud I. NISTOR, *Istoria Bisericii din Bucovina...*,

călugări care se ocupau cu traducerea cărților din slavonă și greacă în românește, precum și cu tipărirea lor. Acest curent a cunoscut noi impulsuri în vremea mitropolitului Iacob Putneanul, care a pus bazele Academiei Duhovnicești de la Mănăstirea Putna, și mai cu seamă în timpul lui Paisie Velicicovschi care, în 1763, se stabilea cu o obște destul de numeroasă (64 frați) la Mănăstirea Dragomirna. Un centru de cultură și spiritualitate îl constituia și Episcopia Rădăuților, unde vrednicii ei ierarhi erau preocupați de înființarea și buna funcționare a școlilor, precum și de tipărirea cărților de cult, manuale școlare sau cărți de edificare sufletească[89].

Faptul că mulți dintre membrii clerului bucovinean (Iraclie Porumbescu, Constantin Morariu, Simion Florea Marian, Juvenal Stefanelli, Dimitrie Dan, Nicu Cotlarciuc, Dimitrie Onciul ș.a.) au avut o rodnică activitate „extrabisericească", luând parte activă la viața noastră politică și culturală, religioasă și națională, cu însemnate realizări pentru neam și țară, ne sugerează că alături de ei au fost și călugări, cum a fost, de pildă, Teoctist Blajevici ș.a.

Întrucât păstrarea identității naționale și confesionale din Bucovina se datorează într-o mare măsură Bisericii Ortodoxe[90], aceasta înseamnă că o contribuție semnificativă în acest sens și-au adus-o și călugării români din mănăstirile bucovinene.

Înființarea tipografiei Arhiepiscopale

Lipsa unei tipografii diecezane pentru tipărirea cărților bisericești se simțea acut în Bucovina. Dacă în primii ani ai ocupației habsburgice cărțile de cult și manualele școlare care urmau să fie folosite în eparhiile ortodoxe și greco-catolice, indiferent de naționalitatea sau limba liturgică sau vorbită de credincioșii din cuprinsul acelor episcopii, erau tipărite în tipografia unui patron austriac, ca urmare a rezoluției imperiale din 14 februarie 1770 semnată de Maria Tereza[91], cu vremea s-au făcut nenumărate demersuri pentru înființarea unei tipografii proprii.

Încă din 1858, Artemon Bortnic, egumenul Mănăstirii Putna, a făcut demersuri pe lângă Consistoriu ca acesta să ceară guvernului austriac aprobarea pentru înființarea unei tipografii în chiliile Mănăstirii Putna. Neprimind răspuns, în anul următor egumenul a reînnoit cererea, subliniind că tipografia ar putea fi instalată în clădirile mănăstirii și că viețuitorii „sunt gata să deprindă arta tipografică și a legătoriei de cărți". După doi ani de așteptare, a primit din partea guvernului răspuns negativ. Același răspuns îl primise cu șase ani în urmă și egumenul Mănăstirii Dragomirna, care ceruse aprobare pentru înființarea unei tipografii, din banii Fondului, în încăperile numitei mănăstiri.

Consistoriul, văzând refuzul guvernului pentru înființarea unei tipografii în incinta mănăstirilor, a cerut permisiunea de a înființa o tipografie diecezană la Cernăuți, pe cheltuiala Fondului religionar. Și de această dată răspunsul guvernului a fost tot negativ.

Turnul cu ceas al clădirii Universității din Cernăuți

89. Pr. Sorin-Toader Clipa, *Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui (1948-1949)*, Ed. Universității „Ștefan cel Mare", Suceava, 2006, pp. 24-25.

90. Mihai-Ștefan Ceaușu, „Identitate națională și ortodoxie...", p. 280.

91. Emilian Micu, „Din istoria culturală a românilor din Austro-Ungaria. Contribuții fragmentare la istoria tipografiei ilirice românești din Viena 1770-1793", în: *Transilvania* (Sibiu), an. 41, 1910, pp. 17-30 apud Ioan Paul Valenciuc, *«Foaia ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile scolarie ale Diecesei Bucovinei» - un organ de presă necunoscut*, Biblioteca „Miorița", Câmpulung-Bucovina, 2008, p. 28.

După nouă ani de refuzuri, în 1873, Consistoriul a revenit cu solicitarea de înființare a tipografiei. Răspunsul a fost același, negativ. Mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici (1880-1895), văzând repetatele refuzuri ale guvernului de la Viena cu privire la înființarea unei tipografii, a hotărât să adopte o nouă strategie pentru atingerea acestui scop, aceea de a deschide o subscripție publică. Această soluție a fost încununată de succes. Prin urmare, în mai 1883 s-a deschis la Cernăuți „Tipografia Arhiepiscopală", chiar în clădirea reședinței mitropolitane. Din cauza concurenței în domeniu din Cernăuți, tipografia, după moartea mitropolitului Silvestru, a fost transformată într-o societate pe acțiuni, primind numele de „Societatea tipografică bucovineană"[92].

Concluzii

Anexarea părții de nord a Moldovei – Bucovina – și dominația acesteia de către Imperiul Habsburgic (1775-1918) a reprezentat pentru neam și Biserică o perioadă de grea încercare, românii de aici, cu sprijinul Bisericii Ortodoxe, reușind s-o depășească fără să-și piardă identitatea națională și confesională.

Însă cele mai grave consecințe s-au înregistrat în viața mănăstirească unde, prin *Regulamentul duhovnicesc* din 1786, au fost desființate mănăstirile – rămânând doar trei, cu un număr maxim de 25 de călugări (Putna, Sucevița și Dragomirna, la începutul veacului al XX-lea adăugându-se și a patra, Mănăstirea „Sfântul Ioan cel Nou" de la Suceava) – și toate schiturile.

▲ Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici al Bucovinei (1880-1895)

Dacă din punct de vedere administrativ și economic, mănăstirile rămase au avut o situație relativ bună, ca urmare a creării Fondului religionar, din punct de vedere cultural și duhovnicesc, ele au cunoscut un oarecare regres. De altfel, și autoritățile habsburgice erau interesate mai mult de dimensiunea economică a așezămintelor monahale și mai puțin sau chiar deloc de cea culturală sau spirituală.

Însă în pofida dificultăților cu care s-a confruntat monahismul de aici, important este că au rămas câteva mănăstiri în care s-au cultivat slujirile: liturgică, duhovnicească, culturală și națională, specifice monahismului nostru românesc. Datorită lor s-au păstrat vii ortodoxia și națiunea românească, ceea ce a dus în 1918 la alipirea Bucovinei la țara mamă, iar datorită Fondului religionar – la care cea mai mare contribuție au avut-o averile Episcopiei și mănăstirești – pe tot cuprinsul Bucovinei s-au edificat biserici, case parohiale și școli pentru fiii Bucovinei.

92. I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 156.

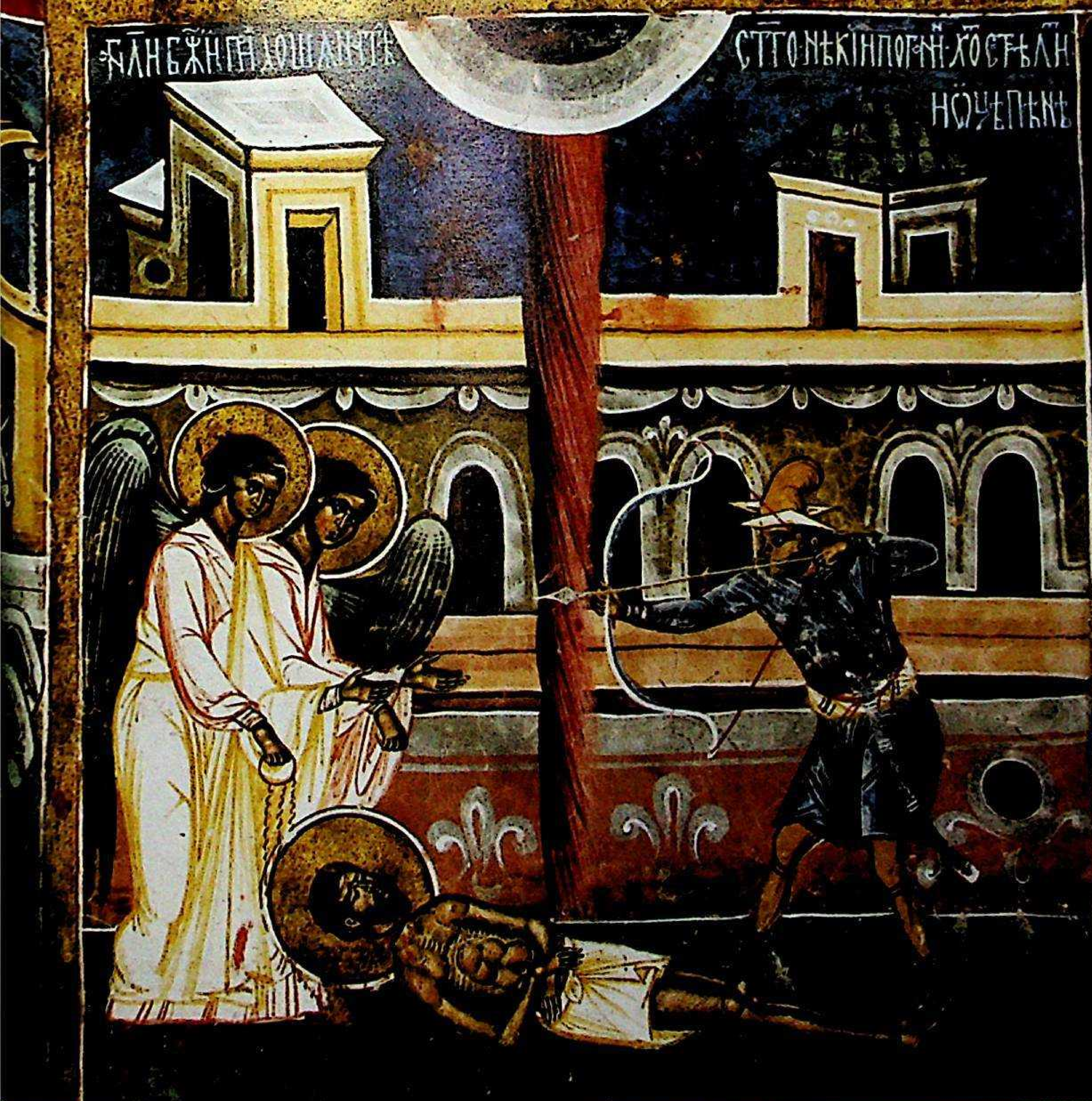
Cu alte cuvinte, ceea ce s-a păstrat cu multe eforturi și chiar sacrificii de către înaintașii noștri în Bucovina habsburgică pe plan cultural, social, spiritual și național a fost, poate, puțin, dar suficient pentru a reveni la neamul românesc și Biserica lui Ortodoxă.

Bibliografie

Arhiva Mănăstirii Putna, ds. 1/ 1788, ff. 1, 4v.; Arhivele Naționale, Direcția Județeană Suceava, fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția Parohii, Parohia Putna, *Protocolul Poruncilor*, tom I (5 aprilie 1786-20 mai 1799), ff. 2-14; Arhivele Naționale, Direcția Județeană Suceava, fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția Parohii, Parohia Putna, *Protocolul Poruncilor*, tom I [5 aprilie 1786-20 mai 1799], f. 6. „Fondul religionariu gr. or. al Bucovinei", în: *Candela*, nr. 3, anul X; BIANU I., *Manuscripte românești*, București, 1907; CEAUȘU Mihai-Ștefan, „Identitate națională și ortodoxie în Bucovina habsburgică (1848-1914)", în: Victor SPINEI, Gheorghe CLIVETI (eds.), *Historia sub specie aeternitatis - In honorem magistri Alexandru Zub*, Ed. Academiei Române, Muzeul Brăilei, Ed. Istros, București/Brăila, 2009; CEAUȘU Mihai-Ștefan, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol", 1998; CIACHIR Nicolae, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Ed. Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1993; CLIPA Sorin-Toader, *Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui (1948-1949)*, Ed. Universității „Ștefan cel Mare", Suceava, 2006; DAN Dimitrie, *Mănăstirea Sucevița. Cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, Ed. Academiei, București, 1913; DAN Dimitrie, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905; DOBOȘ-BOCA Valerian, *Din trecutul Sucevei*, Cernăuți, 1938; HOSTIUC Erast, „Istoricul fostei mănăstiri de maici din Ițcani (Suceava, Bucovina)", în: *Candela*, anul XXXIX, nr. 8-9, 1928; HOSTIUC Erast, „Istoricul fostei Mănăstiri de maici din Ițcani (Suceava, Bucovina)", în: *Candela*, anul XXXIX, nr. 6-8/1928; HOSTIUC Erast, „Istoricul fostei Mănăstiri de maici din Pătrăuți pe Suceava", în: *Candela*, anul XL, nr. 7-8/1929; HOSTIUC Erast, *Schiturile și Sihăstriile Bucovinei de altă dată*, Cernăuți, 1936, Tipografia Mitropolitul Silvestru; IORGA N., *Românismul la trecutul Bucovinei*, București, 1938; MELHISEDEC, Episcopul, *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, București, 1883; MICU Emilian, „Din istoria culturală a românilor din Austro-Ungaria. Contribuții fragmentare la istoria tipografiei ilirice românești din Viena 1770-1793", în: *Transilvania* (Sibiu), an. 41, 1910; MIRON Vasile Gh., CEAUȘ Mihai-Ștefan, IRIMESCU Gavril, IRIMESCU Sevastița, *Din Tezaurul Documentar Sucevean. Catalog de documente 1393-1849*, (volum tipărit de Direcția Generală a Arhivelor Statului București), București, 1983; NISTOR I., *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1926; ONCIULESCU Dimitrie, *O încercare de catolicizare a Bucovinei - cu anexe documentare*, Cernăuți, 1939; PARADAIS Claudiu, *Comori ale spiritualității românești de la Putna*, Ed. Mitropoliei și Sucevei, Iași, 1988; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Ed. Trinitas, Iași, 2006; RELI Simeon, „Cei din urmă sihaștri ai Bucovinei", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLI (1923), 4; RELI Simeon, *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei – cu ilustrațiuni în text*, Ed. Mitropoliei Bucovinei, Cernăuți, 1937; VALENCIUC Ioan Paul, *«Foaia ordinăciunilor Consistoriului episcopal în trebile scolarie ale Diecesei Bucovinei» - un organ de presă necunoscut*, Biblioteca „Miorița", Câmpulung-Bucovina, 2008; VIZITIU Mihai, POPA Virginia, *Istoria învățământului teologic superior din Moldova și Bucovina*, Ed. Trinitas, Iași, 2007; VOROBCHIEVICI Ipolit, *Istoria Sfintei Mănăstiri Dragomirna*, Ed. Tipografia Modernă, Cernăuți, [2]1925; WERENKA Daniel, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774-1785)*, Czernowitz, 1895; WICKENHAUSER Franz Adolf, *Geschichte des Bistums Radautz und Klosters Gross-Skit*, Czernowitz, 1890; „Crearea institutului teologic și a seminarului clerical", în: *Candela*, anul IX, nr. 5, 1 mai 1890; „Desființarea mănăstirilor", în: *Candela*, anul IX, nr. 4, 1 aprilie 1890; „Desființarea schiturilor și a unor mănăstiri mai mici. Tratările ulterioare", în: *Candela*, anul IX, nr. 3, 1 martie 1890; „Fondul religionariu gr. or. al Bucovinei, substratul, formarea, desvoltarea, administrarea și starea lui de față", în: *Candela*, anul X, nr. 3, Cernăuți,

1 martie 1891; „Încercarea mănăstirilor pentru a-și recâștiga moșiile", în: *Candela*, anul IX, nr. 7, 1 iulie 1890; „Mănăstirea Homorul", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889; „Mănăstirea Ilișești", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889; „Mănăstirea Moldovița", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889; „Mănăstirea Solca", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889; „Mănăstirea Voronețul", în: *Candela*, anul VIII, nr. 12, 1 decembrie 1889; „Mănăstirile Bucovinei pe timpul încorporării", în: *Candela*, anul VIII, nr. 10, Cernăuți, 1889; „Optu documinte române privitoare la monastirea Putna (1707-1778)", în: *Candela*, anul V, nr. 9, Cernăuți, 1 septembrie 1886; „Reînvierea mănăstirilor din Bucovina", în: *Concordia*, VI (1866), no. 66; „Schitul (de călugărițe) Voloca", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Babin", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Berejnița", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Broscăuții", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Coribnița", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Crișceatec", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Horecea", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Jadova", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Luca", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Ostra sau Bărbeștii", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Sfântul Onufrie (Mănăstioara)", în: *Candela*, anul VIII, nr. 11, Cernăuți, 1 noiembrie, 1889; „Schitul Vijnița", în: *Candela*, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Schitul Zamostea", în: Candela, anul IX, nr. 1, Cernăuți, 1 ianuarie, 1890; „Starea materială a fondului de la crearea «Direcțiunii c.r. a moșiilor fondului (1870)» până la anul 1888", în: *Candela*, anul X, nr. 4, Cernăuți, 1 aprilie 1891.

➤Reprezentare iconografică a martiriului Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, frescă de la Mănăstirea Voroneț

SITUAȚIA MONAHISMULUI DIN DOBROGEA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1918

Provincia românească dintre Dunăre și Mare, numită Dobrogea, se afla la începutul secolului al XIX-lea în aceeași situație politică instaurată după cucerirea ei de către turci în 1417, adică parte integrantă a Imperiului Otoman.

În privința jurisdicției bisericești, teritoriul din nordul Dobrogei ținea de Mitropolia Proilaviei, cu sediul în orașul Brăila[1], a cărei activitate încetează în anul 1828, iar ținutul sud-dobrogean de Mitropolia Dristrei (vechiul Durostor, astăzi Silistra, în Bulgaria). O scurtă perioadă de timp (1813-1828) întregul ținut al Dobrogei a fost subordonat, sub raport bisericesc, Mitropoliei Proilaviei, contopită cu cea a Dristrei.

După desființarea Mitropoliei Proilaviei, zona de nord a Dobrogei va intra sub dependența canonică a Mitropoliei de Tulcea, eparhie înființată după 1829, condusă de ierarhi greci[2], până la Războiul de Independență din 1877-1878, cea din sud fiind păstorită în continuare de mitropoliții Dristrei[3]. Jurisdicția acestor eparhii asupra Dobrogei încetează în anul 1878, cum vom vedea în continuare. În anul 1874, la solicitarea românilor din nordul Dobrogei, Patriarhia din Constantinopol aprobă înființarea unei Episcopii românești, cu sediul în orașul Măcin[4], dar hotărârea respectivă n-a putut fi pusă în practică din cauza evenimentelor care s-au succedat.

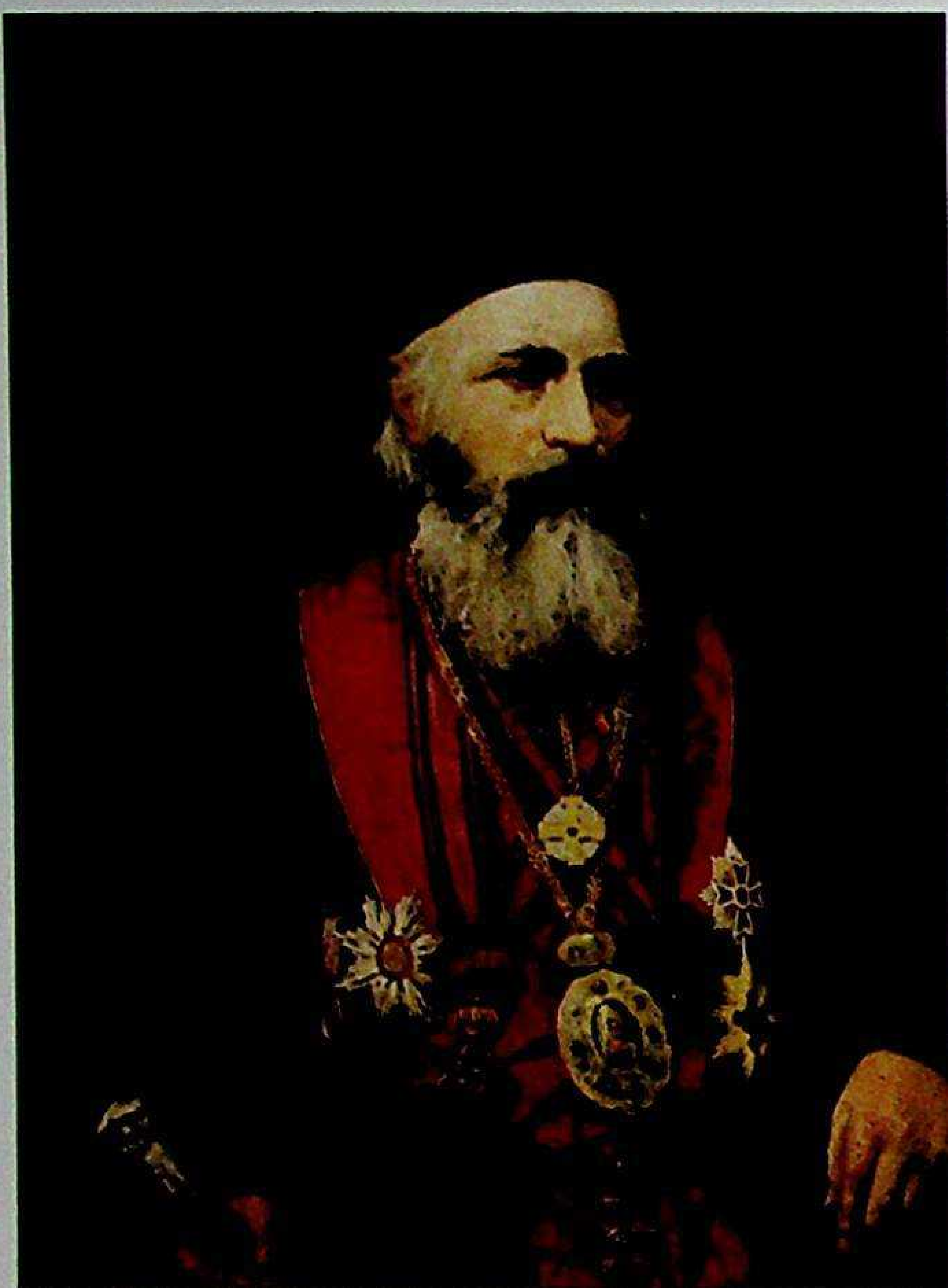
1. Tudor Mateescu, „Les diocèses orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane", în: *Balkan Studies*, Thessaloniki, XIII (1972), 2, p. 287; Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, 1979, p. 79.

2. Sunt cunoscuți mitropoliții: Panaret, fost episcop al Eumeniei (Turcia), Dionisie și Nichifor. Vezi Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 2, Ed. IBMBOR, București, 1981, p. 495; M. Păcurariu, „Viața bisericească în Dobrogea și în părțile Dunării de Jos, în secolele XV-XIX", în: *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 21979, p. 179.

3. M. Păcurariu, „Viața creștină și organizarea bisericească în ținuturileTomisului și Dunării de Jos de la începuturi până în anul 1864", în *Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi*, Galați, 1981, p. 26. La 1850 însă, potrivit mărturiei lui Ion Ionescu de la Brad, episcopul Silistrei era „șăzător în Măcin", cf. Victor Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846-1874*, București, 1943, p. 69.

4. T. Mateescu, „Les diocèses...", pp. 293-299; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 2, p. 495.

Mănăstirea Saon, jud. Tulcea, vedere generală

▲ *Episcopul Melchisedec Ştefănescu, tablou*

Între ierarhii Mitropoliei Proilaviei care au păstorit provincia dobrogeană s-a remarcat prin activitate bisericească, teologică şi culturală mitropolitul *Partenie* (1793-1810), membru marcant al Sinodului Patriarhiei Ecumenice, cosemnatar al unor tomosuri patriarhale cu conţinut teologic şi administrativ[5]. Acesta este ales, la 24 septembrie 1806, locţiitor al tronului ecumenic; patru ani mai târziu (30 noiembrie 1810) este promovat mitropolit al Dramei (în nordul Greciei)[6]. Ceilalţi mitropoliţi care au şezut pe tronul Proilaviei au fost: *Calinic III* (1810-1813), *Calinic IV* (1813-1821), *Antim* (1821-1828).

Date fiind condiţiile dificile de manifestare a vieţii religioase în acest ţinut, aflat sub stăpânire necreştină, românii dobrogeni au căutat să întreţină relaţii cu creştinii de peste Dunăre şi cu eparhiile cele mai apropiate din Moldova, Basarabia şi Ţara Românească. De aici au adus cărţi de slujbă ieşite din oficinele nemţene şi transilvănene şi tot din teritoriile româneşti de la nord de Dunăre aduceau preoţi şi dascăli-învăţători pentru trebuinţele religioase şi de învăţământ ale localnicilor din satele şi oraşele Dobrogei[7]. Şi viaţa monahală din nordul provinciei dintre Dunăre şi Marea Neagră a fost susţinută şi influenţată de monahismul din Moldova, mănăstiri precum Taiţa, Cocoş, Celic-Dere fiind întemeiate de călugări moldoveni sau de români din alte provincii româneşti, care au ucenicit în mari lavre din nordul Moldovei[8].

Un sprijin important pentru aşezămintele monahale din spaţiul nord dobrogean l-a reprezentat înfiinţarea Episcopiei Dunării de Jos, la 17 noiembrie 1864, cu sediul la Ismail, încredinţată păstoririi eminentului ierarh Melchisedec Ştefănescu[9]. Vecinătatea acestei eparhii cu mănăstirile dobrogene de sub ocupaţie turcească a fost extrem de benefică,

---

5. Vezi lista actelor în care este implicat mitropolitul Partenie la D. Russo, *Studii istorice greco-române*, tom. I, Bucureşti, 1939, pp. 278-283, capitolul „Mitropolia Proilavului" (Republicată în: ARHIE- PISCOPIA DUNĂRII DE JOS, *Istorie bisericească, misiune creştină şi viaţă culturală de la începuturi până în secolul al XIX-lea*, I, Galaţi, 2009, pp. 338-343).
6. M. Păcurariu, „Scurt istoric al Mitropoliei Proilaviei (Brăila)", în: *Credinţă, istorie şi cultură la Dunărea de Jos*, Galaţi, 2005, p. 36.
7. T. Mateescu, „Din legăturile religioase ale Dobrogei cu Moldova înainte de 1877", în *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, Iaşi, LI (1975), 9-12, pp. 716-720.
8. T. Mateescu, „Din legăturile religioase...", p. 719.
9. † Melchisedec Ştefănescu (1822-1892) a condus episcopia Dunării de Jos între anii 1864-1879, după care a trecut la cârma Episcopiei Romanului. Despre înfiinţarea Episcopiei Dunării de Jos vezi îndeosebi: Diac. Anghel Constantinescu, „Monografia Sfintei Episcopii a Dunărei de Jos", Bucureşti, 1906, pp. 84-91; Pr. Eugen Drăgoi, „Aspecte ale vieţii bisericeşti din Episcopia Dunării de Jos în anii 1864-1886", în *Monumente istorice şi izvoare creştine*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului şi Dunării de Jos, Galaţi, 1987, pp. 261-267; E. DRĂGOI, *Ierarhi şi preoţi de seamă la Dunărea de Jos, 1864-1889*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului şi Dunării de Jos, Galaţi, 1990, pp. 10 ş.u.; E. Drăgoi, „Spaţiul misionar al Eparhiei Dunării de Jos", în *Axis libri*, (ed.) Biblioteca *V.A. Urechia*, an II, nr. 5, Galaţi, 2009, pp. 32-33.

egumenii acelor lavre primind sfaturi înțelepte și ajutor material însemnat de la învățatul și duhovnicescul ierarh al Dunării de Jos[10]. Astfel, în anul 1873, la îndemnul episcopului Melchisedec, starețul Daniil, cu toată obștea Mănăstirii Cocoș, rămâne credincios Patriarhiei Ecumenice și nu acceptă trecerea sub jurisdicția Exarhatului bulgar, înființat în 1870. „Acest fapt a avut, fără îndoială, urmări dintre cele mai fericite pentru Biserica românească dobrogeană"[11]. Aproape în fiecare an, din cei 14 păstoriți la Ismail și Galați (1864-1879), episcopul Melchisedec a eliberat Mănăstirii Cocoș condici de milă pentru zidirea monumentalei clopotnițe, repararea chiliilor și întreținerea călugărilor[12]. La rândul ei, Mănăstirea Cocoș aproviziona Catedrala din Ismail cu vinul necesar sfintelor slujbe[13].

Același episcop Melchisedec a avizat condici de milă pentru strângerea de fonduri din eparhia pe care o păstorea, pentru diverse reparații la biserica și chiliile Mănăstirii Taița, a intervenit la Ministerul de Interne în favoarea Mănăstirii Celic-Dere și și-a manifestat unele nemulțumiri referitoare la viața din această mănăstire și la „nacealnicul" ei, arhimandritul Atanasie Lisavenco[14]. De altfel, încă din anul 1868 ierarhul Dunării de Jos intervenea la Guvernul român și la Patriarhia Ecumenică, solicitând intervenția acestora pentru stoparea propagandei arhimandritului Atanasie făcută în sudul Moldovei și al Basarabiei în favoarea unui „monahism mixt", contrar tradiției monahale ortodoxe, către care atrăgea familii întregi, producând tulburare în popor[15].

La începutul secolului al XIX-lea, cele câteva așezăminte monahale din Dobrogea și-au continuat viața sub regimul otoman, ostil creștinismului în general și monahismului ortodox în special. Ne referim la mănăstirile menționate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: *Klasaji*, la vest de Babadag și *Micomende* la sud-est de Isaccea, lângă satul Telița, așa cum apar menționate într-o hartă austriacă[16], la Mănăstirea *Hamcearca*, existentă și ea posibil în secolul al XVIII-lea[17], la un *așezământ monahal* întemeiat înainte de anul 1835, situat la sud-vest de *Babadag*[18], la cel puțin o *mănăstire* în perimetrul satului *Niculițel*[19].

Mișcările sociale și etnico-religioase de la începutul acestui secol, în interiorul Imperiului Otoman, vor lua caracterul unor lupte naționale, care vizau autonomii statale

10. T. Mateescu, „Din legăturile religioase...", p. 719.
11. T. Mateescu, „Din legăturile religioase...", p. 720.
12. *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, Fond Dosare generale, *Dosar nr. 649*/1867-1868; nr. 1061/1871, f. 10r; nr.1163/1872, ff. 37-38; E. Drăgoi, „Aspecte ale vieții bisericești...", p. 277.
13. *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, Fond Dosare generale, *Dosar nr. 741*/1867; nr. 859/1868-1869 etc.; E. Drăgoi, „Aspecte ale vieții bisericești..., p. 277.
14. Pr. Paul Mihail, „Din corespondența episcopului Melchisedec", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII (1959), 5-6, p. 519, n. 20; E. DRĂGOI, „Aspecte ale vieții bisericești...", p. 277.
15. Gh. Nedioglu, „Mănăstirea Cilicului (Câteva precizări)", în: *Analele Dobrogei*, Constanța, IX (1928), 2, pp. 60-66; T. Mateescu, „Din legăturile religioase...", p. 719.
16. T. Mateescu, „Un așezământ monahal transilvănean în Dobrogea (Contribuții la istoria Mănăstirii Cocoșu până la 1877)" în *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, XXI (1976), 1-3, p. 114. Nu cunoaștem alte mărturii despre aceste așezări monahale.
17. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 101. Enumerând mănăstirile „Amgearca (Hamcearca), Taița, Cocoșu și Celicu", Ion Ionescu de la Brad, care le-a vizitat în vara anului 1850, spune că cea de la Hamcearca este cea mai veche.
18. Constantin C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 144; T. Mateescu, „Un așezământ monahal transilvănean..., p. 114.
19. C.C. Giurescu, *Principatele române...*, pp. 144-145; T. Mateescu, „Un așezământ monahal transilvănean..., p. 114.

și emanciparea de sub suzeranitatea Porții. Pentru a diminua amploarea și forța acestor mișcări, Poarta va iniția unele reforme interne, numite cu un cuvânt generic *Tanzimat* („reorganizare"), cele mai importante fiind *Hatt-i Sherif-ul de la Gülhane,* din 3 noiembrie 1839, și *Hatt-i Humayan-ul* din 1856[20]. Se prevedea, între altele, o anumită relaxare față de măsurile restrictive de până atunci aplicate vieții creștinilor din imperiu. Între puținele astfel de înlesniri se numărau deplina egalitate în fața legii a creștinilor, evreilor și musulmanilor, înlăturarea impozitelor speciale pe care le plăteau creștinii, aprobarea ridicării de turle pe bisericile noi și folosirea clopotelor[21].

Chiar la începutul anului 1800 (9 ianuarie), Sinodul Patriarhiei Ecumenice însărcinează pe mitropolitul Partenie al Proilavului și Tomarovului ca, împreună cu mitropolitul Neofit al Maroniei, să strângă sumele pe care mănăstirile le datorează anual[22]. Această hotărâre arată, pe de o parte, considerația de care se bucura mitropolitul brăilean din partea Patriarhului ecumenic, dar și faptul că în propria eparhie avea așezăminte monahale de care se îngrijea. Desigur că între acestea se vor fi aflat și mănăstiri și schituri în nordul Dobrogei, cel mai probabil în zona comunei Niculițel, localitate numită „Mănăstirea" până la începutul secolului la XX-lea. După opt ani (la 12 august 1808) mitropolitul Partenie semnează, alături de membrii Sinodului Patriarhiei Ecumenice, o *enciclică* prin care mănăstirile sunt înștiințate că au datoria de a achita anual, prin chiriarhii locului, la începutul lunii martie, contribuția anuală datorată Patriarhiei[23]. Așadar, mănăstirile plăteau o dare anuală Patriarhiei de Constantinopol, îndatorire pe care o împlineau și așezămintele monahale din Dobrogea și care genera uneori abuzuri din partea ierarhilor greci, sub a căror jurisdicție canonică se aflau[24]. De aceea, agronomul Ion Ionescu de la Brad sugera, la 1850, cu ocazia călătoriei sale în Dobrogea, că guvernul otoman ar trebui să le dea românilor dobrogeni „vlădică dintre români care să aibă asupra lor influența ce o exersează clerul în celelalte comunități"[25].

În afară de dările către „vlădicie" mănăstirile din Dobrogea plăteau și alte dări către instituțiile locale ale Imperiului. Astfel, viețuitorii Mănăstirii Taița, în jurul anului 1850, plăteau „haraciu[26] și ușur[27] și toate celelalte dări"[28], iar Mănăstirea Cocoș plătea anual: 300

---

20. Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, pp. 317-324; Paul Brusanowski, *Stat și religie în Orientul Mijlociu Islamic*, Cluj-Napoca, 2005, pp. 152-153.

21. Gh. Rădulescu, *Starea religioasă a Dobrogei în decursul vremurilor*, București, 1904, p. 122; P. Brusanowski, *Stat și religie...*, p. 153.

22. D. Russo, *Studii istorice...*, I, p. 278, capitolul „Mitropolia Proilavului" (Republicat: *Istorie bisericească...*, I, p. 338).

23. D. Russo, *Studii istorice...*, I, p. 282, capitolul „Mitropolia Proilavului" (Republicat: *Istorie bisericească...*, I, p. 342).

24. T. Mateescu, „Date despre viața bisericească a Dobrogei înainte de 1877", în: *Biserica Ortodoxă Română*, București, XCII (1974), 9-10, p. 1257. Ion Ionescu de la Brad îl caracteriza astfel pe arhiereul grec de la Tulcea: „Om jăfuitor și cu nerușinare, întrebuințează religia pentru folosul său în parte și a altor care-l țin pentru alte scopuri. Vlădica, a cărui exploatație religioasă este unul din cele mai strigătoare abuzuri, afurisește în dreapta și în stânga pe cei ce nu-i dau bani". Vezi V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 103. Despre abuzurile episcopului grec de la Tulcea vezi și Econ. Gh. Rădulescu, *Starea religioasă a Dobrogei...*, pp. 118-121.

25. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 111.

26. Haraci, tribut sau dare anuală plătită de nemusulmani.

27. Ușur, dijmă în produse.

28. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 102.

Mănăstirea Cocoș, jud. Tulcea

de lei haraciu pentru 20 de oameni, 1 100 de lei dare, 150 de lei pentru stupi, 1 600 de lei pentru dijma viilor, 1 000 de lei pentru dijma grâului și 3 000 de lei beilicul[29]. La acestea se adăugau „tradiționarele "peșcheșuri pretinse de slujbașii locali, pentru diferite facilități. Spre exemplu, stareţul Visarion de la Mănăstirea Cocoș a plătit 12 000 de lei ca să dobândească îngăduința, prin firman al sultanului, de a ridica prima biserică a Mănăstirii Cocoș; învoirea de a construi o biserică din piatră l-a costat pe stareț „1 500 de lei, o vacă și 30 ocă de unt și alți bani la cadii și fruntașii turci"[30].

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, peisajul spiritual dobrogean se îmbogățește cu trei așezăminte monahale: mănăstirile de călugări *Taița* și *Cocoș* și Mănăstirea de monahii *Celic-Dere*. Ultimele două vor crește în importanță, odată cu scurgerea vremii, devenind repere ale monahismului din acest spațiu.

Mănăstirea Cocoș

Mănăstirea Cocoș este întemeiată în apropiere de comuna Niculițel, veche vatră monahală, care și la jumătatea secolului al XIX-lea purta numele *Mănăstiriște*[31]. Ctitorul mănăstirii și primul ei stareț a fost arhimandritul *Visarion* († 1862),

29. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 103. Beilicul, dare către stat, ceea ce aparține fiscului. Este eronată opinia lui Zamfir Filotti, *Mănăstirea Cocoșu, regimul proprietății în Dobrogea*, București, 1889, p. 6, că „mănăstirea nu era supusă niciunei dijme sau dări".

30. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 103.

31. Niculițel este una din localitățile dobrogene cu mărturii de continuitate a vieții de peste 2 000 de ani. În 1971 pe teritoriul localității s-a descoperit o *bazilică martirică*, de dimensiuni impunătoare având sub pardoseala altarului un *martyrion* etajat, care este construcția cea mai veche de acest gen din România și monument unic în Europa. În *martyrion* s-au aflat moaștele a patru Sfinți Mucenici: Zoticos, Attalos, Kamasis și Filippos (sec. IV), ale căror

român din Făgăraş, care avea câteva decenii de vieţuire în marile mănăstiri din Moldova (Neamţ, Secu) şi se nevoise vreme de şapte ani în Sfântul Munte Athos. Neavând banii necesari pentru a întemeia un schit românesc în „Grădina Maicii Domnului" , se întoarce în pământ românesc şi se aşează, împreună cu alţi doi monahi nemţeni, *Gherontie* şi *Isaia* sub Dealul Cocoşului (lângă Niculiţel, veche localitate nord-dobrogeană) unde cumpără un teren de la o musulmancă[32] pe care ridică o biserică modestă şi câteva chilii. Nu se cunoaşte anul exact al întemeierii mănăstirii; tradiţia consemnată mai târziu propune perioada anilor 1832-1835, fiind preferat anul 1833[33], menţionat şi în inscripţia de pe troiţa ridicată în 1910, pe locul unde a fost prima biserică. De remarcat că locul pentru întemeierea mănăstirii n-a fost ales la întâmplare; tradiţia orală plasa în acea zonă un vechi schit pe la 1697[34], iar monahii bătrâni, înainte de anul 1906, îşi aminteau că „cu mult mai înainte exista aici o veche biserică, care s-a distrus mai târziu, şi care avea pe frontispiciu imaginea unui cocoş, în amintirea cocoşului care a anunţat apostolului Petru întreita sa lepădare"[35]. De altfel, spaţiul pe care s-a întemeiat mănăstirea s-a dovedit a fi bogat în vestigii antice[36]. Pe locul ales şi achiziţionat de Visarion s-a ridicat, în anul 1833, prima biserică, destul de modestă şi din materiale perisabile, după cum lasă să se înţeleagă documentele de mai târziu[37]. Mănăstirea dobândeşte acordul legal de

---

nume sunt incizate pe peretele din dreapta al criptei. Intrarea subterană a martyrionului, deblocată în 1973, a dus la descoperirea în spaţiul inferior al criptei a altor moaşte de mucenici, care au fost martirizaţi prin ardere, probabil la sfârşitul secolului al III-lea sau începutul celui de al IV-lea. Pe Dealul Cetăţuia din apropiere au fost descoperite ruinele unei bisericuţe în plan treflat, cea mai veche construcţie de acest tip cunoscută până în prezent în România, secolele XI- XII; de asemenea, în centrul comunei se află în funcţiune şi astăzi biserica *Sfântul Atanasie*, construcţie medievală din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Vezi: Cristian Moisescu, „Un monument medieval dobrogean necunoscut: biserica Sfântul Atanasie de la Niculiţel (sec. XIII)", în: *De la Dunăre la Mare*..., pp. 141-145; Ernest Oberlander-Târnoveanu, „Pentru o nouă datare a bisericuţei cu plan treflat de la Niculiţel (jud. Tulcea)", în: *Peuce*, Muzeul Deltei Dunării, VIII (1980), pp. 451-456; E. Drăgoi, „Despre bazilica şi Sfinţii martiri de la Niculiţel, date bibliografice", în: *Îndrumător bisericesc, misionar şi patriotic*, Galaţi, 3 (1987), pp. 83-90; Victor Baumann, *Sângele martirilor*, Constanţa, 2004, 232 pp.

32. Terenul cumpărat iniţial pentru mănăstire avea următoarele limite: „Din drumul ce merge la Baba Ghişa, drept la deal la piatra roşie; de aici tot pe unghi, spre apus, până unde se desparte drumul Taiţei cu al Pârlitei; de aici merge hotarul înainte, pe muchie, împrejur până în dealul Cocoşului şi de aici, spre Baba Ghişa, la Pripor, unde se împreună"; cf. Z. Filotti, *Mănăstirea Cocoşu*..., p. 5. Conform autorului, în această suprafaţă de teren intrau „cam vreo 800 hectare de pădure răritură".

33. Vezi argumente în favoarea anului 1833 la T. Mateescu, „Un aşezământ monahal transilvănean...", p. 116. Pentru anul 1833 optează: Roman Sorescu, *Monastirile dobrogene*, Bucureşti, 1914, p. 16; arhim. Ieronim Motoc, „Mănăstiri dobrogene şi din părţile Dunării de Jos", în: *De la Dunăre la Mare*..., p. 186.

34. Această „tradiţie" o consemnează preotul profesor Grigore N. Popescu din Bucureşti, cu ocazia unei vizite pe care a făcut-o la mănăstirea dobrogeană în vara anului 1957. Vezi Grigore N. Popescu, „Corala preoţilor bucureşteni în Dacia Pontică", în: *Glasul Bisericii*, Bucureşti, XVI (1957), 8-9, p. 609. Informaţia a fost preluată de I. Motoc, „Mănăstiri dobrogene...", pp. 186-187, căreia îi acordă credit, de ieromonah Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, Bucureşti, 1982, p. 221 şi de protos. Modest Zamfir, *Mănăstirea Cocoş*, Galaţi, 1986, p. 4.

35. Diac. Anghel Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii a Dunării de Jos*, Bucureşti, 1906, p. 332.

36. T. Mateescu, „Un aşezământ monahal transilvănean...", pp. 123-124.

37. Anul 1833 este menţionat în inscripţia de pe troiţa aşezată, în anul 1910, pe locul Sfintei mese a primei biserici. Vezi I. Motoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 187; M. Zamfir, *Mănăstirea Cocoş*, p. 8. Z. Filotii, *Mănăstirea Cocoşu*..., p. 5, afirmă eronat că prima biserică a mănăstirii s-a construit „pe la anul 1847".

funcţionare din partea autorităţilor turceşti în anul 1841[38]. Un an mai târziu (1842), locaşul este reparat şi mărit, cu cheltuiala călugărului *Ignatie Irodeanul*[39].

Biserica ridicată de stareţul Visarion şi ucenicii săi, după scurgerea unui deceniu, avea nevoie de reparaţii, semn care arăta precaritatea materialelor folosite la ridicarea locaşului. La solicitarea stareţului, sultanul Abdul Medjid (1839-1861) autoriza, în anul 1846, repararea şi înzestrarea Mănăstirii Cocoş din „vialetul Silistra, comuna Isaccea, localitatea cu denumirea Monastir", unde se aflau „drept credincioşi moldoveni", care s-a deteriorat în decursul anilor[40]. În documentul respectiv sunt redate şi dimensiunile vechiului locaş, anume 16 x 12,5 arşini (11,37 x 8,9 m). În desfăşurarea lucrărilor de reparaţii era interzisă depăşirea cu un deget sau o palmă a dimensiunilor amintite, precum şi schimbarea înfăţişării clădirii. Hramul bisericii era *Intrarea în biserică a Maicii Domnului*, în 1906, având „aparenţa unei simple case de rugăciune", servind la „săvârşirea sfintelor slujbe numai în timpul iernii"[41]. Acest locaş a fost demolat în anul 1910, pe locul său ridicându-se o troiţă cu următoarea inscripţie: „Aici a fost Sfânta Masă a vechei biserici zidită la 1833, odată cu înfiinţarea acestei mănăstiri"[42]. Iconostasul (catapetesma) acestei biserici s-a montat, în anul 1911 în paraclisul *Sfântul Ierarh Nicolae*, amenajat de către stareţul Roman Sorescu, exarhul mănăstirilor din Episcopia Dunării de Jos, în vremea păstoririi episcopului Nifon Niculescu (1909-1921). În acest paraclis, deasupra uşii la intrare, este zugrăvită biserica zidită din dania de mai târziu a hagiului Nicolae Ghiţă Poenaru, având dedesubt următoarea inscripţie: „Copie după biserica Mănăstirii Cocoş, zidită la anul 1853 sub domnie musulmană". Între bunurile sacre de preţ din paraclis se află şi un chivot mic de argint, având gravată inscripţia: „Sfintele Muceniţe Minodora, Mitrodora şi Nimfodora şi Sf. Sfinţitul Mucenic Haralambie, 1879".

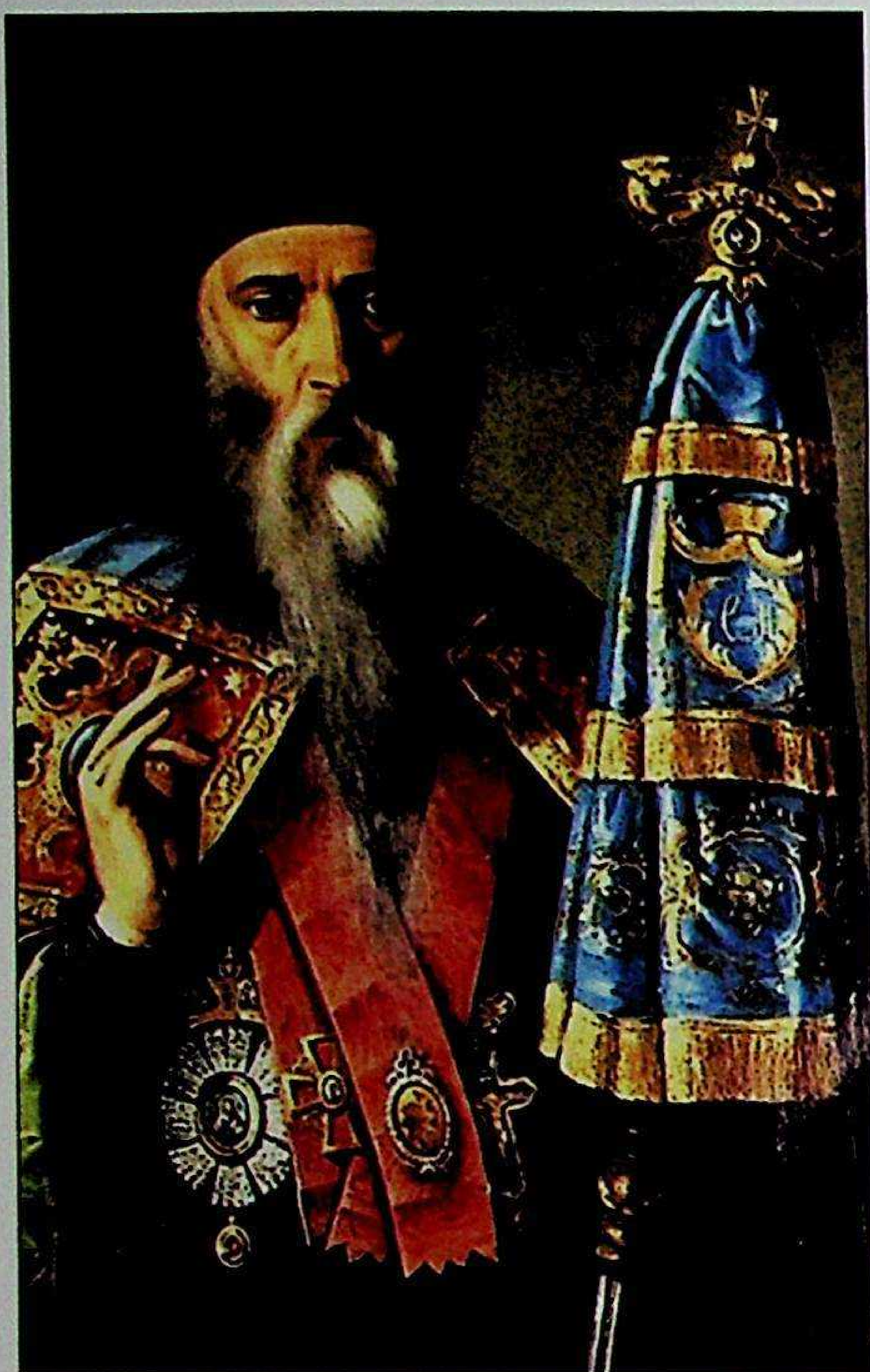

▲ *Episcopul Nifon Niculescu al Dunării de Jos*

Mănăstirea a cunoscut perioade de prosperitate materială, dar şi de sărăcie. Astfel, în intervalul anilor 1847-1850 a cumpărat terenuri, o moară şi un imobil în Tulcea[43]. În anii 1851-1852 mănăstirea era nevoită să apeleze la strângerea de ajutoare prin condici de pantahuză. Aşa, la începutul anului 1852, doi vieţuitori ai mănăstirii,

---

38. Pr. Ioan Dragomir, „Câteva documente turceşti necunoscute privitoare la Mănăstirea Cocoş", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXII (1964), 11-12, p. 1111; T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane", în *Monumente istorice şi izvoare creştine*, p. 172; M. Zamfir, *Mănăstirea Cocoş*, p. 7. Autorii presupun pe bună dreptate că până la acea dată, mănăstirea a funcţionat în baza unui acord de principiu dat de autorităţile locale.
39. T. Mateescu, „Un aşezământ monahal transilvănean...", p. 117; I. Motoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 187.
40. I. Dragomir, „Câteva documente turceşti...", pp. 1115-1116, doc. nr. 1.
41. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 332.
42. I. Motoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 187.
43. I. Dragomir, „Câteva documente turceşti...", pp. 1116-1118.

▲ *Mitropolitul Sofronie Miclescu al Moldovei (1851-1861)*

ieromonahul *Gherontie* și monahul *Lavrentie*, adunau milostenii din Moldova. Cei doi călugări de la mănăstirea „de peste Dunăre" se plângeau că deși răposatul episcop Veniamin Roset al Romanului le-a oferit în condica de milostenii 500 lei, bani ce urmau a fi predați de protoiereul de Covurlui, Zaharia Rodocolat, acesta n-a dat împuterniciților Mănăstirii Cocoș suma respectivă. Mitropolitul Sofronie al Moldovei, prin scrisoarea din 25 februarie 1852, îl cheamă la ordine pe protoiereul amintit[44].

Între primii donatori către Mănăstirea Cocoș se înscrie marele mitropolit *Veniamin Costachi* al Moldovei (1803-1842)[45].

Așezământul, care în anul 1850 avea 30 de călugări[46], se populează în scurt timp cu monahi veniți de la unele mănăstiri moldovene, cu care starețul Visarion întreținea legături, dar și cu români din părțile Făgărașului și Sibiului, precum și din cazalele Isaccea și Măcin, care se călugăreau în Mănăstirea Cocoș. Unii dintre ei își donau averile mănăstirii. Astfel a procedat și ciobanul *Nicolae-Ghișe Poenaru*, un hagiu bogat originar din Poiana Sibiului care, înainte de anul 1853, donează mănăstirii 15 000 de galbeni, 500 de oi și 15 cai[47]. Grație acestui gest, se construiește o biserică de zid, mai mare decât cea dintâi, dar cu un aspect arhitectonic modest[48], cu hramul „Sfânta Treime", sfințită în anul 1853. Pisania care se afla la intrarea în această biserică avea următorul conținut:

> „Această Sfântă și dumnezeiască biserică s-a zidit în timpul stăreției P.C. Sale, Visarion arhimandritul, începătorul acestui sfânt locaș, iar cu cheltuiala domniei sale Hagi Neculai Ghișe Poenarul. S-a zidit această sfântă biserică în anii de la Hristos 1853"[49].

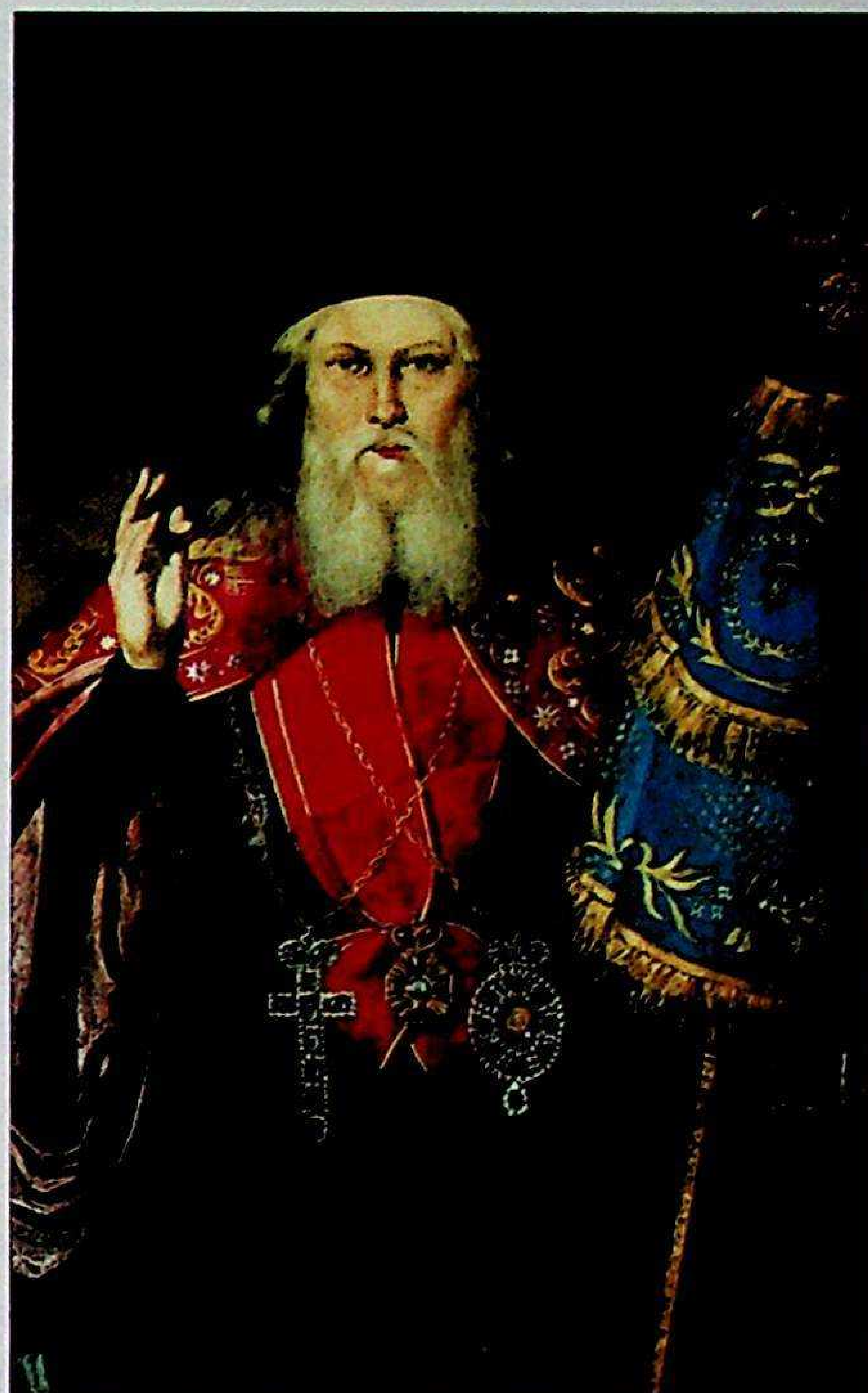
O altă donație însemnată primește în anul 1867 de la „negustorul moldovean Tudor, născut Sidor, domiciliat în orașul Tulcea, dar originar din comuna Congaz (astăzi Rândunica, *n.n.*), plasa Babadag", respectiv: 500 de oi, 15 iepe, un armăsar, 14 mânji, 15 vaci și 5 junci. Donația avea drept scop „îmbunătățirea condițiilor de trai

---

44. Arhiva Protopopiatului Galați, *Dosar nr. 42*/1852 (nenumerotat).
45. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 3, Ed. IBMBOR, București, 1981, p. 21.
46. T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea...", p. 172.
47. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 331; T. Mateescu, „Un așezământ monahal transilvănean...", pp. 120-121.
48. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 333.
49. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 333. Această biserică s-a demolat în vara anului 1911. Iconostasul s-a montat însă în noua și impunătoarea biserică, ridicată între anii 1911-1913; tot de la biserica din 1853 s-a așezat în noul locaș și strana arhierească.

ale călugărilor din mănăstire"[50]. Tot în acest an, românul transilvănean *Teodor Moruian* zidește o cișmea în incinta mănăstirii, captând mai multe izvoare din apropiere[51].

Arhimandritul Visarion, primul și cel mai important stareț al mănăstirii, a rânduit de la început pravila viețuirii după tipicul mănăstirilor de la Muntele Athos[52], promovând un pătrunzător duh de rugăciune și un remarcabil simț al românismului, într-un spațiu dominat politic și administrativ de turci musulmani. Aceste virtuți i-au atras simpatia și prețuirea multor creștini din nordul Dobrogei, faima personalității sale duhovnicești și culturale răspândindu-se în toate provinciile vechi românești. Agronomul Ion Ionescu de la Brad făcea starețului Visarion, în vara anului 1850, o succintă, dar revelatoare biografie:

▲ *Mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei (1803-1842, cu întreruperi)*

> „Părintele Visarion, român din Făgăraș, fiind de 17 ani, a trecut în Moldova la rubedeniile de la Văratic și Neamț. În astă cale pe urmă au trăit 30 de ani tipograf. El a tipărit *Geografia*[53] lui Cantemir, lucru ce l-a făcut a fi știutor de originea și nevoile tuturor românilor. Apoi au fost legător de cărți, apoi egumen 4 ani la schit la Săbla, apoi chelar la Neamțu și econom în Săcu. De acolo, hirotonisit preot, s-a dus la Sfântul Munte, unde au stat 7 ani și au cercat a face un cuib românilor, însă n-au avut 30 000 lei ce i se cereau de proestosul. De acolo au venit în Sacce (Isaccea, jud. Tulcea, *n.n.*) și prin Ene, român, ciorbagiul[54] ciorbagiilor din toată cazaua au cumpărat o vie de la o cadână cu 300 lei, în locul unde se află acum, între muntele Dealul Fetei și Dealul Cocoșului, pe a cărui vale, în sus, în codri, s-au găsit ruine antice și temelia de o biserică. [...] Peste 12 000 lei ce au dat au căpătat merea, voe de făcut biserică și firman împărătesc"[55].

Același Ionescu de la Brad amintea că în ochii mocanilor și românilor din satele de pe malul Dunării, ca și în cei ai cazalelor Isaccea, Măcin și Tulcea, starețul „trece de sfânt" îl „socot de sfânt", le este duhovnic tuturor și este „îndreptătorul legii lor"[56]. De asemenea, scria că starețul este un „înfocat naționalist [...] apărător al adevărului și al dreptății [...] părinte ce mi-a captivat inima prin virtutea sa morală și prin gândurile lui de emancipație a românilor"[57].

---

50. T. Mateescu, „Un așezământ monahal transilvănean..., p. 121; T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea...", p. 174.
51. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 333 (cu anul greșit, 1874); T. Mateescu, „Un așezământ monahal transilvănean..., p. 121; T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea...", p. 121.
52. R. Sorescu, *Monastirile dobrogene*, p. 17; M. Zamfir, *Mănăstirea Cocoș*, p. 14.
53. Este vorba de cunoscuta lucrare *Descrierea Moldovei*. Vezi Iorgu Ivan, „Contribuția Mănăstirii Neamț la tipărirea celei dintâi ediții în limba română a operei lui D. Cantemir «Descriptio Moldaviae»", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1973, 5-6, pp. 369-375. T. Mateescu, „Din legăturile religioase ale Dobrogei..., p. 719.
54. Ciorbagiu = primar.
55. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 102; Constantin Cioroiu, „Știri despre biserica românească din Dobrogea în însemnări de călătorie", în: *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, Galați, 4, 1988, p. 121.
56. V. Slăvescu, *Corespondența...*, pp. 102-103.
57. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 103.

Din statistica întocmită în decembrie 1879 aflăm date despre vieţuitorii care se aflau în mănăstire la începuturile ei. Astfel, monahul *Teodosie Crăciun,* în vârstă de 70 de ani, a intrat în obştea aşezământului monahal dobrogean din anul 1836. Schimonahul *Gherasim Deciu,* în vârstă de 60 de ani, iconomul mănăstirii, se afla la Cocoş din anul 1839. Monahii *Ieroftei Dimitriu* (60 de ani) şi *Ignatie Filimon* erau intraţi în obşte din 1844 şi 1845. Monahul *Victor Ionescu,* venit la Cocoş în 1878, în vârstă de 30 de ani, fusese tuns în cin la Sfântul Munte Athos[58]. Aproape toţi erau români transilvăneni. Tradiţia închinovierii în aşezământul monahal de la Cocoş a unor vieţuitori din interiorul arcului carpatic s-a păstrat şi la începutul veacului al XX-lea. Între cei trei membri ai Consiliului spiritual al mănăstirii, la 1909, doi erau ardeleni: monahul *Iustin Vasile* (n. la 30 decembrie 1842 în Sighet) şi monahul *Or Martin* (n. la 12 martie 1837 în Sălişte), ambii cu metania la Cococş[59]. De asemenea, tot în 1909, în administraţia Mănăstirii Cocoş se găseau trei călugări transilvăneni: ieromonahul *Ieronim Roman* (n. la 10 ianuarie 1866 în Sohodol), casier; monahul *Inochentie Podarul* (n. la 20 martie 1850 în comuna Sita), econom; ieromonahul *Eremia Damian* (n. la 12 februarie 1875 în comuna Frâua), ecleziarh[60].

Unii dintre monahii de la Cocoş aveau preocupări cărturăreşti. Astfel, la mijlocul secolului al XIX-lea, „părintele *Anatolie* păcătosul şi călugăr din Monastire Cocoş" prescria cărţile I şi a II-a din lucrarea lui Agapie Landos, *Mântuirea păcătoşilor,* osteneală plătită de „părintele Efrem Schimonahul" din Schitul Lacu de la Sfântul Munte Athos[61].

Între anii 1864-1883 s-a realizat o impunătoare clopotniţă, la intrarea în mănăstire, prevăzută cu un mic paraclis, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului.* Pisania de la intrarea în clopotniţă are următorul text:

> „Sub domnia M. S. regelui României Carol I şi a soţiei sale, regina Elisabeta, sub episcopatul P.S. Iosif al Dunărei de Jos, s-a zidit această clopotniţă şi paraclis, cu hramul Adormirei Maicei Domnului, prin stăruinţa şi cheltuiala soborului Sfintei Monăstiri Cocoşu în timpul stăreţiei P.C. Sale arhimandritul Daniil în anul al 23-lea al stăreţiei sale, în anul mântuirei 1883"[62].

Arhimandritul Roman Sorescu aminteşte că pentru realizarea clopotniţei au contribuit multe familii din oraşele Isaccea şi Tulcea şi din alte localităţi dobrogene, drept mulţumire că au scăpat de epidemia de holeră, refugiindu-se în mănăstire până a trecut flagelul[63]. În cele două încăperi de la parterul clopotniţei a fost aşezată tipografia pe care episcopul Nifon o obţine de la Bucureşti, cu aprobarea ministrului Spiru Haret. În memoria acestuia, Nifon a numit tipografia *Spiru Haret*[64].

---

58. Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Fond Dosare generale, *Dosar nr. 1747/2/1879.*
59. Cf. Administraţiunea Casei Bisericii, *Anuar 1909,* Bucureşti, 1909, p. 447.
60. Administraţiunea Casei Bisericii, *Anuar 1909,* p. 447.
61. Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti B.A.R.,* vol. 3, Bucureşti, 1987, ms. 4352, însemnare pe f. 343.
62. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...,* p. 333-334. La temelia clopotniţei s-au folosit lespezi de piatră „multe din ele cu inscripţiuni vechi" aduse de la cetatea antică Troesmis (Igliţa); T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea...", p. 163.
63. R. Sorescu, *Monastirile dobrogene,* p. 25.
64. R. Sorescu, *Monastirile dobrogene,* p. 23. Era o tipografie cu litere chirilice, împachetată în lăzi, adusă din străinătate, la comanda şi pe cheltuiala Mănăstirii Neamţ şi care stătea la Tipografia Cărţilor Bisericeşti din Bucureşti,

În periplul său dobrogean, ieromonahul transilvănean Nifon Bălăşescu (1806-1880) ajunge la Mănăstirea Cocoş în primăvara anului 1870, încercând să convingă obştea să înfiinţeze o şcoală. El găseşte aici 44 de părinţi şi fraţi, dar spaţiul mănăstirii, după aprecierea acestuia, putea găzdui 80 de vieţuitori[65]. N-a reuşit să convingă pe stareţul Daniil în favoarea înfiinţării şcolii, deşi oficialităţile oraşului Galaţi, în frunte cu primarul, se angajaseră să întreţină o şcoală primară în mănăstire cu toată cheltuiala ei, „pentru tinerii călugări şi pentru copiii români din multele sate de pe acolo"[66].

În primăvara anului 1877, mai mulţi monahi de la Mănăstirea Cocoş fug din faţa urgiei turcilor. Unul dintre aceştia, *Gherontie* (născut în 1850, originar din Săcel, ţinutul Sibiului) caută adăpost la mănăstirile din ţinutul Vâlcei[67].

În urma Războiului de Independenţă (1877-1878), prin Tratatul de Pace de la Berlin (1/13 iunie-1/13 iulie 1878) România a fost obligată să cedeze Rusiei judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail. Acest ţinut sud-basarabean, cesionat Rusiei la 8 octombrie 1878, făcea parte din jurisdicţia canonică a Episcopiei Dunării de Jos, înfiinţată în anul 1864, având reşedinţa la Ismail[68]. Prin prevederile aceluiaşi tratat, Dobrogea se alipea României[69]. Administraţia Dobrogei a fost preluată oficial de autorităţile române la 23 noiembrie 1878[70], eveniment marcat prin oficierea unui *Te Deum* în biserica Schimbarea la Faţă din Constanţa[71].

---

fără utilizare. „Maşina a fost instalată provizoriu lângă clopotniţă". În timpul Primului Război Mondial tipografia a fost luată de trupele care se retrăgeau şi transportată în Bulgaria, fără să mai fie restituită mănăstirii. Cf. *Cartea bună* (revistă a tipografiei Mănăstirii Neamţ), I, nr. 1, 15 februarie 1923, pp. 3-9, apud Paul Mihail, „Mănăstirea Neamţ centru de viaţă spirituală şi artistică ro- mânească", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, 1970,1-2, p. 197.

65. M. Zamfir, *Mănăstirea Cocoş*, p. 16.

66. Nifon Bălăşescu, „Românii din Turcia", în: *Biserica şi şcoala*, Arad, I, 1877, p. 370. Primar al „comunei Galaţi" era Iancu Panaitescu (1869-1870), care semnează documente în calitate de primar până la 1 decembrie 1870 (Vezi Filiala Arhivelor Statului – Galaţi, Fond Primăria oraşului Galaţi, *Dosar nr. 37*/1870, f. 42). Este inexactă informaţia lui T. Mateescu, „Un aşezământ monahal transilvănean în Dobrogea...", p. 123, potrivit căreia primar la acea dată era Pr. Sgrumala. Profesorul Procopie S. Sgrumala s-a aflat în fruntea Primăriei Galaţi între anii 1867-1868. Vezi *Municipiul Galaţi. Album monografic*, Galaţi, 1999, p. 113.

67. † Nestor Vornicescu, „Peregrinările unui monah în primăvara anului 1877", în: *Glasul Bisericii*, 1977, 5, pp. 331-342; † N. Vornicescu, în vol. *Desăvârşirea unităţii noastre naţionale – fundament al unităţii Bisericii străbune*, Craiova, 1988, pp. 356-372.

68. Despre înfiinţarea Episcopiei Dunării de Jos vezi: A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, pp. 84-91; E. Drăgoi, „Aspecte ale vieţii bisericeşti...", pp. 261-267; E. Drăgoi, *Ierarhi şi preoţi...*, pp. 10 ş.u.; E. Drăgoi, „Spaţiul misionar...", pp. 32-33.

69. Potrivit art. 46 din *Tratat*, „Insulele care formează Delta Dunării precum şi Insula Şerpilor, sangeacul de Tulcea cuprinzând districtele (cazas) de Chilia, Sulina, Mahmudie, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hârşova, Chiustenge, Megidie sunt întrupate cu România. Principatul mai primeşte, afară de acestea, ţinutul situat la sudul Dobrogei până la o linie care, plecând de la răsărit de Silistra, răspunde la Marea Neagră, la miazăzi de Mangalia". Cf. *Tractatul de Pace de la Berlin, încheiat în 13 iulie 1878*, Iaşi, 1878, p. 39; C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II, Bucureşti, ²1907, pp. 410-412; *Documente privind Istoria României. Războiul de Independenţă*, vol. IX, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1955, pp. 382-383; Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independenţa României în contextul european (1875-1878)*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, pp. 264-278.

70. N. Ciachir, *Războiul...*, pp. 291 ş.u.; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Românilor dintre Dunăre şi Mare. Dobrogea*, Bucureşti, 1979, p. 284.

71. Gh. Dumitraşcu, „Aspecte ale situaţiei Dobrogei în perioada noiembrie 1878-mai 1883. Activitatea primului prefect de Constanţa, Remus N. Opreanu", în: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A.D. Xenopol*, Iaşi, XVIII (1981), p. 293.

▲ *Mitropolitul primat al României, Iosif Gheorghian (1886-1909), fost episcop al Dunării de Jos (1879-1886)*

Sediul Episcopiei Dunării de Jos, care rămânea doar cu județele Covurlui și Brăila, s-a mutat în Galați, unde se așază titularul eparhiei, episcopul Melchisedec Ștefănescu, împreună cu administrația eparhială. Noul context teritorial presupunea arondarea Dobrogei unei eparhii din Biserica Ortodoxă Română, fapt petrecut în martie 1879, când prin Decretul domnesc[72] semnat de regele Carol I „districtele de peste Dunăre (Tulcea și Constanța, *n.n.*), până la o dispozițiune ulterioară se alipesc la Eparhia Dunărei de Jos, pentru a se putea da curs lucrărilor relative la administrația bisericească din acea parte"[73]. Peste doi ani încetează situația de provizorat, cele două „districte" dobrogene fiind încorporate jurisdicției canonice și administrative a Episcopiei Dunării de Jos[74].

În vara anului 1879, episcopul Iosif Gheorghian al Dunării de Jos a delegat pe arhimandritul Ieronim Ștefănescu, revizor ecleziastic, să facă o inspecție amănunțită a situației bisericești din Dobrogea, pentru a se cunoaște starea bisericilor, a slujitorilor și credincioșilor ortodocși. Arhimandritul Ieronim se achită onorabil de această însărcinare, întocmind un amplu și amănunțit raport, pe care-l înaintează ierarhului la 5 octombrie 1879. Despre starea mănăstirilor semnatarul scria în documentul său:

„În județul Tulcea se află încă trei monăstiri, două de călugări și una de călugărițe. Eu nu am făcut nicio dispoziție din nou nefiind autorizat, ci numai le-am recomandat împlinirea cu sfințenie a angajamentelor făcute de ei înaintea lui Dumnezeu, ascultare, smerenie și răbdare.

Am văzut însă printre ei mare parte și călugări și călugărițe aplecați spre reforme, pe cari, după arătările lor, le reclamă nu numai dreptatea și bunul simț dar chiar și timpul. Aceste reforme, mai cu seamă se cer la monastirile de călugări și călugărițe ruși.

Din aceste trei monăstiri una numită Cocoșu, este numai de monahi români, în care se află până la 70 [de viețuitori] cu frații (sau noii începători). Această monastire are o biserică mare de piatră și un paraclis pentru iarnă. Celelalte două sunt de ruși ortodoxi (sic!), una de călugărițe care numără până la 70 monahii cu o biserică mare de lemn și un paraclis și alta de monahi cu un paraclis, care numără până la 25 de monahi; amândouă mănăstirile rusești de bărbați și femei poartă numirea de monastirea Celic.

Aceste monastiri câte treele (sic!) își agonisesc hrana prin lucrarea pământului și cultivarea vitelor. Plătesc dare către stat ca toți locuitorii fără osebire, primesc pe străini de toate naționalitățile și îi tratează după putere cu ce au; ospitalitatea străinilor ocupă întâiul punct al

72. *Decretul nr. 633* din 16 martie 1879, *Monitorul oficial* nr. 64, 1879.

73. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, pp. 123-124; E. Drăgoi, „Aspecte ale vieții bisericești...", p. 284.

74. *Legea nr. 293* din 7 februarie 1881, *Monitorul Oficial* din 12 februarie 1881; A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, pp. 126-127; E. Drăgoi, „Aspecte ale vieții bisericești...", p. 284.

vieţii lor. La aceste monastiri ar putea să trimită protoiereii[75] pe preoţii de la satele vecine cu ele spre a se deprinde orânduielile bisericeşti şi, fiindcă sunt şi sate ruseşti, preoţii ruşi care nu ştiu bine româneşte ar putea mai cu lesnire să înveţe la monastirea rusească şi pe urmă să depună examne la protopopie.

Tot în acest judeţ este şi o monastire lipovenească, numită Slava; aici se află până la 70 monahi lipoveni. Ei se despart în două: jumătate se numesc ascheţi sau sihaştri şi jumătate petrec viaţa de obşte. Această monăstire este reşedinţa arhiepiscopului lor, numit Irinarh Slavschi, care este totodată şi egumenul comunităţei lipovene şi păstor peste toţi lipovenii aflători în Dobrogea"[76].

▲ *Mitropolitul Moldovei, Pimen Georgescu (1909-1934), fost episcop al Dunării de Jos (1902-1909), tablou*

Odată cu trecerea Dobrogei sub jurisdicţia canonică a Episcopiei Dunării de Jos, aşezămintele monahale din nordul provinciei se integrează treptat în coordonatele vieţii bisericeşti din eparhia respectivă. Ierarhii acestei eparhii, sesizând rolul important al mănăstirilor pentru misiunea bisericească, vor include în priorităţile lor pastorale ample procese de refacere a construcţiilor mănăstireşti, dar şi direcţii de revigorare a vieţuirii duhovniceşti. Pionerii acestor măsuri sunt episcopii Iosif Gheorghian (1879-1886) şi Partenie Clinceni (1886-1902). Importante lucrări de construire a unor noi clădiri administrative se desfăşoară la Mănăstirea Cocoş, din iniţiativa episcopului Pimen Georgescu al Dunării de Jos (1902-1909), începând cu primăvara anului 1905 (trapeză, baie cu aburi, infirmerie ş.a.)[77].

În perioada păstoririi episcopului Nifon Niculescu (1909-1921), vechile biserici de la mănăstire au fost demolate şi s-a ridicat, între anii 1911-1913, impunătoarea biserică de astăzi[78]. Pictura în ulei a fost realizată de italianul Francesco de Biase[79].

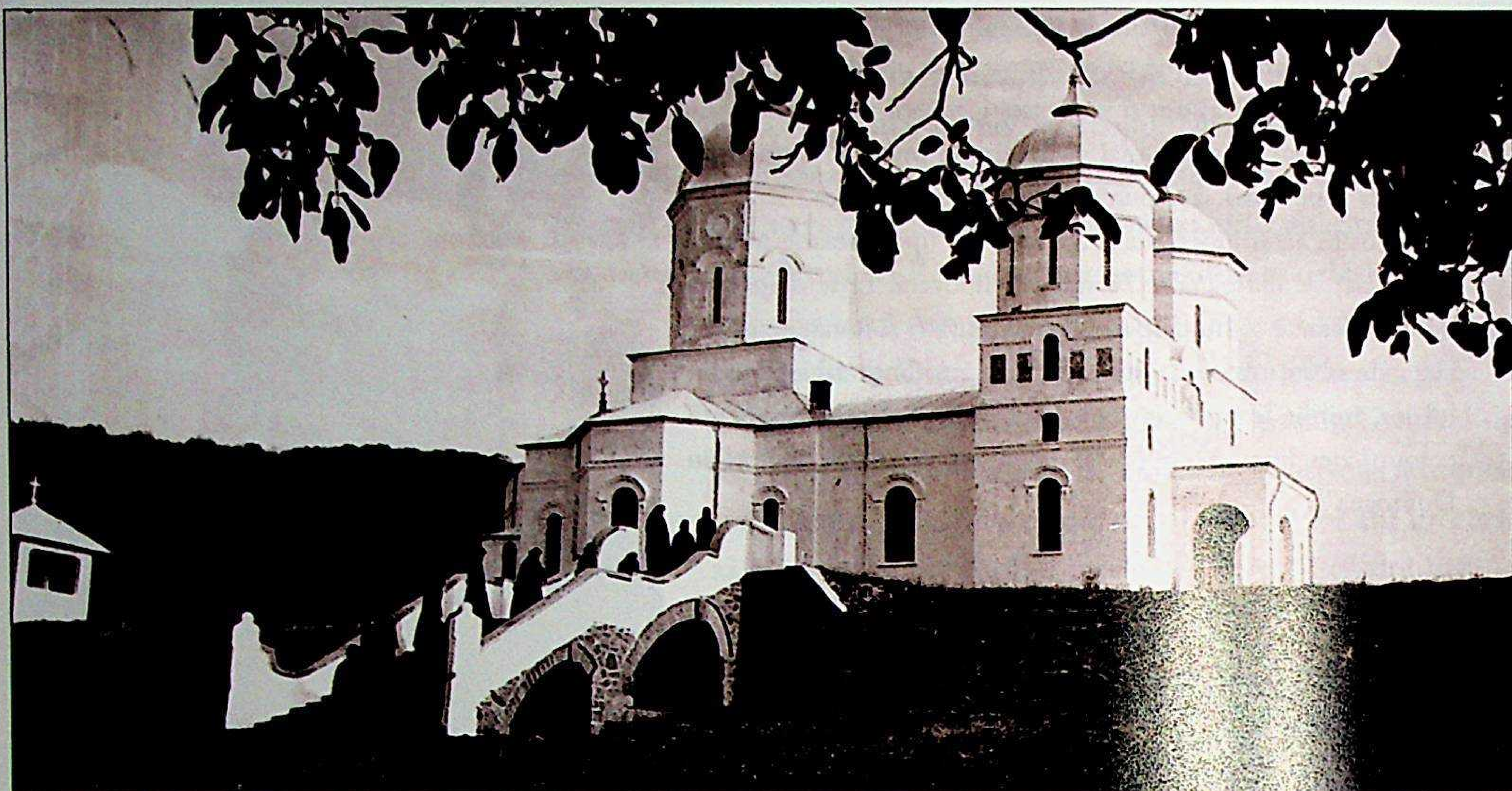
Din anul 1909 în ascultarea Mănăstirii Cocoş intră şi Schitul Saon, până în 1916 când redevine aşezământ monahal de sine stătător[80].

La intrarea în vigoare a *Legii clerului mirean* (1894) în mănăstire se aflau 52 de monahi; cinci ani mai târziu erau 44 de călugări şi 10 fraţi[81].

Mănăstirile din nordul Dobrogei şi viaţa monahală din aceste lavre au plătit un greu tribut în timpul Primului Război Mondial. Astfel, călugării *Damian Nenciu, Agatanghel Chiriac şi*

---

75. În anul 1879 au fost numiţi protoierei în Dobrogea fraţii Gheorghe Răşcanu (în jud. Tulcea) şi Nicolae Răşcanu (în jud. Constanţa); cf. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 135.
76. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 141.
77. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, pp. 336-338.
78. I. Moţoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 191.
79. I. Moţoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 191.
80. Gr.N. Popescu, „Corala preoţilor ...", pp. 614-615.
81. Protos. Sofronie Vulpescu, *Calendar bisericesc ortodox pe anul mântuirii 1899*, Bucureşti, 1899, p. 77.

▲ *Mănăstirea Celic-Dere, anii '50, jud. Tulcea*

Varasiil Luca, împreună cu alţi 6 preoţi au fost internaţi în lagărul bulgar din comuna dobrogeană Slava Rusă. Deportaţi în Bulgaria, după terminarea războiului cei trei călugări s-au întors la Mănăstirea Cocoş, dar cei şase preoţi au murit în lagărul de la Slava Rusă[82]. Mai mulţi călugări, în timpul războiului, s-au refugiat în Mănăstirea Noul Neamţ din Basarabia[83], luând cu ei majoritatea obiectelor de valoare şi o parte din arhiva mănăstirii; foarte puţine din acestea s-au întors la Cocoş, după încheierea războiului. Alţi 35 de călugări şi fraţi bătrâni au rămas însă în mănăstire, având parte de un tratament inuman din partea trupelor de ocupaţie. Monahii au fost „bătuţi pe pelea goală şi traşi de bărbi", apoi internaţi în mănăstirea lipovenească Slava Rusă. Când s-au retras, armatele s-au oprit din nou la mănăstire, luând o mare parte din furajele şi produsele aşezământului. Opunându-se unui astfel de jaf, călugării au fost ameninţaţi cu focuri de armă, iar monahul *Acache Atanasiu* a fost împuşcat mortal[84].

Călugării şi călugăriţele din mănăstirile dobrogene au activat în spitalele de răniţi. Astfel, în august 1916, 11 monahi din Mănăstirea Cocoş au fost concentraţi ca infirmieri; o parte din aceştia au deservit spitalul instalat în localul Seminarului „Sfântul Andrei" din Galaţi, iar alţii în cel de la reşedinţa episcopală. De asemenea, 15 maici din Mănăstirea Celic-Dere au alinat suferinţele răniţilor în diferite spitale mobile sau staţionare de pe front[85].

Activitatea ieromonahilor de la Mănăstirea Cocoş pe câmpurile de luptă a fost deosebit de apreciată. Despre arhim. *Damaschin Popescu*, detaşat ca slujitor la parohia Harabagi (azi Haţeg), jud. Constanţa, se scria că este „dezinteresat de viaţă [...] slujind morţii chiar şi în timpul acţiunii, preot distins, curajos şi un prea bun patriot"; ieromonahul *Damaschin Doroş*, care făcea parte din Regimentul 15 Infanterie, era cotat drept: „preot cu suflet curat,

82. Gr.N. Popescu, *Preoţimea română şi întregirea neamului*, vol. II, Bucureşti, 1940, p. 340.
83. I. Moţoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 191.
84. Filiala Arhivelor Statului Tulcea, Fond Prefectura jud. Tulcea, *Dosar nr. 106*/1919, f. 13r; Gr.N. Popescu, *Preoţimea română...*, p. 340; E. Drăgoi, *Ierarhi şi preoţi...*, p. 181.
85. E. Drăgoi, *Ierarhi şi preoţi...*, p. 177.

demn, cu multă inimă, foarte patriot și bun povățuitor pentru soldați"[86]. Între alții s-a distins pe frontul de luptă și ieromonahul *Ioachim Vișan*[87].

După încheierea războiului, monahii refugiați la Mănăstirea Noul Neamț din Basarabia s-au întors la Mănăstirea Cocoș, care și-a reluat, treptat, ritmul de viață monahală, întrerupt de marea conflagrație mondială.

Între stareții și ceilalți călugări ai Mănăstirii Cocoș din perioada 1833-1918, care s-au distins prin viață duhovnicească, activitate gospodărească și cultural-misionară amintim pe arhim. *Visarion* (1833-1862), arhim. *Daniil* (1862-1884), arhim. *Nicandru Boia* (1884-1887), ierom. *Acachie Goșa* (1890-1902), arhim. *Roman Sorescu* (1909-1919).

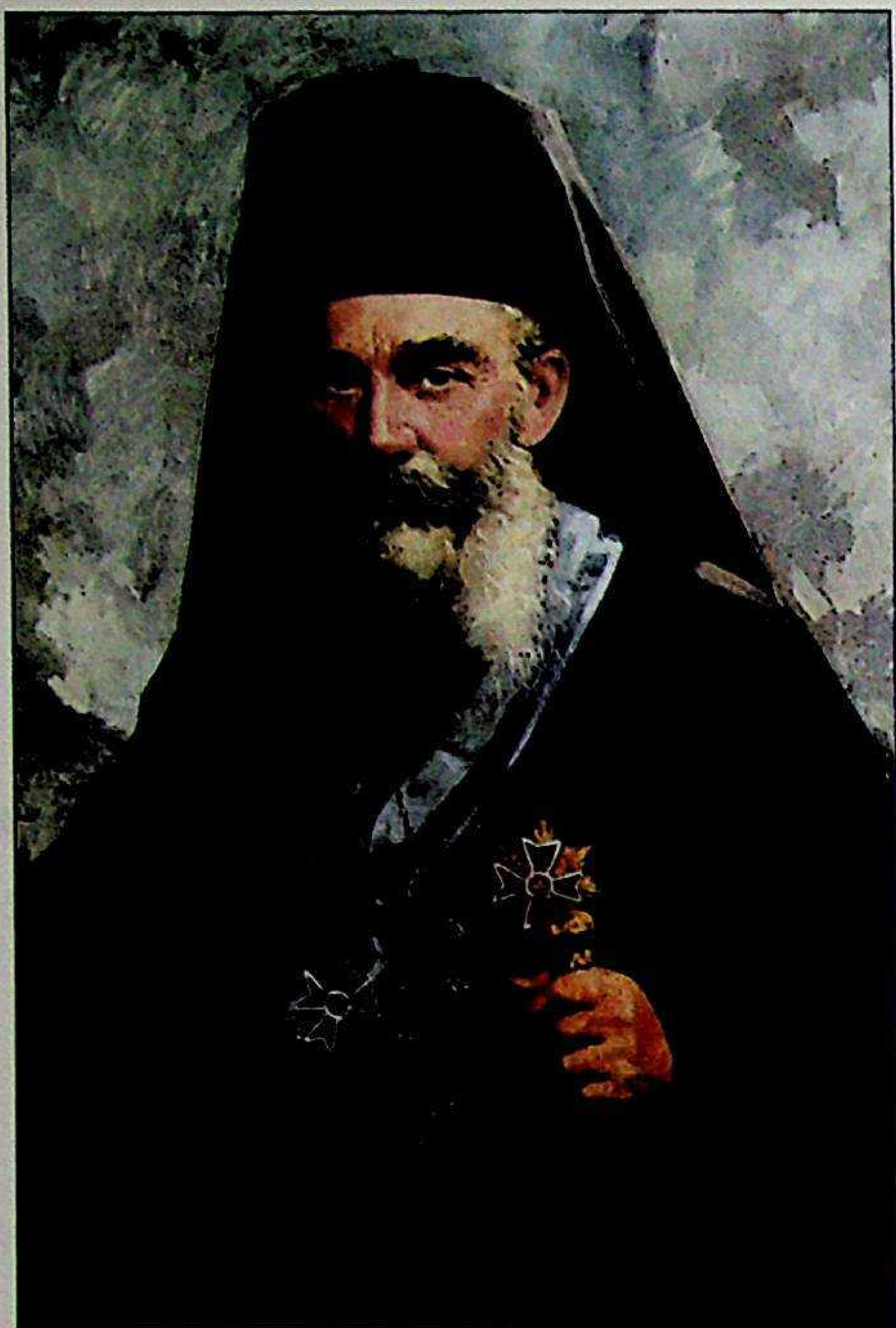
Mănăstirea Celic-Dere

Mănăstirea Celic-Dere a fost întemeiată între anii 1841-1844, la sud de comuna Telița, jud. Tulcea, de către călugări români, ucraineni și ruși[88]. Arhimandritul *Atanasie Lisavenco* și *schimonahul Paisie*, ambii ruși, veniți de la Muntele Athos, preiau conducerea mănăstirii în 1846 și încearcă formarea unei obști mixte, fapt care creează nemulțumiri în rândul primilor monahi, unii dintre aceștia părăsind mănăstirea și formându-și un mic schit pe malul lacului Saon[89]. Protestele ierarhilor români din vecinătatea Dobrogei și tensiunile din interiorul mănăstirii îl determină pe arhimandritul Atanasie să ia unele măsuri: astfel, prin 1846-1847, Mănăstirea *Celicul de Sus* sau cel Mare devine mănăstire de maici, iar *Celicul de Jos*, mănăstire de călugări, întemeiată la cca. 2 km. depărtare de prima, pe malul pârâului Telița, cu biserica „Acoperământul Maicii Domnului"[90]. Viețuitorii de aici au fost strămutați, în 1881, la schitul Saon, în locul lor fiind aduse aproximativ 50 de călugărițe de la Celicul Mare[91].

În anul 1846-1847 a fost ridicată biserica „Adormirea Maicii Domnului", de lemn, într-un loc din pădure, care a fost defrișat, lângă pârâu, mai jos de prima așezare, care fusese mistuită de un incendiu[92], modestă, dar „bine întreținută și, relativ, bogat înzestrată cu odoare bisericești"[93]; s-a mai ridicat și un mic paraclis cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil", precum și clopotniță, arhondaric și chilii[94]. Toate acestea au căzut pradă revărsării pârâului Celic în 1914. Înainte de 1906 se aflau în mănăstire 87 maici și 13 surori, aproape toate de origine rusă[95]. Slujbele erau săvârșite mai mult în limba slavonă de doi preoți[96].

---

86. Icon. Const. Nazarie, *Activitatea preoților de armată în campania din 1916-1918*, București, 1921, p. 72; Gr.N. Popescu, *Preoțimea română...*, p. 108; E. Drăgoi, *Ierarhi și preoți...*, p. 176.
87. E. Drăgoi, *Ierarhi și preoți...*, p. 176.
88. R. Sorescu, *Monastirile dobrogene*, p. 103.
89. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 339. Este eronată opinia lui V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 100, potrivit căreia Mănăstirea Celic „a fost întemeiată în 1835 de arhiereul (sic!) Atanasie Lisivencof".
90. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, pp. 339-340.
91. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 194. În anul 1947 inundațiile provocate de pârâul Telița au distrus complet această mănăstire.
92. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 193.
93. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 340; R. Sorescu, *Monastirile dobrogene*, pp. 104-105.
94. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 193.
95. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 340. După: Administrațiunea Casei Bisericii, *Anuar 1909*, p. 447, la 1909 în mănăstire erau 91 de monahii.
96. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 341. În perioada 1894-1901 slujea și un diacon.

▲ *Episcopul Cosma Petrovici al Dunării de Jos (1924-1947), tablou*

Mănăstirea avea, la 1906, 180 ha pământ arabil și 15 ha de vie; primea un ajutor anual de la stat de 5 000 de lei și 1 000 kg sare[97].

Noua biserică, cu înălțimea de 52 m de la nivelul solului și cu o adâncime de 12 m sub sol, începută în anul 1901, era una etajată[98]. Construcția, proiectată de arhitectul Toma Dobrescu, a fost încheiată la roșu în anul 1916, dar lucrările s-au finalizat abia în anul 1932, când a fost sfințită de episcopul Cosma Petrovici al Dunării de Jos[99]. Fresca interioară este opera pictorului Gheorghe Eftimiu iar iconostasul a fost sculptat de Ion Dima[100].

Episcopul Nifon s-a preocupat de contrabalansarea elementului rus în mănăstire, prin încurajarea închinovierii unor tinere românce din satele aflate în vecinătate și prin înființarea unei școli în cadrul căreia toate maicile au fost îndatorate să învețe să citească și să scrie în limba română. A întemeiat, de asemenea, o Școală de pictură[101], a cărei temelie o așază la 15 august 1909[102], construcția fiind terminată în 1912, împreună cu alte clădiri destinate atelierelor de covoare și țesătorie[103]. Noua stăreție, începută în primăvara anului 1911, s-a inaugurat de către episcopul Nifon la 15 august 1912[104].

La 1914 mănăstirea avea 135 de maici și surori, dintre care 100 rusoaice și 35 românce[105].

Între călugărițele care s-au distins prin viață monahală exemplară și prin acte de cultură se numără starețа *Mihaila Panaiot* și monahiile profesoare *Aglaida Luchian* și *Nectaria Nicolau*[106].

Mănăstirea Saon

Mănăstirea Saon a fost la începuturile sale schit, întemeiat pe la 1846 de câțiva călugări nemulțumiți de devierile de la viața monahală, îngăduite și promovate în Mănăstirea Celic-Dere de nacealnicul Atanasie Lisavenco[107]. În anul 1881, episcopul

➤ *Mănăstirea Saon, jud. Tulcea*

97. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 341.
98. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, pp. 341-342. Proiectul acestei biserici foarte mari, pentru care numai cu fundația realizată între anii 1901-1902 se cheltuiseră 36 000 de lei era catalogat „o încercare și pripită și nechibzuită".
99. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 194.
100. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 194.
101. Vezi actul de fundare a școlii și regulamentul de funcționare la R. Sorescu, *Monastirile dobrogene*, pp. 111-112, 112-120.
102. E. Drăgoi, *Ierarhi și preoți...*, p. 42.
103. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 195.
104. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 128-129. Actul de inaugurare la p. 128.
105. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 105.
106. R. Sorescu, *Monastirile dobrogene*, pp. 110, 118-119 (cu fotografii).
107. Gr.N. Popescu, „Corala preoților...", p. 614; I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 195.

▲ *Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Partenie Clinceni (1902-1908), fost episcop al Dunării de Jos (1886-1902), tablou*

Iosif Gheorghian strămută și călugării de la Mănăstirea Celicul Mic (Celicul de Jos) la Schitul Saon, care totodată iese de sub ascultarea Mănăstirii Celic-Dere[108]. Biserica inițială a schitului, modestă ca lucrare, avea hramul *Înălțarea Domnului*, iar micul paraclis era utilizat și ca trapeză de către cei 13 monahi și câțiva frați[109].

Piatra de temelie a bisericii cu hramul *Înălțarea Domnului* și a două corpuri de chilii s-a pus la 30 iunie 1881[110]; în anii 1882-1883 se strângeau ajutoare printr-o condică de subscripții pentru finalizarea lucrărilor[111]. Un incendiu, petrecut în anul 1893, mistuie chiliile pe care le va reface episcopul Partenie Clinceni[112]. Un nou incendiu, în anul 1905, distruge din nou așezământul, mai puțin biserica mănăstirii care scapă neatinsă de foc[113].

Averea schitului la 1906 era următoarea: 84 ha pământ arabil, 16 ha de vie, venitul a 3 mori de vânt, dreptul de pescuire în balta Saon și un șeptel alcătuit din o turmă de oi (numărul ovinelor nu este precizat), o cireadă cu cca. 80 de vite și o herghelie de cca. 40 de cai[114].

Biserica mare a mănăstirii, cu hramul *Acoperământul Maicii Domnului*, începută în toamna anului 1909, a fost terminată și sfințită cinci decenii mai târziu[115].

La 31 octombrie 1909, episcopul Nifon Niculescu al Dunării de Jos a trecut Schitul Saon, vremelnic, sub ascultarea Mănăstirii Cocoș din jud. Tulcea. La acea vreme se aflau închinoviați la Saon 14 monahi, sub conducerea protosighelului basarabean *Arsenie Grație*[116]. Statul subvenționa schitul cu 1 000 de lei și cu 1 000 kg de sare anual. Un singur monah din obște era român; toți ceilalți erau ruși[117].

În 1916, Saonul devine iarăși schit de sine stătător, iar în 1930 este transformat în mănăstire de maici[118].

---

108. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 195; E. Drăgoi, *Ierarhi și preoți...*, p. 34.
109. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 343.
110. Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Fond Dosare generale, *Dosar nr. 1785*/1881, f. 51; I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", pp. 195-196.
111. E. Drăgoi, „Aspecte ale vieții bisericești...", p. 295.
112. E. Drăgoi, *Ierarhi și preoți...*, p. 36.
113. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 195.
114. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 343. Vezi alte date în: Administrațiunea Casei Bisericii, *Anuar 1909*, p. 447.
115. Pr. Felix Neculai, „Mănăstirea Saon", în *Domnitorii și ierarhii Țării Românești, ctitoriile și mormintele lor*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2009, p. 1116.
116. Administrațiunea Casei Bisericii, *Anuar 1909*, p. 447. Egumenul Arsenie era născut la 23 august 1866 în comuna Zahaicana din Basarabia.
117. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 344.
118. Gr.N. Popescu, „Corala preoților...", p. 615. Autorul reproduce datele respective din relatarea stareței Neonila Bolea.

Prin anexele sale gospodărești, bine dotate și prin șeptelul și viile aflate în administrare, Mănăstirea Saon a contribuit la întreținerea eparhiilor în jurisdicția cărora s-a aflat, iar monahii și monahiile închinoviate aici au împletit rugăciunea cu munca în chip pilduitor.

Mănăstirea Taița

Mănăstirea Taița a fost înființată în primele decenii ale secolului al XIX-lea, în pădurile Măcinului, de un grup de răzeși fugiți din nordul Moldovei[119]. În 1850, când o vizitează, Ion Ionescu de la Brad găsea în acest așezământ monahal 6 călugări din toate provinciile române („o Dacie în miniatură"), conduși de egumenii *Ioil* și *Simeon*[120], moldoveni din părțile Sucevei, fugiți în Dobrogea după ce domnitorul Mihai Sturdza (1834-1849) le-a luat abuziv pământurile[121]. Mănăstirea, situată lângă satele Taița și Țiganca, la sud-est de Măcin și sud-vest de Isaccea[122], era bogată, având un ciflic (moșie, fermă de dimensiuni reduse) cu un important șeptel și 80 de stupi[123]. Biserica mănăstirii era construită din paiantă, în formă de cruce, fără pictură și învelită cu olane[124]. Reprezentantul României la Tulcea scria într-un raport către Ministerul de Externe de la București, în 1872, că monahii de la Mănăstirea Taița „se bucurau de considerația și respectul locuitorilor și că, totodată, contribuiau la conservarea spiritului național și al obiceiurilor românești"[125]. La acea dată obștea mănăstirii era de 14 călugări, dar așezământul se afla in mare sărăcie și biserica trebuia reparată, întrucât era căzută „complet în ruine"[126]. Ultimul egumen al mănăstirii (între 18 februarie 1877-28 septembrie 1878) a fost arhimandritul *Dositei Crihană* (1840-1920) un vrednic slujitor și duhovnic vestit, fost ieromonah la Mănăstirea Celic-Dere[127]. Distrugându-se Mănăstirea Taița, arhim. Dosoftei a ajuns preot în orașul Sulina, jud. Tulcea[128]. Așezământul mănăstiresc de pe valea Taiței a fost distrus probabil de grupuri răzlețe de cerchezi[129]. Pe o hartă a Dobrogei, realizată în 1882, sunt însemnate, lângă satul Țiganca „ruinele Mănăstirii Taița"[130]. Diaconul Anghel Constantinescu scria în 1906, în monografia dedicată Episcopiei Dunării de Jos că, la desființare, în cursul anului 1879,

---

119. T. Mateescu „Un așezământ monahal transilvănean...", p. 114, crede că a fost înființată „pe la 1830".
120. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 102; T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea...", p. 174.
121. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 102; T. Mateescu, „Un așezământ monahal moldovenesc în Dobrogea – Mănăstirea Taița", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLIX (1973), 1-2, p. 121. Amănunte privind locația mănăstirii, la p. 122.
122. T. Mateescu, „Un așezământ monahal moldovenesc...", p. 121. Amănunte privind locația mănăstirii, la p. 122.
123. T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea...", p. 175.
124. I. Motoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 197.
125. T. Mateescu, „Un așezământ monahal moldovenesc...", p. 121. Amănunte privind locația mănăstirii, la p. 123; I. Motoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 197.
126. T. Mateescu, „Un așezământ monahal moldovenesc...", p. 121. Amănunte privind locația mănăstirii, la p. 123.
127. E. Drăgoi, *Ierarhi și preoți...*, p. 132.
128. R. Sorescu, *Monastirile dobrogene*, p. 147.
129. V. Slăvescu, *Corespondența...*, pp. 101-102; T. Mateescu, „Un așezământ monahal moldovenesc...", pp. 121-125.
130. T. Mateescu, „Un așezământ monahal moldovenesc...", p. 125; T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea...", p. 175.

schitul „avea 11 monahi sub conducerea unui superior și cari, odată cu desființarea acestui schit, au fost trimiși pe la alte monastiri din țară, fiecare unde a voit", iar biserica „a rămas pentru trebuințele religioase ale locuitorilor satului Țiganca"[131]. Biserica mănăstirii a intrat în administrarea parohiei Nifon; a fost demolată în anul 1915, după construirea noii biserici parohiale, locaș în care au fost aduse unele icoane și cărți ce aparținuseră mănăstirii[132].

Schitul Hamcearca

Schitul Hamcearca, veche așezare monahală nord-dobrogeană, a fost întemeiat în secolul la XVIII-lea, la cca. 6 km de Taița[133]. La 1850, Ion Ionescu de la Brad găsea în „Mănăstirea de călugări ruși Amgarca" 10 monahi, care „umblă în porneală"[134]. Așezământul se afla lângă satele Amgarca (Hamcearca) și Gefer (azi Căprioara, com. Hamcearca, jud. Tulcea)[135]. Biserica schitului era construită pe piloni, din lemn de stejar, având hramul „Adormirea Maicii Domnului"[136]. Despre Schitul Hamcearca, diac. Anghel Constantinescu scrie că „s-a desființat în aceleași împrejurări și totodată cu schitul Taița"[137].

Semn al schimbării atitudinii autorităților otomane față de restricțiile religioase anterioare, dar și dovadă a unui crescând interes pentru viața monahală în nordul Dobrogei este și inițiativa unor locuitori din orașul Măcin și satele Garvăn, Jijila și Văcăreni, luată la 1 mai 1872, de a întemeia un schit românesc lângă satul Jijila, pe fosta moșie a negustorului Vasile Valcanu de pe Valea Jijilei[138]. Egumen urma să fie monahul *Isaac*, „om cu bună știință și purtare, onorat și iubit de toți împrejur locuitori"[139], iar hramul schitului se dorea a fi ***Înălțarea Domnului***. Din motive rămase necunoscute, schitul n-a mai fost întemeiat.

Viața mănăstirească din Dobrogea secolului al XIX-lea și primele două decenii ale celui următor a cunoscut, în concluzie, două etape majore: prima până în anul 1879, când provincia era parte integrantă a Imperiului Otoman și se confrunta cu regimul restricționar al unui stat anticreștin; cea de a doua când așezămintele monahale dobrogene sunt încorporate jurisdicției canonice a Episcopiei Dunării de Jos și intră într-un îndelungat proces de refacere spirituală, culturală și administrativă. Până la Războiul de Independență, mănăstiri precum Cocoș și Taița, a căror obște era formată din monahi români și la conducerea cărora se aflau personalități duhovnicești și culturale puternice și-au asumat importantul rol de a conserva și promova credința ortodoxă într-un spațiu etnic divers și sub o politică

---

131. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 344.
132. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 197. Despre biserica actuală din satul Nifon vezi Pr. Felix Neculai, „Biserica Adormirea maicii Domnului - Nifon", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, pp. 1006-1007.
133. V. Slăvescu, *Corespondența...*, pp. 101-102.
134. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 102. Porneală = pașterea oilor din mers (cu precădere seara și noaptea).
135. V. Slăvescu, *Corespondența...*, p. 102.
136. I. Moțoc, „Mănăstiri dobrogene...", p. 197.
137. A. Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii...*, p. 345.
138. T. Mateescu, „Proiectul înființării unui schit românesc în Dobrogea, la 1872", în: *Glasul Bisericii*, XXXIII (1974), 3-4, pp. 315-318. T. Mateescu, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea...", p. 175. Între semnatarii cererii adresate Mitropoliei Dristrei se află și preoții: *Ion* și *Scarlat* din Măcin, *Ion Puiea* din Garvăn, *Platon* din Văcăreni. În final semnează și preotul *Mihail*, fără indicarea localității.
139. T. Mateescu, „Proiectul înființării...", p. 316. Autorul presupune că monahul Isaac provenea probabil de la una din cele două mănăstiri învecinate, adică Taița și Cocoș.

refractară creştinismului în general şi a celui ortodox românesc în special. Putem afirma că astfel de mănăstiri au constituit nucleele de românism care au polarizat atenţia celor din jur şi au deschis calea, după 1878, populării Dobrogei cu români din provinciile de peste Dunăre, facilitând procesul de românizare, ce era confruntat la începutul lui cu multe piedici şi situaţii dificile. Totodată, păstrarea de către aceste lavre dobrogene a legăturilor cu principalele aşezăminte monahale din Ţările Române a constituit garanţia neînstrăinării lor canonice şi a menţinerii tradiţiei monahale din Ţara Românească, Moldova, Basarabia şi Transilvania. În acelaşi timp, călugării din nordul Dobrogei au contribuit la promovarea culturii într-un spaţiu geopolitic pentru care autorităţile locale şi centrale musulmane nu manifestau niciun interes.

După incorporarea Dobrogei la România, ierarhii Dunării de Jos, cu toate dificultăţile majore întâmpinate, s-au străduit să redreseze şi să încurajeze viaţa monahală din această parte a ţării, făcând impresionante investiţii materiale şi spirituale în aşezămintele monastice care, în timp, s-au dovedit salutare. Nu uşoară a fost şi lupta chiriarhilor de la Dunărea de Jos, adevăraţi ctitori ai acestor aşezăminte, pentru a stopa tendinţe monahale centrifuge şi a îndepărta cu răbdare şi tact derapajele periculoase moştenite din trecut şi de a croi direcţii de vieţuire conforme tradiţiei de veacuri a Bisericii Ortodoxe.

Din aceste motive, istoria mănăstirilor şi schiturilor din Dobrogea, care, din păcate, nu beneficiază de o monografie ştiinţifică actualizată, trebuie cunoscută în profunzime, iar aportul acestor aşezăminte la parcursul existenţial al Dobrogei ca provincie românească se cuvine subliniat cu mai multe şi durabile argumente.

Bibliografie

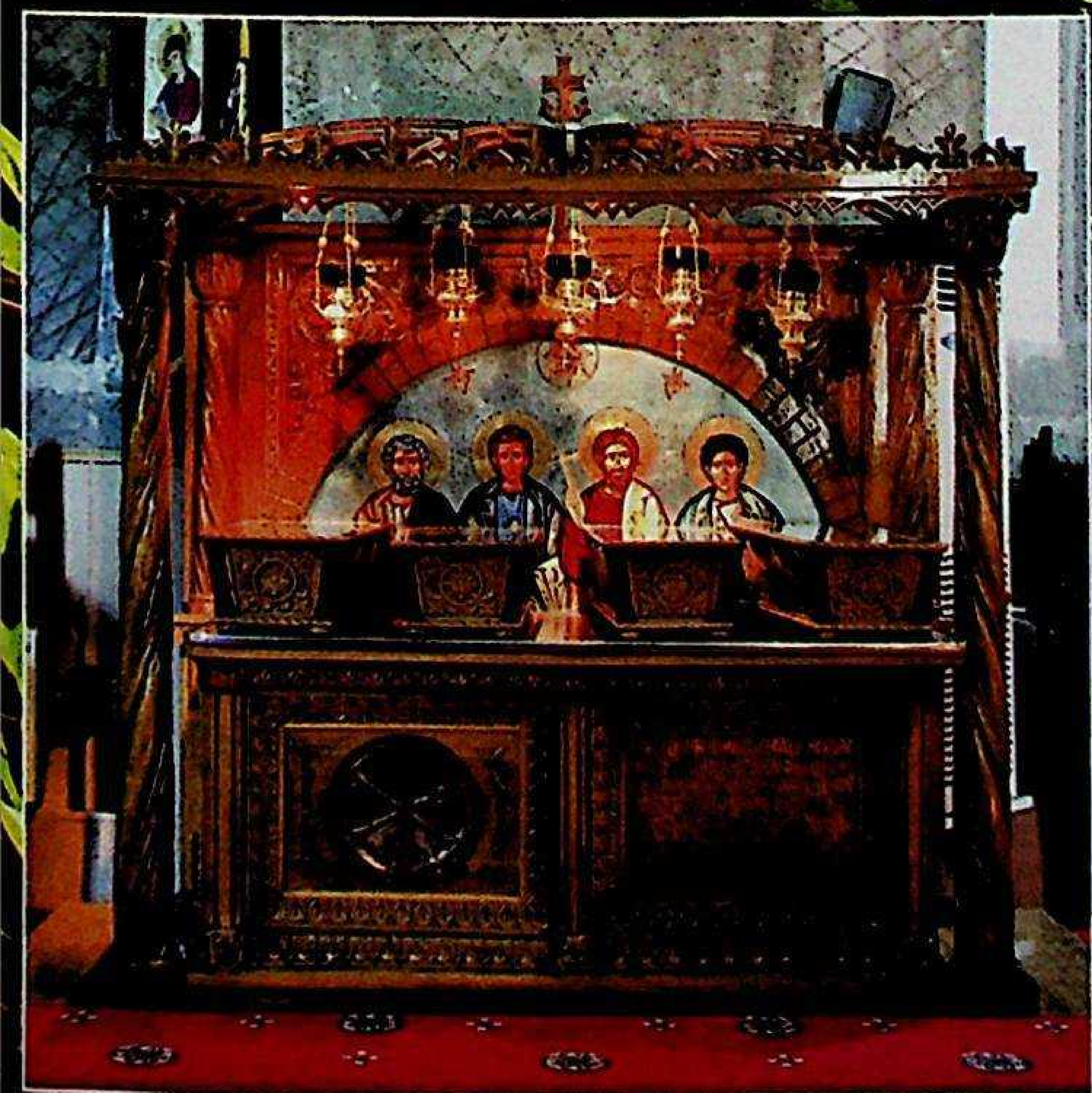
Izvoare: Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Fond Dosare generale; Arhiva Protopopiatului Galaţi; Arhivele Statului Filiala Tulcea, Fond Prefectura jud. Tulcea; Documente privind Istoria României. Războiul de Independenţă, vol. IX, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1955; HAMANGIU, C., *Codul general al României*, vol. II, Bucureşti, [2]1907; ADMINISTRAŢIUNEA CASEI BISERICII, *Anuar 1909*, Bucureşti, 1909.

Lucrări generale: ARHIEPISCOPIA DUNĂRII DE JOS, *Istorie bisericească, misiune creştină şi viaţă culturală de la începuturi până în secolul al XIX-lea*, I, Galaţi, 2009; *De la Dunăre la Mare, monumente istorice şi izvoare creştine*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului şi Dunării de Jos, Galaţi, [2]1979; *Municipiul Galaţi. Album monografic*, Galaţi, 1999; *Tractatul de Pace de la Berlin, încheiat în 13 iulie 1878*, Iaşi, 1878.

Lucrări speciale: BAUMANN Victor, *Sângele martirilor*, Constanţa, 2004; BĂLAN Ioanichie, ierom., *Vetre de sihăstrie românească*, Bucureşti, 1982; BĂLĂŞESCU Nifon, „Românii din Turcia", în: *Biserica şi şcoala*, vol. I, Arad, 1877; BRUSANOWSKI Paul, *Stat şi religie în Orientul Mijlociu Islamic*, Cluj-Napoca, 2005; CIACHIR, Nicolae, *Războiul pentru independenţa României în contextul european (1875-1878)*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977; CONSTANTINESCU Anghel, Diac., *Monografia Sfintei Episcopii a Dunărei de Jos*, Bucureşti, 1906; DRAGOMIR Ioan, Pr., „Câteva documente turceşti necunoscute privitoare la Mănăstirea Cocoş", în *Biserica Ortodoxă Română*, Bucureşti, LXXXII (1964), 11-12; DRĂGOI Eugen, Pr., „Aspecte ale vieţii bisericeşti din Episcopia Dunării de Jos în anii 1864-1886", în: *Monumente istorice şi izvoare creştine*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului şi Dunării de Jos, Galaţi, 1987, pp. 261-267; DRĂGOI Eugen, Pr., „Despre bazilica şi Sfinţii martiri de la Niculiţel, date bibliografice", în: *Îndrumător bisericesc, misionar şi patriotic*, 3, Galaţi, 1987; DRĂGOI Eugen, Pr., *Ierarhi şi preoţi de seamă la Dunărea de Jos, 1864-1889*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului şi Dunării de Jos, Galaţi, 1990; DRĂGOI Eugen, Pr., „Spaţiul misionar

al Eparhiei Dunării de Jos", în: rev. *Axis libri*, ed. de Biblioteca V.A. Urechia, an II, nr. 5, Galați, 2009; DUMITRAŞCU Gh., „Aspecte ale situației Dobrogei în perioada noiembrie 1878-mai 1883. Activitatea primului prefect de Constanța, Remus N. Opreanu", în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, Iași, XVIII (1981); FILOTTI Zamfir, *Mănăstirea Cocoșu, regimul proprietății în Dobrogea*, București, 1889; GIURESCU, C. Constantin, *Principatele române la începutul secolului XIX*, București, 1957; IONESCU M.D., căpitanul, *Dobrogia în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904; IVAN Iorgu, „Contribuția Mănăstirii Neamț la tipărirea celei dintâi ediții în limba română a operei lui D. Cantemir «Descriptio Moldaviae»", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1973, 5-6; MATEESCU Tudor, „Les diocèses orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane", în: *Balkan Studies*, Thessaloniki, XIII (1972), 2; MATEESCU Tudor, „Un așezământ monahal moldovenesc în Dobrogea – Mănăstirea Taița", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1973, 1-2; MATEESCU Tudor, „Date despre viața bisericească a Dobrogei înainte de 1877", în: *Biserica Ortodoxă Română*, București, XCII (1974), 9-10; MATEESCU Tudor, „Proiectul înființării unui schit românesc în Dobrogea, la 1872", în: *Glasul Bisericii*, 1974, 3-4; MATEESCU Tudor, „Din legăturile religioase ale Dobrogei cu Moldova înainte de 1877", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, LI (1975), 9-12; MATEESCU Tudor, „Un așezământ monahal transilvănean în Dobrogea (Contribuții la istoria Mănăstirii Cocoșu până la 1877)", în: *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, XXI (1976), 1-3; MATEESCU Tudor, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, 1979; MATEESCU Tudor, „Biserica Ortodoxă Română din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane", în: *Monumente istorice și izvoare creștine*, Galați, 1987; MEHMED ALI Mustafa, *Istoria turcilor*, București, 1976; MIHAIL Paul, pr., „Din corespondența episcopului Melchisedec", în *Biserica Ortodoxă Română*, 1959, 5-6; MIHAIL Paul, pr., „Mănăstirea Neamț centru de viață spirituală și artistică românească", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1970, nr. 1-2; MODEST Zamfir, protos., „O ctitorie transilvăneană în Dobrogea – Mănăstirea Cocoș", în: *Glasul Bisericii*, 1986, nr. 2, pp. 90-95; MODEST Zamfir, protos., *Mănăstirea Cocoș*, Galați, 1986; MOISESCU Cristian, „Un monument medieval dobrogean necunoscut: biserica Sfântul Atanasie de la Niculițel (sec. XIII)", în: *De la Dunăre la Mare, monumente istorice și izvoare creștine*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, [2]1979; MOTOC Ieronim, arhim., „Mănăstiri dobrogene și din părțile Dunării de Jos", în: *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, [2]1979; NAZARIE Constantin , Icon., *Activitatea preoților de armată în campania din 1916-1918*, București, 1921; NECULAI Felix, Pr., „Biserica Adormirea maicii Domnului - Nifon", în *Domnitorii și ierarhii Țării Românești, ctitoriile și mormintele lor*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2009; NEDIOGLU, Gh., „Mănăstirea Ciliciului (Câteva precizări)", în: *Analele Dobrogei*, Constanța, IX (1928), 2; OBERLANDER-TÂRNOVEANU, Ernest, „Pentru o nouă datare a bisericuței cu plan treflat de la Niculițel (jud. Tulcea)", în: *Peuce*, Muzeul Deltei Dunării, VIII (1980); PĂCURARIU Mircea, Pr. Prof., „Viața creștină și organizarea bisericească în ținuturile Tomisului și Dunării de Jos de la începuturi până în anul 1864", în: *Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1981; PĂCURARIU Mircea, Pr. Prof., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 2, 3, Ed. IBMBOR, București, 1981; PĂCURARIU Mircea, Pr. Prof., „ Scurt istoric al Mitropoliei Proilaviei (Brăila)", în: *Credință, istorie și cultură la Dunărea de Jos*, Galați, 2005; POPESCU N. Grigore, Pr., *Preoțimea română și întregirea neamului*, vol. II, București, 1940; POPESCU N. Grigore, Pr., „Corala preoților bucureșteni în Dacia Pontică", în: *Glasul Bisericii*, București, XVI (1957), 8-9; RĂDULESCU Adrian, BITOLEANU Ion, *Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1979; RĂDULESCU Gh., *Starea religioasă a Dobrogei în decursul vremurilor*, București, 1904; RUSSO Demostene, *Studii istorice greco-romane*, tom. I, București, 1939; SLĂVESCU Victor, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846-1874*, București, 1943; SORESCU Roman, arhim., *Monastirile dobrogene*, București, 1914; ŞTREMPEL Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R.*, vol. 3, București, 1987; VORNICESCU, † Nestor, „Peregrinările unui monah în primăvara anului 1877", în: *Glasul Bisericii*, 1977, 5; VORNICESCU, Nestor, *Desăvârșirea unității noastre naționale – fundament al unității Bisericii străbune*, Craiova, 1988; VULPESCU Sofronie, Protos., *Calendar bisericesc ortodox pe anul mântuirii 1899*, București, 1899.

➤ Biserica mănăstirii Cocoș; în detaliu racla cu moaștele sfinților mucenici de la Niculițel (Zotic, Atal, Camasie și Filip)

MĂNĂSTIRI ȘI SCHITURI DISPĂRUTE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Monahismul ortodox românesc, de origine și specific răsăritean, este la fel de vechi ca poporul român, în sânul căruia s-a dezvoltat, ca și credința ortodoxă care definește spiritual neamul românesc.

Urmând etapele istoriei noastre, putem afirma că a existat un monahism daco-roman (secolele IV-VII) care a fost reprezentat de teologi valoroși din Scythia Minor (Dobrogea de astăzi). Notăm aici pe Sfinții Cuvioși Ioan Cassian[1], Gherman[2], Dionisie Exiguul[3] și „călugării sciți"[4]. Dar au fost și mănăstiri în această epocă, iar cercetările arheologice ne-au făcut cunoscute pe cele de la Basarabi-Murfatlar (jud. Constanța, secolele IX-XI)[5], Niculițel și Bisericuța – Garvăn (jud. Tulcea, secolele X-XII)[6], Dumbrăveni, jud. Constanța[7] și Slava Rusă[8] (anticul Ibida), jud. Tulcea.

---

1. Al. Constantinescu, „Sfântul Ioan Casian Scitul, nu Romanul", în: *Glasul Bisericii*, XXIII (1964), 7-8, pp. 698 ș.u.; Ioan G. Coman, „Contribuția scriitorilor patristici din Scythia Minor – Dobrogea la patrimoniul ecumenismului nostru în secolele al IV-lea și al VI-lea", în: *Ortodoxia*, XX (1968), 1, p. 7; Sfântul Ioan Casian, *Scrieri Alese*, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 57, București, 1990, passim; Columbia Stewart, *Casian Monahul. Învățătura ascetico-mistică*, Deisis, Sibiu, 2000, passim.
2. Antonie Plămădeală, „Sfântul Gherman din Dacia Pontică, un străromân ignorat", în: *Mitropolia Ardealului*, XXXIV (1989), 5, pp. 3-19.
3. I. G. Coman, „«Sciții» Ioan Casian și Dionisie cel Mic și legăturile lor cu lumea mediteraneană", în: *Studii Teologice*, XXVII (1975), 3-4, pp. 134 ș.u.; Gheorghe I. Drăgulin, „Cuviosul Dionisie Exiguul Smeritul", în: *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987, passim.
4. Vasile Sibiescu, *Călugării sciți*, Sibiu, 1936, passim.
5. Ion Barnea, „Bisericuțele rupestre de la Murfatlar", în: *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și de artă creștină*, Galați, 21979, pp. 134 ș.u.; I. Barnea, V. Bilciurescu, „Șantierul arheologic Basarabi", în: *Materiale de Arheologie*, VI (1959), pp. 548 ș.u.
6. Gh. Ștefan, I. Barnea, B. Mitrea, „Șantierul arheologic Garvăn (Dinogeția)", în: *Materiale și cercetări arheologice*, (București) III (1962), pp. 675-693.
7. Costel Chiriac, „Un monument inedit: complexul rupestru de la Dumbrăveni (jud. Constanța)", în: *Pontica*, XXI-XXII (1988-1989), pp. 249-269.
8. A. Opaiț, C. Opaiț, T. Bănică, „Complexul monastic paleocreștin de la Slava Rusă", în: *Revista Monumentelor Istorice*, SN, LIX (1990), 1, pp. 18-28.

Mănăstirea Văcărești din București demolată de autoritățile comuniste în anul 1986

În perioada secolelor VII-XIV viața monahală a continuat fie în locașuri rupestre, fie în locuri retrase, ferite de migratori și potrivite cu viața de liniște și de contemplație din monahism. Odată cu întemeierea statelor medievale românești, Țara Românească și Moldova, domnii, marii boieri, dar și simplii monahi și credincioși din orașe și sate încep să ctitorească mănăstiri și schituri, după regula vieții monahale practicată la Muntele Athos; unele dintre cele ridicate anterior secolului al XIV-lea au continuat să existe, așa cum demonstrează toponimia și hidronimia, foarte bogate, care evocă existența unor așezări monahale despre care, astăzi, nu mai avem nici o informație.

În Evul Mediu românesc (secolele XIV-XVIII) dar și în primele decenii ale secolului al XIX-lea s-au întemeiat numeroase mănăstiri și schituri; nu toate au rezistat trecerii timpului, ci au ajuns până la noi mai cu seamă marile mănăstiri, iar dintre schituri, foarte puține, față de cele care existaseră.

În rândurile de mai jos, vom enumera, pe județe, schiturile și mănăstirile dispărute din Muntenia și Oltenia, pe care le-am putut identifica. Vom nota, unde este cazul, dacă, după 1990, au fost reactivate sau re-întemeiate.

MUNICIPIUL BUCUREȘTI

Muntenia

Mănăstirea Tânganu, cu hramul „Întâmpinarea Domnului", era situată în satul omonim dispărut, astăzi pe teritoriul municipiului București. A fost ctitorită de Radu cel Frumos între 1462-1464; metoc al Mitropoliei și al Mănăstirii Văcărești; dispărută în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; în 1810 era biserică de mir, în ruine la 1853 și demolată după 1894[9].

Alte mănăstiri: *Sfântul Gheorghe–Vechi* („scaun mitropolitan", 1545-1575, astăzi biserică de mir), *Mărcuța* (1587, astăzi biserică de mir), *Mihai Vodă* (1589-1591, astăzi biserică de mir), *Sfânta Ecaterina* (secolul al XVI-lea, astăzi paraclisul Facultății de Teologie Ortodoxă din București), Mănăstirea *Stelea* (secolele XVI-XVII, metoc al Mănăstirii Radu Vodă; și-a încetat existența în urma unui incendiu din anul 1847), *Sărindar* (se afla pe locul Palatului Cercului Militar Național; afectată de seismele din 1802 și 1838, închisă în 1880 și demolată între anii 1893-1896), *Sfântul Ioan cel Mare* (s-a aflat pe locul Palatului CEC, demolată în 1875), *Sfântul Sava* (clădirile mănăstirii au fost demolate anterior anului 1870; în 1877, pe locul fostei biserici a mănăstirii a fost amplasată statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul, iar pe locul fostei Academii Domnești s-a construit clădirea veche a Universității din București), *Colțea* (astăzi biserică de mir), *Cotroceni* (demolată în 1984 și reconstruită între 2004-2009), *Văcărești* (unul din cele mai ample, mai frumoase și mai valoroase monumente bisericești de tradiție brâncovenească din București a fost demolat în anul 1986, din ordinul lui Nicolae Ceaușescu), *Sfântul Spiridon–Vechi* (secolele

---

9. Panait I. Panait, Mioara Turcu, Iulia Constantinescu, Paul Cernovodeanu, „Complexul medieval Tânganu. Cercetări arheologice, numismatice și istorice", în: *Cercetări arheologice în București* (Muzeul de istorie a orașului București), București, II (1965), p. 239-296; N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I. Țara Românească (Muntenia, Oltenia, Dobrogea), Craiova, 1970, vol. II, pp. 634-635.

XVII-XVIII, demolată în 1987, refăcută între anii 1992-1997, astăzi biserică de mir), *Schitul Maicilor* (ansamblul monahal a fost demolat în 1982, iar biserica a fost translată și închisă; redată cultului în 1995; astăzi biserică de mir) *Sfântul Gheorghe Nou* (secolul XVIII, astăzi biserică de mir)[10].

JUDEȚUL ARGEȘ

Schitul Bădiceni, de călugărițe, astăzi biserică de mir, situat în satul omonim din com. Mălureni, jud. Argeș, cu hramul „Intrarea în biserică a Maicii Domnului". A fost ctitorit de Iacov logofătul în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și închinat Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului" din Curtea de Argeș. A fost desființat odată cu Secularizarea, în 1864, maicile fiind transferate la Mănăstirea Ciorogârla[11].

Schitul Bândea, de lemn, dispărut, cu hramul „Intrarea în Biserică a Precistii". Era situat pe un mic platou, numit astăzi „În Cârstenie" sau „Bordeeni", de pe teritoriul satului Berevoești, din com. omonimă, jud. Argeș. A fost ridicat între anii 1718-1730, probabil în jurul anului 1720 și închinat Mitropoliei Ungrovlahiei, care l-a încredințat, ca metoc, Mănăstirii Aninoasa. A dispărut după 1812[12]. La începutul secolului al XX-lea, ruinele schitului încă se mai vedeau[13].

Schitul Beștelei („Biserica de pe Scoroboaia"), astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfânta Treime". A fost construită în epoca lui Matei Basarab; în 1890 era părăginită, devenind biserică de mir[14].

Schitul Brădet, azi biserică de mir, cu hramul „Înălțarea Domnului", situat în com. Brăduleț, jud. Argeș. A fost construit în a doua jumătate a secolului al XV-lea, probabil între 1451-1481[15]; schitul a devenit biserică de mir, după Secularizare (1863); fost metoc al Mănăstirii din Curtea de Argeș[16].

Schitul Budișteni, de lemn, cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil"; s-a aflat pe raza satului omonim sau în satul vecin, Schitu Scoicești, din com. Leordeni, jud. Argeș,

---

10. *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, Ed. IBMO, București, 2010, pp. 114-136.
11. *Marele Dicționar Geografic al României*, București, 1898, vol. I, p. 269; Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. II, București, 1967, pp. 368-369; N. Stoicescu, *Bibliografia*... I, Țara Românească, vol. 1, p. 46 și notele.
12. *Marele Dicționar Geografic*..., I, p. 381.
13. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Țara Românească, vol. I, p. 68; Ion C. Hera-Bucur, *Monografia comunei Berevoiești–Muscel*, București, 1996, p. 52; Radu Tascovici, *Monumente bisericești de istorie și artă din zona Muscel*, teză de doctorat, ms., Sibiu, 2004, pp. 212-263.
14. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Țara Românească, vol. II, pp. 486-490, 488 și nota 75; Dan Ghinea, *Enciclopedia geografică a României*, București, 2000, pp. 967-970; Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, pp. 235-236; Daniel Gligore, „Mănăstirea Trivale", în: *Domnitorii și Ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*, Pr. Mihai Hau (coord.), Diac. Dr. Radu Mișu (redactor responsabil), Ed. *Cuvântul Vieții* a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, București, 2009, pp. 806-807; R. Tascovici, „Biserica Sfânta Treime a fostului Schit Beștelei", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 489.
15. Vezi Pavel Chihaia, „Despre mânăstirea Brădet (Argeș)", în: *Artă Medievală*, vol. 3, Ed. Albatros, București, 1998, pp. 135-143.
16. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Țara Românească, vol. I, pp. 84-85; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic*..., pp. 67-68; Pavel Chihaia, „Despre mănăstirea Brădet (Argeș)", în: vol. *Artă medievală*, vol. III, Ed. Albatros, București, 1998, pp. 134-143; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., p. 205; R. Tascovici, „Brădet", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 101.

fost Muscel. A fost construit de logofătul Stanciu Budişteanu, devenit, prin călugărie, monahul Ştefan, pe moşia sa, anterior datei de 3 decembrie 1679; în 1682 şi-a donat întreaga avere schitului, iar la 2 octombrie 1682, după moartea ctitorului, cumnatul său, popa Dumitraşco, îl închină egumenului Parthenie al mănăstirii bucureştene Cotroceni. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea s-a ruinat[17].

Schitul Buliga, dispărut, cu hramul „Sfinţii Arhangheli", situat pe locul clădirii Primăriei din mun. Piteşti. A fost ridicat în anul 1741 de către jupân Martin Buliga cupeţul şi jupân Petru Buliga cu jupâneasa Neacşa, în timpul domniei lui Constantin Nicolae Mavrocordat. A fost demolat în 1900[18].

Schitul Ciomăgeşti, dispărut, situat în jud. Argeş, din secolul al XVII-lea, poate mai vechi, se pare de lemn; metoc al Mănăstirii Cozia[19].

Schitul Coteşti, cu hramul „Naşterea Maicii Domnului", situat pe locul bisericii de mir din satul omonim, com. Godeni, jud. Argeş. A fost ctitorit în prima jumătate a secolului al XVII-lea. La începutul secolului al XIX-lea s-a ruinat. Pe temeliile bisericii schitului s-a ridicat un locaş de lemn, iar în 1871 biserica parohială care se păstrează[20].

Schitul Dobreşti, dispărut, probabil de lemn, fost metoc al Mănăstirii Nămăeşti; situat în satul omonim, jud. Argeş, fost Muscel[21].

Schitul Goia, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfântul Nicolae", situată la 49 km sud de mun. Piteşti, în satul Goia, com. Ungheni, jud. Argeş. A fost atestat documentar în 1770[22].

Schitul Goleştii-Badii, fost sat, astăzi înglobat în oraşul Topoloveni, jud. Argeş, fost Muscel. Biserica monument istoric cu hramurile „Adormirea Maicii Domnului", „Cuvioasa Paraschiva" şi „Sfântul Visarion", în cursul secolelor XVI-XVII, s-a aflat pe locul unui schit, dependent de Mănăstirea Nucet, în locul căruia ieromonahul Dionisie, egumenul mănăstirii Nucet, a zidit în 1745 o biserică de zid, care se păstrează.[23]

Schitul Goleşti, fost schit, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfinţii Trei Ierarhi", situată în cătunul Valea Pechii, com. Schitu Goleşti, jud. Argeş, fost Muscel. În 1802 devine biserică de mir a satului Schitu Goleşti[24].

---

17. N. Stoicescu, *Bibliografia*...I, Ţara Românească, vol. I, p. 107 şi notele; Spiridon Cristocea, „Contribuţii la cunoaşterea Schitului Budişteni (sec. XVII)", în: *Glasul Bisericii*, XLVIII (1989), 4-5, pp. 30-45; Ion Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, Bucureşti, 2000, pp. 62-63.

18. Arhivele Statului Bucureşti, „Mănăstirile Tismana şi Trivalea", în: *Indice cronologic*, nr. 22 Bucureşti, 1951, p. 13; Marin Branişte, „Schitul Buliga, un metoc în Piteşti al Mitropoliei Ţării Româneşti", în: *Mitropolia Olteniei*, XVI (1966), 1-2, pp. 47-106; N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. II, pp. 486-490, 488 şi nota; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., pp. 967-970; R. Tascovici, *Monumente bisericeşti*..., pp. 216-217; D. Gligore, „Mănăstirea Trivale", în: *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti*, pp. 806-807; R. Tascovici, „Biserica Sfânta Treime a fostului Schit Beştelei", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 489.

19. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Ţara Românească, vol. I, p. 173.

20. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. I, p. 201; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile*..., pp. 112-113.

21. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Ţara Românească, vol. I, p. 280.

22. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Ţara Românească, vol. I, p. 342; http://www.goia.ro/, la 14.07 2010.

23. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. II, pp. 660-661; Ioan Răuţescu, *Topoloveni – monografie istorică*, Câmpulung, 1943, passim; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., pp. 1310-1311; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile*..., pp. 223-224; R. Tascovici, „Goleştii-Badii", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 307.

24. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. II, pp. 572-573; I. Răuţescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, pp. 123-125; R. Tascovici, *Monumente bisericeşti*..., p. 138; D. Ghinea,

Schitul Matei, dispărut, situat în cătunul omonim, din com. Ciofrângeni, jud. Argeş, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfinţii Voievozi", a filiei Schitul Matei. A fost ctitorit de către un boier local, logofătul Matei, probabil în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; după 1864 a devenit biserică de mir[25].

Schitul Măguricea, dispărut, situat pe raza municipiului Piteşti. Este greu de precizat dacă a existat sau este un cognomen al Schitului Trivale[26].

Schitul Mărculeşti, azi biserică de mir (*Flămânda*), cu hramul „Adormirea Maicii Domnului". Este situată pe vârful dealului Flămânda, în mun. Câmpulung Muscel, jud. Argeş. Schitul care a existat pe acest loc, cu hramurile „Înălţarea Domnului" şi „Sf. Mare Mucenic Dimitrie", a fost construit în 1764 de biv vel paharnicul Dimitrie Hagi Marcu Roset, ispravnic al judeţului Muscel. A fost rânduit de către ctitor ca aşezământ de binefacere, mai ales pentru cei tineri; a întreţinut o şcoală românească pentru copii şi tineri „de toată starea". Actuala biserică, construită între anii 1938-1949; a fost cea dintâi biserică târnosită de patriarhul Justinian, la 10 octombrie 1948[27].

Schitul Pisculeşti, dispărut, situat pe raza satului Purcăreni, jud. Argeş, fost Muscel. Ridicat de monahia Eupraxia în 1773; „risipit" în sec. al XIX-lea[28].

Schitul Prosia, de călugăriţe, dispărut, cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului" situat în satul omonim, com. Brăduleţ, jud. Argeş. A fost întemeiat, probabil, înainte de 29 decembrie1793; anterior anului 1824 s-a ruinat; fost metoc al Episcopiei Argeşului[29].

Schitul Radu Negru, astăzi biserică de mir, cu hramul „Naşterea Sf. Ioan Botezătorul" situată la 1 km nord de satul omonim din com. Călineşti, jud. Argeş. A fost construită în 1787, pe locul uneia de lemn din anii 1759-1761[30].

Schitul Rădeşti, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfântul Gheorghe", situată în satul omonim din com. Stâlpeni, jud. Argeş, fost Muscel. A fost construit

---

Enciclopedia geografică..., p. 1115; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile*..., pp. 237-238; R. Tascovici, „Schitu Goleşti", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 568.

25. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. II, p. 573; Dumitru Sandu et. alii, *Monografie*, vol. 1, Râmnicu Vâlcea, 1976, p. 334.

26. Arhivele Statului Bucureşti, „Mănăstirile Tismana şi Trivalea", în: *Indice cronologic*, nr. 22, Bucureşti, 1951, p. 13; M. Branişte, „Schitul Buliga...", pp. 47-106; N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. II, pp. 486-490, 488 şi nota; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., pp. 967-970; V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic*..., pp. 235-236; R. Tascovici, *Monumente bisericeşti*..., pp. 216-217; D. Gligore, „Mănăstirea Trivale", în: *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti*, pp. 806-807; R. Tascovici, „Biserica Sfânta Treime a fostului Schit Beştelei", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 489.

27. I. Răuţescu, *Câmpulung Muscel*..., pp. 70-142, 305-315; N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. I, pp. 159-168; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*, pp. 395-397; Gh. I. Cantacuzino, *Câmpulung. Vechi monumente şi biserici*, Ed. Vremea, Bucureşti, 2002, passim; R. Tascovici, *Monumente bisericeşti*..., passim; R. Tascovici, „Biserica Flămânda", „Negru Vodă", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, pp. 165, 431-432.

28. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Ţara Românească, vol. II, p. 485.

29. Ioan M. Neda, „Contribuţiuni la istoricul desfiinţatului schit Prosiia din judeţul Argeş", în: *Revista istorică română*, VI (1937), pp. 392-395; Zamfir Constantinescu, „Biserica Costeştilor de pe Vâlsan", în: *Păstorul Ortodox*, XX (1939), 4-5, p. 158; N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. II, p. 516.

30. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I, Ţara Românească, vol. I, p. 178; şi vol. 2, pp. 545-546 şi notele; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., p. 385; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile*..., pp. 196-197; R. Tascovici, „Radu Negru", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, pp. 520-521.

cu cheltuiala Mănăstirii Valea, în 1774; probabil a fost transformat în biserică de mir în 1864[31].

Schitul Ruşciori, din secolul al XVII-lea; era situat în sudul judeţului Argeş (Valea Teiş). A fost închinat Schitului Trivalea din Piteşti de către Antonie monahul în 5 august 1689[32].

Schitul Stănislăveşti a existat pe locul bisericii parohiale cu hramul „Duminica Tuturor Sfinţilor" din satul omonim, com. Oarja, jud. Argeş, fost Vlaşca. A fost ctitorit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea de părinţii preotului Dobrotă, călugărit sub numele Daniil; metoc al Mănăstirii Trivalea[33].

Mănăstirea Tutana, azi biserică de mir, cu hramul „Sf. Atanasie Athonitul" în satul omonim, com. Băiculeşti, jud. Argeş (secolul al XVI-lea)[34].

Schitul Uda, de lemn, dispărut, cu hramul „Buna Vestire", era situat în satul şi com. omonime din jud. Argeş; ridicat înainte de 17 mai 1769, când ctitorul, Mihai Udeanu, îl închină Mitropoliei Ungrovlahiei[35].

Schitul Ulita, dispărut, situat pe raza cătunului omonim, la est de râul Bratia, com. Vlădeşti, jud. Argeş, fost Muscel (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea)[36].

Schitul Valea Mare, azi biserică de mir, cu hramurile „Sf. Ioan Bogoslov" şi „Sfântul Nicolae", situată în com. Ştefăneşti, jud. Argeş, fost Muscel (secolul al XVIII-lea)[37].

Schitul Valea Mare sau *Gura Văii Mari*, azi biserică de mir, cu hramul „Naşterea Maicii Domnului", situată în satul Valea Mare – Podgoria, com. Ştefăneşti, jud. Argeş, fost Muscel (secolul al XVII-lea)[38].

Mănăstirea Vieroş, de călugări, situată în loc. Făget, pendinte de oraşul Mioveni, jud. Argeş, cu hramul „Intrarea în Biserică" (secolele XVI-XVII); în 1864 a devenit biserică de mir[39].

---

31. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, p. 529; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1176; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile...*, pp. 197-198; R. Tascovici, „Rădeşti", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 525.
32. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţării Munteneşti şi a Moldovei*, traducere din greceşte de George Sion, Ed. Valahia, Bucureşti, ²2008, p. 559 (menţionat ca Teiuşul); N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 556.
33. I. Ionaşcu, *Catagrafia eparhiei Argeş la 1824, cu o prefaţă, indice şi o hartă*, Bucureşti, 1942, p. 69; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 597.
34. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, pp. 668-669; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 110; V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic...*, p. 310; D. Sandu et alii, *Monografie*, I, p. 367; Radu Constantinescu, Mircea Sfârlea, *Monumente religioase, biserici şi mănăstiri celebre din România*, 1994, p. 28; R. Tascovici, „Tutana", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 667.
35. I. Ionaşcu, *Catagrafia eparhiei Argeş...*, p. 30; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 681.
36. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, pp. 681-682; Dănuţ I. Manu, „Schitul Ulita", în: *Îndrumător bisericesc misionar şi patriotic*, Râmnicu Vâlcea, 1988, pp. 23-26; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile...*, pp. 229-230.
37. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, pp. 623-624; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 1224-1225; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile...*, pp. 218-221; R. Tascovici, „Valea Mare", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 677.
38. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, pp. 697-698; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 1224-1225; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile...*, pp. 218-221; R. Tascovici, „Valea Mare sau Gura Văii Mari", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 677.
39. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, pp. 708-710; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 828; I. Popescu-Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile...*, pp. 172-175; R. Tascovici, „Vieroş", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, pp. 688-689.

JUDEȚUL BUZĂU

Schitul (lui) Agaton sau *Bisericuța*, cu hramul „Sf. Ioan Hrisostom", bisericuță rupestră, situată pe raza satului Nucu, pe culmea muntoasă Crucea Spătarului, nu departe de Sihăstria Fundătura, în com. Bozioru, jud. Buzău (secolul al XVI-lea)[40].

Schitul Alunișu, rupestru, cu hramul „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul" se afla pe muntele Martirie, în satul Aluniș, com. Colți, jud. Buzău, azi biserică de mir. Vechimea bisericii rupestre nu poate fi precizată; face parte din ansamblul de așezări monahale rupestre din munții Buzăului; este amintită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea; din complexul rupestru se mai păstrează câteva chilii săpate în stâncă și bisericuța[41].

Schitul Aninoasa (Cislău), fost schit, azi biserică de mir, situată în satul Buda-Crăciunești, com. Cislău, jud. Buzău. Avea hramul „Nașterea Maicii Domnului" și a fost zidită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, probabil de către Doamna Neaga, soția voievodului Mihnea Turcitul (1577-1583, 1585-1591); reconstruită, pe alt loc, în 1748-1749 de episcopii Metodie și Cosma ai Buzăului; fost metoc al Episcopiei Buzăului[42].

Arseniile, schit dispărut, situat pe muntele Arsenia din jud. Buzău. A fost întemeiat, probabil, în a doua jumătate sau la sfârșitul secolului al XVII-lea, întrucât este amintit la 8 iunie 1714; poate fi însă mai vechi; la sfârșitul secolului al XIX-lea era, se pare, în ruină[43].

Schitul Apșoara, de lemn, dispărut, situat în com. Tisău, fostul jud. Saac, astăzi în jud. Buzău. S-a risipit în a doua jumătate a sec. al XIX-lea[44].

Schitul Asănichioaia (*Robeasca*), fost schit, astăzi biserică de mir, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului", situată în mun. Râmnicu Sărat, jud. Buzău; a fost construită între 1781-1784 de Asanache Neculescu și închinată Sfântului Mormânt de către ctitor; desființată în 1864[45].

Schitul Atonul sau *Agaton* (?), schit dispărut, în munții Buzăului (secolele XVI-XVII)[46].

Mănăstirea Banu (a Banului, sau Mănăstirea lui Andronic vistierul), astăzi biserică de mir, cu hramul „Buna Vestire", situată în mun. Buzău. A fost ctitorită la sfârșitul secolului

---

40. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 27; Pavel Chihaia, „Date noi despre bisericuțele rupestre din munții Buzăului", în: *Glasul Bisericii*, XXXIII (1974), 5-6, pp. 507-517; P. Chihaia, „Etapa Neagoe Basarab a complexului monastic isihast din munții Buzăului", în: vol. *Artă Medievală*, II, Ed. Albatros, București, 1998, pp. 83- 92; R. Tascovici „Schitul (lui) Agaton sau Bisericuța", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 569.

41. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, pp. 30-31; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p.16; P. Chihaia, „Etapa Neagoe Basarab...", pp. 83-92; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p.186; R. Tarcovici, „Aluniș", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 23.

42. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 178; † Epifanie Norocel, *Ctitorii voievodale în Eparhia Buzăului*, Buzău, 1988, pp. 229-248; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 422; Voica Voichița Șuraru, *Doamna Neaga, regina din Cislău*, Ed. Arania, 2008, passim; R. Tascovici, „Aninoasa (Cislău)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 28.

43. *Marele dicționar geografic...*, vol. I, p. 129; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, pp. 38-39.

44. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 35; P. Georgian, „Documentele schitului Apșoara – Buzău", în: *Revista Istorică*, 1931, pp. 292-293.

45. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. II, pp. 536-538; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 1031-1032; R. Tascovici, „Râmnicu Sărat. Biserica Nașterea Maicii Domnului", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 530-531.

46. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 39.

al XVI-lea, de marele vistier Andronic Cantacuzino (din 10 noiembrie 1593 mare ban, de unde și cognomenul bisericii); metoc al Mănăstirii Dusicon din Trikala, Grecia; refăcută integral în 1884[47].

Mănăstirea Băbeni, situată în satul omonim, com. Topliceni, jud. Buzău. Se mai păstrează biserica cu hramul „Înălțarea Domnului", construită înainte de 1682, de Negoiță Dedulescu și Matei Bagdat; fost metoc al unei mănăstiri din Ianina (Epir, Grecia)[48].

Schitul Bădeni, dispărut, situat în apropiere de satul Bădeni, astăzi în jud. Buzău, fost Saac. Ctitorit în sec. al XVIII-lea, probabil din lemn[49].

Schitul Begu, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfântul Nicolae", situată în satul omonim, com. Pănătău, jud. Buzău. A fost ctitorit din lemn, la sfârșitul secolului al XVII-lea sau la începutul celui următor. Probabil spre sfârșitul secolului al XVIII-lea schitul a fost părăsit, iar sfântul locaș a devenit biserică de mir, fiind mutată în satul Begu în secolul al XIX-lea[50].

Mănăstirea Berca, situată în com. omonimă, jud. Buzău. A fost construită în 1694 de vel stolnicul Mihalcea Cândescu și Alexandra Cantacuzino. În 1741, Șerban mare paharnic a închinat-o Episcopiei Buzăului; între 1838-1848 aici a fost mutată Școala candidaților la preoție; desființată după *Legea secularizării* în 1864; în 1944, armata germană, în timpul retragerii, a distrus cu tunurile ruinele mănăstirii; complexul monastic a fost conservat în anii 1976-1980[51].

Schitul Blestematele, dispărut, schit de călugărițe, situat între loc. Cislău și Valea Sării, jud. Buzău; era încă în ființă în 1838[52].

Mănăstirea Bradu, cu hramul „Sfântul Dimitrie", situată în satul Haleș (fost Valea Rea), com. Tisău, jud. Buzău. A fost întemeiată în cursul secolului al XVI-lea, probabil de familia boierilor Cândescu, fiind amintită la 15 ianuarie 1600; refăcută din piatră și cărămidă, cu zid de apărare, între 1640-1641, de marele comis Radu Cândescu și frații săi; metoc al mănăstirii grecești Moliv doschepasti din Pogoniana; după 1864 a devenit biserică de mir[53].

Schitul Călugăreni, situat în fostul jud. Saac, astăzi în jud. Prahova; ctitorit de preotul Dumitru, în sec. al XVII-lea, metoc al Mănăstirii Sfinții Apostoli din București[54].

---

47. Lăudat Vasilescu, „Biserica Banu din orașul Buzău", în: *Glasul Bisericii*, XVII (1958), 11, pp. 1070-1078; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, pp. 111-116 și notele; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 332-334; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, pp. 76-77; R. Tascovici, „Buzău. Biserica Banu", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 145-147.
48. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 44; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1308; http://www.topliceni.ro/istoric.htm, la 01.01.2010; R. Tascovici, „Băbeni", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 71.
49. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 46.
50. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 62; Horia Constantinescu, *Bisericile de lemn din Eparhia Buzăului*, Buzău, 1987, pp. 106-110.
51. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 64; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 53; H. Constantinescu, *Bisericile de lemn...*, pp. 118-124; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 131; R. Tascovici, „Berca", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, București, 2010, p. 83.
52. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 46.
53. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, pp. 85-86 și notele; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 1301-1302; Mihalache Tudor, *Popas la Vetrele Ortodoxiei buzoiene*, Buzău, 2002, pp. 35-36; R. Tascovici, „Bradu", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 98.
54. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 134.

Schitul Cetățea (Cetățeaua) – dispărut, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului". Era situat în fostul județ Saac, se pare pe teritoriul jud. Buzău de azi; ridicat pe la mijlocul sec. al XVII-lea, poate metoc al Mănăstirii Cotroceni[55].

Schitul Chiliile (Schitul Podeni?), dispărut, situat, probabil, în apropiere de loc. Podeni, jud. Buzău, ridicat în cursul secolului al XVIII-lea[56].

Schitul Ciobănești, dispărut, din fostul județ Saac, astăzi în jud. Buzău, din sec. XVII-XVIII; metoc al Mitropoliei[57].

Schitul Cireșu, dispărut, ridicat în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, sau mai vechi; probabil metoc al Episcopiei[58].

Schitul Cocorăști (Fundul Cocorăștilor), era situat în nord-estul fostului județ Râmnicu Sărat, astăzi în jud. Buzău. A fost ctitorit în prima jumătate a secolului al XVII-lea, de căpitanul Radu din Cocorăști. În 20 iunie 1689, fiul și ginerele ctitorului, Mihalcea și respectiv Chiriță iuzbașa, l-au închinat Mănăstirii „Adormirea" din Râmnicu Sărat. A dispărut în cursul secolului al XIX-lea, probabil după 1864[59].

Schitul Coroteni, dispărut, situat în Râmnicu Sărat, jud. Buzău (sec. XVII- XVIII)[60].

Schitul Cozieni, de lemn, dispărut, cu hramul „Sfânta Troiță", situat în loc. Tihulești, jud. Buzău[61].

Schitul Cucuiata, dispărut, ridicat în sec. al XVIII-lea; la sfârșitul secolului al XIX-lea era în ruină; metoc al Mănăstirii Grăjdana; situat pe dealul omonim, jud. Buzău[62].

Schitul Cuibu (Cuiburi), dispărut, ridicat în sec. al XVIII-lea; în sec. al XIX-lea devenit biserică de mir; la 1909 era în ruină[63].

Mănăstirea Dedulești (schit), cu hramul „Sfânta Troiță" („Pogorârea Sfântului Duh") situată pe malul drept al râului Râmnicu Sărat, în satul Băbeni, com. Topliceni, jud. Buzău, azi biserică de mir. Din fostul ansamblu monahal se mai păstrează biserica cu hramul „Pogorârea Sfântului Duh". A fost ridicată de postelnicul Dedu (Deadiu) din Gura Babii, în anii 1619-1620, și închinată Mănăstirii Cațichi (Katzika) din Ianina (Epir, Grecia). După secularizare, viața monahală a încetat[64].

Schitul Detcoi. Sat și schit dispărut situate lângă Valea Scheilor, jud. Buzău, fost Saac. Datau din sec. al XVIII-lea, probabil era de lemn; fost metoc al Episcopiei Buzăului[65].

---

55. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 153 și nota.
56. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 155 și nota.
57. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 170.
58. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 176.
59. H. Constantinescu, „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat", în: *Glasul Bisericii*, XXIV (1965), 1-2, pp. 51-52; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 183.
60. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 198.
61. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 210; N.A. Constantinescu, „Biserica Mărculești din satul Cozieni – Buzău", în: *Îngerul*, 1941, pp. 374-376.
62. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 234; I. Ionașcu, *Un fost metoc al Pantelimonului. Schitul Grăjdana (Buzău). Cu documente și regeste mai ales din arhiva Eforiei Spitalelor civile*, Buzău, 1936, pp. 52-53, 68.
63. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 235.
64. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, pp. 272-273 și notele; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1308; http://www.topliceni.ro/istoric.htm. la 01.01.2010.
65. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 274.

Schitul Florești, de călugărițe, ridicat, probabil, în cursul secolului al XVII-lea, fost metoc al Mânăstirii „Adormirea" din Râmnicu Sărat[66].

Schitul Frasin (Frasini sau Frăsinet ?), schit dispărut, situat în fostul jud. Saac, astăzi în jud. Buzău; localizare ipotetică între Izvorani și Vernești; data din sec. al XVII-lea, ctitorit de jupânița Iana (Ioana) din Ciorăști[67].

Schitul Fundătura, sihăstrie, cu hramul „Schimbarea la Față", situat pe raza satului Nucu, între culmile muntoase Crucea Spătarului si Martirie, din com. Bozioru, jud. Buzău. Este amintit într-un document din 12 ianuarie 1678. Se mai păstrează biserica rupestră[68].

Fundul Peșterii, chilie, aflată aproape de bisericuțele rupestre din complexul monahal buzoian, pe raza satului Nucu, com. Bozioru, jud. Buzău. Data părăsirii ei este necunoscută[69].

Schitul Găvanele, astăzi biserică de mir, cu hramurile „Adormirea Maicii Domnului", „Sfântul Nicolae" și „Sfântul Gheorghe"; situată în com. Bozioru, jud. Buzău. A fost zidit la începutul secolului al XVII-lea de membrii familiei boierești Greceanu din Mărăcineni: fost metoc al Episcopiei Buzăului[70].

Schitul Grăjdana, era situat în satul omonim, com. Tisău, jud. Buzău. A fost ridicat din lemn, anterior datei de 20 iunie 1691, de Grăjdana, fiica lui Jipa Vernescu căpitan; metoc al Spitalului „Sfântul Pantelimon" din București; desființat după 1864, iar din 1879 devine biserică de mir[71].

Schitul Herăști (Fierăști), de călugări, ridicat, probabil, în cursul secolului al XVII-lea, metoc al Mănăstirii „Adormirea" din Râmnicu Sărat. Era situat pe raza com. Grebănu din jud. Buzău, fost Râmnicu Sărat. S-a „risipit" în cursul secolului al XIX-lea[72].

Schitul Iordăchianu („Adormirea", Brădet sau Mănăstirea de pe Cricov), situată în fostul jud. Saac, astăzi în jud. Buzău; ridicată în prima jumătate a sec. al XVII-lea; metoc al Mânăstirii athonite Kastamonitu și al Mitropoliei Ungrovlahiei[73].

---

66. Ileana Leonte, „Mânăstirea Râmnic", în: Arhivele Statului București, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, București, 1955, pp. 36 ș.u., și *Indice cronologic nr. 19, Mănăstirile: Râmnicu Sărat, Râncăciov, Răzvan, Rătești, Recea, Rogoz, Sadova, Sărindar, Sf. Sava-București și Seaca-Mușetești*, București, 1951, passim; H. Constantinescu, „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat", pp. 51-52; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. II, pp. 713-714.

67. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 314.

68. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 318; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 216; P. Chihaia, „Etapa Neagoe Basarab...", pp. 83-92; R. Tascovici, „Fundătura", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 285.

69. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 318; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 216; P. Chihaia, „Etapa Neagoe Basarab...", pp. 83-92; R. Tascovici, „Fundul Peșterii", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 285-286.

70. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 328 și notele; H. Constantinescu, *Bisericile de lemn...*, pp. 165-169; P. Chihaia, „Etapa Neagoe Basarab...", pp. 83-92; R. Tascovici, „Găvanele" în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 292.

71. I. Ionașcu, *Un fost metoc al Pantelimonului...*, passim; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 349.

72. Ileana Leonte, „Mânăstirea Râmnic", în: Arhivele Statului București, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău, București*, 1955, passim, și *Indice cronologic nr. 19, Mănăstirile: Râmnicu Sărat, Râncăciov, Răzvan, Rătești, Recea, Rogoz, Sadova, Sărindar, Sf. Sava-București și Seaca-Mușetești*, București, 1951, passim; H. Constantinescu, „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat", p. 52; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. II, p. 367.

73. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 382.

Mănăstirea Izvorani, era situată pe apa Nişcovului, la aproximativ 22 km de mun. Buzău, pe locul bisericii parohiale cu hramul „Sfântul Nicolae" din satul Izvoranu, com. Tisău, jud. Buzău. A fost ctitorită de episcopul Luca al Buzăului (1583-1602) şi mitropolit al Ungrovlahiei (1602-1629), în marginea unui cătun, numit în vechime Predeleni, în apropierea Mănăstirii Ciolanu, la sfârşitul secolului al XVI-lea; metoc al Mănăstirii Mihai Vodă. După 1864 a fost transformată în biserică de mir[74].

Mănăstirea Menedic, astăzi biserică de mir, situată în satul şi com. Vintilă Vodă din jud. Buzău. A fost ctitorită de voievodul Vlad Vintilă, în 1532; fost metoc al Episcopiei Buzăului[75].

Schitul Miluiţi, situat în satul Valea Sălciilor (fost Miluiţi), com. Tisău, jud. Buzău. A fost ridicat, probabil, la sfârşitul secolului al XVII-lea sau la începutul celui următor, fiind amintit la 2 septembrie 1798; fost metoc Episcopiei Buzăului şi, se pare, al mănăstirii Barbu. A dispărut, probabil, după 1864[76].

Schitul Nifon era situat la 5 km de Mănăstirea Ciolanu, în com. Măgura, jud. Buzău. A fost ctitorit de către arhidiaconul Nifon, în anii 1810-1811. A fost desfiinţat în 1959[77].

Schitul Nişcov (Gura Nişcovului), de călugări, probabil de lemn, situat, credem, pe raza satului omonim, din com. Verneşti, jud. Buzău. A avut hramul „Sfântul Arhanghel Mihail" şi a fost ctitorit în a doua jumătate sau la sfârşitul secolului al XVII-lea; metoc al Mănăstirii Sinaia; s-a „risipit" în prima jumătate a secolului al XIX-lea[78].

Peştera lui Dionisie Torcătorul este o bisericuţă rupestră, care va fi deservit monahi sihaştri, situată pe raza satului Nucu, com. Bozioru, jud. Buzău[79].

Peştera lui Iosif, bisericuţă rupestră, situată în Valea Bordeiului, pe raza satului Nucu, com. Bozioru, jud. Buzău. A aparţinut unei mici aşezări sihăstreşti, a cărei datare, ca de altfel a întregului complex monahal rupestru din zona Buzăului, este controversată[80].

Piatra (Peştera) Îngăurită (Găurită) este o mică biserică rupestră, situată pe un pisc de stâncă în apropiere de Schitul Agaton, pe raza satului Nucu, com. Bozioru, jud. Buzău. Ar data de la sfârşitul secolului al XVI-lea sau începutul celui următor[81].

---

74. N.A. Constantinescu, „Biserica din Izvorani", în: *Îngerul*, XII (1941), pp. 378-379; Gabriel Cocora, „Episcopul Luca al Buzăului", în: *Glasul Bisericii*, XXIII (1964), 9-10, pp. 897-914; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, p. 385.

75. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, pp. 424-425; † Epifanie Norocel, *Ctitorii voievodale...*, pp. 180-194; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1415; R. Tascovici, „Menedic", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 391.

76 . I. Ionaşcu, *Un fost metoc al Pantelimonului...*, pp. 49-50; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, p. 58; vol. II, p. 429.

77. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, p. 449 şi notele; M. Tudor, *Popas...*, pp. 29-33; † Epifanie Norocel, *Mănăstirea Ciolanu*, Buzău, 1987, passim.

78. G. Cocora, „Episcopul Luca al Buzăului", pp. 903-904; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, p. 357, vol. II, p. 449; M. Tudor, *Popas...*, passim.

79. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, pp. 83, 328; V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic...*, p. 216; H. Constantinescu, *Bisericile de lemn...*, p. 165-169; P. Chihaia, „Etapa Neagoe Basarab...", pp. 83-92; R. Tascovici, „Peştera lui Donisie Torcătorul", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 481.

80. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, pp. 83, 328; V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic...*, p. 216; H. Constantinescu, *Bisericile de lemn...*, pp. 165-169; P. Chihaia, „Etapa Neagoe Basarab...", pp. 83-92; R. Tascovici, „Peştera lui Iosif", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 481.

81. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, pp. 83, 328; V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic...*, p. 216; P. Chihaia, „Etapa Neagoe Basarab...", pp. 83-92; R. Tascovici, „Piatra (Peştera) Îngăurită (Găurită)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 485.

Mănăstirea (din) Râmnicu Sărat, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", astăzi biserică de mir în mun. Râmnicu Sărat din jud. Buzău. A fost ctitorită între anii 1691-1697, de Constantin Brâncoveanu şi unchiul său, spătarul Mihai Cantacuzino, pe locul unei mănăstiri fortificată, de lemn, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea; închinată Mănăstirii „Sfânta Ecaterina" de la Muntele Sinai; desfiinţată după 1863[82].

Schitul Preajma de la Cislău, din fostul judeţ Saac, astăzi com. Cislău, jud. Buzău. Data de la sfârşitul secolului al XVII-lea sau din primii ani ai celui următor, fiind amintit într-un act din 22 august 1712; probabil metoc al Episcopiei Buzăului[83].

Schitul Predealul – Saac, amintit la 18 iunie 1714, astăzi în jud. Buzău, probabil metoc al Episcopiei[84].

Schitul Profir, în jud. Buzău, era amintit ca schit mai vechi, în 12 ianuarie 1678, într-un act de confirmare a unor privilegii[85].

Mănăstirea (Schitul) Runcu, cu hramul „Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul", data, probabil, din secolul al XVI-lea, fiind situat în zona jud. Buzău[86].

Schitul Săpăuca (Săpoca), cu hramul „Sfinţii Împăraţi", era situat în satul Măteşti, com. Săpoca, jud. Buzău. A fost ridicat, probabil, în cursul secolului al XVII-lea; de mai multe ori distrus; fost metoc al Mănăstirii Berca[87].

Schitul Sărata, data din secolul al XVIII-lea; era situat pe Valea lui Seman sau pe raza satului Gura Sărăţii, com. Merei, jud. Buzău[88].

Schitul Târcov (*Schitul lui Cornilie*), dispărut, situat, probabil pe raza satului omonim din com. Pârscov, jud. Buzău (secolul al XVI-lea); fost metoc al Episcopiei Buzăului[89].

Schitul Ulmeasa, dispărut, cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului", situat pe raza satului Cârlomăneşti, com. Tisău, jud. Buzău. A fost ctitorit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea; metoc al Episcopiei Buzăului. Va fi dispărut după 1864[90].

---

82. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, pp. 536-538; V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic...*, pp. 260-261; † Epifanie Norocel, *Ctitorii voievodale...*, pp. 90-179; V. Drăguţ, „Tradiţiile ctitoriceşti la Curbura Carpaţilor", în vol. *Spiritualitate şi istorie la întorsura Carpaţilor*, Buzău, 1983, pp. 166 ş.u.; G. Cocora, *Episcopia Buzăului, o vatră de spiritualitate şi simţire românească*, Buzău, 1986, pp. 347 ş.u.; R. Tascovici, „Râmnicu Sărat. Biserica Adormirea Maicii Domnului", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, pp. 530-531.
83. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 513.
84. Arhivele Statului, Bucureşti, *Indice cronologic nr. 16. Mănăstirile: Mihai Vodă, Mislea Motru, Nămăieşti, Nifon, Nucetu*, Bucureşti, 1949; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 514.
85. Arhivele Statului, Bucureşti, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, Bucureşti, 1959, (indice); I.C. Filitti, *Biserici şi ctitori*, Bucureşti, 1938, p. 12; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 515.
86. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 555.
87. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. 2, p. 567; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1102; R. Tascovici, „Săpăuca", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 564.
88. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 568; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 08.10.2011.
89. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. 2, p. 635.
90. I. Ionaşcu, *Un fost metoc al Pantelimonului...*, pp. 30-31; George Potra, „Documente brâncoveneşti în legătură cu biserici şi mănăstiri din ţară şi străinătate", în: *Glasul Bisericii*, XXIII (1964), 11-12, pp. 1123-1124; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. 2, p. 682 şi notele.

Schitul Ungurei, cu hramul „Sfinții Arhangheli", era situat pe raza satului actual Unguriu, com. Măgura, jud. Buzău. Data de pe la mijlocul secolului al XVII-lea; metoc al Mănăstirii „Sfântul Gheorghe Nou din București[91].

Schitul Valea Cătinei (Fundul Cătinei), astăzi biserică de mir, situat în satul Valea Cătinei, com. Cătina, în jud. Buzău, atestat în 1528[92].

Schitul Valea Produlesii, data din primii ani ai secolului al XVIII-lea, fiind închinat Episcopiei Buzăului la 24 mai 1704[93].

Mănăstirea (Schitul) Valea lui Purcal (Mănăstirea sau *Schitul lui Purcal)* data din prima jumătate a secolului al XVI-lea, fiind, probabil, din lemn; era situată, credem, pe raza com. actuale Pârșcov, jud. Buzău[94].

Schitul Vârtejcoi (Vârteșcoi), schit dispărut, situat în zona municipiului Râmnicu Sărat, jud. Buzău, fost Râmnicu Sărat (sfârșitul secolului al XVII-lea). Se va fi „risipit" în secolul al XIX-lea, poate după 1864[95].

JUDEȚUL CĂLĂRAȘI

Mănăstirea Cornățel, cu hramul „Sfântul Nestor", ctitoria lui Matei Basarab, din 1648, astăzi biserică de mir, situată în satul și com. Mănăstirea, jud. Călărași[96]. A fost ridicată pe locul unei așezări monahale mai vechi; după unele opinii (C.C. Giurescu) ar fi vorba de Mănăstirea Strugalea[97].

Mănăstirea Negoești, cu hramul „Sfinții Arhangheli", astăzi biserică de mir, situată în satul omonim, com. Șoldanu, jud. Călărași. A fost ctitorită de Matei Basarab și Doamna Elina în 1649-1649[98]; închinată Sfântului Mormânt[99]. După 1864 a încetat viața monahală și a devenit biserică de mir; închisă după 1935; în 1984 fostul conac domnesc a devenit sediu C.A.P. În prezent de desfășoară lucrări de restaurare. Ansamblul cuprinde o incintă patrulateră, biserica de plan triconc, cu modificări din secolul al XIX-lea, un turn-clopotniță și fosta reședință domnească.

---

91. Arhivele Statului, București, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, București, 1959, (indice); N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 683; D. Fotino, *Istoria generală a Daciei...*, p. 549.
92. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, pp. 143-144; H. Constantinescu, *Bisericile de lemn...*, pp. 334-336; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 389.
93. I. Ionașcu, *Un fost metoc al Pantelimonului...*, p. XXV; Arhivele Statului, București, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, București, 1959 (indice); N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 700.
94. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 700; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 08.10.2011.
95. Ileana Leonte, „Mânăstirea Râmnic", în: Arhivele Statului București, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, București, 1955, pp. 36 ș.u.; H. Constantinescu, „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat", pp. 51-52; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. II, pp. 713-714.
96. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 196; N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 98.
97. C.C. Giurescu, „Un vechi oraș al Țării Românești: Cornățelul", în: *Studii și Articole de Istorie*, II, 1957, pp. 101-102, 125-126.
98. N. Stoicescu, *Matei Basarab*, p. 98.
99. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 445.

JUDEȚUL DÂMBOVIȚA

Schitul Bărbătești-Păroaia (Lăculețe), azi biserică de mir, cu hramurile „Sfântul Nicolae" și „Sfântul Ilie", situată în satul Lăculețe, com. Glodeni, jud. Dâmbovița. A fost zidit în 1645-1646 de Matei Basarab; metoc al Mănăstirii Viforâta[100].

Schitul Cetățea (*Schitul Cetățuia*), cu hramul „Soborul Sfinților Îngeri", situat, probabil, în satul Cetățuia, com. Bărbulețu, jud. Dâmbovița. Pe locul unui „schitișor" mai vechi, între anii 1673-1677 marele vornic Nicolae Săcuianu a început ctitorirea unui nou locaș monahal, terminat după moartea sa, atestat la 30 martie 1691, când se afla închinat Mitropoliei Ungrovlahiei[101].

Mănăstirea Butoiul-Potoc, azi biserică de mir, cu hramul „Schimbarea la Față", situată în satul Butoiul de Jos, com. Hulubești, jud. Dâmbovița. Ființa, se pare, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, când primea danii de la Dragomir mare vornic. A fost reconstruită în 1648-1649, din temelie, de marele *șufar* Spahiu din Vâlsănești; metoc al Mănăstirii Sf. Ștefan de la Meteore și la Rumele[102].

Mănăstirea Cobia, azi biserică de mir, cu hramul „Sfântul Nicolae", era situată lângă Găești, în satul Mănăstirea, din com. omonimă, jud. Dâmbovița. A fost construită în 1571-1572 de stolnicul Badea Boloșin și reparată după 1680 de Pârvu Cantacuzino; din fostul ansamblul se păstrează turnul-clopotniță și biserica[103]. Recent au fost restaurate.

Schitul Cucuteni, în ruină, situat în satul omonim, în punctul „Dealul mănăstirii", com. Moțăieni, jud. Dâmbovița. A fost ctitorit la începutul secolului al XVIII-lea de paharnicul Stoica Merișanu, închinat Mitropoliei Ungrovlahiei la 2 aprilie 1745; s-a ruinat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea[104].

Schitul Dealul Banului, cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil". Era situat pe dealul omonim din com. Ludești, jud. Dâmbovița. A fost ctitorit de ieromonahul Theodosie, pe la jumătatea secolului al XVII-lea și închinat ca metoc Mitropoliei Ungrovlahiei. Într-un document din 3 ianuarie 1762 este menționat ca schit ruinat[105].

---

100. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 57; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 618; R. Tascovici, „Bărbătești-Păroaia (Lăculețe)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 77.
101. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 154 și nota; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 512; D. Fotino, *Istoria generală a Daciei...*, p.555.
102. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, pp. 110-111; Ștefan Andreescu, „Acte medievale din arhive străine", *Revista de Istorie*, XXXIV (1981), 9, pp. 1739-1746; *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, XXXV, (1650), întocmit de Violeta Barbu, Constanța Ghițulescu, Andreea Iancu, George Lazăr, Oana Rizescu, București, 2003, p. 298; Virgil Cândea, *Mărturii românești peste hotare*, vol. II, București, 1998, p. 125; Violeta Barbu, „Pe marginea unor lămuriri confuze", în: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXIII (2005), pp. 314-317; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 669; R. Tascovici, „Butoiul-Potoc", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 143.
103. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 182; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 443; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 103; R. Tascovici, „Cobia" în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 191.
104. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 235; http://archweb.cimec.ro/scripts/ ARH/RAN/sel.asp, la 15.07.2010.
105. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. I, p. 272.

Schitul Fusea (*Valea Neagră*), astăzi biserică de mir cu hramul „Înălţarea Domnului", situată în com. Vulcana-Pandele, jud. Dâmboviţa. A fost ridicat în 1779 de Şerban Fusea şi fiul său, Negoiţă; fost metoc al Mitropoliei Ungrovlahiei[106].

Mănăstirea Gorgota (*Golgota*), astăzi biserică de mir, situată în satul omonim, com. Răzvad, jud. Dâmboviţa. Are hramul „Schimbarea la Faţă". Este o ctitorie a voievodului Pătraşcu cel Bun, între anii 1554-1557; desfiinţată în 1864; a fost metoc al Mănăstirii „Sfântul Ştefan" de la Meteora[107].

Schitul Lăculeţe, (mănăstire) de călugăriţe, cu hramul „Sfântul Proroc Ilie". Era situat în punctul Sălaşul Lupilor, de pe raza comunei Vulcana Pandele, jud. Dâmboviţa. A fost ctitorit pe locul unui schit mai vechi, distrus de o alunecare de teren, de Matei Basarab şi Doamna Elina în 1646; metoc al Mănăstirii Viforâta; după 1864 a devenit biserică de mir a satului[108].

Mănăstirea Mărgineni, dispărută, cu hramul „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil", era situată pe locul actualului Penitenciar Mărgineni, com. I.L. Caragiale, jud. Dâmboviţa. Prima ctitorie a fost ridicată de marele vornic Drăghici din Mărgineni, anterior anului 1486[109]. În 1646 a fost reconstruită de marele postelnic Constantin Cantacuzino împreună cu ginerele său, marele spătar Pană Filipescu; închinată Mănăstirii „Sfânta Ecaterina" de la Muntele Sinai. A fost avariată de cutremur şi refăcută de egumenul Antim în 1742[110]; aproape ruinată de cutremurul din 1802 şi refăcută de egumenul Ioachim Sinaitul în 1806; afectată de un incendiu în 1856 şi reparată în anii 1857, 1858. În 1869, din ordinul ministrului de interne, Dimitrie Bolintineanu, a fost transformată în închisoare. În fosta mănăstire a existat biblioteca învăţatului boier Constantin Cantacuzino stolnicul[111].

Mănăstirea Panaghia, de călugăriţe, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului. Era situată în punctul numit Colina Panaghiei, de pe raza comunei Valea Voievozilor, din jud. Dâmboviţa (secolele XVI-XVII). A dispărut în prima jumătate a secolului al XIX-lea[112].

Schitul Pătroaia, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", astăzi biserică de mir, cu acelaşi hram, în satul Pătroaia din Vale, com. Crângurile, jud. Dâmboviţa; întemeiată în secolul al XVII-lea, desfiinţată în secolul al XIX-lea[113].

---

106. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, p. 320; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 188; R. Tascovici, „Fusea", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 286.
107. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, pp. 344-345; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1028; V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic...*, p. 154; R. Tascovici, „Gorgota (Golgota)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 308.
108. Aurel Gheorghiu, „Două locaşuri sfinte din trecut, mănăstire Panaghia şi schitul Lăculeţe", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXI (1963), 11-12, pp. 1204-1211, 1217-1222; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. I, pp. 58, 395.
109. G.D. Florescu, „Genealogia boierilor din Mărgineni din sec. XV şi XVI", în: *Buletinul Comisiei istorice a României*, IX (1930), pp. 5-100.
110. N. Iorga, *Două hrisoave domneşti pentru mănăstirea Mărgineni închinată muntelui Sinai*, Bucureşti, 1935, passim.
111. Corneliu Dima-Drăgan, „Cultura teologică a stolnicului Constantin Cantacuzino în lumina reconstituirii bibliotecii de la mănăstirea Mărgineni", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII (1965), 9-10, pp. 943-975; T.G. Bulat, „Mărgineni, o veche şi bogată ctitorie prahoveană închinată sfântului munte Sinai", în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), 11-12, pp. 1072 ş.u.; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, pp. 419-420.
112. A. Gheorghiu, „Două locaşuri sfinte...", pp. 1204-1211, 1217-1222; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Ţara Românească, vol. II, p. 471 şi notele.
113. Victor Brătulescu, „Inscripţii şi însemnări documentare la bisericile din raionul Găeşti", în: *Glasul Bisericii*, XXIII (1964), 3-4, pp. 368-375; Nicolae C. Turcu, „Activitatea mitropolitului Neofit I al Ungrovlahiei", în: *Biserica*

Mănăstirea Pitrecea-Puturosul, cu hramul „Sfânta Treime", s-a aflat în satul Bezdead, com. omonimă, jud. Dâmbovița. A fost ridicată, probabil, spre sfârșitul secolului al XVI-lea; fost metoc al Mitropoliei Ungrovlahiei[114].

Mănăstirea Săcueni (*Săcuiani*), astăzi biserică de mir, cu hramul „Nașterea Domnului", situată în satul omonim, com. Gura Ocniței, jud. Dâmbovița. A fost ridicată între 1654-1657, desființată în 1864[115].

Schitul Tărtășești, astăzi biserică de mir, situat în com. omonimă, jud. Dâmbovița. A fost construit înainte de 1766, metoc al Episcopiei din Buzău[116].

JUDEȚUL GIURGIU

Mănăstirea Babele dispărută, situată în satul Neajlovul (fost Ștefeni), lângă Călugăreni, jud. Giurgiu, fost Vlașca. Construită de Vlad Călugărul, pe locul unei sihăstrii, în 1492-1493, cu hramul „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul"; rezidită în 1799, refăcută și rezugrăvită în 1868; metoc al Mitropoliei[117].

Mănăstirea Cătălui (Clătești), astăzi biserică de mir, situată aproape de satul Găiseni, com. Căscioarele, jud. Giurgiu; a fost întemeiată în anul 1431, a fost renovată în 1725 și 1753; metoc al Mănăstirii Cotroceni[118].

Schitul Strâmbu sau *Găiseni*, astăzi în ruine; datat din sec. al XVI-lea (1512-1521); construit de marele vornic Drăghici Vintilescu din Florești; în 1752 a fost închinat de domnitorul Grigorie al II-lea Ghica mănăstirii și spitalului Pantelimon din București; în urma secularizării (1863) a devenit biserică de mir[119]. În anul 2010 este reînființat Schitul Găiseni, de călugărițe, în jurisdicția Episcopiei Giurgiului, având ca stareță pe monahia Cecilia Moldoveanu. În prezent se desfășoară lucrări de restaurare a ansamblului monahal.

Schitul Roata, astăzi biserică de mir a satului Sadina, com. Roata de Jos, jud. Giurgiu. A fost ctitorită de călugărul Serafim în 1668 și zugrăvită cu ajutorul lui Iani Pop cupețul; închinată mănăstirii bucureștene Stavropoleos; a devenit biserică de mir după 1863[120].

Ortodoxă Română, LXXXIV (1966), 5-6, pp. 533-551; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. II, p. 474 și notele.

114. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. II, p. 490; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 133; R. Tascovici, „Pitreceaua-Puturosul", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 490.

115. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. II, p. 563; Dan Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 531; R. Tascovici, „Săcueni (Săcuiani)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 563.

116. Marin Braniște, „Samuil Tărtășescu, episcop-locotenent de Argeș", în: *Mitropolia Olteniei*, XIV (1964), 11-12, p. 872; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I, Țara Românească, vol. II, p. 628; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1236; R. Tascovici, „Tărtășești", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 632.

117. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 44.

118. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 143; T. Bălășel, „Un vechi schit căruia i s-a pierdut urma: Cătăluiul", în: *Biserica Ortodoxă Română*, 1927, pp. 223-229 și http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 15.09.2011.

119. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 325; N. Iorga, „Un palat al lui Brâncoveanu", în: *Floarea darurilor*, I (1906), 2, pp. 112-116.

120. V. Brătulescu, „Inscripții și însemnări documentare la bisericile din raionul Găești", în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), 7-8, pp. 657-658; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, pp. 546-547; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 08.10.2011.

JUDEȚUL IALOMIȚA

Schitul Căldărușa, dispărut, sec. XVII, ruinat în sec. XIX. Situat pe apa Slănicului, probabil în apropierea com. Manasia, jud. Ialomița[121].

Schitul Ciorani, dispărut, situat la limita vechilor județe Ialomița și Brăila; ridicat la sfârșitul sec. al XVII-lea, ridicat de preotul Tudor, cu fiii săi; metoc al Mitropoliei[122].

Mănăstirea Flămânda, cu hramul „Vovidenia", era situată lângă Orașul de Floci sau Târgul de Floci (fost Piua-Petrii, localitate dispărută[123]), pe raza com. Giurgeni, jud. Ialomița. A fost ctitorită la începutul secolului al XVII-lea de către doi boieri locali, clucerul Cazan și Arion; decăderea și dispariția orașului, vor fi provocat ruinarea mănăstirii, amintită ca atare în 1873[124].

Schitul Ghidiliți, probabil tot din secolele XVI-XVII, era situat lângă Orașul de Floci; ruinat la începutul secolului al XVIII-lea[125].

JUDEȚUL ILFOV

Schitul Bălteni, (mănăstirea lui Hrizea vornicul) astăzi biserică de mir, situată în satul omonim, com. Periș, jud. Ilfov. Datează din sec. al XVI-lea, refăcut în 1626[126].

Mănăstirea Bolintin, din sec. XIV, poate mai veche, dispărută, situată în jud. Ilfov[127]. A fost reînființată pe raza localității Bolintin-Vale, jud. Giurgiu, ca metoc al mănăstirii bucureștene Radu Vodă, iar din anul 2008 ca mănăstire de călugări, în Episcopia Giurgiului.[128]

Mănăstirea Căscioarele, dispărută, sec. XV-XVIII, metoc al mănăstirii athonite Pantocrator; situată în com. omonimă, jud. Ilfov, fost Vlașca[129].

Mănăstirea Codreni (Mărculești), dispărută, ctitorită de Pană Pepano, situată în jud. Ilfov, hramul „Schimbarea la Față", ridicată la jumătatea sec. al XVII-lea; ruinată în sec. al XIX-lea[130].

Mănăstirea Gruiu, astăzi biserică de mir, situată în satul și com. omonime, jud. Ilfov. Datează din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, refăcută în 1906; metoc al Sfântului Mormânt[131].

---

121. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 129.
122. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 174.
123. C.C. Giurescu, „Târguri și orașe românești dispărute", în: *Revista Fundațiilor Regale*, VI (1939), pp. 557-561.
124. C.C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, 1957, p. 238; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 463.
125. C.C. Giurescu, „Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700", în: *Revista Istorică Română*, XII (1943), fasc. I, p. 20; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 463.
126. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 55; I. Popescu-Bejenaru, „Schitul Bălteni din Codrul Vlăsiei", în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, București, 1912, IV + 108 pp.
127. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 80; I. Ionașcu, *Mănăstirea Bolintinul*, București, [2]1942, 23 pp.
128. Vezi și http://www.infoghidromania.com/manastirea-buna-vestire-bolintin.html, la 21.03.2013, și http://episcopiagiurgiului.ro/Index/index.php?dir=Manastiri&page=bunavestire, la 21.03.2013.
129. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 142.
130. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 185.
131. I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, I, Craiova, 1934, pp. 354-355; Dan Pleșia, Șt. Andreescu, „Mănăstirea Gruiul", în: *Glasul Bisericii*, 1965, 11-12, pp. 1123-1154.

Mănăstirea Măneşti, dispărută, fostă în jud. Ilfov, atestată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea ca ctitorie a familiei boierilor locali Stăncescu, care stăpâneau satul Măneştii de Jos[132].

Schitul Măneşti, dispărut, fost în jud. Ilfov, ctitorit sau refăcut de monahul Ştefan, apoi închinat Mănăstirii Căldăruşani, la 18 februarie 1689. Documentar, este amintit în secolul al XVIII-lea; la jumătatea secolului următor era în ruină; poate fi acelaşi cu mănăstirea omonimă[133].

Mănăstirea Scrovişte, era situată în judeţul Ilfov sau în Prahova. Va fi fost ctitorită în prima jumătate a secolului al XVII-lea de călugărul Rafail şi închinată mănăstirii bucureştene Sărindar[134].

Mănăstirea (Schitul) *Surlari*, cu hramurile „Adormirea" şi „Sfântul Dumitru"; era situat pe locul bisericii parohiale cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", din satul şi com. Petăchioaia, jud. Ilfov; ruinat pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, căci în 1815 s-a zidit biserica actuală[135].

Mănăstirea Turbaţi (Turbatele), cu hramul „Naşterea Maicii Domnului", metoc al Mănăstirii Ţigăneşti. Era situată în satul Siliştea Snagovului, com. Gruiu, jud. Ilfov, astăzi biserică parohială. „Risipită" spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, iar din 1813 biserică de mir[136].

JUDEŢUL PRAHOVA

Schitul Abagiilor, dispărut, situat în Ploieşti, probabil în apropiere de biserica „Sfântul Nicolae Vechi", construit la jumătatea secolului al XVIII-lea de Ion Tuzluciu; metoc al Mitropoliei din 1766[137].

Schitul Apostolache sau mănăstirea lui Apostolachi (Postolachi) comisul, ori Mănăstirea Măstăneşti pe Cricov, schit dispărut, situat în com. Apostolache, jud. Prahova. A fost ctitorită în prima jumătate s secolului al XVII-lea; refăcută, parţial, de ieromonahul Ghermano Ploieştenul, în 1850; metoc al mănăstirii athonite Dohiariu şi a celei din Slobozia[138].

Schitul Blejoiul (schitul Strâmbeni?), dispărut, situat pe raza com. Blejoi, jud. Prahova; ridicat la jumătatea secolului al XVIII-lea; metoc al Mitropoliei[139].

---

132. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 417 şi nota.
133. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 417.
134. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 574.
135. N.M. Popescu, *Catagrafia eparhiei Ungrovlahiei în anul 1810, publicată de...*, I. *Judeţul Ilfov*, Bucureşti, 1914, p. 45; V. Brătulescu, „Inscripţii şi însemnări documentare la bisericile din raionul Găeşti", în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), 7-8, p. 663; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 608.
136. V. Brătulescu, R. Ilie, *Mănăstiri şi biserici din Ilfov*, Bucureşti, 1935, pp. 58-59 (considera că a fost ctitorită de spătarul Mihai Cantacuzino, în amintirea uciderii postelnicului Constantin Cantacuzino, la mănăstirea Snagov); N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 664; http://www.scribd.com/doc/46638667/Istoric-Manastirea-Tiganesti-1, la 13.10.2011; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 13.10 2011.
137. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 496; Al.M. Zagoritz, „Tâmpla şi tronul arhieresc. Origini şi caractere", în: *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, VII (1915), pp. 55-59.
138. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, pp. 34-35.
139. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 76; I. Răuţescu, „Metoaşele Mitropoliei la 1819", în: *Raze de lumină*, III (1931), 3, pp. 177-178.

Schitul Bodești, dispărut, situat în satul Posești, jud. Prahova[140].

Mănăstirea Brebu, secolul al XVII-lea, ctitoria lui Matei Basarab, astăzi biserică de mir, situată în satul și com. omonime, jud. Prahova[141].

Schitul Brezoaia, dispărut, secolul XVIII, jud. Prahova[142].

Schiturile Ceptura, situate în Ceptura de Jos, jud. Prahova; dispărute. Unul cu hramul „Sfânta Treime", ridicat, probabil, la sfârșitul secolului al XVI-lea sau începutul celui următor, metoc al Mănăstirii Căldărușani, iar altul cu hramul „Intrarea în Biserică", din sec. al XVII-lea[143].

Schitul Chisar, dispărut, situat în jud. Prahova, din secolul al XVII-lea[144].

Schitul Iedera (Edera), dispărut, fost metoc al Mitropoliei; data din sec. al XVII-lea; probabil situat între jud. Prahova și Dâmbovița[145].

Schitul Malamuc, cu hramul „Sfântul Nicolae", din Gherghița, dispărut; metoc al Mănăstirilor Kastamonitu (Athos) și Sărindar (București)[146].

Mănăstirea Mislea, cu hramul „Sfânta Treime", era situată în satul omonim, com. Scorțeni, jud. Prahova, la confluența râurilor Mislea și Telega. A fost ctitorită de voievodul Radu Paisie în 1536-1537, pe locul unei mănăstiri mai vechi, apoi pustiită de Mircea Ciobanul și refăcută parțial de Petru Cercel, care i-a acordat danii și privilegii; alte danii și confirmări de la Mihai Viteazul. În secolul al XVIII-lea a fost închinată la o mănăstire din Ianina (Grecia)[147]. După incendiul din 1878 a fost transformată în școală corecțională (penitenciar) pentru minori[148]; din 1924 devine închisoare pentru femei; grav afectată de cutremurele din 1940 și 1977; biserica a fost demolată în 1977; între 1950-1960 a fost închisoare pentru deținuți politici; astăzi pe locul fostei mănăstiri funcționează Centrul de îngrijire și asistență pentru persoane adulte cu handicap. Se mai păstrează fragmente din incinta patrulateră fortificată, un turn de apărare, pivnițe boltite, turnul-clopotniță la intrare[149].

Schitul lui Pahomie, dispărut, situat tot în Gherghița, datând din sec. al XVII-lea; metoc al Mitropoliei[150].

Schitul Ruptura (Ruptura Prahovei), dispărut, data din sec. al XVII-lea, metoc al Mănăstirii Cotroceni și al Mitropoliei[151].

---

140. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 78; E. Obrocea, „Monografia comunei Posești", în: *Cunoașterea Prahovei*, I (1939), 1, pp.161-180.
141. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 97; D. Bădiceanu, *Mănăstirea Brebu*, București, 1935, 31 pp.; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 68.
142. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 98.
143. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 147; D. Furtună, *Documentele moșiei Ceptura, jud. Prahova*, București, 1934, pp. 6, 26-28; N.A. Constantinescu, „Schitul Ceptura – Buzău", în: *Îngerul*, 1941, pp. 385-386; N.A. Constantinescu, *Acte și monumente buzoiene*, I, București, 1941, pp. 53-54.
144. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 156; C.C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700*, București, 1943, p. 19.
145. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 299.
146. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 331.
147. V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. III, pp. 74-76.
148. *Marele dicționar geografic al României*, vol. IV, p. 354.
149. N. Iorga, „Biserici prahovene", în: *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXX (1937), pp. 66-71; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 431; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, pp. 206-207.
150. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 331.
151. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 331.

Mănăstirea Poiana, cu hramul „Adormirea", astăzi biserică de mir, situată în com. Poiana Câmpina, jud. Prahova. A fost ctitorită de spătarul Toma Cantacuzino în perioada anilor 1690-1711; pictată de Pârvu Mutul; a fost reparată la 1785, 1841, 1861, 1940 (pictura refăcută), restaurată integral între 1982-1983; metoc al Mănăstirii Sfântul Pantelimon din București[152].

Schitul Pribegi, astăzi biserică de mir, de lemn, cu hramul „Sfânta Treime", în satul Stejarul, com. Brazi, jud. Prahova. Va fi fost ridicat spre sfârșitul secolului al XVII-lea, fiind atestat în 6 martie 1702, ca ctitorie a marelui logofăt Barbu Bădeanu[153].

Schitul Provița, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", astăzi biserică de mir a satului Provița de Sus, jud. Prahova. A fost ctitorit de ieromonahul Ghermano între anii 1620-1629 și rezidită ca biserică de mir între 1834-1835; închinată la mănăstirea athonită Vatoped[154].

Schitul Surani, era situat, probabil, în apropierea bisericii parohiale din satul și com. Surani, jud. Prahova, fost Saac. A fost ridicat, poate, cu sprijinul lui Matei Basarab, sau chiar de către domn, după 9 ianuarie 1647, ca metoc al Mănăstirii Căldărușani; ruinat după 1863[155].

Mănăstirea Târgșoru Nou, cu hramul „Sfinții Voievozi", astăzi biserică de mir, situată în loc. Târgșoru Nou, com. Ariceștii Rahtivani, jud. Prahova. A fost întemeiată în 1857, desființată în 1864; astăzi, pe locul mănăstirii există un penitenciar pentru femei[156].

Schitul Valea Caprei, de lemn, cu hramul „Sfântul Nicolae", era situat pe raza com. Lapoș, jud. Prahova, fost Saac. Data de la începutul secolului al XIX-lea[157].

Schitul Valea lui Dobrotă era situat, probabil, pe raza satului Dobrota[158], com. Apostolache, jud. Prahova, fost Saac; data din secolul al XVIII-lea; închinată de ctitori, popa Drăghici și Albu diaconul, Mănăstirii Colțea[159].

Mănăstirea (din) *Vălenii De Munte*, cu hramul „Adormirea" a fost ctitorită în 1683 și închinată, un an mai târziu, Mănăstirii Cotroceni; desființată după 1863[160].

---

152. D. Bădiceanu, „Mănăstirea Poiana – Prahova", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LVI (1938), pp. 205-229; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 503.

153. N. Simache, *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Târgșor (1632-1857)*, Ploiești, 1970, pp. 383-384; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 514.

154. Tunsuli (frații), *Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci de la cea mai veche a sa întemeere până la anul 1774, dat mai antâiu la lumina în limba grecească la anul 1806 de frații Tunsuli, tradusă de George Sion*, București, 1863, p. 173; *Marele dicționar geografic...*, V, p. 113; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 516; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/ BazaDate.htm, la 08.10.20011.

155. Tunsuli (frații), *Istoria politică și geografică...*, p. 173; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 607.

156. http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 13.10.2011; http://wikimapia.org/7954105/ro/Inchisoarea-pentru-femei-Targusoru-Nou, la 13.10.2011.

157. I. Potlogea, „Biserici din Lapoș", în: *Îngerul*, XIII (1941), 7-12, pp. 497-498; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 695.

158. Este vorba de satul dispărut Valea lui Dobrotă (cf. *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, I. Țara Românească, București, 1961, p. 762).

159. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 696; http://www.cimec.ro/Monu- mente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 13.10.2011.

160. N. Iorga, *Mănăstirea din Vălenii de Munte*, Craiova, 1925, passim; I.D. Ștefănescu, „Originea și evoluția unor teme care apar în arta bisericească", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1964, 1-2, pp. 42-45; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 704; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 315.

În clădirile mănăstirii a funcționat o școală în prima jumătate a secolului al XIX-lea[161].

Mănăstirea Verbila (Vărbila), cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", astăzi biserică de mir, în satul Verbila, com. Iordăchianu, jud. Prahova. A fost ctitorită pe locul unei așezări monahale mai vechi, la 1539, de către marele spătar Dragomir din Cepturile, fratele său, banul Toma din Pietroșani, și al doilea vistier, Caraci; de mai multe ori refăcută; desființată după 1863; metoc al mănăstirilor Mărgineni și „Sfânta Ecaterina" de la muntele Sinai[162].

Schitul Vârful Pietrii, cu hramul „Sfinții Arhangheli", era situat pe raza loc. Tohani, com. Gura Vadului, jud. Prahova, fost Saac. Data din a doua jumătate a secolului al XVII-lea; ruinat la începutul secolului al XIX-lea[163].

JUDEȚUL TELEORMAN

Mănăstirea Baldovinești (Ciolănești), astăzi în ruine, situată la marginea satului omonim, com. Ciolănești, jud. Teleorman. Deși aceste ruine sunt amintite ca „fostă mănăstire", totuși izvoarele documentare nu dau indicații certe despre această funcțiune[164].

Schitul Didești, astăzi biserică de mir, este situată în com. omonimă, jud. Teleorman. Biserica are hramul „Adormirea Maicii Domnului". Este posibil ca încă din secolul al XVI-lea (1519), sau de la sfârșitul celui anterior, să fi existat o mică așezare monahală cu biserică de lemn. A fost ctitorit din zid de către logofătul Ștefan Știrbei și soția sa Stanca, la sfârșitul secolului al XVII-lea; a fost închinat Mitropoliei din București în 2 februarie 1706; după secularizarea din 1864 a devenit biserică de mir[165].

Mănăstirea Drăgănești (Țigănia), situată în satul Coșoteni, com. Vedea, jud. Teleorman. Se mai păstrează biserica cu hramul „Sfântul Dumitru"; datează, probabil, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea; a fost refăcută de Matei Basarab în iunie-iulie 1647, împreună cu rudele sale, spătarul Diicu Buicescu și paharnicul Drăgușin Deleanu; fost metoc al mănăstirilor bucureștene Văcărești și Sfântul Spiridon; în 1861 a fost părăsită; aici a funcționat o școală, pentru copii, condusă în 1780 de dascălul Enache[166].

---

161. G. Moisescu, *Istoria școalei din Vălenii de Munte, 1831-1941*, Vălenii de Munte, 1941, passim.

162. V. Drăghiceanu, „Biserica fostului schit Vărbila-Prahova", în: *Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice*, 1915, pp. 107-110; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 315; http://www.basilica.ro/ro/doc- umente/manastirea_boiereasca_din_verbila_la_1900_6107.html, la 13.10.2011.

163. V.A. Urechea, *Istoria Românilor*, II, p. 76; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 713.

164. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. 1, p. 172; S.V. Cristea, „Monumente de arhitectură ecleziastică în județul Teleorman", în: *Pagini de istorie bisericească teleormăneană*, București, 2006, pp. 297-298; R. Tascovici, „Baldovinești (Ciolănești)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 61.

165. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 275 (și notele); V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 126; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 527; S.V. Cristea, „Monumente de arhitectură...", p. 326; Ecaterina Țânțăreanu, „O ctitorie de la cumpăna veacurilor XVII și XVIII – Biserica Adormirea Maicii Domnului a fostului schit Didești, județul Teleorman", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, XVII (2006), 1, pp. 25-36; R. Tascovici, „Didești", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 246.

166. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. 1, p. 551 (și notele); V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 132; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1405; Episcopia Alexandriei și Teleormanului, *Biserici din Teleorman*, Alexandria, 2000, p. 103; R. Tascovici, „Drăgănești (Țigănia)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 254.

Mănăstirea Flocoşani, cu hramul „Sfântul Ioan Înaintemergătorul". Era situată pe moşia omonimă, aflată pe malul râului Sâi, între satele Slobozia Mândra (fost Ostra) şi Plopii Slăviteşti (fost Slăviteşti), din judeţul istoric Olt, astăzi în jud. Teleorman. Prezumtivul ctitor al mănăstirii ar fi vistierul Iane (secolul al XVII-lea), care a închinat-o unei mănăstiri greceşti de la Zaina[167].

Schitul Râca, cu o existenţă efemeră, a fost ridicat de un călugăr Macarie, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi închinat, la scurt timp, Mănăstirii Aninoasa din jud. Argeş, fost Muscel[168].

JUDEŢUL VRANCEA

Mănăstirea Bordeşti, astăzi biserică de mir, cu hramul ,,Adormirea Maicii Domnului", situată în satul şi com. omonime, jud. Vrancea (fost Râmnicu Sărat). A fost ctitorită între anii 1698-1699 de marele căpitan Mănăilă, dregător al lui Constantin Brâncoveanu. A fost închinată Mănăstirii „Adormirea" din Râmnicu Sărat, Episcopiei Buzăului, la 1742, şi Mănăstirii Băbeni, pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea (cf. Geanoglu-Lesviodax). După secularizare şi retragerea călugărilor greci, mănăstirea se ruinează, iar sfântul locaş devine biserică de mir; părăsită în anul 1911 din cauza degradării şi alunecărilor de teren. Începând cu anul 1994 biserica a fost integrată în programul naţional de restaurare[169].

Schitul Căpătanu, cu hramul „Sfântul Nicolae", azi biserică de mir, situată în fostul sat Căpătanu de Jos, înglobat în oraşul Odobeşti, jud. Vrancea. A fost întemeiat după anul 1759, de preotul Apostol Căpătan; închinat în 1797 Episcopiei Romanului de ieromonahii Silvestru şi Macarie; ruinat între 1916-1918[170].

Schitul Jitia, astăzi biserică de mir, situată în satul şi com. omonimă din jud. Vrancea, fost Râmnicu Sărat. Are hramul „Sfântul mare mucenic Dimitrie"; a fost ctitorit de pitarul Iane Hagiul şi slugerul Gheorghiţă Dedulescu în a doua jumătate a secolului al XVII-lea; metoc al mănăstirii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" din Râmnicu Sărat; la începutul secolului al XIX-lea a fost transformat în biserică de mir[171].

Mănăstirea Mira (*Mera, Miera* sau *Mierea*), astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfinţii Împăraţi" şi „Buna Vestire", situată în satul şi com. Mera, jud. Vrancea, la nord-est de oraşul Odobeşti. A fost începută de Moţoc din Odobeşti, cu soţia sa, Ursa, şi episcopul Ioan al Romanului; la 25 aprilie 1688 voievodul Constantin Cantemir a construit o biserică de lemn,

---

167. Maria Georgescu, Gheorghe Popa, *Documente referitoare la istoria judeţului Teleorman, 1441-1700*, vol. I, Bucureşti, 1969, pp. 109-110, 156; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 307; Ecaterina Ţânţăreanu, „Un aşezământ monahal mai puţin cunoscut din judeţul Teleorman – Mănăstirea Flocoşani", în: *Pagini de istorie bisericească teleormăneană*, pp. 467-471.

168. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 534.

169. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. 1, p. 81; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 172; http://www.vrancea.djc.ro/ObiectiveDetalii.aspx?ID=375&lacas=true, la 24.06.2010.

170. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, pp. 612-613; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 896-897; R. Tascovici, „Biserica fostului Schit Căpătan", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 446.

171. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 391; H. Constantinescu, „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat", p. 49.

iar Antioh vodă, fiul său, a reclădit-o, în 1705-1706, cu incintă fortificată și turn-clopotniță; fost metoc al mănăstirii athonite Vatoped; transformată în biserică de mir după 1864[172].

Schitul Mănăstirea, astăzi biserică de mir, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului", situată în orașul Odobești, jud. Vrancea. A fost zidită în 1732, de marele spătar Costache Razul, cămărașul Vasile Găuzilă și cupețul Panait, cu soțiile lor[173].

Mănăstirea Nașterea „Sf. Ioan Botezătorul", astăzi biserică de mir situată în Piața Unirii, în centrul municipiului Focșani. A fost ctitorită în 1661, de voievodul Grigorie Ghica; una dintre cele mai înstărite mănăstiri din acele părți; a fost metoc al Mănăstirii Sfântul Anastasie, din Tesalonic. Din fostul ansamblu monahal se mai păstrează doar biserica[174].

Mănăstirea „Prorocul Samoil", astăzi biserică de mir, situată pe raza municipiului Focșani. A fost construită din lemn, de domnitorul Constantin Cehan Racoviță, între 1749-1752, în prima domnie și reclădită de zid, în 1756-1757, fiind transformată în mănăstire; a devenit metoc al Mănăstirii Precista din Roman, printr-un hrisov din 1757. În anul 1767 domnitorul Ștefan Racoviță a închinat-o spitalului Mănăstirii Sfântul Spiridon din Iași, iar mai târziu domnitorul Alexandru Ghica i-a redat independența administrativă. A devenit biserică parohială în 1863[175].

Mănăstirea Precista astăzi biserică de mir, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", situată pe raza municipiului Focșani. A fost construită de Nicolae Mavrocordat, în jurul anului 1710 și închinată mănăstirii athonite Vatoped; mai târziu, a devenit metoc al Mănăstirii Mera[176].

Schitul Peletic, (Părămna, Părâmna), cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil", aflat pe apa Râmnei, probabil de aici și numele, pe raza satului Gura Caliții, în jud. Vrancea, fost Râmnicu Sărat. A fost ctitorit, probabil, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Se va fi „risipit" în cursul secolului al XIX-lea[177].

---

172. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic...Moldova*, p. 562; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, pp. 202-203; † Epifanie Norocel, *Ctitorii voievodale...*, pp. 365-391; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 817; Pr. Ionel ENE, „Biserica *Sfinții Împărați* Mera", *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, pp. 858-860; R. Tascovici, „Mera (Mira)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 392.

173. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic...Moldova*, pp. 612-613; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 896-897; R. Tascovici, „Biserica fostului Schit Mănăstirea", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 446.

174. H. Constantinescu, „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat", pp. 49-50; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. 1, pp. 310-314; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 145; † Epifanie Norocel, *Ctitorii voievodale...*, pp. 285-330; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 576-578, 1426-1430; R. Tascovici, „Biserica Sfântul Ioan", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 282; http://www.vrancea.djc.ro la 18 05 2010; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/ BazaDate.htm, la 26.07.2010.

175. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, pp. 310-314; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 576-578, 1426-1430; R. Tascovici, „Biserica fostei Mănăstiri Proorocul Samoil", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 281-282; http://www.vrancea.djc.ro la 18 05 2010; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 26.07.2010.

176. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, pp. 310-314; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 145; † Epifanie Norocel, *Ctitorii voievodale...*, pp. 285-330; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 576-578, 1426-1430; R. Tascovici, „Biserica fostei Mănăstiri Precista", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 282; http://www.vrancea.djc.ro la 18 05 2010; http://www.cimec.ro/Monumente/ LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 26.07.2010.

177. H. Constantinescu, „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat", p. 50; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 476 și notele.

Schitul „Sfântul Nicolae”, situat pe raza municipiului Focșani. A fost construit din lemn în a doua jumătate a secolului al XVII-lea de către monahul Filotei, tot el închinându-l mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului” din Râmnicu Sărat, apoi Episcopiei Buzăului și Mănăstirii „Sfântul Ioan” din Focșani, anterior anului 1713; în 1713 armașul Șteful a zidit o biserică de piatră; Nicolae Alexandru Mavrocordat, în 1729, l-a reînchinat mănăstirii din Râmnicu Sărat. În 1854 biserica a fost aproape distrusă de un incendiu, iar între anii 1865-1870 a fost reconstruită, ca biserică de mir[178].

Schitul Trăistieni (Trestieni sau Gârbovi), de lemn, dispărut, cu hramul „Sfântul Nicolae”, situat pe raza satului Tâmboiești din com. omonimă, jud. Vrancea (secolul al XVII-lea). Se va fi „risipit” după secularizare (1864)[179].

Schitul Varnița, azi biserică de mir, cu hramul „Sfântul Nicolae”, situată în satul omonim, com. Răcoasa, jud. Vrancea (secolul al XVIII-lea); a fost desființat odată cu secularizarea din 1864[180].

Mănăstirea Vizantea, astăzi biserică de mir, cu hramul „Înălțarea Sfintei Cruci”, situată în satul Vizantea Mănăstirească, com. Vizantea Livezi, jud. Vrancea[181].

JUDEȚUL DOLJ

Oltenia

Mănăstirea Albă sau *Jdrelea* sau *Roaba*, schit dispărut, cu hramul „Sfântul Dimitrie”, ridicat, probabil, de boierii Craiovești, la sfârșitul sec. XV; se pare că a fost distrus și refăcut în alt loc în sec. XVII și între anii 1854-1855; metoc al mănăstirii athonite Xenofont; poate fi însă vorba de locașuri diferite[182].

Mănăstirea Bucovăț sau *Coșuna*, astăzi sediul Seminarului Teologic din Craiova, cartierul Mofleni, a doua jumătate a sec. al XVI-lea[183].

Schitul Ciutura, astăzi biserică de mir, în com. omonimă, jud. Dolj; datează de la sfârșitul sec. al XVI-lea sau începutul celui următor; fost metoc al Mănăstirii Jitianu și al Episcopiei Râmnicului[184].

---

178. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, pp. 310-314; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 576-578, 1426-1430; R. Tascovici, „Biserica Sfântul Nicolae Vechi”, în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 282; http://www.vrancea.djc.ro la 18 05 2010; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 26.07.2010.

179. H. Constantinescu, „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat”, pp. 50-51; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, pp. 661-662.

180. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic... Moldova*, p. 897; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1023; H. Constantinescu, *Biserici de lemn din Eparhia Buzăului*, Buzău, 1987, pp. 367-369; R. Tascovici, „Varnița”, în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 679.

181. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic...Moldova*, p. 911; Mihalache Tudor, *Popas...*, pp. 112-113; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1418; R. Tascovici, „Vizantea”, în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 690.

182. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, pp. 27, 389; I. Popescu-Cilieni, „Mănăstirea Albă, raionul Gura Jiului”, în: *Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), 1-2, pp. 122-123.

183. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, pp. 103-105, cu bibliografia.

184. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 180; http://www.cimec.ro/Monu- mente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 15.09.2011.

Mănăstirea Corlatele, dispărută, situată în com. Caraula, jud. Dolj; ridicată la sfârșitul sec. al XVI-lea sau începutul celui următor; închinată Mănăstirii Gura Motrului la 3 aprilie 1651[185].

Mănăstirea Crețești, dispărută, situată în satul Leamna de Jos (Brădești), jud. Dolj; ridicată spre sfârșitul sec. al XVI-lea, refăcută după 1633 și în 1757; metoc al Episcopiei Râmnicului[186].

Schitul Crucișoara, dispărut, ctitorit la jumătatea sec. al XVI-lea; metoc al Mănăstirii Bistrița; situat în apropierea satului Potelu, com. Ianca, jud. Dolj[187].

Schitul Dâlga, dispărut, ridicat la sfârșitul sec. al XVII-lea, probabil pe raza com. Calopăr (Calopăru), jud. Dolj; metoc al Mănăstirii Segarcea[188].

Schitul Mischii, cu hramul „Sfântul Nicolae, situat în com. omonimă, probabil pe locul bisericii parohiale din satul Motoci, jud. Dolj; fost metoc al Mănăstirii Gănescu – Craiova[189].

Schitul Murgașul, cu hramul „Sfinții Arhangheli", era situat între satele Murgaș și Gaia, com. Murgași, din fostul județ Romanați, astăzi în jud. Dolj. A fost ctitorit de Ilie (Isaia monahul) din Murgași și închinat de el Mănăstirii Sadova în 3 mai 1675[190].

Schitul Panaghia-Sălcuța, era situat în satul și com. omonime din jud. Dolj. Probabil din lemn, a fost întemeiat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea sau la începutul celui următor; în a doua jumătate a secolului al XVII-lea a fost refăcut de monahul Paisie; metoc al Episcopiei Râmnicului[191].

Mănăstirea Popânzălești, cu hramul „Sfântul Nicolae", astăzi biserică de mir, situată în satul omonim, com. Drăgotești, jud. Dolj. A fost construită de Hamza Popânzălescu (Ioan monahul), înainte de 1678; fost metoc al Episcopiei Râmnicului[192].

Schitul Preajba, era situat în satul Preajba, com. Malu Mare, jud. Dolj, pe locul bisericii de mir cu hramurile „Sfântul Ștefan" și „Sfântul Gheorghe"; la 1716 a fost închinat Patriarhiei Alexandriei de monahul Teodosie (Tudor Vâlcăneascu)[193].

Schitul Puțuri, cu hramul „Sfinții Trei Ierarhi", ridicată de Vasile monahul, probabil la începutul secolului al XVIII-lea; metoc al Episcopiei Râmnicului.[194]

---

185. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 195; C. Stănică, „Încă o mănăstire necunoscută", în: *Arhivele Olteniei*, XVI (1937), pp. 180-181.

186. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 230; C.D. Fortunescu, „Ctitoriile Brădeștilor", în: *Arhivele Olteniei*, 1943, pp. 1-17; C.D. Fortunescu, G. Florescu, M. Romanescu, *Două neamuri oltene: Crețeștii și Brădeștii*, Craiova, 1944, passim.

187. D. Bălașa, „Schituri oltene", în: *Mitropolia Olteniei*, XVII (1965), 3-4, p. 285; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 234.

188. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 275.

189. *Sfânta Episcopiei a eparhiei Râmnicului Noul Severin în trecut și acum*, București, 1906, pp. 426-427; I. Donat, *Fundațiile religioase ale Olteniei*, I, *Mănăstiri și schituri*, Craiova, 1937, p. 61; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, pp. 430, 435.

190. D. Bălașa, „Schituri oltene", pp. 283-284; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 437.

191. R. Crețeanu, „Schituri oltene necunoscute", în: *Mitropolia Olteniei*, XV (1963), 1-2, pp. 38-42, 63-67; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 472.

192. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 510.

193. R. Crețeanu, „Schituri oltene necunoscute", pp. 50-51, 75-76; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 512.

194. R. Crețeanu, „Schituri oltene necunoscute", pp. 42-44, 68-70; N.S. Plopșor, I. Șucu, „Documente privitoare la moșiile Bratovoești, Gioroc și Puțuri", în: *Oltenia*, II (1941), pp. 16-41; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 519.

Sfântul locaş al fostului schit poate fi biserica parohială cu hramul „Sfântul Dumitru" din satul şi com. Castranova, jud. Dolj[195]

Mănăstirea (Schitul) Recica, cu hramul „Sfântul Nicolae", a fost ctitorită în secolul al XVI-lea[196]. S-a aflat pe raza fostului sat (moşia) Recica Dabului[197], astăzi oraşul Dăbuleni, jud. Dolj.

Schitul Robăneşti s-a aflat pe raza satului şi com. omonime din jud. Dolj. A fost ctitorit de Rafail călugărul şi închinat de el Mănăstirii Brâncoveni la 23 mai 1635[198].

Mănăstirea (Schitul) Segarcea, astăzi biserică de mir în oraşul omonim, jud. Dolj. A fost ctitorită în cursul secolului al XVI-lea; metoc al mănăstirii bucureştene Zlătari[199]; a fost desfiinţată în urma secularizării (1863), devenind biserică de mir.

Mănăstirea (Schitul) Tezluiu (Tezlui, Teslui) era situată în satul şi com. Teslui din jud. Dolj. A fost ctitorită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi refăcută în 1753; la începutul secolului al XX-lea era în ruină[200].

Schitul Târnăviţa, cu hramul „Sfântul Gheorghe", ctitorit de egumenul Partenie al mănăstirii Bistriţa; astăzi biserică de mir în satul Târnava, com. Radovan, jud. Dolj. A fost ctitorită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea; din 1902, biserică de mir; metoc al Episcopiei Râmnicului[201].

JUDEŢUL GORJ

Schitul Aninoasa, dispărut, situat în com. Valea cu Apă, jud. Gorj; ridicat între 1705-1709 de căpitanul Stamatie Răguleanu, refăcut de protopopul C. Negomireanu şi alţi credincioşi în 1806; metoc al Mănăstirii Tismana[202].

Schitul Covrigi, astăzi biserică de mir, în com. omonimă, jud. Gorj; ridicat în 1809 de Pârvu Vâlceanu, refăcut în 1913; metoc al Episcopiei Râmnicului[203].

Schitul Mociorliţa, a fost ctitorit la jumătatea secolului al XVII-lea de Pahomie Poenaru şi închinat Mănăstirii Tismana; s-a „risipit" în a doua jumătate a secolului al XIX-lea[204].

---

195. Vezi şi http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 08.10.2011.
196. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 533.
197. Grigore Nandriş, *Documente slavo-române din mănăstirile muntelui Athos*, Bucureşti, 1936, pp. 228-236.
198. *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, I. Ţara Românească, Bucureşti, 1961, p. 177; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 547; http://www.cimec.ro/Monu- mente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 08.10.2011.
199. N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia, în timpul ocupaţiunii austriece (1716-1739), cu 220 de acte şi fragmente inedite culese din arhivele din Viena*, Bucureşti, 1906, pp. 139, 141, 257-259; N. Stoicescu, N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 576.
200. I. Popescu-Cilieni, „Documentele mănăstirii Tezlui – Dolj", în: *Arhivele Olteniei*, XVII (1938), pp. 331-342; N. Stoicescu, N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 633.
201. I. Popescu-Cilieni, „Schituri oltene necunoscute", în: *Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), 1-3, p. 127; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 653.
202. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 34; I. Popescu-Cilieni, „Schitul Aninoasa din satul Valea cu Apă, raionul Târgu Jiu", în *Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), 1-3, pp. 123-124.
203. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, pp. 204-205; R. Creţeanu, „Schituri oltene necunoscute", pp. 44-46.
204. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 432.

Schitul Ploștina Drăgoeștilor, cu hramul „Intrarea în Biserică", era situat în satul Hobița, com. Peștișani, jud. Gorj. Probabil cu biserică de lemn, a fost ctitorit de Ion și călugărul Vasile în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, fiind refăcut de călugărul Andonie, înainte de 1649, și închinat Mănăstirii Tismana[205]. Poate fi același cu Schitul Sporăști[206].

Schitul Scăunele, cu hramul „Sfântul Antonie cel Mare", probabil data de la sfârșitul secolului al XVII-lea; a fost refăcut de șetrarul Barbu Poenaru în 1778; dărâmat în secolul al XIX-lea; metoc al Mănăstirii Tismana[207].

Schitul Teiuș, de lemn, cu hramul „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul", metoc al Mănăstirii Tismana, ctitorit în 1817 de către egumenul Partenie al mănăstirii; era situat, probabil, pe raza satului Câmpofeni, com. Arcani, jud. Gorj[208].

Mănăstirea Țânțăreni, cu hramul „Sfinții Arhangheli", astăzi biserică de mir, era situată în satul și com. Țânțăreni, jud. Gorj. A fost ctitorită în secolul al XVI-lea și refăcută de banul Cornea Brăiloiu la începutul secolului al XVIII-lea; metoc al Mănăstirii Călui și al mănăstirii bucureștene Sfântul Gheorghe Nou[209].

JUDEȚUL MEHEDINȚI

Schitul Comănești, dispărut, situat în locul bisericii de mir din satul omonim, jud. Mehedinți; ridicat în a doua jumătate a sec. al XVII-lea de Miloșiuzbașa, călugărit sub numele Mihail; metoc al Mănăstirii Tismana[210].

Mănăstirea Coșuștea – Crivelnic, întemeiată în sec. al XV-lea, ruinată, probabil, în cursul sec. al XVIII-lea; reînființată în 22 aprilie 2005, în cadrul Episcopiei Severinului și Strehaiei [211] (pe un alt amplasament).

Schitul Meanți, dispărut, cu hramul „Sfântul Nicolae", ridicat de Caplea Pârdescu și închinat Mănăstirii Tismana la 23 martie 1692; dărâmat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[212].

Mănăstirea (Schitul) Rudina, poate cu hramul „Sfântul Nicolae", data, probabil, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea; era situată în apropierea orașului Baia de Aramă[213].

---

205. R. Crețeanu, „Schituri oltene necunoscute", pp. 52-55; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 499.
206. Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București, ³1909, pp. 162-163; R. Crețeanu, „Schituri oltene necunoscute", pp. 52-55; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 594.
207. Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, pp. 162-163; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 571.
208. Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, pp. 162-163; R. Crețeanu, „Schituri oltene necunoscute", pp. 52-55; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 631.
209. V. Drăghiceanu, „Monumentele Olteniei", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, 1934, pp. 115-116; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 631; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 13.10.2011.
210. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 189; R. Crețeanu, „Schituri oltene necunoscute", pp. 56-58.
211. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 201; Al. Bărcăcilă, „Mănăstirea Coșuștea – Crivelnicu – Mehedinți. Descriere arheologică", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, 1935, pp. 165-184.
212. D. Petroșanu, „Câteva schituri oltene necunoscute", în: *Arhivele Olteniei*, XX (1940), pp. 32- 33; XXI (1941), pp. 131-134; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, pp. 423-424.
213. A. Sacerdoțeanu, „Unde a fost mănăstirea Rudina?", în: *Mitropolia Olteniei*, XIII (1961), 1-4, pp. 185-187; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 554.

Mănăstirea Baia de Aramă, cu hramul „Sfinţii Voievozi", a fost ridicată, se pare, pe locul unei aşezări monahale mai vechi; este situată în oraşul omonim, la poalele dealului *Cornetul*, fiind ctitorită, potrivit tradiţiei locale, la îndemnul şi cu sprijinul lui Constantin Brâncoveanu, de către marele ban Cornea Brăiloiu, jupân Milco Băiaşul, vătaful minerilor din localitate şi căpitanul Pozanu, între 22 mai 1699-1700; sfinţită în 7 mai 1703, după ce a fost pictată de zugravii Neagoe si ieromonahul Partenie de la Mănăstirea Tismana. O particularitate a sfântului locaş este prezenţa în pictura murală a portretelor ţarului Ştefan Duşan (1331-1353), marele erou al sârbilor, şi a unor sfinţi sârbi. Înainte de 1718 a fost închinată mănăstirii athonite Hilandar; după Secularizare (1863) devine biserică de mir; în şedinţa Sinodului Mitropolitan al Mitropoliei Olteniei din 29 ianuarie 2008 s-a aprobat reînfiinţarea mănăstirii, cu obşte de călugăriţe, în jurisdicţia Episcopiei Severinului si Strehaiei[214].

JUDEŢUL OLT

Schitul Alimăneşti, dispărut, în satul omonim, din jud. Olt, fost Argeş. A fost ridicat în sec. al XVI-lea, avea hramurile „Sfântul Gheorghe" şi „Sfântul Vah"[215].

Schitul Caravaneţ, jud. Olt, fost Argeş; din prima jumătate a sec. al XVII-lea[216].

Schitul Cepturile, (dispărut ?, unul şi acelaşi cu Mănăstirea Călui ?), situat în Oltenia, din prima jumătate a sec. al XVII-lea[217].

Schitul Comanca, astăzi biserică de mir, în satul omonim, jud. Olt, fost Romanaţi; construită între 1786-1798 de Stancu dorobanţul şi monahul Metodie[218].

Mănăstirea Crivina, dispărută, ridicată în sec. al XVII-lea, în ruine la 1871; situată în com. Sopârliţa, jud. Olt[219].

Schitul Deleni, dispărut, ridicat de marele paharnic Drăguşin Deleanu la jumătatea sec. al XVII-lea şi reconstruit pe alt loc în 1767; se păstrează biserica, astăzi de mir, clopotniţa şi resturi din zidul de incintă; situat în satul Schitu Deleni, com. Teslui, jud. Olt[220].

Schitul Doba, dispărut, ridicat la 1800; situat în satul omonim, com. Pleşoiu, jud. Olt, fost Romanaţi[221].

Schitul Dobrotinet, dispărut; data din sec. al XVII-lea; fost metoc al Mitropoliei; localizare probabilă: pe raza com. Curtişoara, jud. Olt[222].

---

214. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, pp. 47; Sergiu Popescu, *Mehedinţi, vatră de istorie şi spiritualitate ortodoxă românească*, Ed. Didahia, Severin şi Ed. Universitaria, Craiova, 2008, pp. 107-110; Sergiu Popescu, „Baia de Aramă", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 58.
215. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, pp. 29-30.
216. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 141.
217. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 147, vezi şi nota.
218. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 189; Şt. Ricman et alii, *Contribuţiuni la Monografia jud. Romanaţi*, Craiova, 1928, pp. 410-411.
219. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 233.
220. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 274; I. Ionaşcu, *Biserici...*, pp. 92-116.
221. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 279; Şt. Ricman et alii, *Contribuţiuni...*, pp. 435-436.
222. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 282; I. Ionaşcu, *Biserici...*, pp. 124-137.

Schitul Drăgănești, dispărut (?), situat în jud. Olt, ridicat la jumătatea sec. al XVIII-lea de vornicul Badea Ştirbei; refăcută în 1864; metoc al Mitropoliei[223].

Schitul Gâlmele, dispărut, ctitorie a familiei boierești Bălăceanu, probabil din prima jumătate a sec. al XVII-lea, refăcut între 1709-1716 de Matei și Hrizea Bălăceanu; metoc al Mitropoliei[224].

Schitul Greci, astăzi biserică de mir. A fost construit în sec. al XVI-lea de familia boierească Greceanu, refăcută în 1810; metoc al Mitropoliei[225].

Mănăstirea Hotărani, astăzi biserică de mir, situată în satul omonim, com. Fărcașele, jud. Olt; ridicată de Mitrea mare vornic, între 1587-1588, avariată și refăcută de mai multe ori[226].

Schitul Măzgani, dispărut, ctitorie a lui Daniil monahul, probabil un boier local, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și închinat Mănăstirii Călui[227].

Schitul Moșani, a fost situat în satul omonim, dispărut, din județul Olt. A fost ctitorit în primii ani ai secolului al XVIII-lea de boierul Tudor Greceanu, călugărit sub numele Teofil. După moartea sa a rămas în grija nepotului său, Radu, care în 1 martie 1723 l-a închinat Mitropoliei Ungrovlahiei[228].

Schitul Reșca, astăzi biserică de mir a satului omonim, com. Dobrosloveni, jud. Olt. Schitul a fost ctitorit de șetrăreasa Ilinca Dobrosloveanu (Dobrosloveanca), în 1781. După 1863 a devenit biserică de mir; metoc al Mănăstirii Bistrița[229].

Mănăstirea Seaca-Mușetești, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" era situată în județul Olt, fiind construită la începutul secolului al XVI-lea de marele clucer Manea Perșanu și închinată Mănăstirii Cozia de către nepoții ctitorului, în 1664; la începutul secolului al XX-lea era în ruină[230].

Schitul Șopot, cu hramurile „Sfinții Împărați", „Sfântul Nicolae" și „Sfântul Ilie", astăzi biserică de mir în mun. Slatina, jud. Olt. A fost ctitorit la începutul secolului al XVIII-lea de către treti logofătul Constantin Rătescu și rezidită în 1793 de Nicolae Mumuianu; metoc al Episcopiei Argeșului[231].

---

223. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 285.
224. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 333; I. Răuțescu, „Metoașele Mitropoliei sub Dionisie Lupu", în *Raze de lumină*, III (1931), 3, p. 180.
225. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 351; I. Răuțescu, „Metoașele Mitropoliei...", pp. 178-179; I. Ionașcu, *Biserici...*, pp. 232-256.
226. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, p. 375; I. M. Neda, „Două catagrafii bisericești. Catagrafia mănăstirii Hotărani din jud. Romanați, la 1863", în: *Oltenia*, II (1941), pp. 152-156; Al.T. Dumitrescu, „Despre schitul Hotărani", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, V (1912), pp. 125-128.
227. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 423.
228. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 434.
229. I. Popescu-Cilieni, „Starea schitului Recica ot sud Romanați", în: *Revista de istorie bisericească*, I (1943), 1, pp. 137-138; D. Ionescu, *Schituri și biserici de sat*, București, 1931, pp. 46-47, 125; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 534; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/ RO/Documente/BazaDate.htm, la 08.10.2011.
230. I. Ionașcu, *Mănăstirea Seaca-Mușetești-Olt*, București, 1943, passim; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 575.
231. M.I. Neda, „Schitul șopot – Slatina, metohul episcopiei de Argeș", în: *Revista istorică română*, XV (1946), pp. 297-298; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 585; http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/BazaDate.htm, la 08.10.2011.

Schitul lui Tudor Biv Şetrar, din secolul al XVII-lea era situat în apropierea localităţii medievale Slatina, datând din prima jumătate a secolului al XVII-lea[232].

JUDEŢUL VÂLCEA

Schitul Arhanghel (Mănăstirea de la Râmnic, de lângă Olt sau „Sfântul Arhanghel Mihail"), cu hramul „Sfântul Arhanghel Mihail", astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfinţii Arhangheli". Exista la sfârşitul secolului al XV-lea; fost metoc al Patriarhiei din Alexandria[233].

Schitul Bălăneşti, astăzi biserică de mir, situată în cartierul omonim, fost Râmeşti, din oraşul Horezu, jud. Vâlcea. Are hramul „Duminica Tuturor Sfinţilor", fiind ctitorită de mitropolitul Ştefan al Ungrovlahiei, între anii 1650-1652[234].

Mănăstirea Berislăveşti, este situată în satul şi com. omonime din jud. Vâlcea; se află sub obläduirea Mănăstirii Cozia, iar începând cu anul 2008 este în curs de restaurare. Biserica, cu hramul „Sfinţii Trei Ierarhi", a fost construită între anii 1753-1754 de Alexandru (Sandu) Bucşenescu biv-vel paharnic, îngropat în pronaos; în 1762 zidul de incintă a fost isprăvit de egumenul Nicodim, identificat cu protopopul Nicolae Pop din Balomir, luptător pentru apărarea Ortodoxiei în Transilvania; în exterior, în dreptul proscomidiarului, este înmormântat episcopul Iosif I al Argeşului[235].

Schitul Bodeşti, era situat în satul omonim, din com. Bărbăteşti, jud. Vâlcea. Se mai păstrează biserica, cu hramul „Sfânta Treime", construită în 1732, de ieromonahul Partenie, egumenul Mănăstirii Strehaia, şi Constantin Obedeanu; în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a devenit biserică de mir[236].

Schitul Bogdăneşti, era situat în satul omonim din com. Bujoreni, jud. Vâlcea. Se mai păstrează biserica de zid cu hramul „Sfinţii Voievozi", construită de jupân Iovan (Ivan) şi Ispas la sfârşitul secolului al XVII-lea (c. 1692-1698)[237].

---

232. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 587 şi nota.
233. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, pp. 538-545; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 1032-1035; V. Drăguţ, *Dicţionar enciclopedic...*, pp. 260-261; Dumitru Sandu et alii, *Monografie. Râmnicu Vâlcea*, 1976, vol. 2, pp. 960-971; *Monumente istorice din judeţul Vâlcea. Repertoriu şi cronologie*, Râmnicu Vâlcea, 2007, pp. 10-14; † Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului*, Râmnicu Vâlcea, 2009, passim; Pr. Constantin Cârstea, „Catedrala Arhiepiscopală Sfântul Nicolae, Râmnicu Vâlcea", în: *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti...*, pp. 1176-1177; R. Tascovici, „Râmnicu Vâlcea", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, pp. 531-532, 534-535.
234. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, pp. 374-375; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 665-666; Episcopia Râmnicului şi Argeşului, *Monografie*, Râmnicu Vâlcea, 1976, vol. 2, pp. 886-887; Direcţia Judeţeană pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional Vâlcea, *Monumente istorice din judeţul Vâlcea. Repertoriu şi cronologie*, Râmnicu Vâlcea, 2007, pp. 54-55; R. Tascovici, „Balaneşti", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 74.
235. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, pp. 65-66; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 382-385; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, Iaşi, Trinitas, ³2006, p. 475; *Monumente istorice din judeţul Vâlcea*, pp. 67-68; R. Tascovici, „Berislăveşti", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 84.
236. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 78; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 120; *Monumente istorice din judeţul Vâlcea*, p. 66; R. Tascovici, „Bodeşti", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 93.
237. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. I, p. 78; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 325; D. Sandu et alii, *Monografie* I, pp. 998-999; *Monumente istorice din judeţul Vâlcea*, pp. 72-73; R. Tascovici, „Bogdăneşti", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 94.

Schitul Cetățuia, cu hramul „Sfinții Voievozi", este așezat pe dealul omonim, situat în municipiul Râmnicu Vâlcea, jud. Vâlcea. A fost construit de mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei între anii 1677-1680, pe locul unei biserici mai vechi, în care a fost asasinat, în 1529, voievodul Radu de la Afumați[238]; astăzi este biserică de mir.

Schitul Cheia, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfinții Voievozi", era situat în satul omonim, pendinte de Băile Olănești, jud. Vâlcea. A fost ridicat în decada 1770-1780 de popa Preda, Niacșa preoteasa, popa Șerban, monahia Salomia, popa Matei, popa Radu, popa Ioan și alți credincioși[239].

Schitul Colnic, era situat pe dealul omonim din satul Moșteni, com. Francești, jud. Vâlcea, pe moșia Mănăstirii Surpatele, metoc al ei. Se mai păstrează biserica cu hramul „Nașterea Maicii Domnului; a fost zidită de episcopul Climent al Râmnicului în 1752, împreună cu protopopul Nicolae, nepotul său[240].

Schitul Comanca, era situat în satul Pietriș, pendinte de orașul Băile Olănești, jud. Vâlcea. Se mai păstrează biserica cu hramul „Toți Sfinții", construită între 1735-1736, de vornicul Preda Bujoreanu (ieromonahul Pahomie), ieromonahul Teodosie (fostul vornic Teodor Olănescu) și dăruită de episcopul Climent al Râmnicului (1735-1749), cu cărți și odoare[241].

Schitul Fedeleșoiu (*Fedelesciori*), situat în satul omonim din com. Zlătărei, jud. Vâlcea. Se păstrează biserica cu hramurile „Schimbarea la Față" și „Sf. Apostoli Petru și Pavel". A fost construit în 1673, de mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei și voievodul Grigorie Ghica. A fost metoc al Mănăstirii Sfântul Pantelimon din București; din 1860 este biserică de mir[242].

Schitul lui Fiera Vătaf, de călugări, dispărut, metoc al mănăstirii Bistrița (olteană). A fost ctitorit anterior anului 1687, în apropierea orașului medieval Ocnele Mari, jud. Vâlcea[243].

Schitul Flămânda (mănăstirea de pe Topolog sau a Rudenilor), astăzi biserică de mir, situată în satul Valea Râului, com. Galicea, jud. Vâlcea. Din fostul ansamblu monahal se mai păstrează biserica, cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel", clopotnița și zidul de

---

238. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Țara Românească, vol. II, pp. 538-545; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., pp. 1032-1035; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic*..., p. 260-261; D. Sandu et alii, *Monografie* II, pp. 960-971; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, 2007, p. 12; R. Tascovici, „Râmnicu Vâlcea, Biserica fostului Schit Cetățiua", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 534.

239. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Țara Românească, vol. I, p. 154; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, p. 29.

240. M. Păcurariu, „Episcopul Climent al Râmnicului, 1735-1748", în: *Mitropolia Olteniei*, XVII (1965), 1-2, pp. 39-40; N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Țara Românească, vol. I, p. 187; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., pp. 580-581; D. Sandu et alii, *Monografie* II, p. 913; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 96-98; R. Tascovici, „Colnic", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 193.

241. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Țara Românească, vol. I, p. 189; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., pp. 114, 580; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 28-32; R. Tascovici, „Comanca", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 195.

242. N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Țara Românească, vol. I, pp. 65-66; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic*..., p. 140; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică*..., p. 382-385; D. Sandu et alii, *Monografie* II, passim; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, p. 87; R. Tascovici, „Fedeleșoiu (Fedelesciori)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 274.

243. Arhivele Statului București, *Indice cronologic nr. 6. Mănăstirile: Bistrița și Banu*, București, 1948, XXIX/1; Ion Popescu-Cilieni, „Schituri oltene necunoscute", pp. 120-121; N. Stoicescu, *Bibliografia*..., I. Țara Românească, vol. II, p. 456.

incintă. A fost ctitorită de boierul cronicar Teodosie Rudeanu, anterior anului 1583. Închinată Episcopiei Râmnicului în 30 august 1698; desființată după 1864[244].

Grămești, fost schit și sat, în com. Costești, jud. Vâlcea. Se mai păstrează biserica de lemn cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", ctitorită în anii 1664-1665 de mitropolitul Ștefan al Ungrovlahiei[245].

Schitul Inătești, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului". Biserica a fost construită în anul 1751, pe locul uneia mai vechi; desființat după 1863[246].

Schitul Mănăilești (schitul de la Izvoare), de călugări, metoc al Mănăstirii Bistrița, azi biserică de mir, aflată în satul omonim, com. Frâncești, jud. Vâlcea. Are hramul „Înălțarea Domnului", fiind construită, probabil, la începutul secolului al XVI-lea și refăcută în 1683-1684 de postelnicul Pană Pârșcoveanu (monahul Pahomie) împreună cu fiul său, Iordache vel stolnic, și Dionisie, eclesiarhul Bistriței[247].

Schitul Morunglav (schitul Șerbănești), astăzi biserică de mir, situată în satul Șerbănești, com. Ștefănești, jud. Vâlcea; a fost metoc al Mănăstirii Sfântul Pantelimon. Se păstrează biserica, cu hramul „Sfântul Apostol Matei". A fost construit în 1746, de către jupan Matei Morunglavu și jupânița lui, Maria[248].

Schitul Neteda, situat în județul Vâlcea, pe pârâul omonim, în amonte, probabil pe raza satului actual Păscoaia, pendinte de orașul Brezoi. Credem că a fost întemeiat spre sfârșitul secolului al XVII-lea sau în cel următor[249].

Schitul Olteni, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfântul Nicolae", situată în satul omonim, com. Bujoreni, jud. Vâlcea; fost sediu al Episcopiei Râmnicului. A fost ridicată între anii 1568-1576 de episcopii Eftimie (c. 1559-1568) și Mihail (c. 1568-1585)[250].

Schitul Păușa, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfinții Voievozi", situată pe raza orașului Călimănești, jud. Vâlcea. A fost construită la mijlocul secolului al XVII-lea de

---

244. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, pp. 306-307 și notele; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 145; *Dicționarul Literaturii Române de la origini până la 1900*, București, 1979, pp. 757-758; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, p. 88.

245. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, pp. 200-201; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 234; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 471-472; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 83-84; R. Tascovici, „Grămești", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 309.

246. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, pp. 538-545; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 1032-1035; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, pp. 260-261; D. Sandu et alii, *Monografie* II, pp. 960-971; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 10-14; † Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului*, passim; C. Cârstea, „Catedrala Arhiepiscopală Sfântul Nicolae, Râmnicu Vâlcea", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești...*, pp. 1176-1177; R. Tascovici, „Râmnicu Vâlcea", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 531-532, 534-535.

247. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, pp. 416, 572; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 580-581; D. Sandu et alii, *Monografie* II, p. 913; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 96-98; R. Tascovici, „Mănăilești", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 387.

248. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, pp. 620-621; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1225; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 291; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 145-146.

249. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenești și a Moldovei*, trad. de George Sion, București, 1859, Ed. Valahia, colecția Euxin, ²2008, p. 572; Tunsuli (frații), *Istoria politică și geografică...*, p. 175; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 448.

250. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I p. 543; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 325; D. Sandu et alii, *Monografie* I, pp. 998-999; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 72-73; R. Tascovici, „Olteni", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 447.

doamna Bălașa, soția voievodului Constantin Șerban; fost metoc al mănăstirilor Cozia și Stânișoara[251].

Schitul Peri (Țigănia), astăzi biserică de mir, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului", situată în satul Bistrița, com. Costești, jud. Vâlcea (secolul al XVII-lea)[252].

Schitul Pietreni, (*De sub Piatră, schitul 40 de izvoare* sau *„Sfântul Nicolae"*), situat în satul omonim, com. Costești, jud. Vâlcea, astăzi biserică de mir. Biserica a fost construită de ieromonahul Ștefan, egumenul Mănăstirii Bistrița, împreună cu ieromonahii Epifanie și Nicodim, între anii 1700-1701, pe locul unei biserici mai vechi, de lemn[253].

Schitul Pietrarii De Jos, astăzi biserică de mir, cu hramul „Buna Vestire", situată în satul omonim, com. Pietrari, jud. Vâlcea. A fost ctitorit între anii 1742-1744, de către episcopul Climent al Râmnicului, împreună cu frații săi[254].

Schitul Scăueni, azi biserică de mir, metoc al Mănăstirii Cozia, aflat în satul omonim, com. Berislăvești, jud. Vâlcea; ctitorită la sfârșitul secolului al XVII-lea[255].

Schitul „Sfinții Îngeri", astăzi biserică de mir, situată în cartierul Romanii de Jos, al orașului Horezu, jud. Vâlcea. A aparținut unui fost schit, dependent de Mănăstirea Hurezi (1714)[256].

Schitul Slătioarele (Slătineanca), astăzi biserică de mir, cu hramul „Sfântul Nicolae", situată în orașul Ocnele Mari, jud. Vâlcea (secolul XVI)[257].

Mănăstirea Stănești, astăzi biserică de mir, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", fost metoc al Patriarhiei din Alexandria, situată în satul Stănești-Lunca, com. Lungești, jud. Vâlcea (începutul secolului al XVI-lea)[258].

---

251. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 475; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 218, 382-385; D. Sandu et alii, *Monografie* II, passim; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 41-44; R. Tascovici, „Păușa", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 477.

252. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 678; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 470; D. Sandu et alii, *Monografie* I, pp. 226-232; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 41-44; R. Tascovici, „Peri (Țigănia)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 479.

253. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 481; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, p. 234; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 471-472; D. Sandu et alii, *Monografie* II, pp. 933-934; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 83-84; R. Tascovici, „Pietreni", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 486.

254. M. Păcurariu, „Episcopul Climent...", pp. 38-39; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 480; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 1179; D. Sandu et alii, *Monografie* II, p. 930; R. Tascovici, „Pietrarii de Jos", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 486.

255. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 571; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 382-385; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 67-68; R. Tascovici, „Scăueni", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 568.

256. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. I, pp. 374-375, vol. II, p. 535; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 665-666; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 54-55; Ștefan Ionescu-Berechet, „Voievodul Vlad (III) Țepeș (1448, 1456-1462, 1476-1477)", în: *Domnitorii și ierarhii Țării Românești*, pp. 54-55; R. Tascovici, „Romanii de Jos", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 548.

257. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, pp. 455-458; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 894-895; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, pp. 279-280; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 56-59; R. Tascovici, „Slătioarele (Slătineanca)", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 589-590.

258. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 594; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 769, 793; V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic...*, pp. 283-284; *Monumente istorice din județul Vâlcea*, pp. 109-110; R. Tascovici, „Stănești", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 602.

Schitul Ştevioara este amintit în secolul al XIX-lea şi ruinat în 1946. Era situat pe raza com. Cheia, jud. Vâlcea[259].

Schitul Teiuşul, astăzi biserică de mir, situat în satul omonim, com. Buneşti, jud. Vâlcea (secolul al XVIII-lea)[260].

Schitul Titireciu, astăzi biserică de mir, cu hramul „Sf. Ioan Zlataust", situat în loc. Lunca, oraş Ocnele Mari, jud. Vâlcea (secolul al XVI-lea); din 1870 este biserică parohială a satului Lunca[261].

Schitul Ţeica, de maici, azi biserică de mir, cu hramurile „Sfântul Gheorghe" şi „Sfântul Dimitrie", în loc. omonimă, pendinte de oraşul Ocnele Mari, jud. Vâlcea (secolul al XVII-lea)[262].

Schitul Valea Drăganului, data de la începutul secolului al XVII-lea; era situat pe raza satului Drăganu, com. Valea Mare, jud. Vâlcea[263].

Schitul Verdea-Mitrofani, data din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, fiind situat, probabil pe raza satului Mitrofani, com. Suteşti, jud. Vâlcea[264].

Schitul Viezuri-Cheia, cu hramul „Buna Vestire", era situat pe raza com. Cheia, jud. Vâlcea. A fost ctitorită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ruinată după 1863; metoc al Mănăstirii Sărăcineşti[265].

În total, toate aceste schituri şi mănăstiri, dispărute sau devenite biserici de mir, sunt 256.

Cele mai numeroase au fost schiturile, al căror rol a fost, în cele mai multe situaţii, strict duhovnicesc; erau locuri de linişte şi retragere, de practicare a ascezei, a rugăciunii şi a pocăinţei. Numele, sub care au fost cunoscute unele dintre ele, provin de la anumite practici de rugăciune şi nevoinţă, ca în cazurile schiturilor Scăunele – Gorj (secolul al XVII-lea) şi Scăueni – Vâlcea (secolul al XVII-lea, poate mai vechi). Numele acestor aşezări monahale vine de la folosirea unor scăunele pentru rânduiala rugăciunii personale în care elementul principal, de tradiţie isihastă, îl constituia rostirea continuă a rugăciunii inimii: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul!"

Tot aici, mai notăm că în denumirea unora se evocă amintirea unor monahi cu viaţă sfântă, care le vor fi întemeiat, ori care s-au nevoit mai înainte în acel loc: schiturile Agaton – Buzău (secolul al XVI-lea, poate mai vechi), Târcov sau Schitul lui Cornilie – Buzău

---

259. D. Bălaşa, „Schituri oltene", p. 281, N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 624.
260. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. 2, p. 631; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, p. 328; D. Sandu et alii, *Monografie* II, 1976, pp. 1007-1008; *Monumente istorice din judeţul Vâlcea*, p. 73; R. Tascovici, „Teiuşul", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 639.
261. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, pp. 455-458; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 894-895; D. Sandu et alii, *Monografie* I, pp. 984-987; *Monumente istorice din judeţul Vâlcea*, pp. 56-59; R. Tascovici, „Titireciu", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, pp. 648-649.
262. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, pp. 455-458; D. Ghinea, *Enciclopedia geografică...*, pp. 894-895; D. Sandu et alii, *Monografie* I, pp. 984-987; *Monumente istorice din judeţul Vâlcea*, pp. 56-59; *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 668.
263. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 696.
264. I. Popescu-Cilieni, „Schituri oltene necunoscute", p. 127; D. Bălaşa, „Schituri oltene", pp. 281-283, N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 707.
265. D. Bălaşa, „Schitul Viezuri", în: *Îndrumătorul eparhial al Sfintei Episcopii a Râmnicului şi Argeşului*, V (1949), pp. 23-25; N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Ţara Românească, vol. II, p. 710.

(secolul al XVI-lea), schitul lui Purcal – Buzău (secolul al XVI-lea), Arseniile – Buzău (secolul al XVII-lea, sau mai vechi), schitul lui Profir – Buzău (secolul al XVII-lea), schitul Nifon – Buzău (secolul al XIX-lea) etc. În alte situații, denumirile unor așezări monahale pot aminti numele unor Locuri Sfinte cercetate de întemeietorii lor, ca în cazul Mănăstirilor Gorgota – Dâmbovița (secolul al XVI-lea), și Panaghia – Dâmbovița (secolele XVI-XVII), al schiturilor Atonul – Buzău (secolele XVI-XVII); reținem, ca o situație deosebită, schitul Ungurei – Buzău (secolul XVII), care va fi fost întemeiat, probabil, de călugări sau credincioși din Transilvania, numiți „ungureni" sau „ungurei" și care emigrau din pricina îngrădirii libertății religioase.

Ctitorii unora dintre schiturile și mănăstirile dispărute se călugăreau, după decesul soției, respectiv al soțului, în locașurile pe care le ridicaseră sau le rectitoriseră. Amintim pe postelnicul Pană Pârșcoveanul, ctitorul Schitului Mănăilești – Vâlcea (secolele XVI-XVII), care a îmbrăcat haina monahală în ctitoria sa, sub numele monahal Pahomie, pe ctitorul Schitului Budișteni – Argeș (secolul al XVII-lea), logofătul Stanciu Budișteanu, devenit, în călugărie, monahul Șefan, pe ctitorul Schitului Comănești – Mehedinți (secolul al XVII-lea), Miloș Iuzbașa, care s-a călugărit sub numele Mihail, pe Ioan Caragea din Odobești, care, refăcând Schitul Buluc – Vrancea (1679) devine și egumen – ca ieromonahul Isaia, pe Jipa căpitanul, nepotul episcopului Luca al Buzăului, care, cu ocazia refacerii mănăstirii unchiului său, Izvorani (secolul al XVII-lea), se călugărește acolo sub numele Manasie etc.

În privința situației ctitorilor acestor locașuri dispărute, reținem că, în unele cazuri au fost domnitori sau mari boieri, care au întemeiat mănăstiri mari, cu rosturi spirituale și cărturărești, cu o situație materială bună, înconjurate cu elemente de fortificație. Așa au fost mănăstirile Mislea – Prahova (secolul al XVI-lea), ctitoria voievodului Radu-Paisie, Cobia – Dâmbovița (secolul al XVI-lea), ctitoria stolnicului Badea Boloșin, Flămânda – Vâlcea (secolul al XVI-lea), ctitoria boierului cronicar Teodosie Rudeanu, Didești – Teleorman (secolul al XVI-lea, inițial fortificată), Menedic – Buzău (1532, ctitoria lui Vlad-Vintilă, fortificată cu ziduri puternice și turnuri de colț). Dintre mănăstirile fortificate din secolul al XVII-lea notăm: ctitoriile voievodului Matei Basarab: Brebu – Prahova, Cornățel și Negoiești, ambele în jud. Călărași, Mănăstirea Vieroși – Argeș (ctitoria lui Ivașco Golescu, dintre anii 1571-1573 și a marilor boieri Stroe Leurdeanu și Mareș Băjescu din secolul următor), „Adormirea" din Râmnicu Sărat (ridicată de Constantin Brâncoveanu și spătarul Mihai Cantacuzino), Mărgineni – Dâmbovița (reconstruită în 1646 de marele postelnic Constantin Cantacuzino și ginerele său, marele spătar Pană Filipescu), „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul" din Focșani (ctitoria domnitorului Grigorie Ghica). Dintre mănăstirile dispărute, inițial fortificate, din secolul al XVIII-lea, consemnăm: Mănăstirea Văcărești din București, „una dintre cele mai frumoase și impozante ctitorii" în stil brâncovenesc, cu două incinte ample (zidită între 1716-1722), „Prorocul Samoil" din Focșani (ctitoria domnitorului Constantin Cehan) și Mira sau Mera – Vrancea (ctitoria lui Constantin Cantemir și a fiului său Antioh; avea ziduri puternice, turnuri de colț și alte elemente de fortificație) etc.

Mult mai numeroase au fost cele ctitorite de ierarhi, mai cu seamă schituri: Schitul Olteni – Vâlcea, reședință arhierească, ctitoria episcopilor râmniceni Eftimie (c. 1559-1568) și Mihail (c. 1568-1585), în ultimii ani ai secolului al XVI-lea, episcopul Luca al Buzăului a ctitorit Mănăstirea Izvorani – Buzău, Schitul Jghiabu – Vâlcea, ctitoria mitropolitului Teofil

al Ungrovlahiei (refăcut în 1640), Schitul Bălănești – Vâlcea, ctitoria mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei (1650-1652), Schitul Grămești – Vâlcea, ridicat de același ierarh (1664-1665), fostul Schit „Sfinții Trei Ierarhi" din com. Schitu Golești – Argeș, zidit de episcopul Grigorie al Buzăului (1670-1676), Schitul Cetățuia – Vâlcea, ctitorit de mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei (între 1677-1680), Schitul Bonțești – Vrancea, al episcopului Mitrofan al Buzăului (1694-1702), Schitul Pietrarii de Jos – Vâlcea, ridicat de episcopul Climent al Râmnicului (între 1742-1744), la Schitul Colnic – Vâlcea biserica a fost ctitorită de același ierarh (în 1752), la mănăstirea Brazi – Vrancea, Sfântul Ierarh și Mucenic Teodosie a ctitorit o biserică de lemn spre sfârșitul secolului al XVII-lea, Schitul Cotești – Vrancea a fost ctitorit de episcopul Ștefan al Buzăului împreună cu ieroschimonahul Vasile (după 1720) etc. Mai notăm aici că cele mai multe schituri dispărute au fost ctitorite de preoți de mir, monahi și credincioși, fie mici boieri locali, orășeni sau săteni. Această observație poate constitui dovada evlaviei credincioșilor și înțelegerea importantului rol spiritual al așezărilor monahale.

Este cunoscut faptul că primele biblioteci, primele școli și primele scriptorii în care se dobândea învățătură și din care cărțile ieșeau la lumină – fie cărți liturgice, de învățătură, cu cuprins teologic sau lucrări cu caracter laic – au funcționat în mănăstiri și schituri, aceste așezări monahale îndeplinind și rolul unor focare de cultură. Această stare de lucruri nu este atestată în toate cazurile, deși ea nu putea lipsi. Funcția de centru de cultură și civilizație au îndeplinit-o și unele dintre mănăstirile și schiturile dispărute. La Mănăstirea Menedic – Buzău, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a existat o școală neoficială în care se dobândeau cunoștințe elementare[266]; la Mănăstirea Mărgineni - Dâmbovița a existat biblioteca învățatului cărturar umanist stolnicul Constantin Cantacuzino[267]; la schitul Pătroaia – Dâmbovița e existat o școală elementară pentru copiii sătenilor din zonă, în cursul secolului al XVIII-lea[268]; la Mănăstirea Segarcea – Dolj, a funcționat o școală la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor; la Mănăstirea din Vălenii de Munte – Prahova (secolul al XVII-lea) a existat o școală în prima jumătate a secolului al XIX-lea[269]; la Mănăstirea Berca – Buzău a funcționat Școala candidaților la preoție între anii 1838-1848[270]; la Mănăstirea Dedulești – Buzău a existat o școală elementară între anii 1864-1918[271]; la Schitul Beștelei – Pitești, Argeș, a existat o școală elementară în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[272]; la schitul piteștean Buliga – Argeș a existat o școală românească atestată între 1751-1819[273]; tot în secolul al XVIII-lea, la Mănăstirea Drăgănești

266. Eugen Marius Constantinescu (coord.), *Buzău. Mică enciclopedie istorică*, Buzău, 2000, p. 96.

267. Corneliu Dima-Drăgan, „Cultura teologică a stolnicului Constantin Cantacuzino în lumina reconstituirii bibliotecii de la mănăstirea Mărgineni", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII (1965), 9-10, pp. 943-975; T.G. Bulat, „Mărginenii, o veche și bogată ctitorie prahoveană închinată sfântului munte Sinai", în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), 11-12, pp. 1072 ș.u.

268. V. Mihordea, „Un colaborator al lui Constantin Mavrocordat la desființarea rumâniei: mitropolitul Neofit (1738-1753)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII (1965), 7-8, pp. 715-734.

269. G. Moisescu, *Istoria școalei din Vălenii de Munte, 1831-1941*, Vălenii de Munte, 1941, passim.

270. G. Cocora, „Biserica de la Berca, monument de artă brâncovenească", în: *Glasul Bisericii*, XXII (1963), pp. 515-534.

271. E.M. Constantinescu (coord.), *Buzău*, p. 197.

272. I. Ionașcu, *Catagrafia eparhiei Argeș...*, p. 34.

273. N. Stoicescu, *Bibliografia...*, I. Țara Românească, vol. II, p. 522.

(Ţigănia) a existat o şcoală elementară, condusă de dascălul Enache, la 1780[274]; schitul câmpulungean Mărculeşti – Argeş a întreţinut o şcoală românească ce fusese întemeiată de egumenul Dositei al Mănăstirii Negru Vodă, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până în 1819[275]; Schitul Găvanele – Buzău a deţinut o frumoasă bibliotecă de cărţi şi manuscrise, ridicate de Cezar Bolliac pentru Arhivele Statului[276]; la mănăstirea bucureşteană Văcăreşti a existat o bogată bibliotecă şi au funcţionat o şcoală şi o tipografie, ambele de limbă greacă[277].

Schiturile şi mănăstirile dispărute erau închinate unor mănăstiri mai mari, unor eparhii sau unor aşezăminte de le Locurile Sfinte. Dispariţia lor s-a datorat fie unei nepotrivite administrări, fie unor calamităţi naturale sau invazii de oşti străine; dar cea mai grea lovitură au primit-o prin *Legea Secularizării* din 1863, în urma căreia marea lor majoritate s-a desfiinţat, devenind biserici parohiale. În unele cazuri se încearcă restaurarea sau conservarea a ceea ce s-a mai păstrat.

Din rândurile de mai sus reiese că în mănăstirile şi schiturile dispărute din Muntenia şi Oltenia, continuând tradiţia monahismului răsăritean, s-au îmbinat rugăciunea şi acţiunea. Ele nu au fost numai locaşuri de asceză şi reculegere, ci şi de slujire a aproapelui prin cultură. Astfel şi-au adus contribuţia la educarea societăţii în spirit creştin, la sădirea şi cultivarea bunelor moravuri şi la pregătirea unor intelectuali la măsura epocilor pe care le-au parcurs şi după posibilităţile care existau.

---

274. Episcopia Alexandriei şi Teleormanului, *Biserici din Teleorman*, Alexandria, 2000, p. 103.

275. Dan Simonescu, „Documente privitoare la schitul Mărculeşti - Flămânda din Câmpulung Muscel", în: *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1942, p. 187-191.

276.. H. Constantinescu, *Bisericile de lemn din Eparhia Buzăului*, pp. 165-169; R. Tascovici, „Găvanu", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 292.

277. Mihaela-Gabriela Palade, „Văcăreşti", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, p. 683.

Bibliografie

Arhivele Statului Bucureşti, „Mănăstirile Tismana şi Trivalea", *Indice cronologic*, nr. 22 Bucureşti, 1951; Arhivele Statului Bucureşti, *Indice cronologic nr. 6. Mănăstirile: Bistriţa şi Banu*, Bucureşti, 1948, XXIX/1; Arhivele Statului, Bucureşti, *Indice cronologic nr. 16. Mănăstirile: Mihai Vodă, Mislea Motru, Nămăieşti, Nifon, Nucetu*, Bucureşti, 1949; Arhivele Statului, Bucureşti, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, Bucureşti, 1959, (indice); *Enciclopedia Ortodoxiei Româneşti*, Ed. IBMO, Bucureşti, 2010; *Domnitorii şi ierarhii Ţării Româneşti. Ctitoriile şi mormintele lor*, Pr. Mihai Hau (coord.), Diac. Dr. Radu Mişu (redactor responsabil), Ed. *Cuvântul Vieţii* a Mitropoliei Munteniei şi Dobrogei, Bucureşti, 2009; ANDREESCU Ştefan, „Acte medievale din arhive străine", *Revista de Istorie*, XXXIV (1981), 9; BARBU Violeta, „Pe marginea unor lămuriri confuze", în: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, XXIII (2005); BARNEA I., BILCIURESCU V., „Şantierul arheologic Basarabi", în: *Materiale de Arheologie*, VI (1959); BARNEA Ion, „Bisericuţele rupestre de la Murfatlar", în: *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice şi de artă creştină*, Galaţi, [2]1979; BĂDICEANU D., „Mănăstirea Poiana – Prahova", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LVI (1938); BĂLAŞA D., „Schitul Viezuri", în: *Îndrumătorul eparhial al Sfintei Episcopii a Râmnicului şi Argeşului*, V (1949); BĂLAŞA D., „Schituri oltene", în: *Mitropolia Olteniei*, XVII (1965), 3-4; BĂLĂŞEL T., „Un vechi schit căruia i s-a pierdut urma: Cătăluiul", în: *Biserica Ortodoxă Română*, 1927;BĂRCĂCILĂ Al., „Mănăstirea Coşuştea – Crivelnicu – Mehedinţi. Descriere arheologică", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, 1935; BRANIŞTE Marin, „Samuil Tărtăşescu, episcop-locotenent de Argeş", în: *Mitropolia Olteniei*, XIV (1964), 11-12; BRANIŞTE Marin, „Schitul Buliga, un metoc în Piteşti al Mitropoliei Ţării Româneşti", în: *Mitropolia Olteniei*, XVI (1966), 1-2; BRĂTULESCU V., „Inscripţii şi însemnări documentare la bisericile din raionul Găeşti", în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), 7-8; BRĂTULESCU V., ILIE R., *Mănăstiri şi biserici din Ilfov*, Bucureşti, 1935; BRĂTULESCU Victor, „Inscripţii şi însemnări documentare la bisericile din raionul Găeşti", în: *Glasul Bisericii*, XXIII (1964), 3-4; BULAT T.G., „Mărginenii, o veche şi bogată ctitorie prahoveană închinată sfântului munte Sinai", în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), 11-12; CÂNDEA Virgil, *Mărturii româneşti peste hotare*, vol. II, Bucureşti, 1998; CHIHAIA P., „Etapa Neagoe Basarab a complexului monastic isihast din munţii Buzăului", în: *Artă Medievală*, II, Ed. Albatros, Bucureşti, 1998; CHIHAIA Pavel, „Date noi despre bisericuţele rupestre din munţii Buzăului", în: *Glasul Bisericii*, XXXIII (1974), 5-6; CHIHAIA Pavel, „Despre mănăstirea Brădet (Argeş)", în: *Artă medievală*, vol. III, Ed. Albatros, Bucureşti, 1998; CHIRIAC Costel, „Un monument inedit: complexul rupestru de la Dumbrăveni (jud. Constanţa)", în: *Pontica*, XXI-XXII (1988-1989); COCORA G., „Biserica de la Berca, monument de artă brâncovenească", în: *Glasul Bisericii*, XXII (1963); COCORA G., *Episcopia Buzăului, o vatră de spiritualitate şi simţire românească*, Buzău, 1986; COCORA Gabriel, „Episcopul Luca al Buzăului", în: *Glasul Bisericii*, XXIII (1964), 9-10; COMAN I.G., „«Sciţii» Ioan Casian şi Dionisie cel Mic şi legăturile lor cu lumea mediteraneană", în: *Studii Teologice*, XXVII (1975), 3-4; COMAN Ioan G., „Contribuţia scriitorilor patristici din Scythia Minor – Dobrogea la patrimoniul ecumenismului nostru în secolele al IV-lea şi al VI-lea", în: *Ortodoxia*, XX (1968), 1; CONSTANTINESCU Al., „Sfântul Ioan Casian Scitul, nu Romanul", în: *Glasul Bisericii*, XXIII (1964), 7-8; CONSTANTINESCU Eugen Marius (coord.), *Buzău. Mică enciclopedie istorică*, Buzău, 2000; CONSTANTINESCU H., „Biserica fostei mănăstiri Râmnicu Sărat", în: *Glasul Bisericii*, XXIV (1965), 1-2; CONSTANTINESCU Horia, *Bisericile de lemn din Eparhia Buzăului*, Buzău, 1987; CONSTANTINESCU N.A., „Biserica din Izvorani", în: *Îngerul*, XII (1941); CONSTANTINESCU N.A., „Biserica Mărculeşti din satul Cozieni – Buzău", în: *Îngerul*, 1941; CONSTANTINESCU N.A., „Schitul Ceptura – Buzău", în: *Îngerul*, 1941; CONSTANTINESCU N.A., *Acte şi monumente buzoiene*, I, Bucureşti, 1941; CONSTANTINESCU Radu, Mircea

SFÂRLEA, *Monumente religioase, biserici și mănăstiri celebre din România*, București, 1994; CONSTANTINESCU Zamfir, „Biserica Costeștilor de pe Vâlsan", în: *Păstorul Ortodox*, XX (1939), 4-5; CREȚEANU R., „Schituri oltene necunoscute", în: *Mitropolia Olteniei*, XV (1963), 1-2; CRISTEA Gherasim, Episcopul Râmnicului, *Istoria Eparhiei Râmnicului*, Râmnicu Vâlcea, 2009; CRISTEA S.V., „Monumente de arhitectură ecleziastică în județul Teleorman", în: *Pagini de istorie bisericească teleormăneană*, București, 2006; CRISTOCEA Spiridon, „Contribuții la cunoașterea Schitului Budișteni (sec. XVII)", în: *Glasul Bisericii*, XLVIII (1989), 4-5; DIMA-DRĂGAN Corneliu, „Cultura teologică a stolnicului Constantin Cantacuzino în lumina reconstituirii bibliotecii de la mănăstirea Mărgineni", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII (1965), 9-10; Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Vâlcea, *Monumente istorice din județul Vâlcea. Repertoriu și cronologie*, Râmnicu Vâlcea, 2007; DOBRESCU N., *Istoria Bisericii Române din Oltenia, în timpul ocupațiunii austriece (1716-1739), cu 220 de acte și fragmente inedite culese din arhivele din Viena*, București, 1906; *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, XXXV, (1650), întocmit de Violeta Barbu, Constanța Ghițulescu, Andreea Iancu, George Lazăr, Oana Rizescu, București, 2003; *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, I. Țara Românească, București, 1961; DONAT I., *Fundațiile religioase ale Olteniei*, I, *Mănăstiri și schituri*, Craiova, 1937; DRĂGHICEANU V., „Biserica fostului schit Vărbila-Prahova", în: *Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice*, 1915; DRĂGHICEANU V., „Monumentele Olteniei", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, 1934; DRĂGULIN Gheorghe I., „Cuviosul Dionisie Exiguul Smeritul", în: *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987; DRĂGUȚ Vasile, „Tradițiile ctitoricești la Curbura Carpaților", în: *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, Buzău, 1983; DRĂGUȚ Vasile, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976; DUMITRESCU Al.T., „Despre schitul Hotărani", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, V (1912); Episcopia Alexandriei și Teleormanului, *Biserici din Teleorman*, Alexandria, 2000; Episcopia Râmnicului și Argeșului, *Monografie*, Râmnicu Vâlcea, 1976, vol. 2; FILITTI I.C., *Biserici și ctitori*, București, 1938; FLORESCU G.D., „Genealogia boierilor din Mărgineni din sec. XV și XVI", în: *Buletinul Comisiei istorice a României*, IX (1930; FORTUNESCU C.D., „Ctitoriile Brădeștilor", în: *Arhivele Olteniei*, 1943; FORTUNESCU C.D., FLORESCU G., ROMANESCU M., *Două neamuri oltene: Crețeștii și Brădeștii*, Craiova, 1944; FOTINO Dionisie, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenești și a Moldovei*, traducere din grecește de George Sion, Ed. Valahia, București, [2]2008; FURTUNĂ D., *Documentele moșiei Ceptura, jud. Prahova*, București, 1934; GEORGESCU Maria, Gheorghe POPA, *Documente referitoare la istoria județului Teleorman, 1441-1700*, vol. I, București, 1969; GEORGIAN P., „Documentele schitului Apșoara – Buzău", în: *Revista Istorică*, 1931; GHEORGHIU Aurel, „Două locașuri sfinte din trecut, mănăstire Panaghia și schitul Lăculețe", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXI (1963), 11-12; GHINEA Dan, *Enciclopedia geografică a României*, București, 2000; GIURESCU C.C., „Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700", în: *Revista Istorică Română*, XII (1943), fasc. I; GIURESCU C.C., „Târguri și orașe românești dispărute", în: *Revista Fundațiilor Regale*, VI (1939); GIURESCU C.C., „Un vechi oraș al Țării Românești: Cornățelul", în: *Studii și Articole de Istorie*, II, 1957; GIURESCU C.C., *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700*, București, 1943; GIURESCU C.C., *Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, 1957; HERA-BUCUR Ion C., *Monografia comunei Berevoiești–Muscel*, București, 1996; *Indice cronologic nr. 19, Mănăstirile: Râmnicu Sărat, Râncăciov, Răzvan, Rătești, Recea, Rogoz, Sadova, Sărindar, Sf. Sava-București și Seaca-Mușetești*, București, 1951; IOAN CASIAN Sf., *Scrieri Alese*, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 57, București, 1990; IONAȘCU I., *Biserici, chipuri și documente din Olt*, I, Craiova, 1934; IONAȘCU I., *Catagrafia eparhiei Argeș la 1824, cu o prefață, indice și o hartă*, București, 1942; IONAȘCU I., *Mănăstirea Seaca-Mușetești-Olt*, București, 1943; IONAȘCU I., *Un fost metoc al Pantelimonului. Schitul Grăjdana (Buzău). Cu documente și regeste mai*

ales din arhiva Eforiei Spitalelor civile, Buzău, 1936; IONESCU D., *Schituri și biserici de sat*, București, 1931; IORGA N., „Biserici prahovene", în: *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXX (1937); IORGA N., „Un palat al lui Brâncoveanu", în: *Floarea darurilor*, I (1906), 2; IORGA N., *Două hrisoave domnești pentru mănăstirea Mărgineni închinată muntelui Sinai*, București, 1935; IORGA N., *Mănăstirea din Vălenii de Munte*, Craiova, 1925; LEONTE Ileana, „Mânăstirea Râmnic", în: Arhivele Statului București, *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, București, 1955; MANU Dănuț I., „Schitul Ulita", în: *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, Râmnicu Vâlcea, 1988; *Marele Dicționar Geografic al României*, București, 1898, vol. I; MIHORDEA V., „Un colaborator al lui Constantin Mavrocordat la desființarea rumâniei: mitropolitul Neofit (1738-1753)", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII (1965), 7-8; MOISESCU G., *Istoria școalei din Vălenii de Munte, 1831-1941*, Vălenii de Munte, 1941; *Monumente istorice din județul Vâlcea. Repertoriu și cronologie*, Râmnicu Vâlcea, 2007; NANDRIȘ Grigore, *Documente slavo-române din mănăstirile muntelui Athos*, București, 1936; NEDA I.M., „Două catagrafii bisericești. Catagrafia mănăstirii Hotărani din jud. Romanați, la 1863", în: *Oltenia*, II (1941); NEDA Ioan M., „Contribuțiuni la istoricul desființatului schit Prosiia din județul Argeș", în: *Revista istorică română*, VI (1937); NEDA M.I., „Schitul șopot – Slatina, metohul episcopiei de Argeș", în: *Revista istorică română*, XV (1946); OBROCEA E., „Monografia comunei Posești", în: *Cunoașterea Prahovei*, I (1939), 1; ODOBESCU Alexandru, *Opere*, vol. II, București, 1967; OPAIȚ A., OPAIȚ C., BĂNICĂ T., „Complexul monastic paleocreștin de la Slava Rusă", în: *Revista Monumentelor Istorice*, SN, LIX (1990), 1; PANAIT I., TURCU Mioara, CONSTANTINESCU Iulia, CERNOVODEANU Paul, „Complexul medieval Tânganu. Cercetări arheologice, numismatice și istorice", în: *Cercetări arheologice în București* (Muzeul de istorie a orașului București), București, II (1965); PĂCURARIU M., „Episcopul Climent al Râmnicului, 1735-1748", în: *Mitropolia Olteniei*, XVII (1965), 1-2; PĂCURARIU M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, Iași, Trinitas, [3]2006; PETROȘANU D., „Câteva schituri oltene necunoscute", în: *Arhivele Olteniei*, XX (1940); XXI (1941); PLĂMĂDEALĂ Antonie, „Sfântul Gherman din Dacia Pontică, un străromân ignorat", în: *Mitropolia Ardealului*, XXXIV (1989), 5; PLEȘIA Dan, ANDREESCU Șt., „Mănăstirea Gruiul", în: *Glasul Bisericii*, 1965, 11-12; PLOPȘOR N.S., ȘUCU I., „Documente privitoare la moșiile Bratovoești, Gioroc și Puțuri", în: *Oltenia*, II (1941); POPESCU Sergiu, *Mehedinți, vatră de istorie și spiritualitate ortodoxă românească*, Ed. Didahia, Severin și Ed. Universitaria, Craiova, 2008; POPESCU-ARGEȘEL Ion, *Mănăstirile și bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, București, 2000; POPESCU-BEJENARU I., „Schitul Bălteni din Codrul Vlăsiei", în: *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, București, 1912; POPESCU-CILIENI I., „Documentele mănăstirii Tezlui – Dolj", în: *Arhivele Olteniei*, XVII (1938); POPESCU-CILIENI I., „Mănăstirea Albă, raionul Gura Jiului", în: *Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), 1-2; POPESCU-CILIENI I., „Schitul Aninoasa din satul Valea cu Apă, raionul Târgu Jiu", în: *Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), 1-3; POPESCU-CILIENI I., „Schituri oltene necunoscute", în: *Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), 1-3; POPESCU-CILIENI I., „Starea schitului Recica ot sud Romanați", în: *Revista de istorie bisericească*, I (1943), 1; POTLOGEA I., „Biserici din Lapoș", în: *Îngerul*, XIII (1941), 7-12; POTRA George, „Documente brâncovenești în legătură cu biserici și mănăstiri din țară și străinătate", în: *Glasul Bisericii*, XXIII (1964), 11-12; RĂUȚESCU I., „Metoașele Mitropoliei la 1819", în: *Raze de lumină*, III (1931), 3; RĂUȚESCU I., „Metoașele Mitropoliei sub Dionisie Lupu", în: *Raze de lumină*, III (1931), 3; SACERDOȚEANU A., „Unde a fost mănăstirea Rudina?", în: *Mitropolia Olteniei*, XIII (1961), 1-4; SANDU Dumitru et alii, *Monografie. Râmnicu Vâlcea*, 1976, vol. 2; *Sfânta Episcopiei a eparhiei Râmnicului Noul Severin în trecut și acum*, București, 1906; SIBIESCU Vasile, *Călugării sciți*, Sibiu, 1936; SIMACHE N., *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Târgșor (1632-1857)*, Ploiești, 1970; SIMONESCU Dan, „Documente privitoare la schitul Mărculești - Flămânda din Câmpulung Muscel", în: *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1942; STĂNICĂ C., „Încă o mănăstire necunoscută", în: *Arhivele Olteniei*, XVI (1937); STEWART Columbia, *Casian*

Monahul. Învățătura ascetico-mistică, Deisis, Sibiu, 2000; STOICESCU N., *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I. Țara Românească (Muntenia, Oltenia, Dobrogea), Craiova, 1970, vol. II; STOICESCU N., *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974; ȘTEFAN Gh., BARNEA I., MITREA B., „Șantierul arheologic Garvăn (Dinogeția)", în: *Materiale și cercetări arheologice*, (București) III (1962); ȘTEFĂNESCU I.D., „Originea și evoluția unor teme care apar în arta bisericească", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1964, 1-2; ȘURARU Voica Voichița, *Doamna Neaga, regina din Cislău*, Ed. Arania, 2008; TASCOVICI Radu, *Monumente bisericești de istorie și artă din zona Muscel*, teză de doctorat, ms., Sibiu, 2004; TUDOR Mihalache, *Popas la Vetrele Ortodoxiei buzoiene*, Buzău, 2002; TUNSULI (frații), *Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci de la cea mai veche a sa întemeere până la anul 1774, dat mai antâiu la lumina în limba grecească la anul 1806 de frații Tunsuli, tradusă de George Sion*, București, 1863; TURCU Nicolae C., „Activitatea mitropolitului Neofit I al Ungrovlahiei", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIV (1966), 5-6; ȚÂNȚĂREANU Ecaterina, „O ctitorie de la cumpăna veacurilor XVII și XVIII – Biserica Adormirea Maicii Domnului a fostului schit Didești, județul Teleorman", în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, XVII (2006), 1; VASILESCU Lăudat, „Biserica Banu din orașul Buzău", în: *Glasul Bisericii*, XVII (1958), 11; ZAGORITZ Al.M., „Tâmpla și tronul arhieresc. Origini și caractere", în: *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, VII (1915).

MĂNĂSTIRI ȘI SCHITURI DISPĂRUTE DIN MOLDOVA

Stadiul cercetărilor asupra problemei

Istoria monahismului și a așezămintelor monahale constituie o temă complexă a cercetării istorice din țara noastră, frecvent tratată de cercetători. De la câteva rânduri până la lucrări special dedicate, istoria monahismului a fost abordată în lucrările de istorie ecleziastică și laică, istoria culturii și literaturii, arhitecturii și picturii, monografii dedicate personalităților vieții monahale sau așezămintelor monastice, în lucrări care tratează despre așezămintele sociale și medicale și în cele care au ca subiect turismul religios.

Primele cercetări privind viața monahală din Moldova au fost făcute în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, în contextul unor proiecte legislative privitoare la mănăstiri. În 13/25 decembrie 1863 a fost adoptat proiectul de lege pentru secularizarea averilor mănăstirești, iar în 30 noiembrie 1864 a fost dată *Legea călugăriei* sau *Decretul organic pentru reglementarea schimei monahicești*. În această perioadă au fost publicate lucrări care au tratat mai ales problematica și istoricul mănăstirilor închinate. Începând cu anul 1863, preotul Grigore Musceleanu a publicat mai multe lucrări privind mănăstirile din Moldova[1]. În 1865, maiorul D. Pappazoglu a editat *Atlasul Geografic al României* în care și-a propus să reprezinte „monastirile toate", localizând vetrele monahale dispărute în cursul timpului și mai ales după reformele lui Cuza. Primele demersuri sistematice pentru identificarea și cunoașterea locașurilor monahale au fost făcute de Alexandru Odobescu, fost ministru al monumentelor (1863-1864) și profesor de arheologie la Universitatea din București. Între anii 1871-1873 acesta a trimis un chestionar arheologic pentru a fi completat de învățătorii, preoții și primarii

1. Grigore MUSCELEANU, „[Descrierea monastirilor de dincolo de Milcov]", în: *Calendarul antic pe anul 1863*, pp. 49-171; Grigore MUSCELEANU, „Inscripții din bisericile și mănăstirile României", în: *Calendarul antic pe anul de la Christos 1875*, pp. 29-96; Grigore MUSCELEANU, „Monumente sfinte și inscripțiuni istorice din România de peste Milcov (Moldova)", în: *Calendar ‹antic› pentru anul de la Kristos 1863*, care conține *Monumente sfinte și inscripțiuni istorice ale celor mai vechi Monastiri Române administrate de pământeni și de străini (egumeni greci) din România de peste Milcov (Moldovia)*, culese și așezate de Preot..., s.a., 184 pp. + 1 hartă.

◄ Chipuri de monahi

din localităţile Principatului României, cu mărturii ale istoriei locurilor, între care se regăsesc informaţii preţioase privind aşezămintele monahale dispărute.

Cumulând experienţa vizitelor pastorale cu pasiunea cercetătorului pentru istoria şi spiritualitatea Bisericii din Moldova, episcopul Melchisedec Ştefănescu al Romanului a publicat în 1885 *Notiţele istorice şi arheologice adunate de pe la 48 monastiri şi biserici antice din Moldova*. În 1890 a apărut lucrarea lui Constantin Bilciurescu, *Monastirile şi bisericile din România*, iar între 1898-1902 au fost tipărite cele 5 volume ale *Marelui Dicţionar Geografic al României* ale lui George Ioan Lahovari, care expun sistematic informaţii istorice privitoare la locaşurile de cult, între care şi cele mănăstireşti.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, cercetările efectuate sau coordonate de Nicolae Iorga tratează aspecte privitoare la viaţa aşezămintelor monahale dispărute. Între 1905-1908 acesta publică lucrarea în două volume *Inscripţii din bisericile României*, în 1908 înfiinţează şi coordonează *Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice* în care sunt publicate o serie de monografii locale şi regionale ale locaşurilor monahale, iar în 1916 apare volumul *Sate şi mănăstiri din România*. După 1918, revista *Arhivele Basarabiei* va publica studii, monografii şi documente privitoare la viaţa aşezămintelor monahale, cu insistenţă asupra realităţilor din Basarabia şi Bucovina. În perioada interbelică şi cea imediat următoare Pr. Constantin Bobulescu a adunat numeroase inscripţii şi însemnări din biserici şi mănăstiri, multe încă nepublicate, care conţin elemente de atestare, datare şi localizare a aşezămintelor monahale dispărute[2].

În anul 1937, O.G. Lecca a publicat un *Dicţionar istoric, arheologic şi geografic al României*[3] în care găsim informaţii preţioase despre mănăstirile şi schiturile dispărute ale României. În aceeaşi perioadă, protosinghelul Theofil Niculescu îşi va încununa studiile de licenţă la Facultatea de Teologie din Cernăuţi cu o cercetare privind *Sfintele monastiri şi schituri din România*[4].

După 1944, cercetările asupra istoriei vieţii monahale nu au fost încurajate de o societate şi un regim politic potrivnice trăirii mistice. Aşezămintele monahale au fost apreciate pentru valoarea lor artistică şi culturală şi văzute ca centre de creaţie artistică, loc de adăpostire şi protejare a valorilor de interes naţional şi monumente istorice, fără a se vorbi de viaţa lor duhovnicească. Cercetători precum Nicolae Grigoraş[5],

---

2. Dintre studiile publicate, dedicate special unor aşezăminte monahale dispărute amintim Constantin Bobulescu, *Schiţă istorică a satelor Crucea de Sus, Crucea de Jos cu bisericile lor, cum şi a schiturilor Brazii şi Moşinoaele din judeţul Putna*, Bucureşti, 1926, 86 pp.; Constantin Bobulescu, *O pagină pentru mănăstirea Runcului din jud. Neamţ*, Bucureşti, 1942, 25 pp. (extras din *Arhiva românească*, VIII (1942), pp. 247-271); Constantin Bobulescu, *Săhăstrii şi schituri de pe Valea Trotuşului*, Bucureşti, 1946 (extras din *Arhiva românească*, X (1945-1946), pp. 317-339). Pentru cele rămase în manuscris a se vedea Biblioteca Academiei Române, *Manuscrisele Pr. Constantin Bobulescu*, Arhiva A 1580, A 1610, A 3844.

3. O.G. Lecca, *Dicţionar istoric, arheologic şi geografic al României*, Ed. „Universul", Bucureşti, 1937, 629 pp.

4. Teza a fost susţinută în 1943, însă a fost publicată postum, în 2002: Theofil S. Niculescu, *Sfintele mănăstiri şi schituri din România*, Mânăstirea Vodiţa, Drobeta Turnu-Severin, 2002, 383 pp.

5. N. Grigoraş, „Primele mănăstiri şi biserici Moldoveneşti", în: *Cercetări istorice*, XX (SN III), Iaşi, 1947, pp. 114-130; N. Grigoraş, „Biserica Aroneanu", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XLIII (1967), 7-8, pp. 538-539; N. Grigoraş, „Un vechi locaş de cultură dispărut: Mânăstirea Sălăjani", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XLIV (1968), 7-8, pp. 422-425.

Tit Simedrea[6], Ioan Caproşu[7], Alexandru I. Gonţa[8], Erast Hostiuc (Costea)[9], Ştefan S. Gorovei[10], Pr. Alexandru Stănciulescu-Bârda[11] au studiat trecutul mănăstirilor din Moldova, publicând studii dedicate unor aşezăminte monahale dispărute. O lucrare de referinţă în cercetarea istoriei monumentelor din Moldova este cea publicată de Nicolae Stoicescu, în 1974: *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*. În acelaşi an va apărea la Iaşi volumul *Monumente istorice bisericeşti din Mitropolia Moldovei şi Sucevei*.

În anul 1982, arhimandritul Ioanichie Bălan a publicat lucrarea *Vetre de sihăstrie românească*[12] în care, valorificând mărturii documentare şi tradiţii locale, a încercat să ofere o imagine de ansamblu asupra monahismului românesc.

După 1990 viaţa monahală a intrat într-o nouă etapă. Au fost înfiinţate mănăstiri şi schituri, reînfiinţate cele care din diverse motive au fost desfiinţate de-a lungul timpului. De asemenea, au fost intensificate cercetările dedicate vieţii monahale prezente şi trecute. Între cele privitoare la trecutul aşezămintelor monahale din Moldova amintim contribuţiile cercetătorilor Pr. Lector Ene Ionel[13], Voica-Maria Puşcaşu[14], Ioan Moldoveanu[15], Arhim. Daniil Oltean[16], Petronel Zahariuc[17]. Despre mănăstirile

---

6. Tit Simedrea, „Mănăstiri vândute şi dăruite în sec. XV", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVII (1949), 1-2, pp. 65-83.

7. N. Grigoraş, I. Caproşu, *Biserici şi mănăstiri vechi din Moldova*, Bucureşti, 1968, 70 pp. + 72 pl.

8. Alexandru I. Gonţa, „Domeniile feudale şi privilegiile mănăstirilor moldoveneşti în timpul domniei lui Ştefan cel Mare", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXV (1957), 5, pp. 438-455; A.I. Gonţa, „M-rea de la Greci din ţarina Iaşilor, o ctitorie dispărută a lui Alexandru Lăpuşneanu", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XXXV (1959), 1-2, pp. 50-59; A.I. Gonţa, „Două mănăstiri moldoveneşti din secolul al XV-lea de pe valea Dobrovăţului dispărute", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XXXVI (1960), 1-2, pp. 121-126; A.I. Gonţa, „O nouă ctitorie necunoscută a lui Alexandru Lăpuşneanu:Mănăstirea de peste Vale de la Vânătorii Bistriţei", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XLII (1966), 3-4, pp. 178-191; A.I. Gonţa, „Un aşezământ de cultură de la Alexandru Lăpuşneanu pe valea Secului înainte de ctitoria lui Nistor Ureche. Schitul lui Zosin" în: A.I. Gonţa, *Studii de istorie medievală*, texte selectate şi pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely şi Ştefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproşu, Ed. Dosoftei, Iaşi, 1998, pp. 211-228 (o formă a studiului a fost publicată în Mitropolia Moldovei şi Sucevei, XXXVIII (1962), 9-12, pp. 694-712).

9. Erast Hostiuc (Costea), *Istoricul fostei mănăstiri de maici din Pătrăuţi pe Suceava*, Cernăuţi, 1929, 51 pp. (extras din *Candela*, XL (1929), 7-9).

10. Ştefan S. Gorovei, „M-rea Trestiana", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XLIV (1968), 9-10, pp. 562-568.

11. Alexandru Stănciulescu-Bârda, „Locaşuri de cult şi aşezări străvechi de pe pământul Moldovei", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, LXIV (1988), 2, pp. 110-116.

12. Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*. Secolele IV-XX, Bucureşti, 1982, 576 pp.

13. Pr. Ionel Ene, *Biserici, schituri şi mănăstiri din Moldova secolelor XV-XVI. Contribuţii la un Atlas Geografic*, teză de doctorat întocmită sub îndrumarea Prof. Dr. Emilian Popescu, Bucureşti, 1998, 318 pp., manuscris aflat în Biblioteca Facultăţii de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian" din Bucureşti, inventar nr. 23.362.

14. Voica-Maria Puşcaşu, *Actul de ctitorie ca fenomen istoric în Ţara Românească şi Moldova până la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 2001, 622 pp.

15. Pr. Ioan Moldoveanu, *Contribuţii la istoria relaţiilor Ţărilor Române cu Muntele Athos (1650-1863)*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2002, 320 pp.

16. Arhim. Daniil Oltean, „Repere ale istoriei vieţii mănăstireşti în Eparhia Dunării de Jos", în: *Credinţă, Istorie şi Cultură la Dunărea de Jos*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 2005, pp. 316-403.

17. Petronel Zahariuc, „Date noi despre două vechi mănăstiri ieşene: Clatia şi Dancu" în: *De la Iaşi la Muntele Athos. Studii şi documente de istorie a Bisericii*, Ed. Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2008, pp. 53-64 (studiul a fost publicat iniţial în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, XLIII-XLIV (2006-2007), pp. 673-683).

din Basarabia au scris Vlad Ghimpu[18] și Luminița Ilvițchi[19], iar despre cele din Buco-vina Pahomi Mircea[20].

O lucrare special dedicată istoriei mănăstirilor și schiturilor ortodoxe dispărute din Moldova este aceea a părintelui ieromonah Marcu (Marian) Petcu de la Mănăstirea Putna: *Mănăstiri și schituri din Moldova din sec. XIV-XIX, astăzi dispărute*[21], și a fost alcătuită ca teză de licență în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul" din București, sub îndrumarea Pr. conf. dr. Ioan Moldoveanu. De formare geograf, autorul a însoțit cercetarea istorică cu identificarea geografică a mănăstirilor dispărute și a publicat și un *Atlas istoric al mănăstirilor și schiturilor ortodoxe din România sec. XI-XXI*[22].

Cauzele dispariției

De-a lungul timpului a dispărut un număr însemnat de așezări monahale, multe despre care izvoarele istorice nu au consemnat nimic și despre a căror existență se cunoaște prea puțin, uneori doar din toponimice.

Cauzele dispariției sunt dintre cele mai diverse și ele țin de *persoana ctitorilor*, *materialul de construcție folosit*, *calamități naturale* (cutremure, incendii, alunecări de teren) și cele *provocate de om* (incendii, jafuri etc.), *influența politicului* și altele. Înainte de a vorbi despre fiecare cauză în parte trebuie făcută o precizare. În documente nu există o terminologie clar folosită care să diferențieze așezămintele monahale cu statut de mănăstire de cele cu statut de schit, astfel că uneori cuvântul mănăstire desemnează un așezământ în care pe lângă un ieromonah care săvârșea slujbele, viețuiau doar câțiva monahi.

Motivele pentru care au fost ctitorite mănăstirile și schiturile ortodoxe sunt în primul rând de natură religioasă. Preferința pentru ridicarea unor astfel de locașuri de cult se explică prin faptul că erau destinate a fi necropolă pentru ctitori, dându-le acestora dreptul de a fi pomeniți mereu la rugăciunea neîntreruptă ce se făcea acolo. Ctitorirea așezămintelor monahale a avut însă și o motivație socială. Domnia și-a asumat drept datorie înzestrarea, întreținerea și refacerea așezămintelor monahale, considerând că aceasta ține de prestigiul și autoritatea ei ca instituție și, doar în plan secundar de prestigiul și autoritatea ctitorului inițial[23]. Celelalte categorii de ctitori aveau în vedere afirmarea pe plan social, astfel că actul de ctitorire a unui așezământ monahal venea să certifice o stare socială prezentă sau dorită.

Cercetarea fenomenului actului de ctitorire a arătat că în Moldova, începând cu secolul al XIV-lea și până la sfârșitul secolului al XVI-lea, instituția domniei este cea care domină activitatea ctitoricească. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea boierimea va prelua ponderea

---

18. Vlad Ghimpu, *Biserici și mănăstiri în Basarabia. Monografie*, Ed. Tyragetia, Chișinău, 2000, 220 pp.
19. Luminița Ilvițchi, *Mănăstirile și schiturile din Basarabia*, Ed. Museum, Chișinău, 1999, 148 pp.
20. Mircea Pahomi, *Biserici și schituri ortodoxe românești din ținutul Cernăuți*, Ed. Hurmuzachi, Suceava, 1998, 272 pp.
21. Ierom. Marcu (Marian) Petcu, *Mănăstiri și schituri din Moldova din sec. XIV-XIX, astăzi dispărute*, Ed. Bibliotecii Naționale a României, București, 2010.
22. Ierom. Marcu Petcu, *Atlas istoric al mănăstirilor și schiturilor ortodoxe din România sec. XI-XXI*, Ed. Bibliotecii Naționale a României, București, 2010.
23. V.-M. Pușcașu, *Actul de ctitorie...*, p. 202.

ctitoririi de așezăminte monahale, remarcându-se și inițiativele ctitoricești ale târgoveților, corporațiilor meșteșugărești sau negustorești. Începând cu secolul al XVII-lea în rândul ctitorilor se întâlnesc din ce în ce mai frecvent persoane sau grupuri de persoane care nu făceau parte din clasa privilegiată[24]. Numele celor mai mulți ctitori ne-a rămas necunoscut. Religiozitatea moldovenilor, manifestată și în dorința lor de a avea mereu în preajmă un locaș de închinare, a dus la înmulțirea mănăstirilor și schiturilor, fără ca autoritatea bisericească să aibă un control asupra fenomenului. Aceste așezăminte monahale erau de cele mai multe ori paraclise ctitorite pe proprietăți particulare. Cel mai adesea chiar ctitoriile boierești erau fără personalitate juridică, fiind dependente direct de sprijinul financiar care le venea de la reședința boierească. Domnul Grigore al III-lea Alexandru Ghica (mart. 1764 – ian. 1767, prima domnie) a încercat să pună o rânduială în acest fenomen aducând actul ctitoricesc sub controlul Bisericii și a hotărât ca aprobarea pentru începerea lucrărilor să se dea după ce ctitorul dispunea de toate cele necesare pentru ridicarea și înzestrarea așezământului respectiv.

Cercetând cauzele dispariției așezămintelor monahale care țin de persoana ctitorilor se remarcă faptul că, de-a lungul timpului, ctitoriile care au rezistat cel mai mult sunt cele domnești, înzestrate din punct de vedere material cu moșii și venituri anuale stabile (ex.: dreptul de a încasa vama), scutiri de dări, danii bănești semnificative, înzestrarea cu toate cele necesare cultului.

Starea socială a ctitorilor s-a reflectat și asupra ctitoriilor, puterea lor financiară regăsindu-se în materialul de construcție folosit. Ctitoriile târgoveților, obștilor sătești și ale clericilor sunt din materiale perisabile, cel mai adesea din lemn, în timp ce ctitoriile boierești și mai ales cele domnești au fost zidite din piatră și materiale rezistente, fiind slujite de toată priceperea arhitecturii și artei moldovenești.

În decursul timpului au fost așezăminte monahale care au avut de suferit din pricina unor calamități naturale. Mănăstirile Probota, Moldovița și Humor au fost construite la o mică distanță de locașurile de cult care au deservit obștile monahale din aceste locuri în secolul al XV-lea și care au fost ruinate în urma unor alunecări de teren, revărsări de ape sau cutremure.

Nu puține au fost jafurile și incendiile care s-au abătut asupra așezămintelor monahale, în contextul în care Moldova a fost teatrul de război unde marile imperii vecine (otoman, rusesc și austriac) își confruntau oștirile, căutând ca prin jaf să-și îmbogățească prada de război sau s-o suplinească atunci când aceasta lipsea. Bogățiile pe care sperau să și le însușească i-au atras pe tâlhari care, pe lângă prada luată, făceau și numeroase stricăciuni și chiar crime[25].

Puterea politică a constituit și ea una din cauzele dispariției unor așezăminte monahale. Cele mai multe mănăstiri au fost desființate în secolul al XIX-lea, odată cu secularizarea averilor mănăstirești, care a avut loc în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Implicarea abuzivă a statului în viața mănăstirilor în perioada comunistă a

---

24. V.-M. Pușcașu, *Actul de ctitorie...*, p. 212.
25. Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Trinitas, Iași, ³2004, pp. 501-502; vol. II, Iași, ³2006, p. 194.

destabilizat liniştea vieţii călugăreşti, mai ales prin aplicarea *Decretului 410/1959*, însă deşi în această perioadă unele mănăstiri şi schituri şi-au întrerupt activitatea, cele mai multe dintre ele au fost reînfiinţate după 1990[26].

Date statistice

Cercetând raportul dintre mănăstirile ctitorite şi cele dispărute se observă că în cursul veacurilor XIV-XVIII numărul mănăstirilor ctitorite a fost mai mare decât dublul numărului celor dispărute. Doar în secolul al XIX-lea numărul mănăstirilor dispărute/desfiinţate a fost mult mai mare decât al celor ctitorite (aproximativ 260 mănăstiri dispărute şi doar cca. 60 ctitorite). Trebuie precizat însă că dintre mănăstirile desfiinţate în secolul al XIX-lea, în urma reformelor lui Cuza, unele dintre ele au devenit biserici de mir, cele mai multe păstrându-şi acest statut până astăzi. La început slujbele erau oficiate de monahi, în timp însă locul acestora a fost luat de preoţii de mir. Între bisericile de mir de astăzi, foste mănăstiri, amintim bisericile *Aroneanu*, *Barnovschi*, *Bărboi*, *Cuvioasa Paraschiva*, *Dancu*, *Nicoriţă*, *„Sf. Ioan Gură de Aur"*, *„Sfântul Lazăr"*, *„Sf. Nicolae Domnesc"*, *„Sfântul Sava"*, *Socola* din oraşul Iaşi, *Buhalniţa* şi *Vânători* din judeţul Neamţ, *Mavramol*, *Nicoreşti*, *Precista*, *Sfântul Dimitrie*, *„Sfântul Gheorghe"*, *„Sfinţii Voievozi"* din Galaţi, *Precista* din Roman, *Precista* din Bacău, *Precista* şi *„Sfântul Dimitrie"* din Focşani, *Precista* şi *Răducanu* din Tg. Ocna ş.a.

Privitor la ultima atestare documentară a mănăstirilor şi schiturilor din Moldova, astăzi dispărute, situaţia numărului lor pentru fiecare secol este următoarea:

În *judeţul Bacău*: 4 – secolul al XV-lea; 4 – secolul al XVI-lea; 1 – secolul al XVII-lea; 10 – secolul al XVIII-lea; 39 – secolul al XIX-lea; 2 – secolul al XX-lea;

În *judeţul Botoşani*: 2 – secolul al XVIII-lea; 12 – secolul al XIX-lea; În judeţul Galaţi 3 – secolul al XV-lea; 5 – secolul al XVII-lea; 1 – secolul al XVIII-lea; 27 – secolul al XIX-lea; 1 – secolul al XX-lea;

În *judeţul Iaşi*: 5 – secolul al XV-lea; 2 – secolul al XVI-lea; 7 – secolul al XVII-lea; 9 – secolul al XVIII-lea; 37 – secolul al XIX-lea; 2 – secolul al XX-lea;

În *judeţul Neamţ*: 4 – secolul al XV-lea; 2 – secolul al XVI-lea; 4 – secolul al XVII-lea; 7 – secolul al XVIII-lea; 34 – secolul al XIX-lea; 1 – al XX-lea;

În *judeţul Suceava*: 6 – secolul al XV-lea; 2 – secolul al XVI-lea; 1 – secolul al XVII-lea; 17 – secolul al XVIII-lea; 13 – secolul al XIX-lea;

---

26. Pentru cadrul general al problemei a se vedea Pr. dr. Ioan DURĂ, *Monahismul românesc în anii 1948-1989. Mărturii ale românilor şi consideraţii privitoare la acestea*, Ed. Harisma, Bucureşti, 1994, 123 pp.; George ENACHE, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană. Studii şi eseuri*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005, 589 pp.; George ENACHE, Adrian Nicolae PETCU, *Monahismul ortodox şi puterea comunistă în România anilor '50*, Ed. Partener, Galaţi, 2009, 177 pp. Pentru monahismul din Moldova a se vedea Ierom. Cosma GIOSANU, *Răstignirea monahismului românesc la mijlocul secolului al XX-lea. Studiu de caz: Mănăstirile Sihăstriaşşi Slatina*, Ed. „Sf. Mina", Iaşi, 2009, 352 pp.; Arhim. Emilian NICA, *Aduceţi-vă aminte de înaintaşii voştri. Arhiepiscopia Iaşilor între anii 1900-1948*, Ed. Doxologia, Iaşi, 2009, pp. 156-199; Pr. Nicolae Cătălin LUCHIAN, *Monahismul moldav în primele decenii ale comunismului românesc 1947-1977*, Ed. Doxologia, Iaşi, 2010, 199 pp. La 27 noiembrie 2009 la Mănăstirea Secu din judeţul Neamţ a avut loc Simpozionul intitulat: *Decretul 410/1959 – Moment de oprimare a monahismului românesc*, ale cărui lucrări sunt în curs de publicare la Ed. Doxologia a Arhiepiscopiei Iaşilor.

În *județul Vrancea*: 1 – secolul al XVI-lea; 6 – secolul al XVII-lea; 13 – secolul al XVIII-lea; 34 – secolul al XIX-lea; 1 – secolul XX; În județul Vaslui: 5 – secolul al XV-lea; 3 – secolul al XVI-lea; 4 – secolul al XVII-lea; 7 – secolul al XVIII-lea; 39 – secolul al XIX-lea; 1 – secolul al XX-lea;

În *Republica Moldova*: 1 – secolul al XV-lea; 1 – secolul al XVI-lea; 2 – secolul al XVII-lea; 3 – secolul al XVIII-lea; 19 – secolul al XIX-lea; 1 – al XX-lea;

În *Ucraina (Bucovina de Nord)*: 1 – secolul al XVII-lea; 14 – secolul al XVIII-lea; 5 – secolul al XIX-lea; 2 – al XX-lea;

Nelocalizate: 1 – secolul al XV-lea; 2 – secolul al XVII-lea; 5 – secolul al XVIII-lea; 7 – secolul al XIX-lea[27].

Vechimea monahismului în Moldova, ca și cea a creștinismului pe aceste meleaguri, se pierde în negura vremurilor. Acolo unde documentele scrise încetează să mai dea mărturie, descoperirile arheologice vin să confirme că tradiția, toponimia (Mănăstireni, Dealul Mănăstirii, Chilii, Călugăreni, Călugărița, Schitul etc.) și logica istorică nu vorbesc fără temei despre o viață monahală intensă înainte de secolul al XIV-lea[28].

După tradiție, Bogdan I a ridicat un schit în apropiere de Baia, numit Bogdănești. Începând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea apar știri documentare despre așezămintele monahale din Moldova. Un act din 1395 al Patriarhiei de Constantinopol menționează două mănăstiri ctitorite de *Ialțco din Mavrovlahia*, una cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", iar cealaltă cu hramul „Sfântul Dumitru", ambele localizate pe teritoriul actual al orașului Suceava.

Viața mănăstirească din secolele XIV-XV este o continuare firească a celei de până atunci, noile locașuri fiind ridicate în apropierea sau pe locul unora mai vechi. La Putna a existat o bisericuță de schit mult mai veche decât ctitoria lui Ștefan cel Mare, Mănăstirea Voroneț a fost ridicată pe locul uneia mai vechi, pomelnicele mănăstirilor Pângărați și Bisericani îl indică drept prim ctitor pe Alexandru cel Bun, la Neamț a ridicat o biserică de lemn Petru I Mușatinul, iar mitropolitul Dosoftei în baza unor documente mai vechi pe care le-a cercetat, astăzi dispărute, arăta că mănăstirea „Sf. Nicolae din Poiană" a fost ridicată de sihaștri încă „de la începutul țării"[29].

Cercetările actuale au identificat un număr de 29 așezăminte monahale ale cărei ultimă atestare documentară se oprește la limita cronologică a secolelor XIV-XV. Între acestea

27. Ierom. Marcu Petcu, *Mănăstiri și schituri...*, passim.

28. Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la Est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991. Cercetând mărturiile arheologice privitoare la răspândirea creștinismului în Moldova, autorul explică faptul că până în secolul al XII-lea nu au fost descoperite încă edificii speciale destinate oficierii slujbelor religioase creștine datorită faptului că acestea s-au năruit, neputând fi depistate arheologic. Perioadă a nenumăratelor migrații de populații. Au fost ridicate sumar la suprafața solului, pentru construcția lor fiind folosit lemnul care se găsea din abundență, dar care n-a rezistat în timp (pp. 113-114). Privitor la viața monahală, autorul afirmă că „sunt de așteptat în viitor cercetările arheologice privitoare la cunoașterea vieții monahale, existența unor edificii rupestre (de tipul celor din Munții Buzăului) și în regiunile de la est de Carpați, în munții Vrancei, Stănișoarei și Călimani, ca și pe valea Răutului și Nistrului etc., putând fi destul de veche, poate încă din epoca secolelor IV-VI d.H., cum pare să o dovedească unele elemente simbolistice creștine, urme de scriere veche etc." (p. 114).

29. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, I, p. 283.

amintim Mănăstirea Laura sau Lavra lui Lavrentie din satul Laura, orașul Vicovul de Sus, județul Suceava, întemeiată potrivit tradiției de Sfântul Leontie de la Rădăuți, și în care și-ar fi făcut ucenicia călugărească și Sfântul Daniil Sihastru, și mănăstirea de călugărițe Horodnic, cu hramul „Înălțarea Sfintei Cruci", menționată documentar pentru prima dată la 15 iulie 1439, care la 16 martie 1490 a fost închinată Mănăstirii Putna.

În secolul al XV-lea întâlnim cazuri de mănăstiri care au fost strâns legate de pământul pe care erau construite, neavând un statut juridic propriu. De aceea, documentele vorbesc de mănăstiri vândute, cumpărate sau întărite odată cu ocina în cuprinsul căreia ființau[30].

În secolul al XVI-lea sunt cele mai puține așezăminte monahale dispărute, 15 la număr, aceasta fiind perioada măreţelor realizări arhitectonice și artistice care vor fi puse în slujba ridicării bisericilor și mănăstirilor din Moldova. Tot în acest secol au loc primele închinări de mănăstiri unor așezăminte bisericești ortodoxe din Răsărit.

Cercetările efectuate până acum au identificat pentru secolul al XVII-lea un număr de 33 de mănăstiri și schituri dispărute. Este un număr în creștere în comparație cu secolele anterioare, însă în contextul unei creșteri semnificative și a așezămintelor nou ctitorite (cca. 120). În acest secol se constată o scădere a disciplinei monahale care a dus la dezorganizarea sau chiar risipirea unor mănăstiri și schituri. Domnul Miron Barnovschi, prin hrisoavele din 20 septembrie 1626 și 20 martie 1627, ia o serie de măsuri menite să pună în rânduială viața monahală (călugărească). La începutul secolului următor, la 30 iulie 1700, făcând referire la realități care au marcat viața monahală sub domnii anteriori, Antioh Cantemir a dat dispoziție mitropolitului Sava ca, împreună cu unul din boieri, să cerceteze starea tuturor așezămintelor monahale și să le așeze în rânduială[31]. „Multă scădere și lipsă" au avut așezămintele monahale din pricina deselor confruntări de oști care aveau loc pe teritoriul țării și care aduseseră, așa cum remarca iezuitul Phillippe Avril, mesagerul austriecilor pe lângă domnul Constantin Cantemir, „ruina acestei țări care, fără să fi purtat război cu cineva este astăzi cea mai devastată dintre țările Europei"[32]. Private de veniturile cu care au fost înzestrate de ctitori, multe așezăminte monahale erau lipsite de „odoare și de veșminte și de bucate". Odată însă cu aceste cauze exterioare s-au constatat și factori care au dus din interior la scăderea disciplinei monastice. Lipsa de vrednicie a unor egumeni, nestatornicia călugărilor și nerespectarea principiilor vieții de obște au dus la părăsirea mănăstirilor, astfel că

> „o samă de călugări și de călugărițe de pe la mănăstiri și de pe la schituri ș-au părăsit mănăstirile și au înstrăinat pe la țări și șăd pe la neamurile lor și pe la curți boerești și la prisăci boerești și la odăi, și mănăstirile rămâind făr-de călugări"[33].

---

30. Tit Simedrea, „Mănăstiri vândute...", pp. 65-83; V.-M. Pușcașu, *Actul de ctitorie...*, pp. 151-154; Ierom. Marcu Petcu, *Mănăstiri și schituri...*, pp. 339-341.

31. Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iași*, București, 1888, pp. 10-12; Gheorghe I. Moisescu, Ștefan Lupșa, Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1958, p. 280; Pr. Daniel Niță-danielescu, „Așezarea monahală Dealul Mare (Hadâmbu) – metoc al mănăstirilor Sfântul Sava și Galata din Iași", în: vol. *Mănăstirea Hadâmbu 350 ani de istorie și spiritualitate*, Iași, 2009, p. 115.

32. *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, îngrijit de Maria Holban, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 107.

33. Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei...*, pp. 10-11.

În secolul al XVII-lea continuă să crească, în mod neobișnuit, numărul mănăstirilor închinate la „Locurile Sfinte" din Răsărit. Abuzurile egumenilor și călugărilor greci trimiși să le administreze au atras nemulțumirile pământenilor, uneori constatându-se chiar cazuri în care monahii români au fost alungați din mănăstirile închinate în care viețuiseră până atunci[34].

Între așezările monahale dispărute în acest secol amintim Mănăstirea de la Greci din țarina Iașilor, ctitoria cu hramul „Sfântul Nicolae" a domnului Alexandru Lăpușneanu, pe care Petru Șchiopul a închinat-o Mănăstirii Zografu de la Muntele Athos și despre care Ieremia Movilă constata în 1606 că „acea sfântă mănăstire a Sfântului Nicolae ajunsese la pustiire și la încetarea pomenirii binefăcătorilor și celor dintâi ai ei ctitori, din pricina lipsei de grijă a locuitorilor acelei mănăstiri și a cinstiților egumeni care s-au schimbat"[35].

Tot în primii ani ai secolului al XVII-lea își încetează existența și Schitul Zosin, ctitorit de vistiernicelul Zosin cu ajutorul domnului Alexandru Lăpușneanu. Acesta a avut rosturi înalte în viața culturală și bisericească a Moldovei, aici formându-se Varlaam, viitorul mitropolit al Moldovei, sub îndrumarea egumenului și dascălului Dosoftei. Locul schitului a fost luat în 1602 de ctitoria vornicului Nestor Ureche, Mănăstirea Secu. În prima jumătate a secolului s-a risipit și Mănăstirea Boiștea, situată pe teritoriul actual al satului Dumbrava, comuna Timișești, județul Neamț. Ctitorită de ieromonahul Macarie Bou (Boia) între 1373-1392, este întâlnită la 1399 ca mănăstire de călugărițe, fiind prima mănăstire de maici atestată în Moldova[36]. La 6 iunie 1446 este închinată Mănăstirii Neamț, din document aflând că aici a fost „chilia vlădicăi Iosif", în perioada când obștea era de monahi[37]. Ultima atestare documentară a mănăstirii pe care o cunoaștem este din 1623[38]. La începutul secolului al XVII-lea a dispărut și Mănăstirea Sălăjani ctitorită de Ieremia, fost vistier al Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare și al urmașilor săi, pe locul actualului sat Sălăgeni, comuna Dumbrăveni, județul Suceava. Ctitorul a închinat așezământul Mănăstirii Moldovița și se pare că el însuși a viețuit aici ca monah cu numele Evloghie. Mănăstirea Sălăjani a fost un important centru cultural al Moldovei, în care s-au copiat cărți de cult până spre sfârșitul secolului al XVI-lea. În preajma anului 1660 își va înceta existența mănăstirea de călugări cu hramul „Sfântul Nicolae" din cetatea Hotin. Aceasta apare menționată pentru prima dată la 1636, în timpul lui Vasile Lupu. După 1663, pârcălabul de Hotin, Iancu Costin, fratele cronicarului Miron Costin, va ctitori aici o nouă mănăstire, pe care o va închina Mănăstirii Putna. Viața monahală aici va înceta după cucerirea cetății Hotin de către turci în 1715[39].

Pentru secolul al XVIII-lea au fost identificate 87 de așezări monahale dispărute. Multe dintre acestea sunt schituri înființate de călugării români și puse sub directă dependență de Mitropolie sau Episcopii ca răspuns la acțiunile călugărilor greci care i-au înlăturat din marile ctitorii voievodale românești care fuseseră închinate „Locurilor Sfinte". Multe dintre

---

34. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii*, II, p. 194.
35. *Documente privind istoria României*, A. *Moldova* (*DIR* A. Moldova), veacul XVII, vol. II (1606-1610), Ed. Academiei, București, 1953, p. 44, doc. 48.
36. Ierom. Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri...*, p. 55.
37. *DIR* A. Moldova, p. 219, doc. 261.
38. Ierom. Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri...*, p. 55.
39. Ierom. Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri...*, pp. 164-166.

aceste schituri, nefiind înzestrate ce cele necesare autogospodăririi și fiind slujite de locașuri din materiale perisabile, s-au risipit chiar în cursul aceluiași secol. Multe inițiative ctitorești aparțin în acest secol unor familii sau comunități sătești, târgoveților și negustorilor, fără a exista de cele mai multe ori un control din partea Bisericii. Acest fapt a produs și neorânduială, după cum arată măsurile luate de domnul Grigore Alexandru Ghica prin hrisovul din 15 iulie 1764:

„ [...] nesocoteală și neorânduială nu mai mică și mai puțină [...] am aflat că curgea despre zidirea bisericilor ce se zidesc așa fiștecum și unde vor, fără trebuință, cu repezirea nesocotită a multor creștini, din care unii [...] din mândrie și deșartă slăvire [...] poftesc cu acest chip ca să câștige lauda vecinică și în viață și după moartea lor și cer mai mult slava lor decât slava lui Dumnezeu. Din care se pricinuiește de se înmulțesc bisericile și paraclisurile cele proaste [...] iar înmulțirea bisericilor pricinuiesc ce să se pustiească acele vechi biserici [...] și pentru aceasta poruncim și hotărâm: de-acum înainte nici unul să nu cuteze să zidească din temelie biserică nouă fără de știrea și voia mitropolitului. Însă aceasta se cade să fie și în purtarea de grijă a arhiereului, ca să nu deie voie să zidească fiștecine biserică, și acei ce nu au putere ca să înzestreze biserica cu cele trebuincioase venituri și sfinte odoare ce sunt spre împodobirea casei lui Dumnezeu și spre chiverniseala la ace din toate zilele a preoților și a slujitorilor [...]". Domnul hotăra ca „ [...] acel ce va să zidească mănăstire așijdere și biserică, de nu va ave toate cele trebuincioase spre întemeierea lor să se poprească de episcop"[40].

Cele mai multe mănăstiri dispărute din acest secol erau pe teritoriul actual al județului Suceava (17), în Bucovina de Nord, Ucraina de astăzi (14), și pe teritoriul actual al județului Vrancea (13).

În anul 1775, Moldova a pierdut Bucovina care a intrat sub stăpânire austriacă. Cu ocazia recensământului realizat de generalul Spleny în 1776, pe teritoriul anexat atunci, au fost înregistrate 34 de mănăstiri și schituri: *Putna, Sucevița, Voroneț, Moldovița, Solca, Dragomirna, Humor, Ilișești, „Sfântul Ilie", Pătrăuți, Rădăuți, Slatina, Burdujeni, Ițcani, Sfântul Onufrie, Crisceatec, Za- mostie, Horecea, Luca, Babin, Ostra-Bărbești, Coribnița, Vijnița, Broscăuți, Voloca, Jadova, Bereznița, Schitul Mămăiești, Mitocul Mămăiești, Merești, Rotunda, Prendești, Feilești* și *Camenca* cu 2 sihăstrii[41]. Dispoziția imperială de la 19 iunie 1783 prevedea

„ca fără amânare să se reducă numărul mănăstirilor bucovinene, iar pământurile și fondurile acestora să treacă sub povățuirea (în administrarea) stăpânirii împărătești și crăieștii Măriri"[42].

Au rămas numai trei mănăstiri: *Putna, Sucevița* și *Dragomirna* cu câte maxim 25 de călugări fiecare, iar restul au fost desființate pe motiv că nu au depus o activitate profitabilă societății, și nu au întreținut nici spitale și nici școli[43].

---

40. V.-M. Pușcașu, *Actul de ctitorie...*, pp. 184-185.
41. Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774-1785)*, Czernowitz, Conc. Tipo. u. Lithographie des Erzbischofs Silvester Morariu-Andriewicz, 1895, pp. 138-139, apud Pr. Sorin-Toader Clipa, *Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui (1948-1949)*, Ed. Universității „Ștefan cel Mare", Suceava, 2006, p. 15, n. 3.
42. S.-T. Clipa, *Fondul bisericesc al Bucovinei...*, p. 28.
43. Mihai-Stefan Ceaușu, *Bucovina Habsburgică de la anexare la congresul de la Viena*, Iași, Fundația Academică

Între așezările monahale dispărute în acest secol mai amintim *Schitul Sinești*, ctitoria mitropolitului Sava (1688/1689-1701), *Mănăstirea Trestiana*, ctitorită de logofătul Ioan Tăutu la 1441 pe teritoriul satului Poiana, comuna Schitu Duca, județul Iași, *Schitul Bârcul*, situat pe teritoriul satului Bărcu-Goșmani din comuna Români, județul Neamț, care a fost construit la începutul secolului al XVIII-lea de către Antonie, mitropolitul Moldovei, *Mănăstirea „Sfântul Nicolae"* din Cetatea Neamț, construită de Vasile Lupu între anii 1651-1652.

În secolul al XIX-lea cunoaștem cele mai multe așezări monahale care și-au încetat existența, peste 266.

La 4 noiembrie 1809, divanul Moldovei a dat dispoziție să fie desființate schiturile care nu au cu ce să se întreţină, motivând că

> „o mulțime de schituri în pământul Moldaviei, făcute de moștenitorii moșiilor răzeși și alte ipochimene prin munți, păduri, peșteri și alte locuri depărtate, cele mai multe sunt mai mult spre supărarea ocârmuirii, atât cei bisericești cât și cei politicești, și spre scandălă, decât spre folos și buna pildă a vieții creștinilor. Întâi că acei ce au făcut schiturile și au dat câte o moșioară vor la toate să se amestice, și să le stăpânească, iară cei ce să adună ca să lăcuiască întrânsele caută numai spre a împlini voile și plecările sale cu feliuri de scandale, iară nu a urma podvigului călugăresc, alergând cei mai mulți la aceste locuri, ca să scape de greotățile de obște ce le întâmpină lăcuitorii pământeni.
>
> Lângă aceasta, neavând cele trebuincioasă de hrana de la schituri, ies prin lume cerând milostenie, cu multe chipuri, prin târguri și sate, oameni sănătoși și în virtute, cer de la cei ce poartă birul și havalile țării și până într-atâta însărcinați, cât de multe ori n-au cu ce să-și chivernisească casa și copii săi. Mai însemnând și aceasta, ca la aceste schituri de multe ori să mistuesc oameni cu prepus, fugari, tâlhari și alții asemine"[44].

Ocuparea de către ruși în anul 1812 a teritoriului dintre Prut și Nistru, a condus la închiderea, în următorii ani, a numeroase așezăminte monahale din acest spațiu pentru a întrerupe legăturile economice și duhovnicești cu mănăstirile din dreapta Prutului.

Cele mai multe mănăstiri și schituri au fost desființate în urma reformelor din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, care au secularizat averile mănăstirești. Multe mănăstiri au fost transformate în biserici de mir. În mănăstirile și schiturile care și-au continuat existența numărul viețuitorilor a scăzut simțitor.

În prima jumătate a secolului al XX-lea și-au încetat existența 11 mănăstiri și schituri. Între acestea amintim *Schitul Brătești* – Pașcani, un important centru cultural din secolul al XVIII-lea[45].

În perioada comunistă au fost desființate mai multe mănăstiri și schituri și scoși forțat din viața monahală un număr semnificativ de călugări și călugărițe. În Arhiepiscopia Iașilor au fost desființate mănăstirile *Durău, Eroii Neamului – Guranda* și *Agafton*, și schiturile *Târâța, Soldana, Bârnova, Boureni* (jud. Iași), *Balș, Lacuri, Peștera Voronei* (jud. Botoșani),

„A.D. Xenopol", 1998, p. 113.

44. *Arhivele Basarabiei*, II (1930), 1, pp. 65-66.

45. Constantin Turcu, „Despre schitul Brătești «din Codrul Pașcanilor» însemnat centru cultural- școlar din secolul al XVIII-lea", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLV (1969), 7-9, pp. 628-634.

Coşna (jud. Suceava), *Dumbrăvile, Brateş* (jud. Neamţ)[46]. În Episcopia Romanului au fost desfiinţate toate aşezările monahale. Totuşi această desfiinţare nu a însemnat şi risipirea lor, cele mai multe fiind reînfiinţate după 1990.

Concluzii

Din cele expuse mai sus reiese că de-a lungul secolelor în Moldova au dispărut, din diverse cauze, mai multe aşezări monahale. Cercetările efectuate până în prezent au identificat 442 de mănăstiri şi schituri dispărute, 60 de pe teritoriul actual al judeţului Bacău, 14 – judeţul Botoşani, 37 – judeţul Galaţi, 62 – judeţul Iaşi, 52 – judeţul Neamţ, 39 – judeţul Suceava, 55 – judeţul Vrancea, 59 – judeţul Vaslui, 15 nelocalizate, 27 pe teritoriul actual al Republicii Moldova şi 22 pe teritoriul Ucrainei.

Cercetarea istoricului aşezărilor monahale dispărute nu trebuie să se rezume doar la evoluţia unor edificii care au fost ridicate, împodobite, restaurate sau reînnoite în cursul veacurilor, ci şi la viaţa duhovnicească.

Actele de cultură, cele caritative, dar mai ales îndrumarea duhovnicească pe care monahii şi monahiile au dat-o credincioşilor şi-au pus amprenta asupra oamenilor şi locurilor, astfel că astăzi, chiar dacă lăcaşul de rugăciune şi chiliile de odinioară s-au risipit totuşi toponimia şi tradiţiile locale, în lipsa cercetărilor arheologice, păstrează amintirea fostelor aşezăminte monahale, indicând uneori locul cu exactitate. Evlavia locuitorilor din astfel de zone şi apropierea lor de Biserică este rodul existenţei unor astfel de aşezări monahale.

Se observă că există o continuitate în ctitorire, multe mănăstiri şi schituri fiind ridicate în apropierea sau chiar pe locul unora mai vechi. Pe lângă cazurile amintite ale mănăstirilor Putna, Voroneţ, Neamţ, Secu, Pângăraţi, Bisericani, au fost şi altele mai mult sau mai puţin cunoscute. Între cele mai cunoscute amintim mănăstirile Probota, Moldoviţa şi Humor. *Mănăstirea Probota* este prima şi cea mai însemnată ctitorie a lui Petru Rareş care, la îndemnul vărului său Grigorie Roşca, viitorul mitropolit, atunci egumen al mănăstirii, a ridicat a treia biserică a mănăstirii, existentă până astăzi. Biserica, menţionată documentar încă din timpul lui Petru I, a fost refăcută de Ştefan cel Mare, care a înmormântat aici pe mama sa, doamna Oltea, şi pe soţia, Evdochia de Kiev. Ctitoria lui Petru Rareş a fost terminată în anul 1530, iar în 1532 a fost zugrăvită în întregime, devenind necropolă domnească în care au fost înmormântaţi ctitorul, soţia sa Elena, şi fiul Ştefăniţă[47]. *Mănăstirea Moldoviţa* este menţionată documentar pentru prima oară în anul 1402, fără a i se cunoaşte ctitorii. A fost rezidită de Alexandru cel Bun, după cum arată un document de danie din 1410. Actuala biserică, cu hramul „Buna Vestire", este ctitoria domnului Petru Rareş din 1532, construită

---

46. Arhivele Centrului Eparhial Iaşi, fondul Cancelariei, Dosar nr. 147/1959, Decizia nr. 14. Pentru mai multe detalii vezi N.C. Luchian, *Monahismul moldav...*, passim.

47. *Monumente istorice bisericeşti din Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, Iaşi, 1974, pp. 176-180; Ion Miclea, Radu Florescu, Probota, Bucureşti, 1978; Tereza Sinigalia, V.-M. Puşcaşu, *Mănăstirea Probota*, Bucureşti, 2000; UNESCO, The restoration of the Probota Monastery 1996-2001, Finland, 2001; Tereza Sinigalia, *Mănăstirea Probota*, Bucureşti, 2007.

lângă vechiul locaș, ruinat în urma unor calamități naturale[48]. Biserica actuală a *Mănăstirii Humor*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", este ctitorită în 1530 de marele logofăt Teodor Bubuiog și de soția sa Anastasia, „la porunca și cu ajutorul evlaviosului Domn Petru Voievod (Rareș, *n.n.*)". a fost construită la circa 300 de m. N-V de ruinele vechii biserici, ctitorită de vornicul Oană în timpul lui Alexandru cel Bun[49].

Pe lângă mănăstirile și schiturile care au dispărut în cursul veacurilor, o atenție deosebită reține prezența pustnicilor și sihaștrilor retrași în rugăciune în locuri de singurătate. Deși numele celor mai mulți au rămas necunoscute, tradiția a reținut câteva dintre ele. În secolul al XV-lea sunt cunoscuți Iov Sihastrul, în apropiere de *Râșca*, Silvestru, sub *Muntele Ceahlăului*, Agapie sihastrul, Cuviosul Daniil Sihastrul, Iosif de la Bisericani. În secolul al XVI-lea, în codrii din jurul *Mănăstirii Secu* viețuiau sihaștrii Moise, Prohor, Veniamin, Spiridon și Chiriac[50], iar în secolul XVII întâlnim pe Partenie și Rafail de la *Agapia*, Epifanie de la *Voroneț*, Chiriac de la *Tazlău*, Chiriac de la *Bisericani*, Ioan de la *Râșca și Secu*, Inochentie și Eustratie de la *Probota*, Onufrie, Silvestru, Iov, Agaton, Vucol, Ghedeon, Gherman, Lazăr sihastrul, Casiana, Sofia, Melania[51]. Schituri și așezări sihăstrești în regiunile „de sub munte", prin codri și alte locuri retrase sunt întâlnite și în secolele următoare.

Monahi și monahii care au viețuit în locuri singuratice sau în mănăstiri și schituri astăzi dispărute au fost canonizați de Biserică, moaștele și amintirea lor aducând până astăzi mireasma ascezei și sfințeniei din vremea lor.

---

48. Ștefan Balș, Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldovița*, București, 1958; Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldovița*, București, 21967; N. Grigoraș, I. Caproșu, *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova până la mijlocul secolului al XV-lea*, București, 1968, pp. 34-39; *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași*, 1974, pp. 183-190.
49. Ștefan Balș, *Mănăstirea Humor*, București, 21967; V. Drăguț, *Humor*, București, 1973; *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, pp. 168-173; N. Stoicescu, *Humor*, București, 1978.
50. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, I, pp. 340, 497.
51. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, II, pp. 191-192.

Bibliografie

Arhivele Basarabiei, II (1930), 1; *Arhivele Centrului Eparhial Iași*, fondul Cancelariei, *Dosar nr. 147*/1959, Decizia nr. 14; BALȘ Ștefan, *Mănăstirea Humor*, București, [2]1967; BALȘ Ștefan, NICOLESCU Corina, *Mănăstirea Moldovița*, București, 1958; BĂLAN Ioanichie, *Vetre de sihăstrie românească, Secolele IV-XX*, București, 1982; BOBULESCU Constantin, *O pagină pentru mănăstirea Runcului din jud. Neamț*, București, 1942; BOBULESCU Constantin, *Sihăstrii și schituri de pe Valea Trotușului*, București, 1946; *Manuscrisele Pr. Constantin BOBULESCU*, Arhiva A 1580, A 1610, A 3844; BOBULESCU Constantin, *Schiță istorică a satelor Crucea de Sus, Crucea de Jos cu bisericile lor, cum și a schiturilor Brazii și Moșinoaele din județul Putna*, București, 1926; CEAUȘU Mihai-Stefan, *Bucovina Habsburgică de la anexare la congresul de la Viena*, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol", 1998; CLIPA Sorin-Toader, *Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui (1948-1949)*, Ed. Universității „Ștefan cel Mare", Suceava, 2006; *Documente privind istoria României*, A. *Moldova* (*DIR* A. Moldova), veacul XVII, vol. II (1606-1610), Ed. Academiei, București, 1953; DRĂGUȚ V., *Humor*, București, 1973; DURĂ Ioan, *Monahismul românesc în anii 1948-1989. Mărturii ale românilor și considerații privitoare la acestea*, Ed. Harisma, București, 1994; ENACHE George, Adrian Nicolae PETCU, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor '50*, Ed. Partener, Galați, 2009; ENACHE George, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, Ed. Nemira, București, 2005; ENE Ionel, *Biserici, schituri și mănăstiri din Moldova secolelor XV-XVI. Contribuții la un Atlas Geografic*, teză de doctorat întocmită sub îndrumarea Prof. dr. Emilian Popescu, București, 1998, manuscris aflat în Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian" din București, inventar nr. 23.362; ERBICEANU Constantin, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iași*, București, 1888; GHIMPU Vlad, *Biserici și mănăstiri în Basarabia. Monografie*, Ed. Tyrageția, Chișinău, 2000; GIOSANU Cosma, Ierom., *Răstignirea monahismului românesc la mijlocul secolului al XX-lea. Studiu de caz: Mănăstirile Sihăstria și Slatina*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2009; GONȚA A.I., „Două mănăstiri moldovenești din secolul al XV-lea de pe valea Dobrovățului dispărute", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXVI (1960), 1-2; GONȚA A.I., „M-rea de la Greci din țarina Iașilor, o ctitorie dispărută a lui Alexandru Lăpușneanu", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXV (1959), 1-2; GONȚA A.I., „O nouă ctitorie necunoscută a lui Alexandru Lăpușneanu: Mănăstirea de peste Vale de la Vânătorii Bistriței", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLII (1966), 3-4; GONȚA A.I., *Studii de istorie medievală*, texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, Ed. Dosoftei, Iași, 1998; GONȚA Alexandru I., „Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXV (1957), 5; GOROVEI Ștefan S., „M-rea Trestiana", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLIV (1968), 9-10; GRIGORAȘ N., „Biserica Aroneanu", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLIII (1967), 7-8; GRIGORAȘ N., „Primele mănăstiri și biserici Moldovenești", în: *Cercetări istorice*, XX (SN III), Iași, 1947; GRIGORAȘ N., „Un vechi locaș de cultură dispărut: Mănăstirea Sălăjani", în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLIV (1968), 7-8; GRIGORAȘ N., CAPROȘU I., *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova până la mijlocul secolului al XV-lea*, București, 1968; HOSTIUC (COSTEA) Erast, *Istoricul fostei mănăstiri de maici din Pătrăuți pe Suceava*, Cernăuți, 1929; ILVIȚCHI Luminița, *Mănăstirile și schiturile din Basarabia*, Ed. Museum, Chișinău, 1999; LECCA O.G., *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, Ed. „Universul", București, 1937; LUCHIAN Nicolae Cătălin, *Monahismul moldav în primele decenii ale comunismului românesc 1947-1977*, Ed. Doxologia, Iași, 2010; MICLEA Ion, FLORESCU Radu, *Probota*, București, 1978; MOISESCU Gheorghe I., LUPȘA Ștefan, FILIPAȘCU Alexandru, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1958; MOLDOVEANU Ioan, *Contribuții la istoria relațiilor Țărilor Române cu Muntele Athos (1650-1863)*, Ed. IBMBOR, București, 2002; *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974; *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974; MUSCELEANU Grigore, „[Descrierea monastirilor de dincolo

de Milcov]", în: *Calendarul antic pe anul 1863*; MUSCELEANU Grigore, „Inscripţii din bisericile şi mănăstirile României", în: *Calendarul antic pe anul de la Christos 1875*; MUSCELEANU Grigore, „Monumente sfinte şi inscripţiuni istorice din România de peste Milcov (Moldova)", în: *Calendar ‹antic› pentru anul de la Kristos 1863*; NICA Emilian, Arhim., *Aduceţi-vă aminte de înaintaşii voştri. Arhiepiscopia Iaşilor între anii 1900-1948*, Ed. Doxologia, Iaşi, 2009; NICOLESCU Corina, *Mănăstirea Moldoviţa*, Bucureşti, [2]1967; NICULESCU Theofil S., *Sfintele mănăstiri şi schituri din România*, Mânăstirea Vodiţa, Drobeta Turnu-Severin, 2002; NIŢĂ-DANIELESCU Daniel, „Aşezarea monahală Dealul Mare (Hadâmbu) – metoc al mănăstirilor Sfântul Sava şi Galata din Iaşi", în: *Mănăstirea Hadâmbu 350 ani de istorie şi spiritualitate*, Iaşi, 2009; OLTEAN Daniil, Arhim., „Repere ale istoriei vieţii mănăstireşti în Eparhia Dunării de Jos", în: *Credinţă, Istorie şi Cultură la Dunărea de Jos*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 2005; PAHOMI Mircea, *Biserici şi schituri ortodoxe româneşti din ţinutul Cernăuţi*, Ed. Hurmuzachi, Suceava, 1998; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Trinitas, Iaşi, [3]2004; vol. II, Iaşi, [3]2006; PETCU Marcu (Marian), Ierom., *Mănăstiri şi schituri din Moldova din sec. XIV-XIX, astăzi dispărute* Ed. Bibliotecii Naţionale a României, Bucureşti, 2010; PETCU Marcu, Ierom., *Atlas istoric al mănăstirilor şi schiturilor ortodoxe din România sec. XI-XXI*, Ed. Bibliotecii Naţionale a României, Bucureşti, 2010; PUŞCAŞU Voica-Maria, *Actul de ctitorie ca fenomen istoric în Ţara Românească şi Moldova până la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 2001; SIMEDREA Tit, „Mănăstiri vândute şi dăruite în sec. XV", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVII (1949), 1-2; SINIGALIA Tereza, *Mănăstirea Probota*, Bucureşti, 2007; SINIGALIA Tereza, PUŞCAŞU V.-M., *Mănăstirea Probota*, Bucureşti, 2000; STĂNCIULESCU-BÂRDA Alexandru, „Locaşuri de cult şi aşezări străvechi de pe pământul Moldovei", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, LXIV (1988), 2; STOICESCU N., *Humor*, Bucureşti, 1978; TEODOR Dan Gh., *Creştinismul la Est de Carpaţi de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iaşi, 1991; TURCU Constantin, „Despre schitul Brăteşti «din Codrul Paşcanilor» însemnat centru cultural-şcolar din secolul al XVIII-lea", în: *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, XLV (1969), 7-9; UNESCO, *The restoration of the Probota Monastery 1996-2001*, Finland, 2001; WERENKA Daniel, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774-1785)*, Czernowitz, Cone. Tipo. u. Lithographie des Erzbischofs Silvester Morariu-Andriewicz, 1895; ZAHARIUC Petronel, „Date noi despre două vechi mănăstiri ieşene: Clatia şi Dancu", în: *De la Iaşi la Muntele Athos. Studii şi documente de istorie a Bisericii*, Ed. Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2008.

Secolul XVII

MĂNĂSTIRI ȘI SCHITURI DISPĂRUTE DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT

Privire generală

Pentru viața monahală a Transilvaniei și Banatului, secolul al XVII-lea, și mai ales cea de a doua jumătate a sa, a constituit cu siguranță o perioadă de grea încercări, în care s-a urmărit suprimarea definitivă a acestui mod de trăire creștină. Măsurile punitive și restrictive luate de către autoritățile timpului la adresa Ortodoxiei românești au fost continuate de acțiuni dure, caracterizate prin distrugere și violență[1]. Era și acesta un răspuns al autorităților străine și vremelnice la acțiunile românilor ortodocși.

Astfel, după realizarea unirii cu Biserica Romei (1701) situația a devenit critică pentru credincioșii ortodocși. Nemulțumiți cu starea de fapt a lucrurilor și mai ales pe fondul trecerii unei părți infime a clerului ortodox la uniatism, în Transilvania au început mișcările de apărare a credinței strămoșești, mișcări care au îmbrăcat diferite forme, de la simple proteste, memorii, până la adevărate mișcări religioase, mai ales că în decursul veacurilor „legea ortodoxă" se contopise cu întreaga ființă a românului. Este elocventă în acest sens afirmația călugărului misionar catolic Mihail Székely, care la 10 februarie 1456, afirma că: „românii mai bucuros sar în foc decât să se boteze de Biserica latină"[2]. Aceste mișcări au fost conduse și de către unii reprezentanți ai vieții monahale, fapt care atestă prezența mărturisitoare a lor alături de frații de credință, în momentele critice ale istoriei noastre. Pentru trecutul și importanța vieții mănăstirești, nu poate fi uitat rolul lui *Visarion Sarai*, un adevărat promotor al mișcărilor național-bisericești[3] (acesta, sprijinit printre alții de călugării de la schiturile Arpașul de Jos, Scorei și Turnu Roșu, reușește să zădărnicească

1. Sebastian Dumitru Cârstea, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Ed. Andreiană, Sibiu, 2008, p. 144.
2. A.D. Xenopol, *Revista pentru arheologie, filologie și istorie*, VII (1906), București, p. 387.
3. I. Ionașcu, „Cuviosul Visarion Sarai în lumina cronicii protopopului Nicolae Stoica din Mehadia", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIX (1971), 9-10, pp. 1082-1036; George Bogdan Duică, *Călugărul Visarion Sarai*, Caransebeș, 1896, p. 22; Gheorghe Cotoșman, „Eremitul Visarion Valahul", în: *Mitropolia Banatului*, VII (1957), 1-3, pp. 118; Bujor Surdu, „Știri noi despre Visarion Serai", în: *Acta Musei Napocensis*, Cluj Napoca, II (1965), pp. 695-700.

◄ Monahie lucrând la restaurarea unei cărți vechi

în doar câteva săptămâni tot ce se înfăptuise în numele unirii timp de un sfert de secol[4]). Apoi al preotului Nicolae Pop din Balomir, devenit ieromonahul *Nicodim*[5], apoi accentul deosebit al mişcării religioase în timpul ieromonahului *Sofronie de la Cioara*[6], precum şi poziţiile defensive ale altor reprezentanţi ai monahismului ardelean precum *Ioanichie de la Veneţia de Sus*, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Sofronie, *Teodosie de la Plosca, Efrem de la Prislop, Daniil, Ştefan* şi *Nicodim*[7]. La aceştia se pot adăuga şi alte nume, consemnate de documentele şi evenimentele timpului, care întregesc panoplia jertfitorilor pentru credinţă şi neam din rândul monahilor ortodocşi ardelenii.

Însă, pe fondul mişcărilor religioase în general, şi mai ales a celei conduse de către ieromonahul Sofronie de la Cioara, Curtea din Viena şi autorităţile locale s-au văzut puse în situaţia de a lua unele măsuri, care să împiedice consolidarea mişcărilor religioase, care periclitau însăşi existenţa, şi aşa firavă, a Bisericii unite. Aceasta deoarece Sofronie reuşise să dezlănţuie o mişcare atât de viguroasă şi generală, încât, până la un punct, autorităţile au fost nevoite să ia această poziţie tranşantă, încercând prin aceasta să evite dezastrul.

În prealabil, să încercăm în câteva rânduri să oferim o imagine de ansamblu a monahismului transilvănean şi bănăţean din secolul al XVIII-lea. În afara faptului că în istoriografia bisericească a existat şi există încă o nelămurire cu privire la numărul aşezămintelor mănăstireşti din această perioadă, trebuie precizat faptul că doar câteva din aceste mănăstiri ar putea fi numite „voievodale", restul fiind ctitorii ale călugărilor, preoţilor de mir şi ale credincioşilor ţărani de aici. De pildă, mănăstirea din hotarul satului Cioara-jud. Alb, cunoscută fie sub numele de *Afteia,* a fost chiar ctitoria lui Sofronie, cunoscut în istoria bisericească mai ales prin acţiunea sa şi mai puţin ca şi „ctitor" respectiv îndrumător de şcoală mănăstirească; iar Schitul *Chiheriu de Sus*, din judeţul Mureş a fost ctitorit de ieromonahul Partenie şi nepotul său, dascălul Grigoraş[8]. Cu alte cuvinte, mănăstirile din spaţiul ardelean şi bănăţean nu au putut beneficia de sprijinul marilor ctitori, cum a fost cazul aşezărilor mănăstireşti din Ţara Românească şi Moldova.

Aici mai trebuie înţeles încă un aspect, şi anume că specificul monahal ardelean nu a fost, cel puţin în perioada la care ne referim, o condensare a iubitorilor de viaţă monahală în mănăstiri mari, bine conturate din punct de vedere constructiv, administrativ şi teritorial, ci un monahism simplu, popular, sau sătesc. Adică, în cele mai multe dintre cazuri prin mănăstire se înţelegea o aşezare modestă, de cele mai multe ori în imediata apropiere a

---

4. I.B. Mureşianu, „Contribuţii la istoria Bisericii bănăţene din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Călugărul Visarion Serai", în: *Mitropolia Banatului*, XII (1962), 10-12, pp. 639-654.
5. I. Ionaşcu, *Ieromonahul transilvan Nicodim în Ţara Românească*, Bucureşti, 1943, p. 8; *Telegraful Român*, CXLVIII (2000), 23-26, p. 6; Silviu Anuichi, „Relaţiile bisericeşti romåno-sârbe din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVII (1979), 7-8, p. 974.
6. Radu Economu, „Călugărul Sofronie de la Cioara în Ţara Românească", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CX (1992), 1-3, p. 94; Gheorghe Liţiu, „Două sute de ani de la pustiirea schitului lui Sofronie din Cioara 1756-1956", în: *Mitropolia Banatului*, VIII (1958), 1-3; Ioan Ranca, „Date noi privind mişcarea lui Sofronie", în: *Apulum*, XVIII (1990), p. 285.
7. Ştefan Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 100; Mircea Păcurariu, *Istoria mănăstirii Prislop*, Arad, 22006, pp. 56, 58.
8. Mircea Păcurariu, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", în: *Nicula – Icoana neamului. 450 de ani de atestare documentară a mănăstirii ortodoxe Nicula (1552-2002)*, Ed. Ecclesia, Nicula, 2002, p. 56.

satelor, bogăția spirituală fiind o bisericuță de lemn și câteva anexe, iar cea materială redusă la strictul necesar pentru o viață monahală mai mult decât decentă[9].

În mod firesc se ridică întrebarea: Cum de aceste mici așezăminte mănăstirești au putut să nemulțumească atât de mult autoritățile încât se va ajunge la măsura radicală, barbară în același timp, de distrugere totală a lor? Un prim răspuns ar fi acela că ctitorii acestora, departe de a fi atrași doar de valorile materiale ale mănăstirilor, erau conștienți de faptul că prin aceste modeste așezăminte oferea contemporanilor, dar și urmașilor un mod de viață creștină moștenit de la înaintași, un mod care de multe ori se împletea cu însăși identitatea națională. Apoi, nu trebuie uitat faptul că în unele dintre mănăstirile românești ardelene se oferea copiilor, chiar dacă într-o formă rudimentară, cunoștințe elementare de scris și citit, pentru că aici au funcționat școli mănăstirești (așa au fost, printre altele, cele de la mănăstirile *Bălgrad* (Alba Iulia), *Șinca*, *Sâmbăta de Sus*, *Cioara*, *Măgina*, *Râmeț*, *Prislop*, *Partoș*, *Săraca*, *Srediștea Mică* etc.). De asemenea, tot în aceste modeste locașuri de închinare s-a dezvoltat și o viață culturală aparte prin copierea de manuscrise. De pildă un ieromonah Varlaam, venit din Moldova, copia, în anul 1716, la *Mănăstirea Sibiel*, un *Triod slavo-român*, pentru ca două decenii mai târziu, în 1737, la *Mănăstirea Bucium*, un ieromonah Ambrozie să copieze *Viețile Sfinților*. Tot în mănăstiri se scriau lucrări teologice originale. Astfel, ieromonahul Visarion de la Mănăstirea *Sâmbăta de Sus* a întocmit o lucrare polemică *Întrebări și răspunsuri pentru legea a treia ce s-au izvodit și s-au numit adecă uniia în țara Ardealului*; iar logofătul Matei Voileanu de la *Mănăstirea Drăguș* să fie autorul unor predici și istorioare morale. De asemenea, în mănăstiri se formau zugravi și iconari bisericești (în 1736 se înființează la *Mănăstirea Srediștea* de către diaconul Vasile de la Tismana o școală de zugravi bisericești[10]). Nu în ultimul rând, trebuie menționat faptul că în acele mănăstiri se procurau manuscrise și cărți bisericești aduse de călugări din celelalte țări românești.

Și poate, un rol care niciodată nu poate fi tăgăduit este cel al legăturilor dintre monahii din diferite părți ale țării noastre, legături care nu doar au dezvoltat ci au și întărit monahismul românesc din toate timpurile, cum a fost cazul cu episcopii Pahomie al Romanului, ctitor al schitului Pocrov de lângă Mănăstirea Neamț, apoi Misail al Buzăului, respectiv mitropolitul Iacob Stamati al Moldovei, toți în secolul al XVIII-lea, originari din Transilvania. Un alt fapt care trebuie consemnat este că în urma mișcărilor religioase unii dintre reprezentanții acestor acțiuni s-au refugiat în mănăstirile de la sud de Carpați (ieromonahul Nicodim; protopopul Nicolae Pop din Balomir, călugărit sub numele de Nicodim și ajuns chiar stareț la Mănăstirea Argeș; Sofronie de la Cioara și alții, tot în secolul al XVIII-lea. Astfel, potrivit statisticilor de la începutul secolului al XIX-lea, în mănăstirile de la Cernica și Căldărușani, numărul viețuitorilor ardeleni era cu mult mai ridicat decât cel al reprezentanților locali. Același lucru se poate constata și la Mănăstirea Neamț în Moldova. Un alt exemplu elocvent în acest sens este și faptul că la mănăstirile bănățene Partoș și Săraca, trăiau și transilvăneni, cum a fost Teodosie din Caransebeș, pe care îl întâlnim în 1759 ca arhimandrit la Mănăstirea Strehaia din Oltenia. Deci, chiar dacă monahismul

9. Zenovie Păclișanu, *Vechile mănăstiri românești din Ardeal*, Blaj, 1919, 25 pp.; Șt. Meteș, *Mănăstirile românești...*, 363 pp.; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 149-224.
10. Ion B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976, p. 54.

transilvănean şi cel bănăţean nu a cunoscut un sprijin din partea stăpânirilor vremii a ştiut, prin smeriţii săi slujitori, să îşi păstreze şi mai ales să îşi apere identitatea. Pe acest fond, al apărării identităţii spirituale şi naţionale, îi regăsim pe monahii ortodocşi din Transilvania şi Banat implicaţi în mişcările bisericeşti, toate fiind destul de puternice încât să ameninţe existenţa unirii religioase şi a Bisericii rezultate din acest compromis, cea Unită.

Pe acest fond critic pentru regimul habsburgic, precum şi pentru Biserica unită din Transilvania, în primăvara anului 1761 este trimis, în calitate de comandant al trupelor de aici, generalul Nicolaus Adolf von Buccow, având misiunea clară de a anula orice mişcare de rezistenţă a credincioşilor ortodocşi, dar mai ales de a consolida uniaţia. Generalul aducea cu el noi unităţi de cavalerie şi infanterie, pentru a întări efectivul militar din Transilvania, dar mai ales pentru a insufla populaţiei autohtone un sentiment de teamă şi „respect" faţă de autorităţi. Nevoia trimiterii generalului Buccow este evidenţiată de raportul baronului Kemény, guvernatorul Transilvaniei, care, la începutul anului 1761, raporta Cancelariei aulice din Viena:

> „Înnoirile şi excesele lui Sofronie cresc [...] toţi credem la sigur, că această scânteie ce a izbucnit sub pretextul religiunei, se va preface în foc mare"[11].

Teama ca acest „foc mare" va duce la măsurile luate de Curtea vieneză, şi mai ales la excesele generalului Buccow. Generalul austriac era însoţit de episcopul Dionisie Novacovici, într-o vădită şi evidentă disperare a autorităţilor de a stinge flacăra revoltei religioase. Călugărul revoluţionar Sofronie se va retrage în Ţara Românească, la Schitul Robaia, unde a ajuns egumen. Între anii 1761-1762, din dispoziţia generalului Buccow, s-au făcut două statistici după ce în prealabil mai fuseseră făcute alte două statistici, din ordinul lui Inochentie Micu, respectiv vicarul general, mai târziu episcopul, Petru Pavel Aron, în 1750. Statistica lui Buccow avea drept scop informarea exactă asupra unirii religioase, asupra numărului de români din Ardeal şi a eventualului progres înregistrat de Biserica unită[12].

Recensămintele sau „conscripţiile" întocmite din dispoziţia generalului Buccow, au fost prefaţate de o proclamaţie, din 9 aprilie 1761, tipărită în limbile germană şi română, prin care generalul îşi prezenta acreditarea împărătesei în ceea ce priveşte problemele de natură spirituală, pe care împărăteasa le cunoştea şi dorea să le rezolve[13].

Interesant este faptul că ambele conscripţii erau coordonate de persoane aflate într-un fel sau altul în dependenţa directă faţă de autorităţile politice sau religioase: una de către organele administraţiei de stat, alta de către protopopii uniţi. Scopul era acelaşi: de a se furniza date cu privire la numărul preoţilor, al credincioşilor, al bisericilor, sesiilor

---

11. Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Ed. Dacia, Cluj Napoca, ²2002, p. 209.
12. Matei Voileanu, *Să se facă lumină. Biserica românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1926.
13. Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisie Navacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1754 până la 1764*, Blaj, 1902, pp. 207-208. Comisia trimisă în Ardeal, de Curtea vieneză, „avea poruncă să audă toate plânsorile şi să întrebe despre neodihna norodului românesc, carea s-a auzit în ţară de-o vreme încoace [...] şi apoi pre fiesce carele, după plânsoare, precum e porunca preamilostivei Chesaro-Crăiesei, a-l îndrepta şi judecată a-i face".

și caselor parohiale, atât pentru ortodocși cât și pentru uniți. Informațiile celor două conscripții au fost adunate și centralizate de o comisie, formată din doi baroni austrieci și generalul Buccow.

Rezultatul lucrărilor comisiei a fost favorabil credincioșilor ortodocși, evident mult superior numeric celor uniți, deși au fost făcute o serie de abuzuri de către membrii celor două conscripții, în favoarea credincioșilor uniți. Era vorba de atribuiri forțate de biserici pe seama uniților, treceri forțate la uniatism a unor credincioși, deposedări de sesii și case parohiale aparținând ortodocșilor, încadrarea ca unite a unor parohii cu număr mic de credincioși[14].

În prezentul studiu privitor la istoria monahismului ortodox din Transilvania vom face o delimitare netă între schiturile și mănăstirile distruse din ordinul lui Buccow și cele distruse prin deciziile ulterioare. Acestea din urmă vizau și ele desființarea așezămintelor mănăstirești. Unele nu au mai fost refăcute niciodată, iar altele, deși au cunoscut distrugerea totală sau parțială pe fondul evenimentelor amintite, ulterior, fie în secolul al XIX-lea, fie în cel următor, au fost rectitorite într-o formă sau alta.

Generalul Buccow a dat ordin pentru nimicirea mănăstirilor și schiturilor ardelene existente, tunurile autorităților fiind îndreptate asupra așezămintelor monahale ortodoxe românești, în dorința evidentă de a anula orice identitate acestui tip de viață de aici[15]. De aceea, deviza de distrugere menționa, ca vetrele monahale din lemn să fie arse, cele din piatră să fie dărâmate „monasteria ubique comburrantur lignea, lapidae destructantur". Merită să menționăm aici un ordin de distrugere a lăcașurilor monahale ortodoxe, emis la 13 iunie 1761, de căpitanul Nicolae Bethlen, către comisarii ce organizaseră dezmembrarea în Țara Oltului, care suna astfel:

> „Mănăstirile din lemn să fie arse pretutindeni, cele de piatră să se distrugă și să se facă raport Excelenței sale generalului despre restituirea bisericilor, cât și despre demolarea mănăstirilor. Iar dacă cineva s-ar opune în mod temerar preaînaltei porunci regale dată de mărita comisie să fie pedepsit negreșit cu moartea prin spânzurare sau prin pierderea capului ca unii care disprețuiesc poruncile regești și tulbură pacea și ordinea publică"[16].

Notăm că în Transilvania au existat un număr semnificativ de astfel de așezări ridicate din evlavia și dărnicia călugărilor, preoților și credincioșilor de aici. Viața monahală din mănăstire sau schit era condusă de către călugărul ieromonah, îndrumător al vieții

---

14. Informații pe larg despre aceste conscripții și despre efectele ei la: Virgil Ciobanu, „Statistica românilor din Ardeal făcută de administrația austriacă la anul 1761-1762", în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj, 1926, p. 87; M. Voileanu, *Să se facă lumină...*, 132 pp.; Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, II, pp. 221-232; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj Napoca, 1992, pp. 219-220.

15. Mircea Păcurariu, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*, Oradea, 2006, pp. 26; Mircea Păcurariu, „Pagini din istoria bisericească a românilor transilvăneni", în: *Renașterea*, Cluj Napoca, VII (1996), 1, p. 5; Antonie Plămădeală, „Mănăstirile din Transilvania și rolul lor în trecut și astăzi", în: *Telegraful Român*, CXLV (1997), 41-42, p. 4; Gh. Ciuhandu, „Din trecutul catolicismului în Ardealul românesc", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLII (1924), 5, p. 257.

16. Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, Sibiu, 1889, pp. 223, 338.

duhovnicești al obștii respective, dar și a vieții spirituale din jurul mănăstirii, fiind menținută astfel unitatea credinței în satele ardelene. Existau unele sate, care la momentul la care facem referire, cel din 1761-1762, aveau două sau trei schituri (unele purtând chiar numele satului respectiv, sau a unor locuri din hotarul localității respective: așa au fost de pildă schiturile de la *Breaza*, *Berivoii*, *Drăguș* și *Șinca* – toate din județul Brașov), fiind însă considerate, de evlavia populară, ca „mănăstiri", deși numele acesta era uneori impropriu.

În privința numărului exact de mănăstiri și schituri, existente în Transilvania și Banat, ulterior prefăcute în ruine, cei preocupați de istoria neamului au încercat o inventariere a lor, nefiind dată însă o cifră exactă, majoritatea încadrându-se în intervalul 150-200. De pildă, acest aspect a fost semnalat și într-o lucrare a mitropolitului Andrei Șaguna, pentru ca mai târziu istoricul unit Zenovie Pâclișanu, să ofere și el o listă ce părea completă la acea vreme (la 1919). Cea mai documentată și bine structurată lucrare rămâne cea a lui Ștefan Meteș, deși ulterior au mai existat firave încercări de revalorificare a informațiilor, toate tributare în mare măsură istoricului amintit. Este vorba de lucrările lui Theofil S. Niculescu, iar mai târziu a lui Ioanichie Bălan[17], în ambele cazuri fiind necesare o aducere la zi a terminologiei și limbajului utilizat. O listă cuprinzătoare și bogată, a mănăstirilor existente până la 1761, ne oferă și părintele profesor Mircea Păcurariu, atât în două studii dedicate vieții monahale din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, precum și în manualele de *Istorie Bisericească* (fie pentru Facultățile de Teologie fie pentru Seminarii)[18]. Evident că mai putem nota și alte liste, dar acestea au făcut referire exclusiv la acele așezăminte mănăstirești ce au funcționat într-o anumită parte a Transilvaniei. Așa ar fi de exemplu lucrările speciale elaborate de istoricii Augustin Bunea și de Ștefan Meteș[19].

Ultimele încercări de valorificare a monahismului ardelean au fost concretizate în trei teze de doctorat, anume cea a semnatarului acestui studiu, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi* (Sibiu, Ed. Andreiană, 2008, 655 pp.), cea a arhimandritului Macarie Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea* (Editura Mănăstirii Rohia, 2009, 406 pp.) și Dănuț-Liviu Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea (zona sud-someșană)* (Bistrița, Ed. Karuna, 2009, 390 pp.), ultimele două teze completându-se în mod fericit, amândouă urmărind aceeași perioadă istorică. În lucrările respective s-a revalorificat informațiile anterioare, dar s-au adus și noi lămuriri privind existența unor mănăstiri, numărul lor, precum și păreri noi, uneori pertinente, despre posibila funcționalitate sau chiar inexistență a unor mănăstiri. Astfel, în lucrarea noastră am identificat un număr de 185 de mănăstiri și schituri dispărute în Transilvania istorică[20], la care cercetările ulterioare pot adăuga și alte locații.

---

17. Theofil NICULESCU, *Sfintele monastiri și schituri din România ctitorite de vlădici, călugări și preoți, boieri, negustori și săteni*, Ed. Mănăstirea Vodița, Drobeta Turnu Severin, 2002; Ioanichie BĂLAN, *Vetre de sihăstrie românească*, București, 22001.

18. Andrei ȘAGUNA, *Istoria Bisericii Ortodoxe răsăritene universale*, vol. II, Sibiu, 1860, pp. 115-121; Zenovie PÂCLIȘANU, *Vechile mănăstiri românești...*, p. 23; Șt. METEȘ, *Mănăstirile românești...*, p. XII; Mircea PĂCURARIU, „Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat în secolul al XVIII-lea", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII (1975), 1-2, pp. 208-213.

19. Augustin BUNEA, *Episcopii...*, pp. 331-338; Ștefan METEȘ, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*, Sibiu, 1930, 141 pp.

20. S.D. CÂRSTEA, *Monahismul ardelean...*, pp. 589-597.

Țara Făgărașului

O primă zonă spre care s-a îndreptat furia distrugerii lui Buccow a fost districtul Făgărașului, unde au fost distruse mănăstirile și schiturile, pentru ca, ulterior, împărăteasa Maria Tereza să emită un decret, la 6 februarie 1768, dispunând ca pământurile mănăstirilor să se restituie proprietarilor sau comunelor de care aparțineau. Țara Făgărașului a fost în secolul al XVII-lea și mai ales în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, o importantă zonă culturală, aici funcționau schituri și mănăstiri cu preoți și călugări proveniți de pe ambele versante ale Carpaților. Numărul mare al schiturilor ortodoxe din această zonă nu trebuie să surprindă pe nimeni, dacă se are în vedere structura populației. Astfel, dacă ne referim la populație, se poate observa pentru Țara Făgărașului, o strânsă legătură între etnie, limbă și confesiune, din care reținem preferința clară pentru confesiunea și limba populației majoritare[21]. Populația Țării Făgărașului a manifestat o mare vitalitate, în ciuda tuturor opresiunilor, fie de natură spirituală, fie de factură politico-socială. Aceasta deoarece fiind așezată la hotarul dintre Țara Românească și Transilvania, Țara Făgărașului a fost mereu o punte de legătură între cele două țări, o poartă mereu deschisă pentru circulația dintr-o țară în alta, fapt care a și favorizat legături permanente, inclusiv de natură religioasă[22]. Mănăstirile și schiturile nu au scăpat de distrugere, fiind considerate a fi un focar și un nucleu viu al ortodoxiei transilvănene. Nici chiar Sâmbăta de Sus, biserica din Făgăraș, școala de aici, cu un rol bine definit pentru conștiința românilor din zonă[23], nu au scăpat de furia autorităților. A fost distrusă mănăstirea brâncovenească, ctitorită în jurul anului 1700 de voievodul martir Constantin Brâncoveanu, pentru a cărei nimicire totală s-a dat un ordin și mai târziu, la 11 august 1785

> „Ordinationem Gubernii [...] circa abolitionem et totalem demolitionem Monasterii Templique Monasterialis Szombatfalvensis ac incolarum ad proximum Pagum illocationem emanatam" adică „din încredințarea guvernului [...] în legătură cu desființarea și demolarea totală a locașului mănăstirii Sâmbăta și chiar a celor mai apropiate locații sătești din jur"[24].

În urma acestui ordin, privind distrugerea și desființarea totală a așezământului mănăstiresc, și a altora de acest gen, doritorii unei viețuiri monastice s-au văzut nevoiți să treacă munții, la frații din Moldova și Țara Românească.

După cum am mai amintit, în Țara Făgărașului sau așa numită Țară a Oltului, în prezent cuprinsă în aria teritorială a județului Brașov au existat cele mai multe așezări mănăstirești atestate, unele dispărute, și altele distruse, în decursul secolului al XVIII-lea. Acestea erau: *Arpașul de Jos*, *Arpașul de Sus*, *Cuciulata*, *Berivoiul Mare*, *Berivoiul Mic*, *Boholț*,

---

21. Ionel Boamfă, *Țara Oltului. Studiu de geografie istorică cu privire specială asupra relațiilor cu toponimia. Teză de doctorat-rezumat*, Iași, 2005, pp. 9-10.
22. David Prodan, „Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI-XVII", în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, 1963, p. 300; Nicolae Nistor, „Ducatul Amlașului și Făgărașului, punți de legătura cu Țara Românească în Evul Mediu", în: *Mitropolia Ardealului*, XXIII (1978), 7-9, p. 468.
23. David Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. II, București, 1976, pp. 185, 224.
24. Vasile Mangra, *Contribuțiune la istoria Bisericii Române*, Sibiu, 1917, pp. 53, 54.

Bran, Breaza de Sus, Cheia[25], *Breaza de Jos, Bucium, Cârțișoara, Comana de Jos, Comana de Sus, Dejani, Drăguşul de Sus, Drăguşul de Jos, Drăguş-a lui Calotă, Hurez, Lisa, Mărgineni, Moeciu de Jos*[26], *Netot, Ohaba, Perşani, Peştera-Zărneşti, Porumbacul de Jos, Porumbacul de Sus, Scorei, Şinca Veche* (unde se pare că au existat cinci aşezări mănăstireşti, denumite după locul în care erau amplasate: schitul *Trestioara*, schitul *În Strâmba*, schitul *Valea Lărguță*, schitul *La Crețul*), *Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Şinca Nouă, Şercăița, Telechi Recea, Vaida Recea, Veneția de Sus, Viştea de Jos, Viştea de Sus*[27].

De pildă, o scrisoare din 17 ianuarie 1860, trimisă de Vasile Maxim episcopului Andrei Şaguna, menționa:

> „aici, în Țara Făgăraşului mai la toate satele de sub poalele munților Făgăraşului a fost pe la obârşiile văilor celor mai frumoase câte o mănăstire de călugări precum la satele: Sâmbăta de Sus, Berivoii mari pe Valea Sebeşului, la Şărcăița, Şinca Nouă, Perşani, Veneția, Comana de Sus, Scorei, Porumbacu de Sus, care mai stau în ruină şi în ziua de azi. Toate aceste mănăstiri se zice a fi fost arse şi dărâmate prin generalul von Buccow şi frații călugări fură fugăriți prin Țara Românească pe la anul 1760, adecă cu o sută de ani înainte de aceasta, iar locurile şi averile fostelor mănăstiri s-au confiscat şi s-au împărțit prin fisc proprietarilor săteşti. Şi urmele se văd şi numirile mânăstirilor se mențin până azi, aflându-se în acele locuri multe grădini cu pometuri alese"[28].

O simplă înşiruire a mănăstirilor romaneşti atestate în secolul al XVIII-lea, în aria județelor Alba, Covasna, Harghita, Mureş, Sibiu, care au cunoscut măsurile punitive îndreptate şi împotriva lor ilustrează, pe de o parte, atât răspândirea lor, cu o pondere mai mare sau mai mică pe județe, cât şi ataşamentul oamenilor din zonă pentru acest mod de viețuire creştină.

JUDEȚUL ALBA

Astfel, în județul Alba, cea mai veche, importantă şi monumentală aşezare mănăstirească este Mănăstirea *Râmeț*. Lăsând la o parte importanța sa culturală (şcoala mănăstirească de aici), artistică (fresce din secolul al XIV-lea) şi spirituală, trebuie consemnat şi importantul său rol național bisericesc, care de fapt va şi atrage distrugerea sa. Alături de ea a îndurat aceeaşi suferință şi o altă mănăstire, fostă reşedință mitropolitană, anume *Geoagiul de Sus* (aici şi-au avut reşedința unii mitropoliți ai Transilvaniei din secolul al XVI-lea, anume Hristofor, Sava şi Gheorghe[29]). De asemenea, în *Alba Iulia*, cetatea unirii, Mihai Viteazul reuşise, spre sfârşitul secolului al XVI-lea să ridice o mănăstire ortodoxă, de fapt

---

25. Nicolae Gheorghe PUCHIANU-MOŞOIU, *Schituri şi mănăstiri din Țara Bârsei*, Râşnov, 2005, pp. 77-79.
26. N.Gh. PUCHIANU-MOŞOIU, *Schituri şi mănăstiri...*, p. 99-118; Dănuț Liviu HOGNOGI, *Lăcaşuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Karuna, Bistrița, 2009, p. 198.
27. Şt. METEŞ, *Mănăstirile româneşti...*, pp. 75-101; S.D. CÂRSTEA, *Monahismul ardelean...*, pp. 149-162, 590-591.
28. Ilarion PUŞCARIU, *Documente...*, I, p. 390.
29. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Trinitas, Iaşi, 32004, p. 293; Sebastian Dumitru CÂRSTEA, „Expresii ale artei mănăstireşti din județul Alba: fosta biserică a mănăstirii Geoagiul de Sus şi biserica mănăstirii Lupşa", în: *Monumente de arhitectură şi artă religioasă românească. Simpozion Național*, Ed. Techno Media, Sibiu, 2010, pp. 88-90.

folosită drept reşedinţă pentru mitropolitul Ioan de la Prislop. Şi aceasta a fost demolată din ordinul autorităţilor habsburgice în anii 1714-1715[30]. Potrivit altor cercetări aici ar mai fi funcţionat alte două mănăstiri ortodoxe (*Alba Iulia-Maieri* şi *Alba Iulia-Lipoveni*), ambele dispărute în secolul al XVIII-lea[31]. Au existat şi alte mănăstiri româneşti, consemnate în această perioadă, cum au fost cele din *Abrud, Bulz, Cib* (*Cheile Cibului*), *Cioara, Daia Română* (aici au existat două aşezări mănăstireşti, ambele dispărute spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, una amplasată în „Lunca chiliilor" iar cealaltă în apropiere de pădurea satului), *Măgina, Săsciori, Lupşa, Straja, Sub Piatră-Sălciua, Ciunga, Orăşti* şi *Sâncel*[32].

JUDEŢUL MUREŞ

În privinţa judeţului Mureş, aparţinând astăzi Arhiepiscopiei Albei Iulia, pot fi amintite mănăstirile de la *Aţintiş, Chiheriu de Jos, Chiheriu de Sus, Cuştelnic, Filea* şi *Valea*[33], *Petrilaca Română, Deda, Hodac, Ibăneşti, Dumbravă-Lighet, Solovăstru, Râciu de Câmpie, Râpa de Jos, Ruşii Munţi, Urşua, Urişiu de Jos, Urişiu de Sus, Lăscud, Coc, Ormenişu de Câmpie, Sânmărtinu de Câmpie, Deag, Băiţa*[34], toate dispărute în secolul al XVIII-lea, din dispoziţiile autorităţilor.

JUDEŢUL SIBIU

Privitor la judeţul Sibiu, înţeles evident în aria sa actuală, trebuie spus că prin mănăstirile de la *Foltea-Sălişte, Sălişte-Grui, Sibiel, Porceşti* sau *Turnu Roşu, Racoviţa, Săcădate, Săsăuş*, monahismul ardelean din acest secol şi-a adus tributul său[35].

JUDEŢELE COVASNA ŞI HARGHITA

Pentru această perioadă, în judeţele Covasna şi Harghita putem menţiona trei aşezări monahale care au cunoscut efectele negative ale deciziilor luate de autorităţile habsburgice la adresa ortodoxiei ardelene. Astfel, mănăstirile *Moglăneşti* (potrivit tradiţiei a fost ridicată în secolul al XVII-lea de doamna Safta, soţia domnitorului Gheorghe Ştefan al Moldovei fapt pentru care a şi fost numită „mănăstirea Doamnei"), *Pintic* şi *Vidacut*, toate din judeţul Harghita, sunt o dovadă grăitoare în acest sens. Tot în acest context amintim şi fosta mănăstire de la *Chilieni*, din judeţul Covasna[36].

---

30. Adrian Andrei Rusu (coord.), *Dicţionarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crişan şi Maramureş*, Ed. Presa Universitară, Cluj Napoca, 2000, p. 91; Mircea Păcurariu, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", p. 55.
31. Marina Lupaş, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, 1939; D.L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale...*, p. 121.
32. Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iulia, mărturii de continuitate şi tradiţie românească*, Alba Iulia, 1987, p. 116; Marius Porumb, *Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVII*, Bucureşti, 1998, p. 76; Zenovie Pâclişanu, *Vechile mănăstiri româneşti...*, p. 16; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 166-171.
33. Vasile Lechinţan, „Distrugerea mănăstirilor româneşti din Transilvania, atentat la fiinţa naţională a românilor ardeleni", în: *Adevărul de Cluj*, Cluj Napoca, din 1 februarie 1991; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn...*, p. 300.
34. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 171-182.
35. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 162-165; D.L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale...*, p. 207.
36. Ioan Lăcătuş, Vasile Lechinţan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna şi Harghita. Istorie, biserică, şcoală, cultură*, Ed. Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003, pp. 143, 385.

JUDEȚUL HUNEDOARA

În privința județului Hunedoara, în prezent organizat ca episcopie, una dintre cele mai vechi mănăstiri de aici și de fapt din întreaga țară este *Prislopul*. Mănăstirea, întemeiată încă de la începutul secolului al XV-lea, a cunoscut și ea urgia prigoanei străine din secolul al XVIII-lea, la fel ca alte două mănăstiri din zonă, anume *Plosca* (mănăstire înzestrată de familia huniazilor), nu departe de Hunedoara, și *Cerna* cunoscută și sub numele de Negoiu. Erau și ele o dovadă vie a românismului și Ortodoxiei (Prislopul și Cerna au dat ierarhi ai eparhiilor ardelene din acea perioadă) și prin urmare trebuiau distruse[37]. Tot în acest context reiterăm faptul că ieromonahul Efrem de la Mănăstirea Prislop a întocmit cunoscuta cronică ritmată, sau cronică în versuri, intitulată sugestiv *Plângerea sfintei mănăstiri a Silvașului*[38], adică a Prislopului, aceasta la puțin timp după distrugerea mănăstirii din porunca autorităților. Cronica surprinde anumite etape din istoria mănăstirii, dar și soarta ei și a altor așezăminte mănăstirești în timpul campaniei de distrugere buccowiene, precum și a călugărilor implicați în revolta bisericească.

Nu pot fi trecute cu vederea nici mănăstirile de la *Vaca* (*azi Crișan*), *Nojag*, *Bretea Mureșană*, și de asemenea *Răchitova*, *Râu de Mori-Suseni*, toate în județul Hunedoara, mărturii evidente ale luptelor religioase ardelene. Apoi schitul *Vaidei*, Mănăstirea *Hondol* și Mănăstirea *Ocolișu Mare*, primele au fost desființate ca urmare a decretului din 19 august 1782, al împăratului Iosif al II-lea, deci după acțiunea lui Buccow, iar ultima a dispărut spre sfârșitul aceluiași secol. În schimb, în prima jumătate a aceluiași secol XVIII a dispărut și Mănăstirea *Băiești*, cu siguranță un rezultat direct al politicii de catolicizare a vremelnicelor stăpâniri[39].

Banat

Mănăstiri ortodoxe au existat și în Banat, despre care avem informații că au funcționat în această perioadă. De pildă, Mănăstirea *Caransebeș* a funcționat pe locul actualei biserici cu hramul „Sfântul Gheorghe"[40]. Autoritățile habsburgice nu au uitat nici de mănăstirile *Partoș*, *Săraca*, *Baziaș*, *Cusici*, *Sredíștea Mică*, *Mrăcunea*, desființate și ele în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea din dispoziția Mariei Tereza (1740-1780) sau a lui Iosif al II-lea (1780-1790). Ulterior câteva dintre ele au devenit biserici parohiale, păstrând însă amintirea vechilor lăcașuri mănăstirești. A fost interesantă și modalitatea prin care autoritățile habsburgice au „reușit" să închidă unele mănăstiri. Astfel, pe fondul unui decret imperial emis de Iosif al II-lea s-a decis ca acele mănăstiri care nu pot face dovada unui venit anual de 4 000 de florini, fie să fie închise, fie să fie contopite cu alte așezări mănăstirești, pentru a face posibil venitul amintit[41].

---

37. Mircea Păcurariu, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", p. 55.
38. Mircea Păcurariu, *Istoria mănăstirii Prislop*, Arad, ²2006, pp. 63-72.
39. Radu Iacob, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, pp. 208-210, 294-296, 305-308; Adrian Andrei Rusu, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997, pp. 92-93, 120-122; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 214-216.
40. Șt. Meteș, *Mănăstirile românești...*, p. 193; Ion B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat...*, p. 64.
41. Șt. Meteș, *Mănăstirile românești...*, p. 216; Adrian Andrei Rusu (coord.), *Dicționarul...*, p. 22.

Pentru realizarea unui astfel de demers s-a cerut o cartografiere a tuturor mănăstirilor bănățene, indicându-se și starea materială, respectiv numărul călugărilor. Pe fondul informațiilor rezultate s-au luat deciziile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea privitor la suprimarea unor mănăstiri.

Tot pentru Banat trebuie să menționăm și mănăstirile care au rămas: *Hodoș-Bodrog* (pomenită pentru prima dată într-un act din 1177, sub numele de Hodust, apoi în 1233 și 1293. Pe la 1651 își avea reședința aici „mitropolitul cetății Lipova-Gyula, Sofronie, apoi mănăstirile ortodoxe care au rămas, fiind însă preluate de Biserica sârbă *Bezdin* (ridicată în secolul al XIV-lea, pe locul uneia mai vechi, distrusă în timpul invaziei mongole din 1241-1241), *Mesici*, *Sângeorgiu* (aparținând secolului al XV-lea, în prezent sârbească)[42].

Alte măsuri de reprimare

În afară de distrugerea mănăstirilor, monahismul din Ardeal a trebuit să îndure și o altă suferință, anume acapararea inventarului mobil și mutarea acestuia la Blaj. Prin această atitudine ierarhia unită și-a asigurat în mod definitiv distrugerea monahismului ortodox din spațiul transilvănean, întrucât puținii viețuitori rămași după evenimentele din 1761-1762, respectiv 1785. O altă măsură, care viza distrugerea monahismului ortodox, a fost alungarea monahilor și înlocuirea lor cu alții, care acceptau unirea cu Roma. Însă, pe fondul lipsei de călugări, mănăstirile respective s-au autodesființat. La fel s-a întâmplat și prin mutarea bisericilor mănăstirești în satele din jur, pentru a servi credincioșilor ca biserici parohiale.

Au existat, după evenimentele din 1761-1762, încercări timide de refacere a unora dintre mănăstirile distruse sau dispărute. De pildă, Mănăstirea *Sâmbăta de Sus* a fost refăcută de egumenul Visarion, ajutat de frații Manolache și Nicolae Brâncoveanu, urmașii ctitorului, dar a fost din nou distrusă în noiembrie 1785. A rămas în ruină până în prima jumătate a secolului al XX-lea, când a fost refăcută de mitropolitul Nicolae Bălan. O situație similară întâlnim și la Mănăstirea *Râmeț*, care, după ce a fost distrusă în 1762, a fost refăcută și din nou distrusă în 1785[43]. În județul Sibiu, Mănăstirea *Sibiel*, chiar dacă a cunoscut efectele campaniei de distrugere coordonată de Buccow[44], a fost refăcută, căci la 12 mai 1786 era consemnată în grupul mănăstirilor ce trebuiau desființate.

Pe fondul „consolidării" uniației, vetrele monahale au fost desființate, ele nu au mai funcționat din lipsă de călugări. Altele, deși puține la număr, au funcționat ca mănăstiri unite, așa cum a fost cazul cu: *Prislopul* (în 1810 a murit ultimul călugăr), *Măgina* (până la 1871), *Nicula* (a funcționat neîncetat ca mănăstire, până în prezent), sau *Bixad* (în jud. Satu Mare, trecută prin călugărul Isaia de la Athos, el însuși convertit, la uniatism)[45] etc., au fost îndepărtați de moșierii locului, pentru o mai bună utilizare a terenurilor.

Prin toate aceste măsuri, coroborate cu atitudinea autorităților habsburgice și mai târziu austro-ungare, monahismul din Transilvania și Banat a fost practic, până după 1918,

42. Mircea Păcurariu, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", p. 59.
43. Mircea Păcurariu, *Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 211.
44. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 335.
45. Mircea Păcurariu, *Mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 211.

definitiv anulat. După realizarea unității de stat s-au făcut primele tentative, chiar dacă firave, de organizare a monahismului ortodox din aceste părți ale țării. Până la acea dată doritorii de viață mănăstirească s-au văzut puși în situația de a se îndrepta spre alte zone, ducând astfel pe mai departe pravila vieții călugărești ardelene.

Concluzii

Monahismul ortodox din Transilvania și Banat s-a dovedit a fi, și în secolul al XVIII-lea, un adevărat bastion al vieții spirituale, culturale și naționale, fiind implicat, prin smeriții săi reprezentanți, în toate formele de manifestare ale acestora. Pe fondul uniatismului și a măsurilor de protejare a acestei noi identități religioase, din mănăstiri s-au ridicat adevărați coordonatori ai mișcărilor bisericești și naționale care, prin manifestarea lor, au reușit să păstreze credința înaintașilor. Dar, prin atitudinea lor, autoritățile au reușit ca timp de peste 150 de ani să anuleze definitiv acest mod de viață monahală, desființând și distrugând toate mănăstirile și schiturile ortodoxe din Transilvania și Banat. Astfel, se poate spune că mișcarea național religioasă a reprezentanților vieții mănăstirești din Ardeal a constituit, în același timp, o mărturie clară și evidentă a Ortodoxiei și românismului, dar mai ales a spiritului de jertfă a acestuia.

Bibliografie

ANUICHI Silviu, „Relațiile bisericești româno-sârbe din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVII (1979), 7-8; BĂLAN Ioanichie, *Vetre de sihăstrie românească*, București, [2]2001; BOAMFĂ Ionel, *Țara Oltului. Studiu de geografie istorică cu privire specială asupra relațiilor cu toponimia*, teză de doctorat-rezumat, Iași, 2005; BUNEA Augustin, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Navacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1754 până la 1764*, Blaj, 1902; CÂRSTEA Sebastian Dumitru, „Expresii ale artei mănăstirești din județul Alba: fosta biserică a mănăstirii Geoagiul de Sus și biserica mănăstirii Lupșa", în: *Monumente de arhitectură și artă religioasă românească. Simpozion Național*, Ed. Techno Media, Sibiu, 2010; CÂRSTEA Sebastian Dumitru, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Ed. Andreiană, Sibiu, 2008; CIOBANU Virgil, „Statistica românilor din Ardeal făcută de administrația austriacă la anul 1761-1762", în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj, 1926; CIUHANDU Gh., „Din trecutul catolicismului în Ardealul românesc", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLII (1924), 5; COTOȘMAN Gheorghe, „Eremitul Visarion Valahul", în: *Mitropolia Banatului*, VII (1957), 1-3; CRISTACHE-PANAIT Ioana, *Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iulia, mărturii de continuitate și tradiție românească*, Alba Iulia, 1987; DRAGOMIR Silviu, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Editura Dacia, Cluj Napoca, [2]2002; DUICĂ George Bogdan, *Călugărul Visarion Sarai*, Caransebeș, 1896; ECONOMU Radu, „Călugărul Sofronie de la Cioara în Țara Românească", în: *Biserica Ortodoxă Română*, CX (1992), 1-3; HOGNOGI Dănuț Liviu, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Karuna, Bistrița, 2009; IACOB Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913; IONAȘCU I., „Cuviosul Visarion Sarai în lumina cronicii protopopului Nicolae Stoica din Mehadia", în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIX (1971), 9-10; IONAȘCU I., *Ieromonahul transilvan Nicodim în Țara Românească*, București, 1943, p. 8; *Telegraful Român*, CXLVIII (2000), 23-26; LĂCĂTUȘ Ioan, LECHINȚAN Vasile, PĂTRUNJEL Violeta, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie, biserică, școală, cultură*, Ed. Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003; LECHINȚAN Vasile, „Distrugerea mănăstirilor românești din Transilvania, atentat la ființa națională a românilor ardeleni", în: *Adevărul de Cluj*, Cluj-Napoca, din 1 februarie 1991; LIȚIU Gheorghe, „Două sute

de ani de la pustiirea schitului lui Sofronie din Cioara 1756-1956", în: *Mitropolia Banatului*, VIII (1958), 1-3; LUPAȘ Marina, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, 1939; MANGRA Vasile, *Contribuțiune la istoria Bisericii Române*, Sibiu, 1917; METEȘ Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936; METEȘ Ștefan, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*, Sibiu, 1930; MUREȘIANU I.B., „Contribuții la istoria Bisericii bănățene din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Călugărul Visarion Serai", în: *Mitropolia Banatului*, XII (1962), 10-12; MUREȘIANU Ion B., *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976; NICULESCU Theofil, *Sfintele monastiri și schituri din România ctitorite de vlădici, călugări și preoți, boieri, negustori și săteni*, Ed. Mănăstirea Vodița, Drobeta Turnu Severin, 2002; NISTOR Nicolae, „Ducatul Amlașului și Făgărașului, punți de legătura cu Țara Românească în Evul Mediu", în: *Mitropolia Ardealului*, XXIII (1978), 7-9; PĂCURARIU Mircea, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", în: *Nicula – Icoana neamului. 450 de ani de atestare documentară a mănăstirii ortodoxe Nicula (1552-2002)*, Ed. Ecclesia, Nicula, 2002; PĂCURARIU Mircea, „Pagini din istoria bisericească a românilor transilvăneni", în: *Renașterea*, Cluj Napoca, VII (1996), 1; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Trinitas, Iași, [3]2004; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj Napoca, 1992; PĂCURARIU Mircea, *Istoria mănăstirii Prislop*, Arad, [2]2006; PĂCURARIU Mircea, *Istoria mănăstirii Prislop*, Arad, [2]2006; PĂCURARIU Mircea, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*, Oradea, 2006; PÂCLIȘANU Zenovie, *Vechile mănăstiri românești din Ardeal*, Blaj, 1919; PLĂMĂDEALĂ Antonie, „Mănăstirile din Transilvania și rolul lor în trecut și astăzi", în: *Telegraful Român*, CXLV (1997), 41-42; PORUMB Marius, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVII*, București, 1998; PRODAN David, „Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI-XVII", în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, 1963; PRODAN David, *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. II, București, 1976; PUCHIANU-MOȘOIU Nicolae Gheorghe, *Schituri și mănăstiri din Țara Bârsei*, Râșnov, 2005; PUȘCARIU Ilarion, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, Sibiu, 1889; RANCA Ioan, „Date noi privind mișcarea lui Sofronie", în: *Apulum*, XVIII (1990); RUSU Adrian Andrei (coord.), *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișan și Maramureș*, Ed. Presa Universitară, Cluj Napoca, 2000; RUSU Adrian Andrei, *Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997; SURDU Bujor, „Știri noi despre Visarion Serai", în: *Acta Musei Napocensis*, Cluj Napoca, II (1965); ȘAGUNA Andrei, *Istoria Bisericii Ortodoxe răsăritene universale*, vol. II, Sibiu, 1860; PĂCURARIU Mircea, „Mânăstirile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat în secolul al XVIII-lea", în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII (1975), 1-2; VOILEANU Matei, *Să se facă lumină. Biserica românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1926; XENOPOL A.D., *Revista pentru arheologie, filologie și istorie*, VII (1906), București.

MĂNĂSTIRI ȘI SCHITURI DISPĂRUTE DIN MARAMUREȘ ȘI CRIȘANA

Prezentare generală

În Transilvania, ca și în celelalte două provincii românești, viața monahală sub forme organizate a existat încă de la începutul celui de-al doilea mileniu creștin. Transilvania, Maramureșul și Crișana, au cunoscut o dezvoltare istorică diferită de cea a Țării Românești și a Moldovei. Din cauza dominației străine, care s-a prelungit până la sfârșitul Primului Război Mondial, românii din Transilvania n-au putut constitui un stat politic independent. Lucrul acesta a marcat puternic și dezvoltarea monahismului, care a avut un caracter mai mult defensiv, pentru conservarea Ortodoxiei.

Sihăstriile și mănăstirile care au ființat în această parte de țară au constituit adevărate „fortărețe ale ortodoxiei"[1] care au întreținut evlavia ortodoxă în satele din împrejurimi. Tocmai de aceea, asupra lor, a preoților și a monahilor, s-a îndreptat, preferențial și agresiv atenția autorităților administrative și ecleziastice care nu s-au sfiit să dea acțiunii lor distructive un caracter justițiar, incluzând-o ca normă de drept în legile țării.

Iată, de pildă, ce scria în 1653 în *Aprobate Constitutiones*:

„Având în vedere că religia națiunii valahe nu este dintre cele patru religii recepte, astfel acea tagmă ai cărei aparținători se numesc *călugări*, nu s-a acceptat, din contră s-a interzis. De aceea și acum se lasă la libera dispoziție a țării și a principilor, ca atunci, când apreciază că este de cuviință sau necesar, să se elimine complet"[2], eliminarea lor însemnând, în consecință, și distrugerea așezămintelor monahale. De „cuviință sau necesar" să demoleze biserici mănăstirești au considerat autoritățile a fi chiar înainte de apariția acestei prevederi „legale". Astfel, după „asasinarea lui Mihai Viteazul, s-a dezlănțuit o persecuție nemiloasă în contra tuturor românilor de orice categorie: iobagi, nobili și călugări, distrugându-le mănăstirile și acele sfinte așezăminte"[3]. Așa s-a întâmplat cu Mănăstirea *Habra* (Groși) de lângă Baia Mare,

1. Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii Române*, Vălenii de Munte, 1912, p. 36.
2. Al. Herța, V. Șotropa, I.N. Floca, „Vechi legislații transilvănene 1. Aprobate Constitutiones – 1653", în: *Mitropolia Ardealului*, 7-9/1976, p. 538.
3. Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvana în sec. XII-XIX*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, ²1977, p. 83.

◄ *Frescă de la Mănăstirea Hurezi, Vâlcea*

fiindcă stareţul ei, Efrem, împreună cu monahii au sprijinit acţiunile lui Mihai Viteazul. De altfel după uciderea lui Mihai Viteazul s-a pornit o prigoană nemiloasă împotriva călugărilor, unele mănăstiri fiind distruse[4]. În hotărârea adoptată în dieta de la Leczfalva, din 4 noiembrie 1600, se menţiona „călugării români să fie proscrişi în întreaga ţară".

Dominaţia austriacă, instaurată la sfârşitul secolului al XVII-lea, a adăugat acestei preocupări distructive calul troian al unirii religioase, factor de destabilizare şi diviziune a unităţii confesionale româneşti, având chiar între ierarhii Bisericii Unite cu Roma, susţinători activi. Episcopul Georgiu Pataki, originar din Strâmbu Chiueştilor a fost unul dintre ei, şi-a dat toată silinţa să destabilizeze Ortodoxia din Ardeal, aşa cum i-a promis împăratului, precum şi episcopul Petru Pavel Aron.

Cândva, în timpul păstoririi lui Georgiu Pataki şi la cererea lui, autorităţile comitatului Solnoc Interior au distrus *Schitul Fanti* din hotarul satului în care episcopul s-a născut[5].

Chiar dacă mănăstirile transilvănene nu au fost impunătoare din punct de vedere arhitectural, imobiliar, ca organizare structural – ierarhică, sau ca număr de vieţuitori, ele s-au impus prin rolul pe care l-au jucat, de a fi centre de propagare a ideilor de conştientizare a clerului şi poporului, pentru a nu ceda credinţa strămoşească în schimbul unor bunuri materiale trecătoare şi pe care, de altfel, nu le-au primit niciodată. De la altarul acestor sfinte lăcaşuri de închinare şi pelerinaje, care s-au identificat cu soarta poporului român, s-a ridicat şi călugărul Sofronie de la Cioara (1759-1761), care a pornit cea mai puternică „revoluţie religioasă", antiunionistă ce a avut un impact în toate păturile sociale, pentru respingerea uniaţiei, apoi Visarion Sarai, Iosif Stoica din Maramureş etc.

Momentul culminant de încercare, de aneantizare a ortodoxiei transilvănene şi înlocuirea ei cu Biserica Unită, a fost acela al distrugerii mănăstirilor din Transilvania, între anii 1760-1762, când generalul Nicolaus Adolf von Buccow, a fost trimis în Transilvania tocmai cu această misiune.

Distrugerea schiturilor şi mănăstirilor nu a fost o acţiune de campanie, ci una de durată, întinsă pe parcursul întregului secol al XVIII-lea, raportată la capetele încoronate care au girat acţiunea, de la Carol al V-lea - tatăl, Maria Tereza - fiica şi Iosif al II-lea - nepotul – *O afacere de familie.*

Câte aşezăminte monahale au fost distruse în secolul al XVIII-lea, secol în care schiturile şi mănăstirile au suferit „o acţiune de distrugere în masă fără egal în istorie şi unică în ţările ortodoxe"[6], câte în prima parte a veacului, câte în perioada 1761-1762 şi câte spre sfârşitul acestui veac? Este o întrebare la care, încă nu s-a dat un răspuns exact. Această continuă distrugere şi refacere a lor, această reconstrucţie succesivă a mănăstirilor pe acelaşi loc sau pe locuri diferite din aceeaşi localitate (ex. Bârsana), explică poate, cel puţin în parte, dificultatea inventarierii lor.

Aşa se face că acţiunea complexă şi de durată, de lichidare a bazelor monahismului transilvan – schiturile şi mănăstirile – desfăşurată pe parcursul întregului secol al XVIII-lea

---

4. Şt. Meteş, *Emigrări româneşti...*, p. 83; Macarie Motogna, „Politica religioasă a lui Mihai Viteazul", în: *Ortodoxia maramureşană*, Baia Mare, VI (2001), 6, pp. 224-229.
5. Augustin Pădurean, *Mănăstirea Căşiel*, Ed. Astra, Dej, 1998, pp. 4-7.
6. Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească secolele IV-XX*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, ²2001, p. 31.

– gravă în esenţa ei şi cu consecinţe păgubitoare pe termen lung – a fost, fie imputată integral generalului Buccow şi, din această pricină, restrânsă la perioada 1761-1762, fie tratată în afara contextului creat de reformele iosefine care prevedeau desfiinţarea tuturor ordinelor călugăreşti contemplative şi reglementau funcţionarea mănăstirilor ca centre de ocrotire socială sau şcoli[7].

Primul episod, mai puţin cunoscut, dar nu mai puţin păgubitor pentru monahismul transilvan, s-a petrecut în prima jumătate a secolului al XVIII-lea pe fondul schimbărilor produse de instaurarea dominaţiei habsburgice, de transformare a Bisericii Ortodoxe din Transilvana în anexă a Bisericii Catolice (1696-1700), de războiul curuţilor (1703-1711), răscoala lui Visarion Sarai şi opoziţia tot mai evidentă a ortodocşilor faţă de uniaţie.

Momentul Maria Tereza – Nicolaus Adolf von Buccow, consumat în răstimpul a doi ani (1761-1762) s-a imprimat puternic în memoria colectivă, iar generalul a fost echivalat cu un simbol malefic. Pe bună dreptate, fiindcă, iată ce ordin neronian, dădea acesta subalternilor săi la 13 iunie 1761:

> „Mănăstirile de lemn să fie arse pretutindeni, cele de piatră să se distrugă şi să se facă raport Excelenţei Sale Generalului atât despre restituirea bisericilor <către uniţi> cât şi despre demolarea mănăstirilor, iar dacă cineva s-ar opune în mod temerar prea înaltei porunci regale, să fie pedepsit numaidecât cu moartea prin spânzurătoare (ceea ce s-a şi întâmplat la Salva cu Tănase Todoran şi alţi oponenţi ai uniaţiei[8]) sau prin tăierea capului, ca unii ce dispreţuiesc poruncile regeşti şi tulbură pacea şi ordinea publică"[9].

Distrugerile provocate atunci cu o furie care i-a îngrijorat şi pe unii oficiali şi pe unii oameni ai bisericii – mai puţin pe vlădica Aron – au preocupat numeroşi istorici şi oameni de cultură care, în lucrări de interes mai larg sau referitoare exclusiv la subiect în monografii de mănăstiri sau studii privitoare la o anumită zonă geografică au inventariat şi adesea reconstituit istoria mănăstirilor distruse[10].

La 10 decembrie 1767, guvernul Transilvaniei înaintează Mariei Tereza propunerea de casare a tuturor mănăstirilor rurale, pe care o aprobă prin decizia din 6 februarie 1768 cu rezerva ca distrugerea să fie eşalonată pe mai mulţi ani pentru a nu produce o nemulţumire generală[11].

---

7. Mai pe larg despre acest subiect vezi Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a curţii de la Viena în Transilvania (1740-1761)*, Ed. Presei Universitare, Cluj-Napoca, 2002.

8. *Mărturie şi martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea*, volum îngrijit de Dorel MAN, Flore POP, Ed. Renaşterea, Cluj-Napoca, 2004.

9. Ilarion Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie*, vol. I, Sibiu, 1898, p. 231: „monasteria ubique comburrantur lignea; lapidea destructantur, et de efectutam restitutionis Templorum, quam demolitionis Monasteriorum suae Excellentiae relatio submittatur, quicumque autem Altissimo Mandato Regis ab Excelsa Comissione concluso temerarie se opposuerit capitali poena: suspendio vte, vel capitis amissione indispensabiliter punietur, tanquam Regiorum Mandatorum contemptor et Publicae pacis tranquillitatisque turbator".

10. Vezi M. Motogna, „Istoriografia privind viaţa monahală în Ţările Române", în: *Ortodoxia maramureşeană*, VII (2002), 7, pp. 288-315; Şt. Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, îl numeşte pe Petru Pavel Aron, „duşman ireductibil al românilor", a cărei idee despre naţionalitatea română era foarte redusă, cuprinzând numai pe uniţii cu Roma.

11. Valeriu Literat, *Biserici vechi româneşti din Ţara Oltului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 146.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în anul 1776, s-au dispus noi reglementări şi în legătură cu organizarea mănăstirilor ortodoxe din aceste provincii ale monarhiei. Instituţia imperială care avea în răspunderea şi sub controlul ei direct şi organizarea bisericească a ortodocşilor din Ungaria, Banat şi Partium era Deputaţia aulică pentru chestiunile ilirice[12].

Aceste dispoziţii referitoare la organizarea şi funcţionarea mănăstirilor ortodoxe din Ungaria, Partium şi Banat, discutate la Viena în 1776, n-au fost expresia unei politici de represiune confesională a ortodoxiei din aceste provincii, ci au fost expresia politicii imperiale integrative a monarhiei habsburgice, organizate pe principii noi centraliste, absolutiste, mercantiliste, specifice secolului al XVIII-lea[13].

La câţiva ani după această măsură, Iosif al II-lea a declanşat o puternică ofensivă antimonahală, prin decretul din 15 decembrie 1781 dispunând desfiinţarea mănăstirilor, iar prin ordinul din 12 decembrie 1782 cerând desfiinţarea ordinelor călugăreşti contemplative din întregul imperiu. Se exceptau de la distrugere mănăstirile susceptibile să funcţioneze ca şcoli, ceea ce a prelungit existenţa unora, ca: (*Strâmbu, Strâmba-Fizeşului, Nicula, Vălenii Şomcuţii* etc.)[14].

Au scăpat de la distrugere numai câteva mănăstiri, care au fost trecute la catolicism, între acestea numărându-se: *Nicula, Moisei, Bixad, Strâmba Fizeşului.*

Cu începuturi probabile în primul mileniu creştin[15], monahismul ortodox din Transilvana a sporit în amploare şi valoare în primele opt secole ale celui de al doilea mileniu. Fenomen de anvergură, progresiv afirmat până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea când, prin rescriptul imperial din 12 decembrie 1782, s-a dispus desfiinţarea mănăstirilor, monahismul s-a impus ca factor important de susţinere a identităţii noastre etnice şi confesionale.

Veac după veac numărul aşezămintelor monahale a sporit, chiar dacă unele dintre ele au trecut în rândul celor catolice odată cu ctitorii lor, altele au fost abandonate sau transformate în biserici de mir, aşa încât în secolul al XVIII-lea numărul lor a ajuns la aproximativ 200[16].

---

12. Friedrich WALTER, *Die Geschichte der osterreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias (1740-1780), in die osterreichischen Zentralverwaltung*, Hg. Heinrich Kerschmayer, II Abteilung, 1 Band, 1 Halbband, Wien, 1938, pp. 235-236. În anul 1745 a fost înfiinţată o comisie aulică, transformată în 1747 în Deputaţia aulică care trebuia să coordoneze şi să supravegheze şi viaţa bisericească a ortodocşilor din toate aceste provincii. După anul 1751 Deputaţia s-a restrâns doar la chestiunile „naţiunii ilirice", funcţionând până în 1777.

13. M. SĂSĂUJAN, *Politica bisericească...*, pp. 12-13.

14. A. PĂDUREAN, *Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului Strâmba, sat Păduriş, comuna Hida*, Dej, 2001, p. 23; M. MOTOGNA, *Monahismul ortodox din Maramureş şi Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009, pp. 272-283.

15. Mircea PĂCURARIU, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", în: *Patrimoniul religios al României. Permanenţa spirituală europeană*, Bucureşti, 2003, pp. 56-61. „O viaţă monahală în formă isihastă va fi existat şi în Transilvana încă din primele secole ale erei creştine. Şi aici s-au descoperit aşezări monahale rupestre în hotarele satelor: Moigrad, Jac, Creaca, Brebi, judeţul Sălaj etc."

16. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1992 pp. 190, 266: „În secolul al XVIII-lea, în Transilvania au existat aproximativ 200 de schituri româneşti, ridicate din evlavia şi dărnicia călugărilor, preoţilor şi credincioşilor de aici"; Şerban TURCUŞ, *Sfântul Scaun şi românii în secolul al XIII-lea*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, pp. 170-171: „Bizantinistul maghiar Gyula Moravcsik, într-un efort de recenzare a mănăstitilor ortodoxe sau baziliene existente în regatul maghiar la sfârşitul secolului al XII-lea şi începutul secolului al XIII-lea, a numărat aproximativ 600 de aşezăminte monastice, probabil şi eremuri sau mănăstiri cu

Înlocuirea locaşurilor de cult şi a instituţiilor bisericeşti ortodoxe cu altele noi, catolice, poate fi urmărită aproape peste tot în Transilvania. La Cluj şi Meseş se ştie despre cazul a două mănăstiri româneşti care au devenit mai târziu catolice. Cu altele două de pe Valea Someşului s-a întâmplat la fel, sau Sâniob - Bihor[17].

Printre cele mai vechi mănăstiri transilvănene se numără cea de la *Meseş* (judeţul Sălaj) menţionată pentru prima dată la 1165, apoi în 1185, se pare iniţial ortodoxă. În acest timp, existau mănăstiri ortodoxe între graniţele regatului feudal maghiar, cum era cea de la *Oroszlanus*, alta fiind Mănăstirea *Hodoş-Bodrog* (judeţul Arad) din 1177, sub denumirea de Hodust[18], dar începuturile ei par a fi din secolul al XI-lea.

În 1192 era consemnată *Mănăstirea Cnezului* (monasterium Kenez) în părţile Bihorului, întâlnită apoi şi în documentele din secolul al XIII-lea, cu siguranţă o ctitorie a unui cneaz român ortodox[19].

Alte documente menţionează o serie întreagă de mănăstiri pe Valea Mureşului, în secolele XII-XIII, din care n-a mai rămas astăzi nicio urmă. Despre mănăstirile din părţile de nord-vest ale ţării Transilvaniei, scria regele Emeric al Ungariei (1196-1204), papei Inocenţiu III, prin care-l informa că unele biserici ale „călugărilor greci" – adică ortodocşi – din regatul său se ruinează „prin lipsa de grijă a episcopilor diecezani şi din pricina acelor greci înşişi". De aceea, propunea papei crearea unei episcopii pentru ei, supusă direct scaunului papal, ori să se aşeze în ele călugări latini[20].

Descoperirile arheologice făcute de profesorul arheolog Radu Popa, în localitatea *Voievozi*, judeţul Bihor, au scos la lumină vestigii care dovedesc că în acea localitate a existat încă din secolul al XII-lea, o mănăstire cu o biserică monahală şi o curte voievodală[21].

Pentru ca aceste mănăstiri să fi ajuns „ruinate" în anul 1204, deşi aceasta era o formulă papală pentru a le prelua în folosul catolicilor[22], ele existau cel puţin din secolul al XII-lea, iar după părerea istoricului Constantin C. Giurescu „erau mult mai vechi"[23].

În afară de mănăstirile amintite mai sus au existat şi s-au descoperit aşezări rupestre la *Moigrad*, *Jac*, *Creaca* şi *Brebi* în părţile Sălajului. Toate aceste descoperiri atestă existenţa vieţii monahale în aceste părţi, chiar din primele secole creştine, dar la acestea se adaugă şi câteva mărturii de ordin toponimic care vin în sprijinul vechimii monahismului românesc, precum: *Chilia*, *Chilioara*, *Călugăra*, *Călugăreni*, *Mănăstirea*, *Podurile Mănăstirii*, *Drumul Călugărului*, *Râmeţ*, *Schitu*, *Mănăstirea*, *Şesul Mănăstiri* etc. Alte mănăstiri au dispărut şi doar unele vagi consemnări în documentele arhivistice au rămas.

---

număr redus de monahi. Cifra este însă destul de ridicată, şi cum nu ne putem îndoi de probitatea lui Moravcsik, trebuie să admitem că în zonele din Transilvania în care a reuşit să penetreze regatul maghiar puteau fiinţa în acea epocă câteva zeci de astfel de mănăstiri".

17. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 221; Sebastian Dumitru Cârstea, *Monahismul ardelean în trecut şi astăzi*, Ed. Andreiană, Sibiu, 2008, p. 93.
18. Adrian Andrei Rusu (coord.), *Dicţionarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Cluj-Napoca, 2000, p. 78.
19. Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ed. Dacia, Cluj, 1971, p. 206.
20. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş până la 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 92.
21. Titus L. Roşu, *Mănăstirea Ortodoxă de Maici Voievozi – Bihor*, Oradea, 2000, p. 38; A.A. Rusu (coord.), *Dicţionarul mănăstirilor...*, pp. 283-284.
22. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, Bucureşti, 1974, p. 254.
23. C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 64.

Odată cu organizarea statală a provinciilor româneşti apar şi primele aşezări monahale durabile, care dăinuiesc peste veacuri. Din acea perioadă datează *Mănăstirea Perii* Maramureşului (astăzi aparţinând de Ucraina), menţionată în anul 1391, în actul emis de Patriarhul Antonie al Constantinopolului[24]. În afară de mănăstirea de la Peri, în secolul al XIV-lea, mai sunt menţionate mănăstirile: *Ieud*, *Biserica Albă*, şi *Bârsana* (1390)[25], *Cuhea*, *Copalnic*, *Crisăneşti*, (Maramureş), *Bucium* (Sălaj), *Chilia* (Satu Mare)[26].

Monahismul transilvănean nu şi-a putut desfăşura activitatea ca şi cel de peste munţi, fiindcă organizarea politică şi legislaţia de aici erau ostile românilor şi credinţei lor, nu s-au bucurat din partea stăpânirii politice neortodoxe de ocrotire şi avantaje ca aşezămintele altor confesiuni.

Excepţie fac feudalii localnici care, în virtutea calităţii de ctitori, protejau, după posibilităţi, lăcaşurile româneşti[27], dar aceste cazuri erau foarte izolate: (Peri, Cuhea, Bârsana, Petrova, Giuleşti, Voievozi), nu erau ctitorii voievodale sau boiereşti, care să le consacre drepturi şi privilegii durabile, ci ele erau ridicate din evlavia şi credinţa călugărilor; Schitul *Sângeorz*, ridicat de ieromonahul Climent), a preoţilor de mir sau chiar a unor credincioşi (*Zagra*, întemeiată de ţăranul Vasile Rai, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea). De aceea lipsesc cu desăvârşire actele fundaţionale, data sigură a întemeierii mănăstirilor sau inventarierea bunurilor mănăstireşti. De altfel, unele erau aşezări modeste, unele construite în locuri foarte retrase, altele în apropierea satelor, unde exista o bisericuţă şi două trei chilii.

Mănăstirile din Transilvania Septentrională, Maramureş şi Crişana, aşa modeste cum erau, pe lângă rolul isihast pe care l-au avut, ele au deţinut şi un rol cultural-artistic, unde se învăţa carte, cum ar fi la mănăstirile: *Ieud*, *Moisei*, *Peri*, *Bârsana*, *Vălenii Şomcutei*, în Maramureş, apoi pe Valea Someşului la *Vad*, *Feldru*, *Zagra*, *Chiuieşti*, *Ciceu-Poieni*, *Negrileşti*, *Şimişna*, *Ciocmani*, *Strâmba Fizeşului*, *Cutiş* etc. George Mânzat scrie că numai în fostul judeţ Someş au existat vreo 15 astfel de *mănăstiri-şcoli*[28], pentru pregătirea preoţilor şi a diecilor, dar şi pentru instruirea tinerilor.

Unii dintre călugări părăseau mănăstirile, mai ales iarna, şi poposind în diferite sate, strângeau copiii sătenilor învăţându-i cartea obişnuită şi necesară vremii[29]. Asemenea învăţători-monahi, întâlnim la 1750 prin părţile Năsăudului, pe *Samuilă călugărul şi Ioan al Bărdanului*, de loc din Feldru, veniţi din Moldova, pe *Atanasie călugărul din Sângeorz*, întors tot de pe acolo, după ce stătuse 10 ani la Mănăstirea Ilieşeşti, învăţând copiii prin districtul Rodnei, şi *Ioan a Popii din Sângeorz*[30].

---

24. C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 64; † Damaschin Coravu, „Mănăstirea din Peri şi importanţa sa istorică", în: *Mitropolia Olteniei*, XXXIV (1984), 7-9, pp. 496-514.; Ioan M. Bota, „Mănăstirea Peri – Maramureş şi rolul ei în istoria culturii româneşti", în: *Maramureş vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, II (1977), pp. 74-83; Valer Hossu, „Stravopighia Perilor în centrul luptelor Drăgoşeştilor maramureşeni pentru revenirea în scaunul Moldovei", în: *„Maramureş vatră de istorie milenară"*, pp. 91-94; M. Păcurariu, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", în: *Nicula Icoana Neamului. 450 de ani de atestare documentară a Mănăstirii ortodoxe Nicula 1552-2002*, Ed. Ecclesia, Nicula, 2002, p. 55.
25. Nuţu Roşca, *Mănăstirea Soborul Sfinţilor Apostoli Bârsana*, 2000, Album, p. 7.
26. M. Motogna, *Monahismul ortodox...*, pp. 192-214.
27. C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, pp. 62-64.
28. George Mânzat, „Vechile şcoale din ţinutul Someş", în: *Cultura Creştină*, Blaj, 7-8, 1936.
29. Ş. Meteş, *Mănăstirile româneşti...*, p. 108.
30. Virgil Şotropa, „Mănăstiri şi călugări din Valea Rodnei", în: *Arhiva Someşană*, Năsăud, XXVII (1940), 11; vezi şi S. Manoliu, *Icoana unei şcoli dintr-un colţ de ţară românească*, p. 87, apud *Arhiva Somaşană. Studii şi Comunicări (1973-1974)*, Năsăud, 1974, p. 333.

Preoţii cei mai mulţi, ca şi diecii de altfel, sau dascălii maramureşeni ai secolului al XVII-lea şi al XVIII-lea, îşi câştigau cunoştinţele de carte în *tinda bisericii*, alţii mai înstăriţi, ca popa Lupul şi protopopul Mihai din Moisei, îşi aduceau pe lângă copii câte un călugăr din Moldova, pentru a-i învăţa carte. Astfel, ei scriu magistratului oraşului Bistriţa, la 12 octombrie 1685, despre un „călugăraş al nostru, că ne este dascăl şi şade în casa noastră de ne învaţă un fecior al nostru ce este popă", cerând a nu i se face greutăţi la vamă, „că este de la Mănăstirea Umor (Humor) şi iar va veni la casele noastre"[31]. Ceea ce denotă că acest fiu al preotului din Moisei era preot şi acum îşi completa cunoştinţele.

Altele, erau extrem de importante pentru că, în vremi de restrişte pentru Biserica Ortodoxă, în aceste mănăstiri îşi aveau reşedinţa unii ierarhi. Aici episcopii învăţau şi îi pregăteau pe viitorii preoţi, ţineau soboare şi hirotoneau preoţi şi diaconi. Astfel de *mănăstiri reşedinţe episcopale* au fost cele de la: *Ariniş*, unde în 1727 episcopul Dosoftei sfinţea preoţi; *Barania*, la această mănăstire Iosif Stoica îşi avea una dintre reşedinţe; *Bârsana*, reşedinţa episcopului Gavril Ştefanca de Bârsana în 1739; *Bichigiu*, probabil, reşedinţa episcopului Ilarion; *Biserica Albă*, aici rezidând episcopii Dosoftei Teodorovici şi Iosif Stoica; *Bixad* - stând un timp Iov Ţirca şi Dosoftei Teodorovici; *Budeşti*, aici îşi avea reşedinţa temporară Iosif Stoica şi în 15 mai 1690 ţinea un sobor; *Ciumuleşti*, reşedinţa episcopului Iosif Stoica, unde la 23 ianuarie 1700 hirotonea pe Alexa din Cămârza; *Cuţa*, în 1561 reşedinţa episcopului Ilarie; *Drăgoieşti*, în această mănăstire, în 1699 Iosif Stoica a ţinut un sobor şi a slujit; *Giuleşti*, important centru monahal unde şi-a avut reşedinţa în mai multe rânduri Iosif Stoica; *Habra*, reşedinţa stareţului-episcop Efrem; *Moisei*, în 1637 fiind reşedinţa episcopului Dumitru (Dosoftei) Pop, iar în 1700 Iosif Stoica a ţinut la Moisei un sobor; *Păduriş-Strâmba*, la această mănăstire a stat un timp, fiind în trecere episcopul Pahomie de la Roman; *Peri*, stavropighie patriarhală cu atribuţii episcopale şi reşedinţă a multor ierarhi; *Petrova*, în 1715 îşi avea reşedinţa episcopul Serafim de Petrova; *Uglea*, reşedinţa a mai multor episcopi ai Maramureşului: Metodie Racovetchi, Dosoftei Teodorovici care este înmormântat chiar aici; *Vad*, această mănăstire fiind şi centru episcopal, aici rezidând 11 episcopi, *Feleacu*, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, a fost reşedinţa Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei[32].

În unele sate existau mai multe schituri, cum a fost în comuna Chiueşti, lângă Dej, unde în secolul al XVIII-lea existau cinci schituri, de aceea în multe cazuri denumirea de mănăstire este improprie, ele fiind de fapt schituri[33]; de asemenea, pe Valea Cosăului în Maramureş, sau lângă Turda era mai multe mănăstiri în localităţi învecinate[34].

Redăm în continuare o listă a schiturilor şi mănăstirilor dispărute, din Transilvania Septentrională, Maramureş şi Crişana, ele fiind inventariate, pe organizarea administrativă actuală a judeţelor: Bistriţa-Năsăud, Cluj, Maramureş, Satu Mare, Sălaj şi Bihor.

---

31. Nicolae Iorga, *Documentele Bistriţei*, II, p. 53.; vezi şi Alexandru Filipaşcu, *Istoria Maramureşului*, Ed. „Gutinul", Baia Mare, 1997, p. 106.
32. M. Motogna, *Monahismul ortodox...*, passim; Dănuţ Liviu Hognogi, *Lăcaşurile monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Karuna, Bistriţa, 2009.
33. M. Păcurariu, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", pp. 53-61.
34. D.L. Hognogi, *Lăcaşurile monahale ortodoxe...*,

Mănăstirile din județul Bistrița-Năsăud[35]

Bichigiu (sec. XVI-XVIII), Brăteni (sec. XV-XVII), Bungard (sec. XVIII), Chiraleş (sec. XVIII), Ciceu-Poieni (sec. XV-XVIII), Cormaia (sec. XVII-XVIII), Feldru (sec. XVII-XVIII), Ilva Mare (sec. XVIII), Ilva Mica (sec. XVIII), Milaş (sec. XVIII), Mintiu (sec. XVIII), Monor (sec. XVIII), Negrileşti (sec. XVII-XVIII), Olpret (sec. XVIII), Păltineasa (sec. XVIII), Pintic (sec. XVIII), Rebra (sec. XIV-XVIII), Rebrişoara (sec. XVIII), Rusu Bârgăului (sec. XVIII), Sânmihaiu de Câmpie (sec. XVI-XVIII), Sântioana (sec. XVIII), Silvaşul de Câmpie (sec. XVIII), Şopteriu (sec. XVI-XVIII), Ţăgşor (sec. XVIII), Tiha Bârgăului (sec. XVIII), Urmeniş (sec. XVII-XVIII), Valea Măgherăuşului (sec. XVIII), Zagra (sec. XVIII).

Mănăstirile din județul Cluj[36]

Aluniş (sec. XVIII), Berchieş (sec. XVIII), Berindu (sec. XVIII), Borzeşti (sec. XVIII-XIX), Buteni (sec. XVIII), Căşeiu (sec. XVII-XVIII), Cătălina (sec. XVIII), Chiched (sec. XVIII), Chiueşti (Valea lui Ivan (sec. XVIII), Dealul Podului (sec. XVII), Valea lui Vlad (sec. XVIII)), Feleacu (sec. XV-XIX), Floreşti (sec. XVIII), Leurda (sec. XVIII), Mănăstireni (sec. XVIII), Mănăştur (sec. XVII-XVIII), Mica (sec. XVIII), Mintiu Gherlei (sec. XVIII), Pădureni (sec. XVIII), Petreşti (sec. XVI-XIX), Rugăşeşti (sec. XVIII), Sântioana (sec. XVIII), Someşeni (sec. XVIII), Schitul Fanti (sec. XVIII), Valea Căşielului (sec. XVIII), Vad (sec. XIV-XVII), Vechea (sec. XVII-XVIII). Mănăstirea Nicula a fost întemeiată sigur în secolul al XVII-lea, probabil chiar în secolul anterior, a fost mănăstire ortodoxă până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, apoi a fost trecută în posesia Bisericii catolice care a funcționat aşa până în anul 1948, din acel an revenind ca mănăstire ortodoxă.

Mănăstirile din județul Maramureş[37]

Ariniş (sec. XVIII), Barania (sec. XVII-XVIII), Bârsana (sec. XIV-XIX), Bedeu (sec. XVIII), Biserica Albă (sec. XIV-XVIII), Cuhea (sec. XIV-XV), Boiereni (sec. XVIII), Budeşti (sec. XV-XVIII), Călineşti (sec. XVII-XVIII), Ciumuleşti (sec. XVIII), Copalnic (sec. XV-XVIII), Crişăneşti (sec. XIV-XVII), Curtuiuşu Mare (sec. XV-XVI), Dragomireşti (sec. XVIII), Drăgoieşti (sec. XVII- XVIII), Giuleşti, (sec. XVI-XVIII), Habra (sec. XVI-XVII), Ieud (sec. XIV-XVIII), Lăpuş (sec. XV-XVIII), Lăscâia (sec. XVII), Mara (sec. XVIII), Merişor (sec. XV-XVIII), Peri (sec. XIV-XVII), Petrova (sec. XVII-XVIII), Rona de Jos (sec. XVII-XVIII), Rozavlea (sec. XVII-XVIII), Săcel (sec. XVI-XVII), Săliştea de Sus (sec. XVII-XVIII), Sârbi (sec. XVII), Şomcuța Mare (sec. XIV-XVIII), Uglea

---

35. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*; M. Motogna, *Monahismul ortodox...*; D.L. Hognogi, *Lăcaşurile monahale ortodoxe...*,
36. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*; M. Motogna, *Monahismul ortodox...*; D.L. Hognogi, *Lăcaşurile monahale ortodoxe...*,
37. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*; M. Motogna, *Monahismul ortodox...*,

(sec. XVII-XVIII), Vălenii Şomcuţei (sec. XVIII), Vişeul de Sus (sec. XVIII). Mănăstirea Moisei întemeiată la sfârşitul secolului al XVI-lea, a funcţionat ca mănăstire ortodoxă până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, când a fost trecută în posesia Bisericii catolice şi a funcţionat aşa până în anul 1948, apoi a revenit ca mănăstire ortodoxă, dar şi ca parohie.

Mănăstirile din judeţul Satu Mare[38]

Blaja (sec. XVIII), Călineşti (sec. XVIII), Cuţa (sec. XVI-XVIII), Santău (sec. XVII-XVIII), Ţeghea (sec. XV-XVIII), Văgaş (sec. XIX), Vetiş (sec. XVII), Chilia (sec. XIV). Mănăstirea Bixad existentă din secolul al XVI-lea, a fost trecută în posesia Bisericii catolice care a funcţionat aşa până în anul 1948, când a fost închisă până în anii 80.

Mănăstirile din judeţul Sălaj[39]

Bălan (sec. XV-XVIII), Blagor (sec. XVIII), Brebi (sec. XVII-XVIII), Buciumi (sec. XI-XV), Chechiş (sec. XVIII), Ciocmani (sec. XVIII), Cutiş (sec. XVI-XVIII), Dolheni (sec. XVIII), Popteleac (sec. XVII-XVIII), Stobor (sec. XVIII), Strâmba-Fizeşului (sec. XV-XIX), Şimişna (sec. XVIII-XIX), Tresnea (sec. XVII-XVIII).

Mănăstirile din judeţul Bihor[40]

Dida[41] (sec. XVII-XVIII), Seghişte (sec.XV), Sâniob,Voivozi (sec. XIII- XV), alte mănăstirii sunt cele de la: Tărcăiţa, Remetea Beiuş, Remetea Ciumeghi, Remeţi, Călugări, Pomezău, Sânicolau de Beiuş (sec. XV).

Construite aproape întotdeauna în locuri izolate, departe de sate, veştile despre existenţa şi activitatea lor ajungeau târziu fapt public, rar consemnat oficial, aşa încât informaţiile documentare care le atestă sunt puţine, lacunare şi răzleţe. Aceasta, în cazul în care nu au rămas în anonimat. Faptul, asociat cadrului restrictiv impus monahismului ortodox, tolerat la limita legii şi a condiţiei de mici schituri săteşti cu resurse limitate şi şanse minime de afirmare dincolo de hotarele satelor în care se aflau, explică, în parte, dificultatea identificării momentului cronologic al întemeierii şi a segmentului temporal în care au activat.

Sigur, lipsa atestatelor documentare sau insuficienţa lor face uneori dificilă încadrarea lor într-o perioadă bine determinată, dar nu exclude dreptul la existenţă istorică mai ales ca, efect al lucrării timpului, cele mai multe au dobândit certificate valorice.

În aceste condiţii de precaritate documentară, relativizarea demersului şi aproximarea datelor s-au impus ca soluţii logice pentru identificarea aspectelor cronologice. Momentul cronologic al întemeierii unor aşezăminte a fost stabilit prin raportare la pisanii, la obiecte

---

38. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*; M. Motogna, *Monahismul ortodox...*,
39. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*; M. Motogna, *Monahismul ortodox...*,
40. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*; M. Motogna, *Monahismul ortodox...*,
41. Ş. Meteş, *Mănăstirile româneşti...*, p. 157.

despre care se știe că le-ar fi aparținut, la însemnări de pe cărți, la acte oficiale sau prin acreditarea tradiției ca și document.

Numeroase schituri au avut o existență certificată doar de toponime, de tradiție, de istoria orală. Nu vom ști cu exactitate, poate niciodată, cine și când le-a întemeiat, cine s-a nevoit în ele, câtă vreme au fost active, când și în ce împrejurări au dispărut, chiar dacă existența lor a fost consemnată la un moment dat[42] doar ca fiind existente, fără niciun alt adaos. Știm însă că ele au existat, că au fost înregistrate în sistemul de valori moștenite, asimilate de istoria orală a satelor ca mărturii ale vechimii și stăruinței în ortodoxie. Nu este important faptul că au existat cândva, într-un timp riguros determinat, ci faptul că au fost asimilate valorilor care ne conferă identitate[43].

Lucrări ale timpului nedatat, în cronologie absolută cu ctitori și viețuitori uneori necunoscuți, cu durată și zestre neștiute, aceste așezăminte trebuie recuperate de istorie pentru că ele păstrează o fărâmă din *„certificatul de noblețe națională"*[44].

La locurile sacralizate de bisericile schiturilor și mănăstirilor se întâlneau oamenii cu Dumnezeu, apropiindu-se de El prin cuvânt, Cuvântul, *leagă oamenii între ei și de ceva*[45].

Acest fapt n-au știut cei care ne-au lăsat fără mănăstiri, că *așezămintele pot pierii într-un fel sau altul, dar nu legămintele*. Așa se face că, toate câte au fost au rămas, așezate fără putere de clintire în memoria colectivă, în Cuvânt, nume de locuri, dealuri, văi, păduri, poieni, chiar cei care le-au nimicit fiind siliți a le recunoaște existența atunci când întocmeau hărți, cărți funciare, hotărnicii sau altfel de înscrisuri cu privire la hotare.

Este impresionant să constați că, în zeci de localități, într-o anumită parte a hotarului i se spune „La Mănăstire", „Valea Mănăstirii", „Valea Călugărului", „Podurile Mănăstirii", „Chilia", și multe astfel de toponime care sugerează existența reală a mănăstirii.

Două părți din hotarul satului Bichigiu poartă amintirea prezenței monahilor, căci li se spune „Movila Călugărului" și „Buza Călugărului"[46].

La Feldru, existența unei active vieți monahale pe Valea Feldrișelului a fost fixată în memoria colectivă de un mare număr de toponime: „Călugăr", „Fața Călugărului", „Drumul Călugărului", Gura Râmeții", „Valea Remetea"[47].

Pierdute în plan fizic, schiturile și mănăstirile au fost „reconstruite" spiritual, în inimile și conștiințele credincioșilor, care au eternizat toponimic locurile sfințite, trecându-le ca bunuri de tezaur, în patrimoniul istoriei orale. Locurile unde au fost mănăstirile, au devenit tot atât de sacre ca și lăcașurile care le-au împodobit odinioară.

Pe movilele de cenușă și ruine rămase după incendierea și năruirea lor s-au ridicat cruci și au fost marcate locurile respective spre veșnică aducere-aminte, că, acolo a fost loc de întâlnire cu Dumnezeu.

---

42. Conscripțiile Atanasie Rednic (1765) și Filotei Laslo (1772) consemnează existența mai multor mănăstiri dar numai cu referire la numărul viețuitorilor, la suprafața și destinația fondului funciar aflate în posesie și a animalelor.
43. Vezi Ernest Bernea, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Ed. Humanitas, București, 2005.
44. G. Vâlsan, *O știință nouă: etnografia*, Cluj, 1927, p. 23: „Ce ne-a rămas, trebuie adunat în grabă și cu sfințenie, oricâte sacrificări ne-ar cere, fiindcă în acest material vom găsi certificatul de noblețe națională".
45. G.I. Tohăneanu, „Puterea Cuvântului", în: *Trepte vechi și noi în Eparhia Oradiei. Mărturii – Evocări*, Oradea, 1980, pp. 95-101.
46. Simion Retegan, *Satele năsăudene din mijlocul secolului al XIX-lea*, Ed. Accent, 2002, pp. 56-58.
47. Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, Fond: Iuliu Marțian, *Dos. 20*; Anton Coșbuc, *Dos. 12*.

Putem concluziona, că, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, viaţa monahală ortodoxă în partea de Nord a Transilvaniei, era aproape inexistentă, doar în unele locuri mai retrase mai activau unii monahi.

Bibliografie

Izvoare: Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Bistriţa-Năsăud, Fond: Iuliu Marţian, *Dos. 20*; Anton Coşbuc, *Dos. 12*; Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Maramureş; PUŞCARIU Ilarion, *Documente pentru limbă şi istorie*, vol. I, Sibiu, 1898; IORGA, Nicolae, *Documentele Bistriţei*, II.

Lucrări generale: *Arhiva Someşană. Studii şi Comunicări (1973-1974)*, Năsăud, 1974; BERNEA Ernest, *Spaţiu, timp şi cauzalitate la poporul român*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2005; DOBRESCU Nicolae, *Istoria Bisericii Române*, Vălenii de Munte, 1912; GIURESCU, C. Constantin, Dinu C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, vol. I, Bucureşti, 1974; HERLEA Al., ŞOTROPA V.I., FLOCA N., „Vechi legislaţii transilvănene 1. Aprobate Constituţiones – 1653", în: *Mitropolia* Ardealului, 7-9/1976, pp. 425-615; LITERAT Valeriu, *Biserici vechi româneşti din Ţara Oltului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996; MÂNZAT George, „Vechile şcoale din ţinutul Someş", în: *Cultura Creştină*, Blaj, nr. 7-8. 1936; *Mărturie şi martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea*, volum îngrijit de Dorel MAN, Flore POP, Ed. Renaşterea, Cluj-Napoca, 2004; METEŞ Ştefan, *Emigrări româneşti din Transilvana în sec. XII-XIX*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, [2]1977; MOTOGNA, Macarie, „Politica religioasă a lui Mihai Viteazul", în: *Ortodoxia maramureşeană*, Baia Mare, VI (2001), 6; PASCU, Ştefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ed. Dacia, Cluj, 1971; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1992; PĂCURARIU Mircea, *Istoria Bisericii Româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş până la 1918*, Cluj-Napoca, 1992; RETEGAN Simion, *Satele năsăudene din mijlocul secolului al XIX-lea*, Ed. Accent, 2002; SĂSĂUJAN Mihai, *Politica bisericească a curţii de la Viena în Transilvana (1740-1761)*, Ed. Presei Universitare, Cluj-Napoca, 2002; TOHĂNEANU, I.G., „Puterea Cuvântului", în: *Trepte vechi şi noi în Eparhia Oradiei. Mărturii – Evocări*, Oradea, 1980; TURCUŞ Şerban, *Sfântul Scaun şi românii în secolul al XIII-lea*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001; VÂLSAN G., *O ştiinţă nouă: etnografia*, Cluj, 1927.

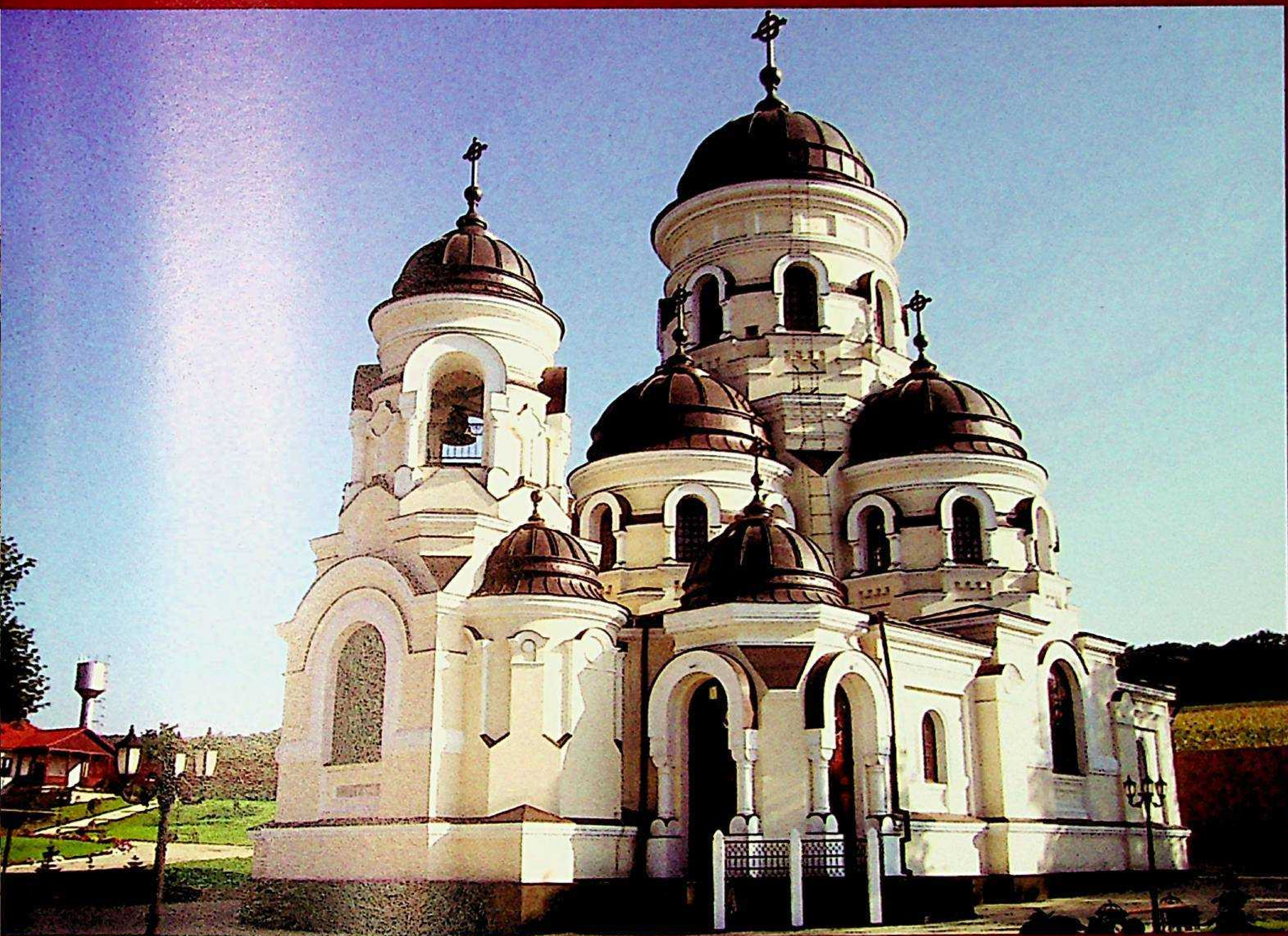
Lucrări speciale: BĂLAN, Ioanichie, *Vetre de sihăstrie românească secolele IV-XX*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, [2]2001; BOTA, M. Ioan, „Mănăstirea Peri – Maramureş şi rolul ei în istoria culturii româneşti", în: *Maramureş vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, II, 1977; CÂRSTEA Sebastian Dumitru, *Monahismul ardelean în trecut şi astăzi*, Ed. Andreiană, Sibiu, 2008; CORAVU, † Damaschin, „Mănăstirea din Peri şi importanţa sa istorică", în: *Mitropolia Olteniei*, XXXIV (1984), 7-9; FILIPAŞCU Alexandru, *Istoria Maramureşului*, Ed. „Gutinul" Baia Mare, 1997; HOGNOGI Dănuţ Liviu, *Lăcaşurile monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Karuna, Bistriţa, 2009; HOSSU Valer, „Stravopighia Perilor în centrul luptelor Drăgoşeştilor maramureşeni pentru revenirea în scaunul Moldovei", în: *Maramureş vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, II, 1977; METEŞ Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936; MOTOGNA Macarie, „Istoriografia privind viaţa monahală în Ţările Române", în: *Ortodoxia maramureşeană*, Baia Mare, VII (2002), 7; MOTOGNA Macarie, *Monahismul ortodox din Maramureş şi Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009; PĂCURARIU Mircea, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", în: *Patrimoniul religios al României. Permanenţa spirituală europeană*, Bucureşti, 2003, pp. 56-61; PĂCURARIU Mircea, „Mănăstirile ortodoxe ale Transilvaniei", în: vol. *Nicula Icoana Neamului. 450 de ani de atestare documentară a Mănăstirii ortodoxe Nicula 1552-2002*, Ed. Ecclesia, Nicula, 2002; PĂDUREAN Augustin, *Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" Strâmba, sat Păduriş, comuna Hida*, Dej, 2001; PĂDUREAN Augustin, *Mănăstirea Căşiel*, Ed. Astra, Dej, 1998; ROŞCA Nuţu, *Mănăstirea Soborul Sfinţilor Apostoli BÂRSANA*, 2000, Album; ROŞU Titus L. *Mănăstirea Ortodoxă de Maici Voievozi – Bihor*, Oradea, 2000; RUSU Adrian Andrei (coord), *Dicţionarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Cluj-Napoca, 2000; ŞOTROPA Virgil, „Mănăstiri şi călugări în Valea Rodnei", în: *Arhiva Someşeană*, Năsăud, XXVII (1940); WALTER Friedrich, *Die Geschichte der osterreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias (1740-1780), in die osterreichischen Zentralverwaltung*, Hg. Heinrich Kerschmayer, II Abteilung, 1 Band, 1 Halbband, Wien, 1938.

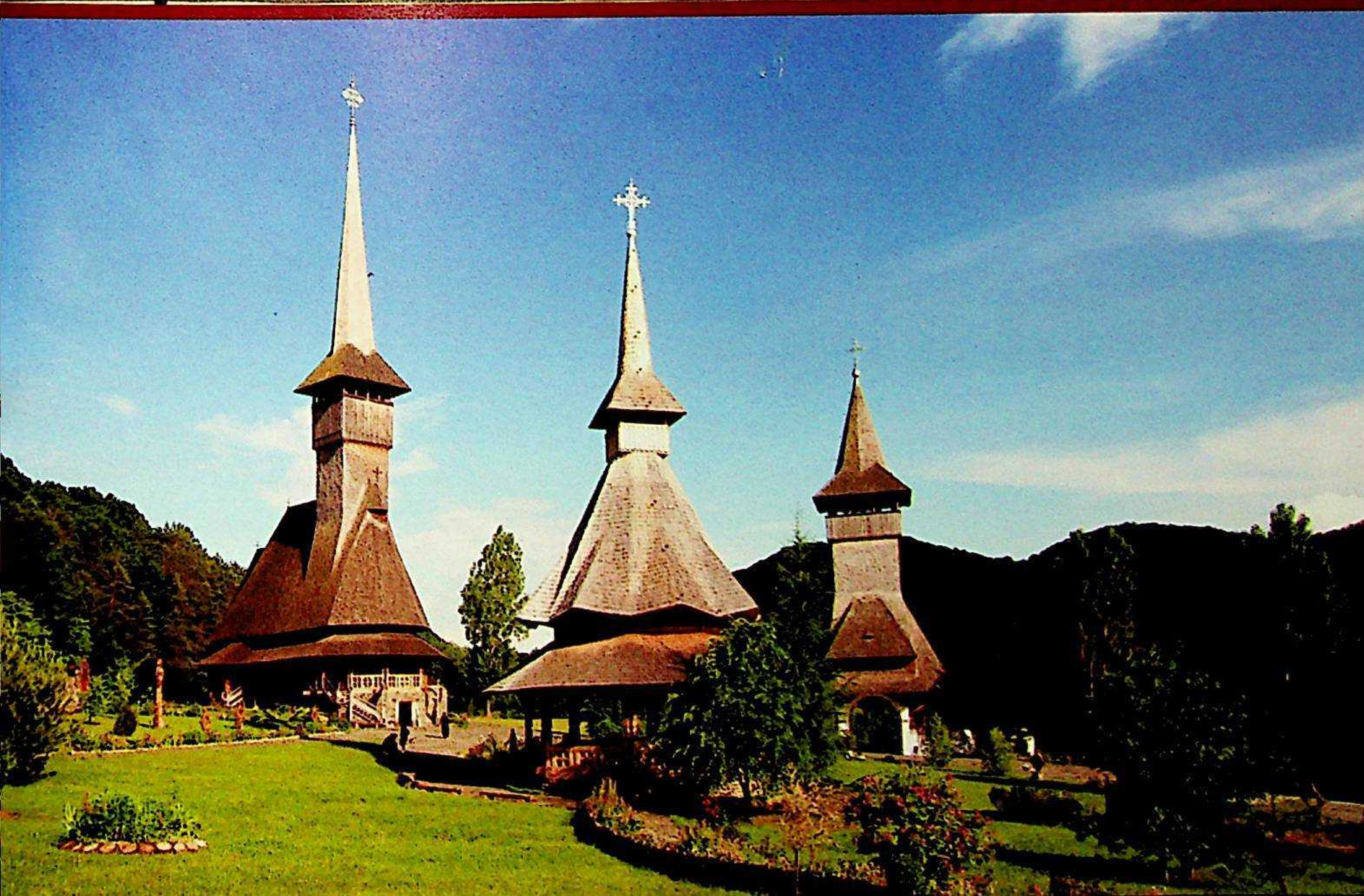
V

Monahismul ortodox românesc după Marea Unire și până în prezent

MONAHISMUL ORTODOX ROMÂNESC ÎNTRE ANII 1918-1948

◄ *Chip de înger, frescă originală de la Mănăstirea Argeşului, zugrav Dobromir din Târgovişte*

În cursul anului 1918, după cum bine se cunoaşte, s-a înfăptuit unirea provinciilor româneşti: Basarabia (27 martie), Bucovina (la 28 noiembrie) şi Transilvania (1 decembrie), creându-se, astfel, România Mare[1].

Unirea forţelor tuturor românilor din aceste teritorii a fost şi începutul progresului naţional, social şi cultural de la noi; au fost readuse la viaţă unele instituţii ce fuseseră *reduse* la tăcere din pricina vitregiilor vremii; s-au pus bazele altora noi, între care se numără şi cele bisericeşti; România însăşi a devenit un stat de luat în considerare în contextul european.

Între „instituţiile" eclesiastice româneşti din perioada de care ne ocupăm (1918-1948), care au impulsionat spiritualitatea noastră, la loc de frunte (ca şi în trecut) se numără schiturile şi mănăstirile Bisericii Ortodoxe Române.

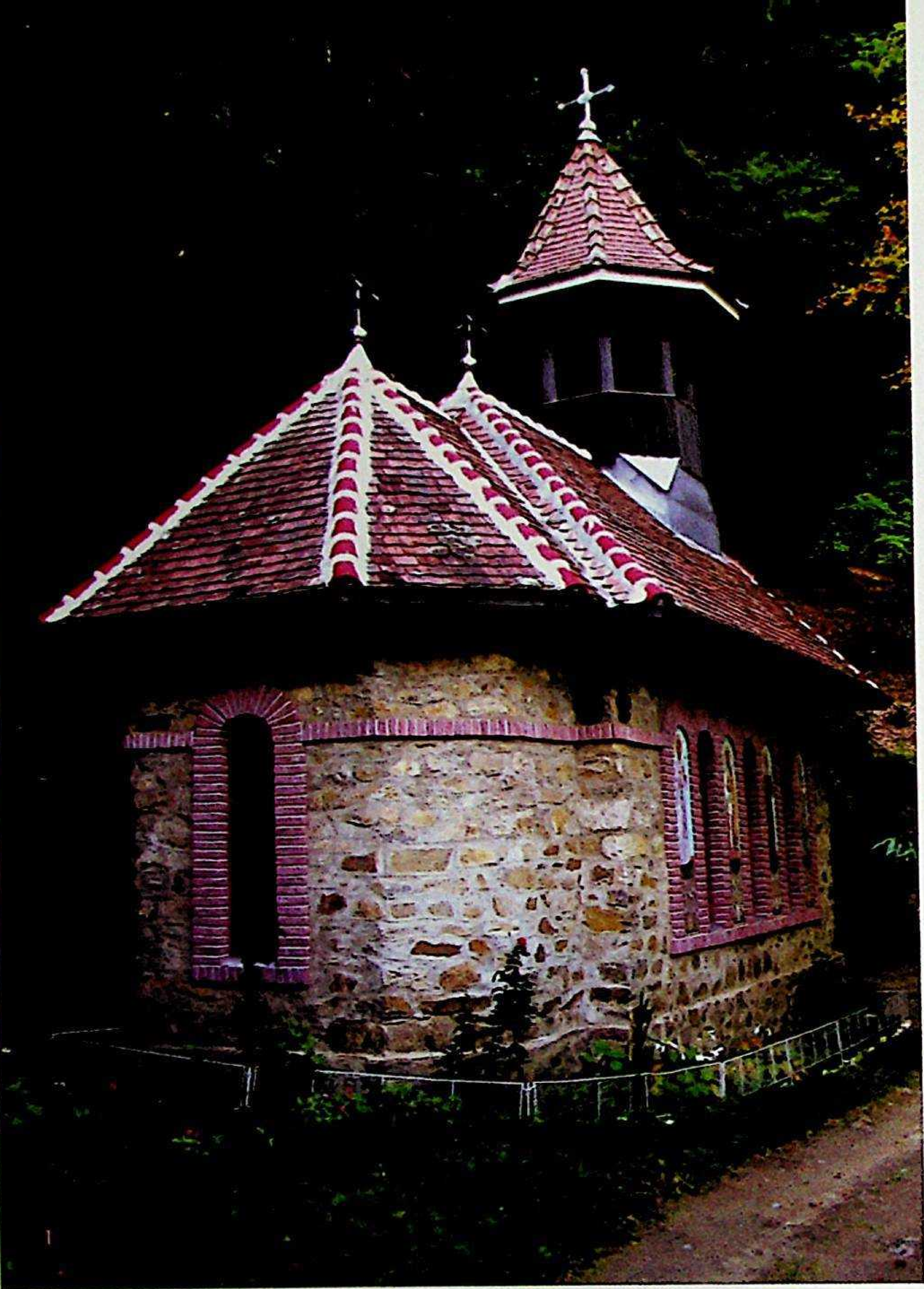
În consecinţă, vom prezenta, în cele ce urmează, schiturile şi mănăstirile Bisericii noastre, din perioada pomenită, grupate pe provincii istorice: I. Muntenia, Dobrogea şi Oltenia; II. Moldova; III. Transilvania şi Banat; IV. Basarabia; V. Bucovina; prin urmare, este vorba despre locaşurile monahale de la noi, care au fost reactivate (reînfiinţate), ori au luat fiinţă între anii 1918-1948; reactivarea şi reînfiinţarea locaşurilor monahale din provinciile româneşti (sau din România Mare), se vor prezenta cronologic.

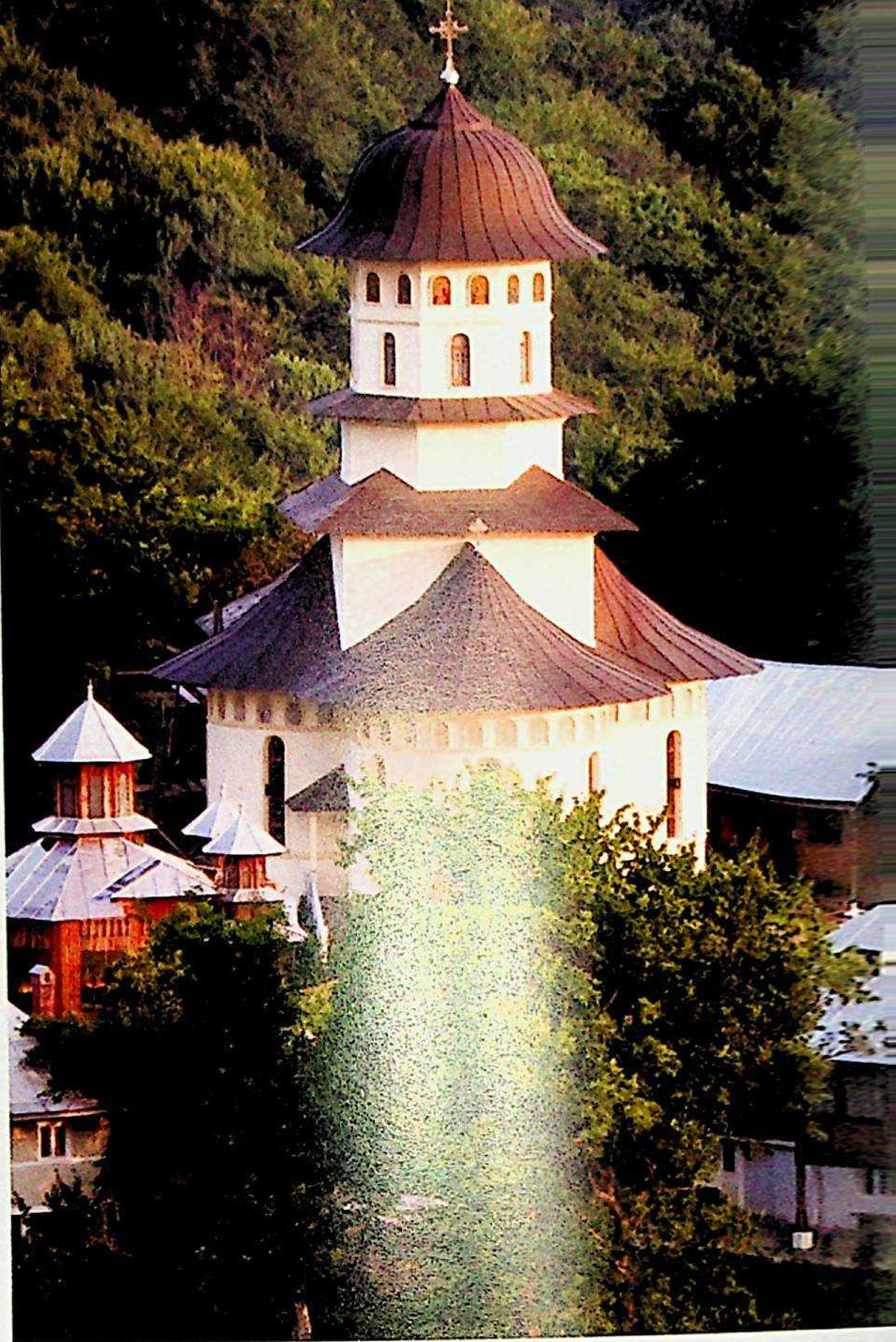
1. Schituri şi mănăstiri ortodoxe din Muntenia, Oltenia, Moldova, Transilvania şi Banat reactivate (reînfiinţate) între anii 1918-1948

În anul Unirii celei Mari (1918), a fost reînfiinţată una dintre vechile mănăstiri din Moldova, şi anume cea de la Rarău. *Mănăstirea Rarău*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", azi sat Chiril, com. Crucea, jud. Suceava[2], întemeiată în sec. XV-XVI, a fost

1. Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură*, vol. III, tom. I, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000, pp. 572-584.

2. Mihai Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri. Ghidul aşezămintelor monahale ortodoxe din România*, Bucureşti, Ed. Sophia, [10]2005, p. 166; Vasile Dumitrache, *Mănăstirile şi schiturile României pas cu pas. Mitropolia Moldovei şi Bucovinei*, vol. 2, Bucureşti, Ed. Nemira, 2002, pp. 382-384.

desființată de austrieci în 1786; în 1918 a fost reînființată, pentru ca, între 1959–1990, să funcționeze ca schit; din 1990 a primit din nou statutul de mănăstire; în prezent se află aici o obște de maici.

Câțiva ani mai târziu, a fost reînființat un alt locaș monahal; este vorba despre *Schitul Foltea* din Săliștea Sibiului. *Schitul Sfântul Mare Mucenic Gheorghe – Foltea*, Săliște, județul Sibiu[3] (înălțat pe locul unui vechi schit, care a dăinuit din sec. XVI până la 1786, când a fost distrus de autoritățile vremii); a fost rectitorit între anii 1922-1923, numit „Schitul Eroilor, în memoria ostașilor căzuți în apărarea patriei în Primul Război Mondial", care a activat și în perioada comunistă „cu maxim doi viețuitori"; din 2002 aici se află obște de călugărițe.

Nu după mult timp a fost reactivată și *Mănăstirea Vad*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului"[4], azi, localitatea Vad, jud. Cluj, înființată probabil, la sfârșitul sec. al XV-lea, pe „domeniul" Episcopiei Ortodoxe de la Vad (ctitoria lui Ștefan cel Mare) și și-a încheiat activitatea din pricina condițiilor istorie din Transilvania la sfârșitul sec. al XVII-lea; a fost reînființată în anul 1925 (cu un ieromonah); în 1935 se aflau aici patru monahi (un protosinghel și trei ieromonahi); se pare că, la scurtă vreme, viața monahală și-a încheiat din nou activitatea (probabil din lipsă de progres spiritual), fiindcă în 1936 mănăstirea nu mai apare în documentele Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului; reînființată în 2012, cu numele „Ștefan Vodă", având obște de călugări.

În următorul an (1926) a fost readusă la viață *Mănăstirea (Schitul) Afteia (Cioara)*[5]. Această mănăstire, cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena" (azi, comuna Săliștea, județul Alba), după unii istorici și-ar fi avut începutul încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea; după alții, din secolele XVI-XVII; prima mărturie sigură despre existența acestei mănăstiri (schit) o avem din anul 1757, pe vremea călugărului Sofronie, când a fost distrusă de autoritățile austriece; a doua distrugere a avut loc în 1786 sau 1788; a fost reactivată prin *Actul nr. 6065*/1926, emis de către Arhiepiscopia Sibiului ca mănăstire de călugări.

La scurtă vreme, o altă mănăstire își redeschidea porțile, de data aceasta, în Țara Românească. Este vorba despre *Mănăstirea Plătărești*, cu hramul „Sfântul Mucenic Mercurie", azi loc. Plătărești, jud. Călărași[6], ctitoria domnitorului Matei Basarab și a soției sale, Elina, (în sec. XVII), a fost desființată în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și devenită biserică de enorie; a fost reînființată de către Patriarhul Miron Cristea (între 1926-1927); a fost, mai apoi, desființată de regimul comunist și reactivată în anul 2000; până la 1 mai 2004 a fost obște de maici, iar de atunci încoace, de călugări.

În cursul acelorași ani, a fost readusă la viață și *Mănăstirea Dragomirești*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" (com. Dragomirești, jud. Maramureș)[7], pe o veche vatră

---

3. Sebastian Dumitru Cârstea, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Sibiu, Ed. Andreiană, 2008, pp. 336-340.
4. *Actele Adunării Eparhiale Cluj*, Cluj, Tipografia Eparhială, 1926, p. 44; *Renașterea*, IX (1935), nr. 39; Nicolae Vasiu, Ion Bunea, *Episcopul Nicolae Ivan, 1855-1936, ctitorul reînviate Episcopii a Vadului, Feleacului și Clujului. Studii și Documente*. Cluj-Napoca, Ed. Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, 1985, pp. 129-130.
5. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 392-396.
6. M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 94; Vasile Dumitrache-Florești, *Mitropolia Munteniei și Dobrogei. Eparhii, mănăstiri și schituri*, București, Ed. Saeculum I. O., 2002, pp. 327-329.
7. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 529-530; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 251-252.

◀ Biserica Schitului Foltea Săliște (1), respectiv bisericile mănăstirilor Afteia, jud. Alba (2) și Vad, jud. Cluj (3)

▲ *Mănăstirea Sâmbăta de Sus, jud. Brașov, după restaurarea din timpul Mitropolitului Antonie Plămădeală*

monahală (sec. XVII), a cărei nouă biserică a fost ridicată între anii 1926-1927 (după unii în 1939); a fost reînființată de către preotul Pimen Moldovan; arsă în 1948, a fost desființată în urma *Decretului 410*/1959; a fost din nou reînființată în anul 1990, cu o mică obște de călugări.

Tot în această perioadă, o veche ctitorie domnească din Țara Făgărașului era reactivată, și anume *Mănăstirea Brâncoveanu*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", azi sat Sâmbăta de Sus, com. Voila, jud. Brașov[8], ctitorită de către domnitorul Constantin Brâncoveanu (la sfârșitul sec. al XVII-lea) și distrusă de către autoritățile austriece în 1785; a fost rectitorită de mitropolitul Nicolae Bălan între anii 1926-1945; o altă rectitorire s-a întâmplat pe vremea mitropolitului Antonie Plămădeală, începând cu anul 1984; mănăstirea are obște de călugări.

La sfârșitul deceniului al doilea al sec. al XX-lea, în Moldova era reînființată *Mănăstirea Vlădiceni*, cu hramul „Sf. Ioan Teologul"[9], azi sat Vlădiceni, com. Tomești, jud. Iași. Era ctitorită între anii 1908-1910, de Arhim. Teodosie Soroceanu; distrusă de o explozie în 1918, a fost rectitorită în 1928 de câțiva călugări (în frunte cu Arhim. Epifanie Demetrescu); a fost apoi dărâmată sub regimul comunist; a fost reînființată între anii 1993-1994; în prezent se găsește aici o obște de călugări.

În deceniul al patrulea al sec. al XX-lea, în Banat a fost rectitorită vechea *Mănăstire Săraca*, cu hramul „Schimbarea la Față", azi satul Șemlacul Mic, com. Șemlacul

➤ *Biserica Mănăstirii Vlădiceni, jud. Iași*

8. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 356-363; V. Dumitrache, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Ardealului, Crișanei și Maramureșului*, vol. 4, București, Ed. Nemira, 2002, pp. 35-38.
9. M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p.113; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 97-99.

Mare, jud. Timiș[10]. Era ctitorită cel puțin în sec. XIII; la sfârșitul sec. al XIX-lea a ajuns în paragină; în 1994 ajunge sub oblăduirea Episcopiei Caransebeșului, când se reînnoadă firul vieții monahale, durând până la *Decretul 410*/1959, când a devenit biserică parohială, iar în 1963, decretată monument istoric; a fost reactivată după 1996, cu obște de călugări.

O veche ctitorie vlădicească reactivată în aceeași perioadă este *Schitul Pătrunsa*, cu hramul „Cuvioasa Paraschiva", azi com. Bărbătești, jud. Vâlcea[11], a fost înălțat în 1740 de Episcopul Climent al Râmnicului (1737-1753) și părăsit în 1895; a fost reînființat între anii 1934-1935; în prezent are obște de călugări.

Tot în cursul acestor ani a fost rectitorită în sudul Moldovei *Mănăstirea Moreni*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", azi com. Deleni, jud. Vaslui[12], ctitorită în sec. XVI, a fost desființată în 1895; a fost reînființată în anul 1935, dăinuind până la *Decretul 410*/1959; din 1990 a fost reactivată; în prezent are o mare obște de maici.

La scurtă vreme a fost reînviată în Transilvania *Mănăstirea Șimișna*, sat Șimișna, comuna Rus, jud. Sălaj[13], își are rădăcinile cel puțin în sec. al XVIII-lea (după unii între sec. XVI-XVII); desființată, probabil, la sfârșitul sec. al XVIII-lea; a fost reînființată după anul 1936, cu obște de maici (la inițiativa ieromonahului Nicodim Măndiță); în 1942, Episcopul Nicolae Colan a dispus mutarea maicilor de aici, dar viața monahală de aici încetează numai în toamna anului 1945.

În alte ținuturi românești a fost readusă la viață Mănăstirea Bujoreni. *Mănăstirea Bujoreni*, cu hramurile „Izvorul Tămăduirii" și „Adormirea Maicii Domnului"[14], azi com. Zorleni, jud. Vaslui, cu începuturi în sec. XVII, a fost desființată, apoi, pe vremea lui Al.I. Cuza; a fost reînființată în anul 1938, pentru ca, în urma *Decretului 410*/1959, să fie din nou desființată; a fost reactivată în 1990; în prezent e mănăstire de călugări.

În următorul an (1939), în Banat a fost înălțat Schitul de pe Muntele Mic.

Schitul Sfântul Ilie, aprox. 30 km. de Caransebeș[15], la cota de peste 1600 m, a fost înălțat din lemn, în stil maramureșean (în anul 1939 și târnosit în 1940); desființat de comuniști; reînființat după 1990; până în zilele noastre credincioșii din zonă fac pelerinaje de ziua „Sfântului Prooroc Ilie Tesviteanul", găsindu-și „liniștea și căutata întărire sufletească"; în prezent, există o mică obște de călugări.

Tot în anul 1939 a fost reactivată și *Mănăstirea Leurda*, azi, sat Leurda, comuna Cășeiu, jud. Cluj[16], cu rădăcini în sec. al XVIII-lea, probabil desființată în urma acțiunilor generalului Nikolaus A. Buccow; a fost reînființată în anul 1939, din inițiativa protopopului

---

10. M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 328-329; V. Dumitrache, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Banatului*, vol. 3, București, Ed. Nemira, 2002, pp. 30-34.
11. M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 318; V. Dumitrache, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Olteniei*, vol. 1, București, Ed. Nemira, 2002, pp. 153-155.
12. M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 195; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 551-553.
13. Augustin Pădurean, „Mănăstirea Șimișna", în: *Astra Dejeană*, VI (1999), 2-4 (8-10), p. 10; Macarie Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009, p. 257.
14. M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 193; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 523-525.
15. Ion B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1976, pp. 142-143.
16. M. Motogna, *Monahismul ortodox...*, pp. 231-232.

Dumitru Purdea; după 1940, călugărițele de la Mănăstirea Ciucea au fost, într-o primă fază (o parte din ele) mutate la Leurda; nu după multă vreme au fost transferate la Mănăstirea Șimișna; o altă fază a existenței Mănăstirii Leurda a fost perioada 1945-1955, când mănăstirea a fost desființată și călugărițele mutate la Pietriș.

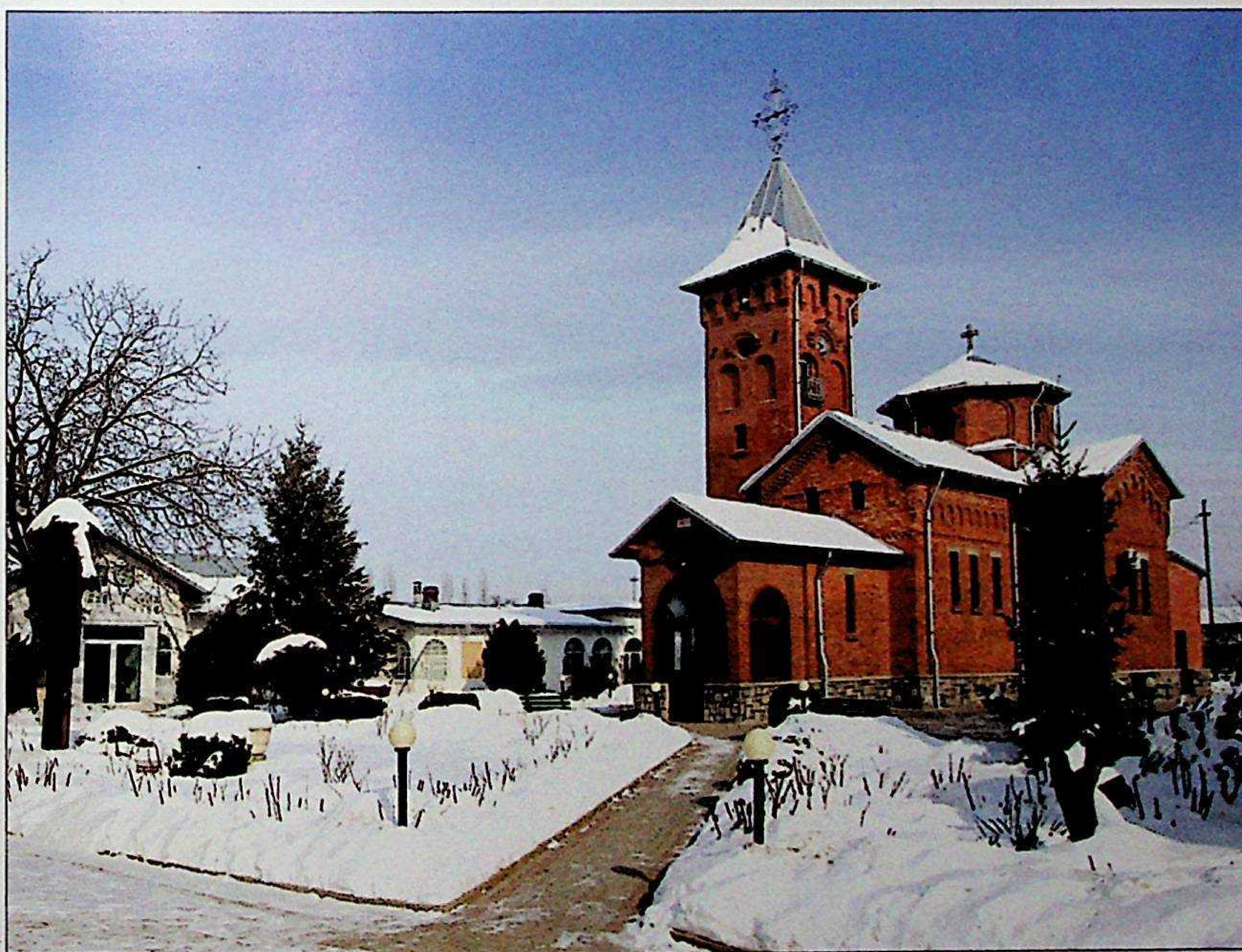
Câțiva ani mai târziu, în Moldova de Sud a fost readusă din nou la viață *Mănăstirea Recea*, cu hramurile „Nașterea Maicii Domnului" și „Sfântul Nicolae"[17], com. Dumbrăveni, jud. Vrancea, ctitorită în sec. al XVII-lea, a fost desființată în urma *Legii secularizării averilor mănăstirești* (1863); reînființată în anul 1947 și din nou desființată în urma *Decretului 410*/1959; a fost readusă la viață în 1990; în prezent e mănăstire de maici.

2. Schituri și mănăstiri ortodoxe din provinciile românești, înființate între anii 1918-1948

2.1. Muntenia, Dobrogea și Oltenia

În perioada de care ne ocupăm (1918-1948), în cele trei provincii românești au fost întemeiate doar câteva schituri și mănăstiri.

Între locașurile monahale înălțate de către mireni se numără și *Mănăstirea (Schitul) Pissiota*[18], cu hramul „Nașterea Maicii Domnului" (la 20 km. sud de Ploiești), ctitorită de către familia inginerului Nicolae și Zoe Pissiota (între anii 1928-1929); între anii 1928-1948 a funcționat ca mănăstire de călugări, iar între 1948-1963 ca mănăstire de maici, când a fost desființată de către regimul comunist; a fost reactivată în anul 1993, cu obște de călugărițe.

◀ *Biserica Mănăstirii Pissiota, jud. Prahova*

17. M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 73-74; V. Dumitrache-Florești, *Mitropolia...*, pp. 263-264.
18. Despre aceasta, vezi la: V. Dumitrache-Florești, *Mitropolia...*, pp. 75-76.

Tot în această perioadă, în anul 1929, a fost întemeiat şi *Aşezământul Dragoslavele*[19] (com. Dragoslavele, jud. Argeş), drept „reşedinţă patriarhală de odihnă", iar din 1949 dându-i-se şi misiunea de schit; are două hramuri: „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe" şi „Sfântul Dumitru".

Tot în acelaşi an (1929) s-a înfiinţat şi *Schitul „Sfânta Elena" de la Mare*[20], pe atunci pe vatra satului Balaciu, azi în apropierea staţiunii Costineşti, judeţul Constanţa şi a dăinuit până în anul 1950, când a fost desfiinţat de către regimul comunist din România; a fost readus la viaţă în anul 1996, ca mănăstire de maici.

În preajma anilor '30 s-a încercat întemeierea *Mănăstirii „Sfântul Apostol Andrei"* de la Surtiuchioi[21], pe locul numit Casladar - Surtiuchioi, „lângă satul de colonişti Sfântul Nicolae, nou înfiinţat" (iniţiator, Episcopul Gherontie Nicolau), unde au fost trimişi doi ieromonahi: Ghermano şi Augustin, în vederea organizării ei şi a înălţării unui locaş de cult; iniţiativa a rămas doar în fază de proiect, din lipsă de mijloace materiale; o altă încercare de a se înfiinţa o mănăstire în vechiul judeţ Caliacra s-a derulat în cursul anului 1940; întrucât în septembrie 1940 Cadrilaterul a fost cedat bulgarilor, şi această încercare a rămas fără sorţi de izbândă.

Câţiva ani mai târziu, a luat fiinţă *Mănăstirea „Naşterea Maicii Domnului"* din Cudalbi (Gologanu)[22]; a fost ctitorită de către Eugenia Pană Gologanu, pe moşia ei de aici, între anii 1933-1934, ca aşezământ de maici; în urma *Decretului 410/1959*, mănăstirea a fost desfiinţată, iar maicile alungate; a fost reînfiinţată în 1991, ca mănăstire de maici.

Doi ani mai târziu a fost înfiinţată *Mănăstirea Dervent*. În apropierea fostei aşezări şi fortificaţii *Dervent*[23] (care înseamnă „peste vale"), com. Ostrov, jud. Constanţa, în anul 1931 s-a întemeiat această mănăstire; călugărul Elefterie Mihai a fost stareţul reprezentativ al acesteia (Mănăstirea Dervent), până la desfiinţarea sa, în urma *Decretului 410/1959*; a fost reînfiinţată de către acelaşi monah în anul 1990; mănăstirea are patru hramuri: „Cuvioasa Paraschiva", „Sfântul Gheorghe", „Izvorul Tămăduirii" şi „Ziua Crucii"; în prezent este mănăstire de călugări.

Tot în acelaşi an (1936), a fost înălţat *Schitul Oancea*. Aparţinător Mănăstirii Sihastru[24], a fost ctitorit de către mireanul Istrate Oancea din Bucureşti, în anul 1936, ca aşezământ pentru maici; se află în raza comunei Homocea, jud. Vrancea; are două hramuri: „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe" şi „Sfântul Proroc Ilie"; are obşte de maici.

În această perioadă s-a întemeiat în Oltenia Mănăstirea Maglavit. *Mănăstirea „Naşterii Maicii Domnului"* din Maglavit (com. Maglavit, jud. Dolj)[25] a avut în construcţie biserica sa, începând cu anul 1936 (1938 ?), în 1950 fiind sistate lucrările de către regimul comunist, din pricina lui Petrache Lupu (vizionar religios); „după întâmplările lui Petrache Lupu

---

19. V. Dumitrache-Floreşti, *Mitropolia...*, pp. 209-210; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 32.
20. V. Dumitrache-Floreşti, *Mitropolia...*, pp. 96-97; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 40.
21. Ionuţ I. Hulubeanu, *Monahismul în Dobrogea de la origini până în zilele noastre* (teză de doctorat în Teologie, în manuscris), Iaşi, 2003, p. 423.
22. V. Dumitrache-Floreşti, *Mitropolia...*, pp. 297-298; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 85-86.
23. V. Dumitrache-Floreşti, *Mitropolia...*, pp. 93-95; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 39.
24. V. Dumitrache-Floreşti, *Mitropolia...*, pp. 272-273; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 71.
25. V. Dumitrache-Floreşti, *Mitropolia...*, pp. 31-32; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 287.

◄ *Biserica Schitului Dragoslavele, jud. Argeş*

s-au așezat aici câțiva călugări, iar pe malul Dunării – o mică obște de călugărițe"; din 1990 s-au reluat lucrările de construcție ale bisericii; există aici o obște de călugări.

O altă mănăstire cu impact aproape asemănător cu cea de la Maglavit a fost *Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului"* Vladimirești[26], cu obște de maici, azi com. Tudor Vladimirescu, jud. Galați, a fost ctitorită de către monahia Veronica Gurău, în anul 1938, pe terenul pe care l-a primit drept zestre de la părinții săi; construcția mănăstirii, impresionantă prin dimensiunile întregului complex, a durat până în anul 1954; în 1955 erau 318 maici și surori; a fost desființată la 14 februarie 1956; a fost reactivată în anul 1990, viețuind aici peste 160 de maici și surori.

Ultimul locaș monahal din această perioadă a fost *Mănăstirea „Sfânta Treime"* (fostă *Podul Bulgarului*)[27], azi com. Podgoria, sat Coțatcu, jud. Buzău, a luat ființă în anul 1940 și a durat până în anul 1960, când maicile de aici au fost alungate din mănăstire de către comuniști; în anul 1990 a fost reînnodat firul vieții monahale, ca mănăstire de călugărițe.

2.2. Moldova

Primul locaș monahal ridicat în Moldova după Marea Unire din 1918 a fost *Schitul „Sfântul Antonie"* (Icoana Veche)[28], azi com. Vânători–Neamț, întemeiat între anii 1923-1924 de către ieromonahul Iosif Crăciun; din pricina alunecărilor de pământ, după anul 1940 a fost nevoie ca acest schit să fie mutat în Poiana Muntelui Rusu, unde a luat ființă *Schitul Icoana Nouă*; din 1993 și schitul *Icoana Veche* a început să aibă o mică obște de viețuitori (călugări).

După aproape un deceniu și jumătate, a luat ființă *Mănăstirea „Înălțarea Domnului" – Stirigoi* (com. Zemeș, jud. Bacău)[29]. A fost înființată în anul 1937-1938, cu obște de maici, prin contribuția credincioșilor din localitățile din apropiere; în cursul anului 1956, biserica mănăstirii „a căzut pradă unui incendiu", fiind refăcută între anii 1957-1958; în urma *Decretului 410*/1959 a fost desființată; după anul 1990 a fost reactivată, cu obște de călugări.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, după anul 1940, a luat ființă *Schitul Icoana cea Nouă*[30], prin strămutarea schitului de la *Icoana Veche*, în urma alunecărilor de teren de acolo; schitul are hramul „Schimbarea la Față" și funcționează până în zilele noastre, cu obște de călugări.

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, în memoria ostașilor căzuți pe câmpurile de luptă, a fost înălțată *Mănăstirea Eroii Neamului – Guranda* (azi com. Durnești, jud. Botoșani)[31]. A fost înființată de monahia Teodora, în anul 1945 și a funcționat până în 1960, când a fost desființată din cauza *Decretului 410*/1959; a fost readusă la viață în anul 1990, cu obște de maici.

---

26. V. Dumitrache-Florești, *Mitropolia...*, pp. 299-301; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 84-85.
27. V. Dumitrache-Florești, *Mitropolia...*, pp. 233-234; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 68.
28. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 167-168; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 131.
29. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 501-502; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 181-182.
30. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 165-166; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 132.
31. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 268-269.

Tot în același an, a fost ridicat și *Schitul „Sfântul Mina" – Dumbrava*, lângă Târgul Neamț[32], întemeiat după anul 1945, unde a trăit o vreme și Părintele Ilie Cleopa; a fost desființat în anul 1960; a fost reînființat în anul 1990; are o mică obște de călugări.

În această perioadă a luat ființă și *Mănăstirea „Sfântul Gheorghe" – Cămârzani* (sat Cămârzani, com. Vadu-Moldovei, jud. Suceava)[33]. A fost înființat după anul 1945 (în calitate de schit), ca metoc al mănăstirilor Neamț, Slatina și Râșca; între 1959-1992, a funcționat ca biserică de mir; în 1992, aici s-a redeschis o mănăstire cu obște de călugărițe.

Trei ani mai târziu, în anul 1947, a fost întemeiat *Schitul „Înălțarea Domnului" – Brateș*[34] (sat Brateș, com. Tarcău, jud. Neamț). Construcția bisericii a durat vreme de șase ani, a fost târnosită în anul 1953, funcționând până astăzi, cu obște de călugări.

Ultimul locaș monahal din Moldova înființat în această perioadă, a fost *Schitul Orata*, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", azi satul Botuș, com. Fundu Moldovei, jud. Suceava[35]. A fost întemeiat în 1948-1949, de către mireanul Traian Pomohaci (în memoria soției sale, decedată de tânără), biserica fiind înălțată în perioada 1948-1953; a fost târnosită în anul 1954; în urma *Decretului 410*/1959, schitul a fost desființat și din 1960 devine biserică de mir; în 1990, ctitorul se călugărește la vârstă înaintată, dar la scurtă vreme trece la cele veșnice; din 1993 se află aici obște de maici.

2.3. Transilvania și Banat

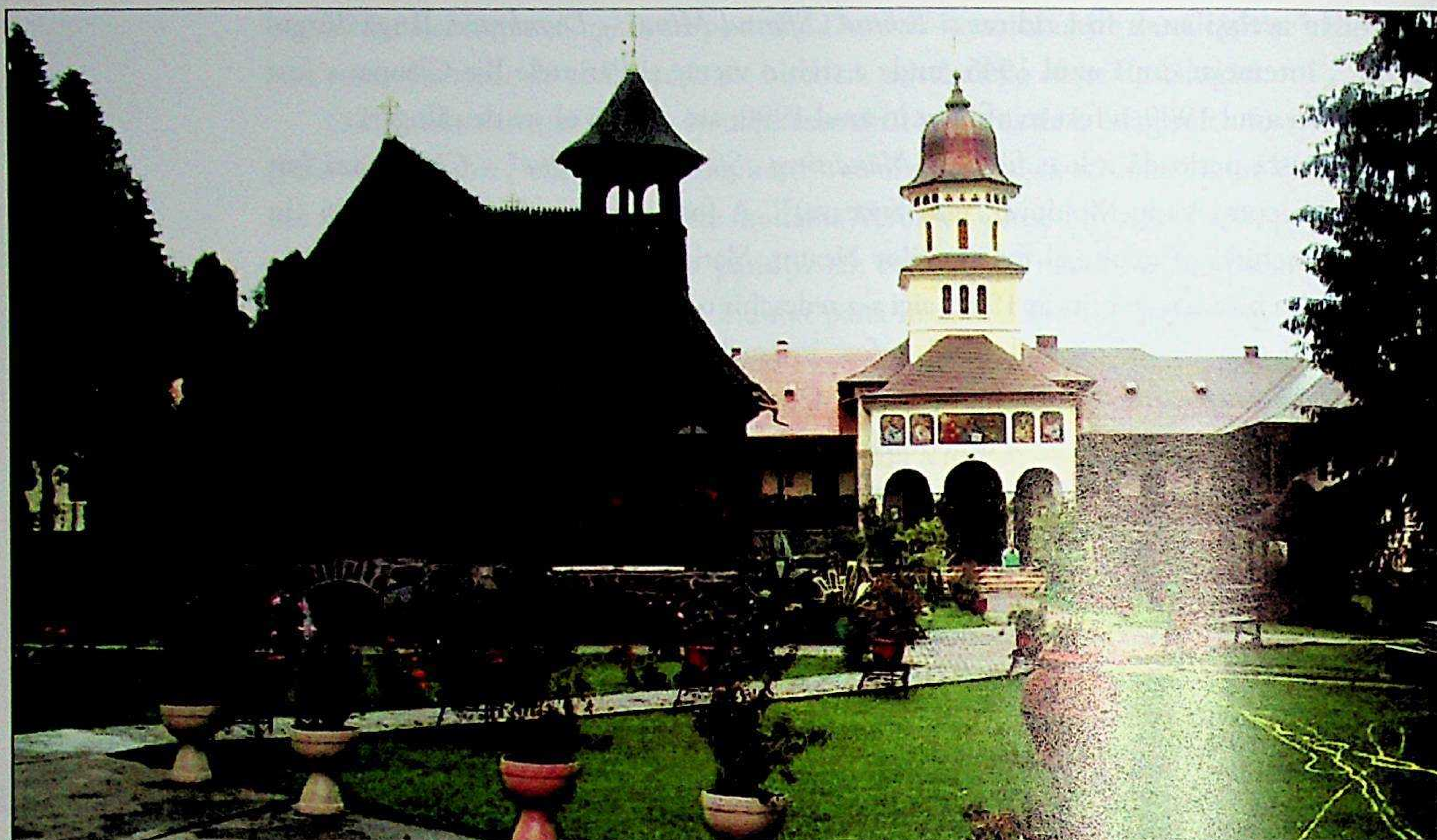
În cele două provincii românești: Transilvania și Banat, s-au înființat un număr mai mare de schituri și mănăstiri (în comparație cu provinciile pomenite mai sus), datorită faptului că în secolul al XVIII-lea, peste 170 de locașuri monahale de aici au căzut victimă furiei generalului Nikolaus Adolf von Buccow și a acoliților săi, distrugându-le prin ardere (cele de lemn), ori prin dărâmare (cele de piatră); cu toate acestea, numărul mare al celor pierdute n-a putut fi recuperat, nici până în zilele noastre, deși, după 1990, un însemnat număr de locașuri monahale au fost reînființate ori întemeiate de către diferiți credincioși și clerici ortodocși români.

Între primele mănăstiri din aceste provincii, înființate după anul 1918, se numără, în Banat, *Mănăstirea Izvorul Miron*, din Românești, jud. Caraș-Severin, cu hramul „Sfântul Proroc Ilie"[36]; înălțată între anii 1911-1929 (la inițiativa Episcopului de atunci al Caransebeșului, Miron Cristea, viitorul Patriarh al României, din daniile sale și ale surorilor Maria și Susana); a fost târnosită de Episcopul Iosif Traian Bădescu, și el, mai apoi, al Caransebeșului, în anul 1939; este un loc de aleasă mângâiere sufletească; în prezent este mănăstire de călugări.

La cinci ani după Unirea cea Mare din 1918, în ținuturile Harghitei a fost înălțată *Mănăstirea Făgețel*, azi satul Făgețel, com. Frumoasa, jud. Harghita, cu hramurile „Sfânta Treime" și „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul"[37]. Biserica a început a se construi

---

32. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 171-173.
33. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 313-315; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 171.
34. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 128-129.
35. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 2, pp. 342-344; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 172-173.
36. I.B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat...*, pp. 133-135; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 328-329.
37. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 452-455; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 3, pp. 23-27; M. VLASIE, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 276-277.

▲*Mănăstirea „Sf. Ilie" – Toplița, jud. Harghita*

în anul 1923 (din inițiativa văduvei Rozalia și a ieromonahului Dionisie), fiind târnosită în 1936; între 1940-1947, mănăstirea de călugări a fost desființată; între 1947-1951 se reia viața monahală, iar din 1951 mănăstirea devine pustie, în urma morții stareţului ei; schitul și-a reluat activitatea din 1994, cu obște de călugări.

O altă ctitorie a primului Patriarh al României, Miron Cristea, a fost și *Mănăstirea „Sfântul Ilie"* din Toplița, azi orașul Toplița, jud. Harghita[38], a cărei biserică din lemn a fost adusă aici de ctitorul ei, încă din 1910 (construită în 1847, în loc. Stânceni – Harghita); după 1923, pe locul părintesc al viitorului patriarh s-au ridicat, rând pe rând, clădiri pentru mănăstire, care a fost târnosită la 20 iulie 1928, de ziua „Sfântului Proroc Ilie", patronul întâiului patriarh al României; viața monahală de aici a continuat cu multe greutăți, pricinuite de stăpânirea hortystă (1940-1945) și cea comunistă (1945-1989); în curgerea vremii s-au făcut diferite lucrări de restaurare sau de noi construcții, între care pomenim o frumoasă biserică paraclis; a avut stareți vrednici, între care amintim pe Arhim. Ștefan Teodorescu (1928-1939), Ierom. Amfilohie Ionașcu (1939-1946); Ierom. Bartolomeu Anania (1947-1948), viitorul Arhiepiscop și Mitropolit al Clujului; Arhiereul Emilian Antal (1952-1971); Arhim. Mihail Goia (1971-1995) și Arhim. Emilian Telcean din 1995 încoace; are obște de călugări.

O altă însemnată așezare monahală din această perioadă este *Mănăstirea Rohia*. Situată în Țara Lăpușului, în județul Maramureș (la 8 km. de Târgu Lăpuș)[39], a fost ctitorită, în

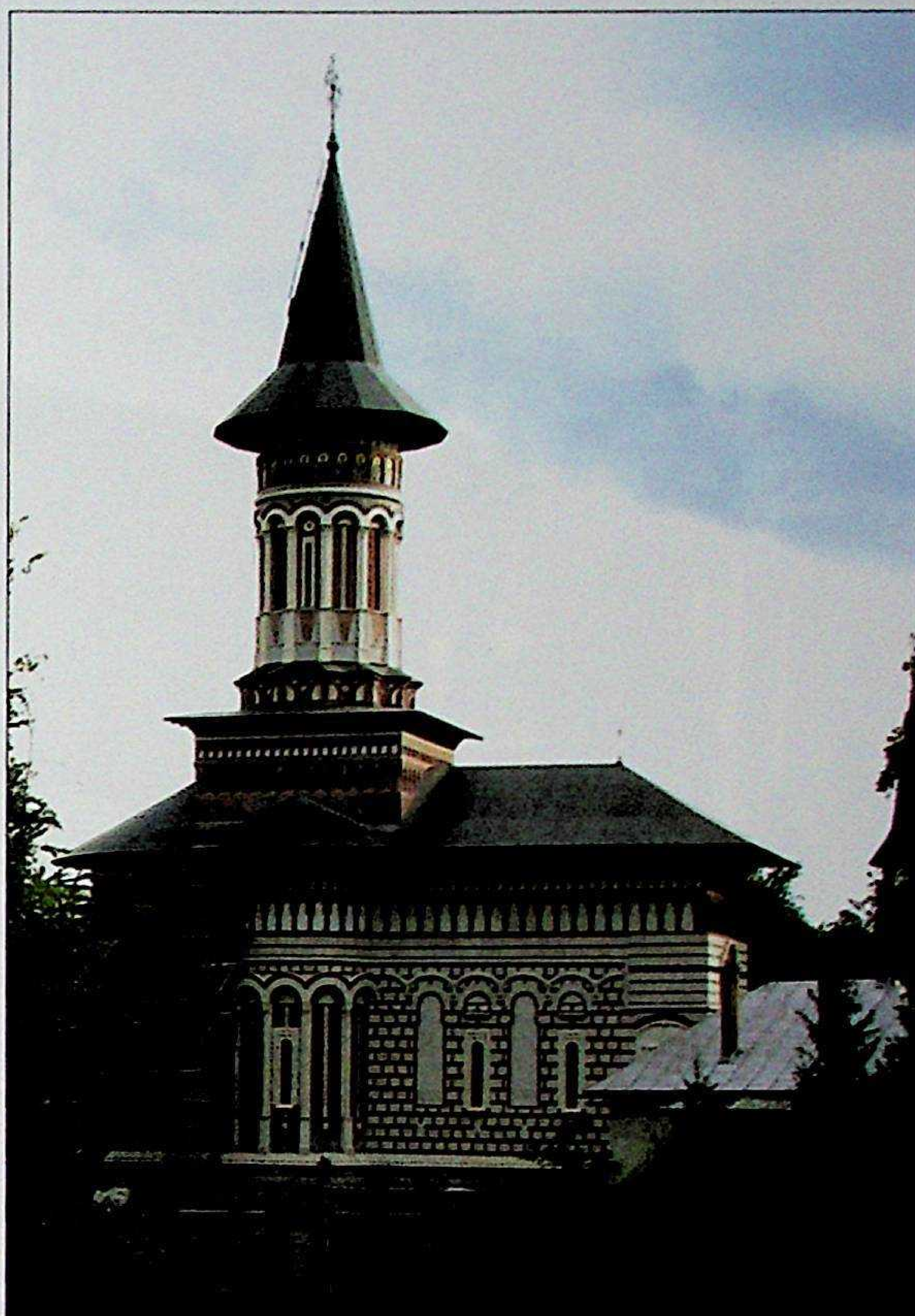
---

38. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 459-463; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 4, pp. 342-348; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 275-276.

39. Dintre lucrările privitoare la aceasta, amintim doar: Serafim Man, *Mănăstirea Rohia – Maramureș*, Cluj-Napoca, Ed. Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului, 1981; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 4, pp. 252-256; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 249-250; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 510-514; † Justinian

anul 1923, de către preotul ortodox Nicolae Gherman, din parohia Rohia, în memoria fetiței sale, Anuța, decedată la vârsta de 10 ani (în 1922); mănăstirea a fost târnosită de Episcopul Nicolae Ivan al Vadului, Feleacului și Clujului (1921-1936), la 15 august 1926; în 19 noiembrie 1926, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (prin *Adresa nr. 890*/1926) aproba înființarea acesteia, precizând că așezarea se va numi „Sfânta Ana" (de la numele copilei Anuța); biserica mănăstirii, înălțată între anii 1923-1926, a primit hramul „Adormirea Maicii Domnului"; de atunci și până astăzi, mănăstirea a traversat două etape grele din istoria sa: stăpânirea hortystă (1940-1944) și cea comunistă (1945-1989); cu toate acestea, Mănăstirea Rohia „s-a învrednicit" de monahi vrednici, dintre viețuitorii săi de frunte numărându-se Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Iustinian Chira al Maramureșului și Sătmarului (stareț aici peste trei decenii), Episcopul Emilian Birdaș al Alba Iuliei și, mai apoi, al Caransebeșului și Arhiereul vicar Iustin Hodea al Eparhiei Maramureșului și Sătmarului; în curgerea vremii, s-au mai ridicat aici „Casa monumentală cu paraclis", „Casa poetului", „Casa albă", o biserică din lemn și casă, numite „Colțul maramureșan" și o minunată biserică ce îmbină stilul brâncovenesc cu cel moldovenesc și maramureșean; are obște de călugări.

Tot în această perioadă a luat ființă și *Schitul Schimbarea la Față* din stațiunea Păltiniș[40], jud. Sibiu, întemeiat în anul 1925 de către Nicolae Bălan, Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului; schitul a fost târnosit la 6 august 1928; schitul a rezistat și în cele două etape grele din istoria

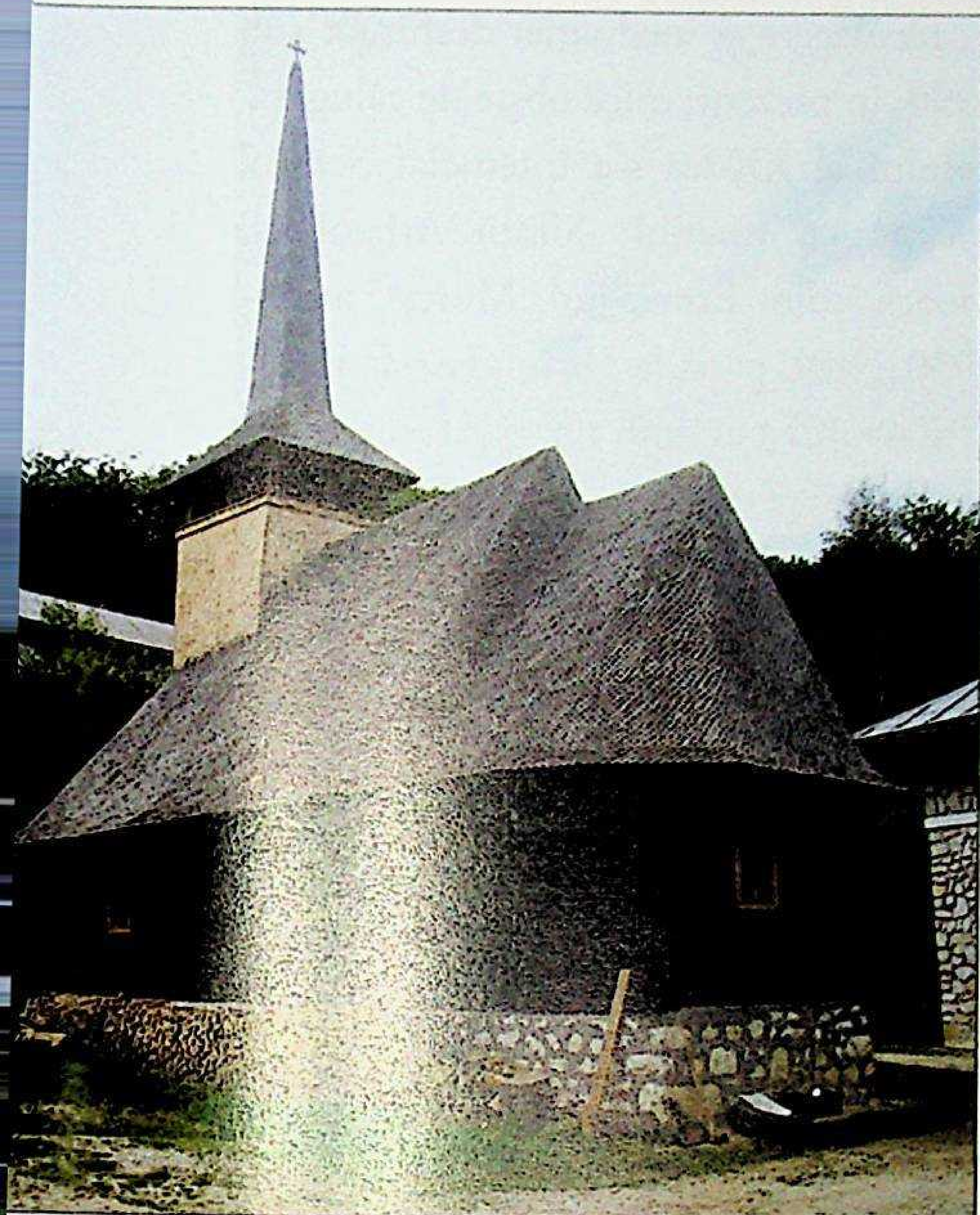

▲ *Mănăstirea Rohia (sus); Starețul Iustinian Chira împreună cu obștea mănăstirii Rohia la 1955 (jos)*

CHIRA, *Mănăstirea „Sf. Ana" Rohia. Monografie*, Baia Mare, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2009, 284 p. (cu multe ilustrații).

40. S.D. CÂRSTEA, *Monahismul ardelean...*, pp. 345-346.

Transilvaniei: stăpânirea hortystă (1940-1944) și cea comunistă (1945-1989); aici se află o mică obște de călugări.

▲ *Mănăstirile Izbuc, jud. Bihor (stânga) și Piatra Fântânele, jud. Bistrița-Năsăud (dreapta)*

Trei ani mai apoi, a fost întemeiată *Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului"* de la Izbuc[41] (fost satul Călugări, din 1998, Ponoarele, com. Cărpinet, jud. Bihor). Înființarea a fost aprobată de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința din 13 iunie 1928, având hramul „Izvorul Tămăduirii"; mănăstirea cu biserica și paraclisul ei au fost sfințite și binecuvântate, pe rând, de Episcopii Andrei Magier, în 1932, Valerian Zaharia în 1959 și Vasile Coman, în 1972; aici se află o mică obște de călugări.

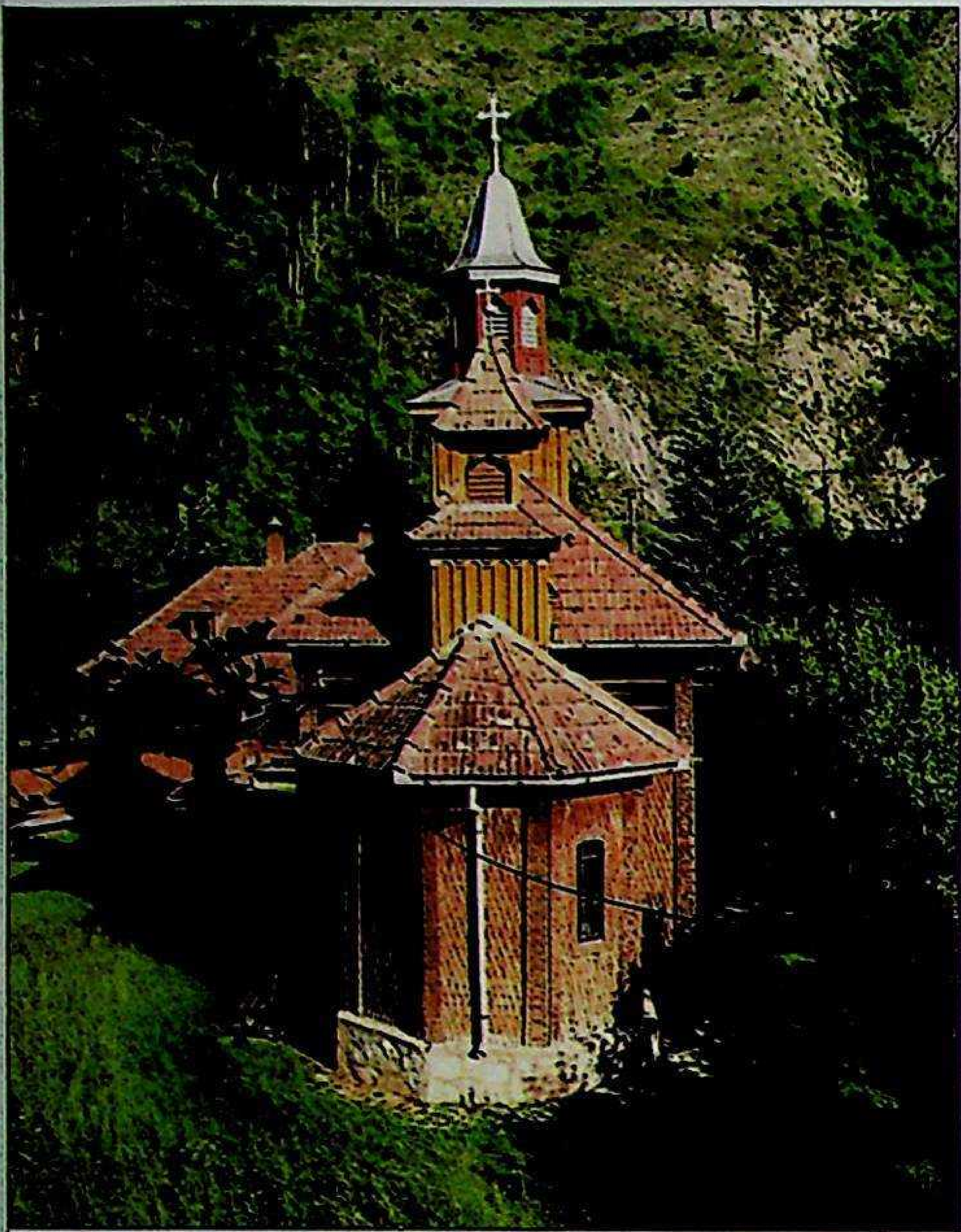
În același an (1928) a fost întemeiată și *Mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului" – Piatra Fântânele*, (azi com. Tiha Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud)[42], a cărei biserică a început să fie înălțată din perioada preotului Constantin Flămând (catehet la liceul Bistrița), și cu sprijinul a „peste 100 de familii de credincioși ortodocși", în perioada 1928-1929; a fost mănăstire de călugări până în anul 1960, când a fost desființată de regimul comunist; după 1990 a fost reînființată ca mănăstire de călugări, iar din 1995 a devenit mănăstire de maici.

În următorul an (1929) a luat ființă în Banat *Schitul Piatra Scrisă* din Armeniș, jud. Caraș-Severin (cu hramul *Duminica Tuturor Sfinților*)[43], ridicat în 1929 de către credinciosul Vasile Dragomir (din Slatina Mică) „greu încercat prin pierderea singurei fiice"; în 1930, Eparhia Caransebeșului a înălțat o clădire cu etaj „pentru personalul monahal și o

---

41. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 561-564; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 4, pp. 302-305; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 265-266.
42. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 474-476; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 4, pp. 112-114; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 224.
43. I.B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat...*, pp. 139-141.

◄ *Schitul „Schimbarea la Față" – Păltiniș, jud. Sibiu*

clopotniță"; este loc de rugăciune, reculegere și meditație; desființat sub comuniști; reînființat după anul 1990; în prezent, mică obște de călugări.

În deceniul trei-patru al secolului al XX-lea s-a întemeiat Schitul Dumbrăvioara. *Schitul Dumbrăvioara*, cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril", satul Dumbrăvioara, com. Ernei, jud. Mureș[44] a ființat într-o primă etapă între anii 1930-1940, până la *Dictatul de la Viena*, apoi între 1945-1959, iar după 1990 schitul a devenit metoc al Mănăstirii Toplița – Harghita (cu o mică obște de călugări).

O mănăstire cu un interesant statut de funcționare a fost *Mănăstirea „Sfânta Elisabeta"* din Cluj[45], situată pe str. Avram Iancu nr. 6. A fost întemeiată de către Episcopul Nicolae Ivan (1921-1936) al Vadului, Feleacului și Clujului și desființată în urma *Dictatului de la Viena* (din 1940); călugărițele de aici, „pe lângă direcția de ordin practic, urmau cursurile ținute de profesorii de teologie de la Institutul Teologic Universitar din Cluj, pentru o mai bună propășire culturală și spirituală"; o parte din călugărițele de aici s-au adăpostit la schitul de la Șimișna (apoi la Ciucea și Leurda), iar altă parte la Sibiu.

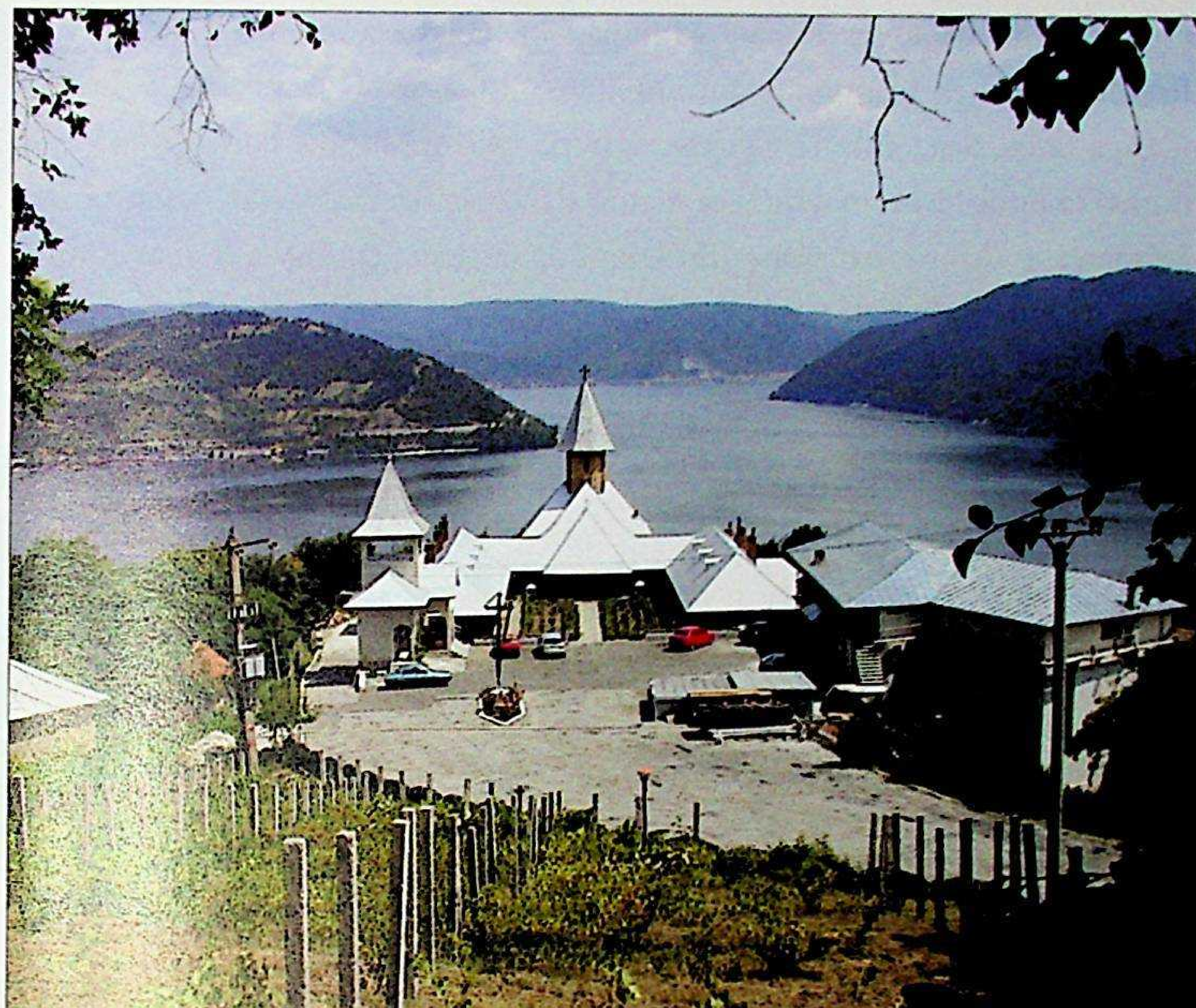
În același timp, în părțile Albei, s-a ridicat *Schitul „Adormirea Maicii Domnului" – Izvorul Poșaga* (azi satul Poșaga de Jos, com, Poșaga, jud. Alba)[46]. A fost ctitorit de către preotul paroh Alexandru Rușdea, între anii 1933-1934, din Poșaga de Jos; viața monahală a durat până în anul 1960, când mănăstirea a fost închisă de comuniști; a fost redeschisă după anul 1976, dar, practic, viața monahală a reînceput din anul 1990; are o mică obște de călugări.

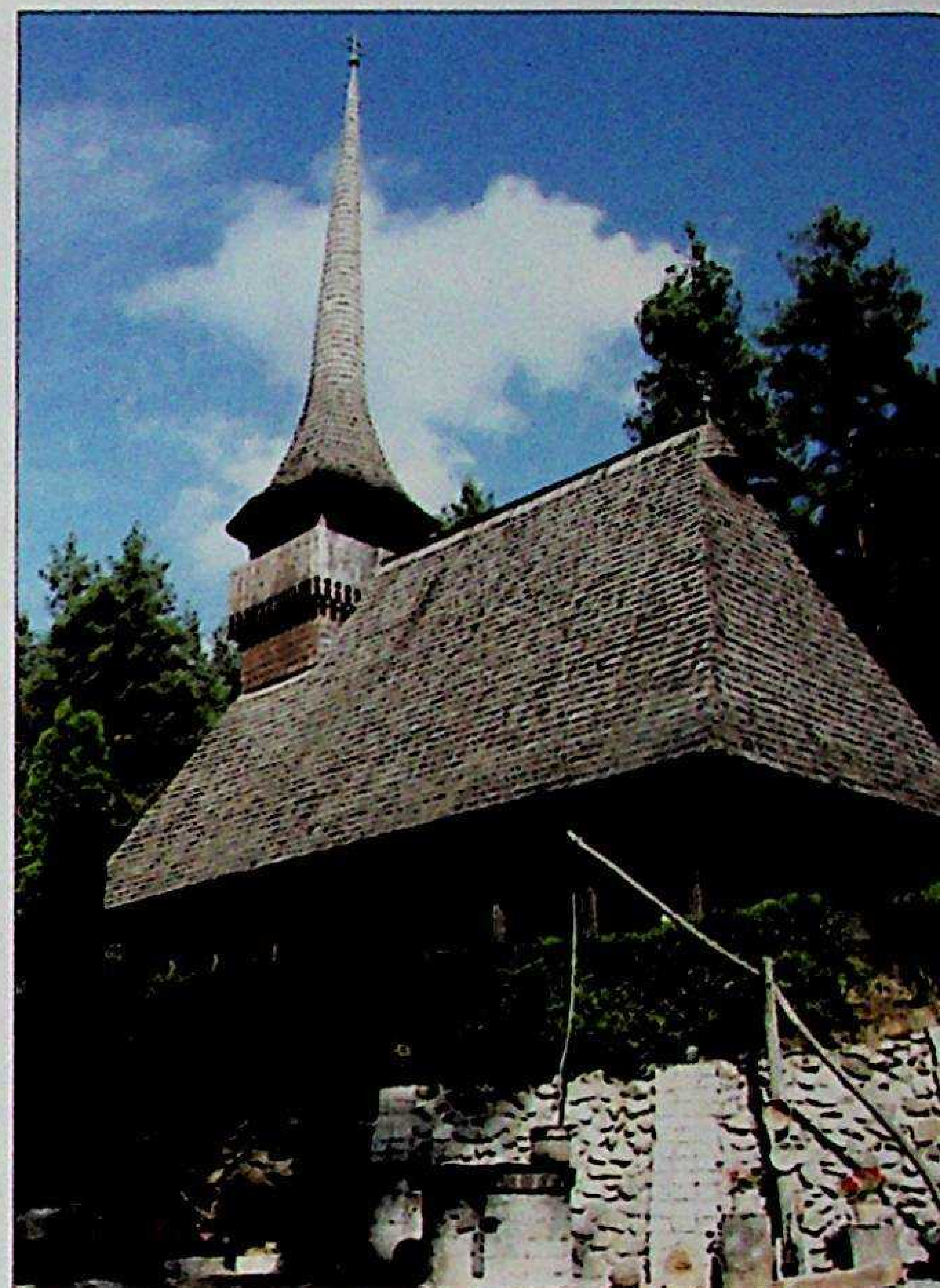
Doi sau trei ani mai apoi, a fost înălțată în părțile mehedințene. *Mănăstirea „Sfânta Ana"* (azi orașul Orșova, jud. Mehedinți)[47]. A fost ctitorită (între 1936-1939) de marele ziarist Pamfil Șeicaru (1894-1980), drept mulțumire adusă lui Dumnezeu pentru că i-a salvat viața în timpul luptelor de aici, în vara și toamna anului 1916; din pricina „izbucnirii celui de al Doilea Război Mondial (1939-1945) și apoi a regimului ce a urmat, care a folosit-o mai întâi ca tabără pentru copii și apoi hotel și restaurant, sfințirea mănăstirii a fost mult întârziată"; aceasta a avut loc în 2 decembrie 1990; se află aici o mică obște de călugări.

În aceeași perioadă a fost ridicată și *Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul"* din Valea Plopii – Micești[48], jud. Alba. A fost întemeiată în 1937 de către „Episcopul general al Armatei Române", Ioan Stroia, la 2 km. de Catedrala „Încoronării" din Alba Iulia, având-și „inițial amplasamentul pe

▲*Schitul „Adormirea Maicii Domnului" – Izvorul Poșaga, jud. Alba (sus) și Mănăstirea „Sf. Ioan Botezătorul" – Micești, jud. Alba (jus)*

44. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 4, pp. 330-332; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 245.
45. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 268.
46. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 411-413; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 4, pp. 161-162; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, pp. 235-236.
47. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 1, pp. 87-88.
48. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 415-418.

▲ *Mănăstirile „Sf. Ana" – Orşova, jud. Mehedinţi (stânga), „Naşterea Maicii Domnului" – Ciucea, jud. Cluj (dreapta)*

locul actualului Schit *Sfântul Lazăr*"; în cazul acestui schit, *Decretul 410*/1959 a fost aplicat în anul 1965, pentru ca, din 1966, călugării de aici să se retragă la *Mănăstirea Sihăstria*; în preajma acestui locaş au fost înmormântaţi trei vlădici transilvăneni: Veniamin Nistor (1865-1973), fost Episcop al Caransebeşului; Dr. Ioan Stroia (Episcop-general al Armatei Române, 1865-1973) şi Policarp Moruşca (1883-1958), fost Episcop al Americii şi, mai apoi, stareţul mănăstirii; în 1994, pe amplasamentul mănăstirii *„Sfântului Ioan Botezătorul"* s-a ridicat *Schitul „Sfântul Lazăr"*, cu obşte de călugări.

Pe domeniul poetului Octavian Goga de la Ciucea, a fost, de asemenea, înălţată *Mănăstirea „Naşterea Maicii Domnului" – Ciucea* (azi com. Ciucea, jud. Cluj)[49]. A luat fiinţă în anul 1940, în urma testamentului lăsat, în acest sens, de către poetul Octavian Goga, pe proprietatea lui de aici; în urma *Decretului 410*/1959, maicile au fost alungate din mănăstire, astfel că, în 1960, mănăstirea şi-a încetat activitatea; a fost reînfiinţată, cu multe greutăţi, în 1995, cu o mică obşte de maici.

Tot în acest timp, în părţile Albei s-a întemeiat *Schitul Ţeţ*, cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe", azi com. Şugag, loc. Tău, jud. Alba)[50]. El s-a întemeiat din iniţiativa monahului Ghenadie, de la Mănăstirea Sâmbăta de Sus – cu sprijinul unor credincioşi din apropiere – în perioada 1944-1945. În urma *Decretului 410*/1959, ctitorul ei „a fost bătut şi trimis la închisoare", astfel că, şi viaţa monahală a încetat şi aici; s-a reînnodat firul vieţii monahale după 1990, ca mănăstire de maici.

---

49. V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 4, pp. 72-73; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 220; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 502-503.
50. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 398-399; V. Dumitrache, *Mănăstirile...*, vol. 4, pp. 180-181; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 234.

Spre sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, în Banat s-a întemeiat *Mănăstirea Timişeni*, cu hramul „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul"[51]; situată la 14 km de Timişoara (lângă com. Şag, jud. Timiş) este ctitoria mitropolitului Banatului, Vasile Lazărescu, înfiinţată în anul 1944, mai întâi ca metoc al Mănăstirii Partoş, iar, la scurtă vreme, de sine stătătoare; şi-a continuat viaţa prin vremi de restrişte, cu obşte de maici, fiind un minunat loc de întărire duhovnicească; în prezent este mănăstire de maici.

În aceeaşi perioadă în Banat a luat fiinţă *Schitul „Sfântul Ilie"* de pe Muntele Semenic, la aprox. 30 km. de Reşiţa[52], la peste 1440 m altitudine. A fost înălţat în anii 1945-1946 şi târnosit de către fostul Episcop al Caransebeşului, Veniamin Nistor, în anul 1946; desfiinţat de comunişti şi reînfiinţat după 1990; până astăzi este un loc de pelerinaj, rugăciune şi reculegere pentru credincioşii din zonă; în prezent se află aici o mică obşte de călugări.

2.4. Bucovina

Bucovina, şi ea pământ strămoşesc, între 1775-1918 s-a aflat sub stăpânire austriacă; asemenea Basarabiei, şi Bucovina a avut aceeaşi soartă; între 1918-1944, sub administraţie românească; din 1944-1991, sub stăpânire sovietică, iar din 1991 încoace, sub cea ucraineană[53].

În cursul istoriei existau, la un moment dat, 39 de mănăstiri şi 11 schituri ortodoxe româneşti; cu vremea, din pricina stăpânirilor străine, numărul lor a scăzut; în perioada administraţiei româneşti (1918-1944) au fost reînfiinţate, ori au luat fiinţă, câteva schituri şi mănăstiri.

Documentele păstrate în Arhivele Regionale Cernăuţi menţionează pentru perioada 1918-1944 înfiinţarea următoarelor mănăstiri şi schituri: *Schitul Iablonăuţi*, înfiinţat în octombrie 1927; hramul „Sfântul Nicolae"; obştea era formată, în octombrie 1932, din 6 călugări; biserica era din lemn[54].

Tot în această perioadă, aparţinător de vechea Mitropolie a Bucovinei a fost şi *Schitul Coşna Nouă* (azi, Podul Coşnei), mai apoi, mănăstire. *Mănăstirea Podul Coşnei*, cu hramul „Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel"[55], azi satul Podul Coşnei, com. Poiana Ştampei, jud. Suceava, a fost întemeiată în 1929, cu binecuvântarea Mitropolitului Nectarie Cotlarciuc, la iniţiativa unor gospodari din localitate; mănăstirea a funcţionat până în anul 1959, în urma *Decretului 410*/1959; a fost redeschisă în anul 1993, cu obşte de călugări; azi se află în Arhiepiscopia Sucevei şi Rădăuţilor.

Un alt locaş monahal din această vreme a fost *Schitul Crişceatec*, zidit de Teodor Preda pe la 1700-1765, cu hramul „Sf. Ioan Teologul". După 1786 a fost desfiinţat, biserica devenind biserică parohială. A fost reînfiinţat în anul 1993, având doi monahi în obşte: Ierom. Mihai Murar şi Iosif (Ioan) Livichi[56].

---

51. I.B. Mureşianu, *Mănăstiri din Banat...*, pp. 136-138; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 327.
52. I.B. Mureşianu, *Mănăstiri din Banat...*, pp. 144-146; M. Vlasie, *Drumuri spre mănăstiri...*, p. 348.
53. Amănunte despre istoria acesteia, vezi la: Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Bucureşti, 1991; Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria, 1812-1993*, Chişinău, 1995.
54. *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi* (ASRC), Fond 320, Mitropolia Bucovinei, *Dosar 17.808*, f. 10.
55. *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi* (ASRC), Fond 320, Mitropolia Bucovinei, *Dosar 17.808*, f. 13.
56. *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi* (ASRC), Fond 320, Mitropolia Bucovinei, *Dosar 17.808*, ff. 8-9.

▲ *Mănăstirea Moldovița, jud. Suceava*

Tot în acest an, a luat ființă și *Schitul Piatra Tăieturii*, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”[57], azi com. Panaci, jud. Suceava. A fost întemeiat de către monahul Iosif Achirilei, în anul 1933, pe un loc donat de familia sa; biserica a fost sfințită tot în anul 1933; a fost desființat în urma *Decretului 410*/1959, iar mai apoi schitul distrus; din 1990 a fost reactivat cu obște de călugări.

În aceeași perioadă, a fost reînființată *Mănăstirea Moldovița* (azi com. Vatra Moldoviței, jud. Suceava)[58], fostă ctitorie a domnitorului Alexandru cel Bun, înălțată între anii

57. *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți* (ASRC), Fond 320, Mitropolia Bucovinei, *Dosar 17.808*, f. 22.
58. *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți* (ASRC), Fond 320, Mitropolia Bucovinei, *Dosar 17.808*, f. 18.

1402-1410; între anii 1775-1918 a devenit biserică de parohie; reînființată oficial „după război", din 1931 a devenit mănăstire de maici; în prezent, aici se află aproximativ 30 de viețuitoare, sub oblăduirea Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

De vechea Mitropolie a Bucovinei a aparținut și *Schitul Corlățani* din com. Pojorâta, cu hramul „Sfânta Treime" și „Sf. Ioan Iacob Hozevitul", a fost înființat prin *Ordinul Sf. Sinod nr. 1159*/3 decembrie 1938[59]. Cele două pisanii din biserica veche ne arată că inițiatorul ridicării acestui schit, Constantin Corlățanu, a pus aici mai întâi o cruce (în 1927), iar trei ani mai târziu, împreună cu alți credincioși, au ctitorit un schit; în 1934 a fost sfințit de către Mitropolitul Nectarie Cotlarciuc; a ființat până în anul 1962, când a fost demolat, iar din materialul acestuia a fost construită o biserică în com. Voroneț; în 1966, credincioșii din zonă au ridicat în locul său aici o capelă; a fost reactivat în anul 1991, cu obște de călugări; aparține de Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților.

3. Schituri și mănăstiri ortodoxe românești împroprietărite cu păduri

Din această perioadă este bine a se cunoaște că, vreme de zece ani (1930-1940), sub domnia regelui Carol al II-lea (pe lângă înființări de noi Eparhii Ortodoxe, precum: Episcopia Ortodoxă Română din America – Cf. *Legii din 5 mai 1934*, publicată în *Monitorul Oficial nr. 105*/8 mai 1934; Episcopia Maramureșului – Cf. *Decret regal nr. 2971*/21 august 1937; Episcopia Timișoarei – Cf. *Decret regal nr. 3997*/7 noiembrie 1939; Mitropolia Olteniei, la Craiova – Cf. *Decret regal*/7 noiembrie 1939), cu alegeri de noi ierarhi în Biserica noastră, Majestatea Sa a aprobat împroprietărirea unor „mănăstiri și schituri, cu păduri"[60],

59. *Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți* (ASRC), Fond 320, Mitropolia Bucovinei, *Dosar 17.808*, f. 5; iată conținutul celor două pisanii ale acestuia: Prima pisanie: „Corlățeanu Constantin ridică o cruce de fier cu postament de ciment spre lauda lui D-zeu, mărturie stă inscripția de pe tabelele de aramă din postamentul crucii, către anul 1927 a fost sfințită de către preoții din împrejurimi. După 3 ani bătrânul Corlățeanu are o vedenie în care însuși Maica Domnului i se arată și îi dăruiește ca în acest loc să facă un altar de rugăciune, care după un timp scurt, ajutat de fiul său Ștefan și o parte de credincioși ridică un schit care a fost sfințit de Mitropolitul Nectarie în anul 1934, aici au slujit călugări până în anul 1962 când au fost dimulat și transportat în com. Voroneț unde a fost ridicată o biserică pentru această parohie, iar o parte din obiectele de cult au fost luate de către m-rea Putna. Înainte de dimularea schitului în anul 1957 bătrânul ctitor în vârstă de 96 de ani pleacă în locul de veci, mulțumit în suflet de faptele făcute în slujba lui D-zeu. Amin"; a doua pisanie: „După dimularea schitului, populația de pe aceste meleaguri, simțind lipsa schitului, au ridicat în anul 1966 o capelă, împrejmuind crucea care mai rămăsese, cu speranța că se va putea face câte o slujbă de preotul parohiei, dar, fiindcă nu se poate fără a fi un altar sfințit de a se sluji, ne-am hotărât de a mări încăperea făcând și sf. altar așa după cum se vede actualul schit și care s-a înzestrat de către credincioșii care îl vizitează și rămâne ca cât timp va dăinui acest schit să rămână deschis pentru toate cultele bisericești în spre folosul și lauda lui Dumnezeu în veci Amin. Vă mulțumim și D-zeu să vă răsplătească tuturor acelora care ați contribuit cu orice fel de ajutoare în spre lauda lui D-zeu. Credința te va mântui. Noiembrie 1969. Ilie Țîmpău".

60. Iată aceste mănăstiri împroprietărite în perioada 1930-1940: I. *Arhiepiscopia Bucureștilor*: Mănăstirea Cernica, cu 600 ha; Mănăstirea Căldărușani, cu 285 ha; Mănăstirea Zamfira, cu 215 ha; Mănăstirea Viforâta, cu 20 ha; Mănăstirea Pasărea, cu 348 ha; Mănăstirea Antim, cu 600 ha; Mănăstirea Țigănești, cu 300 ha; Mănăstirea Comana, cu 100 ha; Mănăstirea Toplița (aparținătoare direct de Patriarhia Română), cu 200 ha; Mănăstirea Negru Vodă, cu 250 ha; Mănăstirea Nămăiești, cu 50 ha; Mănăstirea Surori de Caritate – București, cu 600 ha; Mănăstirea Snagov, cu 300 ha; Mănăstirea Ghighiu, cu 100 ha; Mănăstirea Cheia, cu 120 ha; Schitul Techirghiol, al Patriarhiei Române, cu 100 ha; Schitul Peștera Ialomicioarei, cu 20 ha; total pe Arhiepiscopie: 4388 ha; II. *Episcopia Râmnicului Noului Severin*: Mănăstirea Tismana, cu 500 ha; Mănăstirea Horezu, cu 600 ha; Mănăstirea Cozia, cu 400 ha; Mănăstirea Polovragi, cu 300 ha; Schitul Lainci, cu 10 ha; Mănăstirea Bistrița, cu 400 ha; Schitul Crasna, cu 123 ha; Schitul

care au fost un sprijin serios în susținerea lor materială; de asemenea, în Mitropolia Bucovinei[61] s-au înălțat numeroase locașuri, s-au restaurat monumente istorice, s-au ridicat instituții de interes cultural, național și s-au acordat burse pentru teologi, s-au susținut ziare și reviste bisericești, s-au ridicat ori s-au reparat case parohiale; s-au săvârșit acte de caritate pentru cei nevoiași ș.a.

*

Anul 1918 a însemnat nu numai „momentul" unirii provinciilor românești într-o Românie Mare, ci, mai cu seamă, șanse de progres spiritual și material pentru fii neamului nostru, inclusiv pentru clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române.

Viața monahală ortodoxă din România (din perioada 1918-1948) a cunoscut mulți ani un progres spiritual, dar, în același timp, și material; unele mănăstiri au continuat să fie „cetăți" de apărare ale credinței străbune; au suplinit rolul de școli de pregătire de nivel elementar, pentru copiii românilor din preajma lor, altele au fost adevărate „ateliere" în care s-a creat arta bisericească: pictură, sculptură, veșminte și odoare bisericești; s-a învățat muzica bisericească, îndeosebi de sorginte bizantină; sărbătorirea hramurilor acestora au prilejuit pelerinaje ale credincioșilor, uneori de la distanțe foarte îndepărtate; aici și-au

---

Strâmba, cu 77 ha; Mănăstirea Govora, cu 100 ha; Mănăstirea Dintr-un lemn, cu 100 ha; Schitul Mamul, cu 50 ha; Schitul Surpatele, cu 50 ha; Mănăstirea Arnota, cu 400 ha; total pe Eparhie: 3200 ha; III. *Episcopia Buzăului*: Mănăstirea Ciolanu, cu 202 ha; Mănăstirea Cotești, cu 40 ha; Mănăstirea Vărzărești, cu 70 ha; Mănăstirea Dălhăuți, cu 25 ha; Mănăstirea Rogoz cu 25 ha; total pe Eparhie: 361 ha; IV. *Eparhia Dunării de Jos*: Mănăstirea Cocoș, cu 400 ha; Mănăstirea Celic Dere, cu 600 ha; Mănăstirea Saon, cu 400 ha; total pe Eparhie: 1400 ha; V. *Episcopia Romanului*: Mănăstirea Bogdana, cu 150 ha; Mănăstirea Giurgeni, cu 50 ha; Mănăstirea Buciumeni (Tecuci), cu 30 ha; Mănăstirea Sihastru, cu 20 ha; Mănăstirea Trotușan (Putna), cu 30 ha; Mănăstirea „Sf. Ioan", cu 30 ha; total pe Eparhie: 310 ha; VI. *Episcopia Hușilor*: Mănăstirea Adam, cu 250 ha; Mănăstirea Dobrovăț, cu 150 ha; Mănăstirea Mălăiești (Vaslui), cu 30 ha; Schitul Rafaila, cu 25 ha; Schitul Bujorăni, cu 25 ha; total pe Eparhie: 480 ha; VII. *Arhiepiscopia Iașilor*: Mănăstirea Agapia, cu 600 ha; Mănăstirea Văratec, cu 600 ha; Mănăstirea Agafton, cu 267 ha; Mănăstirea Bistrița, cu 400 ha; Mănăstirea Râșca, cu 158 ha; Mănăstirea Horaița, cu 200 ha; Mănăstirea Slatina, cu 200 ha; Mănăstirea Durău, cu 100 ha; Mănăstirea Pângărați, cu 500 ha; Mănăstirea Vorona, cu 100 ha; Schitul Boureni, cu 50 ha; VIII. *Arhiepiscopia Chișinăului*: Mănăstirea Noul Neamț, cu 300 ha; Mănăstirea Căpriana, cu 200 ha; Mănăstirea Suruceni, cu 121 ha; Mănăstirea Curchi, cu 100 ha; Mănăstirea Hârbovăț, cu 100 ha; Mănăstirea Răciula, cu 79 ha; Mănăstirea Țipova, cu 50 ha; Mănăstirea Saharna, cu 50 ha; total pe Eparhie: 1000 ha; IX. *Episcopia Hotinului*: Mănăstirea Japca, cu 300 ha; Mănăstirea Rughi, cu 100 ha; Schitul Bocancea, cu 36 ha; total pe Eparhie: 436 ha; X. *Arhiepiscopia Alba-Iulia-Sibiu*: Mănăstirea Sâmbăta de Sus, cu 1000 ha; Schitul Păltiniș, cu 100 ha; XI. *Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului*: Mănăstirea „Sf. Elisabeta" – Cluj, cu 300 ha; total pe Eparhie: 300 ha; XII. *Episcopia Caransebeșului*: Mănăstirea „Izvorul Miron" cu 550 ha; total pe Eparhie: 550 ha; XIII. *Episcopia Oradiei*: Mănăstirea Izbuc, cu 300 ha; total pe Eparhie: 300 ha; XIV. *Eparhia Aradului*: Mănăstirea Hodoș-Bodrog, cu 300 ha; Mănăstirea Lipova, cu 100 ha; total pe Eparhie: 400 ha; XV. *Episcopia Constanței*: Mănăstirea „Gherontie Episcopul", cu 100 ha; Mănăstirea „Sf. Elena de la Mare", cu 50 ha; Mănăstirea „Sfânta Cruce de Leac", cu 50 ha; total pe Eparhie: 200 ha; XVI. *Episcopia Argeșului*: Mănăstirea Turnu, cu 650 ha; Mănăstirea Văleni, cu 150 ha; Mănăstirea Stănișoara, cu 50 ha; Mănăstirea Robaia, cu 50 ha; total pe Eparhie: 900 ha; XVII. *Episcopia Maramureșului*: Mănăstirea Dragomirești, cu 200 ha; Schitul Văgaș, cu 100 ha; total pe Eparhie: 300 ha; total general pe întreaga Biserică Ortodoxă Română: 18.800 ha. – Cf. A. Nicoreanu, „Consiliul Central Bisericesc sub domnia Regelui Carol II", în: *Biserica Ortodoxă Română*. Omagiu M.S. Regelui Carol II, cu prilejul împlinirii a zece ani de domnie 1930-1940, LVIII (1940), 5-6, pp. 464-467.

61. C. Puiu, „Înfăptuiri în Mitropolia Bucovinei în timpul Domniei M.S. Regelui Carol II", în: *Biserica Ortodoxă Română*, Omagiu..., pp. 473-479.

îmbunătăţit viaţa duhovnicească, prin intermediul adevăratelor modele de trăire spirituală ale preacuvioşilor monahi sau monahii din acestea; s-au împărtăşit, apoi, de darul sfinţitor al moaştelor aflătoare în mănăstire; în anumite mănăstiri s-au scos de sub tipar cărţi de slujbă, cărţi de rugăciuni, dar şi cărţi de promovare şi apărare a credinţei ortodoxe, cărţi cu caracter moralizator; în acelaşi timp, au fost monahi şi monahii activi pe câmpul de luptă în Primul şi Al Doilea Război Mondial, îndeosebi în serviciile sanitare; în timpul acestor două conflagraţii mondiale, unele mănăstiri ortodoxe româneşti au devenit locaşuri de ocrotire pentru cei fără de adăpost, pentru diferiţi soldaţi răniţi în război, pentru văduve, orfani şi săraci, Biserica noastră îndeplinind, astfel, şi misiune de asistenţă socială în vremi de necaz şi suferinţă pentru ţară.

Nu de puţine ori, diferite mănăstiri au susţinut din punct de vedere material tineri, pentru a putea urma cursuri universitare, nu numai de teologie, ci şi de alte discipline umanistice, de artă, de inginerie ş.a.; de ajutorul material al mănăstirilor s-au împărtăşit tineri care, mai apoi, au devenit personalităţi de seamă ale neamului românesc.

Pe de altă parte, până spre sfârşitul Celui de-Al Doilea Război Mondial, mănăstirile noastre s-au bucurat de un consistent sprijin material, îndeosebi din partea Casei regale (împroprietări cu pământ), care a contribuit la conservarea sau refacerea locaşurilor monahale, la susţinerea vieţii zilnice a monahilor şi monahiilor din mănăstirile ortodoxe româneşti.

Odată cu pătrunderea ideologiei comuniste în ţinuturile româneşti, furia persecuţiei s-a abătut şi asupra mănăstirilor noastre, înregistrându-se atât persecuţii asupra monahilor şi monahiilor, cât şi un regres material şi spiritual, ce vor fi prezentate într-un alt capitol.

Dacă facem o statistică a schiturilor şi mănăstirilor ortodoxe reactivate ori întemeiate în provinciile româneşti, în perioada 1918-1948, ajungem la următoarea concluzie: în Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Moldova, Transilvania şi Banat (la toate împreună) au fost reactivate un număr de 15 locaşuri monahale; de asemenea, au fost înfiinţate în Muntenia, Dobrogea şi Oltenia (la toate împreună), 10 locaşuri monahale; în Moldova, 8 locaşuri monahale; în Transilvania şi Banat, 17 locaşuri monahale; în ceea ce priveşte Basarabia, au fost reactivate sau înfiinţate 5 locaşuri monahale, iar în Bucovina 6 locaşuri monahale; total general: 61 locaşuri monahale, pe perioada celor trei decenii (1918-1948).

Cât priveşte situaţia provinciilor româneşti din Basarabia şi Bucovina, aceasta n-a fost rezolvată până astăzi; poate, în viitor, şi ele vor ajunge, cândva, alături de noi, într-o Europă lărgită, unită.

Bibliografie

CÂRSTEA Sebastian Dumitru, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Sibiu, Ed. Andreiană, 2008; DUMITRACHE Vasile, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Olteniei*, vol. 1, București, Ed. Nemira, 2001; DUMITRACHE Vasile, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Moldovei și Bucovinei*, vol. 2, București, Ed. Nemira, 2002; DUMITRACHE Vasile, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Banatului*, vol. 3, București, Ed. Nemira, 2002; DUMITRACHE Vasile, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Ardealului, Crișanei și Maramureșului*, vol. 4, București, Ed. Nemira, 2002; DUMITRACHE-FLOREȘTI Vasile, *Mitropolia Moldovei și Dobrogei. Eparhii, Mănăstiri și schituri*, București, Ed. Saeculum I.O., 2002; GHIMPU Vlad, *Biserici și mănăstiri în Basarabia*, Chișinău, 1998; HULUBEANU Ionuț I., *Monahismul în Dobrogea de la origini și până în zilele noastre* (Teză de doctorat în Teologie, în manuscris), Iași, 2003; ILVIȚCHI Luminița, *Mănăstirile și schiturile din Basarabia*, Chișinău, 2000; MOTOGNA Macarie, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009; MUREȘIANU Ion B., *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1976; NICOREANU A., „Consiliul Central Bisericesc sub domnia Regelui Carol II", în: *Biserica Ortodoxă Română*. Omagiu M.S. Regelui Carol II, cu prilejul împlinirii a zece ani de domnie, 1930-1940, 5-6, pp. 464-467; PĂCURARIU Mircea, *Basarabia. Aspecte din Istoria Bisericii și a Neamului românesc*, Iași, Ed. Trinitas, 1993; PUIU C., „Înfăptuiri în Mitropolia Bucovinei în timpul Domniei M.S. Regelui Carol II", în: *Biserica Ortodoxă Română*. Omagiu...; VLASIE Mihai, *Drumuri spre mănăstiri. Ghidul așezămintelor monahale ortodoxe din România*, București, Ed. Sophia, [10]2005.

VIAȚA MONASTICĂ DIN BASARABIA ÎN CADRUL ROMÂNIEI MARI (1918-1940)

În perioada interbelică se produce o refacere a vieții monahale, puternic zdruncinată de evenimentele din preajma și timpul războiului. Revenirea la normalitate a fost unul dintre principalele obiective ale administrației românești din ținut. Un rezultat imediat al războiului a fost aplicarea reformei agrare, ca un imperativ important al trecerii spre modernitate a societății românești.

Ultimul act pe care l-a votat Sfatul Țării a fost Legea de Reformă Agrară pentru Basarabia, din 27 noiembrie 1918, ulterior sancționat prin *Înaltul Decret Regal* din 22 decembrie, același an[1]. Reforma trebuia să soluționeze problema împroprietăririi țăranilor cu pământ, unul din dezideratele naționale din perioada războiului. Multe din studiile consacrate problemei au demonstrat că reforma agrară din Basarabia a fost cea mai consecventă din toată România[2]. Urmare acestor măsuri, practic, a fost desființată toată marea proprietate funciară peste 100 ha, fapt care a lovit Biserica, dar mai ales în marile posesiuni mănăstirești. Consecutiv discuțiilor și negocierilor, s-a convenit ca mănăstirilor să li se lase nu mai mult de 50 de ha pământ cultivabil, precum și viile și livezile[3]. O asemenea reducere în cazul unor așezăminte, destul de substanțială a trezit reacții din partea clericilor, mai ales că în Basarabia nu exista experiența unei secularizări de genul celei operate de Al.I. Cuza. La 1920, arhiepiscopul de Chișinău, Gurie Grosu, a intervenit pe lângă administrația fondurilor funciare, încercând să obțină atribuirea a câte un hectar de pământ arabil pentru fiecare membru al comunități monastice, fapt considerat suficient pentru asigurarea unui trai decent[4]. Peste doi ani, același ierarh mai face o tentativă de a obține un regim mai favorabil pentru mănăstiri. Într-o adresă către Ministrul Agriculturii și Domeniilor se făcea rugămintea de a lăsa în proprietate mănăstirească cel puțin o parte din patrimoniu, mai exact

1. *Monitorul Oficial al Românei*, nr. 258, din 13 martie 1920.
2. D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, 1975.
3. Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, pp. 263-265.
4. Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, p. 264.

◄ Sfânt cuvios, frescă de la Mănăstirea Cozia

câte 100 ha pădure bătrână acelor așezăminte care au posedat înainte de reformă mai mult decât atât, iar celor care au avut mai puțin decât atât să li se lase măcar 50 ha de pădure. Dar gândul mitropolitului nu se afla numai la mănăstirile mari, ci și la cele mai puțin dotate, precum și la schituri. Astfel, el cere permisiunea ca mănăstirile ce nu au păduri să poată beneficia de porțiuni din domeniile forestiere ale mănăstirilor învecinate mari sau din cele ale unor proprietari. Prin obținerea acestor concesii, Biserica Basarabiei ar fi obținut un act de „dreptare și îndreptare"[5].

▲*Gurie Grosu, Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului și Mitropolit al Basarabiei (1920-1936)*

Tot în aceeași direcție s-au pronunțat și împuterniciții *Congresului Proprietarilor Basarabeni*, care vizau o îmbunătățire a *Legii de Reformă Agrară din Basarabia*, observând că:

„Mănăstirile sunt și mai nedreptățite [...]. Unei mănăstiri care numără 100, până la 200 viețuitori, Legea acordă o cotă de 50 ha, ceea ce revine la cel mult un sfert de persoană, și să nu se uite faptul că în cazul când un călugăr, care de fapt este muncitor de pământ, s-ar trage din mănăstire, aceeași lege agrară îi îmbunătățește simțitor situația, acordându-i, ca împroprietărit, cota de 6 ha, adică de 18 ori mai mult decât atunci când el ședea în mănăstire".

Prin urmare, se impunea abolirea unor legi discriminatorii față de cinul monahal, propunându-se, ajustarea față de situația proprietarilor privați, astfel încât mănăstirilor mijlocii să li se atribuie o cotă de 100 ha teren arabil, iar celor mari câte 150 ha[6] Însă toate aceste propuneri au fost făcute în van, deoarece radicalismul reformei basarabene, în mare parte insuflat de mișcările revoluționare prin care a trecut regiunea, nu prevedea concesiuni făcute vreunei categorii deproprietărite[7].

Prosperitatea mănăstirilor basarabene din perioada interbelică, cu toată secularizarea impusă de radicalismul reformei agrare, a rămas o constantă a vremii și un indiciu al unei gestionări în general corecte.

Administrarea mănăstirilor se făcea pe baza unui regulament, care combina tradițiile cu modernizarea societății românești.

Cea mai grea încercare pentru mănăstirile basarabene a constituit-o exproprierea proprietăților. Dar această măsură nu a dus la închiderea niciunui așezământ monastic, din contră, viața monahală a început să bată cu o și mai mare intensitate. Mănăstirile au început să crească atât ca mărime, ca număr al viețuitorilor, cât și în averi. Mai multe așezăminte și-au sporit proprietățile funciare în perioada interbelică, grație unor donații

5. *Luminătorul*, nr. 4 (1923), pp. 10-11.
6. *Luminătorul*, nr. 4 (1923), pp. 10-11.
7. Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești...*, p. 265; D. Șandru, *Reforma agrară...*, p. 74; I. Agrigoroaiei, „Modernizarea societății românești în perioada interbelică. Propuneri pentru o dezbatere", în: *Xenopoliana*, VI (1998), 1-2, p. 40.

din partea proprietarilor evlavioși, dar și datorită unei munci asidue și administrații moderne. Sporirea capacităților materiale a făcut posibilă implicarea mănăstirilor în viața comunităților, mai ales prin intermediul binefacerilor, care a constituit una din activitățile de bază ale mănăstirilor.

O altă dimensiune a fost cea cultural-spirituală. Învățământul devine una din prioritățile atât ale statului, cât și ale conducerii eparhiale basarabene. În anii 1930, după redresarea economică, s-a pus problema înființării unui seminar monahal, dar și a implicării tot mai active a așezămintelor monastice în învățământul primar și cel secundar. În această ordine de idei, Ministerul Cultelor a luat o decizie despre înființarea școlilor monahale, începând cu 1 septembrie 1937, în Basarabia înființându-se 10 școli de acest gen[8].

Disciplina monahală a constituit o preocupare importantă a autorităților eparhiale. Pentru anumite încălcări grave, incompatibile cu statutul monahal, călugării puteau să fie îndepărtați și lipsiți de rasă. Puteau fi înlăturați și cei care părăseau nemotivat mănăstirea, cum a fost cazul monahului Paisie Matveev de la Căpriana[9].

Pe de altă parte, pentru a stimula activitatea mănăstirilor, călugării puteau să primească și distincții speciale, cum ar fi cruci aurite, nabedrenițe și altele. În 1937, mitropolitul Bucovinei a permis călugărilor din eparhia sa să poarte brâie verzi și curele asemănătoare celor purtate de proestoșii de la Sfântul Munte[10]. Anul 1938 este momentul instalării dictaturii personale a regelui Carol al II-lea, desființarea partidelor, crearea unui Front al Renașterii Naționale și impunerea unei uniforme. De aceea, preocuparea pentru unificarea vestimentației clerului devine un semn al timpului. La 12 aprilie 1938 este emisă o circulară nr. 4556 (...) către toate parohiile și mănăstirile din Eparhia Chișinăului, cu privire la îmbrăcămintea monahilor[11]. Aceste reglementări, însă, nu aveau menirea să limiteze drepturile monahilor, ci să reglementeze și să ordoneze anumite aspecte ale vieții lor.

Legea pentru unificare administrativă a României din anul 1925 prevedea subîmpărțirea Basarabiei în opt județe (cu capitalele lor): *Ismail* (Ismail); *Cahul* (Cahul), *Cetatea Albă* (Cetatea Albă), *Tighina* (Tighina), *Lăpușna* (Chișinău), *Orhei* (Orhei), *Bălți* (Bălți), *Soroca* (Soroca) și *Hotin* (Hotin)[12]. Vom prezenta tabloul vieții monahale reieșind din împărțirea administrativ-teritorial și nu din cea ecleziastică fiindcă, așa cum am arătat mai sus, cele trei județe din nordul Basarabiei – Bălți, Soroca și Hotin – au intrat sub jurisdicția canonică a Mitropoliei Bucovinei.

Conform recensământului populației din 29 decembrie 1930, în Basarabia, procentul ortodocșilor raportat la numărul locuitorilor din provincie era de 87,6%, ceea ce reprezintă cel mai mare număr dintre toate provinciile nou intrate în Regatul Român[13]. Tabloul pe județe, conform aceluiași recensământ, se prezintă în felul următor[14]:

---

8. ANRM, *f. 208, inv. 2*, d. 3442.
9. *Luminătorul*, 1927, nr. 20, p. 6.
10. *Luminătorul*, 1937, f. 3, p. 188.
11. *Luminătorul*, 1938, f. 5, p. 274.
12. Ion Agrigoriaiei, *România interbelică*, vol. I, Iași, 2001, pp. 229-237.
13. Sabin Manuilă, Mitu Georgescu, „Populația României", în: *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 154; Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, Chișinău, 1992, p. 84.
14. Datele preluate din *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938.

▲ *Mănăstirea Noul Neamț sau Chițcani, din Basarabia*

- *Județul Ismail:* din totalul de populației de 224 020 locuitori, 87,9% ortodocși. În orașul Ismail se aflau două mănăstiri: mănăstirea *Adormirii* și *Sf. Nicolae*. În afară de aceasta, în județ mai erau și mănăstirile-schituri *Vâlcov*, *Borisauca*, *Murovleanca*, *Satul-Nou*. Ismailul era și reședința Eparhiei Cetății Albe și Ismailului, iar județul avea trei protopopiate: Ismail, Chilia-Nouă și Cuza-Vodă. Tot aici la 1930 s-a fondat mănăstirea de rascolnici Ferapont, care ținea de Casa Eparhială Ismail;

- *Județul Cetatea Albă,* cu o populație de 340 459 locuitori, dintre care 79% ortodocși. În județ nu avem nicio mănăstire ortodoxă, în centrul județean ființând centrul protopopial;

- *Județul Cahul* avea o populație de 194 361 locuitori dintre care 92,1% ortodocși. Județul nu avea nici o mănăstire ortodoxă și se afla sub jurisdicția Episcopiei de Cetatea Albă și Ismail cu trei protopopiate la Cahul, Leova și Colița;

- *Județul Tighina,* cu o populație de 307 629 locuitori, dintre care 89,5% ortodocși. În județ era o singură mănăstire, cea de la *Noul Neamț* (Chițcani) și schiturile: *Chistoleni*, *Zloți* și schitul *Ciumac*, com. Copceag, al Mănăstirii Noul Neamț. Județul avea trei protopopiate care țineau de Arhiepiscopia Chișinăului;

- *Județul Lăpușna* avea o populație de 421 857 locuitori, dintre care 86,1% ortodocși. Aici se aflau șapte mănăstiri: *Hâncu*, *Căpriana*, *Vărzărești*, *Condrița*, *Hârjauca*, *Suruceni* și *Răciula*. În centrul județean se afla Mitropolia Basarabiei, iar în județ patru protopopiate;

- *Județul Orhei,* cu un număr de 277 009 locuitori avea 92,3% ortodocși. Județul avea cel mai mare număr de mănăstiri, dintre care *Curchi*, *Țigănești*, *Frumoasa*, *Hârbovăț*, *Țipova*, *Pripiceni-Curchi* erau de bărbați; iar *Saharna*, *Hirova* și *Tabora* de maici. Județul se afla în Eparhia Chișinăului;

- *Județul Bălți* număra 386 476 locuitori, dintre care 89,3% erau ortodocși. Conform datelor oficiale, în județ se afla o singură mănăstire, cea de la *Bocancea*, dar după unele informații în anii 1920 a fost fondat și Schitul *Veverița* din plasa Ungheni. La Bălți se afla reședința Episcopiei ortodoxe a Hotinului, care intra în Mitropolia Bucovinei. Județul avea cinci protopopiate;

- *Județul Soroca* avea o populație de 315 774 de locuitori, dintre care 88,6% erau ortodocși. În județ se aflau cinci mănăstiri, dintre care două de bărbați (*Rudi*, *Cosăuți*) și trei de maici (*Cușelăuca*, *Japca*, *Călărășeuca*). Tot aici se mai situa și mănăstirea de rit vechi (nikoniană) de la *Cunicea*. Județul avea 4 protopopiate ortodoxe care țineau de Episcopia Hotinului;

➤ *Mănăstirea Saharna, din Basarabia, vedere generală*

- *Județul Hotin,* cu o populație de 395 345 locuitori, dintre care 87% erau ortodocși. Aici se afla doar o singură mănăstire de rit vechi, *Galița*, din s. Neporotova. Două protopopiate (Hotin și Edineț), care aparțineau Episcopiei Hotinului din Mitropolia Bucovinei.

1. Mănăstirile basarabene în timpul dominației sovietice (1940-1990)

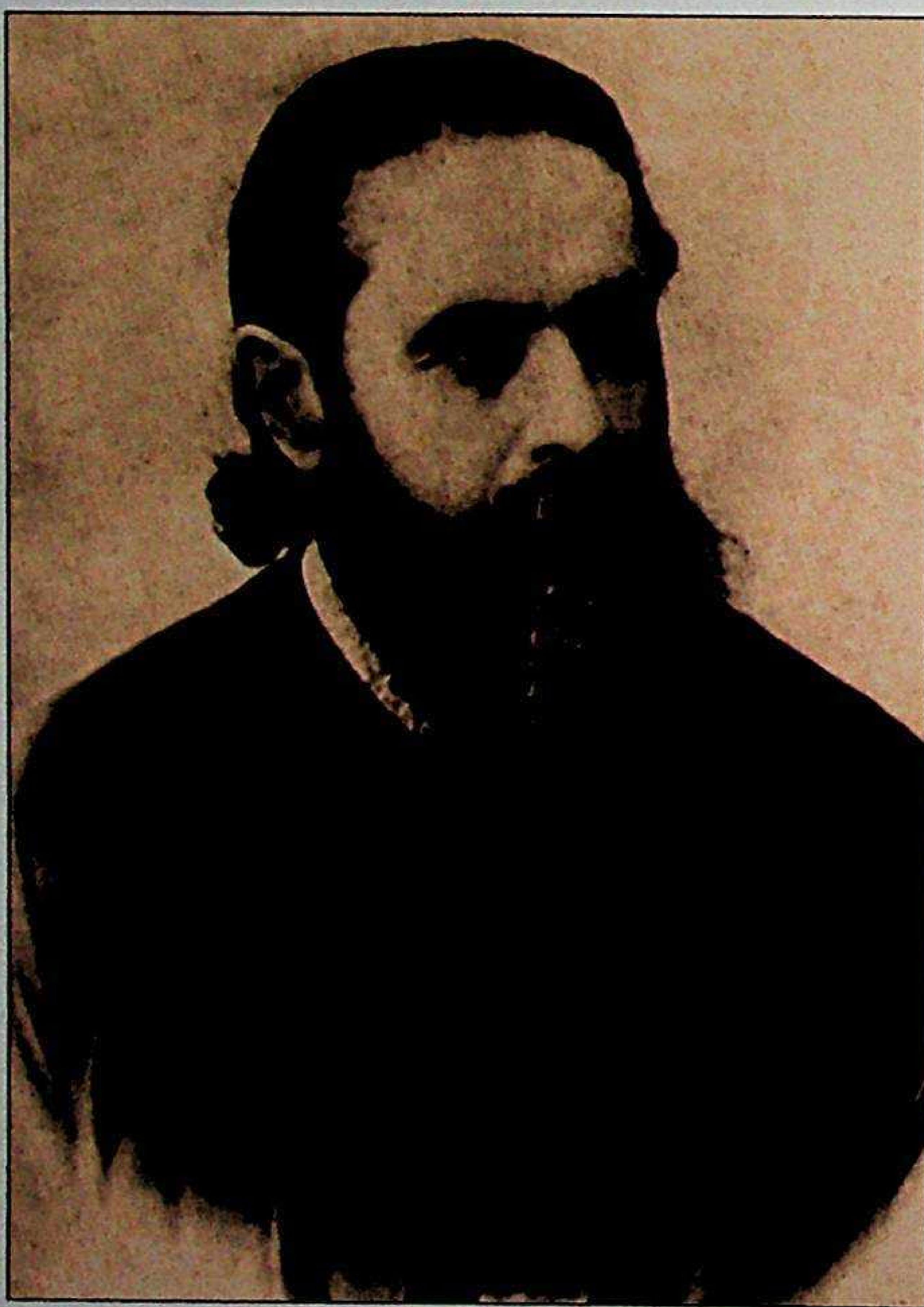
1.1. Mănăstirile în RSSM 1940-1941

Imediat după anexarea Basarabiei la URSS, 28 iunie 1940, în Eparhia de la Chișinău a fost numit un episcop rus – Alexie (Sergheev) de Tula[15]. De asemenea și alți ierarhi ruși au început să fie numiți în posturile cheie. Modul direct, adesea agresiv în care activau, le-a trezit faima de agenți ai NKVD-ului[16]. Imediat din instalarea acestora a fost desființată Mitropolia Basarabiei, iar întreaga avere ecleziastică a fost secularizată („naționalizată"), nimeni, inclusiv enoriașii, neavând acces la bunuri[17].

Când rușii au intrat în Basarabia, aici funcționau 1 090 de biserici și 28 de mănăstiri, iar între clerici se numărau 1 042 preoți, 19 diaconi și 1 099 cântăreți[18].

Numeroase biserici din Chișinău au fost devastate sau distruse, ori au luat alte destinații: depozite, grajduri, cinematografe, săli de spectacole și chiar ospicii. La Regimentul 7, capela a fost transformată în sală de spectacole, ea funcționând până la venirea Armatei Române. Ocupanții au dat jos crucea de pe turlă, iar pe cea din relief au acoperit-o cu un panou roșu reprezentând secera și ciocanul, în dreapta și în stânga acestui panou aflându-se tablourile lui Lenin și Stalin[19].

În întreaga Basarabie, preoții au fost printre cei dintâi maltratați și alungați de bolșevici atât din cauza lipsei de respect a ocupanților față de Biserică, cât și a încrederii de care se bucurau slujitorii altarului din partea enoriașilor.

▲ *Preotul Eusebiu Popovici*

Noile autorități căutau, prin orice mijloace, să separe comunitățile sătești de conducătorii spirituali ce se aflau de drept în fruntea acestora fiind, de multe ori, repere morale și instanțe moralizante. Preotul Ion Popovici din comuna Sberoaia, județul Lăpușna, scăpat de teroarea bolșevică, relata, în iulie 1940, într-o declarație făcută autorităților române, că notarul Nicolae Sitt, de origine rusă, a pregătit paramilitari pentru primirea trupelor rusești și a format bande de dezertori, care i-a, jefuit pe refugiați. Același martor ocular informa că în comuna Grozești, din același județ, notarul Alexei Cernenco i-a împușcat pe protopopul Alexei Drajinschi și pe fiul acestuia pe malul Prutului.

Bandele criminale au jefuit numeroase mănăstiri. Un reporter al ziarului *Opinia* din Iași scria, în numărul din 16 iulie 1940, că într-o discuție avută cu starostele Mănăstirii Coșelăuca din apropierea Nistrului, acesta i-a descris momentul când a aflat că trupele sovietice au trecut Nistrul și

15. L. Vulpe, „Episcopul Alexie al Tulei", în: *Biserica Basarabeană*, nr. 7, 1942, pp. 427-428.
16. V. Passat, *Surovaja pravda istorii (Adevărul crunt al istoriei)*, Chișinău, 1998, p. 320. Alexie a fost arestat tot de sovietici imediat după declanșarea războiului. Soarta lui nu este cunoscută.
17. L. Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din R.S.S. Moldovenească (1944-1965)*, Chișinău, 2004, p. 26.
18. Gh. Palade, L. Chicu, „Biserica din Basarabia în anii 1918-1940", în: *Cugetul*, 1995, nr. 1-2.
19. Ion Țurcanu, „Scurte informații despre Basarabia si Bucovina în a doua jum. a anului1940", în: *Patrimoniu*, nr. l, 1991, pp. 184-185.

se îndreaptă spre satul lor. Aceștia au înaintat atât de repede, încât i-au surprins nepregătiți pe locuitorii din zonă. Bande înarmate, profitând de lipsa autorităților, devastau târgurile și satele Basarabiei, nefiind cruțate nici locașurile sfinte. Astfel, în acele zile de iunie au fost jefuite mănăstirile Căpriana și Hâncu din plasa Vorniceni și Schitul Vărzărești din plasa Nisporeni, trei dintre cele mai vechi așezăminte monahale basarabene. Mănăstirea Hârjauca a fost închisă pentru cazarea trupelor sovietice, iar călugării au fost nevoiți să ceară adăpost la Hârbovăț, Țigănești și Curchi. În acele zile a fost parțial distrusă mănăstirea rupestră, iar schitul de la Pripiceni-Curchi a fost închis, fiind confiscată moșia de 80 ha teren arabil și 25 ha de pădure, pentru nevoile colhozului din localitate. Fărădelegi similare s-au întâmplat și în județul Cetatea Albă. În comuna Hâncești, de exemplu, pe biserică era abordat steagul roșu, ea fiind închisă de noile autorități. Locuitorilor li s-a interzis să meargă să se închine în acest locaș, iar preotul a fost alungat. În capitala județului, potrivit documentelor vremii, preoții, funcționarii și polițiștii au fost terorizați de bandele înarmate bolșevico-evreiești, conduse de Alexei Burman și Carol Humă. Cele două biserici, au fost jefuite și batjocorite de numeroșii răufăcători care circulau prin oraș. Printre bisericile devastate se aflau *Izvorul „Sfântul Gheorghe"*, înălțată în 1743, și biserica românească, bogată în odoare de argint. Au fost împușcați o serie de preoți: preotul catedralei din localitate, Eusebiu Popovici, Nicanor Malescu (Maleschi). De asemenea, preotul Gheorghe Munteanu, originar din Ismail, a fost arestat, tuns și bărbierit, cerându-i-se să renunțe la credința creștină. Neobținând acest lucru, criminalii i-au sfărâmat capul de treptele sfântului locaș din Cetatea Albă[20].

▲ *Catedrala din Chișinău, fotografie de epocă*

20. Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești...*, p. 241.

Devastarea, distrugerea și închiderea a numeroase locașuri de cult au creat o vie nemulțumire în rândurile populației civile. De teama unor mișcări sociale, rușii au permis în unele locașuri practicarea cultului ortodox, condiționat de fixarea unor impozite foarte mari. La Catedrala din Chișinău, obligația financiară se ridica la 35 000 ruble. Și preoții au fost nevoiți să achite câte 1 500 de ruble pentru a putea sluji, iar de sărbătorile mari erau obligați să plătească impozite suplimentare[21].

A urmat închiderea locașurilor sfinte. Mănăstirile erau privite de comuniști ca niște oaze necontrolate de autorități, precum și drept niște focare ale românismului. Scriitorul Vladimir Beșleagă, evocând în niște pagini memorabile calvarul bolșevic al Bisericii românești din Basarabia, scria despre „monahomahia"[22] sovietică următoarele:

> „Născute și mereu alimentate din trupul și sufletul poporului român creștin, pe întreg parcursul dominației regimului bolșevic, mănăstirile din Basarabia au constituit un criteriu al ținutei morale și o formă de rezistență în fața procesului de sovietizare, de pervertire a conștiințelor, o formă de apărare a demnității și a unor drepturi elementare ale omului"[23].

Autorul continua afirmând că, în condițiile unui control total(itar) asupra societății și individului „singurele medii unde se mai menținea un minimum de libertate era cel al familiilor de maici și călugări".

Astfel, conform hotărârii Consiliului Comisarului Poporului al RSSM nr. 471 din 21 noiembrie 1940 s-a decis transformarea Mănăstirii Frumoasa, jud. Orhei, în casă de odihnă[24]. La 30 noiembrie a fost pecetluită soarta a încă trei instituții monastice, care trebuiau închise și transferate în subordinea Ministerului Sănătății. Este vorba de mănăstirea Suruceni și Hârjauca, transformate în spitale, iar Mănăstirea Curchi într-un sanatoriu pentru bolnavii de tuberculoză[25].

Nici soarta Mănăstirii Hârbovăț nu a fost de invidiat, fiind desființată și transformată într-un azil de orfani. Călugării în etate au fost transferați la Țigănești, în schimb celor tineri li s-a refuzat strămutarea într-unul din centre monastice, ei rămânând efectiv fără adăpost și surse de existență, deoarece toată averea a fost confiscată. Mândria mănăstirii, ocrotitoarea Basarabiei, Icoana Făcătoare de Minuni ai Maicii Domnului de la Hârbovăț a fost dusă la Chișinău și depusă la Catedrală, unde a și ars în timpul evacuării Armatei Roșii din iunie 1941[26].

O modalitate extrem de eficientă de luptă contra instituțiilor ecleziastice în general și a celor monastice în particular au fost impozitele. În cazul neachitării de către parohie sau mănăstire a impozitului în natură sau bani acestea urmau să fie închise. Cota cu adevărat

21. Vasile Țepordei, „Te revăd Basarabie după 50 de ani", în: vol. *Basarabia 1940*, pp. 234-235.
22. Termenul a fost utilizat pentru prima oară de către marele bizantinolog rus F. Uspensky, atunci când scria despre politica antimonastică a împăraților iconoclaști.
23. Vladimir Beșleagă, „Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar comunist, RSSM (1950-1960)", III, în: *DR*, nr. 4, 1996, pp. 85-86.
24. ANRM, *f. 2848, d. 9*, f. 232.
25. ANRM, *f. 2984, d. 20*, f. 66; L. Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele...*, p. 27.
26. Protos. Iracle, „Mănăstirea Hârbovăț", în: *Luminătorul*, nr. 9-10, 1942, p. 583.

◀ *Mănăstirea Hârbovăț din Basarabia, vedere generală*

prohibitivă a făcut ca unele locașuri să nu reziste, indiferent de eforturile depuse de enoriași sau călugări[27]. Astfel, stareţul de la Chiţcani se plângea că mănăstirea sa era supusă la un impozit de 200 000 ruble, iar fraţii nu reușeau să strângă asemenea sumă[28]. Deznădejdea a lovit clerul în întreaga Basarabie.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în Basarabia s-a întors administraţia română și a stat aici între anii 1941-1944, mănăstirile și bisericile închise au început să fie deschise, acest lucru nu a durat mult, căci la întoarcerea sovieticilor, în 1944, situaţia Bisericii a revenit la cea din anii 1940-1941.

1.2. Mănăstirile din RSSM 1944-1989

În general, după război, situaţia mănăstirilor a fost extrem de grea. Dacă în timpul războiului și în anii imediat postbelici, Stalin nu a luat măsuri împotriva cultelor religioase în general și în privinţa Bisericii Ortodoxe Ruse în particular, înainte de toate graţie sprijinului pe care aceasta din urmă l-a acordat în timpul conflagraţiei, din anul 1947 situaţia se schimbă radical.

Teritoriul basarabean a fost scos din cel al Bisericii Ortodoxe Române și cedat Patriarhiei Moscovei. Pentru a parafa și întări acest fapt din punct de vedere juridic, patriarhul român a fost nevoit să semneze actul de abolire oficială din punct de vedere canonic al Basarabiei și Bucovinei de Nord[29].

După informaţiile oferite de serviciile secrete ruse, în Basarabia anului 1946 funcţionau 601 de biserici, din 950 înregistrate oficial de autorităţi, 24 de mănăstiri, 22 de comunităţi religioase ale ortodocșilor de stil vechi, o mănăstire de rit vechi (Coșula), 12 sinagogi, 5 biserici romano-catolice, 2 biserici gregoriene armenești, 88 de case de rugăciuni ale baptiștilor, 14 case de rugăciuni ale adventiștilor de ziua a șaptea, 2 case de rugăciuni ale molocanilor. De asemenea, funcţionau câteva organizaţii interzise în URSS, dar acceptate în perioada interbelică în România: iehoviștii, adventiștii și secta inochentiștilor[30].

Din totalitatea mănăstirilor, 15 erau de bărbaţi, cu un număr de până la 500 de călugări, și 10 de maici, cu un număr de peste 1 100 de oameni. Pe lângă aceasta, în RSSM a existat și o mănăstire de călugăriţe de rit vechi[31]. Numeroși călugări și mare parte din averi au fost duse peste Prut în 1944[32].

Autorităţile sovietice priveau cu dezaprobare influenţa pe care o exercitau mănăstirile în popor. Astfel, într-un raport secret privind *Mănăstirea Noul Neamţ*, una dintre cele mai faimoase mănăstiri basarabene, se afirmă:

---

27. L. Tihonov, *Politica statului sovietic faţă de cultele...*, pp. 28-29.
28. S. Roșca, „Biserica basarabeană sub ocupaţia sovietică și primele realizări ale noii stăpâniri românești", în: *Misionarul*, nr. 1-6, 1942, p. 34; L. Tihonov, *Politica statului sovietic faţă de cultele...*, p. 28.
29. V. Rusak, *Istorija Rossijskoj cerkvi*, Moskva, 1992, p. 127.
30. Valeriu Pasat, *Adevărul crunt al istoriei*, p. 324. Despre activitatea sectelor în perioada interbelică în Basarabia, v. Boris Buzilă, *Din istoria vieţii bisericești...*, p. 234.
31. V. Pasat, *Trudnyje stranitsy istorii Moldovy 1940-1950 (Pagini grele din istoria Moldovei 1940-1950)*, Moskva, 1994, p. 583.
32. ANRM, *f. 3046, inv. 1*, d. 6.

„Cu toate că se poate vorbi despre o frecventare joasă a bisericilor mănăstirești, mănăstirile încă continuă să joace un rol important în implementarea spiritului religios în rândurile populației locale. Aceasta se explică înainte de toate prin faptul că monahii, fiind în marea lor majoritate originari din satele moldovenești, continuă să întreţină legături strânse cu populația. Fiecare călugăr sau călugăriță au printre țărani o mulțime de rude și cunoștințe apropiate, cu care se află în contact permanent, făcându-le vizite sau primindu-i la mănăstire. Au fost semnalate cazuri când credincioșii veneau la mănăstire după diferite sfaturi, iar alteori chiar pentru tratament la diferite boli"[33].

Informații similare parveneau și despre alte așezăminte monahale[34].

În perioada interbelică, dar și în aceea de administrare românească din timpul războiului, mănăstirile au fost investite cu pământ, din care de fapt își duceau existența. Din cele 24 de mănăstiri, cele mai mari suprafețe de pământ le aveau: Mănăstirea Hârbovăț – 151 ha; Hârjauca – 127 ha; Frumoasa – 102 ha; Curchi – 90,75 ha; Căpriana – 86 ha. Cele mai mici suprafețe de teren le aveau schiturile Sârbești – 5 ha; Zloți – 14 ha și Mănăstirea Țipova – 18 ha[35] Aceste cifre nu pot fi aplicate mecanic pentru stabilirea bunăstării comunității monastice, așa cum au făcut-o bunăoară autoritățile sovietice, care au stabilit impozitele în funcție de mărimea suprafețelor deținute, deoarece nu se lua în vedere numărul de viețuitori al acestora și mărimea terenului arabil aria livezilor și pădurilor, care singure sunt în stare să întreţină obștea. Spre exemplu, la *Mănăstirea Coșelăuca,* celor 99 maici și 68 de surori le reveneau doar 25 ha. de teren arabil, iar celor 72 de maici și 190 surori de ascultare de la *Răciula* nu mai mult de 53,4 ha, dintre care 32 ha erau pădure[36]. Cu toate acestea, autoritățile au impus un impozit funciar extrem de ridicat. Pe de o parte, s-a dorit ca mănăstirile să devină o sursă de venituri în condițiile restabilirii economiei naționale după război, pe de altă parte, prin sarcinile oneroase aruncate asupra acestor instituții se urmărea ruinarea și închiderea acestora. De aceea, autoritățile moscovite adoptă o hotărâre *Cu privire la mănăstirile ortodoxe* (29 mai 1946), în urma căreia au urmat o serie de decizii ale Consiliului de Mininiștri din RSSM (8 iunie și 14 noiembrie 1946) prin care mănăstirilor li se (re)confirma proprietatea funciară, fiind desfiinţate niște cămine sociale de pe lângă Mănăstirile Hâncu și Hârbovăț, aflate în subordinea Ministerului Ocrotirii Sănătății[37].

Înțelegând vulnerabilitatea materială a unor așezăminte monahale, autoritățile comuniste au încercat să le sufoce prin impozite. *Mănăstirea Rughi* a fost închisă din cauză că nu a fost în stare să plătească restanțele față de stat, care nu atingeau nici o treime din valoare[38]. Alte mănăstiri încercau cu mare greutate să facă față cerințelor exorbitante ale autorităților, cu prețul unor mari lipsuri. Cel mai mult au avut de suferit comunitățile idioritmice, care au fost impozitate la nivelul unor „gospodării

---

33. ANRM, *f. 3046, inv. 2*, d. 351.
34. Vladimir Beșleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, pp. 85-86.
35. Vladimir Beșleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 86.
36. Vladimir Beșleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 86.
37. Ludmina Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele...*, 55.
38. ANRM, *f. 3046, inv. 2*, d. 357, f. 29.

individuale"[39]. Astfel, potrivit documentelor, *Mănăstirea Hirova* trebuia să plătească impozite sub formă de taxe de asigurare a imobilelor acumulate pe parcursul anilor 1944-1946 suma exorbitantă de 783 760 ruble[40].

Starea deplorabilă în care au ajuns mănăstirile i-au făcut pe unii stareți să apeleze, în van, la forurile sovietice, cu speranța să le reducă din obligații. Răspunsul obișnuit în aceste cazuri era: „nu există posibilitate", fapt care accentua starea de anxietate în care se aflau mănăstirile[41]. Impozite grele plăteau în mod individual și ieromonahii care deserveau parohiile din care lipseau preoții, refugiați în România[42].

În 1952, autoritățile sovietice au mărit impozitarea mănăstirilor de două ori față de cuantumul existent, fapt care a lovit și mai tare starea materială a mănăstirilor[43]. Conform unor estimări recente, noile tarife de impozitare depășeau ¾ din veniturile mănăstirilor[44].

O problemă extrem de dificilă pentru mănăstirile basarabene au constituit-o relațiile cu autoritățile locale, extrem de ostile. Cauza acestei aversiuni rezida înainte de toate în înzestrarea acestora. Este cunoscut faptul că mănăstirea de la Noul Neamț a fost privată de toate pământurile sale încă la 1940 de către colhozul local[45]. După război, acesta din urmă își reia politica de expropriere a ceea ce a mai rămas: ateliere, depozite, acareturi. Egumenul mănăstirii, Axentie Muntean, într-un act de disperare cerea Sovnarcomului (Consiliului de Miniștri) soluționarea următoarelor probleme:

> „Să ne înregistreze pe baze juridice ca pe o comunitate spirituală și o breaslă de muncă, egalându-ne eventual cu atelierele cooperatiste de industriași [...], a indica sovhozului limitele de naționalizare a averii mănăstirești"[46].

Ca rezultat al multiplelor demersuri, autoritățile sovietice, iritate, l-au înlocuit pe stareț cu arhimandritul Filadelf Soroceanu, docil față de putere, în data de 5 iulie 1945[47]. Axentie a fost aruncat în temniță, de unde nu s-a mai întors[48].

Nici alte mănăstiri nu au avut relații mai amicale. Astfel, egumenul de la Hâncu se plângea că sovietul sătesc Ciciuleni a pus mâna pe toată recolta mănăstirii, privând-o de sursele elementare de subzistență. Într-o scrisoare adresată secretarului C.C. al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova, Mihail Covali, egumenul Nicodim Chicu scria că: „Nu ne bucurăm de niciun fel de privilegiu din partea statului, nici ajutoare nu am primit"[49].

---

39. Cazul mănăstirii Tabăra, v. ANRM, *d. 361*, f. 4.
40. ANRM, *d. 363*, f. 3.
41. Pentru cazul mănăstirilor Răciula, Rudi, Hârbovăț și Hancu, ANRM, *inv. 1, d. 15*, ff. 63-68; V. Passat, *Adevărul crunt al istoriei*, p. 345.
42. ANRM, *f. 3046, d. 365*, ff. 14-16.
43. ANRM, *inv. 23, d. 57*, f. 33.
44. Ludmila Teşleagă, *Politica statului sovietic față de cultele...*, p. 56.
45. ANRM, *d. 351*, f. 5.
46. ANRM, *d. 351*, ff. 23-24; Vladimir Beşleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 90.
47. Vladimir Beşleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 91.
48. Ierom. Irineu Tafunia, *Istorija Svjato-Voznesenskogo Novo-Neameckogo Kickanskogo monastyrja* (Istoria mănăstirii „Înălțării" de la Noul Neamț-Chițcani)", Noul-Neamț, 2002, p. 162.
49. ANRM, *f. 3046, inv. 2, d. 346*, f. 13.

În anul 1949, autoritățile sovietice au demarat o campanie decisivă de colectivizare forțată, scopul ei fiind distrugerea gospodăriilor individuale țărănești[50]. Un capitol important al acestei drame naționale l-a avut și secularizarea forțată a averilor mănăstirești, prin așa-numita „înglobare forțată a pământurilor mănăstirești" de către colhozuri și sovhozuri. Pentru a mima o minimă legalitate, autoritățile sovietice intentau procese judiciare împotriva mănăstirilor, cu scopul de a le confisca puținele terenuri ce le-au mai rămas. Atunci când nu puteau să justifice pretențiile funciare, se recurgea la falsuri grosiere, numite eufemistic „argumente istorice", așa cum a fost cazul *Mănăstirii Căpriana*[51]. Cu toate acestea, mănăstirile, grație muncii și rezistenței *eroice*[52] întru Domnul a fraților și maicilor, au reușit să reziste și să-și mențină în viață locașurile. Mai mult decât atât, spre marea consternare a sovieticilor, numărul nou-veniților în mănăstiri era într-o permanentă creștere. Documentele de arhivă ne arată foarte clar dinamica novicilor din perioada imediat postbelică în mănăstirile de călugări: Hârjauca – 15 (1949)[53]; Saharna – 10 (1949)[54]; Sârbești – 15 (1948)[55]; Căpriana – 11 (1947) și 9 (1949)[56]; Dobrușa – 9 (1948) și 16 (1949)[57]; Pripiceni – 9 (1948)[58]; Suruceni – 97 dintre care 23 până la 18 ani în 1949[59], cât și în cele de maici: Vărzărești – câte 11 persoane anual între 1947-1948[60]; Călărășeuca – 17 (1949)[61]; Hirova – 13 (1947) și 2 (1948)[62]; Tabora – 52 (1947) și 2 (1949)[63]. Numărul mare de frați și surori care au venit la mănăstiri între 1947 și 1949 denotă nu doar o modalitate de a scăpa de foame, cu toate că și în obști traiul era extrem de greu, dar și o reacție contra colectivizării forțate – țăranii preferau intrarea la mănăstire „vieții luminoase" din colhoz. S-a observat, de asemenea, că la mănăstiri se ascundeau și unele elemente persecutate de autorități, ca în cazul celei de la Călărășeuca, unde și-au găsit adăpostul unele maici din Belarus și care au fost imediat arestate[64].

Aducând mănăstirile într-o stare economică precară, autoritățile sovietice le închideau sub pretextul incapacității de a continua activitatea, exact ca în perioada Imperiului Țarist. Sub acest pretext au fost închise schiturile de la *Țipova*[65] și *Vărzărești*[66], chiar dacă

50. Ion Șișcanu, *Deștărănirea bolșevică din Basarabia*, Chișinău, 1994.
51. ANRM, *f. 3046, inv. 2, d. 355*, f. 27.
52. În secolul al XIX-lea în documentele rusești se vorbea despre eroismul misiunii călugărești (*monašeskij podvig*), abnegație care a fost cu adevărat arătată de monahii basarabeni în perioada postbelică.
53. ANRM, *d. 347.*
54. ANRM, *d. 358.*
55. ANRM, *d. 360.*
56. ANRM, *d. 350.*
57. ANRM, *d. 345.*
58. ANRM, *d. 355.*
59. ANRM, *d. 359.*
60. ANRM, *d. 344.*
61. ANRM, *d. 349.*
62. ANRM, *d. 363.*
63. ANRM, *d. 361.*
64. ANRM, *d. 349*; Vladimir Beșleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 92.
65. ANRM, *f. 3046, inv. 2, d. 367*, ff. 41-43.
66. ANRM, *d. 344*, f. 79.

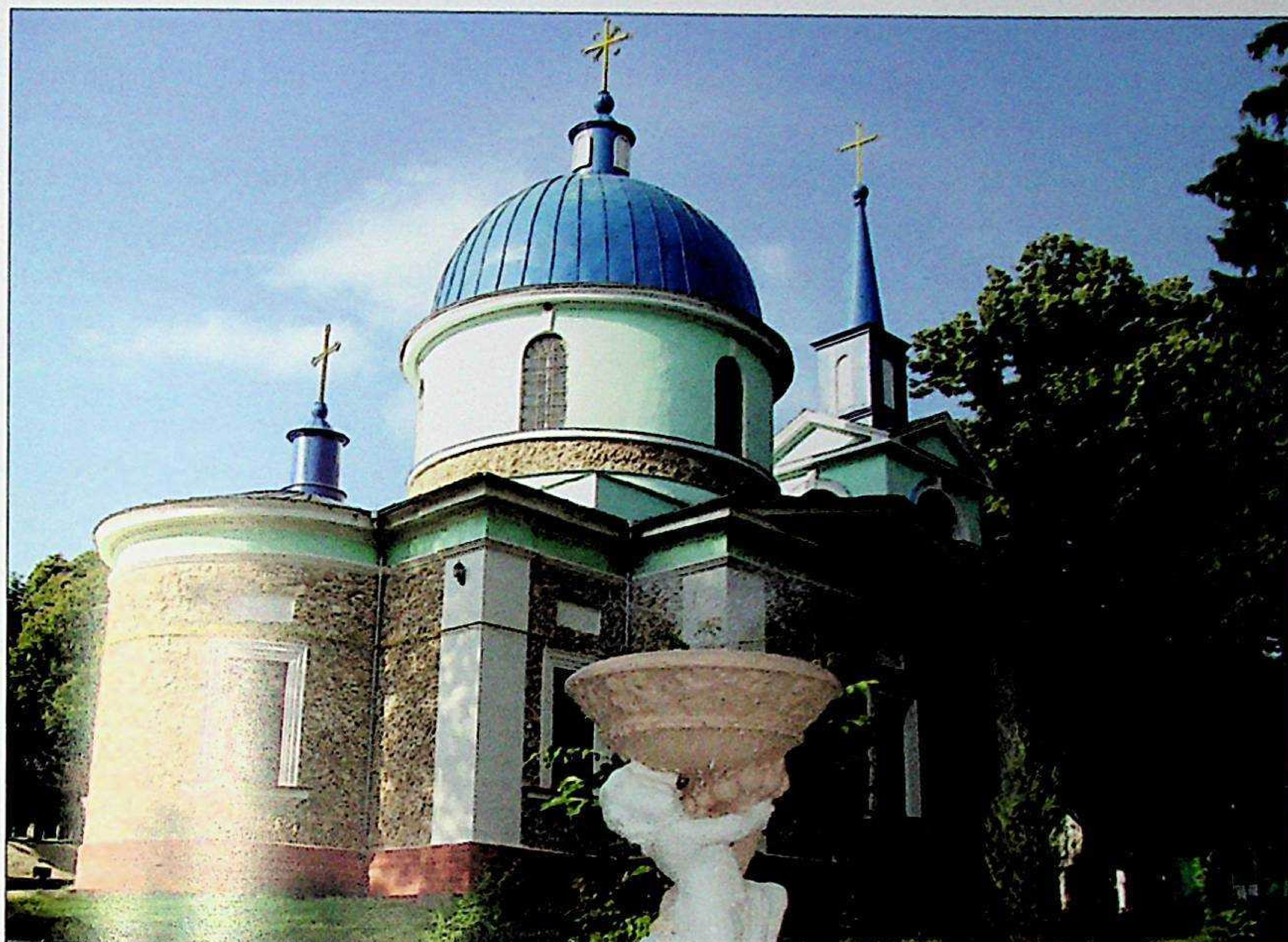
ultima se bucura de o popularitate foarte mare printre localnici. Interesant este cazul mănăstirilor *Saharna* și *Vărzărești*, despre care parvin știri controversate, deoarece conform datelor oficiale ele au fost scoase din registrul mănăstirilor la 1952, dar în rapoartele de evidență erau menționate până la 1957[67]. Acest fapt se explică nu doar printr-o ușoară liberalizare survenită în URSS după moartea lui Stalin, ci mai ales datorită faptului că aceste comunități erau idioritmice și călugărițele continuau să trăiască în casele lor și după închiderea oficială a așezămintelor. Efectele acestei politici nu au putut să nu dea roade. Între anii 1948-1950, autoritățile, cu sprijinul nemijlocit al conducerii eparhiale au comasat sau desființat opt mănăstiri[68]. Drept rezultat, a scăzut vertiginos numărul nou-veniților. Statisticile arată că, dacă în 1947 în toate mănăstirile au venit 116 persoane noi, în 1948-106, 1949-96, atunci, în anul 1950, sunt doar 9, iar în cel următor 10[69]. Cu toate acestea, numărul total al călugărilor și maicilor se menținea la nivel ridicat, chiar dacă se observa o tendință ușoară de descreștere: 1947-1642; 1950-1666; 1952-1569 (439 călugări și 1130 maici)[70]. După grupurile de vârstă, tabloul viețuitorilor în mănăstirile basarabene către 1950 se prezintă în felul următor:

Categoria de vârstă	1951	1952
Până la 18 ani	97	51
Între 19-40 de ani	578	526
Între 41-55 de ani	397	399
Între 41-55 de ani Peste 55 ani	594	593

După componența etnică, majoritatea absolută o dețineau românii, cu un număr mic de ruși, ucraineni, bulgari și găgăuzi, iar după componența socială, majoritatea o dețineau țăranii. În 1948, cu studii superioare era doar un singur călugăr; unul cu studii seminariale; studii medii laice – 7; studii primare și incomplete – 1400, analfabeți – 233[71]. Cu toate acestea, mănăstirile continuau să fie puternic deranjate de autoritățile sovietice, ca focare de libertate și românism. Acțiunile energice nu au pregetat să vină.

Anul 1949 este unul crucial pentru Biserica românească din Basarabia, deoarece Securitatea, prin emisarul Consiliului pentru Biserica Ortodoxă Rusă de pe lângă Guvernul URSS pentru Moldova, Romenski, elaborează un plan secret de lichidare metodică a mănăstirilor basarabene[72]. În septembrie același an, planul este aprobat la cel mai înalt

67. ANRM, *inv. 1, d. 75*.
68. V. Pasat, *Adevărul crunt al istoriei*, p. 342.
69. V. Pasat, *Adevărul crunt al istoriei*, p. 340.
70. V. Pasat, *Adevărul crunt al istoriei*, p. 340.
71. V. Pasat, *Adevărul crunt al istoriei*. Datele sunt culese de autorul lucrării din fondul Comitetului pentru relațiile cu Biserica Ortodoxă Rusă a Consiliului de Miniștri a URSS din Arhiva Federației Ruse.
72. ANRM, *f. 2848, inv. 2, d. 71*, f. 1.

◂ *Biserica Mănăstirii Hârjauca din Basarabia*

nivel republican, de către președintele Consiliului de Miniștri a RSSM, Rudi. El prevedea închiderea a cinci mănăstiri: *Căpriana* și *Hâncu* din raionul Strășeni, *Suruceni* din Ialoveni, *Hârjauca* din Călărași și Mănăstirea *Zloți* din Cimișlia[73].

Pentru a facilita misiunea, securitatea elaborează un plan cinic de discreditare a mănăstirilor. Astfel, tuturor comitetelor raionale de partid menționate mai sus li se cerea demararea unei campanii de ponegrire, conform cărora mănăstirile ar fi posedat cele mai bune și fertile pământuri, pe care se exploatează munca argaților, cărora nu li s-ar fi permis intrarea în colhozuri. Acțiunea concertată de discreditare a clerului monahal din Basarabia era îndreptată în mai multe direcții. Într-un document secret al Securității (iunie 1946) se aruncau niște acuzații injuste asupra călugărilor, potrivit cărora ar fi acordat ajutor în timpul războiului „ocupanților" în căutarea și găsirea partizanilor, parașutiștilor sovietici și a ostașilor Armatei Roșii evadați din lagăre[74]. Este o dezinformare menită direct să discrediteze monahii prin organizarea unei isterii anticlericale, într-un punct atât de sensibil și în condițiile demarării „războiului rece".

Că este o dezinformare vădită ne-o arată un document operativ din 10 iulie 1944 al Securității moldovenești, în care se sublinia în mod special faptul că pe teritoriile eliberate până la acel moment[75] nu există informații privind activitatea anti-sovietică a clerului. Majoritatea slujitorilor cultului și-ar fi exprimat deschis loialitatea față de noua putere[76]. Mai mult decât atât, documentele arată că uneori mănăstirile au suferit din cauză că au

---

73. AOSPRM, *f. 51, inv. 95, d. 44*, f. 32; Ludmila Tihonov, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 55.
74. V.I. Passat, *Trudnyje stranitsy istorii Moldovy, 1940-1950*, Moskva, 1994, p. 583.
75. Până la declanșarea operațiunii Iași-Chișinău din august 1944, sub ocupație rusească se aflau județele din nord ale Basarabiei.
76. V.I. Passat, *Trudnyje stranitsy istorii Moldovy, 1940-1950*, p. 585.

adăpostit partizani și parașutiști sovietici[77]! Prin urmare, putem vorbi despre o distorsionare evidentă a realității, întreaga campanie de discreditare a clerului monahal a fost întreprinsă cu scopul expres de a începe desființarea acestor instituții.

Dar „ingeniozitatea" securiștilor ruși nu s-a oprit aici. Pentru a stigmatiza imaginea călugărilor și maicilor a fost adusă învinuirea sinistră că mănăstirile ar fi fost focare de boli infecțioase, cu precădere venerice. Într-o notă din 5 octombrie 1949 se afirmau următoarele:

> „Mănăstirea Căpriana se prezintă ca o casă a celui mai deșănțat desfrâu și o pepinieră a tot felul de boli contagioase [...] printre călugări bântuind boli venerice [...]. Organele ocrotirii sănătății au depistat și înregistrat oficial 11 persoane bolnave de sifilis (anul trecut erau trei), printre care se numără și fostul stareț al mănăstirii, egumenul Ioachim Pleșca, și ieromonahul Efrem Bârcă"[78].

Chiar dacă puteau să se înregistreze cazuri izolate de boli contagioase, acestea erau mai degrabă accidentale decât pandemice, așa cum le prezentau autoritățile. Același stigmat era folosit și pentru călugărițele de la *Mănăstirea Tabora,* despre care se spunea în aceleași fraze-tip că mănăstirea era:

> „o casă a celui mai deșănțat desfrâu și o pepinieră a unor boli contagioase. Viața desfrânată pe care o duc călugărițele din această mănăstire, bețiile și viața sexuală dezordonată au ca rezultat faptul că printre viețuitoarele mănăstirii se înregistrează bolnave de sifilis și de alte boli socialmente periculoase"[79].

Aceeași metodă și aparat terminologic au fost folosite pentru ponegrirea *Mănăstirii Hârjauca* de către securitate. De data aceasta au fost folosite instituțiile de urmărire penală. În octombrie 1949, procuratura raionului Călărași, unde se afla așezământul citat, a demarat o anchetă împotriva unor călugări învinuiți de viol[80]. Într-un raport al emisarului Romenski despre *Mănăstirea Curchi*, calomniile aveau menirea să creeze imaginea unei instituții decadente, meritând să fie închisă:

> „Călugării se țin de beții și duc o viață desfrânată, însuși starețul mănăstirii, Veniamin Batâri, conviețuiește cu monahia Dionisia Cempoc de la Mănăstirea Hirova. În chilii e murdărie, călugării înșiși umblând murdari"[81].

---

77. ANRM, *f. 3046, inv. 2, d. 346*, f. 3. La 21 august 1946 starețul Mănăstirii Hâncu, Nicodim Hâncul, cerea autorităților ajutorarea monahilor care „mor de foame". Cererea era justificată prin faptul că „în anul 1944, mănăstirea noastră a fost distrusă (desființată, *n.n.*) din pricină că noi am primit pe parașutiștii sovietici. În acest timp teritoriul basarabean se afla sub ocupație, noi toți monahii am fost arestați pe 23 aprilie 1944 și până pe 15 iunie 1944 noi toți am fost condamnați în orașul Brăila și acolo am fost achitați și ne-am întors". Documentul precizează că atunci când au fost escortați, unul din călugări a fost împușcat. Nu știm cu exactitate dacă ajutorul acordat de călugări nu a însemnat doar exercitarea legii creștine a ospitalității, căci altfel nu ar fi fost achitați de tribunalul român.
78. ANRM, *d. 350*, f. 34.
79. ANRM, *d. 361*, f. 4-5; Vladimir Beșleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 92.
80. ANRM, *f. 3046, d. 345*, f. 28.
81. ANRM, *d. 354*.

Este dificil a face comentarii la niște rânduri ca acestea, dar „obsedantul deceniu" basarabean abia începea.

Ca rezultat al acestei campanii, în anul 1949 au fost închise trei mănăstiri de călugări; *Hâncu*, *Hârjauca* și *Zloți*, argumentându-se starea lor economică precară și existența unor focare de boli contagioase. Secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, N. Covali, într-un memoriu adresat lui Malenkov, arăta că aceste măsuri erau justificate prin faptul că mănăstirile ar fi prezentat un pericol real pentru societatea socialistă, cerând permisiunea de a fi lichidate încă 11 mănăstiri[82].

Cu toate acestea, probitatea morală a mănăstirilor, demonstrată de secole, nu a putut fi zdruncinată peste noapte de un regim ateu. Astfel, emisarul pentru Biserica Ortodoxă declara în anul 1951 că în Basarabia religiozitatea populației se menține la un nivel înalt, mai ales în spațiul rural. Aceasta se manifestă înainte de toate prin frecvența ridicată la slujbele religioase, la care participă reprezentanții tuturor vârstelor. De o popularitate deosebită se bucură sărbătorile hramului, în mănăstiri precum *Noul Neamț* (Chițcani), *Curchi*, *Țigănești*, *Hârbovăț* și altele se adunau câteva mii de credincioși, „între două și cinci mii, dar poate și mai mult"[83].

Reacția autorităților nu s-a lăsat prea mult așteptată. În toamna lui 1953 a fost închisă una dintre cele mai importante mănăstiri basarabene, cea de la *Curchi*. Călugării au fost transferați la *Noul Neamț*, proprietatea fiind transferată Ministerului Culturii și apoi al Sănătății.

Guvernarea lui Hrușciov nu a fost de loc una ușoară pentru Biserica din URSS. Anticlericalismul său visceral a fost „contagios", astfel încât autoritățile locale au înțeles să-i facă pe plac șefului de la Moscova, pornind un atac fără precedent împotriva Bisericii. În 1956, același Romenski, într-un raport secret, afirma că toate mănăstirile, fără nicio excepție, reprezintă focare de comportament amoral și dezmăț sexual[84].

În 1957, același funcționar scria că diverși:

> „călugări și călugărițe din mănăstirile locale efectuează agitații prin sate, printre cele mai înapoiate categorii de locuitori, cu scopul de a recruta prozeliți noi, mai ales printre tineret. Astfel, numai în prima jumătate a anului 1957, în mănăstirile de bărbați și femei au intrat în total 14 oameni. Din aceștia 9 sunt tineri (4 băieți și 5 fete) cuprinși între vârsta de 18 și 26 de ani"[85].

Până în 1956 au fost închise șapte mănăstiri: *Hâncu*, *Hârjauca*, *Zloți*, *Hârbovăț*, *Sârbești*, *Țipova* și *Curchi*.

---

82. Ludmila TIHONOV, *Politica statului sovietic față de cultele...*, pp. 58-59.
83. Raportul împuternicitului Consiliului pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS în RSSM, P. Romenski, către șeful său direct de la Moscova, G. Karpov, din 8 ianuarie 1951, la V. PASSAT, *Trudnye stranitsy Moldovy*, Moscova, 1994, p. 609.
84. Valeriu PASSAT, *Adevărul crunt al istoriei*, pp. 342-343.
85. Valeriu PASSAT, *Trudnyje stranitsy...*, pp. 647-648.

Statisticile oficiale prezentau următorul tablou al vieții monahale pentru data de 1 ianuarie 1957[86]:

MĂNĂSTIRI	Bărbați 7	Femei 8	Hirova	Tabora	Saharna	Reciula	Coșelăuca	Japca	Vărzărești	Țigănești	Suruceni	Pripiceni	Chițcani	Căpriana	Dobrușa	Hârbovăț	Călărășeuca
Număr viețuitori	334	1067	162	181	32	230	164	97	104	48	38	11	71	56	49	61	87
Număr posl.	77	518	73	95	18	133	66	44	43	16	11	2	14	11	11	12	46
Total plecați în 1956	24	34	6	5	2	1	4	5	3	9	2	1	3	6	1		8
Total veniți în 1956	47	42	3	8	3	4	4	-	2	9	2	-	2	2	1	-	2

În octombrie același an, numărul total al viețuitorilor mănăstirilor se ridica la 1 393 persoane, pe lângă cele 2 414 din 1925[87].

În 1959 demarează etapa finala de luptă a autorităților cu mănăstirile. Pentru a aduce mănăstirile la incapacitate de plată, acestora li se confiscau cele mai bune terenuri, care le aduceau venit (vii, livezi, terenuri arabile), fiind obligați să plătească chirii pentru imobilele pe care le dețineau. Confiscarea pământurilor se făcea în folosul colhozurilor din preajmă, în actele oficiale ele numindu-se donații „din propria dorință către organele funciare"[88]. În conformitate cu decizia Consiliului de Miniștri al RSSM din 18 februarie 1959 mănăstirile aveau dreptul la proprietate asupra bisericii, restul clădirilor (chilii, trapeză, ateliere, depozite etc.) puteau fi folosite doar după plata chiriei[89].

Apogeul a venit la 13 și 17 aprilie 1959, când Consiliul de Miniștri a URSS a decis să reducă numărul mănăstirilor și schiturilor. Pentru aceasta, guvernul central îi obliga pe emisarii pentru relațiile cu Biserica Ortodoxă din Moldova, Oleinik și Kolesnik, să efectueze între 1959-1960 reducerea treptată a nouă mănăstiri, iar pe călugării din acestea să-i strămute în mănăstirile rămase, conform regulamentului. De asemenea, comitetele executive erau obligate să efectueze o muncă de lămurire în rândul călugărilor, pentru a-i convinge să se dezică de viața monahală și să le ofere posibilitatea să se angajeze în câmpul muncii. Imobilele mănăstirești trebuiau să fie transformate în obiecte de uz social-cultural. Conform acestei decizii, bisericile mănăstirești erau închise împreună cu mănăstirile[90].

Conform programului stabilit de guvern în anii 1959-1960, trebuiau să fie suprimate următoarele mănăstiri:

86. Vladimir Beșleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, pp. 98-99.
87. Vladimir Beșleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 99.
88. ANRM, *f. 3046, d. 354*, f. 23; Vladimir Beșleagă, *Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar...*, p. 94.
89. Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele...*, p. 61.
90. Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele...*, pp. 648-649.

	Denumirea mănăstirii	Data preconizată a desfiinţării	Destinaţia imobilelor
1	Suriuceni, Kotovsk	Până la 1 iulie 1959	şcoală-internat
2	Pripiceni, Rezina	1 semestru 1960	Cămin cultural
3	Ţigăneşti, Străşeni	Până la 1 august 1959	Azil pentru bătrâni
4	Cuşeleuca, Floreşti	1 semestru 1960	Şcoală pentru copii retardaţi
5	Hirova, Orhei	Până la 1 iulie 1959	Casă de copii
6	Tabora, Străşeni	1 semestru 1960	Cămin cultural
7	Reciula, Călăraşi	Până la 1 iulie 1959	Cămin cultural
8	Vărzăreşti, Nisporeni	Până la 1 august 1959	Şcoală pentru surdo-muţi
9	Cunicea, Floreşti	1959	Grădiniţă de copii

„Perfecţionişti" prin natura lor, funcţionarii sovietici nu numai că au grăbit acest proces, *Mănăstirea Pripiceni* fiind închisă încă în toamna lui 1959[91], dar şi au inclus altele, cum a fost cazul *Mănăstirii Dobruşa*. Iniţiativa pentru închiderea acesteia din urmă a venit chiar din partea Arhiepiscopului Chişinăului, Nectarie, propunând ca această operaţie să fie îndeplinită cu forţele eparhiei[92]!

De altfel, întreaga operă de sugrumare a vieţii monahale din Basarabia a fost ghidată îndeaproape de conducerea Eparhiei Chişinăului. Faptul poate fi înţeles, având în vedere presiunea la care era supusă Biserica din partea guvernului, dar nicidecum justificat, deoarece o parte importantă a responsabilităţii pentru închiderea mănăstirilor o avea tocmai arhiepiscopul Nectarie[93].

Strânsa colaborare dintre autorităţile ecleziastice şi cele laice a fost conformată în documentele securităţii[94]. De altfel, organele NKVD-ului au infiltrat în structurile eparhiale mai mulţi agenţi, care aveau sarcina de a implementa planurile autorităţilor pentru destabilizarea Bisericii. Din documentele publicate de istoricul V. Pasat înţelegem că a fost racolată întreaga conducere a eparhiei, fiecare având un nume conspirativ. Astfel, într-un raport secret al KGB-ului moldovenesc, se arată că, la începutul anului 1960, în structurile Bisericii Ortodoxe erau infiltraţi 16 agenţi. Documentul indică numele conspirativ al câtorva dintre ei: „Kazantsev" şi „Iuriev" se aflau printre ierarhii eparhiali, iar „Voznesenski", „Belyi", „Nikitin", „Florea", „Grigoriev" şi „Scurtu" ocupau posturi de blagocini şi egumeni de mănăstiri. Se precizează că „Nikitin" şi „Florea" au fost racolaţi în anii 1958-1959, adică în timpul demarării campaniei de închidere a mănăstirilor[95].

Astfel, se arată că agentul Kazantsev[96], folosindu-se de postul său înalt, a retras din parohii 33 de ieromonahi sub motivul că aceştia sunt limitaţi în exercitarea serviciului divin.

Aceşti ierarhi au contribuit din plin la închiderea celor 8 mănăstiri (4 de bărbaţi şi 4 de femei) în anul 1959, acţiune în urma căreia 500 de călugări au fost activaţi în „câmpul

---

91. ANRM, *f. 3046, inv. 2, d. 355*, f. 38.
92. ANRM, *f. 2848, inv. 2, d. 317*, f. 69.
93. Arhiepiscopul însuşi a propus comasarea mănăstirilor de călugări Dobruşa şi Pripiceni, precum şi a celor de maici Coşeleuca şi Tabăra; Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic faţă de cultele...*, p. 63.
94. ANRM, *f. 2848, inv. 2, d. 70*, f. 108; V. Passat, *Adevărul crunt al istoriei*, pp. 664-665.
95. V. Passat, *Adevărul crunt al istoriei*, p. 652.
96. Nimeni altul decât arhiepiscopul Nectarie.

➤ *Mănăstirea Japca din Basarabia, vedere generală*

muncii social utile". Documentul arată că și cele 7 mănăstiri rămase (3 de bărbați și 4 de femei), în care se aflau 821 de monahi, trebuiau să fie închise în curând[97].

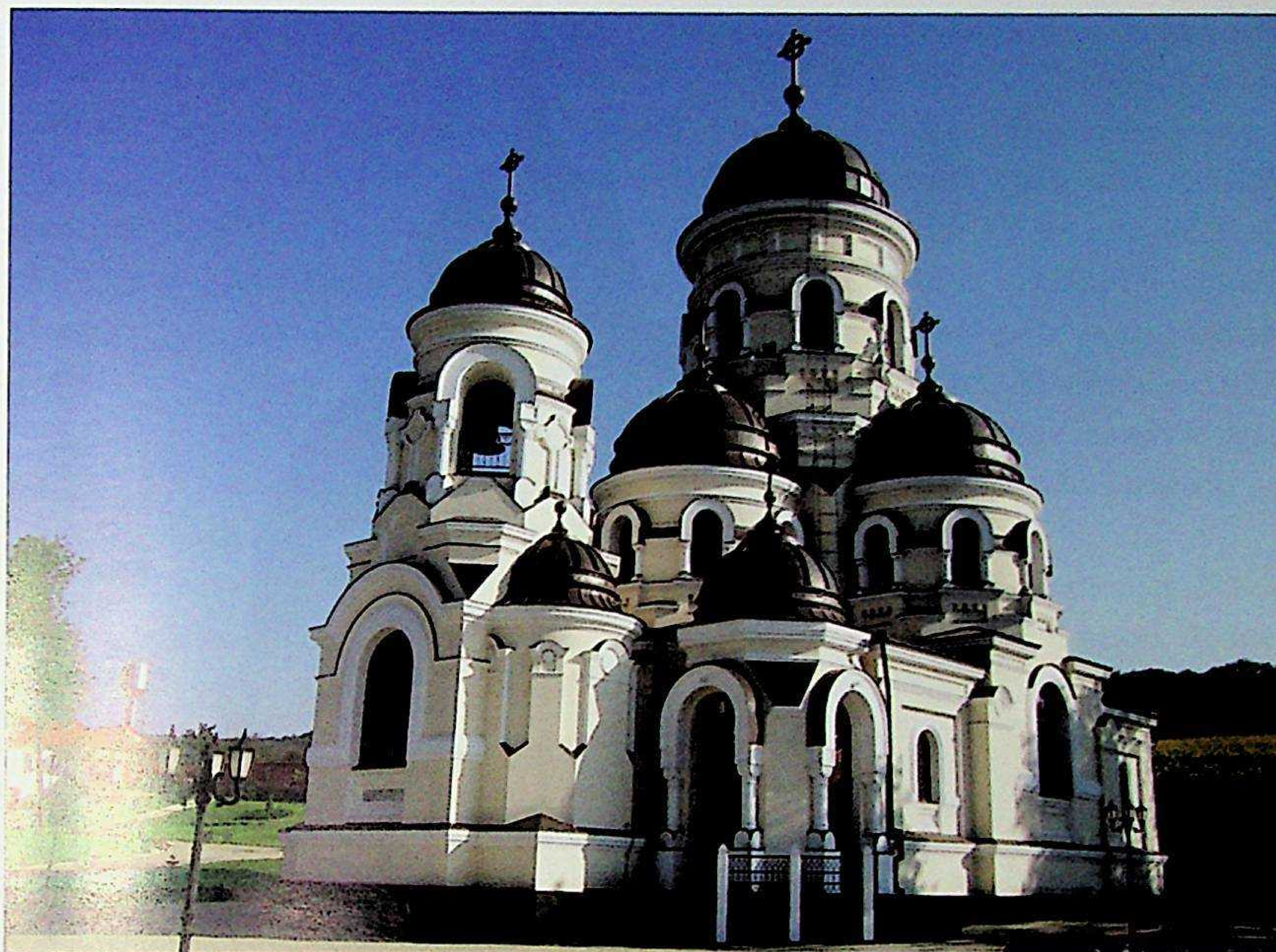
Istorica *Mănăstire Hârbovăț* a fost închisă la 1961, cu sprijinul nemijlocit al agentului „Scurtu", starețul așezământului. Securitatea a elaborat un plan minuțios în această privință, care a constat în divizarea călugărilor, agitația cu scopul de a părăsi locul și îndepărtarea din timp a fraților care puteau să împiedice cele puse la cale[98].

Însă nu peste tot închiderea mănăstirilor s-a produs „fără dificultăți și excese", cum spunea raportul citat mai sus. La *Răciula*, spre exemplu, o dată ce au venit oficialii eparhiali cu scopul de a suspenda activitatea mănăstirii, clopotele au început să tragă alarma, iar sătenii imediat au sărit cu furcile și topoarele, încât vizitatorii au scăpat cu mare greutate. Rezistența sătenilor a durat 9 zile, autoritățile fiind nevoite să abandoneze temporar planurile. Ulterior însă au fost arestați opt bărbați, împreună cu stareța mănăstirii, care au primit ani grei de închisoare[99].

În 1962 a fost închisă *Mănăstirea Noul Neamț* de la Chițcani[100]. Singurul centru monastic rămas în perioada sovietică a fost *Mănăstirea Japca*, de monahii. Din informațiile pe care le deținem, încercările de a închide acest locaș au fost dejucate de egumena Serafima și maica Alexandra, care au bătut multe drumuri la Moscova, unde s-au adresat chiar corpului diplomatic străin pentru a sensibiliza opinia publică. Până la urmă autoritățile au fost nevoite să cedeze[101].

---

97. V. Passat, *Adevărul crunt al istoriei*, p. 653.
98. Documentul secret privind închiderea mănăstirii Hârbovăț, din 15 mai 1961; V. Passat, *Adevărul crunt al istoriei*, pp. 664-665.
99. ANRM, *f. 3046, inv. 1, d. 93*, ff. 13-14.
100. ANRM, *d. 351*.
101. ANRM, *d. 55*.

Noua biserică a Mănăstirii Căpriana din Basarabia

Soarta mănăstirilor din Basarabia a fost ingrată până la căderea sistemului comunist. Transformate în ospicii pentru alienați mentali, sanatorii pentru tratarea TBC-ului sau pur și simplu în aziluri de bătrâni, internate pentru copii orfani sau cămine culturale, mănăstirile au fost prost îngrijite și în unele cazuri parțial distruse. O singură mănăstire și-a continuat greul trai, fiind o excepție care întărea regula. Viața monastică în această parte a țării a fost complet distrusă!...

2. Mănăstirile din Republica Moldova după 1990

Procesul de redeșteptare națională românească în Basarabia, demarat în anii 1988-1989, ca rezultat al fulminantelor schimbări de ordin politico-social care au avut loc în Uniunea Sovietică, a dus la transformări radicale în întreaga societate, inclusiv în cel religios. Deșteptarea a culminat cu proclamarea, la 27 august 1991, a Declarației de Independență a Republicii Moldova. Concomitent, după 1989, a început și procesul de renaștere a credinței din Basarabia, în primul rând a celei ortodoxe[102]. Numai în anul 1988 au fost deschise peste 250 locașuri sfinte, retrocedate clădirile bisericilor, case amenajate cu ateliere artistice, săli de expoziție și chiar săli de sport sau de dans[103]. Până în 1993 au fost redeschise peste 600 de biserici ortodoxe și o mare parte de mănăstiri și schituri. În 1988 a fost reînființată prima mănăstire – *Cușelăuca*; în 1989 s-au deschis *Căpriana* și *Tabăra*; în 1990 – *Noul*

---

102. Pr. Mircea Păcurariu, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Ed. Trinitas, Iași, 1993, p. 130.
103. Gh. Nicolaev, „Unele aspecte ale ocrotirii monumentelor de istorie și cultură în R.S.S. Moldovenească (1940-1980)", în: *Valori și tradiții culturale în Moldova*, Chișinău, 1993, p. 189.

Neamț, Hâncu, Răciula, Vărzărești. În 1991 – *Bocancea, Călărășeuca, Saharna* și *Suruceni*; în 1992 – *Chiștelnița, Hârbovăț, Nicoreni, Hirova* și *Rudi*; în 1993 – *Condrița, Cosăuți, Dobrușa, Hârjauca, Pripiceni-Curchi, Țigănești, Veverița*; în 1994 – *Curchi, Frumoasa* și *Țipova*; în 1995 – *Zloți*; în *1996 – Orheiul Vechi* (*Butuceni*); în 1997 – *Chistoleni*. Astfel, la 1 septembrie 1995, în Basarabia funcționau 28 de mănăstiri și schituri, din care două mănăstiri de călugări – *Chiștelnița* și *Nicoreni*, nou înființate. Din 28 de mănăstiri și schituri; 18 erau de călugări: *Căpriana, Țigănești, Hârbovăț, Hârjauca, Dobrușa, Curchi, Saharna, Țipova, Rudi, Condrița, Frumoasa, Noul Neamț, Veverița, Chiștelnița* și *Nicoreni* și trei schituri: *Cosăuți, Pripiceni-Curchi* și *Zloți*. Iar cele zece mănăstiri și schituri de călugărițe erau: *Vărzărești, Japca, Hâncu, Călărășeuca, Tabăra, Suruceni, Cușelăuca, Răciula, Hirova* și un schit de sine stătător – *Bocancea*.

La 1 septembrie 1995, toate aceste mănăstiri și schituri erau populate de circa 729 de viețuitori, din care 327 erau călugări și frați, și respectiv 402 călugărițe și surori. Aparte, în fiecare mănăstire și schit de călugări la data respectivă se aflau: *Căpriana* – 30 de viețuitori; *Țigănești* – 13; *Hârbovăț* – 20; *Hârjauca* – 18; *Dobrușa* – 17; *Curchi* – 5; *Saharna* – 20; *Țipova* – 3; *Rudi* – 5; *Condrița* – 13; *Frumoasa* – 30; *Noul Neamț* – 92; *Veverița* – 9; *Chiștelnița* – 7; *Nicoreni* – 24; *Cosăuți* – 6; *Pripiceni-Curchi* – 5; *Zloți* – 10. Iar în cele de călugărițe se număra: *Vărzărești* – 24 de viețuitoare; *Japca* – 45; *Hâncu* – 58; *Călărășeuca* – 10; *Tabăra* – 46; *Suruceni* – 44; *Cușelăuca* – 60; *Răciula* – 94; *Hirova* – 17; *Bocancea* – 4[104].

Odată cu reînființarea, la *Mănăstirea Căpriana* s-a deschis un seminar teologic cu durata studiilor de doi ani, care în 1991 a fost transferat la *Mănăstirea Noul Neamț*, cu durata studiilor de patru ani, iar în 1995 la *Mănăstirea Curchi* s-a înființat Seminarul teologic pentru călugări, cu durata studiilor de cinci ani.

O Școală de cântăreți a fost înființată în 1992 la *Mănăstirea Chiștelnița*. Următorul pas a fost înființarea Seminarului Teologic Liceal de fete, în 1998, la *Mănăstirea Suruceni*. În anul 2001, prin strădunța Episcopului Dorimedont, s-a înființat un Seminar Teologic Liceal, de băieți, la *Zăbriceni*, și altul de fete, la *Edineț*. La *Mănăstirea Hârbovăț*, în 2001, s-a înființat o Școală de dascăli și cântăreți bisericești.

Observăm că aproape tot învățământul religios din Basarabia este legat strâns de mănăstiri și viața monahală. Dar și pe planul existenței sociale mănăstirile noastre au un cuvânt de spus. De pildă, mănăstirea de călugărițe Hâncu patronează o casă de copii orfani din Chișinău, unde în anul 2003 se aflau 58 de copii[105].

Și alte mănăstiri contribuie cu ce pot la susținerea păturilor sociale vulnerabile, însă cea mai mare grijă și atenție, de multe ori în detrimentul progresului vieții spirituale, se acordă reconstrucției mănăstirilor și prosperității materiale.

După 1995 au mai fost reînființate încă două schituri, unul de călugări – *Butuceni*, în 1996, și altul de călugărițe – *Chistoleni*, în 1997, amândouă devenind mănăstiri în anul 1998, iar în anul 2001, prin strădunța Pr. Teodor Roșca, la Chișinău s-a înființat o mănăstire de călugărițe la vechea catedrală *„Sf. Mare Mucenic Teodor Tiron" (Ciuflea)*, așa încât numărul total al mănăstirilor din Basarabia s-a ridicat la 31. Din ele, 19 mănăstiri sunt de

---

104. Todor Țopa, V. Trofăilă, *Mănăstirile basarabene*, Chișinău, 1995, p. 3.
105. AMCIM, *Dosarul Mănăstirii Hâncu*.

◄ Biserica Mănăstirii Curchi din Basarabia

călugări, având un număr total de 467 monahi și frați, iar în cele 12 mănăstiri de călugărițe sunt 415 viețuitoare; împreună, aceste date formează un număr total de 882 de viețuitori. Din acest număr făceau parte: 10 arhimandriți, 13 egumeni, aproape 70 ieromonahi, peste 21 ierodiaconi, 320 de călugări și călugărițe, 8 schimnici, 64 frați și surori rasofoare, 398 frați și surori de ascultare[106].

Aparte, în fiecare mănăstire, în octombrie 2002 se aflau: *Căpriana* - 24 de viețuitori, din care - 1 arhimandrit, 1 schiegumen, 1 egumen, 6 ieromonahi, 1 arhidiacon, 3 ierodiaconi, 6 călugări și 5 frați de ascultare; *Butuceni* – 7 viețuitori, din care – 1 ieromonah și 6 frați de ascultare; *Țigănești* – 25 de viețuitori, din care – l arhimandrit, 4 ieromonahi, 4 călugări și 16 frați de ascultare; *Cosăuți* – 12 viețuitori, din care – 1 arhimandrit, 1 ieromonah, 1 ierodiacon, călugări și 4 frați de ascultare; *Hârbovăț* – 35 viețuitori, din care – 1 egumen, 1 ierodiacon, 7 călugări, 6 frați rasofori și 20 frați de ascultare; *Hârjauca* – 17 viețuitori, din care – 1 egumen, 2 ieromonahi, 8 călugări și 6 frați de ascultare; *Dobrușa* – 29 de viețuitori, din care – 1 arhimandrit, 2 ieromonahi, 4 ierodiaconi, 9 călugări și 13 frați de ascultare; *Curchi* – 68 de viețuitori, din care – 6 ieromonahi, 2 ierodiaconi și 60 călugări seminariști; *Saharna* – 36 de viețuitori, din care – 1 arhimandrit, 7 ieromonahi, 2 schimonahi, 1 ierodiacon, 6 călugări și 19 frați de ascultare; *Țipova* - 9 viețuitori, din care – 2 călugări și 7 frați de ascultare; *Rudi* – 18 viețuitori, din care – 1 arhimandrit, 1 ieromonah, 1 schimonah, 7 călugări și 8 frați de ascultare; *Condrița* – 12 viețuitori, din care – 4 ieromonahi, 1 ierodiacon, 1 călugăr și 6 frați de uitare; *Frumoasa* – 36 de viețuitori, din care – 3 ieromonahi, 1 ierodiacon, 8 călugări și 24 frați de ascultare; *Noul Neamț* – 80 de viețuitori, din care - 3 arhimandriți, 6 egumeni, 10 ieromonahi, 4 ierodiaconi, 2 schimonahi, 35 călugări și 20 frați de ascultare; *Bocancea* – 7 viețuitori, din care – 2 ieromonahi și 5 frați de ascultare; *Veverița* – 11 viețuitori, din care – 1 ieromonah, 1 ierodiacon, 1 schiegumen, 2 frați rasofori și 6 frați de ascultare; *Zloți* - 8 viețuitori, din care – 1 ieromonah, 1 ierodiacon și 6 frați de ascultare; *Chiștelnița* – nu dispunem de date precise; *Nicoreni* – 26 de viețuitori, din care – 5 ieromonahi, 8 călugări și 13 frați de ascultare[107]; *Vărzărești*– 30 de viețuitoare, din care – 8 călugărițe, 4 surori rasofoare și 18 surori de ascultare; *Japca* – 62 de viețuitoare, din care – 1 egumenă, 25 călugărițe, 6 surori rasofoare și 30 surori de ascultare; *Hâncu* – 77 de viețuitoare, din care – 1 egumenă, 3 schimnice, 19 călugărițe, 15 surori rasofoare și 39 surori de ascultare; *Călărășeuca* – 6 viețuitoare, din care 1 călugăriță și 5 surori de ascultare; *Tabăra* – 44 de viețuitoare, din care – 18 călugărițe, 20 surori rasofoare și 6 surori de ascultare; *Suruceni* – 15 viețuitoare, din care – l schimnică, 4 călugărițe și 10 surori de ascultare; *Cușelăuca* – 60 de viețuitoare, din care – 35 călugărițe, 10 surori rasofoare și 15 surori de ascultare; *Răciula* – 80 de viețuitoare, din care – 26 de călugărițe și 64 surori de ascultare; *Hirova* - 30 de viețuitoare, din care – 15 călugărițe și 15 surori de ascultare; *Pripiceni-Curchi* – 8 viețuitoare, din care – 2 călugărițe, 1 soră rasofoară și 5 surori de ascultare; *Chistoleni* – 3 viețuitoare, din care – 1 călugăriță și 2 surori de ascultare; *Ciuflea* – 14 viețuitoare, din care 5 călugărițe[108].

---

106. AMCIM, *Dosarul Mănăstirii Ciuflea.*
107. AMCIM, *Dosarul mănăstirilor.*
108. AMCIM, *Dosarul mănăstirilor.*

Bisericile Mănăstirii Noul Neamț și Chițcani din Basarabia, vedere generală

O situație remarcabilă se observă în statistica din anul 2003. În primul rând, crește în general numărul viețuitorilor în mănăstiri, de la 729 în 1995 la 896 în 2003. În cele 19 mănăstiri de călugări se aflau 467 viețuitori, numărul mediu ajungând la 26 de persoane pentru o mănăstire, iar la călugărițe, în cele 11 mănăstiri cu populația de numai 429 persoane, această medie e de 37 de persoane. Observăm că de obicei numărul mediu de călugărițe e mai mare decât cel al călugărilor, însă această diferență s-a diminuat până la 1,4.

Această statistică denotă o implicație tot mai mare a bărbaților în viața monahală, un interes sporit pentru ea, ceea ce din nefericire nu putem spune despre femei, al căror interes cărora pentru viața monahală a început cu încetul să scadă.

Conform *Statutului Bisericii Ortodoxe din Moldova*, aprobat de Guvernul Republicii Moldova la 17 noiembrie 1993, mănăstirea reprezintă o comunitate religioasă de călugări sau de călugărițe, deciși să-și consacre viața slujirii lui Dumnezeu. Mănăstirea depinde întru totul, direct și exclusiv de chiriarhul respectiv, care este conducătorul ei canonic. O mănăstire nouă poate fi înființată doar cu aprobarea Sfântului Sinod, la propunerea chiriarhului, fie din inițiativa unui călugăr sau a unei persoane particulare, fie a unor asociații bisericești, care își ia angajamentul să pună la dispoziție mijloacele necesare pentru întreținerea mănăstirii și a personalului ei. Pentru desființarea unei mănăstiri este de asemenea necesar acordul Sfântului Sinod[109].

În anul 2009, în Basarabia funcționează 65 de mănăstiri și schituri. Organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor sunt reglementare printr-un *Regulament de uz intern*, întocmit de Sinodul Bisericii Ortodoxe din Moldova.

109. *Statutul Bisericii Ortodoxe din Moldova*, Orhei, 1993, p. 10.

Bibliografie

Arhiva Mitropoliei Chişinăului şi a întregii Moldove, Dosarul Mănăstirii Ciuflea; Arhiva Mitropoliei Chişinăului şi a întregii Moldove, Dosarul Mănăstirii Hâncu; Arhiva Mitropoliei Chişinăului şi a întregii Moldove, Dosarul mănăstirilor; Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), F. 205 – *Dicasteria Duhovnicească din Chişinău; Arhiva Naţională a Republicii Moldova*, F. 2848, d.9, f. 232; *Arhiva Naţională a Republicii Moldova*, F. 3046 – *Fondul Emisarului Consiliului pentru relaţiile cu Biserica Ortodoxă Rusă pe lângă Consiliul de Miniştri al URSS* AGRIGOROAIEI, I., „Modernizarea societăţii româneşti în perioada interbelică. Propuneri pentru o dezbatere", în: *Xenopoliana*, VI (1998), nr. 1-2; AGRIGORIAIEI, Ion, *România interbelică*, vol. I, Iaşi, 2001; BEŞLEAGĂ, Vladimir, „Bisericile şi mănăstirile sub regimul totalitar comunist, RSSM (1950-1960)", III, în: *DR*, nr. 4, 1996; BUZILĂ, Boris, *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia*, Chişinău, 1993; CIOBANU, Ştefan, *Basarabia. Populaţia, istoria, cultura*, Chişinău, 1992; *Enciclopedia României*, vol. II, Bucureşti, 1938; *Luminătorul*, 1927, nr. 20; *Luminătorul*, 1923, nr. 4; MANUILĂ, Sabin, GEORGESCU, Mitu, „Populaţia României", în: *Enciclopedia României*, vol. I, Bucureşti, 1938; *Mănăstirile basarabene*, Chişinău, 1995; *Monitorul Oficial al Românei*, nr. 258, din 13 martie 1920; NICOLAEV, Gh., „Unele aspecte ale ocrotirii monumentelor de istorie şi cultură în R.S.S. Moldovenească (1940-1980)", în: *Valori şi tradiţii culturale în Moldova*, Chişinău, 1993, p. 189; PALADE, Gh., CHICU, L., „Biserica din Basarabia în anii 1918-1940", în: *Cugetul*, 1995, nr. 1-2; PASSAT V., *Surovaja pravda istorii (Adevărul crunt al istoriei)*, Chişinău, 1998; PASAT V., *Trudnyje stranitsy istorii Moldovy 1940-1950 (Pagini grele din istoria Moldovei 1940-1950)*, Moskva, 1994; Protos. IRACLE, „Mănăstirea Hârbovăţ", în: *Luminătorul*, nr. 9-10, 1942; ROŞCA, S., „Biserica basarabeană sub ocupaţia sovietică şi primele realizări ale noii stăpâniri româneşti", în: *Misionarul*, nr. 1-6, 1942; RUSAK, V., *Istorija Rossijskoj cerkvi*, Moskva, 1992; *Statutul Bisericii Ortodoxe din Moldova*, Orhei, 1993; ŞANDRU, D., *Reforma agrară din 1921 în România*, Bucureşti, 1975; ŞIŞCANU, Ion, *Deţărănirea bolşevică din Basarabia*, Chişinău, 1994; TAFUNIA, Irineu, *Istorija Svjato-Voznesenskogo Novo-Neameckogo Kickanskogo monastyrja (Istoria mănăstirii Înălţării de la Noul Neamţ-Chiţcani)*, Noul-Neamţ, 2002; TIHONOV L., *Politica statului sovietic faţă de cultele din R.S.S. Moldovenească (1944-1965)*, Chişinău, 2004; ŢEPORDEI, Vasile, „Te revăd Basarabie după 50 de ani", în: vol. *Basarabia 1940*; ŢURCANU, Ion, „Scurte informaţii despre Basarabia si Bucovina în a doua jum. a anului1940", în: *Patrimoniu*, nr. l, 1991; VULPE, L., „Episcopul Alexie al Tulei", în: *Biserica Basarabeană*, nr. 7, 1942.

PATRIARHUL JUSTINIAN MARINA ȘI MONAHISMUL ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

Una dintre temele importante din activitatea patriarhului român Justinian Marina este cea a monahismului. Aceasta nu era o temă nouă între problemele cu care se confrunta Biserica Ortodoxă în perioada comunistă, ci una chiar prea mult discutată în perioada interbelică și ale cărei neajunsuri fuseseră provocate și generalizate încă din secolul al XIX-lea, sub influența curentului revoluționar francez secularizant. Formarea și consolidarea statului român modern au necesitat o reașezare a instituției Bisericii în noul cadru politic. Însă, aceasta cunoscuse influența poate puțin păgubitoare a perioadei fanariote, atunci când, în cazul monahismului, mănăstirile închinate erau conduse de călugări greci, majoritatea proveniți din spațiul otoman. Prezența acestor greci a fost unul din motivele invocate de promotorii curentului revoluționar francez, intelectuali școliți la Paris, de menținere în obscurantism a societății care „revendica" transformările modernității. Nu de puține ori, unii politicieni liberali arătau că însuși Biserica, căzută sub influența acestor greci, ar ține pe loc reformele pe care societatea românească trebuia să le cunoască.

Statul român și monahismul

Din această atitudine nu prea favorabilă Bisericii cel mai mult a avut de suferit monahismul ortodox. Lovitura a fost dată în vremea domnitorului Alexandru I. Cuza, când printr-o serie de acte normative, factorul politic își impunea actul decizional în conducerea Bisericii, iar mănăstirile închinate la locurile sfinte, dar și multe altele neînchinate, aveau să fie lipsite de proprietățile funciare. Lipsite de baza materială, majoritatea mănăstirilor s-au pustiit de viețuitori, ajungând în părăsire, astfel încât la începutul sec. al XX-lea mai existau doar câteva, care abia funcționau.

Problema monahală în România a fost rediscutată din perioada interbelică, când statul român se întregise în granițele sale, iar factorul politic era decis să abordeze toate palierele societății. S-au adus nenumărate soluții, s-au ținut dezbateri, s-au întocmit proiecte, unele aplicându-se în câteva episcopii ale Patriarhiei Române, dar Biserica a cerut permanent

◀ *Patriarhul Justinian Marina (1948-1977)*

restituirea, cel puțin parțială, a fondului funciar, tocmai pentru a reface din mănăstirile considerate monumente cu o semnificație aparte în istoria românilor. A început războiul, iar problema monahală a fost suspendată temporar, însă avea să fie redeschisă în vremea guvernării legionare, apoi antonesciene, factorul politic insistând pentru impunerea unul model monahal de organizare care să se aplice în mod unitar și la nivel național.

După al Doilea Război Mondial, problema monahală avea să fie reluată, însă de acum factorul mobilizator îl reprezenta chiar Biserica. Iar acest lucru îl făcea în contextul modificării cadrului legislativ privitor la culte, determinat de noul regim politic care se instalase după 6 martie 1945. Însă, inițiativa o va prelua regimul comunist, care nu făcea altceva decât să copieze proiectele discutate în perioada interbelică și să le adapteze la noul tipar politic.

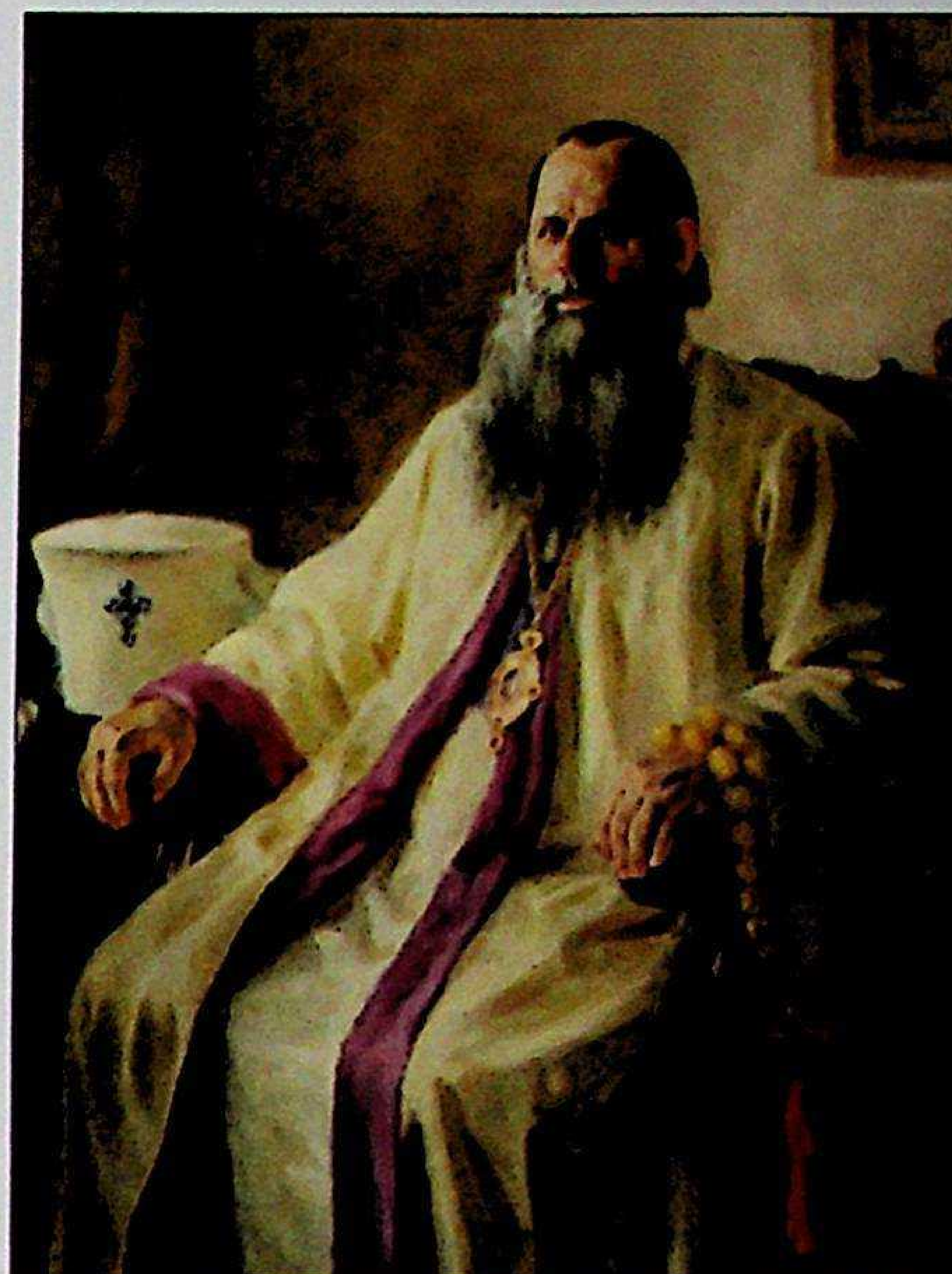
Patriarhul Justinian la conducerea Bisericii

În această atmosferă politică și care pentru Biserică se vedea total nefavorabilă, un rol important avea să-l joace patriarhul Justinian Marina. De la bun început, fostul preot Ion Marina din Râmnicu Vâlcea era văzut ca acel „popă de țară", cum îl numeau chiar unii din preoții români cu greutate în mediul teologic, ca unul care venea la București să ajungă cât mai sus în ierarhia ortodoxă. Acest calificativ, alături de altele, avea să fie preluat și propagat la vremea aceea, fără a se cunoaște însă activitatea dusă de noul ierarh în folosul Bisericii. Cu prestigiul acumulat în experiența de slujitor al Bisericii în perioada interbelică la Râmnicu Vâlcea, de lider al preoțimii oltene și militant al Partidului Țărănesc, condus de Iuliu Maniu și Ion Mihalache, în 1940, preotul Marina dorea să ocupe un post de episcop în Oltenia lui dragă. Nu a reușit, cum de altfel s-a întâmplat și la alegerile eparhiale din 1943. Prin urmare, în 1945, când avea să ajungă arhiereu vicar la Iași, intrarea lui în ierarhia ortodoxă era pe deplin justificată, dincolo de faptul că reușise cu un sprijin politic din partea unui Gheorghiu-Dej, care devenise liderul Partidului Comunist din România. Astfel, arhiereul Justinian era văzut ca un „cal troian" al comuniștilor în Biserică, mai ales că era vizibil susținut să ajungă până în treapta de mitropolit al Moldovei, care potrivit normativelor bisericești reprezenta rolul de locțiitor de patriarh al Bisericii Ortodoxe Române[1].

Aceasta se pare că era părerea românilor în acea vreme, după cum raportau chiar și diplomații străini acreditați la București. Însă, imaginea atitudinii statului sovietic față de Biserică, propagată în perioada interbelică, era atât de bine întipărită în mințile românilor, încât le venea greu să creadă că viitorul Bisericii ar putea fi altfel. Printre puținii români care au înțeles că, totuși, atitudinea statului sovietic față de Biserică se schimbase, a fost arhiereul Justinian Marina, și astfel el a fost determinat să continue activitatea în folosul Bisericii, având ca sprijin politic chiar unul venit din partea unui comunist, cum era Gheorghiu-Dej. Cu toți rivalii de care s-a lovit, unii susținuți chiar de alți membri marcanți ai Partidului Comunist, în iunie 1948, Justinian Marina

1. Adrian Nicolae Petcu, „Strategii ale patriarhului Justinian Marina pentru organizarea și dezvoltarea monahismului ortodox în perioada comunistă", în: *Dialog teologic*, XIII, nr. 25, 2010, Iași, p. 102.

ajungea cel de-al treilea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Pentru autoritățile comuniste era considerat ca un colaborator de nădejde, dar pentru dușmanii regimului era văzut ca unul care va duce Biserica la pierzanie. Iar acest lucru era propagat chiar și în Occident. În 1949, doi preoți români fugiți din România și ajungeau în Occident pentru a arăta că totuși mai este cineva în Biserica Ortodoxă Română care dorește libertatea, distrugerea regimului comunist și venirea în țară a americanilor eliberatori, toate acestea fiind afirmate la Radio Londra. Mai mult, aceștia considerau că dacă Apusul nu va salva România de ciuma comunistă, atunci chiar și Biserica poate fi distrusă, precum în Rusia, deoarece aceasta era condusă de un patriarh considerat „roșu" și supus Moscovei ca un „Sovrompatriarh". Cel care făcea astfel de afirmații era preotul Florian Gâldău, fost slujitor al bisericii „Domnița Bălașa" din capitală. Al doilea, care va ajunge episcop al românilor din emigrație cu sprijinul statului englez, era Victor Leu, fiul episcopului-martir Grigore Leu al Hușilor. Aceste acuzații la adresa patriarhului Justinian aveau să fie preluate și propagate în mediul exilului românesc, cu reverberații până astăzi[2].

▲ *Patriarhul Justinian Marina, tablou*

Soluțiile Patriarhului la problema monahală

Aceasta era imaginea patriarhului Justinian cunoscută tuturora. Totuși, realitatea era alta. O realitate total inversă este redată de documentele epocii, mai ales de cele ale fostelor servicii de represiune, care ne-au fost mai mult accesibile spre cercetare. Chiar într-un document din 1949, întocmit de Direcția Generală a Securității Poporului, se arată cum:

> „deși lumea democratică pusese mari nădejdi în buna credință a patriarhului Justinian, prin comportarea sa după alegerea ca patriarh a izbutit să dezamăgească pe toți cei care l-au sprijinit. Ca arhiereu vicar și apoi ca mitropolit a fost pe linie democratică, schimbarea de front a făcut-o abia după alegerea sa ca patriarh. Atitudinea sa prezentă este absolut incorectă, atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere material, jucând pe două tablouri"[3].

Așa se spunea într-o sinteză informativă a Securității, iar aceste informații se confirmă în zeci și sute de documente întocmite și folosite de fostele organe de represiune.

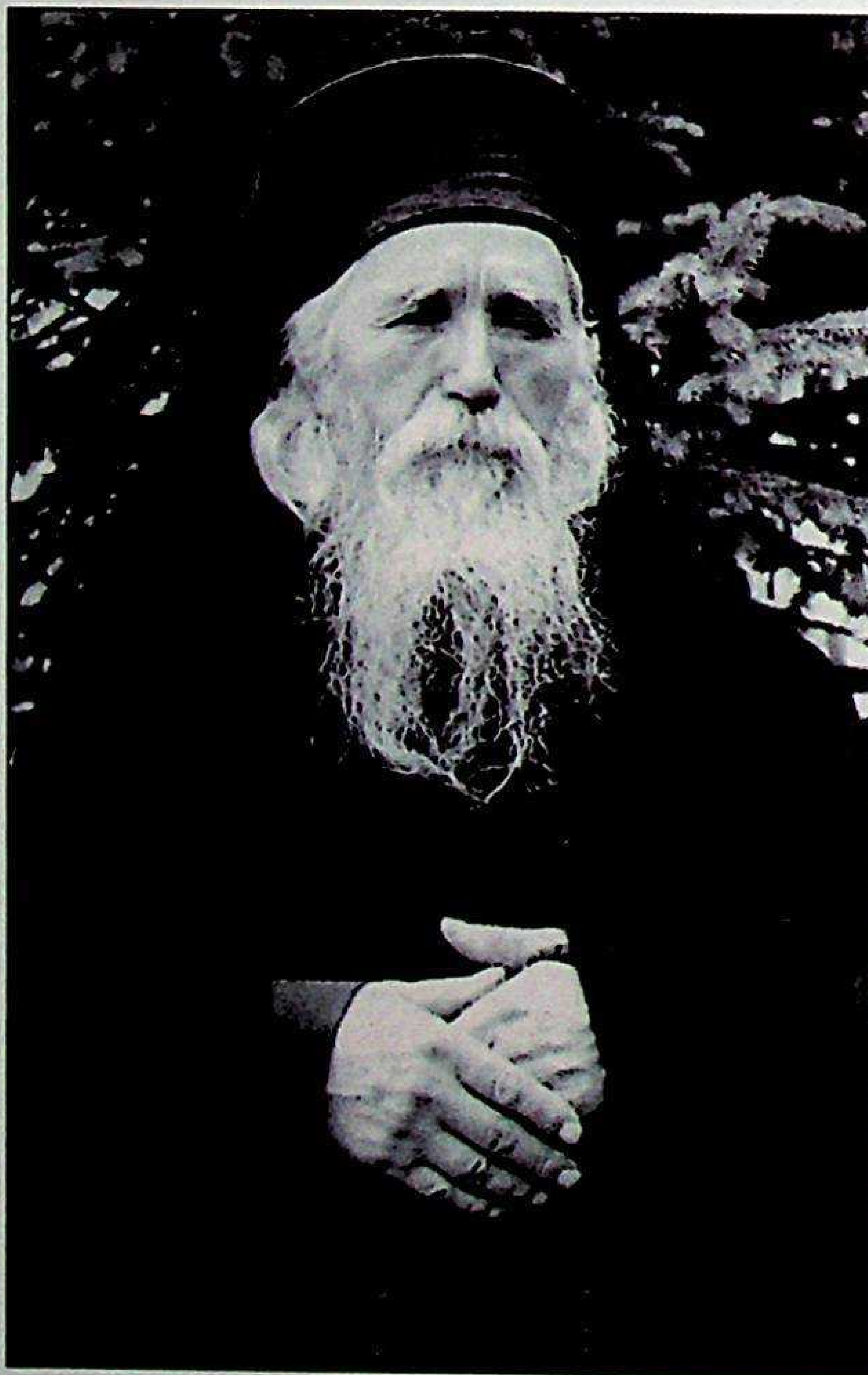
Aceeași atitudine o avea patriarhul Justinian și în problema monahală. Documentele Securității arată cum, cu sprijinul Sfântului Sinod al BOR, întâistătătorul român declanșase chiar din 1949 o amplă politică de reorganizare a monahismului ortodox românesc.

2. A.N. Petcu, „Strategii ale patriarhului Justinian...", p. 103.
3. Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, vol. I (1948-1958), INST, București, 2001, doc. 97, p. 186.

➤*Obștea de la Mănăstirea Slatina jud. Suceava, stareț fiind arhim. Ilie Cleopa*

➤*Arhimandritul Ilie Cleopa*

➤➤*Mitropolitul Vasile Lăzărescu al Banatului (1947-1961)*

Potrivit acestor documente, dar și altor surse de proveniență bisericească, patriarhul începuse un proces de repopulare și înduhovnicire a mănăstirilor moldave, prin mutarea unor călugări în frunte cu marele duhovnic *Ilie Cleopa* la Mănăstirea Slatina, din județul Suceava, pe care autoritățile statului doreau să o transforme în azil psihiatric. Noua comunitate monahală urma cu strictețe un program de activitate după regula „Sfântului Teodor Studitul", în fapt regula moștenită de la bătrânul egumen *Ioanichie Moroi* de la Sihăstria, la care aderau tot mai mult în special tineri monahi intelectuali. Inițiativa patriarhului va lua amploare prin extinderea acestui fenomen la mai multe mănăstiri din nordul Moldovei, care trebuiau să asculte de arhimandritul Ilie Cleopa. Acest proiect nu a funcționat prea mult, deoarece, încă din 1952, Securitatea, care încerca să controleze informativ și să anihileze orice fenomen de acest gen, a trecut la măsuri drastice prin percheziții la Mănăstirea Slatina și reținerea unor călugări, inclusiv a părintelui Cleopa. Astfel, fenomenul monahal de la Slatina era stopat[4].

Cu toate piedicile impuse de autoritățile statului, patriarhul Justinian a încercat să extindă tot mai mult fenomenul monahal promovat de arhimandritul Cleopa, care avea o ascendență morală și duhovnicească mare în rândul monahilor români. Cu ajutorul acestuia, a numit ca stareț pe *Dosoftei Moraru* și a refăcut Mănăstirea Putna, ctitorie a voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt. Apoi i-a încredințat mai multe misiuni duhovnicești, cu aprobarea organelor Ministerului de Interne, la mai multe mănăstiri din jurul capitalei, pentru ca ulterior, urmând modelul patriarhului, mitropolitul Vasile Lăzărescu de la Timișoara și episcopul Andrei Magieru de la Arad să-l cheme pe părintele Cleopa să pună rânduială și să încurajeze sufletește pe viețuitorii mai multor mănăstiri din zona Banatului. Astfel că părintele Cleopa a reprezentat un factor extrem de prețios în planul de reorganizare a monahismului, dovadă că de fiecare dată când acesta era arestat de Securitate sau de câte ori fugea în munți, Iustinian intervenea față de puterea politică pentru reabilitarea lui[5].

Însă patriarhul Justinian nu putea renunța la gândul său privind monahismul. Proiectul său de reorganizare a monahismului românesc era mai mare. În 1949, în mănăstiri-stavropighii patriarhale, el a înființat seminarii monahale la *Neamț*, pentru călugări, și la *Văratec*, mutat la *Agapia*, și la *Plumbuita*, mutat la *Hurezi*, pentru călugărițe. Obiectivul patriarhului român era de a forma cadre de elită în rândul monahilor, care să constituie armata de viitor a monahismului românesc. Pentru aceasta, la Neamț a adus ca profesori mai ales pe arhiereii care își pierduseră posturile de vicari, în urma noilor acte normative bisericești impuse de autoritățile statului. Apoi, asigurând tot necesarul pentru buna funcționare a acestor școli, în parte chiar cu sprijinul autorităților statului, le-a deschis, în speranța formării a tot mai multe promoții de monahi absolvenți ai unui seminar teologic[6].

Tot patriarhul Justinian și-a îndreptat privirea către acei călugări care nu aveau studii gimnaziale, pentru aceștia organizând în unele mănăstiri cursuri elementare și școli monahale cu durată de trei ani. Obiectivul patriarhului era de a-i culturaliza pe monahi, de a-i ține în liniștea viețuirii monahicești, acolo unde autoritățile statului încercaseră să-i scoată

---

4. Nicolae Cătălin LUCHIAN, *Monahismul moldav în primele decenii ale comunismului românesc (1947-1977)*, Ed. Doxologia, 2010, pp. 122-138.
5. Adrian Nicolae PETCU, „Părintele Cleopa Ilie în documentele Securității", în: *Biserica Ortodoxă Română*, SN, II (129), nr. 1, ianuarie-aprilie 2011, pp. 238-266.
6. *Biserica Ortodoxă Română*, LXVII (1949), 7-10, p. 54; *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII (1950), 3-6, p. 287; 10, pp. 548, 553, 557.

▲ *Săli de clasă de la seminariile monahale – mănăstirile Agapia, jud. Neamț (sus), Văratec, jud. Neamț (stânga), Hurezi, jud. Vâlcea (dreapta)*

la cursurile de alfabetizare pentru a-i îndoctrina politicește, dar mai ales ca fiecare trăitor al monahismului românesc să aibă un rost: să se roage și să muncească, astfel încât călugării să nu mai fie acuzați de parazitism social. Aceste forme de școlarizare funcționau în marile mănăstiri în care existau condiții pentru învățământ și se puteau ține cursurile cu profesori monahi și preoți de mir, sub grija chiriarhilor. În 1951, în cuprinsul Patriarhiei Române, cursurile de alfabetizare se țineau în 57 de mănăstiri, care erau frecventate de peste 700 de monahi. Doi ani mai târziu, la nivelul Episcopiei Buzăului funcționau școli monahale în șapte mănăstiri, cursurile fiind frecventate de 173 de maici eleve[7].

---

7. *Glasul Bisericii*, XI (1952), 5-7, p. 277; *Glasul Bisericii*, XIII (1954), 1-2, pp. 116-118.

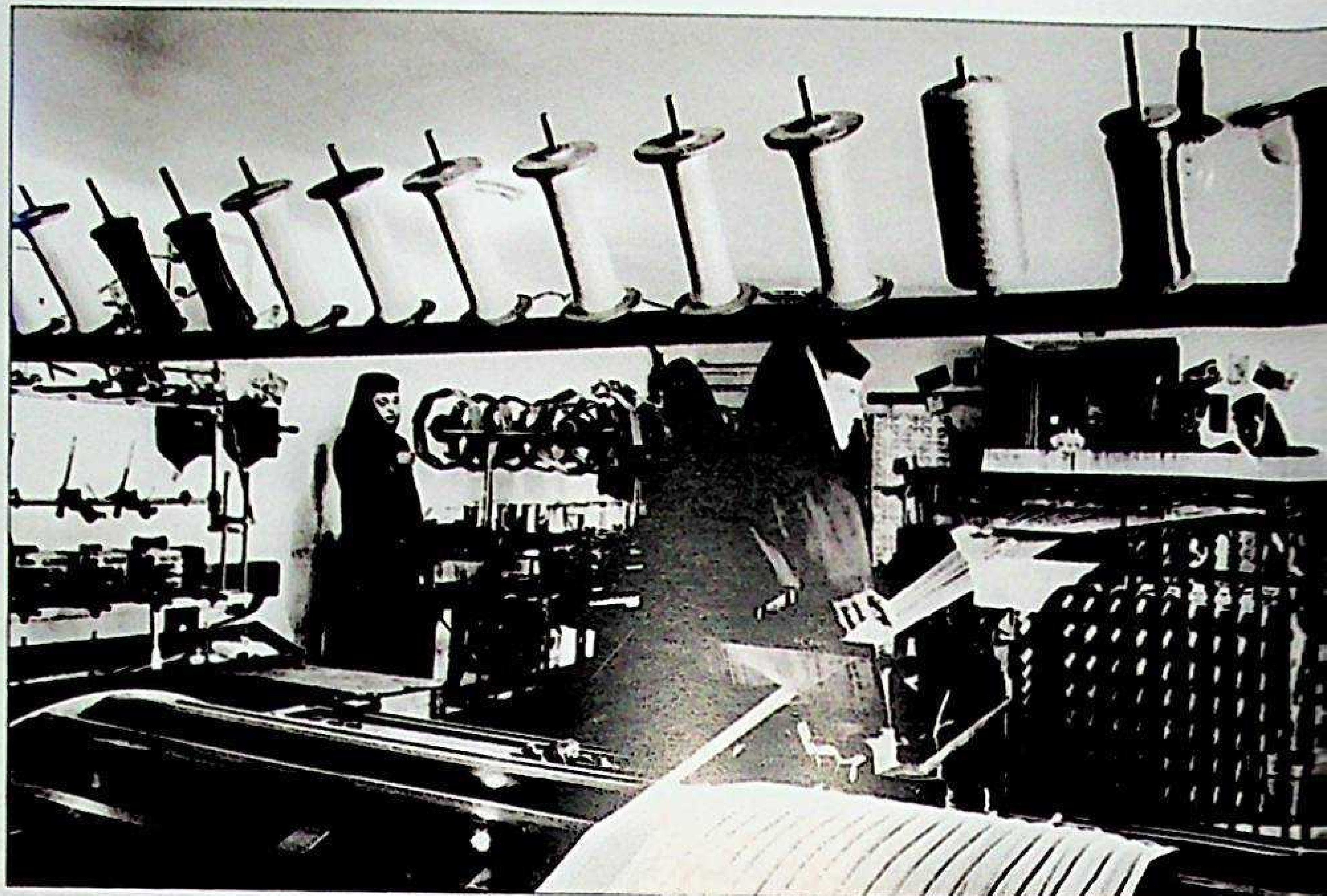
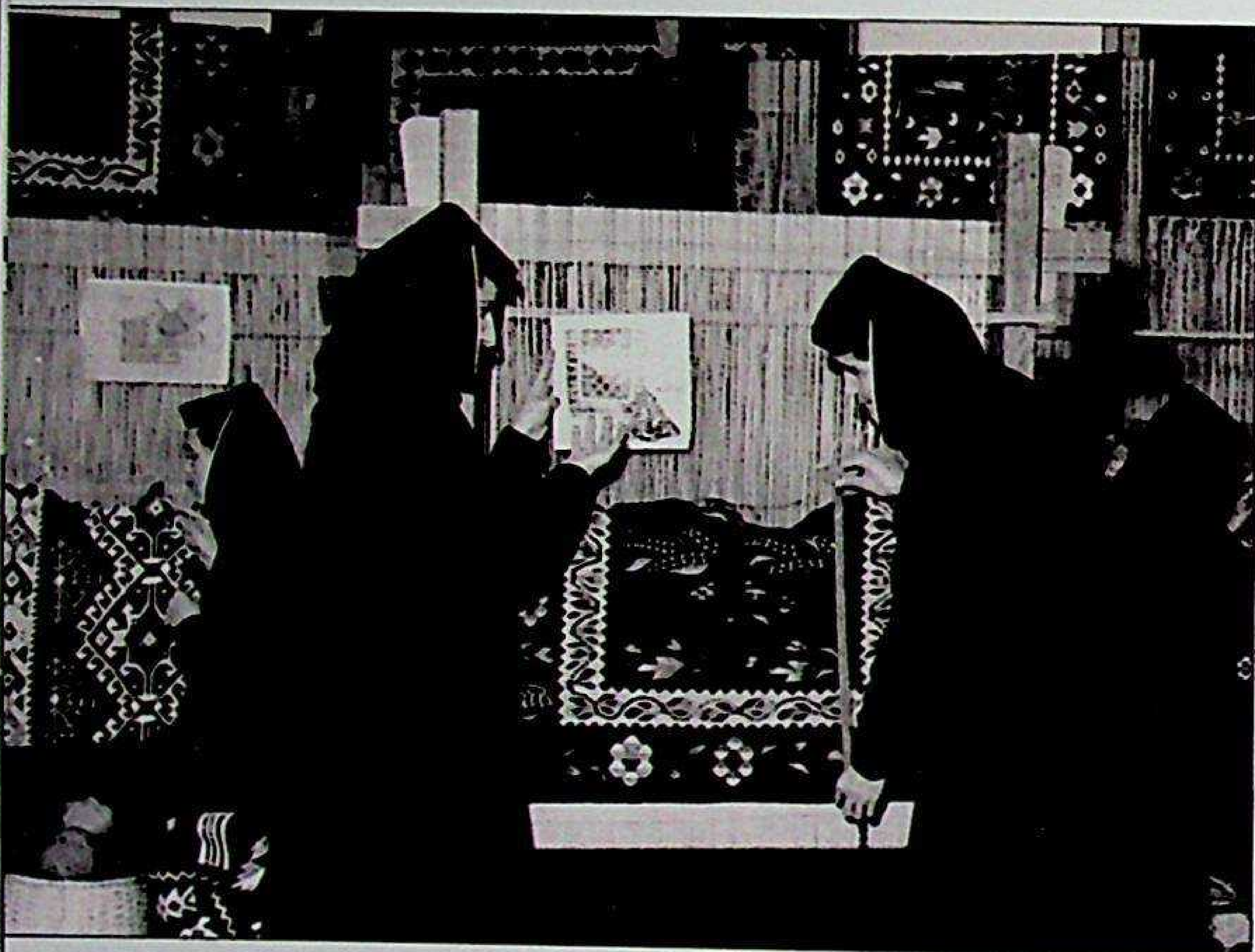
➤ *Institutul Teologic din București, anii '50 (stânga), astăzi Facultatea de Teologie „Patriarhul Justinian" (dreapta)*

Un inedit demers al patriarhului Justinian a fost ca monahii și monahiile să urmeze cursurile Institutului Teologic de grad universitar și chiar să susțină doctorate în Teologie. În anul universitar 1953-1954, la Institutul Teologic București, în anul I, din 70 de studenți 13 erau monahi, în anul II, din 66 studenți 12 erau călugărițe, în anul III, din 49 studenți, 4 erau monahi și în anul IV, din 51 studenți era un monah[8]. Iar această inițiativă a luat amploare, încât spre sfârșitul anilor 50 organele de represiune fiind alarmate de participarea masivă a monahilor în aceste foruri de învățământ teologic.

Un alt punct important din proiectul monahal al patriarhului Justinian a fost asigurarea unei baze materiale pentru mănăstiri. Pentru proiectul său, Justinian și-a creat cadrul legal, prin adoptarea, în 1950, de către Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a unui *regulament de funcționare a mănăstirilor*, ca parte a întregului codex de acte normative bisericești adoptat în vremea sa. Cum mănăstirile aproape că nu mai aveau fond funciar, iar cel rămas era amenințat cu preluarea de către autoritățile statului, atunci patriarhul a trecut la organizarea unor ateliere meșteșugărești, numite cooperative, în care călugări și călugărițe, după îndeplinirea îndatoririlor monahale, lucrau la diferite produse finite. Astfel de ateliere erau înființate încă din 1950 în marile mănăstiri, fie erau reorganizate în cele care funcționau de mai multă vreme, precum la Agapia, Văratec sau Agafton. Acestea funcționau după normele cooperativelor de stat și sub egida acestora, fiind conduse de reprezentanți ai statului și bisericești[9]. În Mitropolia Olteniei, atelierele meșteșugărești funcționau sub egida cooperativei monahale „Propășirea", în 1956 fiind incluse 6 din marile mănăstiri,

➤ *Ateliere meșteșugărești la mănăstirile românești (anii '50)*

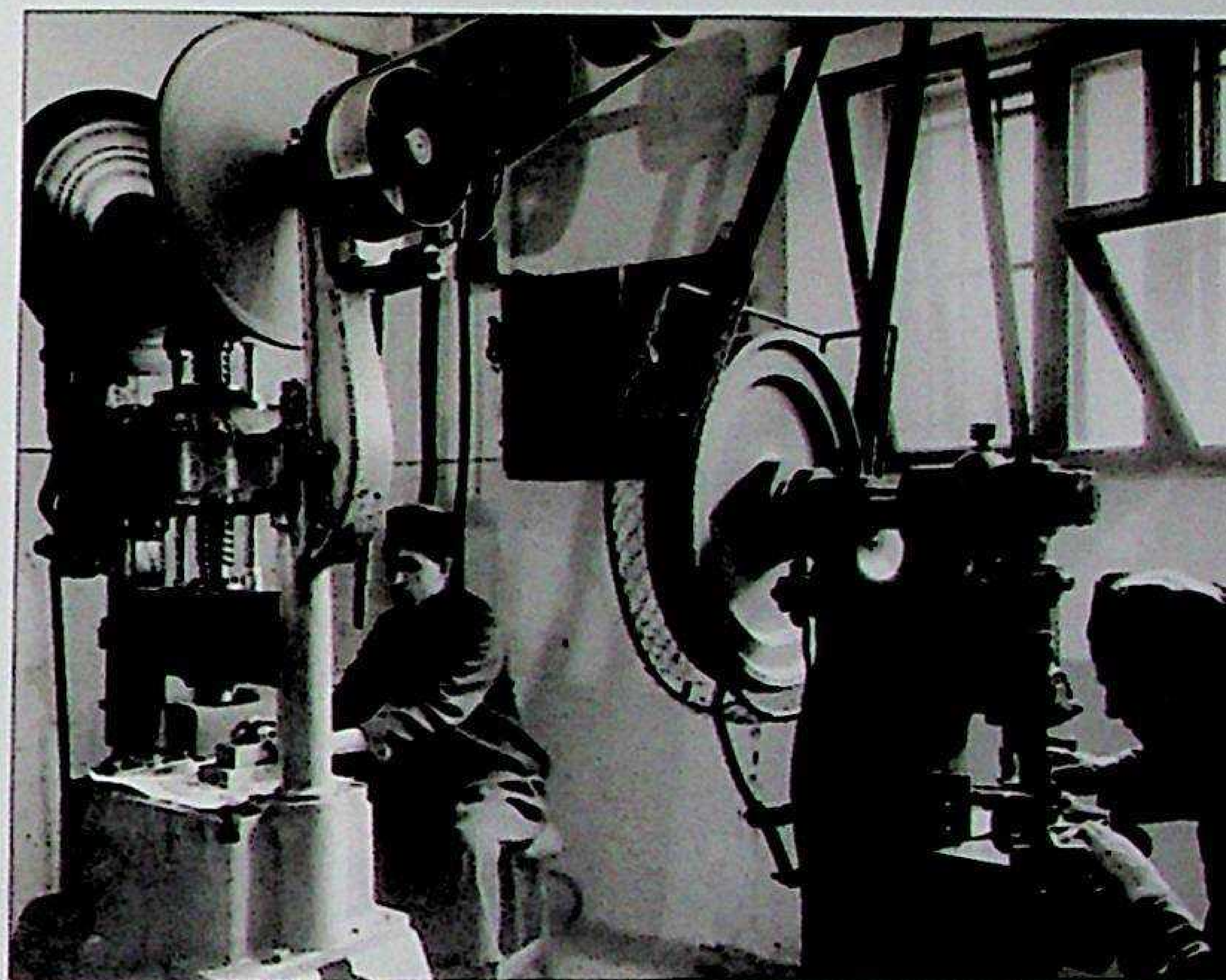
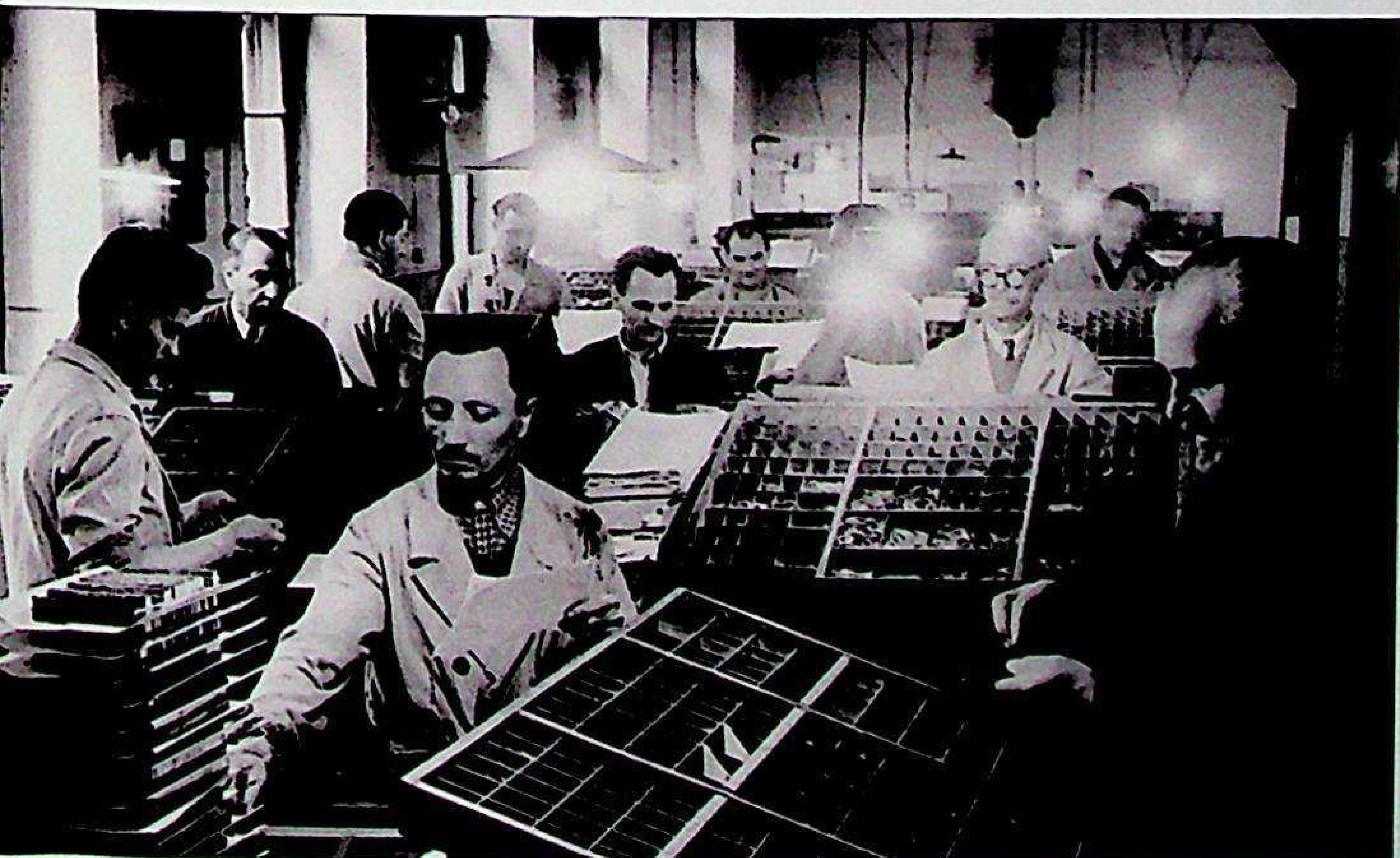
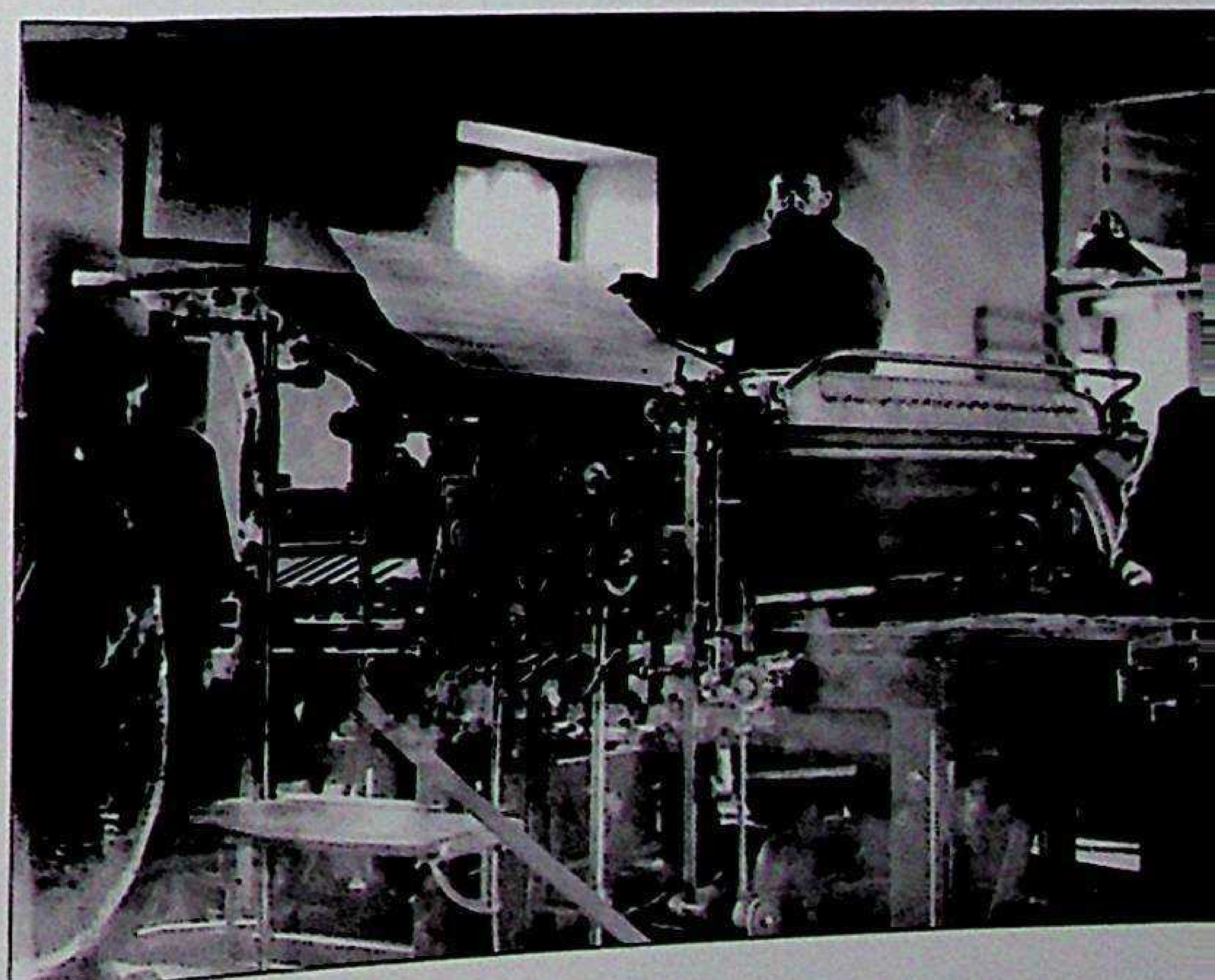
8. *Biserica Ortodoxă Română*, LXXII (1954), 9, p. 949.
9. *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII (1950), 10, pp. 559-560; *Glasul Bisericii*, XI (1952), 8-10, pp. 438-439.

precum: Tismana, Polovragi, Jitianu, Strâmba-Jiu, Brâncoveni și Gura Motrului, în care lucrau peste 150 de viețuitori „cooperatori"[10]. Astfel de unități de producție meșteșugărească din mediul monahal reprezentau o replică la acuzațiile frecvente venite din partea politicului, în care monahii erau văzuți ca niște paraziți sau întreținuți ai societății. Prin proiectul patriarhului Justinian, în mănăstiri se aplica principiul „ora et labora", care funcționa cu succes și în alte spații ale creștinismului.

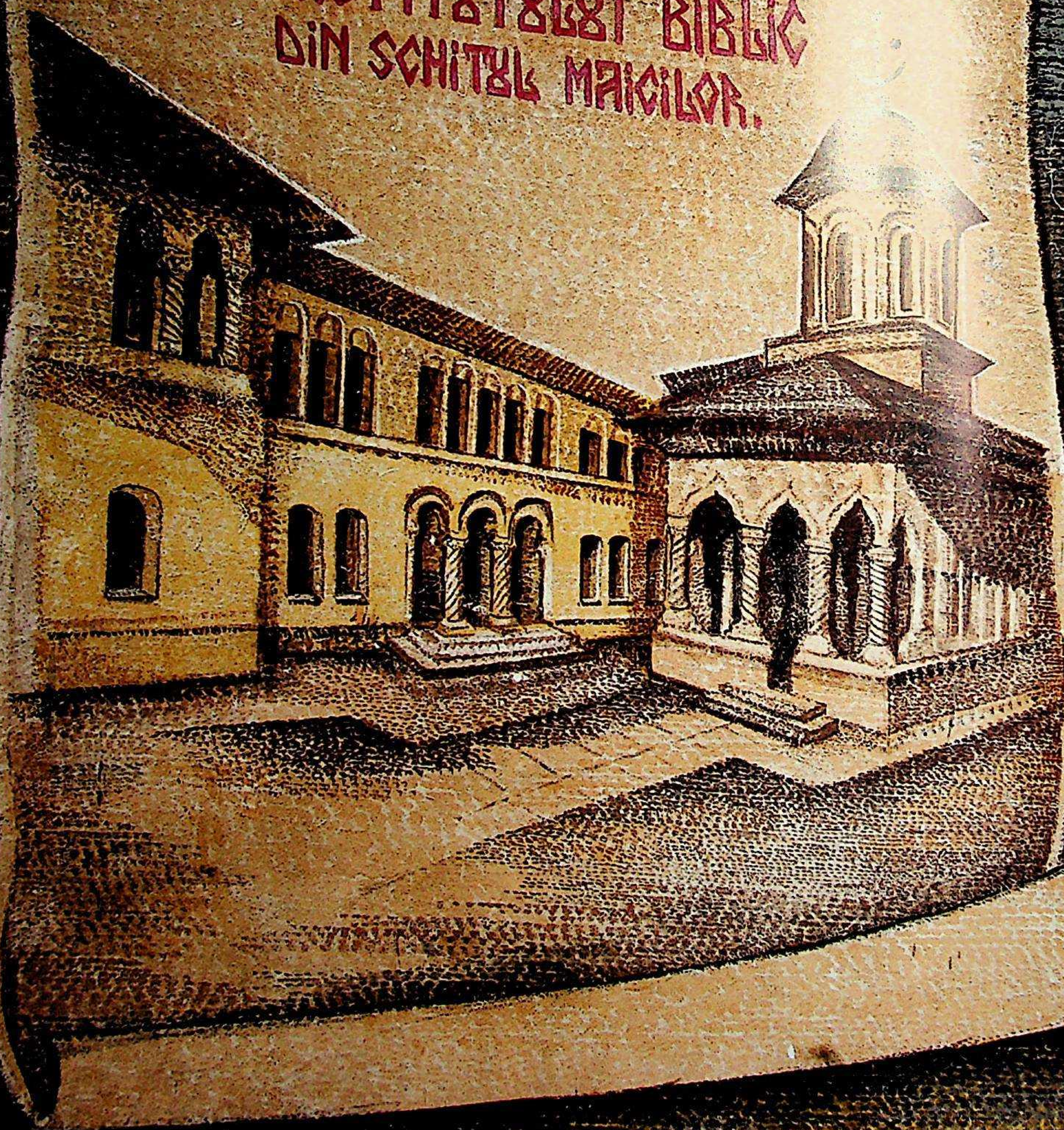
Tot Justinian s-a preocupat de reabilitarea unor construcții bisericești monahale, în special biserici, pe care le-a redat cultului. Iar acolo unde nu a putut înființa mănăstiri, a organizat fostele așezăminte monahale fie ca azile pentru monahi sau monahiile bătrâni/bătrâne, fie le-a amenajat ca spații pentru învățământul teologic, cum au fost cele de la Curtea de Argeș și Radu Vodă, ca ateliere ale Institutului Biblic și de Misiune, care se desfășurau la Schitul Maicilor sau Mănăstirea Antim din Capitală sau ca gospodării ale Arhiepiscopiei Bucureștilor sau Patriarhiei Române. Totul pentru ca statul să nu preia spațiile fostelor mănăstiri ortodoxe.

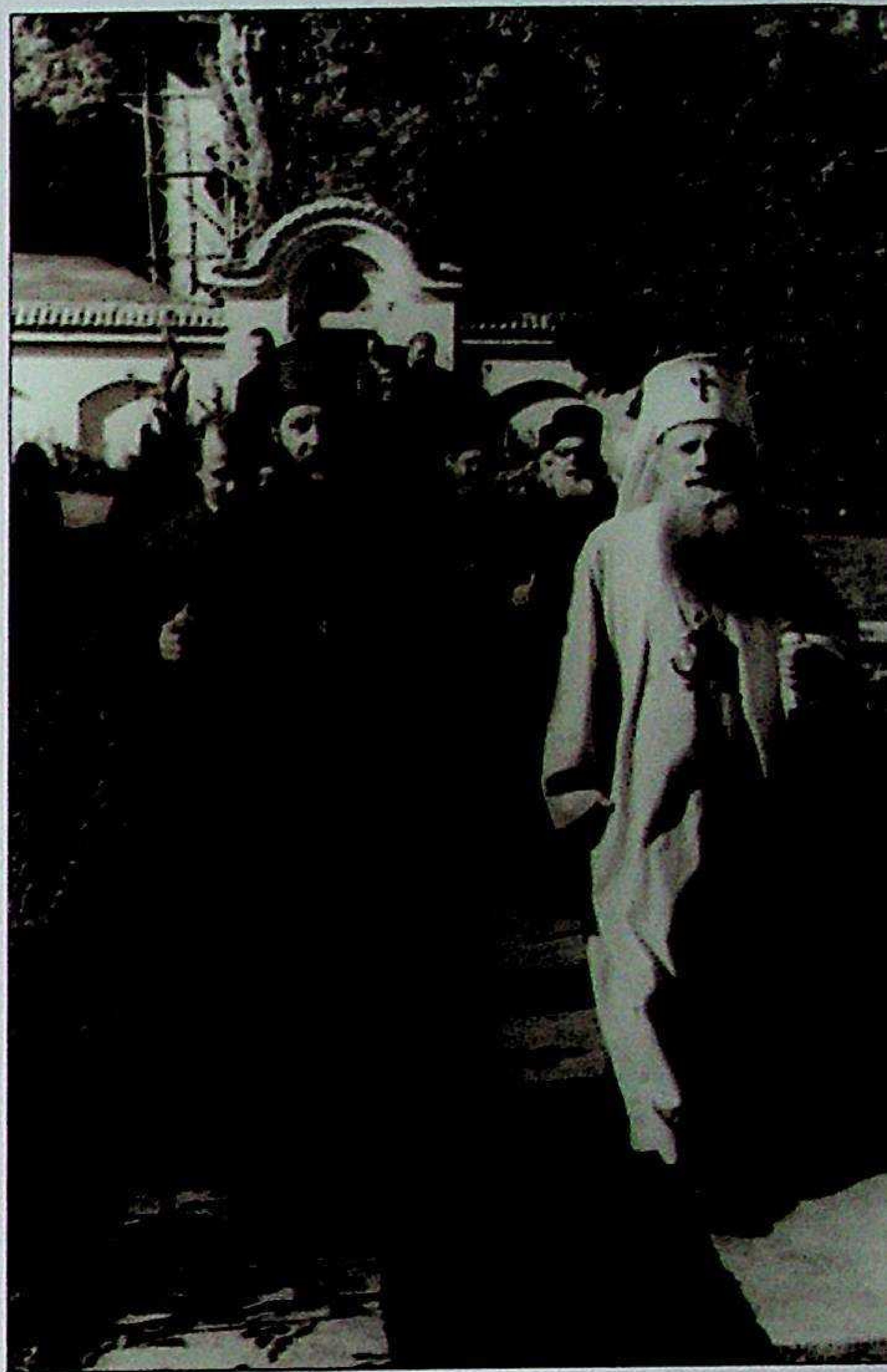
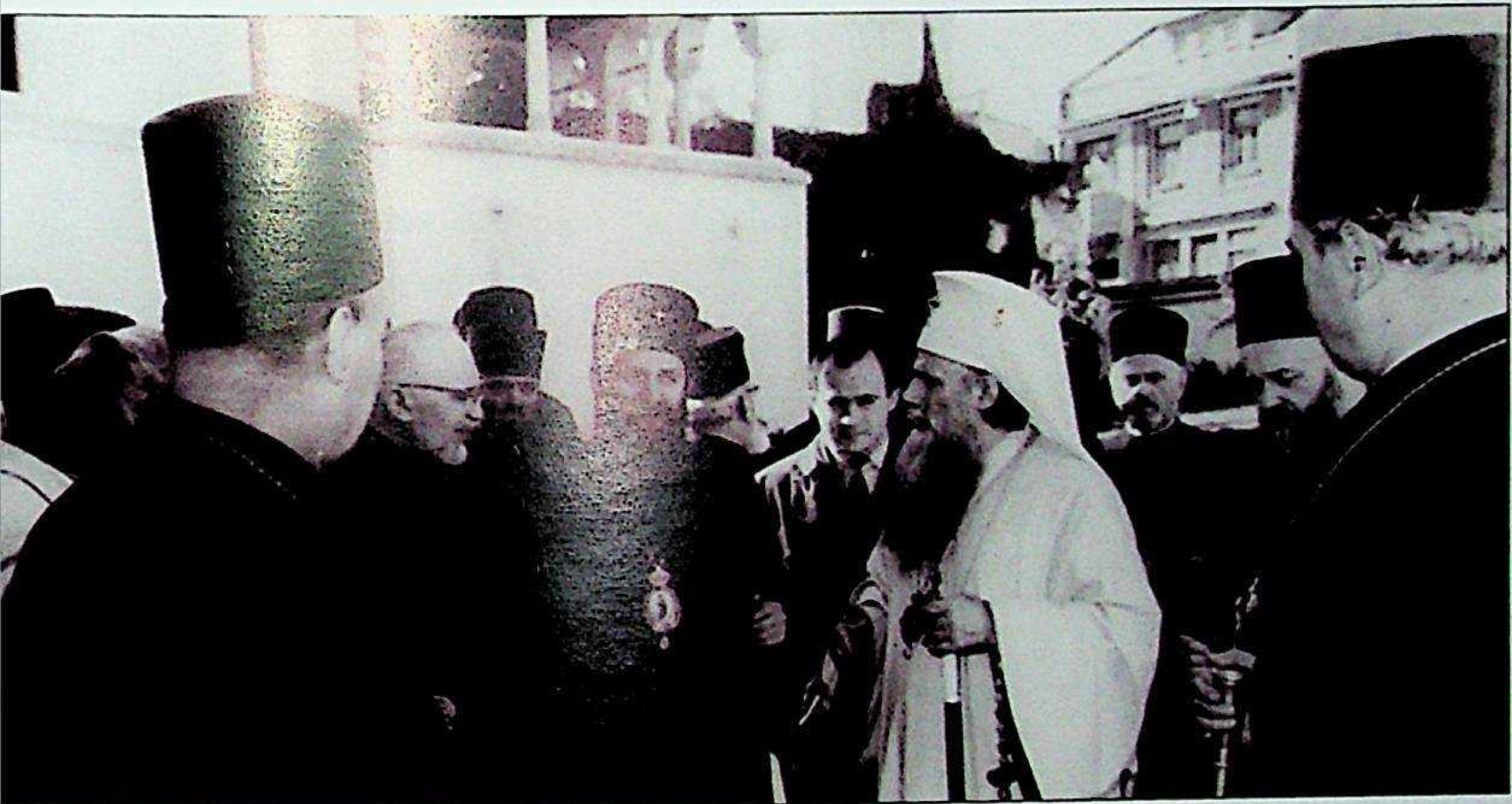
▲ Membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în anul 1949, în prezența unor reprezentanți ai statului

➤ Reprezentare murală a Schitului Maicilor din București

➤➤ Vizita Patriarhului Justinian Marina împreună cu o delegație oficială străină la Atelierele Institutului Biblic de la Schitul Maicilor din București

10. ANIC (Arhivele Naționale Istorice Centrale), fond Ministerul Cultelor - Direcția Studii, *Dosar 22bis1*/1958, f. 52-54; *Mitropolia Olteniei*, VI (1954), 1-3, p. 87.

ATELIERELE
INSTITUTULUI BIBLIC
DIN SCHITUL MAICILOR.

Arbitrariul comunist și atitudinea Patriarhului

Dezvoltarea acestui fenomen monahal, mai ales sub influența părintelui Cleopa, mărirea considerabilă a numărului de monahi după al Doilea Război Mondial, dezvoltarea economică a așezămintelor monahale, crearea unei elite monahale prin formarea în învățământul de specialitate, toate acestea au atras atenția organelor de Securitate și ale Departamentului cultelor.

Pentru început, regimul comunist a încercat abordarea „problemei monahale" prin anihilarea fenomenului de la Vladimirești. Abordarea acestei probleme la o scară mai largă, însemna pentru regimul comunist o opoziție prea mare din partea Bisericii, într-un an în care România încerca să intre ca membru în ONU. Nu este locul pentru a explica pe larg modul de operare al autorităților statului împotriva *Mănăstirii Vladimirești*, dar vom prezenta foarte pe scurt cum, prin presiuni de neconceput, regimul politic a încercat să anihileze acest curent din monahismul românesc cu instrumentele canonice ale Bisericii. Încă din primăvara lui 1954, Securitatea a pus la punct un complex plan de anihilare a fenomenului pelerinajului care se desfășura la Mănăstirea Vladimirești. Prin Departamentul cultelor, ierarhia ortodoxă a fost presată să acționeze canonic asupra călugărițelor și a duhovnicului Ioan Iovan. Patriarhul Justinian a încercat să salveze conducerea mănăstirea prin oprirea de la slujirea în mănăstire a părintelui Ioan Iovan și chemarea, alături de stareța Veronica Gurău, la București, pentru a sluji la Catedrala Patriarhală. Refuzul acestora, practic, a determinat autoritățile comuniste să treacă la etapa a doua, aceea a inducerii unei condamnări duhovnicești asupra celor doi vizați de către călugării de vază ai Moldovei. În septembrie 1954, printr-un agent al Securității care îl cunoștea pe monahul Antonie Plămădeală de la mănăstirea Slatina, cu intrare la marii duhovnici moldavi, s-a ajuns ca aceștia din urmă să întocmească acel document prin care manifestarea nesupunerii și folosirea unor practici liturgice mai puțin cunoscute în Ortodoxie la Vladimirești să fie condamnate. Evident că ierarhia a trebuit să ia poziție, după mai multe chemări pentru a da explicații, în ianuarie 1955, preotul Ioan Iovan și maicile Veronica Gurău și Mihaela Iordache fiind excluși din monahism. A urmat inevitabilul și tocmai ceea ce regimul politic a dorit. Refuzul conducerii Vladimireștilor de a se supune și solidarizarea întregului sobor cu cei trei a condus la intervenția armată a trupelor de Securitate din noaptea de 30 mai 1955[11]. Anchetele Securității care au urmat au dezvăluit o întreagă „conspirație legionară" care s-ar fi format la Vladimirești și acele mănăstiri în care se răspândise curentul. Capii Vladimireștilor au fost condamnați, iar Securitatea și Departamentul Cultelor au vânat orice urmă din așezămintele monastice românești care ar fi amintit fie și puțin despre fosta mănăstire.

La puțin timp după acest moment, în iunie 1955, la ordinul ministrului de interne Alexandru Drăghici, pe mai multe pagini se întocmea un referat în se care trasa un tablou al situației monahale, evidențiindu-se comportamentul „dușmănos" al celor care se rugau permanent în așezămintele Bisericii. În finalul documentului se propunea diminuarea drastică a monahilor, prin excluderea din monahism a celor cu antecedente penale politice și a minorilor, interzicerea frecventării seminariilor și institutelor teologice, închiderea atelierelor meșteșugărești, anihilarea a tot ce presupunea perpetuarea și extinderea fenomenului

➤ *Patriarhul Justinian Marina (1948-1977), tablou*

11. Mihai Plămădeală, A.N. Petcu, *„Dosarele nu știu tot!" Mitropolitul Antonie Plămădeală - detalii biografice*, Sibiu, Ed. Andreiană, 2011, pp. 72-74.

Fotografiile de la arestare ale monahilor Gherasim Iscu (1948), Daniil Sandu Tudor (1949), Lațcu Teodosia (1956), în registrul superior și Roman Braga (1958), Arsenie Papacioc (1958), Sofian Boghiu (1958) în registrul inferior (de la stânga la dreapta)

monahal[12]. De asemenea, Departamentul Cultelor urmărea îndeaproape limitarea personalului monahal, a forței economice pe care mănăstirile o căpătaseră în ultimii ani și stoparea culturalizării monahilor.

Însă, venind în 1956 Revoluția de la Budapesta, propunerile ministrului de interne din acea vreme au fost amânate.

Rezolvarea chestiunii maghiare, prin intervenția brutală a sovieticilor, a creat condițiile începerii unei noi campanii ateiste de către moștenitorul regimului stalinist din Rusia: Nichita Hrușciov. Iar această inițiativă a fost preluată de statul român, care în 1958 redeschidea chestiunea monahală. Presiunile la care a fost supusă conducerea Bisericii Ortodoxe Române pentru aplicarea propunerilor ministrului de interne nu au avut sorți de izbândă, mai ales în fața patriarhului Justinian, care, într-o ședință a Sfântului Sinod al BOR din decembrie 1958, refuza categoric să accepte vreun compromis în fața reprezentantului guvernamental. Justinian era ferm pe poziție, afirmând că este nevoie de o reformă în monahism, însă aceasta trebuie făcută de instituțiile bisericești, ci nu de stat, care nu poate înțelege această problemă[13].

Din acest moment, statul a trecut de la presiuni la măsuri. A trecut la arestări masive, fiind vizați mai ales cei din jurul patriarhului, tocmai pentru a-l determina să cedeze. Au fost arestați preoți, călugări, profesori de Teologie, în loturi precum „Rugul Aprins", „Viforâta", „Ilarion Felea", toți aceștia și mulți alți slujitori ai Bisericii fiind considerați ca făcând parte dintr-o conspirație în frunte cu cel care trădase interesele regimului, anume patriarhul Justinian Marina. Chiar dacă reprezentanții Departamentului mergeau în mănăstiri și obligau călugării minori, pe cei considerați „răi cetățeni" sau pe cei cu antecedente penale politice să plece în lume, patriarhul nu a cedat, deoarece era conștient că dacă se va

12. Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă...*, I, doc. 154, pp. 288-301.
13. A.N. Petcu, „Chestiunea monahală în RPR", în: *Dosarele istoriei*, an VII (2002), 10 (74), p. 57.

lăsa înduplecat prin astfel de presiuni, vor rămâne urme adânci în viața Bisericii, care foarte greu vor mai putea fi reparate.

Cei din conducerea de partid și de stat realizau că Justinian nu va ceda și atunci au luat inițiativa în totalitate, trecând la adoptarea, în noiembrie 1959, a unui decret, cunoscut ca nr. 410, prin care toți monahii până la vârsta de 55 de ani și monahiile până la 50 de ani să nu mai intre în monahism, în afara celor cu studii teologice. Era o copie a decretului din vremea lui Cuza. Mai mult, intrările în monahism urmau să se facă numai după un noviciat aprobat de chiriarh, iar tunderile se săvârșeau numai cu aprobarea Sfântului Sinod și cu viza Departamentului Cultelor. Mai grav pentru monahism era aplicarea retroactivă a acestui decret, ceea ce presupunea ca toți cei aflați în mănăstiri și care îndeplineau condițiile actului normativ să fie excluși imediat[14]. A fost poate cea mai grea lovitură dată Bisericii de către regimul comunist.

Interesant este că, și de această dată, patriarhul a încercat să aplice noua decizie politică printr-o atitudine care să folosească tot mai mult monahismului la care ținea atât de mult. El a interpretat legea ca având un caracter temporar, încurajând călugării să nu plece din mănăstiri, deoarece, considera el, se va reveni curând asupra deciziei politice. Apoi, patriarhul Justinian considera că cei care absolviseră școlile monahale de trei ani, pe lângă cele teologice, nu sunt prevăzuți în decret, deci pot rămâne în monahism. În al treilea rând, Justinian refuza să desființeze mănăstirile, pe care le considera ca fiind mândria Bisericii, deoarece, motiva el, nu are ce mai arăta delegațiilor bisericești venite din străinătate. Toate aceste refuzuri motivate de Justinian nu puteau fi acceptate de autorități, în special de Securitate, care urmăreau pas cu pas tot ceea ce făcea întâistătătorul român[15].

▲ *Fotografiile de la arestare ale monahilor Benedict Giuș (1958) și Bartolomeu Valeriu Anania (1959), precum și ale preoților profesori Ilarion Felea (1949) – în registrul superior – și Dumitru Stăniloae (1958), preotul Boris Răduleanu (1958) și poetul și scriitorul Vasile Voiculescu (1958) – în registrul inferior (de la stânga la dreapta)*

14. George Enache, A.N. Petcu, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor 50*, Galați, Ed. Partener, 2009, pp. 57-62.
15. A.N. Petcu, *Documente privind atitudinea patriarhului Justinian față de aplicarea Decretului 410*, Comunicare susținută în ședința solemnă a Permanenței Consiliului Național Bisericesc, Palatul Patriarhal din București, 18 noiembrie 2009.

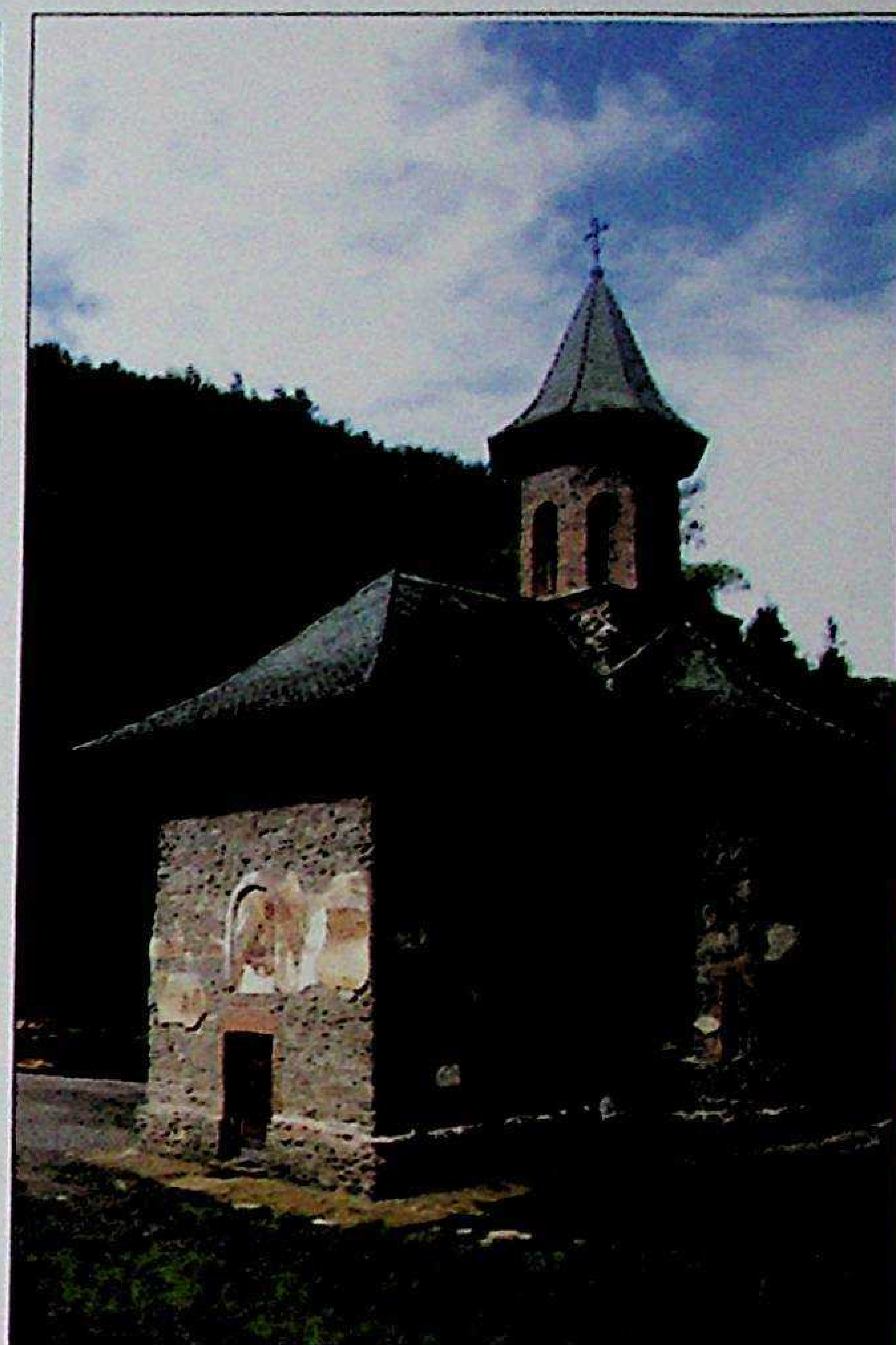

➤ *Mănăstirea Hurezi, jud. Vâlcea, anii '50, vedere generală*

Monahismul românesc după Decretul 410

Așa se face că, potrivit unui bilanț întocmit de Securitate în 1963, deci la patru ani de la adoptarea decretului de prigonire a monahilor, în eparhia condusă de patriarh rămăseseră în monahism cei 254 de călugări și călugărițe, pe care autoritățile îi vizau pentru excludere. Iar mai grav era faptul că, la nivelul întregii Biserici Ortodoxe Române, datorită atitudinii manifestate de patriarh, în monahism rămăseseră chiar 700 de călugări din cei vizați pentru excludere. Erau desigur cifre alarmante pentru autoritățile statului, care au încercat permanent, până în 1989, să mențină un prag cât mai diminuat al numărului de monahi ortodocși români. În același timp, patriarhul căuta să readucă în monahism pe călugării care fuseseră obligați să iasă din mănăstiri, prin angajarea lor în diferite posturi cu atribuții în jurul unor biserici-monumente istorice sau în diferite responsabilități bisericești. Deopotrivă, au fost mulți călugări excluși, care și-au continuat viața în lume, dar, încurajați de însuși patriarhul Justinian, au respectat jurămintele depuse la intrarea în viața monahicească. Alături de readucerea unor monahi în așezămintele monahale, Justinian chiar a reușit redeschiderea unor mănăstiri pe care autoritățile le închiseseră. Cu răbdare și cu mult tact în relația cu autoritățile statului, Justinian a reușit ca, treptat, o parte din așezămintele închise, pentru a nu confiscate, să fie date în grija bisericilor parohiale din apropiere, apoi să le redeschidă ca schituri ale unor mănăstiri mari, în care erau numiți în posturi administrative monahii excluși prin aplicarea decretului nr. 410.

A fost poate geniul patriarhului Justinian de a încerca atât reformarea, cât mai ales adaptarea monahismului ortodox la situația politică a României de după 1945. A încercat, în parte a reușit, iar pentru dârzenia lui de a susține monahismul pe

▲ *Mănăstirea Prislop, jud. Hunedoara, în dublă reprezentare (anii '50 – stânga, fotografie actuală – dreapta)*

principiile tradiției ortodoxe și a canoanelor de multe ori a fost apreciat în nenumăratele vizite efectuate de delegații străine în România. Cu ocazia vizitei particulare în România, din noiembrie 1967, cardinalul Franz König, primatul Austriei, arăta că „Biserica romano-catolică din Austria se află într-o situație mai puțin bună decât cea a Bisericii Ortodoxe Române".

Aceasta era o apreciere a unui cleric străin. Dar situația în care se afla monahismul românesc, putem spune, era mult diferită. Numărul mănăstirilor se înjumătățise, de la 204 câte erau în 1958, la aproximativ 103, cât se enunța în publicațiile oficiale bisericești. De asemenea, personalul monahal scăzuse drastic de la aproximativ 6 200 de monahi câți erau înainte de 1959, în anii '80 vorbindu-se de „peste 2 000"[16]. Însă, în anii '70, au fost situații de redeschideri de mănăstiri și de rechemări a monahilor excluși în 1959-1960. Motivele au fost diverse, de la necesitatea manifestată de Departament pentru supravegherea fostelor mănăstiri, considerate monumente istorice și de artă, și până la problema acordului privind drepturile omului de la Helsinki, din 1975, în urma căruia turiștii străini care vizitau marile așezăminte monahale se interesau de situația monahilor și mai ales de respectarea drepturilor religioase[17]. Iar pentru a păstra această aparență, regimul comunist a permis, de pildă, redeschiderea *Mănăstirii Prislop*, în eparhia Aradului, care, după 1960 nu mai avea niciun așezământ monastic care să funcționeze.

---

16. Ioan Dură, *Monahismul românesc în anii 1948-1989. Mărturii ale românilor și considerații privitoare la acestea*, București, Ed. Harisma, 1994, p. 51.
17. ASSC (Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte), *Dosar Monahismul ortodox-1977*, nenumerotat.

Mitropoliții Nicolae Bălan (1920-1955) și Antonie Plămădeală (1982-2005) ai Ardealului

O altă situație a fost prin reînființarea, de exemplu, a Eparhiei de Alba Iulia, care a necesitat redeschiderea unor așezăminte precum *Mănăstirea Râmeț*. Nu putem scăpa din vedere nici tactul diplomatic de care au dat dovadă unii episcopi în a-și redeschide sau a reface numeroase mănăstiri de care credincioșii să se poată bucura duhovnicește. Avem cazul *Mănăstirii Sâmbăta de Sus*, pentru care mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală, putem spune că și-a făcut un crez. Atunci când în București bisericile erau demolate pentru mult invocata sistematizare urbanistică socialistă, mitropolitul sibian ridica o veritabilă cetate a Ortodoxiei, urmându-i ca al treilea ctitor pe martirul domnitor Constantin Brâncoveanu și pe marele Nicolae Bălan.

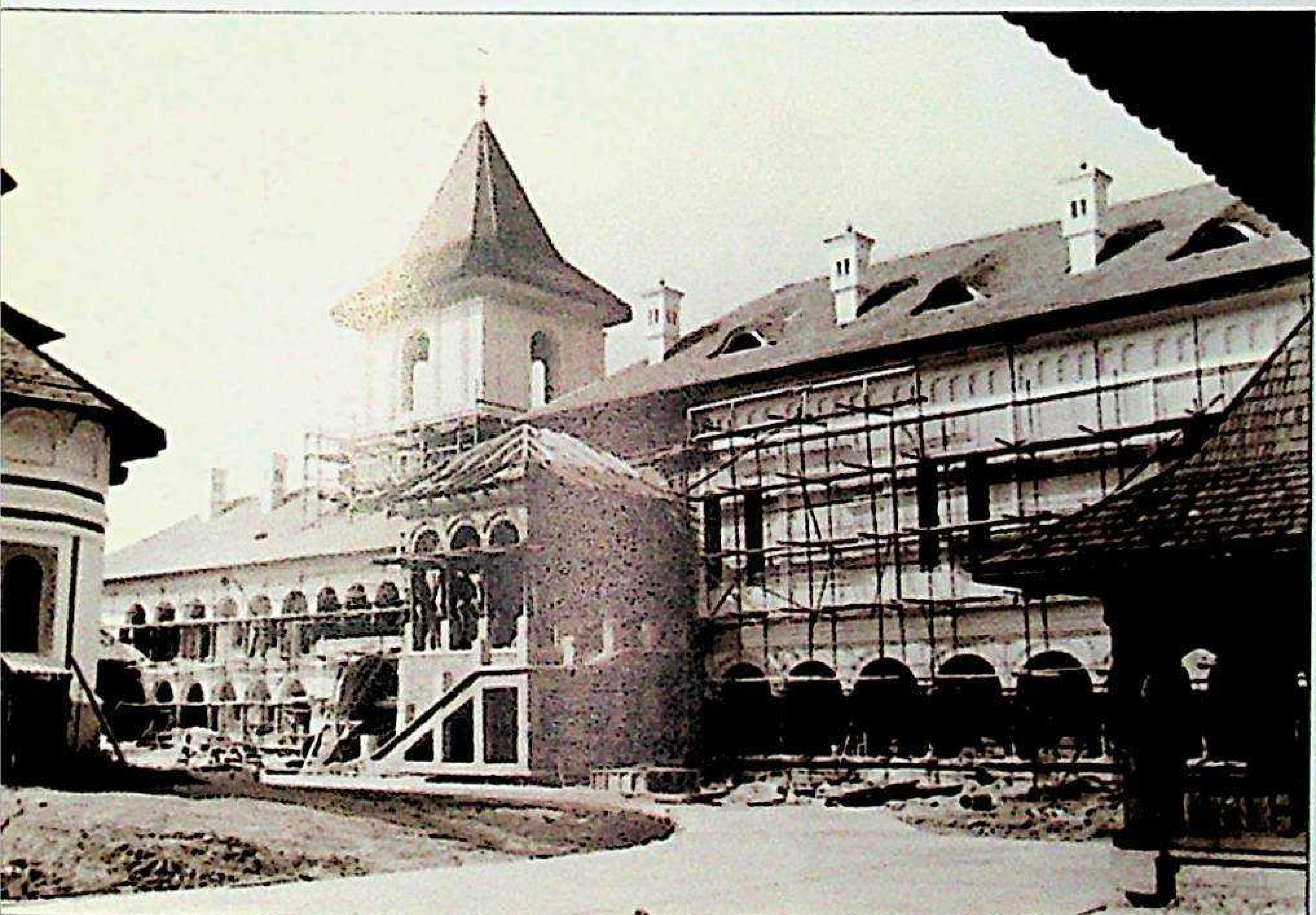
În loc de concluzii

În materialul de față am prezentat pe scurt tabloul monahismului românesc în perioada comunistă. Este un rezumat al unei lucrări de dimensiuni mai mari, realizată pe baza documentelor de arhivă ale fostelor organe de represiune comunistă, din Departamentul Cultelor, CC al PCR, surse confesionale și mărturii de istorie orală. Nădăjduim să o putem publica cât mai curând, din dorința de a prezenta publicului interesat suferințele prin care au trecut exponenții monahismului, armata de frunte a Bisericii Ortodoxe Române în vremea prigoanei comuniste. Sursele istorice ne indică în mod clar planul de reformare a monahismului și de adaptare la situația politică schimbată după 1948 inițiat de patriarhul Justinian, încercările la care a fost supus acesta prin impedimentele impuse de către regimul ateu, dar mai ales lupta pe care a susținut-o în relația cu statul. Multe a realizat, multe a pierdut în fața unui regim care, prin ideologia pe care o manifesta, nu înțelegea rolul Bisericii în societate. Chiar dacă în perioada 1959-1960 a pierdut mult din edificiul creat pentru monahism în primul deceniu comunist, patriarhul Justinian a mers mai departe, în speranța că lucrurile se vor îndrepta, iar monahismul va rezista. Aici este cheia înțelegerii fenomenului monahal privind perioada comunistă. Ce a urmat în anii '70-'80 a fost numai rezultatul aplicării stricte a decretului, prin care se dorea o resecularizare profundă a societății românești, așa cum se întâmplase la începutul epocii moderne românești.

Mănăstirea Sâmbăta de Sus în anii '80 – perioada de reconstrucție a complexului monahal – și după restaurare

Bibliografie

ANIC (*Arhivele Naţionale Istorice Centrale*), fond Ministerul Cultelor - Direcţia Studii, Dosar 22bis1/1958, f. 52-54; ASSC (*Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte*), Dosar Monahismul ortodox-1977, nenumerotat; *Biserica Ortodoxă Română*, LXVII (1949), 7-10; *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII (1950), 10; Biserica Ortodoxă Română, LXVIII (1950), 3-6 şi 10; *Biserica Ortodoxă Română*, LXXII (1954), 9; DURĂ Ioan, *Monahismul românesc în anii 1948-1989. Mărturii ale românilor şi consideraţii privitoare la acestea*, Bucureşti, Ed. Harisma, 1994; ENACHE George, PETCU A.N., *Monahismul ortodox şi puterea comunistă în România anilor 50*, Galaţi, Ed. Partener, 2009; *Glasul Bisericii*, XI (1952), 5-7, p. 277; *Glasul Bisericii*, XI (1952), 8-10; *Glasul Bisericii*, XIII (1954), 1-2; LUCHIAN Nicolae Cătălin, *Monahismul moldav în primele decenii ale comunismului românesc (1947-1977)*, Ed. Doxologia, 2010; *Mitropolia Olteniei*, VI (1954), 1-3; PĂIUŞAN Cristina, CIUCEANU Radu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, vol. I (1948-1958), INST, Bucureşti, 2001, doc. 97; PETCU A.N., „Chestiunea monahală în RPR", în: *Dosarele istoriei*, an VII (2002), 10 (74); PETCU A.N., *Documente privind atitudinea patriarhului Justinian faţă de aplicarea Decretului 410*, Comunicare susţinută în şedinţa solemnă a Permanenţei Consiliului Naţional Bisericesc, Palatul Patriarhal din Bucureşti, 18 noiembrie 2009; PETCU Adrian Nicolae, „Părintele Cleopa Ilie în documentele Securităţii", în: *Biserica Ortodoxă Română*, SN, II (129), nr. 1, ianuarie-aprilie 2011; PETCU Adrian Nicolae, „Strategii ale patriarhului Justinian Marina pentru organizarea şi dezvoltarea monahismului ortodox în perioada comunistă", în: *Dialog teologic*, XIII, nr. 25, 2010, Iaşi; PLĂMĂDEALĂ Mihai, PETCU A.N., *„Dosarele nu ştiu tot!" Mitropolitul Antonie Plămădeală - detalii biografice*, Sibiu, Ed. Andreiană, 2011.

◀ Detaliu arhitectural din Compplexul monahal de la Sâmbăta de Sus

MONAHISMUL ORTODOX ROMÂNESC DIN 1990 PÂNĂ AZI ÎN MUNTENIA, MOLDOVA ȘI DIASPORA

◄ *Maici de la Mănăstirea Dealu*

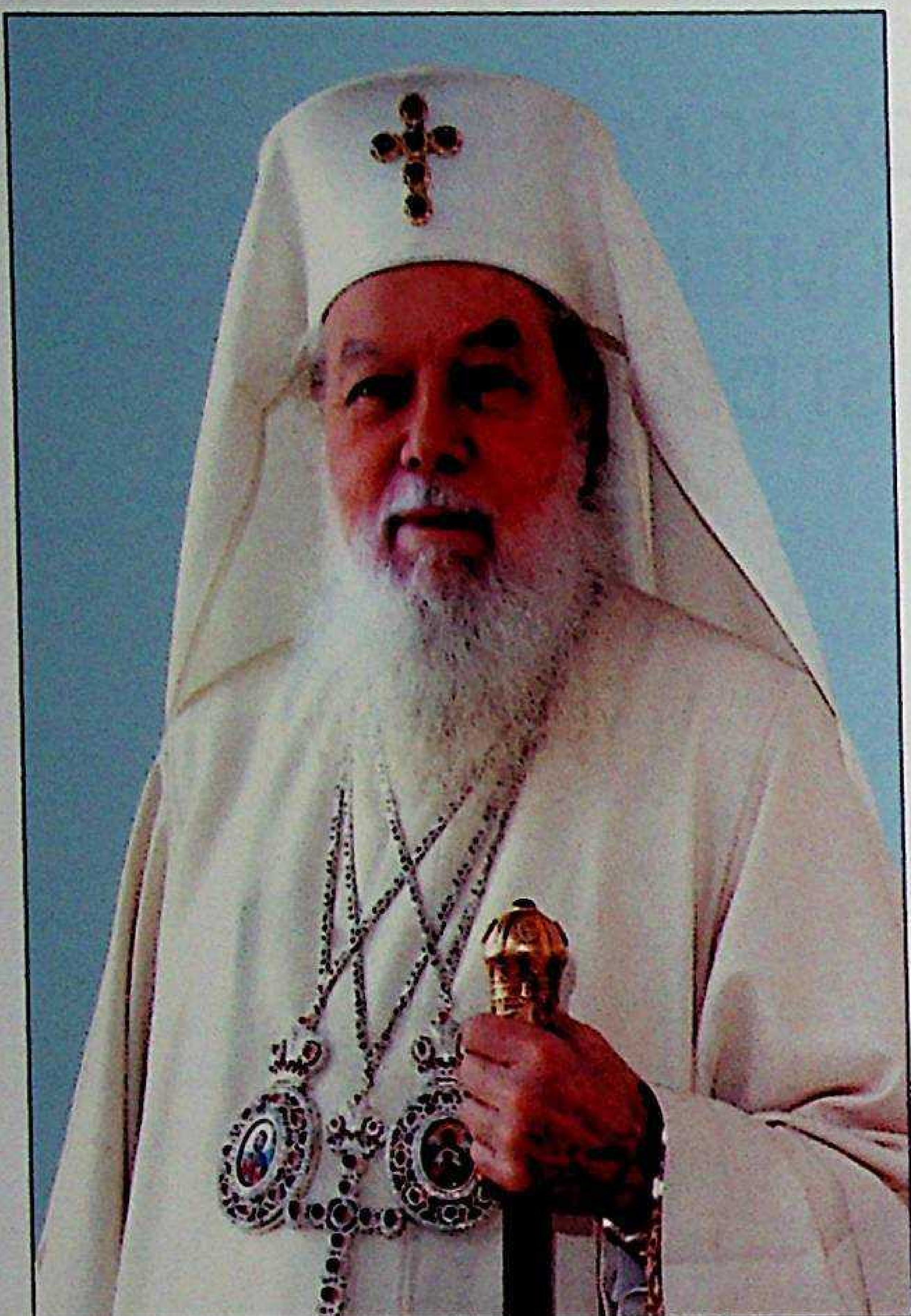
Între anii 1990-2010, monahismul românesc a cunoscut o autentică revigorare, după o lungă perioadă de încercări. Regimul comunist, prin îngrădirile sociale și legislative, a produs o slăbire accentuată a vieții monastice, prin *Decretul 410 din 1959*, iar apoi, sistematic, până în anul 1990, acțiunile ostile la adresa mănăstirilor și a viețuitorilor ei au cauzat închiderea mai multor așezăminte monahale. În toate eparhiile din țară, anul 1990 a fost unul important, pentru că a marcat renașterea duhovnicească și administrativ-gospodărească a mănăstirilor. Afluxul de credincioși către vetrele monahale ale României, rolul multor duhovnici cu viață aleasă, conștientizarea și educarea credincioșilor în ceea ce privește viața spirituală, tipărirea de broșuri, de mici catehisme și dialogurile duhovnicești au fost primii pași de înnoire a vieții spirituale, în primul rând, în mănăstiri, iar acestea au devenit focare de lumină și credință pentru mulțimile de credincioși pelerini care le-au vizitat, în căutarea unei dimensiuni duhovnicești a existenței. Desigur că, în această amplă mișcare spirituală și edilitar-gospodărească a mănăstirilor au fost implicați, în mod direct, și ierarhii eparhioți, care, conștientizând rolul capital al mănăstirilor în viața spirituală a eparhiei, le-au acordat o atenție specială, sprijinind procesul de reconstrucție a monahismului, cu tot ce implică el.

Vom exemplifica acest amplu demers de refacere a vieții monastice, așa cum s-a desfășurat el, în cele mai mari mitropolii din țară: Mitropolia Munteniei și Dobrogei și Mitropolia Moldovei și Bucovinei.

Mitropolia Munteniei și Dobrogei

Vrednicul de pomenire Teoctist Patriarhul, în calitate de Arhiepiscop al Bucureștilor și Mitropolit al Munteniei și Dobrogei, a ostenit mult ca viața monahală să cunoască o înflorire în această zonă a țării. Au fost reînființate peste 40 de mănăstiri și schituri. De menționat faptul că 6 dintre acestea au fost înființate începând cu anul 2007, cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Patriarh Daniel. A fost intensificat programul liturgic la toate

mănăstirile și schiturile din eparhie, s-au înființat grupuri psaltice care promovează muzica bisericească autentică, s-au tipărit cărți de folos duhovnicesc, iar în mănăstirile de călugărițe s-au redeschis ateliere de pictură, broderie și croitorie.

▲*Patriarhul Teoctist Arăpașu (1986-2007)*

La fel s-a întâmplat și în Arhiepiscopia Tomisului: în anul 1990 ființau aici doar câteva așezăminte monahale, iar în 2010 existau, deja, 19 așezări monastice.

În Arhiepiscopia Târgoviștei, pe lângă mănăstirile istorice, un număr de cinci mănăstiri au fost înființate după 1990, iar alte trei au fost reactivate.

În Arhiepiscopia Buzăului și Vrancei, în 1990 existau doar 3 așezăminte monahale, iar în prezent sunt 32 de mănăstiri și schituri.

În Arhiepiscopia Dunării de Jos, 13 mănăstiri și schituri au fost redeschise sau înființate. Același lucru s-a întâmplat și în Arhiepiscopia Argeșului și Muscelului, unde s-au înființat ori reînființat 11 mănăstiri și schituri.

În Episcopia Sloboziei și Călărașilor toate cele 11 mănăstiri și 3 schituri au fost înființate sau reînființate după 1990.

Un caz particular îl reprezintă Episcopia Alexandriei și Teleormanului, care, la data înființării, în 1996, nu avea nicio mănăstire în cuprinsul ei. Jertfa monahilor și monahiilor a făcut să înflorească „pustiul" acestei eparhii și, în aproape 14 de ani, au fost ctitorite 14 așezăminte monahale.

În Episcopia Tulcii, deși nou-înființată, există 9 mănăstiri și schituri, iar în Eparhia Giurgiului ființează 6 mănăstiri și schituri.

Viața duhovnicească în Mitropolia Munteniei și Dobrogei

Odată cu această lucrare anevoioasă de continuare a firului vieții monastice, în toate mănăstirile și schiturile din cele două mitropolii, viața duhovnicească s-a intensificat. Monahii și monahiile au avut în mijlocul lor adevărate modele de trăire duhovnicească; mulți dintre ei purtau stigmatele prigoanei și suferințelor îndurate în temnițele comuniste. Aceștia au fost cei care au constituit, pentru numărul foarte mare de novici, modele de răbdare, statornicie în credință, dovedită în condiții din cele mai grele: pribegie sau temniță grea. Duhovnicii mănăstirilor care au rezistat tăvălugului comunist au fost, pentru așezămintele monahale, lumini care au călăuzit noile chinovii pentru ca ele însele să devină lumini într-o lume în căutare de sens după libertatea din 1990, când de foarte multe ori această libertate a fost înțeleasă și trăită ca anarhie.

În cadrul Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, unul dintre duhovnicii de seamă a fost părintele *Arhimandrit Benedict Ghiuș*, una dintre persoanele *harismatice* ale Ortodoxiei românești. Deși aproape toată viața a trăit-o în mijlocul credincioșilor, a învățat, prin discreție și modestie, să se îmbrace în mantia smereniei, reușind să viețuiască permanent asemenea unui autentic monah.

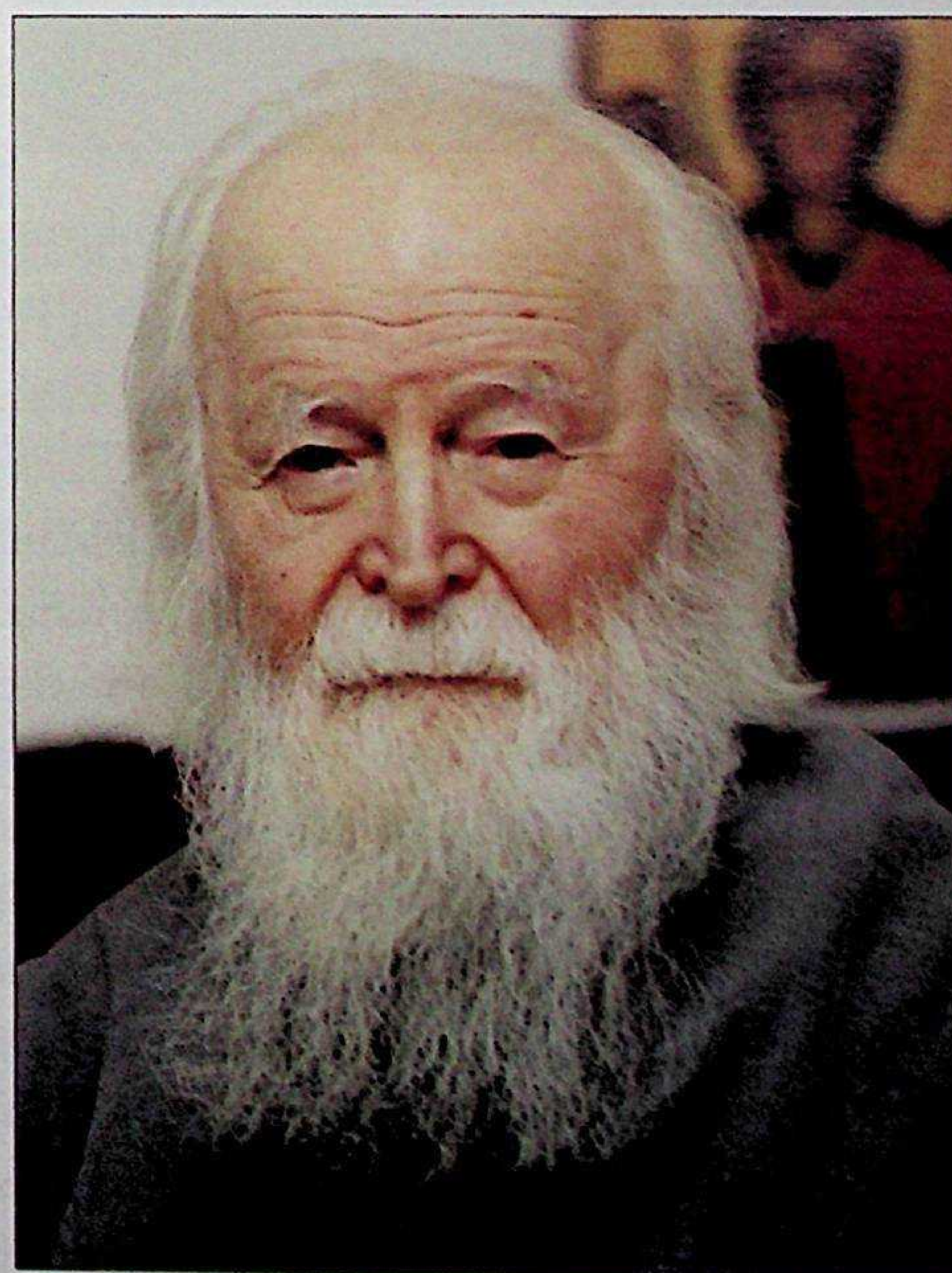

Părintele Benedict Ghiuș s-a născut la 21 octombrie 1904, în localitatea Domnești, jud. Vrancea. Școala primară a urmat-o în satul natal, cursul secundar la Liceul „Codreanu" din Bârlad, continuându-și apoi studiile la Seminarul din Galați. La încheierea studiilor teologice, la Facultățile de Teologie din Chișinău și București, cu rezultate de excepție, a fost propus pentru o bursă la Facultatea de Teologie Catolică din Strasbourg, pe care a urmat-o, obținând titlul de Doctor în Teologie și devenind unul dintre cei mai bine pregătiți slujitori ai Bisericii din România acelor vremuri.

Răspunzând unei chemări tainice, în anul 1934 a fost tuns în monahism la Mănăstirea Noul Neamț (Chițcani), jud. Tighina – Basarabia, primind numele monahal de Benedict. În data de 1 octombrie 1934 a fost hirotonit ierodiacon, iar peste doi ani, la 1 iunie 1946, a fost hirotonit ieromonah și hirotesit duhovnic. A fost un devotat slujitor și un bun colaborator al Mitropolitului Visarion Puiu, care l-a numit profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți. Valoarea intelectuală și morală a acestuia au făcut să fie numit preot slujitor, duhovnic și predicator la Catedrala Patriarhală din București, de către patriarhul Nicodim Munteanu. Datorită bogatei sale activități, a fost ales episcop pentru Eparhia Hotinului, lucru nerealizat din cauza invaziei sovietice din 1944. Pe lângă misiunea de slujire la Catedrala Patriarhală, a împlinit și unele funcții administrative: președinte al Comisiei de supraveghere și îndrumare a candidaților la preoție, profesor la Seminarul Teologic din București și egumen pentru personalul monahal din sectoarele Arhiepiscopiei Bucureștilor, organizând o serie de întruniri în incinta Mănăstirii Antim din București.

▲ *Arhimandritul Benedict Ghiuș (1904-1990)*

▼ *Arhimandritul Sofian Boghiu (1912-2002)*

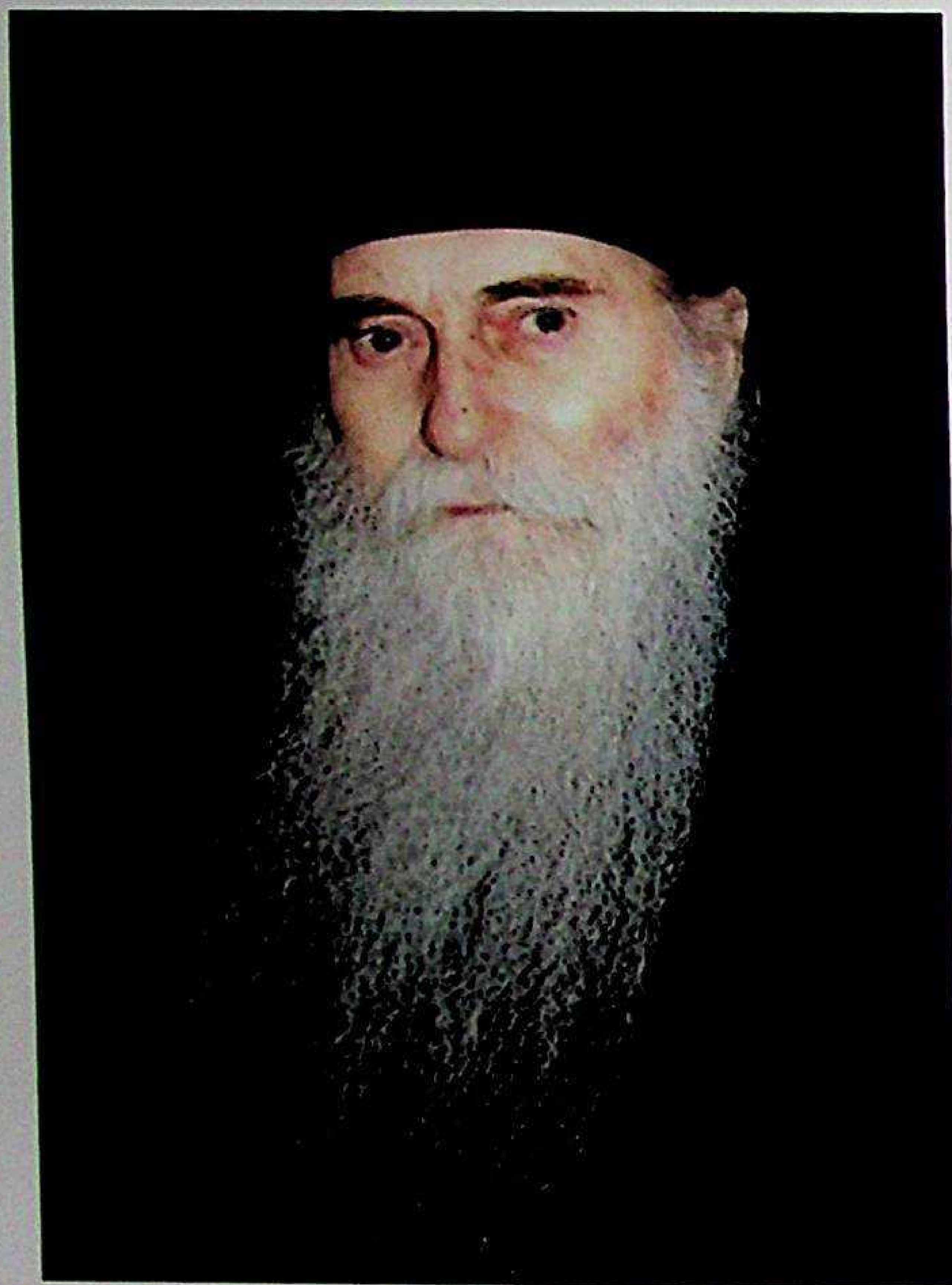

În cadrul întâlnirilor ținute a discutat, pe lângă probleme cu caracter duhovnicesc, și o serie de probleme politice, criticând adeseori regimul comunist din țară. La 14 iunie 1958 a fost arestat, judecat și condamnat de Tribunalul Militar din București la detenție pe viață. După recurs, condamnarea s-a redus la 18 ani de muncă silnică, din care a executat șase ani la Jilava, apoi la Aiud și la Salcia, în Balta Brăilei. A fost eliberat pe 25 iunie 1964, fiind grațiat prin *Decretul nr. 340*/1964, alături de mulți alți deținuți politici. În 1974 s-a retras la Mănăstirea Cernica, unde a trecut la cele veșnice în ziua de 12 iunie 1990.

O altă figură luminoasă a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei a fost și *Arhimandritul Sofian Boghiu*, duhovnicul din „pustiul Bucureștilor". Originar din Moldova de peste Prut, părintele Sofian a adus cu sine sensibilitatea specifică basarabenilor. Iscusit duhovnic al Mănăstirii

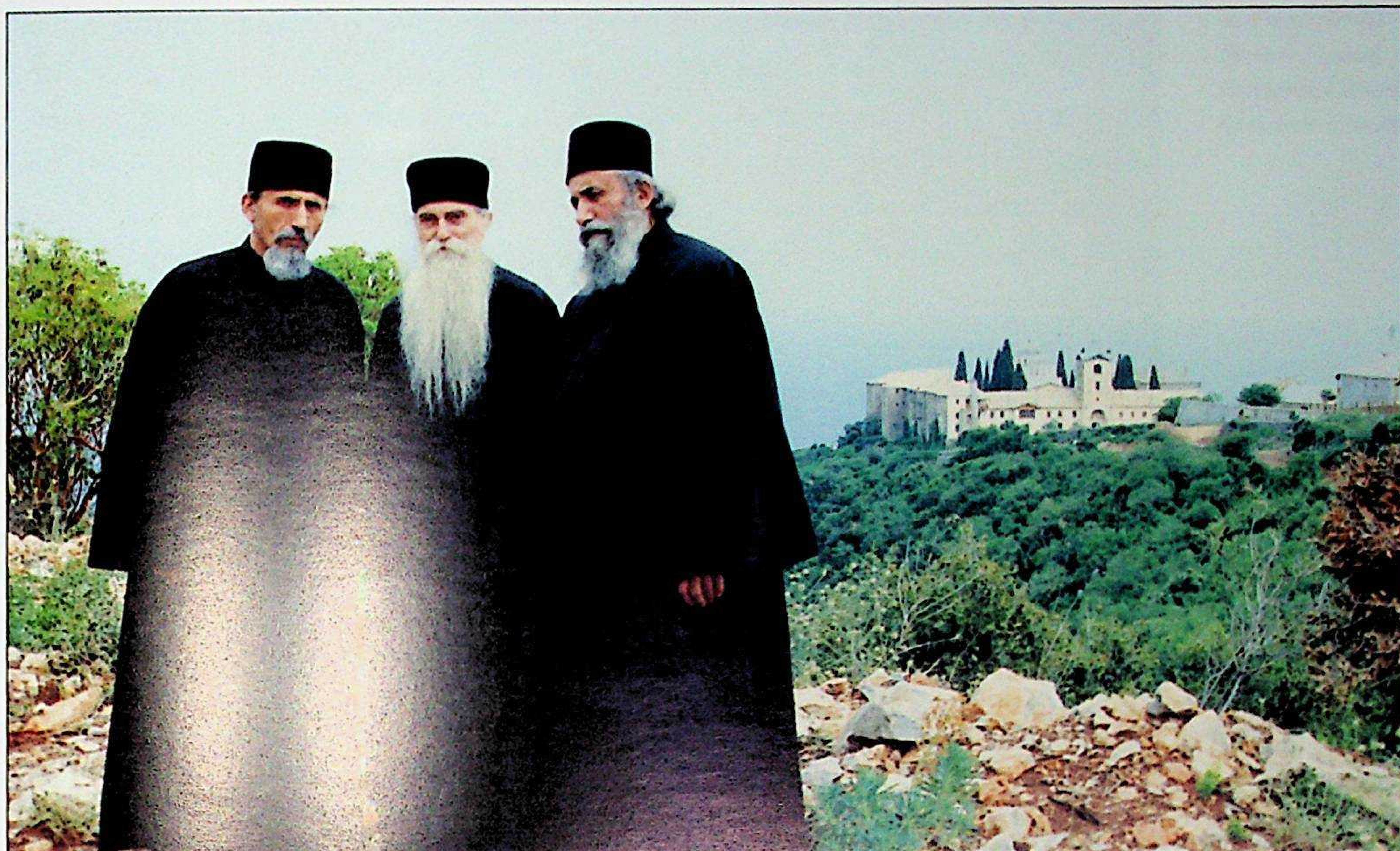
Antim, dar și al întregii Eparhii a Bucureștilor, părintele Sofian a modelat mii de suflete și le-a împărtășit *lumină din lumina lui Hristos*. Cu aceeași candoare duhovnicească, părintele Sofian a pictat cu măiestrie multe icoane, fiind cunoscut ca unul dintre cei mai iscusiți iconari din secolul trecut, chipul lui fiind, el însuși, o „icoană" de bunătate, blândețe și credință. Arhimandritul Sofian uita de sine de multe ori, dar se îngrijea de cei mulți. Spovedaniile, omiliile, sfaturile, slujbele, pictura și cântarea i-au umplut cu folos viața aceasta pământească și l-au pregătit pentru veșnicele bunătăți.

Cunoscut în toată țara, *Arhimandritul Arsenie Papacioc* reprezintă un punct de reper pentru viața duhovnicească din perioada la care facem referire. Duhovnic, din anul 1976, la Stavropighia Patriarhală „Sfânta Maria" din Techirghiol, părintele Arsenie are o istorie a vieții demnă de filele *Patericului*. S-a născut în 1914 ca al șaptelea copil al părinților Vasile și Stanca, în satul Misleanu, comuna Perieți, județul Ialomița. Numele civil al părintelui Arsenie a fost Anghel. De mic, Anghel a dovedit o memorie bună și o inteligență nativă. După câteva încercări eșuate, s-a călugărit în cele din urmă la Mănăstirea Sihăstria din județul Neamț, la slujbă participând părinții Sofian Boghiu și Benedict Ghiuș, iar naș de călugărie fiind părintele Petroniu Tănase. După hirotonirea întru preot, părintele Arsenie a fost numit spiritual la Seminarul monahal de la Neamț. A urmat mutarea la Mănăstirea Slatina, unde a fost egumen. De aici a fost arestat și dus la Suceava, anchetat 90 de zile, bătut și chinuit pentru acuzații fără niciun suport real. După ani de detenție, de interminabile anchete și deplasări de la un penitenciar la altul, de la Vaslui, unde era un lagăr de muncă forțată, la temuta închisoare de la Aiud, părintele a fost eliberat și i s-a permis să slujească la o parohie din Ardeal. De aici a ajuns, în 1976, la Mănăstirea „Sfânta Maria" – Techirghiol. A trecut la cele veșnice la 19 iulie 2011.

▲*Arhimandritul Arsenie Papacioc (1914-2011)*

Un alt duhovnic cu viață aleasă din Arhiepiscopia Bucureștilor a fost și *Arhimandritul Gavriil Stoica* de la Mănăstirea Zamfira. Din pilda vieții sale, învățăm statornicia, dăruirea și jertfelnicia închinate Mântuitorului Hristos, în vremuri grele, de încercare și luptă cu un regim ostil Bisericii. Arhimandritul Gavriil Stoica s-a născut în anul 1935, fiind educat în spirit creștin, purtând cu el evlavia moștenită în casa părinților săi din Aninoasa Argeșului. Doi dintre cei șapte copii ai familiei Stoica au ales drumul mănăstirii, Gavriil la Schitul Slănic, nu departe de casă, iar Ion (Justinian) la Mănăstirea Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus și, mai târziu, la Schitul românesc „Prodromu" de la Muntele Athos. În cei aproape 60 de ani de viețuire în cinul monahal, Arhimandritul Gavriil a întâlnit numeroși duhovnici și călugări rugători, făcând ascultare în obștile cunoscutelor mănăstiri: Neamț, Curtea de Argeș, Cheia, Sinaia, Căldărușani și Zamfira. Însuflețit de elan misionar, a oferit credincioșilor *lumină din lumina cărților*, împărțind în dar tipărituri folositoare de suflet. Acesta a fost motivul pentru care regimul comunist a dispus arestarea lui, în anul 1964. Anii de

▲ *Arhimandritul Gavriil Stoica împreună cu fratele său Iustinian și Părintele Arsenie Papacioc, la Schitul Prodromu din Muntele Athos (1990)*

detenție l-au întărit în lupta duhovnicească și în apostolatul său plin de râvnă sfântă. La eliberarea din temnițele comuniste s-a stabilit în Mănăstirea Cheia, împreună cu părintele Arsenie Papacioc, cunoscutul duhovnic de la Techirghiol, mai târziu la Mănăstirea Zamfira de pe Valea Teleajănului. Arhimandritul Gavriil Stoica a fost un bun slujitor și predicator. După 1990 s-a implicat în predarea religiei în școlile din localitățile dimprejurul Mănăstirii Zamfira, unde și-a petrecut ultimii 30 de ani ai vieții.

Mulți monahi îmbunătățiți s-au nevoit și în eparhiile sufragane ale Mitropoliei Munteniei și Dobrogei. În Arhiepiscopia Dunării de Jos menționăm pe părintele *Arhimandrit Ieronim Motoc (1915-1990)*, născut în părțile Brașovului și intrat, la vârsta de 15 ani, în obștea Mănăstirii Cheia. A urmat Seminarul de la Cernica, precum și Facultatea de Teologie din București. A fost stareț al Mănăstirii Cheia și exarh al mănăstirilor din Episcopia Râmnicului și Argeșului. Din 1950 a fost vicar administrativ la Dunărea de Jos, până în 1986. La propunerea Episcopului Chesarie Păunescu, în 1950, Sfântul Sinod i-a acordat rangul de arhimandrit. La Galați s-a remarcat prin evlavia și sensibilitatea sufletească, dar și prin intensa și bogata activitate administrativă. A fost „o personalitate proeminentă a vieții bisericești de la Dunărea de Jos", o pildă de „statornicie, sârguință și atașament", pe care cei apropiați nu o pot uita. Este înmormântat la Mănăstirea Cocoș din jud. Tulcea.

Arhimandritul Teofil Pandele (1912-2001), originar din com. Lupești, din fostul județ Covurlui, a absolvit Seminarul „Nifon", Academia de Studii Comerciale și Industriale (1941) și Facultatea de Teologie din București (1947). A intrat în viața monahală în anul 1933, la Mănăstirea „Noul Neamț" din Basarabia, fiind hirotonit ierodiacon și ieromonah de mitropolitul Gurie Grosu. În același timp a îndeplinit și funcția de revizor contabil. După 1946 a ocupat diferite posturi de răspundere în Administrația Patriarhală și în Ministerul Cultelor.

În anul 1947, patriarhul Nicodim i-a acordat demnitatea de arhimandrit mitrofor. Începând cu anul 1952, arhimandritul Teofil a activat la Galați, îndeplinind diferite funcții, pentru ca, în 1965, să se stabilească la Mănăstirea „Sfinții Arhangheli" – Metoc, pe care o restaurează și o împodobește cu pictură. La reînființarea mănăstirii, în 1994, este numit stareț al acesteia. A fost un monah cu râvnă deosebită pentru viața liturgică, fiind deseori căutat de mulți credincioși din Galați și nu numai, dar și mare ajutător al monahilor și al mănăstirilor din întreaga țară.

Arhimandritul Simeon Ovezea (1926-2002) s-a născut la 13 iulie 1926, la Cazasu. A absolvit Liceul „N. Bălcescu" din Brăila și Facultatea de Teologie din București (1950), intrând ca frate în Mănăstirea Sihastru, jud. Vrancea, unde a fost hirotonit diacon. În 1955, înainte de desființarea mănăstirii, a fost condamnat de Tribunalul Regional Bârlad la 18 luni de închisoare corecțională, fiind mai apoi arestat sub acuzația de „uneltire împotriva ordinii statului" și condamnat la 10 ani de închisoare. În anul 1958 a fost arestat din nou, la Mănăstirea Măxineni, pe motiv de „abuz în funcție" fiind condamnat și închis la penitenciarul Ostrov. Va fi arestat pentru a treia oară, în 1960, pentru „port ilegal de uniformă". După 1970, cu binecuvântarea episcopului Antim al Buzăului, s-a stabilit la Mănăstirea Ciolanu, unde a fost hirotonit ieromonah, în 1980. Începând cu anul 1990 s-a retras la fosta Mănăstire Măxineni, reluând astfel firul vieții călugărești la această străveche vatră mănăstirească din inima Bărăganului. S-a sfârșit din viață în anul 2002, în urma unui tragic accident, lăsând în urmă o moștenire spirituală exemplară și un model de viețuire plină de aspră asceză și nevoință pentru mântuirea sufletului.

Monahia Teodosia Lațcu (1917-1990) s-a născut într-o familie de intelectuali din Brașov. A studiat limbile clasice și limba franceză la Universitatea din Cluj Napoca, unde, după absolvirea facultății, în 1941, a și lucrat într-un post de cercetător în cadrul Institutului Român de Lingvistică, până în 1948. A debutat, în același timp, la revista *Gândirea*, unde a publicat poezii religioase de o rară sensibilitate, adunate în volumele: *Insula Albă*, *Osana Luminii* și *Poemele Iubirii*. În 1948 a intrat în monahism la Mănăstirea Vladimirești, unde a fost călugărită cu numele de Teodosia. La desființarea mănăstirii a fost arestată, suferind trei ani de detenție. După eliberare s-a întors în casa părintească din Brașov, colaborând la traduceri din Sfinții Părinți, în cadrul colecției *Părinți și Scriitori Bisericești*. În 1990 a revenit la Mănăstirea Vladimirești, unde a și murit după scurtă vreme, fiind înmormântată în cimitirul mănăstirii.

Mitropolia Moldovei și Bucovinei

În *Mitropolia Moldovei și Bucovinei*, unde a păstorit Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, din iunie 1990 până în anul 2008, în calitate de chiriarh al acestei mitropolii, cu inspirată și neobosită trudă, a făcut ca așezămintele monahale din cuprinsul eparhiei să devină adevărate ferestre către cer, icoane de lumină duhovnicească și cultură filocalică, dar și loc de slujire filantropică. După 1990 au fost înființate aproximativ 70 de mănăstiri și schituri. La finele anului 2008, în Arhiepiscopia Iașilor ființau 97 de mănăstiri și schituri, având un număr de 1909 călugări și călugărițe. Cele existente au răspuns cerințelor numeroase ale credincioșilor prin frumoasele slujbe săvârșite pentru folosul pelerinilor, hramurile mari

Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Biserici de mănăstiri restaurate, zidite sau resfințite prin purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Patriarh Daniel

Mănăstirea Hlincea, jud. Iași

Mănăstirea Hadâmbu, jud. Iași

Centrul cultural-pastoral „Sf. Daniil Sihastrul" de la Mănăstirea Durău

Centrul social-cultural „Sf. Paisie" de la Mănăstirea Neamț

Mitropolitul Daniel al Moldovei urcând pe muntele Ceahlău

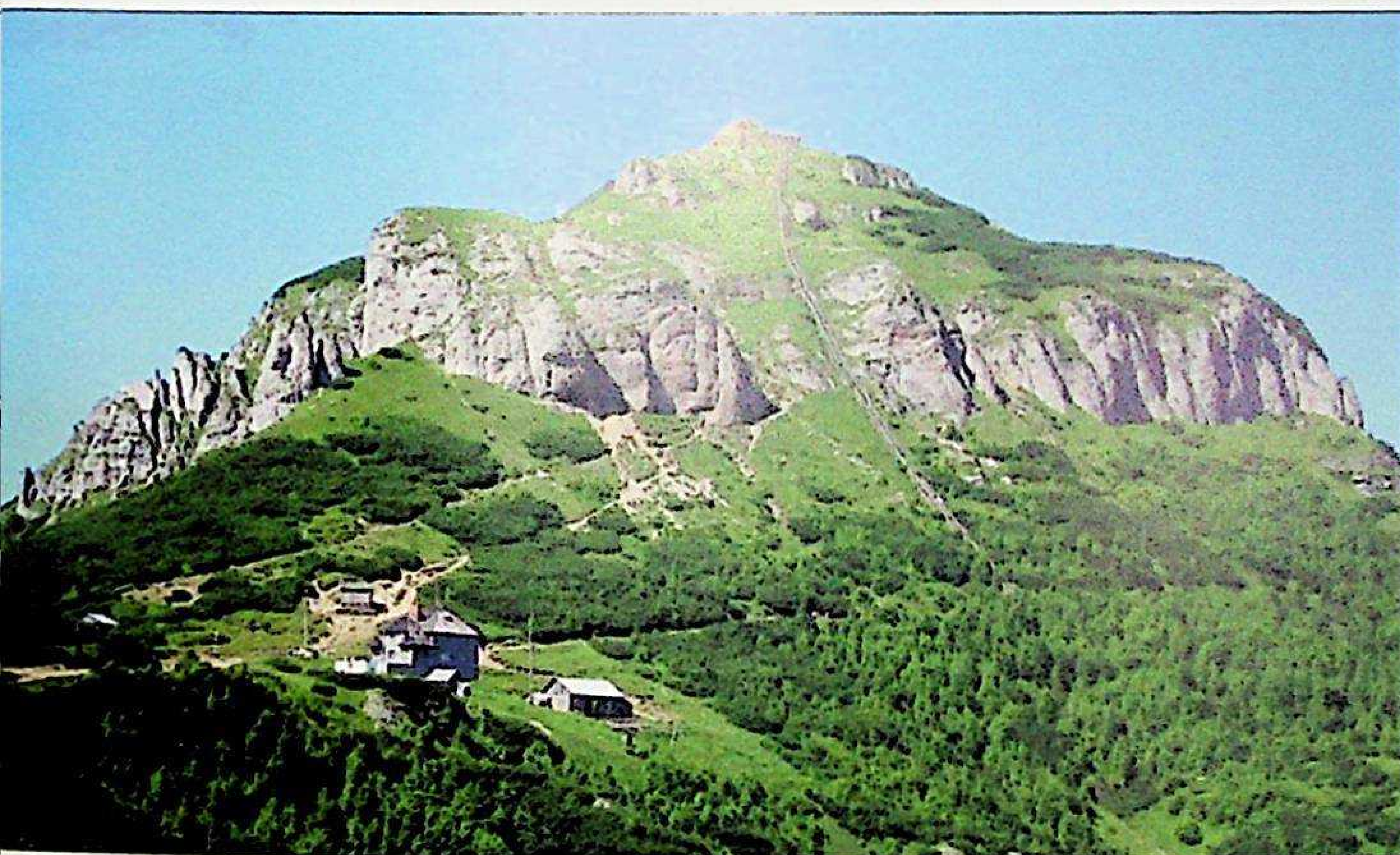
Sărbătoarea Schimbării la Față a Domnului, respectiv Sfânta Liturg

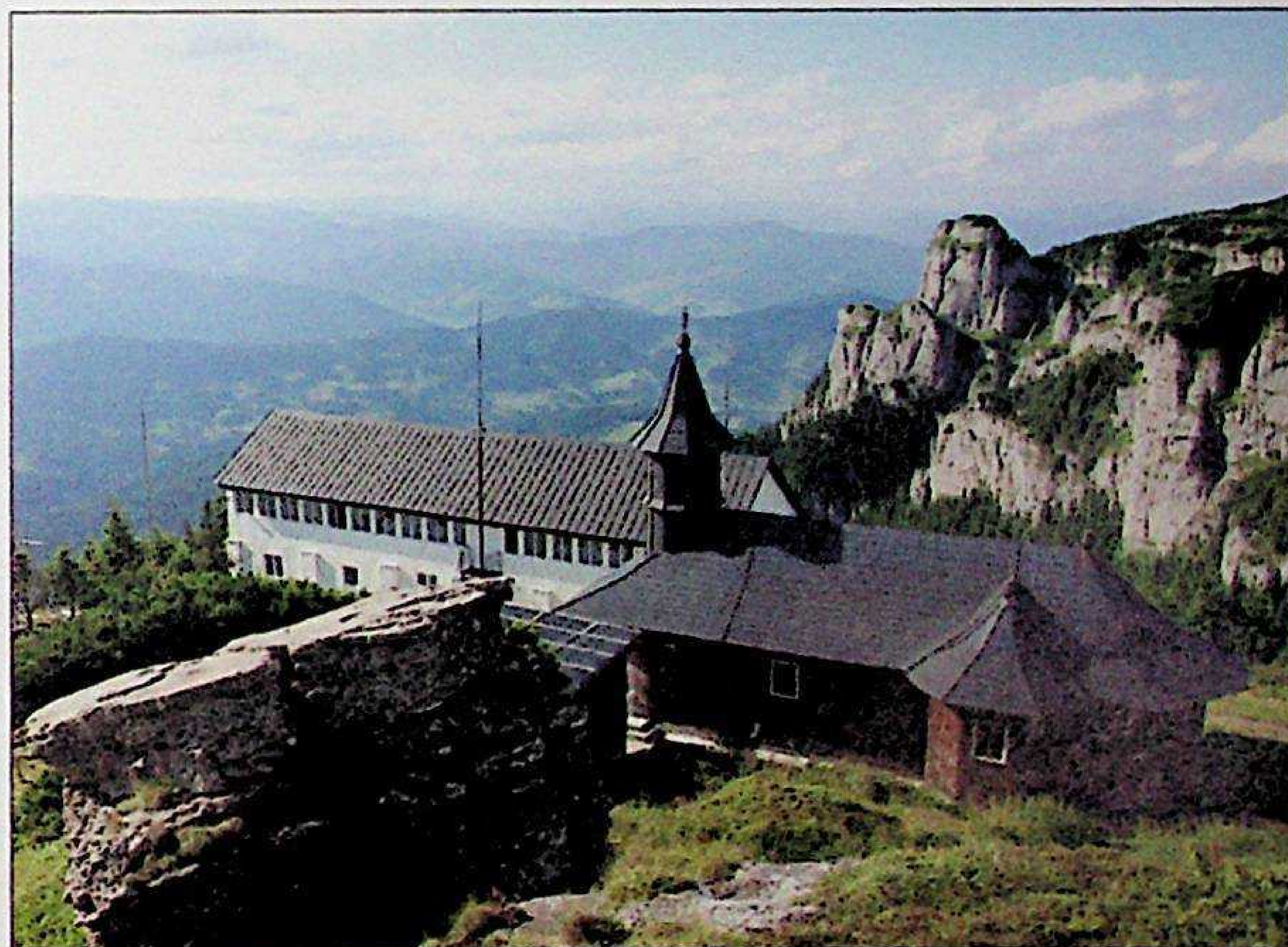
Noul arhondaric al Mănăstirii Hadâmbu

Noua stăreție a Mănăstirii Neamț

Vârful Toaca, Muntele Ceahlău

Biserica „Schimbarea la Față" – Ceahlău, Neamț

oficiată de Mitropolitul Daniel al Moldovei pe muntele Ceahlău

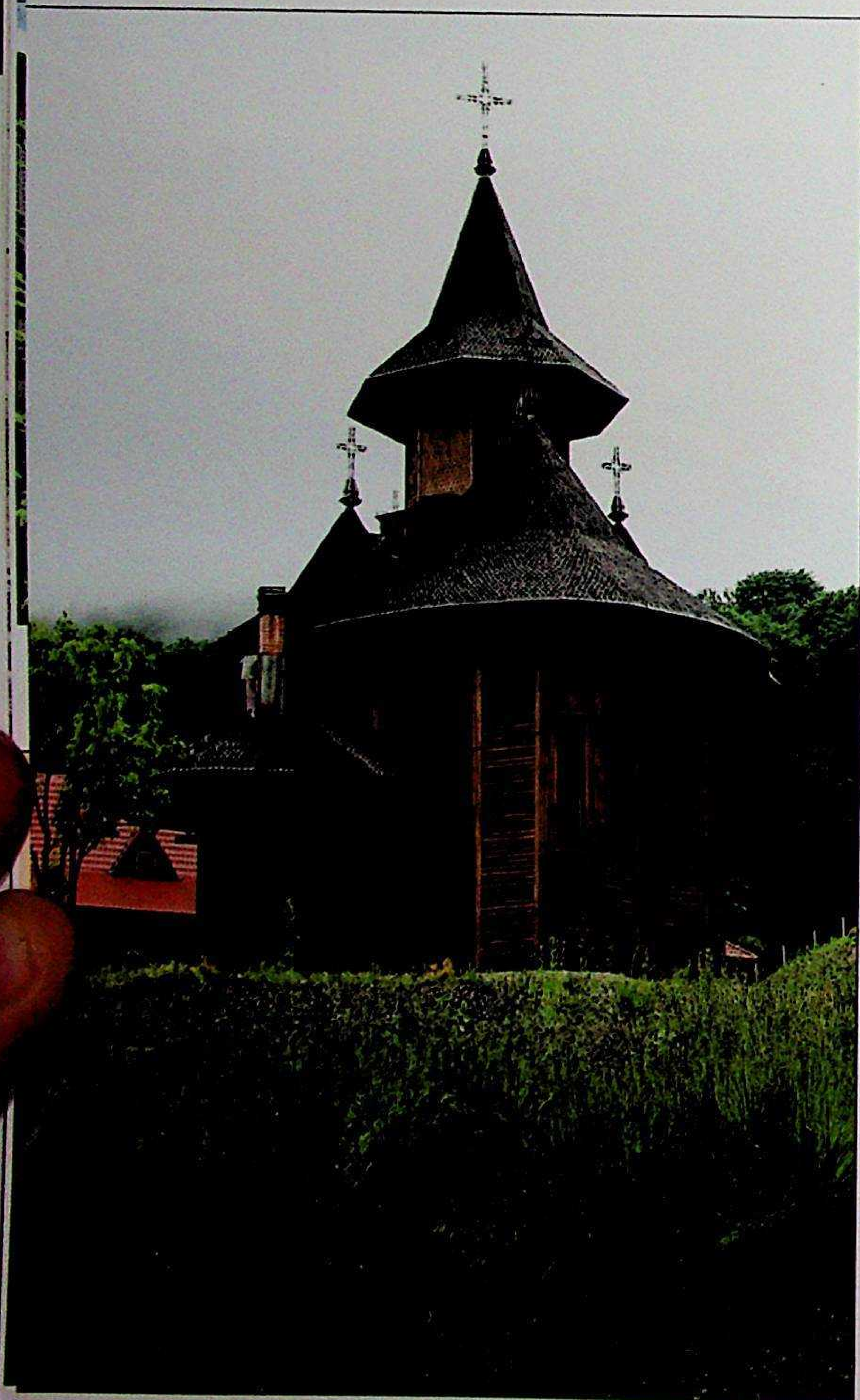
Mănăstirea Gorovei

Monahul Daniel Ciobotea împreună cu arhim. Paisie Olaru
la mănăstirea Sihăstria

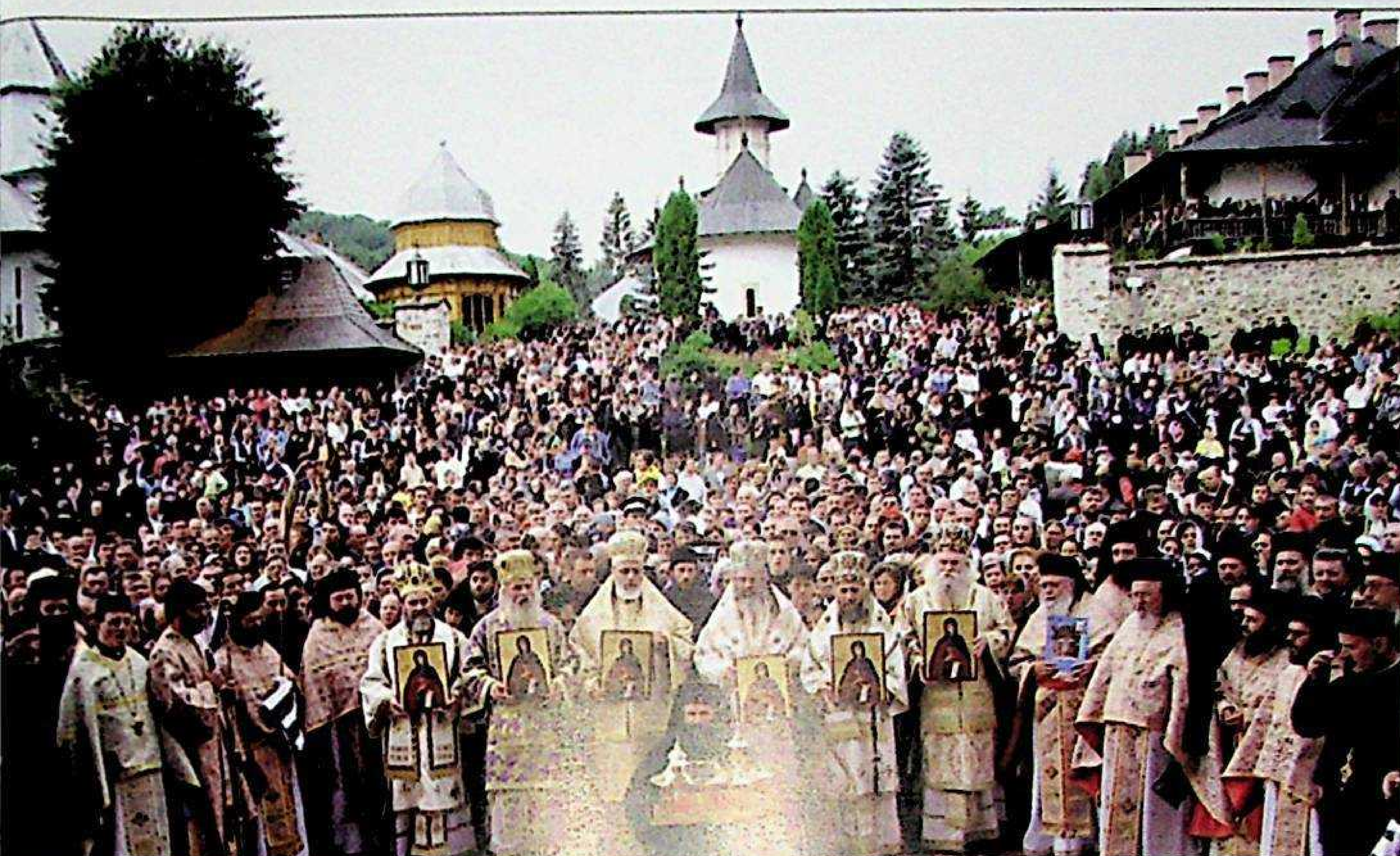
Sfințirea bisericii noi cu

Schitul „Poiana lui Ion", jud. Neamț, vizita pastorală a Mitropolitului Daniel al Moldovei

Sf. Teodora de la Sihla" a Mănăstirii Sihăstria, jud. Neamț*

Monahul Daniel Ciobotea împreună cu arhim. Ilie Cleopa la Mănăstirea Sihăstria

Mănăstirea Popăuți (stânga), noua biserică (centru), respectiv noua casă monahală (dreapta)

Schitul „Icoana Nouă", jud. Neamț

Mănăstirea Guranda, jud. Botoșani

Mănăstirea Golia, Iași

Resfințirea bisericii Mănăstirii Golia (17 oct. 2010)

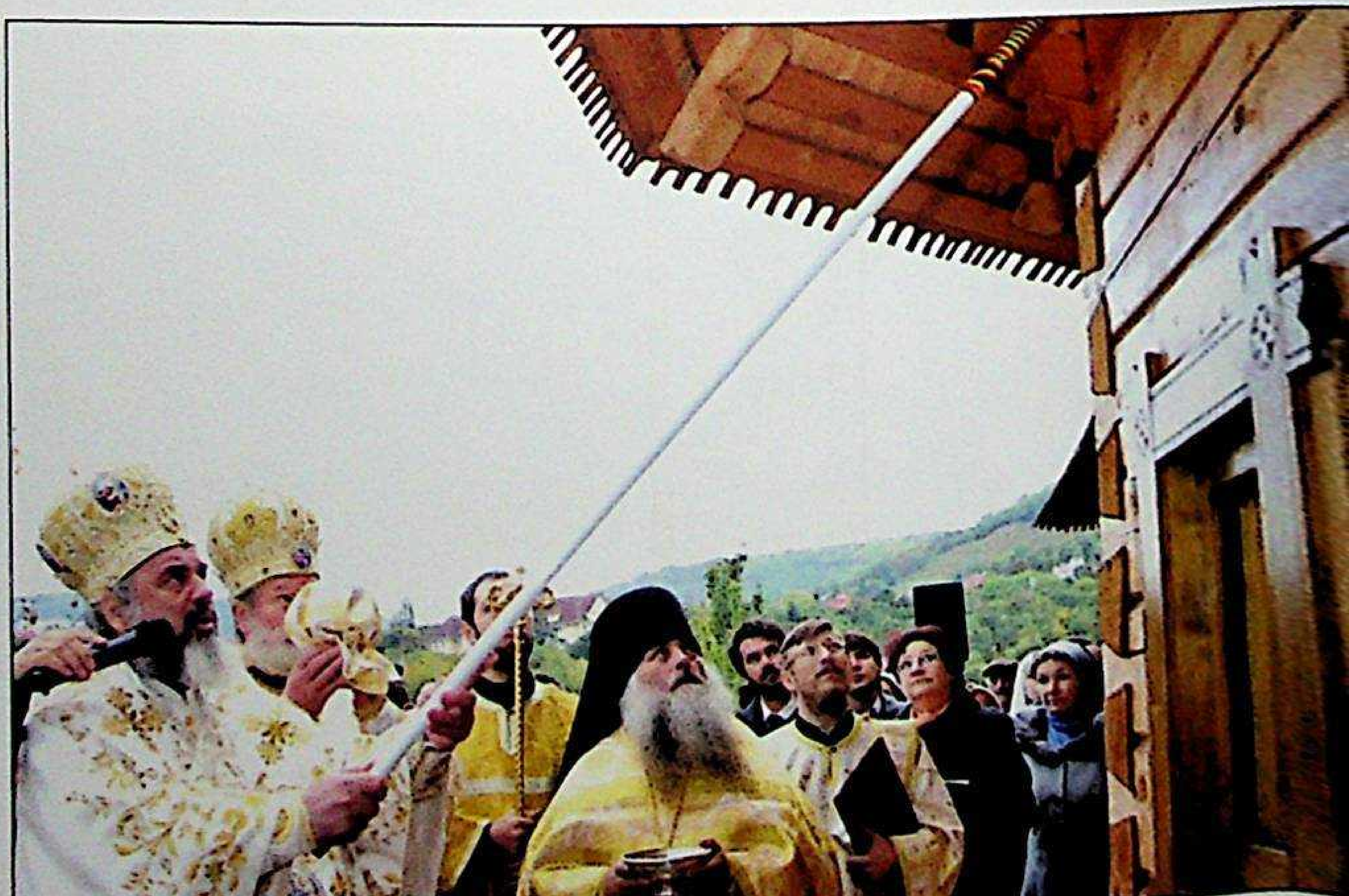

Noua biserică a Mănăstirii Arad-Gai, jud. arad

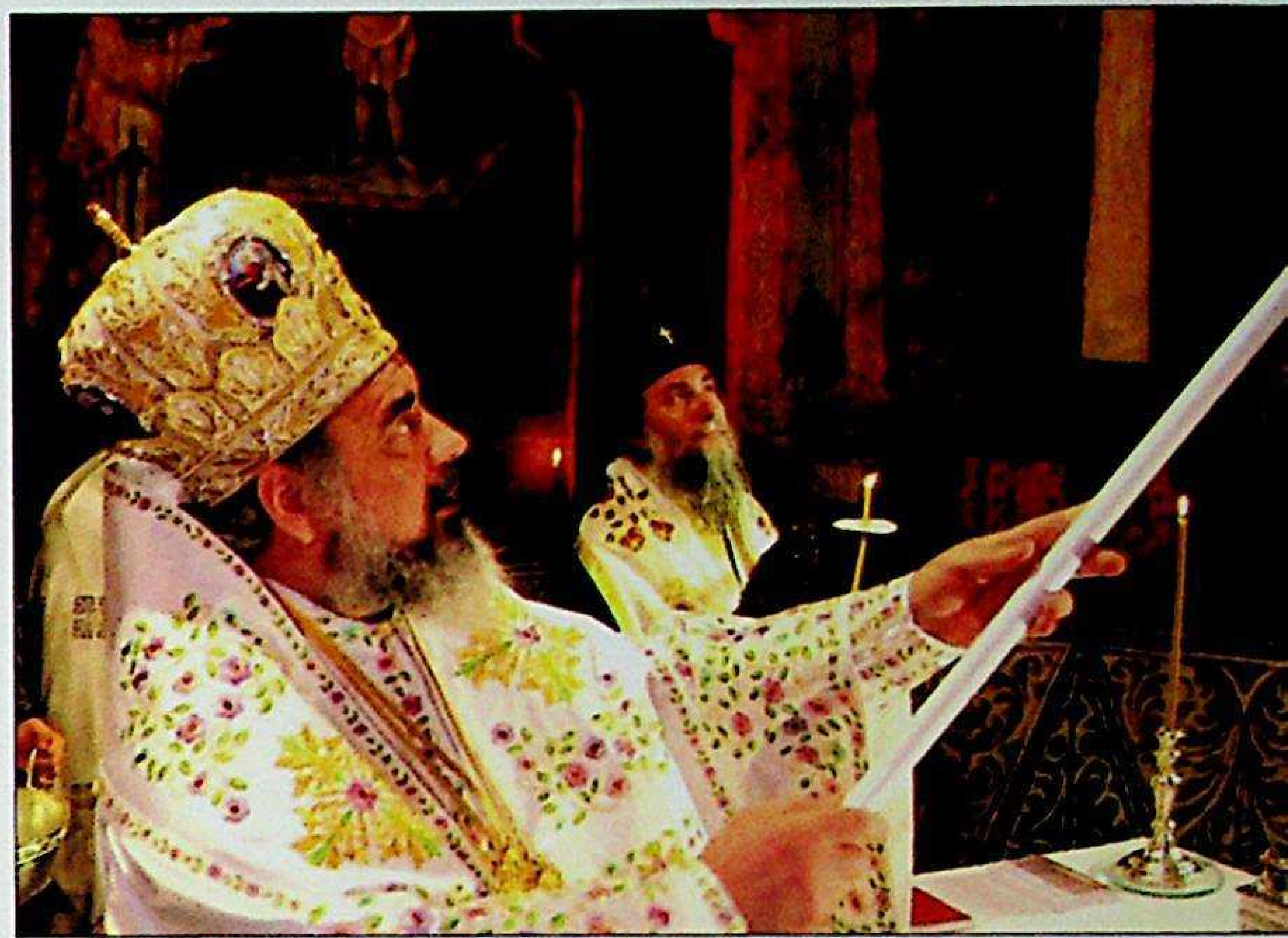
Sfințirea noii biserici a Mănăstirii Arad-Gai (25 sept. 2011)

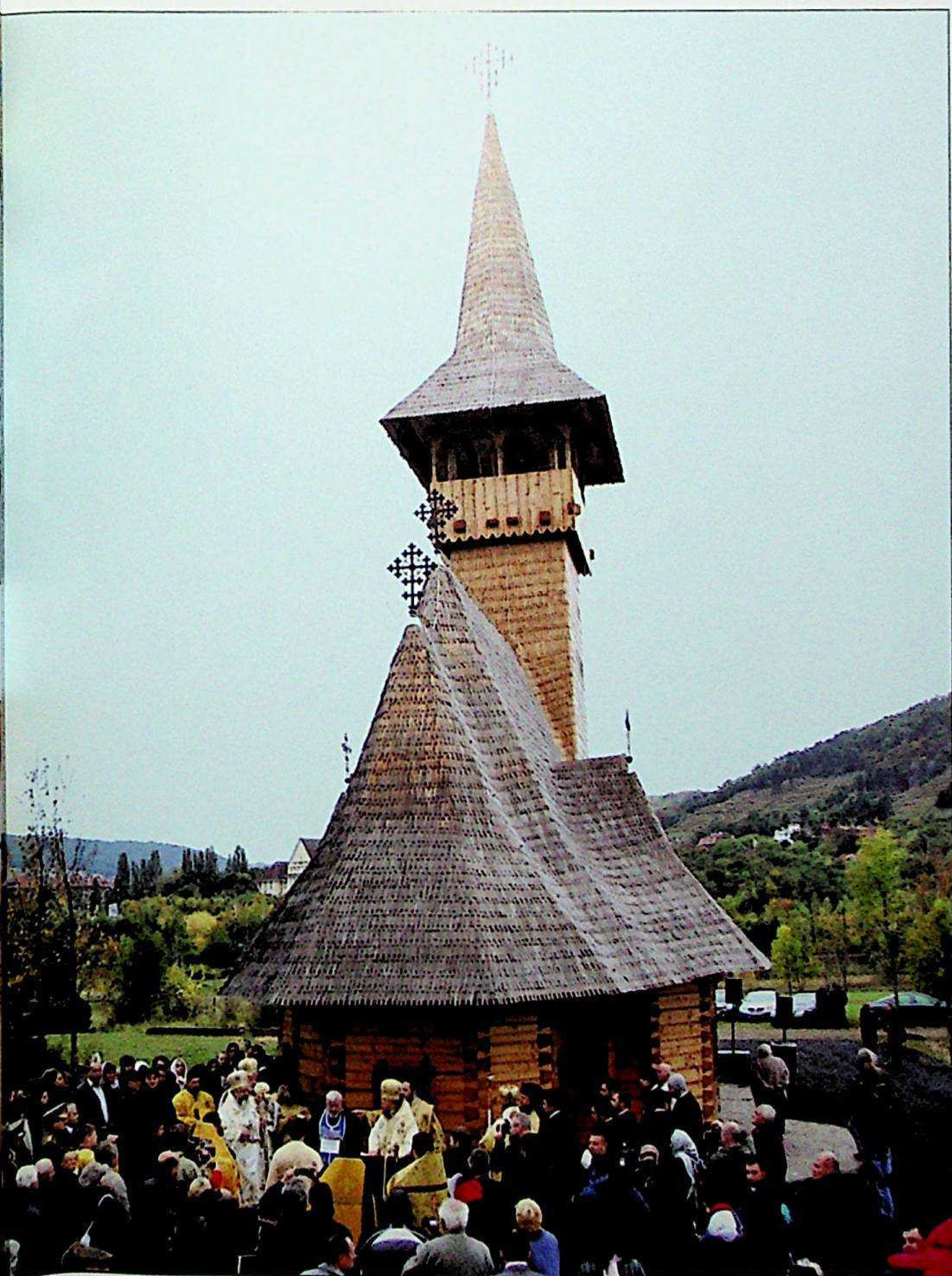

Momente din timpul vizitei oficiale în orașul Moșt (Cehia) cu prilejul sfințirii unei biserici românești (9 oct. 2011)

Resfințirea Paraclisului Reședinței Patriarhale din București (22 iul. 2011)

Biserica românească din Most-Cehia

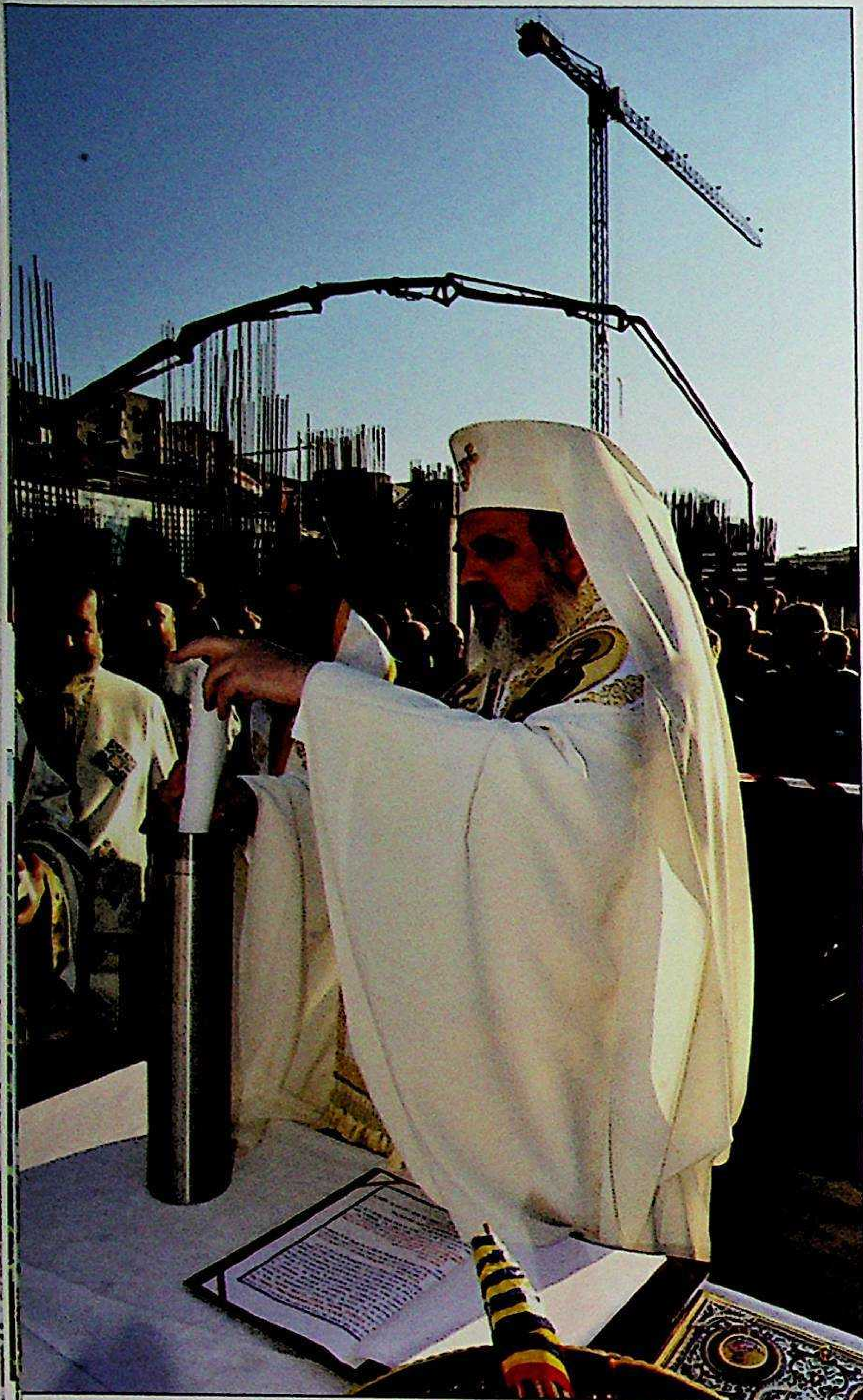

Paraclisul Reședinței Patriarhale din București

Preafericitul Părinte Patriarh Daniel la Mănăstirea Moldovița, Suceava (22 aug. 2011)

Sfințirea Radierului Catedralei Mântuirii Neamului (28 iun. 2012)

Resfințirea bisericii Mănăstirii Stavropoleos (4 iun. 2012)

Sfințirea Radierului Catedralei Mântuirii Neamului (28 iun. 2012)

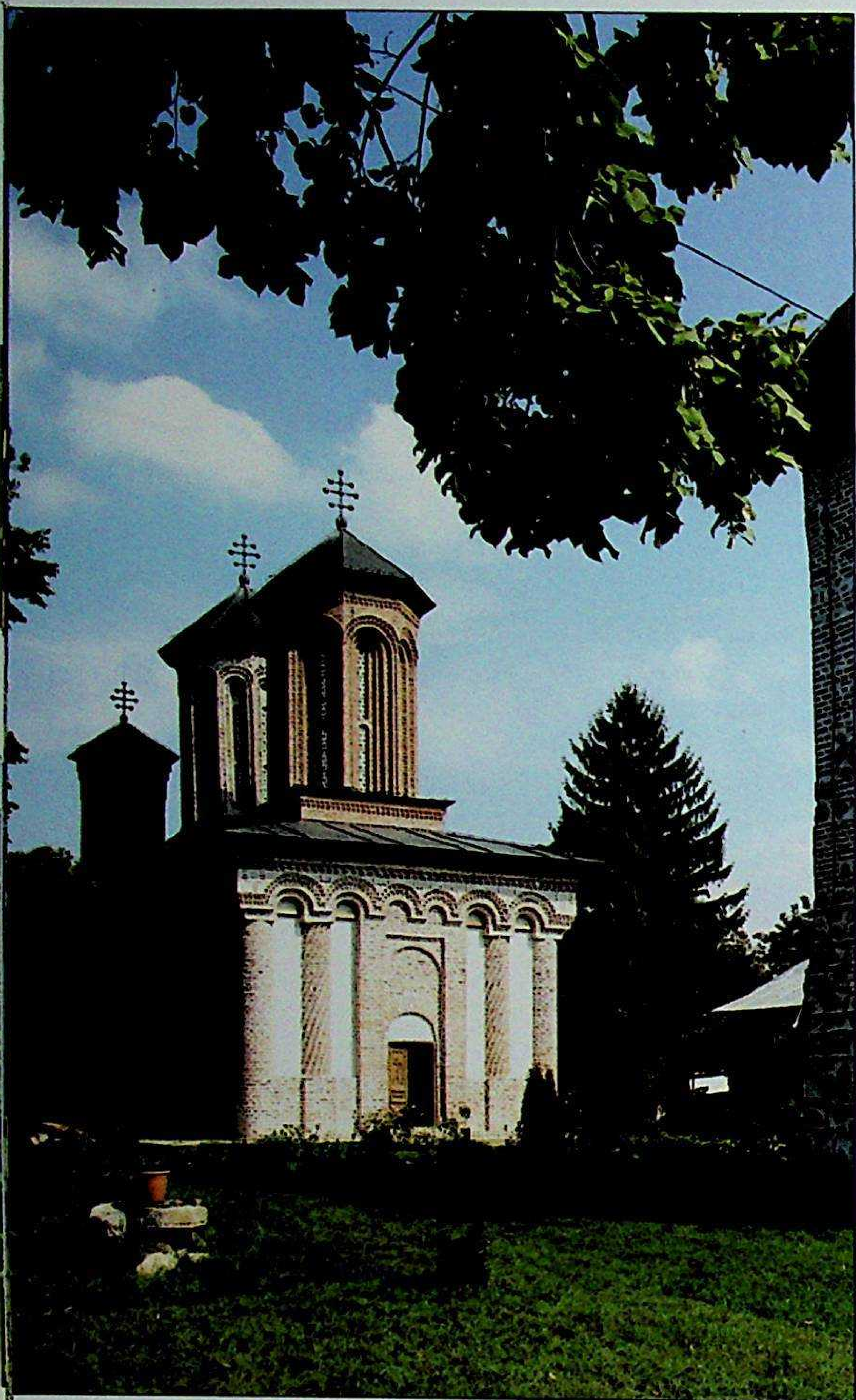
Macheta Catedralei Mântuirii Neamului

Resfințirea bisericii Mănăstirii Stavropoleos (4 iun. 2012)

Sfințirea Paraclisului Catedralei Mântuirii Neamului (24 oct. 2011)

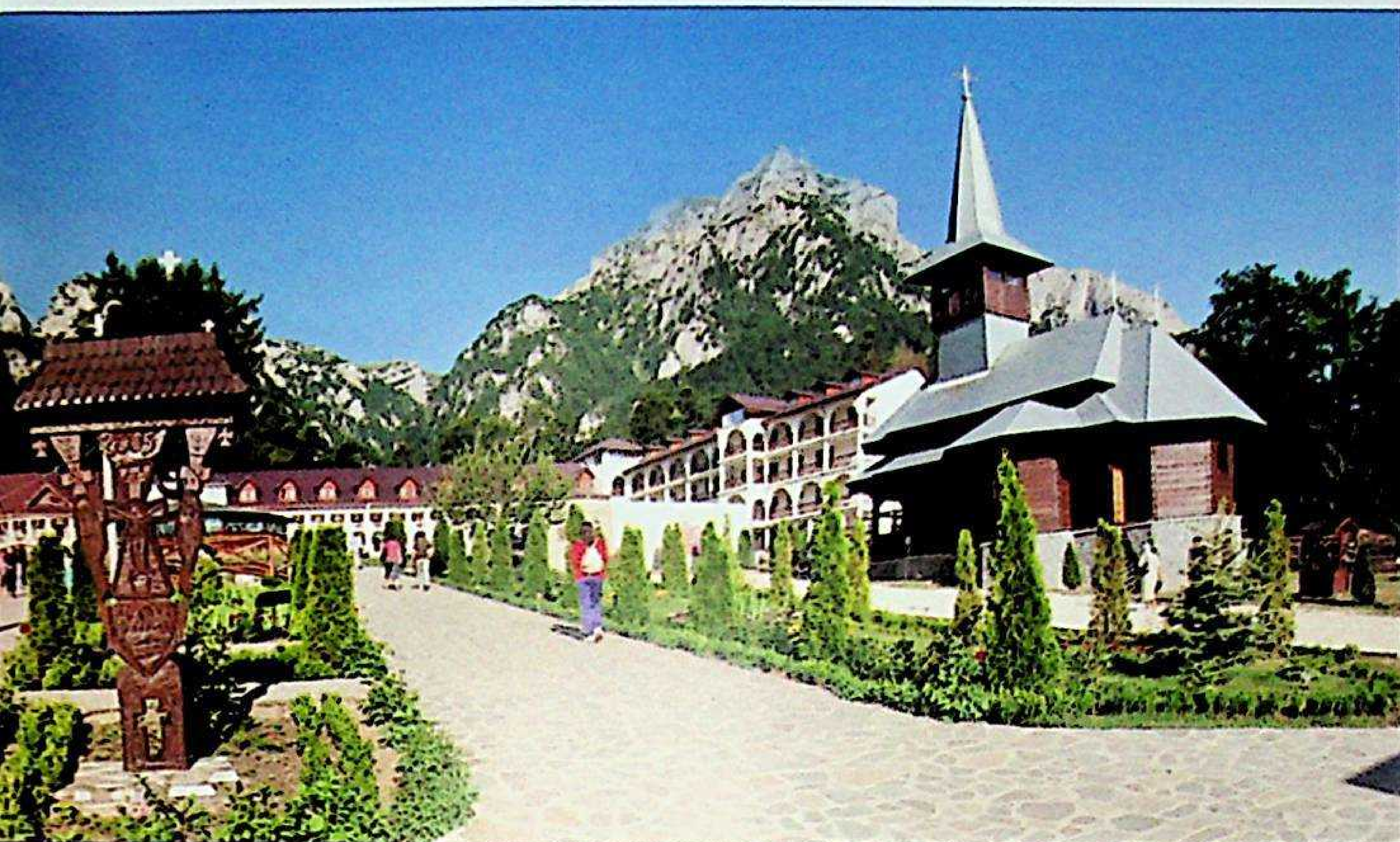

Resfințirea bisericii Mănăstirii Snagov (26 sept. 2012)

Sfințirea și inaugurarea pasarelei pietonale de la Mănăstirea Snagov (20 nov. 2010)

Sfințirea Centrului social-pastoral „Sfânta Cruce" de la Mănăstirea Caraiman, jud. Prahova (20 iul 2012)

Palatul Bibliotecii Sfântului Sinod

Sfințirea Bibliotecii Sfântului Sinod de la Mănăstirea Antim (28 oct. 2012)

Sinaxa stareților și stareţelor din Mitropolia Munteniei și Dobrogei la Palatul Patriarhiei (25 sept. 2012)

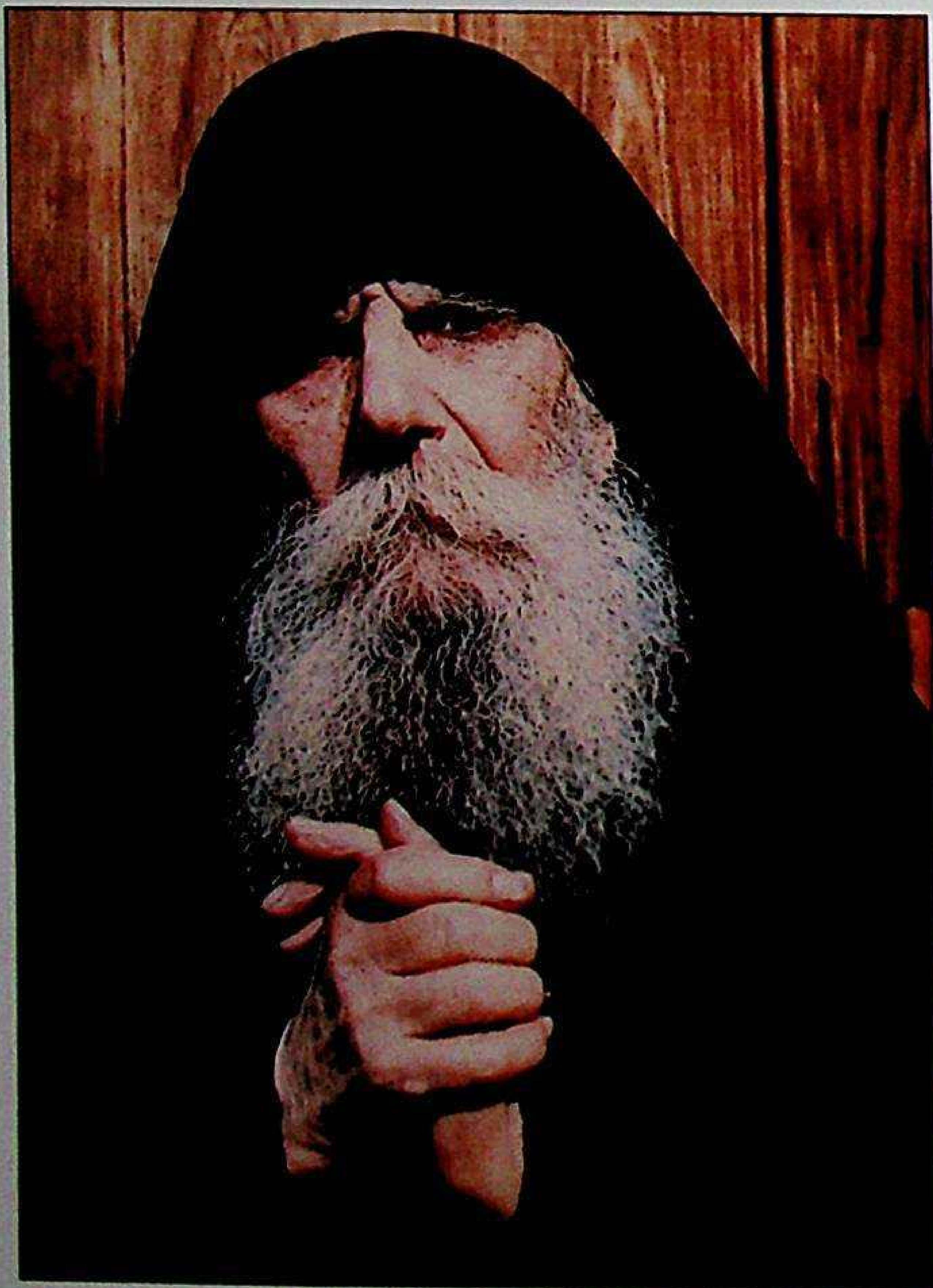
adunând zeci de mii de credincioşi, prin cărţile tipărite, CD-urile cu muzică bisericească şi predici, icoane pictate, litografii şi candele, care au adus mult căutata lumină a Evangheliei lui Hristos în casele credincioşilor. Este o caracteristică generală faptul că, după 1990, dorinţa monahilor, dar şi a credincioşilor de a avea mai multe mănăstiri şi schituri spre folosul duhovnicesc, a dus la întemeierea sau reactivarea unui număr impresionant de aşezăminte monahale. Acest lucru s-a întâmplat, cum am precizat, în aproape toate zonele ţării, dar cu precădere în spaţiile cunoscute şi în trecut ca fiind vetre de spiritualitate monastică. Astfel, dacă în Arhiepiscopia Sucevei şi Rădăuţilor, în anul 1991 funcţionau 11 mănăstiri şi 5 schituri, în anul 2009 numărul acestora a crescut la 36 de mănăstiri şi 11 schituri. Acelaşi lucru se poate constata şi în Arhiepiscopia Romanului şi Bacăului, unde aproximativ 15 aşezăminte monahale au fost reactivate sau înfiinţate după anul 1990. În Episcopia Huşilor, reactivată în anul 1996, funcţionează în prezent 19 mănăstiri şi schituri. Dintre acestea, doar una singură exista în anul 1990. Celelalte au fost înfiinţate sau reînfiinţate după 1990, prin stăruinţa şi râvna ierarhilor ce au păstorit această eparhie.

Viaţa duhovnicească în Mitropolia Moldovei şi Bucovinei

În Mitropolia Moldovei şi Bucovinei, viaţa duhovnicească a fost binecuvântată, în perioada la care ne referim, cu vieţuirea şi lucrarea neobosită a numeroşi călugări cu viaţă îmbunătăţită, buni duhovnici şi neobosiţi mărturisitori ai Mântuitorului Hristos.

Părintele Paisie Olaru de la Mănăstirea Sihăstria, jud. Neamţ, deschide şirul acestora. Născut la 20 iunie 1897, în satul Stroieşti, comuna Lunca, jud. Botoşani, într-o familie cu cinci copii, a primit la Sfântul Botez numele de Petru. În anul 1921 a intrat în viaţa monahală la Schitul Cozancea din apropiere. În anul 1943 a fost hirotonit ierodiacon, iar în anul 1947, ieromonah, fiind pentru puţin timp egumen al schitului de metanie. În toamna aceluiaşi an, se retrage la Mănăstirea Sihăstria, devenind duhovnic al obştii, până la sfârşitul vieţii sale. Între anii 1972-1985 s-a nevoit ca sihastru la Schitul Sihla, iar în ultimii cinci ani a locuit în chilia sa de la Sihăstria, fiind bolnav, până când s-a mutat la Domnul, în noaptea de 18 octombrie 1990, lăsând moştenire ucenicilor săi pilda vieţii sale de adevărat monah şi părinte duhovnicesc. Îi iubea mult pe fiii săi duhovniceşti, pe care îi primea la spovedanie în orice oră din zi şi din noapte şi purta mare grijă de mântuirea lor. Când se despărţea de cineva, părintele Paisie adresa obişnuitul său salut: „Să ne întâlnim la poarta raiului!"

Arhimandritul Paisie Olaru

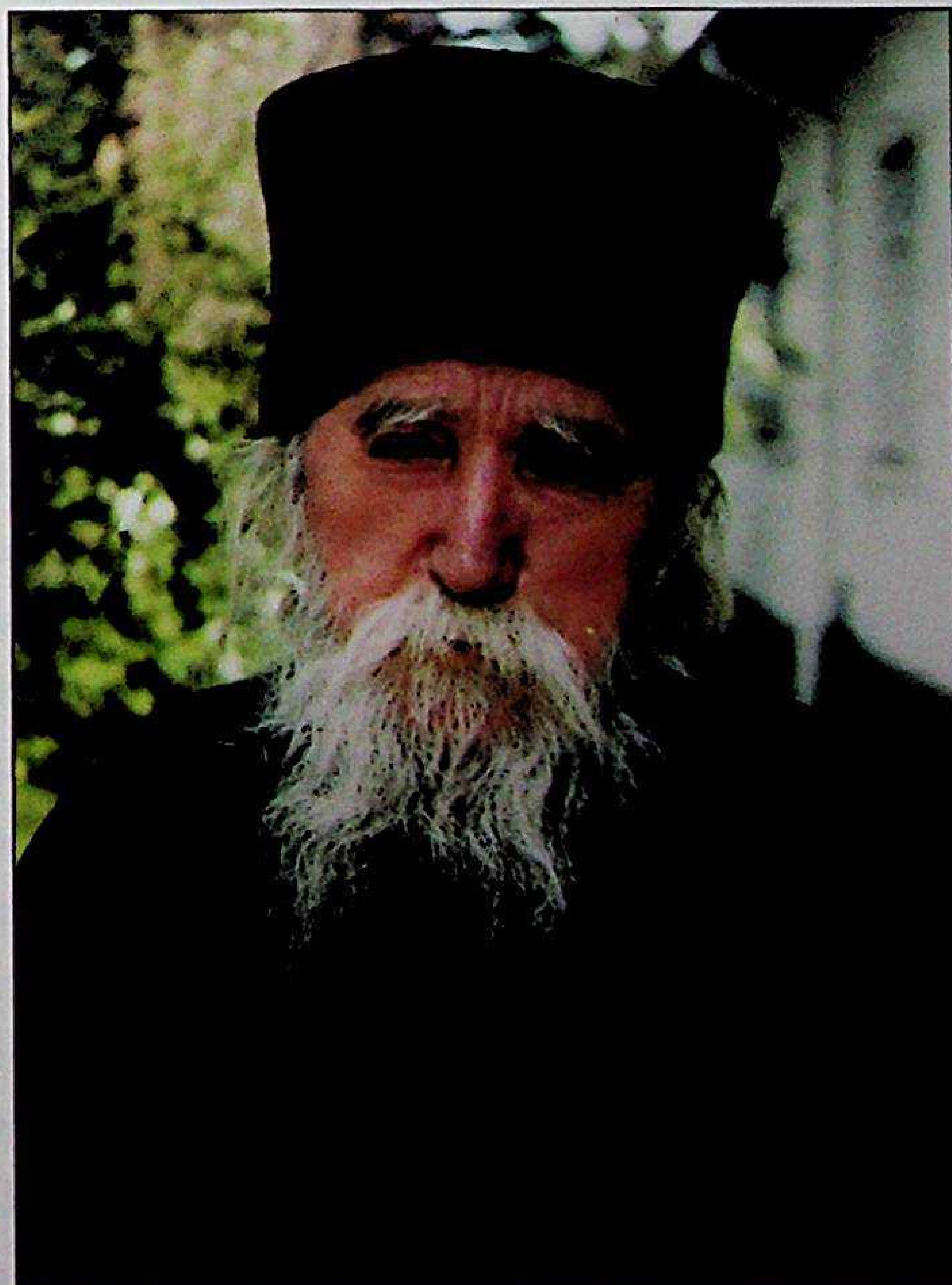

Deşi părintele Paisie nu a fost un om al cuvântului scris, de la el au rămas ziceri, cuvinte duhovniceşti, scrisori, care au fost publicate în câteva volume sau reviste. Iată câteva titluri: *Părintele Paisie duhovnicul – volum de ziceri, apoftegme şi relatări*, apărut la Editura Trinitas a Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei în anul 1993, apoi

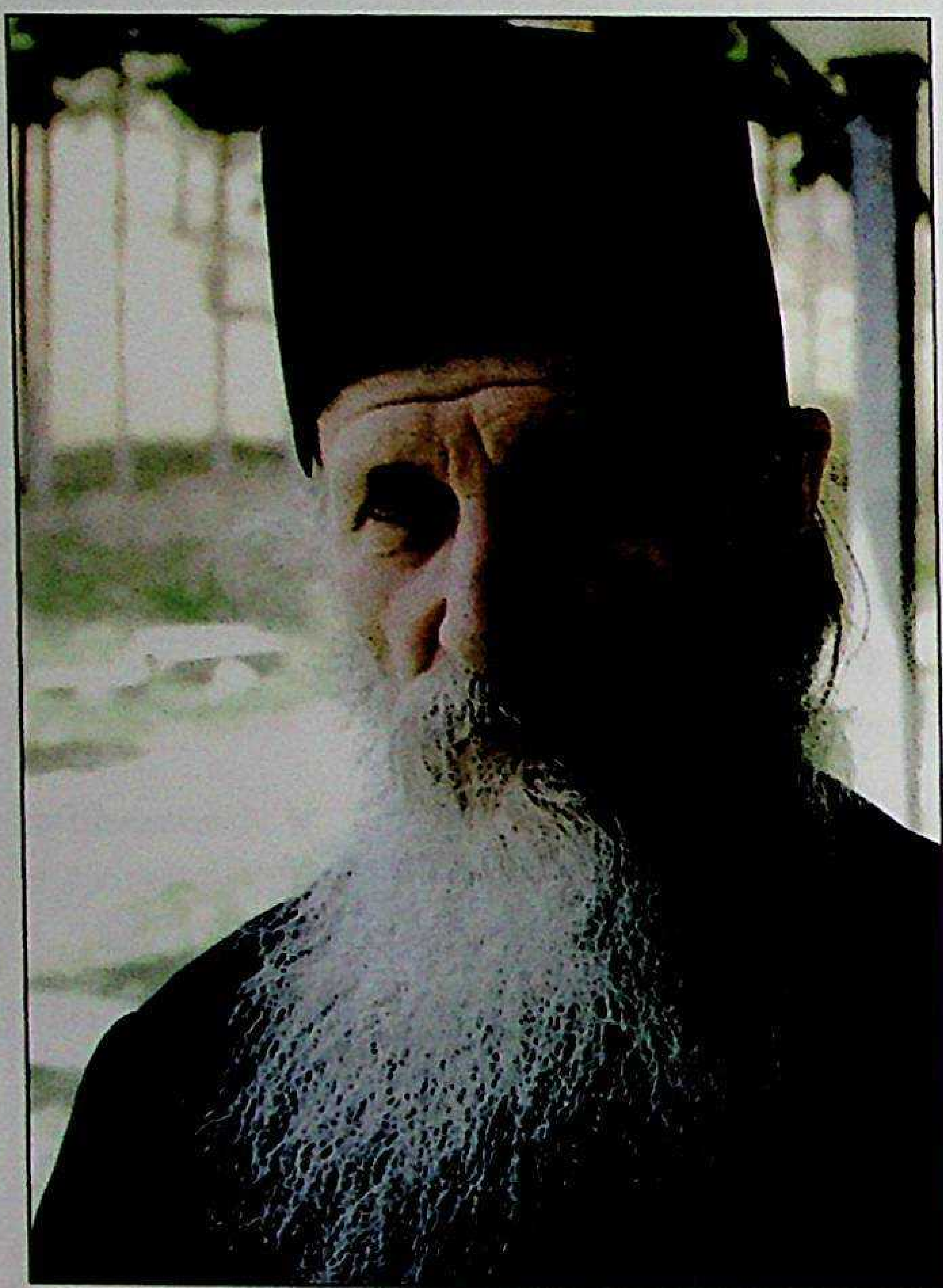
Părintele Paisie de la Sihla sau *Viața îmbunătățită a unor monahi necunoscuți nouă*. De asemenea, amintim volumul *Dă-le, Doamne, un colțișor de Rai*, apărut în anul 2005 la Editura Trinitas, carte în care marele duhovnic evocă imaginea unor părinți din mănăstirile Moldovei, pe care el însuși i-a cunoscut. O altă carte este culegerea de mărturii, *Părintele ieroschimonah Paisie Olaru - Povățuitor spre poarta Raiului. In memoriam*. Această lucrare reunește peste 60 de mărturii, dintre care 19 sunt semnate de ierarhi. „Ca un vas de argilă smerit, însă care conține o comoară de mare preț, părintele Paisie Olaru era modest la înfățișare și discret în orice făptuire. El cucerea nu atât prin arta vorbirii și a cunoștințelor elaborate, cât prin puterea rugăciunii pacificatoare de patimi și vindecătoare de răni ale sufletului. Părintele Paisie purta în lumea aceasta, tainic, dar perceptibil, ceea ce nu vine din lumea pământească: prezența Duhului Sfânt", scria, în *Cuvântul înainte*, Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, pe atunci Mitropolit al Moldovei și Bucovinei.

O figură emblematică a monahismului moldav, dar și a întregii Ortodoxii românești a fost părintele *Arhimandrit Ilie Cleopa*. Părintele Cleopa (pe numele de mirean Constantin) s-a născut în anul 1912, într-o familie de țărani, fiind al cincilea copil din cei zece ai familiei Alexandru și Ana Ilie. Urmează cursurile școlii primare din satul natal, făcând apoi trei ani de ucenicie duhovnicească pe lângă schimonahul Paisie Olaru, pustnic în Schitul Cozancea. În decembrie 1929 se alătură obștii Schitului Sihăstria. În 1935 a făcut armata în orașul Botoșani. După satisfacerea stagiului militar se reîntoarce la schit și este tuns în monahism pe 2 august 1937, primind numele Cleopa. În iunie 1942 este numit locțiitor de egumen, datorită stării precare de sănătate a bătrânului egumen Ioanichie Moroi. Pe 27 decembrie 1944 a fost hirotonit ierodiacon, iar pe 23 ianuarie 1945, ieromonah. Ulterior, a fost numit oficial egumen al Schitului Sihăstria. În 1947, Schitul Sihăstria este ridicat la rang de mănăstire, iar protosinghelul Cleopa Ilie primește hirotesia de arhimandrit, cu aprobarea patriarhului Nicodim Munteanu. În 1948, urmărit de Securitate, se retrage pentru șase luni în pădurile din jurul Mănăstirii Sihăstria, iar pe 30 august 1949, Arhimandritul Cleopa Ilie a fost numit stareț al Mănăstirii Slatina, unde a întemeiat o obște numeroasă, de peste 80 de monahi. Între anii 1952-1954 este din nou urmărit de serviciile opresive ale regimului totalitar și se retrage în Munții Stânișoara, împreună cu ieromonahul Arsenie Papacioc. După doi ani este readus în mănăstire, la intervenția Patriarhului Justinian. În anul 1956 revine la mănăstirea de metanie, iar în primăvara anului 1959 se retrage pentru a treia oară în Munții Neamțului, unde își petrece următorii cinci ani. Revine la Mănăstirea Sihăstria, în toamna anului 1964, ca duhovnic, și povățuiește fără întrerupere atât călugări, cât și mireni, timp de 34 de ani. A trecut la Domnul, Cel pe care toată viața L-a predicat cu zel apostolic, la data de 2 decembrie 1998.

Arhimandritul Ilie Cleopa (1912-1998)

Arhimandritul Cleopa Ilie a fost monahul ieșit din tiparele obișnuitului, un harismatic, un învățător și iscusit scriitor bisericesc. În toată viața lui a strălucit darul lui Dumnezeu care a rodit însutit și înmiit, după cuvântul Semănătorului din țarina mântuirii. Cum a răspuns părintele Cleopa la chemarea ce i-a fost adresată se știe: prin ascultare desăvârșită, prin smerenie și slujire totală. Format într-o „universitate" rară și înaltă, cu mari profesori pe care i-a găsit în paginile Evangheliei și în cărțile Părinților, novicele și apoi monahul Cleopa a devenit un slujitor dăruit în totalitate Mântuitorului Hristos, un om al lui Dumnezeu și credincioasă slugă, după cum auzim în cântările Bisericii. Era apostolul cu zel neîmpuținat, gata să-și pună viața la picioarele Crucii. Avea curajul mărturisirii martirilor din primele vremuri creștine și puterea de a-i înfrunta pe mai marii zilei. Curajul și devotamentul lui rămân exemplare. Anii petrecuți în munți, cei de noviciat, cât și cei de dizidență, au însemnat răstimpuri în care părintele Cleopa a gustat profund din taina rugăciunilor și din tezaurul învățăturilor Bisericii. Memoria foarte bună l-a ajutat mai târziu să reproducă *ad litteram* pagini întregi din Sfânta Scriptură ori din scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii, a căror operă le-a continuat-o, devenind el însuși un Părinte iscusit, un scriitor și, mai ales, un trăitor autentic. S-a legat sufletește de marele părinte Paisie Olaru, de alți monahi minunați care au lucrat numai pentru mântuirea sufletelor lor și a credincioșilor, care au venit spre Sihăstria cu dorul dobândirii vieții veșnice. Arhimandritul Cleopa a primit în chilia sa mari ierarhi din țară și din toate colțurile lumii, călugări și oameni de rând, oameni celebri și obișnuiți, vorbindu-le despre nemărginita iubire a lui Dumnezeu și dorindu-le *bucuria Raiului*. Aceasta era, de fapt, urarea și rugăciunea bunului părinte Paisie, pe care a învățat-o ca un ucenic ascultător.

▲ *Arhimandritul Ioanichie Bălan (1930-2007)*

Cărțile părintelui Cleopa s-au căutat mai mult decât orice altă literatură de același gen. Citat mereu de cei care l-au cunoscut ori i-au parcurs paginile, părintele Cleopa este ca o candelă cu *lumină lină*, tainică, binefăcătoare. Lumina învățăturilor sale, primită din lumina lui Hristos-Domnul, a luminat și va mai lumina multe suflete aflate *în întuneric și-n umbra morții*. În cimitirul Sihăstriei nemțene, printre candelele nestinse, cei doi părinți, Paisie și Cleopa, predică într-un alt mod, vorbindu-ne că moartea este doar o trecere, ca o zi de Paști, o călătorie din vremelnicie în veșnicie.

Între slujitorii dăruiți de Dumnezeu cu mulți talanți a fost și părintele *Ioanichie Bălan*. Călugăr vechi și încercat, duhovnic, propovăduitor al cuvintelor vieții veșnice, scriitor și cronicar, editor și păstrător al cuvintelor bătrânilor, a fost ca o lumânare de ceară curată, care a ars frumos, într-o vreme în care întâlneai la tot pasul întunericul unei orânduiri străine de lumina neapusă a Evangheliei. În această grea perioadă pe care a traversat-o Biserica, părintele Ioanichie Bălan a fost apostolul netemător, pregătit în orice moment să apere odorul de preț pe care îl primise ca dar din dar. Preocupările pământene

ale acestui monah au fost îndreptate, în cea mai mare parte, spre slava Bisericii. A căutat mereu cuvintele de folos ale monahilor, ascunse în veșmântul smereniei. Ani la rând, cu răbdare autentică, cu grijă și pricepere, a adunat aceste cuvinte într-o carte de aur, cu străluciri de diamant. Părintele Ioanichie a îmbrăcat haina smereniei în istorica Mănăstire Neamț, fiind tuns în cinul monahilor de Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Sebastian Rușan. A fost cunoscut pentru scrierile lui, pentru cuvântul care mângâia sufletele credincioșilor, pentru grija de a păstra tradiția monahală din veacurile apuse. Datorită strădaniei sale, viața de pateric a monahilor nu s-a pierdut. La fel și cuvintele lor. Dacă astăzi au și românii un *Pateric*, cum au cei din Pustiul Nitriei, Sinai, Athos, cei din Lavra Peșterilor sau din alte locuri „umbrite" de rugăciuni sihăstrești, acesta este meritul incontestabil al părintelui Ioanichie Bălan. Tot lui i se datorează biografiile marilor duhovnici Paisie Olaru și Cleopa Ilie. Din acest punct de vedere, arhimandritul Ioanichie Bălan poate fi considerat un important cronicar al monahilor români. În 22 noiembrie 2007, părintele a fost chemat în lumea cea neînserată. Arhimandritul Ioanichie Bălan a fost un monah cronicar și un tezaurar al cuvintelor de aur ale bătrânilor monahi români, uitați din păcate în cea mai mare parte.

Arhimandritul Mitrofan Bălțuță s-a născut la 8 iulie 1927 în comuna Nicolae Bălcescu, județul Botoșani, și a intrat de copil în obștea Mănăstirii Neamț, unde a fost pentru un timp ucenic al Mitropolitului Visarion Puiu la Schitul Vovidenia. A urmat Seminarul Teologic de la Mănăstirea Neamț și Institutul Teologic de Grad Universitar din București. A fost stareț la Mănăstirea Bistrița de Neamț și Cetățuia-Iași, la cea din urmă remarcându-se în mod deosebit ca și ctitor restaurator. Arhimandritul Mitrofan Bălțuță a fost și un harnic exarh al mănăstirilor din Arhiepiscopia Iașilor, ajutând unele așezăminte monahale aflate la început de drum.

Arhimandritul Partenie Apetrei, născut în Giurgenii Romanului la 2 martie 1927, a venit la Mănăstirea Neamț când avea 14 ani, ucenicind la marii cântăreți ai mănăstirii, devenind el însuși unul dintre psalții Lavrei. După studii la Seminarul de la Mănăstirea Neamț și Institutul Teologic de Grad Universitar din București, a devenit slujitor și apoi eclesiarh al Catedralei Mitropolitane din Iași, remarcându-se prin aleasă cântare și cunoașterea rânduielilor tipiconale († 25 iunie 2008).

Printre duhovnicii apreciați în Moldova s-a numărat și părintele *Arhimandrit Iustin Pârvu*, ctitorul Mănăstirii Petru-Vodă din județul Neamț († 16 iunie 2013).

Și mănăstirile de călugărițe au avut viețuitoare cu lucrare demnă de amintit: istoria Mănăstirii Agapia a consemnat cu litere aurite perioada stăreției *Stavroforei Eustochia Ciucanu*, care a condus această vestită chinovie mai bine de 30 de ani, într-o perioadă dificilă pentru Biserica noastră (1960-1992). Dârză, demnă și luptătoare, Eustochia Ciucanu i-a interzis Elenei Ceaușescu să intre în Sfântul Altar în timpul unei vizite la Agapia, fapt care avea să ducă la închiderea mănăstirii. Importantelor lucrări administrativ-gospodărești de la bisericile mănăstirii, incintă, gospodărie, muzee, Eustochia Ciucanu le-a adăugat și pe cele culturale, primind oaspeți și pelerini din întreaga lume, organizând și participând la congrese și conferințe internaționale. După 1990 a redeschis Seminarul de la Agapia, închis de autoritățile comuniste în anii '60 ai veacului al XX-lea. Este considerată una dintre marile starețe ale Mănăstirii Agapia.

Stavrofora Nazaria Niță a fost stareța cu cea mai impresionantă biografie din dipticul Mănăstirii Văratec. În primul rând, a fost prima stareță cu studii teologice universitare, continuate apoi șapte ani la Reprezentanța Bisericii Ortodoxe Române din Ierusalim, unde a funcționat în calitate de cântăreț bisericesc și administrator. A fost perioada când a deprins bine limbile engleză și greacă, a dialogat cu mulți slujitori ai diferitelor Biserici și a călătorit în toată lumea, participând la întruniri, conferințe și simpozioane. La Ierusalim și Văratec a devenit una dintre călugărițele cele mai cunoscute din România, în primul rând datorită comunicării și apoi lucrării administrative bogate desfășurate în perioada grea a regimului comunist din România. Maica Nazaria a fost o stareță luptătoare în vremuri grele pentru Biserică.

Din Arhiepiscopia Sucevei amintim pe *Arhimandritul Iachint Unciuleac*. S-a născut în anul 1924, în comuna Dagâța, satul Mânăstirea, județul Iași. După terminarea Școlii de Cântăreți Bisericești din orașul Roman, în anul 1951 îmbrățișează viața monahală, în obștea Mănăstirii Sihăstria. Între anii 1951-1955 urmează cursurile Seminarului Monahal din Mănăstirea Neamț și este hirotonit ierodiacon. În primăvara anului 1956 este transferat la Mănăstirea Putna, unde, în anul 1959, a primit hirotonia întru ieromonah și a ajuns duhovnicul obștii monahale a Mănăstirii. A fost mulți ani eclesiarh, precum și îndrumător la muzeul mănăstirii. În anul 1973, pe când urma cursurile de Teologie la București, a fost rânduit stareț al Mănăstirii Putna, pe care a condus-o 20 de ani, contribuind mult la înnoirea ei generală, atât materială, cât și duhovnicească. În anul 1992, după canonizarea Sfântului Daniil Sihastrul și a Binecredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt, Arhimandritul Iachint s-a retras din ascultarea de stareț, îndeletnicindu-se cu duhovnicia și sfătuirea ucenicilor săi apropiați. Cuviosul stareț s-a strămutat la veșnicele lăcașuri în data de 23 iunie 1998, după mulți ani de lucrare dăruită lui Dumnezeu, mănăstirii sale și oamenilor. Neuitat de credincioși și de călugării pe care i-a format, părintele Iachint, monahul, duhovnicul și starețul Putnei, petrece în veșnicie întru Împărăția lui Dumnezeu, pe Care L-a iubit și L-a slujit din tinerețile sale.

Tot viețuitor al Mănăstirii Putna a fost și *Arhidiaconul Teofilact Ciobâcă*, care aparținea vechii generații, alături de însemnați duhovnici și ierarhi ai Bisericii noastre. În îndelungata perioadă de 65 de ani de viețuire neîntreruptă în Mănăstirea Putna, el a cunoscut foarte mulți călugări putneni și a participat la lucrările arheologice din anii 1950-1960, când a fost descoperit mormântul Sfântului Voievod Ștefan cel Mare. Era, din acest punct de vedere, un martor prețios. Cunoștea foarte bine istoria mănăstirii și a lăsat prețioase însemnări despre călugării de altă dată și despre episcopii care au avut legături cu Mănăstirea Putna. Meritul său cel mai mare este acela de a fi realizat un studiu, de fapt un pomelnic complet al stareților Mănăstirii Putna, de la întemeiere și până în prezent. A fost colaborator al unor publicații bisericești și laice.

Cinul monahal bucovinean a fost reprezentat și de *Stavrofora Adriana Cojocaru*, care și-a legat numele și viața de vestita Mănăstire Sucevița. Născută într-o zi închinată Maicii Domnului, 21 noiembrie 1930, maica Adriana a stărețit Sucevița timp de 17 ani, dăruindu-și fiecare clipă a vieții pentru bunul mers al așezământului monahal, până în ultima zi a vieții, 8 iulie 2001.

Arhiepiscopia Romanului și Bacăului a dat monahismului românesc monahi cu viețuire și înfăptuiri alese. Amintim pe *Arhimandritul Emilian Panait*, ctitorul mănăstirilor

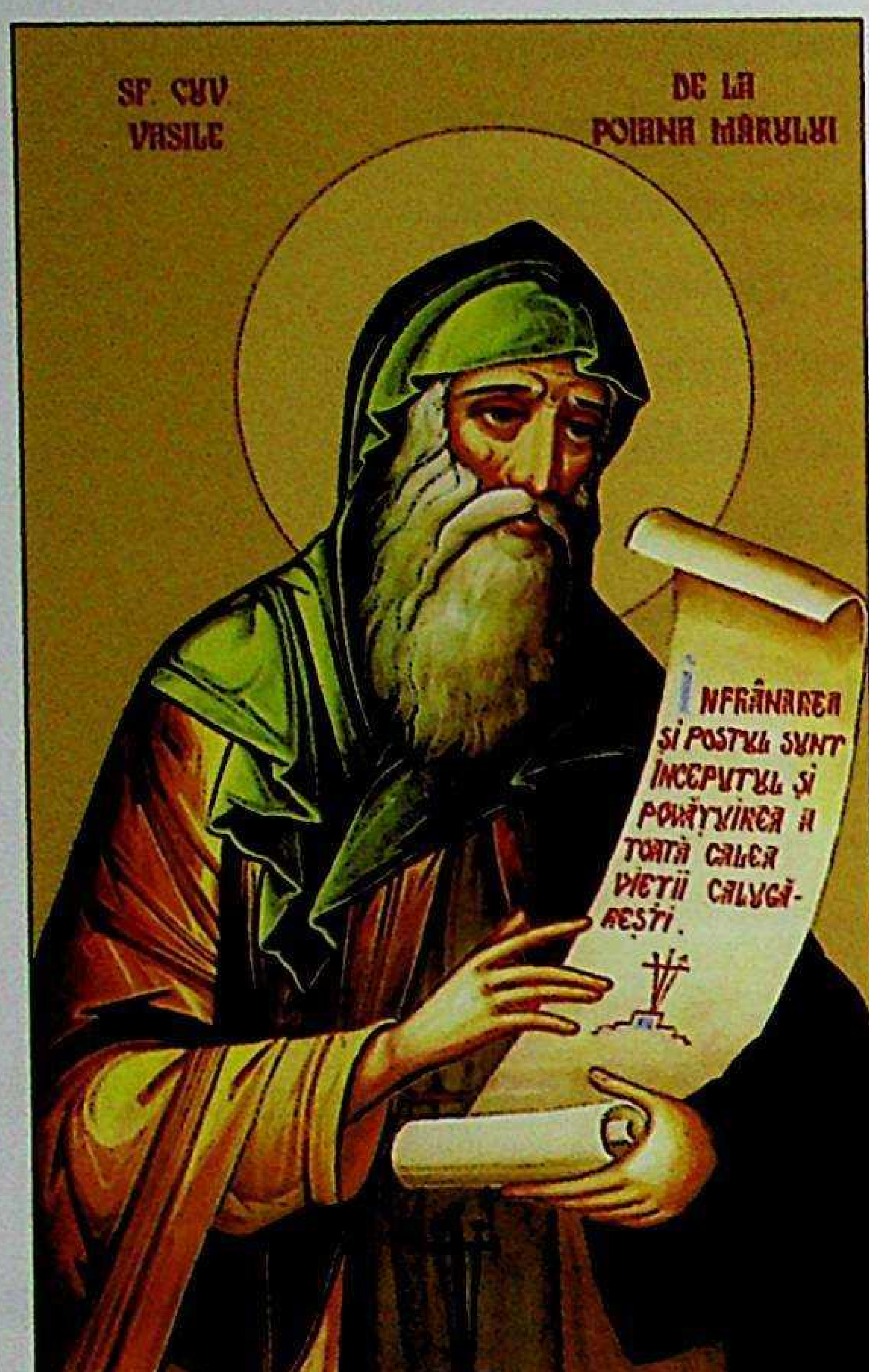
Ciolpani și Buna Vestire - Secuieni. Alți călugări care au constituit pentru eparhia romașcană modele de viețuire și dăruire monastică sunt: *Arhimandrit Isaia Țugurlan* (trecut la cele veșnice în anul 2003), care a reactivat Mănăstirea Bogdana, unul dintre așezămintele monahale de referință din Eparhia Romanului și Bacăului; *Arhimandrit Epifanie Bulancea*, ctitor și duhovnic al Mănăstirii „Înălțarea Domnului"– Târgu Ocna; *Protos. Mihail Velea* (trecut la cele veșnice în anul 2009), ctitor și duhovnic al Mănăstirii „Sf. Nicolae" – Parincea; *Ieromonah Calistrat Ifrim* (trecut la cele veșnice în anul 2009), părinte cu viață duhovnicească deosebită, tainică, dar ale cărei roade se văd de la plecarea sa dintre noi cu multă forță, prin mulțimea celor care au beneficiat din plin de sfaturile sale, de pilda vie și mai ales de rugăciunile sale.

Canonizări de Sfinți și alte evenimente marcante

Cât privește viața spirituală și culturală a așezărilor monahale din cele două mitropolii vizate, ele sunt multiple, oglindind în egală măsură frumusețea vieții călugărești, privită din punct de vedere liturgic, misionar și cultural. Amintim, în primul rând, mărețele slujbe de canonizări ale unor sfinți români.

Slujbe solemne prilejuite de proclamarea canonizării unor sfinți români au avut loc și în Mitropolia Munteniei și Dobrogei: Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât canonizarea Sfântului Cuvios Vasile de la Poiana Mărului, cu data de prăznuire la 25 aprilie, și a Sfântului Ierarh Mucenic Teodosie de la Mănăstirea Brazi, cu data de prăznuire la 22 septembrie. Proclamarea oficială a canonizării celor doi sfinți a avut loc la 5 octombrie 2003, la Mănăstirea Brazi. La 20-21 octombrie 2005 a fost întocmit *Tomosul sinodal de canonizare* a Cuviosului Gheorghe de la Cernica, cu data de prăznuire la 3 decembrie, și a Sfântului Ierarh Grigorie Dascălul, mitropolitul Țării Românești, cu data de prăznuire la 22 iunie. Proclamarea oficială a canonizării acestora a avut loc la 3 decembrie 2005, la Mănăstirea Cernica, respectiv la 21 mai 2006, la Catedrala Patriarhală din București. La 8 iulie 2008 au fost canonizați Sfântul Ierarh Iachint, mitropolitul Țării Românești, cu data de prăznuire la 28 octombrie; Sfântul Voievod Neagoe Basarab, cu data de prăznuire la 26 septembrie, și Sfântul Dionisie Exiguul, cu data de prăznuire la 1 septembrie. Proclamarea oficială a canonizării acestora a avut loc la 26 octombrie 2008, la Catedrala Patriarhală din București. Din anul 2007, la inițiativa și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, la hramurile Catedralei Patriarhale s-a împământenit tradiția ca mulțimile de pelerini să venereze, alături de moaștele Sfântului Cuvios Dimitrie, și pe cele ale unor sfinți cunoscuți din Ortodoxie: Sfântul Apostol Pavel, Sfântul Grigorie Palama și alții. Consacrat Sfântului Vasile cel Mare și celorlalți Părinți Capadocieni, anul 2009 a culminat cu aducerea la București, la Catedrala Patriarhală, a moaștelor Sfântului Vasile cel Mare de la Atena și ale Sfântului Grigorie Teologul de la Viena, părticele din moaștele celor doi sfinți fiind dăruite Catedralei.

În Arhiepiscopia Tomisului, precum și în Episcopia Tulcii, au avut loc, de asemenea, numeroase evenimente spirituale și culturale legate de hramurile mănăstirilor din eparhie, comemorarea anumitor personalități din domeniul teologiei și culturii românești, primirea unor delegații ale Bisericilor Ortodoxe surori etc.

▲ *Icoanele Sf. Cuv. Vasile de la Poiana Mărului, Sf. Ier. Teodosie de la Mănăstirea Brazi, Sf. Ier. Grigorie Dascălul*

Între evenimentele cultural-spirituale din Arhiepiscopia Târgoviștei amintim: aniversarea organizată, la 8 septembrie 2001, cu prilejul împlinirii a 500 de ani de la sfințirea Mănăstirii Dealu și comemorarea a 400 de ani de la trecerea la cele veșnice a voievodului Mihai Viteazul, care a reușit să adune la Mănăstirea Dealu personalități marcante ale vieții religioase, culturale și politice românești. De asemenea, la 10 iulie 2008 a avut loc lansarea oficială a ediției jubiliare a *Liturghierului lui Macarie,* odată cu aniversarea a 500 de ani de la tipărirea lui, iar la 26 septembrie 2009, cea a ediției jubiliare a *Octoihului*.

În Eparhia Argeșului și Muscelului au avut loc mai multe evenimente deosebite, dintre care amintim: la data de 26 septembrie 2009, canonizarea locală a trei sfinți români: Iachint de Vicina, Neagoe Vodă Basarab și Ioanichie cel Nou de la Muscel. Totodată, Episcopia Argeșului și Muscelului a fost ridicată la rangul de Arhiepiscopie.

Evenimentele spirituale și culturale care s-au desfășurat în Arhiepiscopia Dunării de Jos au fost prezentate în studiul „Repere ale istoriei vieții mănăstirești în Eparhia Dunării de Jos", publicat în volumul *Credință, istorie și cultură la Dunărea de Jos*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2005.

În Episcopia Sloboziei și Călărașilor, deși foarte tânără ca vârstă, au avut loc multe manifestări duhovnicești și culturale, care arată intensa viață monahală de aici: întronizarea Episcopului Damaschin ca arhipăstor al Sloboziei și Călărașilor de către patriarhul Teoctist, la data de 25 martie 2000; vizita Arhiepiscopului Hristodoulos al Atenei și al întregii Elade, la 11 iunie 2003; desfășurarea de procesiuni cu moaștele Sfinților Dasie și Emilian (2005); înscăunarea actualului titular al scaunului episcopal, în persoana Preasfințitului Părinte Vincențiu Grifoni; aducerea moaștelor Sfântului Pantelimon (2007) și ale Sfântului Apostol Andrei (2009) etc.

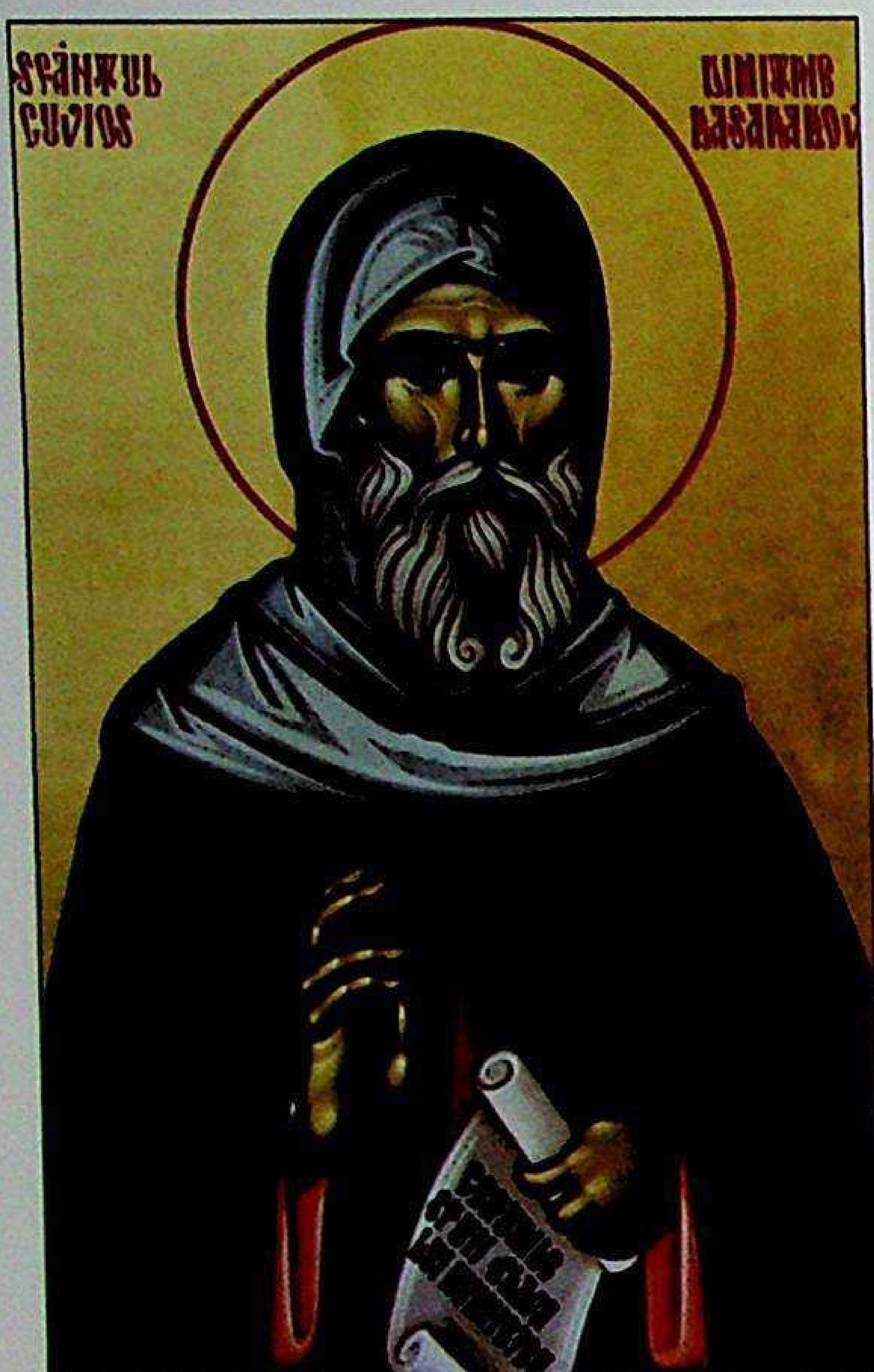

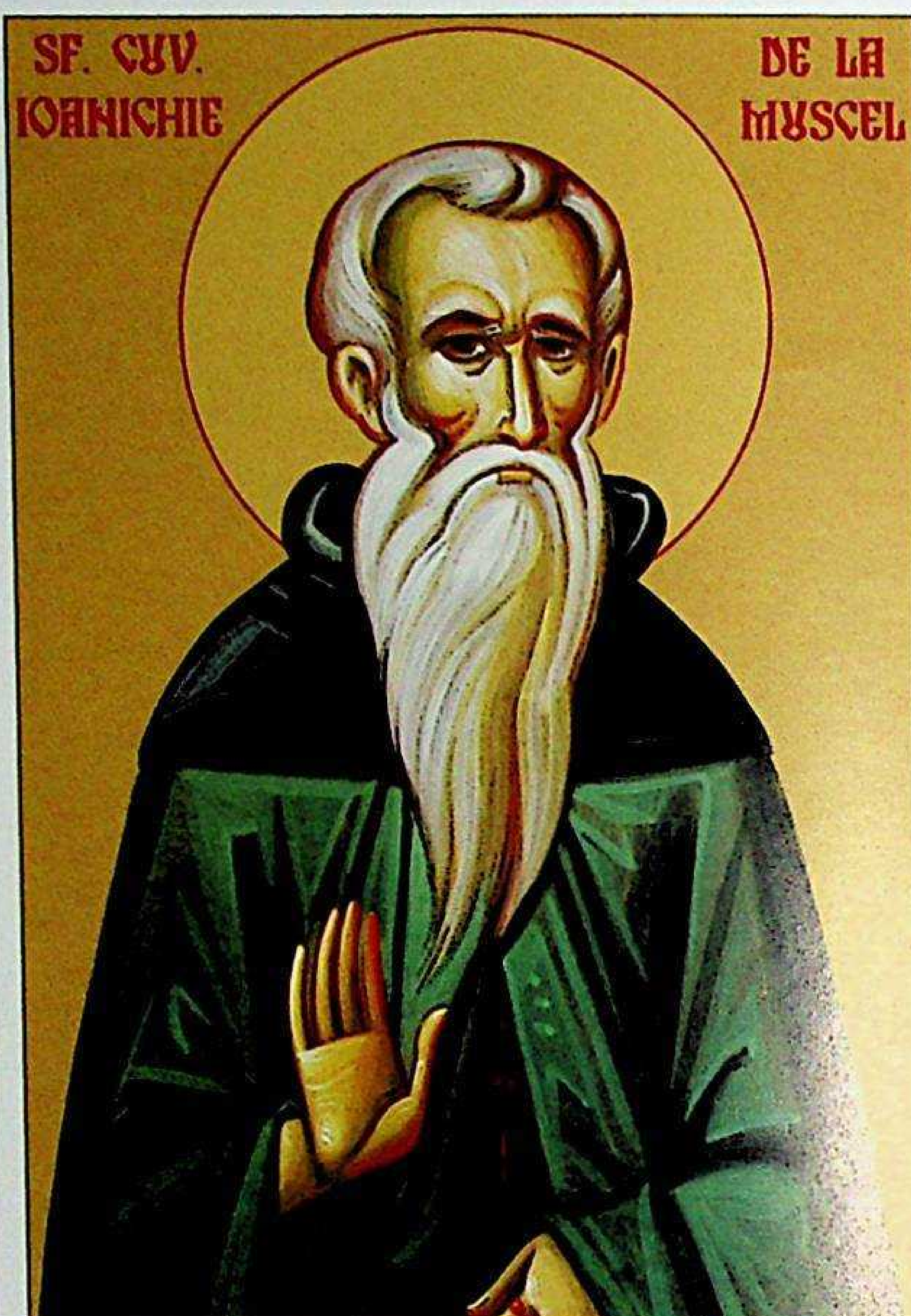
▲ *Icoanele Sf. Ier. Iachint de Vicina, Sf. Voievod Neagoe Basarab, Sf. Cuv. Dionisie Exiguul*

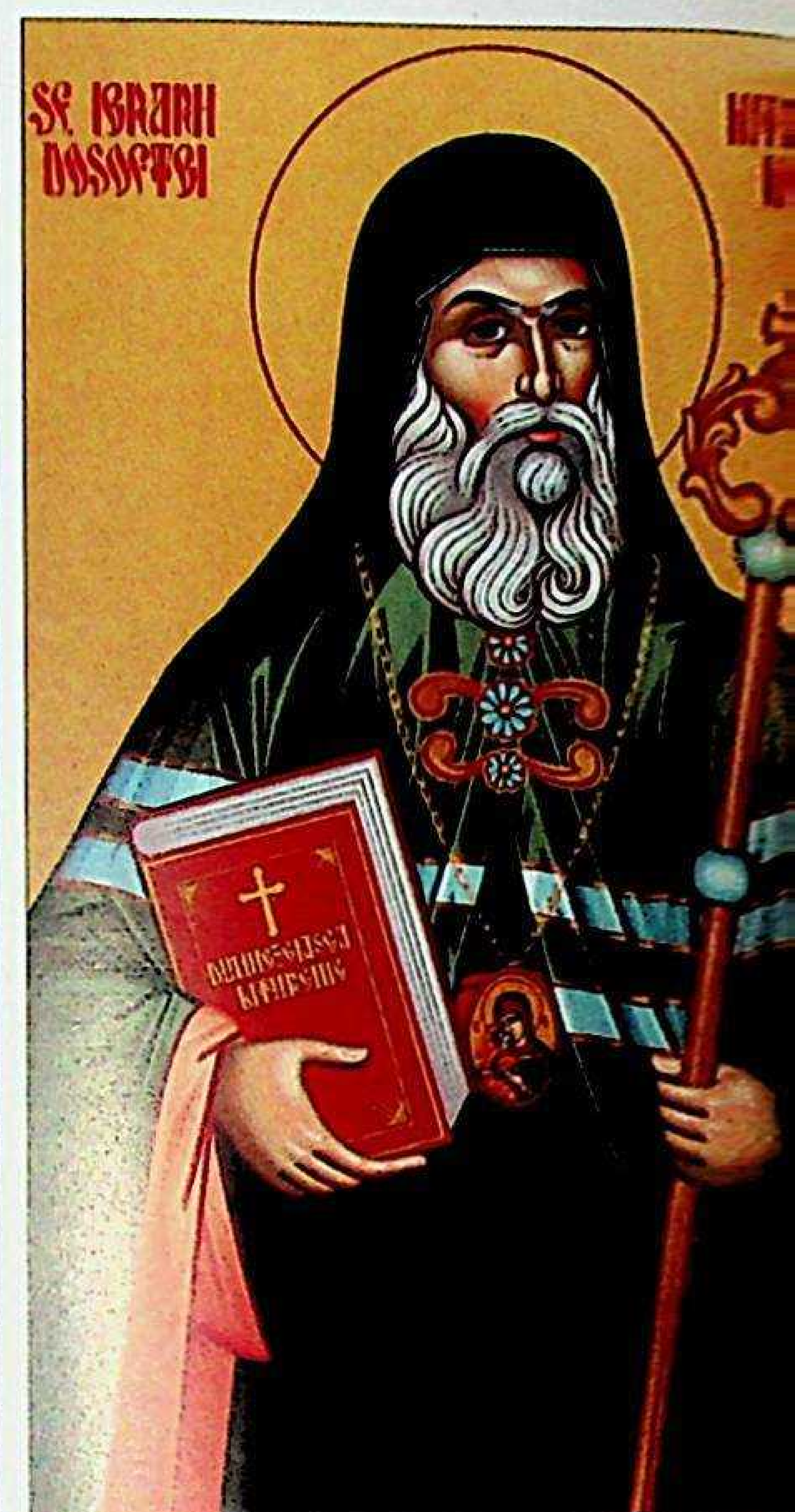
În Eparhia Giurgiului, evenimente deosebite în perioada observată sunt legate de înființarea acestei eparhii, de instalarea în scaunul episcopal a primului chiriarh, precum și de sărbători precum resfințirea Catedralei Episcopale sau a unor mănăstiri și biserici nou-înființate.

În Mitropolia Moldovei și Bucovinei, în timpul păstoririi Preafericitului Părinte Patriarh Daniel ca mitropolit al eparhiei, au avut loc mai multe canonizări: în 1992, a Sfintei Teodora de la Sihla, a Sfinților Cuvioși Ioan Iacob de la Neamț și Paisie de la Neamț; în 2002 a avut loc proclamarea solemnă a canonizării Sfântului Ierarh Petru Movilă; în 2005 a avut loc proclamarea oficială a canonizării Sfântului Onufrie de la Vorona și a Sfântului Ierarh Dosoftei; în anul 2007, pe 29 august, la Mănăstirea Secu, județul Neamț, a avut loc proclamarea canonizării Sfântului Ierarh Varlaam, Mitropolitul Moldovei; în 5 iunie 2008, la Mănăstirea Neamț – ceremonia proclamării oficiale a canonizării celor nouă sfinți nemțeni: Cuvioșii Simeon și Amfilohie de la Pângărați, Sfântul Cuvios Chiriac de la Tazlău, Sfinții Cuvioși Iosif și Chiriac de la Bisericani, Sfinții Cuvioși Rafael și Partenie de la Agapia Veche, Sfântul Cuvios Iosif de la Văratec și Sfântul Cuvios Ioan de la Râșca și Secu. În Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților a avut loc proclamarea oficială a canonizării Sfântului Cuvios Daniil Sihastru de la Voroneț, a Sfântului Ierarh Leontie de la Rădăuți și a Sfântului Voievod Ștefan cel Mare.

Alte evenimente bisericești însemnate, marcate în chip solemn, sunt cele legate de anumite comemorări sau momente importante din viața eparhiilor, cum sunt: 1 iulie 1990, instalarea ca mitropolit al Moldovei și Bucovinei a Înaltpreasfințitului Daniel, actualul Patriarh al României; în 1996, la Iași, au fost aduse pentru prima oară în țara noastră moaștele Sfântului Andrei, Apostolul Românilor; în anul 1997, Mănăstirea Neamț a comemorat 500 de ani de la sfințirea bisericii ștefaniene, sărbătoare la care a participat Sanctitatea

▲ *Sf. Cuv. Dimitrie cel Nou, Sf. Cuv. Ioanichie cel Nou de la Muscel, Sf. Ier. Dosoftei al Moldovei*

Sa, Bartolomeu I, Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului; anul 2004, în Mitropolia Moldovei și Bucovinei, a fost dedicat comemorării strălucitului domnitor al Moldovei, Ștefan cel Mare și Sfânt; în anul 2005 s-au împlinit 500 de ani de la sfințirea Mănăstirii Dobrovăț, ultima ctitorie ștefaniană; la Iași au fost aduse, în fiecare an, la hramul Sfintei Cuvioase Parascheva relicvele unor sfinți, momente care au constituit adevărate sărbători duhovnicești, dar și acte de cultură, care au prilejuit o serie de evenimente conexe: simpozioane, expoziții, vernisaje; în anul 2000, aducerea moaștelor Sfântului Gheorghe de la Livadia-Grecia; 2001 – aducerea Brâului Maicii Domnului de la Volos-Grecia; 2002 – aducerea moaștelor Sfântului Ioan Casian de la Marsilia-Franța, 12-13 martie, cu prilejul împlinirii a 360 de ani de când s-a ținut Sinodul de la Iași (1642-2002); 2003, aducerea moaștelor Sfântului Dimitrie, Izvorâtorul de Mir de la Tesalonic-Grecia și aducerea unui fragment din lemnul Sfintei Cruci, ce se păstrează la Mănăstirea Panaghia Soumela, Veria-Grecia; 2005, aducerea unui fragment din moaștele Sfântului Apostol Pavel de la Mănăstirea Panaghia Soumela, Veria-Grecia. Ziua de 9 iunie 2008 a rămas în istoria recentă a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei datorită întronizării Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Teofan Savu.

Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților s-a bucurat, în această perioadă, de multe evenimente speciale care au împodobit viața monastică a eparhiei. La 2 iulie 2004, la Mănăstirea Putna, s-a celebrat împlinirea a 500 de ani de la trecerea în veșnicie a Sfântului Ștefan, binecredinciosul Domn al Moldovei. Această importantă comemorare a prilejuit organizarea Simpozionului internațional de istorie, *Ștefan cel Mare și Sfânt, Atlet al credinței creștine*. Mănăstirea Putna a organizat, în tot acest răstimp, numeroase și interesante colocvii academice.

Eparhia Romanului s-a bucurat și ea, în această perioadă, de evenimente spirituale și culturale deosebite. Evidențiem câteva: împlinirea, în anul 2008, a 600 de ani de la înființarea

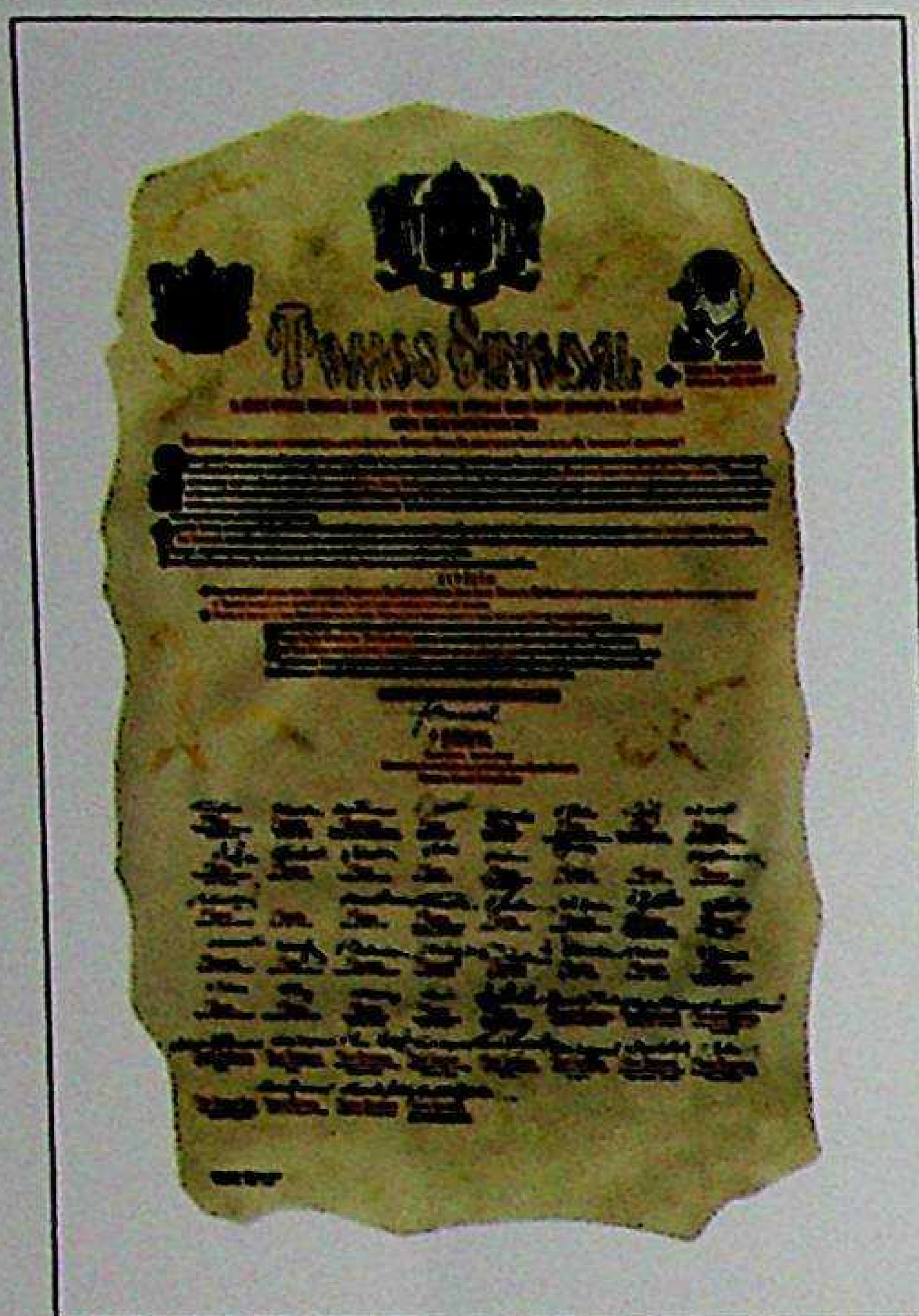
▲ *Sf. Ier. Varlaam al Moldovei, Sf. Voievod Ștefan cel Mare, Sf. Ier. Petru Movilă*

Episcopiei Romanului (prilej de lansare, la Editura Filocalia, a volumului *Praxis și teosis,* o prezentare în cuvinte și imagini a mănăstirilor reprezentative din eparhie), organizarea unor expoziții de icoană veche; ridicarea Episcopiei Romanului la rangul de Arhiepiscopie a Romanului și Bacăului, în anul 2009; simpozioane prilejuite de *Anul comemorativ-omagial al Sfântului Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Cezareei Capadociei († 379) și al celorlalți Sfinți Capadocieni în Patriarhia Română,* tot în 2009.

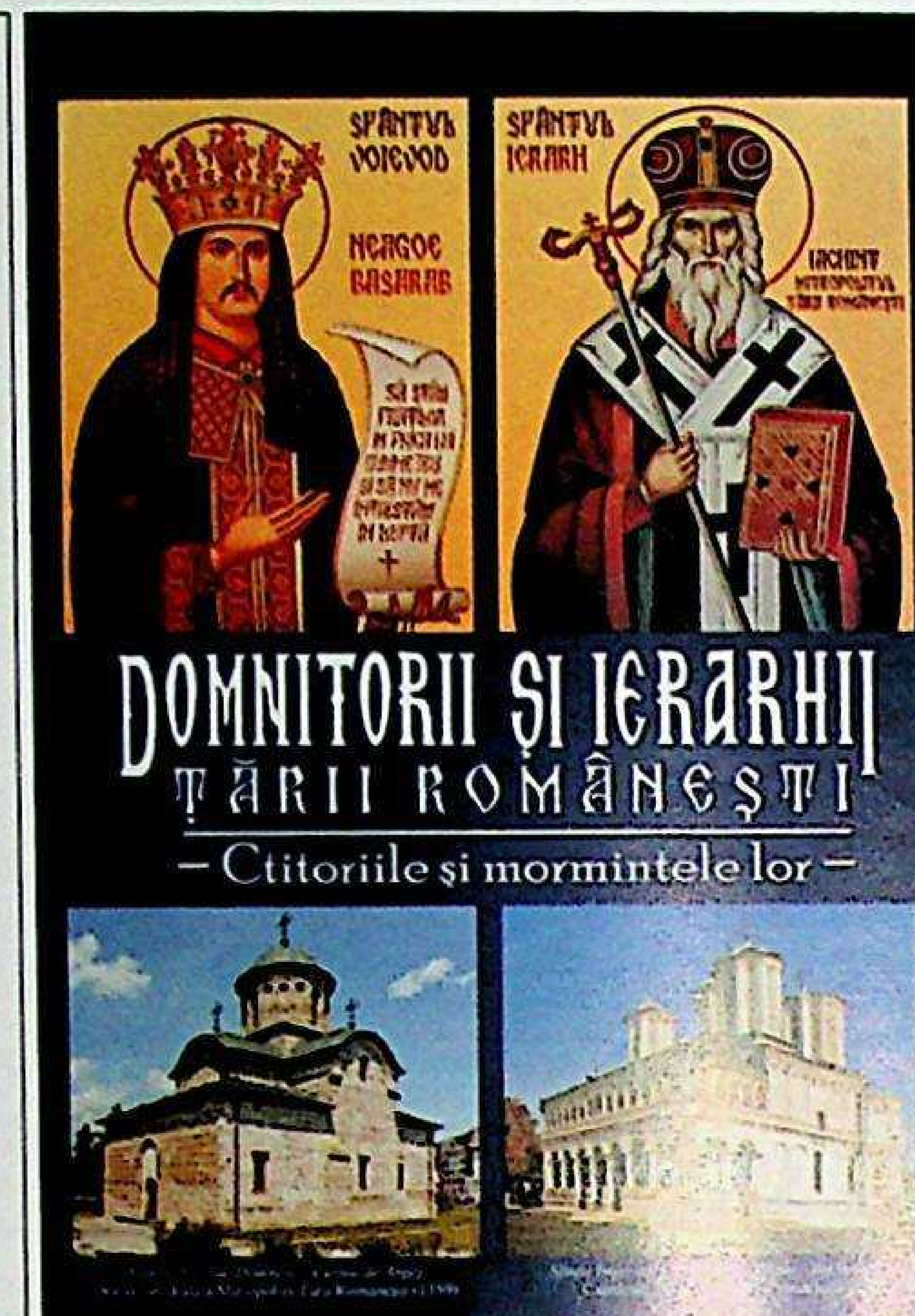
În perioada 1990-2010 amintim pe unii exarhi care au ostenit pentru viața monahală: *la București* – Protosinghelul Galaction Stângă (devenit episcop), Protosinghelul Sebastian Pașcanu (devenit episcop), Protosinghelul Varsanufie Gogescu (devenit episcop), Arhimandritul Macarie Ciolan, Arhimandritul Teofil Anăstăsoaie și Arhimandritul Timotei Aioanei; *la Iași* – Arhimandritul Mitrofan Bâltuță, Arhimandritul Clement Haralam, Arhimandritul Timotei Aioanei, Arhimandritul Dosoftei Șcheul și Arhimandritul Nichifor Horia; *la Suceava* Arhimandritul Melchisedec Velnic; *la Slobozia și Călărași* – Arhimandritul Rafael Mîț; *la Giurgiu* – Arhimandritul Irineu Iurașcu.

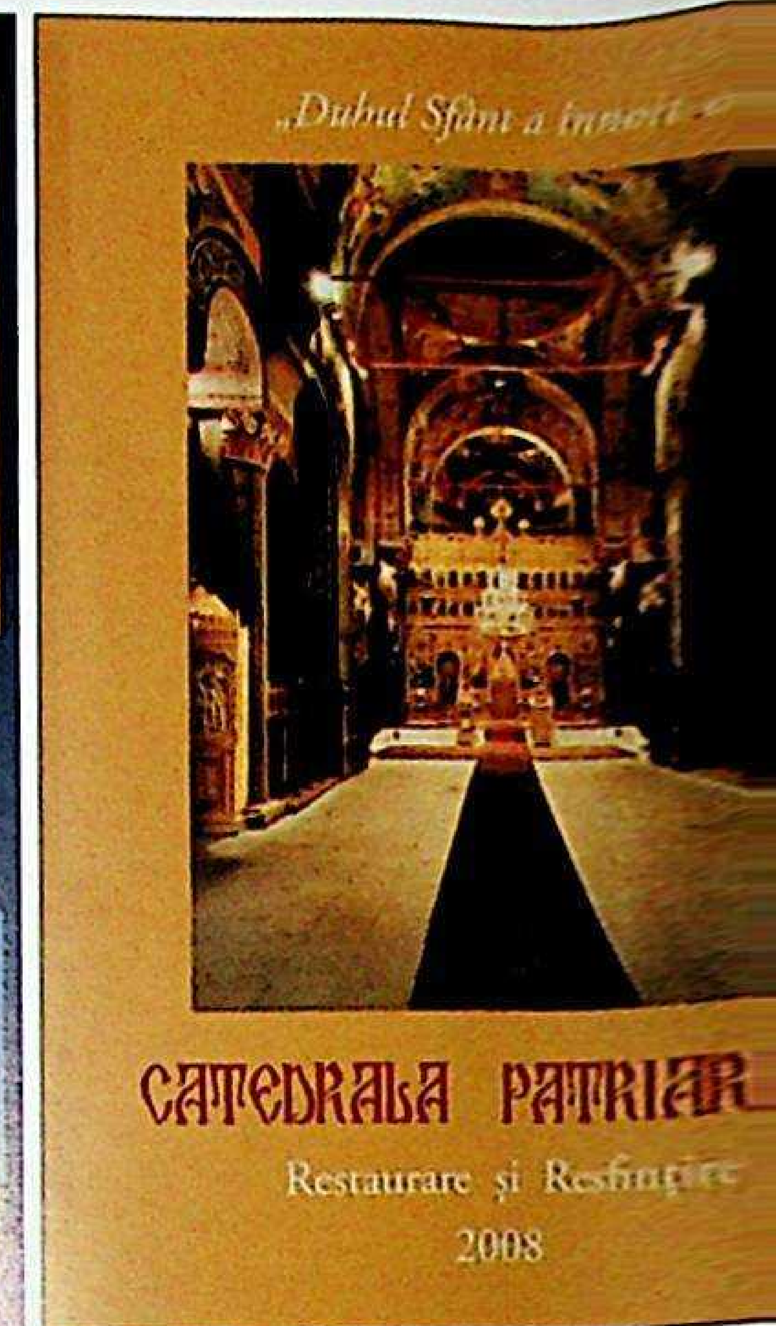
Viața culturală

Cât privește viața culturală din mănăstirile celor două mitropolii, trebuie să spunem că aceasta a cunoscut o intensificare fără precedent. S-au tipărit numeroase cărți și broșuri, având autori călugări sau călugărițe, prezentând viața monahală din mănăstirile și schiturile din cele două mitropolii. Ținând cont de numeroasele apariții editoriale, ne rezumăm doar în prezentarea unor categorii de cărți ce privesc viața monahală: convorbiri duhovnicești și sfaturi ale duhovnicilor iscusiți; portrete și memorii; monografii,

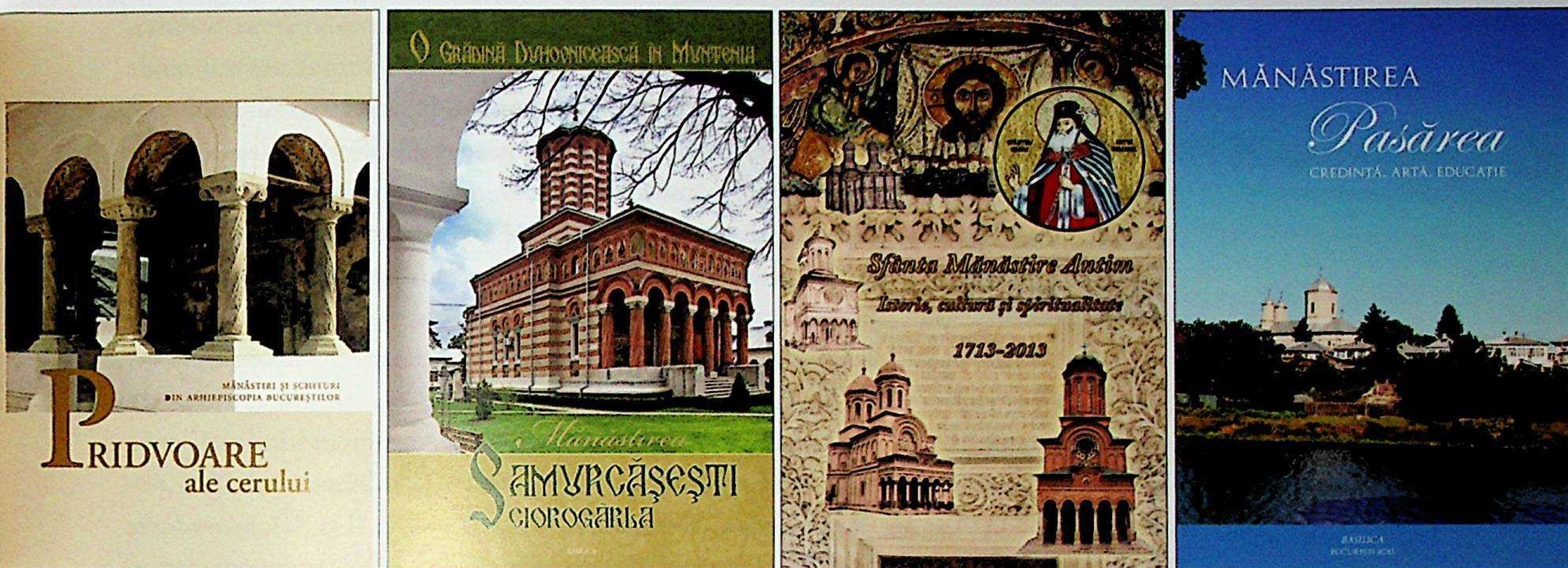

▲ *Tomosurile sinodale pentru canonizarea Sf. Ier. Iachint, Mitropolitul Țării Românești și a Sfinților Martiri și Mărturisitori Năsăudeni (Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Mocod, Grigore din Zagra și Vasile din Telciu)*

pliante, broșuri privind istoria mănăstirilor, schiturilor și metocurilor din cele două mitropolii; lucrări sistematice privind viața duhovnicească și culturală a mănăstirilor din eparhiile respective; albume despre istoria, arhitectura și pictura așezămintelor monahale vizate. Prin acestea s-a continuat tradiția străveche a monahismului, exprimată în cult și cultură.

Din Mitropolia Munteniei și Dobrogei, notăm lucrarea sistematică, *Pridvoare ale cerului. Mănăstiri și schituri din Arhiepiscopia Bucureștilor*, apărută la Editura Basilica a Patriarhiei Române, în anul 2009, care pune în lumină istoria și frumusețea mănăstirilor și schiturilor din București, Ilfov și Prahova, locuri sfinte unde au privegheat și păstorit Sfinții Ierarhi Antim Ivireanul, Grigorie Dascălul și Calinic de la Cernica și în care s-au nevoit o mulțime de monahi și monahii. Câteva personalități duhovnicești din această mitropolie au dăruit monahismului românesc scrieri memorabile. Amintim de duhovnicul Arsenie Papacioc: *Despre smerenie*; *Sfaturi duhovnicești; Sfintele Taine; Dialog cu tinerii despre căsătorie; Ortodoxie și secte; Veșnicia se ascunde într-o clipă* și altele. Un alt iscusit cărturar a fost și Arhimandritul Sofian Boghiu, autor al lucrărilor: *Buchet de cuvântări, predici și meditații*; *Smerenia și dragostea, însușirile trăirii ortodoxe*; *Chipul Mântuitorului în iconografie*. Multe dintre așezămintele monahale ale Arhiepiscopiei Bucureștilor și-au editat monografii, pliante, broșuri privind istoria acestor vetre de spiritualitate și cultură. Trecem în revistă câteva dintre ele: Catedrala Patriarhală, mănăstirile Cernica, Antim, Radu Vodă, Țigănești, Darvari, Snagov, Căldărușani, Stavropoleos, Samurcășești-Ciorogârla, Pasărea, Ghighiu, Cheia, Crasna, Plumbuita, Sinaia etc. Contribuții ale monahilor se remarcă și în cadrul Comisiei Patristice și al Bibliotecii Sfântului Sinod, reorganizată recent, care a și tipărit volume ce pun în valoare colecțiile tezaurizate: *Manuscrise din Biblioteca Sfântului Sinod* (2008), *Tipărituri din Țara Românească și Biblioteca Sfântului Sinod* (2009), organizându-se totodată multe activități misionare și culturale.

Activitatea editorială a Arhiepiscopiei Bucureștilor a fost foarte bogată în ultimii ani. Pe lângă monografiile amintite au fost publicate și unele volume comemorative, ca prinos de cinstire ale unor Părinți și personalități duhovnicești cunoscute: *Arhimandrit Sofian Boghiu – Un iconar de suflete*, la șapte ani de la trecerea sa la cele veșnice, prilej cu care a fost evocat

Copertele unor volume de referință dedicate activității Bisericii Ortodoxe Române în spațiul monahal

cunoscutul duhovnic și misionar, care a viețuit mai mult de 50 de ani în capitala României; *Arhimandrit Gavriil Stoica – Un monah misionar, iubitor de virtuți și de flori*, la împlinirea unui an de la trecerea sa la cele veșnice în Mănăstirea Zamfira. Au apărut, de asemenea, și calendare bisericești cu prezentarea mănăstirilor Radu Vodă, Stavropoleos, Snagov și a Schitului Darvari, cu imagini reprezentând icoanele și picturile acestor mănăstiri. Unii monahi din Arhiepiscopia Bucureștilor au contribuit la realizarea volumului *Domnitorii și Ierarhii Țării Românești – ctitoriile și mormintele lor*. De remarcat și permanenta lucrare și colaborare a unor monahi din Administrația Patriarhală și Arhiepiscopia Bucureștilor, în cadrul *Ziarului Lumina* și la realizarea unor emisiuni la Radio Trinitas și Trinitas TV.

Aceeași grijă pentru punerea în lumină a trecutului istoric al așezămintelor monahale s-a manifestat și în eparhiile sufragane ale Mitropoliei Munteniei și Dobrogei:

În Arhiepiscopia Tomisului și în cea a Buzăului și Vrancei s-a procedat la fel. Marile așezăminte monastice și-au fixat în scris evenimente importante din existența lor, în broșuri, pliante și alte tipărituri, care oglindesc cu fidelitate viața monahală cu toate aspectele ei: liturgic, cultural, social-filantropic și edilitar-gospodăresc;

În Arhiepiscopia Târgoviștei s-a tipărit lucrarea *Biserica Mânăstirii Dealu – istorie în forme și culori*, Editura Sofia, 2008, apoi o serie de monografii, pliante și broșuri privind trecutul istoric al vetrelor monahale de aici: Viforâta, Stelea, Nucet și altele;

În Arhiepiscopia Argeșului și Muscelului, câteva mănăstiri și-au tipărit monografii, precum cele de la Curtea de Argeș, Negru Vodă, Cetățuia, Cotmeana, Nămăiești, Trivale și altele;

Aceeași responsabilitate pentru importanța cunoașterii trecutului istoric al mănăstirilor și schiturilor, precum și pentru activitățile lor în prezent, s-a manifestat și în Arhiepiscopia Dunării de Jos. În anul 2004, cu prilejul aniversării a 200 de ani de la sfințirea bisericii Mănăstirii „Sfinții Arhangheli – Metoc" din Galați, a fost publicată monografia așezământului monahal. Principalele aspecte ale vieții monahale din Eparhie au fost prezentate în studiul *Repere ale istoriei vieții mănăstirești în Eparhia Dunării de Jos*, publicat în volumul *Credință, istorie și cultură la Dunărea de Jos*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați,

2005. În anul 2009, în cadrul Editurii eparhiale, a fost tipărit volumul *Sfântul Vasile cel Mare – dascăl al vieții călugărești. Studii de spiritualitate monastică.* Volumul este realizat de monahi și monahii din Arhiepiscopia Dunării de Jos, tratând, în cele 19 studii publicate, teme referitoare la viața, opera și lucrarea în Biserică și societate ale Sfinților Capadocieni, ca exemple și călăuze de nădejde pentru monahii de astăzi;

În nou-înființatele episcopii de la Slobozia și Călărași, Alexandria și Teleorman, Giurgiu, Tulcea, aceste aspecte nu au fost neglijate. Deși, ca la orice început (sau reînceput), așezămintele călugărești din aceste eparhii s-au confruntat în ultimii ani cu inerentele probleme legate de organizare sau reorganizare, de restaurări, reparații, totuși s-au îngrijit și de promovarea istoriei și a frumuseții vieții monahale.

În Mitropolia Moldovei și Bucovinei, evidențiem cărțile Arhimandritului Cleopa Ilie: *Urcuș spre înviere*; *Călăuză în credința ortodoxă*; *Lumina și faptele credinței*; *Mânca-v-ar raiul!* (vol. I și II); *Mărturii ortodoxe*; *Povestiri pentru copii* (vol. I, II și III); *Spovedania preoților de mir*; *Îndreptar de spovedanie pentru monahi*; *Îndreptar de spovedanie pentru preoții de mir*; *Cum înșeală diavolul pe om*; *Acatistier*, ale Arhimandritului Ioanichie Bălan: *Patericul românesc*; *Convorbiri duhovnicești*; *Mărturii românești la Locurile Sfinte*; *Călăuză ortodoxă în biserică*; *Călăuză ortodoxă în familie*; *Rânduiala Sfintei Spovedanii și a Sfintei Împărtășanii*; *Părintele Paisie duhovnicul*; *Părintele Cleopa duhovnicul*; *Convorbiri cu teologi ortodocși străini* ș.a.

Foarte multe dintre așezămintele monahale din Arhiepiscopia Iașilor și-au tipărit monografii, broșuri și pliante: *Catedrala mitropolitană Iași*, *Mănăstirile Golia*, *Sfinții Trei Ierarhi*, *Cetățuia*, *Bucium*, *Hadâmbu*, *Galata*, *Miclăușeni*, *Popăuți*, *Sihăstria Voronei*, *Bistrița*, *Neamț*, *Sihăstria*, *Secu*, *Nechit*, *Horaița*, *Almaș*, *Văratec*, *Agapia*, *Durău*, *Războieni*, *Sihla*, *Vovidenia*, *Pocrov*, *Icoana Nouă* și altele.

În Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, majoritatea mănăstirilor cu rezonanță națională și internațională – Putna, Voroneț, Moldovița, Sucevița, Humor, Slatina, Dragomirna, Sfântul Ioan cel Nou – au tipărit ample monografii, albume și pliante care reliefează frumusețea și mesajul spiritual al arhitecturii și picturii care împodobesc aceste mănăstiri, adevărate *ferestre către Împărăția Cerurilor*.

În Arhiepiscopia Romanului și Bacăului au fost editate diferite publicații pe plan local, determinate de anumite evenimente speciale: volumul omagial *Părintele Emilian așa cum îl știm*, cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani, volumul *In memoriam părintele Calistrat Ifrim* (în curs de realizare), diverse articole apărute în revista *Cronica Romanului*, prilejuite de evenimente locale în care au fost implicate mănăstirile și viețuitorii lor. De asemenea, reliefăm tipărirea a numeroase pliante, prin care sunt prezentate pelerinilor și turiștilor istoricul fiecărei mănăstiri, imagini și obiecte religioase de patrimoniu bisericesc, precum și imprimarea în format audio și video a numeroase CD-uri și casete de promovare a valorilor Ortodoxiei (colinde, slujbe la sfinți, predici etc.), în interpretarea corurilor de călugărițe de la mănăstirile Ciolpani, Diaconești, Bunavestire (Secuieni) etc.

În Episcopia Hușilor s-au publicat monografiile mănăstirilor: Rafaila, Grăjdeni, Bujoreni și Florești.

Viața culturală s-a manifestat nu doar în tipărituri de carte, ci și în multe manifestări comemorative, expoziții, imprimări de CD-uri cu muzică bizantină, conferințe, vernisaje

care arată ceea ce concis afirma Preafericitul Părinte Patriarh Daniel: „tot ce este autentic, curat și sfânt în cultura unui popor, devine cunună sau coroană de lumină a acestuia în Împărăția lui Dumnezeu, *unde neamurile își vor aduce slava și cinstea lor*". Exemplificăm câteva dintre aceste momente din viața culturală a mănăstirilor și schiturilor din cele două mitropolii: Simpozionul științific internațional *Texte liturgice românești* (organizat de Biblioteca Sfântului Sinod), *Sfântul Antim Ivireanul, slujitor al Bisericii, prin cuvânt și faptă*, simpozion organizat la Mănăstirea Antim din București; Sesiunea de comunicări științifice *Sf. Vasile cel Mare. Lumina vieții și operei sale la 1730 de ani de la trecerea la Domnul*, Mănăstirea Cernica, 2-4 octombrie 2008; Simpozionul național *Rezistența prin religie în timpul regimurilor totalitare*, Curtea de Argeș, jud. Argeș, 21-22 septembrie 2007; Congresul internațional *Rezistența prin religie. Eroi si martiri întru Hristos*, Constanța, 19-21 septembrie 2008. La Mănăstirea Putna funcționează, din 2005, *Centrul de cercetare și documentare*, care organizează anual simpozioane și colocvii dedicate cunoașterii istoriei Bucovinei și vieții Sfântului Voievod Ștefan cel Mare. Tot în Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, la Mănăstirea Sucevița, în anul 2006 s-a organizat un simpozion de istorie, cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la trecerea la cele veșnice a domnului Moldovei, Ieremia Movilă. La mănăstirea bucovineană Dragomirna a avut loc, în anul 2009, un simpozion dedicat împlinirii a 400 de existență a așezământului monahal.

În Arhiepiscopia Iașilor au avut loc, în ultimele două decenii, multiple manifestări culturale, la care și-au adus contribuția în bună măsură și așezămintele monastice din cuprinsul ei sau monahii organizatori și participanți. Spicuim câteva dintre acestea: momentul împlinirii a 200 de ani de la moartea starețului Paisie, în noiembrie 1994, a prilejuit susținerea de noi referate privind viața și activitatea Sfântului Paisie de la Neamț. În zilele de 15-16 noiembrie 1994 a avut loc la Academia „Sfântul Ioan de la Neamț" un simpozion spiritual-științific despre locul spiritualității românești în mișcarea paisiană. Comunicările reuniunii științifice de la Mănăstirea Neamț au fost adunate în volumul *Românii în reînnoirea isihastă*, editat de academicianul Virgil Cândea și apărut, în 1997, la Editura Trinitas din Iași. În anul 2001, la Mănăstirea Durău din județul Neamț, a avut loc Simpozionul internațional cu tema *Iluminism și isihasm*; în anul 2004, la Schitul Vovidenia-Neamț a avut loc simpozionul dedicat vieții și activității Mitropolitului Visarion Puiu, la care au participat ierarhi, profesori universitari, istorici, cercetători, stareți etc.; în anul 2007, la Mănăstirea „Sfinții Trei Ierarhi" din Iași a avut loc o expoziție de ouă încondeiate; la aceeași mănăstire ieșeană, în anul 2008, a avut loc expoziția de fotografii cu biserici și mănăstiri ortodoxe din întreaga lume, eveniment intitulat *Orthphoto*; Colocviul spiritual-academic *Sfântul Ierarh Varlaam, Mitropolitul Moldovei – slujitor al credinței și culturii creștine*, Mănăstirea Neamț, 28 august 2007; Simpozionul internațional de bizantinologie *Cercetarea științifică în artele bizantine. Rolul misionar al artelor bizantine în actualitate*, Iași, 27-28 noiembrie 2008; Seminarul internațional *Comunitatea parohială și noua configurație europeană. Experiența și grija pastorală*, Centrul Cultural Pastoral „Sfântul Daniil Sihastru", Durău, 18-24 mai 2009. Mănăstirea Secu din județul Neamț a fost gazda Simpozionului *Decretul nr. 410/1959 – Moment de oprimare al monahismului românesc*, la care au participat ierarhi, stareți și starețe, călugări și călugărițe, precum

și reprezentanți ai autorităților centrale și locale. Această manifestare științifică a fost organizată cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la promulgarea *Decretului nr. 410*/1959.

Tot din viața duhovnicească și culturală a mănăstirilor din cele două mitropolii face parte și strădania ierarhilor ca monahii și monahiile, în mod special clericii, stareții, starețele, egumenii și egumenele să urmeze școli teologice. În toate eparhiile, zeci de călugări și călugărițe au absolvit cursuri ale seminariilor teologice și ale facultăților de Teologie, specializările *Pastorală, Asistență socială, Didactică* sau *Patrimoniu*. Unii monahi sau monahii s-au specializat, pe lângă studiile teologice, și în: medicină, istorie, filologie, silvicultură, economie, drept etc., punându-și cunoștințele dobândite în sprijinul activităților spiritual-culturale, social-filantropice sau edilitar-gospodărești ale mănăstirilor de metanie. Trebuie, de asemenea, să amintim de cursurile de calificare a personalului monahal care are în ascultare expozițiile muzeale din centrele eparhiale, mănăstiri și schituri, evidențiindu-se astfel grija Bisericii de promovare și conservare a patrimoniului bisericesc, parte din patrimoniul național românesc, o reverberație a credinței poporului dreptcredincios, manifestată nu doar prin cult, ci și prin cultură.

Urmând o tradiție de secole, lucrarea duhovnicească a fost și este împletită cu lucrul mâinilor, împlinindu-se astfel dictonul latin *ora et labora*. După 1990, în aproape toate mănăstirile s-au redeschis sau au fost înființate ateliere de broderie și croitorie pentru veșminte bisericești, ateliere de pictură și sculptură, mici ferme zootehnice și agricole. Mănăstirile au înțeles cel mai bine că „liturghia" de după Liturghia euharistică, adică filantropia, nu poate fi susținută dacă nu dețin o bază materială necesară pentru susținerea acțiunilor de binefacere pentru cei aflați în încercări. Mulți pelerini sunt găzduiți în mănăstirile din Mitropolia Munteniei și Dobrogei, precum și în Moldova și Bucovina. Mare parte dintre aceștia primesc hrană gratuit de la mănăstirile pe care le vizitează; unor cazuri speciale mănăstirile le asigură sprijin material.

Nu trebuie uitată nici strădania majorității mănăstirilor cu tradiție, după anul 1990, pentru redobândirea proprietăților avute înainte de a fi confiscate de autoritățile comuniste. Acest demers nu a fost deloc facil, dar consecvența ierarhilor, stareților și starețelor a făcut ca acest deziderat să se împlinească.

Monahismul în diaspora românească. Germania

Cât privește viața monahală din eparhiile Bisericii Ortodoxe Române din diaspora, trebuie evidențiată intensificarea acesteia, după anul 1990. Acest proces are legătură directă cu stăruința și dragostea episcopilor eparhioți pentru viața călugărească. Rolul mănăstirilor din diaspora este unul foarte important: aduc cu ele frumusețea liturgică, credința statornică și zelul misionar al Bisericii „de acasă" fraților români stabiliți sau aflați temporar la muncă sau la studii departe de țară. Exemplificăm: în Mitropolia Ortodoxă Română a Germaniei, Austriei și Luxemburgului există două mănăstiri: Mănăstirea „Sfinții Martiri Brâncoveni" din Centrul Eparhial de la Nürnberg, care a luat ființă în anul 2001 și are opt viețuitori; Mănăstirea „Sfântul Siluan Atonitul" din Centrul Bisericesc München, care a luat ființă în anul 2003 și are patru viețuitori.

Mănăstirea românească „Înălțarea Sfintei Cruci" din Franța

Monahismul românesc în Franța

Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului", Limours (călugărițe), organizată la reședința Mitropoliei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale, în orășelul Limours, aflat la 35 km sud-vest de orașul Paris. A fost fondată în anul 2001, obștea fiind formată din călugărițele care îndeplinesc diferite ascultări la sediul Reședinței mitropolitane. Slujbele religioase se desfășoară în biserica de lemn, în stil maramureșan, cu hramul „Soborul Maicii Domnului și Sfântul Nicodim de la Tismana" (26 decembrie).

În afară de participarea la rânduiala liturgică a mănăstirii, măicuțele asigură primirea pelerinilor, pregătesc diferitele întâlniri organizate la Centrul mitropolitan, îngrijesc frumosul parc din curtea reședinței mitropolitane, participă la pregătirea și editarea revistei *Apostolia* a Mitropoliei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale etc.

Mănăstirea „Născătoarei de Dumnezeu" și a „Sfântului Martin", Cantauque (călugări), fondată în anul 2002 de către călugări care au trăit timp de 20 de ani în Țara Sfântă. Este situată la aproximativ 30 km de orașul Carcassonne (în sudul Franței), pe un vast domeniu agricol și forestier.

Obștea monastică săvârșește slujbele în limba franceză și cântă după tipicul muzicii psaltice grecești. În acest scop, comunitatea a întreprins o muncă importantă de adaptare a acestei muzici ortodoxe la limba franceză. Ea a tradus și editat Sfintele și Dumnezeieștile Liturghii ale Sfântului Ioan Gură de Aur și Sfântului Vasile cel Mare.

Principalele activități ale mănăstirii sunt: primirea pelerinilor, organizarea de sesiuni de inițiere în iconografie, muzică psaltică, limba ebraică biblică, sculptură în lemn și restaurare a icoanelor vechi.

Mănăstirea Bunavestire, Rosiers (maici), fondată în anul 1994 de către Arhimandritul Ioachim Giosanu, devenit Episcop Vicar al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului,

împreună cu actuala rasoforă, Ana. La început, mănăstirea s-a aflat sub protecția canonică a Mitropolitului Daniel al Moldovei și Bucovinei, devenit Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, iar din anul 2001 a trecut în jurisdicția Mitropoliei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale. Se găsește în satul Rosiers (comuna Poligny), la 25 km sud de Fontainebleau și la 100 km sud de Paris.

Viața obștii monahale este dedicată în special rugăciunii și confecționării de veșminte și haine preoțești. În duminici și sărbători, slujba este urmată de o agapă frățească, organizată de maici în trapeza mănăstirii. Cu aceste prilejuri, mănăstirea oferă credincioșilor spre vânzare produse alimentare pregătite de către maici după rețete tradiționale românești (dulcețuri, zacuscă, diverse tipuri de conserve pentru iarnă etc.), ea constituind un frumos loc de întâlnire a românilor din regiunea pariziană.

Mănăstirea „Înălțarea Sfintei Cruci", La Malvialle (maici), este cel dintâi așezământ monahal înființat în Mitropolia Ortodoxă Română a Europei Occidentale și Meridionale. Are hramul „Înălțarea Sfintei Cruci" și a fost sfințită de către Înaltpreasfințitul Iosif, în data de 15 septembrie 2001.

Este situată în regiunea Auvergne din centrul Franței, pe teritoriul comunei Rochefort-Montagne, la 40 de km de orașul Clermont-Ferrand. A fost inițial mănăstire de călugări, astăzi fiind mănăstire de maici. Viața obștii este ritmată de slujbele zilnice, iar cu ocazia sărbătorilor și în duminicile de peste an mănăstirea este vizitată de pelerini veniți din împrejurimi sau din alte regiuni ale Franței.

Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului", Le Villar (călugări), fondată în anul 2005, este situată în sudul Franței, în apropierea graniței cu micul stat Andorra, la 35 km. de orașul Perpignan. Actuala mănăstire ortodoxă se află pe locul unei vechi incinte fortificate, datând din secolul al VIII-lea, în care, începând cu anul 1083 și până în anul 1535, a funcționat un schit al călugărilor catolici augustinieni. Aceștia au construit o biserică nouă și o clopotniță, înfrumusețând absida principală a bisericii cu picturi foarte frumoase în tehnica frescă.

Mănăstirea pune la dispoziția vizitatorilor un muzeu organizat în turnul clopotniță, cu obiecte arheologice și religioase, precum și cu obiecte din sticlă în culori foarte rare și nuanțe fine. Frescele, datând din secolele al XI-lea și al XII-lea și acoperite fiind timp de mai multe secole cu un strat de var, sunt astăzi foarte frumoase și bine conservate.

Călugării își rânduiesc viața cotidiană după slujbele specifice rânduielilor mănăstirești și asigură primirea pelerinilor și vizitatorilor dornici să descopere acest loc plin de istorie și frumusețe.

Mănăstirea „Sfântul Grigorie Armeanul", Pithiviers. Mănăstirea se găsește la 100 km sud de Paris și la 60 de km de orașul Orléans. Biserica mănăstirii, dedicată Sfântului Martin cel Virtuos, un călugăr ce a trăit în zona respectivă pe la anul 887, este una dintre cele mai vechi biserici din departamentul Loiret, iar construcția ei datează din secolul al IX-lea. A fost restaurată de mai multe ori de-a lungul timpului, iar un acord în favoarea abației Fleury o menționează în anul 1071. Au mai rămas astăzi neschimbate naosul și absida principală.

Mănăstirea este ocrotită de Sfântul Grigorie Armeanul, sfânt de origine nobilă și arhiepiscop de Nicopolis, care s-a stabilit în acele locuri pe la anul 991. Aspirând la o viață de

rugăciune și sacrificiu, a trăit într-o peșteră săpată de propriile sale mâini timp de șapte ani de zile. Peștera poate fi vizitată până astăzi, iar obștea monahală organizează în fiecare an un pelerinaj care începe de la această peșteră și se încheie cu Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie, săvârșită în biserica mănăstirii și urmată de o agapă frățească.

Monahismul românesc în Italia

În contextul actual al existenței românilor ortodocși pe meleaguri italiene, s-a simțit și în Italia nevoia întemeierii de mănăstiri ortodoxe românești, având în vedere dragostea românilor pentru aceste sfinte locașuri, care mărturisesc credința ortodoxă în locuri străine. Astfel, prima mănăstire ortodoxă românească a luat naștere în anul 2007, având hramul „Bunavestire". Ea și-a deschis porțile în data de 25 martie, chiar de sărbătoarea Bunei Vestiri, în orașul Mirabella Eclano, localitate situată la 80 km de Napoli, în provincia Di Avellino. După înființarea Episcopiei Ortodoxe Române a Italiei au mai luat naștere două mănăstiri, în anul 2008. Una dintre ele este *Mănăstirea „Sfântul Ioan Secerătorul" (Theristis)* situată în Calabria, pe teritoriul localității Bivongi, într-o vale sălbatică numită Vallata dello Stilaro, renumit loc de nevoință, unde totul vorbește despre monahismul bizantin de la sfârșitul celui dintâi mileniu creștin. Mănăstirea Sfântul Ioan Theristis, care este declarată Monument Național, cuprinde un complex monastic de sorginte bizantină, compus dintr-o biserică în stil bazilical din secolul al X-lea și câteva corpuri de chilii. Monumentul este situat în partea declarată „zona sacră" a Patrimoniului Bizantin din Valea Stilarului, fiind primul edificiu restaurat dintre cele peste 40 care existau, la începuturile celui de-al doilea mileniu creștin, în această parte a Italiei Meridionale. Această „perlă" a Calabriei funcționează ca mănăstire de monahi, înscriindu-se,

▼ *Mănăstirea românească „Buna Vestire" din Italia*

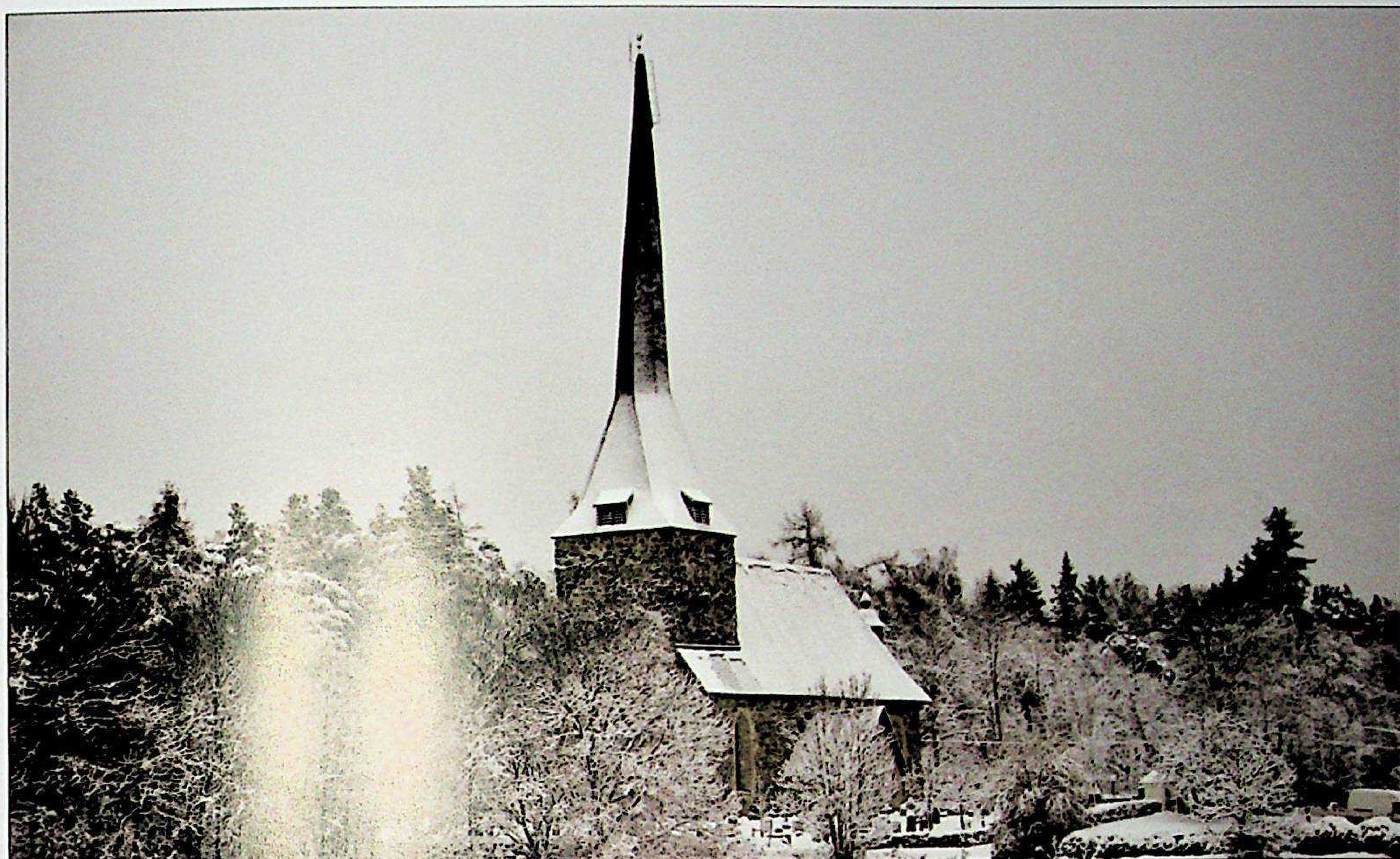
▲ *Mănăstirea românească „Sf. Ioan Secerătorul – Theristis" din Italia*

astfel, în continuitate vie cu ceea ce a reprezentat până în urmă cu 300 de ani. În prezent, mănăstirea are doi viețuitori.

A doua mănăstire înființată în anul 2008 este *Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului"* de la Roma, fiind o chinovie de monahii, considerată prima mănăstire ortodoxă din Roma, după schisma din secolul al XI-lea. În prezent, în mănăstire sunt patru viețuitoare. Tot la Roma, în partea de Nord, în localitatea Rignano Flamigno, se află Schitul „Sfântul Ilie Tesviteanul", care are ca viețuitori doi monahi. Schitul a fost înființat în anul 2009, iar biserica este un monument din secolul V, pe care schitul l-a primit în concesiune. Mai jos de Roma, la Montecorvino Rovella, nu departe de orașul Salerno, unde se află moaștele Sfântului Apostol și Evanghelist Matei, se află *Mănăstirea „Sfinții Cosma și Damian"*. Acest așezământ funcționează ca mănăstire de monahi, în prezent având doi viețuitori.

Monahismul românesc în Suedia

Amintim și faptul că în cadrul Centrului eparhial al Episcopiei Ortodoxe Române a Europei de Nord din orașul Stockholm, Suedia, își desfășoară activitatea mănăstirea ortodoxă română „Sfântul Apostol Andrei și Sfinții Voievozi Români Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab și Constantin Brâncoveanu cu fiii săi Constantin, Ștefan, Radu, Matei și sfetnicul Ianache", înființată în anul 2008, după organizarea Episcopiei. În cadrul ei funcționează Atelierele de pictură și broderie *Sfinții Martiri Brâncoveni* și Atelierele de veșminte *Sfânta Muceniță Filofteia de la Argeș*. Tot aici își desfășoară activitatea Centrul de pelerinaj *Sfântul Cuvios Antipa de la Calapodești*.

Monahismul românesc în Ungaria

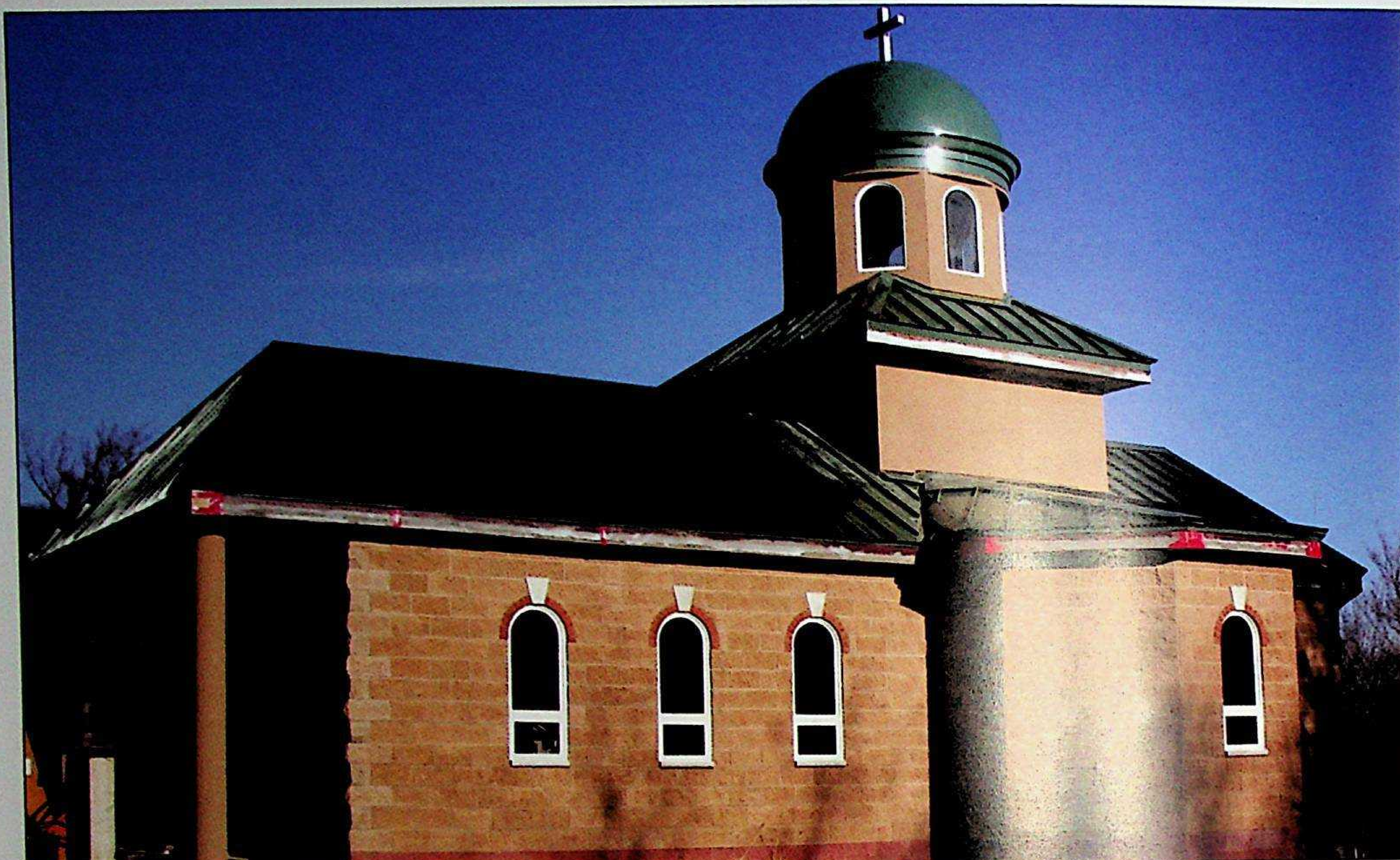
În Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria funcționează patru așezăminte monahale, cu un număr de 10 viețuitori; Reședința Episcopală de la Gyula, cu statut de mănăstire de călugări, cu hramul „Sfântul Ierarh Nicolae și Sfinții Trei Ierarhi"; mănăstirea din Săcal, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" (prima mănăstire ortodoxă românească din Ungaria, la început schit, apoi mănăstire de călugări, înființată în 6 aprilie 2002); Paraclisul Episcopal de la Bichiș, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului", cu statut de metoc al Episcopiei; așezământul monahal „Sfântul Ioan Botezătorul" din Budapesta, înființat în ianuarie 2009, împreună cu Centrul Cultural și Pastoral-Misionar „Sfântul Vasile cel Mare". Astfel, monahismul românesc a jucat rolul său binecunoscut și în cadrul Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria.

Monahismul românesc în Statele Unite

Mănăstirile din cadrul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din cele două Americi sunt: Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului", Ellenville, New York, cu viețuitoare călugărițe, situată la aproximativ 150 de mile de New York City, pe proprietatea din Ellenville; Mănăstirea „Sfântul Dimitrie cel Nou", Middletown, New York.

Întemeierea mănăstirii „Sfântul Dimitrie cel Nou", Middletown, New York, își leagă numele de Dumitru Munciu, care a cumpărat un teren de 42 de acri în zona Mount Hope, unde a fost construită o casă; a devenit fiul duhovnicesc al părintelui Vasile Vasilachi, care slujea, la acea vreme, la biserica „Sfântul Nicolae" din New York. Conform testamentului, Dumitru Munciu a lăsat toată agoniseala parohiei „Sfântul Nicolae", dorind întemeierea

▲ *Mănăstirea românească „Sf. Apostol Andrei" din Suedia*

▲ *Mănăstirea românească „Sf. Dimitrie cel Nou" din Statele Unite ale Americii*

unei mănăstiri românești pe această proprietate. Astfel, au început lucrările de reamenajare a proprietății, prin construirea unui paraclis cu hramul „Sfântul Dimitrie cel Nou", a unei trapeze, unei biblioteci și a chiliilor pentru călugări. În ianuarie 2003, părintele Vasile Vasilachi a trecut la Domnul și a lăsat ca moștenire o mare parte din agoniseala sa cu dorința de a se construi biserica mănăstirii. În data de 6 mai 2007 s-a ținut slujba de sfințire a locului pentru noua biserică. În toamna anului 2007 au început lucrările de construcție a noii biserici, în prezent locașul de cult fiind ridicat și acoperit. În incinta mănăstirii s-a amenajat și o cameră memorială dedicată ctitorului, părintele Arhimandrit Vasile Vasilachi.

Monahismul românesc în Canada

În Canada, amintim *Mănăstirea „Sfânta Cruce"*, Toronto. În anul 2004, s-a întemeiat o mănăstire de călugări în zona Toronto, Ontario, sub îndrumarea părintelui Arhimandrit Nicolas Giroux. Slujbele se oficiază într-un spațiu închiriat de la o comunitate anglicană, cu dorința ca pe viitor să fie cumpărat un lăcaș propriu de închinare, care să servească cerințelor credincioșilor din acea zonă.

În Canada mai funcționează și *Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului"* (Wentworth). Părintele Ieromonah Cyrille Bradette este întemeietorul acestei mănăstiri de călugări din Quebec, înființată în anul 2005. Mănăstirea a cumpărat un teren de aproximativ 4 hectare, în zona Lachute, unde se află amenajată actuala biserică. Există și un corp de chilii ale călugărilor. Mănăstirea a devenit un punct de referință spirituală în ultimii ani, numeroși ortodocși români și canadieni participând permanent la slujbele și evenimentele organizate în așezământul monahal, temporar reședință episcopală. Planurile de viitor cuprind construcția unei biserici în spațiul respectiv.

Bibliografie

„Monahismul în Arhiepiscopia Romanului şi Bacăului", în: *Cronica Romanului*, nr. 1, 2010; „Repere ale istoriei vieţii mănăstireşti în Eparhia Dunării de Jos", în: vol. *Credinţă, istorie şi cultură la Dunărea de Jos*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 2005; AIOANEI Timotei, Arhim., „Benedict Ghiuş şi veşmântul de aur al smereniei", în: *Ziarul Lumina*, joi, 1 iulie 2010; AIOANEI Timotei, Arhim., „Maica stavroforă Eustochia Ciucanu", în: *Candela Moldovei*, 1, nr. 3-4, 1992, p. 11; AIOANEI Timotei, Arhim., *Atribuţiile stareţului/stareţei, eclesiarhului şi duhovnicului mănăstirii*, Ed. Trinitas, Iaşi, 2005; AIOANEI Timotei, Arhim., *Portrete în cuvinte*, Ed. Trinitas, Iaşi, 2007; AIOANEI Timotei, Arhim., *Vieţuitori din chinovia Neamţului în veacul al XX-lea. Biografii*, Ed. Trinitas, Iaşi, 2008; *Arhimandritul Gavriil Stoica. Un monah misionar, iubitor de virtuţi şi de flori*, Arhim. Timotei Aioanei (ed.), Ed. Basilica, Bucureşti, 2009; *Cu timp şi fără timp - Arhiepiscopia Iaşilor în date şi imagini, 1990-2005*, Ed. Trinitas, Iaşi, 2005; *Dincolo de Poarta Luminii. Arhimandritul Partenie Apetrei*, Arhim. Timotei Aioanei (ed.) Ed. Trinitas, Iaşi, 2009; PĂCURARIU Mircea, Pr. Prof., *Dicţionar al teologilor români*, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996; *Părintele Cleopa (1912-1998). Prieten al Sfinţilor şi duhovnic al credincioşilor*, Arhim. Timotei Aioanei (ed.), Ed. Trinitas, Iaşi, 2005; *Părintele Ioanichie Bălan – Cuviosul cronicar al sfinţilor*, Ed. Mănăstirea Sihăstria, 2008; *Părintele Paisie Olaru, povăţuitor spre poarta Raiului*, Arhim. Timotei Aioanei (ed.), Ed. Trinitas, Iaşi, 2005, [2]2010; *Pridvoare ale Cerului. Mănăstirile şi schiturile din Arhiepiscopia Bucureştiului*, Ed. Basilica, Bucureşti, 2009; *Priveghind şi lucrând pentru mântuire*, Ed. Trinitas, Iaşi, 2000; *Stavrofora Nazaria Niţă*, Roman, Ed. Filocalia, 2008; *Un iconar de suflete – Părintele Sofian Boghiu*, Bucureşti, Ed. Basilica, Bucureşti, 2009.

MONAHISMUL ORTODOX ROMÂNESC DIN 1990 PÂNĂ AZI ÎN TRANSILVANIA

Evenimentele din Decembrie 1989 ne-au oferit nu numai șansa de libertate, dar, mai cu seamă, oportunitatea de a readuce la viață instituții bisericești și laice sortite pieirii de acțiuni și legi străine nedrepte, dar și de către ideologia regimului comunist; între acestea, se numără și reînvierea vieții monahale de la noi, și îndeosebi din Transilvania.

După cum bine se cunoaște, Transilvania s-a confruntat cu stăpâniri străine încă din sec. al IX-lea și până în 1918; în curgerea vremii, conducerile străine vremelnice ale acestei provincii românești au inițiat acțiuni și au decretat legi împotriva populației majoritare de aici (români ortodocși), în vederea trecerii lor la catolicism sau protestantism, și, în final, a deznaționalizării lor; două dintre acestea sunt: distrugerea schiturilor și mănăstirilor ortodoxe din Transilvania (peste 170 la număr) de către generalul Nikolaus Adolf von Buccow, în a doua parte a secolului al XVIII-lea, iar, două decenii mai târziu, emiterea *Decretului imperial din 1782*, care prevedea închiderea lăcașurilor de cult monahale, ce nu desfășurau activități culturale sau de asistență socială; în urma celor două acțiuni dure, monahismul ortodox românesc din Transilvania a fost aproape redus la tăcere, Mitropolia Ardealului având sub jurisdicția sa numai o singură mănăstire (Hodoș-Bodrog) până în anul 1918.

După Marea Unire din anul 1918, unele mănăstiri și schituri distruse de Buccow au prins din nou viață, dar momentul 1989 a impulsionat și mai mult refacerea rănilor trecutului, între altele, după cum s-a mai spus, refacerea schiturilor și mănăstirilor ce au căzut pradă ambițiilor străine în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

În cele de mai jos se vor prezenta, pe scurt, lăcașurile monahale ortodoxe din Transilvania, care au luat ființă din 1990 până azi; se vor evidenția: I. Mănăstirile și schiturile reactivate (reînființate); II. Mănăstirile și schiturile înființate după 1990; III. Mănăstirile și schiturile în curs de organizare.

Trebuie să precizăm faptul că mănăstirile și schiturile reactivate, înființate sau în curs de organizare, sunt „opera" unor oameni ai Bisericii noastre dar, în cea mai mare parte, au la bază evlavia, sprijinul moral și material al diferiților credincioși ortodocși români; pe cât a fost posibil, aceste locașuri de cult monahale au fost înălțate pe locul vechilor vetre mănăstirești ori în apropierea acestora.

◀ Noua biserică de la Mănăstirea Nicula, jud. Cluj

Întrucât beneficiem de un spațiu limitat în prezentarea acestora, în cele de mai jos vom urmări doar următoarele aspecte: numele și hramul lăcașului de cult, localitatea (zona) sau comuna în care se află, județul, anul reactivării, înființării, motivul reactivării, obștea mănăstirii/schitului, starețul/starețа locașului de cult monahal.

În prezentarea locașurilor monahale pomenite s-a avut în vedere ordinea cronologică a reactivării sau a înființării lor și nu vechimea celor dispărute (distruse) în veacurile trecut; este vorba despre mănăstirile și schiturile din Transilvania istorică, cu eparhiile aferente.

Mănăstiri și schituri reactivate (reînființate)

În prima categorie se înscriu locașurile monahale ortodoxe din Transilvania reactivate (reînființate), în memoria mănăstirilor și schiturilor distruse de către potrivnicii Ortodoxiei în cursul vremii, după cum urmează:

Mănăstirea „Adormirii Maicii Domnului – Turnu Roșu (fostă Porcești), jud. Sibiu, reînființată în anul 1990, în amintirea celei din sec. al XVII-lea; obște mică, de călugări, în frunte cu Ierom. Petroniu Tănase – stareț[1];

Schitul „Nașterea Maicii Domnului" de pe Valea Hârtibaciului, jud. Sibiu, reînființat în amintirea unui schit distrus de Buccow; în 2006 erau 17 călugărițe, în frunte cu Monahia Marina Matei – stareță[2];

Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului" – Dejani, jud. Brașov, reînființată în anul 1990, în amintirea alteia mai vechi, din sec. XVII-XVIII; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Gherontie Negură[3];

Mănăstirea „Sfântul Ilie Tesviteanul" – Dragomirești, jud. Maramureș, reînființată în 1990, în amintirea, se pare, a unei vechi mănăstiri de aici, din sec. al XVII-lea; obște mică de călugări, în frunte cu Protos. Sofronie Perța – stareț[4];

Mănăstirea „Schimbarea la Față a Domnului Iisus Hristos" – Bucium, jud. Brașov, reînființată în anul 1990 (1991), în amintirea uneia mai vechi din sec. al XVIII-lea; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Savu Laz[5];

Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului" – Rohiița, jud. Maramureș, redeschisă în 1990, (oficial, însă, în 1993, pe locul uneia mai vechi din sec. al XVIII-lea); există zece monahi, în frunte cu Protos. Vasile Filip – stareț[6];

---

1. Sebastian Dumitru Cârstea, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Sibiu, Ed. Andreiană, 2008, pp. 347-349, 598.
2. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 344 și 598; pentru perioada 1990-2002 am consultat și volumul: Vasile Dumitrache, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Ardealului, Crișanei și Maramureșului*, vol. 4, București, Ed. Nemira, 2002, 365 p. + il.
3. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 367-369, 598; Dănuț Liviu Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea (zona sud-someșană) Bistrița*, Ed. Karuna Bistrița, 2009, p. 282.
4. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 529-530 și 603; Macarie Motogna, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, Ed. Mănăstirii Rohia, 2009, pp. 217-218.
5. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 364-366; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 281.
6. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 514-515, 603.

▲ *Mănăstirea Lupșa, jud. Alba*

Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – Sânmărtinu de Câmpie, jud. Mureș, reînființată în anul 1990, în amintirea celei din sec. al XVIII-lea; obște mică de călugări, în frunte cu Protos. Teodul Libeg[7];

Mănăstirea „Sfânta Treime" – Breaza, localitatea Suciu de Sus, jud. Maramureș, reactivată în 1990, în locul unui mic schit, care a ființat între 1954-1958; obște mică de maici, în frunte cu Monahia Antonia Țineghe – stareță[8];

Mănăstirea „Sfântul Iosif Mărturisitorul" – Săpânța – Peri, jud. Maramureș, întemeiată în 1991, în amintirea unei vechi mănăstiri din Săpânța, care ființa în sec. XIV; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Mihail Bud – stareț[9];

---

7. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 438-441, 601; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 283.
8. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 517-518, 603.
9. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 537-538, 603.

▲ *Mănăstirea „Sfânta Treime" – Feleacu*

Mănăstirea „Sfântul Ierarh Nicolae" – Lupșa, jud. Alba, redeschisă în anul 1991, iar cu obște monahală din 1994, în amintirea celei existente aici încă din sec. al XV-lea; există 20 de monahi și frați, în frunte cu Protos. Melhisedec Ungureanu – stareț[10];

Mănăstirea „Sfânta Treime" – Sibiel, jud. Sibiu, reînființată în anul 1991, în amintirea uneia mai vechi din sec. XVI-XVII; obște mică de călugărițe, îndrumate de Teodora Cârstinoiu – stareță[11];

Mănăstirea „Sfânta Treime" - Feleacu, jud. Cluj, întemeiată în 1991, reluându-se activitatea unei vieți monahale de aici (ce a existat între sec. XVI- XVIII); obște mică de călugări, în frunte cu Protos. Alexandru Ghenț[12];

Mănăstirea „Înălțarea Sfintei Cruci" – Cășiel – Strâmbu, jud. Cluj, reactivată în 1991, în memoria uneia mai vechi din sec. XVII; din 1991 mănăstire de călugărițe, obște alcătuită din 20 de călugărițe, în frunte cu Monahia Varvara Georgiu[13];

Mănăstirea „Sfinții Apostoli Petru și Pavel" – Cârițișoara, jud. Sibiu, reînființată în anul 1991, în amintirea celei mai vechi, cel puțin de la începutul sec. al XVIII-lea; viețuiesc acum 17 maici și surori, în frunte cu monahia Silvana Ciupitu – stareță[14];

---

10. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 399-402, 601; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 282.
11. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 332-336, 598.
12. Augustin Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Mănăstirea Nicula, Ed. Ecclesia, 2007, pp. 75-80; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 282; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 493-494, 600.
13. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 159-164; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 497-500, 600.
14. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 350-352, 598; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 281.

▲ *Mănăstirea „Înălțarea Sfintei Cruci" – Cășiel, jud. Cluj*

Mănăstirea „Sfânta Cuvioasă Paraschiva" – Sub Piatră – Sălciua, jud. Alba; reînființată ca schit în 1991, iar ca mănăstire din 1994, în amintirea uneia mai vechi din sec. al XVIII-lea; duc viață de obște 20 de maici și surori, în frunte cu Monahia Semfora Ștefan[15];

Mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului" – Piatra Fântânele, jud. Bistrița Năsăud, deși reactivată cu obște de monahi (pe locul celei vechi ce a ființat între anii 1928-1960), oficial a fost reînființată în 1994, iar din 1995 a devenit mănăstire de maici (există 19 maici, în frunte cu stareța: Monahia Pamfilia Solcan)[16];

Mănăstirea „Sfinții Români" și „Acoperământul Maicii Domnului" – Mărcuș, jud. Covasna, reînființată în 1991, în amintirea celei întemeiate cu cinci decenii mai devreme și distrusă de comuniști; obște mică de maici – Suzana Comșa, stareță[17];

Mănăstirea Cămin – Spital „Sf. Gheorghe" – Gura Văii, com. Recea, jud. Brașov, reactivată în 1992, cu obște de maici, în amintirea uneia din sec. al XVIII-lea; preotul paroh Dragoș Fulea are inițiativa întemeierii aici a unui Cămin – spital pentru vârstnici[18];

Mănăstirea „Sfântul Apostol Andrei" – Berevoii Mari, jud. Brașov, reactivată în 1992, în amintirea celor două mănăstiri din aceste ținuturi din sec. al XVII-lea; obște mică de monahi, în frunte cu Ierom. Iosif Toma – stareț[19];

---

15. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 404-406, 601; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 284.
16. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 117-122; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 474-476, 600.
17. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 468-470, 606; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 209.
18. D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale...*, p. 282.
19. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 371-373, 598; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale...*, p. 280.

▲ *Mănăstirea „Soborul Sfinților Apostoli" – Bârsana, jud. Maramureș*

Mănăstirea „Schimbarea la Față" – Valea Sasului, comuna Botiza, jud. Maramureș, reactivată în 1992, se pare, în amintirea alteia din vechime; obște mică de călugărițe, în frunte cu Monahia Rafaela Rogojan – stareță[20];

Mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului" – Voievozi, jud. Bihor, reînființată în anul 1993, în amintirea mănăstirii celei vechi din sec. XII; obște puțin numeroasă, de maici și surori, în frunte cu Monahia Reghina Câmpean – stareță[21];

---

20. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 535-536, 603.
21. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 557-560, 605.

Mănăstirea „Soborul Sfinților Apostoli" – Bârsana, jud. Maramureș, întemeiată în 1993, în amintirea „a două vetre monahale" din localitate, probabil din sec. XIV; stareță: Monahia Filofteia Oltean[22];

Mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului" – Lăpușul Românesc, jud. Maramureș, întemeiată în 1993, probabil pe locul unei mănăstiri vechi, se pare din sec. XIV; obște formată din 14 maici, în frunte cu Monahia Magdalena Drăguș – stareță[23];

---

22. M. Motogna, *Monahismul ortodox...*, pp. 187-190; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 531-534, 603.
23. M. Motogna, *Monahismul ortodox...*, pp. 230-231; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 520-521, 603.

▲*Mănăstirea „Sf. Apostoli Petru și Pavel" – Pârva, Bistrița-Năsăud*

Mănăstirea „Buna Vestire" – Pătrânjeni (lângă Zlatna), jud. Alba, reînființată în anul 1993, în amintirea „unei vetre monahale străvechi", de la Bulzu, în apropiere de Pătrângeni; obște mică alcătuită din maici și surori, în frunte cu Monahia Emiliana Mardare[24];

Mănăstirea „Sf. Apostoli Petru și Pavel" – Rebra – Parva, jud. Bistrița Năsăud, înființată în 1993, cu obște de monahi (în amintirea uneia mai vechi din sec. XV, în părțile Rebrei; aici viețuiesc 15 monahi; stareț: Ierom. Chiril Zăgrean)[25];

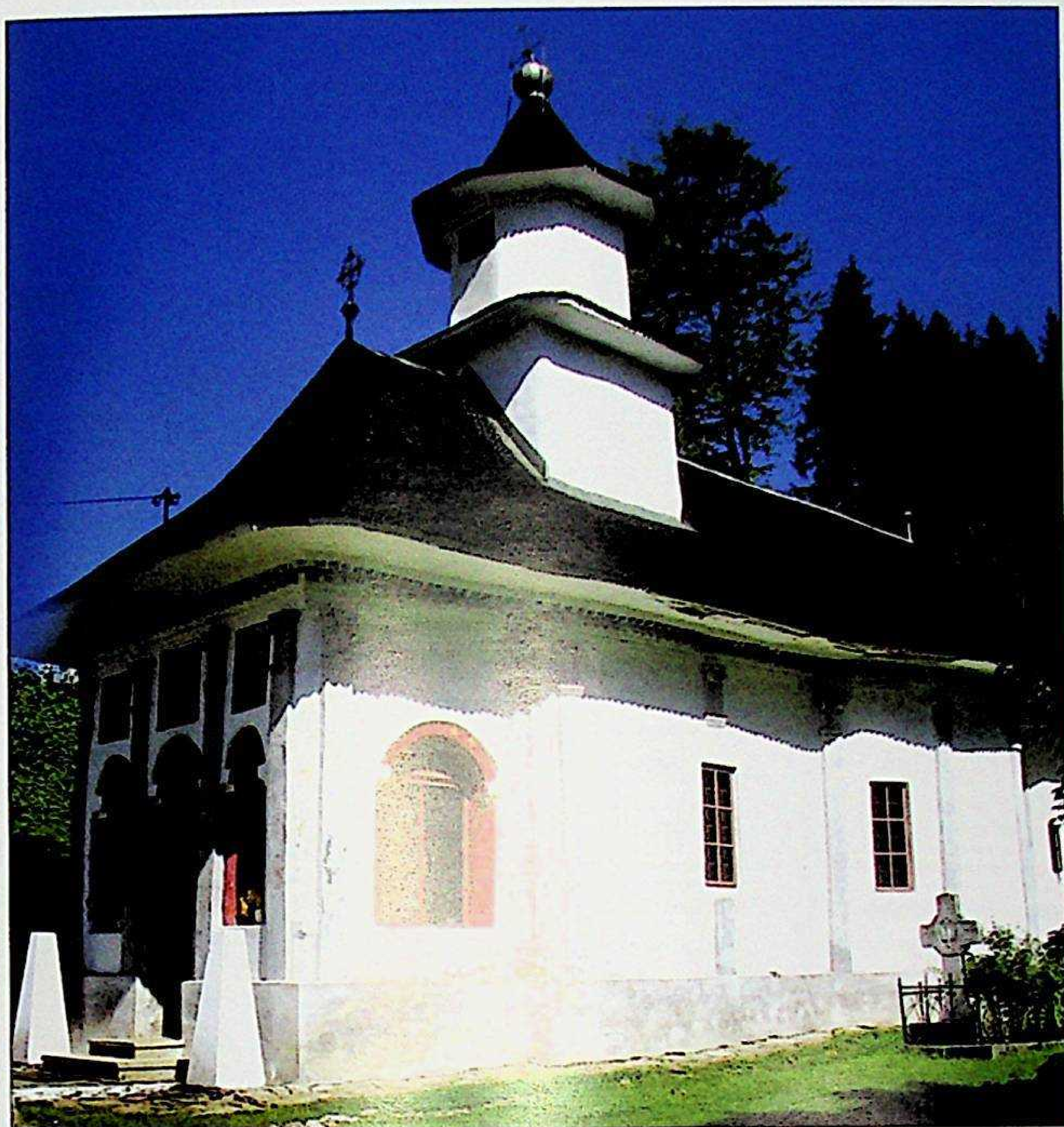
Mănăstirea „Adormirii Maicii Domnului" Strâmba, satul Păduriș, comuna Hida, jud. Sălaj, reactivată în 1993, în amintirea unei vechi mănăstiri din aceste ținuturi din sec. XV, ***bătrâna mănăstire a Strâmbei, lângă Fizeș;*** obște puțin numeroasă de monahi și frați de mănăstire, în frunte cu Ierom. Gherontie Oțelea[26];

Mănăstirea „Sfântul Ierarh Nicolae" – Predeal, jud. Brașov, reactivată în anul 1993, în amintirea alteia din sec. XVIII; obște mică alcătuită din monahii și surori, în frunte cu Monahia Spiridona Mihu – stareță[27];

Mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului" – Boholț – Făget, jud. Brașov, reactivată în anul 1993, în amintirea alteia mai vechi din sec. al XVIII-lea; obște mică formată din monahii și surori, în frunte cu Monahia Teodora Hulpan – stareță[28];

---

24. D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 128; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 408-409, 601.
25. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 127-132; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 478-480, 600.
26. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 570-575, 605.
27. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 381-382, 589.
28. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 374-375, 598; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, pp. 280-281.

▲ *Mănăstirile „Sf. Ierarh Nicolae" – Predeal, jud. Brașov (stânga) și „Buna Vestire" – Cormaia – Pocrov, jud Bistrița-Năsăud (dreapta)*

Schitul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil" – Dumbrăvioara, comuna Erna, jud. Mureș (dependent de Episcopia Covasnei și Harghitei), reactivat în 1993, în amintirea celui întemeiat de către patriarhul Miron Cristea, în 1930; mică obște de monahi, în frunte cu Ierom. Teodosie Colceriu[29];

Schitul „Schimbarea la Față" – Izvorul Pośaga, jud. Alba, reactivat în 1993, în amintirea celui ridicat în anii 1933-1934 și închis sub dictatura comunistă; obște mică de viețuitori, în frunte cu Ierom. Teofan Jurcă[30];

Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – Bălan, jud. Sălaj, reactivată în 1994, în amintirea unei vechi mănăstiri de aici, din sec. al XV-lea; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Ilarion Suciu – stareț[31];

Mănăstirea „Sfinții Împărați Constantin și Elena" – Budești, jud. Maramureș, întemeiată în 1994, în amintirea unei vechi mănăstiri de aici, din sec. XV–XVI; obște puțin numeroasă, în frunte cu Ierom. Mihail Bud – stareț[32];

Mănăstirea „Buna Vestire" – Cormaia – Pocrov, jud. Bistrița Năsăud, reînființată în 1994 (în amintirea uneia mai vechi, din sec. XVI, din zonă; viețuiesc aici 13 călugărițe; stareță: Monahia Ecaterina Ghiran)[33];

---

29. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 463-464, 606.
30. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 411-413, 602; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 283.
31. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 576-577, 605; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, pp. 162-163.
32. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 536-537, 603; M. Motogna, *Monahismul ortodox...*, pp. 200-201.
33. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 59-64; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 484-486, 600.

▲ *Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului" – Florești jud. Cluj*

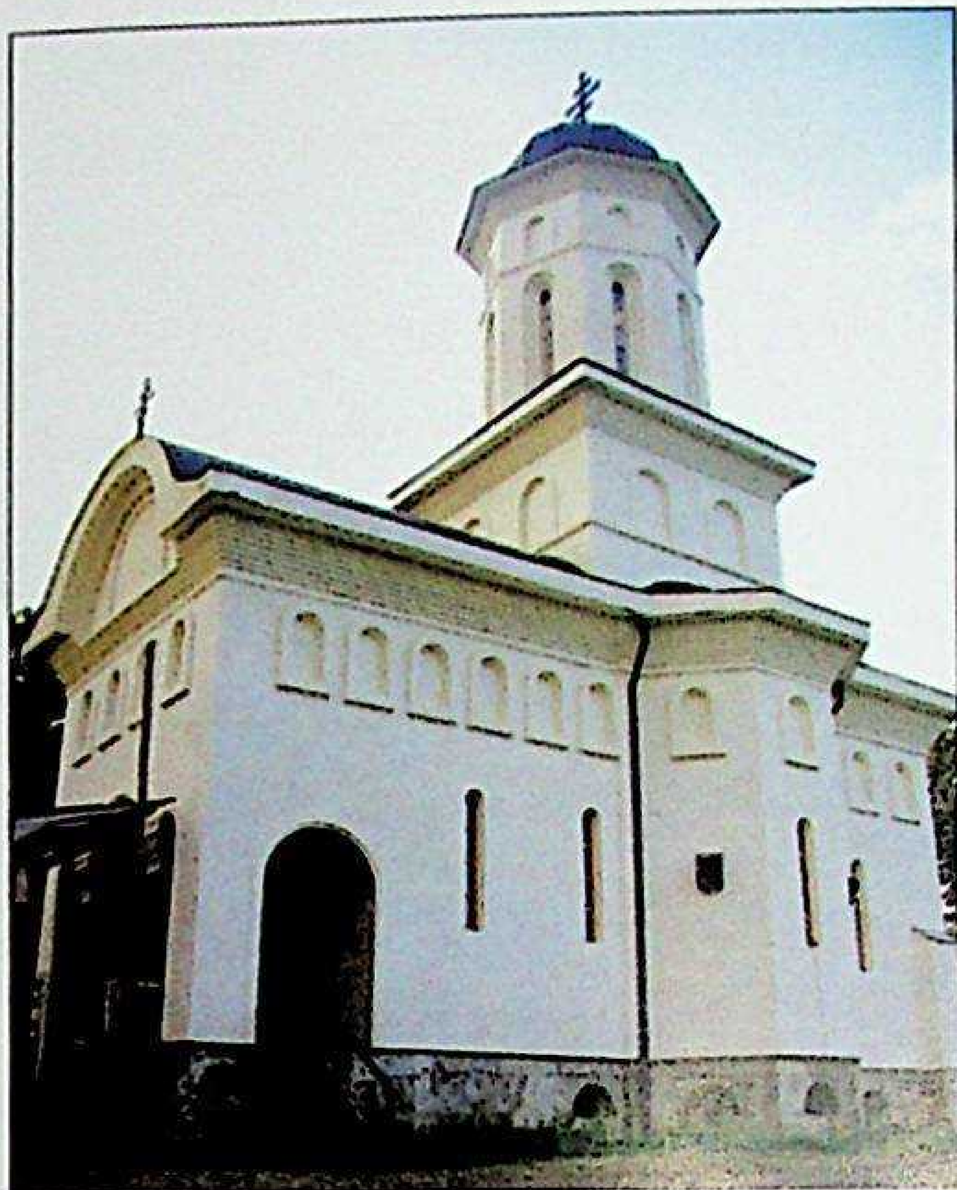
Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului" – Florești, jud. Cluj, înființată în 1994 (în amintirea unei vechi mănăstiri, întemeiată, se pare, la începutul sec. XVIII și dispărută în sec. XIX); viețuiesc aici 20 de călugărițe, în frunte cu: Monahia Stavrofora Teodora Câmpan[34];

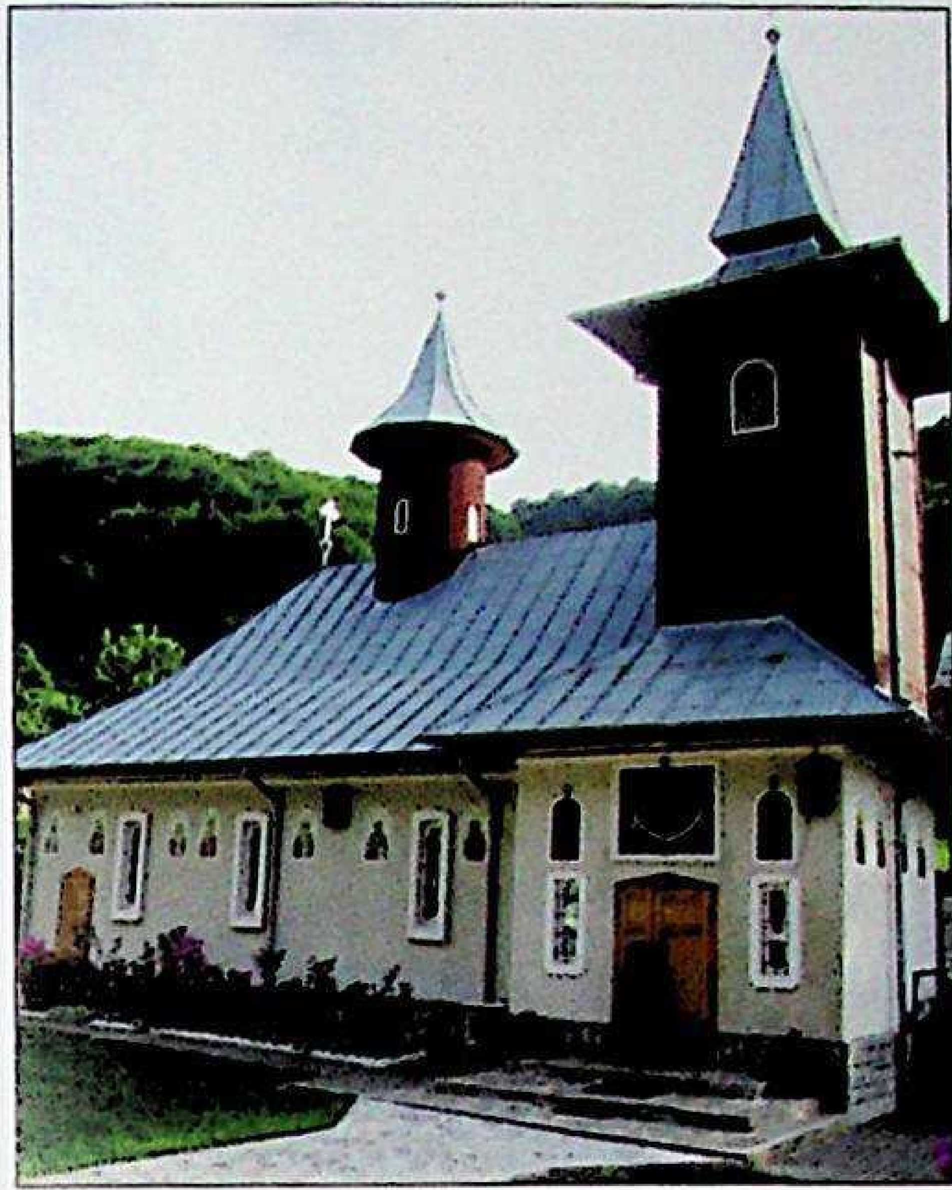
Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul" din Valea Plopii – Micești, jud. Alba, reactivată în anul 1994, în amintirea celei ridicate în 1937 și închisă sub regimul comunist; în prezent există nouă viețuitori, în frunte cu Protos. Ioan Cojan[35];

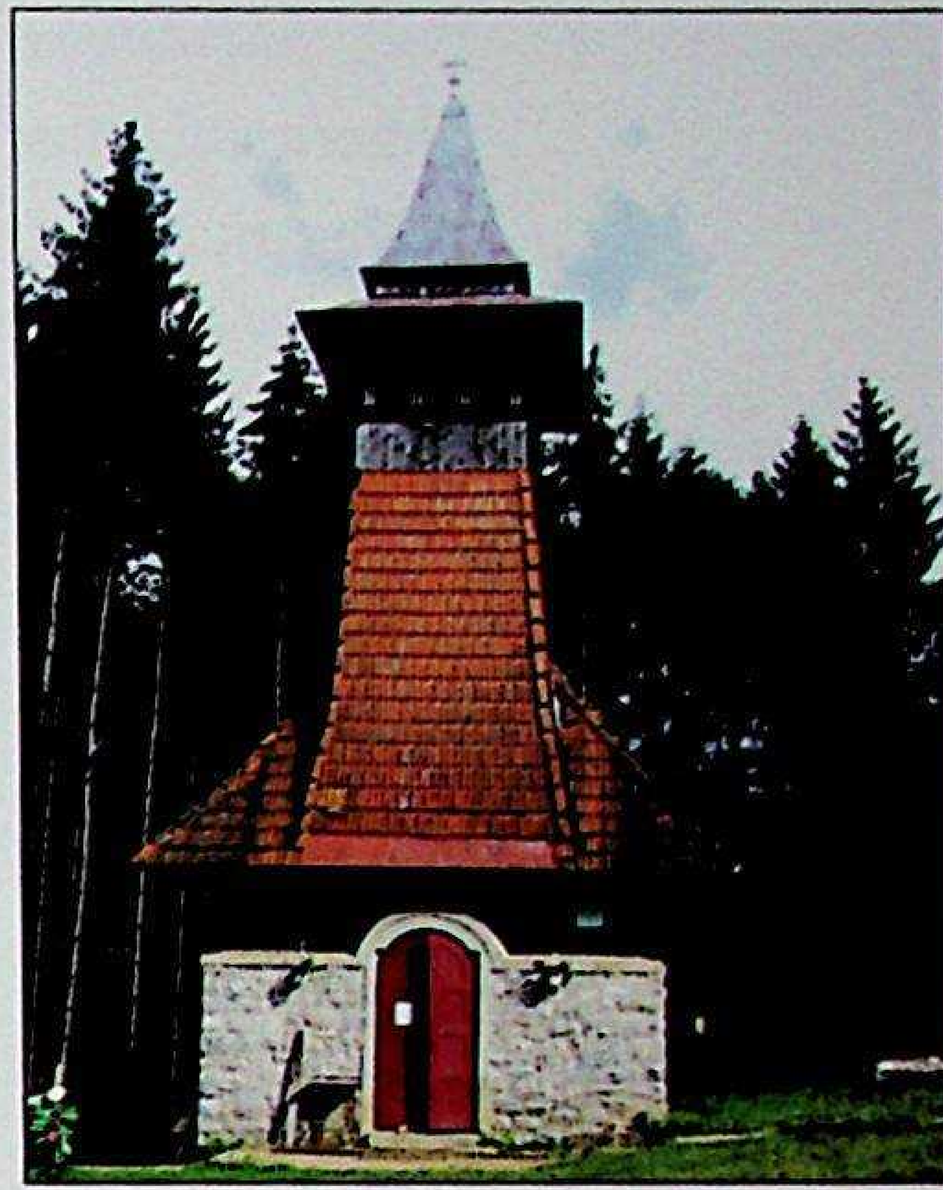
Schitul (Mănăstirea) „Sfântul Lazăr" – Alba Iulia, reactivat în anul 1994, pe locul celui ce a ființat între anii 1937–1994; în prezent sunt 10 viețuitoare, în frunte cu Monahia Vulcu – stareță[36];

Mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului" – Ciucea, jud. Cluj, redeschisă în 1994, pe locul celei ce a funcționat în perioada 1939-1946; viețuiesc aici nouă călugărițe, în frunte cu Monahia Ioncenția Filip[37];

34. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 81-86; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 282; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 494-496, 600.
35. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 415-417, 601.
36. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 431-433, 602.
37. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 53-58; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 502-503, 600.

Mănăstirile „Învierea Domnului" – Habra, jud. Maramureş (stânga), „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul" – Strungari, jud. Alba (centru), Schitul „Sf. Ioan Botezătorul şi Sf. Teodora de la Sihla" – Huta, jud. Bihor (dreapta)

Mănăstirea „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe" – Ţeţ, com. Şugag, jud. Alba, reînfiinţată în anul 1995, „în locul unui aşezământ mai vechi"; duc viaţă de obşte 20 de maici şi surori, în frunte cu Monahia Stavroforă Filofteia Bura[38];

Mănăstirea „Sfânta Treime" şi „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul" – Făgeţel, jud. Harghita, reînfiinţată în 1995, în amintirea uneia mai vechi ce a existat aici în sec. al XIX-lea; duc viaţă de obşte 15 călugări şi fraţi, în frunte cu Arhim. Andrei Moldovan – stareţ[39];

Mănăstirea „Învierea Domnului" – Habra – Groşi, jud. Maramureş, întemeiată oficial în 1996 (decizia fiind din 1990), în amintirea unei vechi mănăstiri din aceste ţinuturi, se pare, din sec. al XVII-lea; obşte mică de maici, în frunte cu Monahia Rafaela Gălini – stareţă[40];

Schitul Negru Vodă cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul" – Breaza, jud. Braşov, întemeiat în 1996-1997 şi reactivat în 2006, în amintirea a două vechi mănăstiri din zonă, din secolul al XVIII-lea; este dependent de Mănăstirea Brâncoveanu – Sâmbăta de Sus; există câţiva vieţuitori, în frunte cu Egumenul Ambrozie Duţă[41];

Mănăstirea „Sfânta Maria" – Rus – comuna Rus, jud. Sălaj, întemeiată în 1997; se spune că la 8-9 km de această comună, în hotarul satului Simişna, ar fi existat o mănăstire care şi-a încheiat activitatea în sec. al XIX-lea; obşte mică de monahii, în frunte cu Maria Magdalena Tercheş – stareţă[42];

Mănăstirea „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul" – Strungari, jud. Alba, întemeiată în 1997; conform tradiţiei locale ar fi existat în zonă, în prima jumătate a sec. al XX-lea, o chilie de pustnici; în prezent sunt 20 de maici şi surori, în frunte cu Monahia Gabriela Vonica[43];

Mănăstirea „Schimbarea la Faţă" – Petreştii de Sus (Cheile Turzii), jud. Cluj, reînfiinţată în 1998, în amintirea uneia mai vechi, în hotarul satului (secolele XV-XVI); obşte mică de monahi, în frunte cu Ierom. Teofil Popescu – stareţ[44];

---

38. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 398-399, 601.
39. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 452-455, 606.
40. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 540-543 şi 603; M. Motogna, *Monahismul ortodox...*, pp. 224-228.
41. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 370-371, 598; D.L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe...*, p. 281.
42. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 579-580, 605.
43. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 418-419, 601.
44. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 111-116; D.L. Hognogi, *Lăcaşuri monahale ortodoxe...*, p. 283; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, 508, 600.

Mănăstirea „Sfânta Treime" – Măgina, jud. Alba, reactivată în anul 1998 (după ce biserica ei a fost târnosită în 1992), în memoria celei vechi din sec. XVII; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Ilie Hanuschi[45];

Schitul „Sfântul Ioan Botezătorul" și „Sfânta Teodora de la Sihla" – Huta, jud. Bihor, reactivat în 1998, în amintirea celui distrus sub dominația habsburgică; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Eftimie Mitra – stareț[46];

Mănăstirea Doamnei cu hramul „Nașterea Maicii Domnului" – Moglănești, jud. Harghita, reactivată în anul 1999, în amintirea celei din secolele XVI-XVII, care a rezistat până în 1764; obște mică de călugărițe, între care și Monahia Ecaterina Moraru – stareță[47];

Schitul „Sf. Cuvioasă Paraschiva" și „Sf. Mucenic Pantelimon" – Colțul Chiliilor (Zărnești), jud. Brașov, reînființat în anul 2001, în amintirea unei vechi așezări monahale de aici de la începutul sec. al XVIII-lea; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Ioanichie Cotuțiu – stareț[48];

Mănăstirea „Buna Vestire" – Cheile Cibinului, jud. Alba, reînființată în anul 2001, pe locul unei „vechi vetre sihăstrești" dispărută în secolul al XVIII-lea; obște mică de călugărițe, în frunte cu Monahia Ioanichia Vlaicu – stareță[49];

Schitul „Sfântul Nectarie" și „Nașterea Maicii Domnului" – Șinca Veche, jud. Brașov, reactivat în 2004, în amintirea mai multor schituri de aici distruse de Buccow; obște mică de călugări, între care și Protos. Matei Bilauca – egumen[50].

Mănăstiri și schituri înființate după 1990

În afară de mănăstirile și schiturile înălțate în memoria celor distruse, din diferite motive, în curgerea veacurilor, există o a doua categorie de locașuri monahale ortodoxe, ridicate din evlavia unor clerici sau credincioși, în ținuturile transilvănene; iată care sunt acestea:

Schitul „Sfântul Mucenic Gheorghe" – Foltea – Săliște, jud. Sibiu, înființat în anul 1990; obște mică de călugărițe, între care și Teofana Stancă – stareță[51];

Mănăstirea „Schimbarea la Față" – Ilva Mare, jud. Bistrița Năsăud, întemeiată în 1990 cu monahi (din 1999 devine mănăstire de călugărițe; duc viață de obște 14 monahii; stareță: Monahia Hristofora Marinca)[52];

Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" și „Sf. Mucenic Pantelimon" – Oașa, jud. Alba, înființată în 1990, inițial pentru călugărițe, iar din anul 2000 transformată în mănăstire de călugări; viețuiesc aici 20 de călugări și frați, îndrumați de Ierom. Justin Miron – stareț[53];

---

45. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 420-424, 601; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 282.
46. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 566-567, 605.
47. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 455-458, 606; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 283.
48. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 376-377, 599.
49. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 406-408, 601; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 281.
50. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 375-376, 598.
51. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 336-340, 598; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 283.
52. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 87-92; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 481, 600.
53. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 397, 601.

▲ *Mănăstirea Oașa, jud. Alba*

Mănăstirea „Înălțarea Sfintei Cruci" (Șatra) – Dumbrava, jud. Maramureș, întemeiată în 1990 – fără obște; la aproximativ 2 km. de aceasta se află un schit, cu hramul „Schimbarea la Față", dependent de mănăstire – fără obște[54];

Schitul „Nașterea Maicii Domnului" – Valea Scradei, comuna Vișeu de Sus, jud. Maramureș, ridicat între 1985-1991 și târnosit în 1992; obște mică de călugărițe, în frunte cu rasofora Dionisia Botez[55];

Schitul „Nașterea Maicii Domnului" – Măgura Jinei, com. Jina, jud. Sibiu, înființat în anul 1991; viețuiesc aici 18 maici și surori, în frunte cu Monahia Maria Streulea – stareță[56];

Mănăstirea „Sf. Mare Mucenic Gheorghe" – Bunești, jud. Brașov, înființată în anul 1991; duc viață de obște 14 monahii și surori, în frunte cu Monahia Filofteia Potcoavă – stareță[57];

54. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 516, 603.
55. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 538-539, 603.
56. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 342-343, 598.
57. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 377-379, 598.

▲ *Mănăstirea „Sf. Proroc Ilie" – Nuşeni, jud. Bistriţa-Năsăud, biserica (stânga) şi clopotniţa (dreapta)*

Mănăstirea „Sf. Proroc Ilie" – Nuşeni, jud. Bistriţa Năsăud, întemeiată în 1991; vieţuiesc aici 11 monahi, în frunte cu stareţul Protos. Iloaie Paisie[58];

Schitul „Acoperământul Maicii Domnului" – Călene (în apropiere de Cugir), jud. Alba, înfiinţat în anul 1991; obşte mică de călugăriţe, în frunte cu Monahia Melania Albu – stareţă[59];

Mănăstirea „Naşterea Maicii Domnului" – Recea, satul Vidrasău, com. Ungheni, jud. Mureş, înfiinţată în anul 1991; duc viaţă de obşte 20 de vieţuitoare, în frunte cu Monahia-Stavroforă Cristina Chichernea[60];

Mănăstirea „Înălţarea Domnului" – Nima Râciului, satul Ceauşu de Câmpie, jud. Mureş, înfiinţată în anul 1991; Protos. Serafim Siladi[61];

58. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 105-110; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 476-477, 600.
59. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 428, 602.
60. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 436-438, 601.
61. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 451-452, 602.

▲ *Mănăstirile „Sf. Ioan Botezătorul" – Scărişoara Nouă, jud. Satu Mare (stânga), „Sf. Proroc Ilie Tesviteanul" – Băişoara, jud. Cluj (centru), „Sfânta Cruce" – Oradea, jud. Bihor (dreapta)*

Mănăstirea „Sf. Apostoli Petru şi Pavel" – Stâna de Vale, jud. Bihor, înfiinţată în 1991; conducătorul mănăstirii este Macarie Ferariu[62];

Mănăstirea „Maica Domnului Portăriţa" – Prilog, comuna Oaşul Nou, jud. Satu Mare, întemeiată în 1991; obşte mică de călugări; Protos. Spiridon Belei – stareţ[63];

Mănăstirea „Sfântul Proroc Ilie" – Dealul Mare sau Coroieni, jud. Maramureş, înfiinţată în 1991; obşte mică de călugări, în frunte cu Protos. Paisie Cosma[64];

Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul" – Scărişoara Nouă, jud. Satu Mare, înfiinţată în 1991; mică obşte de călugări, în frunte cu Ierom. Timotei Bel[65];

Mănăstirea „Sfântul Evanghelist Luca" – Dobric, jud. Bistriţa Năsăud, cu începuturi în anul 1992, ca „schit de maici" (mică obşte de maici; stareţă: Monahia Veronica Coţofană)[66];

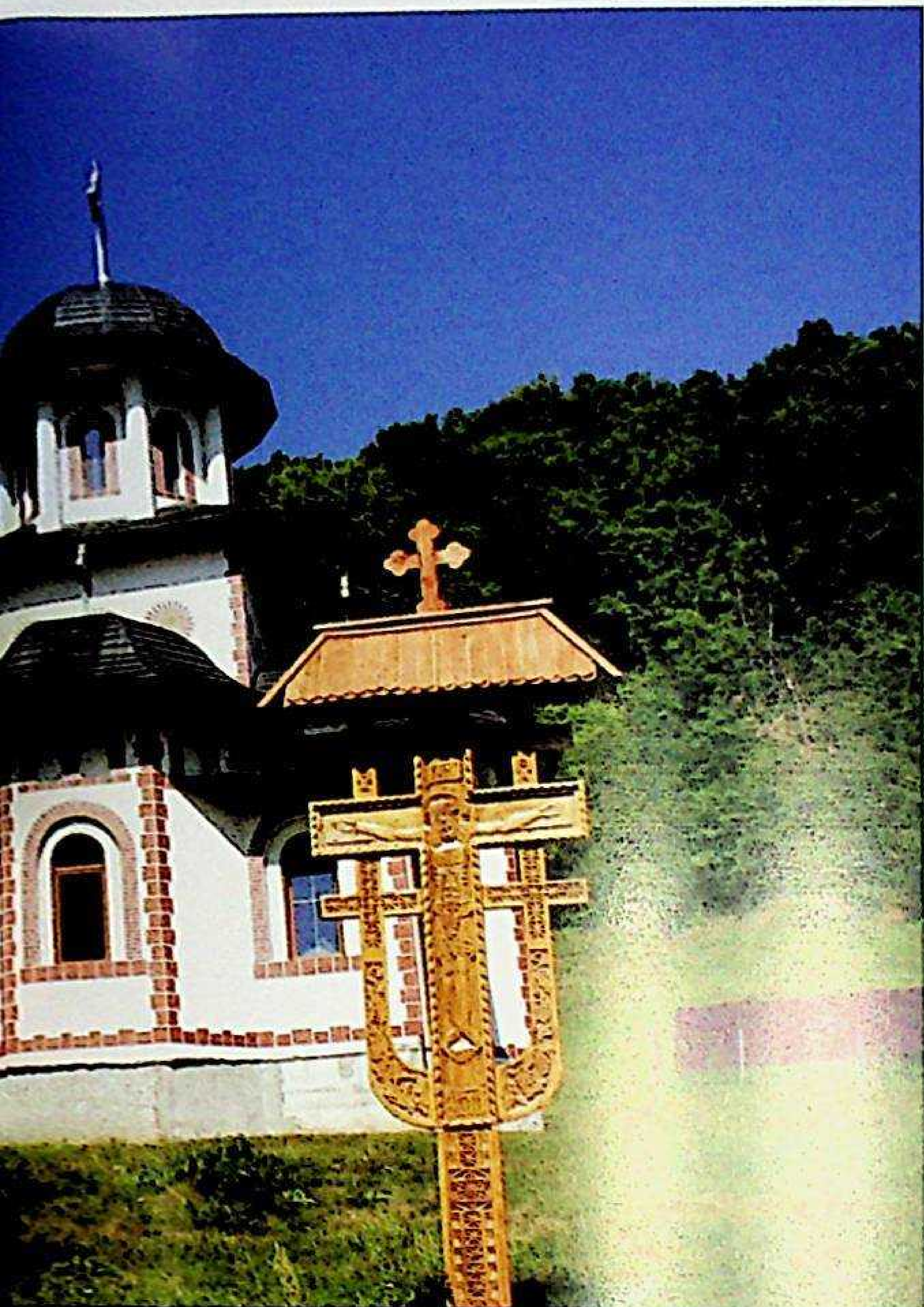
Schitul „Înălţarea Domnului" (Eroii Revoluţiei din Decembrie 1989) – Văleni, comuna Călineşti, jud. Maramureş, întemeiată în 1992; este condus de Ierom. Ghelasie Hapca[67];

Mănăstirea „Izvorul Tămăduirii" - Măriuş, comuna Valea Vinului, jud. Satu Mare, înfiinţată în 1992, mică obşte de călugări, în frunte cu Protos. Gherontie Nergheş[68];

Mănăstirea „Sfintei Cruci" – Oradea, înfiinţată în anul 1992, ca mănăstire de maici; duc viaţă de obşte 65 de maici şi surori, între care şi Monahia Stavroforă Mina Bădilă – stareţă[69];

---

62. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 555-556, 605.
63. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 549-550, 603.
64. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 519-520, 603.
65. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 550-551, 603.
66. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 69-74; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 482-483, 600.
67. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 534-535, 603.
68. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 551-552, 603.
69. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 564-566, 605.

Mănăstirea „Sfânta Treime" – Orlat, jud. Sibiu, înființată în anul 1993; la început obște de călugări, iar din 2001, de maici; mică obște de călugărițe, în frunte cu Monahia Dionisia Grigore – stareță[70];

Mănăstirea „Sfinții Români" – Muscel, comuna Baia de Arieș, jud. Alba, înființată în anul 1993; aici viețuiesc 11 monahii și surori, în frunte cu Monahia Paraschiva Vicu[71];

Schitul „Pogorârea Duhului Sfânt" – Băile Felix, jud. Bihor, întemeiat în 1998; biserica din lemn aparține sec. al XVIII-lea; aici slujește Arhim. Iorest Grebenea[72];

Mănăstirea „Înălțarea Domnului" – Muntele Rece, com. Măguri-Răcătău, jud. Cluj, întemeiată în 1994; mică obște de călugărițe, în frunte cu Monahia Siluana Burducea[73];

Mănăstirea „Sfântul Proroc Ilie Tesviteanul" – Băișoara, jud. Cluj, înființată în 1994; mică obște de călugări în frunte cu Ierom. Emanuel Scarlat – stareț[74];

Mănăstirea „Izvorul Tămăduirii" – Salva, jud. Bistrița Năsăud, înființată în 1994, pentru obște de călugărițe (viețuiesc aici 21 monahii; stareță: Stavrofora Emanuela Moise)[75];

Mănăstirea „Sfânta Treime" – Soporu de Câmpie, comuna Frata, jud. Cluj, înființată în 1994, mică obște de călugări în frunte cu Ierom. Irineu Popa[76];

---

70. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 340-342, 598.
71. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 403-404, 601; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 283.
72. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 569-570, 605.
73. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 504-505, 600; A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 93-98.
74. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 41-44; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 500-501, 600.
75. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 133-138; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 483-484, 600.
76. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 139-144; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 505-506, 600.

➤ *Mănăstirea „Izvorul Tămăduirii" – Salva, jud. Bistrița-Năsăud*

➤ *Mănăstirea „Sf. Nicolae" – Miercurea Ciuc, jud. Covasna*

Schitul „Sfântul Siluan Athonitul" – Lăzești, jud. Alba, înființat în anul 1994; mică obște de călugări, între care și părintele Rafail Noica[77];

Mănăstirea „Sfântul Nicolae" – Jacu Românescu, jud. Mureș, înființată în anul 1994; mică obște de călugări în frunte cu Ierom. Ioan Buliga[78];

Mănăstirea „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul" – Socolu de Câmpie, jud. Mureș, înființată în anul 1994; la început a fost pentru călugărițe, pentru ca în 1994 „să devină vatră" pentru călugări; mică obște de călugărițe, sub îndrumarea Monahiei Bartolomeea Pop – stareță[79];

Mănăstirea „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul" – Valea Mare, jud. Covasna, înființată în 1994; mică obște de călugări, îndrumați de Protos. Gheorghe Avram – stareț[80];

Mănăstirea „Sfântul Nicolae" – Miercurea Ciuc, jud. Covasna, înființată în anul 1994; duc viață de obște 30 de călugărițe, între care și Monahia Harisa Cruceanu[81];

Mănăstirea „Sfânta Treime" – Bic, jud. Sălaj, întemeiată în 1994; duc viață de obște 11 maici și surori, între care Monahia Stavroforă Marina Lupou – stareță[82];

Mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului" – Țeghea, jud. Satu Mare, înființată în 1994; obște mică de călugărițe, în frunte cu Monahia Stavroforă Emanuela Mateiu[83];

---

77. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 415, 602.
78. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 444-445, 602.
79. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 445-446, 601; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 284.
80. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 472-473, 606.
81. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 473-474, 606.
82. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 578-579, 605.
83. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 552-553, 603.

➤ *Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – Izvorul Mureșului, jud. Harghita*

Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului" – Lunca Apei, comuna Apa, jud. Satu Mare, înființată în 1994; obște mică, de călugărițe, în frunte cu Monahia Teoctista Figulin[84];

Schitul „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul" – Izvoarele, jud. Maramureș, înființat în 1995; nu are viețuitori; slujește aici preotul de mir Dan Băbuț[85];

Schitul „Nașterea Maicii Domnului" de la Chiuzbaia, jud. Maramureș, înălțat între anii 1995-1998; obște mică de călugări, în frunte cu stareţul Vasile Coroian[86];

Mănăstirea „Duminica Tuturor Sfinților" – Cașva, com. Gurghiu, jud. Mureș, întemeiată în anul 1995; obște mică de călugărițe, fără stareță[87];

Mănăstirea „Sfânta Treime" – Fărău (la 13 km de Ocna Mureș), jud. Alba, întemeiată în anul 1995; Protos. Paisie Uleșan[88];

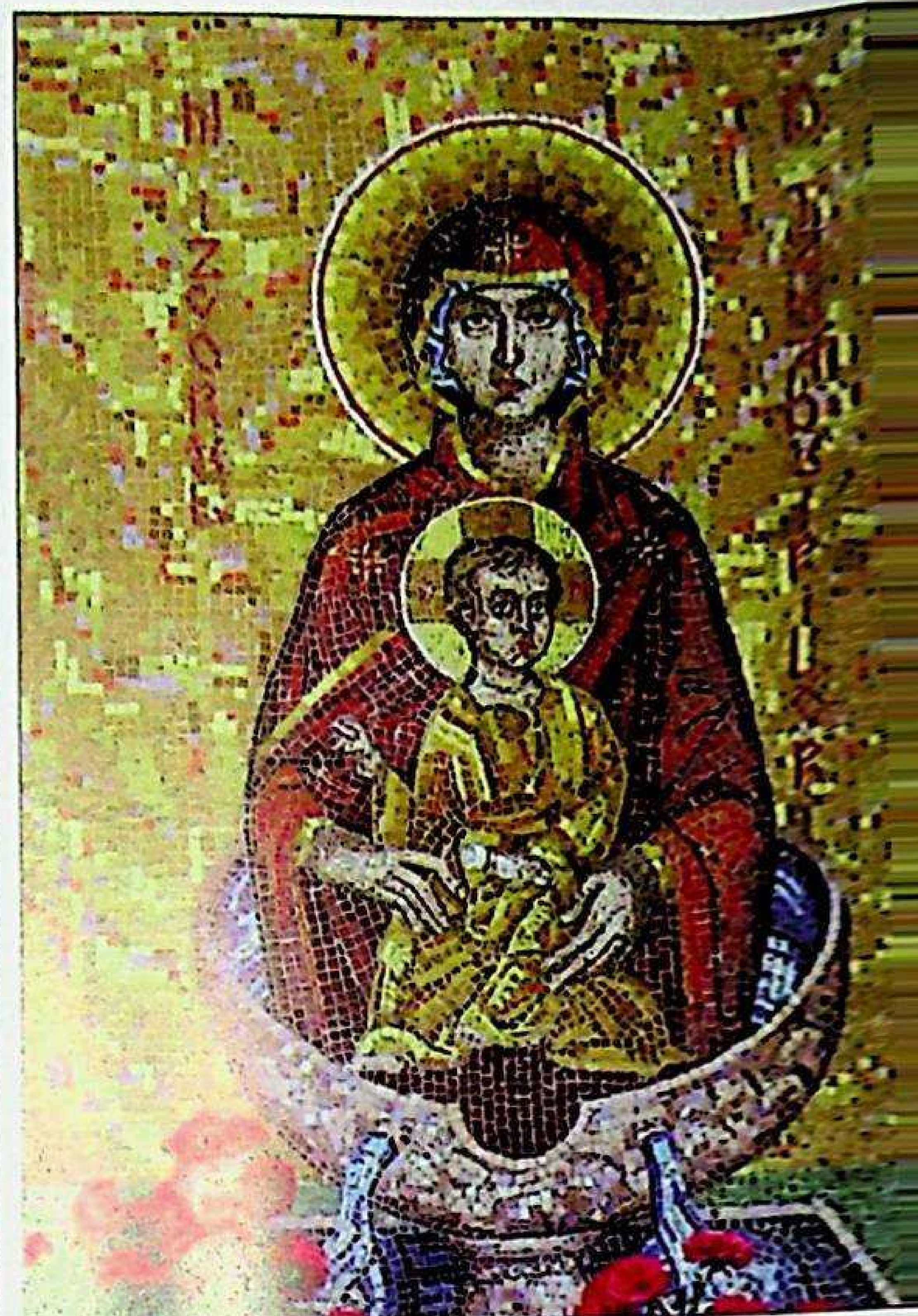
Mănăstirea „Cuviosul Ioan Iacob Hozevitul Românul" – Piatra Craiului, satul Bucea, com. Ciucea, jud. Cluj, înființată în anul 1995; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Antonie Florea[89];

Mănăstirea „Sfântul Ioan Iacob Hozevitul" – Bichigiu, jud. Bistrița Năsăud, înființată în 1995, cu obște mică de monahi; stareț Ierom. Alexandru Cânț[90];

---

84. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 554, 603.
85. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 544, 603.
86. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 544-545, 603.
87. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 449-451, 602; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 281.
88. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 429-431, 602.
89. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 49-52; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 503-504, 600.
90. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 45-48; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 486-487, 600.

Mănăstirea „Sf. Mucenic Dimitrie" – Sighișoara, jud. Mureș (stânga); Maica Domnului, Izvorul Tămăduirii, mozaic de la aceeași mănăstire (dreapta)

Schitul Nașterea „Sfântului Ioan Botezătorul" – Livezile, jud. Alba, înființat în anul 1995; obște mică de călugărițe în frunte cu Monahia Maria Mureanu – stareță[91];

Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – Izvoru Mureșului, jud. Harghita, întemeiată în 1996, ca mănăstire de maici; viețuiesc aici 25 de maici și surori, între care și Monahia Miriam Oprea – stareță[92];

Schitul „Nașterea Maicii Domnului" din Bazna, jud. Sibiu, întemeiată în anul 1996; stareță, Marina Cânipariu[93];

Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului" – Tăuni (în apropiere de Blaj), jud. Alba, înființată în anul 1996; obște mică de călugărițe, în frunte cu Mihaela Cioba – stareță[94];

Schitul (Mănăstirea) „Sf. Apostol Andrei" – Berința, jud. Maramureș, înființată în 1997, cu viață de obște din 2001; obște mică de călugărițe, în frunte cu stareța: Monahia Eufrasia Burlaca[95];

Mănăstirea „Sfântul Mare Mucenic Dimitrie Izvorâtorul de Mir" – Dumbrava (com. Unirea), jud. Alba, înființată în anul 1997; duc viață de obște 25 de viețuitoare, iar preot duhovnic Arhim. Vasile Crișan[96];

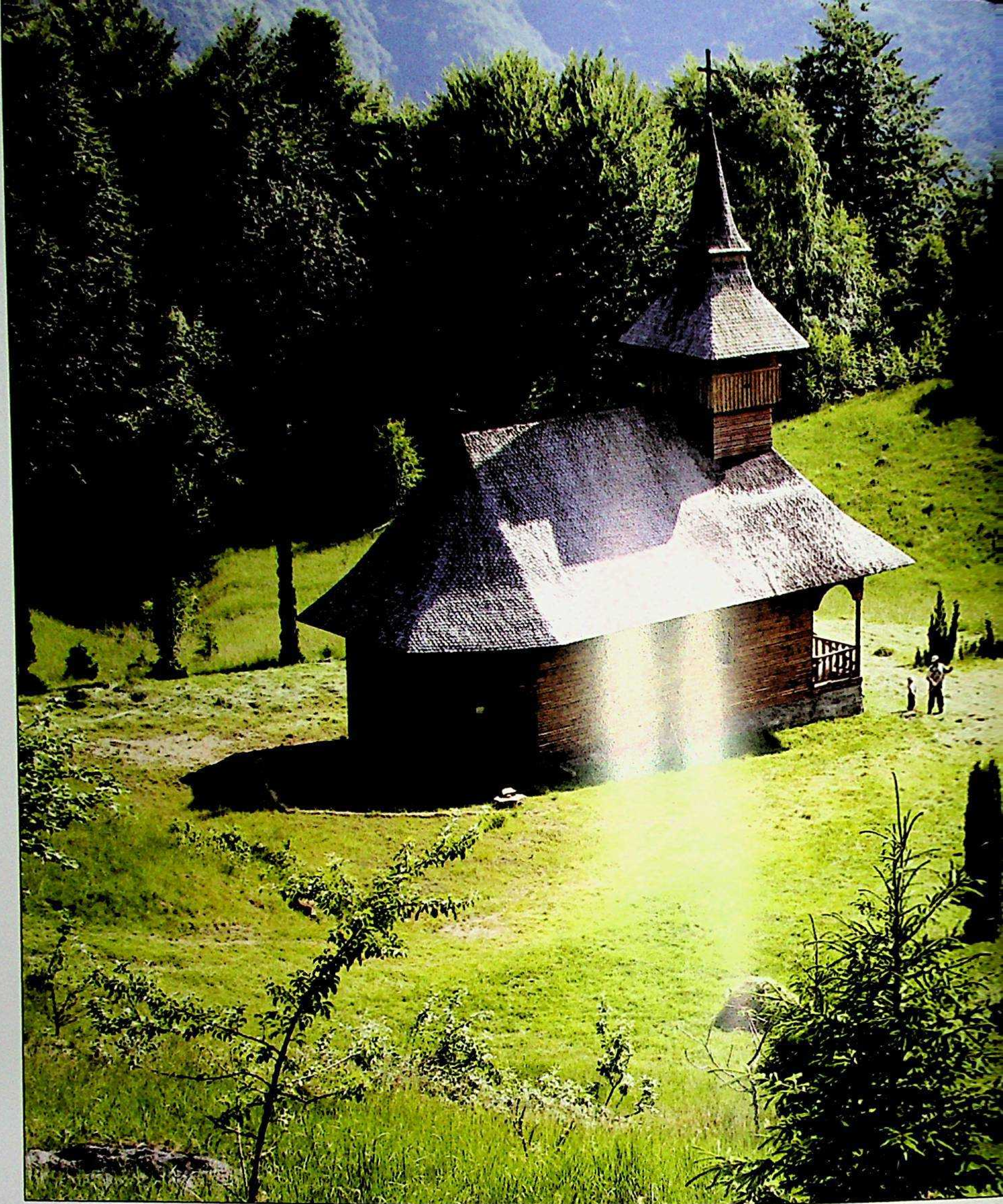
Mănăstirea „Sfântul Mucenic Dimitrie" – Sighișoara, jud. Mureș, înființată în anul 1997; duc viață de obște 16 viețuitori, între care și Arhim. Ghelasie Țepeș – stareț[97];

Mănăstirea „Sfântul Ierarh Nicolae" – Lăpușna, jud. Mureș, înființată în anul 1997; mică obște de călugări în frunte cu Ierom. Arsenie Boariu – stareț[98];

Mănăstirea „Sf. Ier. Nicolae" – Lăpușna, jud. Mureș

91. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 433, 602; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 283.
92. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 465-468, 606.
93. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 352-353, 598.
94. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 427-428, 601.
95. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 554, 604; Informații de la Protos. Macarie Motogna, Mănăstirea Rohia.
96. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 424-425, 601.
97. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 441-443, 601.
98. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 447-449, 602.

➤ *Schitul „Duminica Tuturor Sfinților" – Buscatu, jud. Bistrița-Năsăud, vedere generală*

Schitul „Sfinții Împărați Constantin și Elena" – Poiana Florilor, în apropiere de Aleșd, jud. Bihor, lângă un mic castel donat Episcopiei Oradiei, întemeiată în anul 1997, în grija „administrativ-spirituală a Mănăstirii Sfintei Cruci din Oradea; obște mică de călugărițe, fără să fie un „ieromonah titular"[99];

Mănăstirea „Schimbarea la Față" – Sita Buzăului, jud. Covasna, întemeiată între anii 1997-1998, la început de călugări, iar din anul 2000 a fost transformată în mănăstire de maici; duc viață de obște 30 de monahii și surori, între care și rasofora Loida Iovanesc – stareță[100];

Schitul „Duminica Tuturor Sfinților" – Buscatu (hotarul satului Teclișor), jud. Bistrița Năsăud, întemeiat în 1998, ca așezare monahală dependentă de Mănăstirea „Sfinții Apostoli

---

99. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 560-561, 605.
100. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 470-471, 606.

Petru și Pavel" – Rebra – Parva; mică viață de obște până în anul 2006 în frunte cu starețul: Ierom. Siluan Siboiu; în prezent nu mai activează aici niciun monah[101];

Mănăstirea „Soborul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril" din Remetea, jud. Alba, întemeiată în anul 1998; duc viață de obște 21 de viețuitoare, în frunte cu Monahia Teofana Pandelea[102];

Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – Obârșiile Tiurului, com. Ohaba, jud. Alba, întemeiată în anul 1998; duc viață de obște 23 de maici și surori, în frunte cu Monahia Filofteia Săucan[103];

101. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 149-152; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 487, 600.
102. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 426-427, 601.
103. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 429, 601.

Schitul „Sfinții Ierarhi Ilie Iorest și Sava Brancovici” – Bistra – Câmpeni, jud. Alba, înființată în anul 1998; mică obște de călugări, în frunte cu Ierom. Mihail Vasilache[104];

Mănăstirea „Înălțarea Domnului” – Poiana Sohodol, jud. Alba, înființată în anul 1998; Ierom. Irineu Filip[105];

Mănăstirea „Buna Vestire” din Oradea, întemeiată în anul 1998, ca mănăstire de maici; duc viață de obște nouă maici și surori, în frunte cu Monahia Stavroforă Paveldia Bădilă – stareță[106];

Mănăstirea „Sfinții Ilie și Lazăr” – Cristorel, comuna Așchileu Mare, jud. Cluj, întemeiată în 1999; mănăstire de monahi până în 2006, când s-a mutat la Râșca Transilvană, iar călugărițele de aici s-au așezat la Cristorel (cu nouă maici), în frunte cu Monahia Paraschiva Buculei – stareță[107];

Mănăstirea „Sfântul Ierarh Spiridon” – Strâmba, jud. Bistrița Năsăud, întemeiată în 1999 (duc viață de obște opt monahii; stareță: Monahia Epiharia Brumă)[108];

Mănăstirea „Sfântul Ilie” – Albac (la intrarea în satul Rogoz, com. Albac), jud. Alba, înființată în anul 1999; mică viață de obște în frunte cu Monahia-Stavroforă Ioanichia Gligor[109];

Schitul „Duminica Tuturor Sfinților” – Gura Izvorului, Secu, jud. Harghita, înființat în anul 1999, dependent de Mănăstirea „Sfântul Proroc Ilie” – Toplița; mică viață de obște – de călugări, între care și Ierom. Ghenadie Copiimulți (din Basarabia) – egumen[110];

Mănăstirea „Schimbarea la Față a Domnului” – Voivodeni, comuna Dragu, jud. Sălaj, a luat ființă în anul 2000, dar piatra de temelie a fost pusă abia în 2002; exista o mică obște de monahi, între care și Protos. Ghelasie Spătăceanu – stareț[111];

Schitul „Sfântul Ioan Teologul” – Bulbuc, com. Blandiana, jud. Alba, întemeiat în anul 2001; mică viață de obște – călugări cu viață „de schivnicie”, după modelul de la Muntele Athos[112];

Mănăstirea „Sfântul Ierarh Nicolae” – Baia Borșa, jud. Maramureș, întemeiată în 2001; obște mică de călugări, în frunte cu Ierom. Pimen Roșan – stareț[113];

Mănăstirea „Sfântul Ghelasie de la Râmeț” – Cergăul Mic, jud. Alba, înființată în anul 2001; duc viață de obște 12 viețuitori, în frunte cu Ierom. Ștefan Neicu[114];

Mănăstirea „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (Mihai Vodă)” – Turda, jud. Cluj, înființată în 2002; „mica obște” de maici este condusă de Monahia Melatina Morozan[115];

---

104. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 411, 602.
105. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 413-414, 601.
106. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 568-569, 605.
107. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 65-68; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 509, 600.
108. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 145-148; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 477, 600.
109. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 409-410, 601.
110. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 465, 606.
111. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 575-576, 605.
112. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 434, 602.
113. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 539-540, 603.
114. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 420, 601; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 281.
115. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 153-158; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 507-508, 600.

◄ Mănăstirea „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil” (Mihai Vodă) – Turda, jud. Cluj

▲ *Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – Râșca Transilvană, biserica*

Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" – Râșca Transilvană, satul Pleș, comuna Râșca, jud. Cluj, înființată în 2002 ca mănăstire de maici, în frunte cu Monahia Paraschiva Buculei – stareță; în 2006, când mănăstirea avea 15 maici și surori, s-a făcut un schimb; maicile de la Râșca Transilvană au fost transferate la Mănăstirea Sfinții Ilie și Lazăr de la Cristorel, jud. Cluj, iar monahii de aici s-au așezat la Râșca Transilvană, în frunte cu Ierom. Andrei Coroian[116], transferat mai apoi la Catedrala mitropolitană din Cluj-Napoca, apoi la Mănăstirea Nicula; în prezent, Protos. Casian Ioana – stareț;

Schitul Sfântul „Ioan Iacob Românul" și „Duminica Tuturor Sfinților" – Rășinari, jud. Sibiu, cu începuturi în anul 2000, s-a întemeiat în anul 2002; mică obște de călugărițe, în frunte cu Monahia Macrina Vieru – stareță[117];

Schitul „Nașterea Maicii Domnului" – Marca, jud. Sălaj, întemeiat în anul 2002; mică obște de maici, în frunte cu Monahia Tatiana Tomuș – egumenă[118];

116. A. Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului...*, pp. 123-126; S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 506-507, 600.
117. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 353-354, 599.
118. Informații primite de la Arhim. Macarie Motogna, Mănăstirea Rohia.

Schitul „Învierea Domnului" – După Pleșe (Albac), jud. Alba, întemeiat în anul 2004, „sub directa administrare a Mănăstirii Lupșa"; monahia Mariam Vicol – coordonatoare[119];

Schitul „Buna Vestire" – Hăpria, jud. Alba, înființat în anul 2004, mică obște de călugări în frunte cu Arhim. Andrei Barbu[120];

Schitul „Înălțarea Domnului" – Răzoare, jud. Mureș, înființat după anul 2004; Ierom. Arsenie Nedelea[121];

Mănăstirea „Sfânta Treime" de la Hută Certeză (Moișeni), jud. Satu Mare, întemeiată în 2004; mică obște de călugărițe, Monahia Ieronima Șelever – stareță[122];

Schitul „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul" – Bobota, jud. Sălaj, întemeiat în anul 2004; mică obște de călugări, între care și Protos. Pahomie Buruiană – egumen[123];

Schitul „Sfântul Proroc Ilie Tesviteanul" – Pelișor, com. Bârghiș, jud. Sibiu, înființat în anul 2005; mică obște de călugări, Ierom. Iulian Ababei – stareț[124];

Schitul „Înălțarea Sfintei Cruci" – Aiud, jud. Alba, înființat în anul 2005; duc viață de obște 10 călugărițe, îndrumate duhovnicește de către Ierom. Augustin Vărvăruc[125];

Schitul „Cuviosul Siluan Athonitul" – Cut (la granița cu Daia Română, Sebeș), jud. Alba, întemeiat în anul 2005; mică obște de călugări, în frunte cu Ierom. Teofan Popa[126];

Schitul „Soborul Sfinților Apostoli" și „Sfântul Apostol Andrei" – Bran – Șimon, jud. Brașov, întemeiat în anul 2006; mică obște de călugărițe, Taisia Vulpoiu – stareță[127];

Schitul „Duminica Sfinților Români" – Augustin, jud. Brașov (semnalat în anul 2008); Ierom. Petru Haiduc[128];

Schitul „Înălțarea Domnului" – Veștem, jud. Brașov (semnalat în anul 2008), Monahia Epiharia Predescu – coordonatoare[129];

Schitul „Intrarea în biserică a Maicii Domnului" – Valea lui Mihai, jud. Bihor, înființat în anul 2009; mică obște de călugări; aparține de Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului – Izvorul Tămăduirii"[130].

Mănăstiri și schituri în curs de organizare

La nivelul anului 2010, continuă procesul de întemeiere și organizare a altor locașuri monahale ortodoxe din Transilvania, pe aceleași principii de conlucrare între clerici și credincioși; noile înălțări de mănăstiri și schituri ne întăresc încrederea și convingerea că ele sunt pentru tot mai mulți creștini „izvoare de lumină dumnezeiască", locuri de întărire duhovnicească și de echilibru sufletesc; ele sunt următoarele:

---

119. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 415, 602.
120. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 436.
121. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 602.
122. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 554; Informații de la Arhim. Macarie Motogna.
123. Informații primite de la Arhim. Macarie Motogna.
124. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 355-356, 599.
125. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 434-435, 602.
126. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 434, 602.
127. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 383, 598.
128. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 599.
129. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 599.
130. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 232.

Mănăstirea „Sfântul Proroc Ilie Tesviteanul" – Cipăieni, com. Sânger, jud. Mureș, înființată în anul 1996; în prezent fără viețuitori; în curs de organizare[131];

Schitul „Sfinții 40 de Mucenici" – Berevoii Mici, jud. Brașov, înființat în anul 1999, fără obște monahală; în curs de organizare[132];

Schitul „Sf. Împărați Constantin și Elena" (fost *„Sfântul Ilie") – Barajul Leșu*, jud. Bihor, înființat în 1999; în curs de construcție și organizare; în 2006 era condusă de Ieroschimonahul Ambrozie Maxim[133];

Schitul „Înălțarea Sfintei Cruci" – Sădinca, com. Șura Mică, jud. Sibiu, întemeiat în anul 2006; în curs de organizare; Ierom. David Stoica – stareț[134];

Schitul „Cuvioasa Paraschiva" – Cuciulata, jud. Brașov, (semnalat în anul 2008), fără obște monahală; administrator: Pr. Mircea Comsa[135];

Schitul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului" – Valea lui Mihai, jud. Bihor, înființat în anul 2009; în curs de organizare; Protos. Dometie Pitiș – egumen[136];

Schitul „Cuvioasa Parascheva" – Oradea, (semnalat în anul 2009), în curs de organizare; aparține de Mănăstirea „Buna Vestire" din Oradea; schitul – fără obște[137];

Schitul „Sfânta Muceniță Filofteea" – Oradea, (semnalat în anul 2009), în curs de organizare; aparține de Mănăstirea „Sfânta Cruce" din Oradea; schitul – fără obște[138];

Schitul „Sfânta Mare Muceniță Ecaterina" – Inana, com. Cefa, jud. Bihor, (semnalat în anul 2009), în curs de organizare; aparține de Mănăstirea Sfânta Cruce din Oradea; schitul – fără obște[139].

*

După parcurgerea cu atenție a acestui studiu s-a putut observa cu ușurință motivul reactivării (sau înființării) unor mănăstiri și schituri ortodoxe în Transilvania, din 1990 până astăzi și anume este vorba de: reînvierea locașurilor monahale (ortodoxe), distruse de urgia vremilor trecute.

Cu toate că în Transilvania, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, au fost reduse la tăcere peste 170 de mănăstiri și schituri ortodoxe, din 1990 până astăzi au fost reactivate, înființate sau în curs de organizare numai 139 de locașuri monahale de cult; odată cu distrugerea locașurilor monahale ortodoxe transilvănene, s-a dat o lovitură de moarte spiritualității monahale, culturii bisericești și religioase, ce se putea transmite prin intermediul acesteia; de asemenea, am fost frustrați de adevărate modele de trăire religioasă, benefice pentru marea masă de credincioși.

---

131. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 443-444, 602.
132. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 599; D.L. Hognogi, *Lăcașuri monahale ortodoxe...*, p. 280.
133. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 556-557, 605.
134. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, pp. 354-355, 599.
135. S.D. Cârstea, *Monahismul ardelean...*, p. 599.
136. *Ghidul mănăstirilor din România*, București, Ed. Sophia, 2010, p. 232.
137. *Ghidul mănăstirilor din România*, p. 229.
138. *Ghidul mănăstirilor din România*, p. 230.
139. *Ghidul mănăstirilor din România*, p. 230.

Am observat, în același timp, că, mănăstirile și schiturile ortodoxe din Transilvania (139 la număr) au diferite hramuri; unele au fost închinate Preasfintei Treimi sau Mântuitorului Iisus Hristos (32 la număr), altele Maicii Domnului (36 la număr), o altă categorie anumitor Sfinți (61 la număr), Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (3 la număr), Sfinților Români (7 la număr); în cadrul acestor locașuri de cult, se observă că unele aveau și câte două hramuri, însă noi am pus în calcul numai primul hram (la fiecare din această categorie).

Înălțate cu efort comun (clerici și credincioși), mănăstirile și schiturile ortodoxe românești din Transilvania au același mesaj de veacuri: păstrarea și apărarea credinței străbune, identificarea de modele de trăire creștină, promovarea culturii religioase în circuitul spiritualității naționale și universale, având drept scop final izbăvirea veșnică a celor ce păzesc poruncile divine.

Bibliografie

Ghidul mănăstirilor din România, București, Ed. Sophia, 2010; CÂRSTEA Sebastian Dumitru, *Monahismul ardelean în trecut și astăzi*, Sibiu, Ed. Andreiană, 2008, 655p.; DUMITRACHE Vasile, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas. Mitropolia Ardealului, Crișanei și Maramureșului*, vol. 4, București, Ed. Nemira, 2002; HOGNOGI Dănuț-Liviu, *Lăcașuri monahale ortodoxe din Transilvania până la începutul secolului al XIX-lea (zona sud-someșană)*, Bistrița, Ed. Karuna, 2009; MOTOGNA Macarie, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Rohia, Ed. Mănăstirea Rohia, 2009; PĂDUREAN Augustin, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Mănăstirea Nicula, Ed. ECCLESIA, 2007.

СТИ
ПАИСІЕ
СТИ

MONAHISMUL ORTODOX ROMÂNESC DIN 1990 PÂNĂ AZI ÎN BANAT

Arhiepiscopia Timișoarei

Străvechea Mănăstire de la Șemlacu Mic (com. Gătaia), pe nume *Săraca*, refăcută nu o dată de-a lungul vremii, în anii 1959-1988 a servit ca biserică parohială. A redevenit mănăstire în 1989, prin stăruința Înaltpreasfințitului Părinte Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului. S-au clădit mai nou un paraclis, un grup de 11 chilii, stăreția, plus niște anexe gospodărești. Are hramul „Schimbarea la Față"[1].

Mănăstirea medievală *Cebza* (secolul al XVI-lea) a fost reînființată în anul 1996 (cu 25 viețuitoare); biserica actuală de lemn – monument istoric – este din sec. al XVIII-lea. După reactivare, s-a început ridicarea incintei mănăstirești, a chiliilor și paraclisului. Hramul este „Înălțarea Sfintei Cruci"[2].

Renumita mănăstire „*Mureșeana*" (Morisena-Cenad) de la 1002 a fost reactivată în anul 2003; biserica nouă s-a sfințit în anul 2005, cu hramul „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul"[3].

Cu hramul „Înălțarea Sfintei Cruci", s-a redat vieții monahale și ctitoria Partoș, ceva mai târziu, în 2008, după ce în așa-zisa „epocă de aur" a fost utilizată ca biserică de parohie[4].

Mănăstirea *Timișeni*, com. Șag, întemeiată de ierarhul Vasile Lăzărescu în 1944, desființată de comuniști în 1959, s-a reorganizat în 1968. Biserica nouă a fost târnosită în anul 2012.

Izvorul Miron (sat Româneşti), ctitorie a patriarhului Miron Cristea. În 2003 s-au sfințit aici două paraclise noi și este în curs de restaurare vechea biserică mănăstirească.

În ceea ce privește Episcopia Caransebeșului: la *Piatra Scrisă*, com. Armeniș, în 2008 s-a târnosit o nouă biserică, schitul cel vechi – din 1930 – devenind mănăstire propriu-zisă.

După evenimentele revoluționare din 1989 au apărut, pe lângă cele vechi, câteva locații mănăstirești noi: Fârdea, Luncanii de Sus și Petroasa Mare.

---

1. Gheorghiță Ciocioi et alii (ed.), *Ghidul mănăstirilor din România*, Ed. Sophia și Cartea Ortodoxă, București 2010, p. 285; *Calendarul Arhiepiscopiei Timișoarei/2010*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 2010, pp. 81-82.
2. *Calendarul Arhiepiscopiei...*, pp. 82-83.
3. *Calendarul Arhiepiscopiei...*, p. 85.
4. *Calendarul Arhiepiscopiei...*, pp. 86-88.

◄ *Sfinți cuvioși de la Mănăstirea Snagov*

▲ *Mănăstirile Dobrești, jud. Timiș (stânga), ctitoria Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Partoș, jud. Timiș (centru), Fârdea, jud. Timiș (dreapta)*

Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" de la Fârdea s-a fondat în 2001, inițial ca schit. Vara găzduiește tabăra de muncă și rugăciune pentru tineret[5].

Cealaltă mănăstire, *Luncanii de Sus* (cu doar 4 viețuitoare), înființată în același an, 2001, posedă o biserică de lemn, alături de anexe. Are hramul „Acoperământul Maicii Domnului"[6].

În sfârșit, *Petroasa Mare* (cu 5 viețuitori) a fost ctitorită de călugărița Mihaela și nepotul său, în 1996; târnosirea lăcașului, cu hramul „Sfinții Arhangheli" a avut loc în 2001[7].

Se află într-un stadiu avansat de construcție – la *Dobrești*, localitatea sa natală – o mănăstire în ctitorită de actualul Patriarh al Bisericii noastre, Preafericitul Părinte Daniel Ciobotea; zidirea acesteia a început în anul 2005[8].

Episcopia Aradului

Cum se știe, în cazul întregii Biserici Ortodoxe Române din Banat, după despărțirea ierarhică din 1865, românii, deși totdeauna au fost majoritari pe aceste meleaguri, n-au primit decât *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*[9]. O paralelă diacronică: deși românii din Principate au fost – de-a lungul timpului – cei mai mari donatori la Athos (și nu numai), ei în prezent nu au la Sfântul Munte nicio mănăstire mare, consacrată, din rândul celor 20,

5. *Calendarul Arhiepiscopiei...*, p. 84.
6. *Calendarul Arhiepiscopiei...*, p. 85.
7. *Calendarul Arhiepiscopiei...*, pp. 83-84.
8. *Calendarul Arhiepiscopiei...*, p. 86.
9. I.D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p. 208.

precum posedă – cele mai multe – grecii și (câte una) rușii, bulgarii, sârbii și ivirii, ci doar două schituri[10]. Totuși, revenind la situația din Banatul istoric, Hodoș-Bodrogul este unica mănăstire ortodoxă bănățeană cu activitate neîntreruptă, chiar în regimul de restricții pe tărâm religios de dinaintea lui 1989. Începând cu acel an, pe locul unui paraclis de vară s-a clădit o biserică nouă, având hramul „Pogorârea Sfântului Duh"[11].

Și la *Mănăstirea Arad-Gai*, nefuncțională în perioada 1959-1964, după anul 2000 a debutat edificarea unui nou locaș de rugăciune, „Adormirea Maicii Domnului", urmând a fi târnosită în 2011; are 25 de viețuitoare[12].

Mănăstirea Feredeu, ce se identifică cu fosta Mănăstire Șiria de la răscrucea veacurilor XIV-XV (ieșită din istorie în secolul al XVIII-lea)[13], a început în 1931 ca schit, care în răstimpul 1959-1987 este închis. Se reactivează la inițiativa Înaltpreasfințitului Părinte Timotei Seviciu. Aici, între 1995-1999, s-a zidit o biserică nouă, închinată Sfântului Ilie Tesviteanul[14]. Peste un an, în 2000, schitul devine mănăstire. Cu vremea, obștea călugărească (de 6 viețuitori) s-a mutat la Feredeul din Vale, unde s-au ridicat un corp de chilii, trapeză și un paraclis de lemn[15].

---

10. Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Die Beziehung der Rumänen zum Berge Athos*, Ed. Sport-Turism, București, 1979, *sub voce*; Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Prezențe culturale românești: Bulgaria, Iugoslavia, Grecia*, Asociația „România", București, 1987, p. 187; Radu Tascovici, „Athos", în: Mircea Păcurariu (coord.), *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, Ed. IBMO, București, 2010, pp. 52-53.
11. A se vedea și Vasile Dumitrache, *Mănăstirile și schiturile României, pas cu pas*, vol. III, Ed. Nemira, București 2002, pp. 50-53.
12. V. Dumitrache, *Mănăstirile și schiturile...*, III, p. 288.
13. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie – cultură – mentalități* (1706-1918), Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 225.
14. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 289.
15. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 289.

Din seria așezămintelor monahale, înființate în „era democratică", fac parte următoarele schituri: Almaș, Roșia, Tămand și Bodrogu Vechi.

Schitul Almaș (cu 5 viețuitori), având hramul „Bunavestire", s-a întemeiat în anul 1997; a adoptat un regim athonit strict (accesul femeilor este oprit în respectiva locație ascetică)[16].

Schitul Roșia[17], populat cu șase viețuitoare, s-a deschis în 1995, în acea localitate depopulată (com. Dieci), cu o biserică de la sfârșitul secolului al XIX-lea, ce s-a transformat în lăcaș de reculegere pentru maici și surori. Pe cale de edificare sunt chiliile, stăreția și celelalte anexe.

Schitul Tămand, cu numai 3 ascete, s-a înființat în anul 2009; posedă o biserică de lemn, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului" (ridicată încă din 2003)[18].

În ce privește *Bodrogu Vechi*, acest schit, înființat în anul 2000, este înzestrat cu o biserică consacrată Cuvioasei Paraschiva, un paraclis și mai multe chilii în care trăiesc cinci „mirese ale lui Hristos"[19]. De precizat că schitul în cauză se găsește pe locul unui fost canton forestier și nu are vreo legătură cu abația latină „Sfântul Apostol Petru" din secolul al XII-lea, ce se afla pe malul Mureșului, în hotarul satului de azi Bodrogu Vechi[20].

Episcopia Caransebeșului

În primul rând, în cuprinsul ei s-a reactivat ca schit, în anul 2009, fosta sihăstrie din secolul al XIV-lea de la Bucova[21]; hramul actual este „Sfântul Dionisie Exiguul" (se nevoiesc aici 2 viețuitori)[22].

În 2000 s-a resfințit și reactivat *Mănăstirea „Călugăra"* (Acoperământul Maicii Domnului), zidită în 1860-1861.

Schitul Bogâltin, cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel", ctitorit în 1949, sfințit în 1959 și desființat curând prin *Decretul 410*/1959, a fost reactivat în anul 1994; din 2008 este așezământ pentru maici (5 la număr)[23].

La fel, a fost reactivată *Mănăstirea Vasiova* („Sfântul Proroc Ilie"), în anul 1990; într-însa se nevoiesc 11 viețuitoare. Această mănăstire posedă și un paraclis de iarnă și un altar de vară[24].

Schitul „Sfântul Ilie" de pe Muntele Mic, de asemenea, a fost reactivat peste un an, în 1991 (cu un singur viețuitor)[25].

Alt schit, *Vărădia* („Pogorârea Sfântului Duh") s-a reînființat în anul 2004; după un an erau 5 viețuitori, ca în 2008 să rămână doar 3[26].

---

16. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 288.
17. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 288; Andrei Adrian RUSU (coord.), *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Presa Universitară, Cluj-Napoca, 2000, p. 218; V. DUMITRACHE, *Mănăstirile și schiturile*..., III, pp. 54-55.
18. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 289.
19. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 290.
20. Dumitru ȚEICU, *Geografia eclesiastică a Banatului medieval*, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 93.
21. D. ȚEICU, *Geografia*..., p. 72.
22. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 287; *Calendarul Românului – 2010*, Ed. Episcopiei Caransebeșului, 2009, p. 55.
23. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 295; *Calendarul*..., p. 53.
24. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 294; *Calendarul*..., p. 50.
25. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 295; *Calendarul*..., p. 53.
26. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 295; *Calendarul*..., p. 54.

➤ *Mănăstirea Călugăra cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului", jud. Caraș-Severin*

➤ *Mănăstirea Nera, jud. Caraş-Severin*

Tot după 1989 s-a reînfiinţat şi schitul de pe Muntele Semenic, sfântul locaş a fost renovat şi resfinţit în anul 1999 (are un vieţuitor)[27]. Hram: „Sfântul Ilie Tesviteanul".

Între aşezămintele ctitorite întâia dată, enumerăm aceste unităţi: Almăj, Herculane, Brebu, Nera, Teiuş, Gornea, Feneş, Nicolinţ, Poiana Mărului şi Reşiţa.

Almăj-Putna („Schimbarea la Faţă"), cu 3 vieţuitori, s-a edificat ca schit în 1996, peste 3 ani devenind mănăstire[28].

Conceput ca aşezământ monastic social, *Schitul de la Băile Herculane* a ajuns mănăstire deplină în 2007; este deservit de 4 maici. Hramul său: „Naşterea Maicii Domnului"[29].

Brebu (cu 9 călugăriţe), iniţial – din 1997 – a fost schit, ca în anul 2000 să fie declarat mănăstire, având hramul „Acoperământul Maicii Domnului"[30].

Mănăstirea Nera (com. Sasca Montană), având 44 de vieţuitoare, se datorează iniţiativei doctorului Pavel Chirilă, de obârşie din Slatina Nera. Bazele ei s-au pus în 1994. Este cea mai numeroasă obşte de maici din Eparhia Caransebeşului, cu activităţi spirituale, artistice şi nu numai. Are hramul „Cuvioasa Paraschiva"[31].

Altei mănăstiri, *Teiuş* (Caransebeş), i s-a aşezat temelia în anul 1999, datorită strădaniilor ieromonahului maramureşean Iustin Tibil; în prezent are 5 vieţuitori şi hramul „Adormirea Maicii Domnului"[32].

Schitul Gornea (Sicheviţa) a fost fondat – pe locul unui pichet grăniceresc – în anul 2001; are câteva vieţuitoare: 3. Iniţiativa i-a aparţinut protopopului Ion Văran. Paraclisul s-a sfinţit în 2006, iar din 2003 se află în construcţie o biserică. Hramul său este „Intrarea în biserică a Maicii Domnului"[33].

---

27. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 296; *Calendarul*..., p. 53.
28. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 292; *Calendarul*..., p. 51.
29. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 292; *Calendarul*..., p. 52.
30. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 292; *Calendarul*..., p. 52.
31. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 293; *Calendarul*..., p. 51.
32. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 293; *Calendarul*..., p. 52.
33. *Ghidul mănăstirilor*..., p. 294; *Calendarul*..., p. 54.

◂ *Schitul Colți (Suseni-Colți), jud. Hunedoara*

Feneș (com. Armeniș) s-a întemeiat în 2001, datorită vicarului de atunci al Episcopiei caransebeșene, preotul Constantin Bertea; e un așezământ de monahi (astăzi 2), cu hramul „Sfântul Ierarh Nectarie Taumaturgul"[34].

Paraclisul *Schitului Nicolinț* („Sfântul Dimitrie") s-a sfințit în 2009. Are 2 viețuitori, aflați sub oblăduirea Mănăstirii Călugăra[35].

Un alt schit, *Poiana Mărului* (cu 5 viețuitoare) s-a înființat grație parohului Dorel Fercea și a enoriașilor din Măru; biserica s-a ridicat în anii 2000-2002; hramul este „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul"[36].

În fine, fundația *schitului reșițean „Înălțarea Domnului"* s-a pus în 2004, iar clădirile ce compun așezământul sunt în fază de construcție.

În curs de constituire este *schitul „Înălțarea Sfintei Cruci"* de la Petroșnița[37].

Episcopia Devei și Hunedoarei

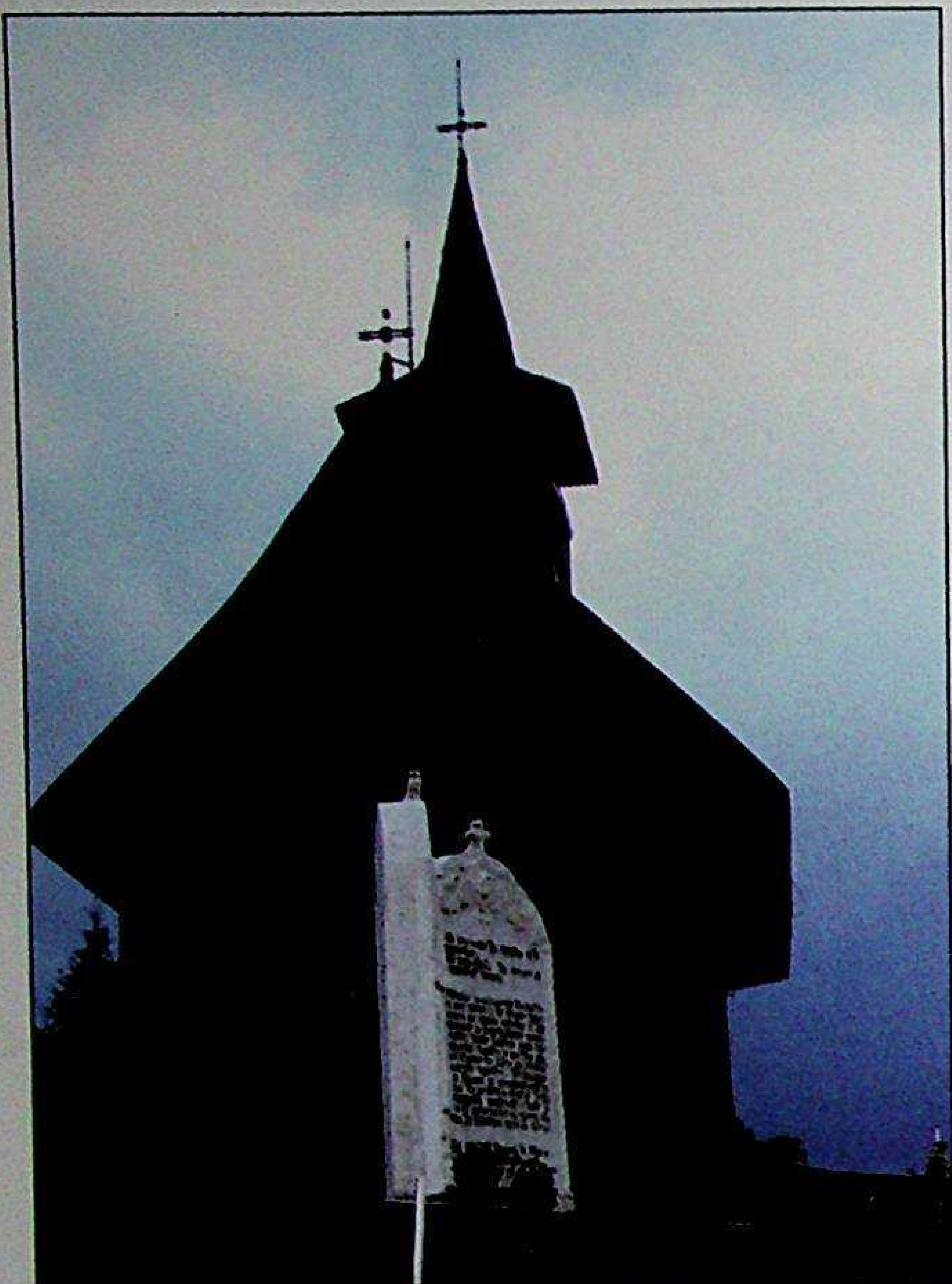
În anul 1992 s-a reînființat dispăruta Mănăstire *„Izvorul Tămăduirii"*, numită Crișan (Vaca), de la cumpăna secolelor XVI-XVII, având acum 15 viețuitori. Este vorba de un cuprinzător complex monastic, format dintr-o biserică, un paraclis, altar de vară, chilii și trapeză[38].

Schitul Colți (Suseni-Colți), însă, nu are decât 3 nevoitori, fiind dedicat „Tuturor Sfinților". A fost reînființat în 1994[39].

Alt schit, *Cucuiș* (dedicat Sfântului Gheorghe), s-a reactivat în anul 1993. La început a fost o așezare pentru monahii (măicuțe), iar din anul 1998 a devenit obște de călugări (3)[40].

---

34. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 295; *Calendarul...*, p. 55.
35. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 296; *Calendarul...*, p. 55.
36. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 296; *Calendarul...*, p. 54.
37. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 297; *Calendarul...*, p. 55.
38. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 300.
39. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 300.
40. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 302.

▲ *Schitul Straja cu hramul „Înălțarea Sfintei Cruci", jud. Hunedoara*

Ca instituții monahicești noi, ființează în această zonă schiturile: Băița, Crișcior, Retezat, Ghelari, Straja și Poiana Muntelui (Vulcan).

Schitul Băița, cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului", cu 4 viețuitori, s-a ctitorit – cu un plan în cruce greacă – în anul 2003, de către o familie creștină (Haiduc Remus și Elena)[41].

Complexul monahal *„Sfânta Treime" de la Crișcior*, având 10 viețuitoare, s-a înălțat în anii 1992-2003; locașul principal are planul arhitectonic triconc[42].

Schitul Retezat, de la poalele munților omonimi, s-a edificat în 1999 prin Preasfințitului Părinte Daniil Episcop al Daciei Felix. Seamănă cu o biserică-navă, cu altar poligonal (cu 3 laturi, nedecroșat). Are hramul „Schimbarea la Față"[43].

Celălalt schit, *„Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil"* din *Ghelari*, se întemeiază în 19[illegible], fiind deservit de câteva maici. Ca lăcaș de închinăciune se folosește biserica zidită în 1770 și renovată la 1837[44].

Schitul Straja („Înălțarea Sfintei Cruci") s-a născut în anul 1999; ctitori: familia Părău Emil și Marcela. Posedă o bisericuță de lemn și câteva chilii pentru cei 3 viețuitori[45].

Schitul „Sfântul Nicolae" din *Poiana Muntelui* (orașul Vulcan), pe Valea Jiului, s-a fondat în 1992. Biserica de lemn s-a construit în anii 1998-2003, iar cea de zid în 2005-2009. Acolo sunt 2 „trăitori întru Hristos"[46].

În fază de construcție se găsește *Schitul „Adormirea Maicii Domnului"* din *Cheile Jiețului* (oraș Petrila), ca metoh al bisericii „Sfânta Treime" din Petroșani[47].

Dascălul de Teologie de pioasă amintire, academicianul Alexandru Elian, într-un text redactat în 1992, legat de tema de față, dezvăluia un fapt deosebit de grăitor: numărul neobișnuit de mare de solicitări, venite din straturi largi ale obștii românești și adresate autorității bisericești, de autorizare a ridicării de noi așezăminte monahale, cu concluzia că „acest reviriment, după triste decenii de opreliști, poartă cu sine o semnificație față de care comentariile sunt de prisos"[48].

---

41. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 300.
42. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 301.
43. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 302.
44. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 302.
45. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 303.
46. *Ghidul mănăstirilor...*, p. 303.
47. Pentru detalii și bibliografie suplimentară, a se vedea V. Dumitrache, *Mănăstirile și schiturile...*, III, pp. 59-81; Florin Dobrei, *Viața bisericească a românilor hunedoreni*, II. *Monumente de artă religioasă*, teză de doctorat în text computerizat, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna", Sibiu, 2009, pp. 444-447 (și pentru mănăstirile de mai sus).
48. Alexandru Elian, „Cuvânt înainte" la V. Muntean, *Bizanțul și românii. Cercetare comparativă privind organizarea mănăstirilor*, Ed. Trinitas, Iași, 2005, p. 14.

Bibliografie

Calendarul Arhiepiscopiei Timişoarei/2010, Ed. Mitropoliei Banatului, Timişoara, 2010; CÂNDEA Virgil, Constantin SIMIONESCU, *Prezenţe culturale româneşti: Bulgaria, Iugoslavia, Grecia*, Asociaţia „România", Bucureşti, 1987; CÂNDEA Virgil, Constantin SIMIONESCU, *Die Beziehung der Rumänen zum Berge Athos*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1979, sub voce; CIOCIOI Gheorghiţă et alii (ed.), *Ghidul mănăstirilor din România*, Ed. Sophia şi Cartea Ortodoxă, Bucureşti 2010; DOBREI Florin, *Viaţa bisericească a românilor hunedoreni*, II. *Monumente de artă religioasă, teză de doctorat în text computerizat*, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Şaguna", Sibiu, 2009; DUMITRACHE Vasile, *Mănăstirile şi schiturile României, pas cu pas*, vol. III, Ed. Nemira, Bucureşti 2002; MUNTEAN V., *Bizanţul şi românii. Cercetare comparativă privind organizarea mănăstirilor*, Ed. Trinitas, Iaşi, 2005; RUSU Andrei Adrian (coord.), *Dicţionarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Presa Universitară, Cluj-Napoca, 2000; SUCIU I.D., *Monografia Mitropoliei Banatului*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1977; TASCOVICI Radu, „Athos", în: Mircea PĂCURARIU (coord.), *Enciclopedia Ortodoxiei româneşti*, Ed. IBMO, Bucureşti, 2010; ŢEICU Dumitru, *Geografia eclesiastică a Banatului medieval*, Presa Universitară Clujeană, 2007; VESA Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie - cultură - mentalităţi (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2006.

INDEX NOMINUM ET LOCORUM

A

B

C

D

G

H

I

Î

J

K

N

O

P

Q

R

S

Ş

T

Ţ

U

V

W

X

Z

CUPRINS

II
ÎNCEPUTURILE MONAHISMULUI CREȘTIN LA DUNĂREA DE JOS

III
MONAHISMUL ORTODOX ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC

IV
MONAHISMUL ORTODOX ÎN PERIOADA MODERNIZĂRII STATULUI ROMÂN

V
MONAHISMUL ORTODOX ROMÂNESC
DUPĂ MAREA UNIRE ȘI PÂNĂ ÎN PREZENT

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
Intrarea Miron Cristea nr. 6; 040162, București
Telefon: 021.335.21.29; 021.335.21.28; Fax: 021.335.19.00
e-mail: magazin@editurapatriarhiei.ro
www.editurapatriarhiei.ro